{BnF

gallica
BIBLIOTHÈQUE
NUMÉRIQUE

Migne, Jacques-Paul (1800-1875). Patrologiae cursus completus, sive Bibliotheca universalis, integra, uniformis, commoda, oeconomica omnium s. s. Patrum, doctorum scriptorumque ecclesiasticorum qui ab aevo apostolico ad usque Innocenti III tempora floruer.... 1850.

1/ Les contenus accessibles sur le site Gallica sont pour la plupart des reproductions numériques d'oeuvres tombées dans le domaine public provenant des collections de la BnF.Leur réutilisation s'inscrit dans le cadre de la loi n°78-753 du 17 juillet 1978 :
*La réutilisation non commerciale de ces contenus est libre et gratuite dans le respect de la législation en vigueur et notamment du maintien de la mention de source.
*La réutilisation commerciale de ces contenus est payante et fait l'objet d'une licence. Est entendue par réutilisation commerciale la revente de contenus sous forme de produits élaborés ou de fourniture de service.

Cliquer ici pour accéder aux tarifs et à la licence

2/ Les contenus de Gallica sont la propriété de la BnF au sens de l'article L.2112-1 du code général de la propriété des personnes publiques.

3/ Quelques contenus sont soumis à un régime de réutilisation particulier. Il s'agit :

*des reproductions de documents protégés par un droit d'auteur appartenant à un tiers. Ces documents ne peuvent être réutilisés, sauf dans le cadre de la copie privée, sans l'autorisation préalable du titulaire des droits.
*des reproductions de documents conservés dans les bibliothèques ou autres institutions partenaires. Ceux-ci sont signalés par la mention Source gallica.BnF.fr / Bibliothèque municipale de ... (ou autre partenaire). L'utilisateur est invité à s'informer auprès de ces bibliothèques de leurs conditions de réutilisation.

4/ Gallica constitue une base de données, dont la BnF est le producteur, protégée au sens des articles L341-1 et suivants du code de la propriété intellectuelle.

5/ Les présentes conditions d'utilisation des contenus de Gallica sont régies par la loi française. En cas de réutilisation prévue dans un autre pays, il appartient à chaque utilisateur de vérifier la conformité de son projet avec le droit de ce pays.

6/ L'utilisateur s'engage à respecter les présentes conditions d'utilisation ainsi que la législation en vigueur, notamment en matière de propriété intellectuelle. En cas de non respect de ces dispositions, il est notamment passible d'une amende prévue par la loi du 17 juillet 1978.

7/ Pour obtenir un document de Gallica en haute définition, contacter reutilisation@bnf.fr.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SIVE

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

QUI

AB ÆVO APOSTOLICO AD INNOCENTII III TEMPORA

FLORUERUNT;

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;
DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS LECTIONIBUSQUE VARIANTIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUOBUS INDICIBUS GENERALIBUS LOCUPLETATA : ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID UNUSQUISQUE PATRUM IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ TEXTUS COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR : CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO OPERIS DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

UNIVERSITÉ CATHOLIQUE
BIBLIOTHÈQUE
LILLE

SERIES SECUNDA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ LATINÆ A GREGORIO MAGNO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS LXXXVIII.

VENANTIUS FORTUNATUS, DEFENSOR, EVANTIUS, ARCULFUS, ADAMANUS, CRISCONIUS, TRES INCERTI AUCTORES, ETC.

TOMUS UNICUS.

VENIT 8 FRANCIS GALLICIS.

PARISIIS, APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1850

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

VENANTII FORTUNATI

PICTAVIENSIS EPISCOPI

OPERA OMNIA

JUXTA MEMORATISSIMAM AMPLISSIMAMQUE EDITIONEM

D. MICHAELIS ANGELI LUCHI RECENSITA.

SEQUUNTUR

DEFENSORIS MONACHI, EVANTII ABBATIS,

SANCTORUM ARCULFI ET ADAMANI,

NECNON

CRISCONII EPISCOPI AFRICANI, TRIUMQUE AUCTORUM,

QUORUM UNUS, VERO LATENTE NOMINE, **MAGISTER** AUDIT, ALII AUTEM PRORSUS SUNT ANONYMI,

SCRIPTA QUÆ SUPERSUNT UNIVERSA,

NOVA NUNC ET ACCURATIORI EDITIONE DONATA.

TOMUM CLAUDUNT

MONUMENTA ECCLESIASTICA

SÆCULORUM VII ET VIII QUASI INTERMEDIA.

ARCHIEPISCOPALIS INSULENSIS CAT

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 8 FRANCIS GALLICIS.

PARISIIS, APUD EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1850

ELENCHUS OPERUM

QUÆ IN HOC TOMO LXXXVIII CONTINENTUR.

VENANTII FORTUNATI.

Miscellaneorum libri undecim. col. 59
Vitæ quorumdam sanctorum. 363
Expositio fidei catholicæ. 585
Versus inediti. 591

DEFENSORIS MONACHI.

Scintillarum liber. 597

EVANTII ABBATIS.

Epistola. 719

S. ARCULFI.

Vita sancti Columbæ. 725

S. ADAMNANI.

De Locis sanctis libri tres. 779

CRISCONII AFRICANI EPISCOPI.

Breviarium canonicum. 829

AUCTORIS INCERTI COGNOMINE MAGISTRI.

Regula ad Monachos. 943

ANONYMI.

Regula ad Virgines. 1031

ALIUS ANONYMI.

Sermo de decem Virginibus. 1071

VARIORUM.

Monumenta quædam ecclesiastica. 1079

Ex typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

EPISTOLA DEDICATORIA.

Illustrissimo ac reverendissimo domino D. Nicolao Antonio Justiniani ex Benedictino Casinensi monacho, episcopo Patavino, Michael Angelus Luchi ejusdem sodalitii monachus S. P. D.

Tibi omnino tuoque nomini, præsul illustrissime ac reverendissime, hoc operis debebatur : quod si nunc publicam in lucem prodit, tibi prorsus acceptum est referendum. Tu enim illius cum aggrediendi et inchoandi mihi auctor, tum in absolvendo perficiendoque adjutor et auspex omni tempore exstitisti : non solum curam et sollicitudinem impendens, sed etiam suppeditans sumptus necessarios. Quamobrem, etsi nulla alia forte esset causa ob quam tuo nomini hic meus labor nuncuparetur, satis illa una omnibus, saltem æquis rerum æstimatoribus, justa et consentanea videretur. Cum autem eodem accedat ut tam insignia tamque illustria ornamenta sive familiæ et generis, sive gradus et dignitatis, sive animi et ingenii, ad te cohonestandum extollendumque mira consensione conspiraverint, quanta difficile in ullo alio homine reperire quis possit, vel optandum mihi fuit summopere ut auspiciis tuis et patrocinio hoc qualecunque opus meum et labor decoraretur. Ac sane si genus, et familiam, a qua ortus es, spectare velim, hæc inter Venetas patricias domos vetustissima, et nobilissima numeratur, a qua et reipublicæ gerendæ gravissimi sapientissimique moderatores omni tempore dati sunt; et Ecclesiis administrandis navi et industrii præsules; et cœlo plures heroes nati, egregia pietate, et religione conspicui. Si vero dignitatem tuam et locum considerem, illi præes Ecclesiæ quæ merito tot aliis splendore, vetustate, pastorum serie, virtute, numero, prærogativisque, cæteris prælucet et antecellit, ut proinde eam dignitatem, quæ vel aliis Ecclesiæ principibus, sive pastoribus communis tecum est, illius quam tenes sedis amplitudo splendidiorem in te faciat quodammodo, atque augustiorem. Postremo animi tui, et ingenii ornamenta cum editi a te libri, omni liberaliore disciplina referti, et industria perpoliti, tum imprimis in Ecclesia tua regenda pascendoque grege sollicitudo, diligentia, in pauperes liberalitas, et in amplissimo xenodochio Patavii exstruendo studium et munificentia, satis probant et ostendunt. Quæ profecto singula ejusmodi sunt ut per se sola cum veram solidamque laudem tibi pariant, tum vel alteri, qui tuo fruatur patrocinio, plurimum lucis et fructus ad commendationem laboris et ingenii afferre possint. Hisce illud etiam adjungitur quod Venantius Fortunatus, cujus poemata scriptaque alia hisce duobus voluminibus comprehensa edimus, Duplavili ortus [qui locus ad tuam diœcesim pertinet] te patronum et auspicem quodammodo desiderare videatur, ut qui olim vivens in Galliis Gregorio Turonensi, doctissimo viro, et amicissimo suo, tunc temporis primariæ sedis antistiti, poemata sua dicarat et inscripserat, idem post fata tanquam reviviscens nova Operum suorum Editione, te patronum merito efflagitet et exposcat ; cujus ditioni et auctoritati, ob sedis quam tenes amplitudinem, natale ejusdem solum subjicitur. Quæ cum ita sint, hoc opus, quod tuo nomine insignitum publicam in lucem prodit, sic excipias velim, ut et tanquam debitum tibi munus respectes, et una offerentis animum amplectaris; qui cum multis nominibus observantiæ, obsequii, devotique animi obstrictus tibi sim, tum vel illa majoris officii causa accedit, quod idem Casinense sodalitium me educarit, instituerit, confoverit, cujus tu quoque familiæ olim adnumerabaris, licet postea pro vitæ innocentia, et merito, ad majus Christianæ reipublicæ bonum, Ecclesiis Torcellensi primum, deinde Veronensi, ac postremo Patavinæ regendis evocatus, monasterii silentium ac solitudinem cum frequentissimarum Ecclesiarum atque sedium splendore et celebritate commutaveris. Ego vero cum aliquo testimonio meam erga te observantiam necessitudinemque, ex iis quas dixi causis profectam, contestari jampridem exoptarem, hoc aptissimum visum est, quod litterarum monumentis expressum, et in vulgus editum, nec latere quemquam posset, et nostris temporibus superstes vel ad seram posteritatem perveniret. Interea quamvis procul absim corpore, longis terrarum spatiis dissitus, tamen præsens animo, sacras tibi manus obsequentissime deosculor.

Romæ, Nonis Juliis 1786.

PRÆFATIO.

Cum novam hanc Venantii Fortunati Operum Editionem aggressi fuerimus illustrissimi ac reverendissimi domini Nicolai Antonii Justiniani, ex monacho Benedictino Casinensi episcopi Patavini, jussu ac consilio, quænam causa clarissimum ac doctissimum virum impulerit ad novam procurandam Fortunati Operum Editionem, haud erit alienum paucis hic referre. Ac primo neminem latet, qui vel paululum in studiis antiquitatis versatus sit, quantum subsidii ac luminis e scriptis Fortunati ad historiam VI sæculi, ac præcipue Ecclesiæ regnique Galliæ, illustrandam petere omnes consueverint. Vir enim ille, et doctrina, et pietate suæ ætatis, clarissimus, cum præcipuis Galliæ præsulibus qui aut sanctitate aut eruditione

præstiterunt, præterea cum pluribus aliis regni illius proceribus ac principibus viris conjunctus amicissima gratia, quin etiam ipsis regibus qui tunc temporis in Gallia rerum potiebantur, ac regiis eorum familiis, gratus acceptusque, multa de his atque ad hosce scripsit sive soluta, sive metrica oratione, quæ et ad privatas illorum res ac fortunas, et ad publica negotia, ac totius regni statum illustrandum, pertinerent. Quocirca tuto illud affirmare possim, plurium jam sive episcoporum illius temporis, sive procerum regni Galliæ, nomina ac res gestæ perpetua in oblivione jacuissent, nisi eadem suis litteris Fortunatus seræ posteritati prodidisset. Hujusce carmina cum eorum nomina, ac sedes ab oblivione vindicarunt, tum ad notandas signandasque temporum rationes quibus aut ipsi vixerunt, aut aliquid memoria dignum in eorum urbibus ac provinciis accidit, plurimum luminis adjumentique afferunt. Hinc mirum esse non debet ex hoc fonte omnes fere hausisse qui de Galliæ rebus deinceps ulla ætate scripserunt. Jam vero nec pauca, nec parva, aut obscura, ea sunt quæ ad religionis ipsius dogmata confirmanda et vindicanda ab heterodoxorum ingeniis ac novis commentis e Fortunati Operibus sumi possunt : quæ, haud sane contemnendæ antiquitatis testimonio et auctoritate comprobata, ad refellendas eorumdem calumnias valere plurimum debent. Adde his cultioris elegantiæ venustatem, quæ passim in ejusdem Fortunati scriptis expressa deprehenditur, ut non una, sed pluribus de causis non minimum interesit, si cujuspiam alterius, certe vel Fortunati ipsius Opera, quam fieri potest maxime, illustrata, emendata et aucta publicam in lucem proferri.

Cum autem plures ea in re elaboraverint, ac sæpe sæpius eadem edita ac novis accessionibus aucta fuerint, nescio tamen quomodo majus illa lumen, omnium pene votis ac judicio, desiderare videbantur. Ac profecto quæ primum Editio Operum Fortunati Calari in Sardinia anno 1573 perfecta est, nihil continet aliud quam ejusdem hymnos, Cassandri opera emendatos, ac pristinæ, ut is profitetur, redditos integritati. Exemplar vero Operum ejusdem item Calari, consequente anno, opera ac studio Jacobi Salvatoris Solani, typis Nicolai Canyelles, editum est, octo in libros distributum; verum, doctissimorum hominum judicio, mancum illud ac mutilum, tum innumeris prope mendis depravatum et corruptum. Quod in Venetam quoque Editionem, apud hæredes Jacobi Simbenii, an. 1578, translatum, iisdem atque etiam pluribus mendis infectum ac deforme prodiit. Idem rursus Calari, an. 1584, et Coloniæ, an. 1600, recusum, additis etiam Expositionibus in Symbolum et Orationem Dominicam, nihilo defæcatius ac purius exstitit. Hæc inter Parisiense exemplar, quod in tomum VIII Bibliothecæ veterum Ecclesiæ Patrum insertum est, et editum Parisiis, cæteris omnibus librorum numero, anteibat; id ipsum tamen multorum poematum jactura lacerum, ac mutilum, et perversa vitiosaque lectione, pluribus in locis, depravatum, diligentiorem auctioremque Editionem poscere videbatur. Hanc aggressus cl. vir P. Christophorus Browerus, e societate Jesu, perfecit atque edidit Moguntiæ, anno 1603, typis Balthasari Lippii; et eamdem renovavit emendavitque an. 1617, item Moguntiæ editam sumptibus Bernardi Gualtheri, bibliopolæ Coloniensis, excudente Joanne Volmario. Hæc certe Editio Operum Fortunati, cæteris omnibus, quæ antehac elaboratæ fuerant, auctior, diligentior, et ornatior apparuit. Is enim, ope mss. Codicum, et plura quæ antea edita non fuerant exemplari suo addidit, et quæ innumeris pene scatebant erroribus diligenter emendavit. Quam ad rem tribus præcipue mss. se usum testatur, fide dignissimis : Trevirensi uno, altero (cui is plus quam cæteris pretii tribuit) ex abbatia San-Gallensi, ac tertio ex abbatia Sigebergensi; quin et fragmentum ms. Codicis item Trevirensis Ecclesiæ, et aliud ms. fragmentum Cusanum refert in manibus se habuisse. Præterea exemplar suum contulit cum Editis Calaritano, Veneto, Parisiensi in Bibliotheca Patrum, Georgii Fabricii in Poetis Sacris, addiditque vetus ms. et raræ notæ Friderici Tiliobrogæ, et librum ms. Theodori Pulmanni Graneburgii, ab ipso Theodoro cum antiquis libris diligenter collatum, ac descriptum an. 1570, et varias lectiones ad marginem expressit. Hanc autem Editionem suam Browerus cum elucubrata a sese Vita Fortunati, tum prolixis notis exornavit, atque auxit, ut vere is de Fortunato nostro præclare meritus dici et haberi possit. Broweri exemplar cum Vitâ Fortunati recusum fuit deinde Lugduni an. 1677, in Bibliotheca veterum Patrum, nonnullis tamen mendis (ut ipse ex collatione cum exemplari Broweriano, edito Moguntiæ anno 1617, cognoscere potui), typographorum incuria, passim respersum.

Porro etsi Broweriana Editio cæteris omnibus quæ ad illud usque tempus prodierant felicior et absolutior fuerit, erant tamen adhuc nonnulla quæ eidem addenda, aut emendanda, aut accuratius notanda, videbantur. Nam et carmina quædam, quæ Broweri ætate erant ignota, aut certe in ejus manus minime pervenerant, postea in lucem prodiere, quæ, hac illac alienis in operibus dispersa, colligenda fuerant, ac Browerianæ Editioni attexenda; tum pleraque, soluta scripta oratione, quæ Browerus Editioni suæ adjungenda non censuit, cæteris Fortunati Operibus merito addenda videbantur, ut quotquot, sive carmine, sive prosa, ab eodem elucubrata accepimus, uno opere universa comprehenderentur. Jam vero notæ illæ quibus idem Browerus Venantii Fortunati scripta ornanda et illustranda existimavit quamvis doctæ plerumque et eruditæ, eædem tamen qua nimium prolixæ, qua vero mancæ et jejunæ, aut, temporum notandorum errore, ac perturbatione rerum, falsæ interdum ac mendosæ, alterius manum et diligentiam effiagitabant.

Hisce itaque de causis illustrissimus et reverendissimus (quem superius commemoravi) Nicolaus Antonius

Justinianus novam Operum Fortunati Editionem procurandam censuit, atque id muneris mihi demandavit, qualescunque demum ad illud perficiendum vires afferre potuerim. Hinc enim cum utilitatis plurimum ac fructus, ut supra innui, ad religionem confirmandam, et illius temporis memoriam illustrandam, ad litteras denique ipsas ornandas, proventurum existimavit, tum Patavinæ Ecclesiæ (quam egregia sollicitudine ac diligentia pascit et regit) non minimum decoris et luminis accessurum est arbitratus, cujus ad diœcesim pertinet Duplavilis quam, nativum esse Fortunati solum certissima et gravissima monumenta (ut ejusdem in Vita ostendemus) confirmant.

Nunc, ut laboris mei et operis quod in conferendis, illustrandis, augendis Venantii scriptis posui reddam rationem aliquam, ac quamdam totius Editionis quam sum aggressus faciem seu formam ob oculos ponam, Broweriani quidem exemplaris, ac laboris quidquid erat retinendum ac servandum, retinui. Hoc sane per me cl. viro sit, ut erit semper, non vulgari laudi, quod tot Fortunati poemata, quæ antea omnium in ignoratione versabantur in veterum bibliothecarum latebris et occultis recessibus investigarit, emendaverit; protulerit, quæque jam fuerant edita ad mss. Codicum auctoritatem et fidem probarit, castigaverit, correxerit. Quamobrem Browerianum exemplar, quod is, ut superius dixi, ad optimæ notæ Codices mss. exegerat, in nostram hanc Editionem integrum transtulimus, rati eorum Codicum lectiones, quas ipsi in manibus habere non potuimus, satis in illo indicari et exprimi; si quid vero fuit quod minus placeret, et aliunde melius suppleretur, maluimus adnotare quam Broweriano in textu, secus atque editum fuerat, aliquid immutare. Quocirca Editio hæc nostra duplex veluti exemplar continet, et quod primum Browerus edidit, et quod nos ipsi, meliores lectiones indicando, adjunximus.

Omnia siquidem Fortunati Opera, quæ primo volumine continentur, cum tribus mss. Codd. Vaticanis, olim bibliothecæ Palatinæ, et iis integris, quam potuimus diligenter contulimus, quos circa nonum fere sæculum, aut decimum, exaratos fuisse conjecimus. Quin et ex laceris derosisque membranis, si quod Fortunati poema aut fetum alium præ se ferre visæ sunt, quidquid varium in lectione fuit excerpsimus, ac suis locis sedulo subscripsimus. Cum autem in tribus iis quos commemoravi mss. Codd. omnibus desiderarentur carmen 6 l. VIII, et quatuor libri de Vita sancti Martini, hæc nobis suppeditavit alius non inferioris antiquitatis Codex item bibliothecæ Vaticanæ ad quem ipsa conferre potuimus.

Quin etiam Calaritanæ Editionis exemplar, quod Venetiis editum est, ut superius diximus, anno 1578, per hæredes Jacobi Simbenii, ad Broweri exemplar iterum contulimus, quæque ab eo minus animadversa ac notata fuerant, cum cæteroquin digna animadversione nobis visa sint, adnotavimus, cum ab innumeris prope mendis quibus illa scatet Editio diligenter eadem secrevissemus. Neque vero, si in ulla Editione alia varium aliquid invenimus, negligendum existimavimus

Jam vero quæ ad notitiam nostram pervenire potuerunt, poemata Fortunati, quæque deerant in Broweriana Editione, huic nostræ adjunximus. Ita l. II, c. 10, attexuimus hymnum a Fortunato nostro scriptum in sanctum Dionysium martyrem, primum Parisiensem pontificem, quem edidit cl. Dubletius in Antiquitatibus San-Dionysianis. Eidem l. II adjunctum est carmen 8 in sacrum baptismum, et 9 in laudem chrismatis, item scripta a Fortunato, uti suis locis adnotavimus; tum carmen 21, scriptum in laudem sancti Martialis, primi Lemovicini episcopi, quod ad hoc usque tempus Florentiæ in Laurentiana bibliotheca exaratum in Codice sæculi XII ineuntis delituit, ac primum Romæ editum est an. 1783, in Anecdotis litt., vol. IV, excudente Antonio Fulgonio. Præterea duos hymnos, quibus Ecclesia utitur in Festis beatæ Mariæ virginis, quorum unus incipit *Quem terra, pontus; æthera*, alter vero *Ave, maris Stella*, ex Hymnario cl. card. Tomasi exscripsimus, in quo sub nomine Venantii Fortunati leguntur; et lib. VIII, sub capp. 4 et 5, inseruimus. Eidem libro addidimus carmen 8, quod in uno Cod. Vat. exstabat ad calcem Operum Fortunati; quod quia stylum et indolem Fortunati ipsius in scribendo sapere visum est, in nostram hanc Editionem duximus transferendum. Quanquam illud pluribus mendis ex imperitia amanuensium aspersum vix emendari posse videbatur; ac revera, quamvis pleraque integritati suæ restituta a me sint, adhuc sunt aliqua quibus corrigendis nulla conjectura probabilis afferri potuit. Item, c. 9 l. X addidimus carmen scriptum in laudem Childeberti regis, quod cl. Mabillonius ediderat veterum Analect. t. I, pag. 360, et in fine lib. XI adtexuimus poema recitatum, uti videtur, a Fortunato in conventu monialium mon. Pictav., forte eo die quo episcopus inauguratus est: quod nobis suppeditavit derosa scheda, adjecta uni e Codd. Vat., uti suo loco indicavimus.

Altera vero Editionis nostræ pars complectitur Vitas sanctorum, quas a Fortunato elucubratas veterum testimonia, ac styli affinitas prodiderunt; quæque hactenus varios apud tractatores dispersæ, nunc primum (quod quidem ego sciam) cum cæteris Fortunati Operibus collectæ in lucem prodeunt. Harum alias ex Actis sanctorum ordinis sancti Benedicti sumpsimus, alias Bollandistæ, sive auctores alii, nobis suppeditarunt, uti suis locis diligenter indicavimus. Quin et doctissimas notas, quibus easdem auctas et ornatas a clariss. Editoribus invenimus, subscribere visum est; aliquas etiam de nostro, ubi opportunum videbatur, adjecimus. Addidimus et Acta passionis sancti Dionysii episcopi Parisiensis, quæ edidit cl. Bosquetus in Histor. Eccl. Galliæ, p. 2, et una protulimus rationes quibus Adrianus Valesius adversus Launoium ostendere conatur fuisse illa a Fortunato elucubrata.

Postremo loco posuimus Symbolum, vulgo Athanasianum, ac scriptam in illud expositionem quam cl.

Muratorius Anecd. t. II, pag. 212, protulit, ex membranaceo Codice bibliothecæ Ambrosianæ erutam, e quibus alterutrum ipse Fortunato nostro attribuendum forte censet, ac momenta quibus idem opinionem suam tuetur attulimus, et quid sentiremus ipsi ostendimus.

Quod vero attinet ad notas Broweri in poemata Fortunati, erat quidem in animo integras easdem addere huic nostræ Editioni; sed cum nimia earum et sæpe inutilis prolixitas absterruit, tum errores in quos interdum lapsus deprehenditur, ab illo consilio nos plane avocarunt. Satius itaque duximus e Browero ea seligere quæ ab errore erant remota, et quæ ad lucem aliquam rebus afferendam opportuna visa sunt, a viri cl. eruditione profecta, quam promiscue omnia subjicere. Quibus autem in locis sive Browerus ipse, aut quispiam alius falli visus est, judicium nostrum, ut potuimus, declaravimus, eamdem operam, si quid vel ipsi, ut homines, hallucinati fuerimus, bono animo ab aliis exspectantes.

Ac quidquid ad Fortunati ipsius Opera illustranda pertinere poterat, et ad scientiam nostram pervenit, undique hausimus, et excerpsimus, singulorum nomina a quibus mutuati sumus aliquid fideliter ac sine invidia ascribentes. Quam ad rem Greg. Tur. in primis, nostro Fortunato coævus, tum alii rerum Gallicarum scriptores magnam opem nobis attulerunt. Browerus etiam ad Germaniæ loca, quorum meminit Fortunatus, notanda et designanda plurimum adjumenti contulit; cujus auctoritati, quod ille iis ipsis in locis cum illa scribebat versaretur, plurimum tribuimus, atque ideo non dubitavimus integra ejusdem testimonia aliquando exscribere.

Hic autem erat locus fortasse ut ea expenderemus quæ in Operibus Fortunati dubia interdum et obscura occurrunt; sed maluimus singula suis in locis revocare ad examen, ac quid de ipsis sentiremus proferre, quam inde legentes abstrahere, et ad loca alia amandare.

Illud potius indagandum modo videtur, quænam ex his quæ a Fortunato elucubrata accepimus Operibus temporis injuria deperdita sint, aut quænam diversis titulis ornata a veteribus, alia cuiquam videri possunt, quam quæ in manibus jam habemus, licet non iisdem *επιγραφαῖς* inscripta. Paulus Diaconus, Hist. Long. lib. II, num. 13, narrat hymnos singularum festivitatum a Fortunato fuisse concinnatos; ac Trithemius, in lib. de Scriptor. ecclesiasticis, texens elenchum Operum Fortunati, hymnos LXXVII enumerat, colligatos unum in volumen, quos ab ipso Fortunato scriptos fuisse commemorat: quorum primum ponit illum qui in nostra Editione exstat cap. 3 lib. VIII, quique incipit *Agnoscat omne sæculum*, etc. At nos perpaucos admodum hymnos quos quidem a Venantio conscriptos noverimus habemus, atque illos passim dispersos inter cætera Fortunati Opera, ut eosdem minime esse judicandum sit de quibus Paulus Diac. et Trithemius loquuntur. Quocirca vetustate illos deletos fuisse judicandum est, aut incognitos adhuc uspiam jacere, aut vero illos alienis sub nominibus venditari. Browerus tamen nullo modo assentitur tot a Venantio conscriptos hymnos fuisse quot recenset Trithemius, cum universi, ait, quos Ecclesia per annum recitat, XCII, aut non multo plures, sint, quorum plerosque ad suos auctores tuto referre licet, perpaucos ad Fortunatum. Perinde atque non tempore Pauli Diaconi passim in Gallia hymni plures a Venantio nostro elucubrati ad sanctorum festa celebranda, et deinceps adhiberi potuerint, quorum in locum, ut sæpe fit, alii suffecti sint, aut, ab aliis castigati et restaurati, dici Fortunati apud plerosque desierint, qui collecti a quopiam unum in volumem, ad Trithemii usque ætatem permanserint. Certe hymnus scriptus a Fortunato in sanctum Dionysium martyrem (de quo supra locuti sumus), conscriptus, ut videtur, ad usum Ecclesiæ Parisiensis, is deinceps obsoletus, et expunctus ex hymnorum catalogo, omnibus ignotus, tandiu jacuit in pulvere ac tenebris quoad clar. Dubletius eum erueret, atque ederet in Antiq. San-Dionysianis. Item vetustus Codex cl. card. Tomasi duos hymnos scriptos in laudem beatæ Mariæ virginis, ac perpetuo usu ab Ecclesia usurpatos et retentos, Fortunati esse ostendit, ut supra diximus.

Sigibertus etiam, in lib. de Script. Eccles., cap. 45, mentionem facit Hodoeperici Fortunati, quod opusculum incertum est utrum ne perierit, an unum sit ex iis aliquod quæ exstant, et in quibus Fortunatus ipse iter ullum suum, vel quod ex Italia in Galliam, vel per Galliam quopiam aut Germaniam, contenderat, describit. Illud ipsum Hodoeporicon indicare videtur Paulus Diaconus, cum affirmat sæpius citato loco Venantium suis in carminibus iter, quo in Galliam profectus est, narrare. Nisi is forte illam carminis partem voluit innuere qua Fortunatus, lib. IV Vitæ sancti Martini, libello suo, quem e Gallia mittens in Italiam, poetico more alloquitur, iter quod tenere debet ostendit, ea ipsa loca per quæ ipse ex Italia in Galliam pergens transierat conversa ratione commonstrans. Ac profecto nomina civitatum ac regionum quæ illic commemorantur his apte respondent quæ Paulus percenset. Vel Trithemius memorat Hodoeporicum Fortunati cum hoc titulo: *Hodoeporicum viæ suæ, liber* I, atque illud a lib. IV Vitæ sancti Martini videtur sejungere. Potest aliquis suspicari Hodoeporicon illud, de quo Trithemius et Sigibertus, esse carmen 10 lib. X, in quo is prolixe iter quo Mettas pervenerat, ad Childebertum regem, et inde digressus una cum regia familia et comitatu, Mosellamque et alios fluvios ingressus, circumpositas urbes et oppida lustraverat, enarrat: quæ suspicio haud videtur esse improbanda. Browerus putat indicari a Trithemio carmen 27 l. XI, quod est scriptum ad Agnetem, et Radeg., quodque inscribitur *de itinere suo*. Quanquam mirum cuiquam videri potest tam breve carmen libri nomine censeri. At Giraldus, in Hist. de Poetis, dial. 5, Hodoepor. Fort. videtur confundere cum poemate quod ipse scripsit ad Justinum imp. et Soph. Aug., nomine Radegundis. Nam cum is inter Opera Fortunati recensuisset carmen de Excid. Thuring., subdit eum scripsisse *Hodoeporicum viæ*

suæ ad Justinum juniorem imp. et ad Sophiam Augustam. Quin et Vossius, de Hist. Lat., lib. II, et J. Alber. Fabric., in Bibl. Lat. mediæ et infimæ ætatis, idem carmen citant sub eodem titulo, ut suspicari liceat in quibusdam Mss. illud inventum fuisse, *Hodoeporicon* inscriptum. An forte quod illud tanquam viæ comes datum iis esset, quos Radegundis misit Constantinopolim, gratias Justino et Soph. Augg. acturos pro ligno sanctæ crucis, eidem Radegundi domo misso, et deferentes munuscula, uti refert Baudonivia in Vita sanctæ Radegundis, num. 20?

Idem Giraldus, in Histor. de Poetis, dial. 5, itemque Platina, in lib. de Vitis Pontificum, in Vita Joan. III, mentionem faciunt libri *de Regno gubernando*, quem aiunt Venantium scripsisse ad Sigibertum regem. En Platinæ verba : *Fortunatus vir singularis litteraturæ et eloquentiæ Gallos ad mitiorem cultum redegit scriptis et exemplo. Ad Sigibertum enim, eorum regem, libellum de gubernando Regno perscripsit.* An forte hic liber est carmen 2 lib. VI, in quo Fortunatus, Sigiberti virtutes laudans, ostendit qualis is esse debeat qui cum imperio cæteris præsidet? Quod si alius ille libellus est, ut verisimilius videtur, aut latere adhuc dicendus est, aut periisse vetustate.

Jam vero sancti Severini Vitam, episcopi Burdegalensis (de quo Gregor. Turon., lib. de Gloria Confess., cap. 45) a Fortunato scriptam fuisse, testis est idem Gregorius his verbis : *Vitam hujus* (sancti Severini), *postea quam hæc scripsimus, a Fortunato presbytero scriptam cognovimus.* Hanc autem Vitam deperditam esse Browerus cap. 5 Vitæ Fortunati, et alii affirmant, nec ego repertam a quopiam aut editam invenire potui.

Neque vero dubitem Fortunatum plura scripsisse alia, sive metrica, sive soluta oratione, quæ aut plane interierint vetustate, aut fortasse uspiam delitescentia, ac tenebris, situque obsita, alterius diligentia et cura in lucem aliquando proferentur, idque ex hominis ingenio et facundia conjicio. Atque utinam clarissimus et eruditissimus vir Philippus Labbæus, e societate Jesu, Editionem illam suam Operum Fortunati, quam pollicitus fuerat, confecisset aut prodidisset! minime dubium est quin cæteris omnibus auctior et ornatior fuisset. Ut enim is testatur in dissert. de Script. Eccles., t. II, postea quam Christophori Broweri Editionem commemorasset : *Nos eadem omnia Opuscula Fortunati, infinitis locis, partim ex optimæ notæ Codicibus, partim ex certis conjecturis emendata, atque editis auctiora, prelo jamdudum, cum se dederit occasio, parata habemus.* Cujus incœpto quid obstiterit, haud facile est divinare; nec vero cujus in manus, eodem vita functo, pervenerint ea quæ ipse prelo se parata jam habuisse profitetur, quamvis omnem adhibuerimus diligentiam, assequi potuimus. In eam spem veneramus quo ille in loco decesserat eadem fortasse reperiri posse. Is vero Parisiis obiit an. 1667. Sed, cum litteris datis inquisivissemus, et ad eam rem opera fuissemus usi admodum R. P. D. Patertii, monasterii sancti Germani a Pratis bibliothecarii, is respondit hisce verbis : *Quant à la promesse, que fit il y a plus d'un siècle le P. Labbe, de donner une Edition de Fortunat, je ne connois aucun vestige de son travail. J'ay etè pendant deux ans le Depositaire des manuscrits des 3 Maisons des Jésuites de Paris lors de leur destruction et de la vente de leurs biens et effets mobiliers, en 1762, et je n'y ay rien trouvè d'aucun des travaux litteraires du P. Labbe. Jè ne sçais ou tous les paviers auront passé apres sa mort en 1667.*

Atque hæc de scriptis Fortunati quæ amissa jure meritoque conquerendum est. Quod vero ad ejusdem doctrinam, et ingenium, et in scribendo facultatem, attinet, non omnino videtur hoc loco prætereundum, licet alias occurret mentio. Cum itaque theologicis in rebus apte eruditus et doctus videtur (quod in primis Expositio ejusdem in Orationem Dominicam declarat), tum Græcorum et Latinorum poetarum, sive aliorum scriptorum, in lectione apprime versatus fuisse ostenditur, qui Homerum, Menandrum, Aratum, Sappho, Pyndarum, itemque Catonem, Pythagoram, Chrysippum, Platonem, Cleanthem ; ex Latinis vero Virgilium, Horatium, Ovidium, Tullium, citet nominatim, et celebriores inter Latinos Græcosque Patres commemoret, quorum omnium identidem leporem ac doctrinam in scribendo secutus esse et expressisse aliquid deprehenditur. Illud autem offendit nonnullos, quod falsorum numinum, quæ cæca quondam antiquitas venerabatur, nomina non dubitarit aliquando usurpare. Ac jam inter cætera ejusdem carmina insigne est id generis illud quod exstat lib. VI, cap. 2, in quo idem, canens epithalamium Sigiberti Austrasiæ regis, et Brunichildis nuptiis, Cupidinem ac Venerem, poetico more, inducit, proprias utriusque laudes celebrantes. Verum et eo tempore scribebat Fortunatus quo minus erat periculi ne homines deorum ejusmodi errore deciperentur, ubique Galliarum Christiana religione, piissimis principum curis ac diligentia, clarorumque pontificum doctrina et virtutibus, florente ; et minime mirum esse debet Fortunatum eumdem, adhuc juvenem, ea præsertim in re quæ festivius orationis genus postulare videbatur, paulo liberius genio indulsisse, et ornamenti ac leporis causa induxisse, olim ethnicis poetis familiaria, deorum colloquia ; qui maturior ætate et consilio factus, non modo a nugis illis abstinuerit, sed etiam gravioribus studiis dediderit sese penitus, ac versus nonnisi raro, et ab amicis lacessitus (ut ipse de se profitetur lib. II, cap. 13), conscripserit.

Idem non vulgarem historiæ et geographiæ scientiam præ se fert, non solum quod spectat ad eas regiones quas ipse peragravit, quasque præsens cognoscere potuit, sed etiam quoad illas quas ipse adierat nunquam, ut Hispaniæ, totiusque Orientis. Hinc tot fluminum descriptiones ac civitatum nomina et gentium barbararum

sedes resque gestæ, et id genus alia, quæ eumdem ut in historia, ita et in geographia, non modo non rudem, sed etiam doctum fuisse et eruditum ostendunt.

Quid vero de physicis studiis dicam? in quibus ipsum non mediocriter exercitatum fuisse et tam variæ herbarum, arborum, lapidum, gemmarum, aromatum, produnt species ac nomina, quibus crebro utitur; et ab ipso investigatæ quæsitæque identidem rerum naturalium causæ, quemadmodum (ut alia taceam loca) lib. IV Vitæ sancti Martini, causam inquirens, poetarum more, qua ratione Martinus, cella inclusus, monachum ad focum, nudato inguine, sedentem conspicere et objurgare potuerit, hæc profert :

Quid fuit hoc? docti vos dicite, quæso, sophistæ.
Martini ante oculos paries, quasi lintea luci,
Aut quasi filo agiles contexit aranea telas,
Retia vel nexis per rara foramina filis?
Unde hic tam tenuis structura patescit hiulca?
An se saxa levant, ac reddunt scissa fenestram,
Seu duri lapides lento se glutine solvunt?
An casa materiæ vitreo se margine pandit?
An speculare dedit, quo sanctus lumine transit?
An levior paries revoluto cessit in arcu,
Et stetit incolumis, rapido suspensus in ictu;
Nobilis aut acies oculorum et marmora transit,
Clarior ac visus per cuncta obstacula pergit?
Penniger an clausi volitavit ad ora minister,
Ac per opertum aperit, et in invia nuntius intrat?
An quia lumen erat, totum foris intus habebat?
Carne sedente loco, velox an spiritus ibat?
Pandite, doctiloqui, comprehendite clausa diserti,
Qui numeris, atomis, ratione potestis, et ore.

Quamvis autem eo, quo dixi, ingenio ac doctrina esset Fortunatus, minime tamen illud inficiandum est, eumdem vitiis interdum nonnullis in scribendo laborasse. Nam, ut barbaras omittam et vix Latinas voces quibus utitur aliquando (quarum elenchum Browerus texuit, ad extremum a nobis huic Editioni nostræ adjiciendum), idem obscurus persæpe et implexus est, ac maxime cum soluta scribit oratione, sæculi sui vitia refert, longas ducens periodos, minime naturali, sed nimis artificioso ambitu et ornatu, qui totus in luxuriosa ac redundante verborum copia, ad grandiloquæ eloquentiæ speciem connexorum ac interdum syllabarum parilitate sibi respondentium consistit; unde et obscuritas gignitur orationi, et in eadem ornanda delicatioribus auribus minime ferenda curiositas ac sedulitas. Sed jam hoc, ut dixi, commune fere vitium est temporum illorum, ut ex aliorum scriptis qui eadem qua Fortunatus ætate floruerunt perspici potest. Idem tamen in expositionibus quas scripsit in Symbolum et Orationem Dominicam (quas is, jam creatus episcopus, recitasse ad populum videtur), planior ac facilior est; itemque in Vitis sanctorum non idem artificium et curiositatem in texenda oratione affectare consuevit, quam in epistolis, forte eorum gustui indulgens ad quos scribebat, studiose adhibere deprehenditur.

Suis vero in carminibus idem modo cultior et elegantior quam ut ætas in quam inciderat ferre videatur, modo agrestior et incomptior est; quod maxime in iis accidisse carminibus dicendum est quæ aut aliis distentus negotiis (ut in ejusdem Vita dicetur) prope fudit ex tempore, aut quæ oscitanter scribens ad familiarissimos, uti Gregorium Turonensem, perpolire neglexit. Cæterum in singulis mira ejusdem in poesi facultas atque facilitas ostenditur, ac tunc maxime cum regionis alicujus, aut agri, aut fluminis, situm ac naturam describit, quam ingeniosus ipse, et elegans, festivusque est! ut sæpe in ejusdem carminibus et *descriptos vinearum ordines*, et *vernantes floribus campos*, et *flavescentes aristis segetes*, et *fluctuantes herbas comis*, et *perennis aquæ fontes*, non solum legere, sed etiam oculis cernere videaris. Quod si is, æstu ingenii, seu potius rerum quas carmine complectitur, majestate abreptus, numeri aliquando et communium poeseos legum obliviscitur, hoc illi vel cum cæteris fere Christianis poetis commune est, ut Aratori, ut Sedulio, qui rebus magis, et eorum dignitati de quibus agebant, quam numeris, more poetarum ethnicorum, sibi inserviendum arbitrabantur. Atque hæc de Operis nostri proposito, deque scriptis, et ingenio, ac doctrina, Fortunati satis dicta existimo.

Ut autem vel eorum mentionem aliquam faciam qui de hac Editione præclare meriti sunt, et ad ipsam inchoandam aut perficiendam opis et adjumenti aliquid contulere, primas certe is sibi vindicat, quem superius commemoravi, illustrissimus ac reverendissimus Nicolaus Antonius Justiniani, Patavinus episcopus, hujusce, uti diximus, Editionis procurandæ auctor et adjutor. Item illustrissimus ac reverendissimus Stephanus Borgia, sacræ congregationis de Propaganda Fide a secretis, vir clarissimus et eruditissimus, cum me sæpe juvit consilio, tum duo carmina indicavit quæ Brow. Editioni addidi, lib. II, capp. 8 et 9. Postremo clarissimus et doctissimus vir Rambaldus de Azzoniis advocatus, Tarvisinæ Ecclesiæ canonicus, quædam monumenta mihi benignissime communicavit, uti suo loco indicabimus. Jam vero sodalitii nostri monachi suam mihi sedulitatem, operam, diligentiam, hanc Editionem adornanti, sæpe amantissime præstiterunt.

VITA VENANTII HON. CLEM. FORTUNATI

EPISCOPI PICTAVIENSIS.

1. Venantius Honorius Clementianus Fortunatus, episcopus Pictaviensis, origine ac natione Italus fuit. Præter hæc quatuor nomina, quibus fere notior esse solet, quintum sibimet aliud attribuere videtur, ut animadvertit vir eruditissimus Joan. Josephus Liruti in Opere quod inscripsit : *Notizie delle Vite ed*

opere scritte da Letterari del Friuli, vol. I, cap. 12. Is namque scribens epitaphium Leontii, anterioris episcopi Burdegalensis, lib. IV, cap. 9, sic illum alloquitur ad extremum :

Hæc tibi parva nimis, cum tu merearis opima,
Carmina Theodosius præbet, amore tuus.

Nisi dicendum fortasse Fortunatum scripsisse carmen illud alterius sub persona ac nomine, præsertim cum aliunde non constet eumdem id nominis præter ea quibus notus est habuisse. Sane hoc factitatum a Fortunato, ut poemata sua alterius personæ interdum commodaret, ex pluribus ejusdem carminibus intelligere possumus; ac ne abeamus longius, quod sequitur mox citatum carmen, lib. IV, cap. 9, scriptum in funus Leontii junioris, episcopi item Burdegalensis, haud multo secus concluditur, Placidinæ, Leontii quondam uxoris, inducta persona ac nomine, hoc modo :

Funeris officium, magni solamen amoris,
Dulcis adhuc cineri dat Placidina tibi [a].

2. P. Christophorus Browerus, in Vita Fortun., cap. 1, censet eumdem nomen *Venantii* a sancto Venantio Bituricensi, qui magna quondam in Galliis sanctitatis laude floruit, mutuatum fuisse, itemque nomen *Fortunati* a sancto Fortunato, Aquileiensis Ecclesiæ martyre, quem ille præcipua semper pietate ac religione fuerit prosecutus. Sed hæc, et id genus alia, quæ curiosius Browerus investigat, haud vacat pluribus exquirere.

3. Porro ex hoc nominum quibus Fortunatus præditus fuit numero, sunt qui conjiciant (*Lirut., loc. cit.*) eumdem ex prisca Romanorum gente ac stirpe ortum fuisse, cum id veteribus Romanis solemne fuerit, plura sibi nomina, cum ad familiæ insigne, tum ad virtutis alicujus et habitus significationem, usurpare, de quibus Appianus Alex., in Præf. ad Bella Rom., hæc scribit : *Nomen olim cuique Romano unum erat, ut cæteris hominibus; post accessit alterum, nec ita dudum etiam tertium cœptum est addi quibusdam, quo magis agnoscerentur ex aliqua nota corporis, aut virtute animi, quemadmodum et Græci aliquot nominibus adjuncta habebant cognomina.*

4. Etsi autem, adhuc stante Rom. rep., cum plura assumebant singuli nomina, hoc quod primo ponebatur loco (ut animadvertit vel Brow.) vocaretur prænomen, quod inde proprium esset gentis aut familiæ, tertium cognomen, et huic interdum quarto loco agnomen adderetur, citeriore tamen ævo hæc promiscue adhiberi cœperunt, ac plerumque quod ultimo ponebatur loco prænominis vim habebat, sive quo a cæteris ejusdem domus ac gentis hominibus singuli secernebantur. Qua de re legere præstat cl. Sirmondum, in diss. præfixa Op. Sidonii Apollinaris, in qua de more inferioris ætatis hominum in assumendis pluribus nominibus disserit fusius. Ex hac ipsa consuetudine factum est ut hic noster, quamvis multis nominibus sit insignis, Fortunati vocabulo et sua et consequente ætate fuerit fere notior.

5. Erat autem eidem soror, Titiana nomine, de qua is mentionem facit lib. XI, cap. 6, scribens ad Agnetem abbatissam his verbis :

Te mihi non aliis oculis animoque fuisse
Quam soror ex utero tu, Titiana, fores.

Hinc porro conjicit cl. Liruti Fortunatum habuisse Patrem Titium, seu Titianum, ex vetere scilicet Rom. more, quo solemne erat eisdem filias paterno ex nomine appellare; atque addit illud proprium generis seu familiæ ex qua is ortus fuerat nomen exstitisse. Sed miror, si illud erat proprium familiæ cognomen, ex illo sororem potius quam Fortunatum vocatum fuisse, nec saltem utrique fuisse commune: Quamobrem Sirmondo assentior, qui citato supra loco ex testimoniis veterum monumentorum ostendit posterioribus sæculis hanc imponendorum nominum consuetudinem viguisse : *Ut tum propria cujusque, tum adjuncta, seu cognomina, seu pronomina (quæ omnia in singulis prope capitibus variabant), a parentibus ut plurimum, cognatisque, patribus, patruis, avis, proavis, reliquisque affectibus, mutuarentur... Neque enim certa et stata, ut olim, generis et familiæ vocabula in usu tunc fuerunt, quæ et matribus communia essent et ad posteros transirent, ut cum Cornelii aut Julii omnes dicebantur qui a gente Cornelia aut Julia nati essent, et Scipiones item, aut Cicerones, qui in domo et familia Scipionum aut Ciceronum, sed omnia mox cum occasu reipubl. mutari sensim ac labi cœperunt, ut quanquam initio antiqui moris aliqua hæserint vestigia in gentilitiis nominibus, quæ a nonnullis familiis retinebantur... postmodum tamen hoc ipsum quoque neglectum fuit, adeo ut nullum tandem familiæ, nullum generis certum nomen fuerit. Filii etiam a patribus et fratribus inter se, omnibus sæpe nominibus, aut fere omnibus, discreparint.*

6. Quod vero attinet ad patriam Fortunati, is Tarvisino in agro natus est eo in loco qui *Duplavilis*, sive *Duplabilis*, aut *Duplavenis* nominabatur, idque constat ex apertis cum Fortunati ipsius, tum aliorum, testimoniis. Is certe, lib. IV Vitæ sancti Martini, librum suum, quem ex Gallia in Italiam mittebat, alloquens poetico more, se Duplavili natum esse testatur, his verbis :

Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras,
Illustrem socium Felicem, quæso, require.
Per Cenetam gradiens, et amicos Duplavilenses,
Qua natale solum est mihi sanguine, sede parentum,
Prolis origo patrum, mater, soror, ordo nepotum,
Quos colo corde, fide, breviter, peto, redde salutem,

Paulus quoque Diaconus, lib. II Hist. Longob., cap. 13, eumdem natum Duplavili diserte profitetur, inquiens : *Fortunatus, natus quidem in loco qui Duplavilis dicitur fuit, qui locus haud longe a Cenitensi castro vel Tarvisiana distat civitate.*

7. Itaque Fortunatus Tarvisino in agro natus est Duplavili, sive ille pagus aut oppidum fuerit, sive regionis tractus aliquis, ad Plavim fluvium expor-

[a] Vide quæ diximus in notis ad car. 9, l. IV.

rectus, a quo etiam nomen videtur accepisse. Hodieque iis in locis pagus, sive oppidum, jacet, quod vulgari sermone Valdebiadena nominatur. Hoc sibi Fortunatum nostrum ut civem suum et indigenam vindicat, honestissimorum virorum domicilium.

8. Cluverius, t. I Ital. antiq., cap. 18, censet Duplavilem eo in loco fuisse *ubi nunc*, inquit, *oppidum in edito loco conspicitur ad lævam amnis ripam, vulgari appellatione S. Salvadore*. Sed vir eruditissimus, ornatissimusque, comes Rambalbus de Azzoniis, Tarvisinæ Ecclesiæ canonicus (quem alias laudavi), in dissert. in qua Ven. Fortunatum patria Tarvisinum esse ostendit (quamque mihi benignissime, ut etiam alia, commodavit), gravissimis momentis evincit Duplavilem haud potuisse eamdem esse ac oppidum illud de quo Cluverius, cum Fortunatus, ubi libro suo iter ex Gallia in Italiam commonstrat, ex Aquileia Concordiam, atque inde Tarvisium, tum Cenetam et Duplavilem, veniendum ostendat, Patavium versus proficiscenti, ut proinde Duplavilis, patria Fortunati, non esset media Tarvisium inter ac Cenetam, sed ultra Cenetam, Patavium versus, iter agenti, cujusmodi non est oppidum illud S. Salvadore, quod utrumque, Tarvisium scilicet ac Cenetam, intermedium jacet. Deinde istud oppidum nullum erat sæculo VI et ad annum usque 1245 solus ac desertus montis clivus permansit. Quocirca minime is dubitat quin Duplavilis, in qua natale Fortunati sôlum, eadem sit ac quæ Valdebiadena vulgo appellatur, posita in Tarvisino agro, cum et similitudo nominis (ut ex antiquis monumentis quæ ab ipso proferuntur magis constat) huic sententiæ admodum favere deprehendatur.

9. At Joan. Josephus Liruti cum assentitur Cluverio hac in re, tum illud de suo addit, Duplavilem nonnisi avitum aut paternum Fortunati prædium fuisse, in quod ejus parentes, aut avi, cives (ut ipse opinatur) Aquileienses, secesserant, quo Attilæ, ac cæterorum Barbarorum, qui suis sæpe exercitibus Aquileiam infestarunt, immanitatem et armorum furorem declinarent.

10. Sed haud scio quantum huic singulari viri cæteroquin doctissimi opinioni tribuendum sit, cum tam perspicue in allato superius carmine Fortunatus, non solum Tarvisum *suam* esse dicat, et *amicos* inter *Duplavilenses natale solum* esse sibi *sanguine sede Parentum*, sed etiam *prolis originem patrum*, quo haud scio an evidentius aliquid ad patriam cujusque regionem indicandam possit proferri.

11. Illud tamen haud invitus dem, eumdem haud diu paterna in domo ac regione subsedisse, qui primævis ab annis spatium temporis aliquod, vel Aquileiæ, potentissimæ quondam civitatis, vixisse deprehendatur, ut ipse de se affirmat, lib. IV Vitæ sancti Martini, hisce verbis, quibus item librum A suum alloquens, inquit :

Aut Aquileiensem si forte accesseris urbem,
Cassianos Domini nimium venereris amicos :
Ac Fortunati benedictam martyris urnam,
Pontificemque pium Paulum cupienter adora,
Qui me primævis converti optabat ab annis.

12. Hisce postremis e verbis infert Joan. Joseph. Liruti Fortunatum Aquileiæ a Paulo, ejus urbis pontifice, baptismum accepisse, quod sententiæ suæ, qua illum civem Aquileiensem opinatur fuisse, in primis suffragari arbitratur.

13. Verum, ut illud omittam, ex eo quod Paulus optaret Fortunatum a primævis annis converti, haud posse concludi vel fuisse conversum, illud mihi multo verisimilius videtur, Paulum, Aquileiensem Antistitem, id optasse potius, ut idem, puer adhuc, vel B adolescens, abjectis cæterarum rerum curis, monasticam vitam Aquileiæ amplecteretur, cum tamen is, ob illam forte causam, quod Ravennam proficisci cogitaret, ut ea in urbe, tanquam scientiarum omnium Lycæo, studiis litterarum daret operam, votis pontificis minime obsequendum censuerit. Certe id erat usitatum iis temporibus, ut qui monasticen amplecteretur, is diceretur converti. Ac, ut omittam sancti Bened. c. 58 Reg., et sancti Gregor. magni testimonia, lib. II, epist. 4 et 66 Edit. Paris., Baudonivia, coæva Fortunato, ac sanctimonialis monasterii Pictaviensis, in Vita beatæ Radegundis, num. 3, sic de ipsa loquitur : *Postquam*, inquit, *operante divina potentia, a rege terreno discessit, quod sua vota poscebant, dum Suædas in villa, quam ei rex dederat,* C *resideret, in primo anno conversionis suæ*, etc. Jam vero certum est Radegundem, Christiana in pietate ab extrema pueritia educatam, cum a Clotario rege, conjuge suo, discessisset, ut infra dicetur (*Fortun., in Vita S. Rad., n.* 12), confestim Noviomagi a beato Medardo episcopo monasticum velum accepisse, atque hic proinde annus *ejus conversionis* primus a Baudonivia appellatur. Haud secus Fortunatus, lib. IV, cap. 23, loquens de quodam Juliano, qui antea mercaturam exercuerat, tum, hac relicta, se totum Deo consecraverat, parta tribuens egenis, inquit :

Mercator quondam, conversus fine beato,
Raptus ab hoc mundo crimine liber homo.
Collegit nimium, sed sparsit egentibus aurum,
Præmittit cunctas quas sequeretur opes.

14. Erat autem percelebre Aquileiæ monasterium, vel ipsa Rufini ætate, qui monachus in eo vixerat, cum interea, si unum Vercellense excipias, aliud fere in Italia esset nullum [a]. Credibile itaque est ad hoc Aquileiense monasterium Fortunatum tunc a Paulo invitatum fuisse, quo forte et clero (qui fere semper adjunctam tunc temporis monasticæ vitæ professionem habebat) ascitus, majora deinceps Aquileiensi Ecclesiæ officia, pro illa qua erat vitæ innocentia, et ingenii acie, præstaret [b].

15. Quanquam, cum illud animadverto, Paulum, sive Paulinum (de quo plura Ughellus in *Italia Sacra*)

[a] Vide Vitam Rufini præfixam ejusdem Op. Edit. Veron. 1745, l. I, n. 5.

[b] Vide Ruin., in præf. Op. S. Greg. Tur., n. 35.

Aquileiensis Ecclesiæ sedem non ante tenere cœpisse quam anno 558, vel 559, facile adducor, ut credam, Fortunatum non tam immatura ætate Aquileiæ commoratum fuisse [a]. Nam si ipse natus creditur circa annum 530, jamque senex Pictavis obiit, sæculo septimo ferme ineunte, is vigesimum octavum, aut undetrigesimum annum agebat, cum, sub Paulino pontifice, Aquileiæ habitabat [b]. Quod si idem narrat, quod *primævis ab annis* se invitarit Paulus ut converteretur, aut id poeta scripsisse dicendus est eo spectato tempore quo illos de sancti Martini Vita libros conscribebat, ante annum videlicet 576 [c], aut vero Paulus, antequam Aquileiensis pontifex esset creatus, cum idem tamen forte Ecclesiæ illius clericus, aut monachus esset, ad parem vitæ rationem amplectendam Fortunatum, adhuc puerum, vel adolescentem, dicendus invitasse.

16. Neque tamen in eo repugnem, Aquileiæ Fortunatum in pietate et earum rerum scientia quæ ad colendam religionem pertinent proficere potuisse, ac Paulini opera ad eam rem usum fortasse fuisse. Quod vero ejus rei indicium illud profert clariss. Liruii, quod Expositio Symboli, quam edidit ipse Fortunatus, plane sententiis congruat cum illa quam Rufinus, Aquileiensis Ecclesiæ presbyter ac monachus, ante ediderat, id mihi declarare videtur potius (ut dicam suo loco) Fortunatum, cum ejus in manus illa Rufini Expositio Symboli venisset, eamdem ad Ecclesiæ Pictaviensis plebem erudiendam accommodasse quam ut inde evinci possit utrosque eadem in Ecclesia prima Christianæ religionis rudimenta accepisse. Præsertim cum Symbolum Aquileiense (uti testis est Rufinus, lib. I, Invect. in sanctum Hieronymum) ex Ecclesiæ illius traditione et consuetudine haberet, *et carnis* hujus *resurrectionem*, cujus verbi indicium nullum in Symbolo quod exponit Fortunatus.

17. Is itaque (ut eo unde deflexímus revertamur) Pauli voluntati ac votis minime acquievit ob eam, ut dixi, causam verisimiliter, quod ipse aliud sibi domicilium ac sedem, in qua litterarum studiis liberius et opportunius vacare posset, cogitaret. Erat autem, ea ætate, aptissima inter cæteras illam ad rem Ravenna, celeberrima civitas, in qua jampridem Honorius, Occidentis imper., regiam sedem constituerat, tum, Romanis victis, ac pulsis imper., Odoacer rex Gothorum, ac rursus, hoc pulso, Theodoricus, Gothorum una et Roman. rex, et alii deinceps, sua domicilia habuerunt. Solent vero regiæ civitates cum cæterarum rerum opportunis copiis abundare, tum fere vel litteratorum hominum numero ac scientiarum cultura cæteris antecellere, quos nimirum regum liberalitas, et honorum ambitio, et commoda alia ex omnibus fere terris accersere consueverant, præsertim vero si is qui rerum summam tenet non alienus a litteris videatur. At si quispiam alius, certe Theodericus, quamvis interdum sævus ac vehemens, cum doctis hominibus favit, tum ipse litterarum studiosissimus fuit. Ut enim is de se profitetur, scribens ad Cassiodorum : *Gratus est nobis eorum semper aspectus, qui nostris animis, gloriosis actionibus, insederunt, quoniam perpetuum obsidem dederunt amoris sui, qui apud nos probati sunt studere virtuti* (*Epist.* 28, *l.* III). Ejusdem vero in colendis litterarum studiis diligentiam et assiduitatem Athalaricus, qui illum in regno excepit, commendat, his verbis scribens ad eumdem Cassiodorum : *Cum esset publica cura vacuatus, sententias prudentum a tuis fabulis exigebat, ut factis propriis se æquaret antiquis. Stellarum cursus, maris sinus, fontium miracula, rimator acutissimus, inquirebat, ut, rerum naturis diligentius perscrutatis, quidam purpuratus videretur esse philosophus.* Quocirca minime mirandum est sub talibus regibus scientiarum studia Ravennæ in primis floruisse, eaque publicis in gymnasiis præclare constituta, vel ad citeriora tempora pervenire potuisse, ad quæ addiscenda homines, litterarum cupidi, undique convenirent.

18. Huc itaque se Fortunatus contulit, ibidemque tandiu commoratus est, quoad uberem pretiosamque liberalium artium supellectilem inde exportaret. Ut enim de ipso scribit Paulus Diac., lib. II, cap. 13, Hist. Long. : *Ravennæ*, inquit, *nutritus et doctus in arte grammatica, sive rhetorica, seu etiam metrica, clarissimus exstitit.* Ipse etiam, modestissime de se loquens, quibus artibus in primis Ravennæ studuerit, narrat lib. I. de Vita sancti Martini his verbis :

Ast ego sensus inops, Italæ quota portio linguæ?
Fæce gravis, sermone levis, ratione pigrescens,
Mente hebes, arte carens, usu rudis, ore nec expers,
Parva grammaticæ lambens refluamina guttæ,
Rhetoricæ exiguum prælibans gurgitis haustum,
Cote ex juridica, cui vix rubigo recessit,
Quæ prius addidici, dediscens, et cui tantum
Artibus ex illis odor est in naribus istis :
Non prætexta mihi rutilat toga, pennula nulla;
Jam mea nuda fames superest de paupere lingua.

19. Hinc opinatur Browerus, c. 2 Vitæ Fort., *ita illum leviter litteris imbutum fuisse, ut neque togam prætextam, publice gesti muneris insigne, unquam adeptus sit, neque pennulam docendi causa sumpserit.* At multo verisimilius est Fortunatum, præ animi modestia ac propositæ vitæ instituto, ultro ab illis, si qui erant, honoribus abstinuisse, quam hominem non vulgari ingenio nec mediocri doctrina præstantem illa honorum insignia, quæ plerisque patebant, pro scientiæ tenuitate et litterarum inopia assequi non potuisse. Præsertim vero cum aliunde constet eumdem laudes suas extenuandi semper studiosissimum fuisse, ut propterea mirandum non sit id quod suo quodam instituto et animi sententia adipisci neglexisset, ad illam quæ de ipso erat ingenii famam et doctrinæ imminuendam traduxisse.

20. Is igitur Ravennæ cum *grammaticæ, sive rhetoricæ, sive metricæ* sedulo operam navavit, cujus

[a] Lege Pagium, ad an. 559, n. 9, et Murat., ad an. 550 et 570; Paulum Diac., l. II, de Bell. Long., c. 25.

[b] Auctor. Hist. Litter. Francor.

[c] Lege quæ adnotavimus ad l. IV, Vitæ sancti Martini, pag. 470.

deinde artis ope plura scripsit præclare, sive soluta, sive ligata, oratione, tum ne juris quidem scientiæ expers fuit, quamvis, pro singulari modestiæ studio, illa se attigisse leviter tantummodo ac veluti delibasse fateatur.

21. In hisce vero studiis habuit Fortunatus (quod pene erat necesse in illo litterarum domicilio) alios, eosque scientia et ingenio claros, socios, quos ipse universos invitans ad sancti Martini Turonensis pontificis laudes celebrandas, sic per libellum suum affatur :

Promptius affectu, precor, inde require sodales;
Si sociis loqueris, veniam pietate mereris.
Porrigo materiam quibus hanc ego, ut ore rotundo,
Martini gestis florentia carmina pangant,
Et claro ingenio texant spargenda per orbem.

22. Porro cum ipse adhuc esset Ravennæ, graviter oculis laborare cœpit, ut jam eorum lumen sensim prope amitteret. Erat ea in urbe basilica sanctorum martyrum Joannis et Pauli, in ipsaque altare in quo memoria colebatur sancti Martini, episcopi Turonensis, toto jam orbe fama sanctitatis et prodigiorum splendore percelebris, ac in pariete ejus imago erat depicta. Hanc in basilicam cum is festinus, opem imploraturus, venisset, ac forte lychnus, ad altare positus sub quadam fenestra, arderet, litis ex oleo lychni oculis, illa ægritudine confestim est liberatus. Sed præstat Fortunatum ipsum audire, rem totam, ut gesta est, enarrantem, supra citato libro IV, Vitæ sancti Martini, hisce versibus :

Inde Ravennatem placitam pete dulcius urbem :
Et pete Martini loculum, quo, jure sacelli,
Jam desperatum lumen mihi reddidit auctor,
Munera qui tribuit, saltem, rogo, verba rependе,
Est ubi basilicæ culmen Pauli atque Joannis,
Hic paries retinet sancti sub imagine formam,
Amplectenda ipso dulci pictura colore.
Sub pedibus justi paries habet arte fenestram :
Lychnus adest, cujus vitrea natat ignis in urna.
Huc ego dum propero, valido torquente dolore,
Diffugiente, gemens, oculorum luce fenestris;
Quo procul ut tetigi benedicto lumen olivo,
Igneus ille vapor marcenti fronte recessit,
Et præsens medicos blando fugat unguine morbos.

23. Una cum Fortunato Felix, ejusdem familiaris, et in studiis litterarum socius, cum et ipse simili ægritudine oculorum laboraret, ex sancti Martini patrocinio, et ejus olei virtute, liberatus est. Ut enim narrat de utrisque Paulus Diac., lib. II, cap. 13, Histor. Long. : *Hic* (Fortunatus) *cum oculorum dolorem vehementissimum pateretur, et nihilominus Felix iste, ipsius socius, pari modo oculos doleret, uterque ad basilicam beatorum Pauli atque Joannis, quæ intra eamdem urbem sita est, perrexerunt ; in qua etiam altarium in honorem beati Martini confessoris constructum propinquam habet fenestram, in qua lucerna, ad exhibendum lumen est constituta, de cujus oleo mox sibi isti, Fortunatus scilicet et Felix, dolentia lumina tetigerunt, illico dolore fugato , sanitatem quam optabant adepti sunt.* Idem narrat Greg. Turon., l. I de Mir. sancti Martini, c. 15.

24. Hic ille Felix fuit non multo post creatus Tarvisinus episcopus, Alboino, Longobardorum regi, cum magnis copiis in Italiam irrumpenti, ad Plavim fluvium obviam processit : *Eique Alboinus* (uti citato loco refert Paulus Diaconus), *ut erat largissimus, omnes Ecclesiæ suæ facultates postulanti concessit, et per suum prammaticum postulata firmavit.* Hujusce Felicis mentionem facit Fortunatus lib. IV Vitæ sancti Martini, his verbis :

Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras,
Illustrem socium Felicem, quæso, require,
Cui mecum lumen Martinus reddidit olim.

25. Ex hujusce autem, quod impetraverat, beneficii magnitudine et gratia Fortunatus majore quam ante pietate ac religione in beatum Martinum cœpit exardescere, ac summ in Galliam iter meditari, quo ipsius divi Martini sepulcrum adiret, ac præsens veneraretur, votaque exsolveret. Ut enim de ipso narrat Paulus, loco sæpius citato : *Qua de causa Fortunatus in tantum beatum Martinum veneratus est, ut, relicta patria, paulo ante quam Longobardi Italiam invaderent, Turonis ad ejusdem beati viri sepulcrum properaret.* Eamdem et ipse itineris sui causam fuisse refert, lib. I de Vita sancti Martini, paulo post initium. Interea vero et bellicos tumultus, qui undique jam, miseræ Italiæ ex Barbarorum armis impendebant, aut quibus dudum vexabatur, exitum aliquem habituros sperare potuit, ut, reddita deinde tranquillitate, et pacatis rebus, ad patriam regionem atque ad suos remigraret.

26. Quem vero ad annum Fortunatus Italia digressus sit, et profectus in Galliam, non una est omnium sententia. Browerus eumdem anno 565 in Gallias pervenisse affirmat. Idem sentit Pagius, in notis ad Baron., ad an. 564. Certe is non multo antequam Longobardi Italiam invaderent, profectus est in Gallias, uti testis est Paulus Diac. loco sæpius citato. At Longobardi in Italiam irrupere, ad an. 568, eodem Paulo Diac. teste, lib. II Hist. Long., cap. 33.

27. Hæc vero sunt quæ Broweri et Pagii sententiam confirmare videntur. Fortunatus quippe erat in Gallia, cum Sigibertus, rex Austrasiæ, nupsit Brunichildi, Athanagildi, regis Gothorum in Hispania, filiæ, quippe qui iisdem cecinit epithalamium, quod legere est cap. 2, lib. VI. At Sigibertus iniit has nuptias anno quinto regni sui cum an. 561 regnare cœpisset, Clotario patre, eodem anno, vita functo, ut testis est Greg. Turon. lib. IV Hist. Franc., c. 21. Quocirca an. 566 erat jam in Gallia Fortunatus, ac fruebatur regis Sigiberti patrocinio et gratia [a].

28. Præterea idem Pictavis jam habitabat, cum Gelesuintha, Brunichildis soror, illac pertransiit, Chilperico, fratri Sigiberti, nuptura, de qua idem hæc scribit lib. VI, cap. 7.

Post aliquas urbes, Pictavas attigit arces,
Regali pompa prætereunte viam.
Hanc ego nempe novus conspexi prætereuntem,
Molliter argenti turre rotante vehi.

At hæ nuptiæ ad annum alterum postea quam Sigibertus duxerat Brunichildem referuntur, cum quidem Fortunatus non ante Pictavum fuisset profectus quam aliquod tempus apud Sigibertum vixisset, ac

[a] Vide Pag., ad an. 564. et ad an. 567, n. 9. Lege et Ann. Franc. præfixos Op. Gregor. Tur.

suum votum, Turonis, ad sepulcrum sancti Mart. exsolvisset (*Paulus loco sæpius citato*).

29. Addit Browerus laudari Sigibertum a Fortunato l. II, c. 17, quod is basilicam sancti Medardi, a Clotario cœptam exædificari, summo studio compleret atque eidem fastigium jam imposuisset. Ipsum enim sanctum Medardum alloquitur poeta ad extremum carminis, hoc modo :

En tua templa colit nimio Sigibertus amore,
Insistens operi promptus amore tui.
Culmina custodi, qui templa in culmine duxit,
Protege pro meritis qui tibi templa dedit.

At credibile est, inquit, Sigibertum non multo post Clotarii obitum in illud operis incubuisse, de quo patrem tam sollicitum et ejusdem perficiendi studiosum noverat, et quo in loco humari voluerat.

30. At cl. vir Joan. Josephus Liruti a Browero aliquid et Pagio dissentit, dum vult adventum Fortunati in Gallias ad an. 567, minimum vero ad 566, esse referendum. Neque alienum est hujusce sententiam, quam vel aliis communem esse video, paucis expendere, quæ ad eam rem de qua agimus illustrandam luminis aliquid afferre possunt. Ipse igitur dubitat primum utrumne Fortunatus paulo antequam Longobardi Italiam invaderent in Gallias proficisci potuerit. Nam cum, eodem Paulo Diacono teste, Felix socius Fortunati, et quidem (ut ipse existimat) itineris socius, creatus jam Tarvisinus episcopus, Alboino, regi Longobardorum, ad Plavim, ut supra dicebamus, occurrerit, vix fieri potuit ut tam perbrevi spatio Felix iret in Galliam, ac inde in Italiam reverteretur, tum creatus Tarvisinus episcopus Alboino obviam procederet. Quocirca opinatur Paulum in rebus a sua præsertim ætate remotis narrandis sæpe minus diligentem, vel hac in re a temporum veritate aberrare potuisse.

31. Sed, ut nihil hic Paulum Diac. purgem et defendam, certe non erat cur laudatus scriptor propter eam causam quam affert de ejusdem diligentia aut fide dubitaret. Nullo quippe ex testimonio aut litterarum monumento constat (quantum equidem assequi potui) Felicem una cum Fortunato in Gallias profectum fuisse : non Paulus Diaconus id affirmat, licet narret utrumque, Felicem ac Fortunatum, eadem oculorum ægritudine afflictos fuisse, et simili modo ex patrocinio D. Martini liberatos; sed potius de Fortunato et ejus voto in Galliam proficiscendi ita loquitur, ut Felicem plane sejungere videatur; non Greg. Turonensis, licet eamdem rem narret quam Paulus Diac., lib. I de Mirac. sancti Mart., c. 15; postremo non Fortunatus ipse id uspiam indicat, licet sæpius locus in ejusdem scriptis ac tempus id significandi (si quidem actum contigerat) incidisset. Quinimo, in epistola ad Greg. Tur., lib. I, c. 1, nullum se habuisse itineris sui, quod ex Italia in Galliam contenderat, socium, satis declarat iis verbis : *Quid inter hæc extensa, viatica consulte dici potuerit, censor ipse mensura, ubi non urgebat vel metus ex judice... nec invitabat favor ex comite*, etc.

32. Quod vero idem addit, minime credendum esse Felicem, æqualem Fortunato, atque adeo juvenili ætate, iis temporibus creatum fuisse Tarvisinum episcopum, quibus ad illum supremum honoris gradum nonnisi matura jam ætate ascensus pedetentim per omnes honorum gradus patebat, ut nihil dicam de illorum temporum disciplina, quibus sæpe virtus magis quam ætas spectabatur, ut pluribus exemplis possem ostendere, ut illud etiam concedam, Felicem plane æqualem Fortunati fuisse, hinc potius evincitur hunc haud ita juvenem in Gallias migrasse, ut is si, ut creditur, anno circiter 530 natus est, annum ageret trigesimum quintum, aut trigesimum sextum, cum in Galliam est profectus.

33. Cur autem iter Fortunati in Galliam ad an. 567 referendum sit, hac ratione potissimum vir clar. ducitur, quod narret Fortunatus se tunc *novum* Pictavis fuisse, cum illac pertransiit Gelesuintha, Chilperico nuptura. Id vero anno contigit 567, ut supra indicavimus. At statim atque Fortunatus pervenit in Galliam, ad sancti Martini sepulcrum perrexisse dicendus est, inde vero statim Pictavum venisse, qui (ut de ipso scribit Paulus Diac.) *postquam Turonis juxta votum proprium advenit, Pictavis pertransiens illic habitavit.* Quocirca Fortunatus nonnisi an. 567, aut minimum, an. 566, in Gallias pervenit. Hæc ille.

34. Verum non video cur hac Pauli auctoritate moveri vir cl. debeat, qui, ipso teste, in rebus referendis ab ætate sua remotis nonnunquam errore labitur, ut si is in definiendo tempore quo Fortunatus in Galliam profectus circiter est errare potuerit, multo magis in statuendo quandonam Pictavum, ut illic habitaret, concesserit. Sed ut hoc omittamus, cum illud credibile est, Fortunatum non continuo post adventum suum in Galliam Turonis perrexisse, sed temporis spatium aliquod apud Sigibertum regem, Mettis, aut Rhemis (quibus in urbibus sedebant reges Austrasiæ) substitisse, quippe cui epithalamium cecinit, et a quo itineris, quod per Galliam erat susceptturus, comitem (ut infra dicetur), et ducem accepit; tum ex illo Pauli testimonio non videtur saltem luculenter ostendi posse Fortunatum statim atque Turonis abscessit Pictavum venisse, cum id solum Paulus asseveret, eumdem, posteaquam Turonis votum suum jam absolverat, Pictavum, itineris causa, accessisse, atque illic habitasse, quin certum statuat tempus quod utrumque interfuerit. Jam vero et illud incertum est, quantum temporis Turonis permanserit, cum erga sancti Martini cineres pietatis ac religionis causa, tum vel Euphronii, episcopi Turon. (cui ipse conjunctissimus fuit), officiis et humanitate detentus. Quanquam quid vel illud prohibet scripsisse Fortunatum se tunc *novum* fuisse, cum illac Gelesuintha pertransiit, eo spectato tempore quo funebre carmen scribebat in ejus mortem, quæ sane aliquanto post accidit? Quod vero magnum his momentum addit, illud est, quod ante annum 567 necessario in Gallia Fortunatus fuit, qui et nuptias Sigiberti cum Brunichilde, an. 566, ut sæpius diximus,

initas, carmine celebrarit, et cum Nicetio Trevirensi episcopo conjunctus amicitia fuerit, ad quem adhuc superstitem scripsit carmen 11 lib. III. Jam vero Nicetius an. circiter 566 labente obiit, ut conjicit Cointius ad hunc annum, n. 60.

35. Ex his igitur omnibus statuendum videtur iter Fortunati in Galliam in annum 565 conjiciendum esse; certe nec ante annum 564, nec post 566, esse ponendum. Quam autem ipse viam, in Gallias proficiscens, tenuerit, quæ loca adierit, satis idem enarrat, scribens ad Greg. Tur., lib. I, cap. 1, his verbis : *Præsertim quod ego imperitus de Ravenna progrediens, Padum, Athesim, Brintham, Plavem, Liquentiam, Tiliamentumque tranans, per Alpem Juliam pendulus montanis anfractibus, Dravum Norico, Œnum Breonis, Liccam Bojaria, Danubium Alemannia, Rhenum Germania transiens, ac post Musellam, Mosam, Axonam, et Sequanam, Ligerim et Garomnam, Aquitaniæ maxima fluenta, Pyrenæis occurrens, Julio mense nivosis, pene aut equitando, aut dormitando, conscripserim.* Brevius adhuc Paulus Diac. hoc iter Fortunati complectitur, inquiens : *Qui sibi* (Fortunatus), *ut in suis ipse carminibus refert, illuc properanti per fluentilia menti* [Forsan, *fluenta Tiliamenti*] *et Rounam, perque Osupum, et per Alpem Juliam, perque Aguntum Castrum, Dravumque, et Byrrum fluvios, et Briones, et Augustam civitatem, quam Virdo et Lech* (id est, *Vindo et Lychus*) *fluentant, iter fuisse describit.*

36. Ex his igitur perspicuum est eumdem, Ravenna digressum, Patavium, continuato itinere, atque inde Tarvisium, venisse (cum, ut verisimile est, Duplavilim divertisset ad suos invisendos), tum per Alpes Noricas, Germaniam ingressum, hinc in Gallias (quod tunc erat tritum et usitatum in regnum illud iter) trajecisse. Quocirca idem, lib. IV Vitæ sancti Martini, libello suo eamdem viam, e Gallia in Italiam proficiscenti, commonstrat his versibus :

Si tibi barbaricos conceditur ire per amnes,
Ut placide Rhenum transmittere possiset Histrum,
Pergis ad Augustam, quam Vindo, Lycusque fluentant,
Si vacat ire viam, neque te Bajoarius obstat,
Qua vicina sedent Breonum loca, perge per Alpem,
Ingrediens rapido qua gurgite volvitur Œnus.
Inde Valentini Benedicti templa require,
Norica rura petens, ubi Birrus vertitur undis.
Per Dravum itur iter, qua se castella supinant.
Hic montana sedens in colle superbit Aguntus.
Hinc pete rapte vias, ubi Julia panditur Alpes,
Altius assurgens, et mons in nubila pergit.
Inde Foro Julii de nomine principis exi
Per rupes, Osope, tuas, qua labitur undis,
Et super instat aquis Reunia Tiliamenti.
Hinc Venetum saltus, campestria perge per arva (etc.),
Aut Aquileiensem si forte accesseris urbem (etc.),
Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras,
Per Cenetam gradiens, et amicos Duplavenenses (etc.),
Si Patavina tibi pateat via pergis ad urbem (etc.);
Inde Ravennatum placitam pete dulcius urbem (etc.).

37. Hoc autem itineris, quod per sola plerumque ac deserta loca faciebat Fortunatus, carminibus pangendis, quasi quodam Musarum condimento ac temperatione, solabatur. Id de se profitetur, scribens ad Greg. Turon., lib. I, cap. 1, inquiens : *Inter Barbaros, longo tractu, gradiens, aut via fessus, aut crapula, brumali sub frigore, Musa hortante, nescio gelida magis an ebria, novus Orpheus Lyricus silvæ voces dabam, silva reddebat.* A barbaris etiam et agrestibus hominibus, per quos iter faciebat, invitatus, et hospitio exceptus, eorum sæpe in conviviis carmina fundebat, *ubi*, ait, *sola sæpe bombicans barbaros leudos harpa relidebat.* Atque is hanc in causam refert cur quædam sua poemata minus eleganter scripta essent, ac minus limata et perpolita. *Quid enim*, inquit, *tibi affabre dictum sit, ubi quis sanus non creditur, nisi secum pariter insanitur, quo gratulari magis est si vivere licet post bibere?*

38. Atque in hoc ipso per Germaniam et Galliam itinere cum nobilissimis ac virtute et honore præstantibus viris amicitiam inire, ac eorum sibi gratiam promereri, facile potuit, cum ob vitæ innocentiam, ac morum suavitatem, tum ob laudem litterarum et ingenii, in primis vero ex quadam Musarum commendatione, quæ vel peregrinos et ignotos homines exteris nationibus probare semper consuevit. Certe quamplurimi occurrunt, de quibus Fortunatus suis in carminibus mentionem facit, qui eumdem per Germaniam hospitio excepisse, et sua amicitia dignum judicasse, et officiis aliis prosecuti esse, videntur : quos inter eminent Lupus et Gogo, principes apud regem Austrasiæ dignitate viri, Magnulphus, Lupi frater, Jovinus præfectus, Bodigisilus dux, et alii, quos in Germania se vidisse, et apud eos fuisse diversatum, nonnunquam testatur. Itaque ad Lupum scribens, lib. VII, cap. 8 :

Cum peregrina (ait) meos tenuit Germania visus,
Tu pater, et patriæ consuliturus eras.
Conserui quoties vestro sermone loquelas,
Credidi in ambrosiis me recubare rosis.

Idem scribens ad Jovinum, cap. 12, inquit :

Non ita rebar ovans, postquam Germania nostros
Contulerat visus, ut resiliret amor.

39. Sigismundum quoque et Aregisilum fratres in se liberales ac beneficos iis in locis fuisse testatur, quos propterea non dubitat parentibus suis pro charitate ac beneficentia exæquare. Sic enim ad eosdem scribit, lib. VII, cap. 21 :

Nomina amicorum mihi dulcis epistola pandit,
Hinc, Sigimunde nitens, hinc Aregisle decens.
Post Italas terras mittis mihi, Rhene, parentes;
Adventu fratrum, non peregrinus ero.

40. Ex his autem proclive est conjicere eumdem aliquod spatium temporis in Germania et proximis regionibus commoratum fuisse, quoad scilicet clarissimos, quos sæpe suis carminibus celebrat, viros invisere et commode adire, et frequentibus officiis eorum in se amicitiam conciliare, posset, tot præterea urbes et regiones, quarum diligens et accurata in ejusdem poematibus descriptio occurrit, cognosceret ac peragraret.

41. Porro Fortunatum in Gallias venientem excepit is cujus sæpe meminimus, Sigibertus, Austrasiæ rex, ac omni liberalitate et officio est prosecutus, cum plurimorum, ut credibile est, præstantium dignitate virorum (quos sibi per Germaniam devinxerat) litteris ac testimoniis commendatum, tum

ex ingenii doctrinæque fama satis insignem et cognitum.

42. Cl. vir Joan. Josephus Liruti, quærens ac secum admirans qua fieri ratione potuerit ut is tot regum ac principum virorum amicitiam inire, atque eorum animos sibi devincire potuerit, arbitratur eam qua erat præditus generis ac stirpis nobilitatem in causa fuisse cur ad principum atque regum amicitias facilis eidem aditus patere potuerit. Qua in re ut vel ipse aperiam quod sentio, plane difficile mihi videtur hominem qui humili, nec satis celebri in loco (Duplavili dico), paternam sedem ac domum, quin, ut ipse de se profitetur, majorum originem haberet, nullum publicum gessisset magistratum, nullum certum honoris ac dignitatis insigne fuisset adeptus (ut superius declaravimus), tam claram et gloriosam generis nobilitatem nancisci potuisse, qua non solum in Italia, sed etiam in Germania extremaque Gallia inclaresceret, præsertim cum turbulentis adeo temporibus, quibus jam bellis ac seditionibus omnia miscebantur, vel nobiliorum virorum generi, nisi quorum opera in bellis administrandis aut gerenda domi rep. præstitisset, tenebræ offundi facile potuissent. Malim itaque cum Hincmaro sentire, qui, in præf. ad Vitam sancti Remigii scribit de Fortunato, quod *a multis potentibus et honorabilibus viris in his Gallicis et Belgicis regionibus per diversa loca tunc vitæ, ac scientiæ suæ merito invitabatur.*

43. Quoniam vero magna et præcipua Sigiberti in eumdem humanitatis ac beneficentiæ officia exstitere, de ipsoque et fuit, et erit sæpius sermo, haud alienum sit de eodem ejusque regno, nec non regia stirpe ac cognatione, aliquid hoc loco dicere. Is itaque filius fuit Clotarii I, Francorum regis, omnium sua ætate potentissimi, qui post Clodovei patris obitum regnare cœperat, paterno regno æquas in partes diviso cum tribus fratribus (*Greg. Turon., l.* III *Hist. Franc., c.* 1); quibus vita functis, universum sibi Francorum imperium, partim hæreditate, partim armis ac potentia, vindicaverat. Ipse vero Clotarius moriens quatuor post se filios reliquit, Charibertum, Guntramnum, Chilpericum, Sigibertum, qui regnum inter se, jacta sorte, diviserunt, ac Sigiberto (ut verbis utar Gregorii, l. IV Hist. Franc., c. 22) *regnum Theuderici* (Clotarii fratris) *obtigit, sedemque habere Rhemensem.* Porro regum Austrasiæ, qui Rhemis sedebant, imperium vel in Germaniam longe procurrebat; de quo lege Fort., lib. VI, c. 2, et Ruin., in notis ad Greg. Tur., l. IV Hist., c. 22.

44. Interea Sigibertus, cum fratres suos reges vidisset infima et servili conditione mulieribus nupsisse, oblitos generis ac dignitatis suæ, regio ipse animo et consilio uxorem regali e stirpe ducendam censuit. Quam ad rem legatos misit in Hispaniam, qui Brunichildem, Athanagildi regis in Hispania filiam, sibi peterent ad nuptias, puellam cum forma corporis, tum industria et morum honestate, consilii prudentia ac sermonis suavitate, præstantem. Quam cum impetrasset, eidem nupsit regia pompa et apparatu, totiusque regni cum summa lætitia ac gratulatione (*Greg. Tur., l.* IV, *c.* 27). Hisce nuptiis epithalamium cecinit Fortunatus, de quo supra, n. 34, locuti sumus; idemque scribens ad Gogonem, rem recens gestam declarat his verbis :

Nuper ab Hispanis per multa pericula terris,
Egregio regi gaudia summa vehis.

45. Chilpericus, Sigiberti frater, ejus nuptias æmulatus, misit et ipse in Hispaniam qui Gelesuintham, Brunichildis sororem, sibi peterent, cui nuberet, quam anno fere post quam Sigibertus Brunichildem sibi copulaverat, duxit uxorem, Fredegunde, cujus amoribus tenebatur, infimi generis ac servili ex conditione muliere rejecta. At non multo post, cum Gelesuintha, Chilperici perfidia offensa, reditum in Hispaniam pararet, ejus jussu, dum in lectulo cubaret, interfecta est; atque paucos post dies Chilpericus Fredegundem recepit, cujus deinde fraude et insidiis cum Sigibertus, tum Chilpericus ipse, occisi sunt. Gelesuintham, pertranseuntem Pictavis, vidit Fortunatus, cum adhuc ea in urbe novus esset, et ejus funus acerbissimum lugubri carmine expressit, quod legere est l. VI, c. 7.

46. Sigibertus itaque (ut ad id unde deflexeramus revertamur) nobilissimus iis temporibus, ac prudentissimus rex (cujus virtutes passim celebrant Fortunatus et Greg. Tur., aliique plures) eumdem Fortunatum, in Galliam venientem, perhonorifice excepit, atque illi Sigoaldum comitem pro socio ac duce itinerum quæ per Galliam agenda ipsi fuerant dedit, quo scilicet operam suam, et assiduitatem, et tutelam eidem, sive Turonos adeunti, sive urbes alias, ac regiones Galliæ peragranti, præstaret. Hoc ex ipso novimus Fortunato, qui, l. x, c. 20, ad Sigoaldum scribit his verbis :

Finibus Italiæ cum primum ad regna venirem,
Te mihi constituit rex Sigibertus opem,
Tutior ut graderer, tecum comitando, viator,
Atque pararetur hinc equus, inde cibus.
Implesti officium (etc.).....

47. Eumdem vero Turonis confestim, cum per regem Sigibertum licuit, ad sancti Martini sepulcrum venerandum perrexisse, credendum est, ut quem Ravennæ tam præclare de se meritum noverat, cujusque causa in Galliam advenerat, ejus cineres præsens coleret, ac votum suum exsolveret. Præerat tunc temporis Ecclesiæ Turonensi [a] Euphronius, nepos sancti Greg., episcopi Lingonensis, vir cum genere nobilissimus, tum sanctitate clarissimus, quem deinceps Fortunato singulari benevolentia et amicitiæ necessitudine fuisse cunjunctum, testantur hujusce ad illum scriptæ epistolæ, l. III, c. 1 et 2. Eumdem itaque tunc convenisse Fortunatus, et ejus amicitiæ fundamenta quædam jecisse, quæ postea, mutuis officiis culta et aucta, eo pervenit, ut ipse illum parentis in loco haberet, dicendus est.

48. Interea Turonis digressus, cum, itineris causa,

[a] Male Brow. in Vita Fort. ponit tunc temporis Turonis sedisse Gregorium, qui nonnisi an. 573 illam sedem est adeptus.

Pictavum venisset, ea in urbe domicilium suum ac sedem constituit. Id cum ex Pauli Diaconi testimonio discimus, tum ipse Fortunatus de se profitetur, l. VIII, c. 1, sic scribens :

Fortunatus ego hinc humili prece, voce saluto :
Italiæ genitum Gallica rura tenent.
Pictavis residens, qua sanctus Hilarius olim
Natus in urbe fuit, notus in orbe Pater.

Quinimo id deinceps promeruit, ut illius Urbis clero, quamvis advena, ascriberetur, ac sacerdotio initiaretur, quod sane magno est illius virtutis ac vitæ integritatis et innocentiæ argumento. Quo vero anno Pictaviensis Ecclesiæ presbyter factus sit, haud ita facile est statuere. Paulus Diaconus, dum narrat de eodem quod *novissime in eadem civitate* (scilicet Pictavis) *primum presbyter, deinde episcopus ordinatus sit*, videtur ad extremum ejus ætatis tempus id factum referre. At cum Greg. Turon. Fortunatum suis in libris presbyterum passim appellet, aliter videtur judicandum. Nam l. I de Mirac. sancti Martini, c. 13, eumdem aperte *conservum suum*, *Fortunatum presbyterum* vocat. At Gregor. Turon. libros de Mirac. sancti Martini conscripserat, antequam Fortunatus suos illos IV de Vita sancti Martini versibus exararet, cum in epistola illis præfixa scribat Gregorio, ut, cum *jussisset opus illud quod* ipse Gregorius *de virtutibus sancti Martini explicuerat* versibus exprimi, sibi illud transmitteret, quod carmine complecteretur. Jam vero Fortunatus elucubravit libros IV de Vita sancti Martini, sancto Germano, Parisiensi antistite, adhuc superstite, qui an. 576 supremum diem obiit, uti adnotavimus ad lib. IV Vit. sancti Martini, pag. 470. Ex quibus conficitur jam ex illo tempore Fortunatum presbyterum fuisse. Quin ut hac in re quod sentio proferam, videtur mihi Fortunatus jam tunc clericus fuisse, cum ab Italia est profectus; idque ex eo conjicio, quod ab ejus coævo Greg. Tur. *Presbyter Italicus* passim nominetur, quem titulum vel ejus opera præ se ferunt.

49. Multo vero difficilius est statuere quonam tempore idem ipse hospitio usus fuerit Agricolæ, seu Agrœculæ, episcopi Cabillonensis, sive, ut verisimilius videtur, Nivernensis, sicut adnotavimus ad cap. 24 lib. III Op. Fort. Is enim scribens ad eumdem, non solum se cum illo vixisse præ se fert, sed etiam ab optimo ejusdem parente doctum, institutum ac pastum fuisse, testatur hisce versibus :

Cum mea terra manu meruit genitoris arari,
Reddatur nati vomere culta sui.
Nam pater, affectu dulci, memorabilis orbi,
Me vobiscum uno fovit amore duos.
Corde parens, pastu nutrix, bonus ore magister,
Dilexit, coluit, rexit, honesta dedit.
Ille pio studio sulcata novalia sevit;
Quod Pater effudit, hoc mihi semen ale.

Hoc itaque hospitio usum crediderim Fortunatum antequam Radegundi (de qua mox erit sermo) et ejus negotiis conficiendis se penitus daret, a qua deinde haud diutius videtur abfuisse.

50. Illud vero hoc loci quæri solet, quibusnam de causis Fortunatus, posteaquam votum suum Turonis exsolverat (quæ præcipua fuerat causa ex Italia in Galliam veniendi), adhuc substiterit in Gallia, nec ad suos remearit. P. Browerus, cap. 2 de Vita Fortunati, ejus rei causam refert in bellicos tumultus quibus Italia Longobardorum armis tunc maxime afflicta est. Quo sane tempore Tarvisium, Fortunati patria, et propinquæ regiones, positæ in ipsius Germaniæ ore ac faucibus, hostilibus excursionibus et injuriis in primis patuere. Is interea sibi in Gallia subsidendum duxit, donec, pace et tranquillitate Italiæ reddita, tuto paternam ad regionem atque domum remigrare posset. Sane haud ipse æquo animo in Gallia commorabatur, nec propterea videtur ex animi proposito alienam regionem patriæ ac suis anteposuisse, qui scribens ad Lupum, lib. VII, cap. 9, hæc de se loquitur :

Exsul ab Italia nono, puto, volvor in anno,
Littoris Oceani contiguante salo.
Tempora tot fugiunt, et adhuc per scripta parentum
Nullus ab exclusis me recreavit apex.

Adhuc vero miserabilius suum ab Italia digressum lamentatur lib. VI, cap 10, his verbis ?

Tristius erro nimis, patriis vagus exsul ab oris,
Quam sit Apolloniis naufragus hospes aquis.

51. Neque altera prætereunda causa est ob quam is in Gallia permanserit, nec ad suos amplius reversus sit. Hanc autem ipse nobis declarat lib. VIII, cap. 1, inquiens :

Martinum cupiens, voto Radegundis adhæsi,
Quam genuit cœlo terra Toringa sacro.

id est, cum eo consilio in Galliam venisset, quo sancti Martini sepulcrum inviseret, ac suæ erga illum pietati satisfaceret, Radegundis, piissimæ feminæ, precibus ac votis retentus est, quominus in Italiam reverteretur; ac inde factum ut in Gallia reliquum vitæ suæ spatium traduceret.

52. Quoniam vero de Radegunde mentio est facta, cujus maxime opera id præstitum fuit, ut Fortunatus in Gallia remaneret, quemque illa coluit semper, atque omnibus liberalitatis et benevolentiæ officiis est prosecuta, haud erit alienum de regio ejus genere ac fortuna, nec non de egregia virtute ac sanctimonia, nonnulla dicere, e quibus ad Vitam Fortunati et pleraque ejus poemata illustranda plurimum lucis addi possit. Fuit itaque Radegundis Bertharii, regis Thuringorum, filia, quem cum Hermenefridus, germanus ejusdem frater, oppressisset, Radegundis, adhuc puella, patre orba, patrui in tutela relicta est (*Greg. Turon.* III *Hist. Franc.*, *c.* 4). Postea vero Hermenefrido ipso a Francorum regibus Clotario et Theodorico superato et devicto, eadem in Galliam adducta captiva est; de qua cum Theodoricum inter ac Clotarium contentio fuisset exorta, utri uxor obtingeret, vicit Clotarius, ac eidem, statim atque per ætatem puellæ licuit, nupsit, cum eam interea regia in villa educandam ac nutriendam custodibus tradidisset (*Fort.*, *n.* 2 *Vitæ Rad.*). Verum regales nuptiæ deliciæque aulæ potentissimæ illud pietatis ac religionis studium quod in puellula jam eluxerat, solita suis manibus imam altarium partem tergere, et puerorum choros, di-

vinas laudes celebrantium, ducere, nihil immi- A nuerunt, sed potius illustrarunt, ut jam diceretur Clotario a suis aulicis *habere eum potius jugalem monacham quam reginam*, unde erat in illam nonnunquam asperior. Interea vero Radegundis frater, injuste a Clotario occiditur, ex aulicorum fraude ac perfidia. Hoc illa tempus et occasionem nacta, sibi a Clotario recedendum censuit, ac monasticam vitam, cujus studio in primis tenebatur, cogitavit amplecti. Itaque ad beatum Medardum, Noviomensem antistitem, directa a rege conjuge, cum venisset, ab eodem cœpit contendere, ut sese, mutata veste, Domino consecraret. Quod ille primo recusans, veritus ne Clotarii indignationem in semet excitaret, postremo cessit precibus, ac velum ejus capiti imposuit, quo eam sanctimonialem declararet. Illa autem inde B digressa Turonis ad basilicam sancti Martini venit, tum Suedas accessit, villam agri Pictaviensis, atque illic, monasterio exstructo, ad extremum usque vitæ diem sanctissime vixit (*Fort., ibid., c.* 12). De qua uti scribit Greg. Tur., lib. III Hist. Franc., cap. 7 : *Mutata veste, monasterium sibi infra Pictaviensem urbem construxit; quæ orationibus, jejuniis, vigilis atque eleemosynis, prædita, in tantum emicuit, ut magna in populis haberetur.*

53. In hoc autem Pictaviensi monasterio Agnetem, virginem singulari pietate ac virtute præstantem, quam olim ancillam habuerat, et quam a prima ætate *loco filiæ* (ut ipsius Radegundis verbis utar) *coluerat, et educaverat, abbatissam constituit, ac se post Deum ejus ordinationi regulariter obedituram* C *commisit.* Id enim de se ipsa fatetur, apud Greg. Tur., lib. IX, cap. 42. Quocirca canit de illa Fortunatus, lib. VIII, cap. 1 :

Regia lactineo commutans pallia cultu,
Vilior ancillæ vestis amata tegit.
Splendida serraco quondam subvecta superbo,
Nunc terit obsequio planta modesta lutum.
Quæ prius insertis onerata est dextra smaragdis,
Servit inops famulis, sedulitate, suis.
Aulæ celsa regens quondam, modo jussa ministrat,
Quæ dominando prius, nunc famulando placet.

Idem scribens ad Agnetem, lib. VIII, cap. 4, sic eam alloquitur :

Sed tibi præ reliquis Mater pia charior instat,
Eligit excelso consociare choro.
Res probat ipsa tamen, quoniam quæ filia constas,
Te matrem votis optat habere suam;
Quamquè suis genibus charam nutrivit alumnam,
Prælicit ecce suo constituenda loco.
Et quæ te semper baculi moderamine rexit,
Prompta sub imperio vult magis esse tuo.

54. Summa vero Radegundi facultas et opportunitas fuit, pro regia ejusdem cognatione ac genere, illud suum Pictaviense monasterium pretiosis muneribus ditare, inter quæ ea præcipue numerantur quæ ipsa a Justino imper., anno circiter 569, missa ad eumdem legatione, impetravit, plurimum conferente ad eam rem Sigiberti opera et gratia. Scilicet, ut de ipsa scribit Baudonivia in ejus Vita, num. 8 : *Quod sua vota poscebant obtinuit, ut beatum lignum crucis Domini, auro et gemmis ornatum, et multas sanctorum reliquias, quas Oriens retinebat, uno residens loco, se habere gloriata est. Ad petitionem sanctæ misit imper. legatarios cum Evangeliis auro et gemmis ornatis.*

55. Hæc autem occasio fuit Fortunato ut hymnos nonnullos et poemata alia elucubraret in honorem sanctæ crucis, quæ inter celeberrimum illud est quod incipit *Vexilla Regis prodeunt*, Ecclesiæ ipsius usu jampridem consecratum. Idem præterea scripsit prolixum poema, quo, Radegundis nomine, gratias agit Justino et Sophiæ Augg. pro missis ad se pretiosissimis muneribus, quibus totum Occidentem illustratum et ornatum fuisse affirmat.

56. Quæ vero et quanta Fortunatum inter et Radegundem Agnetemque interesset summæ pietatis, benevolentiæ, charitatis, necessitudo, eaque ab B omni aliena petulantiæ suspicione ac periculo, ipse nobis Fortunatus testis sit, lib. XI, cap. 6, scribens ad Agnetem hisce versibus :

Mater honore mihi, soror autem dulcis amore,
Quam pietate, fide, pectore, corde colo,
Cœlesti affectu, non crimine corporis ullo,
Non caro, sed hoc quod Spiritus optat, amo.
Testis adest Christus, Petro Pauloque ministris,
Cumque piis sociis sancta Maria videt,
Te mihi non aliis oculis animoque fuisse,
Quam soror ex utero tu, Tiliana, fores,
Ac si uno partu mater Radegundis utrosque
Visceribus castis progenuisset, eram.

57. Suam vero præcipuam charitatem in Radegundem declarat lib. XI, cap. 2, his versibus, quibus, cum illa se includeret (ut infra dicentur), suum in ipsam desiderium exprimit, inquiens :

Quo sine me mea lux oculis errantibus abdit,
Nec patitur visu se reserare meo?
Omnia conspicio simul æthera, flumina, terram;
Cum te non video, sunt mihi cuncta parum.
Quamvis sit cœlum, nebula fugiente, serenum,
Te celante, mihi stat sine sole dies.

58. Harum vero in se munificentiam ac liberalitatem suis sæpe carminibus celebrat, quibus, pro missis munusculis, iisdem gratias agit; quod quam crebro fieret, satis indicant hæc ejus verba, quibus ad Agnetem scribit, lib. XI, cap. 9 :

Portitor ad tantos missus non sufficit unus,
Lassarunt toties qui rediere pedes.
Singula nec refero, quia me tua munera vincunt (etc.).

Idem se pluries convivio ab eisdem exceptum ac laute pastum fuisse significat, ac inter cætera, lib. XI, cap. 11, prandium commemorat, ac describit, quod sibi ab Agnete instructum, ac variis floribus D et frondibus, ad speciem horti viridantis, pictum et ornatum fuerat, ex quibus illarum erga Fortunatum diligentia ac sedulitas perspici potest.

59. Hæc vero inter illos mutua charitas et necessitudo monet ut quæramus quo officio maxime, seu munere, apud religiosissimas feminas Fortunatus fungeretur. Sed ante quædam notanda sunt. Ac primum illud animadverto, singulare semper Radegundis studium in his colendis et audiendis exstitisse, a quibus ad pietatem ac religionem institui poterat : quæ, ut scribit Fortunatus in ejus Vita, num. 8 : *Ad ejus opinionem si quis servorum Dei visus fuisset, vel per se, vel vocatus, occurrere, videres illam cœlestem habere lætitiam . . . sequenti die curam domus committens creditariis, ipsa se totam occupabat juxta*

viri justi verba circa salutis instituta, et circa adipiscendæ vitæ cælestis commercia retentebatur per dies. Atque hæc de Radegunde, dum ea in regia aula adhuc viveret.

60. Deinde multa jam erant Pictaviensis monasterii sanctimonialibus negotia gerenda, sive quæ ad privatas earum curas et officia spectarent, sive quæ ad totius monasterii rem ac statum pertinerent, quibus in procurandis alterius qui extra monasterii septa viveret diligentia desiderabatur ac fides. Ita, quo unum aut alterum exemplum proferam, exstat apud Gregor. Tur., lib. IX Histor. Franc., cap. 42, exemplar epistolæ quam Radegundis mittit ad episcopos Galliæ, quo illorum patrocinium et auctoritatem adversus eos qui monasterii Pictaviensis jura vel bona lædere voluissent aliquid impetraret. Item, cap. 39, legitur quoddam rescriptum episcoporum ad Radegundem, in quo moniales illæ feriuntur anathemate, quæ unquam e monasterio egredi aut nubere voluissent. Hæc itaque, et id genus alia, sæpe cum episcopis, aut regibus, et aliis principibus viris, communicanda, et per ipsos interdum transigenda, aliquem, præstantem consilio solertiaque virum requirebant, qui eadem gereret ac procuraret.

61. Quæ cum ita sint, illud mihi videor primo affirmare posse Radegundem et Agnetem totius vitæ moderatorem ac præceptorem Fortunatum habuisse, cujus judicio atque consilio cum in rebus suis privatis dirigendis, tum monasterii totius disciplina temperanda uterentur. Quod sane et tantæ necessitudini, quantam inter ipsum et illas interfuisse ostendimus, consentaneum videtur, et Fortunati religioni, doctrinæ, prudentiæ; idque Radegundis illa vota fuisse facile dixerim, quibus Venantius ipse se *adhæsisse* fatetur, quominus ad suos in Italiam regrederetur. Atque etiam adsunt indicia aliqua ex scriptis Fortunati quæ hoc ipsum confirment. Ita lib. XI, cap. 4, auctor est Radegundi ut ad stomachum corroborandum ac recreandum vini aliquid sumeret, proferens Apostoli exemplum et auctoritatem, Timotheo ad ipsum suadentis. Item, cap. 7, ad Agnetem scribens, rogat ut quod ipse obsequium seu *famulatum* absens Radegundi impendere non poterat, pro se ipsa præstaret. Idem, cap. 8, gratias agit Agneti quod monialibus epulum, rogatu suo, indulsisset, et optat ad extremum, quo Agnes et Radegundis diu essent superstites, quo earum *freno*, seu auctoritate, Pictaviensis monasterii status, sive disciplina, diu floreret ac staret incolumis. Postremo, lib. VIII, cap. 17, scribens ad Gregor. Turon., cum grave scandalum ad dissidium, post obitum sanctæ Radegundis, in eodem Pictaviensi monasterio excitatum fuisset, eidem causam abbatissæ commendat his verbis: *Memor sis commendationis beatæ domnæ meæ filiæ, vel jam matris vestræ, domnæ Radegundæ, pro loci sui, vel personæ, totiusque regulæ, stabilitate quod petiit, et verborum vel viscerum supplicatione commisit, ita præcipiatis infatigabiliter laborare, qualiter ipse vobis in retributione sempiterna restituat, qui providet auxilium indigentibus.* Quibus ex verbis potest intelligi quo in loco is esset apud Radegundem, et Agnetem, et quæ iisdem officia præstaret.

62. Atque etiam ex itineribus tam frequentibus quæ Fortunatum per Galliam Germaniamque habuisse comperimus, conjicere licet plura ad monasterium Pictaviense spectantia negotia per ipsum solita transigi. Ita lib. XI, cap. 27 et 28, scribens ad Agnetem et Radegundem, sua quædam itinera enarrat, quorum in altero diu procella jactatus fuerat, unde in grave vitæ amittendæ discrimen venerat; in altero vero hiemale frigus ac pruinas se perpessum fuisse describit, cum nive et glacie late omnia tenerentur. Atque ipse indicat quædam habuisse quæ præsens cum illis conferret, nec tum epistolæ committeret, iis verbis:

Post referenda simul murmura corde tego.

Item lib. VI, cap. 10, cum Mettin accessisset, narrat lintrem quo vehebatur a regio coquo sibi fuisse abductum; cumque venisset Nauciacum, vel Nasium, a Sigiberto rege perliberaliter exceptum, necnon ab ejus ministris Papulo et Gogone, cum lintrem, tum cæteras copias ad iter suum prosequendum necessarias, refert se accepisse. Idem, lib. X, cap. 10, iter suum, aliud quod circa Rhenum et Mosellam confecerat, describit cum quidem regiæ domui, id est, Childeberto et ejus matri Brunichildi obvius factus, et ab ipsis retentus, et exceptus perhumaniter, eosdem deinde, regia pompa et apparatu iter facientes, fuisset prosecutus. Haud inverisimile itaque est Fortunatum isthæc loca, non tam solatii sui causa, aut privati negotii, adiisse, sed ut earum voluntati ac sollicitudini, quibus se et operam suam addixerat, satisfaceret.

63. Ex hisce autem itineribus (quæcunque tandem eorum suscipiendorum causa et ratio fuerit) per magnam ipse nactus opportunitatem est percelebres Galliæ ac Germaniæ episcopos adeundi, et cognoscendi quibuscum amicissima benevolentia conjunctus fuisse ex ejusdem carminibus passim deprehenditur. Atque ut ex iis nonnullos commemorem, quorum ex amicitia et consuetudine non vulgaris commendatio innocentiæ ac virtutis Fortunati sumi potest, sanctus Germanus, episcopus Parisiensis, propensissima in eumdem voluntate ac benevolentia exstitit, ut constat inter cætera ex lib. VIII, cap. 2, Op. Fortunati, qui cum ad eumdem proficisci vellet, et a Radegunde retineretur, hæc inquit:

Me vocat inde pater, radians Germanus in orbe,
Hinc retinet mater, me vocat inde pater.
Dulcis uterque mihi, vote amplectente cohæsit;
Plenus amore Dei, dulcis uterque mihi.

Hic ille fuit Germanus a quo Agnes, Pictaviensis monasterii abbatissa, consecrata est, ut constat ex testimonio Radegundis apud Gregor. Turon., lib. IX, cap. 42, ex quo intelligi potest magnam inde necessitudinis ac benevolentiæ causam vel cum Fortunato interfuisse.

64. Felici etiam, episcopo Namnetensi, viro cum

nobilitate generis, tum virtute animi conspicuo, acceptus in primis ac jucundus fuit : idque indicant scripta ad illum Fortunati carmina, et illius ad hunc litteræ quas legere est l. III, cap. 4, 5 et seq. Idem apud Leontium, episcopum Burdigalensem, et Placidinam, ejus olim uxorem, mulierem ex imperatoria familia, in primis vero singularis pietatis laude præstantem, non infimum locum tenuit benevolentiæ et gratiæ, ut aperte testantur carm. 15, 16 et 17, l. I. Libro vero IV, cap. 10, exstat poema, quod ipse scripsit in funus ejusdem Leontii, in quo ipsius generis nobilitati, ac virtuti, et in gregem suum sedulitati, tum apud reges auctoritati et gratiæ refert egregium testimonium.

65. Quid vero de Euphronio dicam, antistite Turonensi? quid de Nicetio, episcopo Trevirensi, aut, qui illum excepit, Magnerico? ad quos singulos exstant scriptæ Fortunati epistolæ, seu carmina, l. III, capp. 1, 2, 3, 11, 12 et 13. Nec vero prætereundus sanctus Martinus, Galliciæ episcopus, ille qui Suevos, Galliciæ incolas, a paterna superstitione ad Christianam religionem amplectendam convertit, ad quem item Fortunatus epistolam scripsit, plenam amicissimi desiderii, et poema, in quo ejusdem virtutes, et erga gregem suum merita commendat. Habes illa l. v, c. 1 et 2.

66. Addendus his Avitus, episcopus Arvernensis, a quo Gregor. Turon. ad studium divinarum rerum se excitatum fuisse ac provocatum commemorat in libro de Vitis Patrum, cap. 2. Is igitur in primis dilexit Fortunatum, uti jam conjuncta utrique cum Gregorio necessitudo efflagitare videbatur. Porro cum Avitus, sacro Pentecostes die, plusquam quingentos Hebræos ad Christum convertisset, hoc ejus factum, prolixo carmine, prosecutus est Fortunatus, Gregorii hortatu.

67. Sed ne singulos commemorem, qui Fortunatum benevolentia et officiis humanitatis complexi fuisse deprehenduntur, sit unus pro omnibus is, de quo supra mentionem fecimus, Gregorius, Turonensis antistes, vir cum sede ac loco, tum pietate ac doctrina clarissimus. Quam vero ipse diligeret Fortunatum, ac quanta inter utrosque amicitia ac familiaritas intercederet, tam multæ et crebræ ad illum scriptæ hujusce litteræ seu carmina declarant in quibus is haud secus quam in parentem se affectum esse ostendit, ac vicissim illius præcipuum erga se studium et benevolentiam contestatur. Cum autem, regionum intervallo sejunctus, minus quam vellet ipsi adesse et ejus præsentia frui posset, desiderium suum litterarum frequentia compensabat. Ut enim ipse de se profitetur, l. v, c. 14, scribens ad eumdem Gregorium :

Jugiter opto libens, sacer amplectende Gregori,
Cernere vos oculis, quærere litterulis.
Dulce videre mihi, ac si desit copia cerni,
Spes erit oranti vel dare verba Patri.

68. Hujus suasu plura scripsit aut edidit Fortunatus, quæ, nisi ejus hortatus et impulsus accessisset, fortasse perpetuis in tenebris ac oblivione posteritatis jacuissent. Quanti vero Gregorius faceret scripta Fortunati, ac quanti interesse arbitraretur eadem publicam in lucem proferri, inde intelligi potest, quod non leviter cum ipso agendo, sed obtestando et adjurando ab eo contenderit, quo carmina sua et alia Opuscula in unum volumen colligata evulgaret. Id ex ipsius Fortunati testimonio discimus, ita scribentis ad Greg., lib. I, cap. 1 : *Unde, vir apostolice, prædicande papa Gregori, quia viriliter flagitas ut quædam ex opusculis imperitiæ meæ tibi transferenda proferrem, mearum nugarum admiror te amore seduci;* ac rursus : *Sed quoniam humilem impulsum, alacriter acrius renitentem, sub testificatione divini mysterii, et splendore virtutum beatissimi Martini, conjurans, hortaris sedulo ut contra pudorem meum deducar in publicum*, etc. Libro vero V, cap. 5, se item ab eo ad scribendum incitatum scribit iis verbis : *Instigas, Pater optime, seria curiositate, sincera tamen dulcedine, carmine elinguem proloqui, et currere pinguem versu pedestri.* Eadem fere scribit, l. IX, c. 6.

69. Atque hæc inter carmina quæ tunc edidit Fortunatus plura sunt quæ ad Gregorium ipsum scripta fuerunt, atque ejus virtutum laudem et commendationem complectuntur. Ac inter cætera illud eminet in primis, quod exstat lib. V, cap. 3, scriptum ad cives Turonenses, quo iisdem Venantius gratulatur, quod Gregorius Ecclesiæ illius episcopus creatus fuisset, ac bona iis omnia ex pontificis sui adventu ac præsentia ominatur.

70. Qua vero in se munificentia ac liberalitate idem Gregorius esset, passim suis in carminibus declarat, atque ut de cæteris taceam, lib. VIII, cap. 25, memorat sibi ab illo agellum præstitum fuisse ad alimoniam ac cæteros sumptus, in quo munificentiam ejusdem confert cum liberalitate sancti Martini, cum hic de parte chlamydis suæ nudum et egentem contexit, his versibus :

Munifici reparans Martini gesta, Gregori,
Texit ut ille habitu, nos alis ipse cibo.
Ut chlamydem ille prius, sic tu partiris agellum;
Ille tegendo potens, tuque fovendo decens.

Cujus quidem agelli situm et amœnitatem describens, c. 24 ejusdem libri, hæc ait :

In qua sorte loci facta est collatio doni,
Qua Vigenna procax littore frangit aquas.
Lapsibus et tumidis dum fertur nauta carinis,
Jugera culta videt, quando celeuma canit.

71. Ejusdem vero in se collata munera ac beneficia summatim complectens, l. VIII, c. 23, eorum magnitudinem ac numerum exprimit, inquiens :

Gurgitis in morem si lingua fluenta rigaret,
Turbine torrentis vel raperetur aquis,
Ad tua præcipue præconia summa, Gregori,
Dum non explerem flumine, gutta forem.
Munificumque Patrem æquaret nec Musa Maronis,
Fers bona quanta mihi, quis valet ore loqui!

72. Quid autem reliquos enumerem quos sui amicos ac patronos habuit in Gallis Fortunatus? Reges dico ac principes viros, quibus tam acceptum atque omni tempore jucundum et charum eumdem fuisse, permagnum, meo quidem judicio, cum ingenii ejus et doctrinæ, tum vitæ integritatis, atque etiam cujus-

dam in familiari consuetudine urbanitatis ac festivitatis, est testimonium. Supra jam diximus quam is Sigiberto, regi Austrasiæ, gratus esset et jucundus : cui addendi ejusdem fratres, Charibertus, Guntrammus, Chilpericus, et Sigiberti filius (qui postea Austrasiæ regnum tenuit), Childebertus, cum reginis suis Brunichilde, Gelesuintha, Fredegunde, ac regiis familiis, apud quos Fortunatum in honore ac pretio fuisse, tot de his atque ad ipsos scripta poemata passim testantur.

73. Jam vero præter Gogonem, Lupum, Magnulphum, Jovinum, et alios de quibus supra mentionem feci, Mummulenus etiam, vir illis temporibus dignitate præstans, et inter suos nobilissimus, amicissimus Fortunati fuit. Hic illum egregie laudat l. VII, c. 14, ac l. IX, c. 2, scribit ad eumdem consolatoriam epistolam pro morte puellæ filiæ. Item Papulus, vir apud Sigibertum potentissimus, Berulfus, Condo, Gundoarius, Boso, Galactorius, Chrodinus, Mummolus, et alii cum virtute ac dignitate præcellentes viri, tum apud reges suos honorati et gratiosi, præcipua benevolentia eumdem prosecuti deprehenduntur. Quod autem ad ejus commendationem, meo quidem judicio, valere plurimum debet, illud est, quod cum illorum quos nominavi pleriqne varia fortuna usi interdum sint, ac nonnulli vel in reges ipsos conspiraverint, aut ab iisdem defecerint, alii gravibus de causis suspecti et offensi locum suum et gradum amiserint, et exsilio aut morte multati miserrime interierint, unus pene Fortunatus, nulla unquam de causa accersitus aut suspectus legitur fuisse, nec eorum quos amicissimos et conjunctissimos habebat calamitas illi qua apud Reges fruebatur gratiæ offecit aliquando : quod magno indicio est ita eumdem nobilissimorum virorum amicitias coluisse, ut idem alienis a persona sua et gradu negotiis sese non immisceret, atque, ab omni partium studio alienus, quod suum erat opus persequeretur, pacis atque otii amicus.

74. Spatium vero temporis aliquod habitavit Fortunatus in ea Britanniæ minoris parte quæ ad Oceanum posita, ejus fluctibus alluitur ac cingitur. Sic enim ipse scribit ad Felicem Namnetensem, l. III, cap. 4 : *Oscitante me prope finitima pelagi blandimento naturalis torporis in lecto, et littorali diutius in margine decubante, subito per undifragos vestri fluctus eloquii, quasi scopulis incurrentibus elisa, salis spargine me contigit irrorari.* Idem scribens ad Druconem Diac., lib. III, cap. 33, hæc ait :

Nos maris Oceani tumidum circumfluit æquor,
Te quoque Parisius, chare sodalis, habet.
Sequana te retinet, nos unda Britannica cingit.
Divisos terris, alligat unus amor.
Non furor hic Pelagi vultum mihi subtrahit illum,
Nec Boreas aufert nomen, amice, tuum.

75. Quærendum autem videtur quanam maxime de causa idem in oras illas ac littora secessisset? Qua n re si licet conjicere aliquid, illud primum animadverto, solemne tunc temporis plerisque viris religiosissimis fuisse ut per annum, ac sacro maxime quadragesimali tempore, in locum quempiam ab hominum frequentia remotum secederent, in quo precibus soli ac jejuniis vacarent. Ita de sancto Senoch narrat Greg. Tur., lib. de Vitis Patrum, cap. 15, quod a die sancti Martini, usque ad Natalem Christi diem, et rursus quadraginta ante Pascha diebus cellula vivebat inclusus; itemque de Berecundo [a], pontifice Ambianensi narrat auctor Gregorio coævus, quod secretum in locum recedebat, ut sacro quadragesimali tempore divinarum rerum contemplationi vacaret impensius.

76. Porro eam ad rem aptissimæ occurrebant insulæ, quæ, mari undique circumfusæ, frequentiores hominum arcebant accessus. Hinc de Palladio, Santonensi episcopo, narrat Gregorius, lib. VIII Hist. Franc., cap. 43, quod ipse *Quadragesimæ tempore in insulam maris, orationis causa, secessisset.* Sanctus Marculfus etiam, abbas Nantensis, in quamdam insulam quotannis confugiebat, *quatenus ibi super illud sacrum tempus quadragenarium corpus rigidius solito maceraret, et quo ab hominum conspectu esset remotior, eo ad vigilias, orationem, jejuniaque exercenda aptior, atque expeditior esset,* ut legitur in ejusdem Vita, n. 12, quæ relata est sæc. I Bened., pag. 128. Porro vel ætate divi Ambrosii quam frequentari insulæ solerent ab his qui, pietatis causa, sola ac secreta in loca cupiebant secedere, indicat ipse Ambrosius in Hexam. l. III, c. 5, iis verbis : *Quid enumerem insulas... in quibus ii qui se abdicant intemperantiæ sæcularis illecebris, fide continentiæ proposito, eligunt mundo latere, et vitæ hujus declinare dubios anfractus? Mare est ergo secretum temperantiæ, exercitium continentiæ, gravitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas sæculi, mundi hujus sobrietas, tum fidelibus viris atque devotis incentivum devotionis, ut cum undarum leniter alluentium sono certent cantus psallentium, plaudant insulæ. tranquillo fluctuum sanctorum choro, hymnis sanctorum personent.*

77. Quæ cum ita sint, adducor ut credam vel Fortunatum in quampiam insulam secedere aliquando consuevisse, idque forte sacro Quadragesimæ tempore, in qua, ab hominum turba remotus, atque omnibus vacuus negotiis, jejuniis ac precibus studiosius instaret. Quod enim ipse in aliqua insula vixerit, ex ejusdem verbis intelligi potest, quibus ad Placidinam scribit, lib. I, cap. 17, hoc modo :

Munera parva nimis, pia, suscipe, quæso, libenter,
Quæ magis ipsa decens, munus in orbe micas.
Fluctibus e mediis hæc ut daret insula vobis,
Oceanus tumidis murmure præstat aquis.

78. Quanquam vel ea fortasse fuit causa cur Fortunatus insulas, sive alia maritima loca, peteret aliquando, quod is sanctissimorum hominum, qui illis in regionibus habitaverant, ac rerum ab iisdem gestarum monumenta quæreret, quibus cum ad pietatem accenderetur, et acueretur ad imitationem similitudine exemplorum, tum actas ab iisdem Vitas conscriberet. Quod in primis solemne eidem fuisse,

[a] Lege præf. ad sacc. I, n. 111.

cum tot ab ipso elucubratæ Vitæ sanctorum testantur, tum hæc ejus verba confirmant, quibus ipse de se profitetur, lib. II, cap. 12 :

Laudibus humanis reliquorum corda resultent,
At mihi de justis commemorare placet.
Nam pietatis opus, victores texere libris,
Admonet ingenium res ratione duplex.
Una quod est habilis de magnis magna fateri,
Nam bona qui reticet criminis auctor erit.
Altera causa monet, quoniam successus amatur,
Et meliora cupit qui sua facta legit.

79. Ac sane non obscurum ejus rei indicium ipse nobis præstat Fortunatus, l. I, c. 17, ad Placidinam scribens hisce verbis :

Quæ loca dum volui properans agnoscere ponti,
A Borea veniens, reppulit unda furens.
Prosperitas ut vestra tamen se plena probaret,
Obtulit in terris quod peteretur aquis.

Quibus postremis versibus id mihi maxime indicasse videtur, quod cum eo consilio navigaret ut relicta quibusdam maritimis in locis a piissimis viris pietatis suæ ac sanctimoniæ vestigia cognosceret, inde rejectus tempestate, et ad Placidinam delatus, in ejus persona ac vitæ ordine id expressum repererit quod aliis in locis navigando quærebat.

80. P. Browerus (cui et cl. vir Joseph. Liruti assentitur) arbitratur Radegundem secutam Fortunatum fuisse, ac in eadem cum ipso aut certe proxima insula interea habitasse. Ea vero ratione ducitur, quod scribens Fortunatus ad Felicem, episcopum Namnetensem, in eadem epistola, in qua dicit se *oscitari prope finitima pelagi*, refert ipsius Felicis verba, quibus antea ad sese scripserat : *Ipsum Radegundis muro charitatis inclusum vivere.*

81. Sed id mihi tanti esse non videtur quamobrem credamus Radegundem, ejus regulæ ad quam mores suos conformaverat ac sui propositi oblitam, unquam e monasterio egressam esse, ut alio concederet. Ipsa siquidem regulam sancti Cæsarii Arelatensis episcopi sequebatur, in qua, art. 5 recapit., diserte cautum fuerat : *Ut nulla ex vobis* (monialibus) *usque ad mortem suam de monasterio egredi permittatur, aut per se ipsam præsumat exire.* Hinc de Radegunde scribit Baudonivia in ejus Vita, num. 28, quod *instituerat ut nulla vivens foras monasterii januam egrederetur.* Quin ipsamet Radegundis, in epistola ad episcopos Galliæ (quam legere est apud Greg. Tur., l. IX Hist. Franc., c. 42), implorat eorum auctoritatem adversus moniales illas *quæ extra regulam exinde* (e monasterio) *egredi tentavissent.* Postremo eadem in libro de Excidio Thoringiæ sic a Fortunato loquens ad Hamalefredum, patruelem suum, inducitur :

Sacra monasterii si me non claustra tenerent,
Improvisa aderam, qua regione sedes.

Nullo itaque modo credibile est Radegundem unquam a monasterio recessisse, quo Fortunatum sequeretur, sive religionis ac pietatis gratia, sive ulla alia de causa loca maritima petentem.

82. Porro ex illa quæ Radegundem inter ac Fortunatum interfuit necessitudine, Browerus conjicit eumdem monasticem amplexum fuisse, ac fortasse regulam sancti Cæsarii, episcopi Arelatensis, secutum esse, in quam præcipuum exstitisse Radegundis studium testatur idem Fortunatus, de illa scribens, lib. VIII, cap. 6 :

Concipiente fide Christi Radegundes amore,
Cæsarii lambit regula quidquid habet.
Cujus pontificis refluentia pectore mella,
Colligit, et rivos insatiata bibit.

83. Addit Browerus eumdem, more veterum anachoretarum, fiscellas texere solitum, e quibus unam mittens ad Radegundem et Agnetem, l. XI, c. 13, sic eas alloquitur :

Ista meis manibus fiscella est vimine texta,
Credite, mi charæ, mater et alma soror.

Item eodem in libro, c. 17, aliud operis, suis manibus confectum, ad easdem mittit his verbis :

Composui manibus propriis hoc munus amoris,
Sed tibi, vel dominæ sit, rogo, dulce meæ.

Quis autem ignorat id maxime monachorum proprium fuisse, ut manibus suis quotidiano operi instarent, ac fiscellas, vel id genus alia, elaborarent atque contexerent?

84. Atque his Broweri conjecturis vel illud addere placet, quod a cl. Ruinart animadversum est in præf. ad Op. Greg. Tur., n. 35, inquiente : *Monasticus ordo, jam tempore Gregorii, ita erat clericatui conjunctus, ut idem fuerit monachum esse ac clericum.* Aliquam etiam ex eo conjecturam facere possumus, quod, cum is, lib. IV Vitæ sancti Martini, de Paulo, Aquileiensi episcopo, scribat :

Qui me primævis converti optabat ab annis,

innuere videtur, se, etsi non primævis ab annis, postea tamen conversum fuisse, id est, monasticen fuisse amplexum, ut ostendimus supra, num 13.

85. Sane Radegundis præter illud suum monasterium mulierum, quod Agneti regendum tradiderat, et in quo ipsa vivebat, aliud virorum apud Turones exstruxerat. Quin et Pictavis basilicæ sanctæ Radegundis aliud monasterium virorum adjunctum fuisse constat ex Baudonivia, lib. Vitæ sanctæ Radeg., num. 19 et 31, in quo credibile est Fortunatum etiam, sive exemplo ac imitatione, sive incitamento et hortatu Radegundis, monachum egisse ut et illi præsto esset, si quid ejus consilio et opera indigeret, et vitæ consuetudine ac instituto ad ejus vitæ similitudinem propius accederet.

86. Quamvis autem plurima exstiterint Fortunati officia in Agnetem ac Radegundem, quibus nunquam ejus diligentia ac sollicitudo videtur defuisse, non minora tamen pietatis ac sedulitatis officia Ecclesiæ Pictaviensi, cujus clero (ut ante diximus) ascriptus fuerat, præstitisse dicendus est. Neque vero sine præclaris illam in Ecclesiam meritis vir, præsertim advena, supremam ipsius Ecclesiæ sedem aliquando adipisci potuisset.

87. Mirandum est autem nonnullos exstitisse qui inficiati sint Venantium Fortunatum episcopum fuisse unquam, aut alium Fortunatum commiscantur, ad quem munus illud delatum fuisse asserant, a nostro plane diversum. Qui ea maxime ratione ducuntur, quod Gregorius Turonensis, quoties ejus mentionem facit nonnisi *presbyterum* illum nominet. At duo gravissima ac certissima monumenta evincunt

Fortunatum nostrum episcopum, et quidem Pictaviensem fuisse. Nam primo Baudonivia, monialis monasterii Pictaviensis, coæva Fortunato, sic de ipso scribit in prolog. Vitæ sanctæ Radegundis : *Non ea quæ vir apostolicus, Fortunatus episcopus, de beatæ Vita composuit iteramus.* Quis autem asserat Vitam beatæ Radegundis, quæ alteri scriptæ a Baudonivia solet præfigi, a nostro Venantio Fortunato non fuisse conscriptam? Deinde Paulus Diac., lib. II Hist. Long., cap. 13, sic de ipso scribit : *Novissimeque in eadem civitate* (Pictavis) *primum presbyter, deinde episcopus ordinatus est.* Jam vero Paulus diaconus a Carolo Magno, postquam hic Longobardorum regnum in Italia exstinxerat, abductus in Gallias, cum et Pictavum ad tumulum Fortunati venisset, ex certis monumentis rem omnem discere potuit.

88. Quod vero Greg. Turonensis nonnisi *presbyterum* eum appellet, nihil negotii ea res facit, cum Fortunatus nonnisi extremo vitæ suæ tempore, ut infra dicemus, Pictaviensis episcopus creatus sit, quo tempore Gregorius non solum ediderat libros suos, sed etiam vita functus fuerat, ut suo loco ostendemus. Atque isthæc fuit causa cur ejus opera Gregorio Turon. nuncupata *presbyteri Italici*, non *episcopi Pictaviensis*, nomen præferant.

89. Quo vero anno Fortunatus sedem Pictaviensem conscenderit, difficile est definire [a]. Quo scilicet tempore decessit Radegundis (quæ obiit an. 587, teste Gregor. Turon., lib. IX Hist. Franc., cap. 2) Pictaviensem Ecclesiam adhuc regebat Mauroveus, ex testimonio ipsius Gregorii, qui cap. 106 lib. de Gloria conf., testatur se, Mauroveo absente, curasse funus ac sepulturam beatæ Radegundis. Mauroveum excepit Plato an. 592, qui ad illam sedem evectus est, adhuc superstite Gregorio, cujus fuerat discipulus. Hinc quo die Plato Pictaviensis episcopus constitutus est, sic de illo cecinit Fortunatus lib. 10, cap. 18.

Gaudia læta paret præsentia sancta Gregori,
Et geminas urbes adjuvet una fides.
Qui modo discipulo Platone, antistite summo,
Solemnem Ecclesiæ hic dedit esse diem.

Sunt qui huic Platoni Placidum suffectum fuisse asserunt in sede Pictaviensi; sed hic non alius fuit a Platone ipso, ut adnotat cl. Ruin., ad Op. Greg. Turon., lib. IV de Mir. sancti Martini, cap. 32. Platoni itaque vita functo, non alius successit quam Fortunatus; cumque obitus Platonis referatur ad annum circiter 599, eodem ferme tempore Fortunatus episcopus Pictaviensis creatus fuisse dicendus est, cum Greg. Tur. ad an. 595 diem suum jam obiisset.

90. Exstat lib. IV Op. Fort., cap. 25, poema scriptum ab eo in funus Theodechildis reginæ, quæ ad an. 598 fato exstincta est, ut ostendit cl. Pagius, ad illum annum, num. 4. Non multo itaque postquam illud epithaphium scripsit, renuntiatus est episcopus Pictaviensis, jam inclinata ad senectutem ætate. Cum enim is annos circiter triginta sex natus venerit A in Gallias, ac triginta quatuor alios exegerit in hoc regno, antequam episcopus fieret, constat ad illum pervenisse dignitatis gradum, cum jam devexus esset ad senectutem.

91. Locum illum adeptus Fortunatus, cum vitæ innocentia et virtutum exemplo, tum doctrina plurimum, gregi suo profuit. Exstant jam ejusdem Expositiones in Symbolum et Orationem Dominicam (*L.* X, *c.* 1, 2), quas ille ad eum finem elucubrasse videtur, ut eas plebi suæ recitaret, quarum in altera hæc ait inter cætera : *Inde retinentes ejus* (Orationis Dominicæ) *mysteria, et quam multa sint in brevitate collata, propter ædificationem Ecclesiæ, paucis docemur explicare, quia tunc nobis melius placebunt auditu, cum patuerint intellectu. Itaque ad ipsum veniamus sanctæ Orationis sermonem*, etc. Quibus in verbis Pastoris gregem suum instituentis persona satis ostenditur.

92. Non multos vero annos Pictaviensi Ecclesiæ præfuit Fortunatus, cum eidem jam demortuo successerit Caregisilus, et hunc Ennoaldus exceperit, qui ad an. 615 Pictaviensem Ecclesiam regebat, de quo legendus Cointius ad hunc annum, num. 27. Fortunatus itaque, septimo ineunte sæculo, e vita excessisse dicendus est; ac Pictavis *in basilica sancti Hilarii* (ut narrat Paulus Diac. loco sæpius citato) *digno tumulatus honore quiescit.* Cujus ad tumulum cum idem Paulus, venerationis ac pietatis causa, accessisset, sequens epithaphium, rogatu *Apri, ejus loci abbatis* (ut ipse refert de sese) *scribendum contexuit :*

Ingenio clarus, sensu celer, ore suavis,
Cujus dulce melos pagina multa canit.
Fortunatus apex vatum, venerabilis actu,
Ausonia genitus, hac tumulatur humo.
Hujus ab ore sacro sanctorum gesta priorum
Discimus : hæc monstrant carpere lucis iter.
Felix, quæ tantis decoraris, Gallia, gemmis,
Lumine de quarum nox tibi tetra fugit.
Hos modicos prompsi plebeio carmine versus,
Ne tuus in populis, *sancte*, lateret honor.
Redde vicem misero, ne judice spernar ab æquo,
Eximiis meritis posce, beate, precor.

93. Porro Fortunatus cum ob pietatem ac sanctimoniam, tum ob ornamenta ingenii atque doctrinæ, commendari plurimum consuevit, ut tot pene habuerit virtutis suæ præcones, ac testes, quot de illo scripsere. Certe tot in Gallia Germaniaque clarissimi sanctitate viri, inter quos celeberrimi illius ætatis episcopi, cum Fortunato intima amicitia ac familiaritate conjuncti, in primis vero Radegundis et Agnetis, quæ tam singularis pietatis laude illis temporibus floruerunt, tanta cum Fortunato necessitudo et charitas, satis declarant qua is existimatione esset in Galliis, quæque de ejusdem virtute esset omnium opinio.

94. Itaque mirandum non sit Baudoniviam *apostolicum* illum virum appellasse : Paulum Diaconum, cum venisset in Gallias, ejusdem tumulum, ut ipse de se profitetur, *orationis causa* invisisse, atque eumdem *sanctum* et *beatum* in illo carmine quod ad ejus sepulcrum elucubravit nominasse, ac implo-

[a] Vide Pag., ad an. 590. Lege Greg. Tur.; de Gl. conf., c. 96., et l. IV de Mir. S. Martini, c. 32; et Coint., ad an. 592, n. 3; et Ruin., in notis ad Greg. Tur., cit. loco.

rasse ut sibi *apud æquum judicem eximiis meritis* A patrocinaretur. Ex quibus intelligi potest eam quæ tunc de Fortunati sanctitate opinio in Galliis fuit, vel ad posteriores ætates, perpetua hominum consensione, pervenisse.

95. Ipsum deinde Fortunatum inter imagines sanctorum Augustanorum relatum legimus iis verbis : *Sanctus Fortunatus ex presbytero Italico, episcopus Pictaviensis;* quem honorem eidem tributum censent nonnulli, quod eam ad urbem, in suo illo per Germaniam itinere, accesserit, ut cineres sanctæ Afræ ibi conditos veneraretur; ac forte, spatium temporis aliquod ea in civitate commoratus, egregiæ virtutis specimen aliquod dederit (*L. 4 Vitæ S. Mart.*). Idem invocatur in litaniis sancti Cypriani extra muros Pictavienses, ut ex illius Ecclesiæ sacris monumentis B ostendit Andreas Suassaius ad calcem Martyrologii Gallicani. Qua de re legendus Cointius, ad an. 599, num. 28, et Pagius, ad an. 568, num. 4. In vetustissimis etiam precibus, seu litaniis, solitis a Carolo Calvo recitari, inter cæteros sanctos episcopos vel Fortunati nomen expressum reperitur his verbis : *Sancte Fortunate, ora pro nobis*, uti apparet ex antiquissimo Ms., quod edidit Stephanus Baluzius in app. ad Cap. Regum Franc., cap. 94. Postremo ejusdem Festum in Ecclesia Pictaviensi sub ritu duplici celebratur ad diem 14 Decembris, ut referunt Sammarthani in Gall. Christ., t. II, p. 1151. Legendus et Suassaius in Mart. Gall. II, p. 13, Kal. Jan.

96. Atque hæc externa sunt de pietate ac religione C Fortunati testimonia. Si autem ejus scripta, sive prosa, sive versu, elucubrata, legantur, nihil fere aliud illa quam egregiam in Deum ac beatam Mariam, Divosque omnes, pietatem et reverentiam præ se ferunt, tum in virtutibus hominum ac præclaris meritis celebrandis alienum ab omni invidentia singulare studium ac sedulitatem. In iisdem ubique digna Christiano homine, ingenuitas ac morum simplicitas apparet, in colendis amicitiis singularis innocentia ac fides, tum præcipuus æquitatis honestatisque amor ubique expressus perspicitur. De se quoties loquitur, non modo verbis non effert ea ornamenta quæ alii in ipso admirabantur, sed etiam totus est in eisdem occultandis, aut extenuandis, idem in cæteris ornandis, quos ulla virtutis laude præstare cognoverat facilis ac D liberalis ostenditur.

97. Ejusdem vero in scribendo pietatem Ecclesia testimonio suo ac facto comprobavit, cum plures hymnos ab ipso concinnatos ad divina officia et sanctorum festa celebranda adhibuerit, et usu suo consecrarit, quos permultos fuisse (quamvis alii fortasse adhiberi desierint, alii auctoris sui ex incuria hominum et oblivione nomen amiserint) ex Paulo Diac. et Joanne Trithemio discere possumus, quorum alter *hymnos singularum festivitatum compositos* a Fortunato fuisse refert, alter hymnos ab eodem elucubratos septuaginta septem enumerat, quorum primus ille statuitur, qui incipit : *Agnoscat omne sæculum*, etc., qui exstat lib. VIII, cap. 3, Op. Fort.

98. Quod vero attinet ad ingenium et doctrinam Fortunati, etsi illud dem, ejusdem poemata iis leporibus ac venustatibus lita sæpe non apparere quas delicatuli nonnulli persequi ac desiderare consueverunt, imo et quamdam interdum barbariem, ex temporum indole, præ se ferre concedam, idem tamen illud affirmo, cum aptis concinnisque sententiis tota fere illa contexta esse (quod plurimi faciendum est, non solum in soluta oratione, sed etiam in poesi), tum ne rude quidem, saltem in locis pluribus, aut impolitum dicendi genus ab eo adhiberi, quinimo tale quod interdum vel delicatiores aures delectare possit. Idem in affectionibus animi, pro temporum ac personarum natura, exprimendis (quod in primis artis et ingenii vim ostendit) maxime antecellit; nec salis quidem et leporis expers, cum locus expostulat, deprehenditur.

99. Quod si quis forte id desiderat, ut elegantior interdum ac diligentior esset, idem meminerit oportet, ea in tempora illum incidisse, quibus diutinis bellis ac frequentibus Barbarorum incursionibus non solum Italia, in qua doctus et educatus fuerat, sed etiam, in qua deinceps vixit, Gallia vexata et afflicta sæpius fuit, ut mirandum potius sit, si quid, ea ætate, cum cæteris in rebus, tum in Musis ac litteris, barbariem ac feritatem non redoleret. Si quid vero aliud, Musæ certe quietem et otium desiderant, ac quamdam vacuitatem ab angoribus. Quocirca quid tandem festivum, ac lætum, et suis absolutum numeris, canere is poterat, qui, anxius ac sollicitus, illud sæpe quæreret :

Si gravis arma tenens, Italas terit hospes arenas?

quique ab Italia diu exsul, secum illud et cum aliis conquerebatur :

Cur mihi tam validas innectis cura querelas?
Tristius erro nimis, patriis vagus exsul ab oris,
Quam sit Apolloniis naufragus hospes aquis.

100. Hisce adde quod is pleraque carminum non domi scripsit otiose, ut eadem seria cura ac diligentia elucubrare, ac, si quid minus commode exciderat, refingere ac limare subtilius posset, sed in itinere, aut navigans, aut equitans, fere effudit, aut inter barbaros homines, invitatus ad convivia, ex tempore profudit. Ut enim ipse de sese scribit ad Gregor. Turon., lib. I, cap. 1 : *Præsertim*, inquit, *cum ego imperitus de Ravenna progrediens Padum, Athesim*, etc., *tranans, pendulus montanis anfractibus, Pyrenæis occurrens, Julio mense nivosis, pene aut equitando, aut dormitando conscripserim. Ubi inter Barbaros longo tractu gradiens, aut via fessus, aut crapula brumali, aut frigore, Musa hortante, nescio gelida magis an ebria, novus Orpheus Lyricus, silvæ voces dabam, silva reddebat.* Quibus propterea se excusat ad Gregorium, quominus carmina sua ederet. Item in alia epistola ad eumdem Gregor., quæ præfixa est quatuor libris de Vita sancti Martini, suum quoddam poema ad eumdem dicit mittere : *quod in opere messium, id est, in ipsa messe*, ait, *ut præsens explicare portitor poterit, nec expedire licuit, nec tentare singula.* Et addit : *Totum illud opus* (nempe quatuor libros de Vita sancti

Martini) *versu intra hoc bimestre spatium, audax magis quam loquax, nec efficax, cursim et impolite, inter frivolas occupationes, sulcavi.* Idem veniam rogat ad extremum, quod magnam lituram, in messe scribenti, pluvia superfudisset. Item prolixum poema, quod exstat lib. v, cap. 5, scriptum rogatu ejusdem Gregorii in laudem Aviti, pontificis Arvernensis, intra duos nec integros dies, se absolvisse scribit, cum *instans portitor* (ut ipse ait) *per verba, sigillatim hianti fauce cadentia, quasi gravis exactor, non in me tam fenera solvere cogeret, quam pensare.*

101. Ex quibus facile perspici potest Fortunatum, dum aliis fere negotiis distineretur, aut cum premeretur temporis angustia, poemata sua fudisse. Quocirca hinc quisque facile conjecturam facere debet qualis et quantus poeta exstitisset, si melioribus temporibus fuisset natus, ac vacuus negotiis Musas domi colere otiose potuisset, cum in tanta barbarie vitaque tam occupata non modo non vulgaris, aut mediocris, sed plane bonus poeta ac sua ætate facile princeps evaserit.

102. Quid autem veteres senserint de ingenio doctrinaque Fortunati, ex eorum testimoniis intelligi potest, quæ suo loco a nobis ponenda sunt. Hic solum ejusdem amicissimi et æqualis Gregorii Turonensis testimonium liceat afferre, qui in epistola, quam prætexit quatuor libris de virtutibus sancti Martini, cum tanto operi quod aggressus fuerat perficiendo semet imparem dixisset : *Utinam*, ait, *Severus aut Paulinus viverent, aut certe Fortunatus adesset, qui ista describerent.* Idem Fortunatum adjuravit *sub testificatione divini mysterii, et splendore virtutum beatissimi Martini*, ut poemata sua in unum collecta volumen ederet, utique plurimi interesse existimans ne diutius in silentio ac tenebris laterent, sed in communem fructum proferrentur. Eidem addendus Felix Namnetensis episcopus, qui scripserat ad Fortunatum *ejus vocem nec acclamatione laudum superatam in ultimo orbis angulo personasse.* Quibus ex verbis intelligi potest quænam in tota Gallia esset de ingenio ejus ac litteris communis fama et existimatio.

103. Neque vero ejusdem opera in carminibus pangendis tantummodo aut sanctorum Vitis describendis præstitit, sed idem ne a theologicis quidem studiis alienus fuit. Sane ejusdem in Orationem Dominicam explanatio una cæteris declarat quo is sensu ac judicio esset in theologicis in rebus. Item carmen 7 lib. VIII, quod ... *laudem sanctæ Mariæ virginis et Matris Domini* scriptum est, satis ostendit quam is versatus esset in theologicis disciplinis. Is tamen videtur hujusce scientiæ laudem a se removere, scribens ad Martinum Galliciæ episcopum, lib. v, cap. 1, his verbis : *Plato, Aristoteles, Chrysippus, vel Pittacus, cum mihi vix opinione noti sunt, nec legenti Hilarius, Gregorius, Ambrosius, Augustinus, quos, si vel in visione noti fierent dormitanti, nec ego vere cognoscerem.* Sed quid mirandum est hominem laudes suas occultandi sagacissimum hæc scripsisse ad Martinum, qui in sua quadam ad eumdem epistola scripserat de Fortunato *quod post stoicam peripateticamque censuram theologiæ ac theoriæ studio mancipatus fuisset?* Certe is presbyter primum, deinde vel episcopus renuntiatus, diutius illa scientia carere non potuit ad quam sibi comparandam vel exemplo Radegundis incendi poterat, de qua, ut refert Baudonivia in ejus Vita, num. 9, assidua rerum divinarum in meditatione assiduaque lectione diu noctuque versabatur.

104. Idem etiam (ut censet Joan. Joseph. Liruti) Græcarum litterarum expers non fuit quas forte Ravennæ, in illo scientiarum omnium Lyceo, didicerat, ac in Galliam deportarat. Ejus vero rei argumentum ab ipso profertur, quod is scribens ad Felicem, Episcopum Namnetensem, cujus eloquentiæ admiratione se perculsum fuisse narrat, hæc dicat : *Credebam quasi sono Pindarico compactos tetrastrophos pedestri glutine suggilatos* (*Epistola præfix. lib.* I *Vitæ S. Mart.*). Ac profecto is qui, scribens ad Gregor. Turon., sic exordiatur epistolam : *Apud pietatis animum, quod opere minus inscribitur, dilectionis intuitu dilatatur. Nam* ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΛΕΖΙΣ ΔΙΑΕΡΕΣΙΣ ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ *et reliqua oratoribus et dialecticis permittantur*, etc., haud videtur Græcarum litterarum ignarus fuisse. Postremo, quod meo judicio maxime facit ad rem, plura sunt in ejus scriptis quæ Græcum dicendi leporem ac modum passim referant. Merito itaque reprehendendus Hilduinus abbas, qui, in epistola ad Ludovicum Pium, ideirco illum de natione Dionysii Areopagitæ, de quo *hymnum pulcherrimum scripserat, et ordinatione episcopatus mentionem non fecisse* narrat, *quia Græcæ linguæ penitus expers fuit.* Atque hæc de pietate, tum scientia Fortunati et ingenio, satis a me dicta existimo.

Ut autem illa quæ in ejus Vita retulimus, vel hominum doctissimorum qui de Fortunato, omni fere ætate, aliquid scripserunt auctoritate ac testimoniis comprobentur, placet hic elenchum eorum subjicere.

TESTIMONIA VIRORUM ILLUSTRIUM

DE VENANTIO FORTUNATO.

Greg. Tur., lib. v *Hist. Franc., cap.* 8.

Si quis strenuus virtutes illius (sancti Germani Parisiensis), quas in corpore fecit, sollicite vult inquirere, librum vitæ illius, qui a Fortunato presbytero compositus est, legens, cuncta reperiet.

Idem lib. I *de Glor. martyr., cap.* 42, *agens de templo sancti Laurentii apud Brionas, et de trabe quæ per miraculum creverat, etc, qua frusta excidebantur ad morbos curandos :*

« Quod, *ait*, Fortunatus presbyter his versibus prosecutus est : Laurentii merito, etc., multo plures exinde scripsit versiculos, quos ego prætermisi, hos tantum pro testimonio veri scribens, etc. »

Idem in epistola præpxa lib. quatuor de virtutibus sancti Martini.

Utinam, *inquit*, Severus, aut Paulinus viverent, aut certe Fortunatus adesset, qui ista describerent, etc.

De eodem Fortunato vel aliis in locis mentionem facit.

Baudonivia sanctimonialis, in prologo ad Vitam sanctæ Radegundis.

Non ea, quæ vir apostolicus Fortunatus episcopus de beatæ Vita composuit, iteramus, etc.

Paulus Diaconus, de Gestis Longobar., lib. II, *cap.* 13.

Sane quia hujus Felicis fecimus mentionem, libet quoque pauca nos de venerabili et sapientissimo viro Fortunato retexere, qui hunc Felicem suum asseverat socium fuisse. Denique hic, de quo loquimur, Fortunatus, natus quidem in loco qui Duplavilis dicitur, fuit : qui locus haud longe a Cenitensi castro, vel Tarvisiana distat civitate ; sed tamen Ravennæ nutritus et doctus, in arte grammatica, sive rhetorica, sive etiam metrica, clarissimus exstitit. Hic cum oculorum dolorem vehementissimum pateretur, et nihilominus Felix iste, ipsius socius, pari modo oculos doleret, uterque ad basilicam beatorum Pauli atque Joannis, quæ intra eamdem urbem sita est, perrexerunt in qua etiam altarium in honorem beati Martini confessoris constructum propinquam habet fenestram, in qua lucerna ad exhibendum lumen est constituta, de cujus oleo mox sibi isti, Fortunatus scilicet et Felix, dolentia lumina tetigerunt : illico dolore fugato, sanitatem, quam optabant, adepti sunt. Qua de causa Fortunatus in tantum beatum Martinum veneratus est, ut, relicta patria, paulo antequam Longobardi Italiam invaderent, Turonis ad ejusdem beati viri sepulcrum properaret. Qui sibi, ut in suis ipse carminibus refert, illuc properanti per fluentilia menti, et Rounam, perque Osopum, et Alpem Juliam, perque Aguntum castrum, Dravumque, et Byrrum fluvios, ac Briones, et Augustam civitatem, quam Virdo et Lech fluentant, iter fuisse describit. Qui postquam Turonum, juxta votum proprium, advenit, Pictavis pertransiens, illic habitavit, et multorum ibidem sanctorum gesta, partim prosa, partim metrali oratione, conscripsit ; novissimeque in eadem civitate primum presbyter, deinde episcopus ordinatus est, atque in eodem loco digno tumulatus honore quiescit. Hic beati Martini Vitam, quatuor in libris, heroico in versu, contexuit, et multa alia, maximeque hymnos singularum festivitatum, et præcipue ad singulos amicos versiculos, nulli poetarum secundus, suavi et diserto sermone composuit. Ad cujus ego tumulum, cum illuc, orationis gratia, adventassem, hoc epitaphium, rogatus ab Apro, ejusdem loci abbate, scribendum contexui etc. (*Vide hoc carmen in Vita Fort., num.* 92.)

Hilduinus abbas, in epistola ad Ludovicum Pium, apud Surium, die 9 *Octob.*

Æterum parcendum est simplicitati viri religiosi Gregorii Turonensis episcopi, qui multa aliter quam se veritas habeat, æstimans, non calliditatis astu, sed benignitatis ac simplicitatis voto, litteris commendavit. Patenter et quidem noscere possumus, non adeo quædam solerter eum investigasse, cum ei contemporalis existens vir prudens et scholasticissimus Fortunatus, qui plura et frequenter ad eum scripserat, Hymnum rythmicæ compositionis pulcherrimum de isto gloriosissimo martyre composuerit. In quo commemorat eum a beato Clemente destinatum, sicut in Latinorum paginis didicit. De natione autem ejus et ordinatione episcopatus mentionem non facit, quia linguæ Græcæ penitus expers fuit.

Hincmarus, in Vita sancti Remigii episcopi Rhemensis in præf., num. 2.

Egidius, post beatum Remigium, quartus istius civitatis episcopus quemdam virum religiosum, nomine Fortunatum, metricis versibus insignem, quia multis potentibus et honorabilibus viris, in his Gallicis et Belgicis regionibus, per diversa loca, tunc vitæ ac scientiæ suæ merito invitabatur, petiit de eodem libro, cothurno Gallicano dictato, aperto sermone aliqua miracula, quæ in populo recitarentur, excipere, etc.

Inter inscriptiones beati Flacci Alcuini in quodam monasterio (Forte, *Nobiliacensi) sequens carmen habetur inscriptum :*

EPITAPHIUM FORTUNATI POETÆ CHRISTIANI.

Hæc quoque præsenti præsul requiescit in aula,
Fortunatus enim vir, decus Ecclesiæ ;
Plurima qui fecit sanctorum carmina metro,
Concelebrans sanctos laudibus hymnidicis·
Qui sermone fuit nitidus, sensuque fidelis
Ingenio calidus, promptus et ore suo.

Ita reperitur allatum poema in Edit. Ratisb., an. 1777, adornata per illustrissimum et reverendissimum virum Frobenium S. R. I. principem, et ab. ad sanctum Emmeramum.

Flodoardus, Hist. Rhem. Eccl., l. II, *c.* 2.

Fortunatus Italicus apud Gallias in metrica insignis habebatur.

Aimoinus, l. III *Hist. Franc., c.* 13.

Fortunatus, qui in rhetorica metricaque arte famosus habebatur, ab Hesperia in Gallias transiens, Pictavis episcopus ordinatur. Hic multorum Vitas passionesve sanctorum, partim prosa, partim metro, composuit, ad amicos quoque singula disticha elegans orator conscripsit. Unde Sigiberto regi elegiacum misit carmen, congratulans ei in nuptiis Brunichildis. Quem cum sors librum, ad diversos ab eo sibi familiares conscriptum, manibus intulisset meis, in eo fecunditatem viri, dulcemque affabilitatem satis admiratus sum.

Regino, in Chron., l. I.

Fortunatus poeta in Galliis insignis habetur.

Sigibertus, in Chron., ad an. 575.

Fortunatus poeta veniens ab Italia claret in Gallia.

Idem, de Script. Eccl., c. 45.

Fortunatus, natione Italus, liberalibus artibus eruditus, a dolore oculorum virtute Martini Turonensis episcopi sanatus, et pro hac causa ad Turones venit; et ad Pictavos progressus, primo ibi presbyter, deinde episcopus consecratus est. Scripsit metrice

Hodoepericum suum ; scripsit metrice quatuor libros de Vita sancti Martini, et multa alia, et maxime hymnos singularum festivitatum. Ad singulos amicos composuit versus suavi et diserto sermone.

Vincent., Spec. lib. XXII, *c.* 126, *ex Hug. Floriac.*

Fortunatus vir egregius,

Ingenio clarus, sensu celer, ore suavis

Qui ab Italia Turonos adveniens, actus beati Martini IV libris, heroico contexuit metro. Verum inde assumptus, Pictavorum ordinatus est episcopus. Scripsit autem etiam Vitam beati Hilarii Pictaviensis, et Vitam beati Maurilii Andegavensis. Hujus est illa sententia brevis et utilis :

Pauper in angusto regnat habendo Deum.

(*Legitur l.* VIII, *c.* 6, *v.* 396.)

Petrus de Natalibus, in catal. Sanct., lib. IX, *cap.* 65.

Fortunatus, episcopus Pictaviensis, claruit tempore Justini imperatoris junioris. Qui natione Italus, primo poeta, deinde in præfatæ urbis episcopatum sublimatus, vir egregius, ingenio clarus, sensu celer, ore suavis.

Platina, in Vita Joannis Tertii papæ.

Fortunatus, vir singularis litteraturæ et eloquentiæ, Gallos ad mitiorem cultum redegit scriptis et exemplo. Ad Sigibertum enim eorum regem libellum de gubernando regno perscripsit, ac beati Martini vitam eleganter composuit.

Joannes Trithemius, lib. de Scriptor. Ecclesiasticis.

Fortunatus episcopus Pictaviensis, natione Italus, vir in divinis Scripturis doctus, et in sæcularibus litteris eruditissimus, ingenio subtilis, eloquio disertus et nitidus, carmine et prosa excellens, inter cunctos suæ ætatis doctores non minus sanctitate conversationis quam scientia eruditionis clarus effulsit. Hic virtute sancti Martini a dolore oculorum liberatus pro agenda gratiarum actione, Turonem ad ejus sepulcrum venit, et, Pictavos progressus, primo presbyter, deinde episcopus ibidem ordinatus, magna doctrina et religione claruit. Scripsit eleganti carmine multa utilia et devota opuscula, de quibus ego tantum vidi subjecta.

Ad sanctam Radegundem, regis Thuringorum ultimi filiam, et regis Francorum captivam, postea Pictaviensis cœnobii abbatissam, versu hexametro: Excidium Regni Thuringorum, l. I: *Conditio belli tristis.* Ad Jovinum de Radegunde, l. I: *Aonias avido, qui lamb.* Ad Justinum juniorem, l. I: *Gloria summa Patris, Natique.* Ad Sophiam Augustam, lib. I: *Cui meritis compar.* In persona Radegundis, l. I: *Post patriæ cineres.* In laudem Martini episcopi, l. I: *Lumen apostolicum.* De Leontio venerabili episcopo, l. I: *Inter quos genuit.* De eodem laudis, l. I: *Agnoscat omne sæculum.* Hymnorum septuaginta septem, l. I: *Agnoscat omne sæculum.* De miraculis sancti Martini, l. IV. Vita sancti Hilarii Pictaviensis, l. I. Hodoeporicum viæ suæ, l. I. Vita sancti Maurilii episcopi, l. I. Epist. ad diversos, l. I. Carminum ad amicos l. I: *Rex regionis apex*, etc. Alia quoque multa composuit, quæ cum brevia sint, sub librorum nomine nolui consignare. Plura enim epitaphia et versus breves scripsit, quos vidi. Claruit sub Justino juniore Aug., an. Domini 570.

Petrus Crinitus, libro quinto de Poetis Latinis.

Venantius Honorius Fortunatus inter Christianos poetas relatus est ; et cum ingenio, atque moribus longe præstaret, Ravennæ eruditus traditur, magnaque diligentia in Latinis litteris institutus. De hoc Fortunato referuntur permulta apud eos auctores qui de gestis Gallorum annales composuerunt. Neque desunt qui scribant illum diu versatum in Gallia, et ob egregiam eruditionem optimumque ingenium pontificem Pictavorum factum. Plura ac varia opera edidit, quibus ingenii facilitatem, minimeque imparem doctrinam, demonstrat. Leguntur adhuc ejus poemata et hymni complures, qui magnopere commendati sunt a nostris grammaticis. Sed et libros quatuor fecit de gestis divi Martini versibus hexametris, præfatus tali opere se imitari Christianos poetas, ut Alchimum, Prudentium, Juvencum, Paulinum, et alios plures. Idem Fortunatus maximo affectu, singularique benevolentia prosecutus est Gregorium pontificem, Euphronium, atque Felicem, ut alios omittamus. In pervetustis exemplaribus additum est nomen Clementiani, quod ab his probari poterit, qui paulo accuratius antiquitatem perscrutari voluerint.

Hieronymus Bologni, in electis elegiacis ex libro XII *promiscuorum, num.* 23.

Fortunate, tibi vallis Duplabilis ortum
In Tarvisina est quæ regione, dedit.
Nascenti Musæ riserunt, risit Apollo ;
Ingenio addentes munera digna tuo.
Nec mora, Pindaricos superis cœlestibus hymnos
Scripsisti, et variis mystica sacra modis.
Scripta quoque est versu Martini Vita beati
Cum tibi Turonos visere cura fuit;
Pictavi didicere pios, te præsule, mores,
Qua tandem positus rite quiescis humo.
Sese Aponus stella aut Flacco ne jactet alumnis
Urbs adeo fastu quo Patavina tumet.
Tu neque prædones, audaci classe furentes,
Nec Veneris fœda probra pudenda canis.
Per te, sed quanto præstant divina profanis !
Tarvisio major gloria parta tuo est.

Orlendius, Orbis sacri et profani illustrati part. II, *vol. I.*

Viros præstantissimos (Tarvisius) genuit, atque in iis maxime excelluerunt.... Venantius Fortunatus, episcopus Pictaviensis, Christianæ poeseos nobile decus, qui se Tarvisio oriundum hisce carminibus indicat :

Qua mea Zarvisus residet, si molliter intras, etc.

Joannes Antonius Oliva, Tarvisinus Bononiæ artistarum rector, in oratione de laudibus patriæ recitata an. 1537, *ex Ms. quo usus est doctissimus et eruditissimus vir Rambaldus de Azzoniis, Tarvisinæ Ecclesiæ canonicus, a quo hoc testimonium accepimus.*

Haud est silentio involvendus Fortunatus Tarvisinus, ipsius Felicis socius, quem merito Fortunatum censemus. Pythagoras enim, ille primus philosophiæ

nuncupator, inter plurima quæ humano generi saluberrima documenta præcepit, præsertim monet, Deum religione colendum esse, animum disciplinis excolendum, quæ duo sociali nodo connexæ, procul dubio fient beatitudinis effectrices, quippe religio, vitiorum expultrix, Deo nos conciliat, et vinculo pulcherrimo connectit. Doctrina vero, virtutis indagatrix, imo ipsa virtus animos nostros exornat, et alit, venustat, fovet, ac moderatur. Hic utriusque admirabilis cultor ita religioni deditus fuit, quod eo episcopo Pictavorum gens in Gallia, jure optimo, gloriatur; ita etiam doctrina decoratur, quod inter eloquentissimos oratores suavissimosque poetas non postremus habeatur.

Card. Baronius, ad an. 825.

Sed quam male gloriantur de majorum consuetudine (qui sacris imaginibus adversantur), sat erit si testificatione sanctissimi viri Martini, et assertione Venantii Fortunati, viri quidem sancti, doctique Pictaviensis episcopi, qui ambo Gallicanam Ecclesiam, illustrarunt, perspicue demonstremus receptum antiquitus Deoque gratum esse cultum sanctarum imaginum, etc.

Gaspar Barthius, in adversariis Comment., l. v, *c.* 12.

Is poeta, Venantium dico, mirifico et admirabili ingenio fuit, temporibus et gentibus eloquentiæ iniquissimis editus, ut fere fit, magnitudine ingenii sermonem etiam pejus corrupit quam unus et alter non pari felicitate naturæ editi. Multa tamen habet variam lectionem arguentia, et non mediocrem eruditionem, quare non plane nobis insuper habendus videtur..... De eruditione autem hujus præsulis, quod dixi, facile auctores probant, quos nominatim citat: Homerus, Menander, Aratus, Cato, Pythagoras, Chrysippus, Plato, Cleantes, Ovidius, Virgilius, Horatius, Cicero, Pindarus, Sappho; denique quicunque celebriores inter Græcos, Latinosque Patres, quorum tam gentilium quam Christianorum non solum nomina ponit, sed phrasim sæpius exprimit, doctrinamque numeris concludit. Adde non vulgarem historiæ et geographiæ eo tempore notitiam; adde physices non infelix studium, ut ex herbarum, gemmarum, arborum, aromatum speciebus constat, de quibus commode et erudite loquitur, etc.

Idem lib. XLVI, *cap.* 3.

Qui Venantium Fortunatum ediderunt, multum gratiæ promeruerunt ab omnibus ætatum Christianarum lectoribus. Infinita enim sunt ad clarorum virorum, urbium, populorum, morum et historiæ illustrationem, utilissima in illo maximi ingenii vate, nec infeliciter ab iisdem ex parte enarrata atque exposita. Tamen non sine nota properati nimis operis, quæ ad intellectum ejus pertinent quoad genera dicendi et stylum ipsum, etiam loca mendis inquinata parum eidem contulerunt. Atque talis qui in hunc poetam notas elaboraverit, non solum ipsum, sed omne ipsius sæculum, cum universis sequentibus adjuverit. Ad hunc enim Fortunatum, velutad Calliopium quemdam magistrum, et coryphæum musicorum modulaminum, respexit omnis sequentium poetarum chorus. *Card. Bellarminus, in lib. de Script. eccl., ad an.* 570.

Venantius Fortunatus episcopus Pictaviensis floruit doctrina et sanctitate tempore Justini junioris, etc.

Antonius Godeau, Hist. Eccl. t. IV, lib. II, *postquam Fortunati patriam retulit, et ejus iter in Gallias, hæc subdit:*

Sa principale profession dans les premieres années de sa vie fut la poesie latine, et si on considère la barbarie de son temps, il est digne de quelche loüange; il est vray, que l'on accuse d'avoir loüé Fredegonde, Brunehaud, e d'autres Princes, qui etaient plûtot dignes de censure, que d'éloge. Mais il faut l'excuser vivant alors dans leur Cour, ou il ne subsistoit, que par sa plume.

Vossius, de Hist. Lat., lib. XI, *cap.* 22.

Fortunatus poeta, prout tempora illa erant, nobilis fuit.

Andreas de Saussay, in Martyr. Gall., part. II, XIII *Kal. Januar.*

Beatus Venantius Fortunatus Pictaviensis episcopus, vir in quo ambigitur magis ne doctrina et pulchritudo ingenii quam vitæ sanctitas præcelluerit, ut qui encomiastes sanctorum suo ævo præcipuus, eorumdemque studiosus imitator, ac omnipotentiæ supernæ majestatis præco perelegans, operumque Dei in sanctis mirabilium enarrator gravissimus, exacta in omni pietatis studio et actu ætate, senio non tam quam sanctis exercitationibus fractus, quam cum in assidua sacri muneris exsecutione, tum in Christianæ sapientiæ cultu et egregiorum operum exaratione subiit, fine beato consummatur, atque ad lauream cœlestem progreditur, ab amicis illis æterna in tabernacula excipiendus quos sibi non de iniquitatis mammona, sed ex doni scientiæ penu, gratiæque ac pietatis fenore justissimo comparavit... quo titulo *sancti*, et si minime recensetur in Hagiologio Romanæ Ecclesiæ, merito tamen dudum inter sanctos connumeratum solertissimi sanctorum indagatores testantur. Et revera pridem in Aquitania honoribus sanctis qui beatis deferuntur celebratus est.

Cointius, ad an. 599.

Fortunatus ut eruditione, ita pietate emicuit, invocaturque in litaniis monasterii sancti Cypriani extra muros Pictavienses, ut ex sacris Ecclesiæ Pictaviensis monumentis refert Andreas Suassaius ad calcem Martyr. Gall.

Dupinius, in nova Bibliotheca auctorum eccl., t. V.

Fortunat a passè en son temps pour un excellent Orateur et pour un bon Poete : et ce n'est pas sans raison : car non seulement il surpasse tous les autres Poetes de son siecle, mais il approche de ceux d'un meilleur non pas a la veritè par la purete des expressions, ni par la beaute des vers, mais par le tour poetique, et la facilitè merveilleuse avec la quelle il escrit en vers.

Muratorius, Anecdotorum Latinorum t. II.

Fortunatus hic memoratus alius a Fortunato non est, quem insulæ Pictaviensis Ecclesiæ, quem Christianæ poetices ornamenta, æternitate donarunt : plura ab eo profecta ingenii ac eruditionis monumenta ad nostram usque ætatem servata sunt non sine magna illius eommendatione, quod barbaris A omnino temporibus æquales alios scriptores superaverit.

Gulielmus Cave, in Historia litteraria Scriptorum ecclesiasticorum, Coloniæ, Allobrog., in sæc. Eutychiano.

Multa conscripsit (Fortunatus) partim poetica, partim historica. Vim illius poeticam sic dilaudat Barthius, Adv. l. IV, c. 3. *Maximi ingenii vates*, etc.

VENANTII HON. CLEM. FORTUNATI

PICTAVIENSIS EPISCOPI

OPERUM OMNIUM

PARS PRIMA,

BROWERIANAM EDITIONEM COMPLECTENS.

MISCELLANEA.

Prologus.

DOMNO [a] SANCTO ET DOTE MERITORUM SACRIS ALTARIBUS ASCITO PARITER, ET EDUCTO, GREGORIO PAPÆ [b] FORTUNATUS.

[Fortunatus Gregorio, Turonensi antistiti, qui magnopere a se contenderat et adjuraverat ut carmina sua in unum collecta volumen ederet, hac se epistola excusat, et imperitiam suam ac negotia prætendit, quibus distentus eadem minus perpolire potuerat. Ad extremum cedit poscenti, et ejus in se benevolentiam ac voluntatem graviorem declarat fuisse, quam timorem suum et verecundiam. Data occasione, iter quod ex Italia in Galliam contenderat describit.]

Acuminum suorum luculenta veteris ætatis ingenia eorum [c] qui, natura fervidi, curatura fulgidi, usu [d] attriti, ausu securi, ore facundi, more festivi, præ- B claris [e] operibus celebratura, ac posteris stupore laudanda, reliquere vestigia : certe illi inventione providi, partitione serii, distributione librati, epilo-

[a] In exemplari Calaritano sic legitur hic titulus : *Viro apostolico et prædicando papæ* ; ex Brow.

[b] Hæc epistola, quæ Operibus Fortunati præfigitur, dedicatoriæ locum habet. Scribitur eadem ad Gregorium, pontificem Turonensem, amicissimum ipsius Fortunati, ut hujus in Vita diximus, n. 67 et seq. Nonnulli, titulo decepti, opinati sunt hunc esse C Magnum Gregorium, Rom. pontificem, in primis a veritate aberrantes. Nam ut præteream aliunde non constare ullam cum Fortunato et Gregorio M. amicitiæ necessitudinem, aut litterarum usum intercessisse, cum e contra tantam amicitiæ conjunctionem et vitæ totius consuetudinem eidem cum Gregorio Turonensi interfuisse certum omnino sit, a quo ad scribendum sæpius exstimulatum se fuisse profitetur, sive potius invitatum amicitiæ ipsius jure, ac nomine, ut illud etiam præteream, Gregorium M. pene extremo Vitæ Fortunati tempore Romanam D sedem conscendisse et tenuisse, certe obtestatio qua Gregorius adjurat Fortunatum sub *testificatione divini mysterii, et splendore virtutum beatissimi Martini*, ut scripta a se poemata ederet, satis declarat eum qui sic adjurabat, non Rom. pontificem, sed Turonensem fuisse.

Neque vero insolens erat iis temporibus ut aliarum quoque Ecclesiarum episcopi, præter sum. pontificem, papæ nomine decorarentur, quin et *apostolici* nominarentur, ut satis ostendit ipsius Fortunati epistola, qua scribens ad Euphronium, episcopum item Turonensem, sic incipit : *Domno sancto et meritis apostolico domno, et duplici Patri Euphronio papæ Fortunatus.*

Quamvis autem sedes omnes episcopales *apostolicæ* nominarentur, cum id tamen simpliciter et absolute enuntiabatur, quin privatæ Ecclesiæ, aut sedis, vel episcopi nomen adderetur, Rom. pontifex solebat indicari. Ita Charibertus rex cum ad eum Nuncupatus presbyter venisset, Leontii, Burdegalensis episcopi, ejusque comprovincialium nomine, atque ita eumdem salutasset : *Sedes apostolica eminentiæ tuæ salutem mittit uberrimam*, respondit rex : *Nunquid Romanam adisti urbem, ut papæ illius nobis salutem deferas?* ut refert Gregorius Turon., lib, IV. Hist. Franc., cap. 26. Atque ut Rom. sedes per excellentiam sedes apostolica nominabatur, usu apud Francos recepto, ita *papæ* nomen per antonomasiam Rom. pontifici tribuebatur. Sed de his plura Cointius, ad an. 562, n. 10 et 11. Hæc autem epistola ad Gregor. Turon. desideratur in Ven. Edit

[c] Deest *eorum* in duob. Codd. Vat.

[d] In duob. Codd. Vat., *usu triti, auso securiore freti*, vel potius, *auso securi, ore freti.*

[e] In uno Codd. Vat., *operibus celebrata.*

gorum calce jucundi, eolæ [a] fonte proflui, commate suceiso venusti, tropis, paradigmis, [b] periodis, epicheremalibus coronati pariter et [c] cothurnati, tale sui canentes dederunt specimen, ut adhuc nostro tempore quasi sibi posthumi vivere credantur, et si non carne, vel carmine. Quibus [d] licet sors [mors] finem tulerit, tamen cum dicta [e] permanent, vivacis memoriæ de mortuis aliquid mors reliquit, nec totum usquequaque sepelivit in tumulo, cui restat liberum ut vel lingua vivat in mundo, hoc nesciens avara mors auferre cum funere, quod per ora viventium defunctum [f] videt [g] currere si non pede, poemate. In hoc tamen melius superata mors invida, si sermone senserit, et mercede se bis victam. Sed sicut hi quos clara linguæ jactitat lux illustres, quorum dicta celari fuerat aperte damnum [h] pati, et qui pomposæ facundiæ florulenta germina nisi misissent in publicum, fecerant peculatum [i], merito famæ radios per quæque traxerunt, ut peragrantes omnia, quæcunque magis i carmine loca innotescerent, laus augeretur, ita fit eis consultius, si occulantur taciti, qui fastidiri poterunt [k] revelati. Nec tantum [tam] exprobrabile est nesciri, quod horreat, quam patere [l] quod urat; minorisque dispendii celata videatur inscitia quam prolata, quia illic obstat pudor, ne prodatur notitia, hic audacia proditur, ut ingerat notam. Unde, vir apostolice prædicande papa Gregori, quia [m] viriliter flagitas, ut quædam ex opusculis imperitiæ meæ tibi transferenda proferrem, nugarum mearum admiror te amore seduci. Quæ cum prolatæ fuerint, nec mirari poterunt, nec amari. Præsertim quod ego imperitus [n] de Ravenna progrediens Padum, Athesim [o], Brintam, Plavem [p], Liquentiam [q], Tiliamentumque [r] tranans per Alpem [s] Juliam pendulus, montanis anfractibus, Drauum [t], Norico; Œnum [u] Breonis, Liccam [v] Bojoaria, Danubium, Alemania, Rhenum, Germania transiens, ac post Musellam [x], Mosam [y], Axonam [z], et Sequanam [aa], Ligerim, et Garomnam, Aquitaniæ maxima fluenta, transmittens, Pyrenæis occurrens, Julio mense nivosis, pene aut equitando, aut dormitando conscripserim. Ubi, inter Barbaros longo tractu gradiens, aut via fessus, aut crapula brumali sub frigore, Musa hortante, nescio gelida magis, an ebria, novus Orpheus lyricus silvæ voces dabam, silva reddebat [bb]. Quid inter hæc extensa viatica consulte dici potuerit, censor ipse mensura, ubi non urgebat [cc] vel metus ex judice, vel probabat usus ex lege, nec invitabat favor ex comite, nec emendabat lector ex arte? ubi mihi tantumdem valebat raucum gemere, quod cantare, apud quos nihil dispar [dd] erat aut stridor anseris, aut canor oloris; sola sæpe bombicans, barbaros leudos [ee] harpa relidebat [ff] ut inter illos egomet non musicus poeta, sed muricus, deroso [a] flore carmiris nomine insigni.

[a] Calarit., *scholæ*, ut refert Browerus. *Cola vero fit, cum sententia sensum præstat, sed adhuc aliquid de sententiæ plenitudine superest, et mediam distinctionem vocamus, quod punctum ad mediam litteram ponimus.* Papias, ms. Bitur., apud Dufres.

[b] Hæc vox *periodis* deest in uno Cod. Vat.

[c] Unus Cod Vat., *pariter et Cothurni.*

[d] Unus Cod Vat., *quos licet fine tulerit.* Alius, *quos licet sors fine tulerit.*

[e] Edit. Paris., *eorum dicta.*

[f] Unus Codd. Vat., *defunctos videt currere.*

[g] Edit. Paris. *defunctus videtur.*

[h] Unus ms. Cod. Vat., *quo fuerat damnum pati, dicta celari*; alius, *quorum fuerat aperte damnum ce.*; tertius, *facta celari.*

[i] Edit. Paris., *abditum fecerant peculium.*

[j] Duo Codd. Vat., *quidquid magis carmina*; tertius, *quidquid magis carmine locis innotescerent.*

[k] Unus Cod. Vat., *potuerunt* revelati.

[l] Tres mss. Codd. Vat., *quam patesci.*

[m] Tres mss. Codd. Vat., *viritim.*

[n] Tres mss. Codd. Vat., *impos.*

[o] Athesis, et Brinta, quæ et Medoacus minor appellatur, ab Alpibus Rheticis exorti fluvii, in sinum Adriaticum, per diversa ostia illabuntur.

[p] Plavis fluvius, ultra Altinum, et Tarvisium, e proximis montibus præcipiti cursu delabitur, tum æquato flumine in sinum Venetum se evolvit.

[q] Liquentia flumen est ultra Opitergium, Tarvisinum agrum a Forojuliensi provincia dividens.

[r] Tiliamentum, amnis in Venetorum Carnorumque finibus, de quo Cluver. In Ital. antiqua.

[s] Cluverius, Ital. antiquæ lib. I, c. 20, animadvertit Alpes Noricas non recte a Fortunato et Paulo Diacono Alpes Julias nominari, *cum hæ*, inquit, *apud Fontes Frigidi, Nauportique amnium fuerint inter Carnos, et Pannoniam.* Censet igitur hoc vocabulum inditum Alpibus Noricis ab hominibus ævi posterioris, ex propinqui oppidi nomine, quod *Julium Carnicum* appellabatur, vel ex antiqua inscriptione, quæ exstat in ipsis faucibus Alpium Noricarum, C. Cæsa-

[t] Drauus fluvius in Norico, seu Alpibus Noricis ortus, in Danubium se evolvit.

[u] Œno, sive, ut Cluverius, C. S. Vind., et Nor., putat esse legendum, Æno, Vindelicos a Noricis ad Orientem disterminabat. Additur *Breonis*, propter Breunos populos, qui illud flumen accolebant, de quibus Plinius, lib. III, cap. 20. Horum meminit et Tranquil., in Tib., c. 9 et Horat., lib. IV, od. 14. Hinc idem Fortunatus, in Vita sancti Martini, lib. IV, inquit :

> Si vacat ire viam; neque te Bajoarius obstat :
> Qua vicina sedent Breonum loca, perge per Alpes,
> Ingrediens, rapido qua gurgite volvitur Œnus.

[v] *Licca Bojaria, seu Lecho*, flumen, de quo Eginardus in Vita Caroli Magni : *Lechus*, ait, *fluvius Bajoarios ab Alemanis dividit.* In uno Cod. Vat., *Liccam Baivaria.*

[x] Mosella *fluvius Galliæ ex Monte Vosego ortus, haud procul ab Araris fontibus per Mediomatrices, Theodonis villam, Augustam Treverorum, et Confluentia, in Rheuum influit*, ut legitur in notis ad Auson., edyl. 10, opera Juliani Floridi Can. Carnot. editum.

[y] Mosa, Rhemorum inter et Treverorum urbes defluit, utramque diœcesim disjungens. Eadem in Oceanum Germanicum se exonerat.

[z] Axona Campaniæ Catalaunensis fluvius est, qui, Suessionibus irrigatis, Isaræ admiscetur juxta oppidum Compendium.

[aa] Ligeris, vulgo *Loire*, notissimus Galliæ fluvius; item Sequana, et Garomna, de quibus alias Fortun.

[bb] Edit. Paris., *silva per Echo reddebat.*

[cc] Unus Cod. Vat., *ubi me non urgebat.*

[dd] In uno Cod. Vat., *nihil dispar, aut in alio disparat.*

[ee] Leudus cantilena est ex Germanico *lied.* Fortunatus, lib. VII, cap. 8, eadem voce utitur inquiens :

> Nos tibi versiculos, dent barbara carmina leudos.

Vide et Tacitum, lib. de Moribus Germaniæ, et Paul. Diaconum, Hist. Longob. lib. I, cap. 27.

[ff] In tribus Codd. Vat., *harpa relidens.* Relidere

nis, poema non canerem, sed garrirem, quo residentes auditores, inter acernea pocula salute bibentes insana, Baccho judice, debaccharent. Quid ibi affabre [b] dictum sit, ubi quis sanos vix creditur, nisi secum pariter [c] insanitur? quo gratulari magis est, si vivere licet, post bibere; de quo convivam thyrsicum, non fatidicum licet exire, sed fatuum, cum quantum ad mei sensus intelligentiam pertinet, quia se pigram non explicat brutæ animæ, ipsa jejunia sunt ebria. Hinc est quod latens opusculum, et si minus videtur [d] famosum [e], plus est liberum, quia de examinatione [f] non habet quod tam trepidet privatum quam publicum; unde necessarie an-

A gusti sensus ingenium se mensuret censore, quod est mittendum sub judice. Sed quoniam humilem impulsum alacriter acrius retinentem sub testificatione divini mysterii, et splendore virtutum beatissimi Martini conjurans hortaris sedulo ut contra pudorem meum deducar in publicum, me in meis frivolis arbitro [g], scabrosi operis ignorantiam confitente [h], quod aliis poscentibus patefacere distuli, obediendo cedo virtuti, hanc saltem obtemperandi vicissitudinem [i] repensurus, ut quia hæc favore magis delegantur [j], quam judice, aut tibi tantum [k] innotescentia relegas, aut intimorum auribus amicaliter [l], quæso, collatura [m] committas [n].

est repercutere, repulsare. Utitur hac voce alias Fortunatus.

B

[a] *Deroso flore* redditum est ex vetere mss. Galli, *de roseo flore*, ut olim legebatur, expuncto a Brow. Favent huic lectioni et Codd. Vat.

[b] Unus Cod. Vat., *quid ibi fabre?*

[c] Un. Cod. Vat., *nisi secum insanitur.*

[d] In duob. Codd. Vat. *videtur esse famosum.*

[e] Edit. Paris., *videtur esse formosum.*

[f] Unus Cod. Vat., *quia de examine alius non dabit.*

[g] Unus Cod. Vat., *arbitrem idem confitentem.*

[h] Edit. Paris..... *deducam me in publicum; me..... arbitrum.... confitentem.*

[i] Duo Codd. Vat., vicissitudinem *repensus usi*, mendose.

[j] Duo Codd. Vat., *delectantur.*

[k] In uno Cod., *aut tibi tantummodo.*

[l] Ibid., *tecum amicabiliter.*

[m] In uno Cod., *quæso consolatura. Collatura* pro conferenda, ut supra, *curatura* pro curanda. Familiare hoc Fortunato, ut animadvertit P. Brow.

[n] Edit. Paris., *rependas.*

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad Vitalem [a] *episcopum Ravennensem.*

[Basilicam sancti Andreæ, a Vitali, Ravennensi episcopo, ædificatam ac dedicatam, refert hoc carmine. Dedicationis ipsius celebritatem ac singulare populi in Vitalem studium et benevolentiam, commemorat.]

Antistes domini, meritis in sæcula vivens,
Gaudia qui Christi de grege pastor habes,
Cum te Vitalem voluit vocitare vetustas,
Noverat æternum te meruisse diem.
Dignus apostolica præfulgens mente sacerdos,
Qui sacer Andreæ tam pia templa locas.
Quam bene pro meritis domini [b] consedit in aula,
Per quem digna Deo est ædificata domus.

C

Sumpsisti a Domino culmen, cui culmina condis,
Qui tibi digna dedit, reddis honore vicem.
Emicat aula potens, solido perfecta metallo,
Quo sine nocte manet continuata dies.
Invitat locus ipse Deum, sub luce perenni,
Gressibus ut placidis intret amando lares.
Qui loca das populis, Dominum quo semper adorent,
Ut capiant veniam, tu facis [c] esse [ipse] viam.
Gratia, mens, animus, bonitas, dilectio plebis,
Et gradus, et pietas te dedit esse patrem.
Prosperitas [d] se vestra probat, quæ gaudia supplens,
Intulit egregios ad tua vota viros.
Dux [e] nitet hinc armis, præfectus legibus illinc;
Venerunt per quos crescere festa solent.

[a] Hic Vitalis, etsi minime occurrat in catalogis episcoporum Ravennatum (ut jampridem animadvertit P. Browerus), is certe Ecclesiæ Ravennensi circa id tempus præfuisse dicendus est, quo Fortunatus Ravennæ degebat, ubi illum aliquandiu vixisse diximus in ejus Vita, num. 17 et seq., cujus Vitalis suasu forte et consilio basilicæ ab eodem exstructæ dedicationem hoc poemate fuerit prosecutus. At Brow. existimat Vitalem Petro seniori sufficiendum esse, qui non nisi anno 568 Ravennensis episcopus creatus est; quo jam tempore, ipsius Broweri testimonio, in Galliam pervenerat Fortunatus. De hoc Vitali quid ipse censeam, infra ostendam.

[b] Un. Cod. Vat., *cum Domini sedit.* corr.

[c] Alius Cod. Vat., *tu facis ipse viam.*

[d] Ibid., *prosperitas secura probat.*

[e] P. Browerus opinatur his verbis exarchum indicari qui cum Nomophylace dedicationi basilicæ interfuerit. At cum exarchi nonnisi an. 568 Ravennæ sedere cœperint, quorum primus fuit Longinus, certe exarchus non potuit interesse ecclesiæ dedicationi, cum adhuc Ravennæ esset Fortunatus; qui an. 565, aut ad summum 566, profectus fuerat in Galliam, ut ipse Brow. fatetur. (*Nota primæ curæ.*) — Ducem, qui commemoratur a Fortunato, hoc in carmine, interfuisse dedicationi basilicæ S. Andreæ, a Vitali Ravennensi exædificatæ, sive restauratæ, Narsetem comitem esse crediderim, qui a Justiniano imp., ut notissimum est, missus in Italiam an. 551, ad Ostrogothos debellandos, Ravennæ residere, et Basilicæ, de qua hic sermo, dedicationi interesse commode potuit. Idem Narses, revocatus Constantinopolim est anno 568 vel 567, uti censet Pagius ad hunc annum: quem excepit Longinus; qui primus missus in Italiam est cum titulo et honore *exarchæ*, et Ravennæ resedit anno, ut videtur, 568, quo Longobardi in Italiam irrupere. Ex quibus intelligitur tempus, quo Narses in Italia vixit, optime congruere cum eo, quo et Fortunatus Ravennæ degebat: quo præsente existimamus basilicam Ravennensem dedicatam fuisse. Ipse Narses *Dux Italiæ* nominatur a Greg. Turon. l. v. Historiæ Francorum cap. 20: cujus proinde personæ, et dignitati ea conveniunt quæ hic a Fortunato de illo commemorantur: *Dux nitet hinc armis*, etc. (*Secundæ curæ nota.*)

D

Ne tibi desit honor, populum Deus auxit opimum,
Qui vidit sensum hoc voluisse tuum.
Mysterium fidei complevit vota petendi,
Felix, cui dominus, quæ cupis, ipsa vehit.
Plurima divino celebres solemnia dono,
Atque Dei florens templa locando colas [a].

CAPUT II.

De templo [b] *domni Andreæ, quoa ædificavit Vitalis Episcopus Ravennas* [Ravennensis].

[Eamdem sancti Andreæ basilicam ædificatam et brevi tempore absolutam fuisse narrat summo Vitalis studio ac liberalitate. Sacras reliquias quibus eădem insignis erat recenset.]

Quisquis ad hæc sancti concurris limina templi,
Si venias supplex, hic prece sumis opem.
Quam sacer antistes Vitalis condidit arcem,
Culmine quæ cœlo [c] est tempore ducta brevi.
Fundavit, struxit, dotavit; deinde dicavit,
Et meruit templi solvere vota sui.

A Quo veneranda pii requiescunt viscera Petri,
Qui meruit solus clave ligare polos.
Paulus apostolica simul hac retinetur in aula,
Seductor quondam, qui modo doctor ovat.
Hanc sacer Andreas propriam sibi vindicat arcem,
Et cum fratre pio participata regit.
Hæc sua tecta replet Laurentius igne sereno,
Cui pia flamma dedit luce perenne diem.
Vitali domus ista placet, qui vivus arenis
Defossus meruit perdere mortis iter.
Sunt loca Martini, qui texit veste tonantem,
Ne magis algeret, se spoliare dedit.
Ecce Vigili arx est, quem rustica turba peremit:
Unde mori voluit, mors magis ipsa fugit.
Incolit hæc pariter Maturius [d] atque Sisennus:
B Quos genus atque fides, et tenet una salus.
Sanctus Alexander felixque Cecilia pollent:
Quos meritis omnes una corona manet.
[e] Hæc bonus antistes, [f] Vitali urgente, Joannes,

[a] Edit. Paris.:
Atque Dei laudes templa colenda loces.

[b] In uno Cod. Vat. legitur sic titulus iste: *Versus de templo sancti Andreæ; ædificavit Vitalis episcopus Ravenna.*

[c] Duo Codd. Vatic., *culmine quæ Celso.*.

[d] Maturius atque Sisennus martyres fuere e legione *Felici*, dicti martyres Agaunenses, de quibus plura infra, lib. II, c. 15.

[e] Cl. vir Bacchinius, in agnellum Ravenn., in observ. ad Vitam sancti Maximiani, censet Joannem, de quo hic Fortunatus, Ravennatem episcopum fuisse, illum, qui proxime sedit post Petrum Seniorem. Ipse Bacchinius insuper opinatur Vitalem, C a quo Basilicam sancti Andreæ exædificatam hic refert Fortunatus, non quidem episcopum Ravennæ fuisse, sed solum Ravennatem patria, *et episcopum cujuspiam ex diœcesibus, Ravennati metropolitæ subjectis, qui et ipse divo Andreæ ædem egregiam condiderit, dedicaritque, et a metropolita obtinuerit reliquias enarratas, earumque solemnem in suos loculos translationem, intervenientibus Ravennatis populi proceribus, magnaque finitimorum frequentia, celebrarit.* Eum vero metropolitam, a quo Vitalis reliquias, in isto carmine relatas, obtinuit, fuisse ipsum Joannem, qui post Petrum Seniorem tenuisse sedem Ravennensem legitur.

Verum et ego minime fortasse recusarem in eruditissimi viri ire sententiam, si aut verisimile videretur Fortunatum nominasse Vitalem potius ex patriæ quam ex sedis quam tenebat nomine Ravennatem episcopum, reclamante totius vetustatis (quantum ego quidem assequi potui) consuetudine, aut ostendi posset hoc poema scriptum fuisse a Fortunato cum jam degeret in Gallia, quo pervenerat an. 565, vel ad summum an. 566, ut ostendi in ejusdem Vita, num. 26 et seq. Joannes vero, qui sedit post Petrum Seniorem, non rexit Ecclesiam Ravennensem ante an. 575, ipso affirmante Bacchinio. At profecto credibile non est, præcipue tam procellosis, ac turbidis temporibus, a quoquam amicorum, in Italia degentium, compellatum fuisse Fortunatum, ut carmen scriberet in dedicationem basilicæ illius, præsertim cum ipse ab Italia diu exsul illud secum conquereretur, l. VII, c. 11:

Exsul ab Italia nono puto volvor ab anno,
Littoris Oceani contiguante salo.
Tempora tot fugiunt, et adhuc per scripta parentum,
Nullus ab exclusis me recreavit apex.

At vero si quis litteris Fortunatum salutare absentem debebat, is fuisset quispiam ex propinquis; præsertim cum, ut alio loco narrat idem ipse, *Mater sibi et soror* viveret, et *longa nepotum series* cum tamen, exclusi bellorum tumultibus, nihil ad ipsum litterarum novem annorum spatio misissent. Deinde hoc in carmine Fortun. se non indicat absentem esse, quod illi solemne alias fuit, nec absentes compellat, et eos huic dedicationi interfuisse dicit, qui mirum si absens nosse potuit quod interessent. Postremo hoc poema tanti non esse videtur, quamobrem ex Gallia in Italiam illud mitteret sive de industria, sive invitatus ab aliquo amicorum.

Quocirca eo sententia propendeo, ut putem hunc Vitalem Ravennensem episcopum non alium fuisse a Maximiano, qui, an. 546, creatus episcopus Ravennensis, sedit usque ad an. 553, quique basilicam C sancti Andreæ restaurasse ab Agnello Raven. narratur, ut infra dicetur. Ac cum is [ut refert idem Agnellus] venisset Constantinopolim, ut corpus sancti Andreæ auferret, ac Ravennam deveheret, nec potuisset ab imperatore Constantinop. impetrare, barbam de corpore ejusdem sancti Andreæ secuit, ac Ravennam detulit cum aliis pluribus sanctorum reliquiis. Neque vero insolens ut unus idemque vir et Vitalis et Maximianus appellaretur, præsertim ea ætate qua singuli plura sibi nomina usurpabant, ut animadvertimus in Vita Fort., num. 3 et 4. Id autem ut sentiam, movet in primis ipsius Agnelli testimonium, qui addit Maximianum *ecclesiam beati Andreæ apostoli cum omni diligentia columnis marmoreis suffulsisse, ablatisque vetustis ligneis de nucibus proconisis decorasse.* Ab eo itaque et dedicationem basilicæ sancti Andreæ celebratam verisimile est, de qua hic Fortunatus.

Quod vero attinet ad Joannem, de quo hoc loco D sermo est, non Ravennensem antistitem, sed Romanum fuisse crediderim, fortasse hujusce nominis tertium, a quo Vitalis, episcopus jam Ravennensis, sacra illa Lipsana impetrarit, in basilica sancti Andreæ condenda. Porro id in more fuisse, ut a Rom. pontificibus reliquiæ sanctorum ad templa ditanda postularentur, satis declarat vetus carmen ab Agnello relatum in Vita Joannis episcopi Raven., qui monasterium sanctorum Marci, Marcelli, et Feliculæ exstruxerat: quod carmen, supra valvas dicti monasterii inscriptum, hæc habet inter cætera:

Inclita præfulgent sanctorum limina templi
Marci, Marcelli, Feliculæque simul.
Pontifices hos Roma cepit, hæc martyr habetur;
Horum Gregorius dat papa reliquias:
Quas petit antistes meritis animoque Joannes;
Parvula pro summis reddere dona parat.

[f] In uno Cod. Vat., *Vitale urgente*, et superscriptum *rogante*.

Condidit egregio viscera sancta loco.
O nimium felix, æternum in lumen iture,
Cujus vita suo prolicit ista Deo [in studio].

CAPUT III.

De basilica domni Stephani.

[Sancti Stephani, protomartyris, in morte subeunda pro Christo triumphum et gloriam describit : cujus in memoriam Palladius basilicam dedicaverat.]

Gloria celsa pios Domini circumdat amicos,
Quorum diffusum vivit in orbe decus.
Pertulit hic martyr pro Christo orientis in axe,
Ecce sub occasu templa beatus habet.
Fundatus virtute Dei, de morte triumphans
Excepit lapides, cui petra Christus erat.
Gens Judæa ferox, Stephanum, quem perdere credis, B
Et si carne, tamen nescit honore mori.
Ille tenet palmam meritis, tu crimine pœnam,
Possidet ille polos, tu magis ima petis.
Hæc sacra Palladius [a] Levitæ templa locavit
Unde sibi sciat [b] non peritura domus.

CAPUT IV.

De basilica sancti Martini.

[Basilicam in honorem sancti Martini a Fausto episcopo erectam, et celebrem religione, hoc carmine illustrat.]

Emicat aula decens, venerando in culmine ducta,
Nomine Martini sanctificata Deo.
Cui vitæ merito fiducia tanta corusecat,
Ut populis tribuat quod pia vota rogant.
Extulit hanc Faustus [c] devoto corde sacerdos;
Reddidit et Domino prospera dona suo [d].

CAPUT V.

In cellulam sancti Martini, ubi pauperem vestivit, rogante Gregorio episcopo.

[Sancti Martini Turonensis liberalitatem in detrahenda sibi tunica, atque inde vestiendo egeno, celebrat hoc carmine, unaque loci in quo id actum fuerat religionem commendat.]

Qui celerare paras, iter huc deflecte viator,
Hic locus orantem cautius ire docet.
A Exsul enim terris, cœli incola sæpe solebat
Clausus Martinus hinc aperire polos.
Æde sub hac habitans, eremi secreta tenebat,
Per medios populos anachoreta potens.
Hic, [e] se nudato, tunica vestivit egenum,
Dum tegit algentem, plus calet ipse fide.
Tum vili tunica vestitur et ipse sacerdos;
Processitque inopi tegmine summus honor.
Qui tamen altaris sacra dum mysteria tractat,
Signando calicem, signa beata dedit.
Namque viri sacro de vertice flamma refulsit;
Ignis et innocui surgit ad astra globus.
Ac brevibus manicis, fieret ne injuria dextræ,
Texerunt gemmæ, qua caro nuda fuit.
Brachia nobilium lapidum fulgore coruscant,
Inque loco tunicæ pulchra smaragdus erat.
Quam bene mercatur, qui, dum vestivit egenum,
Tegmine pro tunicæ brachia gemma tegit.
Tu quoque, qui cœlis habitas, Martine precator,
Pro Fortunato fer pia verba Deo.
Imperiis parere [f] tuis, pie, chare sacerdos,
Quantum posse valet, plus mihi velle placet.

CAPUT VI.

De basilica sancti Martini.

[Leontii Burdegalensis episcopi, in basilica sancti Martini exstruenda, et Placidinæ, ejus olim uxoris, in eadem ornanda liberalitatem ac religionem commendat; tum loci in quo fuerat illa inædificata amœnitatem describit.]

Qui cupit æterna sociari [g] in sede beatis,
Ilos sibi participes per pia vota facit.
C
Nec patitur differre diu, quod oportet agendo,
Cum bona quæ dederit hæc sua lucra putet.
Condidit ergo arvis delubra Leontius [h] alma,
Talibus officiis, intret ut ipse polos.
Martini meritis et nomine fulta coruscant;
Quem certum est terris signa dedisse poli.
Qui lepræ maculas [i] medicata per oscula purgans,
Pacis ab amplexu morbida bella tulit.
Hæc tamen ingenio sunt ædificata perito,

[a] Palladius, episcopus Santonensis, florebat ætate Fortunati, cujus sæpe mentionem facit Greg. Tur. in Hist. Franc. Ipse in basilicam sancti Eutropii, vetustate collapsam, ac pristino decori restitutam, ejusdem sancti pontificis cineres intulerat, ac in loco quem ad id paraverat deposuerat, ut narrat Greg. Turon., lib. I de Gloria martyrum, cap. 56. An hic idem ipse fuit a quo Fortunatus basilicam sancti Stephani exstructam fuisse refert in hoc carmine?

At Browerus mavult hunc Palladium fuisse episcopum Bituricensem, cum duo Palladii in catalogo episcop. Bituricensium recenseantur, quorum alter sæculo quarto, alter sæculo quinto floruisse dicitur à Dionys. Sammarth., in Gallia Christiana. Certe Biturigis templum erat vel ætate Greg. Turon., sancti Stephani memoria consecratum, illudque religione, ac magnificentia insigne, cujus initia describit idem Greg. lib. I Hist. Franc., cap. 29.

[b] Aliena manu illatum fuerat, ut refert Brow. *exstet ut inde sibi*. Ex probatis libris ab ipso repositum, *unde sibi sciat*. In Venet. Edit., *unde tibi servat*. Edit. Paris., *Unde sibi fiat*.

[c] Greg. Turon., lib. VIII Hist. Franc., c. 22, memorat Faustum episcopum Auscensem, qui synodo Matisconensi II interfuit an. 585. Hic idem esse videtur de quo hoc in loco Fortunatus.

[d] Unus Cod. Vat., *prospera dona sua*.

[e] Sulpicius, dialog. lib. II, cap. 1, narrat hoc factum contigisse in secretario ecclesiæ : quem in locum se abdere Martinus consueverat, donec in populum prodeundum esset ad rem sacram faciendam. Plura diximus in notis ad Vitam sancti Martini, l. III.

[f] Distichus postremus à superioribus sejungitur a quibusdam cum hoc titulo : *Item ad eumdem* Brow. In uno Cod. Vat. legitur cum hoc titulo : *Isti duo versus sunt ad Gregorium*.

[g] In uno Cod. Vat., *sociare se in sede beatis*, corrupte.

[h] Leontius, de quo hic Fortunatus, erat episcopus Burdegalensis, vir cum pietate ac virtute animi, tum generis nobilitate clarissimus, satis notus ex carminibus Fortunati, et ex testimoniis Gregorii Turonensis, quæ legere est passim in Hist. Franc. Obiit anno circiter 567, ac proinde non diu superstes fuit post adventum Fortunati in Galliam.

[i] Narrat Sulpicius, lib. de Vita sancti Martini, cap. 19, quod Martinus apud Parisios, cum urbis illius portam ingrederetur, obvium habuit virum lepro-

Quo [a] nihil egregius gloria laudis eget.
Additur ad specimen locus [b] ipse, quod eminet arvis,
Elatoque jugo, colle tumente, patet :
Altius educto sub se tenet omnia dorso,
Et quacunque petit, deliciosa videt :
A longe veniens, [c] oculo vicinus habetur,
Jungitur aspectu, dissociante loco.
Quo fessus rapitur, visu invitante, viator,
Si pede defecerit [d], lumine tractus adit.
Quæ Placidina [e] sacris ornavit culmina velis,
Atque [f] simul certant, hic facit, illa colit.

CAPUT VII.

In honorem basilicæ sancti Martini, quam ædificaverunt Basilius et Baudegundes [Baudegundis].

[Templum in honorem sancti Martini, a Basilio, et Baudegunde, ejus conjuge, renovatum et restauratum commemorat; aquis quæ ædificii locum obrutum tenebant alio deductis.]

Discite, [g] mortales, terris nihil esse quod obstet
Cum sacra templa Dei, flumine fixa manent.

sum, horribiliter deformem, eumque osculo sanavit. Facile crediderim hoc Martini factum in Basilica Leontii pictura aliqua expressum exstitisse. Certe id moris fuisse, ut Templa sacris picturis decorarentur, satis fidem nobis facit ipse Fortunatus (ut alios plures omittam) cum alias, tum lib. IV Vitæ sancti Martini, ubi narrat, oleo lychni, qui ante pictam imaginem sancti Martini in basilica sanctorum Joannis et Pauli Ravennæ lucebat, oculorum ægritudine se fuisse sanatum.

[a] In duob. Codd. Vat., *quo nil egregius*, gloria laudis *aget* quod placet.

[b] Idem Fortunatus, cap. 19 et 20 libri hujusce primi, describit villam Vereginis, et villam Proemiacum, sitas in agro Burdegalensi, quas Leontius ædificiis exornaverat magnificentissimis. Harum igitur in alterutra verisimile est, hanc sub Patrocinio ac nomine sancti Martini, Turonensis Antistitis, ædem fuisse exstructam præsertim cum illarum villarum situs, positarum in colle leniter devexo, ac prospicientium amœnissimos agros, ei respondeat loco in quo Basilicam, sancti Martini inædificatam fuisse idem Fortunatus hic describit. Quod autem moris fuerit piissimis illius ætatis episcopis villas suas delubris ornare, ac religione quodammodo communire, satis ostenditur exemplo Nicetii, episcopi Trevirensis, cujus villam describens Fortunatus, sacellum ibi positum declarat aperte hisce versibus, lib. III, cap. 12 :

Turris ab adverso quæ constitit obvia Clivo,
Sanctorum locus est, arma tenenda viris.

[c] In Cod. Vat., *a longe adveniens*.

[d] Edit. Paris, *defuerit;* in marg., *defecit*.

[e] Placidina Leontii uxor fuerat, religiosissima ac piissima mulier. Erat illa ex imperatorio genere, ut dicetur infra, cap. 15 hujusce libri.

[f] Tres Codd. Vat., et Ven. edit. *certantesque simul*.

[g] In Ven. edit.

Discite, mortales, nihil est quod obstet amanti.

[h] Fortunatus in funus hujusce Basilii scripsit Epitaphium, quod exstat lib. IV, c. 18. Inter cæteras ejus virtutes, religionem quoque ac liberalitatem ejusdem in sacris ædibus ditandis commendat his versibus :

Ecclesias ditans, loca sancta decenter honorans;
Pauperibus tribuens, dives ad astra subit.

An vero hic fuerit Basilius ille civis Pictaviensis de quo Greg. Turon., Hist. Franc. lib. IV, cap. 46, qui, cum staret a partibus Chilperici, et Mummulum

A Pulchra per angustos ut surgeret aula meatus,
Et si mons vetuit, præbuit unda locum.
Ut famularetur Domui vaga limpha supernæ,
Cursibus antiquas ars nova subdit aquas ;
Cum Baudegunde quo mente Basilius [h] una
Hoc renovans, priscum reddit, et auget opus.
Sic, Martine, tuus honor amplus ubique meretur,
Ut loca nulla negent, quo [i] tibi festa sonant.
Talibus officiis pacatus, opime sacerdos,
Quorum [j] vota vides, redde benigne vicem.

CAPUT VIII.

De basilica sancti Vincentii [k] *apud Garumnam* [l].

B [Sancti Vincentii martyris Aginnensis certamen et gloriam describit. Leontii episcopi Burdegalensis in ejus basilica, sita prope Aginnum, ornanda et munienda stanneo tecto, liberalitatem commendat.]

Tempore vita brevis, meritis fit longior almis
Angustosque dies tendit honore fides.

pro Sigiberto advenientem cum exercitu ab urbis ingressu vellet prohibere, victus ab eodem est, plane incertum. Eumdem fuisse forte conjecturam ex eo aliquam facere possumus, quod lib. IV, c. 18, a Fortunato dicatur in Hispaniam missus fuisse regio nomine, iis verbis :

Hunc consultantem legati sorte frequenter,
Misit ad Hispanos Gallica cura viros.

Ex quibus constat eum publicis negotiis fungi solitum, et apud suos illustri in loco fuisse. Jam vero si cujusquam erat legatos in Hispaniam mittere, certe id erat maxime Chilperici, qui et Athanagildi, C Gothorum in Hispania regis, filiam duxerat uxorem, quamvis infelici nuptiarum exitu, ut retulimus in vita Fortunati, n. 45, et filiam suam, Rigunthem, Reccharedo, regi item Hispaniarum, Athanagildi nepoti desponderat; quamvis jam iter in Hispaniam ingressa, ad illas nuptias pervenire haud potuerit. Haud inverisimile itaque Chilpericum usum Basilii opera ac diligentia, qui legatione pro se apud Hispanos fungeretur, eumdemque pro Chilperici partibus adversus Mummulum stetisse. Certe is regis *amor* nominatur a Fortunato laud. carmine 18, lib. IV. (*Primæ curæ nota.*) — Reccaredus, ut alibi annotavimus, filius fuit Leuvichildi, seu Leuvigildi, qui Athanagildo patre vita functo, regnum adeptus fuerat cum Leuva fratre suo, et Leuva morte exstincto, totum ipse regnum solus tenuit, ut legitur in epitom. Histor. Franc. n. 63. A Leuvigildo itaque procreati Hermenegildus, qui pro catholico dogmate martyr obiit, a Patre suo interfectus; et Reccaredus, qui paternum regnum adeptus, gentem D Wisigothorum in Hispania, ejurata Ariana impietate, ad catholicum de Filii divinitate dogma amplectendum convertit; de quo hic sermo est. (*Secundæ curæ nota.*)

[i] In uno Cod. Vat., *quod tibi festa sonant*.

[j] Ibid. deest ultimus versus.

[k] Sanctus Vincentius, Aginnensis civitatis martyr fuerat, e Levitarum numero, ut refert Greg. Turon., lib. I de Gloria martyrum, cap. 105. Brow., in notis ad Fortunatum, carpit Baronium, quod is Vincentium Aginnensem cum Vincentio Cæsaraugustano confuderit, ad an. 561, aperte reclamantibus tam apertis Greg. Turon. et Fortunati ipsius testimoniis. Hic error Baronii vel aliis pluribus communis fuit, qui,

[l] Tres Codd. Vat., *ultra Garonna*, vel *Garomnam* In Ven. Edit. : *De basilica sancti Vincentii tituli de Garonna*.

Post finem sine fine manet mens dedita [a] Christo,
  Linquens turbam hominum, stat sociata Deo.
Hac ope suffultus Vincentius exstat in ævum,
  Gloria martyrii cujus opima viret.
Vertice succiso, rapuit qui ex morte triumphum,
  Et nova de terris proles ad astra volat.
Credidit unde necem, sancto dedit hostis honorem,
  Percussorque magis morte perenne jacet.
Vicerat [b] ille miser, hunc si jugulare nequisset ;
  Nam abstulit unde caput, contulit inde polum.
Hujus amore novo pia vota Leontius explens,
  Quo [c] sacra membra jacent, stannea tecta dedit.
Et licet eniteat meritis venerabile templum,
  Attamen ornatum præbuit iste suum.
Præmia succedant operanti longa salutis,
  Hujus ut obsequiis culmina sancta micent.

CAPUT IX.

De basilica sancti Vincentii Vernemetis [Virnimetis][d].

[Basilicam in memoriam sancti Vincentii Aginnensis a Leontio positam in loco *Vernemete* vulgo appellato celebrat, ac malum spiritum ex energumeno pulsum ad ejusdem basilicæ dedicationem, refert.]

Cultoris Domini toto sonus exiit orbe,
  Nec locus est ubi se gloria celsa neget.
Sed cujus meritum scimus percurrere mundum,
  Hujus ubique viri surgere templa decet.
Ecce beata nitent Vincenti culmina summi,
  Munere martyrii qui colit astra poli.
Promptus amore pio, quæ papa Leontius olim
  Condidit, eximio consolidata loco.
Nomine Vernemetis voluit vocitare vetustas,
  Quod quasi fanum [e] ingens Gallica lingua refert.
Auspicii præmissa fides erat ante [f] futura,
  Ut modo celsa domus staret honore Dei.
Hic etiam sanctus, Domini suffultus amore,
  Virtutis summæ signa tremenda dedit.
A Nam cum templa Dei præsul de more dicavit,
  Martyris adventu dæmonis ira fugit.
Redditur incolumis quidam de parte [g] maligna,
  Cui vidisse pii templa, medella fuit.
Emicat aula potens, divino plena sereno,
  Ut merito placeat hic habitare Deo.
Nunc specie suadente loci, ac virtutis honore,
  Evocat [h] hic populos, hinc decus, inde salus.
Qui plebem accendit venerandæ conditor arcis.
  Talibus officiis præmia justa metit [i].

CAPUT X.

De domno Nazario [j] *martyre Christi.*

[Basilicam in memoriam sancti Nazarii martyris, item a Leontio, Burdegalensi episcopo, e fundamentis excitatam, vetustiore, quæ erat angustior, dejecta, commemorat. Martyris ipsius triumphum
B et gloriam describit.]

Culmina conspicui radiant veneranda Nazari,
  Cujus membra polum, spiritus astra tenet.
Semine terrigeno, terrenis usibus exsors,
  Immortale bonum, pulvere natus homo.
Nil carnale volens, sed Christi præmia poscens.
  Sanguine de proprio victima digna Deo.
Hæc tibi templa sacer devota Leontius offert,
  Majoremque suam hinc cupit esse domum.
Hic prius angusto fabricata est machina gyro,
  Quo neque tunc poterat plebs veneranda cap.
Dejectamque solo rursus fundavit ab imo,
  Et dedit hæc, quæ nunc amplificata placent.

CAPUT XI.

De basilica domni Dionysii [k].

C [Basilicam sancti Dionysii, episcopi Parisiensis, et martyris, item a Leontio redditam ampliorem, commemorat, non ante vetere dejecta quam nova constructa fuisset. Ipsius martyris laudes celebrat.]

Qui cupis egregii structorem noscere templi.
  Tam pia non patiar vota latere tibi.

qui, decepti nominis similitudine, Vincentium Cæsaraugustanum pro Aginnensi coluere, ac errore latius manante, Basilicæ sub titulo sancti Vincentii Aginnensis olim dedicatæ (ut censent. viri eruditi) sensim Vincentium Cæsaraugustanum patronum adeptæ sunt. Vide cl. Ruin., in notis ad Greg. Tur., l. I de Gloria martyrum, cap. 105. Lege et Scalig., lib. VI de Emend. temporum.

[a] In Ven. Ed., *mens reddita Christo.*

[b] In uno Cod. Vat., *vinceret ille miser.* In Cod. Vat., *Stagnea tecta*, item in Ven. Edit.

[c] Hæc sancti Vincentii basilica prope Aginnum
D sita erat in loco Pompeiaco dicto, in quo Vincentius, Christum confessus, capite plexus fuerat. Narrat Greg. Turon., lib. VII Hist. Franc., cap. 35, et lib. I de Gloria Martyrum, cap. 105, hanc basilicam, a Guntramni militibus fuisse violatam, ut thesauros accolarum illic depositos raperent, hoc eorum facinus continuo ulciscente Numine. Scaliger, lib. VI de emend. temp., opinatur Greg. Turon. ea in re hallucinatum fuisse, qui basilicam illam prope Aginnum sitam existimaverit, cum eadem prope Lugdunum Convenarum posita fuerit, quatuor dierum iter ab Aginno distans. Sed Greg. Tur. egregie vindicatur a cl. Ruin., in notis ad caput 35 lib. VII Hist. Franc.

[d] Et si ignoremus ubinam vere esset hic locus, Vernemetis vulgo nominatus, facile tamen credimus uspiam in agro Burdegalensi positum fuisse, cum situs amœnitate, tum religione conspicuum, ut ex hoc ipso carmine possumus conjicere. Ille quippe videtur spectasse ad diœcesim Leontii, qui in basilica sancti Vincentii exstruenda et ornanda tam munificus exstiterat.

[e] In vulgatis legebatur *favum ingens*, quam lectionem emendavit Brow.

[f] Tres Codd. Vat., *arce futura.* In Ven. Edit. sic legitur integer versus :

Auspiciis præmissa fides erat arce futura.

[g] Duo Codd. Vat., *de peste maligna.*

[h] Edit. Ven., *evocat hinc populus.*

[i] Unus Cod. Vat., *metet.*

[j] Incertum quis fuerit hic Nazarius, cum tres sub hoc nomine celebrentur die 12 Junii. Primus passus est Mediolani cum Celso puero, quorum corpora a sancto Ambrosio inventa sunt. Alter Ebroduni ; tertius Romæ ; cujus corpus delatum in Galliam opera Chrodegandi, episcopi Mettensis, an. 765. Vide Ruin., in notis ad Greg. Tur., de Gloria martyrum, l. I, cap. 61, unde hæc hausimus.

Sancti Nazarii reliquiæ colebantur in agro Namnetico tempore Gregorii Turonensis, ut videre est loco superius citato.

[k] Sanctus Dionysius, episcopus Parisiensis, a Greg. Turon., lib. I, cap. 28, Hist. Franc., passus refertur an. 250 aut etiam post ; sed alia monumenta ostendunt eum a beato Clemente in Galliam missum fuisse ; unde ejus martyrium ad sæculum secundum esset rejiciendum. Lege Ruin., in notis

Longius hinc olim sacra cum delubra fuissent,
Et plebs ob spatium sæpe timeret iter,
Exiguam dederat hic præsul Amelius [a] arcem,
Christicolam populum nec capiente loco;
Quo vitæ claudente diem, dehinc prole graduque
Venit ad hæredem hoc opus atque locus.
Fundavitque piam hanc papa Leontius [b] aulam,
Obtulit et domino splendida dona suo.
Quam venerandus habet propriam Dionysius ædem,
Nomine sub cujus sanctificata nitet.
Qui fervente fide, Christi solidatus amore,
Vertice supposito colla secanda dedit.
Membrorum contemptor erat, cupiendo coronam,
Vile putans quidquid ferret amore Dei.
Ut moritura caro donum immortale pararet,
Vulnera dilexit, sed caritura nece.
Hostili occurrens gladio, se misit Olympo;
Unde mori voluit, vota salutis habet.

A Nec angusta [c] prius subtraxit fana sacerdos,
Hæc nisi perficeret, quæ modo culta [facta] placent
Assidue in prisco peragens cerimonia templo,
Donec rite sequens consolidasset opus.

CAPUT XII.

De basilica [d] sancti Bibiani.

[Basilicam sancti Bibiani, Santonensis episcopi, ab Eusebio cœptam ædificari, sed minime perfectam, Leontius, episcopus Burdegalensis, precibus Emerii, episcopi Santonensis, compleverat, non minimum ad eam rem vel Placidina, Leontii olim uxore, conferente. Horum itaque pietatem ac munificentiam Fortunatus commendat.]

Digna sacerdotis Bibiani [e] templa coruscant,
Quo, si justa petis, dat pia vota [f] fides.
Quæ præsul fundavit ovans Eusebius [g] olim;
B Ne tamen expleret, raptus ab orbe fuit.
Cui mox Emerius [h] successit in arce sacerdos,
Sed cœptum [i] ut strueret, ferre recusat onus.

ad Greg. Turon., lib. I de Gloria martyrum, cap. 72. Lege et ea quæ adnotavimus ad Acta S. Dion., p. II Op. Fort. Percelebris erat S. Dionysii basilica prope Parisios, de qua sæpe Gregor. Turon., et de qua fuse Adrianus Valesius, in part. II Defens. suæ contra Launoium; altera vero Ambasciaci. At hæc, de qua hoc loco Fortunatus, Burdegalæ, aut in Burdegalensi agro sita fuisse videtur, ab Amelio, Leontii decessore, primitus exstructa.

[a] Hic Amelius in Burdegalensi sede antecessit Leontium I, decessorem hujusce nostri Leontii. (*Primæ curæ nota.*)—Posuimus Amelium sedisse proxime ante Leontium seniorem in sede Burdigalensi, quod inter Cyprianum, qui an. 508 interfuit concil. Agathensi et Aurelianensi primo, et inter Leontium, C qui an. 541 interfuit concilio Aurelianensi IV (ut ostendit Comtius ad an. 541, num. 65), nimium spatii interjectum sit, quamobrem Cypriano continuo Leontium sufficiamus. Oihenartus tamen (ut refert Cointius) in Notitia utriusque Vasconiæ, lib. III, c. 7, post Cyprianum ponit utrosque Leontios. Robertus vero Leontio primo successisse refert in sede Burdigal. Gallicinum, huic Amelium, tum Cyprianum, tum Leontium juniorem. Nos duos Leontios sejungendos non duximus, quod cum Leontius I subscripserit synodo Aurelianensi IV, an. 541, et Leontius junior sedere cœperit ante an. 549, quo per legatum subscripsit synodo Aurelian. V, haud videntur disjungendi.

Sammarthani vero in Gallia Christiana Amelio Leontium I subrogant: inter hunc vero et Leontium juniorem Cyprianum sedisse referunt. Nec probandum videtur quod ipsi idcirco post Amelium velint Leontium I sedisse, quod Fortun., c. 11 l. I, referat:

D Exiguam dederat hic præsul Amelius arcem
Christicolam populum nec capiente loco
Quo vitæ claudente diem, dehinc prole graduque
Venit ad hæredem hoc opus, atque locus.
Fundavitque piam hanc papa Leontius aulam, etc.

tum non asserat Fortunatus istud operis, ab Amelio angustum et incommodum relictum, ad eum qui proxime loci ejus et gradus hæres fuit amplificandum ac renovandum pervenisse; e contra illa omnia vel de Leontio I optime accipi possint, qui etsi non proxime, hæres tamen Amelii in sede Burdigalensi fuit. Quocirca et Robertus, qui laudatur a Cointio, illa est Fortunati verba de Leontio juniore interpretatus. Præsertim cum Fortunatus, qui totus erat in Leontii junioris laudibus extollendis, ejusdem studium in basilicis qua reliciendis, qua exædificandis sæpius ostenderit: nihil vero ejusmodi narrarit de Leontio I, cujus epitaphium scripsit, quod exstat l. IV, c. 9.

At Launoyus in Diss. de duobus Dionysiis, c. 6, observ. 6, censet basilicam de qua hic Fortunatus, non in Burdigalensi diœcesi, sed Lutetiæ fuisse: quam primum Amelius antistes Parisiensis erexerit ad an. circiter 530, quo Amelius Parisiensem regebat Ecclesiam, quamque Leontius Burdigal. pontifex ex studio, et religione erga D. Dionysium amplificarit, ac refecerit. Verum præterquam quod nulla hic mentio fit a Fortunato quod hæc basilica esset Parisiis, eaque ab episcopo Burdigalensi refecta fuisset, certe Amelium non Parisiensem antistitem, sed Burdigalensem fuisse, satis inde perspicitur quod Fortunatus Leontium, utique Burdigal. episcopum, Amelio successisse in illa sede referat lib. I, cap. 11, his verbis:

C Quo (Amelio) vitæ claudente diem, dehinc prole graduque
Venit ad hæredem hoc opus atque locus.
Fundavitque piam hanc papa Leontius aulam, etc.
(*Secundæ curæ nota.*)

[b] In Gallia Christiana, a Sammarth. edita, hoc operis tribuitur non Leontio II, qui fuit, ætate Fortunati, in Gallia Burdegalensis episcopus, sed ejus decessori Leontio I, quod demiror.

[c] Edit. Ven. et Paris., *nec congesta prius.* Item unus Cod. Vat.

[d] Hanc sancti Bibiani basilicam in suburbio Santonum fuisse, apparet ex testimonio Greg. Turon., lib. de Gloria confess., cap. 58.

[e] Sanctus Bibianus, sive Vivianus, in vulgatis Catalogis, secundus urbis Santonensis episcopus ponitur.

[f] Narrat Greg. Tur., supra citato loco, quod liber in vulgi manibus, et oculis versabatur suo tempore, *qui molem virtutum sancti Bibiani continebat.*

[g] Hic Eusebius Emerii decessor fuit in sede Santonensi. Interfuit conc. Aurel. II, an. 533, et V, an. 549.

[h] Hic Emerius, *Æmulus* appellatus ab infantia, is fuit quem Leontius una cum episcopis comprovincialibus, in synodo convocatis, depulerat de episcopatu, quippe qui impetraverat a Clotario rege ut *absque metropolitani consilio benediceretur*, ut narrat Greg. Turon., lib. IV Hist. Franc., cap. 26. Videtur itaque Leontius basilicam sancti Bibiani absolvendam suscepisse, antequam in synodo eum deponeret, aut certe postquam redierat cum ipso in gratiam. Charibertus nimirum, Clotarii Filius, vehementer in Leontium et ejus comprovinciales exarserat, quod patris ejus factum rescidissent, nihil se consulto; tum clericum, judicii illius nuntium plaustro, spinis strato, impositum, in exsilium ejecerat; ac Leontius ipse, nonnisi persoluta certa auri summa, effugere potuit communem cæteris episcopis qui convenerant in illam synodum, calamitatem

[i] Edit. Paris., *sed comptum.*

Qui precibus commisit opus tibi, papa Leonti,
  Cujus ad hoc votum jugiter instat amor.
Ultro tale decus tibi se servavit agendum,
  Nec nisi tu fueras, qui loca sacra dares.
O meritum justi, mansurum in luce perenni,
  Per quem se cupiunt templa verenda coli.
Sacra sepulcra tegunt Bibiani argentea tecta,
  Unanimis tecum quæ Placidina dedit.
Quo super effusum rutilans intermicat aurum,
  Et spargunt radios pura metalla suos.
Ingenio perfecta novo, tabulata coruscant,
  Artificemque [a] putes [b] hic animasse feras.
Sed cui vos animo donaria tanta dedistis,
  Hic agat, ut vobis stet diuturna salus.
Nec dubitent, qui digna ferunt, sibi magna rependi.
  Præmia dum propriis [c] reddat [d] opima Deus.

[a] Id in more fuisse, ut fornices templorum, ac parietes, a priscis illis temporibus, belluarum aliorumque animantium figuris, sive pictis, sive sculptis, exornarentur, conjicere licet cum ex monumentis aliis, tum ex orat. 19 sancti Gregorii Nazianzeni, qui patrem suum laudans mortuum, ac templum describens ab ipso exædificatum, inter cætera refert: illud Κιόνων, καὶ ζώων κάλλεσι· δι' ὀρόφων εἰς ὕψος αἰρόμενον, καὶ τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν πλάσμασιν οὐ λειπομένοις τῆς φύσεως, sive *columnis et animantium formis perpulchris, per cameras in sublime elatum, et picturis, sive figmentis, naturæ non cedentibus*, pulcherrimum, ac magnificentissimum fuisse. Fortunatus item in proximo carmine idem narrat de Basilica sancti Eutropii, hisce versibus:

Hic sculptæ Cameræ decus interrasile pendet,
  Quos pictura solet, ligna dedere jocos.
Sumpsit imagineas paries simulando figuras,
  Quæ neque tecta prius, hæc modo picta nitent.

Hunc autem morem ornandi parietes et fornices templorum, sive pictis, sive sculptis imaginibus, ortum arbitror ex ipso ornatu Salomonici templi, quem expressum legimus lib. III Regum, cap. VI, his verbis: *Et omnes parietes templi per circuitum sculpsit variis cælaturis, et torno; et fecit in eis cherubim, et palmas, et picturas varias, quasi prominentes de pariete, et egredientes.*

[b] In duob. Codd. Vat., *artificemque putas.*

[c] Ib., *dum quoque pro parvis reddit.*

[d] Edit. Venet.:

Dumque simul proprius [*F.*, propriis] reddit opima [Deus.

[e] Sanctus Eutropius, ut narrat Greg. Tur., lib. de Gloria martyr., cap. 56. in Galliam a D. Clemente directus, et ab eodem consecratus episcopus, ibidem a paganis oppressus est, illisoque capite interiit. Quanquam, quod Eutropium a D. Clemente missum in Galliam ait Greg. Turon., id magis ex vulgari opinione retulit quam ex historiæ veritate, ut animadvertit cl. Ruin., in notis ad citatum Gregorii locum. Porro sancti Eutropii memoriam ex parte intermortuam in Gallia, restituit Palladius, episcopus Santonensis, cadavere illius, cujus in capite adhuc insita cicatrix cernebatur, comperto, ac in novam basilicam, sub ejus titulo dedicatam, illato. Vide Greg., loco supra citato.

[f] Hanc basilicam a Leontio Burdigalensi episcopo restauratam et ornatam esse eamdem crediderim, in quam Palladius, Santonum episcopus, postea ejusdem sancti Eutropii cadaver a se inventum, ut dixi, intulit. Certe Greg. Turon., lib. I de Gloria mart., cap. 56, basilicæ illius, in qua condita sunt sacra

A

CAPUT XIII.

De basilica sancti Eutropii [e].

[Basilicam item sancti Eutropii, episcopi Santonensis, jam collabentem, a Leontio instauratam fuisse et exornatam refert, non sine divino admonitu et consilio.]

Quantus amor Domini maneat tibi, papa Leonti,
  Quem sibi jam sancti templa novare [f] movent [g]!
Eutropii [Eutropis] [h] illa etenim venerandi antistitis [aula,
  Corruat [i] et senio dilacerata suo.
Nudatasque trabes paries vacuatus habenat,
  Pondere non tecti, sed male pressus aquis.
Nocte sopore levi cuidam veniente ministro [j],
  Instauratorem te docet esse suum.
B Pro mercede tui meruit magis ille moneri;
  O Felix, de quo sit pia cura Deo.

Lipsana Eutropii, mentionem facit, ut ejus quæ jam perfecta et absoluta fuerat, nec ullam in eo operam a Palladio impensam commemorat. Leontius vero Santonis (quæ civitas Burdigalensi Ecclesiæ ut provincialis metropolitanæ subjiciebatur) plura ejusmodi reliquisse pietatis suæ et munificentiæ monumenta, satis testatur ipse Fortunatus, cap. 15 hujusce libri, ubi de Leontio loquens, inquit:

Non solum hic (Burdigalæ), sed ubique micant tua tem-[pla, sacerdos:
  Inter quæ plaudens Sanctonus illa docet.

Non recte itaque Browerus eam basilicam a Palladio positam, a Leontio novis operibus refectam, et instauratam fuisse opinatur. Leontius quippe ætate Palladium antecessit, ut mirer si vel Santonensem episcopum illum unquam videre potuerit.
C Leontius quippe prima juventute (ut refert Fort., cap. 15 hujusce libri) secutus est castra Childeberti regis in Hispaniam. Ea vero expeditio facta est ad an. 531. Vixit autem annos circiter 84 ut idem Fortun. affirmat in carmine, quod scripsit in funus ipsius Leontii, lib. IV, cap. 10, ut haud sciam an pervenire potuerit ad an. 570. Palladius vero tertius fuit in sede Santonensi episcopus post Emerium, quem Leontius, ut supra diximus, in synodo deposuerat ad an. 563, vel 564. Palladius, ad an. 597, adhuc præerat Ecclesiæ Santonensi; quo tempore a Gregorio Magno, R. P., sacras reliquias impetravit per Leuparicum, presbyterum suum. Sed videsis Cointium, ad an. 567, num. 26.

Quæ cum ita sint, qui potuit Leontius basilicam a Palladio ædificatam, vetustate collabentem, ac prope dirutam (ut hic refert Fortunatus) restaurare, ac restituere? Ante Palladium itaque et ipsum Leon-
D tium stabat vetus templum in honorem sancti Eutropii dedicatum; cujus proinde memoriam a Palladio ea solum ex parte renovatam censendum est ex Gregor. Tur., quod, antequam ejusdem cadaver inventum fuisset a Palladio, clara cicatrice insigne, martyr fuisse ignorabatur. Quam ad rem addit momentum aliquod vel silentium Fortunati, qui nusquam hoc in carmine Eutropium martyrem fuisse commemorat, qui cæteroquin rem illam, præsertim divinitus, ut narrat ibid. Gregor. Turon., confirmatam, nunquam tacitus prætermisisset.

[g] Duo Codd. Vat., *templa novare monent* item Edit. Ven.

[h] Unus Cod. Vat., *Etropitis enim venerandi*

[i] Duo Codd. Vat., *corrueral senio*, quod tenen

[j] Browerus, in notis ad hoc carmen, ait: *Leontium per quietem admonitum fuisse de sancti Eutropii templo restaurando*, cum tam aperte Fortunatus id cuidam ex ministris ejus contigisse divinitus affirmet, a qui postea Leontius admoneretur.

Nunc meliore via viruit renovata vetustas,
Et lassæ fabricæ flos redivivus adit.
Ætas accessit, tamen [a] hæc juvenescit honore,
Unde senex fieret, junior inde redit.
Hic scalotæ [*Ms.*, sculptæ] cameræ decus interrasile pendet,
Quos pictura solet, ligna dedere jocos.
Sumpsit imagineas paries simulando figuras,
Quæ neque tecta prius, hæc modo picta nitent.
Urbis Santonicæ primus fuit iste sacerdos,
Et tibi qui reparas, jure priora [b] dedit.
Cum sua templa tenet sanctus, habitando quiete,
Instauratori reddit honore [c] vicem.

CAPUT XIV.

De calice [d] *Leontii episcopi.*

[Calicem a Leontio et Placidina ædi sacræ oblatum commemorat.]

Summus in arce Dei pia dona Leontius offert,
Votis juncta sacris, et Placidina simul.
Felices, quorum [e] labor est altaribus aptus,
Tempore qui parvo non peritura ferunt.

CAPUT XV.

De Leontio [f] *episcopo.*

[Leontii nobilitatem generis, episcopalem gradum, munificentiam in templa celebrat hoc carmine, eidemque Placidinæ, Leontii olim uxoris, laudes adjungit.]

Inter quos genuit radians Aquitanicus [g] axis,
Egregiis meritis culmina prima tenes,
Civibus ex [et] Gallis supereminet alta potestas,
Tu potior reliquis, et tibi nemo prior.
Præcedis multos, nulli minor, atque secundus,
Nec superest aliquid, quod dare possit honor.
Qui cum se primum [h] vestivit flore juventus,
Parvus eras annis, et gravitate senex [i].
Versus ad Hispanas acies cum rege sereno [j],
Militiæ crevit palma secunda tuæ.
Cujus primitiæ tanto placuere relatu,
Ut meritis esset debitus iste gradus.

A Nec poterant subito tibi culmina celsa parari,
Hæc nisi digna tuum promeruisset opus
Nobilitate potens præcellis, papa Leonti,
Clarus ab antiquis, si numerentur avi.
Nam genus, et proavi, vel quidquid in ordine dicam,
Per proceres celsos currit origo vetus.
Tempora d fugiunt, et stat tamen aula parentum·
Nec patitur lapsum, te reparante, domus.
Nobilitas longos non inclinavit in annos;
Cui magis ascensum proles opima dedit.
Inclyta progenies ornavit luce priores,
Hæredis radio splendet origo patrum.
De radice sua vestita est flore vetustas;
Quam merito vestræ laudis obumbrat honor.
Quamvis non aliquis potior modo possit haberi,
B Tu tibi præcedis, amplificando patres
Emicat altus apex, generosa stemmata pandens,
Cujus apud reges unica palma patet.
Ecclesiæ nunc jura regis, venerande sacerdos,
Altera nobilitas additur inde tibi.
Pontificalis apex quamvis sit celsus in urbe [orbe],
Postquam te meruit, crevit adeptus honor.
Aula Dei, et pastor, vicibus sibi præmia reddunt,
Illi tu ornatum, spem dedit illa tibi.
Munere divino pariter floretis utrique,
Tu mercede places, illa decore nitet.
Tertius a decimo huic urbi antistes haberis,
Sed primus meritis enumerandus eris.
Templa vetusta Dei revocasti in culmine prisco,
Postque suum lapsum nunc meliora placent.
C Flore juventutis, senio fugiente, coruscant,
Et tibi læta favent, quo renovante virent.
Ut tu plus ageres, incendia tecta cremarunt,
Et nunc laude tua pulchrius illa micant.
Nullaque flammicremæ senserunt damna ruinæ,
Quæ modo post ignes [k] lumine plena nitent.
Credo quod ex sese voluissent ipsa cremari,
Ut labor ille tuus hæc meliora daret
Post cineres consumpta suos, tenuesque favillas,
Sic solet et Phœnix [l] se renovare senex.
Instaurata etiam sacri est baptismatis aula [m],
Quo maculas veteres fons lavat unus aquis.

[a] Duo Codd. Vat., *accessit, sed hæc.* Edit. Ven., *accessit sed et hæc.*

[b] Hisce verbis, *jure priora dedit*, declaratur Leontium metropolitam fuisse cujus diœcesi erat comprovincialis Santonensis Ecclesia.

[c] Tres Codd. Vatic., *reddit amore vicem.*

[d] Hujusce calicis mentionem iterum facere videtur Fortunatus seq. carmine, illis versiculis :

Muneribusque piis dotasti altaria Christi,
Cum tua vasa ferunt viscera sancta Dei

[e] In Editis legebatur *quorum est altaribus aptus uterque;* restitutum a Brow., ex vetere Ms., *quorum labor est altaribus aptus.*

[f] Hic Leontius successerat in sede Burdegalensi alteri Leontio, cum ipso, ut videtur, generis necessitudine conjunctus. Horum stirpem et originem refert Brow. ad prosapiam Paulinorum, conjecturam faciens ex quodam Sidonii Apollinaris loco, lib. VIII, epist. 12. Certe Leontius ille, de quo Sidonius *facile primus Aquitanorum* dicitur; atque huic Leontio, de quo hic Fortunatus, videtur origine et familia fuisse finitimus, quemadmodum et villas quæ a Sidonio et Fortunato commemorantur domus illorum ac familiæ proprias fuisse, similitudo earum evincit, ut suo loco D indicabimus.

[g] Unus Cod. Vat., *Aquitanius axis.*

[h] Unus Cod. Vat., *qui cum se primo.*

[i] Unus Cod. Vat., *et gravitate senis*, ac perpetuum est fere in hoc Codice *senis* pro *senex* ponere, quod semel notasse sufficiat.

[j] Refert Gregorius Turonensis, Histor. Franc. lib. III, cap. 10, Childebertum regem, Hispaniam ingressum cum exercitu, ejusdem, occiso rege, potitum fuisse. Hæc itaque castra secutus fuisse Leontius dicendus est, jam tunc ætate pubescens. Illa autem expeditio contigit ad an. 531 circiter, uti diximus supra, in notis ad carm. 13 hujusce libri. Childebertum itaque sub nomine *regis sereni* minime dubito declarari, cujus religionem ac pietatem sæpe laudat Fortunatus, sed præcipue lib. VI, cap. 4.

[k] Unus Cod. Vat., *per ignes.*

[l] Unus Cod. Vat., *sic floret et Phœnix*, corrupte.

[m] Browerus, in notis ad hunc locum, ostendit

Ecce beata sacræ fundasti templa Mariæ,
Nox ubi victa fugit, semper habendo diem.
Lumine plena micans, imitata est aula Mariam,
Illa utero lucem clausit, et ista diem [a].
Nec solum hic, sed ubique [b] micant tua templa, sacerdos.
Inter quæ plaudens Sanctonus illa docet [c].
Qui loca das populis, ubi Christum jugiter orent,
Unde salus veniat, te facis esse viam.
Ecclesiæque domus crescente cacumine pollet,
Et probat esse tuum, quod modo culta placet.
Fecisti ut libeat cunctos huc currere cives,
Et domus una vocet, quidquid in urbe manet.
Ornasti patriam, cui dona perennia præstas,
Tu quoque dicendus, Burdegalense decus.
Quantum inter reliquas caput hæc [d] super extulit urbes,
Tantum Pontifices vincis honore gradus.
Inferiora velut sunt flumina cuncta Garumnæ [e],
Non aliter vobis subjacet omnis apex.
Rhenus ab Alpe means neque tantis spumat habenis arenis],
Fortior Adriacas nec Padus intrat aquas;
Danubius par est, qui longius egerat [f] undas.
Hæc ego transcendi; judico nota mihi.
Muneribusque piis dotasti altaria Christi,
Cum tua vasa ferunt viscera sancta Dei.
Nam cruor, et corpus Domini libamina summi,
Rite ministerio [ministerium], te tribuente, venit.
O felix, cujus ditat pia templa facultas,
Cui res ista magis non peritura manet.
Non ærugo teret [g] mordaci dente talentum,
Nec contra hæc fures arma dolosa movent.
Et data res vivit, facit et bene vivere dantem
Cum moritur terris, ducitur inde polis.

baptisteria, veteris Ecclesiæ more, et usu, fere seorsim a basilicis exstrui solita fuisse, quod item ex hoc testimonio Fortunati confirmatur. Sanctus Greg. Tur. etiam lib. x Hist. Franc., cap. 31, inter cætera opera, quibus ipse Ecclesiam Turonensem ornaverat, baptisterium recenset, quod prope basilicam curaverat ædificandum, inquiens: « Baptisterium ad ipsam basilicam ædificari præcepi. » Item baptisterium Moguntiæ, quod a Sidonio, ejus urbis episcopo, exstructum fuerat, propriam aulam habuisse, a basilicæ ædificio sejunctam, conjici potest ex Fort., c. 12, l. II. Denique, nostra hac ætate, veterum basilicarum baptisteria, fere ab ipsis basilicis seorsim posita, veterem illam consuetudinem ac morem satis declarant.

[a] Fortunatus hic indicare videtur, basilicam sanctæ Mariæ, ædificatam a Leontio, vitreis fenestris oculatam fuisse, sicut idem de Parisiaca loquens ecclesia, lib. II, cap. 11, pari modo dixit:

Prima capit radios, vitreis oculata fenestris,
Artificisque manu, clausit in arce diem.

[b] Vide quæ supra diximus, ad c. 12 et 13 hujusce libri.

[c] Edit. Paris., *monet*.

[d] Unus Cod. Vat., *caput exsuper extulit*.

[e] Cod. Vat. *Garonnæ*; item Edit. Ven.

[f] Edit. Paris., *egerit*.

[g] Edit. Ven., *non ærugo tenet*.

[h] In Edit. Ven. desunt hi duo versus: *sola tenet secum*, et seq.

A Hæc possessor habet, quidquid transmiserit ante,
Sola tenet [h] secum, quæ prius ire facit.
Hæc tibi templa dabunt, et vasa sacrata, sacerdos,
Et quidquid reliquum, nec numerare queo
Ecclesiæ columen [culmen] per tempora longa gubernes,
Et mercede pia fructus ubique mices.
Cogor amore etiam Placidinæ pauca referre,
Quæ tibi tunc conjux, est modo chara soror [i].
Lumen ab Arcadio veniens genitore refulget,
Quo manet augustum germen, Avite, tuum:
Imperii i fastus [fasces] toto qui rexit in orbe;
Cujus adhuc pollens jura senatus habet.
Humani generis si culmina prima requiras,
Semine Cæsareo [k] nil superesse potest.
B Sed genus ipsa suum sensus moderamine vicit;
Cujus ab eloquio dulcia mella fluunt.
Chara, serena, decens, solers, pia, mitis, opima,
Quæ bona cuncta gerit, quidquid honore placet.
Moribus, ingenio, meritorum luce coruscans,
Ornavit sexum mens pretiosa suum.
Plurima cur referam, quantis sit prædita rebus,
Quæ potuit votis nupta placere tuis.
Augeat hæc vobis vitam, cui templa dedistis,
Culminibusque suis culmina vestra tegat.

CAPUT XVI.

Hymnus de Leontio episcopo.

C [Cum quidam ambiens locum Leontii, episcopi Burdegalensis, eumdem, absentem jam, falso morte exstinctum fuisse divulgasset, quo mortui in locum sufficeretur, ac Leontius ex insperato reversus ex itinere, sese incolumem gregi suo ostendisset, Fortunatus, sequenti carmine, reditum ipsius felicissimum gratulatur, quem tanto jucundiorem accidisse affirmat, quod in eum inciderat diem quo is primo sedem Burdegalensem conscenderat.

[i] Eæ scilicet quæ uxorum in loco erant ante episcopatum, hocce dignitatis gradu auctis habebantur pro sororibus. Neque enim secus cum illis ac cum sororibus vivebant, thoro plane sejuncti, ex canonum decretis, et prisca Ecclesiæ consuetudine. Hinc Constantius presbyter, in Vita Germani Autissiodorensis, cap. 2: *uxor*, inquit, *in sororem ex conjuge mutatur*. Sed vide Sirmon., in notis ad Sidonium, epist. 16 lib. v, ubi pluribus hæc illustrat.

[i] Unus Cod. Vat., *imperiis factus*, corr.

[k] Avitus, Cæsarea dignitate, genus suum, cæteroquin nobilissimum, multo augustius atque clarius D reddiderat. Is Arvernis ortus Aniciana ex gente, avos et proavos longa serie illustres honoribus, ac patricio ordine insignes enumerabat. De quo, ut canit Sidonius Apollinaris, in panegyrico quem Romæ recitavit eidem Avito (cujus filiam Sidonius ipse uxorem duxerat), ait:

. . . . . Rutila cui maxima dudum
Stemmata complexum germen, palmata cucurrit
Per proavos, gentisque suæ, te teste, Philagri,
Patricius resplendet apex.

Quanquam ipse Avitus, jam adeptus Imperium, postea in eo regendo minus felix fuit. Nam, cum in odium senatus incidisset, exsulare cogitur; quo tempore idem creatur Placentiæ episcopus. Verum et inde profugiens, quod se undique conquiri sentiret ad necem, cum peteret Galliam, in itinere obiit, de quo vide Greg. Turon., lib. II Hist. Franc., cap. 11

Data occasione, plura edisserit adversus eos qui Episcopalem honorem atque gradum ambiunt.]

Agnoscat [a] omne sæculum
Antistitem Leontium,
Burdegalense præmium,
Dono superno redditum.

Bilinguis ore callido
Crimen fovebat invidum,
Ferens acerbum nuntium,
Hunc jam sepulcro conditum.

Celare se non pertulit,
Qui triste funus edidit.
Etsi nocere desiit,
Insana vota prodidit.

Deceptus arte noxia,
Cassata [b] deflet crimina,
Dum quæ putabat tristia,
Conversa sunt in gaudia.

Exempla sæva protulit,
Calcanda cuncto tempore,
Ut jam sibi conscriberet
Decreta, vivo antistite.

Fucata [c] res hæc contigit,
Vitanda casto pectore,
Superstite ut præsumeret,
Post fata quod vix debuit [defuit!.

Gravat sacerdos ordinem,
Qui episcopatum sic petit,
Præcepta qui complectitur,
Fugit honoris ambitum.

Hoc si cui [d] sit debitum,
Coactus ascendat gradum,
Non se petente callide,
Sed dante Christi munere.

Ineptus est quis [e] ipse se
Præferre vult Ecclesiæ ;
Nam rem sacratam sumere,
Eclectio divina sit.

Katus [f] sacerdos ordinem
Hilarius non ambiit,
Martinus illud effugit,
Gregorius vix sustulit.

Leges refutant ambitum,
Invasor omnis pellitur :
Quod respuunt prætoria,
Vitet [g] nefas Ecclesia.

Maligna erant [h] certamina
De sede non tamen sua,
Quæ nec pati desiderat,
Non infert mens improba.

Nec longiore tempore
Versantur in hoc murmure ;
Dum cogitant succedere,
Redit sacerdos qui fuit.

Orante plebe, protinus
Dum nemo credit, redditur.
Quæ confluunt per [i] tristia.
Majora sunt hæc gaudia.

Plausu favebat civitas,
Cui redit felicitas,
Orbata, quem defleverat,
Patrem recepit anxia.

B

Quem vix putabat redditum,
Prævenia voto prospero,
Res mira quando cernitur,
Solet stupere visio.

Recolligit [j] rector gregem ;
Errore captum suscipit [k] ;
Pastoris arce cognita,
Gavisa sunt ovilia.

Sumpsit gradum quo tempore,
Regressus est eo die.
Quis non superno munere
Hoc contigisse prædicet ?

Tantum nec ante præmium
Plebi fuit, cum factus est ;
Lætata quantum tunc fuit,
Quando recepit præsulem.

C

Venite, cives, plaudite,
Et vota votis addite,
Quo facta sunt miracula,
Servent eum cœlestia.

Xristus sereno lumine
Circumvolet, quem reddidit,
Ut trina crescat gratia,
Mercede, vita, gloria.

Ymnum canendo concrepet,
Quisquis Deo non invidet,
Laus ejus est, qui præsulem
De mortis ore retrahit.

D

Zelante fido pectore,
Tam vera dici non pudet :
Hæc parva nobilissimo
Papæ damus Leontio.

[a] Primi versus in colis sunt acrostichides, per alphabeti litteras ordine digesti, ut jampridem animadvertit Browerus.

[b] Unus Cod. Vat., *cassa deflet*. Edit. Paris., in margine, *causata*.

[c] Edit. Paris., *fugata*.

[d] Ven Edit., *hoc si qui jussit, debitum*.

[e] Unus Cod. Vat., *qui ipse se*.

[f] Ven. Edit., et Paris., *Charus sacerdos*.

[g] Unus Cod. Vat., *vitat nefas*.

[h] Ibid., *maligna erunt*.

[i] Ibid,, *post tristia*

[j] In Edit. Ven. sic legitur sequens colon :

Recolligit rector gregem,
Errore ductus semitæ.
Pastoris voce cognita,
Gavisa sunt ovilia.

[k] In uno Cod. Vat. et Edit. Paris. secundus versus coli sic legitur :

Errore captum semitæ ;

et in margine ejusdem Edit. Paris.

Errorem pellit semita

CAPUT XVII.

Ad Placidinam, matrem [n] *Leontii episcopi.*

[Fortunatus ex insula quam incolebat mittit quædam ad Placidinam munuscula, ac narrat se, cum navigaret adverso Borea, ad terram rejectum, ad Placidinam ipsam appulisse.[1]

Munera parva nimis, pia, suscipe, quæso, libenter,
Quæ magis ipsa decens munus in orbe micas.
Fluctibus e mediis hæc [b] ut daret insula vobis,
Oceanus [c] tumidis murmure præstat aquis.
Quæ loca dum volui properans agnoscere ponti,
A Borea veniens reppulit unda furens.
Prosperitas ut vestra, [d] tamen se plena probaret,
Obtulit in terris quod peteretur aquis.

CAPUT XVIII.

De Bissono [*Bissonno*] *villa Burdigalensi.*

[Bissoni, villæ in agro Burdigalensi sitæ, amœnitatem describit, et una ædificia quæ vetustate collapsa Leontius refecerat et exornaverat commemorat.]

Est locus [e], æstifero quamvis sit tempore fervor,
Quo viret assidue flore refectus ager.
Respirant croceis depicta coloribus arva,
Fragrat odoriferis blandior herba comis.
Incola Bissonum vocat hunc de nomine prisco,
Millia septem urbs hinc Burdigalensis abest.
Quo possessor amans prætoria [f] grata locavit,
Partibus atque tribus porticus æqua subit.
Straverat ipsa solo, senio rapiente, vetustas,
Perdiderat vultum forma decora suum.
Hunc [g], meliore via, revocat labor ille Leonti,
Quo præsente domus [h] nulla ruina premit.
Nunc quoque prosperius velut aula sepulta resurgit,
Et favet auctori vivificata suo.

An quæ olim uxor Leontii fuerat, ejusdem mater hoc loci appellatur, ob egregiam ejusdem in Leontium charitatem ac præstantem virtutem? An, quod verisimilius, pro sororis nomine, matris nomen irrepsit! Certe Brow. negat in Ms. sancti Galli, *matris* nomen reperiri. Item deest in Codd. Vat.

[b] Unus Cod. Vat., *ut hæc daret.*

[c] Ed. Ven. :

Oceanus tumidas murmure præbet aquas

Et duo Codd. Vat. *tumidas præstat aquas.* Ed. Par.:

Oceanus tumidum [F. tumidus] murmure pressit aquas.

Et in margine, *tumidas.*

[d] Vide, quæ dixi in Vita Fort., num. 79.

[e] Sidonius Apollinaris, carm. 22, villam describit Pontii Leontii, Burgum nomine, sitam ad Garumnam in ripa Duranii, seu Dorononiæ : quæ sane villa situ suo, ac descriptione, tum ædificiorum elegantia, ac balneorum opportunitate, una ex his esse videtur, quas Fortunatus hoc carmine, 18, et duobus sequentibus, refert, quamvis sub diverso nomine. Lege integrum illud carmen.

[f] Prætoria appellabantur ædes sumptuosæ ac magnificæ in agris exstructæ; forte quod publica ædificia, seu palatia, mole sua et structura exæquare viderentur. Sueton., in Vita Caligulæ, cap. 37, hæc habet. *In exstructionibus prætoriorum, atque villarum, omni posthabita ratione, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod effici posse negaretur.*

[g] Duo Codd. Vat. et Edit. Ven., *hæc meliore.*

[h] Edit. Paris., *domos.*

[i] In uno Cod. Vat. mutilum reperitur hoc carmen, sicut et 20, ac deest integrum sequens poema.

A Reddidit interea prisco nova balnea cultu,
Quo recreant fessos blanda lavacra viros.
Hic referunt, [i] nutrisse lupos, deserta tenentes
Intulit hic [j] homines, expulit unde [k] feras.

CAPUT XIX.

De Vereginis, villa Burdegalensi.

[Vereginis villæ, item in agro Burdegalensi positæ situm, descriptionem, ædificia a Leontio instaurata, celebrat.]

Inter opima ferax qua volvitur unda Garomnæ,
Vereginis ripis vernat amœnus ager.
Hic brevis ascensus leni subit aggere clivum,
Carpit et obliqua mole [l] viator iter.
Altior a planis arvis minor eminet altis;
Necve [m], humilis nimium, necque superbit apex,
B Colle sedet medio domus ædificata decenter,
Cujus utrumque latus hinc jacet, inde tumet.
Machina celsa casæ triplici suspenditur arcu,
Quo Pelagi pictas currere credis aquas.
Exsilit unda latens, vivo generata metallo,
Dulcis et irriguo fonte perennis aquæ.
Quo super accumbens celebrat convivia pastor,
Inclusoque lacu, pisce [n] natante, bibit.
Nunc [o] renovanda venit papæ mercede Leonti,
Quem Dominum longo tempore culta cupit [p].

CAPUT XX.

De Præmiaco, villa Burdegalensi.

[Fortunatus in itinere Præmiacum, Leontii villam, pertransiens, ejusdem situm et pulchritudinem celebrat carmine, eamque a Leontio ædificiis auctam et ornatam fuisse declarat.]

C Quamvis instet iter, [q] retrahatque voluptine curæ,
Ad te pauca ferens carmina [r], flecto viam.

[j] Ed. Ven. *intulit huc; huc* deest in uno Cod. Vat.

[k] Edit. Paris., *inde.*

[l] Ed. Ven., *molle viator.* Edit. Paris., *carpit et obliquum colle.*

[m] Unus Cod. Vat., *nec humilis.*

[n] Solemne fuisse veteribus, ut prope flumina domos in agris exstruerent, unde et ruris amœnitate, agrorumque longo prospectu, et una piscatione fruerentur, ut alia omittam exempla, ex Sidonio intelligi potest, qui, carm. 22, villam Burgum describens inter cætera hæc habet :

D Flecteris ad lævam? Te porticus accipit ampla,
Directis curvata viis, ubi margine summo
Pendet, et arctatis stat saxea silva columnis.
Alta volubilibus patet hinc cœnatio valvis,
Fusilis Euripus propter, cadit unda superne
Ante fores pendente lacu, venamque secuti,
Undosa inveniunt nantes cœnacula pisces.

Item Fortunatus, c. 9 l. x, villam describens Childeberti regis, filii Sigiberti, hæc refert inter cætera :

Denique dum præsunt reges in sedibus aulæ,
Ac mensæ officio prandia festa colunt.
Retibus inspicitur quo salmo fasce levatur.
Et numerat pisces, cum sit in arce sedens.
Rex favet, immensa resilit dum piscis ab unda,
Atque animos relicit, quod sua præda venit.

[o] Ibid., *nunc removenda.*

[p] Edit. Paris. :

Quam Dominus cultam tempora longa cupit.

[q] Browerus ediderat primo : *retrahatque volumine curas;* postea edidit : *retraharque volumine curæ*, utram sequi mavis, sensus integer est. Vat. Codd. favent primæ lectioni.

[r] Unus Cod. Vat. et Ven. Edit., *carmine fleeto viam.*

Captus amore tui, nunquam memoranda tacebo,
Te neque prætereo, prætereundo locum.
Qui [a] cum digna loquar, si syllaba quarta recedat,
Præmiacum pollens, præmia nomen habes.
Deliciis obsessus ager viridantibus arvis
Et naturalis gratia ruris inest.
Condita quo domus est, planus tumor exit in altum,
Nec satis elato vertice regnat apex.
Qua super incumbens locus est, devexus in amnem.
Florea gemmato gramine prata virent.
Leniter appulsus quoties insibilat Eurus,
Flexa supinatis fluctuat herba comis.
Hinc alia de parte seges flavescit aristis,
Pinguis et altricem palmes opacat humum.
Piscibus innumeris non deficit unda Garomnæ [b],
Etsi desit agris, fruges abundat aquis.
Sed te quærebant hæc munera tanta, Leonti,
Solus defueras, qui bona plena dares.
Nam quod pulchra domus, quod grata lavaera ni-
Consolidatorem te cecinere suum. [tescunt,
Ut tamen acquirant et [c] adhuc fabricanda decorem,
Temporibus longis hæc tua dona regas.

CAPUT XXI.

De Egircio [d] flumine.

[Egircii fluminis indolem ac varietates describit.]

Laus tibi forte minor fuerat, generose [e] Garomna,
Si non exiguas alter haberet aquas.
Lubricat hic quoniam tenuato Ægircius [f] haustu,
Præfert [g] divitias paupere fonte tuas.
Denique dissimilem si comparet ullus utrumque,
Hic ubi fit rivus, tu puto, Nilus eris.
Te famulans intrat, sed huc [h] tua regna refrenant,
Gallicus Euphrates tu fluis, iste latet.
Nam quantum Oceanum tumidus tu cursibus auges,
Iste tuas tantum crescere præstat aquas [i].
Torrida præsertim cum terris incubat æstas,
Ac, sitiente solo, tristis anhelat ager,
Cum Titan radiis ferventibus exarat arva,
Et calor ignifero vomere findit humum.

A Languidus arentes fugiens vix explicat undas,
Et cum pisce suo palpitat ipse simul.
Flumine subducto vacuataas lambit arenas,
Sedibus in propriis exsul oberrat aquis.
In limo, migrante lacu, consumitur [j] amnis,
Terraque fit sterilis, quo fuit unda rapax.
Deficiunt usto solatia cuncta rigore,
Nomine cum proprio tristis, et æger eget.
Forte viator, iter gradiens, non invenit haustus,
Unde alios recreet, qui sitit ipse sibi,
Se cupit infundi fluvius, si porrigis undas,
Si tamen est fluvius, quem madefactat [k] homo.
Gurgitis impressas labens [*Ms.*, lambens] rota signa [arenas [l]
Atque resudantes orbita sistit aquas.
B Si venias equitando viam [m] sub tempore cancri,
Vix tamen insidians [n] ungula mergit equi.
Vidimus exiguum de limo surgere piscem,
Qui retinente luto, naufragus errat humo.
Nec fluvius, nec campus adest, nec terra, nec unda
Piscibus inhabilem nullus arare potest
Sola palude natans querulos dat rana susurros,
Piscibus exclusis advena regnat aquis.
At si forte fluat tenuis de nubibus imber,
Vix pluit in terris, jam tumet iste minax.
Ingentes animos parva de nube resumit :
Fit subito pelagus, qui fuit ante lacus.
Turbidus incedens, undis eget ipse lavari,
Semper inæqualis, cui [o] nihil aut satis est.
C Non ripis contentus, agit compendia cursus,
Quod de monte bibit, per sata plena vomit
Vortice torrenti rapitur, quasi morte [p] tyranni,
Indignatus iter, munera vastat agri.
Discurrit seges in fluvium [q] stat [*Ms.*, sed] piscis in
Ordine perverso, messe natante, jacet. [agro [r]
Quæ fuerant ovibus, donantur pascua ranis [s],
Prata tenent pisces, et trahit unda pecus.
Obtinet expulsus [t] stabulum campestre silurus,
Plus capitur terris, quam modo piscis aquis.

[a] Unus Cod. Vat. et Ven. Edit., *cuique digna.*
[b] Unus Cod. Vat., *Garonnæ.*
[c] Ante *adhuc* deest *et* in uno Cod. Vat. Edit Paris.. *attamen acquirant ut.*
[d] In Ven. Edit. perpetuo dicitur *Gircius fluvius.* D
[e] Edit. Paris., *generosa.*
[f] Egircius, ait Browerus, clarissimos Aquitanorum Auscos, Novempopulanæ provinciæ, nunc Vasconiæ metropolim, alluit.
[g] Edit. Paris., *profert.*
[h] Monet ad hunc locum Brow. perpetuum fere morem esse Fortunati, *ut litteram* H *habeat instar fortis consonantis, quæ non evanescat, sed synalœpham quoque prohibeat. Beda* (*ait idem*) *hoc animadvertit* (*de arte metrica in synalœphe*), *cum in poetarum arbitrio esse scribit, utrum* H *consonantis, an aspirationis notam impleat, præsertim ubi hac littera sermo sequens inchoaverit.* Hujusmodi exempla passim in poetis aliis, quæ hic apponere supervacaneum duco. Liceat solum adnotare in disticho qui inscriptus legitur cruci Vaticanæ, quam Justinus Junior et Sophia Aug. urbi Romæ muneri miserunt; quamque illustravit cl. et doctissimus vir Stephanus Borgia sac. congreg. de Propag. Fide *a secretis*, item litteram H instar consonantis haberi :

Lignum quo Christus humanum subdidit hostem...

[i] Edit. Paris. :

Tantum te lymphis excitat iste suis

[j] Edit. Ven., *subducitur amnis.*
[k] Ibid., *madefactat humus.*
[l] Edit. Paris., *habenas.*
[m] Edit. Paris., *diem*; in margine, *viam.*
[n] Edit. Ven., *vix tamen insidiens.* Unus Cod. Vat., *vix tamen insedens.*
[o] In Edit. Ven., *qui nihil.*
[p] Edit. Paris., *more.*
[q] Edit. Ven., *in fluvio.*
[r] Brow. postea emendavit, quod bis ediderat, *in agro*, sufficiens *in arvo*, quomodo in Ven. edit. legitur. At in Codd. Vat. nihil animadverti simile hujus emendationis.
[s] Unus Cod. Vat., *pascua remis.*
[t] Edit. Ven. :

Obtinet expulsos stabulum campestre siluros.

Edit. Paris. *silvestre silurus.*

Sarcula quos foderent agros, mala [a] retia miscent,
Figitur hic ramus [b] quo stetit ante palus.
Sors una est piscis, siccent, aut flumina crescant,
Nunc residet limo, nunc jacet exsul agro.
Sed cur triste diu loquimur de gurgite parvo?
Uritur et verbis, nec recreatur aquis.

A Sufficiat flagrare sibi, cur addo vapores?
Atque bis æstivum crescere tempus ago?
Unica sed tandem damus hæc solatia laudis,
Quod tribuit pisces evacuatus aquis.

[a] Unus Cod. Vat., *male retia.*
[b] Edit. Ven., *figitur hic hamus.* Unus Cod. Vat. habet *banus*, corrupte; forte *hamus* legi debet.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.[1]

De cruce [a] Domini.

[Crucis Domini dignitatem et virtutem laudibus prosequitur.]

Crux benedicta [b] nitet, Dominus qua carne pependit,
Atque cruore suo vulnera nostra lavat [c].
Mitis amore pio, pro nobis victima factus,
Traxit ab ore lupi qua sacer agnus oves.
Transfixis [d] palmis ubi mundum a [e] clade redemit,
Atque suo clausit funere mortis iter.
Hic manus illa fuit clavis confixa cruentis,
Quæ eripuit Paulum crimine, morte Petrum.
Fertilitate potens, o dulce, et nobile lignum,
Quando tuis ramis tam nova poma geris!
Cujus odore novo, defuncta cadavera surgunt,
Et redeunt vitæ, qui caruere die.
Nullum uret æstus sub frondibus arboris hujus,
Luna nec in noctem [f], sol neque meridie.
Tu plantata micas, secus est ubi cursus aquarum,
Spargis et ornatas, flore recente, comas.
Appensa est vitis inter tua brachia, de qua
Dulcia sanguineo vina rubore fluunt.

B

C

CAPUT II.

In honorem sanctæ crucis, hymnus.

Pange, [g] lingua, gloriosi prælium certaminis,
Et super crucis tropæo die triumphum nobilem,
Qualiter Redemptor orbis immolatus vicerit.
De parentis protoplasti fraude facta [h] condolens,
Quando pomi noxialis morsu in mortem [i] corruit,
Ipse lignum tum [j] notavit, damna ligni ut solveret.
Hoc opus nostræ salutis ordo deposcerat,
Multiformis proditoris [k] arte ut artem falleret,
Et medellam ferret inde, hostis unde læserat.
Quando venit ergo sacri plenitudo temporis,
Missus est ab arce Patris natus orbis conditor,
Atque ventre virginali carne factus prodiit.
Vagit infans, inter arcta conditus præsepia,
Membra pannis involuta virgo mater alligat,
Et pedes, manusque [l], crura stricta cingit [m] fascia.
Lustra sex qui jam peracta, tempus implens corporis,
Se volente, natus ad hoc, passioni deditus,
Agnus, in crucis levatur immolandus stipite.
Hic acetum, fel, arundo, sputa, clavi, lancea,
Mite corpus perforatur, sanguis, unda, profluit.
Terra, pontus, astra, mundus quo lavantur flumine

[a] Quæ fuerit causa et occasio Fortunato cur ipse hosce hymnos et alia poemata in honorem sanctæ crucis elucubraret, jam significavimus in Vita ejusdem, n. 55, juvat tamen et hic eamdem rem breviter attingere. Radegundis, scilicet, sanctimonialis femina, quæ e regio Thoringiorum genere nata, Clotarii Francorum regis uxor fuerat (mulier de ipso Fortunato nostro quam optime merita), obtinuerat a Justino imp. et Sophia Augusta frustum ligni sanctæ crucis, quo suum Pictaviense monasterium ditaret, miraculis postea celeberrimum. Id itaque in causa fuit quamobrem Fortunatus, Radegundi ipsi et Agneti abbatissæ addictissimus, sæpe carmina ad celebrandam sanctæ crucis præstantiam virtutemque pangeret.

[b] Legitur hic hymnus vel in Hymnario cl. card. Tommasi, sub nomine Fortunati.

[c] Unus Cod. Vatic. et Edit. Ven. *vulnera nostra lavit.* Item in Hymn. cl. Tommasi.

[d] Edit. Ven., *transfixus palmis.*

[e] In Hymn. cl. Tomm. deest *a.*

[f] Ibid., *luna nec in nocte.*

[g] Libet hic subjicere Jacobi Sirmondi, viri eruditissimi, judicium de hoc hymno, quod profert in notis ad epist. 3 lib. IV Epist. Sidonii : *Adnotarat* (en ejus verba) *hoc loco scholiastes quidam hymnum* (de quo nimirum in epistola sua ad Claudianum scripta mentionem facit Sidonius) *significari illum, cujus initium est :* PANGE, LINGUA, GLORIOSI PRÆLIUM CERTAMIS. *Et quidem stylum redolet cultiorem quam Fortunati esse soleat, cui tamen illum tribuunt antiqui etiam scriptores et Codices. In eum præterea scite cadunt omnia quæ laudantur a Sidonio. Scriptus est versibus trochaicis, quibus inserti aliquando pyrrhichii numeri : commaticus est, crebris aptisque commatiis incisus, sententiis non interruptis, sed molliter cum versu cadentibus. Denique Claudiano carmen hoc vindicat non solum vetus scholiastes, quem dixi, verum etiam Gennadius, non quidem prout editus est, sed prout in Codice cœnobii sancti Michaelis de Tumba, vulgatis auctior, in Claudiani mentione legitur his verbis : « Scripsit et alia nonnulla, inter quæ et hymnum de passione Domini, cujus principium est :* PANGE, LINGUA. GLORIOSI. *Fuit autem frater Mamerti, Viennensis episcopi. »*

Hæc cl. Sirmondus. Auctores item *dell' Histoire littéraire de la France*, hoc poema Fortunato eripiunt, et tribuunt eidem Claudiano. Favent tamen Fortunato fere omnis vetustior antiquitas, et Codicum fere omnium auctoritas, tum eruditi viri quamplurimi. In Hymn. cl. Tommasi legitur cum hoc titulo : *V. C. Fortunati episcopi Pictaviensis* Item in mss. Codd. Vat. Venantio ascribitur.

[h] In Hymn. cl. Tomm., *fraude factor condolens.* Item unus Cod. Vatic.

[i] Ibid., *morsu morte.* Item Edit. Ven

[j] In Hymn. cl. Tomm., *tunc.*

[k] In uno Cod. Vat., *multiformis perditoris.*

[l] Ibid., *et manus, pedesque, crura.*

[m] Duo Codd. Vat., *pingit fascia.*

Crux fidélis, inter omnes arbor una nobilis,
Nulla talem silva profert, flore, fronde, germine [a].
Dulce lignum; dulces [b] clavos, dulce pondus sustinens.

Flecte ramos arbor alta, tensa laxa viscera,
Et rigor lentescat ille, quem dedit nativitas,
Ut superni membra regis miti tendas stipite.
Sola digna tu fuisti ferre pretium sæculi [*Ms.*, sæcli pretium]
Atque portum præparare nauta mundo naufrago,
Quem sacer cruor perunxit, fusus agni corpore.

CAPUT III.

In honorem [c] sanctæ crucis et oratorii [d] domus ecclesiæ apud Turonos.

[Crucis Domini virtutem ac pretium celebrat, et Gregorii Turonensis in eamdem crucem religionem, tum in ornando apud Turones oratorio munificentiam ac liberalitem commendat.]

Virtus celsa crucis totum recte occupat orbem,
Hæc quoniam [e] mundi perdita cuncta refert.
A Quodque ferus serpens infecit felle veneni,
Christi sanguis in hac dulce liquore lavat.
Quæque lupi fuerant raptoris præda ferocis,
In cruce restituit Virginis agnus oves.
Tensus in his ramis, cum plantis brachia pendens [pandens],
Ecclesiam stabilit, pendulus ipse cruce.
Hoc pius [f] in ligno reparans deperdita pridem,
Quod vetiti ligni poma tulere boni.
Addita quin etiam virtutum flamma coruscat,
Dona quod obsequiis crux parat ipsa suis.
Denique sancta cruci hæc templa Gregorius offert,
Dum pallas [g] coperit, signa [h] gerendo crucis.
B Dona repente dedit divina potentia Christus,
Mox fuit et voti causa secuta pii.
Pallia nam meruit, sunt quæ cruce texile pulchra,
Obsequiisque suis crux habet alma cruces.

[a] Unus Codd. Vat., *germinat*.

[b] Ibid., *dulce clavum*. In alio Cod. Vat., *dulcem clavum*.

[c] Titulus hujus carminis in Ven. Edit. sic habet: *In honore sanctæ crucis, vel oratorii*, etc. Item in duob. Codd. Vatic.

[d] De hoc apud Turones oratorio mentionem facit Greg. Turon., lib. I de Gloria martyrum, cap. 15, inquiens: *Apud Turonicam vero urbem, dum in oratorium atrii beati Martini, ipsius præcursoris reliquias collocaremus.... ferunt autem in hoc oratorio a lychno oleum ebullire. Habentur enim et ibi reliquiæ sanctæ crucis.*

[e] Edit. Ven., *hæcque modo mundi*. Edit. Paris., *hæc quando*, in margine, *quoniam*.

[f] Edit. Paris., *hoc opus*.

[g] Edit. Ven., *pallia dum coperit*. In uno Cod. Vat., *dum palla coperit*.

[h] Browerus æstuat plurimum in hoc obscurissimo loco explicando. Eo tamen propendet, ut credat per hunc versiculum:

Dum pallas coperit, signa gerendo crucis,

vel eas pallas indicari quibus contecta fuerat palla ab Hierosolymis delata, miraculorum effectrix, aut templum ipsum, quod Gregorius in ejus pallæ honorem et memoriam erexerat, quo condita illa, ac veluti cooperta tectaque fuerat. Hoc autem templum, vel oratorium a Gregorio dedicatum fuisse opinatur, antequam episcopus Turonensis crearetur. Deum itaque ejusdem pietatem ac religionem in cruce decoranda novi illius operis molitione, ornasse episcopali pallio, cui purpureæ cruces erant intextæ, idque declarare sequentes versus:

Dona repente dedit divina potentia Christus,
Mox fuit et voti causa secuta pii.
Pallia nam meruit, sunt quæ cruce texile pulchra,
Obsequiisque suis crux habet alma cruces,
Serica quæ niveis sunt agnava blattea telis,
Et textis crucibus magnificatur opus.

At, si licet conjecturæ aliquid vel a me in re obscurissima afferri (quod tamen totum eruditiorum judicio penitus submitto, atque decernendum relinquo), videtur dicendum Greg. Tur. illud suum apud Turones oratorium in honorem quidem sanctæ crucis obtulisse, ac dedicasse; aut dedicatum jam, novis muneribus auxisse, et exornasse; quocirca versiculum illum:

Dum pallas coperit, signa gerendo crucis,

ita crediderim esse intelligendum, ut pallarum nomine ea significentur palliola quibus templorum parietes insigniri, ac velari solebant: quorum meminit Greg. Turon., lib. de Mirac. sancti Juliani, cap. 20, ubi narrat furem quemdam ingressum basilicam sancti Juliani, noctu eamdem compilasse; *detractamque*, inquit, *a summo unam gemmis coruscantibus crucem ad terram dejecit, collectisque velulis, ac palliolis, de circuitu parietum pendentibus, unum volucrum facit.* Videtur itaque Greg. ejusmodi velulis ac palliolis oratorii illius Turon. parietes exornasse, quæ crucibus texilibus, aliisque ad speciem et ornatum operibus, picta essent, atque interstincta, idque eo versu, quem superius retuli, licet obscurius, indicari, ut dixi, crediderim.

C Quæ vero sequuntur:

Dona repente dedit divina potentia Christus,

non ad pallium archiepiscopale, ut putat Brow. et cum eo alii, referri malo, quam ad pallam illam holosericam, quam miraculorum effectricem Greg. ab advena quodam se accepisse testatur, lib. I de Gloria martyrum, cap. 6, qua palla crucem Domini Hierosolymis involutam fuisse ille affirmabat. Hæc profecto, quæ tot claruerat prodigiis, digna erat quæ piis Gregorii votis in ornando oratorio apud Turones in honorem sanctæ crucis responderet, et illa essent dona quæ *daret divina potentia Christus*. Sane versus qui consequuntur eamdem rem confirmare videntur, quibus ait Fortunatus:

Sic cito pontifici dedit devota voluntas,
Atque dicata cruci, condita vela placent
Unde salutifero signo tibi, clare sacerdos,
Hoc cui complacuit, reddere magna valet.

D Quæ sane quomodo apte ad pallium archiepiscopale referri et accommodari possint non video. Nihil autem verisimilius quam ut hæc holoserica palla textilibus crucibus pro eo cui inservierat usu esset picta, atque distincta, eæque cruces et purpureo et candido colore essent permistæ, quod indicare videtur sequens versus:

Serica quæ niveis sunt agnava blattea telis.

Etsi hic versus perobscurus evadat maxime ex ignoratione germani sensus, qui subest voci *agnava*. Nam quod Browerus censet vocem *agnava* pro Græca ἄγναφα usurpari, non probo. Cum et vox isthæc, palam Græca, a Latinis (quod quidem ego sciam) usu trita non sit, et sensus qui eidem subest huic loco minime respondeat. Ἄγναφα enim idem sonat ac *minime purgata a fullone*. Mallem itaque legere *addita*, nisi vererer voci nimiam vim inferre.

Serica quæ niveis sunt agnava [agnina] [a], blattea [b], A [telis,
Et textis crucibus magnificatur opus.
Sic cito Pontifici dedit hæc devota voluntas,
Atque dicata cruci condita [c] vela placent.
Unde salutifero signo tibi clare sacerdos,
Hoc cui complacuit, reddere magna valet.

CAPUT IV.

Item de signaculo sanctæ crucis.

DIUSAPEXCARNEEFFINGENSGENITALIALIMI
VITALITERRAECOMPINGITSANGVINEGLUTEN
LUCIFERAXAVRASANIMANTESAFFLUITILLIC
CONDITURENIXANSADAMFACTORISADINSTAR
EXILUITPROTOPLASMASOLORESNOBILISUSU
DIUESINARBITRIORADIANTILUMINEDEHINC
EXMEMBRISADAEVAS FITTVMUIRGINISHEUAE
CARNECREATAVIRIDEHINCCOPULATUREIDEM
VTPARADISSIACOBENELAETARETURINHORTO
SEDDESEDEPIAPEPVLITTEMERABILEGUTTVR
SERPENTISSUASUPOMISVCOATRAPROPINANS
INSACIATRICIMORTIFAMESACCIDITILLINC
GAVISURUSOBHOCCAELIFLUISARCELOCATOR
NASCIPRONOBISMISERARISETULCERECLAVI
INCRUCECONFIGITALIMALAGMATEINUNCTIS
VNASALUSNOBISLIGNOAGNISANGVINEVENIT
IUCUNDASPECIESINTEPIABRACHIACHRISTI
AFFIXASTETERANTETPALMAPIABILISINHAC
CARACAROPOENASINMITESUSTULITHAUSTV
ARBORSUAVISAGRITECVMNOVAVITAPARATUR
ELECTAVTVISUSICECRUCISORDINEPULCHRA
LUMENSPESSCUTUMGERERISLIVORISABICTV
IMMORTALEDECUSNECEIVSTILAETAPARASTE
VNAOMNEMVITAMSICCRUXTUACAUSARIGAUIT
IMBRECRUENTAPIOVELISDASNAUITAPORTUM
TRISTIASUMMERSOMUNDASTIVULNERACLAVO
ARBORDULCISAGRIRORANSECORTICENECTAR
RAMISDECUIUSVITALIACHRISMATAFRAGRANT
EXCELLENSCULTUDIVAORTUFULGIDAFRUCTU
DELICIOSACIBOETPERPOMASUAUISINUMBRA
ENREGISMAGNIGEMMANSETNOBILESIGNUM
MURUSETARMAVIRISVIRTUSLVXARAPRECATU
PANDEBENIGNEVIAMVIUAXETFERTILELUMEN
TUMMEMORADFEROPEMNOBISEGERMINEDAVID
INCRUCERFIXVSIVDEXCVMPRAEERITORBI

[Visum est acrostichon istud resolutum hic subjicere, levandi laboris causa, si forte quispiam cursim illud legere velit, quin hæreat singulis in litteris, cum idem ex superiore structura industriam solertiamque poetæ in hocce ordiendo carmine, ac tanquam licia telæ inter se apte contexendo, ac veluti colorando, ad unius texturæ compagem et ordinem, admirari possit. Habe itaque illud :]

Dius apex, carne effingens genitalia limi,
Vitali terræ compingit sanguine gluten,
Luciferax auras animantes affluit illic;
Conditur enixans Adam factoris ad instar :
Exiluit protoplasma, solo res nobilis usu,
Dives in arbitrio radianti lumine; dehinc
Ex membris Adæ vas fit tum virginis Hevæ;
Carne creata viri dehinc copulatur eidem,
Ut paradissiaco bene lætaretur in horto.
Sed de sede pia pepulit temerabile guttur,
Serpentis suasu, pomi suco atra propinans.
Insaciatrici morti fames accidit illinc.
Gavisurus ob hoc cœli fluis arce locator.
Nasci pro nobis miseraris, et ulcere clavi
In cruce configi : tali malagmate inunctis
Una salus nobis ligno, agni sanguine venit.
Jucunda species, in te pia brachia Christi
Affixa steterant, et palma piabilis in hac
Cara caro pœnas inmites sustulit haustu.
Arbor suavis agri, tecum nova vita paratur.
Electa ut visu, sic e crucis ordine pulchra,

[a] In uno Cod. Vat. sic legitur versus :
Serica quæ niveis ornata blattea telis.

[b] *Blattea* vox derivata ex *blatta* vermiculo, quo purpura tingebatur; postea vero is pro ipsa purpura vel purpureo colore usurpari consuevit.

[c] Tres Codd. Vat. et Edit. Ven et Paris., *conscia vela.*

Lumen, spes, scutum gereris livoris ab ictu.
Immortale decus, nece justi, læta parasti.
Una omnem vitam sic crux tua causa rigavit,
Imbre cruenta pio : velis das navita portum :
Tristia submerso mundasti vulnera clavo.
Arbor dulcis agri, rorans e cortice nectar.
Ramis de cujus vitalia chrismata fragrant ;
Excellens cultu, diva ortu, fulgida fructu,
Deliciosa cibo, et per poma suavis in umbra.
En regis magni gemmans et nobile signum ;
Murus, et arma viris, virtus, lux, ara precatu.
Pande, benigne, viam, vivax, et fertile lumen :
Tum memor adfer opem nobis, e germine David
In cruce refixus judex cum præerit orbi.

Versus qui constat ex litteris primis singulorum versuum, hic est :

A Dulce decus signi, via cœli, vita redempti.

Qui vero ex ultimis singulorum versuum litteris :

In crucè mors Christi curavit mortua mundi.

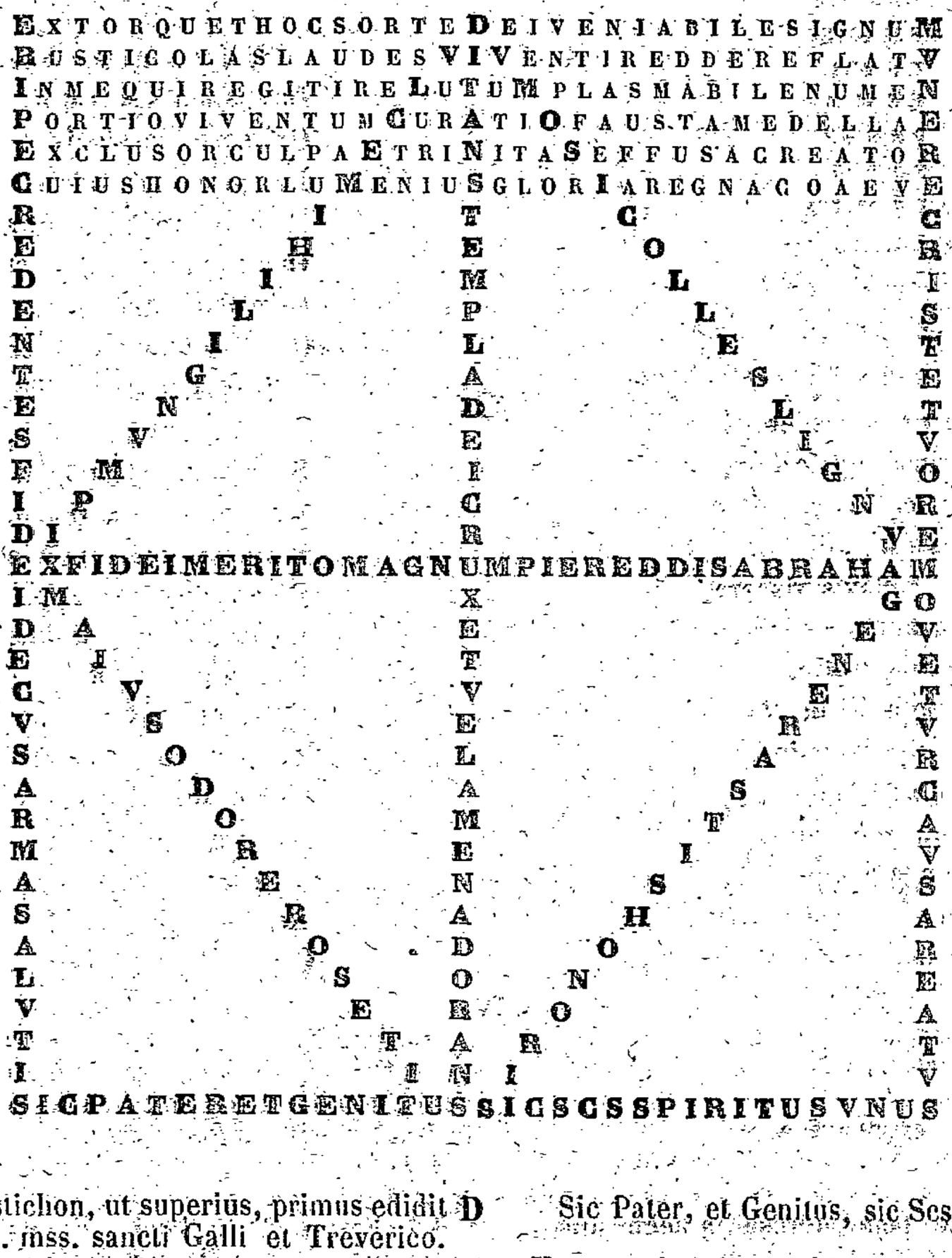
Versus qui crucem in medio describunt, hi sunt :

Crux pia, devotas Agnen tege cum Radegunde,
Tu Fortunatum fragilem, crux sancta, tuere :
Vera spes nobis ligno, Agni sanguine, clavo,
Arbor suavis agri, tecum nova vita paratur.

Animadverte quod singuli versus constant litteris triginta quinque, cujus numeri suni versus quibus totum poema contexitur. Hoc acrostichon, sicuti et sequentia, deerant in vulg. Editionibus, desunt et in Codd. Vatic. Exscripsit, ac primus protulit, P. Browerus ex Codd. mss. sancti Galli et Treverico.

CAPUT V.

De sancta cruce.

Hoc quoque acrostichon, ut superius, primus edidit D Browerus, ex Codd. mss. sancti Galli et Treverico. Habe et hoc resolutum :

Extorquet hoc sorte Dei veniabile signum,
Rusticolas laudes viventi reddere flatu,
In me, qui regit ire lutum plasmabile, Numen
Portio viventum, curatio fausta medellæ,
Exclusor culpæ, Trinitas effusa, creator :
Cujus honor, lumen, jus, gloria, regna coæve.
Ex fidei merito magnum, pie, reddis Abraham :
Sic Pater, et Genitus, sic Scs Spiritus unus.

Versus a lateribus positi :

Eripe credentes, fidei decus, arma salutis :
Munere Criste, tuo removetur causa reatus.

Versus qui crucem describunt in medio :

Dulce mihi lignum, pie, majus odore rosetis,
Dumosi colles, lignum generastis honoris,
Ditans templa Dei crux, et velamen adornans.

CAPUT VI.

De sancta cruce.

SVLASASALVS
LASATASAL
SATRTAS
TRERT
RECER
ECICE
CIHIC
M IHIHI M
VI HIMIH CV
IGV IMXMI MEC
GVFERIHIMXVXMDOMINIME
VFERIHIMXVRVXDOMINIM
FERIHIMXVRGRVXDOMINI
VFERIHIMXVRVXDOMINIM
GVFERIHIEXVXEDOMINIME
IGV SEXES MEC
VI TSEST CV
M QTSTQ M
VQTQV
AVQVA
MAVAM
SMAMS
ESMSE
MESEM
PMEMP
EPMPE
AREPERA
ODARERADO
ORODARADORO

CAPUT VII.

Hymnus in honorem sanctæ crucis.

Vexilla regis prodeunt,
Fulget crucis mysterium,
Quo carne carnis conditor
Suspensus est patibulo.
Confixa [a] clavis viscera,
Tendens manus vestigia,
Redemptionis gratia.
Hic immolata est hostia.
Quo [b] vulneratus insuper,
Mucrone diro [c] lanceæ,
Ut nos lavaret crimine,
Manavit unda [d] sanguine.
Impleta sunt quæ concinit
David fideli [e] carmine,
Dicens [f] : In nationibus
Regnavit [g] a ligno Deus.
Arbor decora, et fulgida,
Ornata regis purpura,
Electa digno stipite
Tam sancta membra tangere.
Beata, cujus brachiis,
Pretium pependit sæculi,
Statera facta est corporis
Prædam [h] tulitque Tartari.
Fundis aroma [i] cortice,
Vincis sapore [j] nectare,
Jucunda fructu fertili,
Plaudis triumpho [k] nobili.
Salve ara, salve victima
De passionis gloria [l],
Qua [m] vita mortem pertulit,
Et morte vitam reddidit.

CAPUT VIII.

In sacrum baptismum.

Tibi [n] laus perennis, auctor
Baptismatis sacrator,
Qui sorte passionis
Das præmium salutis.
Nox clara plus, et alma,
Quam luna, sol, et astra,
Quæ luminum corona
Reddis diem per umbram. Tibi.
Dulcis, sacrata, blanda,
Electa, pura, pulchra,
Sudans honore mella,
Rigans odore chrisma. Tibi.
In qua Redemptor orbis,
De morte vivus exit,
Et quos catena vinxit,
Sepultus ille solvit. Tibi.
Quam Christus aperuit
Ad gentium salutem
Cujus salubri cura,
Redit novata plasma. Tibi.
Accedite ergo digni
Ad gratiam lavacri,
Quo fonte recreati

---

[a] Unus Cod. Vat., *confixus clavis.*
[b] Ibid., *quod vulneratus.*
[c] Ibid., *dire lanceæ.*
[d] In uno Cod. Vat., *et* sanguine.
[e] In Hymn. cl. Tom., *David fidelis carmine.*
[f] In duob. Codd. Vat., *dicendo nationibus.* Item in pervetusta scheda, ac pene derosa, adjecta uni ex Codd. mss. Vat. in qua reperitur hoc poema.
[g] Hæc verba, *regnavit a ligno Deus*, leguntur in psal. xcv, juxta versionem LXX, quam lectionem plerique Latini Patres secuti sunt. Quanquam in Codd. Vat. et Alexandr. desunt illa, ac solum legitur ὅτι Κύριος ἐβασίλευσε.
[h] In uno Cod., *prædamque tulit.*
[i] Ibid., *aroma fundis cortice.*
[j] In uno Cod. Vat., *vincis saporem nectaris.* Item in Hymn. cl. Tom. Browerus tamen affirmat lectionem hanc a mss. Codicibus rejici, eam vero probari quam ipse sequitur. Nec dubium, ait, quin Fortunatus scripserit *vincis sapore nectare* ut membra in *cortice* et *nectare* concinant. In uno ms. Cod. Vat. item legitur : *vincis sapore nectare.*
[k] Edit. Ven., *plaudis triumphum nobilem.* Unus Cod. Vatic., mendose : *plaudis triumphum nobili.*
[l] In Hymn. supra laud., *de passionis hostia.* Ad extremum additur *O crux ave, spes unica*, ut habetur in vulgari crucis hymno.
[m] In uno Cod. Vat., *quia vita.*
[n] Hunc hymnum, sive rithmum edidit cl. Edmundus Martene, de antiq. Eccl. Ritibus, lib. I, c. 1, art. 18, ord. 9, depromptum ex pontificali Ecclesiæ Pictaviensis an. 800. Ipse existimat esse Fortunati, cui facile assentiatur qui affinitatem ac similitudinem ejusdem cum stylo Fortun. attenderit. Nunc primum cæteris Fortunati Operibus adjunctus in lucem prodit.

Refulgeatis agni Tibi.
Hic gurges est fideles
Purgans liquore mentes.
Dum rore corpus sudat,
Peccata tergit unda. Tibi.
Gaudete candidati,
Electa vasa regni,
In morte consepulti,
Christi fide renati. Tibi.

CAPUT IX

In laudem chrismatis.

O Redemptor [a] sume carmen temet alta concinnen-
[tium.
Audi judex mortuorum, una spes mortalium,
Audi voces proferentum
Donum pacis prævium. O Red.
Arbor feta alma luce,
Hoc sacrandum protulit,
Fert hæc prona præsens turba
Salvator sæculi. O Red.
Stans ad aram imo supplex
Infulatus pontifex,
Debitum persolvit omne
Consecrato chrismate. O Red.
Consecrare tu dignare,
Rex perennis patriæ,
Hoc olivum, signum vivum.
Jura contra dæmonum. O Red.
Ut novetur sexus omnis
Unctione chrismatis,
Ut sanetur sauciata
Dignitatis gloria. O Red.
Lota mente sacro fonte,
Aufugantur crimina;
Uncta fonte, sacrosancta
Influunt chrismata. O Red.
Corde natus ex parentis
Alvum implens virginis,
Præsta lucem, claude mortem
Chrismatis consortibus. O Red.
Sit hæc dies festa nobis
Sæculorum sæculis;
Sit sacrata digna laude,
Nec senescat tempore. O Red.

CAPUT X.

Hymnus [b] in sanctum Dionysium.

Fortem fidelem militem,
Cœli secutum principem,
Dionysium martyrem
Plebs corde, voce personet.
Clemente [c] Roma præsule
Ab Urbe missus adfuit,
Verbi superni seminis
Ut fructus esset Galliæ.
Opus sacratum construit
Fidem docet baptismatis;
Sed audientium cæcitas
Munus repellit seminis.
Instante sacro antistite,
Errore plebem solvere,
Dum spem salutis ingerit,
Tormenta mortis incidit.
Tenetur a gentilibus
Christi placens altaribus:
Amore tantæ gloriæ,
Pœnas libenter excipit.
Unum quod illi defuit,

[a] Hymnum supra allatum, quo utitur Ecclesia in confectione sacri chrismatis, esse Fortunati fetum, indicat Codex Ritualis Ecclesiæ Bisuntinæ, sæculo XI conscriptus, et asservatus in archivio cathedralis ecclesiæ Veliternæ, in quo legitur sub hoc titulo: *Versus Fortunati in laudem chrismatis*, tum stylus affinis admodum stylo Fortunati. Eum edidit cl. Joan. Chrysost. Trombellius, in t. II, tract. de Sacr., pag. 255, in App. cum sequentibus notis.

V. 1. In nonnullis Codicibus et libris typis editis incipit hymnus, sive rhythmus iste a versic. *Audi judex mortuorum concinentium*. Rit. Bisunt., Codex Bon., Pontif. fr. Alberti Castellani, etc.

V. 2. *Una spes credentium*. Pontif. Innoc. VIII.

V. 3. *Proferentium*. Rit. Bisunt., Codex Bon., Pontif. Castel. Ed. an. 1745.

V. 4. *Donum pacis præmium*. Rituale Bisunt., Cod. Bon., Pontif. Innoc. VIII. At *Domini pacis præmium* habet Codex Bon. Respicit, ut puto, ad ramos olivarum quibus Christo Domino Jerosolymam, antequam pateretur, celebriter ingredienti obvia turba facta est. Consule preces quas Dominica in Palmis (in Palmarum ramorumque Olivæ benedictione) sacerdos canit, id est preces quæ exordium ab his vocibus sumunt: *Petimus, Domine; Deus qui dispersa; Deus qui miro dispositionis ordine; Deus qui per olivæ ramum pacem terris columbam nuntiantem*, etc.

V. 11. *Stans ad aram humi supplex*. Pontif. Innoc. VIII. At *humo supplex* Codex Bonon. Hanc lectionem reliquis præfero, et ex ea derivatam suspicor vulgatam lectionem *imo supplex*. *Stat ad aram* Rit. Bisunt. *Infulatus*: consule quæ tradit ad voces *Infula et Infulatus* Gloss. med. et infim. Latinit. Ducan.

V. 13. *Persolvat*. Pontif. Brixiense (sæculi XIII, aut XIV).

V. 15. *Conservare*. Pontif. 1572. *Hoc signum olivæ vivum*. Cod. Bon. et Pontif. Innoc. VIII. Vulgatam lectionem præfero. Pontif. Brix.: *Hoc olivæ signum vivum*.

V. 18. *Contra jura dæmonum*. Pontif. Innoc. VIII.

V. 20. *Et sanetur sauciata*, Cod. Bon.; *medetur*, Pontif. Brix.

V. 23. Desunt in Cod. Bononiensi hi versiculi: *Lota mente... aufug... Uncta... influunt*.

[b] Hujusce hymni mentionem fecerat Hilduinus abbas in epistola ad Ludovicum Pium Augustum, quæ exstat apud Surium ad diem 9 Octobris hisce verbis: *Contemporalis* Greg. Turon., *et scholasticissimus Fortunatus, qui plura et frequenter ad eum scripserat hymnum rhythmicæ compositionis pulcherrimum, de isto gloriosissimo martyre composuit, in quo commemorat eum a sancto Clemente destinatum, sicut in Latinorum paginis didicit*, etc. Hunc deinde hymnum edidit primus Jacobus Dubletius, lib. I Antiq., unde alii illum sumpsere; et inter hos Editores Operum sancti Dionysii, Edit. Ven. an 1756. Reperitur et in Vindiciis Areopagiticis P. Laurentii Cozzæ, editis Romæ an. 1702. At Joan. Launoius in dissert. de duobus Dion., cap. 18, negat hunc hymnum esse Fortun., sed rem non evincit, quocirca non dubitavi illum edere sub Fortunati nomine, præsertim cum et stylus, optimus testis, id suadeat.

[c] Lege quæ adnotavimus ad Acta passionis sancti Dionysii, quæ exstant ad calcem Operum Fortun.

Pro Rege colla tradidit :
Dilectionem pectoris,
Cervice cæsa, prodidit.
Magnus sacerdos, qui dabat
Templi sacrata munera.
Fuso beato sanguine,
Est factus ipse victima.
Felix pio de vulnere,
Quæ pœna palmam præbuit!
Qui morte mortem conteris,
Nunc regna cœli possides.
Gloria sit Deo Patri,
Gloria Unigenito,
Una cum sancto Spiritu,
In sempiterna sæcula.

CAPUT XI.

De domno Saturnino [a].

[Sancti Saturnini, primi Tolosæ episcopi, martyrium ac virtutem sepulcri describit.]

Janua celsa poli, terra pulsante, patescit,
Et recipit natos, quos generavit humus.
Admiranda [b] hæc est occasio facta salutis,
Ut de morte sua præmia locis emant.
Saturninus enim cupiens se nectere Christo,
Carnali in habitu noluit esse diu.
Vincula corporei dissolvere [dissolvi] carceris optans,
Plenius ut Domino se sociaret homo.
Tempore maturo cum jam spes esset adulta,
Sumpserunt pretium vota beata suum.
Dumque sacerdotio frueretur in urbe Tolosa,
Et populis Christum panderet esse Deum,
Ostendens verbis, addens miracula factis,
Ut quod sermo daret, consequeretur opus.
Gentiles animas rapiens de fauce tyranni,
Subdebat regi, qui dedit arma sibi.
Sed vitiata malis, et plebs infecta venenis,
Curari effugiens, ægra jacere volens.
Comprendit [c] male sana virum ; ad capitolia duxit,
Atque suo medico vulnera plura dedit.
Pro pietate [d] dolum, pro melle venena rependens,
Contra tutorem noxia bella movet.
Subligat [e] indomiti sanctum et [f] vestigia tauri,
Et stimulat, fieret ne fuga tarda feri.
A Pessima mens hominum, diri nova bestia monstri,
Nec tauri indomiti sufficit ira tibi.
Naturæ rabidæ feritatem adjungere nosti ;
Quod per se nescit, te stimulante, furit [g].
Turba cruenta, nocens, hujus te vulnere perdis [h],
Et si non illi, parcere disce tibi.
Hic [i] ferus, impatiens, mox curva per avia raptus
Passim membra pii fundit in urbe viri.
Tum mulier collegit ovans, et condidit artus,
Sola [j] una famula [miracula] participante sibi.
Hæc fuit insigni rapiendæ causa coronæ,
Gloria martyrii sic celebrata [k] nitet.
Ante sepulcra pii dantur modo dona salutis,
Et corpus lacerum corpora multa fovet.
Dic, ubi, mors inimica, jaces? ubi victa recumbis,
B Quando vides sancti funere vota dari?
Quem [l] male credebas obitu finire salutem,
Dat vitam multis, et tenet ipse suam.
Huc [m] captiva cubas, quæ te regnare putabas,
Invadendo peris, teque furendo necas.
Te tua pœna premit, tua te fera vincula torquent,
Quos dare vis gemitus, ipsa ferendo gemis.
Martyr ovans cœlos retinet, tu livida, tristis,
Mors, inimica tibi Tartara nigra colis.
Florigera nunc sede manet sine fine beatus,
Inter odoratos [n] thure calente [thura adoletque] choros.
Non aliquas metuit placato judice causas,
Præmia sed miles victor habenda petit.
C Digna triumphantem, quæ restat palma, sequetur,
Pro te, Christe, mori est gloria, vita, quies.

CAPUT XII

De Launebode qui ædificavit templum sancti Saturnini.

[Studium suum in ornandis ac celebrandis gestis sanctorum martyrum declarat. Sancti Saturnini martyrium describit. Launebodem, ducem, qui basilicam in ejusdem memoriam, quo loco vinctus a Barbaris fuerat, exstruxerat, nec non ejus uxorem Berethrudem, commendat, quæ in eandem basilicam liberalis exstiterat. Cæteras quoque piissimæ mulieris virtutes commemorat.]

Laudibus humanis reliquorum corda resultent,
At mihi de justis commemorare vacet [o].
D E quibus primum mihi psallat hymnus,
Qui Tolosatem tenuit cathedram,
De gradu summo Capitoliorum
Præcipitatum.
Quem negatorem Jovis ac Minervæ ;
Et crucis Christi bona confitentem
Vinxit ad tauri latus impigati
Plebs furibunda.
Ut per abruptum bove concitato
Spargeret cursus lacerum cadaver,
Cautibus tinctis calida soluti
Pulte cerebri.

[a] Sanctus Saturninus a Greg. Turonensi, l. I Hist. Franc., cap. 28, institutus dicitur Tolosæ episcopus, Decio et Grato coss., id est, anno 250. Quod idem et cl. Ruinart. suffragio suo confirmat, idque ex ipsiusmet Saturnini Actis, quæ sincera existimat. Idem Greg. Turon., lib. I de Gloria martyr., cap. 48, a se ipso discordans, refert : *Saturninum martyrem ab apostolorum discipulis ordinatum in urbem Tolosatium fuisse directum*, in quo tamen vulgi opinionem se sequi satis produnt ea ipsius verba quæ interserit : *ut fertur*.

[b] Unus Cod. Vat., *admirandæ*.

[c] Unus Cod. Vat., *comprehendit*.

[d] In Ven. Edit. post hunc versum *pro pietate*, etc. desiderantur quatuor versus consequentes.

[e] Sancti Saturnini martyrium ita describit Greg. Turon., lib. I de Gloria martyrum, c. 48 : *Qui*, inquiens, *impulsu paganorum, bovis petulci religatus vestigiis per gradus Capitolii præcipitatus, præsentem finivit vitam capitis compage dispersa*. Hinc sic de eodem canit Sidonius, lib. IX, ep. 16.

[f] Edit. Paris., *ad*.

[g] In uno Cod. Vat., *te stimulante facit*.

[h] Edit. Paris., *prodis* ; in marg., *perdis*.

[i] In Codd. Vat., *hinc ferus*. Item Edit. Ven.

[j] Duo Cod. Vat., *una sed famula*.

[k] Edit. Paris., *celebranda*.

[l] Edit. Paris., *quæ*.

[m] In uno, *hic captiva*.

[n] Edit. Paris., *adoratos* ; in marg., *odoratos*.

[o] Edit. Paris., *licet*.

Jam pietatis opus, victores texere libris,
Admonet ingenium, res ratione duplex.
Una quod est habilis [a], de magnis magna fateri,
Nam bona qui reticet, criminis auctor erit.
Altera causa monet, quoniam successus [b] amatur,
Et meliora cupit, qui sua facta legit.
Saturninus enim martyr venerabilis orbi;
Nec latet egregii palma beata viri.
Qui cum Romana properasset ab urbe Tolosam,
Et pia Christicoli semina ferret agri [c],
Tunc vesana cohors, Domini comprehendit amicum,
Instituitque pii membra terenda trahi,
Implicitus tauri pede posteriore pependit,
Tractus in obliquum dilaceratus obit.
Hac ope de terris animam transmisit Olympo;
O felix cujus funere mors moritur.
Sed locus ille quidem, quo sanctus vincula sumpsit.
Nullius templi fultus honore fuit.
Launebodes enim post sæcula longa, ducatum
Dum gerit, instruxit culmina sancta loci.
Quod nullus veniens Romana gente fabrivit,
Hoc vir barbarica [d] ptole peregit opus.
Conjuge cum propria Berethrude [e], clara decore,
Pectore quæ blando clarior ipsa nitet.
Cui genus egregium fulget de stirpe potentum,
Addidit ornatum vir, venerando Deum.
Quæ manibus propriis alimonia digna ministrat,
Pauperibus tribuens se satiare cupit.
Indefessa [f] spem [fidem] Christi per templa requirit,
Jugiter excurrens ad pietatis opus.
Nudos veste tegit, sitienti pocula profert,
Se magis æterno femina fonte replet.
Proficit hoc etiam, quidquid gerit illa marito,
Anxia pro cujus vota salute facit.
Dux meritis in gente sua qui pollet opimis,
Celsus ubique, micans nobilitatis ope.
Sed quamvis altum teneat de stirpe cacumen,
Moribus ipse suos amplificavit avos.
Ergo pari voto maneant in sæcula juncti,
Et micet ambobus consolidatus amor.

[a] Duo Codd. Vat., *habilem*; item Edit. Ven.

[b] Duo Codd. Vatic. cum Ven. Edit., *quoniam succensus amore*. Unus Codex, *quoniam successus amore*.

[c] Edit. Paris., *Christicolis... agris*.

[d] Hoc conjicit Browerus, Launebodem origine Gelicum fuisse, cum non fuerit in more Fortunato Gallos, tunc rerum dominos, barbaros appellare, quin potius eosdem Romanos nominet.

[e] Forsan, *proprio Berethrudes*. Hujusce Berethrudis mentionem facit Greg. Turon., lib. IX Hist. Franc., cap. 35, cujus mors videtur referenda ad annum 14, Regni Childeberti, sive ad annum 589. Narrat ibidem Gregorius, quod eadem moriens : *Filiam suam hæredem instituit, relinquens quæpiam vel monasteriis puellarum, quæ ipsa instituerat, vel ecclesiis, sive basilicis confessorum sanctorum*, quæ optime cum his concordant quæ de illa prædicantur a Fortunato.

[f] Edit. Paris., *indefessa inopes*.

[g] Unus Cod. Vat., *et velut incudo*.

A

CAPUT XIII.

Ad clerum Parisiacum.

[Se jampridem desuesse a scribendi carminibus declarat. Provocatus tamen hoc in laudem cleri Parisiaci carmen elucubrat, ejus ordinem in psalmodiæ assiduitate et peritiam commendans. Laudat vero in primis Germani, antistitis Parisiensis, fidem, pietatem, et in Ecclesia regenda pastoralem diligentiam ac sollicitudinem.]

Cœtus honorifici decus et gradus ordinis ampli,
Quos colo corde, fide, religione patres,
Jam dudum obliti desueto carmine plectri,
Cogitis antiquam me renovare lyram.
En stupidis digitis stimulatis [simulastis] tangere [chordas,
Cum mihi non solito currat in arte manus.
Scabrida nunc resonat mea lingua rubigine verba.
B Exit et incompto raucus ab ore fragor.
Vix dabit in veteri ferrugine cotis acumen,
Aut fumo infecto splendet in aere color.
Sed quia dulcedo pulsans quasi malleus instat,
Et velut incude [g] cura relisa terit.
Pectoris atque mei succendit is ignis caminum [h],
Unde ministratur cordis in arce vapor;
Obsequor hinc, qui me veluti fornace recocto,
Artis ad officium vester adegit amor.
Celsa Parisiaci cleri [i] reverentia pollens,
Ecclesiæ genium [j] gloria, munus, honor.
Carmine Davidico divina poemata pangens,
Cursibus assiduis dulce revolvit [k] opus.
Inde sacerdotes, Leviticus hinc micat ordo,
C Illos canities, hos stola pulchra tegit.
Illis pallor inest, rubor his in vultibus errat,
Et candent rutilis lilia mista rosis
Illi jam senio, sed et hi bene vestibus albent,
Ut placeat summo picta corona Deo.
In medio Germanus adest [l] antistes honore,
Qui regit hinc juvenes, subrigit inde senes [m].
Levitæ preeunt; sequitur gravis ordo ducatum [canentum],
Hos gradiendo movet, hos moderando trahit.
Ipse tamen sensim incedit, velut alter Aaron,
Non de veste nitens, sed pietate placens.
Non lapides [n] coccus cidarim, aurum, purpura, byssus,
Exornant humeros, sed micat alma fides.

[h] Edit. Ven., *igne cacumen*.

D [i] Unus Cod. Vat. et Ven. Edit., *clerus*.

[j] *Ecclesiæ genium*, prave *premium* in Vulgatis Usurpatur *genium* pro *ingenio*, ut animadvertit Brow ad hunc locum.

[k] Edit. Paris., *revolvis*.

[l] Obiit sanctus Germanus an 576, ut constat ex Greg. Tur., l. v, cap. 8, ante quem annum hoc proinde carmen conscriptum fuit.

[m] Unus Cod. Vatic. et Edit. Paris., *subregit inde senes*.

[n] Hugo Menardus, in notis ad l. Sacrament. sancti Gregorii papæ ita emendat hunc versum:

Non lapides, crocus, clarum aurum, purpura, byssus,

ex antiquo Ms. sancti Germani a Pratis, in quo scriptum legitur *cidar.*, sed ei voci eadem scriptura legitur superpositum *clar*, linea vocabulo *cidar* subducta ad erroris notam. Hinc ex *clar* se fecisse refert *clarum*. Edit. Paris., *cidarion*.

Iste satis melior veteri quam lege sacerdos,
Hic quia vera colit, quod prius umbra fuit.
Magna futura putans, præsentia cuncta refellens,
Antea carne carens, quam caro fine ruens.
Sollicitus, quemquam ne devoret ira luporum,
Colligit ad caulas pastor opimus oves.
Assiduis monitis ad pascua salsa [a] vocatus,
Grex vocem agnoscens, currit amore sequax,
Miles ad arma celer, signum mox tinnit in aures,
Erigit excusso membra [b] sopore toro.
Advolat ante alios, mysteria sacra requirens,
Undique quisque suo templa petenda loco.
Flagranti studio populum domus irrigat omnem [c]
Certatimque monent, quis prior ire valet.
Pervigiles noctes ad prima crepuscula jungens
Construit angelicos turba verenda choros.
Gressibus exertis in opus venerabile constans,
Vim factura polo, cantibus arma movet.
Stamina psalterii lyrico modulamine texens,
Versibus orditum, carmen amore trahit.
Hinc puer exiguis [d] attemperat organa cannis,
Inde senex [e] largam ructat ab ore tubam.
Cymbalicæ voces calamis miscentur acutis,
Disparibusque tropis fistula dulce sonat.
Tympana rauca senum puerilis tibia mulcet,
Atque hominum reparant verba canora lyram.
Leniter iste trahit modulos, rapit alacer ille,
Sexus et ætatis sic variatur opus

A Triticeas fruges fervens terit area Christi,
Horrea quando quidem construitura Dei.
Voce Creatoris reminiscens esse beatos,
Quos dominus vigiles [f], dum redit ipse, videt.
In quorum meritis, animo, virtute, fideque,
Tegmine corporeo lumina quanta latent!
Pontificis monitis clerus, plebs psallit, et infans,
Unde labore brevi fruge replendus erit.
Sub duce Germano felix exercitus hic est,
Moses [g] tende manus, et tua castra juva

CAPUT XIV.

De ecclesia Parisiaca.

[Celebrat basilicam Parisiensem, in honorem sanctæ crucis dedicatam, et ejus laudes supra templum Salomonicum extollit. Childeberti regis in eam
B basilicam liberalitatem ac studium commendat.]

Si Salomoniaci memoretur machina templi.
Arte licet par sit, pulchrior ista fide.
Nam quæcunque illic veteris velamine legis,
Clausa fuere prius, hic reserata patent [h].
Floruit illa quidem vario intertexta metallo,
Clarius hic [i] Christi sanguine tincta nitet,
Illam auram, lapides ornarunt, cedrina ligna,
Huic venerabilior de cruce fulget honor.
Constitit illa vetus, ruituro structa [j] talento,
Hæc pretio mundi stat solidata domus.
Splendida [k] marmoreis attollitur aula columnis,
Et quia pura manet, gratia major inest.

(subdit Fortun.) *mirabatur mulier hominem nostro tempore in figura Moysis potuisse conspicere.* Ad hoc
C itaque factum spectare videtur idem Fortunatus (quod et Brow. animadverterat), carmen ad extremum sic concludens:

Moses tende manus, et tua castra juva.

Ed. Paris., *juves;* in marg., *juva.*

[h] Unus Cod. Vat., *reserata placent.*

[i] In Vita sancti Droctovei, ut exstat. sæc. I Bened., sic legitur hic versus:

Claruit hæc Christi sanguine tincta, nitens.

Item in uno Cod. Vat., *clarius hæc Christi.* Edit. Paris., *sanguine cincta.*

[j] Unus Cod. Vat. *ruituro fulta metallo.*

[k] Anonymus auctor Vitæ sancti Droctovei ab. (qui auctor floruisse videtur sæc. IX) ita nobis hujusce basilicæ initia ac structuram describit, num. 8, 9 et 10. Cum rex Childebertus una cum Clotario in Hispaniam exercitum duxisset, ac Cæsaraugustam
D obsidione cinxisset, urbis illius cives, ut calamitatem a se suisque tectis religione propulsarent, qui humanis opibus diffidebant, tunicam sancti Vincentii, martyris Cæsaraugustani, per mœnia circumferre cœperunt, ejus patrocinium adversus hostes, publica illa supplicatione, implorantes. Qua specie perculsi hostes, cum quid ageretur rescissent, atque res ad Childebertum fuisset delata, ille continuo cum exercitu discedendum censuit, ne adversus superos decertare cogeretur. Discessit itaque, stola sancti Vincentii a civibus accepta pro munere. Quam cum Parisios attulisset, basilicam in ejus honorem quam celerrime ædificandam curavit. Idem postea, victo Amalerico, Gothorum rege in Hispania, ex Toletana urbe asportavit *crucem auream pretiosis gemmis redimitam*, eamque in basilicam sancti Vincentii intulit; ex quo titulus *sanctæ Crucis* basilicæ illi adhæsit; quæ nunc sancti Germani, in suburbio Parisiensi, ob conditos illic ejusdem cineres, appellatur.

Ejus vero basilicæ descriptionem ita nobis tradit

[a] Vulgo *pascua salva*, sicut et in Ven. Edit. legitur, et in uno Cod. Vat. Sed *genuinam lectionem*, inquit Brow., *ostendebat Ms. Trev., addito glossemate: Vos estis sal terræ.*

[b] Narrat Fortunatus, in Vita sancti Germani, cap. 12, quod ipse *se frequentibus exercebat vigiliis, inde continuatis macerabat inediis. Pernoctabat algida senecans, per hiemem sustinens dupliciter frigus ætatis, et temporis, quod nec tolerare possent potulenti juvenes.*

[c] Edit. Paris., *omnis.*

[d] Belle hic Fortunatus tenues puerorum voces cannis organorum exiguis comparat, senum vero graviores tubis: quibus permistus suavissimus ad aures concentus resonabat. Hunc eumdem concentum, qui solebat in psalmodia adhiberi, alibi exprimens Fortunatus, lib. III, cap. 6, inquit:

Clerus ecce choris resonat, plebs inde choraulis,
Quisque tuum votum qua solet arte canit.

Pueros ad hunc usum in canendo erudiri solitos ex veteri Ecclesiæ consuetudine, animadvertit Browerus in notis ad hunc locum; idque ex multis, nempe concil. Toletano IV, Aquisgranensi sub Ludovico Pio, et ex Vita Greg. M., apud Joan. Diaconum, lib. II, cap. 6, colligi narrat. Addit quod hujusmodi pueros Victor., lib. III de Vandal. Persec. *appellasse videtur* INFANTULOS, *quos canendi peritos, una cum lectoribus, inter eos confessores celebrat, qui Carthagine relegati cum cæteris clero martyrii palmam deinde adepti sunt.*

[e] Unus Cod. Vat., *inde senis.*

[f] Edit. Paris., *vigilans.*

[g] Unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *Moyses.* Narrat Fortunatus, in Vita sancti Germani, cap. 7, quod cum is in domum Ebronis cujusdam venisset, Anna matrona, ejusdem conjux, exclamavit rem se mirabilem videre; cumque fuisset interrogata a viro quidnam cerneret, respondit: *Ecce beatus Germanus cornuta facie mihi videtur incedere: quod pene vix valeo aut intueri lumine, aut sermone conferre sanctum virum, novo more cornibus radiantem. Consternataque*

Prima capit radios vitreis oculata fenestris,
Artificisque manu [manus] clausit in arce diem.
Cursibus [a] auroræ vaga lux laquearia complet,
Atque suis radiis et [b] sine sole micat.
Hæc [c] prius egregio rex Childebertus [d] amore,
Dona suo populo non moritura dedit.
Totus in affectu [e] divini cultus adhærens,
Ecclesiæ juges [f] amplificavit opes.
Melchisedech noster merito rex atque sacerdos
Complevit laicus religionis opus.
Publica jura regens et celsa palatia servans,
Unica pontificum gloria, norma fuit.
Hinc abiens, illic meritorum vivit honore,
Hic quoque gestorum laude perennis erit.

CAPUT XV.

De baptisterio Moguntiæ.

[Baptisterium a Sidonio, episcopo Moguntiæ, ædificatum, plurimum ad eam rem conferente Berthoara, Theodeberti regis filia, celebrat. Hac occasione nonnulla de Adæ peccato ac baptismi virtute canit juxta Ecclesiæ doctrinam. Postremo ipsius Berthoaræ et Theodeberti Patris laudes adjungit.]

Ardua sacrati baptismatis aula [g] coruscat,
Quo delicta Adæ Christus in amne lavat.
Hic pastore Deo puris grex mergitur undis,
Ne maculata diu vellera gestet ovis.
Traxit origo necem de semine, sed pater orbis
Purgavit medicis crimina mortis aquis.
Hanc tamen antistes Sidonius [h] extulit arcem.
Qui Domini cultum templa novando fovet.
Struxit Berthoaræ [i] voto complente sacerdos,
Quæ decus Ecclesiæ, cordis amore placet.
Catholicæ fidei splendor, pietate coruscans,
Templorum cultrix, prodiga pauperibus.

præfatus auctor, num. 10, cujus verba, quod inde non minimum luminis ad hoc Fortunati carmen illustrandum possit accedere, visum est exscribere, atque hic referre : *Gratia igitur*, inquit, *vivificæ crucis ecclesiam sanctissimi martyris, ubi ipsum cum aliis pretiosissimis ornamentis delegavit Childebertus, in modum crucis ædificare disposuit. Cujus basilicæ opus mirificum describere nobis videtur superfluum, qualiter scilicet distincta fenestris, quibus pretiosissimis marmorum fulta columnis, quove modo crispante camera, compta auratis laquearis, nec non parietes, ut Christi decebat aulam, quo decore nitebant pictura aurei coloris, strato inferius pulchro emblemate pavimenti. Tectum vero ipsius basilicæ coopertum apprime de aurato cupro ære, repercussum solis jubare, sic flammigero rutilabat fulgore, quatenus intuentium aciem reverberaret nimia claritudine. Unde præ nimio decore, non immerito olim ipsa domus per metaphoram*, inaurati Germani *aula vocabatur vulgi ore*. Idem deinde ad majorem eorum quæ narravit fidem profert carmen Fortunati, de quo hic agitur.

Sed Adrianus Valesius, in disp. adversus Launoium de basilicis Galliæ, contendit basilicam Parisiacam de qua hic Fortunatus non esse basilicam sancti Vincentii, cum isthæc basilica semper indicetur sub nomine sancti Vincentii, aut sanctissimæ crucis, non simpliciter ecclesiæ Parisiacæ nomine censeatur. Jam vero quæ de sancta cruce hic narrantur commode, ait, cuicunque alteri basilicæ convenire possunt, in qua honor crucis et religio viget, ac ex redemptionis pretio, *sanguine Christi nitere* vere dici potest, ut a Salamonico templo secernatur. Deinde Fortunatus, inquit, loquitur de ecclesia a Childeberto exstructa, et data populo Parisiaco, cum illa sancti Vincentii extra Parisios posita in suburbanis, non tam populo quam monachis data fuerit, a quibus divinum servitium perageretur. Jam vero Childebertus, etsi exstruxerit basilicam sancti Vincentii et ditaverit, idem tamen an. 17 regni sui (*si regio diplomati*, ait, *fides habetur*) *quædam ecclesiæ Parisiacæ pro mercedis suæ augmento concessit*, ita ut non falso dicatur a Fortun. Childebertum basilicæ illius opes amplificavisse. Postremo citat suæ sententiæ fautores, Jacobum Brolium, et Joannem Tilium, qui ecclesiam Parisiacam a Childeberto exstructam fuisse sentiunt.

Verum haud video qui facile inficiari possimus eam basilicam præcipuo sanctæ Crucis titulo et cultu dedicatam fuisse, cujus honorem ac pretium maxime ex eruce hic repetit Fortunatus, præsertim cum non ita certum sit Parisiacam majorem ecclesiam a Childeberto exstructam fuisse, ut illa fuit certo quæ postea sanctæ Crucis appellata est; ut malim dicere, vel hanc sancti Vincentii basilicam, saltem a Fortunati, nomine ecclesiæ Parisiacæ significatam fuisse, propter ejus celebritatem et amplitudinem, sive ut distingueretur a basilica *sanctæ Crucis* Pictaviensi, quam ex eo quod tali vocabulo indicetur non eam esse sancti Vincentii basilicam. Nec refert quod Childebertus eam monachis tradiderit, ut divinum servitium in ea perageretur, cum propterea, populus ab ejus ingressu et usu non fuerit exclusus.

[a] Unus Cod. Vat., *curribus Auroræ*.

[b] Edit. Paris., *hic*.

[c] Unus Cod. Vat. :
Hic pius egregio rex Childebertus honore.
Unus Cod. Vat., *hæc pius*.

[d] Hic Childebertus Clotarii frater fuit, Clodovei filius. Childebertum egregie laudat Fortunatus in Vita sancti Germani Parisiensis episcopi, cap. 13, ejusque pietatem, et in sublevanda pauperum inopia ardens studium commendat. Ejusdem præterea in tuenda ecclesiastica disciplina sollicitudinem, in templis sive exstruendis, sive ornandis ac ditandis, religionem et liberalitatem, reverentiam in sacerdotes tot monumenta testantur, ut *non facile reperias* (ait Valesius, lib. VIII Rerum Francic.) *cujus pietas et de summis Ecclesiæ rebus sollicitudo multis et magnis experimentis testatior fuerit quam Childeberti*. Minime proinde mirum esse debet eumdem a Fortunato Melchisedechum appellari, sive et regem et sacerdotem, quippe qui et regiam sub una persona dignitatem, et sacerdotalem vigilantiam, ac studium erga res sacras complecteretur. Childebertus in eadem sancti Vincentii basilica inhumatus fuit, ut refert Greg. Turon., lib. IV, Hist. Franc., lib. XX, cujus de tumulo plura vide in Append. Operum Greg. Turon., ubi disseritur de Reg. abb. sancti Germani a Pratis prope Parisios.

[e] In Vita sancti Droct. cujus ad calcem legitur hoc carmen, iste versus sic effertur :
Totus in affectum divini cultus inhærens.

[f] Ibid., *ecclesiæ viles*.

[g] Vide quæ diximus in notis ad carmen. 15 lib. I.

[h] Exstat lib. IX, cap. 9, carmen Fortunati ad hunc Sidonium, episcopum Moguntinum, in quo ejus religionem ac largitatem in pauperes egregie laudat. Ejusdem vero studium in templis restaurandis, quæ in ruinis Moguntiæ diruta jacebant, ostendit his versibus :
Templa vetusta novans, specioso fulta decore.

[i] Theodebertus duas uxores habuit, Deuteriam et Wisigardem. Deuteria filiam suam (quam eadem verisimiliter ex alio viro pepererat, antequam nuberet Theodeberto), plaustro impositam, e ponte in torrentem dejecit, ne rex, ejus illectus pulchritudine, sibi eamdem aliquando ad nuptias appeteret. Porro Theodebertus repudiata Deuteria, Wisigardem, quam antea jam sibi desponsam habuerat, duxit uxorem; e qua dicendum videtur Berthoaram, de qua hic sermo est, suscepisse.

Seminat, unde metat fruges, spargendo [a] recondens.
Terrenis opibus non moritura parat.
Filia digna patri, te, Theodeberte [b], reformans,
Rexisti patriam qui pietate patris.
Et comitante fide revocasti ex hoste [c] triumphos,
Sed capti pretio mox rediere tuo.
Ecclesiæ fultor, laus regni [d], pastor egentum.
Cura sacerdotum, promptus ad omne bonum.
Cujus dulce jugum nullus gemuisse fatetur,
Vivis adhuc meritis rex in amore tuis.

CAPUT XVI.

De basilica sancti Georgii.

[Sancti Georgii martyris basilicam, a Sidonio item episcopo ædificatam, commemorat, ejusque martyris gloriam et celebrem in Occidente memoriam commendat.]

Martyris egregii pollens micat aula Georgi [e],
Cujus in hunc mundum spargitur altus honor.
Carcere, cæde, fame, vinclis, site, frigore, flammis
Confessus Christum, duxit ad astra caput.
Qui virtute potens Orientis in axe sepultus,
Ecce sub occiduo cardine præbet opem
Ergo memento preces et reddere dona, [f] viator,
Obtinet hic meritis quod petit alma fides.
Condidit antistes Sidonius ista decenter,
Proficiant animæ quæ nova templa suæ.

CAPUT XVII.

De oratorio Trasarici [Trisarici, Traserici].

[Templum, sive oratorium a Trasarico in honorem sanctorum Petri et Pauli, sancti Martini Turonensis et sancti Remedii locatum, carmine prosequitur.]

Lucida perspicui nituerunt limina templi,
Quo [g] capit haud dubiam spem veneranda fides.
Hæc est aula Petri, cœlos qui clave catenat,
Substitit et pelagus [h] quo gradiente lapis.
Sedibus his habitat Paulus, tuba gentibus una,
Et qui prædo prius, hic modo præco manet.
Martini domus est, Christum qui vestit egentem,
Regem tiro tegens, et homo jure Deum.
Ecce sacerdotis sacri micat aula Remedi [i],
Qui tenebras mundi liquit, et astra tenet.
Cultor opime Dei, Templum, Trasarice [j], locasti,
Has cui persolvis, reddit [k] amator opes.

CAPUT XVIII.

De sanctis Agaunensibus [l].

[Sancti Mauricii et sociorum ejus triumphum canit hoc carmine Fortunatus.

Turbine sub mundi cum persequerentur [m] iniqui,
Christicolasque daret sæva procella neci :
Frigore depulso, succendens corda, peregit,
Rupibus in gelidis fervida bella fides.
Quo, pie Maurici, ductor [n] legionis opimæ,
Traxisti fortes subdere colla viros.
Quos [o] positis gladiis armarent [p] dogmata Pauli,
Nomine pro Christi dulcius esse mori.
Pectore belligero poterant qui vincere ferro,
Invitant jugulis vulnera chara suis.
Hortantes se clade [q] sua sic ire sub astra,
Alter in alterius cæde natavit heros [r];
quique Sirmium, Pannoniæ caput, tenebat, postea a Theoderico, Italiæ rege, devictus. Hinc conjici potest qua ex gente esset Trasaricus, de quo hic Fortunatus. Edit. Paris., *Trasaicum* habet semper.

[a] Edit. Paris., *se arcendo.*

[b] Theodebertum præclare laudat Greg. Turon. lib. III, Hist. Franc., cap. 25, his verbis : *Erat regnum cum justitia regens, sacerdotes venerans, ecclesias munerans, pauperes relevans, et multa multis beneficia pia ac dulcissima accommodans voluntate. Omne tributum, quod fisco suo ab ecclesiis, in Arvernis sitis, reddebatur, clementer indulsit.* Idem tamen non reticet ipsius vitia in lib. de Vitis Patrum, cap. 17.

[c] Idem Theodebertus pluribus victoriis nobilitatus est, vir in bellis gerendis felicissimus. Forte hoc loco Venantius eam expeditionem spectat qua Theodebertus ipse a Patre suo Theoderico adversus Gothos missus est : qui, cum post Clodovei obitum multa repetissent quæ eodem regnante amiserant, victi a Theodeberto ac superati sunt ; cumque majorem se iisdem cladem illaturum, nisi cessissent, fuisset minitatus, ultro ejusdem imperio sese subdidere, ut narrat Gregor. Turon., lib. III, Hist. Franc., cap. 21.

[d] In Cod. Vat. et Ven. Edit., *laus regum.* In uno Cod. Vat., *taus regnum*, f. *regum.*

[e] Sanctus Georgius passus refertur an. 284, quo anno in Chronico Alexandrino seu Paschali, passus dicitur sub Carino II et Numeriano coss. Alii malunt sub Decio. Vide Ruin., in notis ad Greg. Turon. lib. I de Gloria martyr, cap. 101.

[f] Unus Cod. Vat., *vota viator.*

[g] Unus Cod. Vat., *quod capit.*

[h] Edit. Ven., *Pelagi.* Unus Cod. Vat., *pelagis quo gradiente lacus.*

[i] Sanctus Remedius idem est ac sanctus Remigius, episcopus Rhemensis, cujus Vitam scripsit inter cæteros Hincmarus, ejusdem successor in sede Rhemensi sæculo IX. Obiit sanctus Remigius an. 533, cum annos LXX circiter sedisset. Vide infra ejus Vitam scriptam a Fortun.

[j] Ab Ennodio in Panegyr. regis Theoderici mentio fit cujusdam Trasarici, qui rex Gepidarum fuit,

[l] Sanctus Mauritius, et socii, dicti legionis *Felicis*, seu *Thebææ* milites, passi sunt anno 286, sub Maximiano. Eorum martyrium a sancto Eucherio, episcopo Lugdunensi descriptum, edidit cl. Ruin., inter Acta sincera martyrum, pag. 274, Edit. Amsteledami an. 1713, ex officina Wetsteniana. Idem Agaunenses appellati sunt ex loco in quo sunt passi. Agauni quippe, quod oppidum in Alpibus est prope Rhodani fluenta, Christum confessi, martyrio coronati sunt, cum quidem Maximianus, Bagaudarum motus conatusque repressurus in Gallia, eam legionem illuc accivisset. Sigismundus, Burgundiæ rex, Agauni basilicam exstruendam curavit in memoriam martyrum, et monasterium psallentium assidue monachorum instituit anno 516 circiter, ut legere est apud Greg. Turon., lib. III Hist. Franc., c. 5. Idem confirmat lib. I de Gloria martyrum, cap. 75.

Sanctus Eucherius situm Agauni ita describit : *Acaunus sexaginta ferme millibus a Genavensi urbe abest, quatuordecim vero millibus distat a capite Lemanni lacus, quem influit Rhodanus. Locus ipse jam inter Alpina juga in valle situs est ; ad quem pergentibus difficili transitu asperum, atque arctum iter panditur... evictis transmissisque angustiarum faucibus subito nec exiguus inter montium rupes campus aperitur in quo legio Sancta consederat.*

[m] Unus Cod. Vatic., *cum persequebantur*

[n] Unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *cum doctor legionis.*

[o] Edit. Paris. :

Queis positis gladiis, sunt arma edogmate Pauli.

[p] Unus Cod. Vat., *armassent.*

[q] Edit. Paris., *cæde.*

[r] Edit. Paris., *erus*

Adjuvit [a] rapidas Rhodani fons sanguinis undas,
Tinxit [b] et Alpinas ira cruenta nives.
Tali fine polos felix exercitus intrans,
Junctus apostolicis plaudit honore choris.
Cingitur [c] angelico super astra beata senatu,
Mors fuit unde prius, lux fovet inde viros.
Ecce triumphantum ductor [d] fortissime tecum,
Quatuor • hic procerum pignora sancta jacent [e].
Sub luteo tumulo latitat cœleste talentum,
Divitiasque Dei vilis arena tegit.
Qui faciant sacrum paradisi crescere censum,
Hæredes Domini luce perenni dati.
Sidereo chorus iste throno cum carne locandus,
Cum veniet judex, arbiter orbis erit.
Sic pia turba simul, festinans cernere Christum,
Ut cœlos peteret, de nece fecit iter.
Fortunatus enim per fulgida dona Tonantis,
Ne tenebris crucier, quæso, feratis opem.

CAPUT XIX.

De sancto Hilario.

[Sancti Hilarii Pictaviensis episcopi in defendenda adversus Arianos catholica de Filii divinitate doctrina et exsilio pro ea tolerando constantiam laudat hoc carmine.]

Si Hilarium quæris quis sit [g], cognoscere, lector,
Allobroges [h] referunt Pictaviis genitum [i].
Cum populum regeret divina mente sacerdos,
Servabat legis fœdera, sollicitus.
Improbus ut vidit plebes quod scinderet error,
Græcorum [j] virus protulit in medium.
Vipereo promunt semper qui ex corde venena,
Filius ut dicant quia est creatura [k] Dei.
Queis magis auxilium præstat sapientia mundi,
De ingenito genitum quæ negat esse Deum.
Quam male complexus, cupiens calcare prophetas,
Arius infelix, cum retinet, crepuit [l].
Egregius doctor, veterum monimenta secutus,
Quem Stephanus vidit, comprobat esse Deum.
Victus [m] amore Dei, contempto principe [n] mundi,
Intemerata fides pertulit exsilium.
In Patre [o], qui omnipotens Deus est, cognoscere
Divinis tantum vocibus insinuat. [Natum,
Perpetuum lumen Christum, Dominumque Deumque,
Bissenis [p] populos edocet esse libris.

CAPUT XX.

De sancto Medardo [q] episcopo.

[Sancti Medardi, episcopi Noviomensis, sanctitatem vitæ ac sæculi fugam hoc carmine celebrat : item miracula percenset, quibus ejusdem pietas inclaruerat ; postremo commemorat basilicam quam in ejusdem memoriam, a Clotario cœptam exædificari, Sigibertus compleverat.]

Inter Christicolas, quos actio vexit in astra [r],
Pars tibi pro meritis magna, Medarde, patet.
Qui sic vixisti terrenis hospes in oris,
Ut cœlum patriam crederis [s] esse tuam.

[a] Edit. Ven., *audivit* corr.

[b] Ibid., *traxit*.

[c] Unus Cod. Vat. :

Cingitur angelico pius exercitus astra beata senatus,

mendosissime. Edit. Paris. :

Cingitur angelico virtus trabeata senatu.

[d] Ibid., *doctor fortissime*.

[e] Tres videlicet præcipui pissimæ hujusce legionis duces, seu præfecti numerantur, Mauricius, Exuperius, et Candidus. Mauricius primecerius erat ejusdem legionis, quæ dignitas proxima erat loco tribuni militum. Exuperius erat campiductor ; et Candidus, senator militum, ut ibidem narrat Eucherius. Victor vero, qui quarto loco adnumerari solet, nec præfectus, nec miles illius legionis erat, sed alterius legionis miles veteranus ; qui cum casu illac transisset, ubi milites Maximiani epulabantur læti martyrum spoliis, noluit invitatus convesci ; unde agnitus Christianus, ibidem interfectus est.

[f] In basilica etiam Turonica, quam a se renovatam narrat Greg. Turon., lib. x Hist. Franc., cap. 31, sanctorum Agaunensium sacra lipsana servabantur : quæ forte dicendus hoc carmine celebrasse Fortunatus pro illa quæ ipsum et Gregorium Turon. intererat necessitudine.

[g] Unus Cod. Vat., *qui sit*.

[h] Allobroges erant populi qui cis Rhodani ripam habitabant ad Luram montem, et Lemanum lacum, ut refert Brow. Hi passim pro Gallis sumuntur.

[i] Sanctum Hilarium Pictavis natum tradit Fortunatus et alibi suis in carminibus. Ita l. VIII, c. 1, de se ipso loquens, inquit :

Pictavis residens, qua sanctus Hilarius olim
Natus in urbe fuit, notus in orbe Pater.

Item Hieron., in præfat. ad Paulam, et Eustochium, lib. II Comment. in Epist. ad Gal.

[j] Duo Codd. Vat., *Græcorumque viros*.

[k] Unus Cod. Vat., *ut dicant, est creatura*. Fortunatus ut Arianorum de Filio Dei perversum dogma exprimat, metricarum legum obliviscitur, corripiens primum *a* in voce *creatura*. Præclare advertit Browerus, male a Fabricio pro *creatura* poni *genitura*, ut stet metri ratio cum hoc vocabulum non magis Arianorum sententiam quam Catholicorum referat. Ac profecto Fortunatus ipse paulo post alt :

Queis (Arianis) magis auxilium præstat sapientia mundi,
De ingenito genitum quæ negat esse Deum.

Volebant scilicet Ariani, ut ait Severus Sulpicius, lib. II Histor., *ex nihilo in substantiam novam, atque alteram factum Dominum novum alterumque ; fuisse autem tempus quo Filius non fuisset*.

[l] Effusis scilicet inter egerendum visceribus, ut notissimum est.

[m] Duo Codd. Vat., *victus* amore.

[n] Hic fuit Constantius, Magni Constantini filius, Arianorum fautor, sub quo in exsilium actus sanctus Hilarius est, ac relegatus in Phrygiam, ut narrat Sulpicius lib. II Hist.

[o] Unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *in Patre quique potens*. In alio in *patre quisque potentem Deus* corr.

[p] Sanctus Hieronym., in epistola 83, quæ est ad Magnum, oratorem urbis Romæ, scribit de Hilario : *Hilarius meorum confessor temporum, et episcopus, duodecim. Quintiliani libros et stylo imitatus est, et numero.*

[q] Sanctus Medardus Viromandensis episcopus creatus fuit, ut diserte docet Fortunatus in ejus Vita, num. 9. Sed is postea episcopalem sedem transtulit Noviomum, ut narratur in Vita ejusdem, a Radbodo episcopo Noviomensi et Tornacensi conscripta, quæ exstat tertio loco apud Bolland. ad diem 8 Junii, ubi et causa illius translationis fuse describitur.

[r] Tres Codd. Vat. et Ven. Edit., *in astris* ; apud Bolland., *in auras*.

[s] Unus Cod. Vat., *ut cœlos patriam redderes*. Edit Ven., *ut cœlum patria creditur esse tua*. Alius Cod. Vat., *redderis esse*.

Exsilium tibi mundus erat, cœnosa caventi,
Et modo, te gaudet cive manente polus.
Exutus tenebris, vestitus tegmine lucis,
Post obitum [a] frueris liberiore die.
De tellure satus, factus possessor Olympi,
Et matrem linquens [b] cum patre, læta tenes.
Humani victor vitii, super astra triumphas,
Atque cremans carnem, das animæ requiem.
Te inter mundanos vepres gradiente, fatemur,
Calcatis spinis, promeruisse rosas.
Flore refectus [c] ager, suaves tibi fundit [d] odores,
Balsama, thura replent, quæ paradisus habet.
Cauta per angustum figens vestigia callem,
Sic dedit arcta tibi semita lucis iter.
Lata voluptatum via, quæ submergit Averno,
Dulcia carnis alens, mortis amara parat.
Hoc nunquam sacros flexisti tramite gressus,
Nec potuere tuos prava tenere pedes.
Durum iter ad laudes, gravior [e] via ducit in altum :
Quo labor est potior, gloria major erit.
Quæ prius incipiam sacri miracula facti,
Cum quidquid facias, omnia prima micent?
Dum fuit [fugit] ad superos humano in corpore vita,
Ex oculis fugiens lux tibi cordis erat.
Si cæcus venit, rapuit palpando salutem,
In mediis tenebris fulsit aperta dies.
Qui voluit furti causas penetrare latentes [f],
Te religante, sedet; te reserante fugit.
Fur sine perfecto [g] voto deceptus inani,
Omnia restituens crimina fraudis habet.
Nam semel ut molles carpserunt [h] palmitis uvas,
Non valuere gradus inde referre foras [foris].
Nec potuit raptor pedibus subducere prædam,
Raptori abduxit sed sua præda pedes.
Ergo [i] suis laqueis cœpit miser esse ligatus,
Venerat ut caperat, captus at [j] ipse fuit.
Nec tetigit mustum, sed iniqua mente rotatur,
Antea quam biberet, ebria turba jacet.
Incœpit servare magis quam [k] ferre racemos,
Et datus est custos, qui cupit esse rapax.
Donec, sancte, tuis verbis tu jussisses abire,
Ut furtum impleret, doctus ab hoste redit.

A Quæ manet hæc animi pietas, sanctissime præsul,
Lædentem auxilio qui facis ire tuo?
Tintinnum [l] rapit alter inops, magis improbus ille [m],
Qui jumentorum colla tenere solet.
Absconditque sinu, fœno præcludit hiatum,
Et tenet ipse manu, ne manifestet opus.
Te veniente, sacer, causas patefecit opertas,
Tinnitu incipiens jam quasi furta loqui.
Nil valet abscondi, nil claudi, nilve teneri,
Facundo strepitu prodidit omne malum.
Pandebat propriam veluti sub judice causam,
Nil de fure timens liberiore sono.
Indicat, accusat, convincit, damnat, acerbat :
Te præsente tamen, non licet esse reum.
Absolvis furem, solitæ [n] pietatis amore,
B Addens et monitus, cautus ut intret iter.
Præcipiens querulam secum portare rapinam,
Ne vacua tristis spe remearet inops.
Hinc tamen, ut potero, cum raptus ab urbe [o] fuisses,
Quæ dederis populis signa verenda, loquar.
Cum pia composito veherentur membra feretro,
Subtractum meruit cæcus habere diem.
Anxius ille sacra lumen suscepit ab umbra,
Et tua mors, illi lucis origo fuit.
Dumque sepulcra darent, oculi redière sepulti,
Et sopor ille tuus, hunc vigilare facit.
Cum fugis a mundo, datur illi lumine mundus,
Te linquente diem, hunc fugiunt tenebræ.
Antiqui vultus lucem stupuere modernam,
Et veteri fabricæ prima fenestra venit.
C Compedibus [p] validis, alter, manicisque ligatus,
Mox tetigit templum [q] ferrea vincla cadunt.
Tam grave fragmentum, dolor est vel cernere pœnam,
Pondera tot miseros sustinuisse pedes.
Si connexa forent, elephantem [r] solvere possent,
Nec poterat rigidos ipse movere gradus.
Non minus est illi, quæ, subvertente procella,
Littoribus Libycis anchora fracta jacet.
Pœna quidem gravior cecidit crescente triumpho ;
Vincere rem sævam gloria major erat.
Non habuit tot vincla pati miser ille, ligatus,
Sed tua quo virtus plus mereretur opus.

[a] Sancti Medardi obitum Cointius refert ad an. 545. Valesius, ad an. 560. Lege Cointium, ad an. 545, num. 9, ubi causam affert harum discriminis sententiarum, et suam confirmat.

[b] Non dubito quin interpungendum sit post *et matrem linquens*, ut sensus sit : Medardum terram, de qua satus fuerat, linquendo, cum Patre Deo *læta tenere*. Loquitur enim Fortun. de ejus statu post obitum.

[c] Apud Boll., *flore refertus*.

[d] Unus Cod., *infundit odores* corr.

[e] Edit. Ven., *grave temet ducit in altum*.

[f] Apud Bolland., *furti causa penetrare latenter*. Quam lectionem probo.

[g] Ibid., *sine profectu* ; item in uno Cod. Vatic.

[h] Fortunatus, in Vita sancti Medardi unum tantummodo furem ejusdem vineam ingressum fuisse narrat. Quod ergo postea refert : *ebria turba jacet*, poetico more locutus fuisse censendus est.

[i] Edit. Paris., *ecce*.

[j] Edit. Ven., *captus ipse*.

[k] In uno Cod. Vat., *quam auferre racemos*.

[l] Narrat Radbodus in Vita sancti Medardi, cap. 2, furem illum non solum tintinnabulum, sed etiam pecus, seu taurum abduxisse, et tinnitu divinitus D fuisse proditum.

[m] Bolland. corrigunt : *magis improbus, illum*.

[n] In uno Codd. Vatic., *tantæ* pietatis *amore*.

[o] Edit. Ven., *ab orbe*.

[p] S. Greg. Turon., lib. IV Hist. Franc., cap. 19, refert, ad sancti Medardi sepulcrum catenas, atque compedes disruptos jacuisse, *quæ usque hodie*, ait, *in testimonium virtutis ejus, ad ipsum beati sepulcrum reservantur*. Et lib. V, cap. 5, narrat de quodam Modesto fabro, qui innocens tenebatur in carcere inter duos custodes, vinctus catenis, et compedibus; et is, implorato sancti Medardi patrocinio, repente confractis vinculis, et ostio reserato, liber solutusque evasit.

[q] In uno Cod. Vat., *mox ut tetigit peplum* corr. Edit. Paris., pariter, *ut tetigit*.

[r] Bolland. corrigunt *elephas nec solvere posset*. In uno Cod. Vatic., *elephantem nec solvere possent*; forsan *elephas nec solvere posset*.

Cum solidarentur, non sic strepuere catenæ,
Ceu tinniverunt, cum crepuere feræ [a].
Quæ fuit illa prius nimiis male vincta catenis,
Jam tibi qui solvis, libera dextra favet.
Lignea vincla gerens alter confugit ad aulam,
Quæ simili merito scissa repente cadunt.
Nec mora, vix tetigit sacrati [b] limina templi,
Fit tonitrus [c] cœlis, arma ferendo tibi.
Grandia divisi ceciderunt pondera ligni,
Et qui gessit onus, corruit ipse simul.
Expavit subito de libertate recepta,
Atque magis timuit, quando solutus erat.
Quæ ratio fuerit, cecidit cur pronus in arvis,
Gaudia magna quidem sæpe timere solent.
Dum [d] stupet, unde salus laceris est reddita plantis.
Admirante animo, membra soluta fluunt.
Inde vetus mulier, pariter nascente periclo,
Vulnere naturæ mortua membra tulit.
Inclusos digitos [e], morbo numerante, tenebat,
Nec poterat ducto [f] pollice fila dare.
Secum nata quidem, sed non sua dextra pependit,
Corpore juncta suo res aliena fuit.
Tempore sed tardo est, cum jam spes fracta jaceret,
Ante tuos tumulos [g] vivificata manus.
Sic inopinatum commendat gratia votum,
Desperata salus dulcior esse solet.
Mobilis ergo venit digitis torpentibus humor
Et dispensatus fluxit in ungue vigor.
Arida nervorum sese junctura tetendit,
Agnovitque suum vena soluta locum.
Apta ministeriis incœpit palma moveri,
Servitium discens, libera dextra fuit.
Nec tantum profugos pietas tua reddidit artus,
Reddidit et victum, pensa trahente manu.
Eripuisti aliam simili de peste puellam,
Membraque restituens plus animæ tribuis.

[a] Edit. Ven., *cum crepuere fores*. Boll., *feræ*.

[b] Auctor Vitæ sancti Medardi quæ secundo loco ponitur a Bolland., Suessionensis, sæculi IX, ita refert hoc factum, cap. 2, n. 17 : *Ut ergo sacræ Ædis limina fide afflatus attigit* (vinctus ligneis vinculis), *repentino fragore, uno eodemque momento, et cælum intonuit, et vasta compedum vincula dirupta longe dissiliunt. Homo peroptatæ redditus libertati, stupore attonitus, solo prosternitur.*

[c] Bolland., *fit tonitru in cælis.*

[d] In uno Cod. Vat., *cum* stupet.

[e] Boll. restituit :

Inclusos digito morbos numerante tenebat,

scilicet digitus numerans idem est atque index.

[f] In uno Cod. Vat., *docto pollice.*

[g] Edit. Paris, *tuum tumulum.*

[h] Hæc puella nimirum, quæ nuptiis destinata fuerat, sanctimonialis facta, ac postea abbatissæ, ut videtur, adepta gradum, uteri sterilitatem fecundiore ac feliciori sobole, partis Christo virginibus, compensavit. Bol., *thalamis Christi.* Ed. Par., *thalamo.*

[i] Bolland., *deperdit onusti.*

[j] In uno Cod. Vat., *natum quæ non habuit.* Edit. Paris., pariter, *quæ.*

[k] Duo Codd. Vat. et Boll., *Infantia parvæ.*

[l] Ibid., *miseræ.*

[m] Edit. Paris., *longaque nox.*

A Desponsata viro, mortali lege, jacebat,
Nunc thalamis [h] Christo virgo dicata micat.
Sponsa quidem radiat cum virginitate modesta,
Spe meliore fruens, nupta tenenda polis.
Nec fructus uteri sterilis deperdit honesti [i],
Flore pudicitiæ mater habenda placet.
Acquirit cunctos, natum quoque [j] non habet unum,
Progeniemque sibi gignit amore Dei.
Inde pari morbo deflenda infantia parva [k],
In lucem veniens membra necata trahit,
Mors et origo simul misero [l] processit ab alvo,
Exstinctam generans mater anhela manum.
Commendata tuo rediit medicata sepulcro,
Quod de matre perit, de tumulo recipit.
Dum jacet alter inops, visu caligine clauso,
B Cæcus, nec misero lumine lumen erat.
Longa nocte [m] oculos, quarto jam mense, premebat,
In luce [n] obscurus ; vivus, imago necis.
Vocibus hunc medicis [o] monuisti tempore somni,
Tenderet ut velox ad tua templa gradum.
Mox veniente die, sed non sibi forfice pressa
Enituit [p] Christi vertice tonsus oves.
Detrahit hic [q] crines, nitidos ut haberet ocellos,
Et mercante coma, munera lucis emat.
Qui titubante gradu, tractus pervenit ad aulam,
Per biduum recubans ante sepulcra fuit,
Tertia lux rediens nocturnas solverat umbras,
Et cæco occurrit sic revocata dies.
Undique linitæ [r] cecidere a fronte tenebræ,
Sanguinis unda rigat, luminis atra lavat.
C Sicca lucerna novo flagrante refulsit olivo,
Obtinuitque suum lux peregrina locum.
Quid referam [s], mutis qui verbo, verba dedisti?
Quod gravat, ejiciens, quod juvat, omne locans [t].
Cuncta nec enumero, tua me præconia vincunt,
Et si non potui, velle fuisse vide.
En tua templa [u] colit nimio Sigebertus, amore [v],
Insistens operi, promptus amore tui,

Edit. Ven., *in lucem.*

[o] In uno Cod. Vat., *vocibus hunc medici.*

[p] Hunc versum, qui sic antea legebatur,

Enituit Christi vertice tonsa comis,

restituit Brow. vetustissimi Exempl. Antuerpiens. ope, in quo legebatur :

Enituit Christi vertice tonsus oves.

D Quam lectionem habent et Codd. Vat. *Oves* autem pro *ovis* ponitur, ut *apes* et *apis* dicitur. Bollandistæ legunt *tonsus homo.*

Porro hic Fortunatus indicare videtur cæco illi in somno, non hominis manu, sed opera divina, comam detonsam fuisse, quo facto monachus aut clericus divinitus designabatur; et illud tanquam pignus recipiendi postea visus accepit.

[q] In uno Cod. Vat., *detrahit hinc.*

[r] Edit. Ven. et 1 Cod. Vat., *limatæ.* Boll., *limata.*

[s] Unus Cod. Vatic., *quid multis referam.*

[t] Ibid. et Edit. Paris., *omne locas.*

[u] Clotarius, cum sanctum Medardum Noviomi ægrum jacere audisset, illuc venit, ut eum inviseret;

[v] Bolland. legendum putant *honore*, ne hæc vox *amore* sæpius repetatur, atque ut templi decor declaretur.

Culmina [a] custodi, qui templum in culmine duxit,
Protege pro meritis, qui tibi tecta dedit,
Hæc, pie [b], pauca ferens ego Fortunatus amore,
Auxilium posco, da mihi vota, precor.

CAPUT XXI.

De sancto Martiali [c] episcopo Lemovicino.

[Sancti Martialis, primi Lemovicini episcopi, egregia merita canit, et iisdem celebrandis nullam parem linguam aut calamum esse profitetur.]

Christe [*F.* Christus] principium, finis, lux est, via [Christus,
Nomine cujus in almifico, semperque beato,
Martiali [d] resonant hic sanctissima gesta.

A Quis hominum digne valeat doctissimus unquam,
Quanti sit meriti præclarus apostolus iste,
Dicere vel prosa, vel pulchri carmine metri,
Quo saltem modicis decoretur pagina verbis?
Tullius atque Maro veniant : sit lingua [e] facunda.
Versibus aut currens, aut prosæ vellera texens [f],
Non tua, sancte Pater, poterit depromere gesta.
Tellus te Romana, quibus te Gallica tellus
Post Petrum recolunt juniorem [g] parte secunda,
Cum Petro recolunt æqualem forte priori.
Benjamita tribus te gessit sanguine claro.
Urbs te sic retinet Lemovica corpore sancto.
Hinc tibi sit, Rex magne Deus, laus, gloria, Christe,
hriste caput, finisque cluens, pax, lux, via, Christe.

ret.; petiitque ut corpus ejus post obitum Suessionas deportare, atque ea in urbe humare sibi liceret. Venia impetrata, Clotarius mortui corpus magna cum pompa et apparatu Suessionas transtulit ; atque interea tugurio vimineo supra ejusdem tumulum exstructo, regia munificentia ac liberalitate insignis Basilica inædificari cœpit : quam cum Clotarius morte occupatus absolvere non potuisset, Sigibertus pari studio ac religione in culmen adduxit. Id porro non ante contigisse videtur quam Sigibertus, in Chilpericum fratrem arma movens, Suessionas, sedem regni Chilperici, occupavit, ac in suam ditionem redegit, quod contigit ad an. 564. Lege Vitas sancti Medardi apud Bolland., in quibus sancti Medardi translatio Suessionas fuse describitur.

Suessio porro urbs erat apud Axonam fluvium, in Belgica olim Secunda. In ea et Clotarius, et, ipso vita functo, Chilpericus regiam sedem habuerunt.

[a] Edit. Ven. et Boll. *culmine custodi.* Iidem carpunt Velserum, qui legendum putat, *huic requiem præsta*, cum requies adhuc vivis non sit precanda.

[b] Boll., *hæc perpauca.*

[c] Hoc poema Fortunati de sancto Martiali proferimus ex Codice 3 Plutei XX Bibliothecæ Laurentianæ membranaceo sæculi XII ineuntis, continente Passionale sanctorum exscriptum in quo hunc titulum præfert : *Versus Fortunati in vita sanctissimi Martialis, apostoli Christi.* Hoc ipsum poema ante nos ediderunt Romæ Auct. Anecd. Edit., an. 1783, vol. IV, p. 433.

[d] Sancti Martialis in Gallias missionem refert Greg. Turon., lib. I Hist., cap. 28, ad an. 250, sub Decio scilicet et Grato coss. Idem, lib. de Gloria conf., c. 27, ait : *Quod sanctus Martialis episcopus, a Romanis missus episcopus, in urbe Lemovicina prædicare exorsus est ; eversisque simulacrorum ritibus, repleta jam credulitate Dei urbe, migravit a sæculo.* Ipsius Acta, quæ circumferuntur, et epistolæ ab eo scriptæ, nullius auctoritatis a cl. Ruinart habentur.

[e] Addidimus vocem *facunda* ducti initiis litterarum quæ erant in Codice, quamvis maluissemus ponere *diserta*, cum prima syllaba in voce *facunda* longa sit, quæ deberet brevis esse ut metrum staret. Id tamen minus religiose in eo poeta attendendum duximus, qui, uti alibi adnotavimus, ea sæpe corripuit quæ erant producenda, quæque corripienda erant produxit. — Eodem ipso in carmine, vers. 15, posuimus *sic* ; vel alteræ tamen placet lectio, *hic*, præsertim cum Fortunatus litteram *h* sæpe habeat instar fortis consonantis, ut adnotavimus ad cap. 21, lib. I.

[f] Ms., *nulla retexens.*

[g] Scilicet Petro juniorem ætate, et prærogativa apostolatus ; æqualem vero forte priori, quod ejusdem cum ipso particeps gloriæ.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad Euphronium [a] episcopum Turonensem.

[Acceptis ab Euphronio litteris, qua inde lætitia affectus fuerit, ostendit suam erga eumdem observantiam, et grati animi sensum declarat; miram ejusdem in demisse sentiendo de se ac suis virtutem extollit, et ad extremum ejus se precibus commendat.]

Domino sancto et meritis apostolico, domno et duplici Patri, Euphronio papæ, Fortunatus.

Ante paucorum dierum volubilitate [b] transcursa, deferente præsentium [c] portitore [d] venerabilis eius vestri salutare colloquium, a me [e] cœlesti pro munere significo fuisse præceptum ; quod ea aviditate, teste rerum Creatore, complexus sum, qua et vestrum piissimum animum circa meam humilitatem jugiter approbavi profusum, et me supplicem multis repletum [f] beneficiis [g] agnosco devotum. Qui, quamvis in altera commorer civitate, novit Deus quia vobis absens sum tantummodo loco, non animo ; et quocunque [ubicunque] fuero, intra me vos clausos

[a] Sanctus Euphronius, decessor Gregorii in sede Turonensi fuit, vir ex senatorio genere, sed in primis egregia pietate ac religione clarissimus. Nepos fuerat sancti Gregorii episcopi Lingonensis, de quo Greg. Turon., lib. de Vitis Patrum, cap. 7. Obiit sanctus Euphronius anno 12 regis Sigiberti, sive anno 573, ut refert Gregorius, lib. II de Miraculis sancti Martini, cap. 1. Is decimus octavus Turonensis Ecclesiæ episcopus ponitur ab ipso Greg., l. X Historiæ Franc., c. 31. Decessit septuagenarius, cum annos XVII sedisset.

[b] Edit. Ven., *volubilitatem transcursam deferentem.*

[c] Edit. Paris., litterarum præsentium.

[d] Unus Cod. Vat. et Ven. Edit., *portitorem.*

[e] In uno Cod. Vat., *humana cœlesti pro munere.*

[f] Unus Cod. Vat., *multis repletum copiosum ;* forsan, *copiose.*

[g] Cum primum Fortunatus Turones venit ad sepulcrum sancti Martini, sedebat Euphronius, urbis illius episcopus ; a quo Fortunatum perhumaniter fuisse exceptum ex hisce ejusdem verbis conjicere possumus, quibus se ab Euphronio *multis repletum*

nabebo [a]. Vere dico, non est illud cor carneum, ubi vestræ animæ non recipitur miranda dulcedo, sed est marmore durior [b], si tantæ charitatis non amplectitur blandimento [c]. Nam quis de te tam congrua prædicet quam mens vere sancta deposcit? Aut quis suo sic satisfacit animo, ut vestrum, sicut te condecet, digne prodat affectum, qui in terra sic humilis es, ut habites erectus in cœlis; et inclinando ad infima [d], sublevari te facias ad excelsa, ut jam agnoscaris [e], qui Christi humilitatem libenter [f] amplecteris, de ejus [g] regni [h] munere quid habebis? Quoniam, sicut ipsius mandata sunt qui se parvulum inter homines vult videri, magnificum se elatus respiciat [i] in supernis unusquisque qualiter desiderat et exponat [j]. Ego vero gratulor, in corde domni Euphronii dilectionem Domini mei sedisse [k] Martini; quapropter multiplici me prece apostolatui et sanctæ charitati vestræ commendans, rogo per ipsum domnum Martinum, cujus frueris participato consortio, ut apud eum memorari præcipias me famulum et devotum, quatenus, quid apud eum meritis prævaletis in meæ [l] humilitatis protectione jugiter ostendatis. Ora pro me, domne sancte et Apostolice, peculiaris domne et pater.

CAPUT II.

Ad eumdem.

[Euphronii singularia in se beneficia ac merita prædicat, ac suam in illum memoriam et charitatem declarat. Pluribus deinde virtutes Euphronii, quibus vel cæteris erat exemplo, prosequitur; ad extremum pro suis noxis ut ad Patrem ipse deprecator existat summe exorat.]

omno sancto mihique in Deo [m] peculiari patrono Euphronio papæ Fortunatus.

Copiosam et superabundantem pectoris veri dulcedinem, quam circa devotionem personæ meæ, vestram beatitudinem, Pater amantissime, fateor impendisse, quis illam, ut dignum [n] est, vel corde possit concipere, vel sermone valeat explicare? Quæ tanto me sibi vinculo admirandæ charitatis astrinxit, ut ne unius horæ spatio ab illo mihi videar separari conspectu, quem et si præsentem non video, attamen intra pectoris habitaculum retineo A conditum et reclusum [o]. Quis enim tuæ pietati [charitati] [p] peculiaris non redditur, in qua [quo] tantæ bonitatis beneficia continentur? aut quem ad tuam dulcedinem non ducas [inducas] invitum, cujus probavimus animum ineffabili charitate profusum [perfusum]? Qua autem illud admiratione complectar, cum te sic video cunctos diligere, ac si unumquemque de proprio visus sis latere generasse? Quis vero filiorum superbus desideret, ubi te patrem et doctorem tantæ humilitatis agnoscit? aut quis [q] summo nobilitatis [r] descendens de culmine, cum te sic respicit supplicem, non se tuis vestigiis in terra provolutus extendet [ostendet] [s]? Vere dico. Si tumidum superbia dejicit, multum est laudabilis humilitas, quæ vos erigit [t]. Quis denique illic esse possit iracundus, aut turbidus, ubi sacerdos et pontifex tam placidus est inventus? Scit enim totus sine rapacitate grex vivere, ubi vivendi tranquillitas discitur a pastore. Quid de rebus reliquis referam, in quibus te sic impendis in singulis, ut lauderis a cunctis [u]? Quæ tamen et si imitari non possumus, vel vidisse quod imitari deceat congaudemus. Quapropter dominationi et sanctitati vestræ peculiariter me commendans, rogo et obtestor, sic ille domnus meus Martinus sua intercessione obtineat, ut cum ipso, juxta merita vestra, in luce perpetua vos collocet divina misericordia, ut pro me humili filio et servo vestro, ad ejus beatum sepulcrum orare digneris [dignemini], ut pro peccatorum meorum remissione pius intercessor accedas [v]. Eos vero qui vestri sunt, omnes domnos et dulces [duces] meos reverenter saluto: domnum meum per omnia dulcissimum filium vestrum [x] Eventium pro me multipliciter supplico salutari. Domno meo Felici [y] episcopo si per vos venit, me benigno animo commendari deposco. Ora pro me.

CAPUT III.

Ad eumdem.

[Sancti Euphronii virtutes celebrat, ac in primis pastoralem ejusdem sollicitudinem et diligentiam commendat.]

beneficiis testatur, quod sane disertius sequens epistola ostendit. Is deinde Pictavos se contulit, et in ea civitate habitavit; quam hic indicari iis verbis, *qui quamvis in altera commorer civitate*, cum Browero crediderim. Vide quæ diximus in Vita Fort., num. 47.

[a] Edit. Ven., *clausos habeo.*
[b] Unus Cod. Vat., *marmore durius.*
[c] Edit. Ven., *blandimentum.*
[d] Edit. Ven., *inclinando ad infirmitatem.*
[e] In uno Cod. Vat., *ut jam agnosceres.* Item Ven. Edit. Paris. Edit., *agnoscas.*
[f] In uno Cod. Vat. deest *libenter.*
[g] Ibid., *de cujus.*
[h] Ibid. deest *regni.* Item in alio Cod. Vat.
[i] Edit. Ven., *respiciet.*
[j] Unus Cod. Vat., *et exponatur.*
[k] In uno Cod. Vat., *sensisse.*
[l] Unus Cod. Vat., *prævaletis in me.*
[m] Unus. Cod. Vat., *in Domino.*
[n] In uno Cod. Vat. post *dignum* deest *est.*
[o] Edit. Ven., *reclausum.* Item duo Codd. Vat.
[p] Ibid., in Ven. Edit., *tua pietate in quo.*
[q] Edit. Ven., *aut quamvis.* Item duo Codd. Vat.
[r] Edit. Ven., *descendat.*
[s] Duo Codd. Vat., *extendit.* Item Edit. Ven.
[t] Duo Codd. Vat., *vos multum est..... quod erexit.*
[u] Edit. Ven., *in cunctis.* Item duo Codd. Vat.
[v] In uno Cod. Vat., *accedat.*
[x] Duo Codd. Vat. et Ven. Edit. *Aventium.* Putat Browerus hunc Eventium, sive Evantium, fuisse illum de quo Greg. Turon., lib. VIII Histor. Franc., cap. 39, qui creatus episcopus Viennensis obiit anno undecimo regni Childeberti, sive ann. 586. Alter Eventius memoratur a Gregor. lib. X Histor. Franc., cap. 2, qui legatus missus Constantinopolim a Chilperico, delatus Carthaginem ibi populari in seditione est interfectus, ut narrat Greg. citato in loco. Uter sit, an potius neuter, de quo hic Fortunatus, incertum.
[y] Hic Felix non esse videtur alius quam Namnetensis episcopus, de quo infra.

Quamvis pigra mihi jaceat sine fomite lingua,
Nec valeam dignis [a] reddere digna viris,
Attamen, alme Pater, Christi venerande sacerdos,
Euphroni, cupio solvere parva tibi.
Debeo multa quidem, sed suscipe pauca libenter,
Sit veniale, precor, quod tuus edit amor.
Ecclesiæ lampas sub te radiante coruscat,
Lumine pontificis fulget ubique fides.
Gratia præcellens sincero in pectore vernat,
Quo nullus dolus est, Israelita vir es [virens.
Immaculata tibi feliciter actio currit,
Ut penetres cœlos, hæc via pandit iter.
Dulcia colloquii sine fuco dicta refundis;
Non sic mella mihi quam tua verba placent.
Quidquid habet sensus, hoc lingua serena relaxat,
Pectore sub vestro fraus loca nulla tenet.
Qui sine felle manes in simplicitate columbæ,
Nec serpens in te dira venena fovet.
Advena si veniat, patriam tu reddis amatam,
Et per te proprias hic habet hospes [b] opes.
Si quis iniqua gemit, tristis hinc nemo recedit
Sed lacrymas removens lætificare facis.
Martinus meritis hac vos in sede locavit;
Dignus eras hæres, qui sua jussa colis.
Ille tenet cœlum, largo dans omnia voto;
Christo junctus [c] eris, hunc imitando virum.
Non perit hic vestrum qui grex ad ovile recurrit,
Candida nec spinis vellera perdit ovis.
Non lupus ore rapit prædam, pastore vigente,
Sed fugit exclusus non lacerando greges.
Hæc tibi lux maneat longos venerande, per annos,
Atque futura dies lucidiora ferat.

CAPUT IV.

Ad Felicem [d] episcopum Namneticum.

[Fortunatus, acceptis a Felice litteris, earum facundia et grandi eloquio narrat se fuisse perculsum. Multa scribit in laudem Felicis, ac quædam ab hoc scripta de se peramanter, et honorifice, extenuare præ modestia conatur, ac postremo eadem refert in Felicem ipsum; ad extremum

A ejusdem præsentiæ ac consuetudinis se quam studiosissimum ostendit.]

Domno sancto et apostolica sede dignissimo, domno et patri Felici papæ, Fortunatus.

Oscitante [e] me prope finitima pelagi, blandimento naturalis torporis in lecto [f], et littorali diutius in margine decubante [g], subito per undifragos vestri fluctus eloquii, quasi scopulis incurrentibus, elisa salis spargine, me contigit irrorari, sed ad primos evigilandi [h] stimulos, infundi poteram, non tamen excitari, qui adhuc more solito graviter obdormitans, tandem aliquando inter crepitantia verborum vestrorum [i] tonitrua vix surrexi. Igitur cum considerarem dicta singula, de more tubarum, clangente sermone, prolata, et sidereo quodammodo splendore perfusa,
B velut coruscantium radiorum perspicabili lumine, mea visi estis lumina perstrinxisse, et soporantes oculos, quos mihi aperuistis tonitruo, clausistis corusco; tantus enim exercitati claritate colloquii vestræ linguæ jubare [j] effulsit, tanta se [k] renidentis eloquentiæ lux vibravit, ut converso ordine mihi videretur verbis radiantibus ab occidentali parte [l] sol nasci te loquente. Credebam enim quasi sono [m] Pindarico, compactos [n] tetrastrophos, pedestri [o] glutine suggillatos, et ac si enthymematum parturiens catenatum vinculum, fecunda fluxisset oratio, spiris intertexta, sophismate peregrino. Denique quantum ad profunditatem vestræ dictionis attinet, feceratis ignorantem per sermonum compita [p] velut inter cautes [q] Echinadum
C oberrare, nisi a vobis ipsis lampas viatrix [r] itineris occurrisset. Quod vero vestris inseruistis epistolis, vocem meam nec acclamatione laudum superatam, in ultimo orbis angulo personasse, hæc ipsa dum relego, cœpi me mirari, vestro subito crevisse colloquio; qui favorem proprio non mererer ornatu, gavisus usque adeo affectu fautoris erigi, qui me recognoscerem ingenii qualitate substerni. O quantum charitas prævalet, cum illud lingua laudantis adjicit quod laudanti [s] vena subducit! Optandum est siquidem, ut de me humillimo tali testi po-

[a] Edit. Paris., *digitis*.
[b] Tres Codd. Vatic. et Venet. Edit., *exsul*.
[c] Tres Codd. Vat., *junctus eris Christo*.
[d] Hic Felix episcopus Namneticus fuit; obiit vero anno septimo regis Childeberti, id est, anno 582, cum sedisset annos XXXIII, ex testimonio Gregor. Turon., lib. VI Histor. Franc., cap. 15. Gravia inter se et ipsum dissidia interfuisse, narrat idem Greg.; quin is pluribus in locis ejusdem nomen obscurat. Id tamen non impedivit quominus Felix apud Namnetenses uti sanctus coleretur, ejusque memoria apud ipsos clara fuerit et insignis.
[e] Vide quæ diximus in Vita Fortun., num. 74.
[f] Unus Cod. Vat., *in lecto provocato*.
[g] Edit. Paris., *decumbentem*.
[h] Edit. Paris., *evigilans*.
[i] In uno Cod. Vat. deest *vestrorum*.
[j] Edit. Ven., *jubar*.
[k] Edit. Ven., *renidentis*.
[l] Ibid., *ab occidentali parte se loquente sol nasci*. Item unus Cod. Vat.
[m] Ibid. et Edit. Paris., *quasi sopho Pind*.
[n] In uno Cod. Vat., *compactus... suggillatus*.
[o] In Ven. Edit., *terrestri qlutine suqqillatus*.
[p] Ibid., *per sermonum compitos*. Item in uno Cod. Vat. In alio, *completos* corr. Edit. Paris., *per sermonum anfractus*; et in marg., *compita*.
[q] Vulgo, *inter caute se inclinantem*. Brow. ex Ms. Trevir. restituit ut modo legitur; cui lectioni
D favent vel Codd. Vatic. et Ven. Editio, nisi quod hæc habet *Echinadas* pro *Echinadum*. Item duo Cod. Vat.: *Echinades* (*addit Brow.*) *dicuntur insulæ in Epiro contra Ambratium sinum, natæ Acheloi impetu, arena, limoque eum in locum convectis*; de quibus Plinius, l. II; Thucyd., l. II Hist., ad finem; Ovid. Metamorph. VIII. De his Dionysius in descriptione orbis, v. 430 et seq.:

Τῆς (Δωδώνης) δ' ὑπέρ ἐς Νοτον εἰσιν ὑπὸ σκοπιὴν [Ἀρακύνθου
Ἀνδρῶν Αἰτωλῶν πεδίον μέγα, τοῦ διὰ μέσου
Σύρεται ὁλκὸν ἄγων Ἀχελώϊος ἀργυροδίνης,
Τρινακίης ἐπί πόντον ἐλισσόμενος, διὰ μέσσων
Νήσων, ἃς καλέουσιν Ἐχίναδας, ἦσιν ὁμούρων
Ἔσπεται ἄλλυδις ἄλλα Κεφαλλήνων πτολίεθρα.

[r] Duo Codd. Vat., *lampas prævia trix*. Item Edit Ven.
[s] Unus Cod. Vat., *lauti*; forte, *laudati*.

tius credatur quam auctori. Non enim Polydeucen [a] suæ commendasset venæ salientis ubertas, nisi Smyrnei fontis fatidico latice fuisset attactus [b]. Illud itaque, quod dixistis, in ultimo orbis angulo, quasi vestram habitare præsentiam, satis hoc fieri justum est, ut de vobis mihi credatis, qui de me vobis credi, blandius suadetis. Quoniam loca, quamvis regione ultima, te cive, sunt prima; nam si personæ merito urbes [c] sibi vindicant principatum, nulli, per vos, est ille locus inferior [d] ubi quidquid de laude requiritur, Felix actibus pontifex est assertor [esse asseritur]. [e] Denique non Caucasi nive [f], rabidæ nec ursæ situs [sidus] frigoribus intertextus respirat, sed per vos, mutatis sedibus, assiduo favonii sibilo modulante [g], vernat [h]. Hoc etiam, quod A sanctitas vestra conqueritur, me invento Turonis parva prolixitate potitam se fuisse colloquiis [i], cum me e contra pudeat in brevi spatio prodidisse inscitiam et latere tanti gratiam pontificis acquisitam. Tamen, si nostræ amicitiæ [j] partes considerare velitis, quamvis protracto spatio aspectu vestro fruerer, incitari poteram, non expleri. Quis enim suavium [k] semel afflatus odore rosarum, vel satiatum quandoque se judicet, vel patiatur reddere fastidientem? Cum, si diuturnius [l] fuissemus cominus [m], tanto magis dilectione succenderer, quanto plus agnoscerem quem amarem. Quod enim intulisti: « Si Ligerim [n] vobiscum ascendissem secundis fluctibus [o], et Namnetis [p] occurrissem, » novi quidem, te mihi Canobo, Cheruscis accersentibus myo-

B

[a] Duo Codd. et Edit. Ven., *Polideochen*, et vulgo *Polydeachen*. Brow., qui addit quod Ms. Trevir. *Pollucem* referebat in margine. Videtur hoc in loco innuere Fortunatus, Polydeuchen, seu Pollucem, non tam ex se clarum exstitisse, quam ex testimonio quod Homerus, a nonnullis Smyrnæus patria creditus, de ipso reddidit, sive alias, sive in hymno, qui εἰς Διοσκόρους inscribitur, qui sic incipit :

Ἀμφὶ Διοσκόρους Ἑλικώπεδες ἔσπετε Μοῦσαι
Τυνδαρίδας, Λήδης καλλισφύρου ἀγλαὰ τέκνα,
Κάστορα θ' ἱππόδαμον, καὶ ἀμώμητον Πολυδεύκεα.

Unde Theocritus, Idill. 22, quod inscribitur Διόσκουροι, inquit :

Ὑμῖν κῦδος, ἄνακτες, ἐμήσατο χῖος ἀοιδὸς
Ὑμνήσας Πριάμοιο πόλιν, καὶ νῆας Ἀχαιῶν,
Ἰλιάδωντε μάχας, Ἀχιλῆα τε, πύργον ἀϋτῆς.

[b] Edit. Ven., fuisset *tactus*.

[c] Edit. Paris., *merito urbis*.

[d] Unus Cod. Vat., *locus interior*.

[e] Edit. Ven., *asserit*. In uno Cod. Vat., *requiritur Pontifex assertor*.

[f] Vulgo olim legebatur, teste Brow. : *Denique non cæca hieme, rabidave aura*. In Edit. Ven. : *Denique non secum rabidæ ursæ situs, frigoribus intertextus, respirat, sed per vos*, etc. Brow. restituit, ut hic legitur, ductus litterarum initiis, quæ in Ms. quodam se legisse affirmat. Edit. Paris. : *Denique non tibi sub rabido Leone Titanis fervet cauma, nec ursæ situs*, etc.

[g] Edit. Paris., *modulantis*.

[h] Ven. Edit., *vernatur*. Item in uno Cod. Vat.

[i] Edit. Paris., *prolixitate interfuisse colloquiis*.

[j] Duo Codd. Vat., *si nostri amici*. Item Ven. Edit. Paris. Edit., *si nostra in partes*.

[k] Edit. Ven. : *Quis enim odore suavium rosarum afflatus, vel satiatus, quandoque se judicet*, etc.

[l] Duo Codd. Vat., *diurnius*. Edit. Paris., *diutius*.

[m] Edit. Ven. habet : *post nihilominus tanto magis*, etc.

[n] Vulgo legebatur : *Si degerem vobiscum*, ut notat Brow., corrupto notissimi fluminis nomine, cujus ab ostiis non abest procul urbs Namnetum, clara olim sedes ducum, ut ipse refert. Edit. Ven. item corr. *si legerem vobiscum;* ad nomen tamen fluminis propius accedit.

[o] Edit. Paris., *flatibus*.

[p] Edit. Ven., *Namnetas occurrissem*. Et unus Cod. Vat., *Namnetam*. Cætera in Ven. Edit. corruptissime : *Novi quidem te mihi canobocherucis adcersientibus myoparonem præpetem, captus arte harmonica, tutus inter symphonias mordentes exisse et si res exigeret, clausus crepeus ego poetam Thirintiacum, Pindaro spirante, pulsassem*. Item in Mss. Vat. corruptissime hic locus legitur. Edit. Paris., *Thyrintiaco cum Pindo in Pindaro*.

B Browerus cum integram lectionem restituit, tum vel germanum hujusce obscurissimi loci sensum conatus est proferre. Ait itaque Cheruscos Germaniæ populos fuisse, circa Albin fluvium habitantes in Saxonia, more piratarum, ex prædis ac latrociniis viventes : hinc promiscue accepti pro Saxonibus, qui sæpe in Galliam irrumpentes, suis armis ac latrociniis eamdem infestarunt: de quibus Sidonius Appoll., scribens ad Nammatium, lib. VIII, epist. 6, loquitur, inquiens : *Sed ecce dum jam epistolam, quæ diu garrit, claudere optarem, subitus a Santonis nuntius... constanter asseveravit nuper vos classicum in classe cecinisse, atque inter officia nunc nautæ, modo militis, littoribus Oceani curvis inerrare contra Saxonum pandos myoparones, quorum quot remiges videris, totidem te cernere putes archipiratas*. Hosce in primis myoparonum celeritate, ac navigandi solertia præstitisse, pluribus ex monumentis ostendit Browerus, quibus addere placet quod de iisdem scribit Hegesippus, lib. V de Saxon. : *Validum genus hominum, et præstans cæteris, piraticis tantum myoparonibus, non viribus nititur*; uti legitur apud Sirmond., in notis ad epistolam 6 Sidonii, lib. VIII. Idem Brow. advertit *Canobum, sive Canopum*, Menelai gubernatorem fuisse, a quo insula maris Mediterranei, quæ Nili ostio (quod Canopicum appellatur) obvia est, nomen suum acceperit. Jam vero Symplegadas (quas Brow. ipse pro eo quod Mss. *Sympheras*, Calar. *Symphonias*, referebant, ductus non inverisimili conjectura, testatur se posuisse) insulas esse admonet contra Bosphorum Thracium : de quibus Plinius, lib. VI, cap. 13, et Pomp. Mela, lib. XI, de quibusque passim apud scriptores alios occurrit mentio. Jam notum est quid de illis poetæ finxerint : quod nimirum eædem, Cyaneæ, sive Cyanitæ, antea dictæ a colore earum fusco, sive cæruleo, se mutuo complodentes, naves prætereuntes interciperent, atque colliderent. Navis primum Argonautarum, ductu Minervæ, vel Junonis, rupes illas sospes evasit, ac deinceps ab illo concursu atque conflictu cessarunt. Sed lege Hom., Odys. lib. XII, ubi easdem describit, et Ovidium, lib. XV Met., c. 7. Hic itaque est sensus verborum Fortunati : quod is sibi polliceatur, Felice, tanquam Canobo altero, duce, Saxonum, vel Cheruscorum, uno aliquo myoparone conscenso, vel ipsas Symplegadum angustias feliciter se enavigaturum; *ex quo navigandi casu denique sospes, cum plausu Pindaricon aliquod, tanquam Soterion, caneret, sicut ille princeps Lyricorum Œtam, montem Herculeum, sive Tyrinthium, inter Thessaliam, et Macedoniam, sepulcro Herculis cantatum, melicis suis etiam magis extulit*. Œta, scilicet, Tyrinthia appellatur ob Herculem, ibi sepulcro conditum, qui in urbe Tyrintha prope Argum fuerat educatus; de quo proinde canit Pylades Theog., lib. V :

Dictus ab altrice est idem Tyrinthius urbe,
Qua Tyrius Argis proxima terra fuit.

paronem præpetem, catus, et arte armonica tutus inter symplegadas se mordentes exiissem ; et si res exigeret, plausu creperegico [ausu creperico, *vel* crepero] [a] OEtan Thyrinthiam, cum Pindaro spirante, pulsassem. Qua vero aviditate illud me creditis perlegisse quod vos intertexere [b] mera charitas imperavit, quod dixistis : « Nec si ulcisci venissent [c], in solatio me vobis arripere [d] valuissent? » credite, quantum meus animus inspicit, ipsa mihi vix Roma [e] tantum dare ad auxilia poterat, quantum præstitistis in verbo [verba] ; nec apud me plus aliquid est factis impendere quam vota voluntatis offerre; nam alloquii refluente dulcedine, nihil opus est plus egere [f]. Quod vero facetiis addidistis : « Nisi sollicitatus laudibus, rusticus calamus non tornasset [turnasset] [g], » licet talis cultor Christicola feracissima jugera sæpius exaravit, attamen nuper illum, id est, tuos [h] confiteor ludos [i] Ithyphallicos, Amphionio barbito reboasse. Hoc quoque quod delectabiliter adjecistis : « Me domnæ meæ Rhadigundæ muro charitatis inclusum, » scio quidem [j] quia non ex meis meritis, sed ex illius consuetudine, quam circa cunctos novit impendere, colligatis. Et quantum in mea persona, panegyricum poetice tangitis, tantum in ejus laudis historiam retulistis. Tamen in vestris [k] verbis illud relegere merui, quod in ejus gratia jam percepi, sed qui de me parvo magna depingitis, quæso, de magnis maxima prædicetis. Quapropter dominationi et sanctitati vestræ me humili supplicatione commendans, deprecor per Dominum Redemptorem animarum nostrarum, qui vos [l] prædestinatos sua facturus est in luce consortes, ut me in sanctis orationibus, pietatis intuitu, dignemini memorare. Magnum enim erit spei meæ auxilium, a vobis obtinere quod posco.

Si veniant linguæ, pariter Græca atque Latina,
Pro meritis nequeunt solvere cuncta tuis,
Laudibus obsessus, votis venerandus haberis,
Felix, qui sensus luce perennis eris [m].

CAPUT V.

Ad eumdem ex nomine suo.

[Felicem impense laudat, cujus opera ac fide arma Britannica fugata ac regni jura defensa et conservata narrat fuisse.]

Fida salus patriæ, Felix spe, nomine, corde.
Ordo sacerdotum quo radiante micat.
Restituis terris, quod publica jura petebant,
Temporibus nostris gaudia prisca ferens.
Vox procerum, lumen generis, defensio plebis,
Naufragium prohibes, hic ubi portus ades.
Auctor apostolicus [n], qui jura Britannica vincens
Tutus in adversis, spe crucis, arma fugas.
Vive decus patriæ, fidei lux, auctor honoris,
Splendor pontificum, noster et orbis amor.

CAPUT VI.

Ad Felicem episcopum, de dedicatione [o] *ecclesiæ suæ.*

[Felicis in exstruenda ac dedicanda basilica in honorem sanctorum Petri et Pauli studium ac sollicitudinem, et ipsius dedicationis celebritatem ac ritum, canit hoc carmine.]

Cum Salomon coleret generosi encænia templi,
Israeliticos [p] fecit adesse viros.
Ithyphallica porro dicarunt
Musici poetæ,
Qui ludrica carmina Baccho
Versibus petulcis
Graio cum cortice Phallo,
Tres dabant Trochæos,
Ut nomine fit sonus ipso,
Bacche, Bacche, Bacche.

Illud ad clariorem loci obscurissimi explanationem pro conjectura addere lubet, quod narrat Greg. Turon., lib. II, c. 19 : Saxonas nimirum quasdam insulas, quæ deinde a Francis captæ ac subversæ sunt, habitasse : quas insulas ad Ligerim positas fuisse censet Cointius, ad ann. 477. Hasce Saxones arcibus munierant, ut si minus prospere res cessissent, liberam in Oceanum enavigandi potestatem haberent. Itaque facile crediderim hosce Saxones hic a Fortunato indicari, ut qui ex illa internecione et clade reliqui fuerant, aut latrociniis viverent, aut operam suam navigiis per Ligerim deducendis præstarent, quorum alterutrum indicant fortasse hæc Fortunati verba : *Cheruscis accersentibus myoparonem præpetem.*

[a] In Codd. Vat. hic locus corruptissime legitur.
[b] In duob. Codd. Vat., *intexere.*
[c] Edit. Paris., *quoniam si Vulsci venissent.*
[d] Ven. Edit., *abripere.*
[e] Edit. Ven. : *Ipsa lex Romana tantum mihi dare ad auxilia poterat,* etc.
[f] Ibid., *agere.*
[g] Edit. Paris., *nocturnasset.*
[h] In uno Vat., *id est, vos confiteor.*
[i] Ludos Ithyphallicos se reposuisse testatur Brow. ex Tiliobrogæ libro, sibi probatissimo. Editio Venet. quoque huic favet lectioni, referens : *Attamen nuper illum, id est, tuos confiteor ludos Ityphallicos Amphyoneo barbylo* [Forsan., *barbito*] *reboasse.* Idem Brow. censet Fortunatum hoc loco ludos Ithyphallicos, qui ex sua institutione et origine ad omnem lasciviam ac petulantiam erant remissi, *voce tenus*, non *notionis recessu*, intelligentiaque, usurpasse, seu potius voluisse metri genus exprimere quod Ithyphallicum appellabatur. De quo Terentianus Maurus, in lib. de Metris :

Ithyphallica porro dicarunt
Musici poetæ,
Qui ludrica carmina Baccho
Versibus petulcis
Graio cum cortice Phallo,
Tres dabant Trochæos,
Ut nomine fit sonus ipso,
Bacche, Bacche, Bacche.

[j] Un. Cod. Vat., *scio quid est, quia,* etc.
[k] Ibid., *in verbis vestrum.*
[l] Ed. Ven., *qui prædestinatos.*
[m] In uno Cod. Vat., *perennis erit.*
[n] Narrat Greg. Turon., lib. V Histor. Franc., cap. 32, Britannos, an. 579, urbis Namneticæ et Rhedonicæ agrum præcipue infestasse ; Felicem vero, Namnetensem pontificem, misisse legationem ad ipsos ; qua permoti, polliciti sunt sese emendaturos quidquid jacturæ et incommodi armis suis intulerant, nec tamen eos stetisse promissis. Videtur aperte Fortunatus hoc Felicis factum spectare, ac proinde hoc poema scriptum facile crediderim circa præfatum annum 579. Idem Fortunatus, cap. 8 hujusce libri, canit item de Felice :

Insidiatores removes, vigil arte, Britannos.
Nullius arma valent quod tua lingua facit.

[o] Cointius templi hujusce dedicationem refert ad annum 568, quam in Breviario Namnetensi ait factam referri pridie Kal. Octobris. Idem asserit vix serius differri potuisse, cum Euphronius post quinquennium vitæ suæ cursum absolverit, quem certum est superstitem vixisse Domitiano, episcopo Andegavensi : quem huic dedicationi interfuisse apparet ex hoc poemate Fortunati, imo et Baudigisio Domitiani successori.
[p] Edit. Ven., *Israel electos fecit.* Unus Cod. Vat., *Israelitas tibi eos fecit*, mendose.

Levitas, proceres, pueros, juvenesque, senesque,
Undique certatim regia pompa trahit.
Mactantur vituli, tauri jugulantur ad aras,
Et populi in votis gaudia cædis erant.
Nunc vero assurgit, ritu placitura beato,
Tempore decurso, justior ara Deo.
Prospera quæ populis Felix modo festa ministrat [a].
Exsuperant [b] rebus gesta priora novis.
Convocat egregios, sacra ad solemnia patres,
Quo stat vera salus, et fugit umbra vetus.
Docti clave Petri, cœlos aperire petenti [c],
Ac monitis Pauli noscere clausa poli.
Ne lupus intret oves, nec morbus vulneret [d] agnos
Hinc sunt custodes, inde medella gregis.
Quorum vox refluens, populo, de fonte salutis
Ut bibat aure fidem, porrigit ore salem.
Inter quos medios, Martini sede sacerdos,
Euphronius [e] fulget metropolita sacer.
Plaudens in sancta fratrum coeunte corona,
Et sua membra videns, fortior exstat apex.
Lætius inde caput, quia sunt sua viscera secum,
Ecclesiæ juncto corpore crescit honor.
Domitianus [f], item Victorius [g], ambo [h] columnæ,
Spes in utrisque manens pro regionis ope.
Domnulus [i] hic fulget meritis; Maracharius [j] inde,
Jure [k] sacerdotii [sacerdoti] cultor uterque Dei.
En spectat [l], veniat quæ nunc [m] memoranda per [ævum,
Votis plena piis fulget in orbe [n] dies.
In qua promeruit sua gaudia cernere pastor,
Officioque sacro reddere vota Deo.
Tempore qui longo adventu pendebat in isto,
Despiciens aliud, hoc erat omnis amor:
Omnia tuta timens suspecto in tramite vitæ,
Ne prius iret iter quam daret ista Deo.

A Sæpius occultans, suspiria lassa trahebat,
Cederet ut Dominus hoc properare decus.
Anxius incerto curarum fasce laborans,
Dum votum spectat, pondera tempus erant.
Sed jam festus adest, solvatur sarcina curæ,
Lætitiæ cumulus triste repellat onus,
Prospera dans populis, et gaudia larga per urbem,
Felix felici cum grege pastor age.
Hinc te pontifices circumdant, inde ministri,
Cingit te totum, hinc honor, inde favor.
Clerus ecce [o] choris resonat, plebs inde choraulis [p];
Quisque tuum votum, qua valet arte, canit.
Tarda fuere, tibi quia fit mora semper amanti,
Res sublimis enim tarda, sed ampla venit.
Nunc Domini laudes inter tua classica canta [q],
B Et Trinitatis [r] opem machina trina [s] sonet.
Adde medullata in templis holocausta sacerdos,
Quo diuturna mices, hostia pura Deo.

CAPUT VII.

In honorem eorum quorum ibi reliquiæ continentur.

[Eorum merita ac nomina celebrat, quorum sacra lipsana in Namnetensi basilica reposita fuerant. Mirabilem ejusdem basilicæ structuram et ornatum describit.]

Siderei montes [t], speciosa cacumina Sion,
A Libano gemini, flore comante cedri.
Cœlorum portæ, lati duo lumina mundi;
Orbe tonat Paulus; fulgurat arce Petrus.
Inter apostolicas radianti luce coronas,
C Doctior hic monitu [u], celsior ille gradu.
Per hunc corda hominum reserantur, et astra per [illum;
Quos docet iste stylo, suscipit ille polo.
Pandit iter cœli hic dogmate; clavibus alter [ille].
Est via cui Paulus, janua fida Petrus.

[a] Un. Cod. Vat., *ministrans*. Item Editio Ven.
[b] Ibid., *exsuperat*, Idem Edit. Ven.
[c] Edit. Paris., *potenti*.
[d] Unus Vat. Cod., *invulneret*; f., *inulceret*.
[e] De Euphronio, episcopo Turon., vide quæ diximus supra, cap. 1 hujusce libri.
[f] Domitianus hic episcopus Catalaunensis fuisse existimatur a Brow., et a Cointio episcopus Andegavensis, qui interfuit concil. Tur. II, celebrato an. 566, vel 567, cui postremo subscribimus. Nam Domitianus nequidem occurrit in catalogo episcoporum Catalaunensium, ut in ætatem Fortunati incidere potuerit.
[g] Hic Victorius non alius fuisse videtur quam Victorius, seu Victurius, episcopus Redonensis, cujus meminit Greg. Turon., lib. VIII, cap. 32, Hist. Franc., quique eidem concil. Turon. II interfuit, ac subscripsit. Non video cur P. Brow. velit hunc esse Victorem episcopum Tricassinum, vel ipsi nomini tam apertam vim inferendo. Præsertim cum et ipse Browerus ex Baronio confiteatur eos qui hic a Fortunato numerantur episcopos fere omnes interfuisse concilio Tur. II (quod idem falso refert celebratum circa annum 570), nec inter eos qui concilio illi subscripsere, uspiam Victor Tricassinus appareat.
[h] Unus Cod. Vat., ambo *columbæ*.
[i] Hic Domnulus fuit episcopus Cenomanensis, cujus item nomen expressum reperitur inter episcopos qui præfato concil. Turon. interfuere. De hoc Greg. Turon., lib. VI Hist. Franc., cap. 9.
[j] Maracharius episcopus Ecolismensis fuit, de quo Gregor., lib. V Histor. Franc. cap. 37. A Cointio legitur Romacharius episcopus Constantiensis; quem videsis. Item in Ven. Edit. et Paris., scribitur *Romacharius*, et in uno Cod. Vat., corrupte, *Riomacharius*, in alio, *Romacharius*.
[k] Edit. Paris., *luce*.
[l] Edit. Ven.: *En spectat adjuta novum memoranda per ævum*. Un. Cod. Vat. corr.: *En spectata diu dicta nunc memoranda per ævum*. Idem alius, nisi quod habet: *data sunt* memoranda, etc.
[m] Edit. Paris., *inspectata diu, data nunc*, etc.
[n] In Ven. Edit., *in urbe*. Item in tribus Codd. Vat.
[o] Edit. Paris., in margine, *clerus et ecce*.
[p] *Choraules* sumptus est interdum pro capite Scholæ, nonnunquam pro Symphoniaco. Vide Glossar. Cangii. Fortunatus, in Vita sanctæ Radegundis, n. 36, narrat de ipsa quod cum noctu *inter choraulas et citharas circa monasterium a sæcularibus multo fremitu cantaretur*, intenta precibus nihil audierit. Vide quæ supra dixit Fortunatus, lib. II, cap. 11, describens psalmodiam ecclesiæ Parisiensis.
[q] Cod. Vat., *cantat*.
[r] Edit. Paris., *deitatis*.
[s] Autumat Brow. triplicis machinæ nomine basilicæ figuram, ac descriptionem, in crucis formam structæ, designari. Quod clarius in sequente poemate exprimitur.
[t] Edit. Paris., *montis*; in marg., *montes*
[u] Edit. Paris., *monitis*; in marg., *monitu*.

Hic petra firma manens, ille architectus habetur,
Surgit in his templum, quo [a] placet ara Deo.
Uno fonte pares, medicata fluenta rigantes,
Restinguunt avidam, dulce liquore, sitim.
Fortia bella gerens [b], quisquis cupit astra tenere,
Rex dedit hos proceres militis esse duces.
Gallia, plaude libens, mittit tibi Roma salutem;
Fulgor apostolicus visitat Allobrogas:
A facie hostili duo propugnacula præsunt,
Quos fidei turres, urbs, caput orbis, habet.
Hi radiant oculi pretioso in corpore Christi,
Lumine qui proprio cætera membra regunt [c].
Munere [d] Felicis cœli cape, Gallia, fruges,
Pontificisque tui vota beata cole,
Cujus castus amor dedit hanc in honore superno [e],
Ecclesiæ nuptæ, dote perenne, domum.
Vertice sublimi patet aulæ forma triformis [f],
Nomine apostolico, sanctificata Deo.
Quantum inter sanctos meritum supereminet illis.
Celsius hæc tantum culmina culmen habent.
In medium turritus apex super ardua tendit,
Quadratumque levans crista rotundat opus.
Altius ut stupeas arce ascendente per arcus,
Instar montis agens, ædis acumen habet.
Illic expositos [g] fucis animantibus artus,
Vivere picturas, arte [h] reflante, putes:
Sol vagus ut dederit per stannea [i] tecta colorem,
Lactea lux resilit, cum rubor inde ferit.
Aere, redire vides, radio crispante, figuras [j]
Atque lacunar agit, quod maris unda sole,
Fulgorem astrorum meditantur tecta metallo;
Et splendore suo culmina sidus habent.
Luna coronato quoties radiaverit ortu,
Alter [k] ab æde sacra surgit ad astra jubar,
Si nocte inspiciat hanc prætereundo viator,
Et terram stellas credet [l] habere suas.
Tota capit [m] radios, patulis oculata fenestris,
Et quod mireris hic foris, intus habes.
Tempore quo redeunt tenebræ, mihi dicere fas sit,
Mundus habet noctem, detinet aula diem.
Dextera pars templi meritis [n] præfulget Hilari,
Compare [o] Martino consociante, gradum.
Gallia sic proprios dum fundit [p] ubique patronos,
B Quos hic terra tegit, lumina mundus habet.
Altera Ferreoli pars est, qui vulnere ferri,
Munere martyrii gemma superba [q] nitet.
Obtulit hæc Felix, ut sit magis ipse sacerdos,
Christe, tuum templum, qui tibi templa dedit.

CAPUT VIII.

Ad eumdem, in laudem ejus et regionis Armorici [r].

[Laudat Felicem cum ob vetustatem ac nobilitatem generis, tum ob virtutem ac in tuendo grege curam et sollicitudinem.]

Illuxit festiva dies, me gaudia cogunt,
Ut quod plebs poterat, solus amore loquar.
Ultima quamvis sit regio Armoricus in orbe,
Felicis [s] meritis [t] cernitur esse prior.

C Oceanum occidentalem positæ, quæ etiam appellabatur Britannia minor, quod Britanni eam Galliæ partem olim incoluerint, a quibus Letavia, sive littoralis nominata est, ut refert auctor Vitæ sancti Gildæ, abbatis Ruyensis, num. 16. Eadem dicta fuit Aremorica quasi ad mare sita, ducta voce nimirum ab *ar*, quod sonat *super*, *et mor* mare, ut habet Mabillonius, in notis ad præfatam Vitam sancti Gildæ sæc. I. Bened. Tractus vero regionis ille a priscis extrema orbis ora atque regio vocata est, quod eam Oceanus terminaret, qui Britanniam majorem, extra hunc nostrum orbem jacentem, ut antiqui censebant, a Galliis dividit. De Aremorici imperii incrementis ac decrementis, variisque gentis illius vicissitudinibus, plura habet Browerus, quæ, quod ad propositum nostrum non faciant, prætermittenda duximus.

D [s] Credibile est Felicem hunc, cujus genus clarissimum celebrat Fortunatus, fuisse e stirpe Felicium, quos in Aquitania nobilissimos quondam ac potentissimos floruisse memoriæ proditum est. Exstat Sidonii Apollinaris carmen ad Felicem Magnum, qui erat præfectus prætorii et patricius, Felicis Magni consulis filius, in quo, cum ille jam a se contendisset ut poemata sua ederet, sic eum alloquitur:

Dic, dic, quod peto, Magne, dic amabo,
Felix nomine, mente, honore, fama,
Natis, conjuge, fratribus, parente,
Germanis genitoris, atque matris,
Et summo patruelium Camillo,
Quid nugas temerarias amici,
Quas sparsit teneræ jocus juventæ,
In formam redigi jubes libelli?

Exstat vel epistola Constantini Augusti ad Felicem, præfectum

---

[a] Unus Cod. Vat., *quod placet.*
[b] Edit. Ven., *bella gerit.*
[c] Unus Cod. Vat., *membra tegunt.*
[d] Ibid. *munera* Felicis. Edit. Paris., *felices.* In marg., *felicis.*
[e] Edit. Ven., *in honore supremo.*
[f] Clarius hic exprimit, quod superius dixerat poeta:

Et Trinitatis opem machina trina sonet.

[g] In uno Cod. Vat., *illic expositis suos animantibus.*
[h] Ibid., *arce reflante.*
[i] Un. Cod. Vat., *stagnea.* Item Ed. Ven.
[j] Eumdem ornatum fuisse illius basilicæ, quam Leontius in honorem sancti Bibiani Santonis exstruxerat, vidimus cap. 12 lib. I, ubi lege quæ ad illum locum adnotavimus. Sidonius, a Browero quoque laudatus, sic basilicam Lugdunensem, a Patiente episcopo exædificatam, et ornatam, describit. lib. II, epist. 10.

Ædes celsa nitet, nec in sinistrum,
Aut dextrum trahitur, sed arce frontis
Ortum prospicit æquinoctialem.
Intus lux micat, atque bracteatum
Sol sic sollicitatur ad lacunar
Fulvo ut concolor erret in metallo.
Distinctum vario nitore marmor,
Percurrit cameram, solum, fenestræ,
Ac sub versicoloribus figuris
Vernans herbida crusta Sapphiratos
Flectit per prasinum vitrum lapillos.

[k] Edit. Paris., *alterum.*
[l] Edit. Ven., *credit habere.*
[m] Unus Cod. Vat., *tota rapit.*
[n] Edit. Ven., *monitis præfulget.*
[o] Ibid. *cum patre Martino.* Item in uno Cod. Vat.
[p] Ibid., *fudit.* Item in uno Cod. Vat. Edit. Paris., *propriis diffundit.*
[q] Edit. Ven., *gemma superna.*
[r] Aremoricus regionis tractus est in Gallia, ad

[t] In uno Cod. Vat., *Felicis merito.*

Miserunt similes Oriens, et Gallia sortes,
Illa micat radiis solis, et ista tuis.
Nam splendore novo sua munera quisque ministrat,
Tu fers Oceano lumen, et ille rubro [a],
Denique si sensus clara pro lampade fulget,
Ingenium vestrum luminis instar habet.
Maxima progenies, titulis ornata vetustis,
Cujus et a proavis gloria celsa tonat.
Nam quicunque potens Aquitanica rura subegit,
Exstitit ille tuo sanguine, luce, parens.
Germinis antiqui venerabile culmen in orbe,
Laudibus in cujus militat omne decus.
Flos generis, tutor patriæ, correctio plebis,
Eloquii flumen, fons salis, unda loquax.
Semita [b] doctrinæ, jus causæ, terminus [c] iræ,
Cujus in [d] ingenium huc [e] nova Roma venit.
Illic quod poterat per plures illa docere,
Te contenta suo Gallia cive placet.
Ornamenta geris, gemino fulgentia dono,
Et te concelebrant hinc opus, inde genus.
Sed qui terrena de nobilitate nitebas,
Ecclesiam nunc spe nobiliore [f] regis.
Cujus ad aratrum [odoratum] [g] bone cultor jugiter
Ut jam multa Deo splendida dona dares. [instas,
Nupsisti Ecclesiæ, felicia vota jugasti,
Hanc qui matronam dote potente [h] reples.
Cujus in amplexu ducis sine crimine vitam,
Altera nec mulier corde recepta fuit.
Hanc oculis, animo retines, et corde pudico,
Unde tibi nupsit, castior inde manet.

A Illa tibi prolem peperit, sed corpore virgo,
Et populum gremio fudit [fundit] amata tuo.
Ecce tuos natos, divina ex conjuge sumptos,
Et modo te gaudent, quos patris umbra tegit.
Proque salute gregis pastor per compita curris,
Exclusoque lupo, tota [i] tenetur ovis.
Insidiatores removes, vigil arte Britannos [j];
Nullius arma valent, quod tua lingua facit.
Tu quoque jejunis cibus es [k], tu panis egenti,
Quæ [l] sibi quisque cupit, hic sua vota videt.
Divitias proprias in pauperis ore recondis,
Largas mendici ventre reponis opes.
Tempore quo veniet Christus, tunc omnia vobis
Judicis in facie sacculus iste refert.
Sit tibi fixa salus, numerosos ampla per annos,
B [m] Perpetuus felix numine, mente, fide.

CAPUT IX.

Ad Felicem episcopum, de Paschate resurrectionis Domini.

[Paschalia festa et gaudia celebrat, atque ex veris amœnitate (quam, occasionem nactus, fusius de scribit) temporis illius felicitatem ac divina quæ celebrantur mysteria commendat. Ad extremum Felicis Namnetensis in lucranda gente Saxonem et ad Christum convertenda diligentiam et operam consecrat carmine.]

Tempora [n] florigero rutilant distincta sereno,
Et majore poli lumine porta patet.
Altius ignivomum solem cœli orbita ducit,
Qua [o] vagus Oceanus exit, et intrat aquas.

C

præfectum prætorii, quam refert Sirmondus in app. Codicis Theodosiani, quam vide. Theodericus vero, Italiæ rex, apud Cassiod., epistola 1, lib. II, scribens ad Anastasium imperatorem, ac loquens de Felicis consulatu : *Felix*, inquit, *a consule sumat annus auspicium, portamque dierum tali nomine dicatus annus, tempus introeat, faveatque reliquæ parti fortuna principis. Quid enim nobis credi possit optatius quam ut alumnos proprios ad ubera sua Roma recolligat, et in venerando nominis cœtu senatum annumeret Gallicanum? Agnoscat curia Transalpini sanguinis decus, quæ non semel coronam suæ nobilitatis ejus flore vestivit. Novit inter reliquos fasces viros inde sumere consulares, qui longo stemmate ducto per trabeas, lege temporum, originarius est honore.* Et epistola II ad ipsum Felicem scripta, qua eumdem consulem declarat : *Non relinqui*, ait, *inglorios patimur, qui generis claritate prædicantur : currat quin imo honorum gratia per parentes... redit per te Transalpinæ familiæ consulatus, et arentes lauros viridi germine renovasti.*

[a] Ibid., *et iste rubro.*

[b] Edit. Paris., *semina.*

[c] Narrat Greg. Turon., lib. IV Histor. Franc., cap. 4, Chanaonem, Britannorum comitem, cum fratres interfecisset, ac quartum, Macliavum nomine, vellet, item de medio tollere, per Felicem Namnetensem ab illa cæde cohibitum fuisse, quod ejus factum hic a Fortunato significari puto.

[d] Ingenium et eloquentiam Felicis vel supra commendavit Fortun., in epistola ad eumdem scripta, cap. 4, hujusce libri.

[e] In uno Cod. Vat., *hic nova Roma.*

[f] Unus Cod. Vat., *nobilitate regis.*

[g] Ibid., *cujus ad ornatum bene cultor.* Item Edit. Ven., *cujus ad ornatum*, et duo alii Codd. Vat.

[h] Edit. Paris., *te patiente*; in marg. *date potente.*

[i] Edit. Ven. et Paris. *tuta tenetur* ovis.

[j] Vide quæ diximus de Felice, ad c. 3 hujusce libri. Browerus vult egregiam Felicis operam in removendis a grege suo Pelagianis, quorum princeps Pelagius natione Britto fuit, exstitisse, atque illius ea in re meritum hic indicari a Fortunato. Sed potius crediderim, Felicis in reprimendis armis ac licentia Britannorum, quominus Namneticum agrum popularentur, ad virtutem et sagacitatem hunc locum esse referendum, idque clarius ex consequente versiculo significari :

Nullius arma valent quod tua lingua facit.

[k] Edit. Paris., *ac.*

[l] Unus Cod. Vat., *quæ si quisque.*

[m] Browerus indicat in margine adnotandam hanc lectionem aliam *perpetuo* ad versum ultimum.

[n] In Edit. Parisiensi an. 1644, et Lugd. apud Joan. Tornæsium, et Gul. Gazeium, an. 1561, in D qua hoc poema attexitur Op. Lactantii, initium carminis sumitur a duobus versibus qui Brow. Edit. sunt n. 39 et 40 : *Salva festa dies*, etc., quibus in Edit. Paris. continuo subduntur alii duo positi num. 31 et 32 : *Ecce renascentis testatur*, etc. Item in Hymnario cl. Tomm. Quanquam in illo mutilum reperitur hoc poema, cum post duos illos distichos carmen prosequatur : *Namque triumphanti post tristia*, etc., superioribus prætermissis, et demptis duobus distichis qui post sequuntur : *Hinc tibi silva comis*, etc., *si tibi nunc avium*, etc., tum carmen desinat ad versus illos exclusive : *Additur ac Felix*, etc. Augustus Buchnerus, in notis ad hoc carmen, censet distichum *Salve, festa dies*, etc., esse legendum eo loco quo posuit Brow. Id quod et rerum consequentia postulare videtur.

[o] Unus Cod. Vat. et Ven. Edit., *qui... oceanas*; in alio Cod. Vat., *qua... oceanas*; in tertio, *qui... oceanus.*

Armatus radiis, elementa liquentia lustrans,
Adhuc nocte brevi tendit in orbe diem.
Splendida sincerum producunt æthera vultum,
Lætitiamque suam sidera clara probant.
Terra favens, vario fundit munuscula fetu;
Cum bene vernales [a] reddidit annus opes.
Mollia purpureum pingunt violaria campum,
Prata virent herbis, et micat herba comis.
Paulatim subeunt stillantia lumina [b] florum,
Arridentque [c] oculis gramina tincta suis.
Semine deposito, lactans [d] seges exilit arvis,
Spondens agricolæ vincere posse famem.
Caudice desecto [e] lacrymat sua gaudia palmes,
Unde merum tribuat, dat modo vitis aquam.
Cortice de matris, tenera lanugine, surgens,
Præparat ad partum turgida gemma sinum.
Tempore [f] sub hiemis foliorum crine revulso [g],
Jam reparat viridans frondea tecta nemus.
Myrta [h], salix, abies, corylus, siler, ulmus, acer [i] nux,
Plaudit quæque suis arbor amœna comis.
Constructura [j] favos, apis [k] hinc alvearia linquens,
Floribus instrepitans [l] poplite mella rapit.
Ad cantus revocatur aves [m], quæ carmine clauso,
Pigrior hiberno frigore muta fuit.
Hinc philomela suis attemperat organa cannis,
Fitque repercusso dulcior aura melo.
Ecce renascentis testatur gratia mundi,
Omnia cum Domino dona redisse suo.
Namque triumphanti post tristia tartara Christo
Undique fronde nemus, gramina flore favent.
Legibus inferni oppressis, super astra meantem,
Laudant rite Deum lux, polus, arva, fretum.
Qui crucifixus erat Deus, ecce per omnia regnat,
Dantque Creatori cuncta creata precem.

A Salve festa dies, toto venerabilis ævo;
Qua Deus infernum vicit, et astra tenet.
Nobilitas [n] anni, mensium decus, alma dierum,
Horarum splendor, scrupula [o] puncta fovens.
Hinc tibi silva comis, hinc [p] plaudit campus aristis,
Hinc grates, tacito palmite, vitis agit.
Si [q] tibi nunc avium resonant virgulta susurro,
Has inter minimus passer, amore cano.
Christe salus rerum, bone conditor, atque redemptor,
Unica progenies ex deitate Patris.
Irrecitabiliter manans de corde Parentis,
Verbum subsistens, et penetrare [r] potens.
Æqualis, concors [s], socius, cum Patre coævus,
Quo sumpsit mundus principe principium.
B Æthera suspendis, sola congeris, æquora fundis,
Quæque locis habitant quo [t] moderante vigent.
Qui genus humanum cernens mersum [u] esse profundo,
Ut hominem eriperes, es quoque factus homo.
Nec voluisti [v] etenim tantum te corpore nasci,
Sed caro quæ nasci pertulit atque mori.
Funeris exsequias pateris vitæ auctor, et orbis,
Intrans mortis iter, dando salutis opem.
Tristia cesserunt [x] infernæ vincula legis,
Expavitque chaos luminis ore premi.
Depereunt tenebræ Christi fulgore fugatæ,
Et terræ [y] noctis pallia crassa cadunt.
Pollicitam [z] sed redde fidem, precor, alma potestas,
Tertia lux rediit, surge, sepulte meus.
C Non decet, ut humili [aa] tumulo tua membra tegantur,
Neu [bb] precium mundi vilia saxa premant.
Indignum est, cujus clauduntur cuncta pugillo,
Ut tegat inclusum, rupe vetante, lapis.

---

[a] In præf. Edit. Lugd.:
Cum bene vernarit, reddit et annus opes.

[b] Ibid., *stellantia lumina florum.*

[c] Ibid.:
Floribus arrident gramina cuncta suis.

[d] Edit. Ven., *late* seges. Item in Ed. Lugd.

[e] Ibid., et in Ven. Ed., *caudice deserto.*

[f] In uno Cod. Vat., *corpore sub hiemis*, corr.

[g] In Edit. Lugd., *crine refuso.*

[h] Ibid., *mista salix*, corr.

[i] In uno Cod. Vat., *ulmus, acernus.*

[j] In uno Cod. Vat., *construitura favos.*

[k] In uno Cod. Vat., *apes.*

[l] Edit. Paris., *increpitans.*

[m] Edit. Ven., *avis.*

[n] In Edit. Lugd., *mobilitas anni, mensum decus.* Item Edit. Ven., *mensum.* In uno Codic. Vat., *mensum decus, arma dierum.* In alio, *mensum decus; niensum* scilicet pro *mensium* per synalœphen. Ita Ovid., Fast. v, 187:

Cum non sint, cedantque tibi confinia mensum.

[o] In Ed. Lugd., et Hymn. cl. Tom., *stridula cuncta favent.* Ven. Ed., *stridula puncta fovens.* In duob. Codd. Vat., *scripula.* Ut autem legitur in Edit. Brow., scrupulum sive scirptulum, vicesima unciæ pars est, pro minutis autem quibusque rebus usurpari solet. Adnotat laudatus Buchnerus hic *scriptula puncta* dici a Fortunato, quomodo apud Virgilium *metra verba*, et apud Phædrum *verba monita.*

Priscianus Fannius, in lib. de nummis et ponderibus: *Obolus*, ait, *dicitur, ut Dardanus docet, scripulus esse, id est sex siliquæ.* Plura ad hunc Fannii locum adnotat Elias Vinetus, qui ait scripulum a Græcis γράμμα nominatum fuisse juxta hunc distichum:

Semioboli duplum est obolus, quem pondere duplo,
γράμμα vocant, scriplum nostri dixere priores.

[p] In Edit. Lugd.:
Hinc tibi silva comis, plaudit quoque campus aristis.
In duob. Codd. Vat., *plaudit hic.*

D [q] Ibid.:
Hinc tibi nunc avium....
Has inter nimio passer amore canit.

[r] Ibid., *et patris ore potens.*

[s] In uno Codic. Vatic., *æqualis consors.*

[t] Ibid., *quæ moderata vigent.*

[u] Tres Codd. Vat., *mersisse.* Idem Ven. Edit.

[v] Hymn. cl. Tomm., et Edit. Lugd.:
Nec nostro tantum voluisti e corpore nasci.
In Ven. Ed.:
Nec voluisti etenim tantum de corpore nasci.

[x] Ibid., *tristia cessarunt.*

[y] Ib., *Æternæ noctis.* Edit. Paris., *tetris noctis* forsan, *terris.*

[z] Ibid., *sollicitam.*

[aa] Edit. Lugd., *non decet ut vili.*

[bb] Ibid., *non pretium.*

Lintea tolle, precor, sudaria linque sepulcro,
Tu satis es nobis, et sine te nihil est.
Solve catenatas inferni carceris umbras,
Et revocata sursum, quidquid ad ima ruit.
Redde tuam faciem, videant ut sæcula lumen,
Redde diem, qui nos, te moriente, fugit.
Sed plane implesti remeans, pie victor, ad orbem [a],
Tartara pressa jacent, nec sua jura tenent.
Inferus insaturabiliter cava guttura pandens,
Qui rapuit [b] semper, fit tua præda, Deus.
Eripis innumerum populum de carcere mortis,
Et sequitur liber, quo suus auctor adit [c].
Evomit absorptam trepide fera bellua plebem [d],
Et de fauce lupi subtrahit agnus oves.
Hinc tumulum repetens, post tartara, carne re-
[sumpta.
Belliger ad cœlos ampla tropæa refers.
Quos habuit pœnale chaos, jam reddidit in te [e],
Et quos mors peteret, hos nova vita tenet.
Rex sacer, ecce tui radiat pars magna triumphi [f],
Cum puras animas sacra lavacra beant.
Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque vetus vitium purgat in amne novo.
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niveo gaudia pastor habet.
Additur ac [hac] Felix [g] consors mercede sacerdos.
Qui dare vult Domino dupla talenta suo.
Ad meliora trahens gentili errore vagantes,
Bestia ne rapiat [raperet], munit ovile Dei,
Quos prius Eva [Heva] nocens infecerat, hos modo
Ecclesiæ pastos ubere, lacte, sinu. [reddit.
Mitibus alloquiis agrestia corda colendo,
Munere Felicis, de vepre nata seges.
Aspera [h] gens Saxo, vivens quasi more ferino,
Te medicante, sacer, bellua reddit ovem.
Centeno reditu tecum mansure per ævum,
Messis abundantis horrea fruge reples.
Immaculata tuis plebs hæc vegetetur [i] in ulnis,
Atque Deo purum pignus ad astra feras.
Una corona tibi de te tribuatur ab alto,
Altera de populo vernet adepta tuo.

[a] Edit. Lugd., et in Ven. Edit., *pie victor Olympum.*
[b] Ibid., *qui raperet semper.*
[c] Ibid., *quo suus auctor abis.*
[d] Edit. Paris. :

Evomuit sorptam trepidam fera bellua prædam.

[e] Edit. Lugd., *reddidit iste.*
[f] Ibid., *pars magna tropæi.*
[g] Hunc Felicem de quo hic Fortunatus alium esse quam Namnetensem episc., vix suspicari possumus: ex quo apparet quam hallucinati sint qui hoc carmen Lactantio ascripsere.
[h] Advertit Brow. olim mendosissime scriptum fuisse *asper agens Saxo.* Quærit idem Brow. quomodo Felix Namnetensis in Saxonas, tot regionum intervallo a sua diœcesi dissitos, pietatem suam exercere potuerit, ac censet magnum eorum numerum, quod frequentibus cladibus a Francis attriti fuissent, captivos in Galliam deportatos, in quibus emendis, ut tunc moris erat religiosissimis viris, et Christo lucrandis, operam suam et liberalitatem Felix impenderit. Sed vide quæ adnotavimus ad c. 4 hujusce libri.

CAPUT X.

De domno Felice Namnetico, cum flavium [i] *alibi detorqueret.*

[Sumptuosissimum Felicis Namnetensis opus in detorquendo fluminis cursu, qua novo aggere exstructo, qua vetere depresso et effosso, celebrat, ac quæ inde copiæ vicinis populis erant perventuræ, non sine egregia Felicis laude, describit.]

Cedant antiqui, quidquid meminere poetæ,
Vincuntur rebus facta vetusta novis.
Includi fluvios si tunc spectasset Homerus,
Inde suum potius dulce replesset opus.
Cuncti Felicem legerent modo, nullus Achillem,
Nomine sub cujus cresceret artis honor.
Qui probus ingenio, mutans meliore rotatu,
Currere prisca facis flumina lege nova.
Aggere composito, removens in gurgite lapsum,
Quo natura negat, cogis habere viam.
Erigis hic [k] vallem, subdens ad concava montem,
Et vice conversa, hæc tumet, ille jacet.
Alter in alterius migravit imagine formam,
Mons in valle sedet, vallis ad alta subit.
Quo fuit unda fugax, crevit pigro obice terra,
Et quo prora prius, huc [l] modo plaustra meant.
Collibus [m] adversis flexas super invehis undas,
Et fluvium docilem, monte vetante, trahis.
Quo [n] rapidus [fluvius] flueret, veniens celer amnis
[adhæsit [o].
Et subito, nato colle, retorsit iter.
Quæ prius in præceps, veluti sine fruge, rigabant [p].
Ad victum plebis nunc famulantur aquæ.
Altera de fluvio metitur seges orta virorum,
Cum per te populo parturit unda cibum.
Qualiter incertos hominum scis flectere motus,
Qui rapidos fontes ad tua frena regis?
Stet sine labe tibi, Felix, pia vita per ævum,
Cujus ad imperium transtulit unda locum.

CAPUT XI.

De Nicetio [q] *episcopo Treverensi.*

[Laudat Nicetium, episcopum Trevirensem, ob ejus innocentiam, misericordiam et liberalitatem in

[i] Edit. Paris., *vectetur.*
j Censet Brow. de Ligeris fluminis alveo, alio deportato, hæc a Fortunato dicta esse accipienda, si minus, de amne Cariaco, minus nobili et claro, qui parum abest ab urbe Namnetensi. De quo idem Fortun., lib. v, c. 8, item scribens ad Felicem, canit :

Qua tua rura lavat vitrea Liger algidus unda.
Cariaci speciosus ager devexus in amnem.

[k] Edit. Ven. erigis *hinc.*
[l] Ibid. et unus Cod. Vat. *hic* modo plaustra. Hic versus olim mendo se legebatur, teste Brow. hoc modo : *pro rabidis undis* huc modo *plaustra meant.*
[m] Edit. Paris., *collis in.*
[n] Unus Cod. Vat., *qua* rapidus.
[o] In Edit. Ven., *amnis obhæsit.*
[p] Ibid., *sine fruge rigebant.*
[q] Sancti Nicetii sanctitatem, et miracula, et actæ vitæ ordinem, describit Greg. Tur. lib. de Vitis PP., cap. 17. Item eumdem laudat lib. x Histor. Franc., cap. 29, et de Gloria Confess., c. 94. Is a Clotario, quod ejusdem vitia libere arguisset, pulsus in exsilium, a Sigiberto, statim atque regnum, Patre vita functo, adeptus est, revocatur, ac sedi suæ restitui

egenos ac peregrinos : ob pastoralem sollicitudinem ac studium in sacris ædibus restaurandis.]

Splendor, apex fidei, venerabile [a] mente Niceti,
Totius orbis amor, pontificumque [b] caput.
Summus apostolico præcellens pastor ovili,
Auxisti meritis, quidquid honoris habes.
Divino insistens operi, terrena relinquis,
Cui moritur mundus, non morituræ manes.
Vita brevis cunctis, sed non brevis illa beatis,
Cum bona non pereant, jure perennis eris [c].
Dum tibi restrictus maneas, et largus egenis,
Quod facis in minimis, te dare crede Deo.
Captivus quicunque redit, sua limina cernens,
Hle lares patrios, tu capis inde polos
Hic habet exsul opem, jejunans invenit escas,
Qui venit esuriens, hinc satiatus abit.
Tristibus imponis curas purgando querelas,
Et sanat cunctos una medela viros.
Pauperis hinc lacrymas desiccas, gaudia præstans,
Qui prius ingemuit, vota salutis habet.
Te pascente greges, nunquam lupus abripit agnos,
Sunt bene securi, quos tua caula tegit.
Templa vetusta Dei revocasti in culmine [d] prisco,
Et floret senior, te reparante, domus.
Hinc [hic] populis longos tribuas pia vota per annos,
Et maneas pastor, ne lacerentur oves.

CAPUT XII.

De Castello [e] ejusdem super Mosellam.

[Nicetii Castellum, supra Mosellam positum, et ejus amœnitatem, nec non Nicetii in eodem ornando ac muniendo studium, elegantiamque celebrat.]

Mons in præcipiti suspensa mole tumescit,
Et levat excelsum saxea ripa caput.
Rupibus expositis, intonsa cacumina tollit,
Tutus [f] et elato vertice regnat apex.
Proficiunt colli, quæ vallibus arva recedunt,
Undique terra minor vergit, et iste subit
Quem Mosella tumens, Rhodanus [g] quoque parvulus [ambit,
Certanturque [h] suo pascere pisce locum.
Diripiunt dulces alibi vaga flumina fruges,
Hæc tibi parturiunt, Mediolane [i], dapes.
Quantum crescit aquis [j] pisces vicinius offert,
Exhibet hinc epulas, unde rapina venit.
Cernit frugiferos congaudens incola sulcos,
Vota ferens segeti, fertilitate gravi.
Agricolæ pascunt oculos de messe futura,
Ante metit visu, quam ferat annus opem.
Ridet amœnus ager, tectus viridantibus herbis,
Oblectant animos mollia prata vagos.
Hæc [k] vir apostolicus Nicetius arva [l] peragrans,
Condidit optatum pastor ovile gregi.
Turribus incinxit terdenis undique collem
Præbuit hic fabricam, quo nemus ante fuit.
Vertice de summo demittunt brachia murum,
Dum Mosella suis terminus exstet aquis.
Aula [m] tamen nituit constructa cacumine rupis,
Et monti imposito mons erat ipsa domus.
Complacuit latum muro concludere campum,
Et prope castellum hæc casa sola facit.
Ardua [n] marmoreis suspenditur aula columnis,
Qua super æstivitas cernit in amne rates.
Ordinibus ternis extensaque machina crevit,
Ut postquam ascendas, jugera [o] tecta putes,
Turris ab adverso quæ constitit obvia clivo,
Sanctorum [p] locus est, arma tenenda [q] viris.

tur. Obiit is circiter anno 566, Nonis Decembris, ut proinde hæc poemata, ad Nicetium scripta, non multo post adventum Fortunati in Galliam, ab eodem elucubrata dicenda sint.

At Brow. Nicetii obitum refert ad an. 564, sed fallitur cæteroquin qua ratione eum nosse Fortunatus ac loqui cum ipso potuisset? qui ad annum 565, tantum in Gallias venit, ipsius confessione Broweri? Deinde Nicetius scripserat ad Just. imperat. litteras, quibus eumdem, in hæresim lapsum, revocare nitebatur, idque ad an. 566 ut refert Cointius ad hunc annum. Non is tamen diu post scriptas illas litteras superstes fuisse dicendus est.

[a] In sæc. i Bened., ubi refertur hoc carmen, sic legitur : *veneranda mente.*

[b] Sanctus Nicætus *pontificum caput* appellatur a Fortun., quod episcopus Ecclesiæ Trevirensis, metropolita esset : cujus Ecclesiæ splendorem et prærogativas pluribus celebrat Brow. in notis ad hunc locum.

[c] Sæc. i Ben., *perennis erit.*

[d] Ibid., in *lumine prisco.*

[e] Brow. Hoc Nicetii castellum, de quo hic Fortunatus loquitur, collocat infra Catadunum, haud longe a confluentibus, in Trevericæ archidiaconiæ titulo quod hodieque proprio idiomate episcopi rupem, sive saxum accolæ nominant; idque non solum ex conjectura Browerus autumat, sed etiam ex veteris schedæ ac semilaceræ testimonio, quæ istud poema præferebat insignitum tali nomine. Plurimum hac in re judicio Broweri deferimus, quod his locis interfuerit.

[f] Unus Cod. Vat., *totus elevato.*

[g] Animadvertit Brow. haud longe a præfato situ, in quo Nicetii castellum locandum putat, rivum Quere. Rhon hodieque appellatum, truncato nomine. Istum putat eumdem esse quem Fortun. *parvum Rhodanum* vocat.

[h] Unus Cod. Vat., *certaturque suo.*

[i] Mediolani vocabulum item studet accommodare Brow. agro, qui hoc Nicetii castellum et Mosellam interjacet ex similitudine affinis nominis. Quanquam post tot temporum spatia, quibus vel clarioribus urbibus et imperiis tam insignes vicissitudines acciderunt, nil mirum si unius aut alterius Castelli, vel agri nomina intercidere, et cum veteribus incolis, ac dominiis mutari potuerunt. Castri Mediolanensis mentionem facit Greg. Tur., lib. vi Hist., cap. 31, apud quod Bituricenses, contra Desiderium ducem arma moventes, prælium commisere; quod ad Averam fluvium in sinibus Biturigum ponitur a Cointio, ad an. 583, n. 49, *Magdunum* hodie appellatum. Utrum vero fuerit idem de quo hic Fortunatus, haud definire ausim.

[j] Unus Cod. Vat., *crescit aqua.*

[k] Duo Codd. Vat., *hoc vir.*

[l] *Ergo peragrans*, tam in Codd. Vat. quam Edit. Ven.

[m] Unus Cod. Vat., *tuta tamen nituit.*

[n] Vide quæ de simili fere descriptione Ædificii adnotavimus ad cap. 19 lib. i.

[o] Hisce declarat Fortunatus ædificii amplitudinem, ut latos campos parietibus contineri et tegi culmine credidisses; ideo expunximus comma post *jugera*, et ante posuimus. Superius hunc eumdem sensum expressit illis versibus :

> Complacuit latum muro concludere campum;
> Et prope Castellum hæc casa sola facit.

[p] Vide quæ diximus in notis ad c. 6, lib. i.

[q] In Edit. Ven., *arma tuenda viris.*

Illic est etiam gemino [a] ballista volatu,
Quæ post se mortem linquit, et ipsa fugit.
Ducitur in rigidis sinuosa canalibus unda,
Ex qua fert populo hic mola rapta cibum.
Blandifluas stupidis induxit collibus uvas,
Vinea culta viret, quo fuit ante frutex.
Insita pomorum passim plantaria surgunt.
Et pascunt vario floris odore locum.
Hæc tibi proficiunt, quidquid laudamus in illis,
Qui bona tot tribuis, pastor, opima gregi [b].

CAPUT XIII.

De Magnerico Treverensi episcopo.

[Magnericum, Treverensem episcopum, laudat ob virtutem, ac diligentiam in Ecclesia sua regenda, ob comitatem in omnes, ob liberalitatem in egenos, et hospites.]

Culmen [c] honorificum, Patrum Pater, archisacerdos,
Pontificale decus proficiente gradu.
Quem fidei titulus meritis erexit in altum,
Ecclesiæque caput, distribuente Deo.
Discipule egregii bone Magnerice [d] Niceti,
Nominis auspicio Magne canende tui.
Clare sacro merito, tanto [e] informate magistro,
Quem reparas operum fructificante loco.
Cujus, opime, sequax, sancta et vestigia servans,
Rite minister agens, ecce magister ades.
Auctorisque pii successor dignus haberis,
Hæredisque sui frugiparensque manet.
Crevit post obitum pater, et te crescere fecit,
Dum capit ille polum, tu capis arce locum.
Grex alitur pro te, vice præcessoris, alumne;
Nec sua damna dolet, dum tua lucra tenet.
Fratribus optandus, jucundus honore ministris,
Charius et populis pastor amore places.
Te panem esuriens, tectum hospes, nudus amictum,
Te fessus requiem, spem peregrinus habet.

A Hæc faciens intende magis, venerande sacerdos,
Ut commissa tibi dupla talenta feras.
Pro Fortunato exorans quoque dulcis amator,
Spem mihi dans veniæ, fit tibi palma, Pater.

CAPUT XIV.

Ad Villicum [f] episcopum Mettensem.

[Mettensis urbis situm et ejus amœnitatem describit; tum Villici episcopi in fundendis precibus ad Deum studium et assiduitatem, pastoralem vigilantiam, comitatem, in peregrinos misericordiam munificentiam in pauperes, deprædicat.]

Gurgite cæruleo pelagus Mosella relaxat,
Et movet ingentes molliter amnis aquas.
Lambit odoriferas vernanti gramine ripas,
Et lavat herbarum leniter unda comas.
Hinc dextra de parte fluit, qua Salia [g] fertur,
B Flumine sed fluctus pauperiore trahit [h].
Hic ubi perspicuis Mosellam cursibus intrat,
Alterius vires implet, et ipse perit.
Hoc Mettis [i] fundata loco speciosa, coruscans,
Piscibus obsessum gaudet utrumque latus.
Deliciosus ager ridet vernantibus arvis,
Hinc sata culta vides, cernis et inde rosas.
Prospicis umbroso vestitos palmite colles,
Certatur varia fertilitate locus.
Urbs munita nimis, quam cingit murus et amnis,
Pontificis meritis [j] stas valitura magis.
Villicus æthereis qui sic bene militat armis,
Stratus humi genibus, te levat ille suis.
Unde humilis terris te projicis, alme sacerdos,
C Orando hinc patriæ ducis ad astra caput.
Fletibus assiduis acquiris gaudia plebi.
Pastoris lacrymis lætificantur oves.
Ictibus invalidis quamvis minitetur iniquus,
Tu [k] quibus es murus, vulnera nulla timent.
Et licet incluso lupus insidietur ovili,
Te custode gregis, nil tibi [l] prædo nocet.

[a] *Gemino volatu*, id est, duplex ballista, ut interpretatur Brow., alia ad hastilia, alia ad saxa ejaculanda. Addit idem, forte *gemino volatu* significari alas, quibus missile, sagittæ instar, instrui solebat ad aerem facilius secandum.

[b] In uno Cod. Vatic., *pastor opime gregis*

[c] Deest hoc poema in tribus Codd. Vat. et Edit. Ven.

[d] Magnericus successit Nicetio in sede Treverensi anno circiter 566, et pervenit ad an. 597, cujus Vitam conscripsit Eberwinus, abbas cœnobii sancti D Martini Treveris, sæc. x, e qua hoc carmen depromptum se primus edidisse testatur Brow.

[e] Vide quæ diximus ad cap. 11 hujusce libri.

[f] Villicus successit Hesperio in sede Mettensi, qui conc. Arvernensi I interfuerat an. 535. Villicus tenuit sedem Mettensem annos XXV et menses duos, ut affirmat Cointius ad an. 566, ex Cod. sancti Symphoriani Mettensis. At in ms. exemplari, cujus meminit Brow., in notis ad hunc locum, Villicus vixisse legebatur sub *apostolicis Pelagio I, Joanne III, Benedicto I, imper. Justino et Tiberio Constantino.* Porro Bened. I creatus fuit pontifex an. 573, et Tiberius a Justino declaratur Cæsar an. 574, et Augustus an. 578. Sed vide Cointium, loco supra citato, qui ex dicto Codice sancti Symphoriani, catalogum Mettensium pontificum, et annos quibus sederunt, describit, ibique Villici, de quo hic sermo est, mortem nec infra annum 562, quo circiter anno idem opinatur in Galliam venisse Fortunatum, nec ultra 566 ponendam existimat.

[g] Duo Codd. Vat., et Ven., et Edit. Paris., *qui Salia*. Vulgo *Sallia* sicuti et in Ven. Edit. legitur.

[h] *Mire Mediomatricum urbem* (subdit Brow. in notis ad hunc locum) *fluvius hic et munit et ornat. Affluit ab occasu placidissimus, e summo labens, admirabilem præbens naturæ lusum e longinquo, vel alto prospectantibus, priusquam intra urbis se mœnia insinuat, parallelo ferme cum Mosella gradiens, cordis* D *imaginem, acto gyro, sparsior efficit: inde rursum coalescens appetit arcem, et mox largior, in varia scissus, partim urbem interfusus obit, partim mœnia foris alluit, donec ad extremum se condat in Mosellam.* De Salia fluvio loquitur Fort., lib. VII, c. 4, hoc versiculo:

Seu qui Mettin adit, de Sale nomen habens.

[i] Mettæ, urbs in Gallia nobilissima, in qua reges Austriæ sedem habebant, cum tamen ipsi et Rhemis sederent, pro imperii (ut opinor) latitudine, et negotiorum diversitate, quippe qui regnum vel in Germaniam porrigerent. De Mettica regum Austrasiæ sede, et urbis illius situ, vide eumdem Fortun., lib. x, c. 9. Isthæc urbs ab Hunnis primum sub Attila incensa, postea a Vandalis capta, ac devastata est. Videsis Gregor. Tur., l. II, c. 6, et Fregd. Schol., in Frag., n. 5.

[j] Duo Codd. Vat. et Ven. Ed., *pontificis merito.*

[k] Edit. Ven., *in quibus es.*

[l] Ibid., *nil sibi.*

Oblectas populos vultu sine nube sereno,
Cunctorumque animos gratia blanda fovet.
Si poscat novus hospes opem, tu porrigis escas,
Invenit et proprios ad tua tecta lares.
Dum satias querulum, magis obliviscitur illas,
Quas habet in patriis finibus exsul opes.
Qui sua damna refert, gemitus subducis [a] ab ore ;
Gaudia restituens tristia cuncta fugas.
Protegis hinc nudos, illinc tu pascis egentes,
Nil tibi reddit inops, reddit amore Deus
Horrea præmittis, melius tua condita servans,
Quas sic diffundis, dat paradisus opes.
Culmina templorum renovasti, Villice cultor,
Cum veniet Dominus, stat labor ecce tuus ;
Commissum video non suffodisse talentum,
Sed magis optatum multiplicatur opus
Longius extentos [b] peragas tam digna per annos,
Et maneat semper nomen, opime, tuum.

CAPUT XV.

Ad eumdem.

Pastor [c] opime gregis, cunctis tua pabula prosunt [d],
Qui satias animas, quam bene membra foves?
Sic avidos reddis convivas nectare lactis,
Ut scutella levet, quod cocleare solet.

CAPUT XVI.

Ad eumdem.

Currit ovis, repetens a te sua pascua, pastor,
Qui cibus esse soles, da mihi panis opem.

CAPUT XVII.

De pictura vitis, in mensa ejus dictum.

[Occasione cujusdam picturæ, in qua ales rostro carpebat uvas, Villici liberalitatem in convivas extollit.]

Vitibus intextis ales sub palmite vernat,
Et leviter pictas carpit ab ore dapes.
Multiplices epulas meruit conviva tenere,
Aspicit hinc uvas, inde falerna bibit.

CAPUT XVIII.

De piscibus in mensa ejus.

[Occasione piscium qui in mensa Villici copiose appositi fuerant, supernam ejusdem vocationem ad gerendum pastorale munus commendat.]

Retia vestra, pater [e], oneroso pisce redundant,
Apparet [f] Petri vos meruisse vices.

CAPUT XIX.

Ad Charentinum episcopum Coloniæ.

[Charentinum, Coloniæ Agrippinæ episcopum, laudat ob hospitalitatem et charitatem singularem in proximos, ob placidos tranquillosque mores, in pauperes misericordiam, in templa liberalitatem.]

Charentine [g], decus fidei, Deitatis amice,
Nomine de proprio chare perennis amor.
Pontificem pollens Agrippina [h] Colonia præfert.
Frugiferis agris digne colone Dei.
Si videas [i] aliquos quacunque ex gente creatos,
Quamvis ignotos, mox facis esse tuos.
Quos semel affectu astringis pietate paterna,
Ulterius nunquam dissociare potes.
Nec subito veniens veluti fugitiva recedit,
Sed concessa cito gratia, fixa manet,
Verba Dei complens, sicut te diligis ipsum.
A te ita diligitur proximus omnis homo.
Vocis apostolicæ sectator dignus haberis,
Quæ charos animos præposuit [j] fidei.
Tranquillus, placidus, mitis, [k] sine nube serenus,
Cui rabies mundi nil dominare potest.
Pectora cunctorum reficis dulcedine verbi
Lætificas vultu tristia corda tuo.
Pauperibus cibus es, sed esurientibus esca, [l]
Rite pater populi, dando salutis opem.
Aurea[m] templa novas pretioso [specioso] fulta decore,
Tu nites, unde Dei fulget honore domus.
Majoris numeri quo templa capacia constent,
Alter in excelso pendulus ordo datur.

[a] Edit. Ven., *subducit ab ore.*

[b] Ibid., *longius extensos.* In uno Cod. Vat., *longius extensus.*

[c] Hoc poema, sicut et seq., videtur recitatum a Fortun. cum is a Villico fuisset convivio exceptus. In illo suo per Germaniam in Gallias itinere, crediderim Fortunatum eum Villico amicitiam iniisse, et ab ipso affectum pluribus humanitatis, gratæque hospitalitatis officiis.

[d] In uno Cod. Vat., *pabula præsunt*, corr.

[e] Edit. Ven., *retia vestra patent.*

[f] Ibid., *apparet et Petri.*

[g] Hic Charentinus successit in sede Coloniensi Somoeno; antecessit vero Ebregisilum, qui, anno 590, a rege Childeberto legatus fuit, ut dissidia ac turbas monasterii Pictaviensis sedaret, ut refert Gregor. Turon., lib. x Histor. Franc., cap. 15. Perperam itaque in catalogis episcoporum Coloniensium Charentinus post Ebregisilum ponitur, ut animadvertit Cointius, ad an. 562, qui ibidem refert ex Henrici Pantaleo sententia, I parte de Viris illustribus German., sedisse Charentinum ad an. 560. Illud ego addam sedisse eumdem ultra annum 564, ut Fortunato notus esse posset, qui nonnisi ad an. 565 circiter in Gallias advenit, ut ostendimus in ejus Vita, num. 27. et seq.

[h] Colonia Agrippina et Agrippinensis, quam Agrippina, Germanici uxor, condidit, ut narrat Tacitus in Annalibus, l. XII, c. 27, his verbis : *Agrippina quo vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos, coloniamque deduci imperat, cui nomen inditum ex vocabulo ipsius.*

[i] Videtur Fortunatus in illo suo per Germaniam itinere, a Charentino Coloniæ episcopo, perhumaniter exceptus, licet alienus, ignotusque vir, satis tamen probatus pietatis et ingenii ornamentis. Id fortasse ille indicat duobus istis versibus :

Si videas aliquos, quacunque ex gente creatos,
Quamvis ignotos, mox facis esse tuos.

[j] Edit. Ven., *proposuit fidei.*

[k] In uno Cod. Vat. et Edit. Paris., *placidusque mihi*.

[l] Edit. Paris., *es dasque esurientibus escam.*

[m] Narrat Gregor. Turon., lib. I de Gloria martyr., cap. 62, quod apud urbem Agrippinensem erat basilica exstructa in memoriam quinquaginta martyrum ex legione Thebæorum, quæ quia *admirabili opera ex Musivo quodammodo deaurata splendebat, sanctos aureos ipsam basilicam incolæ vocitatam voluerunt.* Hanc itaque basilicam a Charentino renovatam, seu restauratam fuisse videtur innuere Fortunatus hoc versiculo :

Aurea templa novas, pretioso fulta decore.

Sollicitat pia cura gregis, te pastor opime,
Nil lupus a stabulis quo vigilante rapit.
Tempora longævo teneas felicia tractu,
Et per te Domini multiplicentur oves.

CAPUT XX.

De Igidio [Ms.; *Egidio*] *episcopo Rhemensi* [Ms., *Rhemorum*].

[Ægidium, Rhemensem episcopum, impense laudat ob diligentiam in credito sibi grege curando, ob eloquii vim atque doctrinam in erudienda plebe, ob beneficentiam in miseros et calamitosos.]

Actibus egregiis, venerabile culmen Igidi [a],
Ex cujus meritis crevit honore gradus.
Subtrahor ingenio, compellor amore parato,
Laudibus in vestris prodere pauca favens.
Namque reus videor tantis existere causis,
Si solus taceam, quidquid ubique sonat.
Sed quamvis nequeam digno sermone fateri,
Da veniam, voto me voluisse loqui.
Exiit in mundum [b] gestorum fama tuorum,
Et meritis propriis sidus in orbe micas.
Clarior effulges quam lucifer ore sereno,
Ille suis radiis, tu pietate nites.
Nil lupus insidiis cauto subducit ovili,
Te pastore sacro pervigilante gregem.
Facundo eloquio cœlestia dogmata fundis,
Ecclesiæ crevit [c], te monitore, domus.
Pontificis studio correctio plebis haberis [d],
Ne tenebræ noceant, semita lucis ades.
Cunctorum recreas animos dulcedine verbi,
Qui satias epulis, pascis et ore greges.
Præcepta implentur, non solo pane cibamur,
Delicias capimus, quas tua verba ferunt.
Ut gaudet corpus, cui mitior esca paratur,
Sic animæ gaudent, si tua lingua sonet.
Hæresis, ira cadit, forti te milite Christi,
Acquiris regi, qui dedit arma tibi.
Qui purgas spinis agros, sermone colente,
Et mundata Deo surgit ubique seges.
Qui venit huc exsul, tristis, defessus, egenus,
Hic recipit patriam, te refovente, suam
A Qui [e] doluit, tollis gemitus in gaudia vertens,
Exsilium removes, reddis amore Lares [f].
Pauper habere cibum, meruit quoque nudus amictum,
Invenit hic semper, quæ bona quisque cupit.
Consultum tribuis generaliter omnibus unum,
Qui populi pater es, tot pia rite regis [geris].
Hæc tibi vita diu, domino tribuente, supersit,
Atque futura micet lucidiore die.

CAPUT XXI.

Ad Hilarium [g] *episcopum.*

[Salutatorias ad Hilarium episcopum litteras mittit, suamque in absentem memoriam et benevolentiam declarat.]

Lux sincera animi, mihi semper [h] dulcis Hilari,
Quamvis absentem quem mea cura videt.
B Cujus honestus amor tantum mea corda replevit,
Ut sine te nunquam mente vacante loquar.
Versibus exiguis mandamus vota salutis;
Quæ dedit affectus, sint tibi chara [grata], precor.

CAPUT XXII.

Ad Bertechramnum [i] *episcopum, cum elevaretur ir currum.*

[A Bertechramno episcopo, Fortunatus in rhedam, honoris causa, exceptus, hanc ejusdem in se comitatem, tum in cæteros omnes humanitatem et benevolentiam carmine consecrat.]

Curriculi genus est, memorat quod Gallia rhedam,
Molliter incedens orbita sulcat humum.
Exsiliens duplici [j] bijugo volat axe citato,
C Atque movet rapidas juncta quadriga rotas.
Huc ego dum famulans comitatu jungor eodem,
Et mea membra cito dum veherentur equo,
Pontificisque sacri Bertechramni actus honore,
Comprendente manu raptus in axe levor.
Qualiter implumes fetus pia mater hirundo,
Confovet, et placide pennula tensa tegit.
Sic bonitate potens, affectu dives opimo,
In proprium pastor molle sedile locat.
Nec solum amplectens pia mens, sed diligit omnes,
Unde magis populis unicus [k] exstet amor.

[a] Hic Ægidius potentissimus vir fuit apud Chilebertum regem, a quo et legatus missus est ad Chilpericum, ut suo nomine de rebus gravissimis ageret, et exortas inter utrumque dissensiones componeret. Idem postea conjurationis ac perfidiæ convictus adversus eumdem Childebertum, in synodo episcoporum e sacerdotii gradu depositus est atque Stratheburgum relegatus. Hæc an. 590, ante quod tempus proinde Ægidius, adhuc florens probitatis fama, magnaque apud reges auctoritate et gratia, laudatur hoc carmine a Fortunato. Lege Greg. Tur., lib. x, cap. 19.

[b] In duobus Mss. Vat., et Ven. Edit., exiit *in mundo*.

[c] Flodoardus, lib. II, cap. 2 Histor. Eccl. Rhem., narrat ab hoc Ægidio patrimonium Ecclesiæ Rhemensis pluribus bonis auctum fuisse, maxime ex regis Childeberti liberalitate.

[d] In uno Cod. Vat., *correctio plebis alumnæ*.

[e] Edit Ven., *quæ doluit*.

[f] In uno Cod. Vatic., *reddis amore dapes*.

[g] Putat Brow. hunc fuisse Hilarium, episcopum Gabalitanum; sed cum is interfuerit concilio Arvernensi an. 535, miror ad Fortunati usque tempora vixisse. Ac sane Hilario Gabalitano successisse refertur Evanthius, qui interfuit concilio Aurelianensi IV, habito an. 541. Vide cl. Ruin. in notis ad Vitas PP., cap. 6, n. 4 et 5. Alius Hilarius Diniensis episcopus fuit qui jam sedebat ad an. 554. Num forte D hic fuit, ad quem Fortunatus hoc poema scripsit?

[h] Edit. Ven., *semper mihi* dulcis.

[i] Bertechrammus episcopus Burdegalensis fuit, regis Guntchrammi matri affinis, ut refert Greg. Turon., lib. VIII Histor., cap. 2. Interfuit synodo Matisconensi II, celebratæ anno 585, eodemque anno a synodo illa regressus obiit, ut narrat Greg. Tur., lib. VIII Histor. Franc., c. 22.

Fuit et alius Bertchrammus episcopus Cenomanensis, qui successit Badegisilo, circa an. 586, de quo Greg. Tur., lib. VIII Histor., cap. 39. Is unus fuit ex iis episcopis qui ad turbas monasterii Pictaviensis compescendas operam suam et auctoritatem contulere, de quibus Greg. Tur., lib. IX Histor., cap. 41. Definire non ausim ad quemnam horum scribat hic Fortunatus, cum utriusque tempora Fortunati temporibus conveniant.

[j] In uno Cod. Vat., duplici *jugo*.

[k] Unus Cod. Vat., et Ven. Edit., *exstat amor*.

CAPUT XXIII.

Ad eumaem de opusculis suis [*ejus*].

[Elucubrata a Bertechramno poemata, grandi ac tumido eloquio conscripta, dicit se excepisse, et eadem laudat ex parte, ex parte vero notat ac reprehendit.]

Ardua suscepi missis epigrammata chartis,
Atque cothurnato verba rotata sopho [a].
Percurrens tumido spumantia carmina versu,
Credidi in undoso me dare vela freto.
Plana procellosos ructavit pagina fluctus,
Et velut Oceanus [b] fonte refudit aquas.
Vix modo tam nitido pomposa poemata cultu
Audit Trajano [c] Roma verenda [d] foro.
Quid si tale decus recitasset in aure senatus?
Stravissent plantis [e] aurea fila tuis.
Per loca, per populos, per compita cuncta videres,
Currere versiculos, plebe favente, tuos.
Sed tamen in vestro quædam sermone notavi,
Carmine de veteri furta novella loqui.
Ex quibus in paucis superaddita syllaba fregit,
Et pede læsa suo musica clauda [f] jacet.
Nunc, venerande Pater, prece, voto, voce, saluto,
Commendans animum supplice corde meum,
Sit tua vita diu, cujus modulante camena
Cogimur optatis reddere verba jocis.

[a] Sophus pro populari plausu, et acclamatione hominum, sapiens dictum aliquod, aut scriptum approbantium hac voce σοφῶς, usurpatur et a Martiali locis in pluribus, et a Sidonio Appoll., lib. I, epist. 9., lib. VIII, epist. 6, lib. IX, epist. 13, car. 8, et alibi, ut et Brow. animadvertit. Sed hic aperte *sophus* adhibetur a Fortunato pro elegantia dictionis ac gravitate, quo in sensu vel sæpe alias ab eodem usurpatur.

[b] Duo Codd. Vat. et Ven. Ed., *Oceanas*.

[c] Unus Cod. Vat., *audit Trojano*, corr.

[d] Sirmondus in notis ad Sidonium Appoll., lib. III, epist. 8, et in dict. VII Magni Felicis Ennodii, indicat non in uno tantum Romæ foro, sed in diversis rhetores declamare solitos. Ita de foro Athenæo testis Lampridius in Alexandro, *ad Athenæum*, inquiens, *audiendorum et Græcorum, et Latinorum rhetorum, vel poetarum causa, frequenter processit*. De foro Martis index est vetus adnotatio in Cod. Apuleiano Bibl. Vaticanæ, ut refert Sirm. in notis ad epist. 8 lib. III Sidonii. De foro denique Trajano hic Fortunatus, et lib. VII, cap. 8.

Browerus in notis ad hunc locum animadvertit in foro Trajano statuas viris, aliqua ingenii ac litterarum laude conspicuis, erigi solitas; idque ex Volaterrani et Sidonii testimoniis confirmat, utique ut iis exemplis hominum ingenia ac studia ad ejusdem imitationem laudis acuerentur. Itaque Ennodius, dict. VII, quæ inscribitur *in dedicatione auditorii, quando ad ferum translatio facta est*, hæc habet: *Ut campus militem, mare navitas, fora causidicum, sollicitant secreta raptorem, ita auditoria linguas exercent. Nam quæ malum ratio suadebit silentium in loco in quo sunt præmia constituta verborum? ubi orationis palma, si hic gratia taciturnitatis? bene solvuntur sudoris pretia, ubi sunt templa victoriæ*, etc. Sed lege Sirmond., in notis ad Sidon., car. 9.

[e] Ex Ven. Edit. correximus *plantis* pro *blandis*.

[f] Ibid. et in duob. Codd. Vat., *cloda gemit*.

CAPUT XXIV.

Ad Agricolam episcopum [g].

[Scribens ad Agricolam, parentis illius in se beneficia commemorat, ac rogat ut quæ patris diligentia et opera sata fuerant in sese, hæc filius alat, et perficiat.]

Præsul, honoris apex, generis fideique cacumen,
Cultor agri pollens, pastor opime gregis,
Cum mea terra manu meruit genitoris arari,
Reddatur nati vomere culta sui.
Nam pater effectu, dulci memorabilis orbi,
Me vobiscum uno fovit amore duos.
Corde parens, pastu nutrix, bonus ore magister,
Dilexit, coluit, rexit, honesta dedit.
Ille pio studio sulcata novalia sevit,
Quod pater effudit hoc mihi semen ale

CAPUT XXV.

Ad Felicem [h] *episcopum Biturigensem, scriptum in turrem* [*turre*] *ejus*.

[Turrim, quam Felix episcopus construendam curaverat ad continendum sacrosanctum Christi corpus celebrat carmine.]

Quam bene juncta decent, sacrati ut corporis agni
Margaritum [i] ingens aurea dona ferant.
Cedant chrysolitis Salomonia vasa metallis,
Ista placere magis ars [arx] facit, atque fides.

[g] Browerus putat hunc Agricolam, seu Agræculam, fuisse episcopum Cabillonensem, cujus pater, vir ex ordine senatorio, in Fortunatum tam munificus ac liberalis exstiterit. Ac Cointio magis assentior, qui mavult hunc fuisse Agricolam episcopum Nivernensem, qui anno circiter 580 sedem illam adeptus est; atque anno 583 concil. Matisconensi I interfuit, et in monasterii Pictaviensis tumultibus reprimendis suam cum cæteris episcopis auctoritatem interposuit, ut constat ex Greg. Turon., lib. IX, cap. 41. Decessit vero an. 594, ex quo intelligi potest eum fere æqualem fuisse Fortunato.

Agricola vero, episcopus Cabillonensis, quem laudat Greg. Turon., lib. V Hist., c. 46, obiit an. 580, natus annos LXXXIII, cum sedisset duodequinquaginta, ut verisimile haud sit patrem ejus vixisse, cum venit in Gallias Fortunatus, multo vero minus eumdem cum filio suo Agricula erudire et educare potuisse.

[h] Hic Felix episcopus Bituricensis creatus est anno 568; interfuit concil. Parisiensi IV, an. 573, ac non multo post obiit. Ejus sanctitatem laudat Greg. Tur., lib. de Gloria confess., cap. 102.

[i] Margaritæ apud Græcos scriptores appellantur particulæ sacræ Eucharistiæ, quæ ex hostia, cujus quartam partem sumebat sacerdos, minutius concisæ servabantur pro infirmis. Vas, in quo illæ tenebantur Μαργαρίτις dictum est a recentioribus Græcis, ut docet Franciscus Richardus in Relatione de insula sanctæ Irenes, pag. 221, uti legitur in Gloss. Dufresne. Prudentius etiam ingentis Margariti mentionem facit in carm., quod Psychomachia inscribitur, ubi Sapientiæ aulam describens, inquit:

> At domus interior septem subnixa columnis.
> Crystalli algentis, vitrea de rupe recisi,
> Construitur, quarum tegit edita calculus albens
> In conum cæsus capita, et sinuamine subter
> Subductus conchæ in speciem, quod mille talentis
> Margaritum ingens, opibusque et censibus hastæ,
> Addictis, animosa fides mercata pararat.

quibus ex versibus quænam esset margariti ejusmodi species ac forma, facile conjici potest. Quanquam ejusmodi margarita crucis formam prætulisse, ex quo et cruciculæ appellabantur, colligi potest ex libello de sanguine Christi, Augiæ asservato, qui exstat apud Mabillonium, t. III An. Bened., pag. 699. Præclare autem hunc ad locum advertit Browerus

Quæ data, Christe, tibi Felicis munera sic sint.
Qualia tunc tribuit de grege pastor Abel.
Et cujus tu corda vides, pietate coæquas [a]
Saraptæ [b] merito, quæ dedit æra duo.

CAPUT XXVI.

Domno sancto, atque apostolicis actibus prædicando [c] *domno, pio, et peculiariter dulci in Christo Patri Avito papæ* [d]

[Aviti Arvernensis episcopi hospitalitatem, ac in pascendo et tuendo grege diligentiam celebrat; tum quædam ejusdem ad se, et Agnetem, ac Radegundem, missa munera commemorat.]

Officiis intente piis, Pater orbis, Avite [e];
Gloria pontificum, noster et altus amor.
Per quem plebs, regio, peregrinus [f] et hospes alun-
[tur,
In quo cuncta capit, quæ sibi quisque cupit.
Ex opere immeritus merui pia dona patroni,
Ne minimam pascens immemor esses ovem.
Qui trahis ore greges æterna ad pabula Christi,
Qualiter hinc vivant, est quoque cura tua [g]
Semper et absentes præsens tua protegit ala,
Quo pede non curris, munere totus ades [h]
Muneribus vestris aut Agnes, aut Rhadegundes,
Multiplici orantes fomite vocis agunt.
In [i] cœlos penetranda seras [j], Pater alte, talenta,
Quæ centena suo tempore culta metas.
Per dominum regemque bonum, precor, aulice [k]
[præsul.
Ut Fortunati sis memor, alme, tui.

CAPUT XXVII.

Ejusdem ad eumdem.

[Avito, qui a se contenderat ut versiculos scriberet, narrat eidem se satisfecisse; in quo ingenii pro-
A prii imbecillitatem et linguæ inopiam excusat, quam suis votis ait compensari.]

Paruimus jussis, sacer ac venerande sacerdos,
Et Pater, imperiis, dulcis Avite, tuis.
Garrulitate levi potius stridente cicuta,
Quam placeat liquido nostra camena melo.
Sed tamen, ut veniam tribuas, pietatis amator.
Intende obsequio [l], nec trutinato sophum.
Munere pro magno modicus hæc parvula solvo,
Pensetur votis, est quia [m] lingua rudis.

CAPUT XXVIII.

Ad eumdem.

[Aviti in hominum sibi animis conciliandis et charitate devinciendis miram indolem, ac præcipue
B munificentiam in peregrinos et hospites, nec non alias ejusdem virtutes, commendat; tum suum in illum præcipuum studium ac benevolentiam declarat.]

Virtutum quid celsa fides mereatur honoris,
Summe sacerdotum, dulcis Avite, probas.
Qui nectens animos cunctorum in amore beato,
Post te, chare Pater, pectora capta trahis.
Sed tamen inter eos, tua quos dulcedo replevit,
Promptus in affectu portio major agor.
Lumen dulce meum, patriæ vigor, altor egentum,
Spes peregrinorum, ductor honorque patrum.
Si mea vox jugi resonaret acumine carmen,
Laude minor loquerer, major amore, Pater.
Maxima sed nostri datur hæc occasio voti,
Vel memorare tuum nomen, opime, sacrum.
C Commendantur item vestræ pietatis amori,
Agnes voce humili cum Radegunde pari.
Larga salutiferos vigeat tibi vita per annos,
Nam tua quæ fuerit, fit mea, chare, salus.

stam Felicis diligentiam in margarito construendo, quod sacrum Christi corpus ferret, ac contineret, respondere canoni 3 concil. Tur. II, cui concil. Germanus Parisiensis interfuisse ac subscripsisse reperitur. In eo autem canone decretum fuerat *ut corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componeretur*, sive, ut explicat Cointius, non inter sacras imagines, supra altare poni solitas, sed sub cruce ipsa, quæ in medio altari, ut digniore et eminentiore loco, poni consueverat, collocaretur. In eo autem errat Brow., quod referat Felicem cum Germano Parisiensi, a quo *olim episcopus ordinatus fuerat*, concil. Turon. II interfuisse, cum conc. Tur.
D II habitum fuerit an. 6 regni Chariberti, sive an. 566, ac Felix nonnisi anno 568 episcopus creatus fuerit; nec vero Felicis nomen uspiam inter cæteros episcopos, qui synodo illi interfuere, scriptum reperiatur. Vide Coint., ad an. 566 et 568.

Veterem autem hanc Ecclesiæ consuetudinem in servandis fragmentis sanctæ Eucharistiæ, quæque hic egregie a Fortun. commonstratur, pluribus exemplis ac testimoniis probat Cointius ad an. 566, num. 19, quem vide.

[a] Cod. unus Vat. et Ven. Edit. *coæques*.

[b] *Saraptæ*; vulgo, *ut raptæ merito*. Baron., in append. tomi VII, *par viduæ merito*; ex Ms. Trev. et sancti Galli reposuit Brow. *Saraptæ merito*. Consonant Codd. Vat. Edit. Ven., *Siraptæ merito*. Unus Cod. Vat., *Syraptæ*. Nititur deinde Brow. afferre rationem cur Fortunatus mulierem illam evangelicam, quæ Lucæ XXI, 1 et seq. a Christo laudata est, quod in gazophylacium æra minuta duo misisset, Sareptam appellarit, et confuderit cum vidua illa Sarepatana, quæ Eliam hospitio excepit; idque factum ait ob similitudinem fortunæ utriusque, ac liberalitatis, et quod utraque Ecclesiæ typum gesserit.

[c] In Ven. Edit., *præconando*.

[d] Additur ibid, et in Cod. Vat., *Fortunatus humilis*.

[e] Hic Avitus successit Cautino in sede Arvernensi, qui obiit an. 571, lue quæ illo anno in Italia et Gallia grassabatur confectus, de qua Greg. Turon., lib. IV Hist., cap. 31. Sancti Aviti vero mors refer-
D tur ad an. 594, ut refert Cointius, ex Joanne Savaro, in Originibus Claromontanis. Avitum impense laudat Gregor. Turon., lib. IV Hist. Franc., cap. 35. Hujusce sancti pontificis studio ad *ecclesiastica scripta se sollicitatum fuisse*, narrat idem Greg. Tur., lib. de Vitis Patrum, cap. 2.

[f] Gregor. Turon., lib. IV Histor., cap. 35, ita laudat Aviti hospitalitatem: *Jam si peregrinus ad eum advenerit, ita diligitur, ut in eodem se habere et patrem recognoscat et patriam.*

[g] Duo Codd. Vat. et Ven. Edit., *cura tui*.

[h] Edit. Ven., *munere totus adis*.

[i] Codd. duo Vat. et Ven. Edit., *ad cœlos*.

[j] Ibid., in Ven. Edit., *seris*.

[k] Hic videtur Fortun. declarare gratiam Aviti apud suum regem, de quo plura Greg. Turon., lib. IV Hist., c. 35.

[l] Ven. Edit., *intende obsequium*.

[m] Duo Codd. Vat., et Ven. Edit. est *cui lingua*.

CAPUT XXIX.

De domno Agerico [Ad Angericum] [a] *episcopo Vereduni* [b].

[Agericum, episcopum Veroduni [de Veroduna, Virodunum], laudat ob beneficentiam in pauperes, ob diligentiam, ac doctrinam in pascendo grege, ob munificentiam in templa.]

Urbs Vereduna [c] brevi quamvis claudaris in orbe,
Pontificis meritis amplificata, places.
Major in angusto præfulget gratia gyro,
Agerice, tuus quam magis auxit honor.
Plurima magnarum fudisti semina laudum,
Quæ matura operis fertilitate metis [d].
Tempore præsenti victum largiris egenis,
Unde futura dies centuplicabit opes.
Dogmatis arcani reseras penetralia, pastor,
Nec solum dapibus, pascis et ore greges.
Templa vetusta [e] novas, pretiosius et nova condis,
Cultior est Domini, te famulante, domus.
Egregios [f] fontes sacri baptismatis exples,
Tam pia divino fonte repletus agis.
Candida sincero radiat hæc aula sereno,
Et si sol fugiat, hic manet arte dies.
Ad nova templa avidæ concurrunt undique plebes.
Et tribuis populis plus in amore Deum.
Te solamen inops meruit, te nudus amictum,
Et solus cunctis potus, et esca manes.
Felix, qui meritis æternæ lucis amator,
Tempore tam modico non moritura paras.

CAPUT XXX

De Agerico episcopo Veroduni.

[Agericum item laudat ob doctrinæ præstantiam, ob rerum humanarum contemptum, ob vitæ innocentiam, sinceritatem, scientiam rerum divinarum, ob liberalitatem in pauperes.]

Phœbus ut elatum suspendit in æthera currum,
Purus et igniferum spargit ubique jubar;
Effusis radiis totum sibi vendicat orbem,
Montes, plana replens, ima vel alta tenet.
Sic præsul splendore animi cum sole coruscas.
Ille suis radiis fulget, et ipse tuis.
Agerice sacer, cujus [g] sermone colente,
Ecclesiæ segetis [h] fertilitate placent.
Terrenis sterilis rebus, fecunde supernis,
Humana [i] spernens, dives iture polis [polos].
A Illecebris mundi mundus, lasciva repellens:
Nil cui surripuit carnis amarus amor.
Lubrica culpa perit; neque mors de crimine gaudet.
Cum tua delictis libera membra vides,
In templis habitando piis, sic purus haberis,
Ut tua corda, Pater, sint pia templa Dei
Eligit in tali Christus se vase recondi,
Quam sibi purgavit, possidet ipse domum.
Non dolus in labiis, nec sunt fera nubila mentis,
Sinceris animis vernat in ore dies.
Doctiloquum flumen salienti fonte refundis,
Et sensus steriles, voce rigante, foves.
Ardua cœlorum pandis mysteria terris:
Per quem plus Dominum scit, timet, orat, amat.
Dogmate divino, præsul facunde, triumphas,
B Dans pastor monitus [j], ne premat error oves.
Deliciis reficis, quas cœlum, arva, unda ministrat,
Et satiat populos hinc cibus, inde fides.
Sumit pauper opem, tristis spem, nudus amictum,
Omnia quidquid habes, omnibus esse facis.
Hic tibi longa salus maneat, licet [k] inde futura,
Atque diu, pastor, pro grege vota feras.

CAPUT XXXI.

Ad virum venerabilem Amphionem presbyterum.

[Amphionem presbyterum laudat ob pietatem, suavitatem morum atque sermonis, ob prudentiam firmitatemque et animi et consilii, moderationem in honore gerendo, et hospitalitatem.]

Vir pietate calens, blanda dulcedine vernans,
Cujus in aspectu mens pretiosa micat.
Amphion, mihi chare Pater, venerande sacerdos,
C Atque meo semper corde tenendus amor.
Quem [l] prius ut merui cognoscere lumine vultus,
Conspexi sensus lumen inesse tibi.
Qui, quemcunque novum videas, facis esse propinquum,
Si genus ignores, fit tibi mente parens.
Provocat alloquium [m] cunctos jucunda voluptas [n],
Cogis et unanimes jugiter esse tuos.
Ingenio vivax, sensus moderamine firmus,
Pondere consilii fixus ubique manens.
Qui bene cauta geris [o] maturæ frena senectæ,
Cui quem præstet [p] honor, scis moderare gradum.
Promptus ad omne decus, larga bonitate redundas,
Cui se conjungit quisquis in orbe venit.

[a] Agericus in sede Verodunensi successit Desiderato anno 550, cum esset civis Verodunensis. Childeberto regi gratissimus fuit, quem ipse de sacro fonte susceperat, vir egregia pietate, atque præclaris vitæ meritis conspicuus. Obiit circa an. 588, ex gravi dolore et animi acerbitate, quam ex Guntramni Bosonis, pro quo ipse spoponderat, cæde et Berthefredi (quem, cum ad ejus oratorium confugisset, a Childeberti satellitibus defendere nequiverat) nece, ac loci sacri violatione, conceperat. Lege Greg. Turon., lib. IX Hist. Franc., cap. 23.

[b] Unus Cod. Vat., *episcopo de Veroduno.*

[c] *Est Verodunum urbs Belgicæ I, peramœno ad Mosam situ, basilicis, monasteriis, templisque egregie instructa, provincialis Trevericæ metropoli, olim in Lotarii regno clara, nuper etiam in imperio Germanico, comitatus titulo, qui penes episcopum loci, non obscura.* Brow., in notis ad hunc locum.

[d] Unus Cod. Vat., *fertilitate metes*

[e] Agericus plures basilicas Veroduni exstruxit, vel restauravit, de quibus vide Cointium, ad an. 562, num. 47.

[f] Edit. Ven., *egregius fontes.*

[g] Edit. Paris., *vivis.*

[h] Unus Cod. Vat. et Ven. Edit., *Ecclesiæ segetes.*

[i] Edit. Ven., *humani spernens;* f., *humanas.*

[j] Ibid., *dans pastor monitis.*

[k] Edit. Paris, *lux.*

[l] In uno Cod. Vat. Distichus, *quem prius*, etc., *conspexi*, etc., præponitur antecedenti: *Amphion mihi chare*, etc., *atque meo semper*, etc.

[m] In uno Cod. Vatic., *provocat alloquio.*

[n] In Ven. Edit., *jucunda voluntas.* Item in uno Cod. Vat.

[o] In Codd. Vat. duobus et Edit. Paris, *cauta regis.*

[p] In Ven. Edit., *quem præstat.*

Profluis [a] humane, frugem venientibus offers,
Et tua fit populis omnibus una domus
Verbis quippe suis quem papa Leontius [b] effert,
Judicio [c] tanti credimus ista viri.

CAPUT XXXII.

Ad Paternum [d] abbatem, de Codicis emendatione.

[Paternum abbatem laudat ob pietatem ac sanctimoniam; tum veniam rogat, si quid sibi erroris in Codicem irrepserat, quem ejusdem jussu emendandum, vel exscribendum susceperat.]

Paruimus tandem jussis, venerande sacerdos,
Nominis officium jure, Paterne, geris [e].
Qui propriis meritis ornans altaria Christi,
Tam prece, quam voto, das placitura Deo.
Supplico, cede tamen, si quid me forte fefellit;
Nam solet iste meas error habere manus.
Obtineat supplex modo pagina missa salutis [f],
Hæc quoque cum relegis, me memorare velis.

CAPUT XXXIII.

Ad Druconem [g] diaconum.

[Fortunatus e maritima in qua degebat ora salutem scribit Druconi diacono, ac suam in illum benevolentiam ac memoriam amantissime declarat.

Altaris Domini pollens, bone Druco, minister,
Hinc tibi festinus mando salutis opus.
Nos maris Oceani tumidum circumfluit æquor,
Te quoque Parisius, chare sodalis, habet.
Sequana [h] te retinet; nos unda Britannica cingit,
Divisos terris alligat unus amor.
Non furor hic pelagi vultum mihi subtrahit illum,
Nec Boreas aufert nomen, amice, tuum.
Pectore sub nostro tam sæpe recurris amator,
Tempore sub hiemis quam solet unda maris.
Ut quatitur Pelagus, quoties proflaverit Eurus,
Stat neque sic animus te sine, chare, meus.
Blanda serenato tempestas pectore fervet,
Atque ad te varia mobilitate trahit.
Sed memor esto mei, votumque repende petenti,
Ut pariter paribus det sua dona Deus.
Humanam mentem Christi quo gratia ditet,
Ac domino nostro [i] sensus et ora vacent.

[a] In uno Cod. Vat. et Edit. Paris., *profluus humane*. In Ven. Edit., *profluus humanis*.

[b] In uno Cod. Vatic. et Venet. Edit., *Leontius offert*.

[c] Hunc Amphionem Burdigalensi clero ascriptum fuisse verisimile est, cum Leontii Burdigalensis testimonio commendatum fuisse, hic referat Fortunatus.

[d] Putat P. Browerus hunc fuisse Paternum abbatem, qui postea fuit episcopus Abricensis, vir egregia pietate conspicuus. Sed cum hic mortuus fuerit anno 563, ut opinatur Cointius, aut ad summum an. 565, ut censet cl. Mabillonius, in notis ad Vitam sancti Paterni sæc. I Bened., aliquot scilicet annis postquam concilio Parisiensi interfuerat, habito an. 557, difficile est Fortunato notum esse, ac familiarem potuisse. Quid enim dicam adhuc abbatem Paternum fuisse, quo tempore Fortunatus in Galliis vivebat, cum ille terdecim jam annos in pontificatu exegerit? Lege ejusdem Vitam, sæc. I Ben., p. 152 Edit. Paris.

CAPUT XXXIV.

Ad archidiaconum Meldensem [j].

[Archidiacono Meldensi, qui ad se, nondum de facie notum, mustum dono miserat, gratias agit hoc carmine.]

Si mihi vel vestros licuisset cernere vultus,
Munere pro tanto plurima verba darem.
Direxit nobis mustum tua chara voluntas,
Et dulces animos dulcia dona probant.
Quem non vidisti, promptus satiare parasti:
Quid facias illi, qui tibi notus adest?
Det tibi larga Deus, qui curam mente fideli,
De grege pontificis, magne minister, habes.

CAPUT XXXV.

Ad Joannem Diaconum.

[Iter facturus Fortunatus hoc poema, perpetuæ pignus amicitiæ, reliquit Joanni Diacono, ac per eum communibus amicis salutem scribit.]

Pignus amicitiæ semper memorabile nostræ.
Versibus exiguis, chare Joannes [k], habe.
Ut cum me rapiunt loca nunc incognita forsan,
Non animo videar dulcis abesse tuo.
Anthemium patrem per te, venerande, saluto,
Cujus in affectu consolidatus agor.
Hilarium pariter [l] nobis in amore tenacem,
Insero carminibus, quem mea corda colunt.
Perpetuo maneas meritis felicibus ævo;
Hæc quoque cum relegis, me memorare velis.

CAPUT XXXVI.

Ad Anthemium diaconum.

[Se Anthemio excusat, quod nolens eumdem e somno excitare, ipso insalutato, abscesserit.]

Suscipe versiculos, Anthemi, pignus amantis,
Quos tibi sincero pectore fudit amor [m].
Cum tua blanditus retineret lumina somnus,
Lassaque fecisset membra jacere thoro.
Dum dubito, pecco, nolens vexare quietum,
Sic mea culpa, tui causa soporis erit.
Discedo tacitus, veluti fur, indice nullo;
Nec dixi amplectens [n]: Frater amate, vale.
Non licuit mandata animo committere charo,
Nec tenuit verbis hora vel una tuis.

[e] In duob. Codd. Vat., *Paterne, regis*.

[f] In Ven. Ed., *missa salutem*.

[g] In Edit. Ven. titulus sic inscribitur: *Ad Druconem diaconum, modo presbyterum*.

[h] Sequana fluvius est prope Parisios.

[i] In duob. Codd. Vatic., *ac domino sancto*.

[j] *Sunt Meldæ in Lugdunensi IV, sub Senonensi archiepiscopo, quarum hodieque, teste Orontio Finæo, sedes* Meaux *ad Matronam amnem, celebris Meldensi concilio, isthic aliquando, præside Hincmaro, Rhemensi archiepiscopo, sub Christi annum 840 coacto.* Brow., in notis ad hunc locum.

[k] An hic ille ipse Joannes Diaconus est, de quo Greg. Turon, lib. I de Gloria martyrum, cap. 19 et 88, loquitur: qui cum leprosus a Galliis discessisset, et perrexisset in Palæstinam, ibi ablutus in aquis Jordanis, sanatus a lepra est, atque iterum venit in Gallias, beatæ Mariæ reliquias secum deferens?

[l] Edit. Paris., *partim*.

[m] Edit. Paris., *sincero fundit amore tuus*: in marg. sicut Brow.

[n] Edit. Paris., *amplexans*.

Testificor Dominum mihi fortiter esse molestum
Quod sic discedo [a], nec tua dicta fero.
Sed cui plura volens poteram tunc dicere præsens,
Nunc faciat paucis pagina missa loqui.
Hæc tamen ante Deum, rogo te, mihi munera præstes,
Omnibus ut semper charus ubique mices.
Nemo mihi vestem, donaria [b] nemo ministret,
Quod dulcedo monet, hoc mihi nemo neget.

CAPUT XXXVII.

Ad Sindulphum diaconum

[Sindulphum diaconum ad laboris patientiam in jugo Christi tolerando, spe propositi fructus et mercedis, adhortatur, affirmans nihil grave esse amanti.]

Frater [c] amore Dei, digno memorabilis actu,
Pectore fixe [fote] meo frater [d] amore Dei.
Carpe libenter iter, quod ducit ad ætheris aulam,
Altius ut surgas, carpe libenter iter,
A Fer patienter onus ne te pia sarcina lasset,
Unde manet requies, fer patienter onus.
Subdere colla decet, quia sunt juga dulcia Christi,
Quo mereamur opem, subdere colla decet.
Qui sua rura colit, solet horrea plena tenere,
Nec jejunus erit, qui sua rura colit.
Per mare nauta volat, quo multa pecunia crescat.
Mercibus ut placeat, per mare nauta volat.
Non timet ille necem, rabie turbante procellæ,
Ut lucretur opes, non timet ille necem.
Miles ad arma venit, quærens per vulnera palmam,
Ut redeat victor, miles ad arma venit.
[e] Præmia sume libens, mihi tu quoque, chare sodalis,
Unde triumphus erit, prælia sume libens.
B Quisquis amore venit, nescit se ferre laborem,
Nemo labore jacet, quisquis amore venit.
Carmina parva ferens, tibi debita reddo salutis,
Des meliora, precor, carmina parva ferens.

[a] Tres mss. Codd. Vat., *quod sic abscedo.*

[b] In duob. Codd. Vat. et Edit. Paris., *denaria nemo.* Mutilum autem hoc poema legitur in Ven. Ed. et uno Cod. Vat., desinens ad illum versum excl.: *Sed cui plura*, etc.

[c] Deest hoc poema in Edit. Ven. et uno Cod. Vat.

[d] Genus hoc poematum, in quibus sequens Pentameter hemistichio antecedentis exametri clauditur, *Ophites, sive serpentinum* appellatur, quod more serpentis per varios veluti flexus ac recursus progrediatur. Infrequens apud priscos hoc genus carminum erat, ut animadvertit Brow. A Fortunato usurpatur alias quoque, nempe cap. 2, lib. VIII. Paulus item diaconus ejusdem formæ ac metri poema scripsit in laudem sancti Benedicti, quod exstat lib. I, cap. 16, ejusdem Op. Apollinaris vero Sidonius, lib. VIII, epist. 11, de Lampridio poeta et oratore scribens, id genus carminum mentionem facit, vocans eos *elegos echoicos*, in quibus et Lampridium refert fuisse versatum. Echoicos autem videtur nominare, quod hemistichium, quod jam sonuerat, echo ad instar, audientium auribus iterum reddatur. Sirmondus (quem vide), in notis ad Sidonium, refert ad hanc rem distichum de Echo, ex epigrammate Pentadii, quod de *veris adventu* confecit elegis echoicis, excerptum. Habe vero illum :

> Per cava saxa sonat pecudum mugitibus Echo,
> Voxque repulsa jugis per cava saxa sonat.

Cestius Rhetor apud Senecam Patrem, l. VII, controv. 7, repetitiones ejusmodi vel in soluta oratione, ἠχώ, *echo*, appellabat, *et pronuntianti discipulo statim exclamabat* : μὴ τὴν ἠχώ. Lege Sirm., in præf. loco.

[e] Licet in editione Broweri legatur, ut hic expressum est, non dubitamus tamen quin *Prælia*, non vero *Præmia* sit legendum, ut initium hujusce versus respondeat parti postremæ sequentis. Certe et Fabricius in Collectione veterum poet. Christ. edidit *præmia*, non *prælia*, sicut et Paris. edit.

LIBER QUARTUS

CAPUT PRIMUM.

Epitaphium Evemeri [*Eumerii, Eumeri*] [a] *episcopi civitatis Namneticæ.*

[Evemerum, Namnetensem episcopum, laudat mortuum, ob nobilitatem generis, ob lenitatem ac mansuetudinem animi, ob hospitalitatem, misericordiam, beneficentiam in pauperes, curam ac diligentiam in ægrotos, munificentiam in templa.]

Quamvis cuncta avido rapiantur ab orbe volatu,
Attamen extendit vita beata diem.
Nec damnum de fine capit, cui gloria vivit :
Æternumque locum missus ad astra tenet.
Hoc igitur tumulo requiescit Evemerus [b] almo,
Per quem pontificum surgit opimus honor.
Stemmate [c] deductum fulget [d] ab origine culmen,
Et meritis priscos crescere fecit avos.
Emicuit populis geminum memorabile donum,
Inde gradu judex, hinc pietate pater.
D Dulcis in eloquio, placidus moderamine sacro,
In cujus sensu perdidit ira locum.
Alterius motus patienti pectore vicit,
Ut levitas læsit, hoc gravitate tulit.
Si quis ab externis [e] properavit sedibus hospes,
Mox apud hunc proprios sensit habere lares.
Hic habitare [f] volens patriis rudis exsul ab oris,
Oblitus veterem, hujus amore, patrem.
Gaudet et arrisit; probat is se cernere flentem,
Alterius lacrymas mox facit esse suas.

[a] Eumerus, sive Evemerus, decessor fuit Felicis Namnetensis, de quo sæpius locuti sumus. Interfuit concilio Aurelianensi II, an. 533, et IV, habito anno 541. Obiit anno 549, vel 550, cum Namnetensem sedem adeptus fuisset anno 531, ut ponit Cointius.

[b] Codd. duo Vat., *Eumerius almo.*

[c] Codd. item duo Vat. et Edit. Paris., *stemmata deducit, fulget*, etc.

[d] Edit. Ven. et Paris., *fulgens ab origine.*

[e] Codd. duo Vat., *si externus propriis propera vit*, etc.

[f] Edit. Ven., *hic habitasse volens*

Partitus cum ventre vices [a] pietate magistra,
Unde tulit luctus, mox ibi vota dedit.
Pauperibus dives, censum transfudit egenis,
Ante bonus tribuit, quam paterentur [b] opem.
Semina jactavit centeno pinguia fructu,
Cui modo de reditu messis adulta placet.
Unica cura fuit cunctos ut viseret ægros,
Ipse quibus medicus, vixit et ipse cibus.
Extulit ecclesiæ culmen, quod reddidit [c] unum,
Venit ad hæredem, quod [qui] cumularet [d] opus.
Felix ille abiit, Felicem in sede reliquit,
Hæredis meritis vivit in orbe Pater.

CAPUT II.

Epitaphium domni Gregori [e] episcopi civitatis Lingonicæ.

[Gregorium, episcopum Lingonensem, laudat ob vetustatem familiæ, ac generis, ob charitatem ac pietatem in exercendo pastorali munere, ejusque memoriam, jam celebrem miraculis, vel hoc carmine consecrat.]

Postquam sidereus disrupit Tartara Princeps,
Sub pedibus justi, mors inimica, jaces.
Hoc veneranda sacri testatur vita Gregori,
Qui modo post tumulos intrat honore polos.
Nobilis antiqua decurrens prole parentum,
Nobilior gestis nunc super astra manet.
Arbiter ante ferox, dehinc [f] pius ipse sacerdos;
Quos domuit [g] judex, fovit [h] amore patris.
Triginta [i] et geminos pie rexit ovile per annos,
Et grege de Christi gaudia pastor habet.
Si quæras meritum, produnt miracula rerum,
Per quem debilibus fertur amica salus.

[a] Cod. unus Vat., *cum ventre vicem.*

[b] Tres Codd. Vat. et Ven. Edit., *quam peteretur opem;* quam lectionem sequendam puto.

[c] Ibid., *quod restitit unum.*

[d] De hujusce templi dedicatione vide c. 6, l. III.

[e] Sanctus Gregorius episcopus Lingonensis obiit an. 539, ut ostendit Cointius ad hunc annum. Interfuerat is Concil. Epaonensi an. 517, concil. Arvernensi I, habito anno 535 (ut censet idem Cointius), et per Evantium presb. Aurelianensi III, quod celebratum fuit an. 538. Erat Gregorius e familia senatoria; qui cum Augustoduni comitatum ambivisset (ut narrat Gregor. Turon., in ejus Vita, cap. 7, lib. de Vitis Patrum) ac obtinuisset, ea religione et severitate justitiam exercuit, ut nemo reorum pœnas debitas effugeret. Is postea creatus episcopus Lingonensis, egregia pietate ac diligentia illam rexit Ecclesiam, ac obiit miraculis clarus. Hæc, quæ retulimus de Gregor. Lingonensi, confirmat Fortunatus hisce duobus versibus:

> Arbiter ante ferox, dehinc pius ipse sacerdos.
> Quos domuit judex, fovit amore patris.

[f] Edit. Paris., *et hinc*

[g] Cod. unus Vat., *quos minuit judex.*

[h] Tres Vat. Codd., *fovet amore.*

[i] Gregor. Turon., loco supra citato, refert Greg. Lingonensem obiisse anno trigesimo tertio episcopatus sui, nonagenarium. Quadraginta scilicet annos exegerat in comitatu Augustodunensi, ex eodem Gregor. Tur., triginta tres in episcopatu, ut dixerat, reliquos antequam comes Augustoduni crearetur. Gregorius Turon. cum Fortunato facile conciliari potest quoad annorum numerum quibus Gregorius Lingon. episcopus sedit, si dicamus a Gregor. Turon. numerari annum incœptum pro completo.

CAPUT III.

Epitaphium domni Tetrici [j] episcopi civitatis Lingonicæ.

[Tetricum, episcopum Lingonensem, jam vita functum, commendat ob diligentiam in tuendo grege, ob doctrinam, ob misericordiam in egenos et imbecilles; tum regum ac populi benevolentiam in ipsum, commemorat.]

Palma sacerdotii venerando, Tetrice, cultu [k],
Te patriæ sedes, nos peregrina tenet [tenent].
Te custode pio, nunquam lupus abstulit agnum,
Nec de fure timens pascua carpsit ovis.
Sex quasi [l] lustra gerens, et per tres insuper [m] annos,
Rexisti placido pastor amore gregem.
Nam ut condirentur divino corda sapore,
Fudisti dulcem jugiter ore salem.
Summus amor regum, populi decus, arma parentum [tum *Ms.*, potentum],
Ecclesiæ cultor, nobilitatis honor,
Esca inopum, tutor viduarum, cura minorum,
Omnibus officiis omnia pastor eras.
Sed cui præbebat varie [variam] tua cura medelam,
Funere rectoris, plebs modo triste gemit.
Hoc tamen, alme Pater, speramus, dignus in astris,
Qualis honore nites, hic pietate probes [n].

CAPUT IV.

Epitaphium domni Galli [o] episcopi civitatis Arvernæ.

[Sancti Galli, episcopi Arvernensis, in domo sua, ac propinquis relinquendis, ut Christum sequeretur, jam inde a puero strenuitatem, ejusque apud Theodoricum regem gratiam, tum in pastorali munere

[j] Sanctus Tetricus Gregorii Lingonensis (de quo in superiore capite) filius, et in ipsa Lingonensi sede successor fuit. Ut enim de illo (nempe Gregor. Lingon.) narrat Gregor. Turon. in libro de Vitis PP., cap. 7: *Conjugem habuit Armentariam nomine, quam ad propagandam generationem tantum dicitur cognovisse; de qua et filios, Domino largiente, suscepit... post mortem autem uxoris ad Dominum convertitur, et electus a populo Lingonicæ urbis episcopus ordinatur.* Tetricus vero ibidem commemoratur Gregorii Lingonensis filius, et successor, a quo et basilicam, in qua sanctus Greg., ejusdem pater, inhumatus fuerat, ampliorem redditam et ornatam refert Greg. Tur., quin et loculum in absidam, recens erectam miro opere, narrat ab eodem fuisse translatum. Ipse deinde Tetricus eadem, in Basilica prope Patrem suum humatus fuit, ut habet cl. Ruinart., in notis ad Greg. Tur., lib. de Vitis PP., cap. 7, et Coint., ad an. 539.

[k] Codex unus Vat., *Tetrice, vultu.*

[l] Codd. duo Vat. et Edit. Paris., *sex qui lustra.*

[m] Hinc intelligitur sanctum Tetricum obiisse anno 572, circiter, triginta tribus annis post obitum sancti Gregor. patris sui. Browerus refert ejusdem mortem ad an. 574, quippe qui obitum sancti Gregorii Lingonensis conjiciat in an. 541. Sed inde satis refellitur, quod Papulus, Tetrici successor, subscripserit synodo Parisiensi, habitæ an. 573, ut ostendit Cointius ad hunc annum, num. 12.

[n] Duo Codd. Vat., *hic pietate probas.*

[o] Sanctus Gallus creatus est episcopus Arvernensis anno circiter 527; obiit vero anno 554, ut ostendit Cointius ad hunc annum, num. 3. Ejus genus nobilissimum commemorat Gregor. Turon., in lib. de Vitis Patrum, cap. 6, his verbis: *Pater ejus, nomine Georgius, mater vero Leocadia, a stirpe Vectii Epa*

gerendo comitatem, doctrinam, vigilantiam commendat.]

Hostis inique [a], Adam paradiso fraude repellis,
Ecce Deus famulos præstat adire polos.
Invide, sic tua mors homini meliora paravit,
Tu expellis terris, hic dat et astra suis.
Testis et antistes Gallus probat iste [b] beatus,
Nobilis in terris, dives eundo polos [c].
Qui Christi auxilio fultus, nec adultus in annis,
Se majora petens, odit amare [d] lares
Effugit amplexus [e] patrios, matremque relinquit [f].
Qui monachum regeret, quæritur abba parens.
Illic tiro rudis generoso cœpit ab ævo,
Militiæ domini belliger arma pati.
Quintiano [g] demum sancto erudiente magistro,
Pulchrius [h] est auro, corde probatus homo.
Inde palatinam [i] regis translatus in aulam,
Theodorice [j], tuo vixit amore pio.
Mox ubi destituens terras petit astra magister,
Cessit discipulo [k] cura tuenda gregis [l].
Pontificatus enim moderans ita rexit habenas,
Pastor ut officiis esset amore pater.
Mansuetus [m], patiens, bonus, æquus, amator, amandus,
Non erat offensæ, sed locus hic veniæ.
Si qua supervenit, facta est injuria virtus,
Unde furor poterat, inde triumphus erat.
Plebem voce fovens, quasi natos ubere nutrix,
Dulcia condito cum sale mella rigans [dabat].
Hoc opus exercens præscivit dona futuri,
Se pastore, nihil posse perire gregi.
Sic Pater Ecclesiam regit in quinquennia quinque,
Bis terdena [n] tamen lustra superstes agens.
Hinc meliore via sanctum ad cœlestia vectum,
Non premit urna rogi, sed tenet ulna [aula] Dei [o].

CAPUT V.

Epitaphium Ruriciorum, episcoporum civitatis Lemovicinæ [p].

[Ruricios avum et nepotem, ambos episcopos Lemovicinos, viros genere nobilissimos, vita functos, laudat ob liberalitatem in templa, beneficentiam in pauperes, eosque non dubitat inter sanctos, ob præclara merita, numerare.]

Invida mors rapido quamvis miniteris hiatu,
Non tamen in sanctos [q] jura tenere vales.
Nam, postquam remeans domuit fera Tartara Christus,
Justorum meritis sub pede victa jaces.
Hic sacra pontificum toto radiantia mundo,
Membra sepulcra tegunt; spiritus astra colit.
Ruricii [r] gemini flores, quibus Anniciorum [s]
Juncta parentali culmine Roma fuit.

gati descendens, quem Lugduni passum Eusebii testatur historia; qui ita de primoribus senatoribus fuerunt, ut in Galliis nihil inveniatur esse generosius atque nobilius. Porro sanctus Gallus patruus fuit sancti Gregorii Turonensis, cum Florentius, senator, pater Greg. Turon. esset frater germanus sancti Galli. Vide Greg. Turon., lib. de Vitis PP., c. 14, num. 3.

[a] Edit. Paris., *iniquus.*

[b] Ed. Ven. et duo Codd. Vat., *probat ista.*

[c] Ed. Ven. et duo Codd. Vat., *eundo polis.*

[d] Unus Cod. Vat., *amore.* Edit. Paris., *odii amore.*

[e] Narrat Gregor. Turon., lib. de Vitis PP., cap. 6, quod cum Pater sancti Galli puellam ex senatoria familia eidem, adhuc puero, quæreret ad nuptias, is ad monasterium, Cromonense appellatum, ab Arvernis distans sex millibus passuum, confugit; ibique ab abbate monasterii exceptus, monachus et clericus factus est, jam assentiente patre.

[f] Unus Cod. Vat., *matremque reliquit.*

[g] Quintianus episcopus Arvernensis, et decessor sancti Galli, cum ad monasterium Cromonense venisset, audissetque sanctum Gallum mira vocis suavitate, et in ea modulanda incredibili gratia, canentem, adduxit eum secum in civitatem, ac quasi filium habuit, et dilexit. Greg. Turon., loco supra citatio.

[h] Edit. Ven., *Pulchrior est auro.*

[i] Unus Cod. Vat., *palatina... aula.*

[j] Cum ad Theodoricum regem fama delatum fuisset, quod sanctus Gallus mira vocis suavitate, cantûsque dulcedine præstaret, eumdem in regiam domum accersivit, atque ita dilexit, ut, quemadmodum refert Gregor. Turon., *eum proprio filio plus amaret.* Item a regina, Theodorici uxore, impense dilectus est, non solum pro ea qua excellebat canendi suavitate, ac scientia, sed etiam pro ea qua cæteris præ-lucebat, morum integritate ac castimonia.

[k] Quomodo sanctus Gallus suffectus fuerit in Quintiani demortui locum, narrat Greg. Tur., loco sæpius citato.

[l] Cod. unus Vat. tuenda *gregem.* Ed. Ven. *tenenda gregem.*

[m] Gregor. Turonensis mirabilem. S. Galli mansuetudinem, ac patientiam in tolerandis injuris refert his verbis: *jam vero assumpto episcopatu, tanta humilitate, tantaque charitate cum omnibus usus est, ut ab omnibus diligeretur; patientiam vero ultra hominum morem habens, ita ut, si dici fas est, Moysi compararetur ad diversas injurias sustinendas.*

[n] Idem Greg. Turon. narrat Gallum obiisse ætatis suæ an. 65, episcopatus vero 27. Fortunatus, forte ut metri legibus obsequeretur, minorem posuit annorum numerum: ubi *lustra* pro *annis* accipit: quomodo ab aliis quoque accipi, licet raro, legere est in Gloss. Cangii novæ Edit. S. Gallus interfuit Concil. Arvernensi an. 535, Aurelianensi IV, an. 541., et V, anno 549. Ejus mors refertur a Cointio ad an. 554. Certe is obiit post Concil. Aurelianense V, cui, ut mox diximus, interfuit, et ante decessum Theodebaldi regis, qui temporis spatium aliquod S. Gallo superstes fuit, ut apparet ex Gregor. Turon. lib. 4. Hist. Franc., cap. 6. Unde ejusdem obitus locandus est inter an. 549, quo synodus Aurel. celebrata est, et an. 555, quo Theodebaldus decessit. Vide Ruin. in notis ad cap. VI de Vitis Patrum.

Browerus in notis ad hoc carmen ait, an. 65 ætatis S. Galli fuisse annum Christi 575, cum Theodebaldus rex tanto ante esset mortuus: quo adhuc superstite S. Gallus obiit diem suum, ut aperte asserit Greg. Tur. loco citato.

[o] Edit. Paris., *urna*, in marg., *ulna.*

[p] Lemovicum, hodie *Limoges*, est provincialis civitas archiep. Bituricensis, in Aquitania I, haud longe a Vigennæ rivi fontibus, ut habet Brow. ad hunc locum.

[q] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *in sanctis.*

[r] Ruricius senior sedebat episcopus Lemovici quo tempore

[s] Nobilissima Aniciorum familia a pluribus illustrata est quam ut egeat hisce litteris nostris commendari. Unus tamen pro omnibus sit sanctus Hieronym., epistola 97, Edit. Parisiensis, in qua, ad Demetriadem scribens: *Nunc mihi Proborum et Olibriorum clara repetenda sunt nomina, et illustre Anitii sanguinis genus, in quo aut nullus aut rarus est qui non meruerit consulatum.*

Actu, mente, gradu, prænomine [a], sanguine nexi,
Exsultant pariter, hinc avus, inde nepos.
Tempore quisque suo fundans pia templa patroni,
Iste Augustini, condidit ille Petri.
Hic probus, ille pius; hic serius, ille serenus,
Certantes pariter, quis cui major erit.
Plurima pauperibus tribuentes divite censu,
Misere ad cœlos, quas sequerentur, opes.
Quos [b] spargente manu, redimentes crimina mundi,
Inter apostolicos credimus esse choros,
Felices qui, sic de nobilitate [c] fugaci
Mercati, in cœlis jura senatus habent.

CAPUT VI.

Epitaphium Exotii [Ms., *Esocii*] *episcopi civitatis Lemovicinæ.*

[Exotium, item episcopum Lemovicinum, laudat ob egregiam pudicitiam, patientiam, lenitatem, religionem in templa, beneficentiam in cives. Plebis in illum desiderium ac memoriam commemorat.]

A Quamvis pontificem premeret tremebunda senectus,
Attamen hæc voluit plebs superesse patrem.
Aut si naturæ mutari debita possent,
Pro pastore suo grex properasset iter,
Sed quia non licuit, populum spes consulat [d] illa,
Hunc [e] quod pro meritis vexit ad astra fides.
Immaculata Deo conservans membra pudore,
Exotius meruit [f] jam sine fine diem.
Pectore sub cujus regnans patientia victrix,
Fluctibus in tantis anchora, sensus erat.
Felle [g] carens, animo placidus, dulcedine pastus,
Nesciit offensis ira referre vices.
Templorum cultor, recreans modulamine [h] cives,
Vulneribus [i] patriæ fida medela fuit.
B Qui tria lustra gerens in pontificatus honore,
Pergit ad antiquos, plebe gemente, patres.
Non decet hunc igitur vacuis deflere querelis,
Post tenebras mundi quem tenet aula poli [j].

tempore Clodoveus, bellum Wisigothicum gessit, ut refert Cointius ad annum 508. Ipse Sidonii Apollinaris æqualis fuit, ac summa eidem benevolentiæ necessitudine conjunctus, ut satis fidem faciunt epistolæ Ruricii ad eumdem scriptæ, lib. I, num. 8, 9 et 16, ut exstant in Bibl. Veter. Eccl. Patrum edita Lugdun., tom. VIII, pag. 559. Ipse vero Sidonius, carm. 2, celebrat nuptias Ruricii cum Iberia, Ommatii filia, ex quo is suscepit Ommatium, qui postea Turonensi Ecclesiæ præfuit, de quo Gregor. Tur., lib. x Histor. Franc., cap. 31.

Alter vero Ruricius, junior appellatus, nepos superioris, creatus Lemovicinus episcopus, interfuit C concil. Arvernensi I, an. 535, Aurelianensi IV, an. 541, misitque ad Aurel. V, qui præesset suo nomine, Bantaredum, archidiaconum. Auctor Vitæ sancti Juniani eremitæ, quæ exstat lib. IV Vit. Patrum occidentalium, narrat hunc Ruricium, a malo spiritu vexatum, precibus ac jejuniis sancti Juniani liberatum fuisse. Ipsum deinde, accepti beneficii memorem, creatum episcopum Lemovicinum, basilicam in memoriam sancti Juniani ædificasse in quam ejusdem corpus illatum est.

[a] Unus Cod. Vat., *gradu, spe, nomine.* In Edit. Ven., *accumulante gradu de nomine.*

[b] Unus Cod. Vat., *quas spargente.*

[c] Ibid., *debilitate fugaci.*

[d] *Consulat* pro *consoletur*, etsi id rari exempli, ut notat Brow. Idem in Epitaph. Vuilithutæ *consultum* pro *solatio* accipit.

[e] Duo Codd. Vat., *quod hunc pro.*

[f] Edit. Paris., *Ocius hic meruit*; in marg. *Exocius.* D

[g] Unus Cod. Vat., *ille carens animo*, scilicet, iracundia. Edit. Paris. :

Ille gerens animum placida dulcedine pastum,
Nescit in offensis jure referre vices.

[h] Edit. Paris., *moderamine;* et in marg., *modulamine.*

[i] Videtur hic aperte Fortunatus quasdam Lemovicinæ urbis calamitates ac turbas innuere, in quibus tolerandis mira enituerit Exotii patientia. Cum autem sæpius illa vexata et afflicta fuerit, præstat expendere quænam ex iis turbis et infortuniis congruat cum temporibus Exotii. Narrat Greg. Turon., lib. IV Hist. Franc., cap. 48, quod Chilpericus rex, cum Sigiberti urbes pervasisset, ac devastasset, inter cæteras, inquit, *commoto exercitu Lemovicinum, Cadurcinum, vel reliquas illorum provincias pervadit, vastat, evertit. Ecclesias incendit, ministeria detrahit, clericos interficit, monasteria virorum dejicit, puellarum deludit, et cuncta devastat; fuitque illo in tempore pejor in Ecclesiis gemitus, quam tempore persecutionis Diocletiani.* Hæc acta circiter an. 573, quo tempore Gunthramnus rex episcopos ditionis suæ ad hæc dissidia dirimenda Parisios convocaverat. Videsis notas cl. Ruin., in lib. IV Histor. Franc., cap. 48, et annales præfix. Oper. Greg. Tur., ad an. 573.

Magna præterea seditio facta est Lemovici ad an. C 579, cum Chilpericus novas et graves descriptiones in regno suo indixit, ita ut Lemovicinus populus, tributis oppressus, ministrum regium, seditione concitata, opprimeret. Cujus facinoris causa gravissimæ calamitates miserrimam urbem consecutæ sunt. De hac seditione loquitur Greg. Tur., l. V, c. 29.

Postremo tunc etiam videtur hæc civitas mali aliquid perpessa fuisse, cum Chilpericus, Gunthramni, fratris sui, urbibus occupatis, novos iisdem comites præfecit, ac nova ipsis tributa imperavit : quas inter urbes et Lemovicina, forte numeratur a Greg. Tur., lib. VI Histor. Franc., c. 22. Hæc an. 582.

P. Browerus in notis suis diserte asserit Fortunatum hoc in poemate loqui de illis turbis quæ excitatæ sunt inter Chilpericum et Gunthramnum regem, quas tertio loco posuimus, cum quidem Nonnichius, comes Lemovici, a Chilperico præpositus, in Charterium, Petrogoricum antistitem, iniquus et improbus exstitisset.

Sed non animadvertit Brow. hæc, quæ ipse putat in Exotii ætatem incidisse, evenisse circa an. 582, ut patet ex Greg. Turon., cum quidem Lemovicinæ urbi præesset Ferreolus, qui interfuit concil. Matiscon. II, an. 585, ille ipse qui urbem Lemovicinam ab extrema calamitate et exitio servavit ad annum 579, deprecator veniens ad Chilpericum post excitatam seditionem, quam secundo loco posuimus, ut legere est apud Greg. Turon., lib. V Hist. Franc., cap. 29.

Restat itaque ut Fortunatus de illa calamitate sermonem habeat, quam primo loco retulimus, quæque magis Exotii temporibus convenit, cum Exotium Ruricio successisse in sede Lemovicina Browerus ipse aperte fateatur.

[j] Ed., in marg. :

Quem lætum summi nunc tenet aula poli.

CAPUT VII.

Epitaphium Calacterici [a] *episcopi civitatis Carnotenæ* [b].

[Calactericum, episcopum Carnotensem, amicum suum, immatura morte exstinctum, deflet hoc carmine. Celebrat viri facundiam, animi benignitatem, misericordiam in egenos, tum vocis cantusque in psallendo suavitatem, in Ecclesia sua regenda sollicitudinem, et curam in grege pascendo.]

Illacrymant oculi, quatiuntur viscera fletu,
Nec tremuli digiti scribere dura valent.
Dum modo, quæ [c] volui vivo, dabo verba sepulto,
Carmine vel dulci cogor amara loqui.
Digne tuis meritis, Chalacterice sacerdos,
Tarde note mihi, quam cito, chare, fugis!
Tu patriam repetis, nos triste sub urbe [d] relinquis,
Te tenet aula nitens, nos lacrymosa [tenebrosa] dies.
Ecce sub hoc tumulo pietatis membra quiescunt,
Dulcior ac [et] melli [e] lingua sepulta jacet.
Forma venusta, decens animus, sine fine benignus,
Vox suavis, legem præmeditata Dei.
Spes cleri, tutor viduarum, panis egentum,
Cura propinquorum, promptus [f] ad omne bonum.
Organa psalterii cecinit modulamine dulci,
Et tetigit laudans [laudis] [g] plectra beata Dei.
Cautere [h] eloquii bene purgans [i] vulnera morbi,
Quo pascente, fuit fida medella gregi.
Sex [j] qui lustra gerens, octo bonus insuper annos,
Ereptus terræ justus ad astra redis.
A Ad paradisiacas epulas, te cive reducto,
Unde gemit mundus, gaudet honore polus.
Et quia non dubito quanta est tibi gloria laudum,
Nec debes fleri talis, amice Dei.
Hæc qui, sancte Pater, pro magnis parva susurro,
Pro Fortunato, quæso, precare tuo.

CAPUT VIII.

Epitaphium Chronopii [k] *episcopi Petrocoricæ.*

[Chronopium episcopum Petrocoricensem, mortuum laudat ob innocentiam, nobilitatem generis, comitatem, sinceritatem, eloquentiam, ac suavitatem sermonis, misericordiam in pauperes, in cives munificentiam, tum ob diligentiam in grege tuendo, et liberalitatem in templa.]

Si terrena, sacer, quondam tibi cura fuisset,
Carmine plus lacrymas quam modo verba darem.
B Sed quia tu mundus, nec sunt tibi crimina mundi,
Nos gaudere mones, qui sine morte manes.
Antistes pietate calens, venerande Cronopi,
Membra sepulcra tegunt, spiritus astra tenet.
Ordo sacerdotum cui fluxit utroque [l] parente,
Venit ad hæredem pontificalis apex.
Hunc tibi jure gradum successio sancta paravit
Ut quasi jam merito debitus esset honor.
Nobilis antiquo veniens de germine patrum,
Sed magis in Christo nobilior merito.
Sic vultu semper placidus, seu mente serenus,
Pectore sincero, frons sine nube fuit.

---

[a] Calactericus, seu Caletricus, successit sancto Leobino in sede Carnotensi circa annum 556, ut ostendit Cointius ad hunc annum. Is interfuit concilio Parisiensi III, an. 557, et illi subscripsit; tum C concilio Turonensi an. 566. De hoc Caletrico in Vita sancti Leobini (quæ exstat sæc. I Bened., pag. 123, et quam nos Operibus Fortun. attexuimus, quæque exstat II parte hujusce Editionis), quædam narrantur, quæ haud erit abs re hic referre ad viri illius memoriam magis illustrandam. Hæc itaque leguntur, num. 23 : *Quidam beatus vir, nomine Caletricus, nobilis genere, sed nobilior meritis, post excessum beati Leobini Carnotis constitutus episcopus, dum in presbyterii gradu, se tam in conspectu Dei, quam in oculis hominum sancta conversatione redderet gratum, tanta infirmitatis angustia est correptus, ut vix ultimo palpitaret anhelitu. Cujus venerabilis germana, nomine nullegundis, directis velociter missis ad sanctum episcopum ut ad levandam fratris sui infirmitatem benedictum dirigeret oleum; ipse vero cum oleo præsentialiter veniens, silentium ab omnibus postulavit dicens : Domine, qui omnia nosti, si hunc famulum tuum Ecclesiæ tuæ, vel populo judicas necessarium, tua* D *opitulante virtute, restitue sanum. Tunc ille æger, statim ut sacræ unctionis oleo est perunctus, tantæ sanitatis gratiæ est restitutus, ut nullius infirmitatis molestia unquam ejus membra fuissent attacta. Ad comprobandam autem sancti viri virtutem, reliqua pars in tantam constat pulchritudinis claritatem conversa, ut cunctis qui aderant, non olei nitor, sed crystalli videretur clarescere splendor. Nimirum illud præfigurans, ut qui futurus erat episcopus, per ministerium episcopale oleum consecrationis sanctificaret, et divinis virtutibus per cœlestem gratiam splendesceret.* Mallegundem, quæ germana Caletrici in testimonio allato nominata est, putant eruditi nonnulli eamdem esse ac Monegundem, de qua Greg. Turon., lib. de Vitis Patrum, cap. 19. Sed de his fusius in notis ad Vitam sancti Leobini.

[b] *Carnotum, vulgo* CHARTRES, *Ligerim inter et Sequanam, clarum est oppidum ad Auduram, metropoli subjectum Senonensi : ejus ditio, olim pagus vocata Carnotenus, ut in exemplo fœderis inter Childebertum et Gunthramnu reges legitur, apud Greg. l.* IX, *c.* 20. Hæc Brow.

[c] Codd. Vat. duo, et Ven. Edit., *dummodo qui volui.*

[d] Edit. Ven., *sub orbe*

[e] Ibid., *Dulcior e tumulo lingua.*

[f] Edit. Ven. et tres Codd. Vat., *totus ad omne.*

[g] Edit. Ven., et duo Codd. Vat. *et tetigit laudi.*

[h] Unus Cod. Vat., *clautere in eloquio*, corr.

[i] Edit. Ven., *purgando vulnera.*

[j] Browerus mavult hic a Fortunato numerum annorum quibus Calactericus sedit episcopus, quam quibus vixit, indicari. Sed id nullo modo esse potest. Cum enim circa an. 556 mortuus sit Leobinus, episcopus Carnotensis, qui an. 551 interfuerat concilio Parisiensi (de quo vide cl. Mabil., sæc. I Bened., in notis ad Vitam sancti Leob., p. 128, Ed. Paris.), adeoque Caletricus non ante illum annum episcopus Carnotensis creatus fuisse dicendus sit; cumque Pappolus, successor Caletrici in illa sede, anno 573, adversus Promotum, qui locum suæ diœcesis invaserat, ad Patres concilii Parisiensis graviter conquestus fuerit, inter Leobini obitum et Pappolum non interjacet certe illa summa annorum XXXVIII, quam hic ponit Fortunatus. Restat igitur ut hi sint anni ætatis Calacterici, qui proinde juvenis creatus episcopus, juvenis et decesserit.

[k] Hic Chronopius Petrocorii sedebat episcopus an. 511, quo interfuit conc. Aurelianensi I, idemque superstes erat ad an. 535, quo conc. Aurelianensi II interfuit ac subscripsit.

[l] Hoc ex loco conjicit Browerus, Pegasium illum, Petragoricum antistitem, qui laudatur a Paulino apud Greg. Tur., lib. II, cap. 13, Histor. Franc., patrem hujusce Chronopii, aut avum fuisse. Sed in re obscurissima nihil lubet definire, nisi aliquid luminis aliunde accesserit, cum nihilo magis Pegasius, quam alter sive Petragoricus, sive alterius sedis antistes, a Fortunato necessarius Chronopii hic designari potuerit.

Cujus ab eloquio nectar per verba fluebat,
Vinceres ut dulces ore rigante favos.
Nudorum tu vestis eras, algentis amictus,
Qui ad tua tecta fugit[a], tectus et ipse redit.
Divitias omnes inopum sub ventre locasti.
Unde tibi semper viva talenta manent.
Esuriens epulum, sitiens te sumere potum,
Cernere te meruit tristis, et exsul opem.
Implesti propriis viduatam[b] civibus urbem,
Videruntque suos, te redimente, lares.
Quam[c] lupus a stabulis tulerat, frendente[d] rapina,
Te pastore gregi[e] reddita plaudit ovis.
Templa exusta celer revocasti[f] in culmine prisco,
Hinc tua sed cœlis stat sine labe domus.
Ipse bis octono vixisti in corpore lustro,
Nunc tibi pro meritis stet[g] sine fine dies.

CAPUT IX.

Epitaphium Leontii[h] *episcopi anterioris civitatis Burdegalensis.*

[Leontium seniorem, Burdigalæ episcopum, jam vita functum, laudat hoc carmine, in quo et plebis erga Leontium amorem, desiderium, memoriam, una cum egregiis ipsius Leontii virtutibus, commendat.]

Ultima[i] sors avido graviter properavit hiatu,
Pastorem rapiens, qui fuit arma[j] gregis.
Hoc recubant tumulo venerandi membra Leonti,
Quo stetit eximium pontificale caput.
Quem plebs cuncta gemens confusa voce requirit,
Hinc puer, hinc juvenis deflet, et inde senes.
Defensoris opem hic omnis perdidit ætas,
Et quantum coluit, nunc lacrymando docet.
Nemo valet siccis oculis memorare sepultum,
Qui tamen in populo vivit amore pio.
Egregius nulli de nobilitate secundus,
Moribus excellens culmine primus erat.
A Hic pietate nova cunctis minor esse volebat,
Sed magis his meritis et sibi major erat.
Quo præsente viro, meruit discordia pacem,
Expulsa rabie, corda ligabat amor.
Ecclesiæ totum concessit in ordine censum,
Et tribuit Christo, quod fuit ante suum.
Ad quem pauper opem, pretium captivus habebat,
Hoc proprium reputans quod capiebat egens.
Cujus de terris migravit ad astra facultas,
Et plus iste Deo quam sibi vixit homo.
Cordis in amplexu retinens, et pectore plebem,
Diceret ut populum se generasse patrem.
Namque suos cives placida sic voce monebat,
Confitereris[k] ut hunc ad sua membra loqui.
Ingenio vigilans, dives quoque dogmate Christi,
B Et meruit studio multiplicare gradum.
Largior in donis absens sibi junxit amantes
Et quo non fuerat, munere notus erat:
Principibus charus, hujusque amor unicus urbis,
Festinans animis, omnibus esse parens.
Lustra decem pollens, septem quoque vixit in annos[l],
Mox urgente die, raptus ab orbe fuit.
Sed quis cuncta canat, cum tot bona solus habebat?
Nunc uno in tumulo plurima vota jacent.
Hæc tibi parva nimis, cum tu merearis opima,
Carmina Theodosius[m] præbet amore tuus.

CAPUT X.

Epitaphium Leontii[n] *sequentis civitatis Burdegalensis.*

C [Leontii junioris, Burdigalensis antistis, funus prosequitur hoc carmine; ejusque cum nobilitatem, tum animi virtutes, et in pauperes munificentiam, extollit.]

Omne bonum velox, fugitivaque gaudia mundi,
Prosperitas hominum quam cito rapta volat:

[a] Cod. Unus Vat., et Ven. Edit., *qui ad tua tecta fuit.*

[b] Videtur hic indicare Fortunatus Petrocoricenses cives in aliqua belli offensione et calamitate captivos ab hostibus adductos, per Chronopium redemptos, ac patriæ suæ redditos fuisse. Id refert Browerus ad Gothorum irruptiones in Gallias, qui Aquitaniam vicinaque loca deprædantes vexabant. Atque sententiam suam confirmat testimonio Sidonii lib. VII, epist. 6, ubi inter cæteras urbes, a Gothis afflictas, Petrocorium quoque recenset.

[c] Edit. Ven., *quem lupus.*

[d] Ibid., *pendente rapina.*

[e] Ibid., *te pastore gregis.*

[f] Chronopius, ut legitur apud Cointium ad an. 530, basilicam sancti Frontonis absolvit, ac ejus corpus ex vetere ædicula transtulit in locum ornatiorem. Quæ translatio celebratur pridie Idus Octobres. Hic tamen *exusta templa*, quæ renovata a Chronopio canit Fortunatus, videntur indicare hostilem ignem, forte a Gothis sacris delubris injectum.

[g] Edit. Ven, et duo Codd. Vat., *est sine fine.*

[h] Leontius, de quo hic Fortunatus, Leontii junioris de quo supra sæpius, et in seq. carmine erit sermo, decessor fuit, ut ostendit Cointius ad an. 541, n. 58 et seq. Eum concil. Aurelianensi IV interfuisse, ac subscripsisse, quod celebratum est an. 541, evincitur eodem in loco a Cointio. Browerus asserit hunc fuisse Leontium ad quem scribit Sidonius epist. 3 lib. VI, et de quo loquitur epist. 6 lib. VII; sed errore fallitur, cum ille ad quem Sidonius scribit esset Arelatensis, non Burdegalensis episcopus, ut ostendit Cointius ad an. 541, et Sirmondus in notis ad epist. 3 lib. VI Sidonii.

[i] Carmen hoc, et duo conseq. desunt in Ven. Edit. Item desunt in uno Cod. Vat.

[j] In uno Cod. Vat. *arca* gregis.

[k] Edit. Paris., *testareris.*

[l] In uno Cod. Vat., *vixit in annis.*

[m] Videtur Fortunatus non suo nomine hoc poema scripsisse, sed alterius, qui Theodosius appellaretur, cum aliunde non constet id nominis habuisse Fortunatum, præsertim cum hic Leontius ne de facie quidem notus esse Fortunato potuerit, ante morte
D exstinctus quam is veniret in Gallias, cum tamen huic Theodosio notum fuisse Leontium subindicet hic versus:

Carmina Theodosius præbet, amore tuus.

Vide quæ diximus num. 1 Vitæ Fortunati. Porro Leontii festum colitur apud Burdegalenses XII Kalendas Septembris.

[n] De hoc Leontio plura diximus, cap. 15, lib. I, quæ vide. Mortem Leontii refert Cointius ad an. 567, hoc ductus momento, quod is annos fere natus octodecim profectus sit ad bellum Hispaniense. Juvenis quippe erat, ac nec dum uxorem duxerat. Illud autem bellum referendum est ad an. 531. Cum igitur is ex testimonio Fortunati vixerit annos LIV, ejusdem obitus in an. 567 incurrit. Hæc Cointius. Præerat Leontius Ecclesiæ Burdigalensi ad an. 549, quo per legatum subscripsit synodo Aurelianensi V, et synodo Santonensi præfuit, sub Chariberto rege ad an. 562, ut putat Cointius. Colitur hic Leontius apud Burdigalenses XVII Kalend. Dec.

Malueram potius cui [a] carmina ferre salutis,
Perverso voto flere sepulcra vocor,
Hoc recubant tumulo venerandi membra Leonti,
Quem sua pontificem fama sub astra levat,
Nobilitas altum ducens ab origine nomen,
Quale genus Romæ forte senatus habet.
Et quamvis celso flueret de sanguine patrum,
Hic propriis meritis crescere fecit avos.
Regum summus amor, patriæ caput, arma parentum,
Tutor amicorum, plebis et urbis honor.
Templorum cultor, tacitus largitor egentum,
Susceptor peregrum, distribuendo cibum.
Longius extremo si quis properasset ab orbe,
Advena mox vidit, hunc ait esse patrem;
Ingenio vivax, animo probus, ore serenus,
Et mihi qualis erat, pectore flente loquor,
Hunc habuit clarum, qualem modo Gallia nullum,
Nunc humili tumulo culmina celsa jacent.
Placabat reges, recreans moderamine cives,
Gaudia tot populis, heu! tulit una dies.
Lustra decem felix et quatuor insuper annos,
Vixit, et auroræ [b] lumine raptus obit.
Funeris officium magni solamen amoris,
Dulcis adhuc cineri dat Placidina tibi.

CAPUT XI.

Epitaphium Victoriani abbatis monasterii [c] *Agaunensis* [d].

[Victorianum abbatem laudat ob religionem, et in multiplicando monachorum numero adhibitam sedulitatem; ob doctrinam et assiduitatem in precibus Deo fundendis, ejusque virtutem signorum splendore ac multitudine inclaruisse, significat.]

Quisquis ab occasu properas huc, quisquis ab ortu,
Munus in hoc tumulo, quod venereris, habes.
Respice ditatum cœlesti dote talentum,
Cujus semper habet pectoris arca Deum.
Religionis apex, vitæ decus, arma salutis,
Eximius meritis Victorianus adest.
Dignum opus exercens, qui fructificante labore,
Cunctis, non soli vixit in orbe sibi.
Plurima per patriam monachorum examina fundens,
Floribus æternis mellificavit apes,
Lingua potens, pietas præsens, oratio jugis.
Sic fuit, ut jam tum totus ad astra foret.
Plura salutiferis tribuens oracula rebus,
Sæpe dedit signis vita beata fidem.
Bissenis rexit patrio moderamine lustris,
Rite Deo placitas pastor opimus oves.
Calle sequens recto sacra per vestigia Christum,
Nunc fruitur vultu, quem cupiebat amor

CAPUT XII.

Epitaphium Hilarii [e] *presbyteri.*

[Hilarium presbyterum, mortuum, laudat ob nobilitatem, ob castimoniam, ob scientiam, et accuratam in judicando diligentiam, ac fidem. Socrus Evantiæ officia in mortui memoriam commemorat.]

Omnes una manet sors irreparabilis horæ,
Cum venit extremus, lege trahente, dies.
Sic furit ira necis, neque nos fugit orbita mortis,
Pulvere facta caro nonnisi pulvis erit.
Hæc tamen insignes animas spes optima [f] pascit,
Quod qui digna gerit, de nece nulla timet.
Hoc jacet in tumulo venerandus Hilarius actu,
Corpore qui terras et tenet astra fide.
Vir bonus, egregia de nobilitate refulgens,
Inter honoratos germinis altus apex.
Connubio junctus simili, sed conjuge rapta,
Stans in amore Dei, non fuit alter amor.
Utilis in propriis, doctus moderamine legis,
Cujus judicium pondere libra fuit.
Justitiam tribuens populis examine recto,
Vendita res pretio non fuit ulla suo.
Funeris officio lacrymans Eventia charo,
Contulit hæc genero membra sepulta [g] suo.

CAPUT XIII.

Epitaphium [h] *Servilionis.*

[Servilionem lugubri hoc poemate celebrat, qui aulicus fuerat, atque regias opes rite administraverat: tum factus presbyter in viduas præcipue, ac pupillos diligens, ac munificus exstiterat.]

Quamvis longa dies, brevis hic, et hospita lux est,
Sola tamen nescit vita beata mori.
Hoc igitur tumulo Servilio clausus habetur,
Nobilis, et merito nobiliore potens.

[a] Edit. Paris., *mallem cui potius.*

[b] Duo Codd. Vat., *et a nostro lumine.* Edit. Paris., *et a nostro lumine;* sed in marg., *auroræ.*.

[c] Monasterium Agaunense a Sigismundo rege, Gundobadi filio, exædificatum fuit, sive restauratum, ut legitur apud Greg. Turon., lib. III, Hist. Franc., cap. 5. Situm illud erat in diœcesi Sedunensi ad radices montis sancti Bernardi, ut habet Ruin. in notis ad præf. locum.

At cl. Mabillonius, sæc. I Bened., pag. 189, ostendit hoc poema non de Victoriano ab. Agaunensi (ut ab omnibus fere creditum est, indicante titulo), sed de Victoriano abbate Asanensi esse scriptum. Nam primo in mss. Codicibus, ait, Victorianum abbatem Asanensem legimus cum hac epigraphe: *Epitaphium abbatis de monasterio Asanæ;* est vero Asana, seu Asanio, vicus Aragoniæ juxta flumen Cinga, quod per montium angustias delabens, rivisque auctum rapide in Iberum influit. 2° Nulla Victoriani abbatis mentio occurrit in Agaunensium abbatum indice, quem ex tabulis Agaunensibus Sammarthani descripserunt. Hæc Mabillonius, qui propterea vult, citra dubium, Victorianum Asanensem pro Agaunensi esse reponendum, quique Fortunato saltem fama, ac nomine notus esse potuerit, quemadmodum idem ipse Fort. sanctum Martinum Dumiensem in Gallæcia episcopum, magis adhuc distantem, epistola et elogio convenire potuit.

[d] In uno Cod. Vat. legitur *monasterii Asanæ*, in altero *Agahenens*, corrupte.

[e] An hic Hilarius est, de quo idem Fortun., cap. 35, lib. III, scribit:

Hilarium pariter nobis in amore tenacem,
Insero carminibus, quem mea corda colunt?

[f] Tres Codd. Vatic., *spes non vacua pascit.* Edit. Paris., *spes non vaga.*

[g] Duo Codd. Vat., *sepulcra suo.*

[h] Deest hoc poema in Ven. Edit. et in uno Cod. Vat.

ipse Palatinam rexit moderatius aulam,
Commissæque domus crescere fecit opes.
Presbyter inde sacer mansit venerabilis orbi [a].
Servitioque Dei, libera vita fuit.
Orphanus hic patrem, viduæ solatia deflent,
Inde magis cœlis gaudia vera tenet.
Pontificem [b] genitum videt hinc de munere Christi,
Raptus ab orbe quidem, lætus ad astra redit.

CAPUT XIV.

Epitaphium [c] *Præsidii* [d].

[Præsidium abbatem, ob doctrinæ sanctitatem, et in grege suo curando diligentiam ac sollicitudinem jam mortuum commendat.

Vita brevis hominum, sed non brevis illa piorum,
Dum migrante die prosperiora tenent.
Qui meruere magis de carcere carnis euntes,
Post tenebras mundi, luce perenne frui.
Ex quibus hic recubans meritis Præsidius almis,
Carne tenet tumulum, spiritus [e] igne polum.
Pectore de proprio Christi responsa rigando,
Multorum exstinxit fonte fluente sitim.
Invitans instanter oves ad pascua Regis,
Distribuit dulcem fratribus ore salem.
Nam quoties monachus peccati est vulnere fixus,
Missus ad artificem [f] certa medela fuit.
Ibat ad abbatem famulans, sanctumque magistrum,
Discipulus humilis, qui fuit ante tumens.
Talibus officiis intentus amore Tonantis,
Inter et Angelicos [g] fulget honore choros.

CAPUT XV.

Epitaphium Boboleni diaconi.

[Bobolenum diaconum, dum somno indulget, a sicario ictu securis occisum, deflet hoc carmine.]

Innumeris hominum subjecta est vita periclis,
Casibus et variis sors inimica premit.
Nam recubando thoro Bobolenus [h] honore diaconi,
Dum fruitur somno, mors rapit atra virum.
Hostis in insidiis securo, cæde securis,
Percutiens cerebrum, fecit obire dolo.
Dic, tibi quid prodest scelus hoc peragendo nefande?
Ille Deo vivit, tu moriture peris.
Martyris [i] ille decus meruit, tu damna latronis;
Hinc sibi palma placet, sed tibi pœna manet.

A

CAPUT XVI.

Epitaphium Attici.

[Attici, qui jam senio confectus obierat, funus prosequitur hoc carmine, et ejus eloquentiam prudentiamque, tota Gallia illustrem, tum generis nobilitatem, doctrinam, sapientiam, pietatem, in sacras ædes et pauperes munificentiam, extollit.]

Quamvis longa seni ducatur in ordine vita,
Cum venit extremum, nil valet esse diu.
Sed quia nemo fugit, nisi terram terra recondat,
Lege sub hac, cunctos sors rapit una viros.
Celsus in hoc humili tumulo jacet Atticus ille,
Qui dabat eloquio dulcia mella suo.
Impendens placidam suavi modulamine linguam,
Pacificusque suus sermo medella fuit.

B

Cujus abundantem venerata est Gallia sensum,
Excoluitque senem semper honore patrem.
Clarus ab antiquis, spes nobilitatis opimæ,
Sufficiens propriis, nulla rapina fuit.
Dogmata corde tenens, plenus velut arca libellis,
Quisquis, quod voluit, fonte fluente bibit.
Consilio sapiens, animo pius, ore serenus,
Omnibus ut populis esset amore parens.
Sic venerabilibus templis, sic favit i egenis,
Mitteret ut cœlis, quas sequeretur opes.

CAPUT XVII.

Epitaphium Arcadii [k] *juvenis.*

[Arcadium, adhuc juvenem, immatura morte, occupatum, funebri carmine cohonestat.]

C

Omne [l] bonum velox fugitivo tempore transit,
Quæ placitura videt, mors magis illa rapit.
Hic puer Arcadius veniens de prole senatus,
Festinante die raptus ab orbe jacet.
Parvula cujus adhuc freno se vinxerat ætas,
Ut tener [m] et annis surgeret ipse senex.
Eloquio torrens, specie radiante venustus,
Vincens artifices, et puer arte rudis.
Quo me forma rapis laudes memorare sepulti?
Singula si memores, plus lacrymanda mones.
Sed quoniam nulla maculatus sorde recessit,
Nulli [n] flendus erit, quem paradisus habet.

D

[a] Unus Cod. Vat., *venerabilis orbe.*

[b] Licet hinc conjicere poema istud conscriptum fuisse suasu vel occasione episcopi alicujus, recens Ecclesiæ regendæ præfecti, cujus forte clero Servilio ascriptus olim fuerat.

[c] Deest hoc carmen in Ven. Edit. et uno Cod. Vat.

[d] In uno Cod. Vatic. sic legitur epigraph.: *Epitaphium domus Præsidi.*

[e] Edit. Paris., *fluminis*; in marg., *spiritus.*

[f] Hinc intelligitur Præsidium abbatem fuisse; cuinam vero monasterio præesset, incertum est, cum hoc nomen minime occurrat in Catalogis Abbatum Regni Galliæ: quod ego quidem scire potui.

[g] Edit. Paris., *angelicos inter.*

[h] Edit. Ven., *Bubolinus dignus honore.*

[i] Hinc licet suspicari Bobolenum *propter justitiam* tuendam sic percussum interiisse.

[j] Duo Codd. Vat., *sic fudit.* Edit. Ven., *sic fulget egenis.*

[k] Opinatur Browerus hunc Arcadii Arvernensis senatoris (de quo sæpe Gregor. Turon. in Histor. Franc.) filium fuisse. Sed cum ille Arcadius pater Placidinæ fuerit, olim uxoris Leontii, episcopi Burdegalensis, ab ipso vero dimissæ ad an. 549, minus verisimile videtur, fratris ejus, adhuc pueri, funus defleri potuisse a Fortunato, qui ad annum 565, ut sæpe diximus, venerat in Gallias, nisi forte multo post ejus obitum hoc poema in gratiam Placidinæ a Fortunato elucubratum fuisse credendum est. Malim itaque illum ex Arcadii ortum familia, quam ejusdem filium dicere.

[l] Deest hoc poema in Ven. Edit. et uno Cod. Vat.

[m] Duo Codd. Vat., *ut teneris annis*

[n] In uno Cod. Vat., *nullis flendus.*

CAPUT XVIII.

Epitaphium Basilii.

[Basilium demortuum laudat funebri carmine, ob eloquentiam ac doctrinam, ob sapientiam ac pacis studium; ob liberalitatem in pauperes et templa. Susceptas ab eodem in Hispaniam legationes et innocentiam in publicis gerendis muneribus commemorat quamque populo et regibus charus esset ostendit.

Impedior lacrymis prorumpere nomen amantis,
Vixque dolenda potest scribere verba manus.
Conjugis affectu, cogor dare pauca sepulto,
Si loquor, affligor, si nego, durus ero.
Qui cupis hoc tumulo cognoscere lector humatum,
Basilium [a] illustrem mœsta sepulcra tegunt.
Cujus blanda pio recreabat lingua relatu,
Et dabat eloquio verba benigna suo.
Hinc doctrina rigans, illinc dulcedo redundans,
Ornavit radio lux geminata virum.
Regis amor, charus populis [b], ita pectore dulcis,
Ut fieret cunctis in bonitate parens.
Tranquillus, sapiens, jucundus, pacis amicus,
Nullaque [c], quo stabat, semina litis erant.
Hunc consultantem legati sorte frequenter,
Misit ad Hispanos Gallica cura viros.
Sufficienter habens, nunquam fuit arma rapinæ,
Non propriis eguit, non aliena tulit.
Ecclesias ditans, loca sancta decenter honorans,
Pauperibus tribuens, dives ad astra subit.
Annis bis denis cum Baudegunde jugali
Junxit in orbe [d] duos unus amore torus.
Qui tamen undecimo lustro cito raptus [e] ab ævo,
Post finem terræ regna superna petit.
Non jam flendus eris humana sorte recedens,
Dum patriam cœli, dulcis amice, tenes.

CAPUT XIX.

Epitaphium Aracharii.

[Arachariun, qui regia in aula clarus fuerat, regique charus et jucundus, adhuc florente ætate hinc morte ereptum, deflet hoc carmine.]

Partu [f] terra suo fraudem non sustinet ullam,
Quæ dedit, hæc [g] recipit, debita membra luto.
A Hic vergente suo situs est Aracnarius ævo,
Sex qui lustra gerens, raptus ab orbe fuit.
Ipse Palatina refulsit [h] clarus in aula,
Et placito [i] meruit regis amore coli.
Omnia restituit mundo, quæ sumpsit ab ipso;
Sola tamen pro se, quæ bene gessit, habet.

CAPUT XX.

Epitaphium Brumachii.

[Brumachium, potentem virum, dum a legatione, qua perfunctus fuerat, revertitur in Gallias, morte in itinere oppressum, prosequitur lugubri carmine, illum laudans ob eloquentiam ac prudentiam, unaque Frigiæ uxoris in curando funere conjugis diligentiam commendat.]

Quisquis in hoc tumulo cineres vis nosse sepulti,
Brumachius quondam fulsit in orbe potens.
B Quem sensu, eloquio, legati nomine functum,
Dum remeat patriæ, sors inimica tulit.
Finibus Italiæ raptus, sed Frigia [Fragia, Phrygia] [j] conjux,
Detulit huc chari funus amore [k] viri,
Ceu vivum coluit, cui grata est umbra mariti,
Conjugibus castis ipsa favilla placet.
Ipse quaterdenos permansit in orbe per annos,
Mox obiit, et magnum parva sepulcra tegunt.

CAPUT XXI.

Epitaphium Avoli [l].

[Laudat Avolum ob pietatem ac religionem in sacras ædes, ob liberalitatem in pauperes, munificentiam in cives.]

C Irriguis Avolum lacrymis ne flete sepultum,
Qui propriis meritis gaudia lucis habet.
Nam si pensentur morum pia gesta suorum,
Felix post tumulos possidet ille polos.
Templa Dei coluit, latitans satiavit egentem,
Plenius illa metit, quæ sine teste dedit.
Nobilitate potens, animo probus, ore serenus,
Plebis amore placens, fundere promptus opes [m].
Non usuræ avidus, licet esset munere largus,
Plus nihil expetiit, quam numerando dedit.
Nil mercedis egens, merces fuit una salutis,
Quod minus est pretio, proficit hoc merito.

[a] Vide quæ de Basilio et Baudegunde, ejusdem uxore, diximus in notis ad carm. 7, lib. I.

[b] Unus Cod. Vatic. charus *populi sic pectore.*

[c] Unus ex Codd. Vat., *multaque quo stabat, semina lactis erant.*

[d] Unus ex Codd. Vat., *junxit in urbe.*

[e] Dubitat Brow. an hic idem Basilius sit de quo Gregor. Turon., lib. IV Hist. Franc., cap. 46, quod dispar utriusque mors videatur fuisse. Ille scilicet, de quo Gregor., videtur oppressus a Mummuleno interiisse; hic de quo Fortun., nullo ejusmodi casu et calamitate. Verum nec ex illo Gregorii loco satis aperte confici potest Basilium potius quam collectam ab ipso et Sigario multitudinem Mummoli armis superatam interiisse; neque hic declarat Fortunatus quo mortis genere Basilius decesserit: solum indicat non admodum senem hinc raptum obiisse. (*Primæ curæ nota.*) — Mommolus Eunius fuit qui a Guntramno rege donatus patricii loco et gradu, clarissimis postea partis victoriis, illum quo auctus fuerat honorem multum reddidit quam acceperat illustriorem. Nam Langobardos et Saxonas, in Galliam rrumpentes magnis prœliis profligavit. Idem deinde, cum a Guntramno defecisset, et Gundevaldum fuisset secutus (quem tamen ipsum deseruit postea ac prodidit) jussu Guntramni occisus est, uti narrat Gregor. Tur. lib. VII Hist. c. 39.

[f] Unus Cod. Vat., *pastu terra suo.*

[g] Ibid., *quæ dedit, ac recipit.*

[h] Edit. Ven., *fulsit præclarus in aula.*

[i] Ibid., *et placido.*

[j] Edit. Ven. *Frisia* conjux.

[k] Edit. Ven. et duo Codd. Vat. funus *amanao* viri.

[l] Brow. opinatur hunc esse Avolum presbyterum, qui interfuit, ac subscripsit concil. Aurelian. III, nomine Agricolæ Cabillonensis episcopi. Sed mirum, si Avolus, de quo nunc agitur, presbyter fuit, nihil de isto honoris gradu hic esse a Fortunato commemoratum, atque alia potius ab eodem commendari, quæ laico magis conveniant, quod nimirum munificus esset, et ab usuris exigendis alienus.

[m] Edit., in marg.:

Promptus opes miseris sat tribuendo dedit.

Luce perenne fruens, felix cui mortua mors est,
Quem non pœna premit, vita superna manet.

CAPUT XXII.

Epitaphium [a] *innocentum.*

[Infantium puerorum tumulum, qui uno, ut videtur, partu editi, alter maturius, quinquennis alter decesserat, et in idem sepulcrum, in quod et Mater eorum, fuerant illati, funebri carmine cohonestat.]

Hoc jacet in tumulo non flenda infantia fratrum,
Quos tulit innocuos vita beata viros.
Uno utero geniti, simili sunt sorte sepulti,
Et pariter natos lux tenet una duos.
Lotus fonte sacro prius ille recessit in albis [b],
Iste gerens lustrum ducitur ante Deum.
Nomine sed primus vocitatus [c] rite Joannis,
Alter Patricius munere major erat.
De cujus merito sic [d] plurima signa dederunt,
Felices animæ, quæ pia vota colunt.
Hic etiam felix genitrix requiescit eorum,
Quæ meruit partu lumina ferre suo.

CAPUT XXIII.

Epitaphium Juliani.

[Julianum, qui mercaturam quondam exercuerat, deinde partas opes effuderat in hospites et egenos, jam mortuum, laudat hoc carmine. Joannis filii in patrem demortuum charitatem et diligentiam commendat.]

Condita [e] sunt tumulo Juliani membra sub isto,
Cujus in æternum vivere novit honor.
Mercator quondam, conversus fine beato,
Raptus ab hoc mundo crimine liber homo.
Collegit nimium, sed sparsit egentibus aurum,
Præmisit cunctas, quas sequeretur, opes.
Sollicitus, quemcunque novum conspexit [f] in urbe,
Hunc meruit veniens exsul habere patrem.
Pascere se credens Christum sub paupere forma,
Ante omnes apud hunc sumpsit egenus opem.
Nec solum refovens, sed dona latendo ministrans,
Amplius inde placet, quod sine teste dedit.
Felicem sensum, qui fratris migrat in alvum [alvo],
Et vivos lapides ædificare potest.
Extulit hunc tumulum genitoris honore Joannis [g],
Qui modo divinis fungitur officiis
Qualiter hic vivo serviret amore parenti,
Cum nati pietas ipsa sepulcra colit?

CAPUT XXIV.

Epitaphium Orientii [h]

[Orientium, qui in regia aula principem locum obtinuerat dignitatis et gratiæ, vita functum laudat ob prudentiam, justitiam ac moderationem. Tum Nicasiæ uxoris in curando Mariti funere, et in ejus memoria colenda, sollicitudinem ostendit.]

Non hic nostra diu est fugienti tempore vita,
Quæ sub fine brevi vix venit, inde redit,
Ecce caduca volant præsentia sæcula mundi,
Sola fides meriti nescit honore mori.
Clauditur hic pollens Orientius ille sepultus,
Cui Palatina prius mansit aperta domus.
Consiliis habilis, regalique intimus aulæ,
Obtinuit celsum dignus in arce locum.
Vir sapiens, justus, moderatus, honestus, amatus.
Hoc rapuit mundo, quod bene gessit homo [i].
Sexaginta annis vix implens tempora lucis,
Conjuge Nicasia qua tumulante, cubat.
Cujus castus amor colit ipsa sepulcra mariti,
Nec placitura homini, sed dedit esse Dei.

CAPUT XXV.

Epitaphium Theodechildis [j] *reginæ.*

[Theodechildem reginam, vita functam, egregie laudat ob regiam stirpem et affinitatem, ob liberalitatem in pauperes et in templa munificentiam.]

Quamvis ætatis senio [k] jam flecteret annos,
Multorumque tamen spes cito rapta fuit.

[a] In Ven. Edit. hic habetur titulus : *Epitaphium Orientiorum.* Quo vocabulo videtur designari nomen proprium familiæ ac generis e quo erant infantes pueri hic defleti a Fortunato. Nec vero Orientiorum nomen erat ignotum in Gallis. Vide infra, c. 24.

[b] Antea legebatur *prior ille recessit in alvo;* ex Mss. antiquis uti nunc legitur restituit Brow. Favent huic lectioni et mss. Codices Vat. quorum unus habet : *Pius ille recessit.*

[c] In uno Cod. Vat., *vocitatur.*

[d] Ibid., *se plurima.*

[e] In Ven. Edit. et uno Cod. Vatic. deest hoc carmen.

[f] Duo Codd. Vat., *prospexit in urbe.*

[g] Greg. Turon., lib. de Vitis PP., c. 8, num. 6, mentionem facit de quodam Joanne presbytero Turon., qui olim mercaturam, ut ibidem narrat, exercuerat, asserens eumdem *ab urbe Massiliensi cum commercio negotiationis suæ* olim rediisse. Admodum credibile est hunc eumdem esse de quo hic Fortunatus, qui scilicet a puericia secutus Juliani Patris institutum, postea conversus cum Patre, Turonensi clero ascriptus fuerit.

[h] In uno Cod. Vat. : *Epitaphium Morientii.*

[i] In Ven. Edit. *quod bene gessit humi.*

[j] Edit. Ven., *Theodechildæ.* — Theodechildis, de qua hic loquitur Fortunatus, minime confundenda est cum Theodechilde, uxore Chariberti regis, de qua Greg. Turon. lib. IV Hist. Franc., c. 26. *Habuit*, inquit (Charibertus) *et aliam puellam opilionis, id est pastoris ovium filiam, nomine Theudechildem*, cui proinde nullo modo ea congruunt quæ de stirpe ac nobilitate Theodechildis hic prædicantur a Fortunato.

Cointius, ad an. 504, n. 5 et seqq., censet duas esse Theodechildas ex regio genere distinguendas, quarum senior Clodovei regis, junior vero Theoderici filia fuerit, ac proinde Clodovei neptis. De prima hoc funebre poema elucubratum fuisse a Fortunato.

Haud erit abs re ac proposito nostro, paucis examinare momenta quibus utitur Cointius. Is ergo primum conatur Procopio fidem derogare, qui, lib. IV de Bello Goth., c. 20, scripsit sororem Theodeberti, filiam propterea Theoderici, nupsisse Hermegisclo, Varnorum regi. Plura quippe a veritate aliena in suam Historiam narrat illum intexuisse, ac, inter cætera, quod Clotildem, Clodovei Magni filiam, (quam sanctus Gregor. Turon., lib. III Hist. Franc., c. 1, disertis verbis refert nupsisse Amalarico, Wisigothorum regi) item Theodeberti sororem appellet, lib. I, c. 13, ut mirum proinde non sit eumdem errore deceptum vel Theodechildem Theodeberti sororem dixisse, quæ amita fuerit.

Deinde opinionem suam ex eo Cointius nititur confirmare, quod Theodechildis, si fuit Theodeberti soror, filia Theoderici, eadem Greg. Tur. superstes fuisse dicenda est. Qui vero id potuit, cum Fortunatus

[k] Unus Cod. Vat., *ætatis senium.*

Si [a] precibus possent [b] naturæ debita flecti,
Plebs ageret lacrymis, hanc [c] superesse sibi.
Gaudia quanta inopum tumulo [d] sunt clausa sub isto?
Votaque quot populis abstulit una dies?
Inclyta nobilitas genitali luce coruscans,
Hic properante die Theodechilda jacet.
Cui frater, genitor, conjux, avus, atque priores,
Culmine succiduo regius ordo fuit.
Orphanus, exsul, egens, viduæ, nudique [e] jacentes,
Matrem, escam, tegmen hic sepelisse dolent.
Unica res placuit, cumulo mercedis opimæ,
Antea cuncta dedit, quam peteretur opem.
Occultans sua dona suis, neu [f] forte vetarent,
Sed quæ clausa dedit, judice teste, docet.
Templorum Domini cultrix, pia munera [g] præbens,
Hoc proprium reputans, quidquid habebat inops. B
A Una mori sors est, et terræ reddere terram;
Felix, cui meritis stat sine fine dies.
Actibus his instans, terrena [h] in luce relata,
Ter quino [i] lustro vixit in orbe [j] decus.

CAPUT XXVI.

Epitaphium [k] *Vilithutæ* [Vilitrutæ].

[Vilithutam, nobilem mulierem, e gente tamen ac stirpe Barbarorum, in pariendo una cum prole exstinctam, lamentatur; illiusque eum egregiam formam corporis, tum animi et ingenii ornamenta commendat. Data occasione de supremo judicio, deque dispare futura bonorum et malorum sorte fuse disserit; tum, ex præsente Vilithutæ felicitate, superstitem conjugem ex mœrore quem amantissimæ uxoris ex funere conceperat, conatur abducere.]

Omne bonum velox, fugitivaque gaudia mundi,
Monstrantur terris, et cito lapsa ruunt.

natus epitaphium ejus scripserit, et inseruerit operi quod Greg. Tur. adhuc vivo nuncupavit?

Sed hoc quod a Cointio affertur non magni momenti est. Potuit quippe Fortunatus scriptum a se poema in Theodechildis funus, post mortem Gregorii, Operi suo attexere: potuerunt et alii, qui dispersa Fortunati carmina unum in volumen collecta redegere.

Quod vero Theodechildis non Clodovei filia, sed Theoderici fuerit, ac propterea soror Theodeberti, ut omittam scriptorum constans silentium, qui nullam Clodovei regis filiam, nomine Theodechildem, referunt, ac unam commemorant Clotildem, quæ nupsit Amalarico, certe Fortunatus hoc ipso in carmine ea de Theodechilde memorat quæ Theodeberti sorori, non vero Clodovei filiæ quadrare comperiuntur. Ejus quippe regiam stirpem recensens, inquit:

Cui frater, genitor, conjux, avus, atque priores,
Culmine succiduo regius ordo fuit.

Hæc, inquam, magis in eam conveniunt, quæ Theodenici filia fuerat, quam quæ Clodovei, in quo primum regii nominis ac seminis successio a Gallis confirmata fuit, a quo scilicet regnum ad ejusdem posteros perpetuo maneret, ut narrat Greg. Turon., lib. II Histor. Franc., cap. 9. Deinde qua ratione Fortunatus regium potius Theodechildis fratrem, quam fratres nominasset, si eadem Clodovei filia, ac proinde quatuor ejus filiorum, eorumdemque regum soror, ac non filia Theoderici, et soror Theodeberti exstitisset? At id præclare concinit alteri testimonio Fortunati, quod de Theodechilde, sorore Theodeberti scriptum, vel ipse fatetur Cointius. En vero illud ex lib. VI, cap. 5:

Inclyta progenies, regali stirpe coruscans,
Cui celsum a proavis nomen origo dedit.
Currit in orbe volans generis nova gloria vestri,
Et simul hinc frater personat, inde pater.

Quod vero respondet Cointius, idcirco unum ejus D fratrem commemorari a Fortunato, cum quatuor haberet, ut innueret ex his solum Theodericum eodem ex thoro quo Theodechildem fuisse procreatum, id cum nullo certo indicio asseritur, tum ob eam causam a poeta, nullo modo fuisset prætermissum (præsertim non invito metro) quod tantopere ad Theodechildis laudem augendam pertinebat, eamdem nimirum quatuor reges fratres habuisse, qui licet nati diversis ex nuptiis, vere tamen ejus fratres fuissent. Quod si illa valeret causa silentii a Cointio allata, non erat cur Fortun., l. VI, c. 5, de alterius, ut ipse putat, Theodechildis rege fratre mentionem faceret, cum Theodebertus non eodem ex toro natus fuerit Theoderico, quo Theodechildis; hanc enim ex Suavegotta, cui multo post natum Theodebertum nupserat, suscepit. Vel ipse tamen Cointius fatetur illo in poemate Theodebertum ad laudem Theodechildis commemorari. Videsis Pagium, ad an. 572, num. 4, ubi hanc quæstionem instituit, et Cointium refellit.

[a] Ibid., *sic precibus*.

[b] Alter Cod. Vat., *possint*.

[c] Edit. Ven., *huc superesse*.

[d] Unus Cod. Vat., *cumulo sunt clausa*. Edit. Paris., *clausa sub uno*.

[e] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *nudæque jacentes*.

[f] Edit. Ven., *ne forte*.

[g] De Theodechilde scripsit Flodoardus: *hujus* [nempe Mapini, episcopi Rhemensis] *temporibus Suavegotta regina Rhemensi Ecclesiæ tertiam partem villæ Virisiaci per testamenti paginam delegasse reperitur. Quam partem villæ ipse quoque præsul Theudechildi, præfatæ reginæ filiæ, usufructuario, per precariam, salvo Ecclesiæ jure, concessit, ita duntaxat, ut post ejus obitum, absque ullo præjudicio, sicut ab ea meliorata fuisset, ad ditionem Rhemensis revocaretur Ecclesiæ. Quare scilicet Theodechildis regina post modum nonnulla, per testamenti sui auctoritatem, tempore domni Egidii Rhemensi contulit ecclesiæ prædia.* C

Cointius vero censet Fortunatum, dum is celebrat Theodechildis in templa munificentiam, spectare monasterium quod ipsa ante Senonensem urbem, regia liberalitate, construendum curaverat, illius ad instar quod Clodoveus prope Parisios exædificaverat, cuique monasterio eadem fundos, quos sive citra Ligerim in Francia, sive trans Ligerim in Aquitania, aut de *possesso*, aut de *acquisito*, habere potuit, legaverat, in quo assidue monachi Deo deservirent, ibique et suum post obitum corpus ut sepulturæ daretur mandaverat. Vide Cointium, ad an. 564, num. 36 et seqq.

[h] Edit. Ven., *æterna in luce*. Cod. un. Vat. *in luce renata*. Edit. Paris., *in luce redacta;* in marg., *relata*. D

[i] Theodechildis non ante an. 522 nata est, quo circiter tempore Theodericus nupsit Suavegottæ, Sigismundi regis filiæ, e qua suscepit Theodechildem, ut supra innuimus. Si itaque addas annos LXXV, quos eamdem vixisse hic refert Fortunatus, reperies ipsam extremo fere vitæ Fortunati tempore diem suum obiisse. Vide quæ diximus in Vita Fortun., num. 90.

[j] Unus Cod. Vat. *in urbe decus*.

[k] Unus Cod. Vat. habet *Vilithylæ*. Edit. Ven., *Uttrogothæ;* tum desunt duo versus *Vilithuta decens*, etc., et sequens. Item in uno Cod. Vat. — Browerus putat Vilithutam de gente Gothorum fuisse: quam *torvam* appellat Fortunatus, spectans bellicosos illius populi animos et spiritus, sive ut truculentam eorum indolem immanemque vitæ consuetudinem

Ut dolor acquirat vires, cum perdit amantem,
Ante placere facit, durius inde premit.
Heu lacrymæ rerum, heu sors inimica virorum,
Cur placitura facis, quæ dolitura rapis?
Vilithuta decens, Dagaulfi chara jugalis,
Conjugis amplexu dissociata jacet.
Corpore juncta toro, plus pectore nexa marito,
Lucis in occasu vincula rupit amor.
Tempora cui poterant [a] adhuc in flore manere,
Principio [b] vitæ finis acerbus habet.
Sanguine nobilium generata Parisius [c] urbe,
Romana studio, barbara prole fuit.
Ingenium mite intorva [d] de gente trahebat,
Vincere naturam, gloria major erat.
Nunquam mœsta manens, vultu nova gaudia portans,
Nubila fronte fugans, corde serena fuit.
Fudit ab ore jubar species redimita decore,
Protulit et radios forma venusta suos.
Stirpe sua reliquas superavit pulchra puellas,
Et crocea [e] facie lactea colla tulit.
Splendida conspectu, meliori pectore fulsit,
Digna micans animo, nec pietate minor.
Cui quamvis nullus hac in regione propinquus,
Obsequio facta est omnibus una parens.
Divinis intenta bonis, alimenta ministrans,
Qua mercede magis se satiasse videt.
Hæc data post obitum faciunt quoque vivere fun-
[ctam,
Forma perit hominum, nam benefacta manent.
Corpora pulvis erunt, et mens pia floret in ævo,
Omnia prætereunt, præter amare Deum.
Orphana tunc aviæ [f] studiis adolevit opimæ,
Inque loco natæ neptis adulta fuit.
Tertius a decimo ut hanc [g] primum acceperat annus,
Traditur optato consociata viro.
Nobilitas in gente sua cui celsa refulsit,
Atque suis meritis additur alter honor.
Dulcis ovans, alacris studiis ornata juventus,
Quod natura nequit, littera prompta dedit.
Tres meruere tamen juncti superesse per annos,
Conjugioque suo, corde ligante frui.
Ambo pares animo, voto, spe, moribus, actu,
Certantesque sibi, mente, decore, fide,
Tempore jam certo est enixa puerpera prolem,
Damno feta suo, quæ pariendo perit.

A Abripuit teneram subito mors invida formam,
Annos quippe [h] duos, lustra gerendo tria.
Sic animam generans, anima spoliatur et ipsa,
Spem peperit luci, luce negante sibi.
Exemplum sed triste dedit secura [i] parenti,
Unde redire solet, deficit inde genus,
Tertius esse pater cupiens, heu solus habetur,
Crescere quo numerus debuit, ipse [j] cadit.
Nam partus [parvus] cum matre perit, nascendo se-
[pultus,
Nil vitale trahens, natus in ore necis.
Plus fuerant soli, si tunc sine prole fuissent,
Addita posteritas abstulit id quod erat.
Infaustis votis genitus de funere matris,
Et genitrix nato mortis origo fuit.
B Alter in alterius lethali sorte pependit;
Inque vicem sibi mox ambo dedere necem.
Sed sensit graviora dolens pater, atque maritus,
Qui gemit, uno obitu se sepelisse duos.
Pro vix dum genito lacrymas jam solvit humato,
Vidit quod fleret, non quod haberet amor.
Tristitiæ cumulum tribuit cui rapta jugalis,
Dans longas lacrymas tempore nupta brevi.
Consultum tamen illud habet de conjuge conjux,
Huic quia mercedis non vacuatur opus.
Nam quod ad ornatum potuit muliebre videri,
Ecclesiis prompte pauperibusque dedit.
Hic nulla ex illis rebus peritura reliquit,
Ut modo præmissas dives haberet opes.
Quam bene distribuens, sine se sua noluit esse,
C Nam quæ larga [k] dedit, hæc modo plena metit.
Condidit ergo sibi quidquid porrexit egenti,
Et quos sumpsit inops, hos habet illa cibos.
Felices quos nulla gravant de morte secunda,
Nec faciunt pœnis subdita membra feris.
Dulcibus illecebris qui non sibi condit Avernum [l],
Nec per carnem animam vult sepelire suam.
Sed casta pietate manens, sine crimine vitæ,
Illius in luce hac [m] præmia lucis emit.
Tempore quam parvo lacrymas aut colligit amplas?
Aut cui vita nitet [n], gaudia longa capit.
Hic [o] de morte levis dolor est; nam durius illud,
Hic quem viventem Tartara nigra tenent.
Infelix quisquis, maculosis actibus usus,
D Ante [arte] redemptorem se laqueasse videt.

suetudinem significet. Quam feritatem Hyperboreis omnibus communem ac pene nativam fuisse asserit Sidon. Apollinaris in Anth. inquiens :

.....Jacet axe sub ursæ
Gens animis, membrisque minax, ita vultibus ipsis
Infantum suus horror inest.

Quod autem V[illithuta], quamvis nata Parisiis, non esset e gente F[rancorum], satis ostendit versus ille qui paulo post consequitur in hoc poemate :

Cui quamvis nullus hac in regione propinquus,
Obsequio facta est omnibus una parens :

[a] Edit. Ven., *poterant et adhuc*, quod sequendum.
[b] Unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *principium vitæ.*
[c] Edit. Ven., *Parisis in urbe.*
[d] Unus Cod. Vat., *torva de gente.*
[e] Unus Cod. Vat., *rosea.*
[f] Edit. Ven., *Orfana tunc avia est*, mendose.
[g] Ibid.; *hanc ut primum.*
[h] Cum dixerit supra Fortunatus Vilithutam annos terdecim natam nupsisse, et annos tres vixisse cum conjuge superstitem, sequeretur eamdem sextum decimum annum vivendo explesse. Cur ergo hic decem et septem annos refert ipsam vixisse? forte menses in superioribus summis prætermissos hic refert in numerum.
[i] Ibid., *dedit fetura parenti.*
[j] Edit. Ven. et [tres] Codd. Vat., *esse cadit.*
[k] [Unus] Cod. Vat., *nam quæ lingua dedit.*
[l] Edit. Ven. et [tres] Codd. Vat., *condit amarum.*
[m] Edit. Ven., *illius in luce hæc præmia.*
[n] Unus Cod. Vat., *aut cui vita tenet.*
[o] Duo Codd. Vat. et Ven. Edit., *hæc de morte.*

Nubibus invectus cum venerit arbiter orbis,
Et tuba terribilis moverit [a] arma polis.
His venit Elias, illis in curribus Enoch,
Anteviando suos; hinc Petrus; hinc Stephanus.
Flore puellarum rosea stipante corona,
Inter virgineos prima Maria choros.
Hinc Martha [b], hinc sponsa Agnes, Tecla dulcis, [Agatha [c],
Et quæcunque Deo virginitate placet.
Tunc ibi quis terror, cœli assistente senatu
Quid dicturæ animæ judicis in facie?
Mox aut pœna manet miseros, aut palma beatos.
Quisque suæ vitæ semina jacta metit.
Sunt dicturi alii : Cade, mons, et comprime corpus;
Sed jussi colles ferre sepulcra negant.
Cogentur minimi quadrantem solvere nummi,
Nemo pedem removet quo sua culpa trahit,
Spe vacui, paleæ similes mittentur in ignes,
Pascendis flammis fit [d] caro nostra cibus.
Vivunt ad pœnas, æterno ardente camino,
Ut cruciet gravius, mors mala non moritur.
Ne fessi recreent animas longo igne crematas,
Porriget [e] heu, nullas flammiger amnis aquas.
Parte alia, meritis felicibus acta [f] tenentes
Fulgebunt justi, sol velut arce poli.
Digni lumen habent, damnati incendia deflent,
Illos splendor alit, hos vapor igne coquit.
Res est una quidem, duplici sed finditur actu,
Nam cremat indignos, quo probat igne pios.
Æterna radiant paradisi in luce beati,
Cum facie Christi regna tenendo sui.
Gratia quanta manet, vultus qui aspexerit illos!
Quantus honor hominum, posse videre Deum!
Si nimis erigitur fragilem qui cernit amicum,
Qualiter exsultet qui videt ora Dei?
Lilia, narcissus, violæ, rosa, nardus, amomum [g].
Quidquid, odorifero germine, mittit Arabs.
Judicis in vultu florentia lumina vernant,
Sed super hæc, Domini suavior efflat odor.
Nam quantum obscœno melior lux aurea plumbo,
Tantum thura Deo, cedit et omnis odor.
Quantum nocte dies distat, sol lampade lunæ,
Factori cedunt sic sua facta suo.
Cum vero justi tanto splendore fruantur,
Congaudent nimium se caruisse mori.
De tenebris migrasse favent in luce perenni,
Et magis ad bona tot tardius isse dolent.

A Tu quoque nec lacrymis uras pia facta jugalis
Cui modo creduntur hic [h] meliora dari.
Nam si deplores meritis quæ vivit opimis,
Conjugis ipse bonis invidiosus eris.
Præsertim quam sensu, animo, tibi corpore junctam [junctas [i],]
Cum Christo semper corde fuisse refers.
Post Domini vultus, ad te si jussa rediret,
Fleret in hunc mundum se revocasse [j] gradum.
Charius illa diem retinet, quem perdere nescit,
Quam hunc, quem timuit, fine sequente sibi.
Ne grave funus [k] agas, cunctis natura quod offert,
Quod cum principibus participatur inops.
Nullum paupertas, non eripit ampla facultas,
Hoc commune simul dives, egenus habet.
B Nam puer atque senex, niger, albus, turpis, honestus,
Debilis, et fortis, mitis, et asper obit.
[l] Huc sapiens stolidus, probus,..... improbus [omnis,
Plenior, exiguus, parvus, et altus adit.
Tardius aut citius currit sors ista per omnes,
Dissimili merito, mors trahit una viros.
Non decet ergo graves pro conjuge fundere fletus,
De cujus meritis te dubitare negas.
Felices nimium hic qui sine crimine præsunt,
Qui melius discunt vivere post obitum.

CAPUT XXVII.

Epitaphium Euphrasiæ.

Euphrasiam, nobilissimam feminam, bonis actibus cumulatam, et illustrem virtutibus, mortalem
C hanc vitam cum immortalitate commutasse gratulatur. Ejusdem munificentiam in pauperes, castimoniam, generis quoque nobilitatem, commendat.]

Si [m] pietatis opus nunquam morietur in ævo [ævum],
Vivis pro merito, femina sancta, tuo.
Inclyta sidereo radians, Euphrasia, regno,
Nec mihi flenda manes [n], cum tibi læta places,
Teriæ [o] terra dedit, sed spiritus astra recepit,
Pars jacet hæc tumulo, pars tenet illa polum.
Corpore deposito, leviori vecta volatu,
Stas melior cœlo, quam prius esses humo.
Carnis iniqua domans, dete tibi, sacra, [p] triumphans,
Ad patriæ sedes civis opima redis.
Ardua nobilitas proavorum luce coruscans,
Plus tamen es meritis glorificanda tuis.
D Vir cui Namatius [q], datus inde Vienna sacerdos :
Conjuge defuncto, consociata Deo,

[a] Duo Codd. Vat. et Ven. Edit., *commovet arma.*
[b] Tres Codd. Vat., *hinc Mater.*
[c] Unus Cod. Vat., *Agathe.*
[d] Unus Cod. Vat., *sic caro.*
[e] Edit. Ven., *porrigit.*
[f] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *alta tenentes.*
[g] Ibid., *amomus.*
[h] Duo Codd. Vat., *huc meliora.* Edit. Ven., *hæc meliora.*
[i] Edit. Ven. et unus Cod. Vat., *juncta.*
[j] Edit. Ven. et tres Cod. Vat., *revocare gradum.*
[k] Edit. Ven. et unus Cod. Vat., *ne grave fenus.*
[l] In Cod. ms. sæculi xv quo usus est vir cl. Jacobus Morellius, bibliothecæ S. Marci Venetiis custos, hic versus, qui in Brow. edit. et ms. Codd. quibus usi sumus mancus reperitur, sic suppletur :

Huc sapiens, stolidus, probus, improbus, atque superbus;

et infra :

Dissimili merito sic trahit unanimes.

(*Secundæ curæ nota.*)

[m] Hoc poema et sequens desunt in uno Cod. Vat. et Ven. Edit.
[n] Unus Cod. Vat., *nec mihi flenda manens.*
[o] Unus Cod. Vatic., *terra edit;* alter, *terræ terra hæret.*
[p] Duo Codd. Vat., *facta triumphans.*
[q] Hic Nammatius episcopus Viennensis fuit, ac

Exsulibus, viduis, captivis omnia fundens,
Paupertate pia dives ad astra subis.
Æternum mercata diem sub tempore parvo [pravo],
Misisti ad cœlos quas sequereris opes.
Sed rogo per regem, paradisi gaudia dantem,
Pro Fortunato supplice funde precem.
Obtineas votis, hæc qui tibi carmina misi,
Ut merear claudi quandoque clave Petri.

CAPUT XXVIII.

Epitaphium Eusebiæ.

[Eusebiam, quæ decennis, jam viro desponsa, immature obierat, lugubri hoc carmine mortuam lamentatur.]

Scribere per lacrymas si possint dura parentes,
Hic pro pictura littera fletus erat.

Sed quia lumen aquis non signat [a] nomen amantis.
Tracta manus sequitur qua jubet ire dolor.
Nobilis Eusebiæ, furibundi sorte sepulcri,
Hic, obscure lapis, fulgida membra tegis.
Cujus in ingenio, seu formæ corpore pulchro,
Arte Minerva fuit, victa decore Venus.
Docta tenens calamos, apices quoque figere filo,
Quo tibi charta valet, hoc tibi tela fuit.
Dulcis in Eusebii jam desponsata cubile,
Vivere sed teneræ vix duo lustra licet.
Ut stupeas juvenem, sensum superabat anilem,
Se quoque vincebat, non habitura diu.
Conteriturque socer, cui nata, generque recedit,
Hæc lethalis obit, ille superstes abit [b].
Sit tamen auxilium, quia non es mortua Christo,
Vives post tumulum, virgo recepta Deo.

successit Esychio, seu Isicio, in sede Vien., ad annum 558. Vir *nobilis stemmate*, sed *nobilior vita* et *eloquio* nominatur in Adonis Chronico, ad sextam ætatem. Incertum an hic idem ipse Nammatius fuerit ad quem scripta exstat epistola Sidonii Apol. sexta lib. VIII, cum et alius Nammatius fuerit, consocer Riricii, ad quem et ejus conjugem Cerauniam exstant quædam ipsius Ruricii epistolæ.

Browerus, in notis ad hunc locum, ait Euphrasiam post se reliquisse superstitem Nammatium, futurum aliquando Viennensem antistitem, cum tam aperte Fortunatus hic narret Euphrasiam, conjuge jam defuncto, religioni pietatique exercendæ se totam dedisse.

In eo quoque Browerus errat, quod Nammatium Pantagatho successisse opinetur in sede Viennensi; qui Pantagathus interfuit ac subscripsit concil. Aurelianensi III, habito an. 538, cum huic successerit Esychius, qui item nonnullis interfuit ac subscripsit conciliis, quæ inter Parisiensi II celebrato an. 551, ut videre est apud Cointium. Esychio itaque successit Nammatius, ac decessit an. 558, cum annos septem sedisset, vixisset 73, ut patet ex ejus Epitaphio, quod in Antiquit. Vien. legitur. Videsis Coint., ad an. 558.

[a] Id est, oculus per lacrymas nequit signare amantis nomen.

[b] Unus Cod. Vat., *ille superstes habet*.

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad Martinum [a] episcopum Galliciæ.

[Martini, episcopi Galliciæ, virtutes cum deliciis paradisi comparat; cujus acceptis litteris, qua se lætitia perfusum senserit declarat, ac data occasione eloquen iam ipsius et doctrinam effert pluribus; tum ejusdem se precibus humillime, nec non Agnetem et Radegundem commendat.]

Domno sancto atque apostolico in Christi regis exercitu, post ducem Paulum primipilo Martino episcopo, Fortunatus.

Felici [b] propulsa flatu recreabilis opinionis vestræ nostras aures aura demulsit, et molli blandita lapsu, sibilo crepitante, paradisiaci horti odoramenta saburrans [c], suavium florum nuntia nares ipsas aromate [d] respirante suffivit, admodulanter indicans, quod [e] sicut ad orientem Edon a principio, ita de-

[a] Sanctus Martinus, episcopus Galliciæ, decessit anno circiter 580. Sic de ipso scribit Greg. Tur., lib. V Hist. Franc., cap. 38: *Hoc tempore et B. Martinus, Gallaecensis episcopus, obiit magnum populo illi faciente planctum. Nam hic Pannoniæ ortus fuit, et exinde ad visitanda loca sancta in Orientem properans, in tantum se litteris imbuit, ut nulli secundus suis temporibus haberetur. Exinde Galliciam venit, ubi cum beati Martini reliquiæ portarentur, episcopus ordinatur; in quo sacerdotio, impletis plus minus triginta annis, plenus virtutibus, migravit ad Dominum. Versiculos, qui super ostium sunt a parte meridiana in basilica sancti Martini ipse composuit.* Sancti Martini, Galliciæ episcopi, elogium exstat apud Isodorum, in I. de script. Eccles. cap. 22, his verbis: *Martinus Dumiensis monasterii sanctissimus pontifex, ex Orientis partibus navigans in Gallias venit, ibique conversis ab Ariana impietate ad fidem catholicam Suevorum populis regulam fidei et sanctæ religionis constituit, ecclesiasticos informavit, monasteria condidit, copiosaque præcepta piæ institutionis composuit;* qui et refert *Martinum floruisse, regnante Theodemiro, rege Suevorum, temporibus illis quibus Justinianus in Rep. Rom., et Athanagildus in Hispaniis imperium tenuere:* quod de initiis Martini in Hispania intelligendum est.

Fortunatus autem (ut animadvertit Brow.) sui temporis receptam apud plerosque opinionem sequitur, quæ ferebat Paulum apostolum in Hispanias Evangelii lucem intulisse: quam opinionem examinat Baronius, ad an. 61, nihil tamen definiens. Cum igitur sanctus Martinus plurimum opera sua et sedulitate contulisset quo Suevi qui Gallæciam ab initio sæculi V tenebant, Arianam hæresim ejurarent (ut videre est apud Gregor. Turon., lib. I de Mir. S. Martini, caput 11), propterea a Fortunato post Paulum *primipilus*, appellatur. Erat quippe primipilus apud Romanos princeps primæ cohortis, isque erat in legione alter post tribunum.

[b] Deest hæc epistola in Edit. Ven. et uno Cod. Vat.

[c] Gloss. ms.: *id est*, SPIRANS, ODORANS.

[d] In uno Cod. Vat., *aromata respirante*.

[e] Ibid., deest: *quod*.

curso sæculo, alterum ad occasum Deus plantasset Elysium, in quo fortior Adam, id est, Martius Martinus inexpugnabilis accola Christi, fide ditior viveret, perpetuo servante mandato, [a] ad quem non tam ad auram Dominus revisendum post meridiem pergeret, quam ipse vir factus paradisus, inter perspicui cordis smaragdinas plateas et vernantis operis inumbratos [b] corymbos, non quod ficus tegeret, sed fructus ornaret, inambulantis in se beati Redemptoris, adhæsura vestigia coerceret, fide figente; unde nec ad momentum pii conditoris laberetur præsentia, quia nec in atomo plasma notaretur in culpa, sed per illas beatitudines, velut odori nemoris illectus deliciis, et Vernulam Dominus et verna Dominum possideret; utpote cum alternante sibi concatenati dulcedine nec iste fugaretur admissu [c], nec ille fraudaretur amplexu, hinc inhiantibus animis, medullis æstuantibus, oculis suspectis, palmis extentis, fervens magis quam sitiens præstolabar epistolæ vestræ magna, si vel parva nubecula madidanti vellere bibulus humectarer : desiderii conscius vota voto præveniens, si quid de vobis certissime vel per undas mobiles fixa mihi littera nuntiaret, ita ut ariditatem meam colloquii vestri temperaturus imber sic irrigaret, paginam [d] ne deleret, quo tamen providentia divina consulto per filium vestrum, venerandum mihi domnum, sanctam charitatem refectam suscepi cernens epistolam quæ, ut vos nostis, arte compacta, ut ego sensi, flore conferta [e], bibentem se potius quam legentem ferret, per singulos apices pigmentato affamine inebriatura. Dives pauperi propinavit, et, ut ita dixerim, quasi Falerni nobilis ipso me prius odore pincernante, supplevit : gemina dicendi fruge congesta, condita sale, melle perfusa, permista blanditie, cum vigore me peregrini poculi, quantum desuetum, plus avidum, dum pars illicit, pars deterret; in ancipiti posito conviva resticulo [f], nec sustinente magna bibere [g], consentio dulcedini, qui certo [h] virtuti. Hoc igitur fluente dono, venit ad me, fateor, per cana ponti fons poculi, venit, pater optime, per salsum mare, quod sitim restingueret; et venit oceanitide miscente fluctu [i] mera dulcedo; cujus liquor non fauce tenus saperet, si arcana mulceret, quippe quod non carnem foveris tali potu, sed spiritum. Unde, ut vere prosequar, hujus uva palmitis nobis sitim prorogat, dum propinat. Hac [j] inopina fruge delapsa per gurgitem, primus iste mihimet venit fructus e fluctibus; detulit puppis illa reliquis forsitan alumen, mihi vestri colloquii certe lumen; commercium, tali discrepante mercatu, quod aliis illud ad pretium, hoc nobis inemptum [ineptum]. Illinc restinguitur, hinc purgatur, illud inficit, hinc nivescit. Quid loquar de periodis, Epicherematibus, enthymematis [k], syllogismisque perplexis, quo laborat quadrus Maro, quo rotundus Cicero; quod apud illos est profundum; hic profluum, quod illinc difficillimum, hinc in promptu. Comperi paucis punctis, quoniam quo volueris cola [l] pampinosæ diffundis propagines, quod vero libuerit, acuti commatis falce succidis, ut cauti vinitoris studio moderante, nec in hoc luxurians germinet umbra fastidium, et illuc tensa placeat propago cum fructu. Nam quod refertis in litteris, post Stoicam Peripateticamque censuram, me theologiæ ac theoriæ tirocinio mancipatum, agnosco quid amor faciat, cum et immerentes [m] exornat. Cur tamen, bone Pater, in me reflectis quod tuum est, ac de me publice profers quod tibi privatum est? cum prima sint vobis nota, et secunda domestica; nam Plato, Aristoteles, Chrysippus, vel Pittacus, cum mihi vix opinione noti sint, nec legenti Hilarius, Gregorius, Ambrosius, Augustinus, quos, si vel in visione [n] noti fierent dormitanti, nec ego vere sentirem [o], eo quod copiæ artium apud vos velut in commune diversorium convenerunt, ipsa vobis [hærent] tenacius quæ sunt cœlo propinquius, quia non oblectamini tam pompa dogmatum quam norma virtutum. Unde procul dubio cœlestium clientela [clienta, cliens] factus es clientelarum [p]. Sed quid ego hæc ad te, o dulcissime Pater, et vere Christi discipule, qui ad instar Samaritani vinum miscens, et oleum ægroto decubanti, blandum mihi malagma porrexisti : mercedem pii operis relaturus, cum venerit qui se stabulario æra pensare debere [q] repromisit, custodiens in vobis, pontifex summe, quod contulit; sciens suis oculis hoc placere dignissime, quod ipsam apud te vincit dignatio dignitatem. Quapropter sacratissimæ, sincerissimæ, atque amantissimæ [r] apostolicæ coronæ vestræ plantas supra meum pectus stratus imponens; et ultimus ego membra subdita vel pedum vestrorum recubatorium faciens, ita vestræ pietati avido desiderio me commendans, deposco in Domino ut inter peccatorem et Redemptorem mundi alter quodammodo mediator accedens, levigato delicto, probe Pa-

[a] To *ad* deest in aliq. Mss.
[b] Duo Codd. Vat., *inumbrantes corymbos.*
[c] In uno Cod. Vat., *fugaretur admisso.*
[d] Ibid., *paginam nec deleret.*
[e] In altero Cod. Vat., *flore confecta.*
[f] In duobus Codd. Vat., *conviva rusticulo.*
[g] In uno Cod. Vat., *libente consentio*, f., *bibente.*
[h] In altero Cod. Vat., *qui cedo virtuti.*
[i] Ibid., *miscente fluctum mare dulcedo.*
[j] In uno Cod. Vat., *huc inopina.*
[k] In uno Cod. Vat., *enthymemis.*
[l] In altero Cod. Vat., *quomodo volucris colæ diffundis propagines. Trevir. Gloss.*, subdit Brow., *habet* COLÆ, *id est* CRESCENTIS. *Est et apud Varronem de re rustica*, lib. 1, *cap.* 31; COLIS *pro tenero in vite ramusculo.* Hæc Brow. Hic porro cola usurpatur a Fortunato pro media in scribendo distinctione, quo in sensu ab ipso adhibetur lib. 1, cap. 1. Cui sensui respondet quod hic paulo post addit: *quod vero libuerit, acuti commatis falce succidis;* ut sensus sit: qua latius diffundis orationem, luxuriantis vitis ad instar, qua restringis atque concidis.
[m] In uno Cod. Vat., *non merentes exornat*
[n] Ibid., *quos si vel visioni noti fierent.*
[o] *Vere senserim.*
[p] In uno Cod. Vatic., *factus es cleentarum.*
[q] Ibid., *pensare debiti.*
[r] In 2 Codd. Vat., *atque clamentissime apostolice.*

ter, reprobum reconcilies post reatum. Et quia vestræ fiduciæ pignus accepi, pietatis vestræ filias et famulas, Agnem et Radegundem una mecum devote earum desiderio mandato commendo, communiter supplicantes ut, apud dominum Martinum pro nobis verba faciens, tam fidus intercessor accedas, qualis apud Dominum ipse tum promptus exstitit, cum cadaver exanimum non prius dimitteret quam mors mortuum dimisisset. Est enim ratio consequens ut per vos illinc nobis redeat spes patrocinii, quia ad vos hinc prodiit pars patroni. Coram Domino supplicans, pie Pater, ut in gratiam vestram [gratia vestra] receptus, vel apud eos qui vestri sunt commendati, sentiam tam oratione quam carmine te doctore regi, genitore diligi, duce progredi, tutore muniri. Præsentium vero portitorem famulum vestrum, vere mihi bonum Bonosum, pietati vestræ supplex accedens, nec prius relaxans pedes quam, dulcis Pater, promiseris, qua valeo prece, supplex commendo; qui interventu sanctorum cum vobis sospes occurrerit, absentis vota præsens exsolvens, illud prius obtineam, ut quis cum primum huc commeat, me celebris verbi vestri gaudia festina respergant.

Martini meritis cum nomine nobilis hæres,
Pro Fortunato, quæso, precare Deum.

CAPUT II.

Item ad eumdem.

[Quemadmodum apostolis varias orbis terrarum partes assignatas ac distributas fuisse narrat, quibus Evangelii lucem inferrent, ita Martino Gallæciam divinitus datam fuisse dicit, in qua Catholici dogmatis veritatem sereret ac disseminaret. Ad extremum se eidem, nec non Radegundem et Agnetem, commendat.]

Lumen apostolicum cum spargeret una Triades [a]
Excipereique novum mundus honore diem,
Ut tenebras animæ lux sementiva fugaret,
Et claram hauriret mens oculata fidem,
Redditur, avulsis spinis, urbs Romula princeps,
Principis egregii vomere culta Petri.
Paulus ad Illyricos, Scythicas penetrando pruinas,
Dogmate ferventi frigora solvit humi.
Matthæus Æthiopes attemperat ore vapores,
Vivaque in exusto flumina fudit agro.
Bellica Persidis [b] Thomæ subjecta vigori,
Fortior efficitur victa [c] tiara Deo.
Lurida perspicuo datur India Bartholomæo,
Andreæ monitis exstat Achaia seges.
Ne morer accelerans, Martini Gallia prisci [d]
Excellente fide luminis arma [e] capit.
Martino servata novo, Gallicia, plaude,
Sortis apostolicæ vir tuus iste fuit.
Qui virtute Petrum, præbet tibi dogmate Paulum,
Hinc Jacobi tribuens, inde Joannis opem.
Pannoniæ, ut perhibent, veniens e parte Quiritis [f],
Est magis effectus Gallisueba [g] salus,
In sulcum sterilem vitæ plantaria sevit,
Quo natura seges fertilitate placet.
Heliæ meritis alter redit imber aristis,
Munera roris habens, ne premat arva sitis.
Neu jaceant stupidis arentia jugera sulcis,
Influit irriguæ fonte perennis aquæ.
In ramis hæresis fidei pia germina fixit;
Quodque oleaster erat, pinguis oliva viret.
Quæ stetit exilis viduatis frondibus arbor,
Jam paritura cibum, floret honore novo.
Imponenda focis sine spe ficulnea tristis,
Præparat ad fructum stercore culta sinum.
Palmitis uva tumens, avium laceranda rapinis,
Hoc custode bono non perit uva lacu.
Rebus apostolicis direxit vinitor [h] antes;
Arva ligone movens, falce flagella premens.
Ex agro Domini labruscam excidit inertem,
Atque racemus adest, quo fuit ante frutex.
De satione Dei zizania vulsit amara,
Surgit et æqualis lætificata seges.

[a] Olim legebatur *Triados*, quemadmodum et in Ven. Edit. legitur. Browerus se correxisse vocem illam ac reposuisse *Triades*, tanquam aptiorem consuetudini Fortunati in flectendis ejusmodi vocibus, affirmat. In uno quoque Vat. Cod. legitur *Triades*.

[b] Observat Brow. a Fortunato vocem *Persidis* semper fuisse productam. Sed hæc, et id genus alia, quæ ille forte licentius, poetarum more, usurpavit, semel indicasse sufficiat.

[c] Ven. Edit., *juncta tiara Deo*.

[d] Unus Cod. Vat., *Gallia sancti*.

[e] Refert Gregor. Tur., lib. I de Mirac. sancti Martini, cap. 11, quod cum Charrariei, seu Theodemiri (quem et Ariamirum appellant), regis Galliciæ, filius gravi morbo laboraret, audissetque rex sancti Martini sepulcrum in Gallia clarere virtutibus, misit illuc qui de sacris ejus lipsanis in Galliciam deferendum curarent. Quæ cum in Gallieiæ portum inveherentur, factum est divino consilio ut Martinus quoque (de quo hoc carmen scriptum est), e longinqua regione eadem ad littora appelleret, ac sedis illius episcopus crearetur. Suevi itaque, qui Gallæciam habitabant, Ariana hæresi ejurata, catholicum dogma sub Theodemiro amplexi sunt, magnam ad eam rem operam conferente Martino, ut hic narrat Fortunatus.

[f] Animadvertit Browerus quod etsi Pannoniæ pars maxima oppressa a Barbaris teneretur, adhuc tamen non pauca regionis illius loca sub Romani imperii ditione perstiterunt. Quocirca censet ob eam causam, Pannoniam, unde ortus erat Martinus, partem *Quiritem* nominari a Fortunato.

[g] Duo Codd. Vat., *Gallis vera salus*. Edit. Ven., *Gallica vera salus*. Ms. vero Trevirense habet *Gallisuæba*, ut refert Brow., quæ vox concinnata videtur a Fortunato, ut indicaret Martinum Suevis qui Gallæciam incolebant admodum salutarem fuisse.

[h] Corrupte ante legebatur, ut refert Brow.:

Rebus apostolicis orantes vivere monstrat.

Item in Ven. Edit. mendosissime legitur:

Rebus apostolicis juvit orantes.

Cætera desunt in versu. Unus Cod. Vat. pro *antes* habet *escas*. Porro antes sunt ordines vitium, de quibus Virgil. lib. II Georg.:

Jam vinctæ vites, jam falcem arbusta reponunt,
Jam canit extremos effetus vinitor antes.

In superiore item versu, ubi corrupte legebatur *non peritura latet*, vel *patet*, redditum est a Brow. *non perit uva lacu*: cui tamen lectioni anteponendam censeo lectionem Ven. Edit., *non peritura lacu*, ne vox *uva* sine causa bis repetatur.

Martino [a] servata novo, Gallicia, plaude,
Sortis apostolicæ vir tuus iste fuit.
Pastoris studio circum sua septa recurrens,
Ne lupus intret oves, servat amore gregis.
Supportante manu trahit ipse ad pabula Christi,
Montibus instabilem ne voret error ovem.
Cujus vox refluens, plebi de fonte salubri,
Ut bibat aure fidem, porrigit ore salem.
Hosti damna quidem, Domino pia vota paravit,
Et commissa sibi dupla talenta refert.
Vocem evangelicam exspectans operarius almus,
Ut sibi dicatur, Servule perge bone,
Quando fidelis enim mihi supra pauca fuisti,
Supra multa nimis constituendus [b] eris.
Ecce tui Domini modo gaudia lætior intra,
Proque labore brevi, magna parata tibi.
Auditurus eris vocem, Martine, beatam
Sed Fortunati sis memor ipse tui.
Quæso, precare, Pater, videam tua gaudia tecum,
Sic placeas regi, poste [c] patente Petri.
Cum Radegunde humili, supplex, pia postulat Agnes,
Ut commendatæ sint tibi, sancte Pater;
Et crescente choro per carmina sancta sororum,
Complaceant Domino, te duce mite, suo
Atque ascita sibi servetur ab urbe Genesi [Genesii]
Regula Cæsarii [d], præsulis alma pii

A Qui fuit antistes Arelas, de sorte Lirini [Lerini],
Et mansit [e] monachus, pontificale decus.
Sedulitate patris, proprias tucaris alumnas,
Ut tibi proficiant hæc bona si qua gerant.
Unde illustre [f] caput cingas diademate pulchro,
Et grates dignas pro grege pastor agas.

CAPUT III.

Ad cives Turonicos de Gregorio episcopo Turonensi.

[Gregorii, antistitis Turonensis creati, in Ecclesiam suam adventum prosequitur hoc carmine, illiusque ex præsentia, doctrina, vigilantia, bona omnia Turonensi populo auguratur.]

Plaudite, felices populi, nova vota tenentes [g],
Præsulis [h] adventu, reddite vota Deo.
Hoc puer exortus [i] celebret, hoc curva senectus,
B Hoc commune bonum prædicet omnis homo.
Spes gregis ecce venit, plebis pater, urbis amator,
Munere pastoris lætificentur oves.
Sollicitis oculis, quem prospera vota petebant [j],
Venisse aspiciant, gaudia festa colant.
Jura sacerdotii merito reverenter adeptus
Nomine Gregorius, pastor in urbe gregis.
Martino proprium mittit Julianus [k] alumnum,
Et fratri præbet quod sibi dulce fuit.
Quem patris Ægidii [l] Domino manus alma sacravit,
Ut populum recreet, quem Radegundes [m] amet.

[a] Distichon hoc utrubi in Mss. legebatur.

[b] In uno Cod. Vat. *custodiendus eris*, corrupt.

[c] Sic Mss. Colon. et Trevir., cum in vulg. legeretur: *Postulet ante Petrus*. Ex Brow. In Ed. autem Ven. adhuc corruptius: *Post præparante Petro*.

[d] Sanctus Cæsarius, natus in agro Cabillonensi, ac in Lirinense monasterium, jam tum doctrinæ, et sanctitatis fama conspicuum, profectus a puero, ibi monachus aliquandiu vixit sub disciplina Porcarii abbatis. Tum ipse suburbanum in Arelatensi agro monasterium regendum suscepit. Postremo, Eonio, Arelatensi episcopo, vita functo, Cæsarius ejus in locum, quamvis invitus, sufficitur. Ipse deinde monasterium sanctimonialium exædificandum curavit, eique Cæsariam, sororem suam (quam eam ob causam in monasterio Massiliensi educandam et instituendam providerat), abbatissam præfecit, ac regulam qua uterentur conscripsit. Quæ deinde vel in alia monasteria Galliæ ascita est, ac in primis a B. Radegunde in Pictaviense suum monasterium inducta, cum quidem ad eam obtinendam legationem consulto Arelatem ad Cæsariam abbatissam misisset, quæ in locum sanctæ Cæsariæ, sororis, uti diximus, sancti Cæsarii, Arelatensis episcopi, successerat. *Urbs* itaque *Genesi*, hic indicata a Fortunato, est D Arelatensis civitas, in qua sancti Genesii memoria celebris erat et insignis. Videsis ejus passionem inter Acta sincera martyrum, pag. 6 3 Edit. Paris.

[e] Sanctus Cæsarius, scilicet, quamvis episcopalem gradum adeptus, non desiit monachorum officia, ac munera, quantum ferebat ejus dignitatis cura, et sollicitudo, usurpare: de quo jam, ut scribitur in ejusdem Vita, p. 1, num. 8, *illico diaconus, dehinc presbyter ordinatur: nunquam tamen canonicam modulationem monachi, nunquam institutæ Lirinensium vel modicum subrelinquens. Ordine et officio clericus, humilitate, charitate, obsequio, cruce monachus permanebat.* Vide ejus Vitam sæc. I Bened., p. 659.

[f] In uno Cod. Vat., *unde illarum caput*.

[g] Edit. Paris., *felicis.... tenentis*.

[h] Quo anno Gregorius episcopus Turonensis inauguratus sit, ipse de se prodit lib. II de Miraculis sancti Martini, cap. 1, inquiens: *anno centesimo septuagesimo secundo, post transitum beati Martini antistitis, Sigiberto, gloriosissimo rege, duodecimo anno regnante, post excessum sancti Euphronii episcopi.... onus episcopatus indignus accepi.* Porro annus duodecimus regni Sigiberti congruit cum anno C æræ vulgaris 573, quo proinde anno istud poema scriptum fuit a Fortunato.

Browerus, qui dat Gregorium episcopum Turonensem creatum fuisse anno duodecimo regni Sigiberti, refert id tamen ad an. 575 æræ vulgaris: in quo facile redargui potest, cum Clotarius obierit an. 561, post cujus obitum Sigibertus, cum cæteris fratribus diviso paterno imperio, regnum adeptus est. Lege Greg. Tur., lib. IV Hist. Franc., cap. 22.

[i] Tres Codd. Vat., *hoc puer exertus*.

[j] In Vita Gregorii (quæ exstat præfixa Operibus ipsius Gregor., ab Odone ab. conscripta) quo studio, quantaque civium omnium consensione ac lætitia, idem declaratus fuerit episcopus Turonensis, narratur.

[k] Hic Julianus est sanctus Julianus martyr Arvernensis, qui ad vicum Brivatensem passus est: ejusque caput Viennam delatum ac reliquum corpus Brivate inhumatum fuit, quod etiam nunc apud Novam Brivatem asservatur, et colitur in basilica insigni canonicorum, qui *Comites* appellantur, ut narrat cl. Ruin., in notis ad l. II Greg. Turon. de Miraculis martyr., c. 1. Gregorius, c. 2 ejusdem libri, ob singularem religionem qua martyrem prosequebatur, quemque de se et de fratre suo olim bene meritum senserat (ut refert cap. 24 et 25 ejusdem libri), non dubitat Juliani alumnum se nominare his verbis: *Insederat menti propter antiquam dilectionem eorum (sanctorum Ferreoli et Juliani) me sic esse ejus alumnum, ut Juliani.*

[l] Hic Egidius episcopus Rhemensis fuit, de quo plura jam diximus in notis ad c. 20 l. III. Cur autem ab Egidio

[m] Sancta Radegundes, postquam a Clotarii toro abscesserat, aliquandiu substitit apud Turones, ut S. Martini sepulcrum præsens veneraretur. Præterea monasterium virorum apud Turones jam exædificandum curaverat, uti diximus in Vita Fort., n. 85,

Huic Sigebertus ovans favet, et Brunichildis honori,
Judicio regis, nobile culmen adest.
Quo pascente greges per pascua sancta regantur,
Et Paradisiaco germine dona metant.
Immaculata pii qui servet ovilia Christi,
Ne pateant rapidis dilaceranda lupis.
Pervigili cura, stabulum sine labe gubernet,
Commissumque gregem nulla rapina gravet.
Muniat inclusos pretiosi velleris agnos,
Et quos [a] servatos protegat ipse vigil.
Florea divino pinguescat vinea cultu,
Et matura suo sit speciosa botro.
Fructibus æternis ut compleat horrea cœli,
Unde animæ vivo fonte fluenta [b] bibant.
Ne sitis excruciet, digito quam Lazarus udo,
Ignem ut leniret, tunc petebatur [c] opem.
Sed magis in gremio Abrahæ vernante locandas,
Pastor oves placido ducat ad astra sinu,
Ut bene commisso sese duplicante talento,
Introeant [d] Domini gaudia vera sui.
Lætus agat sub clave Petri, per dogmata Pauli,
Inter sidereos luce micante choros.
Fortis Athanasius, qua clarus Hilarius astant,
Dives Martinus, suavis et Ambrosius.
Gregorius radiat, sacer Augustinus inundat,
Basilius [e] rutilat, Cæsariusque micat.
Quorum gesta sequens, et dicta fideliter implens
Perpetuæ vitæ participatus ovet.
Atque coronatus digna mercede laborum,
Obtineat miles regis in arce locum.

CAPUT IV.

In natalitio [f] Gregorii episcopi, cum antiphona [g] dicere rogaretur.

In missa dictum.

Martini meritis per tempora longa, Gregori,
Toronicum foveas pastor in urbe gregem.
Conciliis sacris sis norma, et vita piorum [h],
Exemploque tuo crescat adeptus honor.
Lumen apostolicum populis tua lingua ministret,
Et cœli donum, te radiante, micet.

CAPUT V.

Ad eumdem, de Judæis conversis per Avitum episcopum Arvernum.

[Respondet Gregorio Turonensi, qui a se magnopere contenderat ut egregium Aviti, Arvernensis episcopi, factum in convertendis ad Christum Jesum plusquam quingentis Judæis, carmine celebraret, atque eidem se satisfecisse scribit, misso, quod huic epistolæ subnexum est, poemate, quod a se sine diligentia ac studio, propter portitoris importunitatem, narrat effusum fuisse.]

Domno sancto et meritis apostolicis præconiando [i] domno, et in Christo Patri Gregorio papæ, Fortunatus.

Instigas, Pater optime, seria curiositate, sincera tamen dulcedine, carmine elinguem proloqui, et currere pigrum versu pedestri, atque de laude laudabilis et apostolici viri domni Aviti i pontificis, ex eventu occasionis illatæ, et si non aliqua compte, saltem [k] comiter prælibare, cum in me inveneris quod dictionis luculentia [non] diligeres, sed deleres [l], et ut ipse mei [m] sum conscius, habeas apud nos non tam quod probes quam quod reprobes, præsertim cum instans portitor [n] per verba sigillatim hianti fauce cadentia quasi gravis exactor non [o] in me tam fenera solvere cogeret quam pensaret [p]. Sub quo, licet illum præceps iter impingeret, mihi inter [q] anhelanti vix licuerit respirare, tamen præceptis vestris, licet impliciter [r] expeditis [s], paremus, devoti potius, quam placemus [t]; vobis reputaturi nescio magis, an tempori, quod illi hoc injungitur, qui non habebat apud se nec modum, nec spatium. Sed obsequii [u] illa morigeri servitute detest. Erat autem dies natalitius in quo sedis suæ et Ecclesiæ episcopi fuerant consecrati, quomodo et nunc temporis anniversaria Rom. pontificis consecrationis dies celebratur.

ab Egidio episcopus consecratus fuerit Gregorius, qui Egidius erat in Belgica Secunda, procul dissitus a Turonensi diœcesi, ex Vita ipsius Greg. discimus, in qua hæc leguntur, c. 11 : *Legatio ad regem dirigitur* (a Turonensi scilicet civitate post obitum sancti Euphronii), *cum quidem, Deo dispensante, Gregorius coram reperitur. De hac igitur causa conventus quanta humilitate se excusare tentavit, quibus modis se subducere nisus est? Sed quia velle Domini est, huc cætera flectuntur. Hunc rex auctoritate cogit, hunc Brunichildis regina perurget. Sed quoniam discreta humilitas obedientiam non recusat, tandem aliquando assensus est. Quem, ut credo, ne qualibet occasione dilatus profugeret, statim Egidius, Rhemensis archiepiscopus, ordinavit.*

[a] Unus Cod. Vat., *atque soporantes*. Alius, *atque soporatos*. Edit. Ven., *atque favore suo*.

[b] Edit. Ven., *vivo fonte fluente*.

[c] Hic a Fortunato, metro obsequendi causa, quæ in voce *petebatur* longa est, corripitur. Sic tamen legitur in Ms. Trevirensi et antiquis exempl., teste Browero. Vulgo, *nonne petebat opem?* In Ven. Edit., *petiebat opem*. Edit. Paris :

Digiti quo Lazarus udo,
Leniat ut flamma ferre petatur opem.

[d] Unus Cod. Vat., *introeat Domini*.

[e] Alius Cod. Vat., *Blasius rutilat*.

[f] Antiquus mos fuit natalitium episcoporum diem solemniter celebrare, ut ex veteribus Sacramentariis et ex homiliis summ. Pontificum intelligi potest. Erat autem dies natalitius in quo sedis suæ et Ecclesiæ episcopi fuerant consecrati, quomodo et nunc temporis anniversaria Rom. pontificis consecrationis dies celebratur.

[g] Browerus, in notis ad hunc locum, veterem in Ecclesia morem antiphonas canendi commendat, ac pluribus antiquitatis monumentis illustrat, ab Ambrosio primum in Latinam Ecclesiam consuetudinem illam, quæ apud Orientales erat vetustissima, ostendens invectam fuisse.

[h] Tres Codd. Vat., et Ven. Edit., *vita priorum*.

[i] Unus Cod. Vat., *præconando*. Edit. Ven., *prædicando*.

[j] De sancto Avito lege quæ adnotavimus ad carmen. 25, l. III.

[k] Edit. Ven., *comiter decet saltem*.

[l] Edit. Paris., *diligeres, sed deligeres*.

[m] Unus Cod. Vat., *et ut ipse me ipsum conscius habeas*, etc.

[n] Edit. Ven., *cum instans petitor*.

[o] Hic Browerus monet esse delendum *in*, secus atque ipse ediderat in utraque editione. Hujusce tamen mutationis nullum occurrit vestigium in Codd. Vat.

[p] Ibid., *quam impensaret*.

[q] Edit. Paris., *interim*.

[r] Edit. Ven., *licet simpliciter*.

[s] Edit. Paris., *simpliciter expediti*.

[t] Edit. Ven., *quam placeamus*.

[u] Ibid., *sed obsequella morigera servitute*, mendose. Edit. Paris.: *sed obsequi ita morigera servitute opto, ut,*

voti, quod a vobis in laude prædicti pontificis amore præcipitur, honore cantetur.

In venerabilibus famulis, operator opime,
Condecet ut semper laus tua, Christe, sonet.
Inspirans animum, votum, effectumque ministrans,
Et sine quo nullum prævalet esse bonum.
Lumine perspicuo fecundans pectora vatum
Ut populis generent viscera sancta fidem.
Supra candelabrum positi, quorum ore corusco,
Dogmatis igne micans, luceat alma domus.
Et velut est oculus, capitis qui dirigit artus [a],
Sic pia pastoris cura gubernet oves.
Pectora pontificum ditans virtute superna,
Tu Deus omnipotens, summe, perennis apex.
Spiritus alme, sacri labiis infusus Aviti,
Per famulum loqueris, crescat ut ordo gregi.
Qui non [b] contentus numero, quem accepit ab illo,
Villicus [c] hic domini dupla talenta refert.
Plebs Arverna etenim bifido discissa tumultu,
Urbe manens una, non erat una fide.
Christicolis Judæus odor resilebat [d] amarus,
Obstabatque piis impia turba sacris.
Extollens cervix, Domini juga [e] ferre recusans,
Sic tumidis animis turget inane cutis.
Quos in amore Dei monitabat sæpe sacerdos,
Ut de conversis iret ad astra seges.
Sed caligosi [f] recubans velaminis umbra,
Pectora tetra premens, cernere clara vetat.
Venerat ergo dies Dominus qua est redditus astris,
Ac homo sidereum pendulus ivit [g] iter.
Plebs, animante [h] fide, Judaica templa revellit,
Et campus patuit quo Synagoga fuit.
Tempore quo Christi repedavit ad alta potestas,
Ille quod ascendit, gens [i] inimica ruit.
Hic tamen antistes Moysei lege rebelles
Alloquitur blande, quos dabat ira truces.
Quid facis, o Judæa cohors, nec docta vetustas?
Ut vitam [j] renoves, credere disce senex [k].

A Lactea canities sapiat majora juventæ,
Sensum pone gravem, quo puerile fuit.
Non pudeat meliora sequi vel tarda, veternus
Corpore deficiens, crescat honore senex.
Est Deus, alta fides, unus trinus, et trinus unus [l],
Personis propriis stat tribus unus apex.
Nam pater, et genitus, quoque sanctus spiritus idem,
Sic tribus est unum jus, opus, ordo, thronus.
Legifer hoc reboat, patriarcha hoc reddit [*Ms.*, credit] [Abraham,
Hinc pater est nobis, est quia nostra fides,
Tres videt æquales, unum veneratus adorat,
Unum voce rogat, tres quoque pelve lavat.
Sic patruo [m] similis, Loth suscipit hospes euntes,
Quos cibat in Sodomis, hi rapuere Segor [n].
B Cum a Domino Dominus pluit igni triste Gomorrhæ;
Filius et Pater est a Domino Dominus.
Qui tuus, ipse meus, stat conditor atque creator;
Hujus plasma sumus, qui est Trinitate Deus.
Unius estis oves, heu cur non uniter [o] itis?
Sit, rogo, grex unus, pastor et unus adest.
Rennuis? an recolis quod canna Davidica pangit,
Quodque prophetali virgine fetus agit?
In cruce transfixus palmis, pedibusque pependit,
Sed corrupta caro non fuit [p] ex tumulo.
Post triduum remeans, sanat nos vulnere longo,
Quod rediit cœlis, testis et ista dies,
Crede meis, aut [q] crede tuis convicta senectus,
Si fugis, ac trepides [r], negligis [*Ms.*, nec legis [ista legens.
C Protrahimus verbum brevitatis tempore longum,
Aut admitte preces, aut rogo cede loco
Vis hic nulla premit, quovis te collige liber,
Aut meus esto sequax, aut tuus esto [s] fugax.
Redde, colone, locum, tua duc contagia tecum;
Aut ea sit sedes, si tenet una fides.
Hæc pia verba viris miti dedit ore sacerdos,
Ut sibi quo libeat, semita cordis eat.

[a] Edit. Paris., *arcus*; sed in margine, *artus*.

[b] Præstat ad illustrandum hoc poema nonnulla hic referre ex sancto Greg. Tur., lib. v Hist. Franc., cap. 11, quæque is fusius edisserit, brevitatis causa, paucis complecti. Cum itaque Judæus quidam, Aviti opera, et documentis Christianam religionem amplexus fuisset, atque ipse albis vestibus indutus, ut is qui recens baptismo fuerat ablutus, civitatis portam una cum cæteris Christianis ingrederetur, unus e Judæis, cum indignatione ac contemptu, fetentis olei vas ejusdem capiti diffudit. Quem propterea cum ulcisci vellet populus, et obruere lapidibus, obstitit Avitus, et ab illo conatu homines compescuit. Cum vero sacro Ascensionis dominicæ die Avitus de Ecclesia ad basilicam sancti Martini procederet, multa plebe comitante, hæc, repente excita, in domicilia Judæorum irrupit, atque illa, cum ædificiis cæteris quæ ad ipsos spectabant, ita diruit ac prostravit, ut campi planitiem solo prorsus æquata relinquerent. Alio die Avitus legavit ad Judæos qui edicerent ut scirent aut Christianam sibi religionem amplectendam esse, aut inde in regionem aliam excedendum. Qui cum diu hæsitassent, post tres dies plusquam quingenti, concordibus studiis, miserunt ad pontificem, qui nuntiarent se paratos esse ad baptismum recipiendum. Quo nuntio incredibiliter gavisus pontifex, sacra Pentecostes nocte, celebratis vigiliis, eosdem baptizat, ac sacro ungit chrismate, tota civitate cum cereis et lampadibus accurrente, et in gaudia, pro novo candidatorum grege, effusa. Hæc ad an. 576 contigerunt, quo anno et hoc poema elucubratum fuisse dicendum est.

[c] Unus Cod. Vat., *Villicus in Domini*.

[d] Edit. Ven., *resilibat*. Edit. Paris., *residebat*.

[e] Ibid.: *Domini ferre jura recusans*.

[f] Edit. Paris., *caliginosi*.

[g] *Pendulus ibat*.

[h] Duo Codd. Vat., *plebs armante*. Ed. Ven., *armata*.

[i] Duo Codd. Vat., *res inimica*.

[j] Edit. Paris., *veterem*; in marg., *vitam*.

[k] Edit. Ven., *disce seni*.

[l] Edit. Paris., *unus tria trinus, et unus*.

[m] Edit. Ven., *sic patruus*.

[n] Segor nota civitas, in quam confugit Loth, veniam angelis dantibus.

[o] Edit. Ven., *heu! cur non unicus actus*.

[p] Ed. Ven. et unus Cod. Vat., *non ruit ex tumulo*.

[q] Ibid., *ac crede*. Edit. Paris., *crede meis, ac*, in marg., *ut*.

[r] Edit. Ven., *si fugis, ac trepidas*.

[s] Ibid., *aut tuus ito fugax*.

Ast Judæa manus, stimulante furore, rebellis,
Colligitur, rapitur, conditur inde domo.
Christicolæ ut cernunt tunc agmina Manzara [a]
Protinus insiliunt, qua latet ille dolus. [jungi,
Si fremerent gladiis, sentirent justa cadentes,
Vivere [b] quo possint aut daret alma fides.
Legali occurrunt vati mandata ferentes :
Nos Judæa manus jam tua caula sumus.
Ne pereant, acquire Deo, qui vivere possunt,
Si mora fit, morimur, et tua lucra cadunt.
Tende celer gressum, properes nisi præpete cursu,
Funera natorum sunt tibi flenda, Pater.
Fletibus hic [c] victus, rapitur miserando sacerdos,
Ut ferat afflictis rite salutis opem.
Perveniunt quo clausa loco fera turba latebat ;
Quæ occurrens, lacrymis ingerit [d] ore preces.
Mens est tarda bono [e] Judaica jura tenenti.
Lucem sero videt, prætereunte die.
Sic oculis cordis velum est ab origine tensum.
Cæcus ut ignoret quo via recta vocet [f].
Sed tandem sequimur, pastor, quo sæpe monebas,
Qui sale tam dulci currere cogis oves.
Credentes jam erede [g] tuos, nec fallere falsis [h],
Nos lavacrum petimus, sit tibi præsto lacus [i]
Sensimus effectu j quod agebas rite precando,
Quod per te hominem nos Deus ipse monet.
Hic trahit ad lucem quos texerat umbra negantes.
Militiæque novæ rex [k] aperibat iter.
Agmina conveniunt, quondam diversa suo uno [l],
Partibus et geminis fit Deus unus amor.
Hinc olearî ovium perfunditur unguine vellus,
Aspersuque sacro fit gregis alter odor [m].
Ecce dies aderat qua spiritus almus, ab alto
Missus, apostolicis fluxit in ora viris.
Res sacra rusticolas, urbanos excitat omnes,
Certatimque aditus ad pia festa ferunt [n].
Abluitur Judæus odor baptismate divo,
Et nova progenies reddita surgit aquis,
Vincens Ambrosios [o] suavi spiramine rores,
Vertice perfuso chrismatis efflat odor.

Ingenti numero celebratur pascha novellum,
Ac de stirpe lupi progenerantur oves.
Excepit populus populum, plebs altera plebem ;
Germine qui non est, fit tibi fonte parens.
Undique rapta manu lux cerea provocat astra,
Credas ut stellas ire trahendo comas.
Lacteus hinc vesti [p] color est, hinc lampade fulgor
Ducitur et vario lumine picta dies.
Nec festiva minus quam tunc fuit illa coruscans,
Diversis linguis, quæ dedit una loqui.
Quis rogo pontificis fuit illic sensus Aviti ?
Quam validus fervor, cum daret ista Deo ?
Inter candelabros radiabat et ipse sacerdos,
Diffuso interius spiritus igne micans.
Dum [q] sibi, qualis erat, tam vera holocausta ferendo,
B Cum libat [r] vivo hostia viva Deo.
Si patriarcha placet, quoniam natum obtulit unum,
Qui tantos offert, quam placiturus erit?
Moses non valuit fidei quos subdere nostræ,
Qui Christo acquirit quod sibi munus erit?
Fudit aromaticum Domini libamen ad aram,
Incensumque novum misit ad astra Deo.
Obtinuit votum, quia junxit ovile sub uno [s],
Et grege de niveo gaudia pastor habet.
Hæc inculta tibi reputa, Pater alme Gregori,
Qui Fortunato non valitura jubes.
Adde quod exiguum me portitor impulit instans,
Et datur in spatiis vix geminata dies.
Novimus affectu potius quod [t] diligis illum,
Hunc [u], quem corde vides, semper et ore tenes.
C Hoc tibi nec satis est, hujus quod es [v] ipse relator,
Compellis reliquos plaudere voce sibi.
Non fuit in vacuum, quod te provexit alumnum,
Si [x] cui mente, fide, reddis amore vicem.
Annuat omnipotens, longo memoraliter [y] ævo,
Ut tu laus illi, laus sit et ille tibi.
Me quoque vos humilem pariter memoretis [z] utrin-
Et pro spe veniæ voce feratis opem. [que.

[a] Ibid. : *tunc agmina inania jungi.* Codd. Vat. retinent *Manzara.* Vox autem isthæc orta videtur ex Hebr. vocabulo ממזר, quod idem sonat ac *spurius*, *nothus*, etc., unde Græce ἐκ πόρνης redditur. Hinc et Sedulius, a Browero laudatus, habet, lib. v :

Manseribus populis in deteriora volutis...

[b] Edit. Paris., *vincere.*
[c] Unus Cod. Vatic., *fletibus his victus.*
[d] Edit. Paris., *ingemit.*
[e] Duo Codd. Vat., *mens est tarda boni.* Edit. Ven., *mens est tarda homini.*
[f] Unus Cod. Vatic., *quo via recta ducat.* Edit. Paris., *recta meat.*
[g] Edit. Ven. *credentes jam credere vos nec.*
[h] Edit. Paris., *credas;* in marg., *falsis.*
[i] Edit. Ven., *sit tibi præsto, laves.* Edit. Paris., *locus.*
j Edit. Paris., *aspectu.*
[k] Edit. Paris., *nox.*
[l] Unus Cod. Vatic. et Ven. Edit. Paris., *diversa sub unum;* Ed. Paris., in marg., *uno.*
[m] Plura de hoc odore Hebræorum quærit, et edisserit Brow., quæ quod ad propositum nostrum non faciant, libenter omisimus. Potuit hic a Fortunato non odor corporis, sed animi indicari, quo sensu aiebat Apostolus : *Christi bonus odor sumus in omni loco*, etc.
[n] Tres Codd. Vat., et Ven. Edit., *ad pia festa te-*
D *runt.*
[o] Edit. Paris., *Ambrosius.*
[p] Unus Cod. Vatic., *lacteus hinc vestis.*
[q] Edit. Ven. et Paris., *tum sibi.*
[r] In uno Cod. Vat. :

Cum libeat vino hostia viva Deum.

Edit. Paris. :

Dum libat vino hostia viva Deum.

in marg., *Deo.*
[s] Edit. Paris. :

Obtinuit votum, quia veræ junxit olivæ..

[t] In uno Cod. Vat., *potius quo diligis.*
[u] In uno Cod. Vat., *Hinc quem.*
[v] Edit. Ven., *hujus quod ipse relator.*
[x] Ibid., *sic cui mente fidem*, quod seq. Edit. Paris. quoque, *mente fidem.*
[y] Edit. Ven., *longo ut memoretur in ævo.*
[z] Ibid. et in uno Cod. Vat., *memoretis utrique.*

CAPUT VI.

Ad Syagrium [a] *episcopum Augustidunensem.*

[Narrat Fortunatus, cum ipse, longo jam spatio, desuevisset ab elucubrandis carminibus, atque a reliquis curis et negotiis distractus viveret, sibi repente patrem astitisse, graviter laborantem pro captivo filio, ab eoque inertiam suam ac desidiam fuisse excussam. Hujus itaque adventum ad sese, et quem is conceperat pro calamitate filii dolorem acerbissimum, miserabiliter describit, atque ejusdem causam Syagrio rogatus commendat. Hinc, oblata occasione, acrostichium carmen, studiose a se de humani generis Redemptore elaboratum, pro pretio, mittit ad eumdem, et ejus artificiosam texturam et ordinem complectitur pluribus.]

Domno sancto et apostolica sede dignissimo domno Syagrio papæ Fortunatus.

Torpore [b] vecordis otii, quo mens ebria desipit diutina tabe morbescente brutiscens, et velut ignavi soporis hebetante marcore suffectus, negotii indulgentis nulla mordente cura dormitans, cum videretur scilicet tam lectio negligi, quam usus abuti, neque nancisceretur quidquam occasionis ex themate quod digereretur [c] in poesi, et ut ita dictum sit, nihil velleretur ex vellere quod carminaretur in carmine, intra me quodammodo meipsum silentio sarcophagante sepeliens, et cum nulla canens [d] obsoleto linguæ plectro æruginavissem, tandem nec inopinato • concaptivo meo, sed tamen, ut arbitror, vestræ felicitatis ad me sorte delato, quis? unde? quidve referat [f]? dum percontor, de filii calamitate, suæ necessitatis, meæ compassionis, vestræ mercedis causas indice, singultus [g] vix laxante, prorumpit. Quo voce intercepta, tam viscerum mœrore, quam luminum flumine, dum loqui non permittitur, ipso silentio patrem lacrymæ fatebantur, quia dum anxius in verbo genitor pendet, nec exprimit, tacente faucis organo, pupilla fletibus loquebatur.

Tanta [tantum] est in charitate natura, quod prævalet ut parens ante se prodat [h] affectu quam labio. Fluebant igitur lumina, ac suggestionem suam blandito ploratu compunctam, ut etiam quamvis crudelem redderent lamenta clementem, irrigabant lacrymæ tam semen miseriæ, quam frugem misericordiæ; uno fonte manabant resinæ roris [res mœroris] et muneris. Unde et luctus, et merces, et unus rigans oculis, alter bibens auribus, quod iste torcularet in fletu, ille apothecaret in fructu. Itaque signo singulti fecit se intelligi mens captivi; et quasi specula-riter traxit mœror in facie, qui videbatur angor in corde. Unde inter tacentes, causa rerum cognita, dum apud me voluit [i] hoc fari, quod fieri [j], videbatur affectus mire sine lingua sic loqui. Igitur cum me moveret lamentabilis concivis [k] tam jactura quam patria, cum cernerentur vultus patris pietatis imbre perfundi, ut pene totus et ipse in alieno affectu migrarem, lacrymantes oculi querelas mihi finxerunt [l] ad vicem encausti, et admirabili modo [m] aqua, quæ delere solet, per fletus scripsit. Quis enim flenti non crederet, quem lupus [n] non genuit? quem non humanitas flecteret, quem partus tigridis non effudit? cum lentescat [lentiscat] blanditiis cursus pardi, virtus apri, dens leonis, et moles [o] elephanti. Qui tandem, sedato querelarum strepitu, doloris sui properum [p] te designat antidotum, scilicet dum æger mente sibi poscit medelam; si se dignante impendat, vestra lingua fit malagma [q], quo loquente, media per verba me miscens mihi, de vobis credulis [r] fidem feci homini, ex hoc per me te consuli. Non flere restabat, tamen conjici [s] utrumne pro redemptione dirigerem quo soboles valeret, an quo duobus profice-

[a] Syagrius episcopus Augustodunensis creatus est circa extrema Clotarii tempora, ac successit illa in sede Remigio, sive, quemadmodum appellant alii, Benigno, qui post Eupardum sederat. Browerus Syagrii genus nobilissimum, et familiam refert ad Syagriorum gentem illam, in qua Sidonius, epistola 8 lib. VIII, *deductum nomen a trabeis, atque eboratas curules, et gestatorias bracteatas et fastos purpurissatos* agnoscit. In qua idem ipse epistola Syagrium juniorem, quem *Gallicanæ floren juventutis* appellat, a ruris otio ac studio rei familiaris ad domesticæ laudis et gloriæ cursum nititur revocare. Eumdem Afranii Syagrii, olim consulis, per virilem successionem pronepotem nominat epist. 5 lib. V. Atque hæc ad illustrandam Syagrii stirpem ac genus a me dicta sint: quem falso nonnulli existimarunt Brunichildis reginæ fratrem fuisse; quorum errorem refellit Cointius, ad an. 560, n 5, atque ipsius erroris causam et originem ostendit. Interfuit autem Syagrius conc. Lugdun. II, an. 567, et Parisiensi IV an. 573, et Matisconensi I, habito an. 583, ut ostendit Cointius, et II an. 585. Idem Syagrius (qui, ut docet idem Cointius, pervenit ad an. 600) a sancto Gregorio papa pallio est decoratus, agente Brunichilde, cui erat Syagrius acceptissimus, ut constat ex epistola sancti Greg. M., ad Brunichildem scripta, quæ est 11 lib. IX, indict. 2, alias 5, l. VII, ind. 1.

Deest hæc epistola in uno Cod. Vat. et Ven. Edit.

[b] Unus Cod. Vat., *quod dignaretur in poesi.* Edit. Paris., *ex schemate quod eligeretur.*

[d] Edit. Paris., *canerem.*

[e] Alter Cod. Vat., *nec opinato*, quod ten.

[f] Duo Codd. Vat., *quidve deferat.* Edit. Paris, *Quidve deferat, consulens, dum per concordem filii calamitatem*, etc.

[g] In uno Cod Vat., *indice singultu... prorupit.*

[h] Edit. Paris., *probet.*

[i] Duo Codd. Vat., *valuit hoc fari.*

[j] Unus Cod. Vat., *quod fleri.*

[k] Hinc licet conjicere hominem illum, quem concivem suum Fortunatus esse fatetur, Pictavie sem fuisse, cum jam Fortunatus domicilium suum Pictavis collocasset, atque urbis illius clero esset asciptus. Patria vero non ea solum nominatur, in qua nati sumus, sed etiam in qua certam aliquis ac stabilem sedem diu habuit, cum animo ad extremum usque illic commorandi. Sæpius vero Pictavi bellis, cædibus, descriptionibus, vexati fuere, quamobrem, pluribus abductis captivis, Fortunatus pro illa qua erat apud reges ac principes viros gratia, suam operam in concivibus suis liberandis interponere potuerit.

[l] Edit. Paris., *fixerunt.*

[m] Unus Cod. Vat., *et admirabili pariter modo.*

[n] Duo Codd. Vat., *quem lapis non genuit.*

[o] Edit. Paris., *blanditus,... et malæ.*

[p] Unus Cod. Vat., *prosperum te designat;* alter: *prosperum de te designat.*

[q] Edit. Paris., *dignantem.... malagina.*

[r] Unus Cod. Vatic., *de vobis credulus*, quod seq. Edit. Paris., *credulus de vobis.*

[s] Unus Cod. Vat., *sed non flere.* Edit. Paris.; *Consului, sed non flere restabat; tamen conjeci.*

ret, de compendio cogitans, ne vilitate pretii [a] de- pretiaretur tibi merces captivi, illud certe metuens, si caperetur in nummo, respiceret [b] in talento, præsertim cum desiderem thesauros ex æquo te [c] tuo frui cum martyre [d]. Quid vero pro munere modicitas proferret, et cum in electione cunctarer, venit in mentem lethargico dictum Flacci Pindarici :

Pictoribus, atque poetis,
Quælibet audendi semper fuit æqua potestas,

considerans versiculum, si quæ vult artifex, permiscet uterque, cur et si non ab artifice misceantur utraque, ut ordiretur una tela simul poesis et pictura? Dehinc cum pro captivo velim versu [e] suggerere, attendens quæ fuerint tempora Redemptoris, quo tonos suæ ætatis anno [quotenos... annos] Christus absolverit, totidem versiculis texerem carmen, quot litteris; hac [f] protinus operis difficultate repulsus, aut magis inclusus, tam metri necessitate quam litterarum epitome, quid facerem? quo [ubi] proditorem nova calculatione angustus mihi numerus angustius dilatavit [g], quia præfixo [h] termino non erat, nec ubi prolixitas se excuteret, aut brevitas angularet, nec evagari propter descendentes versus frenante repagulo, orditura [ordienda] permisit. In quo quippe exordio, supercrescente apice, non licuit vel solvere, vel fila laxare, ne numerum transiliens erratica se tela turbaret. Hinc cura commoveor, ut duo per capita, duo ex obliquo, unus vero per medium descendentes integri versiculi legerentur. Altera pars restiterat, quam inter omnes litteram meditullio collocarem, quæ sic reciperet omnem, ut offenderet neminem. Igitur hujus telæ cum licia numero collegissem, ut texere [i] cœperam, et se, et me fila i rumpebant, incipiens ego, opere prope absoluto, ligari, atque mutata vice, dum captivi solvere lora cupio, me catena constringo. Nam hujus opusculi quæ sit, hinc conjicitur difficultas, ubi cum volueris, si addis, crescit linea; subtrahis, perit gratia; mutas, non consonant capita; figis, nec fugis [k] litteram. Itaque cum penderet hæc tela versibus laqueata, ut si duo transirem, adhuc tria non fugerem, ego incautus passer, quasi mentita per nubila incurri pantheram [l], quia quod cavere volebam, hic [huc] pinna ligabar, aut magis, ut dictum sit, velut plumis illitis quinquifida viscata tendebat [m]. Inter hæc illud me commovet, quod tale non solum feceram, sed nec exemplo simili trahente [n] ducebar. His incertus et trepidus, ipsa novitate suspensus, utrumne tentarem quæ nunquam aggressus sim, an cautius respuerem quam incaute proferrem, tandem, licet invitus, loquor pene quæ nescio, et tu me vincis amore, ne vincar ab opere. Ecce exigis a me, et quod in me vix [o] invenis, violentiam facis ei, qui tuus, non rebellis [p] est : extorques, nec repelleris. Amor, blandus tyrannus est. Ut hoc pararem commercii, per incertum [q] pelagi rudis nauta vela suspendi, affectu raptus; deferor per fluctus et scopulos; urges me præcipitem per ignota transire. Quid est quod non obtineas? sicut amas, sic imperas. Habes igitur opus sic uno textu quadratum, ut sit legendo quinquifidum; et cum sint triginta tres tam versus quam litteræ, ad similitudinem Christi carnalis ætatis, qua nos absolvit unus resurgens, adhuc duo per capita, duo ex obliquo, unus quoque per medium legitur in descensu; unde fit ut se finito versu littera non finiret, quia et si indirecto [r] pervenit ad terminum,

[a] Unus Cod. Vat., *quod soboles... an quod vobis proficeret.* Edit. Paris. : *Quod vobis proficeret... ne utilitatem pretii.*

[b] Unus Cod. Vat., *respiraret.* Edit. Paris., *respirare tibi talento.*

[c] Ibid., *ex æquo frui.*

[d] Hic videtur indicari sanctus Symphorianus, qui apud Augustodunum martyrio coronatus est, ac ibidem magno cum honore ac religione ejus memoria colebatur, ut refert Greg. Tur., l. I de Gloria martyrum, cap. 52.

[e] In uno Cod. Vat., *velim versus suggerere.*

[f] In altero Cod. Vat. : *Hactenus operis difficultate, aut magis difficultate inclusus necessitate.*

[g] In uno Cod. Vat., *quo proditore... angustias dilatavit.* Edit. Paris. : *Litterarum epitomate quid facerem, quod proditor angustias... mihi numeri angustias dilatavit.*

[h] Edit. Paris., *pro fixo.*

[i] In altero Cod. Vat., *collegissem, ut tenerem.* Edit. Paris., *ut texerem inter se.*

[j] Animadvertit Browerus acrosticha a veteribus *eadem mesosticha*, vel *telosticha*, et *stæchos* appellata fuisse, atque idcirco his congruere, quod ait Fortunatus dum opus suum modo telæ comparat, in eaque texenda artificio, modo aviculæ, quæ aucupio fallitur, imprudentiæ et errori.

[k] Edit. Paris., *refugis.*

[l] Dum ait Fortunatus : *Ego incautus passer, quasi mentita per nubila incurri pantheram*, non hic notissimam belluam ab ipso indicari existimo, sed genus aucupii aliquod, quod ex prædæ copia Græco vocabulo πανθήρα nominaretur. Quin id genus aucupii vel apud homines nostri temporis in usu esse, et *pantheram* nominari, haud ita pridem audivi.

[m] *Quinquifida viscata* referitur ad formam sequentis acrostichi, in quinque partes (ut mox asserit Fortun.) distributam ac veluti fissam legentibus, in quo elaborando præ molestia ac labore visco prope inhæserit. Edit. Paris., *versando tendebam.*

[n] Edit. Paris. : *Quod tale quid non solum facerem, sed nec exemplo simili trahebar.*

Addit Browerus in emend. aliam lectionem in margine apponendam, *vindicer*, ad illud, *ne vincar in opere.* (*Secundæ curæ nota.*)

Observat P. Browerus, vel ante Fortunatum inusitata non fuisse ejusmodi acrosticha, ac Publium Optatianum Porphyrium litteris ad eumdem modum constructis et nexis, quædam poemata Constantino Augusto obtulisse, quæ idem Browerus, in notis ad c. 3 l. II Operum Fortun. narrat, suo tempore, Augustæ Vindelicorum typis excusa fuisse. Quocirca dicendum ejusmodi exempla, si tunc extabant, ignota fuisse Fortun., aut certe præ oculis illa habere non potuisse.

Quod vero idem Brow. affirmat, Lampridium quoque laudari a Sidonio epist. 11 l. VIII, quo *stæchos* fecerit, malo ibidem cum cl. Sirmondo elegos *echoicos*, quam *stæchos* legere, de quibus jam echoicis elegis diximus in notis ad c. 37 l. III.

Hinc item intelligitur hoc primum hujusce formæ et artificii acrostichum elaboratum fuisse a Fortun. ac propterea tempore antecedere illa quæ de sancta cruce ab eodem inscripta supra retulimus, l. II.

[o] In uno Cod. Vat., *vix vix invenis.*

[p] Edit. Paris. : *qui non sum rebellis.*

[q] Edit. Paris., *per incertum iter.*

[r] Edit. Paris., *et sinu directo.*

tamen cursu illi superest in descensu, quia adhuc conjungitur in finali versiculo. In meditullio autem parvi hujus opusculi illam fiximus litteram quæ inter viginti tres numeratur permedia; ac tantas ante se respicit, quantas et post se transilit, quia concurrentibus versibus, et dividitur tota, et manet integra res divisa. Littera vero quæ tingitur in descendenti versiculo, et tenetur in uno, et currit in altero, et ut ita dicatur, et stat pro stamine, et pro trama currit in tramite, ut esse possit in pagina, licia litterata.

Ne [nec] tamen causa nos oneret, quod velut aranea [a] arte videamur picta fila miscere, quod vobis compertum est in Moysi prophetæ libris, polymitarius artifex vestes texuit sacerdotum. Unde, cum desit hic coccinum, res est texta de minio. Versus autem ex obliquo descendentes ab angulis, ratione stant, et si positione succlinant. Qualiter autem connexi sint singuli, vel quid contineant, satis est prudentiæ sine indice rem probare. In summa commendato me piæ beatitati, et exuberanti vestræ dulcedini tribuentes petita, cum fidenti vicarietate [b] servitii. Si placet, hoc opere parieti conscripto, pro me ostiario pictura servet vestibulum : ora pro me.

[a] Ibid., *aragnæ arte*.
[b] In altero Cod. Vat., *confidente vicaria ætate*. Th. Pul., ad marg., *vicarietas*.

CAPUT VII.

AVGVSTIDVNENSIS OPVS TIBI SOLVO SYAGRI.

DIUS APEX ADAM VT FECIT DAT SOMNIA DONEC
AVULSA COSTA PLASMATA EST EVA NEC IMPAR
FELICES PARITER DUPLOIDE LUCIS OPERTI
ORE CORUSCANTES INTER PIA RURA JUGALES
RIPA EIOCUNDA NARI GRATA AURA REDIBAT
TURIS DELICIAE SATURABANT UBERE FLATU
VNA FOVENS AMBOS FLOROSA SEDE VOLUPTAS
NOTA BONIS REGIO PASCEBAT NEMPE BEATOS
AT CUM TAM MAGNO POLLERENT MAJUS HONORE
TOTA HOMINUM MIRE PAREBAT TERRA DUORUM
OCCULTUS MENDAX MOX EXERIT ARMA VENENI
SERPENS ELATUS ZELATOR LARVEUS HOSTIS
ATROX INNOCUOS EVINCENS FELLE NOCENTI
CONLISIT SUASU QUOS GRATIA DIVA BEARAT
ET HOMO DE TERRA TUM DENUO DECIDIT ILLUC
REPTANTISQ; DOLOE OOIS EXCLUDITUR ORTU
HAC NATI MORIMUR DAMNATI LEGE PARENTUM
AT DEUS EXCELLENS AIE ET DE LUMINE LUMEN
E COELI SOLIO DUM MUNERA PROVIDET ULTRO
CASTAE CARNE RUDI VIVAX INTROIIT AGNUS
PRODIIT INDE SALUS MATUTINIVE LUCERNA
INTACTAE PARTU LUX ERUIT EXCITA MUNDUM
A PATRE IURE DSHOMO DEHINC ARNE USALVO
VT NOSERIP ERETVIL ISEDETRA HITAUCTOR
OREGISVE NALE CAPUT QUOD DEC RUCE FIXIT
TELO VOCE MANUSOLF ACTUS VERBE REFELLE
ACTUHA GSOLVIS CAPTIVOS SORTE CREATOR
SEROVE RADATAE STVITALIS EMPTI OMORTE
YMNOS UNDE DEOLOQUO RABSOLVENTE REATV
ATV OSAETERNAE SUFFULTI LAUDE CORONAE
GALLORUM RADII VOBIS QUO FULGEAT ET NOX
RVMPITE LORA JUGIS ET SUMITI SARHADIEI
IPSA VE LIBERTAS VOS LIBERATAQ; BEABIT

[Acrostichum hoc carmen, quod ab omnibus fere exemplaribus aberat (nec vero usquam occurrit in mss. Codd. Vat.) quodque cl. Baronius, ad an. 587, n. 28, periisse affirmat, eruit P. Brow. e Manuscripto monasterii sancti Galli, et primus in lucem edidit. Habe illud hic resolutum :]

Dius apex Adam ut fecit, dat somnia, donec
Avulsa costa plasmata est Eva nec impar :
Felices pariter, duploide lucis operti,
Ore coruscantes, inter pia rura, jugales.
Ripæ jocundæ nari grata aura redibat.
Turis deliciæ saturabant ubere flatu :
Una fovens ambos florosa sede voluptas
Nota bonis regio pascebat nempe beatos.
At cum tam magno pollerent majus honore,
Tota hominum mire parebat terra duorum,
Occultus mendax mox exerit arma veneni,
Serpens elatus, zelator, larveus hostis,
Atrox, innocuos evincens felle nocenti,
Conlisit suasu, quos gratia diva bearat,
Et homo de terra, tum denuo decidit illuc,
Reptantisq. dolo Eoois excluditur ortu.
Hac nati morimur damnati lege parentum.
At Deus excellens aie et de lumine lumen,
E cœli solio dum munera providet ultro,
Castæ carne rudi, vivax introiit agnus.
Prodiit inde salus, Matutinive lucerna,

Intactæ partu lux eruit excita mundum :
A Patre jure Ds, homo dehinc carneus alvo,
Ut nos eriperet, vili se detrahit auctor,
O regis venale caput, quod de cruce fixit.
Telo, voce, manus, olfactus verbere, felle.
Actu hac solvis captivos sorte, Creator :
Sero vera data est vitalis emptio morte ;
Ymnos unde Deo loquor, absolvente reatu.
At vos æternæ suffulti laude coronæ,
Gallorum radii, vobis quo fulgeat et nox
Rumpite lora jugis et sumitis arma diei,
Ipsave libertas vos liberat, atque beabit.

Versus a lateribus positi.

Da Fortunato sacer hæc pia vota Syagri :
Cristus se misit, cum nos a morte revexit :

Medii, qui crucem describunt.

Captivos laxans, Domini meditatio fies :
Dulce Dei munus, quo merx te, care, coronet :
Cara Deo pietas animam dat de nece solvi.

Vox posita prope in meditullio acrostichi, *Aie*, quem sensum referat, plane non assequor : eamdem tamen tenendam esse versiculorum series ac sensus satis ostendit.

CAPUT VI.

Ad Felicem [a] *episcopum Namneticum* [Nanneticum].

[Respondet Felici, qui se rus invitaverat. Describit villæ illius situm et amœnitatem, ei tamen Felicis ipsius præsentiam et aspectum multo anteponit.]

Sentio, summe Pater, lumen venerabile cunctis,
Orbis dulce caput, mihi nomen amabile, Felix,
Amplectens quem corde gero pietatis in ulnis.
Pondus suave meum, nec onus gravat istud amantem,
Cur humilem me, summe, vocas loca visere [b] blanda,
Quæ te, chare, tenent, tecum [c] modularer in illis
Qua tua rura lavat vitrea Liger algidus unda,
Cariaci [d] speciosus ager devexus in amnem,
Hinc ubi flumen aquis recreat, hinc pampinus umbris,
Et crepitans Boreas tot prata [e] comata flagellat :
Uber nempe solum, piscoso [f] littore pulchrum
Sed Fortunatum facies tua reddit amœnum

[a] De Felice Namnet. et villarum ejus magnificentia, vide c. 8 et 10 l. III, eaque confer cum his quæ isthic referuntur.

[b] In vulg. *loca celsa subire*. Brow.

[c] Edit. Ven., *locum modularer*.

[d] Cariacum idem videtur ac fluvius *Carus*, sive *Caris*, qui paulo infra Turones in Ligerim labitur aut ab illo denominatus ager.

[e] Ven. Edit., *Boreas depicta comata*. Tres Codd. Vat., *tot picta*.

[f] Edit. Ven., *pretioso littore pulchrum*. A quibusdam positum erat, *pulchrum saliente colono*, teste Brow.

[g] In Edit. Ven., *post itinera*.

[h] Ibid. et duo Codd. Vatic., *optantes longe*.

[i] Edit. Ven., *salve salutem*, quod placet.

[j] Perobscurum est hujusce epistolæ argumentum ; si licet tamen conjicere, videtur poema aliquod, sive hymnum, a Gregorio elucubratum fuisse, atque missum Fortunato ; illud autem ad Turonensis populi usum fuisse concinnatum. Quocirca Fortunatus gratias agit Gregorio, et una ejusdem in gregem suum diligentiam commendat.

[k] Duo Codd. Vat., *debite laudo*.

[l] Edit. Paris., *das bene largus opes*.

[m] Edit. Ven., *quæ per cunctas nequeam, pro munere canto*, corrupte. Duo Codd. Vat., *percontare*. Edit. Paris., *quem cum*. In marg., *pro cunctis nequeam*.

[n] Ed. Ven., *hic magis ore suo*.

[o] Unus Cod. Vat., præsentem famulum *Prodemerem* ; alius, *Prodemerem* ; tertius, *probomore*.

[p] Ed. Ven. et duo Codd. Vat., *cui sua concedens*.

[q] Edit. Paris., *justæ moderamine*.

CAPUT IX.

Ad Gregorium episcopum Turonensem pro e itinere.

[Gregorium, ab itinere reversum Turones, hoc carmine gratulatur : ad extremum eidem se et epistolæ portitorem commendat.]

Culmen honoratum, decus almum, lumen opimum,
Pastor, apostolicæ sedis amore placens.
Amplectende mihi semper, sacer arce, Gregori,
Nec divulse animo, vir venerande, meo.
Gaudeo quod rediit Turonis antistes honore,
Lætificorque mihi, te remeasse patrem.
Plaudimus instanter, communia vota tenere,
Civibus et patriæ te revocasse diem.
Præsentem famulum mecum commendo, sacerdos,
Optando [h] longe vos moderare gregem.

CAPUT X.

Ad eumdem.

[Gregorium salutat misso carmine, et ejusdem laudat virtutem ac doctrinam ; epistolæ brevitatem excusat, ac eamdem amoris magnitudine compensari affirmat.]

Officiis generose piis, Pater alme Gregori,
Mente salutifera qui petis astra palam.
Et quicunque tuis monitis animatur inermis,
Militiæ sacræ victor habebit opem.
Commendans humilem famulum me, solvo [i] salutem,
Semper amore pio, vir benedicte, Deo.
Pagina si brevis est, non est brevis ardor amantis,
Nam plus corda colunt quam mea verba canunt.

CAPUT XI.

Ad eumdem, pro libro præstito.

[Gratias agit pro carminibus quibusdam, scriptis, ut videtur, a Gregorio, ac sibi commodatis ; portitorem epistolæ ad extremum commendat.]

Carmina [j] diva legens, proprioque e pectore condens,
Participans aliis, fit tibi palma parens.
Hæc quoque, quæ pridem tribuisti pastor ovili.
Grates persolvens debita [k] laudo libens.
Vos tamen hinc maneant donaria celsa tonantis,
Qui sacras inopi distribuistis opes [l].
Quæ cum percunctare [m] queam, pro munere tanto,
Tunc [n] magis ore meo gratia vestra sonet.
Præsentem famulum pro munere [o], summe sacerdos,
Commendo supplex, dulcis amore Pater.
Cui sua concedas [p] justæ moderamina [q] libræ,
Crescat honore Dei palma futura tibi.

CAPUT XII.

Ad eumdem pro invitatione [a] mulierum.

[Gregorio, qui se Turones invitaverat, excusationem prætendit, quod ab alio, item episcopo, quominus iret retineretur ; tum rogat ut ob pacis studium, veniam non eunti indulgeat.]

Invitans pietate patris sacer ire Gregori,
Qua domini Turonis pascis honore [b] greges.
Quo sacer antistes meritis Martinus opimis,
Quas prius obtinuit, has tibi credit [c] oves.
Nunc quoque per caulas et florida [d] pascua Christi,
Rite gubernantes ducitis ambo greges.
Sed mihi vim faciens vester [e] modo frater honore,
Ad vos ne properem, nempe retorsit iter.
Sæpe rogans voto, mandato, et missile verbo,
Et conjuratus sum tibi [f] pollicitus.
Vir bonitate placens, et pastor pacis amator,
Fœderis ob studium, sit veniale [g] precor.
Vos quoque sed genitæ propriæ venerando [h] salutant,
Ast ego commender, quæso, beate pater.

CAPUT XIII.

Ad eumdem pro commendatione mulieris.

[Gregorii virtutem laudat, ac mulierem, quam a Gregorio commendatam acceperat, ad illum revertentem pariter commendat.]

Summe Pater patriæ, specimen pietatis opime,
Dulce caput Turonis, religionis apex.
Jugiter alta sequens, clementi corde Gregori,
Unde animæ decus est, huc [i] ratione petens.
Quam commendasti venientem, celse sacerdos,
Hanc redeuntem ad te, suscipe more patris.
Sis quoque longævus cunctorum care [j] recursus,
Et mihi vel reliquis sit tua vita seges [k]

CAPUT XIV.

Ad eumdem, de itinere suo.

[Suam in Gregorium charitatem ac singulare desiderium declarat, atque eidem Pictavum incolumem se pervenisse nuntiat, cum quidem, a Turonensi urbe digressus, per vias glacie constratas difficili ac periculoso itinere usus fuisset.]

Jugiter opto libens, sacer amplectende Gregori,
Cernere vos oculis, quærere litterulis.
A Dulce videre mihi [l], ac si desit copia cerni,
Spes erit oranti vel dare verba Patri.
Nuper ab aspectu decedens concite vestro.
Per glaciem vitreas me loquor isse vias.
Sed crucis auxilio, Martino operante patrono,
Perveni ad matres salvus, opime Pater.
Quæ vos multiplici veneranter [m] honore salutant.
Ast ego pro reditu vota salutis ago.

CAPUT XV.

Ad eumdem, salutatoria.

[Effert virtutem Gregorii, atque ejus pietatem et doctrinam commemorat, nec non suam in ipsum benevolentiam contestatur.]

Summe sacerdotum, bonitatis [n] opima facultas,
Culmen honore tuo, lumen amore meo.
B Officiis venerande sacris, pietatis alumne,
Pignore amicitiæ corde tenende meæ.
Florens in studiis, et sacra in lege fidelis,
Semper agens animæ dona futura tuæ.
Te, Pater, ergo precans, terram, freta, sidera testor,
Ut velis ore sacro me meminisse [o] tuum.

CAPUT XVI.

Ad eumdem, pro pomis et graffiolis [p] [graphiolis].

[Gratias agit Gregorio, quod poma, suis cum surculis, sibi dono misisset.]

Officiis generose piis, sacer arce, Gregori,
Absens, sis præsens munere, summe Pater.
Qui mihi transmittis propria cum prole parentes,
Insita cum fructu surcula, poma simul.
Det Deus omnipotens, meritorum fruge repletus,
C Mala legas avide, quæ paradisus habet.

CAPUT XVII.

Ad eumdem, pro commendatione puellæ.

[Fortunatus cum venisset ad eum locum in quo arbor illa stabat quæ, radicitus quondam avulsa, ex S. Martini precibus et virtute reflorverat, et a qua medela ægris petebatur, constitit, parentum quorumdam lacrymis perculsus, qui puellam filiam sibi raptam miserabiliter lamentabantur. Rem itaque narrat Gregorio, ac, ut abducta filia parentibus suis restituatur, ejusdem operam et auctoritatem implorat.]

Cum graderer festinus iter, Pater alme Gregori,
Qua præcessoris sunt pia signa tui.

[a] In Ven. Edit. et uno Cod. Vat. abest *mulierum*, nec sane hæc vox quidquam videtur cum poemate habere commune.

[b] Ed. Ven. et tres Codd. Vat., *pascis amore.*

[c] Ed. Ven. et tres Codd. Vat., *has tibi cessit.*

[d] Ibid., *per florea.*

[e] Ed. Ven. *veteri modo.* Vix dubito episcopum, a quo se retentum narrat Fortunatus, quominus ad Gregorium Turones proficisceretur, fuisse Maroveum, episcopum Pictaviensem, cujus e nutu ipse pendebat; Pictaviensis Ecclesiæ clero ascriptus. Videtur certe Fortunatus, cum hæc scribebat, Pictavis fuisse, cum Gregorium Agnetis et Radegundis nomine saluiet ; quas *genitas proprias* Gregorii appellat ; sicut infra scribens ad Artedium, cap. 22, eodem nomine easdem designat. Rogat vero, ob pacis studium, ut veniam non eunti indulgeat : forte quod simultatis aliquid Gregorium inter et Maroveum intercederet ; sicut inter sanctum Euphronium, Gregorii decessorem, et Maroveum ipsum interfuisse narrat Greg., lib. IX, cap. 40, Hist. Franc.

[f] Duo Codd. Vat., *sive pollicitus.* Videtur innuere hoc loco Fortunatus veniam non impetrasse ab episcopo suo proficiscendi ad Gregorium, quamvis sæpius postulasset, ac prætendisset promisso se obstrictum ad id teneri.

[g] Edit. Ven., *sic, venerande, precor.* Unus Cod. D Vat., *sit venerale precor.*

[h] Edit. Ven., et unus Cod. Vat., *venerande salutant.*

[i] Unus Cod. Vatic., *hæc ratione petens.* Edit. Paris., *hac.*

[j] In alio Cod. Vatic., *currere cursus.*

[k] Edit. Ven., *sit tua vita sepes*, corrupte.

[l] Unus Cod. Vat., *at si desit.*

[m] Edit. Ven. et unus Cod. Vat., *venerantur honore.*

[n] Edit. Paris., *bonitas et.*

[o] Edit. Ven., *me memorem esse tuum.* Unus Cod. Vat., *me memor esse.*

[p] « Grafliola, surculum, taleola, ramus arboris, graffiolo alteri insitus, inditus; unde nostri *greffe* dicunt, Occitani *grafion.* » Dufresne, in Gloss. ad hanc vocem. Addit Brow. in Calar. pro *graffiolis* scriptum reperiri *fercula*, corrupte, ut videtur, pro *surcula.*

Quo fertur convulsa jacens radicitus arbor [a],
Martini ante preces exiluisse comis.
Quæ fidei merito nunc stat spargendo medelas,
Corpora multa medens, cortice nuda manens.
Fletibus adfuit hic [b] genitor, genitrixque puellæ,
Voce implendo auras, et lacrymando genas.
Figo pedem, suspendo aurem, mihi panditur ore
Vix per singultus vendita nata suos.
Quæro [c] adhuc, questus perhibet, nullo indice furto,
Furti [d] ex objectu hanc pater [patet] ire jugo.
Se voluisse dare et jurantes ordine testes,
Nomine quemque tenens, nec potuisset egens.
Non aderat judex, erat accusator adurgens,
Hic ego quid facerem, posse vetante sacro [e]
Si pius hic, dixi, præsens Martinus adesset,
Non [f] permisisset perdere pastor ovem.
Sed tamen invalui recolens te, summe sacerdos,
Spem præcessoris qui pietate refers.
Discute, distringe, ac si sit secus, eripe dulcis,
Et pater adde gregi, hanc quoque redde patri.
Me simul officio famulum tibi, chare, subactum,
Protege perfugio, pastor opime, pio.

CAPUT XVIII.

Ad eumdem pro commendatione peregrini.

[Laudat pietatem Gregorii, atque illi se et peregrinum hominem commendat.]

Vir bone, pro meritis adipiscens culmen honoris.
Nobile præsidium, pontificale caput.
Quem gradus et genium fructu pietatis opimo
Dignius attollunt, amplificante Deo.
Ut tibi sit famulans [g] memoratus amore benigno,
Fortunati humilis te, Pater, orat apex.
Hic peregrinus item lætetur, summe sacerdos,
Pastorem, et patriam te meruisse suam.

CAPUT XIX.

Ad eumdem salutatorium.

[Gregorii dotes laudat, et ejus se precibus commendat.]

Pastor honoris apex, venerabilis arce [h] sacerdos,
Et decus alme Patrum, religionis amor.
Gloria pontificum, meriti pia palma, Gregori,
Assurgente gradu nobile jure, caput.
Fortunatus opem tribui qui [i] poscit Olympi,
Per te, chare Pater, quo mereatur, age.

CAPUT XX.

Ad eumdem salutatorium.

[Acceptis Gregorii litteris, quæ bona eumdem valetudine frui nuntiabant, quanta inde lætitia affectus fuerit ostendit, atque orat ut sit in scribendo prolixior.]

Visitat a vobis dignanter epistola currens
Me, sacer antistes, vir pietate, Pater.
Hanc avidus capiens [j] oculis, animoque recurro,
Sospite te gaudens, quod referebat apex.
Longius hinc [huc] vestro sub nomine, papa Gregori,
Pagina me recreet missa, salutis ope.

CAPUT XXI.

Domnis sanctis [k] atque apostolicis in Christo patribus Ecclesiæ pontificibus, pro [l] commendatione peregrini, Fortunatus.

[Peregrinum hominem, natione Italum, in Italiam revertentem, episcopis commendat, quo necessarium eidem viaticum, aliaque ad iter illud conficiendum opportuna adjumenta, suppeditent.]

Gloria pontificum, veneratio Christicolarum,
Norma sacerdotum, culmen, et orbis honor,
Qui loca perspicitis, propriæ mercedis honore [amore],
Succurrendo viris, vester ut exstet apex :
Ecce venit præsens Italus, peregrinus et hospes,
Cernens pastores, ne, precor, erret ovis.
Qualiter ad patriam properet, solatia poscit :
Inveniat munus vos vagus exsul, inops.
Me Fortunatum proprium, pietate parentum,
Conciliate polo, quæso, precando Deum

CAPUT XXII.

Ad Aredium [m] abbatem.

[Aredium abbatem, quem præsentia non poterat, litteris se dicit convenire, ejusque se precibus studiose commendat.]

Opto, benigne Pater, verbo tibi ferre salutem,
Si minus hinc oculo cernere te valeo.

[a] Mirum de hac arbore nec a Severo Sulpicio, nec a S. Gregor. Turon., in libris de Mir. S. Martini, ullam mentionem (quod ego noverim) esse factam.

[b] Edit. Ven. :
Fletibus huc genitor magnis genitrixque puella.

[c] Ed. Ven., *quæro, et adhuc*, quod placet. Edit. Paris., *Quæ vero questus.*

[d] Ed. Ven., *furtivo ex obitu hanc.* Unus Cod. Vat., *furti ex obitu.* Edit. Paris. :
Furto ex objecto hanc pater ire jubet.

[e] Duo Codd. Vat., *vetante, sacer*, quod tenend.

[f] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *nil permisisset.*

[g] Edit. Ven., *ut tibi sit famulus.*

[h] Edit. Paris., *ore ;* in marg., *arce.*

[i] Edit. Paris., *quam.*

[j] Edit. Paris., *aridus captans.*

[k] Browerus censet ad episcopos, ulla in synodo convocatos, hoc poema dirigi, atque ipsis peregrinum, in Italiam pergentem, a Fortunato commendari. Sed multo verisimilius mihi videtur ad illos episcopos idem scriptum esse quorum sedes in ipsa via erant positæ, qua tritum in Italiam iter patebat, quosque Fortunatus, ex Italia veniens in Galliam, adire et agnoscere potuerat, atque ulla sibi amoris et observantiæ necessitudine conjungere. Certe, cum idem postulet ut homini, in patriam suam properanti, necessaria subsidia conferant, videntur iidem eo in loco fuisse, unde opportunas copias commode suppeditare possent, pro ejus qui commendatus fuerat indigentia et usu. Jam vero id difficile hominibus fuisset qui a suis domibus abessent, et ulla in synodo consedissent. Hoc autem vel illud confirmat, quod ait Fort. : *Qui loca perspicitis.... succurrendo viris ;* id est, qui urbibus et terris præsidetis, una hospitalitatem exercendo.

[l] Abest in Ven. Edit., et uno Cod. *pro commendatione peregrini.*

[m] Sanctus Aredius, nobilissima e familia Lemovici natus, in aula Theodeberti regis vixit adolescens, primi apud eum cancellarii munere cohonestatus ; tum suasu ac monitis Nicetii, episcopi Trevirensis, qui egregiam adolescentis indolem fuerat admiratus, ex aula se proripiens, monachus fit ; ac non multo post prope Lemovicum exstructo monasterio, ibi ad extremum usque vitæ tempus vixit sanctissime, et obiit clarus miraculis anno 591, ut refert Greg. Turon., lib. x Histor. Franc., cap. 29. Ejusdem vita, a Gregorio conscripta, exstat ad calcem Operum ejusdem Greg. Turon.

Est etenim vestri tantus mihi cultus honoris,
  Ut pro me occurrat hinc tibi missus apex.
Quæso, beate, tamen per dulcia pabula Christi,
  Me quoque commemores, cum dabis ore preces.
Munera credo Dei tribui mihi, pastor Aredi,
  Si Fortunati sis memor, alme, tui.

A Pro me etiam sanctam genitricem [a], chare, salutatus [b],
  Cum redit iste puer, redde loquentis opem.
Vos itidem genitæ propriæ, Pater ample, salutant,
  Agnes amore pio cum Radegunde simul.

[a] Aredii mater fuit Pelagia, sanctissima, ac religiosissima femina, quæ post obitum Jocundi, conjugis sui, Deo se devovit, et Aredio filio adjuncta, dum is divinis rebus vacabat, per agros victum quærebat, unde alimoniam et sibi et filio suppeditaret. Laudat eamdem egregie Greg. Tur. pluribus in locis, ac præcipue in libro de Gloria Confess., c. 104.

[b] Edit. Paris., *saluta*.

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM.

De domno [a] Sigiberto rege.

[Sigiberti regis cum Brunichilde, Athanagildi, Gothorum regis in Hispania, filia, nuptias celebrat hoc carmine, quod a veris amœnitate ac naturæ renovatione quadam auspicatur. Totius regni ortam ex hisce nuptiis lætitiam ac regiam in iisdem celebrandis magnificentiam declarat.]

Vere novo, tellus fuerit dum exuta pruinis,
  Se picturato gramine vestit ager.
Longius extendunt frondosa cacumina montes,
  Et renovat virides arbor opaca comas.
Promittens gravidas ramis genitalibus uvas,
  Palmite gemmato vitis amœna tumet.
Præmittens flores, gracili blandita susurro,
  Deliciosa favis mella recondit apes,
Progeniem reparans casto fecunda cubili
  Artificis natos gignere flore [b] cupit.
Nexibus apta suis pro posteritatis amore
  Ad fetus properans garrula currit avis.
Semine quisque suo senio juvenescit in ipso,
  Omnia dum redeunt, gaudia mundus habet.
Sic modo cuncta favent, dum prosperitate superna,
  Regia Cæsareo [c], proficit aula jugo.
Ordine multiplici felicem in sæcula regem,
  Undique cinxerunt lumina tanta ducum.
Culmina tot procerum concurrunt culmen ad unum,
  Mars habet ecce duces, pax habet ecce decus.
Cunctorum adventu festiva palatia fervent,
  Conjugio regis gens sua vota videt.
Vos quorum irriguis [d] fontis meat unda, favete,
  Judicio vestro crescere parva solent.

[a] Videsis quæ de initis cum Brunichilde Sigiberti nuptiis diximus in Vita Fortunati, num., 44. Certe cum illæ referantur ad an. 566, hoc quoque poema a Fortunato eodem anno elucubratum fuisse censendum est, sicuti et sequens, scriptum in eamdem rem.

[b] Edit. Paris., *cauta*.

[c] Browerus hinc conjicit legatos a Justiniano, vel Justino, imper. in Austrasiam missos gratulatum isto loco indicari: *Nisi*, inquit, *quis in Athanagildi gente Cæsareum stemma, ceu laurum in mustaceo, quæreret.* At ego non video qua mente poeta post veris descriptionem, cujus hilaritatem, tanquam bonum omen, sumit ad celebrandas Sigiberti nuptias, continuo subtexeret hunc distichum:

Sic modo cuncta favent, dum prosperitate superna,
  Regia Cæsaræo prolicit aula jugo,

si *jugi Cæsarei* nomine par legatorum, ab imperatore missum, non conjunctio Sigiberti cum Brunichilde indicaretur. Certe poematis ὑπόθεσις non adventus legatorum Cæsaris, ac præsentia, sed regales nuptiæ esse videntur. Quid autem absurdi est *Cæsareum* jugum pro regio usurpari, ab homine Latino præsertim, cui ex patrio idiomate et consuetudine hoc idem erat regium quod Cæsareum? neque vero augustius nomen adhiberi poterat ad regiam ipsam magnificentiam, ac dignitatem, in illa totius regni gratulatione, exprimendam, unde vel aliqua a regibus gratia ipsi Fortunato, homini in Galliis novo, conciliari posset, præsertim cum ipse Browerus fateatur Francos a Fortunato semper Romanos, nunquam Barbaros nominari, ut alibi adnotavimus.

[d] Ven. Edit., *vos quorum irrigui*, quod tenendum. Edit. Paris., *irrigui fontis metet;* in marg., *meat*.

[e] Ven. Edit. et unus Cod. Vat., *corda pudicus*.

[f] Edit. Ven., *lux erit hæres*.

[g] Ibid., et unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *defendit aquis*, quod placet.

[h] Edit. Ven. et Paris., *dehinc sensus opimus*.

CAPUT II.

De nuptiis Sigiberti regis, Brunichildis reginæ.

B [Item epithalamium canit in Sigiberti et Brunichildis nuptias; laudataque primum Sigiberti continentia, dein inducit Cupidinem, et Venerem, illum Sigiberti, hanc Brunichildis, in laudibus prædicandis inter se certantes. Postremo fausta utrisque ac læta ominatur.]

Felicem, sol, pande diem, radiisque serenis
Sparge comas, thalamos sincero lumine complens:
Sigibertus ovans ad gaudia nostra creatus
Vota facit, qui nunc alieno liber amore,
Vincula chara subit, cujus moderante juventa,
Connubium mens casta petit, lasciva retundens,
Ad juga confugit, cui nil sua surripit ætas:
Corde [e] pudicus agens, rector tot gentibus unus,
Et sibi frena dedit, sed quod natura requirit,
C Lege maritali, amplexu est contentus in uno.
Quo non peccat amor, sed casta cubilia servans
Instaurat de prole lares, ubi luserit [f] hæres:
Torsit amoriferas arcu stridente sagittas
Forte Cupido volans, terris genus omne perurit,
Nec pelagus defendit aquas [g], mox vilia corda
Subdit, vulgus iners, tandem dehinc sensus opimi [h]
Regis anhelantem placidis bibit ossibus ignem,
Molliter incumbens, et inhæsit flamma medullis.
Regalis fervebat apex, nec nocte sopora
Cordis erat requies, oculis, animoque recurrens
Ad vultus quos pinxit [finxit] amor, mentemque fatigans,
Sæpe per amplexum falsa sub imagine lusit.

Mox ubi conspexit telo [a] superante Cupido,
Virginea miteni torreri lampade regem,
Lætus ait Veneri : Mater [b], mea bella peregi,
Pectore flagranti mihi vincitur alter Achilles,
Sigibertus amans Brunichildæ carpitur igne,
Quæ placet apta thoro, maturis nubilis [c] annis,
Virginitas in flore tumens, complexa marito [d],
Primitiis placitura suis, nec damna pudoris
Sustinet, unde magis pollens regina vocatur ;
Hoc quoque virgo cupit, quamvis verecundia sexus
Obstet, amata viri, dextra leviore, repellit,
Ignoscitque sibi culpas quas intulit ignis.
Sed modo [e] læta veni, quoniam te vota requirunt,
Mox Venus ambrosio violas admiscet amomo :
Demetit ungue rosas, gremioque recondit avaro ;
Et pariter levibus fregerunt nubila pennis [f],
Et venere simul thalamos ornare superbos.
Hinc Venus egregiam præponere cœpit alumnam,
Inde Cupido virum, nubentibus ambo faventes,
Et litem fecere piam : sic deinde Cupido
A Matri pauca refert : Tibi quem promisimus hic est.
Sigibertus, amor populi, lux nata parentum,
Qui genus a proavis longo tenet ordine regum,
Et reges geniturus erit, spes gentis opimæ,
Quo crevit natale decus, generosa propago :
Ac melior de stirpe redit [g], famamque priorum
Posteritas excelsa fovet ; hic nomen avorum
Extendit bellante manu, cui de patre virtus [h]
Quam Nabis [i] ecce probat, Thoringia victa fatetur,
Perficiens unum gemina de gente triumphum.
Nec Dietheuberto [j] pietas venialia pendit.
Perdidit [k] iste duos, ambobus sufficit unus.
Cardinis occidui dominans, in flore juventæ,
Jam gravitate senes [l], tenerosque supervenit annis.
Legem naturæ meruit præcedere factis.
B Quamvis parva tamen, nullum minor impedit [m] ætas,
Qui sensum [n] mature regit, generosior hic est,
Quisquis in angusto fuerit moderatior ævo :
Sic fovet hic populos, ipsis intrantibus annis,
Ut pater, et rex sit, nullum [o] graviter regit, omni

[a] Unus Cod. Vat., *cœlo superante.*
[b] Edit. Paris., *jam ;* in marg., *mea.*
[c] Unus Cod. Vat., *nobilis annis.*
[d] Edit. Ven., *complexa maritum.*
[e] Ibid :

Sed modo læta venit, ambo tua vota requirunt.

[f] Ibid., *nubila pinnis.*
[g] Edit. Paris., *hac melior.... formamque priorum;* in marg., *famamque.*
[h] Post hunc versum Edit. Paris. interserit :

Quamvis parva tamen, nullum major impedit ætas.

[i] Unus Cod. Vat., *Nablis*, alter *Nabilis. Nablis autem, seu Nabus* (ut refert Browerus) *non procul a Mœni, Salæ, et Ægræ fontibus exoriens, Saxoniæ veteris confini agro, tandem haud procul Ratisbona Danubium ingreditur.* Victorias itaque relatas in Saxonia a Clotario, patre Sigiberti (quas commemorat Greg. Turon., lib. IV Hist. Franc., c. 10 et 14) indicat hoc loco Fortunatus ut et Browerus advertit. Idem Clotarius Thoringiam sæpe bello petiit, ac tandem subjecit, ac redegit suam in potestatem. Quin imo Thoringos una, et Saxones a Clotario eadem expeditione vexatos fuisse, refert idem Greg., lib. IV Hist. Franc., cap. 10, his verbis : *Eo anno rebellantibus Saxonibus Clotarius rex, commoto contra eos exercitu, maximam eorum partem delevit, pervagans totam Thoringiam, ac devastans, pro eo quod Saxonibus solatium præbuissent.*
[j] Edit. Ven. sic habet hosce duos versus :

Heu Bertholini pietas veniale retundens,
Perdidit iste duos, pro ambobus sufficit unus.

[k] Edit. Paris., *iste duos reddit, pro ambobus ;* in marg., *reddidit iste duos.* Edit., in marg., *sed dedit iste duos pro.* Unus Cod. Vat. corruptissime legit : *Dominum perdit Heuberto pietas veniale, reddit iste duos pro ambobus.* Alter : *de gente trium domum perdit, Heuberto pietas veniale reddit iste duos pro ambobus sufficit unus.* Tertius : *Domnum perdit Heuberto pietas veniale, sed dedit iste duos pro ambobus sufficit unus.* Statuerat Browerus duos hosce versus, ut nothos, expungere, vel obelo configere, quippe qui in exemplari Trevirensi non reperirentur, et obscurum atque corruptum sensum præ se ferant. Retinuit tamen trium librorum, ut ait, auctoritate commotus. Ac pro Dietheuberto in probationibus Mss. Theubertum legi affirmat, cujus nominis vestigia apparent vel in Codd. Vatic. mox allatis. Censet itaque hoc in loco indicari Theodebertum, Theodorici regis filium, quem Thoringico prælio, una cum patre, interfuisse refert Gregor. Turon., lib. III, cap. 7, ut sensus sit, hujus pietate impetratum esse, ut *duos Thuringia reges Badericum, et Hermenefredum amitteret, ipseque successor demum Theoderici patris, unus, iis jam victis, rex patria faceret.* Ac idem animadvertens in aliis exemplaribus pro eo quod vulgaverat, *perdidit ista duos*, scriptum reperiri, *sed dedit iste duos*, mavult hunc locum esse accipiendum de triumpho *quo reges ambo cessere victori Franco.*
C Sed planior mihi, atque iis quæ consequuntur magis consentaneus, sensus videtur, si dicamus Fortunatum, postquam Clotarium, ob virtutem bellicam, et superiore versu Theodeberti pietatem, vel testimonio Greg. Turon., l. III Hist. Franc., c. 25, commendatam, laudasset, illud subjicere, unum Sigibertum et virtutem Clotarii bellicam et pietatem Theodeberti in se expressisse, ac duos sui temporis clarissimos reges, quorum alterum parentem nactus fuerat, alterius vero in regnum successerat (Theodebertus quippe Austrasiæ rex fuerat, Theodorici, patris sui, regnum adeptus), in persona sua exhibuisse. Quo circa vel ita legendus est versus : *sed dedit iste duos*, id est, in se expressit, ac præstitit ; vel legendum est : *perdidit iste duos*, id est, morientes amisit, ut *pro ambobus unus sufficiat.* Cætera quæ sequuntur de persona Sigiberti dicta cum superioribus præclare concordant.
[l] Unus Cod. Vat. :

Jam gravitate senos, tenerosque supervenit annos;

D item alter, *terenosque supervenit annos.* Edit. Ven. :

Tam graviter senos, teuerosque supervenit annos.

Edit. Paris :

Tam gravitate senum tenerosque supervenit annos.

[m] Edit. Ven., *nullum minor appetit ætas.* Unus Cod. Vat., *nulli major impedit ætas ;* multa in hoc Cod. mendosissime.
[n] Corrup. locus. Unus Cod. Vat. :

Quis insumatur regit generosius, hic est

Edit. Ven. :

Quisquis sumatur regis, generosior hic est;

et deinceps :

Quisquis in augusto fuerit moderatior, hic est.

[o] Edit. Ven. :

Ut Pater, et Rex sit, nulli gravis, et regit omnes.

Recte Browerus opinatur poema istud, in quo op

Nulla dies sine fruge venit, nisi congrua [a] præstet.
Perdere plura putat, si non concesserit ampla ;
Gaudia diffundit radianti lumine vultus ;
Nubila nulla gravant populum sub rege sereno,
Pectore maturo culpas indulget acerbas.
Unde alii peccant, ignoscendo iste triumphat.
Doctus enim, quoniam prima est in principe virtus,
Esse pium, quia semper habet, qui parcere novit.
Corrigit in [b] se prius, quod poscit ut alter emendet.
Qui sibi censura est, reliquos bene lege coercet ;
In quo digna manent, quidquid de rege requiras,
Solus amat cunctos, et amatur ab omnibus unus.
Incipit inde Venus laudes memorare puellæ :
O virgo miranda mihi [c] placitura jugali,
Clarior ætherea Brunichildes lampade fulgens,
Lumina gemmarum superasti lumine vultus,
Altera nata Venus, regno dotata decoris,
Nullaque Nereidum de gurgite talis Hibero
Oceani sub fonte natat, non ulla Napea
Pulchrior, ipsa suas subdunt tibi flumina nymphas.
Lactea cui facies, incocta rubore coruscat.
Lilia mista rosis, aurum si intermicet ostro,
Decertata tuis nunquam se vultibus æquant.
Sapphirus, alba adamas, crystalla, smaragdus, iaspis,
Cedant cuncta, novam genuit Hispania gemmam,
Digna fuit species, potuit quoque flectere regem.
Per hiemes [d] validas nivibus, Alpemque Pyrenem,
Perque truces populos vecta est, duce rege [e] sereno,
Terrenis [f] regina thoris super ardua montis,
Planum carpis iter ; nihil obstat amantibus unquam
Quos jungi divina volunt ; quis crederet autem [g]
Hispanam tibimet domnam, Germania [h], nasci,
Quæ duo regna jugo pretio [i] connexuit uno ?
Non labor humanus potuit tam mira parare,
Nam res difficilis divinis utitur armis.
Longa retro series regi hoc [j] vix contulit ulli.
Difficili nisu [k] peraguntur maxima rerum

A Nobilitas excelsa nitet, genus Athanagildi,
Longius extremo regno qui [l] porrigit orbi.
Dives opum, quas mundus habet, populumque gubernat
Hispanum sub jure suo, pietate canenda.
Cur tamen egregii genitoris regna renarrem,
Quando tuis meritis video crevisse parentes ?
Tantum virgo micans turbas superare videris
Femineas, quantum tu, Sigeberte, maritos.
Ite duo juncti membris et corde jugati,
Ambo pares genio, meritis et moribus ambo,
Sexum quisque suum pretiosis actibus ornans,
Cujus amplexu sint [m] colla conexa sub uno,
Et totos placidis [n] peragatis lusibus annos.
Hoc velit alterutrum [alteruter], quidquid dilexerit
B Æqua salus ambobus eat, duo pectora servet, [alter ;
Unus amor, vivo solidamine junctus [o], alescat ;
Auspiciis vestris cunctorum gaudia surgant.
Pacem mundus amet, victrix concordia regnet,
Sic iterum natis celebretis vota, parentes [p],
Et de natorum teneatis prole nepotes.

CAPUT III.

De Sigiberto rege et Brunichilde regina.

[Sigiberti virtutes ac laudes bellicas effert pluribus, ac Brunichildem conjugem ab Ariano errore ad catholici dogmatis veritatem conversam gratulatur.]

Victor ab occasu, quem laus extendit in ortum,
Et facit egregium principis esse caput.
C Quis tibi digna ferat ? nam me vel dicere pauca,
Non trahit [q] ingenium, sed tuus urget amor.
Si nunc Virgilius, si forsitan esset Homerus,
Nomine de vestro jam legeretur opus.
Sigeberte potens, generosis clare triumphis,
Hinc nova te virtus prædicat, inde genus.
Cujus rapta semel sumpsit Victoria pennas,
Et tua vulgando prospera facta, volat.

timi regis partes ac virtutes traduntur, non esse aliud quam quod creditur vulgo scriptum fuisse a Fortunato opusculum *De regno administrando*, quod nonnulli periisse existimarunt.

[a] Edit. Ven., *nisi congrua præsit, perdere lucra putat.*

[b] Ibid. :

Corrigit ipse prius, quod vult emendet ut alter.

[c] Ibid., *miranda meo.*

[d] Ibid. :

Pergentes validasque nives, Alpem atque Pyrenem.

Utrum ne hinc conjici possit Brunichildem extrema hieme, aut vere ineunte, hoc itineris in Galliam contendisse, non facile est statuere, cum ipse Fortunatus alio in loco Pyrenæos *julio mense nivosos* appellet. Cum tamen illud adverto, et superiore in carmine veris amœnitatem induci, unde argumentum sumitur ad regias illas nuptias celebrandas, et hic hiemes *validas*, et nives commemorari, per quas Brunichildis, ex Hispania in Galliam veniens, iter fecisse dicitur, facile adducor ut credam nuptias illas in veris initium incidisse. Nupsit autem Sigibertus Brunichildi anno 566, uti adnotavimus in Vita Fortun., num. 27, ad quem proinde annum, aut verisimilius ad superiorem, referendus est adventus ipsius Fortunati in Gallias.

[e] Gogo, Sigiberti nomine, Brunichildem ex Hispania deduxit in Galliam : ut constat ex c. 1, l. VII, in quo Fortunatus sic Gogonem alloquitur :

Nuper ab Hispanis, per multa pericula, terris
Egregio regi gaudia summa vehis.

Hoc itaque in loco Gogonem significari puto.

[f] Edit. Ven., *perennis regina toris.*

D [g] Ibid., *quis crederet hanc rem.*

[h] Animadvertimus jam in Vita Fort., num. 43, reges Austrasiæ vel in Germaniam imperium porrexisse.

[i] Duo Codd. Vat., *pretiosa conexuit.* Edit. Ven., *pretioso nexuit.* Edit. Paris., *pretiosa annexuit.*

[j] Edit. Ven., *regi nec contulit.*

[k] Edit. Paris., *superantur ardua.*

[l] Edit. Ven., *qui corrigit orbem.*

[m] Ibid. :

Cujus in amplexu colli connexa sub uno.

Edit. Paris. :

Amplexu cujus sint colla revincta sub uno.

[n] Edit. Paris., *et multos placidis.*

[o] Edit. Ven., *vinctus alescat.*

[p] Ibid., *vota parentum.*

[q] Edit. Ven., *non trahit hic iterum.*

Saxone Thuringi [a] resonant, sua damna moventes, A
Unius ad laudes tot cecidisse viros.
Quod tunc [b] ante aciem pedibus prior omnibus isti,
Hinc modo te reges unde sequantur habent [c]
Prosperitate nova pacem tua bella dederunt,
Et peperit gladius gaudia certa tuus.
Plus tamen ut placeas, cum sit victoria jactans [d],
Tu magis unde subis, mitior inde manes.
Est tibi summus honor, sed mens præcessit honorem [e],
Moribus et [f] vestris debitus extet [exstat] apex.
Justitiæ cultor, pietatis amore coruscas,
Quod te [g] plus habeat, certat utrumque bonum.
Lingua, decus, virtus, bonitas, mens, gratia pollent,
Ornarent cunctos singula vestra viros.
Cunctorum causas intra tua pectora condis,
Pro populi requie te pia cura tenet.
Omnibus una [h] salus datus es, quali ordine sacro,
Tempore præsenti gaudia prisca refers.
Catholico [i] cultu decorata est optima conjux,
Ecclesiæ crevit, te faciente, domus.
Reginam meritis Brunichildem Christus amore
Tunc sibi conjunxit, hanc tibi quando dedit.
Altera vota coles [j] melius, quia, munere Christi,
Pectora [k] juncta prius, plus modo lege placent.
Rex pie reginæ tanto de lumine gaude :
Acquisita bis est, quæ tibi nupta semel.
Pulchra, modesta, decens, solers, grata, [l] atque
Ingenio, vultu, nobilitate potens. [benigna,
Sed quamvis tantum meruisset sola decorem,
Ante tamen homini, nunc placet ecce Deo.
Sæcula longa micans, chara cum conjuge ducas,
Quam tibi divinus consociavit amor.

[a] Duo Codd. Vat., *Saxone Thoringo*. Edit., in marg., *Turingo resonat*.

Hujusce victoriæ, quam hic narrat Fortunatus relatam a Sigiberto de Saxonibus ac Thoringis, nullum indicium, quantum equidem investigare potui, exstat apud veteres scriptores. Quamobrem in eam facile sententiam adducor, hanc eamdem ipsam victoriam esse quam de Saxonibus et Thoringis Clotarium Sigiberti patrem retulisse, ad an. 555, auctor est Gregor. Turon., Histor. Franc. lib. IV, cap. 10, cui prælio admodum verisimile est interfuisse Sigibertum, remque præclare gessisse. Quod vero Saxones parerent Sigiberto, vel inde intelligi potest, quod Saxonum manus, ex Italia reversa, ad Sigibertum venerit, a quo in locum suum et sedem restituerentur, ut refert Gregor. Tur., l. IV, Hist. Franc., c. 43.

[b] Edit. Ven :

Quod nunc antevolat pedibus prior omnibus iste

Cod. unus Vat. *retinet iste*.

[c] Ibid. et tres Codd. Vat., *unde sequantur habes*.

[d] Edit. Ven., *cum sit victoria constans*.

[e] Unus Cod. Vat., *præcessit honore*.

[f] Edit. Ven., *moribus ut vestris*.

[g] Ibid., *quod tu plus habeas*.

[h] Edit. Paris., *salus qualis datus ordine*.

[i] De Brunichilde et ejus conversione hæc habet Greg. Tur., lib. IV, Hist. Franc., cap. 27 : *Erat puella elegans opere, venusta aspectu, honesta moribus, atque decora, prudens consilio, et blanda colloquio..... et quia Arianæ legi subjecta erat, per prædicationem sacerdotum, atque ipsius regis* (Sigiberti) *commonitionem, conversa, beatam in unitate confessa Trinitatem, credidit, atque chrismata est, quæ in nomine Christi catholica perseverat*.

[j] Unus Cod. Vat., *altera vota colis*.

[k] Edit. Ven. :

Pectore victa prius, plus modo lege placet.

[l] Ibid., *sollers, et grata, benigna*. Edit. Paris., *pia, grata, benigna*.

CAPUT IV.

De Chariberto [m] rege.

[Laudat Charibertum ob nominis famam, ob nobilitatem generis, ob virtutes in regno administrando, ob pacis studium, pietatem, ingenium, mentis tranquillitatem et constantiam, ob prudentiam rerum gerendarum, ob æquitatem, ac facilitatem in expediendis privatorum litibus, ob fidelitatem in servandis promissis, ob doctrinam, et in cives munificentiam.]

Inclyta magnarum [n] processit gloria rerum,
Et de rege pio spargit ubique decus.
Quem gravitate, animo, sensu, moderamine legum,
Prædicat occiduus sol, oriensque virum.
Qui quadripartitis mundi sub partibus ampli,
Fructificante fide [o] semina laudis [lucis] habet.
Hinc cui barbaries, illinc Romania [p] plaudit,
B Diversis linguis laus sonat una viri.
Dilige regnantem, celsa Parisius [q] arce,
Et cole tutorem, qui tibi præbet opem.
Hunc modo læta, favens avidis amplectere palmis.
Qui jure est dominus, sed pietate pater.
De Childeberto veteres compesce dolores,
Rex placidus rediit, qui tua vota fovet.
Ille fuit mitis [r], sapiens, bonus omnibus æquus,
Non cecidit patruus, dum stat in urbe nepos.
Dignus erat hæres ejus sibi sumere regnum,
Qui non est illo, laude loquente, minor.
Charibertus adest, qui, publica jura gubernans,
Tempore præsenti gaudia prisca refert.
In tantum patrui se prodidit esse sequacem;
Ut modo sit tutor conjugis [s] iste nepos.
C Qui Childeberti retinens dulcedine nomen,
Ejus natarum est frater, et ipse pater.

[m] Charibertus Clotarii filius fuit, et frater germanus Sigiberti. Sæpe de ipso loquitur Greg. Turon., et ejusdem vitia passim notat ac perstringit. Is, cum Marcovefam *mulierem religiosam* (uti narrat ipse Greg. Tur., lib. IV Hist. Franc., cap. 26) duxisset uxorem, propterea a sancto Germano, episcopo Parisiensi, excommunicatus, paulo post interiit, ad an. 567, vel 570. Quocirca hoc poema non multo post conscriptum est quam Fortunatus in Galliam D venerat.

[n] Edit. Ven. :

Inclyta magnorum processit gloria regum.

[o] Unus Cod. Vat., *fructificante die*.

[p] Edit. Ven., *illinc Germania plaudit*.

[q] Childebertus, filius Clodovei, frater Clotarii, regno cum fratribus æquo lance diviso, sedem Parisiis sortitus fuerat, ac in ejus partem successit postea ejusdem nepos, Charibertus, de quo hoc poema scriptum est. Vide quæ diximus in Vita Fort., n. 43.

[r] Childeberti regis pietatem, et in templa munificentiam, egregie commendavit Greg. Turon. passim in Hist. Franc., et nos alias mentionem de ipso fecimus in notis ad cap. 14, lib. II.

[s] Hæc fuit Ultrogotha, et ejus filiæ, Chroteberga et Chrotesinda, quas Clotarius, mortuo Childeberto, et ejus regno occupato, in exsilium miserat. Has itaque Charibertus in tutelam recepit.

Quæ bene defensæ placido moderamine regis,
In consobrino spem genitoris habent.
Maxima progenies, generosa luce coruscans,
Cujus ab excelsis gloria currit avis.
Nam quoscunque velim veterum memorare parentum,
Stirpis honorificæ regius ordo fuit [a].
Cujus celsa fides eduxit ad astra cacumen,
Atque super gentes intulit illa pedes.
Calcavit tumidos [b] hostes, erexit amicos,
Fovit subjectos, conterruitque [c] feros.
Cur tamen hic repetam præconia celsa priorum,
Cum potius tua laus ornet honore genus?
Illi auxere armis patriam, sed sanguine fuso:
Tu plus acquiris, qui sine clade regis.
Quos prius infestis lassarunt bella periclis,
Hos modo securos pacis amore foves.
Omnia læta canunt felicia tempora regis,
Cujus in auspiciis floret opima quies.
Per quem tranquilla [d] terrarum frugis abundat,
Devotis [e] populis est tua vita seges.
Cum te nascentem meruerunt sæcula regem,
Lumine majori fulsit in orbe dies.
Posteritate nova tandem sua gaudia cernens,
Crescere se dixit prolis honore pater.
Qui quamvis esset sublimi vertice rector,
Altius erexit, te veniente, caput.
Lætus in hæredis gremio sua vota reclinans,
Floruit inde magis, spe meliore, senex [f],
Ante alios fratres regali germine natus,
Ordine [g] qui senior, sic pietate prior:
Prædicat hinc bonitas, illinc sapientia plaudit,
Inter utrumque decus te sibi quisque rapit.
De patruo [h] pietas, et de patre fulget acumen,
Unius in vultu vivit uterque parens.
Quas habuere ambo laudes, tu colligis omnes,
Et reparas solus, lege favente, duos.
Semita justitiæ, gravitatis norma refulges,
Et speculum vitæ dat pretiosa fides.

A Tranquillis animis moderatio fixa tenetur,
Qui [i] portum in proprio pectore semper habes,
Tempestas nullo penetrat tua corda tumultu,
Ne sensu titubes, anchora mentis adest.
Constantes animos non ventilat aura susurrans,
Nec leviter facili mobilitate trahit.
Hinc bene disposito comitatur gloria cursu,
Quod se mature mens moderata [j] gerit.
Consilium vigilans [k] alta radice retractas,
Et res clausa aliis est manifesta tibi.
Publica cura movens [l] proceres si congreget omnes,
Spes est consilii, te monitore, sequi.
Hinc quoties felix legatio denique pergit;
Ingreditur caute, quam tua lingua regit.
Quod tam mirifico floret patientia cultu,
B Est tibi Davidicæ mansuetudo lyræ [m].
Justitiæ rector, venerandi juris amator.
Judicium sapiens de Salomone trahis.
Tu melior fidei merito, nam principis ampli,
Trajani ingenium de pietate refers.
Quid repetam maturum animum, qui tempore nostro,
Antiqui Fabii [Favii] [n] de gravitate places?
Si veniant aliquæ variato murmure causæ,
Pondera mox legum regis ab ore fluunt.
Quamvis confusas referant certamina [o] voces,
Nodosæ litis solvere fila potes.
Obtinet adveniens fructum, cui justa petuntur,
Quem sua causa fovet, præmia victor habet.
Cujus clara fides valida radice tenetur,
Antea mons migrat, quam tua verba cadant.
D Spes [p] promissa stat nullo mutabilis actu,
Pollicitata [q] semel, perpetuata manent.
Illa domus proprio [r] pondere tuta tenetur,
Quæ fundamento stat bene fixa suo.
Cum sis progenitus clara de gente Sygamber [s],
Floret in eloquio lingua Latina tuo.
Qualis es in propria docto sermone loquela,
Qui nos Romanos vincis in eloquio?

[a] Edit. Ven. et Paris., *regius ordo fluit.*
[b] Tres Codd. Vat., *calcavit hostes tumidos.* Edit. Ven., *hostes calcavit tumidos.*
[c] Edit. Ven. et Paris., *terruit atque feros.*
[d] Ibid., *per quem tranquille terrarum.*
[e] Ibid., *de totis populis.*
[f] Tres Codd. Vat., *meliore senis.*
[g] Charibertus, quem ex Inguode Clotarius susceperat, tertius natu a Gregor. Turon. numeratur, lib. IV Histor. Franc., cap. 3. Is tamen primus fratrum dicitur, quod Guntharius et Childericus, ante Charibertum geniti, obierant adhuc superstite Clotario.
[h] Edit. Ven., *dum patrum pietas.* Mirum a Fortunato hic pietatem Chariberti laudari, et virtutes alias extolli, qui a Gregorio Turon. teterrimis sæpe vitiis notatus inducitur. Suum autem in clericos et ecclesias odium satis declaravit, cum, missum a Leontio, episc. Burdegalensi, et ejus synodo, Nuncupatum presbyterum, qui Emerium, episc. Santonensem, ab episcopatu remotum fuisse nuntiaret, comprehendi jussit, et plaustro, spinis oppleto, impositum in exsilium deportari. De quo proinde Chariberto hæc habet Greg. Tur., lib. I de Mir. sancti Martini, cap. 20. *Charibertus rex, cum, exosis clericis, ecclesias Dei negligeret, despectisque sacerdotibus, magis in vitia declinasset*, etc. Videtur itaque hæc scripsisse Fortunatus, vel antequam Charibertus præceps delaberetur in vitia; vel cum ipse novus in Gallia vitam Chariberti et studia non plane perspecta haberet.
[i] Edit. Ven., *quo portum.*
[j] Edit. Paris., *regit.*
[k] Ibid.:
Consilium sapiens alterne dicere tractas.
D [l] Edit Paris., *proceres tecum regis omnes*
[m] Tres Codd. Vat., *mansuetudo vitæ.* Edit. Ven., *viæ.* Edit. Paris., sic legit hunc versum:
Magna quies, vitæ sunt tibi divitiæ.
[n] Edit. Ven., *antiqui facti de gravitate.* Edit. Paris.:
Antiquis avide gratia vita places.
[o] Edit. Ven., *certamine* voces.
[p] Ibid. *Res promissa adstat.*
[q] Ibid. *pollicitaque semel.* Edit. Paris. sic legit:
Cui sit pacta semel, perpetuata manet.
Edit. Ven. *Illa domus proprio se pondere tuta tenetur* f. *tuetur.* Edit. Paris. Ibid. *proprio sub pondere.*
[s] *Clara de stirpe Giberti* Sycambri Germaniæ populi: unde exortus Chlodoveus, Childerici filius, pater Chlotarii: *cui ingresso ad Baptismum* [uti narrat Greg. Turon., l. II, c. 31]. *Sanctus Dei* (B. Remigius, episcopus Rhemensis) *sic infit ore facundo: Mitia depone*

Splendet in ore dies detersa fronte serenus,
Sinceros animos nubila nulla premunt.
Blanda serenatum circumdat gratia vultum,
Lætitiam populus regis ab ore capit,
Muneribus largis réplet tua gratia cunctos,
Ut mea dicta probes, plebs mihi testis adest.
O bonitas immensa Dei, quæ divite censu,
Quod famulis tribuit, hoc putat esse suum,
Erigis abjectos, erectos lege tueris,
Omnibus in totum factus es omne bonum.
Protegat Omnipotens pietatis munere regem,
Et dominum servet, quem dedit esse patrem.
Cives te cupiant, tu gaudia civibus addas,
Plebs placeat famulans, rex pietate regat.

CAPUT V.

De [*ad*] *Theodechilde* [a] *Regina.*

[Theodechildem reginam egregie laudat ob regii generis nobilitatem, ob comitatem, ac liberalitatem in egenos, et in sacras ædes munificentiam.]

Inclyta progenies regali stirpe coruscans,
Cui celsum a proavis nomen origo dedit.
Currit in orbe [b] volans generis nova gloria [c] vestri.
Et simul hinc frater personat, inde pater.
Sed quamvis niteat generosa propago parentum,
Moribus ex vestris multiplicatur honor.
Cernimus in vobis, quidquid laudatur in illis,
Ornasti [ornas] [d] antiquum, Theodechilda [e], genus,
Mens veneranda, decens, solers, pia, chara, benigna,
Cum sis prole potens, gratia major adest.
Evitans [f] odii causas; micat ampla potestas,
Quæ terrore minus, plus in amore venis.
A Mitis ab ore sonus suavissima dicta resultant,
Verbaque colloquii sunt quasi mella favi.
Femineum sexum quantum præcedis honore,
Tantum alias superas et pietatis ope.
Si novus adveniat, recipis sic mente benigna,
Ac si servitiis jam placuisset avis.
Pauperibus fessis tua dextera seminat escas,
Ut segetes fructu fertiliore metas.
Unde foves inopes, semper satiata manebis,
Et quem sumit egens fit tuus ille cibus.
Pervenit ad Christum, quidquid largiris egeno,
Etsi nemo videt, non peritura manent.
Cum venit extremus finis concludere mundum,
Omnia dum pereunt, tu meliora petis.
B Ecclesiæ sacræ, te dispensante, novantur,
Ipsa domum Christi condis, et ille tuam [g].
Tu fabricas [h] illi terris, dabit ille supernis,
Commutas melius, sic habitura polos.
Stat sine fraude tuum, quod mittis ad astra, talentum,
Quas bene dispergis, has tibi condis opes.
Quæ Domino [i] vivis, summos non perdis honores,
Regna tenes terris, regna [j] tenendo polis.
Sit modo longa salus pro munere plebis in urbe,
Felix, quæ meritis luce perennis eris.

CAPUT VI.

De [k] *Bertechilde* [Ms., *Berthide*].

[Berthechildem, sive Berthildem, sanctimonialem feminam, ob pudicitiam commendat laude, ob liberalitatem in egenos et captivos, ob despicientiam rerum caducarum.]

C Mens devota Deo, Berthilde corde coruscans
Pectore sub cujus Christus amore manet.

colla, *Sicamber*. Plura habet Browerus de origine, regionis situ, et vicissitudinibus Sycambrorum: quæ vide, si lubet. Nobis hic referre sat fuerit, quæ de Francorum origine habet Greg. Tur. lib. II. Histor. cap. 9, e quibus licet et Sycambrorum in Germania regionis situm conjicere. *Tradunt multi*, inquit, *eosdem* (nempe Francos) *de Pannonia fuisse digressos: et primum quidem littora Rheni omnis incoluisse, dehinc transacto Rheno Thoringiam transmeasse: ibique juxta pagos, vel civitates, Reges crinitos super se creavisse de prima, et, ut ita dicam, de nobiliori suorum familia. Quod postea probatum Chlodovechi victoriæ tradidere*: sive Chlodoveo, ob ejus probatam in rebus bellicis virtutem, concesserunt, ut in ipso, ejusque *perpetuo* familia regius honos, et gradus permaneret: uti narrat idem Gregor. Tur., et ipsi D alias adnotavimus.

[a] Hæc eadem fuit Theodechildis, cujus epitaphium postea scripsit: quod vide relatum supra lib. IV, cap. 25. Legesis quæ ad illud carmen adnotavimus.

[b] Unus Cod. Vat., *currit in urbe*.

[c] Edit. Ven., *generis nova gratia vestri*.

[d] Ibid., *Ornat et antiquum*.

[e] Unus Cod. Vat., *Theudechilde genus*; alius, *vel Theudechilde*.

[f] Unus Cod. Vat., *et vitans odii*. Videtur hoc loco Fortunatus non obscure causam indicare ob quam Theodechildis a Radigere, regis Hermegisclı filio, cui nupserat, discesserat: quam causam refert Procopius lib. IV de Bello Gothico, cap. 20, quamque hic paucis lubet perstringere, ut huic loco lux affundatur. Cum itaque Hermegisclus, trans Rhenum Varnorum rex, Theodechildi, filiæ Theodorici, nupsisset, quo regnum suum ex inita cum Francis affinitate magis firmaret, cumque ex eadem nullum filium suscepisset, jussit moriens ut Radiger, ejusdem filius, quem ex superiore uxore susceperat, rel ctam a se Theodechildem uxorem duceret, puellæ virgini, natione Brittiæ, Anglorum regis sorori, nuntio remisso, quem desponderat. Quæ regis voluntas vel a proceribus regni confirmata est. At virgo desponsa, ejusmodi injuriam haud ferens, magnam in Varnos classem comparat, victoque Radigeri et capto, perfidiam ac sui deserendæ contra datam fidem consilium exprobrat; qui cum necessitate se ad id adactum fuisse dixisset, ac cæteroquin se paratum affirmaret qui Theodechildem repudiaret, ac ipsi, ut spoponderat, nuberet, ac posterioribus officiis priorem injuriam emendaret, in gratiam a puella receptus est. Hæc itaque causa fuit cur Theodechildis a Radigere conjuge discederet, et ad suos in Galliam remearet, quam hic causam indicari a Fortunato minime dubito.

[g] Unus Cod. Vat., *tendit et ille tua*.

[h] Edit. Ven., *tu fabriens illam terris*.

[i] Edit. Paris., *viri summa*.

[j] Edit. Paris., *tenenda polis*.

[k] Vix dubito quin hæc Berthechildis, clara, ut videtur, stirpe nata, in monasterio Pictaviensi sub beata Radegunde cum cæteris sanctimonialibus viveret: de quibus narrat Greg. Tur., lib. de Gloria confess. cap. 103, quod: *stabat circa feretrum* (mortuæ scilicet Radegundis) *multitudo immensa sanctimonialium, ad numerum circiter ducentarum: quæ, per illius prædicationem conversæ, vitam sanctam agebant; quæ secundum sæculi dignitatem, non modo de senatoribus, verum etiam nonnullæ de ipsa regali stirpe, hac religionis forma florebant.*

Despiciens mortale malum, vitalia servans
Unde fugis terras, hinc petis astra magis.
Immaculata micans, nescis contagia mundi,
Sordibus humanis libera membra geris.
Digna pudicitiæ debentur præmia sacræ,
Virgo dicata Deo, hinc rapienda [a] polo.
Ille tenet cœlos, cui tu complexa videris,
Quo tuus est sponsus, hic [b] eris ipsa simul.
Non cupis auro humeros, nec collum pingere gem-
[mis],
Sed melius casto pectore dura micas.
Mutasti vestem, mutasti gentis honorem,
Cum thalamis Domini sponsa juganda venis.
Quam meliore via, meruisti vota tenere,
Quando Creatori forma creata places.
Pauperibus largas das esurientibus escas,
Nescit habere famem, qui tua tecta petit.
Qui sine veste jacet, tegmen pietate ministras,
Unde calet nudus, frigora nulla [c] timens.
Te redimente pia captivi vincula laxant,
Quæ solvis vinctos, libera semper eris.
Distribuis censum, nulli sua vota negando,
Divitiasque tuas omnibus esse facis.
Colligis in cœlis quidquid dispergis in arvis,
Semina nunc fundens, post meliora metes.
Quidquid habet mundus, fugitivo tramite transit;
Tempore tu modico semper habenda facis.
Hic tibi longævis sit vita superstes in annis,
Rursus in æternum sit tibi vera salus.

CAPUT VII.

De Gelesuintha [d].

[Gelesuinthæ, Athanagildi, Gothorum in Hispania regis filiæ, quæ Chilperico nupserat, necem peracerbam prosequitur lugubri hoc carmine, in quo et Goisuinthæ, matris ejus, lacrymas, et aliorum A in Gelesuinthæ funere dolorem ac questus acerbissimos describit.]

Casibus incertis rerum fortuna rotatur,
Nec figit stabilem pendula vita pedem.
Semper [e] in ambiguo sæclum rota lubrica volvit,
Et fragili glacie lapsibus itur iter.
Nulli certa dies, nulli est [f] sua certior hora,
Sic sumus in statu debiliore vitro.
Dum gressu ancipiti trahit ignorantia fallens,
Huc latet ars foveæ, quo putat esse viam [g].
Nescia mens hominum quid sit necis atque salutis,
Lucifer an vita [h], mors sibi vesper erit.
His premimur tenebris ignari sorte futuri,
Et vaga tam fragile hæc tempora tempus ha-
[bent.
B Toletus geminas [i] misit tibi, Gallia, turres.
Prima stante quidem, fracta secunda jacet.
Alta super colles, speciosa cacumine pulchro,
Flatibus infestis culmine lapsa ruit.
Sedibus in patriæ sua fundamenta relinquens,
Cardine mota suo, non stetit una diu.
De proprio migrata solo nova mersit [mors sit]
[arena,
Exsul et his terris, heu! peregrina jacet.
Quis valet ordiri tanti præsagia luctus,
Stamine quo cœpit texere flenda dolor?
Cum primum algentes jungi peteretur ad arctos [j],
Regia regali Gelesuintha toro.
Fixa Cupidineis caperet [k] ut frigora flammis,
C Viveret et gelida sub regione calens.
Hoc ubi virgo metu, audituque exterrita sensit,
Currit ad amplexus, Goisuinta, [l] tuos;
Tunc matris collecta sinu, male sana reclinans,
Ne divellatur, se tenet [m], ungue, manu.
Brachia constringens nectit sine fune [n] catenam,
Et matrem amplexu per sua membra ligat.

[a] Edit. Ven., *hinc rapiente polo.*
[b] Unus Cod. Vat., *huc eris.*
[c] Edit. Paris., *times.*
[d] De Gelesuintha (quæ ab aliis Galsonta, et Galasuentha nominata est) ejusdemque nece aliqua diximus in Vita Fortunati, num 45. Nec vero alienum sit ejus mortis causam ex Greg. Turon., lib. IV Hist. Franc., cap. 28, hic paucis referre. Cum itaque eadem magnis precibus, ac donis a Chilperico ad nuptias expostulata et impetrata fuisset, nec vero minimum a conjuge diligeretur, idque non tam fortasse D conjugali ex charitate, et necessitudine, quam quod magnos thesauros ex Hispania secum detulisset, non multo post gravi inter se discordia dissensere. Nam cum rex in Fredegundis (quam se dimissurum pollicitus fuerat) impudicis amoribus volutaretur, idque illa indigne ferens in Hispaniam regredi vellet, Chilpericus, insidias subdole tegens, in strato suo jugulandam curavit; ac paulo post Frædegundem recepit, quæ deinde ejusdem exitii causa fuit, uti narrat Aimoinus, c. 57 Hist. Franc. et Ado, in Chron., sexta ætate.
[e] Unus Cod. Vat., *secum in ambiguo.* Item Edit. Ven.
[f] Unus Cod. Vat., *nulli sua.*
[g] Edit. Ven. et Paris., *quo putat esse viæ.*
[h] Edit. Ven. et in uno Cod. Vat., *an vitæ mors*, quod placet. Edit. Paris., *an vita est.* Hujusce poematis proœmium optime convenit fortunæ Gelesuinthæ, quæ ad regias nuptias, magno cum honore, ducta in Gallias, illic jussa est a conjuge occidi.
[i] Unus Cod. Vat., *Tolletus geminans.* Duarum turrium nomine indicantur Brunichildes et Gelesuintha ipsa, germanæ sorores, Athanagildi, Gothorum in Hispania regis, filiæ: quarum altera nupserat Sigiberto superiore anno, quam Gelesuintham Chilpericus duceret, ut notavimus in Vita Fort., n. 45. Gothorum vero reges in Hispania Toleti regiam sedem habebant.
[j] Gallia indicatur ad Arctum posita, si Hispaniam respicias, unde Gelesuintha discesserat.
[k] Edit. Ven. et duo Codd. Vatic., *cuperet huc frigora.* Edit. Paris., *fixa cupido reis cuperet huc.*
[l] Goisuintha, sive, uti scribunt alii, Gunthesuentha, Athanagildi primum uxor fuit, mater Brunichildis et Gelesuinthæ. Athanagildo autem vita functo, nupsit Leuvichildi, qui regnum post Athanagildum fuerat adeptus; quo item mortuo, a Reccharedo, Leuvichildis filio, tanquam mater suscepta et habita est, cum esset noverca. In Reccharedum postea cum Uldila, Ariano episcopo, conjuravit, ut narrat Joan. Biclar., abbas, ad an. 3 Reccharedi. Hæc mulier Arianarum partium studiosissima fuit, ac plures sæpe turbas in Hispania, adversus Catholicos movit. Lege Greg. Tur., lib. V, cap. 39, item lib. IV, c. 38, lib. IX, c. 1 Hist. Franc.
[m] Edit. Paris., *ungue manus.*
[n] Edit. Ven. et Paris., *sine fine catenam.*

Illis visceribus retineri filia poscens,
Ex quibus ante sibi lucis origo fuit.
Committens secura ejus se fasce levari,
Cujus clausa uteri pignore tuta fuit.
Tum gemitu fit mœsta domus, strepit aula tumultu,
Reginæ fletu plorat et omnis homo [a].
In populi facie lacrymarum flumina sordent,
Infans, qui affectum nescit, et ipse gemit.
Instant legati, Germanica [b] regna requiri,
Narrantes longæ tempora tarda viæ.
Sed matris moti gemitu sua viscera solvunt,
Et qui compellunt, dissimulare volunt.
Dum natæ amplexu genitrix nodata [c] tenetur,
Prætereunt [d] duplices, tertia, quarta dies.
Instant legati nota regione reverti :
Quos his alloquitur Goisuintha gemens :
Si feritate trucis [e] premerer captiva Geloni [f],
Forsan ad has lacrymas et pius hostis erat.
Si nec corde pius, cupidus mihi [g] cederet hostis,
[h] Ut natam ad pretium barbara præda daret·
Si neque sic animum velit inclinare cruentum,
Matri præstaret, quo simul iret iter.
Nunc mora nulla datur, pretio neque flectimus ullo.
Qui nihil indulget, sævius hoste nocet.
Post uteri gemitus, post multa pericula partus,
Postque laboris onus, quod grave feta tuli.
Quæ genui, natæ matrem me non licet esse ?
Ipsaque naturæ lex mihi tota perit ?
Affectu jejuna meo, lacrymosa repellor :
Nec pietas aditum, nec dat origo locum?
Quid rapitis ? differte dies, cum [i] disco dolores,
Solamenque mali sit mora sola mei.
Quando iterum videam, quando hæc mihi lumina [j]
[ludant,
Quando iterum natæ per pia colla cadam?
Unde precor teneræ gressum spectabo puellæ,
Oblectetve animos matris et ipse jocus?
Post causas, quas regna gerunt, ubi mœsta recli-
[nem?
Quis colat affectu, lambat [k] et ore caput?

A Extensis palmis quis currat ad oscula, vel quæ
Cervici insiliant pendula membra meæ?
Quem teneam gremio, blando sub fasce laborans,
Aut leviore manu verberer ipsa joco?
Nec te ferre sinu, quanquam sis adulta, gravarer,
Quæ mihi dulce nimis, et leve pondus eras.
Cur nova rura petas, illic ubi non ero mater?
An regio forsan non capit una duas?
Quæ genuere ergo, lacerentur viscera luctu,
Gaudia cui pereunt, tempora fletus erunt.
Plorans perdam oculos, ducens mea lumina te-
[cum,
Si tota ire vetor, pars mea te sequitur.
Tum proceres, famuli, domus, urbs, rex ipse re-
[mugit,
B Quaque petisses [l] iter, vox gravis una gemit.
Progrediere foras tandem, sed turba morosa,
Solvere dum properat, se properando ligat.
Hinc tenet affectus, rapit inde tumultus euntes,
Sic per utrasque vices flebile fervet opus.
Alter abire monet, rogat alter amore redire,
Sic variante fide, hic trahit, ille tenet.
Dividitur populus, per regna novella [m] vetustus,
Stat [n] pater, it genitus, stat socer, itque gener.
[o]Qui vidit strepitum, patriam migrare putaret,
Et quasi captivum crederet ire solum.
Procedunt portis, serraco [p] in ponte retento,
Protulit hoc fletu Gelesuintha caput :
Sic gremio, Tolete, tuo nutribar, ut ægra,
Excludar portis tristis alumna tuis?
C Quoque [q] magis crucier, prodens mea vulnera luctu,
Stas felix [r] regio, cur ego præda trahor ?
Antea clausa [s] sui, modo te considero totam,
Nunc mihi nota prius, quando recedo ferox.
Hinc te dinumero currens per culmina visu,
En ego de numero non ero sola tuo.
Crudeles portæ, quæ me laxastis euntem,
Clavibus oppositis nec vetuistis iter,
Antea vos geminas adamas petra una ligasset
Quam daret huc ullam janua pansa viam.

[a] Duo Codd. Vat., *omnis honor*.
[b] Francorum regnum, uti alias jam diximus, vel in Germaniam procurrebat.
[c] Unus Cod. Vat., *nudata tenetur*, corrupte.
[d] Edit. Paris., *duplex*.
[e] Ven. Edit., *si feritate truci :*
[f] Geloni feri ac barbari Scythiæ populi, iidem ac Gethæ, qui in bellis falce armati pugnabant : de quibus Sidonius, epistola 1, lib. IV, *quæ mandata* (quibus Sidonius ab adolescentia sub Eusebio fuerat institutus) *si quis deportaret philosophaturus aut ad paludicolas Sicambros, aut ad Caucasigenas Alanos, aut ad equimulgas Gelonos, bestialium rigidarumque nationum corda cornea, fibræque glaciales procul dubio emollirentur, egelidarenturque.*
[g] Edit. Paris., *crederet*.
[h] Edit. Paris., *ut nec tum ad.... darer*.
[i] In Edit. Ven. uno Cod. Vat., *dum disco labores*.
[j] Edit. Paris., *claudent*.
[k] Unus Cod. Vat., *lambiat ore*.
[l] Edit. Ven., *quaque petisset iter*.
[m] Videtur hoc referri ad regnum Gothorum in Hispania, quod sæculo antecedente iis in regionibus constitutum fuerat sub Ataulpho, Gothorum rege. Vide cl. Murat., Annal. Ital., ad an. 414 æræ Vulg.
[n] Edit. Ven. *stat pater, et genitor, stat socer, atque gener*.
[o] Edit. Paris., *astans qui trepidam*.
D [p] Edit. Paris., *serrato...:. retenti*. Serracum vehiculi genus erat in Gallia. Idem vocabulum usurpat Fortun., lib. VIII, c. 1, sic loquens de Radegunde :

Splendida serraco quondam subvecta superbo,
Nunc terit obsequio planta modesta lutum.

Vel apud profanos auctores occurrit mentio ejusmodi vehiculorum, quæ *serraca* nominabantur, licet illa videantur ad viliores usus fuisse adhibita. Juvenalis, satyr. 5, usurpat hanc vocem, inquiens :

Frigida circumagunt pigri sarraca Bootes.

In Vulg. legebatur *terra cum ponte retenta*, adversantibus omnibus Mss., ut narrat Brow.
[q] Edit. Ven., *quodque magis*.
[r] Ibid., *Infelix regio*.
[s] Hic indicari puto custodiam ac diligentiam qua Gelesuintha, adhuc virgo, paterna in domo servabatur, ab urbis aspectu et civium oculis remota.

Urbs pia plus fueras, si murus tota fuisses,
Me ire [a] ut ne sineres, cingeret alta silex.
Pergo ignota locis, trepidans, quidnam antea discam
Gentem [b], animos, mores, oppida, rura, nemus;
Quem precor inveniam peregrinis advena terris,
Quo mihi nemo venis, civis [c], amice, parens?
Dic, si blanda potest nutrix aliena placere,
Quæ lavet ora manu, vel caput ornet acu?
Nulla puella choro, neque collactanea ludat:
Hic mea blandities, hic mea cura jaces.
Si me non aliter, vel nuda sepulcra tenerent,
Non licet hic vivi [d], hic mihi dulce mori.
Non fruor amplexu, neque [e] visu plena recedo,
Quæ me dimittis, dura Tolete, vale.
Sic accensi animi lacrymarum flumina rumpunt,
Fixus et irriguas parturit ignis aquas.
Hinc iter arripiunt genitrix, nata, agmina flentum,
Nec piget obsequium [f] mater anhela sequi.
Deducit dulcem per amara viatica natam,
Implentur valles fletibus, alta tremunt.
Frangitur et densus vacuis ululatibus aer,
Ipsa repercusso murmure silva gemit.
Dat causas spatii [g] genitrix, ut longius iret,
Sed fuit optanti tempus, iterque breve.
Pervenit, quo mater ait, sese inde reverti
Sed quod velle prius, postea nolle fuit.
Rursus adire cupit via qua [h] fert invia matrem
Quam proceres retinent, ne teneretur iter.
Hærebant in se amplexæ, pariterque [i] replexæ,
Incipit hinc gemitu Goisuintha fero:
Civibus ampla tuis, angusta Hispania matri,
Et regio solis [j], tam cito clausa mihi.
Quæ licet a Zephyro calidum percurris in Eurum.
Et de Thyrreno [k] tendis ad Oceanum.
Sufficiens populis quamvis regionibus amplis,
Quo est mea nata absens, terra mihi brevis es
Nec minus hic sine te errans et peregrina videbor,
Inque loco proprio civis, et exsul ero.
Quæso quid inspiciant oculi, quem, nata, requirant
Quæ mea nunc tecum lumina ducis, amor?
Tu dolor unus eris, quisquis mihi luserit infans,
Amplexu alterius tu mihi pondus eris.
Currat, stet, sedeat, fleat, intret, et exeat alter,
Sola meis oculis dulcis imago redis.
A Te fugiente errans aliena per oscula curram,
Et super ora gemens ubera sicca premam.
De facie infantum plorantia lumina lambam;
Et teneras lacrymas insatiata bibam.
Tali potu [l] utinam vel parte refrigerer ulla,
Aut plorata avide [m] mitiget unda sitim.
Quidquid erit, crucior, nulla hic medicamina prosunt,
Vulnere distillo, Gelesuintha, tuo
Qua rogo, nata, manu chara hæc coma pexa nitebit?
Quis sine me placidas lambiat [n] ore genas?
Quis gremio foveat, genibus velhat, ambiat ulna?
Sed tibi præter me non ibi mater erit.
Quod superest, gemebundus [o] amor hoc mandat eunti:
Sis precor o felix, sed cave valde [p], vale.
Mitte avidæ matri, vel per vaga flabra, salutem,
B Si venit, ipsa mihi nuntiet aura boni [bonum].
Filia tum validis genitricis onusta querelis,
Tristis, inops animi, nec valitura loqui;
Clausa voce diu, vix fauce solubile fandi,
Pauca refert, cordis vulnere lingua gravis:
Majestas si celsa Dei mihi tempora vellet [q]
Nunc dare plus vitæ, non daret ista viæ.
Ultima sed quoniam sors irrevocabilis instat,
Si jam nemo vetat, qua trahit ira sequar.
Hæc extrema [r] tamen loquar, et memoranda dolori,
Hinc tua non tua [s] sunt, Goisuintha, vale.
Oscula sic rumpunt, et fixa ori [t] ora repellunt,
Dum se non possunt, aera lambit amor.
Hinc pilente [u] petens loca Gallica [v], Gelesuintha
C Stabat fixa oculis, tristis, eunte rota.
Et contra genitrix post natam lumina tendens,
Uno stante loco, pergit et ipsa simul.
Tota tremens, agiles raperet ne mula quadrigas,
Aut equus impatiens verteret axe rotas.
Sollicitis oculis circumvolitabat amantem,
Illuc mente sequens qua via flectit iter.
Sæpe loquebatur quasi secum nata sederet,
Absentemque manu [x] visa tenere, sinu.
Prendere se credens, in ventum [y] brachia jactat,
Nec natam recipit, sed vaga flabra ferit.
Inter tot comites unam spectabat euntem,
Sola videbatur qua suus ibat amor.
Plus genitrix suspensa animo quam filia curru,
Hæc titubans votis ibat, et illa rotis.

[a] Unus Cod. Vat., *me ire ut ne*.
[b] Edit. Ven., *mores, gentem, animos*. Tres Codd. Vat., *gentem, mores, animos*, invito metro, Ms., *gentes*.
[c] Edit. Ven., *dulcis, amice, parens*.
[d] Edit. Ven., *non licet hic vivas*. Unus Cod. Vat., *vivere*. Edit. Paris., *vivere non licet hic*.
[e] Edit. Ven., *amplexu, quæ visu*.
[f] Duo Codd. Vat., *nec piget obsequii*. Edit. Ven., *nec placet obsequii*. Edit. Paris., *nec pudet obsequiis*.
[g] Edit. Ven. et unus Cod. Vat., *causas spatiis*.
[h] Unus Cod. Vat., *via, quæ fert*.
[i] Ms., *reflexæ*.
[j] Edit. Ven. et unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *et regio soli tam cito*, quod placet.
[k] Edit. Ven., *et de stirpe nothi tendis*.
[l] Ms., *etiam*.
[m] Edit., *aut plorata avidæ*.
[n] Edit. Ven., *lambet et ore genas*.
[o] In Edit. Ven. et tribus Codd. Vat., *timebundus amor*.
[p] Duo Codd. Vat., *vade, vale*.
[q] Unus Cod. Vat., *tempora velit*.
[r] Unus Cod. Vat., *extrema hæc tamen*. Edit. Ven., *extrema hæc tandem*.
[s] Edit. Paris., *sum*.
[t] Edit. Ven., *fixa priora repellunt*, corrupte.
[u] Pilens, seu pilentum, genus vehiculi est, quo matronæ uti consueverant. Ab Hispanis inventum illud est, sicut *petoritum* a Gallis. Illud duabus rotis, hoc quatuor constabat. Horat., lib. II, epist. I:

Esseda festinant, pilenta, petorrita, naves.

[v] Unus Cod. Vatic., *loca Galliarum Gelesuintha*.
[x] Edit. Ven., *absentemque manum*.
[y] Duo Codd. Vat., *in ventos brachia*. Item Ven. Edit.

Donec longe oculo, spatioque evanuit amplo,
Nec visum attingit, dum tegit umbra diem.
Ipsa putat dubios natæ se cernere vultus,
Et cum forma fugit, dulcis imago redit.
O nomen pietate calens, o cura fidelis,
Quamvis absenti quid nisi mater eras?
Fletibus ora rigens, lamentis sidera pulsans,
Singula commemorans dulcia, dura, pia,
Mobilis, impatiens, metuens, fleus, anxia mater,
Quod [a] sequeris lacrymis, augurat [b] altus amor.
Illa tamen pergit qua trita viam orbita sulcat,
Quisque suis vacuos fletibus implet agros.
Inde Pyrenæas per nubes transilit Alpes,
Quaque pruinosis Julius [c] alget aquis.
Qua nive [d] canentes fugiunt ad sidera montes,
Atque super pluvias exit acutus apex.
Excipit hinc Narbo [e], qua littora plana remordens,
Mitis Atax [f] Rhodani molliter intrat aquas.
Post aliquas urbes, Pictavas attigit arces,
Regali pompa prætereundo viam.
Inclytus ille quibus vere amplus Hilarius oris,
Et satus, et situs est ore tonante loquax.

A Thrax [g], Italus, Scytha, Persa, Indus, Geta, Daca,
Hujus in eloquio spem bibit, arma capit. [Britannus
Sol radio, hic verbo genitalia [h] lumina fudit,
Montibus ille diem, mentibus iste fidem.
Hanc ego nempe [i] novus [j] conspexi prætereuntem,
Molliter argenti turre rotante vehi.
Materno voluit pia quam Radegundis amore
Cernere [k] ferventer, si daret ullus opem.
Sæpe tamen missis [l], dulci sibi dulcis adhæsit,
Et placide coluit, quod modo triste dolet.
Turonicas terras Martini, ad sidera noti,
Inde petit, lento continuante gradu.
Vigennæ [m] volucer transmittitur alveus alno [n],
Turba [o] comis rapidis alveus [p] exit aquis.
Excipit inde repens vitrea Liger algidus unda,
B Quo neque vel piscem levis [q] arena tegit.
Pervenit, qua se piscoso Sequana fluctu
In mare fert, juncto Rothomagense [r] sinu.
Jungitur ergo toro regali culmine virgo,
Et magno meruit plebis amore coli.
Hos quoque muneribus permulcens, vocibus illos,
Et licet ignotos sic facit esse suos.

[a] Ibid., *quid sequeris.*
[b] Edit. Paris., *alter.*
[c] Miror hic Browerum opinatum fuisse Fortunatum errore lapsum, *extremis Pyrenæis jugis*, *versus mare Mediterraneum oræ Gallicæ*, *Juliorum nomen indere*, cum tam aperte mensis Julius hic a Fortunato indicetur, quo tempore, etsi mediis æstatis in ardoribus, in Pyrenæis Alpibus pruinas ac nives concrescere solitas alibi tradidit ipse Fortunatus. Ita C lib. I, cap. 1, de suo loquens itinere, ait se *Pyrenæis* occurrisse, *julio mense nivosis*; et supra scribens de Brunichildis itinere ex Hispania in Galliam, lib. VI, cap. 1, Pyrenæarum Alpium perpetuas nives satis declarat his verbis :

Per hiemes validas nivibus, Alpemque Pyrenem
Perque truces populos vecta est.

Perperam itaque Browerus putat Fortunatum Julii nomen, *quod*, ait, *Alpibus in Italia tribuendum est*, ad Pyrenæa juga transtulisse.
[d] Edit. Paris., *candentes.*
[e] Narbo civitas, unde Gallia Narbonensis, quæ olim *Bracata* dicebatur, postea *Narbonensis* et *Viennensis* dicta, pars meridionalis Galliæ regionis ad mare Mediterraneum posita, ut refert Tillemonius. Gothi, Ataulpho duce, Galliam ingressi, hanc urbem occuparunt et tenuere; sed inde a Constantio comite expulsi, in Hispaniam secesserunt an. 414. Hac deinde urbe potitus est Theodoricus Junior, Gothorum ac Visigothorum rex, magni Theodorici filius, D ad an. 462. Vide Sirmond., in annotat. ad carmen 23, Sidon. Apoll., et Murat., in Ann. Ital., ad an. 463. Laudat Narbonem Sidonius, ac *Martium* appellat, urbis illius robur ac vim adversus Gothorum impetus declarans, ut putat Sirmondus eodem loco. (*Primæ curæ nota.*) — Adverte, Narbonem non a Sidonio solum, sed a vetustioribus etiam Scriptoribus *Martium* appellari, et inter hos a Marco Tul. in Oratione pro Marco Fonteio : quod nomen Urbi illi attributum alii volunt, quod Caius Cæsar colonos eo ex Martia legione deduxerit : alii vero (inter quos Vellejus Paterculus) quod illuc Colonia deducta sit sub Porcio et Martio Consulibus : a quo postremo *Narbo Martius* cognominatus fuerit : quod ejus forte opera in ea Colonia deducenda præstiterit. Quocirca Sidonius veterem ejus appellationem ad temporum suorum rationem, et fortunam accommodavit; id, quod hæc ejus verba indicant : *Dum apud Narbonem, quondam Martius dictum, sed nuper factum moras necto*, etc. (*Secundæ curæ nota.*)
[f] Atax fluvius est vulgo l'*Aude*, qui Narbonem alluit, et iisdem postea, quibus Rhodanus fluit, aquis immiscetur, ut animadvertit Sirmondus ex hoc Fortunati loco in annot. ad epist. 15 lib. IX Sidonii. Videsis et Fredeg. Scholast. Chron. continuat., p. 3, c. 109. Browerus pro *Arari* se *Atacem* ex Sidonio restituisse refert. Favet huic lectioni Ven. Edit. et duo Codd. Vat., qui habent : *Mitis*, *Atax*, *Rhodanus*, etc.
[g] Edit. Ven. corrupte habet :

Traxit recta aliis Indus, Geta, Persa, Britannus.

[h] Tres Codd. Vat., *generalia lumina funduni*. Item Edit. Ven.
[i] Edit. Paris., *urbem.*
[j] Vide quæ diximus in Vita Fortun., num 34.
[k] Edit. Paris., *ferventem.*
[l] Prave in Vulg., ut animadvertit Browerus, sicuti et in Edit. Ven., *mitis* legitur pro *missis*. *Missa* quippe pro litteris seu nuntiis usurpantur a Fortunato. Ita ipse scribens ad Artachim, sub nomine ac persona Radegundis, ait :

Meque monasterio missis, rogo, sæpe requiras.

[m] *Vigennæ* vocem retinuit Brow. quam et Aimoinus profert lib. I, cap. 21, narrans Clodoveum in expeditione adversus Alaricum flumen hoc trajecisse haud procul a Turonis et Pictavo. Deest illa vox in Ven. Edit., ac versus maneus relinquitur. Est autem *Vigenna*, seu *Vienna*, ut ibidem notat. Brow., rivus haud procul a Lemovicibus exoriens, qui aliis auctus aquis mox Ligerim subit.
[n] Alnus pro navi, seu portorio, accipitur, ex alnis arboribus confecto. Fridegodus, in Vita sancti Wilfridi episcopi, quæ exstat sæculo III Bened. part. I, pag. 188, eadem voce sub eodem sensu utitur, inquiens :

Nil metuens ergo pertransit gramina tuto,
Securusque cavas intrat velociter alnos.

[o] Edit. Paris., *Comes.*
[p] Edit. Ven. et tres Codd. Vat., *atacris exit aquis.*
[q] Ven. Edit., *lenis arena.*
[r] Nuptias Gelesuinthæ cum Chilperico Rothomagi celebratas fuisse conficit ex hoc loco Browerus.

Utque fidelis ei sit gens, armata per arma,
Jurat, jure suo se quoque lege ligat.
Regnabat placido componens tramite vitam,
Pauperibus tribuens advena mater erat.
[a] Quoque magis possit regno superesse perenni,
Catholicæ fidei conciliata placet.
O dolor, insignis quid differs tempora fletus,
Lugubresque vices, plura loquendo [b] taces?
Improba sors hominum, improviso condita [c] lapsu,
Tot bona tam subito sorte volante [d] voras.
Nam breve tempus habens, consorti [e] nexa jugalis,
Principio vitæ funere rapta fuit.
Præcipiti casu, volucri præventa sub ictu,
Deficit, et verso lumine lumen obit.
Infelix nutrix audito funere alumnæ,
Exanimum ad corpus vix animata volat.
Ipsa inter famulas incumbens prima fidelis,
Hæc tandem potuit, clausa dolore, loqui :
Sic placidæ matri promisi pessima nutrix,
Te longe incolumem, Gelesuintha, fore.
Sic exstincta meum mea cernunt lumina lumen,
Pallida sic facies, qua rubor ante fuit?
Dic aliquid miserans, miseræ mihi redde loquelas,
Quid referam ad matrem, si remeare licet?
[f] Hoc supra tantos peregrina secuta labores,
Pro vice tale mihi munus alumna refers?
Optabas pariter nobis vitam, atque sepulcra,
Quæ tecum vixi, me sine passa mori?
Ordo utinam vitæ juvenique, senique fuisset.
Te stante incolumi me prius ire neci.
Vix paucas [g] profert, vocem rapit alter ab ore,
Nec valet una loqui, quod videt aula gemit [h].
Interea vehitur tristi lacrymosa [i] feretro,
Soluit et exsequias obsequialis amor.
Ducitur [j], ornatur, deponitur, undique fletur,
Conditur et tumulo sic peregrina suo.
Nascitur hic subito rerum mirabile signum,
Dum pendens lychnus lucet [k] ad obsequium.
Decidit in lapidem, nec vergit, et integer arsit.
Nec vitrum saxis, nec perit ignis aquis.
Fama recens resides germanæ perculit aures.
Affectuque pio sic movet ora soror [l] :

A Hanc rogo germanæ mandasti, chara, salutem,
Scripta tuis digitis hoc mihi chara refert?
Sollicitis oculis exspectabam, unde venires,
Non agis [m] illud iter, quale precata fui.
Optavi Gallis te ut huc Hispania ferret,
Non te hic chara soror, non ibi mater habet.
Extremo obsequio non huc Brunichildis adivi,
Si tibi nil vivæ, mortis honore darem.
Cur peregrina tuos non clausi dulcis ocellos?
Auribus aut avidis ultima verba bibi?
Officium tristi nihil impendi ipsa sorori,
[f] Membra, manus, faciem nec manus ista tegit.
Non licuit fundi lacrymas, nec ab ore resorbi,
Frigida nec tepido viscera fonte lavo.
B Nutritas pariter, junctas regionibus isdem,
Cur ad mortis iter dividis alte dolor?
Sicque relicta soror casu laceratur ademptæ,
Hæc vocat, illa jacet, nec repetita redit.
Germanæ validos audit Germania fletus,
Quaque recurrit iter, questibus astra ferit.
Nomine sæpe vocans te, Gelesuintha, sororem ;
Hoc fontes, silvæ, flumina, rura sonant.
Gelesuintha taces? responde ut muta sorori :
Respondent lapides, mons, nemus, unda, polus.
Anxia, sollicitans ipsas interrogat auras,
Sed de germanæ cuncta salute silent.
Nuntius hic subito fluvios transcendit et Alpes,
Mœrorisque gravis tam cito penna [n] volat.
Optandum fuerat, postquam loca cuncta replesset,
C Tardius ad matrem hic dolor iret iter.
Sed quod fama refert, qui plus amat, et prius audit,
Ac dubium credit, dante timore fidem.
Mox igitur matris jaculans dolor attigit aures,
Anxia succiso poplite lapsa fuit [ruit].
Audita de morte una mors altera pulsat,
Et pene incolumi corpore [o] funus erat.
Pallida suffuso tunc Goisuintha rubore,
Molliter hæc anima vix redeunte refert :
Siccine me tenero natæ solabar amore,
Ut mea nunc gravius viscera vulnus [p] aret?
Si nostrum jam lumen obit [q], si nata recessit,
[r] Quid me ad has lacrymas invida vita tenes?

[a] Ms., *quaque*.
[b] Edit. Ven., *plura loquenda taces*.
[c] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *quæ improviso abdita lapsu*.
[d] Edit. Paris., *fugas*.
[e] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *consortia nexa jugalis*.
[f] Edit. Paris., *hæc propter*.
[g] Edit. Ven., *vix paucis profert vocem*.
[h] Duo Codd. Vat., *aula gemi*.
[i] Tres Codd. Vat., *lachrymata feretro*. Item Edit. Ven.
[j] Post hunc versum : *Ducitur, ornatur*, etc., in Ven. Edit. subtexuntur versus, qui pertinent ad cap. 5 lib. VII, ac ii quibus absolvitur præsens poema, transferuntur ad c. 4 l. VIII. Ita et in uno Cod. Vat. Brow. ipse fatetur se carmen istud recollegisse ex pluribus partibus, in aliis carminibus Fortunati dispersis.

D [k] Edit. Ven., *lychnus venit ad obsequium*. Sanctus Greg. Turon., l. IV Hist. Franc., c. 28, refert ostentum, quod hic memoratur a Fortunato, et addit lychnum e sublimi delapsum, non modo confractum non fuisse, sed etiam ita a pavimento fuisse exceptum, ut, cedente hujus duritie, medius jam defossus fuerit.
[l] Edit. Ven., *ora sono*.
[m] Edit. Ven. et duo Codd. Vat :
Quale precata fui, non magis illud iter.
Videtur Brunichildis scripsisse ad sororem, quo ad se veniret, de reditu in Hispaniam collatura.
[n] Unus Cod. Vat., *pinna volat*.
[o] Edit. Ven., *incolumi funere, funus erat*, corrupte.
[p] Edit. Paris., *alit*.
[q] Edit. Ven., *lumen abit*.
[r] Edit. Paris., sic legit hunc versum :
Has ad quid lacrymas invida me vocitas.

Errasti, mors dura nimis, cum tollere matrem
Funere debueris, sors tibi nata fuit.
O utinam mersis crevissent flumina ripis,
Naufraga seu fusis terra natasset aquis,
Alta Pyrenæi tetigissent sidera montes,
[a] Aut vitrea glacie se solidasset iter,
Quando relaxavi te Gelesuintha, sub Arcto,
Ut nec rheda rotis, non equus isset aquis!
Hoc ergo illud erat, quod mens præsaga timebat,
Non posse amplexu vellere, nata, meo.
Paruimus votis alienis, jussa sequentes,
Promissa existi, non reditura mihi.
Hoc erat altus amor placida dulcedine natæ,
Quod teneris labiis ubera pressa dedi.
Cur hinc lactis opem produxit vena mamillæ?
Cur alimenta dedi, nec habitura fui?
Sæpe soporantem furtiva per oscula suxi,
Ut leve dormires, viscera supposui.
Optasse extremum de te quid profuit illud,
Luderet ut [b] gremio parvula neptis avi
Nec felix vota, aut infelix funera vidi,
Perdidit heu! nimius hoc labor, illud amor.
Partitis lacrymis soror hinc, inde anxia mater,
Vocibus hæc Rhenum pulsat, et illa Tagum [c].
Condolet hinc Batavus [d], gemit illinc Bethicus [e] axis,
Perstrepit hoc Vachalis [f], illud Hiberus aquis,
Tot lacrymis [g] stillasse sat est, sed ab imbre vaporis,
Non relevanda sitim, gutta ministrat opem.
Affectus si forte potest mitescere, dicam :
Non ea flenda jacet : quæ loca læta tenet.
Dicite si quid ei nocuit, quam tempore lapso,
Mortis iter rapuit, vita perennis alit.
Quæ modo cum Stephano, cœlesti consule, pergit,
Fulget apostolico principe clara Petro.
Matre simul Domini plaudens radiante Maria,
Rege sub æterno militat illa Deo.
Conciliata placet, pretioso funere fulget :
Deposita veteri, nunc stola pulchra tegit.
Atque utinam nobis illos accedere vultus
Cedat amore Deus per mare, per gladios.

A Vitæ signa tenet, vitreo cum vase cadente,
Non aqua restinxit, nec petra fregit humi.
Tu quoque, mater, habes consultum voce [h] Tonantis,
De nata et genero, nepte, nepote, viro.
Credite, Christicolæ, vivam, quia credidit illa,
Non hanc flere decet, quam paradisus habet.

CAPUT VIII.

De horto Ultrogothonis [i] reginæ.

[Horti a Childeberto rege olim consiti, quique tunc ab Ultrogotha, ejus conjuge, tenebatur, amœnitatem describit ; inde occasionem sumit ad Childeberti ipsius laudes celebrandas.]

Hic ver purpureum viridantia gramina gignit,
Et paradisiacas spargit odore rosas.
Hic tener æstivas defendit pampinus umbras,
B Præbet et uviferis frondea tecta comis.
Pinxeruntque locum variato germine flores,
Pomaque vestivit candor, et inde rubor.
Mitior hic æstas [j], ubi molli blanda susurro,
Aura levis semper pendula mala quatit.
Hæc magno inseruit rex Childebertus amore;
Charius ista placent, quæ manus illa dedit.
De cultore trahit mellitum planta saporem,
Forsan et hic tacitos miscuit ille favos.
Regis honore novi duplicata est gratia pomis,
Nare suavis odor, dulcis [k] in ore sapor.
Qualiter ille hominum potuit prodesse saluti,
Cujus et in pomis tactus odore placet?
Felix perpetua generetur ab arbore fructus,
C Ut de rege pio sit memor omnis homo.
Hinc iter ejus erat, cum limina sancta petebat,
Quæ modo pro meritis incolit ille magis.
Antea nam vicibus loca sacra petebat [l] amatus,
Nunc tamen assidue templa beata tenet.
Possideas felix hæc, Ultrogotho, per ævum,
Cum geminis [m] natis tertia mater ovans.

CAPUT IX.

Ad Cantum [n] blandum villam ; de pomis dictum.

[Cum Fortunatus ad villam Cantum venisset,

[a] Edit. Paris. sic legit hunc versum :

Vitrea vel glacies consolidasset iter.

[b] Ms., *gremiis..... avis.* Edit. Vers., *neptis avæ.*

[c] Tagus Lusitaniæ fluvius est, uti Rhenus Galliæ, qua Germaniæ contermina est. Rite ad indicandam regionem in qua erat Goisuintha Tagus usurpatur. Toletum enim (ut advertit Brow.), in qua sedes erat regum Gothorum, Tago fluvio assidet.

[d] Batavi Germaniæ populi, sicut Bethici Hispaniæ. Bethica quippe regio, Hispaniæ provincia est, quæ ab accolis *Tudertana* nominatur; imo accipitur pro tota Hispania, quod Bethys fluvius eamdem mediam interfluat. Batavi Sigiberto parebant, Bethici Athanagildo.

[e] Edit. Ven., *Rheticus axis.*

[f] Unus Cod. Vat., *Vachalus*. Porro Vachalis, fluvius Germaniæ est, de quo Sid., car. 13 :

Sic ripæ duplicis tumore fracto
Detonsus Vachalim bibat Sicamber.

Vachalis (subdit Browerus ad hunc locum) *alter est Rhenus, alveo diverso, ad caput Bataviæ discretus, lapsusque in occasum, Belgicam Galliam Neomago tenus appetit, quam urbem, Francorum regum palatio olim insignem, latior etiam et placidior alluit; ac inde digressus demum cum Mosa auxiliares undas jungit.*

D [g] Edit. Ven. et unus Cod. Vat., *tot lacrymas.*

[h] Tres Codd. Vat., *consultum dote tonantis.*

[i] De Ultrogotha videsis quæ diximus superius ad cap. 4 hujusce libri. Ejusdem pietas egregie laudatur a Gregor. Tur., lib. I de Mir. sancti Martini, cap. 12, de qua, ut scribit auctor, seu potius interpolator Vitæ sanctæ Balthildis, quæ exstat sæc. II Benedict., pag. 775 : *De Ultrogotha fertur regina, Childeberti videlicet, Christianissimi regis conjuge, eo quod nutrix esset orphanorum, consolatrix pupillorum, sustentatrix pauperum, et Dei servorum, atque adjutrix fidelium monachorum.*

[j] Edit. Ven., *mitior hic æstu sub molli.*

[k] Edit. Paris., *amore cibus.*

[l] Duo Codd. Vat., *terebat amatus.*

[m] Childebertus duas post se filias moriens reliquerat, Chrotbergam, et Chrotesindam, quas ex Ultrogotha susceperat.

[n] Varius hujusce poematis titulus, ut refert Brow.

summ in pomis comedendis voracitatem lepide describit.]

Venimus ad Cantum felici tramite blandum,
  Aredium [a] lætor quo reperisse patrem.
Quod petit instigans avido gula nostra barathro,
  Excipiunt oculos aurea poma meos.
Undique concurrunt variato mala colore,
  Credas ut pictas me tetigisse [b] dapes.
Vix digitis tetigi, fauce [c] hausi, dente rotavi,
  Migravitque alio præda citata loco.
Nam sapor ante placet, quam traxit naris odorem
  Sic vincente gula, naris honore caret.

CAPUT X.

De Coco, qui ipsam navem tulerat, et injuriam fecerat.

[Fortunatus, cum Mettin venisset, illic lintrem, quo vehebatur, per injuriam sibi ablatum a regio coquo narrat fuisse, cujus formam et munus sane lepide describit. Tum Sigiberti et ministrorum ejus, Gogonis et Papuli, humanitatem et munificentiam erga se commemorat.]

Cur mihi tam validas innectis cura querelas?
  Heu! mea vel tandem desere corda, dolor.
Quid revocas casus! jam me mea sarcina lassat
  Quod jactare puto, cur duplicatur onus;
Tristius erro nimis, patriis vagus exsul ab oris,
  Quam sit Apolloniis [d] naufragus hospes aquis.
Venimus ut Mettin [e], cocus illic regius instans,
  Absenti nautas abstulit, atque ratem.
De flammis ardente manu qui diripit escas,
  Ille rati nescit parcere, tutus aquis.
Corde niger, fumo pastus [f] fuligine tinctus,
  Et cujus facies cacabus alter adest.
Cui sua sordentem pinxerunt arma colorem,
  Fixuriæ [g] cucumæ, scafa, patella, tripes.
Indignus versu, potius carbone notetur,
  Et piceum referat turpis imago virum.

Res indigna nimis, gravis est injuria facti,
  Plus juscella coci, quam mea jura valent.
Nec tantum Codex, quantum se cacabus effert,
  Ut mea nec mihi sit participata ratis [Ms., rates].
Sed tamen auxilium solito porrexit amore,
  Qui Domini pascens Villicus [h] auget oves.
Præstitit, et gracili pavidus [*Ms.* placidus] cum lintre [cucurrit.
  Imbre, Euro, fluvio sed [i] madefactus ego.
Jactavi [j] reliquos, sequerentur ut inde pedestres,
  Nam si nemo [k] foris, nemo nec intus erat,
Mergere mox habuit cunctos rapiente periclo,
  Naufragii testis nemo superstes erat.
Sic vicinus eram, postquam jactavimus omnes,
  Ictibus ut crebris lamberet unda pedes.
Obsequium, dixi, remove, modo nolo lavari,
  Sed tamen instabat lympha [l] rigare pedes
Nauciacum [m] veniens refero mea tristia regi:
  Risit, et ore pio jussit adesse ratem.
Quærunt, nec poterant aliquam reperire carinam,
  Donec cuncta cohors regia fluxit aquis.
Restitit hic solus præstans solatia Gogo [n],
  Quod tribuit cunctis, non negat ille suis.
Dulcius alloquitur comitem qui Papulus astat [o],
  Ut quamcunque mihi redderet ipse ratem;
Omnia perlustrans vidit sub littore lintrem,
  Nec tamen hic poterat sarcina nostra capi.
Navita cum interea fecit me stare parumper,
  Ordinat et sumptus, quos locus ipse dedit.
Quamvis parva ferat, satis est [p] sibi sola voluntas,
  Est nec parva quidem, quam dat amator opem.
Addidit et comes mihi pocula, gratus amicus,
  In quantum poterant [q] rura parare merum.
Sic mihi jucundam direxti, Pappule, proram
  Felix vive, vale, dulcis amice, comes [r].

Nam Vulg. *de Roma dictum* præ se ferebant. Colon. Cod., *de bonis*. Codex sancti Galli, *de poma*, cui et Ven. Edit. consonat.

[a] Aredius idem esse videtur ac is de quo supra, l. v, c. 22.

[b] Tres Codd. Vat., *me meruisse dapes*.

[c] Hanc lectionem prætulit Browerus alteri quam antehac ediderat: *fauce assurgente voravi*. Edit. Ven., *fauce assidente*. Tres Codd. Vat. habent ut hic editum est.

[d] Duo Codd. Vat. *Apollonius, Apollonia* (ut notat Brow. *in insulis reperitur Epiri. Trevir. Ms.* APOLLONIUS *habebat, ut quadret in Tyanæum, qui inter Betienses longe primus, aut in Rhodium, qui Argonautarum errores descripsit.* Nisi forte (ut conjecturæ aliquid et ipse subjiciam) ad Ulyssis errorem respexit poeta, quicum ab insula, Apollini sacra, solvisset, ob mactatas ibi a sociis boves Solis, gravi jactatus tempestate, vix naufragus evasit uti narrat Homerus, Odys. l. XII.

[e] Metræ, urbs Galliæ celeberrima, in qua reges Austrasiæ sedebant, cum iidem et Rhemis interea regiam sedem haberent, ut alias adnotavimus. Porro ubi legebatur in Vulg. *venimus ut mesti locus*, restituit Brow. *venimus ut Mettin, cocus*, cui lectioni etiam Ven. Edit. et Codd. Vat. concordant.

[f] Unus Cod. Vatic., *fumo partus*. Edit. Paris., *sparsus*.

[g] Edit. Ven., *Frixuræ*. Vulg. habebant *Luxuriæ cucumen*.

[h] Villicus, episcopus Mettensis fuit, idem ipse ad quem scriptum exstat carmen 14 lib. III. Vide quæ in notis ad illud diximus. Cointius refert mortem Villici ad an. 566, vel 565, ante quod proinde tempus hoc poema scriptum fuit a Fortunato.

[i] Unus Cod. Vat., *si madefactus*.

[j] Unus Cod. Vat. *lactavi reliquos*.

[k] Id est, si cæteri e lintre, quem gracilem advexerat Villicus, non excessissent, pressus onere, undis fuisset obrutus, ac nemo evasisset.

[l] Edit. Paris., *ligare*.

[m] In Veter. Exempl. legebatur *navita cum veniens*, sicuti et in Ven. Edit. legitur. Brow. restituit *Nauciacum*; imo suspicatur *Nantiacum* legendum esse, *quo, ut vicinum in locum, rex Sigibertus cum aula digressus esset*. Nanceium quippe, vel Nantiacum oppidum hodieque florere refert, ducum Lotharingiæ perpetua sede, quod sub Rom. imperio *Nasii* vocabulum ferebat. Hæc Brow. At cl. Ruinart., in notis ad Chron. Fredegarii Schol. cap. 33, Nasium castrum in ducatu Barrensi situm ait ad Ornam flumen, *Naz* vulgo appellatum, eumque locum male a nonnullis pro Nanceio, Lotharingiæ capite, accipi. In tribus Codd. Vat. *Nauriacum* bis legitur.

[n] De Gogone et Pappulo plura infra dicenda sunt.

[o] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *Pappulus exstat*.

[p] Duo Codd. Vat. et Edit. Paris., *mihi sola voluntas*.

[q] Edit. Paris., *rure*.

[r] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *amice, comis*.

CAPUT XI.

Ad Dynamium [a] *Massiliensem.*

[Suam in Dynamium absentem benevolentiam ac desiderium declarat, atque parem de se memoriam, amicitiæ nomine ac jure, ab eodem efflagitat; postremo, ut ad se redeat hortatur.]

Exspecto te, noster amor, venerande Dynami,
Quamvis absentem, quam [quem] mea cura videt.
Quæ loca te teneant, venientia flabra requiro,
Si fugias oculos, non fugis hinc animos.
Massiliæ tibi regna placent, Germania [b] nobis,
Vulsus ab aspectu, pectore junctus ades.
Quod [c] sine te tua pars hucusque oblita remansit,
Nec revocas animo membra relicta tuo?
Si sopor [d] obrepsit, tibi me vel somnia narrent,
Nam solet unanimes ipsa videre quies.
Si vigilas, fateor, veniam tibi culpa negabit,
Nil unde excuses desidiosus habes.
Altera signiferi revolutis mensibus anni,
Solis anhelantes orbita lassat equos,
Cum mea discedens rapuisti lumina tecum,
Et modo nil sine te cerno, patente die.
Vel mihi verba dares, de fonte refusa loquaci,
Ut faceret tecum pagina missa loqui.
Sed tamen ut tandem venias huc, charius hortor,
Et revoces oculis lumen, amice, meis.

CAPUT XII.

Ad Dynamium [Ms. *ad eumaem*].

[Mediis æstivis in ardoribus Fortunatus venam sibi incidendam curaverat. Manu itaque impediri quominus poemata conscribat, ad Dynamium conqueritur. Suam in eumdem benevolentiam ac desiderium testatur pluribus.]

Tempora, præcipiti quos invidistis amori [e]?
Officium voti quæ vetuistis agi,
Per lyricos modulos, et fila loquacia plectris,
Qua cytharis Erato dulce relidit ebur.
Ecce vaporiferum sitiens canis exerit [f] astrum
Et per hiulcatos fervor anhelat agros.
Hinc metuens saniem, [g] ne quo jacularer ab igne,
Sanguine laxato branchia nexa gero.
Labitur inde [h] cruor, nodo manus inde tenetur,
Et dextram iniocuam vena soluta ligat.
Ut sine temperie validi sitis urat amoris,
Causa meis votis obstitit ista gravis.
Nescio quam prosit ratio perfuncta medelæ,
Me tamen [i] inde nocet, quod reticere facit.
Scribere [j] si digitis sinerer, satis illa fuisset,
Nunc mihi prima tui cura, secunda mei,
Ex studio [k] studiis retrahar, silet unda camœnæ;
Carne fluit sanies, ne riget ore latex.
Musicus ignis abest, algent in fonte sorores,
Nam sanguis latices hinc gelat [l] unde rigat.
Si qua calens animo recitanda poemata pangam,
Scis ipse hoc studio quam gravet arte [m] labor.
Nam cruor ablatus magis otia lenta requirit,
[n] Quo neque frigus hiat, nec vapor ustus [o] eat.
Secretumque petit, ne [p] flabilis aura flagellet,
Quo recreans animum, stat viror, halat odor.
Ast ego posthabeo affectu mea seria vestro,
Cura tui faciem, nam mea terga tenent [q].
Post sudorem habui modo [r] nam dare membra quieti
Ordine postposito tempora rumpit amor.
Dico parum, propriam tibi dum volo ferre salutem,
Sed [s] mea prospicio, cum tua vota colo.
Nunc cape parva, cate [t], et pollens clue clance, Dynami,
Clare decore tuo, chare favore meo [nami,
Partibus Italiæ advecto mihi Rhenus, et Ister [u]
Quem cecinere prius quam daret ipse locus,

[a] Hic Dynamius Massiliensem provinciam regebat, de quo plura apud Greg. Turon., lib. VI Hist. Franc., c. 11.

[b] Hinc conjici posse videtur aliquandiu in Germania versatum fuisse Fortunatum, nisi forte Germaniæ nomine indicat Sigiberti regnum, quod, ut alias diximus, in Germaniam excurrebat.

[c] Ven. Edit., *quos inter tua pars.*

[d] Unus Cod. Vat., *si sopor oppressit.*

[e] Unus Cod. Vat., *invidistis amore.*

[f] Edit. Ven., *egerit astrum.*

[g] Edit. Paris., *ne me jacularer.* Forte, *jacularet.*

[h] Edit. Ven., *labitur unde cruor, modo.* Item legitur in uno Cod. Vat., *modo.*

[i] Edit. Paris., *inde vocat, quo retinere.*

[j] Edit. Paris., *ne.*

[k] Edit. Ven., *et studia studiis retraho.*

[l] Ibid., *latices hinc agit, unde.* Unus Cod. Vat., *hic gelat.*

[m] Ed. Ven., *quam gravet iste labor.*

[n] Edit. Paris. :

Quoque frigus penetrat, nec vapor ustus adest.

[o] Edit. Ven., *nec vapor ustus erat.* Unus Cod. Vat. Idem habet.

[p] Unus Cod. Vat., *neu flabilis.* Edit. Ven., *ne flebilis.*

[q] Unus Cod. Vat., *terga tenet.* Hunc ego versum sic totum legendum duco :

Cura tui faciem, non mea terga tenet,

ut sensus sit se curam Dynamii ante faciem proposi-tam non rejectam post terga tenere. Nihil tamen ausus sum immutare, quod in Mss. non satis clara hujusce mutationis vestigia occurrant.

[r] Edit. Paris., *non.*

[s] Unus Cod. Vat., *si mea.*

[t] Edit. Ven. :

Nunc cape parva manu, tu pollens laude Dynami,

Unus Cod. Vat., *clue lance;* alter, *et pollens clave, lance Dynami.* Edit., in marg. : *clave lance, die clance.* Edit. Paris., *pollens in lance.* Glossa vero Trevirensis exemplaris, teste Browero, ita explicat hanc vocem *clue clance*, ut eadem composita sit ex *cluo*, quod est *pollere, excellere*, et ex vocabulo Germanico *klang*, quod *sonum*, sive *clangorem*, significat. Malim ego legere, quomodo habetur in secundo Cod. Vat. *pollens clave, lance Dynami*, quibus vocibus et potestas in regendo, et in judicando æquitas indicatur.

[u] Istrum fluvium unum esse cum Danubio, testis est Appianus Alex., in lib. de Bell. Illyr., ubi hæc habet : Cæsarem, omnia ubique vastando, in Segestanorum et Pæonum regionem usque ad Savum fluvium esse profectum ac invasisse munitissimam illic urbem, quod eam : *veluti horreum belli in Dacos, Bastarnasque, qui ultra Istrum incolunt, esset habiturus;* tum addit : *Idem fluvius Danubius dicitur; nec multo post inferius delapsus, uberioribus aquis, pro Danubio Istri nomen assumit.* Hinc pro Istro accipi Germaniam a Fortunato, et Galliam pro Rheno, quibus in regionibus clarum erat Dynamii nomen, nemo non videt

Insignem specie, celsum lare, lege sagacem,
Omnibus æqualem spe, sale, pace, fide.
Incidit [a] unde mihi, fateor, te forte [b] videndi,
Arctoi gelida sub regione calor.
Plusque libens vultus [c] efferveo totus in illos,
Ad patriæ reditus quam peregrina cohors.
Visibus atque tuis issem vel ocius, ac si
Ad patris amplexus de Thelamone [d] satus.
Vix quoque tam cupidus vario sinuamine sulcat
Rusticus arte solum, navita [e] plustre fretum.
Ex illo, celebrande cliens, stat pars mea tecum;
Et venis huc animæ pars mediata meæ.
Antea corde mihi notus, quam lumine visus,
Quem mente astringo, sineque tango manu.
Brachia qui nec dum circum tua colla cateno,
Quod digiti nequeunt, alligat illud amor.
Longius inde absens, ibi sed pertingo, quod opto,
Quo [f] pede non venio, pectore totus [g] eo

A Nos licet obstet Arar [h], Rhodanusque, natamus amore,
Nec vetat ire animum, qui vetat ire gradum.
Legi etiam missos alieno nomine versus,
Quo quasi per speculum reddit imago virum.
Fonte Camœnali [i] quadrato spargeris orbi,
Ad loca, quæ nescis, duceris oris j aquis.
Hinc quoque non aliquo nobis abolende recedis,
Quo fixus scriptis nosceris esse tuis.
Interiora mei penetrans possessor agelli,
Felix perpetuo [k], dulcis amice, vale.
Spectans oris opem, melioraque syderis optans,
Currat ut affectus [l], stet tibi longa salus;
Sacris Theodori [m] primo lare sedis aplaudo,
Felici egregio, quem dedit orbis honor
Albino [n] eximio, Heliæ, claroque Jovino [o]
B Pro Fortunato redde salutis opus.
Hæc tibi elisi [p] modulatus simplice cantu,
Sed [q] tonat architypho barbitos [r] inde sopho.

[a] Recte animadvertit Brow. hoc poema antea scriptum quam superius fuisse. In superiori quippe scribit ad Dynamium, ut sibi jam notum, et quem ad se reverti cupiebat; in isto vero ejusdem cognoscendi desiderium ostendit: quin illum ne de facie quidem sibi fuisse cognitum, satis declarat hoc versu:

Antea corde mihi notus quam lumine visus.

Crediderim itaque hoc poema scriptum fuisse a Fortunato, cum adhuc in Germania esset, aut nondum in Galliam longius penetrasset, quod forte indicant seqq. versus:

Incidit unde mihi, fateor, te sorte videndi
Arctoi gelida sub regione calor.

[b] Edit. Paris., *viandi*.

[c] Edit. Paris., *effervet totus in illis*.

[d] Ajax Telamonis filius, Græcorum fortissimus fuit, ut notum omnibus est. Fortunatus videtur Græcorum, qui diu aberant a patria, desiderium ad suos redeundi hic significare, atque illud a voto suo ac desiderio Dynamium videndi multo superari affirmat.

[e] Edit. Paris., *classe fretum*.

[f] Unus Cod. Vat., *quod pede*.

[g] Alius Cod. Vat., *pectore tutus eo*.

[h] Araris, Galliæ fluvius, *Saoconna* vel *Sagonna*, cognominatus, ut est in Chron. Fredeg. Schol., cap. 90.

[i] In vulg., *fonte tamen aliquo tranato*. Porro orbis quadratus dicitur a quatuor mundi plagis notissimis, ut notat Brow. ad hunc locum, cujus lectioni favet Ven. Edit. et Mss. Vatic.

[j] Hic Dynamius scripsit Vitam sancti Marii, abbatis Bodanensis, nec non sancti Maximi Reiorum episcopi, vir proinde ingenio et litteris clarus. Idem Gregorio Magno notus fuit, a quo litteras cum munusculis accepit. Vide notas cl. Ruinart ad Greg. Turon., l. VI, c. 7.

[k] Unus Cod. Vat., *felix perpetue*. Edit. Ven., *perpetuæ vitæ dulcis*.

[l] Ibid., *currat ut afflatus*, corrupte.

[m] Theodorus erat episcopus Massiliensis, male deinde acceptus, ac vexatus a Dynamio, ut refert Greg. Tur., lib. VI, cap. 11.

[n] Albinus is est qui ex præfecto per Dynamium episcopus Ucecensis creatus fuit, inconsulto rege. Sed is paulo post obiit, cum quidem de eodem ab episcopatu removendo ageretur. Videsis Greg. Tur., lib. VI, cap. 7.

[o] Jovinus item, quondam rector Provinciæ, episcopus renuntiatus est ex regio mandato; sed Marcellus, Felicis senatoris filius, Dynamii opera inauguratus est pro illo. Hæc gesta ad an. 581.

[p] *Elisi* accipitur hic a Browero pro *leusa*, sive *lisa*, quod genus erat rythmi, seu cantilenæ apud Francos et Alemannos, quemadmodum *leudi*, sive *liedi*; quæ nomina alias usurpantur a Fortunato. Verum præter quam quod magna vis voci infertur, si to *elisi* pro *leusa* prositum dicatur, certe vel totus ipsius versiculi sensus inde claudicat. Haud itaque dubitem to *elisi* primam esse personam perfecti verbi *elido*, ut idem sonet ac *exclusi*, *extuli*. Ven. Edit. habet:

Hæc tibi nostra Chelys modulatur simplice cantu,
Sed tonat archetypo barbitus inde sopho.

Porro architypum pro *inflato* et *grandisono* hic usurpari opinatur Brow.

[q] Unus Cod. Vat., *si tonat*.

[r] Alius, *barbitus*.

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad Gogonem [a].

[Gogonem laudat, ob ejus eloquentiam, munificentiam in peregrinos, prudentiam, æquabilitatem animi, pietatem ac formæ venustatem. Sigiberti regis in eodem sibi ministro seligendo judicium commendat.]

Orpheus orditas moveret dum pollice chordas,
Verbaque percusso pectine fila darent,
Mox resonante lyra tetigit dulcedine silvas,
Ad citheræ cantus traxit amore feras

ostendunt:

Nuper ab Hispanis per multa pericula terris,
Egregio regi gaudia summa vehis.

Ibidem in Epitome narratur a Brunichilde Gogo.

[a] Hic Gogo regis Sigiberti nutritius nominatur a Gregor. Turon., lib. V, cap. 47. Idem adduxerat Brunichildem ex Hispania, ut legitur in Epitome Histor. Franc., cap. 59, et hæc Fortunati verba

Undique miserunt vacuata cubilia damas,
Deposita rabie tigris et ipsa [a] venit.
Sollicitante melo nimio philomela volatu,
Pignora contemnens, fessa cucurrit avis.
Sed quamvis longo spatio lassaverat alas,
Ad votum veniens se recreavit avis.
Sic stimulante tua captus dulcedine Gogo,
Longa peregrinus regna viator adit.
Undique festini [b] veniunt ut promptius omnes,
Sic tua lingua trahit, sicut et ille lyra.
Ipse fatigatus huc postquam venerit exsul,
Antea quo doluit, te [c] medicante, caret.
Eruis afflictis gemitus, et gaudia plantas;
Ne tamen arescant, oris ab imbre foves.
Ædificas sermone favos, nova mella ministras [d],
Dulcis et eloquii [e] nectare vincis apes.
Ubere fonte rigat labiorum gratia pollens,
Cujus ab arcano vox epulanda fluit.
Pervigili sensu dives prudentia regnat,
Fomite condito cui salis unda natat.
Qui fulgore animi radios a pectore vibras,
Et micat interior lux imitata diem.
Sed vicibus mundum modo sol, modo nubila complent,
At tua semper habent corda serena diem.
Visceribus promptis templum pietatis haberis,
Muneribusque sacris es [f] fabricata domus.
Forma venusta tibi proprio splendore coruscat,
Ut mentis habitum vultus et ipse probet.
Omne genus laudum specie concludis in una,
Nec plus est aliquid quam tua forma gerit,
Principis arbitrio Sigiberti magnus haberis,
Judicium regis fallere nemo potest.
Elegit sapiens sapientem, et amator amantem,
Ac veluti flores docta sequestrat apes.
Illius ex [g] merito didicisti talis haberi,
Et domini mores, serve benigne, refers.
Nuper ab Hispanis per multa pericula terris,
Egregio regi gaudia summa vehis.
Diligis hunc tantum, quantum meliora parasti,
Nemo armis potuit quod tua lingua dedit.
A Hæc bona si taceam, te nostra silentia laudant,
Nec [h] voces spectes, qui mea corda tenes.
Vera favendo cano, neque me fallacia damnat,
Teste loquor populo, crimine liber ero.
Hæc tibi longinquos laus ardua surgat in annos,
Hæc te vita diu servet, et illa colat.

CAPUT II.

Ad eumdem, cum rogaretur [i] ad cœnam.

[Gogonis in se beneficia commemorat; eidem se excusat quod ad cœnam invitatus non veniret.]

Nectar, vina, cibus, vestis, doctrina, facultas,
Muneribus largis, tu mihi Gogo sat es.
Tu refluus Cicero, tu noster Apicius [j] exstas,
B Hinc satias verbis, pascis [k] et inde cibis.
Sed modo da veniam bubula [l] turgente quiesco,
Nam fit lis uteri, si caro mista fremat.
Hic ubi bos recubat, fugiet, puto, pullus, et anser,
Cornibus et [m] pennis non furor æquus erit [n].
Et modo jam somno languentia lumina claudo,
Nam dormire meum carmina læta probant.

CAPUT III.

Item ad eumdem.

[Gogoni se purgat Fortunatus, ac culpam quam sibi is ascribebat in eumdem rejicit, nihilo tamen minus incolumem et integram amicitiæ gratiam manere ostendens.]

Quas mihi porrexit modo pagina missa querelas,
C Immunem culpæ me loquor esse tuæ.
[o] Nam causam remur, tua plus præsentia læsit,
Quo vos peccastis crimine, culpor ego.
Non tamen ex tali titulo dulcedo peribit,
Fructus amicitiæ, corde colente [p], manet.

CAPUT IV.

Ad eumdem.

[Nubes ac ventos rogat poeta quid agat Gogo et

---

nem adductum fuisse in odium Sigiberti, a quo et interfectus est. Idem confirmat Aimoinus, lib. III Hist. Franc., c. 4, sed videtur dissentire Greg. Turon., referens Gogonis mortem ad an. 581, Sigiberto, Fredegundis opera, jam occiso, ad an. 575.

[a] Edit. Ven., *et ipse venit.*

[b] Ibid., *undique festivi.*

[c] Edit. Paris., *mediante.*

[d] Edit. Ven. et tres Codd. Vat., *nova mella ministrans.*

[e] Gogonem litterarum studiis perpolitum fuisse, ac præstitisse facundia et eloquio, ex epistola ejusdem ad Trasericum scripta potest perspici, itemque ex aliis ejusdem epistolis, quas Chesnius edidit t. I script. Hist. Franc. Vide cl. Ruin., in notis ad Gregor. Tur., lib. VI Hist. Franc., cap. 1.

[f] Edit. Ven., *est fabricata.*

[g] Unus Cod. Vat., *Illius et merito.*

[h] *Nec voces spectes*, etc. Hic pentameter cum sequente hexametro suppletus est a Brow. ex Ms. Trevir., cum deesset ex Vulg. et Codd. Mss. Deest vel in Ven. Edit.

[i] Unus Cod. Vat., *cum erogaret.*

[j] Apicius helluonum ac nepotum princeps fuit : cui cum parum fuisset principum congiaria et publicum vectigal trivisse comessationibus, vel libris aliquot, de gulæ incitamentis conscriptis, ingluviem suam seris posteris notam esse voluit. De hoc mentionem facit Seneca, in lib. de Cons. ad Helviam, hisce verbis : *Apicius nostra memoria vixit, qui in ea urbe, ex qua aliquando philosophi velut corruptores juventutis abire jussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit : cujus exitum nosse operæ pretium est. Cum sestertium millies in culinam congessisset, cum tot congiaria principum et ingens Capitolii vectigal singulis comessationibus exsorbuisset, ære alieno oppressus rationes suas tunc primum coactus inspexit, superfuturum sibi sestertium centies computavit, et velut in ultima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finivit.* Sidonius, epist. 7, lib. III, epulones *Apicios* nominat.

[k] Unus Cod. Vat., *nec tua ruma cibus.*

[l] Edit. Ven., *bulla turgente.*

[m] Ed. Ven., *pinnis.*

[n] Unus Cod. Vat., *æquus erat.*

[o] Edit. Paris., *cur causaremus.*

[p] Unus Cod. Vat., *corde colende.*

ubinam locorum commoretur. Tum ipsi per eosdem mittit salutem.]

Nubila, quæ, rapido [a] perflante Aquilone, venitis,
  Pendula sidereo quæ movet axe rotam [b],
Dicite qua [c] vegetet charus mihi Gogo salutem [d],
  Quid placidis rebus mente serenus agat [e].
Si prope fluctivagi remoratur [f] littora Rheni,
  Ut salmonis adeps rete [g] trahatur aquis.
Aut [h] super uviferæ [i] Musellæ obambulat amnem,
  Quod [j] levis ardentem temperet aura diem.
Pampinus, et fluvius medius [k] ubi mitigat æstus;
  Vitibus umbra [l] rigens, fluctibus unda recens.
Aut Mosa [m] dulce sonans, quo grus, ganta [n] anser, olor-
  [que est,
  Triplice merce ferax, alite, pisce, rate.
An tenet herbosis qua frangitur Axona [o] ripis.
  Cujus aluntur aquis pascua, prata, seges [p];
Isara [q], Sara [r], Chares [s], Schaldis [t], Saba [u], So-
  [mena [v], Sura [x],
Seu qui Mettin [y] adit; de [z] sale [*Ms.*, Salia] no-
  [men habens?
Aut æstiva magis nemorum, saltusque pererrans,
  Cuspide, rete feras hinc [aa] ligat, inde necat?

[a] dit. Paris., *proflante.*

[b] Ed. Ven., *axe rota.* Unus at., *quæ movet axe rotæ.*

[c] Edit. Ven., *quam vegetet.*

[d] Unus Cod. Vat., *salute.*

[e] Edit. Ven., *mente serenus agit.* Idem duo Codd. Vat.; unus vero, *serenus ait*, corrupte.

[f] Unus Cod. Vat., *moratur littora.*

[g] Unus Cod. Vat., *reste trahatur.* Edit. in marg., *hinc retrahatur.*

[h] Ibid., *an super.* Edit. Paris., *insuper.*

[i] Edit. Ven., corrupte, *et super uviferi Alus elle.* Sed Mss. habent *Musellæ*, cujus fluvii descriptionem, et riparum amœnitatem ac fertilitatem, vide, infra, lib. x, cap. 9.

[j] Unus Cod. Vat., *quo levis.*

[k] Edit. Ven., *medios ubi mitigat.*

[l] Ibid.:

Vitibus unda rigens, fluctibus unda regens,

mendose.

[m] In aliis habetur *dulcisonans.*

[n] Edit. Ven., *quo grus juncta anser*: in vulg., *grus tanta.* Mss. Vat. Broweri lectionem referunt. Est vero *ganta* anser silvestris, de qua Adso, in Vita sancti Walberti, c. 5: *Anseres agrestes*, inquit, *quas a candore, vel sonitu vocis, more rustico, gantas vocant*, etc. Dufresne, in Glossario, notat vocem illam esse veterem Gallicam, etiamnum a Germanis retentam, a quibus aves illæ *Gansæ* appellantur.

[o] *Axona, Marliani descriptione, in extremis Rhemorum finibus hic fluvius est, eorum diœcesim a Laudunensi dirimens, a Gallis* Avaix *hodie nuncupatus. Lucano, accolæ hujus fluvii,*

Longisque leves Axones in armis.

Hæc Brow. De Axona, ut notissimo flumine, loquitur Greg. Tur., lib. VI, cap. 37, et alibi.

[p] In Edit. Ven., *prata, greges.*

[q] In Vulg. hic versus antea legebatur hoc modo, teste Brow.:

Esara, seu Rachares, Scaldes, Sates, Ormena, Sura.

In Edit. Ven. sic legitur:

Esara, an Oscarus, Scaldis, Satis, Ormena, Sura.

Duo Codd. Vat. *Sate, Somena*; unus, *Sata.* Isara porro est fluvius Galliæ Narbonensis, vulgo *l'Oise: Oritur*, ut narrat Brow., *in Sabaudia regione, Salassiorum monte, cui* Senis *nomen, aut* Cemenus, *teste cum Strabone*, Plinio, l. III, c. 4, *tandemque se Rhodano miscet.*

[r] *Sara* item, fluvius: *cujus ortus* (teste eodem Brow.) *in Vogesi montis jugo in Alsatiæ atque Lotharingiæ confinio monstratur... Julii Cæsaris inscriptione dicitur* Sarra, *Ausonio Saravus*, IV *passuum millibus ab urbe Trevirorum Mosellæ se miscet: rivus sane piscosus, frequentissima olim nobilitate; et antiqui generis stemmate habitatus.*

[s] Chares, seu Caris, fluvius, vulgo *le Cher*, Bituriguum provinciam secat mediam, atque aliis auctus fluviolis in Ligerim delabitur paulo infra Turones: ut est in notis cl. Ruinart ad Chron. Fredeg. Sch., p. 4, c. 129. Ast Browerus mavult Chares, de quo hic Fortunatus, esse in Mosana regione *Cheir* fluvium, qui Ivodium, clarum oppidum, subit, et Mosæ miscetur. Nam, *Nulla sors*, ait, *regibus Mediomatricum extra ordinem contigit, præterquam in Provincia et Arvernis*, ut proinde nec Gogo extra fines regni Sigiberti diversari potuerit. Sed non video cur is studio venandi vel longius excurrere non potuerit, quam Sigiberti ditio tenderetur. Quanquam haud difficile Broweri sententiæ subscribam, quod *Cheir*, de quo ipse, situ et propinquitate cæteris qui item hoc loco commemorantur a Fortunato fluviis conveniat.

[t] *Schaldis, Cæsari, Plinio, aliisque bonis auctoribus haud incogniti fluvii, fontes in Veromanduis, supra Chasteletum, ad Martinianam abbatiam ostenduntur. Ipse vero per Crevecuriam, Cameracum, Buchainum, Valencenas lapsus, auctusque Troulia Condati, et recepto ad Martaignum Scarpo per Antoignicum ingreditur Tornacum; inde per Aldenardam prolapsus Gandavo irruit tanto robore et aviditate, ut ibi Lizam, Liviamque absorbeat, Dexdræmondæ Dendram, Ruplæmondæ Ruplam, Netha, Diliaque, tumidus in dominatum familiamque suam transcribit, et demum ad Anducrpiam latissimum sese diffusumque ripis ostentat, dum Oceanum ingreditur.* Hæc Brow. ex Jacobo Marchantio, Flandricarum rerum scriptore.

[u] Indicio veteris Ms. Browerus se restituisse refert *Saba*, cum quidem Calar., et Mss. nonnulla pro *Saba Sutam* præ se ferebant. Porro *Saba* fluvius est, *quem* (idem ait) *Arduennæ vulgus hodie* Sambram *vocat, istiusque nemoris olim secessu, haud procul ab Hannoniæ et Veromanduorum finibus, exoriens, denique Namurci civitatis haud obscuræ primum mœnibus atque inde Mosa recipitur.*

[v] *Somena*, alias *Sumina, et Sumena, haud procul a Scaldis fonte oriens in Veromanduis convalescit. Inde S. Quintinum, Peronam, ipsosque visit Ambianos, donec abbatis villam, et sancti Valerii oppidum præterfluens, tandem impetu in Oceanum se volvit,* Somme *vulgo dictus, non tam Romanis quam Francicis scriptoribus clarus.* Brow.

[x] *Sura nascitur in Arduenna, ditione Lutzelburgiorum; Alisontiam, Atartum, Uram rivos secum trahens, longe lateque per fines eorum serpit, donec, Pronæa et Nemesi, Ausonio notis, fecundior, et Salmonum fertilis evadit, et lemborum patiens. Inde Epternacum, nobile sancti Willebrodi olim domicilium, petens ostia sua pandit apud Aquæpillichum vicum, qua in Mosellam se condit, octo circiter millibus passuum a Treviris.* Idem Brow.

[y] Edit. Ven., *seu qui mitis adit.* Tres Codd. Vat., seu qui *Mettis adit.*

[z] De Salia fluvio vide quæ notavimus ad c. 14, l. III,

[aa] Edit. Paris., *hinc capit.*

Ardennæ [a], an Vosagi, cervi, capræ, helicis [b] ursi
Cæde sagittifera silva fragore tonat?
Seu validi bufali ferit inter cornua campum,
Nec mortem differt ursus, onager, aper?
An sua rura colens, exusta novalia sulcat,
Et rude cervici [c] taurus aratra gemit?
Sive palatina residet modo lætus in aula,
Cui schola congrediens [d] plaudit amore sequax?
An, cum dulce Lupo pietatis jura retractat,
Consilioque pari mitia mella creant?
Quo pascatur inops, viduæ solatia præstent,
Parvus tutorem sumat, egenus opem.
Quidquid agunt pariter, felicia vota secundent;
Et valeant Christi regis amore frui.
Vos precor, o venti, qui curritis, atque reditis,
Pro Fortunato nuntia ferte suo.

CAPUT V.

De Bodegisilo [e] duce.

[Bodegisilum ducem laudat ob eloquii suavitatem et gratiam, ob morum et indolis comitatem, ob administratas fide, justitia, innocentia, provincias; tum alias ejusdem virtutes commendat.]

Pectore de sterili si flumina larga rigarem,
Non te sufficerem, dux Bodegisle [f], loqui.
A Invasit nostram subito tua gratia mentem,
Ut modo plus vester quam meus esse velim.
Quo primum placidos merui cognoscere vultus,
Oris ab unguento membra refecta gero.
Colloquio dulci satiasti pectus amantis,
Nam mihi devoto dant tua verba cibum.
Distribuunt epulas alii, quæ corpora supplent,
Unde animum saties, das magis ipse dapes.
Non sic inficiunt placidissima mella falernum,
Ceu tuus obdulcat pectora nostra sapor.
Qualiter oblectas, quos semper amare videris,
Horæ qui spatio me facis esse tuum?
Quæ tibi sit virtus, si possem, prodere vellem,
Sed parvo ingenio magna referre vetor.
Exiguus titubo tantarum pondere laudum,
B Sed melius gradior, quem tua facta regunt;
Massiliæ ductor felicia vota dedisti,
Rectoremque suum laude perenne refert.
Hic tibi consimili merito Germania plaudit,
Cujus ad laudem [g] certat uterque locus.
De bonitate tua lis est regionis utræque [h],
Te petit illa sibi, hæc retinere [i] cupit.
Justitiam pauper nunquam, te judice, perdit,
Nec poturit pretio vertere vera potens.

[a] Edit. Ven. et duo Codd. Vat.: *Ardenna, an Vosagus. Arduennæ nemus, immensosque saltus nemo veterum, qui quidem aliqua scriptorum in classe, silet. Ejus maxima pars hodie interlucata crebris habitatur oppidis, pagis, monasteriis, a Treviris in Mosam pertinens, atque inde a Condrusorum, Leodici et Namurci agris in Nerviorum, Atrebatum et Veromanduorum, fines ad Schaldin excurrit, sparsis adhuc ubi ubi ramorum veteris Arduennæ vestigiis. Atque ut Ardenna hic amissa littera, sic Vosagus inversione plurium legitur, utrumque illius ævi moribus. Vosegus autem, seu Vosagus mons inter Alisacium et Lotharingiam medius est; amplissimo excursu a Treviris in Lingonas, Sequanosque dorsum exporrigens, magna convallium et perennium aquarum amœnitate, silvosisque et opacis jugis, tanta alibi celsitudine assurgens, ut cacumine nubes attingere et vel cum Alpibus ipsis velle certare appareat.* Hæc Brow., qui et illud addit, nemora illa regum Francorum venationibus et aucupiis satis celebria olim fuisse. Silvarum earumdem veterem descriptionem ac situm vide apud Cluverium German. Antiq. l. II, c. 38 et 39.

[b] Carpit Brow. hunc locum, nec dubitat quin Fortunatus, errore, *Ursæ signum arctici poli, seu sidus, quod Helicen antiqui vocarunt, hic usurpet, et genere ipso, et prosodia longe deceptus.* Haud scio an dici posset Fortunatum hic vocabulum *Helicis* usurpare, quomodo et Græci eo utuntur, qui boves ἕλικας appellant; vel quod fuscæ sunt, vel quod flexilibus sint pedibus. Edit. Paris., *ilicis.* (*Primæ curæ nota.*)

Lubet adnotare quod didici ex monitu viri clarissimi et eruditissimi Jacobi Morellii, bibliothecæ S. Marci Venetiis custodis. Scilicet in Miscellaneis Observationibus criticis in auctores veteres et recentiores, editis Amstelodami an. 1732, 1751, vol. v, tom. I, pag. 246, anonymus auctor opinatur sic esse legendum hunc versum Fortunati:

Ardennæ an Vosagi, cervi, capreæ, elicis, uri;

Nam *elicis* pro *alicis* (quem *alcem* alii nominant, *elech* apud Germanos) a Fortunato scriptum existimat, et una additum urum, ut duæ simul bestiæ quæ in Germaniæ saltibus reperiuntur, et de quibus Cæsar ac vetera diplomata quædam, simul junctæ ab ipso memorentur. Sed juvat ipsa verba Anonymi referre: *Vides*, inquit, *hic* alcem *et* urum *conjunctos, quos et Cæsar conjunxit, et diplomata .. imo vero eædem feræ quas diplomata memorant exstitisse in Drentia, a Venantio, Vosago, monti Gallicæ, tribuuntur. Diploma alterum has nominat* cervos, ursos, *aut dicam potius* uros, capreas, apros, bestiasque insuper quæ C Teutonica lingua *elo* aut *schelo* appellantu (*Secundæ curæ nota.*)

[c] Edit Paris., *taurus ad arva.*

[d] Unus Cod. Vat. Cui schola *egrediens.* Scholæ appellabantur catervæ, aut cœtus: quo in sensu scholæ vocabulum a Greg. Turon. usurpatur lib. x Hist. Franc., c. 15. Hinc scholæ Palatinæ dictæ *cohortes variæ ad Palatii et principis custodiam destinatæ, quæ singulæ in suis scholis excubabant, quarum dignitas varia fuit pro modo stipendiorum quæ merebant, ac gradus quem eæ obtinebant,* ut habet Dufres. in Gloss. Unde Procopius, l. IV de Bello Goth., c. 27, loquens de Ildigisale Longobardo, quem imp. Justinianus uni catervæ militum præfecerat, ait: Ἄρχοντά τε κατεστήσατο ἑνὸς τῶν ἐπὶ τοῦ παλατίου φυλακῆς τεταγμένων λόχων, οὕσπερ σχολὰς ὀνομάζουσιν.

[e] Bodegisili mentionem facit Gregor. Turon. lib. VIII Hist. Franc., cap. 22, his verbis: *Obiit his diebus Bodegisilus dux, plenus dierum, sed nihil de facultate ejus filiis minutum est*: quæ postrema verba singularem ejus innocentiam in provinciis regendis declarant, cum de mortui facultatibus nihil fiscus sibi vindicaverit, ut male partis ex publicis, quibus perfunctus fuerat, muneribus. Hic utique Bodegisilus diversus ab eo dicendus, quem idem Greg. Tur., lib. x, cap. 2, appellat filium Mummuleni Suessionici; qui, cum ad imp. Mauricium legatus missus fuisset, Carthagine, facta plebis seditione, oppressus est, ut ibidem narrat Greg. Tur. Edit. Ven. habet titulum: de *Godegisilo.*

[f] Ibid., *Godegisle loqui.* De Godegisilo duce pluries Gregor. Turon. in Hist. Franc.

[g] Edit. Ven., *ad cujus laudem.* Edit. Paris., *ad laudem cujus.*

[h] *Utræque*, sicut et *utrique* a veteribus pro *utriusque* usurpari solita, ad hunc locum notat Brow.

[i] Hinc intelligitur carmen scriptum fuisse a Fortunato, cum Bodegisilus in Germania esset rector provinciæ. Bodegisili mors a Greg. Tur. refertur ad 585.

Non ligat immunem, non solvit pœna nocentem,
Nil persona capit, si sua causa neget.
Lumina cordis habes, animi radiante lucerna,
Et tuus æterna luce coruscat apex.
Ingenio torrente loquax de fonte salubri,
Divitiasque pias ore fluente rigas.
Si videas aliquem defectum forte labore [a]
Nilus ut Ægyptum, sic tua lingua fovet.
Qui patrias leges intra tua pectora condens,
[b] Implicitæ causæ solvere fila potes.
Assiduis epulis saturas, venerande, catervas,
Et repletus abit, qui tua tecta petit.
Si venis in campos, ibi plebs pascenda recurrit,
Consequiturque suas, te comitando, dapes.
Vota feras cunctis per sæcula longa superstes;
Et maneas populi semper in ore potens.

CAPUT VI.

De Palatina [c] filia Gallimagni, uxore Godegisili ducis.

[Paliatinam, filiam Gallomagni, uxorem Godegisili, laudat Fortunatus hoc pœmate, et ejus egregiam formam, pari cum ingenio et eloquii suavitate conjunctam, commendat.]

Lucifer ut nitidos producit in æthere [d] vultus,
Clarior et læto nuntiat ore diem,
Ornat eundo polum, terris quoque lampada mittit [e],
Atque inter stellas lumine regna tenet:
[f] Sic tua diffundens radiantia lumina vultu,
Femineos vincis pulchrior ore [g] choros.
Et [h] tibi sic cedit muliebris turba decore,
Ut solis radiis lumine luna minor.
Clara serenatos permutat forma colores,
Lilia nunc reparans, nunc verecunda rosas.
Credite, nam si quis vultus conspexerit illos,
Hic relegit [i] flores, quos dare verna solent.
A Pingere non possunt pretiosam veroa figuram.
Nec valet eloquium mira referre meum.
Gratior incessu, [j] sensu reverenda pudico,
Talis in ingenio, qualis in ore nitor.
Blandior alloquio, placidis suavissima verbis,
Despiciamque lyram, si tua lingua sonat.
Pectore perspicuo sapientia provida fulget,
Ornatur sexus, te radiante, tuus.
Conjuge pervigili nituit magis aula mariti,
Floret et egregia [k] dispositrice domus.
Jure quidem magna est, quæ est Galli filia magni,
Sed merito natæ crevit honore pater.
Non aliter poterat, nisi munere clarior esse,
Quæ meruit celso digna placere viro.
Elegit e multis, quam charus amaret amantem.
B Et judex patriæ judicat [l] ipse sibi.
Ambo pares juncti longos maneatis in annos [m],
Et quæcunque volunt gaudia vestra, ferant.

CAPUT VII.

De Lupo [n] duce.

[Laudat Lupum ducem ob animi gravitatem, ob facundiam, ob tolerantiam in publicis muneribus ac negotiis sustinendis, ob fortitudinem animi et eloquii in responsis dandis, et fungendis legationibus gravitatem, ob justitiam in causis ponderandis, ob adeptos honores et in iis gerendis felicitatem ac virtutem, ob partas victorias ac militarem laborem et industriam, ob præclara in Sigibertum regem merita, ob suavitatem morum et orationis. Ad extremum singulare in illum regis Sigiberti studium et benevolentiam declarat.]

C Antiqui proceres, et nomina celsa priorum
Cedant cuncta, Lupi munere victa ducis.
Scipio quod sapiens, Cato quod maturus habebat [o],
Pompeius felix, omnia solus habes.

[a] Edit. Ven., *forte labare.*
[b] Edit. Paris., *simpliciter.*
[c] In Ven. Edit. iste est hujusce poematis titulus: *de Palatina, filia Galli Magni episcopi, uxore Bosonis.* Item in tribus Codd. Vat. legitur: *filia Galli Magni episcopi.* At Browerus vocabulum episcopi, tanquam additum glossema, putat rejiciendum esse, quod Gallo, Arvernorum præsuli, qui tali titulo designari posset, nulla proles fuisse legatur. Addi et illud potest, Galli episcopi Arvernensis, mortem ad an. 554, quo anno nondum in Galliam advenerat Fortunatus, cum hic videatur de Gallo Magno, ut adhuc superstite, loqui.

Quanquam alius fuit Gallomagnus, Trecensis episc., de quo Greg. Tur., l. de Vitis Patrum, c. 8, n. 8, qui reperitur subscripsisse conc. Paris. IV, an. 573, et Matisc. I, an. 581, vel 583, ut putat Coint. An hic fuerit de quo Fortunatus hoc loco agit, definire non audeo. Browerus opinatur hunc fuisse potius Gallomagnum referendarium, de quo Greg. Tur., l. IX hist. Franc., c. 38, qui apud regem Childebertum magna præditus potentia, varia deinceps fortuna usus est, ut ibidem refert Greg. Turon.

Quod vero Godigisilus Palatinam, Gallimagni filiam, uxorem habuerit, non levem ea res habet difficultatem, cum idem Godigisilus *gener Lupi* appelletur a Greg. Tur., lib. IX Hist. Franc., cap. 12. Aut ergo Godigisilus secundas nuptias contraxisse dicendus est, aut hic alius Godigisilus fuisse, cui Palatina nupserat. Utrum vero ipse non Godigisilus, sed Boso dux fuerit, quemadmodum refert Ven. Edit., statui nequit, cum nonnisi conjecturis locus esse possit. Nemo tamen inficiabitur, quæ de Godigisilo hic prædicantur æque de Bosone, potentissimo olim in Galliis viro, prædicari posse.

D [d] Edit. Ven. et unus Cod. Vat. *in æthera.*
[e] Tres Codd. Vat., *lampade micat.* Edit. Paris., *terras lampade lustrat.*
[f] Edit. Paris. sic legit hunc versum:

Sic perpulchra tuos diffundens lumina vultu.

[g] Edit. Paris., *toras.*
[h] Tres Codd. Vat., *aut tibi.*
[i] Edit. Ven., *hic retegit flores.*
[j] Edit. Paris., *mitis, reverenda, pudica.*
[k] Edit. Paris., *disposita arce domus.*
[l] Edit. Ven., *Patriæ jus dat et ipse tibi.* Unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *vindicat ipse sibi.*
[m] Unus Cod. Vatic., *longis maneatis in annis.*
[n] Lupus, ad quem hoc poema scriptum est, magna apud regem Sigibertum præditus auctoritate, et gratia, Campaniæ Rhemensi præfuit. Is, occiso Sigiberto, gravia venit in discrimina cum vitæ, tum fortunarum, propter potentissimorum hominum inimicitias; sed inde, Brunichildis reginæ favore, et opera, ereptus, atque a Gunthramno rege, Sigiberti fratre, benigne exceptus, tandiu apud eum vixit, quoad Childebertus, Sigiberti filius, adolevisset, ut legere est apud Greg. Tur., l. VI, cap. 4.
[o] Edit. Ven. et tres Codd. Vat., *maturus agebat*

Illis consulibus Romana potentia fulsit :
Te duce sed nobis hic modo Roma redit.
Te tribuente aditum, cunctis fiducia surgit,
Libertatis opem libera lingua dedit.
Mœstitiam si quis confuso in pectore gessit,
Postquam te vidit, spe meliore manet.
Fundatus gravitate animi, quoque corde profundus [a],
Tranquilli pelagi fundis ab ore salem.
Sed [b] facunda magis plebi tua munera prosunt,
Tu condis sensus; nam salis unda cibos.
Consilii radix, fecundi vena saporis,
Ingenio vivax, ore rotante loquax.
Qui geminis rebus fulges, in utroque paratus,
Quidquid corde capis, prodere lingua potest.
Pectore sub cujus firmantur pondera regis,
Pollet et auxilio publica cura tuo.
Subdis amore novo tua membra laboribus amplis,
Pro requie regis, dulce putatur onus.
O felix animus, patriæ qui consulit actus [c],
Et vivit cunctis mens generosa viris.
Legati adveniunt, te respondente, ligantur,
Et jaculo verbi mox jacuere tui.
Lancea sermo fuit, quoque vox armata loquentis,
Auspicium palmæ te Sigebertus habet.
Responsum gentis sensu profertur ab illo,
Et votum populi vox valet una loqui.
Cujus ab ingenio sortita est causa triumphum;
Assertoris ope, justior illa fuit.
Nullus enim poterit proprias ita pandere causas,
Ceu tua pro cunctis inclyta lingua tonat.
Nilus ut Ægyptum recreat, dum plenus inundat,
Sic tu colloquii flumina [d] cuncta foves.
Justitia florente, favent [e], te judice, leges;
Causarumque æquo pondere libra manes.
Ad te confugiunt, te cingula celsa requirunt,
Nec petis ut habeas, te petit omnis honor.

A In cujus gremio nutritur adepta potestas,
Quo rectore datus crescere novit apex.
Quam merito retinet concessos semper honores,
Per quem digna magis culmina culmen habent.
Antiquos animos Romanæ stirpis adeptus,
Bella moves [f] armis, jura quiete regis.
Fultus utrisque bonis, hinc armis, legibus illinc,
Quam bene fit primus [g], cui favet omne decus.
Quæ tibi sit virtus cum prosperitate superna,
Saxonis [h] et Dani gens cito victa probat.
Borda a [i] qua fluvius sinuoso gurgite currit,
Hic adversa acies, te duce, cæsa ruit.
Dimidium vestris jussis tunc paruit agmen,
Quam merito vincit, qui tua jussa facit.
Ferratæ [j] tunicæ sudasti [sudas sub] pondere victor,
B Et sub pulverea nube coruscus eras.
Tamque [k] diu pugnas, acie fugiente, secutus,
Laugona [l] dum vitreis terminus esset aquis.
Qui fugiebat iners, amnis dedit ille sepulcrum,
Pro duce felici flumina bella gerunt.
Inter concives meruit te Gallia lumen,
Lampade qui cordis splendor ubique micas.
Sunt quos forma potens, sunt quos sapientia præfert [m],
Singula sunt aliis, sed bona plura tibi.
Occurrens dominis veneranda palatia comples [n],
Et tecum ingrediens multiplicatur honor.
Te veniente novo domus emicat alma sereno,
Et reparant genium regia tecta suum.
Nempe oculos recipit, cum te videt aula redire,
C Quem commune ducum lumina lumen habent.
Principis auxilium, patriæ decus, arma parentum,
Consultum reliquis, omnibus unus amor.
Admiranda etiam quid de dulcedine dicam?
Nectare qui plenus construis ore favos.
Clara serenatum comitatur gratia vultum,
Fulget et interius perpetuata dies.

[a] Unus Cod. Vat., *quoque corde profundens.*
[b] Edit. Paris., *faciendo.*
[c] Edit. Ven., *consulit actis.*
[d] Ibid., *sic tu colloquii flumine*, quod placet.
[e] Ibid., *fovente et judice leges.*
[f] Edit. Paris., *animis.*
[g] Unus Cod. Vat., *quem bene fit firmus.* Ed. Paris., *quam bene fit firmus.*
[h] *Saxones, et Dani.* Vulgo *Saxonis et Rhodani*; quam lectionem tenet quoque Ven. Edit. *Codicis Sangallensis glossa* (ut refert Brow,) *Dani gentem interpretatur Boiarios, ita dictos a fluvio Danubio, cui pars illa assidebat.* Cum hisce populis finitimis regno Francorum, et illi imminentibus, sæpius Franci bella gesserunt, ut videre est apud Greg. Turon. passim in Historia.
[i] Edit. Ven., *Borda.* Unus Cod. Vat. *Bordaa quo fluvius.* Anceps ac dubius Browerus est in definiendo situ hujusce fluvii, præsertim cum *Odera* flumen, ex confini Silesia delabens, quemque a Fort. sub nomine *Bordaæ* usurpari suspicatur, nimis longo regionis tractu a Laugona distet, nec verisimile sit Lupi victoriam ab Odera ad Laugonam usque continuatam fuisse. Sed haud mirandum, quos alias dixi, tam longa ætate unius vel alterius fluvii aut nomina mutata esse, aut eorum alveos, cursu in aliam partem deflexo, fuisse alio translatos, unde error ac negotium posteris pareretur.
[j] Edit. Ven., *ferrato tunicæ.*
[k] Ibid., *tanta diu pugnax.*
[l] Ibid., *Lingona dum vitreis. Laugona porro, seu Logana* (ut in vetustis libris et diplomatis legitur) *est fluvius qui oritur* (ut ibidem describit Brow.) *in Comitum* Witgensteiniorum *ditione, haud procul ab Hario monte, atque hinc* WITGENETEINIUM, *quod a* WITTEKINDO, *duce apud Saxones celeberrimi nominis, derivant, allabitur, aditque Matpurgum... mox oppidum* WETZFLARIAM... *alluens, serpit inde pulchrior, in Trevirorum se ditionem insinuans, ubi vorticosus, et rupe creberrima vexatus, utrinque veteres nobilium ducum, comitumque ac dynastarum, qui trans Rhenum olim frequentes eum accoluere, sedes ostentat... cæterum Logana paulo supra confluentem, prope ab oppido cui Logana et saxum indidere nomen* LONSTEIN, *Rheno miscetur.* Fluvius iste ab accolis *Lon* appellatur.
[m] Edit. Ven., *sapientia profert.*
[n] Ibid., *complens.* Quam bene de regno Sigiberti totaque regia familia ac domo Lupus meritus esset, satis declaravit Brunichildis in eodem servando studium ac sedulitas, de qua, ut narrat Greg. Tur., l. VI, cap. 4 : *Condolens Brunichildis fidelis sui* (Lupi) *insecutiones injustas, præcingens se viriliter, irrupit medios hostium cuneos, dicens : Nolite, o viri, nolite persequi innocentem; nolite pro uno homine committere prælium, quo solatium regionis intereat.*

Qui satias escis, reficis [a] sermone benignus,
Sepositis epulis, sunt tua verba dapes.
Quis tibi digna loqui valeat, quem voce patente [b],
Rex pius ornatum prædicat esse suum?
Sit tibi summus apex illo regnante per ævum,
Vitaque sit præsens, atque futura colat.

CAPUT VIII.

Ad eumdem.

[Lætitiam, quam ex allato sibi nuntio de integra Lupi salute perceperat, hoc carmine Fortunatus declarat; tum ejusdem Lupi virtutes et egregias laudes ad extremum complectitur.]

Æstifer ignitas cum Julius urit arenas,
Siccaque pulvereo margine terra sitit,
Languidior placidas vix pampinus explicat umbras,
Mollior et glaucas contrahit herba comas,
Submissis foliis Phœbi regnante vapore,
Vix sua defendit frigida tecta nemus.
Pabula fastidiens fugit æstu bucula saltus,
Ipse nec afflictis [c] pascitur herbis equus.
Longius [d] expositam linguam canis ore flagellat,
Ilia lassa trahens, tristis anhelat ovis.
Forte viator iter, gradiens ferventibus horis,
Uritur accensus, sole premente, comis.
Qui arescente solo, modico recreetur ut haustu,
Sæpius irriguas anxius optat aquas.
Arboris aut tremulæ viridante cacumine fuso,
Frondibus oppositis temperat [e] umbra sitim.
Prosperitate nova si jam prope lucus opacet,
Et vitrei fontis sibilet unda recens:
Huc properans placidis homo lætus sternitur arvis,
Volvit in herbosos et sua membra toros.
Vota secunda [f] tenens gemino refovetur amœno,
Hinc levat umbra diem, hinc fugat unda sitim.
Carmina si qua tenet, cantu modulante, recurrit;
Provocat et placidos blandior aura sonos.
[g] Si sibi forte fuit bene notus Homerus Athenis,
Aut Maro Trajano [h] lectus in orbe foro,
Vel si Davidico didicit sacra dogmata plectro,
Psallit honorificum, fauce rotante, melum,
Tangitur aut digito lyra, tibia, fistula, canna,
Quisque suis Musis carmine mulcet aves,
Sic ego curarum [i] valido defessus ab æstu,
Noscens te salvum, fonte refectus agor.
O nomen mihi dulce Lupi, replicabile semper,
Quodque mei scriptum pagina cordis habet.
Quem semel inclusum tabulis dulcedinis intus,
Non obolenda virum pectoris arca tenet.
Thesauros pietatis habens, pretiosa voluntas,
Producens animo [j] pura talenta suo.
Divitias quas mundus habet mens aurea vincit.
Gemmarumque decus, corde micante, refert.
Sensus aromaticus suaves diffundit odores,
Hoc tribuens animæ quod bene thura solent.
Melle saporatum refluens a pectore verbum,
Et sale conditum reddis ab ore sophum.
Post tenebras noctis, stellarum lumina subdens,
Lucifer ut radiis, sic mihi mente nites.
Ut recreat mundum veniens lux solis ab ortu,
Illustrant animum sic tua verba meum.
Cum peregrina meos tenuit Germania visus,
Tu Pater et patriæ consuliturus eras.
Quando merebar ovans placidos intendere vultus,
Mox geminata mihi fulsit in orbe dies.
Conserui quoties vestro sermone loquelas,
Credidi in Ambrosiis me recubare rosis.
Omnibus [k] una manens, sed plus tua gratia nobis,
Vinxit in affectu, me properante, suo.
Nunc quoque pro magnis quis digna rependat honoris?
Materia vincor, est quia lingua minor.
Sicque per ascensum [l] culmen supereminet altum,
Hinc meus urget amor, hinc tuus obstat honor.
Sed pro me reliqui laudes tibi reddere certent,
Et qua quisque valet, te prece, voce sonet.
Romanusque lyra, plaudat tibi barbarus harpa [m],
Græcus Achilliaca, chrotta [n] Britanna canat.

[a] Edit. Ven., *refoves sermone benignus*.
[b] Ibid. et tres Codd. Vat., *voce potente*.
[c] Edit Paris., *gramina sumit equus*. In Vulg., *pascitur orbis aquis*. In Ven. Ed. adhuc corruptius, *pascitur hermus aquis*. Unus Cod. Vat., *herbus equis*; ex Mss. se restituisse refert Brow. ut modo legitur; sed mendum in prosodia est.
[d] Edit. Ven. et Paris., *exposita lingua canis ore* [f. *ora*] *flagellat*.
[e] Edit. Paris., *ora siti*.
[f] *Unus* Cod. Vat. *vota secuta*.
[g] Edit. Paris. sic legit hunc versum:

Si sibi forte fuit sapiens bene notus Homerus.

[h] Edit. Ven. et unus Cod. Vat. *Trojano*, corrupte. Vide quæ diximus in notis ad car. 23 lib. III.
[i] Fortunatus, qui pro Lupo gravi curarum pondere se defessum narrat fuisse, et eas deposuisse læto allato nuntio de ejusdem salute, videtur indicare gravia illa discrimina in quæ Lupus a malevolis vocatus fuerat, et, Brunichildis opera et precibus inde ereptus, ad Guntramnum regem confugerat, uti supra diximus, apud quem vel locum suum et honorem, tutus ab inimicorum insidiis, facile tueri poterat. Si id est, hæc epistola scripta fuit ad an. 581. Certe non videtur scripta fuisse Sigiberto adhuc superstite, apud quem opibus semper et gratia floruisse Lupus videtur, adeoque non erat cur pro illo Fortunatus se sollicitum ostenderet.
[j] Edit. Paris., *plura*.
[k] Edit. Paris., *unica mens*.
[l] Edit. Ven., *sic per inaccessum culmen*.
[m] De harpa, musico instrumento, quo in Germania maxime barbari in conviviis uti consueverant, mentionem alias fecit Fortun., nempe lib. I, cap. 1, inquiens: *Sola sæpe bombicans barbaros leudos harpa relidebat*. Brow., in notis ad hunc locum, opinatur harpæ etymon originem habere a Græcis vocibus *χορδὰς ἁρπάζειν*. Verum quidni quispiam alius a Græca item voce ἅρπη illius originem derivet, quæ *falcem*, seu ensem falcatum, sonat? cujus imaginem quamdam harpa præfert, in arctum et angustum desinens?
[n] Unus Cod. Vatic., *rotta Britanna canat*. Calar., ex Browero:

Græcus et Iliaca tota Britannia placet

Edit. Ven. et reliqui Codd. Vat. consentiunt lectioni Broweri. Est vero Achilliaca (si Brow. audiamus) cithara Achillis, a veteribus celebrata et usurpata apud Græcos, ea scilicet qua Homerus, lib. x Iliad., eumdem Achillem mœrorem suum, quem ex

Illi te fortem referant, hi jure potentem,
Ille armis agilem, prædicet iste libris.
Et quia rite regis quod pax est, bella requirunt;
Judicis ille decus concinat, iste ducis.
Nos tibi versiculos, dent barbara carmina [a] leudos,
Sic variante tropo laus sonet una viro.
Illi celebrem memorent, illi te lege sagacem,
Ast ego te dulcem semper habebo, Lupe.

CAPUT IX.

Ad Lupum ducem.

[Lupo gratias agit pro missis ad se litteris ac munetribus. Suum ab Italia discessum commemorat, ac conqueritur nullas interea a propinquis missas litteras ad se pervenisse, quorum in charitatem Lupum sibi successisse dicit.]

Officiis intente piis, memorator [b] amantis,
Prompte per affectum consuliture tuum,
Charius absentis nimium miseratus amici,
Quando, latente loco, signa requirit amor.
[c] Unde meis meritis datur hoc, ut protinus esset
Spes Fortunati cura benigna Lupi?
Exsul ab Italia nono [d], puto, volvor in anno:
Littoris Oceani contiguante [e] salo.
Tempora tot fugiunt, et adhuc per scripta parentum,
Nullus ab exclusis [f] me recreavit apex.

A Quod pater, ac genitrix, frater, soror [g], ordo [h] nepotum,
Quod poterat regio, solvis amore pio.
Pagina blanda tuo sub nomine missa benigno,
Nectarei fontis me recreavit [i] aquis.
Nec solum a vobis me dulcis epistola fovit,
Missus adhuc in rem portitor inde venit.
Munera quis poterit, rogo, tot memor ore referre?
Affectum dulcem pandere lingua nequit.
Sed tibi restituat rex cuncta supernus ab alto,
Quæ minimo [j] fiunt, qui docet esse suum.

CAPUT X.

Ad Magnulphum [k] fratrem Lupi.

[Magnulphum, Lupi fratrem, laudat ob juris prudentiam et in populis regendis æquitatem. Ad B extremum, litterarum brevitatem excusat.]

Quam cito fama volat [l] pernicibus excita pennis.
Et loca cuncta suis actibus aucta replet?
Nam tibi cum Rhenus, mihi sit Liger ecce propinquus,
Ilic, Mangulfe decens, magnus honore places.
Sic tuba præconis Sigimundi [m] missa cucurrit,
Ut tua diffuso sint bona nota loco.
Quod tamen in brevibus vix signat epistola verbis,
Non quia cuncta canit, nec reticere [n] cupit.
Juridico in primis pollens torrente relatu,
Sic regis, ut revoces facta vetusta novus [o].

Agamemnonis injuria adversus se conceperat, solantem inducit. Ea vero a Fortunato hic apte invitatur ad Lupum celebrandum, quod et Achilles eamdem ad res gestas fortissimorum virorum canendas adhiberet, ut hisce versiculis exprimit Homerus:

Τὸν δ' εὗρον φρένα τερπόμενον φόρμιγγι λιγείῃ.
Τὴν ἄρετ' ἐξ ἐνάρων, πτόλιν Ἠετίωνος ὀλέσσας.
Τῇ ὅγε θυμὸν ἔτερπεν, ἄειδε δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν.

Chrotta vero tibiæ genus est, a Cambris, et Anglis *Crowde* appellata. Dufr., in Gloss. Brow., mavult a testudine, quam Francico et Germanico sermone *crotte* nominari dicit, illud nomen esse ductum. Quæ vero ipse addit deinde de Græca voce χρυπτή, vel χρυπτά, unde illud nomen *crotte* ortum, ex alterius sententia affirmat, haud mihi placent, cum isthæc nimium contorta et invita ad vocem illam *crotte* illustrandam adhibeantur. Malim a χροτέω illius vocis originem ducere, si modo ea *testudinem* sonat, cum utique χροτέειν κιθάραν a bonis scriptoribus usurpatum legamus.

[a] Pro *Leudis* Vulg. et Edit. Paris. referunt *ludos*, teste Brow. Item Ven. Ed. Unus Cod. Vat., corrupte, *lædos*. Brow. præclare *leudos*, seu *liedos*, restituit.

[b] Edit. Ven., *memoreris amantis*.

[c] Edit. Paris., *unde datur meritis illud quo*.

[d] Cum Fortunatus in Gallias venerit ad an. 565, circiter, ut in ejusdem Vita ostendimus, patet hoc poema scriptum fuisse ad annum 574, adeoque ante videtur conscriptum fuisse quam superius carmen.

[e] Edit. Ven. et Paris., *continuante salo*.

[f] Hinc licet conjicere non propinquorum memoriam et charitatem in Fortunatum defuisse, sed ipsos potius bellorum tumultibus interclusos, quæ tunc in Italia Longobardorum armis gerebantur, nullas litteras misisse Fortunato, vel missas deperditas vel intercepta fuisse.

[g] Hæc erat Titiana, de qua infra, cap. 6, lib. XI.

[h] Sunt qui conjecturam hinc faciant Fortunatum ex nobilissima aliqua familia ortum fuisse, idque ipse perobscure indicare, *ordinem nepotum* commemorando. Quamvis autem ille mihi videatur non plane ignobilis atque vulgaris vir fuisse, idque ex eo conjicio, quod et Ravennam, studiorum causa, profectus sit, et ibi aliquandiu habitarit, cum Felice (qui postea Tarvisinus episcopus fuit) arctissima C amicitia conjunctus, et inde in Galliam, sepulcrum sancti Martini veneraturus, iter susceperit, quæ vulgaribus hominibus haud fere solent esse communia, idem tamen ordinem nepotum non hic ad ullam familiæ prærogativam indicandam, sed ad eorum numerum et ætatis gradum significandum arbitror usurpari.

[i] Tres Codd. Vat., *me renovavit aquis*.

[j] Edit. Ven.:

Quæ minimis fiunt, qui docet esse suos;

Unus Cod. Vat., *quem minimis fiunt*, corrupte. Edit. Paris., *quem minimum*.

[k] Dubitat Browerus an hic idem Magnulfus sit, qui sedit Tolosæ episcopus, quique ad concil. Matisconense II, celebratum an. 515, misit qui suo nomine eidem interesset ac subscriberet: ille nimirum qui, anno superiore, a Mummolo et Desiderio cæsus, et gravi affectus injuria, in exsilium pulsus fuerat, D ut refert Gregor. Turon., lib. VII Histor. Franc., cap. 27. Sed difficile est rem hanc conjecturis definire. Certe Magnulfus, Tolosæ episcopus, nec provinciam rexisse unquam, nec Lupi frater fuisse legitur; nec rursus Magnulfus, Lupi frater, uspiam Tolosæ episcopus creatus (quod ego noverim) comperitur, ut unus, atque idem cum superiore dici possit: solum nominibus et temporibus conveniunt.

[l] Edit. Paris., *velocibus*.

[m] Non alius hic Sigismundus esse videtur quam is ad quem scripta exstant poemata 20 et 21 hujusce libri; quem, uti Magnulfum, habitasse ad Rhenum indicat hic versus, car. 21:

Post Italas terras mittis mihi, Rhene, parentes,

Sigismundum videlicet, et ejus fratrem Aregisilum,

[n] Edit. Ven., *nec retinere capit*.

[o] Ibid. et Edit. Paris., *novis*.

Cujus in officiis æqui cultoris aratrum,
Semine justitiæ plebs sua vota metit.
Nemo caret propriis, alienis nemo recumbit,
Sic facis, ut populum non vacet esse reum.
Sollicitudo tua reliquis fert dona salutis,
Et labor unius fit populosa quies.
Æqualis, concors, ut ab omnibus almę voceris,
Legibus hinc judex, hinc bonitate parens.
Da paucis veniam, quoniam mihi portitor instat,
Nam de fratre Lupi res monet [a] ampla loqui.
Sic tribuat Dominus, meritis reparetis ut illum,
Quem pariter tecum cordis amore colo.

CAPUT XI.

Ad Jovinum [b] *rectorem provinciæ.*

[Jovinum, provinciæ rectorem, arguit diuturni silentii ac in rescribendo tarditatis. Rogat ut cum minus sibi liceat ejus frui præsentia et aspectu, hoc sui desiderium, missis saltem litteris, levet ac soletur.]

Prosaico quoties direxi scripta relatu,
Nullaque de vestro pocula fonte bibo,
Quem [c] prius irrigua recrearas ditior unda,
Nec modo Castaliis redditur haustus aquis.
Si me cura minor vestri tenuisset amoris,
Jam fuerat lucrum [d] stringere colla manu.
Nunc magis, inde minus capio, quia diligo majus [e],
Et cum plus cupiam, vota negata [nugata] gero [f].
Qui [g] tibi transfudit mea pectora pectore tuto,
Cur rogo non pariter lumina lumen habent?
Vel quod, amice, licet scriptis fero, chare, salutem,
Sed mihi qua relever pagina reddat opem.

CAPUT XII.

Ad eumdem [h].

[Vitæ humanæ brevitatem et inanitatem describit: unam pietatem omnibus mortalibus rebus superstitem esse, ac multo præstare, affirmans. Inde Jovinum incusat, ac leniter perstringit, quod tam brevi vita, nihil ad se litterarum mitteret, quas ab eo avidissime exspectare significat.]

Tempora lapsa volant, fugitivis fallimur horis,
Ducit et in senium lubrica vita viros.
Fine trahit celeri sine [i] fune volubilis axis,
Nec retinet rapidas ad sua frena rotas.
Cuncta movens secum momenta, et pondera rerum,
Donec meta avidos sistere cogat equos.
Sic quoque dissimiles ad finem tendimus omnes,
Nemo pedem retrahit, quo sibi limes erit.
Imperiale caput, regnum trahit, atque [j] senatum,
Nec spectante die, cum venit hora, rapit.
Quid sunt arma viris? cadit Hector, et ultor Achilles,
Ajax in clypeo [*Ms.*, Ajacis clypeo], murus [Achæus [k], obit.
Quid satis est cupido, gremio quod condit avaro [l]?
Deliciis solvis [refluis] [m], Attalus auctus abest.
Quis non versutus recubet [n], dum fine supremo,
De Palamede [o], potens, ars in Ulysse perit?
Forma venusta fluit, cecidit pulcherrimus Astur [Astris [p],
Occubat Hyppolitus, nec superexstat Adon.
Non agiles fugiunt quo terminus instat [q] eundum,
Nam cum fratre, celer sorte, Quirinus abit.
Quid rogo cantus agit? modulis blanditus [r] acutis,
Orpheus, et cytharæ vox animata jacet.
Docta recessuris quid prodest lingua sophistis,
Qui [s] voluere loqui curva, rotunda poli?
Archita [t], Pythagoras, Aratus, Cato, Plato, Chry- [sippus,
Turba Cleantharum [u] stulta favilla, cubat.
Quidve poeta [v] potest Maro, Lysa [x], Menander, Ho- [merus,
Quorum nuda [y] tabo membra sepulcra tegunt?
Cum venit extremum, neque Musis carmina prosunt,
Nec juvat eloquio detinuisse melos.

[a] Unus Cod. Vat., *res movet ampla.*

[b] Vide quæ de Jovino diximus in notis ad c. 12, lib. VII.

[c] Edit. Ven., *qui prius irrigua recreabar.*

[d] Ibid. et duo Codd. Vat. et edit. Paris.; *jam fuerat licitum.*

[e] Unus Cod. Vat., *quia diligo magis.*

[f] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *vota negata geram.*

[g] Edit. Ven., *quis sibi transfudit*, etc. Unus Cod. Vat., *qui sibi transfudit*, quod seq.

[h] Hujusce poematis pars a Georg. Fabricio in collectione veterum Latin. Poet. Christ. citatur sub hoc titulo: *De incertitudine vitæ et gloriæ hominis.*

[i] Edit. Paris., *fine.*

[j] Unus Cod. Vatic., *trahit æque senatum*, etc.

[k] Edit. Ven. *murus ahenus obit.* Edit. Paris., *murus Agivus.*

[l] Edit. Ven., *quod condit avarus.*

[m] Ibid *Deliciis refluens.* Edit. Paris., *deliciis solitis.*

[n] Edit. Ven., *recubat in fine supremo.*

[o] Innuit hoc loco Fortunatus nullam esse artem qua suprema fata ab hominibus depelli possint, eum vel ipsa Ulyssis calliditas, de Palamede cæteroquin potens, ac diu victrix, nihil valuerit in morte a se avertenda; sed vel is vita excesserit. Ulysses nimirum, cum a Palamede sollicitaretur, ut una cum reliquis Græciæ proceribus in Asiam trajiceret, bellum Trojani illaturus, se amentem esse simulavit; ac ut id persuaderet, junctis disparis generis pecudibus, salem serere cœpit, idque genus alia præstare, quæ nemo sana mente et consilio ageret. Sed felicior ad extremum Palamedes fuit. Namque aranti Patri Telemachum filium plane aratro concidendum, objecit; cumque is confestim aratrum suspendisset, ne quid filio noceret, inde compertum est quod ipse revera amens non esset, sed de industria id simularet.

[p] Unus Cod. Vat., *pulcherrimus Astus.*

[q] Unus Cod. Vat., *quo terminus exstat.*

[r] Ibid., *blanditur acutis.*

[s] Ibid. et Edit. Paris., *quid voluere loqui.*

[t] Edit. Ven. habet:

Architaque, Cato, atque Plato, Chrysippus, Aratus.

[u] Cleanthes Zenonis Cittiensis nobilissimus auditor fuit, ipse deinde sectæ auctor et magister.

[v] Tres Codd. Vat., *quidve poema potest.* Edit. Ven:

Quidve poema potest, Maro, sive Menander, Homerus?

[x] *Lysa* videtur positus esse pro *Lysis*, qui Pythagoræ discipulus fuit: cujus meminit Cicero lib. I de Offic., et lib. III, de Orat. Fuit et Lysias disertus et acutissimus orator Athenis, de quo idem Tullius in Bruto mentionem facit.

[y] Edit. Ven., et unus Cod. Vat., *quorum nudata membra.* Caspar Barth. putat legendum *quorum nuda tapho*; nam secus, ait, nullus esset sensus.

Sic dum puncta cadunt, fugiunt præsentia rerum,
Et vitæ tabulam tessera rapta levat.
Est tamen una salus, pia, maxima, dulcis, et ampla,
Perpetuo trino posse placere Deo.
Hoc valet, atque viget, manet, et neque fine peribit,
Hinc quoque post tumulum nascitur almus honor.
Quod superest, habitu [a] meritorum, flore beato,
Suavis justorum fragrat [fragat] odor tumulo.
Gratius [b] aura fluens, quam spiret [c] aroma Sabæum,
[d] Vincens, quæ pinguis balsama silva reflat.
Cinnama, caltha, crocus, violæ, rosa, lilia cedunt
Ut similis nullus [e] nare bibatur odor.
Quid? quod morte magis virtus generatur in illis,
Dumque sepulcra tenent, languida membra [f] fovent.
Multorum dubiam solidant pia funera vitam,
Et redit ex tumulo vivificatus homo.
Nobilis urna tegit pretiosa talenta tonantis,
Ac terris recubat quod super astra volat.
Qui sub amore Dei, sacro moderamine vivens,
Fit peregrinus humi, civis, eundo, poli.
Denique post illos qui fundamenta coruscant,
Postque Petri ac Pauli limina [g] prima fide,
Quis numerus radiet sanctorum sparsus in orbe,
Quanta columnarum gratia fusa viget?
Per loca, per populos mundo sua sidera præsunt,
Quidquid ab Oceani circulus ambit aquis.
Arctos, meridies, oriens, occasus honorat [h],
Lumina [limina], muneribus clarificata suis.
De reliquo nihil est, quodcunque videtur in orbe,
Nam tumor hic totus, fumus et umbra sumus.
Cur igitur metu [i] trahitur data vita susurro,
Nec Fortunato pauca, Jovine, refers?
Tempora lapsa vides, neque longa silentia rumpis,
Me quoque ne recrees, ad mea damna taces.
Non ita rebar ovans, postquam Germania nostros,
Contulerat visus, ut resiliret amor.
Credideram potius quantum se tenderet ætas,
Ut vestri affectus se duplicaret opus.
Heu magis, ut video, vota in contraria currunt,
Tempora longantur, sed breviatur amor.
An quantum ex oculo, tantum tibi corde recedo?
Et tam longe animo, quam sumus ambo loco?
Non ego sic refero, quoniam tibi pectore nector,
Prædicat hoc aliter, mens ubi dulce sonat [j].
Nam cui chara fides animum sociavit amice [k],
Quod minus est oculis, flagrat amore magis.
Et licet absentem paries, locus, aula retentet,
Corde suo illic est, est ubi forma placens.
A Prospicit affectu, quem vultu non videt ipso,
Et vox longinqua de regione sonat.
Quid gerit, aut ubi sit, tacito dare verba videtur,
Intra se loquitur pectore clausus amor.
Si volat aura levis, putat inde venire salutes,
[l] Hoc fragor aure refert, quod homo mente gerit.
Hinc tuus ergo cliens ego, chare, colende requiro,
Absentem faciunt quem loca, non animus.
Qui semper nostro [m] memoraris, haberis in ore,
Scribimus et [n] hæc dum, non sine te loquimur.
Affectu, studio, voto, tua brachia cingo,
Atque per amplexum pectora, colla ligo.
Ingrederis mecum, pariterque moveris amator,
Et quasi blanda loquens, oscula libo labris.
Ante oculos habeo, sed chara refugit imago,
B Hic quoque quem [o] habeo, non retinere queo.
Alternis vicibus modo vadis, et inde recurris,
Vix fugis ex oculis, ecce figura redis.
Et cum terga dabis, facies mihi cernitur insons,
Si pede conversus, fronte regressus ades.
Sæpe etiam videor dare te pia dicta relatu,
Illic forte taces, hic mihi verba refers.
Hoc de te minus est, quia prendi non potes absens;
Nam velut illic es totus, et hic meus es.
Qualiter ambo simul paucis halitavimus horis,
Non fugit ex oculis, dum manet ista dies.
Misimus o quoties timidis epigrammata chartis,
Et tua, ne recreer [p], pagina muta silet?
Quis, rogo, reddat eas, taciti quas perdimus, noras?
Tempora non revocat lux levis, atque fugax.
C Dic homo, note meus: quid agis? quid amice recurris?
Si tua rura colis, cur mea vota neges?
Scribe vacans animo, refer alta poemata versu,
Et quasi ruris agrum, me cole voce, melo.
Per thoraca meum ducas, precor, oris [q] aratrum;
Ut linguæ sulcus sint sata nostra tuæ [r].
Pectoris unde seges gravidis animetur aristis,
Pullulet et nostro farre novale ferax.
Nam mihi si loqueris, bone vir, pietatis opime,
Exsuperas labiis dulcia mella favis.
Plusque liquore placet, quam fert oleagina succo,
Suavius et recreat, quam quod aroma reflat.
Cum Aspasio pariter charis patre, fratre, Leone,
Longa stante die, dulcis amice, vale.

D

CAPUT XIII.

Ad Felicem, [s] *socerum ejus.*

[Timide ac repugnanter se ad Felicem poeseos laude præstantem, aut accedere. Sodalitatis tamen,

[a] Edit. Ven., *quod superest, habito.*
[b] Ibid., *Gratior aura fluens.*
[c] Edit. Paris., *amoma.*
[d] Edit. Paris., *thuraque devincens balsama.*
[e] Edit. Ven., *ut similis nulla*
[f] Edit. Paris., *jacent.*
[g] Duo Codd. Vat., *lumina prima fide.*
[h] Edit. Ven., *occasus honorant.*
[i] Edit. Ven., *cur igitur meluo.* Unus Cod. Vat., *quid igitur.*
[j] Duo Codd. Vatic., *ubi dulce fovet.* Edit. Ven., *ubi dulcis inest.*
[k] Edit. Ven., *animum sociabat amici.* Unus Cod. Vat. *sociabat amice.* Edit. Paris., *nam cum chara fides... satiavit.*
[l] Edit. Paris., *auræ fert fragor hoc, quod.*
[m] Edit. Paris., *memorandus.*
[n] Edit. Ven., *scribimus hæc et dum.*
[o] Edit. Ven., *hic quoque, quando habeo.* Edit. Paris., *quem video.*
[p] Unus Cod. Vat., *ne recrees pagina.*
[q] Ven. Edit., *precor istud aratrum.*
[r] Ibid. et unus Cod. Vat., *sint fata nostra tuus.*
[s] Quamvis Ven. Edit., et Mss. omnia referant hunc titulum : *Ad Felicem, socerum ejus,* et unus ex Ms. Vat. habeat *socerum Jovini*, ego tamen opinor hunc titulum corruptum, ac depravatum fuisse, ac esse legendum : *ad Felicem, socium ejus,* vel *suum.* Hic

quæ interfuerat, conjunctione ac communis patriæ necessitudine fretus, eumdem sequenti poémate interpellat.]

Ardua Pierio cui constant culmina fastu,
Vix humili valeo tangere claustra manu.
Sed quoniam patriæ fuit aula sodalibus una,
Affectu [a] fidens, pulso, benigne, fores.

CAPUT XIV.

De Mummuleno [b].

[Se a Mummuleno in itinere hospitio exceptum ac liberaliter tractatum fuisse narrat: stomachi cruditatem quam ex ciborum copia, et præcipue Persicorum pomorum esu, contraxerat, eleganter ac lepide describit. Mummulenum ipsum egregie commendat.]

Dum mihi fessus iter gradior prope noctis in umbra,
Solis in occasu, jam fugiente die:
Cum super undarum [c] viridantes gramine ripas,
Pascua conspexi, pastus et ipse fui.
Huc oculis captus, voto ducente, trahebar,
Deflectensque viam, prosperiora peto.
Mummolenus enim, qui celsa palatia regis
Altis consiliis crescere rite facit,
Inter concives merito qui clarior exstat,
Quemque super proceres unica palma levat,
Nobilitate [d] potens, animo bonus, ore serenus,
Ingenio solers, et probitate sagax,
Cui genus a proavis radianti luce coruscat,
Moribus ipse tamen vicit honore patres.
Huc ergo adveniens, epulis expletus opimis,
Quem vidisse, mihi constitit esse cibum.
Fercula magna quidem, dapibus cumulata benignis,
Ac si colle tumens, discus onustus erat.
Undique montis opus medium quasi vallis habebat,
Quo meliore via piscis agebat iter.
Ille natans oleum, pro undis; pro cespite, discum
Incoluit, cui pro gurgite mensa fuit.
Attamen ante aliud data sunt mihi mitia poma,
Persica quæ vulgi nomine dicta sonant.
Lassavit dando, sed non ego lassor edendo,
Vocibus hinc cogens, hinc tribuendo dapes.
Mox quasi parturiens subito me ventre tetendi,
Admirans uterum sic tumuisse meum.
Intus enim tonitrus vario rumore [e] fremebat,
Viscera conturbans Eurus et Auster erat.
Non sic Æoliis turbatur arena procellis,
Nec vaga per pelagus puppis adacta tremit.
Nec sic inflantur ventorum turbine folles,
Malleolis famulos quos faber ustus habet.
Alter in alterius ructabat [f] mole susurros,
Et sine [g] me mecum pugna superba fuit.
Sit tibi longa [h] salus, celsa cum conjuge, rector,
Et de natorum prole voceris avus.
Laudis honore potens, felicia tempora cernas,
Et valeas dulces concelebrare jocos.

CAPUT XV.

De Berulfo [i] *comite* [j].

[Cum exspectaret Fortunatus ut a Berulfo ad prandium invitaretur, duplici interea se fame narrat laborasse. Ad extremum fausta pro ipso ac læta omina facit.]

Delicias, Berulfe, tuas spectando [k] libenter,
Me fateor duplicem sustinuisse famem;
Sic ego credebam, quarta [l] satiarer ut hora,
Me nec ad octavam mensa benigna vocat.
Per vestras epulas didici jejunia gestans [m],
Litania [n] fuit prandia vestra magis.

enim videtur esse Felix ille, qui Fortunati sodalis, et in studiis Ravennæ socius, postea creatus Tarvisinus episcopus est, ut diximus in Vita. Fortun., n. 23 et 24. Ac sane huic apte convenit hic versus:

Sed quoniam patriæ fuit aula sodalibus una,

qui haud scio an Felici, Jovini socero, ullo modo convenire possit. Bene vero Felici et Fortunato Tarvisius communis patria fuit, ut ostendimus in eadem Fort. Vita, num. 10.

[a] Unus Cod. Vat., *affectuque fidens.*

[b] Hic videtur esse Mummulenus qui *Suessionicus* appellatur a Greg. Tur., lib. x Hist. Franc, cap. 2, cujus filius Bobo Rigunthem, Chilperici filiam, deduxit in Hispaniam, Reccaredo nupturam, uti narrat idem Greg., l. vi, c. 45; alter vero ejus filius Bodegisilus, cum ad Mauricium imp. profectus esset, legatus Childeberti regis, Carthagine in seditione populari occisus est injuria.

[c] Edit. Paris., *viridanti.*

[d] Mummuleni genus nobilissimum fuisse et clarum in Gallia hinc intelligere possumus, quod Gregor. Turon., loquens de Bobone, Mummuleni filio qui comes itineris datus fuerat Riguntbi, de qua supra: *Erant autem*, inquit, *cum ea viri magnifici, Bobo dux filius Mummuleni cum uxore, quasi paranymphus*, etc.

[e] Edit. Parisiensis Bibliothecæ PP. an. 1644 sic legit hunc versum:

Intus enim varie ventorum more fremebat.

[f] Ibid., *mutabat mole.*

[g] *Et sine te.*

[h] Unus Cod. Vat., *sit tibi larga salus.*

Hic Berulfus Turonum ac Pictavorum dux fuit, ut refert Gregor. Turon. lib. viii Hist. Franc., cap. 26. Is post Sigiberti mortem, cum ejusdem thesauros clam abstulisset, comprehensus a Childeberto rege, una cum Arnegisilo, ejusdem sceleris socio, in carcerem conjectus est, ac nisi episcopi intercessissent, ferro vitam amisisset. Hæc ad an. 585.

Porro animadvertit Brow. ad hunc locum cum Sirmondo in notis ad Sidonium, hac ætate, qua Fortunatus florebat, et inferiore in more fuisse, ut ex comitis honore et loco ad altiorem *ducis palatini* gradum ascenderetur; illud vero utrumque gradum discrimen interfuisse, quod *comes* uni solum civitati præsideret, dux vero pluribus, sive integram provinciam administraret, in qua plures essent civitates, ac singulæ suos comitatus haberent. Videsis Sirmond., in notis ad epist. 17 lib. vii; Sidonii Apoll., ubi pluribus exemplis rem illustrat.

[i] Hinc intelligi potest hoc carmen scriptum a Fortunato fuisse cum Berulfus adhuc esset comes, ac nondum Pictavæ ac Turonicæ urbis ducatum fuisset adeptus. At is jam dux appellatur a Gregor. Turon. in Hist. Franc. ad an. 580, quo tempore Gregorius Berulfum in se iniquiorem expertus est, ut idem narrat lib. v, cap. 50. Quinimo verisimile est sub Sigiberto eo ducatu fuisse potitum, apud quem valebat auctoritate et gratia. Jam vero Sigibertus occisus est an. 575, et ante quem annum proinde hoc poema elucubratum fuisse credendum est.

[k] Edit. Ven., *exspecto libenter.*

[l] Edit. Paris., *satiarier hora.*

[m] Unus Cod. Vat., *jejunia gustans.*

[n] Ibid., *letania.* Browerus pro litaniis jejunium ipsum autumat hic indicari, quod illæ, pro vetere-

Det tibi vota Deus, per quem modo læta notamus [a] :
Hæc quoque dum scribo, plus satiatus agor.

CAPUT XVI.

De Condone [b] domestico.

[Condonem domesticum laudat ob honores quos virtute promeruerat, et in administranda regia domo singulari fide, quosque ille gradatim sub diversis Austrasiæ regibus fuerat consecutus.]

Temporibus longis regalis [c] dives in aula,
Enituit meritis gloria, Condo [d], tuis.
Nam semel ut juvenem vigili te pectore vidit,
Elegit secum semper habere senem.
Quis fuit ille animus ? vel quæ moderatio sensus,
Cum fueris tantis regibus unus amor ?
Mens generosa tibi pretioso lumine fulget,
Quæ meritis propriis amplificavit avos.
Floret posteritas, per quam sua crescit origo,
Et facit antiquos surgere laude patres.
Nam si præfertur generis qui servat honorem,
Quanta magis laus est nobilitare genus ?
Qui cupit ergo suum gestis attollere nomen,
Ille tuum velox præmeditetur opus.
A parvo incipiens existi semper in altum,
Perque gradus omnes culmina celsa tenes.
Theodericus [e] ovans ornavit honore tribunum [f]
Surgendi auspicium jam fuit inde tuum.
Theodebertus [g] enim comitivæ [h] præmia cessit,
Auxit et obsequiis cingula digna tuis.
Vidit ut egregios animos meliora mereri ;
Mox voluit meritos [i] amplificare gradus.
Instituit cupiens, ut deinde domesticus esses,
Crevisti subito, crevit et aula simul.
Florebant pariter veneranda palatia tecum,
Plaudebat vigili dispositore domus,
Theodovaldi [j] etiam cum parva infantia vixit,
Hujus in auxilium maxima cura fuit.

Actibus eximiis sic publica jura fovebat [k],
Ut juvenem regem redderes esse senem.
Ipse gubernabas, veluti si tutor adesses,
Commissumque tibi proficiebat opus.
Clotarii rursus magna dominatus in aula,
Quique domum simili jussit amore regi.
Mutati reges, vos non mutastis honores,
Successorque tuus tu tibi dignus eras.
Tantus amor populi, solertia tanta regendi,
Ut hoc nemo volens surripuisset onus,
Nunc etiam [l] placidi Sigiberti regis amore
Sunt data servitiis libera dona tuis.
Jussit et egregios inter residere potentes,
Convivam [m] reddens, proficiente gradu.
Rex potior reliquis merito meliora paravit,
Et quod majus habet, hoc tua causa docet.
Sic tuus ordo fuit, semper majora mereri,
Vitaque quam senior, tam tibi crevit honor.
Quæ fuerit virtus, tristis Saxonia [n] cantat,
Laus est arma truci non timuisse seni.
Pro patriæ votis, et magno regis amore,
Quo duo natorum funera chara [o] jacent.
Nec graviter doleas cecidisse viriliter ambos,
Nam pro laude mori, vivere semper erit.
Lætitiam vultus hilari diffundit ab ore,
Et sine nube animi gaudia fida [p] gerit.
Munificus junctis, largiris multa benignus,
Et facis astrictos per tua dona viros.
Sit tibi longa salus placidis felicior [q] annis,
Atque suum reparet [r] proles opima patrem.

CAPUT XVII.

Ad Gundoarium [M., *Gunthariun*] [s].

[Excusat literarum brevitatem Fortunatus, ac suæ in Gundoarium benevolentiæ vix ullam paginam esse parem affirmat. Laudat deinde Gundoarium ob suavitatem morum atque sermonis, ac reliquas ejusdem virtutes, præcipue vero in administrando

Ecclesiæ consuetudine jejunium semper haberent adjunctum.

[a] Unus Cod. Vat., *læta notatur*.

[b] Edit. Ven. *Condane*. Domestici nominabantur ii qui in regia aula excubabant, et procurabant illa quæ ad necessarias pro regio apparatu et victu impensas pertinebant, ut legere est apud Greg. Tur., lib. x Hist. Franc., cap. 28. Hi numerabantur inter optimates regni, ac regi, cum cæteris palatii proceribus, *in placitis* assidebant. Vide cl. Ruinart, in notis ad lib. vi Hist. Franc., c. 11, et lib. vii, c. 21, ubi refert eosdem vel *cubicularios* appellatos fuisse. Plura habet Dufresne in Gloss., ubi fusius de munere et gradibus *domesticorum* edisserit.

[c] Unus Cod. Vat., *regali*, quod seq.

[d] Ven. Edit., *gloria, Conda, tuis*.

[e] Ibid. et duo Codd. Vat., *Theudericus*. Is fuit Clotarii frater, Clodovei filius.

[f] *Tribunus* erat exactor tributorum. Penes tribunos fuisse vel carcerum atque castrorum custodiam, apparet ex Vita sancti Germani Parisiensis episcopi, c. 62 et 68, a Fortunato conscripta, et ex Vita sanctæ Radegundis, c. 38, ubi etiam *tribuni fisci* nominantur.

[g] Theodebertus filius Theodorici fuit, cui successit in regno.

[h] *Comitiva* dicebatur dignitas comitis, ad quam videtur gradus fuisse honor tribuni et locus. Videsis quæ de *comitibus* adnotavimus ad superius carmen.

[i] Edit. Ven., *mox voluit meritis*.

[j] Ibidem et in tribus Mss. Vatic., *Theudebaldi*. Porro Theudebaldus Theodeberti filius fuit, qui patrem, vita functum, ipse immatura adhuc ætate, excepit in regno an. 548. Mortuo autem vel Theudebaldo, an. 555, Clotarius relictum ab illo regnum suo adjunxit, ut narrat Greg. Turon., lib. iv Hist. Franc., c. 9, sub quo Condo (ut hic refert Fortunatus) honorem suum ac locum retinuit, quemadmodum et sub Sigiberto Clotarii filio, cui Theodorici regnum obtigit, uti narravimus in Vita Fortun., n. 43.

[k] Ed. Ven., *publica jura fovebas*. Unus Cod. Vat., *publica cura fovebat* ; duo, *fovebus*, quod placet.

[l] Edit. Paris., *magno Sigiberti*.

[m] Hinc proclive est intelligere, *convivas* regis præstitisse honoris gradu illis qui domestici nominabantur. In concil. Tolet. xii, can. 3, convivæ regis ii appellantur, *quos regia potestas participes mensæ suæ efficit*.

[n] Quod Sigibertus in Saxonas arma moverit, constat ex car. 3 lib. vi.

[o] Edit. Ven., *quod de natorum funere cura jacet*.

[p] Edit. Paris., *geris*.

[q] Edit. Ven., et unus Cod. Vatic. et Edit. Paris. *felicius annis*.

[r] Duo Codd. Vat., *prolis opima*.

[s] Edit. Ven., *ad Guanduarium*.

regio patrimonio fidem ac diligentiam commendat..]

Si prodi verbis affectus posset amantis,
Carmina plura tibi pagina nostra daret.
Sed quod ab ore loqui nequeo, quod pectore gesto,
Sit satis ex multis vel modo pauca dari.
Nam si respicias votum per verba canentis,
Malueram majus, qui tibi parva fero.
Aspicimus sensum totum in dulcedine fusum,
Quo sine nube doli, corde [a] serena micant.
Puro fonte rigans, nectar de fauce redundat,
Cujus verba libens pectore, corde bibo.
Providus, exertus, viligans, moderatus, honestus,
Condimentum animæ mens tua semper habet.
Reginæ egregiæ patrimonia celsa gubernas,
Quæ tibi commisit, sensit ubique fidem.
Nemo piæ poterat reginæ [b] charior esse,
Quam qui pro meritis talis et ipse foret.
Gundari, longo vigeas placiturus in ævo,
Conjuge cum propria luce perenne manens.

CAPUT XVIII.

Ad Flavum.

[Suam in Flavum sedulitatem ac in mittendis ad ipsum litteris diligentiam commemorat; tum eum amice incusat, quod nihil ad sese litterarum remittat, rogatque ut quovis demum lubuerit modo, ad se rescribat.]

Ad charum toties mea pergit epistola Flavum,
Sic monet officiis sedula cura loqui.
Nunc quoque prosaico, modo mittens carmina versu,
Blandior afflatu [c] debita solvit amor.
Quin tibi pauca ferat, qui vult iter ire viator,
Nemo mihi tacite prætereundus abit.
Fœtus [d] amiticiæ te, ut pagina, sæpe requirit [•],
Et si vir desit [f] portitor [g], aura placet.
Attonitis animis ego per vaga nubila prendo [h],
Nullaque suscipio signa relata manu.
An tibi charta parum peregrina merce rotatur?
Non amor extorquet quod neque tempus habet?
Scribere quo possis, discingat fascia [i] fagum,
Cortice dicta legi fit mihi dulce tui.
An tua Romuleum fastidit lingua susurrum?
Quæso vel Hebraicis reddito verba notis.
Doctus Achæminiis [j] quævis perscribito signis,
Aut magis Argolico pange canora sopho.
Barbara fraxineis pingatur runa [k] tabellis,
Quodque papyrus agit, virgula plana valet.
Pagina vel redeat perscripta dolatile [l] charta,
Quod relegi poterit, fructus amantis erit.

CAPUT XIX.

Ad Flavum et Evodium.

[Flavi et Evodii fratrum germanam in eadem corporum similitudine charitatem et concordiam commendat, quibus se tertium additum esse affirmat, ac poscit ut ad hunc amorem arctius vinciendum vel litterarum colloquia accedant.]

Quam bene conveniunt genitor quos sustulit unus,
Si simul hos unum pectus utrosque tenet?
Visceribus [m] iisdem genitos Flavum Evodiumque,
Prorsus amore uno viscera nostra tegunt.
Alter in alterius mihi visu visus habetur,
Et fratris speciem fratris imago dedit.
Unius ex facie facies mihi nota secundi,
Sic speculo similem forma repressa refert.
Ergo pari voto paribus dans vota salutis,
Ambos inter ego tertius alter ero.
Hoc cupiens, ut quos charis amplexibus idem
Tres amor unus habet, nos quoque charta liget.

[a] Edit. Ven., et unus Cod. Vat., *corda serena micant*, quod placet.

[b] An hæc Theodechildis regina fuisse censenda est, cujus pietatem egregie laudat Fortunatus, lib. VI, cap. 5, cujus forte negotia gerebat Gundoarius?

[c] Edit. Ven., *blandior effectu*; fortasse, *affectu*. Unus Cod. Vat., *blandior affatu*.

[d] Tres Codd. Vat., *fotus amicitiæ*.

[•] Edit. Ven. et unus Cod. Vat., *pagina requirat*.

[f] In Ven. Edit. *interpungitur ante portitor*.

[g] Unus Cod. Vat., *potior aura placet*.

[h] Edit. Ven., *nubila pendo*.

[i] Hujusce obscuri loci hic videtur esse sensus: an idcirco non scribis quod chartæ inopia laboras? Charta vero solebat rotari, unde et *rotulus* videtur appellari, charta videlicet in orbis, seu rotæ, figuram convoluta. At si, inquit, res ita se habet, corticem e fago, quo fasciæ instar cingitur, exscindas, et in cortice, tanquam in charta, scribas. Edit. Paris., *fascia sagum*.

[j] *Achæmeniis* (ait Brow.) habet, cum veteribus libris, Ms. Trevir. Favent huic lectioni Edit. Ven. et tres Codd. Vatic. *Signa vero Achæmenia* (subdit idem Brow.) *accipit Persica aut Parthica*. Colon Ms. refert *et Ammoniis*, ut idem sit (opinatur idem Browerus) ac *obscuris et involutis*. A Jove quippe Ammone eam vocem putat derivatam, cujus oracula erant in primis obscura. Sangallensis Ms. Glossa refert: *Achæmeniis, id est Chaldaicis*. Addit Browerus, si signa Achæmenia pro Persicis signis sumantur, nullum dubium remanere, cum et Sidon. in Panegyr., quem Anthemio recitavit, dicat:

> Interea te, Susa, tremunt, ac supplice cultu
> Flectit Achæmenius lunatam Persa tiaram.

Cum autem tam apertum Sidonii testimonium habeamus, quid opus est ut conjecturas aucupemur? Certe Herodotus, lib. III, principem generis Cyri, Achæmenem appellat, et Persas Achæmenidas, ut inde vel litteras Achæmenias pro Persicis usurpatas sit existimandum.

[k] Dani litteras suas *runas* appellabant: quarum quibusdam utebantur ad res gestas scripto consignandas, alias magicis in præstigiis adhibebant. Easdem solebant oblongis baculis inscribere. Brynolphus in notis ad Sax. Mss.: *Antiqui*, ait, *suas runas, hoc est litteras tabellis ligneis commiserunt*, etc. Plura habet ad hanc vocem Brow.; quæ lege, si lubet. At cl. Scipio Maffeius in opere cui titulus *Verona illustrata*, contendit ex Salmasio, de Hellen., et Joan. Petro Ludovig, in introduct. ad monetas Græcas, easdem esse litteras runicas, ac Græcas et Lat. Certe hic a Fortunato, a quo primum eas vult usurpatas fuisse, aperte distinguuntur, præsertim cum *runas barbaras* appellet. Unus Cod. Vat., habet *rhuna*, cum aspiratione. Idem Cod. Ms. sancti Germani Parisiensis. Item in veteribus libris aliis hanc vocem legi cum aspiratione, animadvertit Brow. In Calar. sicuti et in Ven. Edit. *rana* pro *runa* mendose legitur.

[l] Dolatilis chartæ nomine nil aliud videtur significari quam tabula ad usum scribendi edolata.

[m] Edit. Ven., *visceribus genitos isdem*.

CAPUT XX.

Charissimo et omni gratia prædicando Sigismundo Fortunatus salutem.

[Suam in Sigismundum sollicitudinem ac diligentiam declarat, petitque ut se de Italiæ ac Germaniæ rebus, cujusmodi erant tunc faciat certiorem.]

Fixus amore tuo, votis inhiantibus adstans,
Quæ tibi, chare, salus, sæpe requiro viros.
Quisque viator adest, properans Aquilonis [a] ab axe,
Quamvis festinum [b], sollicitando, moror,
Seu privata virum, seu publica cura citabit,
Hunc nisi perconter, nullus abibit iter.
Quam vegetus membris, quæ te loca [c] chare, co-
ercent
Ordine disposito cuncta requirit amor.
Si gravis arma tenens Italas terit hospes arenas,
[d] Aut quæ Francus habet, pagina pandat, age.
Quid geris, oro, refer, tamen, ut quéo, longius opto,
Vivas pars animæ dimidiata meæ.

CAPUT XXI.

Ad Sigismundum et Aregisilum [e] [Ms., *Alagisum*].

[Acceptis Sigismundi et Aregisili fratrum litteris, qua fuerit lætitia affectus declarat, atque ex eorum in Gallias adventu fausta sibi omnia et tranquilla ominatur.]

Nomina amicorum mihi dulcis epistola pandit,
Hinc Sigimunde nitens, hinc Aregisle decens.
Prosperitas felix ventorum flamina fudit,
Quando mihi charos nuntiat aura viros.
Testor utrumque caput, tantum mea vota juvantur,
Quantum fit florens læta sub imbre seges.
Ne sitiam rapidis æstivo tempore flammis,
Nectarei fontis me recreastis aquis.
Post Italas terras mittis mihi, [f] Rhene, parentes,
Adventu fratrum non peregrinus ero.
Tempore belligero pacis nova gaudia surgunt,
Hic quia venerunt quos meus optat amor.
Qui mihi [g] festivæ diei duplicatis honorem,
Sic vester crescat, munere regis [h], honor.

[a] Sigismundus, videlicet, ad quem scribit, videtur in Germania degisse, ut magis apparet ex seq. carmine.

[b] Edit. Ven. :

Quamvis forte nimis sollicitando moror.

[c] Edit. Paris., *rite coercent.*

[d] Edit. Paris., *Francos aut quis habet.*

[e] Duo Codd. Vat. *Alagislum* habent : atque ita deinceps.

[f] Edit. Paris., *quippe parentes.*

[g] Edit. Ven. :

Qui me festivæ diei duplicatis honore.

Edit. Paris., *qui fortiva die mihi.*

[h] Hinc licet intelligere Sigismundum et Aregisilum, in regno Sigiberti (quod ut alias diximus vel in Germaniam procurrebat) publicum aliquod munus gessisse.

[i] Referendarii apud reges Francorum erant ii quibus regii annuli custodia fuerat demandata, ac ipsi diplomata obsignabant, ut patet ex Greg. Tur., lib. v Hist. Franc., c. 5. Cl. Mabillon., de Re diplom., l. II, c. 11, fusius edisserit de officio ac prærogativis referendarii. Utrum vero hic idem Boso fuerit qui *Guntramnus Boso* dux a Greg. Tur. appellatur passim in Hist. Franc., cum is Guntramni regis copias duceret, haud lubet definire. Si ergo is fuit, antea referendarius fuisse dicendus est, postea vero dux creatus.

CAPUT XXII.

Ad Bosonem referendarium [i].

[Regi et ejus ministris (inter quos erat Boso) incolumitatem ac faustitatem a Numine precatur, e florentis regni regisque fortuna augurans, Bosonem quoque ipsum diu felicem et incolumem futurum. Postremo quemdam se anxie exspectare ostendit.]

Sic regat [j] omnipotens radiantia culmina regis,
Atque ejus causas arma superna regant.
Sic dominum ac servos divina potentia servet,
Et patriæ maneat, hoc dominante, salus.
Sic placido regi summus, pius auctor ab alto,
Qui dedit ante Petro, porrigat ipse manum.
Sic te longævi comitetur gratia regis,
Et florente illo, gaudia fixa metas.
Hoc rogo quam citius veniat, quicunque jubetur,
Ne gravet ultra animos hic mora tarda meos.
Nam qui [k] festinat statuit quod certa voluntas,
Si votum acceleret, dulcius esse solet.
Illud enim nimium per verba precantia posco,
Commender domino, te memorante, meo.
Actibus excellens maneas per sæcula felix,
Et memor ipse mei, dulcis amice, vale.

[i] Edit. Ven., *sic tegat Omnipotens.*

[k] Ibid., *nam si festinet*

CAPUT XXIII.

Ad Paternum.

[Paternum laudat ex nominis etymologia, et ejus in se liberalitatem commemorat.]

Nominis auspicio fulgent tua facta, Paterne [l],
Munere qui proprio te facis esse patrem,
Servitii nostri non immemor omnia præstas
Et tibi devotis das pia vota libens.
Ut bona distribuas, modo qui tam promptus haberis,
Unde magis præstes, amplificentur opes.

[l] Hic idem Paternus esse videtur ad quem exstat supra scriptum car. 32 lib. III.

CAPUT XXIV.

Versus in [m] *Gavatis* [n].

[Occasione quarumdam paropsidum argentearum, ac verborum iisdem inscriptorum, Fortunatus integritatem ac puritatem animi ex illo opere ac materia legenti commendat.]

Qui legis in pulchro circumdata verba metallo,
Si venias [o] purus, hoc imitaris opus.

[m] *Gavatæ* dicebantur lances, sive paropsides, epulis continendis aptæ, quasi *cavatæ*. Hinc Isidor., lib. XX Orig., cap. 4 : *Lancis gavata, quasi cavata, g pro c littera posita. Hinc et concha ; sed illa cavata, ista concava ;* et in Gloss. Dufres. *Paropsis gavata, vel catinus,* Fortunatus eodem vocabulo usus est, ad Agnetem scribens, c. 10, l. XI, inquiens :

Carnea dona tumens argentea gavata perfert.

Browerus censet hoc nomen manasse a concha, cujus figuram *gavata*, sive *gabata*, præ se ferret, quæ a Gallis, ait, *cavette* dicitur. Hoc nomen vel ab ethnicis scriptoribus usurpatur, ut animadverit idem Brow.

[n] Edit. Ven., *in cavatis.*

[o] Ibid., *si venies purus.*

Nam velut argentum calida fornace probatur,
Sic se purgato pectore prodit homo.

CAPUT XXV.

Ad convivam.

[Convivam, ad domesticas, ac vulgares epulas invitatum, amore laute exceptum fuisse ostendit.]

Qui venis ad charos conviva fidelis amicos,
Quod minus est epulis, plus in amore capis.
Non [a] hæc per pelagus peregrinus detulit hospes,
Sume libens patrii quod genuere lares.

CAPUT XXVI.

Ad eumdem.

[Poetam quemdam a seriis curis ad convivii festivitatem, invitat, ita tamen, ut, miscens jocos, honestatem tueatur.]

Quamvis doctiloquax te seria [b] cura fatiget,
Huc veniens festos misce, poeta, jocos.
Sic tamen, ut propriam rationem servet [c] honestas,
Nam solet incautus sermo movere manus.

CAPUT XXVII.

De brevitate vitæ.

[Ex vitæ brevitate et infirmitate virtutes animi ac cœlestes delicias commendat.]

Vita brevis hominum, fugiunt præsentia rerum,
Tu cole quæ potius non moritura manent.
Erige justitiam, cole [d] pacem, dilige Christum.
Expete delicias, quas sine fine geras.

CAPUT XXVIII.

Ad eumdem.

[A strepitu ac negotiis forensibus quemdam ad convivii jucunditatem ac securitatem invitat.]

Pelle Palatinas post multa negotia rixas,
Vivere jucunde mensa benigna monet.
Causæ, iræ, strepitus [e] sileant, fora, jurgia, leges,
Hic placeat requies, quam dat amica dies.

CAPUT XXIX.

Ad convivam.

[Rogat convivam ut, litium ac jurgiorum depositis studiis, liberum ac tranquillum animum ad convivium afferat.]

A Te [f] rogo, pacificos animos ad prandia defer [g]:
Hostem quære alibi, si tibi pugna placet.
Deliciis mediis lites agitare recuses;
Arma tibi campus, mensa ministret olus.

CAPUT XXX.

Ad eumdem.

[Invitat quemdam, ac flagitat, ut quam magnanimitatem habet in rebus bellicis, eamdem ad calices afferat. Convivium suum non tam ex cibis quam ex benevolentia commendat.]

Si tibi magnanimus [h] rigida virtute videris,
Secure ad calices fortia bella refer.
Qui venit huc nostræ [i] dapes cognoscere mensæ,
Commendet positos gratia sola cibos.

CAPUT XXXI.

Ad Galactorium [j] comitem.

[Sæpius se optasse narrat Fortunatus ut nauta fieret, quo, secundis ventis ac fluctibus, Burdegalam quamocissime perveniret, ac Galactorium comitem inviseret. Sed inde se deterritum fuisse narrat ex periculosæ navigationis metu. Quod tamen egisset præsens, per litteras se dicit præstare. Ad extremum toti Galactorii domui bona ac fausta precatur, et rogat ut se pontifici Burdegalensi commendet.]

Sæpius optaram fieri me remige nautam,
Cursibus undifragis ut ratis iret aquis.
Flatibus aut rapidis per dorsa [k] Garumnica ferrer,
Burdegalense petens ut celer actus iter,
Velaque fluctivagum traherent, Aquilone secundo,
Me quoque littoreo redderet aura sinu,
Qua pius antistes sacra Gundegisilus [l] offert,
Culmine pro populi qua micat ara [m] Dei,
Tu quoque, quo [n] resides, meritis comes ample serenis.
Chare, Galactori, sedula cura mihi.
Cui rite [o] excellens rex Guntheramnus honores
Majus adhuc debet, qui tibi magna dedit.
Cum tamen hoc vellem, timor obstitit, et Hunus [p] ille
Qui cumulo rapidæ mons fremit albus aquæ.
Dulcedo invitat civilis, et unda repugnat,
Sic vocat, atque vetat hinc amor, inde pavor.
Plane hoc, quod superest, solvat vel epistola currens,
Littera, quod facerem [q], reddat amore vicem.

Ante comes merito, quam datus esset honor,
Burdigalensis eras, et cum defensor, amator.

[a] Ven. Edit., *non te per pelagus.*
[b] Edit. Ven., *te semper cura fatiget.*
[c] Unus Cod. Vat., *servet honestus.* Ven. Edit., *honesti.*
[d] Edit. Ven., *tene pacem.*
[e] Edit Paris., *repleant fora.*
[f] Ed. Ven. *hæc rogo*; duo Codd. Vat., *quem rogo.*
[g] Edit. Ven., et unus Cod. Vatic., *ad prandia refer.*
[h] Edit. Ven.:
Qui venit huc nostras epulas cognoscere mensæ.
[i] Edit. Paris., *redigi virtute.*
[j] Ad hunc eumdem Galactorium scribit Fortunatus, lib. x, cap. 22, quo in carmine gratulatur quod is e defensore judex renuntiatus fuisset, atque eidem amplioris dignitatis accessionem auguratur. Ibidem indicat quod is jam comes Burdigalensis esset, hisce versibus:

Venisti tandem, quod debebaris, amice,

[k] Edit. Paris., *Garonnia.*
[l] Gundegisilus successit Bertchramno in sede Burdigalensi an. 585, antea comes Santonicus, cognomento *Dodo*, ut refert Greg. Turon., Hist. Franc. lib. VIII, cap. 22. Is deinde operam suam interposuit in sedandis gravibus turbis ac dissidiis ortis in monasterio Pictaviensi post obitum sanctæ Radegundis.
[m] Edit. Ven., *qui micat aula Dei.* Duo Codd. Vat., *qui micat.*
[n] Edit. Ven., *tu quoque qui resides.*
[o] Ibid., *currit et excellens*, corrupte.
[p] Ibid., *obstitit ultimus ille.* Edit., Paris., *extimus ille.* Sed pleraque Mss. *Hunus ille*, sicuti et Codd. Vat. In Trev. et Colon., *Ethimus*, ut refert Brow. Porro Hunus, mons, sive scopulus, videtur esse ad Garumnam fluvium positus, qui periculum navigantibus crearet.
[q] Edit. Ven., *quod facilem reddat.*

Maxime nunc igitur te, dulcis amice, saluto,
Sperans a Domino te superesse diu.
Cumque domo, sociis, antistite, conjuge, natis,
Vive comes, cui sint jura regenda ducis:
A Pontifici summo commender, opime, precatu,
Sic tua pars meritis sit data dextra polis.
Si superest aliquid, hoc [a] forte tributa redundant [b],
Qui modo mitto apices, te rogo mitte pices [c].

[a] Edit. Ven., *quod forte*.
[b] Unus Cod. Vat., *redundent*.
[c] Videtur hoc loco jocari Fortunatus, ac muneris aliquid a Galactorio, pro scripto poemate, efflagitare. Ambigit Browerus utrum picis nomine tæda, vel liquore pinu collectus, an monetæ genus, indicetur, atque propensior est ut hoc postremum significari putet.

LIBER OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM.

De [a] nomine suo ad diversos.

[Fortunatus scribit ad poetas et oratores universum, et nominatim ad Christianos, de fortuna sua et conditione; tum, occasione data, Radegundem egregie laudat, cujus votis ac precibus in Gallia se narrat remansisse; singulos invitat ad extremum quo pia carmina ac literas mittant ad eamdem Radegundem.]

Aonias avido qui lambitis ore camœnas.
Castaliusque [b] quibus sumitur arte liquor,
Quos bene [c] fruge sua Demosthenis horrea ditant,
Largus et irriguis implet Homerus aquis,
Fercula sive quibus fert [d] dives uterque minister,
Tullius ore cibum, pocula fonte Maro;
Vos quoque, qui nunquam morituras carpitis escas,
Quas paradisiaco germine Christus habet [e],
Facundo tonitru penetrati, qui retinentur
Nunc monitis Pauli, postea clave Petri,
Fortunatus ego hinc humili prece, voce saluto.
Italiæ genitum Gallica rura tenent.
Pictavis residens, qua sanctus Hilarius olim,
Natus in urbe fuit, notus in orbe pater.
Eloquii currente rota, penetravit ad Indos,
Ingeniumque potens ultima Thule [f] colit.
Perfundens cunctas, vice solis, lumine terras,
Cujus dona Sacæ [g], Persa, Britannus habet.

[a] Unus Cod. Vat., *ex nomine suo*.
[b] Ibid., *Castalibusque quibus*.
[c] Edit. Paris., *farre suo*.
[d] Unus Cod. Vat., *quibus fere dives*.
[e] Edit. Ven., *Christus alit*. Tres Codd. Vat., *Christus adit*.
[f] Edit. Ven. et duo Codd. Vatic., *Thyle colit*.
[g] Edit. Ven. et tres Codd. Vat., *cujus dona favens*. Brow. ex Mss. se restituisse dicit *Sacæ*; additque *Sacas* a Persis appellatos Scythas, ut constat ex Plinio, l. VII, c. 17, et Strabone, l. XI.
[h] Unus Cod. Vat. et Edit. Paris., *laxavit honore pruinas*. Animadvertit Brow. Fortunatum hoc in loco imitatum Prudentium, qui in Apotheosi sic ait:

Laxavit Scythicas, verbo penetrante, pruinas
Vox evangelica.

[i] Vide Fortunati Vitam, n. 51.
[j] Hermenefridus Radegundis patruus fuit, is qui Radegundis ipsius patrem necandum curavit. Ipse postea magno prælio victus a Theodorico et Clotario, Francorum regibus, jussu Theodorici (ut creditum est), e muro præcipitatus interiit. Legesis Greg. Tur., l. III, cap. 8.
[k] De Hamalefredo, Radegundis patruele, atque hujusce in illum singulari charitate, lege poema quod De Thoringiæ excidio inscribitur, quod habes infra positum in suppl. ad Op. Fortunati.

Christicola Scythicas laxavit amore [h] pruinas,
Dogmate ferventi frigida corda calent.
Martinum [i] cupiens, voto Radegundis adhæsi,
Quam genuit cœlo terra Thoringa sacro.
Germine regali pia neptis Herminefredi [j],
Cui de fratre patris Hamalafredus [k] adest.
Mens ornata bonis fugitivos spernit [l] honores,
Sciens [m] in solo firma manere Deo.
Regia lactineo [n] commutans pallia cultu,
Vilior ancillæ vestis amata tegit.
Splendida serraco [o] quondam subvecta superbo,
Nunc terit obsequio planta modesta lutum.
Quæ prius insertis onerata est dextra smaragdis,
Servit inops famulis sedulitate suis.
Aulæ celsa regens quondam, modo jussa ministrat,
Quæ dominando prius, nunc famulando placet.
Paupertate potens, et solo libera voto,
Clarius abjecto stat radiata loco.
Aurea fulcra tenens [p] jam tum sibi vilis honore,
Effugit exstructum, pulvere fusa, torum.
Si contemnatur, tunc nobilis esse fatetur,
Et putat esse minor, si datur ullus honor.
Parca cibo Eustochium superans, abstemia Paulam,
Vulnera quo curet, dux Fabiola monet [q]:

[l] Edit. Ven. et duo Codd. Vat. et Edit. Paris., *sprevit honores*.
[m] Edit. Ven., *mallens in solo*. Edit. Paris., *noscens in*.
[n] Hic adnotari potest, hæc optime convenire cum iis, quæ leguntur in Regula S. Cæsarii (quam Radegundis sequebatur) n. 42: *Tinctura in monasterio nulla alia fiat, nisi laja, et lactina: quia aliud humilitati Virginum non oportet*. In iisdem observat., de quibus supra, Petrus Scriverius in epistola ad Rosveydum, vult nomine *vestis Cataclistæ*, de qua Fortunatus lib. III de Vita S. Martini pag. 447, indicari genus vestis *stragulæ niveæ, ac lotæ*, inquiens: *stragulæ vestis genus Catacliton est, ut ad Afrum illum jampridem viri docti adnotarunt*. Usus scilicet antea fuerat testimonio Apuleii Milesiæ narrantis: *veste nivea, et Cataclista prænitens sequebatur chorus*. Idem vocem *effora*, qua utitur Fortunatus eodem in loco, interpretatur *extantem*, sive *prominentem*, dicens: *Ἔκφορα. Ecphora proprie apud architectos projectura est* mutilorum *quos hodierni architecti* corvos *vocant*. Confer hæc cum iis quæ nos adnotavimus ad eumdem locum Fortunati, ac utra videntur esse meliora, lector sibi deligat. Edit. Venet., *Regia luctifero*. Edit. Paris., *Regia lavifico* [forte *lanifico*].
[o] Vide, supra, notas in carmen septimum lib. VI. Edit. Paris., *splendida ferrato*.
[p] Edit. Paris. *tantum sibi*.
[q] Radegundis hic cum Fabiola, matrona Romana,

Melaniam studio reparans, pietate Blesillam,
Marcellam votis [a] æquiparare valens,
Obsequio Martham renovat, lacrymisque Mariam,
Pervigil Eugeniam, vult patiendo Teclam.
Sensibus ista gerit quidquid laudatur in illis,
Signa recognosco quæ prius acta lego.
Omnia despiciens, et adhuc in corpore constans,
Spiritus hic vivit, sed caro functa jacet.
Terram habitans, cœlo intrat, bene libera sensu,
Atque homines inter jam super astra petit.
Cujus sunt epulæ, quidquid pia regula [b] pangit,
Quidquid Gregorius Basiliusque docent,
Acer Athanasius, quod lenis Hilarius edunt,
Quos causæ socios lux tenet una duos,
Quod tonat Ambrosius, Hieronymus atque coruscat,
Sive Augustinus fonte fluente rigat,
Sedulius dulcis, quod Orosius edit acutus,
Regula Cæsarii [c] linea nata [d] sibi est.
His alitur jejuna cibis, palpata nec unquam
Fit caro, sit nisi jam spiritus ante satur.
Cætera nunc taceam, melius quæ [e] teste Tonante,
Judicioque Dei glorificata manent.
Cui sua, quisque potest, sanctorum carmina vatum
Mittat in exiguis munera larga libris.
Se putet inde Dei [f] dotare manentia templa,
Quisquis ei votis scripta beata ferat.
Hæc quoque qui legitis, rogo, reddite verba salutis,
Nam mihi charta levis, pondus amoris erit.

CAPUT II.

De itinere suo, cum ad domnum Germanum [g] ire deberet, et a domna Rhadegunde teneretur.

[Fortunatus, instante die quo ad Germanum, Parisiensem antistitem, sibi erat proficiscendum, Radegundis amore refert se retineri : quorum uterque sibi erat charissimus ; sed alter episcopali loco et gradu anteibat, altera vero sibi ob majorem charitatem erat conjunctior. Quamvis itaque a Radegunde corporis præsentia erat abfuturus, animo semper tamen se præsentem futurum affirmat.]

Emicat ecce dies, nobis iter instat agendum,
Debita persolvens, emicat [h] ecce dies.
Me vocat inde Pater radians Germanus in orbe,
Hinc retinet Mater, me vocat inde Pater.
Dulcis uterque mihi, voto amplectente, cohæsit,
Plenus amore Dei, dulcis uterque mihi.
A [i] Charior hæc animo quanquam sit, et ille beato,
Charior [j] ille gradu, charior hæc animo.
Mens tenet una duos æquali calce viantes,
Ad pia tendentes mens tenet una duos.
Proficit alterutrum quidquid bene gesserit alter,
Unius omne bonum proficit alterutrum.
Sunt quia corde pares, jussus non ire recuso,
Obsequar ambobus, sunt quia corde pares.
Nec tamen hinc abeo, quamvis nova tecta videbo,
Corpore discedo, nec tamen hinc abeo
Hic ego totus [k] ero, nec corde, ac mente revellor,
Sic quoque dum redeo [l], hic ego totus ero.
Porrigat arma mihi cœlestia Mater euunti,
Ut sibi plus habeat, porrigat arma mihi.

CAPUT III.

B *Hymnus [m] de nativitate Domini.*

Agnoscat omne sæculum
Venisse vitæ præmium :
Post hostis asperi jugum,
Apparuit redemptio.
Isaias [n] quæ concinit,
Completa sunt in Virgine,
Annuntiavit angelus,
Sanctus replevit Spiritus.
Maria ventre concipit
Verbi fideli [o] semine,
Quem totus mundus [p] non capit,
Portant puellæ viscera.
Radix Jesse floruit,
Et virga [q] fructum edidit.
Fecunda partum protulit,
Et virgo mater permanet.
Præsepe poni pertulit,
Qui lucis auctor exstitit,
Cum Patre cœlos condidit,
Sub matre pannos induit.
Legem dedit qui sæculo,
Cujus decem præcepta sunt
Dignando factus est homo,
Sub legis esse vinculo.
Adam vetus quod polluit,
Adam novus hoc abluit,
Tumens quod ille dejicit,
Humillimus hic erigit

C

D pœnitentiæ laude, comparatur : quæ postrema cum maritum repudiasset, ac novas, eo superstite, nuptias inisset, usa civilis legis indulgentia, hujusce noxæ expiandæ causa, gravi ac diuturna pœnitentia perfuncta est. De ipsa encomium texit Hieron. epist. 84.

[a] Unus Cod. Vat., *vobis æquiparare*. Edit. Paris., *æquiparare volens*.

[b] Edit. Paris., *pandit*.

[c] Vide quæ in Vita Fortunatii diximus, num. 82.

[d] *Linea lata sibi est*.

[e] Edit. Ven., *melius quia teste*.

[f] Edit., Paris, *ædificare*.

[g] Titulus in Edit. Ven. sic habet : *Cum ad domnum Germanum rediret*. Obiit sanctus Germanus Parisiensis an. 576, ante quod tempus proinde hoc pœma elucubratum fuit.

[h] Vide quæ de hoc poem. genere diximus in notis ad carmen 3, lib. III.

[i] Edit. Paris. habet :

Charior hæc animo, sacer ille et honore beato.

[j] Duo Codd. Vat., *clarior*.

[k] In uno Cod. Vat., *hic ego tutus ero*, idque bis.

[l] Unus Cod. Vatic., *sic quoque dum sedeo*, corrupte.

[m] Hic hymnus deest in Ven. edit., et tribus Mss. Codd. Vat. Deerat item in Mss. quæ Brow. præ manibus habuit. At Morbachensis Cod., quo usus Fabricius est, eum exhibebat, e quo duo cola *Præsepe*, etc., *Legem dedit*, etc., quaternis iambis constantia, se desumpsisse Browerus profitetur. Legitur quoque in Hymnario cl. Tomasi sub hoc titulo : *Venantii, Honorii, Clementiani, Fortunati, episcopi Pic aviensis*.

[n] In hymn. supra laudato, *Esaias quæ cecinit*.

[o] Ibid., *verbi fidelis*. Ita et Fabricius.

[p] Ibid., *quem totus orbis*. Ita et Fabricius.

[q] Ibid., *et virgo fructum*. Fabric., *fructus*.

Jam nata lux est, et salus,
Fugata nox, et vita [a] mors.
Venite, gentes, credite,
Deum Maria protulit.

CAPUT IV.

De sancta Maria.

Quem [b] terra, pontus, æthera
Colunt, adorant, prædicant,
Trinam regentem machinam :
Claustrum Mariæ bajulat.
Cui luna, sol et omnia
Deserviunt per tempora,
Perfusa cœli gratia,
Gestant puellæ viscera.
Mirantur ergo sæcula,
Quod angelus fert semina,
Quod autem Virgo concipit,
Et corde credens accipit.
Beata Mater munere,
Cujus supernus artifex,
Mundum pugillo continens,
Ventris sub arca clausus est.
Beata cœli nuntio
Fecunda sancto Spiritu,
Desideratus gentibus,
Cujus per alvum fusus est.

Divisio.

O Gloriosa Domina,
Excelsa super sidera,
Qui te creavit provide,
Lactasti sacro ubere.
Quod Eva tristis abstulit
Tu reddis almo germine ;
Intrent ut astra flebiles,
Cœli fenestra facta est.
Tu Regis alti janua,
Et porta lucis fulgida :
Vitam datam per virginem
Gentes redemptæ, plaudite.
Gloria tibi, Domine, etc.

CAPUT V.

De sancta Maria.

Ave, maris stella,
Dei Mater alma,
Atque semper virgo,
Felix cœli porta.
Sumens illud ave
Gabrielis ore,
Funda nos in pace,
Mutans Evæ nomen.

A Solve vincla reis,
Profer lumen cæcis,
Mala nostra pelle,
Bona cuncta posce.
Monstra te esse matrem.
Sumat per te preces,
Qui pro nobis natus
Tulit esse tuus.
Virgo singularis,
Inter omnes mitis,
Nos culpis solutos,
Mites fac, et castos,
Vitam præsta puram.
Iter para tutum,
Ut videntes Jesum,
B Semper collætemur.
Sit laus, etc.

CAPUT VI.

In nomine [c] Domini nostri Jesu Christi, et domina meæ Mariæ, matris ejus. De virginitate.

[In hoc poemate de virginitate, quod scriptum est Agneti abbatissæ, cœlestium spirituum chori, aliorumque sanctorum, cœtus ac festa describuntur. In eodem Radegundis egregie laudatur, atque ejus exemplum ad virtutis studium et imitationem Agneti proponitur. Postremo cœlestis triumphus, et Christus, in concione sanctorum, arduos virginitatis labores ejusque laudes et fructus prædicans inducitur, ac quanto illa anteat conjugio, cum ex propriis ejus laudibus, tum ex ærumnis ac laboribus nuptiarum, declaratur.]

C Culmina multa polos radianti [d] lumine complent,
Lætanturque piis agmina sancta choris.
Carmine Davidico plaudentia brachia texunt,
[e] Creditur et sacro tripudiare gradu.
Cœtibus angelicis hominum sociata propago,
Reddit honorificum laudis amore sonum,
[f] Alternis vicibus divina poemata psallunt,
Atque Creatori mystica verba canunt.
Lucida sidereo cœli strepit aula tumultu,
Laudibus et Domini concutit astra fragor.
Hinc patriarcharum resonant modulamina vocum,
Inter quos Abrahæ est maxima [g] cura fide.
A quo acceperunt, reddunt dehinc verba prophetæ,
Moses ante alios dux, mare teste, viros.
Inde favent fratres, et celsa caterva piorum,
D Lumen apostolicum, præmeditante Petro.
Qui valet ex meritis cineres [h] animare sepultos
Et revocare diem, voce jubente, potest.
Hinc mercede pari sequitur prius ordo senatum,
In quibus est Stephanus, victor honore prior.

[a] Fabric., *victa mors*, quod placet.

[b] Iste quoque hymnus, sicut et sequens, in honorem sanctissimæ Deiparæ scripti, quos Ecclesia usu suo jam consecravit, leguntur sub hac epigraphe in dicto Hymn. cl. Tomasi : *V. II. Fortunati, episcopi Pictaviensis*, quos proinde hymnos hic attexere visum est.

[c] Hoc Poema, quod in vulgatis mancum ac discerptum reperiebatur, Mss. ope Browerus restituit. In Ven. quoque edit. et in mss. Vat. dissipatum reperitur hoc carmen, laceris ejusdem partibus qua in carmine 7, lib. VI, de Gelesuintha inscripto, qua in eo poemate quod est de Godegisilo duce, l. V, c. 7, dispersis. Georgius Fabricius etiam hoc poema (ut notat jam Brow.) dilaceravit ac discerpsit, de ingenio suo titulum eidem imponens : *De gaudiis et spe vitæ æternæ ;* cui forte minus ille placuit, uti viro heterodoxo, *De virginitate.*

[d] Unus Cod. Vat., *culmine complent.*

[e] Ms., *creduntur que.*

[f] Ibid., *alternis vocibus.* Ed. Paris., *vocibus alternis*

[g] Unus Cod. Vat. et Ed. Paris., *palma fide*

[h] Cod. Vat., *animare sepultus.*

Quos saxis, gladiisque, fame, [a] site, frigore, flammis.
Ereptos terris jungit in astra fides.
Casibus heu! variis, quos sic tulit ira furentis,
Etsi mors dispar, lux tamen una tenet.
Inde Dei genitrix, qui a Virgo Maria coruscat,
[b] Virgineasque Agni de grege ducit oves.
[c] Ipsa puellari medio circumdata cœtu,
Luce pudicitiæ splendida castra trahit.
Per paradisiacas epulas sua vota canentes,
[d] Ista legit violas, carpit et illa rosas.
Pratorum gemmas ac lilia pollice rumpunt,
Et quod odoratum est, flore comante, metunt.
[e] Euphemia illic, pariter quoque plaudit Agathe,
Et Justina simul, consociante Tecla.
Hic Paulina, Agnes, [f] Basilissa, Eugenia regnant,
Et quascunque sacer vexit ad astra pudor.
Felices quarum Christi contingit amore
Vivere perpetuo nomina fixa libro.
Has inter comites conjuncta [g] Cesaria fulget,
Temporibus nostris Arelatense decus.
Cæsarii monitis luci sociata perenni,
Si non martyrii, virginitatis ope.
Quos [h] Liliola refert, æquatis moribus, ambos,
Et claram hær edem proxima palma manet.
Et quæcunque suos vigilans meditabitur actus,
His erit egregio part icipanda gradu.
Concipiente fide Christi Radegundes amore
Cæsarii lambit regula quidquid habet.
Cujus pontificis refluentia pectore mella
Colligit, et rivos insatiata bibit.
[i] Quantum fonte trahit, tantum sitis addita crescit,
Et de rore Dei plus madefacta calet.
[j] Nec sibi, sed cunctis generaliter unica vivens,
Felix angustam pandit ad astra viam.
Sed tibi præ reliquis, mater pia, charior instat,
[k] Eligit excelso consociare choro.
Res probat ipsa tamen, quoniam quæ filia constas,
Te matrem votis optat habere suam.

A Quamque suis genibus [l] charam nutrivit alumnam,
Præficit ecce suo constituenda loco;
Et quæ te semper baculi moderamine rexit,
Prompta sub imperio vult magis esse tuo.
Proficit illa sibi, cum tu præpo neris illi,
[m] Illa subit votum, te potiente gradu.
Ecce diem [n] festum tandem, pietate Tonantis,
[o] Quem precibus genitrix sæpe rogabat, habet.
Cujus respirant tacito præcordia pulsu,
[p] Angustosque animos gaudia larga replent.
Exspectata nimis oculos ad tempora tendens,
Semina lætitiæ dona superna metit.
Optat adhuc supplex, unum quod restat honoris,
Ut placeas Christo, consocianda polo.
Qualiter hæc capias, labor esse videtur agentis.
B Sed labor iste brevis fruge replendus erit.
Servitio Domini subdenda est ad juga cervix,
Nec grave, sed leve sit, quidquid amore feres.
Non aliunde petas, in matre exempla require;
Aspicis ante oculos quod mediteris opus;
Cum qua festinas simul esse in luce perenni,
Condecet hic simili currere lege viam.
Sit tibi dulce decus, veneranda Cesaria præsens,
Præsule Cæsario non caritura tuo.
Illos corde sequens, mandataque [q] corpore comples,
Ut teneas flores, has imiteris apes.
Respice qui [r] voluit nasci se ventre puellæ,
Et Domini summi qua caro carne venit.
Spiritus intactam venerabilis attigit alvum,
Virgineam cupiens inhabitare domum.
C Hanc Deus ingrediens, hominis quæ nesciit usum,
Sola suo nato conscia virgo viro.
Concipiente fide, nullo se semine [s] lusit
Et quo factus homo est, non fuit alter homo.
Virginitas felix, quæ partu est digna Tonantis,
Quæ meruit Dominum progenerare suum.
Templa Creatoris sunt membra pudica puellæ,
Et habitat proprius tale cubile Deus,

[a] Ms., *siti*.
[b] Edit. Ven., *Virgineique agni*: duo Codd. Vat. et Ms., *Virgineoque agni*.
[c] Unus Cod. Vat., *ista puellari*.
[d] Ibid. et Ed. Paris., *ista dedit violas*.
[e] Edit. Ven., *Euphemia, ac illi pariter*. Ed. Par., *Christina, Euphemia hic pariter*.
[f] Nonnulli, ait Brow., pro *Basilissa* legunt *Blesilla*. Sed manuscriptis favet Ven. Beda, qui integrum D hunc versiculum in Arte metrica citavit. Item Ven. edit. et mss. Codd. Vat. habent *Basilissa*.
[g] Cæsaria, cujus hic meminit Fortunatus, illa fuit quæ post Cæsariam, S. Cæsarii, episcopi Arelatensis, sororem, præfuit monasterio sanctimonialium ab eodem S. Cæsario Arelate constructo: cujus Cæsariæ in gratiam scripsit idem S. Cæsarius Regulam, quæ deinde vel monasteriis aliis atque etiam Pictaviensi illi S. Radegundis monasterio communis facta est, ut alibi indicavimus. Hujusce Cæsariæ mors refertur ad an. 559, cujus in locum successit Liliola, de qua in sequenti versu mentio fit. Videsis l'*Histoire Littér. de la France*, tom. III, pag. 274. In ms. Col. et uno Vat. et Ven. edit., *Casaria* legitur pro Cæsaria, diphthongo resoluta, et una littera abjecta, metri gratia.
[h] Edit. Ven. *Favillola* refert, forte pro *Fabiola*. Sed mss. Codd., *Liliola*. *Liliolæ* autem mors a Coin-tio refertur ad an. 574: ante quod tempus proinde hoc a Fortunato De virginitate poema elucubratum fuisse dicendum est, cum hic de Liliola, ut jam superstite adhuc, loquatur.
[i] Ed. Paris., *quos dum fonte*.
[j] Unus Cod. Vat., *Nec tibi, sed cunctis*.
[k] Videsis quæ diximus in notis ad Vitam Fortun., num. 53.
[l] Ed. Par., *cura nutrivit*, et vers. seq., *Perficit*.
[m] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *illa subit voto*.
[n] Quinam hic dies festus fuerit quem indicat hoc loco Fort., haud facile est statuere. Ex ipsius tamen poematis argumento, quod totum in virginitatis laudem conscriptum est, et ex his quæ de Radegunde et Agnete fusius loquitur, conjicio hic diem natalem Agnetis significari, sive potius illum quo Agnes a B. Radegunde Pictaviensi monasterio præposita fuerat, et abbatissa constituta: quem diem solemni et anniversaria celebritate agi solitum, cum ex veteribus aliis monumentis, tum ex ipsius Fortunati carminibus aliis, in eamdem rem scriptis, possumus intelligere. Vide, inter cætera, capp. 5 et 5 lib. XI.
[o] Duo Codd. Vat. et Ms., *quam precibus*.
[p] Edit. Ven., *augustosque animos*.
[q] Ibidem, *corpore complens*.
[r] Ibidem, *nasci voluit de ventre*.
[s] Ibid. et Ms., *semine læsit*.

Quantum sponsa potest de virginitate placere,
Ipsa [a] Dei genitrix nonnisi virgo placet.
Sara, [b]Rebecca, Rachel, Esther, Judith, Anna, Noemi,
Quamvis præcipue culmen ad astra levent :
Nulla tamen meruit mundi generare parentem,
Quæ Dominum peperit, clausa Maria manet.
Intemerata Deum suspendit [c] ab ubere natum,
Et panem cœli munere lactis alit.
Hoc ergo in sponsæ nunc [d] viscere diligit ipse,
Quod prius in [e] matre legit honore sacer.
Pectora liberius penetrat sibi cognita soli,
Et quo nemo fuit, lætior intrat iter.
Hæc sua membra putans, quæ nulla injuria fuscat,
Quæ neque sunt alio participata viro,
Mitis in affectu, pectus complectitur illud,
Promptus amore [f] colens, quo alter amator abest.
Cum sua regna Deus pariter velit omnibus esse,
Hoc commune tamen Christus habere fugit.
Per paradisiacas epulas cupit esse cohæres,
Virgineam solus vult habitare domum.
Castra pudicitiæ melius rex ipse tuetur,
Si sibi non violet turba dicata fidem.
Ipse voluntatem si viderit esse fidelem,
Proque suis famulis et Deus arma tenet.
[g] Lorica, galea, clypeo præmunit amantem,
[h] Et stabilit solidum mentis in arce gradum.
[i] Ballista jaculans pro te mox exit in hostem,
Perdat ut adversos, qui tibi bella movent,
Currit ad amplexus post prælia gesta triumphans,
Infigens labiis oscula casta sacris.
Blanditur, refovet, veneratur, honorat, obumbrat,
Et locat in thalamo membra pudica suo.
Siderei proceres ad regia vota frequentes,
Certatim veniunt, agglomerando chorum.

A Quo præter cherubin, seraphin, reliquosque beatos,
[j] Aligeros comites, quos tegit umbra Dei,
Bis duodena senum concursat gloria vatum
Attonitu, sensu plaudere, voce, manu.
His venit Elias, illis in curribus Enoch,
Et nati dono, virgo Maria prior.
Jurisconsulti Pauli comitante volatu,
Princeps Romana currit ab arce Petrus.
Conveniunt ad festa simul sua dona ferentes,
Hi quorum cineres Urbs, caput orbis, habet,
Culmen apostolicum, radianti luce coruscum.
Nobilis Andream mittit Achaia suum.
Præcipuum meritis Ephesus veneranda Joannem,
Dirigit et Jacobos terra beata sacros.
Læta suis votis Hierapolis alma Philippum,
B Producens Thomam munus Edessa pium.
Inde triumphantem fert India Bartholomæum,
Matthæum eximium [k] Naddaver alta virum.
Hinc Simonem ac Judam lumen Persida gemellum,
[l] Læta relaxato mittit ad astra sinu.
Et sine rore ferax Ægyptus torrida Marcum.
Lucæ evangelica participante tuba.
Africa Cyprianum, dat [m] Siscia clara Quirinum.
Vincenti Hispana surgit ab arce decus.
Egregium Albanum fecunda Britannia profert,
Massilia Victor martyr ab urbe venit.
Porrigit ipsa decens Arelas pia dona Genesi,
Astris Cæsario concomitante suo.
Ipse Parisiaca properat Dionysius urbe,
Augustoduno, Symphoriane, venis.
C [n] Privatum Gabalus, Julianum [o] Arvernus abundans,
Ferreolum pariter pulchra Vienna gerit.
Hinc simul Hilarium, Martinum Gallia mittit,
Te quoque, Laurenti, [p] Roma, beate, tulit.

[a] Tres Codd. Vat. sicut et nost., *ipsa cui genitrix.*
[b] Unus Cod. Vat., *Sara recta, Rachel,* corrupte.
[c] Edit. Ven. et duo Codd. Vatic., *ad ubera natum.* Sic quoque Ed. Paris.
[d] Edit. Ven., *viscera diligit.*
[e] Ibid., *in matrem legit.*
[f] Ms. meum, *calens.*
[g] Duo Codd. Vat., *Lorica, clypeo, galea.* (*Primæ curæ nota.*) — Emendat Brow., quomodo adnotavi legi in duob. Codd. Vat., *Lorica, clypeo, galea* : secus atque ediderat in utraque edit. (*Secundæ curæ nota.*)
[h] Edit. Ven., *et solidum munit mentis.*
[i] Unus Cod. Vat., *Ballistam jaculans.* Sic quoque Edit. Paris.
[j] Ms., *Angelicos.*
[k] Alii, *Naddaver attha,* ut refert Brow. Edit. Ven., *Naddaver apta.* Est vero *Naddaver* Ethiopiæ civitas regia, in quam primum Matthæus lucem Evangelii intulit. In seq. carmine idem repetit Fortunatus, inquiens :

Quos Patra, quos Ephesus, Naddaver arce tenet.

Ac paulo post :

Matthæus Ethiopes, Ephesinos valva Joannis,
Et quem quisque amat, hunc sua porta rogat.

At Nicephorus lib. II, cap. 41, mavult urbem in qua Matth. passus est esse Myrmenam, in terra anthropophagorum ; et Dorotheus in Synopsi, Hierapolim Parthiæ : *Quo in casu* (ait Brow.) *existimandum portionem corporis ejus aliquotam eas in urbes olim fuisse translatam.*
[l] Edit. Ven., *Lataque laxato.*
[m] Mendose vulgo, *Sistia.* Lectioni Brow. favent edit. Ven. et duo Codd. Vat. Unus habet *Scytia.* Sciscia vero urbs erat in Pannonia superiore, in qua passus est sanctus Quirinus, de quo Prudentius Hymn. 7. de Coronis. Ejus acta reperiuntur inter Acta sincera martyrum, pag. 552, ad an. 309. De Martyrio S. Quirini vide et Gregor. Turon. lib. I. Histor. Franc., cap. 35.
D [n] Privatus in Gavelitano seu Gabalitano territorio passus sub Valeriano et Gallieno impp. refertur in Martyrol. Rom. die 21 Augusti. Alii malunt ad initium sæculi V ejus mortem esse referendam : de quo legendus Tillem. Hist. Eccl. tom. IV. Greg. Tur., lib. I Hist., cap. 32, narrat eum passum sub Alemannis in Gallias irrumpentibus.
[o] Isthæc lectio, ait Brow., veterum exemplarium fide probatur; quibus et Vatic. Codd. omnes accedunt. Joan. Savaro corrigit eam, reddens : *Julianum Arvernus abundat :* quærens emendationi suæ præsidium ac patrocinium ex illo Claudiani Mamerti loco : *Qui multa scientiarum abundat talenta,* ut refert Brow. in notis ad hunc locum. Ven. Edit. habet, *Julianum Arvernus Abundum :* corrupte. De SS. Juliano et Ferreolo plura Greg. Tur., l. II de Gloria martyr.
[p] Unus Cod. Vat., *Roma, beate, mihi.* Edit. Ven., *Roma beata mihi.* Item unus Cod. Vat. Ed. Paris., *Roma beata tibi.*

Felicem meritis [a] Vicetia læta refundit,
Et Fortunatum fert Aquileia suum.
Vitalem, ac reliquos, quos chara Ravenna sepultat,
Gervasium, Ambrosium, Mediolane, meum.
[b] Justinam Patavum, Euphemiam huc Chalcedon [offert,
Eulalia [c] Emerita tollit ab urbe caput.
[d] Cæciliam Sicula profert, Seleucia Teclam,
[e] Et legio felix Agaunensis adest.
Europæ atque Asiæ quis lumina tanta recurrat?
Vel tua quis possit pignora, Roma, loqui?
Undique collectos diversis partibus orbis,
Agminibus junctis, regia pompa trahit.
Intrant, sidereo vernantes lumine, portas:
Excipit hos proceres urbs patefacta poli.
Incedit sensim tunc prætextata potestas,
Ordine patricio sic potitura loco.
Nobilitas cœli, dives cruce, sanguine Christi,
Festinat festos [f] concelebrare choros.
Paupertas terræ, censu cœleste redundans,
Consulibus tantis regia vota colit.
Undique distinctæ [g] numerosa sedilia complent,
Attonitique silent, rege loquente, Patres.
Majestas arcana Dei tum pondere fixo,
Alloquitur proceres, quos sua dextra regit.
Hæc mihi pollicitum servavit virgo pudorem,
Nec voluit placitam dilacerare fidem:
Sollicitis animis, sponsi vestigia sectans,
Et mea vota petens, inviolata venit.
[h] Per tribulos gradiens, spinæ cavefecit acumen.
Sentibus in mediis nescia ferre vepres.
[i] Vipera, seps, jaculus, basiliscus, [j] hemorrois, aspis,
Faucibus horrificis sibila torsit iners,
Inde sagitta volans, hinc terruit arcus euntem,
Docta sed insidiis cautius ire suis,
Inter tot hostes nulli se subdidit insons,
Vulnera suscepit, sed tolerando fugit
A Per tela, et gladios, tenuit mora nulla sequentem,
Sed tam dura nimis nonnisi ferret amor.
Ad me aures, oculos, animos suspensa tetendit,
Cum terris jacuit, jam super astra fuit.
Singultus, gemitus, curas, suspiria, fletus
Sæpius audivi, non abolenda mihi.
Abscondens aliis, nulli confessa dolores,
Intellecta mihi murmura clausa dedit.
Vidit forte meum quoties in imagine vultum,
Oscula dans labiis, lumine fudit aquas,
Pervigil incubuit, si forte aliunde venirem,
Marmore jam tepido frigida membra premens,
Hæc gelefacta meum servavit in ossibus ignem,
Visceribus rigidis pectus amore calet.
Corpore despecto, recubabat in aggere nudo,
B Seque oblita, jacens [k] immemor ipsa fuit.
Fletibus assiduis exhausto humore genarum,
Siccatis oculis, terra natabat aquis.
Et quia me vivens carnali lumine quondam
Cernere non potuit, misit amata precem.
Nam mihi sollicito nocturnis sæpius horis,
Scripta suis lacrymis pagina lecta fuit.
Plena quidem variis tremulo sermone querelis,
Quod [l] sine me sola mœsta jaceret humo.
Cujus ab ore fluens nativo gutta liquore,
Hæc dedit in tremulis signa relata notis:
Strata solo recubo, lacrymans neque cerno, quod opto,
Tristis in amplexu, pectore saxa premo.
Sponso absente manens tam dura cubilia servo;
[m] Nec mea, quem cupiunt, membra tenere queunt.
C Dic ubi sis, quem exspecto gemens · qua te urbe re- [quiram?
Quave sequar, nullis [n] semita nota locis.
Ipsa venire velim, properans si possit in astris
Pendula sideream planta tenere viam.
Nunc sine te fuscis graviter nox occupat alis,
Ipsaque sole micans, est mihi cæca dies.

[a] *Vicetia.* Alii, *Vincentia*, sicuti et Ven. edit. Ut tamen animadvertit Brow., cujus hic verba subscribimus, *prior lectio antiquis usitatior. Nam Æliano* Βικητία *: Plinio Vicetia; et* v. 1 *Manutio teste, Veicetia, mediterranea civitas Venetorum.* SS. Felicis et Fortunati corporum partes insignes Vicentiæ asservantur in monasterio O. N., quod S. Felicis nomine insignitum est.

[b] Calar., *Justinam Patavum*, ut refert Brow. At duo Codd. Vat. et Ven. edit., *Justinam Patavi.* Porro *Patavum* pro *Patavium* metri causa positum est. D. Justinæ sacri cineres in augusta basilica Patavii asservantur, positi sub ara majori, apud monasterium O. N., tota Europa jam celeberrimum. Ed. Paris., *Justinam Patavi.*

[c] Emerita olim Lusitaniæ metropolis, qua excisa sedes episcopalis Compostellam translata est. De S. Eulalia et miraculo quod anniversaria die festivitatis ejus ad basilicam ipsius memoria consecratam contingebat, vide Greg. Tur., lib. II de Gloria martyr., c. 91.

[d] Forte in Sicilia, ætate Fortunati, sanctæ Ceciliæ memoria præcipuo honore colebatur, quam cæteroquin Romanam matronam fuisse proditum est. Scite animadvertit ad hunc locum Brow., item a Fortunato, cum de Ravenn. Ecclesia, et illic conditis sanctorum reliquiis loqueretur, divis Ecclesiæ illius vel S. Cæciliam accenseri, his versibus:

Sanctus Alexander, felixque Cecilia pollent,
Quos meritis omnes una corona manet.

[e] De legione Agaunensi vide quæ diximus in notis ad cap. 18, lib. II. Hic versus corruptissime in vulg. legitur: *Feliciam regio.... Cauninensis.* In Ven. edit. item corrupte:

Et legi Felix Acannensis adest.

[f] Edit. Ven. et duo Codd. Vat., *concelebrare toros.* Ms., *thoros.*

[g] Ms., *nemorosa.*

[h] Ed. Paris., *Per tribulos gradiens multos cavescit.*

[i] Unus Cod. Vat., *vipera, serps.* Alius Cod. Vat., *seps jaculis.*

[j] Ms., *emacro.*

[k] Edit. Ven., *me memor ipsa.* Item unus Cod. Vat. Sic quoque Edit. Paris.

[l] Unus Cod. Vat., *sine me solo*

[m] In Ven. edit. desinit poema ad hunc versum: *nec mea quem cupiunt*, etc., et reliqua quæ subsequuntur desunt omnia, usque ad cap. 18 lib. X. Item in uno Cod. Vat. præsens poema desinit ad versum eumdem inclusive.

[n] Ed. Paris., *femina nota.*

Lilia, narcissus, violæ, rosa, nardus, amomum,
Oblectant animos germina nulla meos.
Ut te conspiciam, per singula [a] nubila prendo,
Et vaga per nebulas lumina ducit amor.
Ecce procellosos suspecta interrogo ventos,
Quod mihi de Domino nuntiet aura meo?
Proque tuis pedibus cupio cæmenta lavare,
Et tua templa mihi tergere crine libet.
[b] Quidquid erit, tolerem; sunt omnia dulcia, dura,
Donec te videam, hæc mihi pœna placet.
Tu tamen esto memor, [c] quoniam tua vota requiro;
Est mihi cura tui, sit tibi cura mei.
Hæc referens avidis jactabat brachia palmis,
Si [d] possit plantas forte tenere meas:
Cum decepta sibi sine me sua dextra rediret,
Luminis instillans ora lavabat aquis.
Cum recubaret humo, neque victa sopore quievit,
Consuliturus ei sæpe simul jacui.
Condolui pariter, lacrymarum flumina tersi,
Oscula dans rutilis [e] mellificata favis.
Nunc igitur regnet, [f] placidoque fruatur amore,
Quæ mihi jampridem pectore juncta fuit.
Ascensu fremit aula poli, residente senatu,
Nomen perpetuo scribitur inde libro.
Traditur æternum mansura in sæcula census,
Virginis in thalamos fundit Olympus opes.
Inseritur capiti radians diadema beryllis,
Ordinibus variis alba smaragdus inest.
Alligat et nitidos amethystina vitta capillos,
Margaritato flexilis arte sinu.
Sardonyche impressum per colla monile coruscat,
[g] Sardia purpurea luce metalla micant.
Dextræ armilla datur chalcedone jaspide, mista,
Aut hyacinteo sudat honore manus.
Bractea gemmatam [h] cycladem fila catenant;
Sidereis donis [i] arta sigilla tument.
Pulchra topaziacis oneratur zona lapillis,
Chrysolitha auratam [j] fibula claudit acum.
Veste superposita, bis [k] torta purpura bysso,
Qualem nupta Dei ferre puella potest,
His cumulata bonis thalamo regina sedebit,
Atque polis sobolem sub pede virgo premet.

A Cui tamen hoc opus est cum virginitatis honore,
Ut placeat sponso mens moderata suo.
Inconcussa gravem teneat patientia vultum,
Viribus ire suis, ne labefacta ruat.
Neu faciles animos ventosa procella fatiget,
Fluctibus in mediis anchora cordis agat.
Virtutum speciale decus patientia fulget,
Qua gradiaris iter, Job tibi signa dabit.
Quidve loquar humilem, quem gratia celsa decorat?
Et quantum ima petit, surgit ad alta magis.
Quod diversa nimis divisa est causa duobus,
Qui jacet, ille subit; qui tumet, ipse cadit.
Hæc exempla quidem Joseph Pharaoque dederunt:
Tollitur ille lacu, mergitur iste freto.
Est etiam laudis, stipendia poscere tantum,
B Ne premat ipsa suum pestis avara sinum.
Contentus minimis, si non majora requirat,
Pauper in angusto regnat, habendo Deum.
[l] Saphira vel mulier geminos largita minutos,
Illa tenendo perit, hæc sua dando manet.
O nimium felix quem non modo mollia frangunt,
Judice qui sese membra labore terit!
Spernit opum laqueos, unguenta, toreumata [m] fluxa
Ut custos animæ sit rigor ipse suæ.
Hoc etiam recolens, quid possit parcior usus,
Sobrietas Judith vincere sola facit.
Quidve animum dulcem memorem, quem gratia pa-
Cum intra se populos viscera chara ferant. [scit?
Pacificus, gaudens, unus complectitur omnes,
C Stringit in affectu pectora cuncta suo.
O nimium felix, florens bonitate voluntas,
Qua sine nil populo, nec placet ara Deo!
Hoc opus, ut quotiens aliquo mens fertur amaro,
Firmet in adversis spes [n] comitata fidem.
Aspera ne frangant, tumidos neque prospera reddant,
Sic mediocre tenens, cautius itur iter.
Hæc bona sumit homo, tribuat si gratia Christi,
Inspirante illo, vel moderante gradum.
His ornata bonis radiantia lumina fundis,
Has retinens gemmas, tu quoque gemma micas.
Virginitas felix nullis æquanda loquelis,
Nec si [o] centenos suppleat ore sonos.

[a] Duo Codd. Vat. et Ed. Paris., *nubila pendo.*
[b] Ed. Paris., *Quid per te tolerem.*
[c] Ms., *quando.*
[d] Ms., *posset.*
[e] Ms., *melle rigata.*
[f] Unus Cod. Vatic., *placitoque fruatur amore.*
[g] Ms., *sardi.*
[h] *Cyclas* (ait Dufresne, in Glossario) *erat vestis undique clausa per extremum ambitum, sinuosa; et dum terram verrebat, circulum quemdam efficiens*, etc.: unde cyclas a Græco vocabulo κύκλος cognominata videtur. Hinc Papias ibidem a Dufresne citatus: *Cyclas*, ait, *genus vestis, a rotunditate dicta, sursum stricta, deorsum ampla.* Hæc feminarum proprium erat indumentum; illudque sponsis maxime ac pronubis commune. Unde Sidonius, lib. I, epist. 5: *Jam corona sponsus, jam palmata consularis, jam cyclade pronuba, jam toga senator honoratur.*
[i] Sigilla erant figuræ quibus vestes pingebantur,

D quæ proinde dicebantur sigillatæ. Exstat Theodosii lex, qua cavebatur ne vestibus ejusmodi mimæ abuterentur hisce verbis: *Nulla mima gemmis, nulla sigillatis sericis, aut textis utatur auratis;* tit. 7 de scænicis. Pollux. lib. XIII, cap. 7, ita describit vestes sigillatas: Κατάστικτος χιτών, ὁ ἔχων ζῶα, ἢ ἄνθη ἐνυφασμένα, καὶ ζωωτὸς δὲ χιτὼν ἐκαλεῖτο, ἢ ζωδιωτός. Legesis Dufr. in Gloss. Ms. habet *arte.*
[j] Acus proprie dicebatur pars fibulæ qua isthæc clauditur et astringitur. Unde Trebellius Pollio in D. Claud. ait, *fibulam auream cum acu Cypria unam*, etc. Ea proprie adhibebatur in vestimentis conjungendis et astringendis.
[k] Unus Cod. Vat., *bis octo purpura*, forte, *torto.* Ed. Paris., *bis cocto.*
[l] *Saphira*, aliis *Sappyra* et *Sapira.* Lege Act. c. v.
[m] Ed. Par., *luxus.*
[n] Ed. Par., *imitata.*
[o] Ed. Par., *centenus sonus.*

Quod prius est, sine sorde nitet, venerabilis orbi,
Naturæ proprium non vitiando bonum.
Corporis illæsum servans pretiosa talentum,
Perpetuas retinens, nescia furis, opes.
Non premit incluso [a] torpentia viscera fetu,
Aut grave facta jacet pignore mœsta suo,
Inter anhelantes animæ seu corporis æstus,
In dubio pendens stamine fessa salus.
Quando suis jaculis uteri læsura tumescit,
Atque voluptatis morbida crescit Hydrus.
Ultra hominis habitum [b] tantum cutis effera turget,
Ut pudeat matrem hoc, quod amore gerit.
Se fugit, et propriis verecunda parentibus aufert,
Donec depositum sarcina solvat onus.
Quis gemitum partus verbis æquare valebit?
Aut cui tot lacrymas carmine flere vacet?
Cum sua secretum compago relaxat [c] honestum;
Atque dolore gravi viscera fascis agit.
Victa puerperio, membrorum porta [d] patescit,
Exit et ad lucem fors sine luce puer.
Sin vivat genitus genitrix, se oblita, requirit,
Tristis et ad natum lumina [e] lassa trahit.
Respicit expositum, nec jam sua mater, alumnum,
Quæ vix dum peperit, hæc modo funus habet.
Nec mater [f] meruit modo hæc, nec virgo vocari,
Hæc duo damna dolens, se mala nupta gemit.
[g] Nam valido fuerat matris spes rapta dolore.
Nec fletu nati se fovet illa sui.
Non charas lacrymas infantis ab ore resorbet,
Aut teneras voces, lacte fluente, rapit.
Tristis decrepito damnat sua viscera [h] luctu,
[i] Quod jacuit natus, heu! dolet ille sinus.
Quod si vita manet pueri, nec semper habenda,
Incipiat teneros ut dare voce sonos:
Imperfecta rudis collidens murmura linguæ,
Cum matrem dulci fauce susurrus alit.
Contingatque nefas, rapiatur pectore matris,
Ætas ad damnum crevit adulta suum.
Triste flagellatis genitrix orbata capillis,
Defuncti in labiis ubera sicca premit.
Infundens lacrymas, lamenta resuscitat ardens,
Et gelidum corpus, fonte tepente, lavat.
Dilacerat faciem, crinem aufert, pectora tundit,
Heu dolor armatus, sic sua membra ferit!
Si videt alterius natum, sua pignora deflet,
Æqualemque suum tristis obisse gemit.

A Alter si ploret, currat, stet, gaudeat infans,
Ante oculos nati ludit imago sui.
Quem semel effudit, per cuncta momenta requirit,
Nec miseræ matris pendet ad ora puer.
Quid si aliud gravius, moriatur et ipse jugalis?
Quæ nova nupta fuit, jam viduata jacet.
De thalamo ad tumulum, modo candida, tam cito [nigra;
Ante quibus calult frigida membra tenet.
Construit exsequias, perversaque vota celebrans
Exornat tumulum, heu! spoliando torum.
Sæpe maritale repetit miserando sepulcrum,
Contemptaque domo, funus amara colit.
Incumbit tumulo, solatia cassa requirens,
Cujus membra prius, nunc super ossa premit,
B Fletibus irriguis, perituro carmine, luget:
Funeris obsequio lumina perdit amor.
Quot mala plebeiæ veniant quis pandere possit?
Vix bene reginæ, quæ viduata manet.
Non veto conjugium, sed præfero virginis alvum
Quod dat apostolica Paulus ab ore tuba.
Inclyta virginitas, cœlos quæ dote mereris,
Cum thalamis Christi consocianda places.
Funera nulla gemis, sine limite gaudia sumis:
Vivit amor semper, nec tibi Christus obit.
Illic regna tenes, hic vincis, et integra fulges,
Omni tuta loco, sanctificata Deo.
Hæc tibi, chara Deo, meritis venerabilis Agnes,
Offero; quo placeant, tu faciendo colas.
Judicis ut jussu munus tribuatur utrisque,
C Quando corona tibi, tunc mihi vel venia.
Opto per hos fluctus animas tu, Christe, gubernes
Arbore, et antenna velificante crucis.
Ut post emensos mundani gurgitis æstus,
In portum vitæ nos tua dextra locet.

CAPUT VII.

[j] *In laudem sanctæ Mariæ Virginis et matris Domini.*

[Vaticinia de Virginis partu edita percenset: atque alia item refert oracula ad Christum, fructum ventris ejus, spectantia. Fusius deinde persequitur ejusdem Virginis Deiparæ laudes, ac cœlestis in illam militiæ, ac totius naturæ obsequium describit. Ad extremum illius in cœlo triumphum et gloriam complectitur.]

Lingua prophetarum cecinit de virgine partum,
D Nuntia fert terris angelus ista poli.

[a] Unus Cod. Vat., *torpentia viscera fletu.*
[b] Ed. Par., *vitio cutis.*
[c] Ed. Par., *onustum.*
[d] Unus Cod. Vat., *porta facescit.* Ed. Par., *fatiscit.*
[e] Ed. Par., *fessa mihi.*
[f] Eadem, *meruit demum, nec.*
[g] Hic versus mancus legebatur in omnibus mss. quibus primo usus Browerus fuit. In iis quippe sic jacebat:

Non validus spes rapta dolore

Et in uno Vat. sic legitur:

Invalidus spes rapta dolores.

sed posteriorum beneficio, suæ illum integritati restituisse, refert idem Brow.
[h] Ed. Par., *jactu.*
[i] Ms., *quo.*
[j] Hoc poema sub libri nomine primus edidit G. Fabricius cum titulo *De partu Virginis*, Morbachcensis abbatiæ celebris Ms. Codicem Basileæ nactus. Licet porro ab omnibus antiquis libris, quos quidem Brow. in manibus habuerat, abesset hoc carmen, ex indicio tamen libri scripti monasterii sancti Galli, et ex styli ac dicendi similitudine non dubitavit inter Fortunati Opera hoc quoque poema reponere. Nos illud integrum invenimus in uno eoque perantiquo Cod. Vat., olim bibliothecæ Palatinæ, in quo, post Vitam sancti Martini, a Fort. versibus elucubratam, continuo hoc in laudem sanctæ Mariæ virginis, etc., scriptum carmen subtexitur. In tribus vero reliquis, quibus huc usque usi sumus, desideratur. Adnotavimus varias lectiones tum ex Cod. Vat., tum ex Fabr. Edit. Basil., per Joan. Oporinum an. 1564 elaborata, desumptas.

Consona vox hominum memorat, hoc ferre puellam :
  Quod daret absque viri germine virgo virum.
Hoc Evangelio concordans pandit [a] Isaias ;
  Quæ Deus inspirat, hæc canit ipse tuba :
Eloquio torrens, et rite profunda locutus
  Emanuel nostrum, virgine dante, canens,
Prædicens olim, ut de matre Tonantis honore,
  Radicis florem Jessea [b] virgo daret
Virgo hæc virga fuit, [c] de qua flos Christus abortus
  Cujus odor vivax membra sepulta levat.
Laxus morte jacens, de cujus aromate tactus,
  Postque diem quartum Lazarus ore reflat,
Hanc Jeremias utero ipso sanctificatus,
  Monstrans voce pari, sic quoque vatis ait :
Ecce dies venient et David suscito germen,
  Et regnabit Rex, atque erit hic sapiens.
Hoc germen justum virgo est, et Rex suus infans,
  Judicium faciens, arbiter, orbis herus.
Psalmographi plectro cantata est ista virago,
  Cum daret arte melos vox, lyra, chorda, chorus.
Mater Sion, dicit, homo, et homo factus in illa est,
  Ipse hanc fundavit, factus in ipsa et [d] homo est.
Sic quoque qui fundavit eam, est altissimus ipse,
  Hæc Sion mater, virgo Maria fuit.
[e] Qui tanquam sponsus thalamo procedit ab alto,
  Exsultatque gigas Christus, eundo viam,
O uteri thalamus, nova junctio facta salutis,
  Qua Deus, atque caro nupsit honore novo!
Quo Deus amplexus carnem est, caro juncta cohæsit,
  Stat Deus, atque homo fit, Christus utrumque genus :
Non Deus in carnem est versus, Deus accipit artus ; C
  Non se permutans, sed sibi membra levans,
Cujus non poterat deitas per aperta videri,
  Velamen sumpsit, carne videndus homo.
Unus in ambabus naturis, verus in ipsis,
  Æqualis matri hinc, par deitate Patri.
Non sua confundens, sibi nostra sed omnia nectens,
  Quem sine peccato gignit uterque virum.
De Patre natus habens divina, humanaque matris,
  De Patre sublimis, de genitrice humilis.
Quando incorporeus [f] pie corporis induit artus,
  Æqualis matri fit, minor inde Patri.
Carnem, animam, ossa, cutem, nervos, venas, [g] fe-[mur, ungues :
  Formam servi assumens, minor inde Patri.
Sed redeo, qua virgo trahit mihi laude canenda,
  Qualis nulla fuit, nulla futura venit.
Quemque pluunt nubes justum de rore superno,
  Hæc Salvatorem germine terra dedit.
Hæc porta est clausa, in quam intrat vir, nemo nec exit ;
  Ni Dominus solus, cui quoque clausa patent.
Cujus in adventu exsiluit de ventre Joannes,
  [h] Infans personuit munere præco novus.

A Trans uterum matris, quasi per specularia cernens,
  Materna et puero membra fenestra fuit.
Quando exsultavit, ventrem de ventre salutans,
  Dum pede non potuit motibus [i] ivit iter.
Credo, et prostratus jacuit, palmasque tetendit,
  Ante Redemptorem parvula membra movens
Corrigiamque pedum quoniam est non solvere dignus,
  Pronus adoravit, credo, tremente genu.
Nobilis Elizabeth, de qua canit alta prophetans,
  Hæc, operante Deo, germina læta refert :
O benedicta inter mulieres, unde mihi hoc,
  Me ut mater Domini visitet alma mei?
Hanc Gabriel vocitat benedictam laude puellam,
  Et merito extollit, quæ nova dona gerit:
Quæ genitura foret benedictum germine fructum,
B Quem Hieremias voce tonante refert :
Hic Deus est noster, non absque illo alter habetur,
  Post hæc in terris visus homo est habitus,
Quem Daniel sanctum sanctorum prædicat unum,
  De monte excisus qui angelus et lapis est.
De quo [j] Moyses : Deus excitat ecce prophetam,
  Vobis, ex vestris fratribus, orbis opem.
Si qua anima hunc non audierit, qui exterminat illum
  De populo vindex ipse propheta suo est.
David dixit : Adorabunt hunc munere reges,
  Servibunt gentes, et Saba dona dabit.
Accipiens Simeon manibus quem justus utrisque,
  [k] Decrepitus senio hæc pia verba dedit :
Nunc dimitte in pace tuum servum, auctor ab alto,
  Viderunt oculi jam quia vota mei.
Quando salutare hoc merui, tua verba secundum, C
  Ferre manu, et visu cernere jure Deum.
O sacra virgo Dei, talem generando Maria,
  Per quem lumen habet plebs tenebrosa prius,
In regione umbræ mortis [l] lux orta refulsit,
  [m] Admirabilis est consiliarius hic.
Qui Deus est fortis, Pater, atque in sæcula princeps,
  Imperii cujus pax sine fine manet.
Rorarunt cœli nubes, justumque pluerunt,
  Quem Salvatorem germine virgo dedit.
[n] Ægyptus, labor Æthiopum, [o] Sabaimque sublimes
  Ad quem transibunt, mente sequendo Deum :
Est in quo tantum Deus, et non est Deus absque hoc,
  Hic Deus absconsus, qui Deus Israel est.
Cujus justitia est lumborum cingulum, et idem D
  Ejus renis adest cinctoriumque fides.
Reguli, et aspidis ausa manus penetrare foramen,
  Ablactatus agens, nec nocet ullus ei.
Astans in signum populorum, ejusque sepulcrum,
  Nobile, adorandum gloria quanta tegit?
Quem dominatorem terræ misit Moabitis,
  Petra ex deserti qui pius agnus adest.

[a] In Cod. Vat., *Esaias*. Ita et Fabr.
[b] Fabric., *virga daret*.
[c] In Cod. Vat., *de qua est flos Christus*.
[d] Ibid., *in ipsa homo hic*.
[e] Fabric., *hic tanquam*. Et post, Ms. habet *thalami alva*.
[f] Ibid., *incorporeus sibi corporis*.
[g] Ibid., *nervos, ventrem, femur*.
[h] In Cod. Vatic., *infans nec sanatur munere*.
[i] Fabric., *exit iter*.
[j] Ibid., *de quo Moses ait, Deus*.
[k] Ibid., *Annis decrepitus hæc*.
[l] Ibid. *Lux ipsa*.
[m] In Cod. Vat., *admirabilis, consiliarius est hic*, male transposito τῶ *est*.
[n] Ibid., *Ægypti* labor *Æthiopum*.
[o] Fabric., *ditesque Sabæi*. Sic quoque Ms. nostrum.

De quo Zacharias : Exsulta, filia Sion,
Justus, Salvator, Rex tuus ecce venit.
Ascendens asinam super, aut asinæ quoque pullum,
[a] Quadrigas perdens ex Efraim, et equum,
Unde et Micheas : Et tu, inquit, Bethleem Ephrata,
Parvulus in Juda millibus ipse manes.
Egredietur qui dominatur in Israel ex te,
Egressusque potens ejus ab initio.
Lumen sanctorum in splendoribus, ex utero quem
Ante et Luciferum progenuitque pater.
[b] Livores sanans nostros livore beato,
Et veteres maculas sanguinis [c] amne lavans.
O virgo insignis, nobisque medela [d] monades
Quam Deus implevit totius orbis ope.
Quæque creatorem meruisti ventre tenere,
• Et generare Deum concipiente fide.
Mundatura novo partu de crimine mundum,
Atque sacro fetu progenitura Deum.
Humano generi genuit quos Eva dolores,
Curavit genitus, virgo Maria, tuus.
Peccati jaculo defixa in stirpe cicatrix
Ulcera nulla gerit, nec sua signa patent.
Succus amarus enim vetiti de cortice ligni,
Stante Redemptoris de cruce dulce sapit.
Sub pomi specie mors tunc de fronde pependit,
Nunc tuus est uterus, hinc cibus, inde salus.
Fructu sancta pio renovasti tempora rerum,
Lucidiorque dies, te generante, nitet.
Post tenebras solem [f] revocat tuus alvus in orbem,
Cum Domini jubaris irradiavit apex.
In te habitans mundi lumen statione corusca,
Floruit interius per tua membra Deus,
[g] Nunc vivax fulgor penetrans et ad ima profundi,
Orbem alit, astra regit, tartara luce replet.
Cujus mundi uno est hæc machina tecta pugillo,
Clauditur in fibris, casta puella, tuis.
Supportans fabricata fabrum, atque humana Tonantem,
Virgula radicem, facta creantis opem.
Qualiter illa novum tenuerunt viscera lumen,
Quod decus intus erat, quisve honor inde foras?
Gaudia quanta sinus hilaris tuus ille vehebat,
Cum tua membra premens, plus relevabat onus?
Tum genitrix, de fasce levis, de prole salubris,
Rem splendoris habens, lux neque pondus erat.

A Auxilium de flore gerens, de fruge levamen,
Spem et cœli panem spica [h] novella gerens.
Cujus erat stella, et sol matutinus in alvo.
Infra arcam abscondens fulgida luna jubar.
Anniculum portans agnum antiquumque gigantem,
Deque tribu Juda qui leo fortis erat.
Cornua producens vitulus ceu rhinocerotis,
Arduus, elatis naribus, alta fremens.
Regulus, atque aspis, cedunt cui cuncta venena,
Vipera, [i] seu dipsas, seps, draco, cenchris, [j] hydra.
Parvulus ipse puer, persona vetusta dierum,
Egressus cujus stat sine principio.
Cujus diffusa in labiis est gratia florens :
[k] Insignis forma præ genitis hominum.
Cujusque est oriens ex alto nomen honoris,
B Qui nos, lumen agens, visitat in tenebris.
Qui venit de Edom, de Bosra veste cruenta,
Pulcher, sanguineus, candidus, atque ruber.
Calcaturus erat qui [l] solus torcular altum,
[m] In cruce pensandus, membra cruore levans.
Unde sibi mista est stola candida, tincta rubore,
[n] Quem post, anteve quem non Deus ullus erit.
Cujus transcendit sacra magnificentia [o] cœlum,
Cuncta regens palma, sidera, rura, freta.
Quis te tunc sensus, Domini pia mater, habebat,
Cum tibi talis erat fetus, honore novus?
Præmia quanta uterum implebant, et gaudia pectus,
Cœlorum artificem cum tua ferret humus?
O meritis [p] radians, dic, virgo, putasne videbas
Angelicos cursus ire, redire novos?
C Militiam cœli cum te servare vicissim
Sentires animo, sæpe levata manu.
Quæ circa te acies, vel quando iter ire parares,
Millia prægressus concomitando tuos?
Quid Michael faceret ductor, sub principe celso,
Quid gereret Gabriel, nuntius ille sacer?
Qualiter aut Raphael occursum impenderet almæ,
Te portante, Dei dum putat esse thronum?
Credo alter cuperet plantis substernere palmas;
Ille excussa ala [q] subnitidare viam.
Duceret iste auras ne te gravis ureret æstus,
Ille levans pinnas vertat ut imber aquas.
Iste ad frena manum retinens, ne sarcina lapset,
Neu pes offendat pendula [r] turba vetat.

[a] Fabric., *currus perdens Ephraimos*. Al., *Et currus perdens ex Efraimo*.
[b] In Cod. Vat., *livores nostros sanans*.
[c] Ibid., *amne lavat*.
[d] Hujusce ætatis scriptoribus in more fuit Hevam *Monadem*.(ut animadvertit Brow.) appellare, quod mater fuerit omnium viventium. *Monas* quippe, sive unitas, est elementum simplex ac primum, quod pro causa principe usurpatur; quod ipsa omnem numerum gignat, a nullo numero genita. Unde Mercurius Trismegistus in Pimandro : *Monas*, ait, *omnium principium*, *radix et origo*, etc. Hoc itaque in sensu *monas* vel de S. Maria hic a Fortunato prædicatur : quod ab ipsa quodammodo vita incœpit hominibus, a qua, ceu flos ex virga Jesse, ortus est Christus. Georg. Fabric. sic legit hunc versum :

O virgo insignis, mater pia, nobile semen.

D • Fabric., *et generare diem*. Sic etiam Browerus, licet in Ed. Patr. Lugd. legatur *et generare Deum*, quod haud displicet.
[f] Ibid., *tua revocat alvus*.
[g] In Vat. Cod., *Tunc vivax*.
[h] Ibidem, *novella ferens*. Ita et Fabric.
[i] Fabric., *Chesydros, seps*.
[j] Ibid., *hybris;* forte, *hydris*.
[k] In Cod. Vat., *speciosus fórma;* Fabric., *O forma radians*.
[l] Fabric., *torcularia solus*.
[m] Ibid., *in cruce pendendus*.
[n] In Cod. Vat., *quem ante, et vel post quem non Deus ullus erit*.
[o] Fabric., *cœlos*.
[p] Ibid., *O forma radians*.
[q] Ibid., *solveret ipse diem*
[r] Cod. Vat., *turba volat*. Item Fabric.

Quot vigiles turmæ, cum te sopor altus haberet,
Solaque dormitans tot vigilare dares?
Sidereo obsequio, meritis dignissima virgo,
Cum te divinis cingeret ala choris.
Cujus honore mero [a] sol ipse tremisceret ortum,
Lunaque sub pedibus quæreret esse tuis.
Artificique suo se machina subderet orbis,
Ac miraretur per tua membra Deum.
O virgo excellens, vincens super omnia matres,
Quam genus erexit, cui Deus alta dedit!
Cujus fructus adest, et flos non perdit honores,
Quæ nato es genitrix, et tibi virgo manes.
Felix quæ generi humano sub Tartara lapso,
Ad cœlos facta es sors, via, porta, rota.
Aula Dei, ornatus paradisi, gloria regni,
Hospitium vitæ, pons penetrando polos.
Arca nites, et theca potens gladii bis acuti,
Ara Dei assurgens, luminis alta pharos.
Celsa super cedros, et vasta cacumina montis,
Subque tuis plantis et rota solis adest.
Virgineo cœtu, dux sexu prima secundo,
Prælata astrigeris sola puella choris.
Figmentum figuli, super omnia vasa decorum,
Atque creaturæ fulgida massa novæ.
Candelabrum pulchrum, verbi capiendo lucernam,
Quam formam sculpsit tam super astra faber.
Ornans Jerusalem sanctam, speciosa venustas,
A facie templi vas in honore Dei.
Exsuperans portas Sion splendore corusco,
Stans merito fidei, gemma superba throni.
Ore diem jaculans, radios a fronte [b] sagittans,
Luminibus rutulis, lumen honore rotans.
Sidereum speculum, illustris domus Omnipotentis,
Vultibus ex illis fulgura clara ferens.
Nomen honoratum, benedicta Maria per ævum,
Ad laudem artificis nobilis artis opus.
Dulcis et angelico pretioso puella relatu,
Omnes ultra [c] homines dona decoris habens.
Inde rubore rosas, candore hinc lilia vincens,
Flos novus e terra, quem polus arce colat.
Crystallum, electrum, aurum, ostrum, concha alba, [smaragdus,
Quo tua forma nitet, cuncta metalla jacent.
Nix premitur candore tuo, sol crinis honore,
Pallescunt radii, virgo, decore tui.
Lychnites hebes est, cedit tibi Lucifer ardens,
Omnibus officiis lampade major ades.
Occulti in terris sacramenti conscia summi,
Et secreta poli sunt patefacta tibi.
Dignus ager Domini, generans sine semine frugem,
Et ne cassa [d] seges, messe repleta places.
Sola sine exemplo fecunda, et libera nexu,
Ignara amplexus, mater opima sinu.

A Virgo intacta manens, fidei ubertate marita,
Inscia conjugio, feta negante viro.
Accipis, ut nescis : sic reddis ut integra constes,
Nec violata paris, nec pariendo doles.
Et tamen est genitus Deus et homo, verus, et unus,
Spiritus atque caro Christus, utrumque genus.
In deitate Patri æqualis, [e] vel corpore matri,
Et sine peccato de genitrice caro.
Factor dans legem, factus sub lege minister :
Ipse pater mundi, filius ipse tibi.
Unde tuum, mater, generas natum atque parentem :
Hinc prolem, inde patrem : hoc Deus, illud [humus.
Cujus honore sacro, genitrix, transcendis Olympum.
Et super astrigeros erigis ora polos.
B Conderis in solio felix regina superbo,
Cingeris et niveis lactea virgo choris.
Nobile nobilior circumsistente senatu,
Consulibus celsis celsior ipsa sedes.
Sic juxta genitum regem regina perennem,
Ornata ex partu, mater opima, tuo.
Occurrunt proceres, et gloria magna Joannes,
Notus et ante Deum, quam [f] pateretur homo.
Fratribus ascitis, [g] Paulus, reliquisque beatis,
Doctor apostolicus, fulgida palma Petrus.
Diligit has portas Sion super omnia Jacob,
Pro patribus genitos quos in amore Deus.
Qui omnes [h] ore suo ornati, super astra coruscant,
Si sic discipuli, quid pia mater erit?
Hinc patriarcharum numero sociante, prophetæ
C Conveniunt celso munera ferre throno.
Martyrii [i] hinc inde cohors redimita coronis,
Principe cum Stephano civica turba poli.
Primitiæ florum, Bethlemtica passio lactans,
Quæ meruit nascens vivere morte magis.
Italiæ mundique caput quos Roma retentat,
Urbs vel Alexandri, aut Antiochenus ager.
Quos Hierosolymis, aut quos Byzantion oris :
Quos Patra, quos Ephesus, Naddaver arce tenet.
Quos Oriens, Occasus habet, quos Africa, et Arctos,
Quosque sepultat humus, cingit et Oceanus,
Natio, gens, populus, regiones, agmina, reges,
Undique currentes ad nova dona patris.
Æthiopes, Thraces, Arabes, Dacus, Indus, Alanus,
Aurora, et vesper, Persa, Britannus adest.
D Intrantes in regna Dei pietate redempti,
Gaudia visuri regis in arce poli.
Quos recipit sacra porta Petri, quos janua Pauli,
Postis ad Andreæ limen Achaia [j] petit.
Mattheus Ætiopes, Ephesinos valva Joannis,
Et quem quisquis amat, hunc sua porta rogat.
Horum ante adventum te qualiter ornat amator,
Portavit quem uterus, virgo beata, tuus?

[a] Cod. Vat., *cujus honore sacro.*
[b] Fabric., *sagittas.*
[c] Ita et Fabr.; male alii, *hominem.*
[d] In Cod. Vat., *et nec arta seges.* Ita et Fabric.
[e] Fabric., *sed.* Sic quoque Ms.
[f] Ibid. *pareretur homo.*
[g] Ibid., *Paulo.*
[h] Ibid., *obrizo ornati.*
[i] Ib., *Hinc atque inde cohors.* Ms. *choros.*
[j] Ms., *patet.*

Dans tibi larga poli, cui tu domus arcta fuisti,
Ventris pro hospitio restituendo thronum.
Componendo caput niveum diademate fulvo,
Et gemmis rutilam comit honore comam :
Annecteus niveo pretiosa monilia collo,
Fulgore [a] et vario pectora pura tegens.
Quam speciosum humeris imponit honoris amictum,
Splendore ardescens purpura tincta nitet !
O quoties coctum zonæ micat aura per aurum,
Pallida nec pallæ est fimbria luce nitens !
Quis tibi digna canat, quantum decus exeat ore,
Aut de veste tui gemma virore micet?
Quando strata jacet pedibus pretiosa smaragdus,
Quando pavimentis alba [b] topazus adest.
Quodque oculus non vidit agens, non audiit auris,
Ornamenta tibi hæc, pia virgo, nitent.
Cum regio ergo poli, totusque exercitus astri,
Te ornatam inspiciet, laudibus ora movent.
Incipiens Michael præconia ferre beatæ,
Cumque suis turmis, hæc tibi, virgo, refert :
O decus excellens, o femina [c] forma salutis,
Partus fruge potens, virginitate placens !
Per quam est se nasci dignata redemptio mundi,
Et reparare genus quod tulit Eva ferox.
Hanc tibi, mater, opem legionum millia mille,
Per classes resonant carmine, voce, lyra.
Angelus inde tuos repetit paranymphus honores,
Qui tibi de cœlis nuntia sancta vehit.
Dicens : O felix, imitari nescia virgo,
Cujus et agnus ovis, conterit ora lupi.
Tartara disrumpens, patriæ captiva reducens,
Et libertati post juga pressa refers.
Excipit has iterum ingeminans pars altera laudes,
Perstrepit et cunctis vox revoluta choris.
Incipit inde alios producere terra favores,
Zachariæ genitus, vox, tuba, præco, sonus,
Cum Petro et Stephano, ducibusque in millibus am-
Agminibus, mistis plausibus alta canens : [plis
O virgo insignis, benedicta ad gaudia nata,
Auxilium terræ, fulgor honorque poli.
Ecce tuus florens uterus quæ præstitit orbi,
Te [d] generante fide nos paradisus habet.
Quid sumus, aut fuimus? quos merserat Eva pro-
De limo in cœlum nos facit ire sinu. [fundum,
Laudibus his, Domini genitrix, fragor intonat astris.
Militiæque poli hæc tibi clangor agit.
Ast ego ferre volens, videor subducere laudes,
Nam tibi quisque cupit voce favere sacræ.
Mens oret genitum, sic matri digna loquatur,
Cujus amore pio, vivis honore novo.

A Pulchra super gemmas, splendorem solis obumbrans,
Alta super cœlos, et super astra nitens.
Vellere candidior niveo, rutilantior aura,
Fulgidior radio, dulcior ore favo,
Suavior, et roseo nimium rubicundior ostro,
Vincis aromaticas mentis odore comas.
Chara, benigna, micans, pia, sancta, verenda, ve-
[nusta,]
Flos, decus, ara, nitor, palma, corona, pudor.
Per quem [e] omnes fines terræ meruere salutem,
Gaudet et orbs totus, pontus, arena, polus.
Hæc tibi qui indignus quamvis corde, ore susurro,
Spes mihi sis veniæ, quæ vehis orbis opem.

CAPUT VIII.

B

[f] *Ad Virgines*

[Virginitatem laudat, ac virginum in cœlo felicitatem et gloriam describit. Hinc virgines hortatur ad tuendam castimoniam sive animi, sive corporis.]

Inter [g] apostolicas acies sacrosque prophetas,
Proxima martyribus præmia virgo tenet.
Splendida sidereo circumdata lumine pergens,
Jungitur angelicis casta puella choris.
Fruge pudicitiæ, cœli dotanda talento,
Æterni regis ducitur in thalamos.
Pulchra corona caput triplici diademate cingit,
[h] Et gemmæ exornant pectora, colla, comam.
Induitur teneris superaddita purpura membris,
Et candore nivis fulgida palla tegit.
C Floribus æternis oculos rosa, lilia pascunt,
Et paradisiacus naribus intrat odor.
Unde magis, dulcis, hortamur, ut ista requiras,
Quæ dedit Eugeniæ Christus et alma Teclæ.
Virgo Dei, fructus cœli, victoria mundi,
Ut semper regnes, has pete regis opes.
Sunt ibi chrysolithis fabricata palatia gemmis,
Atque smaragdineo janua poste viret.
Limina [i] sardonychæ variato lumine florent,
Et hiacynthæus circuit ordo domum.
Aurea tecta micant, plebs aurea fulget in aula,
Et cum rege pio turba corusca nitet.
Ille puellarum locus est, quæ, lucis amore,
Hic servant Domino, corpore, mente, fidem.
D Despice quod terræ est, et clara sedebis in astris,
Christi ut sponsa placens regna superna colas.
Præsens vita nimis fugitivo tempore transit,
Virginis integritas glorificanda manet.
Paupertas te parva rogat cum divite Christo,
Ut venias nostro, dulcis alumna, sinu,

[a] In Cod. Vatic., *Fulgoribus variis pectora.*
[b] Ibid., *topazus inest.* Ita et Fabric.
[c] Fabric., *fama salutis.*
[d] Ibid., *pariente.*
[e] Idem extremos hos versus sic mutat :

Omnes jam fines terræ meruere salutem,
Per Christum genitum, Virgo Maria, tuum.
A Patre perpetuo, certo tibi tempore natum:
Qui mihi spes veniæ, causa salutis. Amen.

[f] Hoc mihi carmen conscriptum videtur a Fortunato, Agnetis ac Radegundis nomine, quo virgines hortaretur et invitaret ad Pictaviense monasterium, ac profitendum in illo monasticæ vitæ institutum sub regula sancti Cæsarii, quod aperte declarare videtur sequens distichus :

Paupertas te parva rogat cum divite Christo,
Ut venias nostro, dulcis alumna, sinu.

[g] Hoc carmen, sicuti et reliqua quæ sequuntur desiderantur in uno Cod. Vat.
[h] Unus Cod. Vat., *et gemma exornat.*
[i] Alter, *limina sardonica.*

Quo patris auxilium Domino obtentura preceris,
Atque tibi felix regna [a] beata pares,
Ut pariter sanctæ merearis juncta Mariæ,
Gaudia perpetuo concelebrare choro.
Has quæcunque piis manibus susceperis arrhas,
Non nuptura homini, sed sis amata Dei.

CAPUT IX.

[Sanctorum in cœlo gloriam commemorat, ac eorum, et in primis sanctissimæ Deiparæ suffragia adversus communis hostis insidias sibi precatur. Postremo Numinis magnificentiam et amplitudinem commendat.]

Metrica [b] Tirones nunc promant carmina castos,
Et laudem capiat [c] quadrato carmine virgo.
Trinus in arce Deus qui [d] pollet, sæcla creavit,
Regnator mundi regnans in sedibus altis
Indigno conferre mihi dignetur in ævum
Cum sanctis requiem, quos laudo versibus istis.
Arbiter altithronus, qui servat sceptra superna,
Tradidit his cœli per sudum scandere limen,
Inter sanctorum cuneos qui laude perenni
Rite glorificant moderantem regna Tonantem.
Omnipotens Dominus, mundi formator, et auctor,
Nobis pauperibus confer suffragia certa,
Et ne concedas [e] tradendos hostibus isthinc,
Sed magis exiguos defendens dextera tangat,
Ne prædo pellax cœlorum claudere limen,
Vel sanctos valeat noxarum fallere scæna,
Ne fur [f] strophosus foveam detrudat in atram,
Conditor a summo quod Christus servat olympo,
Pastor ovile tuens, neque possit [g] nebula raptor,
Regales vastans caulas, [h] bis dicere puppup,
Omnia sed custos defendat ovilia jam nunc
Maxima, præcipuum quæ gestat nomine nomen;
Addere præsidium, mater, dignare precatu;
Nam tu perpetuum prompsisti lumine lumen,
[i] Inantque, clamante sacro spiramine, euntes,
Cujus per multum jubar alto splendet ab axe,
Ac populos pariter replet vibramine flumen,
Rex regum, et princeps populorum dictus ab ævo,
Magnus de magno [j] rerum regimine rector.
Illum nectere [k] non possunt, nec cingere cœli,
A Nec mare navigerum spumoso gurgite vallat,
Aut zonæ mundi, quæ stipant æthera celsa.
Clarorum vitam, qui castis moribus isthic,
Auxiliante Deo, [l] vernabant flore perenni,
Sanctis aggrediar studiis edicere pauper.
[m] Tanta tam digne si pauper præmia perdat,
Omnia cum nullus verbis explanet, [n] et apte
[o] Sat. . . . . .

CAPUT X.

Ad domnam Radegundem.

[Radegundem laudat ob despectum mundum ac regnum, atque ejus pietati et laboribus parem in cœlo mercedem futuram auguratur.]

Regali de stirpe potens Radegundes in orbe,
Altera cui cœlis regna tenenda manent,
B Despiciens mundum meruisti acquirere Christum,
Et dum clausa lates, hinc super astra vides.
Gaudia terreni conculcas noxia regni,
Ut placeas regi læta, favente polo.
Nunc angusta tenes, quo cœlos largior intres,
[p] Diffundens lacrymas, gaudia vera metes.
[q] Et corpus crucias, animam jejunia pascunt
Salve, quam Dominus servat amore suus.

CAPUT XI.

Ad eamdem de violis.

[Excusat se Radegundi, quod violas potius quam lilia ac rosas ad eamdem muneri mittat. Ipsas violas commendat ex coloris odorisque præstantia, atque inde eamdem, nec non Agnetem, ad virtutem excolendam hortatur.]

Tempora si solito mihi candida lilia ferrent,
C Aut speciosa foret suave rubore rosa,
Hæc ego rure legens, aut cespite pauperis horti,
[r] Misissem magnis munera parva libens.
Sed quia prima mihi desunt, vel solvo secunda,
Profert qui violas, [s] fert et amore rosas;
Inter odoriferas tamen has, quas misimus, herbas,
Purpureæ violæ nobile germen habent.
Respirant pariter [t] regali murice tinctæ,
Et saturat foliis hinc odor, inde color.
Hæc, quod utrumque gerit pariter, habeatis utraque
Et sit mercis odor flore perenne decus.

[a] Edit. Paris., *beata petas.*

[b] Hoc poema legitur in uno Codic. Vat. ex tribus iis quibus usi hactenus sumus, ad calcem Oper. Fortunati. Visum est illud exscribere, quod a Fortunati stylo alienum non videatur. Acrostichum est, ac tot versibus constat, quot sunt litteræ primi versiculi, quod poematum genus fuit, ut alias vidimus, familiare Fortunato: illud autem in causa est cur sententiæ carminis, litteris astrictæ, non inter se accurate necti interdum videantur. Admodum vero depravatum, corruptumque amanuensis, ut videtur, inscitia, in ms. Codice illud reperitur; ac loca quidem alia emendavimus, mendosis lectionibus in notas rejectis: alia, quomodo legenda sint, conjecimus, et conjecturas nostras eodem in loco indicavimus: alia, quod nihil in mentem veniret quod dignum esset Fortunato, nihil attigimus, ac, ut in Cod. ms. leguntur, reliquimus corrupta.

[c] Quadratum carmen illud dicebatur, ut arbitror, quod tot versibus constabat, quot erant litteræ primi versus, et singuli versus paribus numero litteris coalescebant. Primum, non posterius, in hoc poemate servatum videmus.

[d] Forte *pallens.*

[e] Ms., *tradendos.*

[f] *Strophosus* videtur esse positum pro *tortuosus.* D *στροφή* Græce *flexus* dicitur. Ms., *strofosus;* et mox, *detrudet.*

[g] Forte, *ab ubere raptos.*

[h] Locus corruptissimus, cui emendando vix conjecturæ aliquid afferre potui. Forte, *abducere luppus.*

[i] Forte, *Te laudant.*

[j] *De* superabat, invito metro.

[k] *Non* a me additum est.

[l] Ms., *vernebat.*

[m] Forte, *Tantaque.*

[n] *Et* additum a me.

[o] Ultimus versus sic habetur in Codice. *Sot sac anim nec tnx mor ponum se noririta cirtem*, ex quibus verbis nihil exsculpere potui.

[p] Edit. Paris., *Effundens.*

[q] Edit. Paris., *Dum corpus;* et ad versus finem, unus Cod. Vat., *jejunia pascis.*

[r] Unus Cod. Vat., *misissem magis.*

[s] Ibid., *ferret amore.*

[t] Edit. Paris., *regali more nitentes.*

CAPUT XII.

Ad eamdem de floribus super altare

[Post hiemale frigus ac pruinas, florigerum ver ait adventasse, et inde Radegundis et Agnetis in altaribus exornandis sertis ac floribus studium et diligentiam commendat, quorum speciem ac multiplicem varietatem festive et eleganter describit.]

Frigoris hiberni glacie constringitur orbis,
Totaque lux agri, flore [a] cadente, perit.
Tempore vernali, Dominus quo Tartara vicit,
Surgit [b] perfectis lætior herba comis.
Inde viri postes et pulpita floribus ornant,
Hinc mulier roseo complet odore sinum.
At vos non vobis, sed Christo fertis odores,
Has quoque primitias ad pia templa datis.
Texistis variis altaria festa coronis,
Pingitur, ut filis, floribus ara novis.
Aureus ordo crocis violis, [c] hinc blatteus exit,
Coccinus hinc rubicat, lacteus inde nivet.
Stat prasino venetus, pugnant et flore colores,
Inque loco pacis herbida bella putes.
Hæc candore placet, rutilo micat illa decore;
Suavius hæc redolet, pulchrius illa rubet,
Sic specie varia florum sibi germina certant,
Ut color hinc gemmas, thura revincat odor.
Vos quoque, quæ struitis hæc, Agnes cum Radegunde,
Floribus æternis vester anhelet odor.

CAPUT XIII.

Ad eamdem pro floribus transmissis.

[Flores mittit ad Radegundem, muneris parvitatem excusans; quorum occasione ad cœlestium rerum spem ac cogitationem eamdem erigit.

O regina potens, cui aurum et purpura vile est,
Floribus ex parvis te veneratur amans.
Et si non res est color, [d] attamen ipse per herbas,
Purpura per violas, aurea forma crocus.
Dives amore Dei, vitasti præmia mundi,
Illas contemnens, has retinebis opes.
Suscipe missa tibi variorum [e] munera florum,
Ad quos te potius vita beata vocat.
Quæ modo te crucias, recreanda in luce futura,
Aspicis, hinc qualis te retinebit ager.
Per ramos fragiles, quos nunc præbemus olentes,
Perpende hinc, quantus te refovebit odor,
Hæc cui debentur, precor, ut cum veneris illuc,
Meque tuis meritis dextera blanda trahat.
Quamvis te spectet paradisi gratia florum,
Istæ vos cupiunt jam [f] revidere fores.
Et licet egregio videantur odore placere,
Plus ornant proprias, te redeunte, comas.

[a] Duo Codd. Vat., *flore carente*
[b] Ibid., *surgit perfecta.*
[c] Ed. Paris., *lacteus.*
[d] Unus Cod. Vat., *est tamen ipse.*
[e] Ed. Paris., *gloria florum.*
[f] Hinc apparet carmen istud fuisse conscriptum quo tempore Radegundes se jam reclusam tenebat: quod ei solemne erat *quotannis* sacro Quadragesimæ tempore, uti notavimus in Vita Fortun., num. 82, et ex seqq. carminibus apparet.

CAPUT XIV.

Ad eamdem, cum se recluderet.

[Radegundem, cum in eo esset ut sese concluderet, prosequitur hoc carmine Fortunatus, ac suum in illam desiderium declarat.]

Mens fecunda Deo, Radegundis, vita sororum,
Quæ ut foveas animam, membra [g] domando cremas,
Annua vota colens, [h] hodie claudenda recurris,
Errabunt animi, te repetendo, mei.
Lumina quam citius nostris abscondis ocellis,
Nam sine te nimium nocte premente gravor;
Omnibus exclusis, uno retineberis antro,
Nos magis includis, quos facis esse foris.
Et licet hic lateas, brevibus fugitiva diebus,
[i] Longior hic mensis, quam celer annus erit;
Tempora subducis, ceu non videaris amanti,
Cum vos dum cerno, hoc mihi credo parum.
Sed tamen ex voto tecum veniemus in unum,
Et sequor huc animo, quo vetat ire locus.
Hoc precor, incolumem referant te gaudia Paschæ,
Et nobis pariter lux geminata redit.

CAPUT XV.

Ad eamdem, cum rediit.

[Radegundem, a suo recessu jam reversam, hoc carmine gratulatur. Eadem reduce, sibi omnia refloruisse profitetur, totiusque anni ubertatem in ejusdem reditu sibi repræsentatam fuisse.]

Unde mihi rediit radianti lumine vultus?
Quæ nimis absentem te tenuere moræ?
Abstuleras tecum, revocas mea gaudia tecum,
Paschalemque facis bis celebrare diem.
Quamvis incipiant modo surgere semina sulcis,
Hic egomet hodie, te revidendo, meto.
Colligo jam fruges, placidos compono maniplos,
Quod solet Augustus mensis, Aprilis agit.
Et licet in primis modo gemma et pampinus exit,
Jam meus autumnus venit, et uva simul.
Malus, et alta pirus gratos modo fundit odores,
Sed cum flore nova jam mihi poma ferunt.
Quamvis nudus ager nullis ornetur aristis,
Omnia plena tamen, te redeunte, nitent.

CAPUT XVI.

Ad Gregorium episcopum, pro infirmitate sua.

[Cum Fortunatus rure febri laboraret, Leonem presbyterum a Greg. Turon. ad se narrat missum fuisse, a quo ad sacra Martini festa celebranda invitaretur, valetudinis suæ statum et ægritudinis indolem describit: eamque refert, sudore oborto, cessisse.]

Venit ad ægrotum medici vox alma Gregori,
Urbe ex Toronica, dum cubo rure thoro,
Concite presbytero recitante [j] Leone sereno,
Irem ut Martini sunt ubi festa pii.

[g] Edit. Paris., *domando premis.*
[h] Lege Fortun., in Vita sanctæ Radegundis, n. 11.
[i] Unus Cod. Vat., *largior hic mensis.*
[j] Hic Leo non alius videtur esse quam is de quo loquitur Greg. Tur. lib. IV de Mirac. sancti Martini, cap. 25, his verbis: *Leonis, presbyteri nostri, vernaculæ*, etc., cujus precibus, et sancti Martini patrocinio, puellam a febre et instantis mortis periculo narrat fuisse liberatam.

Tum fateor, morbi grave debilitate laborans,
[a] Febre calens summo, jam rigor intus eram.
Hinc fragili nimium, forti languore, redacto,
Ilia lassa levans, halitus æger erat.
Ibat anhelanti vapor aridus, ora perurens,
Ibat ab arcanis [b] flatilis aura coquens.
Fervor eram totus, tristis rogus igne caminus,
Febris et in fibris stabat [c] aperta, patens.
Donec Christus opem, sudore undante, refudit,
Fervidus et gelidas ignis abegit aquas.
[d] Redditur ipsa salus, pater alme, saluto salutem,
Auxilium exsili sis rogo pastor ovi.

CAPUT XVII.

Ad eumdem pro causa abbatissæ.

[Fortunatus hoc in carmine Gregorii opem adversus grave incommodum, quod in monasterium, ut videtur, Pictaviense irrepserat, implorat.] B

[e] Repsit quale nefas intra pia septa synaxis?
Inconsulte dolor, rumpere verba vetas.
Quale nec ante oculos, patulas neque polluit aureis,
Nec facerent vitio qui sua fana colunt,
Tu tamen, alme Pater, pietatis amore labora,
Ut sacer antistes, culmina cujus habes,
Unde repræsentes Martinum in tempore sacrum,
Cursibus atque fide dando salutis opem.

CAPUT XVIII.

Epistola pro eadem re.

[Fortunatus eamdem rem quam superiore carmine Gregorio commendat, misso ad eumdem compresbytero suo, ac rogat per beatæ Radegundis vota ac memoriam, ut monasterii ejus afflictis rebus succurrat.] C

Commendans humilitatem meam copiosissimæ vestræ dulcedini et mitissimæ dominationi, suggero ut causa universalis Ecclesiæ talem vos [f] habens basidem, ut nullus ventorum turbo succlinans, nulla procellarum propellens congeries possit illic inve-

Anire, quod quatiat [g], aut quod labefaciet, reperiat, in causa, qua conservus meus presbyter, præsentium portitor, ad vos pro singulari præsidio confidens occurrit, sicut ipse singula poterit explicare. Memor sis commendationis beatæ domnæ meæ filiæ, vel jam matris vestræ, domnæ Radegundæ pro loci sui, vel personæ, totiusque regulæ stabilitate, quod petiit, et verborum vel viscerum [h] supplicatione commisit, ita præcipiatis infatigabiliter laborare, qualiter ipse vobis in retributione sempiterna restituat [i], qui providet auxilium indigentibus. In causa [j] Justinæ vester apostolatus pastoraliter [k] desudet.

CAPUT XIX.

[1] *Ad eumdem ex nomine Justinæ.*

[Scribit hoc poema Fortunatus sub Justinæ persona ac nomine, eaque rogat Gregorium ut per ipsum patri commendetur, et aviæ gratias referat, quod ea ad se advenisset.]

Antistes Domini, bone pastor, et auctor honoris,
Rite decus generis, quo est generosa fides.
[m] Justinam famulam pietate, memento, beate,
Per te et commender stirpe, vel arce patri.
Hinc referens grates aviæ, quia reddita tandem,
Ad vultus neptis dulcis imago venit.
Ista diu nostris votis dans gaudia, rector,
Inter avam et neptem tu mediator agas.

CAPUT XX.

Ad eumdem salutatoria.

[Acceptis litteris a Gregorio, deque bona ejusdem valetudine certior factus, se inprimis lætatum declarat Fortunatus; ad extremum se eidem commendat.]

Alme, beate Pater, lumen generale, Gregori,
Jure sacerdotum culminis arce caput.
Reddo Deo grates, de vobis prospera noscens,
Vestris nunc scriptis lætificatus agens.
Me quoque commendans humili prece, voce saluto,
Jugiter officio quem mea corda colunt.

---

[a] Unus Cod. Vat., *febre calens summa*. Ms. Trevir., et alii libri habent :

Febre calens summa, jam rigor imus, eram

Col. Ms., *non rigor imus eram*. Pulmannus corrigebat : *jam rigor unus eram*. Hæc ex Brow. Edit. Paris., *imus erant*.

[b] Edit. Paris., *flatibus aura*.

[c] Unus Cod. Vat., *operta patens*. Sic quoque Edit. Paris.

[d] Hic versus correctus fuit a Brow., qui in libris mendose legebatur sic : D

Reddidit iste, Pater alme, saluto saluti.

vel :

Saius atque sit, alme, saluti.

Unus Cod. Vat. mendose :

Redditur isti, Pater alme, saluto salutem.

Ed. Par., *reddita sicque salus*.

[e] Non obscure videtur hoc in poemate Fortunatus loqui de gravibus turbis, ac dissidiis, quæ post obitum beatæ Radegundis in Pictaviense monasterium invasere : quorum flammam Chrodieldis, sanctimonialis, Chariberti regis (ut ipsa de se prædicabat) filia, excitavit; ejusque furiis confotæ discordiæ eo processerunt, ut ad sacrilegas et immanes cædes, ac facinora alia, res perveniret. De his vide Greg. Tur., lib. IX. Hist. Franc., cap. 39, et seq. Ed. Paris., *Repsit tale nefas*; et in versu seq., *verba putas*.

[f] Ed. Paris., *habeat basidem*; et mox, *turbo vacillans*.

[g] Unus Cod. Vat., *quod labefactet*, reperiat. Edit. Paris., *aut quod labefactatum*.

[h] Edit. Paris., *supplicatio*.

[i] Edit. Paris., *quod videt per auxilium*.

[j] Unus Cod. Vat., *in causa justitiæ*. Item in alio Cod. Vat. Hæc Justina (pro qua male in præfatos Codd. irrepsit *justitia*) erat præposita monasterii Pictaviensis, cum graves illæ seditiones, de quibus supra, exortæ sunt. Eadem abbatissam suam, cum a sicariis quæreretur ad necem, altaris palla contexit; ipsa deinde se pro abbatissa abduci passa est, quin proderet quæ esset; ac postea recognita, dimissa, ac reddita est monasterio. Hæc acciderunt ad an. 589, de quibus Greg. Tur. lib. X, cap. 15.

[k] Unus Cod. Vatic., *pastoraliter quod desudet*. In alio, *quod se subdat*. Edit. Paris., *desudet*.

[1] Putat cl. Ruinart. in add. et emend. ad notas in sanctum Greg. Tur., hanc Justinam filiam fuisse Justini, qui vir sororis sancto Greg. appellatur lib. II, de Mirac. sancti Martini, cap. 2. Certe lib. IX, cap. 7, Fortunatus alloquens libellum suum, eique mandans ut Gregorium Justinæ nomine salutaret, sic de ea loquitur :

Adde Justinam, pariter precantem,
Nempe commendans famulam, propinquam,
Et refer quantum sibi chara profert
Neptis honorem.

[m] Edit. Paris., *Justinæ famulæ*.

CAPUT XXI.

Ad eumdem salutatoria.

[Gregorii virtutem, celebritatem et pastoralem in grege tuendo sollicitudinem, laudat.]

Summe Pater patriæ, celsum et generale cacumen,
Forte decus, generis [a] Turonicensis apex.
Lumen ab Arvernis veniens feliciter arvis :
Qui illustrans populos, spargeris ore pharus.
Alpibus ex illis properans [b], mens altior ipsis,
Vir per plana sedens, qui pia castra tegis.
Ne noceant hostes, qui sunt in ovile fideles,
Unicus in campis publica turris ades.
Vir date, dulce caput, regioni chare Gregori,
Martini retinet quem sacra sella Patrem.
Me Fortunatum humilem commendo patrono,
Sic tua vita diu hoc sit in orbe Deo.

CAPUT XXII.

Ad eumdem salutatoria.

[Suam in Gregorium sedulitatem ac studium declarat, et ejus se precibus ad extremum commendat].

Si qua mihi veniet quoties occasio dulcis.
Opto, sacer, calamo solvere vota meo.
Summe Pater patriæ, toto venerabilis orbe,
Undique chare mihi, [c] fulgida cura Dei.
Commendas humilem tibi me, sacer arce Gregori.
Pro famulo proprio, quæso, precare Deum.

CAPUT XXIII.

Ad eumdem.

Si cessent homines velociter ire per Austros,
Ad te, chare pater, carmina missa velim.
Nunc tamen est quoniam gerulus mihi, porrigo verbum,
Sed minus eloquio, quam quod amore colo.
Dulcis opime, decus nostrum, pie papa, Gregori,
Versiculis brevibus solvo salutis opus.
Sed memor ipse mei commenda, quæso, Tonanti,
Sic te consocium reddat honore throno [throni].

CAPUT XXIV.

Ad eumdem.

[Nullam facundiam tantam esse dicit qua pares Gregorio pro ejus in se munificentis gratias agere possit.]

Gurgitis in morem si lingua fluenta rigaret,
Turbine torrentis vel raperetur aquis,
Ad tua præcipue præconia summa, Gregori,
Dum non explerem flumine, gutta forem.
Munificumque Patrem æquaret nec Musa Maronis,
Fers bone, quanta mihi, quis valet ore loqui?

A Ac brevitate, sacer, famulum commendo subactum,
Me Fortunatum, sit veniale, precor.

CAPUT XXV.

Ad eumdem pro villa præstita.

[Gratias agit Gregorio pro agro ad privatas sibi impensas et usus beneficentissime collato; tum ipsius agri situm et amœnitatem describit.]

Tramite munifico celebravit pagina cursum,
Carmine dulcifluo, quam tuus edit amor.
In qua sorte loci facta est collatio doni,
Qua [d] Vigenna procax littore frangit aquas.
Lapsibus et tumidis dum fertur nauta carinis,
Jugera culta videt, quando celeuma canit.
Grates, chare, gero pietatis fruge [e] reperta,
Qui facis unde decens multiplicetur apex.
B Et sine his mea sunt, a te quæcunque tenentur,
Grex [f] habet omnis agris quod bone pastor habes.

CAPUT XXVI.

Ad eumdem precatoria pro ipso agro.

[Gratias item agit pro impensa sibi agelli parte; Gregorii in se munificentiam sancti Martini liberalitati in pauperes exæquans. Præstitum sibi agrum ad omnem nutum reversurum ad Dominum suum affirmat.]

Munifici reparans Martini gesta, Gregori,
Texit ut ille habitu, nos alis ipse cibo.
Discipulus placidum sapiens imitando magistrum ;
Ille ubi dux residet, miles habebis opem.
Ut chlamydem ille prius, sic tu partiris agellum ;
Ille tegendo potens, tuque fovendo [g] decens.
Ille ope me antiquum [h] relevans, tu, chare, novellum,
C Fit dives merito paupere quisque suo.
Quando reposcetur, vestris redit usibus arvum,
Et Domino [i] proprio restituemus agrum.
Unde amplas refero grates, dulcissime rector,
Et repeto [j] pandens hæc tua, pastor, ovis.
Nec tantum reddo, quantum tibi debeo, præsul :
Pro Fortunato sed, rogo, flecte Deum.

CAPUT XXVII.

Ad eumdem pro pellibus sibi transmissis.

[Suam in accipiendis Gregorii litteris lætitiam declarat. Item laudes Gregorii complectitur ; et ei se commendat. Postremo missas ad se niveas pelles, quibus pro caligis uteretur, commemorat, et gratias agit.]

Egregio compacta situ, phalerata rotatu,
D Atque Sophocleo pagina fulta sopho,
Me arentem vestro madefecit opima rigatu,
Fecit et eloquio, quod loquor, esse tuo.
Dulcis, chare, decens, facunde, benigne Gregori,
Atque Pater patriæ hinc sacer, inde cate.

[a] De patria et genere Gregorii Turonensis lege Vitam ejusdem, ab Oddone abbate conscriptam, et præfixam Gregorii Operibus, Edit. Paris., a cl. Ruinart. editis.

[b] Edit. Paris., *mons altior.*

[c] Edit. Paris., *fulgide, chare Dei.*

[d] Vigenna, sive Vingenna, Galliæ fluvius est, hodie *la Vienne* ; in Lemovicino fontes habet, et in Ligerim *se evolvit.*

[e] Unus Cod. Vat., *fruge repleto.*

[f] Ms., *abit* et *quem* pro *quod.*

[g] Edit. Paris., *decus.*

[h] Videtur hoc in loco Fortunatus eam erga se sancti Martini beneficentiam indicare qua, cum Ravennæ graviter oculis laboraret, ejusdem ex patrocinio, ægritudine illa est liberatus. Itaque se antiquum nominare dicendus est, spectans præteritum tempus, quo in se beatum Martinum beneficum expertus est ; novellum autem, præsentem Gregorii in semet liberalitatem significans.

[i] Ms., *proprium.*

[j] Unus Cod. Vat., *pangens hæc.*

Muneribus, meritis, animis et moribus æquis.
Omnibus officiis, unde colaris, habens.
Me Fortunatum tibi celso sterno pusillum,
Commendo et voto supplice rite tuum.

A Cui das unde sibi talaria missa ligentur,
Pellibus et niveis sint sola tecta pedis.
Pro quibus a Domino detur stola candida vobis,
Qui datis hoc minimis, unde feratis opes.

LIBER NONUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad Chilpericum regem, quando [a] *synodo Brinnaco habita est.*

[Brinnacensis synodi Patres alloquitur hoc poemate Fortunatus, poscitque ab eis veniam, ut sibi liceat de Chilperici laudibus dicere : quem a generis nobilitate commendat, et a famæ celebritate, tum ab ejus virtute in prœliis, ac rerum gestarum gloria ; quem post varias rerum vicissitudines, tandem pristinam, imo etiam ampliorem, dignitatem, per adversos rerum casus, ait recuperasse. Eumdem patriæ præsidium adversus barbaras nationes esse prædicat, ac laudat ejus justitiam et doctrinam, qua suis illum majoribus narrat præstitisse. Postremo Fredegundis reginæ encomium subtexit.]

Ordo sacerdotum, venerandaque culmina Christi,
Quos dedit alma fides relligione Patres.
Parvulus opto loqui regis præconia celsi,
Sublevet exigui carmina vester amor.
Inclyte rex armis, et regibus edite celsis,
[b] Primus et antiquis culmina prima regens.
Rector habes nascendo decus, moderando sed auges,
De radice patris flos generate potens.
Æquali serie vos nobilitando vicissim,
Tu genus ornasti, te genus ornat avi.
Excepisti etenim fulgorem ab origine gentis,
Sed per te proavis splendor honore redit.
Te nascente patri, lux altera nascitur orbi,
Nominis et radios spargis ubique novos ;
Quem præfert oriens Libyes, occasus, et [c] arctus,
Quo pede non graderis, notus honore venis.
Quidquid habet mundus, peragrasti, nomine princeps,
Curris et illud iter, quod rota solis agit.
Cognite jam ponto et Rubro, pelagoque sub Indo,
Transit et Oceanum fulgida fama [d] sopho.

B Nomen ut hoc resonet, non impedit aura, nec unda,
[e] Sic tibi cuncta simul, terra vel astra favent.
Rex bonitate placens, decus altum, et nobile germen,
In quo tot procerum culmina culmen habent.
Auxilium patriæ, spes et tu tamen in armis,
Fida tuis virtus, inclytus atque vigor.
Chilperice potens, si interpres barbarus exstet,
[f] Adjutor fortis, hoc quoque nomen habes.
Non fuit in vanum, sic te vocitare parentes,
Præsagium hoc totum, laudis et omen erat.
Jam tunc judicium præbebant tempora nato,
Dicta priora tamen dona secuta probant.
In te, dulce caput, patris omnis cura pependit,
Inter tot fratres sic amor unus eras.
Agnoscebat enim, te jam meliora mereri,
Unde magis coluit, prætulit inde pater,
Præposuit genitor, cum plus dilexit alumnum,
Judicium regis frangere nemo potest.
Auspiciis magnis crevisti, maxime princeps,
Hinc in amore manens plebis, et inde patris.
Sed meritis tantis subito sors invida rerum,
Perturbare parans regna quieta tibi,
Concutiens animos populorum, fœdera fratrum,
C Lædere dum voluit, prosperitate favet.
Denique jam capiti valido pendente periclo,
Quando ferire habuit, reppulit hora necem.
Cum retinereris mortis circumdatus armis,
Eripuit [g] gladios sors, operante Deo.
Ductus ad extremum, remeas de funere vitæ,
Ultima quæ fuerat, fit tibi prima dies.
Noxia dum cuperent hostem tibi bella parare,
Pro te pugnavit fortis in arma fides.

[a] Quænam hujusce Brinnacensis synodi convocandæ causa fuerit, docet nos pluribus Gregor. Turon. lib. v Histor. Franc. cap. 50 : quæ paucis licet perstringere. Riculfus scilicet clericus in Fredegundem reginam, uxorem Chilperici, grave crimen confixerat, cujus objiciendi ac divulgandi auctorem fuisse Gregorium Turonensem commentus fuerat, D multa adversus eum fingens, quibus in invidiam apud reges vocaretur, ut illo nimirum de sede Turonensi amoto, et alio, qui sibi faveret, in ejusdem locum suffecto, ipse deinde Turonensis Ecclesiæ archidiaconus crearetur. Quocirca ut in illud criminis quæreretur, Chilpericus Brinnaci synodum episcoporum coegit, in qua et Riculfi fraus detecta est, et Gregorii probata innocentia. Synodus isthæc habita est anno 580, quo anno proinde hoc poema scriptum est a Fortunato. Brennacum, autem, sive Brinnacum vulgo *Braine*, villa erat regia, ut videtur, in qua Chilperici filii, Dagobertus et Chlodobertus graviter ægrotasse referuntur a Greg. Turon., lib. v, cap. 33, cum quidem Dagobertus ibidem morbo oppressus interierit, Chlodobertus vero Suessionas feretro in basilicam Sancti Medardi delatus, ibi extremum exhalaverit spiritum. Brennacum porro nonnisi tribus leucis distat ab Augusta Suessionum, versus Rhemos, ut habet cl. Ruin. in notis ad Gregor. Turon., lib. IV, cap. 22. In eadem villa Brinnacensi Clotarii thesauri servabantur, uti refert Greg. Tur., loco mox citato.

[b] Unus Cod., Vat. *primus ab antiquis.*

[c] Forte, *arctos.*

[d] Edit. Paris., *tui.*

[e] Eadem edit., *Sit tibi et unda simul.*

[f] Etymon *Chilperici*, Germanico ex idiomate ductum ostendit Brow. in notis ad hunc locum ; quem lege, si lubet.

[g] Duo Codd. Vatic., *eripuit gladio.* Chilpericus sæpe cum fratribus suis bella gessit, ac cladibus sæpe fractus, semper tamen emersit. Postremo victus plane, profligatusque a Sigiberto fuisset, nisi victor jam hic, Fredegundis reginæ fraude, ac dolo, de medio repente fuisset sublatus. Vide Greg. Turon., lib. IV, cap. 52. Ad hujusce postremi belli exitum et Chilperici felicitatem videtur hoc loco respexisse Fortunatus.

Prospera judicium, [a] sine te, tua causa peregit.
Et rediit proprio celsa [b], cathedra loco.
Rex bone, ne doleas nam te fortuna querelis,
Unde fatigavit, hinc meliora dedit.
Aspera tot tolerando diu, modo læta sequuntur,
Et per mœrores gaudia nata metis.
Multimodas per opes seminans, tua regna resumis,
Namque labore gravi crescere magna solent.
Aspera non nocuit, [c] sed te sors dura probavit,
Unde gravabaris, celsior inde redis.
Altior assiduis crescis, non frangeris armis,
Et belli artificem te labor ipse facit.
Fortior efficeris per multa pericula princeps,
Ac per sudores dona quietis abes.
Nil dolet amissum, te rege superstite, mundus,
[d] Qui se servarunt debita regna gradu.
Consuluit domui, patriæ populoque Creator,
Quem gentes metuunt te superesse virum.
Ne ruat armatus per Gallica rura rebellis,
Nomine victoris hic es, et ampla [e] regis.
QuemGeta, [f] Wasco, tremunt, [g] Danus, [h] Estio, Saxo, Bri-
Cum patre [i] quos acie te domitasse patet. [tannus,
Terror et extremis Frisonibus, atque Suevis,
Qui neque bella parant, sed tua frena rogant.
Omnibus his datus es timor, illo judice campo,
Et terrore novo factus es altus amor.
In te, rector, habet regio circumdata murum,
Ac levat excelsum ferrea porta caput.
Tu patriæ radias adamantina turris ab Austro,
Et scuto stabili publica vota tegis.

A Neu gravet hæc aliquis, pia propugnacula tendis,
Ac regionis opes limite forte foves.
Quid de justitiæ referam moderamine, princeps?
Quo male nemo redit, si bene justa petit:
Cujus [j] in ore probo mensuræ libra tenetur,
Rectaque causarum linea currit iter.
Nec mora fit, vero falsus nihil explicat error,
Judiciisque tuis fraus fugit, ordo redit.
Quid? quoscunque etiam regni ditione gubernas,
[k] Doctor ingenio vincis, et ore loquax.
Discernens varias [l] sub nullo interprete voces,
Et generum linguas unica lingua refert.
Erigit exiguos tua munificentia cunctos,
Et quod das famulo, credis id esse tuum.
Qualiter hinc itidem tua se præconia tendunt,
B Laudis et hoc cumulo concutit astra fragor.
Cui simul arma favent, et littera constat amore,
Hinc virtute potens, doctus et inde places.
Inter utrumque sagax, armis et jure probatus,
Belliger hinc radias, legifer inde micas.
De virtute pater, reparatur avunculus ore,
Doctrinæ studio vincis et omne genus.
Regibus æquali, de carmine major haberis,
Dogmate vel qualis non fuit ante parens.
Te arma ferunt [m] generi similem, sed littera præfert,
Sic veterum regum per simul, atque prior.
Admirande mihi nimium rex, cujus opime
[n] Prælia robur agit, carmina lima polit.
Legibus arma regis, et leges dirigis armis,
Artis diversæ sic simul itur iter.

C

[a] Videtur idem hoc loco Chilpericum purgare, quod nullum Chilperici consilium, aut opera in occidendo Sigiberto interfuerit.

[b] Unus Cod. Vat., *cathedra suo.*

[c] Ibid., *si sors te dura.*

[d] Ibid., *cui se servarunt*, quod seq.

[e] Ms., *Tegis.*

[f] Vascones populi, qui in Pyrenæis jugis habitabant, suis sæpe incursionibus Galliam infestarunt. A Theuderico et Thodeberto victi et edomiti fuisse referuntur in Chron. Fredeg. Scolastici.

[g] Edit. Paris., *Danus Scythæ.*

[h] Unus Cod. Vat. *Euthio : Suspicabar* (subdit Browerus) *Estio legi posse, obruta Euthionum, si quæ gens ejus nominis, memoria, Estones autem, vel Estiones, hodieque inter Saxonum reliquias numerantur apud Livoniæ fines, Suecis, Moschis, Danisque parum abjuncti.*

[i] Edit. Paris., *quos pridem te.*

[j] Duo Cod. Vat., *cujus in orbe prono.* Non videntur hæ laudes, quas hoc loco Fortunatus percenset, congruere personæ Chilperici, viri impuris Fredegundis in amoribus diu volutati, cujus desiderio vel Gelesuintham, legitimam uxorem, in lecto suo necandam curavit, quique in reges fratres omni tempore iniquus et infestus exstitit. Etsi vero duobus filiis orbatus, immatura morte exstinctis, videatur aliquid ad pœnitentiam commotus fuisse, idem tamen ad mentem suam ac pristinam vitæ consuetudinem reversus, postremo occisus est, ejusdem Fredegundis, quam perditissime amabat, cujusque suasu tot scelera commiserat, opera et consilio, uti narrat Aimoinus, in Histor. Franc., lib. III, cap. 57. Hunc Greg. Tur. non dubitat *Neronem* sui temporis, et *Herodem* nominare, cujus vitia ac scelera late describit lib. VI Hist. Franc., cap. 46. Quo circa dicendum Fortunatum, poetarum more, hunc regem laudasse, ejus vitia reticendo, ac, si quid erat laudis, amplificando. Difficile quippe, vel turpi in homine, non elucere virtutis aliquid quod laudari possit.

[k] Chilpericus, etsi minus præstitit doctrina, eamdem tamen affectavit, cum, ut refert Greg. Tur., lib. V, c. 45, vel theologicis in rebus scientiam male sibi vindicaverit : *asserens ipsum esse Patrem, qui est Filius, idemque ipsum esse Spiritum sanctum, qui Pater et Filius*, ac voluns ut et Gregor. ipse Turonensis et reliqui Ecclesiarum doctores id quod ipse sentirent ac crederent. Quanquam ab hac amentia postea destitit. Idem (ut refert ibidem Gregorius) *Scripsit alios libros versibus, quasi Sedulium secutus : sed versiculi illi nulli penitus metricæ conveniunt rationi. Addidit autem et litteras litteris nostris, id est* ω, *sicut Græci habent, æ, the, uvi, quarum characteres subscripsimus. Hi sunt* ω ψ Z Δ. *Et misit epistolas in universas civitates regni sui, ut sic pueri docerentur, ac libri antiquitus scripti, planati pumice, rescriberentur.* Narrat eamdem rem Aimoinus, lib. III Hist. Franc., cap. 41. Litteras vero alphabeto additas a Chilperico esse ait χ, ch, θ th, φ ph. Sed de illis litteris, et ipsarum varietate, in Mss. videsis notas cl. Ruin. in Greg. Tur. lib. V, cap. 45, Hist. Franc.

D

[l] Edit. Paris., *sed.*

[m] Unus Cod. Vat., *generis similem.*

[n] Aimoinus, lib. III de Gestis Franc., cap. 16, refert sequens Epigramma, tanquam a Chilperico rege, in laudem sancti Germani, episcopi Parisiensis, elucubratum, quod sic habet :

Ecclesiæ speculum, patriæ vigor, ara reorum,
Et pater, et medicus, pastor, amorque gregis.
Germanus virtute, fide, corde, ore, beatus,
Carne tenet tumulum, mentis honore polum,
Vir, cui dura nihil nocuerunt fata sepulcri,
Vixit enim, nam mors quem tulit ipsa timet

Discere si possit, rector, tua singula quisquis,
Ornarent plures, quæ bona solus agis.
Sed tamen hæc maneant, et crescant prospera vobis,
Et liceat solio multiplicante frui,
Conjuge cum propria, quæ regnum moribus ornat,
Principis et culmen participata regit.
[a] Provida consiliis, solers cauta, utilis aulæ,
Ingenio pollens, munere larga placens.
Omnibus excellens meritis, Fredegundis opima
Atque serena suo fulget ab ore dies.
Regia magna nimis, curarum pondera portans,
Te bonitate colens, utilitate juvans.
Qua pariter tecum moderante palatia crescunt,
Cujus et auxilio floret honore domus.
Quærens unde viro duplicentur vota salutis,
Et tibi mercedem [b] de Radegunde facit.
Quæ meritis propriis effulget gloria regis,
Et regina suo facta corona viro.
Tempore sub longo hæc te fructu [c] prolis honoret,
Surgat et inde nepos, ut renoveris avus.
Ergo Creatori referatur gratia digne,
Et cole, rex, regem qui tibi præbet opem.
[d] Ut servet, cumuletque bonum; nam rector ab alto
Omnia solus habet, qui tibi multa dedit.
Da veniam, victor, tua me præconia vincunt,
Hoc quoque, quod superor, fit tibi major honor.
Parvulus opto tamen, sic [e] prospera vota secundet,
Ut veniant terris hæc pia dona polis.
Aera temperie faveant tibi, tempora pace
Frugibus arva micent, fœdera regna ligent.
[f] Edomites omnes, tuearis amore fideles,
Sis quoque catholicis relligionis apex.
Summus honor regis, per quem donantur honores,
Cui longæva dies constet, et alma fides.
Regibus aurum alii, aut gemmarum munera solvant,
De Fortunato paupere verba cape.

Crevit adhuc potius Justus post funera, nam qui
Fictile vas fuerat gemma superba micat.
Hujus opem ac meritum mutis dare verba loquuntur,
Redditus et cæcis prædicat ore dies.
Nunc vir apostolicus rapiens de carne tropæum,
Jure triumphali considet arce poli.

Cl. Mabillon., in notis ad Vitam sancti Germani sæc. I Bened., hujusce poematis versus elegantiores et ornatiores videns, quam ut a Chilperico elucubrari possent, opinatur ab Aimoino eosdem expolitos fuisse. At Browerus non dubitat illos Chilperico adjudicare, et attribuere Fortunato ejus quippe stylum et ingenium sapere existimat. Browero facile vel ipse assentior, præsertim cum Fortunatus alia etiam carmina, alterius nomine ac rogatu, scripserit, ut alibi innuimus.

[a] An hæ laudes apte Fredegundi conveniant, judicent qui illius vitam et facinora novere. Ea vero cujusmodi sint, et nos sæpe indicavimus, et videre est apud Greg. Turon. passim, in Hist. Franc., apud Aimoinum, et alios rerum Francic. scriptores. Hæc itaque Fortunatus ad tempus scripsisse magis quam ad rerum veritatem videtur, ac forte, quo Fredegundis animum, in Gregorium Turonensem vehementius incensum, leniret, ac mitigaret, idcirco eam laudasse impensius quam voluisset.

[b] Videtur hoc loco indicare Fortunatus Fredegundem conjugis sui res ac salutem Radegundis precibus commendasse.

[c] Chilpericus duos jam superstites habebat liberos, quos e Fredegunde susceperat, Dagobertum et Clodobertum, quibus paulo post Brinnacensem synodum orbatus est, non sine vindice Numine, ut legi potest apud Greg. Tur., lib. v, c. 51, et ex seq. carmine patebit.

[d] Edit. Paris., *Hoc.*

[e] Brow. corrigit *pia vota secundent;* sed hujusce emendationis nihil apparet in Mss. Vat.

[f] Unus Cod. Vat. *Et domites omnes.*

[g] Huic poemati Fabricius nomen indidit : *De communi omnium mortalitate.* Legitur illud in duob. Codd. Vat., quibus huc usque usi sumus, et in perantiquo alio, seorsim a cæteris Fortunati Operibus, cum hac inscriptione : *Incipiunt versus Fortun. episcopi in consolatione defunctorum.* Nec illic integrum habetur hoc poema, sed desinit ad versum illum inclusive : *Candida ceu rubeis*, etc.

[h] Tertius Cod. Vat. *tollit origo necis.*

[i] *Membra fodent.* Sic Ms. Trevir. et Colon. Quibus accedunt et Vat., nisi quod ultimus habet *membra fodit.* Fabricius correxit :

Ac fraterna illi sarcula membra trahunt.

Rite Brow. censet vocem illam *fodent* esse retinendam, tum quod ea ætate homines pluribus jam latinis vocibus, vulgari sermone depravatis, abuterentur, id quod constat in primis ex testimonio divi Aug., lib. II de Doctr. Christ., cap. 13, et Cassiodori, Instit. Div. l. I, c. 15, tum quod Fortunatus sæpe rerum vocabula depravasse ac corrupisse de-

CAPUT II.

Ad Chilpericum regem et Fredegundem reginam.

[Pœnam Adæ et Hevæ, a quibus peccandi origo exstitit, inflictam commemorat, et inde in miseram prolem mortem ait fuisse propagatam; tum mortis ipsius necessitatem ex patrum qui ante decesserunt exemplo confirmat. Hinc vero Chilperici dolorem, quem ex acerbo filiorum funere conceperat, consolatur, nihil prodesse lacrymas affirmans ad charos ab inferis revocandos. Addit fines cujusque vitæ rite constitutos a Deo fuisse, atque eumdem homines, tanquam vasa, effringere, cum lubuerit. Eumdem hortatur ad hunc dolorem fortiter ferendum, ac solandam Fredegundem reginam, filiorum necem acriter deflentem. Exemplo Job, Davidis, et matris Machabæorum suadet, ut gratiæ potius supremo Deo agantur, quod insontes pueros immatura morte præripuerit; atque inde etiam parentes consolandi occasionem sumit, quod illi a sacro baptismi lavacro puri ad Deum migraverint, superna infelicitate locandi. Postremo novam iisdem sobolem in locum demortuæ auguratur.]

Aspera conditio, et sors irrevocabilis horæ,
Quod generi humano [h] tristis origo dedit:
Cum suadens coluber projecit ab ore venenum,
Morsu et serpentis mors fuit Eva nocens.
Sumpsit ab ipso ex tunc Adam patre terra dolorem,
Et de matre gemens, mundus amara capit.
Prævaricando duo probro damnantur acerbo,
Ille labore dolet, hæc generando gemit.
Mors venit inde vorax, transmissa nepotibus ipsis,
Hæredesque suos tollit origo nocens.
Ecce hoc triste nefas nobis genuere parentes:
Ceperat unde prius, hinc ruit omne genus.
Primus Abel cecidit, miserando vulnere cæsus,
Ac fraterna sibi sarcula [i] membra fodent.

Post quoque Seth obiit, sub Abel [a] vice redditus [idem,
Et quamvis [b] rediit [c], non sine fine fuit.
Quid Noe memorem, laudatum voce Tonantis,
Quem levis arca tulit, nunc gravis arca premit?
[d] Sic quoque Sem, et Japheth, patrum justissima [proles.
Sancta et progenies tale cucurrit iter.
Quid [e] patriarcham Abraham, vel Isaac, Jacob quo- [que dignos,
Cum de lege necis nemo solutus adest?
Melchisedech etiam, Domini sacer ore sacerdos,
Job quoque, ceu geniti sic abiere sui
Legifer ipse jacet Moses, Aaronque sacerdos,
Alloquiisque Dei dignus, amicus obit.
Successorque suus, populi dux inclytus, Jesus
[f] Qui legis libris, occubuere patres.
Quid Gedeon, Samson, vel quisquis in ordine judex?
Mortem sub Domino judice nemo fugit.
Israelita potens David rex, atque [g] propheta,
Est situs in tumulo cum Salomone suo.
Esaias, Daniel, Samuel, Jonasque beatus,
Vivens sub pelago, stat modo pressus humo.
Princeps clave, Petrus, primus quoque dogmate [Paulus,
Quamvis celsæ animæ, corpora terra tegit.
Semine ab humano [h] cui nullus major habetur
Vir baptista potens ipse Joannes obit.
Enoch, Heliasque [i] hoc adhuc spectat uterque,
Qui satus ex homine est, et moriturus erit.
Ipse creator ovans, surgens cito Christus ab umbris,
Hic quia natus homo est, carne sepultus humo.
Quis rogo non moritur, mortem gustante salute?
Dum pro me voluit hic mea vita mori?
Dic mihi quid poterunt Augusti, [j] et culmina regum,
Membra creatoris cum jacuere petris?

A Brachia non retrahunt fortes, neque purpura [reges,
[k] Vir quicunque venit pulvere, pulvis erit.
Nascimur æquales, morimurque æqualiter omnes,
Una ex Adam est mors, Christus et una salus.
Diversa est merces, funus tamen omnibus unum,
Infantes, juvenes, [l] sic moriere senex.
[m] Ergo quid hinc facimus, nunc te rogo, celsa pote- [stas,
Cum nihil auxilii possumus esse rei?
Ploramus, gemimus, sed nec prodesse valemus,
Luctus adest oculis, est neque fructus opis.
Viscera torquentur, lacerantur corda tumultu,
Sunt chari exstincti, flendo cadunt oculi:
Ecce vocatur amor, neque jam revocatur amator,
B Nos neque jam repetit, quem petra mersa tegit.
Quamvis clamantem refugit mors surda, nec audit:
Nescit in affectum dura redire pium.
Sed nolo, atque volo, migrabo cum omnibus illuc,
Ibimus [n] hinc omnes, nemo nec inde redit:
[o] Donec adventu Domini caro mortua vivat,
Surgat et ex proprio pulvere rursus homo,
Cœperit ut tegere [p] arentes cutis uda favillas,
Et vivi cineres de tumulis salient.
Ibimus ergo omnes, alia regione locandi,
Ibimus ad patriam, quos peregrina tenent.
[q] Ne cruciere igitur, pie rex, fortissime princeps,
Quod geniti pergunt, quo petit omnis homo.
Quale placet figulo vas fictile, tale paratur,
Quando placet figulo, vasa soluta ruunt.
C Quod jubet Omnipotens, non possumus esse rebelles,
[r] Cujus ad intuitum sidera, terra tremunt.
Ipse creat hominem, quid dicere [s] possumus? idem
Qui dedit, et recipit, crimina nulla gerit.
Illius ecce sumus figmentum, et spiritus inde est,
Cum jubet, hinc imus, qui sumus ejus opus.

prehendatur, quo illa ad metricas leges exigeret. Quod et hic fecisse, minime mirum est. Idem Brow. hujusce loci sensum ita explicat, ut Cain sarculo Abelis corpus fodisse vel perrupisse dicatur, aut postea, occultandi causa, in terram infodisse. Sed is primum probat magis: *Posteaquam*, ait, *in Aurelii Prudentii Hamartigeniam paulo fixius intendi*, cujus videtur imitator in primis exstitisse Fortunatus. Ita vero de Cain scribit Prudentius:

Armat deinde parricidalem manum
Frater, probatæ sanctitatis æmulus,
Germana curvo colla frangit sarculo.

Ubi a poeta nomine *sarculi* accipitur quodcunque instrumentum, quo Cain usus est in occidendo fratre. Sarculum vero idcirco nominatum præcipue est, quod Cain agricola esset; unde verisimile est iis instrumentis ad facinus suum usum fuisse quæ manis ad manum haberet, nempe rusticis, cujusmodi tandem illa essent instrumenta. Adnotandum et illud videtur, τὸ *fodent* usurpari a Fortunato non pro voce *fodient*, ut putat Browerus; cæteroquin vis sensui inferretur, sed pro *fodiunt*, ut integra sit sententia. Edit Paris., *fraterna etiam sarcula... fodunt*.

a Unus Cod. Vat., *videtur iisdem*. Tertius, *redditus iisdem*. Ita et Fabric. Ed. Paris., *iisdem*.

b Ed. Paris., *En quamvis*.

c Seth *rediisse* dicitur, hoc est redditus parentibus pro Abel occiso, ut quamvis mortui in locum successerit, mori tamen et ipse non desierit. Eodem modo loquitur Fortunatus de Salomone dicens:

Pro vice germani cum redit ipse patri.

d Hic versus sic legitur in uno Cod. Vat.

Sic quoque Sem, et Japhet, hi justissima proles.

e Fabr., *patriarcha... dignus*.

f Duo Codd. Vatic. *quos legitis libris*. Ita et Fabric., quæ lectio sequenda. Ed. Paris. *Quos scitis*.

g Ed, Paris, *poeta*.

h Tertius Cod Vat.. *quo nullus*. Ita Fabric. Alter D Cod., *cum nullus*, mendose.

i Fabric., *et adhuc hoc*.

j Duo Codd. Vat., *aut culmina regum*. Ita et Fabric.

k Tertius Cod. Vat., *vir quocunque venit*. Fabric., *Nam quicunque*.

l Duo Codd. Vat. *sic moriere senes*. Ed. Paris., *abiere senes*.

m Fabricius sic effert hunc versum:

Ergo quid hic facimus dubiæ sub funere vitæ?

n Fabric., *huc... nemo sed inde*.

o Ed. Paris., *Donec in adv.*

p Fabric., *ardentes*.

q Hic versus, *Ne cruciere*, etc., cum seqq. deest in tertio Cod. Vat. Sic etiam plures aliæ lacunæ in ipso inveniuntur.

r Ibid., *cujus et ad nutum*.

s Fabr., *possumus illi*.

[a] Si libet, in hora montes, freta, sidera mutat,
Cui sua facta favent, quid homo firmus agit?
Rex, precor, ergo potens, age quod tibi maxime prosit,
Quod prodest animæ cum Deitatis ope,
Esto virile decus, patienter vince dolores;
Quod non vitatur, vel tolerétur onus.
Quod trahimus nascendo, [b] sine hoc non transiit ullus,
Quod nemo minuat, vel ratione ferat.
Consul eas dominæ reginæ et amantis amicæ,
Quæ bona cuncta capit, te sociante sibi.
Materno affectu placare jubeto dolentem.
Nec simul ipse fleas, nec lacrymare sinas.
Te regnante viro, tristem illam non decet esse,
Sed magis ex vestro [c] gaudeat alta toro.
Depreeor hoc etiam; vitam amplam conjugis optans;
Consul eas [d] genitæ, consul eas patriæ.
Talis erit populus, [e] qualem te viderit omnis;
Deque tua facie plebs [f] sua vota metit.
Denique Job natos septem uno triste sub ictu,
Amittens, laudes retulit ore Deo.
David psalmographus, genitum cum amisit amatum,
Mox funalo posuit, prandia festa dedit.
[g] Femina bis felix, pia mater Machabeorum,
Natos septem uno funere læta tulit.
Prompta [h] adiens Domino, semper tibi gloria, Rector,
Cum vis, summe pater, pignora mater habet.

Å Unde Deo potius [i] refertur gratia nostro,
j Germine de vestro qui facit ire polo.
Eligit et gemmas de [k] undi stercore pulchras,
De medioque lito [k] ducit ad astra throno.
Messis vestra Deo placuit, quam ut horrea condit;
Dum spicis teneris dulcia grana metit.
Non paleas generas, frumenta sed integra gignis;
Nec recreanda [l] foris, sed recreanda polis.
Præsertim qui sic sancto baptismate puri;
Hinc meruere rapi; fonte lavante novi.
Stantes ante Deum, velut aurea vasa decoris,
Aut quasi candelabris pulchra lucerna nitens.
Immaculatæ animæ, radiantes semper honore,
Vivorum retinent in regione locum.
Inque domo Domini plantati lumine vernant;
B [m] Candida ceu rubeis lilia mista rosis.
Jusserit et Dominus cum membra redire sepulta;
Vestibit genitos tunc stola pulchra tuos.
[n] Aut palmata chlamys, rutilo contexta sub auro,
Et variis gemmis frons diadema geret.
Utentes niveam per candida pectora pallam,
Purpureamque togam [o] fulgida zona ligat.
Tunc pater et genitrix mediis gaudebitis illis;
Cum inter sidereos cernitis esse viros.
Est tamen omnipotens; Abrahæ qui semen adauxit;
Vobis atque dabit, Job quod amore dedit.

[a] In tertio Cod. Vat., *si libet, hora una, montes.* Fabr., *una hora.* Idem Fabric. Poema hoc mutilum exhibet, omisso disticho, *Ne eruciere*, etc.; et desinens ad seq. distichum : *Rex, precor*, etc. Edit. Paris. Hunc versum habet ita :

Si libeat, montes, freta, sidera mutat in hora.

[b] Duo Codd. Vat., *sine quo non transigit ullus.* Ed. Paris., *sine hoc non transigit ullus.*

[c] Unus Cod. Vat., *gaudeat alta throno.* Sic quoque Ed. Paris.

[d] Hæc, scilicet, Rigunthis erat, quam ex Fredegunde susceperat Chilpericus, quæ postea desponsa Reccaredo, Leuvichildi, regis Hispaniarum, filio, in Hispaniam cum thesauris ingentibus, et copiis missa est, sed infelici exitu. Namque, allato paternæ cædis nuntio, antequam nuberet Reccaredo, ab his qui illam deducebant deserta ac prodita est, ipso Reccaredo jam alias nuptias appetente. Hinc regressa in Gallias est, magno cum dedecore, et contumelia, ac non multo post rixata cum matre, parum abfuit quin ab illa necaretur. Lege Greg. Tur., lib. IX Hist. Franc., cap. 34, et lib. VII, cap. 9.

[e] Duo Codd. Vat., *quem te viderit*, invito metro.

[f] Unus Cod. Vat., *tua vota metit.*

[g] In tertio Cod. Vat., *Germina bis felix.*

[h] Unus Cod. Vatic., *prompta addens Domino.* Sic quoque Ed. Paris.

[i] In ultimo Cod. Vat. *referatur gratia nostro.* Sic quoque Ed. Paris.

j Chilperici filii, Dagobertus, et Clodobertus obierunt, ut divimus, paulo post Brinnacensem synodum, an. 580, quo anno dira lues grassata in Galliis est, quam describit Greg. Tur., lib. V, cap. 35, hisce verbis : *Dysentericus morbus pene Gallias totas præoccupavit. Erat enim his qui patiebantur valida cum vomitu febris, renumque nimius dolor, caput grave, vel cervix. Ea vero quæ ex ore projiciebantur colore croceo, aut certe viridia, erant, a multis autem asserebatur venenum occultum esse... Igitur in his diebus Chilpericus rex graviter ægrotavit, quo convalescente, filius ejus junior, nec dum ex aqua et Spiritu sancto renatus, ægrotare cœpit, quem in extremis videntes, baptismo abluerunt. Quo parumper melius agente, frater ejus senior, nomine Clodobertus ab hoc morbo corripitur, ipsumque in discrimine mortis Fredegundis mater cernens,* etc... *post hæc infantulus junior, dum nimio languore tabescit, exstinguitur... Clodobertum vero componentes feretro, Suessionas ad basilicam sancti Medardi duxerunt; projicientesque eum ad sanctum sepulcrum, voverunt vota pro eo; sed media nocte, anhelus jam, et tenuis, spiritum exhalavit.* Neque dubitat Greg. Tur. dicere hanc filiorum Chilperici necem, divino judicio, ut supplicium de Chilperico et ejus domo sumeretur, accidisse; quin imo narrat, c. 51 ejusdem libri, quod cum adhuc esset Brinnaci post synodum Brinnacensem, atque cum beato Salvio, episcopo Albigensi, seorsim colloqueretur, ille repente ad se dixit : *Vides-ne super hoc tectum quæ ego suspicio? Cui ego* (verba sunt Gregorii) *video super tegulum, quod super rex poni præcepit. Et ille : Aliud, inquit, non aspicis? cui ego : Nihil aliud, inquam, video. Suspicabar enim, quod joculariter loqueretur. Et adjeci : Si tu aliquid magis cernis, enarra. At ille alta trahens suspiria, ait : Video ego evaginatum iræ divinæ gladium, super domum hanc dependentem. Verumtamen non fefellit dictio sacerdotem. Nam post dies viginti, duo filii regis, quos superius mortuos scripsimus, obierunt.* Addit Aimoinus, lib. III Hist. Franc., cap. 24, *quod ipse archipræsul Gregorius una noctium post matutinos hymnos, strato recubans, vidit angelum Dei, super ecclesiam volantem, qui clara voce dicebat : Heu! heu! percussit Deus Chilpericum, et cunctos filios ejus, nec erit ex his qui nunc vivunt ullus in regno ejus successor.*

[k] Cod. ultimus Vat., *ducit ad astra poli.* In hoc Cod. carmen desinit ad illum versum inclusive : *Candida ceu rubeis*, etc.

[l] Unus Cod. Vat., *nec cremanda focis.* Ed. Paris., *nec perdenda focis.*

[m] Ibid., *candida cærŭleis.*

[n] Ed. Paris., *Aut candens palma rutilo.*

[o] Ed. Paris, *lucida.*

[a] Restituens numerum natorum germine digno,
Progeniemque refert nobilitante fide.
Qui in solium David Salomonis contulit ortum,
Pro [b] vice germani cum redit ipse patri.
Ille tibi poterit de conjuge reddere natum,
Cui pater alludat, ubere mater alat.
Qui medius vestri reptans per colla parentum,
Regibus et patriæ gaudia longa paret.

CAPUT III.

[c] *Ad eosdem.*

A specie veris ineuntis ac festorum Paschalium gaudiis Chilpericum et Fredegundem hortatur, ut omni mœrore ac tristitia deposita, cum regia tota ad lætitiam et alacritatem revertantur.]

Post [d] tempestates et turbida nubila cœli,
Quo solet infesto terra rigere gelu,
Post validas hiemes ac tristia frigora brumæ,
Flamine seu rapidi rura gravante Noti,
Succedunt iterum vernalia tempora mundo,
Grataque post glaciem provocat aura diem.
Rursus odoriferis renovantur floribus arva,
Frondibus arboreis et viret omne nemus.
Dulce saporatis curvantur robora pomis,
Et, redeunte sibi gramine, ridet ager.
Sic quoque jam Domini post tristia damna dolentes,
Vos meliore animo lætificate, precor.
Ecce dies placidi revocant paschalia Christi,
Orbs [e] quoque totus item per nova vota fremit.
Gaudia plus faveant per celsa palatia regum,
Et per vos famuli festa beata colant.
Omnipotens [f] vobis nostra addat morte salutem,
Atque diu patriam culmina vestra regant.

CAPUT IV.

[g] *Epitaphium Clodoberti.*

[Scribit Fortunatus epitaphium Clodoberti, filii Chilperici regis et Fredegundis. Quindecim annos natum refert illum obiisse. Laudat regale ejus genus, ac spem quam de se toti regno, si vixisset, A præbuerat, commemorat. Ejus tamen mortem negat deflendam esse qui parvus hinc et innocens decesserat.]

Flere monent populum crudelia funera regum,
Cum caput orbis humo mœsta sepulcra tegunt.
Iloc igitur tumulo recubans [h] Clodobertus habetur,
Qui tria lustra gerens raptus ab orbe fuit.
De proavo veniens Clodovecho celsa propago,
Clotariique nepos, Chilpericique genus,
Quem de regina sumpsit Fredegunde [i] jugali
Auxerat et nascens Francica vota puer.
Quem [j], patris et patriæ dum spes adolesceret ampla,
Accelerante die sors inimica tulit.
Sed cui [k] nulla nocent queruli contagia mundi,
Non fleat ullus amor quem modo cingit honor,
B Nam puer innocuus, vivens sine crimine lapsus,
erpetui regni se favet arce frui.

CAPUT V.

Epitaphium Dagoberti.

[Superiori poemati attexit epitaphium Dagoberti, item Chilperici, et Fredegundis filii, eodem ferme tempore, et ejusdem mortis genere, quo Clodobertus, ejus frater, exstincti. Regium ejusdem genus ac stirpem commemorat. Felicem eumdem ac beatum deprædicat, quod vix sacro ablutus lavacro obierat.]

Dulce caput populi, [l] Dagoberte, perennis amore,
Auxilium patriæ, spes puerilis orbis.
Germine regali nascens generosus, et infans,
Ostensus terris, mox quoque rapte polis.
C Belligeri veniens Clodovechi gente potenti,
Egregii proavi germen, honore pari.
[m] Regibus antiquis respondens nobilis infans,
Chilpericique patris vel Fredegunde genus.
Te veneranda tamen mox abluit unda lavacri,
Hinc licet abreptum lux tenet [n] alma throno.
Vivis honore ergo, et cum judex venerit orbis,
Surrecturus eris fulgidus, ore nitens.

[a] Isthæc vota Fortunati non inania et irrita fuere. Nam revera Chilperico, post obitum Clodoberti, et Dagoberti, alius filius natus est e Fredegunde; isque appellatus est Theodoricus : qui cum non diu superstes fuisset (anno quippe post exstinctus est) ut narrat Greg. Tur. l. VI, c. 34), alium item ex Fredegunde filium suscepit Chilpericus, ac Clotarium nominavit. Is paternum regnum adeptus est, post obi- D tum Chilperici patris sui.

[b] Ms. *nece.*

[c] Hoc carmen eodem ipso anno, quo superius conscriptum fuisse dicendum est, ac non multo post filiorum Chilperici obitum. Ad Chilpericum ipsum quippe et Fredegundem consolandos pertinet : quorum dolorem ac mœstitiam pro Filiorum interitu acerbiorem fuisse, discere possumus ex Greg. Tur., l. v, c. 40, qui ait : *Igitur post mortem filiorum Chilperici, rex mense Octobri, in Cotia silva, plenus luctu, cum conjuge residebat,* etc.

[d] In uno Cod. Vat. hoc poema cum superiore conjungitur.

[e] Mss. etiam Vat. habent : *Orbs quoque*, etc. Sic enim prisce (ait Brow.), *cum urbs, et orbs, omogenia sint.*

[f] Advertit Brow. id ea ratione loquendi dictum esse, quo a veteribus dictum fuit :

De nostris annis tibi Jupiter augeat annos.

Quo et ille distichus referri potest, quo conjux, immatura morte exstincta, sic loquitur ad superstitem virum, diuturnam eidem vitam comprecans :

Immatura peri; sed tu felicior annos
Vive tuos, conjux optime, vive meos.

Ast unus Cod. Vat. habet :

Omnipotens nobis vestram addat in orbe salutem,

quam lectionem tenendam arbitror; et quidem eamdem habet Edit. Paris.

[g] Vide, quæ supra diximus in notis ad carmen 2 libri hujus.

[h] Clodobertum Suessionis in basilica sanctorum Crispini et Crispiniani martyr. humatum fuisse, narrat Greg. Tur., lib. v, cap. 35, et Aimoinus, de Gestis Franc., lib. III, cap. 32.

[i] Ed. Paris., *venusta.*

[j] Unus Cod. Vat., *quo patris.*

[k] Alter, *sed cum nulla.*

[l] Dagobertum (ait Greg. Tur., lib. v, cap. 35), *cum maximo mœrore deducentes a villa Brennaco Parisius, ad basilicam sancti Dionysii sepeliri mandaverunt.*

[m] Edit. Paris., *Legibus.*
Eadem edit., *alta.*

CAPUT VI.

Ad Gregorium episcopum pro metris Sapphicis.

[Gregorii litteras, quamvis seras, narrat se recepisse, ac suum in eumdem studium et benevolentiam declarat. Idem, quæ postulatus fuerat, carmina ait se mittere. Ad Sapphicos tamen, quos poscebatur, versus pangendos spatium requirit, cum tunc messis facienda instaret; quæ si copiose processisset, paratiorem ad versus concinnandos se dicit futurum.]

Pollente eloquio pervenit epistola [a] cursu,
Sed voluit voto tarda venire meo.
Nec tamen offendit, quamvis remorata requirit,
Quem tenet astrictum mente ligante virum.
Cum cupiam talem, qualis fuit ille Nazanzo,
Gregorium ut reparas dogmate, sede [b] parens,
Quæque injunxisti, pater, ecce poemata misi,
Et mihi proficient, si tibi, chare, placent.
Hoc mandas etiam, quo Sapphica metra remittam,
Da veniam, modici dum seges urget agri.
Dum [c] meto, da spatium, tibi mox parere parabo;
Si saturer fructu, fors meliora cano.
Condere si valeo, cum metro mitto libellum,
Quæ cape tu voto, [d] quo tibi [e] dictat amor.

CAPUT VII.

Ad eumdem in ipso metro.

[Mittit ad Gregorium Fortunatus carmen, Sapphico metro conscriptum, quod a se postulaverat Gregorius, ut superiore carmine indicatur. Se ergo primum excusat, ac impar suis humeris negotium narrat sibi imponi; quod tamen non recusat, amore in Gregorium adductus. Missum ab eodem ad se libellum commemorat, tumido refertum cothurno, quem propter ingenii sui imbecillitatem vix attigisse affirmat, præsertim curis aliis et negotiis distentus. Postremo ipse libellum suum alloquitur, et eidem mandat ut ad Gregorium pergat, atque ipsum salutet, suo et Radegundis, nec non Agnetis et Justinæ, nomine.]

Corde jucundo, calamo venusto,
Litteras mittis, cupiente voto,
Blanda conscribens [f] seriæ salutis,
Chare Gregori.
Exigens nuper nova me movere
Metra, quæ Sappho cecinit decenter,
Sic Dioneos [g] memorans amores
Docta puella.
Pindarus Graius, meus inde Flaccus
Sapphico metro, modulante plectro,
[h] Molliter pangens citharista, blando
Carmine lusit.

Cur mihi injungis [i] Lyricas melodas,
Voce qui rauca modo vix susurro,
Eloqui chordis mea dextra nescit
Pollice dulci.
[j] Qui vel hæc olim mihi si fuissent
Nota, prudentum docili Camœna,
Per tot oblitus fueram benignam
Tempora Musam.
Cum labor doctis sit, ut ista pangant,
Dogma nec quisquam [k] sapienter intrat,
[l] Et satis constet resonare paucis
Metra poetis.
Non leve est nautæ rate transfretare.
Vincere aut vastum pelagus natatu;
Vix procelloso repetunt sub Austro
Carbasa portum.
Arduum nobis iter, et profundum,
Quo jubes pergi, tamen ibo votis,
Si minus possum pedibus viare,
Ducor amore.
Præstitit, pastor, [m] tua mi voluntas
Codicem farsum tumido cothurno,
Quemque paupertas mea vix valebat
Tangere sensu.
Regiis verbis humili repugnat,
Divites versus inopi recusans,
Et mihi [n] Mopso reserare nolens
Docta sophistis.
Disputans multum variante [o] miltho,
Quæque sunt rythmis, vel amica metris,
[p] Sapphicum quantum tua me arva adornent,
Dulcis Epodus.
Multus auctorum numerus habetur,
Plura dicentum modulo canoro,
Quæ volens isto memorare metro,
[q] Nomina frango.
Maxime qui nunc [r] resolutus a te,
Postque bis denos loquor [s] istud annos,
Clara quod scripsit, citharam terendo,
Lesbia virgo.
Scire qui vult hæc, Libycas arenas
Ante per littus numerare [t] tentet,
Cuncta quam metris ratione cauta
Carmine cingat.

[a] Edit. Paris., *cursius.*
[b] Unus Cod. Vat., *sede parans.*
[c] Edit. Paris., *meta dat spatium.*
[d] Ms., *quod.*
[e] Edit. Paris., *dicat amor.*
[f] Edit. Paris., *famina salutis.*
[g] Dioneos, nempe Venereos amores. Dione quippe Veneris mater fuisse traditur.
[h] Edit. Paris., *Molliter clangens.*
[i] Unus Cod. Vat., *Lyricos melodes.* Sic quoque Ms. noster.
[j] Ibid., deest *qui*, incipiente versu sic: *vel hæc.*
[k] In duobus Codd. Vatic., *rapienter*, quam vocem vel alia Mss. retinent, teste Browero.
[l] Edit. Paris, *et satis constent.*
[m] Edit. Paris., *tua jam voluntas.*
[n] Mopsi persona celebris in Eclog. Virgilii
[o] Glossa Trevirensis exempl., habet ad hunc locum: *habitus*, vel *amictus eo genere*, ex Brow. Mavult tamen idem Brow. milthum hic pro rubrica accipiendum esse, quæ μέλτος a Græcis appellatur, Broweri sententiæ et ipse assentior, cum minium vel a Fortunato interdum adhiberi solitum ad versus poematum discriminandos satis possit intelligi ex cap. 6 lib. v, ubi ait: *Unde cum desit hic coccinum, res est texta de minio.* Unus Cod. Vat. corrupte habet *variante muto.* Edit. Paris., *melo.*
[p] Edit. Paris., *Sopphici quantum thomi adornet.*
[q] Edit. Paris., *Nomina, fingo.*
[r] Edit. Paris., *resolutus arte.*
[s] Hic intelligi potest, alia simili metro poemata scripta olim fuisse a Fortunato, quæ periere.
[t] Edit. Paris., *tendat.*

Nam moras feci, remoratus ipse,
Pluribus causis modo hinc, et inde
Nec vacans legi placida quiete
Dulce sophistæ.
Scito jam, pastor, nec adhuc cucurri
Ordinem totum relegens libelli,
Sed satis, crede, est, satis est amanti
Sola voluntas.
Ergo laxatus celeri volatu,
Ad patrem sacrum, comitante voto,
[a] Et sibi nostrum renovans amorem,
Perge libelle.
Forte non possum piger [b] ire gressu,
Quo vocat blandus meus ille vultus,
Invicem nostram, rogo te, libelle,
Redde salutem.
Si memor filii Pater, ore dulc.
Hunc precans, qui nos, mare et astra, fecit,
Ac piis votis bene se colentem
Pectore servet.
Feminæ charæ, sibi mente nexæ,
Quem colunt Agnes, Rhadegundes idem,
Sicut exposcunt, vice filiarum,
Solve salutem.
Adde [c] Justinam pariter precantem,
Nempe commendans famulam propinquam.
Et refer, quantum sibi chara profert
Neptis honorem.
Hæc tibi [e] rumpitus prece, voce, mente,
Solvo vix implens, ego [d] pauper arte,
Sed tamen largo refluens amore,
Chare Gregori.

CAPUT VIII.

[f] *Ad Baudowaldum episcopum.*

[Baudowaldum episcopum, clarum dignitatis gradu et studiorum cultura ac scientia, nec non pietate florentem, salutat hoc carmine, et ejus se precibus commendat.]

A
Summe sacerdotum, bonitatis opima facultas,
Culmen honore tuo, lumen amore meo,
Officiis venerande sacris, pietatis alumne,
Pignore amicitiæ, corde tenende meo.
Florens in studiis, et sacra in lege fidelis,
Semper agens animæ dona futura tuæ.
Te pater ergo precans, terram, freta, sidera testor,
Ut velis ore sacro me [f] memor esse tuum.

CAPUT IX.

[g] *Ad Sidonium Moguntiacensem Episcopum.*

[Sidonium episcopum, Moguntinæ Ecclesiæ, suo jam pastore orbatæ, præfectum, gratulatur. Laudat Sidonium ob Pastoralem gradum, ac munus, et in eo exercendo sollicitudinem ac diligentiam, ob liberalitatem in pauperes, beneficentiam in exsules ac vinctos, ob doctrinam et eloquii suavitatem. Ejusdem in templis restaurandis munificentiam ac liberalitatem commemorat.]

B
[h] Reddita ne doleas, felix Maguntia, casus,
Antistes rediit, qui tibi ferret opem.
Ne mœrore gravi lacrymans orbata jaceres,
Te meruisse fame [i].....
Porrigit ecce manum genitor Sidonius urbi:
Quo renovante loco prisca ruina perit.
Jura sacerdotii sacro moderamine servans,
Per cujus studium crevit et ipse gradus.
Parturit assidue gravidos Ecclesia fructus,
Quamvis Apostolico [j] vinctus amore regis.
C
Suscipit [k] hæredes, cœlesti germine natus,
Tali nupta viro, quando marita placet.
Te vigili custode, lupus non diripit agnos,
Te pascente gregem, non ovis ulla perit.
Cautius in toto per mitia pascua ducis;
Toxica ne noceant, florea [l] rura paras.
Sis cibus ut populi, placide [m] jejunia servas,
Et satias alios, subtrahis unde tibi.

[a] Edit. Paris., *et si nunc nostrum.*
[b] Unus Cod. Vat., *ire gressum.*
[c] De Justina vide quæ diximus ad c. 16. libri superioris.
[d] Unus Cod. Vat., *ego paupertate.* Sic quoque Edit. Paris.
[e] Censet Browerus Baudowaldum Meldensem episcopum fuisse, cum is apud Antonium Monchiacenum in Melden-ium episcoporum catalogo expressus reperiatur ac sedisse referatur circa hæc tempora, in aliis vero ecclesiis vix reperiantur sedisse hujus nominis episcopi. — Cointius Baudowaldo in sede Meldensi refert successisse Gundoaldum, vel Gundoaldum, qui sedebat an. 614, cum quidem Baudowaldus successisset in eadem sede Edeno. Edenus autem excepérat Medovechum, qui interfuit concil. Parisiensi II, ad an. 551. Ita fit ut Baudowaldi tempus congruat temporibus Fortunati. In uno Cod. Vat. deest hujusce poematis titulus.
[f] Edit. Paris., *memorasse.*
[g] Sidonius, ut legere est apud Gregorium, successit Ruthardo in sede Moguntina: Sidonium vero excepit Willebertus, cum Willberti successor Leonisius, seu Ludegastus, eamdem sedem teneret ad an. 612, uti refert idem Cointius ad hunc an., n. 5. Ex quibus conjici potest quo tempore Sidonius præfuerit Ecclesiæ Moguntinæ; nihil quippe certi præterea (quantum equidem scio) potest proferri. Quo circa miror a Browero Harrari quod is Theodorico et Theodeberto, Francorum regibus, et Clodoveo ætate proximus fuerit: *cujus*, inquit, *novo surgente in Belgis imperio, insignis fuit vastitas Germaniæ I et II urbibus illata, eaque Maguntiaco hoc gravior, quo repetita crebrius.* Certe quo tempore venit in Gallias Fortunatus, non solum Clodoveus, sed etiam ejus Filius Clotarius, post diuturnum ac florens imperium, vivere jam desierat.
[h] Unus Cod. Vat., *reddita nec doleas.*
[i] Hujusce Pentametri pars, mirabili consensu, deest in omnibus Mss., sive Vat., sive quibus usus est Browerus. (*Primæ curæ nota.*) — In Edit. Paris. Bibliothecæ veterum PP. ita suppletur:

Hunc gaude pulsa te meruisse fame.

In eadem consequens Pentamenter sic legitur:

Quem renovare locum prisca ruina petit.

(*Secundæ curæ nota.*),
[j] Unus Cod. Vat., *amore regum*, alter *junctus*, amore *regnum*; f., *regum*. Edit. Paris., *junctus amore.*
[k] Edit. Paris., *hæredem.... natum.* Forte legendum *natos.*
[l] In uno Cod. Vat., *rura parans.*
[m] Ibid., *jejunia servans.*

Nudos veste tegis, [a] captivis vincula solvens,
Deposito reddens libera colla jugo.
Exsulibus domus es, et esurientibus esca,
Felix, cui Christus debitor inde manet.
Te doctrina probum, providentia sacra modestum,
[b] Fecit et eloquio vincere mella tuo.
Templa vetusta novans [c], specioso fulta decore,
Inseris hinc populis plus in amore Deum.
Ut plebem [d] foveas, et Rheni congruis amnes,
Quid referat terris, qui bona præbet aquis?
[e] Hic quod fana micant, et instaurata quod exstant,
Vivis in æterno, laude fluente tibi.
[f] Hac crescas longos meritorum fruge per annos,
Et crescente diu de grege vota feras.

CAPUT X.

[g] Ad Rhagnemundum [h] episcopum.

[Suam in Rhagnemundum, sive Ragnemodum, episcopum benevolentiam declarat, quam nulla oblivione delendam affirmat. Diuturnam eidem vitam precatur, et gratias agit, Radegundis et Agnetis nomine, pro missa paropside de Pario marmore, proque gemmis quas ad ornandam sanctam crucem monasterii Pictaviensis munere miserat.]

Summe pater patriæ [i], dulce mihi lumine Rucco,
Interiora mei cordis amore tenens,
Quidquid amicitiæ veteris collegimus ambo,
Crescit in affectum semper, opime, meum.
Nam mihi nulla meos oblivio [j] tollit amantes;
Ante sit extremum, quam mihi desit amor.
Unde, beate pater, properans dependo salutem,
Optans longinquo te superesse gradu.
Hinc etiam genitæ reddunt tibi pectore grates,
Munere pro niveo [k] marmore de Pario:
Quæ quotiens epulæ disco tribuuntur in illo,
In doni specie te pietate vident.
Nam pro gemmarum serie tibi reddat honorem,
Cui data proficiunt, crux veneranda throno.

[a] Ibid., *captivorum vincula*, mendose. F., *captorum*.
[b] Edit. Paris., *Et facit eloquio.*
[c] Ibid., *spatioso fulta decore.*
[d] Ibid., *et Rheni congrues amnis.* At Trevir. Cod. habet ut edidit Browerus. Videtur nimirum Sidonius, ut advertit idem Brow., *muniisse ripas, et amnium duorum violentiam, Rheni et Mœni, qui, nivibus et imbribus inflati, conjunctique validiore cum impetu ripis Moguntiaco proximis inferri solent, coercuisse operibus aut molitione aggerum.* Edit. Paris., *foveas, Rheni tibi convenit amnis.*
[e] Vulgo antea legebatur: *Hic, quos fama micat;* correxit Brow.: *Hic, quod fana micant.* Edit. Paris.:

Hæc quoque fama micat, tu instauras omne quod exstat.

[f] Ms., *Hic.* Edit. Paris., *hac vivas longos.*
[g] Hic Ragnemundus episcopus Parisiensis fuit, excepitque in illa sede sanctum Germanum vita functum an. 576. Idem an. 585 interfuit synodo Matisconensi II, et obiit an. 591. De eo pluries loquitur Gregor. Turon., ac lib. II de Mirac. sancti Martini, cap. 12, narrat eum, cum adhuc esset diaconus, et sanctum Germanum episcopum Turones secutus fuisset, *accepta portione de pulvere sepulcri sancti Martini*, e gravi, quo laborabat dysenteriæ morbo convaluisse. Eumdem jam presbyterum, cum quartana febri affligeretur, atque ad tumulum sancti Marcelli, olim episcopi Paris, obdormisset, sanum et incolumem inde surrexisse refert in lib. de Glor. confess., c. 89.
[h] In uno Cod. Vatic deest titulus hujusce carminis.
[i] Edit. Paris., *dulci mihi famine fulges.* In marg. uti Brow.
[j] Edit. Paris., *tollit amores.*
[k] Eadem edit., *marmore cum Pario.*

CAPUT XI.

Ad Droctoveum [l] abbatem.

[Droctoveum abbatem, discipulum sancti Germani, episcopi Parisiensis, et ejusdem imitatorem studiosissimum, laudat hoc carmine, et ei se commendat.]

Vir venerande, sacer meritis et honore colende,
Droctovee, mihi semper amore pater.
Qui de discipulis Germani jure beati,
Norma magisterii factus es ipse sui.
Cujus pontificis sacra per vestigia currens,
Despicis hunc [m] mundum, dum cupis ire polo.
Perge libenter iter cœli, mansurus in orbem,
Et pro me famulo, quæso [n], precare Deum.

CAPUT XII.

Ad [o] Faramundum referendarium.

[Ad Faramundum scribens, litteris se illum convenire dicit, quem præsentia non poterat; rogat ut se regibus commendet, tum ut litteris rescribat.

Dulcis amice mihi, memorabile nomen amantis,
Promptus in officiis, vir [p] Faramunde, bonis.
Si non ipse adii, te pagina missa salutet,
Solvat et obsequium, quod minus ipse gero.
Commendesque libens dominis me regibus, oro,
Et referas grates pro pietatis ope.
Impenso affectu me pagina vestra requirat,
Hoc remeante tamen, redde benigne vicem.

CAPUT XIII.

Ad Lupum et Waldonem [q] diaconum.

[Suam in Lupum et Waldonem diaconos benevolentiam declarat, ac litteris (quod unum jam absenti solatium reliquum esse dicit) se illos convenire affirmat, quos oculis tenere haud poterat. Orat ut se pontifici ac regibus aliisque commendent.]

Corde parentali, jugi pietate colendi,
Hinc Lupe [r] blande mihi, Waldo vel inde sacer.

[l] Droctoveus discipulus fuit sancti Germani, in monasterio sancti Symphoriani Æduensis: cui monasterio præerat ipse Germanus, antequam episcopus Parisiensis crearetur. Ipse deinde Droctoveus abbas illi monachorum gregi a sancto Germano, jam episcopo Parisiensi creato, præpositus est, quem rex Childebertus in æde sancti Vincentii, a se constructa, collocandum curavit: quod postea monasterium sancti *Germani* a Pratis nominatum est. Obiit sanctus Droctoveus circa an. 580: cujus vitam scripsit monachus anonymus sæculi IX, quam vide sæc. I Ben., pag. 252, cujus ad calcem subtexitur hoc poema de Droctoveo abb. scriptum a Fortunato.
[m] Duo Codd. Vat., *despicis hic mundum.*
[n] Unus Cod. Vat., *precato Deum.*
[o] Ms., *Pharamundum.*
[p] Unus Cod. Vat., *Faramode bonis.*
[q] Hic Waldo non alius esse videtur quam is de quo loquitur Gregor. Turon. lib. VIII Histor. Franc., cap. 22, quem scribit, jam diaconum, a Bertramno, episcopo Burdegalensi, paulo antequam moreretur, suum in sede Burdigalensi successorem designatum fuisse; sed illum nihil a rege potuisse obtinere, ad Gundegisilum, cognomento Dodonem, comitem Santonicum, illo honoris gradu delato. Waldo in baptismo Bertchramnus fuerat appellatus.
[r] Unus Cod. Vat., *Blando*, corrupte.

Ut bonitate pări simul estis honore ministri,
Sic mihi consimili [a] semper amore rati.
Quod valeo, facio [b], absens dependo salutem,
Si non possum oculis, vos peto litterulis.
Pontifici summo nos commendare precamur,
Regibus et dominis forte salutis opes.
Droctoveo, dulci clero, et concivibus oro,
Quod præsens facerem, vos adhibete vicem.
Mummulus [c] egregius veneretur, Cæsareusque,
Et Constantino [d] me memorate meo.

CAPUT XIV.

[e] *De basilica sancti Laurentii.*

[Martyrem Laurentium, qui vivus prodigiis et virtutibus inclaruerat, vel mortuum, præsente virtute, narrat populis opitulari : cujus in basilica exstruenda excisam jam trabem ait excrevisse, indeque dempta frusta cæcorum oculis lumen reddidisse.

Laurenti, merito flammis vitalibus uste,
Qui fervente fide, victor ab igne redis.
Vir dilecte Deo, terreno in corpore quondam,
Tunc quoque sidereus jam tibi sensus erat.
Qui potuisti oculos tactu revocare sepultos,
Rursus et in vacua fronte referre diem.
Luminis exstinctas iterum accendisse lucernas,
Credimus hæc signo te faciente crucis.
Addita nunc etiam populis miracula præstas,
Et fidei tribuis indubitanter opem.
Dum tua templa novant breviori robore plebes,
[f] Creveruntque trabes, crevit et alma fides.
Stipite contracto tua [g] se mercede tetendit,
Quantum parva prius, postea cæsa fuit,
Crescere plus meruit succisa securibus arbor,
Et didicit sicca longior esse coma.

A Unde recisa fuit, populis fert inde salutem
Si venit intrepidus, lumina cæcus habet.
Tu levita sacer pœna purgate fideli,
Unde prius flammas, hinc modo lumen habes.
[h] Visa ita temporibus venerandi antistitis acta,
Sed tamen æterno sunt memoranda die

CAPUT XV.

De domo lignea.

[Ligneum quoddam ædificium, ob artificis, a quo constructum fuerat, præstantiam, multo se æneis ac lapideis ædibus narrat anteferre. Ejusdem ædificii ornatum et descriptionem commemorat.]

Cede parum paries, [i] lapidoso structe metallo,
Artificis merito præfero ligna tibi.
Æthera mole sua tabulata palatia pulsant,
Quo neque rima patet consolidante manu.
B Quidquid saxa [j] sablo, calces, argilla tuentur,
Singula silva favens ædificavit opus.
Altiori [k] innititur, quadrataque porticus ambit,
Et sculpturata lusit in arte faber.

CAPUT XVI.

[l] *Ad Chrodinum ducem.*

[Famam de Chrodino duce, tota Italia Germaniaque percelebrem, commemorat ; tum ejusdem nobilitatem et in omnes liberalitatem ac beneficentiam extollit. Laudat præterea ejusdem justitiam, modestiam, affabilitatem, ob quæ eumdem charum omnibus et admirabilem esse affirmat.]

Inclyte dux, meritis totum vulgate per orbem,
Quem nimis egregium splendida fama refert.
Non ego prætream præconia celsa, Chrodine,
Ne videar solus magna silere bonis.
C Itala terra tibi, pariter Germania plaudunt,
Laus tua cunctorum semper in ore sonat.
Clarus ab antiquis, digno generosior ortu,
Regibus et patriæ qui placiturus eras.

[a] Edit. Paris., *semper amore pari.*

[b] Ibid., *absens vel dependo*, quod tenendum metri causa. Sic quoque Edit. Paris.

[c] Browerus hunc opinatur fuisse Mummulum abbatem, cognomento *Bonum*, postea creatum episcopum Lingonensem, de quo Gregor. Turon., l. v, c. 5, Histor., et addit : *Si conjecturis locus est.* Verum cum Mummulus, cognomento *Bonus*, primo abbas sancti Joannis Reomænsis fuerit in agro Tornodorensi, ac deinde creatus fuerit episcopus Lingonensis, minus verisimile est inter eos numerari a Fortunato qui Parisiis vivebant. E contra Eunius Mummulus, qui et Mummulenus appellatus aut certe is Mummulus fuit qui *præfectus* nominatur a Greg. Tur. l. vii Hist., c. 15, quem habitasse Parisiis indicat sæpe idem Gregorius (*Secundæ curæ nota.*) jam Parisiis esse poterat, cum sub Guntramno rege viveret : a quo et patriciatum promeruit, uti narrat Greg. Turon. lib. iv Hist. Franc., cap. 42.

[d] Legimus in Vita sancti Aredii abbatis, cap. 26, quæ exstat ad calcem Operum sancti Gregor. Turon., de quodam Constantino, qui erat Parisiis, collega sancti Aredii abbatis : quem iste gravissimo, et extremo morbo laborantem cum invisisset, morte deinde exstinctum ad vitam revocavit. An hic ipse est de quo loquitur Fortunatus?

[e] Ms., De basilica S. Laurentii trabe.

[f] Narrat Gregor. Turon., lib. i de Gloria martyrum, cap. 42, cum basilica in memoriam sancti Laurentii apud Brionas, Italiæ castrum, exstrueretur, et excisa fuisset trabs brevior, quam opus esset, sancti Laurentii implorato auxilio, ita crevisse trabem, ut vel secandum aliquid de eadem fuerit, quo apta præsenti usui redderetur. Ex illius ligni frustis vel morbis remedia deinde quæsita fuisse refert, cui Historiæ attexit idem Gregor. aliquot versiculos, sumptos ex hoc poemate Fortunati.

[g] Unus Cod. Vat., *se cæde tetendit.*

[h] In uno Cod. Vatic. *visita temporibus*, mendose. Edit. Paris., *His ita temporibus.* Ms., *Visita.*

[i] Edit. Paris., *lapidosum constructe.*

[j] Edit. Paris., *sablum calcisque.*

[k] In uno Cod. Vat., *latior*, *immitior* in altero, altior *immitior*. In Th. Pulmanni Codice Brow. se reperisse affirmat *innititur*, cum tamen et ipse fateatur D in variis Mss. Codicibus legi *immitior*, quæ vox pro *vasta et ingens* videtur hic usurpari a Fortunato. Edit. Paris., *Altior et mitis.*

[l] De Chrodino legesis Gregor. Turon, lib. vi Histor., cap. 20, ubi ejus pietatem, beneficentiam in pauperes, in Ecclesias munificentiam, aliaque piissimi ac religiosissimi viri præclara merita, enarrat. Obiisse ait ætate septuagenaria an. 582. Porro hunc eumdem esse puto qui ab Aimoino, lib iii Histor. Franc., cap 40. Rodinus dux appellatur : quem refert *verum eleemosynarium fuisse : bonitatis plenum, juste se in cunctis agentem, ac pauperes Christi diligentem.* Idem narrat quod cum ipse pueris suis mandasset ut quoddam monumentum aperirent, in quo demortuum hominem sepeliret, illi, eo aperto, *immensi ponderis thesaurum, solidorumque non contemnendum numerum repererunt ;* quem detulerunt ad Dominum, isque continuo in pauperes illum erogavit.

Tutoremque alii, nutritoremque fatentur,
Et fit certamen de pietate tua.
Ut habeant alii, nulli tua dona recusas,
Tu tibi plus auges quas bene fundis opes.
Cui possis præstare, lubens exquiris, et optas,
Ut sis apud cunctos, [a] hoc facis esse tuos.

A Es generale bonum, nulli gravis, omnibus æquus,
Justitiæ socium nulla rapina tenet.
Mitis in alloquio, placidus, [b] gratus, atque modestus,
Omnia cui data sunt, ut decus omne geras.
Gentibus astrictus, Romanis charus haberis,
Felix, qui populis semper in ore manes.

[a] Unus Cod. Vat., *hos facis*.
[b] Ibid. *gradus*, *atque*, corrupte. Edit. Paris., *gratusque modestus*.

LIBER DECIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Expositio Orationis [a] *Domini.*

Tanta pietatis profunda misericordia, filii dilectissimi, circa genus humanum nostri patuit Salvatoris, qua nos ereptos de concatenatis mundi naufragiis ad portum perpetuæ detulit libertatis, ut nec verbis exsequi, neque lingua patefieri, neque ipsa valeant cogitatione pulsari, cui parum videbatur, de limo [b] quem condidit, quem cruore redemit, quem baptismo renovavit, nisi ad salutis cumulum, mens nostra, ne lapsum ignoranter incurreret, [c] instrueretur etiam, qualiter exoraret. Ne si non docuisset, quemadmodum deberemus justas voti preces offerre, essemus aut certe temerarii, aut erroris nube confusi, et nesciendo quæ petere oporteret, magis admitteremus peccatum, quam [d] purgaremus admissum, et unde [e] sperabamus posse venire suffragium, videremur incurrere detrimentum, cum de oratione incondita fieret periculi plus causa quam voti. Inde retinentes ejus mysteria, et quam [f] multa sint in brevitate collata, propter ædificationem Ecclesiæ paucis docemur explicare, quia tunc nobis melius placebunt auditu, cum patuerint intellectu. Itaque ad ipsum veniamus sanctæ orationis sermonem.

Pater noster quis es in cœlis.

Ecce vox Domini prædicantis, de quo propheta dicit : *Nubes pluant justum* (*Isa.* XLV, 8) : arcanæ scientiæ lumen effudit ; et ut nostram ariditatem sermonis imbre reficeret, veluti fons aquæ salientis erupit. Quis enim tantum secretum mysterii cœlestis hominibus revelaret, aut hoc doceret, vel præsumeret, vel sciret ? Nunquid Abraham, Moses, propheta, [g] vel angelus ? imo nullus nisi Unigenitus, cui soli in majestatis plenitudine Pater est notus ; nam reliqui tantum meruerunt de Deo in terra cognoscere, quantum ipse de cœlo voluit ministrare. Filius enim, in quo Pater est totus unitate substantiæ, non confusione personæ, subjectum habebat hoc nosse, non alterius munere, sed potestate naturæ.

B Ergo dicendo Patrem nostrum esse in cœlis, peregrinationem nobis significat, dum sumus in terris, juxta illud : *Incola sum ego in terra* (*Psal.* CXVIII). Unde videtur instruere, ut ad excelsa jugiter animum elevantes, ea, Deo tribuente, festinemus peragere, quæ nos in æternæ vitæ beatitudinem, placato patre, Christo duce, faciant introire, et promissa præmia sic filii valeant obtinere : [h] verumtamen audito Deo Patre, nullus tam crudelis sit filius, ut non festinet ad veri genitoris amplexus. Item congrue *Pater noster*, quia homo renascendo per baptismum effectus est Dei filius, qui per prævaricationem factus fuerat inimicus, et perditus ; ergo cujus gratia fruitur jam patrem libere confitetur. Sed licet non simus de eo patre sic filii, quo modo persona Domini nostri Jesu

C Christi, quia ille de ipsius natus est substantia, nos autem dignatus est creare de terra, attamen per gratiam Unigeniti nos effici meruimus adoptivi, et ideo qui in Ecclesia catholica ex aqua et Spiritu sancto nascitur, inter Dei filios computatur. Item *Pater noster qui est in cœlis*, in hac confessione et Deum veneramur et mandata sequimur, et fidem nostram exponimus, et eos qui patrem in cœlis denegant refutamus. Item dicendo *Pater noster* habemus quod in ipso diligere, et agnoscendo Deum habemus pariter [i] quem timere debeamus. Timeamus ergo, quoniam justus est ; amemus quoniam pius est, ne quod ille sollicite contulit, nos velimus perdere negligenter, et divina beneficia nostro sint excessu calcata. Quisquis ergo Patrem illum appellat, sicut decet filium,

D sic vitam suam immaculate dispenset, quia ipse est filius qui non contribulat genitorem, non exasperat cohæredem, fratris charitatem non violat, testamentum conditoris non dissipat, sequitur monita, festinat implere mandata ; quod si recalcitraverit, projectus contumaciter de possessione discedit, nec aliqua jam fronte hæreditatem repetit, quem admiss

[a] Ms., *Dominica*. Expositio Fortunati in Or. Dominicam, in duobus Mss. Vat. corruptissime scripta reperitur ex Amanuensium vitio ; quocirca his prætermissis ac neglectis quæ aut minimi erant momenti, aut aperte errorem ac mendum præ se ferebant, ea selegimus quæ erant præcipua, et lectionis discrimen indicabant.
[b] In duobus Mss. Vat., *quod* condidit, et sic deinceps ponitur *quod* pro *quem*, quod tenendum.
[c] Ms., *instrueret*.
[d] In uno Cod. Vat., *quam purgare deberemus*.
[e] In altero, *et unde exspectabamus posse venire*.
[f] In uno Cod., *et quod multa sint*.
[g] In altero, *angelus nisi unigenitus* ; verbum *imo* deest in Mss. quibusdam.
[h] In duobus Codd. Vat., *unde audito*.
[i] In uno Cod., *quod timere*.

culpa damnavit. Unde, qui ad Deum patrem venimus, Christe fratres dicimur, si in peccati crimine non versemur: nam amittit nomen filii, qui fuerit servus peccati. Quod autem non singulariter *Pater meus*, sed *Pater noster*, dicimus, ad hoc pertinere cognoscitur, ut nullus pro se tantum, sed generaliter pro omnibus misericordem Dominum deprecetur, quatenus ab hoste perfido cuncti pariter liberentur. Omnes enim qui in Ecclesia conveniunt eodem se muro concludunt, quoniam, etsi multa membra sunt, tamen in uno Christi corpore continentur (*I Cor.* XII, 21), et ideo qui simul junguntur in templo, separari non debent nec in voto [a] quia sicut in membris nostris aspicimus qualiter humerus humero, manus manui, pes pedibus subveniunt, ita congruum creditur ut monitis, orationibus, lacrymis nobis ipsis a nobis invicem succurratur, propter illud: *Invicem onera vestra* [b] *portate* (*Gal.* VI, 2). Denique frequenter alter pro alterius crimine confidenter obtinet, qui pro se suggerere, confunditur ex pudore, quia in suo facinore verecundia nihil præsumet. Ergo unusquisque supplicet pro omnibus in commune, quoniam sicut in se divisa domus non stabit, sic unita ruinæ non subjacet. Et bene auctor Dominus pacis sic docuit, ut quidquid unus peteret, omnibus videretur proficere. Item bene *Pater noster* additur, quia nisi quis recte credat in Christo, non potest habere patrem in cœlo; non est enim ipse pater Ariano, Judæo, Photino, Manichæo, Sabellio, et reliquis pestibus, veneno pravi cordis infectis, et pessimæ confessionis falce succisis, qui de filio, quem [c] injuste Deo Patri nostro conati sunt inæqualem facere, cæcati recesserunt, ex patre suo diabolo [d] fructum carnis recipiunt. Et ideo nobis Pater in cœlis est, qui recte Filium confitemur in terris.

Sanctificetur nomen tuum.

Vigilanter considerandum est quid in hoc vocabulo admonitio divina significet, dicendo *sanctificetur nomen tuam*, [e] non quod aliquid inveniatur superius quod Deus Pater sanctificari valeat, aut quasi nos videamur aliquid illi orando præstare, cum [f] magis ipse sanctificet, sed sanctificetur, id est, benedicatur nomen tuum incessanter omnibus linguis, universis in locis ut pote cujus dona sunt hoc ipsum, quod respiramus et vivimus. *Sanctificetur nomen tuum.* Deus cum omnium sit elementorum concentu laudandus, et sanctus, ut in nobis nomen ejus sanctificetur, id est, firmiter teneatur, optamus, et in ea qua nos abluit baptismi sanctitate vivamus. Ergo in hoc tempore non novam [g] sanctificationem requirimus, sed quam incontaminatam percepimus, hanc ut sine vitii macula conservemus. Nam in homine fructus bonæ conversationis sanctificatio Dei est. Hoc quoque ordine nomen ejus recte sanctificari dicimus, ut si quis dono divinitatis vitam videat nobis esse sinceram, gratias largitori referat, et in nostris operibus sanctum nomen ejus extollat, quoniam recte omnis laus illi redditur, a quo vota complentur. Item *Sanctificetur nomen tuum*, quia ipsa oratione non continetur expressum. In nobis *sanctificetur nomen tuum*, videmur non tantum modo pro nobis optare ut *sanctificetur nomen ejus*, sed et pro illis qui nec dum meruerunt ad baptismi gratiam pervenire; nam in Christi plenissima charitate docemur etiam pro inimicis orare, quia ipse non amicos et fideles, sed adversarios suos et culpabiles de mortis carcere liberavit.

Adveniat regnum tuum.

Dubitari non licet Dominum Deum semper et hic et ubique regnare, nec aliquando de regni sorte sanctam Trinitatem sumpsisse principium, nec [h] habere fine claudendum, [i] cum revera apud Deum stabilitate sua tempora non mutentur, cui nec sol occidit, nec nox in vicem succedit; sed cum dicimus: *Adveniat regnum tuum*, non ut illi aliunde obveniat, id est, ut ei regnum [j] præstet superior persona, [k] sed ut illud nobis adveniat per mediatorem Christum poscimus repromissum, ut cum illo regnemus liberi, qui in mundo semper [l] vivimus sub lege peccati. Ipse enim postulavit a Patre dicens: [m] *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum* (*Joan.* XVII, 24); et alibi: *tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum* (*Matth.* XIII, 43). Denique ob hoc evacuavit Tartaros, ut repleat cœlos. Ergo hoc ratione precamur ut *regnum ejus adveniat*, non ut ipse quod possidet, hoc acquirat, sed quod est nobis pollicitus, ut persolvat. Potest et sic intelligi: *Adveniat regnum tuum*, id est, adveniat in corde nostro regni tui sincerum desiderium, ut possimus diaboli vincere blandimentum; tunc enim in nobis serpentina falsitate subdolus hostis non prævalet, quando nos constanter respicit divini regni desideria concepisse. Item, regnante Christo [n] non potest in nostris corporibus regnare peccatum. Item cum dicimus *Adveniat regnum tuum*, [o] admonemur ut nil de terreni regni divitiis exspectemus, qui omnem spem in futuri regni facultate plantamus. Item *Adveniat regnum tuum*: agnoscitur his verbis

[a] Ibid., *nam sicut.*
[b] In duobus Codd., *onera vestra portantes.*
[c] Obscurior quæ in Mss. sententia, in Parisiensi Editione audacter illustrata sic legitur: *Qui de Filio quam injuste sentiunt, tam a Deo Patre nostro recisi sunt, et ex patre suo diabolo fructum carnis recipiunt;* et quia in Cod. Pulmanni postrema periodi clausula posita erat, eam nos jam recepimus, in marginem rejecta vetere. BROW.
[d] Ms., *furore carnali.*
[e] Ms., *num quid invenitur superior?*
[f] Unus Cod. Vat., *magis ipse cuncta sanctificet.*
[g] Ibid., *sanctificationem requiremus.*
[h] Ms., *haberi.*
[i] Ibid., *revera cum apud.*
[j] Ibid., *prestituunt superiora personæ;* in altero *præstitura superiore persona.*
[k] In uno Cod., *sed nobis scilicet ut illud adveniat.*
[l] Ibid., *qui in mundo servivimus.*
[m] Ibid., *Pater ubi ego sum, et isti sint mecum.* In altero, *Pater, et isti sint mecum.*
[n] In altero, *non possit in nostris*
[o] In uno Cod., *agnoscitur, ut*

eas increpare personas quæ sæculi istam vitam diutius volunt protrahere, [a] cum omnes justi petant illud, ut festinanter veniat. Vel certe *Adveniat regnum tuum*, hoc est Christus Dominus nobis adveniat, quem quotidie sanctorum chorus veneranter exspectat, in cujus promissione se confidunt justi regnare, de cujus adventu Apostolus ait : *Tunc rapiemur simul in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus* (*I Thess.* IV, 16). Sed videamus qui rapientur cum beato Paulo in nubibus? numquid homicidæ, luxuriosi, fallaces, ebriosi, adulteri, [b] rapaces, maledici? Tales enim nisi correpti sint, non solum non possunt in illo [c] genere participari cum sancto Apostolo, cujus modo monita non sequuntur, aut occurrere Christo, [d] cujus paterna præsumunt; sed imo magis, si se a facie Dei in fissuris petrarum valerent abscondere, super se [e] cadere montes optarent. Ergo advertamus quibus illud regnum promittitur. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (*Matth.* V, 3). In principio beatitudinum humiles corde præposuit, ac per hoc exclusit superbos ac tumidos, ubi dicit pauperes spiritu regnaturos. Deinde beati mites, beati qui lugent, beati qui esuriunt et sitiunt justitiam; beati misericordes, beati pacifici, beati mundo corde, et reliqua. Ecce illi [f] invitantur ad talem requiem, qui tam diu desudaverunt temporaliter in labore. Vere hoc est indeficienter regnare coronam beatitudinis istis ornatam floribus possidere, Deum sine confusione mereri conspicere, quo præsente, inveniat anima quod amavit. Nam si in hoc sæculo [g], et ad præsens regnare dicitur humana fragilitas et paupertas quædam, si illi blandiatur de falsa prosperitate fugitiva felicitas, quanto magis illud regnum quærendum est, ubi semper liliorum rosarumque blandior [h] lux arridet, ubi pictura floris odoriferi non marcescit, ubi loci fecunditas neque nube premitur, neque sole siccatur, ubi non finitur cum possessore possessio, [i] ubi quæcunque desiderat animus, dat aspectus, ubi justus gemmas calcabit in plateis, quas modo reges non habent in coronis, ubi mortalitas translata in immortalitatem cum angelis sorte simili gloriatur, ubi hominibus et Deo fit una possessio! Ibi desideretur consortium, ubi tantæ felicitatis gratia possidetur.

Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra.

[j] Quod quidem sic petitur, *ut fiat voluntas Dei* [k] non id fit quia aliquis potuit resistere ejus voluntati, ut non faceret aliquando quod voluit omnipotens, [l] nec ob id, quia illum potest [m], aliquid impedire, sed ut in nobis impleatur ejus voluntas et operetur, quoniam, adversario resistente, nos voluntatem ejus implere non possumus, nisi [n] patrocinio ejus muniamur. Si vero quæritur quæ sit Dei voluntas, habes decem præcepta, quæ per Mosen Dei sunt voluntate vulgata. Habes Dei Filium, qui Patris voluntatem sciens, quæ erant abscondita reseravit, et quæ obumbrabantur in lucem transfudit. Itaque voluntas Dei est agnita, excusatio non erit succursura; nam qui de cœlo descendit ad terras, quid aliud suæ voluntatis esse [o] voluit credi, nisi salvare? per redemptionem nos doceret charitatis et humilitatis ornamenta sequi, quoniam [p] et ipse hoc dignatus est facere ea charitate, nimia humilitate sincere [*Ms.*, sincera]. Deinde qui templum sibi elegit in virgine, quid docet, nisi dona pudicitiæ custodire? qui justitiam coluit, dolum in ore non habuit, misericordiam præbuit, culpas indulgentia laxavit, mundo corde semper incessit, quid aliud fecit, nisi quo nos post sua vestigia traheret verbis et exemplis? ideoque [q] orandum ut, si perire nolumus, ipsius voluntas operetur in nobis, juxta apostolum dicentem : *Qui in vobis operatur velle et perficere pro bona voluntate* (*Philip.* II, 2, 13), sicut alibi Dominus noster locutus est : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* (*Joan.* XV, 16); alioquin homo Christum per se inveniret. Beatus Paulus voluntatem habebat, sed non ad Christum revera, cujus per Ecclesias populum devastabat; sed quia Redemptor dignatus est in persecutore suo magis pius esse, quam justus, ut ad meliora accederet, eum per cæcitatis amaritudinem castigavit, et corporale lumen obduxit, ut ei spiritales oculos aperiret, de quo dixit : *Ego illi ostendam quanta eum pro me pati oporteat* (*Act.* IX, 16). Unde ipsam bonam voluntatem pietas Christi contulit, non fragilitas humana possidet [*Ms.*, possedit]. Audiamus ipsum Dominum Jesum Christum in infirmitate carnis positum, quid dixerit : *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (*Matth.* XXVI). [r] Filius Dei dicit *Non sicut ego volo, sed sicut tu*, Pater. Et homo quare tam superbus est, ut voluntatem sibi ex se esse dicat ad bonum, et non potius Dei munus esse testetur? Quod si bona voluntas ex homine est sine Dei inspiratione, dicat ergo Christianus in oratione. Fiat voluntas mea, quoniam bona est; sed absit ut

[a] In duobus Codd. Vatic., *cum omnes justi regnum illud ut festinanter veniat, videntur optare.*
[b] In uno Cod. Vat., *rapaces maledicti.*
[c] In altero, *in illo itinere participari.*
[d] Ibid., *vel paterna præsumunt.*
[e] In altero, *cadere tunc montes.*
[f] Ibid., *invitantur ad æternam requiem.*
[g] Ibid., *dicit se ad præsens, et paupertas, si quædam illi*, etc.
[h] Ms., *luxus.*
[i] Ibid., *ubi quidquid desiderat.*
[j] Brow. refert in quibusdam libris hujusce petitionis initium sic efferri : *Quid est, quod sic petitur*, etc.; *nunquid aliquis potuit*, etc. Eadem lectio est in duobus Codd. Vatic.
[k] Ms., *nunquid aliquis.*
[l] Ms., *erga ne quia illum.*
Unus Cod. Vat., *Omnipotens ergo neque illi non potest aliquid impedire, sed ut in nobis impleatur, cujus voluntas impleatur*, mendose.
[n] Ms., *ipsius patrocinio.*
[o] Ibid., *vult credi, nisi quod sua redemptione nos*, etc.
[p] Alter Cod. Vat., *sed quando redemptor dignatus*, etc.
[q] Unus Cod. Vat., *orandum est.*
[r] Ibid., *Filius Dei dicit : Verum non.* Alter Cod. Vatic., *Filius Dei Verum dicit, verumtamen non*, etc.

noc aliquis confiteri præsumat; imo magis deprecetur, ut fiat voluntas Dei in homine; non hominis voluntas, quæ bonum velle non habet, nisi Dominus inspiret juxta illud : *Deus meus, misericordia ejus præveniet me* (*Psal.* LVIII). Ergo non hominis voluntas prævenit Deum, sed Dei misericordia prævenit hominem, non volentem, quoniam, sicut scriptum est : *Deus est, qui justificat impium* (*Rom.* IV, 5). Item : *Spiritus ubi vult spirat* (*Joan.* III, 8). Igitur, quare non unusquisque recognoscit tenebras suas, ne illuminatus, tanquam lampas, quæ aliunde succenditur, per ventositatem suæ superbiæ exstinguatur, et subducto splendore maneat in cæcitatis caligine, dum, si quid bonum velle habet, sui esse putet arbitrii, [a] et non inde gratias ferat collatori, et ne audiat tandem quod dicitur : *Qui autem non habet, et quod habet auferetur ab eo* (*Marc.* IV, 25); hoc est, in quo [*Ms.*, quod] per gratiam prævenitur, nisi Deo illud ascripserit, per superbiam hoc amittet. Quoniam juxta scripturam, *ipsa voluntas a Domino præparatur*. Audiamus in hac parte doctorem, ubi dixit : *Qui loquitur mendacium, de suo loquitur* (*Joan.* VIII). Quare non addidit et qui loquitur veritatem de suo loquitur, nisi ut hoc exemplo constet quoniam cum veritatem aliquis loquitur, de Dei gratia, non de suo habuisse hoc bonum specialiter agnoscatur? Quoniam de nostro solum habemus mendacium; nam cum ipsa Veritas Deus sit, qui loquitur de Deo, unde in homine mendace causa veritatis sit, nisi ipsa Veritas se ministret, hoc est, nisi in homine ipsam bonam voluntatem Deus veritatis inspiret, qui et velle tribuit, et posse complevit? Sed si quis objiciat quod Apostolus ait : *Velle adjacet mihi* (*Rom.* VII, 18), cum ipse dicit : *Deus qui in vobis operatur et velle* [b] *et perficere pro bona voluntate* (*Phil.* II, 13); ergo si quis dicat quia ipsam voluntatem Deus non inspirat, quantum ad hanc intelligentiam beatus Paulus [c] non discrepat sentiendo diversa; absit enim ut ille vir pacificus, qui uno eodemque locutus est spiritu, in his dictis Ecclesiæ generasset scandalum. Unde doctor gentium velle sibi adjacere dicebat, quoniam non solum inspiratus, sed etiam vas electionis fulgebat, qui docuit dicens : *Deus est, qui in vobis operatur et velle*. Deinde, quid habes, quod non accepisti? ac si diceret, quid boni est in te, nisi det ille qui fecit te? Nam si bonam voluntatem Deus non confert, sed ex te est quod tu habes, iste mentitus est, qui dixit : *Quid habes, quod non acceperis* (*I Cor.* LXIV, 7)? Unde tolle Dei voluntatem, mox agnosco si tu per te ad bonum habes aliquam voluntatem, cum nisi a Christo velut lucerna illumineris, quotidie, nesciendo quid eligeret divina potestas, excedis. Dicamus humiliter quia nihil boni velle A habemus, nisi singulis diebus, Domino largiente, sumamus [d] juxta quod legitur : *Omne datum bonum et omne donum perfectum desursum est* (*Jac.* I, 17); ut domini Pauli teneant dicta concordiam, et nos, si omne bonum ad Dei referentes gratiam, fidelem [e] consequimur doctrinam. Nam quicunque apostolo Paulo, id est, oculo Ecclesiæ, cum beato Augustino, ejus sequace, consonat, in eo ignorantiæ caligo non regnat. Quod autem de duabus viis, id est, spatiosa et angusta dicitur, ut quis per quam elegerit gradiatur, per spatiosam quidem laxatis frenis [f] liber incedis, peccatis famulando. In angusta vero consideremus Apostolum dicentem : *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, per Dominum Jesum Christum* (*Eph.* IV, 1). Et ideo non eligit aliquis, nec ad viam B pervenit, nisi [g] vocatus fuerit ab eo, qui via est, vita et veritas. Sed in hac via cum Apostoli verbis et præceptis evangelicis excurramus, dicentes ad eos qui jam ex Judæis in Christo erant fide conversi : *si vos Filius liberaverit, tunc liberi eritis* [h] (*Joan.* VIII, 36). Et quidnam istud attendite, ipso Domino prædicante : *Si manseritis in meo verbo, vere discipuli mei eritis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberavit vos* (*Ibid.* XXXI, 32); ac per hoc hortatur ut sequendo illud quod dedit per gratiam, nos ad veram liberationem perducat. Unde tunc homo perfecte in bonum liberum possidebit arbitrium, quando omnino non poterit servire peccato. Item : *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra*, id est, sicut in cœlis angeli, ita te homi- C nes [i] veneremur in terris. Et quemadmodum illi concordia inculpabili, charitate devoti, in laude Dei videntur jugiter inhærere, ita nos in suo timore et amore jubeat sine labe purgare. Item : *Fiat voluntas tua;* id est, sicut spiritus, qui de cœlis et cœlestia cogitat, et ita et caro, quæ de terra est, terrena non cupiat; sed quæ sunt spiritus, hæc intendat, et quasi facta concordia pariter ad cœlos ascendat. Ergo *sicut in cœlo*, id est, in spiritu, *ita et in terra*, id est, in carne fiat Dei voluntas, ut jam post adventum Christi non caro, quæ mater est criminis, spiritum festinet, sicut Eva, decipere, sed Adam, qui est in typo spiritus, carnem habeat famulantem, nec dominus ancillæ, sed ancilla serviat dominanti. *Sicut in cœlo et in terra*. Homo ante baptismum carnalis D esse describitur, post baptismum spiritalis efficitur; ideoque pro illis qui adhuc sine lavacro loti non sunt a nobis oratur, ut sicut nos videmur facti esse cœlestes per baptismum, ita et illi qui adhuc ab Ecclesia peregrini sunt tanto beneficio non fraudentur, sed per munificentiam Domini nobiscum dona similia consequantur. Quia et cum illi consortes facti fuerint, nos facultatem non amittemus, sed augebimus. Qualis [*Ms.*, quare] sit autem invidia, ut homo

[a] Ms., *exinde*. Mox, unus Cod. Vat., *conferat collatori*.
[b] In uno Cod. Vat., *et velle et operari*.
[c] Ibid., *ante discrepat*, deest *non*, ac si per interrogationem sententia efferatur. Postea subditur : *Sed absit*, etc.
[d] Ibid., *juxta illud, quod legitur*.
[e] In altero Cod. Vat., *consequamur doctrinam*.
[f] Duo Codd. Vat., *liber redis*.
[g] In uno Cod. Vat., *vocatus fuerit ab ipso*.
[h] Ibid., *et quando sit justum attendite*. In altero Cod., *et quando sit istud attendite*.
[i] In uno Cod. Vat., *venerentur in terris*.

non oret pro homine, [a] sicut Christus, ut nos acquireret, suo sanguini non pepercit? Item fiat voluntas tua. Voluntas Patris erat quod Filius prædicavit quod operatus est, quod passus et mortuus est, et resurrexit, sicut ait: *Non veni voluntatem meam facere, sed voluntatem ejus qui misit me, Patris* (*Joan.* VI, 38). Ergo orandum est ut nos [b] similiter mereamur ducere, agere, sustinere, et in ipso resurgere, ut possimus cum ipso regnare. Item: *fiat voluntas tua.* Deus incommutabiliter bonus, qui aliud nihil, nisi semper vult bonum, quamvis nos moles impediat peccatorum. Ergo bene videmur optare ut nobis ea contingant quæ Deus vult, cum sciamus eum bonæ voluntatis habere perfectionem, etc.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

Considerandum est quam mirabiliter orationis hujus ornatus sit textus, ut, nominatis æternis, temporalia peterentur. Nam tria ista quæ [*Ms.*, quod] poscimus, id est: *Sanctificetur nomen tuum, Adveniat regnum tuum, Fiat voluntas tua*, etc., propter æterna consequenda hic sunt necessaria. Et hic incipiunt, sed perfecta in futura vita possideri credenda sunt, et perpetua manebunt. Ergo *Panem nostrum da nobis*, quantus animæ et carni est necessarius, spiritualiter, vel corporaliter. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, Et ne nos inducas in tentationem, Sed libera nos a malo;* quæ ad præsentis vitæ opportunitates pertinere videntur. Denique nominis ejus sanctificatio et regnum ejus in spiritu et corpore nostro post resurrectionem perfecta manebunt. Item *panem nostrum* quisquis ad veram salutem pervenire meruit, Christum esse panem vitæ perpetuæ non ignoret, quia dixit: *Ego sum panis vivus, qui de cælo descendi* (*Joan.* VI, 41). Unde iste panis non est communis cum reliquo, quia ille corpora protegit, iste novit animas enutrire; et qui illum manducat, esurit; qui autem isto fruitur, nulla fame torquetur. Et ideo tanto magis iste cibus quærendus est, quanto plus reficit epulatus. Quod vero panem quotidianum petimus, hoc insinuare videtur, ut communionem ejus corporis, si est possibile, omnibus diebus reverenter sumamus, quia cum ipse vita nostra sit, nutrimento nostro peregrinos nos facimus si ad Eucharistiam tardi accedamus. Item dum dicimus: *Panem nostrum da nobis hodie*, cognoscimus non nobis sufficere quod præterito die Deum rogavimus, nisi et ei in præsenti oratione vacemus, propter illud, *sine intermissione orantes* (*I Thess.* V, 17). Item hic advertendum est quod postquam ad Christum pervenimus, et mundum cum pompis suis rejecimus, non nobis necesse sit ad escam amplius quam quotidianus usus exigit, ut quæramus re vera eum, et adventum Domini jugiter exspectemus, nam impedimenta mundi faciunt homines miseros. Et sciamus ei panem sufficere, cui Deus non deficit, quod Heliæ habitanti in Eremo ministravit.

Et dimitte nobis debita.

Bene post escam quæsitam postulatur venia peccatorum, ut qui Dei cibo pascitur, Deo vivat, si ei dimittantur peccata; et congrue, ne se humana extollat superbia, quæ petendo veniam, videtur confiteri delicta, cum tamen si purgari desiderat, sæpius ad orationem recurrat. Convenienter autem debita, peccata dicuntur, quia et debentur, et requirenda sunt. Nam sicut debitum a creditore requiritur, ita peccatum a Deo in die judicii [c] necessario exigitur, nisi hic, dum vivimus, per pietatem ejus et indulgentiam ista nobis exactio condonetur. Et merito remitti cuncta hic rogamus, ubi delicta committimus, quoniam in futuro, sicut precari non licet, ita non vacat pœnitere; sed addendo:

Sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.

Qui pium se ostendit, et legem imposuit ut nisi qui peccanti culpas indulserit, sibi indulgeri a Deo non exspectet, propter illud: *Qua mansura mensa* [Ms. *mensurati*] *fueritis, remetietur et vobis* (*Matth.* VII, 2). Item: *Misericordiam et judicium cantabo tibi* (*Psal.* C), quoniam qui in nobis pius est, vult nos esse aliis miserantes. Unde merito de culpa vapulat, qui magistri verba declinat. Summa est eleemosyna, alteri remittere, quod [d] tibi videatur peccasse. Item: *dimitte nobis debita;* quid ergo de baptismi fonte surgentes et corpore Christi communicantes, mox nobis dimitti peccata petimus? quia fragilitas nostra conservare puritatem lavacri [e] non potest, quod de fonte percepit, nisi dignetur Dei gratia custodire. Et bene *sicut nos dimittimus debitoribus nostris*, ut ostenderetur quia Deus pacis cum omnibus vult nos concordes esse.

Ne nos inducas in tentationem.

Nunquid Deus aliquem in laqueum tentationis inducit? aut ab inimico cupiat supplantari? qui monet [f] ne incidamus.

CAPUT II.

Ad salutarem virum [g] illustrem [h] Mummulenum consolatoria in morte filiæ decennalis.

[Mummulenum consolatur pro morte filiæ decennis; ac primum hanc pœnam in universum humanum genus ex Adæ et Hevæ peccato ait fluxisse, nec quemquam exlegem esse, vel immunem, ut minus dolendum propterea sit, hinc quemquam morte decessisse. Multas feminas narrat, post initas nuptias, a primis sponsi amplexibus morte divulsas fuisse, in quibus duplex exstitit jactura et

[a] Ibid., *cum Christus ut nos.*
[b] Ibid., *mereamur dicere, agere.*
[c] Ms. hic habet *necesse est exigatur.*
[d] Ibid., *quod in te videatur peccasse.*
[e] Duo Codd. Vat., *non valet.*
[f] In uno Cod., *qui monet ne incidatur.*
[g] *Inscriptam Mummuleno, clarissimo viro, tertia, quæ hinc sequitur, epistola docere videbatur; et index Vaticanus approbabat, id nominis exprimens. Sed quia mss. exemplaribus id præteritum, et in sancti Galli Codice reperi scriptum: Ad virum illustrem, salutarem, nil affirmatissime ponere ausim.* Hæc Brow. In duobus Mss. Palatinis Bibl. Vat., quæ in manibus habuimus, et in quibus solis hæc epistola reperitur, eadem invenitur inscriptio, quæ in Codice sancti Galli: *Ad virum illustrem et salutarem.*
[h] Vide quæ de Mummuleno diximus in notis ad car. 14, lib. VII.

vitæ amissæ et pudoris. Postremo exemplo Job et Davidis docet, casum hunc fortiter ac patienter tolerandum esse, præsertim cum puella a terrestribus nuptiis ad cœlestes, quibus forte inhiabat, rapta fuerit et assumpta, cum Christo in resurrectione mortuorum regnatura.]

Inter humanæ conditionis subrepentia [*Ms.*, subripientia] vulnerà, quæ semper incerto tramite nutantium animorum ac labentium temporum reddunt vota suspecta, nihil est in aliquo magis, quod cruciet, quam quemquam aut non videre quod cupiat, aut videre quod perdat. Nam [*Ms.*, Cum] trepidans animus in utroque, non modico sub fasce succumbit, dum pendulus spectat diuturne [a] quod habeat, et, ut habere cœperit, mox amittat; scilicet afflictus donec impetret, elisus si perdat, sed gravius hoc jaculo res illa percellitur [b], cum inter spem vel sperata debet amittere; atque ita illic spes tenditur [*Ms.*, tenetur] hic damnatur; illic dubius mœror an habeat, hic certus dolor est, si relinquat. Habet hoc insitum natura, prævaricatione protoplasti parentis, ad nos decursa morte multata, ut sæpe quod vix acquiritur mox linquatur, et serpentis inveterati dente radicem sic perculit, ut nec arbor steterit, nisi in mortis stirpe fixa vivat. Misit hoc posteris hæreditas parentalis, ut subjacentes morti, quæramus vivere morituri: vulnificavit cunctos infelicis arboris acquisita possessio, quæ blandientibus pomis proli prius nocuit quam nutrivit. [c] Quod certe sub epuli specie mors intravit, et hoc ferali tactu læsit parentas; et posteros illos [d] gustus, nos succus, quoniam virulentæ suasionis poculum, quod pater male sorbuit in prolem transfudit, et, ut ita dictum sit quod a fonte manavit, in rivo [e] defluxit. Intulit hoc igitur illa mater de genere, sed noverca de crimine, infelix cunctis Eva monades, quod certe sola sic exstruxit, ut universa destrueret, quo veterata machinatione decipulæ, rudem virum perderet, et ipsa periret. Sed proles quid boni faciet, si se in calumniam vel mala parentis extendat? aut ut illum iterum [f] detrahendo remordeat, qui semel morsu perierat, cum ipse sibi sufficeret suus lapsus, noster occasus? Itaque puto incongruum, si illum [g] remordero, per quem gratis invenit gratiam, cujus [h] occasu vitalis alimoniæ mors cœpit depasci: cui dum oculorum apertio promittitur, lux fugatur, et divinitate promissa, homo lapsus redit in terram; hinc est quod prolem genitam nocens esca traxit in prædam. Fecit illa captivitas nos prosperis exsules, adversis consortes, et tantum peregrinatio gravior, quantum mors dura notior. Nascitur ab Adam vetere usque ad novum hominem vita nostra cum morte. Illinc se nec Abel exuit, nec Enoch effugit, nec Noe se subtrahit, qui diluvio A mortem distulit, non mutavit: hoc patriarcha non renuit, hanc legem legifer non avertit, propheta sustinuit, et plus quam propheta succubuit. Sara quoque, Rebecca, Rachel, Anna, Elisabeth, licet sexus inferior, tamen hoc simul bibit amarum. Quis conqueratur de reliquis, cum ipse triumphator mortis pro parte, qua caro factus est, et morti subjectus est? Nec fuerat plenus homo, si non sensisset et tumulum; nec Deus crederetur, nisi surgeret de sepulcro; hinc est quod loquor, charissime, et fideli [*Ms.*, fide] delictionis mihi voto connexe, eo quod tuos per aspices natæ sanctæ transitum conqueraris, vix singultu rumpente indicans calamo tristi decennalis ætatis irruente funere, pubertatis teneræ [i] flosculum marcuisse, cum pene nuptiali retracta de B limine, non ad patris votum thalamo datur, sed tumulo, et diverso cantico non toro traditur, sed sepulcro: ad cujus forte vota jam festinans familia fervebat, sedule parentela excitabatur et patria. Mater erat prece suspensa, ipsa assurgebat cura nutricis, juncta pubertati rosea modestia, et festiva arte sui sexus ornata; sed quo me rapit formæ decor, se prodere tam cito fugax, quam caro mendax, cum defunctæ si prædicetur gloria, accrescant lamenta? Habuisti igitur istud pater, sed non tuum; [j] reddidisti potius commodatum: ploratur velut amissum, sed consideretur non perditum, quod ad Christum redit intactum. An certe conquereris, quasi solus ista perpessus sis, cum casus hic vincat et reges? C An felicior Augusto? fortior Alexandro? favorabilior Trajano? sanctior es Theodosio? cum hoc habeat obitu æquale tam miles quam princeps. Patienter dolendum est quod habes commune cum mundo. Quantas autem feminas ab ipso primo complexu retraxit ad tumulum? et pertulerunt dispendium, aguito vero, non habito: quæ bis lamentandæ sunt, antea pudorem perdere, et post sic periisse. Unde licet conqueraris, talem te tali casu amisisse sobolem, nulli tamen novum est, ut non potuisset hoc vitare puella, quod venit per feminam. Illud potius inspice, ut ista res funeris sit virtutis, et ad illorum exempla te coequa, qui, dolore victo, surgunt ad palmam. Habes itaque inter ispa patientiæ culmina, primum, velut in specula, Job censuram et normam, D qui pro filiis Domino sic gratias retulit, tanquam si tunc acceperit, cum amisit. Qui vir experientiæ, voluntati divinæ tradidit totum, ne caderet. Quid vero David? fortis licet Goliam subdiderit, non se velut fenum nutui cœlesti substravit, cum filio amisso, lavit, epulatus est, ne repugnaret, intelligens uni cedere qui cuncta fortiavit? Servus fidelis timuit offensam boni Domini provocare vel murmure, [k] cui

[a] In uno Cod. Vat., *et ut habeat, et ut habere.*
[b] In altero, *quod inter spectare vel spectata amittere.*
[c] Ibid., *Quo certe.* Ms., *Qua.*
[d] Ms., *gustu... succo.*
[e] In uno Cod. Vat., *de fonte manavit irriguo, defluxit.* Ms., *in rivo.*
[f] Ibid., *detrahendo demordeat.*
[g] In duobus Codd. Vat., *remorsero*; et postea pro *gratis invenit gratiam.* Ms. habet *grates venit ingratum.*
[h] In uno Cod. Vat., *cujus occasione*
[i] In altero, *floscula marcuisse.*
[j] In uno Cod. Vat., *credidisti potius commendatum.*
[k] Ms., *quem ut jungeret.*

ut jungeretur divinas ad nuptias, jugiter diffluebat pius pater per lacrymas. Potestis autem conjicere, quod talem non tolleret, nisi suis thalamis placuisset? unde nosti abyssum divini consilii? vel tuæ natæ quális in corde concupiscentia latitavit? Fortassis hoc antea elegit, quod meruit, et illud prodiit, quod optavit. Qua de re, vir optime, esto tibi judex, et patere. Nam si per charitatem te temperes, et te judices, non offendis, præsertim cum te mitiget promissio Redemptoris, et præconis Pauli vox, similata [a] tonitru, quia in ictu oculi resurgere maturabunt sepulti, et vivent sub umbra Christi, de virginitate securi.

CAPUT III.

Item alia.

[Se excusat Fortunatus quod rudibus litteris ac rustico et impolito scribendi genere eorum ad quos scribit gustum, sive sensum, exquisitis ac delicatis assuetum epulis, sive omnigenæ eloquentiæ ac doctrinæ deliciis, audeat offendere; illud tamen affirmans, quod rurales etiam vulgaresque cibi vel lautissimum hominem interdum delectent. Tum iisdem salutem, quibus potest, verbis, amantissimi desiderii plenissimis, dicit, atque una toti regiæ familiæ diuturnam vitam et immortalem post fata felicitatem precatur. Orat ad extremum, ut se regibus ac regiis ministris commendent, ac in primis, ut harum portitorem litterarum, missum a Radegunde, et ipsius Radegundis, quæ erant per illum transigenda, negotia commendata habeant, cum suo, tum Radegundis, nomine, efflagitat.]

[b] Dominis illustribus, cunctisque [c] magnificis, omni desiderio complectendis, servientibus dominorum. Si humanæ consuetudinis isthuc se generaliter per omnes unus usus extendit, et ab antiquis atavis, ipso tradente genere, ad nos usque naturali quodammodo lege pervenit, quod triticei panis oblectante candore, vel suavitate pascente [d] post ad hordeaceæ frugis aristosa cibaria, fastidioso nimium dente, nare, fauce, transitur, cum delectabilis escæ dulcedine permutante, ad convivium pergere, ni fames urgeat, austeritas epuli non invitat, [e] hinc est quod illustris, ac magnifica celsitudinis vestræ gratia copiosa quotidianæ disciplinæ doctrinæ superinundante refecta, et ferventis ingenii studio lucubrante polita, post illum, ut dixerim, detersum eloquentiæ vestræ nitorem, et perspicue clarum [*Ms.*, clara] exercitatione purgante, ad linguæ nostræ rubiginosam facundiam fastidiose vestri sensus fulgida lux inclinat, cum tale sit, quod sermonis nostri rumores vacillantes auditis, ac si post epulas conturnicis, aut Phasidis viris delicatissimis, cibos ingeram pecuales. Sed inter hæc una spe præsumptionis videor animari, eo quod aliquatenus post regales delicias, esca desideretur ruralis, et sæpe rusticus offerat, quod animum potentis oblectat. Nam quamvis regum conviviis, auro intermicante, purpurata palla coruscet, sæpe tamen jucunditate placere mensa plus assolet, vel adumbrata foliis ordinatis ex palmite, vel superjecto hederæ corymbo crispante. [f] Itaque habet et de silva reductus pastor, quod profert, cui si desint reliqua, tamen dignantem convivam vel de lacte dives invitat. Quapropter dominationi et celsitudini tuæ, teste domino loquor, profusæ dulcedini vestræ salutem venerabiliter ac desiderantissime persolventes, æterni Regis clementiam deprecamur, ut dominis præcellentissimis feliciter regnantibus, [g] ac universæ potestatis officiis crescentibus ita fugitivæ hujus vitæ spatia producantur, ut illi piissimo tramite gubernando, et vos sine macula fidelissime serviendo, Creatoris ac Redemptoris nostri [h] desideratum pariter intretis in regnum, sperantes in Christo de vestræ charitatis affectu, humilitatem nostram peculiariter omnibus sanctis, et Domini famulis, sed etiam dominis regnantibus, vel eorum fidelibus, profluа dulcedine commendetis, hoc fiducialiter deprecantes, ut veneratorem vestrum, portitorem præsentium, hominem domnæ Radegundis, matris vestræ, animæ sanctæ, vel ea, quæ pro utilitate ac necessitate prædictæ Dominæ suggerit, coram Christo et ejus angelis, tam [i] pro sui reverentia quam prece nostra proprium habere dignemini, indubitabiliter intimamus. Ut quod pro causa illius apud præsentes Dominos reges impenditis, ab æterno rege, centuplicato munere, suis rationibus acquiratis.

CAPUT IV.

Item alia.

[Item pro morte filiæ consolatur eumdem, forte Mummulenum, sive potius ejus uxorem. Porro id eadem amittenda dolorem mœroremque sibi quoque communem fuisse ostendit. Addit ea quibus dolor mederi nequit mitius esse perferenda, præsertim cum demortua jam puella iis esset ornata bonis quæ mors una cum corpore exstinguere non potuit propter quæ et clara apud homines erat, et Numini grata, et amica.]

Celsitudinis vestræ legatis transcurrentibus, omni charitate refertas nos insaturabili voto suscepisse gratificamur epistolas: in quibus et quod erat nostræ j revelationis, consultum de vestri culminis incolumitate relegimus, inserendo commemorationem dulcissimæ filiæ, quod est de mœrore, partimur. Denique quibus fuit in vivente participata lætitia iis sint communes lacrymæ necesse est in defuncta. Nec ratio suadet ut sola tibi privilegium defendas in fletu, quæ habuisti in cujus nos non pari ligaremur affectu, quoniam licet formata vestris ex

[a] Ibid., *Pauli vox, simulata tonitrua.*

[b] Quinam hi sint proprie, ad quos has litteras scribit Fortun., nulla indicant Mss. Si is Mummulenus Suessionicus fuit, et ejus uxor, ac familia, reges, qui postea commemorantur, fuere Chilpericus, aut Childebertus, et regia ipsius domus, sub quibus vixisse Mummulenum colligere est ex Greg., Turon. in Hist. Franc.

[c] In uno Cod. Vat., *cunctaque magnificis.*

[d] Ibid. deest *post.*

[e] Ibid. *Hoc est, quod postquam illustris*, etc.

[f] Ibid., *igitur habet.*

[g] Ibid., *ac vestræ potestatis officiis.*

[h] Ms., *desiderato in regno.*

[i] In altero Cod. Vat., *pro sui necessaria, quam prece mea.*

[j] Brow. emendat *relevationis* pro *revelationis*, quod sequendum est. (*Sec. curæ nota.*)

visceribus processisset, tamen non minus adulta nostris in pectoribus habitavit quippe quæ producens partum ex utero transmiseras quasi in nostrum gremium [*Ms.*, nostro gremio] recepturum, ut cum a vobis esset, etsi non corde, tamen corpore recessura, nobis velut in vestra charitate fieret amplectendi [*Fort.*, amplectenda]. Hinc est [a] quod mater de illa genitalis causa contulerat, mihi totum velut adoptivus amor explebat, quia cum vobis genita, nobis tamen erat renata. Equidem optaveram, [b] pro meritis diutius illa superstite, vobiscum loqui de gaudio magis, [c] quam tristis collatio nasceretur ex fletu; sed invida rerum series, quæ [*Ms.*, quia] illud celerius subripit quod magis placere cognoverit, rem mihi desiderabilem pene uno momento et offerre voluit, et auferre. Vel quare nobis rem attulit, quam subducere festinavit? Cum nil sit in humana conditione crudelius, quam aut non videre quod habeat, aut videre quod perdat. Sed quousque suum [d] mœrorem dolor importunus exacuit, ac præceps sine freno moderatæ consolationis excurrit? cum intelligat hoc temperari debere, quod emendare nequiverit, et æquanimiter toleret, quod infectum [e] facere non valet, præsertim cum in illa tot admiranda refulserint, ut nec apud homines in sermone defecerit, et apud Deum de opere præmia viventis exspectet. Nam præter reliqua bona quæ cum illa laudanda sunt, nec tamen clausa jacent in tumulo [f] tum volvuntur per ora cunctorum, hoc unum breviter assero : si fides et persecutio Christi martyrem facit non habes, in tali filia quod deflere possis, quia illi et recte credere contigit, et perferre, [g] et licet festina sit in juventute sors, debet [h] tamen esse secura innocentia de palma.

CAPUT V.

Incipiunt versus de Oratorio [i] Artanensi.

[Templum in honorem sancti Gabrielis archangeli, Arthonæ a Greg. Tur. ædificatum, commemorat, ac ipsius sancti Gabrielis laudes complectitur.]

Quisquis ad hæc properas venerandi [j] limina templi,
Dona precaturus, quæ dat amore Deus,
Hæc in honore sacri Gabrielis cuncta coruscant,
Qui pia jussa Dei rite minister agit.
Zachariæ veniens qui nuntia detulit astris.
Elisabeth datus est quando propheta potens.
Quique redemptorem e cœlo regem omnipotentem,
[k] Post ait, ut terris ventre Maria daret.
Qua sacer antistes [l] nova tecta Gregorius effert,
Ut sibi cœlestes restituantur opes.

CAPUT VI.

Ad [m] Ecclesiam Toronicam, quæ per episcopum Gregorium renovata est.

[Novam ædem id honorem sancti Martini, in veteris locum, quæ ruebat vetustate, a Gregorio Turonensi ædificatam commemorat. Data ocasione, plura de virtute sancti Martini et ejusdem gestis enarrat.]

Emicat altithroni cultu venerabile templum,
Egregium meritis, nobilis arcis apex.
Quo propria tunica dum operit Martinus egentem
Gestorum serie fulgida signa dedit.
Namque idem antistes sacra dum mysteria tractat,
Lumina gemmarum est visus habere manu.
Ac de veste fuit quantum sua dextera nuda,
Tantum membra sibi gemma corusca tegit.
Sanctus item Domini [n] almam dum benediceret aram,
De capite est visus flammeus ire globus.
Quæ modo templa sacer renovata Gregorius effert,
Et rediit priscus cultus, honorque suus.

[a] Unus Cod. Vat., *quod Matri*, quod seq.
[b] Ibid., *pro meritis ejus.*
[c] Ibid., *quam tristis consolatio nasceretur.*
[d] In altero Mss. Cod., *suo mœrore dolor importunus exacuit, aut præceps*, etc.
Duo Codd. Vat., *facere non valebit.*
[f] In uno Cod. Vat., *dum volvuntur.*
Ibid., *et licet festinasset.*
In altero, *sors, debita tamen est, innocentia secura de palma.*
[i] Arthona, seu Archtona vicus erat Arvernensis, de quo mentionem facit Gregor. Turon. lib. de Gl. confess., c. 5. Erat jam tunc temporis vicus celebris memoria, et miraculis sancti Martini Tur. Hic *Artanensi* pro *Artonensi* positum animadvertit cl. Ruinart. in notis ad cap. 4. lib. de Gl. confess.
Unus Cod. Vat., *lumina templi.*
Alter Cod., *quæ agit, ut ternis.*
Unus Cod., *nova templa Gregorius.*
Hoc templum, a Briccio, sancti Martini in sede Turonensi successore, exstructum, tum a Perpetuo, item Turon. pontifice, miro opere restitutum, vetere diruto, quod Briccius exædificaverat, idem postremo a se restauratum narrat Gregor. Turon. (*L. x Histor. Franc., cap. 31, num. 19*) his verbis : *Nonus decimus Gregorius ego indignus Ecclesiam urbis Turonicæ, in qua beatus Martinus et cæteri sacerdotes Domini ad pontificatus officium consecrati sunt, ab incendio dissolutam diruptamque nactus sum, quam reædificatam in ampliori altiorique fastigio, septimo decimo ordinationis meæ anno, dedicavi.* Hic vero fuit an. 590, quo anno scriptum videtur hoc poema Fortunati. Hujusce vero templi descriptio ita refertur apud Gregor. Tur., l. II Hist. Franc., c. 14 : *Basilica sancti Martini abest a civitate passus* DL. ; *habet in longum pedes* CLX, *in latum* LX ; *habet in altum usque ad cameram pedes* XLV, *fenestras in altario* XXXII, *in capso.* XX, *columnas* XLI, *in toto ædificio fenestras* LXII, *columnas* CXX, *ostia* VIII, *tria in altario, quinque in capso.* Hanc descriptionem basilicæ sancti Martini Victor Giselinus, in notis ad Sev. Sulpic., refert ad opus Briccii, vel Perpetui, episcoporum Turon. Browerus mavult ad opus Gregorii esse referendam. Sed quod mox allata basilicæ Turonensis structura ac descriptio ad opus Briccii nequeat pertinere, non videtur ambigi posse, cum templum a Briccio exstructum satis arctum et angustum fuisse narretur a Gregorio loco supra citato, et illud a Perpetuo ut suum ædificaret, fuisse submotum. Quocirca descriptio illa convenire basilicæ dicenda est, quam primum Perpetuus exædificavit, ac postea restauravit Gregorius: qui etsi eamdem *ampliori* et *altiori fastigio* a se narret restitutam, forma tamen et amplitudine non multum ab illa Perpetui discrepasse, hinc quisque intelligere potest, quod lib. I de Mirac. sancti Mart., cap. 6, de eadem basilica loquens, quam Perpetuus excitaverat, suddit : *De qua fabrica multum quod loqueremur erat, sed quia præsens est, conticere exinde melius putavimus.* Et in Histor. Franc. de ipsa ut adhuc superstite sæpe loquitur. Videsis appendicem ad notas Oper. sancti Gregorii Turon., ubi de basilica sancti Martini fusius pag. 1390 Edit. Paris. an. 1699.
[n] Edit. Paris., *almum dum benediceret altar.*

Fulgida præcipue nituerunt culmina tempti,
Postque usus veteres præmicat aula rudis.
[a] In senium veniens, melius revirescere discens,
Diruta post casum, firmius acta situ.
Martini auxiliis operando Gregorius idem,
Reddidit iste novus, [b] quo fuit ille vetus.
Clara supercilio domini delubra nitescunt,
Alma licet merito, sunt quoque celsa jugo.
Invida subruerat quam funditus ipsa vetustas,
Ut paries liquidis forte solutus aquis :
Quam pastor studuit renovare Gregorius ædem,
Nec cecidisse dolet, quæ magis aucta favet.
Ambianis tremulum cernens Martinus egenum,
Dimidiæ chlamydis mox ope membra tegit.
Sed coram angelicis turmis, [c] se hanc nocte silenti,
Pauperis in specie, Christus habere refert.
O sacer antistes, meritis referende sub astris,
Unde tegis nudum, hinc tua palla Deum.
Inter opima Deus figulus quæ vascula fecit,
Martinus meritis vas in honore nitet.
Leprosi maculas pretiosa per oscula purgans,
Cui quod ab ore dedit, pax, medicina fuit.
[d] Ulcera morbosi curans sic fauce beatus,
Quod Jordanis agit, [e] tacta saliva facit.
Quam generosa fides Martini in sæcula civis,
Qui quocunque fuit, mors ibi perdit iter !
[f] Denique cum exstincto catechumenus ore jaceret,
Se superextendens, effugat arma necis :
Sic viduæ genito [g] laqueato, deinde reducto,
Est vir ubi iste Dei, non licet ire mori.
Fanaticam pinum sanctus succidere cogens,
Justum ibi supposuit rustica turba premi.
Cæsa secure arbor, cum jam daret alta ruinam,
Ad crucis imperium est ire coacta retro.
Quis vigor hic fidei ? validæ dum pondera pini
Quo natura negat crux facit ire viam ?
Serpentis morsu tumidum, suprema regentem,
Hic digitum ut posuit, pestis iniqua fluit.
Collecto morbo huc, et ab ulcere pollice tracto
Dumque venena cadunt, erigit ille caput :
Unguentumque novum, digitis traxisse venenum,
Et tactu artificis sic superasse neces,

A Dum latro exstinctus falso coleretur honore,
Voce [h] hac Martini cogitur umbra loqui.
Publice se referens scelerum pro morte peremptum
Se quoque nec justum, sed magis esse reum.
O vox sancta, loqui defuncta cadavera cogens,
Qui post fata jacens, dat sua verba cinis !
Pergeret in fluvium dum vipera lapsa natatu,
Et prope littorei tangeret ora soli,
Martini imperio liquidas revocatur ad undas,
Transactumque viæ lassa recurrit iter.
Quantus amor Domini tali sub corde calebat,
Quando venena potens ipsa retorquet aquis !
Martini meritis, aliis quoque febre crematis,
Sudores refluos pagina sicca dabat.
Unde salutifero medicamine charta fovebat,
B Atque graves ignes littera tinguet aquis.
[i] Gratia quanta Dei hujus sermone rigabat,
Febre ubi succensis fons suus ibat apex ?
Alme Deus rerum, pie, summe, Gregorius, arcis
Tu cui das sedem, dat tibi templa sacer.
Nam veteri fuerant hæc funditus eruta lapsu,
Tecta labore novo, quæ modo culta cluunt.
Jure potestatis cui tu, bone conditor orbis,
Hæc danti in terris, culmina redde polis.
Victa vetustatis per tempora culminis [j] arcta,
Diruit, ut melior surgeret [k] aula solo :
Quo sacra Martinus Domini mysteria tractans,
A capite igniferum misit in astra globum.
Ne tamen ipsa ruens miserando fine jaceret,
Pontificem meruit, qui sibi ferret opem.
C Quæ rediviva, micans instante labore Gregori,
[l] Decidua senio, floret honore novo.
Fundamenta igitur reparans hæc prisca sacerdos,
Extulit egregius, [m] quam nituere prius.
Nunc placet aula decens, patulis oculata fenestris,
Quo noctis tenebris clauditur arce dies.
Lucidius fabricam picturæ pompa perornat,
Ductaque quæ fucis, vivere membra putes.

[n] *Leprosum purgavit.*

Pannoniæ regio misit tibi, Gallia, fructum,
Gignens cœlestem terra [p] maligna dapem.

[a] Duo Codd. Vat., *in senium ruens*. Ms., *In senium-que ruens*. Edit. Paris., *In senium vergens*.
[b] In uno Cod. Vat., *quo fuit ille vetus;* f., *illa*.
[c] In altero Cod. Vat., *se hac nocte silenti*.
[d] Ibid., *viscera morbosi*.
[e] Ibid., *tracta saliva*. Sic quoque Ed. Paris.
[f] Unus Cod. Vat., *denique extento*.
[g] Narrat Greg. Tur., lib. I de Miraculis sancti Martini, c. 21, quemdam in furto deprehensum, ac suspensum laqueo, sancti Martini implorato patrocinio, non interiisse, ac biduo pependisse in arbore ; postremo a religiosa muliere, quæ in somnis a beato Martino fuerat admonita, demissum, ad suum usque tempus vitam produxisse, tanti prodigii testem. Ad hunc itaque videtur hoc loco respexisse Fortunatus.
[h] Unus Cod. Vat., *voce huc*. Ms., *hoc*.
[i] Edit. Paris. :

Pestis abest cunctis hujus sermone rigatis.

[j] Unus Cod. Vat., *culminis acta*.
[k] Ms., *aura*.
[l] Edit., Paris., *Decidua in senio*

[m] Odo, in ea orat. quam de basilicæ hujusce combustione scripsit, deque ejus ornatu reddito hæc habet : *Crustulis marmoreis intus obducta erat. Nam interdum Protonisso marmore paries rubicundus, nunc Pario candidus, nunc quoque Prasino viridis, varium et satis pulchrum schema præferebat, et foris aureolis, Sapphirinis, atque musivis fulgebat lapillis ; sed et tectum stanneis tabulis erat opertum.*
[n] Recte notat Browerus septem consequentibus epigrammatis picturarum argumenta exprimi quibus basilica sancti Martini a Gregor. exornata fuerat ; qui ut de seipso profitetur, l. X, c. 31, num. 19 : *Basilicas sancti Perpetui adustas incendio reperi, quas in illo nitore vel pingi, vel exornari, ut prius fuerant, artificum nostrorum opere imperavi.*
[o] Unus Cod. Vat., *Pannoniæ stio ;* f. *satio*. Edit. Paris., *Pannonia æstivum misit.*
[p] Martinus scilicet natus fuerat Sabariæ in Pannonia. Porro e Pannonia Huni et Barbari plures alii exorti, a quibus Italia regionesque aliæ misere vexatæ ac perditæ fuerant.

Martinum illustrem meritis qui in munere divo,
Culmen in ætherea sede senator habet.
Qui lepræ maculas medicata per oscula purgat,
Curat et infectum pura saliva virum.
Ad fluvium Domini [a] cui non fuit iste labore,
Quod Jordanis habet, sanctus ab ore dedit.
Qui sacer [b] ipse inibi te, pastor, agente, Gregori
Fortunato adimat tot maculosa reo.

Chlamys divisa.

Dum chlamydem Martinus inops divisit egeno,
Christus ea memorat se bene veste tegi.
Dives pauperias, Dominum quæ texit amictu,
Cui Deus occurrit, qui dedit astra faber!

Tunicam dedit.

Noscere qui mavis Martini gesta beati,
Hic poteris breviter discere mira viri.
Denique cum tunicam sacer ipse dedisset egenti,
Ac sibi pars tunicæ reddita parva foret,
Quod non texerunt [c] manicæ per brachia curtæ,
Visa tegi gemmis est manus illa viri.
O nimium felix, cui contigit in vice lanæ,
Nobilium lapidum lumine membra tegi,
Ut cum adhuc cinere aspersus foret, atque favillis,
Artifice angelico gemmeus iret homo!

Mortuos tres suscitavit.

Quid Deus in famulis operetur opimus amator,
Martini gestis magna probare potes,
Ducere qui meruit de morte cadavera vitæ,
Rettulit atque diem, reppulit unde necem.

Pinus excisa.

Dum caderet, Martinum arbor pressura beatum,
Mox facit ipse crucem, pinus abacta redit.
Quis non virtuti divinæ commodet aurem,
Dum, trabe conversa, dant quoque ligna fugam?

Idola prostrata.

Idola dum cuperet Martinus sternere fulta,
Conterit hæc cœlis magna columna ruens:
Auxilium ad justi dignando militat æther:
Quanta fides, cujus currit ad arma polus?

Falsus martyr.

Forte colebatur dum quis pro martyre latro,
Martini adventu se probat esse reum.
Virtutis merito fidei radiante corusco,
Nec tacet exstincti, nec latet umbra rei.

CAPUT VII.

[a] *Ad Childebertum regem, et Brunichildem reginam, de natalitio sancti Martini Turonici.*

[Cum pergeret Fortunatus ad Childebertum regem, A ac ejus matrem Brunichildem, narrat festum sancti Martini diem, illo in itinere, sibi incidisse. Hinc, diffusam ejusdem toto orbe, famam sanctitatis, et qua in cœlo fruebatur gloriam describit; Postremo, pro tota regia familia Childeberti vota facit.]

Præcelsis dominis famulus dum corde pusillus,
Fluminibusque vagis per vada pergo rate:
Ecce supervenit venerandi in sæcula civis,
Martini meritis luce perenne dies.
Qui modo de Gallis totum mire occupat orbem,
[e] Et virtus pergit, quo pede nemo valet.
Qui velut alta pharus lumen pertendit ad Indos,
Quem Hispanus, Maurus, Persa, Britannus amat.
Hunc oriens, occasus habet; hunc Africa et Arctos,
Martini decus est, quo loca mundus habet.
B Quique per Oceani discurrit marginis undas,
Omnibus ut præstet, circuit orbis iter.
Per cinerem ascendens, per dura cilicia cœlos,
Stat modo gemmatus, pauper in orbe prius
Quo patriarcharum decus est, radiantque prophetæ,
Quo est sacra turba senum bis duodena patrum.
Inter apostolicum numerum, rutilante senatu,
[f] Quo sedet ipse throno, rex sibi Christus amor,
Quo excellit cum clave Petrus, cum dogmate Paulus,
Fulget et in reliquis palma, corona, fides,
Quod loca martyribus [g] veneranti lumine florent,
Atque libro vitæ est scriptus honore cruor
Quo confessores gemmata palatia complent,
Æternumque tenent aurea tecta diem,
C Stat quoque post lacrymas ubi nunc [h] Radegundes [opima,
Forsan et Eugenia hanc tenet illa [i] manum.
[j] Hos inter Martinus habet diademata pulcher,
Atque sacris lumbis fulgida zona viret.
[k] Cantat Gregorius Christi de morte triumphos,
Atque resurgenti plaudit amore Deo.
Hunc quoque Martinum colitis quem regna patronum,
Vos hunc in terris, vos memor ille polis.
Vos [l] iter angelicas turmas canat ille sub astris,
Cui vos ante homines fertis honore diem.
Nomina vestra legat patriarchis, atque prophetis,
[m] Cui hodie in templo diptychus edit, ebur.
Reddat apostolicos proceres, reliquosque patronos,
Quem vos hic colitis, vel pia festa datis.
D Pergat et ad Christum pro vobis [n] ille precator,
Cui vos in templis vota precando datis.
Ante poli referat sua hæc solemnia regem,
Dentur ut hinc vobis regna, salutis opes.

[a] Unus Cod. Vat., *cui non fuit ire labore*; quod tenendum.

[b] Ibid., *ipse mihi*. Sic quoque Edit. Paris.

[c] Edit. Paris., *telæ per*.

[d] Hic Childebertus Sigiberti regis filius fuit, qui puer, occiso patre an. 575, relictus, in ejus regnum successit, Brunichilde interea, ejusdem matre, regnum administrante, ut legere est apud Gregor. Turon., lib. VIII Hist. Franc., cap. 22.

[e] Unus Cod. Vat., *et justus pergit*.

[f] Ibid., *qui sedet ipse*. ..

[g] Duo Codd. Vat., *vernanti lumine*, quod seq.

[h] Hinc intelligitur hoc poema fuisse scriptum post obitum beatæ Radegundis. Ea vero decessit circa an. 587.

[i] Ms., *manu*.

[j] Unus Cod. Vat., *vos inter*.

[k] Edit. Paris., *Cantat et egregios*.

[l] Ms. *inter*. Edit. Paris., *intra*.

[m] Hoc versu innui videtur diptychum in quo B. Martini nomen, olim Ecclesiæ Turon. pontificis, inscriptum fuerat ex ebore structum, sive ornatum, in Turon. ecclesia asservatum fuisse. Plura Brow. de diptychis ad hunc locum.

[n] Unus Cod. Vat., *ille precatur*.

Deputet et Dominus vestrum hunc esse patronum,
Ut modo qui colitur, vos colat hujus opis.
Qui dedit his habitans miracula plurima terris,
Distribuat vobis hic quoque mira potens.
Cujus gemmata tunc dextera visa beati,
Vos simul et vestras protegat illa manus.
Qui tunc promeruit revocare cadavera vitæ,
Hic quoque pro vestra dona salute ferat.
Qui percusso homini abstraxit de carne venenum,
Noxia de vobis ipse venena vetet.
Qui serpentis iter fecit revocare retrorsum,
Ipse graves casus [a] hinc fuget ire retro.
[b] Qui de peste domum salvam dedit esse Liconti,
Hæc domus incolumis floreat hujus ope.
Cujus opima chlamys tremebundum texit egenum
[rom.;
Ejus apostolici vos tegat ala viri.
Qui viduæ matri [c] revocavit ad ubera natum,
Ipse tibi hæc tribuat pignora mater, [d] ava.
Ut Childebertus maneat cum [e] prole novella,
Rex sua regna tenens, et nova regna trahens.
De [f] genita ut videas genitrix, ut dulcius optas,
Deque nuru chara, quod tua vota rogant.
Unde hic felices habeant sua festa fideles,
Et Domini famulis sitis honoris apex.
Quo tibi plus libeat, Brunichildis, habere patronum,
[g] Quando domum Dominus servat in orbe pius.
Sic quoque te erudiat, regat, et sic tramite ducat,
Actibus ipsa piis ut sibi juncta mices.

CAPUT VIII.

Ad eosdem in laude.

[Hoc item carmen Brunichildis ac totius regiæ familiæ in laudem scribitur; in eoque, posteaquam amorem ac propensa in reges suos populi studia retulit Fortunatus, pro iisdem vota facit, quo diutius incolumes sint, ac floreant rebus omnibus.]

Si præstaretur præconia pandere regum,
Non mihi sufficeret nocte dieque loqui.
Qualiter hic populus dominorum pendet amore,
Et vestris oculis lumina fixa tenent.
A Vos, quibus et speculum, et lux, et dulcedo manetis,
Charum ornamentum, his simul estis honos.
Præcipuum donum, placidum et placabile regnum,
Ac vestro in statu est culmen in orbe pium.
Hisque parentela et patria et tutela coruscat,
Hic decus, atque gradus, hic pietatis opus.
Hic tranquilla dies, hic spes jucunda fideli,
Postque Deum, in vobis dona salutis habent.
Hic ego cum populo mea vota et gaudia jungo,
Quæ pius amplificans crescere Christus agat.
Præstet cura Dei vos longa in sede tueri,
Cœlesti ac dono regna tenere diu.
Acquiratis adhuc nova, vel possessa regatis,
Ac pie participes has foveatis opes.
Ut tibi quæ floret de nato et germine, messem
B Maturam videas mater, honore micans.
Sic ut ex genito, genitisque nepotibus amplis,
Altera progenies inclyta detur avæ.
De Childeberti dulcedine, flore, salute,
Fructum habeas genitrix, plebs sua vota videns.
De nata, atque nuru cumulet tibi dona Creator,
Cumque pio merito stes placitura Deo.
Hic quoque promerear [h] rediens dare verba salutis,
Congaudens dominis parvulus ipse piis.
Prospera sint regum, populorum gaudia crescant,
Exsultet regio, stet honor iste diu.

CAPUT IX.

[i] *Item ad Childebertum regem.*

[Childeberti dignitatem et virtutem pluribus verbis extollit, atque eidem ad extremum Audulfum
C commendat.]

Rex, regionis apex, et supra regna regimen,
Qui caput es capitum, vir capitale bonum.
[j] Ornamentorum ornatus, ornatius ornans,
Qui decus, atque decens, cuncta decenter agis.
Primus, et a primis, prior et primoribus ipsis,
Qui potes ipse potens, quem juvat Omnipotens.
Dulcia delectans, dulcis, dilecta potestas,
Spes bona, vel bonitas, de bonitate bonus.

[a] Edit. Paris., *hinc agat ire.*

[b] Eadem Edit. *Qui virtute domum... esse fruenti.*

[c] Unus Cod. Vat., *revocat ad ubera natum.*

[d] Hic Brunichildem spectat Fort. Matrem Childeberti, et proinde filiorum ejus aviam. In seq. poemate :

Sic ut ex genito genitisque nepotibus amplis,
Altera progenies inclyta detur avæ.

• Childeberti filii Theodobertus et Theodoricus fuerunt, ut legere est apud Greg. Tur., l. IX Hist., c. 20. Germana vero ejusdem soror, filia item Brunichildis, Clodosuinda; uxor autem Childeberti, Faileuba, de quibus hic mentio fit a Fortunato. At Browerus in eo maxime hallucinatur, quod hujusce Childeberti uxorem Ultrogotthonem esse tradat in notis ad hoc poema, cum re, tum temporibus aberrans. Ultrogottho quippe, de qua diximus in notis ad cap. 8 lib. VI, uxor fuit Childeberti hujus nominis I, filii Clotarii, non vero Childeberti, de quo nunc Fortunatus, qui filius fuit Sigiberti et Brunichildis. Ultrogottho ætate Childeberti, de quo nunc sermo, nonnisi senex esse poterat, si adhuc erat superstes.

[f] Clodosuinda, filia Brunichildis, ac soror Childeberti, a Reccaredo, rege Hispaniarum, ad nuptias petita, et eidem desponsa est, uti narrat Greg. Turon., l. IX, c. 25, cum eadem vel Authari antea fuisset desponsata, Longobardorum regi. Videtur itaque hoc loci Fortunatus pro speratis Clodosuindæ nuptiis vota facere, etsi incertum est utrum eadem postea nupserit Reccaredo; de quo vide notas cl. Ruin. in Greg. Tur., loco citato.

[g] Unus Cod. Vat. *quando domum, et Dominus*; f., *dominos.*

D [h] Videtur hoc poema scriptum a Fortunato, dum is esset in itinere, ac Childeberti regis hospitio, uti alias, fuisset exceptus, quippe qui exoptet regiam domum in reditu suo resalutare. Edit., Paris., *Hæc merear rediens vobis.*

[i] Hoc carmen excerpsimus ex t. I veter. Analect. Joan. Mabill. Edit. Paris., an. 1675, pag. 366. *Hi versus* (uti notat ibid. Mabillonius), *ni fallor, desunt in Editis, a me excepti ex Codice Virdunensis cœnobii sancti Vitoni, ab annis fere octingentis manuscripto, in quo Theodulfi carmina continentur.* Legitur vero illic sub hoc titulo : *Venantii Fortunati versus ad Childebertum regem, Sigiberti r. filium.*

[j] In deliciis aliquando videtur fuisse Fortunato, verbis parilibus, atque ab iisdem litteris incipientibus, ut isto in carmine, colludere. Ita in lib. I de Vita sancti Martini, versus finem, sic habet :

Inclyta religio Martini, cujus honore
Fœdera fida fides formosat feda, fidelis.

Digne, nec indignans, dignus, dignatio dignans,
Florum flos florens, florea flore fluens.
Childeberte [a] cluens hæc Fortunatus amore,
Paupere de censu pauper et ipse fero.
[b] Audulfum comitem commendo supplice voto,
Me quoque; sic nobis hic domineris apex.

CAPUT X

De navigio suo.

[Cum Fortunatus Mettim venisset, a regia familia perhumaniter se retentum narrat fuisse, ac Mosellam jussum transmittere, gurgite pene abreptum, in magno vitæ discrimine se dicit fuisse versatum. Tum reliquum iter suum per varias regiones ac flumina complectitur, quorum situm et amœnitatem describit. Item situm regiæ domus, et piscationem, sub oculos regum factam, enarrat.]

Regibus occurrens, ubi [c] Mettica mœnia pollent,
[d] Visus et a dominis ipse retentor equo.
Mosellam hinc jubeor percurrere navita remo,
Accelerans tremulis pergere lapsus aquis,
Ascendensque ratem, gracili trabe, nauta cucurrit;
Nec compulsa Nothis, prora volabat aquis.
Interea locus est per saxa latentia ripis,
Littore constricto plus levat unda caput.
Huc proram implicitam rapuit celer impetus actam,
Nam prope[?] jam [e] tumidas ventre bibebat aquas.
Ereptum libuit patulos mecernere campos,
Et fugiens pelagus, ruris amœna peto.
Gurgite suscipior, subter quoque fluminis [f] Ornæ,
Quo duplicata fluens unda secundat iter.
Inde per exclusas cauta rate pergimus undas,
Ne veluti piscem me quoque [g] nassa levet.

A Inter villarum fumantia culmina ripis,
Pervenio, qua se volvere [h] Sura valet.
Inde per exstantes colles, et concava vallis,
Ad Suram pronis [i] labimur amnis aquis.
Perducor, Trevirum qua mœnia celsa [j] patescunt,
[k] Urbs quoque nobilium nobilis [l] æque caput.
Ducimur hinc fluvio per culmina prisca senatus,
Quo patet indiciis [m] ipsa ruina potens.
Undique prospicimus minitantes vertice montes,
Nubila quo penetrans surgit acuta silex.
Qua celsos scopulos prærupta cacumina tendunt,
Hispidus et tumulis crescit ad astra lapis.
Nec vacat his rigidis sine fructibus esse lapillis,
Denique parturiunt, saxaque vina fluunt.
Palmite vestitos hic respicis undique colles,
B Et vaga pampineas ventilat aura comas.
Cautibus [n] insertis densantur in ordine vites,
Atque supercilium [o] regula picta petit.
Culta nitent inter horrentia saxa colonis,
In pallore petræ vitis amœna rubet.
Aspera mellitos pariunt ubi saxa racemos,
Et cote in fertili sterilis uva placet.
Quo vineta jugo, calvo sub monte, comantur,
Et tegit umbrosus sicca metalla viror.
Inde coloratas decerpit vinitor uvas,
Rupibus [p] appensis pendet et ipse legens.
Delicias oculis habui, dapibusque cibatus,
Hæc jucunda tenens navita, regna sequens,
Hinc quoque ducor aquis, qua se rate [q] Contrua com-
C Quo fuit antiquum nobilitate caput. [plet.

[a] *Cluens* idem sonat ac *potens*. Vide quæ adnotavimus in carmen 12, lib. VI.

[b] In Chronico Fredeg. Scholastici, n. 36, mentio fit cujusdam Baudulfi, vel, ut alia referunt Mss., Audulfi, sive Adulfi, viri proceris, quem Theodoricus, Childeberti filius, suadente maxime et incitante Brunichilde, avia, Lussorii reliquit ad pellendum e monasterio sanctum Columbanum. An hic idem est, de quo hoc loco Fortunatus?

[c] De Mettis vide quæ adnotavimus ad c. 10 l. VI.

[d] Edit. Paris :

Prospera sint vobis ceu cupio ex animo.

• Unus Cod. Vat., *tumidus ventre bibebat aquis*.

[e] *Ornam, etsi navium haud potentem, et tenuem, ad fluminis tamen honorem evehit. Recipitur Mosella, quinque plus minus, passuum millibus supra Theodonis villam. Nam juxta Riesburgum ex confragosis in fertile solum se demittens, plano paulisper exspatiatus, mox absorbetur.* Brow.

[f] Unus Cod. Vat. *nossa luet;* corrupte. Nassa vero est rete piscatorium, seu vas ad pisces capiendos ex viminibus contextum.

[g] De Sura fluvio vide quæ ex Brow. retulimus ad c. 4 l. VII. Idem narrat, quod Sura : *Duobus milliaribus supra Treviros, meridiem versus, miscetur Mosellæ.*

[h] Edit. Paris, *labitur amnis.*

[i] *Aptissime utitur voce* patescit. *Nam prona Mosella labentibus ex Mediomatricum et Lucelburgiorum regione, post anfractuosos fluvii gyros, aperit se vallis, in qua Treviris olim, mœnium amplitudine emicuit.* Brow.

[k] Plura congerit Brow. in notis ad hunc locum, testimonia veterum ad priscam urbis Trevirum nobilitatem et ejus civium ostendendam, quæ legas, si lubet.

[l] Edit. Paris., *atque caput.*

[m] Salvianus, l. VI de Providentia : « Expugnata est quater urbs Gallorum Trevir. opulentissima. *et nisi pudet per leves incursiones, aut direptiones,* quadruplici, *ait,* eversione prostrata, *utpote Hunnica, Wandalica, Gothica, Francicis repetitis.* » Hæc Brow. De eversione Trevirum sub Francis legesis Gregor. Turon., lib. II Histor., cap. 9, et Fredeg., Schol. in epit. Histor. Franc., c. 7.

[n] Edit. Paris., *insertæ.*

[o] Videtur innuere hoc loco Fortunatus, quod ordines vitium, tanquam regula, directi, uvis rubescentibus picti, ab ima collium parte ad summa ipsorum juga tenderentur. Ausonius, carm. 334, Mosellam describens, hæc habet :

Qua sublimis apex, longo super ardua tractu,
Et rupes, et aprica jugi, flexusque, sinusque
Vitibus assurgunt, naturalique theatro :
. . . . . .
Læta operum plebes, festinantesque coloni
Vertice nunc summo properant, nunc dejuge dorso,
Certantes stolidis clamoribus...

[p] Edit. Paris., *rupibus appensus.*

[q] Unus Cod. Vat., *Construa complet.* Browerus hanc vocem *Contrua*, quam omnium fere Mss. quæ ipse in manibus habuit fide et auctoritate refert confirmari, si unum excipias F. Tiliobroge, ubi *Construa* legitur, sibi dudum de mendo suspectam fuisse affirmat, cum nullum ejus vestigium, aut indicium in veterum libris aut monumentis aliis appareat. Idem tamen adducitur ut credat *Contruam*, de qua hic Fortunatus, *esse exigui nominis rivulum, qui duobus tribusve passuum millibus supra confluentes ex Trichoniæ partibus defluens in Mosellam præcipitat, Condta nomen retinens*; cujus rivuli ea vestigia superesse refert, quibus olim, latiore ostio, et alveo majore, in Mosellam influxisse appareat. Idem addit, Ms. Sangallensis glossema *Contruam* proprium fluminis nomen interpretari.

Tum venio qua se duo [a] flumina confluа jungunt,
  Hinc Rhenus spumans, inde Mosella ferax.
Omne per illud iter [b] servibant piscibus undæ,
  [c] Regibus et dominis copia fervet aquis.
Ne tamen ulla mihi dulcedo deesset eunti,
  Pascebar musis, aure bibente melos.
Vocibus excussis pulsabant organa montes,
  Reddebantque suos pendula saxa [d] tropos.
Laxabat placidos mox ærea tela susurros,
  Respondit cannis rursus ab alpe frutex.
Nunc tremulo fremitu, modo plano musica cantu,
  Talis rupe sonat, qualis ab ære meat.
Carmina divisas jungunt dulcedine ripas,
  Collibus et fluviis vox erat una tropis.
[e] Quo recreet populum, hoc exquirit gratia regum,
  Invenit et semper, quo sua cura jubet.
[f] Antonnacensis castelli promptus ad arces,
  Inde [g] prope accedens sarcina pergo ratis.
Sint licet hic spatiis vineta in collibus amplis,
  Altera pars plani fertilis exstat agri,
Plus tamen illa loci speciosi copia pollet,
  Alter quod populis fructus habetur aquis.
Denique dum præsunt reges in sedibus aulæ,
  Ac mensæ officio prandia festa colunt:
Retibus inspicitur quo salmo fasce levatur,
  Et numerat pisces, cum sit in arce sedens.
Rex favet, immensa resilit dum piscis ab unda,
  Atque animos reficit, quo sua præda venit.
Illuc fausta videns, huc læta palatia reddens,
  Pascens ante [h] oculos, post fovet ipse cibis,
Præsentatur item mensæ [i] Rheni advena civis,
  Turbaque quo residens gratificatur edens.
Ista diu dominus dominis spectacula præstet,
  Et populis dulces detis habere dies.
Vultibus ex placidis tribuatis gaudia cunctis,
  Vester et ex vestris lætificetur apex.

A

B

C

CAPUT XI.

De oratorio Artannensi.

[Sacra pignora, seu reliquias, quæ in oratorio Arthonensi conditæ asservabantur, et quarum religione erat illud insigne, enumerat ac percenset.]

Magna beatorum retinet hæc terra talenta,
  Divinis opibus dives habetur humus.
Pax dextra angelico Gabrielis honore coruscat,
  Gaudia qui mundo detulit ore sacro.
Quando æternalem concepit virgo salutem,
  Dona Redemptoris nuntius iste ferens.
Læva est parte lapis tumuli, quem corpore Christus,
  Pressit morte brevi, victor eundo Patri.
Hic quoque relliquiis micat ille [k] Georgius almis
  Qui probus igne redit, nec pice mersus obit.
[l] Sunt etiam Cosmas, Damianus et ipse, salubres
  Non ferro artifices sed medicante fide.
Est [m] Julianus item, gladio jugulatus amico,
  Plebs quem [n] Arverna colens arma salutis habet.
Martinusque sacer, retinet quem Gallicus orbis,
  Cujus Christum operit dimidiata chlamys.
Se tunica spolians, nudum qui vestit egenum,
  Unde datæ tibi sunt alba, topazus, onyx,
Quæ meruere aliqui hoc in corpore cernere sancti,
  Gemmarunque sonus quod patefecit opus.
Additur hic meritis cum nomine [o] Victor opimis,
  Munere martyrii [p] qui tenet alta poli.
Hic veteris virtute viri nova palma [q] Nicetii,
  Urbem Lugdunum qui fovet ore, sinu.
Horum pastor opem, corde, ore [r] Gregorius orat,
  Vivat ut Altithrono vir sine fine Deo.

CAPUT XII.

Versus facti super mensa in villa [s] Sancti Martini, ante descriptores.

[Fortunatus, exceptus convivio in villa sancti Mar-

[a] Ad locum quo Rhenus et Mosella confluunt, situm erat castrum celebre *Confluentis* appellatum; cujus meminit Greg. Turon., l. VIII, c. 13. Celebre etiam nunc, et munitissimum oppidum, dictum *Coblentz*, exstat in diœcesi Trevir., ut habet Ruin. in notis ad præfatum locum Greg. Tur.

[b] Unus Cod. Vat. *serviebant piscibus.*

[c] Hosce reges, quorum hic Fortunatus meminit, Childebertum esse intelligimus cum regia ejusdem familia.

[d] Unus Cod. Vat., *trophos*, et paulo post, *trophis.*

[e] Edit. Paris.:

Quo recte populum primatum, et lex bona regum.

[f] Antonnacum, vulgo *Andrenach*, oppidum est inter Bonnam, et confluentes, *situ, cultuque juxta* (ut addit Brow. in notis ad hunc locum) *et hodie amœnum, etsi verso nomine in Andernacum, octo circiter passuum millibus infra confluentes, ad Rheni ripam assidet, vetusti operis Ecclesia, Valentiniani imperatoris monumento, et alia item elegantia visendum, Trevirorum præsuli in sacris, Agrippinensium in civili ditione paret.*

[g] Unus Cod. Vat., *inde per accedens.*

[h] Ed. Paris., *oculis.*

[i] *Rheni advena civis*; pisces, scilicet, Rheni incolæ. Edit. Paris., *item Rheni simul advena.*

[j] Videsis quæ adnotavimus ad caput 5 hujusce libri.

[k] Unus Cod. Vat., *Gregorius amplis.*

[l] Alter Cod Vat., *sed etiam Cosmus.*

[m] Vide c. 3 lib. V, et notas in illud.

[n] Unus Cod. Vat. *Arvenna colens*; corrupte.

[o] Hic videtur esse Victor Massiliensis, de quo Greg. Tur., lib. I de Gloria Martyr., c. 77. Is passus est Massiliæ sub. Dioclet. et Maximiano, cujus acta exstant inter sincera martyr., t. I, pag. 292.

[p] Unus Cod. Vat., *qua tenet.*

[q] Sanctus Nicetius episcopus Lugdunensis fuit, sanctitate et miraculis celebris. Is a Gregorio Tur. matris suæ avunculus fuisse dicitur lib. V, cap. 5, Hist. Ejusdem Vita, a Gregorio conscripta, exstat in libro de Vitis Patrum, cap. 8. Is obiit an. 573. Porro idem Gregorius in ejus Vita, cap. 8, loquens de reliquiis sancti Nicetii: *Ad nos quoque, ait, facietergium, dependentibus villis intextum, quod sanctus super caput in die obitus sui habuit, est perlatum, quod nos, tanquam cœleste, suscepimus.* Decerpta *fila* ex hoc linteo idem ait se collocasse in quadam basilica urbis Turonicæ, quæ statim miraculo inclaruerint; tum addit: *Posui, fateor, de his pignoribus et in aliis basilicarum altaribus, in quibus et energumeni sanctum confitentur, et fidelis oratio sæpius promeretur effetum.* Credibile itaque est, id genus reliquias sancti Nicetii vel in oratorio Arthonensi a Gregorio collocatas fuisse.

[r] Edit. Paris., *Gregorius ornat.*

[s] Narrat Greg. Tur., lib. IX Hist., cap. 30, a rege

tini, Paschali die, provocatus musicis instrumentis, et cantibus, sequens poema fundit ex tempore, in quo et de laudibus sancti Martini, et de Gregorio, ejusdem in Turonensi sede successore, plura concelebrat. Postremo eos qui ad convivium convenerant hortatur, ut diem illum læte atque jucunde agant, ac vota faciant pro regibus.]

Cum videam citharæ cantare loquacia ligna,
Dulcibus et chordis admodulare lyram;
Quo placido cantu resonare videntur et æra,
Mulceat atque aures fistula blanda tropis:
Quamvis hic stupidus habear conviva, receptus,
Et mea vult aliquid fistula muta loqui.
Ecce dies in quo Christus surrexit ab imo,
Infernæ legis rumpere vincla potens,
Quando et vinctorum lacrymantia millia solvit,
Et revomunt multos Tartara fracta viros.
Additur hic aliud, quod Martini aula beati
Emicat hæc, ubi nunc prandia festa fluunt.
Qui valuit gestis aures pulsare Tonantis,
Obtinet et meritis quod petit alta fides.
Qui pie restituit defuncta cadavera vitæ,
Atque Dei prompte præbet amicus opem.
Cui successor ovans modo rite Gregorius exstans,
Ille quod acquirit, hic regit ore, fide.
Qui rogat hic præsens, alibi licet insidet absens,
Exhibet atque cibos pastor in orbe bonus.
[a] Nunc igitur celebrate diem solemniter omnes,
Quos Deus omnipotens huc dedit esse pares.
Quos sibi Martinus collegit [b] amore benignus,
Et facit ecce escas hic epulare suas.
Ergo sub incolumi Childeberto ac Brunichilde,
Quos tribuit celsus regna fovere Deus,
Vos, quos miserunt populum [c] moderare fidelem,
Et relevare inopes, si quis et exstat egens,
Ac bona [d] de dominis noscendo et agendo benigna,
Sint quoque lætitiæ pabula vestra fide.
Quos invitavit Martini mensa beati,
Sumite gaudentes, quod dat amore dies.

A Quæ bonus antistes noscendo Gregorius expers,
Plaudat, et hæc populis [e] gloria vestra canat.
Cujus et hæc domus est, a Christo exoret amator,
[f] Reges, ac populos ut tegat arce Deus.

CAPUT XIII.

Pro puella, a judicibus capta, ad Gregorium episcopum.

[Gregorii implorat opem, quo puellam a patre abductam et captivam patri suo curet restituendam.]

Exemplo Domini mihi vel venerabilis orbi,
Qui minimas non vis perdere, pastor, oves
Sollicitis animis curam per pascua tendens
[g] Ne desint caulis, circuis ore greges.
Hic igitur gerulus, genitam [h] flens impie demptam,
Captivam sobolem tempore pacis habens.
B Martinique pii successor honore, Gregori,
Qui pater es populi, hanc rogo, redde patri.
Jugiter ille sacris meritis [i] illuminat orbos;
Orbatam hanc patri [j] redde videndo diem.

CAPUT XIV.

Item pro eadem re ad [k] Romulphum, vel Rainulfum.

[Suam in Romulphum benevolentiam Fortunatus testatur, quam cum præsens explere non posset, litteris se narrat compensare, tum eidem causam patris pro abducta filia commendat.]

[l] Si rapidis oculis te semper, amice, viderem,
Sic quoque vix avidum me satiaret amor.
Qui si præsentis non possum cernere vultum,
Te mihi vel scriptis, [m] chare, saluto libens.
Hunc etiam famulum commendo, [n] benigne, verenter,
C Et si justa petit, hunc tua lingua juvet.
Qui tortus graviter genitam sibi luget abactam,
Per vos ut redeat filia, [o] causa rogat.
Paupere ut audito, dum estis medicina dolenti,
Et vestris curis sit pia cura Deus.

CAPUT XV.

Item pro eadem re ad [p] Gallienum.

[Laudat Gallienum, ac suam in eum benevolentiam declarat; tum gravem patris in amittenda filia

Childeberto, Florentianum, Majorem regiæ domus, et Romulfum, palatii comitem, Pictavum missos fuisse, qui populum describerent, ac censum veterem innovarent; tum inde Turones advenisse, sed nihil innovatum in Turonensi plebe, ob honorem ac reverentiam in sanctum Martinum, ipso maxime agente Gregorio Turonensi. Hæc Acta ad an. 589, quo tempore videtur hoc a Fortunato dictum carmen fuisse.

Quocirca vel illud licet conjicere, puellam de qua hic loquitur Fortunatus eamdem fortasse ac illam de qua in superiore carmine, a descriptoribus, sive ejus satellitibus ac ministris, a patre abductam fuisse, cum is solvendo non esset. Quamobrem illud facile crediderim, Fortunatum e Turonensi urbe, in qua et convivio interfuerat, reversum Pictavum, illic patrem filiæ supplicem sibi habuisse, atque hunc Turones legasse ad Gregorium et descriptores, qui, ut videtur, adhuc apud Turones sese tenebant, Childeberti regis jussa atque litteras exspectantes, quibus is significaret Turonensis civitas nec ne esset describenda. Quæ omnia patent ex Gregorii Historia loco supra citato.

[a] Edit. Paris. *Hunc igitur.*
[b] Unus Cod. Vat., *amore benigno.*
[c] Ms., *moderate* et vers. seq., *relevate.*
[d] Duo Codd. Vat., *de domnis noscendo et agendo*, quod seq.
[e] Unus Cod. Vat., *gaudia vestra canat.*
[f] Alter, *reye suos populos.* Edit. Paris., *cum rege et.*
[g] Unus Cod. Vat., *ne desint aulis.*
[h] Forte *flet.*
[i] Ibid., *illuminat orbes.*
[j] In alio Cod., *redde vivendo diem*; corrupte.
[k] Hic Romulphus, sicuti et Florentinus, seu Florentianus (ad quem scribit carmen 16 hujusce libri), non videntur alii esse quam quos supra diximus, ad carmen 12, venisse Pictavum et Turones, quo plebem censerent, ac vetera tributa exigerent.
[l] In uno Cod. Vat. hoc poema cum superiore jungitur, nullo titulo intermedio.
[m] In altero legitur, *ac te saluto libens*, mendose.
[n] In primo Cod., *benigne verendum.*
[o] Edit. Paris., *capta.*
[p] De Gallieno mentionem facit Greg. Turon., lib. v Hist. Franc., cap. 50, et illum amicum suum appellat. Non is videtur esse alius atque is ad quem modo scribit Fortunatus. Neque vero ille de quo loquitur Gregorius videtur archidiaconus fuisse, uti Browerus affirmat. Vide notas cl. Ruinart in præfatum Gregor. Turon. locum.

calamitatem enarrat, atque ut eidem opituletur deprecatur.]

[a] Officiis experte tuis, moderamine solers,
Sollicitus studiis, utilitate comes.
More mihi solito, dulcis tibi debita solvo,
Qui colo, devinctus reddo salutis opus.
Sit commendatus homo, quem male torsit iniquus,
Perdidit et genitam heu! miser iste suam.
Huic da justitiam, [b] de vulnere corporis emptam,
Et pie captivam fac remeare suam.
Inter utramque necem, cui lex et filia desit.
Unus in ambabus rebus adesto salus.

CAPUT XVI.

Item pro eadem re ad Florentinum.

[Salutem scribit Florentino, quam se illi debere, amoris nomine, affirmat, atque eidem patris calamitosi causam, de qua et supra, commendat.]

Dum pergit hinc quisque viam, mea pagina currat,
Prodat ut eloquio, quid sibi debet amor.
Nunc quoque chare mihi, bone semper, amice fidelis,
Pectore devotus reddo salutis opus.
[c] Commendo hunc etiam famulum, dure [d] ante re-
Tortus qui legem nec meruisse gemit. [dactum,
Ille dolens gravius, quam vulnera corpore fixa,
Quod sibi subducta est filia parva, rudis.
Audiat hanc vocem pietas miserando benigne,
Quæ sibi cum tribuis, hinc tibi magna dabis.

CAPUT XVII.

Ad episcopos in commendatione peregrini.

[Peregrinum hominem, in Italiam pergentem, episcopis commendat, ignarum itineris, ut adjuvent ac solentur.]

Pontifices summi, fidei via, semita vitæ,
Quos dedit omnipotens luminis esse duces,
[f] Custodesque gregis cœlestis contulit Agnus,
Vos bene pastores, ut foveantur oves.
Ecce viator adest, peragens iter inscius illud,
Finibus Italicis heu! peregrina gemens.
Exsulis auxilium, errantis via, norma salutis,
Ad reditum patriæ sitis honore patres.
[g] Semina jactantes, mercedis ut ampla metatis,
Et redeat vobis centuplicata seges.
Fortunatus enim humilis commender opi[illegible],
Ac per vos Domino culmina sancta p[illegible].

CAPUT XVIII.

[h] *De Platone episcopo.*

[Platonem, episcopum Pictaviensem creatum, gratulatur hoc carmine, ac vota facit pro regibus qui illum episcopum declaraverant.]

Provida disponunt reges solatia plebi.
Pontificem dantes, quem probat alma fides.
Ut colat Hilarium, quem dat Martinus [i] alumnum,
[j] Et confessoris protegat ala potens.
[k] Dirigat hic populum successor, honore beato,
Et clerum Ecclesiæ qui moderetur ope.
[l] Floreat arce decens, rex Childebertus in orbe,
Cum genitis, populo, matre, sorore, jugo.
Gaudia læta paret præsentia sancta Gregorii,
Et geminas urbes adjuvet una fides.
Qui modo, discipulo Platone antistite summo,
Solemnem Ecclesiæ hic dedit esse diem.

CAPUT XIX.

[m] *Aa Armentariam matrem domni Gregorii episcopi.*

[Laudat Armentariam[l], matrem Gregorii Turonensis episcopi, atque illam cum Machabæa matre comparat, ob prolis virtutem ac felicitatem. Postremo ejusdem se precibus commendat.]

Felix bis meritis sibi Macchabæa, vel orbi,
Nobilitas generis, nobilior genitis.
[n] Quæ septem cœlo palmas transmisit ab alvo,
Martyriique decus protulit ille uterus.
Tu quoque prole potens, recte Armentaria felix,
Nec minor ex partu, quam prior illa sinu.

[a] Unus Cod. Vat., *officiis exerce tuis.* Edit. Paris., *Officiis exerce tuis moderamina.*

[b] Videtur hoc loco Fortunatus indicare eumdem hominem duabus pœnis, eodem nomine, non esse multandum; adeoque illum, quem Gallieno commendat, tortum ac læsum corpore, nonnisi injuria exspoliatum filia fuisse.

Videsis quæ adnotavimus superius ad c. 14.

Unus Cod. Vat., *ante reductum.*

[c] Hoc poema, seu epistolam non episcopis, aliqua in synodo congregatis, missam arbitror, ut opinatur Browerus, sed directam ad episcopos qui in itinere habitabant, qua ex Gallia in Italiam via patebat, a quibus peregrinus juvari et deduci poterat. Similis epistolæ exemplar exstat supra, lib. v, cap. 21. Vide quæ in notis ad illud diximus.

[f] Unus Cod. Vat., *custodesque gregi.*

[g] Edit. Paris., *Semina præsentis mercedis.*

[h] Plato iste, quem archidiaconum suum appellat Greg. Tur., lib. v Hist. Franc., cap. 50, successit Maroveo in sede Pictaviensi, ad an. 592. Vide quæ de illo diximus in Vita Fortunati, n. 89. Lege et Cointium, ad an. 592, n. 3.

[i] Scilicet ut Plato, qui Gregorii Turonensis discipulus fuerat, sancti Martini successoris in sede Turon., et ejus Ecclesiæ archidiaconus, ad Pictaviensem Ecclesiam regendam deligeretur.

[j] Narrat Greg. Turon., lib. iv de Mir. sancti Martini, c. 32, quod, cum Plato *episcopatum Pictavæ urbis adeptus est, virtus sancti Martini fuit ostensa. Domus adjuncta ecclesiasticæ domui incendio maximo cremabatur, ac scintillæ cum carbonibus super domum ecclesiæ, impellente vento, cadebant. Sed ille de pulvere beati sepulcri secum habens, elevato chrismario contra ignem, exortus subito ventus illi contrarius, flammas a tecto ecclesiastico defendens, aliam pepulit in partem, et sic domus ecclesiæ liberata est.*

[k] Edit. Paris., *Hic regat hic populos.*

[l] Unus Cod. Vat., *floreat arce tenens.*

[m] Hæc Armentaria neptis erat ex filia sancti Gregorii episcopi Lingonensis, de qua vide Greg. Tur., lib. de Vitis Patrum, c. 7, num. 1. Browerus: *Natione*, inquit, *Burgundam fuisse, et maritum Æduum, scribit Joan. Savaro in commentario ad Sidonium.* Oddo vero abbas, in Vita Greg. Tur., c. 1: *Gregorius*, inquit, *Celtico Galliarum tractu fuit exortus, Arvernicæ regionis indigena, patre Florentio, matre Armentaria procreatus... Itaque Georgius, quondam senator, Leocadiam duxit uxorem... quæ Leocadia peperit sanctum Gallum Arvernicæ sedis episcopum, atque Florentium, hujus pueri Genitorem*, etc.

[n] Ven. Edit. (in qua reperitur hoc poema) et duo Codd. Vat., *quæ septem palmas cœlo.*

Illa vetus numero major, [a] tu maxima cœlo :
Quod poterant plures, [b] unicus hoc tuus est.
Fetu clara tuo, geniti circumdata fructu,
Est tibi Gregorius palma, corona novus,
[c] Me Fortunatum humilem commendo verenter,
Ac mihi cœlestem, quæso, preceris opem.

CAPUT XX.

Sigoaldo, [d] *pro comitatu ejus.*

[Sigoaldum, a Sigiberto rege olim comitem sibi additum et ducem itineris, hoc alloquitur carmine, quem diu abfuisse narrat, ac tandem reversum gratulatur, et optat ut gradus comitatus, ad quem a Childeberto evectus fuerat, novo honore cumuletur.]

Finibus Italiæ cum primum ad regna venirem,
[e] Te mihi constituit rex Sigibertus opem.
Tutior ut graderer tecum comitando, viator,
Atque pararetur hinc equus, inde cibus.
Implesti officium, custos revocaris amico.
Et mihi vel tandem jam mea cura redit.
Dic meus, unde venis post tempora plurima, dulcis,
Magnus honore tuo, major amore meo?
Promptus in affectu, Sigoalde benigne, clientum,
Et Fortunato nomen, amice, pium.
Rex Childebertus crescens te crescere cogat,
Qui modo dat comitis, det tibi dona ducis.
De domino tali videant sua vota fideles,
Cursibus et fiat prospera vita, via.

CAPUT XXI.

Ad Sigoaldum comitem, quod pauperes pro rege paverit.

[Divinam in opibus dispertiendis providentiam et œconomiam laudat, atque commoda quæ ex dispare fortuna et conditione hominum proveniunt percenset. Tum Sigoaldi in elargiendo egenis regias opes munificentiam declarat, bonaque inde auspicia ac vota facit pro Childeberto ejusque regni opulentia ac felicitate. Postremo causam commemorat ob quam Sigoaldus illas in pauperes eleemosynas erogaret, ac multitudinem pauperum regiis sumptibus pastam ostendit.]

Actibus egregiis præconia [f] fulgida fulgens,
Laus tua, Christe, sonet, dum bona quisque gerit.
Unde genus hominum placeat, tu, summe, ministra,
Nam nisi tu dederis, prospera nullus agit.
Divitibus largus, forte [g] hinc et parcus egenis,
[h] Ut redimat dives, quando fovetur egens
Dulciter ista tui pia sunt commercia regni,
Dum escam sumit egens, divitis auget opes,
A Pauper ventre satur satiat mercede potentem,
Parva capit terris, præparat ampla polis.
Divitibus plus præstat egens, quam dives egenti,
Dat moritura cibi, sumit opima Dei.
Dans terræ nummum, missurus ad astra talentum,
Et modicis granis surgat ut alta seges.
Dent, jactent, spargant, commendent semina Christo,
Hic dare nec dubitent, quæ reditura manent.
[i] Da, si Christus erit tibi thesaurarius inde,
[j] Præsta inopi, quidquid reddere Christus habet:
Hac animatus ope, exposcens meliora Tonantis,
Nec dubitante fide, quod Deus ista dabit.
Pro Childeberti regis florente salute,
Surgat ut in solio, qui fuit altus avo
[k] Fiat ut hinc juvenis validis robustior annis,
B Ceu viguit proavus, sic sit in orbe nepos.
Ergo suus famulus Sigoaldus, amore fidelis,
Pauperibus tribuit, regis ut exstet apex.
Hinc ad Martini venerandi [l] limina pergens,
Auxilium Domini dum rogat ipse sui;
Et dum illic moderans [m] rex pro regione laborat,
Ut precibus sanctus hunc juvet, illud agit.
Denique procedens cupidus sacra festa tenere,
Pauperibus Christi [n] præbuit ipse dapem.
Dispensata placent alimenta per agmina Christi,
Pascitur et populus, quem fovet arce Deus.
Plurima cæcorum refovetur turba virorum,
[o] Est quibus interna lux Deus, atque via.
Hic alitur claudus, quem dirigit ordine Christus,
Quique sui Domini pendulus implet opus.
C Quis referat tantos memorare sub ordine morbos,
Occurrens pariter, quos sua cura fovet?
Unde catervatim coeuntia millia pascens,
Erogat, ut habeat, rex quoque cuncta regat.
Te Fortunatus comes hinc, Sigoalde, salutans
Regis ut [*Ms.*, in] auxilium des meliora, precor.

CAPUT XXII.

[p] *De prandio defensoris.*

[Convivium a defensore instructum, Paschali tempore, ad quod et Sigoaldus convenerat, hoc in poemate commemorat, vota faciens pro Childeberti regis felicitate, proque Sigoaldi ipsius honore et salute.]

Paschale hic hodie donum memorabile floret,
Defensor pascit, quo comes [q] ipse favet.

D [p] Defensores erant ii quibus credita fuerat bonorum Ecclesiæ tutela ac defensio. Legendus ea de re Thomassinus, Discipl. eccl. part. I, lib. II, c. 98. Horum officium describitur in concil. Carthag., quod habitum est an. 407, in quo edicitur, c. 64 : *Constituendos defensores scholasticos, qui in actu essent, vel in munere defensionis causarum... ut, more sacerdotum provinciæ, iidem ipsi qui defensionem ecclesiarum susciperent haberent facultatem pro negotiis ecclesiarum, quoties necessitas flagitaret, vel ad obsistendum obrepentibus, vel ad necessaria suggerenda, ingredi judicum secretaria.* Erant autem et defensores *civitatum* appellati, ut olim tribuni plebis, qui (ut ait Defresne in Gloss.) *disciplinæ invigilarent, plebem et decuriones ab omni insolentia compescerent; naucleros et mercatores tuerentur, tributa curarent*, etc. Vide eumdem Defresne, ad hanc vocem.

[a] Ibid., in Ven. Edit., *tu maxima loco.*
[b] Ibid., *unicus hicce tuus.*
[c] Ibid. desunt duo postremi versus.
[d] In uno Cod. Vat., *pro comitari ejus Sigoaldo.*
[e] Vide quæ diximus in Vita Fortun., num. 46.
[f] Edit. Paris., *fulgida pollens.*
[g] Eadem edit., *hinc non parcus.*
[h] Unus Cod. Vat., *se ut redimat dives.*
[i] Edit. Paris., *Da sic Christus.*
[j] Eadem edit., *Præstat inops.*
[k] Ms., *crescat;* unus Cod. Vat., *Fiat ut huc juvenis.*
[l] Unus Cod. Vat., *lumina pergens.*
[m] Edit. Paris., *rex progeniesque laborat.*
[n] Alter Cod. Vat., *præbuit esse dapem.* Sic quoque Edit. Paris.
[o] Edit. Paris. :

Est quibus ut tua pax, lux Deus atque via.

[q] Edit. Paris., *ipse fovet.* Unus Cod. Vat., *qui comes ipse.*

Deliciæ Domini, [a] quas tempora, vota ministrant,
Undique conveniunt flumine, fruge, polo.
Childeberti etiam dominatio longa refulgens
Te, Sigoalde, diu sublevet arce, gradu.
Sit regio felix felicis regis amore;
Atque boni comitis crescat honore fides.

CAPUT XXIII.

[b] *Ad Galactorium comitem.*

[Galactorium, comitem ex defensore ac judice creatum a rege, gratulatur; atque optat ut hinc ad gradum ducis provehatur, id a Deo exspectandum edocens, cui solemne parvos et humiles erigere. Postremo bene sperare jubet, atque hortatur ut colat virtutes, atque illas habeat totius vitæ auspices ac duces.]

Venisti tandem, [c] quod debebaris, amice,
Ante comes merito quam datus esset honor.
Burdigalensis eras, et cum [d] defensor amator
Dignus habebaris, hæc duo digna regens,
Judicio regis valuisti crescere [e] judex,
Famaque quod meruit, regia lingua dedit.
Debet et ipse potens, ut adhuc bene crescere possis,
Præstet ut arma ducis, qui tibi restat apex.

A Ut patriæ fines sapiens tuearis et urbes,
Acquiras ut ei qui dat opima tibi.
[f] Cantaber ut timeat, Vasco vagus arma pavescat,
Atque Pyrenææ deserat Alpis opem.
Aut quasi grande loquor, facit hoc sacer unicus [auctor,
A Domino erigitur parvus, et altus homo.
De tyrone duces, venit et [g] de milite princeps.
Ut reliquos taceam, [h] Justinianus erat.
Hoc et in Ecclesia, Christo tribuente, refertur
De exorcista aliquo pontificalis honor.
Egregius merito Martinus testis habetur,
Qui fuit ante sacer, quam sacra jura daret.
Hoc agit omnipotens, totum qui condidit orbem:
Magnaque sola putes, quæ facit ipse potens,
B Lætior ergo precor, maneas in culmine rector,
Majora sperans, vir ratione sagax.
Rege sub hoc florens, æternaque regna requirens,
[i] . . . . . .
Justitia ac pietas tecum comitata coruscent,
Illa tuum pectus protegat, ista latus.
Alta fides etiam, dilectio fida nitescat,
Et Fortunato sis comes, amplus amor.

[a] Ibid., *quæ tempora.*
[b] Edit. Paris., *quo debebaris.*
[c] Ad istum Galactorium, jam comitem, scribit Fortunatus carmen 31 lib. VII. Quod vero is sub Guntramno rege viveret, indicat ille distichus:

Cui rite excellens rex Gunthramnus honores
Majus adhuc debet, qui tibi magna dedit.

[d] Edit. Paris., *defensor amore.*
[e] Judices Palatini (ait Dufresne in Glossario) erant C ii qui cum comite judicabant. Judicis itaque munus et locus erat gradus ad comitis dignitatem.
[f] Cantabria, regio Hispaniæ Tarraconensis erat, Gothis subjecta. Pro Cantabris itaque Gothi veniunt.
[g] Unus Cod. Vatic., *de limite princeps;* corrupte.
[h] Justinianus, Justini imp. nepos erat ex sorore. Justinum porro ex genere infimo et obscuro fuisse, ac per omnes militiæ gradus ad summum imperii fastigium evectum, notum est: quæ et ejus nepoti Justiniano ex parte conveniunt. Hunc Justinus imperio associavit an. 527, pluribus antea muneribus in Rom. imperio, domi, militiæque perfunctum.
[i] Versus pentameter hujusce distichi deerat in Mss. omnibus, sive Vatic., sive quibus usus est Brow. Edit. Paris. Biblioth. PP., edita an. 1644, ita eum supplet:

Immortale viis actibus auge decus.

LIBER UNDECIMUS.

CAPUT PRIMUM.

[a] *Expositio Symboli.*

Summam totius fidei catholicæ [b] recensentibus, in qua integritas credulitatis ostenditur, et unius Dei omnipotentis, id est sanctæ Trinitatis æqualitas declaratur, et mysterium Incarnationis Filii Dei, qui D pro salute humani generis, a Patre de cœlo descendens, de virgine nasci dignatus est, quo ordine, vel quando pertulerit, quomodo sepultus surrexerit, et in carne ipsa cœlos ascendens ad dexteram Patris consederit, judexque venturus sit, qualiter remissionem peccatorum sacro baptismate renatis contulerit, et resurrectio tandem humani generis in eamdem carnem in vitam æternam futura sit, quia multa in Symbolo paucis verbis complexa sunt, mediocriter nobis sermo temperandus est, ne aut breviter dicendo non aperiant intellectum, aut prolixitate verbi generetur fastidium. Itaque cum resurgente Christo et ascendente in cœlum, misso sancto Spiritu, collata [c] est apostolis scientia linguarum, adhuc in uno positi hoc inter se Symbolum, unusquisque quod sensit dicendo, condiderunt, ut discedentes ab invicem hanc regulam per omnes gentes æqualiter prædicarent. Denique symbolum Græce collatio dicitur, quia hoc ipsi inter se per sanctum Spiritum salubriter condiderunt. Dicitur et indicium, quod per hoc qui recte crediderit indicetur. Ergo cunctis credentibus quæ continentur in Symbolo, salus animarum et vita perpetua bonis Actibus [d] præparatur.

[a] Qui hanc Symboli expositionem cum illa quæ exstat inter Rufini opera voluerit conferre, facile is videbit (ut et Brow. advertit), hanc ejus potius epitomen esse, et ex Rufini ingenio natam, quam Fortunati. Quod igitur Rufinus scripserat, Fortunatus, jam creatus episcopus Pictaviensis, ut videtur, ad plebem suam erudiendam in epitomen redegisse dicendus est.
[b] Aliquot Mss., *recensentes;* atque ita ἀνακόλουθον hic cernitur orationis.
[c] In uno Cod. Vat., deest *est.*
[d] Ibid., *præparetur.*

Credo in Deum Patrem omnipotentem.

Præclarum in primordio ponitur [a] cœlestis testimonii fundamentum, quia salvus [b] esse non poterit qui recte de salute non crediderit, Apostolo prædicante : *Credere oportet accedentem ad Deum* (*Hebr.* I, 6). Item : *Corde creditur ad justitiam* (*Rom.* X, 10); et *Credidi, propter quod locutus sum* (*Psal.* CXV); vel illud ; *Justus ex fide vivit* (*Rom.* I, 17), et : *Nisi credideritis, non intelligetis* (*Isai.* VII, 9, *juxta LXX*). Ergo vel in rebus humanis nullum opus incipitur, nisi labor omnis ad effectum venire credatur. Unde credendum est in Deum, a quo tam præsens vita quam futura tribuitur. Deus autem appellatio est substantiæ sempiternæ, sive timoris divini. Igitur Deus est, sine principio, sine fine, simplex, incorporeus, incomprehensibilis. Patrem autem cum audis, agnosce quod habeat Filium veraciter genitum, quomodo possessor dicitur, qui aliquid possidet, et Dominus, qui alicui dominatur. Deus ergo Pater, secreti sacramenti vocabulum est, cujus vere Filius est verbum et speculum et character ; et imago vivens Patris viventis, in omnibus Patris similis, ejusdem naturæ, et in divinitate genitus, Genitori per omnia coæqualis. Nec quæratur quomodo genuit Filium? quod et angeli nesciunt, prophetis est incognitum. Unde illud dictum est : *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isai.* LIII, 8)? quam secretam originem cum proprio Filio novit ipse solus qui genuit. Nec a nobis Deus discutiendus est, sed credendus, qui in nobis ipsis nescimus quod sapimus, quomodo sapientiam, ingenium, aut intellectus consilium, aut mens nostra generat verbum. Sed, ut breviter dicamus, sufficit nos scire quia lux genuit splendorem, propheta testante : *In splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te* (*Psal.* CIX). Et illud : *Hic Deus noster; et non reputabitur alter ad eum ;* et post : *In terris visus est, et inter homines conversatus est* (*Bar.* III, 36, 38). Omnipotens vero dicitur, eo quod omnia possit et omnium obtineat potestatem, quia Pater omnia creavit per Filium.

Et in Jesum Christum.

[c] Jesus hebraice *Salvator* dicitur ; hoc nomen digne convenit principi qui populo se sequenti possit salutem tribuere : cujus figuram Jesus Nave gerens, populum de deserto [d] in patriam, [e] et terram repromissionis certum est induxisse. Et iste de tenebris et terra ignorantiæ sequentes se ad cœlos ducit. Christus dicitur a chrismatis unctione, et hoc nomen pontificale est, vel regale, quoniam reges ungebantur oleo corruptionis ; hic autem a Spiritu sancto oleo exsultationis divinitus unctus est, propheta dicente. *Spiritus sanctus super me, propter quod unxit me* (*Isai.* LXI, 1). Jesus ergo dicitur eo quod salvet populum ; Christus, quod sit unctus Pontifex in æternum. Unicum Filium ideo, ut non in hoc intelligas terrenum, sive corporeum, ubi de uno est unus, de luce splendor, de corde verbum, de mente sensus, de forte virtus, de sapientia sapiens, de æterno natus est [f] æternus, per omnia idem quod Pater, hoc Filius. Nam unicus ideo, quia nec comparationem recipit cum reliquis creaturis, nec similitudinem, quia omnium rerum summus ipse creator est ; homines autem filii Dei vocantur per gratiam ; ille solus Filius genitus per naturam. Hucusque de Deitate Patris atque Filii textus ordo secutus est.

[g] *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine.*

Ille qui de Patre ante sæcula natus est, postea de Spiritu sancto, cujus templum in Virgine fabricatum est intelligendum. Nam sicut in sanctificatione spiritus nulla fragilitas exstitit, sic nec in partu ejusdem causa corruptionis apparuit. Qui in cœlis unus, in terris unicus, per portam Virginis ingredi mundum dignatus est. Hinc plurima prophetæ de conceptu Virginis et de partu locuti sunt. Unum tamen exemplum pro brevitate proponemus, de quo Ezechiel dixit : *Porta quæ respicit ad Orientem clausa erit, et non aperietur, et nemo transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ipse transibit per eam, et clausa erit* (*Ezech.* XLIV, 2). Hoc tamen notandum est, quia Spiritus sanctus est dominicæ carnis Creator : Spiritus sancti hinc majestas ostenditur. Quod vero Deus majestatis de Maria in carne natus est, non est sordidatus nascendo de Virgine, qui non fuit pollutus hominem condens de pulvere. Denique sol, aut ignis si lutum inspiciat, quod tetigerit purgat, et se tamen non inquinat ; nec fuit Deo injuriæ causa misericordiæ, neque fit incredibile quod est ipse natus de Virgine, qui Adam de pulvere et primam mulierem potuit de costa formare.

Crucifixus sub Pontio Pilato.

Hinc multa prophetæ, [h] qualiter confixus in cruce, foratis pedibus, aceto, vel felle, aut vino myrrhato potatus, spinis coronatus, lancea percussus, super vestem ejus sorte missa, et in conspectu populi maligni manibus extensis in die pependerit, prædixerunt, diligens lector inveniet. Tamen, ut breviter dicatur, in cruce suspensus est, ut nos a damnatione ligni vetusti dissolveret. Felle vero potatur, ut amaritudinem prævaricati pomi, et nimis acidi, amputaret. Spinis coronatur, ut maledictæ terræ vetustum crimen erueret. Lancea percutitur, ut per plagam lateris aqua fluente, vel sanguine, baptismum vel mysterium martyrii promulgaret ; et ut dicatur aliquid altius : In costa Christus percutitur, ut vulnus nobis infixum per Evam, quæ de costa viri formata fuerat, amputaret. Ut tamen ad hoc intelligendum aliquantulum extendamur, sicut dicit Scriptura *Cordis oculi aperti sunt ad intelligendum, quid sit alti-*

[a] Duo Codd. Vat., *fidelis testimonii.*
[b] Ms., *esse poterit qui recte de salute crediderit.*
[c] Unus Cod. Vat., *Jesus autem hebraice.*
[d] In nonnullis Mss. verba *in patriam* desunt.
[e] In altero Cod. Vat., *et in terram repromissionis.*
[f] Ibid., *natus est coæternus.*
[g] In Edit. Parisiensi Biblioth. Patrum, t. VII, legitur : *Qui conceptus est de Spiritu sancto.* Mss. et textus Rufini, *qui natus est*, etc. Brow.
[h] Unus Cod. Vat., *qualiter crucifixus in cruce.*

tudo, latitudo, ac profundum (*Eph.* III 18), quod est crucis significatio. Et quare Dominus in patibulo se pati elegerit, quæritur. Ratio hæc redditur : crux species tropæi est, quod, devictis hostibus, solet fieri triumphanti ; et quia Dominus tria regna sibi subjecit, suspensus in aere [*Mss.*, aera] victoriam de cœlestibus et spiritualibus nequitiis est adeptus ; expandens autem manus ad populum [*Mss.*, populos], palmam de terrenis. Quod vero sub terra crux fixa est, ostendit eum et de Tartaro triumphare. Et quia de aliis, brevitatis causa, præterimus plurima, ne generemus fastidium, sic pro honore sanctæ crucis nobis hic sermo distenditur, ut vobis ædificatio, et illi crescat præconium. Ergo quia nec ipsa sidera in conspectu Dei pro humano crimine erant pura, et erat tota terra polluta, ideo suspensus est Christus in aere [*Mss.*, aera], ut simul terras et astra purgaret; aut quia ipse dixerat : *Sicut Moyses exaltavit serpentem* (*Joan.* III, 14) ; ideo cruci suspenditur, ut adimplerentur verba quæ Creator prædixerat, aut, quia inter cœlum et terram grandis erat discordia, ut tolleret reconciliator, se mediante, scandalum. In [a] aere suspenditur, ut, se in medio posito inter cœlum et terram, et inter hominem et Deum, pax rediret post odium. Aut ideo, quia ante gravis latro in cruce configebatur. Ergo ad hoc elegit Christus principale supplicium, ut hominem absolveret [b] originali peccato, quod erat principale tormentum. Aut ideo Deus in cruce suspenditur, ut pro captivitate nostra pretium sui corporis in statera mercator pensaret. Aut ideo crucifigitur, quia mortui eramus per pomum et arborem, ut denuo crux et Christus, id est arbor et pomum, per ipsam similitudinem nos a morte liberaret. Pomum dulce cum arbore !

Sub Pontio Pilato.

Bene hoc est additum, ut, judice cum tempore designato, non esse videretur incertum. Sub Herode rege, qui eo tempore tetrarcha erat, ad quem Pilatus misit Dominum vinctum, et per hoc inter judices pax provenit post odium. Et [c] legatus Dominus, magis legatarius, pax inter partes exstitit, et judices a livore dissolvit.

Descendit ad inferñum.

Hinc prophetæ plura dixerunt, unde est illud dictum : *Vita mea in inferno appropiavit, et factus sum inter mortuos liber* (*Psalm.* LXXXIV). Et illud : [d] *Tu es qui venturus es* (*Matth.* XI, 3)? quod lector requirens inveniet. Sed descendens ad infernum, injuriam non pertulit, quod fecit causa clementiæ, velut ut rex intrans carcerem, non ut ipse teneretur, sed ut noxii solverentur.

Tertia die resurrexit.

De resurrectione ejus iidem prophetæ plura locuti sunt, quod et Jonas [e] triduo in ventre ceti permanens designavit.

Ascendit in cœlum.

Hoc [f] Psalmographus, prophetæ et Apostolus meminit, unde illud dictum est : *Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem* (*Ephes.* IV, 8). Ergo post passionem [g] Christus cœlos ascendit, non ubi non erat, Verbum Deus, qui semper in cœlis est, sed ubi adhuc verbum, caro factum, non sederat : unde videntes angeli carnis naturam cœlos intrare, stupuerunt dicentes : *Quis est iste rex gloriæ* (*Psal.* VIII)?

[h] *Sedet ad dexteram Patris.*

Nam et ipsum sedere mysterium est carnis assumptæ, et provectum sedis non divina, sed humana natura requirit ; inde et hoc dictum est : *Parata est sedes tua, Domine* (*Psal.* XCII). Et : *Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis* (*Psal.* CX). Et illud : *A modo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, judicaturus vivos et mortuos* (*Matth.* XXVI, 64). Aliqui, dicunt vivos, justos ; mortuos vero, injustos. Aut certe vivos, quos in corpore invenerit adventus [i] Dominicus, et [j] intelligamus mortuos, jam sepultos. Nos tamen vivos et mortuos hoc est animas, et corpora pariter judicanda. Nam de adventu Domini et Malachias ait : (*Ecce venit Dominus omnipotens* (*Mal.* III, 1). Et Daniel : *Eecce in nubibus cœli quasi* [k] *Filius hominis* (*Dan.* VII, 13). Et illud : *Sicut fulgor ab oriente, ita et erit adventus Filii hominis.*

Credo in sancto Spiritu.

In hujus commemoratione mysterium Trinitatis impletur, unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus, ut fiat distinctio personarum, vocabula secernuntur : Pater, ex quo omnia, et qui non habet Patrem : Filius ex Patre genitus ; Spiritus sanctus de [l] Dei ore procedens, et cuncta [m] sanctificans. Ergo una divinitas in Trinitate, quia dixit Symbolum : Credo in Deum Patrem [n], et in Jesum Christum, et in Spiritu sancto. Ergo ubi *in* præpositio ponitur, ibi divinitas approbatur, ut est : *Credo in Patre, in Filio,*

[a] Mss., *aera*. In uno Cod. Vat., *ideo cruci suspenditur*.
[b] Mss., *originale peccatum*.
[c] Mss., *ligatus*.
[d] Veteres scilicet Patres nonnulli (ut advertit Browerus) senserunt, cum Joannes non dubitaret Christum verum esse Messiam, illa sua legatione quæsisse num eadem opera moriturus esset, et ad inferos descensurus ? Quem proinde (addam ego) et Joannes, mox detruncato capite, ad inferos descensurus, liberatorem suum exspectasset. Lege sanctum Hier. in comment. in Matth. ad hunc locum de Joanne.
[e] Unus Cod. Vat., *ipso triduo in ventre*.
[f] Ibid., *Psalmographus propheta* ; et deest *Apost.*
[g] Mss., *Dominus*.
[h] In Mss. quinusdam sequentia sine titulo præcedentibus junguntur.
[i] Unus Cod. Vat. : *Dominicus et mortuos jam sepultos. Nos tamen intelligamus vivos.*
[j] Desideratur in quibusdam Mss. hic *intelligamus*.
[k] Unus Cod. Vat., *Filium hominis*.
[l] Venantius Fortunatus videtur hoc loco respexisse ad illud psalmi XXXII : *Et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* firmata est ; et ad illud Joan., c. XX : *Hæc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum sanctum*, etc. ; quibus ex testimoniis divinitas Spiritus sancti, qui *cum Patre et Filio adoratur*, et ejusdem *ex Patre Filioque* processio ostenditur.
[m] Duo Codd. Vat., *et cuncta significans*.
[n] In uno Cod., *et in Dominum Christum*, etc.

in Spiritu sancto. Nam non dicitur, *in sancta Ecclesia*; non dicitur, *in remissione peccatorum*, [a] *sed remissionem peccatorum* credis.

Sanctam Ecclesiam.

Sancta, quia una est Ecclesia sine ruga. Sicut una fides, unum baptisma, in qua unus Deus, unus Dominus, unus Spiritus sanctus creditur; de qua in Canticis legitur: *Una est columba mea;* nam hæretici congregant Ecclesiam, ubi ruga, et perfidiæ macula comprobatur.

Remissionem peccatorum.

Nobis in hoc sermone sola credulitas sufficit, nec ratio requiritur, ubi principalis indulgentia comprobatur. Ipse [b] rex æternus a nullo discutitur, si quodcunque largitur. Nam ille qui potuit hominem de luto facere, idem potens est [c] omne lutulentum purgare; et valet innocentiam perditam restituere, qui sepultos et membra perdita revocat ad salutem.

Resurrectionem carnis.

Summa perfectionis concluditur, et caro ipsa, quæ cadit, resurrectura erit immortalis, ut maneat. Licet resurrectio a paganis et a quibusdam hæreticis non credatur, tamen Isaias dicit: *Surgent mortui et suscitabuntur;* et Daniel ait: *Resurgent tunc qui sunt in terræ pulvere.* Christus dicit: *Quod autem surgent mortui, non legistis?* Et: *Non est Deus mortuorum, sed viventium.* Item Apostolus dicit: *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur.* Et Scriptura dicit: *Post resurrectionem erunt sicut angeli Dei.* Ergo [d] nec hoc credentibus impossibile judicetur, quia qui potuit hominem de terra componere, poterit hunc ex homine in angelum transformare, et post hanc vitam temporalem vitam æternam tribuere. Ergo moritur homo quasi granum in sulco, ut resurgat cum spico, et multiplicetur cum fructu, assimiletur et angelo: quod ipse salutis auctor nobis tribuere dignetur, qui, triumphato Tartaro, cum Patre et sancto Spiritu glorioso, principatum [principatu] intrans victor regnat in cœlo. Amen.

CAPUT II.

Versus ad domnam Radegundem.

[Suum in Radegundem desiderium, quo se illa tempore incluserat, declarat, et optat ut eam quam celerrime a recessu suo reducem videat.]

Quo sine me mea lux oculis errantibus [e] abdit,
  Nec patitur visu se reserare meo?
Omnia conspicio simul, æthera, flumina, terram;
  Cum te non video, sunt mihi cuncta parum.
Quamvis sit cœlum, nebula fugiente, serenum,
  Te celante mihi, stat sine sole dies.
Sed precor, horarum ducat rota concita cursus,
  Et brevitate velint se celerare dies.
Consultum nobis, sanctisque sororibus [f] id sit,
  Ut vultu releves, quos in amore tenes.

CAPUT III.

Ad eamdem de [g] *natalitio abbatissæ.*

[Natalem Agnetis abbatissæ diem celebrat hoc carmine, in quo et Radegundi pro natali filiæ, quam Christo peperat gratulatur; et ad extremum vota pro utraque facit.]

Mater opima, decens, voto lætare beato,
  Gaude, natalem filia dulcis habet.
Hanc tibi non uterus natam, sed gratia fecit,
  Non caro, sed Christus hanc in amore dedit.
Quæ sit in æterno tecum, tibi contulit auctor,
  Perpetuam prolem dat sine fine Pater.
Felix posteritas, quæ nullo deficit ævo,
  Quæ cum matre simul non moritura manet.
Sit modo festa dies sancto Radegundis honore,
  Agnen hanc vobis Agnus in orbe dedit.
Gaudia distensos pariter celebretis in annos,
  Et per vos populus vota superna colat.
Virgineosque choros moderamina sancta docentes,
  Perpetuæ vitæ distribuatis [h] opes.
Hinc longinqua salus teneat vos [i] corpore vinctas,
  Rursus in æterno lumine jungat amor.

CAPUT IV.

Ad eamdem, ut vinum bibat.

[Radegundem rogat et suo et Agnetis nomine, ut vino utatur atque modico ejus usu valetudini consulat.]

Si pietas et sanctus amor dat vota petenti,
  Exaudi famulos munere larga tuos,
Fortunatus agens, Agnes quoque, versibus orant,
  Ut lassata nimis vina benigna bibas.
Sic tibi det Dominus, quæcunque poposceris, psum,
  Et tibi, sicut amas, vivat uterque rogans.
Suppliciter petimus, si non offendimus ambo,
  Ut releves natos, mater opima, duos.
Non gula vos, sed causa trahat modo sumere vina,
  Talis enim potus viscera lassa juvat.
Sic quoque Timotheum Paulus, tuba gentibus una,
  Ne stomachum infirmet, sumere vina jubet.

CAPUT V.

Ad abbatissam de natali suo.

[Diuturnam ac inexplebilem ab Agnete opem sibi impensam declarat Fortunatus: quam dum præstaret, eamdem a colloquiis cum Radegunde, et cibo, quamvis esurientem, refert abstinuisse. Ipsam, cui forte somnus obrepserat, ex hiemalium dierum brevitate et prolixitate noctium a somno nititur revocare, atque ejus ex lætitia sibi quoque tranquillitatem oboriri significat.]

Dulce decus nostrum, Christi sanctissima virgo,
  Agnes, quæ meritis immaculata manes.
Sic tibi complacuit hodiernum ducere tempus,
  Ut mihi inexpletam distribuisses opem,

[a] Mss., *sanctam Ecclesiam ac.*
[b] In uno Cod., *ipse rex terrenus a nullo dicitur*; corrupte.
[c] In uno Cod. *omne etiam lutulentum.*
[d] *Ergo ne hoc credentibus.*
[e] Vide quæ diximus ad c. 11 et 12 lib. VIII.
[f] Unus Codd. Vat., *sororibus hoc sit.* Edit. Paris., *hac sit.*

[g] Natalis dies hic erat, quo Agnes primum in abbatissam monasterii sanctæ crucis Pictaviensis a Radegunde constituta fuerat; qui dies (uti et alias adnotavimus) anniversaria solemnitate, quemadmodum et natalis episcoporum, celebrabatur.
[h] Mss., *opus.*
[i] Unus Cod. Vat., *vos corpore junctas.*

Nec dare nunc dominæ [a] modulaminà dulcia linguæ,
Cui dum verba refers, pascitur ore tuo.
Abstinuisse cibis etiam vos ipse probavi,
Et quasi pro vobis est mihi facta fames.
Audio, somnus iners radiantes pressit ocellos,
[b] An nimias noctes anticipare velis?
Cui non sufficiant hæc tempora longa quietis,
Cum prope nox teneat, quod duplicata dies?
Nubila cuncta tegunt, nec luna, nec astra videntur,
Si sis læta animo, me nebulæ fugiunt.
Gaudia vera colat, quæ nos [c] hæc scribere jussit,
Et tecum faveat ducta sub arce poli.

CAPUT VI.

Aliud ad eamdem.

[Suam in Agnetem benevolentiam declarat, quam non ullo ex libidinis fomite et causa natam testatur, sed ex charitate ortam, et cum Radegunde, plena pietatis, necessitudine.]

Mater honore mihi, soror autem dulcis amore,
Quam pietate, fide, pectore, corde colo:
Cœlesti affectu, non crimine corporis ullo,
Non caro, sed hoc, quod spiritus optat, amo.
Testis adest Christus, Petro, Pauloque ministris,
Cumque piis sociis sancta Maria videt:
Te mihi non aliis oculis, animoque fuisse,
Quam soror ex utero tu Titiana fores.
Ac si uno partu mater [d] Radegundis utroque,
Visceribus castis progenuisset, eram.
Et tanquam pariter nos ubera chara beatæ
Pavissent uno lacte fluente duos.
Heu! mea damna gemo, tenui ne forte susurro,
Impediant sensum [e] noxia verba meum.
Sed tamen est animus simili me vivere voto
Si vos me dulci vultis amore coli.

CAPUT VII.

Ad eamdem.

[Absens Fortunatus suum in Radegundem desiderium, ac pietatem significat; ac rogat Agnetem, ut quædam a se prætermissa in Radegundem officia, ipsa pro se expleat. Postremo diuturnam utrique vitam precatur, atque optat ut tres simul una dies tollat, nec se, qui mortali hac in vita conjunctissime vixere, dividat futuræ vitæ conditio.]

Quæ charæ matri, quæ dulcia verba sorori
Solus in absenti cordis amore loquar?
A Quas locus excludit, mens anxia voce requiret,
Et simul, ut videat, per pia vota rogat.
Te peto, chara soror, [f] matri pietate benigna,
Quod minus impendi, tu famulare velis.
Illa decens tecum longo mihi vivat in ævo,
Et tribus in Christo sit, precor, una salus.
Nos neque nunc præsens, nec vita futura sequestret,
Sed tegat una salus, et ferat una dies.
Hic tamen, ut cupio, vos tempora longa reservent,
Ut soror, et mater sit mihi certa quies.

CAPUT VIII.

Ad eamdem.

[Lætitiam suam declarat Fortunatus, quam ex eo perceperat, quod ejusdem ad preces Agnes sanctimonialibus epulum indulserat. Tum vota facit pro Agnete ipsa, ac Radegunde, ac totius Pictaviensis monasterii ordine, ac felicitate.]

Accessit votis sors jucundissima nostris,
Dum meruere meæ sumere dona preces.
[g] Profecit mihimet potius cibus ille sororum:
Has satias epulis, me pietate foves.
Qua probitate micans partes componis utrasque,
Me recreas animo, has saturando cibo.
Pascunt membra dapes, [h] anima dilectio nutrit,
Quæ, cui plus opus es, dulcior esca venis.
Audiat Omnipotens et te pia vota petentem,
Ut tibi perpetuos fundat in ore cibos.
Sæcula longa simul, cum matre superstite, vernes,
Et vestro fræno stet chorus ille Deo.

CAPUT IX.

Ad eamdem pro [i] Eulogiis transmissis.

[Gratias agit pro epulis quas Agnes dono sibi miserat, ac ejus erga se liberalitatem, sæpius missis testatam muneribus, commemorat. Postremo lancem, variis dapibus onustum, ac collis instar, tumentem, et ornatum, lepide describit.]

Sollicita pietate jubes cognoscere semper,
Qualiter hic epulis, te tribuente, fover.
Hæc quoque prima fuit hodiernæ copia cœnæ,
Quod mihi i perfuso melle dedistis olus.
Nec semel, aut iterum, sed terque quaterque cucurrit,
Cujus me poterat pascere solus odor.
Portitor ad tantos missus non sufficit unus,
Lassarunt totiens, qui rediere, pedes
Præterea venit missus cum collibus altis,
Undique carnali monte superbus apex.

[a] Edit. Paris., *moderamina dulcia.*

[b] Edit. Paris., *ah! nimias.... volens.* Ad finem versus, unus Cod. Vat., *anticipare vobis.*

[c] Hæc non alia videtur fuisse quam Radegundes, quæ Fortunatum ad Agnetem hoc poema scribere jusserit. In uno Cod. Vat. legitur, corrupte, *scribere jungunt.*

[d] Unus Cod. Vat. Radegundis utroque: quod sequendus est.

[e] Edit. Paris., *mollia verba.*

[f] Edit. Paris., *mater pietate.*

[g] Edit. Paris., *Proficit almarum mihimet cibus.*

[h] Unus Cod. Vat., *animum dilectio.*

[i] Eulogiæ, vetere Ecclesiæ usu ac sermone, pro panibus accipi solebant, qui in ecclesia ad sacrificium offerebantur ac benedicebantur, et quorum pars ad sacram eucharistiam conficiendam sumebatur. Item pro panibus aut cibis aliis usurpari consueverant, quos episcopi ac presbyteri privatim ad se mutuo mittebant cum litteris salutatoriis, antea a semet benedictos. Item, qui in mensis episcoporum et abbatum appositi, ac benedictione ab iisdem donati, postea distribuebantur. Eædem eulogiæ deinceps vel pro quovis munere, misso aut accepto, latius usurpatæ, ut etiam hoc loco, et deinceps alias a Fortunato. Qua sub significatione adhibentur vel c. 54 Regul. S. Benedicti, in quo quæritur: *si debeat monachus litteras, vel eulogias suscipere*: statuiturque: *nullatenus licet monacho nec parentibus suis, nec a quoquam hominum, nec sibi invicem litteras, aut eulogias, vel quælibet munuscula accipere aut dare sine præcepto abbatis.* Addi his potest testimonium S. Basilii in Ἐπιτιμίοις, num. 60, dicentis: Εἰ τις πέμπει τινὶ εὐλογίαν, ἢ δέχεται τι ποτὲ παρεκτὸς τοῦ ἀρχιμανδρίτου γενέσθω ἀπευλογίας.

[j] Edit. Paris., *perfusum melle.*

Delicliis cunctis, quas terra, vel unda ministrat,
Compositis epulis hortulus [a] unus erat.
Hæc egò nunc avidus superavi cuncta gulosus.
Et mons et hortus ventre tenetur iners.
Singula [b] nec referò, quia me tua munera vincunt.
Ad cœlos victrix, et super astra voles.

CAPUT X.
De eadem re.

[Varias item epulas quas Agnes ad se miserat, describit; quas una Radegundi, cujus liberalitatis ministra Agnes fuerat, refert acceptas.]

Multiplices epulæ concurrunt undique fusæ,
Quid prius excipiam, me bonus error habet.
Carnea dona tumens, argentea [c] gavata perfert,
Quo nimium pingui jure natabat olus.
Marmoreus defert discus, quod gignitur hortis,
Quo mihi mellitus fluxit in ore sapor.
Intumuit pullis vitreo scutella rotatu,
Subductis pennis, quam grave pondus habens!
Plurima de pictis concurrunt poma canistris,
Quorum blandifluus me saturavit odor.
Olla nigella nimis dat candida pocula lactis,
Atque superba venit, quæ placitura fuit.
Hæc dominæ matri famulans, hæc munera natæ
Junctus amore pio [d] certius ipse loquor.

CAPUT XI.
Aliud de floribus.

[Convivium quod sibi Agnes, floribus ac frondibus, viridantis horti ad speciem, artificiose intertextis, pictum ornatumque instruxerat, venuste et eleganter describit.]

Respice delicias, felix conviva, beatas,
Quas prius ornat odor, quam probet ipse sapor.
Molliter arridet rutulantum copia florum,
Vix tot campus habet quot modo mensa rosas.
Albent purpureis ubi lactea lilia blattis,
Certatimque novo fragrat odore locus.
Insultant epulæ, stillanti germine fultæ,
Quod mantile solet, cur rosa pulchra tegit?
Complacuit melius sine texile tegmine mensa,
Munere quam vario suavis obumbrat odor;
Enituit paries viridi pendente corymbo,
Quæ loca calces habet, huc rosa pressa rubet.
Ubertas rerum tanta est, ut flore sereno,
Mollia sub tectis prata virere putes.
Si fugitiva placent, quæ tam cito lapsa recedunt,
Invitent epulæ nos, paradise, tuæ.
Dædalicis manibus nituit textura sororis,
Tantum digna fuit mater habere decus.

CAPUT XII.
Aliud pro eulogiis transmissis.

[Missis ad Agnetem eulogiis, non tam se mittere dicit quam referre. Agnetis et Radegundis erga se munificentiam commendat, ac veniam poscit quod

A munera illa miserat. Postremo communes pro se Pictaviensis monasterii preces efflagitat.]

Munera direxi, sed non mea, crede fatenti,
Ad te quæ veniunt sunt tua dona magis.
Melle superfusas cunctorum porrigis escas,
[e] Cujus ab ore prius dulcia mella fluunt.
Copia quanta mihi maneat de munere vestro,
Credite, dum spargit jam gula victa cibos.
Sed mihi da veniam, venerando corde benigna,
Quod præsumpsit amor, sit veniale mihi.
Nunc Christum pro me chorus ille verendus adoret,
Nec peccatorem me mea culpa gravet.

CAPUT XIII.
Pro castaneis.

B [Vimineam fiscellam, sui ipsius manibus textam, una cum castaneis, ad Agnetem et Radegundem dono mittit Fortunatus.]

Ista meis manibus fiscella est vimine texta,
Credite mi, charæ mater et alma soror.
Et quæ rura ferunt, [f] hæc rustica dona ministro,
Castaneas molles, quas dedit arbor agris.

CAPUT XIV.
Pro lacte.

[Agneti ac Radegundi gratias agit Fortunatus pro misso ad se lacteo pulmento, cujus formam et opus describit. Ad extremum optat ut illæ diu sint superstites.]

Aspexi digitos per lactea munera [g] pressos,
Et stat picta manus hic ubi [h] crema rapis.
Dic, rogo, quis teneros sic sculpere compulit utres,
Dædalus an vobis doctor in arte fuit?
C O venerandus amor, cujus [i], faciente rapina,
Subtracta specie, venit imago mihi.
Spes fuit hæc quoniam tenui se tegmine rupit,
Nam neque sic habuit pars mihi parva dari.
Hæc facias, longos Domino tribuente per annos,
In hac luce simul matre manente diu.

CAPUT XV.
Aliud pro lacte.

[Munus item ex lacte, missum ad se ab Agnete et Radegunde, commemorat, atque sibi id genus alimenti, ut infirmo, idoneum esse jocatur.]

Quid tam dulce darent mihimet materque sororque,
Quam modo quod tribuunt congrue lactis opem?
Sicut apostolico præcepit dogmate Paulus:
D Cum infirmis animis lac jubet ipse dari.
j Sollicitam mentem geritis de nomine nostro,
De vobis semper sit pia cura Deo.

CAPUT XVI.
Pro prandio.

[Alterius ex fraude et opera ab ejus ad quem scribit colloquio se divulsum fuisse conqueritur, quo prandio interesset; in quo cum careret ejus sermone ac præsentia, inter epulas se jejunasse affirmat,

[a] Unus Cod. Vat., *hortulus intus erat.*
[b] Ibid., *singula nec fero.*
[c] Gavata, seu gabata, est vas escarium, quasi cavata. Et differt a concha, quod hæc concava. Joan. de Janua apud Dufres. Vide quæ diximus ad c. 24, l. VII. Edit. Paris., *gravata*, et in margine *grabata.*
[d] Unus Cod. Vat., *tertius ipse loquor.* Sic quoque. Edit. Paris.
[e] Unus Cod. Vat., *cùjus ab ore pio.*
[f] Unus Cod. Vat., *hic rustica.*
[g] Duo Codd. Vat. *lactea munera fixos*
[h] Cangius in Gloss. *Cremum* cremor est, nostris *crème*: tum citatur hic locus Fortunati.
[i] Edit. Paris., *fugiente rapina.*
[j] Edit. Paris., *Sollicita soror et genetrix de.*

contestans sibi pro exquisitis epulis ejusdem verba futura fuisse.]

Nescivi, fateor, mihi prandia lassa parari :
Sic animo merear posse placere tuo.
Nec poterant aliqui vultu me avellere vestro,
Si non artificis fraus latuisset inops.
Quis mihi det reliquas epulas, ubi voce fideli,
Delicias animæ te loquor esse meæ
A vobis absens colui jejunia prandens,
Nec sine te [a] poterat me saturare cibus.
Pro summis epulis avido tua lingua fuisset,
Replessent animum dulcia verba meum.
Ordine sed verso medicus fera vulnera gignit
Et fallax artem decipiendo probat.
Quem nunquam saturat, quidquid mare, terra ministrat, B
Credebat solo me saturare meo.
Sed modo da veniam, quæso, pietate parata,
Alterius facinus nec mihi constet onus.

CAPUT XVII.

De munere suo.

[Fortunatus munusculum, propriis manibus elaboratum, mittit ad Agnetem et Radegundem, quamvis exile ac tenue, pro offerentis tamen animo, haud contemnendum ipsum affirmans.]

[b] Composui manibus propriis hoc munus amoris,
Sed tibi vel dominæ sit rogo dulce meæ.
Quamvis exiguo videantur inepta paratu,
Crescant affectu quæ modo parva fero.
Si bene perpendas, apud omnes semper amantes,
Muneribus parvis gratia major inest.

CAPUT XVIII.

Pro prunellis.

[Prunellas mittit ad Agnetem et Radegundem, rogans ne, quamvis parvum munus, eas despiciant, Deum asserens præstiturum quo meliora dando plus placeret. Postremo hortatur ut iis secure vescantur : nullam quippe in illis, ut in fungis, latere suspicionem veneni.]

Transmissas epulas, quæ pruna nigella vocantur,
Ne, rogo, despicias, quæ mihi sylva dedit.
Si modo dignaris [c] sylvestria sumere poma,
Unde placere queam, dat meliora Deus.
Iloc quoque non metuas quod ramo umbrante pependit
Non tellus fungos, sed dedit arbor opes.
Non ego crudelis qui matri incongrua præstem,
Nec dubites puros sumere fauce cibos.

CAPUT XIX.

Pro aliis deliciis et lacte.

[Missis ad se ab Agnete variis ciborum deliciis, jejunia missa ad se fuisse, jocando dicit : vetitum quippe a medico quominus vesceretur. Lacte tamen, quod una cum cæteris missum fuerat, se usurum affirmat.]

Inter multiplices epulas jejunia mittis,
Atque meos animos plura videndo cremas.
Respiciunt oculi, medicus quo non jubet uti,
Et manus illa vetat quod gula nostra rogat.
Attamen ante aliud, cum lactis opima ministras,
Muneribus vincis regia dona tuis.
Nunc cum matre pia gaudens soror esto, precamur,
Nam nos lætitiæ mensa benigna tenet.

CAPUT XX.

Pro ovis et prunis.

[Acceptis ab Agnete et Radegunde prunis et ovis, agit gratias, et earum jussis se narrat paruisse ; quæ, ut bina ova sumeret ad vesperam, præscripserant.]

Hinc me deliciis [d], illinc me pascitis herbis,
[e] Hinc ova occurrunt, hinc mihi pruna datur.
Candida dona simul præbentur et inde nigella,
Ventri utinam pax sit, sic variante cibo.
Me geminis ovis jussistis sero cibari,
Vobis vera loquor, quatuor ipse bibi.
Atque utinam merear cunctis parere diebus :
Sic animo ceu nunc hoc gula jussa facit.

CAPUT XXI.

De absentia sua.

[Pluvio cœlo impeditum se fuisse narrat, quominus ad Agnetem et Radegundem veniret, ne unam quibus horam cæteroquin abfuturus.]

Si me non nimium pluviatilis aura vetaret,
Dum nesciretis, vos repetisset amans.
Nec volo nunc absens una detenter ut hora,
Cum mea tunc lux est, quando videtur amans.

CAPUT XXII.

De convivio.

C [Radegundem adjurat, ut in convivio aliquid et ipsa cibi sumeret.]

Per pietatis opus, per qui pius imperat astris,
Per quod mater amat, frater et ipse cupit :
Ut, dum nos escam capimus [f], quodcunque ciberis,
Quod si tu facias, bis satiabor ego.

CAPUT XXIII.

De eadem re.

Convivium, quod sibi instructum fuerat, multiplicibus epulis varium, describit.]

Deliciis variis tumido me ventre tetendi,
Omnia sumendo lac, olus, ova, butyr.
Nunc instructa novis epulis mihi fercula dantur,
Et permixta simul dulcius esca placet.
Nam cum lacte mihi posuerunt inde butyrum
D Unde prius fuerat, huc revocatur [g] adeps.

CAPUT XXIV.

Versus in convivio facti.

[Agneti et Radegundi se excusat Fortunatus, quod somno distentus, nequiverit versus in convivio fundere. Nactus vero occasionem, hosce se narrat ad ipsas mittere, amore somnum vincente.]

Inter delicias varias mixtumque saporem,
Dum dormitarem, dumque cibarer ego,
[h] Os aperiebam, claudebam rursus ocellos,
Et manducabam, omnia jura videns.

[a] Edit. Paris., *poteram me saturare cibo.*
[b] Unus Cod. Vat., *composui propriis manibus.*
[c] Unus Cod. Vat., *si modo dignarer.* Edit. Paris., *Si modo velle tuum est, sylvestria.*
[d] Unus Cod. Vat., *hinc me pascitis ;* mendose.
[e] Ibid., *hic ova.*
[f] Edit. Paris., *quocunque.*
[g] Butyrum scilicet, e lacte eductum, ac lacti iterum immixtum.
[h] Ed. Paris., *Os aperibam, claudebam tunc rursus.*

Confusos animos habui, mihi credite, charæ,
Nec valui facile libera verba dare.
[a] Nec digitis poteram, calamo neque pingere versus,
Fecerat incertas ebria musa manus.
Nam mihi vel reliquis sic vina bibentibus apta,
Ipsa videbatur mensa natare mero.
Nunc tamen, ut potui, matri pariterque sorori,
Alloquio dulci carmina parva dedi.
Et si me somnus multis impugnat habenis,
Hæc, dubitante manu, scribere [b] traxit amor.

CAPUT XXV.

De eadem re.

Blanda magistra suum verbis recreavit et escis,
Et satiat vario deliciante joco.

CAPUT XXVI.

De munere suo.

[Parvum se munus, sed amore amplum, ad easdem scribit mittere. Quocirca rogat ne spernant.]

[c] Si non complestis quod hic completa vocatur,
Hæc rogo suppliciter, suscipe [d] summe libens.
Nec parva spernas, [e] non tu mea vota requiras,
[f] Munere in angusto cernitur amplus amor.

[a] In uno Cod. Vat., *non digitis.*

[b] Ibid. sequens poema cum isto conjungitur.

[c] Post completam scilicet, seu completorium, non licebat monachis sive monialibus cum quoquam eloqui, ac propterea nec munera recipere. Legesis Regulam S. Benedicti, cap. 42, cui affinis illa S. Cæsarii qua Pictaviensis monasterii sanctimoniales utebantur. In Vita S. Agili, abbatis Resbacensis, c. 20, scribitur quod, completorii dato signo, ostiarius claudebat ostium, atque ad abbatem claves deferebat. Edit. Paris. :

Si non complevi cupiens, quod amator haberem.

In marg. ut Brow.

[d] Edit. Paris., *dona libens.*

[e] In uno Cod. Vat., *nam tu mea vota.* Al. Mss., *nec munera magna.* Edit. Paris., *Nec parvum spernas, nec tu.*

[f] In altero, *Munus ad angustum*, Edit. Paris. *Munus in angustum.*

[g] Hunc titulum restituit Brow. ex ms. Trever. fide, quem unus Cod. Vatic. præ se fert. Idem vero subdit : *quin tamen libri nonnulli de* oratorio Iliacensi, *vel* Tincillacensi *titulum prætulerint, negari non potest, et indicis Vaticani lacunæ id innuerunt* de oratorio Piliavensi, *torsitque non parum ea lectio Pulmannum, qui in indice suo hoc titulo reperto de* oratorio Apiliacensi, *negat in Metelli et Gualteri membranis ullum carmen ab se repertum. Est autem Odœporicon ; quo nomine illud Trithemius, ut putamus, ceu singulare opusculum, recensuit.*

[h] Unus Cod. Vat., *momenta notantur.*

[i] In quibusdam exemplaribus (ut notat Brow.) legebatur *Egomundus*, ea forma, ait, qua *Edmundus* et *Egmundus.*

[j] *Miram varietatem* (ait Brow.) *recepit hic locus. Veteres libri tres G. S., et Frid. Tiliob.* Tincillacensi *legunt ; alii retinent lectionem indicatam. At Vaticani et Pulmanniani ductus vestigia* Illaco *quidpiam superaddendum suadent, quod ex ipsorum scriptura facile elicias, referente* Apiliacum *et* Piliacum, *pro quibus equidem, donec in alterutram partem magis liqueat, Dullacum, olim erutum, reposuerim; ubi et oratorium exstiterit, de quo nonnulli meminere libri.* Ibidem notat Brow. villam Dullacensem ab Andegavensi urbe haud longe abfuisse; cum ejusdem mentio in Vita S. Albini, a Fortunato scripta, occurrat

CAPUT XXVII.

[g] *Ad easdem de itinere suo.*

[Exorditur carmen a communis vitæ fragilitate et incertis fortunæ casibus ; tum iter suum quod susceperat, atque gravem qua jactatus fuerat tempestatem describit : parum abfuisse affirmans quin eadem obrueretur. Postremo suum erga Agnetem ac Radegundem desiderium declarat.]

Casibus innumeris hominum [h] momenta rotantur,
Instabilique gradu pendula vita meat.
Ipsa futurarum titubans mens anxia rerum,
Ventura ignorat quid sibi lux pariat.
Nam me digressum a vobis [i] Eomundus amator,
Illa suscepit, qua bonitate solet.
Hinc citus excurrens Cariacæ devehor aulæ;
Tunc [j] Illacensi perferor inde loco.
Hinc sacer antistes rapuit me [k] Domitianus,
Ad [l] sancti Albini gaudia festa trahens.
Inde relaxatus per plura pericula, [m] fessa,
Puppe sub exigua fluctus et imber agit.
Quo gravis incumbens Aquilo subverterat amnem,
Et male curvatos extulit unda sinus :
Nec sua commotos capiebant littora fluctus,
Invadunt terras æquora fusa novas.

num. 12. Sed alii, quibus et ipse assentior, nomine Illacensis loci, designari malunt monasterium *Cincillacense*, sive *Tincillacense;* in quo S. Albinum abbatem fuisse, antequam crearetur Andegavensis episcopus, auctor est Fortunatus in ejus Vita, num. 5. Ad hoc itaque monasterium eumdem Fortunatum divertisse crediderim, atque inde a Domitiano ad festa S. Albini celebranda Andegavum evocatum fuisse. Quocirca pro *Tincillacensi*, errore amanuensium, *Tunc Illacensi* in hoc poema irrepsisse judicandum est, ex brevi litteræ unius mutatione inductum.

[k] Hic Domitianus successit Eutropio in sede Andegavensi. Interfuit concilio Parisiensi III, habito an. 557, ut ostendit ad hunc annum Cointius; et postea Turonensi II an. 566; idem ipse qui Namnetensis ecclesiæ dedicationi interfuisse a Fortunato commemoratur lib. III, c. 6, idque an. 568, uti censet Cointius : post quem annum non diu vixit, cum Baudigisius, ejus successor, non superesset ad an. 572, quo anno in sede Andegavensi sedebat Audoveus, ut ibidem ostendit Cointius. Non video autem cur Browerus Domitianum episcopum Catalaunensem fuisse memoret, cum ne quidem sedisse Catalauni hujusce nominis episcopum, ætate Fortunati, reperiam, ut alibi dixi. S. Domitianus quidem, S. Memmii discipulus, Catalauni ep. fuit, sed multo ante Fortunatum.

[l] Unus Cod. Vat. *ad S. Elentii*; alius, *ad Sancti Alenni.* Sed Brow. ex mss. reposuit *ad S. Albini.* Porro Vitam S. Albini episcopi Andegavensis scripsit Fortunatus, teste Gregor. Tur., cap. 96 de Glor. Confess. quam vide infra in secunda parte Op. ipsius Fortunati. In prologo autem ejus Vitæ Fortunatus sic alloquitur eum, cujus hortatu ad illam conscribendam accesserat : *Memini*, ait, *vir apostolice, cum ad urbem quam Christo præsule regitis, vestris me præsentaturus obtutibus, occurrissem, inter reliqua maturitatis consulta, quæ sensu divite, torrentis more, mihi visus es inundare, etiam de sacratissimo viro, domno Albino antistite, vos fecisse tenuiter mentionem*, etc. An forte hic Domitianus ipse fuit qui Fortunatum, cum ad se venisset, ut legitur in hoc carmine, modeste rogaverit, quo S. Albini Vitam conscriberet?

[m] Mss., *fessum.*

Pascua, rura, nemus, segetes, viburna, salictum,
Viribus iratis, una rapina tenet.
[a] Huc mihi commissi per confraga murmura ponti,
[b] Flatibus horrendis laxa fremebat hiems.
Surgebatque cadens per aquosa cacumina puppis.
Ascendens liquidas [c] monte cavante vias.
Quo rate suspensa modo nubila nauta tenebat,
Gurgite subducto rursus ad arva redit.
Fluctibus infestis, pelagi spumante procella,
Assidue rapidas prora bibebat aquas.
Æquora lambebant inimica pace carinam,
Tristius amplexu nos nocitura suo
Sed mora nulla vetat varias memorare querelas,
Post referenda simul, murmura corde tego.
Hoc mihi præcipue divina potentia præstet.
Ut cito felices vos revidere queam.

CAPUT XXVIII.

Aliud de itinere suo.

[Hiemis asperitatem, gelu ac nive late omnia tenente describit; ac illam sibi itineris tarditatem injecisse, subobscure innuit.]

Passim stricta riget glacies concreta pruinis,
Nec levat afflictas flexilis herba comas.
Terra jacet crustata gelu sub cortice duro,
Mollis et arboreas nix tegit alta comas.
Profiua crustatum struxerunt flumina murum,
Et densata gravem vestiit unda cutem.
A Mole sua frenantur aquæ, se lympha ligavit,
Obice sub proprio vix sibi præbet iter.
Fluminibus mediis nata est crystallina ripa,
[d] Nec capimus subter, nec superitur iter.
Asperius tumuit glacies, Aquilone fremente :
Cui dabit illa viam, quæ sibi pugnat, aqua [•] ?

CAPUT XXIX.

[Fortunatus pro eo qui se sacraverat vota facit, nec non pro rege; atque una præsentes sorores ad eadem vota facienda invitat.]

[f] . . . . . nos qui dedit esse sacratos,
Vivat et ipse sacer; dicque sinistra soror.
Lux tua, Salvator, tali pro munere cingat,
Nos tibi qui statuit; quinta quid inde taces?
B Lumen inextinctum sis, rex bone, semper, ut opto,
Hæc te parva licet vota monere queant.
Ordine Lucifluo dignum cape, victor, honorem :
Hæc ego qui [g] media : subde secunda sequens.
Omnibus in populis nomen sibi vindicet almum
Largus et hic dator : quid modo quarta siles?
Perpetuo Christi dignum tueatur amorem
Iste Dei cultor : ultima dextra refer.
Magnificum regem tua nam virtute corona,
Te precor, celse Deus : septima sicque petis.
Atris expulsis nostro de corde tenebris
Semper inextincto simus splendore corusci.

[a] Unus Cod. Vat., *huc mihi commisso*, quod seq. Edit. Paris., *Tunc mihi commisso*.

[b] Alius Cod., *Flantibus horriferis*; mendose. Edit. Paris., *Flatibus horrificis*.

[c] Edit. Paris., *monte vacante*.

[d] Duo Codd. Vat., *nec cupimus subter*.

[•] In uno Cod. Vat. Fortunati carminibus sequens poema subtexitur, quod hic repono, licet nulla nota appareat, fetum ipsum esse Fortunati. En illud :

Principium anni jam sancit tropicus Capricornus :
Mense Numæ in medio Soli astat [*Ms.*, distat] sidus (aquarum :
Procedunt duplices in Martia tempora pisces :
Respicit [*Ms.*, Respicis] Apriles aries fixo ore [*Ms.*, [fixare] Kalendas :
Maius Agenori miratur cornua Tauri.
Junius æquatos cœlo videt ire lacones :
Solstitio ardentis Cancri fert Julius astrum.
Augusti mensem Leo fervidus igne perurit.
Sidere, Virgo, tuo Bacchum [*Ms.*, Bacchii] September [opimat :
Æquat et October, sementis tempore, libram :
Scorpius hiberni [*Forte* hibernus *aut* Hibernum] præ- [ceps jubet ire Novembrem :
Terminat Arcitenens medio sua signa Decembri.

[f] Hoc poema proferimus descriptum ex vetere membrana, adnexa uni e Codd. bibliothecæ Vat., in qua et carmen de S. Cruce, quod incipit : *Vexilla regis*, etc., et nonnulla alia Fortunati carmina, sive potius eorum partes laceræ leguntur. Illud vero Fort. esse, quamvis titulus non indicet, qui abest æque ab omnibus quæ illa membrana continentur, carminibus, satis ostendit et stylus proprius Fort. ipsius, et mentio *sororum*, sive sanctimonialium facta, ad quas sermo omnis dirigitur : et vota pro rege; quod alias solemne Fortunato fuit. Obscurum vero, et incertum hujusce poematis argumentum est. Si licet tamen aliquid conjicere, mihi illud ex tempore dictum videtur in conventu monialium monasterii S. Crucis Pictaviensis, forte eo die quo ipse sacerdos initiatus, aut etiam episcopus Pictaviensis inauguratus fuit. Hinc etenim vota facit pro eo qui *se sacraverat*, ac Deo *statuerat*; nec non pro rege, cujus opera fortasse illum honoris gradum conscenderat. Dolendum sane prima poematis verba ita longo usu ac vetustate in ms. detrita esse, ut nec eorum vestigia appareant : a quibus fortasse lumen toti poemati affunderetur. Illa quippe videntur expressisse ejus nomen, de quo ait Fortunatus, quod *se dederat esse sacratum*. Atque hæc ex mea conjectura protulisse sufficiat.

[g] Forte, *Medius*.

DE VITA SANCTI MARTINI

LIBRI QUATUOR

PROLOGUS FORTUNATI PRESBYTERI IN VITAM SANCTI MARTINI.

[Hac in epistola Fortunatus se Gregorio excusat quod minus concinne et apte libros de Miraculis S. Martini elucubraverit et perpoliverit : ac ejus rei causam obtendit messis tempus ac rustica negotia, quibus distentus fuerat. Idem se paratum declarat qui opus a Gregorio concinnatum de virtutibus S. Martini versibus exprimat. Postremo operis sui rationem reddit, ac quatuor libris, quidquid de eodem S. Martino Sulpicius scripserat, se complexum affirmat : idque intra spatium bimestre : quos quidem libros ipsi S. Martino per Gregor. Tur. nuncupandos et consecrandos, quam celerrime missurum profitetur.]

* *Domno sancto atque apostolico piissimo in Christo et peculiari patri Gregorio papæ, Fortunatus.*

Apud pietatis animum, quod opere minus inscribitur, dilectionis intuitu dilatatur. Nam ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ, ΑΕΖΙΣ, ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ, ΠΑΡΑΙΝΕΣΙΣ, et reliqua oratoribus et dialecticis permittantur, apud quos cæteræ artes perplexis florent artibus : ista satagent suis affectare [b] sirmatibus quæ soliti sunt adsuere, vel proferre... Vos date pietatis et charitatis animo veniam, postposita pro parte metrica periti censura. Quia quidquid in his vel stropha veterum, vel præsentium sophisma plerumque dissertat, totum nobis tu præstabis, quod minus novimus : quod in opere messium, id est in ipsa messe, ut præsens explicare portitor poterit, nec expedire licuit, nec tentare singula. Quapropter sanctæ coronæ ac dulcedini vestræ me peculiariter et instanter commendans, et ut pro humili tuo jugiter orare digneris, exspectans suggero. Cum jusseritis autem ut opus illud, Christo præstante, intercessionibus domni Martini, quod de suis virtutibus explicuisti, versibus debeat di-

A geri, id agite ut ipsum mihi relatum jubeatis transmitti. Nam pietate Domini concedente, quod de vita ejus vir disertus domnus Sulpicius sub uno libello prosa descripsit, et reliquum, quod dialogi more subnectit, primum quidem opus a me duobus libellis et dialogus subsequens aliis duobus libellis complexus est ; ita ut brevissime et juxta modulum paupertatis nostræ in quatuor libellis, totum illud opus versu, inter hoc bimestre spatium, audax magis, quam loquax, nec efficax, cursim et impolite inter frivolas occupationes sulcarim. Quos libellos domno meo, et pio domno Martino, si ipse commeatum obtinet, in quaternionibus, quos direxistis, ipsi per vos oblaturus conjunctim et confestim transcribendos curabo, illud certe postulans, ut ejus a vobis pietas reparata
B pro nobis humilibus et suis peculiaribus intercedere non desistat. Date [Al. Dato], pater dulcis, veniam, quia lituram tantam in messe scribenti pluvia superlapsa suffudit, Ora pro me domne sancte, et mihi dulcis pater.

[a] Deest hæc epistola in Ven. Edit., in qua reperiuntur seqq. quatuor libri de Mir. S. Martini. In tribus Codd. Vat., quibus huc usque usi sumus, desunt libri de Mir. S. Martini, ac proinde vel hæc epistola. In uno Cod. Bibl. Vat. tantummodo reperiuntur : in eodem ipso, unde excerpsimus poema sextum lib. VIII, de quo in notis ad idem poema sumus locuti. In eodem legitur hæc epistola, sed mutila nonnullis verbis.

[b] Syrma est genus vestis tragicæ, vel cauda, sive tractus vestis muliebris : quod vocabulum ductum est a Græco verbo σύρω, quod sonat *trahere*, ut notissimum est. De hoc Martialis lib. XII, ep. 74 :

Aptasti longum tu quoque syrma tibi

Ac rursus lib. IV, epigr. 37 :

Musa nec insano syrmate nostra juvet.

Sumitur vero syrma pro longa tragicæ orationis serie, ad extremum usque suum tenorem protrahente.

PRÆFATIO IN EOSDEM LIBROS.

Nauta rudis, tumido cum vult dare vela profundo,
Atque procellosas nescius intrat aquas,
Raucisono latrante salo, cum perstrepit æquor,
Et vaga terrifico murmurat unda freto :
Exsiliens pelagus colles ubi volvit aquosos,
Planaque dorsa maris mobile rupe timet :
Naufragii cumulos capiens per confraga, Pontus,
Qua crepitat rapidus, monte natante, liquor :

C Certatim implicitam quatiunt vada cærula cymbam,
Cum liquidi campi pensile transit iter :
Si fera crescat hiems, ut spumis verberet auras,
Et mare cæruleum tollat ad astra caput :
Fluctibus excussus per nubila navita currit,
Intrat et aerias pendula prora vias.
Pars subit una ratis, pars altera vergit arenis,
Nutat et in dubio lubrica libra freto.

6. Cod. Vat. rupe *tument* : quod tenendum.
7. Cod. Vat. *rapiens* per confraga.
12. Edit. Ven. tollat. ad astra *chaos*.

Nunc sursum inspicitur pelagi furibunda ruina,
Pontus et iratas desuper armat aquas.
Nunc quoque prosiliens zephiri pelagique repulsu,
Fluctibus eximiis evolat acta ratis.
Afficitur tremulis temerarius arbiter undis,
Et stupet, implicitas quas petat arte vias.
Attonitus, trepidus, hebetans, vagus, anxius, anceps,
Confuso ingenio mox ope nauta caret.
Jamque gubernaclum amittens ratione gerendi,
Pondere victus aquæ, nescius arte jacet.
Sic ego de modicis minimus, venerabilis Agnes,
Cum Radegunde sacra, quos colo sorte pia:
Tendere pollicitum quia cogor ad ardua gressum,
Imperiis tantis viribus impar agor.
Fluctuat ingenium, cui non natat unda camœnæ:
Sensus arenosus non rigat ore lacus.
Nam celsum meritis Martinum ad sidera notum,
Cum sint vota, mihi non valet arca loqui.
Poscendum est vobis, ne naufraga prora laboret,
Flatibus ille suis sed mea vela juvet.
Credere tunc potero ad portum mea carbasa ferri
Aspirante fide, si sua labra favent.
Ferte precanter opem, et de verbo poscite verba,
Si fons ille rigat, rivulus iste meat.
Vos date quod vobis cum fenore reddat alumnus,
Addam ut thesauris parva talenta suis.

25. Ed. Ven. ratione *gerendum*: quod placet.
32. Ed. Ven. *Musarum cujus non* rigat *ore* lacus.
56. Cod. Vat., *Ut* mea vela.
38. Cod. Vat. et in Ven. Ed., si sua *flabra*; quod tenendum.

DE VITA SANCTI MARTINI

LIBER PRIMUS.

Altithronus postquam repedavit ad æthera Christus,
Carne triumphali victricia signa reportans,
Inclytus inferni spoliato carcere dives,
Tartarei reprimens feralia jura tyranni,
Et Stygis omnipotens adamantina claustra revellit,
Sede fera populi, longa caligine tecti,
Captivum retrahens portis bipatentibus agmen,
Millibus ereptis, ergo est ut redditus astris,
Et Patris in solio sedit, sua dextera, dexter,
Quæ conversatus dedit ad miracula terris,
Multa evangelici reserante volumine libri,
Hebraicus cecinit stylus, Atticus, atque Latinus,
Prosaico digesta situ, commune rotatu.
Primus enim docili distinguens ordine carnem,
Majestatis opus metri canit arte Juvencus.
Hinc quoque conspicui radiavit lingua Seduli,
Paucaque perstrinxit florente Orontius ore,
Martyribusque piis sacra hæc donaria mittens,
Prudens, prudenter Prudentius immolat actus.
Stemmate, corde, fide pollens Paulinus et arte,
Versibus explicuit Martini dogma magistri.
Sortis apostolicæ, quæ gesta vocantur, et actus,
Facundo eloquio vates sulcavit Arator.
Quod sacra explicuit serie genealogus olim,
Alcimus egregio digessit acumine præsul.
Ast ego sensus inops, Italæ quota portio linguæ,
Fæce gravis, sermone levis, ratione pigrescens,
Mente hebes, arte carens, usu rudis, ore nec expers,
Parvula grammaticæ lambens refluamina guttæ,
Rhetoricæ exiguum prælibans gurgitis haustum,

9. Ed. Ven., *sua dextera dextræ*; quod placet.
10. Ed. Ven., *dedit hæc miracula.*
14. Ed. Ven., *ordine carmen.*
17. *Orontius.* Ms. *Orentius.*
20. *Paulinus.* Hunc fuisse non Paulinum illum Aquitanum, postea Nolæ episcopum, qui vivebat Martini ætate, sed Paulinum quemdam Petrocoriensem (Petricordiæ autem nomine Vesunna civitas Petrocoriensium venit, vulgo *Perigueux*) inter cæteros ostendit et evincit cl. Ruinart in notis ad Greg. Tur., cap. 2, lib. 1, de Mir. S. Martini. Hæc vero profert ejus rei argumenta. Nam primo is qui libros sex scripsit de virtutibus S. Martini Miraculorum indiculum se accepisse præ se fert a Perpetuo, episcopo Turon., eumque laudat initio et fine libri sexti, quod certa miracula omnique digna fide sibi narrasset. At Perpetuus sextus fuit episcopus Turon. ac tertius post S. Martinum, cum inter ipsum et S. Martinum sederint Briccius et Eustochius, quorum alter sedit annos 47, alter septemdecim, uti refert Greg. Turon. lib. x Hist. Franc., cap. 31. Secundo idem auctor Paulinum Nolanum episcopum sæpe laudat, ac de ipso loquitur, tanquam de alieno. Tertio in Ms. Codicibus legitur *Paulinus Petricordiæ*. Gregorius Tur. tamen laudato loco diserte asserit hunc fuisse Paulinum, Nolanum episcopum: *deceptus*, inquit cl. Ruinart, *Severi Sulpicii loco Dial.* 3, *ubi Posthumianus monetur ut Paulinum Nolanum adeat eique narrata communicet, ut sicut jam de priore libello fecerat, et alios etiam per Italiam et Illyricum divulgaret.* Idem Gregorii error videtur hic Fortunato esse communis ex iis notis scilicet et characteribus quibus eumdem Paulinum illustrat. *Sed tamen* (ut subdit Ruinart) *cum S. Paulinus plura passim de S. Martini laudibus scripserit, huc Fortunati verba revocari possunt.* Vide et notas Sirmondi ad ep. 11 lib. VIII Sidonii Apoll.
23. Cod. Vat., *sulcavit vates Arator.*
24. Ed. Ven., *quo sacra.*
25. *Alcimus.* Alcimus videlicet Avitus, Viennensis episcopus, Genesim versibus expresserat, quam vide tom. XI Bibl. Patrum.
26. Ed. Ven., *mentis inops.* Legesis quæ de Fortun. diximus in ejus Vita, n. 18 et 19.

Cote ex juridica, cui vix rubigo recessit.
Quæ prius addidici, dediscens, et cui tantum
Artibus ex illis odor est in naribus istis.
Non prætexta mihi rutilat toga, pennula nulla.
Jam mea nuda fames superest de paupere lingua,
Scilicet inter tot sanctorum culmina vatum,
Fulmina doctorum, et gemmantia prata loquen-
[tum,
Nullo flore virens ego tendam texere sertum,
Mellis et irrigui hæc austera absinthia miscam.
Quod tamen ut facerem, fieri res illa coegit,
Quo minus ipse reus pro crimine redderer amplo
Convenienter enim ratio quia vera poposcit,
Hujus pontificis solvi præconia verbis,
Cujus causa fuit hac me regione venire.
Ergone dignus ero Martini gesta beati,
Pannoniæ geniti, qua clara Sabaria vernat,
Attrectare manu, trepida vel pangere lingua ?
Non eget ille meis tenebris, quia luce coruscans
Gallica celsa pharus fulgorem extendit ad Indos.
Qui puer in teneris vix pubescentibus annis,
Frigore sub gelido, terras crispante pruina :
Cum undas tristis hiems freno glaciale ligasset,
Et vaga libertas fluviorum inclusa lateret,
Asperiore gelu de se sibi vincula nectens,
Plus aqua frigidior, tunica vestita rigoris :
Occurrenti igitur portæ Ambianensis egeno
Qui sibi restiterat chlamydis partitur amictum,
Et fervente fide, membris algentibus, offert.
Frigoris iste capit partem, capit ille teporis,
Inter utrosque inopes partitur fervor et algor,
Et nova mercandi fit nundina ; frigus et æstus
Unaque paupertas satis est divisa duobus.
Hac se veste tamen tectum obtulit ipse Creator,
Martinique chlamys texit velamine Christum :
Nulla Augustorum meruit hunc vestis honorem,
Militis alba chlamys plus est quam purpura regis;

A Prima hæc virtutum fuit arrha, et pignus amoris.
Post fera barbaries peteret cum Gallica claustra,
Ac prope Vangionum premeret loca fervidus hostis,
Militiæ sanctus cuncta emolumenta recusat.
Hic cum Cæsareas fremuit Julianus in iras,
Imperat ut clausum teneat custodia justum ;
Ac veniente die primus properaret in agmen.
Quo tamen ante aciem sacer ire fatetur inermis.
Venerat ergo dies belli, pacem expetit hostis,
Atque orante uno cecidit furor omnibus armis;
Innumerasque acies solus sine sanguine vicit.
Hinc loca latronum incedens, ratus ire per
[Alpes,
Vinctis post tergum manibus, deductus ab uno,
Tempore sub mortis, hostis compendia tractans,
B Credit latro Deum, dum prædicat iste, colendum ;
Et dare qui voluit mortem, capit ore salutem.
Ducitur ille ferox a relligione ligatus,
Atque suus prædo Martini præda fit ultro :
Quam bonus ille isti ! sed plus pius hic fuit illi.
Servantur simul, ille fide, hic corpore vivens,
Ambo valent, dum nemo cadit, sic vivit uterque.
Hinc loca præteriens pulcherrima Mediolani.
Florea rura terens, per amœna vireta viator,
Obvius occurrit vetus et temerarius hostis;
Mentitus speciem humanæ sub imagine formæ,
Falsiloquax, pereunte fide, male doctus in arte,
Quod peteretur iter quærit : cui cominus ille
Huc properare refert, qua se Deus ire vocaret;
C Cui ferus hostis ait : Quocunque accedere tentes,
Tecum pergo nocens, vota in contraria currens.
Voce prophetali sanctus cui protinus infit :
Est meus adjutor Dominus, mala nulla verebor,
Ne timeam timidum, timor est Deus, arma
[timentum,
Tutus in adversis gradior, rectore superno :
Insidiis via nulla patet sub tegmine divo.

32. Ed. Ven., *dediscens plurima, cuique.*
35. Ed. Ven., *Famave, nuda fames.*
37. Cod. Vat., *flumina doctorum.*
39. Ed. Ven., *irriguo melli hæc.*
Ibid. *Miscam.* Ms., *miscens.*
42. Cod. Vat. et Ven. ed., *quia plena poposcit.* Infra desunt septem versus in Ven. edit., scilicet usque ad versum qui incipit : *Cum undas*, etc., exclus.
46. Sozomenus de S. Martino scribens lib. III. D cap. 14, ait : Μαρτῖνος ἀπὸ Σαβωρίας τῆς Παννονίας ἐπίσημος ἦν τὸ γένος, *Sabaria autem hodie, ut putant, oppidum est Hungariæ* Szombatel, *dictum alias* Stain am Angern *in comitatu Castriferrensi. Cluverius tamen existimat Sabariam antiquam olim exstitisse, ubi hodie est castrum* Sarwar, *quod Germani* Rothenturn *appellant, tribus leucis infra prædictum oppidum, ad confluentes Sabariæ fluvii in Arrabonem.* Hæc cl. Ruin. in notis ad Greg. Tur. lib. I Hist. cap. 34.
52. Edit. Ven., *Cum undas fortis freno glacieque ligasset.*
69. *Vangionum* Vangiones Germaniæ populi erant, de quibus Cæsar et Tacitus Ann. l. XII, c. 27. Constantius horum sibi barbarorum auxilia adversus Magnentium adjunxerat, nec tamen ab iis adjutus fuit. Ipsi deinde urbes ac regiones Romano subjectas imperio peragrantes devastabant, et in Galliam irruentes Argentoratum, Rothomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas, Vangionas et Maguntiacum sibi subjecere : quos vicit ac profligavit Julianus, Cæsar declaratus a Constantio : is qui postea Augustus fuit. Lege Socratem lib. III Hist. Eccl. cap. 1, et Ammianum Marcel. lib. XVI.
70. Cod. Vat., *stipendia emolumenta cuncta recusat.* Martinus videlicet credebat sibi vetitum postquam baptismo initiatus fuerat, sumere arma et decertare. Cui Julianus cum exprobrasset metum crastini prælii, Martinus se ante primam aciem inermem constiturum affirmavit. Hinc Julianus vinciri hominem jubet ne aufugeret, ac crastino die in prælio quo ipse dixerat loco pugnaturus collocaretur. Factum autem divinitus est ut postero die hostes legatos miserint, pacem postulaturi.
71. Cod. Vat., *Hic sibi Cæsareas.*
79. Martinus, cum in latrones incidisset atque ex his unus securim ejus cervici jam infligeret, retentus ab altero est. Inde uni exspoliandus traditur, quem Martinus felicius lucratus est, ad Christum convertens, ut narrat Sulp. in Vita S. Martini, cap. 4.
87. Edit. Ven., *sic vicit uterque.*
89. Ed. Ven., *Forte viamque terens per amœna vireta viator.*
91. Edit. Ven., *mentitus speciem humanam*
93. Ed. Ven., *Qua peteretur.*
95. *Tentes.* Ms., *tendes.*

Hæc ait, et validi transfixus cuspide verbi
Dæmon abest ; sic umbra fugit quam Christus [obumbrat.
Interea matrem gentili errore resolvens,
Illa istum mundo, hic illam generavit Olympo,
Decrepitamque senem sancto facit amne renasci,
Et meliore sinu generant sua viscera matrem.
Dogmaque, sacrilego quod fuderat Arrius ore,
Tempestate gravi totum populaverat orbem,
Per magis Illyricum male naufraga lingua na- [tabat.
Hinc quoque cœperunt nasci nova prælia justo,
Fortior ut fieret reparatis belliger armis ;
Ad virtutis opus per multa pericula crescens.
Vir pius ergo sagax, fideique fidelis athleta,
Sparsa venena heresis reprimens, dum dimicat B [hostis,
Suppliciis lacerus, flagris datus, urbe repulsus :
Nam Patris ac Geniti æqualem, vel Flaminis almi
Vim, genus, et specimen, virtutem, lumen, ho- [norem,
Unum velle trium, sua per tormenta, fatetur.
Dulcia membra viri per amara flagella cavantur,
Et Christi juvenem veterata piacula torquent :
Sed gravior fit pœna levis per nomen amantis.
Et quia summus apex fidei, virtutis, honoris,
Hilarius famæ radios jaculabat in orbem,
Rite sacerdotis penetralia jura gubernans,
Buccina terribilis, tuba legis, præco Tonantis,
Pulchrior electro, ter cocto ardentior auro,
Largior Eridano, Rhodano torrentior amplo,
Uberior Nilo, generoso sparsior Histro :
Cordis inundantis docilis ructare fluenta,
Fontibus ingenii sitientia pectora rorans
Mens Evangelii bis bini plena libelli,
A Quattuor ore suo manans nova flumina mundo
Ornatum Ecclesiæ, pollens diadema coruscum
In membris Christi capitis velut insula fulgens
Pectore belligerans, adamantinus arte topazos
Ad virtutis opus mens inconcussa palæstris,
Gemmifer eloquiis, radiantior ore lapillis :
Doctor apostolicus, vacuans ratione sophistas
Dogmate, luce, fide, informans virtute sequaces
Hostibus hic quoniam gravis insuperabilis esset
Ducitur exsilio, quia longa silentia tendit,
Regis et auxilio petit hic sua præmia miles.
Cujus in abscessu, errori vaga Gallia cedit,
Et regio titubat, tanta se turre movente.
Hoc ubi præpropere Martinus comperit inde,
Constituit cellam sub vertice Mediolani,
Expulit unde virum tum Auxentius, auctor ini- [quus
Hinc prius exsul adit qua Gallinaria turget
Insula, frugis inops, pascens radicibus herbæ,
Ergo venenatum elleborum mox sumpsit ab ore
Incipit inde mori queis vivere credidit escis.
Sed prave virus agens oratio sola fugavit,
Et vivente viro intra se sua mortua mors est.
Rursus ut Hilario redeundi est facta facultas.
Excurrit properus sua per vestigia justus.
Excipit hic cupidum cupiens, et amator aman- [tem,
Fitque monasterium Pictava cominus urbe.
Jungitur inde sacro catechumenus ore doceu- [dus,
C Atque absente viro, rapuit grave funus amicum.
En subito Martinus adest, qui defuit absens.
Ecce redit pietas, redit et simul arca salutis.
Ergo ubi conspexit gelidum de febre cadaver,
Flet, gemit, accurrit, dolet, ejulat, uritur, angit,

104. Martinus de industria (ut narrat Sulp. cap. 4) iter in patriam susceperat, ut parentes suos, adhuc idololatriæ superstitionibus deditos, Christiana religione imbueret.

107. Edit. Ven., *et meliore sinu vegetant.*

110. Ed. Ven., *Perque mare Illyricum.*

Ibid. Cod. Vat., *mala naufraga.*

115. Edit. Ven., *dum dimicat hosti.*

117. Cod. Vat., *vel spiritus almi.*

122. Edit. Ven., *sed gravis hæc fit pœna.*

127. Ed. Ven., *Ter certo ardentior.*

131. *Sitientia.* Male in edit. Lugd. PP., *sitientibus.*

132. Cod. Vat., *Mens evangelici.*

142. Cod. Vat., *Qua longa Seleucia tendit;* quod placet.

143. Cod. Vat., *Petit hinc sua præmia.*

147. Martinus scilicet, redux e patria, cum reperisset Hilarium, antistitem Pictaviensem, factione Arianorum, pulsum in exsilium, venit Mediolanum; atque illic monasterium exstruxit. Sed ab Auxentio, Ariano episcopo, inde exturbatus est. Sozomenus sic de eodem scribit l. III, c. 14 : Εἰς Μεδιολάνον ἐλθὼν καθ' ἑαυτὸν διέτριβεν. Ὑπεχώρησέ τε ἔνθεν ἐπιβουλευόμενος παρὰ Αὐξεντίου τοῦ ἐπισκόπου, οὐδὲ αὐτοῦ ὑγιῶς ἔχοντος περὶ τὴν πίστιν τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων.

149. *Gallinaria.* Insulæ Gallinariæ situm ac descriptionem habes apud eumdem Sozom., lib. III, cap. 14, ubi idem de Martino narrans quod hic Fortunatus, ait : Καὶ ἐπί τινα χρόνον φίζαις βοτανῶν ἀρκούμενος, νῆσον ὤκησεν ἣν Γαλλιναρίαν καλοῦσι· μικρᾷ δὲ αὕτη καὶ ἀοίκητος ἐν τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει κειμένη Varro l. III de Re rustica, c. 9, et Columella lib. VIII, cap. 2, tradunt a copia gallinarum rusticarum, sive sylvaticarum, eo nomine fuisse appellatam. Varro sic de ea insula : « Ab his gallinis (sylvaticis) dicitur insula Gallinaria appellata, quæ est in mari Thusco, secundum Italiam contra montes Ligusticos, etc. »

152. Cod. Vatic., *quæ vivere credidit.*

153. Ed. Ven., *sed grave virus agens;* quod tenendum.

155. Hilarius rursus ab Oriente, ubi exsul degebat, in Galliam reverti jubetur, non quod absolutus D tanquam ab exsilio revocaretur, sed quod Arianæ factioni in Oriente multo incommodior quam in Galliis deprehenderetur ; ut refert Sulp. l. II, Hist. Martinus igitur cum Romam venisset, ut reversum ab Oriente Hilarium conveniret, atque reperisset inde profectum, ejus iter diligenter prosecutus, non multo post assecutus est. Idem Sulp., c. 51 Vitæ S. Martini.

156. Cod. Vat., *sua post vestigia*

158. Hoc monasterium, quod prope Pictavum exstruxit S. Martinus, *Locociacum*, vulgo *Ligugé*, celebre jam miraculis erat tempore Gregor. Turon., ut ipse testatur l. IV de Mir. S. Martini, cap. 30. Distabat ab urbe Pictaviensi quasi stadiis quadraginta, ut ibidem refert Greg. Turon.

161. Cod. Vat., *Qui fuerat absens.*

162. Cod. Vat., *Arra salutis.*

163. Cod. Vat., *Ululat, uritur.*

Conspiciensque fidem, cella omnes jussit abire. A
Exclusitque foras foribus, sine teste relictus;
Tunc super algentis corpus prosternitur ardens
Judicis exactor, revomant ut Tartara functum.
Interea geminis spatio remorante sub horis,
Ecce redit facies, salirunt per membra vapores,
Stat rubor inde genis, oculos pupilla repingit;
Rursus et insertus renovat specularia visus,
Vena tumet rivis animato fonte cruoris.
Paulatim assurgit, fabrica titubante, columna:
Erigiturque jacens pariter domus et suus hospes,
Ipse iterum post se vivens idem auctor et hæres,
Qui redivivus, ait, se judicis ante tribunal,
Ductum damnandum, Martino orante, reductum.
Lupicini demum celerans dum præterit agrum,
Comperit, heu! famulum crudeli funere raptum,
Elidendo suum fera per suspendia collum;
Accessitque ubi sic mala pendula præda jacebat,
Expulit hinc cunctos, solus solita arma requirens,
Incubuit super exanimis pallentia membra,
Et premit arca sacri, ne hunc deprimat arca sepulcri,
Mox tamen ore precem ut viventis misit in aurem,
Mors pede versa retro, prædam fugitiva reliquit,
Evomuitque vorax avida de fauce rapinam:
Protinus exsiliit lento conamine functi,
Jam levior se terra movens, animata calore;
Languida colla levans, oculosque ex morte soporos
Vix reserans, gravido vigilantia lumina visu,
Mortis odore et adhuc remanente in naribus illis:
Sed præstante manu totos simul erigit artus;
Et stetit intrepidis membrorum machina plantis;
Vivificatus enim, gressum meditando rediscens,
Reddidit obsequium vitæ pro munere sancto,
Usque ad vestibulumque domi illum ducere tendens
Defunctum eripuit subito qui ex limine mortis,
Pro mercede manens, hæc compensatio justo.
Gloria, Christe, tibi, facis hæc qui mira per orbem.
Accidit ut Turonum præsul peteretur ad urbem,
Nec tamen educi posset de limine cellæ;
Ruritius quidam, simulata febre jugalis,
Obtinet egressum sancti ad vestigia supplex.
Urbibus ex reliquis nova conciliabula currunt
Lætificata simul sanctam se ferre rapinam.
Ne tamen effugiat, justum custodia vallat.
Interea paucis tunc obsistentibus, insons
B Eligitur, trahitur, sacratur, et arce locatur;
Æmulus unus erat, defensor episcopus, obstans,
Ne Martinus oves pastor curaret alendas.
Nec mora, judicio Domini lectore canente,
Versiculo Psalmi Defensor sponte notatur.
Ex ore infantum et lactentum perfice laudem,
Nunc defensorem qui sic bene destruis, inquit.
Mox fragor astra petit, clamor vagus atria complet
Et docet ille favor de Defensore reatum,
Addictusque vir est, se judice, teste propheta.
Inde monasterium sibi condit rupe sub alta,
Vir monachus perstans in pontificatus honore.
Plurima conveniunt ubi sancta examina fratrum.
Ergo aderat proprius locus, et celeberrimus olim
Ampla vetustatis cum tempora transiluissent:
C Martyris esse pium spargebat opinio cultum:
Quo sacer exorans tumulo salit umbra sepulcri
Læva ex parte loquens, meritis res ipsa sinistra
Imperat ut nomen fateatur imago, vel actum,
Latronem se voce refert, pro crimine cæsum;
Nil cum martyribus se participare beatis.
His quia palma manet, nam se mala pœna teneret
Omnibus auditur, Martino cernitur uni
Ista superstitio tali sub sorte vetatur,
Sic altare simul removetur, larva fugatur.

165. Edit. Ven., *concipiensque fidem*; quod placet.

175. Corpus scilicet; et hospes corporis, anima. Unde idem auctor et hæres, quod redivivus id repeteret quod testamento aliis legaverat.

179. *Lupicini.* Lupicinus hic *vir honoratus* secundum *sæculum* nominatur a Sulp. Cuspinianus, Comment. in Chron. Cassiodori, censet hunc eumdem esse qui consul fuit cum Jovino sub Valentiniano imp. an. 370, de quo ait: « Lupicinus olim magister equitum fuit, et Jovinus magister armorum, ut Marcellinus tradit, adjuncti Valenti profecturo in Orientem, etc. D

183. *Hinc* Ms., *hic.*

194. *Præstante manu.* Scilicet *Martini apprehensa dextera*, ut narrat Sulpicius, *in pedes constitit.*

198. Cod. Vat., *usque ad vestibulum domus.*

204. *Ruritius.* Cod. Vat., *Rusticius quidam.*

206. *Urbibus ex reliquis*, etc. Scilicet cum Martinus creandus esset episcopus Turonensis, clerici et episcopi, qui parœcias suas regebant, ad urbem matricem et principalem concurrebant, ut electioni interessent ac subscriberent.

214. Narrat Sulpicius quod cum lector cui eo die egendi erat officium, interclusus a populo, adesse non potuisset, atque hinc perturbatio ac tumultus esset exortus, unus ex his qui aderant Psalterium arripuit, et eo aperto casu in eum psalmi versiculum incidit: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, propter inimicos tuos, ut destruas inimicum et defensorem.* Quod a populo pro bono omine acceptum est, quo repelleretur quidam nomine *Defensor* episcopus, qui opponebat sese ne Martinus episcopus Turonensis crearetur.

220. Hoc monasterium postea *Majus* appellatum est, ut refert Greg. Tur., l. x Hist. cap. 31, n. 3. In eo Martinus exædificavit basilicam in honorem SS. Petri et Pauli. Duobus fere passuum millibus aberat a Turonensi urbe, vasto et deserto in loco, sub præcisa et impendente rupe positum.

221. Scilicet (ut de eodem scribit Sulpicius) episcopus creatus nihil de pristinæ vitæ more ac severitate remisit. Edit. Ven. legit: *vir monachus præstans.*

222. Octoginta discipuli illuc ad S. Martinum convenerant, inter quos multi nobilitate conspicui: e quibus deinde plures episcopi facti sunt, ut habet Sulp., lib. ii, cap. 7.

226. Cod. Vat., *umbra sepulcrum.*

230. Cod. Vat., *Sibi participare.*

234. Cod. Vat., *Sic altar pariter removetur.*

Post iter arripiens, comitatu relligioso
Exsequiis subito gentilibus obvius exit,
Dum putat inde vehi cultu simulacra profano,
Pingit in adversos signum crucis, illa cucurrit
Ante virum, sua bella gerens, pietatis amica.
Obvia turba riget gressuque extorpuit ægro,
Atque immota gradu, vertigine rapta rotatur,
Additur illud onus, deponunt colla cadaver,
Nec jam ferre valent, et mors in pondere crescit,
Tunc sacer inspiciens opus hoc esse exsequiarum,
Jussit abire procul, digitis crucis arma repingens,
Unde ligavit iter, miseratus et inde resolvit,
Una eademque manu mandata per aera mittens,
Hoc mirum faciens de suspicione sacerdos.
Protinus antiquum cupiens exurere fanum,
Jussit et acclivem propius succidere pinum.
Obvia congreditur cui rustica concio pugnax
Ne succidatur res nata et debita flammis;
Proinde paciscuntur hac lege excidere pinum,
Si Martinus eam valeat retinere ruentem,
Annuit hoc populus, hoc spondet sponte sacerdos.
Mollia subduntur rigido sub stipite membra,
Et suspectatur pini peritura ruina.
Interea rapidis sonat icta bipennibus arbor,
Atque subincrepitans, casura, cacumine nutat.
Paulatim inclinans jam victa secure ruebat,
Turbati monachi spectant extrema magistri,
Credentes ramis transfigere viscera justi.
Vir tamen intrepidus perstat, pinoque cadenti
Obtulit arma crucis, cumulans sua bella triumphis.
Extimuit fugitiva virum repedabilis arbor,
Et ruitura procul suspendit in aera lapsum,
Excutiens, retro versa, comas, sine more caducum
Continuit saltum sese per inania librans.
Contra naturam succisa, et curva repugnans,
Mox petit illud iter qua non sua pondera torquent.
Hinc ad ruriculas vertigo infesta rotatur,
In montem exsiliens vindex ut puniat hostes,
Resque parata neci fuit ultro facta saluti.
Fit fragor in partes, monachi per gaudia deflent,
Gentiles stupidi nova per miracula pallent,
Judicio ligni est hominum mollita voluntas.
Expetit arma crucis conversa, errore relicto,
Et timor hic pium Martinum fecit amari,
Majorem generans fructum, cum decidit arbor.
Hinc jubet alterius succendere culmina fani,
Vicinamque domum cum flammea lingua voraret,

A Viribus ardor agens, totis laxatus habenis,
Obvius ipse volat, qua tunc globus igneus ibat,
Scandens tecta domus; hic verba precantia mittit,
Mox tota in ventos revoluta incendia fervent,
Et contra Boream Vulcanius ardor anhelat.
Seditione movent elementa domestica rixas,
Adversis Zephyris videas pugnare favillas,
Hinc furor australis premit, hinc velocibus alis
Flamma volans borinas mordebat in aera pennas,
Obluctata diu, tandemque evicta per auras,
Quas armare solent, fugiebant flamina flammas,
Conditione nova satis hæc res mira per orbem.
Flabra timent ignem, timet ignis ligna vorare,
Atque avidæ flammæ sua nutrimenta pavescunt;
Paulatimque foci se languida lingua resorbet,
B Urere qui solet, a se ipso consumitur ignis:
Martinique fides sine nubibus intulit imbres.
Rursus ut hinc aliud cuperet subvertere templum,
Rustica turba vetat divelli fana profana:
Unde repulsus adit loca proxima, sed biduano
Contectus cinere, et setis jejunia ducens,
Numinis auxilium ad templa imminuenda precatur.
Militiæ angelicæ coram duo protinus adsunt,
Siderei proceres, hastas et scuta tenentes,
Cominus hic sanctum compellant vocibus ultro:
Præsidiis, Martine, tuis delabimur astris,
Squallidus ipse sedes, sed fit tua cura Tonantis;
Suffragiisque tuis cœli fremit arduus axis,
C Belliger et totis conspirat Olympus in armis,
Ut cœpta efficias, per nos tibi militat æther,
Mittimur a Domino gemini, tua castra regentes;
Hac pro parte duces melior qua causa laborat.
Nunc, age, rumpe moras, neu rustica turba rebellet,
Arma ministra vides: nostrum est superare superbos.
Irrue, ne trepides, ope nostra, ad templa ruenda,
Nec titubare decet, favor est tibi Numinis almi.
Tunc sacer aggrediens properus dissolvere templum,
Idola exstinxit, fana exuit, obruit aras;
Totaque sublimis jacuit sub pulvere moles,
Rusticitas, inimica prius, favet ipsa ruinæ,
D Instat et excidio, quæ defendebat iniquum,
Idola ejiciens, numen confessa Tonantis;
Uno eodemque ictu hoc respuit, eligit illud.

236. Martinus videlicet iter faciens, cum funebrem pompam eminus spectasset, ac linteamina cadaveri imposita, vento inflata ac volitantia, illam sibi suspicionem injecissent quod sacrificium gentilium ageretur, in quo simulacra, candidis linteis obtecta, circumferri solebant, facto crucis signo, turbam illam consistere jussit, quo eidem vertigo et artuum rigor immissus est. Cum autem funus esse illud comperisset, rursus facto crucis signo, eamdem liberavit ac dimisit.

240. Ed. Ven., *gressuque extorpuit ægra.*

249. Hoc fanum dirutum, non incensum a Martino, narrat Sulpicius.

271. *Ruricolas.* Paganos scilicet, qui adversa ex parte, edito in loco, tanquam in tuto constiterant, eventum spectaturi: in quos arbor, veluti abrepta vortice, ruinam suam et casum vertit.

273. Cod. Vat., *fuit ultio facta saluti.*

276. *Judicio.* Ms., *indicio.*

277. Cod. Vat., *Errore repulso.*

283. Cod. Vat., *Quantum globus igneus.*

284. Edit. Ven., *huic verba precantia.*

290. Cod. Vat., *in aera pinnas.*

319. Cod. Vat., *Idola comminuit, fana erut.* Etiam Ven. Edit. habet, *fana eruit.*

323. Cod. Vat., *Idola projiciens.*

325. *Heduorum.* Ms., *Eduorum*

Ibid. *Eduorum*, sive *Æduorum* pagus dicitur a Sulpicio.

Ibid. *Tentat.* Ms. *vellet.*

Ibid. Cod. Vat., *templum dum avellere vellet.*

Post Heduorum dum templum divellere tentat,
Obstant inculti cultores ruricolares
Ne colerent melius, sua si cultura periret ;
Ex quibus audaci nixu male fortior unus,
Aggreditur gladio caput obtruncare sacratum,
Cui nuda cervice pater sese obtulit ultro.
Ast ubi mente ferox totas collegerat iras,
Exacuens rabiem, sed cordis acumine tonsus,
Acrius insiliens totos suspenderat artus :
Bis furor armatus juguli rũiturus in ictum,
Tam gravius feriens, quantum alte educitur ensis,
Astrictis capulo digitis, dum temperat ungues,
Noxius, horrifica meditatus vulnera dextra,
Mortis amicus, amans facinus, crudeliter ausus:
Jam ferro incumbens, capiti mucrone reducto,
Sternitur ipse solo qui sic pendebat in ictum :
Ac resupinus humi, qui pronior ibat in ausum,
Mittit et ore precem, cum membra superba ja-
[cerent.
Justo stante cadens, quo credit stare cadente,
Dum vice diversa stat inops, ruit ille superbus,
Rursus opus peragens, idola evertit : et ecce,
Vir quidam tractans Martini de nece, cultrum
Dum rapit, eripitur rapienda rapina rapaci,
Excussumque fugit sine more volatile ferrum,
Jam leviore via, neque post comparuit usquam,
Sic cultro ablato, manibus latro exstitit insons ;
Redditur et mitis postquam fit nudus ab armis,
Nec furor ante animi periens, nisi tela perissent;
Invita hæc pietas quæ perdidit unde noceret.
Sæpe beatus item, contradicentibus ipsis
Agricolis, præstante fide, se orante, jubebat,
Ut male culta suis caderent fera fana ministris ;
Sic quoque pontificem soliti impugnare rebelles,
Dum templa evertunt, ipsi sunt arma beato,
Hostilique manu Martini bella geruntur.
Partibus atque suis alieno milite vincit.
Tunc etiam fuerit curatio quanta patrono,
Quanta medelifero manavit gratia tactu,
Laudibus in tantis muta est facundia mundi.
Quem cunctis vidisse fuit meruisse salutem,
Est satis ipse suus generosus testis et auctor.
Qui quondam ingrediens Trevirorum mœnia
[mitis,
Qua resoluta diu per viscera fluxa, rigebat
Turbida paralysis, gelido languore, puella,
Flatibus extremis quasi jam de funere vivens,
Cujus erant oculi vigilis custodia mortis,
Funeris exsequias reddentia lumina membris,
Solvere festinans animatæ vincula carnis,
Spiritus arcano vix mobilis ibat anhelo,
Fine trahens dubio perituram naribus auram :
Pes, manus, ora, genæ, recubabat imago sepultæ,

A Nec tumulata quidem, sed portio tota sepulcri,
Cujus amore pio patris exanimata senectus,
Dilacerata genis, niveis male compta capillis,
Cum impatiens ageret, nec adesset cura medellæ,
Comperit ut sanctum advectum digoanter ad ur-
[bem,
Advolat inde senex vitulis juveniliter armis,
Impiger exsiliens, cursu sua tempora vincens.
Pontificum vallante choro, populoque frequente,
Irruit in medios clamoribus inverecundus ;
Nam dolor insignis non respicit arma pudoris.
Corruit ergo senex sancti ad vestigia pronus,
Genua, manus plantasque per oscula mollia lam-
[bens:
Vix gemitu laxante, loqui sic incipit æger :
B Vir Martine Dei, populari nate saluti,
Vir cunctis bonitate parens, tibi suggero luctus,
Nec miseri pereant lacrymæ, pietatis amice.
Quem mea causa trahit, loca tam longinqua ve-
[nire,
Ut labor iste viæ tribuat compendia vitæ,
Est mihi nata domi, decumbens vulnere morbi,
Exsequiis vicina suis, sine sorte medelæ.
Quæ quondam incolumis stabat, mea sola volu-
[ptas,
Obsequiis intenta piis, placabilis, in qua
Vita meam hæc mihi dulcis erat solando sene-
[ctam,
Ecce perit secumque trahit mea viscera letho,
Canitiemque patris miseranda in tartara ducit.
C Ire sed ipse prior cuperem, si forte liceret.
Quænam vita seni, vel quo mihi vota parenti,
Spe pereunte patris, cum nomine prolis ademptæ?
Qua nubente viro, per dona futura nepotum,
Aridus in ramis poteram revirescere prolis ;
Cum magis hæc reputem præsentis damna sa-
[lutis,
Me spectante, rapi natam mea lumina luci,
Ordine deposito melius cui causa placeret,
Ut senis illa patris oculorum clauderet orbes.
Unde sacer dignare avidam suspendere mortem,
Atque minister opis, rapiendæ occurre puellæ :
Si mora sit, mea causa perit, succurre duobus :
Nam me cura necat, si illi curatio cessat.
Qua sacer erubuit confusus voce sacerdos,
D Indignum sese tali virtute ministrum.
Sed pater instabat, compellens vocibus iisdem :
Debitus insanis medicus venis, exere curas.
Sentiat adventum medici purgatio morbi.
His impulsus adit qua lassa puella jacebat,
Turba astante foris faceret quid pastor ovili.
Hinc sua bella gerens, orator ad arma recurrit,
Sternens membra solo; sensu super astra reducto,

328. Cod. Vat., *Audaci nisu.*
329. *Dum cuperet gladio.*
341. Cod. Vat., *Ac resupinat humo.*
348. Cod. Vat., *Excussumque fuit.*
361. Cod. Vat., *Quin etiam.*
365. Cod. Vat., *Testis generosus et auctor.*
368. Edit. Ven., *Tabida paralysis.*
383. *Pontificum.* Forte *pontificem.*
Ibid. Cod. Vat., *populoque fremente.*
391. Edit. Ven., *pietatis amicæ.*
398. Cod. Vatic., *vita mihi hæc duleis erat*, etc.
400. Edit. Ven., *Patris miserandi.*
408. Cod. Vat., *ordine disposito.*
423. In Cod. Vat., *faciem conspexit aluminæ.*

Hinc ubi consurgens, faciem respexit alumnæ,
Illico vox rediit, peregrinis ædibus hospes.
Et rediviva suæ cecinerunt organa linguæ;
Paulatimque artus liquor ut penetravit olivæ,
Vivificata, pedum geminis stetit arca columnis,
Et fundata suo viguerunt culmina gressu.
Post quoque Tetradii famulus proconsulis [expes,
Mancipium alterius sub hospite dæmone factus,
Dentibus ut rabies alienis frenderet armis,
Nec sua, sed hostis fieret se milite pugna :
Quem Dominus famulum supplex purgare pre- [catur,
Sed duci ad sanctum vetuit ferus hospes et [hostis
Tetradius, rursus justi vestigia lambens,
Supplicat ut pergant ubi sævus latro latebat,
Sed sacer ipse domum gentilis adire recusat :
Spondet Tetradius humilis cum fascibus altis,
Si eripiat hosti famulum, se credere Christo.
Imposita ergo manu puero, fera larva recedit,
Et mala jucundum pastorem bestia fugit.
Tetradius pariter catechumenus esse meretur,
Atque salutiferi baptismatis amne novatur.
Sic puer et dominus maculis purgantur adem- [ptis,
Iste hostis laqueis, erroribus ille solutis,
Ille carens animæ pœnis, hic carnis erinnis.
Liber uterque manens gemino micuere triumpho :
Conditio famuli libertas facta patroni;
Accipit iste fidem, cum de illo perfidus exit.
Nec longo spatio sub eodem tempore sanctus
Forte domum ingrediens, in limine substitit ipso,
Terribilem referens se cernere dæmonis um- [bram,
Arreptoque coco vexat fera bellua prædam,
Dentibus armatis lacerans se sive sodales;
Terga dabant socii, nec quisquam ire obvius [audet,
Vix loca tuta fugæ capientes præpete saltu,
Hoc satis esse suum, vel se subducere morsu,
Martius ergo chalybs, Martinus belliger armis,
Nec pede diffugit, nec sivit abire fugacem;
Pestem stare jubens : acuit qui fauce molares,
Cui digitos vir sanctus in os cum mitteret, infit :
Si potes, ecce vora oblatam, lupe noxie, præ- [dam.
Quam peteres alibi, datur ultro dentibus esca.
Quo dicto fauces geminæ revocantur utrinque,
Ne violet digitos, suspendit bellua rictus,
Et manibus tangi timuit, qui dente voraret,
Qui dum intra obsessum pœnis ageretur acerbis,
Nec tamen ob digitos exire per ora liceret,
Fœda ministerii, fœdus, vestigia linquens.
Sordibus egreditur, qua sordibus est via fluxu,
Tale iter arreptum sic te decet ire, viator.
Hinc cum barbariem sparsisset fama per [urbem,
Proventumque trucem crudelia semina ferrent,
Pastor adesse jubet quemdam ex grege dæmo- [nis, illi
Imperat ut prodat, si nuncia vera vagarent,
Tortus ut ore reus, veluti sub judice missus,
Gressibus humanis advectus, larva fatetur :
Hanc famam in populos bisquino dæmone fusam
Ut cogente metu Martinus abiret ab urbe.
Barbara tempestas tranquilla lege quiescit,
Formidanda tibi nulla est irruptio gentis,
Nec causam armorum verearis, pacis amator.
Martino præsente, aditum fallacia perdit;
Mendax vera refert; et certum nuntiat error.
Insatiata malis, quæ sic fremit ore cruento,
Bestia, bella movens, revocavit munera pacis.
Inde Parisiacam sacer intrans concite portam
Obviat in faciem leprosum versus euntem,
Qui sibi dispar erat, nec jam a se cognitus, ibat,
Vir maculis varius, cute nudus, vulnere tactus
Tabe fluens, gressu æger, inops visu, aspet [amictu
Mente hebes, ore putris, lacerus pede, voce refri [ctus
Induerat miserum peregrino tegmine pallor.
Improvisus enim hunc sanctus sua ad oscula [traxit
Astringensque virum fuso medicamine laxat.
Nam simul ut tetigit benedictas ore salivas,
Effugit unguiferum languoris sarcina tactum,
Mersa figura redit, faciem cutis advena vestit,
Ad speculum remeat peregrina fronte character,
Et deleta diu describitur oris imago,
Virtutum quam celsa fides, ubi concite sancti
Pacis ab officio perierunt prælia morbi !
Complexu res dira fuit, languoris iniqui
Peste cadente, novam gesserunt oscula pu- [guam.
Inclita relligio Martini, cujus honore,
Fœdera fida fides formosat, fœda fidelis.
Felix relligio, sancti pede, lumine, tactu
Illustris, lustrante viro loca, lustra, ligustra,
Urbes, rura, domus, templa, oppida, mœnia, [villas,
Quæque viri insignis tam insignia signa mereris,
Cujus ab ore sacro, magnalia cætera vincens,
Leprosi ad curam Jordanis in oscula fluxit,
Et fontem fluidæ maculæ lavat unda salivæ.

426. Cod. Vat., *Penetravit olivi.* Scilicet oleum benedictum Martinus ori puellæ infuderat, ut habet Sulpic., cap. 16.

431. Cod. Vat., *Dentibus ut rabiens.*

446. Edit. Ven., *hic carnis erumnis.* Sed Cod. Vat. *erynnis.*

470. Cod. Vat., *sordidus egreditur;* quod tenendum.

473. Fama nimirum percrebuerat Treveris quod barbari cum copiis irrumperent.

474. Cod. Vat., *e grege dæmoniaco.*

Ibid. Sulpicius narrat dæmonem, tortum a S. Martino, fuisse confessum a sexdecim malis spiritibus rumorem illum confictum ac disseminatum fuisse; quo cognito, urbs ad tranquillitatem revocata est.

490. Edit. Ven., *vulnere tectus.*

494. Cod. Vat., *sanctus ad oscula.*

500. Cod. Vat. et Ven. edit., *rescribitur oris imago,* quod sequend.

506. Ven. edit., *formam dat fœda,*

LIBER SECUNDUS.

Pendula jam dudum laxavi carbasa pinu, A
Dum pelagus componit iter, dum nauta resumit,
Et restricta semel levius se sarcina ducit,
Me quoque jam primi finita parte libelli,
Ad cursum levis aura vocat; paro lintea ventis:
Spiritus altevolans imple mea vela secundans,
Ne trepidam classem contraria flabra flagellent;
Martinum mea prora vehat, sancta emptica [nautæ,
Dulcis apex, spes fida ratis, leve pondus amantis,
Mercis onus suave est, et sive hæretur in ulnis,
Qui tetigit quodcunque manu, vel tactus ab illo [est,
A digitis salit alta salus, fluit unguem ab ungue.
Fimbria quin etiam quod nobilis attigit unquam,
Sparsit abundantem modica de veste salutem: B
Fontis et hujus aquæ restricta est unda cruoris,
Siccavitque suo refluamina fluxa fluento.
Sumens æger opem per furta salubria fili:
Dum nescit medicus, finit discrimina morbus.
Arbiter Arborius, vir præfectorius idem,
Quartano genitam graviter cruciante camino,
Plurima dum faceret, neque cura mederet alum- [næ;
Missa beata viri restrinxit epistola febrem,
Quæ super imposita charta recubante puella,
Mox sudoris aquas ubi littera sicca rigavit,
Febris ab internis extracta est arida membris,
Axe serenato madidans sine vellere nimbi,
Rore atramenti restincta est flamma camini:
Israelitarum veluti Moysiticus alter, C
Ne vapor exciliat, protendit pagina nubem.
Quam mirum artificem dantem per scripta sa- [lutem!
Sic operabatur præsens, ubi noverat ipse.
Quæ patre ab Arborio Martino offertur opimo.
Consecranda manu qua salvificata sit ipsa.
Quam bene bis sanam cum virginitate puellam.
Reddit ipse patri proprio pater ille superno?
Sic meruit geminam, solo curante, medellam
Dum charam sobolem morti subduxit utræque
Paulinique oculum tetra caligine mersum,
Impositis manibus, radius penetravit acutus,
Atque serena dies, detersa nube, refulsit,
Lumen et emicuit facies non lusca gemellum
Martini digitis oleo manante lucernæ,
Cuncta salutifero supernans collyria tactu.
Ipse etiam casu scalarum vertice lapsus,
Dinumeransque cadendo gradus, capite, ore [relisus,
Attritus membris, descendens saltibus amplis,
Multorum medicus, quamplurima vulnera por- [tans,
Dum cellæ recubat graviter sub nocte sopora,
Pervigilis Domini venit angelus aere fusus,
Ulcera quæque viri tractans, dum singula palpat,
Tangens membra manu, solidat vestigia gressu,
Excutiturque lues, fugitivo tabida saltu,
Et sudibus laceros rediit cutis una per artus,
Crastinus incolumi processit corpore comptus:
Angelicamque fidem testes præsentia fecit.
Nec perferre pium longinqua flagella decebat,
Quando flagellari graviter non pertulit ullum.
Prætereunda mihi neque sunt hæc maxima [rerum.
Maximus Augustus, nece regis, maximus armis,
Imperium nactus, civili clade superbus,
Dum regit insolitas frenorum infrenus habenas:
Pontificum cui tunc adulatio laxa favebat,
Principis et nutu, cleri cum circulus ibat,
Martino veniente, tamen rex ipse precatus
Ut sanctum ad mensam habeat; qui sæpe re- [pulsus,
Tandem promeruit fieri conviva beati.
Imperio plaudente simul sedet, urbe favente,
Convivam cœli quod terrena excipit aula.
Conveniunt proceres, præfectus, consul, honores
Certatim acciti, regalia festa colentes,

6. Cod. Vat., *vela secundus.*

8. Emptica, navis oneraria, seu mercatoria. Gloss. Græci Latini ms. ἀγόραστος, *empticus*; ut habet Dufres. in Gloss. *Si metri ratio pateretur* (subdit Brow.), *forte dixisset:* **Emporetica.** Eadem voce paulo post utitur Fortun. in hoc versu:

Ut petat ad portum, rerum facit emptica jactum. D

10. Edit. Ven., *erretur in ulnis.*

11. *Illo.* Ms., *ullo,*

Ibid. *Quodcunque.* Ms. *quocunque.*

17. Ed. Ven., *Salubria multum.*

18. Ed. Ven., *Dum nescit medicus, confert huic ipse vivamen.* Forte *levamen.*

29. Ed. Ven., *Ne vapor excruciet.*

31. Cod. Vat., *ubi non erat ipse.*

33. Edit. Ven., *consideranda manu.*

35. Cod. Vat., *reddidit iste patri.*

38. Erat hic Paulinus vir consularis, ac postea Nolanus episcopus, amicissimus S. Martini: quem hic, amplum patrimonium relinquentem pro Christo atque ei se ac sua omnia devoventem, solebat discipulis tanquam egregiæ pietatis exemplum proponere.

59. Maximus hic, Gratiano imp. occiso, a militibus proclamatus Augustus, postea a Theodosio et Valentiniano victus est, ac tertio ab Aquileia lapide capite plexus fuit an. 388, 6 Kal. Septemb.

60. Cod. Vat., *Imperio indeptus.*

63. Edit. Ven., *cleri tunc circulus ibat;* quod tenendum.

69. Sulpicius recenset his verbis eos qui ad regiam mensam sedebant: *Convivæ aderant veluti ad diem festum evocati, summi atque illustres viri, præfectus idemque consul Evodius, vir quo nihil unquam justius fuit; comites duo, summa potestate præditi, frater regis, et patruus.*

Principe postposito miraturi acta sacrati.
Augusti obsequiis fremit undique concitus or-
[bis :
Divitias pariter producens, deliciasque,
Quas habet Indus, Arabs, Geta, Thrax, Persa,
[Afer, Iliberus :
Quod fert meridies, arctos, occasus et ortus,
Quod Boreas, Aquilo, Libs, Circius, Auster et
[Eurus.
Quod Geon et Phison, Tigris Euphratesque re-
[dundant,
Rhenus, Arar, Rhodanus, Tibris, Padus, Hister,
[Orontes,
Quod mare, terra, polus, pisce, alite, fruge mi-
[nistrat,
Emblema, gemma, lapis, toreumata, thura, fa- B
[lerna,
Gazaque, Creta, Samos, Cyprus, Colophona,
[Sareptis,
Lucida perspicuis certantia vina lapillis,
Vix discernendis crystallina pocula potis,
Iade calix niveus variat per vina colores,
Hinc mentita bibunt, patera fucante, falerna,
Hinc abacum picto bombycina flore decorant,
Arte laborata, vel qualia pensat aragne;
Serica purpureis sternuntur vellera villis,
Illita blatta toris, aurumque intermicat ostro.
Totaque permistis radiant velamina gemmis.
Inde pari pariter rutilant ætate ministri,
In cunctis varius habitus, nitor omnibus unus,
Quod valet ore loqui, potuit sub principe ferri. C
Ordine Cæsareo, Martino hæc pompa paratur,
Qui modicis contentus erat, satiandus in uno.
Accubat interea princeps, simul ordo, senatus.
Presbyter inde toro veneranda acclinat in ulna.
At juxta regem sella sacer assidet arcta :
Porrigit hinc regi mox pocula prima minister,
Qui sancto jubet ante dari, quo possit ab ipso
Augustus calicem excipere, et potare secundus.
Martinus patera oblata ut bibit ore parumper,
Divino sitiens potius se fonte rigari,
Principe postposito, partem libaminis imam,
A Presbytero tribuit, noscens quod dignior esset.
Miratur princeps, proceres, conviva, ministri,
Judicioque suo se pensavere minores.
Illico percurrit res gesta, palatia complens,
Hoc, quod apud sanctum fuit ordine presbyte-
[ratus
Augustus conviva minor, vox una per urbem
Martinum fecisse canit, sub principis ora,
Judicis in minimi mensa quod nemo valeret
Erubuitque aliud hinc dicere turba, satelles.
Si quid enim voluit pro supplice forte precari,
Induperatori Martinus et imperat ipsi.
Qui tamen Augusto prædixit sorte futura,
Prospera quæ meteret, quæ mox contraria ferret.
Motibus Italiæ pugnante Valentiniano,
Maximus ut cecidit, post bella secunda, tyrannus,
Qui grave succubuit Aquileia protinus urbe,
Martini dictis et verbo libra pependit.
Cœtibus angelicis visus sæpe, atque locutus
Miscuit humanas turmis cœlestibus aures,
Voce salutatus, vel nutibus ipse salutans
Aligeros proceres, tenuata per aera lapsos,
Mitibus alloquiis ageret quid sæpe moverent,
Quid cœlo expeterent, terrena sede, parentem,
Et consanguineum quasi longa in sæcula civem,
Voce requirentes, et amore perenne vocantes,
Quid faceret terris anima hæc tam libera culpis ?
Ut subeat cœlis peregrinus, et hospes ab arvis.
Dæmonicas etiam species, falsasque figuras,
Quaslibet in formas se verteret inficiator,
Perspicuas habuit penetralis acumine visus :
Martinique oculos neque falsa fefellit imago,
Nam quamvis varia tegeretur larva figura,
Sancto nuda fuit, cum non se absconderet um-
[bra.
Et quod a perfidiis illusio nulla valebat,
Prensus in arte ferox, jaculabat probra beatum :
Et cum fraus cessat, hostis convicia jactat.
Tempore nam quodam cornu bovis ecce cruen-
[tum
Ipse cruentus habens, infert ad tecta sacrati

74. In Ven. Edit., *Geta trux.*
78. Ed. Ven., *Rhenus, Atax;* item in Cod. Vat.
81. *Sareptem.* Sidonius etiam Sareptem vini feracem ostendit scribens ad Ommatium, carm. 17, his versibus : D

Vina mihi non sunt Gazetica, Chia, Falerna,
Quæque Sarepteno palmite missa bibas.

Quem ad locum Sirmondus, *Gazetum vinum Isidoro*, inquit, *e regione, unde defertur, hoc est a Gaza Palestinæ, ut Sareptanum a Sarepta Sidoniorum, quod* Σαρεφθῖνον οἶνον *appellat Alexander Trallianus. Utrumque celebrant Corippus lib.* III, *et Fortunatus l.* IV (*lege* II) *de Vita S. Martini. Gazetum vero Greg. Tur. de Gloria Conf.*, 65, *et Senator* XII *Variar.* XII.
82. In Ven. Edit., *certantia vina libellis.*
87. Ed. Ven., *Pensat* Aragus ; corrupte.
88. In Cod., Vat., *vellera, velis.*
89. In Ven. Edit. deest hic versus : *illita*, etc.
97. Ed. Ven., *Veneranda acclivis in ulna.*
98. Ed. Ven., *Sacer assidet alta.*
104. Ed. Ven., *Partem libaminis unam.*
105. In Cod. Vat., *sciens quod dignior.*
107. Ed. Ven., *indicioque suo.*
109. Ed. Ven., et in Ven. Edit., *ordine presbyterali.*
118. Valentinianus scilicet, adventu Maximi cognito, e Mediolano profugiens, in Illyricum se contulerat, Theodosii auxilium imploraturus. Idem postea una cum Theodosii copiis Maximum superavit.
126. Cod. Vat. et Ven. Edit., *sæpe monerent.*
127. *Quid.* Forte *qui.*
129. Ven. Edit., *voce requirentes, junctique et amore perenni.*
138. Cod. Vat., *Et quia a perfidis.* Edit. Ven. *cumque malignantis illusio.*
139. Edit. Ven., *probra beato ;* quod tenendum.
141. Cod. Vat., ecce *cruento.* Edit. Ven., *ense cruento.*
142. Bos scilicet, a dæmone incitus, bubulcum hominem cornu ferierat; quod versibus Paulinus exprimens, Martinum sic loquentem inducit :

Hæc fors arma dedit, telum hoc violentus adegit,
Obsequium pecudis vincens, sed crimine nostro;

et ipse Fortunatus paulo post exprimit.
Ibid. Edit. Ven., *ad tecta beati.*

Irruit in cellam, causamque exponit iniquam : A
Quo virtus, Martine, tua est? Hoc aspicis, in-[quit,
Unum namque tuum nuper hac cæde peremi,
Et mihi præda jacet, pecuali capta ministro,
Injunctumque nefas sceleris bos armiger im-[plet.
Damno cresco tuo, congaudens ubere fletu.
Protinus his dictis fratres sacer advocat omnes,
Et pater ore refert quidquid ferus indicat [hostis.
Sollicitus ne quid lupus abripuisset ovili.
Perquirunt socios monachi, numerumque re-[censent:
Sed grege de niveo modicus neque defuit agnus.
Conductus mercede tamen deest rusticus unus : B
Ligna trahenda focis nemorum vectore bu-[bulco,
Quo propero jubet ire gradu, causamque re-[quirit,
Semianimum inveniunt missi, supremo gemen-[tem,
Indicat atque necem, dum adhuc super halitus [errat,
Quod sua laxato taurus foret inguina cornu,
Explicataque fide, vitam cum voce reliquit.
Nec sanctum hoc errare facit quod fecerat [error.
Additur hinc etiam rerum mirabilis ordo,
Mille nocendi artes dum perfidus exerit hostis, C
Nunc Jovis in faciem, nunc se mentitus Anu-[bem,
Sæpe habitu Veneris, sæpissime fronte Mi-[nervæ :
Sedulus insidiis sancto sua seria rumpens,
Diversis formis, ut terror cresceret, offert;
Et varius generet, specie variante, timorem,
Qui virtute nequit, superatus ut arte rebellet.
Sed tamen intrepidus persistit, inania temnens,
Semper in adversos jaculans crucis arma bea-[tus,
Belliger hoc clypeo hostilia tela relidens,
Qua penetrante acie, se machina falsa resolvit.
Sæpe etiam in sanctum vacuos acuere tumul-[tus, D
Inficiatores, falso minitante flagello.
Sed fremitus fragilis per inania cymbala tin-[nit,
Oppositisque minis interritus ipse resistit,
Nec fundata decet contra evacuata moveri.
Hinc quoque lethiferi suffusus felle veneni,
Perfidus, horribilis, trux, lubricus, invidus [anguis,
Ore cruentatus Martinum provocat armis :
Cur habeat monachos, oneroso crimine pressos:
Cur maculosa cohors habitet pia septa ma-[gistri?
Ne rea turba malis violet consortia justi :
Morbida neu reliquos vitii contagia fricent,
Qui male polluerint lavacri venerabilis undam,
Ac sua perdiderint baptismata crimine mersi,
Nec via sit veniæ, periit quibus orbita lapsis,
Cum semel in foveam vix est revocare ruentem,
Ac neque restitui vastato in corpore florem;
Nec redeat miseris ultra indulgentia Christi.
Tunc Martinus ait hæc contra dæmonis iram :
Perfide, decipiens, quia non tua commoda [cernis;
Hostis inique tibi, tibi jam noxa pereunte,
Si nunc pœniteas, si nunc resipiscere velles,
Præcipitare animas ut jam per crimina nolles
Nec tua sævirent alienæ tela ruinæ,
Erroresque tuos damnares, ultime judex,
De pietate Dei fidens, promittere possim,
Ut tibi tam misero misereri Christus haberet,
Et cito donaret scelerata piacula culpæ.
Ob hoc arce poli descendit ad arva Redem-[ptor;
Perdita ut eriperet, peritura nec ipsa peri-[rent,
Immaculatus enim maculas detergere venit,
Vulneribusque suis curaret ut ulcera mundi.
Funeris ordo sui nostræ fuit arrha salutis :
Sputa, flagella, chlamys, fel, acetum, lan-[cea, clavi,
Crux pia, mors, tumulus, lapis, inferus, umbra, [tyrannus·
Victa simul triduo premit, et redit auctor ad [astra,
Descensusque suus meus est ascensus in altum,
Nec peccatoris mortem magis eligit ultor,
Quando suis pœnis nobis dedit arma salutis.
Sic pius indomitam pestem mansuescere ten-[tat,
Promisitque lupo bona pastor ovilia reddi.
Quanto magis homini reserari præmia Christi,
Propter quem ipse Deus homo fit, jacet atque resurgit?
O pietas et celsa fides, præsumptio dulcis,
Quæ promittit opem deceptori et perituro!
Explicuit votum, si non valet ire juvandum,
Cui minus in posse est, satis ostendere [velle.
Nam totum impendit qui non abscondit amo-[rem.

146. Ed. Ven., *Pecorali* capta.
160. Ed. Ven., *Explicitaque fide*; quod tenendum.
168. *Varius*. Forte *Varium*.
171. Ed. Ven., *Semper in adversis*.
185. Ed. Ven., In Edit. Ven. *Contagia fœaent*.
193. Ed. Ven., *Perfide despiciens*.
194. Ed. Ven., *Hostis inique tibi*, [*tibi noxie, te pereunte*.
206. Ed. Ven., *Fuitarca salutis*.
215. *Reserari*. Ms., *reserantur*.

Hinc Clarus, placidus adolescens moribus,
[expers,
Martinum amplectens patrem, et sua cuncta
[relinquens,
Tempore quique brevi micuit virtute fideque,
Cum prope pontificem habitacula constituisset,
Ac sua complures peterent consortia fratres,
Huic se tunc monachus socians Anatolius addit :
In commune prius humilis censura, sodalis,
Qui rudis ingenii, versuto illusus ab hoste,
Post ait, ad sese quod cœlitus angelus iret,
Ac reserare sibi mysteria clausa Tonantis,
Et cito siderea volitent sua nuntia penna,
Atque remissa viri responsio nubila tangat,
Inter se et Dominum memorans iter esse pro-
[pinquum, B
Ac sibi contigui jactat confinia cœli,
Se secreta Dei noscendo jam esse prophetam.
Sed Clarum, ut credat, nec opinio falsa mo-
[vebat.
Tunc sine more furens Anatolius asserit audax.
Quo sibi de cœlo Dominus transmittat ami-
[ctum.
Induat et vestem delatam nocte silenti,
Ut signis stupeant cujus modo verba cavillant.
Elevat hinc varium monachorum turba tumul-
[tum,
Et suspensa tenet spectatio vana sodales.
Interea medias quasi nox transcurrerat horas,
Et rota flexa æquo gyrabat cardine metam :
Fit subito strepitus, quatitur locus, arma mo- C
[ventur :
Et concussa simul vario fremit aula susurro,
Murmure raucisono frangente lepore loquelas.
Credas pugnaces volitare per astra phalanges,
Et videas rapidas discurrere turbine turmas.
Hic ubi concussis redierunt otia turbis,
Motaque tempestas tranquilla silentia sumpsit,
Advocat ex monachis confestim Anatolius
[unum,
Cominus et tunicam ostentat jactantior albam,
Qui vacuo tumidus falso umbrabatur honore,
Candidus exuviis, sed nigri dæmonis arte.
Inde ciet reliquos, occurrit Clarus et ipse,
Palpat mollitiem vestis candore nivali,
Serica confingunt tenuato stamina filo,
Nec contacta manu discerni vellera possunt.
Ducitur interea monachis nox pervigil hymnis
Et compacta choris Davidica canna resultat,
Ut coram Altithronus velamina visa revelet.
Jam spumabat equis auroræ auriga rubores,
Sol quoque lucifluas circumflectebat habenas,
Atque renata dies revocabat in arva labores,
Mox Clarus monachum Martino ostender
[tendit,
Noscens pontificem phantasmata nulla latere.
Cum sancti ante oculos vario fuit una figura,
Decipulamque suam deceptor perdit in illum.
Cœperat his demens Anatolius ergo reniti,
Interdicta sibi Martini occurrere ovili,
Dum tamen invitis traheretur passibus hærens,
Tegmina falsiloqui vanescunt alba nigelli,
Et male destituunt monachum vaga pallia
[nudum ;
Nec stat imagineis simulatilis umbra figuris,
Territa Martini sic nomine larva refugit.
Hostis iners majora suis debinc viribus au-
[dens,
Perfidus et totiens elisus, nec sibi credens,
Debilis arma movens, et degener ardua tentans,
Ut sua laus fieret vel sollicitasse potentem,
Cresceret et titulis, fortem pulsasse sagittis :
Denique cum sanctus recubaret in aggere fusus,
Insinuando preces Domino pro plebe sacerdos,
Constitit ante oculos deformis forma rebellis,
Sulphurea sub luce micans radiatilis umbra,
Lumine mentito tenebrosus, et atra vorago ;
Fulgidus exuviis, regali veste satelles,
Tectus bracteolis, vacuo diademate pulcher ;
Ordine gemmarum numerosa luce coruscus,
Falsa veste potens ; cui calceus illitus auro,
Latior et tumido jactans se pompa triumpho,
Cujus ad aspectum sanctus habet ora repressa,
Mutuaque ambo diu tenuere silentia fastu ;
Mirans ille virum, dum despicit iste superbum.
Quem prior alloquitur reus, et temerarius
[hostis :
Quæ dudum, Martine, cupis penetrante pre-
[catu,
Jam pia vota tenes : ego sum gloria tua Christus,
Exigis ut veniam validos recreare labores, D
Et sudata tuis ut soler bella triumphis ?

222. Hic Clarus a Sulpicio refertur nobilissimo e genere fuisse, cap. 25 Vitæ S. Martini ; isque postea sacerdos initiatus omnibus vitutibus in monasterio enituit.

225. Non longe scilicet a Martini monasterio (ut ibidem narrat Sulpicius) tabernaculum suum, sive cellam Clarus constituerat ; quod fere moris erat veteribus monasteriis, ut cellis hac illac dispersis coalescerent ; uti legitur in Vita S. Antonii, c. 10, n. 58, *erant in monte monasteria, tanquam tabernacula* : quod item de aliis Ægypti monasteriis fuisse legitur apud Hier., epistola 108, quæ est præf., in translationem regularum SS. Pachomii, Theodori, et Oresiesis.

236. Cod. Vat., *Dei sciendo.*

242. Edit. Ven., *elevat huic varium.*

260. Ed. Ven. in Ven. Edit., *manu dissolvi.*

264. Ed. Ven., *et jam spumat equis.*

272. Cod. Vat. *occurrat ovili.*

280. Ed. Ven., *Et degenera ardua.*

283. Sulpicius narrat c. 26 diabolum hae se forma ostendisse Martino, dum is in cellula oraret. Aggeris itaque nomine venit forte aggesta humus, vel palea, super quam stratus precabatur.

286. In vulgatis libris, *radiantius* legitur pro *radiatilis*. Hæc postrema dictio familiaris Fortunato, ut animadvertit Brow., sicuti et *lymphatilis*, *furiatilis*, etc.

290. Edit. Ven., *memorosa luce coruscus.*

293. Edit. Ven., *Sanctus hebet ore represso*

300. Cod. Vat., *bella tropæis.*

Debita militiæ dare oportet munera regem,
Descensurus enim ad terras huc dirigo gressum,
Ut tua sollicitis requiescant pectora curis.
Hic sacer intrepidus, nolens responsa referre,
Despicit, et reticet, tractat, neque verba re-[laxat.
Mens solidata manens, rimans alta atque pro-[funda,
Cardine nec tremulo. vento neque flante ro-[tatur.
Lubricus hinc repetit mordacia sibila serpens :
Credere quid dubitas, proprio quod lumine [cernis?
Ex ego sum Christus, tecum qui confero voces,
Et loquor hæc secreta palam dignando futura.
Nec de me trepides, testis mihi fulgida lux [est,
Spiritus ut verax Martini ignivit acumen,
Ac patefecit iter, ne clausa venena laterent,
Hostis et anguinei posset discernere fraudem,
Libertate potens, sanctis sermonibus inquit :
Non ita se Dominus venturum dixit in orbem,
Se neque purpureum, nec sic diademate [fultum,
Pandit apostolicis, voce insinuante, columnis,
Cum sua carnalis raperetur ad astra figura,
Atque piis plantis straverunt flamina pennas,
Cum pede pressa sacro servirent aera regi,
Angelicis vectus manibus, celer æthera cal-[cans,
Ingrediens teneras, neque frangens gressibus [auras,
Pendula planta volans cum nubila finderet [intrans,
Remige pennigero qua non facit ala sigillum,
Cum Galilæis tunc spectantibus angelus astans,
Sic ait : Altithronum rediturum, qualiter ire
Vidistis, cœtumque supra vestigia ferre.
Unda probanda probo, reprobo reprobantia [probra,
Non sunt signa mei regis, sed castra tyranni.
Ast ego tranfixas clavis nisi videro palmas,
Atque beata crucis tum stygmata carne geren-[tem,
Ac latus, effossas trajecto missile costas,

Unde cruentati pariunt baptismata rivi,
Et sacra purpureo malas lavat unda fluento;
Quæ dedit in pretio generosa talenta Redem-[ptor;
Inde crucis trutina, pretii numismata pensans,
Totum auctor redimens thesauro corporis [orbem,
Cum gemma una fuit, quæ cuncta in vasa va-[leret,
Hac nisi veste tegi videam qua pertulit auctor,
Indicio sine hoc Christum venisse negabo.
Nam decet ut victor doceat per signa triun-[phum,
Plagaque fixa potest laude accumulare tropæi.
Mox inimicus iners, vibratus verbere vitæ,
Pestifer aerius tenuata per aera lapsus,
In propriam speciem rediens ad inane solutus,
Effugit ex oculis liquidas quasi fumus in auras,
Et levis umbriferæ volitavit imago figuræ,
Visibus exclusus, cellam pedore cruminans,
Agnitus indiciis, sua per vestigia sordens,
Et fetore sibi comitante satellite fugit :
Martinique fidem neque fulgida forma fefellit,
Nec radium mentis delusit splendor inanis,
Luce superfusa, qua se nox tetra tegebat.
Numquid non poterat humilis superare super-[bum?
Aut non dejiceret tam mente benignus ini-[quum?
Pacificis armis, doctus domitare rebelles,
Cujus dulcis erat favor et honor altus amoris,
Non solum abluere alterius, sed lambere [plantas,
Hospitis atque novi vestigia tergere lingua.
Semper aquam manibus tribuens venientibus [ipse,
Cœlestis cupiens homini servire minister,
Et manus alma pedes de peccatore luebat :
Cum sua porrigeret vel fimbria tacta salutem.
Qui illecebras mundi fugiendas instituebat,
Et sæclo sua lucra dari, nil quærere terris,
Ut censum fugeret qui ascendere vellet olym-[pum,
Ut grave pondus agri, vel nummi nullus ha-[beret,

304. Edit. Ven., *his sacer*.
309. Edit. Ven. et Cod., Vat., *lumine cernas*.
320. *Carnalis*. Ms. *carnati*.
321. *Pennas*. Ms., *pinnas*.
326. Hic videtur innuere aëram, nullo sui vestigio impresso, aerem secare, juxta quod superius dixerat :

Ingrediens teneras, neque frangens gressibus auras.

328. Edit. Ven., *qualiter iret*.
329. *Cœtumque*. Ms., *cœlumq*.
334. *Effossas*, etc. *Prisci libri*, ait Browerus, *suggerunt hanc lectionem* (quam et Cod. Vat. habet) : *Vulgati vero sic efferunt :*

Ac latus, et fossas truculento milite costas :

quam lectionem et Ven. Edit. tenet.
338. Cod. Vat. et Ven. Edit., *inque crucis*.
343. Cod. Vat., *per signa triumpho*.
345. Cod. Vat., *Verbere verbi*.
346. Cod. Vat., *per æthera lapsus*.
349. In Cod. Vat., *Umbriferam... imago figuram*.
350. *Mss. libri* (ait Browerus) *sic finiere versum :* pedore cruminans. *Sacculi quippe genus apud Plautum est crumina ; unde cruminare prisci festive traxerunt ad eam corporis partem qua operari naturæ solemus.* An forte hoc loco *cruminare* idem valet ac replere, sicuti in crumenam aut sacculum nummi congeruntur? Itaque et Ven. Edit. habet : *cellam pedo* [F. *pedore*] *replevit*.
358. *Pacificis*. Ms., pacificus.
360. Hoc loco Fortunatus describit humanitatem S. Martini, qua Sulpicium, ad se venientem exceperat, et habita ab ipso colloquia, ut videre est apud eumdem Sulpicium c. 26.
364. Edit. Ven., pedes *de corpore sæpe luebat*.

Nec retineret opes, qui cœlo occurreret hæres, A
Namque onus ascensum vetat, et descendere [præstat,
Imum versa tranunt, nec in altum pondera du- [cunt,
In montem gradiens titubat sub fasce columna,
Deficit et fragilis valido sub pondere planta :
Mergit in undosum cumulatam sarcina proram,
Ut petat ad portum, rerum facit emptica ja- [ctum.
Qui pater illustris Paulini gesta beabat,
Floruit Italiæ quo post antistite Nola,
Qua regio Campana sedet rectore supremo :
Dives agris, opulens, famulis, locupletus [acervis,
Vir censu vastus, lare celsus, et ore rotundus ; B
Ditior ipse fide, pro Christo fit sibi pauper,
Et dedit innumeros redimentes crimina num- [mos,
Cujus sparsa soio migravit ad astra facultas ;
Fecit et in cœlum pigras ascendere terras,
Uno stando loco, et dant bruta ad sidera sa- [tum.
Ergo evangelicum Paulino implente relatum,
Martinus monitat cunctis talem esse sequen- [dum,
Tramite difficili potuit qui pergere dives,
Depositoque onere ascendit qui liber in arcem,
Exemploque monens vocat altius ire sequaces ;
Jam quoque Martini quæ fabula fluxerit ore,
Quæ gravitas fuerit, quam acer de lege di- C [sertus.
Quæstio nec latuit cœlesti jure peritum,
Vir reserare valens quodcunque ænigma ne- [garet ;
Ingenii dulcis prudentia larga redundans ;
Fonte perenne bibens quod rivulus ille rigaret ;
Sermo pius, promptus, placidus, catus, aptus, [amandus,
In tantis animis cœli possessor in arvis,
Pervigil orator, mandando negotia Christo,
Judicis in vultus inopum querimonia pandens,
Doctus in arte sacra, miserorum exponere [causas,
Assertor validus, superans fora, jura, togatos, D
Nobilis astructor, facundus concionator,
Qui prece profusa Domini vadimonia placans,
Quantum voce valens viduis atque orphanatro- [phis,
Cujus et ipsa polum taciturna silentia pulsant ?

Mens fundata Deo, sine fuco proxima cœlo ;
Otia nulla terens, et nulla negotia carnis :
Quidquid agendum esset, totum velociter im- [plens,
Sed mora Christus erat, famulans sibi nocte [dieque,
Nam cibus et somnus, nisi quod natura ne- [cessat,
Tardus edax, velox vigilans, sopor, esca sub [ictu,
Nec faceret, nisi quod sine his caro vivere [nescit ;
Tempus utrumque dicans causis repetendo [duabus,
Lectio nunc resonans, sibi nunc oratio currens,
Cujus erat requies tantum mutare labores,
Si foris isset, erat homo jugiter intimus orans,
Cœlo non carnis, sed tendens lumina cordis.
Nec dolus inclusus latuit, nec ab ore refluxit,
Vir sine mundanis, Domini possessio munda,
Nullum judicio damnans, mala nulla repensans;
Hæc sua forte fuit, si facta injuria fratri est,
A minimis læso non unquam erat ultio dulcis ;
Deque gradu proprio neque reppulit officialem.
Charus et adversis, pius æquis, blandus iniquis,
Ira, tumor, risus, mœror stetit exsul ab illo,
Non in fronte tenens nubem, nec in ore ca- [chinnum.
Idem semper erat facie, cute, corde, colore.
Nec variabat opus, vir adhuc in corpore con- [stans,
Immortale aliquid mortali ab imagine promens,
Ora Deus, sensum pietas, pax corda tenebat,
Pro se parva gerens, aliena misertus agebat,
Naturæ ut seriem postponens angelus esset,
Alta supergrediens, mente ultra nubila tendens,
Liber ab humanis intrabat sidera curis,
Inclyta signa gerens, et multa futura prophe- [tans,
Stabat adhuc terris, cœlestibus intimus hæres,
Noscens clausa Dei, quasi conciliator amici,
Cum sua participat caro se certa clienti,
Vir cui Christus amor, Christus honor, omna [Christus,
Flos, odor, esca, sapor, fons, lux gloria et Chri- [stus.
Hujus in affectu insertus, solidatus, adultus :
Ac velut arbor agri, secus est ubi cursus aqua- [rum,
Floricomis foliis, et fluctu perpete gaudens,

379. Cod. Vat., *rectore superno.*
380. Edit. Ven., *locuples et acervis.*
386. Ed. Ven., *Uno dando loco;* corrupte.
389. Cod. Vat., *potuit quia pergere.*
391. Edit. Ven., *exemploque movens.*
392. *Fabula.* Hic *fabulam* pro *parabola* acceptam intelligo. Ven. Edit., *jam quæ Martini sapientia fluxerit ore.*
399. Ven. Edit., *possessor in armis.*
404. Ed. Ven., *Nullius astructor*
412. Ed. Ven., *Natura necesset.*
413. Cod. Vat., *sopora esca*, forte *sapora*, corrupte.
419. Cod. Vat., In Cod. Vat., *cœlo nunc carnis, nunc tendens;* quod placet.
423. Cod. Vat., *Hæc sua namque fuit.*
424. *Non unquam.* Ms., *nonnunquam. Non unquam* ego reposui. Narrat quippe Sev. Sulp. quod a minimis etiam clericis, cum ipse esset sacerdos injuria læsus, nunquam de ulciscendo cogitabat.
436. *Curis.* Ms., *civis.*
445. *Fluctu.* Ms. *fructu.*

Ornata æternæ fert poma perennia vitæ.
Inter apostolicas acies, sacrosque prophetas,
Martyriique choros, atque agmina fulgida cœli,
Rege sub invicto, qua exercitus ille coruscat,
Per turmas, proceres, legiones atque cohortes,
Milite, seu comite, et gradibus duce, consule crescens,
Lacteus iste toga, rutilus micat ille corona,
Hunc prætexta nitens, illum diadema facetat.
Hos chlamys, ast illos armilla topaza decorat :
Balteus huic radiat, huic infula crine coruscat.
Alter palmatæ, trabeæ nitet alter honore,
Pingit et ornatum gemma, aurum, purpura, [byssus,
Nec videt hoc oculus quod habet super astra se- [natus. B
His frueris, Martine, bonis, sub principe cœli,
Cœtibus angelicis sociabilis, et patriarchis
Compar apostolicis, meritis æquande prophetis,
Addite martyribus, queis rubricat unda cruoris :
Fulgide confessor, candentia lilia vincens,
Lumine purpureo redimite, decore, corusce,
Liberius gradiens per celsa palatia regis.
Vir transcripte, potens, æterna in sæcula civis,
Signifer arma crucis fers nobilitate triumphi,
Dulcis, adorande, et mihi pectore, voce colende,
Cujus prosaicus cecinit prius acta Severus,
Versibus intonuit Paulinus deinde beatus,
Æquiparare valens illustris uterque relator,
Materia victi sed et ipsi carmine cedunt.
Luminibus tantis ego nubilus inseror audax,
De minimis minimus, de magnis maxima ten- [tans,
Qui pede subtitubo, balbutio faucis anhelo,
Et rudis eloquio carpo quod condere certor.
Da veniam quia te cecinit rea lingua relatu.
Fer pietatis opem misero, miserando misertor,
Rector ut Altithronus cum venerit arbiter orbis,
Tum memor obtineas delicti oblivia nostri,
Inter me ac Dominum mediator adesto benigne,
Quem sua culpa ligat, tua ut interventio solvat,
Spes Fortunati sit fida salutis egeni,
Suppliciter humilem tibi se stravisse, patrone,
Qui lepræ maculas medicata per oscula purgas,
Mortis et extremæ revocas in origine finem ;
Carnis adhuc fragilis quondam sub imagine con- [stans,
Nunc opus ut mites pietas tua commodet aures,
Nam prece posse vales apud illum, cujus ha- [beris,
Quod peto tu poteris, quia totum præstat [amicis,
Sic tibi quæque petis tribuat præsentia regis.

455. Cod. Vat., *Balteus hinc radiat hinc.*
462. Ib., *Martyribus rubricat quibus unda*
467. *Triumphi.* Ms., *triumphis.*
475. Edit. Ven., *balbutio fauce, et anhelo.*
476. Ibid., *quod condere certo.*

LIBER TERTIUS.

Hactenus in bibulis fixa stetit anchora terris, C
Otia lenta trahens, et inerti dente quiescens,
Leniter alludens, dum sibilat aura soporem,
Et nos umbra tegit, viridante crepidine ripæ,
Ecce serena dies rutilata crepuscula profert,
Et pelagus rate nauta petit, jam solvo ruden- [tes,
Littus arundineum liquens, levo carbasa ventis,
Ante per Adriacas spumas daret vela videbar,
Turbine raptus aquæ per murmura rauca fra- [goris,
Cum duce Sulpitio, bene cujus ab ore venusto,
Martini sacros dulcis stylus edidit actus :
Quos ego sub geminis, claudo pede, curro li- [bellis,
Infimus egregii contexens gesta patroni.
Rursus in Oceani videor mihi tendere fluctus :
Majus iter gradiens, ubi se vada glauca relidunt,
Et crescit terrore timor, rate, nube, profundo.
Dum tamen alta peto, resonet mihi Gallus in [aure,
Gesta beata viri, qua mitigat unda tumorem,
Et sermone viam relevet sale fabula dulcis.
Deferor, ecce, freto, fugiunt et littora visum.
Remiget hic Gallus, Martinus vela gubernet,
Flamina Christus agat, portum quibus unda re- [ducat,
Nunc quoque gesta sacri, dum navigo nauta, [loquatur.
Mensibus hibernis, dum Bosphorus alligat [undas,
Et liquidos campos vetat imber arare carinis, D

4. Edit. Ven., *et noctem umbra tenet, viridante.*
12. Fortunatus duobus superioribus libris ea complexus est quæ Sulpicius narraverat in lib. de Vita S. Martini : duobus vero sequentibus ea carmine exprimit quæ idem Sulpicius in suis Dialogis de virtutibus ejusdem S. Martini edisseruerat.
15. Edit. Ven., *navis iter gradiens, ubi jam vada.*
17. Hic Gallus non alius certe videtur esse quam is qui a Sulpicio discipulus S. Martini appellatur; quique ipsius S. Martini virtutes narrans ac deprædicans inducitur suis in Dialogis ab eodem Sulpicio. Nescio igitur quid in mentem venerit cl. viro Josepho Lirutio, qui in Vita Fortunati Gallum de quo hic mentio fit esse affirmat Paulinum Petricoriensem, quem Fortunatus vocarit *Gallum*, ut alius a Paulino Nolano esse intelligeretur.
18. Edit. Ven., *qua contigit unda tumorem.*

Oceanusque negat commercia ferre Britannis:
Cum sata sub rigido sua germina frigore celant,
Ac penetrante gelu riget unda, et herba liquescit,
Astitit ante fores orans vestem æger egenus,
Lingua ligata gelu, ne solveret ore loquelas.
Ut tegeretur inops sacer imperat ergo ministro,
Ipse remota petens, populi caret arte tumultu.
Comperit ut sanctus nihil accepisse trementem,
Exuitur tunica, algentemque obtexit amictu;
Quam sine teste dedit latitans, et abire coegit.
Ecce minister adest, rogitans procedere sanctum;
Sed sacer ante monet vestiri tegmine nudum.
Hoc memorante pio, stupidus hebet archidiacon:
Quid faceret, nudum dum non ibi cerneret ullum?
Noscere nec poterat, residente antistite, nudum,
Qui tunicæ interius non aspiciebat amictum,
Amphibali exterius dum membra obtecta laterent,
Angit in ancipiti quod hoc ænigma beati;
Quæstio tanta ligat, neque problema solvit egeni.
Tunc ait ipse sacer, mihi tegmen defer abollæ,
Nec pauper desit, qui vestibus indiget illis,
Succensus graviter, tegmen fert vile minister,
Ante pedes jactans, ait: En sine paupere vestem.
Induitur sanctus hirsuta bigerrica palla,
Vix cui digna foret stola lactea, et aurea fulva,
Processit tum summus honor, sed pauper amictu,
Despectus tunica, cœlesti in sede senator.
Interea populis cerimonia sancta retractans,
Cum holocausta sacræ manibus benediceret aræ,
Protinus a capite emicuit globus ignis amici,
Lambens colla comasque, et flamma benigna volabat,
Tactu mollis, honore potens, splendore coruscans,
Crinem ornans, meritum prodens, pro tegmine fulgens;
Præbuit obsequium, minus impendente ministro;
Gesta occulta index in lucem lumine mittens.
O dives pauper, tunica contente nec una,
Qui nec habes aliam, neque vis retinere vel ipsam,
Dum superesse putas vestitum simplicis usus,
Cui gravis est vel palla levis, dum clamat egenus:
Tegmine pro nudi cupiens procedere nudus;
Nec partiris opem, sed totum cedis egenti:
Hæc tua sola putans, petitus si nulla negasses,
Ut magis esses inops, inopi dum cuncta dedisses,
Nec puduit, verecunde pater, sine veste sedentem.
Sed nihil erubuit pietas impensa fidelis,
Nec minimam retinens, fieret quo major honore.
Est mihi velle loqui speciosa negotia nudi,
Sed rapiunt avidum reliquarum insignia rerum.
Dum recubaret homo fluitans Evantius æger,
Fessus et extremus cum jam super halitus iret,
Pontificem precibus celer evocat, ut properaret,
Et via cœpta sacri fieret sibi vita reducti.

29. *Vestem.* Ms., *veste.*

33. Scilicet mendicus ille, quem archidiacono induendum jusserat Martinus, in secretarium, sive παραπέτασμα, ubi, secretus a populo, Martinus consederat, donec ad rem sacram faciendam evocaretur, penetraverat, se nihil ab archidiacono accepisse conquerens.

34. Cod. Vat., *obtexit amicum.*

36. Id est, ut habet Sulpicius: *Archidiaconus ingressus admonet, pro consuetudine, exspectare in ecclesia populum, illum ad agenda solemnia debere procedere.* Dial. II, cap. 1.

38. Cod. Vat., *hæc memorante.*

Ibid., *Archidiacon.* Cod. Vat.,, *arce diacon.*

39. Martinus scilicet nudum obtegendum præcipiebat, atque ita se vestiendum esse significabat, quippe qui tunica sibi detracta, qua egenum indueret, illa nudus fuisset relictus. Archidiaconus vero, cum Martini nuditas nulla appareret, quippe qui sedebat, ecquid loqueretur non assequebatur.

41. *Non aspiciebat.* Cod. Vat., *non inspiciebat.*

42. *Amphibali.* Ms., *Amphibole.* Amphibalum (quod vocabulum usurpat etiam Sulpicius, dialog. II, cap. 1) erat vestis ex utraque parte villosa: quo vocabulo vel Gregor. Turon. utitur lib. de Glor. Confess., c. 59, narrans de S. Trajano: *Si novum, ut assolet, amphibolum induisset cum quo processurus diœcesin circumiret, fimbriæ hujus vestimenti a diversis diripiebantur.* Quem ad locum subdit cl. Ruinart: *Amphibalus, seu birrus, vestis erat villosa ouæ assutum habebat capitium.*

43. Edit. Ven., *angit et ancipitem.*

44. Cod. Vat., *solvit egenti.*

45. Edit. Ven., *tegmen defer, amice.* Porro obolla genus erat tunicæ senatoriæ, quasi *a bulla* dictæ, quod undique bullis esset conspersa. Prudentius, lib. I adversus Symmachum, scribit:

Quin et Olybriaci, generisque, et nominis hæres,
Adjectus fastis, palmata insignis abolla, etc.

Alii malunt eam fuisse duplicem vestem. Erat etiam obolla vestis militaris et qua utebantur philosophi.

46. Cod. Vat., *nec pauper defit.*

47. *Succensus.* Ms., *succensens.*

Ibid. *Tegmen.* Cod. Vat., *Tegimen fert.*

Ibid. *Tegmen fert vile minister.* Narrat Sulpicius quod archidiaconus, succensens Martino, ad vicinas tabernas accurrit, indeque *bigerrigam vestem, brevemque, atque hispidam, quinque comparatam argenteis, rapit,* ac defert ad Martinum. Porro bigerrica, seu *bigera,* ut est in Gloss. Isidori, erat *vestis gufa, vel villata;* sic appellata (ut subdit Dufres.) a Bigerris, seu Bigerronibus Galliæ ad Pyrenæos celeberrimis populis, quorum Cæsar ac Plinius meminerunt: quibus etiamnum in more est: *Capas, breves, villosas, et hispidas, ex crassiore lana confectas, adversus aeris intemperiem deferre,* ut ait idem Dufresne. Similia fere et Brow., qui et Paulinum citat in epist. 4 ad Ausonium, sic scribentem:

Dignaque pellitis habitas deserta Bigerris.

Paulinus vero Petric., lib. III, de Vita S. Martini sic exprimit hunc locum:

Tum vestem octava solidi vix parte coemptam,
Nodosis textam setoso vellere filis,
Ante pedes sancti stomachatus projicit ille.

51. Edit. Ven., *processit sic summus.*

56. Edit. Ven., *Lambens colla, comas, et...* Narrat Sulpicius quod cum inde Martinus processisset ad aram, inter faciendam rem sacram, *globus ignis visus sit de capite illius micare, ita ut in sublime contendens, longius collum, crinesque flamma produceret.*

67. Edit. Ven., *Putans, ne pauca petita negares.*

74. Cod. Vat., *recubaret humo.*

Ibid. *Evantius.* Hic Evantius avunculus suus a Sulpicio fuisse dicitur dial. II c. 3.

Nec cunctatur iter Martinus adire viator.
Vix medio spatio emensus gradiente senecta,
Ante salutis opem misit quam visus adesset,
Atque medela ægro data nuntiat ire beatum.
Significans etiam cursor medicina sequentem :
Dum pede tardat heros, præcessit cura volatu,
Adventusque pii fert aura salubris odorem ;
Ut cito succurrant, unguenta per aera tranant.
Sol veluti radiis dat longius ore calores ;
Sic Martinus opem, et quo non est, exhibet arte.
Admiranda nimis res est, ubi peste fugata.
Antea quam medicus pulsum tenet, exilit æger.
Obvius occurrens sancto, obsequiumque re-
[pendit :
Duxit et ipse domum, qui se sibi luce reduxit,
Nunc alacer saltu, recubans paulo ante grabato, B
Interea miris Evantius actibus expers,
Supplicat incolumis, Domini ut mora crastina
[tardet,
Hospitis et tanti tenet una diecula vultum,
Sed mora tum fuit hæc occasio danda salutis:
Illico percutitur puer atro dente chelydri,
Membraque percussi distenderat ira veneni.
Cum spatium vitæ mors importuna negaret,
Flebile et in toto regnaret corpore virus,
Exposuit puerum ante pedes Evantius almi,
Omnia confisus Martinum posse mereri.
Sanctus enim tactu mox singula membra per-
[errat,
Atque manu medica morientia viscera palpat;
Inde super vulnus, qua bestia fixerat ictum, C
Ut posuit digitum, fluit undique vena veneni,
Et repedavit iter, dederat qua vipera virus.
Hinc sacer inspiciens collecta tabe tumorem,
Pollice subducto, quam fuderat ulcere serpens,
Cuncta veneni vis per hiatum vulneris exit,
Sanguine concreto stillans velut ubere capræ.
Turgida plaga necem vomuit de vulnere filans ;
Concretam saniem vena saliente relaxans :
Effert virus iners, refluente canale liquorem,
Et data lethiferum revocat retro fistula rivum,
Expugnante fide, morsus vim perdidit anguis;
Et quia non perimunt, perierunt arma veneni.
Stat puer incolumis, remanet neque pallor in ore;
Miratur famulum dominus, stupet et domus omnis

Currere servitio quem crederet ire sepulcro.
Hinc pius antistes, loca singula more requi-
[rens,
Hispidus occurrit rhedæ fiscalis amictu :
Quo jumenta, sacri dum pallia pendula cer-
[nunt,
Fervida subductum rapuere per invia currum.
Dimissis auriga rotis, et miles habenis,
Martinum flagris et fustibus urget iniquis,
Sed de cæde viri pecudis datur ultio tristis;
Ipse tamen patiens, jaculorum grandine pres-
[sus,
Atque flagellantum dum debacchatur erinnys,
Vulnera nulla refert manibus, nec ab ore susur-
[ros.
Hinc gravius cruciat cædens ignobilis ira :
Hic quia dum tolerat, se irrideri putat alter;
Et magis iste furit dum sustinet ille libenter.
Interea ad rhedam redeunt grassante querela.
Dum satiat vindicta famem limphatilis iræ,
Mulas ire movent, qua publicus advocat agger,
Voce premunt et fuste dolant, lacerantque fla-
[gello :
Sed neque compulsæ rapiunt juga, lora quadri-
[gæ :
Fixa manent, nec fessa movent velut ærea si-
[gna,
Ceu liquefacta novo se glutine terra ligasset,
A putre ut credas animalia pulvere nexa.
Agnovere viri se numinis arte teneri :
Accurrunt celeres, inquirunt nomen euntis;
Martinum inveniunt a se crudeliter actum;
Confuse flentes, rubicante pudore reclini,
Ante pedes sancti sternuntur, et ore precantur,
Ut veniam errori tribuat, sinat ire ligatos.
Quos tamen ante sacer prædixerat esse retentos.
Rem probat, ulcus amat, veniam dat abire pe-
[rorat;
Quos virtus vinxit, pietas mollita resolvit,
Ore pependit iter, verba arctant, verba re-
[laxant;
Et juga, frena, rotas, mulas auriga recepit.
Carnotus hinc etiam dum prætereunda ve-
[niret,
Ethnica per campos passim obvia turba fluebat,
D

78. Cod. Vat., *nec cunctatus iter.*
80. Edit. Ven., *opem misit, dum vita maneret.*
85. Edit. Ven., *Per aera fumant.*
94. Cod. Vat., *incolumis domui.*
96. Edit. Ven., *sed mora tunc fuit.*
98. *percussi.* Ms., *percussor.*
121. Sulpicius dial. lib. II, c. 3, clarius hoc eventum enarrat. Scilicet cum Martinus diœceses inviseret, forte obviam habuit rhedam fiscalem, qua milites vehebantur. Jumenta exterrita hispido, ut creditum est, Martini pallio, nigro, pendulo, declinarunt toto impetu in contrariam partem, ac funibus implicatis, hæserunt, ita ut militibus moram ad tarditatem afferrent. Hinc illi e rheda desilientes, Martinum, ut illius perturbationis ac moræ causam, male accipere et cædere cœperunt.
127. Cod. Vat., *pecudi datur.*
131. Cod. Vat., *Cædentem ignobilis.*
132. Cod. Vat., *Computat alter ;* invito metro.
136. *Publicus... agger.* Sulpicius quoque per aggerem publicum iter illud narrat fuisse. Giselinus, in notis ad Sev. Sulpic., suspicatur indicari aggerem illum qui *pons longus* apud Tacitum nominatur.
138. *Quadrigæ.* Ms., *quadripæ.*
145. Cod. Vat., *confusi flentes.*
148. Martinus scilicet prætervectus suis narraverat milites, a quibus fuerat cæsus, præpeditos teneri, nec progredi posse.
153. *Carnotus.* Cod. Vat., *Carnutis.* Edit. Ven., *Carnotis hic etiam, dum prætereundo veniret.* Sulpicius quod hic narratur a Fortunato contigisse dicit cum Martinus oppidum Carnotum peteret, ac confertissimo in vico substitisset.

Excita amore sacri, licet hoc non crederet ipsi,
Ad speculare novum concurrens undique visum;
Cum nec dum his Christi radiaret honore cha-
[racter,
Nec sacra verbigenæ flueret super unda To-
[nantis.
At Martinus ovans, Domino reserante profunda,
Sensit adesse locum quo fertile surgeret arvum.
Incipit alloquiis fera pectora cultor arare,
Ore sacer nitido, dumosa novalia purgans,
Proscindens iterans, bis terque quaterque resul-
[cans,
Paulatim ad fructus stupidos animaverat agros.
Hinc rudibus populis Christi nova semina jactat,
Sensibus humanis lactantia germina surgunt,
Leniter et rigidis coalescunt gramina sulcis.
Quid faceret sanctus, turbis coeuntibus amplis.
Messe in tam multa veniens operarius unus?
Excolit, includit, serit, inserit, alligat, ambit.
Interea mulier defuncto pendula nato
Brachia distendens offert ante ora cadaver,
Funeris increpitans misero fera cantica plan-
[ctum,
Dum dolor ad lacrymas trahit, hæc vix explicat
[ore:
Fortis amice Dei, toto venerabilis orbe,
Quem semper lamenta movent, pietate propin-
[qua:
Ardens quid cupiam, corpus tibi nuntiet algens.
Ecce obiit miseræ mihi filius, ubere raptus,
In quo mater eram; nec spes, neque restitit hæ-
[res;
Occubuit genitus, cecidit domus, et mihi fru-
[ctus.
Nulla remanserunt uteri solatia duri,
Nec superest quod dulce vocem, quo fessa recli-
[nem,
Ubere quod recreem, totus perit ordo parentis,
Qui restas, precor, affer opem medicamine verbi,
Redde genus, nec sit matris mihi nomen inane,
Ni soboles redeat, secum mea funera ducat.
Adjuvat hanc populus clamans: Sacer, annue
[votis,
In cunctis vox una tonat: Miserere precanti.
Tunc pius antistes, genibus profusus in arvis,
Sternitur ante oculos Domini, pro plebe sata-
[gens,
Ut mereretur ovem, per quam grex plurimus es-
[set.

Annuit Omnipotens; famulo dans culmen ho-
[norum.
Mox bonus ore preces orator misit in aures:
Ordine deposito, postquam se oratio complet,
Erigitur senior, simul infans vivificatur,
Porrigiturque suæ populo sub teste mamillæ.
Fit fragor, et populi nova pectore vota volu-
[tant,
Mirantes hominem læte mutasse vigorem;
Et qui in morte manet, morti sua jura tulisse.
Inde catervatim Christum, Dominumque, Deum-
[que,
Confessi, exorant fieri se lege beatos.
Fit subito in campos populus catechumenus om-
[nis.
Non templa exspectat, nec claustra dicata sa-
[celli,
Ecclesiæque typum campus generosior explet,
Quodque solet tectis, pratis adhibetur apertis.
Unica mors pueri sic vitæ parturit agmen,
Dumque unus terræ rediit, plebs astra recepit;
Sub duce Martino felix exercitus hic est.
Dum regeret princeps data jura Valentinianus,
Romuleis opibus mundo famulante, superbus,
Tum pia causa sacrum ad comitatum compulit
[ire,
Quem quia præsensit se posci talia Cæsar,
Quæ nollet præstare viro, jubet arce repelli,
Et vetat a foribus, penetrare palatia justum.
Instat ad hæc uxor, cui tunc erat Arrius auctor.
Sed sacer ut vidit tali se fraude repelli,
Illinc aula exclusus, redit arma domestica su-
[mens,
Contegitur setis, respergitur atque favillis,
Ordine miles agens, removet potumque cibum-
[que,
Nocte dieque vacans orandi jugiter usu.
Septimus ergo dies aderat, quo sanctus amore,
Fortia castra movens, his desudabat in armis.
Angelus assistens jubet ire palatia justum,
Fretus in auxilio Martinus pergit ad arcem,
Limine nullus obest, ad principis ora perintrat,
Qui sanctum inspiciens quod adesset, frenduit
[ore,
Atque astante pio, solio neque surgit ab alto.
Regalem sellam mox ignibus ardor oberrat,
Et vaga flamma natat, qua molle sedile corus-
[cat,
Undique fusa, furens, sed culpæ Cæsaris ultrix,

156. Edit. Ven., *undique visu.*
163. Edit. Ven., *sæpius, atque iterans.*
166. Edit. Ven., *semina surgunt.*
173. Edit. Ven. et Cod. Vat., *cantica planctu;* quod sequendum.
190. Edit. Ven., *pro plebe precatus.*
194. Edit. Ven. et Cod. Vat., *ordine disposito.*
211. *Sacrum ad comitatum.* Ib. in Ven. ed., Forte *ad se sacrum comitatum.* Comitatum pro ipsa imperatoris curia usurpari solitum testis est Ammianus, lib. XXVIII, ubi dicit *ad principis comitatum Maximinus accitus*, etc., et Sulpic., lib. II Dial., c. 6, de hoc ipso facto Martini disserens; *eodem fere tempore*, inquit, *quo episcopus datus est, fuit et necessitas adire comitatum.* Comites videlicet appellabantur intimi augusti consiliarii. Sed legesis Dufres. ad hanc vocem in Gloss.
215. *Uxor.* Ariana hæc, uxor Valentiniani senioris, Justina fuit, Arianæ factionis patrona et fautrix, de qua, uti scribit Socrates, lib. V, c. 11, et Sozom. l. VII, c. 13, erat τὰ Ἀρειανῶν φρονοῦσα. De eadem plura Eccl. scriptores.
218. Scilicet, ut de ipso scribit Sulpicius: *Cilicio obvolvitur, cinere conspergitur, cibo potuque abstinet orationes diebus noctibusque perpetuat.*
223. Cod. Vat., *Quo angelus adsistens.*

Cervicis duræ solvens ardore rigorem.
Inde flagella coquunt, hinc regem incendia cæ-
[dunt.
Vapulat et rapiois flammis augusta potestas;
Hinc celer exsiliit rapiens se Cæsar, et ardens,
Martini genua amplectens pedibusque volutans.
Sicque superbum hominem se agnoscere pœna
[coegit,
Vilia regna probans, et celsa cacumina curvans,
Imperiale caput sancti ad vestigia subdens.
Nec spectare preces patitur reverentia justi;
Præstitit ante tumens quam supplex danda re-
[gasset;
Regia rite parans convivia sæpe beato;
Obtulit inde favens abeunti munera princeps:
Paupertate potens sed reppulit omnia sanctus,
Donaque despiciens, meruit plus principe ab
[ipso,
Tantum maius habens quantum minus ambit
[avarus.
Omnia sunt soli qui nulla requirit habendi.
Hinc quoque Romuleam regeret cum Maximus
[arcem,
Vir capiens apicem per publica gesta triumphis:
Sæpius hic sanctum per celsa palatia duxit;
Hoc toto sermone loquens de luce futura:
Quis sit honor justis laus gloria, palma, coro-
[na;
Nec regina pedes cessat lacrymosa rigare,
Sternens membra solo, suspendens gaudia voto:
Inde precatur ovans, convivia ut ipsa pararet;
Obtinet hoc bonitas quod non valet alta potes-
[tas:
Ipsa manu sellam posuit, mensamque paravit,
Dans manibus lymphas, rursus regina minis-
[trat
Læta, modesta suis palmis quas coxerat escas:
Quo residente sacro, stetit illa immobile planta:
Fercula subducens, et pocula porrigit ipsa,
Una ministra viro suffecit ad omnia soli.
Cœnula finitur, sed adhuc regina satagit,
Fragmina, reliquias, crustas, et frusta recondens;
Omnia præponens hæc imperialibus escis.
Hoc Martinus agit, quo clausos carcere laxet,
Exsilio ductos, laribusque reducat avitis,
Sed tibi, sancte pater, minus est, Augusta quod
[explet,
Hoc magis obsequio crevit regina peracto.
Est locus in Turonum fine et confine Bitur-
[gum,
Incola quem vicum vocitavit Claudiomagum,
Mansio forte fuit Martino prætereunti,
Ecclesiæ Domini qua secretaria pollent;
Virgineisque choris sancto abscedente, requi-
[runt,
Quo stetit, aut sedit, jacuit genua atque refle-
[xit;
Lambunt cuncta simul, vel ad oscula singula
[ducunt.
Divisere sui veneranda stramina lecti,
Atque leves paleas virtutis pondere pensant,
Quam tetigit stipulam sanctus, non ibat inanis.
Denique post fragilis confregit fortia culmus.
Nam graviter quemdam rabies invaserat hostis,
Et truculentus agens erroris spiritus iret,
Dum rapiendo rotat vesano cardine prædam,
Hunc suspensa viri collo festuca fugavit,
Immanemque hostem palearis arista removit.
Tibia, fruge ferax, larvam jaculata, sagittat,
Et stipula exilis, quasi dura phalarica fixit.
Nec sic ullius ferri expavisset acumen,
Spicula nec tantum timuisset, missa per arcum,
Lubrica pennigero venientia tela volatu,
Parthica seu timidum si transfodisset arundo,
Plaga ut vicino gravius lacerasset ab ictu,
Stramina sic metuit trepidans adamantinus hostis,
Ac velut ex stipulis coqueret se flamma camini,
Vir stetit incolumis, fugiente volucriter umbra·
Deserit et prædam lupus ingens, et leo frendens.
Inde revertenti Trevirorum ex urbe beato,
Obvia forte datur medio fera buccula campo;
Quam dæmon dorso incumbens agitabat anhelo,
Pendulus aerio quatiens auriga flagello,
Pestifer arte nova, cursu bove nempe verendo,
Cornigeri pecudis proculsor mulio tristis

245. Edit. Ven., *tanta, majus.*

249. Cod. Vatic., *palatia ducit.* Maximi pietas laudatur a Sulpic., Dial. II, c. 3, excipiens quibus se admiscuit civilia dissidia.

251. Cod. Vat., *Quid sit honor justi.*

259. Edit. Ven., *stetit illa immobilis, atque.*

262. Edit. Ven., *regina salegit.*

263. Maximi conjux nimirum ciborum reliquias quæ e Martini cœna superfuerant uti pretiosas recondit.

265. Martinus non sine causa se a regina convivio excipi passus est, vir cæteroquin et ob vitæ sanctitatem, et ob ætatem (nam tum septuagenarius a Sulpicio fuisse scribitur) ab omni criminis suspicione alienus; quo nimirum illa indulgentia miseris, quorum salutis deprecandæ causa ad imperatorem accesserat, facilius veniam impetraret.

270. *Claudiomagum.* Hunc vicum *Claudiomachum* appellat Sulpicius cap. 8.

272. Idem, dial. II, cap. 1, aperte declarat duo secretaria in ecclesiis exstrui consuevisse: quæ hinc inde ab apside solebant poni. Horum usum nobis ostendit Paulinus epist. 32, in qua scribens ad Severum versiculos mittit, in basilica sancti Felicis, a se constructa, diversis in locis inscriptos: *in secretariis vero* (subdit) *duobus, quæ supra dixi circa apsidem esse, hi versus indicant officia singulorum:*

A dextra apsidis:

Hic locus est veneranda penus, qua conditur, et qua
Promitur alma sacri pompa ministérii.

A sinistra ejusdem:

Si quem sancta tenet meditanda in lege voluntas,
Hic poterit residens sacris intendere libris.

273. Edit. Ven., *Virgineique chori.* Narrat Sulpicius, cap. 8, quod ibi erat: *ecclesia celebris religione sanctorum, nec minus gloriosa sacrarum virginum multitudo.*

280. Cod. Vat., *quemdam ut rabies.*

281. *Iret.* Forte *ibat.*

295. Edit. Ven., *lupus egens;* mendose.

Exagitatur iners, residens per terga bubulcus.
Hic ubi millimodas animalis adegerat iras,
Ibat ubique ferus, furibunda juvenca ministro,
Sub tortore gravi per curva, per invia cursans,
Accessit propius sancto furiatile cornu,
Elataque manu pecudem consistere mandat :
Quæ stetit affixo, minus improba, buccula gressu;
Quem sacer instantem mox vidit, comminus, inquit,
Perge ferox, fuge sæve, redi male, cede cruente,
Innocuam pecudem desiste agitare nocive.
Tunc animalis enim linquit fera bellua tergum ;
Et recipit proprium mitissima buccula sensum.
Sternitur ante pedes sancti, veneranter adorans,
Flexit et ipsa genu quæ non habet intellectum,
Contra naturam discernens gesta beati.
Obsequiumque dedit meriti quæ nescit honorem,
Inde magis humilis, quia libera colla gerebat.
Ante ligata tumens, a peste soluta reclinis ;
Quæ stetit ore fremens, cecidit post vincula supplex,
Et sine voce favet, armo jactata priore.
Tum sacer antistes pecudem præcepit abire;
Moxque gregem repetit, pastoris voce revincta.
Id gestum est illo sub tempore, quando beati
Per medias flammas nec fimbria senserat ignis.
De minimis etiam referantur maxima rerum.
Tempore nam quodam, dum vicos ambulat almus ;
Obvia, venandi studio, volat agmen equorum,
Nare sagace canum, fit præda, reperta frutetis :
Transiliunt campos equites et voce sequuntur :
Intendunt leporem fugitivum agitare molossi,
Saltibus excussi, latratu et dente minaci,
Diffusi excurrunt, celeres in amore rapinæ,
Alter in alterius miscent vestigia saltus;
Iste sequax tacitus, petit hic clamoribus auras,
Hic frutice in vacuo delusus odore rotatur,
Motibus arboreis saltu suspenditur alter,
Captu ex unius cunctorum frendet hiatus,
Sæpe super leporem morsu deceptus inani,
Unguibus injectis dum præda volubilis exit.
Ac se turba premit, sic lubrica bestola fugit.
Non erat interea quo calle lepusculus iret ;
Mons, vallis, petra, sylva, frutex defecerat omnis,
Per patulos campos, fugienti tegmine nudo,
Poplite defecto, pede lasso, nare recliva :
Totus ab ore canis, per singula murmura, pendens,
Sensit adesse tamen Martini signa beati,
Flexit iter trepidus hirsutas fraude per herbas,
Auribus acclivis, vagus, exagitatus, anhelus ;
Corruit ante pedes titubans lepus, advena supplex,
Si non voce potest, flatu pro voce precatur,
Sic fera parva jacet, Martini tegmine tuta,
Et recubat dulci defensa sub arboris umbra.
Tunc sacer ex solito miseratus more salubri,
Imperat ut catuli cessent, abeunte fugace.
At sacer ille canum mox sermo cucurrit in aures.
Torpescunt habiles, verbo figente, lyciscæ,
Gressibus instabiles, pendentes saltibus ipsis,
Et rediere canes quasi per vestigia cancri ;
Effugit incolumis per aperta lepusculus arva,
Et cane seposito, tutus terit alta viator.
Hic fugit, ille redit, nullus perit, ecce salutem ;
Sic quoque bestiolis pacem sacer intulit ipsis;
Debilitasque canum facta est pietatis imago,
Qui potius vetito didicerunt parcere morsu ;
Et quia defuerant homines, ubi mira facessit,
Nil de laude perit, miracula bestia sensit.
Quanta etiam sancti sermonis gratia fulsit ?
Qui cum nuper ovem vidisset vellere tonsam,
Hæc Evangelii, dicens, mandata peregit :
Namque duas tunicas gestans, unam obtulit inopi
Et nudata suo de tegmine texit egentem.
Inspiciens itidem sanctus per rura subulcum,
Nudum pellicea tantum sub veste trementem,
Ecce Adam, quondam paradisi sede repulsus :
Exsul ab Elysio, pascit gregis ora suilli :
Deposito veteris Adam carnalis amictu,
Adam nempe novi nos induere instar oportet.
Hinc iterum cernens vernantia prata beatus,
Pars pastus, pars fossus erat, pars floreus agger.
Sed sue confossus, bove pastus, flore comatus.
Comparat ergo tribus sanctus tria nomina rebus :
Turpis adulterii species est fossa carectis :
Herbaque conjugii retinet detonsa figuram.

302. Edit. Ven., *Exagitator iners* ; quod tenendum.
304. Edit. Ven. et Cod. Vat., *ibat ubique fero.*
310. Edit. Ven., *cæde cruente* ; item Cod. Vat.
317. Edit. Ven., *Dedit meritis, quæ.*
319. Edit. Ven., *Soluta reclivis.*
325. Hoc incendium, quo non arsit Martinus, fusius describit Sulpicius in epistola ad Eusebium presbyterum, quod paucis complector. Cum Martinus ad diœcesim quamdam invisendam, hiberno tempore perrexisset, et clerici eidem lectum in secretario ecclesiæ stravissent, multo stramine aggesto ; nec non ignem in pavimento ad nocturnum frigus temperandum posuissent, Martinus, cum se mollius quam solebat curbare sensisset, subjectum stramen ejicere cœpit ac dispergere ; quod cum in proximum ignem decidisset, inde flamma succensa est, qua procul dubio Martinus deflagrasset, nisi ad preces confugisset. Qui cum primo ad ostium accurrisset, ut ex illo incendio se eriperet, diu cum pesulo luctatus, tandiu ignis sensit ardorem, vel cum vestis suæ detrimento, donec, in se reversus, Deo supplicare cœpit. Tunc vero mediis consedit in flammis, quin vel leviter ab iis læderetur.
Ibid. *Ignis.* Ms., *ignem.*
327. Cod. Vat., *vicos circuit almus.*
341. *Bestola.* Ms., *bestiola.* Cod. Vat., *bistola* ; edit. Ven., *biscola.*
350. Quod lepus ad Martinum confugerit, atque ad ejus se pedes abjecerit, altum apud Sulpicium silentium. Quocirca Fortunatus, poetarum more, rem amplificasse censendus est.
351. Cod. Vat., *pro luce precatur.*
371. Edit. Ven., *obtulit infans.*
377. Cod. Vat., *veteris potius carnalis.*
380. Edit. Ven., *pars gramine florens*
384. Edit. Ven., *conjugii detinet.*

Est par virginibus violis quæ vernat imago,
Herbis luxurians, feno apta, et flore decora.
Digna Deo, gemmis grata, et radiantior ostro.
Miles autem monachum professus, singula [linquens,
Conjuge cum propria cuperet quia degere vitam,
Mutavit, meliore via, transcurrere metam,
Jure sacerdotis monitor, hoc ordine discens :
Belligeratori valeat ne femina jungi?
Sola aciem melius componit mascula virtus,
Debilior teneat murorum claustra caterva,
Et sexus fragilis sese intra septa recondat :
Hoc satis, ut mulier timeat, res ipsa timori.
Miles ad arma potens pergat galeatus in agmen,
Loricæ triplicis squamma radiante coruscus,
Thoraca ex humeris indutus, nixus in hasta :
Assuetus clypeo, transmittens vulnus ab arcu.
Hinc capulum vibrans, hinc torquens missile [telum,
Ferratæ tunicæ rivos sub pondere sudans.
His dictis mulcens juvenem resipiscere cogit,
Conjuge postposita, et repetit eremita coronam :
Jugiter interea quia falsa et sancta canebat,
Nec serie recipi, neque possunt scripta teneri.
Quænam vita sacri fuerit, quis singula currat?
Quanta fides animi, quam celsa et pura voluntas,
Ad quem non solum homines longo orbe veni- [rent,
Verum etiam cœlestis honor visebat amanter,
Angelicusque chorus properabat ad ora fre- [quenter,
Colloquiis placidis ut fessum animaret amicum,
Et quasi complexum recreet per verba parentem :
Res probat ista sequens, quæ gesta priora re- [narrat.
Concilium allectum fuerat synodale Nemausum,
Quo sacer antistes mediator adesse recusat.
Ergo ratem scandens celerem, parat ire per [amnem,
Cœtibus in mediis habitans eremita remotus,
Ipse in puppe sedens : cunctos sua prora se- [questrat,
Angelus ecce tamen Domini venit aliger alto,
Ipsa nempe die qua se conventus abegit,
Quidquid pontifices celebrabant ordine narrans,
Pro vice Martini peragens synodalia præsens,
Atque sui cura longinqua per aera tranat :
Quem, pendente via, nec in aera penna fatigat,
Sed natat ala celer, donec nova nuntia portet.
Quæ mandat Dominus nihil absconsurus amico,
Utque prius retulit sacer, hæc post cuncta pro- [bavit :
Nec frangunt prædicta fidem, neque prodita [fallunt.
Accidit hinc demum, foribus sedente Severo,
Compare cum Gallo, doctis et amore ministris ;
Murmure multivago completur cella beati :
Ostia clausa tenens, diei geminante sub hora,
Audivere loqui, sed quid? nescire fatentur :
Senserunt strepitum, neque verba loquacia no- [runt,
Pars fuit hæc meriti, vel sic sensisse superna.
Agnita si non sunt, satis est audita mereri.
Post sacer egrediens cellam, majore Severo
Sulpitio poscente diu, quæ gesta fuissent,
Vix motus precibus, tandem rem ex ordine [pandit :
Indicat hic Agnem, Teclam Mariamque locutam,
Sanctarum exponens vultus habitumque beatus,
Quæ facies, oculi, gena, pes, manus, arca, figura,
Lumine tam puro vidit sæpe ora sororum.
Quis color atque decus, quæ forma et gratia [quanta,
Et sermone pari placidam dixisse salutem.
Hic petit ad fratres, illæ petiere sorores :
Sed redit iste gradu, illæ nam rediere volatu.
Culmen apostolicum, celsas et honore columnas,
Sæpe Petrum meruit Paulumque videre licenter.
Dæmonicas etiam tolerans sæpissime pugnas,
Nomine quemque suo increpitans cogebat abire,
Maxime Mercurium infestum referebat adesse,
Brutum namque Jovem et hebetem memorabat [haberi.
O sinceri oculi, nulla caligine pressi,
Mens radiata sopho, retinens sine nube serê- [num!
Inspicis aeriam carnali lumine Teclam :
Atque vides Agnem, redimita fronte corona,

386. Edit. Ven., *Feno apto.*
387. Edit. Ven., *Et radiantior auro.*
388. Edit. Ven., *Miles item.*

Ibid. *Singula.* Non dubito legendum esse, cum Cod. Vat., *cingula linquens.* Itaque de illo narrat Sulpicius : *quod cingulum abjecerat, insigne militis.* Cum igitur hic miles monachum professus fuisset, ac vellet dimissam conjugem repetere, quam Martinus in puellarum monasterio esse jusserat, hac una Martini oratione ab eadem recipienda deterritus est, quod militibus, in acie positis, uxores non admisceantur, sed hæ inter septa ac munimenta se contineant : quocirca nec is in quadam monasticæ vitæ palæstra de uxore repetenda cogitare debebat.

391. Cod. Vat., *jus sacerdotii.*

Ibid. Edit. Ven., *hoc ordine dicens;* quod tenendum.

415. Nemausum, urbs Occitaniæ celeberrima.

418. Martinus scilicet navigans : *procul a cæteris in remota navis parte solus residebat,* ut narrat Sulpic. cap. 15.

422. Cod. Vat., *celebrarant ordine.* Narrat Sulpicius quod cum Martini discipuli postea rem exquisissent diligenter, et eodem ipso die synodum celebratam, et cætera evenisse omnia sicut a Martino didicerant compericre.

428. Cod. Vat., *rettulit ut prius.*

455. Edit. Ven., *ostia clausa die retinent geminante.*

Ibid. *Mercurium.* Dæmon videlicet Martino sub variis idolorum aspectibus sese ostendebat. Ut enim de eodem scribit Severus Sulpicius, cap. 20 Vitæ S. Martini : *Frequenter diabolus, dum mille nocendi artibus sanctum virum conabatur illudere, visibilem ei se formis diversissimis ingerebat... Nam interdum in Jovis persona, plerumque Mercurii, sæpe etiam se Veneris ac Minervæ transfiguratum vultibus offerebat.*

Cernis et egregiam pretiosa luce Mariam.
Vidisti templum Domini diademate fultum,
Vidisti thalamum sponsi, super omnia pulchri,
Compositum gemmis, auroque, ostroque decorum;
Qualis jaspis erat pedibus, laterique topazus.
Qui digitis anuli, viridi fulgore venusti?
Quales armillæ, dextra ardescente hyacintho?
Quanta zona die lapidum radiabat honore?
Cycladis aut qualis cataclistis effora rasis?
Quæ palla ex humeris, mixto chrysopraso beryllis?
Quodve monile decens collo rutilabat in illo?
Forsan erat niveis amethystina vitta capillis,
Sculptilis impressis et inauribus alta sigillis;
Luminis ac varios spargens diadema virores.
Quæ frons, ora, oculi, facies, gena, pes, manus, ulna,
Inde repercussis florebant gramina gemmis?
Sic bone pastor, ovi quæ fabula vestra cucurrit?
Quid rogo, quando Petrum ac Paulum tam sæpe videbas,
Prima ministerii radiantia vasa superni,
Aurea, pulchra nimis, gemmata, venusta, corusca
Illa putas quanto radiabant ora sereno?
Dogmata quæ Christi totum sparsere per orbem,
Quæ dixere prius: Tu es Christus Filius almi,
Altithronique Dei dominantis, et omnipotentis,
Ac super hac petra fundata Ecclesia regnat,
Quam nec flabra movent, neque vertit turbo procellæ,
Nec trahit undivagam pluvialibus imber arenam.
Hæc quia viva tenet petra fundamenta salutis;
Contra quam portæ inferni nunquam arma valebunt.
Quid sacer ille simul Paulus, tuba gentibus ampla?
Per mare, per terras Christi præconia fundens,
Europam, atque Asiam Lybiam sale, dogmate complens;
Et qua sol radiis tendit, stylus ille cucurrit,
Arctos, meridies, hinc plenus vesper et ortus:
Transit et Oceanum, vel qua facit insula portum;
Quasque Britannus habet terras, atque ultima Thyle,
Buccina concrepuit regiones una per omnes;
Dogmate tantorum, Christi data munera pangit,
Hebræus, Græcus, Romanus, Barbarus, Indus,
Israelita canit, simul Atticus, atque Quiritis?
Principibus geminis fidei sub principe Roma,
Carnis apostolicæ quo sunt duo celsa sepulcra.
Prima tenet terris, et utrique priora supernis,
Dogmatis ore pares, et sedis honore curiles;
Ambo triumphantes spargunt nova dona per orbem,
Una nempe die quos passio sancta beavit,
Et sacra sic geminus signavit tempora consul:
Queis splendor paribus rutilabat ab ore coruscus.
Lucifer in radiis premeretur vultibus illis,
Quippe nec ipsa micat tantum rota fulgida solis.
O dulces oculi, facies cernendo Beatas,
Vidistis Sion, speciosas ordine portas;
Vidistis Sion, ternas quater ordine portas;
Quas amat omnipotens ultra omnia culmina Jacob,
Gemmarum vario redimitas lumine valvas,
Sculptas bracteolis, inscriptas arte smaragdis,
Chrysolithis rutilas, niveas stillantibus albis;
Quidquid amor potuit, quo totum gratia fudit.
Omnicolorque decens et in omnibus una topazus:
Per quas huic populi genus illud nobile regni,
Intrat sideream, meritorum gressibus, urbem,
Et sine fine manent conscripti in sæcula cives;
Inter quos proceres, et culmina celsa potentum,
Patriciis mixtus generosis, consulibusque,
Proximus et regi resides, Martine, senator.
Cui dedit arma fides, et cui fiducia rex est;
Miles amore cliens, et factus honore cohæres,

465. Edit., *dextræ adjacente hyacintho*.
466. Edit., *Quanto zona die*.
467. Edit., *cataclysis effora rasis*. Ad hunc Fortun. locum Browerus: *Verborum hæc monstra*, ait, *quædam sunt: Vetus liber Treviris*: cataclistis. Idem Browerus vult hic a poeta cycladem describi efforatam, e qua *cataclisti*, certis locis conspicui, eminerent. Citat alium locum Fortunati lib. IV de Vita S. Martini, ubi dicit:

Quæ manus artificis cataclistica fila rotavit?

Dufresne in Gloss. quid *cataclistus*, sive *cataclitus* sit, inquirens, censet vestes *cataclistas* fuisse vestes Phrygio opere confectas: in quibus insertæ gemmæ, quasi καταχλεισθεῖσαι, includebantur: quod et de calicibus quibus eodem modo gemmæ erant inclusæ, dicebatur. Hinc Gregorius Tur. lib. de Gl. Confess., c. 63, ait: *Verumtamen calicem non comminuit, quia cataclyza in ipso fuerant solidata;* qui locus illustratur ex eo quod ait Arnobius junior in conflictu cum Serapione, lib. I, *unum diadema video, sed in ipso diademate, cataclyzomatis arte sunt gemmæ constructæ*. Idem Dufresne refert hos versus Fortunati e Codice litteris Longobardicis exarato (qui, ut ipse refert, asservatur in bibliotheca monasterii S. Germani Parisiensis) excriptos, qui sic habent:

Vidisti thalamum sponsi, super omnia pulcri,
Compositum gemmis, auroque, ostroque decorum:
Quanto zona die lapidum radiabat honore,
Cyclades aut quales cataclysis effera (F. effora) rasis:
Quæ palla ex humeris mixto Chryso Phara beryllis,
Quodve monile decus collo radiabat in illo?

Porro *rason* vestis erat monachorum adhuc novitiorum, qui proinde a Græcis ῥασοφόροι nominabantur.
470. Edit. Ven., *aptissima vitta*.
471. *Alta*. Forte, *alba*.
Ibid. Edit. Ven., *et in auribus aura sigilli*.
478. Edit. Ven., *Nimis geminata*.
485. Cod. Vat., *pluviatilis imber*.
501. Edit. Ven., *prima tenent terris*; quod sequendum.
507. Edit. Ven., *Lucifer, ut radiis*.
518. *Huic*. Ms., *hinc*.

Qui potes ore, mei veniam deposce reatus :
Et vitiata tibi quod lingua remurmurat, audi,
Ut de fonte pio fluat indulgentia læso,
Ac te orante, sacer, redeat medicata cicatrix.

LIBER QUARTUS.

Post mare fluctivagum repetens ad littora portum,
Floribus albicomis dum lilia pollice carpo,
Ungue recido rosas et per violaria curro,
Ruris amœniferi varios situs inter odores,
Obripit inde sopor ; fessus quoque colla reclino,
Fultaque gramineo jacuerunt membra grabato,
Sed redit ecce dies, et jam lucescit, eundum est,
Dum matutino nos ore salutat hirundo,
Ac se nocte brevi celerata crepuscula rumpunt,
Quo torpore natent quamvis mea lumina, surgam ; B
Evigilansque oculis detergam pollice somnum,
Et quod iter repeti Gallus vocat, ibo, sodales.
Fluctibus in trifidis ignarus nauta libellis,
Ac velut ambiguas inter Symplegadis undas
Jonii Ægei, Maleique sequace procella ;
Me tamen in bibulis ne mergeret Auster arenis,
Summa gubernavit Martini vita patroni,
Quam nitor scabridis indignus carpere verbis,
Rusticus, arte rudis, tentans formare monile,
Quod nec lima polit, nec malleus addit acumen,
Non incudo terit, fornaxque examinat igne,
Nec mordax gemino forceps trutinavit obunco,
Sed magis incomptum profert mea lingua metallum ;
Res tamen illa juvat sine qualibet ullius arte, C
Quod per se pulchram præfert sua gratia gemmam,
Attamen officii quæ restant debita solvam ;
Et cui magna nimis modo debeo, parva rependo.
Carnotis interea genitam pater anxius ægram,
Ex utero mutam profert, sacro ore medendam :
Sex geminos graviter hebetem sine voce per annos.
Nec differt Martinus opem pietatis amicam ;
Sternitur ergo solo, tacitus prece sidera pulsans,
Corpore fusus humi, volitans super æthera sensu ;
Sensit ut effectum fidei meruisse precatu,
Sanctificaturum ferri sibi poscit olivum,
Infunditque ori benedictum fruge liquorem ;
Atque tenens digito linguam miserando puellæ,
Ipse patris nomen geniale requirit alumnæ ;
Mox resoluta movet faucis lyra tinnula plectrum.
Atque insueta canit camerati concha palati,
Dente relisa cavo producens verba fritillo,
Responditque patris nomen pia filia dulce.
Ventre prius genita, hic visa est quasi voce renata ;
Reddit adulta, vetus lactantes ore susurros,
Incipiens tenero proscindere verba rotatu ;
Motu pigra rudi decurrens lingua gradatim,
Implicito sonitu, rauca novitate, cicuta,
Donec plena suo cecinit symphonia flatu.
Tum genitor genua amplectens veneranda beati,
Vociferans, et voce data, sua gaudia plorans,
Lætitiæ voto reboat præconia Christo.
Judicis inde feri conjux ægra Avitiani,
Dirigit ad sanctum, morbi sperando medellam,
Vas olei vitreum, lance æqua dimidiatum,
Unde salutifero depelleret unguine morbum.
Mox super ampullam fecit crucis ipse sigillum,
Surgit ad ora liquor, spumansque exæstuat unguem,
Ubertate nova vitreo sub cortice obortum,
Et vase in sicco generosus nascitur humor ;
Currit in ascensum, qui vergere novit ad imum,
Fluxibus et liquidis olei petit alveus altum ;
Sed quem non genuit radix oleagina succum,
Nec Syrabracha dedit merito virtutis adulto,
Crescit et ad summum, patulo qua clauditur ore,

7. Hic locus respondet iis Sulpicii verbis, Dial. III, cap. 1, *Lucescit, o Galle, surgendum est*, etc.

13. Cod. Vat., *in trifidis tribus nauta libellis ;* corrupte.

20. Cod. Vat., *Neque malleus.*

31. Narrat Sulpicius quod Martinus, cum adessent episcopi Valentinianus sive Valentinus et Victricius, D cessit ipse de loco, ut ii potius puellam sanarent, tanquam se digniores ; sed renuentibus his et exorantibus ut ipse puellæ mederetur, *non cunctatus ultra* (*utrumque præclarum, et ostendendo humilitatem, nec differendo pietatem*) *sperata præstitit.*

39. Cod. Vat., *tinnile plectrum.* Ed. Ven., *inutile plectrum.* At Browerus : *quod mendose*, ait, *legebatur, inutile plectrum*, id optime correxit Sidonii interpres *lyra tinnula.* Idem Brow. profert locum Alcimi Aviti, quem secutus videtur Fortunatus. Is vero hic est :

Flexilis arctatur recavo sic lingua palato,
Pressus ut in cameram, pulsantis verbere plectri,
Percussus resonet, modulatus in aera, sermo,

Porro frixillus (subdit idem) pyrgus, aut pyxis erat, in quam tesseræ mittebantur et jaciebantur in abacum : de quibus C. Sollius in Narbone :

Hic promens teretes pilas, trochosque,
Hic talos crepitantibus fritillis.

Hinc Joan. de Janua, ut legitur apud Dufresne : *Fritellum*, ait, *ponitur etiam pro vase perforato, per quod solent projici taxilli, ne fiat ibi fraus.* E rumore itaque illo quem edunt tesseræ in hunc alveolum conjectæ ducta similitudo est ad voces humanas, quæ ore funduntur et lingua. Quo in sensu Milo in Vita S. Amandi episcopi :

Qui docuit puerum, quis sensus, quæso, suasit,
Hebraico sonitu, ignotos proferre fritillos?

52. De Avitiani feritate et crudelitate deinceps erit sermo.

63. *Syrabracha.* Ms., *Syrabara* ; Cod. Vat. et Edit. Ven., *nec syra bacca dedit merito virtutis adultum*, quod placet. *Veteres libri* (ait Browerus) Syrobara *pro unguenti exotici pretiosi liquoris specie*, accipiunt

Nec contentus agit liquor ut vas expleat illud, A
Nam cumulata olei mox defluit unda superne,
Nec sese urna capit; tanta est benedictio dex-
[træ,
Exundansque omnes pueri madefecit amictus.
Et digiti de fonte rigans manavit olivum :
Ac postquam irrigue fluviali more cucurrit,
Vas plenum fidei merito matrona recepit.
Nec minus inde subit rerum admiratio facti,
Idem vas vitreum benedictum nobile reddens,
Cum puer incautus posuisset in ore fenestræ,
Ut pote carbaseo venerans velamine tectum,
Lintea dum retrahit fluitantia nescius alter,
Lapsa pavimento ampulla stat marmore tenso,
Sed nec saxa vitrum perdunt nec vasa liquo-
[rem : B
Integra servatur, volitans quasi pensile pluma.
Aut subvecta levis geminis descenderet alis;
Nullaque rima patet, nec facta in vase cicatrix,
Sic liquor interius facit exteriora tueri,
Et quem tutari decuit, sua tegmina texit,
Ne vitra depereant, olei custodia servat,
Inclususque humor proprium defendit amictum,
Ac fragmen fragile statuit benedictio forte.
Cujus discipuli pariter dum comminus irent,
Et canis horrificus latratu insisteret amplo;
Unus amore pio, Martini in nomine, dicit,
Præcipio, taceas, nec nos clamore fatiges,
Mox præcisa canis rabidi vox ore pependit,
Clamoremque vagum media de fauce resorbet; C
Et fragor ille ferox avido sub gutture obhæsit,
Stans rictu stupido frenata voce molossus,
Cum furor urgeret, quia se nec hiare liceret,
Sic redit incluso tremula sine voce susurro,
Profuit et nomen sancti, quo defuit ore.
Ergo iter incœptum lento pede pergere ten-
[dam,
Dum licet ire viam, dum me vocat aura salu-
[bris
Et trahit hora dies vestigia tarda moventem.
Moribus ut tumidus comes Avitianus agebat,
Terribile officio Toronos suffultus adivit.
Agmina conveniunt, et longa catena reorum,
Accrescente coma, quorum caro tota fluebat :
Et consumpta arctum laxabat brachia ferrum, D
Confecta macie vix declarante figuram,
Pœnarum genus ipse jubet plus more parari;
Deflentem videas populum spatiare per urbem,
Indixitque nefas processu ad triste tribunal,
Unde truces oculi spectarent membra cremari,
Comperit ut sanctus feralia jussa satagi,
Tempore sub noctis sæva ad prætoria tendit,
Et pietatis iter solus parat ire viator.
Pervenit ut senior gressu miseranter anhelo;
Sternitur ante fores, per limina dira benignus,
Qua recubat judex, torpente sopore sepultus.
Angelus interea penetrat mox aliger aulam,
Intonat et comiti dormitanti ore minaci :
Te sopor hic retinet, Martinus stat foris, inquit,
Tu requie frueris, et sustinet ille labores :
Molliter ipse toro, jacet ille in marmore diro.
Excutitur trepidus mox ex somno Avitianus,
Martinum exclamans, foribus recubare sa-
[cratum :
Imperat et famulis reserent ut claustra beato,
Ne servum Christi venerandum injuria vexet.
Hinc famuli illudunt domino, crepitante ca-
[chinno,
Dicentes stupidi se somnia vana videre :
Pro foribus nullum residere vel esse virorum.
Rursus præcipiti premitur somno Avitianus ;
Angelus inde virum violentior excitat urgens,
Concutit et graviter ne cederet ipse sopori;
Territus hinc judex, ultra neque credulus ulli,
Postpositis famulis, celer ad sua limina pergit :
Atque ibi Martinum reperit, ceu senserat olim,
Tunc ferus alloquitur sanctum, his vocibus,
[ultro :
Quid Martine, mihi facis hoc, venerande sa-
[cerdos ?
Non mecum æquali, fateor, certamine pugnas,
Absolvendo reos venis, et me verbere torques.
An me pro cunctis pœnas absolvere mavis,
Eligis aut facinus, mea per tormenta pacisci ?
Sub tortore novo mutantur tempora cædis :
Pœna diurna reos cruciat, me nocte fatigas.
Serve Dei, patuit, quam sit tibi celsa potestas,
Quando flagellatur graviter, te judice, judex.
Hinc tamen ipse probas, mecum sit qualiter
[actum :
Cum per me venio, nec amicum, nec rogo ser-
[vum;
Non patitur differre moras, quem pœna coercet :
Nil opus est verbis tacito te, nosco quod optas;
Cede, precor, discede loco, concede quod oro,
Nec tua me graviter cito puniat ultio vindex.
Hæc ait, et propero pede, discedente patrono,
Avitianus, inops animi, vocat officiales,
Et reserare jubet tormenta, ergastula, claustra,
Cumque relaxasset, procul ipse recessit ab urbe.

100. *Dies.* Forte *diem.*

101. *Avitianus.* Hic Avitianus idem forte fuit qui sub Juliano vicarius Africæ fuisse dicitur, ut constat ex Cod. Theod. l.. 15, *de curs. publ.*, l. 1, *de Indul. debitor.*, et l. 2, *de itin. muniendo.* Ejus mentionem facit et Ammian. Marcellinus lib. XXVII sub Valentiniano et Valente, quem *ex vicario* appellat, si modo idem est qui a Sev. Sulpic. comes Avitianus appellatur.

106. *Confecta.* Legendum videtur *confectam.*

107. Cod. Vat., *genus omne jubet.*

109. Hæc respondent iis quæ referuntur a Sev. Sulp., c. 5, Dial. 3, *disponens* (Avitianus) *postera die, attonita civitate, ad opus tam triste procedere*, etc. : mallem hic legere : *Indixitque, nefas! processum*, etc.

111. Edit. Ven., *jussa tyranni.*

124. Cod. Vat., *reserent et claustra.*

139. Cod. Vat., *pœnas exsolvere.*

141. Cod. Vat., *mutantur tempora cædis.*

154. Cod. Vat., *Ipse recedit ab urbe.*

Et gravis ira fugit, sibi fit timor ipse timori;
Ordine perverso et pacem fuga judicis auget,
Ac sine cæde lupum, salvo grege, pastor abegit.
Quique monasterio quotiens properaret ad urbem,
Sive pedem cellæ foris adveniendo tulisset,
Agmina larvarum trepidabant ore, rotatu,
Et cum nescirent populi adventare patronum,
Designabatur gemitu quoque dæmoniorum.
Propitiante sacro, pendentia membra videres,
In sublime procul sublata per aera duci.
Ast alios, pedibus superactis, vertit in altum,
Et caput inferius, veluti de nube ruentes:
Nec tamen his vestes fluerent, verecunda tegentes:
Crimina vel merita edentes, sub judice missi,
Et sua præcipites examine facta fatentes:
Ille Jovem stolidum, hic se fateatur Anubem,
Vasa ministerii se dæmonis esse nefandi:
Sed tortore pio feritas cruciata fugatur.
Nunc etiam Senonum pago quid gesserit, edam.
Cum compacta gelu premeret sata grando quotannis.
Cultoremque seges defraudaretur inanis.
Nec messoris opus flavescens spica rogaret,
Agricolæque manum tritura vetaret adempta,
Incola maturis totiens deceptus aristis,
Cum jejuna suo torperent jugera sulco,
Ac lapidata cibum populis seges ægra negaret,
Mittitur ad sanctum legatio fida precatu,
Ut removeret humo furibunda procella flagellum;
Celsa viri quæ mox oratio sola peregit.
Nam statim atque preces fudit bonus ore sacerdos,
Tempestate graves siccarunt nubila nimbos,
Et viduæ segetes se fertilitate maritant.
Quæque quater quinos, per quos super exstitit annos,
Intemerata sacri viguerunt dona patroni.
Vir tamen ipse Dei ut sublatus ad astra recessit,
Oblitæ incubuit rediviva procella rapinæ,
Præsule subducto vastat fera clades agellum,
Ac male captivas imber populatur aristas:
Defensorque obit, et mox prædam grando requirit,
Martini abscessu repetunt elementa flagellum.
Vir quoque justus item cum occurreret Avitiano,
Aspicit instantem huic sævi dæmonis umbram,
Horrificam faciem, truculentam corpore pestem;
Quam procul intendens sanctus, flatu oris abegit.
Judex dum in seipsum putat exsufflasse beatum.
Cur, bone pastor, ait, tua nos injuria vexat,
Indignosque facit despectio flatilis auræ?
Quem pater egregius responso affatur amico:
Hæc tibi non facimus probrosi sorte reatus,
Sed, male quæ incubuit cervici, flavimus umbræ;
Mox tamen illa fugit subsellia larva, satelles,
Et cervice sedens invasa sedilia liquit,
Libertate nova surgunt colla Avitiani.
Exoneratus enim judex revocatur honori,
Mitior atque fuit, gravis, implacabilis olim.
Mirum aliud vico quod contigit Ambaciensi.
Idola turrito fuerant educta metallo,
Eximie saxis moles onerata politis,
In sublime thronum procedens æde superba,
Falsa superstitio, deceptio vera precantum,
Grande opus ad facinus, faciens nihil esse colentes;
Quod dum sanctus ovans mandasset rite ruendam,
Humanis opibus neque hoc avelleret ullus,
Tum sacer antistes assueta per arma recurrens,
Pervigil insistens nocturnis excubat horis,
Alloquiis Domini taciturna silentia rumpens.
Sed cum mane recens auroram spargeret orbi,
Tenderet et croceum per nubila Phœbus amictum,
Ecce repens oritur, variante fragore, procella,
Stridula sidereo volitatu, et multa tumultu,
Auxiliis fremebunda tuis, Martine, satagens,
Et tua castra movens, armata ferocibus austris:
Quæ fanum ut tetigit, rapidæ vertiginis ictu,
Impulit ac fabricam, furibundo impacta rotatu,
Idola comminuit, molemque in pulvere solvit;

164. Cod. Vat. *Adpropiante sacro;* quod tenendum. Refert enim Sulpicius quod clerici tunc intelligebant adventare Martinum, cum dæmonum gemitus, quibus energumeni obsessi tenebantur, audiebant: et illud habebant indicium quod Martinus e domo egressus ad basilicam accederet.

165. Cod. Vat., *actis versus in altum.* Energumeni scilicet aliqui a dæmone suspensi in aere tenebantur, capitibus deorsum versis, cum interea rigescerent vestimenta, ne ad caput defluentia quod verecunde tegitur revelarent. Sulpic. c. 6.

167. *Nec.* Ms. *Ne.*

170. *Fateatur.* Ms. *fatebatur.*

Ibid. Cod. Vat. *Hic se testatur Anubem.*

171. Cod. Vat., *Vasa ministeriis dæmonis.*

172. Martinus dæmones fugabat ex energumenis, non attrectando manibus, non objurgando, ut cæteri, sed jacendo humi in cinere ac cilicio. Ibid. Sulp.

197. Cod. Vat., *horrificam facie.*

209. Hic versus: *mitior atque*, etc., deest in Vat. Cod.

210. *Ambaciensi.* Oppidum istud, vulgo *Amboise*, jacet ad confluentes Ligeris et Amatissæ, etiam nunc celebre, ut refert cl. Ruinart. in notis ad Greg. Tur., lib. II Histor. Franc., cap. 35. Hujusce oppidi mentionem facit Gregor. Tur. loco citato, inquiens: *conjunctique* (Chlodoveus et Alaricus, rex Gothorum), *in insula Ligeris quæ erat juxta vicum Ambaciensem territorii urbis Turonicæ*, etc.

212. Sulpicius ita hanc fabricam describit cap. 9: *Politissimis saxis moles turrita surrexerat, quæ in conum sublime procedens, superstitionem loci, operis dignitate, servabat.*

216. Edit. Ven., *rite ruendum*; quod seq. Narrat Sulp. quod Martinus molitionem illam presbytero ejus loci diruendam mandaverat; sed is nihil fuerat exsecutus, causatus nonnisi vi armati militis et publicæ multitudinis numero id præstari posse.

225. Edit. Ven., *Fremebunda tui, Martine, precatus.*

229. Edit. Ven., *Illico comminuit.*

Altaque turrigero ceciderunt mœnia fastu.
O sacer antistes, dulce et memorabile nomen,
Quis se non subdat tibi, pro quo et nubila pu-
[gnant?
Hæc quoque mira loquar, parili virtute peracta.
Stabat celsa, rigens, informis, forma columnæ.
Immanis habitu, tractu insuperabilis amplo ;
Quæ superimpositum simulacrum hostile gere-
[bat.
Quam pius ut voluit, valuit neque solvere molem,
Rursus ad orandi victricia signa cucurrit ;
Belliger eliciens ad se arma potentia cœlis.
Stratus humo recubans, precibus supra astra
[relatus,
Quo exorante diu, multoque in pulvere fuso,
Cœlitus est oculis descendere visa columna,
Molliter aerio disulcans nubila lapsu,
Quæ molem oppositam ut vibrato perculit ictu,
Fragmine dissiluit compago soluta columnæ;
Laxaque disperso fregit simulacra metallo ;
Et mentita novo feriuntur numina telo,
Falsa quidem veram sumentia numinis iram :
Quæ subversa suis genuerunt lucra ruinis,
Ac resoluta feris creverunt templa favillis.
Pandere quin etiam decet illud honore beati.
Pallida cum mulier stillante rubore cruoris,
Cujus se irriguo siccarunt viscera fluxu,
Naufraga membra trahens secum vaga sangui-
[nis unda,
Tempestate suæ pluviæ defessa laborans,
Ipsa sibi generans secreti turbinis imbres,
Fluctibus et propriis jam submersura ruebat,
Nec super ullus erat portus sibi, norma salutis ;
Cui semel ut tacta est benedicti fimbria fili,
Nobilis ac summi palpantur stamina panni,
Exsilit inde salus, digitos prius unguine com-
[plens,
Transit in arcanum fiducia tanta medelæ ;
Protinus irrigui siccatur origo fluenti,
Prona etiam patulos damnantur fistula cursus,
Et restricta fluens redit insonti unda cruoris.
Assidui fluxus fugiens cava vana meatus,
Veste sacra medici solidantur glutine rivi,
Et virtute viri senserunt frena liquores,
Incolumisque redit de furto femina felix,
Atque salutis opem, medico ignorante, resum-
[psit,
O Martine sacer, nescis, et munera donas.

A Inde procul gressum celerans antistes abibat ;
Obvius ecce venit serpens adnando per amnem,
Pectoris impulsu sulcans vaga remige cauda,
Squammea terga movens, spiris vada cærula fin-
[dens ;
Quem sacer inspiciens, ait hæc in nomine
[Christi :
Impero dira tibi, pete cursum, bestia, retro.
Quæ procul in fluvium sinuamina lenta reflexit,
Atque retorsit iter mox sarcina tanta veneni,
Inde petit bibulas ripæ ulterioris arenas,
Gurgite lapsa natans, totasque renavigat undas,
Obsequiis famulans, et vipera perdidit iras,
Imperiis justi nec iniqua venena repugnant.
Forte dies aderant paschalia festa gerentes,
B In quibus antistes partem quoque piscis edebat,
Addebatque bonus tum fercula, reptile gustu,
Sollicitat monachos si copia piscis adesset ;
Respondit, cui cura foret commissa, minister,
Se toto piscante die captura negasse :
Nil valuisse hamum, setis ab arundine jactum ;
Nec potuisse aliquam vel retia ducere prædam.
Cui constanter ais, placido moderamine pastor,
Perge modo ad fluvium, tibi nec captura negatur.
Artificem spes certa movet, petit impiger am-
[nem,
Implentur pariter monachorum examine ripæ,
Ut sacra Martini spectarent dicta prophetæ,
Quem scirent non cassa loqui, neque verba re-
[felli ;
C Projicit ut fluvio cassem de puppe magister,
Molliter ac vitreo Ligeri trahit humida lina,
Mox ingentem esocem modico sub rete coercet ;
Et trahitur cognatus aquis ad littora piscis,
Non rete artificis, sed Martini ore ligatus ;
Usibus et sancti se præda natatilis offert,
Tali morte magis vitæ pro munere currens.
Nobile quin etiam ex præfecto Arborius effert :
Signum, quod vidit, se teste, fidelis in urbe :
Immaculata Deo cum dona imponeret aræ,
Et pater attonitus ceremonia diva sacraret,
Munera vel Christi benediceret ore sacerdos,
Imposita altari rata corporis atque cruoris,
Emicuit subito manus alma decore superbo,
D Nobilium vario lapidum splendore coruscans.
Undique visa rotæ spargens radiatile lumen,
Brachia purpureis vibrantia fulgura gemmis,
Lumen et ad solis radians, lux fulva metallis,

236. Idolum scilicet summæ columnæ impositum stabat.
246. Edit. Ven., *lapsaque disperso.*
Ibid. Cod. Vat., *pereunt simulacra metallo.*
253. Cod. Vat., *siccarant viscera;* quod tenendum.
255. Edit. Ven., *atque suæ pluviæ sub pondere fessa laborans.*
264. Edit. Ven., *damnatur fistula.* Cod. Vatic., *damnavit fistula.*
265. Cod. Vat., *redit in fontem unda.*
274. Ed. Ven. et Cod. Vat., *vada remige;* quod placet.
275. Cod. Vat., *vaga cærula;* corrupte.
286. Edit. Ven., *edebatque bonus;* quod placet.
288. Monachus scilicet, quem Sulpicius ait doctum fuisse piscari.
292. Edit. Ven., *cui constanter ait.*
298. Edit. Ven., *Projicit in fluvio.*
304. Edit. Ven, *vitæ quam munere.*
305. Hunc Arborium virum præfectorium nominat supra Fortunatus lib. II de Vita S. Martini. An hic ex eadem familia fuit qua Æmilius Magnus Arborius, Ausonii avunculus, filius Cæcilii Argicii Arborii, de quibus exstant carmina scripta ab Ausonio III et IV Parentalium?

Credula quo potius fierent miracula rerum.
Vir simul ipse potens se tunc Arborius inquit,
Gemmarum gravium crepitantem audisse fra- [gorem;
Sic geminante fide justi via dextera fulsit,
Inque loco manicæ micuit translata smaragdus.
O Martine decens, lapidum velamine compte,
Quam nova palla tibi, cujus textura coruscans,
Trama topazus erat rutilans, et stamen jaspis,
Et tunicæ insignes currunt pro vellere gemmæ.
Quæ manus artificis cataclistica fila rotavit?
Quis fuit hic opifex, ubi lana hyacinthina currit?
Quis potuit rigidas torquere ad licia gemmas?
Hæc venerando magis poterunt quam fando [referri.
Quid secreta petis, nec in abdita luminis intras? B
Est, homo, quod stupeas, ubi nectit gratia telas.
Historiæ nobis oritur hic longior ordo;
Sed breviore via data per compendia curram.
Maximus imperii moderans quasi rector ha- [benas,
Præcipit Itachium tum armorum jure tueri;
Ne quis eum peteret damnandum lege forensi,
Accusatorem veterati Prisciliani;
Mittit ad Hispanos armata sorte tribunos,
Reliquias heresis qui quærant, et bona tollant,
Inventosque pares capitali crimine damnent;
Sic tamen, ut cunctos occasio sæva feriret.
Pluribus ergo malis bonitas impulsa beati,
Leucadio pariter pro præside prompta precatrix, C

A Occurrit Treviros, aliis quoque mota querelis.
Pontifices adeunt prædicti principis aures,
Ne Martinus eat, synodi nisi pace recepta.
Sed sacer asseruit Christi se in pace manere,
Qua prius abstinuit sanctus sic cœtibus illis.
Pontifices iterum occurrunt ad Cæsaris aulam,
Cogat ut innocuum se participare nocivis.
Provocat alloquio quem molliter induperator,
Ut sociaretur reliquis communio justi;
His Theonistum etenim solum descisse querelis,
Cui non complacuit communio noxia fratrum.
Hinc quia non valuit flecti vehementia sancti,
Abripit ex oculis se principis alta potestas,
Mox percussores, gladio minitante, relaxat,
Qui semel offensos, jaculo figente, trucident.
Comperit ut sanctus reserandæ fraudis amictum,
Pollicitus regis se participare ministris,
Et pietate calens, deponit amore rigorem,
Mens rea cujus abest, par fit communio culpæ.
Hinc se proripiens propere Martinus abegit,
Æstuat interea gradiens, gravis, anxius, augens,
Cur vel ad horale spatium consensit iniquis.
Inde iter emensum per vasta silentia ducens,
Progressis sociis ibi se Andethanna propinquat.
Ecce viro insigni sacer obvius angelus astat,
Præsenti alloquio confessus publice vultus,
Atque revelata facie sic comminus infit:
Quam merito, Martine, loco compungeris isto,
Nec properas exire aliter, nisi jussa facessis:

319. Edit. Ven. et Cod. Vat., *justi pia dextera*; quod tenendum.

325. *Cataclistica*. Ibid., *Cataclysa fila*. Vide quæ diximus supra in notis ad lib. III Vitæ S. Martini, pag. 405.

334. *Itachium*. Ithacius, episcopus in Hispania, ad sanguinem usque et cædem Priscillianum hæreticum persecutus fuerat; quem proinde uti *sanguinarium*, devitabant alii, et ejus communioni se non admiscebant, inter quos et Martinus: alii vero defendebant ac sequebantur, Ecclesia in partes discissa. Maximus imp. præcipue patrocinabatur Ithacio, qui vel ejusdem suasu et opera Priscillianum capite multaverat.

Ibid. *Tum*. Edit. Ven., *cum*.

340. Sulpicius hæc narrat cap. 15: *Nec dubium quin sanctorum etiam maximam turbam tempestas ista depopulatura esset, parvo discrimine inter hominum genera. Etenim tum solis oculis judicabatur, cum quis pallore potius aut veste, quam fide, hæreticus æstimaretur;* et Hist. lib. II: *Hic* (Ithacius) *stultitiæ eo usque processerat, ut omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium inerat lectionis, aut propositum erat certare jejuniis, tanquam Priscilliani socios aut discipulos in crimen accerseret.* D

341. Id etiam agebat Martinus, ne hæretici supremo supplicio multarentur: *Scilicet* (ut ait Baronius ad an. 386, n. 33) *in Ecclesia catholica usu receptum est, cum quis expetit a sæcularibus magistratibus opem adversus hæreticos, ne Ithacianæ partis consors, et sectator esse videatur, contestationem illam consulte præmittere; nimirum sic se correptionem expetere incorrigibilium delinquentium, ut tamen citra pœnam sanguinis puniantur.*

342. Refert Sulpicius quod Martinus laborabat præcipue *pro Narsete comite et Leucadio præside, quorum ambo Gratiani partium fuerant pertinacioribus studiis..... iram victoris emeriti.*

344. Episcopi Ithacii partibus faventes convenerant Treviris. Cognito Martini ad urbem accessu, adversus illum cum Maximo consilium ineunt, ut, missis officialibus, vetaretur accedere propius, nisi se prius pacem cum episcopis habiturum polliceretur, qui Treviris pro Ithacii causa convenerant. Quos ille deludens, se *in Christi pace mansurum* asseveravit.

347. Edit. Ven., *quo prius*.

352. Imperator videlicet dixerat ad Martinum: *Theognistum odio potius, quam causa, fecisse dissidium, eumdemque tamen solum esse qui se a communione interim separarit; a reliquis nihil novatum*. Sulpic. cap. 16. Hic Theognistus prius absolverat Ithacium, postea condemnarat. Sulpic. ibid.

356. Scilicet imperator cum non impetrasset a Martino ut communicaret Ithacianis, jusserat ut percursores mitterentur in eos pro quibus Martinus veniam et liberationem rogaverat.

361. Edit. Ven. et Cod. Vat., *pars fit*.

363. Cod. Vat., *anxius, angens*; quod tenendum. *Postero die* (inquit Sulpicius) *Martinus se inde* (Treviris) *proripiens, cum revertens in via mœstus ingemisceret, se vel ad horam noxiæ communioni fuisse permixtum, haud longe a vico, cui nomen est* Andethanna, *qua vastas solitudines sylvarum secreta patiuntur..... subsedit*, etc. Browerus laborat in assignando hujusce vici situ; deducitur vero eo ut credat, *Andethannam in Epternaco ponendam, quod apud Suram*, ait, *inclytum est in Treviris cum vico monasterium, tredecim millibus passuum circiter ab urbe dissitum: facili mutatione* (subdit), *ut ex Antonnaco factum Andernachum, ita* Andethanna *in* Echterna, *ut in proprio idiomate sonat, conversa*.

371. Cod. Vat., *nec poteras exire*; quod tenendum.

Ibid. Edit. Ven., *nisi jussa facesses*; quod tenendum.

Inter utrumque nefas mercatus acerba doloris ? A
Nunc age constanter repara virtutis honorem,
Et tibi te revoca trepidum , ne noxia frangant ;
Gloria ne pereat, neu prospera lubrica perdant,
Utere more tuo , te deinde rediisse, magister,
Fortis athletæ animos casus non obruit unus,
Acrius insequitur hostem manus icta dolore ;
Plagaque fixa solet mentes armare viriles ;
Atque pudore recens crescit diro ulcere virtus,
Ac datur armigero victoria vulnere crebro.
Fraterno alloquio sic angelus explicat ore,
Et vice germani monitis animavit amantem,
Tanta est cura Dei , Martinum avellere lapsu.
Ulterius synodo nec se permiscuit insons,
Virtutisque suæ damnis nova lucra paravit.
Res probat ipsa tamen, sacro venerabilis actu. B
Namque ad pseudoforum cellæ dum accederet [æger,
Quem male vexabat nimium fera dæmonis ira,
Ingenioque gravi torquebat iniquior umbra,
Ante monasterii qua limina tangeret almi,
Martini faciem refugit ferus hospitis hostis,
Et benedicta viri terror fuit ora videri,
Non sufferre valens res obscurissima lumen,
Nec vaga constantem, fugit infida corde fidelem,
Sæva bonum , furiosa pium , truculenta beni- [gnum,
Sic quoque nigranti retinetur janua lucis ;
Hæc medicina sacri satis unica, cujus opimum
Hospitium vidisse, fuit meruisse salutem ;
Sanctus in æde latet, foris exit origo medelæ ; C
Et cura ante datur medici quam forma videtur.
Nec satis est mirum dederit quid corpore præ- [sens,
Nomine sub cujus sparguntur dona per orbem.
Navita cum quidam Tyrrhenum curreret æquor,
Fert iter ad Romam quod velificante volatu,
Turbinis impatiens oritur violentia venti ,
Exsiliunt fluctus, feriunt cava vela rudentes :
Nutat pinus iners, rapiuntur signa ceruchis,
Levis et antennæ coeuntia cornua frendent ;
Artis inops stupidus resilit de puppe magister,
Stant undæ, armatura cadit, fragor æquoris [urget,
Prora bibit, dum nauta vomit; perit ars, jacet [usus,
Spes fugit, ira premit, rapitur lux, morsque minatur;
Casibus in dubiis certi vergente salute,
Dum trepidant omnes, Ægyptius hæc ait unus,
Qui nec dum Christi charismata senserat exsors :
Martini Deus, eripe nos ; mox dira procella
Corruit, et pelagi tumor altus ad ima resedit :
Sternitur unda rati, liquidi stetit area campi :
Atque immota loci jacuerunt murmura ponti ;
Gurgitis optati trabe curritur æquor amicum,
Littoris ora legunt flabris data vota secundis ;
Atque petens portum, vada, complet nauta ce- [leuma,
Sic bene pro meritis famulo dat Christus hono- [res,
Cujus eunte fide , terras, mare, sidera supplet.
Pangere gesta libet reliquo veneranda relatu.
Indolis a patribus generosæ Lycontius olim,
Clarus honore, fide locuples, ab origine currens,
Cumque domum propriam lues exitialis adisset,
Cunctaque tabifluus penetrasset acumine morbus,
Quo miserabilium famulorum, sive clientum
Una strages erat, divisa per ulcera languens,
Dicere quo posses prostrata cadavera telis :
Res extrema etenim nil nobilitatis honorat :
Præsidii spes sola manet, Martinus in orbe.
Mittitur ad sanctum veneranter epistola cursu,
Auxilium rogitans, hoc corde, hoc flagitat ore,
Ni cito subveniat, rapit omnia pestis acerba,
Per spatium ferale trahens in tartara cunctos,
Et grassata diu, quid agant contagia perdunt;
Qui potes affer opem pendenti in morte catervæ,
Desperata salus solatia fida requirit.
Quæ prius ut sensit divino illata flagello,

376. Edit. Ven., *te deinde redisce, magister ;* quod placet.

380. *diro ulcere.* Ms., *de vulnere.*

385. Martinus post id temporis *sexdecim vixit annos, ac nullam postea synodum adiit, ab omnibus conventibus episcoporum se removit.* Sulpic. cap. 15.

388. Pseudophorum , seu pseudothyrum Ammianus l. xxiv, c. 4, latentem portam appellat, id est, januam , latentem a parte ædium posteriore ; quo sensu Horatius ait, scribens ad Torquatum, ep. 5, lib. 1.

Atria servantem postico falle clientem.

Vide Dufr. in Gloss. ad hanc vocem.

391. Ven. Edit., *Ante monasterii, quam ;* quod tenendum.

404. Edit. Ven. et Cod. Vat., *Denique cum quidam Tyrrhenum.*

405. *Quod.* Ms., *qui.*

408. Ceruchi pro antennis usurpantur, uti notat Sirmondus in notis ad carm. 7, l. I M. Felicis Ennodii. Ita, ut idem ait, Lucanus, Flaccus, Apuleius ceruchos accipiunt pro antennis, quasi cornigeris : κερούχος quippe *corniger* sonat. Unde antennæ κεραῖαι appellantur. Quod magis explicans seq. versu Fortunatus inquit :

Levis et antennæ coeuntia cornua frendent.

Quanquam Isidorus in Gloss. *ceruchos*, sive *cerachos*, navium funes interpretatur. An quod hi antennas, id est κεραίας ἔχωσι, seu *nexi* teneant? M. Ennodius loco supra citato : D

Lintea nam summis dum crispant nexa ceruchis, etc.

409. *Levis.* Ms., *Lenis.*

422. Ven. edit. et Cod. Vat., *data vela secundis.*

426. *Lycontius.* Hic Lycontius *ex vicariis*, seu qui jam vicarii munere fuerat perfunctus, nominatur a Sulpicio c. 18.

440. *Quid agant.* Videtur legendum, *quid agas*, id est, si differs opem ferre, contagia perdunt hoc quod serves.

Ibid. *Perdunt.* Ms., *produnt.*

443. Martinus scilicet divinitus admonitus fuerat, Lycontii domum divino judicio ac manu clade illa fuisse vexatam, sive ut verbis utar Sulpicii, *spiritu sentiebat, domum illam divino numine verberari.*

Sed nec posse timet facili exorare precatu;
Attamen excipiens votum miserantis amici,
Septem nempe dies, totidem sub sidere noctes,
Pervigil incubuit, jejunia nulla relaxans,
Continuata trahens per tempora multa precatus,
Nec prius absistit, nisi supplicis illa Lyconti
Vota recepta daret, domuique medela rediret,
Et rediviva salus fugitivum expelleret ulcus.
Qui tamen ut didicit sancti obtinuisse laborem,
Advolat, et grates devoto corde rependit,
Exceptaque domo sua gaudia munere pensat,
Pro merito fidei donum, vice centurionis,
Israeli Dominus quem prætulit ore potenti,
Et prius hausit opem genitæ quam intraret in [ædem,
Denique sancto offert argenti pondera magna, B
Ter tricena decem super addita merce patroni;
Addit et has voces, recreato pectore supplex:
Quid tibi, celse pater, vitæ pro munere solvam?
Cum pretio non possit emi hæc lux, neque vendi.
Unius aut animæ mercari vita valebit?
Cum vero illa meæ domui lues una noceret,
Nec superesset opis reliquum quod redderet [ullum,
Præsidio ecce tuo mihi nempe tot agmina vivunt,
Sexus et ætatis numerosa caterva meorum;
Cum stupeam solidæ revocata cadavera vitæ,
Et quibus obsequerer morientibus, ecce mini- [strant.
Nam statim ut tua vox penetralis ad astra vola- [vit, C
Et visa est meritis curvare cacumina cœli,
Quo vicina tibi fierent oracula Christi,
Expositæque preces ante ora fuere Tonantis,
Ac recitata fuit pia vox dominantis in aurem,
Mox bonitas indulsit, ope præsente, medelam,
Corpora deseruit membratim tabida clades,
Qui potuere mori, subitæ rediere saluti,
Et viguerunt spe, pede, viscere, lumine, voce,
Ac languor moritur, viventi in carne sepultus,
Unde pater modicum pro vivis sume tributum,
Fenore vel minimo tolerans, dum debita solvo:
Sed neque suscepit, neque reppulit ille quod [offert;
Ante monasterii sed quam bene limen adiret, D
Captivis tribui redimendis pondera jussit.
Sic uno ex casu fert dona gemella beatus,
His libertatem, dedit illis unde salutem,
Ut modo captivis duris laxantia pœnis,
Ac concordi animo cecinerunt gaudia plausu.
Hoc idem est mirum niteant si verba relatu.
Occurrit cellæ cum quidam e fratribus algens,
Carbone injecto ardebat fornacula sancti.
Considet ergo celer, rapiens quasi lucra vaporis,
Inguine nudato, pede jacto, poplite panso.
Vir sacer inclusus de cella protinus inquit:
Quis foris incestat nudus habitacula nostra,
Corpore detecto, puro genu, et inguine nudo?
Quid fuit hoc, docti vos dicite, quæso, sophistæ:
Martini ante oculos paries quasi lintea luci,
Aut quasi filo agiles contexit aranea telas,
Retia vel nexis per rara foramina filis?
Unde hic tam tenuis structura patescit hiulca?
An se saxa levant, aut reddunt scissa fenestram?
Seu duri lapides lento se glutine solvunt,
An casa materiæ vitreo se margine pandit?
An speculare dedit, quo sanctus lumine transit?
An levior paries revoluto cessit in arcu?
Et stetit incolumis rapido suspensus in ictu?
Nobilis aut acies oculorum et marmora transit,
Clarior ac visus per cuncta obstacula pergit?
Pœniger an clausi volitavit ad ora minister,
Ac per opertum aperit, et in invia nuntius intrat?
An quia lumen erat, totum foris, intus habebat?
Carne sedente, loco velox an spiritus ibat?
Pandite, doctiloqui, comprehendite clausa di- [serti,
Qui numeris, atomis, ratione potestis, et ore.
Hic fugit ars oculos, nisi Christum, nulla videtis.
Quanta Dei virtus, Martini est gratia quanta,
Hac ope mirificus homo complet, quod homo [nescit,
Explicat hac, fidei merito, quod et obstet origo.
Quod superest etiam, memoretur honore pa- [troni,
Consummanda suo properat quia pagina textu
Forte sacer residens per dura sedilia ligno,
Prospicit hinc claras pendenti rupe gemellas,
Tegmine pullatas, tristi terrore severas,
Fraude laborantes, jaculantes spicula fellis,
Nequitiæ artifices, rebus gravia arma sinistris,
Voce venenata verba hæc anguina rotabant:
Quid valet ira tumens, eia te, Brictio, monstres;
Hoc iterum repetunt, donec male Brictio motus
Irruptis foribus, sancto et convicia vergit;
Jurgia multa movens, turbata mente, satelles,
Se meriti melioris ovans quam sanctus haberet.
Sic gestu rabidus, neque se agnoscebat amarus
Vitæ gesta suæ temerarius arbiter inflans,
Intolerabilium per inania bombica jactans,
Vento motus iners simulans foliatilis umbræ,
Excussa cervice rigens, levitate rebellis,
Exagitans animum, pede jacto, pectore tenso,
Irrationalis, tumido gliscente cothurno,
Nec se mente capax, sensu spatiante vacillans;
Inque sacerdotem truculenter acerba redundans.
Sed quid in abjectum Martinum hæc turbida volvit?
Quid humili, placido tam dira, superba minatur,

448. Edit. Ven., *per tempora mille precatus.*
458. Sulpicius refert quod Lycontius *centum argenti libras obtulit.*
491. Cod. Vat., *carbone ingesto.*
504. Cod. Vat., *se margine tendit.*
505. Edit. Ven., *aut speculare.*
519. *Quod.* Ms., *quid.*
Ibid. *Quod et obstet.* Ed. Ven., *quoa obstat.*
522. Cod. Vat., *sedilia ligni.*
523. Cod. Vat. *Prospicit hinc larvas;* quod tenendum.

Cur animæ nimium dulci tot amara ministrat?
Non decet hæc audire pium, neque ferre benignum.
Errant hi graviter qui melli absynthia miscent.
Ille tamen, pietate calens, nihil intulit hosti,
Excipit iratum placatus amanter amarum,
Oblectans rapidum, et per mollia famina mulcens,
Et nescit non esse pater sine felle vel hosti :
Qui tamen, exorante viro, larvisque fugatis,
Dum redit ad mentem furiosus Brictio pridem :
Pontifici occurrit voto, prece, corpore supplex.
Sed bonitate pii celer indulgentia flexit.
Non apud hunc opus esse diu lacrymando rogari :
Aut prece multiplici veniam sperare nocenti,
Qui magis expetiit culpas donare reatus,
Credidit et damnum, quidquid non præstitit ultro;
Hæc sua lucra putans dimittere debita noxæ, B
Obvius occurrens quærenti munera pacis,
Irasci nulli cupiens, ignoscere cunctis,
Fœdera sola ligans celer, et delicta relaxans;
Effugiens ne quando sibi daret ultio damnum;
Rem pietatis agens; satis est clementia vindex
Quæ pia dona metens, fieri non indiget ultrix,
Omnibus aucta bonis, cui dos et gloria pax est.
Vir tamen ipse sacer, pietatis ab agmine miles,
Fœdera semper amans, et pacis in arma triumphans.
Supplicis ad vocem miserantia viscera laxat,
Inque sinu veniæ trepidum mulcendo reduxit,
Atque reum solita patria pietate, recepit.
Hæc tua, dulcis, erant holocausta, sacraria, templa, C
Hæc tibi divitiæ, thesauri, regna, talenta,
Flos, odor, esca, sapor, mera, cinnama, balsama, thura;
Hæc sacer omnis erat, hæc tota, hæc unica cura.
Christum corde pio, Christum meditarier actu,
Reddere nolle vicem, misereri et parcere culpæ,
Criminis indultor, veniæ memor, ara reorum.
Spes miserabilium, fuga larvarum, arma sequentum,
Præda catervarum, errantum via, cura medentum,
Omnibus una salus, amor omnibus, unus amator,
Quis tibi digna loqui valeat, quem mundus honorat?
Quid, pie vir, satis est, cui laudis debitor orbis? D
Quæque referre volens, neque totus id explicat axis.

Jugiter amplexu Christum corde, ore, retentans,
Nec sine te patiens dominum discedere quoquam,
Tecum semper habens vinctum pietate Tonantem;
Astrictus precibus neque se solvebat amator,
Cujus amica fides tantum tibi contulit arcis,
Ut solem radiis et lunam cursibus æques,
Quis splendore nitens, pulcher, quasi lucifer axis,
Ab fulgore Dei vir fulgidus ipse coruscas,
Tegmine vir niveus, miro diademate fulvus :
Supplicis ergo memor, famuli exauditor opime,
Fortunati inopis, trepidi sibi sorte reatus,
Morbida cui rabie circum sua crimina latrant,
Et fera delicti penetraliter ulcera mordent;
Intercede, precor, veniam, vir adepte coronam.
Eripe, pastor, ovem, ne clauda, vel extera restet;
Porrige, celse, manum, rege gressum, dirige sensum,
Excessusque graves leviori examine penses,
Ac potius pietas dives miserando precetur.
Mitis et exsortes placident fomenta medelæ;
Inter et ipse Deum, atque reum mediator adesto,
Defixis genibus, tensis ad sidera palmis,
Vocibus inclusis, animis penetrantibus auras,
Obtineas meritis; judex cum venerit orbis,
Tu quoque jussus eris dextro residere sedili,
Arbiter in populos, tribuum pavor ante tribunal :
Qualiter effugiam, flamma stridente, caminum;
Tunc precor, ut fragilem sacro velamine celes,
Et tua me trepidum defendat ab igne lacerna.
Nam scio posse reum quemvis tibi cedere Christum,
Quem sociat proprio, mansura in sæcula, regno;
Sis precor in Domino famuli memor, alme per ipsum,
Cujus erit tibimet lumen sine fine videndum.
Da veniam, dulcis, pie, blande, benigne patrone,
Condere dum volui, quia læsi carmine flores.
Sed tua laus nullo breviabitur ampla relatu,
Quam Deus in terris pariterque tetendit et astris.
Pone, libelle, modum, tepido verecunde relatu,
Multiplices faciens diffuso stamine rugas,
Nec bene fila ligans, nodo subit aspera tela,
Hispida, cameli rigido quasi vellere texta,

528. *Brictio.* Hic Brictio a S. Martino educatus in Monasterio a puero, et postea sacerdos factus cum sibi compararet equos, et pueros, et puellas elegantiores, graviter propterea a S. Martino objurgabatur. Is ergo quodam die venit ad Martinum plenus furoris et insaniæ, atque illum probris et maledictis petens, parum abfuit quin et manus eidem injiceret : se jactans eodem sanctiorem esse, quippe qui a puero vixisset in monasterio, nec, uti Martinus, militiæ sordibus juvenis obsolevisset, nec senex visis et fabulis anilibus distineretur. Vide Sulpic. Dialog. l. III, c. 20.

535. Cod. Vat., *intolerabiliter;* quod placet.
536. *Vento.* Forte, *ventos.*
537. Edit. Ven., *levitate rebellem.*
538. Edit. Ven. *Pede juncto.*
543. Edit. Ven., *Quid humilem, placidum tam.*
546. Cod. Vat., *dirus erat graviter qui.*
554. Cod. Vat. et Ven. Edit., *indulgentia fluxit;* quod sequendum.
555. Cod. Vat., *lacrymando rigari.*
577. Edit. Ven., *vicem miseris*, etc.
591. Cod. Vat., *pulcher quam si lucifer exis;* quod sequendum.
602. Cod. Vat., *pietas opulens miserando.*
611. Cod. Vat., *Tu, precor.*
613. Cod. Vat., deest *nam.*
621. Cod. Vat., *trepido verecunde;* quod sequendum

Serica cum decuit Martini pallia duci,
Aut prætexta micans, auro sub tortile, necti,
Vel toga permixtis hyacinthina curreret albis,
Pingere seu variam rosa, lilia, gemma coronam.
Marcida lingua tacet, veniam tibi posce, libelle:
Contentus tantum, Turonum pete mœnia supplex:
Qua Martinus habet veneranda sepulcra sacerdos;
Cujus honor tumuli faciat sua rura tueri;
Qui pietatis opem tribuat, nam largus ubique.
Scit nil esse meum, sua sed sibi dona recurrunt:
Sic tamen urgebis, ut adhuc temerarius intres. B
Inde Parisiacam placide properabis ad arcem:
Quam modo Germanus regit, et Dionysius olim,
Si pede progrederis, venerato sepulcra Remedi,
Atque pii fratris complectere templa Medardi.
Si tibi barbaricos conceditur ire per amnes,

A Ut placide Rhenum transcendere possis et Histrum,
Pergis ad Augustam, quam Vindo Lycusque fluentant.
Illic ossa sacræ venerabere martyris Afræ.
Si vacat ire viam, neque te Bajoarius obstat,
Qua vicina sedent Breonum loca, perge per Alpem,
Ingrediens rapido qua gurgite volvitur Œnus.
Inde Valentini benedicti templa require;
Norica rura petens, ubi Byrrus vertitur undis;
Per Drauum itur iter, qua se castella supinant.
Hic montana sedens in colle superbit Aguntus,
Hinc pete rapte vias, ubi Julia tenditur alpes,
Altius assurgens, et mons in nubila pergit.
Inde Foro Juli de nomine principis exi,
Per rupes, Osope, tuas, qua labitur undis,
Et super instat aquis Reunia Tiliamenti,
Hinc Venetum saltus, campestria perge per arva,
Sub montana quidem castella per ardua tendens.
Aut Aquilejensem si fortasse accesseris urbem,
Cantianos Domini nimium venereris amicos;

632. Cod. Vat., *Facit hic sua rura.*

635. Edit. Ven., *si tamen, urgeres*, Cod. Vat., *si tamen urgueris.*

637. S. Germanus episcopus Parisiensis obiit an. 576, ante quod tempus proinde hos de Vita S. Martini libros scripsit Fortunatus.

638. *Remedi.* Id est S. Remigii, episcopi Remensis.

639. S. Medardus, Noviomi episc., sepultus fuerat Suessione, ibique basilica in ejus memoriam incœpta a Chlotario, perfecta est a Sigiberto; de qua videsis c. 20, l. II. C

642. *Augustam.* De Augusta agit Valserus Rerum August. l. I sub finem: cujus inter cætera hæc verba sunt: *Locus in latissima planitie clementer editus prope Vindonis et Lyci confluvium, Danubio ad commoditates vicinus, nec expositus nimia propinquitate ad pericula Germanicarum incursionum, Vindeliciæ meditullio, nomen Augustæ inditum, Vindelicorum cognomen additum, differentia aliarum urbium, quæ eodem nomine appellatæ*, etc. Vide Cluv. in Ger. Ant. Vindeliciæ et Norici cap. 4, ubi plura disserit de Augusta, et citatum Valseri testimonium expendit.

Ibid. *Vindo.* Cod Vatic., *quam Virdo et Licca fluentant.* Paul. Diac. item *Virdo* nominat, describens iter Fort. in Galliam l. II Hist. Long., c. 13.

643. *Afræ.* Edit. Ven., *virginis Afræ.*

645. *Breonum.* Ibid., *Qua vicina sedent Breorum*; corrupte. Legesis quæ diximus in notis ad c. 1 l. I. Oper. Fortun. D

647. *Valentini.* Browerus hunc esse illum interpretatur *qui S. Severino, Noricorum apostolo, coævus ab Ægippio scribitur, ex abbate lectus episcopus Rætiarum, puta Batavis. Unde pulsus, in Alpibus postea sancte vixit: in castro Magiensi vel Maiis* VII *idus Januar. depositus.* Ejus Vita exstat apud Surium tom. IV, quam vide ad diem 4 Aug.

648. *Birrus amnis* (ait Cluv. Italiæ antiquæ lib. I, cap. 20), *nunc Aicha, in Aisacum apud vicum Pyrhach confluens*, etc. Paulus Diac. hujusce fluvii mentionem facit Hist. Longobar. l. II, c. 13.

650. Edit. Ven., *superbit Aminthus.* Cod. Vat., *Avuntus.* Cluverius corrigit *Aguntus.* Porro Aguntus (subdit Brow.) *eo flexu jacet quo Lugdunus, Toletus et Mediolanus, oppidum in Noricis, Plinio, Ptolomæo, Antonino celebratum*; cujus et Paul. Diac. mentionem facit in Hist. Lang. Cluverius in Germ. Antiq. Vindelici et Norici c. 4, hæc ait: *Inde ab oppido* Lientz, *quod Antonino est Loncium*, XXII *millia in occidentem solis Hiberni versus progredienti, conspicitur oppidum Doblach, quod Plinii, Ptolomæi atque Antonini interpretor Aguntum.*

651. *Julia.* Vide quæ adnotavimus ad c. 1 l. I.

653. *Foro Juli.* Forum Julii Romanorum colonia fuit, hodie vulgo *Cividad*, sive *Cividal del Friuli*: quod vocabulum corrupte idem sonat ac *Civitatem fori Julii.* Cujus nominis originem et causam afferens Paul. Diac., l. II, cap. 14, *hujus Venetiæ*, inquit, *Aquileia civitas exstitit caput, pro qua nunc Forum Julii, ita dictum quod Julius Cæsar negotiationis forum ibi statuerat, habetur.*

Ibid. Cod. Vat., *Domine principis*; corrupte. In Ven. edit. posthac alii desunt versus, alii corruptissime leguntur.

654. *Per rupes, Osope, tuas.* Vulgo, mendosissime, *per rupes, gelidisque tuas.* Osopum, sive Osopium, castellum est ad fluvium Tiliamentum, haud procul a Ventionis vico, in Venet., et Austriæ Carinthiæque finibus.

Ibid. *Labitur.* Cod. Vat., *lambitur*; quod tenendum.

655. *Reunia Tiliamenti.* Ex Cluverio sic correximus corruptissima vocabula *Reunatilia montis.* Cui correctioni vel Cod. Vat. addit auctoritatem, qui legit *Reunia Teliamentis.* Veneta quoque editio accedit prope, habens: *Renuta Teliamentis.* Porro *Reunia*, ex eodem Cluverio, est oppidum, sive castellum, quod vulgo *Ragonia* vocatur in *Tilaventi* sinistra ripa, cujus meminit Paulus l. IV, c. 38, et l. VI, c. 3. Leander in Fori Julii Descript. ita loquitur de Reunia referente Brow.: *Oppidum est Rheuna Tiliamento impositum ea parte qua mons imminens, et collis Prin-cianus amnem stringunt, nomenque hoc loci lingua Celtica* vadum *significabat.*

658. Cod. Vat., *si forte accesseris*; quod tenendum.

659. Cantianos. *Canitus, Cantianus, Cantianilla martyres qui cum essent ex illustri Aniciorum progenie Aquilejæ, sub Diocletiano et Maximiano impp., capite plexi sunt*, ut habet ad diem XXI Maii Cæsar card. Baronius. Eorum acta feruntur sub Ambrosii nomine. De his et cl. Ruin. in præf. ad Acta sincera Martyr. n. 22.

Ac Fortunati benedictam martyris urnam :
Pontificemque pium Paulum cupienter adora
Qui me primævis converti optabat ab annis
Si petis illud iter, qua se Concordia cingit,
Augustinus adest pretiosus Basiliusque.
Qua mea Tarvisus residet, si molliter intras,
Illustrem socium Felicem, quæso, require,
Cui mecum lumen Martinus reddidit olim
Per Cenetam gradiens, et amicos Duplavenenses,
Qua natale solum est mihi, sanguine, sede pa-
[rentum,
Prolis origo patrum, frater, soror, ordo nepotum,
Quos colo corde, fide, breviter, peto, redde
[salutem,
Si Patavina tibi pateat via, pergis ad urbem ;
Hic sacra Justinæ, rogo, lambe sepulcra beatæ, B
Cujus habet paries Martini gesta figuris :
Quove salutis opus celsó depende Joanni,
Atque suis genitis sociis per carmina nostris.
Hic tibi Brinta fluens, iter est Retenone se-
[cundo ;
Ingrediens Athesim Padus excipit inde phaselo,
Mobilis unde tibi rapitur ratis amne citato.
Inde Ravennatum placitam pete dulcius urbem,
Pulpita sanctorum per religiosa recurrens,
Martyris egregii tumulum Vitalis adora,
Mitis et Urcisini ; Pauli sub sorte, beati ;
Rursus Apollinaris pretiosi limina lambe,
Fusus humi supplex, et templa per omnia curre.
Et pete Martini loculum, quo jure sacelli,

A Jam desperatum lumen mihi reddidit auctor,
Munera qui tribuit ; saltem, rogo, verba repende.
Est ubi basilicæ culmen Pauli atque Joannis.
Hic paries retinet sancti sub imagine formam.
Amplectenda ipso dulci pictura colore.
Sub pedibus justi paries habet arte fenestram,
Lychnus adest, cujus vitrea natat ignis in urna.
Huc ego dum propero, valido torquente dolore,
Diffugiente, gemens, oculorum luce fenestris ;
Quo procul ut tetigi benedicto lumen olivo,
Igneus ille vapor marcenti fronte recessit,
Et præsens medicos blando fugat unguine mor-
[bos,
Non oblita mihi mea lumina, munera sancti,
Nam redit ante oculos oculorum cura fidelis,
Et memor illud ero, dum luce et corpore consto.
Promptius affectu, precor inde require sodales ;
Si sociis loqueris, veniam pietate mereris,
Porrigo materiam quibus hanc ego, ut ore ro-
[tundo,
Martini gestis florentia carmina pangant ;
Et claro ingenio texant spargenda per ortum.
Vir radians meritis licet ille nec indiget istis,
Gratia cujus ovans ac fama iter occupat orbis,
Arva capax, pelagus intrans, super astra co-
[ruscans,
Distribuens miras populis pro stipe medelas,
Qui Domino famulando suo capit omnia dono,
Et quo Christus habet nomen, Martinus honorem.

C

661. *Paulum.* Vide quæ de Paulo pontifice Aquil. diximus in Vita Fortun., n. 15.

666. *Felicem.* Lege quæ de Felice diximus, ib. n. 24.

668. *Cenetam.* Ms., *Cenedam* ; edit. Ven., *per semitam gradiens* ; corrupte. Videsis quæ diximus in Vita Fortun. n. 6.

675. *Joanni.* De hoc Joanne, si modo is episcopus Patavinus, uti videtur, fuit, nihil apud Ughellum in Italia Sacra. Is videtur sedisse inter Petrum Limianum et Virgilium, qui an. 579 interfuit concil. Aquileiensi, ab Helia patriarcha celebrato ; de quo vide eumdem Ughel.

677. *Retenone.* Ms., *Retinone.* Retenonis fluvii situm inquirit Cluverius l. I Italiæ Antiquæ, c. 18, ac opinatur ex narratione Æliani Hist. anim l. XIV, c. 8, antiquum illum Eretenum esse amnem qui Vicentiam inter ac Roveretum, paribus hinc inde intervallis, exoriens, vulgari appellatione, *il Lagno*, sive *la Lagna*, nominatur ; *qui a quatuor haud amplius millibus passuum* (ait) *Vicentiam præterfluens, Montaniana, oppido abluto, duosque lacus transgressus, apud Anguillariam tandem oppidum, in Athesim confluit.*

678. Idem Cluverius vult ita esse legendum hunc Fortunati locum :

Si Patavina tibi pateat via, pergis ad urbem.
Hinc tibi Brinta fluens, iter est, Retenusque secun-
[dus,
Ingrediens Athesim ; Padus excipit inde Phaselo :
Mobilis unde tibi rapitur ratis amne citato.

Quis enim crederet, inquit, Padum ingredi Athesim ? — Idem Cluverius narrat, eos qui scripsere *Retenone secundo* existimasse hunc amnem de quo hic Fortun. esse fluvium *Renonem*, qui in ipsa urbe Vicentia, in Meduacum minorem, qui vulgo nunc *il Bachiglione* dicitur, transit. Verum non mihi hæc opinio improbanda videtur, cum Meduacus minor, in quem Reno influit, ex testimonio Cluverii et ut ipsi novimus, ad Patavium sese Brintæ admisceat, et cum ipsa in Adriaticum sinum se evolvat, ut proinde recte dixerit Fortun. : *Hic tibi Brinta fluens*, etc. Quod vero subditur : *ingrediens Athesim*, etc., malim ita dictum accipere ac si diceretur : *ingrederis Athesim ;* ut non de fluvio Pado sermo sit, qui Athesim ingrediatur, sed ad libellum omnis dirigatur oratio. Et vero Fortunatus in oratione struenda licentior aliquando fuisse deprehenditur quam non solum metri, sed nec grammaticæ leges ferre videantur. Ita idem Fortu- D natus sic loquitur l. IV, c. 14.

Nam quotiens monachus peccati est vulnere fixus,
Missus ad artificem, certa medela fuit.

et in carm. de Virgin., pag. 268, ad illum versum : *Hanc Deus ingrediens*, etc., pari modo construitur oratio.

683. *Pauli sub.* Cod. Vatic., *parili sub.*
686. *Et pete.* Ms., *expete.*
695. *Fenestris.* Ms., *fenestræ.*
698. *Medicos.* Forte *medico.*
Ibid. Cod. Vat., *Et præsens medicis.*
699. Edit. Ven., *munere sancti.*

LIBELLI SINGULARES

DE EXCIDIO [a] THURINGIÆ

EX PERSONA RADEGUNDIS.

LIBER PRIMUS.

[Fortunatus excidium Thoringiæ describit sub persona ac nomine Radegundis. Ejusdem in Hamalefredum patruelem absentem desiderium ac vota exprimit. Fratrem, injuste occisum, eadem Radegundes lugens inducitur, ac suprema funeris officia a se eidem minime impensa, miserabiliter conquerens. Postremo hæc alloquitur librum, ac orat ut exsulibus propinquis salutem dicat, et ab iisdem litteras ad se referat.]

Conditio belli tristis, sors invida rerum,
Quam subito lapsu regna superba cadunt!
Aula palatino quæ floruit antea cultu,
Hanc modo pro cameris mœsta favilla tegit.
Quæ steterant longo felicia culmina tractu,
Victa sub ingenti clade, cremata jacent.
Ardua quæ rutilo nituere ornata metallo,
Pallidus oppressit fulgida tecta cinis:
Missa sub hostili Domino captiva potestas,
Decidit in humili gloria celsa loco
Stans ætate pari, famulorum turba nitentum
Funereo sordet pulvere, functa die.
Clara ministrorum stipata corona potentum,
Nulla sepulcra tenens, mortis honore caret,
Flammivomum vincens, rutilans in curribus au-
Strata solo recubat lacticolor amati. [rum, B
Heu male texerunt inhumata cadavera campum,
Totaque sic uno gens jacet in tumulo!
Non jam sola suas lamentet Troja ruinas,
Pertulit et cædes terra Toringa pares.
Hinc rapitur laceris matrona revincta capillis,
Nec laribus potuit dicere triste vale.
Oscula non licuit captivo infigere posti,
Nec sibi visuris ora referre locis.
Nuda maritalem calcavit planta cruorem,
Blandaque transibat, fratre jacente, soror.
Raptus ab amplexu matris puer ore pependit,
Funereas planctu nec dedit ullus aquas.
Sorte gravi minus est, nati sic perdere vitam,
Perdidit et lacrymas mater anhela pias.
Non æquare queo vel barbara femina fletu,
Cunctaque guttarum mœsta natare lacu.
Quisque suos habuit fletus, ego sola, sed omnis
Est mihi privatæ publicus ille dolor.

A Consuluit fortuna viris quas perculit hostis,
Ut flerem cunctis una superstes ago.
Nec solum exstinctos cogor lugere propinquos,
Hos quoque, quos retinet vita beata, fleo,
Sæpe sub humecto collidens lumina vultu,
Murmura clausa latent, nec mea cura tacet.
Specto libens aliquam si nuntiet aura salutem,
Nullaque de cunctis umbra parentis adest;
Cujus in aspectu tenero solabar amore,
Solvit ab amplexu sors inimica meo.
An quod in absenti te nec mea cura remordet,
Affectum dulcem cladis amara tulit?
Vel memor esto, tuis primævis qualis ab annis,
Hamalefrede, tibi tunc Radegundes eram.
Quantum me quondam dulcis dilexeris infans,
Et de fratre patris, nate benigne, parens.
Quod pater exstinctus poterat, quod mater haberi,
Quod soror, aut frater, tu mihi solus eras,
Prensa piis manibus, heu! blanda per oscula
[pendens,
Mulcebar placido flamine, parva, tuo.
Vixerat in spatium, quo te minus hora referret,
Sæcula nunc fugiunt, nec tua verba fero.
Volvebam rabidas illiso in pectore curas,
Ceu revocarer eis, quando, vel unde, parens?
Si pater aut genitrix, aut regia cura tenebat
Cum festinabas, jam mihi tardus eras.
Sors erat indicium, quia te cito, chare, carerem,
Importunus amor nescit habere diem.
Anxia vexabar, si non domus una tegebat.
C Egrediente foras te, pavitasse vocas.
Vos quoque nunc Oriens, et nos Occasus ob-
[umbrat,
Me maris Oceani, te tenet unda Rubri.

De excidio Thuringiæ. In Trevir. ms. hic erat titulus: *Item aliud incipit opus ejusdem Fortunati de excidio Thuringiæ*; ex Brow. Hic liber, sicut et duo consequentes, desunt in Ven. edit., et mss. Codicibus Vatic. Porro Thuringiæ excidium et causam ob quam reges Franc. Theudoricus et Chlotarius Thoringis bellum intulere, narrat Greg. Turon., lib. III Hist. Franc., c. 7.

15. *Curribus.* Ms., *crinibus.*

16. *Amati.* Ms., *Ametys.*

55. *Vixerat in spatium* idem videtur significare ac horam quæ Hamalefredum non retulisset, visam Radegundi in longum spatium produci.

Inter amatores totusque interjacet orbis,
Hos dirimit mundus quos loca nulla prius.
Quantum terra tenet, tantum divisit amantem,
Si plus arva forent, longius isset iter.
Esto tamen, quo vota tenent meliora parentum
Prosperius, quam te terra Toringa dedit.
Hinc potius crucior validis onerata querelis,
Cur mihi nulla tui mittere signa velis.
Quem volo, nec video, pinxisset epistola vultum,
Aut loca quem retrahunt, ferret imago virum:
Qua virtute atavos repares, qua laude propin-
[quos,
Ceu patre de pulchro ludit in ore rubor.
Crede, parens, si verba dares, non totus abesses,
Pagina missa loquens, pars mihi fratris erat:
Cuncti munus habent, ego nec solatia fletus,
O facinus! quæ dum plus amo, sumo minus.
Si famulos alii, pietatis lege, requirunt;
Cur ergo præterear, sanguine juncta, parens?
Ut redimat Dominus vernam, sæpe ipse per
[Alpes
Frigora concretas cum nive rumpit aquas:
Intrat in excisis umbratica rupibus antra,
Ferventem affectum nulla priora vetant.
Et duce cum nullo, pede nudo, currit amator,
Atque suas prædas, hoste vetante, rapit.
Adversas acies et per sua vulnera transit,
Quod cupit, ut capiat, nec sibi parcit amor.
Ast ego pro vobis momenta per omnia pendens,
Vix curæ spatio, mente, quiete fruor.
Quæ loca te teneant, si sibilat aura, requiro,
Nubila, si volites, pendula posco locum.
Bellica Persidis, seu te Byzantion optat,
Ductor Alexandræ seu regis urbis opes?
An Hierosolymæ resides vicinus ab arce,
Qua est genitus Christus, virgine matre, Deus.
Quoque hæc nullatenus patefecit littera chartis,
Ut magis hinc gravior sumeret arma dolor.
Quod si signa mihi nec terra, nec æquora mit-
[tunt,
Prospera vel veniens nuntia ferret avis!
Sacra monasterii si me non claustra tenerent,
Improvisa aderam, qua regione sedes.
Prompta per undifragas transissem puppe pro-
[cellas:
Flatibus hibernis, læta moverer aquis.
Fortior eluctans pressissem pendula fluctus,
Et quod nota timet, non pavitasset amans.
Imbribus infestis si solveret unda carinam,
Te peterem, tabula remige vecta mari.
Sorte sub infausta si prendere ligna velarer,
Ad te venissem, lassa, natante manu.
Cum te respicerem, peregrina pericla negassem,
Naufragii dulcis mox relevasses onus:
Aut mihi si querulam raperet sors ultima vitam,
Vel tumulum manibus ferret arena tuis.
Ante pios oculos issem sine luce cadaver,
Ut vel ad exsequias commoverere meas.
Qui spernis vitæ fletus, lacrymatus humares;
Atque dares planctus, qui modo verba negas.
Quid fugio memorare, parens, quid differo
[luctus?
De nece (*a*) germani cur dolor alta taces?
Qualiter insidiis insons cecidisset iniquis,
Oppositaque fide raptus ab orbe fuit.
Et mihi quare novo fletus referendo sepultos,
Atque iterum patiar dum lacrymando lo-
[quor?
Ille tuos cupiens properat dum cernere vultus,
Nec suus impletur, dum meus obstat amor
Dum dare dura mihi refugit, sibi vulnera fixit:
Lædere qui timuit, causa doloris adest.
Percutitur juvenis tenera lanugine barbæ,
Absens nec vidi funera dira soror.
Non solum amisi, sed nec pia lumina clausi,
Nec superincumbens ultima verba dedi
Frigida non calido tepefeci viscera fletu,
Oscula nec caro de moriente tuli.
Amplexu in misero neque collo flebilis hæsi,
Aut fovi infausto corpus anhela sinu.
Vita negabatur, quia jam de fratre sorori
Debuit egrediens halitus ore rapi.
Quid feci, ut non comes irem lecta pheretro,
Non licet exstinctum vel meus ornet amor?
Impia, crede, tuæ rea sum, germane, saluti
Mors cui sola fui, nulla sepulcra dedi.
Quæ semel excessi patriam, bis capta remansi,
Atque iterum hostes, fratre jacente, tuli.
Tunc pater, ac genitrix, et avunculus, atque
[parentes,
Quos flerem in tumulo, reddidit iste dolor.
Non vacat ulla dies lacrymis, post funera fratris,
Qui secum ad manes gaudia nostra tulit.
Sic miseræ dulces consummavere parentes,
Regius, hac serie, sanguis, origo fuit.
Quæ mala pertulerim, neque præsens ore re-
[ferrem,
Nec sic læsa tuo consulor alloquio.
Quæso, serene parens, vel nunc tua pagina
[currat,
Mitiget ut validam lingua benigna luem.
Deque tui similis mihi cura sororibus hæc est,
Quas consanguineo cordis amore colo,
Nec licet amplecti quæ diligo membra parentum,
Osculor aut avide lumen utrumque, soror.
Si velut opto, manent, superis rogo redde sa-
[lutes,
Proque meis votis oscula chara feras.

71. *Parentum.* Fortunatus *parentis* nomen ponit pro *consanguineo* et *propinquo*, sicut et supra, et in seq.

124. De fratre Radegundis, occiso a Clotario, aliquid diximus in Vita Fortun., n. 59.

134. *Percutitur.* Ms., *perculitur.*

145. Radegundis cædem fratris ascribit culpæ suæ, quod eumdem e Gallia excedere cupientem, charitate sua et amore retinuisset.

163. *Superis* pro *superstitibus* posuit.

Ut me commendes Francorum regibus oro,
Qui me materna sic pietate colunt.
Tempore longævo vitalibus utere flabris,
Et mea de vestro vernet honore salus.
Christe, fave votis : hæc pagina cernat amantes.
Dulcibus et redeat littera picta notis.
Ut quem tarda spes cruciat per tempora longa,
Hanc celeri cursu vota secuta levent.

165. Optare Radegundis videtur ut Hamalefredus Francorum regibus se ipsam commendet, quamvis cæteroquin horum erga se esset perspecta pietas ac bonitas. Dicendum itaque inter reges Francos et Hamalefredum ullam necessitudinem aut litterarum commercium intercessisse. Hamalefredus militabat, idque in Oriente, ut infra dicemus; unde Radegundes lib. III, sic ad illum, jam mortuum, loquitur :

Militiæque tuæ hanc mihi mittis opem?

LIBER SECUNDUS.

AD JUSTINUM [a] JUNIOREM IMPERATOREM ET SOPHIAM, AUGG.

[Hoc poema suum Fortunatus a gloria augustissimæ et individuæ Trinitatis auspicatur, tum Justini imp. laudes complectitur, atque ejus imprimis orthodoxam sententiam, ac pro tuenda religione pias curas et diligentiam commendat. Idem post Sophiæ Augustæ laudes celebrat, a qua partem Dominicæ crucis dono missam Radegundi fuisse commemorat, et ejus propterea in totum Occidentem, beneficentiam extollit : et ad extremum vota facit, Radegundis nomine, pro imperii eorumdem diuturnitate ac felicitate.]

Gloria summa Patris, Natique, ac Spiritus almi, B
Unus adorandus hac Trinitate Deus.
Majestas, persona triplex, substantia simplex,
Æqualis, consors atque coæva sibi.
Virtus una manens eadem, tribus una potestas,
Quæ Pater, hæc Genitus, Spiritus ipsa potest;
Personis distincta quidem, conjuncta vigore,
Naturæ unius, par ope, luce, throno.
Secum semper erat Trinitas, sine tempore regnans,
Nullius usus egens, nec capiendo capax.
Gloria summa tibi, rerum sator, atque redemptor,
Qui das Justinum, justus, in orbe caput.
Rite super reges dominantem vindicat arcem,
Cœlesti regi qui famulando placet.
Quam merito Romæ Romanoque imperat orbi, C
Qui sequitur, quod ait dogma cathedra Petri?
Quod cecinit Paulus passim, tuba millibus una,
Gentibus et stupidis fudit ab ore salem.
Cujus quadratum linguæ rota circuit axem,
Eloquiique fide frigida corda calent.
Gloria summa tibi, rerum sator atque redemptor,
Qui das Justinum, justus in orbe caput.
Ecclesiæ turbata fides, solidata refulget,
Et redit ad priscum lex veneranda locum.
Reddite vota Deo, quoniam nova purpura, quid-
quid
Concilium statuit Chalcedonense, tenet.
Hoc meritis, Auguste, tuis et Gallia cantat,
Hoc Rhodanus, Rhenus, Ister et Albis agit.
Axe sub occiduo audivit Gallicia factum,
Vascone vicino Cantaberista refert.
Currit ad extremas fidei pia fabula gentes,
Et trans Oceanum terra Britanna favet.
Quam bene cum Domino curam partiris amator?
Ille tuas causas, tu facis ecce suas.
Dat tibi Christus opem, tu Christo solvis honorem :
Ille dedit culmen, reddis et ipse fidem.
Nil fuit in terris, quod plus daret ille regendi;
Nec quod plus reddas, quam valet alma fides.
Exsilio positi Patres pro nomine Christi
Tunc rediere sibi, cum diadema tibi.
Carcere laxati, residentes sede priori,
Esse ferunt unum te generale bonum.
Tot confessorum sanans, Auguste, dolores,
Innumeris populis una medela venis.
Thrax, Italus, Scytha, Phryx, Daga, Dalmata, Thessalus, Afer,
Quod patriam meruit, nunc tibi vota facit.

[a] *Ad Justinum Juniorem.* Hoc carmen plerique referunt sub nomine *Hodœpericon*, uti adnotavimus in Præfat. Porro quæ occasio fuerit hujusce carminis scribendi, diximus in Vita Fort., n. 55. Ab eodem Justino et Sophia vel urbi Romæ lignum sanctæ crucis dono missum, adnotavimus ad c. 21 l. I.

16. Theophanes ad an. 1 Justini : *Justinus*, ait, *bene sensit in omnibus de fide.* Is successit Justiniano an. 566.

28. *Albis.* Albis, Alemanniæ flumen; de quo Sidonius Apollinaris in Panegyrico, recitato coram Avito Augusto, ait :

Chattumque palustri
Alligat Albis aqua...

39. Justinus vix atque adeptus imperium est, cum videret Ecclesiam, ob tria nota Capitula, dissensionibus mire vexari, silentium indixit partibus, edicens : *Ut nemo deinceps ullo prætextu propter personas aut syllabas rixaretur. Quibus verbis* (subdit D Pagius ad an. 566) *Theodori personam, itemque scripta Theodoreti atque Ibæ forte intellexit, nec non quæstionem, nuperrime exortam de corpore Christi corruptibili vel incorruptibili. Una enim syllaba Romani imperii antistites nobilissimos in exsilium procul a suis sedibus deportaverat.* Hosce exsules indicare videtur hoc loco Fortun. Lege em. card. Noris., Dis. de Syn. quinta, c. 9, part. II

Hæc tua laus, princeps, cum sole cucurrit in A [orbem,
Quo genus est hominum, huc tuus intrat honor.
Gloria summa tibi, rerum sator atque redemptor,
Qui das Justinum, justus, in orbe caput.
Cui meritis compar nubens felicibus annis
Obtinet augustum celsa Sophia gradum.
Quæ loca sancta pio, fixo colit, ornat amore,
Et facit hoc voto se propiare polo.
Cujus prima fides orientis ab axe coruscans,
Misit ad occasum fulgida dona Deo.
Regina poscente sibi Radegunde Toringa,
Præbuit optatæ munera sacra crucis.
Qua Christus dignans assumpta in carne pependit,
Atque cruore suo vulnera nostra lavit.
Gloria summa tibi, rerum sator atque redemptor, B
Quod tenet augustum celsa Sophia gradum.
O pietas, huc usque rigans de fonte benigno
Cujus amor Christi fundit ubique fidem !
Ecce pari voto, Augusti certatis utrinque,
Ipsa tuum sexum subrigis, ille suum.
Vir Constantinum, Helenam pia femina reddis.
Sicut honor similis, sic amor ipse crucis.
Illa invenit opem, tu spargis ubique salutem ;
Implet et occasum, quod prior ortus erat.
Gloria summa tibi, rerum sator atque redemptor,
Quod tenet augustum celsa Sophia gradum.
Per te crux Domini totum sibi vindicat orbem ;
Quo nescita fuit, hoc modo visa teget.
Accessit genti major fiducia Christi,
Quando salutis opem spes oculata videt.
Sensibus o duplicata fides, cum munere vestrum
Plus animæ credant, quod, cruce teste, pro- [bant.
Hoc, Augusta, colens, quod Apostolus instat araro
In ligno, hic verbo lætificatis agrum.
Hæc jam fama favet, qua se septentrio tendit,
Ortus et Occasus militat ore tibi.
Illinc Romanus, hinc laudes Barbarus ipse,
Germanus, Batavus, Vasco, Britannus agit.
Pars tua cum cruce sit florens Augusta per ævum,
Cui facis extremis crescere vota locis.
Hanc prostrata loco, supplex Radegundis adorat,
Et vestro imperio tempora longa rogat.
Atque rigans lacrymis, conjuncta sororibus [optat,
Ut hinc vestra fides gaudia larga metat.
Felix Justino maneas cum principe conjux,
Ordine patricio cincta, Sophia, sacro.
Romula regna regens, tribuit sua jura senatus,
Teque sibi dominam plebs trabeata colat.
Vota superna Deus votis felicibus addat,
Nec vobis pereat quod Radegundis amat.
Assiduo cantu quæ pulvere fusa precatur,
Temporibus largis ut tibi constet apex.
Voto, animo, sensu, studio bona semper [agendo :
Sit tibi cura sui, sit memor illa tui.

C

52. *Cui.* Ms., *Hinc.* 65. *Subrigis.* Ms., *surrigit.*

LIBER TERTIUS.

AD [a] ARTACHIN.

[Radegundes hoc in poemate dolorem suum pro Thoringiæ excidio ac gentis suæ clade exprimens inducitur ; tum spem suam, quam in germano fratre et Hamelfredo patruele (qui superstites ex domo ejus fuerant), positam habebat, una cum illis exstinctam fuisse dicit ; et eorum casum deflet acerbissime. Rogat postremo Artachin, quem nepotem appellat, ut in eorum locum, quos arctiore necessitudine propinquos habebat, charitate ac cæteris officiis succedat.]

Post patriæ cineres et culmina lapsa parentum, D
Quæ hostili acie terra Toringa tullt :
Si loquar infausto certamine bella peracta,
Quas prius ad lacrymas femina rapta trahar ?
Quid mihi flere vacet pressam hanc funere gen- [tem ?
Au variis vicibus dulce ruisse genus ?
Nam pater ante cadens, et avunculus inde secutus,
Triste mihi vulnus fixit uterque parens.
Restiterat germanus apex, sed sorte nefanda
Me pariter tumulo pressit arena suo.
Omnibus exstinctis, heu viscera dura dolentis !
Qui super unus eras, Hamalefrede, jaces ?

[a] *Ad Artachin.* Ms., *Artachin.* Hoc poema inscribitur apud Trithemium *De excidio Thuringiæ.* Ms. Trevir. reponit : *Artarchi*, *Radegundis nepoti.* Ex Brow.

7. Avunculus Radegundis, seu patruus erat Hermenefridus, qui postea de muro Tulbiacensis civitatis præcipitatus, interiit ; opera et dolo (ut creditum fuit) Theodorici regis. Leg. Greg. Tur. l. III, c 7 et 8.

14. Videtur Radegundes hoc loco indicare superiorem ep. suam, seu carmen, quod scripserat ad Hamalefredum, ignorans ubinam esset locorum ; cui epistolæ pro responso nuntium de obitu Hamalefredi acerbissimum retulerit.

Sic Radegundis enim, per tempora longa, requi- A
Pertulit hæc triste pagina nostra loqui. [ror,
Tale venire diu exspectavi munus amantis,
Militiæque tuæ hanc mihi mittis opem.
Dirigis ista meo nunc serica vellera penso,
Ut dum fila traho, soler amore soror?
Siccine consuluit valido tua cura dolori,
Primus, et extremus nuntius ista daret?
Nos aliter lacrymis per vota cucurrimus amplis,
Venerat optanti dulcia, amara dari.
Anxia sollicito torquebar pectora sensu,
Tanta animi febris his recreatur aquis.
Cernere non merui vivum, nec adesse sepulcro,
Perferor exequiis altera damna tuis.
Cur tamen hæc memorem tibi, chare Artarchis
[alumne, B
Fletibus atque meis addere flenda tuis?
Debueram potius solamina ferre parenti,
Sed dolor exstincti cogit amara loqui.
Non fuit ex longa consanguinitate propinquus,
Sed de fratre patris proximus ille parens.
Nam mihi Bertharius pater, illi Ermenefredus,
Germanis geniti, nec sumus orbe pari.
Vel tu, chare nepos, placidum mihi redde pro-
[pinquum,
Et sis amore meus quod fuit ille prius
Meque monasterio missis, rogo, sæpe requiras,
Ac vestro auxilio stet locus iste Deo.
Ut cum matre pia vobis hæc cura perennis
Possit in astrigero reddere digna throno;
Nunc dum distribuat vobis felicibus ut sit
Præsens larga salus, illa futura decus.

16. In libro de excidio Thuringiæ dicitur Hamalefredum in Oriente degisse: nunc secutus ipse militiam narratur. Videtur itaque sub imperatoribus Orientis stipendia meruisse, et fortasse in bello occubuisse.

35. An hic Artachis, seu Artarchis filius dicendus est sororis Hamalefredi? quam forte indicat Radegundes illo versu:

Ut cum matre pia vobis hæc cura perennis, etc.

Illa enim, fortasse fratrem secuta in Orientem, alicui Græcorum nupserat; præsertim cum et vocabulum *Artarchis* a Græcæ linguæ sono non discrepet. Sane Radegundi ipsi nec frater ullus, nec soror erat superstes, ut ex his nepotem habere posset. Aut igitur is Hamalefredi filius erat, aut sororis ejus. Ac si Radegundes lib. I Hamalefredi, et sororum ejus, pro charitatis necessitudine, non dubitat dicere se sororem, his verbis:

Deque tui similis mihi cura sororibus hæc est,
Quas consanguineo cordis amore colo.
Nec licet amplecti quæ diligo membra parentum,
Osculor aut avide lumen utrumque, soror.

quidni eadem horum alicujus filium nepotem suum potuit dicere?

LECTORI BENEVOLO.

Cum superiore volumine ea comprehenderimus quæ Browerus antehac ediderat, nec non additamenta alia, quemadmodum in præfatione huic nostræ Editioni præfixa indicavimus, hoc altero volumine Vitas sanctorum complexi sumus, quas a Venantio Fortunato conscriptas fuisse constat, nec non opuscula alia quæ ejus sub nomine circumferuntur, aut ab aliquibus eidem attributa fuisse accepimus. Ita quæ dispersa alienis in operibus, et scriptis continebantur, opuscula Fortunati, universa habes, amice lector, hoc volumine comprehensa. Ac ne ulla in re te fraudatum merito conqueri posses, adjecimus vel doctissimas notas, quibus cl. Editores eadem illustrarunt, aliquid etiam vel de nostro ingenio, ubi opportunum videbatur, addentes; qua in re aliquam a te gratiam inituros non dubitamus. Postremo autem loco carmen, de *Phœnice* inscriptum, pro cumulo huic volumini adjecimus (*a*); quod cum primo prætermittere decrevissemus, non solum quod vulgo Lactantio tribuatur, sed etiam quod nullis in mss. Codd. nostro Fortunato assignatum reperiatur, quin et styli dissimilitudo a stylo Fortunati, ut nostra fert sententia, id dissuadeat, uti suo loco adnotabimus, postea visum est vel istud huic volumini assuere, quod nonnulli, licet pauci, illud, ut auctori suo, ascribant ipsi Fortunato, quo nihil eorum quæ sub ejus nomine venditantur, et ad notitiam nostram pervenerunt, deesset huic Editioni, quam optamus cumulatiorem accuratioremque præ cæteris, quæ antehac adornatæ fuerunt, publicam in lucem prodire. Interea vale, benigne lector.

(*a*) Hoc carmen dedimus inter Lactantii opera, Patrologiæ tom. VII. Hic ergo omittemus.

VENANTII HON. CLEM. FORTUNATI

PICTAVIENSIS EPISCOPI

OPERUM OMNIUM

PARS SECUNDA

VITAS SANCTORUM COMPLECTENS.

IN VITAM S. HILARII EPISCOPI PICTAVIENSIS PRÆMONITIO.

Sancti Hilarii Vita, quam hic subjicimus, duos in libros divisa est, quorum uterque Pascentio, episcopo Pictaviensi, nuncupatus deprehenditur; et uterque Fortunati, auctoris sui, nomen præ se fert. Incertum tamen maxime an unus et idem Fortunatus fuerit qui scripserit utrumque, an unus et idem Pascentius sit cui uterque inscribitur. Nam ut monent cl. Editores Operum sancti Hilarii Edit. Paris. an. 1693, *plures post Hilarium leguntur fuisse Fortunati, et duo item Pascentii Ecclesiæ Pictaviensi diversis temporibus præfuisse ex Annalibus Aquitanicis comperiuntur. Unus scilicet discipulus ipsius Hilarii, et ejus in sede Pictaviensi successor, et alter, qui Radegundis, atque adeo Fortunati nostri ætate Ecclesiæ illi præfuit. Primum spectare videtur auctor libri primi Vitæ sancti Hilarii, cum ait ad illam conscribendam rogatu Pascentii accessisse, quem* sacratissimus Hilarius ab ipsis cunabulis, ante sua vestigia, quasi peculiarem vernulam, familiariter enutrivit. *Quanquam, ut doctissimi monachi e congr. sancti Mauri, post Bollandum, advertunt, illa verba significare possunt Pascentium a puero in clero Pictaviensi, quasi sub custodia ac tutela sancti Hilarii educatum fuisse. Ac sane haud dissimili modo ipse Venantius Fortunatus appellat Gregorium Turonensem Juliani martyris alumnum, quod is suum illum patronum adoptasset, ut indicat hic versus car.* 3 *lib.* v :

Martino proprium mittit Julianus alumnum.

Alterum est, quod indicare videtur Pascentium, de quo in hoc primo libro sermo est, seniorem illum fuisse, quod auctor hujusce libri, se profitens sancti Hilarii eloquentiæ et virtutibus exprimendis imparem, dicat: Æquabilius fuisset hæc beato Ambrosio de fratre scribenda mandare; *quæ verba indicare videntur Pascentium illum coævum divo Ambrosio fuisse. Verum ecquis non videat id illum optasse, ut Vita sancti Hilarii Ambrosio potius, qui ejus, episcopali honore, frater fuerat, et in doctrina Ecclesiæ adversus Arianos defendenda socius, conscribenda demandata fuisset, quam a se scriberetur, qui et loco et eloquentia ab illo vincebatur? jam vero, quod magis confirmat rem, loquitur de Ambrosio tanquam de illo qui adhuc superstes non esset. Subdit quippe post allata verba,* cui verba florebant. *Hilarium vero* antiquissimum pastorem *appellat; quod utique non dixisset, si ætate Ambrosii vixisset. Postremo, ut animadvertunt præfati Edd. Operum sancti Hilarii, viro Ambrosii synchrono, haud licuisset de* concilio Biterrensi, *deque Saturnino Arelatensi, aut de congressu cum Auxentio, in Vita sancti Hilarii, verbum nullum facere. Postremo stylus ipse quartum sæculum non sapit. Ex quibus conficitur Pascentium cui liber iste inscribitur haud esse illum qui vivebat Hilarii ætate, atque ipsum excepit in Pictaviensi sede.*

Quinam autem Fortunatus elucubrarit librum primum Vitæ sancti Hilarii, non una est omnium opinio. Sunt enim qui, cum liber iste Pascentio nuncupatus sit qui Ecclesiam Pictaviensem regebat, quo tempore venit in Galliam Venantius Fortunatus, huic illum attribuant, præsertim cum ejus notissimum studium ac labor sit in Vitis sanctorum conscribendis. Bollandus hunc primum librum Vitæ sancti Hilarii forte a Justo, presbytero et discipulo sancti Hilarii, de quo Buchetus passim in Annalibus Aquitanicis, et Saussaius die 25 *Novembris, conscriptum, tum a Venantio Fortunato ex archivis Pictav. Ecclesiæ erutum et perpolitum opinatur fuisse. At scriptores Hist. Litt. Franc., t. I, pag.* 301, *Edit. Paris., malunt a Fortunato Vercellensi, incertæ sedis episcopo (qui in Galliam se receperat, atque illic vivebat, antequam in Galliam adveniret Venantius Fortunatus), eum esse conscriptum, a quo et Vitam sancti Marcelli, episcopi Parisiensis, elucubratam fuisse contendunt, et quidem id sentiunt rationibus adducti haud contemnendis. Nam,* 1° *non unus atque idem stylus primi et alterius libri apparet, ut patet conferenti.* 2° *in Vitæ prologo eadem elucet vis ingenii, ac studium, et indoles scribendi, quæ in prologo Vitæ sancti Marcelli (quanquam quid de auctore Vitæ sancti Marcelli sentiendum sit dicetur suo loco).* 3° *Etsi utrique libri de eodem sancto Hilario sint conscripti, alter tamen ab altero nullo modo pendet, nec in alterutro fit alterius mentio; quod non esset, si ab eodem Ven. Fortunato utrique elucubrati fuissent; quin imo et sejuncti in quibusdam Mss. reperiuntur.*

At omnes fere conveniunt lib. II *Vitæ sancti Hilarii Venantio Fortunato esse ascribendum, cum sapiat plane stylum Fortunati ejusdem, a quo proinde, ceu additamentum quoddam, superiori libro, a Fortunato Vercellensi elucubrato, censent adjunctum fuisse. Illud unum videtur obstare, quod Greg. Turonensis hujusce secundi libri, e quo Miracula sancti Hilarii deprompsit, mentionem faciat lib. de Gl. conf., cap.* 12, *iis verbis :* Virtutes multas ad sancti Hilarii sepulcrum ostensas narrari, quas liber Vitæ ejus continet : *nec citet nomen Venantii auctoris sui, cum tamen solemne eidem fuerit, quotiescunque elucubratum ab ipso aliquid promeret, nomen quoque amicissimi sibi viri adnotare. Supra citati scriptores Hist. litt. Franc. id factum putant, quod cum alter circumferretur liber de Vita sancti Hilarii, ne hujus quoque auctor Venantius crederetur, consulto ejus nomen, vel cum sermo esset de altero libro Vitæ sancti Hilarii, quem ipse Venantius elucubraverat, conticuit. Verum quidquid ejus rei causa fuerit, certe silentium Greg. Turon. tanti non est, ut eo ducti librum secundum Vitæ sancti Hilarii, omnium fere suffragiis Venantio attributum, ac styli affinitate commendatum, eidem abjudicemus, præsertim cum et cætera omnia cum temporibus Fortunati concordent. Adde, quod idem Gregor. Turon., lib.* II *Hist. Franc. num.* 31, *memoret librum Vitæ sancti Remigii, suppresso auctoris nomine, quem tamen Fortunati esse, cum Bollandistis censemus, ut ostendetur in notis ad Vitam sancti Remigii.*

Interea utrumque librum Vitæ sancti Hilarii hic subjicimus, ut exstant præfixi Operibus ejusdem sancti Hilarii Paris. 1693, *cum notis cl. Editorum ; quibus si quid vel a nobis interdum addendum videbitur, Edit. subjiciemus.*

VITA SANCTI HILARII

EPISCOPI PICTAVIENSIS [a]

LIBER PRIMUS.

[b] PRÆFATIO.

Domno sancto, et meritis beatissimo patri [c] Pascentio papæ, Fortunatus.

1. Religiosi pectoris studio sollicitante commonitus, papa beatissime, divinis in actibus cum sacri conversatione propositi jugiter exercitaris intentus, et intendis exercitandus, ut facile sit perspicuum ad culturam ecclesiasticæ disciplinæ et fuisse te genitum, et esse provectum, cum irrefragabiliter veteris dispositionis catholici dogmatis fundamenta custos observas, et ad ædificationem plebis amantissimæ, veluti bonus instructor, adjiciendo aliquid, culmen fabricæ continuare festinas, non sine timore divino, cujus operis amore præventus me dignatus es perurgere quo de actibus sacratissimi viri Hilarii confessoris, qui te ab ipsis cunabulis ante sua vestigia, quasi peculiarem vernulam, familiariter enutrivit, ut impensi muneris vel verba rependerem [d], et si non plene, vel quadam ex parte complexa perstringerem, quatenus dum gregis auribus vox quodam A modo et vita pastoris antiquissimi resonaret, et illo probaret ministerium, et ipse tuum non celares affectum.

2. Sed cum mei ingenii brevitatem mensuro, adeo beati Hilarii immensitatem fortem cognosco, ut pene mihi videatur æquale tam istud posse dicere, quam digito cœlum tangere, præsertim quod etiam beati, ut audio, Hieronymi torrens illud eloquium recusaverit attentare, qui huic materiæ se imparem eatenus judicaverit, ut taceret Ego vero, cui nullius scientiæ irrigua fluenta succurrunt, quem vix stillicidii pauperis attenuata gutta perfundit, nihil proprio de fonte respirans, qua temeritate inter ingentia flumina, Euphratem beati Hilarii, et Nilum Hieronymi, siccos velim cursus extendere, B cum de illo etiam doctissimi viri quidquid dicere potuerunt minus est quam meretur? Et cum virum sanctissimum consultius mihi sit mirari quam loqui, æquabilius fuerat hæc beato Ambrosio de fratre scribenda mandare, cui verba virtutibus conjuncta florebant. Tamen etsi cum mea verecundia vobis quidem obedientiam, et illi impendo, de quo non

[a] In Mss. Colb.: *Vita sancti Hilarii a servo suo Fort. presbytero, postea episcopo.* MON. CONGREG. S. MAUR.

[b] Præfationis hujus loco in cod. Compendiensi ab annis circiter 800 scripto, brevior exstat prologus, quem, mendosum licet, hic attexere nonnihil juverit : *Prologus ex gestis sancti Hilarii Pictaviensis episcopi et confessoris, Idus Januarii. Beatissimi Hilarii confessoris Vitam, vel Opera non unius sed multorum relatione comperimus in laudem Domini nostri* C *Jesu Christi memoria traditam, et bellatorem Christi eorum opusculis contra Arii perfidiam luculentissime flore defloratum, et in multiplicia in eis ad veræ fidei confessionem texere gesta. Hujuscemodi re* [forsan, *rei*] *beatus Hieronymus maximus stipulator enitet. Qualiter vel quomodo in synodo Ariminensi, temporibus Constantii principis, sub Tauro præfecto, miles Christi dimicarit, exsiliumque pertulerit Phrygiæ, lustrumque exsulaverit, omnibus rectæ, piæque fidei sequacibus notum habetur.* Prologum hunc Vita excipit, Fortunati verbis expressa, iis tamen identidem mutatis. IDEM.

[c] Hic Pascentius ex abbate basilicæ sancti Hilarii successit in sede Pictaviensi Pientio circa an. 564 vita functo, ut refert Cointius; idque ex mandato regis Chariberti, ut narrat Greg. Tur., lib. IV Histor. Franc., cap. 18. Hæc Vita proinde scripta fuit ante an. 568, quo in sede Pictaviensi sedebat Mauroveus, successor Pascentii.

[d] Aliquot Mss., *rependeres*, seu *rependeris*. Tum : *Etsi non plene, vel ex parte perstringerem.* MON. S. MAURI.

digne loquor, fortasse injuriam; sed concedi per veniam credimus, quod devotione peccatur. Et ne protracta pagina fastidium potius generet quam provocet auditorem, nunc de ejus Vita proponamus.

INCIPIT LIBER.

5. Igitur beatus Hilarius, Pictavorum urbis episcopus, regionis [a] Aquitaniæ oriundus fuit, quæ ab Oceano Britannico fere millibus [b] nonaginta sejungitur; apud Gallicanas vero familias nobilitatis lampade non obscurus, imo magis præ cæteris gratia generositatis ornatus, nitore pectoris addito, quasi refulgens Lucifer inter astra, processit. Cujus a cunabulis tanta sapientia primitiva lactabatur infantia, ut jam tunc potuisset intelligi Christum in suis causis, pro obtinenda victoria, necessarium sibi jussisse militem propagari. Denique conjugem habens, et filiam, ita plenitudine Domini venerabiles animos ecclesiasticæ regulæ tradidit informandos, ut adhuc in laicali proposito constitutus, divino nutu, pontificis gratiam possideret; ita se ipsum propria disciplina coercebat [c] intonsus, quasi futuram speciem indicans, ut irreprehensibilis in templo Christi præpararetur sacerdos. Nam quod inter mortales adhuc valde videtur difficile tam cautum esse quemquam, qui se a Judæis vel hæreticis cibo suspendat, adeo vir sanctissimus hostes catholicæ religionis abhorruit, ut non dicam convivium, sed neque salutatio ei fuerit cum his prætereunti communis. Vitabat hæc, Davidico suffultus exemplo, ne cum hæreticis mensam participando, fieret illi in scandalum. O quam perfectissimum laicum, cujus imitatores ipsi etiam esse desiderant sacerdotes; cui non fuit aliud vivere, nisi Christum cum dilectione timere, et cum timore diligere, cujus sequaces currunt ad gloriam, divertentes ad pœnam; credenti succedunt præmia, recusanti tormenta! Qui omnes de pio religionis opere commonens, nunc alios de confessione inæstimabilis sanctæ Trinitatis informans, nunc reliquos promissione regni cœlestis invitans, non cessabat in plebem verba veritatis, fructum fidei redundantia, seminare.

4. Quo cognito de sancto Hilario, quoniam tantum lumen, etsi voluisset, latere non potuit, quippe necessarius [*Al.*, necessarium] ut alienas tenebras in lucem transferret, concordante favore populi, aut potius Dei Spiritu proclamante, vir olim mysteriis deputatus, aliquando sacris altaribus sacerdos electus est. Crescebat in eo quotidie opinio, famulatrix virtutum; nec erat fama ejus contenta circumjectas tantum Gallias illustrare, sed exteras nationes, et regiones implebat, meritorum gratia percurrente; sicque actum est ut in toto orbe velociter beati pontificis gloria militaret.

5. Igitur Constantii imperatoris tempore, cum Ariana hæresis, venenata de radice [d] flore toxico pullularet, tunc vir sanctissimus, timore nudus, fidei fervore vestitus, quasi signifer belligerator per medias acies inter hostiles fremitus, inter hæreticos gladios, se ingerebat intrepidus. Christi charitate securus, nihil de sua morte formidans, [e] illud solum metuens, quod absit, præjudicio religionis illato, ne viveret. Hinc a Valente et Ursacio episcopis, qui prava credulitate Ecclesiam Dei turbare pertinaciter insistebant, imperatori persuasum est ut virum eruditissimum, de quo loquimur, et Dionysium Mediolanensem, et Eusebium Vercellensem, exsilio [f] condemnaret. Nihil enim poterat ante insuperabilem sancti Hilarii facundiam hæreticus obtinere. Sperabat enim hostis fidei aliquas se nebulas splendori catholico posse prætendere, si retrusus exsilio vir talis a certamine defuisset, quoniam si quis perversus voluit cum illo confligere, ac si mutus et claudus, nec verba poterat proferre, nec responsionibus currere; sed quasi natans in pelago, ante fluctum ejus eloquentiæ mergebatur. Itaque in Phrygiam Asiæ regionem missus exsilio, ad augmentum virtutis, gratias egit Deo, quia quantum pro nomine Christi longius discedebat de solo proprio, tantum merebatur fieri vicinior cœlo.

6. Qui dum ad locum pervenisset optabilem, nobis tacendum non est, quod illi divinitus concessum est. Nam eo tempore, sancto sibi Spiritu revelante, cognovit quod beatissimam [g] Abram filiam suam, quam cum matre Pictavis reliquerat, quidam juvenis nobilissimus, prædives pulcherrimus, conjugii vinculo sibi quæreret annectendam. Sed ipse interventu orationis assiduæ cœlestem illi sponsum sine contaminatione providerat. Mox opportunitate reperta, manu propria subscriptam [h], filiæ direxit epistolam, sufficienti sale conditam, et velut aromaticis unguentis infusam, quæ tenetur Pictavis pro munere conservata, indicans ei quod talem sponsum anxius pater illi providisset, cujus nobilitas cœlos ascenderet, pulchritudo rosarum et lilii comparationem præcederet, oculi gemmarum [i] lumen obnubilarent, vestis

[a] In veteri Codice Colb., *regione Aquitaniæ*. In solis Edit., *regionis Aquitaniæ partibus*. Hic Pictaviensis civitatis jam expressæ videtur auctor vitare voluisse repetitionem. IDEM.

[b] Gemeticensis Codex, cum Compend., *octuaginta*. IDEM.

[c] Ita meliores Mss., quo verbo id significatur tempus, quo nondum per tonsuram clero adjunctus erat Hilarius. In aliis libris : *intentus*. IDEM.

[d] Quidam Mss., *floris toxici*. Magis placeret, cum Compend., *dira contagia pullularet*, si et alter suffragaretur. IDEM.

[e] In vulgatis, *illud solum metuebat, ne præjudicium religioni, quod absit, illatum prævaleret*. Elegantior est lectio, quam exhibemus ex potioribus Mss. Horum in uno exstat *illatæ non in lato*. Mox ex iisdem restituimus, *prava credulitate;* ubi obtinuerat *crudelitate*. IDEM.

[f] Hoc non uno et eodem anno contigit.

[g] In pluribus Mss. constanter scribitur, *Apram*. IDEM.

[h] Additum hic erat, *infra post librum secundum*, quod ex margine irrepsit in textum. IDEM.

[i] Gillotiana Editio, *lumine luminarent*. Compend. Mss., *lumina illuminarent*. IDEM.

candorem nivis opprimeret, ornamenta inæstimabili fulgore vernarent, divitiæ intra se regna concluderent, ejus sapientia incomprehensibilis emanaret, dulcedo favi mella postponeret, pudicitia incontaminata persisteret, odor suavitate fragraret, thesauri sine defectione constarent. Addit ergo monitis ut filia nulli se prius a matre divisa conjungeret, quam [a] ut patris exspectaret pollicitum, et sponsum pariter cum promissione venturum. Quod Abra dulciter excipiens, et quasi sponsum futurum in epistola patris amplectens, admonitionem secuta est, nulli in conjugio se resolvens. Sed qualiter ad illum sponsum pervenerit, locus in sequenti servatur.

7. Interea cum toto orbe Arianæ hæresis perversitas pullularet, dato generaliter imperatoris edicto, ut omnes Orientales episcopi apud Seleuciam, Isauriæ oppidum, convenirent, disceptaturi quid sentirent de fidei veritate, tunc inter reliquos, quarto jam exsilii anno de Phrygia sanctus Hilarius in prædicto loco, [b] data sibi pergendi evectione, ad synodum venire compellitur. Qui quoddam castellum dum adisset, die Dominico ingressus est templum; moxque Florentia puella gentilis, irrumpens multitudinem populi, voce magna servum Dei illuc advenisse testata est, et ad pedes ejus accurrens non cessavit petere, nisi signum crucis ab ipso sibi fieri fideliter impetrasset. Quam Florentius pater secutus est, et cuncta familia in nomine Domini meruerunt pariter baptizari. Quæ Florentia, relictis parentibus, vestigiis ejus inhærens, usque Pictavos perducta est; patrem vero se habere, non a quo generata est, sed per quem regenerata est, prædicabat.

8. Cum vero Seleuciam pervenisset, magno favore a cunctis exceptus est, eo quod divina misericordia talem virum prudentissimum, et singulari eruditione compertum, in spectaculum mundi produxerit, ubi erat de fide censendum. Hinc post examinationem agnitis hostibus et oppressis, decretis in scripto conditis, prospera gerens synodi ad imperatorem dirigitur legatio: cum qua perrexit sanctus Hilarius, quamvis ei non fuisset injunctum, metuens ne adhuc contra religionis dogmata respiraret damnata perfidia. Sed disserere longum est qualiter in Ariminensi synodo, [c] composita mentione aliud ex alio referens, fraus hæretica serpentino lapsu subrepserit, et quomodo postea legatis Seleucensibus per imperatoris iniquitatem ipsa est illata calumnia. Quod tamen athleta Christi beatus Hilarius agnoscens, graviter dolet apud Ariminum diaboli prævaluisse mendacium, in tantum ut et Orientales partes similiter composito pravitatis fuco inficeret. Imperatori autem [d] tribus libellis oblatis, preces effudit ut, in ejus conspectu collectis adversariis, esset ei contra hæreticos disceptandi de religione licentia, ne veritatem falsitas obumbraret, [•] ne æquitati iniquitas prævaleret, ne imperator Deo resisteret, ne fidei perfidia rebellaret. Unde Valens et Ursacius, conscientiæ reatu perterriti, quoniam, si daretur facultas certandi, mox se recognoscebant Hilarii contentione prosterni, sollicitant imperatoris animum, [f] tam maligna parte captivum, ut ipsum Dei virum ad Gallias redire perurgeret, dicentes, illo præsente, hæretica non posse machinamenta proficere. Quo obtentu, ad Gallias compulsus revertitur, putans amplius se pati exsilium, quod illic perturbationem Ecclesiæ relinquebat, termino disceptationis non consecuto. O beatum pontificem, qui in summo discrimine, inimico etiam sibi judice, adiit tribunal imperii, sine timore tormenti! Vere totis visceribus diligebat Christi regnum, qui non formidabat in principatu Constantium. Nam quod se pro Domino sic ingerebat aperto periculo, optabat martyrium, si non defuisset percussor; et tamen animus sumpsit gloriam, etsi tempus non intulit pœnam. Sed hunc ipsum divino nutu servatum testificor pro correctione [g] cunctorum. Nam pene totum mundum gravi errore confusum, factis sæpius in Gallia synodis, per Hilarium fuisse ad viam veritatis adductum, confitetur lingua multorum. Quid autem interest [h], vel sibi pro æterna vita factum fuisse martyrem, vel amplius vixisse, reliqui ne perirent? Igitur sanctissimam animam etsi gladius persecutoris non abstulit, palmam tamen martyrii non amisit.

9. Itaque dum regrederetur ad propria, tunc beatus Martinus, æque meritorum lumine [i] non absconsus, qui ab eodem sancto Hilario exorcista est postea constitutus, cognito adventu ejus, Romam festinanter occurrit. Quem cum jam præteriisse cognosceret, usque ad Gallias consecutus est. Neque enim Martinus, qui adhuc catechumenus Christum chlamyde sua tectum videre meruit, illi devotus occurreret, nisi per omnia mysteriis plenum in eo spiritum præ-

[a] Ita Codex Compend. Alii vero, *ut patrem exspectaret sibi pollicitum*. Antea in quatuor Mss., *prius male divisa*, non *prius a matre divisa*. IDEM.

[b] Aliquot Mss., *data vectione*, vel *evectione*. Sulpicius Sev., *data evectionis copia*. Habetur lib. XII, Cod. de cursu publico: *Evectionum copiam, cum proficiscendi ad nos necessitas fuerit, serenitas nostra largita est*. IDEM.

[c] Legendum haud dubie *mentitione*. Hoc enim dictum est de mendacio Arianorum, quo vocem substantiæ ab Orientalibus omnino respui impudenter mentiti sunt. In Mss. Compend., *compositum mendacium*. IDEM.

[d] Sic Sulpicius Severus lib. II.

[•] In Vulgatis, *ne Trinitatis fidei iniqvitatis perfidia* interpolatoris opera. MON. S. MAUR.

[f] Sic potiores Mss. Vetustior e Colb., *tam maligna re per artem captivum*. Cæteri vero libri, *jam magna ex parte captivum*. IDEM.

[g] Editi, *multorum*, renitentibus plerisque Mss., quibus suffragatur illud Sulpicii, pag. 262: *Optimum factu arbitratus, revocare cunctos ad pœnitentiam, frequentibus intra Gallias conciliis*, etc. IDEM.

[h] In Vulgatis, *vel si*; in pluribus Mss., *vel se*, magis placet cum potioribus, *vel sibi*, hoc est, quod sibi uni profuisset. IDEM.

[i] Antiquior Mss. Colb., *non obscurus*. Tum Compend.: *qui ab Hilario defensore sancto exorcista*, etc., omissa voce *postea*, quam per glossema huc irrepsisse censet Bollandus. Alias certe pugnaret hic Fortunatus cum Sulpicio, qui Martinum ab Hilario, antequam exsularet, exorcistam ordinatum esse scribit. IDEM.

vidisset. Nec mirum si ille qui Deum prius vidit in paupere postea illum habitare cognosceret in doctore.

10. Illud etiam nobis non convenit tam nobile præterire miraculum. Nam cum [a] circa Gallinariam insulam propinquaret, relatione agnovit vicinorum, ibidem ingentia serpentium volumina sine numero pervagari, et ob hoc quamvis illis hæc insula videretur vicina, propter inaccessibilem tamen locum longius illis videbatur esse quam Africa. Quo audito, vir Dei sentiens sibi de bestiali pugna venire victoriam, in nomine Domini, præcedente crucis auxilio, descendit in insulam; eoque viso, serpentes in fugam conversi sunt, non tolerantes ejus aspectum. Tunc baculum figens in terram, quasi metam, quo usque deberent excurrere, virtutis [b] potentia designavit; nec amplius libertas est illis occupare quod vetuit [c], tanquam si reliqua pars insulæ non sit terra, sed pelagus; quia dum semper illam partem verentur attingere, facilius erat illis mare transire [d] quam vocem. O immutabilem terminum, de sermone plantatum! Apparet quantum est melior Adam secundus antiquo. Ille serpenti paruit; iste servos habet, qui possunt serpentibus imperare. Ille per bestiam de sede paradisi projectus est, iste de suis cubilibus serpentes exclusit. Deposuit anguis [e] antiqui mendacium, qui didicit implere mandatum. O Hilarii dulcedo, medicamentum, et meracum, ante quem sine mora venena fugata sunt! Addidit terram hominibus, quia in loco belluæ incola transmigravit. Sed revertamur ad ordinem.

11. Cum, de exsilio regressus, introivit Pictavis, summo favore plaudebant omnes pariter, eo quod ecclesia recepisset pontificem, grex pastorem; et ac si omnes cum ipso tunc redissent ad patriam, ita sine illo se exsules fuisse deflebant.

12. Itaque beatum Martinum in vico [f], Locogejaco nomine, dum præcepisset consistere, virtute divina meruit ibi beatus Martinus mortuum suscitare. Deinde post aliquot dies infans quidam sine baptismi regeneratione defunctus est: dupliei morte damnatus, præsentem amiserat lucem, et pœna futuri sæculi non carebat. Tunc mater exstincti, quæ jam mater non erat, dum filium non habebat, provoluta ad pedes sancti Hilarii, præcedentibus lacrymis, nati sui corpus effudit, exclamans: Martinus adhuc incipiens catechumenum mortuum revocavit; tu, pontifex, redde, rogo, filium, aut mihi, aut baptismo; qui populi pater agnosceris, ut ego mater vocer, quæso, obtineas. Sic illa plus lacrymis petente quam verbis, commotus est pietate vir Dei, et, spectante populo, [g] ad consueta arma recurrens, in terram prosternitur. Mox paulatim defuncti [h] pallor in rubo-
B rem convertitur, frigida membra, revocato spiritu, intepescunt, oculi apertis palpebrarum januis peregrinum lumen agnoscunt, vox adducto aere de pectoris domicilio conflata profertur, gressus suis vestigiis redivivus extenditur, in anterioris fundamenti statum tota fabrica renovatur. Quid plura? Tandiu jacuit sacerdos in pulvere, donec pariter surgerent, senex de oratione, infans de morte. Ecce vita laudabilis, quæ de alterius corpore necem precibus effugavit, spoliavit Tartarum, spem habens in Christo. Mors ibi jura non tenuit, ubi Hilarius vim orationis ingessit. Sed tanta res non potest nostris verbis plus ornari, quam ipsius meritis. Nunc vero memo-
C randum est, quod supra [i] prætermisimus, qualiter miracula reliqua hoc subjecto miraculo cumulavit.

13. Denique cum beatissimam Abram filiam suam, ad quam de exsilio destinavit epistolam, incolumem invenisset, alloquitur eam, quomodo poterat dulcedo patris et facundia oratoris. Quid dicam? Alloquitur illam Hilarius, cujus eloquentiæ post ipsum compa-

[a] Plures Mss., *circa Dives Galliarum insulam*; sicque Bouchetus legit, ac putat hanc insulam ad rupes Primalienses sitam. Haud procul Rupella, uti Bollandus observavit, vicum *Yves* et pontem d'*Yves*, exhibent tabulæ in Alnesio. Valesius autem, in notis Gallic., pag. 390, 2, notat insulam *Divam* proximam esse tum ostio *Separis*, tum alteri insulæ quæ Latine *Oia* vel *Ogia*, vulgo l'*Ile-Dieu* nuncupatur. Quamvis Mss. vetustiorum auctoritate retineamus, *Gallinarium* insulam, eam tamen arbitramur aliam
D fuisse ab insula ejusdem nominis, in mari Tusco sita, quam Martinus incoluit, Alias Martinus in ea Hilarium exspectasset, nec Romæ tentasset ei occurrere, si hac illius iter fuisset. Falso etiam inhabitabilis diceretur, quæ a Martino fuisset habitata. IDEM.

[b] In duobus, Mss., *potentiam*.

[c] In Vulgatis, *et tanquam si hæc insula*. In duobus probæ notæ Mss., *tanquam pars terræ non sit terra*. In cæteris, ut in textu. MON. S. MAUR.

[d] Vetustior e Mss. Colb., *quam huc esse*. IDEM.

[e] Ita vetus Codex Colb. Alii vero, *antiquum mendacium*. Mox aliquot Mss. *o Hilarii dulcedo;* ac deinde cum edit. Gil. *medicamentum et meritum*. IDEM.

[f] Sulpicius hujus monasterii situm *non longe ab oppido* esse tradit, sed nomen ejus silet, nec in eo scribendo consentiunt Mss. Legere est in vetere Colb., *Locojaco;* in alio non recentiore Casalis Bened., *Locotejaco*, in Compend., *Locodiaco;* in pluribus aliis, *Legudiaco*. Sic et apud Bollandum hic vicus aliis *Legudiacus*, *Tyacus et Goteloicacus* dicitur, et in Breviario *Sarum*, *Lugduniacus*. Ipse præfert, cum Edit. Gill., *Tegiaco*. Ex duobus prioribus Mss. conficimus *Locogejaco*, adeo ut in primo exciderit littera *g*, quam antiqui voce non exprimentes, facilius etiam in scriptis omittebant. Ex altero autem supplemus litteram *e*, concinente Gallico nomine *Liguge*. Non displiceret *Legugejaco*. IDEM.

[g] Edit. Gil. *ad conversata arma;* quod deinde enuntiatur de defuncto ad vitam revocato, quamdam affinitatem habet cum iis quæ de moribunda sanata edisserit Venantius in Vita sancti Germani, *ut post funerum pallorem facies in ruborem transiret*. IDEM.

[h] Placet hic referre versus Ven. Fort. quibus Catechumenum a sancto Martino vitæ redditum describit, l. I. Vit. sancti Mart., quibus summa cum hoc loco affinitas, ac similitudo intelligitur. Sic ergo habent illi:

Interea geminis spatio remorante sub horis,
Ecce redit facies, saliunt per membra vapores.
Stat rubor inde genis, oculos pupilla, repingit;
Rursus et insertus renovat specularia visus.
Vena tumet rivis, animato fonte cruoris,
Paulatim assurgit, fabrica titubante, columna,
Erigiturque jacens pariter domus, et suus hospes

[i] In uno Ms., *præmisimus*.

rare aliquem vix audemus, nisi qui fuerit spiritu divino, ut ille, repletus : tentat ejus animum, si vellet attingere sponsum quem patris gratia [a] proviserat. Tunc libenter desideranterque, ut celeriter ei jungeretur, optabat. Quam voluntatem pius pater agnoscens, intentus orationibus non cessavit, donec sine dolore, sine contagio, se præsente filia de mundi ludibrio migraret ad Christum, quam propriis manibus, ut decuit, venerandæ tradidit sepulturæ. O funeris gloria, quæ melior habetur quam vita, quia quod terræ subripuit, in cœlum transmisit? Vere, ut ego considero, plus fuit, quam resuscitari, sic mori. Certa enim salus est, non contaminari peccatis. Quanti euperent, rebus cum vita traditis, talem transitum comparare, si mercatorem forsitan invenirent? Quid distat inter vivificati infantis, et filiæ mortificatæ mysterium? Illum resuscitavit ad baptismum, hanc prædestinavit [b] ad regnum : nisi quod in illo adhuc spes peccandi restabat, hæc immaculata fuerat. Quod cum vidisset mater beatæ Abræ, a pontifice postulat, ut et ipsa, si mereretur, erepta de mundi crimine, cum filia præsentaretur ad regnum. Cujus vota considerans, assidua oratione et ipsam ante se transmisit ad gloriam. Quis æstimaturus est talem virum ita dilexisse Dominum, conjugis et filiæ affectu contempto? Tamen in hoc magis illas amasse cognoscitur, cum per ipsum lumini perpetuo transferuntur.

14. Quis vero abundantiam rigantis ingenii contendat evolvere, aut ejus verba verbis valeat exæquare? [c] Qualiter ille indivisæ Trinitatis libros stylo tumente contexuit, aut scripta Davidici carminis sermone cothurnato per singula reseravit? Quam fuit in dissertione providus, in tractatu profundus, per litteraturam eloquens, per virtutem mirabilis, in complexionibus multiplex, in resolutione subtilis, astutus juxta prophetam, imo prudens juxta Domini vocem, ut serpens columbæ simplicis gratiam non amittens. Ipse conditi sal ingenii, fons loquendi, thesaurus scientiæ, lux doctrinæ, defensor Ecclesiæ, hostium oppugnator. Cujus dicta qui legerit, non credet dicere, sed tonare [d]. Hoc fuit ultra hominem sapere, tam caute de religione censere.

15. Sed qui vult ipsum cognoscere, ejus [e] exsilia memoret, merita respiciat, volumina relegat, dicta perpendat, signa quotidiana percenseat. Qui dum superstes fuit in hoc sæculo, aut scripsit ecclesiasticæ fidei documenta, aut pugnando calcavit hæretica crimina, aut petenti tribuit miraculorum suffragia quæ, volente Domino, usque in hodiernum diem ejus orationibus perseverant. Sed mea lingua non sufficit singulatim de sancto Spiritu, qui per eum et operatus est et locutus, sicut illi dignum est, cuncta proferre.

16. Det mihi pius veniam, quia multa præterii, qui vix pauca conscripsi [f]. Ita beatus Hilarius de præsentis sæculi vita, Valente et Valentiniano regnantibus, cum gloria migravit ad Christum, terra plorante, cœlo gaudente, eodem Jesu Christo præstante, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

[g] PRÆFATIO.

Domino sancto et meritis beatissimo Patri, Pascentio papæ, et in Christo florigera perenniter charitate vernantibus, Ecclesiæ Pictaviensis habitatoribus, Fortunatus.

1. Cum veteres, infidelium conditores voluminum, eloquentiæ suæ pompam cunctis ostendere causa provocaverit opinionis inflatæ, dum inter regum vota, seu funera, id est, prospera, vel adversa, confuso vocis ordine, quodam modo visi [*Al.* nisi] sunt cantare pariter et plorare, ut hi qui dixerunt, vel de quibus locuti sunt, saltem in libris viverent, etsi vacuis quibus actibus inaniter defecissent; cur ergo,[*F.*, ego],

[a] Ms. *præciderat, prævideret.*

[b] In Mss. Colb., *destinavit;* in Comp., *transmisit* M. N. S. Maur.

[c] Vetustior e Mss. Colb., *qualiter ; ille in divisa* (forte, *in diversa*) *libros stylo tumente contexuit.* Compendiensis vero, *qualiter ille libros contra Arii perfidiam promulgavit, quomodo librum Psalmorum per singula cothurnato sermone reservavit.* [leg., *reseravit*], *in hymnorum etiam fuerit dissertione* [ubi mendose excusum erat, *in discretione*] *paratus.* Idem.

[d] In exemplari Compendiensi hic subjicitur : *Obiit autem præfatus pontifex Hilarius die Iduum Januariarum. Reliquiæ ejus Pictavis sunt conditæ ; in quo loco hactenus divina beneficia operantur, ipso præstante, qui vivit,* etc. Idem.

[e] Apud Gillotium, *auxilia memoret.*

[f] In Mss. Ottobon., German., Colb., ac nonnullis aliis, diffusior est hic liber in hunc modum : Ne ergo pagina cum styli rusticitate nec non et loquendi nimietate prolixius extensa vilescat, scribendi jam debemus construere metas; est tamen dignum, juveritque hoc unum tantum referre, quomodo hujus sancti viri anima divini luminis fulgore migravit excepta. Tantum namque lumen Ecclesiæ dum infirmando obscurari cœpisset, venerabilem virum Leonium, ejusdem civitatis presbyterum, quadam die, secretius sibi accersiri mandavit. Ei autem idem sacerdos credulus, et dilectissimus habebatur. Cumque imminentibus noctis tenebris eum exire, et si quid foris audiret, sibi renuntiari jussisset, ipse voces tumultuantis adhuc populi civitatis se audisse revertens exposuit. Persistebat itaque vigilans, justique finem exspectans, animum novissimis ejus et charissimis exhortationibus reficiens. Deinde, tempesta jam nocte, rursus a sancto rogatur exire, quidque auditu percipere posset, sibi jacenti ad lectum referre. Qui dum nullius sonitum vel mussitationem se sensisse renuntiat, mox splendor inæstimabilis claritatis, quem Leonius se non potuisse ferre fatebatur, per fenestram a parte altaris ejusdem basilicæ, in qua sanissimus decubabat infirmus, ingreditur. Secundum namque Apostolum, infirmatus carne, spiritu potentior erat; cujus anima, non qualiscunque, sed beatissima, corporalibus soluta vinculis, egressa eo ipso, ut credimus, divinæ claritatis lumine susceptа, et in paradisi migrando perpetui splendoris amœnitatem intravit. Ibi nunc et semper pretiosi lapidis diademate coronatus, in sempiterna cœli arce felici perfusus luce, exsultantibus sanctis lætatur. Ita beatus pontifex Hilarius, etc., Mon. S. Maur.

[g] In uno Ms. Colb. additur et hic; *tunc presbyteri, postea autem Pictaviensis episcopi.* Idem.

melioris spei sollicitatus instinctu, patiar reticeri de summi confessoris viventibus meritis et victoriis, non sine, quod absit, vindictæ cœlestis incursu, cum vix debita solverem, si de beati Hilarii indeficientis lampadis splendore, infatigabili voce, die continuata cum nocte pariter, decantarem? Qua vero vel irretitus inscitia, vel impulsus offensa, in ea voluntate sub gravi torpore persisterem, ut cum illi decepti plurimo tractatu de resoluta umbrarum imagine nonnulla conficerent, et in pulverem redacta cadavera falsis quasi laudibus animarent, ego de sanctis permanentibus, et, quod est felicius, in regno Christi quotidie florentibus, nihil referrem, præsertim ubi diversa diversarum partium videtur esse causa mercedum, quod gentiles fructum laboris sui in inani tantum favore voluerunt consistere, nos autem oporteat illum in beatorum virorum intercessione plantare, quibus hic verba si solvimus, illic gaudia comparamus?

2. Idcirco reddat illi mobilis lingua præconium, a quo prius pectora hunc conceperunt affectum. Nam bonis ejus aperte credetur invideri, si quæ de illo cognovimus, silentio videantur abscondi. Merito itaque cum cæteris et me de se loqui compellit, qui etiam mutos, ut loquantur, absolvit. Sed quam plura superstes in corpore fecerit, vel quanta operatus sit, postquam æternam in requiem, plaudentibus de se angelis, ad Christum victor de mundi certamine transmigravit, etsi non potui, annorum vetustate subripiente, contingere, attamen vel quæ præsenti tempore miracula misericors præbuit, cupio indigenti memoriæ non fraudare, ut quisquis hæc fideli, sicut decet, auditu perceperit, et præterita se cognoscere gaudeat, et similia fieri virtute confessoris in futurum confidat.

INCIPIT LIBER.

3. Igitur [a] Probianus cum dubio jam vitæ penderet in fine, et spem convalescendæ infantiæ mors invida parentibus subripere festinaret, nec parvuli funus acerbum considerans, nec desideria ingemiscentis senectutis spectans, avida quidquid invenit extra sortem cuncta concludens, sola tamen intercessione beati Hilarii restiterat moribundo salutis occasio. Quem Franco suus genitor, et Periculosa mater, quæ magis converso nomine, filii periclitabatur in nece, jam quasi defuncti præmeditantes exsequias, cum ingenti luctu et fletu in confessoris tabernaculum detulerunt. Tunc sanctus Hilarius ab auctore suo secretæ artis exhibens medicinam, consuetus de dispendio funeris reddere compendia sanitatis, subito membrorum fluentem fabricam verbo operante erexit, et in statum pristinum, tanquam si nihil in ea fuisset solutum reformavit; moxque parentum lacrymas, lætitiæ mole superveniente, siccavit, genitus voto succedente præclusit, ubi jam per dolorem non erat, sed præ gaudio quod plorarent. Quas pœnas, quæ tormenta mors ipsa tunc pertulit, quando illud quod credebat invadere sic amisit! Profecto quando alterum victrix ferire non potuit, sese ipsam victa percussit. Qui tamen Probianus postea apicem promeruit obtinere [b] pontificis, et usque in hodiernum diem ad luminaria sui medici singulis annis vitæ debitor tributa persolvit.

4. Illud quoque nobis est tam singulare miraculum, pro gloria collatoris, ad memoriam populi revocandum. Nam cum a [c] Cadurcis venissent duo homines lepræ maculis immutati, spem suæ salutis in sancti Hilarii intercessione fundantes persistebant, et de pulvere qui ab ejus sepulcro abstergebatur sua cum aqua lavantes capita, et membra reliqua perungentes, tam diu sibi talem curam fideliter impenderunt, donec infirmitatis ipsius ulcerosa varietas de corpore quod captivaverat captiva migraret, ut decepta suis solatiis colorem quem invaserat inviolatum relinqueret, et quam secum attulerat, turpitudinis speciem non teneret. Post innumerabilia itaque vulnera, membris omnibus, instaurata est cutis una; vultus ille diuturna deletus sorde [*Ms.*, sordine], sua cœpit in ambobus repingi imagine, nec agnosci qualis fuerat per infirmitatem. Per fidelissimum namque lavacrum pulveris, Pictavis purificus illis inventus est Jordanis, et non ipsi ad fluvium, sed ipsis fluvius hic occurrit. Ex quo tam prædicabilis patuit miseratio confessoris, quod et laborem eis longinqui itineris abstulit, et salutis vota porrexit. O quam inæstimabilium claruerunt documenta virtutum, ubi sepulcri immunditiæ mundaverunt maculas lepræ! Cujus hoc facere cura potuisset artificis, qui de tali pulvere ferret beneficia medicinæ? Ex quibus [d] Castorius diaconus et Crispus subdiaconus institutus, ad ejus obsequium usque in finem suum, per quem sanati sunt, adhæserunt; et merito illius elegerunt sustinere juga Domini, a quo a pœna liberi sunt effecti.

5. Quædam puella in hanc vitam veniens, dexteram mortuam traxerat natura formante, et debilem manum in speciem glomi [e] collegerant nervorum fila contracta: fluxa suo stamine digitorum tela [f] marcebat. Tunc occurrens ad beatissimi Hilarii sepulturam, intercessione ejus vivacibus est officiis ordinata: paulatim mobiles vigor articulos stupentes

[a] Bouchetus, c. 15, et Claudius Robertus hunc aiunt esse Probianum, seu Probatianum episc. Bituricensem XXIV, qui anno Pelagii papæ 2, Childeberti 44, Christi 555, subscripsit concilio Parisiensi II, et biennio post præfuit Parisiensi III, adeoque attigit tempora Venantii Fortunati. BOLLANDUS.

[b] Ottobon. Ms., *pontificatus Bituricensis;* et mox, *ad limina*, ubi in aliis, *ad luminaria*. Similis est locus Venantii Fortunati, in Vita sancti Germani num. 11, ubi de moribunda sanata ait: *Quæ singulis annis vitæ tributum solvit pro pretio*. MON. S. MAURI.

[c] Cadurcorum metropolis in Aquitania prima *Cadurcum* ad *Oldum* fluvium, urbs episcopalis sub archiepiscopatu Bituricensi. BOLLAND.

[d] Bouchetus nono die sanatos scribit: Idem habet *Casterius*, idem *Cripso*. BOLLAND.

[e] Ita Codex Ottob. In aliis, *globi*. MON. S. MAURI.

[f] Apud Gill., *marcebant*. Huc spectat illud Fortunati in Vita sancti Germani, n. 14: *nervorum tela retexitur*. IDEM.

et [a] ungues irrepsit. Post longa tempora manus illi tunc nata est, cum sensit munera confessoris. Exstincta manus venit ab utero, viva rediit de sancti sepulcro. Ecce quam larga remuneratoris est pietas, ut quæ natura non genuit, hic membra suppleret.

6. Nec illud quidem præterire convenit, quod cæco felici post vota successit. Nam cum ad beati Martini limina pro recipiendo lumine intentus properaret, in sancti Hilarii prætériens templum ingressus est. Quo dum vigilias officio solito celebrarent clerici, mane acto, apertis oculis, ipse diem cœpit aliis nuntiare, qui hoc semper egebat audire. Apud quem una semper nox erat, tenebras illi sanctus Hilarius ea nocte purgavit. Qui nunquam viderat ornamenta diei, cœpit illi novus sol miræ claritatis nasci. Tunc illi fabricata sunt omnia, quando eorum videre meruit faturam; et, ut ita dicam, quodam modo post se illi mundus est natus, cum factus est agnitus. Cæcus [b] ad beati Martini ecclesiam festinabat accedere, iste eum in suo templo dignatus est illuminare. Quanta micat gratia donatoris, qui prævenit desideria supplicantis!

7. Quid etiam dignum referam de tam regali mysterio, quod ab ipso est in regem collatum? Denique Clodoveus rex, dum contra hæreticam gentem pugnaturus [c], armatas acies commovisset, media nocte meruit de basilica beati Hilarii lumen super se veniens aspicere, admonitus insuper, ut festinanter, sed non sine venerabilis loci oratione, adversus hostes, conflictaturus descenderet. Quod ille diligenter observans, et orationi occurrens, tanta prosperitate, altero pro se pugnaturo, processit ad bellum, ut intra horam diei tertiam ultra humana vota sortiretur a Domino victoriam. Ubi multitudo occisorum cadaverum [d] colles ex se visa est erexisse. Ecce terribiliter formidanda prodigia, et delectabiliter amplectenda miracula. Parum illi fuit pro solatio regis, signum luminis ostendere, nisi aperte monita addidisset et vocis. Similis quædam contigit, Israelitici populi tempore, hujus causa virtutis. Nam ibi columna ignis populum præcesserat, hic figura lampadis admonebat.

8. Vellem nosse quod fuerit tanti ardoris secretum mysterium, tam manifeste prolatum. Sed quantum ipso inspirante videor agnoscere, non tacebo. Nam contra hæreticas acies, sicut olim in corpore, non cessavit spiritu dimicare [e]. Quanta fuit illi semper pro cultu catholicæ religionis aviditas, cum in requie posito adhuc sollicitudinis non desit ubertas! Nam qui tunc in synodo ad confundendum hostem verba fidelia protulit, hic in campo arma tractavit victoriæ.

9. Mulier in vico Tonaciaco, dum aquam ad opus suum deportaret die Dominico (non est meum nosse quo præventa peccato), manus ejus attracta est, venarum arefacto discursu. Tunc revelatione commonita est ut ad sancti limina, si vellet salva fieri, properaret. Quo illa fidens nuntio, tanquam cum ipso sanitatis suæ præviatore, læta percurrit. Et dum in ecclesia psalleretur, similiter in absolutione, die Dominico, quo præcesserat pœna, secuta sunt gaudia. Ecce consuetudinem patroni singularis amabilem, qui ut inveniat quod præstet, et causas exquirit. O beatum Hilarium omnium corde, ore, voce cantandum! cujus tam larga benignitas est, ut non solum se alicui non abscondat, sed ultro ingerat! Veniamus ad alios venerandi fructus miraculi.

10. Quædam paralytica, annis adulta puella, non merito, sine vitæ vivebat officiis. Cui intra funus exstincti corporis tantum superstes anima palpitabat, et in toto cadavere lumina quasi sola vigebant, ac velut mortua in se membra vigilantes oculi custodiebant. Non lingua torpens intra palati [f] cameram [g] volubilis excurrebat, nec imo ducta de pectore vox collata poterat verba disponere; non manus, cum soluta languesceret natura, debita servitia dissolvebat, neque pes instabilis [h] membrorum structuram sustentabat, adhuc insuper totius corporis infabricata massa torpebat. Quæ in festivitate beati Hilarii intra basilicam posita, cum ingenti favore spectantibus omnibus est erecta. In unius ergo debilis corpore miracula plura sanctus complevit. Attenuata genuum vestigia roboravit, linguam rigentem flexibilitati et facilitati vocis aptavit, ad usum lanificii debiles quondam palmas armavit, lineamenta viscerum gratia pii muneris animavit. Aliquando vetus infans in verba prorupit; et, quod est conspicuum, voce prima, lactis alimenta quæsivit. Ergo ut tales cibos ante omnia posceret, quid aliud datur intelligi, nisi quando sanata est, tunc prius credidisse se nasci?

11. Nec illud tam fidele mysterium oblivione noxia subtrahatur. Itaque cum duo negotiatores ad beati basilicam occurrissent, habentes formam ceræ

[a] Alii, *ungentes*. An, *rigentes?*

[b] Nostri Mss., *ad fratrem ejus beatum Martinum festinabat*. Mon. S. Mauri.

[c] Sic Mss. at Editi, *armatas haberet acies*. De hoc miraculo legendus Gregorius Turonensis, lib. II, cap. 43, ubi tradit Clodoveum, quinto ante mortem anno, adeoque Christi 507, cum Alarico Gothorum rege in campo Vocladiensi, decimo ab urbe Pictavorum milliario, dimicasse, ac fuso exercitu regem ipsum suapte manu peremisse. Idem.

[d] Edit. Gil., *tanta jacuit in loco, ut collis ipse ob id visus sit se erexisse in altum;* interpolationem sapit. Boll. et Ms. Colb., *colles ex se visa sit montium erexisse*. Expeditior visa est lectio Gemeticensis. Idem.

[e] Boll., ut et Mss. Ottob. ac Colb., hic adjiciunt: *Ita credebat sibi contra Alaricum Arianum iterum bellandi redire constantiam.* Gemet.: *Credebat tum contra Hilarium Arianum iterum rediisse Constantiam.* Idem.

[f] Solemne fuit Fortunato uti περιφράσεσιν ejusmodi, sicuti et in lib. IV Vitæ sancti Martini, puellam mutam, ejus virtute sanatam referens, inter cætera hæc habet.

> Mox resoluta movet faucis lyra tinnula plectrum,
> Atque insueta canit camerati concha palati:
> Dente relisa cavo, producens verba fritillo.

[g] Ottob. Mss. *vocabulis*.

[h] Vulgati, *membrorum ruinas sustineat;* corriguntur ex Mss. Ottob. et Colb. Mon. S. Mauri.

quasi socialiter in commune; quidam ex his alloquitur alterum, ut eam, etsi tam parvam rem, tamen tanto confessori vel libenter offerent, sed incassum sua verba in animo socii nolentis expendit. Ipse tamen cum eodem collega suo in oratione prosternitur, ceramque illam occulte ante tremendi sepulcri cancellos exponit. Moxque ad omnem æqualitatem ceræ ipsius species se divisit, et pars illius fidelis oblatoris accepta, pars altera, videntibus plurimis, volvendo usque ad alios cancellos, nutu divino, cum omni contumelia est repulsa, quasi nollet sanctus invadere quod alter illi devotus non obtulit; et quoniam semper abhorruit quod ex fide non venit, tam certus in judicio quam misericors est in voto. O quam incorruptibilis arbiter claret! Castior [*Al.*, cautior] est iste in examinatione judicii, quam in electione florum illa quæ ceram casta producit. Tunc itaque ille qui offerre noluit admissi criminis se teste confusus, et immensi pudoris reatu perculsus est; vidensque sibi a radice suæ conscientiæ tantæ turpitudinis opprobria pullulasse, et in faciem suam occultæ cognitionis facinora revelata aspexit, consideravit, ingemuit, et flevit, ut saltem lacrymarum fonte rigante dilueret quod corde delinquente fœdavit. Qui postea majora obtulit exactus, ceræ judicio castigante.

12. Item cum juxta consuetudinem quadam nocte cereus ibi illuminatus fuisset, casu super sepulcrum ejus, qui intercessione sua [a] mortuos vivificat, ardens corruit, ita ut super [b] mafortem quo cecidit, sine A læsione aliqua perarderet. Nam in quantum fuit cerei longitudo, cera jacens inventa est, papyro consumpto, tanquam si confinium cera ipsa fecisset inter ignem et pallium, ut ab ipsa inveniretur defendi, per quam potuisset exuri. Attendite beneficium. Ut obediretur confessoris præcepto, quam semper scit subdere [c], hic ceram ignis expavit, et quam in ardendi auxilium snmpserat, ipsa ei visa est repugnare. Sed inter hæc illud admonet potius ut dicatur, in virtute confessoris, quas deducit cera flammas exstinxisse, et converso ordine illud a quo vorari potuit præfocasse. Diversæ species suam visæ sunt naturam mutasse, et ne quid incendia læderent, pallium pro marmore, cera fuit pro flumine. Sed quantum est apud illum cerei lumen exstinguere, qui cæcorum lumen accendit? Aut cum ad alterius cadaveris sepulturam oculorum ignem redintegrat, quam facile credimus de sepulcro proprio ut flammas expellat? B

13. Vellem adhuc insatiatus sacratissimi viri miracula quasi peculiariter decantare; sed vereor ne unde meam cupio devotionem ostendere, auditoris animum fastidio nascente videar obturare. Da mihi, pie, veniam de textus hujus parvitate, da casui culpam, ne dum hominis cupio vitare fastidia, videar incurrere confessoris offensam, de quo exigua dicerem, si libros implerem. Sed præsumo plurima de te minus dicere, ut de te legere populum brevitas plus invitet, auxiliante Domino Deo nostro nunc et semper. Amen.

[a] Abest. *mortuos* a Mss.

[b] Mafors hic adhibetur a Fortunato pro *velo*, quo sanctorum tumuli tegi solebant. Cæterum mafors erat operimentum capitis, maxime muliebre, de quo plura Dufres., in Gloss. Subematur etiam pro scapulari monastico, ut intelligitur ex Cassiano, qui, l. 1 Instit. Mon., cap. 7, disserens de monachorum habitu: *Post hæc*, inquit, *angusto pallio, tam amictus humilitatem quam vilitatem pretii compendiumque sectantes, colla pariter atque humeros tegunt, quod mafortes tam nostro quam ipsorum nuncupatur eloquio.* C

[c] Apud Bolland. hic additur, *et consumere.* At apud Gill.: *Ut obediret præcepto. Quam semper scit subinde consumere, hic ceram*, etc. MON. S. MAURI.

PRÆMONITIO

IN VITAM SEQUENTEM S. GERMANI EPISCOPI PARISIENSIS.

Sequentem Vitam sancti Germani, pontificis Parisiensis, edimus ut exstat sæculo 1 *Benedictino cum notis cl. Mabillonii. Facile conveniunt omnes eam a Venantio Fortunato scriptam fuisse; de qua mentionem faciens Greg. Tur., lib.* v *Hist. Franc., cap.* 8, si quis tamen, *inquit*, strenuus virtutes illius [*sancti Germani*], quas in corpore fecit, sollicite vult inquirere, librum Vitæ illius, qui a Fortunato presbytero compositus est, legens cuncta reperiet. *Porro sanctus Germanus obiit an.* 576, *die* 28 *Maii, circa quod tempus ejus Vitam ab amicissimo ejusdem Fortunato conscriptam fuisse verisimile est. Exstat illa apud Surium quoque et Bollandum, sub eadem die* 28 *Maii.*

VITA SANCTI GERMANI

URBIS PARISIACÆ EPISCOPI.

1. Beatus [a] igitur Germanus [b] Parisiorum pontifex, territorii Augustodunensis indigena, patre Eleutherio, matre quoque Eusebia, honestis honoratisque parentibus, procreatus est. Cujus genitrix

[a] Apud Bollandum omittitur *igitur*.

[b] Mss. Bonifontis, *Parisiacensium*. BOLLAND.

pro eo quod hunc post alterum intra breve spatium concepisset in utero, pudore mota muliebri, cupiebat ante partum infantem exstinguere; et accepta potione ut abortivum projiceret, dum nocere non posset, incubabat in ventre, ut pondere præfocaret quem venena lædere non valerent. Certabat mater cum parvulo, renitebatur infans ab utero; erat ergo pugna inter mulierem et viscera. Lædebatur matrona, nec nocebatur infantia, obluctabatur sarcina, ne genitrix fieret parricida. Id actum est, ut servatus incolumis, ipse illæsus procederet, et matrem redderet innocentem. Erat hinc futura prænoscere, ante fecisse [*Al.*, factam pro eo] virtutem, quam nasci contigerit [a].

2. Deinde cum [b] Avallone castro cum Stratidio propinquo puer scholis excurreret, [c] mater [d] parentis, ut ejus hæreditatem acquireret, de adolescentis fallitura nece tractavit. Quæ temperatam potionem in ampullula condidit, vinum quoque in altera, præcipiens puellæ ut, venientibus ambobus, illi porrigeret de vino, isti de maleficio. Sed ignorans ministra ampullulam mutat et pocula : vinum sancto Germano, venenum dat Stratidio; et dum insonti præparatur interitus, auctor cadit in laqueum. Quo mater ejus cognito, puellam increpat cum fletu, exstinxisse se filium. Cui Stratidio sollicite impenso studio, facto de ipsis maleficiis [e] vario, etsi mors vitam non abstulit, tamen signum mortis nfixit.

3. Hinc ad parentem suum sanctum Scopilionem [f] Lausia se conferens, moribus honestis alitus et institutus est. Qui cum fere mille passus longe a vico consisterent, jugiter ad matutinos currebant, ducti fidei calore, per tempestatem, per hiemem. Qui intra terni lustri [g] spatium a beato Agrippino diaconus instituitur, et sequente triennio presbyter ordinatur. Dehinc a pontifice [h] Nectario abba ad sanctum Symphorianum [i] merito dignus asciscitur. Quanta vero inibi abstinentia vixerit, quantis quoque vigiliis continuando duraverit, quibus eleemosynis profusus exstiterit, illa res una testis est : cum jam rebus reliquis pauperibus erogatis nec panis ipse resideret quatenus fratres reficerentur, qua de re insurgentibus adversum se monachis, retrudens se in cellula, amare flevit et doluit. Inter hæc, ipso orante, quædam Anna matrona duorum [j] saumariorum cum pane dirigit onera. Sequenti etiam die cum annona destinavit plena carpenti vehicula, ita ut exinde monachi cum saturarentur cibo, terrerentur miraculo [k]. His itaque celeber intentus officiis, non desiit prædicantis manifestari miraculis.

4. Igitur quadam vice dum cibum fessus acciperet, ingrediente Amando monacho in fenile cum lumine, carbone decidente, flamma fenum corripuit, et arida nutrimenta vorax ignis allambit. Concurrentibus reliquis, nec tamen succurrentibus, tardius ipse prosiliens, rapta de foco cucuma, ascendens supra fabricam, concinens Alleluia, fundens paululum aquæ in crucis imaginem, restinxit incendia, ac de manu sancti imbre sedata est ignis unda, quam vix exstinguerent flumina. Quod tamen postero die, cujus insidiis actum est, hostis ipse confessus est.

5. [l] Chariulfus quidam Francus partim villæ basilicæ res obstinatus invaserat. Quem cum vir Dei ad reddendum aliquatenus commoneret, nec tamen proficeret, ad orationem se convertit, nec fides vindictam distulit. Statim ex vicino ferus ursus exsiliens tres illius equos interfecit, nec sic a duritia resipiscit. Sequenti vero nocte duplicavit ultor perniciem. Sex jumenta interemit, nec sic quoque pœna suffecit. Tertia idem nocte novem vehicula prosternit, triplicato cadavere : sic labor crescebat

[a] Apud eumdem Boll. hæc verba adduntur : Per incrementa denique virtutum, ad meliora quotidie provectus, litterarum studiis a dulcissimis parentibus est traditus, ut deinceps in Dei laudibus haberetur dignus.

[b] *Avallo*, seu *Abullo*, *Avallon*, oppidum in ducatu Burgundiæ inter Augustodunum et Antissiodorum. MABIL.

[c] Mss. Bonif., *Mater ejusdem Statidii*. BOLL.

[d] Alia exemplaria habent *propinqui*, sed utraque vox, *parens et propinquus*, Fortunato synonyma est. *Hinc ad parentem suum, sanctum Scopilionem*, etc., hic, n. 3. MABILL.

[e] *Varius*, id est, maculosus.

[f] *Lausia*, seu *Lausea*, *Luzy*, oppidulum inter Augustodunum et Ligerim medio fere intervallo positum. Hugo abbas Flaviniaci in Chron., p. 1, ad an. 630, affirmat quod *in vico Lausia in manso nativitatis sancti Germani non canis, non avis prædam rapere prævalet, quæ non statim intereat, quod experimento probatum est*. Qui locus usque hodie Ecclesiam retinet, sancti Germani nomine, et virtute insignem. MABIL.

[g] Dubium est an spatium istud quindecim annorum a sancti Germani nativitate, an a tempore; quo Scopilionis disciplinam subiit, sit metiendum. Posterius magis arridet; nam Agrippinus, Ædunensis episcopus, qui Germanum ordinavit diaconum, nondum sedem obtinebat anno 517, quo Pragmatius, ipsius Agrippini decessor, Epaonensi concilio subscripsit. At vero sanctus Germanus anno citato viginti minimum annos jam attigerat, siquidem *fere octogenarius* evolavit ad cœlos (ex Fort., n. 67) an. 576. IDEM.

[h] Sanctus Nectarius, episcopus Ecclesiæ Augustodunensis, subscripsit concilio Aurelianensi an. 547. BOLL. Idem præerat Ecclesiæ illi ad an. 542, ut notat Cointius ad hunc annum, num. 29.

[i] Sanctus Symphorianus martyr Augustoduni occubuit sub Aureliano. Ejus Acta habes inter Acta sinc. martyr., ad an. 180 circiter.

[j] Saumarii, equi sarcinarii, Gallis *Sommiers*, a σάγμα sarcina. MABIL.

[k] Post hæc verba apud Surium, et in nonnullis apographis posterioris ætatis inseruntur hi versus : *Cujus bonis operibus inflammatus episcopus, sanctum virum neque adhuc ista recusantem, quem etiam prædicabant dæmonia, in custodiam trusit. Cui fateor nutu divino aperiebatur ergastulum, sed non hinc egrediebatur, nisi supplex et episcopalis daretur præceptio.* At cum ista in antiquioribus, sincerioribusque membranis non legantur, huc revocanda in secessum duximus. IDEM.

[l] *Chariulfus*, aliis *Warnulfus*. BOLL. An hic forte idem est quem refert Greg. Tur. l. VII Hist., c. 38, cum Mummolo, atque Wadone de tradendo Gundovaldo hostibus societatem iniisse?

in eladem. Deinde ad beatum virum tardius dirigit puerum, agrum reformat invasum, calamitas compescitur. Id actum est ut, bestia castigante, homo sensum acciperet, et daret non intelligenti bellua rationem.

6. Dehinc beatus Agricola [a] Cabillonensis episcopus habens cubicularium graviter vi febrium fessum, qui destinato animo totus pendebat in transitu, dirigit ad sanctum virum intercedendi suffragium. Tunc, perceptis apicibus basilicæ sub porticu, ad sancti Symphoriani sepulcrum progreditur. Interea vir justus orationi incubuit, terram corpore premens, et sidera mente transcendens ; et quasi ante se habens præsentiam Domini, pro voto supplicis obsecrator accedit. [b] Nam mox vicinus Redemptoris auribus exauditur, et adhuc isto recubante in pulvere, ægrotum medicina perfudit, ac Justo jacente in pavimento, languidus surgit de lectulo, [c] ante currentem medelam, quam peroret qui supplicat, ita ut portitori redeunti obviam puer occurreret, cui parabantur exsequiæ, ut non esset ambiguum eadem hora languidum saluti fuisse redditum, qua vir beatissimus fusus orasse comperitur.

7. Nec illud omitti convenit, quod ad domum Ebronis pro fide Justi collatum est. Cujus ingrediente domum, Anna matrona proclamat rem mirabilem se videre. Inquisita a conjuge quid esset quod inspiceret, ait : Ecce beatus Germanus [d] cornuta facie mihi videtur incedere quod pene vix valeo aut intueri lumine, aut sermone conferre sanctum virum, novo more cornibus radiantem. Consternataque mirabatur mulier hominem nostro tempore in figura Moysi potuisse conspicere. Credendum quod et iste post colloquium Domini potuit a muliere cornu exaltatus agnosci. Cujus causæ pavore Ebro eadem die juxta sanctum sedere nullatenus præsumpsit duplici pro merito, mœrore pariter et terrore.

8. Contigit ut pro villis Augustudunensis Ecclesiæ Theodeberto regi Cabillone occurreret. Memor sancti Symphoriani in ingressu palatii, ita Spiritu Dei redundante locutus est, ut ante rex annueret quam verba petitor explicaret. Cui et ore prophetico finem dixit de transitu. Quod * paucis interim diebus dum a Rhemis remeavit, in ipso itinere rex extrema sorte defecit, quasi sancti viri sermo dictus fuisset ab angelo.

9. Et quoniam beatissimo erat familiare in basilica santi [f] Symphoriani soli vigilias ducere, eumdem eum monachus Silvester prosequitur. Et ingressi pariter ad sancti martyris tumulum, circa noctis medium, ab altari tumultum, frequentantem rumores, accipiunt, tanquam si ad rapinam collecta curreret multitudo. Credens enim vir Dei versari latronum incursum, imperat monacho ante sepulcrum psallere. Ipse vero accedit ad altare. Dehinc illa turba ad monachum, quo psallebat, alacriter properat. Quo mactato graviter et in terram projecto, ac semivivo relicto, veloces effugiunt. Qui vix voce flebili cladem suam replicans, a dæmonibus se cæsum gravi congressu confessus est.

10. Accidit ut Sabarici famulus, Æsarius nomine, ad virum de quo loquimur injuriam passus confugeret, supplicans ut quolibet pretio eum de insolentis domini servitio liberaret. Quod indignatus Sabaricus pro Æsario, et conjuge, vel unico ejus filio, octoginta solidos, pretii nomen, petiit, quominus famulos servili ditione laxaret. Tamen hoc non dubitavit misericordia Justi vel perquirere, vel donare. Quo pretio persoluto, contigit ut ante basilicam sæpedictus Sabaricus præteriret, nec tamen orationi quoque occurreret. Qui domum suam ingrediens, statim affligitur, ligatur, et catenis revinctus ad sanctum perducitur. Neque sic a pio viro misericordia tollitur, sed statim missa prece, ejus obtinente fide, purgatur. Tunc adjecit Sabaricus adhuc viginti aureos ad pretium quod acceperat, et de centum solidis crux ad sepulcrum beati Symphoriani ab ipso suspensa est : quæ usque hodie res est in testimonio. Qua occasione filii vel filiæ ita sancte conversati sunt, ut per monasteria nunc regant agmina monachorum. Quæ causa modo mirabili profuit patri, vel germini, ut parvum [*Forte*, pravum] genitoris flagitium posteris transiret in lucrum.

11. In pago [e] Alisiense res gesta est. Conjux illustris viri Vulfarii, Destasia nomine, vitalis spei destituta solatiis, linguæ carens officiis, per biduum jam muta, spiritu deficiente decumbens, apparatis exsequiis jam palpitabat exanimis. Cui eulogiis per presbyterum suum directis et violenter adapertis prærnortuæ dentibus, in ore transjectis, mox ut fauces semivivæ liquor benedictionis introiit, statim incipit præmortua vitæ flatibus anhelare, oculi nece

[a] Sanctus Agricola vixit in episcopatu Cabillonensi, ab an. 552, usque ad an. 580. Boll. — *Cabillonensis*. Hodie *Châlons-sur-Saône*.

[b] Ms. Bonifon. *nec mora, ab auribus summi Dei exauditur*. Boll.

[c] Pro *currente medela*.

[d] Hoc ostentum videtur respexisse Fortunatus carmine 15 lib. II, scripto ad clerum Parisiensem, in quo comparat Moysi Germanum his verbis :

Moses, tende manus, et tua castra juva

* Et tamen Gregorius Turonensis, in lib. III Hist., cap., 36, scribit Theodobertum *diutissime ægrotasse*, at cap. 37, anno post Clodovei obitum tricesimo septimo, regni sui 14, Christi scilicet 548, obiisse. Mabil.—Utrumque et quod hic narrat Fortunatus, et quod refert Gregorius Turonensis, videtur posse conciliari, si Theodebertus ex diuturno languore convaluisse dicatur aliquid (quod sæpe fit), ita ut iter posset ingredi, eumdem vero ex morbo recrudescente paulo post interisse.

[f] Sanctus Symphorianus nimirum Augustoduni martyrium passus fuerat sub Aureliano, uti supra diximus.

[e] Alexia, *Alise*, oppidum quondam validissimum in colle apud Mandubios in Burgundia situm, Cæsari notissimum, lib. VII de bello Gall. Nunc vicus est colli declivi impositus. Mabil.

præclusi lumen diei requirere, ut post funerum pallorem facies in ruborem transiret, donec cunctis stupentibus vivificata consurgeret, et circumstantes auctorem muneris gratiam prædicarent. Quæ singulis annis tributum vitæ solvit pro pretio.

12. Cæterum revelationum suarum quis scrutator introeat, cui ante quatuor annorum curricula, ipsa episcopatus sui causa non est abscondita? Itaque positus in sopore, inspicit a quodam sene claves sibi portæ Parisiacæ porrigi. Interrogans quid hoc fieret? accepit responsum, ut salvas eas faceret. Quod post civitatis ejus episcopo decedente [a], dum præcellentissimo regi [b] Childeberto occurreret, in ejus electione effectum illa vox promeruit. Ordinatusque pontifex, qualis quantusque se gesserit, hoc expedire lingua mortalis non sufficit, quoniam supra hominem fuit omne quod edidit. Denique adeptus gradum curæ pastoralis, de reliquo monachus persistebat. Hinc se frequentibus exercebat vigiliis, inde continuatis macerabat inediis. Pernoctabat algida senectus per hiemem sustinens dupliciter frigus, ætatis et temporis, quod nec tolerare possint potulenti juvenes: seipsum pene obliviscens pro victoria corporis, tanquam si simul accessissent dignitas et necessitas. Quæ vero eleemosynæ tam de rebus ecclesiæ, quam populi oblatione, vel regio munere, per manus sancti factæ sunt, solus ille, qui omnia scit et novit et numerat.

13. Denique quadam vice præcellentissimus Childebertus rex, cum ei direxisset sex millia solidorum, pauperibus eroganda, expendens tria millia, revertitur ad palatium: interrogatus a rege, si adhuc residerent quod egenis tribueret, respondit medietatem resedisse, nec invenisse inopes, quibus totum expenderet. Cui rex inquit: Domine, dona quod restitit. Nam, Christo largiente, quod donetur non deficiet. Incidens aurata [c] missoria, argentea vasa comminuens, quidquid primum habuit, dans sacerdoti, ne perderet. Erat ergo exspectanda contentio inter sacerdotem et principem. Faciebant apud se de misericordia pugnam et de pietate certamen, thesauros ut spargerent, et de suis talentis egeni ditescerent, festini ad futura lucra, ut [d] bratheum semen sererent, et post messores accederent, aurolentam per segetem, ut sacerdos locupletaretur regalibus thesauris, et in regem floreret gratia sacerdotis, qui suum solum hoc credidit, quod nudus aut egenus accepit.

14. Sed revertamur ad ordinem. Quidam in [e] Exona vico de fiscalibus famulis, Gildomeris nomine, cum die Dominico quiddam operatus sit, ita contrahitur digitis, ut unguium acumen partem transiret in alteram. Qui Parisius sancto viro occurrit in oratorio, et oratione data, manuque peruncta oleo, ungues de palma retractæ sunt. Digitis redditur organum, et in antiquo officio nervorum tela retexitur. Quem clericum post effectum, et ut integrum salvum faceret, peste liberavit et crimine.

15. Rursus quædam mulier, nomine Favonia, in urbe Parisiaca per novem dies percipiens nihil præter puticulam, ore aperto inhians, sancto viro oblata est. Quæ, velut ferro opposito, nulla lege poterat jungere dentes, aut labia. Quam in oratorio sacro perungens oleo, palpato undique capite, sine tarditate saluti restituit.

16. Accidit ut puella quædam de Medardi [f] Meglidunensis familia, filans die Dominico, contracta manu, damnaretur supplicio. Qua contacta oleo, virtus infudit remedium. Hinc stupentes digiti vigorem pristinum recipiscunt; oblitum artis officium reducti articuli meditantur, manus ramosa distenditur, et purgata vitio dextra saluti reducitur.

17. Recte creditur inserendum illud quoque miraculum. Bobolinus quidam, de vico [g] Noviomo, vehementer inimici pervasus insidiis, ad hominem Dei vinculis nexus adducitur, rebelli spiritu rotatus excutitur, necl assatur [*Forte*, laxatur]. Qui, exorante sancto viro, quasi de longo itinere ad se suamque mentem septimo die revertitur. Sic dupliciter liberatus, dum fugit umbra de sensibus, catena cadit de manibus, et sanus redditur et solutus.

18. Hoc autem memoriæ jure perpetuo est tradendum. Quidam ex [h] Nantharici familia, separatis ab invicem maxillarum juncturis, ore aperto, ad sanctum virum perducitur. Quem signo crucis impresso sanitati redditum vetuit ne acciperet vini potum, aut carnis [i] edulium. Qui, præcepto postposito, ad normam sui languoris statim reductus est. Sed

[a] Controvertitur utrum Libanius an Eusebius decessor sancti Germani fuerit in sede Parisiensi. Lege hac de re Cointium, ad an. 551, num. 9, ubi ea quæ de Libanio narrantur, sancto Germano esse tribuenda ostendit, eoque propendet sententia, ut credat Eusebium seniorem antecessisse sanctum Germanum in sede Parisiensi, quod hujusce Eusebii mentio fiat in Actis sancti Clodoaldi. Is igitur an. 551 creatus pontifex Paris. decessit anno circiter 555, ut refert Cointius ad hunc annum, n. 18.

[b] Childebertus, Clodovei filius, sedem habuit Parisiis, ut refert inter cæteros Fredegarius, in Epitom. Op. sancti Greg. Tur., n. 30. Obiit is an. 558. Laudatur passim pietas Childeberti a Greg. Tur., ac Fortunatus ipse suis illam carminibus celebrat; quam ad rem videsis quæ diximus in notis ad cap. 14 lib. II.

[c] Missorium erat discus, aut concha, sic appellatum, quod in illud epulæ mitterentur. Sunt qui missorium pro mensorio velint esse dictum, quod in mensa apponeretur. Greg. Tur., lib. VI, cap. 2: « Tunc ego, inquit, Novigentum villam ad occursum regis [Chilperici] abieram, ibique nobis rex missorium magnum, quod ex auro gemmisque fabricaverat in quinquaginta librarum pondere, ostendit, etc. »

[d] Ita mss. Codd., ubi legendum videtur *bracteum semen*, hoc est aureum vel argenteum; nam bractea est auri vel argenti lamina subtilior. Cui interpretationi favet, quod sequitur de *aurolenta segete*. MABIL.

[e] *Essone* prope Corbolium.

[f] Melodunum *Melun* ad *Sequanam*, decem leucis supra Lutetiam Parisiorum. In quibusdam Mss. legitur *de domo Medardi Meglidunensis familiæ*. MABIL.

[g] *Noyon* in Picardia.

[h] *An Nemptodori? Nanterre.*

[i] Simile quid de sancto P. Benedicto legitur in lib. II Dial. Greg. M., c. 16. IDEM.

ne prævaricantis negligentia justo subtraheret glo- A riam, in [a] Spedoteno villa rursus ei oblatus est. Cujus loca maxillarum sancto perungens oleo, ac beatis manibus mentum astringens, et labia, Christi nomine invocato, concussa sanctis digitis ad se junctura revertitur, et suæ fidei merito salvus domum reducitur.

19. Item faber, Ligerius nomine, turbulenti dæmonis arreptus insania, ita bestiali feritate proruperat, ut, catenis collo manibusque revinctus, vix ad beati viri traheretur præsentiam. Inde miserabilior, ut qui sustinebat ab hoste violentiam, ipsi adderetur altera pœna per vincula. Quem tamen sacerdos apud se imperat detineri; et sicut septimo die Deus quievit ab opere, ita et opera Dei, transacta hebdomada, eripitur a dæmone, sicque in propria redire B securus meruit liberatus ab hoste.

20. [b] Waddo vir illuster, consilii regis particeps, typum dupliciter incurrens febris et frigoris, expurgandus sancti viri præsentatur obtutibus. Interea, hora solita, febre concussus gravissima, ut refrigeraretur, vel aquam instanter expostulat. Qua sibi denegata, in sancti pontificis insolescit injuriam. Vir tamen Dei contentus, ut obtineret victoriam, oratione explicata, potum ei donans in calida, hominem revocavit salutem ad pristinam, et imminens periculum tali curavit antidoto, febrem curans per calidam.

21. Nec illud est prætereundum similis causæ miraculum. Reginæ [c] Chrodosintæ minister, [d] Ulfus nomine, [e] typo vexabatur gravissime. Poscens suffragia medelæ perrexit ad pontificem. Quem vir Dei constanter ducit ad baptisterium. Sed exorante sancto cœpit affligi gravius, in proximo liberandus. Postulat ardens, et æstuans aquæ modicum, sed negatur. Qui fellis amaritudine suscitatus acerrime, balteum suum ad sancti vestigia projecit clamans: Tu me, domine, interficis, cum sanare debueras. Sed hoc tibi notum sit, quia per te morior. Vita mea a te erit requirenda a rege, vel a parentibus. Interdum [*Boll.* interea dum] præ calore per baptisterii pavimentum volutatur. Orante beato viro in soporem convertitur et aliquantulum post somnum excitatus, ab ipso in omnem incolumitatem languidus reformatur. Inquisitus a pontifice cur tantum D locutus sit ad injuriam sacerdotis, respondit solum ei gratias referens, nihil se de suis verbis recordari confessus est.

22. Præcellentissimus Childebertus rex cum equum, necessarium ad sellam beati viri, donasset vehiculum, rogat ipse qui dederat, ut eum sibi retineret, nec cuiquam tribueret. Interim beatus vir, postulante captivo, equum donat in pretio, quoniam apud pontificem plus fuit, quam illa regis, vox pauperis. Jubet igitur ut quindecim eum venundaret solidis: quem pauper ipse cum duceret, negotiator occurrit; emitque prædictum equum duodecim aureis. Quo empto negotiator adducit ad stabulum. Sed quoniam minus dederat quam vir Dei præceperat, equus sub nocte moritur, ne sancti verbum iret incassum. Unde sequenti die sellarem de stabulo, junctis bobus, exstinctum retraxit emptor mortuum vehiculum. Qui versa vice, capistro non capite, sed pedibus alligatus educitur.

23. Est operæ pretium illud memoriæ tradere, qualiter sacerdos Christi solitus erat de ipsis quoque regibus triumphare. Igitur cum glorioso Clotario regi occurrisset ex solito, nec tamen de sancto vro stante ante palatium ei fuerit nuntiatum, mora facta ante vestibulum, non repræsentatus, inde domum revertitur. Sequens nox in oratorio vigiliis ducitur, rex dolore atque febris infestatione torquetur. Vix primo diluculo ad domum ecclesiæ a proceribus concursatur; pœna regis exponitur, ut sua visitatione regis doloris vim mitiget, optimates deprecantur. Mox apud pietatem injuriæ causa postponitur, qui ante nec nuntiabatur, intrat honoratus et exoratus palatium. Rex vix assurgit de lectulo, cæsum se divino flagello conqueritur. Allambit sancti pal- C liolum, vestem sacerdotis deducit per loca doloris. Culpam confessus criminis, mox dolor omnis fugatur; idque actum est, ut cujus incurrerat de contemptu periculum, sentiret tactu remedium.

24. In pago Parisiaco Vico-Novo res gesta est [f]. Quidam in eodem loco impetu lupi rabidi laceratus et extra sensum effectus beato sacerdoti miseranter oblatus est. Hic ad illa suæ artis recurrens suffragia, mox brachio olei benedicti liquore circumlito, et sacris eo digitis medicabiliter attrectato, pestis illa quæ viscera, doloro grassante, pervaserat, loca fugit obsessa, et jam putredine resoluta, vigore pristino restituto, sine cunctatione velut experrecto de sopore dolor recessit, mens rediit.

25. Item de vico [g] Mantola Waldulfi cujusdam ancilla, anno, et novem mensibus, gravi cæcitate per- D cussa, per soporem admonita, ut fimbriam sancti si tangeret, mox visum reciperet, die quadam sacerdoti occurrit; sed multa nocte circumdata ita con-

[a] Alii *Spedenoto*, *Espone*, vicus prope Meduntam castrum, *Mante*, decem leucis infra Lutetiam Parisiorum non longe a confluente Maudræ in Sequanam. Idem.

[b] Hic idem forte est qui lib. vii Histor. Franc., n. 27, a Gregorio appellatur *major domus reginæ Righuntis*; quique in partes Gundovaldi ibidem transiisse narratur. Hic Waddo occisus est ad an. 589.

[c] A Gregorio Turonensi, in l. iv, c. 3 Chlotsinda vocatur, Clotarii regis filia, quæ Alboino Longobardorum regi postea nupsit. Ex hoc loco videas regum Francorum filias, in paterna domo adhuc degentes, reginas appellari. Mabil.

[d] An hic Vulfus est ille patricius qui jussu Brunichildis occisus refertur in Chron. Fredeg. schol., n. 29?

[e] Id est, febri periodica.

[f] Vide infra num. 40.

[g] An castrum Medunta aliis appellatum? Certe vernaculum nomen *Mante* satis accedit. Vide supra, n. 18. Idem. — Mantola, vulgo *Maule*, 10 leucis abest ab urbe; non autem vicinum ibidem oppidum *Mante*, aliis *Medunta* in Vexino Francico ad Sequanam. Bolland.

strictis luminibus, ut unde oleum benedictum injiceret, luminis aditum non præstaret. Tamen peruncti palpebris desuper et locis reliquis capitis, oratione data, pane et sale signato, mulieri præcepit ad mansionem se condere. Ipse a primo somno in oratorio pervigil, circa medium noctis mulier clamat hospitem, se lacrymare profuse. Tum accenso lumine ab oculorum compage cernit manare sanguinem. Quæ cum eodem cruore mane ad sanctum rediit, sed ipse cum aqua palpebras fovens et abluens, orationibus additis, oculus unus apertus est; deinde altero peruncto mulier domum revertitur. Dehinc eadem sub nocte nimium fuso sanguine, appropinquante die, sacerdoti se obtulit. Qui cum de regis occursu domum reverteretur, ingressus in oratorium statim mulieri alter oculus aperitur, et, præstante Domino, gemello se videre lumine gratulatur.

26. Magnofledis [*Al.*, Rannoslidis] puella cum talibus decepta illuderetur insidiis, ut quoties ad ecclesiam voluisset accedere, gressum facere non valeret, servo Dei in villa Savara [a] præsentata est. Confestim ut sancti manus super caput puellæ titubantis imponitur, tali investigatione occultus hospes [*Al.* hostis] detegitur, et se diu latuisse multo gemitu confitetur, nec in beati præsentia clamat proprio se posse celare præstigio. Ergo ita se proditum et egressurum gravi ardore conqueritur. Interim non cessante sacerdote manu crucis signum depingere, exspectantibus omnibus in muscæ similitudinem prorumpens, cum sanguine de naribus mulieris inimicus egressus est. Quam sanitati restitutam, monachali veste mutatam, Dei servitio traditam bis triumphare fecit, hoste victo vel sæculo.

27. Quid illud quod sine mora curavit debilem dexteram? Cum ad festivitatem sancti Martini Turonis ac essisset, egresso de monasterio offert se mulier barbara, manu nervis contracta, postulans medicinam. Quam sub casula receptam suo sputo illitam, velut sparsum farinæ collectum commacerat. Hinc resudante dextera digitos tendit et replicat, torporem veteratum ad vivacitatem resuscitat. Et priusquam veniret ad beati Martini januam, digitis suis extensam reddidit incolumem dexteram. Quam mox sentiens esse directam, mulierem a se [b] repulsus est, ingressus basilicam.

28. Deinde egrediente de prædicta basilica, cum se ad mansionem servus Dei reciperet, offert se manca altera palma digitis affixa, quæ prius tacta de saliva, dehinc oleo peruncta, pristinæ sanitati de præsenti est reddita. Nam causas infirmitatis hoc erat sancto viro curare, quod tangere.

29. Erat sane mirabile, quoties famulus Dei ad Augustudunum voluisset accedere, mox ad sanctum Symphorianum dæmones nuntiabant. Et occurrentes per Murvinum fletu gemituque clamabant: « Vir sancte, si de locis cultis nos inconsideranter repellis, vel habitare concede silvarum per solitudinem, ut liceat miseris per deserta securos errare. Ante tuos oculos nec corpora nos celant, nec nemora. » Qui deflentes et sancti non tolerantes præsentiam, admota ejus dextra, de obsessis corporibus passim vertebantur in fugam, et de salute populi projecta dæmonia lamentabantur.

30. Producatur in medium nobile illud miraculum. Cum regrederetur pontifex de sancto Symphoriano, castello Avallone [c] iter agens ingreditur, ubi reorum multitudo tenebatur ergastulo. Hinc a Nicasio comite invitatus ad prandium, vir Dei cœpit de misericordia habere colloquium, ut datis fidejussoribus laxarentur de vinculo, et partem culpæ cederet pietatis intuitu. Quod ille facere distulit obstinato spiritu. Unde antequam perpranderet, se de mensa sanctus proripuit, et carceri subterraneo superjectus diutius oravit cum fletu, ut divino conferretur auxilio, quod a temporali judice non esset obtentum. Sic cursus ille lacrymarum per aera surgit in cœlum, et gemitus pervenit ad votum. Itaque deputatur angelus ad effectum. Dehinc vir venerabilis spem promittens inclusos hortatur. Nec perdit sermo quod loquitur: Fides gestis impletur. Eo discedente, mox catenarum bacæ [d] franguntur, vinctæ januæ reserantur, dies in carcerem reducitur, damnati de tenebris in lucem procedunt, nec diutius pœna tenuit quos torqueret. Sic erepti, Parisios occurrunt pontifici qui periclitabantur inclusi. Sed ut culpabilibus aliquid plus conferret, a rege quidquid fisco pro his debebatur obtinuit.

31. Dehinc ad sanctum virum Nicasius cum vellet occurrere, et jam præsentatus mox gravissimo casu in terra prostratus est et pene omnibus salutis destituto solatiis, ipso sancto intercedente, homini desperato virtus et sensus regressus est. Mox balteum, quo cingebatur et spatam pro munere beato Germano contradidit, quod ipse comes dato pretio post redemit. Id actum est, ut quod prius incarceratis concedere distulit, hic duplicato fenore debitor compensaret, et aucta dote damna sarciret, prius pro eis differens, post et se ipsum redimens. Ante non illis pius, modo et de se trepidus, didicit casu proprio ærumnis succurrere alienis.

32. Prorsus illud stuporis retexatur in pagina. Eunte sancto viro ad beati martyris Symphoriani occursum, dum de vico [e] Cervedone in Murvino progreditur, habitatores loci occurrentes suggerunt, ut

[a] Savara, *Seure*, duabus leucis infra Parisios, prope Meudonis castellum, *Meudon*. MABIL.

[b] Pro *repulit*,

[c] Supra, n. 1.

[d] Bacæ seu baccæ lauri, vel juniperi, fructus; item gemmas, et mortuorum capulum significat, hic insolito quidem catenarum annulos. IDEM.

Sanctus Greg. Tur. etiam bacas eodem adhibet in sensu, quo hic Fortunatus eamdem vocem usurpat, his verbis lib. I de Mir. sancti Martini, cap. 23: *Omnes baccæ catenarum confractæ ceciderunt*. Baccæ itaque eodem in sensu usurpantur, ac *boja*, sive *baga*; quas voces vide apud Dufr., in Gloss.

[e] Cervedo, *Cervon*, vicus prope Corbiniacum, vulgo *Saint-Léonard de Corbigny*, in tractu Morvinensi *le Morvant*, qui tractus Burgundiam a Nivernis dirimit. MAB.

segetem [a] Panitiæ mulieris viduæ, nihil habentis A residui, quæ ab ursis vastabatur, visitare præciperet, et sancto suo adventu repelleretur incursio. Qui concitus, ministris irridentibus, ad locum perducitur, et oratione data desuper fecit signaculum. Hinc instinctu divino in parentales bestias feralis ira succenditur; odium nascitur in affectu, in pace pugna committitur. Furore bestiæ bis armantur, sta im præfocatur unus ursus ab altero, et ipse qui restiterat, dum vellet foras egredi, sepis palo transfoditur. Sic utrique vastatores uno momento perimuntur et ipsi sibi confestim arma mortis effecti sunt. Post ipsi rediuti mulier pelles ursorum obtulit ex studio, et quasi victori suo repræsentat spolium, quod tamen omnino ipse recusavit accipere; et qui prius riserant, pœniteré cœperunt, videntes miraculum.

33. Et quoniam de Dei domo non debet esse fastidium, illud etiam breviter ducimus explicandum. [b] Beretrudis quædam mulier [c] Munsunthi matrona dum tempore litaniarum præcæcatis oculis non posset ire cum populo audiens chorum psallentium, cum lacrymis domni Germani implorat auxilium. Tertia sequenti nocte per soporem visus est ei vir beatissimus astare prope lectulum et quasi cæcis oculis fecisse signaculum. Evigilans mulier marito narrat quæ gesta sunt. Mox stillante sanguine dies oculis redditur, et diuturnum post nubilum lumina sereno radio micuerunt. Clarescente quoque die ad missam cum populo progreditur mulier in processu, ita ut sancti viri sic visa per somnium esset imago remedium.

34. Adest nec minus laudabile, reddita vita infantulæ. Cum in Turonico illustris viri Pienti matrona expositæ filiæ lamentaret extrema, et obseratis oculis nec anhelitu mobili respiraret infantula ad sancti viri præsentiam tota committit præsidia. Qui per missum invitatus, quantum valet, ad conclamatæ puellæ [d] cadaver properat. Exceptus multis fletibus deplorante familia appropinquat subsellio, quo jam rigebat infantula. Cœlo vim facit questibus. Fere transacto inter hæc horæ unius spatio mobili singultu flatus puellæ reducitur, viscerum vitalis calor per membra diffunditur. Dehinc paulatim animata potum poposcit, ut biberet. Tunc a beato viro pane signato, vel calice degustato infantulæ, revocatæ de funere, totum vertitur in salutem. Quæ post in monasterio beatæ Radegundis felicioris vitæ terminum consummavit.

35. Quidam clericus de juxta monasterio beati Silvestri in [e] Ternoderinse, cum die Dominico, ut loquimur ex consuetudine, caligas circinasset, debilitatem manuum, vel pedum incurrit. Sed de beato Silvestro gressus recepit officium, per soporem admonitus occurrit sancto Germano, poscens salutis compendium. A quo interrogatus, causam culpæ confessus est. Tum imperat clerico ut clamaret per populum ne quis temere die operaretur Dominico. Quo quinto die transacto, superfuso oleo, debilis palma dirigitur, et ad propria eundi cum libertate dimittitur.

B 36. In pago [f] Amoniense quod gestum est replicetur. [g] Rotegiaco villa Parisiacæ Ecclesiæ septem ei viri debacchantes oblati sunt. Quibus curatis unus, qui graviore vexabatur spiritu, cum exire cogeretur, homini Dei professus est, expulso se de illo loco gravem lamentationem Parisiacis facere. Tunc fugata pestis de sancti viri Germani transitu famam fudit per populos, et pastoris pro obitu gregem movit in fletum. Qui tamen energumenus etsi seminavit mendacium, expulsus non defendit obsessum.

37. Et quia justi opera crescere cogebant miracula, item in prædicto loco offertur ei paralyticus, membris dissolutus, carpento subvectus, gressu destitutus et actu. Quo sanctificati olei liquore perfuso, cum cutis summa tetigisset, vigor medullas introiit. Dehinc redivivæ manus ad usum mobilem redeunt, [h] thorace pectoris vitali appulsus fit fortior, genua columnaris imbecillitas roboratur, plantæ solidatis basibus subriguntur. Inter hæc tota membrorum fabrica reparatur; qui sanitate recepta, redeunte sancto viro, occurrit in itinere præparato exenio, gratias Christo referens de reddito corpusculo.

38. Nec hoc prætereundum est, qualiter simili merito claruit virtus in altero. Igitur Emmegisilus de vico [i] Bucciaco, quidam puer admodum parvulus, membris paralyticus, in sella Parisios ad sanctum virum, manibus bajulantium, delatus est. Nec dextra vigens mobili, nec planta surgens stabili,

[a] An *pistoriciæ*.

[b] Beretrudis cujusdam fit mentio apud Greg. Turon., lib. IX, cap. 35, eaque de templis ac monasteriis bene merita fuisse narratur. Verum hæc non alia fuisse videtur, quam ea quam laudat Fortun. lib. II, cap. 12, ob constructam Tolosæ basilicam sancti Saturnini, quæ Launebodi uxor fuisse dicitur. Aut ergo alia fuit atque ea de qua hic mentio fit, aut hæc viro alteri ante fuisse nupta existimanda est.

[c] An Munsunthi?

[d] Antiq. Cod., *cadaverem*.

[e] Ternodorensis tractus, cujus caput Ternodorum, seu Tornodorum, *Tonnerre*, in Burgundiæ ducatu, extenditur usque ad monasterium Reomaense, vulgo *Moustier Saint-Jean*, cui tum sanctus Silvester abbas præerat. Lege Vitam sancti Joannis Reomaensis. MABIL.

[f] *Mosny*, in Bria.

[g] Etiam hic locus Burgundia esse videtur Castellano, adeoque diversus a *Rongy*, sesqui-leuca duntaxat Parisiis, nec tamen creditur esse *Rosoy*, antiquis Rosetum. BOLLAND.

[h] Ita mss. Codd.; legendum tamen videtur: *Thorax pectoris vitali pulsu fit fortior, genuum columnaris imbecillitas*, etc., nisi forte *genua* adjective sumatur. MABIL.

[i] Bucciacus, *Boissy*, paulo supra Lutetiam, inter Sequanam et Matronam. IDEM.

[j] In pluribus Mss. hic inseruntur ista verba: *Per triduum voce, manu, vestigio, pudore concutitur, rumor in partes tollitur, gratias Creatori referentes, hominem a quo morbis jugiter et moribus imperetur*. Sed cum textu non cohærere videntur. IDEM.

nec lingua sonans volubili, totius debilitatis marcore captivus, quodammodo sine naturæ ordine in rerum natura præfusus. Quem sanctus continuatim per triduum sacro liniens oleo sanitati restituens uno sub momento voce, manu, vestigio. Cunctos stupor amplectitur, clamor in cœlum educitur omnem artem medicorum sanctum superasse Germanum.

39. Item de eodem vico Bucciaco quædam occurrit Parisios ita manu contracta, ut unguium acumen palmam foraret in intimam. Qui tantum oris sui ducta saliva pollice, nervorum distentionem, manus reformat imaginem.

40. Retinet ejus laureas et pagus Bituricus. Igitur pastor bonus cum de vico Novigento ad [a] Vicum Novum visitandi gregis cura solita pervenisset, offert se quædam vetula annorum bis quaterna gerens in cæcitate curricula. Cujus super oculos signum nostræ redemptionis sacerdos imponens, imperat ut sequens iret qua pontifex pergeret. Altera quoque die cum prædicto occurreret ei ex improviso, sanguinem manantem de lumine, largo fonte, salutem suam oculi lacrymabant. Quæ inter reliquos astante sancto viro conspicitur. Qui tollens se de confessu, mulierem ut pote cæcam trahit in diversorium, quo sibi erat cubiculum. Cujus lumina aqua tepida suis manibus abluens diem refudit in oculis. Quæ mox lucem inspicit, sancti viri digitos insatiata gaudio suis immersit faucibus, pariterque ministris compunctione deflentibus videre se hominem, qui cæcis pro pecunia in domo lumina dispensaret. Sed hæc in cubiculo præsente me gesta sunt.

41. Cum ad possessionem ecclesiæ, quæ dicitur [b] Inethe, sacerdos accederet, quidam ei fit obvius, conquerens de quadam villa se solum incolumem esse, universos vero accolas gravi tædio laborare. Cujus eulogiis ad infirmos portatis, statim ab ægrotis languor omnis fugatus est, et primo gustu eulogiarum morbus cum pane consumptus est. Sic fuit ab illa turba cum esca sanitas manducata.

42. Item cum Parisios ad [c] basilicam beatæ Crucis vir Dei procederet, mulier parvulum in albis, ultimo flatu palpitantem et jam migraturum, ante sanctum exposuit, dicens : Pie pater, si velles ad lamentantem respicere, mater flebilis non orbarer ; neque hinc discedere malles plenam gemitu, vacuatam de fructu. Et nisi festines succurrere, vides infelicem, extorquente morte, rapi natum ab ubere. Aut filium restitue, aut pariter cum ipso funeraturam me obtine. Indulge, pastor, miseræ, quam suus dolor facit audacem. Qua flebiliter poscente, mox ut beati dextera supra expirantem signum crucis impressit, quasi vigil de sopore lac matris expetiit, qui jam frigebat in funere. Ita momento temporis filius de mortis fauce, mater tollitur de mœrore. Hinc circumstans populus, stupore concutitur, fragor in partes attollitur, gratias Creatori referentes de præmio, tempore, sacerdotis præcipuo, a quo morbis jugiter et mortibus imperetur.

43. Deinde accedente in [d] Bradeia vico pagi Parisiaci, missa celebrata, ei in sacrario cathedra deportata offertur paralytica, universorum membrorum damnata gerens officia, nullum vigorem retinens plantæ vel dexteræ. Mox habens in eo fiduciam qui dona sibi larga præstabat, eam ut vitalis olei, benedictione superlinivit, statim morbus excluditur, salubris vigor illabitur ; recreatisque visceribus melius renascitur saluti, quam germini, plus adquirens ex munere quam sumpsisset origine. Ita ut suis postea manibus tunicam sancto faceret, quasi acquisitæ tributaria medicinæ.

44. [e] Tradidit memoriæ quod juvat in laude. Itaque Audegisilus, major domus regiæ, cum quartano typo graviter ageretur, occurrit beato viro, fidens de beneficio. Homo Dei in sua cella deputat, et cum uno diacono residere jubet inclusum. Tum anxius, et jejunans minister, quid faceret, excogitat trepidus, unde curaretur infirmus. Idcirco febricitantem virum, Dei servi, [f] rachena undique obvolutum componit ejus in lectulo. Eadem quoque die tactu vestis nobilis, quasi impetu fluminis, ita quartanæ febris ignis omnis exstinctus est. Et redeunte de prandio, reserato cubiculo, sanus surrexit e lectulo, exsultante ministro pro sanitatis præmio, tunc sibi resoluto jejunio. Sic tactu beati vestis salutem operatus est absens.

45. Exsequamur itineris accepti viaticum. Itaque

[a] Fortunatus, supra, num. 26, mentionem fecit Vici-Novi, quem juxta Parisios locat. Hic idem omnino esse videtur apud Bituricas a quodam Gallico paraphraste perperam quæsitus, cum *solita cura* a sancto Germano visitaretur. Fuerit proinde mulier illa Bituricensis diœcesis, sed nequaquam Novigentum, vel Vicus Novus sancti Clodoaldi vicus, vulgo *Saint-Cloud*, olim Novigentum dicebatur. Vero tamen simile est hunc locum interpretandum de Novigento silvæ Vincenensi (*Vincennes*) proximo, a quo non longe distat Villa Nova *sancti Georgii* communiter appellata.

Et tamen Germanus Biturigensem pagum sæpe adire solebat, testante Greg., Turonensi episcopo, in l.b. de Gloria confessorum, cap. 89 et 92. Item Andecavensem pagum ex dictis in Vita sancti Albini. MABIL.

[b] Al., *in Æthe*.

[c] Basilica sanctæ Crucis, alias sancti Vincentii, nunc sancti Germani Pratensis in suburbio Parisiensi. Lege Vitam sancti Droctovei abbatis, num. 13. Amanuensium interpretatio est id quod in nonnullis Mss. Editisque libris additur : *In suburbio ejusdem civitatis positam*. MABIL. De hac basilica nos plura ad car. 14, l. II.

[d] Bradeia, vulgo *Brie-Comte-Robert* in provincia Bria ; sed dubitat Castellanus, an non potius legi debeat *Bundeias*, ut sit *Bondis*, duabus ab urbe leucis. antiquitus *Vungeie*. BOLLAND.

[e] Bol., *traditur*.

[f] Alii scribunt *Rachanæ*, sed utrumque recte a verbo græco ῥάχη, quod divulsiones significat. Unde Rachana, vilis et lacera vestis, Vossio, de Vitiis Serm., videtur. Sed aptior huic loco Menardi nostri interpretatio, in Concord. regul., pag. 922, ubi *Rachanas* pro lectorum operimentis usurpat. Alibi tamen Vossii expositio quadrat, ut in lib. II Vitæ sanctæ Radegundis, n. 4. MABIL.

ram [a] Pictavis vir Dei ad beatum confessorem profi isceretur Hilarium, quædam Baudo-Feisa de [b] Sene-Corbiaco villa, inter duos vix advecta, ei repræsentata est, quæ erat muta, clauda, vel manca. Lingua rigebat immobilis, anhelitu palpitante, pars erat tota de funere, ut videntibus oculis reliquum esset et cadaveris. Super quam misericorditer ut signum sacræ crucis expressit, confestim omnis vigor per membra diffunditur, venarum fluxuosi rivuli suscitantur, nervorum imbecillis stupor excutitur, naturalibus motibus ad vitalem usum tota fabrica renovatur. Mox linguæ plectrum resolvitur, digitorum globi tenduntur, pedum bases solidantur, totaque viscerum molem hoc fuit apud sanctum vivificare, quod tangere. Quæ convalescente medela tertia die civitatem sancto gratias referens suis occurrit vestigiis.

46. Operæ pretium creditur etiam illud inserere curationis præconium. Pago [c] Vindocinensi vir beatus dum præteriret, in [d] Ransidonem manendi gratia declinavit, ubi [e] tanti robur benedictionis invaluit, ut stipulam lectuli, in quo vir sanctus requievit, quisquis fideliter abstulit, donum medelæ portaverit, et de semine paleæ frugem meteret medicinæ.

47. Reddat hic testimonium nobilis facti urbs [f] Namnetum. Quo vir Dei accedens, religioso admodum exceptus obsequio, occurrit ei Tecla, Damiani matrona, hominis prompti negotiis, supplicans ut virum suum aut ipse pastor, aut missi sui requirent. Quo quia ipsi fuit accessus difficilis, cum [g] chrismariis suis diaconum direxit. Qui percurrens ad hominem, ut sibi jussum fuerat, infirmi viscera tangit. Altera die exoratus ipse sacerdos accedit ad debilem, qui duplici sub tortore, hinc pressus valetudine, inde podagræ vulnere cruciabatur, homo miserandus procaciter. Tum sacerdos altissimi infirmum oleo benedicto perunxit. Eo momento debilis statim manibus directis longinquo de languore, gressu solidato, prosilivit.

48. Sed ut duplicaretur in una domo mysterium, et quæ præcessit in patre medela, perveniret ad prolem, habentes filiam offerunt ei nomine Mariam cæcam, surdam et mutam. Exponunt vivum [h] cadaver ante sancti vestigia, dicentes : Bone pastor, adhuc quod huic languidæ medicinæ restat impende. Nam tibi credimus reservatum, unde teneres præconium, ut restituta familia acquirat a sacerdote quod amisit de germine. Tunc pietas insignis advocatur in lacrymas ; mox ad militiæ suæ belliger arma convertitur, et ad obtinendam victoriam preces offert fortis orator. Tunc vir beatus surgens ab oratione, A oleo benedicto loca perungens capitis, in Trinitatis nomine trino depulso languore, statim patefactis aurium oculorumque meatibus, plaudentibus universis, muta loquax effecta est. Quo facto negotiatores civitatis Namneticæ quisque sui remedium, pecuniam, ut potuit, sancto viro dispensandam pauperibus, devote vel obtulit, vel direxit.

49. [i] Leudegisilus, vir illuster, juxta quod ipse professus est, cum aliquis ex familia suæ domus incurreret typum cujuscunque febris, aut aliquid frigoris, lavans illas litteras, quas in subscriptione manus sancti depinxerat, quamplures suos hac medela saluti restituit.

50. Breviter his perstrictis, prosequamur ex reliquis. Chusinus quidam, incongrue dum die Dominico B equo curam impenderet, missa manu in vulnere, digitus ejus intumuit. Hinc grassante fervore tota pars brachii relaxatur putredine. Qui per [j] Belsam sancto itinerante, ut ad domum suam diverteret, precibus fusis, obtinuit. Mox ejus brachium vir Dei aqua calida confovit ; insuper oleo benedicto perungens, superpositis caulis foliis, mirificus medicus alligavit. Sic quidquid inerat ulceris, pretiosa cura restinxit. Post ipse gratias referens sancto viro occurrit tali curatus malagmate.

51. Item servus Ecclesiæ, Libanius nomine, die Dominico sepem inconsulte dum clauderet, manus ei contractæ sunt ultione præsenti, qui ad sanctum virum Parisios morbo castigante percurrit. Quem olei C benedicti liquore perfusum, ac mysterii potius unguento respersum, addita oratione, incolumitati restituit.

52. Per singulorum compendia currant rerum miracula. Namque Andulfus, Ecclesiæ Parisiacæ clericus, dum [k] die Resurrectionis in vineola sua nuces ab arbore excuteret, pro eo quod operatus est in die illuminationis, cæcitate percussus est, et vultu tenebroso perstitit anni spatio. Delinc pontifici oblatus, et sancto unguine perfusus, diei rursus redditus, et sacerdotis serenum purgavit clerici nubilum. Sic quidquid minister amisit, medicabilis præsul obtinuit.

53. Et quia crescunt genera miraculorum per tempora, cum regi præsentandus vir beatus occur- D reret villa Roteiaco, clericus ei nequitiæ spiritu vexatus adducitur. Unde expulso adversario videntibus circumstantibus, velut avis parvula de capite energumeni, umbra fugata, egreditur. Quam dum reliqui per domum volitantem insequerentur, ipse sanctus suis eam contrivit vestigiis ; et cum pede comprimeretur, conversa est repente fallax in sanguinem,

[a] *Poitiers.*
[b] *Sec rby.*
[c] *Le Vendomois.*
[d] *Rancé.*
[e] Bol., *tantum.*
[f] *Nantes*, in Armorica.
[g] Chrismaria vasa erant ad recipiendum chrisma. MABIL.
[h] Al., *cadaverem.*
[i] De Leudegisilo duce sæpius mentio fit a Gregor. Turon., maxime lib. VII Hist. Franc. Is Gunteramni regis exercitum ducebat, qui et urbem Convenas obsedisse, et expugnasse ibidem narratur. Idem forte, qui comes stabuli nominatur a Fredegario Scholastico in append. ad Hist. Greg. Tur., n. 2. Hunc eumdem esse crediderim de quo hic Fortunatus, quod et nomen *illustris* adjectum videtur declarare.
[j] *La Beauce.*
[k] Id est, *die Dominico.*

geminato *præconio, ut nec calcaretur, et sui casus indicio multifarius artifex fieret sanguis, reus sanguinum.

54. Producat [a] pagus Oximensis inter nostra quod suum est, ne teneatur in obscuro posteritati res luminis. Siquidem vir sanctissimus ad [b] villam Tasiliacum cum declinasset itinere, offertur ei mulier, cui duplex morbus erat, inde vetustas, hinc cæcitas. Salutem deprecari verbis trementibus incœpit, qua supplicatione motus senis mulieris, et debilis, oratione præcedente, oleo superfuso, lucernæ oculorum reddunt luminis radios, et datis specularibus tenebræ fugerunt. Qua illuminata, Deo reddentes gloriam, per quem Christus operatur, astantes sancti Germani præconati sunt merita.

55. Dinumerandi sunt morbi, ut prædicetur fons medici. Daningus, Ardulfi filius, ita capite, oculis, et totis hydropis morbo tensus erat visceribus, ut in utris similitudinem quasi totus venter esset, penetratis vitalibus, velut vitrum, perluceret infecta cutis intrinsecus. Qui, a medicis desperatus, ad beati confugit extrema sorte remedium. Quem mox vestibus exutum, et sacris manibus perunctum, hydropis inclusus liquor liquore consumitur et aqua infusione olei desiccatur. Sic modo admirabili nec humor foris egressus est, nec intus languor retentus est, arte prædicabili humorem ex humore siccari.

56. Item cum ad basilicam beatissimorum Gervasii et Protasii vigilaturus accederet, quidam cæcus instiit, misericordiam postulans. Cui vir Dei præcepit inter altare et sanctorum reliquias ut jaceret. Quo peracto, primo diluculo mox super oculos signum crucis intulit, lux effulsit. Et totus labor medici curam, virtute crucis, impendit.

57. Mulier de Oximense, petens redemptionem a sancto viro, qua sorte, nihil accipere meruit. Dehinc Britannum presbyterum pro infirmitate rectoris patriæ suæ benedictionem prædicti et reliquias expetiit. Qui iter suum egrediens, mansionem in villa qua prædicta mulier habitabat obtinuit. Quam maritus allocutus, ut sicut alii, et ipsi ad reliquias domni Germani occurrerent. Quæ despexit pro eo quod ei sanctus vir redemptionem non dederat. Sed statim in loco quo stetit, velut fixa stipite, gressum movere non potuit; manibusque contractis ad reliquias sancti, manu mariti portata est. Inter hæc, dicti pœnitens, miserante pio viro, saluti reducta est, confitens ejus despectu sibi repentinum accessisse periculum.

58. Et quoniam, suo merito, semina salutis per quæque loca dispersa sunt, contigit ut venerabilis Flameris, abba de [c] Canone Turonico, manu beati Germani subscriptam accepisset epistolam. Qui cum suum monachum per duos annos, febribus decubantem, ad lectulum visitaret, requirit infirmus unde venisset pagina. Respondit abba, a domno Germano sibi fuisse directam. Quam petiit sibi porrigi. Qui de subscriptione ejus lingua detergens litteram, salus descendit in viscera, et atramenti pictura cuncta vicit unguenta. Unde approbatum est, languido recuperato, ut dicamus communiter, de sancti subscriptione sibi salutem linxisse.

59. Dehinc cum ad [d] Carnonam Castellum accederet, quidam se ei ingerit manu contracta debilis, pro eo quod die Dominico aliquid operatus sit. Quem præcepit in villa [e] Cariaco post se festinum occurrere. Quo accedente, dum digitos ejus sacro perungeret [f] oleo, subito sicca palma revirescit ex altera. Astricta cutis ossibus, intercurrente humore, relaxavit articulos, juncturæ pene disjunctæ retenduntur in digitos, aridilas diuturna suffusa reflorescit in vena, statimque vulnere clausa dextera inter manus medici sana redditur et distensa.

60. Accidit ut sanctus vir remeans de Namnetico, domum Nunnichi [g] illustris illustraret vestigio. De cujus veste, matrona rapto fideliter filo, recondit in oratorio, quæ valetudinem [h] irruens, vigiliis in honore sancti solemniter celebratis, [i] ac missa revocata,

[a] Pagus Oximensis, comitatus titulo quondam insignis, sic dictus ab Oximo Neustriæ oppido, vulgo *Hyesme*, inter Divæ et Ornæ fluviorum initia continetur, pago Uticensi ab Oriente conterminus. MABIL.

[b] *Ville-Taillac.*

[c] *Chinon* supra Ligerim.

[d] *Charoy*, in tractu Wastinensi.

[e] *Cheury.*

[f] Legenda præfatio cl. Mabillonii ac sæc. I Ben., num. 101, ubi quærit, an *oleum ad unctionis Sacramentum consecratum, illud ipsum fuerit, quod sancti in curandis infirmitatibus adhibere soliti fuisse leguntur.*

[g] Al., *illuster.*

[h] *Incurrens.*

[i] Phrasis inusitata, et Fortunato peculiaris, ab eo iterum in lib. I Vitæ sanctæ Radegundis, num. 14, usurpata, sed ubique in libris Editis depravata fœdissime. Hunc locum Surius recentiorum exemplarium fidem secutus ita exhibet: *Vigiliis in honore sancti eodem in oratorio devote celebratis, ac missa, de præsenti curata est.* Omnino vero exemplaribus veterrimis in nostram lectionem coeuntibus, subscribendum. Quid ergo *missa revocata?* Nempe dies festus annua vertigine recurrens. Patet ex conc. Pistensis, cap. 3. *Communi placito constituimus ut usque ad missam sancti Remigii, hoc est Kalendas Octob. spatium habeant illi, qui in istis temporibus istas depræda*tiones et alia malefacta criminaliter et publice fecerunt, ut inde apud Dominum, et apud eos quibus malefecerunt se pacificent.* In Capitul. lib. II, cap. 10, Carolus M. monetæ emendandæ concedit *spatium usque ad missam sancti Martini, et cap.* 20, pontibus resarciendis *ad missam sancti Andreæ.* Si igitur missa sancti Remigii, sancti Martini, sancti Andreæ pro die ipsis dicato sumitur, ut ex locis adductis manifestum est, recte et ad textum apposite Fortunatum hic de anniversario (ut loquuntur) festi sancti Germani recursu interpretari licet, nec aliter fortasse licet. Cum enim de sacrosancto missæ sacrificio is auctor agit, non recedit ab usitato loquendi more, supra, num. 43. Et tamen Gregor., Turon. episc., de Gl. Mart., lib. I, cap. 51, alio sensu eamdem phrasim usurpare videtur, ubi de matre agens eam cœlitus admonitam fuisse dicit, ut ad depellendum pestis inguinariæ periculum in vigilia sancti Benigni vigilias ageret, ac missas revocaret. *Vade et vigila totam noctem in honore, ac revoca missas, et liberaberis a plaga.* Nam et Greg. missæ celebrationem etiam laicis adaptat ejusdem libri c. 75, *si qui nunc frigoritici*, inquit, *in ejus honore missas devote celebrent*, etc. IDEM.

de præsenti curata est. Ita beatissimus non solum manu sanavit quod tetigit, sed nominatus curas sparsit.

61. Attila, vir illuster, ac regalis aulæ domesticus, corruens in balneo, læso graviter brachio computruerat ipsa tota manus ab humero. Qui, medico adhibito, dum curam vellet impendere, rupta vena viscerum, pene omnis in momento vitæ sanguis effusus est. Nuntiatur pontifici hominem esse in funere, pietatis impulsu occurrit senior, quem lacrymis conclamatum sine ulla spe oculis clausis oppressum invenit expositum. Cujus vix adaperit fauces cum cultelli manubrio, oratione prius data intulit ei in ore paululum aquæ frigidæ semel, secundo, vel tertio. Interim exspectans quis esset rei exitus, assedit circa lectulum. Transacta fere hora, redivivo singultu exanimatus concutitur, ac mollis motu anhelitus evocatus reducitur. Faucium meatus, relaxatis visceribus, spiritu intercurrente, reducitur, paulatim convalescens, vita de morte revertitur. Dehinc quasi de sopore expergefactus interrogat ad caput ejus quis fuit? Adesse domnum Germanum a circumstantibus dicitur. Postulat manum sancti sibi dignanter porrigi, ita incipiens alloqui: Domne, tu me revocasti longo euntem itinere. Statimque obtulit sacculum plenum pecunia et balteum ampli ponderis, quos pauperibus erogaret, mercedem vitæ, vel gratiæ.

62. Pergens Augustudunum vir sanctus Rotagiaco dum pervenit, comperit ab Abbone quosdam retrusos in carcere. Igitur pro absolvendis, supplex, tribuno suggerit, sed ille durus non annuit. Hinc ipse, cauto consilio, dum dicit se campum circumire, currit devotus ad carcerem. Itaque ad exorandum provolutus sternitur, ibique tempore nocturno catenæ discussæ sunt, validus tormenti rigor ad fragmenta redigitur. Sera gravis illiditur, postis cardine vellitur, feralis carcer recluditur, damnati ad vitales auras quasi redeunt de sepulcro. Ita fit ut ei Rotagiaco, matutino tempore, ingressi occurrerent; et qui sancto non præstitit pro absolutis reis, tribunus reus effectus est.

63. Igitur cunctorum saluti semper instans sollicitus, cum [a] Bituricas accessisset pro ordinatione [b] Felicis episcopi, prædicante sacerdote, Sigericus quidam Judæus, fidei sacramento percepto, conversus est, habens in Judaismo Mammonam nomine conjugem. Quæ cum de conversione nec mentionem reciperet, et per missos beati admonita refugeret, facta ab eo vigilia, doctor ipse profectus est. Quæ cum beatum virum nec visu vellet intendere, cantato cursu tertiæ, manum suam pontifex ad mulieris frontem dignanter admovit, pietatis ex opere. Statim a circumstantibus de mulieris naribus scintillante igne, fumus egredi visus est ut cunctis clarefieret, ejecto insidiatore, mulierem usque tunc illum saluti suæ repugnasse per obsidem. Tunc exonerata inimici fasce, respirans, confessa est nunquam se prius faciem beati viri potuisse conspicere. Qua petente, ac precante, effici Christiana cum propria domo promeruit, et quasi capite subdito, exemplo ejus, multi Judæorum conversi sunt.

64. Decet hic illud inseri, qualiter peregrinula sit revocata lux oculi. Itaque pergens Augustudunum pro ordinatione [c] Syagrii episcopi, huc inter reliquos cives Florentinus illuster pro consensu delatus est, habens nævum in oculo, speciositati derogans aliquantulum, ne florens haberetur in vultu. Interea dum laudes acclamantur episcopo, a quodam ignorante ex improviso percutitur eodem in oculo, evulsoque de loco cœpit supra maxillam dubio pendere cum visu. Qui cursu præpropero ad beatum Germanum cum clamore prosequitur, multa ipse concrepitans, ut loqui solet calamitas. Tunc sancti Germani manu lumen in locum reducitur, et ab eo ad beatum [d] Symphorianum dirigitur. Qui pro ipso tandiu vigiliis institit, donec amissus oculus, purgata pristina macula, addito beneficio, integrior redditur, et melius redit post vulnera, quam quod natus fuerat per naturam. Qui [e] Florentinus deinceps [f] Matascone ordinatus est episcopus.

65. Quanta vero fuerit virtus ejus signaculi, adest inter reliqua res ista testimonii, quæ producitur in sequenti. Cum de basilica sancti Martini ad villam sanctæ ecclesiæ [g] Severiaco recurreret, adjungit in itinere quemdam Amantium juvenem, quem deprehendit a Judæis duci nexum in ferreis. Requiritur quid fecerit. Puer respondit, veraciter ob hoc duci in vinculis, quia se recusaret legibus subdi Judaicis. Tunc dissimulabant cum clave Judæi vincula ferri reserare. Facto a sancto viro desuper crucis signaculo, mox ferri sera revellitur.

66. Itidem cum Parisios ad basilicam sanctorum Gervasii et Protasii, orandi causa, procederet, januis obseratis ingressus illi negatus est. Tunc requisitis clavibus, nec ipsis aperientibus, sic reseravit pessulum, facto crucis signaculo. Stupor animos invasit præsenti miraculo, aperiri de virtute, quod clave duce non potuit. Hæc quoque veneranda præsente me gesta sunt.

67. Et quia beato viro nullum obstitit metallum, cum ligna, saxa, ferramenta ante ipsum soluta sunt, accidit una dierum Parisiis orationem cum daret ad ostium carceris, sequenti nocte trusis apparet lumen in carcere. Visus est eis admonere quod foderent, ut foris procederent. Qui dicentes ad invicem domnum

[a] *Bourges.*

[b] Felix successit Probiano in sede Bituricensi ad an. 568. Vide quæ de Felice diximus in notis ad carm. 25 l. 3 Op. Fort.

[c] Videsis quæ de Syagrio adnotavimus ad cap. 6, lib. v.

[d] Scilicet ad memoriam sancti Symphoriani, martyris Eduensis, cujus Acta habes inter Acta sinc. martyr. ad an. circiter 180.

[e] Censet Cointius, ad an. 623, hunc Florentinum successisse Eusebio in sede Matisconensi paulo post conc. Matiscon. II, celeb. an. 585.

[f] *Mâcon.*

[g] Mss. Bonif. et Antuerp., ad quamdam villam Severiacum olim, vulgo *Sivray*. BOLLAND.

Germanum se vidisse, et signa singuli referunt. Inventa costa de pecude, fodientes amovent lapidem, et prædicto amico Dei occurrunt ad ecclesiam matutino tempore, cum rediret ad requiem. Sic multis causa salutis fuit imago pontificis, et ad vicem beati Petri, dedit nostri sacerdotis ipsa figura remedia.

68. De hinc, illis ereptis, tribunus civitatis sævire cœpit in milites, deputans eorum fuisse negligentiam, quod viro sanctissimo deputatur ad gloriam. Conversa in custodes iracundia judicis, qui solebant asservare, tradidit servandos in carcere, et ablatis clavibus judex fit custos custodibus. Interim vir beatus tribunum vocat ad prandium. Ac dum pariter sederent in eodem convivio, ad mensam sancti viri occurrunt et ipsi qui fuerant missi pro reis in compede. Claves habens in manibus, cum tribunus de ereptis vix crederet quod videret, agnoscens se sic custodisse similiter, sicut et milites carcerem, data vicissim venia, culpa transit in gratiam.

69. Inferat [a] Aurelianis nobile viri præconium. Qua de civitate vir sanctus progrediens damnatorum voces exaudivit in carcere, quo certe subterraneum habebatur ergastulum. Quo super ascendens, et prostratus accubans, orationem dedit amicus Christi cum lacrymis. Prorsus obtentu oraculi insequenti nocte carcere patefacto ad basilicam sancti Aniani confugiunt. Et ita beatus pontifex quamvis præter eundo post se reliquit suffragium.

70. Non fastidium sit audire quod Christus præstat fidelibus, dum miraculorum simul virtus crescit et numerus. Itaque sanctissimo occurrit quidam Parisiis, cujus, quasi pugnus, extuberaverat oculus, ut etiam dictus vergeret in ruina post vulnera. Quo rogante, vir Dei de saliva oris sui oculum illiniens medelam lumini revocavit et gratiam.

71. [b] Moverta quædam Parisiis pustulam habens in brachio, cruciata doloribus, occurrens beato viro pari medicamine, tactu salivæ curata est.

72. Sed si exsequamur miraculorum singula, quæ suis gestis præsenti floruerunt in vita, hæc sine fine sunt cœpta, non erit modus in pagina. Quia quacunque pontificis se convertit præsentia, nulla morborum generibus defuit medicina; et quanta se obtulerunt languentium vulnera, salutis fudit tot semina. Namque prima pontificis exsequamur, vel ultima, cum per salivam oris sui multa curata fuerint ulcera, purgata sint energumena. Ante quem quamvis occulte venisset hostis nequitia, statim se manifestavit fraudulenta fallacia, ac de conspectu sancti viri quia celari non poterant, nec tolerabant præsentiam, terribili ululatu sua gemebant incendia, passim per loca volitantia exponebant, et crimina suspensi per aera, frequenter nec interrogati confitebantur et nomina. Cum sæpe suo impulsu currebant ad sanctum virum crucianda dæmonia. Cujus minister quo loco sancti tenebat baculum, illic energumenus pendebat religatus aereo vinculo, et quasi clavis affixo tenebatur vestigio.

73. Et quia sancto viro sæpe inimici tendebantur insidiæ, ut aut equus lapsum incurreret, vel ramus arboris tangeret, aut aqua vallis vel glacies periculum generaret, mox qui aut quanti aut qualiter totum energumena factum, omne confitebantur et numerum. Cum vero pedem efferret de domo, vel ecclesia, videres strages dæmonum ante tanti pontificis ac triumphatoris obtutum. Cadebant circa sancti catervatim vestigia diversis modis effusa. Hæc muta, illa clamantia; illa fixa, hæc lubrica. Et velut ad judicem, dum gesta referrent propria, non effugiebant tormenta. Sed ad sancti præconium quanta est hæc laudatio, cum ineffabiliter multa et stupenda ab eo fierent sub momento?

74. Cæterum eleemosynis quantum fuerit prodigus, explicari non poterit, nec si totius populi vox in uno se glutinet. Qui frequenter contentus una casula, vel tunica, quidquid erat residui, nudum pauperem vestiebat, ut inops calefieret largitore algente. Quanta etiam fuerit redemptionis effusio, nullatenus explicabitur vel loco vel numero. Unde sunt contiguæ gentes in testimonium, Hispanus, Scottus, Britto, Wasco, Saxo, Burgundio, cum ad nomen beati concurrerent, undique liberandi jugo servitii. Cum vero aliquatenus nihil esset præ manibus, tristis sedens et anxius, severior in vultu, austerus erat alloquio. Tunc si fortassis ab aliquo invitaretur ad prandium, compellebat convivas aut ministros proprios, ut conferentes pariter, unde vel unum captivum servitio liberarent, et sic aliquantulum sacerdotis respiraret animus ex mœrore. Quod si Dominus aliquid per manus sancti dispensandum alicunde dirigeret, mox in spiritu prævidens, solitus erat dicere: Gratias agamus divinæ clementiæ, nam unde fiat redemptio, appropinquavit. Continuo sine ambiguitate præsens probabatur effectus. Quod dum accepisset in manibus, resoluta ruga frontis, vultu florebat senior, gressu pergebat alacrior, lingua fluebat jucundior, ut crederes hominem pro redimendis aliis se ipsum servitutis vinculo liberandum.

75. Quis vero digne repetat quanta virtus verborum ab ore rotabatur, cum prædicaret in populum ut omni litteraturæ nasceretur stupor, et fieret in commune generalis compunctio, atque ex ore dicentis crederes ut verba formarentur ab angelo, dum plusquam homo loqueretur translatus in mentis excessu, cum, abrasis maculis, sinceritate dogmatis pectora plebis cogeret divinis effragrare pigmentis?

76. Qui equitans in itinere, semper de Deo aliquid aut verbo contulit, aut cantavit, [c] cursum nudo capite dicens, etsi nix aut imber urgeret. Cum vero venit ad mensam, confestim recitans affuit minister

[a] *Orléans.*
[b] Al., *Noverca.*
[c] Scriptores antiqui cursus, seu decursus nomine, divina officia, sive horas (ut vocant) canonicas intelligebant, quod persolvantur quotidie ac decurrantur: Regula sancti Macarii, cap. 9: *Cursum monasterii super omnia diliges; qui vero sæpius orare voluerit, uberiorem inveniet misericordiam Christi.* In Vita mss.

divina colloquia, ut inter cibi fercula, animi pastus alimento plus saturaretur conviva. Nullum tempus interpolans quo non aut aliis prodesset, aut non ipse proficeret.

77. Quantam vero vigiliarum curam semper impenderet, quis enarret, aut toleratos algores ardore fidei prædicet, cum frequenter in lectulo, antequam reliquos de sopore commoneret assurgere, quinquaginta psalmos, vel amplius, indefessus in templo sui pectoris Domino decantaret? Sed quis illud furtum [a] felix vel auditu senserit, vel visu deprehenderit, cum ipse de lectulo frequenter sine caligis, ne sentiretur ab aliquo, perrexit in oratorium, nullum sibi cupiens testem [b] in illud furtum præter Christum occurrere? Qui celebrata vigilia remeans ad lectulum, quasi nihil egerit, tunc primum reliquos excitaret. Quanta vero ad psallendum fuit constantia, dum velut ferri rigore induta caro subsisteret, cum saxa frigus decrustaret, et aquas in crustam verteret? Qui cum suis visceribus dimicaret et vinceret, pene seipsum obliviscens, ut domestico tormento, superato corpore, de se triumphum in pace, factus martyr, acquireret, ut se mutantibus clericis, [c] sine vicissitudine ipse decantandi modulamina non finiret. Cum pene hoc incredibiliter dicitur quod scitur: quia tertia noctis hora ingrediens in ecclesiam, non est egressus ulterius psallentium ab ordine, donec, clarescente die, decantatus solemniter cursus universus consummaretur ex canone. Cum vero domum regrederetur fatigatus ætate, vel frigore, aut illata diversorum inquietabat suggestio, aut ab ipso requirebatur ubi præberet suffragium, ut etiam ad requiem reclinanti, vel paulalum de querelis occurrentium afflictorum, vel pauperum, crux pararetur in lectulo, postponens suas injurias, ne suggerentem premeret illata necessitas. Paratus pro misericordia, semper currens pro venia pater et pastor populi, ad se alienas causas transferens et querelas, aut pro parte mitigabat, dolores compatiens, aut, quantum posset, ex toto curabat corde subveniens.

78. In tantum quoque sacris amplificatus provectibus, etiam dem beati sui transitus ita prædixit, ut subdimus. Ante aliquos dies nam vocans ad se notarium suum, imperat in cubiculum supra lectum suum scribere hoc tantummodo, *quinto Kalendas Junias;* sed nescientibus omnibus quid hoc esset, post ejus sanctus discessus manifestavit de sæculo. Nam neque hoc Dominus familiari animæ abscondere pertulit. Denique eadem die post peractum prælium beatus migravit ad Christum. Iis et consimilibus studiis occupatus, ac semper intentus, fere octogenarius per orbem mirandis actibus asciscendus martyribus, apostolis aggregandus, glorificandus meritis, coronandus in populis, ereptus corporeo vinculo, immaculato spiritu beatis fidei dotibus perpetualiter victurus, [d] victor evolavit ad cœlos, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria, honor et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

sancti Serenici abbatis, quam proximo sæculo proferemus in lucem, hæc leguntur: *In orationis autem studio tantus illum fervor accenderat, ut absque peculiari supplicatione Romanum, seu Gallicanum, et sanctorum Patrum Benedicti, seu Columbani, cursum horis singulis Domino decantaret.* Ubi particula *seu*, utrobique copulativa est, nec cursus Romanus hic alius est a Gallicano. Nam Gallos olim Romanos appellatos in Vitæ sancti Samsonis episc. præfat., pag. 125, observavimus. De cursu Gallico iterum mentio fit in Vita sancti Walarici abb., apud Surium, 1 April., num. 14. Porro, nihil hac voce usitatius apud Gregorium Turonensem, qui librum unum de cursibus ecclesiasticis a se compositum in lib. x, Hist. commemorat. MABILL.

[a] Al., *felicem.*

[b] Al., *illum.*

[c] Cleri Parisiensis in psallendo ordinem et assiduitatem, sub Germano magistro ac duce, expressit carmine Fort., lib II, cap. 15.

[d] De sancti Germani obitu Gregorius Tur., in lib. V, cap. 8, ita scribit: *Eo anno* (primo scilicet Chilideberti Junioris, Christi 576) *et beatus Germanus Parisiorum episcopus transiit: in cujus exsequiis multis virtutibus, quas in corpore gesserat, hoc miraculum confirmationem fecit. Nam carcerariis acclamantibus corpus in platea aggravatum est, solutisque eis, rursus sine labore levatur; ipsi quoque qui soluti fuerant in obsequium funeris usque ad basilicam in qua sepultus est liberi pervenerunt. Ad sepulcrum autem ejus multas virtutes Domino tribuente credentes experiuntur, ita ut quisque si justa petierit, velociter exoptata reportet. Si quis tamen strenuas virtutes illius, quas in corpore fecit, sollicite vult inquirere, librum Vitæ illius, qui a Fortunato presbytero compositus est, legens, cuncta reperiet.* Et in lib. de Glor. conf., cap. 90: *Ingrediente*, inquit, *Chilperico rege in urbem Parisiacum, postridie quam rex ingressus est civitatem, paralyticus, qui in porticu basilicæ sancti Vincentii, in qua beatus Germanus requiescit in corpore, residebat, dirigitur.* Addit Aimonius, in lib. III de Gest. Franc., cap. 16: Quod cum regi nuntiatum foret, magna cum devotione illuc advenienus, et tanto gavisus miraculo, ejus epitaphium distichis *rhythmice composuit*, etc. MABILL.

PRÆMONITIO

IN VITAM SEQUENTEM SANCTI ALBINI EPISCOPI ANDEGAVENSIS.

Sancti Albini Vitam a Fortunato conscriptam fuisse, testis est Greg. Turon. lib. de Gl. confess., cap. 96, his verbis: « Albinus autem conf., cujus nuper Vitæ liber a Fortunato est conscriptus presbytero, » etc. *Item in epistola, quæ circumfertur sub nomine Greg. Turon., scripta ad sanctum Germanum, pontificem Parisiensem, narrat ille Vitam sancti Albini, a Fortunato concinnatam, a se emendatam fuisse, sive purgatam ab iis erroribus quæ amanuensium imperitia in eamdem irrepserant. Sed ea epistola, doctorum virorum suffragiis, Gregorio Turonensi abjudicatur, ut ostendit Joan. Launoius in Dissert. ea de re scripta, et nos alibi adnotabimus.*

Auctores Historiæ Litter. Franc. existimant eam Vitam a Fortunato elucubratam fuisse ad an. 580 circiter, cum Gregorius Turonensis in lib. de Glor. conf. [*ut retulimus*] *ejusdem meminerit, tanquam recens editæ. In*

porro illud suum opus de Gl. conf. non multo ante an. 588 confecit, cum in eo de funere Radegundis loquatur, vita functæ an. 587.

Porro si Fortunatus Vitam beati Albini non ante annum 576, vel 577, concinnasse dicendus est, plane commentitia, et apocrypha evincitur supra citata epistola Greg. Tur. ad sanctum Germanum, episcopum Parisiensem, cum hic eodem an. 576 decesserit, ut diximus in notis ad ejus Vitam. Qui enim poterat ad eum adhuc superstitem Gregorius Vitam sancti Albini, editam a Fortunato, a se vero emendatam mittere? Quo circa miror cl. Liruti hoc solum testimonio, quod ex apocrypha epistola Gregorii petitur, definire Vitam sancti Albini elucubratam a Fortunato fuisse, superiore Gregorii ejusdem testimonio prætermisso.

Hanc autem Vitam sancti Albini a Fortunato scriptam, edimus, ut exstat sæculo I *Bened., primum edita a Surio ad diem* I *Martii, tum a cl. Mabillonio ad duo vetera mss. emendata, et notis illustrata. Bollandistæ quoque eamdem exhibent ad diem* I *Martii, notis auctam, e quibus nonnullas subjiciemus, ubi opportunum videbitur, ad majorem lucem Vitæ sancti Albini afferendam.*

VITA[a] SANCTI ALBINI ANDEGAVENSIS EPISCOPI.

[b] PROLOGUS AUCTORIS.

1. Memini, vir [c] apostolice, cum ad urbem quam Christo præsule regitis vestris me præsentaturus obtutibus occurrissem, inter reliqua maturitatis consulta, quæ sensu divite, torrentis more, mihi visus es inundare, etiam de sacratissimo viro domno Albino antistite vos fecisse tenuiter mentionem. Sicut enim ejus vita immarcessibilibus meritis florere probatur cœlestibus impressa libellis, ad ædificationem etiam plebis, humanis etiam fixa mandastis ut conderetur in chartis; duplici beneficio populis consulturi, dum et in illo tenerent admiranda quæ colerent, et in se respicerent quod unusquisque sagaciter emendaret, id est, dum apud unum tot prædicanda cognoscerent, apud se resecare sua singuli non differrent; quatenus tam unica beati viri relatio, medela publica fieret audientium.

2. Intelligens vero velociter fugientes a sæculo memoriæ subripi, timeo de vita sanctissimi negligenter aliqua, cito lapsura, alligare; nec facile rursus in animum recipi, si semel inciperet oblivione temporis invadente subduci. Cujus rei impulsor quidam, mandata vestræ beatitudinis exsequens, a me quod annuerem flagitavit, illud adjiciens, ut quæ ipse de gestis sancti viri juxta fidem compererat, ego ipso insinuante indubitabiliter propalarem; in hoc magis querelarum molem conficiens, eo quod quæ prædictus vir occulte quidem, sed digna relatu, gesserat, pro veritatis indagine, sed nec ad ejus singula meruit pervenire, et aliqua se de cognitis memoraverit, oblitum esse. In his autem quæ meminit sine ambiguitate, suo testimonio, populum nobis attulit assentantem, cum certe de ejus præteritis dubitare non liceat, qui operatur in singulis quotidie clariora.

A 3. Congratulatus vero relaturo, eo quod de vestris nutrimentis talis vir adoleverit, qui injunctam sibi rem tam strenue peroraret, et de proprio aliquid causa venustatis nec incompetenter offerret, imo, si velit, ipse per se quod aliunde poposcerat explicaret, Siquidem quidquid de illo dicetur, vestris hoc præconiis reputatur, quoniam est meritum magistri, laus discipuli, et in ministri solertia sunt pontificis ornamenta. Quod cum ego meæ exiguitatis conscius attingere trepidarem, revera qui noverim hoc debere committi exertis ingenio, facundis eloquio, devotis officio, probatis stylo, qui sunt sensu divites, linguæ rota torrentes, famulatu celeres, carmine coruscantes, cum ante peritiam vestram ipsa Ciceronis, ut suspicor, eloquia currerent vix secura, et cui apud B Cæsarem Romæ libere licuit uti Aquitanico judice, in Gallia forsitan formidaret

4. Quid ergo a me infra doctorum vestigia latitante res alta requiritur, quem ad scribendi seriem nec natura profluum, nec litteratura facundum, nec ipse usquequaque usus reddidit expeditum? cum etsi voto traherer, rei magnitudine deterrerer; quia radiantem vitam, si pigri relatoris impar lingua prædicat, obsoletat; et quod illuminare debuit, hoc nube sermonis abscondit; ubi ageretur rectius, si quæ ab aliis poscitis, ederetis. Unde certus intelligo non vos hujusmodi quopiam indigere, sed ut de peregrinis nostra vobis aliquid [d] sistarcia non negaret, et velut inter fruges triticeas sterilitatis meæ hordacea se conferC rent. Nunc itaque causas ambiguitatis in arbitrii statera suspendens, eligo rusticus agnosci per obedientiam magis, quam indevotus effici per doctrinam, ut cujus fastidire poteritis eloquium, saltem approbetis affectum. Hoc autem mihi videlicet in hoc opere

[a] Sanctus Albinus ex abbate Tincillacensi, sive Cincillacensi, creatus episcopus Andegavensis, ad an. 529 (ut ostendit Cointius ad hunc annum, num. 1), subscripsit concilio Aurelian. III, an. 538, et per Sapaudum abbatem Aurelianensi V, anno 549. Obiit vero eodem anno, aut subsequente, ut infra dicemus.

[b] Deerat hic prologus Codici Andomarensi. BOLL.

[c] Hunc fuisse Domitianum, secundum post sanctum Albinum in sede Andegavensi episcopum, facile crediderim, a quo Fortunatus, l. XI, c. 27, Andegavum se fuisse invitatum ad festa sancti Albini celebranda indicat his versibus:

Hinc

[d] De hac voce *sistarcia* lege Dufr. in Gloss. Eadem porro, vel *sitarchia* et *sitarcia* scribitur, ac modo pro alimento ipso, modo pro sacculo, vel cistella, qua cibi deferebantur, accipitur; an quasi σίτῳ ἀρχοῦσα? Hinc Ugutio Joan. de Janua: *Sitarcia*, inquit, *vas et repositorium, sicut saccus et pera*, etc., ut legitur apud eumdem Dufr.

præcavendum est, ne ad aures populi minus aliquid intelligibile proferatur. Idcirco igitur tota mediocritate contentus, etsi relator ineptus, tam beatæ vitæ cupio gesta breviter intimare, superest qui novit mederi [a] magis, ipse fluctuanti paginæ portum suæ dexteræ subministret.

VITA INCIPIT.

5. Religiosorum vita virorum, quantum est meritis clarior, tanto voce crebrior populorum, quia dum illi universis beneficia tribuunt, in suam laudem linguas excitant singulorum; ad quod perspicacissime propalandum vita vel gesta beatissimi Albini deducantur ad medium. Igitur Albinus episcopus, [b] Veneticæ regionis Oceano Britannico confinis indigena, non [c] exiguis parentibus oriundus, imo digni germinis dignissima proles emergens, decus, quod sumpsit ex genere, felicis vitæ meritis ampliavit, dum in illo et quod glorificaret Christus elegit, et quod universus veneraretur mundus effulsit. Qui inter ipsa novellæ juventutis exordia tanto fidei fervore flagravit, ut parentes, ad quorum desiderium solet infantia festinanter recurrere, pro charitate Christi magis iste voluntarie reliquisset, et, velut hostes animæ, carnales affectus [d] effugisset, credens sibi sufficere, si omnem [e] dilectionem in solo cœlesti Patre plantaret. Mox in [f] Cincillacense monasterio tanta animi humilitate Domino placiturus se subdidit, ut, salva morum honestate, nihil sibi de ingenuitatis privilegio vindicaret: ubi quem origo librum genuit, famulum voluntas addixit, intelligens magis esse laudabile ut amore Christi nobilitas inclinaret quod erat, quam cum fastu quæreret apparere quod non erat.

6. Proficiebat denique in eo exercitationis quotidianæ processus, ita ut ultra se semper ascendens meritis, non reliquos vinceret, sed edomito corpore de seipso potius triumpharet. Quis enim expediet quam fuerit in jejunorium parcitate præcipuus, in vigiliarum delectatione propensus, in orationis assiduitate laudabilis, in miserationis opere singularis, ut et hostem qui sibi repugnabat exstingueret, et unde se solum affligeret cunctis spe maxima subveniret? Erat enim ad obediendum promptus, ad vitia calcanda maturus, ita ut in ipso [g] juvenili tirocinio jam senibus esset exemplum, hoc solum habens cum homine commune, quod natus est, cæterum totum voluit esse Christi quod vixit. Non oculum voluptati, non aurem ludibriis, non animum accommodans levitati, sed semper se regens anchora gravitatis, talem se intra monasterii septa tractavit, ut vel, si quando processit ad publicum, esset infra carcerem sui cordis semper inclusus; nec aliud extra se respiciendum prætulit, quam Christum, quem in pectore fidelis portitor bajulavit.

7. His igitur studiis occupatus in tantam vitæ claritatem pervenit, ut ejus devotum servitium mundo Dominus per miracula testaretur. Denique cum adhuc puerulus per pagum in abbatis sui proficisceretur obsequium, dum applicuissent apud quemdam hominem, tanta detonuit violentia tempestatis, tantumque se pluvialis imber effudit, ut ipsam domum nec sua tecta defenderent. Cum ergo præ magnitudine pluviæ casa pro campo constaret, madefactis omnibus, qui in eodem loco tenebantur hospitio, solum beatum Albinum tunc imber tangere expavit, quia ubi flammam fidei sensit, ne injuriam faceret, se gutta detorsit. Quo comperto, [h] conscientiæ sanctitas, quæ celabatur in annis, innotuit meritis, eo quod in flore adolescentiæ virtutis odore fragraret.

8. Dehinc cœlestibus donis cum ætate crescentibus, annorum circiter triginta et quinque monasterii rector et pius pater eligitur, quippe qui suo splendore ad se traxerat dignitatem. Interea sub magistri censura congregationis disciplina vernabat, ubi, severitate districta, licentia peccandi perierat. Fervebat ergo pietatis intuitus, exsultabat psallendi concentus, coruscabat inter fratres obedientiæ radius, præcellebat sanctæ charitatis ornatus, quia sicut erat ad vitia eradicanda sollicitus, ita ad inferenda dona cœlestia circumspectus. In quo abbatis officio rexit per [i] quinque annos congregationem sibi commissam, feliciterque gubernavit.

9. Et quia tanti meriti fama sepulta non latuit, sed felicibus pennis cuncta pervolans occupavit, contigit eo tempore [j] Andegavam civitatem pastoris gubernatione nudari. Tunc universitate populi concordante, quamvis eo humilitatis studio resistente, ad pontificalem gradum, duce Christo, concordanter eligitur. Qui honorem debitum sacerdotii consecutus, ita se in alimoniis pauperum, in defensione civium, in visitatione languentium, in redemptione præbuit captivorum, ut beata unius actio generale fieret salvamentum, quibus ex studiis cœlestes fructificavere in eo virtutes.

10. Igitur in civitate Andegava, cum ei quædam mulier, Grata nomine, sed debilitate contractæ manus ingrata, nervis stupescentibus occurrisset, signum

Hinc citus excurrens Cariacæ devehor aulæ
Tincillacensi perferor inde loco.
Hinc sacer antistes rapuit me Domitianus,
Ad sancti Albini gaudia festa trahens.

Quin in ms. Cod. escuriali, ut notarat Rosweydus, post illa verba, *auctore Fortunato presbytero*, additum legebatur, *ad Domitianum papam*, ex Boll. Lege notas nostras ad carm. 27 lib. XI Fort.

[a] Forsan, *magis*.

[b] De Venetis Brittaniæ inferioris populis, eorumque inter Armoricos potentia, consuli Cæsar potest, atque e recentioribus Papirius Massonus, in Antiquit. Galliæ. Urbs primaria, episcopatu illustris, *Vannes* Gallice appellatur. BOLLAND.

[c] Albertus *le Grand*, in Vitis sanctorum Armoricorum, prognatum scribit (Albinum) e familia, *de Spineto forti* dicta. BOLLAND.

[d] Duo Mss., *effugiens*. BOLLAND.

[e] Surius legit *delectationem*, pro *dilectionem*.

[f] Hujusce monasterii nomen varie effertur, ut animadvertimus ex Browero, in notis ad c. 27, l. XI Carm. Fort.

[g] Mss. sancti Maximini habet *juvenibus*; duo alia, *juvenili*. BOLLAND.

[h] Surius legit *conscientia sanctitatis*.

[i] Surius legit XXV annos, sed quinque duntaxat præferunt duo mss. Cod., quibus usi sumus. MABILL.

[j] Mss., *Andegavis*. BOLLAND.

crucis super infirmam dexteram fecit. Hinc præmortuæ palmæ prius se vivax tepor infudit; item sequenti die in ipso loco, ut ab eo signaretur, se obtulit, quo facto, cœperunt venæ suos excursus agnoscere; tertia vero die, ubi super eam sigillum crucis impressit, statim se arentium digitorum fila laxaverunt, et, recepto ministerio, mulier in Christi nomine rediviva dextera se signavit.

11. Quadam vice, dum ad vicum [a] Geginam præteriens accessisset, adolescentem, [b] Alaubandum nomine, amisso vitæ reperit jam munere. Audiens autem a parentibus extremam filii mortem deplorari, occurrit, et ut mortuum vivum erigeret, se in orationem prostravit, quo incumbens diutius oravit. Dum pallesceret sacerdos in pulvere, animæ vivacitas rubescebat in corpore, donec, pulsato cœlo, patefacto Tartaro, juvenis revocaretur a funere, sacerdos a prece. Denique cum [c] Asiacum monasterium paterna sollicitudine visitasset, quidam, ut ei succurreret, jam fide illuminatus, cæcus exclamat: cui sanctæ crucis medicamentum imponens, tam fuit illi lumen cito recipere, quam quæsiisse. Item Andegavis cum quidam Maurilio clausis oculis lucem sibi restitui postularet, tum pontifex se ad nota arma convertens, mox ut signum venerabile crucis super palpebras ejus extendit, velut balista fortissima, penetratis tenebris, crux post se cæco lumen invexit. Item cum Margelinus quidam, circiter decem annos transigens in nubilo cæcitatis, tractus ad beatum pontificem pervenisset, ubi signum adorandæ crucis super oculos ejus extendit, statim erumpente sanguine, effugatis tenebris, lux intravit.

12. Illud etiam nobis est factum memorabile recensendum. Cum illustris femina, Etheria nomine, jussione regia persequente, in Dullacense villa militum custodia teneretur obsessa, tunc ovi periclitanti succurrente sancto pastore, solus, ut a nullo cognosceretur, ad ipsam ingreditur; quo viso, amplectens ejus vestigia lugens mulier, inhærebat. Tunc infelicis custodis insana procacitas vult eam quasi lupus a veste pastoris evellere: injuriam vir sanctus accepit. Tunc insufflans in ejus [d] facie, temerator sacerdotis celeri morte multatus est. Hinc terrore urgente, reliqui reverentiam habuerunt pontifici, et unius pœna fecit alios immunes a culpa; nec prius a muliere discessit, quam, dato regi pretio, ipse eam liberaret. Sic uno momento, et salus fuit supplici, et mors exstitit præsumptori.

13. Nec id quidem est omittendum, quod tradi memoriæ sit votivum. In vicum, cujus est vocabulum Albivia, piæ devotionis studio, sanctus Pater accessit; ubi dum quidam cæcus ab eo opem misericordiæ postularet, cœpit idem, quia dudum captus fuerat infestatione dæmonii, corporis vexatione torqueri. Tunc in orationem, cui semper animi sancta intentione vacabat, corpus etiam prostravit, raptumque lumen pristinum reddidit oculis, et pestem immundi spiritus effugavit. O ineffabilis gratia pietatis, a qua dum substantia sola petitur, triplex remedium obtinetur: victu pavit egenum, muneravit visu cæcum, reddidit libertati captivum!

14. Itemque occurrente eo regi Childeberto Parisiis, nuntiatur pontifici regem, venationis causa, de civitate in crastinum esse discessurum. Mandat se ut dignum duceret exspectandum. Sed quia beatum Albinum corporalis infirmitas præpedivit, ad ejus præsentiam prædictus rex occurrere maturavit; qui donec per illam viam quæ ad sacerdotem ducebat incessit, feliciter properavit. Cum vero in quoddam trivium pervenisset, velletque alibi deviare, equus ejus, ac si metallum fusile, gressum movere non valuit. Suspicans rex culpam esse equi magis quam cauæ, alterum sibi fecit sterni, quem dum per ipsum iter gradi compelleret, ac si muro impediente, cursus ire non valuit. Intelligens nihil profecisse mutasse vehiculum, nisi mutaret [e] occursum, cœpit ab equo discere quod homo peccaret, et humanus intellectus haberet quod pecus corrigeret. [f] Deflectens in viam quæ ad sacerdotem ducebat, ea cœpit alacritate discurrere, ac si, ereptus de fovea, campi mollis planitiem recepisset.

15. Est operæ pretium de quodam cadavere rem vivam proferre. Dum ad civitatem [g] Venetis ipse vir apostolicus accessisset, unus de obsequentibus jam conversus adolescentulus, Christi servitio subditus, quem pro qualitate morum peculiarius diligebat, eo in loco defunctus est, atque sepultus, cujus defuncti post annum corpusculum psallendo ad propria revocabat. Tunc remorante eo pro causa, voluerunt servientes prius corpus movere quam sacerdos occurreret; sed tanto pondere fit gravatum, ut antea potuissent gigantea membra prensare quam pueruli corpus sufferre, dum adhuc cadaver insepultum crederetur jam marmore premi, cum nec equi gressum poterant promovere, ac si pulvis ejus de se vincula generasset, donec eos antistes redeuns oratione solveret, quos tacente voce confixit.

16. Hoc iterum non minus est prædicandum [h] miraculum. Cum in Cincillacense monasterio [i] Gennomerus monachus esset oculorum luce privatus. et

[a] Hic vicus Gegina videtur designari a Greg. Turon. lib. IV de Mir. sancti Martini, num. 14, ubi narrat quod « Baudegisilus quidam ex Andegavensis urbis territorio, Baudulfi filius, vici Geinensis (vel, ut habent Codd. Bellovacensis et Claromont., *Genicnsis*, ut adnotat cl. Ruinart.), dum humoris sævi jaculo sauciatur, debilitatus occubuit. »

[b] Sur., *Malabandum*.

[c] Asiacum, vulgo *Assay*, vicus est territorii Turonensis. Plures tamen sunt vici hujus nominis in Turonibus, ut animadvertit Valesius in notitia Galliarum. Hæc fere ex Ruinar., in notis ad Greg. Tur., lib. IV de Mir. sancti Martini, c 15. Asiacum tamen monasterium, de quo hic sermo est, videtur in diœcesi Andegavensi fuisse.

[d] Sur., *faciem*.

[e] Sur., *et cursum*.

[f] Mss. Audom., *deflectens in via*. Boll.

[g] *Vannes*, in Armorica. Ms. sancti Max., *Venetis*. Aud., *Venetus*. Boll.

[h] Abest hoc miraculum a tribus Mss. Bolland.

[i] Legitur *Genomerus* et *Gennomerus*. Ex ipso Boll.

annosa tempora una essent noctis cæcitate transcursa, petiit sibi a sancto viro fieri crucis signaculum. Quo facto, luminis vitalis splendor intravit, et, fugatis tenebris, sol olim peregrinus illuxit. Est et hoc inter reliqua venerabile documentum. Cum in civitate Andegava turris portæ cohærens damnatis esset carcer effecta, prætereunte beato Albino, flebat insolentia de vocibus inclusorum. Tunc ad judicem precator accedit, ut eos pietatis causa de custodia relaxaret. Quod cum ille aure surda differret, mox pontifex ad Deum se fida petitione convertens, tam familiari voce suggessit, ut in loco quo orationem sanctus effudit, miræ magnitudinis saxeus quadrus exsiliens, portæ aditum faceret carceratis, quia ante ejus precem soliditatem suam lapis servare non potuit. Hinc egressi, quasi de sepulcro viventes, in basilica [a] sancti Maurilii domno Albino gratias referentes, se ad ejus vestigia prostraverunt, eo quod suspectos de funere redire fecerat ad salutem.

17. Item, dum quædam mulier arrepta a maligno spiritu se beatissimo Albino vociferans et ejulans præsentasset, mox adversarius ipse supra ejus oculum in similitudinem vesicæ sanguine se collegit. Tunc pontifex faciens signum crucis increpavit eum, dicens : Inimice, oculum quem non dedisti, nec possis auferre. Mox de collectione ipsa in flebotomiæ similitudinem subtiliter sanguis erupit, quo fluente, sine læsione oculi, immundus hostis evanuit, et puella incolumis, imperante signo crucis, evasit.

18. Sed et hoc magnanimitatis exemplum opportunum ducitur explicandum, quod pro Dei negotio apud eum non fuerit ulla regum potentumque personalis acceptio. Denique ad cumulum cœlestis gratiæ conquirendum, incestarum nuptiarum exsecrabiles copulationes jure [b] condemnans, beatum Joannem irreprehensibilem imitabatur. Quanta vero inde sustinuerit, nullus digne poterit explicare. Siquidem martyr effici cupiens, si non defuisset manus percussoris ; sed procul dubio palmam martyris meruit, qui vetita desideria non abscondit. Unde præter labores reliquos, etiam per synodos, pro ipsa causa sæpius excitatas, excurrens, ad postremum quamplurium episcoporum injunctione, ut excommunicatas a se personas absolveret, vi fratrum coactus est. Et cum rogaretur ut eulogias, quas reliqui antistites ad personam communione suspensam dirigentes benedixerant, et ipse signaret, ait ad sacerdotale concilium : Etsi ad imperium vestrum ego signare compellor, dum vos causam Dei recusatis defendere, ipse potens est vindicare. Quo facto, antequam [c] eulogias excommunicata persona in ore susciperet, [d] expiravit ; et priusquam portitor perveniret, sermo sacerdotis obtinuit, qui etiam ad beatum Cæsarium Arelatensem præsulem pro eadem causa [e] consultaturus occurrit

19. Sed quia ejus singula non valemus retexere, sufficiat de plurimis vel pauca dixisse. Illud quoque beatissimi testimonium viventibus post obitum necessarium credimus præ cæteris explicandum, quia licet teneretur clausum corpus ejus in tumulo, attamen justi animæ merces exuberavit in fructum. Igitur cum sanctus Germanus [f] Parisiacensium episcopus, vel comprovinciales, ac pontifex successor ejus et populus, vellent membra sancti novam basilicam transponere, et, propter cellulæ angustiam in qua conditus fuerat, non daretur sacri corporis extrahendi licentia, cunctis hæsitantibus et incertis quid agerent, curis popularibus se virtus beatissimi viri mediatrix interserit. Nam exspectantibus omnibus, et nihil deliberantibus, repente, nutu divino, discisso pariete cellulæ, qui erat ad pedes ejus, a parte orientali tres lapides deciderunt, scilicet dato signo, per qualem locum se juberet educi posse.

20. Interea facto aditu, dum concentus psallentium ad sanctum sepulcrum progreditur, in loco per quem est eductus, palam tres paralytici, jam diu desperati, redditi sunt sanitati, ac nervi præmortui vivificari didicerunt de meritis sepulti ; statimque [g] duodecim sunt pariter illuminati ; tandem aliquando sumentes lumina diei ab umbra defuncti, nimirum agnoscentes ejus adminiculo se posse lumen consequi, cujus virtute potuisset paries fenestrari. His et consequentibus infinitis miraculis, et si summi pontificis membra recubant in sepulcris, attamen per Creatoris gratiam in æterna sæcula vivunt merita confessoris. Hic itaque cœlesti dono, venerandis floribus adornatus, viginti annis et [h] sex mensibus pontificalem apicem ecclesiastica regulariter censura gubernans, vitæ autem octogesimo anno, illud propheticum *in potentatibus* beatitudinis culmine feliciter explens, animam Deo charissimam, ereptam de sæculo, mansuram cum Christo, angelis plaudentibus, Kalendis Martii [i] transmisit ad cœlos, præstante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

[a] Sanctus Maurilio fuit episcopus Andegavensis : cujus Vitam, ut nonnulli putant, scriptam a Fortunato, vide infra positam.

[b] Vide canonem 10 concilii III Aurelianensis anno 538 celebrati, cui Albinus subscripsit. MAB. Legesis Cointium, ad an. 538.

[c] De eulogiis, lege quæ diximus in notis ad c. 9 lib. XI Op. Fort.

[d] Expiravit, non sanctus Albinus, ut male interpretatur Saussaius in Martyr. (quod animadvertit Boll and.), sed persona excommunicata, ad quam eulogiæ mittebantur.

[e] In Vita sancti Leobini episcopi Carnotensis, num. 13. Leobinus ipse, tum abbas Brajacensis, ad sanctum Cæsarium cum sancto Albino profectus legitur. MABILL.

[f] In notis v. c. Steph. Baluzii, ad Servatum Lupum, pag. 378, exstat charta Nefingi episcopi Andegavensis, in qua ecclesia beati Albini a sancto Germano Parisiorum episcopo, voluntate et imperio Childeberti regis, ante portam Andegavensis urbis fundata memoratur. MABILL.

[g] Sur., *duo caci*.

[h] Ms. sancti Maximini habet viginti annis, et septem mensibus. BOLL.

[i] Sanctus Albinus decessit nec ante an. 549, quo anno subscripsit concil. Aurel. V, per Sapaudum abbatem, cum ipse forte ægritudine impediretur ; nec post 550, quo anno Europius ejus successor, cœnobium Glannafoliense dedicavit ; de quo vide Cointium, ad an. 550, num. 3.

PRÆMONITIO

IN VITAM SANCTI PATERNI.

Vitam sancti Paterni, quam subjicimus, a Venantio Fortunato scriptam fuisse, fere omnes consentiunt. Nam et mss. Codices referunt Fortunatum ejus auctorem : inter quos ms. Codex, quem cl. Mabillonius præ manibus habuit, hunc titulum præferebat : *Incipit prologus domni Fortunati episcopi in Vita sancti Paterni*, et gravitas styli Fortunati ac indoles passim in eadem perspicitur.

Porro Vitam sancti Paterni edimus ut exstat apud Bollandistas, ad diem 16 Aprilis, ad fidem plurium Codd. mss. examinata et exacta. Eadem legitur etiam in tom. II Ann. Bened., in appendice ad sæculum I Bened., eruta ex schedis a v. c. D. d'Herouval communicatis Acherio, et Mabillonio variis notis illustrata, quas locis suis subjiciemus; una ex notis quibus Bollandistæ eamdem copiosissime exornarunt, decerpentes eas quæ præ cæteris ad majorem ipsi lucem afferendam conducere videbuntur. Quin imo cum pluribus in locis inter vitam quæ in sæculis Bened., edita fuit, et inter eam quam Bollandistæ ediderunt, lectionem in primis differre comperimus, visum est discrimina illa suis in locis adnotare, ut utrumque proinde exemplar a nobis hic editum dici possit.

Hujusce Vitæ quasi compendium editum fuerat a Surio ad diem 16 Aprilis, atque hinc depromptum, et insertum t. I sæcul. Bened.; sed illud confectum stylo obscuriore et involuto, a Surio (ut ipse profitetur) in gratiam lectoris *oratione aliquanto Latiniore* donatum. Illud forte a clerico aliquo vel monacho Abrincensi primum concinnatum fuit (ut opinantur auctores Hist. Litt. Franc.), quo in celebrando ejus sancti officio in Ecclesia legeretur. Atque hoc compendium tandiu pro Vita sancti Paterni, scripta a Fortunato, habitum est, quoad a cl. Mabillonio illa ex antiquo Codice (quem sibi D. Antonium Vionium Herovallium ait communicasse) eruta atque edita est. Nos itaque compendio illo posthabito, sancti Paterni Vitam, quam a Fortunato elucubratam credimus, hic subjicimus.

VITA [a] SANCTI PATERNI

EPISCOPI ABRINCENSIS.

PROLOGUS.

1. Domino sancto, et meritis venerabili, toto sinu pectoris amplectendo in Christo Patri, [b] Marciano abbati, Fortunatus humilis. Magnæ charitatis profert testimonium, cujus curam in amico nec mors subtrahit post sepulcrum. [c] Nam qui famam [habere] amatoris studet, [b] ut post obitum ipsam memoriam fortiter diligit in defuncto; [e] denique affectus viventis toto bibit pectore, quem nec sepultum abstulit oblivio de sermone. Quo voto sollicitante, pater veneraudissime, de beati Paterni opinione tam celebri injungere non distulisti a nobis aliqua loquente pagina promulgari. Qui certe vir apostolicus [f] nec apud vos in oblivione, nec apud nos absens est in virtute, cum magis sacratis actibus nunc veram vitam possideat, in qua mors non invenit quod exstinguat, nec vis habet ultra quod noceat, cum sub pede justi
B
A potius ipsa succumbat, et conteratur calce, quæ quondam fuerat in timore, confidens illi se supplicem, quia in gloriam plaudentis respicit quem invasit; et magis ordine converso [g], didicit timere mors mortuum. Quod opus [h] licet impar ad istud, quia tu mihi commiseris, tamen ad obediendum libentissime invadam, et in tua jura transcribam, quia apud diligentem sufficit ipsum velle, si deficit posse; quippe ubi devota est charitas, voluntas major est quam facultas; nam placere vult integre, qui causa obedientiæ etiam suas vires transcendit. Unde quia ultra se tendit et plus quam valet appetit, amor mensuram non habet. [i] Ita quia præ dilectione, et in his quæ supra me sunt debitorem me profiteor, quantum valuero, affectuum fenora solvere procurabo; sed tamen et cum solvero, plus debeo, quoniam charitati nunquam totum redditur quod debetur. Religiosorum liceat conjicere; horum tamen alicui, quæ a sancto Paterno exstructa fuerant, præfuisse, cum Bolland., crediderim.

[a] Sanctus Paternus circa annum 480, vel 482, natus, monasterium Enixionense in diœcesi Pictaviensi, ac postea Scisciacense, in pago Constantino, a se exstructum, incoluit; et inde ad Ecclesiam Abrincensem regendam evocatus est, cum esset septuagenarius. Decessorem habuit in ea sede Ægidium, cui ipse successit circa annum 552, aut 550, ut censet Cointius. Interfuit concilio Parisiensi III, celebrato anno 557, et obiit an. 565, ut ponunt Bol., aut 563, ut vult idem Cointius ad hunc annum, n. 2, quem vide.

[b] *Marcianus videtur abbas fuisse Sesciaci, aut certe Ansianensis monasterii, de quo mox agitur.* Bol. Id tamen certo affirmari nequit, cum constet plura monasteria variis in locis a Paterno exædificata et instituta fuisse, præter duo scilicet illa, apud Bajacenses, Cenomanos, Abrincenses, et Rhedonenses alia, ut cuinam horum Marcianus præfuerit, vix

[c] Acher. sic legit : *Nam qui famam amatoris studet post obitum.*

[d] Forsan, *et.*

[e] Ibid., *denique affectum viventis.*

[f] Ibid., *nec apud vos oblivione.*

[g] Addebatur in Ms. reginæ Sueciæ *felicissimo triumpho.* Bolland. Ita legitur vel apud Acher.

[h] In Mss. Divionensi : *Licet impar adituri quam materiei commiseris;* alibi : *Licet impar in re ista dicturi quam ante mihi commiseris;* ut sensus clarus haberetur, dandum aliquid conjecturæ fuit. Boll.

[i] Acherius legit : *Itaque dilectione, et in his quæ supra me sunt debitorem profiteor; atque, quantum valuero, affectui fenera solvere procurabo. Sed tamen et solvere plus debeo*, etc.

[a] hominum gesta prædicabilia, sub crescente virtutis profectu adulta, [b] ac venerandis opibus in cumulum sacræ benedictionis educta, miraculorum fidelium iam transmissi temporis testimonio sunt declarata, ac vivacibus mentis oculis, etsi non teneantur in paginis, affixa, quia extrinsecus advena teste non indiget, qui domesticæ gloriæ documentis excellit. [c] Quia tamen corroboratur grex devotus pastoris suffragio, quoties præmissarum virtutum ipsius recreatur auditu, quæ ad nostram notitiam perlata sunt de gestis et conversatione beati antistitis Paterni, ad profectum audientium, utcunque denudare satagimus.

2. [d] Sacratissimus igitur Paternus Pictavus, cujus Aquitanicæ regionis, juxta sæculi ordinem generosis parentibus, et exterius in administratione publica olim occupatis, procreatus, sanctis moribus institutus est. Hic a Julita matre, fere sexaginta annorum vidua, enutritus, cœlesti inspiratione a primis infantiæ annis maturæ vitæ frena suscepit, [e] et in monasterio [f] Enesionis jugum dominicæ culturæ monachicum gestaturus [habitum] expetivit. Cui mox ab abbate suo ad dispensationem cellarii deputatus, in ipso primo gradu dedit indicium se ad multa gubernanda, distribuente Domino, pontificem mox futurum. Cujus mater jam converso infantulo cum tunicam vellet facere, orditam telam casu super [g] tectum posuit. Quæ subrepta ab ave, quæ dicitur milvus, et in nidum suum portata, post expleta unius anni spatia reperta est incorrupta; ita ut stamen ejus nec hiemalis imber, nec fervor æstivus filo putrescente solverit; sed [h] integra perstiterat, ac si tunc fuso torquente de manu lanificæ pendula processisset.

3. [i] Dum hinc se ad majorem virtutem ab adolescentibus adhuc annis extenderet, ac terminum periculosæ ætatis transiliret, consilio inito cum Scubilione, ejusdem cellulæ monacho, propter amorem Christi, relictis parentibus, in [j] Constantino pago se libenter elegerunt fieri peregrinos pari contubernio, solum deportantes Psalterium. Tunc sanctus Scubilio, licet esset senior, videns [k] Paternum, suis meritis multum honorandum, ad fratrem sibi coæquandum, suum [l] dimisit pallium. [m] Cui dum in quamdam insulam, propter solitudinis amorem, ut ibi, procul mundo, Deo proximi vacarent, ire constituissent, ab ea mente revocati sunt a quodam viro sancto nobili et timorato, qui rogavit eos ut [n] Sesciacum se conferrent, ut loci populum a superstitione et idololatria sua converterent, et eum Jesu Christi fidem docerent. [o] Tunc igitur versus speluncam euntes, invenerunt cæcam plebem multam, sua ibi orgia et deorum festa celebrantem : quam hortati sunt zelanter idola relinquere, et Deum verum, ut salvi fierent, adorare, et baptismum suscipere, propter eum qui fecit eos. Sed maledictus ille populus, malitiose occludens aures tam sanctis ac salutaribus monitis,

[a] Hinc incipit prologus in Mss. Trevirensi et Bodecensi, uti apud Surium; Acherius pro *hominum* legit *actuum*. BOLLAND.

[b] Acherius sic legit : *Ac venerandis operibus in cumulum sacratæ benedictionis educta, miraculorum fidelium jam transmissi temporis testimonio declarata, a vivacibus meritis semper assistunt fidei oculis, etsi non affixa teneantur in paginis, quoniam extrinsecus advena teste non indigent, qui domesticæ gloriæ documentis excellunt.*

[c] Sequentes lineæ sunt in Ms. Bodecensi. BOL. Acher. vero superius sic legit : *Et tamen corroboratur grex devotus de pastoris suffragio, quoties præmissarum virtutum ipsoque recreatur auditu.*

[d] Acher. : *Sacratissimus igitur Paternus episcopus Pictavis civis*, etc., *generosis parentibus exortus, in administrationem publicam procreatus, generosior moribus institutus a Julita matre, fere* LX *annorum vidua, nobilissime enutritus*, etc. Surius vero habet : *Jam a duobus annis vidua;* at in omnibus Mss. legitur (subdit Bolland.) *sexaginta fere annorum vidua*, quasi ad illum ætatis suæ annum vidua eum educavit per XII aut XV annos.

[e] Acher. : *Et in monasterium Enessione, jugum dominicæ culturæ monachus gestaturus expetivit.*

[f] Ansionense, *sive Enixionense, aut Hensionense*, monasterium (ut notat Mabillon. in notis ad Vitam sancti Aicardi ab.), censu quidem modicum, hactenus subsistit, a nostris excultum *Sancti Jovini de Marnis*, vulgo *Saint-Jouin*, diœcesis Pictaviensis, Armoricam versus, prope Toarcium oppidum, et Thœdam amnem (*le Toué*).

[g] Mss. Rothom., *domum*, BOLL. ; Acher., *super tectum imposuit;* et paulo post, *ad nidum suum perducta*, etc.

[h] Ibid., *integra perstitit.*

[i] Acher. : *Dehinc ad majorem virtutem se adolescentibus adhuc annis extendens, terminum puerilis ætatis transiliens*, etc.

[j] Pagus Constantinus, Normanniæ pars versus Occidentem, ad Oceanum Britannicum, vulgo *le Cotentin*. BOLLAND.

[k] Acher. : *Paternum meritis honorandum.*

[l] Alias, *divisit*. BOLLAND. Cur vero Scubilio senior, non Paternus, pallium gestabat? An monachi Ansionenses, seu Enessionenses, imitabantur Græcorum monacorum morem, qui, in tres distincti ordines, diversis utuntur vestibus? Nempe novitiorum est tunica, cingulum et pileus; perfectorum, seu votis astrictorum pallium; perfectiorum, cuculla? Lege notas Jacobi Goaris in Euchol. Græc., pag. 488. MABIL.

[m] Acher. : *Qui dum in quadam insula propter solitudinem desiderarent accedere, vir quidam nomine Amabilis, Deo timoratus, donec de ipsis civibus nuntiaret, detinuit eos dicens, ut in fano Sesciaco se dignanter reconderent, ac sua intercessione diabolica cultura, quam gentili sub errore mali venerabantur, cessaret.*

[n] In aliis Mss. et Surius, *Sisciacum*. BOLLAND.

[o] Aliqua Mss. vocant : receptaculum cavernæ circa sinum montis. BOLLAND. Acherius vero sic legit totum hunc locum : *Tunc circa sinum montis in receptaculo cavernæ cum suo contubernali vir eremita ingressus est. Ad quod fanum populus dum ex consuetudine per sacra exsecrabilia debacchuret, admonitus est a sanctis viris, ne vana colendo se crederet salvari, qui salvari poterat, si non irritaret in injuria Creatorem, sed justius ageret, si conditori suo vivificatum plasma serviret; quæ plebs reverendos viros irreverenter despiciens, ritum quem pessime cæperat pertinaciter exercebat. Tunc sanctus cum collega suo, tam fervore fidei, quam vexillo crucis, armati, accedentes ad vasa ubi pulmentaria decoquebant, singula suis baculis everterunt; potum vero, per cupellas dispositum deorsum evellere* (vel *effundere*) *voluerunt, postponentes suum periculum, dummodo fortes milites pugnarent pro Christo, desiderantes martyrium, si devotus ferire non reformidasset percussor. Sed magis nutu divina ipsi in timore sunt habiti, qui poterant trucidari.*

eorum sermonem spreverunt, et cum magna contumacia dæmoniorum suorum horrenda sacrificia perfecerunt. Nihilominus sanctus Paternus et sanctus Scubilio, munientes se signo crucis, armati constantia et scuto fidei, scipionibus suis everterunt ollas et cacabos, in quibus miseri illi idolorum cultores coquebant carnes quas simulacris dedicaverant. Non timebant enim viri Dei vitæ suæ, sed, zelo erga Christianam fidem et Dei gloriam animati, cupiebant sanguinem suum pro Jesu Christo fundere. Tamen, quamvis barbara multitudo esset copiosa, et illos posset occidere facile, nihilominus immisit Deus in eam talem horrorem, ut ad suam cavernam uterque redierit salvus et incolumis.

4. [a] Verum attamen est quod impudica et sine fronte mulier, ut eos pudore afficeret, elatis a tergo vestimentis, posteriora illis sua monstravit. Quod impune non tulit Deus, quia nates ejus statim ulceribus innumeris putruerunt, quæ sanari non potuerunt, nisi petita a servis Dei venia.

5. [b] Sanctus Paternus in primis erat misericors et eleemosynarius juxta posse suum. Nam cum in cellula sua aliquando non haberet nisi medium panem pro se et socio, illum dedit pauperi; unde Scubilio irascens tantisper, indoluit, quia incipiebat esurire et nesciebat unde haberet; nec famem pati permisit, sed esurienti victum impertiit. Nam sine mora [c] Witherius, primus eorum discipulus, [d] inter jejunia sera, intulit xenia copiosa, et multiplicavit cibaria refectione dilata; ac sic intra horæ momentum, id quo indigebant cum magno gaudio receperunt. Itaque refectione peracta æqualis [e] liquor deerat, plurimum illum sitientibus, quia tanto magis caro desiderat pocula, quanto plus saturitas exardescit post escam. Mox in oratione profusi Christum precantur, ut suis famulis aquam tribuat in deserto, qui dedit in Horeb Israeliticis populis aquam in abundantia de durissima petra. Hinc a Divinitatis auribus e vicino exauditis precibus, ut B. Paternus tetigit de baculo humum, fons erupit ab abysso, et ita repente exsilivit ac si Moyses alter, virga perforante, aquam extraxisset e lapide.

6. Cujus rei [f] crescente fama, vir venerabilis abbas eorum [g] Generosus, post [h] triennium ad requirendos monachos, tam bene ad Christum fugitivos, perrexit. Quibus inventis agnoscit S. Paternum in valde arduam vitam conscendisse, ita quod præter panem et aquam, vel olera sale condita nulla sumebat edulia. Aspectum vero non solum a feminarum, sed etiam ab amicorum removebat præsentia, ut ab omnibus remotus melius exspectaret adventus angelicos, et cresceret in divinitate quod deesset in homine. Lectulo nunquam utens, lectuaria nesciens, in pluma nunquam se reclinans, veste una et eadem die et nocte contentus, pro molli lana hirsuto cilicio se induebat, ut inter horas soporis et quietis non esset requies corporis et mutato ordine adhuc post peractum [*Acher.*, actum] diem nox succederet in labore. Quod abbas suus conspiciens esse ultra propositum regulæ, velut impatientem [i] freni equum ad moderata revocavit jejunia, imperans, [j] ne reclusus esset tam ardue, ut virorum conspectu vel colloquio se fraudaret; insuper et cellulas, quas ipse

[a] Acherius sic legit hunc locum: *Tunc revertentibus ipsis, ad eorum injuriam quædam mulier vestibus se denudat, quæ mox ad vindictam justorum totis membris morbo percussa contrahitur. Hinc per anni spatium vigore tabescente torquetur, ac nervis ægrotantibus, cædente ulcere flagellatur, donec, venia petita, ipsis exorantibus, unde vindicta venerat, inde curreret medicina.*

[b] Idem Acher.: *Quadam vice, cum eis tantum dimidius panis ad refectionem legitimam remansisset, advenienti iteranti* [f. *itineranti*] *et ipsum beatus Paternus ad humanitatem largitus est, cupiens homo Dei magis hoc in mercedem quam in ventrem recondere. Tunc sacer Scubilio hora competenti rogat ut jam deberent reficere. Cui respondens ait: Christus, qui semper abundat, præparat suis cibaria. Quod frater moleste ferens, eo quod post laborem non invenerat unde se fatigatum reficeret. Et tamen pro servi esca Domini cura pervigilat, nec famem pati permisit, qui esurienti victum impertiit. Nec sine*, etc.

[c] Surius, et Mss. duo, *Witheus*, Mss. Reginæ, *Withenus*; aliud Ms., *Mattheus*. BOLL.

[d] Acher., *post jejunia*; non legit *sera*. Ibid., paulo post: *Sic intra horæ momentum, quod indigenti dederant cum magno fenore receperunt.*

[e] Idem: *aqualis liquor sitientibus deerat*; ac paulo post: *Christum æternum vitæ fontem precantur... qui tunc Israeliticis undam manavit in eremo... et ita replens exsilivit... aquas traxisset de lapide.*

[f] Acher.: *Cujus causæ fama crescente... se in valde vita ardua constrinxisse*; et paulo post: *nulla sumebat cibaria... sed etiam a virorum removebat præsentia, ut ab omnibus summotus.* Et post: *lectulum nunquam habens... in pluma neque caput reclinans, nisi veste tantummodo qua in die usus est ea per noctem contentus est. Pro molli lana hirsutum cilicium induens, ut inter horas soporis et per tempus quietis*, etc.

[g] Ms. Rotom. ut hic habet, at mss. alia tria cum Surio, transpositis verbis: *Vir venerabilis Generosus abbas*; in ms. Bodecensi deest vox *Generosus*; in aliis non dicitur *nomine Generosus*, ut possit censeri appellativum, non proprium nomen. Bolland. De hoc Generoso lege Coinium ad an. 508, n. 21.

[h] Hinc manifestum est Generosum abbatem, non ad sæculum VII (uti alias diximus), sed ad sæculum VI pertinere. Corrigendum proinde vetus Lectionarium Ansionense, in quo S. Generosus floruisse dicitur *eo tempore, quo Romanum imperium Constantinus Augustus, tertius ab Heraclio, gubernabat, et Childebertus, filius Theodorici regis, Dagoberti primi nepotis, Francorum reip. præsidebat.* Generosus monasticum habitum in monasterio Ansionensi sub S. Launegisilo suscepisse legitur. Anno 1559 textor quidam apud Toarcium oppidum ob violatum S. Generosi festum diem membrorum stupore punitus, in ecclesia S. Generosi facta pœnitentia sanatus est. Item Aimericus quidam cognomento de Villia Toartii senescallus, ob rapta ejusdem ecclesiæ ornamenta pœnas dedisse fertur. S. Generosus VI Idus Julii colitur in monasterio Ansionensi, seu S. Jovini de Marnis, et in ecclesia prioratus S. Generosi, vulgo *S. Generoux*, quæ una leuca distat ab ipso monasterio, ejusque reliquias asservat. MABIL.

[i] Addunt duo mss. *per imposita freni pondera*; quam lectionem et Acherius habet. Surius: *impesito quodam freni retinaculo*. BOLLAND.

[j] Acher.: *ut nec reclusus esset tam ardue, neque virorum*, etc.

construxerat, [a] vicariis vicibus, visitaret. De quo, quia de bonis parentibus esset, [b] tam a pontifice Leontiano quam civibus testificatum est. [c] Quem in loco commendans, B. Scubilionem revocans ad monasterium secum, parvo intervallo ad fratrem redire permisit.

7. Dehinc vir Dei Paternus a S. Leontiano diaconus [d] ac presbyter factus, quantum dignitate creverat, tantum virtutibus se honorabat. Gemellis cultoribus tantum in Sesciaco adolescebat gratiæ fructus, de verbi semine genitus, ut fanum profani cultus ereptum hominibus, deputaretur pectoribus, et insensatus locus fieret [e] animalium cultura. Spelunca vero quæ tales accolas excepit tam nobilis floris odore fragrare cœpit, ut velut de patris fundamine matrisque alveolo, cum totius religiositatis nectare B nata atque nutrita, monachorum plurima funderentur examina. Denique per civitates [f] Constantiam, Bajocas, Cenomanum, Abrincas, Rhedones, per eum multa Domino fundata sunt monasteria, cujus dominicis indiciis claruit fides per opera, et vita sancta per signa.

8. [g] Itaque in Sesciaco quadam vice, [h] Arastes quidam offert ei ancillam suam, in officio linguæ mutam. Tunc sanctus vir, puellæ labiorum loca manu contrectans, vidit quod nullatenus aperire poterat dentium stricturam. Qui mox benedicens oleum, ubi signavit maxillarum compagines, continuo redierunt, quasi fuissent catenarum fragmenta collisa. Ergo in ore ejus præfatum liquorem ponens, C interrogat quid haberet quod taceret? Ad quæ, quæ muta tacuit, per verba respondit.

9. [i] Item cum de Sesciaco abscessit Abrincas, petiit a fratre Scubilione, ut duos pullos columbarum, quos ipse nutriverat, secum auferre permitteret. Quod ille negavit, dicens: Pro tua præsentia vel columbarum tuarum reliquias teneam. Cui Paternus ait: Quem plus amant, apud ipsum permaneant. Qui cum ad monasterium i fere decem et octo milliariorum spatio pervenisset, altera die ibidem duæ illæ columbæ velociter illi occurrerunt, ut itineris ejus, ubi signa non videbant, sequerentur vestigia. Sic B. Paternum, desiderium ejus adimplentes, aves secutæ sunt; si quidem satis dignum erat quod spiritualem virum columbæ sequerentur.

10. Apud Abrincas cujusdam Ursi possessoris ancillæ, morbo contrahente, manus se collegerant, nec poterant devolvi: nam fila digitorum erant glomerata. Mox tamen ut orationem B. Paternus explicuit, contractarum manuum se tela distendit, et reddita sanitate cœperunt digiti licia [*Acher.*, licias] nervorum temperare.

11. Hinc fama percurrente, prece multa Childeberti regis compulsus est glorioso regi Childeberto Parisiis in carro cooperto [k] reclusus occurrere [l]. [m] Mantela vico, quidam puer, Milevo nomine, a serpente percussus est, quo jam exanimante sanctus vir accessit, ne puer, morte interveniente, decederet. Itaque facto crucis signo et olei liquore perfuso, penetratum venenum tali curavit antidoto. Quo etiam in loco, ad rerum testimonium, in ejus nomine et Christi basilicam condiderunt. Cujus spiritualem adventum Parisiis immundi spiritus agnoscentes, de obsessis corporibus in fugam conversi sunt. Pariter autem D qui frigoribus torquebantur incolumes effici meruerunt. Nec morbus ullus illic prævaluit, ubi talis medicus unguenta produxit.

12. Dehinc cum sacerdos [n] pro pauperum reme-

[a] Bolland. dicta duo mss., *in carro vicibus visitaret*. Ita et Acher. legit.

[b] Ach., *tam a pontif. Leontiano... prompte testificatus est*. Leontianus (in ms. Rothom. *Leontinianus*) fuit episcopus Constantiensis; subscripsit concilio Aurelianensi I anno 509, pro quo in notis Sirmondi, ex ms. Remensi et Bellovacensi legitur: *ex civitate Briovère Leontius episcopus*. Briovere, teste Sirmondo, vetus nomen urbis, priusquam ibi castra Constantia figerentur. BOLLAND.

[c] In ms. Bodecensi hæc ita amplificantur: *Præfatus itaque abbas cum Paternum omnibus fratribus et mundi principibus satis commendasset, et in eodem quo degebat loco confirmasset, tum Scubilionem ad monasterium redire præcepit, et in aliquibus correctum, post modicum tempus ad fratrem Paternum redire permisit.*

[d] Acher.: *Presbyter institutus, quantum dignitas creverat*, etc.; et paulo post: *quibus gemellis cultoribus, tantus in Tessiaco adolescebat gratiæ fructus, ut.*

[e] Ib., *animaliumi clausura. Spelunca vero, quia et ales accolas excepit, etiam cœpit nobiles flores odore fragrare*; ib., *matrisque alveario... monachorum fundarentur examina. Denique per civitates, scilicet Bajocas, Cinomannis, Abrincas, Rhedones Britanniæ*, etc.; ib., *cujus diversis indiciis... et sacrata vita per signa.*

[f] Sunt quinque urbes episcopales, quarum diœceses intelliguntur, tres in inferiore Normannia hodierna, Constantia, Abrincæ, Bajocæ, iis vicinus ager Cenomanensis, et in Britannia superiore Rhedones. BOLLAND.

[g] Acher: *Itaque in Sessiaco quadam die... contrectans nullatenus aperire potuerat... maxillarum compagem, reddunt sonum, quasi catenarum fragmenta fuissent collisa; et in ore ejus intinctum liquorem ponens... mox unde muta tacuit, puella per verba respondet.*

[h] *Arroastes* etiam et *Oroastes* scribitur, et *presbyter* dicitur et *pastor*. BOLLAND.

[i] Ach.: *Item cum de Sessiaco accessisset Abrincas*; ac paulo post: *secum portare permitteret... reliquias mihi tenean.*

[j] Ib., *fere decem et octo millia spatia* (in margine additum *passuum*) *pervenisset altero die ibidem venerabili viro columbæ velociter occurrerunt... sic post B. Paternum desiderium suum et aves confessæ sunt; si quidem satis dignæ quod spiritalem columbæ secutæ sunt.*

[k] Forte ad vitandum hominum aspectum ac frequentiam, qui ejus sanctitatis fama et adventu commoti undique confluxissent, in curru operto iter fecisse dicendus est; sive ut cellæ solitudinem vel in itinere tueretur.

[l] Acher., *compulsus est ut... occurreret*; ibid. deest, *Milevo nomine*; ibid., *et jam jamque exanimanti... recederet... in ejus nomine Christi, cujus nomine spiritalem adventum*, etc.

[m] In Ms. Rothomag., *Autela*; in aliis mss. magis confuso nomine *Mentelarico* scribitur. Surius, *Milevico puer*. Videtur Mante oppidum esse ad Sequanam. BOLLAND.

[n] Idem, *pro pauperum remediis regi suggestionem proponeret.*

diis aliquid regi suggessisset, tunc Childebertus [a] Crescentiano imperat, ad quem cura publica pertinebat, ut quod ei B. Paternus injungeret, expediret. Quod ille promittens implere, mentitus est : profectusque ad partes Burgundiæ, prædicto sanctissimo nesciente, per biduum Crescentianus erravit excæcatus. Crescentianus [b] culpam reminiscens, unde illum tam repente tenebrosus error invaserit, regressus velociter, impetrata venia, ut culpa corde exiit, oculos lux intravit, et doctior post cæcitatem jussa servi Dei complevit, ut ex hoc crederetur luminaria mentis magis quam corporis recepisse.

13. Qui cum septuagenarius [c] abbatis officio cum virtutibus fungeretur, et in cellula sua, quam primum Sesciaci ædificaverat, quiesceret, quadam nocte, visus est ei ipse locus, [d] claritate magna B perfusus, et ad eum venientes in visione, qui ad Deum migraverant, [e] Melanius, [f] Leontianus et [g] Vigor episcopi, eum per revelationem ordinaverunt antistitem. Tunc ipse stupefactus, quamvis ea apud [h] se retinens, tunc non propalaverit, post tamen declaravit. Nam nec longo intervallo, ad supplicationem tam plebis quam principis, Abrincis, pastore decedente, successit : recusare non poterat quod jam secreta Dei dispensatione portentatum fuerat. Igitur effectus pontifex ita se in ædificatione novarum ecclesiarum vel restauratione exercuit, domorum recuperatione succinxit, culturæ utilitate apposuit, pauperum administratione profudit, ut esset in singulis mirabilis, et in omnibus singularis. [i] Illud C memoriæ non infraudabitur. Cum quadam vice in [j] Tendenaco villa, Severo comite, advenisset, quædam femina, civis Rhedonica, [k] ei in oratione oblata est muta. Tunc a sancto viro oratione completa, statim mulier longa rupit silentia, nec inimico mutilatis servivit diutius.

14. Cum tertium decimum annum vir Dei ageret in pontificatu, statim altera die Paschæ, cum fratres in Sesciaco visitare cuperet, in infirmitatem irruit; pariter autem Scubilio, in [l] Mandanensi monasterio, in infirmitatem incidit. Dirigunt ergo ad se invicem ut priusquam de sæculo discederent, se viderent. Tunc missi [m] sese obviantes in itinere, B. Scubilionem monent ut fratri suo occurreret, sed brachio maris opposito non valuit nocturno tempore transfretare. Attamen cum sancti fere tria millia spatia interessent, eadem nocte B. Paternus una cum fratre suo prædicto, glorioso et nobili in triumpho, felici viatico, cum choro angelico, in cœlesti senatu, de terrenis pias animas emiserunt ad Christum, seque mutuo in gloria repererunt. Quemadmodum autem [n] Lauto episcopus, qui ibidem ante dies octo ad visitandum eum, [o] nesciens ejus morbum, advenerat, ad basilicam in Sesciaco B. Paterno impendit, et deduxit exsequias : sic [p] Lascivius episcopus S. Scubilionem ad eamdem basilicam deducens, funeri alterius accessit et continentes chori in unum nescientes convenerunt : [q] et sanctissimi viri orationis locum quem ædificaverunt pariter eadem die occupaverunt, felici sub transitu, [r] ut nec mortis

[a] Surio et aliquibus mss. *Crescentio;* et infra, *Crescentius.* BOLLAND.

[b] Acher., *qui culpam reminiscens... ut culpa cordis exiit, oculis lux intravit.*

[c] Idem, *abbatis virtutibus* (in marg. *vicibus*) *fungeretur.*

[d] Ib., *mira claritate.*

[e] S. Melanius episcopus Rhedonensis fuit cum Leontiano in Aurelianensi concilio an. 509 (*f.* 511), et vixit ad an. 550. BOLLAND.

[f] Leontianus, etiam in mss. *Leontius*, et a Surio *Lucianus* scribitur : quem episcopum Constantiensem fuisse supra dictum est. BOLLAND. Interfuit concil. Aurelianensi I an. 511, et ei subscripsit ; quo ex calculo ætas S. Generosi ac B. Paterni colligenda est. Ex Mabil.

[g] « S. Vigor fuit episcopus Bajocensis : colitur Kal. Nov. Saltem ante an. 537 mortuus, quia tunc D Leucadius episcopus Bajocensis interfuit Aurelianensi III concilio. Perperam a Surio *Beor ;* in mss. etiam *Vehor* et *Victor* legitur. In mss. Rothomag. et Reginæ Sueciæ *Vigor* recte dicitur. » Hæc Boll. Notat vero Cointius ad an. 550, n. 6, tres istos episcopos, qui Paternum per visum episcopum ordinaverunt, in illis regionibus sedisse ubi Paternus multa monasteria exstruxerat.

[h] Acher., *sed apud se retinens, quamvis tunc tacuerit, post probavit;* et paulo post : *Abrincas pastore recedente... mox effectus pontifex ita se in ecclesiarum instauratione, vel nova ædificatione exercuit... culturæ utilitatem disposuit... pauperum administrationem profudit* (et in marg. *providit*).

[i] Ibid., *Illud etiam merito memoriæ non fraudatur.*

[j] Mss. Reginæ, *Teudeciano ;* ms. Bodec., *Theodeciaco;* ms. Trevir. et Surius, *Theodesiaco.* BOLLAND.

[k] Acher., *cum oratione oblata*, etc., *nec potuit inimico servire diutius, pro qua, libertatis auctor, Christus fuit invocatus.*

[l] In aliquot mss. *Maudanensi*, quod forsan esse S. Michaelis in Monte insinuavimus. Aliter dictum *Madinium, Maduinum*, vel *Malduinium* arbitratur Arturus du Moustier in Neustria pia, pag. 68. Sammarthani indicant *Macloviense monasterium.* Non videtur tam procul abfuisse. BOLLAND.

[m] Acher., *se invicem obviantes B. Scubilionem in itinere commonent ;* et paulo post : *cum sancto fratre suo glorioso præposito nobili in triumpho ;* ibid. desunt hæc verba : *seque mutuo in gloria repererunt.*

[n] *Lauto episcopus Ecclesiæ Constantinæ, vel Brioverensis*, hac formula subscripsit concilio Aurelianensi V an. 547. Inscriptus est Martyrologio Rom. ad diem 22 Septemb. BOLLAND.

[o] Acher. non legit hæc verba *nesciens ejus morbum.* Ibidem, *cum ad basilicam Sessiaco B. Paternum deduceret, impendens exsequias, item Lascivius B. Scubilionem ad basilicam ipsam deduceret, utroque concinente choro psallentium, in unum nescientes pontifices convenerunt.*

[p] Lascivius episcopus concilio Parisiensi III subscripsit an. 556, sed cujus loci fuerit non indicatur. In mss. *Laudus* etiam, et a Surio *Lauscius* scribitur. In Bodecensi ms. dicuntur : duo e *vicinis civitatibus episcopi* neutro nomine expresso. BOLLAND.

[q] Sequentia sunt ex mss. Trevir. et Reginæ. In Rothomag. hæc solum erant : *et sanctorum corpora simul cum gaudio inhumarunt.* BOLLAND.

[r] S. Paternum decessisse an. 565, ita ostendit Mabillonius in notis ad Vitam S. Paterni, sæc. I Bened. Paternus scilicet obiit post concilium Parisiense celebratum an. 557, cui ipse interfuit ac subscripsit, et obiit decimo sexto Kal. Maias paucis post Pascha diebus : cum quidem *altera die Paschæ Pa-*

casus divideret quos semper una vita conjunxit : ac simul uno momento cum altero alter [a] sepultus est, cum et in peregrinatione alter alterum secutus est. Sic Redemptori nostro, amatori unico, electi de

ternus et Scubilio in morbum incidisse referantur, et eadem nocte esse mortui. Quod non ita intelligendum est ac si consequente nocte qua ægrotare cœperant, morte decesserint; cum Lauto, episcopus Constantiensis, octo diebus cum Paterno commoratus Sessiaci narretur, quo Paternus *altera die Paschæ* advenerat; sed illud solum indicatur Paternum et Scubilionem, post ægritudinem aliquot dierum, eadem nocte vita functos fuisse. Quæ cum ita sint, recte videtur S. Paterni obitum collocari posse an. 565, undecim post Pascha diebus, quod eo anno in diem quintum Aprilis inciderat. Hæc Mabillonius. Quibus positis, consequitur S. Paternum creatum fuisse Abrincensem episcopum an. 552, et natum an. 482, quippe qui septuagenarius fuerit creatus pontifex (ut narratur in ejus Vita c. 3), et tredecim post annos decesserit. At Cointius natum eum existimat an. 480, et an. 550 ad sedem Abrincensem evectum fuisse; idque ob eam causam quod is putet Paternum obiisse feria secunda, idque die decima sexta Aprilis; quo die nomen illius legitur in tabulis ecclesiasticis. Unde ejusdem obitum refert ad

A sæculo meritis felicibus occurrerunt, miracula facientes post obitum, qui beatis operibus vivunt integri post sepulcrum.

an. 563, quo littera dominicalis fuit G, proindeque dies 16 Aprilis erat feria II. Verum hic calculus (ut Bollandus animadvertit) haud nititur ullo certo fundamento, cum ex Vita S. Paterni nullo modo constet eum obiisse feria II, et anno 563 dies Paschæ inciderit in diem 25 Martii : unde consequeretur S. Paternum tres integras hebdomadas ægrum decubuisse, quod non apparet.

[a] Visuntur usque hodie cenotaphia SS. Paterni et Scubilionis in vico S. Paterni, vulgo *Saint-Pair* appellato, diœcesis Constantiensis ad oram maritimam Oceani, haud procul a Grandivilla oppido. Illic sine dubio sita erat abbatia Sessiacensis, postea S. Paterni dicta, quam Richardus II dux Nortmannorum monasterio S. Michaelis in Monte Tumba attribuisse legitur in Neustria Pia. Nunc locus redactus est in vicum, insignitum tamen nomine baroniæ, quæ a prædicto S. Michaelis cœnobio hactenus dependet; ubi nuper, hoc est anno Domini 1664, die 1 Septemb., B corpus S. Gaudi Ebroicensis episcopi inventum est. MABILL.

PRÆMONITIO

IN VITAM SEQUENTEM S. RADEGUNDIS REGINÆ.

Vitam S. Radegundis a Fortunato, ejusdem præceptore, scriptam fuisse, fidem certissimam facit Baudonivia, sanctimonialis monasterii Pictaviensis, coæva ipsius Fortunati, quæ in Vita item S. Radegundis, a se conscripta, hæc de illo et se testatur : Non ea quæ vir apostolicus Fortunatus episcopus de beatæ Vita composuit iteramus, sed ea quæ prolixitate sui prætermisit, sicut ipse in libro suo disseruit, cum diceret de beatæ virtutibus : Sufficiat exiguitas, ne fastidiatur ubertas; nec reputetur brevissimum, ubi de paucis agnoscitur amplitudo. *Hæc autem Fortunati verba leguntur num.* 39 *Vitæ ipsius Radegundis, quam sub nomine Fortunati edimus, ut exstat sæculo* I *Bened., pag.* 319, *a cl. Mabillonio notis doctissimis illustrata; quibus vel de nostro aliquid, ubi opportunum visum est, pro more adjecimus.*

VITA S. RADEGUNDIS REGINÆ.

PROLOGUS.

1. Redemptoris nostri tantum dives est largitas, ut in sexu muliebri celebret fortes victorias, et corpore fragiliores ipsas reddat feminas virtute mentis inclytæ gloriosas. Quas habentes nascendo mollitiem, facit Christus robustas ex fide; ut quæ videntur imbecilles, dum coronantur ex meritis, a quo efficiuntur fortes, laudem sui cumulent Creatoris, habendo in vasis fictilibus thesauros cœli reconditos : in quarum visceribus cum suis divitiis ipse rex habitator est Christus. Quæ mortificantes se sæculo, despecto terræ consortio, defæcato [*Al.*, deserto] mundi contagio, non confidentes in lubrico, non stantes in lapsu, quærentes vivere Deo, ad gloriam Redemptoris sunt copulatæ paradiso. In quo est pariter numero, cujus vitæ præsentis cursum, licet sermone privato, ferre tentavimus in publicum, ut cujus est vita cum Christo in gloria, memoria relata celebretur in mundo.

C

VITA INCIPIT.

2. Beatissima igitur [a] Radegundis, natione barbara, de regione Thoringa, avo rege Bassino, patruo Hermenfrido, patre rege Berethario, in quantum altitudo sæculi tangit, regio de germine orta, celsa licet origine, multo celsior actione. Quæ cum summis suis parentibus brevi mansisset tempore, tempestate barbarica, [b] Francorum victoria regione vastata, vice Israelitica exit et migrat de patria. Tunc inter ipsos [c] victores, cujus esset in præda regalis puella, fit contentio de captiva. Et nisi red-

D

[a] S. Radegundes, de qua plura scripsimus in Vita Fortunati, et de qua passim in notis ad opera ejusdem sumus locuti, obiit an. 587, cujus funus se curasse narrat Gregorius Turon. in libro de Gl. Conf., cap. 106; quo proinde anno circiter hæc ejus Vita a Fortunato elucubrata esse credenda est.

[b] De hac Francorum adversus Thoringos expeditione, legesis Greg. Tur. lib. III Hist. Franc., cap. 7, et Fortunatum in libro singulari *de Toringiæ excidio.*

[c] Hi reges erant Theodoricus et Clotarius, fratres, ut ibidem narrat Gregor. Turon.

dita fuisset, transacto certamine, in se reges arma movissent. Quæ veniens in sortem præcelsi regis Chlotarii, in Veromandensem ducta [a] Attejas, in villa regia nutriendi causa custodibus est deputata. Quæ puella inter alia opera quæ sexui ejus congruebant, litteris est erudita : frequenter loquens cum parvulis, si conferret sors temporis, martyr fieri cupiens. Indicabat adolescens jam tunc merita senectutis, obtinens pro parte quæ petiit. Denique dum esset in pace florens Ecclesia, ipsa est a domesticis persecutionem perpessa. Jam tunc id agens infantula quidquid sibi remansisset in mensa, collectis parvulis, lavans capita singulis, compositis sellulis, porrigens aquam manibus, ipsa cibos inferebat, ipsa miscebat infantulis. Hoc etiam præmeditans cum Samuele [b] parvulo clerico gerebat : facta cruce lignea præcedente, subsequentes psallendo ad oratorium cum gravitate matura simul parvuli properabant. Et ipsa tamen cum sua veste nitidans pavimentum. Circa altare vero cum [c] facitergio jacentem pulverem colligens, foris cum reverentia recondebat potius quam [d] vergebat. Quam cum præparatis expensis [e] Victuriaci voluisset rex prædictus accipere, per [f] Beralcham ab Attejas nocte cum paucis elapsa est. Deinde Suessionis cum eam direxisset, ut reginam erigeret, [g] evitans pompam regalem, ne sæculo cresceret, sed cui debebatur et humana gloria, non mutatur.

3. Nubit ergo terreno principi, nec tamen separata a cœlesti. Ac dum sibi accessisset sæcularis potestas, magis quam permitteret dignitas, se plus inclinavit voluntas. Subdita semper Deo, sectans monita sacerdotum, plus participata Christo quam sociata conjugio. Illo vero sub tempore tentamus patefacere de multis pauca quæ gesserit. Ideo juncta principi, timens ne Deo degradasset cum mundi gradu proficeret, se sua cum facultate eleemosynæ dedicavit. Nam cum sibi aliquid de tributis accideret, ex omnibus quæ venissent ad eam, ante dedit decimas quam recepit. Deinde quod supererat monasteriis dispensabat; et quo ire pede non poterat, transmisso munere circuibat. A cujus munificentia nec ipse se abscondere potuit eremita; et sicuti ne premeretur a sarcina, quod acceperat erogabat. Apud quam egeni vox non inaniter sonuit, nec ipsa eam surda præteriit : sæpe donans indumenta, credens sub inopis veste Christi membra se tegere, hoc se reputans perdere quidquid pauperibus non dedisset.

4. Adhuc animum tendens ad opus misericordiæ, Attejas domum instruit, ubi lectis cuite compositis, congregatis egenis feminis, ipsa eas lavans in thermis, morborumque curans putredines, virorum capita diluens, ministerium faciens, quos ante lavarat eisdem sua manu miscebat, ut fessos de sudore sumpta potio recrearet. Sic devota femina nata et nupta regina, palatii domina, pauperibus serviebat ancilla. In mensa vero subocculte, ne forte cognosceretur ab aliquo, ante se posito cum legumine ferculo, inter epulas regum, more trium puerorum, fava [faba] vel lenticula delectabiliter vescebatur. [h] De cursu vero decantando, etsi sederet in prandio, excusans se regi aliquo casu, ut Deo redderet debitum, se subducebat convivio. Quæ egressa Domino psallebat, et curiose requirebat quali cibo foris pauperes refecissent.

5. Item nocturno tempore, cum reclinaret cum principe, rogans se pro humana necessitate consurgere, levans egressa cubiculo, tandiu ante secretum orationi incumbebat, jactato cilicio, ut solo calens spiritu jaceret gelu penetrata, tota carne præmortua : non curans corporis tormenta, mens intenta paradiso, leve reputans quod ferret, tantum ne Christo vilesceret. Inde regressa cubiculum, vix tepefieri poterat vel foco vel lectulo. De qua regi dicebatur habere se potius jugalem monacham quam reginam. Unde et ipse irritatus pro bonis erat asperrimus. Sed illa pro parte leniens, pro parte tolerabat modeste rixas illatas a conjuge.

6. Diebus vero Quadragesimæ satis est scire qualiter se retexit inter vestes regias singulariter pœnitens. Igitur appropinquante jejunii tempore mittens ad religiosam monacham, nomine Piam, in sancto proposito, illa dirigebat veneranter in linteo sigillatum cilicium; quod sancta induens ad corpus, per totam Quadragesimam subter veste regia, dulci portabat in sarcina. Transactis diebus similiter sigillatim retransmittebat cilicium. Sin autem rex deesset, quis credat qualiter se orationi diffunderet, qualiter se tanquam præsentis Christi pedibus alligaret; et quasi repleta deliciis, sic longo jejunio satiaret in lacrymis? Cui, despecto ventris edulio, Christus tota refectio et tota fames erat in Christo.

7. Illud qua pietate peragebat sollicita, ut quæ per oratoria, vel loca venerabilia, tota nocte perlucerent, candelas suis manibus factas jugiter ministrabat? Unde hora serotina dum ei nuntiaretur tarde quod eam ad mensam rex quæreret, circa res

[a] Atteja, *Athiés*, in Veromanduis ad Suminam flumen, erat ex eorum vicorum numero quos, quia fisci erant, vulgo villas publicas aut regias appellabant, uti Hadrianus Valesius in Hist. lib. XXI observavit. MABILL.

[b] Hæc periodus sic legitur apud Boll. : *Hoc etiam sanctissima cum Samuele parvulo clerico gerebat: facta cruce lignea præcedente, dum subsequendo psallentes ad oratorium gravitate matura simul parvuli properabant, ipsa tamen cum sua veste pavimentum nitidans; circa altare vero cum facitergio*, etc.

[c] Facitergium pro sudario, quod faciei sordes tergat. MABILL.

[d] Boll., *verrebat* pro *vergebat*.

[e] Alii *Victoriæ*, vernacule *Vitry*, in Belgio duabus leucis a Duaco; ubi Sigibertus rex instinctu Fredegundis occisus est. Aliud est ejusdem nominis oppidum in Campania, sed tunc Clotario non parebat. MABILL.

[f] Sunt qui pro Beralcham *barcam*, vel *barcham* legendum putent, ut adnotant Boll. in notis ad hunc locum.

[g] Bolland., *sed illa evitabat*.

[h] Decursus sive cursus pro officiis divinis a Gregorio Turonensi et Fortunato non raro usurpari, dictum est in Vita S. Germani ep. Paris. ad n. 75. *Decantare* hic et alibi passim pro *recitare* sumitur. MABILL.

Dei dum satagebat, rixas habebat a conjuge, ita ut vicibus multis princeps per munera satisfaceret quod ei per linguam peccasset.

8. Ad cujus opinionem si quis servorum Dei visus fuisset vel per se, vel [a] vocatus occurrere, videres illam cœlestem habere lætitiam, et hora noctis recursa cum paucis pergens et intimis per nivem, lutum, vel pulverem, aqua calida parata, ipsa lavabat et tergebat venerandi vestigia; nec resistente servo Dei, et propinabat in patera. Sequenti die curam domus committens [b] creditariis, ipsa se totam occupabat circa viri justi verba; circa salutis instituta, et circa adipiscenda vitæ cœlestis commercia retentabatur per dies. Et si venisset pontifex, in aspectu ejus lætificabatur, et remuneratum relaxabat ipsa tristis ad propria.

9. Illud quoque quam prudenter totum pro sua salute providebat impendere: quoties quasi [c] mafortem novum, lineum sabanum, auro vel gemmis ornatum more vestiebat de barbaro, a circumstantibus puellis si laudaretur pulcherrimum, indignam se adjudicans tali componi linteolo, mox exuens se vestimento, dirigebat loco sancto, quisquis esset in proximo, et pro palla ponebatur divinum super altare.

10. Qualiter vero si quis pro culpa criminali, ut assolet, a rege deputabatur interfici, sanctissima regina moriebatur cruciatu, ne designatus reus moreretur in gladio! Qualiter concursabat per domesticos fideles servientes et proceres, quorum blandimentis mulcebat animum principis, donec in ipsa ira regis, unde processerat sors mortis, inde curreret vox salutis!

11. His igitur beatis actibus occupatam tantum provexit divina clementia, ut etiam adhuc in palatio laica, domino largiente, declararentur per eam miracula. Denique in [d] Perunna villa post prandium dum ambularet per hortum sanctissima, rei retrusi pro crimine succurri sibi clamabant, vociferantes de carcere. Ipsa quid esset interrogat. Mentiuntur ministri quod mendicorum turba quæreret eleemosynam. Credens hoc illa, transmittit quo indigebat inopia. Interea a judice compelluntur tacere qui tenebantur in compede. Cum vero [e] nox supervenisset, dum sibi cursum diceret, fractis vinculis soluti occurrunt sanctæ de carcere. Quo cognito reos se viderunt qui beatæ mentiti sunt, dum qui rei fuerant de catenis soluti sunt.

12. Et quoniam frequenter aliqua occasione, Divinitate prosperante, casus cedit ad salutem; ut hæc religiosius viveret, frater [f] interficitur innocenter [*Al.*, innocens]. Directa igitur a rege veniens ad beatum Medardum Noviomago, supplicat instanter ut ipsam mutata veste Domino consecraret. Sed memor dicentis Apostoli (*I Cor.* VII): Si qua ligata sit conjugi, non quærat dissolvi, differebat reginam ne veste tegeret monacham. Adhuc beatum virum perturbabant proceres, et per basilicam graviter ab altari retrahebant, ne velaret regi conjunctam, ne videretur sacerdoti ut præsumeret principi subducere reginam, non publicanam, sed [g] publicam; quo sanctissima cognito, intrans in sacrarium, monachica veste induitur, procedit ad altare, beatissimum Medardum his verbis alloquitur dicens: Si me consecrare distuleris, et plus hominem quam Deum timueris, de manu tua a pastore ovis anima requiratur. Quo ille contestationis concussus tonitruo, manu superposita, consecravit [h] diaconam.

13. Mox indumentum nobile, quo celeberrima die solebat pompa comitante regina procedere, exuta

[a] Surius addit *per alium*.

[b] Creditarii iidem erant ac consiliarii vel camerarii, quibus secreta committebantur, Græce πιστικοί. Lege Dufr. in Gloss. ad hanc vocem.

[c] Maforte, muliebre capitis tegumentum; *Lineum sabanum* (a voce Theotisca *Saban*, quæ linteum significat) hic sumi videtur pro vestimento ex lino confecto, cui aurum et gemmæ assutæ erant. MABIL.

[d] *Perunna* pro *Peronna* usurpatur: est vero Peronna urbs munita Galliæ ad Suminam in Picardia, de qua apud Valesium in Notitia Galliarum pag. 442 plura videri possunt. Hæc fere Bolland. Ib. adnotant ex Mabillonio de Re dipl., l. IV, Peronnæ celebrem Radegundis cultum fuisse, cujus nomini suburbana pridem ecclesia dicata est.

[e] In apographo Bodecensi, quo usi sunt Boll., hic locus, ab amanuensi liberius explicatus, legitur hoc modo: *Cum vero nox supervenisset, et illa cursum* (id est *officium*) *decantando preces ad Dominum funderet, vinculati illi divina virtute catenis absoluti occurrerunt S. reginæ de carcere.*

[f] Fortunatus in carmine De excidio Thoringiæ, Supplem. lib. I, inducit Radegundem fratris necem pathetic5s deflentem. MABIL. — Porro de divortio Radegundis a rege Clotario plura apud Mabill. lib. V An. Bened., cap. 22, et Boll. in prænot. ad Vitam S. Radeg. (*Primæ curæ nota.*) — An nota plurimum allaborasse cl. Mab., ac Bollandistas, quo nodum illum exsolverent de divortio B. Radegundis a conjuge suo Clotario inconsulto, et, uti videtur, invito: ac Mabil. quidem multa proponere, nihil tamen certi affirmare: Bollandistas vero, eo propendere, ut existiment, illius temporis episcopos Galliæ, minus scientes sive peritos legum ecclesiasticarum fuisse. Verum non hoc videtur de B. Medardo affirmari posse, qui Radegundi petenti ut velum sibi imponeret, continuo rejecit illud Ap. præcipientis, ut *quæ ligata est viro, non quærat dissolvi*. Quocirca mallem B. Medardum, cui bene perspecta erat egregia pietas, ac sanctitas B. Radegundis, nihil dubitasse, quin ex voluntate Dei, ac nutu, qui nuptiarum ut auctor, ita Dominus, et arbiter est, quæreret eadem solvi a nuptiarum vinculo, ut magis Deo ipsi placeret. Quocirca non ante ille acquievit, quam B. Radegundes dixisset: *Si me consecrare distuleris, et plus hominem quam Deum timueris, de manu tua a Pastore ovis anima requiretur*. Quibus verbis permotus S. Pontifex videtur credidisse, non tam se solvere, quam Deum separare, quod conjunxerat. Ex hujusmodi tamen singularibus exemplis nihil præjudicii firmitati nuptiarum afferri potest. (*Secundæ curæ nota.*)

[g] Id est, publice seu solemniter nuptam.

[h] Et tamen paulo ante conc. Aurelianense II anno Christi 533 celebratum sic statuit canone 18: *Placuit etiam ut nulli postmodum feminæ diaconalis benedictio pro conditionis hujus fragilitate credatur*; qui licet ex antiquorum canonum præscripto annorum quadraginta probationem revocare duntaxat videatur Joanni Morino, Exercit. 10, de Sacr. Ordinat., cap. 3, neque sic tamen in Radegunde locum habuit. Diaconissas omnino desiisse ante sæculum X apparet ex Attonis episc. Vercellensis epistola ad Ambrosium

ponit in altare, [a] blattas [*Al.*, blattis] gemmataque ornamenta : mensam divinæ gloriæ tot donis onerat per honorem. Gingulum auri ponderatum fractum dat in opus pauperum. Similiter accedens ad cellam sancti [b] Jumeris die uno quo se ornabat felix regina, composito sermone ut loquar barbaro, [c] stapionem, camisas, manicas, [d] cofeas, fibulas, cuncta auro, quædam gemmis exornata, per circulum sibi profutura, sancto tradit altari. Inde procedens ad cellam venerabilis [e] Datdonis, die qua debuit ornari præstanter in sæculo, quidquid indui poterat, censu divite femina, abbate remunerato, totum dedit cœnobio. Æquiter [*Al.*, similiter] sancti [f] Gundulfi, post facti [g] Mettis episcopi, progressa receptaculo, non minore laboratu nobilitavit [h] Synergium.

14. Hinc felici navigio Turonis appulsa, quæ suppleat eloquentia, quantum officiosam, quantumque se monstravit munificam? Quid egerit circa sancti Martini atria, templa, basilicam, flens, lacrymis insatiata, singula jacens per limina, ubi missa [i] revocata, vestibus et ornamento, quo se clariori cultu solebat ferre in palatio, sacrum componit altare. Hinc cum in vicum [j] Condatensem, ubi gloriosus vir Martinus et Christi satis intimus senator migravit de sæculo, ancilla Domini pervenisset, dedit non inferiora, Domini crescens in gratia.

15. Hinc cum in villa [k] Suædas, Pictavo territorio, juxta prædictum vicum decenter accederet, itinere prosperante, qualiter se gessit per singula, quis enumeret infinita? Quæ in mensa sub [l] fladone segalatium [*Al.*, siligineum] panem absconsum, et hordeaceum manducabat occulte, sic ut nemo perciperet. Nam ex illo tempore quo beato Medardo consecrante velata est, usque ad infirmitatem, præter legumen ex olera, non pomum, piscem, vel ovum, nec quid aliud edit; potum vero præter aquam mulsam, atque [m] piratium non bibit; [n] vini vero puritatem, aut [o] medi decoctionem, cervisiæque turbidinem non contigit.

16. Tum more sancti Germani [*Antissiodorensis*] jubet sibi molam secretissime deferri, ad quam tota Quadragesima tantum laboravit, quantum quatriduana refectio postulavit. Oblationes etiam suis manibus faciens, locis venerabilibus incessabiliter dispensavit. Ergo apud sanctam non minus usus misericordiæ, quam erat concursus de plebe, ut nec deesset qui peteret, nec deficeret quod donaretur. Mirandum ut omnibus satisfaceret, unde thesauri tot exsuli, unde tot divitiæ peregrinæ.

17. Quantum expendebat diurna redemptio, sola sciebat quæ petentibus deportabat. Nam præter quotidianam mensam, qua refovebat [p] matriculam, duo-

sacerdotem in tom. VIII Spicilegii Vet. Script., pag. 123. MAB. Plura de hac re Coint. ad an. 544, n. 96.

[a] Bolland. sic legunt hunc locum *et ablatis gemmis, ornamentis mensam divinæ gloriæ onerat venerabilis;* aliud ms. et Surius habent *oblatis*, ut ibidem adnotant Bolland.

[b] Nomen hujusce sancti legitur diversimode ; nam hic apud Mabil., et in ms. *Vallislucentis*, quo usi sunt Boll., legitur *Cella sancti Jumeris*. Surius legit, *Cellam S. Nimeris*, vel *Eumeris;* et in quodam ms. Divionensi occurrit *Vimerus*.

[c] In eod. S. Germanensi legitur *stapione*, in sexto casu. Scribendum videtur, *Scapionem*, ad regium diadema designandum. Nam Germanis hodieque *Scappel* vitta seu capitis redimiculum dicitur. Si vero quis *stapionem* retinendum velit, vox ista de pedum ornamentis interpretanda erit, qualia Isaias in c. III commemorat. Nam *stapia*, equestre suppedaneum. MABIL.

[d] *Cofea*, sive *Cufia*, aut *Coffia*, erat capitis redimiculum, aut tegumentum, quo totum ambiebatur. De hoc vocabulo plura apud Dufr. in Gloss. Chron. Vosiense cap. 74., illic relatum, habet : *Mitras in capite gestabant juvenes utriusque sexus, quas vocabant* Bonetos, *post* Capellos *de lino, vel* Coffias, etc.

[e] Claudius Castellanus (ut referunt Boll.) in suo Martyrologio inter sanctos ahemeros collocat venerabilem Dadonem : qui primus fuerit abbas monasterii Conchensis (vernacule *Conques*) apud Rhutenos in Gallia. Sed ejus incerta ætas.

[f] Ita mss. Codd. Et tamen nullus Gundulfi nomine legitur Mettensis episcopus usque ad Ludovici Pii ætatem. An forte pro Gundulfi legendum Goscelini, qui sæculo VI sedi Mettensi præfuit? MABIL.

[g] An forte pro *Mettis Noviomagi* legendum est? Nam revera in illa sede post beatum Medardum, et Faustinum, qui illum excepit, sedit Gundulfus ; quem hunc Radegundes, antequam crearetur episcopus Noviomensis, degentem in monasterio, convenerit. Nisi forte pro *Gundulfo Aigulfus* legendus, qui Mettensem sedem conscendit an. 578, ut habet Cointius ad hunc annum,

[h] *Synergium*, locus in quo plures simul operantur, hic usurpari videtur pro monasterio, quod eadem ratione nonnunquam asceterium appellatur. MABIL.

[i] Sic legendum probant veteres membranæ, non vero *misso revocato*, vel *missore vocato*, ut apud Surium; codex D. d'Herouval ex amanuensis interpretatione habet : *missa celebrata*, sed perperam, ut constare videtur ex adnotatis in Vitam S. Germani episc. Paris., n. 60. MABIL. At legunt Boll. *missa celebrata*.

[j] Aliquando vocatur *Condate* Turonum, ut ab alio ejusdem nominis loco distinguatur. BOLLAND

[k] *Sais*, inter Turones et Pictones.

[l] Eadem voce iterum utitur Fortunatus infra n. 21, quo in loco Codex Conchensis scribit, *sub placentis;* cum in aliis habeatur, *sub Fladone*. Ex quo intelligas *Fladones* esse placentas, quas vernacule *Flaons* nostrates appellant. Apud Bollandum tom. II Febr., pag. 105, in scripto Henrici abbatis Centulensis : *Sunt ibi clibana tredecim, quæ reddunt unumquodque per annum decem solidos, et panes trecentos, Flatones in Litaniis unumquodque triginta*. Ubi vir doctissimus *Flatones*, placentas interpretatur. Udalricus in lib. II Consuetud. Cluniac., c. 4, *Pro signo Fladonum*, inquit, *præmisso generali panis et casei de una manu omnes digitos inflecte, et ita manum cava, et in superficiem alterius pone*. MABIL.

[m] Pyratium, seu pyraticum, erat succus expressus e pyris, qui pro vino adhibebatur. S. Hieron., lib. II contra Jovin. *Paulus*, inquit, *Timotheo dolenti stomachum, vinum suadet bibere, non piratium.*

[n] Exstat apud Fortunatum in l. XI, carm. 3, ad Radegundem, quo eam ad bibendum vinum hortatur. Idem auctor in lib. VIII, carm. 7, ac 11 de mundi contemptu et reclusione B. reginæ gratulatur. MABIL.

[o] Potio ex melle.

[p] Matricula sumitur tum pro libello, cui pauperes, Ecclesiæ sumptibus alendi, inscribebantur, cum pro ipsis egenis, ut hoc loco. Vide Gregorium Turon., lib. II Mir. S. Mart., c. 22. MABILL.

dus semper diebus sabbati, quinta et sabbato, vicibus balneo parato ipsa succincta de [a] sabano [*Al.*, linteo] capita lavans egenorum, defricans, quidquid erat, crustam, scabiem, tineam nec purulentam fastidiens, interdum et vermes extrahens, purgans cutis putredines, sigillatim capita pectebat ipsa quæ laverat. Ulcera vero cicatricum, quæ cutis laxa detexerat, aut ungues exasperaverant, more evangelico, oleo superfuso, mulcebat morbi contagium. Mulierum vero descendentium in tinam, ipsa cum sapone a capite usque ad plantam membra singula diluebat. Egredientibus exinde si cui veterata indumenta conspiceret, tollens rasa, nova reddens : ante pannosos, faciebat venire cultos ad prandium; quibus congregatis, ministerio parato, ipsa aquam sive mappam singulis porrigebat, et invalidis ipsa pariter os et manus tergebat. Hinc tribus ferculis illatis, farcitis deliciis, stans ante prandentes jejuna, præsens convivis, ipsa incidebat panem, carnem, vel quidquid apponeret. Languidis autem et cæcis non cessabat ipsa cibos cum cochleari porrigere, hoc præsentibus duabus, sed se sola serviente, ut nova Martha satageret, donec potulenti [*Al.*, purulenti] fratres læti fierent conviviis. Tunc illa removens se loco, ut ablueret manus, jam bene culto convivio tota gratificabatur. Si quid [b] audiret de fremitu, jubebat tamen ut sederent, donec vellent assurgere.

18. Venerabili vero omni Dominico die hoc habebat in canone, vel æstate vel hieme, ut pauperibus collectis primo merum sua manu de potu dulci porrigeret, puellæ postea committens, ut omnibus illa propinaret : quia ipsa festinabat orationi occurrere, quo et cursum consummaret, et sacerdotibus ad mensam invitatis occurreret, quos adhuc regali more, ad propria cum redirent, sine munere non laxaret.

19. Hanc quoque rem intremiscendam qua peragebat dulcedine! Cum leprosi venientes signo facto se proderent, jubebat adminiculæ ut unde vel quanti essent pia cura requireret. Qua sibi renuntiante, parata mensa, [c] missorium, cochleares, cultellos, [d] cannas, potum et calices sola subsequente intromittebatur furtim, quo se nemo perciperet [e]. Ipsa tum mulieres variis lepræ maculis perfusas comprehendens in amplexu, osculabatur et vultum, toto diligens animo. Deinde posita mensa ferens aquam calidam, facies lavabat, manus, ungues et ulcera, et rursus administrabat ipsa pascens per singula. Recedentibus præbebat aurum, vel vestimenta, vix una teste munifica. Ministra tamen præsumebat eam blandimentis sic appellare : Sanctissima domina, quis te osculetur, quæ sic leprosos amplecteris? Illa respondit benevole : Vere si me non osculeris, hinc mihi cura nec ulla est.

20. Quæ tamen, præstante Deo, diverso fulsit miraculo. Denique si quis pustulæ desperaret de vulnere, offerebat ministra sanctæ folium pampini, mentiens sibi opus hoc esse. Sicque vix obtento signaculo portans ad desperatum, vulneri superposito mox occurrebat remedium. Itidem frigoriticus qui venisset, aut languidus, dicens in somnis se vidisse ut pro sua salute feminæ sanctæ occurreret, offerens [*Bolland.*, offerebat] candelam alicui ex ministris, qua accensa per noctem morbus accipiebat mortem, morbidus sanitatem. Quoties autem cum cognovisset decubantem in lectulo, portans poma peregrina, dulce simul et calidum, reficiebat ægrotum : et qui nec decimo jam die quid percepisset, cibaria ipsa mox administrante, languidus accipiebat cibum pariter et salutem? quod tamen ipsa imperabat, ne quis [f] proferret in fabula.

21. Quanta vero congressio popularis exstitit die qua se sancta deliberavit recludere, ut quos plateæ non caperent ascendentes tecta complerent! Quid autem sanctissima jejunii, obsequii, humilitatis, charitatis, laboris et cruciatus ferventer indepta sit, si quis cuncta percurreret, ipsam prædicaret tam confessorem quam martyrem. Ergo venerabilem præter diem Dominicum fuit sacratissimæ omnis dies [*Al.*, omnibus diebus] jejunium : lenticulæ vel oleris prope jejuna refectio; non avem, piscem, vel pomum, vel ovum habens edulium. Panis vero deliciarum segalatium fuit aut hordaceum, quem absconsum sub fladone sumebat, ne quis perciperet. Hæc fuit etiam potio aqua mulsa, piracium, sed modice libata sitibunda potatio.

22. Prima quoque Quadragesima, qua se reclusit in cellula, donec fuisset transacta, panis non sumpsit cibaria, nisi die Dominica, sed tantum radices herbarum, aut olera de malvis sine olei gutta, sine sale composita. Verum aquæ toto jejunio nec sumens duo sextaria, hinc tanta siti laborabat, ut faucibus desiccatis, vix psalmum diceret arida. Cilicium etiam habens ad corpus pro linteo jugiter; cursum decantans peragebat vigilias : ante se cinerem stratum superjecto cilicio, hoc utebatur pro lectulo : ipsa requies fatigabat, cui parum videbatur hoc sustinere corpusculum [g].

[a] De hac voce *Sabanum* plura lege apud Dufres. Lexic. Græcum mss. Reg. cod. 930, περίψημα, inquit, τὸ σάβανον τοὺς ἱδρῶτας τοῦ κάμνοντος ἀποψῆχον, id est, sabanum est quod sudores ægri detergit.

[b] *Si quid audiret de fremitu* surgentium, uti videtur, de mensa, ut abeuntem, obsequii causa, prosequerentur. Bolland. revera legunt : *si qui vero causa honoris, sibi assurgerent, jubebat*, etc.

[c] Missorium nonnunquam designat donarium a principe missum, alias concham modicam, in qua aliquid liquoris reponitur. Quo sensu hic usurpari videtur. MABILL.

[d] Cannæ sunt fiscellæ seu vasa viminea. MABILL.

[e] Bolland., *qua sibi renuntiante parata mensa, missis cochlearibus, scutellis, scamnis, potu et calicibus, sola subsequens intromittebatur furtim quo se nemo perciperet.*

[f] Id est, ne divulgaret. Fabulam pro sermone ipso vel re narrata solere usurpari a Fortunato potest intelligi ex l. II Vitæ S. Martini, ubi de ipso ait :

Jam quoque Martini quæ fabula fluxerit or

Boll. legit *in fabulam.*

[g] Apud Surium ista adduntur : *Non illam ali-*

23. Adhuc monachabus omnibus soporantibus calciamenta tergens et ungens, retransmittebat per singulas. Aliis Quadragesimis [a] aliquid relaxatius [*Al.*, relaxans] quinta feria sumebat, deinde Dominica. Nam et reliquo tempore præter dies Paschales ac summæ festivitatis, donec infirmitas permisit, in cinere et cilicio semper vitam duxit austeram. Prius se levans ut psalleret quam congregatio surrexisset. Nam de officiis monasterialibus nihil sibi placuit, nisi prima serviret, et ipsa se castigabat, si bonum post alteram ageret. Ergo suis vicibus scopans monasterii plateas simul et angulos, quidquid erat fœdum purgans, et sarcinas quas alii horrent videre non abhorrebat evehere. Secretum etiam purgare opus non tardans, sed occupans [*Al.*, scopans]; ferens fetores stercoris, credebat se minorem sibi, si se non nobilitaret vilitate servitii. Ligna supportans brachiis, focum flatibus, et forcipibus admovens, calens, nec læsa se retrahens, extra suam hebdomadam infirmantibus serviens. Ipsa cibos decoquens, ægrotis facies abluens, ipsa calidum porrigens visitabat quos fovebat, jejuna rediens cellulam.

24. Illud quoque quis explicet quanto fervore excitata ad coquinam concursitabat, suam faciens septimanam? Denique nulla monacharum nisi ipsa de [b] posticio, quantum ligni opus erat, sola ferebat in sarcina. Aquam de puteo trahebat et dispensabat per vascula. Olus purgans, legumen lavans, flatu focum vivificans; et ut decoqueret escas, satagebat exæstuans. Vasa de foco ipsa levans, discos lavans et inferens. Hinc consummatis conviviis ipsa vascula diluens, purgans nitide coquinam, quidquid erat lutulentum ferebat foras in locum designatum [*Al.*, in ima purgamina]. Inde per ægrotantes inferens necessaria, ibat non tepida, et priusquam exciperet [c] Arelatensem regulam, hebdomada sub transacta sufficienter [d] ad omnes calidam faciebat. Humilitate sanctissima pedes lavans et osculans, et adhuc omnes prostrata deprecabatur veniam negligentia pro commissa.

25. Itaque post tot labores, quas sibi pœnas [e] intulerit, et ipsa quæ voce refert, perhorrescit. Quadam vice dum sibi latos tres circulos ferreos, A diebus Quadragesimæ, collo vel brachiis nexuit, et tres catenas inserens circa suum corpus dum alligasset astricte, inclusit durum ferrum caro tenera supercrescens. Et transacto jejunio cum voluisset catenas sub cute clausas extrahere nec valeret, caro per dorsum atque pectus super ferrum catenarum est incisa per circulum, ut sanguis fusus ad extremum exinaniret corpusculum.

26. Inde vice sub altera, jussit fieri laminam in signo Christi auricalcam, quam accensam in cellula locis duobus corporis altius sibi impressit, tota carne decocta. Sic spiritu flammante membra faciebat ardere. Adhuc aliquid gravius in se ipsa tortrix excogitans, una Quadragesimarum super austerum jejunium et sitis torridæ cruciatum, adhuc lima cilicii B membra tenera setis asperis dissipante, jubet portari [f] aquamanile ardentibus plenum carbonibus. Hinc discedentibus reliquis, membris trepidantibus, animus armatur ad pœnam, tractans, quia non essent persecutionis tempora, a se ut fieret martyr. Inter hæc ut refrigeraret tam ferventem animum, incendere corpus deliberat; apponit æra candentia, stridunt membra cremantia, consumitur cutis, et intima, quo attigit ardor, fit fossa; tacens tegit foramina, sed computrescens sanguis manifestabat quod vox non prodebat in pœna. Sic femina pro Christi dulcedine tot amara libenter excepit! Hinc actum est ut quod ipsa abdiderit, hoc miracula non tacerent.

27. Itaque matrona Gislaadis proceris, nomine [g] Bella, sed longa cæcitate miserrima, rogavit se de C Francia Pictavis ad sanctæ duci devote præsentiam. Quam licet tarde exorata, sibi fecit occurri per tetræ noctis silentia. Prostrata cujus ad genua ut dignaretur oculos ejus signare, vix impetrat. Quæ mox ut in nomine Christi signum crucis impressit, cæcitas fugit, lux rediit, et nocturno sub tempore orbæ diu dies inluxit; ita ut tracta cum venisset, nullo ducente recederet.

28. Item puella Fraifledis, inimico instigante, dum torqueretur tam nequiter, sacras inter manus sanctæ, nec data dilatione, curari promeruit. Nec illud prætereatur tempus beatæ, quod præstitit. Femina quædam Leubilis, dum vexaretur in rure ab adversa-

quando mollis pluma fulcivit, neque linteaminis nitor instruxit. Manicam, qua brachium induceret, non habebat, nisi quod de caliga sua sibi duas fecit manicas. Sed ita se tractabat, ut hæc nec abbatissa sentiret; quæ desunt, in Codd. mss. et ex lib. II, num. 8, desumuntur. MABILL.

[a] Alias Quadragesimas de Quadragesima Adventus Domini aliisque explicarunt qui Surium recensuere; at de aliis Quadragesimis, quas ante Pascha post primam in claustro exegit Radegundis, hunc locum esse interpretandum textus consecutio docet. MABILL.

[b] Posticium, inquit Papias in Vocabul., *est latens ostium, dictum quod remotum sit a publico.* Sæpius in posteriore ædium parte locatum. Posticiaria est quæ curam habet recipiendi ea quæ in monasterium deportantur, et transmittendi quæ transmittuntur, vulgo la *tourière*, ut Menardus noster probat in Concord. Regul., cap. 61, § 14. MABILL.

[c] Quid veniat nomine *Arelatensis regulæ*, disce ex D iis quæ diximus in Vita Fortunati, n. 82.

[d] Bolland. sic legit: *ad omnes faciebat humanitatem sanctissima, pedes lavas*, etc.

[e] Bolland., *intulerit ipsa, qui voce refert, perhorrescit.* Illic mihi indicari videtur sanctimonialis aliqua, a qua hæc relata audiebat Fortunatus.

[f] Quid sit *Aquamanile* discimus ex Ordine Romano, ubi agit qualiter celebrandum sit officium missæ: *Aquamanile, hoc est vas manuale*, pelvis nimirum aptus excipiendis aquis ex manuum lotione. Isidorus lib. II Offic., cap. 10: *Ab archidiacono scyphum aquæ cum aquamanili et manutergium accipimus.* Male ergo aquamanile cum urceolo a nonnullis confunditur. MABILL.

[g] De *Bella* item cæca, sanata ad sepulcrum S. Martini narrat Greg. Turon. lib. I de Mirac. S. Martini, cap. 19, eaque fuisse dicitur de territorio Turonico. Hæc alia fuisse dicenda est atque illa de qua hic Fortunatus.

rio graviter, sequenti die sancta orante, nova Christi curatione in scapula, crepante cute et verme foras exeunte, sana est reddita publice; et ipsum vermem calcans pede liberata se retulit.

29. Illud quod gessit in secreto proferatur in populum. Monacha quædam toto anno in die gelata frigore, per noctem cremata igni, sex mensibus nec gressum movens, cum jaceret exanimis, sanctæ de ejus infirmitate soror altera nuntiavit. Et quia perinanis esset, tepidam fieri præcepit, ipsam ægrotam ad se facit in cellula deportari, et in tepida deponi. Hinc jubet omnes removeri, remanente tantum sola simul ægrota cum medica fere per horas duas. Quantum est corporis forma a capite usque ad plantam, infirma membra combajulat. Debinc quo manus attingebat, fugiebat dolor de languida; et quam duræ deposuerant, exiit salubris de tepida. Quæ vinum nec odorabat, accepit, bibit, et refecta est. Quid plura? sequenti die cum jam speraretur [*pro* crederetur] migrare de sæculo, salva processit in publicum.

30. Adjiciatur laudi quod non deperit merito. Mulier quædam dum inimici invasione graviter laboraret, et vix ad sanctam potuissent hostem rebellem adducere, imperat adversario ut se suo cum timore pavimento prosterneret. Mox ad beatæ sermonem in terram se dejiciens, qui timebatur extimuit. Cui sancta plena fide cum calcasset in cervice, fluxu ventris egressus est. Est et in rebus minimis magna gloria Creatoris. Ergo casu cum glomus, quem sancta filaverat, perpenderet de camera, veniens sorex ut tangeret, antequam filum incideret, mortuus in morsu pependit.

31. Inseratur operi res tam digna miraculo. Florejus quidam nomine, homo ejusdem sanctæ, pro piscatione dum in mare satageret, oborto ventorum turbine, fluctuum surgente mole, [a] nec tam nauta sentinante [sentinam ejiciente] quam unda supervergente, cum navis plena submergeretur, in extremitate clamat: Sancta Radegundis, dum tibi obedimus, non subsidamus naufragio; sed obtine apud Deum ut liberemur de pelago. Quo dicto, mox fugata nube, reddita serenitate, unda cadente, prora surrexit.

32. Goda, puella sæcularis, post Deo monacha serviens, dum longo sub tempore lecto flebilis decubaret, et impenso multo medicamine plus langueret, facta candela ad mensuram suæ staturæ, Domino miserante in nomine sanctæ feminæ, qua hora frigus speraret, lumen ascendit et tenuit, cujus beneficio ante fugata sunt frigora quam esset candela consumpta.

33. Si propter brevitatem multa prætermittimus, plus peccamus. Igitur purgatis velociter reliquis, dilato remedio, carpentarii cujusdam uxor, [b] dum plurimis diebus energumeno torqueretur, venerabilis ejus abbatissa [c] joculariter dicit ad sanctam: Crede, mater, excommunico te, si intra hoc triduum mulier hæc ab hoste purgata non redditur. Dixit plane, sed fecit sanctam mulierem occulte reficiendi tempore pœnitentem. Quod ne moremur quid actum sit, altera die, sancta precante adversarius rugiens per aurem egrediens, invasum vasculum deserit, mulier cum marito sospes redit hospitium. Nec illud prætereatur quod est actum simillimum. Rogat beatissima de loco suo evelli arborem validam lauri, et ad suam cellulam pro jocunditate transferri. Quo facto transplantata non adhærente radice, fit tota foliis arida. Cui abbatissa joculariter imputat, nisi exoraret ut arbor terræ adhæreret, se de cibo suspenderet. Quod non inaniter dictum est: Nam sancta intercedente, foliis, ramis, radice, laurus siccata reviruit.

34. De monachabus quædam sibi familiarior, cujus ex humore sanguis contexerat oculum, apprehensa herba absinthio, quam sancta circa pectus ut refrigeraret habuerat, cum super oculum posuit, dolor et cruor mox effugit, et de viriditate herbæ puritas lucis emicuit. Revocetur memoria quod tacitum pene præteriit. Anderedus, [d] agens ejusdem beatissimæ, cum sibi filii nascerentur quos ut videret, mox perderet, et cogitaret sepelire mater tristis dum pareret, exanimem infantulum lacrymosi parentes jactant in sanctæ cilicium. Qui ut saluberrimam vestem mox panni nobilis attigit, ad officium vitale redit infans de funere, et rubens levat de pallio pallor vicinus ad tumulum.

35. Quis numeret mirabilia quæ Christi misericors operatur clementia? Animia monacha, dum tantum hydropis morbo tumefacta tenderetur, ut salus esset in ultimo, et deputatæ sorores spectarent quo momento exhalaret spiritum, visa est illi per soporem cum veneranda abbatissa beata Radegundis in balneo sine liquore nudam jubere descendere. Deinde manu beatæ visa est oleum ægrotæ super caput effundere, et nova veste contegere. Quo peracto mysterio, evigilanti de sopore, de morbo nihil apparuit, ita ut nec subsudasset, et intus aqua consumpta sit. Quo novo sub miraculo non reliquit in utero nec morbi vestigium. Nam quæ credebatur deferri præceps ad tumulum, levat ad cursum de lectulo, ut olei testimonium, odor inesset capitis et ventris nulla pernicies.

36. Proferatur in medio quo gratuletur regio. Quadam vice obumbrante jam noctis crepusculo, inter [e] choraulas et citharas, dum circa monasterium a sæcularibus multo fremitu cantaretur, et sancta

[a] Bolland. *nec tam nauta, hauriente quam unda imper vergente.*

[b] Bolland. legit: *dum pluribus diebus maligno torqueretur spiritu.* Surius pro *energumeno* habet *energumena*; quod seq.

[c] Non ergo Radegundis, ut quidam asserunt, sed Agnes abbatissa erat, quod etiam ex Fortunato in lib. VIII, carm. 8, de Virginitate manifeste apparet, tum etiam ex lib. II Vitæ, infra num. 5. Lege rursus Fortunatum in lib. VIII, carm. 4, qui carmine 3 de Agnetis Natalitio Radegundi gratulatur. MABILL.

[d] Surius vitiose (ut animadvertit Boll.) edidit *anus de rebus agens.* Ipse Boll. pro *agente* legit *cliens.*

[e] Choraules, symphoniaci; etsi Vossius de Vitiis Serm. hanc vocem non pro symphoniacis, sed pro iis qui tibiam inflant ac choro præeunt, usurpari probat hoc proverbio, *Malus choraules, bonus symphoniacus.* MABILL.

duabus testibus perorasset diutius, dicit quædam monacha sermone joculari : Domina, recognovi unam de meis canticis a saltantibus prædicari. Cui respondit : Grande est, si te delectat conjunctam religioni audire odorem sæculi. Adhuc soror pronuntiat : Vere, Domina, duas et tres hic modo meas canticas audivi, quas tenui. Sancta respondit : Teste Deo [*Al.*, testor Deum] me nihil audisse modo sæculari de cantico. Unde manifestum est ut carne licet in sæculo, mente tamen esset in cœlo.

37. Prædicetur in laude Christi, [a] more beati Martini, tempore præsenti, antiqui norma miraculi. Cum beatissima femina reclusa esset in cellula, audivit fletum de monacha, et signi tactu venientem quid illud esset interrogat. Quæ mortuam sororem nuntiavit infantulam, et frigidam, qua lavaretur, paratam, esse jam calidam. Condolens sancta tunc imperat ut cadaver ipsius suam deferret in cellulam. Quo sibi deportato, excepit manu propria, reclausa post se mox janua, jubens longe discedere, ne quis sentiret quid ageret ; sed quod occulte gessit, celari diu non potuit. Inter hæc dum defunctæ exsequiæ præparantur, fere per horas septem mortuæ tractat corpusculum. Sed Christo vidente fidem, cui negare non potuit, reddita prorsus salute, surgit hæc ab oratione, resurgit illa de funere, et se tunc sublevat vetula, cum revixisset infantula. Quam tactu iterum signi, lætificata reddit vivam quam flens acceperat mortuam.

38. Commemoretur et illud nobile factum per somnium. Tribunus fisci, cognomento Domolenus, die qua sanctissima migravit de sæculo, dum graviter suffocationis languore totus deficeret, videbatur ipse quod sancta in vicum ejus dignabiliter accessisset. Currit, salutat, interrogat quid beata requireret ? Tunc ipsa dicit quod ad eum illic videndum pervenerit. Et quia votum plebis erat ut B. Martini oratorium conderent, apprehendit tribuni manum beatissima dicens : Hoc loco sint confessoris venerandæ reliquiæ ; per hoc ædificate templum quod sibi ducat dignissimum. Quale Dei mysterium ! fundamentum et pavimentum repertum est, quo basilica facta est. Adhuc in ipso sopore manum trahit per fauces ejus, et gulam diu deliniens, insuper et hoc dicens : Veni ut tibi melior a Deo sanitas conferatur. Et videbatur sic rogare : Per meam vitam ut propter me relaxes illos quos habes in carcere. Evigilans tribunus refert quod viderat conjugi, dicens : Vere credo quod hac hora exiit sancta de sæculo. Dirigit ad civitatem ut per hoc vera cognosceret, transmittit ad carcerem, qui septem reos ibi detentos admonitus relaxaret ; redeunte transmisso refert ea hora migrasse justam de sæculo, et triplici mysterio carcere relaxato, tribuno sano reddito, ædificato templo, sanctæ probavit oraculum.

39. Sed de beatæ virtutibus sufficiat exiguitas, ne fastidiatur ubertas ; nec reputetur brevissimum, ubi de paucis agnoscitur in miraculis amplitudo. Qua pietate, parcitate, dilectione, dulcedine, humilitate, honestate, fide, fervore sic vixerit, ut et ipsam post obitum gloriosi transitus, mirabilia prosequantur, humanæ eloquentiæ modus admirando attonitus viribus explicare minime valet. Sit tamen illi qui dedit gloria, laus et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

[a] *More B. Martini ;* id est, tale miraculum editum a Radegunde est cujusmodi ante editum fuerat a B. Martino pontifice Turonensi, uti narrat Sulpitius in lib. de Vita ejusdem, cap. 5.

PRÆMONITIO

IN VITAM SEQUENTEM S. AMANTII EPISCOPI RUTHENENSIS.

S. Amantii, Ruthenensis episcopi, Vitam, quam hic subjicimus, a Fortunato elucubratam fuisse, primus omnium censuisse Surius videtur, id conjiciens ex stylo et scribendi ratione familiari Fortunato. Surium alii secuti deinde sunt, inter quos cl. Labbeus, qui ejus auctorem Venantium Fortunatum, Pictaviensem episcopum, fuisse, quidam, *ait*, non improbabiliter sentiunt cum Surio. *Fortasse alicui dubitationem injicere possunt formæ illæ loquendi, quæ plane poesim sapiunt, quibus auctor hujusce Vitæ S. Amantii frequentius usus deprehenditur, quam fere videatur in more fuisse Fortunato, cum sanctorum Vitas conscribebat ; cujusmodi sunt illæ quibus noctem describens, num.* 6 : Redditur, *inquit*, terris occasus diei noctis silentio. Vix corda mortalium alta quies dulci sopore laxaverat ; *tum de aurora loquens :* interea roseæ, *inquit*, lucis splendor mundum irradiat, facieque rebus reddita, terris lux redditur, etc. ; *nisi forte Fortunatus, nondum assuetus sanctorum Vitis conscribendis, cum hanc elucubraret, genio poetarum paulo liberius indulsisse dicendus est, ac colores poeseos, cui impense studebat, vel in pedestrem hanc elucubrationem transtulisse. Quanquam et stylus ipse politior et cultior quam fere proprius ille Fortunati esse soleat, ac grandior et rotundior oratio, suspicionem alicui afferre possunt haud illam genuinum esse ejusdem fetum, secus atque alii sentiant. Verum nec illud inficiandum est Fortunati ingenium et in verbis collocandis industriam sæpius in eadem apparere : quamobrem sub ejusdem nomine illam edendam existimemus.*

Porro S. Amantii Vitam edidit Surius ad diem 4 Novembris ; eamdem tamen mancam, multisque mendis depravatam ac deformem. Eamdem postea e mss. exemplaribus exscriptam, integram edidit cl. vir Philippus Labbe e soc. Jesu, tom. II Novæ Bibliothecæ mss. librorum, etc., pag. 474 et seq. edit. Paris. an. 1657 ; *unde nos illam sumpsimus quam Operibus Venantii attexeremus. Eamdem contulimus cum altera, edita a* Surio, *ac præcipua loca quibus differre visæ sunt, indicavimus ; ac notas insuper aliquot ad ipsam illustrandam attulimus.*

VITA SANCTI [a] AMANTII

RUTHENENSIS EPISCOPI.

PROLOGUS [b].

Præclaro succumbit oneri pauper ingenium, tamque immensæ rei sermo sterilis et ab omni scientiæ fecunditate jejunus non sufficit. Quamlibet ergo infirmus, humeris impositum onus obedientiæ nunc suscipiam, ignosce, quæso, lector, cum dissonam manibus paginam sumpseris, cum aures tuas murmur indoctum garrulo stridore percusserit ; quia non minus culpæ est non paruisse cum possis, quam præsumpsisse quod nescias.

INCIPIT VITA

CUM MIRACULIS

1. Igitur beatissimus [c] Amantius Ruthenæ fuit urbis alumnus, vita pastor, nunc ipsius felici est patronus excessu ; qui in primævo ætatis flore, abruptis sæculi laqueis, militiam Christi perseverantiæ definitione suscepit, et vitia quibus pulsatur humana fragilitas patientiæ virtute calcavit [d], inanes curas longe repulit, motus audaciæ, constantiæ frenis tenuit, et cogitationum inter se colluctantium rebelles tumultus mentis imperio subjugavit. Qui beato fervens proposito, et felicium meritorum splendore conspicuus, sacerdotii culmen et sublimis cathedræ sedem promeruit. Gessit mentem fastigio honoris sui parem ; nihil in eo fuit dubium, nihil duplex, nihil varium. Fuit namque in eo perfecta humilitas, prompta misericordia, indefessa liberalitas, sancta simplicitas. Fuit in vigiliis laudabilis, in jejuniis fortis, in remissione mansuetus, in colloquiis sedulus, in conflictatione lenis, in injuriis mitis, in tribulationibus patiens, in prosperis moderatus, constans in tristibus, in blandis severus, mitis in asperis. Nec pudore libertas caruit, nec jucunditas gravitate.

A Nunc brevi stylo pauca virtutum ejus perstringam insignia. Dabit Dominus oratione beati antistitis dicendi vires, qui divitias bonitatis suæ sine ullo defectu scit effundere, [e] et nescit, cum effuderit, variari.

2. Igitur cum in prædictæ urbis foro consedisset præses altiori cæteris sede sublimior, et nefarii facinoris reum ultimo crucis supplicio et extrema pœna patibuli damnasset, properat B. antistes ad forum, petit a præside vitam jam metu præmortui, sed non impetrat : [f] iterat preces, sed mens superbi dira fastu non frangitur, sed acriore fervescit ira. Itaque antistes cellulam repetit, terræ prosternitur, fundit preces, suspiria gemina emittit, tundit crebro verbere sanctum pectus ; petit a Domino quod a præside obtinere nequiverat. Digna illico præsidem immitem pœna percellit ; nam in cathedra, cui altior insederat, miris repente modis affligitur, deserit ossa vitalis calor, et soluta nervis rigentibus membra officium quo animæ famulabantur amittunt. Ad cellulam beatissimi viri concurritur ; ab oratione Pater consurgit, ad forum progreditur. Sensit adventum viri præses, magna jam sui parte præmortuus. Amissi itaque redduntur sensus, et famulantia usibus suis in vigorem pristinum redeunt membra. Redditur ergo salus præsidi, vita damnato ; et quidquid vel ille admittendo, vel hic non dimittendo contraxerat, [g] Domini miseratione conceditur. Denique condonata est reo vita cum crimine, et præses meruit veniam cum salute.

C 3. Non longo post tempore sequitur clarior virtus, et tanto par merito. Erat namque haud longe ab urbe in altiori basi eminens simulacrum, quo in loco mira multitudo gentilium confluebat. [h] Itaque cum dæmoniis pecudum carnes suis moribus litant, dum-

[a] S. Amantius primus episcopus Ruthenorum fuisse facile ab omnibus conceditur, quem vulgo *S. Chamant* Galli appellare consueverunt. Perpetua et constans apud Ruthenos viguit traditio, S. Amantium a Martiale, apostolo Aquitanorum, ordinatum episcopum fuisse, ut refert Antonius Bonal. Is pridie Nonas Novembres notatur in veteri martyrologio, tom. IV Spicilegii. Item in Martyr. Rom. ad hunc diem ejus festum colitur. Hæc ex Sammarth. in Gall. Christ.

[b] Prologus hic deest apud Surium. Ex ipso vero potest intelligi Fortunatum a quopiam expostulatum fuisse ut Vitam S. Amantii conscriberet ; quemadmodum et plures alias item elucubravit, quo petentium votis satisfaceret, ut suo loco adnotavimus. Si licet ullam conjecturam facere, cum is Ruthenæ se fuisse affirmet n. 14, quo tempore, ex patrocinio S. Amantii, puer quidam, Euphrasinus nomine, solutus dæmone est, cujus miraculi ipse testis oculatus, fuerit, verisimile est ab episcopo Ruthenorum, qui tunc illi Ecclesiæ præerat, fuisse expostulatum ut S. Amantii decessoris sui Vitam conscriberet : quomodo et vitam S. Albini, episcopi Andegavensis, scripsit rogatu Domitiani, item Andegavensis episcopi, cum ad ipsum itineris causa, divertisset. Certe *obedientiæ* vocabulum, quod hic usurpat Fortunatus, indicare videtur ab aliquo illud oneris sibi fuisse impositum qui sibi dignitate præstaret.

[c] Surius : *Beatissimus Amantius Ruthenæ urbis quondam fuit civis ortu, vita pastor, nunc felici patronus est excessu.*

[d] Ibidem post hæc verba, *virtute calcavit*, desunt intermedia usque ad hæc, *qui beato fervens*, etc. ; et post illa, *post honoris sui parem*, relictis intermediis, nectuntur ista, *nunc brevi stylo.*

[e] Ibidem, *et nescit, cum effuderit vacuari.*

[f] Ibidem : *iterat preces, orationem apud surdum præsidem perdit. Itaque antistes ad cellam repedat... suspiria geminat*, etc.... *digna illico præses immitis pœna percellitur. Nam cathedræ, cui altius insederat, miris repente modis affigitur...*

[g] Ib., *Pia Domini miseratione diluitur.*

[h] Idem : *Itaque dum dæmonibus pecudum, vel suis potius mortibus litant ; dumque cuncti referti epulis...*

que referti epulis et vino pleni cantu perstrepunt, beatissimus sacerdos advenit, vidensque exsultare infelicem plebem omni luctu graviori lætitia, trahens ab imo pectore suspiria, a sacrilegii scelere eam pio hortamine revocare pertentat. Sed semper invisa ignaviæ remedia sunt salutis, quæ perire arbitrio suo quam alienum servare consilium mavult, et modum utilium ad modum voluptatis nititur retorquere, blandaque et noxia pro rectis ac necessariis habet. Totis ergo furoris stimulis vulgus exarsit; sed ille adversum sævientes arma arripiens, repetit cellulam, terræ prosternitur, fundit uberes pro hostibus preces, ingeminat pro inimicis alta suspiria, petit illis vitam, qui in necem suam certe sæviebant. Nam ille quod coronaretur optabat, ideo ne punirentur impii, pia apud misericordiam Domini vota fundebat. Non enim minor animi virtus est pro inimico exorasse Dominum quam procubuisse pro Domino; pro persecutore fudisse preces quam effudisse animam innocentem. Post longa itaque suspiria sanctum elevans caput, si nubes aliqua ab oriente consurgeret, qui prope astabat, puerum interrogabat. Nullam ille se videre respondit. Rursus beatus pontifex terræ prostratus ingemuit; erectoque iterum a terra capite, eadem quæ prius a famulo sciscitatur, videre scilicet se credebat quod futurum præviderat. Ab humo ergo Dei homo consurgens, et cœlum, cui nunquam mente defuit, intuetur. Tegitur repente nubibus dies, et mox diabolo exitium ferens, terribilis tonitru fragor increpuit, pariterque infelix simulacrum ferit, dividit et dispergit. Fertur per aera lapideum sacrilegorum numen : quod ita diversam in partem ultricis procellæ turbo dejecit, ut partem nunc ejus [a] Lauterna nunc teneat rivus, partem vero [b] Avarionis habeat ripa fluminis in testimonium virtutis perpetuo servatura. Partem quoque ab urbe procul patens retinet campus [c] rem tanti miraculi usibus humanis ingerens, admirationem præbens, memoriam repræsentans. Itaque divina providentia verberat impios, ut animæ morbum corporis afflictatione sanet, et de adversis remedia præparans, salutem infirmitate restituit; ideoque sacrilegum plebem percussit, ut [*Forte*, ne] perderet eam; et pia manu inflixit vulnera, ne ipsam puniret. Fuit ergo præsens pœna non ultio sceleris, sed medela peccati, quæ perimeret peccatum, coerceret peccatorem : exstinxit crimen, auctore servato, obortaque simul est ex dolore salus, ex ira remissio multis. Nam ut simulacrum fulminis ictu dissiluit, statim quibus inerat juventutis robur, quique de media nocte vergebant in senium, auditu obstrusis auribus caruere. Junior vero minusque nocens ætas mansit incolumis; sed hi quibus altius serpentinum virus incaluerat feriuntur. Quos ergo ad fidem prædicatio sancta non moverat, insignis miraculi virtus impellit. Ad beatissimum etenim virum concurrunt, facinoris veniam expetunt et merentur, amissos repetunt sensus atque percipiunt, sentiunt sani fontis fluenta et hauriunt. Discessit ergo vulnus illatum, curatur inventum, nec ultra emendationem verbera illis contulerunt. Sic Dominus noster fidelis oratione servi antiquam putredinem ulcerum curavit, vulnera sanavit, flagella lenivit, iram terrore compescuit. Ita divino munere bellator egregius prædam inimico abstulit, detulit cœlo; detraxit hosti, auctori restituit : captivos enim reddidit libertati, prædone captivo, vitæque mortuos, mortis auctore prostrato, restauravit. Et illico de penetralibus cordis sacrilegi, peccati maculas, Christi amore repulit, fides abstraxit, unda purgavit, et validissimus candor terrenos homines spiritali fidei velamento induit; sicque Pater egregius fidelisque servus evangelici præcepti memor, commissa sibi a Domino felici fenore multiplicata restituit.

4. Aliquantulum vero post hæc temporis fluxerat, et præcepit duobus ecclesiæ famulis ut in flumine, quod juxta urbem præterfluit, paucos pro advenientibus pisces caperent. Haud mora, præceptis obediunt, pisces capiunt, lina legunt, ad urbem remeant; quos milites, qui in præsidio erant civitatis, redeuntes offendunt. Ii hostili ritu septi potiuntur piscibus, eosque male mulctatos flagris relinquunt exanimes. Ad sacerdotem famuli redeunt, et quæ iis simul ablata illataque fuerant testis luctus edocuit. Beatus tamen pontifex amissis non doluit ex contemptu, sed afflictis congemuit ex affectu. [d] Illinc constantiam vigor tenuit, hinc lacrymas pietas fudit. Felix cum vicit contemptu, felicior cum victus affectu est. Domum interea milites repetunt, nituntur prædam edomare flammis : subjecto etenim igne exsultant latices, sed novo repente miraculo, perdit vim flamma, dissiliens, et æstuans incassum furibunda, apud Ruthenam civitatem, hinc potest intelligi.

[b] Segodunum *Ruthenorum* (aiunt Sammarth. in Gallia sacra), urbs Aquitaniæ primæ, in conspectu Averionis fluvii, olim sub Bituricensi metropoli, nunc sub Albiensi et parlamento Tolosano, civitas Ruthenorum appellatur, etc.

[c] Surius : *opus tanti miraculi usibus ingerens;* idem post illa verba *memoriam repræsentans*, subdit continuo : *aliquantulum post hæc temporis fluxerat, cum ecce præcepit*, etc., ubi n. 4 legitur.

[d] Idem : *illinc Constantiam rigor tenuit, hinc pias lacrymas fudit... exundant latices... interea pervasores milites ad sacerdotem*, etc... *ignoscit mens pietate promptissima...mox, quæ direpta focis intemerata duraverant, reddita flammis edomantur. Præclaris gloriosisque signis plus stupenda succedunt.*

longa suspiria a sacrilegii impio scelere pio hortamine, etc... *quam alieno servari consilio mavult : in modum utilium incommodum voluptatis examinat.. Totis ergo furoris stimulis in injuriam sancti viri seditiosum vulgus exarsit; cum pia ille adversus sævientes arma corripiens...pro hostibus fletus...petit, ut sine nece sua vel certe propria sævientium furor desisteret. Ne ille quo coronaretur optabat, pro his, ne punirentur impii, pia apud misericordem regem vota fundebat. Post longa itaque suspiria*, etc... *qui prope assistebat, inspicere puerum... eadem, quæ prius famulum sciscitabatur. Videri, ut prius, famulus negat. Cum itaque tertio sancta terræ membra prosterneret, ait, cui id operis injunctum fuerat nubem ab oriente pertenuem, exiguamque videri. Scilicet credidit quod futurum præviderat.. terribili sonitu fulmen increpuit*, etc.

[a] *Lauterna teneat rivus.* Lauterna rivus esse fluens

miroque repente modo indurantur magis flammis pisces, lege mutata naturæ, et intractabiles durique sensus tanti novitate miraculi molliuntur. Interea milites ad sacerdotem concurrunt, direpta referunt, genibus adhærent, veniam facinoris petunt. Ignoscit mens pietate prompta, donat eis crimen cum piscibus mox, quæ direpta foris, pace temerata, duruerant, flammis redeunt et domantur. Hic B. pontifex, oratione sanctissima, plebi ferendi necessitatem injuriæ, militibus consuetudinem abstulit infligendi, pariterque ultricium vis exstincta flammarum, et emendatio militum ac populi fuit. Præclaris gloriosisque signis stupenda succedunt.

5. [a] Erat namque in foro, in altiori baside eminens simulacrum, quod vir beatissimus, zelo divini amoris accensus, dejecit atque confregit. In ultionem igitur numinis sui, sacrilegæ plebis multitudo consurgit, lymphatico bellatorum furore succensa, Christi bellatori minatur exitium. Sed vir beatissimus mortem non timuit vitæ amore. Neque enim fas erat fortissimum bellatorem præsentem timere mortem, qui æternam præsentium rerum contemptu meruerat. Itaque plebs misit nuntium viro cuidam, Honorato nomine, qui erat illo tempore natalium splendore, honorum titulis, opibus, auctoritate cæteris longe præstantior. Contrahit hic servulorum solatia : urbem protinus, sede invectus curuli, petit. Et jam emensus iter, dire fremens, dira et extrema minitans, urbi aderat. In medio tamen portæ pridie beatus pontifex orationem ad Dominum, terræ prostratus, fuderat. Quo in loco miro stupore hæsere bigæ, hominis illius animalia, et ut insensibilia riguere signa. Nil agunt stimuli, nil verbera sæva proficiunt. Cum autem vir ille insignis miraculi novitate perculsus, ad beatissimum virum, unum ex necessariis mittens rogavit ut pia eum oratione absolveret quem meritis quasi vinculis nexuisset. Haud mora, sacerdos advenit, carpentum devolvitur, persecutor adhæret sancti genibus, rigat pedes lacrymis, peccatum fatetur, petit auxilium, et vix verba compleverat, animalia, quæ ut duræ cautes riguerant, cœlitus recepta mobilitate, præceptis obediunt, dumque sanctis orationibus natura nunc mutatur, nunc redditur, mens fera prius, et dominum, ut de duris cautibus orta, non sentiens, subito fidei igne succenditur. Illico maculas peccatorum unda diluit salutaris, et incredulitatis nube detersa, clarum pectori lumen infunditur. Interea unus e famulis cursu præpeti fit dominæ tristis nuntius; quæ repentino luctu perculsa, monilia projicit, vestimenta disrumpit, scindit crines, genasque dilacerat, irrigat fletibus vultum, ac tunso pectore suspiria ægra perfundit; et nunc confractum mixtumque pulveri dominum suum, nunc amissum quasi conjugem deflet. Turbatur domus, junguntur planctibus dominæ lacrymæ famularum; ad urbem mox properat, et turbata collisaque gerens ora, femineo simul furore vel planctu aggreditur sacerdotem. Quæ ut serenitatem verendi vultus inspexit, subito pavore contremuit. Glorioso itaque statim fidei calore succensa, genibus provolvitur sacerdotis, et dæmonia, quæ decenti prius superstitione coluerat, laudabili exsecratione condemnat. Ipse vero illico eam labe culparum emundans, vitæ æternæ lavacris perfudit, sicque beatissimus pontifex infelicem prædam de faucibus diaboli abstrahens, fecit feliciter suam. Venerunt quoque quondam duo viri ad urbem, infelicem vitam gerentes in scelere : tegunt itaque funesta demissis vultibus corda, et extortis fletibus, et imo pectore abstractis suspiriis, vilium vetustate pannorum pauperes se esse mentiuntur. Tribuuntur eis necessaria victui, et simulatæ miseriæ miseratione piissima subvenitur. Deflent itaque vim sese frigoris ferre non posse; tandem intra septa recipiuntur ecclesiæ : vixque corda mortalium quies prima, grata curarum oblivione, laxaverat, cum illi admittunt latrocinium, et sacra (proh nefas!) pollutis manibus pallia adeunt, vela dejiciunt, reseratisque januis gradu concito, fugam, crimine stimulante, arripiunt : qui ita digno cæcitatis supplicio feriuntur, ut nefarii oculi, qui indices criminum fuerant, duces esse fugæ non possent. Huc itaque et illuc incertos implicant orbes, et vacuo noctem labore consumunt. Redditur terris dies, agnoscitur facinus, fit ad sacerdotem concursus. Demonstrat beatus antistes quos oratione tenuerat, aitque auctores criminis prope pontem qui proximus urbi est cæcitate esse percussos, et vacuo lassos itinere considere. Ad pontem ergo itur, reperiuntur nefarii criminis rei, interrogatique quo irent, quidve eis esset negotii, aiunt se longius velle pergere, sed cum esset hora fere diei tertia, a cœpto se dicunt itinere opacæ noctis tenebris impediri. Ad sacerdotem denique pertrahuntur. Itaque cum vir beatissimus illatam sibi injuriam velut in sublimi positus ante despiceret, tamen licet divini memor esset præcepti, alienas noluit culpas sine propria virtute castigari; nam, dempto pallio suo, sacrilegos bis aut tertio in dorso percussit, quod ita in eorum membris insedit, ut omni ab ipsis atrocius verbere sibi esse putaretur. Multos quoque regulam melioris vitæ transgressos, sancti tegminis levi tactu ad emendationis sanitatem reduxit; sed semper secundum modum peccati impendebatur cura remedii, et pro qualitate culpæ jus inferebatur vindictæ. Sic ergo sancti in oratione viri in latebris factum animæ vulnus, fortius morbi remedium sensit.

6. Igitur criminosus quidam hortulum sancti viri,

[a] Idem : *erat in foro... quia jam æterna præsentium rerum*, etc.; quod tenendum... *Itaque plebs, misso in Ruthenem nuntio, cuidam refert quia erat eo tempore natalium splendore*, etc... *Contrahit hic servorum auxilia, sede invectus curruli, urbem protinus petit. Et jam emensus iter diei, fremens... hæsere bijuges, et ut insensibilia... tum vir ille insignis... rogat ut pia dignanter oratione absolveret... carpento devolvitur persecutor... petit remedium. Vix verba compresserat, et animalia... obediunt* : Post quæ continuo subditur. *Criminosus*, etc., reliquis omissis quæ interjacent.

exiguum quidem spatiis, lætis tamen conspicit virentem [a] oleribus. Ampliabat siquidem spatio loci angustias amœna jucunditas. Statim ergo atroci mente furti facinus concipit. Itaque redditur terris occasus diei noctis silentio. Vix corda mortalium alta quies dulci sopore laxaverat, cum ille accommodum fraudi tempus amplectens, prosilit audacia plenus ad scelera, levique impulsu transit quod obstabat : adit hortulum, olera diripit, abire festinat; nullus tamen redeundi exitus patet, quia reus tenui sepe quasi muro vallatus, exigua obstacula velut omni constructa munimine, crescere fugienti sibi videntur in molem. Noctis ergo totius iter spatium hortuli fuit. Interea roseæ lucis splẽndor mundum irradiat, facieque rebus reddita, terris lux redditur. Igitur beatus senex in cellula, ubi spretis somnis inertibus, noctem dulci meditatione et sancto labore transegerat, unum e fratribus vocat, mittensque in hortulum mandat ut quem ibi errore lassatum suo et velut quibusdam arctatum vinculis, ita innexum crimine reperisset, abstraheret. Haud mora, adit, reperit, [b] abstrahit. Adest illico criminosus, furtum in medio projicit, pedes complectitur sacerdotis. Itaque vir pietate plenus, indulget crimen, donatque furtum; monens eum sæpe ut suis potius necessaria usibus petat quam rapiat, et necessaria sibi tribuentis munere non rapinæ scelere conferantur : [c] sic ergo indulgentia a sancto sibi concessa, ab eo discessit.

7. Quid memorem in eodem hortulo a simili scelesto mella ab alvearibus nocturno dempta furto, delataque domum, in picis prorsus naturam mutata, et stupuisse reum admiratione virtutis, cum criminis non deesset [d] causa, et conscientia criminis torqueret auctorem? Tandem verum est criminosum, alto mentis sopore discussum, ad antistitem properasse, retulisse furtum, sanctisque prostratum vestigiis veniam facinoris postulasse, et perfacile supplicanti indulsisse antistitem. Et sic naturam mellis non minoris rediisse miraculi fuit quam mutari. Ita reum pro supplicio veniam, munus retulisse pro crimine.

8. Dumque his virtutum fulgeret ipse miraculis, beatum gloriosæ ejus consummationis tempus advenit : sed cum fracta jam ævo membra deficerent, afflictum [e] mortuumque corpus abstinentiæ labore erat; et quod natura negaverat, meritum conferebat. Fuitque tantus in sancto viro fidei fervor, ut insatiabili ardore, quo plus corpori districtionis intulisset, inferre plus cuperet : et ita erant augmenta meritorum incitamenta profectuum. Amor quippe Dei reficere animum potest, satiare desiderium non potest; sed magis magisque [f] cum hauritur, sitim inflammat, jucunditate enim sua excitat appetitum, sed non facit de satietate fastidium. Igitur beatissimus Amantius hac meritorum luce fulgens, [g] terrena terris membra condit, sed cœlestis spiritus celsa conscendit; illic nunc interest choris angelorum, hic fulget claritate virtutum; illic interpellat pro famulis voce supplici, hic tuetur famulos virtute

[a] Idem : *nitescere oleribus ; ampliabat siquidem loci angustias... cum ille commodum fraudi tempus amplectens prosilit audacia plenus et scelere, levique impulsu quæ obstabant cedentibus, abire festinat, sed divinitus retinetur. Nullus etenim remeanti patet exitus, et ita reus tenui sepe quasi muro vallatus tenetur. Exigua namque obstacula*, etc... *Noctis ergo totius spatium, iter hortuli fuit... mundi faciem irradiat, qua rebus reddita, terris lux redit. Igitur B. senex in cellam, ubi preces insomnis, in æstibus noctis, dulci meditatione... attraheret.*

[b] Idem, *attrahit.*

[c] *Sic ergo indulgentiam a sancto viro promeruit, et discessit.*

[d] Idem : *Cum criminis deesset causa, sed conscientia criminis torqueret auctorem : cum furto damnum superesset, in qua mœstus atroci maneret in scelere. Tandem vero criminosum alto mentis stupore discusso ad antistitem*, etc... *Naturamque mellis non minore rediisse miraculo, quam mutasse... munus domum retulisse*, etc.

[e] Idem : *emortuumque corpus onus abstinentiæ roborabat.*

[f] *Cum hauritur inflammat, jucunditate enim sui excitat*, etc., *terrena terris membra commendat.*

[g] Quo anno S. Amantius decesserit, haud potest certo definiri. Nimirum S. Quintianus, qui sedit post S. Amantium, præerat Ruthenensi Ecclesiæ ad an. 506, quo anno subscripsit ille concilio Agathensi ; idemque interfuit synodo Aurelianensi I an. 511. Interea cum Quintianus (uti refert Greg. Turon. in ejusdem Vita, quæ exstat c. 4 de Vitis Patrum), aucta et amplificata basilica S. Amantii, *sanctum ejusdem corpus in ante transtulisset*, S. Amantius noctu per visum eidem apparens, reprehendit graviter his verbis : *Quia ausu temerario artus in pace quiescentes visus es amovisse, ecce ego removebo te ab hac urbe, et eris exsul in regione altera ; verumtamen non privaberis ab honore quo frueris.* Id quod non multo post accidit. At inter S. Amantium et S. Quintianum alii sedisse episcopi videntur, cum Sidonius Apollinaris, epist. 6. lib. VII, scribens ad Basilium, inter cæteras, Ruthenensis Ecclesiæ statum deploret his verbis : *Burdegala, Petrocorii, Rutheni... summis sacerdotibus ipsorum morte truncatis nec ullis deinceps episcopis in defunctorum officia suffectis (per quos utique minorum hominum ministeria subrogabantur) latum spiritualis ruinæ limitem, traxit.* Quibus verbis indicare videtur Ruthenis, post S. Amantium, sedisse episcopos alios, qui morte multati obierint. Certe Ruthenensis Ecclesia vidua erat et orba pastore quo tempore Sidonius Apollinaris, Arvernensis episcopus, accersitus fuit ab Elaphio, quo consecraret baptisterium quod ipse in agro Ruthenensi construxerat, uti colligere est ex epist. 15 lib. IV Sid. Ap. Qui enim Elaphius alienæ urbis et sedis episcopum accersivisset per difficilia præsertim et hieme, ac nivibus obsita itinera, si Ruthenensis Ecclesia proprio pastore non caruisset? Non multum temporis tamen inter S. Amantium et Quintianum interfuisse illa Fortunati verba indicare videntur, quibus ait num. 11 : *Nondum quoque multorum emensa temporum, orbe completo, redierant curricula, cum S. Quintianus episcopus ante sacrosancta altaria capacem tumuli locum elegit, ubi ipsum miro opere et laudabili arte collocavit*, etc. Quocirca mors S. Amantii videtur contigisse non multo antequam Gothi in Galliam irruperunt, sub Evaricho rege : quo tempore vel Ruthena urbs capta et afflicta fuit. Id vero contigit sæculo quinto ad finem vergente. Quod si est, falsa existimanda opinio plebis Ruthenensis quæ S. Amantium a S. Martiali, apostolo Aquitanorum, episcopum ordinatum credidit.

sublimi; illic petit, hic præstat; illic vota fundit, hic votis respondet; illic nunc æterna circumseptus emicat luce, vel meritorum splendore claro, vel illatæ crucis roseo, ac fulgore purpureo. Nam et in semetipso et persecutor vitia exsequendo exstinxit et martyr cruciligendo corpus emicuit, adeptusque est non mortem, sed carnis mortificatione martyrium. Et cum sit in conspectu Domini pretiosa mors martyris, dum beatissimus Amantius hostem persequitur et presternit, fuit pretiosa in conspectu Domini mors viventis.

9. Hactenus quidem Vitam beati confessoris Amantii, divino munere, ut potui, stylo digessi. Nunc pauca de his quæ triumphator egregius gessit, brevi sermone constringam. Igitur mulier quædam erat, Juliana nomine, vidua, et anus, et pauper : quam arctabant pariter fragilitas senii, et solitudo, et egestas. Vigebat in ea tamen fortis animus ærumnarumque contemptor. Hæc quo propior divino operi foret, cellulam prope sancti antistitis basilicam collocavit, ut frequentiam, quam tarda senectus ei negaverat, vicinitas cellulæ restauraret. Huic mercandi vendendique vini usum necessitas, variarum artium magistra, monstraverat. Mercabatur itaque vendebatque hoc modo vina, ut quod supererat pretii fieret substantia laborantis; neque plus lucri caperet augmentum, quam victus necessitas postulabat. Venit ergo ad hanc vir quidam atroci scelere, aliis longe criminosis immanior, aitque se velle vinum mercari. Illa vero eum intra cellulam recepit ut emptorem, et ut ne diutius teneret reum, forsitan properantem, celeritatis studio seniles castigat moras. Ille vero circumspectare cœpit omnia, vagisque luminibus universa percurrere, si quæ essent quæ viduæ simul et pauperi crudelissimus prædo posset auferre. Dum ergo hæc muliebri levitate turbatur, mox ille capsulam cum exigua pecunia conspicit, diripit abstulitque, et vino mercato aufugit, venitque post triduum quasi innocentiam suam præsentialiter monstraturus. Illa illico nefarii furis certissima, cœpit evolare in faciem ejus, opemque clamoribus quærere : criminosus et ipse conscientiæ suæ scelere territus, cursu subito cito se proripit equumque conscendit. Anus prodit e cellula, cupiens præire clamoribus quem tardo sequi gressu non poterat. Ad sanctam tamen basilicam erigens oculos, hoc fideli devotione et maxima voce proclamabat : Ne sinas, summe sacerdos, defensorque fortissime, abire prædonem meum, ne deseras viduam et pauperem, divitiarum mearum solatium, et virtus mea. Cumque hoc supplex depromeret, miris repente modis conspicit in medio atrio in morem cautis riguisse cornipedem. Acciderat enim ut ea die sacræ depositionis ejus celebrarentur festa, annuo orbe completo, et egrediebantur de basilica populi expletis ex more solemnibus, stupentque miraculi novitate perculsi. Hærebat quoque reus stupens corpore, stabat anus innixa baculo. Fundit tandem criminosus uberes fletus, peccatum fatetur, pecuniam reddit, et absolvitur, domumque remeat absolutus. Plebs igitur tantam virtutem mira exsultatione et ineffabili laude ad cœlos effert, et ita gloriosus antistes fuit in defensione pauperis fortis, in absolutione criminosi misericors, præbuitque immensa miracula, vel cum audit innocentem, vel solvendo damnatum.

10. Non longo vero post tempore, dum ipse in periculis adest famulis, sequitur clara virtus ac maxima. Jamque in [b] Septimaniam quidam vinum mercari cupiens properabat, prius tamen basilicam gloriosi triumphatoris ingressus tumulum ejus petit, solo prosternitur, prosperitatem poscit itineris, vota spondet. Mox progreditur, levique labore diffusum emensus iter in Septimaniam venit, vinum mercatur, ad urbem remeat. Et jam medium, secundis gaudens rebus, iter transgreditur. Jam summæ de vertice rupis primæ, amne leni fluentem [c] Tarnem conspicit flumen. Jam vicinus urbi alacer eam intuetur, jam vocatus vota dissolvit. Dum ergo spe totus in urbe est, et excelsi montis jugia cœpit itinera, repente atroci luctu gaudia perturbantur. Nam impulsum saxo vehiculum quatitur, excussoque vehiculo vas atroci resultat sono, atque ima petens vallis in planis tandem collabitur. Quod emptor perspiciens, abrumpit cæsariem, genasque dilaniat, et vertens ad mœnia oblitos lacrymis oculos, fatur sic paucis : Te, o beatissime pontifex, duce, extrema adii loca; en desertus a te, jam patriæ adductus in finibus, gravi ærumnarum mole oppressus, dignas meritis pœnas luo. Hæc autem ingenti luctu commemorans, ad locum in quo vas deciderat properabat, cum lacrymas scilicet causa lacrymarum augeret, et dolor damni præsentis majores a misero pœnas exigeret. Cum ergo ad locum flens venit, aspicit repente stupendo miraculo, vas integrum vinoque plenum, et patronum, quem querebatur absentem, virtute clara præsentem intelligit. Lacrymæ igitur vertuntur in gau-

[a] Surius : *micat luce vel splendore meritorum clara, vel illatæ crucis tormentis, roseo quasi fulgore purpurea. Nam ipse in semet persecutor exstinguendo vitia exstitit.. adeptusque est novum non mortis, sed carnis.... Amantius in seipso hostem et persequitur, et... mors pretiosa viventis.* Quæ sequuntur desunt omnia.

[b] Septimania Galliæ provincia est, quæ olim Wisigothorum regibus, in Hispania degentibus, subjiciebatur : interdum propterea Hispania Citerior dicta est. Lege Vales. lib. VII Rerum Francic., ubi hoc postremum ex veterum testimoniis confirmat.

[c] Tarnis fluvii meminit Sidonius Apollinaris carm. 24, ita alloquens libellum :

Horum cum fueris sinu receptus,
Ibis Trevidon, et calumniosis
Vicinum nimis, heu! jugum Ruthems.
. . . . . .
Hinc te Lesora, Caucasum Scytharum
Vincens, aspiciet, citusque Tarnis,
Limosum, et solido sapore pressum,
Piscem perspicua gerens in unda.

Porro *Tarnis* (ut subdit cl. Sirmondus in notis ad Sidonium) *fluvius auriser est, qui e Cebennis ortus, per Aquitaniæ Narbonensisque fines evolvitur in Garumnam.*

dia, et mœror in lætitiam permutatur. Et ita fuit majoris miraculi, rem, patrociniis antistitis sancti commissam, sic fuisse salvatam, quam non fuisse dilapsam; duras cautes non sensisse, dum collideretur, quam evasisse pericula, dum servaretur, excepisse aspera, et nescisse discrimina; transisse inter prærupta, quam si a præruptis esset integre custodita.

11. Nondum quoque multorum emensa temporum, orbe completo, redierant curricula, cum S. Quintianus episcopus ante sacrosancta altaria capacem tumuli locum elegit, ubi ipsum miro opere et laudabili arte collocavit. Nam prius in basilica sancti viri extensa sepulcrum velut præfulgens lampas splendore propriæ claritatis mentes exspectantium illustrabat. Hoc itaque tam pulchrum facinus episcopus mente concepit, devotione spopondit, consummatoque opere, diem sacræ translationis constituit. Hæc ergo celerrima fama percrebuit, et non solum diffusæ urbis conclusa fimbriis loca, sed diversæ etiam urbes, confinesque provinciæ, vel pontifices ad id misere vel populos. Fidei itaque convenientia completa, venit etiam e Narbonensi urbe Marturius abbas quidam laudabilis et vita conspicuus. Prius tamen artifex eligitur qui tumulo circumjecta demat qui statim sacræ venerationis locum ingressus, audaci motu de sepulcro opposita expulit, sed illico insurgentis dexteræ ictu percussus ingemuit, ultricique pœna temeritas prolapsa procubuit. Jamque sacræ translationis dicata dies illuxerat, quæ primos urbis Romæ doctores Petrum et Paulum, duo mundi scilicet maxima lumina, triumphali supplicio victores misit ad cœlos. Hac ergo die omnium exspectata votis sacerdotes adsunt, populi confluunt, oratio ex more indicitur, plebs solo prosternitur, tumulus commovetur. Mox vero repentino miraculo tanta fragrantia de tumulo ineffabilem exhalans suavitatem prodiit, ut non solum cunctum in sancta ecclesia populum, verum etiam sitam in porticibus atriisque plebem dulcedine nimia repleret, et velut quodam retributionis munere, speciali haustro, reficeret. Interea subjectis manibus fidelium vehiculo felix onus infertur, tumulo manus Marturii abbatis comprimitur. Ille vero neque manum retrahere nititur, neque circumstantium opem, uti sepulcrum elevetur, inquirit. Sed piis questibus auxilium beatissimi Amantii implorare non desinit, hæc humili voce commemorans: Noli, sacerdos quondam noster, nunc socius angelorum, noli opprimere manum famuli, ne servum tuum ullo afflictionis mœrore exasperes; jucundior mihi melle dulcedo, ne sinas gaudia nostra tristitiæ nubilo maculari, gaudium et exsultatio mea, quem ad solemnitatem tuam perduxisti hospitem, cellulæ reduc suæ incolumem! Vix verba finiebat, cum elevatur subito sponte tumulus, et abstrahitur manus illæsa, abstractaque rursus oneri pio subjicitur.

12. Interea obvium sibi quemdam vehiculum impulit, impulsumque prostravit, atque obliquatis strati pedibus discurrens rota pertransiit: sed ita minacem impetum jussa suspendit, ut nec sensum doloris strato infligeret, nec signa livoris imprimeret. Cucurrit ergo motu celeri, nec subjecta contrivit, sed ministeria complevit itineris, relinquens signa virtutis. Inter hæc vero miraculorum insignia, nullo impediente labore, summo cunctorum gaudio, in loco studiose præparato, reliquiæ sacræ conduntur. Nonnulli autem ad tumulum sancti viri vesano præsumpsere ausu scelus priori scelere cumulare; sed correpti protinus furore lymphatico solvere supplicia, afflictique horribili fremitu, et occultis exusti flammis prodiderunt nefas, reddiderunt sublata, prostratique solo, veniam petiere facinorum: ac sine mora beatissimi virtute antistitis, obscenis contagiis meruere purgari. Ita hos et ultio justa perculit, et miseratio pietatis absolvit.

13. Rursus cum adversus Ruthenenses [a] Marcomani truces ingruerent, omnemque late provinciam belli nube texissent; atroci etenim corona cinxerant civitatem, horrebant murorum interjecto discrimine, strictis mucronibus. Addebat etiam fiduciam hostibus multitudo ingens, natura ferox, quorum fugam sternebat passim dira lues, immiti ense, fame obscena. Consurgit tandem in ultionem famulorum sacerdos noster propugnatorque fortissimus, et ita gentem totam uno timore percussit, quod discedentes pavore fugam arriperent, sicut vehementi furore arma rapuerant. Nam cum fortissimæ gentis duces ingrederentur ex more basilicam, uti res secundas poscerent suis, tumulum petiere: statim circumjecta sepulcro velamina nunc alteram in partem ut acta flabris novæ virtutis miraculo sinuantur, magnus e tumulo liquatur sudor: commemoratione etiam mira sacrum de tumulo velamen excutitur, sternuntur solo duces, pro gloria reditum, fugam pro felicitate poscentes, et ipsi atroci prius sævitia immanitatem transgressi feralem, in hominum mores novo redeunt metu perculsi. Ab oratione itaque consurgunt, terribilique sono tubæ gens tota contrahitur: prodit metum pallor, timoris index, factumque trepidus sermo miraculum: horror omnium quatit membra, novitate virtutis placet fuga, densa mole referuntur ad patriam. Peracto itaque triennio, hoc quo prius veniunt furore succensi, hac sæviunt immanitate bacchantes, ex hoc redeunt miraculo commoniti, hocque fugiunt pavore perculsi; et ita pastor egregius gregem suum ab incursu luporum bis eruit una virtute.

14. Dicam iterum miraculum quod, ipsa Ruthena urbe teste, conspexi. Puerum quemdam, Euphrasi-

[a] Marcomani, gens Germaniæ, ea tenebant loca ubi nunc degunt Moravi aut Boemi, ut vult Cluver., sic appellati ab *equis*; quod ipsi equum, *celte*, quem Germani *Marcam*, vocabant: ut legitur in notis Ricardi Bartholini de Bello Norico l. VIII, apud Justum Reuberum, pag. 632. At Hermannus *de Lerbecke* refert Marcomanos vocitari plebes undecunque collectas, quæ *Marcas* incolunt. Plures vero esse *Marcas* in Sclavonia.

num nomine, arcto diræ infirmitatis nexu constrinxerat hostis ille multimoda nocendi arte sævissimus, atque ora ferocitate obseraverat, dempto linguæ motu, et fandi libertate sublata, luebat longi mœroris pœnam diuturno silentio, nec ulla ad afflictum conferri poterant remedia sanitatis. Tandem infirmus, audacis fidei fervore succensus, sancti Patris tumulum petiit, et tumulo velamen contiguum ori violentus injecit, et illico verberante ora linguæ plectro, auctorem Christum vox clara collaudat, divinamque virtutem et merita bellatoris antiqui soluta lingua testatur, et ita infirmus ille e basilica, Christo referendo gratias, sanus egreditur, totamque exsultando percurrit urbem, tanti miraculi testis ac nuntius.

15. Item latro quidam sævissimus viatorem incautum adit, interimit prosternitque, spolia diripit; ac telo ultricis conscientiæ perculsus aufugit. Ignoto cuidam a latrone exstincti vestimenta venduntur, quibus palam sine mora prolatis, innocens emptor ad supplicia rapitur, et alieni sceleris pœna torquetur, in carcerem truditur, profertur, verberatur, carceri redditur, et comperendinato die lethalis patibuli pœna differtur. Interea intempestæ noctis silentio, divino fulgore carcer emicuit; adest gloriosus Amantius, nivali splendore conspicuus, mœrentem visitat, nomen edicit, et ut crudelia tormenta effugiat, exhortatur. Illico arcta ferri vincla dissiliunt, claustra panduntur, procedit vinctorum manus, fitque nocentum salus absolutio innocentis. Patet carcer, ad basilicam gloriosissimi triumphatoris confugitur, pulsantur fores, mox sera novo miraculo illæsa solo resiliit; et ita beatissimus Amantius divino munere ab imminente exitio damnatos eripuit, sacraque ereptos basilica dulci gremio salvandos excepit.

16. A latrone quoque quidam in præsentia viri bonæ conscientiæ occiditur; sed cum se latro cursu præpeti confugiens occultasset; innocens ille metuens, ne stans juxta corpus exstincti, alieni sceleris pœnas exciperet, basilicam beati triumphatoris expetiit, a propinquis exstincti arctissime vinculis innectitur : qui offusis [*Forte* effusis] fletibus maxima in conspectu populi voce proclamat : Fortissime propugnator, si scis me reum, ultrici damnatum pœna, prosterne; si inspicis innocentem, inique vinctum, justitiæ defensor absolve. Vix verba finierat, cum in conspectu suæ plebis ferrum dissiluit, proculque collapsum merita bellatoris et innocentiam laborantis virtute miraculi monstravit.

17. Nunc ergo in tantæ festivitatis gaudiis omni supplicatione Dominum nostrum deposcamus, ut cum beatissimo suo Amantio juste petita præstet nobis, errata clementer indulgeat, qui cum Patre vivit et regnat in unitate Spiritus sancti per omnia sæcula sæculorum. Amen.

PRÆMONITIO

IN VITAM SEQUENTEM S. REMIGII EPISCOPI RHEMENSIS.

Hincmarus, archiepiscopus Rhemensis, in præfatione ad Vitam sancti Remigii episcopi, narrat quod ipse a majoribus natu audiverat, qui item a suis patribus se accepisse dicebant, Fortunatum grande volumen conscripsisse de Vita sancti Remigii, eumdemque postea ab Ægidio, item archiepiscopo Rhemensi, rogatum, ea quæ fusius in illo volumine persecutus fuerat contraxisse in angustius, quo Rhemensi Ecclesiæ esset usui, et ea quæ illic narrabantur facile memoria a populis teneri possent. Porro id in causa fuit quamobrem, cum hoc alterum opus Fortunati a multis, propter ejus brevitatem, et frequentius, legi cœpisset, magnus ille Codex negligentius tractari incœperit, et inde plane perierit, uno quod supererat exemplari ad extremum ex stillicidio putrefacto, corrosoque a muribus. Sed præstat ipsum Hincmarum loco citato rem omnem sic enarrantem audire : « Sicut, ait, a senibus, et jam ætatis provectæ viris religiosis.... fideli narratione didici, a suis majoribus audierunt narrari eos vidisse librum maximæ quantitatis, manu antiquaria conscriptum, de ortu, ac vita, ac virtutibus, atque obitu, beati Remigii, sanctissimi patroni nostri. Qui hac occasione deperiit, quoniam Ægidius, post beatum Remigium quartus istius civitatis episcopus, quemdam virum religiosum, Fortunatum nomine, metricis versibus insignem, qui a multis potentibus et honorabilibus in his Gallis et Belgicis regionibus per diversa loca tunc vitæ ac scientiæ suæ merito invitabatur, petiit de eodem libro, cothurno Gallicano dictato aperto sermone aliqua miracula, quæ in populo recitarentur, excipere, quatenus ea sine tædio audire, ac mente recondere, atque per ea ad amorem et honorem, atque devotionem Dei, et ipsius protectoris sui, idem populus excitari valeret. Quod et in eadem excerptione lector potest advertere, ubi scriptum est : *Studeamus pauca disserere, plurima præterire.* Et cum ipsa excerptio cœpit lectione in populo frequentari, et a multis, propter brevitatis suæ facilitatem, transcribi, ipse magnus Codex a negligentibus cœpit haberi, usque dum Caroli principis tempore, etc. Cujus infelici tempore de ista Rhemensi Ecclesia non solum preciosa quæque ablata fuerunt, sed et Ecclesiæ, atque domus religiosorum destructæ, et res ab episcopio fuere divisæ; illi quoque pauci, qui erant residui, clerici negotio victum quærebant, et denarios, quos mercimonio conquirebant, in chartis et librorum foliis interdum ligabant. Sicque præfatus liber cum aliis partim stillicidio putrefactus, partim a soricibus corrosus, partim foliorum abscissione divisus, in tantum deperiit, ut pauca, et dispersa inde folia reperta fuerint. » *Porro ad hunc Ægidium, episcopum Rhemensem, de quo loquitur Hincmarus, carmen scripsit Fortun., quod exstat lib.* III, *cap.* 20. *Legesis notas quas adjecimus.*

* *Epitomen itaque Vitæ sancti Remigii edimus, ut exstat apud Bollandistas ad diem primum Octobris; ad quem diem exstat quoque apud Surium; notas etiam plerasque excerpsimus, quibus illam Bollandistæ illustrarunt. nonnullas vel de nostro addidimus.*

VITA SANCTI REMIGII

RHEMENSIS EPISCOPI

1. [a] Beatissimi Remigii antistitis depositio sancta nobis hodie diem mysticæ solemnitatis exhibuit, quæ annis singulis, dum in se cursu temporum volvitur, nostris desideriis innovatur. Hic itaque primis ortus natalibus, [b] parentum nobilitate fulgebat, quem divina pietas non solum priusquam nasceretur, sed antequam conciperetur, elegit; in tantum, ut Montanus quidam monachus, dum [c] se levissimo sopore quiesceret, tertio fuisset admonitione pulsatus, uti matri suæ benedictæ [d] Cyliniæ, quod masculum conceptura esset, veridica relatione prædiceret, [e] ut nomen ejus [f] et meritum designaret. Qui illico implevit imperium, et fecundissimæ genitrici [g] conceptiuræ sobolis gaudia nuntiavit. Illa vero sicut fidei credulitatis non apparuit dubia, ita suscepit in partu, quem [h] præscierat in utero. [i] Haud morosa exstitit, ut certa, felicissimum pignus secura protinus edidit, quod prius corpore concepit.

2. In quo assidue venturæ ætatis merita dulcis infantia designabat, et quod ante conceptum mater agnoverat, ante tempora jam videbat. Studebat teneros annos morum maturitate vincere, et [j] benevolentia cordis, charitatis melle condire. Quid plura? cum secundis successibus certatim sanctæ conversationis studiis adolescens vigesimi secundi anni justus [k] sumpsisset exordium, in hac urbe Rhemensium omnium generaliter votis ad pontificii culmen raptus fuisse dignoscitur potius quam electus. In quo statim sic apparuit aptus et devotus officio, tanquam, si [l] quo noviter ascenderat, jugiter præfuisset. Fuit itaque in eleemosynis largus, in vigiliis sedulus, in oratione devotus, in charitate perfectus, in [m] humilitate profusus, in doctrina præcipuus, in sermone paratus, in conversatione sanctissimus. Nunquam in eo invenit humani generis adversarius, [n] nec quod fraude deciperet, nec quod simulatione fuscaret.

3. Sinceritatem mentis vultus sui serenitate monstrabat, et pietatem clementissimi cordis ostendebat [o] lenitate sermonis. Quidquid ad salutem pertinere [p] possit æternam, non minus implebat beatissimus opere, quam sermonis prædicatione docebat. Longum est itaque verbis exigere, ne irrogemus audientibus de nimia prolixitate fastidium, si quanta in eo ornamenta bonorum omnium, quæ sunt vel pretiosa, vel maxima, supernæ remunerationis præ-

[a] Sanctus Remigius (ut tradit Hincmarus in ejus Vita, c. 1, n. 10 et 11, cui Flodoardus et alii consentiunt), cum esset natus viginti duos annos, successit Bennadio in sede Rhemensi, atque illam tenuit annos LXXIV, obiitque propterea natus an. 96, Idibus Januariis. Cointius, ad annum 486, num. 12, censet sanctum Remigium episcopum Rhemensem creatum fuisse ad an. circiter 459, et obiisse ad an. 533, quem vide. A sancto Remigio Clodoveum I, Francorum regem, fuisse baptizatum, auctor est Gregor. Turon., lib. II, cap. 31, quo loco egregium de beati Remigii doctrina et sanctitate texit elogium, nec dubitat eumdem cum Sylvestro comparare.

Huic vitæ compendio in Codice nostro, sine ullo auctoris nomine, pro titulo tantum præmittitur litteris miniatis: *Kal. Octobris. Incipit Vita sancti Remigii confessoris.* BOLLAND.

Hæc prima periodus paulo aliter alibi legitur. Nam in ms. Chiffletiano, sanctique Benigni Divionensis habetur: *Beatissimi Remigii antistitis depositio sancta nobis hodierna die mysticæ solemnitatis festa exhibuit, quæ annis singulis, dum in se cursus temporum volvitur, nostris desideriis innovatur.* Ita etiam fere habet Editio Suriana, quæ incipit: *Beati Remigii*, etc., sed in Mombritiana brevius dicitur: *Remigii antistitis depositio nobis in præsentia diem mystice festum solemnitatis exhibuit;* post quæ mox ad sequentem periodum ita proceditur: *Enimvero primis ortus natalibus*, etc. Hæc BOLL.

[b] Pater sancti Remigii erat Emilius, vel Æmilius; frater Principius, Suessionum episcopus. De his vide epist. 14 lib. VIII Sidonii Apollinaris, ad sanctum Principium, Suessionensem episcopum, scriptam. De Parentibus sancti Remigii hæc habet Hincmarus, cap. 1, num. 4: *Erant ambo genere nobiles, et gratia inter suos nominatissimi.* Sed de his fusius Bolland. in prænot. ad Vitam sancti Remigii.

[c] *Se* alibi abest.

[d] In Ms. Chiffletiano, atque Editione Suriana *Ciliniæ*; in Ms. Divionensi sancti Benigni, *Chiliniæ*; apud Mombritium, *Chilimæ*. Hæc sancti Remigii mater colitur die 21 Octob. BOLL.

[e] Al., *et*.

[f] Al., *vel*.

[g] Surius pro *conceptiuræ* substituit *concipiendæ*. Sed Codici nostro consentiunt reliqua exemplaria. BOLL. idem adnotant ex Brow. hunc solœcismum haud alienum fuisse a Fortunato.

[h] Chiff., *præsciebat*.

[i] Hic nonnihil variant lectiones mss. Chiffletianum, Divionense sancti Benigni, et Editio Suriana sic habent: *Haud morosa exstitit, haud incerta; felicissimum pignus secura protinus edidit, quod prius corde concepit.* Mombritius vero sic: *Non ut morosa exstitit, vel incerta; felicissimum pignus secura protinus edidit, quod prius corde concepit.* BOLLAND.

[j] Surius, *Benevolentiam;* Mombr., *benivolentiam.* BOLLAND.

[k] Variant hic denuo exemplaria. Chiffletianum, ac Divionense sancti Benigni pro *sumpsisset*, habent *sumpsit;* item Mombrit., sed post *adolescens* addit verbum *polleret.* At Surius eamdem phrasim sic reddidit: *Cum secundis successibus certatim sanctæ conversationis studiis adolescens Domino militaret, et vigesimo secundo anno secundioris meriti sumpsisset exordium.* BOLLAND.

[l] Divionense sancti Benigni habet: *qui noviter ascendebat;* et in Chifflet. etiam legitur *qui* pro *quo*. Nostro consonat Surius. Sed certe perperam legit Mombr. *Ac si quidpiam noviter acciderat, jugiter præfuisset.* BOLLAND.

[m] Divion., *humanitate.*

[n] Vocem *nec* tam hic, quam mox infra, reposui ex cæteris omnibus, cum in nostro *ne* vitiose legeretur. BOLLAND.

[o] Al., *in lenitate.*

[p] Al., *posset.*

rogativa, [a] contulerim. Studeamus ergo pauca disserere, plurima præterire; [b] nam si tanta virtutum suarum insignia dicere cœperimus, aut ariditas nostri sermonis non possit excolere, aut memoria retinere, plus habere poterat terminum lux hodierna, quam pagina capiat. Intendebat vir [c] beatus Remigius jactantiam virtutum fugere, in quo non poterat gratia [d] celsa latere. Cum ei vero contigisset habere inter domesticos suos [e] secretius convivium et delectaretur in libertate charorum, descendebant ad eum [f] intrepidi passeres, et in manu ejus mensæ reliquias colligebant. Discedebant alii saturi, accedebant alii saturandi. Sic mansuescebat feritas avium in operatione virtutum.

4. Accidit autem, quodam tempore, [g] cum ex more pastorali solertia parœcias [h] circuiret, ut si negligenter aliquid in divinis cultibus ageretur, fidelis servus Christi agnosceret; in vico similiter, cui vocabulum est [i] Calmiciaco ipsius devotione studii accessit. Ubi dum quidam cæcus ab eo opem misericordiæ postularet, cœpit, qua dudum captus fuerat, infestatione dæmonis, corporis vexatione torqueri. Tunc sanctus Remigius in oratione, qua semper anima sancta intentione vacabat corporea, se [j] sedulitate prostravit, raptimque lumen pristinum reddidit oculis, et pestem immundi spiritus effugavit. O ineffabilis gratia pietatis; a quo dum substantia sola petitur, triplex remedium obtinetur. Victu pavit egenum, muneravit visu cæcatum, reddidit libertati captivum; atque ita contigit per hoc insigne mysterium, ut, dum apparuit unus in paupere, trinitas se ostendit [k] in salutem.

5. [l] Sic ut semper ergo humani generis adversarius suam non desistit ostendere nocendi virtutum potentiam, civitatem Rhemorum, eodem tempore surgentibus subito flammarum globis, oborta nimia vastatione, succenderat, et jam fere partem tertiam favillis extantibus concrematio peracta consumpserat, et, quod residuum erat, victrix flamma lambebat: tunc, cum [m] ejus rei nuntius ad beatissimi Remigii antistitis pervenisset auditum, illico, velut invictus athleta, ad ruinam urbis celeri velocitate percurrit, atque se igni obvium, impleta oratione, monstravit ([n] statim velut quodam reatu fracta vel concisa, populo teste, in se vastatio [o] reducit incendii), et per patentem portam admodum fugiens discessit, ut omnibus monstrarétur quod vir Dei, plenus fidei igne, [p] plus caluit, qui sævitiam tantæ indignationis et evicit et extinxit meritis.

6. Quædam vero puella, ab urbe Tolosa, præclaris orta natalibus, ab adolescenti infantia vesani spiritus tenebatur obsidione captiva. Quam cum tenero amore diligerent piissimi genitores, ad sancti Petri sepulcrum [q] in Romanam urbem cum plurima multitudine et multa devotione duxerunt. Ibi quidam Dei servus [r] cum auxilio sacri corporis plurima implebat signa virtutis. Hanc tamen puellam cum nulla potuisset intercessione purgare, nec ab ipsa callidi dæmonis virus valuisset expellere, [s] hinc responsum hostis antiquus reddidit, divini [t] nominis obsecratione constrictus, quod nunquam [u] ab alterius de eodem habitaculo, nisi hujus beatissimi Remigii antistitis emundatione [v] possit expelli. Tunc parentes ejus, et ipsius [x] benedicti, et

[a] Hunc sensum mancum restitui posse affirmant Bollandistæ, si pro *contulerim* legatur *contulerit*, addaturque verbum *exponam*, aut simile. In Chiffl., ac Divionensi Cod., ut iidem referunt, sic habetur: *Longum est itaque verbis texere* (in Divion., *comprehendere*) *ne irrogemus audientibus de nimia his prolixitate fastidium. Quantum in eum bonorum omnium ornamenta, quæ sunt pretiosa, vel maxima supernæ remunerationis prærogativa contulit.* Item apud Surium integer habetur sensus iisdem fere verbis.

[b] Ista in Mss. Chiffl. ac Divion. sancti Benigni sic legere est: *Nam si tantarum virtutum suarum signa, aut ariditas nostri sermonis posset excolere, aut memoria retinere, prius habere poterit terminum lux hodierna quam pagina.* Nostro consentit Mombritius, præter quam quod pro *plus* rectius habeat *prius*, et *poterit* pro *poterat*. Chifflletiano magis consonat Surius. Bolland.

[c] Al., *sanctus*.

[d] Al., *cœlica*.

[e] Ita correxi ex cæteris Mss., et Editis; nam in nostro legebatur *secretiorem*. Boll.

[f] In Chiffl. (ac forte etiam Divion.) est *trepidi*, ac mox infra *saturati* pro *saturi;* sed nostro Codici consonant Mombritius, Surius, atque ipse quoque Hincmarus in Vita subjicienda, n. 20, ubi ista e suo Fortunati exemplari iisdem verbis retulit. Boll.

[g] Chiff., *eum*.

[h] Ibid., *circumire*.

[i] Hoc vocabulum *Calmiciaco*, aliqua immutatione litterarum, affertur in Mss. ut est apud Boll.

[j] Chiff. add. *etiam*.

[k] Ibid., *in salute*.

[l] In Chiffl.: *Sed sicut semper erga humani generis detrimenta adversarius suam non desistit ostendere nocendi virtutum* [in Divion., *virium*] *potentiam*. Bolland.

[m] Chiff., *hujus*.

[n] Hæc uncis inclusa descripsi ex Chiffl.; in nostro enim sic mendosius legebatur: *Fracta*, vel *concisa*, *populi testa in se vastationem reducit incendit*. Surius, pro *reatu*, habet *rotatu*. Idem.

[o] Al., *reducitur*.

[p] Chiffl.: *Plus caluit, quam sævitia tantæ indignationis, quam et evicit meritis, et exstinxit*. Bolland.

[q] Chiff., *in Romana urbe*.

[r] In solo Chiffl. additur *nomine Benedictus;* at certe perperam, ut mox dicemus. Boll

[s] Al., *hoc*.

[t] Chiff., *numinis*.

[u] Ibid., deest *ab*.

[v] Al. Ibid., *posset*.

[x] Hanc vocem *Benedicti*, quæ a Fortunato *adjective* posita est de prædicto servo Dei (id quod ab eodem factitatum ostendit cl. Mabil. mox citandus) Hincmarus, in Vita sancti Remigii *substantive*, ut dicunt, accepit positam, eaque forte sanctum Benedictum, monachorum in Occidente Patrem, significatum existimavit, quemadmodum et alii, ipsum secuti opinati sunt, ut vel epistola proferatur, ut videtur, commentitia, quam sanctus Benedictus ad sanctum Remigium scripserit: in qua puellam, quam is sanare non poterat, eidem sanandam commendat. Bollandistæ, in commentario præfixo Vitæ sancti Remigii, num. 73 et seqq., hoc uno maxime talem opinionem refellunt, quod nunquam traditum, au

[a] Alarici regis Gothorum, affatibus suffragati, cum devincta sobole ad sanctum Remigium antistitem pervenerunt, deprecantes ut virtutem ejus agnoscerent in purgatione sobolis, quam præscierant in confessione latronis.

7. Tunc beatissimus Remigius, [b] cum diurna luctatione se non esse dignum assereret, et consueta patientia repugnaret, precibus est populi supplicantis evictus, ut orationem pro ipsa funderet, et parentum lacrymis condoleret. Tunc sanctus Remigius, meritis sanctitatis armatus, verbi præcepit imperio ut iniquus prædo, per [c] quod ingressus fuerat, discederet, et Christi famulam relaxaret. Itaque cum nimio vomitu et obsceno fetore per os, quo fuerat intromissus, abscessit. [d] Sed paulo post discedente pontifice, sub ipsius tamen horæ spatio, dum nimium labore fessa nutaret, spem salutis amisit. [e] Iterate ergo supplicantium turba recurrit ad medicum: beatus autem Remigius [f] ille se accusat, potius perpetrasse facinus, quam sanitatis præmium indulsisse, et exstitisse homicidii reum, non attulisse remedium.

8. Ad basilicam igitur sancti Joannis, quo corpus jacebat [g] exanimæ, populi obtentus deprecatione regreditur, ibique sanctus Remigius cum lacrymis ad pavimenta sanctorum [h] in oratione prosternitur, et reliquos, ut ita facerent, adhortatur. Tunc sanctus Remigius, effuso lacrymarum imbre, consurgens suscitavit mortuam [i] quam prius sanavit ægrotam. Quæ protinus apprehensa manu pontificis, cum integra incolumitate surrexit, et ad propria feliciter remeavit. Judicare enim possumus quantus in præsenti miraculo fuisset parentum fletus [j] pro gaudio, laus populi [k] pro triumpho. Putasne cum quo gemitu quantaque devotione *Gloria in excelsis Deo* cecinerunt, qui per sacrum antistitem divina videre mysteria meruerunt? Potuit enim ille plebem suam de casu cujuslibet periculi imminentis eripere, qui vitam [l] mortuæ valuit restaurare.

9. Inter hujusmodi igitur virtutum suarum insignia elegit beatus Remigius, athleta Christi, transitum lethiferi soporis excipiens, procellas mundi, senio jam urgente, deserere, et ad portum cœlestis habitaculi pervenire. Post [m] cujus vero obitum tanta ad sui corporis patrocinia fidelibus [n] remedia tribuuntur, et solis agnoscitur vivere meritis, qui tantis fulsit exemplis ([o] Cui vero pœna dignoscitur defuisse martyrii, non devotio confessoris). In illis ergo divinis templorum oraculis, ubi ejus patrocinia veneramus [p], quidquid cum fide petitur, invenitur, et quod speratur studio, præstatur effectu. Profusis ergo unanimiter precibus exoramus, [q] ut nobis vitæ salutaris spatio indulgentiam delictorum obtineat intercessio sancti Remigii pontificis cum auxilio Redemptoris. Det etiam deprecatio ejus generaliter in hoc mundo tranquilla pacis tempora, qui promisit justis æterna. Quod ipse præstare dignetur, qui regnat cum Patre et Spiritu sancto, qui est benedictus in sæcula. Amen.

auditum sit, sanctum patriarcham Benedictum, Romæ, *ad sepulcrum sancti Petri, cum auxilio sacri corporis, plura implesse signa virtutis*. Verisimilius itaque est eum de quo hic loquitur Fortunatus, Dei servum, fuisse sanctum Abundium, alias etiam Acontium vocatum (uti sentiunt cl. Mabil. in Ann. Bened., ad an. 530, et eum secuti Bolland.), cujus meminit Gregorius M., lib. III Dial., cap. 25, quemque custodem ecclesiæ sancti Petri idem Greg. refert fuisse, atque ita: *Omnipotenti Deo fideliter servisse, ut idem beatus Petrus apostolus signis ostenderet quam de illo haberet æstimationem*. Jam vero et tempora (ut ibidem adnotant Bollandistæ) non discrepant.

[a] Hic designatur Alaricus, nominis hujusce II, Gothorum, sive Visigothorum, in Galliis rex, qui sedem habuit Tolosæ, quique a Clodoveo I, Francorum rege, in Vogladensi prælio victus est an. 507, ut adnotant Boll., n. 80 commentarii præfati, adversus eos qui Alaricum I putant hic a Fortunato significari, cujus tempora cum temporibus sancti Remigii non conveniunt. De hoc Alarico II lege Greg. Turon., l. II Hist. Franc., cap. 35 et seqq.

[b] In Chiffletiano legitur: *Ille cum*, etc., omissis his: *Tunc beatissimus Remigius*. BOLL.

[c] Chiffletianum, *quo*; Surius, *quod fuerat ingressus*. BOLL.

[d] Ibid., hæc periodus sit recensetur: *Sed paulo post discedente pontifice, sub ipsius statim horæ spatio vitæ calore decepta, spiritum* (in Divionensi additur *salus*), *amisit*. Mombritius ultima sic reddidit: *Dum nimio labore fessa nutriretur, vitali calore alienata, spiritum salutis amisit*. Etiam Surius paulo aliter loquitur. Hæc ex Bolland. Porro Surius sic legit: *Dum nimio labore fessa nutaret, vitali calore exempto, spiritum exhalavit, et spem salutis suis ademit*.

[e] Chiff., *iteratis precibus*.

[f] Ibid., *illi*.

[g] Al., *exanime*.

[h] *In oratione* deest in Chifflet. BOLL.

[i] Hoc sancti Remigii miraculum memorat vel Greg. Tur., lib. de Gloria conf., cap. 79, ut videtur desumptum ex Vita ejusdem, a Fortunato scripta prolixius: quam ipse Greg. indicare videtur lib. II Hist. Franc., cap. 31, ubi sic scribit de sancto Remigio: *Est enim nunc liber vitæ ejus, qui eum narrat mortuum suscitasse*: hanc ipsam scilicet indicans puellam, de qua in allato libro de Gl. confess.

[j] Chiff., *præ*.

[k] Ibid., *præ*.

[l] Ibid., *mortui potuit*

[m] Divion., *ejus*.

[n] Chiff., *remediaque*.

[o] Hæc periodus uncis inclusa, deerat ab eo ms. quo usi sunt Boll., sed exstabat in aliis, nec deest in Edit. Surii, quamvis aliquid differat. Sic enim ibi legitur: *hujus vero pœna dignoscitur defuisse martyrio, non devotio confessioni*.

[p] Al., *veneramur*.

[q] In Chiffl., ex ipsis Bolland. legitur: *Ut nobis vitæ salutis spatium*; deest vero ad extremum conclusio: *Quod ipse præstare dignetur*, etc., ac legitur: *Explicit depositio sancti Remigii*.

PRÆMONITIO

IN VITAM S. MEDARDI EPISCOPI NOVIOMENSIS ET TORNACENSIS.

Auctor anonymus Suessionensis sæculi IX, *in præfat. ad supplementum Actorum S. Medardi [quod exstat apud Bolland. ad diem* 8 *Junii] sequentem Vitam a Fortunato scriptam fuisse testatur, hisce verbis :* « Fortunatus natione Italus, presbyter Ravennensis, suo tempore eruditissimus, ex Ravenna progrediens, Galliarum fines pergere adiens, Pictavensi rure commodam sibi delegit habere stationem... Denique rogatus ab eodem venerabili pontifice (*Greg. Tur.*), edidit perplura opuscula, maxime metro ludens, de Vita et virtutibus sanctorum, inter quæ et Vitam gloriosi et cum omni reverentia nominandi domini nostri Medardi succincte quidem tam prosa, quam versibus, sed tamen luculento sermone perstrinxit. » *Gregorius Turonensis hujusce Vitæ librum videtur memorare lib. de Gloria confess., p.* 95, *his verbis :* « Post scriptum de mirabilibus ejus (*S. Medardi*) librum, mulier manu debilis, etc. » *Alius item Suessionensis auctor et is monachus (cujus sermones edidit Boscius in Bibliotheca Floriacensi, pag.* 150, *Vitæ a Fortunato scriptæ mentionem facit inquiens :* « Ejusdem Patris Vitam, metro et arctissima edidit oratione Fortunatus. »

Porro cum plures circumferantur Vitæ sancti Medardi, sub nomine Fortunati, nos ut veram ac germanam illam subjicimus quam primus edidit cl. D'Achery in Spicilegio, tom. II, erutam ex antiquis Mss.; cæteras vero, ceu falso ascriptas eidem Fortunato, rejicimus.

Ac profecto, quam edidit Surius ad diem octavum Junii, quæ diu credita est esse Fortunati, quamque Valesius ipsi ascribit, ut reprobemus, gravia suadent momenta. Nam antiquissima Mss. illam non Fortunato, sed Radbodo Noviomensi, et Tornacensi episcopo ascribunt. Ita Codex ms. Bibliothecæ Thuaneæ, referente eodem Acherio, hanc præfert epigraphem : « Incipit vita beatissimi confessoris Christiani episcopi Noviomensis quam domnus Radbodus, Noviomensis et Tornacensis episcopus, sic dictavit. » *Compendiensis autem Codex item ab Acherio relatus, hunc habet titulum :* « Vita sancti Medardi, quam dominus Radbodus Noviomensis sic dictavit. » *Censent Bollandistæ cum Sammarthanis, hunc Radbodum secundum fuisse hujus nominis, qui Brugis decessit an.* 1048, *ac sepultus est in cathedrali Tornacensi. Quanquam eum auctorem potius alteri fuisse, ut Vita illa scriberetur, quam ut ipse conscripserit, confici videtur ex sermone anonymi* de primi templi sancti Medardi Statu, etc., *quem Joannes Boscius in Bibliotheca Floriacensi edidit, ut advertunt Boll.*

Altera, eaque gravissima, causa est cur illam a Surio editam, rejiciamus, quod in ea Drausio et Warimbertus Suessionenses episcopi nominentur, qui centum circiter annis post Fortunatum vixisse deprehenduntur. Postremo stylus ipse discrepat a stylo Fortunati, quod nec ipse Surius diffitetur, quam propterea ab alio interpolatum fuisse, et multa eidem aliena manu adjecta affirmat. Adde his ea quæ Cointius animadvertit ad an. Christi 456, *num.* 7, *ad hanc rem, scilicet quod hujus Vitæ auctor sanctum Remigium vocat* « archiepiscopum; et Tornacenses, » *gentem* « Flandrinensium » *appellat,* « cum ætate Fortunati nec archiepiscopi vox esset in usu, nec Flandriæ, » *vel* « Flandriensium nomen audiretur, et annis ab obitu sancti Medardi trecentis Tornacum non pertineret ad Flandriam, quæ perxiguam tunc amplectebatur ditionem, » etc. *Ex quibus ipse concludit Vitam sancti Medardi quæ legitur apud Surium, ab auctore compositam fuisse qui post annum Christi millesimum vixit.*

Secunda Vita sancti Medardi, quæ Fortunatum præfert auctorem, ea est quam Bibliothecæ Floriacensi a se editæ, inseruit laudatus Boscius, quæque item ob graves causas Fortunato abjudicanda est. Nam stylus longe diversus est a stylo Fortunati, et duo miracula a sancti Medardo adhuc puero edita illic referuntur, quæ a Fortunato prætermissa narrat præfatus anonymus, scriptor Actorum sancto Medardi, in prologo, num. 2, *ut legere est apud Bolland., in supplemento ad Vitam sancti Medardi. His adde quod Vitæ hujusce scriptor (ut eadem exstat in Mss. apud Bollandistas, collato cum Cod. ms. reginæ Sueciæ) fabricam templi sancti Medardi uni Clotario regi ascribat, nulla facta mentione Sigiberti, a quo tamen perfectam et in culmen ductam narrat Fort., cap.* 20 *lib.* II, *ubi agit de virtutibus sancti Medardi. Item refert,* « a Clotario procuratam apud summum pontificem » *confirmationem privilegii,* « a sancto Leone, sanctæ Romanæ urbis episcopo, et aliis venerabilibus episcopis concessi; » *quæ omnia, quicunque demum Clotarius aut Leo accipiantur, convenire non possunt temporibus, ut ibidem ostendunt Boll., qui propterea censent auctorem illius Vitæ fuisse monachum Sammedardensem, sæculo* XIII *non antiquiorem. Atque hæc tam repugnantia a Boscio, in Vita sancti Medardi a se relata, fuisse prætermissa* « propter suam absurditatem, » *arbitrantur iidem Bollandistæ.*

Nos igitur eam sancti Medardi Vitam hoc loco subjicimus, quam edidit cl. Acherius in Spicileg., tomo II, et Bolland. ad diem 8 *Junii, existimantes hanc inter cæteras genuinum esse Fortunati fetum. Porro is videri potest aliquibus eamdem elucubrasse extremo vitæ suæ tempore, cum ad ejus calcem regis Theodeberti mentionem faciat, ac ejus felix, et latum imperium commemoret, quod eidem diuturnum comprecatur. Nam Theodebertus apud Suessionas regnare cœpit an.* 589, *ut legere est apud Greg. Tur., lib.* IX *Hist. Franc., cap.* 36. *Anno vero* 596, *rex Austrasiæ inauguratus est, Childeberto, patre suo, jam vita functo. Idem, ad annum* 602, *Vascones debellat, ac suo imperio subigit, et inde latius regnum suum facit. Porro Fortunatus ad hoc usque tempus vitam fere produxit, quem sæculo sexto labente, aut ineunte septimo, decessisse alibi diximus. Quanquam postrema illa verba, quibus vota pro regibus continentur, malim credere a quopiam adjecta fuisse Vitæ a Fortunato conscriptæ, quam addita a Fortunato, præsertim si hæc illa est cujus meminit et Gregorius Turonensis an.* 595 *jam vita functus. Certe extrema illa verba, ut adnotant Bollandistæ, in plerisque Mss. desiderantur.*

VITA SANCTI MEDARDI EPISCOPI

NOVIOMENSIS ET TORNACENSIS.

1, [a] Beatissimi Medardi antistitis Vitam, quæ per universum orbem virtutum propalatur insignibus,

[a] De sancto Medardo episcopo Noviomensi, plura diximus in notis ad carmen 20 lib. II Oper. Fortunati quæ legesis.

nequivimus silentio præterire, quamvis non valeamus [a] gestorum cuncta perstringere. Et quia solemnitatis ejus diem, veneratione perspicuum, omnium populorum catervas quotannis expetere, depositionis suæ commemoratio principalis invitat; crescat in universorum pectoribus pro fidei [b] ardore devotio, dum sanctorum panditur magnitudo, ut si in hac rarus sit qui existat imitator operis, cunctos tamen faciat ejus intercessio potiores. Hujus ergo originem propterea primum suggestio nostri sermonis insinuat, ut nullus forsitan desperationis obstaculo magis culpandus [c] offendat, quoniam Deum integro amore diligere, non facit gentium divisa discretio, sed unita [d] fidei plenitudo, [e] ne divina gratia, quæ volentibus cunctis generalis ostenditur, [f] specialis esse judicio fallente credatur.

2. Pater igitur hujus, nomine [g] Nectardus, de forte Francorum genere, non fuit infimus libertate. Mater vero Romana, nomine Protagia, absolutis ciaruit servitute natalibus: quæ in Christi tabernaculis (ut censemus) pretioso fecunda partu plus placuit, quam si integritate servata nequaquam se vinculis virilibus tradidisset; quorum in Viromandensi territorio et habitatio fuisse dignoscitur, et origo. In qua urbe cum adolescens ad scholam recurreret, [h] casulalam, quam ei sua genitrix fecerat, per ipsum ad artificem componendam direxit: quam in itinere cæco a se invento mox præbuit. Similiter quidquid ad escam accipere deberet, dum suorum parentum gregem [i] pasceret, si pauperem vidisset, cibum egenti porrigebat, ipse ferens inopiam, diei ducens jejunia. Nec illud est reticendum rei gestæ mysterium. Dum adhuc esset in scholis vir sanctus, parvus et innocens, dicit ad [j] Eleutherium quemdam puerum, quod publica in actione [k] comitivam assumeret, et cum triginta annorum vitæ spatium caperet, ipsum dixit futurum summum Dei pontificem, qui in Tornaco civitate pastor est datus Ecclesiæ. Ita sanctus quod prædixit quasi propheta divino spiritu jam probavit.

3. Deinde cum crebrius ad templorum oracula [l] fidei monitu promulgante discurreret, et tenerositatis annos, libratis patientia moribus, temperaret propriæ voluntatis arbitrio, dum mundi illecebras vitando despiceret, officium sacerdotis excepit, pariter et animo conversus et habitu. Morum claritate præcellens, confestim claruit, apud urbis pontificem conversatione præcipuus, apud cunctos mentis [m] puritate sincerus. Nunquam se lætitiæ ubertate plus extulit, nunquam mœroris acerbitate turbavit. Fuit semper tolerans in adversis, mitis in prosperis, cunctos sibi obedientiæ sedulitate præferens, egentibus larga miseratione succurrens, et ex omnibus calcato vitiorum fomite, angusti callis tramitem, sanctæ conversationis gressu surgente, conscendens, quidquid adversum est horruit, quidquid pretiosum elegit. Quid plura? Ut hospes cerneretur in sæculo, et jam possessor esset in cœlo, tunc crescentibus muniis per [n] singulos sacerdotii honores, interjecta discretione temporum, ecclesiastici moris tenorem percurrens, presbyterii officium electus excepit, probatus obtinuit; et ita se deinceps sanctis cœpit publicare virtutibus, ut Christi merito putaretur alumnus.

4. Contigit ergo ut, autumni tempore, fructus [o] mitescente botri succo, varicantem vindemiam ubertas ostenderet, per quam latronis temeritas ejus gratiam publicaret. Intempesta igitur nocte, cum potius in humanis corporibus, curarum diversitate seclusa, dominante silentio, blandi soporis onus incumbit, vineam suam, [p] cupiditate fraudis impulsus, latro capiendus expetiit, tenendus irrupit. Tunc prædam gladio secante corripiens, ipse magis prædatus, intra

[a] Mss. Audumaropolitanum et Velseri addunt: *Ejus insignia cuncta.* BOLLAND.

[b] Mss. Belfortii, *amore.* BOLL.

[c] Acher., *ostendat.*

[d] Noviomense, *unitatis plenitudo.* IDEM.

[e] Advertat lector Fortunatum ibi loqui de gratia sanctitatis, quæ nullius gentis aut familiæ, vel Fortunæ, propria ac singularis est, cum nemo *sanctificetur*, nisi in Christo Jesu, apud quem *non est Judæus, neque Græcus, non est servus, neque liber*, etc., sed *ipsa volentibus cunctis generalis ostenditur*; ita tamen ut *voluntas præparetur a Domino. Ipse est enim*, ut ait Apostolus, *qui operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Lege ipsum Fortunatum, in expositione Orationis Dominicæ, ad illa verba: *Fiat voluntas tua.* (*Secundæ curæ nota.*)

[f] Id est, propria gentium aliquarum.

[g] Auctor Vitæ sancti Medardi, quæ exstat apud Surium, ait Medardum patre Nectardo et matre Protagia genitum, *apud Salentiacum, hæreditariam prædecessorum suorum possessionem, natum atque altum fuisse. Est autem*, ut subdit, *prædium illud Salentiacum in episcopatu situm Viromandensi, in regione autem Noviomensi.*

[h] Casula proprie vestis sacerdotalis, quasi *parva casa* dicta, quod totum corpus tegat et amiciat. Vel laicis tamen id genus vestis commune fuisse constat ex Procopio, lib. II Belli Vand., c. 26, asserens eam servo ac privato convenire, non imperatori, iis verbis: Ἀρεσβίνδος οὐδέν τι μελήσας, αὐτῷ ἔπετο ιμάτιον ἀμπεχόμενος, οὔτε ἄλλῳ στρατευομένῳ ἀνδρὶ ἐπιτηδείως ἔχον, ἀλλὰ δούλῳ, ἢ ἰδιώτῃ παντάπασι πρέπον. Κασοῦλαν αὐτὸ τῇ Λατίνων φωνῇ καλοῦσι Ῥωμαῖοι.

[i] Tria Mss. addunt *porcorum*; verosimilius Radbodus, *equorum*; hoc enim ingenuo puero convenientius. BOLL. Ac sane, quod a Medardo adhuc puero factum narrat Radbodus, scilicet, quod cum famuli forte domo abessent, nec esset qui fessos equos pastum duceret, et pater id muneris Medardo injunxisset, is prætereunti homini, cui equus perierat, misericordia commotus, de paternis equis unum dedit, declarat quo in sensu accipienda sint verba Fortunati.

[j] Colitur sanctus Eleutherius die 20 Februarii, ad quem diem vide Acta ejus apud Bolland., in quibus et hoc de illo vaticinium sancti Medardi narratur.

[k] Comitiva hic sumitur pro dignitate comitis. Videsis quæ diximus in notis ad carmen 16 libri VII.

[l] Plura Mss., *fidei monita promulgando.* BOLL.

[m] Ms. Maximini, *sinceritate purus.* IBID.

[n] Acherius, *singulis sacerdotii honoribus*, id est inferiores gradus, ad sacerdotium certo ordine ferentes, percurrendo.

[o] Alia Mss.: *mitescentibus botris, succo varicante vindemiæ.* BOLL.

[p] Boscius: *Fructus capiendi impulsus latro expetiit et irrupit.* IBID.

patentia septa constringitur; et quod effringere violentus voluit, nequaquam evasit. In posterum, suo crimine captivatus, gustum habere de fructu non meruit, et redeundi aditum ebrius non invenit; nec mittere poterat quod præsumpserat, nec auferre fas habuit quod ambiebat; sed cum inibi primo diluculo, rei præscius, vineæ dominator occurreret, furem reperit, quem sua jam præda prævinxerat, et uterque alium mutato jure servabat. Tunc usque adeo sancti ultio rei sævit in crimine, ut uvas propria manu discerpens, augmentum magis illi profusa oblatione tribueret, et delictum objurgatione castigans, remeandi aditum indulgeret.

5. Pari igitur meruit pœna percelli, vel perdurante insidia coerceri, qui vasa ejus, domum nocturna obreptione præveniens, distenta melle, furatus fuerat. Custodes deceptione callida fallere potuit, pecus quod rapuerat temerarius non evasit. Castrorum habitacula sublatæ apes cum indignatione linquebant; ubique furem non casto ditantes opere, sed aculeorum sævitia persequentes, quousque latronis detecta confusio, sancto quod fraudaverat reddidit, et veniam prostratus invenit; sed nec immerito pia sacerdotis indulgentia reum non damnabat ex crimine, quem ipsa ultrix præda torquebat.

6. Accidit etiam simile sub hac proditione mysterium. Dum viator quidam juxta domum ejus agendi itineris copia præteriret, capiens illius callida fraude juvencum, furti scelere tintinnabulum collo prærisit; atque hiatum ipsius impressi graminis fraude condemnans, nullius contemplatione deprehensus abscessit; et cum jam se censuit vel criminis evasisse periculum, vel sortitum compendia fuisse per furtum, obstaculo nullo [a] serata, ipsa dedit præda tinnitum, cupiens domini redire præsidio : quæ quamlibet abditis penetralibus studio diligenti locata vel ferrata claustrorum obsecratione retrusa maneret, tinniente ambitu scelus nullo modulante vulgabat, hiatu ingenti vomens, auctorem criminis querela geminante confudit. Tunc latro præterita memorans, confusa mente perculsus, revexit domino territus quod abstulerat, [b] quod etiam pietatis studio non servabat. Ita demum reddita juri naturæ, cœpit species se non animata celare, nec sonitu se nisi pulsa detegere. Sanctus igitur athleta Christi, absque reatu proprio, pro delicto confunditur alieno; atque ideo mercedem reo pro culpa tribuit, ne inani ambitione tristior remearet [c].

7. [d] Quadam vice præcelsus Clotarius rex in procinctu, Francorum movens exercitum, cum transisset fluvium, cujus est [e] Sumina vocabulum, omnia quæ inveniebant loca prædantes et pecora, pervenientes inter [f] castellum quod fertur Noviomagum, et Isaram fluvium, quidquid fuit [g] vehiculorum, carra, vel [h] summas trahentium, pedes affigentes, de loco nullatenus moverunt per triduum. Ad villam sancti Menardi, quæ [i] Sellentiacum dicitur, occurrunt viro sanctissimo; et data oratione [j] discaricantes quæ tulerant, laxati pergunt itinera.

8. Nec illud omittendum est, quod per miraculum factum est. Cum porcarii sui in glandem porcos deducerent, et ab iniquis hominibus furto subducti fuissent, divina mox virtute soli, de longa regione, nullo homine sequente, ad sanctum virum reducti sunt. Nec hoc inter reliqua miranda signa prætereat. Quidam, Tosio nomine, dæmonis graviter oppressus infestatione, curari meruit expresso viri Dei signaculo.

9. Sed cum jam multimodis virtutum fulgeret studiis, famaque ejus per diversa orbis spatia gratia crescente præcelleret, defuncto Viromandensium urbis pontifice, [k] in ejus locum consecratur episcopus. Ubi conversatione cœlesti ter quinis annorum circulis in sanctimonia ipsius officii sacerdos exstitit pretiosus; et nisi quod percussor corporis defuit, martyrium confessor implevit. Sustinuit jugiter diapost sancto Eleutherio episcopo Tornacensi, vita functo, Tornacensis ipse episcopus creatus est, summa cleri ac populi totius consensione et acclamatione, nec non regum favore, ac sic *unanimi, pontificali videlicet ac regali, auctoritate, duas illas Ecclesiam unam fecit*, ut ait Radbod. in Vita sancti Medardi, num. 19. Idem tradit causam ob quam is sedem episcopalem a Viromandis Noviomum transtulerit. Illa scilicet urbs frequentibus Barbarorum excursionibus cum devastata fuisset, ac nova timeretur incursio, Noviomum, ceu tutiorem in locum, cum arte, tum ipsa natura satis minutum ac vallatum, sedem duxit transferendam. *Est scilicet, ea regio* (ut ibidem Radbodus, num. 16, describit) *silvis circumdata, et paludibus, et sua ipsius habilitate contra hostiles non parum munita excursus. Ipse quoque inter geminos rivulos constitutus est Noviomus, ab Oriente Galliola, ab Occidente Margareta circumfluitur, quos ambos tertius quidam suscipit, qui Versa nominatur; et sic pariter confluentes non longe a mœnibus illis in Isaram, qui magni est nominis, dilabuntur... Est etiam locus ipse ab Oriente et Occidente adeo rupibus vallatus et rivulis, montibus quoque et vallium cuniculis, quod contra plurimam hostium incursionem a paucis commodissime possit defendi.*

[a] Alia, *servata*, vel *servato*. IDEM.

[b] Alia : *Quo actus pietatis studio non errabat ;* alia : *Quo veniam pietatis studio non orabat*. BOLLAND. Confer hæc cum poemate de eodem sancto Medardo scripto a Fortunato, l. II, c. 20.

[c] Vita a Boscio relata in Biblioth. Floriacensi hic desinit.

[d] Hæc num. 7 relata deerant in Mss. Maximini. BOLL.

[e] Alii, *Somma*, vulgo *la Somme*, antiquioribus *Somona*. BOLL.

[f] An forte *Nigella*, vulgo *Nelle* oppidum medium inter utrumque flumen? Vita tertia : inter Isaram fluvium, et urbem *Noviomagum*, quasi hanc jam transisset exercitus, quod minus probo. Radbodus inter Noviomum et Isaram rem actam ait. BOLL.

[g] Vehicula, id est equi, Gallice *voitures*. BOLL.

[h] Ms. Velseri, *saumas*, alii *sagmas*, et *sagmata;* apud Radbodum *plaustra* scribuntur; apud Monachum Suess., *carpenta*. BOLL.

[i] Ms. Noviom., *Sacenliacum*, vulgo *Sallency*, prope Noviomum. BOLL.

[j] *Discaricare* est onus de plaustro, aut equo deponere. Vide Dufr., in Gloss.

[k] Cointius, ad an. 530, num. 14, ait Medardum successisse hoc anno Alomero in sede Viromandensi. Is postea sedem suam Noviomum transtulit, ac paulo

bolo præliante calumniam, sed pervenit victor meritis ad coronam. Tunc pontifex beatissimus, membrorum compage, protenta longævitate defessus, [a] spiritum requiem deprecatus emisit, et convexa cœli athleta triumphalis ascendit. Inter reliquos, etiam asseverante (ut vidit) [b] Willacario presbytero, quando sanctus Medardus accepit corporis transitum, ipsius horæ momento cœli prorsus aperti sunt et ante sancti corpusculum fere per tres horas divina luminaria cunctis videntibus astiterunt; moxque in terra grande fluxit diluvium, ita ut plueret multum calida aqua de nubilo.

10. Cujus corporis solemne pignus, præcellentissimi [c] Clotarii principis Francorum vel devotione vel tempore, Suessionensium urbs, tanti muneris præmio ditata, promeruit. Sed cum omnium populorum fides solemni ambitione, gravissimo feretro, tradenda sepulturæ membra conveheret, et unanimitate vel amore gestandi onus leve sentiret, tunc obviam sanctum habuit, damnatis aurium dudum aditibus, surdus quidam occurrens; et pretiosi velaminis peplum osculans, psallentium illico stupens melos audivit, et fraudati sensus usum recipere mundatus fide promeruit.

11. Postquam igitur, devotione fidelium maximo decore præfulta ejus tumuli urna exornata surrexit, prolixum est enàrrare quantis se virtutibus quantisque pro debilium clamor attollat emundatione tropæis; a quo quidquid fusis precibus expetitur, incunctanter effectibus obtinetur. Hujus igitur templi pro foribus paralyticus quidam depositus et ejectus, [d] quem omnium membrorum debilitas diverso jure discreta damnaverat, pristinæ incolumitatis meruit augmenta suscipere, et salutis gloriam obtinere, ut singulis vigor artubus redditus confestim, suffragante remedio, astaret illæsus, et cujus prius communis usum sermonis adnexa palato lingua confuderat, virtutem sancti antistitis resoluta oris compage laudabat.

12. Protinus scilicet sæpe palam triumphante mysterio, quos iniqua ferri ponderis retentacula gressibus negatis astrinxerant, ad templi oraculum summus antistes veniendi præstitit facultatem; et robustam metalli naturam exsuperans, vasta compedum vincla confregit. Multos igitur promiscui sexus, quos membrorum debilitas miseranda contraxerat, usibus restitutis, virtus medica indiscrete solvebat. Crebrius etiam oculorum captis lumine, purgatis tenebris, præsidium contemplationis indulsit, et redivivæ lucis compendia desertis habitaculis restauravit. Multa quoque et innumera virtutum suarum insignia, quæ diebus singulis ex more concrescunt, relatio nostra præteriit, ut nec lateret silentio magnitudo operis, nec diei consumeret spatium tanta prolixitas dictionis.

13. Hujus ergo piam Majestatem fusis indesinenter precibus exoremus, ut [clementissimi Theodeberti, regis nostri, felicitatem, crebris successibus dilatatam, et in externis gentibus justo dominandi jure procul extensam, pro sua pietate longævet, et clementissimi Sigiberti quondam regis animæ sempiternam requiem præstare dignetur, qui [e] templi ejus spatia devotus extendens, ad excelsa fastigii tegmina sumptuoso decore perduxit, quatenus eodem intercedente, servato culmine regii diadematis, protendantur sceptra regiæ potestatis, ac perinde medelam populis, pacemque tribuat universis;] conferat etiam petitum pro delictorum indulgentia cunctis generale præsidium, qui speciale solemnitatis suæ hodie mundo præstitit ornamentum [f].

[a] Cointius refert obitum sancti Medardi ad an. 545, ostendens nec post an. 530 creatum episcopum Viromandensem, nec post 545 vita esse functum. Nam res, inquit, ab eo gestæ, antequam Tornacensis episcopus crearetur, breviori temporis spatio quam biennio circumscribi non possunt. At sanctus Eleutherius, cui Medardus in sede Tornacensi successit, obiit an. 532. Non is igitur post an. 530 Viromandensis episcopus creatus fuisse dicendus est. Neque rursus dici potest ante an. 530 Viromandensem sedem conscendisse, cum non ante annum 544 beata Radegundis a beato Medardo, Noviom. episcopo, velum acceperit, ut in ejus Vita narratur. Quamobrem cum is sederit episcopus quindecim annis, consequitur ut nec ante annum 530 creatus fuisse episcopus existimandus sit, nec post 545 obiisse. Hujusce chronologiæ ratio videtur cum eo consentire quod narrat Radbodus, sanctum Medardum, Tornacensem episcopum *creatum sub sanctissimo Remigio Rhemorum archiepiscopo*, siquidem Remigius, ut vult Cointius, obiit an. 533

[b] Aliis mss. *Willicharius* et *Walcharius*.

[c] Scilicet, ut in ejus Vita narrat Radbodus, cum ad eum, jam ad extrema redactum, visendum Clotarius accessisset, et ipse mandasset ut sua in ecclesia sepeliretur, rex enixe ab eodem petiit et impetravit ut Suessionis se humari pateretur, asserens se super corpus ejus basilicam decenter exædificaturum, *et ad laudem et gloriam divinæ Majestatis cœnobialem servorum Dei regulam ordinaturum.*

[d] In tertia Vita, cap. 24, ejus infirmitas hisce verbis explicatur: *Utroque pede in posteriora reflexo, ad vitam quodammodo semivivens tenebatur imago, quia et manus nugaciter vacabant ab opere, nec ad aliquid agiles exeri, nec dissipatæ saltem ori habiles erant applicari.*

Hic desinit ms. Cæsaris insulæ. Chiffletius etiam quædam mss. habuit, in quibus deerant vota pro regibus mox nominandis. BOLLAND.

[e] De sancti Medardi basilica, et in ea perficienda studio Sigiberti et opera, legesis quæ adnotavimus ad c. 20 lib. II Op. Fort.

[f] Hæc conclusio apud Acher. ex Mss. Corbeiensi et Resbacensi paulo prolixior, et aptior annuo in Ecclesiis usui legitur hoc modo: *Hujus ergo piam Majestatem fusis indesinenter precibus exoremus, ut conferat pro delictorum indulgentia cunctis generale præsidium, qui speciale solemnitatis suæ hodie mundo præstitit ornamentum. Quæ cuncta præconia sunt non modo ejus qui accepit ut dignus pro nobis suffragator assistat, sed potius sanctæ et inseparabilis Trinitatis, cui honor et potestas, virtus et imperium, laus et jubilatio, in omni gente, loco et tempore, et per infinita sæculorum sæcula.*

PRÆMONITIO

IN VITAM S. MARCELLI EPISCOPI PARISIENSIS.

Utrum revera Fortunatus, episcopus Pictaviensis, sequentem Vitam S. Marcelli, episcopi Parisiensis, necne, conscripserit, inter se eruditi dissentiunt. Auctores Hist. Litt. Franc. illam abjudicant Fortunato nostro, atque alteri Fortunato Vercellensi attribuunt, de quo in præf. ad Vitam S. Hilarii sumus locuti. Hisce vero indiciis sive conjecturis illi adducuntur: 1° *quod Vitæ sanctorum conscriptæ a Fortunato Pictaviensi antistite, illum solum* presbyterum, *non* episcopum *nominant; ac si quando nominant, addunt Ecclesiæ nomen cui regendæ præfuit;* 2° *stylus quo conscripta est Vita S. Marcelli, simplicior magisque concisus videtur quam ille Fortunati;* 3° *Vita isthæc multis ante annis scripta est quam S. Germanus, episcopus Parisiensis, decederet; atque adeo non multo postquam in Gallias advenisset Fortunatus, cum·is nondum gestis sanctorum conscribendis animum applicuisset. Nam ipse videtur serius ad gesta sanctorum colligenda et litteris consignanda accessisse, cum antea poesi impensius operam daret. Postremo Gregorius Turonensis mentionem faciens Vitæ hujusce lib. de Gloria Confess., c.* 89, *auctorem ejus non commemorat, cum tamen solemne eidem fuerit nomen amicissimi sui Fortunati ascribere, quoties fetum ingenii ejus aliquem commemoraret. Ita cum Vitas S. Severini, episcopi Burdegalensis, S. Albini Andegavensis, et S. Germani, Parisiensis pontificis, commeminit, semper iis Fortunati nomen adjecisse comperitur.*

Sed alii contra sentiunt: ac Hadr. Valesius inter cæteros in dissert. contra Launoium; Vossius, lib. II *de Latinis Historicis, c.* 22; *Labbeus tom. II de Script. Ecclesiast.; Joan. Albertus Fabricius in Bibliotheca Lat. mediæ et infimæ ætatis; Joan. Molanus in Usuardi Martyr.; Cæsar Baronius in notis ad Martyr. Rom. et alii, eam proprium Fortunati ac genuinum fetum esse confirmant.*

Qua in re, ut et ipse aperiam quod sentio, momenta et conjecturæ quibus adducti supra citati auctores Hist. Litt. Vitam S. Marcelli nostro Fortunato abjudicant, non tanti esse videntur, quamobrem ita se habere rem judicemus. Nam 1° *non multum interest utrum is qui titulum huic Vitæ præfixit, Fortunatum presbyterumne, an etiam episcopum nominarit. Cæteroquin ex simili errore ac varietate plura alia, eaque germana Fortunati opera, in dubium revocari possent, aut etiam rejici, quod Fortunatum modo presbyterum, modo episcopum nominant; nec facilius fuerit quam nomen episcopi supponi pro nomine presbyteri, quem aliunde episcopum fuisse constabat, suppresso Ecclesiæ cui præfuerat nomine ex negligentia aut imperitia amanuensium. Certe antiquus Codex, quem Mabillonius in manibus habuit, haud secus titulum in Vita S. Paterni (quam esse Fortunati nemo facile inficiabitur) præferebat his verbis:* Incipit prologus Fortunati episcopi in Vita S. Paterni, etc. 2° *Stylus non mihi alienus a stylo Fortunati esse videtur, ut ex Prologo præcipue legenti cuique ostenditur. Quanquam diversa tempora quibus Fortunatus Vitas sanctorum conscripsit quamdam vel in stylo varietatem potuerunt ingenerare. Quod vero aiunt Fortunatum nonnisi sero ad gesta sanctorum litteris consignanda accessisse, nonne idem Vitam S. Germani haud multo, ut videtur, post obitum S. Germani ipsius conscripsit, de qua mentionem facit Greg. Tur.' lib.* V *Hist. Franc., c.* 8? *Quidni potuit igitur, adhuc superstite Germano, ejus rogatu Vitam S. Marcelli episcopi Parisiensis contexere? Postremo non semper Gregor. Turon., quoties memorat Opera Fortunati, vel ejus nomen ascribit, quemadmodum in Vita S. Hilarii et S. Remigii ab eodem factum suo loco ostendimus.*

Tanta vero Fortunati cum Germano conjuncta amicitia et necessitudo, scriptaque ad hunc ab illo poemata et litteræ, vix dubitare sinunt quin idem suasu Germani hanc S. Marcelli, antecessoris ipsius, Vitam elucubrarit et ediderit. Quod si et Prologum Vitæ cum epistola quæ Fortunati Operibus præfigi solet conferas ex titulo ipso et sententiarum ordine, et amplitudine, ac structura verborum, ac perpetua illa Fortunati consuetudine in suis laudibus extenuandis, quam inter se utræque conveniant intelligetur. Quin et tota in Vita reperias dicendi formas atque tropos familiares Fortunato, et seriem in miraculis enarrandis ejus pene propriam, ut conferenti eum hac Vitas alias ab eodem scriptas innotescet. Quibus addit momentum quod in veteribus membranis legitur, teste Valesio. Nam ubi in quibusdam exemplaribus et apud Surium legitur in Prologo: Cur itaque, ut dictum est, inter Gallicanos cothurnos ita lippata vilitas plano pede, etc., *in iis sic legitur:* Cur itaque, ut dictum est, inter Gallicanos cothurnos Itala Patavinitas [*Corr.* Itala Patavitalis] plano pede ire præsumat, etc. *Quæ verba Fortunati patriam, a Patavio non longe dissitam, aperte indicant. Quocirca in eam sententiam propendeo minime illam a nostro Fortunato abjudicandam esse, ac propterea haud tribuendam alteri Fortunato Vercellensi, de quo quatuor mss. Martyrologia Ecclesiæ Parisiensis ad diem* XIV. *Kal. Julias, a P. Gerardo Dubois relata in Historia Ecclesiæ Parisiensis, lib.* I, *cap.* 8. *Edimus vero eam ut exstat apud Surium ad diem* I *Novembris.*

VITA SANCTI MARCELLI.

PARISIENSIS EPISCOPI.

PRÆFATIO AUCTORIS

AD S. GERMANUM PARISIENSEM EPISCOPUM.

1. Domino sancto et meritis obtinentibus apostolico viro, in Christi charitate fundato, meo lumini præponendo, domino et dulci patri Germano papæ Fortunatus. Facundissima illustrium oratorum ingenia, sermonum flore variante distincta, et eloquii A vernantibus pampinis obumbrata, solent sibi viles causas sterilemque materiam quærere, ut magna dicendo de minimis, videantur ostendere sui fluminis ubertatem; qui habentes intra se fontes eloquentiæ, de ipso sicco themate didicerunt undas haurire. Unde quidquid injungitur illis, carmine irriguo copiosius explicatur. Verum econtra quicunque angustæ intelligentiæ ariditate torrentur, nec habent

affluentiam inundantis eloquii, per quam vel aliquos reficere, vel suæ siccitatis possint inopiam temperare : tales non solum aliqua non per se dicere appetunt, verum etiam si quid eis injunctum fuerit, perhorrescunt, quoniam quantum doctis proloqui, tantum indoctis utile sit tacere. Nam illi de parvis magna disserere, isti de magnis nesciunt vel pauca proferre. Et ideo quod ab aliis quæritur, ab aliis formidatur. Sic belligerator in armis damni esse deputat, si non possit integer invenire quod vincat. Sed sicut fortis requirit unde ducat spolia, sic debilis metuit ne ducatur in prædam; et quod acer invenire desiderat iners vel audire formidat.

2. Cujus exempli gratia cum ipse sterilis scientiæ convenienter accuser, nec sit in me aliquid quod venusti sermonis ornamenta commendet, quid tibi visum fuerit, Pater beatissime atque amantissime, constanter admiror, ut de sanctissimi viri Marcelli antistitis vita, nullo fine claudenda, et de illa cœlesti lampade meæ aliquid dignum committeres scintillæ: cum ego pauper ingenio, et ille dives sit merito : ego humilis sermone et ille sit egregius mercede; præsertim cum vobis multorum prudentium famosæ abundantiæ sufficiat eloquentia, Gallico Gallicana, et quadratis juncturis verba trutinata procedant. Qui si velint, sermone possint depingere quidquid animus figuraverit : apud quos ipsum loqui dictare sit, et quæ vix corde concipitur, mox in pagina res formetur. Cur itaque, ut dictum est, inter Gallicanos cothurnos, ita lippata vilitas plano pede ire præsumat, ad quorum comparationem, velut inter rosas et lilia, nostræ linguæ vilis saliunca respirat? Accedit etiam ad difficultatem ingenii impediti res altera, quod de actibus beati Marcelli plurima sunt invisenda, temporum vetustate subrepta, nec facile memoria recolit quod annositas numerosa fraudavit : quoniam quidquid in libris non figitur, vento oblivionis aufertur. Pauca quidem de ejus gestis felicibus sunt ad nostra tempora relatione vivente perducta, ne in totum, quod sui amatores in posterum quærerent, periret; quia etsi sancta membra jamdudum sepulcro sunt condita, non tamen miracula sunt sepulta : quæ tanto clariora sunt, quanto plus memoria vivere meruere non scripta; quoniam licet non tenerentur in pagina, fixa sunt in cordis membrana

3. Unde inter hæc difficilia dubito quo convertar, utrum vel digitos præparem ad scribendum, cum dictare lingua formidet. Sed differre non licet quod Pater injungit, cum secum magis ipse pugnet qui tibi repugnat; præsertim qui ut obedire me doceas et quod sustinere non valeo libenter imponis. Major enim devotio in re difficili comprobatur. Denique ibi plenus est affectus ubi, etsi virtus non tolerat, tamen animus non recusat; et ego magis hic venerer quod charitas non leviter exigit, sed auda-cter extorquet. Denique ex hac parte mihi ipsi conveniat perficere, quia qui minora vituperat, ducere ad majora festinat. Quibus suggestis volueram hoc opus aliorum lingua nitescere potius quam nostra sordere. Sed quod primi differunt, vel ultimi prosequantur; quod cum displicere videatur eloquio, placere videtur ex voto.

VITA.

4. Beatissimus igitur [a] Marcellus antistes, natus Parisii, sed civis paradisi : in terris humilis, erectus in cœlis; mediocris parentibus, sed meritis celsus. Cui hoc fuit nobilitatis insigne lumen, Christo sine culpa servire. Non de generis intumescens superbia, sed habens de moribus ornamenta, nec sumens de parentali laude jactantiam, sed gratiam possidens in virtutis exemplum : intra se suos thesauros retinens, Deum mundo corde complectens. Sed cum Christo pauper iste regnavit, qui in humilitatis conversatione, in charitatis ubertate, in castitatis lumine, in jejuniorum pinguedine ita se totum cœlesti tradidit disciplinæ, ut ab ipsa infantia maturus accederet, et positus in corpore, quasi nihil de carne portaret. Hic itaque nobilissima institutione succinctus, et venerandis operibus pene prius sacerdos quam clericus, jamdudum dignus qui susciperet dignitatem, antea paratus ad id quod erat sine mora futurus : calcata pompa mundi vel criminibus, cum divinis armis initiatus accingeretur ad spem felicem, palmam de hoste publico relaturus, in militia Christi exercitando [*Forte*, exercitanda] lector effectus est, ac seipsum templo Christi primitus offerens, velut Abel sacrificium, hostia victæ carnis et puræ mentis exceptus est.

5. Qui clarior mercede quam nomine, et merito major quam gradu, sine offendiculo suum gerens officium, cœpit in milite crescere, quod accepit a rege. Cujus occultæ diutius, velut vitis palmites, cœperunt fructificare virtutes : nec pertulit in eo sua dona abscondi, qui quod desursum venerat adeo humiliter eum videbat amplecti. Denique cum clericali tirocinio celaretur, miraculis proditur, et signis cœlestibus illustratur. Quadam vice accessit ad officinam fabrilem : qui despectus ab artifice, cogitur ut extractam ferri de ardenti camino massam candentem manu sua attolleret, et quanti esset ponderis enarraret. Tunc vir beatissimus, non ignarus totum de Christo præsumere, et quanta virtutis causa sit in rebus non turpibus obedire, mox supposita manu ferrum altius elevavit, dicens : De calore calet, sed novem pondera habet. Quod postea tantum ad statueram inventum est, quantum ejus vox librata prædixerat. Sic in una specie duplex miraculum propagavit, ne eum foci calor exureret, nec ferri pondere fefellissent. Nam defæcatis vitiis in se libidinis vaporem non habuit, qui tam libere ignis incendia sine ustione evasit. Nam ut elementi ignem vinceret,

[a] S. Marcellus, natus Lutetiæ Parisiorum, successit Prudentio in sede Parisiensi. Licet de tempore ejus pontificatus nihil certi statui possit, conjicit tamen P. Gerardus Dubois, loco superius citato, quod is inciderit in tempora Theodosii senioris; ita ut idem S. Marcellus æqualis sit S. Martino Turonensi.

ante flammas carnis exstinxit ; et ut in ipsa pensa non falleret, probavit ferrum pondere.

6. Deinde in religionis ordine subdiaconus effectus est. Itaque cum subdiaconali ministerio fungeretur, in die Epiphaniorum hauriens aquam de fluvio [a] Sequanæ dum beato Prudentio episcopo manibus abluendis offerret, mutatis elementis, vini sapor inventus est. Quo viso obstupescens pontifex, jussit ex ipso urceo in calicem sacrum fundi : unde universus populus, missa celebrata, ad communionem accepit, et ipsum vas cum ad plebis multitudinem suffecisset, ac si non tactum et integrum, sic plenum permansit. Cujus vini mystico beneficio postea multi infirmi sanati sunt. Ecce virum sanctissimum, qui undam sumens a flumine, vina effudit in calicem. Sed unde tam nova miracula, unde [*Forte*, ut dum] portaret aquam, quodammodo quasi uvas exprimeret, nasceretur illi palmes in palma? Vere beatum Marcellum, summa veneratione colendum! in cujus manibus uno eodemque momento floruit vindemia, et torculata sunt vina. Videmus non uno in loco beneficia divina concludi, dum quod præcessit Dominus in Galilæa, ille successit in Gallia. Ibi ad nuptialem mensam Christus aquas vertit in vina (*Joan.* II), hic quæ ad mensam Christi sufficerent, nova vina sumpsit altare. Illud præcessit tempore hoc honore. Nam tunc quod dederunt sex hydriæ, hic unum et modicum vas explevit. Sed tunc effecit, ut se Dominus proderet, ut [*Forte add.* his] famulum non celaret.

7. Veniamus ad illud miraculum, secundum ordine, non honore. Itaque cum vir sanctissimus quadam vice ex sui officii servitute, aquam manibus venerabili episcopo porrexisset, mox inde balsama cœperunt fragrare ; et dum unda curreret, visa sunt chrismata respirare, ut pene pontifex crederet suas manus magis ungere quam lavare, et alteras aquas quæreret ut priores undas ablueret. Quo viso, sacerdos venerabiliter obstupescens, Deo gratias de comperto munere retulit, et beato Marcello reverentiam in religione servavit, dum eum non talem qui serviret, sed potius cui serviretur, agnovit. Unde quis tantum subdiaconum admiraretur condigne, in cujus dextera ex aqua fiebant vina et balsama, et undarum pallor aut in ruborem conversus est, aut odorem? Jam tunc illis præfigurabatur indiciis futurus pontifex, qui dignus esset chrisma tractare. Sed cum adhuc subdiaconus hausisset chrisma de flumine, merito dignus erat ut factus sacerdos hoc sacrificaret in fonte.

8. Illud quoque mysterium reticeri non debet quod proficit auditori, quia de paucis quæ memoria recoluntur, quidquid dictum non fuerit, aut invideri creditur, aut contemni. Igitur quidam clericus, Mintucius nomine, annorum circiter decem, propter suavissimæ vocis tintinnabulum, et dulcedinis organum de fauce prolatum, quia contingebat animos populi delectari, cum repercussa in auribus, solita et auribus blandiri : jussus est ab archidiacono teneritate melliflua decantare. Quo facto, præcepit ipsum puerum episcopus flagellari ob hoc, quia alterum jusserat ipse cantare. Itaque dum clericus cæditur, episcopus lingua damnatur. Mox enim ut clamor vapulantis in aurem sonuit, vox ejus ab ore discessit, et novo prædone sonum captivavit pontificis vox infantis. Sed si causa facti requiritur, cur contigerit invenitur. Denique qui puerum cantare prohibuit, pertulit vocis dispendia, quia vocibus invidebat. Cui ergo non nocet invidia, si episcopo non pepercit vindicta? [b] Unde quod quis in altero videre non cupit, non habebit ; imo hoc sibi perdit quod alios habere non optat. Omnis enim qui alteri lapsum parat, jam cecidit, et antequam inducat in laqueum, tenetur ipse captivante peccato ligatus. Tum magis si proficere volumus, aliorum profectus nostros esse credamus. Itaque eidem sacerdos per triduum, etsi ambulabat per compita, tamen jacebat lingua sepulta. Non enim sonus poterat repercussa palati [c] camera resultare, nec intra sepem dentium vox lingua rotante disponi : sed totum quod perdiderat, ore muto prodebat. Tunc beatus Marcellus his verbis appellat pontificem : Licet intelligam, pastor bone, tibi talem casum de culpa venire, tamen quidquid vis, in nomine Domini sermone prorumpe. His dictis, adhuc beati Marcelli sermo volvebatur in ore, et jam quod imperaverat, obediebat. Deinde antequam iste explicaret, ille respondit, dicens : Vos mihi hoc fecistis, quorum jussio fuit ut alter cantaret quam ego præceperam. Et dum ista loquitur, amissæ vocis gratia reformatur. O meritum subdiaconi, qui vocem restituit sacerdoti, et versa vice, quod accipere debuit, hoc indulsit : qui debiles fauces armavit eloquio, et in ore alterius fudit verba per verbum. Quid diutius protraham? Semper tacuisset episcopus, si nunquam requisisset Marcellus. Vere dignus beati Marcelli sermo, ut gregem Domini regeret, qui dedit pastori salutem.

9. Operæ pretium credimus etiam in paginis hæc texere quæ multis sunt infixa sub corde. Quia etsi de re terribili in relatione metus est, in ædificatione sit fructus. Porro autem cum beatus Marcellus, quod semper possedit moribus, esset pontifex ordinatus, quam dignitatem sibi reputabat magis oneris, tunc quidam de populo, dum vellet ad communionem ac-

[a] Sequana notissimus Galliæ fluvius, qui Parisios alluit, de quo alibi Fortunatus scribens ad Druconem diac., lib. III, cap. 33, inquit :

Nos maris Oceani tumidum circumfluit æquor.
Te quoque Parisius, chare sodalis, habet :
Sequana te retinet, nos unda Britannica cingit, etc.

[b] Ms. Cod. sic habet : *Unde quisquis in altero videre non cupit, non habebit imo hoc sibi quod alios habere non optat.*

[c] Eadem loquendi forma utitur Fortunatus in Vita S. Hilarii l. 2, n. 10., et lib. IV Vitæ S. Martini. Legesis quæ adnotavimus ad Vitam S. Hilarii loco citato.

cedere, manibus retro ligatis, non poterat ad altare pertingere ; sed cum omnes transiret, quasi meta cœpit stare, ut videretur non ad communicandum, sed ad numerandum populum advenisse. Quem conspiciens pontifex interrogavit quid fecerit. Respondit se peccasse. [a] Cujus confessionem agnoscens, dixit ei : Veni, accede, et ultra non pecces. Qua jussione absolutus, ad communionem accessit duplici beneficio muneratus, de præterita culpa veniam consecutus, de futura vita correctus. Quanta huic erat in sanctæ Trinitatis æqualitate fiducia, cujus mens sic libera, per singula verba proferebat miracula ? Sed licet satis fuerit religati catenas sermone dissolvere, tamen plus est laudabile quod in Christi amore visus est peccata donare.

10. Exsequamur et illud triumphale mysterium, quod, cum sit ultimum ordine, anteponitur in virtute. Matrona quædam, prosapia quidem nobilis, opinione vilis, malo maculans crimine quod fulgebat ex genere, postquam dies fugitivæ vitæ, rapta luce, conclusit, ad tumulum, pompa comitante, sed non profutura, processit. Quo condita, horresco referens hoc contigisse post funera, quia duplex nascitur lamentatio de defuncta. Ergo ad consumendum ejus cadaver, cœpit serpens immanissimus frequentare, et ut dicam clarius, mulieri, cujus membra bestia devorabat, ipse draco factus est sepultura. Sic infelices exsequias serpentinus bajulus impendebat, ut post mortem quiescere cadaveri non liceret : et cui vitæ finis in uno loco jacere concesserat, semper mutabatur in pœna. O casum exsecrabilem, et valde timendum ! Mulier quæ conjugii integritatem non servavit in mundo, integra non meruit jacere in sepulcro. Nam serpens, qui viventem in crimine traxerat, adhuc in cadaver desæviebat. Tunc ex ejus familia qui in civitate manebant, audientes strepitum, et pariter concurrentes, viderunt ingentem belluam de tumulosis anfractibus exeuntem, et vasta mole cadaver flagellante labentem. Quo nimis perterriti homines de suis sedibus migraverunt. Hoc cognito, beatus Marcellus, intelligens de hoste triumphum acquirere, collecta plebe, de civitate progreditur, et relictis civibus, in prospectu populi solus, Christo duce, ad locum pugnaturus accessit : et cum coluber de sylva rediret ad tumulum, obviantes se invicem, dante orationem beato Marcello, ille capite supplici cœpit veniam blandiente cauda precari. Tunc beatus Marcellus caput ejus baculo ter percutiens, misso in cervicem serpentis [b] orario, triumphum suum ante civium oculos extrahebat. Sic in spiritali theatro spectante, solus cum dracone pugnavit. Hinc confortatus populus, cucurrit ad episcopum, cupiens hostem suum videre captivum. Tunc præcedente pontifice, bestiam fere tribus millibus omnes prosecuti sunt, reddentes gratias Domino, et solventes exsequias inimico. Deinde increpans eum beatus Marcellus, dixit : Ab hac die aut deserta tene, aut in mare te demerge. Mox dimissa bellua, nulla ejus ulterius indicia sunt inventa. Ecce propugnaculum patriæ in uno consistere sacerdote, qui fragili baculo fortius hostem edomuit quam si ballistæ transissent, nam sagittatus repercutere poterat, nisi vinceret res divina. O virum sanctissimum, in cujus levi baculo virtutis est pondus ostensum, cujus molles digiti fuerunt catena serpentis. Sic inimicum publicum vicerunt arma privata, plaudit in unius præda generalis victoria. Si sanctorum virorum ex factis merita conferantur, miretur Marcellum Gallia, dum Roma Sylvestrum; nisi hoc distat in opere, quod [c] draconem sigillavit ille, iste jactavit. Sed quis ejus valeat miracula per singula sermone comprehendere, vel voce proferre quanta ille fecerit et celaverit, cum ea scripta sunt quæ de ipso, teste populo, claruerunt ? [d] His namque operibus sanctissimus Marcellus semper intentus, conversatione clarus, consummatione præcipuus, beatitudine gloriosus, remuneratione ditatus, cum Domino perpetuo regnaturus, vincens mundi

[a] Etsi auctor Vitæ hoc loco nihil commemoret aut clavium potestatem, qua S. Marcellus reum hominem absolverit, aut graves pœnitentiæ labores, quos exegerit juxta perpetuam Ecclesiæ disciplinam, hæc tamen universim comprehendisse videtur hisce verbis : *Cujus confessionem agnoscens*, etc., ut non antea illum relaxasse dicendus sit et invitasse, quo eucharisticæ mensæ particeps fieret, quam quibus teneretur criminibus, et quomodo esset affectus animo, agnovisset, sive publice ejus audita confessione, sive privatim. Ita de Ambrosio refert Paulinus, ejus Vitæ auctor. « *Quod* quotiescunque illi aliquis ob percipiendam pœnitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut et illum flere compelleret. Causas autem criminum quæ illi confitebatur, nulli nisi Domino soli, apud quem intercedebat, loquebatur : bonum relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores apud Deum magis sint quam accusatores apud homines. Nam et secundum Apostolum circa hujusmodi hominem confirmanda charitas est, quia ipse sui accusator est, nec exspectat accusatorem, sed prævenit ; ut confitendo suum allevet ipse delictum, nec habeat quod adversarius *criminetur*. Ut autem postea subdit : *Nam* et ipsi pœnitenti non sufficit sola confessio, nisi subsequatur emendatio facti, ut pœnitens non faciat pœnitenda, humiliet etiam animam suam, sicut David sanctus, qui postquam audivit a propheta, *Dimissum est peccatum tuum*, humilior factus est in emendatione peccati, ita ut *cinerem sicut panem manducaret, et potum suum cum fletu misceret*. » Certe reus ille, de quo hic Fortunatus, clavium potestatem, tanquam sibi necessariam, in beato Marcello agnovisse, hinc satis potest intelligi quod publico in conventu, se crimine obstrictum profitens, pontifici suo, vinctum manibus, semet ultro obtulerit, utique solvendum.

[b] Orarium accipitur pro sudario aut linteolo, quo os abstergitur. Ita S. Hieronymus in epistola ad Nepotianum, S. Ambrosius, et alii, quos legere est apud Dufr. in Gloss. Item orarium est stola sacerdotis ; de qua item apud Dufres.

[c] De hoc dracone, qui venenato spiritu plures occidebat, a beato Sylvestro in antrum recluso, lege in Vita ejusdem, a Simeone Metaphraste conscripta cap. 8. Exstat illa apud Surium ad diem ult. Decembr.

[d] Hæc Vita S. Marcelli videtur a Fortunato conscripta fuisse, ut in Ecclesia Parisiensi ad sacra officia recitaretur, quomodo de compendio Vitæ S. Remigii ab eodem factum diximus suo loco.

contagium, mundus migravit ad Christum die Kalendarum Novembrium, regnante Domino nostro Jesu Christo : cui est honor et gloria, et virtus et potestas per cuncta sæculorum sæcula. Amen.

PRÆMONITIO

IN VITAM S. LEOBINI EPISCOPI CARNOTENSIS.

Vitam S. Leobini, episcopi Carnotensis, tribuunt Fortunato Launoius, Valesius et alii; abjudicant, vero auctores Histor. Litt. Franc. et alii passim. Labbeus incerti auctoris esse eamdem affirmat. Stylus quidem quo Vita isthæc conscripta est a stylo Fortunati nostri non plane absimilis videtur, at nullum aliud præterea argumentum suppetit quo illam Fortunato ascribamus. Si is eam concinnavit, forte ad preces Pappoli episcopi Carnotensis eamdem elucubravit, qui illam Ecclesiam rexit ab anno 567 usque ad annum 594 ; quomodo et Vitam S. Amantii, episcopi Ruthenensis, ad preces pontificis ejusdem Ecclesiæ videtur conscripsisse, uti in notis ad illam animadvertimus. Videtur autem eadem conscripta fuisse ut illa in Ecclesia quotannis ad festum diem S. Leobini legerètur ; quod ex postremo capite apparet. Nos illam edimus ut exstat sæc. 1 Bened., pag. 123, notis a cl. Mabillonio exornata, quibus et nos alias, quas visum est ad eamdem aliquid illustrandam pertinere posse, adjunximus.

VITA SANCTI LEOBINI

EPISCOPI CARNOTENSIS.

1. Igitur beatissimus [a] Leobinus [*saint Lubin*] Pictavorum urbis indigena, dignis ortus parentibus fuit; quibus tantæ humilitatis devotione se subdidit, ut in pueritia primævæ ætatis positus per hoc diceretur meritis approbatus. Hic bonæ indolis in adolescentia florens, discendarum litterarum amor ejus versabatur in pectore, ut sancti Spiritus gratia quasi cœlesti nube circumdatus, dum boves servaret in pascuis, contigit, ut Noidgelinsem monachum sibi obvium deprecaretur sibi litteras discendas scribere. Qui cum non haberet codicis aut tabularum supplementum, prout potuit, apices in cingulo scripsit. Quod utique præsagium divinæ pietatis mysterio actum credimus, ut qui multis erat profuturus ad exemplum castitatis, ipse cælibatus zona circumdatus, candoris instar fragrantis lilii, circa renes haberet cingulum litteris inscriptum veritatis. Postea vero cum pater hujusmodi aviditatem discendi in filio comperisset, litterarum lineas in tabulis fieri decrevit ; cui tantum exinde processit studium, ut utrumque pariter ageret, videlicet ut laborationi insisteret, et lectioni operam daret, sic inter colendi B instantiam sedulum dividebat officium. His quippe duobus præfigurabatur actibus, ut per agriculturæ opus obedientia strenuus futurus indicaretur monachus, et per discendi studium venturus præpararetur episcopus, per fidelium corda, vomere disciplinæ exarata, saturus divini verbi semina.

2. Nec multo post aliquatenus scientiæ prærogativa illustratus in quodam monasterio pie susceptus, coma capitis detonsus efficitur [b] monachus : cui obedientiæ humilitate cellarium creditum, et temperandarum cursus horarum et vigiliarum diligentia committitur. Qua occupatione detentus, per diem se lectioni vacare non posse comperiens, declinantibus ad dormiendum monachis pernoctabat intente, et disceret normam justitiæ. Qui cum assiduitatem C lectionis fratribus novisset onerosam, nolens horum murmur verti in tumultum, fenestræ, quæ oculis fratrum patula erat, velum opposuit, ut lumen eis redderet subobscurum, et ipse lectionis caperet incrementum.

3. Quidam autem diaconus illustris nomine [c] Nileffus , cognoscens eum velle adire beatum [d] Avi- fuisse de quo idem Gregor. Tur. lib. III Hist., cap. 6, enarrat, quod Miciacense monasterium adhuc regeret quo tempore Clodomeres, rex Francorum, adversus Godomarum, regem Burgundiæ, infelici exitu decertavit ad an. 524 : dolo quippe oppressus periit. Fatetur tamen hæc minime stare posse cum iis quæ hic de Avito narrantur in Vita S. Leobini, cum hoc ipso tempore quo illud inter Francos et Burgundiones bellum gerebatur, a Perticensi solitudine non videatur is abscessisse. At cl. Mabillonius, sæcul. I Bened., pag. 613, post Baronium, duos Avitos, monasterii Miciacensis monachos, censet esse distinguendos, alterum presbyterum et eremitam, qui postea Pertensis sive Perticensis abbas fuit ; alterum vero Miciasensis monasterii abbatem : cui sententiæ Mabillonii addunt momentum quæ hic de Avito Perticensi abbate memorantur. Lege eumdem Mabillonium ad laudatum locum, ubi sententiam suam ex Adonis Martyrologio confirmat.

[a] S. Leobinus in sede Carnotensi successit Ætherio an. 544 (ut ostendit Cointius ad hunc an., n. 91) et decessit ad an. 555, ex eodem Cointio.

[b] Cointius refert Leobinum monasticam vitam amplexum fuisse ad an. 512, quem legesis ad hunc an. n. 7.

[c] Labbeus pro *Nileffo* legendum esse suspicatur *Carilephum* ; sed adversantur (ait Cointius ad an. 526, num. 18) Acta Carilephi, qui una cum S. Avito secesserat in cœnobium Mixiacense, adhuc regente D illud monasterium Maximino abbate; id est multis ante annis quam Leobinus in Segaloniam ad Avitum se conferret.

[d] Hic idem Avitus esse videtur, de quo Gregor. Turon. in libro de Gloria Confess., cap. 99, sic scribit : *Avitus abbas Carnoteni pagi, quem Pertensem vocant, sæpius imminere dissolutionem sui corporis, Spiritu sancto revelante, prædixit*, etc. Quem quidem Avitum idem Cointius, ad an. 520, putat illum

tum, qui tunc temporis morabatur eremita in Per- A tico [*le Perche*], dulci affatu ipsum alloquitur dicens : Agnosco, frater, de minimis ad majora te velle conscendere, sed quæ tibi incœpto scientiæ institutionis proposito proficiant, tribus verbis te instruere curabo, id est, nulli episcoporum te obsequiis obliges, quia inter bonos bonus, multos invenies detractores. Aliud moneo ne quorumcunque hominum basilicam regere, aut petitor ambias, aut expetitus acquiescas, ne inter diversos mores aut rigorem monachi perdas, aut si blandimentis non consentias, detrahentes tamen vix sufferas. Tertium præmoneo ne parvæ te socies cellulæ, quia dum singuli præponere sibi cupiunt, nulli obedientia ministratur

4. Post octo itaque annos in illa cella monastice B conversatus, beatissimi Aviti præsentiam se obtulit expetendam; qui cum ab eo responsum accepisset ut post eruditionem quam in congregatione monachorum percepturus erat ad ipsum reverteretur, inde recedens cum quodam diacono qui in monasterio aliquandiu conversatus fuerat, Ligeris littora cœpit peragrare, perveniensque ad quamdam cellam, ut in ea habitaret sibi oblatam, memor monitorum supradictorum, se in eo loco alligare noluit; sed volens Lirinum pervenire, invenit quemdam fratrem Lirinensem dicentem se non posse illic temperiei incommoditatem ferre; quo dicto ab itinere quod cœperat revocatur. Deinde Gavalensem expetens urbem, cum beatissimo [a] Hilaro, ejusdem urbis antistite, sacerdotaliter fuisset susceptus et aliquantisper C cum eo commoratus, cœpit conqueri frater non aptum sibi locum ad habitandum. Unde cum inter se eosdem fratres altercantes beatus Hilarius animadvertisset, cœpit hortari illum vagum fratrem, ne a comitatu beati Leobini discederet, ne forte obedientiæ gratiam recedendo perderet, quam hactenus illum sequendo adeptus fuisset. Inde vero recedentes, audientesque beati [b] Lupi famam longe lateque crebrescere, ad eum se humiliter contulerunt. Cumque modico tempore cum eo morati fuissent, hortatur prædictus frater utpote instabilis et vagus, inde beatum Leobinum discedere. Nolens itaque vir sanctus hujusmodi persuasionibus acquiescere, fortiterque resistens, et tam vagum fratrem in suo comitatu habere contemnens, continuato quinquennio in eodem D commoratus est cœnobio.

5. Interea dum Francorum dura ferocitas contra Burgundiones bella concitaret, et ejusdem cellæ monachi eorum metu huc illucque diffugerent [c], prædictus sanctus cum altero sene illic remansit intrepidus. Interpellatus ergo ille alter senex a Barbaris ut res monasterii totius panderet, respondit beatum Leobinum omnes easdem res scire, se autem ab earum cognitione alienum esse. Hac ergo excusatione illo priore sene ab inquisitione liberato, cœperunt prædicti barbari hominem Dei molliter alloqui, ut si quid ex eisdem rebus nosset, præsentialiter panderet. Qui cum per eum suis blandimentis nihil possent ex his quæ quærebant investigare, multimoda pœnarum genera excogitantes apponere tentant. Nam frontem ejus chordis fortiter circumdantes, et pedes fustibus astringentes, et sæpe eum in gurgitem submergentes, sicut nec blanditiis, ita nec tormentis ab eo aliquid extorquere potuerunt. Sanctus vero Leobinus inter utrumque constanter perdurans, maluit ferre supplicia iniquorum, quam revelare secreta monachorum.

6. His nempe suppliciis miserabiliter afflictus, licet semivivus, divina tamen suffragante ope ereptus, cum duobus fratribus Eufronio et Rustico, adire iterum sanctum Avitum in vasta Pertici solitudine commorantem; quos ille fraterna charitate recipiens, et illos duos fratres prædictos per congrua sibi officia disponens, ut cognovit beati viri mentem cœlesti bonitate uberius enitescere, eum cellarii præfecit officio. In cujus ministerii dispensatione ita se reddidit providum, ut nec superpetenti daret aliquid superfluum, nec indigenti congruum subtraheret alimentum. Adeo namque beatus Avitus ejus obsequium sibi conspexerat gratum, ut suæ fragilitatis corpus, jejunio maceratum et senio attenuatum, nullo tamen alimento reficeret, nisi quod beatus Leobinus sua industria præparasset.

7. Factum est autem ut cum Dominus beati Aviti solitarium laborem cœlesti mercede remunerans, terrenis exemptum impedimentis, in collegio sanctorum suorum connumeratum haberet, beatus Leobinus cum prædictis duobus fratribus in loco qui vocatur Carbonaria decrevit consistere. Et cum aliquandiu in tribus cellulis a se conditis certatim divinum explerent officium, discedentibus duobus, labore suarum manuum per quinquennium aquæ tantum poculo et sobrio ibidem pastus est cibo. Cum autem æstivo tempore proventus fructuum instaret, et maturæ segetes tritæ horreis recondi deberent, subita aeris oborta tempestas, ita sylvarum frangebat cacumina et messes sternebat, ut in stragem penitus viderentur redigi. Commotus ergo vir Dei tantæ incommoditatis periculo, contra hujusmodi nimbi tempestatem cœlestibus armis, orationibus videlicet, se inarmans, oleum sacræ benedictionis

[a] *Hilarus* a Labbeo *Hilarius* nominatur. Is Gabalitanus episcopus fuit, ac subscripsit concilio Arvernensi I celebrato anno 535, ut habet Cointius ad hunc annum, n. 28.

[b] Nempe *Insulæ Barbaræ* anachoretæ (sic eum vocant, quod illius cœnobii monachi divisis cellulis anachoretarum more agerent), postea vero archiepiscopi Lugdunensis. Est autem Insula Barbara (*l'Ile-Barbe*), monasterium antiquissimum ordinis Benedictini in agro Lugdunensi, in medio Arari situm, quod anno 1549 sæculari toga donatum est. » MABILL. De hoc Lupo plura apud Cointium ad an. 521, num. 2. Lugdunensem Ecclesiam regebat ad an. 534, quo tempore Lugdunum, Insula Barbara, et aliæ Burgundionum regiones in potestatem Francorum devenerunt.

[c] Cointius loco supra citato refert hanc fugam monachorum ex Insula Barbara ad an. 524. quo anno Clodomeres, rex Francorum cum Burgundionibus prope Viennam conflixit.

opponens non solum fulgura et tonitrua, tempestatem concitantia, fecit conquiescere, et in pristinam tranquillitatem aeris quassationem redire, sed insuper quidquid cellæ in stipendiis debebatur, sub integritate conferri. Illius miraculi spectaculum a beato viro patratum ad laudem Dei est memoria retinendum.

8. Dum beatus [a] Ætherius episcopus beatum Leobinum Brajaco [*Brou*] ut sibi occurreret [b] convocaret, contigit ut vicina illius cellæ quidquid obvium edax ignis invenerat exurendum, nihil parceret relinquendum. Sed cum monachi tanti vaporem incendii nequaquam injectis aquis possent reprimere, sed ut videbatur, potius ignem eis viderentur accendere, vir Dei Leobinus orationibus suis et lacrymis, valentioribus aquis, flammarum globos nomine Christi invocato penitus consopiri fecit.

9. Nec minus et illius miraculi insigne præconium memoriæ est commendandum. Cum per idem tempus præfatus Ætherius episcopus beati viri Leobini prospiciens sanctitatem, ad diaconatus proveheret officium, et fratribus Brajacensis monasterii præponeret, dignum duxit ut præfecturæ officium commodius ageret, si ad presbyterii onus eum ordinabiliter sublimaret. Postmodum cum flamma rabidi ignis sylvas et campos exurens ad monasterium segetes exurendo venisset, et monachi ejus metu a mensa surrexissent, vir sanctus in oratione ante incendium prostratus, apud cœli Deum impetrare meruit ut omnis illius ignis rabies oppressa consopiretur, et pristina temperies aeris reddita blandiretur.

10. Inseratur huic operi illud cœleste miraculum, quod Dominus patrare dignatus est per beatum Leobinum. Quodam tempore duo energumeni, in quibus tanta vis dæmonum prævaluerat, ut sæpe vincula et catenas comminuerent, occurrentes beatissimo viro sospitatis remedium largiri sibi humiliter poposcerunt. Sanctus itaque vir a fratribus cohortatus impendere gratiam medelæ dæmonico furore agitatis, pietate commotus, opposito crucis signaculo, et dæmones ab iis expulit, et pristinæ sanitatis incolumitati efficaciter restituit. Nec multo post tempore, dum longe a cella absens esset, et ad monasterium ubi paucæ puellæ morabantur compendioso itinere declinaret, benigne exceptus est ab illis. Denique post humanitatis officium, quod ei libentissime exhibuerunt, intempestæ noctis silentio una de puellarum collegio incentive impulsa petulantiæ æstu nefario, pedibus sancti jacentis sub lecti operimento dentibus dolosum intulit morsum ; qui sentiens se hujusmodi morsu attrectatum, cum percussione pectoris et ingenti gemitu illam pedibus suis repulit, mortiferum veluti venenum, et servata omni corporis integritate, laqueos mulieris sine damno evasit, pudicitiæ strophio præcinctus.

11. Ab hac itaque tentatione Deo se protegente ereptus, contigit ut ipse qui aliorum infirmitatibus exstiterat medicus, cancri vulnere percuteretur in naribus ; qui dum monachorum precibus rogaretur ut sibi humano quolibet studio mederetur, ipse æterno fidens in medico, qui solo verbo curat omnia, ceram benedictam per annos fere duodecim ejusdem morbi imposuit tabo, ut virtus per divinam gratiam augmentum caperet infirmitate. Unde semper in Dei servitio permanens, et in omnibus Deo gratias reddens, sine aliquo humano suffragante auxilio, postea narium meruit recipere sanitatem.

12. Proferatur in medium et illud stupendum gestæ rei miraculum, quod omnibus prodesse poterit ad fidei incrementum. Quidam ex monachis, vocabulo Tyrannus, crudelis quidem antitheto nomine, sed præclarus virtute, dum esset quadam nocte sollicitus pervigil, vox ei directa est quod tactum jam sonuisset signum. Hac itaque voce commonitus surgit continuo, et ingressus basilicam splendore diffusi luminis radiantem, in qua conspicuos claritate prospicit duos egregia forma viros, sanctum videlicet Leobinum, et alterum nomine sibi incognitum, ex quorum visu nimio pavore perterritus fugam inivit, seseque in sua cella abscondit. Sed dum ad signi sonum in præfatam basilicam ad Matutinos se intulisset hymnos, expleta orationis consuetudine prælocutus Tyrannus cautus et devotus pergit ad dominum Leobinum, obsecrans ut sibi indicaret quæ esset illa persona quam in basilica una cum eo intuitus esset. Agnoscens itaque vir Dei fratrem fuisse dignum tantæ devotionis miraculo, ait : Frater, cum fuisses oratorium ingressus et duos pariter vidisses viros, me, ut audio, cognovisti ; alter vero incognitus, sed micanti splendore candidus, ipse est beatus Avitus me visitando dignatus corripere et commonere qualiter debeam quemdam fratrem pro suis excessibus corrigere. Merito namque cœleste lumen super sanctum virum radiabat, quia licet in terra corpore, mente tamen conversabatur in cœlis, juxta illud Apostoli : *Nostra autem conversatio in cœlis est* (*Philip.* III, 20). Unde visitationem meruit habere et consolationem : in cujus si quidem corde et ore per divinorum eloquia mandatorum lux cœlestis gratiæ jugiter ac ineffabiliter rutilabat.

13. Non multo post tempore, a beato Ætherio pontifice ei injunctum est ut causa proficiendi in melius, sanctum [c] Cæsarium Arelatensem episcopum inquirere et adire deberet intrepidus. Ad quem cum pervenisset S. Leobinus, pariterque cum eo beatus Albinus, qui comes ejus itineris fuerat, requisitus a beato Cæsario cur tanti itineris laborem assumpsisset, respondit beatus Albinus se tantummodo sui desiderii causa venisse : beatum vero Leobinum, derelictis fratribus, quibus præpositus fuerat, [d] Lirino

[a] Ætherius episcopus Carnotensis subscripsit synodo Aurelianensi II an. 533, III an. 538, et IV an. 541.

[b] Cointius affirmat S. Leobinum a S. Ætherio, episcopo Carnotensi, Brajacum accersitum fuisse, et monasterio Brajacensi præpositum ad an. 535.

[c] S. Cæsarius ep. Arelatensis decessit ad an. 542, ut ostendit Cointius ad hunc annum, n. 15 et 16, cum sedisset an. 40.

[d] Locus corruptus.

properaturum, ubi fratribus ejusdem monasterii derelictis Lirino foret subjiciendus, accedens ibi omnibus fratribus desideraret esse subjectus. Tunc sanctus Cæsarius, corripiens eum ut celeriter reverteretur, ait : Vide, frater, ne fratres, te absente, vim regulæ frangant, et quasi oves sine pastore in direptionem veniant; quia si hoc contigerit, tuæ reputabitur culpæ, et omnis eorum iniquitas in tuum redundabit caput. Hac ergo trementi admonitione prosternatus, ad regendos prædictos fratres quantocius ad propriam revertitur cellam. Comperiens autem eosdem fratres nihil in se habere invidum, nihil maledictioni aut obtrectationi obnoxium, omnes æqualiter diligens, omnes hilariter intuens, Deo omnipotenti immensas retulit gratias, qui eos ad tantæ unanimitatis concordiam perduxit.

14. Interea beatus Ætherius, Carnotensis urbis episcopus, vitæ suæ cursu consummato, [a] migravit ad Dominum. Cumque de successore ejus varia esset inquisitio, Rex cœli Dominus, in cujus manu cor regum est, [b] Childeberti regis cor ita sua inspiratione inflexit, ut de beato Leobino monacho pontificem in successorem eligendo regale daret [c] decretum. Universi namque qui aderant, beatum Leobinum non solum a rege, sed a Deo esse electum alacri corde lætantes, consono ore et concordi voto conclamare cœperunt, eum cathedra episcopali in successione adfore dignum. In hac ergo electione cum universus assentiret populus, quod non absque livore invidiæ actum esse credimus, quidam episcoporum cœperunt resistere et contradicere ejus ordinationi, eo quod modica pars naris, quondam incumbente cancri ægritudine, mutilata videretur. Sed voce omnium unanimiter conclamantium oppressa invidiæ illatione et penitus frustrata, vir sanctus secundum Dei dispensationem et populi electionem, ordinandus decernitur.

15. Interea quidam illorum scientes beatum Leobinum ad episcopatus non velle conscendere dignitatem, consilio inito, miserunt ad eum ut aliquem de suis monachum, pontificali infula dignum, eis transmitteret ordinandum. At ille eorum dictis libenter obtemperans, deputat unum ex suis discipulis, tantæ ordinationi invehendum, instruens et docens qualiter se in regimine agere deberet, et in sanctitatis apice exhibere. Sed frater nolens solus sine abbatis sui præsentia illi concilio properare, obnixe postulavit ut cum ipso illuc pariter pergeret. Surgens igitur senex profectus est simul, et pervenit Carnotis, quemadmodum fuerat deprecatus. Qui dum in quadam mansione hospitaretur, et vidisset nocte in somnis pavimentum nucibus stratum, divina, ut credimus, jussione ei injunctum est quatenus emundatis testis nucleum sibi nitidum reservaret. Transacto igitur noctis tempore, cum in crastinum vellet offerre monachum, ut ab eo postulatum fuerat, episcopum ordinandum, et populi consensus non esse decerneret recipiendum, regis dictum illico in medium est prolatum, et inde recitatum quod ad regis imperium et totius populi votum Leobinum oporteret episcopum ordinandum. Ipse vero renuens et indignum se judicans tanti regiminis suscipere curam, ad pedes episcoporum porrectus extenditur, excusationem apponens, illud quod imponebant nec implere posse, nec perficere opus. Sed reluctantibus omnibus, atque ejus excusationi non acquiescentibus, somnium quod viderat congrua interpretatione conjicitur, scilicet quod per nucleum a suis testis emundatum populus esset ab eo regendus; qui deposita austeritatis rigiditate, quandoque esset suo regimine corrigendus, nectareoque sui dogmatis pabulo nutriendus. Exinde sine mora, plaudentibus populis ac Domino in excelsis maximas referentibus odas, Leobinus quem votis omnibus postulabant, Carnotenæ urbis Ecclesiæ præficitur episcopus, et contra callida antiqui hostis machinamenta constituitur pastor egregius. Qui postea rigorem sui propositi indeficienter servans, sine pompæ ostentatione monachum se, ut ante fuerat, in suo proposito perseverabilem demonstrabat.

16. Suscepta igitur pontificali reverentia, qualiter quantumve se gesserit in lege mandatorum Dei, verborum affluentia non facile est disserendum. Erat enim vir apostolicus, splendidissima veluti ardens in domo Domini lucerna, sermone nitidus, dogmate facundissimus, prædicatione egregius, mente serenus, mira patientia benignus, parcimoniæ studiis semper intentus, misericordiæ operibus devotissimus, angelicæ quoque castitatis candore super nivem dealbatus, omniumque virtutum copia ditatus, et euprepia decoratus vita. Et ut probaretur esse Dei amicus, fidelis quoque servus et prudens sequentia reserabunt miracula.

17. Quodam itaque tempore, cum idem beatus et populus, distracti in partes, in eligendo sibi pastore dissiderent, nemo est qui in Ecclesiæ monumentis perlegendis aliquid versatus, ignorare possit. Qua in re Ecclesiæ ipsius disciplina, pro variis temporum vicissitudinibus, et locorum eventorumque ratione, sæpe ætatum flexu immutata est : quousque ad nostram perventum ætatem, qua pro initis conventis, aut privilegiis concessis, aut ex vetere more retento, a Rom. pontif., a capitulis, aut civitatibus, aut ab ipsis denique regibus indicantur, qui deinde a legitima potestate in episcopos consecrati, populum Dei in sanctitate, æquitate, prudentia, pascere debeant, ad illius ædificii sive corporis compagem et unitatem, *in quo Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.*

[a] Mortem Ætherii refert Cointius ad an. 544, quo anno S. Leobinus eidem successit in sede Cartonensi.

[b] Hic fuit Childebertus I, qui regnare cœpit post obitum patris sui Chlodovei I, an. 511, et obiit an. 558. Is sedem Parisiis habuit.

[c] Varium tunc temporis, quo scribebat Fortunatus, in episcopis deligendis ecclesiasticæ disciplinæ morem fuisse; et eos plerumque a clero et populo, inter se consentientibus in pastore suo designando et asciscendo, eligi solitos; aut ex Ecclesiæ indulgentia, a principibus ac regibus ostendi et indicari, qui deinde a metropolis et comprovincialibus inaugurarentur; aut a Romanis pontificibus declarari, confirmari et in suas invehi sedes, præsertim cum clerus

vir Leobinus ex more pontificum parochias circumeundo visitaret, et Avallotium [a] pervenisset, quidam cæcus ab annis octo cæcitate obtenebratus, ut cognovit virum sanctum per illum locum habere transitum, humiliter petiit ut per crucis signaculum se redderet illuminatum. Quod vir sanctus aliquandiu recusans, timens ne virtutem operando aliquid arrogantiæ videretur assumere ex episcopali ministerio, dum caute vult transire, tandem a suis compulsus est ut opem medelæ ærumnis cæci clementer impenderet. Qui statim precibus devote peractis, cum signaculo crucis excutiens cæcitatis caliginem, pristino exstinctum reparavit lumine vultum, quo cæcus fuerat ante alienatus.

18. Adjiciatur etiam huic honesto operi illud nobile miraculum quo vir sanctus medens sanavit B hydropicum. Dum gloriosissimus rex Childebertus beatum Leobinum episcopum [b] Rotojalo speraret ad se venturum, et in ipso itinere accederet Avallovico [*Al.*, a Vallovico], oblatus est quidam hydropicus, nimis tensus visceribus, sanitati restituendus: quem cum pontifex pro obtrectantibus recusaret sospitati restituere, suorum precibus pulsatus, signo crucis apposito, omnis tumor hydropici fugatus resedit, viscerum dolor penitus recessit, et cutis tumore deposito in planitiem redacta est, ægroto a mortis periculo liberato.

19. Inseratur in pagina qualiter per sanctum virum evanuerunt incendia. Quodam tempore dum beatus Leobinus cum [c] Medeveo consacerdote a sæpedicto C rege Parisios fuisset invitatus, dies Paschæ [d], vice pontificis illius loci defuncti, episcopaliter transegisset, a parte basilicæ B. Laurentii noctu edax ignis exsiliens domos pendulas quæ per pontem constructæ erant exurere cœpit, et non solum ex vicino fluvio incessanter aqua superfusa non acquievit, sed etiam civitati proximis civibus, ut universa consumeret, magnum timorem incussit. Ut autem rex ob clamorem populi [e] expergefactus, sopore quietis abrupto, causam tumultus agnovit, confestim ad beatum Leobinum dirigit missum, ut celerrime veniens succurreret civitati. Sed dum multis hortantibus ut ante eum iret locum quo magnum flagrabat incendium, ait: Viri fratres, illic occurrendum est nobis unde contra flammæ globum divinum potius quam humanum im- D ploretur auxilium. Qui cum pergeret ad ecclesiam, et in terram prostratus divinum efflagitaret suffragium, fretus oratione, una cum sacerdote, ad ignem properavit impiger. Mox ignis ejus oratione compressus in semetipso deficit, vires quas incendendo ædificia assumpserat obliviscitur, et ita flamma ejus interventu consumitur, ut in semetipsa mortua penitus consopiretur.

20. Nec illud silentio prætereundum est miraculum quod nobiliter virtutibus floret egregium. Quædam Deo devota ex monasterio puellarum, cum tunicam domni Leobini causa consuendi accepisset, et de novo filo resarciens refecisset, vetus filum ex ea accipiens ad suam zonam ex fide ligavit. Soror vero ejus sæcularis, quæ pavore concussa ad eum confugerat, diluculo consurgens cinxit zonam sororis, cui inerat filum pontificis alligatum. Tum dæmon, a quo antea arrepta fuerat, sentiens circa puellam aliquid magnum et diu ferre non posset, acrius eam vexare incipiens clamavit per os puellæ tunicam domni Leobini velut ignem sufferre non posse. Cum hac itaque vociferatione dæmon egrediens, puella tristes fetores ejus pariter cum sanguine evomuit. Hoc quippe miraculum non illo videtur inferius quod in muliere hæmoroissa a Domino constat patratum, quia sicut illa ex tactu fimbriæ sanata est a profluvio sanguinis, ita et ista ex tactu fili erepta est a vexatione dæmonis. Illa autem liberata, tam a laqueis inimici quam a curis sæculi, devovit se omnibus diebus servituram Domino, conjuncta sorori in eodem cœnobio.

21. Inter reliqua virtutum miracula illud inferre mirificum est, quod in fugandis infirmitatibus constat celeberrimum. Nam si quis typo quotidianæ, tertianæ vel quartanæ febris correptus, de sancti viri palliolo fuisset præcinctus, pristina incolumitate recepta, ad hospitium revertebatur sanus. Et ita [f] divina gratia salus concessa manebat [*Forte* manabat] de tegmine pontificis, quanta quondam profluxerat de tegmine Redemptoris.

22. Adjiciatur in pagina quod vir sanctus obtinuit in vita. Dum cujusdam Carnotensis civis domus in suburbio civitatis posita dæmoniaca infestatione sæpius lapidum imbre quateretur, ita ut vicini propter densitatem crepitantium petrarum parata relinquentes convivia, domos suas effugerent, exhortati sunt a Dei famulo ut aquam a se benedictam cum crucis signaculo illuc porrigerent conspergendam, ubi dæmoniæ illusionis maximum instabat ridiculum. Quo

[a] Avallotium, vicus Carnotensis diœcesis, cujus mentionem facit Greg. Tur. lib. IV Hist. Franc., cap. 50. *Hic vicus* (subdit cl. Ruinart in notis ad præfatum Gregorii locum) *est ad flumen Lidericum, qui postea Allotium seu Alogium, vulgo* Alluye *dictus est.*

[b] *Rotojalum, Ruel*, tribus leucis infra Parisios, Villa Rotojalensis a Greg. Turon. in lib. X cap. 28 appellatur. Est et Rotojalum, *Ruel*, vicus diœcesis Rothomagensis, Fredegundis reginæ relegatione insignis, apud Gregorium Turonensem in lib. VII cap. 19, non procul a confluente Auduræ (*l'Eure*) in Sequanam. Sed de primo hic locus interpretandus. MABILL.

[c] Hic non alius videtur quam Medoveus, episcopus Meldensis, qui una cum Leobino concilio Aurelianensi V interfuit an. 549.

[d] Hic episcopus Parisiensis, qui vita functus fuerat cum Leobinus Parisios venit, Amelius fuisse dicitur a Cointio, an. 547, num. 7. Is interfuerat conc. Aurelian. IV, an. 541.

[e] Hinc Hadrianus Valesius in Discept. de basilicis, cap. 3, hanc S. Laurentii basilicam non in suburbanis Parisiensibus ad septentrionem positis, ubi modo cernitur, sed in suburbani meridiem spectantibus, ubi erat regium Thermarum palatium, sitam fuisse censet. MABILL.

[f] Apud Labbeum sic legitur: *Et ita divina gratia salus concessa manebat* [Forte *manabat*] *de tegmine Redemptoris.*

facto hostis effugit territus, et dominus ædis cum eadem domo securus mansit et intrepidus.

23. Illud etiam opitulare miraculum nobis est ad memoriam reducendum quo vir sanctus Leobinus illustris episcopus refulsit in populo. Quidam beatus vir nomine [a] Caletricus, nobilis genere, sed nobilior meritis, post excessum beati Leobini Carnotis constitutus episcopus, dum in presbyterii gradu se tam in conspectu Dei quam in oculis hominum sancta conversatione redderet gratum, tanta infirmitatis angustia est correptus, ut vix ultimo palpitaret anhelitu. Cujus venerabilis germana nomine [b] Mallegundis, directis velociter missis ad sanctum episcopum, ut ad leviandum fratris sui infirmitatem benedictum dirigeret oleum. Ipse vero cum oleo præsentialiter veniens silentium ab omnibus postulavit dicens: Domine qui omnia nosti, si hunc famulum tuum Ecclesiæ tuæ vel populo judicas necessarium, tua opitulante virtute, restitue sanum. Tunc ille æger statim ut sacræ unctionis oleo est perunctus, tantæ sanitatis gratia est restitutus, ut nullius infirmitatis molestia unquam ejus membra fuissent attacta. Ad comprobandam autem sancti viri virtutem reliqua olei pars in tantam constat pulchritudinis claritatem conversa, ut cunctis qui aderant non olei nitor, sed crystalli videretur clarescere splendor. Nimirum illud præfigurans, ut qui futurus erat episcopus per ministerium episcopale oleum consecrationis sanctificaret et divinis virtutibus per cœlestem gratiam splendesceret.

24. Operæ pretium est et illud insigne miraculum huic ordini inserere quod vir sanctus quamvis nesciens peregit in corpore. Quodam tempore dum memorátus episcopus parochiam Dunensis pagi [c] cum suis pergeret visitandam, filia unica cujusdam ex parochianis, nomine Baudoleni, genere et opibus illustris viri, ita vi febrium et longa ægritudine tenebatur astricta, ut jam sepultura præpararetur cum exsequiarum pompa. Illic audiens sanctum Leobinum ex proximo venientem, concito gradu ejus præsentatur conspectui, petens ab eo suam benedici domum, et tam sibi quam suis omnibus eulogias dari. Sanctus itaque Leobinus mature consurgens, ad memoratum Baudolenum ut spoponderat perveniens, dum ingrederetur domum, ejus puella ea qua gravabatur infirmitate in lecto efficitur mortua. Nulli enim fideli constat dubium ut per resurrectionem puellæ a mortuis nomen sancti antistitis clarificatur in populis. Præfatus namque vir Baudolenus volens se in conspectu pontificis hilariter continere, sub attestatione omni domui suæ præcepit mortem defunctæ cuiquam nullo modo pandere; sed quia sine dolore nemo amittit quod cum amore possidet, diu celare non potuit quia interior dolor cordis patefecit exteriorem tristitiam corporis. Ut autem sanctus Dei mœstam illius domus conspexit familiam, tristitia correptus et ipse ab apparatu prandii aliquatenus se suspendens, basilicæ templum ingressus ac pavimento corpore prostratus cum lacrymis Dominum deprecatus est, ut tristitiæ causam qua mœrens domus anxiabatur sibi ostendere dignaretur. Oratione expleta, ut senex surrexit de pulvere, puella exanimis surrexit de morte. Tunc jam dictus Baudolenus admirans tantæ virtutis excellentiam, cum omni domus suæ familia pedibus sancti prostratus, omnia quæ facta fuerant humiliter indicavit. Unde et immensas ei gratias a luctu in lætitiam retulit.

25. Dicatur et illud mirificum quod sanctus Dei jam infirmitate detentus patravit miraculum. Hac itaque cum urgeretur infirmitate, duo pueruli, hostis vexatione agitati, ejus vestigiis se prosternentes, cibum, qui sibi post esum remanserat, cum benedictione percipere meruerunt. Quo curante medicamine, uterque rediit incolumis ad propria. Cumque beatus Leobinus per septem annos continuata infirmitate agitaretur, divinis actibus in cœlum intentus, et miraculorum honoratus insignibus, quasi sopore dormiens, præmiis remunerandus opimis, ut fidelis servus talentum sibi creditum duplicatum reportans, in gaudium Domini sui intraturus, angelis plaudentibus, feliciter migravit ad cœlos [d].

26. Qui tamen antequam sepulturæ traderetur, quantæ virtutis fuerit vivus prodidit mortuus. Denique cum in basilicam S. Martini in feretro positus portaretur humandus, quidam de circumstantibus dum virga gestatoria frequentiam irrumpentis populi prohiberet, contigit ut crucem cum lampadibus oleo plenis pendentem ad terram prosterneret. Mox ipsa crux, mirabile dictu! funiculo, unde ceciderat, cum omni integritate lampadarum, et sine olei detrimento, nemine sublevante, sese innexuit et permanere in oculis omnium, ut ante consueverat, cœpit: et ubi credebantur lampades minutatim confractæ, sua integritate solidæ, nec ullam olei guttam permiserunt distillare. Sic beatissimi viri corpus ad laudem suæ gloriæ emicuit virtute crucis in funere.

27. O gloriosissimum virum, cujus merita adeo valuerunt apud Crucifixum, ut crux quæ ceciderat in terram sine ullius adminiculo ad locum unde ruerat reverteretur illæsa! O venerabilem Christi pontificem, custodia angelorum jugiter munitum! cujus

[a] Vide quæ diximus in c. 7 lib. IV Operum Fort.

[b] Eruditi nonnulli censent hanc fuisse Monegundem, cujus Vita exstat apud Greg. Tur. in lib. de Vitis Patr., cap. 19.

[c] Dunum Castrum vulgo *Châteaudun*, ad Lidericum fluvium positum, Carnotensis diœceseos fuisse memorat Greg. Turon., lib. VII Hist. Franc., c. 17.

[d] Nempe circa annum Christi 556. Nam interfuit conciliis Aurelianensi V, anno 549, Parisiensi II anno 551. Caletricus vero ejus successor concilium Parisiense III, anno 557 celebratum, sua subscriptione firmavit. Hæc Mabillon. S. Leobinum decessisse pridie Idus Martii ostendit Mab. ipse sæc. II Bened., pag. 1104.

Porro S. Leobini corpus in suburbana S. Martini basilica *in Valle* nuncupata religiose asservatum est usque ad an. 1568, quo Calvinistæ sacras ejus reliquias in favillas redegerunt, excepto capite, quod in ecclesia Majori custoditur. In mss. Codd. ecclesiæ Carnotensis diœcesim Carnotensem limitasse, ac duodecim circiter annis sedisse legitur. MABILL.

virtute nec olei liquor damnum, nec ulla illarum confractionis sustineret detrimentum. Vere etenim illius gaudens anima gloriatur felicitate æterna, habens lampadem sanctam cum inexstinguibili lucerna, quia sine laudis humanæ pompa ejus manus nunquam cessavit ab opere misericordiæ, quod indicatur hujusmodi liquore. Illius potentia hæc edita sunt miracula, qui per crucis tropæum a morte perpetua genus redemit humanum, et a peccatis mundatum dedit conscendere cœlum. Et quoniam gloriosissimi antistitis Leobini præclara miraculorum præconia ob venerandam annua devotione memoriam narravimus recolenda, de innumerabilibus videlicet pauca, submissis precibus tanti patroni imploremus sanctitatem ut qui eum fecit coruscare miraculis, nos faciat exuberare operibus bonis, concedatque nobis præsentis vitæ cursum sine offensa transcurrere, continuamque pacis tranquillitatem obtinere, et in futuro sæculo ad ejus consortium feliciter pervenire, qui in Trinitate vivit et gloriatur Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

PRÆMONITIO

IN VITAM S. MAURILII EPISCOPI ANDEGAVENSIS

S. Maurilii, episcopi Andegavensis, Vitam Fortunato nonnulli attribuunt, inter quos Trithemius et Surius, ad diem 26 Septembris, et Vossius. Hi fere ad id sentiendum adduci videntur auctoritate et testimonio cujusdam Prologi, de quo alibi mentionem fecimus, qui sui auctorem præfert Gregor. Turonensem, et ab ipso scriptus est ad S. Germanum, Parisiensem antistitem: in quo Gregorius, rogatu Germani, emendasse se affirmat Vitas et miracula quæ Dominus per B. Maurilium atque Albinum, Andegavorum antistites, operari dignatus est, quas Fortunatus presbyter luculento sermone descripserat, scriptorum vitiis jam pene depravatis, etc. *Qui prologus integer legitur affixus Operibus Greg. Tur. a cl. Ruinart editis.*

Sed plerique critici et eruditi viri hunc Prologum suppositum ac falso ascriptum Gregorio Turonensi arbitrantur; ex quo non dubitant Vitam illam S. Maurilii a Fortunato abjudicare, cum multa, eaque gravia, rationum momenta suadeant nec a Venantio Fortunato Vitam istam conscriptam fuisse, nec a Gregorio Turonensi emendatam. Hæc omnia rationum momenta Joan. Launoius, sac. theologiæ doctor Parisiensis, profert et urget in dissertatione, in qua de auctore Vitæ S. Maurilii inquirit: e quibus præcipua non erit alienum hic referre.

Illud primum igitur est, Prologi hujus, quem Gregorius ad S. Germanum mittit, inscriptionem: Sanctissimo sanctæ Parisiorum matris Ecclesiæ præsulum domino Germano, Gregorius Turonicæ metropolis humilis episcopus salutem, *alienam esse a temporum illorum more et consuetudine, quibus nondum mos invaluerat ut quælibet Ecclesia,* sancta mater Ecclesia *nominaretur; alienum item fuisse a consuetudine Gregorii ut se Turonicæ metropolis episcopum diceret; 2° credibile non esse Vitam scriptam a Fortunato adhuc superstite, imo qui pluribus post Germanum annis vixit, exscribentium vitio ita depravari potuisse, ut emendatorem requireret; 3° et si hoc factum contigisset, cur Germanus ad Gregorium potius Turonensem quam ad ipsum Fortunatum, sui amicissimum, eamdem emendandam misisset, a quo integra et incorrupta exemplaria obtinere potuisset? 4° Gregorius in præfato Prologo ita se Vitam S. Maurilii correxisse refert, ut ea prætermiserit sive dempserit quæ incredibilia videri poterant. Ipse deinde attexit plane admirabilem, ac supra hominum fidem stupendam, S. Renati resuscitationem, factam post annos septem ex quo hic obierat: quæ a Fortunato, ut idem fatetur, omissa fuerat. 5° Quod contra suam consuetudinem Fortunatum appellat* beatum *iis verbis:* licet illud beatus Fortunatus propter minus credentes omiserit, etc.; *6° in ea Vita plura plane adversantur stylo et consuetudini Gregor. Turon., quod indicio est ipsum sua manu illam non correxisse; postremo illa in Vita laudatur supr. pontifex Gregorius Magnus qui ait:* Fides non habet meritum cui humana ratio præbet experimentum; *at Gregorius Magnus nonnisi an. 590 Romanam sedem conscendisse legitur, cum S. Germanus, ad quem Vita illa emendata mittitur, decesserit an. 579.*

Hisce addunt Bollandistæ (id quod et Launoius ante ipsos adverterat citato supra loco), quod cum Magnobodus, sive Magbodus, episcopus Andegavensis, alteram S. Maurilii Vitam se scripsisse fateatur an. 620, post obitum Gregorii Turon. an. 25 tantum, haud facile Vitam a Fortunato elucubratam et a Gregorio correctam ignorare potuit, nec eadem non usus fuisset, si modo cognosset exstitisse; cum ipse tamen ad novam S. Maurilii Vitam elucubrandam monumentis solum iis adjutum se fuisse commemoret quæ a Justo presbytero relicta fuerant: cujus propterea tantummodo mentionem facit.

Cl. vero Ruinart in Præf. ad Op. S. Gregorii Turon., num. 80, eamdem rem evincit ex duobus mss. Codicibus, uno scilicet Vindocinensis monasterii, ab annis 600 circiter exarato, altero vero bibliothecæ S. Germani a Pratis annorum 500, in quibus Vita S. Maurilii scripta fuisse legitur jussu Rainonis, qui in Catalogo episcoporum Andegavensium, scripto sub Eusebio episcopo, trigesimus quintus illius ecclesiæ episcopus numeratur. En verba Codicum mss.: Raino, quondam S. Martini quotidianus discipulus, et semper canonicus, ac post modicum S. Andegavensis Ecclesiæ, ex initio Christianitatis XXXIII [*Al.*, XXXV] humilis episcopus, ob honorem Omnipotentis Dei, nec non et ejusdem S. Maurilii, atque remissionem peccaminum animæ suæ, anno incarnationis dominicæ adhuc in DCCCCV, et ordinationis episcopatus sui in XXV, hanc Vitam beati Maurilii scribere ac requirere jussit. Archanaldus, S. Martini discipulus et diaconus, jussu præfati domini Rainonis scripsit et requisivit.

Hisce de causis eruditi pene omnes in eam conveniunt sententiam, Vitam S. Maurilii (saltem quæ vulgo circumfertur) non esse fetum Fortunati, nec a S. Gregorio Turon. emendatam aut refectam fuisse, sed jussu Rainonis episcopi Andegavensis fuisse conscriptam. Ita cl. Ruin. loco supra citato, Launoius, Tillemontius, auctores Hist. Litt. Franc., Bollandistæ, et alii.

Nos eam hic subjicimus, quamvis inter apocrypha Fortunati opera amandandam judicemus, ut exstat apud Surium ad diem 18 Septemb., ac illam, quibus visum est, notis illustravimus, addentes vel ea quæ Bollandistæ eruditissime adnotarunt. Porro in hac Vita quam Surius edidit de Magno Gregorio mentio non fit, nec ullum ejus testimonium refertur, secus atque notavit Launoius.

VITA SANCTI [a] MAURILII.

EPISCOPI [b] ANDEGAVENSIS.

1. Maurilius Mediolanensis oppidi indigena exstitit, parentibus splendidissimis, et ab ipsis pene cunabulis a beato Martino, qui illis temporibus Mediolani sibi [c] monasterium collocaverat, sacris litteris institutus est. Sed beato Martino Arianorum perfidia de civitate illa expulso [d], sanctus Maurilius ibidem demoratus est, quousque a beato Ambrosio, ipsius civitatis episcopo, officium lectoris accepit. Interea patre ejus, qui [e] totam Hesperiam pene regebat, defuncto, secundum præceptum evangelicum (*Matth.* XIX), relicta matre, omniumque rerum suarum cupiditate habendi, sub [f] Juliano tunc Cæsare, Martinum, qui tunc Turonicam regebat metropolim, expetiit, et tandiu cum eodem moratus est, divinis occupatus officiis, usque dum cæteros ecclesiasticos gradus gratiamque sacerdotii invitus, Martino cogente, susciperet. Adepto itaque sacerdotii honore, arctiorem quam inter monachos ducere diligens vitam, ut [g] solus solum liberius Dominum sequi valeret, Martini admodum doctrinis eruditus, et æque benedictionibus roboratus sese invicem osculantes et multum flentes, ab eodem ipso nolente discessit, et Andegavorum aggressus est urbem. Audiens autem haud longe ab ipsa super Ligerim fluvium in villa quadam [h] fanum fore antiquissimum, diversis idolorum culturis dedicatum, A ibidem advenit. Videns autem quod humana virtute non posset evelli, ad Dominum mente conversus, orabat ut ipse fanum, ubi diversis erroribus mentes fraudabantur humanæ, quod ipse non poterat, destrueret. Mox ergo divinitus ignis, e cœlo demissus, quidquid simulacrorum et immunditiæ ibidem reperit, sub momenti hora consumpsit. Eliminata igitur omni spurcitia, honorabilem Christi fundavit Ecclesiam, ipsamque postmodum fore vicum instituit [i]. Ibi bissenis degens annis, multis se jejuniis et orationibus sedule Domino mancipabat : ubi etiam virtutibus multis claruit.

2. Nam in prædio quod [j] Pontiacense vocatur erat vir quidam, Saturnus nomine, quem ex utero matris suæ ambas manus aridas habentem, in hanc vitam B natura produxerat. Qui dum eleemosynis ad plenam pervenisset ætatem, quadam nocte per visum admonitus, audivit vocem dicentem sibi : Vade ad virum Maurilium, et deprecare ipsum ut signum sanctæ crucis super manus tuas faciat : et statim sanaberis. Expergefactus, cucurrit ad virum Dei, provolutusque pedibus ejus, totus infusus lacrymis, supplieiter deprecabatur ut sibi manum imponeret, exponens illi visionem. Tunc beatus Maurilius tota die et tota nocte jejunans, et in precibus solo prostratus perseverans,

[a] Al., *Maurilionis*. Surius sic effert titulum hujusce Vitæ : *Vita S. Maurilii episcopi Andegavensis : ejus auctorem duo mss. Codices non habebant, sed cum constet ex Trithemio, Fortunatum ejus beati viri Vitam scripsisse, et stylus consentiat, Fortunatum esse auctorem non facile quisquam negaverit.*

[b] Andegavum civitas Galliarum est, Andensis provinciæ metropolis, finitima Turonibus et ducatui Bituricensi. Vicina Oceano est, atque a Ligeri, notissimo flumine Galliæ, alluitur.

[c] De hoc monasterio S. Martini, quod Mediolani exstruxit, mentionem facit Sev. Sulpicius in libro de Vita ejusdem, c. 4.

[d] S. Hilarius, Arianorum opera, in exsilium pulsus est post synodum Beterren. an. 356; quo acto in exsilium S. Martinus venit Mediolanum, nec tamen diu mansit ea in urbe, ab Auxentio, Ariano episcopo exagitatus, ac deturbatus de suo domicilio. Hilarium deinde secutus est, reducem ex suo exsilio, cum ipse quatuor solum annos in Phrygia exsul mansisset, uti testatur Sev. Sulp. Hist. l. II. Si ergo S. Maurilius puer, ac pene infans, a B. Martino Tur. litteras edoctus est, ut hoc loco narratur, non is ad an. 327 natus est, ut volunt Bollandistæ, sed ad an. 345, vel supra. Quod vero is lector jam ordinatus a B. Ambrosio, *Martinum sub Juliano expetiisse* dicitur, et ab eo sacris ordinibus initiatus fuisse, hæc inter se nullo modo conciliari possunt, nisi *Juliani* nomen pro *Valentiniano* irrepsisse dicamus. Julianus quippe Augustus ante obiit quam Ambrosius Mediolanensis episcopus crearetur. Ejus quippe mors refertur ad an. 363, cum Ambrosius non ante an. 374 sedem Mediolanensis ecclesiæ sit adeptus. Magnobodus quidem in Vita S. Maurilii, sub Juliano in Gallias profectum scribit, jam lectorem ordinatum; sed reticet quod a B. Ambrosio illum in gradum fuerit ascitus.

[e] Auctor Apologiæ adversus Launoyum, pro S. Renato editæ, nomine Hesperiæ non totam Italiam, sed Galliam Cisalpinam putat indicari : referente C Bolland.

[f] Est medium librarii. Legendum fortassis *Valentiniano*.

[g] Magnobodus narrat S. Maurilium, amore solitudinis, a Martino Turonensi secessisse.

[h] Idem hoc fanum in territorio Andegavensi refert fuisse, in loco qui nominatur *Calonna*, super littus Ligeris. Porro vicus ille (uti notant Bollandistæ) est in Andensi comitatu, quatuor circiter milliaribus ab Andegavo distans.

[i] Launoyus ponit S. Maurilium annos 40 eo in vico habitasse, antequam episcopus crearetur; sed ei non assentimur, ut alibi ostendere conabimur. Si illud concedatur quod opinatur Launoyus, tota fere corruit de B. Maurilio historiæ series ac veritas. Magnobodus nullam facit mentionem de tempore quo S. Maurilius eo se in loco tenuit : solummodo tandiu asserens ibi mansisse, *quoad onus episcopatus accepit*.

[j] In Vita a Magnobodo scripta legitur *Pociacense*, D Bollandistæ suspicantur *Podium Andegavense* hic indicari : « Galliæ in Andegavensi provincia oppidulum, tribus a Salmurio in meridiem milliaribus, et octo Andegavo dissitum. » Gregorius Turonensis in lib. de Vitis Patrum, cap. 18, Pontiacum memorat in finibus Bituricum, ubi monasterium a S. Urso abbate constructum fuisse narrat. Difficile sane est certo definire quo in loco esset hoc situm quod hic Pontiacense appellatur.

pro ægroto fideliter precabatur. Mane autem sequenti crucis signum super manus infirmi deposuit, et extemplo sanas reddidit.

3. Non multo post tempore, mulier quædam Nannetensis incola, male a dæmonio vexabatur, quam toto corpore debilem, sed et cæcam, lumine privato, reddidit. Quæ geminis vincta catenis a fidelibus ad virum Dei deducta est. Altera vero die, ubi in eam sanctus sua lumina direxit, mox illam dæmonium deseruit. Tunc crucis signo lumen reddidit, et quæ catenis vincta ad beati viri deducta fuerat ecclesiam, libera et incolumis repedavit ad propria.

4. Sub ipso fere tempore, dum quidam pastores in eadem regione dominorum suorum pecora pascerent et vigilarent, eorum unus dum noctu pecora custodiret, mordetur a vipera. Cujus virus se repente per omnes pueri venas infudit, et totum hominem in tumorem convertit. De quo cum nihil aliud præstolaretur nisi interitus, quia jam semivivus jacebat extensus, tunc cæteri pastores fide commoniti præsentiæ deferunt confessoris. Tunc sanctus, oculos ad cœlum erigens, universa pueri membra signavit, et in ipso vulnusculo, per quod viperæ virus influxerat, de propria saliva [a] signum crucis impressit. Statimque ex omnibus corporis partibus revocatum virus cucurrit ad ipsum per quem se immiserat locum, et integræ sanitati redditus est puer.

5. Quædam Andegavensis territorii matrona, vinculo conjugali nexa, ex tempore suæ copulationis sterilis permanebat. Quæ dum pro adipiscenda prole Dominum deprecaretur assidue, et nequaquam votum suum obtinere valeret, ac procederet matura in annos desperationis adepturæ [*Pro* adipiscendæ] jam prolis, ad beatum virum se tota convertit, ut quod ipsa non merebatur, ille apud Dominum suis meritis obtineret. Et, si suis precibus filium seni feminæ impetrare potuisset, ipsum se Domino oblaturam, ei perpetuo serviturum, tota fide ac voto pollicebatur. Intuens autem vir beatus mulieris fidem ac lacrymas, Dominum pro ea deprecaturus accessit. Exaudivitque Dominus virum sanctum, et deprecanti feminæ conceptum dedit et partum. [b] Quem illa, sicut promiserat, Domino consecravit habendum.

6. Non longe a vico Calonnæ, quem vir beatus incolebat, erat quidam collis Præsciacus nomine, diversis idolorum titulis decoratus. Maurilius vero dolens illam longius manere superstitionem, ubi diversarum credebat inesse perditionem [*Forte add.* animarum], quadam die, adhibitis secum paucis fidelibus viris, perrexit ad locum. Cumque pervenisset ad idolum ut illud everteret, dæmonia, quæ ibi latebant, clamare cœperunt, dicentia : Quid nos et hic, Maurili, persequeris? In his regionibus nullus est locus quo te evadere valeamus. Illico autem in adversum signo sanctæ crucis opposito, dæmonia repente elevato magno rugitu, non sine immenso fetore fugerunt. Ille autem omnium idolorum simulacra coadunari præcepit, et ignibus ea concremans, in favillam redegit. Deinde mundans diligentius locum, ibidem honorabile monasterium statuit, quod ad gloriam Christi, et laudem nunc usque permanet confessoris.

7. Monachus quidam, Clemens nomine, per tres jugiter annos quaternis febribus urebatur. Atterebat enim nimium æstus cum frigore, et erat ei horror cibi, quoniam defecerat virtus stomachi. Cumque tali dolore deficeret, jamque de vita desperaret, amicorum monitu ad beatum virum se transferri præcepit. Qui ut ejus præsentiam videre promeruit, [c] eulogias salutis dari ab eodem fideliter postulavit. Quas dum sanctus sanctificatas ex more porrigeret, languor ut fumus evanuit ; moxque omni virtute roboratus sanus ad propria remeavit.

8. Proximis sane exinde diebus, dum negotiatores inter diversas mercium copias, [d] scucos utriusque sexus juvenes venales haberent, et cum eisdem ad Hispaniam tenderent, per Calonnæ prædium iter agebant. Prætereuntibus autem secus ædem beati viri, unus eorum qui venundandi ducebantur, magno prosiliens impetu, ecclesiam ingressus est, et provolutus cum lacrymis pedibus confessoris, orabat ut suis precibus aut pretiis sese pro Dei amore redimeret, secumque retineret, qui furtim de propria captivatus patria, vendendus duceretur in alienam. Cujus verbis et fletibus suum patrioticum recognoscens, commotus pia mente sacerdos, sine mora pro captivo ipsius domino supplicaturus egreditur. Sed cum dominus ipsius summa obstinatione id fieri posse negaret, innuit suis ut ipsum de ecclesia velociter extraherent. Cædentibus autem ministris vimque facientibus, ac domini sui præceptum exsequentibus, immensis captivus clamare cœpit vocibus : Miserere et succurre, serve Dei, quem devotus liberandus expetii. Sacerdos vero flexis solo paululum genibus, elevatisque in cœlum manibus, inquit : Domine Deus omnipotens, qui in angustia constitutis, et de tua misericordia vere confidentibus succurris, subveni huic captivo, pro quo te supplex exoro. Ad hanc vocem tanta vis febrium dominum ipsius arripuit, ut antequam pœnitere succurreret, spiritum exhalaret [e]. Tunc tanta formidine cæteri percelluntur, metuentes ne sese vivos terra absorberet, ut unanimes expeterent sacerdotem flebiliter, expostulantes quatenus et sibi indulgentiam, et defuncto suis meritis, acquireret vitam. Vir vero beatus nimium metuens ne ipse occasio et causa illius esset perditionis, prostratus terræ immensis singultibus invocat Christum,

[a] Magnobodus narrat S. Maurilium infudisse salivam in os pueri, atque hinc illum sanitatem consecutum. Simile fere huic miraculum a S. Martino Tur. editum legitur in ejus Vita a Fortunato scripta, lib. III.

[b] Narrat Magnobodus hunc postea successisse ipsi Maurilio in sede Andegavensi ; atque adeo non alius hic fuit quam S. Renatus, de quo postea erit sermo.

[c] De eulogiis vide quæ adnotavimus ad c. 12 l. XI Op. Fortunat.

[d] Vox corrupta. Surius adnotat *Italos* ; an *servos* legendum?

[e] Magnobodus dominum servi non emortuum fuisse narrat, sed ita ægrotasse, ut morti esset proximus ; atque ex precibus S. Maurilii vitam impetrasse.

ut defuncto redderet animam. Nec antea surrexit a solo donec et defuncto vitam, et captivo acquireret libertatem. Negotiatores denique, ut retroacta præsumptio indulgeretur, multis donariis ipsum honoraverunt locum ; quæ prope omnia beatus vir in usus pauperum deputavit.

9. Nimirum præterea, ut necessitudo cogit humana, [a] navis Argo haud modica, mercibus referta per Ligerim vehebatur. Quæ contra Calonnam cum ascenderet, subito turbato cum flamine ponto, navis in vertiginem rotabatur : frangitur antenna, et nunc prora subrigitur elevata in fluctus, nunc puppis deprimitur inter undarum hiatus. Victi ergo nautæ, tantæque tempestatis timore perterriti, de præsenti jam desperantes salute, omnia navis armamenta jecerunt in littus, solum præstolantes interitum. Tum repente immensis vocibus clamare cœperunt, dicentes : Miserere, vir Christi, Maurili ; succurre nostro naufragio, potes enim obtinere a Christo, qui vitam acquisisti defuncto. Ad quorum voces exsurgens ab oratione Maurilius, festine cucurrit ad littus, et elevato in adversum crucis signo, imperat procellæ ne sæviret. Cedunt mox deposito rigore spiramina : tumescentes undæ vertuntur in æquora, subsequiturque serena tranquillitas, illæsique nautæ ad portum optatum feliciter pervenerunt.

10. Erat familiare beato viro, ut nunc ecclesias, nunc infirmos tanquam verbi Dei fidelissimus dispensator circumiret. Et ne ultra modum fatigatus deficeret, habebat humilis sessor asellum, quo sæpius utebatur. Quem nocturnis latro temporibus furari non metuit. Sed infelix, dum furatur asellum, arripitur a dæmonio, et sic devians, per totam noctem illuditur vagabundus. Mane autem reddito, ante fores beati viri, exsensis [Amens] ipse adfuit cum asello, crimen quod commiserat invitus confitetur. Deinde arreptus a dæmonio, fugere nititur ne curetur. Sed vir beatus furiosum per exorcismi gratiam prius a dæmone liberavit, et post a crimine; recepto asino, absolvit. Et quia necessitate cœperat furari, non vitio, tres insuper illi aureos dedit, ac dimisit.

11. Matrona quædam nobilis, prædives, senatorio ex genere oriunda, Amelia nomine, gravi cœperat incommodo urgeri. Quod cum per duodecim annos pertulisset, omnesque res suas in medicorum artes expenderet, nullum incolumitatis remedium assequi merebatur ; et quanto curiosius totum artis suæ ingenium in illam impendere studuissent, tanto semper deterius incommodo gravabatur. Cum autem de ejus sanitate desperantes, parentes de solis sepulturæ necessariis admonerent, ait illa amicis : Ite, currite quantocius ad beatum virum Maurilium : et si obtinere potueritis ut ab illo merear visitari, confido quod per ipsum restituar sanitati. Tunc parentes ac amici perpete cursu pro femina beatum virum adierunt, piis precibus postulantes ut ægrotam sua miseratione visitaret. Ille ubi hoc audivit, reminiscens illud dicentis Domini : Infirmus fui, et visitastis me (*Matth.* xxv), statim proficiscitur cum eisdem. Veniens autem in domum, more suo prius prostravit se ad orationem. Deinde benedicti olei liquore mulieris membra perunxit : quæ statim omnino incolumis surrexit.

12. Interea dum talibus beatus vir in vico Calonnæ floreret meritis et virtutibus, urbs Andegava proprio [b] pastore viduatur. Tunc plebs urbana et universa nobilitas, collectis etiam undique sacerdotibus, in unum venere consilium, conquirentes quis eorum substitui deberet in pontificale ministerium. Sed revera aut nobilitatis ventoso favore, aut pecuniis subrogati ad tanti culminis dignitatem, quidam alios præferebant ; ideoque in unum non valebant venire decretum ; eo quod scriptum est (*Acta.* v.) : quod non est ex Deo consilium, non poterit unquam stabiliri, sed solvi. Dum ergo hæc invicem volverent, nec definire valerent, subito sanctissimum Turonicæ sedis archiepiscopum nuntiatur adesse Martinum. Hujus dum pene omnes sententiam præstolarentur, ait : Viri fratres, audite et attendite consilium bonum. Quia Deo vobis electus est pontifex, ipsum suscipite sacerdotem. Sane Maurilius, Calonnensis Ecclesiæ presbyter, erit pontifex vester. Quod audientes, mirati sunt : sed quia Maurilii jam noverant virtutes et merita, postposita jam priori ignorantia, statim pari mente ac voto in unam venere sententiam ; acceptoque domini archiepiscopi præcepto, celerrime dirigunt ad virum Dei : quem si [*Forte*, ex] episcopi auctoritate, de propria raptum Ecclesia, Martini præsentiæ nolentem sistunt. Qui dum cum B. Martino ecclesiam ingrederetur, statim ad declaranda tanti sacerdotis merita, niveo candore columba divinitus elapsa, super caput ipsius descendit ac sedit. Quod videntes multi, unanimes una voce conclamaverunt Maurilium episcopatu dignissimum, non ab hominibus tantum, sed ab Omnipotente electum et demonstratum. Tunc Maurilius, miraculo ac precibus victus, implens præceptum, suscepit sacerdotium. Nam, ut multi videre meruerunt, quoties beatus Martinus ad sacram consecrandi sacerdotis benedictionem super caput ejus extendisset manum, semper ei præfata aditum dabat columba. Sicque B. Maurilio pontifice constituto, et B. Martino ad propriam sedem regresso, sanctus Martinus referre solitus erat quod ad benedicendum sanctum Maurilium pontificem in columbæ specie non solum Spiritus sanctus, sed etiam adfuerit angelorum exercitus.

13. Ordinato itaque ad custodiam Christi ovium Maurilio pontifice, tanta in eo Domini gratia rutilabat, ut non minora per eum quam dudum per apostolos signa et miracula fierent. Nam tantum verbis dæmones effugabat, ægrotos sola oratione curabat, cæcis signo crucis visum reddebat, paralyticos ad pristinam sanitatem medicante merito revocabat. Sunt etiam ejus plurima miracula alia, quæ, licet

[a] Magnobodus plurali nomine *naves* exprimit.

[b] Hunc fuisse Prosperum constat ex Andegavensium episcoporum catalogis.

scripta non inveniantur, tamen quia vera sunt, deficere non possunt, sed multorum ore celebrantur. Talibus igitur vir Dei apostolica simplicitate redimitus, cordisque puritate perlucidus, sine intermissione pro sibi commisso Christi grege, in vigiliis et orationibus atque jejuniis totum se Domino mancipabat, ut antiquus hostis diabolus Ecclesiam nullam ex sibi creditis ovibus tentando posset lædere aut auferre.

14. Proximo autem post acceptam episcopii dignitatem tempore, dum de basilica beati Petri egrederetur, ubi pervigil in oratione totam noctem insomnem duxerat, obvium habuit quemdam cæcum, ex utero matris suæ carentem lumine. Quod cum sibi a Domino tribui per merita beati Maurilii fideliter postularet, beatus antistes paulisper erubuit; sed cum super oculos ipsius signum sanctæ crucis imprimeret, erumpente mox sanguine cum dolore, lumen habere promeruit. Tum homo ipse pro amore beati Maurilii, eidem beati Petri traditus basilicæ, quandiu in reliquum advixit, fideliter servivit.

15. Sequenti die beato Maurilio episcopo in eadem beati Petri basilica sanctam solemnitatem celebrante, advenit cum moriente puero matrona, cui quondam sterili eumdem, ut nasceretur, ante episcopatum apud Dominum suis meritis obtinuerat; postulans ut filio suo, quem Domino habendum obtulerat, manuum suarum impositione Spiritum sanctum daret, antequam obiret. Sed remorante in sancta corporis et sanguinis Christi consecratione paululum præsule, puer excessit. Expleto autem sanctæ solemnitatis mysterio, et obitu pueri, qui absque chrismatis dono excesserat, prægnito, totum id suæ desitudini deputavit, lacrymis multo tempore irremediabilibus suæ culpam lugens inobedientiæ. Cui cum nec ista sufficerent, diu multumque quid ageret secum animo colluctante, tandem reperit quod inter concives tantæ negligentiæ piaculum plene expiari nequiret, nisi singularis elapsus patriam civesque relinqueret. Tali igitur reperto consilio, occulte semetipsum exinde eripuit [a], ex sanctorum reliquiis quibus Ecclesia Andegavensis decorabatur secum claves deportans. Cum autem pervenisset ad mare, divina providentia, qui manebat in littore, diem transitus sui exaravit in lapide; sicque ascensa puppi, inchoati itineris cœpit maturator existere. Cumque processisset in altum, et quare claves [b] reliquiarum secum detulerit cogitaret, insidiante humani generis inimico, ut dolorem sancto viro super dolorem imponeret, repente claves de manibus elapsæ submerguntur in æquore. Tunc cum lacrymis id fertur exclamasse Maurilius, quod postea probavit eventus : Nisi has iterum, inquit, claves videre meruero, patriam urbemque nunquam repetam, quam effugio. Transmisso igitur mari, quo, quis esset, abscondere potuisset, mutato habitu, uni regionis principum adhæsit, professus se hortulanum fore, quatenus corpus proprio labore castigaret. Qui cum tali proficeret ministerio, tantam copiam ejus meritis Dominus oleribus dabat, ut omnibus, quibuscumque necesse fuerat, ex eisdem sufficienter ministraret, et tamen olera nunquam deficerent. Unde perpluribus placebat et bene ab omnibus amabatur.

16. Interea plebs Andegavorum, cœlitus sibi quondam commisso viduata pastore, non minimo pavore percellitur, crebrisque visionibus minatur, persæpe etiam admonetur uti proprium pastorem circumquaque perquirerent, et nisi Maurilius inventus suæ redderetur Ecclesiæ, urbem Andegavam celerius fore subvertendam. Unde ejusdem regionis tota nobilitas, sed et vulgaris immensitas, collatione facta, in unum venere decretum, eligentes e concivibus quatuor diffusæ virtutis, et fidei viros. Quibus, qui necessarii ad tanti itineris erant supplenda negotia, sumptibus ex voto collatis, præcipiunt ne unquam reverterentur, nisi prius proprium invenissent patronum. Qui functi legatione, urbes oppidaque et vicos omnes præterlegunt, omnique fere Europa circumita, septimo tandem anno in partes Galliæ revertentes, et minime, quem quærebant, invento, divino ductu ad portum Oceani maris, qui in Britannia manet minori, pervenerunt, quatenus cis mare, quem invenire non poterant, trans mare quærere niterentur. Præstolantes igitur navem, cum qua cœptum explere valerent obsequium, dum residerent in littore, scriptum, quod supra diximus, invenerunt in silice : Hic transiit Maurilius Andegavorum episcopus. De tam evidenti igitur alacres effecti indicio, trans pontum abiere securi. Cumque in medio tranquilli æquoris mari essent, ecce repente emersus e gurgite piscis immanis, prosilivit in navim. De quo cum Deo gratias retulissent, ipsumque piscem exenterare cœpissent, reliquiarum claves, quas Maurilius in mare perdiderat, in piscis jecore repererunt. Quas recognoscentes, nimium mirantes turbabantur attoniti, metuentes ne cum ipsis Maurilius naufragium passus, hominem exisset. Demissis igitur de navi anchoris, in hoc stantes, ut de mari reverterentur, asserentibus nautis Maurilium esse defunctum : singuli sequenti nocte unum eumdemque visum, Domino tribuente, viderunt, in quo dictum est eis : Nolite metuere, nec revertamini de itinere, cœptum maturate negotium; procul dubio diu quæsitum vestrum invenietis desiderium. Mane autem reddito, quid singuli viderant invicem referebant. Unde admodum roborati, iter quod ceperant avidius peragebant. Unde factum est ut angelico ductu ad domum principis cum quo Maurilius habitabat, recto itinere ducerentur. Ingressi autem, illico vocari Maurilium, ut cum oleribus, quibus rex uti consue-

[a] De hac fuga ne verbum quidem Magnobodus.

[b] Magnobodus totam hanc historiam de fuga S. Maurilii, de amissis clavibus, ac multo post tempore in piscis visceribus inventis, de eodem S. Maurilio in domo regis invento, apud quem hortulani munere fungebatur, de Renato puero, post annos septem, ex quo decesserat, ad vitam revocato, prætermittit, ac ne verbum quidem de his facit.

verat, accurreret, audierunt. Oculorum autem aciem in partem qua illum inclamari audierant, dirigunt, nec mora cum oleribus accurrere Maurilium conspexerunt. Quem ut cognovissent, prostrati pedibus ipsius, cum magno fletu rogabant ut propriæ subveniret Ecclesiæ atque civitati. Ad quorum fletum cum se negare non posset, obstupefactus, cum lacrymis repugnare cœpit obnixius, dicens : Voto memet ac juramento constrinxi, nunquam in patriam reversurum, nisi claves videre mererer iterum quas amisi. Quas statim exhibentes, quidquid in mari viderant vel pertulerant ex ordine referebant. Statim hæc fama pervolat, ipsumque sollicitat regem. Mirantur cuncti, et quem ut hortulanum habuerant nunc ut beatissimum præsulem venerantes adorant, multis eum muneribus honorare certantes. Tunc Maurilius tot precibus, ut regrederetur, et miraculis victus, dum sollicitior cunctaretur, et vigiliis atque orationibus insomnem ducere sequentem disponeret noctem, tandem fatigatus, paululum obdormiens, vidit angelum dicentem sibi :-Surge, Maurili, et populorum te requirentium exsequere votum. Ecce enim tuis precibus et meritis tibi commissas servavit Dominus oves, pro quibus rogasti, et insuper reddidit tibi puerum quem diutius plorans quæsisti. Quid multis? Mane reddito, concurrentibus undique populis, cum magno honore ducitur ad navem, et traductus, non minori gloria excipitur a patria propria. Taliterque propriam regressus ad urbem, nimirum exspectantibus turbis, de Domini promissione securus, venit ad pueri tumulum. Quo rastris discooperto, invocat diutissime planctibus Christum. Tandem autem expleta cum lacrymis oratione, utrique consurgunt, Maurilius de oratione, et puer de morte. Quem septiformis Spiritus gratia consecratum, ex eventu vocavit Renatum : qui divinis cultibus illico mancipatus, et a beato Maurilio diligenter eruditus, tantis promeruit florere virtutibus, ut post Maurilium pontificalem Andegavensis Ecclesiæ cathedram posthumus sortiretur et hæres. Quod si quis fortassis æstimaverit fabulosum, Andegavam recurrat ad urbem. Ibi enim inveniet pretiosissimum confessorum Christi Maurilium immensis virtutibus florentem, et nec minus Renatum antistitem, successorem ipsius, miraculis coruscantem.

17. Sanctissimo igitur sacerdotum Maurilio priæ sedi restituto, quid proximis adhuc exinde diebus contigerit, dicamus. Vir quidam avarus, instigatus cupiditate, arrepta securi, die Dominica, avidus operator exstiterat. Quem, securis manubrio manibus inhærente, ultio statim divina subsecuta est. Idem tamen cogentibus doloribus, post menses quinque Maurilium expetens, suæ ordinem culpæ flebiliter confitebatur. Cujus cum vir beatus pœnitudinem vidisset, commotus spiritu, dolere cœpit. Sed cum sanctus Maurilius manubrium tetigisset securis, illico laxatis nervis et erectis digitis, omnique fugato dolore, manus integre reformantur, et sospes cum gaudio est regressus.

18. Alter quidam, Belgicus nomine, primo die Paschæ proprias segetes servis propriis temerario jure mundare præceperat. Mancipia autem cum reniti cœpissent, ac dicere contra auctoritatem foro ut tali die opera agerentur servilia, dominus eorum ut id agerent invitos coegit. Sed cum segetes ingressi, lolia et quæcunque inutilia sarrire tentassent, mox Belgicus, oculorum cæcitate percussus, cœpta desererent immensis vocibus clamabat invitus. Cum autem per tres annos in ea cæcitate permansisset, dum beatum Maurilium pro commissi sibi populi salvatione, ut episcopis moris est, vicos ac villas circuisse audisset, cogentibus continuis doloribus, sedulus ac devotus expetebat ut ei vel vestimentum tangere sacerdotis concederetur, confidens per hoc se posse statim sanari. Quod cum præparantibus amicis tangere meruisset, mox merito sacerdotis lumen amissum recipere meruit.

19. In pago cui nomen est Commonia erat rupes quædam excelsa, diversarum arborum generibus nemorosa, ad quam, non toto adhuc paganorum ritu discusso, stultorum turba conveniebat, sacrorum suorum solemnia anniversario ordine celebrare. Ubi per septem dies epulando et choros ducendo atque debacchando, solemnia sua quasi jure debito persolvebant. Sed quod fieri in vino plerumque et epulis solet, orta seditione, multi vulnerabantur, nonnulli etiam de more ibi jugulabantur. Et idipsum cum accidisset, inevitabili fato fieri proclamabant. Quod ubi Maurilius comperit, nec mora, cum religiosis quibusdam fratribus ad locum perrexit. Ubi cum jejunio et oratione una nocte pervigilasset, gallorum cantu tantus fetor de loco surrexit, ut vix vir beatus ibidem habitare cum suis posset. Mane autem reddito, etiam qui superstitionem loci illius antea servabant, intelligentes se divina virtute perterritos, ne episcopo repugnarent, ipsi cum eodem omne nemus succidere et igni concremare festinabant. Ita autem per ignem mundato loco, ædificavit ibi statim in honore beatæ Mariæ genitricis Christi basilicam : et locus ille, qui ante *rupes* vel *lucus Martis* appellabatur, *Castrum petræ* nomen accepit.

20. Accidit iisdem diebus ut beatus Maurilius inter quosdam discordes ob reformandam pacem [a] Cenomanicam vocaretur ad urbem. Quo cum sine mora venisset, et, pace inter discordes restituta, regredi cœpisset, antequam ad pontem Leugæ pervenisset, incolæ loci illius, ut benedictionibus præsulis firmari mererentur, ejus adventum devotius præstolabantur. Inter quos parentes cujusdam pueri filium suum nimia infirmitate ex tempore infantiæ gravatum, secus viam per quam transitum episcopi fore cognoverant, posuerunt, dicentes : Poterit, si voluerit, nostri infantuli obtinere salutem, qui mortuo puero vitam obtinuit etiam post sepulcrum. Erat

[a] *Cenomanica*, urbs Galliæ perampla, et provinciæ cognominis caput. Sita est ad Sartam fluvium, ubi recipit Huifnam. BOLLAND.

namque puer ille tam gravi infirmitatis dolore constrictus, et omnium membrorum contractis nervis, quasi in circulum involutus, ita ut glomeris rotulam potius imitari cerneretur, quam hominis formam. Adveniente autem episcopo, inter benedictionis flagitationem cuncti catervatim ad pedes ejus ruentes, orabant ut infirmi pueri pietatis studio misereretur. Coactus ergo precibus, prostravit se statim in oratione cum lacrymis; nec antea ab oratione surrexit, donec distortis tibiis, cœpissent se singula pueri membra distendere. Tunc surgens ab oratione, apprehensaque manu pueri, extemplo incolumem reddidit parentibus; sicque beatus Maurilius iter quod cœperat explicavit. Cum autem ad portum [a] Lidi fluminis pervenisset, nullam ibidem navim reperit, sed omnes ex parte altera tenebantur. Nec etiam nauta parebat qui navigium adduceret. Qui dum præstolaretur, et nemo esset qui transduceret, repente omnes carinæ, divina jussione semotæ a littore, ad obsequium præsulis in partem alteram deducuntur. Unde cum omnipotenti Deo gratias retulisset, ingressi naves, Deo solo gubernatore, ac absque humanorum nautarum adminiculo transierunt. Verum tamen nautis qui accurrerant, quasi si illorum labore transisset, naulum non expetitus dari præcepit.

21. Villam quamdam Geriacum nomine, ad alimenta captivorum, viduarum, pupillorum, nec non subsidia clericorum ac pauperum profuturam, vir beatus ex rebus Ecclesiæ comparaverat. Quam dum quadam die, ut ibidem quiddam operis faceret, cum fratribus circumiret, repente [b] cornupeta vitula, instinctu dæmonis acta, cum ingenti mugitu ac torvis furibunda luminibus, in eum rotatim cum magno impetu accurrebat. Contra quam cum beatus episcopus signum crucis opponeret, mox diabolus de capite ejus in specie corvi egrediens, evolavit, et subito sicut fumus evanuit. Multi enim fidelium, qui comitabantur cum eo, oculis hæc corporeis videre meruerunt. Bucula vero gregi suo statim mitior se ove immiscuit, et deinceps neminem læsit.

22. Quadam die, cum per [c] Medianæ fluvium navali subvectione in Ligeris alveo secure descenderet Maurilius, jejunio fatigatus et oratione, in navis puppi paululum obdormierat; cum subito, humani generis insidiante inimico, cœperunt gurgitis intumescere fluctus; ita ut cadentibus desuper lymphis, submergi navis autumaretur in undis. Tunc discipuli timore perterriti excitaverunt eum, dicentes: Exsurge quantocius, et succurre in supremæ mortis naufragio constitutis. Expergefactus autem, illis clementius ait: Quid me quæritis? vos fratres satisfacere poteratis. Tunc accepta, quæ benedicti liquoris erat vasculum, ampulla, mox ut oleum cum oratione et signo crucis in gurgitem respersit, illa sæviens tempestatis procella, temperatis flatibus, extemplo cessavit. Læti ergo et incolumes pervenerunt ad portum.

23. Adolescens quidam catechumenus de numero Ecclesiæ sibi commissæ, absente Maurilio, tam vehementem febrem incurrerat, ut antequam sacri fontis baptismate regenerari potuisset, [d] spiritum exhalaret. Nec mora, parentes ipsius non sine immensis lacrymis, dum locus funeri pararetur, eum ad ecclesiam detulerunt, cum subito beatus Maurilius adesse nuntiatur. Qui comperto quod sine baptismatis remedio ultimo fungeretur officio, ingemuit. Tunc sentiens per spiritum sibi adesse virtutem, egredi omnes cellulam in qua corpus jacebat præcepit. Ubi singularis cum puero remanens, de more prostravit se in oratione cum gemitu. Et rigans lacrymis solum, vix tantum spatio unius horæ intergresso, vidit defunctum paulatim omnibus membris commoveri. Quem statim, ut de oratione surrexit, parentibus, qui pro foribus astiterant, vivum et incolumem reddidit, ac sacro baptismate consecravit. Duos denique leprosos, sub ipso tempore pervariis vulneribus obsessos atque fœdatos, dum salutis remedium a beato postularent, illos, verbo tantum medicante, sub momento curavit [e].

24. Peregrinus quidam dum hiemali tempore pœnitentis habitum gerens, medicinam animæ suæ quærendo, vicos et urbes plurimas circuiret, beatum Maurilium, cujus jam bonitatis famam audierat, quatenus ab ipso verbum salutis audire potuisset, longius exsul a patria cum aliis peregrinis itinerator [*Al.*, iterator] avidus expetebat [f]. Sed antequam ad ipsum pervenire potuisset, repentina morte in via præventus, occubuit mortuus. Ubi cum peregrinorum aliqui, multique ex vicinis partibus ad peregrini obitum convenissent, accidit ut electus Dei sacerdos, qui pro supplendis commissi sibi gregis necessitudinibus infatigabiliter laborare certabat, a vico [g] Saponaria revertens, ad justi et sancti peregrini hominis cadaver Maurilius advenisset. Qui cum debitum de more pro absolutione animæ funeris officium exsolvisset, et populis sermonem de religione conferret, mirum dictu! subito se palam omnibus defunctus erexit, et cum reliquis Deo gratias referens, quod per beatum Maurilium Dominus eum resuscitaverit,

[a] Ledus est Galliæ Narbonensis amnis, quem lingua sua *le Lez* nuncupant; sed dubium non est quin hic significetur Lædus, Gallice *le Loir*. Fluvius hic in Perticensi provincia ortus, Carnutensem Belsiæ tractum defluit: dein varia alluit loca, et tandem paulo supra Andegavum in Sartam amnem se exonerat. Bol.

[b] Simile a Martino Turonensi factum legitur ejus in Vita, lib. III, apud Fortunatum.

[c] Fluvius Galliæ *la Maine* dictus. In Normanniæ limite ortus, per Cenomanos fluens, Meduanam urbem et Lavallium rigat. Supra Andegavum, auctus Sarta et Lædo fluminibus, in Ligerim se exonerat. Bol.

[d] Magnobodus non hunc mortuum fuisse scribit, sed in *ipso jamjam futuri exitus periculo, vix tandem supremo spiritu palpitantem* a Maurilio pristinæ sanitati restitutum fuisse.

[e] Addit Magnobodus hosce leprosos, stipem a Maurilio petentes, sanitatem recepisse.

[f] Magnobodus diverso aliquid modo narrat hoc factum, nec peregrinum iter illud ad visendum et conveniendum S. Maurilium dicit suscepisse.

[g] Villæ Saponariæ mentio fit in testamento Perpetui episcopi Turonensis, eaque ad Carum fluvium vulgo *le Cher* posita indicatur.

evidenter omnibus patefecit. Quod videntes et audientes turbæ, in cœlum voces laudum extulerunt.

25. Ut autem finaliter dicatur, indicibilia Maurilii multa sunt opera, nec in eo quod divina virtus operata est sensus comprehendere potest humanus. Breviter tamen aliquid de ejus quotidiana cōnversatione narremus ad ædificationem audientium. Sane ab exordio episcopatus sui usque ad terminum vitæ, ut canonicam adimpleret sententiam, semper victum pauperem et aquam brevem, ac supellectilem vilem habuit. Cum autem sanctæ Quadragesimæ dies advenirent, per omne tempus afflictionis erat ei, ut dictum est, aridus et vespertinus die tertia cibus, aqua tepida, et modicum salis, ac panis hordeaceus. Pedem non proferebat his diebus in publico, cilicio semper interius tectus et cinere. Verum tamen robustus semper in corpore erat, faciesque ejus ut rosa rubebat : nam cum ad senilem ætatem pervenisset, non caput, non dentes, non visum, non stomachum, non cætera membra dolebat, non viscerum cruciabatur doloribus, non sicca humus jacentia super se ipsius membra confregerat; sed totus semper sanus corpore, mente quoque sanior, in utrisque semper robustior apparebat. Nam bonum, quod Maurilius elegit, tenuit; nec dimisit, sed complevit. Nihil erat illius severitate jucundius, nihil jucunditate severius. Erat sermone silens, et silentio loquens. Erat neglecta illi mundities, et inculta vestis.

26. Talibus ergo cum ab ipsa pueritiæ suæ ætate floreret virtutibus, et appropinquare cerneret sui transitus diem, haud longe ab Andegava urbe ad septentrionalem ejusdem urbis partem, duplicem sepulturæ suæ cryptam ædificari præcepit. Qua completa, quadam die Dominica, dum sanctæ solemnitatis officium de more complesset, modica pulsatus infirmitate, convocavit omnem clerum commendans illis ultimum transitus sui diem, dicens : Ego ingredior viam universæ carnis; vos autem admoneo, servate charitatem, custodite dilectionem, diligite castitatem, patientes estote ad omnes, et mementote semper pretio sanguinis Christi vos omnes esse redemptos. Interea etiam tantæ convenerunt ex vicinis undique partibus, visitationis studio, populorum catervæ, quantum urbs Andegava recipere poterat, mœrentes et multum flentes, cur tanto viduarentur patrono. Quos omnes Patrum piissimus devotius in summo mortis articulo constitutus absolvens, et benedictionibus corroborans, septima incommoditatis die, ultimoque totius ætatis suæ anno nonagesimo, episcopatus [a] tricesimo, pius pastor et doctor Maurilius, qualem de sacri fontis baptismate sumpsit, talem Idibus Septembris, coram multis astantibus populis et psallentium choris, omnipotenti Deo animam reddidit.

27. Cum autem sanctum ejus corpusculum die altera portaretur ad tumulum, gemini ex utero matris cæci, ut sancti corpusculi loculum tangere potuerunt, lumen quod nunquam habuerant, ad declaranda antistitis merita, illico recipere meruerunt. Quidam etiam e civibus, paralysis distentus incommodo, per [b] triginta annos tenebatur in lectulo. Qui cum psallentium chorum deferentium Maurilium audisset, e lectulo statim exsiliens, quasi cervus, nemine prohibente, beati Maurilii pervenit ad corpus; tactoque et osculato beati funeris feretro, pristinam recipere sanitatem meruit extemplo. In tanti igitur honoris gloria sepultus, quanti qualisque meriti apud Dominum fuerit, dum quotidianis virtutibus et miraculis ejus exornat tumulum, Dominus ostendit omnibus post sepulcrum. Qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

[a] Magnobodus ait S. Maurilium *in secundo ordine sacerdotii* XL *annis Ecclesiam rexisse, in pontificalis autem apicis dignitate* XXX *annis præsedisse cathedræ.* Unde colligit Launoyus eumdem a S. Martino Turonensi sacerdotem et episcopum non potuisse ordinari, cum is viginti duntaxat et sex annos Ecclesiam Turonensem rexerit ex testimonio Gregorii Turon., apud omnes eruditos recepto. At Bollandistæ volunt quadraginta annorum numero, quibus S. Maurilius sacerdos fuisse scribitur, vel annos pontificatus, qui a sacerdotio nequit sejungi, comprehendi, ita ut decem annos sacerdotium tenuerit, antequam episcopus inauguraretur. Sane in vico Calonna a Magnobodo commoratus dicitur, postquam presbyter initiatus a D. Martino, ab eodem secesserat, usque ad id tempus quo episcopus inauguratus fuit. Atqui non plus quam annos duodecim ibidem commoratus esse scribitur in altera ejus Vita a Rainone conscripta. Quod si is annos 40 secundi ordinis sacerdos complevit, triginta vero episcopus, annos viginti natus jam fuerat initiatus sacerdos, quod verisimile non est.

[b] Magnobodus narrat quod paralyticus ille a XXVIII annis tenebatur in lecto, languore vehementi.

PRÆMONITIO

IN ACTA PASSIONIS SS. DIONYSII, RUSTICI ET ELEUTHERII.

Acta passionis B. Dionysii episcopi, Rustici et Eleutherii, primus evulgavit Franciscus Bosquetus, Montispesulani episcopus in suo opere quod inscripsit : Historia Ecclesiastica Galliæ, *parte* II; *isque censet Acta illa fuisse conscripta ante Dagoberti I regis Austrasiæ, ætatem, qui cœpit regnare an.* 621 *aut* 622, *et decessit an.* 637 *vel* 638 : *cum in ipsis nulla fiat mentio de basilica S. Dionysii, ab ipso Dagoberto exædificata, et munificentissime instructa. Cui assentitur et Hadrianus Valesius in libro quem inscripsit :* Disceptationes de Basilicis, etc., adversus Launoii theol. Parisiensis Defensiones, cap. 4. *Quin idem censet Acta illa a Venantio Fortunato fuisse conscripta, secutus Petrum de Marca, archiep. Tolosanum, qui eamdem passionem S. Dionysii ab eodem Fortunato elucubratam fuisse censuit.*

At Launoius totus in eo est ut commonstret Acta illa a Venantio Fortunato nullo modo scripta fuisse, idque

ex eo conjicit : 1° quod auctor nullam in iis mentionem faciat miraculi S. Dionysii, quod a Gregor. Turon. commemoratur in l. de Gl. Martyr., c. 72, facturus utique, si ipse fuisset Fortunatus familiarissimus Gregorii, cui proinde illa a Gregorio scripta ignota esse non poterant. 2° Auctor ille non meminit Fascennini præfecti, qui sententiam tulit in S. Dionysium, nec turriti tumuli quo ossa ipsius S. Dionysii condita in basilica continebantur : itemque nihil memorat piam consuetudinem qua rei sacramento se purgabant ad tumulum martyris, cum tamen hæc omnia memoret Gregorius Turonensis, coævus Fortunato. 3° Hæc Acta fabulis sunt referta : cum in iis narretur martyrum illorum corpora a percussoribus fuisse navibus imposita, ut in Sequanam fluvium projicerentur, perinde atque sine navigio in Sequanam projici non possent, aut ad eam rem pluribus navibus opus esset, ad quam vel una par esse poterat. Deinde addit scriptor, matronam quamdam invitasse percussores ad prandium, ut interea per famulos suos et domesticos sanctorum corpora subducerentur, perinde atque a navicularis impediri non possent, ac re ipsa non fuissent impediti, quominus ea subducerent. Neque vero verisimile est corpora martyrum, a matronæ servis subducta, tandiu jacuisse inhumata quoad exportarentur in paratum locum, quin discerperentur a volucribus et feris. 4° Auctor narrat S. Dionysium missum fuisse in Gallias a Clemente, cum Gregor. Tur. sub Decio scribat illum in Gallias venisse. 5° Scribit auctor quod Parisiorum civitas et conventu Germanorum et nobilitate polleret, et esset populis constipata ; *quæ omnia non conveniunt ætati Dionysii Magni, qua et Parisius parva erat civitas ; nec in Germaniam tendebat suum imperium : id quod postea sub Chlotario et Sigiberto, Francorum regibus, accidit.*

At Valesius respondens ad singula, ait nec id fuisse opus ut qui passionem S. Dionysii scriberet, non Vitam, miracula omnia quæ ab illo fuerant edita compilaret, præsertim vero (addam ego) cum hæc passionis Acta videantur ad id concinnata fuisse, ut publicis Ecclesiæ in conventibus legerentur : in quibus propterea ea indicabantur strictim, et brevi stylo comprehensa, quæ in Gestis sive Vitis fuse narrabantur : ut in Vita S. Remigii, episcopi Remensis, actum a Fortunato, suo loco adnotavimus. Nec vero interest utrum necne commemorarit Fascennium præfectum, aut turritum sive acuminis instar in arctum desinentem S. Dionysii tumulum, et id genus alia, quorum meminisse illius est qui Vitam, non Passionem *scribit, breviore oratione ac stylo hæc solum perstringens quæ magis sunt necessaria. Jam vero idcirco a percussoribus corpora SS. Dionysii, Eleutherii, etc., navibus fuisse imponenda, quo dispersa hac illac, non ad ripam fluminis projicerentur, sed in altum Sequanæ demersa, occultarentur, quominus a Christianis inveniri et erui possent. A matrona vero illa percussores invitatos ad convivium fuisse, cum nondum navibus imposita essent, et a navicularis custodirentur, sed adhuc cadavera illa eo jacerent in loco in quo percussa fuerant. Eadem postea a matrona sive ejus ministris abscondita sunt, sive telluris exaratæ gremio infossa, non exposita volucribus et feris, donec inde exportarentur, cum persecutionis ardor deferbuisset. Neque illud facit negotium quod Gregorius Tur. tradat Dionysium sub Decio venisse in Gallias, et auctor Passionis a Clemente, Petri successore, vel a successoribus apostolorum in Gallias missum fuisse scribat ; cum de tempore quo S. Dionysius in Gallias missus fuit duæ opiniones ac sententiæ ferrentur, nec eum Areopagitam fuisse dixerit. Postremo auctor Passionis scripsit eo tempore quo pars Germaniæ quædam parebat imperio Francorum. Solent vero sæpius scriptores ad ea quæ scribunt tempora orationem omnem accommodare. Ita Zozimus, qui sub Anastasio principe, Chlodoveo apud Francos regnante, floruit, eodem errore Parisios oppidulum Germaniæ appellat Hist. c. 3, inquiens :* Ἰουλιανοῦ δὲ ἐν Παρισίῳ (Γερμανίας δὲ αὕτη πολίχνη) διατρίβοντος, *etc. Nec si Parisios vocat insulam populis constipatam, ideo magnam fuisse dicit, quamvis et hac in parte ad illud temporis quo scribebat potuit orationem attemperare.*

Porro in hoc clarissimorum virorum dissidio quid sentiendum sit ut proferam, nihil videtur ab alterutro proferri quamobrem hæc S. Dionysii Acta aut abjudicanda Fortunato, aut certo illi ascribenda videantur. Nam et illa levia momenta sunt quæ a Launoio afferuntur quamobrem Acta illa inficiemur plane esse Fortunati, et quæ a Valesio proferuntur, id solum ostendunt eadem ante Dagoberti ætatem concinnata fuisse, et convenire temporibus Fortunati. Hujus tamen sententiæ verisimilitudinis aliquid videtur addere et amicitia S. Germani, episcopi Parisiensis, cum Fortunato conjuncta, qui forte amicitiæ ipsius jure ab eodem efflagitarit, ut antecessoris sui Passionem, in publicis Ecclesiæ conventibus legendam, conscriberet ; et studium perpetuum Fortunati in colligendis conscribendisque Actis sanctorum : et quædam cum stylo Fortunati ipsius orationis affinitas, quam et sententiarum usus et structura verborum declarat, ut cuique conferenti potest innotescere. Illa Acta itaque hic edimus ut exstant edita a cl. Boqueto in suo opere quod inscripsit : Hist. Eccl. Galliæ, etc., *parte* II, *eaque quibus potuimus notis illustravimus. Eadem vel in Codice Musciacensi legebantur a Valesio, sed mendis referta, ut ipse testatur.*

PASSIO SS. MM. [a] DIONYSII RUSTICI ET ELEUTHERII

Qui passi sunt Parisiis VI *Idus Octobris.*

1. Gloriosæ martyrum passiones, et pretiosa Domino ipsorum certamina, quanquam digna sint pro miraculorum dignitate conscribi, nequeunt tamen sine formidinis trepidatione complecti, quia cum ma- A guarum rerum consideratur assumptio, non immerito præsumpti operis timetur magnitudo, eo quod tantum [b] sermo tenuis explicare non valet, quantum de se exigit veritas passionis. Tamen etsi positio tantæ

[a] Gregorius Turon., lib. I Historiæ Francorum, cap. 28, narrat sub Decio missum fuisse in Gallias sanctum Dionysium cum sex aliis viris episcopis, qui diversis in urbibus sedes illic habuerunt ; idque colligit ex Actis sancti Saturnini, Tolosani episcopi et martyris, qui sub Decio et Grato consulibus, scilicet an. 250, Tolosæ episcopus fuit institutus. De hoc Dionysio idem refert, quod is inauguratus Parisiorum episcopus : « diversis pro Christi nomine affectus pœnis, præsentem vitam gladio imminente finivit. »

At in diplomate Theoderici Calensis (quod legitur post Opera Gregor. Turon., Edit. Parisiensis an. 1699, col. 1384) Dionysius cum suis sociis Rustico, et Eleutherio, primi post apostolos, sub ordinatione beati Clementis, Petri apostoli successoris, in Galliarum provinciam advenisse referuntur, quomodo legitur et in Actis passionis quæ hic edimus. Sed hujus discriminis causa alibi examinabitur.

[b] Perpetua hæc Fortunati consuetudo fuit in suo ingenio et scribendi facultate extenuanda, id quod aliis in locis adnotavimus.

rei arduum habere videatur initium, in hac mens trepidatione respirat, quod semper opifex suum ministrum divina instructione informet, et inchoanti initium et ingenii perfectionem accommodet. Hac ergo consideratione audaciam nimiæ temeritatis assumens, quæ longo tempore fuerant obumbrata silentio, ipsius divinitatis auxilio incœpta sunt reseranda. Quia, ut habet testimonium veritatis, *plus fidelium sunt relatione comperta quam probentur ad nos lectione transmissa.* Unde non sine certi æstimatione conjicitur quod novitas adhuc credentium populorum, gentilium crudelitate [a] contrista, formidavit scribere, quod tamen gaudebat Dei famulos meruisse cum sine dubio judicentur scripta, quæ fidelium sermo testatur impleta. Credendum enim de his est, et, abstersa [b] dubietatis justæ, totis viribus confitendum, eos qui per confessionem Domini ac Dei nostri digni fuerunt subire martyrium, etiam ampliora tolerare voluisse quam videtur succedentibus ætatibus relatio per populos transmissa recolere. Id ergo supplicatio communis obtineat, ut veniam consequatur devotus, si de virtutibus prætermisit ignarus. Nam etsi omnia non [c] esse solvuntur credere universitas mereatur ut Dei famulus etiam majora sentiat quam sermo passionis explanet. Qualiter enim cultorem Domini locus ille gaudens et ejus patrocinium habere promeruit, quando aliorum sanctorum inventum illi agnoverimus fuisse consortium, sic fidelium relatione dicimus ipsorum juvamine martyrum, quantum de se scire tribuunt, explicemus.

2. Igitur post Domini nostri Jesu Christi salutiferam passionem, post resurrectionis unicæ singularisque mysterium, post ascensionem ejus, qua manifestavit hominibus nunquam se defuisse quo rediit, apostolorum prædicatio universis gentibus profutura successit. Qui cum imminere suas cernerent passiones, quod Domino nostro Jesu Christo didicerant, repleti Spiritus sancti gratia, docuerunt; adeo ut, fide crescente, non pauci mererentur fieri confessores, quo modo Ecclesia catholica gaudet promeruisse martyres. Hos ergo, quorum virtutem persecutorum non prævaluit superare conflictus, quos ad auri similitudinem reddit flammarum examinatio pretiosos, ad suscipienda mandata Domini idoneos apostolorum esse judicavit electio. Quibus et evangelica præcepta semper agentibus servanda committerent, electisque viris Dei dispositione providenter honorem decreverunt episcopalem adjungere, quo facilius eorum prædicationibus acquisiti ad ministerium sacri proveherentur altaris. Ex qua confessorum turba sanctum et venerandi meriti [d] Saturninum urbs Tolosana promeruisse gaudet episcopum, quem impietas spectantis populi posterioribus tauri multis nexibus ligatum dedit, Capitolii gradibus illidendum; ubi sancti capitis soluta compage, cerebrum frequentis illisionis dispersit injuria, sed tali descensu ad Dominum assecutus est ascensum. Felix vir tanti meriti, tantæque et personæ et virtutis, cui concessum est primum esse doctorem, post martyrem, qui quod docuit verbis evidentibus implevit exemplis. Simili etiam gratia beatissimus Paulus antistes atque confessor Narbonensem provinciam salutari acquisivit eloquio. Quem ita labor domesticæ tribulationis exercuit, ut verum Domini esse famulum approbares. Sed gratias tibi, Domine, Jesu Christe, qui infestantis inimici tela probationem fidelium tuorum permisisti esse, non vulnera, et talem his præstas pro mercede laborem, ut nullum tuorum fuisse gaudeat hostis imbellem. Dum ergo ad peculiaria patroni gesta suscepti officii tendat obsequium, non ex asse quæ de Servo Dei sunt comperta prosequimur, sed immemores sui non fuisse sufficiat: in talibus enim causis magis convenit fideles credere quam possit relatio humana monstrare.

3. Sanctus igitur Dionysius, [e] qui, ut ferunt, a [f] successoribus apostolorum verbi divini semina gentibus eroganda susceperat, quo amplius gentilitatis fervere cognovit errorem, illuc intrepidus et calore fidei inflammatus accessit, Parisios, Domino ducente, pervenit non veritus incredulæ gentis expetere feritatem, quia virtutem suam præteritarum pœnarum recordatio roborabat, et qui meruerat esse confessor, non cunctatus est auctoribus populis accedere prædicator. Tunc memorata civitas et conventu Germanorum et nobilitate pollebat, quod esset salubris aere, jucunda flumine, fe-

[a] Forsan, *contristata.*

[b] Forsan. add. *caligine.*

[c] Locus corruptus.

[d] Lege carmen 11 lib. II Op. Fortunati *de Domno Saturnino*, et notas quas eidem attexuimus. Greg. Turon. ita memorat l. I, n. 28, socios laboris, et episcopalis muneris, quos sanctus Dionysius in Galliis habuit: « Hi ergo missi sunt (ad prædicandum in Galliis), Turonicis Gratianus episcopus, Arelatensibus Trophimus episcopus, Narbonæ Paulus episcopus, Tolosæ Saturninus episcopus, Parisiacis Dionysius episcopus, Arvernis Stremonius episcopus, Lemovicinis Martialis est destinatus episcopus. ».

[e] Alias: *Qui, tradente beato Clemente Petri apostoli successore.*

[f] Sane mirum videri potest hic referri missum sanctum Dionysium in Gallias cum sociis ad Evangelium Christi disseminandum a *successoribus apostolorum*, et, ut legebatur alias, ab ipso Clemente, apostolorum discipulo, cum et Greg. Tur., et Acta sincera sancti Saturnini, episcopi Tolosatis, quæ edidit cl. Ruinart inter Acta sincera martyrum, pag. 102 Edit. Veron. an. 1731, nonnisi sub Decio et Grato consulibus, anno scilicet 250, Saturninum Tolosatem episcopum institutum fuisse referant: atque adeo et Dionysius (si modo is una cum Saturnino in Gallias venit, ut putavit Gregorius) non multis ante annis missus in Gallias fuerit. Quocirca illud dicendum est: eum qui hæc Acta conscripsit, popularem opinionem sequi potius voluisse, quæ tunc ferebatur in Galliis, id quod indicant quoque hæc ejus verba: *qui ut ferunt a successoribus apostolorum*, etc, cui opinioni officere aliquid, forte verebatur in Actis illis concinnandis, quæ media in plebe, sive conventa Ecclesiæ erant quotannis recitanda. Simili ex opinione in Diplom. Theodorici Calensis, ut supra retulimus, beatus Dionysius cum sociis a beato Clemente missus in Gallias venisse dicitur. Hi scilicet existimarunt hunc fuisse Dionysium Areopagitam, de quo in Actis ap., quam opinionem deinde secuti sunt Simeon Metaphr. et Hilduinus abbas, ut videre est apud Surium ad diem 9 Octobris.

cunda terris, vinetis uberrima, et arboribus nemorosa, [a] constipulata populis, referta commerciis, ipsumque insulæ potius quam urbis spatium, quod habitationi circumfusa fluminis unda præstabat, crescentibus consistentium catervis, reddebatur exiguum, et jucunditatis sollicitatione in unum plebs acta commigrans, pene territorium suum intra murorum conclusionem contraxerat. Hunc ergo locum Dei famulus exegit expetendum. Ad quem cum primum fide armatus et constantia confessionis accessisset intrepidus, [b] ecclesiam, illis quæ necdum in locis erat, et populis illis novam construxit, ac officiale servitium clericorum ex more constituit, probatasque personas honore sæculi ordinis amplians. Cinctus ergo fide, et jam constructione basilicæ roboratus, Deum gentibus non desinebat insinuare, quem noverat, ejusque omnibus et judicium et misericordiam anteponens, paulatim sociabat Deo quem diabolo subtrahebat. Tantas etiam per illum Dominus dignabatur exercere virtutes, ut rebellium corda gentilium non minus miraculis quam prædicationibus obtineret, miroque modo inermi viro non valebat plebs armata resistere, sed subdebat se illi certamini Germaniæ cervicositas, et jugum Christi suave imponi sibi, acta cordis compunctione, poscebat. Ab ipsis quoque destruebantur Idola, quorum sumptu fuerant, et studio fabricata, et invento salutis portu, idolorum gaudebant perire naufragia. Lugebat portio victa diaboli, cum de ea victrix Ecclesiæ legio triumphabat. Tunc hostis antiquus videns sibi perire quod Domino constabat assidua populorum conversione proficere, totam artificii sui machinam ad impugnandum quæ fuerant constructa convertit, et suæ partis auctores, deorum suorum flentes exitium, ad impietatem subitæ persecutionis armavit, ut eos qui unum et verum Deum colendum insinuaverant, et timendum, perdere diversitate supplicii maturarent, ne superesse posset qui valeret acquirere quod peribat. Persecutionis ergo publicata sententia, impiorum gaudens turba progreditur, et contra dominicum populum pugnatura conspirat, non cunctati appetere gladio, quos Dominus suos monstraverat esse signandos. Itaque cum occidui Orbis partem pro Christianorum inquisitione percurrerent, sanctum Dionysium contra incredulos dimicantem Parisiis repererunt, cumque eo Rusticum presbyterum et Eleutherium archidiaconum persecutionis furor invenit. Hi beati viri a sancti Dionysii nunquam sustinuerunt a besse præsentia, quos in unum interrogatio persecutoris invenit, sed reperire non potuit, quem a societate martyrii separaret. Interrogati unum et verum in Trinitate Deum confitentur, et terrore subjecto, multisque afflicti injuriis et suppliciis, verberibus macerati, Christianos se esse testantur, visoque percutientis ictu, Domini ac Dei nostri se famulos magna confessionis voce pronuntiant. In hac ergo fidei constantia persistentes, reddentes terræ corpora, beatas cœlo animas intulerunt, talique ad Dominum meruerunt professione migrare, ut, amputatis capitibus, adhuc putaretur lingua palpitans Dominum confiteri. Beata nimium et Deo grata societas, inter quos nec primus alter potuit esse nec tertius, sed Trinitatem confitentes meruerunt venerabilem locum trino decorare martyrio. Metuentes igitur percussores ne conversi populi fidelissima probataque devotio sanctorum corpora profutura sibi et reliquias ad patrocinium tumularent, elegerunt, tetris Sequanæ profundisque gurgitibus martyrum corpora perdenda committere, quæ imposita navibus ad prævisum jubentur gurgitem destinari. Tunc [c] matrona quædam, licet paganorum implicata teneretur errore, conversionem tamen se desiderare mente monstrabat, et opera facere aliqua cogitans Domino placitura, usa subtilitate consilii, ad convivium venire postulat percussores, et dum eis copiam optatæ humanitatis extendit, a memoria eorum quæ susceperant agenda discussit, ac fidelibus suis secreta ordinatione committit ut subtracta furto sanctorum corpora diligens elaboraret occultare provisio. [d] Qui vero, ordinatione comperta, festinanter quod eis præceptum fuerat exsequuntur, furtumque laudabile in sexto ab urbe memorato lapide, id est, in aratam, quam seminibus præparaverant, terram, industria tollentes abscondunt. Facta deinceps, ut moris est, satione; nec suum seges negavit obsequium, quæ tali fecundata pinguedine, sic in ea beneficium ubertas effudit, ut centuplicatos fructus et cultor acquireret, et patria salutem mereretur. Pubescente vero segete diu latuit quod erat Parisiorum populis profuturum. Antedicta tamen materfamilias horum immemor secretorum, cum primum persecutionis furor tepuisset, vidit in somnis fervere locum, tantorum ossa servantem, et qua oportuit sollicitudine requisivit, atque inventum eminentis Mausolei constructione signavit. Ubi postmodum Christiani basilicam supra martyrum corpora magno sumptu cultuque eximio construxerunt, ibique quotidie operante Domino nostro Jesu Christo, merita eorum virtutum probantur monstrare frequentia, et experiuntur infirmi quantum Dei famulos conveniat honorari, ubi recipit cæcitas visum, debilitas gressum, et obstrictæ aurium solo, sive agro, at civium perfidia et immanitate deformem, obibat perscrutans si quem locum aptum reperiret ad quietem; quem cum invenisset, *pro viribus statim templum habuit... excitat oratorium, et templum, quod plane erat salus animarum*, etc.

[a] Valesius et alii legunt : *Constipata populis.* Legesis quæ in prænotatis indicavimus de hoc loco.

[b] Idem Valesius adversus Launoium ostendit decuisse ut Dionysius basilicam, sive templum Parisiis continuo excitaret, in quo res sacra fieret, et illud clericorum numero, sive, ut hic dicitur, *officiali servitio* instrueret, nec id pro falso et inverisimili, ut vult Launoius, esse habendum. In Vita quæ exstat apud Surium, ad diem 9 Octobris, auctore Simeone Metaphraste narratur quod cum Dionysius Parisios urbem reperisset, uberem quidem ac feracissimam

[c] Hæc matrona a Simeone Metaphraste *Catulla* nominatur, quæ lictorum iracundiam, ex eo quod saecti Dionysii et sociorum corpora subducta fuerant, natam, pecunia sedasse apud eumdem dicitur.

[d] Forsan, *hi.*

januæ recipiunt auditum. Sed nec istud [a] sciendum est, quod immundi spiritus infestatione vexati, dum ad memoratum locum examinandi virtute divina ducuntur, sanctorum ipsorum coguntur imperio, quo quisque martyrum sit positus loco, assignatis A nominibus, indicare; de quorum passione VII Idus Octobris Dominus nos gaudere voluit, qui centesimum esse nostrum fructum repromisit, cui est honor et gloria, virtus et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

[a] Forsan, *silendum*.

IN EXPOSITIONEM SYMBOLI FORTUNATI.

Cl. Muratorius, tom. II Anecdotorum, pag. 212, edit expositionem Symboli, vulgo Athanasiani : quam expositionem eruit ex membranaceo Codice bibliothecæ Ambrosianæ, a sexcentis ferme annis, ex quo ipse scribebat, ut conjicit, manu descripto; quæ expositio talem præ se ferebat titulum in ipso Codice : Expositio fidei catholicæ Fortunati. Utrum autem ipse Fortunatus auctor fuerit Symboli vulgo Athanasiani, an expositionis tantummodo hujusce Symboli, incertum esse affirmat.

Ut autem cæteris liberum fuisse ait de auctore Symboli Athanasiani quærere, ac sequi conjecturas suas, ita sibi ipsi licere asseverat, paribus innixo conjecturis, percelebris illius Symboli auctorem Fortunatum fuisse suspicari. Quibus vero ad id opinandum adducitur, conjecturæ hæ sunt : 1. Haud inverisimile est Venantium Fortunatum, natione Italum, postea episcopum Pictaviensem, illud Symbolum concinnasse, cum apud plerosque constet Symbolum illud esse ascribendum Gallo homini, sive qui in Galliis vixerit, et quidem Treveris aliquandiu habitaverit, « cum ante omnes a Gallis scriptoribus celebratum, a synodis episcopisque Galliarum receptum, et commendatum antiquitus fuerit; tum etiam quod Treveris in Galliarum metropoli illud elucubratum fuisse, opinio increbuit. » *Jam vero Fortunatus ex Italia profectus in Gallias, illic vixit usque ad extremum vitæ suæ spatium; isque Nicetio, episcopo Trevirensi, et Magnerico, qui successit Nicetio in illa sede, amicitia conjunctus fuit, ut constat ex carm.* 11, 12, 13, *lib.* III. *Hæc conjectura Murator. ex eo etiam potest confirmari, quod Fortunatus aperte de se narret, quod Treviros ipse advenerit, inquiens lib.* X, *cap.* 10 :

Perducor Trevirum qua mœnia celsa patescunt :
Urbs quoque nobilium nobilis æque caput.

Subdit autem idem cl. Muratorius : Tempora quoque congruunt ætati qua videtur Symbolum illud concinnatum fuisse. Nam cum illud post proscriptas hæreses Nestorii et Eutychetis, omnium fere consensione, existimetur conscriptum fuisse, quarum in ipso fit tam aperta mentio, utique a Fortunato, qui nonnisi VI *sæculo labente mortuus est, conscribi potuit, ac synodi Chalcedonensis fides in proponendis et confirmandis Ecclesiæ dogmatibus adhiberi.*

Quod autem in eo Symbolo mentio fiat processionis Sp. sancti a Patre et Filio, id ipsum ostendit Fortunato potius quam Vincentio Lirinensi illud Symbolum esse attribuendum, cum iste Theodosio et Valentiniano imp., hoc est circa annum Christi 445, *e vivis excesserit, cum nondum* « fidei dogmatibus passim accenseri solebat hæc de Sp. Sancto sententia, [*sive, cum id quod jam pertinebat ad fidei veritatem nondum expromi adversus novum errorem, qui postea successit, cœperat*], *ex quo nullum ejusdem vestigium apparet in Commonitorio ejusdem Vincentii Lirinensis, et e contra Fortunati ætate clarius hæc forma a viris doctissimis usurpari cœperit et a nonnullis etiam conciliis episcoporum probari.*

Sed illud videtur obstare, quod Symbolum nomen Athanasii præ se ferat, ut ipsum propterea Vigilio potius Tapsensi ascribendum sit, aut Vincentio Lir., quibus erat solemne opuscula sua non suis nominibus, sed veterum Ecclesiæ Patrum, ac præcipue sancti Athanasii inscribere, quo majorem illis auctoritatem conciliarent. Verum respondet Murat. nomen Athanasii nonnisi multis post sæculis Symbolo illi adhæsisse, cum vetustissimi Codices illud non præ se ferant.

Causam vero inquirens cur Fortunatus illam fidei formulam protulerit, eam affert, quod in Galliis, VI *sæculo, de Nestorii et Eutychetis doctrina quæstiones agitarentur, ut licet intelligere ex fidei formula Pelagii Pontif., data ad Childebertum regem. Fortunatus itaque sive hac occasione, sive alia, sibi oblata, sententiam suam ac fidem, egregio Symbolo conscripto, declaravit, quomodo et Symboli apostolici expositionem ipsum conscripsisse atque edidisse consentiunt omnes ut minime propterea a tali studio fuerit alienus. Postremo, inquit, occurrunt in aliis Fortunati Operibus quasi semina quædam verborum ac sententiarum quæ indicent Symbolum illud genuinum esse fetum Fortunati. Nam is Symboli apostolici expositionem sic incipit : Præclarum in primordio ponitur cœlestis testimonii fundamentum, quia salvus esse non poterit, qui recte de salute non crediderit. Quod respondet iis verbis Symboli Athanas. : Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit. Quibus addi possunt ea quæ idem Fortunatus, cap.* 5 *lib.* VIII, *versibus exprimit, affinia doctrinæ et structuræ verborum quæ in Symbolo Athan. apparet :*

Quod Deus amplexus carnem est, caro juncta cohæsit :
Stat Deus, atque homo fit, Christus utrumque gerit.
Non Deus in carnem est versus, Deus accipit artus,
Non se permutans, sed sibi membra levans.
Unus in ambabus naturis, verus in ipsis :
Æqualis matri hinc, Deitate Patri.
Non sua confundens, sibi nostra sed omnia nectens,
Quem sine peccato gignit uterque virum.
De Patre natus habens divina, humanaque matris,
De Patre sublimis, de genitrice humilis.
Quando incorporeus pie corporis induit artus,
Æqualis matris fit, minor inde Patri, etc.

Muratorius his quæ dicta sunt addit Ambrosiani Codicis auctoritatem, in quo præter alia continetur quoque Symboli ap. expositio a « Fortunato presbytero conscripta; » *quæ eadem est ac quæ Operibus Venantii Fortunati attexta legitur in Edit. Brow.; tum deinceps post alia occurrit et expositio Symboli Athanasiani, de qua sermo est, sic inscripta : Expositio fidei catholicæ Fortunati. Idem tamen cl. Murat. ingenue fatetur se haud ita suis fidere conjecturis, ut certo affirmare possit Symbolumne potius Athanasianum, an ejus solum expositio sit Fortunato attribuenda.*

At auctores Hist. Litt. Franc. inficiantur illam expos. nostri Fortunati fetum esse; quorum sententiæ ut meam adjungam, facit stylus nitidior et cultior qui in illa exposit. apparet quam qui fere erat familiaris Fortunato. De Symbolo autem nihil dicere lubet, de quo tot feruntur eruditissimorum hominum sententiæ, quas ad examen revocare hujusce loci atque operis non est; hic tamen utraque, et Symbolum vulgo Athanasianum, et ejus expositionem, ut edita a cl. Muratorio sunt, ex perantiquis Codd. exscripta, subjicimus.

EXEMPLAR ATHANASIANI SYMBOLI.

1. Quicunque vult esse salvus, ante omnia opus A est ut teneat catholicam fidem : quam nisi quis integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur, neque confundentes personas, neque substantiam separantes. Alia est enim persona Patris, alia persona Filii, alia persona Spiritus sancti, [a] una est divinitas, æqualis gloria, coæterna majestas. Qualis Pater, talis Filius, talis et Spiritus sanctus. Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus sanctus. Et tamen non tres æterni, sed unus æternus. Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus immensus et unus increatus. Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus; et non tres omnipotentes, sed unus omnipotens. Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus; et tamen non tres dii, sed unus Deus. Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus, et tamen non tres Domini, sed unus Dominus. Quia sicut singillatim unamquamque personam et Deum et Dominum confiteri Christiana veritate compellimur, ita tres deos, aut dominos dicere catholica religione prohibemus. Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus. Spiritus sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens, Patri et Filio C coæternus est. Unus ergo Pater, non tres Patres, unus Filius, non tres Filii, unus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti. Et in hac Trinitate nihil prius, aut posterius, nihil majus, aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt, et coæquales; ita ut per omnia, sicut jam supradictum est, et Trinitas in unitate, et unitas in Trinitate veneranda sit. Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat. Sed necessarium est ad æternam salutem, ut Incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quod Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, et Deus pariter, et homo est. Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus. Perfectus Deus, perfectus homo ex anima rationabili et humana carne subsistens; æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem. Qui licet Deus sit, et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. B Unus autem non conversione divinitatis in carne, sed assumptione humanitatis in Deo. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationabilis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Qui passus est pro salute nostra, descendit ad inferos, surrexit a mortuis, ascendit ad cœlos, sedit ad dexteram Patris, inde venturus judicare vivos ac mortuos. Ad cujus adventum omnes homines reddituri sunt de factis propriis rationem, et qui bona egerint, ibunt in vitam æternam; qui mala, in ignem æternum. Hæc est fides catholica, quam nisi unusquisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

2. In eadem scripturæ linea hæc sequuntur : *Lacta, mater, eum, qui fecit te, quia talem fecit te, ut ipse fieret in te. Lacta eum, qui fructum fecunditatis tibi dedit conceptus, et decus virginitatis non abstulit natus.*

[a] Additur alia manu : *Sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti.*

[a] EXPOSITIO FIDEI CATHOLICÆ FORTUNATI.

Quicunque vult esse salvus, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem, quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. Primo ergo omnium fides necessaria est, sicut apostolica docet auctoritas, dicens : *Sine fide impossibile est placere Deo* (*Hebr.* XI, 6). Constat D enim neminem ad veram pervenire posse beatitudinem, nisi Deo placeat, et Deo neminem placere posse, nisi per fidem. Fides namque est bonorum omnium fundamentum, fides humanæ salutis initium. Sine hac nemo ad filiorum Dei potest consortium pervenire, quia sine ipsa nec in hoc sæculo quis-

[a] Hanc eamdem fidei expositionem reperiit vir cl. Franciscus Antonius Zacharia in Codice chartaceo sæculi XIV, Florentiæ, sed nullius expresso auctoris nomine, ut ipse refert in libro qui inscribitur *Excursus litterarius per Italiam*, pag. 307, ubi varias lectiones adnotavit, quas nos quoque suis locis indicabimus.

quam justificationis consequitur gratiam, nec in futuro vitam possidebit æternam. Et si quis hic non ambulaverit per fidem, non perveniet ad speciem beatam Domini nostri Jesu Christi. *Catholica* universalis dicitur, id est recta, quam universa Ecclesia tenere debet. Ecclesia quippe congregatio dicitur christianorum, sive conventus populorum. Non enim sicut conventicula hæreticorum in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum terrarum orbem dilatata diffunditur. *Ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur*, et credamus, et colamus, et confiteamur Trinitatem in personis, unitatem in substantia. Hanc quoque Trinitatem personarum, atque unitatem naturæ propheta Isaias revelatam sibi non tacuit, cum se dicit seraphim vidisse clamantia : *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth* (*Isai.* VI, 3). Ubi prorsus in eo quod dicitur tertio *Sanctus*, personarum trinitatem, in eo vero quod semel dicimus *Dominus Deus Sabaoth*, divinæ naturæ cognoscimus unitatem. Neque confundentes personas, ut Sabellius errat, qui ipsum dicit esse Patrem in persona, quem et Filium ipsum, et Spiritum sanctum ; non ergo confundentes personas, quia tres personæ omnino sunt. Est enim gignens, genitus et procedens. Gignens est Pater, qui genuit Filium ; Filius est genitus, quem genuit Pater ; Spiritus sanctus est procedens, quia a Patre et Filio procedit. Pater et Filius coæterni sibi sunt, et coæquales, et cooperatores, sicut scriptum est : *Verbo Domini cœli firmati sunt*, id est a Filio Dei creati ; *Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (*Psal.* XXXII, 6). [a] Ubi sub singulari numero Spiritus ejus dicitur, Trinitatem personarum aperte demonstrat, quia tres unum sunt, et unum tres. *Neque substantiam separantes*, ut Arius garrit, [b] quia tres personas esse dicit, si et tres substantias esse mentitur. Filium dicit minorem quam Patrem, et creaturam esse ; Spiritum sanctum adhuc minorem quam Filium, et Patris et Filii eum administratorem esse asserit. Non ergo substantiam separantes, quia totæ tres personæ in substantia Deitatis unum sunt. *Alia est enim persona Patris*, quia Pater ingenitus est, eo quod a nullo est genitus ; *alia persona Filii*, quia Filius a Patre solo est genitus ; *alia Spiritus sancti*, quia a Patre et Filio procedens est ; *sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est divinitas*, id est deitas, *æqualis gloria*, id est claritas, *coæterna majestas*. Majestas gloria est, claritas, sive potestas. *Qualis Pater, talis Filius, talis et Spiritus sanctus*, id est in Deitate, et omnipotentia. *Increatus Pater, increatus Filius, increatus et Spiritus sanctus*, id est a nullo creatus. *Immensus Pater, immensus Filius, immensus et Spiritus sanctus*. Non est mensurabilis in sua natura, quia illocalis est, et incircumscriptus, ubique totus, ubique præsens, ubique potens. *Æternus Pater, æternus Filius, æternus et Spiritus sanctus ;* id est non tres æterni, sed in tribus personis unus Deus æternus, qui sine initio et sine fine æternus permanet. *Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens et Spiritus sanctus*. Omnipotens dicitur, eo quod omnia potest, et omnium obtinet potestatem. Ergo si omnia potest, quid est quod non potest ? Hoc non potest, quod omnipotenti non competit posse. Falli non potest, quia sanctus est ; mori non potest, quia immortalis vita est ; finiri non potest, quia infinitus et perennis est. Ita *Deus Pater, Deus Filius, Deus et Spiritus sanctus*. [c] Proprium nomen est Patris *Pater*, et proprium nomen Filii *Filius*, et proprium nomen est Spiritus sancti *Spiritus sanctus*. Ita *Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus*. Dominus dicitur, eo quod [d] dominetur creaturæ cunctæ, vel quod creatura omnis dominatui ejus deserviat. *Quia sicut singillatim*, id est sicut distincte *unamquamque personam Deum et Dominum confiteri Christiana veritate compellimur*. Quia si me interrogaveris quid est Pater ? ego respondebo : Deus et Dominus. Similiter si me interrogaveris quid est Filius ? ego dicam : Deus et Dominus ; et si dicas : Quid est Spiritus sanctus ? Ego dicam : Deus et Dominus. Et in his tribus personis non tres deos, nec tres dominos, sed in his tribus, sicut jam supra dictum est, unum Deum et unum Dominum confiteor. *Unus ergo Pater, non tres Patres*, id est quia Pater semper Pater, nec aliquando Filius. *Unus Filius, non tres Filii*, id est quia Filius semper Filius, nec aliquando Pater ; *Unus Spiritus sanctus, non tres Spiritus sancti*, id est quia Spiritus sanctus semper est Spiritus sanctus, nec aliquando Filius, aut Pater. Hæc est proprietas personarum. *Et in hac Trinitate nihil prius, aut posterius*. Quia sicut nunquam Filius sine Patre, sic nunquam fuit Pater sine Filio, sic et nunquam fuit Pater et Filius sine Spiritu sancto. Coæterna ergo Trinitas, et inseparabilis unitas sine initio, et sine fine. *Nihil majus, aut minus*. Æqualitatem personarum dicit, quia Trinitas æqualis est, et una deitas, Apostolo docente, et dicente : *Per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*, et per creaturam Creator intelligitur secundum has comparationes, et alias quam plures. Sol, candor et calor, et tria sunt vocabula, et tria unum. Quod candit, hoc calet, et quod calet, hoc candit [e] : tria hæc vocabula res una esse dignosci-

[a] In Codice supra relato sic legitur : *Ubi singulari numero Spiritus ejus dicitur, unitatem substantiæ Deitatis ostendit, ubi sub plurali numero*, OMNIS VIRTUS EORUM *dicitur, Trinitatem personarum aperte demonstrat.*

[b] Ibid., *ut tres... sic et tres* [forsan, *sicut et tres*].

[c] *Deus est potestatem, non proprietatem* [f. *potestatis, non proprietatis*], proprium nomen est Patris Pater.

[d] Ibid., *omnia dominatur, et omnium est Dominus dominator.*

[e] Exempla quæ hoc loco ab auctore expositionis istius proferuntur ad ostendendam et declarandam trium divinarum personarum in eadem natura, sive *essentia*, unitatem, quamvis in re tam dispare non omni ex parte proposito exemplari conveniant, eo tamen spectant, ut significetur quod quemadmodum terrestribus et inanimis in rebus, etsi natura sint *unum*, ut diverse tamen ad se referuntur, et varios gignunt effectus, diversis distinguuntur vocabulis,

tur. Ita Pater, et Filius, et Spiritus sanctus tres personæ in deitate substantiæ unum sunt, et individua unitas recte creditur. Item de terrenis vena, fons, fluvius, tria sunt vocabula, et tria unum in sua natura. Ita trium personarum Patris, et Filii, et Spiritus sancti, substantia et deitas unum est. *Est ergo fides recta ut credamus et confiteamur quia Dominus Jesus Christus.* Jesus Hebraice, Latine Salvator dicitur, eo quod salvat populum [a]; Christus eo quod Spiritu sancto divinitus sit delibutus, sicut [b] in ipsius persona Isaias ait: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me* (*Isai.* LXI, 1), etc.[c] Ita et Psalmista de Christo Domino dicit: *Unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis* (*Psal.* XLIV, 8). Dei Filius, Deus pariter, homo est. Filius a felicitate parentum dicitur; homo ab humo dicitur, id est de humo terræ factus est. Deus ex substantia Patris ante sæcula genitus, id est Deus de Deo, lumen de lumine, splendor de splendore, fortis de forti, virtus de virtute, vita de vita, æternitas de æternitate. *Per omnia*, id est, quod Pater in divina substantia, hoc est et Filius. Deus enim Pater Deum Filium genuit non voluntate, neque [d] necessitate, sed natura. Nec quæratur quomodo genuit Filium, quod et angeli nesciunt, et prophetis est incognitum. Unde et isdem eximius propheta Isaias dicit: *Generationem ejus quis enarrabit* (*Isai.* LIII, 8)? Ac si dixisset: Angelorum nullus, prophetarum nemo. Nec inenarrabilis et inæstimabilis Deus a servulis suis discutiendus est, sed fideliter credendus, et pariter diligendus. *Et homo ex substantia matris in sæculo natus.* Dei Filius Verbum caro factum, et non quod Divinitas mutasset deitatem, sed assumpsit humanitatem. Hoc est, Verbum caro factum est, ex utero Virginis veram humanam carnem traxit. Et de utero virginali verus homo, sicut et verus Deus, in sæculo natus est, salva virginitatis gratia, [e] quia mater genuit, et virgo mansit ante partum, et post partum. In sæculo, id est in isto sexto milliario, in quo nunc sumus; [f] sæcula enim generationibus constant, et inde sæcula, quod sequantur; abeuntibus enim aliis alia succedunt. *Perfectus Deus, perfectus homo*, id est verus Deus, et verus homo ex anima rationali, et non, ut Apollinaris hæreticus dixit primum, quasi Deitas pro anima fuisset in carne Christi; postea cum per evangelicam auctoritatem fuisset convictus, dixit:

A *Habuit quidem animam, quæ vivificavit corpus, sed non rationalem.* Et e contrario iste dicit, qui catholice sentit: *Ex anima rationali et humana carne subsistens*, id est plenus homo, atque perfectus, *Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem*, id est secundum formam servi, quam assumere dignatus est. *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus.* [g] Id est, duæ substantiæ in Christo, Deitas et humanitas, non duæ personæ, sed una est persona. *Unus autem non conversione Divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum.* Id est non quod Divinitas, quæ incommutabilis est, sit conversa in carnem, sed ideo unus, eo quod humanitatem assumpsit, cœpit esse quod non erat, et non amisit quod erat: cœpit esse B homo, quod antea non erat; non amisit deitatem, quia [h] incommutabilis in æternum permanet. *Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ.* Id est divinitas incommutabilis cum homine, quem assumere dignata est, sicut scriptum est: *Verbum tuum, Domine, in æternum permanet*, id est divinitas cum humanitate, ut diximus, duas substantias, unam personam esse in Christo, ut sicut ante assumptionem carnis æterna fuit Trinitas, ita post assumptionem [i] humanæ naturæ vera maneat Trinitas, ne propter assumptionem humanæ carnis dicatur esse quaternitas, quod absit a fidelium cordibus vel sensibus dici aut cogitari, *cum ita, ut supra dictum est, et unitas in trinitate, et trinitas in unitate veneranda sit.* C *Nam sicut anima rationalis, et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Etsi Dei Filius nostram luteam et mortalem carnem [j] nostræ conditionis assumpserit, sed tamen se nullatenus inquinavit, [k] aut naturam Deitatis mutavit, quia si sol aut ignis aliquid immundum tetigerit, quod tangit purgat, [l] et se nullatenus coinquinat, ita Deitas sarcinam quam ex nostra humanitate assumpsit, nequaquam coinquinavit, sed nostræ naturæ carnem, quam assumpsit, purgavit, et a maculis et sordibus peccatorum, ac vitiorum expiavit, sicut Isaias ait: *Ipse infirmitates nostras accepit, et ægrotationes portavit* (*Isai.* LIII, 4). Ad hoc secundum humanitatem natus est, ut infirmitates nostras acciperet, et ægrotationes portaret, non quod ipse infirmitates, vel ægrotationes in se haberet, quia salus mundi est, sed ut eas a nobis tolleret, D dum suæ sacræ passionis [m] gratiam et sacramenta

ita in augustissima Triade nihil impedit quominus tres personæ, quæ natura *unum* sunt, ut ad se referuntur, sicuti nominibus, ita re distinguantur, id quod superius auctor disertius indicavit.

[a] In codice supra citato additur *suum.*

[b] Ibid., *in ipsius Christi persona.*

[c] Ibid., *ita psalmus de.*

[d] Auctor hujus expositionis aperte hic necessitatem sumit pro *coactione*, indicans Deum Patrem generare Filium, sed voluntate; quamvis, ut mox subdit, generet illum natura, atque adeo necessario.

[e] In Codice cit.: *Quia mater, quæ genuit, et virgo ante partum, et virgo post partum permansit.*

[f] Deest ibid. integra hæc periodus: *sæcula enim*, etc., usque ad *succedunt* exclusive. Porro hæc alia additur: *Deus et homo Christus. Deus unus Dei Filius, et ipse Virginis filius, quia dum Deitas in utero Virginis humanitatem assumpsit; et cum ea per portam Virginis, integram et illæsam, nascendo mundum ingressus est Virginis filius, et hominum* [f. *homo*] *quem assumpsit.*

[g] Ibid.: *Idem Dei Filius, sicut supra diximus, ut deitas et humanitas in Christo, Dei Patris pariter et Virginis filio.*

[h] Ibid., *immutabilis;* item deinceps.

[i] Ibid., *carnis humanæ.*

[j] Ibid., *nostræ redemptionis conditionem assumpsit.*

[k] Ibid., *neque naturam deitatis.*

[l] Ibid., *et se nullatenus eo coinquinat.*

[m] Ibid., *gratia, ac sacramento, chirographo adempto*, etc.

chirographo adempto redemptionem pariter ac salutem animarum nobis condonaret. *Qui passus est pro salute nostra*, id est secundum id quod pati potuit, quod est secundum naturam humanam; nam secundum divinitatem Dei Filius impassibilis est. *Descendit* [a] *ad inferos*, ut protoplastum Adam, et patriarchas, et prophetas, et omnes justos, qui pro originali peccato ibidem detinebantur, liberaret, et de vinculo ipsius peccati absolutos de eadem captivitate, et infernali loco, suo sanguine redemptos ad supernam patriam, et ad perpetuæ vitæ gaudia revocaret. [b] Reliqui vero, qui supra originali peccato principalia crimina commiserunt, ut asserit Scriptura, in pœnali tartaro remanserunt, sicut in persona Christi dictum est per prophetam : *Ero mors tua, o mors* (*Osee* XIII, 14), id est, morte sua Christus humani generis inimicam mortem interfecit, et vitam dedit. *Ero morsus tuus, inferne.* Partem momordit infernum pro parte eorum quos liberavit, partem reliquit pro parte eorum qui pro principalibus criminibus in tormentis remanserunt. *Surrexit a mortuis primogenitus mortuorum* (*Apoc.* I, 5). Et alibi Apostolus dicit : *Ipse primogenitus ex multis fratribus*, id est, primus a mortuis resurrexit. *Et multa corpora sanctorum dormientium cum eo surrexerunt*, sicut evangelica auctoritas dicit (*Matth.* XXVII, 52); sed ipse, qui caput est, prius; deinde qui membra sunt, continuo. Postea *ascendit ad cœlos*, sicut Psalmista ait : *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem* (*Eph.* IV, 18), id est humanam naturam, quæ prius sub peccato venundata fuit, et captiva, [c] eamdemque redemptam, captivam duxit in cœlestem altitudinem, et ad cœlestis patriæ regnum sempiternum, ubi antea non fuerat, et collocavit in gloriam sempiternam. *Sedet ad dexteram Patris*, id est prosperitatem paternam, et in eo honore, quod Deus est. *Inde venturus est judicare vivos, et mortuos.* Vivos dicit eos quos tunc adventus Dominicus in corpore viventes invenerit, et mortuos jam antea sepultos. Et aliter dicit vivos justos, et mortuos peccatores. *Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem, et qui bona egerunt ibunt in vitam æternam; qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est Fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.*

[a] Ibid., *ad inferna.*
[b] Ibid., *reliqui, qui supra originale peccatum.*
[c] Ibid., *eoque redempto.*

APPENDIX.

VENANTII FORTUNATI VERSUS

PRÆVIIS EDITORIBUS IGNOTI.

I

[a] AD RADEGUNDEM ET AGNETEM.

Dulcibus alloquiis quæ fabula fertur in [b] aurem!
Si mihi jam placidas mensa benigna tenet,
Placitos animos, tabula redeunte, notate,
Prodat ut affectum littera picta manu.
Dulcis amore pio pariter materque sororque
Gaudia festivo concelebrate sono.

Sic vos Cæsarii monitis honor [c] ornet in orbe,
Atque [d] ambas caro cum patre Christus amet,
Sic hic Cæsaria et præcelsa Cæsaria surgat,
Ut per vos priscus hic reparetur honor.
Gratia sic [e] talis niteat, qua crescat in ævo
Per vos Pictavis Arelatense decus.
Sic pie cœlesti mereamur vivere regi,
Et mea vobiscum membra sepulcra tegunt.
Si quod in offenso retinetur pectore murmur,
In vice laxatum sit veniale, precor.
Pacem Christus amans, mira dulcedine plenus
Pectora vestra sacer, se mediante, liget.
D Obtineat pariter veneranda casaria mecum,
Quæ simul amplexu vos cupit esse pio.

Quam prius inscribam fixam pietate parentem,
Quo geminæ matres exstat et una... [f]
Hanc præponit honor, quæ junior exstat in annis;
His ætas gravior jure senile favit.
Sed mihi dulce tribus pariter mandare salutem,
Est quoniam vobis carus et unus amor.
Felix quæ retinet pariter tria lumina mensa,
Et Paschale bonum multiplicare facit,
Angelico cœtu sic participante fruantur,
[g] Deliciæ vobis in regione Dei.

Nocte salutifera maneant materque sororque;
D Hoc nati et [h] fratris prospera vota ferant!
Angelicos cœtus, præcordia vestra, revisit,
Et relegat alloquia pectoris cara [i] sui.
Tempora noctis agunt ut hac brevitate salutem,
Sex modo versiculis vel duo ferte, precor.

Hi versus, qui desunt in omnibus præviis editionibus, paucis abhinc annis in Sangermanensi mss. Bibliothecæ Regiæ reperti sunt a D. Guerard, et ab illo primum in *Notitiarum de manuscriptis* tomo XII editi.
[b] Ms., *ore.* [c] Ms., *urnet.* [d] Ms., *anbas.* [e] Ms., *tales.* [f] Verisimiliter *soror.* [g] Ms., *Diliciæ.* [h] Ms., *fratres.* [i] Ms., *sua.*

Quamvis quod cuperem [a] fugiat me, vespere facto,
Te mihi non totam nox tulit ista tamen.
Etsi non oculis, animo cernuntur amantes;
Nam quo forma [b] nequit, mens ibi nostra fuit.
Quam ille locus pius, qui [c] nunquam abrumpit aman-
Quo capiunt oculis quos sua vota petunt, [tes,
In medio posito bonitatis principe Christo,
Cujus amore sacro corda ligata manent!
Hic quoque sed plures carmina jussa per annos,
Hinc rapias tecum quo tibi digna loquar.
Plaudite voce, Deo pia reddite vota, sorores,
Quod sic vobiscum gaudia tanta sedent.
Me foris excluso, vos hanc retinetis amantes:
Quod commune placet non simul esse licet.
Hec longeva diu maneat per singula nobis,
Floreat et cunctis participanda bonis.

—

[d] Cuncti hodie festiva colunt: ego solus in orbe
Absens natali conqueror esse meo.
[e] Qui si forte latens alia regione fuissem,
Ad vos [f] debueram concitus ire magis?
Nunc alii tibi dant, ego munera nulla sorori
Vel dare qui potui pomula [g] more joci.
Sed quamvis absens specie, sum pectore præsens,
Et rogo que misi dona libenter habe.
Sic Deus omnipotens parcat matri atque sorori,
Que non egerunt me retinere sibi.
Hæc pia festa diu multos [h], senis ipsa, per annos,
Læta matre, simul me quoque [i] fratre, colas

—

Sic [j], hesterna dies totas mihi transtulit horas,
Ut matris vocem non meruisse querar.
Qualiter agnus amans genetricis ab ubere pulsus,
Tristis et herbosis anxius errat agris;
Nunc fugit ad campos feriens balatibus auras,
Nunc redit ad caulas, nec sine matre placens.
Sic me de vestris absentem suggero verbis;
Vix tenet incluso nunc domus una loco.
[k] Sed refer hinc gratis placidæ caræque...
Quod me consolvit de pietatis ope.
Tu retines medium, medium me possidet illa;
Cum geminas video, tunc ego totus agor.
Num tibi, cara precor, Martinus, Hilarius adstent,
Et te vel natos spes tegat una Deus.

—

[l] Si nequeo præsens, absens tibi solvo tributum,
Ut probet affectum, mater amata meum.
Si non essem [m] absens facerem quodcunque juberis:
Obsequiis parvis forte placeret iners;
Pectore devoto sed rustica lingua dedisset
Pastoris calamo matris in aure sonum
Imperiis famulans [n] tererem mea membra diurnis;
Servirent dominæ subdita colla suæ.
Nulla recusarent digiti, puteoque profundo
Quæ manus hoc scripsit prompta levaret aquas.

A Protraheret vites, et sarcula figeret hortis;
Plantaret, coleret dulce libenter olus.
Splendor erat tecum mea membra tradere [o] coquinæ
Et nigra de puro vasa lavare lacu.
Hinc tibi nunc absens Marcelli munera misi,
Cui dedit excelsum vita beata locum,
Et si discipliceant indigno verba relatu,
Complaceant animo signa superna tuo.
Sis longeva mihi cum nata et messe sororum,
Virgineoque [p] choro restat ovile Dei!
Si tua verba dares, essent plus dulcia quam si
Floribus electis nulla dedisset apes.

—

Anxius afflictus, curarum pondere curvor,
Pectore confuso nec verba dare queo.
B Murmure sub dubio laceror, neque carmina laxo,
Nescio certo loqui, mente vacante mihi.
Heu! tristem si vota velint audire fatentem,
Me subito ferrent nubila missa tibi!
Dedalico lapsu si pinnas sumere nossem,
Ad vos quantotius jam revolasset amans.
Novit enim Dominus, qui corda latentia pulsat,
Quæ mea, sed tacite, viscera cura domet.
Reddite, cum nequeo, [q] dominæ promissa benignæ;
Nec tamen hic culpam crede fuisse meam,
Excusa, si forte potes, per sidera testor,
Me neque velle moras matris in aure feres.
Oret pro famulo; citius remeare parabo,
Et cum præsentor, verbera voce domet.

—

C
Supplicibus votis referat mandata salutis
Matribus ac dominis pagina missa loquens;
Dumque recusat iter nostrum tibi reddere vultus,
Affectum saltim sollicitudo probet.
Non sumus absentes, si nos oratio dulcis
Præsentes semper cordis amore tenet.

—

Matri natus ego, frater simul ipse sorori,
Pectore devoto parvula dona fero.
Tertius unitus tria munera porta duabus:
Tam dulces animas dulcia poma decent.
Sed date nunc veniam mihi quod fano tali habetur,
Munera quæ portet charta canister erit.

—

D Pergimus inclusas a gurgite cernere terras,
Qua vagus Oceanus fertque refertque vices
Fluctibus assiduis cum surgit ad æthera pontus,
Huc feritate sua mobilis unda latrat.
Littus arena suum refugit, nunc suscipit æstu;
Nunc mare dum turget, naufraga terra latet;
Quo gelidas se esse [r] ren..... dicus occupat ardor.
Atque loco huc una sunt tria dona Dei,
Quamvis sit sterilis, fructus fert illa beatos,
Dum cœlo dignos pascit arena viros.

[a] Ms., *fugiet.* [b] Ms., *nequid.* [c] Ms. *nunquid.* [d] Recens editor annotat ad calcem paginæ *cunctæ:* nescio quare. [e] Sane *qui.* [f] Ms., *dubieram.* [g] Ms., *mora joti.* [h] Sic in Ms. [i] Ms., *frater.* [j] Ms., *sterna.* [k] Hic versus posset legi: *Sed refero hinc grates placidæ caræque sorori.* [l] Ms., *Sine quæ.* [m] In Ms. verbum *absens* eraditur. [n] Ms., *terrerem.* [o] Ms., *cocinæ.* [p] Ms., *thoro.* [q] Prævius editor, *Domine.* [r] Sic in Ms.

Ast ego ve. si qua sine vobis urbe tenerer.
Inter multa tamen millia solus eram.
Cernere vos lætas merear, materque sororque,
Cum venit [a] excelsi cœna Dei beata.
Si citius redeat frater simplicius, oro,
A me mandatæ ferte salutis [b] opem.
Et rogo, per vestras me commendate sorores :
Sic faciat cunctis Christus amore suas.

II

EPIGRAMMA DE THEUDICHILDE.

Hunc regina locum monachis construxit ab imo
Theudichildis, rebus nobilitando suis.
Cujus nunc licet hoc corpus claudatur in antro,
Spiritus astrigero vivit in axe Dei.
Implorans rectis pastoribus euge beatum.
Det sapientibus huic heu mala digna Deus!

[a] Ms., *exele*. [b] Ms., *opus*. [c] Ex Maii Spicilegio Romano tom. IX.

VENANTII FORTUNATI FINIS.

ANNO SÆCULI VIII INCERTO.

DEFENSOR

LOCOCIAGENSIS MONACHUS.

NOTITIA HISTORICA IN DEFENSOREM.

(Histoire littér. de la France, tom. III.)

Deux époques nous déterminent à placer ici cet écrivain (*a*). La première se prend de l'ouvrage qu'il a laissé à la postérité, où, entre les auteurs dont il s'est servi, il n'en cite point de plus récent que saint Isidore de Séville, mort vers l'an 636 (*b*). L'autre époque se tire encore du même ouvrage, où Défenseur témoigne avoir été élevé et instruit par Ursin (*c*), qui n'est autre que le prieur ou abbé de même nom, qui a écrit une des Vies de saint Léger, évêque d'Autun, dix-sept ou dix-huit ans avant la fin de ce siècle, comme on l'a dit en son lieu. C'est donc sur un légitime fondement que nous assignons à notre auteur le temps marqué ; et quoiqu'il ait pu vivre jusque dans le siècle suivant, il nous paraît que ce serait le renvoyer trop loin (*d*), que de ne le placer avec Dom Mabillon que vers 732.

(*e*) Défenseur ayant embrassé la vie monastique à Ligugé, près de Poitiers, comme il le dit lui-même, fit de l'étude une de ses principales occupations. Il se rendit si habile, qu'il mérita de porter la qualité de Grammairien, qu'on donnait anciennement à ceux qui avaient de la littérature. Il s'appliqua surtout à la lecture des Pères de l'Eglise, et de l'avis d'Ursin, qui dirigeait ses études, il en recueillit les endroits qui lui parurent les plus édifiants ; et les rapportant à certains chefs, il en forma un livre qu'il intitula : *Scintillarum seu Sententiarum catholicorum Patrum*, Recueil d'Etincelles ou de Sentences tirées des Pères orthodoxes.

(*f*) Rendant compte de son dessein dans une petite préface qui se lit à la tête de l'ouvrage, il dit qu'il l'a entrepris pour épargner à ses lecteurs la peine de lire un grand nombre de volumes ; qu'il a eu soin de recueillir dans le sien tout ce qu'ils pourraient souhaiter sur les matières qu'il entreprend d'y traiter ; que, pour éviter d'être taxé d'imposture, et de peur qu'on ne regardât son ouvrage comme apocryphe, il a été attentif à marquer à chaque sentence le nom du Père dont il l'a prise (*g*). Ces sentences sont ordinairement fort courtes ; et les Pères qu'il cite sont S. Clément, Origène, S. Cyprien, S. Basile, S. Augustin, Eusèbe qui semble être celui d'Emèse, ou plutôt l'auteur à qui l'on a donné ce nom, un certain Joseppe que l'on ne connait guère d'ailleurs, S. Césaire, S. Grégoire, pape, S. Isidore de Séville, et les Vies des Pères. L'ouvrage est tout de morale, et divisé en quatre-vingt chapitres (*h*), ou seulement soixante-dix, suivant d'autres manuscrits. L'auteur y traite des principales vertus chrétiennes, comme la charité, la patience, l'amour de Dieu et du prochain, l'humilité. On voit par sa préface qu'il était bien instruit de la doctrine de S. Augustin, et qu'il avait beaucoup de modestie. Son style est dur, embarrassé, obscur et quelquefois barbare.

(*i*) Sixte de Sienne, qui avait lu cet ouvrage, puisqu'il en rapporte les premiers mots, ne laisse pas d'en parler avec éloge. Dès le commencement du IXe siècle il se trouvait, sans nom d'auteur, dans la bibliothèque de Saint-Riquier en Ponthieu (*j*). Dom Mabillon en ayant recouvré un exemplaire manus-

(*a*) Mab. An., l. XXI, n. 12,
(*b*) T. II, p. 704, § 23.
(*c*) L. XVII, n. 3.
(*d*) L. XXI, n. 12.
(*e*) T. II, p. 704, § 25.
(*f*) Ibid.
(*g*) L. XXI, n. 12.
(*h*) *Spic.*, t. IV, p. 484.
(*i*) Six. *Bib.*, l. IV, p. 24, 2.
(*j*) Mab. *Mus. Ital.*, p. 128 ; *An.*, t. II, p. 704, § 25.

crit dans celle du Mont-Cassin, en a fait imprimer la préface dans l'appendice du second tome de ses Annales. Il semble supposer que l'ouvrage n'a jamais été mis sous la presse (*a*). Cependant Possevin en marque trois éditions différentes : l'une faite à Anvers chez Stelsius en 1550, l'autre à Venise à l'enseigne de l'Espérance, c'est-à-dire, chez Barthélemi de Albertis, en 1552, et la troisième à Cologne en 1554. Il faut que ces éditions soient rares ; car nous ne les trouvons point ailleurs.

(*a*) Poss. *App.*, t. I, p. 387, 680.

ALIA NOTITIA IN DEFENSOREM.

(Fabric. Bibl. med. et inf. ætatis.)

Defensor, grammaticus et monachus Locociagensis apud Pictones, auctor *Scintillæ*, sive locorum communium et sententiarum (*a*) per capita 80 collectarum ex sacra Scriptura et sanctis Patribus, Ambrosio, Anastasio, Augustino, Basilio, Cæsario, Clementis libris, Collationibus Cassiani, Cypriano, Ephræm, Isaia, Eusebio, Gregorio, Hieronymo, Hilario, Isidoro, Josepho, Origene et Vitis Patrum. Hunc librum ex bibliotheca Montis Casini descripsisse se refert Joannes Mabillonius, pag. 123 Musei Italici, ubi veterem auctorem appellat, ut qui nullum e Patribus Isidoro posteriorem adducit. Præter rem tamen habuit pro inedito ; est mihi enim in manibus editio Coloniensis an. 1556, forma minore excusa apud Petrum Horst. Antwerpiensem quoque anni 1550 a Gesnero, et Venetam 1552 a Simlero memorari memini, ne dicam de illa quæ ex Romana Antonii Gangutiæ Siculi editione, Rom. 1560 in-4°, sub Bedæ nomine exstat tom. VII ejus Operum, de qua, sicut de Anglo-Saxonica illius versione, supra tom. I, pag. 191. At enim nomen *Defensoris*, et nutritoris sui *Ursini* auctor diserte expressit in præfatione, quam integram hic (est enim brevis) infra posui : ***Lector, quisquis es, libellum hunc legens, flagito te scriptor, ut libenti legas animo et melliflua grate susscipias verba. Voluntas bona et labor, nihil aliud fuit mecum, nisi de Domini et sanctorum dictis, e quibus excerpta est hæc*** SCINTILLA. ***Nec mea existit industria, sed Dei totum est gratia, meique nutritoris Ursini doctrinæ obtemperare volens, paginas quasque scrutans, sententiam reperiens fulgentem, seu inventam quis margaritam aut gemmam, ita avidus collegi. Guttæ quemadmodum collectæ multæ fontem efficiunt, diversorum sic voluminum congregans testimonia, hoc condere tentavi. Velut de igne prodeunt scintillæ, ita hic minutæ sententiæ pluribusque libris scriptæ vocentur*** SCINTILLA SCRIPTURARUM. ***Quam qui legere vult, laborem sibi ut amputet, nec præ cæteris paginas iterando lassescat, hic habet ex pluribus carptum. Ne id opus quoque putaretur apocryphum, unicuique sententiæ per singulas capitulatim virtutes suum scripsi auctorem, nomen ascribens meum quod est*** DEFENSOR, ***non ob gloriam vanam, sed ut quicunque legerit, mei memoriam habeat.*** Caput quod in editis desideratur, trigesimum quintum *de Doctoribus*, vulgavit B. Nicolaus Staphorstius noster tomo III Historiæ ecclesiasticæ Hamburgensis, pag. 359-361, ex codice Ms. bibliothecæ templi Petri et Pauli Hamburgensis.

(*a*) Alii *Alvaro* Cordubensi *Scintillas* tribuunt, alii Cæsario episcopo, ut codex bibliothecæ Paulinæ Lipsiensis in Catalogo Mss. Felleriano, pag. 122. De Græcis similis generis collectionibus dictum libro v Bibliothecæ Græcæ, cap. 30. Latine post Defensorem alia circa annum 1316 composita a *Thoma* Hibernico, de quo infra suo loco.

DEFENSORIS

LOCOCIAGENSIS MONACHI

SCINTILLARUM

LIBER.

[a] PROLOGUS.

Lector, quisquis es, libellum legens hunc, flagito te scriptor, legas animo, et melliflua grate suscipias verba. Voluntas bona et labor : aliud nihil fuit meum. De Domini et sanctorum suorum dictis est excerpta Scintilla ; nec mea exstitit industria, sed Dei totum gratia meique nutritoris Ursini illud operari. Jussioni et doctrinæ obtemperare volens, paginas quasque scrutans, sententiam reperiens fulgentem, sicuti inventam quasi margaritam aut gemmam statim avidius collegi. Quemadmodum guttæ multæ fontem efficiunt, sic de diversorum voluminibus congregans testimonia, hunc libellum condere tentavi. Veluti de igne procedunt scintillæ, ita hunc minutæ sententiæ pluresque libri inveniuntur fulgentes, ad quarum inter hoc scintillarum volumen, quod qui

[a] Hæc lectio, desumpta ex Mabill. tom. II Annal. Bened. p. 704, satis differt ab illa quam supra damus ex Fabricio : utramque habens lector, utramque dijudicet ipse. Apud Mabillonum prologo præposita sunt hæc verba : *In Dei omnipotentis nomine incipit liber Scintillarum seu Sententiarum catholicorum Patrum, editus a Defensore grammatico.*

legere vult, laborem sibi amputat, ne per cæteras paginas iterandum lassescat. Hic habentur quod reperiri desiderat : sed ne id opus quasi sine auctore putetur apocryphum, unicuique sententiæ per singula proprium scripsi auctorem. Cœnovio Locutiacense Martini sancti, in quo comam mei totondi capitis, ipsum dono, donatumve in perpetuam colligat ætatem, qua sua ab adolescentia ibi me dotaverunt mei degentes domini ; scripsi Jesu favente ipse, coramque dedi adolescere Christo, si me facit eorum obedire jussui, et illorum in omnibus efficere copiose perlibens famulatum. Et, si aliquid præter id quod minus studiose gessi, te oro legentem, non ut æmulus vituperes, sed ut benivolus emendes, nomen scribens meum, quod est DEFENSOR, non ob gloriam vanam, sed ut quicunque legit memoriam mei habeat. Sicuti naviganti portus, ita et mihi versus fuit optabilis. Novissime legentibus conjuro et audientibus imploro pro me exorare ultimum, ut quandiu subsisto Dei affluar sapientia, de carne iturus perfrui vitam merear beatam æternam. Amen.

CAPUT PRIMUM.

De charitate.

CHRISTUS.

Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis (*Joan.* XIII).

PETRUS.

Ante omnia mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes, quia charitas operit multitudinem peccatorum (*I Petr.* IV; *Rom.* XIII; *Prov.* X).

PAULUS.

Charitas patiens est, benigna est, *et reliqua* (*I Cor.* XIII).

Charitate fraternitatis invicem diligentes (*Rom.* XII).

JOANNES.

In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit : et nos debemus pro fratribus animas ponere (*I Joan.* III).

Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo (*I Joan.* IV).

SALOMON.

Odium suscitat rixas, et universa delicta operit charitas (*Prov.* X).

AUGUSTINUS.

Si per viam veræ charitatis volumus currere, ad æternam patriam feliciter possumus pervenire.

Sine charitate enim omnia quæcunque facimus, nihil prodest facere.

Vacuum et inane expendimus studium, si non habemus charitatem quæ Deus est.

Regnat enim carnalis cupiditas, ubi non est Dei charitas.

Tunc enim homo perfectus est, quando charitate plenus est.

Sine amore charitatis, quamvis quisque recte credat, ad beatitudinem pervenire nequaquam potest.

Tanta est charitatis virtus, ut etiam prophetia et martyrium sine illa nihil esse credantur.

Tanta est charitatis virtus, quæ si desit, frustra habentur cætera ; si adsit, recte habentur omnia.

Ille autem tenet quod pater, et illum nihil latet in divinis moribus, qui charitatem tenet in sermonibus.

Sectamini charitatem dulci ac salubri cibo, sine qua dives pauper est, et in qua pauper dives.

Qui claudunt oculos suos contra charitatem, obdormiscunt in concupiscentiis et in delectatione carnis.

Extende charitatem per totum orbem, si vis Christum amare : quia membra Christi per orbem jacent.

Quomodo enim corpus tuum sine spiritu, hoc est sine anima, si fuerit, mortuum : ita et anima tua sine Spiritu sancto, id est sine charitate, mortua deputabitur.

Non enim habitant in unum, nisi in quibus fuerit perfecta charitas Christi.

Nam in quibus non est perfecta charitas, cum in unum sunt, odiosi sunt, molesti sunt, turbulenti sunt, anxietate sua turbant cæteros.

AMBROSIUS.

Sicut sine via nullus venit quo tendit, ita sine charitate, quæ dicta est via, non ambulare possunt homines, sed errare.

Eos autem quos ad tolerantiam peccatorum fortes Dei charitas reddit, nulla delectatio carnis, nulla voluptas mala blande corrumpit.

GREGORIUS.

Una quippe et summa est probatio charitatis, si et ipsi diligitur qui adversatur, et ille qui bona impendit.

Amandi enim sunt proximi, et impendenda charitas est omnibus, et propinquis et extraneis.

Nec tamen pro eadem charitate a Dei amore flectendum.

Sicut enim multi rami arboris ex una radice procedunt, sic cæteræ virtutes ex una charitate generantur.

Nec habet aliquid ramus viriditatis boni operis, qui non permanet in radice charitatis.

Ille vero charitatem habet, qui et amicum diligit in Deo, et inimicum diligit propter Deum.

Pro inimico nihil postulat, qui ex charitate pro eo non orat.

Lex quippe Christi est, charitas unitatis. Nihil hominis est operatio, si non habemus charitatem, quæ in his omnibus mandatis Dei, arcem atque principatum tenet.

Charitas est dilectio Dei et proximi in toto corde, et in tota mente : ut quæcunque volumus ut faciant nobis homines bona, ita et nos faciamus illis.

Hæc est enim lex et prophetæ.

Habenti namque dabitur, et abundabit : quia quisque qui charitatem habet, etiam dona percipit alia.

Quisquis charitatem non habet, etiam dona quæ percepisse videbatur, amittit.

Necesse est ut erga charitatis vinculum vigilemus.

Tanto namque amplius peccati rubigo confunditur, quanto cor peccatoris magno igne crematur.

Tunc enim mirabiliter ad altum charitas surgit, cum ad ima proximorum se misericorditer inclinat : et cum benigne descendit ad infima, valenter recurrit ad summa.

Virtus ergo veræ orationis est celsitudo charitatis

Lata quippe est charitas, quæ inimicorum dilectione capitur.

Fraterna mala charitas longanimiter portat.

Charitas autem vera est, et amicum diligere in Deum, et inimicum diligere propter Deum.

Quisquis charitatem non habet, omne bonum amittit quod habet.

Vires, quas imperitia denegat, charitas subministrat.

Plerumque charitas quibusdam occupationibus præpedita, et integra flagrat in corde, et tamen non monstratur in opere.

Quia sol cum nube tegitur, non videtur in terra, et tamen ardet in cœlo : sic esse occupata charitas solet, et intus vim sui ardoris exurit, et foris flammas sui operis non ostendit.

HIERONYMUS.

Terrarum longitudo non separat quoscunque amor jungit.

ISIDORUS.

Quamvis nonnulli fide atque operibus sanctis videantur esse participes, tamen quia privantur charitate fraternæ dilectionis, nullum habent incrementum virtutis.

Nullum præmium charitate pensatur.

Charitas enim virtutum omnium obtinet principatum.

Tenenda cum sanctis viris unitas charitatis : et quanto se unusquisque subtrahit mundo, tanto necesse est ut se associet bonorum consortio.

Charitas in dilectione Dei et proximi constat.

Servat autem in se dilectionem Dei, qui a charitate non dividitur proximi.

Qui a fraterna societate secernitur, a divinæ charitatis participatione privatur.

A regno autem Dei se separant qui semetipsos a charitate dissociant.

Perfecta charitas est dilectio Dei et proximi.

Omnis enim bonitas ex charitate et humilitate procedit.

CYPRIANUS.

A dissensionis malo continere suam linguam debet qui novit et diligit vinculum charitatis.

BASILIUS.

Qui charitate plenus est, tranquillo animo et serenissimo vultu procedit.

Vir autem odio plenus ambulat iracundus.

CÆSARIUS.

Veram autem charitatem et veram obedientiam retinentes, nihil de nostris meritis præsumamus, sed de Dei virtute confidamus.

Talia enim sunt sine charitate jejunia, qualis sine oleo lucerna.

Nihil nobis prodest quod nos continuis vigiliis laboribusque conficimus, si intra nos charitatem non habemus.

Quia nihil prodest quod affligis corpus tuum, quando nihil proficit in corde tuo.

Si charitas vera et humilitas non adfuerint, de solo habitu religionis præsumere et confidere non debemus.

EPHRÆM.

Charitas columna et firmamentum in anima sancta est.

CAPUT II.

De patientia.

CHRISTUS.

Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur (*Matth.* v).

In patientia vestra possidebitis animas vestras (*Luc.* xxi).

PETRUS.

Hæc est enim gratia, si propter conscientiam Dei sustinet quis tristitias, patiens injuste (*I Petr.* ii).

Quæ enim gratia est, si peccantes et colaphizati suffertis (*Ibid.*) ?

Sed si benefacientes, patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum (*Ibid.*).

PAULUS.

Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem (*Rom.* v).

Spes autem non confundit : quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (*Ibid.*).

Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes (*Rom.* xii).

Patientia enim vobis necessaria, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem (*Hebr.* x).

Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum (*Hebr.* xii).

JACOBUS.

Patientia autem opus perfectum habeat, ut sitis perfecti et integri, in nullo deficientes (*Jacob.* i).

Beatus vir qui suffert tentationem : quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se (*Ibid.*).

SALOMON.

Qui patiens est, multa gubernatur sapientia ; qui autem impatiens est, exaltat stultitiam suam (*Prov.* xiv).

Melior est patiens viro forti : et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium (*Prov.* x).

Doctrina viri per patientiam noscitur (*Prov.* xix).

Patientia lenietur princeps, et lingua mollis confringet duritiam (*Prov.* xxv).

Melior est patiens arrogante (*Eccl.* vii).

AUGUSTINUS.

Qui ergo fuerit patientior ad injuriam, potentior constituetur in regno.

Quantum patiens est Dominus noster in sustinendis delictis nostris, tantum severus erit in discutiendis actibus nostris.

HIERONYMUS.

Si autem credentium pax Christus est, quicunque sine pace est, consequenter nec Christum habet.

Apud Christianos enim non qui patitur, sed qui facit contumeliam, miser est.

Gravius est sustinere quem nolis, quam desiderare quem diligis.

Sicut ad proprias injurias patientes esse debemus, ita si aliquem viderimus erga Deum ore sacrilego blasphemantem, illi tenere non debemus patientiam, quin potius sacrilego resistere, et os blasphemum veritatis responsione damnare.

AMBROSIUS.

Ad faciem publicam patientiam fingunt, et in animo iracundiæ virus abscondunt.

Ad nocendum parati, cum nocendi tempus advenerit.

Tribus modis virtus patientiæ exerceri solet.

Aliquando enim sunt quæ a Deo, aliquando quæ ab antiquo adversario, aliquando quæ a proximo sustinemus.

A proximo namque persecutiones, damna et contumelias.

Ab antiquo adversario tentamenta, a Deo autem flagella toleramus.

GREGORIUS.

Ad pacis donum nequaquam pervenire potest qui pacem Domini discordiæ furore rumpit.

Patientia vera est aliena mala unanimiter perpeti, et contra eum qui mala irrogat nullo dolore morderi.

Sine ferro martyres esse possumus, si patientiam veritatis in animo servamus.

Tanto ergo quisque minus ostenditur doctus, quanto minus convincitur patiens.

Igitur, cum patientia relinquitur, etiam bona reliqua quæ jam gesta sunt, destruuntur.

Patientia enim vera est quæ et ipsum amat quem portat.

Non tolerare et odisse, non est virtus mansuetudinis, sed velamen furoris.

Cum resistere possumus iræ superbientium, humiliter declinemus.

Gloriosius est injuriam tacendo fugere, quam superare respondendo.

Supernus arbiter noster, etsi ponderat considerat in retributione, tamen vires pensat in pondere.

Quantum læta mens fuerit per amorem, tantum erit et patiens per longanimitatem.

Tantum quisque portat proximum, quantum amat: si enim amas, portas; si desistis amare, desistis et tolerare.

Quem minus diligimus, minus etiam toleramus.

BASILIUS.

Pacificus homo consortium angelorum merebitur; invidus autem particeps dæmoniorum efficietur.

Qui patienter hic tolerat mala, in futuro gloriam merebitur.

Pax enim effugat discordias, invidia autem copulat eas.

Sicut pax secreta mentis illuminat, ita invidia occulta cordis obcæcat: homo autem pacificus securam possidet mentem. At invidus in tribulatione est semper.

Fili, si cupis patientiam habere, moneo primum teipsum ut ad mandata divina excites mentem tuam.

Ex abundantia lætitiæ pacificus homo dignoscitur, et ex vultu marcido et furore pleno invidus demonstratur.

Vir benignus etiamsi patiatur injuriam, pro nihilo ducit.

Iniquus autem etiam parvum verbum audiens a proximo, contumeliam arbitratur.

Qui enim amplectitur pacem in mentis suæ hospitio, mansionem præparat Christo; quia Christus pax est, et in pace consuevit requiescere.

Si quis tibi intulerit mala, ne irascaris; sed dole potius pro eo, quia Deus illi irascitur.

ISIDORUS.

Non autem potest esse in pace qui spem suam ponit in homine.

Qui vitæ futuræ diligenter excogitat præmia, mala omnia vitæ præsentis æquanimiter portat.

Gravius torquetur impius, mundi excogitando commoda, quam justus tolerando adversa.

Qui enim bona mundi diligit, velit nolit, timoris pœnæ succumbit.

Patienter ab uno ferendum est, quod multis accidit tolerabile.

Pœna hujus mundi brevis est: et qui affligit, et qui affligitur, mortalis est.

Malorum perversitas non te occidit, sed erudit.

Habeto patientiam in adversis: et promptior esto ad suscipienda, quam ad ferenda molesta.

Contumelias detrahentium patientia superat.

Sagittas contumeliæ patientiæ clypeus frangit.

Contra linguæ gladium, patientiæ præbe scutum.

Magna est virtus, si non lædas a quo læsus es.

Major virtus, si etiam læsus remittas.

Maxima autem virtus gloriæ, si, cui potuisti nocere, parcas.

CYPRIANUS.

Pacificos enim et concordes Deus in domo sua habitare præcepit.

Ut qui filii Dei esse cœpimus, in Dei pace maneamus: et quibus spiritus unus est, unus sit animus et sensus.

Sacrificium Deo majus est pax vera et fraterna concordia.

Qui pacem Christi et concordiam rumpit, adversus Christum facit, qui dixit: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.

Pacem quippe quærere debet filius pacis.

Neque enim potest quis accipere dolorum et passionum coronam, nisi præcesserit in dolore et passione patientia.

Neque enim potest veraciter bona docendo impendere, si vivendo nescit æquanimiter aliena mala tolerare.

Quisquis lenis et mitis est, Dei patris imitator est.

EX VITIS PATRUM.

Patiens homo rivulus fons est, omnibus exhibens delectabilem potum.

JOSEPHUS.

Vir enim patiens est qui præsentia non timet, et futura cogitat, et nescit trepidare ubi est timor.

CAPUT III.

De dilectione Dei et proximi.

CHRISTUS.

Qui diligit me, mandatum meum servabit (*Joan.* XIV).

Si diligitis me, mandata mea servate (*Ibid.*).

Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint : quodcunque volueritis, petetis, et fiet vobis (*Joan.* XV).

In hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis adinvicem (*Joan.* XIII).

In fraternitatis amore simplici, ex corde invicem diligite attentius (*I Petr.* I).

PAULUS.

Dilectio proximi malum non operatur (*Rom.* III).

Plenitudo ergo legis est dilectio (*Ibid.*).

Ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo, in odorem suavitatis (*Ephes.* V).

Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (*Rom.* VIII).

Quod oculus non vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum (*I Cor.* II).

JOANNES.

Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, et scandalum in eo non est (*I Joan.* II).

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est : et in tenebris ambulat, et nescit quo eat : quoniam tenebræ obcæcaverunt oculos ejus (*Ibid.*).

Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos (*I Joan.* IV).

Si quis dixerit quoniam diligo Deum, et fratrem suum oderit, mendax est (*Ibid.*).

Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum, diligat et fratrem suum (*Ibid.*).

Qui autem non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere (*Ibid.*) ?

JESUS SIRACH.

Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur (*Prov.* XVII).

Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, et continebit se ab illis, et in oratione dierum exaudietur (*Eccles.* III).

Dilige eum qui fecit te, et ministros ejus non derelinquas (*Eccles.* VII).

Dilige Deum, et invoca eum in salute tua (*Eccles.* XIII).

Omne animal diligit simile sibi, sic et omnis homo proximum sibi (*Ibid.*).

Omnis caro ad similem sibi conjungetur, et omnis homo simili sui sòciabitur (*Ibid.*).

A Dilige proximum, et conjungere fide cum illo (*Eccles.* XXVII).

Sicut qui dimittit avem de manu sua, sic qui dereliquisti proximum tuum (*Ibid.*).

Oculi Domini in diligentes se (*Eccles.* XXXIV).

AUGUSTINUS.

Vita nostra dilectio est : si vita nostra dilectio est, mors odium est.

Hominem enim vincis humana felicitate, diabolum vincis inimici dilectione.

Enutriatur in te dilectio, quæ sola ducit ad vitam.

Non autem carnalis, sed spiritualis inter vos debet esse dilectio.

Nihil pretiosius Deo virtute dilectionis.

B Nihil desiderabilius est diabolo exstinctione charitatis.

HIERONYMUS.

Sanctus amor impatientiam non habet, falsus rumor cito opprimitur.

Omnem hominem fratrem tuum judica esse : memento quod unus artifex condidit nos.

Amor ordinem nescit.

Facilius enim negligentia emendari potest, quam amor nasci.

AMBROSIUS.

Proximos autem nostros tunc diligimus sicut nos, si non propter accepta beneficia vel impetrata, sed propter hoc tantummodo, quia sunt naturæ nostræ participes.

C Acquirit filium, qui fratrem acquirit amore.

GREGORIUS.

Probatio ergo dilectionis, exhibitio est operis.

Qui diligit Deum, et ejus mandata custodit, in illius cor Dominus venit, et mansionem facit.

Neque enim posset quisquam diligere Deum, si eum quem diligit, non haberet.

In proximi enim dilectione dignoscitur, qualiter perveniri debeat ad amorem Dei.

Illi nimirum et proximum diligunt, et tamen illa sublimia dilectionis præmia non assequuntur, qui amorem suum non spiritualiter, sed carnaliter impendunt.

Sicut autem ignis amoris mentem erigit, ita ignis malitiæ mentem involvit.

D Amando enim Deum, nostra in nobis mala persequimur.

Diligendo enim proximum, in quo prodesse possumus, festinamus.

Sicut mors corpus interimit, sic amorem rerum corporalium æternæ vitæ charitas occidit.

Vis amoris hoc agere solet in animo ut quæ ipse semper cogitat nullum alium credat ignorare.

Sancta enim desideria ex dilectione crescunt ; si autem dilatione deficiunt, desideria non sunt.

Quidquid præcipitur, in charitate sola pensatur.

Nec Deus vere sine proximo, nec proximus vere diligitur sine Deo.

Si quis autem quemlibet amat, et propter Deum

non amat, charitatem non habet, sed habere se A putat.

Charitas autem vera est, cum et in Deo diligitur amicus, et propter Deum diligitur inimicus.

Ille enim propter Deum diligit eos quos diligit, qui etiam eos diligere scit a quibus non diligitur.

BASILIUS.

Unaquæque anima, quantum lata fuerit in amore proximi, tantum alta erit in cogitatione Dei.

Qui diligit fratrem, in tranquillitate est cor ejus.

Fratrem vero odiens, tempestate circumdatus est.

Ex tota igitur mente tua dilige Deum, ut in omnibus actibus tuis placeas illi.

Deus enim non tantum vult verbis diligi, seu corde puro et operibus justis.

Magis ergo omnibus diligamus Deum, qui et nos et parentes nostros propriis manibus finxit : et cuncta nobis bona quæ erga nos geruntur quotidie ejus beneficiis ascribamus.

Christus diligendus est supra parentes, quia non nobis tribuunt parentes ea quæ Christus.

Proximum tuum habeto tanquam unum ex membris tuis.

Cum nobis Deus magna beneficia præstat, nihil exigit a nobis, nisi ut diligamus eum, et templa nostra ei servemus : ut ille semper in nobis habitet, et nos in illo permaneamus.

ISIDORUS.

Ex toto corde Christum non diligit qui hominem C odit.

Dilectio Dei morti comparatur, dicente Salomone : Valida est ut mors dilectio (*Cant.* VIII).

Sicut mors violenter separat animam a corpore, ita dilectio Dei violenter segregat hominem a mundano et carnali amore.

Diligendo proximum, purgas oculum ad videndum Deum.

Qui Dei præcepta contemnit, Deum non diligit.

Neque enim regem diligimus, si odio leges ejus habemus.

Nec poterit Deum diligere qui noscitur in proximi dilectione errare.

Bonorum discretio est, non odisse personas, sed culpas : et recta pro falsis non spernere, sed pro- D bare.

Qui imperfecti sunt in Dei amore, sæpe se a vitiis separare disponunt : sed pondere vitiorum aggravati, rursus ad ea vitia quæ optant relinquere, revolvuntur.

Minus quam inter duos dilectio Dei esse non potest.

Multum in terra diversus est, qui carnaliter hominem moriturum plus diligit quam oportet.

Dum rem amore concupiscimus temporalem, amittimus veram dilectionem.

Amando enim Deum, nostra in nobis mala persequimur.

Diligendo autem proximum, in quo prodesse possumus, festinamus.

CYPRIANUS.

Deus, inquit, dilectio est : qui manet in dilectione, in Deo manet, et Deus in eo.

Cum Deo non possunt manere qui esse in Ecclesia Dei unanimes noluerunt.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Stultum est enim aliquid amare plus quam Deum.

Menti enim quam repleverit memoria Dei, maligno non dabitur locus.

EPHRÆM.

Si quis autem dilexerit Deum, illius in terra non erit mens : sed semper superiora desiderat quæ amavit.

Inde educatur, inde illuminatur, inde reficitur, tanquam de dulcissimo fonte.

B

CAPUT IV.

De humilitate.

CHRISTUS.

Discite a me quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris (*Matth.* XI).

Deus per prophetam dixit : Ad quem autem respiciam, nisi ad pauperculum et contritum spiritu, et trementem sermones meos (*Esa.* LXVI)?

Omnis enim qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur (*Luc.* XIV).

PETRUS.

Omnes autem invicem insinuate humilitatem : quia Deus superbis resistit, humilibus autem gratiam dat (*I Petr.* V).

C Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis (*Ibid.*).

JACOBUS.

Humiliamini in conspectu Dei, et exsultabit vos (*Jacob.* IV).

PAULUS.

Estote unanimes, idipsum sentientes, nihil per contentionem, neque per inanem gloriam, sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes (*Philip.* II).

Non alta sapientes, sed humilibus consentientes (*Rom.* XII).

SALOMON.

Ubi fuerit superbia, ibi erit et contumelia (*Prov.* XI).

D Ubi autem humilitas, ibi et sapientia.

Superbum sequitur humilitas, et humilem spiritu suscipiet gloria (*Prov.* XXIX).

Priusquam conteratur, exaltatur cor hominis; et antequam glorificetur, humiliatur (*Prov.* XVIII).

Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis (*Prov.* XVI).

JESUS SIRACH.

Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam (*Eccles.* III).

Ab humilibus honoratur Deus (*Ibid.*)

Noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitiam seducaris (*Eccles.* XIII).

Est qui nequiter humiliat se, et interiora ejus plena sunt dolo (*Eccles.* XXIX).

ORIGENES.

Si humilis et quietus non fueris, non potes habere in te gratiam Spiritus sancti.

AUGUSTINUS.

Deus humilis factus est, erubescat homo fieri superbus.

Semper conscientia servi Dei humilis esse debet et tristis : scilicet ut per humilitatem non superbiat, et per utilem mœrorem cor ad lasciviam non dissolvat.

Illa namque attendit laudem Dei, et verba oris ejus cujus cervicem inclinat humilitas, et non erigit superbia.

HIERONYMUS.

Ad summitatem virtutum non potentia, sed humilitate venitur.

GREGORIUS.

Cor quippe carnale, dum hujus vitæ quærit gloriam, humilitatem respuit.

Humilitas quantum inclinatur ad ima, tantum proficit in excelsa.

Tantum enim necesse est ut se unusquisque in humilitate deprimat, quantum, si sit electus, ignorat.

Quamvis bona sua unusquisque in proximo suo percipiendo ostendat, recta non erunt, si humilitate caruerint.

Qui enim humilis fuerit, exaltabitur in gloria.

Magna virtus humilium est : qui ex desiderio loca ultima tenentes (si per humilitatem in altum non sublevant) cœlestis regni purpuram in mente servant.

Via Domini ad cor dirigitur, cum veritatis sermo humiliter auditur.

In cunctis se despicit, qui in suis oculis esse humilem profitetur.

Quælibet adsint, nulla opera sunt nisi humilitate condiantur.

Tanto ergo esse debet humilior quisque ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione.

Eam quippe, quam non invenit humilem, veritas fugit mentem.

Illic eos a sorte humilium judex separat, qui se hic in superbiæ cornibus exaltant.

Humiles donum accipiunt, quo a se corda superbientium repellunt.

BASILIUS.

Humilis licet habitu vilissimus sit, gloriosus tamen est virtutibus.

Superbus autem etsi decorus videatur aspectu, tamen operibus vilis est.

ISIDORUS.

Qui enim sine humilitate congregat virtutes, quasi inventum pulverem portat.

Cogitatio cordis nostri tanto apud Deum in imo est, quanto ab hominibus in alto.

Et humilitas cordis nostri tantum apud Deum in alto est, quantum hominibus in imo.

Humilia valde spiritum tuum, quoniam vita carnis impiæ ignis et vermis est.

A Sine humilitate et charitate, virtus quælibet in vitium deputabitur.

Summa monachi virtus est humilitas.

Summum ejus vitium, superbia.

Esto in humilitate fundatus, esto omnium novissimus et ultimus.

Humilia te ut exalteris, minimum te fac omnibus, nulli te præponas, nullum te superbiorem reputes.

Æstima omnes superiores esse te.

Quamvis summus cum sis, humilitatem tene : quia si humilitatem tenueris, gloriosus eris. Quantum enim humilior fueris, tantum te sequetur altitudo gloriæ.

Descende ut ascendas, humiliare ut exalteris, ne exaltatus humilieris.

B Humilitas lapsum non novit.

Humilitas lapsum nunquam passa est.

Qui enim sibi vilis est, ante Deum magnus est.

Et qui sibi displicet, Deo placet.

Esto igitur parvus in oculis tuis, ut sis magnus in oculis Domini.

Tanto enim eris pretiosior ante Deum, quanto fueris despectior ante oculos tuos.

Porta quoque semper verecundiam in vultu, de recordatione delicti.

Pulvis es, et in pulvere sede.

Cinis es, et in cinere vive.

In summo honore, summa tibi sit humilitas.

Non te extollat honor. Tanto majore humilitate C eris perspicuus, quanto majore dignitate magis probatus.

CÆSARIUS.

Nunquam enim vera humilitas et vera obedientia sine charitate aut erunt, aut esse poterunt.

Quia sicut ignis sine calore vel splendore non est, ita et charitas sine humilitate et vera obedientia esse non potest.

EX VITIS PATRUM.

Corporalis labor dux est humilitatis.

Omnis enim labor sine humilitate vanitas est.

Humilitas nec ipsa irascitur, nec aliis irasci permittit.

Humilitas est, si, quando peccaverit in te frater tuus, antequam ille pœniteat, indulseris ei.

Sicut Joannes præcursor fuit Jesu, omnes trahens D ad eum, ita et humilitas præcursor est charitatis.

Qui non habet charitatem, perdit vitam.

CAPUT V.

De indulgentia.

CHRISTUS.

Si ergo offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius, reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offer munus tuum (*Matth.* v).

Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet vobis et Pater vester cœlestis delicta vestra : si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra (*Matth.* vi).

PAULUS.

Cum patientia supportantes invicem, et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam. Sicut Deus donavit vobis, ita et vos (*Ephes.* IV) (*Coloss.* III).

PETRUS.

Non reddentes malum pro malo, vel maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes : quia in hoc vocati estis, ut benedictione hæreditatem possideatis (*Prov.* XX ; *I Pet.* III).

SALOMON.

Ne dicas, Reddam malum. Exspecta Dominum, et liberabit te (*Proverb.* XX ; *Rom.* XII).

Remitte proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur (*Eccli.* XXVIII).

AUGUSTINUS.

Unusquisque talem in fulgentiam accepturus est a Deo, qualem et ipse dederit proximo suo.

HIERONYMUS.

Quomodo Deus in Christo nobis nostra peccata donavit, sic etiam nos iis qui in nos peccant, dimittamus.

GREGORIUS.

Ille recte sui delicti veniam postulat, qui hoc quod prius in ipso delinquitur, relaxat.

Dimittamus enim quod debetur nobis, ut dimittatur quod debetur a nobis.

Tunc quisque quod recte petit, adipiscitur, cum ejus animus in petitione nec inimici odio fuscatur.

Fundit os pro adversario precem, sed utinam cor teneat amorem.

Cum diligendo lucrum de inimicis facere possumus, etiam ipsi amici sunt qui persequuntur.

Nec curat antiquus hostis ut terrena tollat a nobis, sed ut charitatem in nobis feriat.

ISIDORUS.

Non enim possunt peccata dimitti ei qui in se peccanti debita non dimittit.

Qui fratrem suum tardius sibi conciliat, Deum sibi tardius placat.

Frustra enim propitiare Deum quærit qui cito placari proximo negligit.

Quomodo Deus in Christo nobis nostra peccata donavit, sic et nos iis qui in nos peccant dimittamus.

Ignoscendum est cuique, dum veniam postulat.

CÆSARIUS.

Qui enim in se peccanti clementer indulserit, nullum peccati vestigium in illius anima remanebit.

ANASTASIUS.

Si non dimittis injuriam quæ tibi facta est, non orationem pro te facis, sed maledictionem super te inducis.

Sic enim dicis : Sic mihi dimitte, sicut et ego dimisi.

IN COLLATIONIBUS.

Tantum enim remittitur nobis quantum nos remiserimus eis qui nobis quacunque malignitate nocuerunt.

CYPRIANUS.

Quisquis enim illi qui in eum peccavit dimittit ignoscendo peccatum, sine dubio eleemosynam facit.

CAPUT VI.

De compunctione.

CHRISTUS.

Amen, amen dico vobis : Quia plorabitis, et flebitis vos, mundus autem gaudebit : vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium (*Joan.* XVI).

PAULUS.

Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus (*Rom.* XII).

Qui flent, tanquam non flentes sint : et qui gaudent, tanquam non gaudentes (*I Cor.* VII).

JACOBUS.

Miseri estote, lugete et plorate : risus vester in luctum convertetur, et gaudium in mœrorem (*Jacob.* IV).

SALOMON.

Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupat (*Prov.* XIV).

AUGUSTINUS.

Qui non habet compunctionem, non habet mundam orationem.

Thesaurus est bona compunctio, et inenarrabile gaudium in anima hominis.

Anima hominis quæ in oratione compungitur, valde illi proficit ad salutem.

HIERONYMUS.

Non minus laudandus est vir fortis in luctu quam in bello.

AMBROSIUS.

Vox enim psalmodiæ cum intentione cordis agitur : per hanc omnipotenti Deo iter ad cor paratur, ut intentæ menti prophetiæ mysteria, vel compunctionis gratiam infundat.

Cum per orationem compunctio infunditur, via nobis in corde, per quam ad Jesum in fine pervenitur, paratur.

Irriguum quippe superius accipit anima, cum sese in lacrymis cœlestis regni desiderio affligit : irriguum vero inferius accipit anima, cum inferni supplicia flendo pertimescit.

Revertentes nos Dominus clementer amplectitur, quia peccatorum vita ei esse indigna jam non potest quæ fletibus lavatur.

Non dubitare debemus circa finem justificari hominem per pœnitentiæ compunctionem. Sed quia raro id fieri solet, metuendum est ne dum ad finem differtur conversio, insperata ante occupet mors quam subveniat pœnitentia. Non ergo in fletibus, non in actibus, sed in Domino confidamus.

Quia ergo post baptismum inquinamus vitam, baptizemus in lacrymis conscientiam.

Inquinati post aquam salutis, renascamur ex lacrymis.

BASILIUS.

Ubi autem fuerint lacrymæ, spiritualis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat.

ISIDORUS.

Prius enim purganda lacrymis sunt vitia quæ gessimus, et tunc mundata mentis acie, id quod quærimus contemplemur, ut dum antea flendo a nobis peccati caligo detergitur, mundatis cordis oculis libere superna inspiciantur.

Qui veras lacrymas indesinenter fundit, et tamen peccare non desinit, hic lamentum habet, sed mundationem non habet.

Compunctio cordis est humilitas mentis cum lacrymis oriens de recordatione peccati et timore judicii.

Illa est conversis perfectior compunctionis affectio quæ omnes a se carnalium desideriorum affectus repellit, et intentionem suam toto mentis studio in Dei contemplationem defigit.

Geminam esse compunctionem dicimus, qua propter Deum anima cujusque electi efficitur : id est, vel dum operum suorum mala considerat, vel dum desiderio æternæ vitæ suspirat.

Quatuor sunt qualitates affectionum quibus mens justi salubriter tædio compungitur, hoc est, memoria præteritorum facinorum, consideratio peregrinationis suæ in hujus vitæ longinquitate, recordatio pœnarum futurarum, et desiderium supernæ patriæ, quatenus ad eam quantocius valeat pervenire.

Sunt qui ex vera cordis compunctione sui accusatores fiunt : sed tantum ad se esse peccatores assignant, ut ex ficta humilitate confessionis locum inveniant sanctitatis.

Lacrymæ enim pœnitentiæ apud Deum pro baptismate reputantur.

Quapropter dilige lacrymas, et suaves tibi sint lacrymæ.

Delectent te semper luctus et lacrymæ.

Esto tantum pronus ad lamenta, quantum fuisti pronus ad culpam.

Qualis tibi fuit ad peccandum intentio, talis sit ad pœnitendum devotio.

Gravia enim peccata grandia lamenta desiderant.

EPHRÆM.

Beatus namque est, et ter beatus, quisquis habet compunctionem secundum Deum.

Compunctio sanitas est animæ.

Compunctio illuminatio est animæ.

Compunctio remissio peccatorum est.

Compunctio Spiritum sanctum perducit ad se.

Compunctio unigenitum Christum facit habitare in se.

Lacrymæ apud Deum fiduciam dant semper.

Ubi lacrymæ abundant, ibi cogitationes sordidæ non approximant.

CAPUT VII.

De oratione.

CHRISTUS.

Omnia quæcunque petieritis, in oratione credentes, accipietis (*Matth.* XXI).

A Vigilate omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere omnia quæ futura sunt, et stare ante Filium hominis (*Luc.* XXI).

Orate autem, ne fiat fuga vestra in hieme vel Sabbato (*Matth.* XXIV).

PETRUS.

Impertientes invicem honorem tanquam cohæredibus gratiæ vitæ, ut non impediantur orationes vestræ (*I Petr.* III).

PAULUS.

Orationi instantes, orantes omni tempore in spiritu, vigilantes in omni justitia (*Rom.* XII).

JACOBUS.

Orate pro invicem, ut salvemini (*Jacob.* V)

Multum enim valet deprecatio justi assidua (*Ibid.*).

B

SALOMON.

Longe est Dominus ab impiis, et orationes justorum exaudiet (*Prov.* XV).

Melior est finis orationis quam principium (*Eccles.* VII).

Ante orationem præpara animam tuam, et noli esse quasi homo qui tentat Deum (*Eccles.* XVIII).

Qui conservat verbum, multiplicat orationem (*Eccles.* XXXV).

Deprecationem læsi exaudiet Deus (*Eccles.* XXXIV).

Oratio humiliantis se nubes penetrabit (*Ibid.*).

Fili, in tua infirmitate ne despicias te ipsum, sed ora Deum, et ipse curabit te (*Eccles.* XXXVIII).

Averte a delicto, et dirige manus, et ab omni de-

C licto munda cor tuum (*Ibid.*).

AUGUSTINUS.

Orationibus mundamur, lectionibus instruimur : utrumque bonum est si liceat : si non liceat, melius est orare quam legere, quia in lectione cognoscimus quid facere debemus, in oratione eadem accipimus quæ postulamus.

Neque die vaces, neque nocte : sed cum somnus de oculis tuis ceciderit, tunc sensus tuus in oratione vigilet.

Oratio munda a peccatis habet salutem.

In oratione paratus esto : ostende conscientiam cordis tui, ut ampliorem gratiam consequaris.

HIERONYMUS.

Sicut militem sine armis ad bellum exire non convenit, ita homini christiano procedere quolibet sine

D orationibus non expedit.

Egredientes de hospitio armet oratio.

Regredientibus de platea oratio occurrat.

GREGORIUS.

Quanto graviori tumultu cogitationum carnalium premimur, tanto orationi ardentius insistere debemus.

Ad Deum quippe corda cum manibus levare, est orationi nostræ studium cum merito boni operis imponere.

Citius ad precem judex flectitur, si a pravitate sua petitor corrigatur.

Ille ergo in nomine Salvatoris petit, qui illud petit quod ad veram salutem pertinet.

Nam si id quod non expedit petitur, non in nomine A Jesu petitur.

Cum vero orationi vehementer institerimus, stat Jesus ut lucem restituat. Quia Deus in corde figitur, lux amissa reparetur.

Qui autem terrenis actibus liber soli Deo vacare meruit, pro delinquentibus proximis exoret.

Ea quæ perscrutari in nobismetipsis plenius nitimur, sæpe verius orando quam investigando penetramus.

ISIDORUS.

Oratio cordis est, non labiorum : neque enim verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspicit.

Melius est autem cum silentio orare cordis, quam solis verbis sine intuitu mentis.

Quod si tacite cor oret, et vox sileat, quamvis ho- B mines lateat, Deum latere non potest, qui conscientiæ præsens est.

Pura est oratio, quam in suo tempore sæculi non interveniunt curæ.

Longe quippe a Deo est animus, qui in oratione cogitationibus sæculi fuerit occupatus.

Tunc ergo veraciter oramus, quando aliunde non cogitamus.

Sed valde pauci sunt qui tales orationes habeant; et licet in quibusdam sint, difficile est tamen ut semper sint.

Sicut orationibus regimur, ita psalmorum studiis delectemur : psallendi enim utilitas tristia corda consolatur.

Tantus esse debet orantis erga Deum affectus, ut C non desperet precis effectum.

Inaniter autem oramus, si spei fiduciam non habemus.

Qui a præceptis Dei avertitur, quod in oratione postulat non merebitur.

Si autem id quod præcepit Deus, facimus, id quod petimus sine dubio obtinemus.

Oratio in præsenti tantum vita pro remedio peccatorum effunditur, psalmorum autem decantatio perpetuam Dei laudem demonstrat, et gloriam sempiternam.

Dei servus quoties quolibet tangitur vitio, toties ad orationem se subdat.

Quia frequens oratio vitiorum impugnationem ex- D stinguit.

Tamen perseveranter intendere oportet animum nostrum orando atque psallendo, quousque importunas desideriorum carnalium suggestiones, quæ nostris obstrepunt sensibus, fortissima intentione superemus.

Dum enim oramus, ad memoriam culpam reducimus.

Cum Deo assistimus, gemere et flere debemus, reminiscentes quam gravia sint scelera quæ commisimus, et quam dura inferni supplicia quæ timemus.

Mens enim nostra cœlestis est : et tunc orando Deum bene contemplatur, quando nullis terrenis curis aut erroribus impeditur.

Purgandus est itaque primum animus, atque a temporalium rerum cogitationibus segregandus, ut pura acies cordis ad Deum vere et simpliciter dirigatur.

Tunc impetrari divinam misericordiam credimus, quando simplici affectu assistimus cum oramus.

Tunc autem magis diabolus cogitationes curarum sæcularium humanis ingerit mentibus, quando orantes aspexerit.

Qui læditur, non desistat orare pro se lædentibus; alioquin, juxta Dei sententiam, peccat qui pro inimicis non orat.

Nihil proficit oratio illius, cujus adhuc dolor in mente, vel odium manet in pectore.

Cor enim cum manibus levat qui orationem cum B opere sublevat.

Quisquis orat, et non operatur, cor levat et manas non levat.

Quisquis ergo operatur et non orat, manus levat, et cor non levat.

Ergo et orare necesse est, et operari.

Culpabiliter ad Dominum manum erigit, qui facta sua orando jactanter prodit.

Qui enim jactanter orat laudem appetendo humanam, non solum oratio ejus non delet peccatum, sed etiam ipsa vertitur in peccatum.

Quoties orantes non cito exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus; ut hoc ipsum quod differtur, divinæ reputetur justitiæ et culpæ nostræ.

Sæpe enim multos Deus non exaudit ad voluntaC tem, ut exaudiat ad salutem.

Non enim conciliat Deum multiplex orantis sermo, sed purissima sinceraque orationis intentio.

Oratio frequens diaboli jacula submovet.

Oratio continua diaboli tela exsuperat.

Immundos enim spiritus orationis vincit instantia, quia dæmonia per orationem vincuntur.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Disciplina nobis est orare pro interfectoribus et pro persecutoribus nostris.

BASILIUS.

Oratio namque grandis monitio est animæ.

Per orationes purissimas omnia nobis utilia tribuuntur a Domino et cuncta noxia procul dubio ef- D fugantur.

CYPRIANUS.

Bona est oratio cum jejunio, et eleemosyna cum justitia.

Cito orationes ad Dominum ascendunt, quas ad eum merita nostri operis imponunt.

CÆSARIUS.

Sic lectioni et orationi debetis incumbere, ut interdum etiam manibus aliquid possitis exercere.

ISIDORUS.

Duobus modis oratio impeditur, ne impetrare quisque valeat postulata : hoc est, si aut mala quisque adhuc committit, aut si delinquenti sibi debita non dimittit.

EX VITIS PATRUM.

Sicut venenata animalia fortiores heroæ vel pigmenta expellunt, ita et cogitationes sordidas oratio cum jejunio repellit.

Quales orationes volumus invenire, tales nos ante tempus in orationem præparare debemus.

Christo enim mens conjuncta, et præcipue tempore orationis intenta, nihil malum, nihil superfluum recipit.

CAPUT VIII.

De confessione.

CHRISTUS.

Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est (*Matth.* x).

PAULUS.

Ore autem confessio fit ad salutem (*Rom.* x).

JACOBUS.

Confitemini alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini (*Jacob.* v).

SALOMON.

Qui abscondit peccata sua, non dirigetur (*Prov.* XXVIII).

Qui autem confessus fuerit et reliquerit ea, misericordiam consequetur (*Ibid.*).

JOANNES.

Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est (*I Joan.* I).

Si confiteamur peccata nostra, fidelis et justus est, ut remittat nobis peccata nostra, et mundet nos ab omni iniquitate (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Non confundaris confiteri peccata tua, et ne subjicias te omni homini pro peccato (*Eccles.* IV).

Confiteberis vivens, vivus et sanus confiteberis, et laudabis Dominum, et gloriaberis in miserationibus illius (*Eccles.* XVII).

ORIGENES.

Si dixeris peccata tua prior, exaudiet te Dominus tanquam populum suum.

AUGUSTINUS.

Confessio omnium malorum initium est omnium operum bonorum.

Qui confitetur peccata sua, et accusat scelera sua, cum Deo facit pactum.

Ferto patrem erudientem, ne sentias judicem punientem.

Tempus confessionis est confiteri quæ fecisti, quæ in verbo, quæ in opere, quæ in nocte, quæ in die.

Confitere in tempore opportuno, et in die salutis accipies cœlestem thesaurum.

HIERONYMUS.

Ridiculum est, debilitato et fracto toto corpore, vulnera pauca monstrare.

AMBROSIUS.

Neque enim potest ei adhiberi remedium, cujus est vulnus occultum.

GREGORIUS.

Non vult Deus ulcisci malitiam, qui confiteri delicta persuadet.

Optat Deus dissolvi confitentes, ne contumaces punire cogatur.

Tantumque erit homo sarcinis peccatorum gravatus, quantum a bonis operibus fuerit alienus.

Ea quæ ingrata esse hominibus solet importunitas, judici veritatis placet.

Qui delinquentes vulnera conclusa in pectore retinent, quanto amplius silentio premunt, tanto graviorem dolorem intrinsecus nutriunt.

Nam cum putredo quæ intrinsecus fuerit ejicitur, ad salutem dolor aperitur.

Omnis quippe peccator, dum culpam suam intra conscientiam abscondit, intrinsecus latet, et in suis penetralibus occultat.

Peccatores Deus videt et sustinet; resistentes Deus tolerat et damnat : et quotidie per Evangelium clementer vocat.

Confessionem nostram ex puro corde desiderat, et cuncta quæ delinquimus, relaxat.

Peccati virus salubriter aperitur in confessione, quod pestifere latebat in mente.

Confitendo peccata, quid aliud agimus, nisi qui malum quod in nobis latebat, aperimus ?

Peccator enim conversus de peccatis in fletum, jam justus esse inchoat, cum cœperit accusare quæ fecerit.

ISIDORUS.

Qui peccata sua hominibus occultant, et per semetipsos confessi non fuerint, Deum quem testem habent, ipsum habebunt ultorem.

Ex eo unusquisque esse justus incipit, ex quo sui accusator exstiterit.

Multi autem contra semetipsos peccatores fatentur, et tamen semetipsos a peccato non subtrahunt.

Magna jam justitiæ pars est seipsum noscere hominem, quod pravus sit : ut ex eo divinæ virtuti subdatur humilius, ex quo suam infirmitatem agnoscit.

Bene se judicat justus in hac vita, ut non judicetur a Deo damnatione perpetua.

Tunc autem judicium de se quisque sumit, quando per dignam pœnitentiam sua prava facta condemnat.

Duplicem habere debet fletum in pœnitentia omnis peccator, sive quia per negligentiam bonum non fecit, seu quia malum per audaciam perpetravit.

Quod enim oportuit non gessit, et gessit quod agere non potuit.

Quædam enim jam justitiæ portio est iniquitatem suam homini non abscondere, et in semetipso de peccatis propriis erubescere.

Qui illatas sibi contumelias tranquillo animo procit, dolorem cordis aperit, et virui quod servet in animo, facile resistit.

Vulnera enim mentis aperta cito exsultant : clausa, nimis exulcerant.

Confessio enim hominem justificat, confessio peccati veniam donat.

Omnis spes in confessione consistit, in confessione locus misericordiæ.

Peccatum proditum cito curatur.

Crimen autem tacendo ampliatur.

Si patet vitium, fit ex magno pusillum.

Si latet vitium, fit ex minimo magnum.

Silentio culpa crescit.

BASILIUS.

Melior enim est in malis factis pura confessio, quam in bonis operibus superba gloriatio.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Tacentibus non facile potest medela opportuni et necessarii sermonis adhiberi.

Proferre debet unusquisque, in quo animus per ignorantiam languet.

CAPUT IX.

De pœnitentia.

CHRISTUS.

Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum (*Matth.* III).

PETRUS.

Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum, et accipietis donum Spiritus sancti (*Act.* II).

PAULUS.

Iis quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et corruptionem quærunt, vitam æternam : iis autem qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio (*Rom.* II).

SALOMON.

Quam bonum est correptum manifestare pœnitentiam : sic enim effugies voluntarium peccatum (*Eccles.* XX).

Ne dixeris : Peccavi, et quid accidit mihi triste? Altissimus enim patiens est redditor (*Eccles.* V).

De propitiato peccato noli esse sine metu, neque adjicias peccatum super peccatum (*Ibid.*).

Non tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem.

Ne despicias hominem avertentem se a peccato, neque improperes ei.

Memento quoniam omnes in corruptione sumus (*Ibid.*).

Altissimus odio habet peccatores, et misertus est pœnitentibus (*Eccles.* XII).

Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua (*Eccles.* XVII).

Fili, peccasti, ne adjicias iterum, sed et de pristinis deprecare, ut remittantur tibi (*Eccles.* XXI).

Quasi a facie colubri fuge peccata, et si accesseris ad illa, suscipient te (*Ibid.*).

ORIGENES.

Pœnitentia, quamvis sit exigua, non despicitur apud judicem justum Deum.

AUGUSTINUS.

Ille vero qui sua scelera cogitat, et statim conversus fuerit, veniam sibi credat.

Si enim tunc vis pœnitentiam agere, quando peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa.

Impia anima plangitur in malis, dum sperat de bonis.

HIERONYMUS.

Utinam tam cito convertatur peccator ad pœnitentiam, quam cito Dominus præparatus est præfinitam mutare sententiam.

Non enim longitudinem temporis requirit Dominus, sed affectum sinceritatis pœnitentis pensat.

Qui enim in Christo tota mente confidit, etiamsi ut homo lapsus mortuus fuerit in peccato, fide sua vivet in æternum.

Cavendum est vulnus quod dolore curatur.

Putredo carnis ferro indiget et cauterio.

Catena, sordes et comæ, non sunt diadematis signa, sed fletus et lacrymarum.

Saccus et jejunium arma sunt pœnitentiæ et remedium peccatorum, quia inanis venter et habitus luctuosus Deum deprecantur.

Deus natura misericors est, et paratus ut salvet clementia quod non potest salvari justitia.

Nos autem vitio nostro paratam misericordiam, et ultro se offerentem, perdimus et derelinquimus.

Dominus nec bona implet quæ sanctis promisit, si illi revertantur ad vitia; nec mala quæ peccatoribus comminatur, si illi reversi fuerint ad salutem.

Homo iniquus, qui per nefas perituras divitias congregavit, si aliquando conversus evadere cupit æterna supplicia, debet ita agere, ut multitudinem peccatorum possit exæquare ubertate virtutum.

HILARIUS.

Pœnitudo enim mores mutat, et longi temporis crimina in ictu oculi pereunt, si cordis nata fuerit compunctio.

GREGORIUS.

Neque enim delictis satisfacimus, si ab iniquitate non cessamus.

Qui commisit prohibita, sibimetipsi abscindere debet concessa : et se reprehendat in minimis, qui meminit deliquisse in maximis.

Satis alienus a fide est, qui ad agendum pœnitentiam tempora senectutis exspectat.

Metuendum est ne dum sperat misericordiam, incidat in judicium.

Pœnitentiam quippe agere, est perpetrata mala plangere, et plangenda non perpetrare.

Nam qui sic peccata deplorat ut tamen alia committat, adhuc pœnitentiam agere aut ignorat, aut dissimulat.

Deus omnipotens laborare se denuntiat, cum duras hominum pravitates portat.

Si quis te de peccato forinsecus correxerit, tu confitere interius quod ille nescit.

Neque enim potest esse gratia delictorum, nisi ubi fuerit venia peccatorum.

Majus ergo de peccatore converso, quam de justo stante gaudium fit in cœlo.

Necessarium est ergo ei qui vult se omni modo

purgare a peccato, primum ipsas cu.pas succidere.

Internus judex mentem potius quam verba considerat.

Nunquam peccatores ad lamentum pœnitentiæ redirent, si nulla essent bonorum exempla, quæ eorum mentem traherent.

Omne enim peccatum grave est, quia non permittit animam ad sublimia levari.

Neque enim tunc veniam inveniet, qui modo aptum veniæ tempus perdit.

Ibi jam a Deo non potest mereri quæ petit, qui hic noluit audire quod jussit.

Qui tempus congruæ pœnitentiæ perdit, frustra ante regni januam cum precibus venit.

ISIDORUS.

Pœnitentia agenda est non verbo, sed facto.

Cito corripitur culpa quæ cito manifestatur.

Tardius autem sanatur vulnus, cui jam putrescentibus membris longo post tempore curatio adhibetur.

Nam qui consuetudinem facit peccandi, jam sepultus est.

Grande scelus grandem habet necessario satisfactionem.

Qui ergo cupit esse certus in morte de indulgentia, sanus pœniteat, sanusque perpetrata facinora defleat.

Lavamini, mundi estote (*Isai* I).

Lavatur itaque et mundus est, et præterita plangit, et flenda iterum non committit.

Lavatur, et non est mundus, qui plangit quod gessit, nec deserit, et post lacrymas quæ fleverat repetit.

Ei autem qui prave vivendo pœnitentiam in morte agit, periculum est; sicut enim damnatio incerta est, sic et remissio dubia.

Ille pœnitentiam digne agit qui reatum suum legitima satisfactione plangit : condemnando scilicet, ac deflendo quæ gessit, tanto in deplorando profusius, quanto exstitit in peccato proclivius.

Quamvis quisque sit peccator et impius, si ad pœnitentiam convertatur, consequi creditur posse veniam.

Festinare debet ad Deum pœnitendo unusquisque dum potest : ne, si dum non potest, voluerit omnino, cum tarde voluerit, non possit.

Amplius lætatur Deus de anima desperata, et aliquando conversa, quam de ea quæ nunquam exstitit perdita.

Plus est enim gaudii coram Deo et angelis ejus de eo qui a periculo liberatur, quam de eo qui nunquam novit peccati periculum.

Quanto contristat res perdita, tanto magis si fuerit inventa, lætificat.

Multi superna respersi gratia, in extremis suis ad Deum revertuntur per pœnitentiam.

Et quæcunque mala gesserunt, quotidianis fletibus purgant : atque bonis factis mala gesta commutant, quibus juste totum quod deliquerant, ignoscitur.

A Quia ipsi quod male gesserunt pœnitendo cognoscunt.

Est autem pœnitentia medicamentum vulneris, spes salutis, per quam Deus ad misericordiam provocatur : quæ non pensatur tempore, sed profunditate fletus et lacrymarum.

Pœnitentia autem nomen sumpsit a *pœna*, quia anima cruciatur, et mortificatur caro.

Qui vero pœnitentiam agunt, proinde capillos et barbam nutriunt, ut demonstrent abundantiam criminum quibus caput peccatoris gravatur.

Capilli enim pro vitiis ponuntur, sicut scriptum est :

Crinibus peccatorum suorum unusquisque constringitur.

B Idcirco in cilicio pœnitentiam agimus, ut et in punctione cilicii cognoscamus vitia quæ per culpam commisimus.

Non tantum consideranda est mensura temporis, quantum doloris.

Quanta fuit in malo abruptæ mentis intentio, tanta necesse est sit in dilectione devotio.

Duplex autem est pœnitentiæ gemitus : vel dum plangimus quod male gessimus, vel dum non egimus quod agere debueramus.

Iste autem vere pœnitentiam agit, qui nec pœnitere præterita negligit, nec adhuc pœnitenda committit.

Si bona est in extremis conversio, melior tamen C est quæ longe ante finem agitur, ut ab hac vita securius transeatur.

In hoc sæculo pœnitentiam operantibus Dei misericordia subvenit.

In futuro autem jam non operamur, sed rationem operum nostrorum ponimus.

Nullus desperare debet veniam, etiamsi circa finem vitæ ad pœnitentiam convertatur.

Si enim pœnitendo digna Deo acta gesserimus, severitatem ejus in clementiam commutabimus.

Deus qui nos malos tolerat, non dubium est quin conversis clementer ignoscat.

Sicut enim non oportet reminisci peccati affectus, sic necesse est unumquemque suum in deflendo commemorare peccatum.

D Omne peccatum per pœnitentiam recipit vulneris sanitatem.

Nihil autem pejus quam culpam agnoscere, nec deflere.

In hac vita tantum pœnitentiæ patet libertas, post mortem vero nulla est correctionis licentia.

Pœnitentibus divina clementia subvenit, et per pœnitentiam indulgentia datur.

Vulnus iteratum tardius sanatur.

Secundum morbum impendenda est medicina.

Juxta vulnus adhibenda sunt remedia.

CÆSARIUS.

Valde dura et nimium dolenda conditio est, omni intentione studio tempus impendere et fructum non recipere post laborem.

Dicit enim aliquis : Cum ad senectam venero, tunc ad pœnitentiæ medicamenta confugiam.

Quare hoc de se fragilitas humana præsumat, cum unam diem vitæ suæ in potestate non habeat?

Iniquitatem enim nostram si nos agnoscimus, Deus ignoscit.

Multi enim se credebant longo tempore victuros, et ita illos mors repentina subtraxit, ut nec ad illam momentaneam possint pœnitentiam pervenire.

Erubescimus modo parvo tempore pœnitentiam agere, et non timemus sine ullo termino æterna supplicia sustinere.

Qui enim pro peccatis sibi ipsi non parcit, Deus illi cito indulgentiam tribuet

CAPUT X.

De abstinentia.

CHRISTUS.

Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (*Matth.* v):

PAULUS.

Hic qui manducat, non manducantem non spernat (*Rom.* XIV).

Et qui non manducat manducantem non judicet (*Ibid.*).

Qui enim manducat Domino manducat, gratias enim agit Deo.

Et qui non manducat, Domino non manducat, et gratias agit Deo (*Ibid.*).

Omnis creatura Dei bona : nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur ; sanctificatur enim per verbum Dei et orationem (*II Tim.* IV).

SALOMON.

Justus comedit, et replet animam suam, venter autem impiorum insatiabilis (*Prov.* XIII).

Anima saturata calcat favum, anima esuriens amarum pro dulci sumit (*Prov.* XXVII).

Qui abstinens est, adjiciet sibi vitam (*Eccle.* XXXVII).

AUGUSTINUS.

Mens ciborum inanitate lassata perdet orationis vigorem.

Nihil prodest tota die longum ducere jejunium, si post ciborum satietatem vel nimietatem anima obruatur.

Sit ergo temperatus cibus escæ, et irrigata corporis nostri terra spinas libidinum non germinabit.

Qualis est caro quæ post multos dies percipit cibum, talis est anima quæ non assidue pascitur Dei verbo.

Item dicit : Qui non potest jejunando curari, potest eleemosynam dando redimi.

Bonum est jejunare, sed melius est eleemosynam dare.

Eleemosyna sufficit sine jejunio, jejunium non sufficit sine eleemosyna.

Jejunium cum eleemosyna duplex bonum est.

Tale est jejunium sine eleemosyna quale sine oleo lucerna.

Sicut lucerna quæ sine oleo accenditur, fumigare potest, lumen habere non potest; ita jejunium sine eleemosyna carnem quidem cruciat, sed charitas lumine animam non illustrat.

HIERONYMUS.

Jejunia moderata debent esse, ne nimis debilitent stomachum, quia modicus et temperatus cibus carni et animæ utilis est.

Pinguis venter non gignit tenuem sensum.

Plenus venter facile de jejuniis disputat.

Melius est stomachum dolere quam mentem.

Tantum tibi jejunium impone, quantum ferre potes : multoque melius est quotidie parum, quam raro satis sumere.

Pluvia illa optima est quæ non superflue descendit in terram.

Subitusque et nimius imber in præceps arva subvertit.

In ipsis etiam leguminibus inflantia quæque et gravia declinanda sunt

Nihil tam scias conferre Christianis adolescentibus, ut esum olerum.

Ardorque corporum frigidioribus epulis temperandus est.

Nonnulli vitam pudicam appetentes in medio itinere corruunt, dum solam abstinentiam carnis servant, et leguminibus onerant stomachum.

Nihil sic inflammat et titillat membra genitalia, quam indigestus cibus ructusque convulsus.

Parcus cibus semper ventri esurienti triduanis jejuniis præfertur.

Sensus officium exhibens Deo vigeat semper, et tenuis sit.

AMBROSIUS.

Jejunia, vigiliæ, eleemosynæ et cætera hujusmodi augere bonum nostrum debent, non velare peccatum.

Ille abstinens vir credendus est, qui vitiorum omnium liber effectus est.

Neque enim reputanda est abstinentia, ubi fuerit ventris saturitas subsecuta.

Membra sua quæ sunt supra terram mortificant, quando insolens corpus jejuniorum continuatione castigant.

Nihil contra abstinentiam faciunt qui vinum non ebrietate, sed tantum pro salute corporis percipiunt ; nec hoc eis offert voluptas, sed permittit infirmitas.

Abstinentia ciborum sola non sufficit, nisi opera ei bona jungantur.

GREGORIUS.

Plus enim est verbi pabulo victuram in perpetuo mentem reficere, quam ventrem morituræ carnis terreno pane satiare.

Cibo corpus pascitur, pro opere spiritus nutritur.

Abstinentes et arrogantes per abstinentiam quidem corpus affligunt, sed per desiderium vanæ gloriæ vivunt.

Cum mens de præcepto charitatis tenditur, restat proculdubio ut per abstinentiam caro maceretur.

Non enim Deo, sed sibi quisque jejunat, si ea quæ

ad tempus ventri subtrahit, non inopibus tribuit, sed ventri postmodum offerenda custodit.

Admonendi sunt abstinentes, ut noverint quia tunc placentem Deo abstinentiam offerunt, cum ea quæ sibi de alimentis subtrahunt indigentibus largiuntur.

ISIDORUS.

Qui a cibis abstinent, et prave agunt, dæmones imitantur.

Illi autem a cibis bene abstinent, qui a malis actibus vel a mundi ambitione jejunant.

Escis enim libido crescit, jejunio luxuria superatur.

Hoc est perfectum et rationabile jejunium : quando noster homo jejunat exterior, interior orat.

Per jejunium etiam occulta ministeriorum revelantur, et divini sacramenti arcana panduntur.

Jejunia fortia tela sunt adversus tentamenta dæmoniorum.

Cito enim per abstinentiam adversarii devincuntur.

Immundi enim spiritus ibi magis insistunt, ubi plus viderint escam et potum.

Caro autem tunc Deum sitit, quando per jejunium abstinet et aresc it.

Abstinentia vivificat moderata, et occidit superflua : vivificat animam, corpus necat.

Quidam incredibiliter abstinent, ut hominibus curiosis, qui ex orationis studio sancti apparent, non abstinentiæ voto ac escis carnium se suspendunt. Hi potius exsecrandi sunt, quia Dei creaturam usibus humanis concessam rejiciunt.

Spernitur enim jejunium quod in vesperum repletione ciborum reficitur.

Spernitur jejunium quod in vesperum deliciis compensatur.

Tota enim die epulas in cogitatione ruminat, qui ad replendam gulam vespere sibi delicias præparat.

Corporis debilitas nimia vires animæ frangit, mentisque ingenium facit marcescere, nec valet quidquam boni per imbecillitatem perficere.

Quidquid cum modo et temperamento fit, salutare est.

Quidquid autem nimis et ultra modum est, perniciosum fit, studiumque suum in contrarium vertit.

Corpus autem quod abstinentia frangit, tentatio non urit.

Sicut omnes cupiditates carnales abstinentia resecantur, ita omnes animæ virtutes edacitatis vitio destruuntur.

Neque enim quispiam potest virtutem perfectionis attingere, nisi prius ventris edomaverit ingluviem.

BASILIUS.

Non bene possumus vigilare, cum dapibus fuerit venter onustus.

Vigiliis stude copulare jejunia, ut cunctis virtutibus florere possis.

Sicut equis frena sunt imponenda, ita corda nostra jejuniis sunt frenanda.

Escæ enim plurimæ non solum corda nostra, sed etiam corpus et animam lædunt.

Nihil prodest ventrem ab escis resecare, et animam obruere passionibus.

Talem te exhibe, fili, ut cum volueris jejunare, et cum te a cibis abstines, et linguam tuam abstine ab illicitis cogitationibus.

Corpus exerceamus jejuniis, et mentem purgemus a vitiis.

Ad vigilandum autem multum jejunium prodest.

Sicut enim miles plurimo onere prægravatur, et impeditur ad bellum, ita et impeditur monachus ad vigilias, cum escarum largitate fervescit.

Sæpe enim per ciborum aviditatem franguntur stomachi vires, necnon abundantiam sanguinis, et choleræ plurimas ægritudines escarum largitate patimur.

CÆSARIUS.

Quid prodest, si carnem nostram jejuniis et vigiliis affligamus, et mentem nostram non emendemus, aut quæ interiora sunt, non curemus ?

DE COLLATIONIBUS.

Tantum cibum unusquisque comedat, quantum sustentatio corporis, non quantum desiderium carnis exposcit.

Qui nimium cibis utuntur, quanto magis ventrem corrumpunt, tanto amplius sensum obtundunt.

EX VITIS PATRUM.

Quemadmodum enim flamma comburit silvam, sic visiones malas exstinguit esuries.

Qui continet ventrem suum, minuet vitia.

Nam qui vincitur ab escis, augmentat vitia.

Incrementum ignis silva, et incrementum ventris esca multa.

Ligna multa magnam extollunt flammam, abundantiæ autem escarum nutriunt desideria mala.

Flamma minuitur deficiente silva, et escarum indigentia mitescere facit desideria mala.

Desiderium escæ genuit inobedientiam, et gustus suavis expulit de paradiso.

Multæ escæ delectant gulas, nutriunt autem vermem fornicationis.

Vacuus venter in orationibus vigilare facit.

Nam qui repletus est, somnum infert gravissimum.

Sicut enim flammam ignis in paleas currentem retinere est impossibile, sic et libidinis impetum ardentem, ventre satiato, retinere est impossibile.

Vapor thymiamatis replet aerem, et abstinentis oratio adorat Deum. Mensura competens replet vas, venter vero disruptus non dicit : Sufficit.

Passiones et vitia corporis nostri, si fame jejuniorum ac vigiliarum labore macerentur, tunc adversariorum nostrorum dæmoniorum humiliatur virtus.

CAPUT XI.

De derelinquendo sæculo.

CHRISTUS.

Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut so-

rores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut filias, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (*Matth.* XIX).

PAULUS.

Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens, et perfecta (*Rom.* XII).

Qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur (*I. Cor.* VII).

JACOBUS.

Quicunque ergo voluerit esse amicus hujus sæculi, inimicus Dei constituetur (*Jacob.* IV).

SALOMON

Convertere ad Dominum, et relinque peccata tua (*Eccles.* XII).

AUGUSTINUS.

Sunt quidam qui facilius omnia sua pauperibus tribuunt, quam ut ipsi pauperes Dei sint.

HIERONYMUS.

Multi percepta veritatis via, capti sæculi voluptatibus, de medio itinere revertuntur.

Facilius sæculum quam voluptas contemnitur.

Multi divitias relinquentes, vitia non relinquunt.

Malum est quod in eo studio servimus, quo quæsita quærimus.

Unusquisque cujus opera facit, ejus filius appellatur.

Christum sequi cupiens, si habes in potestate, rem tuam vende ; non habes, a magno onere liberatus es.

Totum Deo dedit, qui seipsum obtulit.

Facile contemnit vitia, qui se semper cogitat moriturum.

Qui vult esse perfectus, multitudines nommum. officia et salutationes, et convivia quasi catenas fugiat voluptatum.

Utinam quod renuntiamus sæculo, voluptas sit, non necessitas.

Nudum Christum, nudam crucem Christi, nudus sequere.

Dominus magis quærit animas credentium quam opes.

AMBROSIUS.

Qui vult Deum possidere, renuntiet mundo, ut sit illi Deus beata possessio.

Is non renuntiat mundo, quem terrenæ possessionis delectat ambitio.

Dum sua quisque non relinquit, mundo, cujus bona retinet, servit.

GREGORIUS.

Qui cœlestis vitæ dulcedinem, in quantum possibilitas admittit, perfecte cognoverit, ea quæ in terris amaverat, libenter cuncta relinquit.

Quisquis igitur jam æternam vitam cognovit, apud ejus animum temporales fructus vilescunt.

Tergat ergo sordes pravi operis, qui Deo præparat domum mentis.

Electi enim sic ad bona tendunt, ut ad mala perpetranda non recidant.

Qui autem quod plene potest agere, agit plene, quod Deus promisit, accipiet.

Multa relinquitis, si desideriis renuntiatis.

Exteriora etenim nostra Domino, quamlibet parva, sufficiunt.

Cor namque, et non substantiam, pensat : nec perpendit quantum in ejus sacrificio, sed et quando offeratur.

Regnum Dei tantum valet, quantum habes.

Quos Deus diu ut convertantur, tolerat, non conversos durius damnat.

Negotia, quæ ad peccatum implicant, ad hoc necesse est, ut per conversionem animus recurrat.

Laboriosum non est homini relinquere sua, sed valde laboriosum est relinquere semetipsum.

Minus quippe est abnegare quod habet, valde enim multum est abnegare quod est.

Nihil prodest nobis abrenuntiatio corporis sine abrenuntiatione mentis.

Sunt nonnulli qui, despectis carnis desideriis, cuncta relinquere pertractant ; sed cum cecidisse et alios post boni operis initia conspiciunt, hoc ipsum facere quod deliberaverunt pertimescunt.

BASILIUS.

Nulli studeas placere in vita tua, nisi soli Deo.

Sicut enim qui militant regi terreno, omnibus jussis ejus obediunt, sic et qui militant regi cœlesti, debent custodire præcepta cœlestia.

Miles terrenus contra hostem visibilem vergit ad bellum.

Tecum vero hostis invisibilis quotidie dimicando non desinit.

ISIDORUS.

Necesse est omni converso ut post timorem consurgere ad charitatem Dei debeat quasi filius, nec semper sub timore jaceat, quasi servus.

Primordia conversorum blandis refovenda sunt modis, ne si ab asperitate incipiunt, exterriti ad priores lapsus decurrant.

Qui conversum sine lenitate erudit, exasperare potius quam corrigere novit.

Ille enim perfectus est qui huic sæculo corde et corpore perfectus est.

Multi enim post conversionem etiam nolentes motum libidinis sustinent, quod tamen ad damnationem non tolerant, sed ad probationem.

Utile est Dei servo post conversionem tentari, quatenus a torpore negligentiæ, sollicitantibus vitiis, ad virtutes animam per exercitium præparet vitiorum.

Ea quæ sæculi amatoribus chara sunt, sancti velut adversa refugiunt, plusque adversitatibus mundi delectantur quam prosperitatibus gaudeant.

Servis Dei cuncta hujus mundi contraria sunt, ut dum ista adversa sentiunt, ad cœleste desiderium ardentius erigantur

Magna apud Deum fulget gratia, qui huic mundo contemptibilis fuerit.

Nam revera necesse est ut quem mundus odit, diligatur a Deo.

Sanctis viris in hoc mundo tabernaculum non est, quibus patria et domus in cœlo est.

Qui enim hunc mundum diligunt, turbulentis ejus curis et sollicitudinibus conturbantur.

Sancti viri sæculo renuntiantes, ita huic mundo moriuntur, ut soli Deo vivere delectentur.

Quantum enim sancti ab hujus sæculi conversatione se subtrahunt, tantum internæ mentis facie præsentiam Dei et angelorum societates et frequentiam contemplantur.

Si ita quisque renuntiet quæ possidet, ut suis in aliis non renuntiet moribus, non est Christi discipulus.

Qui enim renuntiat rebus, sua abnegat.

Et qui renuntiat moribus pravis, seipsum abnegat.

Longe quippe a Deo est animus, cui adhuc hæc vita dulcis est.

Multi cupiunt convolare ad gratiam Dei, sed timent carere oblectamentis mundi.

Provocat quidem eos amor Christi, sed revocat cupiditas sæculi.

Multis modis terret Deus homines, ut vel sero convertantur, atque inde magis erubescant quod tandiu exspectati sint ut redirent. Nam nunc minis, nunc plagis, nunc revelationibus quosdam concutit, ut qui voluntate converti despiciunt, commoti terroribus corrigantur.

Tunc enim amorem nostræ conversionis ostendimus, si Dominum ut patrem diligimus, quem prius servili mente vere ut Deum formidabamus.

CÆSARIUS.

Nihil prodest quod justum locum exspectamus, si tales hic sumus quales in sæculo esse poteramus.

EX VITIS PATRUM.

Qui diligit sæculum, tristabitur plurimum : contemnens autem quæ in eo sunt, lætabitur semper.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Difficilis est subita permutatio : longo autem tempore si paulatim assuefiant, laboris non erit quod ex usu venit.

Non quærit a te Deus pecuniam, sed animam misericordem et piam mentem.

CAPUT XI.

De timore.

CHRISTUS.

Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere (*Matth.* x).

Sed potius eum timete qui potest animam et corpus mittere in gehennam (*Ibid.*).

PETRUS.

In timore incolatus vestri tempore conversamini : Deum timete, regem honorificate (*I Petr.* II).

Considerantes in timore castam conversationem vestram (*I Petr.* III)

PAULUS.

Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater (*Rom.* VI).

Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri subjecti invicem in timore Christi (*Ephes.* V).

SALOMON.

Initium sapientiæ timor Domini (*Prov.* I).

Time Dominum, et recede a malo (*Prov.* III).

Timor Domini apponet dies, et anni impiorum abbreviabuntur (*Prov.* X).

In timore Domini fiducia fortitudinis, et filiis ejus erit spes.

Timor Domini fons vitæ, ut declinent a ruina mortis (*Prov.* XIV).

Qui Deum timet, nihil negligit (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Timor Domini gloria, et gloriatio, et lætitia, et corona exsultationis (*Eccles.* I).

Timor Domini delectabit cor, et dabit lætitiam et gaudium, et longitudinem dierum (*Ibid.*).

Timenti Deum bene erit in extremis, et in die defunctionis suæ benedicetur (*Ibid.*).

Timor Domini scientiæ religiositas : plenitudo sapientiæ est timere Deum (*Ibid.*).

Corona sapientiæ timor Domini, replens pacem, et salutis fructum.

Radix sapientiæ est timere Deum, rami enim illius longævi.

Timor Domini expellit peccatum : nam qui sine timore est, non poterit justificari (*Ibid.*).

Sapientia et disciplina timor Domini (*Ibid.*).

Non sis incredibilis timori Domini, et ne accesseris ad illum duplici corde (*Ibid.*).

Metuentes Dominum, sustinete misericordiam ejus, et non deflectatis ab illo, ne cadatis (*Eccles.* II).

Qui timetis Deum, credite illi, et non evacuabitur merces vestra.

Qui timetis Deum, laudate illum, et in oblectatione veniet vobis misericordia (*Psal.* XXI).

Qui timetis Deum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra (*Eccles.* II).

Qui timent Deum, non erunt increduli verbo illius : et qui diligunt Dominum, conservabunt viam ejus.

AUGUSTINUS.

Qui timent Dominum, inquirunt quæ beneplacita sunt illi : et qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.

Qui timent Dominum præparabunt corda sua, et in conspectu illius sanctificabunt animas suas.

Qui timent Dominum, custodiunt mandata ejus, et patientiam habebunt usque ad inspectionem illius.

Cogitatum habe in præceptis Dei, et in mandatis illius maxime assiduus esto.

In tota anima tua Deum time : qui timent Deum, erunt in oculis illius.

Timor Domini est, non despicere hominem mendicum et pauperem.

Magnus est judex et potens in honore, non est major illo qui timet Deum.

Nihil melius quam timor Dei.

Omne exsecramentum erroris odit Deus, et non amabile erit timentibus Deum.

Oculi Domini ad timentes eum, et ipse agnoscit omnia opera hominis.

Homo sapiens in omnibus metuit, et in diebus electorum attendit ab inertia.

Confirmatio timoris Dei sapientia.

Qui timet Dominum, accipiet doctrinam ejus : et justitiam quasi lumen accendet.

Qui timet Dominum, accipiet doctrinam ejus, et qui vigilaverit ad illum, inveniet benedictionem ejus.

Timenti Dominum non occurrunt mala, sed in tentatione illum conservabit, et liberabit a malis.

Spiritus timentium Deum quæritur, et in responsione illius benedicitur.

Spes enim timentibus Deum, in salvationem illorum.

Qui timet Deum, nihil trepidat, et non pavebit, quoniam ipse est spes ejus.

Timentibus Deum, beata est anima : et oculi Domini super timentes eum.

Timor Domini sicut paradisus benedictionis, et super omnem gloriam operuerunt illum.

Beatus est cui donatum est habere timorem Domini.

Timor Domini, initium dilectionis ejus.

Facultates et victus exaltant cor, et supra hæc timor Domini.

HIERONYMUS.

Nulla res nos ita servat ab omni peccato immunes, sicut timor supplicii et amor Dei.

AMBROSIUS.

Qui timet Deum, declinat ab errore, et ad virtutis semitam vias suas dirigit.

GREGORIUS.

Prava mens, si non prius per timorem evertitur, ab assuetis vitiis non emendatur.

Deum timere, est nulla quæ facienda sunt bona præterire.

ISIDORUS.

Timor Domini semper emendat.

Timor Domini expellit peccatum.

Et timor Domini reprimit vitium.

Timor cautum facit hominem, atque sollicitum.

Ubi vero timor non est, ibi dissolutio vitæ est.

Ubi timor non est, ibi sceleratio est.

Ubi timor non est, ibi scelerum abundantia est.

Si Deum metuere in tranquillitate non volumus, saltem ejus judicium attriti timeamus.

CAPUT XIII.

De virginitate.

CHRISTUS.

Filii sæculi hujus nubunt et traduntur ad nuptias : Illi vero qui digni habentur sæculo illo et resurrectione ex mortuis, neque nubunt, neque ducunt uxores, neque enim ultra mori poterunt : æquales enim angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis (*Luc.* XX).

PAULUS

Virgo quæ innupta est cogitat quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo (*I Cor.* VII).

Qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit (*Ibid.*).

AUGUSTINUS.

Nihil prodest virginitas corporis ubi operatur corruptio mentis.

Sicut enim occisus inimicus tibi non facit injuriam, sic mortificata caro non turbabit animam tuam.

Tales enim decet Domino habere ministros, qui nullo carnis contagio corrumpantur, sed potius continentia castitatis splendeant.

HIERONYMUS.

Multum distat inter puritatem virginalis animæ nulla contagione pollutæ, et sordes ejus quæ multorum libidini subjacuit.

Centenarius numerus perfectus est, qui pro virginitatis corona virginibus deputatur.

Sexagenarius, secundus gradus pro continentia viduarum.

Tricenarius, tertius locus nuptiarum fœdera ipsa dictorum conjunctione testatur : ac si viduæ amisso gradu primo per tertium perveniunt ad secundum.

Tenera res in feminis fama pudicitiæ est, et quasi flos pulcherrimus, cito ad levem auram marcescit.

Auræ levi quæ fluctu corrumpitur, maxime viri ætas consentit, si maritalis deest auctoritas.

Stude non solum oculos tuos castos servare, sed et linguam.

Nihil prodest carnem habere virginem, si mente quis nupserit.

ISIDORUS.

Quidam in juventute luxuriose viventes, et in senectute continentes fieri delectantur ; et tunc eligunt castitati servire, quando eos libido servos habere contempsit.

Tales non habebunt præmium, qui non habuerunt laboris certamina. Eos enim spectat gloria, in quibus fuerunt laboriosa certamina.

Qui corpus suum continentiæ dedicant, cum feminis habitare non præsumant.

Geminum est bonum virginitatis : quia in hoc sæculo sollicitudinem sæculi amittit, et in futuro æternum castitatis præmium recipit.

Qui casti perseverant et virgines, angelis Dei efficiuntur æquales.

Castitas fructus suavitatis est

Castitas securitas mentis, sanitas corporis.

Virginitas si labitur, nullatenus reparatur.

Quamvis pœnitudo veniæ fructus recipiat, incorruptionem tamen nullatenus recipit pristinam.

Virgo carne, non mente, nullum præmium habet in remissione.

Continentia hominis Deo proximum facit : ubi ista manserit, ibi et Deus manet. Mors enim per oculos capitur.

Castitas hominem ad cœlos conjungit.

Castitas hominem ad cœlos pertrahit.

CÆSARIUS.

Nihil prodest virginitatem et integritatem corporis custodire, si cœlorum concupiscentias nolunt curare.

Longa castitas post peccatum, imitatrix est virginitat s.

Non enim carnis integritas servatur, ubi animus superbiæ tumore corrumpitur.

Virginitas in corpore nihil proderit, si charitas aut humilitas a corde discesserit. Melior est humilis conjugalitas, quam superba virginitas.

CAPUT XIV.

De justitia.

CHRISTUS.

Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis (*Matth.* VI).

Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent (*Luc.* V).

Non enim veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam (*Ibid.*).

Sicut per unius delictum in omnes homines mors pertransiit, ita per unius justitiam in omnes homines justificatio vitæ (*Rom.* V).

Ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam æternam (*Ibid.*).

JACOBUS.

Fructus autem justitiæ in pace seminatur, facientibus pacem (*Jacob.* III).

SALOMON.

Non affligit Dominus fame animam justi, et insidias impiorum subvertit (*Prov.* X).

Memoria justi cum laudibus, et nomen impiorum putrescit (*Prov.* X).

Opus justi ad vitam, et fructus impii ad peccatum. (*Ibid.*)

Argentum electum lingua justi, cor impiorum pro nihilo (*Ibid.*).

Quod timet impius, veniet super eum, desiderium suum justis dabitur (*Ibid.*).

Lingua justi considerat placida, et os impiorum perversa.

Justus de angustia liberatus est, et traditur impius pro eo (*Prov.* II).

Semen justorum salvabitur, desiderium justorum omne bonum est (*Prov.* XII).

Verte impios, et non erunt, domus autem justorum permanebunt

Domus injustorum delebitur, tabernacula vero justorum germinabunt (*Prov.* XIV).

Noli esse justus multum (*Eccles.* VII).

Domus autem justi plurima fortitudo, in fructibus impii conturbatio (*Prov.* XV).

Abominatio est Domino via impii : qui sequitur justitiam, diligitur ab eo.

Sunt justi sapientes, et opera eorum in manu Dei, et tamen nescit homo utrum amore aut odio dignus sit, sed omnia in futuro reservantur incerta (*Eccles.* IX).

Sunt justi quibus mala proveniunt, quasi opera impiorum egerint (*Eccles.* VIII). Et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant (*Ibid.*).

Fugit impius nemine persequente (*Prov.* XXVIII).

Justus autem quasi leo confidens, absque errore erit. (*Ibid.*)

JESUS SIRACH.

In justitia agonizare pro anima tua, usque ad mortem (*Eccles.* IV).

Certa pro justitia, et Deus expugnabit pro te inimicos tuos (*Ibid.*).

Datio Dei permanet justis (*Eccles.* XI).

Benedictio Dei in mercedem justi festinat (*Ibid.*).

Ante hominem vita et mors, bonum et malum ; quod placuerit illi, dabitur ei (*Eccles.* XV).

Ante judicium para justitiam tibi (*Eccles.* XVIII).

Qui custodit judicium, continebit sensum suum (*Ibid.*).

Si sequaris justitiam, apprehendes illam, et indues quasi pudorem honoris (*Eccles.* XVII).

Qui custodit justitiam, ipse exaltabitur (*Eccles.* XX)

AUGUSTINUS.

Si enim justus sum, nihil timeo, nemo me terrere potest.

Justus, inquit, confidit ut leo.

GREGORIUS.

Justitia, si modum non habet, in crudelitatem vadit.

Malitia remanentium meretur ut hi qui prodesse poterant, festine subtrahantur ; et cum mundi finis appropinquat, electi tolluntur, ne deteriora videant.

Sic injustis irascitur Deus, ut tamen eorum corda per justorum consortium consolentur.

ISIDORUS.

Multi apud homines putantur electi, et apud Deum reprobi assistunt.

Et multi apud homines reprobi sunt, et apud Deum electi sunt.

Nullus enim se putet electum, ne forte apud Deum jam sit reprobus.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Perfectio legis, pax est.

Ex peccatis bella nascuntur et certamina.

Ubi autem peccatum non fit, pax est animæ.

Ubi autem pax est, in disputationibus veritas, in operibus justitia, invenitur.

CAPUT XV.

De invidia.

CHRISTUS.

Nolite judicare invicem (*Matth.* VII).

Cavete autem a fermento Pharisæorum (*Matth.* XVI).

PETRUS.

Deponentes igitur omnem malitiam et omnem do-

lum, et simulationes, et omnes detractiones, et invidias (*I Pet.* I).

Charitas non æmulatur (*I Cor.* I).

Quidam quidem et propter invidiam Christum prædicant, quidam autem propter bonam voluntatem (*Phil.* I.).

SALOMON.

Vita carnium sanitas cordis, putredo ossium invidia (*Prov.* XIV).

Ne comedas cum homine invido, nec desideres cibos ejus : quoniam in similitudine arioli et conjectoris æstimat quod ignorat (*Prov.* XXIII).

Comede et bibe, dicet tibi, et mens ejus non est tecum (*Ibid.*).

Qui sibi invidet, nihil est illo nequius (*Eccle.* XIV).

AUGUSTINUS.

Invidia cunctas virtutes concremat ; per invidiam prædicatur tibi Christus crucifixus.

Invidia et livor super omnia inebriant animam.

Ubi est invidia, amor fraternitatis esse non potest.

Qui invidet non amat : præceptum diaboli in illo est, quia diabolus invidendo decidit.

Ideo cognoscitur invidia non posse esse in charitate.

Per invidiam enim Christus crucifixus est.

Ideo autem qui invidet fratri suo, crucifigit Christum.

HIERONYMUS.

Semper virtutes sequitur invidia.

Magnus est vir qui invidiam humilitate superat.

AMBROSIUS.

Invidus est certe qui facit bonum suum in videndo supplicium alienum.

GREGORIUS.

Mors peccatorum est invidere in aliis virtutibus bonum, quod ipsi habere non appetunt.

Qui in se donorum gratiam minime recognoscunt, maiora aliis non invideant.

ISIDORUS.

Unde bonus proficit, inde invidus contabescit.

Invidus membrum est diaboli, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum.

Multi bonos imitari volunt, et de bonorum profectibus invidiæ livore tabescunt.

Flebiliter deplorandi sunt qui odio in fratrem tabescunt.

Invidia sensum mordet, mentem afficit, pectus urit.

Invidia cor hominis quasi quædam pestis depascit.

Adversus invidiam charitas præparetur.

De bono alterius non doleas, de alterius profectibus non tabescas.

Nullius prosperitate lacereris.

EUSEBIUS.

Invidiæ error non solum religiosas, sed et viles animas pervadit.

EPHRÆM.

Invidia enim manifestat nos charitatem Dei penitus non habere.

JOSEPHUS.

Difficile est in prosperis invidia carere.

CAPUT XVI.

De silentio.

CHRISTUS.

Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala (*Matth.* XII).

Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit (*Joan.* VII).

PAULUS.

Verbosi, otiosi et curiosi, loquentes quod non oportet (*I Tim.* V).

Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam (*I Tim.* II).

SALOMON.

In multiloquio peccatum non deerit (*Prov.* X).

Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est (*Prov.* XVII).

Propter peccata labiorum. ruina proximat mala (*Prov.* XII).

Qui custodit os suum, custodit animam suam (*Prov.* XXI).

Qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala, in omni opere bono erit abundantia (*Prov.* XIII).

Ubi autem verba sunt plurima, ibi frequens egestas (*Ibid.*).

Lingua placabilis, lignum vitæ.

Quæ immoderata est, conteret spiritum (*Prov.* I).

Hominis est animum præparare, et Domini gubernare linguam suam (*Prov.* XVI).

Voluntas regum labia justa : qui vera loquitur, diligitur (*Ibid.*).

Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua, perficit malum (*Prov.* XVII).

Qui exaltat cor suum, quærit ruinam (*Ibid.*).

Qui moderatur sermones suos, doctus et prudens est, et pretiosi spiritus vir eruditus (*Ibid.*).

Mors et vita in manibus linguæ.

Cum obsecrationibus loquitur pauper, et dives affabitur rigide.

Qui autem neglexerit vias suas mortificabitur (*Prov.* X).

Labia deosculabitur, qui recta verba respondet (*Prov.* XXIV).

Qui custodit os suum, et linguam suam, custodit ab angustiis animam suam (*Prov.* XXI).

JESUS SIRACH.

Noli citatus esse in lingua tua, et inutilis et remissus in operibus tuis (*Eccl.* IV).

Priusquam audias ne respondeas verbum, et in medio seniorum ne adjicias loqui (*Eccles.* II).

Beatus vir qui non est lapsus verbo ex ore suo, et non est stimulatus in tristitia delicti (*Eccle.* I).

Antequam loquaris, disce (*Eccle.* XII).

Qui odit loquacitatem, exstinguit malitiam (*Eccles.* IX).

Ne iteres verbum nequam et durum, et non immi- A noraberis (*Eccl.* XVIII).

Est qui labitur in lingua sua, sed non ex animo (*Eccles.* XV).

Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua (*Ibid.*)?

Est qui emittit verbum suum, et narrans veritatem (*Eccles.* XIX).

Verbum nequam immutabit cor (*Eccle.* XXXV).

Est tacens qui invenitur sapiens : et est odibilis qui procax est ad loquendum (*Eccle.* XX).

Est autem tacens, non habens sensum loquelæ ; et est tacens sciens aptum tempus (*Eccle.* XX).

Homo sapiens tacebit usque ad tempus, lascivus autem et imprudens non servabit tempus (*Prov.* II).

Qui multis utitur verbis, lædit animam suam (*Ec-* B *cle.* XXIX).

Multi ceciderunt in ore gladii, sed non sic quasi qui interierunt per linguam suam (*Eccles.* XX).

Jugum enim linguæ suæ ferreum est, et vinculum illius vinculum æreum est (*Eccle.* XXVIII).

Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam (*Ibid.*).

Ori tuo facito ostia, et seras auribus tuis (*Ibid.*).

Verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos (*Ibid.*).

Attende ne forte labaris in lingua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et fiat casus tuus insanabilis in mortem.

Supra mensam magnam sedisti? non aperias super C illam faucem tuam prior (*Eccle.* XXXI).

Adolescens, loquere in causa tua vix cum necesse fuerit. Si bis interrogatus fueris, habeat caput tuum responsum (*Eccle.* XXXII).

In multis esto quasi inscius, et audi tacens simul et quærens (*Ibid.*).

Ubi sunt senes, non multum loquaris.

Ubi auditus non est, non effundas sermonem, et importune noli extolli in sapientia.

HIERONYMUS.

Discat aliquando recte cessare, qui nunquam didicit loqui.

AMBROSIUS.

Est homo qui silentium affectat quidem, sed ejus cor multum se condemnat.

Iste talis multum loquitur. D

Et est alius qui a mane usque ad vesperum loquitur, et cum discretione silentium magnum custodit.

GREGORIUS.

Non superbe quis audeat vel contemnere vel judicare quod non intelligit.

ISIDORUS.

Scito quo tempore loquaris, considera quando dicas.

Tempore congruo loquere : tempore congruo tace.

Non loquaris nisi interrogatus fueris : non dicas priusquam audias : interrogatio os tuum aperiat.

Linguosus homo imperitus est, sapiens paucis utitur verbis.

Brevem sermonem scientia facit.

Loqui multum stultitia est.

Vox enim insipientis in multiplicatione sermonis.

Maneat igitur in verbo mensura, in sermone sit statera.

Semper verba tua sint moderata, modum loquendi non transeas.

Plus dilige audire quam dicere; plus auscultare quam loqui.

In principio audi et loquere.

Novissimus finis plus habet honoris.

Melior est novissimus sermo quam principium.

BASILIUS.

In conventu noli proferre sermonem, sed opportuna verba procedant ex ore tuo.

Cum opportunum tempus inveneris, loquere ut te audientibus gratiam præbeas.

CÆSARIUS.

Nihil prodest si in habitatione silentium sit, et in habitationibus vitiorum tumultus et colluctatio passionum.

EX VITIS PATRUM.

Cum silentio et oratione age quod agis in veritate.

CAPUT XVII.

De superbia.

CHRISTUS.

Omnis qui se exaltat, humiliabitur : et qui se humiliat, exaltabitur.

Quod hominibus altum est, abominatio est apud Deum (*Luc.* XIV, XVIII).

PAULUS.

Noli altum sapere, sed time (*Rom.* XI).

Scientia inflat, charitas ædificat (*I Cor.* VIII).

Charitas non inflatur.

SALOMON.

Contritionem præcedit superbia, et ante ruinam exaltatur cor (*Prov.* XVII).

JESUS SIRACH.

Odibilis coram Deo est et hominibus superbia (*Eccl.* X).

Initium superbiæ hominis, apostatare a Deo (*Ibid.*).

Initium omnis peccati est superbia (*Ibid.*).

Perdidit Deus memoriam superborum (*Ibid.*).

Non est creata hominibus superbia (*Eccles.* XIII).

Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea ; et qui communicaverit superbo, induet superbiam (*Eccle.* V).

Devoratio pessima superbi lingua.

Effusio sanguinis in rixa superborum, dolor autem consumit illos antequam moriantur (*Eccle.* XXVII).

Sicut capra inducitur in laqueum, sic et corpus superborum (*Eccle.* XI).

Non te extollas in cogitatione animæ tuæ sicut taurus, ne forte elidatur virtus tua per stultitiam (*Eccles.* VI).

AUGUSTINUS.

Vitanda est nobis superbia, quæ et angelos voluit decipere, quanto magis homines dissipare?

HIERONYMUS.

Vir superbus nec decorabitur, nec voluntatem suam perducit ad finem.

Gravis culpa est quando ad imperitiam et negligentiam superbiæ crimen accendit.

Nihil magis Christianus studeat vitare quam tumentem et erectam cervicem. Dei contra se odium provocantem.

AMBROSIUS.

Superbia ex angelis dæmonia fecit.

Humilitas autem homines sanctos angelis similes reddit.

Superba voluntas facit Dei præcepta contemnere, humilitas custodire.

Superbi cupiunt in se prædicare quod non faciunt; humiles refugiunt quidquid boni operantur agnoscere.

GREGORIUS.

Nequaquam valet culmen humilitatis discere qui in minimis rebus non desinit superbire.

ISIDORUS.

Tantum quisque fit veritati vicinior, quantum se esse longius a superbia fuerit arbitratus.

Superbiam diaboli imitantur superbi, adversus quam opponitur humilitas Christi, qua humiliantur electi.

Principalium vitiorum regina superbia est, et omnis peccans superbus est.

Omnis superbia tantum in imo jacet, quantum in altum se erigit : tantoque profundius labitur, quanto excelsius elevatur.

Qui enim per propriam superbiam attollitur, per Dei justitiam inclinatur.

Qui inflantur superbia, vento pascuntur.

Superbia, sicut origo est omnium criminum, ita et ruina cunctarum virtutum : ipsa in peccato prima, ipsa est in conflictu postrema.

Qui de virtutum profectibus existunt superbi, cadentes carnis vitio humiliantur ut resurgant.

EX VITIS PATRUM.

Fructus putrefactus inutilis agricolæ, et virtus superbi inutilis Deo.

Sicut enim pondus fructuum frangit ramum, sic superbia decorem frangit animæ.

Anima superbi derelinquitur a Deo, et fit dæmonum desiderium.

Superbia de cœlis deposuit archangelum, et tanquam fulgurem fecit cadere super terram.

Humilitas hominem elevat in cœlum, et cum angelis lætari facit.

Noli per superbiam negare progeniem, quamvis egena sit et tu locuples, sed ipse cognitor plasmavit utrosque.

JOSEPHUS.

Quod enim superbiæ est vel ruinæ, cito labitur; quod gratiæ, diu tenetur.

CAPUT XVIII.

De sapientia.

CHRISTUS.

Estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ (*Matth.* x).

Justificata est sapientia a filiis suis (*Matth.* xi).

Filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sunt sua (*Luc.* xvi).

PAULUS.

Non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem (*Rom.* xii).

Nolite prudentes esse apud vosmetipsos (*Ibid.*).

Quia in Dei sapientia, non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.

Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum (*1 Cor.* iii).

SALOMON.

Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam (*Prov.* ii).

Si enim sapientiam invocaveris, et inclinaveris cor tuum prudentiæ, si quæsieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis eam : tunc intelliges timorem Dei, et scientiam Domini invenies.

Dominus dat sapientiam, et ex ore ejus scientia et prudentia.

Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et non innitaris prudentiæ tuæ, ne sis sapiens apud temetipsum (*Prov.* iii).

Beatus homo qui invenit sapientiam, et cui affluit prudentia (*Ibid.*).

Melior est enim acquisitio ejus negotiatione argenti et auri : primi et purissimi fructus ejus, pretiosior est cunctis opibus, et omnia quæ desiderantur huic non valent comparari (*Prov.* viii).

Gloriam sapientes possidebunt, et stultorum exaltatio ignominia (*Prov.* iii).

Principium sapientiæ, posside sapientiam, et in omni possessione tua acquire prudentiam (*Prov.* iv).

Arripe illam, et exaltabit te.

Glorificaberis ab ea cum eam fueris amplexatus (*Ibid.*).

Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te (*Prov.* iv).

Dic sapientiæ : Soror mea es, et prudentiam vocavi amicam meam (*Prov.* viii).

Melior est sapientia cunctis pretiosissimis, et omne desiderabile non potest ei comparari.

Principium sapientiæ timor Domini, et sanctorum scientia timor Domini atque prudentia (*Prov.* x).

Sapiens corde præcepta suscipit, stultus cæditur labiis (*Ibid.*).

In labiis sapientis invenitur sapientia.

Sapientes abscondunt sapientiam.

Os autem stulti confusioni proximum est.

Labia justi erudiunt plurimos : qui autem indocti sunt, in cordibus egestate morientur (*Ibid.*).

Lingua autem sapientum sanitas est (*Prov.* xii).

Lex sapientis fons vitæ, ut declinet a ruina mortis (*Prov.* xiii).

Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit, amicus stultorum efficietur similis eis.

Sapiens timet, et declinat a malo (*Prov.* xiv).

Corona sapientum divitiæ eorum, et imprudentia stultorum fatuitas.

In corde prudentis requiescit prudentia, indoctus quoque erudietur.

Labia sapientum disseminabunt scientiam, cor stultorum dissimile erit.

Cor sapientis quærit doctrinam, et os stultorum pascitur imperitia (*Prov.* XVI).

Posside sapientiam, quia auro melior : acquire prudentiam, quia pretiosior est argento. Qui sapiens corde est, appellabitur prudens : et qui dulcis est eloquio, majora percipiet.

Cor sapientis erudit os ejus, et labiis illius addit gratiam (*Ibid.*).

Aqua profunda, verba ex ore viri; et torrens redundans fons sapientiæ (*Prov.* XVIII).

In facie prudentis lucet sapientia (*Prov.* XVII).

Oculi stultorum in finibus terræ (*Prov.* XIX).

Custos prudentiæ inveniet bona (*Prov.* XX).

Est enim aurum et multitudo gemmarum. Vas autem pretiosum labia scientiæ (*Ibid.*).

Noli vendere sapientiam, et doctrinam, et intelligentiam (*Prov.* XXIII).

Vir sapiens fortis est (*Prov.* XXIV).

Vir doctus robustus est, et validus : neque plus sapias quam necesse est, ne obstupescas (*Ibid.*).

Sapientia confortabit sapientem super principem decem civitatum (*Eccles.* VII).

Verba sapientum audiuntur in silentio, plus quam clamor principis inter stultos (*Eccles.* IX).

Melior est sapientia quam arma bellica (*Eccles.* X).

Verba oris sapientis gratia, et labia insipientis præcipitabunt eum (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Omnis sapientia a Domino Deo est (*Eccles.* I).

Dilectio Dei honorabilis sapientia (*Ibid.*).

In thesauris sapientiæ, intellectus et scientiæ religiosis (*Ibid.*).

Exsecratio autem peccatoribus sapientia.

Concupisce sapientiam, conserva justitiam, et Deus præbebit illam tibi (*Ibid.*).

Non enim est tibi necessarium ea quæ abscondita sunt videre oculis tuis (*Eccles.* III).

Cor sapientis intelligitur in sapientia, et auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientiam (*Ibid.*).

Sapiens cor et intelligibile abstinet se a peccato (*Ibid.*).

Sapientia filiis suis vitam inspirat, et suscipit exquirentes se (*Eccl.* IV).

Qui sapientiam diligit, diligit vitam : qui tenuerunt sapientiam, vitam hæreditabunt (*Ibid.*).

In lingua enim dignoscitur sapientia (*Ibid.*).

Sensus et scientia et doctrina in verbo veritatis (*Ibid.*).

Aspera est nimium sapientia indoctis hominibus (*Eccles.* VI).

Decor enim vitæ est in sapientia, vincula illius ligatura salutaris.

Si inclinaveris aurem tuam : excipies doctrinam : et si dilexeris audire, sapiens eris (*Ibid.*).

Sapientia humiliati exaltabit caput illius, et in medio magnatum considere illum faciet (*Eccles.* XI).

Beatus vir qui in sapientia sua morabitur, et qui in justitia sua meditabatur.

Qui continens est justitiæ, apprehendet sapientiam, et obviabit illi quasi mater honorificata (*Eccle.* XV).

Non est pretiosa laus in ore peccatoris, quoniam a Deo profecta est sapientia (*Ibid.*).

Sapientiæ enim astabit laus, et in ore fideli habitabit, et dominator dabit eam illi.

Omnis haustus agnovit sapientiam.

Omnis sapientia est timor Dei, et in illa timere Deum, in omni sapientia dispositio legis (*Eccles.* XIX).

Homo prudens placebit magnatibus (*Eccles.* XX).

Melior est homo qui minuitur sapientia, et deficiens sensu in timore Dei, quam qui abundat sensu et transgreditur legem Altissimi (*Eccles.* XIX).

Sapiens in verbis seipsum amabilem facit (*Eccles.* XX).

Gratia autem datuorum effunditur.

Sapientia absconsa, et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?

Ornamentum aureum prudenti doctrina, et quasi brachiale in brachio dextro (*Eccles.* XXI).

Verba autem prudentium statera ponderabuntur (*Ibid.*).

Flagella et doctrina in omni tempore sapientia (*Eccles.* XXII).

Magnus est qui invenit sapientiam et scientiam, sed non est super timentem Deum (*Eccles.* XXIII).

Homo sanctus in sapientia manet sicut sol, nam stultus ut luna mutatur (*Eccles.* XXVII).

Sapiens non odit mandata et justitias (*Eccles.* XXXIII).

Vir sapiens plebem suam erudit (*Ibid.*).

Sapientia in ore fidelium plantabitur (*Eccles.* XXXVII).

Vir peritus multos erudit, et animæ suæ suavis est (*Ibid.*).

Vir sapiens implebitur benedictione, sapiens in populo hæreditabit honorem, et nomen illius erit vivens in æternum.

Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, et qui minoratur actu, sapientiam percipiet (*Eccles.* XXXVIII).

Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens (*Eccles.* XXX).

Sapiens occulta proverbiorum exquiret, et in absconditis parabolarum conversabitur (*Ibid.*).

Sapiens bona et mala in omnibus tentabit (*Eccles.* XXIX).

AUGUSTINUS.

Docti ut stellæ fulgebunt claritate.

Nutrire animam tuam lectionibus divinis, præparabis tibi mensam spiritalem.

Ubi enim sapientis possessio, ibi amor mulieris excluditur.

HIERONYMUS.

Multo melius vera rustice quam diserte falsa proferre.

Sapientes mundi ideo Scripturas despiciunt sacras, quia eas non ex majestate sensuum, sed ex verborum judicant vilitate.

GREGORIUS.

Sapientia est timere Deum, abnegare autem seipsum a malis.

Prima sapientia est vitare malum.

Secunda sapientia est facere bonum.

Quisquis autem vult audita intelligere, festinet ea quæ jam potuit intelligere, opere implere.

Scire autem, Deo approbare est.

Nescire autem, reprobare.

Scripturæ sacræ intelligentia si in cunctis esset **B** aperta, vilesceret, et tantum majore dulcedine inventa relicit, quantum majore labore fatigat animam quæsita.

Qui verba Dei audit, semper oculos cordis ponere ad exitum debet, et sine cessatione meditari, quando a præsenti vita exeat, atque ad æterna gaudia pertingat.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Melior est sapientia quam vires, et vir prudens magis quam fortis.

Multitudo autem sapientiæ sanitas est orbis terrarum.

Omne aurum in comparatione sapientiæ arena est exigua.

Neminem enim diligit Dominus, nisi eum qui cum sapientia habitat.

ISIDORUS.

Omnis homo qui secundum Deum sapiens est, beatus est.

Beata vita, cognitio Divinitatis; virtus boni operis est.

Virtus boni operis fructus æternitatis est.

Qui secundum sæculum sapiens est, secundum Deum stultus est.

Nullus sapientiam Dei plene recipit, nisi qui se ab omni abstrahere vitiorum cura contendit.

Tunc autem recte Deum cognoscimus, quando eum perfecte scire nos denegamus

Nullus autem major in culpa est, quam ille qui **D** Deum nescit.

Investigationem veri multorum est quærere, sed paucorum invenire.

Omnis sapientia et scientia ex opinatione consistit.

Melior est autem ex scientia veniens, quam ex opinatione sententia.

Nam illa vera est, ista dubia.

Simplicitatem cum ignavia vocavi stultitiam.

Simplicitatem cum prudentia vocavi sapientiam.

Utile est multa scire, et recte vivere.

Quod si utrumque non valemus, melius est ut bene vivendi studium, quam multa sciendi sequamur.

Non enim pertinet ad beatitudinem consequendam scientia rerum.

A Nec est beatum multa scire, sed est magnum beate vivere.

Multi Deum noscunt per scientiam, per actionem autem non venerantur.

Nihil sapientia melius, nihil prudentia dulcius, nihil scientia suavius.

Noxia non vitamus, nisi per sapientiam.

Sapientia dando largior fit, retinendo minoratur.

Larga redundatio est scientia, et dum plus confertur, plus abundatur.

CYPRIANUS.

Quomodo enim sapiens, vel patiens esse potest, qui nec sapientiam, nec patientiam habet?

Sapiens ille est qui humilis et mitis est.

CAPUT XIX.

De iracundia.

CHRISTUS.

Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio (*Matth.* v).

PAULUS.

Sol non occidat super iracundiam vestram (*Ephes.* IV).

Irascimini et nolite peccare.

JACOBUS.

Ira enim viri justitiam Dei non operatur (*Jacob.* I).

SALOMON.

Fatuus statim indicat iram suam (*Prov.* XII).

Qui autem dissimulat injuriam, callidus est (*Prov.* XII).

C Inter superbos semper jurgia sunt (*Prov.* III).

Qui autem agunt cuncta cum consilio, reguntur sapientia (*Prov.* XIII).

Responsio mollis frangit iram (*Prov.* XXV).

Sermo durus suscitat furorem (*Ibid.*).

Vir iracundus provocat rixas (*Ibid.*).

Qui sapiens est, mitigat suscitatas (*Prov.* XV).

Ne sis velox ad irascendum, quia ira in sinu stulti requiescit (*Eccles.* VII).

Semper jurgia quærit malus, angelus autem crudelis mittetur contra eum (*Prov.* XVII).

Sicut fremitus leonis, ita ira regis; et quasi ros super terram, ita hilaritas ejus (*Prov.* XIX).

Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam, spiritum vero ad irascendum facilem quis poterit sustinere (*Prov.* XVIII)?

Ira non habet misericordiam, nec irrumpens furor.

Impetum concitati spiritus ferre quis poterit (*Prov.* XXVII)?

JESUS SIRACH.

Cum iracundo non facias rixas (*Eccles.* IX).

Cor hominis immutat faciem illius, sive in bonum, sive in malum (*Eccles.* XXXI).

Vestigium cordis boni, et faciem bonam, difficile invenies et cum labore (*Ibid.*).

Non est caput nequius super caput colubri, et non est ira super iram inimici (*Eccles.* XV).

Memorare timoris Dei, et non irascaris proximo (*Eccles.* XXVIII).

Secundum enim ligna sylvæ, sic ignis exardescit; A et secundum virtutes hominis, sic iracundia illius erit (*Ibid.*).

Homo iracundus incendit litem.

Zelus et iracundia minuunt dies, et ante tempus ad senectutem producunt.

AUGUSTINUS.

Furor incipiens ira est, et fervens in animo indignatio.

Ira est, cujus amarituao et furor species sunt, quæ furore exstincto desiderat ultionem, et eum quem recepisse nutat, vult lædere.

GREGORIUS.

Inde enim diabolus in alterius corde rixæ malum solet immittere, unde alium conspicit ad pietatis B negotium excitari.

In nostro enim bono opere, aliquando cavendum est scandalum proximi, aliquando vero pro nihilo reputandum.

Quantum enim sine peccato possumus, vitare proximorum scandalum debemus.

Si autem de veritate sumitur scandalum, utilius permittitur nasci scandalum quam veritas relinquatur.

HIERONYMUS.

Si te præoccupaverit ira, mitiga illam.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Ira illa mala est, ubi mentem turbat, ut rectum consilium perdat.

Illa vero ira quæ malos punit, perturbationem C mentis non infert.

Hæc est enim justa et necessaria iracundia, quæ unusquisque in iis in quibus erravit et perperam gessit, indignatur et semetipsum incusat.

EX VITIS PATRUM.

Oculi iracundi, turbulenti et sanguinei, sunt iracundi cordis nuntii.

Vulpes inhabitat animam quæ memor est malitiæ, et bestiæ cubant in turbulentis corde.

Sicut enim palearum fumus conturbat oculum; sic memoria malitiæ in tempore orationis.

Iracundi oratio abominata thymiamata, et psalmodia iracunda sonus horribilis.

Omnis enim boni impedimentum est tristitia. D

Nimis tristans homo non movet sensum ad divinæ cogitationis intuitum, nec orationem mundam emittet aliquando.

Vincula pedum impedimenta cursoris, et tristitia impedimentum est visioni divinæ : qui vinctus est a tristitia, jam superatus est ab aliis vitiis.

Ventus validissimus non movet turrem, et animam sine ira non movet indignatio.

Aqua movetur per violentias ventorum, et iracundus conturbatur a cogitationibus iracundis.

Qui linguam suam non tenuerit in tempore iræ, nec passionem carnis suæ poterit aliquando retinere.

Sicut Africus ventus in pelago ita furor viri in corde.

CAPUT XX.

De vana gloria.

CHRISTUS.

Attendite ne faciatis justitiam vestram coram hominibus, ut videamini ab eis (*Matth.* VI).

Alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum (*Ibid.*).

PAULUS.

Qui gloriatur, in Domino glorietur (*I Cor.* I).

SALOMON.

Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies (*Prov.* XXVII).

Laudet te alienus, et non os tuum ; extraneus, et non labia tua (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Noli te extollere in faciendo opere tuo (*Eccles.* I).

Nolite quærere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris (*Eccles.* VII).

Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo (*Eccles.* XI).

Non te justifices ante Dominum, quoniam agnitor cordis ipse est (*Eccles.* VII).

In vestitu ne glorieris unquam, nec in die honoris tui extollaris (*Ibid.*).

Ante mortem non laudes nominem quemquam, quoniam in filiis suis agnoscitur vir (*Eccles.* XI).

In vanitate apprehenditur peccator et superbus (*Eccles.* XXIII).

Ante sermonem non laudes virum (*Eccles.* XXVII). C

Hæc enim tentatio est hominum (*Ibid.*).

Penes regem noli velle videri sapiens (*Eccles.* VII).

Curam habe de bono nomine, hoc enim magis proderit tibi, quam mille thesauri magni et pretiosi (*Eccles.* XLI).

Bonæ vitæ numerus dierum, bonum autem nomen permanebit in æternum.

HIERONYMUS.

Non quæras gloriam, et non dolebis cum inglorioSus fueris.

Qui laudari non appetit, nec contumeliam sentit.

Non ideo te bonum æstimes, si bonus prædiceris.

Nemo magis scire potest qui sis, sicut tu qui conscius tibi es.

Quid enim tibi prodest dum malus es, si bonus D prædiceris?

Cave ne rumusculis hominum eleveris, ne offensus Deo, populorum laudes comedas.

GREGORIUS.

Sancti non solum gloriam supra modum suum omnino non appetunt, sed etiam hoc ipsum refugiunt quod se habere sciunt.

Tunc veraciter hoc quod agit homo bonum est, quando ei placere concupiscit a quo est.

Qui bonum agere videtur, et per hoc non Deo, sed hominibus placere desiderat, in vanum laborat.

Magnus ergo unusquisque esse studeat, sed tamen aliquo modo esse se nesciat, ne dum si sibi magnitudinem arroganter tribuit, amittat.

Bono operi dum laus humana obviat, mentes operantes immutat.

Per hoc quod agimus, laudes exterius non quæramus.

Sic autem sit opus in publico, quatenus in tentatione maneat in occulto.

Qui enim accepta qualibet gratia, vanis suis laudibus nitorem gloriæ offerunt, quasi oleum vendunt.

Impinguat caput oleo peccatoris, cum demulcet mentem favor adulationis.

ISIDORUS.

Qui eleemosynam vanæ gloriæ ex causa impertit, ex virtute vitium facit.

Qui aliquod donum Dei quod meruit, in suam laudem convertit, procul dubio virtutem in vitium transfert.

Non declinat ad dexteram qui non sibi, sed Deo tribuit bona quæ agit.

Inde se nonnulli esse justos confidunt, unde maxime reprobantur.

Amator vanæ gloriæ, unde semper possit laudari, agere non quiescit.

Ille autem debet publicare bonum quod agit, qui perfecta humilitate fundatus, nulla elatione contingitur.

Cum enim causa jactantiæ pauper pascitur, etiam ipsum opus in peccatum convertitur.

Fraudem facimus Deo, quoties de bono opere nostro nosmetipsos, non Deum laudamus.

Prudentissimi autem viri solerter discretio prospicit, ne bonum intemperanter agat, et de virtute in vitium transeat.

EX VITIS PATRUM.

Vana gloria vitium est, sine ratione et omni bono inserit se.

Lapis emissus non pergit ad cœlum, et oratio hominis sibi placentis non ascendit ad cœlum.

Noli applicare secretam abstinentiam, neque ostendas eam quasi in lumine, testibus multis: ut qui videt in absconso Pater, reddat tibi in palam.

Non perdas labores propter humanam gloriam, neque futuram æternam gloriam tradas pro parva et temporali gloria.

Gloria enim humana in pulverem redigitur, et honor ejus exstinguitur super terram.

Gloria autem virtutum glorificat in sæcula.

CAPUT XXI.

fornicatione.

CHRISTUS.

Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris (*Luc.* XII).

PETRUS.

Iniqui luxuriantes, oculos habentes plenos adulterio, et incessabili delicto (*I Pet.* II).

PAULUS.

Fugite fornicationem, fratres: omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur in corpus suum, peccat (*I Cor.* VI).

Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus (*Hebr.* XIII).

SALOMON.

Fovea enim profunda est meretrix, et puteus angustus aliena. Insidiatur in via quasi latro, et quos incantos videt, interficit (*Prov.* XXIII).

JESUS SIRACH.

Non des mulieri potestatem animæ tuæ, nec ingrediatur in virtute tua, et confundaris (*Eccles.* IX).

Virginem non conspicias, ne forte scandalizeris in decore illius (*Ibid.*).

Propter spem mulieris multi perierunt, et ex hac concupiscentia quasi ignis exardescit (*Ibid.*).

Qui se jungit fornicariis, erit nequam (*Eccles.* XIX).

Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere (*Eccles.* XVIII).

Qui tenet mulierem nequam, quasi qui apprehendit scorpionem (*Eccles.* XXVI).

Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus ejus (*Ibid.*).

Nequitia mulieris immutat faciem ejus, et obcæcavit vultum ejus tanquam ursus (*Eccles.* XXV).

Fornicatio mulieris in excellentia oculorum, et in palpebris illius agnoscitur (*Eccles.* XXVI).

AUGUSTINUS.

Si verum est quod in te vivit, fornicatio in te mortua est.

HIERONYMUS.

Væ illis qui tunc habuerunt terminum luxuriæ, quando vitæ.

Luxuria inimica Deo, perditio paternæ hæreditatis, vel substantiæ.

Fornicatio non solum conscientiam fornicatoris, sed et corpus maculat inter epulas et illecebras voluptatum.

Etiam ferreas mentes libido domat.

Difficile enim inter delicias servatur pudicitia.

Sine Cerere et Libero friget Venus.

Qui luxuriatur vivus, mortuus est: ergo qui inebriatur mortuus et sepultus est.

GREGORIUS.

Unde satietate venter extenditur, inde aculei libidinis excitantur.

ISIDORUS.

Fornicatio carnis adulterium est.

Fornicatio animæ servitus idolorum.

Luxuria vero carnis ideo notabilis hominibus est, quoniam statim per se turpis.

Sicut per superbiam mentis itur in prostitutionem corruptæ libidinis, ita per humilitatem mentis salvabitur castitas carnis.

Principaliter his duobus vitiis diabolus humano generi dominatur, id est, superbia mentis et luxuria carnis.

Per hæc enim duo vitia diabolus humanum genus possidet, dum mentem in superbiam erigit, vel per luxuriam carnem corrumpit.

Prima fornicationis oculorum tela sunt, secunda

verborum sed qui non capitur oculis, potest verbis A resistere.

Qui delectationem refrenat libidinosæ suggestionis, non transit ad consensum libidinis.

Cito enim resistit operi, qui titillanti consensum non accommodat delectationi.

Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis quam amor castitatis, adhuc in homine peccatum regnat.

Certe si amplius delectat pulchritudo intimæ castitatis, jam non regnat peccatum, sed regnat justitia.

Omnis immunda pollutio, fornicatio dicitur: ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus regnum Dei clauditur, et homo separatur a Deo.

Fornicatio maximi est sceleris, quia per carnis B immunditiam templum Dei violat, et tollens membra Christi, facit membra meretricis.

Luxuriosa namque vita carnem cito debilitat, fractamque celeriter ducit ad senectutem.

Omnibus peccatis fornicatio major est, quia fornicatio antecedit mala.

Melius est enim mori quam fornicari, vel libidine maculari.

Libido in infernum hominem mergit.

Libido in Tartarum hominem mittit.

Gravius libido urit quem occisum invenerit.

Corpus enim labore fatigatum minus delectatur flagitio.

Otio enim dedito, cito luxuria subrepit.

Vacans cito luxuria præoccupatur.

CÆSARIUS.

Contra reliqua vitia oportet nos omni virtute resistere: contra libidinem vero non expedit repugnare, sed fugere.

EX VITIS PATRUM.

Castitas gignit abstinentiam, gastrimargia autem mater est incontinentiæ.

Viridis herba prope aquam nascens, et vitium libidinis in visitationibus mulierum.

Magis approxima igni ardenti quam mulieri juveni, cum et ipse sis juvenis.

Nihil enim valet eum mundum esse corpore, qui pollutus est mente.

Non enim æstus hominis declinabit, nisi qui animæ motus ante comprehenderit. D

CAPUT XXII.

De perseverantia.

CHRISTUS.

Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (*Matth.* XXIV).

PAULUS.

Nunc vere liberati a peccato, servi autem facti Deo, habentes fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam (*Rom.* VII).

SALOMON.

Melior est finis orationis quam principium (*Eccles.* VII).

Sta in testamento tuo, et in illo colloquere, et in opere mandatorum tuorum veterasce (*Eccles.* XI).

HIERONYMUS.

Non quæruntur in Christianis initia, sed finis; quia Paulus male cœpit, sed bene finivit.

Judæ laudantur exordia; sed finis perditionis damnatur.

Cœpisse multorum est, ad culmen venisse paucorum.

GREGORIUS.

Virtus boni operis perseverantia est.

Incassum quippe bonum agitur si ante terminum vitæ deseratur.

Ille bene immolat qui sacrificium boni operis usque in finem debitæ producit actionis.

ISIDORUS.

Tunc enim placet Deo nostra conversatio, quando bonum quod inchoamus perseverantissime complemus.

Bonum est ergo non cœpisse, sed perfecisse virtus est.

Non inchoantibus præmium promittitur, sed perseverantibus datur.

Semper in vita hominis finis quærendus est: quia non respicit quales antea fuerimus Deus, sed quales circa finem vitæ exstiterimus.

Unumquemque enim Deus de suo fine, non de vita præterita judicat.

CYPRIANUS.

Ex fine enim suo unusquisque aut justificatur, C aut condemnatur.

CAPUT XXIII

De securitate.

CHRISTUS.

Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus est (*Matth.* XXIV).

Omnibus dico, vigilate (*Marc.* XIII).

PETRUS.

Estote itaque prudentes, et vigilate in orationibus (*I Petr.* IV).

PAULUS.

Cum enim dixerint homines, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus (*I Thess.* X).

HIERONYMUS.

Cavendum est ne quod in nobis optimum est labatur in vitium.

Ideo nobis Dominus temporis sui celavit adventum, ut penduli ob exspectationis incertum, semper judicem nostrum credamus esse venturum, quem, quando venturus sit, ignoramus.

Omnis vita sapientis meditatio est mortis.

Si qua est præsentis temporis lætitia, ita est agenda, ut nunquam amaritudo sequentis judicii recedat a memoria.

Plerumque enim hostis callidus mentem cum peccato supplantat: et cum de ruina afflictam respicit, securitatis pestiferæ blanditiis seducit.

Qui igitur mente securus est perpetratis iniquitatibus, ipse sibi testis est quia innocens non est.

Cumque mens secura redditur in corpore, animus A laxatur.

Cum bona, fratres, agitis, semper ad memoriam mala acta revocate.

Ut cum caute culpa agnoscitur, nunquam de bono opere incaute animus lætetur.

Horam vero ultimam Deus noster idcirco voluit nobis esse incognitam, ut semper possit esse suspecta, ut dum illam videre non possumus, ad illam nos sine intermissione præparemus.

ISIDORUS.

Neque justus de sua justitia confidat, neque de Dei misericordia desperet, sed habeat in corde spem pariter et metum: sic speret misericordiam, ut justitiam metuat; sic sit spes indulgentiæ, ut metus affligat. B

Quamvis quisque sit justus, nunquam necesse est ut in hac vita sit securus.

Quamvis sanctorum conversatio probabilis sit, incertum tamen hominibus est quo sint fine destinati.

Nulla res de peccato securum faciat, quamvis pœnitentia peccatorum sit propitia, sine metu tamen homo esse non debet: quia pœnitentiæ satisfactio divino tantum pensatur judicio, non humano.

Neque unquam oportet pœnitentem habere de peccatis securitatem.

Nam securitas inducit negligentiam, negligentia autem sæpe incautum facit hominem, et ad vitia transacta reducit.

ISIDORUS.

Incertum namque est uniuscujusque vitæ tempus, et idcirco festinandum est, ne forte subito mors repentina præveniat. C

CÆSARIUS.

Quantum sumus securi de præteritis, tantum simus solliciti de futuris.

Omnia enim crimina vel peccata cito ad nos revertuntur, si non quotidie bonis operibus expugnentur.

CAPUT XXIV.

De stultitia.

CHRISTUS.

Omnis qui audit verba mea, et non facit ea, similis est viro stulto (*Matth.* VII).

PAULUS.

Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes (*I Cor.* I).

Sustinetis enim insipientes, cum sitis ipsi sapientes (*II Cor.* XI).

SALOMON.

Stulti ea quæ sunt sibi noxia cupiunt, et imprudentes odio habuerunt scientiam (*Prov.* I).

Stultus cæditur labiis, stultus labiis verberatur *Prov.* X).

Os autem stulti confusioni proximum est (*Ibid.*).

Qui stultus est, serviet sapienti (*Prov.* XI).

Homo versutus celat scientiam, cor insipientium provocabit stultitiam (*Prov.* XII).

Qui autem fatuus est, aperit stultitiam suam (*Prov.* XIII).

Cor stultorum dissimile erit (*Prov.* XV).

Stultus pascitur imperitia (*Ibid.*).

Stultitia gaudium stulto (*Ibid.*).

Non decent stultum verba composita; nec principem labium mentiens (*Prov.* XVII).

Expedit magis ursæ occurrere raptis fetibus, quam fatuo confidenti sibi in stultitia sua (*Ibid.*).

Quid prodest habere divitias stulto, cum sapientiam emere non possit (*Ibid.*)?

Homo stultus plaudet manibus, cum spoponderit pro amico suo.

Stultus si tacuerit, putabitur sapiens: et si compresserit labia sua, intelligens (*Ibid.*).

Os stulti, contritio ejus: et labia illius ruina animæ ejus (*Prov.* XVIII).

Stultitia hominis supplantat gressus ejus, et contra Deum fervet animo suo (*Prov.* XIX).

Ne respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis (*Ibid.*).

Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola (*Ibid.*).

Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur (*Ibid.*).

Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem (*Ibid.*).

Si contuderis stultum in pila, quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia ejus (*Prov.* XXVII).

Stultus complicat manus suas (*Eccles.* IV).

In vita stultus ambulans, cum ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat (*Eccles.* X).

Labia insipientis præcipitabunt eum, initium verborum ejus stultitia et novissimus oris illius error pessimus (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Homines stulti non apprehendunt sapientiam, et non videbunt illam (*Eccles.* XV).

Stultus acriter improperabit (*Eccles.* XVIII).

A facie verbi parturit fatuus, tanquam gemitus partus infantis (*Eccles.* XIX).

Sagitta infixa femori canis, sic verbum in ore fatui (*Ibid.*). D

Datus insipientis non erit utilis tibi, oculi enim illius septemplices sunt: exigua dabit et multa improperabit, et apertio oris illius infamatio est (*Eccles.* XX).

Fatuo non erit amicus, et non erit gratia in bonis illius (*Ibid.*).

Qui enim edunt panem fatui, falsæ linguæ sunt (*Ibid.*).

Ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicet in tempore suo (*Ibid.*).

Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit narratio (*Eccles.* XXI).

Narratio fatui quasi sarcina in via (*Ibid.*).

Compedes in pedibus, stulto doctrina (*Ibid.*).

In ore fatuorum cor illorum, et in corde sapientum os illorum (*Ibid.*).

Confusio patris est de filio indisciplinato (*Eccles.* XXII).

Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam.

Cum stulto non multum loquaris, et cum insensato ne abieris (*Ibid.*).

Arenam, et sal et massam ferri, facilius est portare, quam hominem imprudentem, et fatuum, et impium.

Præcordia fatui, quasi rota carri; et quasi axis versatilis, sic cogitatio stulti (*Eccles.* XXXIII).

Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quam qui abscondit sapientiam suam (*Eccles.* XLI).

Labia insipientium narrabunt stultitiam (*Eccl.* XXI).

Verba autem prudentium statera ponderabuntur (*Ibid.*).

Non communices homini indocto, ne male de progenie tua loquatur (*Eccles.* VIII).

HIERONYMUS.

Stultiloquium enim et scurrilitas vel scyrrum non decent Christianum.

Decet autem sermonem ejus sale esse conditum ut gratiam apud audientes habeat.

Quidquid enim amens loquitur, vociferatio et clamor est appellandum.

HILARIUS.

Stultus juxta infirmitates suas sentit, et juxta imbecillitatem naturæ suæ sentit.

GREGORIUS.

Sicut nec auris escas, nec guttur verba agnoscit, ita nec stultus quisque sententiam sapientiæ intelligit.

Fatuum cum sapientibus in prædicatione non suscipies, nec per eum qui implere non valet, illi qui prævalet obsistas.

ISIDORUS.

Nihil stultitia pejus, nihil insipientia deterius, nihil ignavia turpius.

Ignorantia vitiorum nutrix est.

Ignorantia enim, quid sit culpa dignum non sentit.

Insipiens quotidie peccat.

Indoctus enim facile decipitur, stultus in vitium cito delabitur.

CAPUT XXV.

De avaritia.

CHRISTUS.

Cavete ab omni avaritia, quia non in abundantia cujusque vita ejus est, ex his quæ possidet (*Luc.* XII).

PAULUS.

Omnis fornicatio, et immunditia, et avaritia, nec nominentur in vobis (*Ephes.* V)

Omnis fornicator, aut immundus, aut avarus (quod est idolorum servitus), non habet hæreditatem in regno Christi et Dei (*I Cor.* V).

SALOMON.

Conturbat domum suam, qui sectatur avaritiam (*Prov.* XV).

Nullumque est justitiæ in illo corde vestigium, in quo sibi avaritia facit habitaculum.

Qui autem odit munera, vivet (*Eccles.* V).

Avarus non impletur pecunia, et qui amat divitias, fructus non capiat ex eis.

Avaro autem nihil est scelestius, nihil est iniquius, quam amare pecuniam: habet enim animam suam venalem.

Multos perdit aurum atque argentum (*Eccles.* VIII).

Non sit porrecta manus tua ad capiendum, et ad dandum collecta.

AUGUSTINUS.

Sicut enim avaritia in infernum ponit, ita jugum Christi in cœlum levare consuevit.

HIERONYMUS.

Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet.

Avaritia modum ignorat, et cum omnia devoret, nescit penitus saturari.

Esurit semper et inops est, et cum feralibus dentibus universa mundi regna discerpit, et se adhuc jejunam confitetur.

GREGORIUS.

Impetiginem quoque habet in corpore, quisque avaritia vastatur in mente.

Si autem non possumus relinquere propria, saltem non concupiscamus aliena.

Ad avaritiam cor parentis allicit fecunditas prolis, eo enim ad habitum congregandæ hæreditatis accenditur, quia multis hæredibus fecundatur.

CYPRIANUS.

Avarus vir inferno est similis.

EX VITIS PATRUM.

Qui amat argentum, non videbit scientiam; et qui congregat illud, obscurabitur.

CAPUT XXVI.

De virtutibus.

CHRISTUS.

Nemo qui faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me (*Marc.* IX).

PAULUS.

Non est enim in sermone regnum Dei, sed in virtute (*I Cor.* IV).

Alii per Spiritum sanctum datur operatio virtutum (*I Cor.* XII).

Fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei (*I Cor.* II).

SALOMON.

Noli prohibere benefacere eum qui potest, si vales et ipse benefacere (*Prov.* III).

Omni custodia conserva cor tuum, quia ex ipso vita procedit (*Prov.* IV).

HIERONYMUS.

Multæ sunt virtutum species, quæ sectatoribus suis retribuunt regna cœlorum. Unum quidem iter, sed perveniendi multa compendia. Qui perficere studet, etiamsi gradum perfectionis attingat, semper tamen invenit quod crescat, ut per dies singulos seipso melior fiat.

Nemo potest et virtutes simul et divitias possidere. A

AUGUSTINUS.

Imitatur virtutem malitia, et zizania confundit frumentum.

AMBROSIUS.

Non potest mens regnum habere virtutum, nisi prius excusserit jugum vitiorum.

GREGORIUS.

Scientia etenim virtus est, humilitas autem custos virtutis.

Sanctus quisque etiam cum perversa mente requiritur, a bonitatis suæ studio non mutatur.

In via Dei socios habere desiderate.

Illæ mentes supernos cives aspiciunt, quæ cum virtutum odoribus ad Deum per sancta desideria proficiscuntur.

Cum vero adhuc in timore quis bona agit, a malo penitus non recessit.

Ex timore frequenter vitium prætermittitur, ex charitate autem virtutes oriuntur, fides, spes, charitas.

Gaudeat in opus bonum, quod unaquæque virtus administrat.

ISIDORUS.

Ad virtutes difficile confugimus, ad vitia sine labore labimur.

Occultæ virtutes pro elatione sunt.

Grandes enim sudores patimur, ut ad cœlum conscendere valeamus.

Sicut paulatim homo a minimis vitiis in maxima proruit, ita gradatim ad ea quæ sunt excelsa con- C surgit.

Qui autem virtutes inordinate comprehendere nititur, cito periclitatur.

Hæc est causa in rerum natura, ut quicunque velociter ad perfectum tendunt sine dubio celeriter finiantur.

Prius vitia stirpanda sunt in homine, deinde inserendæ virtutes.

Nam conjungi non potest veritas cum mendacio.

Vis autem virtutes tuas augere, publicare noli.

CYPRIANUS.

Nihil prodest verbis proferre virtutem, et factis destruere veritatem.

CAPUT XXVII.

De vitiis.

CHRISTUS.

Ab intus enim de corde hominum cogitationes malæ procedunt (*Matth.* xv).

Adulteria, fornicationes, homicidia, furta, avaritia, nequitia, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia, omnia hæc mala ab intus procedunt, et coinquinant hominem (*Ibid.*).

PAULUS.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus (*Rom.* vi).

SALOMON.

Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur (*Prov.* v).

AUGUSTINUS.

Nulla caro exsultat in Deo, quæ vivit in vitiis.

HIERONYMUS.

Non purgantur mala vitiorum, nisi ex comparatione virtutum.

Malo arboris nodo, malus clavus, aut cuneus infigendus est.

Non poterunt in die judicii, aliorum virtutes, aliorum vitia sublevare.

Circumdati enim vitiis, non possunt videre virtutes.

Omne vitium expelle ab anima tua, ut virtutes animæ consequi possis.

Nos vero amore virtutum vitia superemus.

Omnes enim homines vitiis nostris favemus: et B quod propria facimus voluntate, ad naturæ ferimus necessitatem.

ISIDORUS

Recedens homo a Deo, statim vitiorum traditur potestati.

Ut dum patitur infesta vitia, revertendo, unde cecidit, resipiscat.

Satis delicate se palpant, qui volunt sine labore vitia superare.

Perfecte renuntiat vitio, qui occasionem evitat in perpetrando peccato.

Vitia vero cordis tui revela.

Nonnunquam hominem sua persequuntur, quia nimirum qui prius volendo ea sibi fecit socia, postea sentit etiam nolens stimulosa dupliciter.

Est autem criminis reus, qui et admittit scelera per voluntatem et defendit ea per contumaciæ tumorem.

Invicem sibi succrescunt vitia, ut dum unum abierit, succedat aliud.

Aliquando utiliter peccat in minimis vitiis, ut major ac utilius caveantur.

Veraciter enim sanantur vitia, quæ vitia virtutibus, non vitiis, excluduntur.

CÆSARIUS.

Vitia enim nostra hostes nostri sunt.

IN VITIS PATRUM.

Sicut pinguis terra germinat quod absconsum est in ea, sic et caro pinguis producit vitium.

CAPUT XVIII.

D

De ebrietate.

CHRISTUS.

Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra crapula vel ebrietate, et curis hujus vitæ (*Luc.* xxi).

PAULUS.

Nolite inebriari vino, in quo est luxuria (*Ephes.* v).

SALOMON.

Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas: quicunque in his delectatur, non erit sapiens (*Prov.* xx).

Nec intuearis vinum quando flavescit, et cum splenduerit in vitro color ejus: ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundit (*Prov.* xxiii).

Nullum secretum est ubi regnat ebrietas.

JESUS SIRACH.

Operarius ebriosus non locupletabitur, et qui spernit modica, paulatim decidit (*Eccles.* XIX).

Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et arguunt sensatos (*Ibid.*).

Sufficiens est homini erudito vinum exiguum, in dormiendo non laborabis ab illo, nec senties dolorem (*Eccles.* XXXI).

Diligentes vinum noli provocare, multos enim exterminat vinum (*Ibid*).

Amaritudo animæ, vinum multum potatum (*Ibid.*).

Æqua vita hominibus, vinum in sobrietate (*Ibid.*).

Si bibas illud moderate, sobrius eris.

Vinum in jocunditatem creatum est, non in ebrietatem (*Ibid.*).

Vinum moderate potatum sanitas est corporis et animæ (*Ibid.*).

Vinum multum potatum irritationem et iram, et ruinas multas facit (*Ibid.*).

Sicut ignis probat ferrum durum, sic vinum corda arguet (*Ibid.*).

HIERONYMUS.

Ubicunque saturitas atque ebrietas fuerit, ibi libido dominatur.

Religiosus nunquam vino redoleat, ne audiat illud Philosophi : Hoc non est osculum porrigere, seŏ propinare.

Quidquid inebriat, et statum mentis evertit, similiter fugiamus ut vinum.

Ventrem distentum cibo, et vino et potionibus irrigatum, voluptas genitalium sequitur.

Quidquid est seminalium voluptatum, est venenum potatum.

AMBROSIUS.

Infirmum stomachum moderatus cibus et vinum confortat, ebrietas autem corpus debilitat.

Plerosque enim gula et abundantia vini turpiter in luxuriam seducunt.

Vinum quippe non reputatur in usu, sed condemnatur in excessu.

ISIDORUS.

Ebrietas autem perturbationem gignit mentis, furorem cordis, flammam libidinis.

Ebrietas autem ita mentem alienat, ut ubi sit nesciat : unde etiam malum non sentitur quod ebrietate committitur.

Plerisque laus est multum bibere, et non inebriari. Audiant hi adversum se dicentem prophetam : *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem.*

Non solum ex vino inebriantur homines, sed etiam ex cæteris potandi generibus quæ vario modo conficiuntur.

BASILIUS.

Sicut enim piscis se præparat ut glutiat escam, ita et ebriosus in vino suscipit inimicum.

Vinum enim Dominus nobis ad lætitiam cordis, non ad ebrietatem donavit.

A Plurimi namque homines per vinum maximam debilitatem contraxerunt, nec potuerunt consequi pristinam firmitatem, quia non temperaverunt gulæ ardorem.

Ebriosus putat se aliquid optimum habere, cum fuerit in præcipitia devolutus.

In omnibus te exhibe sobrium vitæ, sobrietas in omnibus exhibeatur Deo.

CAPUT XXIX.

De decimis.

CHRISTUS.

Omnem decimam vestram distribuite, inferte omnem decimam in horreo meo, ut sit cibus in domo mea, et probate me in his, dicit Dominus (*Malach.* III).

B

PAULUS.

De filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo, secundum legem, id est a fratribus suis (*Hebr.* VII).

Hilarem datorem diligit Deus (*II Cor.* I).

SALOMON.

Alii dividunt propria, et ditiores fiunt (*Prov.* XI).

Alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

In omni dato hilarem fac vultum, et in exsultatione sanctifica decimas (*Eccles.* XXV).

Da Altissimo secundum datum ejus, et in bono C oculo adinventionem facito manuum tuarum : quoniam Dominus Deus noster retribuens est, et septies tantum reddet tibi (*Ibid.*).

AUGUSTINUS.

Decimæ enim tributa sunt egentium animarum : quod si decimas dederitis, non solum abundantiam fructuum recipietis, sed etiam sanitatem corporis consequemini.

Non eget Dominus Deus, non præmium postulat, sed honorem.

Deus enim noster qui dignatus est totum dare, decimam a nobis dignatur repetere, non sibi, sed nobis sine dubio profuturam. Unde propheta dicit : Primitias aræ et vineæ torcularis tui non tardabis offerre mihi (*Exod.* XXII, *Ezech.* XLIV).

D Si tardius dare peccatum est, quanto magis est non dedisse ?

De militia, de negotio, de artificio, redde decimas.

Cum enim decimas dando, et ex terrenis cælestia possis promereri, quare per avaritiam duplici te benedictione defraudas ?

Hæc est enim Domini justissima consuetudo, ut si tu illi decimam non dederis, tu ad decimam revoceris.

Dabis impio militi quod non vis dare sacerdoti.

Benefacere Deus semper paratus est sed hominum malitia prohibetur.

Decimæ enim ex debito requirantur, et qui eas dare noluerit, res alienas invasit.

Et quanti pauperes in locis ubi ipse habitat, illo decimam non dante, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni judicis apparebit, quia rem a Deo pauperibus delegatam suis usibus reservavit.

Quì ergo sibi aut præmium comparare, aut peccatorum desiderat indulgentiam promereri, reddat decimas Deo.

Unusquisque Christianus, et omnis ordo catholicorum etiam de novem partibus studeat eleemosynam dare.

CAPUT XXX.

De cupiditate.

CHRISTUS.

Quam difficile est confidentes in pecuniis in regnum Dei introire : difficile qui pecunias habet, in regnum Dei introibit (*Marc.* x).

PAULUS.

Radix omnium malorum est cupiditas : quam quidam appetentes, erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis (*I Tim.* vi).

SALOMON.

Semitæ omnis avari animas possidentium rapiunt (*Prov.* i).

Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior (*Prov.* ix).

Statera dolosa abominatio est apud Deum, et pondus æquum voluntas ejus (*Prov.* xi).

Suavis homini panis mendacii, postea implebitur os ejus calculo (*Prov.* xx).

JESUS SIRACH.

Viro cupido et tenaci, sine ratione est substantia (*Eccle.* xiv).

Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis, non satiabitur, donec consumat arefaciens animam suam (*Ibid.*).

Qui ædificat domum impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hieme (*Eccle.* xxi).

Multi dati sunt in auri casus, et facta est in specie illius perditio illorum.

AMBROSIUS.

Porro cupiditas atque superbia, in tantum unum est malum, ut nec superbus sine cupiditate, nec sine superbia possit cupidus inveniri.

ISIDORUS.

Gravi enim dolore amittuntur, quæ cum magno amore habentur.

Minus autem amittendo dolemus, quod minus possidendo diligimus.

Gloriam temporalem sequentes, etsi nitidi sunt foris fulgore potentiæ, intus tamen vacui sunt elatione superbiæ.

Qui in appetendis honoribus sæculi, aut prosperitatibus mundi instanter desudat laborare, hic et in futuro vacuus invenietur a requie.

Nemo potest spiritualia bella suscipere, nisi prius carnis edomaverit cupiditates.

Non potest ad contemplandum Deum mens esse libera, cum desideriis huius mundi et cupiditatibus inhiat.

Neque enim poterit alta conspicere oculus quem pulvis claudit.

Omni peccato pejor est avaritia, et amor pecuniarum.

Cupiditas omnium criminum mater est. Ergo si succiditur mater criminum, non pullulant cæteræ soboles peccatorum.

Nunquam satiari novit cupiditas, semper avarus eget ; quantumque magis acquirit, tantum amplius quærit.

Plurimi potentes tanta cupiditatis rabie inflammantur, ut de confinibus suis pauperes excludant.

Non est mirum quod morientes in inferni ignibus deportentur, si viventes flammam cupiditatis suæ minime exstinxerunt.

Qui desiderio cupiditatis æstuant, flatu diabolicæ inspirationis uruntur.

EUSEBIUS.

Pecuniæ cupiditas populorum corda mortalium superat, etiam fraternam necessitatem violat.

EX VITIS PATRUM.

Nihil prodest pecuniam non habere, si voluntas fuerit possidendi.

Tantum habeamus, quantum necessitas poscit, non quantum cupiditas concupiscit.

Nihil prodest ei nuditas cui inest cupiditas.

CAPUT XXXI.

De disciplina.

JOANNES.

Ego quos amo, castigo et arguo (*Apoc.* iii; *Hebr.* xii).

PAULUS.

Omnis autem disciplina in præsenti videtur non esse gaudii, sed mœroris : postea fructum pacatissimum exercitatis per eam reddit justitiæ (*Hebr.* xii).

SALOMON.

Audi, fili mi, disciplinam patris tui, et non dimittas legem matris tuæ, ut addatur gratia capiti tuo, et torques collo tuo (*Prov.* i).

Tene disciplinam, ne dimittas eam : custodi illam, quia ipsa est vita tua (*Prov.* iv).

Accipite disciplinam, et nolite abjicere eam.

Noli ergo arguere derisorem, ne oderit te (*Prov.* ix).

Argue sapientem, et amabit te (*Ibid.*).

Qui diligit disciplinam, diligit scientiam (*Prov.* xii).

Qui autem odit increpationem, insipiens est (*Ibid.*).

Via vitæ custodienti disciplinam (*Prov.* x).

Qui autem increpationes reliquerit, errat (*Ibid.*).

Egestas et ignominia ei qui deserit disciplinam (*Prov.* xiii).

Qui autem acquiescit arguenti, gloriabitur (*Ibid.*).

Stultus irridet disciplinam patris sui : qui autem custodit increpationes, astutior fiet (*Prov.* xv).

Qui increpationes odit, morietur (*Prov.* xvii).

Plus prolicit una correctio apud prudentem, quam A centum plagæ apud stultum (*Prov.* XVII).

JESUS SIRACH.

Vir prudens et disciplinatus non murmurabit correptus (*Eccle.* X).

Priusquam interroges, ne vituperes quemquam : et cum interrogaveris, corripe juste (*Eccle.* XI).

Qui odit correptionem, minuetur vita (*Eccle.* XIX).

Corripe amicum, sæpe enim fit commissio, et non omni verbo credas (*Ibid.*).

Est correptio mendax in ira contumelioso (*Ibid.*).

Corripe proximum antequam commineris, et da locum timori Altissimi (*Ibid.*).

Peccator homo devitat correptionem (*Eccle.* XXXII).

Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris (*Eccle.* XXI).

Nam qui timet Deum, convertetur ad cor suum (*Ibid.*).

AMBROSIUS.

Leniter castigatus exhibet reverentiam castiganti : aspera autem increpatione offensus, nec increpationem recipit, nec salutem.

Sustenta æquanimiter, ut infirmos, quos emendare non potueris, castigatos.

Blanda pietate portandi sunt qui increpari pro sua infirmitate non possunt.

Pro diversitate peccantium, alii portandi, alii castigandi sunt, quia modus diversus est peccatorum.

Tunc enim protervos melius corrigimus, cum ea quæ bene egisse se credunt mala demonstravimus.

GREGORIUS.

Sunt nonnulli qui increpationis verba audiunt, et ad pœnitentiam redire contendunt, quia pœnæ terrent quos alioquin præmia non invitant.

Audiat de regno quod amet, audiat de supplicio unusquisque quod timeat : ut si amor ad regnum non trahat, timor invitet.

ISIDORUS.

Salubriter accipiunt justi, quoties de suis excessibus arguuntur.

Plerumque mali, similes sibi in malo, defendunt.

Qui per blanda verba castigatus non corrigitur, acrius necesse est ut arguatur.

Cum dolore enim abscindenda sunt quæ leniter sanari non possunt.

Quia admonitus secreto, corrigi de peccato negligit, publice arguendus est, ut vulnus quod occulte sanari nescit, manifeste debeat emendari.

Palam sunt arguendi qui palam nocent, ut dum aperta objurgatione sanantur, hi qui eos imitando deliquerunt, corrigantur.

Dum unus corripitur, plurimi emendantur.

Melius est ut pro multorum salvatione unus condemnetur, quam pro unius licentia multi periclitentur.

CAPUT XXXII.

De fide.

CHRISTUS.

Omnia possibilia sunt credenti (*Marc.* IX).

Habete fidem Dei (*Marc.* XI).

Qui non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit quia quodcunque dixerit fiat, fiet ei (*Ibid.*).

Qui credit in Filium Dei, habet vitam æternam (*Joan.* III).

Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum (*Ibid.*).

JACOBUS.

Quid proderit, fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat?

Nunquid poterit fides salvare eum (*Ibid.*)?

Fides sine operibus otiosa est (*Ibid.*).

Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita fides sine operibus mortua est (*Ibid.*).

PAULUS.

B Virtus enim Dei est, in salutem omni credenti (*Rom.* IV).

Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham (*Gal.* III).

In omnibus sumentes scutum fidei, et galeam salutis accipite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei (*Ephes.* VI).

Sine fide impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit (*Hebr.* XI).

SALOMON.

Fidem posside cum proximo in paupertate illius, ut et in bonis illius læteris (*Eccle.* XXII).

AUGUSTINUS.

Si enim justus est qui ex fide vivit, iniquus est qui C non habet fidem.

Homini fideli, totus mundus divitiæ; infideli autem nec ad modicum divitiæ sunt.

Fidelibus nox in diem mutatur; infidelibus autem etiam ipsa lux tenebræ fit : usque adeo prævalet fides, ut homines super mare pedibus faciat ambulare.

Magna est fides, sed nihil prodest, si non habuerit charitatem.

HIERONYMUS.

Quid prodest si impie agens Deum voce invocas quem operibus negas?

Deus in bonis operibus fidelium non tantum considerat oblationis magnitudinem, quantum fidæ veritatem. D

GREGORIUS.

Ille enim vere credit qui exercet operando quod credit : per fidem namque ab omnipotenti Deo cognoscimur.

Quid prodest si eidem Redemptori nostro per fidem jungimur, si ab eo moribus disjungamur?

ISIDORUS.

Beatus est autem qui et recte credendo bene vivit, et bene vivendo fidem rectam custodit.

Christianus enim malus, dum secundum Evangelii doctrinam non vivit, etiam ipsam fidem quam verbo colit, oborta tentatione facile perdit.

Deus si creditur, merito invocatur et quæritur; ac per hoc tunc perfecte laudatur, quando et creditur.

Fides nequaquam vi extorquetur, sed ratione atque exemplis suadetur in corde.

Respicit Deus fidem, ubi se non possunt homines excusare : fides enim quæ corde retinetur confessione oris ad salutem profertur.

Multi fidem Christi ex corde non amant, sed humano terrore, eamdem per hypocrisim tenere se simulant : et qui esse non possunt aperte mali, per terrorem ficte noscuntur boni.

CAPUT XXXIII.

De spe.

PAULUS.

Nos ipsi primitias spiritus habentes, exspectamus redemptionem : spe enim salvi facti sumus (*Rom.* VIII).

Spes autem quæ videtur, non est spes (*Ibid.*).

Nam quod videt quis, quid sperat (*Ibid.*)?

Si autem quod non videmus speramus, per patientiam exspectamus (*Ibid.*).

JACOBUS.

Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur (*Jacob.* I).

SALOMON.

Exspectatio justorum, lætitia : spes impiorum perlbit (*Prov.* X).

Spes quæ differtur, affligit animam (*Prov.* XIII).

ORIGENES.

Neque salus esse cniquam potest. nisi prius sibi propitium faciat Dominum.

ISIDORUS

Qui male agere non desistunt, vana spe indulgentiam de Dei pietate requirunt, quam recte quærerent, si ab actione prava cessarent.

Metuendum valde est ut neque per spem veniæ, quam promittit Deus, perseveranter peccemus; neque quia juste peccata distringit, veniam desperemus : sed, utroque periculo evitato, et a malo declinemus, et de pietate Dei veniam speremus.

Omnis quippe justus spe et formidine nitet; quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ adducit.

Qui enim veniam de peccato desperat, plus de desperatione quam de commisso scelere se damnat.

Desperatio auget peccatum.

Desperatio pejor est omni peccato.

Corrige igitur teipsum, et indulgentiæ habeto spem.

Nulla tam gravis est culpa, quæ non habeat veniam.

Nulla te securitas deceptum a pœnitentiæ intentione suspendat.

Incessanter in corde tuo spes et formido consistant, pariter sint in te timor atque fiducia.

CAPUT XXXIV.

De gratia.

CHRISTUS.

Gratis accepistis, gratis date (*Matth.* X).

Gratia et veritas per Jesum Christum facta est (*Joan.* I).

PAULUS.

Ubi autem abundavit peccatum, superabundavit gratia : ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam æternam (*Rom.* V)

Stipendia enim peccati, mors ; gratia autem Dei, vita æterna (*Rom.* VI).

Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi (*Ephes.* IV).

SALOMON.

Qui bonus est, a Domino hauriet gratiam (*Prov.* XII).

Oculi tui vias Domini custodiant, ut addatur gratia capiti tuo.

Gratia datur in conspectu omnis viventis.

Est datus, cui non est utilis; et est datus, cui retributio duplex est

GREGORIUS.

Dominus qui talenta contulit, rationem positurus redit : quia is qui nunc pie spiritalia dona tribuit districte in judicio merita exquiret.

Bonum quod in tranquillitate sumitur, in tribulatione manifestatur.

Sunt namque nonnulli qui donum intelligentiæ perceperunt, sed sola quæ carnis sunt, sapiunt.

ISIDORUS.

Interdum peccantibus nobis, sua Deus dona retrahit, ut ad spem divinæ propitiationis mens humana consurgat.

Ab illo enim nobis omnia bona, gratia præveniente, donantur.

Profectus hominis donum Dei est, nec a se potest quisquam, sed a Domino corrigi. Non enim quidquam boni habet proprium homo, cujus via non est ejus.

Cum quisque aliquod donum Dei accipit, non appetat amplius quam quod meruit, ne dum alterius membri officium arripere tentat, id quod meruit perdat.

Conturbat enim corporis ordinem totum, qui non suo contentus officio subripit alienum.

Quod enim sapientes sumus, quod divites, quod potentes existimus, non alterius, sed potius divino munere sumus.

Utamur ergo optime divinis beneficiis, quatenus et Deum non pœniteat dedisse, et nobis accepisse sit utile.

In divisione bonorum diversi percipiunt diversa Dei munera, non tamen conceduntur uni omnia, ut sit pro utilitatis studio, quod alter admiretur in altero. Item dicit : Munera gratiarum alia isti, alia vero donantur illi, nec dantur ita habere uni, ut non egeat alterius.

Auferre Deus dicitur homini donum quod homo non habuit, id est, quod accipere non meruit.

EUSEBIUS.

Sicut gratia gratis accipitur a Deo, ita gratis eadem ministretur.

CAPUT XXXV.

De discordia.

CHRISTUS.

Omne regnum divisum contra se desolabitur : et

omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit A (*Matth.* XII et *Luc.* XI).

Necesse est enim ut veniant scandala (*Matth.* X).

Verumtamen væ homini illi per quem scandalum venit (*Ibid.*).

PAULUS.

Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat (*Rom.* XIV).

In pace autem vocavit nos Deus (*I Cor.* VII).

Non enim dissensionis est Deus, sed pacis (*I Cor.* XIV).

Pax fratribus, et charitas cum fide, a Deo Patre et Domino Jesu Christo (*Rom.* I et *Apoc.* I).

SALOMON.

Abominatio est Domino labia mendacia : qui autem fideliter agunt, placent Deo (*Prov.* XII). B

Vir iracundus provocat rixas : qui patiens est, mitigat suscitatas (*Prov.* XV).

Homo perversus suscitat lites, et verbosus separat principes (*Prov.* XVI).

Semper jurgia quærit malus, angelus autem crudelis mittetur contra eum (*Prov.* XVII).

GREGORIUS.

Deus quippe in unitate est, et illi ejus gratiam habere merentur qui se ab invicem per sectarum scandalum non dividunt. Munus enim non accipitur, nisi ante discordia ab animo pellatur.

Quam gravis est culpa discordiæ, pro qua nec munus accipitur.

Quidquid enim protervus vel indignus amicus protulerit, objurgantis furor est, non dilectio correctionis. C

Quale jam est misericordiæ sacrificium, quod cum discordia proximi offertur ?

CAPUT XXXVI.

De juramento.

CHRISTUS.

Audistis quia dictum est antiquis : Non pejerabis (*Matth.* V).

Reddes autem Domino juramenta tua (*Ibid.*).

Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per cœlum, neque per terram (*Ibid.*).

Sit autem sermo vester : Est est, Non non (*Matth.* V).

Quod autem his abundantius est, a malo est (*Ibid.*).

Qui jurat in cœlo, jurat in throno Dei, et in eo qui D sedet super eum (*Matth.* XXIII).

PAULUS.

Homines enim per majorem sui jurant, et omnis controversiæ eorum finis ad confirmationem juramentum est (*Hebr.* VI).

SALOMON.

Qui autem mentitur testis est fraudulentus (*Prov.* XII).

Jurationi non assuescat os tuum (*Eccles.* XXIII).

Vir multum jurans replebitur iniquitate, et non discedit a domo illius plaga (*Ibid.*).

Si in vacuum juraverit vir, non justificabitur (*Ibid.*).

Indisciplinatæ loquelæ non assuescas os tuum : est enim in illa verbum peccati (*Ibid.*).

ISIDORUS.

Sicut mentiri non potest qui non loquitur, sic perjurare non poterit qui non appetit jurare.

Non est contra Dei præceptum jurare, sed dum usum jurandi facimus perjurii crimen incurrimus.

Nunquam ergo juret, qui perjurare timet.

Multi ut fallant perjurant, ut per fidem sacramenti fidem faciant verbi, sicque fallendo, dum perjurant et mentiuntur, homines decipiunt.

Interdum et falsis lacrymis seducti, decipimur : et credimus dum plorant, quibus credendum non erat.

Plerumque sine juramento loqui disponimus, sed incredulitate eorum qui non credunt quod dicimus jurare compellimur.

Talique necessitate jurandi consuetudinem facimus.

Sunt multi ad credendum pigri, qui non moventur ad fidem verbi.

Graviter autem delinquunt, qui sibi loquentes jurare cogunt.

Quacunque arte verborum quis juret, Deus tamen, qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui juratur, intelligit.

Dupliciter autem reus fit, qui et Dei nomen in vanum assumit, et proximum dolo capit.

Non est observandum juramentum, cum malum incaute promittitur : veluti si quispiam adulteræ perpetim cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere sacramentum, quam permanere in stupri flagitio.

CAPUT XXXVII.

De cogitationibus.

CHRISTUS.

Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (*Matth.* V).

Ab intus enim de corde hominum cogitationes malæ procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia, furta, avaritiæ, nequitiæ, impudicitia, oculus malus, blasphemia, superbia, stultitia (*Marc.* VII).

Omnia hæc mala ab intus procedunt, et coinquinant hominem.

PETRUS.

Charissimi, obsecro vos, tanquam advenas et peregrinos, abstinere vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam (*I Petr.* II).

PAULUS.

Charitas non cogitat malum, non gaudet super iniquitatem, congaudet autem veritati (*I Cor.* XIII).

Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt (*I Cor.* XV).

Charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore spiritus.

Dico autem spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis (*Gal.* V).

SALOMON.

Qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit (*Prov.* XII).

Cogitationes justorum, judicia : consilia impiorum fraudulenta (*Ibid.*).

Dolus in corde cogitantium mala (*Ibid.*).

Abominatio est a Domino cogitatio mala (*Prov.* XV).

Revela Domino opera tua, et dirigentur cogitationes tuæ (*Prov.* XVI).

Qui attonitis oculis cogitat prava, mordens labia sua perficit malum (*Prov.* XVII).

Non præterit Dominum omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo (*Eccle.* XLII).

In cogitationibus enim impii interrogatio erit (*Sap.* I).

Impii autem secundum quæ cogitaverunt, correptionem habebunt (*Sap.* III).

Corpus autem quod corrumpitur, aggravat animam : et deprimit terrena habitatio sensum multa cogitantem (*Sap.* IX).

Non est cogitatus impiorum prudentia.

Qui minoratur corde, cogitat inania, et vir imprudens et errans cogitat stultitiam (*Eccl.* XVI).

Ante tempus ad senectutem ducit cogitatus.

AUGUSTINUS.

Nemo potest a diabolo decipi, nisi qui præbere voluerit suæ voluntatis assensum.

HIERONYMUS.

Potestas quippe diaboli, non in temeritate illius atque jactantia, sed in tua est voluntate.

Diabolus per ea quæ patere videt, aut certe non firmiter clausa, quærit irrumpere, et ad ipsam arcem cordis et animæ pervenire.

Sola pietatis causa est, ubi carnis nulla notitia est.

Non sinas cogitationes malas in corde tuo crescere.

HILARIUS.

Non omnes cogitationes nostræ malæ per diaboli instigationem excitantur, sed aliquoties et nostro nutu emergunt : bonæ autem cogitationes semper a Deo sunt.

GREGORIUS.

Sicut capite reguntur membra, ita cogitationes mente disponuntur.

Dum enim in cogitatione voluntas non reprimitur, etiam in agnitione dominatur.

Omnia enim corda scrutatur Dominus, et universas mentium cogitationes intelligit.

Maligni quippe spiritus undique animam angustant, quando ei non solum operis, verum etiam cogitationis, atque insuper locutionis iniquitates replicant.

Tunc enim in capite oculos habemus, cum vitam Redemptoris nostri tacita cogitatione conspicimus.

Quid prodest quod contra hostium insidias tota civitas custoditur, si unum foramen apertum relinquatur, unde ab hostibus intretur ?

Omne enim quod subtiliter cogitamus, quasi mente coquimus.

Quia ergo in pace subigere carnis desideria nolumus, quomodo in bello pro Deo ipsam carnem daremus?

Mens nostra a carnali delectatione abigenda est, et a carnis cura necessaria abscindenda non est?

ISIDORUS.

Bipertita est causa peccandi, id est, operis et cogitationis : quorum unum dicitur iniquitas, quod opere geritur ; aliud injustitia, quod cogitatione admittitur.

Prius autem actio resecanda est, postea cogitatio.

Prius prava opera, postmodum desideria

Vicissim enim et a cogitatione opera procedunt, et ab opere cogitatio nascitur.

Quamvis ab opere malo quisque vacet, pro solius tamen pravæ cogitationis malitia non erit innocens.

Non enim solum factis, sed et cogitationibus delinquimus, si eis illicite occurrentibus delectemur.

Non est timendum, si bona et mala in cogitationem veniant : sed magis gloriandum est, si mens mala a bonis intellectu rationis discernat.

Nihil juvat quod inter bonum et malum sensu prudentiori discernimus, nisi opere aut mala cogitata caveamus, aut bona intellecta faciamus.

In ipso cogitationis initio resiste, et evades cætera.

Si separaveris cogitationes a corde, non prorumpent in opera.

Si cogitationibus non consenseris, operi cito resistes.

Non enim potest corpus corrumpi, nisi prius corruptus sit animus.

Nihil potest caro facere, nisi quod voluerit animus.

Munda enim a cogitatione animum, et caro non peccabit : melius est ut vites vitium quam ut emendes.

EX LIBRO CLEMENTIS.

Diabolus enim, nisi quis voluntatibus ejus se sponte subdiderit, potestatem adversus hominem non habebit.

EX VITIS PATRUM.

Sicut ignis tepefacit ceram, ita et vigiliæ bonæ cogitationes pessimas.

CAPUT XXXVIII.

De mendacio.

CHRISTUS.

Non falsum testimonium dices (*Matth.* XIX, et *Exod.* XX).

PAULUS.

Deponentes omne mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo (*Ephes.* IV).

Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei secundum imaginem ejus qui creavit eum (*Colos.* III).

SALOMON.

Qui autem mentitur, testis est fraudulentus (*Prov.* XII).

Qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii (*Ibid.*).

Abominatio est Domino labia mendacia (*Ibid.*).

Qui autem fideliter agunt, placent illi (*Prov.* XIV).

Liberat animam testis fidelis; profert mendacia versipellis (*Ibid.*).

Testis fidelis non mentietur, proiert mendacia testis dolosus. (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Non accipias adversus animam tuam mendacium (*Eccles.* II).

Noli amare mendacium adversus fratrem tuum, neque in amicum similiter facias (*Eccles.* VII).

Noli velle mentiri omne mendacium : assiduitas enim illius non est bona (*Ibid.*).

Responsum obscurum in vacuum non ibit, os autem quod mentitur occidit animam (*Sap.* I).

HIERONYMUS.

Mendaces faciunt ut nec vera dicentibus credatur.

ISIDORUS.

Sæpe vera præmittit qui falsa dicturus est, ut cum primum acquisierit fidem, ad reliqua mendacia audientes credulos faciat.

Multis videntur vera esse quæ falsa sunt, et ideo non ex Deo, sed ex suo mendacio loquuntur.

Plerumque a veritate incipit qui falsa confingit.

Latent sæpe venena circumdata melle verborum : et tandiu deceptor veritatem simulat, quousque fallendo decipiat.

Summopere cavendum est omne mendacium : omne quoque genus mendacii magnopere fuge.

Omne quod a veritate discordat, iniquitas est.

Esto in verbo verax, neminem mendacio fallas.

Non aliud loquaris, aliudque facias.

Non aliud dicas, et aliud in animo teneas.

Assiduitas jurandi perjurii consuetudinem facit.

Sine consideratione vero non promittas.

Quod non potes facere, non pollicearis.

Multum reus eris, si non reddas quod noveris.

Veritas angulos non habet, nec quærit usuras.

Quod incaute vovisti, non facias ; impia est promissio quæ scelere adimpletur.

CAPUT XXXIX.

De monachis.

MOSES.

Cum voveris votum Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus (*Deut.* XIII, *Eccles.* V).

PAULUS.

Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet (*I Cor.* IX).

Et ille quidem, ut corruptibilem coronam accipiat, nos autem incorruptam (*II Tim.* II).

Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit (*Ibid.*).

SALOMON.

Semita justorum declinat mala : custos autem animæ suæ servat viam suam (*Prov.* XVI).

HIERONYMUS.

Nunquam de ore monachi turpis aut lascivus sermo egrediatur.

His enim signis libidinosus animus ostenditur, et per exteriorem hominem interioris hominis vitia demonstrantur.

Monachus non desideret urbium frequentiam, quia de singularitate censetur.

Monachus sit vigil sensu, ne vanis cogitationibus polluatur.

Amet scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabit.

Episcopi imitantur apostolos, et monachi perfectos Patres : ut quorum honorem possident, habere nitantur et meritum.

Monachus habeat simplicitatem columbæ, nec cuiquam machinetur dolos.

Habeat et serpentis astutiam, ne aliorum supplantetur insidiis.

Monachus teneat humilitatem veram.

Monachus qui Christum desiderat, nihil aliud indagat, sed est ei cella pro paradiso, varia Scripturarum dona discerpit, his utitur deliciis, harum fruitur amplexu.

Ille verus est monachus qui aurum contemnit, et Scripturas sectatur ; et cum in paupertatem incidit, ornatior instat ornatu.

Monachis specialis expetenda est solitudo, ex urbe habitatio facienda.

Non quæras in monacho gloriæ nitorem, sed animi pietatem.

Quidquid in monachos dicitur, redundat in clericos.

Adversum nos loquaces, pro se muti.

Monachus cum corpore clausa cellula lateat, lingua per orbem non discurrat.

GREGORIUS.

Ipsi dispensationibus terrenis inserviant, quos dona spiritualia non exornant.

Qui penetrare ad intima nequeunt, saltem necessaria foris operentur.

Monachus qui intra possessionem quærit, monachus non est.

ISIDORUS.

Tunc se quisque monachum judicet, cum se minimum existimaverit cunctis.

BASILIUS.

Cœleste enim donum accipit monachus qui terrenos actus a semetipso projicit, nec implicat se negotiis sæcularibus militans Deo.

EX VITIS PATRUM

Monachus enim non solum propterea dicitur quia uxorem non habet, sed religioni Dei, et servitio ipsius mancipatus est : cura illi est quemadmodum sæculo non placeat, quia magis elegit castitatem, quæ Deo curæ est, et Spiritus sancti habitatio.

Monachus, si ventrem suum et linguam contineat, et vacationem non fecerit, confidat quia non morietur in æternum.

Monachus edens multum, et operans multum, non confidat in hoc.

Qui autem parum edit, etiamsi parum operetur, confidat, et viriliter agat, non perdet mercedem suam.

Qui vult ædificare domum, multa procurat, ut possit perficere opus suum : ita monachum multam curam habere oportet, ut possit opus Dei perficere.

Quanti monachorum, dum patris matrisque non A miserantur, suas animas perdiderunt?

Melior est sæcularis mansuetus, quam monachus animosus et iracundus

Melior est sæcularis infirmitas serviens fratri, super monachum non miserentem proximo suo.

Monachus bilinguis turbat fratres.

Fidelis autem requiem adducit.

Pallor enim cum humilitate, et maceries, decus est monachi.

Si potueris injuriari ac tacere, et affici conviciis, et portare, magna est hæc res super alia mandata.

EPHRÆM.

Sicut enim sata in bona terra culta, sic anima monachi fructificans cogitationibus divinarum Scripturarum.

Sicut lampas lucida in loco tenebroso refulgens, sic monachus mente sobria, in corde pervigil, in tempore psalmodiæ suæ et orationis.

Sicut pondus salis deprimit infirmum, sic somnus deprimit monachum in oratione.

Sicut vermis corrumpit lignum, sic invidia corrumpit animam monachi.

Sicut tinea exterminat vestimentum, sic detractio animam monachi.

CAPUT XL.

De detractione.

PAULUS.

Omnia autem facite sine murmurationibus et hæsitationibus, ut sine querela sitis, et simplices filii C Dei sine reprehensione (*Philip.* II).

JACOBUS.

Nolite detrahere alterutrum, fratres mei; qui detrahit fratri aut qui judicat fratrem suum detrahit legi, et judicat legem (*Jacob.* IV).

SALOMON.

Remove a te os pravum, et detrahentia labia procul sint a te (*Prov.* IV).

Qui detrahit alicui rei, ipse sese in futurum obligat (*Prov.* XIII).

Qui autem timet præceptum, in pace versatur (*Ibid.*).

Cum detractoribus ne commiscearis: quoniam repente consurget perditio illorum, et ruinam utriusque quis novit (*Rom.* XV)? D

Tumultus murmurationum non abscondetur (*Sapient.* I).

AUGUSTINUS.

Ne ergo detrahas, nec audias detrahentem.

HIERONYMUS.

Nunquam ulli detrahes. Accusamus sæpe quod facimus, et contra nosmetipsos nostra vitia invenimus.

Noli detrahere, sed verum dicere.

Cave ne linguam aut aures habeas prurientes; id est, ut nec ipse aliis detrahas, aut alios detrahentes audias.

Malorum quoque solatium est bonos capere, dum peccantium multitudine putant minui peccata.

GREGORIUS.

Cœlorum etenim regnum nullus murmurans accipit, nullus qui accipit murmurare potest.

ISIDORUS.

Non detrahas peccanti, sed condole.

Quo in alio detrahis, in te potius pertimesce.

Detractores omnes reprehendunt, omnes vituperant.

Quando alii detrahis, teipsum discute.

Quando alium mordes, tua peccata redargue.

Non alterius delicta, sed tua propria cerne.

Nunquam detrahes, si te bene perspexeris.

Uterque simile crimen impendit, et qui detrahentem audit, et is qui detrahit.

EX VITIS PATRUM.

B Melius est comedere carnem, et vinum bibere, quam contemnere in vituperatione fratrem suum.

Sicut susurrans serpens Evam de paradiso expulit, sic qui detrahit fratri suo, non solum suam, sed etiam audientis animam perdit.

CAPUT XLI.

De voluntate.

CHRISTUS.

Si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit Deus (*Joan.* IX).

PAULUS.

Si voluntas prompta est, secundum quod habet accepta est, non secundum quod non habet (*II Cor.* VIII).

Quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi (*Ephes.* V).

Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

SALOMON.

Abominabile est Domino pravum cor; voluntas ejus est in iis qui simpliciter ambulant (*Prov.* XI)

AUGUSTINUS.

Omnibus enim erit in voluntate quod unusquisque habebit in retributione.

Omne opus præcedit voluntas nostra, dum cogitamus quod operari debemus.

Nihil enim aliud nostrum quærit Deus, nisi voluntatem bonam.

Malum proprii arbitrii, germinatio est voluntatis.

GREGORIUS.

Ante Dei namque oculos nunquam est vacua manus a munere, si cordis arca repleta fuerit bona voluntate.

Bonum ergo opus nobis sit in voluntate, nam ex divino adjutorio erit in perfectione.

Illic coactus patitur tenebras ultionis, qui hic libenter sustinuit tenebras voluntatis.

Voluntas autem bona est, sic adversa alterius sicut nostra pertimescere: nulli quod tibi juste impendi desideras, denegare: necessitati proximi juxta vires occurrere, et prodesse etiam ultra vires velle.

Semper invidia a bona voluntate discordat.

Deus enim per multas voluntates aliorum in aliis multa operatur bona.

CYPRIANUS.

Nec excusat oppressum necessitas criminis, ubi crimen est voluntatis.

CAPUT XLII.

De indumentis.

CHRISTUS.

Corpus vestrum plus est quam vestimentum (*Matth.* VI).

Qui duas tunicas habet, det non habenti : et qui habet escas, similiter faciat (*Luc.* III).

PAULUS.

Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus (*I Tim.* VI).

SALOMON.

Fallax gratia, et vana est pulchritudo (*Prov.* XXXI).

Omni tempore vestimenta tua sint candida, et oleum de capite tuo non deficiat (*Eccles.* IX).

AUGUSTINUS.

Vestis autem tibi pura circumdetur, non ad pulchritudinem, sed propter necessarium tegumentum, ne dum exquisitis indumentis vestiris, in alteram turpitudinem cadas.

HIERONYMUS.

Plumarum mollities juvenilia membra non foveat.

Quidquid enim corpora nostra defendere potest, et humanæ succurrere imbecillitati, hoc una appellanda est tunica.

GREGORIUS.

Nemo quippe vestimenta pretiosa, nisi ad inanem gloriam quærit, videlicet, ut honorabilior cæteris videatur.

Nemo vult pretiosis vestibus ibi indui, ubi ab aliis non possit videri.

Pro sola enim inani gloria vestimentum pretiosum quæritur.

EPHRÆM.

Ornatus quippe vestium indicat qualiter ea quæ æterna sunt sapiamus, et per studium clarioris amictus, ab æterna claritate nudi esse dignoscamur.

Lavare faciem, manus ac pedes impensius, servos nos indicat esse vitiorum.

BASILIUS.

Dum enim nimis ornatum corporum conspicimus, corporis et animæ offendimus creatorem.

CAPUT XLIII.

De misericordia.

CHRISTUS.

Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur (*Matth.* V).

Estote misericordes, sicut et Pater vester cœlestis misericors est (*Luc.* VI).

PAULUS.

Estote autem invicem benigni, et misericordes : induite vos, sicut electi Dei sancti et dilecti, viscera misericordiæ (*I Tim.* IV).

Exerce teipsum ad pietatem.

Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia utilis (*Ibid.*).

MOYSES.

Non negabis mercedem tuam egenis et pauperibus (*Deut.* XXIV).

SALOMON.

Misericordia et veritas non te deseret; benefacit animæ suæ vir misericors (*Prov.* III).

Qui autem crudelis est, propinquos abjicit (*Prov.* VI).

Clementia præparat vitam, misericordia et veritas præparant bona (*Ibid.*).

Misericordia et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus (*Prov.* XX).

Facere misericordiam et judicium, magis placet apud Deum quam victimæ (*Prov.* XXI, et *Matth.* IX).

JESUS SIRACH.

In judicando esto pupillis misericors ut pater (*Eccles.* IV).

Omnis misericordia faciet locum unicuique secundum meritum suorum operum (*Eccles.* XVI).

Quam magna misericordia Dei, et propitiatio illius convertentibus ad se (*Eccles.* XVII).

Miseratio hominis circa proximum suum (*Eccles.* XVIII).

Misericordia autem Dei super omnem carnem (*Ibid.*).

Qui misericordiam habet, docet et erudit, quasi pastor gregem suum custodit (*Ibid.*).

Qui facit misericordiam, offert sacrificium (*Eccles.* XXXV).

AUGUSTINUS.

Oportet quippe etiam eum qui misericordiam requirit, et ipsum pro salute sua aliquid elaborare.

Invenire possumus misericordiam, sed in anima conturbata et spiritu humilitatis.

In exitu tuo cogita Deum, et in testamento tuo relinque pauperibus : tu illuc vades, et opera tua hic permanent.

GREGORIUS.

Ubi misericordia quæritur sine controversia, salus est.

Disciplina sine misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur.

CYPRIANUS.

Neque enim Dei misericordiam promereri poterit, qui misericors ipse non fuerit.

Neque enim impetrabit a divina pietate aliquid in precibus, qui ad preces pauperis non fuerit humanus.

ISIDORUS.

Misericordia a compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortita est.

Nullus autem in alio esse misericors potest, qui prave vivendo in se misericors non est.

CAPUT XLIV.

De compassione proximi.

CHRISTUS.

Omnia ergo quæcunque vultis ut faciant vobis homines, ita et vos facite illis : hæc est enim lex et prophetæ (*Matth.* VII).

PAULUS.

Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus (*Rom.* XII).

Necessitatibus sanctorum communicantes, per charitatem servite invicem (*Ibid.*).

Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis : considerans teipsum, ne et tu tenteris (*Galat.* VI).

Suscipite infirmos, patientes estote ad omnes.

SALOMON.

Qui despicit proximum suum, peccat (*Prov.* XIV).

Eadem posside cum proximo in paupertate illius, ut et in bonis illius læteris (*Eccles.* XXII).

In tempore tribulationis permane fidelis, ut in hæreditate illius hæres sis (*Ibid.*).

Perde pecuniam propter fratrem et amicum (*Eccles.* XXXI).

Ne avertas faciem tuam a proximo tuo (*Eccl.* XLI).

Qui foveam fodit proximo, in illam cito decidit : et qui statuit lapidem proximo, offendit in eo (*Eccles.* X).

Qui laqueum alteri ponit, peribit in illo (*Prov.* XXII, et *Eccles.* XXVII).

ORIGENES.

Si quis ea quæ videt in delicto proximi sui, vel non indicat, vel in testimonio vocatus non quæ vera unt dixerit, pœna commissi revolvitur ad conscium.

GREGORIUS.

Compassioni enim proximi plerumque obsistit pietas falsa.

Qui enim dolorem excipit in aliena necessitate, crucem portat in mente.

Neque enim aliter Redemptoris nostri membra efficimur, nisi inhærendo Deo, et compatiendo proximo.

Crux quippe a cruciatu dicitur : et duobus modis crux tollitur, cum aut per abstinentiam crucem Domini bajulamus, aut per compassionem proximi, necessitatem illius nostram putamus.

Nam si hæc quisque pro temporali mercede exhibet, crucem quidem bajulat, sed ire post Dominum recusat.

Duobus enim modis crux tollitur : cum aut per abstinentiam affligitur corpus, aut per compassionem proximi affligitur animus.

Compassionem quippe homini debemus, et rectitudinem a vitiis in eo desiderare oportet, ut in uno eodemque homine et diligamus bonum quod factum est, et persequamur mala quæ fecit : ne dum culpas incaute remittimus, non tam per charitatem compuncti, sed per negligentiam veniam concessisse videamur.

Hoc ergo nos debemus exhibere proximis quod indignis nobis a Creatore nostro conspicimus exhiberi.

Minus proximum amare convincitur, qui non cum eo in necessitate illius, etiam ea quæ sibi sunt partitur.

A Nulla quæ possumus fratribus impendere bona, recusemus.

Inde enim ei qui est super omnia, propinquamus, unde nos per compassionem proximi etiam sub nosmetipsos deponimus.

Quantum plus per compassionem proximi affligimur, tantum altius Deo propinquamur.

Quisquis malos non tolerat, ipse sibi per intolerantiam suam testis est quia bonus non est.

Bonus non fuit quem malorum pravitas non probavit.

Ferrum nostræ animæ nequaquam perducitur ad subtilitatem acuminis, si hoc non eraserit aliena lima pravitatis.

Tantum ergo magis mali tolerandi sunt, quantum
B et amplius abundant.

Sic agere debemus curam nostram, ne negligamus curam proximi.

Sic enim et quod impendi nobis recte volumus, aliis impertiamur : et quod nobis fieri nolumus, hoc aliis facere ipsi devitemus.

Charitatis jura illæsi servemus.

BASILIUS.

Quod tibi accidere non vis, nec proximo tuo cupias evenire.

Condole alienis calamitatibus, et sociare fletibus in alienis mœroribus.

In tribulatione alterius et tu esto tristis ; talis esto aliis, quales optas esse circa te alios.

Quod non vis pati, non facias, et non inferas al-
C teri, mala ne patiaris similia.

Ita clemens esto in alienis delictis sicut in tuis, ut nec aliter te, nec aliter alios penses : et sic alios judica, ut judicari cupis.

EPHRÆM.

Cum enim invicem onera nostra portamus, colluctatorem nostrum diabolum confundimus et superamus, et Dominum nostrum qui in cœlis est, honorificamus.

Sicut potus aquæ sitienti in æstu solis, sic sermo consolationis fratri in tribulatione tentationis posito.

CAPUT XLV.

De elatione.

CHRISTUS.

D Omnis qui se exaltat, humiliabitur : et qui se humiliat, exaltabitur (*Luc.* XVI et XVIII).

PAULUS.

Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem (*Galat.* I).

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes (*Galat.* V).

Si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse seipsum seducit (*Ibid.*).

SALOMON.

Abominatio est Domino omnis arrogans : etiamsi manus ad manum fuerit, non erit innocens (*Prov.* XVI).

Qui se jactat et dilatat, jurgia concitat (*Prov.* XXVIII).

Qui sperat in Domino, sublevatur (*Prov.* XXIX).

GREGORIUS.

In omne quod scit sese mens deprimat, ne quod virtus scientiæ congregat, ventus elationis tollat.

Miranda quippe actio cum elatione non elevat, sed gravat.

Dum superna gratia ad altiora intelligenda ducimur, quantum subtilius levamur, tantum semper in humilitatem nosmetipsos in intellectu nostro premere debemus.

Valde quippe elata mens retunditur, si ipsi, super quem se extollit, supponatur.

Arrogantes viri inter sanctam Ecclesiam, quamvis Deum fugiendo refugiunt, eum tamen veraciter credendo confitentur.

ISIDORUS.

De justitiæ virtute, nulla elatione superbias.

De bonis factis non extollaris, et de bono opere non glorieris.

Elatio excelsum dejecit, et arrogantia sublimes humiliavit.

Quod manifestando potes amittere, tacendo custodi.

CAPUT XLVI.

De vita hominis.

CHRISTUS.

Ne cogitetis in corde vestro quid manducetis, aut quid induamini (*Matth.* VI).

Nonne anima plus est quam esca (*Ibid.*)?

Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore coinquinat hominem (*Matth.* XV).

PAULUS.

Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto (*Rom.* XIV).

Optimum enim est, gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis (*Hebr.* XIII).

SALOMON.

Non affligit Dominus animam justi (*Prov.* X).

Melior est buccella panis sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum jurgio (*Prov.* XVII).

JESUS SIRACH.

Initium vitæ hominis, aqua et panis, et vestimentum (*Eccles.* XXIX).

Vita nequam hospitatur de domo in domum (*Ibid.*).

Melior est mors quam vita amara, et requies æterna quam languor perseverans (*Eccles.* XXX).

Omnem escam manducabit venter, et est cibus cibo melior (*Eccles.* XXXVI).

Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, et ferrum, lac et panis similagineus, mel et botrus, uvæ, et oleum et vestimentum (*Eccles.* XXXIX).

Hæc omnia sanctis in bona, sic et impiis et peccatoribus in mala convertentur (*Ibid.*).

AUGUSTINUS.

Omnis malus aut ideo vivit ut corrigatur, aut ideo vivit ut per illum boni exerceantur

CAPUT XLVII.

De muneribus.

MOYSES.

Munera excæcant oculos sapientum, et immutant verba justorum (*Deut.* XVI; *Eccles.* XX; *I Cor.* II)

SALOMON.

Munera de sinu impius accipit, ut pervertat semitas judicii (*Prov.* XVII).

Non des alieno honorem tuum (*Prov.* V).

JESUS SIRACH.

Donec accipiant, osculantur manus dantis, et in promissionibus suis humiliant voces suas, et in tempore redditionis postulabit tempus (*Eccles.* XXIX).

Ubi manus multæ sunt, claude. Quodcunque trades, numera et appende (*Eccles.* XLII).

Datum vero et acceptum omne describe. Cum dederis, ne improperes (*Eccles.* XLI).

AUGUSTINUS.

Adulatur frequenter, quod non ex voluntate datur : quod enim ex propria voluntate præstatur, cum omni voluntate donatur.

GREGORIUS.

Tantum ergo esse humilior quisque debet ex munere, quantum obligatiorem esse se conspicit in reddenda ratione.

Qui ergo sacros ordines tribuit, tunc ab omni munere manus excutit : quando in divinis rebus non solum nullam pecuniam, sed etiam humanam gloriam non requirit.

JOSEPHUS.

Non debemus recusare vitæ istius munus, quod dedit nobis Deus.

Si hominibus data rejiciamus, contumeliosi sumus ; quanto magis servare debemus quod a Deo nostro accipimus ?

CAPUT XLVIII.

De eleemosynis.

CHRISTUS.

Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis (*Luc.* XI).

Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam (*Luc.* XII).

Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, ubi fur non aperiat, neque tinea corrumpit (*Ibid.*).

EX LIBRO TOBIÆ.

Melius est facere eleemosynam quam thesauros auri condere (*Tob.* XII).

Qui faciunt eleemosynam et justitiam, saturabuntur vita.

PAULUS.

Beatius est dare quam accipere (*Act.* XX).

Qui parce seminat, parce et metet (*II Cor.* IX).

Bonum autem facientes non deficiamus : dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei (*Galat.* VI).

SALOMON.

Redemptio animæ viri, divitiæ suæ (*Prov.* XIII).

Qui autem miserebitur pauperi, beatus erit (*Prov.* XIV).

Qui calumniatur pauperem, exprobrat factori ejus: honorat autem eum qui miseretur pauperis (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Conclude eleemosynam in sinu pauperis, et hæc pro te exorabit ab omni malo (*Eccles.* XXIX).

Ignem ardentem exstinguit aqua, et eleemosyna resistit peccato (*Eccles.* III).

Non est eis bene qui assidue sunt mali, et eleemosynam non dant.

Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso (*Eccles.* XXIX).

Propter mandatum assume pauperem, et propter inopiam ejus ne dimittas eum vacuum (*Ibid.*).

Pone thesaurum in præceptis Altissimi, et proderit tibi magis quam aurum (*Ibid.*).

Eleemosynam pauperis non fraudes, et oculos tuos ne transvertas a paupere (*Eccles.* IV).

Animam esurientem ne despexeris, et ne exasperes pauperem in inopia sua (*Ibid.*).

Cor inopis ne afflixeris, et non protrahas datum angustianti (*Ibid.*).

Rogationem contribulati ne abjicias, et non avertas faciem tuam ab egeno (*Ibid.*).

Ab inope ne avertas oculos tuos propter iram (*Ibid.*).

Maledicentis tibi pauperis in amaritudine, exaudietur precatio illius.

Exaudiet autem eum qui fecit illum (*Ibid.*).

Congregationi pauperum affabilem te facito (*Ibid.*).

Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, ut perficiatur propitiatio tua, et benedictio tua (*Ibid.*).

Ante mortem benefac amico tuo, et secundum vires tuas exporrigens da pauperi (*Eccles.* XIV).

Da pauperi et accipies: justifica animam tuam: ante obitum tuum operare justitiam tuam, quoniam non est apud inferos invenire cibum (*Ibid.*).

Qui facit misericordiam, fenerat proximo suo (*Eccles.* XXIX).

Fenera proximo tuo in tempore necessitatis illius (*Ibid.*).

AUGUSTINUS.

In largitate enim pauperum, non spolia, sed dona requiruntur.

Quale illud munus est quod alter cum gaudio accipit, alter cum lacrymis amittit.

Super quod ille gratulatur, ille suspirat.

Quamvis largiaris tuum, meliorem eleemosynam facis, si reddis alienum.

Alienum enim est quod habemus, si non competenter eo utimur ad salutem.

Hæc enim est apud Deum grata eleemosyna quæ ex vernacula exhibetur substantia, non quæ ex fraudulenta præda tribuitur.

Malunt se sua perdere largiendo, quam aliena instituere componendo.

HIERONYMUS.

Ad mensulam ubi sunt religiosi pauperes et peregrini, cum illis Christus conviva esse noscatur.

Gloria episcoporum, pauperibus providere: ignominiaque omnium sacerdotum, propriis studere divitiis.

Non sis vanus cum feceris eleemosynam indigenti, neque te meliorem illo cui feneraris æstimes.

GREGORIUS

Sunt enim qui magna diligunt, et multa ex his quæ possident egenis distribuere pertractant, ut culpas suas ante Dei oculos misericordiæ visceribus redimant.

Dum quælibet necessaria indigentibus damus, sua illis reddimus, non nostra largimur.

Terrena quippe omnia servando amittimus, sed bene largiendo servamus.

Quisquis nunc bona opera indigentibus exhibet, ea is specialiter impendit illi cujus hæc amore præbuerit.

ISIDORUS.

Nulla scelera eleemosynis possunt redimi, si in peccatis quisque permanserit.

Nulla est delicti venia, quando sic præcedit misericordia, ut eam sequantur peccata.

Qui inimicum diligit, et qui lugenti affectum compassionis et consolationis impertit, aut in quibuslibet necessitatibus consilium adhibet, eleemosynam procul dubio facit.

Quamvis quisque sit egens, nullus tamen unde tribuat egenti excusationem inopiæ potest obtendere, quando ex præcepto Salvatoris etiam calicem aquæ frigidæ præcipiamur indigenti præbere.

Duæ sunt eleemosynæ: una corporalis, egenti dare quidquid potueris; altera spiritalis, dimittere a quo læsus fueris.

De rapinis alienis eleemosynam facere, non est officium miserationis, sed emolumentum sceleris.

Qui ergo injuste tollit, juste nunquam tribuit: nec alteri bene præbet, quod ab alieno male extorquet.

Magnum scelus est, res pauperum præstare divitibus, et de sumptibus inopum acquirere sapores potentum

Ne eligas cui miserearis, ne forte prætereas eum qui meretur accipere.

Melior est benevolentia quam quod datur.

Qui cum tristitia manum porrexerit, fructum remunerationis amittit.

Non est enim misericordia, ubi non est benevolentia.

Non auferas alteri, unde aliis tribuas.

Nihil proficit si alium inde reficis, unde alium inanem facis.

CYPRIANUS.

Qui secundum Deum sapiens est, et eleemosynam facit, Deum credit: et qui habet fidei veritatem, servat Dei timorem.

Qui autem timorem Dei servat in miserationibus pauperum, Deum cogitat et honorat.

CAPUT XLIX.

De tribulationibus.

CHRISTUS.

Ego quos amo, arguo et castigo (*Apoc.* III).

PAULUS.

Per multas tribulationes oportet nos introire in regnum Dei (*Hebr.* XII).

In omnibus tribulationem patimur, sed non coangustamur (*Act.* XIV).

Aporiamur, sed non destituimur (*II Cor.* IV).

Persecutionem patimur, sed non derelinquimur (*Ibid.*).

Dejicimur, sed non perimus.

Semper enim mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu Christi in corporibus nostris manifestetur (*Ibid.*).

AUGUSTINUS.

Qui in hoc mundo flagellari non merebitur, in inferno torquebitur.

Cum enim a Domino flagellamur, si patienter accipimus, et humiliter gratias agimus; si mali fuerimus, peccatorum indulgentiam accipiemus; si autem boni, æternam beatitudinem consequemur.

HIERONYMUS.

Qui semel recipit malum in vita sua, non eosdem cruciatus patitur in morte quos est passus in vita.

Multoque melius est stomachum dolere quam mentem.

Cavendum est vulnus quod cum dolore curatur.

Magna misericordia est, quando peccantibus irascitur Deus.

Medicus si cessaverit curare, desperat.

GREGORIUS.

Divina dispensatione agitur, ubi prolixiora vitia, ægrotatio prolixior exurat.

ISIDORUS.

Revertens enim Deus hominem cruciat : quem peccantem deseruerat, flagellando iterum visitat.

Ordinata est miseratio Dei, quæ prius hic hominem per flagella a peccato emendat, et postea ab æterno supplicio liberat.

Electus enim Dei, doloribus vitæ istius atteritur, ut perfectionem vitæ futuræ lucretur.

Justis temporalia flagella ad æterna proficiunt gaudia : ideoque et justus in pœnis gaudere, et impius in prosperitate lugere debet.

Neque justo, neque reprobo, Deus misericordiam abstrahit.

Bonos hic per afflictionem judicat, ut illic remuneret per miserationem : et malos hic remunerat per temporalem clementiam, et illic punit per æternam justitiam.

In hac enim vita Deus parcit impiis, et tamen non parcit electis.

In illa parcet electis, non tamen parcet iniquis.

Quantum quisque aut in corpore aut in mente flagella sustinet, tantum se in finem remunerari speret.

A Dum enim multa damnabilia reprobi commisisse videantur despecti a Deo, nullo emendationis verbere feriuntur.

Gemina est percussio divina : una, in bonam partem, qua percutimur in carne ut emendemur ; altera, qua vulneramur in conscientia, ex charitate, ut Deum ardentius diligamus.

Deus ideo justum flagellat, ne de justitia superbiens cadat.

Flagellum namque tunc delebit culpam, cum mutaverit vitam.

Omnis divina percussio aut purgatio vitæ præsentis est, aut initium pœnæ sequentis.

Nam quibusdam flagella ab hac vita inchoant, et in æternam percussionem perdurant. Quamvis enim B una culpa non bis percutitur, una tamen percussio intelligitur, quæ hic cœpta, illic perficitur : ut in illis qui omnino non corriguntur, præcedentium percussio flagellorum sequentium sit initium tormentorum.

Quibusdam, secreto Dei judicio, hic male est, illic bene : scilicet ut dum hic castigati corriguntur, ab æterna damnatione liberentur ; quibusdam vero hic bene est, illic male : sicut diviti illi evangelico accidit.

Porro quibusdam et hic male, et illic male : quia corrigi nolentes, et flagellari in hac vita incipiunt, et in æterna passione damnantur.

Murmurare in flagellis Dei peccator homo non de- C bet, quia maxime per hoc quod corripitur emendatur.

Unusquisque autem nunc levius portat quod patitur, si sua discusserit mala, pro quibus illi infertur retributio justa.

Justi in adversis probari se cognoscant, non dejici.

Viri sancti plus formidant prospera quam adversa : quia servos Dei prospera dejiciunt, adversa vero erudiunt.

Tunc magis sunt Dei oculi super justos, quando eos affligi ab iniquis providentia superna permittit.

Tunc justis gaudia disponuntur æterna, quando præsenti tribulatione probantur.

Quantum enim in hoc sæculo frangimur, tantum D in perpetuo solidamur.

Quantum in præsenti affligimur, tantum in futuro gaudebimus.

Si hic flagellis atterimur, purgati in judicio adveniemus.

Semper hic Deus tolerat quos ad salutem perpetuam præparat.

Non igitur murmures, non blasphemes, non dicas : Quare sustineo mala? quia juxta modum criminis, minor est retributio ultionis.

Qui enim in flagellis murmurat, Deum plus irritat.

Qui vero patienter adversa tolerat, Deum citius placat.

Si enim vis purgari in pœna, te accusa, et Dei justitiam lauda.

Universa quæ tibi accidunt, absque Dei non fiunt A voluntate.

Iniquorum potestas super te ex Dei datur licentia.

Omnes qui tibi adversantur, Dei consilio faciunt.

Patienter leviora portabis, si graviora fueris recordatus.

Languor enim vitia excoquit, languor vires libidinis frangit.

Infirmitas gravis sobriam facit animam.

CYPRIANUS.

Nec dignus est in morte accipere solatium, qui se non cogitaverit esse moriturum.

Infirmitatem animæ infirmitate corporis vincimus.

Scitisne hanc Dei esse censuram, ut qui beneficiis non emendatur, vel plagis saltem resipiscat?

EX VITIS PATRUM.

Melius est hic persolvere pœnas quam post exitum vitæ hujus in æterno cruciari igne.

CAPUT L.

De primitiis.

PAULUS.

Beneficentiæ autem et communicationis nolite oblivisci (*Hebr.* XIII).

Talibus enim hostiis promeretur Deus (*Ibid.*).

SALOMON.

Victimæ impiorum abominabiles Domino, vota justorum placabilia (*Prov.* XV).

Fili, si habes, benefac: et Deo dignas oblationes offer. Memor esto quoniam mors non tardabit (*Eccles.* XIV).

JESUS SIRACH.

Immolantis ex iniquo, oblatio est maculata (*Eccles.* XXXIV).

Dona iniquorum non probat Altissimus (*Ibid.*).

In oblationibus iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum, propitiabitur Deus peccatis (*Ibid.*).

Qui offert sacrificium ex substantia pauperis, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui (*Ibid.*).

Non apparebis in conspectu Dei vacuus (*Deut.* XVII).

Oblatio justi impinguat altare, et odor suavitatis est in conspectu Altissimi (*Eccles.* XXXV).

Sacrificium justi acceptum est, et memoriam illius non obliviscetur Dominus (*Ibid.*).

Noli offerre munera prava, non enim suscipiet illa D Deus (*Ibid.*).

Bono animo gloriam redde Deo, et non minuas primitias manuum tuarum (*Ibid.*).

GREGORIUS.

Magna purgatione sacrificiorum diluendæ sunt culpæ conviciorum.

CAPUT LI.

De tristitia.

CHRISTUS.

Amen, amen dico vobis quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit (*Joan.* XVI).

Vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

PAULUS.

Tristitia quæ secundum Deum est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur (*II Cor.* VII).

Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, et per illam inquinentur multi (*Hebr.* XII)

SALOMON.

Cor gaudens exhilarat faciem, in mœrore animæ dejicitur spiritus (*Prov.* XV).

Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus vero tristis exsiccat ossa.

JESUS SIRACH.

Fili, in bonis non des querelam, et in omni dato non des tristitiam verbi mali (*Eccles.* XVIII).

Omnis plaga tristitia cordis est.

Tristitiam non des animæ tuæ.

B Jucunditas cordis, hæc vita hominis est (*Eccles.* III).

Tristitiam expelle a te, multos enim occidit tristitia, et non est utilitas in illa (*Eccles.* XXX).

Cor pravum dabit tristitiam, et homo peritus resistit illi (*Eccles.* XXXVI).

Ad tristitiam enim festinat mors.

Tristitia cordis flectit cervicem (*Ibid.*).

Non dederis in tristitiam cor tuum, sed repelle eam a te (*Eccles.* XXVIII).

ISIDORUS.

Vis autem nunquam esse tristis? bene vive.

Secreta conscientia tristitiam leviter sustinet.

Bona vita gaudium semper habet.

Conscientia autem rei semper in pœna est.

Reus animus nunquam securus est.

C Sicut vestimentum tinea, et vermis devorat lignum, ita tristitia cor hominis exedit.

Cor lætum bonam valetudinem facit, viri autem tristitia arescunt ossa.

CAPUT LII.

De pulchritudine.

CHRISTUS.

Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam (*Joan.* VI).

SALOMON.

Fallax gratia et vana est pulchritudo (*Prov.* XXXI).

BASILIUS.

Pulchritudo diligenda est, fili, quæ lætitiam spiritalem consuevit infundere.

Evitemus pretiosas pulchritudines, ne omnium malorum genera in nos irrogentur.

Sapiens vir non considerat corporis decorem, sed animæ.

Insipiens autem in carnalibus se detinet.

Sapiens mulierem respuit gestuosam.

Stultus autem concupiscens eam supplantatur.

Vir prudens ab imprudenti muliere avertit oculos suos.

Luxuriosus autem intuens eam, solvitur ut cera a facie ignis.

Deus non in corporis, sed in animæ pulchritudine delectatur.

Illam ergo et tu dilige, in qua delectatur Deus.

CAPUT LIII.

De conviviis.

CHRISTUS.

Cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos · et beatus eris, quia non habent unde retribuant tibi (*Luc.* XIV).

Retribuentur enim tibi in resurrectione justorum.

PAULUS.

Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid faciatis, omnia in gloriam Dei facite (*II Cor.* X).

SALOMON.

Melius est vocari ad olera cum gaudio, quam ad vitulum saginatum cum odio (*Prov.* XV).

Noli avidus esse in omni epulatione, et non te effundas super omnem escam (*Eccles.* XXXVII).

In multis enim escis erit infirmitas, et aviditas appropinquabit usque ad choleram (*Ibid.*).

Super mensam non extendas manum tuam prior, ne invidia contaminatus erubescas (*Eccles.* XXXI).

Si in medio sedes, tu prior illis non extendas manum tuam, nec prior poscas bibere (*Ibid.*).

Si coactus fueris in edendo multum, surge de medio et vome, et refrigerabit te, et non adduces corpori tuo infirmitatem (*Ibid.*).

In convivio vini non arguas proximum, et non despicias eum in jucunditate illius (*Eccles.* XXXI).

Vir respiciens in mensam alienam, non est vita ejus in cogitatione victus : alit enim animam suam cibis alienis (*Eccles.* XL).

HIERONYMUS.

Ad convivium peccatoris rogatus, ad hoc ambula ut spirituales invitatori tuo præbeas cibos.

Bonarum rerum postulatio est, quando corpus eadem vult habere quæ et spiritus.

GREGORIUS.

Abundare in conviviis loquacitas solet, semper enim voluptas comitatur epulas.

Cum corpus in refectionis delectatione resolvitur, cor ad inane gaudium relaxatur.

Semper epulas loquacitas sequitur, cumque venter reficitur, lingua defrenat.

CAPUT LIV.

De risu et tristitia.

CHRISTUS.

Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur (*Matth.* V).

Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis (*Luc.* VI).

PAULUS.

Gaudete et perfecti estote (*II Cor.* XIII).

JACOBUS.

Miseri estote, lugete et plorate, risus vester in luctum convertatur, et gaudium in mœrorem (*Jacob.* IV).

SALOMON.

Lux justorum lætificat animam (*Prov.* XV).

Cor gaudens exhilarat faciem (*Ibid.*).

In mœrore animæ dejicitur spiritus.

Animus gaudens, ætatem floridam facit : spiritus vero tristis exsiccat ossa (*Prov.* XVII).

Risus dolore miscebitur, et extrema gaudii luctus occupabit (*Prov.* XIV).

Quasi per risum stultus operatur scelus (*Prov.* X).

Quærit derisor sapientiam, et non invenit : doctrina prudentum facilis (*Prov.* XIV).

Parata sunt derisoribus judicia, et mallei percutientes stultorum corpora (*Prov.* XIX).

JESUS SIRACH.

Fatuus in risu exaltat vocem suam : vir autem sapiens vix tacite ridebit (*Eccles.* XXVIII).

AUGUSTINUS.

Lætitia sæculi vanitas, cum magna exspectatione speratur ut veniat, et non potest teneri cum venerit.

Melior est tristitia iniqua patientis, quam lætitia iniqua facientis.

Melior est ira risu, quia per risum stulti operantur scelus.

HIERONYMUS.

Vir sapiens gravitate morum hilaritates frontis temperat.

Si felicitas eluceat, non sis jactans ; si calamitas contigerit, pusillanimis non existas.

Qui temerarius est in lætitia, perennis erit in pœna.

GREGORIUS.

Præsentia gaudia sequuntur perpetua lamenta.

Nemo etenim potest et hic gaudere cum sæculo, et illic regnare cum Domino.

Si qua est præsentis temporis lætitia, ita est agenda ut nunquam amaritudo sequentis judicii recedat a memoria.

ISIDORUS.

Habeto temperamentum in prosperis : mentem nec gaudio nec mœrore commutes.

Et ad bona igitur et ad mala tempera cor tuum.

BASILIUS.

Noli dissolutis labiis risum proferre.

Amentia namque est cum strepitu ridere, sed subridendo tantum lætitiam mentis indica.

Non convenit ei qui ad perfectionem nititur jocari cum puero.

Et in lætitia parvulus, et vir perfectus in sensu.

In quibusdam te exhibe senem, in quibusdam infantem.

Jocus autem remissam efficit animam negligentem erga Dei præcepta : et tum nec delicta sua potest ad memoriam revocare, et obliviscens ea, non se instigat ad pœnitentiam.

Nullum habebit accessum cordis compunctio, ubi fuerit immoderatus risus ac jocus.

CAPUT LV.

De honore parentum.

CHRISTUS ET MOYSES.

Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi, et sis longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi (*Matth.* XV, *Exod.* XX).

Patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed docete illos in disciplina et correctione Domini (*Ephes.* VI).

Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis (*II Cor.* XII).

SALOMON.

Qui affligit patrem, et fugit matrem, ignominiosus est et infelix (*Prov.* XIX).

Filius sapiens lætificat patrem, filius stultus mœstitia est matris suæ (*Rom.* X).

JESUS SIRACH.

Sicut qui thesaurizat, ita qui honorificat matrem suam (*Eccles.* III).

Qui honorat patrem suum, vita vivet longiore (*Ibid.*).

Qui obedierit patri, refrigeravit matrem (*Ibid.*).

Qui timet Deum, honorat parentes (*Ibid.*).

Honora patrem tuum, ut superveniat tibi benedictio a Domino (*Ibid.*).

Benedictio patris firmat domos filiorum : maledictio autem matris eradicat fundamenta (*Ibid.*).

Ne glorieris in contumelia patris tui : non est enim tibi gloria, sed confusio (*Ibid.*).

Gloria enim hominis ex honore patris sui est : et dedecus filii, pater sine honore (*Ibid.*).

Fili, suscipe senectam patris tui, et ne contristes eum in vita illius : et da veniam si defecerit sensu, et ne spernas eum in tua virtute (*Eccles.* III).

Eleemosyna enim patris non erit in oblivione (*Ibid.*).

Malæ famæ est qui relinquit patrem : et est maledictus a Deo qui exasperat matrem (*Ibid.*).

Honora patrem tuum, et gemitus matris tuæ ne obliviscaris : memento quoniam nisi per illos non fuisses.

Retribue parentibus quomodo illi tibi (*Eccles.* VII).

HIERONYMUS.

Bonum est quidem post Deum amare parentes ac filios ; sed si necessitas venerit ut amor parentum ac filiorum Dei amori comparetur, et non possit utrumque servari, tunc in propinquos odium, pietas in Deum est.

Honora patrem, sed si te a vero patre non separat : tandiu sis tu sanguinis copula, quandiu ille suum noverit Creatorem.

BASILIUS.

Parentes nostros ut propria viscera diligamus, si accedere nos ad servitutem Christi non prohibuerint.

Si autem prohibuerint, nec sepulcra illorum nobis debentur.

CAPUT LVI.

De filiis.

CHRISTUS.

Qui amat filium aut filiam super me, non est me dignus (*Matth.* X).

PAULUS.

Filii, obedite parentibus vestris in Domino ; hoc enim justum est. Honora patrem, ut bene sit tibi, et sis longævus super terram (*Ephes.* VI ; *Deut.* V ; *Exod.* XX).

SALOMON.

Bonus pater relinquit hæredes, filios et nepotes (*Prov.* XIII).

Qui parcit virgæ, odit filium suum (*Ibid.*).

Qui autem diligit eum, instanter illum erudit (*Ibid.*).

Corona senum filii filiorum, et gloria filiorum patres eorum (*Prov.* XVII).

Ira patris filius stultus, et dolor matris quæ genuit eum (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Si filii tibi sunt, erudi illos a pueritia eorum (*Eccles.* XIX).

Filiæ si tibi sunt, serva corpus earum, et non ostendas hilarem faciem tuam ad illas (*Ibid.*).

Ne jucunderis in filiis impiis, si multiplicentur (*Eccles.* XVI).

Ne oblecteris super filios, si non est timor Dei cum ipsis (*Ibid.*).

Melior est unus timens Deum, quam mille filii impii (*Ibid.*).

Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella (*Eccles.* XXX).

Qui docet filium suum, laudabitur in illo, et in medio domesticorum gloriabitur (*Ibid.*).

Qui docet filium suum, in zelum mittit inimicum, et in melio inimicorum gloriabitur in illo (*Ibid.*).

Non des filio potestatem a juventute sua, et ne despicias cogitatus illius (*Ibid.*).

A filiis tuis cave, et a domesticis tuis separare (*Eccles.* XXII).

Filio et mulieri, fratri et amico, non des potestatem super te in vita tua (*Eccles.* XXXIII).

Melius est enim ut filii te rogent, quam te respicere in manus filiorum (*Ibid.*).

Utilius est sine filiis mori quam relinquere filios impios.

Doce filium tuum, et operare in illo, ne in turpitudinem illius offendas (*Eccles.* XXX).

Ne dederis alii possessionem tuam, ne forte pœniteat te (*Eccles.* XXXIII).

Super filiam luxuriosam firma custodiam, ne quando faciat in opprobrium venire inimicis (*Eccles.* XLII).

HIERONYMUS.

Vir sapiens quando filium suum bonæ indolis amittit, non doleat quod talem perdiderit, sed gaudeat quod talem habuerit.

CAPUT LVII.

De divitibus et pauperibus.

CHRISTUS.

Dives difficile intrabit in regnum cœlorum : et facilius est camelum per foramen acus intrare, quam divitem in regnum cœlorum (*Matth.* XIX).

DAVID.

Patientia pauperum non peribit in æternum (*Ephes.* IX)

Dum superbit impius, incenditur pauper (*Ibid.*). A

JACOBUS.

Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, et hæredes regni quod repromisit diligentibus se (*Jacob.* II).

PAULUS.

Divitibus hujus sæculi præcipe non superbe sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed in Domino qui præstat nobis omnia abundanter ad fruendum (*I Tim.* VI).

Qui volunt divites fieri incidunt in tentationem et in laqueum diaboli (*Ibid.*).

Sicut egentes, multos autem ocupletantes : tanquam nihil habentes, et omnia possidentes.

SALOMON.

Benedictio Domini divites facit, nec sociabitur eis afflictio.

Non proderunt divitiæ in die ultionis, justitia vero liberabit a morte (*Prov.* XVIII).

Qui confidit in divitiis suis, corruet (*Prov.* XI).

Custoditur justo substantia peccatoris (*Ibid.*).

Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus est, et impingetur ad laqueos mortis (*Prov.* XIII).

Melior est pauper et sufficiens sibi, quam vir gloriosus et indigens pane (*Prov.* XXI).

Qui despicit pauperem, exprobrat factori ejus : et qui in ruina alterius lætatur, non erit impunitus (*Prov.* XII).

Qui calumniatur pauperem, exprobrat factori ejus (*Prov.* XVII).

Honorat autem Deum, qui misceretur pauperi (*Prov.* XIV).

Potentes autem potenter tormenta patientur (*Ibid.*).

Fortior instat cruciatio illis (*Sap.* VI).

JESUS SIRACH.

Noli attendere ad possessiones iniquas : et non dixeris : Est mihi sufficiens vita (*Eccles.* V).

Noli anxius esse in divitiis injustis : nihil enim proderunt tibi in die ultionis et vindictæ.

Noli fenerari homini fortiori te : quod si feneraveris, tanquam perditum habe (*Eccles.* VIII).

Qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur. (*Eccles.* XVIII).

Fili, ne in multis sint actus tui etiam si dives fueris, non eris immunis a delicto (*Eccles.* XI).

Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia (*Eccles.* XIII).

Divitis autem et pauperis cor bonum, in omni tempore vultus eorum hilaris (*Eccles.* XXVI).

Qui quærit locupletari, avertit oculum suum (*Eccles.* XXVII).

Bonus dives, qui inventus est sine macula (*Eccles.* XXXI).

Substantiæ injustorum sicut fluvius siccabuntur, et sicut tonitruum magnum in pluvia pertransivit (*Eccles.* XL).

Est nequissima paupertas in ore impii (*Prov.* XIII).

Laborabit pauper in diminutione victus ejus, et in fine fit inops (*Eccles.* XXXI).

Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas, a Deo sunt (*Eccles.* XI).

Memento paupertatis in tempore abundantiæ, et necessitatem paupertatis in die divitiarum (*Eccles.* XVIII).

AUGUSTINUS.

Plus est pauperi videre cœlum stellatum, quam diviti tectum inauratum.

HIERONYMUS.

Quantum enim major honor, tantum majus periculum.

Cito petitur insidiis gloriosus.

Non laus est possidere divitias, sed pro Christo eas contemnere.

Sufficit nobis de præsentibus hujus sæculi angu- B stiis cogitare.

Quid necesse est sensum ad incerta ea tendere quæ aut consequi non possumus, aut cito inventa perdi?

Quandiu versamur in curis hujus sæculi, et anima nostra possessionum procuratione devincta est, de Deo libere cogitare non possumus.

GREGORIUS.

Terrena altitudo confunditur, cum celsitudo cœlestis aperitur.

In hoc sæculo potens quilibet si fructum non habeat bonæ operationis, etiam impedimentum præstat cæteris.

In populo plus solent nomina divitum quam pau- C perum sciri.

Solet enim eorum abundantia tanto magis divino timore mentem solvere, quanto magis hanc erigit diversa cogitare.

Ad majorem dolorem mentem commovent damna majora.

Nunquam quippe sine dolore amittitur, nisi quod cum dolore possidetur.

Quisque dum temporalia ac defectiva sequitur, occasum petit.

Qui vero superna desiderat, in oriente habitare demonstrat.

CYPRIANUS.

Pœnam de adversis mundi ille sentit, cui lætitia et amor omnis in mundo est.

D Leviter ille mœret et deflet, quia male gessit in sæculo, cui non potest bene esse post sæculum.

ISIDORUS.

Divites in hac fallaci vita, dum de potentiæ gloria rerum abundantiam gestiunt, repentina hora quam nesciunt, improviso exitu rapiuntur, atque absorbente profundo, cruciandi æternis gehennæ incendiis deputantur.

Quanto quisque amplius sæcularis honoris dignitate sublimatur, tanto gravius curarum ponderibus aggravatur.

Quanto quisque curis mundi majoribus occupatur, tanto facilioribus vitiis premitur.

Si enim vix valet peccata animus devitare quietus, quanto magis occupatione sæculari detentus?

Qui hoc sæculo bene imperat, sine fine in perpetuum regnat, et de gloria sæculi hujus ad æternam transit gloriam.

Qui vero regnum prave exercent, propter vestem fulgentem, et nitorem lapillorum, nudi et miseri ad inferna torquendi descendunt.

Pro malitia plebis etiam reges mutantur : et qui ante videbantur esse boni, accepto regno fiunt iniqui.

Quosdam superbos divites copia rerum facit elatos.

Non sunt opes in vitio, sed voluntas.

Nam crimen in rebus non est, sed in usu agentis.

Bonis bene utuntur, qui divitias sibi concessas in rebus salutaribus perfruuntur.

Bonis male utuntur qui aut juste pro temporali lucro judicant, aut aliquid boni pro vanæ gloriæ B appetitu faciunt.

Malis male utuntur qui noxias cogitationes operibus pravis perficiunt.

Bene malis utuntur qui luxuriam carnis conjugali honestate restringunt.

Graviter in Deum delinquunt qui divitiis a Deo concessis non in rebus salutaribus, sed in usibus pravis utuntur.

Cave honores quos sine culpa tenere non potes.

Sublimitas honorum, magnitudo scelerum est.

Hoc habet tamen bonum possessio præsentium rerum, si vitam reficiat miserorum ; propter hoc tentatio est mundi lucrum.

Tantoque majora supplicia in futuro dabunt, quantum et ipsa majora sunt. C

Diu enim cum rebus nostris durare non possumus, quia aut nos illas moriendo deserimus, aut illæ nos morientes deserunt.

Potestas cito ruinam patitur.

Nunquam mentis requiem habet qui curis terrenis se subdit.

Semper requiem mentis habebitis, si ante mundi curam reliqueritis.

Valde rarum est, ut qui divitias possident, ad requiem tendant.

Est elatio pauperum quos nec divitiæ elevant, et voluntas in eis sola superbia est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem, plus quam superbi divites condemnantur.

Potentes si iracundi sunt, vinum non bibant, ne D cum biberint, obliviscantur sapientiæ.

Paucis præesse natura dedit, pluribus obtemperare.

CAPUT LVIII.

De acceptione personarum.

MOYSES.

Non accipias personam nec munera : nulla erit distantia personarum : ita parvum audias ut magnum. (*Deut.* XVI et *Exod.* X).

PAULUS.

Gloria autem et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco (*Rom.* II).

Non est enim personarum acceptio apud Deum.

Si personam hominis non accipit, non est personarum acceptor (*Rom.* II, et *Col.* III).

Qui timet et operatur justitiam, acceptus est illi (*Act.* X).

SALOMON.

Accipere personam impii, non est bonum, ut declines a veritate judicii (*Prov.* XVIII).

Qui dicit impio : Justus es, maledicent ei populi, et detestabuntur eum tribus : et qui arguunt eum laudabuntur, et super ipsos veniet benedictio (*Prov.* XXIV).

Qui cognoscit in judicio faciem, non facit bene (*Prov.* XXVIII).

JESUS SIRACH.

Non accipias personam ut delinquas (*Eccles.* XLII).

Non resiste contra faciem potentis (*Eccles.* IV).

Sicut abominatio est superbo humilitas, sic exsecratio divitis in paupere (*Eccles.* XIII).

Substantiæ superbi eradicabuntur, et domus quæ nimis locuples est, annulabitur superbia.

HIERONYMUS.

Æquum judicium est, ubi non personæ, sed opera considerantur.

GREGORIUS.

Quid vero apud Deum vilius est quam honorem apud homines servare, et interni testis oculos non timere ?

ISIDORUS.

Non est persona in judicio consideranda, sed causa.

Plus venerantur homines in hoc sæculo pro temporali potentia, quam pro reverentia sanctitatis.

Suspiciunt enim quod magis sunt divites : et quod homines sunt, omnino non respiciunt.

Causam respice, non personam.

CAPUT LIX.

De itinere.

CHRISTUS.

Intrate per angustam portam, quia lata et spatiosa est via quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam (*Matth.* VII).

Quam angusta est via et difficilis quæ ducit ad vitam, pauci sunt qui inveniunt eam (*Ibid.*).

PAULUS.

Videte itaque quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes (*Ephes.* V).

Gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur (*Hebr.* XII).

SALOMON.

Non delecteris semitis impiorum, nec tibi placeant viæ malorum (*Prov.* IV).

Justorum autem semitæ, quasi lux splendens, procedunt et crescunt usque ad perfectum diem (*Ibid.*).

Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruunt (*Ibid.*).

Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos (*Ibid.*)

Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viæ tuæ A stabilientur (*Ibid.*).

Averte pedem tuum a malo: vias enim quæ a dextris sunt, novit Dominus (*Ibid.*).

Respicit Dominus vias hominis, et omnes gressus illius considerat (*Prov.* v).

Iter autem impiorum decipiet eos (*Prov.* xii).

Vir prudens diriget gressus (*Prov.* xv).

Dum placuerint Domino viæ hominis, inimici quoque ejus convertentur ad pacem (*Prov.* xvi).

JESUS SIRACH.

Non ventiles te in omnem ventum, et non eas in omnem viam (*Eccles.* ix).

Cum audace non eas in via, ne forte gravet mala sua in te (*Eccles.* viii).

In via ruinæ non eas, et non offendas in lapides B (*Eccles.* xxxi).

ORIGENES.

Melius est enim perfectam vitam quærenti in itinere mori, quam nec proficisci quidem ad perfectionem quærendam.

GREGORIUS.

Stultus viator est qui, in itinere amœna prata conspiciens, obliviscitur quo tendebat.

Inoffenso pede iter nostrum agitur, si Deus ac proximus integra mente diligatur.

CAPUT LX.

De sensibus.

CHRISTUS.

Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem nequam, etiam corpus tuum tenebrosum erit (*Luc.* xi). C

PAULUS.

Unusquisque in suo sensu abundet (*Rom.* xiv).

Non ambuletis sicut gentes ambulant in vanitate sui sensus, tenebris obscuratum habentes intellectum (*Ephes.* iv).

JESUS SIRACH.

Bonus sensus usque in tempus abscondit verba ejus, et labia multorum enarrabunt sensum ejus (*Eccles.* i).

Honor et gloria in sermone sensati (*Eccles.* v).

Lingua vero imprudentis subversio est ipsius (*Ibid.*).

Si videris sensatum, evigila ad illum (*Eccles.* vi). D

Ex visu cognoscitur vir, et ab occursu faciei cognoscitur sensatus.

Non est sensus ubi abundat amaritudo (*Eccles.* xxi).

Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo (*Eccles.* xvi).

In labiis sensati invenitur gratia (*Eccles.* xxi).

Tacitus et sensatus honorabitur.

Serva ab insensato, ut non modestiam habeas (*Ibid.*).

Deflecte ab insensato, et invenies requiem, et non exacerbaberis in stultitia illius (*Eccles.* xxii).

Pungens oculum deduxit ad lacrymas: et qui pungit cor, profert sensum (*Ibid.*).

In medio insensatorum serva verbum temporibus (*Ibid.*).

Ab uno sensato inhabitabitur patria, et a tribus impiis deseretur.

In præceptis Dei cogitatum habe.

CAPUT LXI.

De servis et dominis.

CHRISTUS.

Beati servi illi, quos cum venerit Dominus, invenerit vigilantes (*Luc.* xviii).

Nemo potest duobus dominis servire; aut enim unum odiet, et alterum diliget: aut uni adhærebit, et alterum contemnet (*Matth.* vi).

PETRUS.

Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis (*I Petr.* ii).

PAULUS.

Dominus autem spiritus est; ubi autem spiritus Domini, ibi libertas (*II Cor.* iii).

Quicunque sunt sub jugo servitutis, dominos suos omni honore dignos arbitrentur (*I Tim.* vi).

Domini, quod justum est et æquum servis præstate, scientes quoniam et vos Dominum habetis in cœlo (*Ibid.*).

Unusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber (*Ephes.* vi).

SALOMON.

Servus sensatus dominabitur filiis stultis, et inter fratres hæreditatem dividet (*Prov.* xvii). C

Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea sentiet illum contumacem (*Prov.* xxix).

JESUS SIRACH.

Non lædas servum operantem in veritate (*Eccles.* vii).

Servus sensatus quasi anima tua dilectus sit (*Ibid.*).

Non defraudes servum tuum sensatum, neque inopem derelinquas illum (*Eccles.* x).

Servo sensato liberi serviunt, et inscius non honorabitur (*Eccles.* xxxiii).

Cibaria et virga, et onus asino: panis et disciplina, et opus servo (*Ibid.*).

Jugum et onus curvant cervicem duram, et servum inclinant operationes assiduæ (*Ibid.*). D

Servo malevolo tortura et compedes, mitte illum in operationem, ne vacet (*Ibid.*).

Si tibi est servus fidelis, sit tibi quasi anima tua, et quasi fratrem sic eum tracta (*Ibid.*).

Si læseris servum injuste, in fugam convertetur (*Ibid.*).

Laxa manus servo, et quæret libertatem (*Ibid.*).

Melior est subjecta servitus quam elata libertas (*Eccles.* xxxiii).

In opere constitue servum tuum, sic enim condecet illum (*Ibid.*).

HIERONYMUS.

Quid majus potest præstari servo quam esse cum domino?

Satis dives est qui pane non indiget.

Nimium potens est qui servire non cogitur.

ISIDORUS.

Unus enim Dominus æqualiter et dominis et servis fert hæreditatem.

CYPRIANUS.

Qualem cupis erga te esse Dominum, talis esto ipse contra servum tuum.

CAPUT LXII.

De consortio bonorum et malorum.

PAULUS.

Rogamus vos, fratres, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate (*II Thess.* III).

Discedant ab iniquitate omnes qui invocant nomen Domini (*II Tim.* II).

Justum igitur et valde justum est separare eum qui salvari vult ab eo qui non vult.

SALOMON.

Fili mi, si te lactaverint peccatores, non acquiescas eis (*Prov.* I).

Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus (*Prov.* II).

JESUS SIRACH.

Discede ab iniquo, et deficient mala abs te (*Eccles.* VII).

Viri justi sint tibi convivæ, et in timore Dei sit tibi gloriatio (*Eccles.* IX).

Pondus super se tollit, qui honestiori se communicat : et ditiori te ne socius fueris (*Eccles.* XIII).

Quemcunque cognoveris observantem timorem Dei, assiduus esto illi (*Eccles.* XXXVII).

AMBROSIUS.

Sanctorum vita cæteris vivendi norma est.

GREGORIUS.

Qui cum sancto viro adhæret, ex ejus assiduitate et usu locutionis exemplum operis boni accipit, ut accendatur in amorem charitatis.

Qui alios ad iniquitatem suadendo pertrahunt, in semetipsis ministerium dæmonum ob iniquitatem suscipiunt, quamvis per naturam dæmones non sint.

Sancta enim Ecclesia in carnalibus ampla est, in spiritualibus angusta.

Neque enim valde laudabile est bonum esse cum bonis, sed bonum esse cum malis.

Sicut enim gravioris culpæ est inter bonos bonum non esse, ita immensi præconii est bonum etiam inter malos bonum exstitisse.

ISIDORUS.

Sicut enim optandum est ut boni pacem habeant ad invicem, sic optandum est ut mali ad invicem sint discordes.

Ili qui supernam patriam desiderant, non solum malorum mores sed et consortia fugiant.

Si fueris socius conversationis bonorum, eris et virtutis eorum.

Similis enim simili conjungi solet.

Periculum vere est vitam cum malis ducere, perniciosum est cum his qui pravæ voluntatis sunt sociari.

Melius est habere malorum odium quam consortium.

Sicut multa bona habet communis vita sanctorum, sic plura mala affert societas malorum.

CAPUT LXIII.

De amicitia et inimicitia.

CHRISTUS.

Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis (*Joan.* VI).

PAULUS.

Finis autem præcepti est charitas de corde puro, conscientia bona et fide non ficta (*I Tim.* I).

JACOBUS.

Amicitia hujus mundi inimica est Deo (*Jacob.* IV).

Quicunque ergo voluerit esse amicus sæculi hujus, inimicus Dei constituetur (*Ibid.*).

SALOMON.

Ne dicas amico tuo : Vade et revertere, et cras dabo tibi, cum statim possis dare (*Prov.* II).

Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam (*Prov.* III).

Qui despicit amicum suum, indigens corde est (*Prov.* XI).

Amici divitum multi. Causam tuam tracta cum amico tuo, et secretum extraneo non reveles (*Prov.* XIV).

Sicut qui mittit lanceas et sagittas in mortem, sic vir qui fraudulenter nocet amico suo (*Prov.* XXVI).

Noli fieri pro amico inimicus proximo (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat inimicos (*Eccles.* VI).

Si possides amicum, in tentatione posside eum, et ne facile credas illi (*Ibid.*).

Est enim amicus secundum tempus suum, et non permanebit in die tribulationis (*Ibid.*).

Est amicus qui egreditur ad amicitiam. (*Ibid.*)

Est autem amicus socius mensæ, qui non permanebit in die necessitatis.

Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi æqualis, et in domesticis tuis fideliter aget (*Eccles.* VI).

Ab amicis tuis attende, et ab inimicis tuis separare.

Amicus fidelis, protectio fortis (*Ibid.*).

Qui autem invenit illum, invenit thesaurum.

Amico fideli nulla est comparatio (*Ibid.*).

Amicus fidelis medicamentum vitæ est et immortalitatis (*Ibid.*).

Qui metuunt Dominum, inveniunt amicum fidelem (*Ibid.*).

Non derelinquas amicum antiquum : novus enim non erit similis illi (*Eccles.* IX).

Vinum novum amicus novus : si veterascit, cum suavitate bibes illud (*Eccles.* XI).

Non omnem hominem inducas in domum tuam (*Eccles.* XI).

Multæ enim sunt insidiæ diaboli dolosi (*Ibid.*).

Non agnoscitur in bonis amicus, et non absconditur in malis inimicus (*Eccles.* XII).

Amico et inimico noli narrare sensum tuum, et si est tibi delictum, noli nudare : audiet enim te, et

custodiet te ; et quasi defendens peccatum, odiet te (*Eccles.* XIX).

Audisti verbum adversus proximum tuum, commoriatur in te, fidens quoniam non te disrumpet (*Ibid.*).

Corripe amicum, ne forte non intelligat te, et dicat : Non feci : aut si fecit, ne iterum addat facere.

Qui conviciatur amico, is dissolvit amicitiam (*Eccles.* XXII).

Ad amicum etiam si produxeris gladium, non desperes : est enim regressus ad amicum (*Ibid.*).

Si humiliaverit se coram te, et a facie tua absconderit se, unanimem habebis amicitiam bonam (*Eccles.* V).

Amicus si apparuerit os triste, ne timeas (*Eccles.* XXII).

Amicum salutare non confundaris, a facie illius non te abscondas : et si mala tibi obvenerint per illum, sustine (*Ibid.*).

Beatus qui invenit amicum verum (*Prov.* XV).

Qui denudat arcana amici, perdit fidem, et non inveniet amicum ad animam suam (*Eccles.* XXVII).

Denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ (*Ibid.*).

Cum amico tuo confirma verbum, et fideliter age cum illo, et omni tempore invenies quod tibi necessarium est (*Eccles.* XXIX).

Est amicus solo nomine amicus (*Eccles.* XXXVII).

Non obliviscaris amici tui in animo tuo, et non immemor sis illius in operibus tuis (*Ibid.*).

Qui timet Dominum, habebit amicitiam bonam : quoniam secundum illum erit amicitia illius (*Eccles.* VI).

Secundum virtutem tuam cave te a proximo tuo, et cum sapientibus tracta (*Eccles.* IX).

Non credas inimico tuo in æternum (*Eccles.* XII).

Sicut enim æramentum æruginabit malitia illius (*Ibid.*).

In labiis suis indulcat inimicus, et in corde suo insidiatur, ut subvertat te in foveam (*Ibid.*).

In oculis tuis lacrymatur inimicus, et quasi adjuvans suffodiet plantas tuas.

Caput suum movebit, et multa susurrans commutabit vultum suum.

In oculis tuis lacrymatur inimicus, et si invenerit tempus, non satiabitur sanguine (*Eccles.* XII).

Si incurrerint tibi mala, invenies illic inimicum tuum priorem (*Ibid.*).

Peccator turbabit amicum, et in medio pacem habentium immittit inimicitiam (*Eccles.* XXVIII).

Non statuas inimicum tuum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam (*Eccles.* XII).

AUGUSTINUS.

Malevolus vero animus contristatur, si ejus inimicus correptus evaserit.

HIERONYMUS.

In amicis enim non res quæritur, sed voluntas.

Sanctus amor impatientiam non habet, falsus amor cito opprimitur.

Quos charitas jungit, terrarum longitudo non separat.

GREGORIUS.

Tunc enim veraciter fideles sumus, si quod verbis promittimus, opere adimplemus.

Qui enim inimicum gladio non potest persequi, persequatur oratione.

ISIDORUS.

Tunc vere amicus amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur.

Qui enim intemperanter amicum amat, pro se magis illum, non pro Deo amat.

Sæpe per simulationem amicitia colligitur, ut qui non potuit aperte decipere, decipiat fraudulenter.

Tunc quisque magis fit pietati divinæque justitiæ contrarius, cum despicit amicum aliqua adversitate percussum.

Unde enim adversa procedunt, amicus fraudulentus detegitur, statimque despicit quem se diligere simulavit.

Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tempore aboletur : ubicunque se verterit tempus, illa firmissima est.

Rari sunt amici, qui usque ad finem existant chari.

Quos enim aliqui conglutinatos charitate habuerunt, postquam ad culmen honoris venerint, amicos habere despiciunt.

Illa vera amicitia est, quæ nihil ex rebus amici quærit, nisi solam benevolentiam, scilicet, ut gratis amet amantem.

Plerumque amicitia ex necessitate vel indigentia nascitur, ut sit per quem quisque quod desiderat, consequatur.

Ille autem veraciter amicitiam quærit, qui nihil agendo eam appetit.

Nam illa ex inopia brevis et fucata, ista pura atque perpetua.

Non sis levis in amicitia tua, retine semper eam in vinculo charitatis.

Qui amicum fidelem perdiderit, tunc sentit quid boni habuerit, postquam habere desierit.

Melius est inimicitias hominum infidelium subire perpetuas, quam Dei offensam amicitiis noxiis provocare.

Si ceciderit inimicus tuus, noli gratulari.

Non læteris super inimici interitum, ne superveniant in te similia.

Qui enim gaudet inimici casu, cito incidit in illum.

CAPUT LXIV.

De consiliis.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

Si est ex hominibus consilium aut opus, dissolvatur (*Act.* V).

Si vero ex Deo est, non potest dissolvi (*Ibid.*).

SALOMON.

Consilium custodiet te, et prudentia servabit te (*Prov.* II).

Custodi legem atque judicium, et erit vita animæ tuæ, gloria faucibus tuis (*Prov.* III).

Via stulti recta in oculis ejus (*Prov.* XII).

Qui autem sapiens est, audit consilia (*Ibid.*).

Qui ineunt pacis consilia, sequetur eos gaudium.

Qui autem agunt cuncta cum consilio, aguntur sapientia (*Prov.* XIII).

Astutus omnia agit cum consilio (*Ibid.*).

Dissipantur cogitationes ubi non est consilium (*Prov.* XV).

Ubi vero plures sunt consiliarii, confirmantur (*Ibid.*).

Cogitationes consiliis confirmantur, et gubernaculis tractanda sunt bella (*Prov.* XX).

Erit salus ubi multa consilia sunt (*Prov.* XXIV).

Sicut aqua profunda, sic consilium in ore viri, sed homo sapiens exhauriet illud (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Multi pacifici sint tibi, consiliarius sit tibi unus de mille (*Eccles.* VI).

Cum fatuis ne consilium habeas (*Eccles.* VIII).

Non enim poterunt diligere, nisi quæ ipsis placent (*Ibid.*).

Coram extraneo ne facias consilium (*Ibid.*).

Non omni homini cor tuum manifestes, ne forte auferat tibi gratiam, et convicietur tibi (*Ibid.*).

Lingua sapientis quasi diluvium abundabit, et consilium ejus sicut fons vitæ est (*Eccles.* XXI).

Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificii non dissolvetur, sic et cor confirmatum in cogitatione consilii (*Eccles.* XXII).

Facienti nequissimum consilium, super ipsum dissolvetur, et non agnoscet unde veniat illi (*Eccles.* XXVII).

Sine consilio nihil facias, et post factum non pœnitebit (*Eccles.* XXXII).

A zelantibus te absconde consilium (*Eccl.* XXXVII).

Cum viro religioso tracta de sanctitate, et cum justo de justitia.

Cor bonum consilia statuet.

Ante omnem actum tuum consilium stabile sit.

GREGORIUS.

Consiliatorem animus inhabitat, qui dolens de præsentibus ad æterna festinat.

ISIDORUS.

Ante factum cogita, ante tempus meditare diu, quid vis agere diu exquire, proba, et sic facies: cum diu cogitaveris, tunc fac quod probaveris.

BASILIUS.

In omni opere quod cogitas facere, primum cogita Deum, et si secundum Deum est quod cogitas, diligenter examina: et si est rectum coram Deo, perfice illud; si vero perversum fuerit, nec etiam incipe.

CAPUT LXV.

De defunctis.

CHRISTUS.

Stulte, nac nocte anima tua egredietur a te; quæ autem parasti, cujus erunt (*Luc.* XII)?

JOANNES.

Beati mortui, qui in Domino moriuntur (*Apoc.* XIV).

PAULUS.

Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur (*Rom.* XIV).

Sive enim vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domino morimur (*Rom.* VIII).

SALOMON.

Memoria justi cum laudibus, et nomen impiorum putrescit (*Prov.* X).

Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes (*Prov.* I).

JESUS SIRACH.

Mortuo non prohibeas gratiam (*Eccles.* VII).

Cum lugentibus ambula, non te pigeat visitare infirmum (*Ibid.*).

Ex his enim in dilectione versaberis (*Ibid.*).

Noli de mortuo inimico gaudere, sciens quoniam omnes morituri sumus (*Eccles.* VIII).

Omnis potentatus brevis vita: brevem languorem præcidit medicus (*Eccles.* X).

Sic et rex hodie est, et cras morietur (*Ibid.*).

Cum enim moritur homo, hæreditabit serpentes, et bestias et vermes (*Ibid.*).

Modicum plora super mortuum, quoniam requievit lux ejus. In tempore exitus tui distribue hæreditatem tuam (*Eccles.* XXII et XXXIII).

Fili, in mortuum produc lacrymas, et quasi dira passus incipe plorare (*Eccles.* XXXVIII).

HIERONYMUS.

Qui in hoc tempore moritur, non tam plangendus est quod hac luce caruerit, quam congratulandus es quod de tantis malis evaserit.

GREGORIUS.

Sicut electos beatitudo lætificat, ita credi necesse est, quia die exitus sui ignis reprobos exurat.

Tunc maligni spiritus egrediente anima, sua opera requirunt: tunc mala quæ suaserunt, replicant, ut secum eam ad tormenta trahant.

ISIDORUS.

Iniquus post mortem ducitur cruciandus, justus vero dormit post laborem securus.

Et si pietas pro defunctis fieri habeatur, fides tamen pro ipsis lugere vetat.

Illi enim deplorandi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit, non quos cœlestis aula lætificans includit.

JOSEPHUS.

Nemo poterit recusare eventum quem vel casus intulerit, vel Dei voluntas signaverit.

CAPUT LXVI.

De Dei consilio.

CHRISTUS.

Non potest nomo a se accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cœlo (*Joan.* III).

Non difficile salvare est Domino, vel in multis, vel in paucis (*I Reg.* XIV).

PAULUS.

Omnes enim peccaverunt et egent gloria Dei (*Rom.* III).

Si Deus pro nobis, quis contra nos (*Rom.* VIII)?

Igitur non volentis, neque currentis, sed est Dei miserentis (*Rom.* IX).

SALOMON.

Habe fiduciam in Domino Deo tuo (*Prov.* III).

Ne paveas repentino terrore, ad irruentes tibi potentias impiorum (*Ibid.*).

Dominus erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris (*Ibid.*).

Eruditus in verbo reperiet bona : et qui in Domino sperat, beatus est (*Prov.* XVI).

HIERONYMUS.

Felices sunt quibus Deus spes est, et omne opus operatio.

Absque notitia Creatoris sui homo pecus est.

GREGORIUS.

Deus qui imperfectorum desideria dignatur inflammare, eos quandoque ad imperfectionem roborat.

ISIDORUS.

In omni opere tuo Dei auxilium posce.

JOSEPHUS.

Necesse est adesse divinum, ubi humanum cessat auxilium.

CAPUT LXVII.

De senibus et juvenibus.

CHRISTUS.

Sinite parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos. Talium est enim regnum cœlorum (*Matth.* XIX).

Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum (*Matth.* XVIII).

PAULUS.

Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres (*I Tim.* V).

Juvenilia autem desideria fuge (*II Tim.* II).

Sectare vero justitiam (*Tim.* II).

Senes sobrii sint, pudici, prudentes : sani in fide, dilectione et patientia (*Ibid.*).

Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti estote (*I Cor.* IV).

SALOMON.

Senectus enim venerabilis est non diuturna, neque numero annorum computata (*Sap.* IV).

Cani sunt autem sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata placens Deo (*Ibid.*).

Adversio parvulorum interficiet eos (*Prov.* I).

Intelligite parvuli astutiam, et insipientes animadvertite (*Prov.* VIII).

Relinquite infantiam, et vivite, et ambulate per vias prudentiæ (*Prov.* IX).

Ex studiis suis intelligit puer, si munda sunt et recta opera ejus.

Corona dignitatis senectus, quæ in viis justitiæ reperietur (*Prov.* XVI).

Exsultatio juvenum fortitudo eorum, et dignitas senum canities (*Prov.* XX).

JESUS SIRACH.

Quæ enim in juventute non congregasti, quomodo invenies ea in senectute ?

Fili, a juventute excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam (*Eccles.* VI).

Corona senum multa peritia, et gloria eorum timor Domini.

Fili, in vita tua tenta animam tuam : et si fuerit nequam, non des illi potestatem : non enim omnibus omnia expediunt (*Ibid.*).

GREGORIUS.

Quoadusque enim infirmi sumus, continere nosmetipsos debemus, ne dum bona terrena, quæ citius ostendimus, amittamus.

BASILIUS.

In quibusdam te exhibe senem, in quibusdam infantem.

Perfectus enim dicitur, non qui in ætate, sed in sensu perfectus est.

Non tibi obest puerilis ætas, si fueris mente perfectus : nec semel proderit ætas, si fueris parvulus sensu.

CAPUT LXVIII.

De contentione.

PAULUS.

Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis (*I Cor.* III) ?

Nolite verbis contendere, ad nihilum enim est utile, nisi ad subversionem audientium (*II Tim.* II).

Oportet hæreses esse, ut et qui probati sunt, manifesti fiant in vobis (*I Cor.* XI).

Hæreticum hominem post unam aut alteram correptionem devita (*Tit.* III).

SALOMON.

Inter superbos semper jurgia sunt, semper jurgia quærit malus (*Prov.* XVII).

Angelus autem crudelis mittetur contra eum (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Non litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius : nec cum bilingue, ut non struas in illius ignem ligna (*Eccles.* VIII).

EX LIBRO CLEMENTIS.

Hoc quæramus, quod libenter agere oportet.

Nam si exiguum hoc vitæ tempus permanens, occupemus inutilibus quæstionibus, inanes sine dubio et vacui pergemus ad Deum, ubi judicium operum nostrorum fiet.

GREGORIUS.

Omnes hæretici dum Deum defendere nituntur, offendunt.

Hæreticorum sacrificia accepta esse Deo nequeunt.

ISIDORUS.

In nulla causa contendas, quia contentio lit parat.

Contentio rixas gignit.

Contentio fauces odiorum accendit.

Contentio concordiam rumpit

Sicut instruere solet concordia, ita contentio destruit.

CAPUT LXIX.

De curiositate.

CHRISTUS.

Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis (*Luc.* III).

Non stabit testis unus contra aliquem, quidquid illud peccati et facinoris fuerit (*Deut.* XIX).

Sed in ore duorum aut trium testium, stabit omne verbum (*Deut.* XVII).

SALOMON.

Qui autem investigator malorum est, opprimetur (*Prov.* XI).

JESUS SIRACH.

In supervacuis rebus noli scrutari sensum tuum multipliciter : non est tibi necessarium ea quæ sunt B abscondita videre oculis tuis. De re ea quæ te non molestat, ne certaveris (*Eccles.* III).

AUGUSTINUS.

O quam irreprehensibiles esse poteramus, si tam diligenter nostra vitia caveremus, sicut scrutamur aliena.

Sed hinc est quod nostra obliviscimur, dum aliena scrutamur.

HIERONYMUS.

Qui proficere studet, non consideret quod malum alii faciant, sed quod bonum ille facere debeat.

Committere igitur caveat, qui reprehendere vult.

Sufficit nobis de præsentibus hujus sæculi angustiis cogitare.

Quid necesse est sensum ad incerta et futura exten- C dere? quæ aut consequi non possumus, aut cito inventa perdimus.

Qui ergo de futuris nos cogitare prohibuit, concessit curare de præsentibus propter humanæ vitæ fragilitatem.

Sufficit nobis contra malitiam hujus sæculi præsens habere certamen.

AMBROSIUS.

Tandiu enim quis peccata sua quæ cognoscit flere debet, quandiu curiose aliena considerat.

Quod si mores suos ad seipsum conversus aspiciat, non requirit quod in aliis ipse specialiter reprehendat, sed de seipso quod lugeat.

GREGORIUS.

Nos ergo tantum minus debemus aliena corda audaciter reprehendere, quantum non possumus visu D nostro alienæ cogitationis tenebras illustrare.

Nec profecto diluere aliena delicta valet, quem adhuc propria devastant.

ISIDORUS.

De malo alieno os tuum non coinquines.

Vitia tua, non aliena attende.

De tua igitur correctione esto sollicitus.

De tua igitur salute et emendatione esto attentus.

Quod ad te non pertinet, noli inquirere.

Quod inter se loquuntur homines, cognoscere nunquam desideres.

Noli quærere quid quisque dicat vel faciat. Evita curiositatem, omitte curam quæ ad causam tuam non pertinet.

Curiositas periculosa præsumptio est.

Multi aliorum vitia discernunt, sua non aspiciunt : et cum ipsi maximis criminibus teneantur obnoxii, minima peccata fratribus non dimittunt.

Sæpe adversa in aliis indicamus, quæ in nobis nociva esse minus sentimus.

Facilius vitia uniuscujusque quam virtutes intendimus.

Non quid boni quis gesserit agnoscere, sed quid mali gesserit perscrutamur.

Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui adversus innocentem falsum testimonium vel dicit, vel dicentibus credit. Improbi judices opponunt B falsos testes.

CAPUT LXX.

De mansuetis et timoratis.

CHRISTUS.

Discite a me quia mitis sum et humilis corde (*Matth.* V).

Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram

PAULUS.

Corripite inquietos consolamini pusillanimes, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines (*Thess.* V).

SALOMON.

Illusores Dominus deridet, mansuetis dabit gratiam (*Prov.* III).

Qui mollis et dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis (*Prov.* XVIII).

Cum enim sit timida nequitia, dat testimonium condemnationis (*Sap.* XVII).

Semper enim præsumit sæva turbata conscientia (*Ibid.*).

JESUS SIRACH.

Homo linguosus et temerarius in verbo suo odibilis est.

AUGUSTINUS.

Cum sint homines per iniquitatem, inferiores se putant omnibus hominibus.

Mansuetudo non ex voluntate, sed ex natura hominum venit.

In mansuetudine opera tua perfice, et supra hominum gloriam diligeris.

Esto mansuetus ad intelligendum verbum, ut intelligas : et cum sapientia profer verum responsum.

Fili, in mansuetudine serva animam tuam, et da illi honorem secundum meritum suum.

HIERONYMUS.

Sicut enim civitas dirupta et non circumdata, sic est vir qui non cum consilio aliquid agit.

GREGORIUS.

In rectitudine justitia, in simplicitate mansuetudo figuratur.

Sæpe enim quisque nimis mansuetudini studens, subjectorum vitia aspicit, atque hæc per fervorem zeli corrigere negligit : quem in eis crudeliter non

corrigendo multiplicat, fitque ut ejus lenitas sibi A sit noxia, et subjectis inimica.

ISODORUS.

Ne quid ultra leniter agas, ne temere aliquid facias.

CYPRIANUS.

Docibilis autem ille est qui est ad discendam patientiam humilis et mitis.

BASILIUS.

Levitas cupit semper laudari, sicut navis jactatur absque gubernatore.

Sicut jactatur a fluctibus, ita et levis circumfertur instabilis per omnes actus suos.

EX VITIS PATRUM.

Mansuetum diligit Dominus, turbulentum autem repellit a se.

Sicut enim lucifer in cœlo, et sicut felix in para- B diso, sic in anima miti mens pura.

Quantum enim quisque in lenitate ac patientia cordis fuerit, tantum in cordis puritate proficiet.

EUSEBIUS.

Bestiarum feritas Dei virtute mansuescit.

Humana vero rabies nec ferarum mitescit exemplis.

JOSEPHUS.

Inconsulta temeritas nescit consilium exspectare ducis.

CAPUT LXXI.

De rectoribus sive judicibus.

CHRISTUS.

Nolite judicare, ut non judicemini (*Matth.* VII).

In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini (*Ibid.*).

Et in qua mensura mensi fueritis, eadem remetietur vobis (*Ibid.*).

Nolite judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate (*Joan.* VII).

MOYSES.

Juste quod justum est, persequeris (*Deut.* VI).

PAULUS.

Non ergo amplius judicemus invicem, sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratribus vel scandalum (*Rom.* XIV).

SALOMON.

Justitia rectorum liberabit eos, et in insidiis suis capientur iniqui (*Prov.* XI).

Novit justus animas jumentorum suorum (*Prov.* XII).

In multitudine populi dignitas regis, et in paucitate plebis ignominia principis (*Prov.* XIV).

In hilaritate vultus regis vita, et clementia ejus quasi serotinus imber (*Prov.* XXVIII).

Propter peccata terræ, multi principes ejus.

Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum (*Prov.* XXV).

Aufer impietatem de vultu regis, et firmabitur justitia thronus ejus (*Ibid.*).

Dux indigens prudentia, multos opprimit per calumniam (*Prov.* XXVIII).

Rex justus erigit terram, et homo durus destruet eam (*Prov.* XXIX).

JESUS SIRACH.

Judex sapiens judicabit populum suum, et civitates inhabitabuntur per sensus prudentum (*Eccl.* X).

Eximia dona excæcant oculos judicum (*Eccl.* II).

Rectorem posui te dicit Dominus, noli extolli (*Eccles.* XXXII).

Esto in illis, quasi unus ex illis (*Ibid.*).

Regnum a gente ingentem transfertur, propter injustitias, et injurias, et contumelias, et diversos dolos (*Eccles.* X).

Sedes ducum superborum destruxit Deus, et sedere fecit mites pro illis (*Ibid.*).

HIERONYMUS.

Non lætificemur ad laudes humanas, nec vituperationes eorum expavescamus.

Deo enim placere curantes, minas hominum penitus non timeamus.

GREGORIUS.

Non morientem quippe mortificat, qui justum damnat; et non victurum vivificare nititur, qui reum a supplicio solvere conatur.

ISIDORUS.

Qui recte judicat, et præmium inde remunerationis exspectat, fraudem in Domino perpetrat: quia justitiam, quam gratis impartiri debuit, acceptione pecuniæ vendit.

Omnia quippe primum quære, ut cum justitia definias.

Nullum condemnes ante judicium.

Ante proba, et sic judica.

C Non enim qui accusatur, sed qui convincitur, reus est.

CAPUT LXXII.

De simplicitate.

CHRISTUS.

Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ (*Matth.* X).

MOYSES.

Homo delicatus et luxuriosus valde invidebit fratri suo (*Deut.* XXVIII).

PAULUS.

Bonum autem facientes non deficiamus, tempore autem suo metemus non deficientes (*Gal.* VI).

D SALOMON.

Simplicitas justorum diriget eos, et supplantatio perversorum vastabit illos (*Prov.* XI).

Justitia simplicis dirigit viam ejus, et in impietate sua corruet impius (*Ibid.*).

Innocens credit omni verbo.

Qui decipit justos in via mala, in interitu suo corruet, et simplices possidebunt bona ejus (*Prov.* VIII).

Viri sanguinum oderunt simplicem, justi autem quærunt animam ejus.

HIERONYMUS.

Sancta rusticitas sibi soli prodest, et quantum ædificat ex vitæ merito Ecclesiam Christi, tantum nocet si destruentibus veritatem non resistat.

In servo Dei non corporis cultus, sed animæ vigor

quæritur, qui carnis infirmitate sit fortior, nec rusticus, sed tantum simplex.

Multo melius est nobis imperfectis rusticitatem sanctam habere, quam eloquentiam peccatricem.

Veneratione habenda est, non verbosa, sed sancta rusticitas.

Fabrica spiritualis est fides firma in corde, galea salutis in capite.

Signum Christi in fronte.

Verbum veritatis in ore, bona in mente voluntas.

Dilectio Dei in pectore.

Præcincta castitas in ardore.

Honestas in actione.

Sobrietas in consuetudine.

Stabilitas in bonitate.

Patientia in tribulatione.

Spes in Creatore.

Amor vitæ æternæ.

Perseverantia usque in finem.

GREGORIUS.

Si nostra intentio apud Deum simplex fuerit, in ejus judicio nostra actio tenebrosa non erit.

Qui cauti esse per rectitudinem nesciunt, nequaquam innocentes persistere per simplicitatem possunt.

Sancta electorum Ecclesia simplicitatis suæ et rectitudinis vias custodit.

Oportet ut in zelo quo quis fervet, sit etiam temperans : ne si plus ferveat quam oportet, perdat justitiam, cujus servare moderamina ignorat.

Sæpe enim cum quis iracundiæ stimulis victus, contra delinquentes zelo ulciscendæ justitiæ plus quam necesse est inflammatur, justitiæ limitem in ultione transiens agit crudeliter quod se agere juste suspicatur.

ISIDORUS.

Sit in gressu tuo simplicitas, nihil lenitatis in progressu tuo appareat.

Animus enim in corporis habitu appareat

Gestus corporis signum est mentis.

Corporis gestu animus proditur.

Incessus tuus alterum non offendat.

BASILIUS.

Deus enim non verborum, sed cordis inspector est, et diligit eos qui in simplicitate cordis serviunt ei.

EUSEBIUS.

Ea quæ apud homines despecta sunt et in contemptu habentur, in magna gloria sunt apud Deum.

Charitas Dei, quæ fragilia sunt per naturam, per gratiam facit esse firmissima.

CAPUT LXXIII.

De medicis.

CHRISTUS.

Non est opus sanis medico, sed male habentibus (*Luc.* III).

Medice, cura teipsum prius (*Luc.* IV).

JESUS SIRACH.

Honora medicum propter necessitatem, etenim illum creavit Altissimus (*Eccl.* s. XXXVIII).

A Deo est omnis medela.

Disciplina medici exaltabit caput ipsius, et in conspectu magnorum collaudabitur (*Ibid.*).

Unguentarius faciens pigmenta suavitatis et unctionis confert sanitatem. (*Ibid.*)

Da locum medico, etenim illum creavit Dominus (*Ibid.*).

Et non discedat a te, quoniam opera ejus sunt necessaria (*Ibid.*).

Qui delinquit in conspectu ejus qui fecit illum, incidit in manus medici.

CYPRIANUS.

Aperiendum vulnus est et secandum, et putraminibus amputatis, medela fortiore curandum.

Vociferetur et clamet, licet et conqueratur æger impatiens per dolorem ; gratias aget postmodum, cum senserit sanitatem.

CAPUT LXXIV.

De ligatione.

CHRISTUS.

Quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis (*Matth.* XVI).

Non suscipies vocem mendacii, nec jungas manum tuam, et pro impio dicas falsum testimonium (*Exod.* XXIII).

GREGORIUS.

Quos omnipotens Deus suscitat per compunctionis gratiam, illos pastoris sententia absolvet.

Illos nos debemus per pastoralem autoritatem solvere, quos auctorem nostrum cognoscimus per suscitantem gratiam vivificare.

Sub magno moderamine pastores Ecclesiæ vel absolvere studeant, vel ligare.

Utrum juste an injuste obliget pastor, pastoris tamen sententia gregi timenda est : ne hic qui subest, et cum injuste forsitan ligatur, ipsam obligationis suæ sententiam ex alia culpa mereatur.

Pastor ergo vel absolvere indiscrete timeat vel ligare.

Is autem qui sub manu pastoris est, ligari timeat vel injuste, ne pastoris sui judicium temere reprehendat.

CAPUT LXXV.

De exemplis.

CHRISTUS.

Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisæi (*Matth.* XXIII).

Omnia ergo quæcunque dixerint vobis, facite et servate : secundum vero opera eorum nolite facere (*Ibid.*).

Dicunt enim et non faciunt (*Ibid.*).

PAULUS.

Bonum autem æmulamini in bono semper (1 *Tim.* IV).

Exemplum esto fidelium, in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, ut profectus tuus manifestus sit omnibus.

In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum (*Tit.* II).

SALOMON.

Homini bono in conspectu suo dabit Deus sapientiam, et scientiam, et lætitiam (*Prov.* I).

HIERONYMUS.

Sicut assiduitas familiaritatem, ita familiaritas contemptum parit.

Melius est rem familiarem minui, quam animæ salutem perdere.

GREGORIUS.

Qui enim vitam suam ab aliis sciri refugiunt, sibimetipsis accensi sunt, sed aliis in exemplo luminis non sunt.

Hi enim qui exempla virtutum prærogant, et lumen boni operis per vitam et verbum iterantibus demonstrant, jure lampades appellantur.

In exemplo culpa vehementer ostenditur, quando B pro reverentia ordinis peccator honoratur.

Ille igitur modis omnibus debet ad exemplum protrahi, qui cunctis passionibus carnis moriens jam spiritualiter vivit.

ISIDORUS.

Ne quisquam post lapsum pœnitendo desperet veniam, dum conspicit sanctorum reparationem fuisse etiam post ruinam.

Ob hanc utilitatem scribuntur sanctorum ruinæ et reparationes, ut spem faciant salutis humanæ.

Si apti fuimus imitari iniquos in malum, cur pigri sumus imitari justos in bonum?

CAPUT LXXVI.

De discipulis.

CHRISTUS.

Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit si sit sicut magister ejus (*Luc.* VI).

PAULUS.

Sermo vester in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere (*Coll.* IV).

SALOMON.

Lætatur homo in sententia oris sui, et sermo opportunus est optimus (*Prov.* XV).

Ferrum ferro acuitur, et homo exacuet faciem amici sui.

JESUS SIRACH.

Si est tibi intellectus, responde proximo tuo (*Eccles.* V).

Sin autem sit manus tua super os tuum, ne capiaris verbo indisciplinato, et confundaris (*Ibid.*).

HIERONYMUS.

Cave ne ante magister sis quam discipulus, ante miles velis esse quam tiro.

Cave ne sine doctore ingrediaris viam quam nunquam ingressus es; et parte altera declinans, errorem patiaris, et plus ambules quam necesse est; et currens laxeris, aut moras faciens dormias.

Nulla ars absque magistro discitur.

Multo tempore disce quam doceas.

Ne credas laudatoribus tuis, imo irrisoribus aurem ne accommodes.

Non appetas majora viribus tuis, quia melius est A in humilioribus pergere, quam pendulo gradu in altioribus fluctuare.

Non erudit pater filium, nisi quem amat: nec corrigit magister discipulum, nisi eum quem ardentioris cernit ingenii.

Quicunque interrogat non voto discendi, sed studio redarguendi, per similitudinem Pharisæorum, non quasi discipulus, sed quasi tentator accedit.

Vir studiosus et sapiens, etiam si discere aliquid vult, magis docet dum prudenter interrogat.

Sunt aliqui qui nimia facilitate verborum per audaciam edisserunt aliis quod ipsi non intelligunt.

ISIDORUS.

De bono interrogatus, taceo: melius est enim reticere improbis quam respondere.

CYPRIANUS.

Ille melius docet qui quotidie crescit, et proficit discendo meliora.

Neque enim idoneus potest esse miles qui non exercitatus in campo prius fuerit.

Tunc enim demum sermo et ratio salutaris efficaciter discitur, si patienter quod discitur, auditur.

Disciplina custos spei, receptaculum fidei, dux itineris salutaris, fomentum ac negotium bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac jugiter Deo vivere, ad promissa cœlestia et divina præmia pervenire.

EUSEBIUS.

Neque enim dignum est philosophum nominari eum qui de his quæ nescit publice protestatur.

C

CAPUT LXXVII.

De tentatione ac martyrio.

CHRISTUS.

In hoc nolite gaudere quia spiritus vobis subjiciuntur (*Luc.* X).

Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis (*Ibid.*).

Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.

PETRUS.

Sobrii estote et vigilitate, quia adversarius vester diabolus quasi leo rugiens circuit, quærens quem devoret (*I Petr.* V).

JACOBUS.

D Resistite autem diabolo, et fugiet a vobis (*Jacob.* IV).

PAULUS.

Arma militiæ nostræ, non carnalia, sed potentia Dei (*II Cor.* VI).

ORIGENES.

Qui bene exit de tentatione, et quem tentatio probabilem reddit, iste venit ad sanitatem judicii.

Si ergo videris persecutorem tuum nimium aliquando sævientem, scito quia ab ascensore suo dæmone perurgetur.

AUGUSTINUS.

Omnis homo qui alium in corpore persequitur, prius ipse in corde persecutionem sustinere cognoscitur.

Nam si etiam illi quem persequitur aliquid de substantia tulerit, majus sibi detrimentum ipse facit.

Quia nemo habet injustum lucrum, sine justo damno.

Ubi lucrum, et ibi damnum.

Lucrum in arca, damnum in conscientia.

Tollit vestem, perdit fidem.

Acquirit pecuniam, et perdit justitiam,

HIERONYMUS.

Nihil eo fortius quam qui vincit diabolum, nihil intolerabilius quam qui carnem superat.

Si astra cœli non sunt munda in conspectu Domini, quanto magis homines, quorum vita tentatio est?

Diaboli sagittæ jejuniorum et vigiliarum fragore restringendæ sunt.

Grandis ergo virtutis est, et sollicitæ diligentiæ, superare quod natus sis in carne et non carnaliter vivere.

Non solum effusio sanguinis in confessione reputatur, sed devotæ mentis immaculata servitus quotidianum martyrium est.

Hostis callidus tarda ad mortem supplicia conquirens animas cupit jugulare, non corpora.

Non timeamus malorum persecutorum sævitiam, et blasphemantium rabiem, quia veniet dies judicii, in quo nostra virtus coronabitur, et eorum sævitia punietur.

GREGORIUS.

Cum vero malorum perversitas crescit, non solum frangi prædicatio non debet, sed etiam augeri.

Hæc auget divina misericordia, ut ex una eademque re, ex qua carnalibus dat flagellum ex ea spiritualibus virtutibus præstet incrementum.

Quasi ergo lupus gregem dissipat, cum fidelem populum diabolus per tentationem vocat.

Quamvis occasio persecutionis deest, habet tamen et pax nostra martyrium suum: quia etsi carnis colla ferro non subdimus, spirituali tamen gladio carnalia desideria in mente trucidamus.

ISIDORUS.

Quamvis diabolus tentationem justis semper inferre cupiat, tamen si a Deo potestatem non accipiat, nullatenus adipisci potest quod petit.

Non alibi diabolus concupiscentiæ fomenta succendit, nisi ubi prius pravæ cogitationis delectationem aspexerit, quam si a nobis spernimus, sine dubio ille confusus abscedit a nobis.

Tunc enim bene de se judicant sancti, quando eos Deus fallacia dæmonum tentamenta facit intelligere.

In oculis carnalium diabolus terribilis est.

In oculis electorum terror ejus vilis est.

Diabolus enim serpens est lubricus, cujus si capiti, id est primæ suggestioni, non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur.

Tunc contra eum quem possidet diabolus acrius sævit, quando se virtute divina ab eo expellendum agnoscit.

Diabolus quando vult decipere quemquam prius naturam uniuscujusque attendit, et inde se applicat unde aptum hominem ad peccatum aspexerit.

Nunquam enim diabolus adversus hominem justum pugnare cessat.

Aut enim tribulationes cordis illi exagitat, aut dolorem corporis suscitat.

Quælibet enim adversa justus patiatur, ex Dei utique permissu patitur.

Quod si hoc ipsum humiliter ad Dei gloriam referat, iste non separatur a Deo, sed conjungitur.

Ibi peccamus ubi cupiditatem ad voluntatem deflectimus.

Quos enim vigilantes immundi spiritus vitiis tentant nec superant, acriter dormientes impugnant.

Sæpe enim ea in quibus cogitationum nostrarum sensum porrigimus, quodam mentis excessu revelantur dum requiescimus.

Qui nocturna illusione polluitur, quamvis extra memoriam turpium cogitationum sese persentit inquinatum; tamen hoc ut tentaretur, culpæ suæ tribuat, statimque suam immunditiam fletibus tergat.

Facile vincimus hostem quem videmus: quem autem non videmus, difficile a nobis expellimus.

Unusquisque ad tentationem animum præparare debet.

Tentari autem justum oportet, sed tentatione plagæ, non tentatione luxuriæ.

Tentatio arguit te, et non te interficit.

Qui non est tentatus, quid scit?

Vir in multis expertus cogitat multa.

Qui multa didicit, enarrabit intellectum: et qui non est expertus, pauca recognoscit.

CYPRIANUS.

Quantoque major fuerit persecutionis injuria, tanto justior fiet et gravior persecutionis vindicta.

Nullus his dolor est de incursione malorum præsentium, quibus fiducia est futurorum bonorum.

Neque enim licere tantum inimico potest, ut non, qui Deum toto corde, et anima, et virtute diligimus, beatitudinem ejus et laudes semper et ubique cum gloria prædicemus.

EX VITIS PATRUM.

Sicut enim aurum et argentum probat ignis, sic cor monachi tentatio.

Ubi crux Christi superinducitur, non prævalebit malitia diaboli.

EUSEBIUS.

Nihil terribile est ubi diligitur Christus, nihil doloris est ubi fides Christi est.

Melior est qui nos defendit, quam qui persequitur.

CAPUT LXXVIII

De verbis otiosis.

CHRISTUS.

Dico autem vobis quia ex omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii (*Matth.* XII).

Unusquisque enim ex verbis suis justificabitur, aut ex verbis suis condemnabitur (*Ibid.*).

PAULUS.

Nemo vos seducat inanibus verbis (*1 Tim.* IV).

Ineptas autem et inanes fabulas devita (*Prov.* XII).

SALOMON.

Propter peccata labiorum, ruina proximat malo.

HIERONYMUS.

Mens Christo dedita, sic cavet minora quomodo et majora, sciens etiam pro verbo otioso reddendam esse rationem.

GREGORIUS.

Otiosum quippe verbum est, quod aut utilitate rectitudinis, aut ratione justæ necessitatis caret.

Sicut incauta locutio in errorem pertrahit, ita indiscretum silentium hos quos erudire poterat in errore derelinquit.

ISIDORUS.

Claude aures tuas, ne audiant malum.

Fuge incauta verba.

Vanus sermo cito polluet mentem.

Facile agitur quod libenter auditur.

Nihil ex ore tuo quod impedire possit, procedat.

Nihil quod non expedit, sonus vocis prorumpat, hoc procedat ex labiis quod aures non polluat audientis.

Sermo vanus vanæ conscientiæ index est.

Qualis sermo ostenditur, talis et animus comprobatur.

Retice verbum quod non ædificat. Auris quæ otiosa verba non reprimit, ad noxia cito transit.

Paulatim crescunt vitia, et dum parva non cavemus, in magna prolabimur.

In loquendo et in tacendo peritus esto.

Disce quid loquaris, quid taceas : lingua tua non te perdat.

Oppone linguæ tuæ claustra silentii.

CAPUT LXXIX.

De brevitate hujus vitæ.

CHRISTUS.

Qui manducat me, et ipse vivet propter me (*Joan.* VI).

JACOBUS.

Quæ enim est vita nostra? Vapor est ad modicum parens (*Jacob.* IV).

PAULUS.

Id enim quod in præsenti est, momentaneum est.

SALOMON.

Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superventura pariat dies (*Prov.* XXVII).

Vita ducis longior erit (*Prov.* XXVIII).

Tempus nascendi, et tempus moriendi (*Eccles.* III).

Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam (*Eccles.* IX).

AUGUSTINUS.

Omnis malus aut ideo vivit ut corrigatur, aut ideo vivit ut per illum bonus exerceatur.

HIERONYMUS.

Humanæ vitæ brevitas damnatio delictorum est.

Brevis est hujus vitæ felicitas, modica est hujus sæculi gloria.

Caduca est et fragilis temporalis potentia.

Die ubi sunt reges? ubi imperatores? ubi principes? ubi locupletes rerum? ubi potentes sæculi?

Certe quasi umbra transierunt, et velut somnium evanuerunt.

Quæruntur et non sunt.

Divitiæ usque ad periculum ducunt.

Multi propter opes periclitantur, multis propter opes mors occurrit.

Toto ergo animo et odi et damna quod diligit mundus.

Esto mortuus mundo, et mundus tibi.

Contemne vivens quæ post mortem habere non potes.

ISIDORUS.

Tantum enim in hac vita est licitum operari bonum.

Illic namque non jam operatio exspectatur, sed retributio meritorum.

Qui vitæ præsentis longitudinem non de suo spatio, sed ejus fine considerat, quam sit misera et brevis, satis utiliter pensat.

Tela enim consummatur filis, et vita hominis extollitur diebus singulis.

Si longam vitam quæris, ad eam tende vitam pro qua Christianus es, id est æternam.

Hæc est enim vita immortalis, nam ista vita mortalis est.

Mori oportet hominem in carne mundo, ne moriatur in anima Christo.

Tunc quisque vivere creditur, si secundum sæculum moriens, in solo Deo vivere delectetur.

De mora vitæ istius tædium patitur justus, eo quod ad desideratam patriam tarde perveniat.

Sollicite debet unusquisque vivere, semper terminum vitæ suæ considerare, ut hujus sæculi blanditias caveat.

Venturi exitus ignorantia incerta est : et dum mori quisque non æstimat, tollitur.

Unde festinet unusquisque, ne iniquitatibus suis rapiatur, simulque vita finiatur cum culpa.

Diabolus quos viventes incendit ad vitia, subito morientes pertrahere nititur ad tormenta.

Quamvis enim quisque in hac vita sit justus, tamen dum de corpore isto egreditur, pertimescat ne dignus supplicio sit.

Nullus est enim homo sine peccato : nec quisquam potest de Dei esse securus judicio, cum et de otiosis verbis reddenda sit ratio.

Finem justorum optimum vocatio tranquilla commendat, ut ex eo intelligantur sanctorum habere consortium angelorum, ex quo ab hoc corpore sine vexatione dura tolluntur.

Nihil est diu, nihil est longum, quod non in brevi finiatur.

Impossibile est ut homo sis, et non gustes angustias.

Nemo est qui in hoc sæculo non doleat.

Nullus est qui in hac vita positus non suspiret.

Malis omnia plena sunt.

CYPRIANUS.

Hæc tempora terrena jam computat qui æternaitatem de Deo sperat.

CAPUT LXXX.

De lectione.

CHRISTUS.

Qui legit, intelligat (*Matth.* XXIV).

Omnis autem cui multum est datum, multum quæretur ab eo (*Luc.* XXII).

PAULUS.

Attende lectioni et exhortationi doctrinæ; noli negligere gratiam quæ in te est (*I Tim.* IV).

Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est (*II Tim.* III).

Verbum Christi habitet in vobis abundanter (*Coloss.* III).

JACOBUS.

Scienti igitur bonum, et non facienti, peccatum est illi (*Jacob.* IV).

SALOMON.

Post industriam sequitur sapientia (*Eccles.* X).

AUGUSTINUS.

Nutri animam tuam lectionibus divinis, parabit enim tibi mensam spiritualem.

HIERONYMUS.

Qui assidue instat lectioni, in præsenti quidem laborat, sed postea gratulabitur, cum cœperit.

De amaris seminibus litterarum dulces fructus cape.

Prudens lector cavet semper superstitiosam intelligentiam ut non ad suum sensum attemperet Scripturas, sed Scripturæ jungat sensum suum, ut intelligat quid sequatur.

Illa studeamus discere in terris, quorum nobis notitia perseveret in cœlis.

Beatus est qui, divinas Scripturas legens, verba vertit in opera, et nudam crucem nudus sequitur puris manibus et pedibus, et candido pectore pauperem se spiritu et operibus gloriatur.

GREGORIUS.

Scire etenim cuiquam quod non potest facere, pœna magis quam virtus est.

Quanto enim quis in Scriptura sacra proficit, tanto hæc eadem Scriptura prolicit apud ipsum.

Tantum in sacro eloquio profectum invenies, quantum apud illud ipse profeceris.

ISIDORUS.

Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, et frequenter legere.

Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur.

Cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.

Omnis profectus ex lectione et meditatione procedit.

Quæ enim nescimus, lectione discimus.

Quæ autem discimus, meditationibus conservamus.

Geminum confert donum lectio sanctarum Scripturarum, quod intellectum mentis erudit, et quod A a mundi vanitatibus abstractum hominem ad amorem Dei perducit.

Tanto una spes mortalitatis hujus nobis vilescit, quanto amplius legendo, spes æterna claruerit.

Lector strenuus potius ad implendum quæ legit, quam ad sciendum promptissimus esto.

Minor enim pœna est nescire quid appetas, quam ea quæ noveris non implere.

Sicut enim legendo scire concupiscimus, sic sciendo recta quæ didicimus, implere debemus.

Nemo potest sensum Scripturæ sacræ cognoscere, nisi legendi familiaritate.

Quantum quisque magis in sacris eloquiis assiduus fuerit, tantum ex eis uberiorem intelligentiam capit.

Quanto amplius in quamlibet artem homo conscen- B dit, tanto magis ad hominem ars ipsa descendit.

Quidam habent intelligentiæ ingenium, sed negligunt lectionis studium; et quod legendo scire possunt, negligendo contemnunt.

Quamvis sensus habitudo sit frequens, tamen lectio intellectum adhibet.

Sicut qui tardus est ad capiendum, pro intentione tamen boni studii, præmium percipit : ita qui præstitum sibi a Deo ingenium intelligentiæ negligit, condemnatione reus existit, quia donum quod accipit, despicit et per desidiam derelinquit.

Quidam Dei judicio donum scientiæ quod negligunt, accipiunt, ut durius de rebus creditis puniantur.

Tardiores autem ideo quod scire cupiunt difficulter C inveniunt ut pro maximo exercitio laboris maximum præmium habeant retributionis.

Donum sine adjuvante Dei gratia quamvis infundatur auribus, ad cor nunquam descendit.

Plerique in cacumine intelligentiæ vivaces existunt, sed loquendi inopia angustiantur.

Quidam vero in utrisque pollent.

Plerique scientia accepta Scripturarum, non ad Dei gloriam, sed ad suam laudem utuntur, dum ex ipsa scientia extolluntur, et ibi peccant ubi peccata mundare debuerunt.

Semper enim superbi legunt, et nunquam inveniunt.

Divinæ legis penetrabilia, humilibus et bene ad Deum intendentibus patent : pravis autem atque superbis clauduntur.

Quamvis divina eloquia in lectione arrogantibus D aperta sint, in mysterio tamen clausa atque occulta sunt.

Sermo Dei fidelibus lux est, reprobis autem ac superbis quodam modo tenebrescit : et unde illi illuminantur, inde isti cæcantur.

Nequaquam legem intelligit, qui carnaliter verba legis percurrit; sed is qui eam sensu interioris intelligentiæ percepit.

Qui litteram legis attendunt, ejus occulta penetrare non possunt.

Ideo prohibetur Christianis figmenta poetarum legere, quia per oblectamenta inanium fabularum, mentem excitant ad incentiva libidinum.

Ideo libri sancti simplici sermone scripti sunt, ut non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus homines ad fidem perducerentur.

In lectione non verba, sed veritas est amanda.

Cum sit utilis ad instruendum lectio, adhibita tamen collatione majorem intelligentiam præbet.

Melius est enim conferre quam legere.

Quod enim obscurum est aut dubium, conferendo cito perspicitur.

Sicut instruere solet collatio, ita contentio destruit.

Cum opere vaca lectioni, lectio enim docet quid caveas.

Lectio ostendet quid attendas.

Multum proficis cum legis, si tamen facias quod legis.

Vide ne quod perspicis, vivendo contemnas.

BASILIUS.

Sicut enim in carnalibus escis alitur caro, ita ex divinis lectionibus interior homo nutritur ac pascitur.

ANNO SÆCULI VIII INCERTO.

EVANTIUS

ABBAS.

NOTITIA HISTORICA IN EVANTIUM ABBATEM.

(Hist. littér. de la France, tom. III.)

On a déjà parlé de l'écrit, qui donne occasion à cet article. C'est une lettre dogmatique sous le nom d'Evance, abbé, contre certaines personnes qui soutenaient qu'on ne doit point manger du sang des animaux, parce qu'il est impur, quoiqu'elles regardassent autrement leur chair, et qu'elles en mangeassent sans scrupule. Cette erreur était particulièrement répandue en Espagne, aux environs de Saragosse, comme le porte la lettre. On a vu que presque tous nos critiques l'attribuent à Evance, évêque de Vienne, mort en 586. Mais c'est ce qui ne se peut soutenir, comme on l'a observé en passant. On y cite en effet le Pastoral de S. Grégoire, pape, à qui l'on donne la qualité de saint, qui suppose qu'il n'était plus au monde (*a*), circonstances qui ne peuvent convenir au temps d'Evance de Vienne.

Le cardinal d'Aguirre qui rejette ce sentiment avec raison, en établit un autre qui tend à donner cette lettre à Evance, archidiacre de Tolède, homme de lettres, qui florissait vers l'an 630 (*b*). Il faut avouer que cette circonstance, et celle qui regarde les personnes pour qui la lettre fut écrite, favorisent beaucoup le sentiment de ce docte cardinal. Mais il se trouvera toujours combattu par le titre de la lettre même, qui, suivant les manuscrits sur lesquels elle a été imprimée, l'attribue non à un archidiacre, mais à un abbé.

C'est ce qui a porté Dom Mabillon à croire qu'

(*a*) Mab. Act. B. t. II, p. 540, n. 4.
(*b*) Conc. Hisp. t. III, p. 86, 87
(*c*) Mab. ibid., p. 540, n. 4; 545, n. 16; An. l. XVIII, n. 42.
(*d*) Canis. t. V, p. 555, 557; Bib. PP., t. XI, p. 1092, 1093; Conc. Hisp., ib., p. 87, 88.

l'auteur de cette lettre n'est autre qu'Évance, abbé de Troclar au diocèse d'Albi, célèbre dans la Vie de sainte Sigolène, abbesse au même endroit, où il y avait un monastère double, l'un pour des moines, l'autre pour des vierges (*c*). Tout concourt à affermir cette opinion, déjà autorisée par le titre de la lettre. Evance, abbé de Troclar, vivait à la fin du VIIe siècle, temps auquel elle appartient; il était à portée d'avoir des relations du côté de Saragosse, puisque l'Albigeois, où il faisait sa résidence, se trouvait dans le voisinage des provinces des Gaules soumises aux Visigoths d'Espagne jusqu'à Charles Martel; enfin il paraît qu'on cultivait les lettres dans son monastère, puisqu'un moine de la maison écrivit peu après la Vie de sainte Sigolène.

L'écrit en question a été d'abord mis au jour sur un manuscrit de saint Gal, dans le cinquième volume du recueil de Canisius. De là il est passé dans la Bibliothèque des Pères, et enfin dans la collection des Conciles d'Espagne par le cardinal d'Aguirre (*d*). L'auteur s'y montre parfaitement instruit de l'Ecriture sainte, et fort versé dans la lecture des Pères de l'Eglise. Il y prouve fort bien qu'on peut sans nul scrupule manger du sang des animaux, comme l'on mange de leur chair, et qu'en user autrement ce serait introduire une espèce de judaïsme dans la religion chrétienne.

ALIA NOTITIA IN EVANTIUM ABBATEM.

(Galland. Bibl. Patr. tom. XII.)

Distinguendum esse Evantium sive Evantum nostrum ab Evantio Viennensi, qui obiit anno 586, probe animadvertunt Basnagius et Fabricius. Scripsit enim epistolam contra eos qui Cæsaraugustæ aiebant sanguinem animalium esse immundum. In ea porro laudat librum Regulæ Pastoralis S. Gregorii. Quare ab Evantio Viennensi omnino est distinguendus, qui ante editum illum librum diem supremam obierat.

A Erravit igitur in hac parte Cavæus (*ad ann.* 581). Cardinalis Aguirrius (*Conc. Hisp. t. III*) nititur demonstrare Evantium hunc nostrum fuisse archidiaconum Toletanum. Hispanum certe fuisse constat ex ipsa epistola. De eo non plura apud scriptores invenies. Nec tamen ab re affirmaveris eum ob oculos præsertim habuisse Pirminium abbatem, ut constabit ex iis quæ in illo infra dicentur.

EVANTII ABBATIS EPISTOLA,

Contra eos qui sanguinem animalium immundum esse judicant, et carnem mundam esse dicunt.

Quia se præbuit occasio opportuna, ideo hanc exiguitatis meæ paginulam vestris obtutibus perferendam mea curavit destinare miseria; per quam et salutis munia impensius pando, et me sacris vestris orationibus tuendum committo. His [a] explosis, ad agnitionem nostram venit, quod exsurgentes in quibusdam Cæsaraugustæ partibus reperisse vos adseritis Christianos, nec dum eruditos paginibus sacris, Judaico more sequi litteram occidentem, et postponere spiritum vivificantem : qui dicunt immundum fieri hominem alicujus animalis sanguinem comedentem, nescientes, neque intelligentes præcepta prisca magis mores hominum demonstrare, quam in natura servare. Nam si ista ita sunt, cur aperta fronte cum judæis et alia quæ vetita sunt præcepta priscæ legis carnaliter non teneant, nescio. Qui carnes suillas vel cuniculinas non abjiciunt, qui piscium carnes pinnulis carentium non reprobant, qui vetera sacrificia non immolant, qui uxorem fratris sine filiis morientem ad suscitandum semen ejus non accipiunt, aut ad sacerdotium debiles corpore, aut aliqua macula corporis [b] laborantem, qui tamen animo digni videntur accedere, non repudiant, qui paxillos in balteis non gestant, ut egesta humo operiant; cur avem cum pullis inventam, si possunt, tenent, et non, sicut præceptum est, tenentes pullos, matrem sinunt abire? Cur etiam otium Sabbati cum Judæis non sectant, et novam gratiam Evangelii absterso rubore Christianitatis non abjiciunt? Nam in Christi nomine frontis et fidei Christianæ affecti, et sanguinem comedendum Christianos aperte docemus, et a sanguinis opera declinare omnes hortamur. Carnes suillas edere concedimus, et a volutabro vitiorum recedere omnibus modis optamus. Pisces pinnulis carentes manducare permittimus; et tamen ad cœlestia quasi alas habentes convolare fideles omnes optamus. [c] Sacerdotibus corpore debilibus, vel maculam corporis habentibus liber Pastoralis S. Gregorii legatur, quia nobis longum est plurima enodare. Paxillo egesta humo operire est, cum mala perpetrata bonis operibus insudando fœtores carnalium voluptatum opprimimus, de quibus scriptum est : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (*Psal.* XXXI, 1). Matrem cum pullis inventam abire sinimus, et pullos tenemus, cum testimonia ex lege excerpta ad refutandos Judæos atque hæreticos tenemus, et legi carnaliter non servimus. Otium Sabbati negligimus, quia propter illam futuram requiem, quam istud Sabbatum figurat, ut ad illam perveniamus, legem Domini spiritaliter intelligendo decertamus. Quod si forte objiciunt, ista in canonibus haberi; nec ego me ista fateor ignorare; sed in antiquis canonibus ista reperiuntur, quando Ecclesia ex circumcisione et præputio ad fidem congregabatur; quando adhuc non solido cibo, sed lacte nutriebatur. Tale quid ad Corinthios apostolos dixisse noverint, et in Actibus Apostolorum facta invenient. Nunc vero Ecclesia Dei solido cibo fide roborata consistit, ut viriliter contra impetus hæreticorum pugnet, non in infantium mollitie enervata succumbat.

Ne tamen epistolaris consuetudo in longinquas periodos pertracta lectoribus lepidis fastidium nutriat; veniant ad illud, quod Apostolus ait : *Omnia munda mundis. Coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum* (*Tit.* I, 15). Et in alio loco idem apostolus ait : *Omnis creatura Dei bona, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur* (*1. Tim.* IV, 4). Et Salvator in Evangelio ait : *Nihil est introiens in hominem, quod possit coinquinare eum; quia omne, quod in os intrat, in ventrem vadit,*

[a] *Forte* expletis.
[b] *Ms.*, portantem.
[c] *Ms.*, sacerdotes c. debiles. — Forte leg. *de sacerdotibus corp. debilibus.* EDIT.

et in secessum emittitur, nec hæc coinquinant hominem, sed quæ de corde procedunt : de corde enim procedunt adulteria, homicidia et his similia (*Matth.* xv, 17-19). Nam quod Apostoli primitivæ Ecclesiæ *a fornicatione, et a suffocato, et a sanguine abstinere* præceperunt (*Act.* xv, 19), hæc exstitit causa : tunc ex circumcisione, et gentibus credentes congregabantur, ne propter discretionem ciborum a se invicem scinderentur : ideo lacte nutriebantur, non solido cibo. Quibus et postea scribebat, dicens : *Non potui loqui vobis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, tanquam parvulis in Christo : lac vobis potum dedi, non escam : nondum enim poteratis; sed nec adhuc quidem potestis, adhuc enim estis carnales* (*I Cor.* iii, 1, 2). Nam si ubicunque sanguinem legunt prohibitum et hoc ad litteram intelligunt et nihil spiritaliter hoc dictum putant, quid est quod propheta dicit : *Speculatorem dedi te domui Israel. Si non annuntiaveris impio, ut se custodiat ab iniquitate sua, ipse impius in iniquitate sua morietur : sanguinem autem ejus de manu tua requiram* (*Ezech.* iii, 17, 18) ? Quis est iste sanguis, nisi opera sanguinis? Quid est in psalmo, ubi dicit : *Libera me de viris sanguinum* (*Psal.* lviii, 3), nisi ab operibus iniquitatis? Et quid est, quod alius propheta dicit : *Sanguis sanguinem tetigit : propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea* (*Osee* iv , 2, 3).

Quod tria ista præcepta ex libro Actuum Apostolorum tenere gloriantur, id est, abstinere a suffocato, et sanguine, vel fornicatione; confiteantur, si primum et secundum cum tertio implent, id est, si non fornicantur, si aucupum ministeriis non utuntur, si audiunt Apostolum dicentem : Qui habent uxores, tanquam non habentes sint : si obediunt præcepto ejus, ubi ait, *Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum :* si consentiunt, quod eis præcipit, *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi :* si faciunt quod idem apostolus dicit : *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans, ipse reprobus inveniar :* si faciunt quod intonat : *Exhibete vos sicut Dei ministros, in multa patientia, in castitate, in vigiliis, in jejuniis,* et his similia, unde peccatum non incurrant, sed cum gratiarum actione, quæ Deus bona creavit, sumerent. Quasi enim apostolis obedientes a duobus abstinent, a suffocato, et sanguine, et tertium præceptum quod gravius peccatum est, dissimulantes abjiciunt, et negligunt [a] cœlestia jussa, et cæremonias enormiter perhorrescunt. Talibus Salvator in Evangelio dicit : *Væ vobis hypocritæ, qui decimatis mentam, et anetum, et cyminum; et ea, quæ legis sunt graviora omittitis* (*Matth.* xxiii, 23). Quid multa? Legant libros Doctorum, et maxime sancti Augustini contra Faustum Manichæum, in quo ista, quæ isti evacuant, et faciebant et dicebant, et secum illos victos erubescant. Nam et librum sancti Hieronymi contra Donatianum legant, et salutem suam ibi reperient. Nam ridiculum est carnes mundas, quas Deus creavit, usque ad nauseam devorare, et sanguinem illarum carnium, quasi immundum respuere: quasi Deus carnem creaverit mundam, et sanguinem carnium, qui utique nutrimentum et salus carnis est, fecerit immundum. Alia scribere debui, sed cui modica utilia non sufficiunt, nec plurima proderunt. Absit a fidelium cordibus, ut ista carnaliter intelligentes, a sinu matris Ecclesiæ discedant, et se cum taliter credentibus gehennæ ignibus tradant.

[a] *Ms., et cœlestia jussa agere enerviter perorrescunt.*

ANNO SÆCULI VIII INCERTO.

S. ARCULFUS

ET

S. ADAMANUS.

NOTITIA HISTORICA IN S. ARCULFUM.

(Cave, Hist. litt. p. 392.)

Arculfus, urbis cujusdam in Gallia episcopus, claruit 690. Suscepto, religionis causa, in Orientem itinere, ac lustratis locis sanctis, Damascum quoque, Constantinopolim, Alexandriam aliaque loca adiit, ac demum in Galliam rediens, vi tempestatis in occidentalia Britanniæ littora delatus, et ab Adamano abbate Hyensi hospitio benigne exceptus est. Ab illius ore exceptam peregrinationis hujusce historiam et locorum sanctorum descriptionem litteris consignavit Adamanus, rem voluminibus tribus complexus. Exstant hi libri *De situ terræ sanctæ* inscripti, a Serrario editi Ingolstadt 1619, deinde a Mabillonio sæc. Bened. iii, parte ii, p. 502.

NOTITIA HISTORICA IN S. ADAMANUM.

(Fabric. Bibl. med. et inf. ætatis.)

Adamanus, sive Adamnanus, Benedictinus abbas in insula Hyensi (Hu sive Hey), vicina Scotiæ, octogenario propior defunctus A. C. 704, IX Kal. Octobr. Ejus *Libri tres de vita S. Columbæ* cum notis Francisci Baertii exstant in Actis Sanctorum 9 Junii tomo II pag. 197 seq., ut Canisii, Surii, Mabillonii sæc. I Bened., Stephani Vici in Triade Sanctorum Hiberniæ, Thomæ Messingani in Florilegio Hiberniæ Sanctorum, Benedicti Gononi in Vitis Patrum Occidentis (Lugduni 1625, fol. p. 420) aliasque editiones omittam. Prologum et epilogum ad Columbæ Vitam vulgavit Usserius in Epistolarum Hibernicarum Sylloge, p. 42, una cum adjuratione ab librarios. Prologum ad *Libros tres de Locis Sanctæ Terræ* ex ore dictantis Arculfi episcopi, gente Galli, ex Palæstina reducis, acceptos edidit Labbeus tom. I Bibl. novæ A Mss. p. 667. Libros ipsos, post Jacobum Gretserum (Ingolstadt, 1619, in-4°), Joannes Mabillonius sæc. III Bened. parte II, p. 502. Laudat Beda V, 16 de Gestis Anglorum et in Marci XV, 46, et ad calcem libelli de Locis Sanctis tom. III, p. 571, ubi Arculfi et Adamani vestigia legisse se non diffitetur. *De legitimo Paschatis tempore* num scripserit, et *Canones* in litteras miserit, ex Bedæ V, 16, de Gestis Anglorum non adeo firmiter colligitur, nec ex loco Matthæi Monasteriensis ad A. C. 701, quam adduxit Vossius p. 272 de Historicis Latinis. Tertiam syllabam in nomine Adamani corripit Alcuinus in his versibus, qui ad pag. 1756 ejus operum leguntur :

Patricius, Cheranus, Scotorum gloria gentis,
Atque Columbanus, Congallus, *Adammanus*, atque
Præclari Patres, morum vitæque magistri.
Hic pietas precibus horum nos adjuvet omnes.

JACOBI BASNAGII OBSERVATIO IN S. ADAMANUM.

Quamvis hic multa de Adamnano subjiciantur, aliqua tamen supersunt observanda. Primo genuinum esse illius nomen *Adamnanum* : sibi ipsi notissimus esse debuit Adamnanus; at sæpius se ipsum Adamnanum vocat hoc in opusculo. 2° Distinguendum esse ab alio Adamnano, qui vixit monachus in cœnobio Coludiensi. De priori Beda libro V, c. 16; de posteriori libro IV, c. 19. Hic fuit qui nihil unquam cibi vel potus, excepta die Dominica et Quinta Sabbati, percipiebat, ab altero qui Vitam Columbæ scripto reliquit, plane diversus. Peccaverunt igitur Possevinus et Gesnerus, quorum fragmenta hic subjecta sunt, imo et ipse Canisius, qui duo loca Trithemii male conjunxit. 3° Præfuit Adamnanus Hiensi monasterio sub finem sæculi septimi; nam Columba moriens, anno 598, Battheneum sibi successorem indicaverat. Obiit Battheneus abbas an. 622, et Segieno monasterii præfecturam reliquit. Illam tenuit Segienus ad annum 652, tuneque suffectus est Failbeus, quem Adamnanus *decessorem suum* appellat; ipse autem nonnisi an. 665 ex Anglia in patriam reversus est. 4° Adamnanus Scotorum more Pascha celebrare fuit solitus. Altera fuit eo tempore quæstio celeberrima de tonsura, ut patet ex concilio Pharensi anno 664 habito. Tondebatur caput Romanorum in formam coronæ, idque a Petro accepisse fingebatur; aliis tonsuram suam a Simone Mago, ut ferebatur, habentibus. Stabat primum a partibus Scotorum adversus Romanos Adamnanus; sed tum circa tonsuram, tum circa Paschatis celebrationem a Ceolfrido abbate conversus, monasterium Hiense pristinam mutare sententiam voluit, sed frustra; monachi enim a Romanorum ritibus alieni permanserunt. Quinto denique monendus est lector, ante Adamnanum jam fuisse conscriptam Columbæ Vitam a Cummeneo Albo, quam ipse viderat et laudavit libro secundo. Hancque Vitam edidit eruditissimus Mabillonius sæculo Benedictino primo; sed multo brevior est ea quam in lucem prodire facimus : quippe plurima a Cummeneo omissa complexus est Adamnanus a Canisio editus; tota tamen Vita miraculis est referta, quæ a traditione seniorum satis incerta hauserat. De signo crucis et aqua benedicta sæpius fecit mentionem. Verbum Dei prædicaturus Columba provinciis Septentrionalium Pictorum, hoc est Scotorum, transnavigaverat in Angliam; anno 665 reversus in patriam, ibi *terdenos et quatuor* annos, ut asserit Adamnanus libro tertio, commoratus est : obiit igitur Columba, ut prius dictum, anno 598. Sepultus dicitur cum Patritio et Brigida; unde versus quos retulit Sylvester Gyraldus Cambrensis in Hiberniæ Topographia :

In Burgo Duno
Tumulo tumulantur in uno
Brigida Patritius
Atque Columba pius.

Post Columbæ Vitam scripsit Adamnanus abbas Hiensis tres libros de Locis Sanctis; sed fabulæ quæ ibi leguntur, debentur Arculpho Galliarum episcopo, cui nimia cum supinitate fidem adhibuit miraculorum indagator scriptor noster.

« Texere librum de Locis incipio Sanctis Arculphus, sanctus episcopus, gente Gallus, diversorum longe remotorum penitus locorum verax et index satis idoneus in Hierosolymitana civitate per menses novem hospitatus et locis quotidianis visitationibus peragratis mihi Adamnano hæc universa quæ infra sunt exaranda experimenta diligentius perscrutanti et primo in tabulas describenti *fideli et indubitabili* narratione dictavit. »

Unicum proferam exemplum, ut de cæteris judicium feratur : Inter illam quoque Golgothanam basilicam et Martyrum quædam inest exedra, in qua est *Calix Domini*, quem a se benedictum *propria manu* in cœna pridie quam pateretur ipse, *convivæ apostolis tradidit convivantibus : qui argenteus Calix Sextarii Gallici* mensuram habens duasque ansulas in se ex utraque parte altrinsecus continens compositas. *In quo utique calice* illa inest spongia, quam aceto plenam hyssopo circumponentes Dominum crucifigentes obtulerunt ori ejus. De hoc eodem calice Dominus post resurrectionem *cum apostolis convivans bibit*, quem S. Arculfus vidit, etc. Inde concludunt viri docti argenteos calices in usu fuisse ab institutione Sacramenti. Errabant igitur toto cœlo qui vitreis, ut Exuperius, utebantur.

Denique missus fuit Adamnanus ad *Aldfridum* regem. Is fuit rex Northumbrorum, qui anno 705 diem suum clausit.

PLURIUM OBSERVATIONES IN MARTYROLOGIUM ROM. IX JUNII.

In Scotia S. Columbani Presbyteri et Confessoris.

Ad quæ notat hæc Baronius : « De eo hac die Beda et alii recentiores. Pluribus de eo idem Beda hist. de Gest. Angl. l. III, c. 4 et 25, ubi eumdem appellat Columbanum, Columbam autem in epitome ann. Dom. 565, quo anno ex Hibernia se contulit in Britanniam vixitque ibi annis triginta duobus, ut idem testatur auctor ; sicque pervenisse videtur usque ad annum Domini 597 : de quo et Sigebertus in Chron. anno 596 et 598, ubi semper Columbanum appellat. Scripsit ejus Vitam Adamandus eidem æqualis, de quo Sigebert. de Vir. illust. c. 64. Nec moveat quemquam, quod Columba hic, præter morem Ecclesiæ, Pascha celebrabat decima quarta luna : excusat enim eum Beda hist. Angl. l. III. c. 4, in fine, et Walfridus apud eumdem eodem lib. III c. 25. Alius ab hoc est S. Columbanus abbas Luxoviensis, de quo inferius ad XI Kal. Decemb. » Hæc Baronius.

Trithemius de Scriptor. Eccles. : « Adamannus presbyter et abbas monasterii Huensis, quod S. Columbanus quondam construxit in insula Scotiæ, vir in divinis Scripturis valde studiosus et eruditus, sæcularium quoque litterarum non iguarus, ingenio cautus, et dulcis eloquio, vita et conversatione præclarus, non sine opinione sanctitatis, pater multorum monachorum fuit. Scripsit inter cætera satis composito sermone volumen de Locis Terræ Sanctæ lib. I, et quasdam Epistolas. Claruit sub Justiniano juniore Augusto. Anno D. 690. » Hæc Trithem., qui lib. III de Viris illust. Ord. S. Benedicti c. 124, hæc habet de eodem S. Adamanno : ita enim ponit titulum : « Adamannus, monachus et presbyter monasterii sanctimonialium in Anglia, quod Colodi urbs dicitur, præpositus, natione Scotus, vir austeræ conversationis, et sanctæ vitæ ; ita ut præter Dominicam et quintam feriam nihil in hebdomada penitus comederet, sæpe etiam noctes integras pervigil in oratione transigeret. Magnis effulsit virtutibus. Claruit anno Domini 670. » Hæc Trithemius, qui eodem lib. III. c. 153, hæc : « Adamannus, abbas monasterii quod B. Columbanus olim in insula Hu funda- B vit in Hibernia, vir doctus et sanctus, et pater multorum monachorum, sua prædicatione sanctissima plurimam partem Scotorum in Hibernia, et etiam Britones in Brittannia, ad debitum Paschalis celebritatis tempus reduxit. Claruit anno 700. » Hæc Trithem.

Antonius Possevinus in Apparatu sacro : « Adamanus Scotus, Coludius, monachus et abbas monasterii insulæ Huensis in Scotia, quod S. Columbanus construxit, congregationis Benchorensis, floruit anno 690, scripsitque de Locis Terræ Sanctæ librum unum ; De Paschate Epistolas : De Vita S. Columbæ (fortassis Columbani), monachi et confessoris, librum unum cujus initium est : *B. Patris N. Christo suffragante vitam descripturus*. Exstat ad S. Gislenum. Arnold. et ante illum Trithemius, qui non omnia ejus scripta cognoverat. »

Epitome Biblioth. Gesneri : « Adamannus Coludius, Scotus, monachus Ordinis Apostolici, et cœnobii Huensis moderator, scripsit de locis Terræ Sanctæ librum unum. De situ Hierusalem librum unum, de Paschate legitimo librum unum. Epistolas quoque edidit. Ab hoc Bedam multa sumpsisse, et suis libris inseruisse tradunt. Claruit anno 699. » Hæc Gesn.

Molanus in appendice ad Usuardi Martyrologium : « Adamannus abbas, plurimam partem Scotorum in Hibernia, et nonnullam etiam de Britonibus, ad catholicam Paschalis temporis observantiam sua prædicatione correxit. Scripsit idem librum de Locis Sanctis. *Beda lib. v Historiæ, cap. 16 et 22.* » Hæc Molanus : qui cum Columbam inter Sanctos recenset, notandum est, quod codex m. s. Rebdorfensis expresse in titulo libri vocat *sanctum*. Ita etiam Trithemius, lib. III de Viris illust. Ord. S. Benedicti, cap. 124 et 153, *sanctum* vocat.

Porro de nomine Adamanni observandum, varie a variis appellari. Aliqui, ut etiam Baronius, vocant Adamandum. Alii plerique Adamannum. Codex ms. Rebdorfensis ubique vocat Adamnanum, vel C Adomnanum.

SANCTI ADAMANI

BENEDICTINI ABBATIS

DE VITA S. COLUMBÆ

LIBRI TRES.

INCIPIT PRIMA PRÆFATIO,

APOLOGIAQUE ADOMNANI ABBATIS SANCTI SCRIPTORIS.

Beati nostri Patroni, Christo suffragante, vitam descripturus, fratrum flagitationibus obsecundare volens ; imprimis eamdem lecturos quosque admonere procurabo, ut fidem dictis adhibeant compertis, et res magis quam verba perpendant, quæ, ut æstimo, inculta et vilia esse videntur ; meminerint- D que regnum Dei non eloquentiæ exuberantia, sed in fidei florulentia constare, et nec ob aliqua Scoticæ, vilis videlicet linguæ, aut humana onomata, aut gentium diversas [a] vilescunt linguas ; utilium et non sine divina opitulatione gestarum despiciant rerum pronuntiationem.

[a] Forte, *quæ vilescunt*.

Sed et hoc lectorem admonendum putavimus, quod de beatæ memoriæ viro, plura studio brevitatis, etiam memoriæ digna, a nobis sunt prætermissa; et quasi pauca de plurimis, ob evitandum fastidium lectorum, sint exarata.

Et hoc, ut arbitror, quisque hæc lecturus forte A annotabit, quod minima de maximis per populos fama de eodem beato viro divulgata disperserit, ad horum paucorum comparationem, quæ nunc breviter exarare disponimus. Hinc post hanc primam præfatiunculam de nostri vocamine præsulis, in exordio secundæ, Deo auxiliante, intimare exordiar.

INCIPIT PRÆFATIO SECUNDA.

Vir erat vitæ venerabilis et beatæ memoriæ, monasteriorum pater et fundator; cum Jona propheta homonymum sortitus est nomen. Nam licet diverso trium diversarum sono linguarum, unam tamen eamdemque rem significat; hoc quod Hebraice dicitur *Jona*, Græcitas vero [a] Νηπιότητα, *Peristeram*, vocitat; et Latina lingua *Columba* nuncupatur.

Tale tantumque vocabulum homini Dei, non sine divina Providentia inditum esse credimus. Nam et juxta Evangeliorum fidem Spiritus sanctus super unigenitum æterni Patris Filium descendisse monstratur in forma illius aviculæ quæ columba dicitur. Unde plerumque in sacrosanctis libris mystice Spiritum sanctum significare dignoscitur. Proinde et Salvator in Evangelio suis præcepit discipulis, ut columbarum in corde puro insertam simplicitatem C continerent. Columba etenim et simplex, innocensque nuncupari debuit, qui in se columbinis moribus Spiritui sancto hospitium præbuit: cui nomini non inconvenienter congruit illud, quod in Proverbiis scriptum est: *Melius est nomen bonum quam divitiæ multæ* (*Prov.* XXII, 1).

Hic igitur noster præsul non immerito non solum a diebus infantiæ hoc vocabulo, Deo donante, adornatus proprio ditatus est; sed etiam præmissis multorum cyclis annorum ante suæ nativitatis diem cuidam Christi militi, Spiritu sancto revelante, quasi filius repromissionis mirabili prophetatione nominatus est.

Nam quidam proselytus Britto, homo sanctus, sancti Patricii episcopi discipulus, Maveteus nomine, D ita de nostro prophetizavit patrono sicuti nobis ab antiquis traditum expertis compertum habetur.

In novissimis, inquit, temporibus sæculi, filius nasciturus est, cujus nomen Columba per omnes insularum Oceani provincias divulgabitur notum; novissimaque orbis tempora clare illustrabit. Mei et ipsius duorum monasteriorum agelluli unius [b] sepisculæ intervallo disterminabuntur: homo valde Deo charus, et grandis coram ipso meriti.

Hujus igitur nostri Columbæ vitam et mores describens, imprimis brevis sermonis textu, in quantum valuero, strictim comprehendam, et ante lectoris oculos sanctam ejus conversationem pariter exponam. Sed et de miraculis ejus succincte quædam quasi legentibus, avide prægustanda ponam: quæ tamen inferius per tres divisa libros plenius explicabuntur. Quorum primus propheticas revelationes; secundus vero divinas per ipsum virtutes effectas; tertius angelicas appariB tiones continebit, et quasdam super hominem Dei cœlestis claritudinis manifestationes.

Nemo itaque me de hoc tam prædicabili viro, aut mentitum æstimet, aut quasi quædam dubia vel incerta scripturum; sed ea quæ majorum, fideliumque virorum, tradita expertorum cognovi relatione narrantium; et sine ulla ambiguitate [c] carraxaturum sciat. Et vel ex his, quæ ante nos inserta paginis reperire potuimus; ut ex his, quæ audivi ab expertis quibusdam fidelibus, antiquis, sine ulla dubitatione narrantibus, diligentius sciscitantes didicimus.

[a] Lego περιστερὰν.
[b] Pro *sepiculæ*.
[c] Id est, descripturum, sic Aldhelmus, quem mox subjiciemus, de Virginitate c. 10, flexis litterarum apicibus in quadrata, *parietis pagina caraxatis*. BASN.

INCIPIT LIBER PRIMUS,

DE PROPHETICIS REVELATIONIBUS.

I. Sanctus igitur Columba nobilibus fuerat oriundus genitalibus, patrem habens Fedilimtum, filium Ferguso, matrem Æthneam nomine: cujus pater latine Filius Navis dici potest, Scotica vero lingua Magnave. Hic anno secundo post Culedebrine bellum, ætatis vero suæ 42, de Scotia ad Britanniam pro Christo peregrinari volens enavigavit. Qui etiam a puero deditus Christiano tyrocinio, et sapientiæ studiis, integritatem corporis et animæ puritatem, Deo donante, custodiens; quamvis in terra positus, cœlestibus se aptum moribus ostendebat. Erat enim aspectu angelicus; sermone nitidus; opere sanctus; ingenio optimus; consilio magnus; per annos 34 insulanus miles est versatus. Nullum etiam unius horæ intervallum transire poterat, quo non aut orationi, aut lectioni, vel scriptioni, vel etiam alicui operationi incumberet. Jejunationum quoque et vigiliarum indefessus laborationibus, sine ulla intermissione diu noc-

tuque occupatus, ita ut supra humanam possibilitatem uniuscujusque pondus specialis operis videretur. Et inter hæc omnibus charus, hilarem semper faciem ostendens, sanctorum specie sancti Spiritus gaudio in intimis lætificabatur præcordiis.

II. Sanctus Fintenus, qui postea per universas Scotorum Ecclesias valde noscibilis habitus est, a puerili ætate integritatem carnis et animæ, Deo adjuvante, custodiens, studiis dialecticalis sophias deditus, hoc propositum in annis juventutis conversatus in corde habuit, ut nostrum sanctum [a] Columbam, Hiberniam deserens, peregrinaturus adiret.

Eodem æstuans desiderio ad quemdam vadit seniorem sibi amicum, in sua gente prudentissimum, venerandumque clericum, qui Scotice vocitabatur [b] Columbus, ut ab eo prudentiæ quasi aliquod audiret consilium. Cui cum suos tales denudaret cogitatus, hoc ab eo responsum accepit: « Tuum, ut æstimo, adeo inspiratum devotumque desiderium quis prohibere potest, ne ad sanctum Columbam transnavigare debeas? »

Eadem hora casu adveniunt duo monachi sancti Columbæ, qui de sua interrogati ambulatione, « Nuper, aiunt, de Britannia, remigantes hodie a Roboreto venimus. »—« Sospesne est, ait Columbus, vester Columba sanctus Pater? » Qui valde illacrymati, cum magno dixerunt mœrore: Vere salvus est noster ille patronus, qui his diebus nuper migravit ad Christum. Quibus auditis Fintenus et Columbus, et omnes qui ibidem *inerant*, prostratis in terram vultibus amare flevere. Fintenus consequenter percontatur, dicens: « Quem post se successorem reliquit? — Battheneum, aiunt, suum alumnum. Omnibusque clamitantibus, *Dignum et debitum*; Columbus ad Fintenum ait: Quid ad hæc, Fintene, facies? Qui respondens, ait: « Si Dominus permiserit, ad Battheneum virum sanctum et sapientem enavigabo; et si me susceperit, ipsum abbatem habebo. »

Tum deinde supra memoratum Columbum osculatus, et valedicens, navigationem præparabat, et sine ulla morula transnavigans Jovam devenit insulam. Et necdum in id temporis usque nomen ejus in his locis erat notum. Unde et imprimis quasi quidam ignotus hospes hospitaliter susceptus; alia die internuntium ad Battheneum mittit, ejus allocutionem facie ad faciem habere volens, qui ut erat affabilis, et peregrinis appetibilis, jubet ad se adduci. Qui statim adductus, primo ut veniebat, flexis genibus in terram se prostravit, visusque a seniore sancto surgit; et residens interrogatur a Battheneo, adhuc inscio de gente et provincia, nomineque et conversatione, et pro qua causa inierit navigationis laborem. Qui ita interrogatus omnia per ordinem enarrans, ut susciperetur, humiliter expostulat.

Cui sanctus, senior his ab hospite auditis, simulque A hunc esse virum cognoscens, de quo pridem aliquando sanctus Columba prophetice vaticinatus est: « Gratias, ait, Deo meo agere debeo quidem in tuo adventu, filii. Sed et hoc indubitanter scito, quod noster monachus non eris. »

Hoc audiens valde contristatus infit: « Forsitan ego indignus tuus non mereor fieri monachus. » Senior consequenter inquit: « Non quod, ut dicis, indignus esses, hoc dixi; sed quamvis maluissem te apud me retinere, mandatum tamen sancti Columbæ mei defensoris profanare non possum, per quem Spiritus sanctus de te prophetavit. Aliaque die mihi soli seorsum prophetico sic profatus ore inter cætera dixit: Hæc mea, o Batthenee, intentius debes audire verba; statim namque post meum de hoc ad B Christum sæculo exspectatum, et valde desideratum transitum, quidam de Scotia frater, qui nunc bene juvenilem bonis moribus agens ætatem, sacræ lectionis satis studiis imbutus, nomine Fintenus, ad te, inquam, perveniens humiliter expostulabit, ut ipsum suscipiens inter cæteros annumeres monachos. Sed hoc ei in Dei præscientia prædestinatum non est, ut ipse alicujus fieret monachus; sed et monachorum abbas, et animarum dux ad cœleste regnum olim electus a Deo est. Nobis [*Lege* Noli] itaque hunc memoratum virum in his nostris apud te retinere insulis, ne et Dei voluntati contraire videaris. Sed hæc ei intimans verba, ad Scotiam in pace remittas, ut in Laginenstum vicinis mari finibus monasterium construat; et ibidem Christi ovium pascens gregem, C innumeras ad patriam animas cœlestem perducat. »

Hæc audiens sanctus junior, Christo lacrymas fundens, agit gratias, inquiens: « Secundum sancti Columbæ propheticam fiat mihi et mirabilem præscientiam. »

His denique verbis sanctorum obtemperans, et a Battheneo accipiens benedictionem, in pace ad Scotiam transnavigavit

III. Alio in tempore vir beatus in mediterranea Hiberniæ parte monasterium, quod Scotice dicitur Dairmag, divino fundans nutu, per aliquot demoratur menses. Libuit animo visitare fratres, qui in Cloensi Sancti Cerani cœnobio commanebant.

Audito itaque ejus accessu universi undique ab agellulis monasterio vicinis, cum his qui ibidem inD venti sunt, congregati, cum omni alacritate suum consequentes abbatem Alitherum, quasi angelo Domini obviam egressi vallum monasterii, unanimes pergunt, humiliatisque in terram vultibus, eo viso, cum omni reverentia exosculatus est ab eis; hymnisque et laudibus resonantes, honorifice ad ecclesiam perducebant; quamdamque de lignis pyramidem erga sanctum deambulantem constringentes a quatuor viris æque ambulantibus supportari fecerunt: ne videlicet sanctus senior Columba ejusdem fratrum multitudinis constipatione molestaretur.

[a] Ab aliis *Columbanus dicitur*. MABILL.

[b] Diversus plane a Columba nostro fuit et alter: primus doctor fidei Christianæ Transmontanus Pictis ad Aquilonem primusque fundator monasterii quod in Hie insula multis diu Scotorum Pictorumque populis venerabile mansit. Hic videlicet Columba, nunc a nonnullis composito a cella et Columbario nomine Columcelli vocatur. Beda. IV, cap. 10. BASN.

Eadem hora quidam valde despectus vultu et habitu, puer familiaris, et necdum senioribus placens, retro in quantum valuit, se occultans accessit; ut videlicet vel illius amphibali fimbriam, quo vir beatus induebatur, occulte et, si fieri posset, ipso nesciente et non sentiente, tangeret; sed hoc tamen sanctum non latuit. Nam quod corporalibus oculis retro se actum intueri non potuit, spiritualibus perspexit. Unde subito restitit, et post se extendens manum, cervicem pueri tenet, ipsumque trahens ante faciem suam statuit, omnibusque, qui ibidem circiter astabant, dicentibus : « Dimitte, dimitte, quare hunc infelicem et injuriosum retines puerum? » Sanctus e contra hæc puro pectore verba depromit prophetica : « Sinite fratres, sinite modo. » Ad puerum vero valde tremefactum dicit : « O fili, aperi os tuum, et porrige linguam. » Jussus tum puer cum ingenti tremore aperiens os suum, linguam porrexit; quam sanctus, sanctam manum extendens, et diligenter benedicens, ita prophetice profatur dicens : « Hic puer quamvis nunc despicabilis et valde vilis videatur, nemo tamen ipsum ob id despiciat; ab hac enim hora non solum vobis non displicebit, sed valde placebit, bonisque moribus et animæ virtutibus paulatim de die in diem crescet : sapientia quoque et prudentia magis ac magis in eo ab hac die adaugebitur; et in hac nostra congregatione grandis est futurus provectus. Lingua quoque ejus salubri et doctrina, et eloquentia a Deo donabitur. »

Hic erat Ereneus postea per omnes Scotiæ Ecclesias famosus, et valde notissimus. Qui hæc omnia supra scripta verba Segeneo abbati de se prophetata enarraverat, meo decessore Failbeo intentius audiente, qui et ipse cum Segeneo præsens inerat; cujus relatione et ego ipse cognovi hæc eadem quæ narravi.

Sed et multa alia hisdem diebus, quibus in Cloensi cœnobio sanctus hospitabatur, revelante Spiritu Sancto prophetavit; hoc est, de illa quæ post dies multos ob diversitatem Paschalis festi orta est inter Scotiæ Ecclesias discordia, et de quibusdam angelicis frequentionibus sibi manifestatis : quibus quædam intra ejusdem cœnobii septa ab angelis tunc temporis frequentabantur loca.

IV. Alio in tempore, cum in [a] Jova insula die fragosæ tempestatis, et intolerabilis undarum magnitudinis, sedens in domo sanctus, et fratribus præcipiens, diceret : « Præparate ocius hospitium, aquamque ad lavandos hospitum pedes haurite; » quidam ex ipsis frater consequenter : « Quis, ait, hac die valde ventosa, et nimis ventosa (*sic*), et nimis periculosa, licet breve fretum, prospere transnavigare potest? » Quo audito, sanctus sic profatur : « Cuidam sancto et electo homini, qui ad nos ante vesperam perveniet, Omnipotens tranquillitatem quamlibet in tempestate donabit. »

Et ecce eadem die aliquandiu a fratribus expectata navis, in qua sanctus inerat Chamnechus, juxta sancti prophetationem pervenit. Cui sanctus cum fratribus obviam venit, et ab eo honorifice et hospitaliter susceptus est. Illi vero nautæ, qui cum Chamnecho inerant, interrogati a fratribus de qualitate navigationis, sic retulerunt, sicut sanctus Columba prius de tempestate et tranquillitate pariter Deo donante, in eodem mari, et hisdem horis mirabili divisione prædixerat, et tempestatem eminus visam non sensisse professi sunt.

V. Alio itidem die sanctus Columba in sua commanens matrice Ecclesia, repente in hanc subridens vocem erupit dicens : « Columbanus ad nos transnavigare incipiens, nunc in undosis charybdis æstibus valde periclitatur. Abbasque ad cœlum in prora sedens, palmas elevat; turbatum quoque et tam formidabile pelagus benedicit, quem tamen Dominus sic terret, non ut navis naufragio, in qua ipse resedit, undis obruatur, sed potius ad orandum intentius suscitetur, ut ad nos, Deo propitio, post transvadatum perveniat periculum. »

VI. In tempore quoque alio, de Cormacco, viro utique sancto, qui tribus non minus vicibus Erenum [*F.* eremum] in Oceano laboriose quæsivit, nec tamen invenit, sanctus Columba, ita prophetizans ait : « Hodie iterum Cormachus desertum cupiens reperire, enavigare incipit ab illa regione quæ ultra Modam fluvium sita est, et Cirros dicitur; nec tamen etiam hac vice, quod quærit, inveniet; et non ob aliam ejus culpam, nisi quod alicujus religiosi abbatis monachum, ipso non permittente, discessorem secum non recte comitari navigio susceperit. »

VII. In tempore alio, hoc est, post multos annorum transcursus, cum esset vir sanctus in Jova insula, subito dicit ad suum ministratorem : « Cloccam pulsa, » cujus sonitu fratres incitati, ad ecclesiam, ipso sancto præsule præeunte, ocius currunt, ad quos ibidem flexis genibus infit : « Nunc intente pro hoc populo et Aldano rege Dominum oremus, hac enim hora ineunt bellum. » Et post modicum intervallum egressus oratorium, respiciens in cœlum, inquit : « Nunc barbari in fugam vertuntur; » Aldanoque quamlibet infelici, tamen concessa est victoria. Sed et de numero, de exercitu Aldani interfectorum trecentorum et trium virorum, vir beatus prophetice narravit.

VIII. Alio quoque in tempore, ante supra dictum bellum, Sanctus Aldanum regem interrogat de regni successore. Illo respondente, nescire quis esset de tribus filiis regnaturus, Sanctus consequenter hoc profatur modo : « Nullus ex his tribus erit regnaturus, nam in bellis cadent ab inimicis trucidandi; sed nunc si alios juniores habeas, ad me veniant, et quem ex eis elegerit Dominus regem, subito super meum irruet gremium. » Quibus accitis secundum

[a] De hujus insulæ situ in mari Hibernico, quæ Hiona sive Ihona vocatur, non una est scriptorum sententia. Mabillon. not. ad Cumneum p. 362. BASN.

verbum Sancti, Euchodius adveniens; in sinu ejus recubuit; statimque Sanctus eum osculatus benedixit, et ad patrem ait : « Hic est superstes, et rex post te regnaturus, et filii ejus post eum regnabunt. » Sic omnia post suis temporibus plene adimpleta sunt, et Euchodius post patrem in regnum successit.

IX. Domnallus filius Aido adhuc puer, ad sanctum Columbam per nutritores adductus est, quem intuens percontatur, inquiens : « Cujus est filius hic, quem adduxistis? » Illis respondentibus, « Hic est Domnallus, qui ad te ideo perductus est, ut tua redeat benedictione ditatus. » Quem cum Sanctus benedixisset, continuo ait : « Hic super omnes fratres suos superstes erit, et rex valde famosus, nec unquam in manus inimicorum tradetur; sed morte placida in senectute, et intra domum suam coram amicorum familiarium turba super suum morietur lectum. » Quæ omnia secundum beati vaticinium viri de eo vere adimpleta sunt.

Eodem tempore Sanctus, et in eodem loco, ad Scandalanum filium Colmanni apud Aidum regem in vinculis retentum, visitare eum cupiens pergit; ipsumque cum benedixisset, confortans ait : « Fili, noli contristari, sed potius lætare et confortare. Aidus enim rex, apud quem vinculatus es, de hoc mundo te præcedet, et post aliqua exilii tempora triginta annis in gente tua rex regnaturus eris, iterumque de regno effugaberis, et per aliquos ejulabis [*Fort.* exulabis] dies; post quos a populo renuntiatus [*F.* reinvitatus *ut infra*] per tria regnabis brevia tempora. »

Quæ cuncta juxta vaticinationem Sancti plene expleta sunt. Nam post annos triginta de regno expulsus per aliquod exulavit spatium temporis, sed post a populo reinvitatus; non ut putabat, tribus annis, sed ternis regnavit mensibus; post quos continuo obiit.

XI. In tempore alio duo plebeii ad Sanctum in Jova commorantem insula deveniunt; quorum unus Meldanus de filio suo, qui præsens erat, sanctum interrogat, quid esset ei futurum. Cui sanctus sic profatur : « Nonne Sabbati dies hodierna est? Filius tuus sexta feria in fine morietur septimanæ, octavaque die, hoc est, Sabbato, hic sepelietur. »

Alter proinde plebeius, et ipse de filio, quem ibidem secum habuit, nihilominus interrogans, talem sancti audit responsionem : « Filius tuus suos videbit nepotes, et in hac insula senex sepelietur. » Quæ omnia secundum verbum Sancti de pueris ambobus suis temporibus plene sunt expleta.

XII. Quadam die, cum vir venerabilis in Jova demoraretur insula, quidam frater Berachus nomine ad Ethicam proponens insulam navigare, ad Sanctum mane accedens, ab eo benedici postulat; quem sanctus intuitus, inquit : « O fili, hodie intentius præcaveto, ne Ethicam cursu ad terram directo per latus coneris transmeare pelagus; sed potius circuiens minores secus naviges insulas, ne, videlicet, alio monstruoso perterritus prodigio, vix inde possis evadere. »

Qui accepta a Sancto benedictione secessit, et navim ascendens Sancti verbum quasi parvipendens transgreditur. Majora proinde Ethici transmeans spatia pelagi, ipse, et qui ibi inerant nautæ, vident; et ecce cetus miræ et immensæ magnitudinis se instar montis erigens, ora aperit patula, nimis dentosa, supernatans. Tum proinde remiges deposito velo valde perterriti, retroversi illam obortam ex belluino motu fluctuationem vix evadere potuerunt; Sanctique verbum recognoscentes propheticum admirabantur.

Eodem quoque die Sanctus, Baithenco ad supra memoratam insulam navigaturo, mane de eodem intimavit cetо inquiens : « Hac præterita nocte media cetus magnus de profundo maris se sublevavit, et inter Jovam et Ethicam insulam se hodie in superficiem eriget æquoris. » Cui Baitheneus respondens infit : « Ego et illa bellua sub Dei potestate sumus. » Sanctus : « Vade, ait, in pace : fides tua in Christo te ab hoc defendet periculo. » Baitheneus tum deinde a Sancto benedictione accepta, a portu enavigavit; transcursisque non parvis ponti spatiis, ipse et socii cetum aspiciunt, perterritisque omnibus, ipse solus æquor et cetum ambabus manibus elevatis benedicit intrepidus; eodemque momento bellua magna se sub fluctibus immergens, nusquam deinceps eis apparuit.

XIII. Alio quoque in tempore fratres intempesta nocte suscitat Sanctus, ad quos in ecclesia congregatos dicit : « Nunc intentius Dominum precemur, nam in hac hora aliquod inauditum peccatum perpetratum est, pro quo valde est tremenda judicialis vindicta. De quo peccato crastino die aliquibus paucis percontantibus intimavit, dicens : « Post paucos menses cum Lugaido nesciente infelix ille homuncio ad Jovam perveniet insulam. »

Alio itaque die Sanctus ad Jormitium [Diormitium], interjectis quibusdam mensibus, præcipiens præfatur : « Surge citius, Lugaidus appropinquat; » dicitque ei, ut miserum, quem secum in navi habet, in Maleam propellat insulam, ne hujus insulæ cespitem calcet. Qui præcepto Sancti obsecutus ad mare pergit, Lugaidoque adventanti omnia Sancti prosequitur de infelici viro verba.

Quibus auditis ille infelix juravit, nunquam se cibum cum aliis accepturum, nisi prius Sanctum videret Columbam, eumque alloqueretur. Quæ infelicis verba Diormitius ad Sanctum reversus retulit. Quibus compertis, Sanctus ad portum perrexit Baitheneoque, prolatis sacræ Scripturæ testimoniis, suggerenti, ut miseri pœnitudo susciperetur, Sanctus consequenter inquit : « O Baithenee, hic homo fratricidium in modum Cain perpetravit, et cum sua matre mœchatus est. »

Tum demum miser in littore flexis genibus leges pœnitentiæ expleturum se promisit, juxta Sancti indicationem. Cui sanctus ait : « Si duodecim annis inter Britones cum fletu et lacrymis pœnitentiam ege-

ris, nec ad Scotiam usque ad mortem reversus fueris, forsan Deus peccato ignoscet tuo. »

Hæc dicens, Sanctus ad suos conversus dicit : « Hic homo filius est perditionis, qui quam promisit pœnitentiam, non explebit ; sed mox ad Scotiam revertetur, ibique in brevi ab inimicis interficiendus peribit. » Quæ omnia secundum Sancti prophetiam ita contigerunt. Nam miser iisdem diebus ad Hiberniam reversus in regionem quæ vocitatur Lea, in manus incidens inimicorum trucidatus est.

XIV. Alio itidem in tempore Lugbeus, cujus supra mentionem fecimus, quadam die ad Sanctum post frugum veniens triturationem, nullo modo ejus faciem intueri potuit, miro superfusam rubore ; valdeque pertimescens cito aufugit ; quem Sanctus complosis paululum manibus revocat. Qui reversus a Sancto statim interrogatus, cur ocius aufugisset, hoc dedit responsum : « Ideo fugi, quia nimis pertimui. » Et post aliquod modicum intervallum fiducialius agens, audet Sanctum interrogare, inquiens : « Nunquid in hac hora aliqua tibi formidabilis ostensa visio erat? » Cui Sanctus tale dedit responsum : Tam terrifica ultio nunc in remota orbis parte peracta est ! « Qualis, ait juvenis, vindicta, et in qua regione facta ? » Sanctus tum sic profatur : « Sulphurea de cœlo flamma super Romani juris civitatem intra Italiæ terminos sitam hac hora effusa est ; triaque millia ferme virorum, excepto matrum, puerorumque numero, disperierunt : et antequam præsens annus [*Add.* absolvatur], Gallici nautæ de Galliarum provinciis adventantes, hæc eadem tibi enarrabunt. »

Quæ verba post aliquot menses veridica fuisse, sunt comprobata. Nam idem Lugbeus simul cum sancto viro ad Capuæ regionis (*sic*) pergens, nauclerum et nautas adventantes parce interrogans, sic omnia illa de civitate cum civibus ab eis audit enarrata, quemadmodum a prædicabili viro sunt prædicta.

XV. Quadam brumali et valde frigida die Sanctus magno molestatus mœrore flevit : quem suus ministrator Diormitius de causa interrogans mœstitiæ, hoc ab eo responsum accepit : « Non immerito, o filiole, ego in hac hora contristor, meos videns monachos, quos Laifranus nunc gravi fatigatos labore in alicujus majoris domus fabrica molestat, quod mihi valde displicet. » Mirum dictu, eodem momento horæ, Laifranus, habitans in monasterio Roboreti campi, quodammodo coactus et quasi quadam pyra intrinsecus succensus, jubet monachos a labore cessare, aliquamque cibationum consolationem præparari ; et non solum in eadem die otiari, sed et in cæteris asperæ tempestatis diebus requiescere. Quæ verba ad fratres consolatoria a Laifrano dicta Sanctus in spiritu audiens flere cessavit, et mirabiliter gavisus, ipse in Jova insula commanens, fratribus, qui ad præsens inerant, per omnia enarravit, et Laifranum monachum benedixit consolatorem.

XVI. Alio in tempore, Sanctus in cacumine sedens montis, qui huic monasterio eminus supereminet, ad suum ministratorem Diormitium conversus, profatus est, dicens : « Miror quare tardius appropinquat quædam de Scotia navis, quæ quemdam advehit sapientem virum, qui in quodam facinore lapsus lacrymosam gerens pœnitudinem mox adveniet. » Post proinde haud grande intervallum ad Austrum prospiciens minister velum navis vidit ad portum appropinquantis ; quam cum Sancto adventantem demonstraret : « Cito surgito, inquiens [*F.* inquit] : eamus proselyto obviam, cujus veram Christus suscepit pœnitentiam. » At vero Fechnaus de navi descendens, Sancto ad portum pervenienti obvius occurrit cum fletu, et lamento, ante pedes ejus ingeniculans flexis genibus, amarissime ingemuit ; et coram omnibus qui ibidem inerant peccantias confitetur suas.

Sanctus cum eo pariter illacrymatus ad eum ait : « Surge, fili, et consolare, dimissa sunt tua, quæ commisisti, peccamina. Quia sicut scriptum est : *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit.* » Qui surgens gaudenter a Sancto susceptus, ad Baitheneum tunc temporis in campo Longo præpositum commorantem, post aliquot est emissus dies in pace commigrans.

XVII. Alio in tempore binos mittens monachos ad suum alium monachum, nomine Cailtanum, qui eodem tempore præpositus erat in cella, hæc per eosdem nuntios Sanctus commendat verba : « Cito euntes ad Cailtanum properate, diciteque illi, ut ad me sine ulla veniat morula. » Qui verbo Sancti obsecuti, exeuntes, et ad cellam pervenientes suæ legationculæ qualitatem Cailtano intimaverunt. Qui eadem hora nullo demoratus modo, Sancti prosecutus legatos ad eum in Jova insula commorantem, eorum itineris comes, celeriter pervenit. Quo viso Sanctus ad eum taliter locutus, his compellat verbis : « O Cailtane, bene fecisti ad me obedienter festinando. Requiesce paulisper, idcirco ad te invitandum misi, amans amicum, ut hic mecum in vera finias obedientia vitæ cursum tuæ ; nam ante hujus hebdomadis finem ad Deum in pace transibis. » Quibus auditis, gratias agens Deo, Sanctum lacrymans exosculatus est, et ad hospitium, accepta ab eo benedictione, pergit ; eademque subsecuta nocte infirmatus, juxta verbum Sancti, in eadem septimana ad Christum Dominum emigravit.

XVIII. Quadam Dominica die ultra sæpe memoratum clamatum est fretum ; quem audiens Sanctus clamorem, ad fratres, qui ibidem inerant : « Ite, ait, celeriter, peregrinosque de longinqua venientes regione, ad nos ocius adducite. » Qui continuo obsecuti transfretantes adduxerunt hospites, quos Sanctus exosculatus consequenter de causa percontatur itineris. Qui respondentes aiunt : « Ut hoc etiam anno apud te peregrinemur, venimus. »

Quibus Sanctus hanc dedit responsionem : « Apud me, ut dicitis, anni unius spatio peregrinari non poteritis, nisi prius monachicum promiseritis votum. Quod qui inerant præsentes valde mirati sunt, ad hospites eadem hora adventantes dici. » Ad quæ Sancti verba senior respondens frater ait : « Hoc in

mente propositum licet in hanc horam usque nullatenus habuerimus, tamen tuum sequemur consilium, divinitus, ut credimus, inspiratum. » Quid plura? Eodem horæ momento oratorium cum Sancto ingressi devote, flexis genibus votum monachile voverunt.

Sanctus tum deinde ad fratres conversus ait: « Hi duo proselyti, vivam Deo seipsos exhibentes hostiam, longaque in brevi Christianæ tempora militiæ complentes, hoc mox eodem mense ad Christum Dominum in pace transibunt. » Quibus auditis ambo fratres gratias Deo agentes, ad hospitium deducti sunt, interjectisque diebus septem, senior frater cœpit infirmari, et eodem peracta septimana, ad Dominum emigravit. Similiter et alter post septem alios dies infirmatus ejusdem in fine hebdomadis ad Dominum feliciter migravit. Et sic, secundum Sancti veridicam prophetiam, intra ejusdem mensis terminum ambo præsentem finierunt vitam.

XIX. Dum per aliquot dies in insula demoraretur Scotia vir beatus, alicujus loci terrulam, mari vicinam, baculo percutiens, ad comites ait: « Mirum dictu, o filioli, hodie in hac hujus loci terrula quidam gentilis senex, naturale per totam bonum custodiens vitam, et baptizabitur, et morietur, et sepelietur. » Et ecce quasi post unius intervallum horæ navicula ad eumdem supervenit portum, cujus in prora quidam advectus est decrepitus senex Geone primarius cohortis, quem bini juvenes de navi sublevantes, ante beati viri conspectum deponunt. Qui statim verbo Dei a Sancto per interpretem recepto credens, ab eodem baptizatus est; et post expleta baptizationis mysteria, sicut Sanctus prophetizavit, eodem in loco consequenter obiit, ibidemque socii congesto lapidum acervo sepeliunt, qui hodieque in hac ora cernitur maritima, fluviusque ejusdem loci, in quo idem baptisma acceperat, ex nomine ejus in hodiernum diem nominatus et ab accolis vocitatus.

XX. Alio in tempore, Sanctus cum in Scotiensium paulo superius moraretur memorata regione, casu Dominica die ad quoddam devenit vicinum monasterium, quod *Scotice Trioît* vocitatur. Eadem die proinde quemdam audiens presbyterum sacræ Eucharistiæ mysteria conficientem, quem ideo fratres, qui ibidem commanebant ad Missarum elegerant peragenda solennia, quia valde religiosum æstimabant, repente hanc formidabilem de ore profert vocem: « Munda et immunda pariter nunc permisceri cernuntur, hoc est, munda sacræ oblationis mysteria per immundum hominem ministrata, qui in sua interim conscientia aliquod grande occultat facinus. » Hæc qui inerant audientes, tremefacti nimis obstupuere. Ille vero, de quo dicebantur hæc verba, coram omnibus peccantiam compulsus est confiteri suam, Christique commilitones, qui in ecclesia Sanctum circumstantes, occulta cordis audierant manifestantem, divinam in eo scientiam cum magna admiratione glorificarunt.

Alio tempore, Sanctus in Jova commanens insula, accitis ad se binis de fratribus viris, quorum vocabula Lugbeus et Silnanus, eisdem præcipiens dicit: « Hinc ad Maleam transfretate insulam, et in Campulis mari vicinis Ertum quærite furacem, qui nocte præterita solus occulte de insula Coloso perveniens, sub suo fœno tecta navicula inter arenarum cumulos per diem se occultare conatur, ut noctu ad parvam transnaviget insulam, ubi marini nostri juris vituli generantur et generant, ut de illis furtim occisis edax valde furax suam replens naviculam ad suum repedet habitaculum. »

Qui hæc audientes obsecuti emigrant, furemque in locis a Sancto præsignatis absconsum reperiunt; et ad Sanctum, sicuti illis præceperat, perduxerunt. Quo viso, Sanctus ad eum dicit: « Quare tu res alienas, divinum transgressus mandatum sæpe furaris? Quando necesse habueris, ad nos veniens necessaria accipies postulata. » Et hæc dicens præcepit verveces occidi, et pro furtis dari misero furaci, ne vacuus ad sua remearet. Et post aliquantum tempus Sanctus in spiritu prævidens vicinam furis mortem, ad Baltheneum eo tempore præpositum, commorantem in campo Lunge mittit, ut eidem furi quoddam pingue pecus, et septem modias novissima mittat munera. Quibus a Balthenco, sicut Sanctus commendaverat, transmissis, ea die inventus est morte subita præventus furax misellus, et in exsequiis ejus transmissa expensa sunt xenia.

Alio tempore, Sanctus cum juxta stagnum Dei prope ostium fluminis, quod Latine *bos* dicitur, die aliqua cum fratribus sederet, quidam ad eos Scoticus poeta devenit, qui cum post aliquam recessisset sermocinationem, fratres ad Sanctum: « Cur, aiunt, a nobis regrediente Coronano aliquod ex more suæ artis canticum non postulasti modulabiliter decantari? » Quibus Sanctus: « Quare et vos nunc inutilia profertis verba? Quomodo ab illo misero homuncione postularem carmen lætitiæ, qui nunc ab inimicis trucidatus, usque ad finem ocius pervenit vitæ? » His a sancto dictis, et ecce ultra flumen aliquis clamitat homo, dicens: « Ille poeta, qui a vobis nuper sospes rediit, hora in hac ab inimicis in via interfectus est. » Omnes tum, qui præsentes inerant, valde mirati, se invicem intuentes obstupuere.

XXIII. Alio itidem tempore, Sanctus in Jova conversans insula, repente inter legendum summo cum ingenti admiratione gemitu ingemuit mœsto: quod videns qui præsens inerat Lugbeus, cœpit ab eo percontari subiti causam mœroris. Cui Sanctus valde mœstificatus hanc dedit responsionem: « Duo quidam nunc regii generis viri in Scotia mutuis inter se vulneribus transfixi disperierunt, haud procul a monasterio, quod dicitur *Cellarois* in provincia Magdænorum. Octava de hac peracta hebdomada, ultra fretum aliquis clamitabit, qui hæc de *Hibernia* veniens ita taliter facta enarrabit; sed hoc, o filiole, quamdiu vixero, nemini indices. » Octava proinde ultra fretum clamatum est die.

Sanctus tum supra memoratum ad se Lugbeum

vocans silenter ad eum ait : « Qui nunc clamitat ultra fretum ipse est, de quo tibi prius dixeram longævus viator ; vade, et educ eum ad nos. » Qui celeriter adductus inter cætera hoc etiam retulit : « Duo, inquiens, nobiles viri se mutuo vulnerantes mortui sunt, hoc est, Colmanellus et Romanus. »

Post hæc illius verba narratoris, idem Lugbeus Christi miles Sanctum seorsim cœpit interrogare, dicens : « Quæso mihi de his talibus narres prophetieis revelationibus, quomodo si per visum tibi, an auditum, an alio hominibus incognito manifestantur modo? » Ad hæc Sanctus : « De qua nunc, ait, inquiris, valde subtili re, nullatenus tibi quamlibet aliquam particulam intimare potero, nisi prius flexis genibus per nomen excelsi Dei mihi firmiter promittas, hoc te obscurissimum sacramentum nulli unquam hominum cunctis diebus vitæ meæ enarraturum. » Qui hæc audiens, flexit continuo genua, et prostrato in terram vultu, juxta Sancti præceptionem plene omnia promisit. Qua statim perfecta promissione, Sanctus ad surgentem sic locutus inquit : « Sunt nonnulli, quamlibet pauci admodum, quibus divina hoc contulit gratia, ut etiam totius terræ orbem cum ambitu oceani et cœli uno eodemque momento, quasi sub uno solis radio, mirabiliter laxato mentis sinu, clare et manifestissime speculentur. »

Hoc miraculum Sanctus quamvis de aliis electis dicere videatur, vanam utique fugiens gloriam, de seipso tamen dixisse, per obliquum licet, nullus dubitare debet, qui Paulum legit apostolum vas electionis de talibus narrantem sibi revelatis visionibus ; non enim ita scripsit : Scio me ; sed, Scio hominem raptum usque ad tertium cœlum. Quod quamlibet de alio dicere videretur, nemo tamen dubitat sic de propria, humilitatem custodientem, enarrare persona. Quem etiam et noster Columba in spiritualium visionum narratione secutus est, superius memorata, quam ab eo supra dictus vir, quem plurimum Sanctus amabat, magnis precibus præmissis vix potuit extorquere : sicut ipse coram aliorum personis Sanctorum post sancti Columbæ transitum testatus est, a quibus hæc quæ de Sancto supra narravimus indubitanter didicimus.

XXIV. Alio in tempore, quidam frater ad Sanctum eadem scribentem hora veniens dicit ad eum : « Hoc ferrum, quod in manu habeo, quæso, benedicas. » Qui paululum extensa manu sancta, cum calamo signans, benedixit, ad librum, de quo scribebat facie conversa. Quo videlicet supradicto fratre cum ferro benedicto recedente, Sanctus percontatur dicens : « Quod fratri ferrum benedixi? » Diormicius pius ejus ministrator : « Pugionem, ait, ad jugulandos tauros vel boves benedixisti. » Qui e contra respondens infit : « Ferrum quod benedixi confido in Domino meo, quod nec homini, nec pecori nocebit. » Quod Sancti firmissimum eadem hora comprobatum est verbum. Nam idem frater vallum egressus monasterii bovem jugulare volens tribus firmis vicibus, et forti impulsione conatus, nec tamen poterat etiam ejus transfigere pellem. Quod monachi scientes experti, ejusdem pugionis [*Add.* ferrum] ignis resolutum calore per omnia monasterii ferramenta liquefactum diviserunt inlinitum, nec postea ullam potuere carnem vulnerare, illius Sancti manente benedictionis fortitudine.

XXV. Alio in tempore Diormitius, Sancti pius ministrator, usque ad mortem ægrotavit : ad quem in extremis constitutum Sanctus visitans accessit, Christique invocato nomine, infirmi ad lectulum stans, et pro eo exorans dixit : « Exorabilis mihi fias precor, Domine, et animam mei ministratoris pii de hujus carnis habitaculo me non auferas superstite. » Et hoc dicto aliquantisper conticuit. Tum proinde hanc de sacro ore profert vocem, dicens : « Ilic meus non solum hac vice nunc non morietur puer, sed etiam post meum obitum annis multis vivet. » Cujus hæc oratio est exaudita. Nam Diormitius statim post Sancti exaudibilem precem, plenam recuperavit salutem. Per multos quoque annos post Sancti ad Dominum emigrationem supervixit.

XXVI. Alio in tempore, quidam de Numinensium provincia proselytus ad Sanctum venit, qui se in quantum potuit humiliter, quod nullus sciret (*sic*) quod episcopus esset, sed tamen hoc Sanctum non poterat latere. Nam alia die *Dominica* a Sancto jussus Christi corpus ex more conficere, Sanctum advocat, ut simul quasi duo presbyteri Dominicum panem frangerent. Sanctus proinde ad altarium accedens, repente intuitus faciem ejus sic eum compellat : « Benedicat te Christus, frater ; hunc solus episcopus episcopali ritu frange panem ; nunc scimus quod sis episcopus. Quare hucusque te occultare conatus es, ut tibi a nobis debita non redderetur veneratio? » Quo audito Sancti verbo, humilis peregrinus valde stupefactus Christum in Sancto veneratus est, et qui inerant præsentes nimis admirati glorificaverunt Deum.

XXVII. Alio itidem in tempore, vir venerandus Ernanum presbyterum senem suum avunculum ad præposituram illius monasterii transmisit, quod in Himba insula ante plures fundaverat annos. Itaque cum ipsum Sanctum emigrantem exosculatus benediceret, hoc de eo intulit vaticinium, dicens : « Hunc meum nunc ingredientem amicum, non nie spero iterum in hoc sæculo viventem visurum. »

Itaque idem Ernanus post non multos dies quadam molestatus ægrimonia ad Sanctum volens reportatus est ; cujus in perventione valde gavisus ire obvius ad portum cœpit. Ipse vero Ernanus quamlibet infirmus, propriis tamen vestigiis a portu obviare Sancto conabatur valde alacer ; sed cum esset inter ambos quasi viginti quatuor viæ passuum intervallum, subita morte præventus priusquam Sanctus faciem ejus videret viventis, exspirans in terram cecidit, ne verbum Sancti ullo modo frustraretur. Unde in eodem loco ante januam

Canabe crux infixa est, et altera ubi Sanctus restitit, illo exspirante similiter crux hodieque infixa stat.

XXXII. Alio quoque in tempore, quidam inter cæteros ad Sanctum plebeius venit, quem cum Sanctus ad se vespere venientem vidisset : « Ubi, ait, habitas? » Ille inquit : « In regione quæ littoribus stagni contermina est, ego inhabito. »—« Illam quam dicis provinciolam, ait Sanctus, nunc barbari populantur vastatores. » Quo audito, miser plebeius maritam et filios deplangere cœpit. Quem Sanctus valde mœrentem videns consolans, inquit : « Vade, homuncule, vade, tua familiola tota in montem fugiens evasit, tua vero omnia pecuscula secum invasores abegerunt, omnemque domus supellectilem similiter sævi raptores cum præda rapuere. » Hæc audiens plebeius ad patriam regressus cuncta, sicut a Sancto prædicta sunt, invenit exempla.

XXIX. Alio itidem in tempore, omnium illius ætatis in populo fortissimus virorum, sanctum percontatus est virum, qua morte esset præveniendus : cui Sanctus : « Nec in bello, ait, nec in mari morieris, comes tui itineris, a quo non suspicaris causa erit tuæ mortis. « Fortassis, inquit Gorens, aliquis de meis comitantibus amicis me trucidare cogitet, aut marita ob alicujus junioris viri amorem me maleficio mortificare. » Sanctus : « Non ita, ait, continget. Quare, Gorens inquit, de meo interfectore mihi nunc intimare non vis? Sanctus : « Idcirco, ait, nolo tibi de illo tuo comite nocuo nunc manifestius aliquid edicere, ne ejus crebra recordatio nimis te mœstificet, donec veniat dies, qua ejusdem rei veritatem probabis. » Quid immoramur verbis? Post aliquot annorum excursus idem supra memoratus Gorens casu alia qua die sub navi residens, cultello proprio christiliam de castili eradebat : tum deinde alios prope inter se belligerantes audiens citius surgit, ut eos a belligeratione separaret, eodemque cultello illa subitatione negligentius in terra demisso ejus genicula offensa graviter vulnerata est; et tali faciente comite causa ei mortificationis oborta est : quam ipse continuo, secundum sancti vaticinationem viri, mente perculsus recognovit, postque aliquantos menses eodem aggravatus dolore moritur.

XXX. Alio namque in tempore, cum Sanctus in Jova, inhabitaret insula, unum de fratribus advocans sic compellat : « Tertia ab hac inlucescente die debebis in occidentali hujus insulæ parte expectare super maris oram sedens. Nam de Aquilonari Hiberniæ regione quædam hospita grus, ventis per longos aeris agitata circuitus, post nonam diei horam valde fessa et fatigata superveniet, et pene consumptis viribus coram te in littore cadens recumbet, quam misericorditer sublevare curabis, et ad propinquam deportabis domum; ibidem hospitaliter receptam per tres dies et noctes ei ministrans sollicite cibabis, et post expleto recreata triduo nolens ultra apud nos peregrinari, ad priorem Scotiæ dulcem, unde orta est, remeabit regionem, plene resumptis viribus. Quam ideo tibi diligenter commendo, quia de nostræ paternitatis regione est oriunda. »

Obsecundat frater, tertiaque die post horam nonam, ut jussus fuerat, præscitæ adventum præstolatur hospitæ; adventantemque de littore levat lapsam, ad hospitium portat infirmam, esurientem cibat. Cui ad monasterium vespere reverso Sanctus, non interrogans, sed narrans, ait : « Benedicat te Deus, mi fili, qui peregrinæ bene ministrasti hospitæ, quæ in peregrinatione non demorabitur, sed post ternos soles ad patriam repedabit. » Quod ita, ut Sanctus prædixit, res etiam probavit. Nam trinalibus hospitata diebus, coram hospite ministro de terra se primum volando elevans in sublime, paulisperque in aere viam speculata, oceani transvadato æquore, ad Hyberniam recto volatus cursu, die repedavit tranquillo.

XXXI. Alio in tempore vir beatus cum ad campos reverteretur æquoreos, ipse et Congellus abbas quadam secreta æstivi temporis die, haud procul a supra memorata munitione resident. Tum proinde aqua de quodam proximo ad manus lavandas fonticulo ad Sanctos in æneo defertur vasculo; quem cum sanctus Columba accepisset, ad abbatem Concellum a latere sedentem, sic profatur : « Ille fonticulus, o Congelle de quo hæc effusa nobis allata est aqua, ei veniet dies quando nullis usibus humanis aptus erit. » — « Qua causa, ait Congelus, ejus fontana corrumpetur unda? » Sanctus tum Columba : « Quia humano, inquit, cruore replebitur. Nam mei cognationales amici, et tui secundum carnem cognati in hac vicina munitione belligerantes, committent bellum; unde in supra memorato fonte aliquis de mea cognatione trucidabitur homuncio, cujus cum cæteris interfecti sanguine ejusdem fonticuli locus replebitur. »

Quæ ejus veridica suo tempore post multos vaticinatio expleta est annos. In quo bello, ut multi norunt populi, Domnalius Aidi filius victor sublimatus est; et in eodem, secundum sancti vaticinium viri, fonticulo quidam de parentela interfectus homo.

Alius mihi Adomnano, Christi miles, Finanus nomine, qui vitam multis anachoreticam annis juxta Roboreti monasterium Campi irreprehensibiliter ducebat, de eodem bello se præsente commisso aliqua enarrante, protestatus est in supra dicto fonte truncum cadaverinum vidisse, eademque die ad monasterium sancti Congeli quod Scotice dicitur *Cambas*, commisso reversum bello, quia inde prius venerat; ibi denique duos sancti Congelli senes monachos reperisse, quibus cum de bello coram se acto, et de fonticulo humano cruore corrupto aliquanta enarraret, illi consequenter : « Verus est propheta Columbanus, aiunt, qui hæc omnia quæ hodie de bello et fonticulo expleta enarras, ante multos annos futura nobis audientibus coram sancto Congello juxta Cœthirni sedens munitionem prænuntiaverat. »

XXXII. Eodem in tempore Conallus episcopus pene innumerabilibus xeniis beato viro hospitium præparavit post condictum supra memoratorum regum turba prosequente multa, revertenti. Proinde sancto advenienti viro xenia populi multa in platea monasterii strata benedicenda adsignantur, quæ cum benedicens aspiceret xenium alicujus opulenti viri, specialiter demonstrans virum ait : « Cujus est hoc xenium pro misericordiis pauperum, et ejus largitione Dei comitatur misericordia. » Itemque aliud discernit, inter alia multa, xenium, inquiens : « De hoc ego xenio viri sapientis et avari nullo modo gustare possum, nisi prius veram de peccato avaritiæ pœnitudinem egerit. » Quod verbum cito in turba divulgatum audiens, accurrit Columbus, filius Aidi, conscius, et veram Sancto flexis genibus pœnitentiam agit, et de cætero avaritiæ abrenuntiaturum se promittit, et largitatem cum morum emendatione consecuturum. Et jussus a Sancto surgere, ex illa hora est sanatus de vitio tenacitatis. Erat enim vir sapiens, sicuti Sancto in ejus revelatum erat xenio. Ille vero dives, largus Brendenus nomine, de cujus xenio paulo superius dictum est ; audiens et ipse Sancti verba de se dicta, ingeniculans ad pedes Sancti precatur, ut pro eo ad Dominum Sanctus fundat precem, qui ab eo primum pro quibusdam suis objurgatus peccatis, pœnitudinem gerens, de cætero se emendaturum promisit, et sic uterque de propriis emendatus et sanatus est vitiis.

Huic primo libro hic imponitur terminus. Nunc sequens orditur Liber de Virtutum miraculis, quæ plerumque etiam prophetalis præscientia comitatur.

INCIPIT LIBER SECUNDUS,

DE VIRTUTUM MIRACULIS.

I. Alio in tempore, cum vir venerandus in Scothia apud sanctum Find Barrum episcopum, adhuc juvenis, Sapientiam sacræ Scripturæ addiscens, commaneret, quadam solemni die vinum ad sacrificale mysterium casu aliquo minime inveniebatur. De cujus defectu cum ministros altaris inter se conquirentes audiret, ad fontem sumpto pergit urceo, ut ad sacræ eucharistiæ ministeria aquam quasi diaconus fontanam hauriret. Ipse quippe illis in diebus erat in diaconatus gradu administrans.

Vir itaque beatus aquaticum, quod de latice hausit, elementum, invocato nomine Jesu Christi, fideliter benedixit, qui in Cana Galilææ aquam convertit in vinum, quo etiam operante miraculo inferior, hoc est, aquatica natura, in gratiorem, videlicet vinalem, per manus prædicabilis viri conversa est speciem. Vir itaque sanctus à fonte reversus, et ecclesiam intrans talem juxta altare urceum intra se habentem deponit liquorem, et ad ministros : « Habetis, ait, vinum quod Dominus Christus ad sua misit peragenda mysteria. » Quo cognito, sanctus cum ministris episcopus eximias Deo referunt gratias. Sanctus vero juvenis hoc non sibimet, sed sancto Vinniano ascribebat episcopo. Hoc itaque primum virtutis documentum Christus Dominus per suum declaravit discipulum, quod in eadem re initium ponens signorum in Cana Galilææ operatus est per semetipsum.

II. Quædam erat arbor valde pomosa prope monasterium Roboris Campi, in australi ejus parte, de qua cum incolæ loci quondam haberent pro nimia fructus amaritudine querimoniam, quadam die Sanctus ad eam accessit Autumnali tempore, vidensque lignum incassum abundos habere fructus, qui ex eis gustantes plus læderent quam delectarent; Sanctus elevata manu benedicens, ait ; « In nomine omnipotentis Dei omnis tua amaritudo, o arbor amara a te recedat, tuaque huc usque amarissima, nunc in dulcissima vertantur poma. » Mirum dictu, dicto citius eodemque momento ejusdem arboris omnia poma, amissa amaritudine, in miram, secundum verbum Sancti, versa sunt dulcedinem.

III. Alio in tempore Sanctus suos misit monachos, ut de alicujus plebei agellulo virgarum fasciculos ad hospitium afferrent construendum. Qui cum ad Sanctum oneraria repleta navi de supra dictis virgularum materiis, reversi venirent, dicerentque plebeium causa ejusdem valde dispendii contristatum, Sanctus consequenter præcipiens dicit : « Ne ergo scandalizemus virum, ad ipsum a nobis bis terni deferantur hordei modii, eosdemque his in di bus arata ipse seminet in terra. » Quibus ad plebeium, Frindehanum nomine, juxta Sancti jussionem missis, et coram eo cum tali commendatione adsignatis, gratanter accipiens, ait : » Quomodo post medium æstivum tempus seges seminata contra hujus terræ naturam proficiet? » Marita e contra : « Fac, ait, secundum Sancti mandatum, cui Dominus donabit quodcunque ab eo postulaverit. » Sed et qui missi sunt simul hoc addiderunt dicendo : « Sanctus Columba, qui nos ad te cum hoc misit munere, hoc mandatum per nos de tua commendavit segete, dicens : Homo ille in omnipotentia Dei confidat, quamvis de mense Junio XII præmissis diebus seminata in principiis Augusti mensis metetur. » Obsequitur plebeius arando, et seminando, et messem, quam supra dicto in tempore contra spem seminavit, cum omnium admiratione vicinorum in exordio Augusti mensis maturam juxta Sancti verbum messuit.

IV. Alio itidem in tempore, cum Sanctus in Jova commoraretur insula, sedens in monticulo, qui Latine Munitio Magna dicitur, videt ab aquilone nubem densam, et pluvialem de meridie serena obortam. Qua ascendente visa, Sanctus ad quemdam de suis juxta se monachum sedentem, nomine Sil-

vanum : « Hæc nubes, ait valde nocua hominibus et pecoribus erit ; hacque die velocius transvolans super aliquantam Scothiæ partem, pluviam vespere distillabit morbiferam : quæ gravia et purulenta humanis in corporibus, et in pecorum uberibus nasci faciet ulcera, quibus homines morbidi, et pecudes illa venenosa gravitudine usque ad mortem molestati laborabunt. Sed nos eorum miserati subvenire languoribus Domino miserante debemus. Tu ergo, Silvane, nunc mecum descendens de monte navigationem præpara, crastina die vita comite et Deo volente, a me pane accepto, Dei invocato nomine, benedicto ; quo in aquam intincto, homines ea conspersi et pecora celerem recuperabunt salutem. »

Quid moramur ? Die crastina his quæ necessaria erant citius præparatis, Silvanus, accepto de manu Sancti pane benedicto, in pace enavigavit. Cui Sanctus a se eadem emigranti hora addit hoc etiam consolatorium verbum, dicens : « Confide, fili, ventos habebis secundos, et prosperos diu noctuque usque dum ad illam pervenias regionem, ut languentibus ibidem celerius cum salubri subvenias pane. » Quid plura? Silvanus verbo obsecutus Sancti prospera et celeri navigatione, auxiliante Domino, ad supra memoratam perveniens partem, illius regionis plebem, de qua Sanctus prædixerat, devastatam nubis prædictæ morbifera reperit pluvia superfluente citius præcurrentis, inprimisque bis terni viri in eadem mari vicina domo reperti in extremis morte positi appropinquante, ab eodem Silvano aqua benedictionis aspersi, in eadem præsenti die opportunius sanati sunt. Cujus subitæ sanationis rumor per totam illam morbo pestilentiore vastatam regionem cito divulgatus, omnem morbidum ad sancti Columbæ legatum invitavit populum. Qui juxta Sancti mandatum homines et pecora, pane intincto benedicto, aqua conspersit, et continuo plenam recuperantes salutem, homines cum pecudibus salvati Christum in sancto Columba cum eximia gratiarum actione laudarunt. In hac enim supra scripta narratione, ut æstimo, duo hæc manifeste pariter comitantur, hoc est, gratia prophetationis de nube, et virtus miraculum in ægrotantium sanitate. Hæc per omnia esse verissima supradictus Silvanus Christi miles, sancti legatus Columbæ, coram Segeneo abbate, et cæteris testatus est senioribus.

V. Alio in tempore, cum Sanctus in Jova demoraretur insula, prima diei hora quemdam advocans fratrem Lugaidum nomine, taliter eum compellat, dicens : « Præpara cito ad Scothiam celerem navigationem, nam mihi valde est necesse te usque ad Chiliocherum destinare legatum. In hac enim præterita nocte casu aliquo Maugina sancta virgo ab Oratorio post Missam domum reversa titubavit, coxaque ejus in duas confracta est partes. Hæc sæpius meum inclamitans nomen commemorat, a Domino sperans se accepturam per me consolationem. »

Quid plura? Lugaido obsecundanti et consequenter emigranti Sanctus pineam tradit cum benedictione capsellam, dicens : « Benedictio quæ in hac capsellula continetur, quando ad Mauginam pervenies visitandam, in aquæ vasculum intinguatur, eademque benedictionis aqua super ejus infundatur coxam, et statim invocato Dei nomine coxale conjungetur os, et densabitur ; et sancta virgo plenam recuperabit salutem. » Et hoc sanctus addidit : « En ego ponam in hujus capsulæ operculo numerum viginti trium annorum, quibus sacra virgo in hac præsenti post eamdem salutem victura est vita. »

Quæ omnia sic plene expleta sunt, sicuti a Sancto prædicta. Nam statim ut Lugaidus ad sanctam pervenit virginem, aqua benedicta, sicut Sanctus commendavit, perfusa coxa, sine ulla morula condensato osse, plene sanata est ; et in adventu sancti Columbæ cum ingenti gratiarum actione gavisa, viginti tribus annis, secundum Sancti prophetiam, post sanitatem in bonis actibus permanens vixit.

VI. Vir vitæ prædicabilis, sicuti nobis ab expertis traditum est, diversorum languores infirmorum, invocato Christi nomine illis in diebus sanavit, quibus ad regum pergens condictum, in dorso cœtæ brevi commoratus est tempore. Nam aut sanctæ manus protensione, aut aqua ab eo benedicta, ægroti plures aspersi, aut etiam fimbriæ ejus tactu amphibali, aut alicujus rei, salis videlicet, vel panis benedictione accepta, et lymphis intincta, plenam credentes recuperarunt salutem.

VII. Alio itidem in tempore, quidam a Sancto petram salis benedictam accepit, sorori et suæ nutrici profuturam oculorum dolori ; quæ ophtalmiæ laborabat valde gravi languore, id est, oculorum dolore. Talem eulogiam eadem soror et nutricia de manu fratris accipiens, in pariete super lectum suspendit, casuque post aliquantos contigit dies, ut idem viculus cum supra dictæ domuncula feminæ flamma vastante totus concremaretur. Mirum dictu, illius parietis particula, ne beati viri in ea deperiret suspensa benedictio, post totam ambustam domum stans illæsa permansit ; nec ignis ausus est attingere binales, in quibus talis pendebat salis petra, sudes.

VIII. Aliud miraculum æstimo non tacendum, quod aliquando factum est per contrarium elementum. Multorum namque transcursis annorum circulis post beati ad Dominum transitum viri, quidam juvenis de equo lapsus in flumine mersus, et mortuus, viginti sub aqua diebus permansit. Qui sicuti sub ascella cadens, libros in pellicio reconditos sacculo habebat ; ita etiam post supra memoratum dierum numerum est repertus sacculum cum libris inter brachium et latus continens. Cujus et ad aridam reportato cadavere, et aperto sacculo, folium sancti Columbæ sanctis scriptum digitulis, inter aliorum folia librorum non tantum corrupta, sed et putrefacta, inventum est nullo modo corruptum, ac si in scrinio esset reconditum.

IX. Alio namque tempore, cum Sanctus in sua versaretur peregrinatione, infans ei per parentes ad baptizandum offertur iter agenti. Et quia in vicinis

aqua non inveniebatur locis, Sanctus ad proximam declinans rupem, flexis genibus paulisper oravit. Et post orationem surgens, ejusdem rupis fontem benedixit, de qua consequenter aqua ebulliens abundanter fluxit, in qua continuo infantulum baptizavit, de quo et baptizato hæc vaticinans intulit verba, inquiens : « Hic puerulus usque ad extremam longævus vivet ætatem; in annis juvenilibus carnalibus desideriis satis serviturus, et deinceps Christianæ usque in exitum militiæ mancipandus; in bona senectute ad Dominum emigrabit. » Quæ omnia eidem viro juxta sancti contigerunt vaticinium, et qui fonticulus adhuc sancti nomine Columbæ ibidem pollens cernitur.

X. Alio in tempore, vir beatus cum in Pictorum provincia per aliquot demoraretur dies, audiens in plebe gentili de aliquo fonte divulgari famam, quem quasi divinum stolidi homines, diabolo eorum obcæcante sensus, venerabantur; nam de eodem fonticulo bibentes, aut in eo manus vel pedes de industria lavantes, dæmoniaca, Deo permittente, percussi arte, aut leprosi, aut lusci, aut etiam debiles, aut quibuscunque aliis infestati infirmitatibus revertebantur, ob quæ omnia seducti gentiles, divinum fonti deferebant honorem; quibus compertis, Sanctus alia die intrepidus accessit ad fontem. Quod videntes Magi, quos ipse sæpe confusos et victos a se repellebat, et valde gavisi sunt, scilicet putantes eum similia illius nocuæ tactu aquæ passurum.

Ille vero inprimis, elevata manu sancta, cum invocatione Christi nominis, manus lavat et pedes, tum deinde cum sociis de eadem a se benedicta bibit, ex illaque die dæmones ab eodem recesserunt fonte, et non solum nulli nocere permissus est, sed etiam post Sancti benedictionem, et in eo lavationem, multæ in populo infirmitates per eumdem sanatæ sunt fontem.

XI. Alio in tempore, vir sanctus in mari periclitari cœpit : totum namque vas navis valde concussum magnis undarum cumulis fortiter ferebatur, grandi undique insistente ventorum tempestate. Nautæ tum forte Sancto cum illis exhaurire conanti, aiunt : « Quod nunc agis, non magnopere nobis proficit periclitantibus; exorare potius debes pro pereuntibus. » Quo audito, aquam cessat amaram exinanire, dulcem vero et intentam precem cœpit ad Dominum fundere. Mirum dictu, eodem horæ momento, quo Sanctus in prora stans extensis ad cœlum palmis Omnipotentem exoravit, tota aeris tempestas, et maris sævitia dicto citius sedata cessavit; et statim serenissima tranquillitas supersecuta est. Qui vero erant in navi, obstupefacti, cum magna admiratione referentes gratias glorificaverunt Dominum in sancto et prædicabili viro.

XII. Alio quoque in tempore, sæva nimis insistente et periculosa tempestate, sociis, ut pro eis Dominum Sanctus exoraret, inclamantibus, hoc eis dedit responsum, dicens : « Hac in die non est meum pro vobis in hoc periculo constitutis orare; sed est abbatis Cahinnichi sancti viri. Mira dicturus sum : Eadem hora quinta Cahinnichus in suo conversans monasterio, quod Latine Campulus Bovis dicitur, Spiritu revelante sancto supra dictam sancti Columbæ interiore cordis aure vocem audierat. Et cum forte post nonam cœpisset horam in oratorio eulogiam frangere, ocius deserit mensulam, unoque in pede inhærente calceo, et altero præ nimia festinatione relicto, festinanter pergit hac cum voce ad ecclesiam : « Non est nobis nunc tempus prandere, quando in mari periclitatur navis sancti Columbæ. » Hoc enim nomen Cahinnichi ingeminans commemorat, ut pro eo et sociis pereclitantibus exoret.

Post hæc illius verba oratorium ingressus flexis genibus paulisper oravit, ejusque orationem exaudiente Domino, illico tempestas cessavit, et mare valde tranquillum factum est. Tum dein sanctus Columba Cahinnichi ad ecclesiam præparationem in spiritu videns, quamlibet longe conversantis, mirabiliter hoc de puro pectore profert verbum, dicens : «Nunc cognovi, o Cahinniche, quod Deus tuam exaudierit precem; nunc valde nobis proficit tuus ad ecclesiam velox cum uno calceamento cursus. » In hoc itaque tali miraculo amborum, ut credimus, oratio cooperata est sanctorum.

XIII. Alio quoque in tempore, superius memorati viri sancti ad Sanctum venientes ab eo simul unanimes postulant, ut ipse a Domino postulans impetraret, prosperum crastina die ventum sibi dari, diversa emigraturis via. Quibus Sanctus respondens hoc dedit responsum : «Mane crastina die Baitheneus a portu Jovæ enavigans insulæ flatum habebit secundum, usquequo ad portum perveniat Campilunce.» Quod ita juxta Sancti verbum Dominus donavit. Nam Baitheneus plenis eadem die velis magnum totum pelagus usque ad Ethicam transmeavit terram. Hora vero diei ejusdem tertia, vir venerandus Columbanum advocat presbyterum, dicens : « Nunc Baitheneus prospere optatum pervenit ad portum : ad navigandum te hodie præpara; mox Dominus ventum convertet aquilonem. » Cui sic prolato beati viri verbo, eadem hora auster obsecundans ventus se in aquiloneum convertit flatum, et ita in eadem die uterque vir sanctus alter ab altero in pace aversus, Baitheneus mane ad Æthicam terram, Columbanus post meridiem Hiberniam incipiens appetere, plenis enavigavit velis, et flatibus secundis.

Hoc illustris viri virtute orationum, Domino donante, effectum est miraculum, quia sicut scriptum est : Omnia possibilia sunt credenti.

Post illa in die sancti Columbani egressum, Sanctus hoc de illo propheticum Columba protulit verbum : « Vir sanctus Columbanus, cui emigranti benediximus, nusquam in hoc sæculo faciem videbit meam. » Quod ita post expletum est. Nam eodem anno sanctus Columba ad Dominum transivit.

XIV.[a] Alio quoque in tempore, quidam juvenis Co-

[a] Locus mendosus, ut multi alii, quos ultra notare supersedebimus. EDIT.

lumbanus nomine, qui ad januam tugurioli subito perveniens restitit, in quo vir beatus scribebat. Hic idem post vaccarum reversus mulsionem, in dorso portans vasculum novo plenum lacte, dicit ad Sanctum, ut juxta morem tale benediceret onus. Sanctus tum ex adverso eminus in aere signum manu elevata salutare depinxit. Quod illico valde concussum est, gergennaque operculi per sua bina foramina retrusa, longius projecta est; operculum terra tenus cecidit; lac ex majore mensura in solum defusum est. Juvenculus vas cum parvo quod remanserat lactis, super fundum in terra deponit, genua flectit suppliciter. Ad quem : « Surge, ait Columba, hodie in tua operatione negligenter egisti. Dæmonem enim in fundo vacui latitantem vasculi impresso Dominico crucis signo ante infusionem lactis non effugasti, cujus videlicet signi nunc virtutem non sustinens tremefactus, toto pariter turbato vase, velociter cum lactis effusione aufugit. Hoc ergo ad me propius vasculum ut illud benedicam, approxima. Quo facto, Sanctus semivacuum benedixerat vas, eodemque momento divinitus repletum repertum est, parvumque quod prius in fundo remanserat vasis, sub sanctæ manus benedictione usque ad summum citius excreverat.

XV. Hoc factum subsequens in domo alicujus plebeii divitis, ubi cum Sanctus hospitaretur, intra rusticanos contendentes duos, quorum prius adventum præscivit, recta judicatione judicavit. Unusque ex eis, qui maleficus erat, a Sancto jussus, de bove masculo, qui prope erat, lac arte diabolica expressit. Quod Sanctus non ut illa confirmaret maleficia fieri jussit, quod absit; sed ut ea coram multitudine destrueret. Vir itaque beatus vas, ut videbatur tali plenum lacte, sibi ocius dari poposcit, et hac cum sententia benedixit, dicens : « Modo probabitur non esse verum, quod putabatis lac, sed dæmonum fraude ad decipiendos homines decoloratus sanguis. » Et continuo lacteus ille color in naturam propriam, hoc est, in sanguinem versus est. Bos quoque qui per unius horæ momentum turpi macie tabidus et maceratus erat, morti proximus, benedicta a Sancto aqua superfusus, mira sub celeritate sanatus est.

XVI. Alio quoque in tempore, vir beatus quadam nocte cum apud Columbanum tunc temporis inopem bene hospitaret, mane primo Sanctus de quantitate et qualitate substantiæ plebeium hospitem interrogat. Qui interrogatus : « Quinque tantummodo, ait, vaculas habeo; quæ si eas benedixeris, in majus crescent. » Quas illico a Sancto jussus adduxit, et hujus Columbani buculas quinales æqualiter benedicens, inquit : « Centenas et quinque, Deo donante, habebis vaccas; et erit in filiis et nepotibus tuis florida benedictio. » Quæ omnia juxta sancti viri prophetationem in agris et pecoribus ejus et prole plenissime adimpleta sunt. Mirumque in modum numerus a Sancto præfinitus supra memorato viro in centenario et quinario vaccarum expletus numero, nullo modo superaddi potuit. Nam illa quæ supra præfinitum numerum excedebant diversis prærepta casibus nusquam comparuerant, excepto eo quod aut in usus proprios familiæ, aut in opus eleemosynæ expendi poterat. In hac itaque narratione, ut in cæteris virtutibus, miraculum et prophetia simul aperte ostenditur. Nam in magna vaccarum ampliatione benedictionis pariter et orationis virtus apparet, et in præfinitione numeri prophetalis præscientia.

XVII. Vir venerandus supra memoratum Columbanum, quem de paupere virtus benedictionis ejus divitem fecit, valde diligebat, quia ei multa pietatis officia præbebat. Erat autem illo in tempore quidam malefactor homo bonorum persecutor, de regio ortus genere. Hic supra dictum Columbanum sancti amicum Columbæ persequebatur, domumque ejus omnibus in ea inventis devastaverat ereptis, non semel, sed bis inimiciter agens. Unde forte non immerito eidem maligno accidit viro, ut tertia vice post ejusdem domus tertiam deprædationem, beatum virum, quem quasi longius despexerat, propius appropinquantem ad navim revertens præda onustus cum sociis obvium haberet. Quem cum Sanctus de suis corriperet malis, prædamque deponere rogans suaderet, ille immitis insuadibiliter permanens Sanctum despexit, navimque cum præda ascendens, beatum virum subsannabat et deridebat. Quem Sanctus usque ad mare prosecutus est, vitreasque intrans aquas, usque ad genua, æquoreas, levatis ad cœlum ambabus manibus Christum intente precatur, qui suos glorificantes se glorificat electos. Tum deinde Sanctus expleta oratione ad aridam reversus, in eminentiore cum comitibus sedet loco; ad quos illa in hora formidabilia valde profert verba, dicens : « Hic miserabilis homuncio, qui Christum in suis despexit servis, ad portum, a quo nuper coram vobis emigravit, nunquam revertetur; sed nec ad alias, quas appetit terras, subita præventus morte, cum suis perveniet malis cooperatoribus. Hodie, quam mox videbitis, de nube a Borea orta immitis immissa procella eum cum sociis submerget; nec de eis etiam unus remeabit fabulator. » Post aliquantum paucularum interventum morarum, die serenissima, ecce, de mari oborta, sicut Sanctus dixerat, nubes cum magno fragore venti emissa raptorem cum præda inter Malcam et Colosum insulam inveniens subito turbato submersit medio mari; nec ex eis, juxta verbum Sancti, qui navi inerant, vel unus evasit; mirumque in modum toto circumquaque manente tranquillo æquore, talis una rapaces ad inferna submersos prostravit procella; misere quidem, sed digne.

Alio quoque in tempore, vir sanctus quemdam de nobili Pictorum genere exsulem in manum alicujus ditis viri diligenter assignans commendavit, ut in ejus comitatu, quasi unus de amicis, per aliquot menses conversaretur. Quem cum tali commendatione de sancti manu viri suscepisset commendatum, post paucos dies dolose agens crudeli eum jussione trucidavit. Quod immane scelus cum Sancto a com-

meantibus esset nuntiatum, sic respondens profatus est : « Non mihi, sed Deo infelix ille homunculus mentitus est : ejus nomen de vitæ libro delebitur. Hæc verba æstivo nunc mediante proloquimur tempore; sed autumnali, antequam de suilla gustet carne, arboreo saginata fructu, subita præventus morte, ad infernalia rapietur loca. »

XVIII. Hæc sancti prophetia viri cum misello nuntiaretur homuncioni, despiciens irrisit Sanctum. Et post dies aliquot autumnalium mensium, eo jubente, scrofa nucum impinguata nucleis jugulatur, necdum aliis ejusdem viri jugulatis suibus. De qua celeriter exenterata partem sibi in veru celerius assari præcepit, ut de ea impatiens prægustans beati viri prophetationem destrueret. Qua videlicet assata, dari sibi poposcit aliquam prægustandam morsus particulam; ad quam percipiendam, extensam manum, priusquam ad os converteret, exspirans mortuus retro in dorsum cecidit. Et qui viderant et audierant valde tremefacti, admirantes, Christum in sancto propheta honorificantes glorificaverunt.

XIX. Alio quoque in tempore, cum vir beatus in Pictorum provincia per aliquot moraretur dies, necesse habuit fluvium transire Nesam. Ad cujus cum accessisset ripam, alios ex accolis aspicit misellum humantes homunculum, quem, ut ipsius sepultores ferebant, quædam paulo ante nantem aquatilis præripiens bestia morsu momordit sævissimo : cujus miserum cadaver, sero licet, quidam in alno subvenientes porrectis proripuere uncinis. Vir e contra hæc audiens, præcepit ut aliquis e comitibus enatans caupulum in altera stantem ripa ad se navigando reducat. Quo audito sancti prædicabilis viri præcepto, Lugneus, nihil moratus, obsecundans, depositis vestimentis excepta tunica immittit se in aquas. Sed bellua, quæ prius non tam satiata, quam in præda accensa in profundo fluminis latitabat, sentiens, eo nante, turbatam supra aquam, subito emergens natatilis ad hominem in medio natantem alveo cum ingenti fremitu aperto occurrit ore.

Vir tum beatus videns, omnibus qui inerant, tam barbaris, quam etiam fratribus, nimio terrore perculsis, cum salutare devota manu in vacuo et in aere crucis pinxisset signum, invocato Dei nomine, feroci imperavit bestiæ, dicens : « Nolis ultra progredi, nec hominem tangas, retro citius revertere. » Tum bestia hac, Sancti audita voce, retrorsum, ac si funibus retraheretur, velociore cursu fugit tremefacta ; quæ prius Lugneo nanti eo usque appropinquavit, ut inter hominem et bestiam non amplius esset, quam unius contuli longitudo. Fratres tum recessisse videntes bestiam, Lugneumque commilitonem ad eos intactum et incolumem in navicula reversum, cum ingenti admiratione glorificaverunt Deum in beato viro; sed et gentiles barbari, qui ad præsens inerant, ejusdem miraculi magnitudine, quod et ipsi viderant, compulsi, Deum magnificaverunt Christianorum.

XX. Illo in tempore quo sanctus Columba in Pictorum provincia per aliquot demorabatur dies, quidam cum tota plebeius familia verbum vitæ per interpretatorem, sancto prædicante viro, audiens credidit, credensque baptizatus est, maritus cum marita, liberisque, et familiaribus. Et post aliquantum diecularum intervallum paucarum unus filiorum patrisfamilias gravi corruptus ægritudine, usque ad confinia mortis et vitæ perductus est. Quem cum magi morientem vidissent, parentibus cum magna exprobratione cœperunt illudere, suosque quasi fortiores deos magnificare, Christianorum vero tanquam infirmiori derogare. Quæ omnia cum intimarentur beato viro, zelo suscitatus Dei, ad domum cum suis comitibus amici pergit plebeii, ubi parentes nuper defunctæ prolis mœstas celebrant exequias. Quos Sanctus valde tristificatos videns confirmat, dictis compellat consolatoriis, ut nullo modo de divina omnipotentia dubitarent. Consequenter percontatur, dicens : « In quo hospitiolo corpus defuncti jacet pueri ? » Pater tum orbatus Sanctum sub mœstum deducit culmen, qui statim omnem foris exclusam relinquens catervam, solus mœstificatus intrat habitaculum. Ubi illico flexis genibus faciem ubertim lacrymis irrigans, Christum precatur Dominum, et post ingeniculationem surgens oculos convertit ad mortuum dicens : « In nomine Domini Jesu Christi resuscitare, et sta super pedes tuos. » Cum hac Sancti honorabili voce anima ad corpus rediit, defunctusque apertis revixit oculis, cujus manum tenens apostolicus homo erexit, et in stationem stabiliens secum domum egressus deducit, et parentibus redivivum assignavit. Clamor tum populi attollitur, plangor in lætationem convertitur, *Deus Christianorum* glorificatur.

Hoc noster Columba cum Helia et Heliseo prophetis habeat sibi commune virtutis miraculum, et cum Petro et Paulo et Joanne apostolis partem honoris similem in defunctorum resuscitatione, et inter utrosque, hoc est, prophetarum et apostolorum honorificam cœlestis patriæ sedem, homo propheticus et apostolicus æternalem cum Christo, qui regnat cum Patre in unitate Spiritus sancti per omnia sæcula.

XXI. Eodem in tempore, vir venerandus quamdam a Broichano Mago Scothicam postulavit servam, humanitatis miseratione liberandam; quam cum ille duro valde et stolido retentaret animo, Sanctus ad eum locutus, hoc profatur : « Modo scito, Broichane scito, quia si mihi hanc peregrinam liberare captivam nolueris, priusquam de hac revertar provincia, citius morieris. » Et hoc coram Brudeo rege dicens domum egressus regiam, ad Nesam venit fluvium de quo videlicet fluvio lapidem attollens candidum ad comites : « Signate, ait, hunc candidum lapidem per quem Dominus in hoc gentili populo multas ægrotorum perficiet sanitates. » Et hoc effatus verbum consequenter intulit, inquiens : « Nunc Broichanus fortiter concussus est. Nam Angelus de cœlo missus, graviter illum percutiens, vitream in manu ejus, de qua bibebat, confregit in multa fragmenta ipsum vero anhelantem ægra reliquit suspira, mort

vicinum. Hoc in loco paululum exspectemus binos regis nuntios ad nos celeriter missos, ut Broichano morienti citius subveniamus. Nunc Broichanus formidabiliter correptus ancillam liberare est paratus. »

Adhuc Sancto hæc loquente verba, ecce, sicuti prædixerat, duo a rege missi equites adveniunt, omnia quæ in regis [*Fort.*, notione] motione de Broichano juxta Sancti vaticinium sunt acta, enarrantes, et de poculi confractione, de Broichano juxta, et de Magi correptione, de servulæ parata absolutione; hocque intulerunt, dicentes : « Rex et ejus familiares nos ad te miserunt, ut nutritio ejus Broichano subvenias mox morituro. »

Quibus auditis legatorum verbis, Sanctus binos de comitum numero ad regem cum lapide a se benedicto mittit, dicens : « Si in primis promiserit se Broichanus famulam liberaturum, tum deinde hic lapillus intinguatur in aqua ; et sic de eo bibat, et continuo salutem recuperabit. Si vero renuerit refragans absolvi servam, statim morietur. »

Duo missi verbo Sancti obsequentes ad aulam deveniunt regiam, verba viri venerabiliter enarrantes regi. Quibus intimatis regi et nutritio ejus Broichano, valde expaverunt. Eadem hora liberata famula sancti legatis viri assignatur, lapis in aquam intingitur, mirumque in modum lapis contra naturam in aquis supernatat, quasi pomum, vel nux ; nec potuit Sancti benedictio viri submergi : de quo Broichanus natante bibens lapide, statim a vicina rediit morte, integramque carnis recuperavit salutem. Talis vero lapis postea in thesauris regis reconditus, multas in populo ægritudinum sanitates similiter in aqua natans intinctus, Domino miserante, effecit.

Mirum dictu, ab his ægrotis, quorum vitæ terminus supervenerat, requisitus idem lapis nullo modo reperiri poterat. Sic et in die obitus Brudei regis quærebatur, nec tamen in eodem loco, ubi fuerat reconditus prius, inveniebatur.

XXII. Post supra memorata peracta, quadam die, Broichanus ad sanctum proloquens virum, infit : « Dicito mihi, Columba, quo tempore cupis enavigare. » Sanctus : « Tertia, ait, die, Deo volente, et vita comite, navigationem proponimus incipere. » Broichanus e contra : « Non poteris, ait, nam ego ventum tibi contrarium facere, caliginemque umbrosam superinducere possum. » Sanctus : « Omnipotentia Dei, ait, omnium dominatur, in cujus nomine omnes nostri motus ipso gubernante diriguntur. » Quid plura ? Sanctus eadem die, sicut proposuit, ad lacum fluminis Nisæ longum multa prosequente caterva, venit · Magi vero gaudere tum cœpere, magnam videntes superinductam caliginem, et contrarium cum tempestate flatum. Nec mirum hæc interdum arte dæmonum posse fieri, Deo permittente, ut etiam venti et æquora in asperius concitentur. Sic enim aliquando dæmoniorum legiones sancto Germano episcopo de sinu Gallico causa humanæ salutis ad Britanniam naviganti medio in æquore occurrerant ; et opponentes pericula procellas concitabant, cœlumque diemque tenebrarum caligine obducebant. Quæ tamen omnia, sancto orante Germano, dicto citius sedata detersa cessarunt caligine. Noster itaque Columba videns contra se elementa concitari furentia, Christum invocat Dominum, cimbulamque ascendens, nautis hæsitantibus, ipse constantior factus velum contra ventum jubet subrigi.

Quo facto, omni inspectante turba, navigium contra flatus mira vectum occurrit velocitate; et post haud grande intervallum venti contrarii ad itineris ministeria cum omnium admiratione revertuntur. Et sic per totam illam diem, flabris lenibus secundis flantibus, beati cimba viri optatum provecta ad portum pulsa est. Perpendat itaque lector, quantus et qualis idem vir venerandus fuerit, in quo Deus omnipotens talibus præscriptis miraculorum virtutibus coram plebe gentilica illustre suum manifestavit nomen.

XXIII. Alio in tempore, hoc est, in prima Sancti fatigatione itineris ad regem Brudeum, casu contigit, ut idem rex fastu elatus regio suæ munitionis superbe agens, in primo beati adventu viri, non aperiret portas. Quod ut cognovit homo Dei cum comitibus ad valvas portarum accedens, primum Dominicæ crucis imprimens signum, tum deinde manum pulsans contra ostia ponit. Quæ continuo sponte retro retrusis fortiter seris cum omni celeritate aperta est. Quibus statim apertis, Sanctus consequenter cum suis sociis intravit. Quo cognito, rex cum senatu valde pertimescens, domum egressus obviam cum veneratione beato pergit viro, pacificisque verbis blande admodum compellat, et ex ea in posterum die sanctum et venerabilem virum idem regnator suæ omnibus vitæ reliquis diebus valde magna honoravit, ut decuit, honorificentia.

XXIV. Alio itidem in tempore, vir beatus aliquantis in Scothia versatus ad visitandos fratres, qui in monasterio divini ruris commanebant Rivulorum ab eis invitatus perrexit ; sed casu aliquo accidit, ut eo ad ecclesiam accedente claves non reperirentur Oratorii. Cum vero Sanctus de non repertis adhuc clavibus, et obseratis foribus inter se conquirentes alios audisset, ipse ad ostium appropinquans : « Potens est Dominus, ait, domum suam etiam sine clavibus servis aperire. » Cum hac tum voce subito retro retrusis forti motu pessulis, sponte aperta janua Sanctus cum omnium admiratione ad ecclesiam ante omnes ingreditur, et hospitaliter a fratribus susceptus honorabiliter ab omnibus veneratur.

XXV. Alio in tempore, quidam ad Sanctum plebeius venit pauperrimus, qui in ea habitabat regione, quæ stagni littoribus aporici est contermina. Huic ergo miserabili viro, qui unde maritam et parvulos cibaret, non habebat, vir beatus petenti miseratus, ut potuit, quamdam largitus eleemosynam, ait : « Miselle homuncio, tolle de sylva contulum vicina, et ad me citius defer. » Obsecundans miser juxta Sancti jussionem detulit materiam ; quam Sanctus excipiens

in veru exacuit, quodque propria exacuminans manu benedicens, et illa adsignans inopi dixit : « Hoc veru diligenter custodi, quod, ut credo, nec homini, nec alicui pecori nocere poterit, exceptis feris bestiis quoque et piscibus. Et quandiu talem habueris sudem, nunquam in domo tua cervinæ carnis cibatio abundans deerit. » Quod audiens miser mendiculus valde gavisus, domum revertitur, veruque in remotis terræ infixo locis, quæ sylvestres frequentabant feræ, et vicina transacta nocte, mane prim pergit revisitare volens veru, in quo miræ magnitudinis cervum cecidisse reperit transmissum. Quid plura? Nulla, ut nobis traditum est, transire poterat dies, qua non aut cervum, aut cervam, aut aliquam reperiret in veru infixo cecidisse bestiam. Repleta quoque tota de ferinis carnibus domo, vicinis superflua vendebat, quæ hospitium suæ domus capere non poterant.

Sed tamen diaboli invidia per sociam, ut Adam, et hunc etiam miserum invenit, quæ non quasi prudens, sed fatua taliter ad maritum locuta est : « Tolle de terra veru; nam si in eo homines, aut etiam pecora perierint, tu et ipse, et ego cum liberis nostris aut occidemur, aut captivi ducemur. » Ad hæc maritus inquit : « Non ita fiet; nam sanctus vir mihi benedicens sudem dixit, quod nunquam hominibus, aut etiam pecoribus nocebit. » Post hæc verba mendicus uxori consentiens, pergit, et tollit de terra veru intra domum quasi amans illud secus parietem posuit, in quo mox domesticus ejus incidens canis disperit. Quo pereunte, rursum mar ta : « Unus, ait, filiorum tuorum incidet in sudem, et peribit. » Quo audito ejus verbo maritus veru de pariete removens ad sylvam reportat, et in densioribus infixit dumis, ut putabat, ubi a nullo posset animante offendi ; sed postera reversus die capream in eo cecidisse et periisse reperit. Inde quoque illud removens in fluvio, qui Latine potest dici *Nigra Dea*, juxta ripam sub aquis abscondens infixit. Quod alia revisitans die esocem in eo miræ magnitudinis transfixum et retentum invenit, quem de flumine elevans vix solus ad domum reportare poterat; veruque secum de aqua simul reportans extrinsecus in superiore tecti affixit loco, in quo et corvus de volatus impetu lapsus disperiit jugulatus.

Quo facto, miser fatuæ consilio conjugis depravatus veru tollens de tecto, assumpta securi, in plures concidens particulas, in ignem projecit, et postea quasi suæ paupertatis amisso non mediocri solatio, remendicare, ut meritus, cœpit. Quod videlicet penuriæ rerum solamen sæpe superius in veru memorato dependebat, quod pro pedicis, et retibus, et omni venationis et piscationis genere servatum posset sufficere, beati viri donatum benedictione, quodque amissum miser plebeius eo ditatus pro tempore ipse cum tota familiola sero licet omnibus de cætero deplanxit reliquis diebus vitæ.

XXVI. Alio in tempore, beati legatus viri Lugaidus nomine ad Scothiam jussus navigare proponens inter navalia navis sancti instrumenta utrem lactarium quæsitum inveniens sub mari, congestis super eum non parvis lapidibus madefaciendum posuit, veniensque ad Sanctum, quod de utre fecit, intimavit. Qui subridens, inquit : « Uter quem, ut dicis, sub undis posuisti, hac vice, ut æstimo, non te ad Hiberniam comitabitur. » Cur, ait, non mecum in navi comitem eum habere potero? » Sanctus : « Altera, inquit, die, quod res probabit, scies. » Itaque Lugaidus mane postera die ad retrahendum de mari utrem pergit, quem tamen noctu salatia subtraxit unda. Quo non reperto, ad Sanctum reversus tristis, flexis in terram genibus, suam confessus est negligentiam. Cui Sanctus, illum consolatus ait : « Noli, frater, pro fragilibus contristari rebus : uter quem salatia sustulit ad suum locum post tuum egressum reportabit venalia. »

Eadem die post Lugaidi de Jova insula emigrationem, hora transacta nona Sanctus ex circumstantibus sic profatus, ait : Nunc ex vobis unus ad æquor pergat, utrem de quo Lugaidus querebatur, et quem salatia sustulerat unda, nunc [*Fort.*, vinalia venalia] venilia retrahens, in loco unde subtractus est, repræsentavit. Quo Sancti audito verbo, quidam alacer juvenis ad oram cucurrit maris, repertumque utrem, sicut prædixerat Sanctus, cursu reversus concito, reportans valde gavisus coram Sancto cum omnium, qui ibidem erant, admiratione assignavit. In his, ut sæpe dictum est, binis narrationibus superius descriptis, quamlibet in parvis rebus, sude videlicet et utre, propheticæ simul et virtutis miraculum comitari cernuntur. Nunc ad alia tendamus.

XXVII. Quadam die Sanctus in Jova commanens insula cito a lectione surgens et subridens dicit : « Nunc ad orationem mihi properandum, ut pro quadam misellula deprecer Deum femina, quæ nunc in Hybernia nomen hujus inclamitans commemorat Columbæ in magnis parturitionis difficillimæ torta punitionibus, et ideo per me a Domino de angustia absolutionem dari sibi sperat, quia et mihi est cognationalis, de meæ matris parentela genitorem habens progenitum. » Hæc dicens Sanctus illius mulierculæ motus miseratione ad ecclesiam currit, flexisque genibus pro ea Christum de homine natum exorat. Et post precationem oratorium egressus ad fratres profatur occurrentes, inquiens : « Nunc propitius Dominus Jesus de muliere progenitus opportune miseræ subveniens eam de angustiis liberavit, et prospere prolem peperit; nec hac morietur vice. » Eadem hora, sicuti Sanctus prophetizavit, misella femina nomen ejus invocans absoluta salutem recuperavit. Ita ab aliquibus postea de Scothia, et de eadem regione, ubi mulier inhabitabat, transmeantibus intimatum est.

XXVIII. Alio in tempore cum vir sanctus in Rechrea hospitaretur insula, quidam plebeius ad eum veniens, de sua querebatur uxore; quæ, ut ipse dicebat, odio habens eum ad maritalem nullo modo admittebat concubitum accedere. Quibus auditis

Sanctus maritam advocans, in quantum potuit eam hac de causa corripere cœpit, inquiens: « Quare, mulier, tuam a te carnem abdicare conaris? Domino dicente: Erunt duo in carne una. Itaque caro tui conjugis tua caro est. » Quæ respondens: « Omnia, inquit, quæcunque mihi præceperis, sum parata, quamlibet sint valde laboriosa, adimplere, excepto uno, ut me nullo compellas modo in uno lecto dormire cum Lugneo. Omnem domus curam exercere non recuso, aut si jubeas vel maria transire, et in aliquo puellarum monasterio permanere. » Sanctus tum ait: « Non potest recte fieri quod dicis. Nam adhuc viro vivente alligata es lege viri. Quod enim Deus licite conjunxit, nefas est separari. » Et his dictis, consequenter intulit: « Hac in die tres, hoc est, ego, et maritus cum conjuge jejunantes Dominum precemur. » Illa debinc: Scio, ait, quia tibi impossibile non erit, ut ea quæ vel difficilia, vel etiam impossibilia videntur, a Deo impetrata donentur. » Quid plura? marita eadem die cum Sancto jejunare consentit, et maritus similiter, nocteque subsequente Sanctus insomnis pro eis deprecatus est; posteraque die Sanctus maritam præsente sic compellat marito: « O femina, si, ut hesterna dicebas die, parata hodie es ad feminarum emigrare monasteriolum? » Illa: « Nunc, inquit, cognovi, quia tua a Deo de me est exaudita oratio. Nam quem heri oderam, hodie amo; cor enim meum hac nocte præterita, quonam modo ignoro, in me immutatum est de odio in amorem. » Quid moramur? Ab eadem die usque ad diem obitus anima ejusdem maritæ indissociabiliter in amore conglutinata est mariti, ut illa maritalis concubitus debita, quæ prius reddere renuebat, nullo modo deinceps recusaret.

XXIX. Alio in tempore Cormacus, Christi miles, de quo in primo hujus opusculi libello breviter aliqua commemoravimus, pauca etiam secunda vice, conatus est eremum in oceano quærere, qui postquam a terris infinitum oceanum plenis enavigavit velis, iisdem diebus sanctus Columba cum ultra dorsum moraretur Britanniæ, Brudeo rege præsente Orcadum regulo commendavit, dicens: « Aliqui ex nostris nuper emigraverunt, desertum in pelago intransmeabili invenire optantes, qui si forte post longos circuitus Orcadas devenerint insulas, huic regulo cujus obsides in manu tua sunt, diligenter commenda, ne aliquid adversi intra terminos ejus contra eos fiat. » Hoc vero Sanctus ita dicebat, quia in spiritu præcognovit quod post aliquot menses idem Cormacus esset ad Orcadas venturus. Quod ita postea evenit, et propter supra dictam sancti viri commendationem de morte in Orcadibus liberatus est vicina.

Post aliquantum paucorum intervallum mensium cum sanctus in Jova commoraretur insula, quadam die coram eo ejusdem Cormaci mentio ab aliquibus subito oboritur sermocinantibus, et taliter dicentibus: « Quomodo Cormaci navigatio prospere an non provenit, adhuc nescitur. » Quo audito verbo, Sanctus hac profatur voce, dicens: « Cormacum, de quo nunc loquimur, hodie mox pervenientem videbitis. » Et post quasi unius horæ interventum, mirum dictu! et ecce inopinato Cormacus superveniens Oratorium cum omnium admiratione et gratiarum ingreditur actione. Et quia de hujus Cormaci secunda navigatione beati prophetationem breviter intulimus viri, nunc et tertia æque prophetica ejus scientia aliqua describenda sunt verba.

XXX. Dum idem Cormacus tertia in Oceano mari fatigaretur vice, usque ad mortem periclitari cœpit. Nam cum navis ejus a terris per quatuordecim æstivi temporis dies totidemque noctes plenis velis, austro flante vento ad septentrionalem plagam cœli directo excurreret cursu, ejusmodi navigatio ultra humani excursus modum et inremeabilis videbatur. Unde contigit ut post decimam ejusdem quarti et decimi horam diei quidam pene insustentabiles undique, et valde formidabiles consurgerent terrores. Quædam quippe in id temporis invisæ mare obtegentes occurrerant tetræ et infestæ nimis bestiolæ, quæ horribili impetu carinam et latera, puppimque, et proram ita fortiter feriebant percussurâ, ut pellicium tectum navis putarentur penetrare posse; quæ, ut hi qui inerant ibidem postea narrarunt, prope magnitudine ranarum, aculeis permolestæ non tamen volatiles, sed natatiles erant. Sed et remorum infestabant palmulas. Quibus visis inter cætera monstra, quæ non hujus est temporis enarrare, Cormacus cum nautis comitibus valde turbati, et pertimescentes, Deum, qui est in angustiis pius et opportunus auxiliator, illacrymati precantur.

Eadem hora et sanctus noster Columba, quamlibet longe absens corpore, spiritu tamen præsens, in navi cum Cormaco erat. Unde eodem momento personante signo fratres ad oratorium convocat, et ecclesiam, dicens: « Fratres, tota intentione pro Cormaco orate, qui nunc humanæ discursionis limitem immoderate navigando excessit, nunc quasdam monstruosas ante non visas pene indicibiles patitur horrificas perturbationes. Itaque nostris commembribus in periculo intolerabili constitutis mente compati debemus fratribus, et Dominum exorare cum eis. Ecce enim nunc Cormacus cum suis nautis faciem lacrymis irrigans ubertim Christum intentius precatur, nos ipsum orando adjuvemus, ut austrum flantem ventum usque hodie per quatuordecim dies nostri miseratus in aquilonem convertat; qui videlicet aquiloneus ventus navem Cormaci de periculis retrahebat. »

Et hæc dicens flexis genibus flebili cum voce ante altarium omnipotentiam Domini ventorum et cunctarum gubernatricem precatur rerum. Et post orationem cito surgit, et abstinens lacrymas gaudenter grates Deo agit, dicens: « Nunc, fratres, nostris congratulemur, pro quibus oramus caris, quia Dominus nunc austrum in aquilonarem convertit flatum, nostros de periculis commembres retrahentem, quos huc ad nos iterum reducet. » Et continuo cum

ejus voce auster cessavit ventus, et inspiravit aquiloneus.

Per multos post dies et navis Cormaci ad terras reducta est, et pervenit Cormacus ad sanctum Columbam, et se, donante Deo, facie ad faciem cum ingenti omnium admiratione repræsentavit, et non mediocri lætatione. Perpendat itaque lector quantus et qualis idem vir beatus fuerit, qui talem propheticam habens scientiam ventis et oceano Christi invocato nomine potuit imperare.

XXXI. Alio in tempore cum in Scotia per aliquot dies Sanctus conversaretur, aliquibus ecclesiasticis utilitatibus coactus, currum, ab eo prius benedictum, ascendit junctum, sed non insertis primo, qua nescio negligentia accedente, necessariis obicibus per axionum extrema foramina. Eadem autem erat diecula Columbanus filius Echudi vir sanctus illius monasterii fundator, quod Scotia vocitatur lingua Snamluthir; qui operam aurigæ in eodem curriculo cum sancto exercebat Columba. Fuit itaque talis ejusdem agitatio diei per longa viarum spatia sine ulla rotarum humerulorumque separatione sive labefactatione; nulla, ut supra dictum est, obicum retentione vel communitione retinente, sed sola diali, sic venerando præstante gratia viro, ut currus cui insederat salubriter absque ulla impeditione recta incederet orbita.

Hucusque de virtutum miraculis quæ per prædicabilem virum in præsenti conversantem divina vita operata est omnipotentia, scripsisse sufficiat. Hic secundus de virtutum miraculis finiendus est liber, in quo animadvertere lector debet quod et de compertis in eo multa propter legentium prætermissa sunt fastidium.

INCIPIT LIBER TERTIUS,

DE ANGELICIS APPARITIONIBUS, ET DE TRANSITU S. COLUMBÆ.

I. In primo, ex his tribus libellis, libro, ut superius commemoratum est, de propheticis revelationibus quædam breviter succincteque, Domino juvante, descripta sunt. In secundo superiore, de virtutum miraculis quæ per beatum declarata sunt virum, et quæ, ut sæpe dictum est, plerumque prophetationis comitatur gratia. In hoc vero tertio de angelicis apparitionibus, quæ vel ab iis de beato viro, vel ipsis de aliis revelatæ sunt. Et de his quæ utroque, quamlibet disparili modo, hoc est, ipsi proprie et plenius, aliis vero improprie, et ex quadam parte sunt manifestatæ, hoc est extrinsecus et explorative: in iisdem tamen vel angelorum vel cœlestis visionis locis, quæ utique talium descriptarum visionum suis caraxatæ locis inferius clarebunt.

Sed nunc a primordiis beati nativitatis viri easdem describere angelicas apparitiones incipiamus. Angelus Domini in somnis genitrici venerabilis viri nocte quadam inter conceptum ejus et partum apparuit, eique quasi quoddam miræ pulchritudinis peplum assistens detulit, in quo veluti universorum decolorosi colores florum depicti videbantur, quodque post aliquod breve intervallum ejus de manibus reposcens abstulit, elevansque et expandens in aere dimisit vacuo.

Illa vero de illo tristificata sublato, sic ad illum venerandi habitus virum: Cur a me, ait, hoc lætificum tam cito abstrahis pallium? Ille consequenter: Idcirco, inquit, quia hoc sagum tam magnifici honoris alicujus est, quod apud te diutius retinere non poteris. His dictis supra memoratum peplum mulier paulatim a se elongari volando videbat, camporumque latitudinem in majus crescendo excedere, montesque et saltus majore sui mensura superare; vocemque hujuscemodi subsecutam audierat: Mulier, noli tristificari. Viro enim cui matrimoniali es juncta fœdere, talem filium editura es floridum, qui quasi unus prophetarum Dei, inter ipsos connumerabitur, innumerabiliumque animarum dux ad cœlestem a Deo patriam est prædestinatus. In hac audita voce mulier expergiscitur.

II. Alia in nocte ejusdem beati pueri nutritor, spectabilis vir vitæ, presbyter, post Missam ab ecclesia ad hospitiolum revertens, totam invenit domum clara irradiatam luce. Globum quippe igneum super pueruli dormientis faciem vidit stantem: quo viso statim intremuit, et prostrato in terram vultu, valde miratus, Spiritus sancti gratiam super suum intellexit alumnum cœlitus effusam.

III. Post multorum intervalla temporum cum a quadam synodo pro quibusdam venialibus et excusabilibus causis, non recte, ut post in fine claruit, sanctus excommunicaretur Columba, ad eamdem contra ipsam collectam venit congregationem. Quem cum eminus appropinquantem sanctus vidisset Brendenus, illius monasterii fundator, quod Scotice Birra nuncupatur, citius surgit; et inclinata facie eum veneratus exosculatur. Quem cum aliqui illius seniores cœtus seorsum cæteris redarguerent semotim dicentes: Quare coram excommunicato surgere, et eum osculari non revereris? Taliter ad eos inquiens: Si vos, ait, videretis ea quæ mihi Dominus hac in die de hoc suo, quem dehonoratis, electo manifestare non dedignatus est, nunquam excommunicassetis, quem Dominus non solum secundum vestram non rectam sententiam nullo modo excommunicat, sed et magis et magis magnificat. Illi e contra: Quomodo, aiunt, ut dicis, ipsum glorificat Deus quem nos non sine causa excommunicavimus, scire cupimus. Igneicomam vel valde luminosam, ait Brendenus, columnam vidi, eumdem quem vos despicitis, antecedentem Dei hominem, angelos quoque sanctos per campum ejus itineris comites. Hunc itaque

spernere non audeo, quem populorum ducem ad vitam a Deo præordinatum video. Illis ab eo dictis non tantum ultra Sanctum excommunicare non ausi, cessarunt, sed et valde venerati honorarunt.

IV. Alio in tempore, vir sanctus venerandum episcopum Finnionem suum videlicet magistrum juvenis senem adiit. Quem cum sanctus Finnio ad se appropinquantem vidisset, angelum Domini pariter ejus comitem itineris vidit. Et, ut nobis ab expertis traditur, quibusdam astantibus intimavit fratribus, dicens : Ecce nunc videtis sanctum advenientem Columbam, qui sui commeatus meruit habere socium angelum cœlicolam.

Iisdem diebus Sanctus cum duodecim commilitonibus discipulis Britanniam transnavigavit.

V. Alio in tempore, cum vir prædicabilis in Himbria commoraretur insula, quadam nocte in exstasi mentis angelum Domini ad se missum vidit, qui in manu vitreum ordinationis regum habebat librum, quem cum vir venerandus de manu angeli accepisset, ab eo jussus legere cœpit. Qui cum, secundum quod ei in libro erat commendatum, Aidanum in regem ordinare recusaret, quia magis Jogenanum fratrem ejus diligeret, subito angelus extendens manum, Sanctum percussit flagello : cujus livorosum in ejus latere vestigium omnibus suæ diebus permansit vitæ; hocque intulit verbum : Pro certo scias, inquiens, quia ad te a Deo missus sum, cum vitreo libro, ut juxta verba quæ in eo legisti Aidanum in regnum ordines. Quod si obsecundare huic nolueris jussioni, percutiam te iterato.

Hic itaque angelus Domini cum per tres continuas noctes eumdem in manu vitreum habens Codicem apparuisset, eademque Domini jussa de regis ejusdem ordinatione commendasset; Sanctus verbo obsecutus Domini, ad Jovam transnavigavit insulam, ibidemque Aidanum iisdem adventantem diebus in regem, sicut jussus erat, ordinavit, et inter ordinationis verba de filiis et nepotibus pronepotibusque ejus futura prophetizavit : imponensque manum super caput ejus ordinans benedixit.

Commeneus Albus, in libro quem de virtutibus sancti Columbæ scripsit, sic dixit, quod sanctus Columba de Aidano, et de posteris ejus, et de regno suo prophetare cœpit dicens : Indubitanter credo, o Aidane, quod nullus adversariorum tuorum tibi poterit resistere, donec prius fraudulentiam agas in me, et in posteros meos. Propterea ergo tu filiis commendes ut et ipsi filiis et nepotibus et posteris suis commendent, ne per consilia mala eorum sceptrum regni hujus de manibus suis perdant. In quocunque enim tempore malum adversum me, aut adversus cognatos meos, qui sunt in Hibernia, fecerint, flagellum, quod causa tui ab angelo sustinui, per manum Dei super eos in magnum flagitium vertetur, et cor virorum auferetur ab eis, et inimici eorum vehementer super eos confortabuntur. Hoc autem vaticinium temporibus nostris completum est in Belloroth Domnallo Brecco, nepote Aidani sine causa vastante provinciam Domnail nepotis Amureg. Et a die illa usque hodie adhuc in proclivo sunt ab extraneis, quod suspiria doloris pectori incutit.

VI. Alio in tempore, cum vir sanctus in Jova conversaretur insula, quidam de suis monachus Britto, bonis actibus intentus, molestia correptus corporis, ad extrema perductus est; quem cum vir venerandus in hora sui visitaret exitus, paulisper ad ejus lectum assidens, et ei benedicens, ocius domum egreditur, nolens videre morientem. Qui eodem momento post Sancti de domo recessum viri, præsentem finivit vitam.

Tum vir prædicabilis in plateola sui deambulans monasterii porrectis ad cœlum oculis, diutius valde obstupescens admirabatur. Quidam vero frater Aidanus nomine, bonæ indolis, et religiosus homo, qui solus de fratribus eadem adfuit hora, flexis genibus rogare cœpit ut sanctus eidem tantæ admirationis causam intimaret. Cui sanctus : Nunc sanctos Angelos in aere contra adversarias potestates belligerare vidi; Christoque agonothetæ gratias ago, quia victores angeli animam hujus peregrini, qui primus apud nos in hac insula mortuus est, ad cœlestis patriæ gaudia evexerunt. Sed hoc, quæso, sacramentum nemini in vita mea reveles.

VII. Cum vir beatus adhuc juvenis Diaconus in parte Lagenensium divinam addiscens sapientiam conversaretur, quadam accidit die ut Bono quidam innocuorum immitis persecutor crudelis quamdam in campi planitie filiolam fugientem persequeretur. Quæ cum forte germanum senem supra memorati juvenis diaconi magistrum in campo legentem vidisset, ad eum recto cursu, quanta valuit velocitate confugit : qui tali perturbatus subitatione Columbam eminus legentem advocat, ut ambo, in quantum valuissent, filiam a persequente defenderent. Qui statim superveniens, nulla eis ab eo data reverentia, filiam sub vestimentis eorum lancea jugulavit; et relinquens jacentem mortuam super pedes eorum aversus abire cœpit. Senex tum valde tristificatur conversus ad Columbam, Quanto, ait, sancte puer Columba, hoc scelus cum nostra dehonoratione temporis spatio inultum fieri Judex justus patietur Deus ? Sanctus consequenter hanc in ipsum sceleratorem protulit sententiam, dicens :

Eadem hora, qua interfectæ ab eo filiæ anima ascendit ad cœlos, anima ipsius interfectoris descendet ad inferos. Et dicto citius cum verbo, sicut Ananias coram Petro, sic et ille innocentium jugulator coram oculis sancti juvenis in eadem mortuus cecidit terrula, cujus rumor subitæ et formidabilis vindictæ continuo per multas Scotiæ provincias cum mira sancti diaconi fama divulgatus est.

VIII. Alio in tempore, vir beatus cum in Sicia insula aliquantis demoraretur diebus, paulo longius solus orationis intuitu separatus a fratribus, sylvam ingressus densam, miræ magnitudinis aprum, quem forte venatici canes persequebantur, obvium habuit.

Quo viso eminus Sanctus aspiciens eum restitit. Tum deinde invocato Dei nomine, sancta elevata manu, cum intenta dicit ad eum oratione : Ulterius huc procedere nolis : in loco ad quem nunc devenisti morere. Quo sancti in silvis personante verbo, non solum ultra accedere non valuit, sed ante faciem ipsius terribilis ferus verbi ejus virtute mortificatus cito corruit.

IX. Alio in tempore, cum prædicabilis viri Scotiales strenui piscatores quinos in rete pisces cepissent in fluvio Sale piscoso, Sanctus ad eos iterato ait : Rete in flumen injicite, et statim invenietis grandem, quem mihi Dominus præparavit piscem. Qui verbo Sancti obtemperantes, miræ magnitudinis traxerunt in retiaculo chocem a Deo sibi præparatum.

X. Quadam die, quidam bonæ indolis juvenis Lugneus nomine, qui postea senex in monasterio insulæ Helenæ præpositus erat, ad Sanctum veniens queritur de fluvio sanguinis, qui crebro per multos menses naribus ejus immoderate profluebat : quo propius accito Sanctus ambas ipsius nares binis manus dexteræ digitis constringens benedixit; ex qua hora benedictionis nunquam sanguis de naso ejus usque ad extremum distillavit diem.

XI. Alio in tempore, quidam Everniensis peregrinus ad Sanctum perveniens, per aliquot apud eum menses in Jova commanebat insula. Cui vir beatus alia die, Nunc, ait, quidam de provincialibus tuis clericus ad cœlum ab Angelis portatur, cujus adhuc ignoro nomen.

Frater vero hoc audiens, cœpit secum de provincia perscrutari anteriorum, et de illius beati hominis vocabulo, hocque consequenter intulit verbum inquiens : Alium Christi commilitonem scio, qui sibi in eodem territorio in quo et ego commanebam, monasteriolum construxit nomine Diormitium. Cui Sanctus ait : Ipse est de quo dicis, qui nunc ab Angelis Dei in paradisum deductus est.

Sed hoc etiam non negligenter adnotandum est quod idem vir venerabilis multa sibi a Dei arcana ab aliis celata sacramenta, nullo modo in hominum notitiam prodi passus est; duabus, ut ipse aliquando paucis intimaverat fratribus, causis existentibus; hoc est, ut jactantiam devitaret, et ad semetipsum interrogandum insustentabiles turbas de se aliqua interrogare volentes divulgata revelationum fama non invitaret.

XII. Alia die vir sanctus in Jova conversans insula remotiorem ab hominibus locum aptumque ad orationem in saltibus quæsivit, ibidemque cum orare cœpisset, subito, ut ipse postea paucis intimaverat fratribus, videt contra se tetram et nigerrimam dæmonum eum ferreis verubus aciem præliari : qui, sicuti sancto viro per spiritum revelatum erat, monasterium ejus invadere, et multos et ex fratribus iisdem volebant jugulare sudibus. Ipse vero contra tales æmulos unus homo innumeros accepta Pauli armatura apostoli, forti conflictu dimicabat, et ita ex majore diei parte utrinque dimicatum est, nec innumerabiles unum vincere poterant, nec eos unus A de sua valebat insula repellere; donec angeli Dei, ut Sanctus post quibusdam non multis retulerat, in adminiculum adfuere, quorum timore perturbati dæmones loco cessere.

Eademque die, Sanctus ad monasterium post dæmoniorum reversus de sua insula effugationem, hoc de eisdem turmis hostilibus verbum profatur, inquiens : Illi exitiabiles æmuli, qui hac die de hujus terrulæ, Deo propitio, regione angelis nobis subvenientibus, ad æthicam fugati sunt terram, ibidem sævi invasores fratrum monasteria invadent, et pestilentes inferent morbos, quorum molestia infestati multi morientur. Quod iisdem diebus, juxta beati præscientiam viri, ita et factum est. Et post interveniente biduo, ei revelante Spiritu : Bene, ait, Baitheneus auxiliante Deo, dispensavit, ut ejusdem Ecclesiæ cui Deo auctore præest in Campo Lunge, jejuniis et orationibus collectio a Dæmonum defendatur invasione; ubi nemo, excepto uno, qui mortuus est hac vice morietur. Quod ita juxta vaticinium ejus expletum est. Nam cum multi in cæteris ejusdem insulæ monasteriis eodem morbo morerentur, nemo nisi unus de quo Sanctus dixit, apud Baitheneum in sua est mortuus congregatione.

XIII. Quidam faber ferrarius in mediterranea Scotiæ habitabat parte, eleemosynarum operibus satis intentus, et cæteris justitiæ actibus plenus; hic cum ad extrema in bona senectute perduceretur, supra memoratus Columbus, eadem hora qua de corpore eductus est, sanctus Columba in Jova commanens insula, paucis se circumstantibus sic profatus senioribus : Columbus, ait, Faber ferrarius, non incassum laboravit, qui de propria manuum laboratione suarum præmia emax felix comparavit æterna. Ecce enim nunc anima ejus a sanctis vehitur angelis ad cœlestis patriæ gaudia. Nam quodcunque de suæ artis negotiatione acquirere potuit, in egenorum eleemosynas expendit.

XIV. Alio itidem tempore vir sanctus in Jova conversans insula, quadam die subito oculos ad cœlum dirigens hæc profatus est verba : Felix mulier, felix, bene morata, cujus animam nunc angeli Dei ad paradisum evehunt. Erat autem quidam religiosus fratrer Genereus nomine, Saxo, pistor opus pistorum exercens, qui hoc audierat verbum ex ore Sancti prolatum; eademque die mensis, eodem terminato anno, Sanctus eidem Genereo Saxoni : Miram rem video, ait. Ecce mulier de qua, te præsente, præterito dixeram anno, nunc mariti sui religiosi cujusdam plebeii in aere obviavit animæ, et cum sanctis angelis contra æmulas pro ea belligerat potestates, quorum adminiculo ejusdem homuncionis justitia suffragante a dæmonum belligerationibus erepta ad æternæ refrigerationis locum anima ipsius est perducta.

XV. Alia itidem die, dum vir venerandus in Jova conversaretur insula, mane primo suum advocat sæpe memoratum ministratorem Diormitium nomine, eique præcepit, inquiens : Sacra celeriter Eucharistiæ

ministeria præparentur, hodie enim natalis beati Brendini est dies. Quare, ait minister, talia Missarum solemnia hodierna præparari præcipis die? Nullus enim ad nos de Scotia sancti illius viri obitus pervenit nuntius. Vade tu, ait Sanctus, meæ obsecundare jussioni debes. Hac enim nocte præterita vidi subito apertum cœlum, angelorumque choros sancti Brendini animæ obvios descendere, quorum luminosa et incomparabili claritudine totus eadem hora illustratus est mundi orbis.

Quadam itidem die, cum fratres se calciantes mane ad diversa monasterii opera ire præpararent, Sanctus e contra ea die etiari præcepit sacræque oblationis obsequia præparari, et aliquam quasi in Dominico prandioli adjectionem fieri. Meque, ait, hodie quamlibet indignus sim, ob venerationem illius animæ, quæ hac in nocte inter sanctos angelorum choros vecta ultra siderea cœlorum spatia ad Paradisum ascendit, sacra oportet Eucharistiæ celebrare mysteria.

Et his dictis fratres obsequuntur, et juxta Sancti jussionem, eadem die otiantur, preparatisque sacris ad ecclesiam ministeriis, quasi die solemni, albati cum Sancto pergunt. Sed forte cum inter alia cum modulatione officia illa consueta decantaretur deprecatio, in qua sancti Martini commemoraretur nomen, subito Sanctus ad cantores ejusdem onomatis ad locum pervenientes: Hodie, ait, pro sancto Columbano episcopo decantare debetis. Tunc omnes qui inerant fratres intellexere quod Columbanus episcopus Laginensis, charus Columbæ amicus, ad Dominum emigravit. Et post alicujus temporis intervallum aliqui de Lagenea commeantes provincia, ea nocte eumdem obiisse nuntiant episcopum, qua Sancto ita revelatum est.

XVII. Alio in tempore, vir sanctus cum in Jova conversaretur insula, quadam subitatione incitatus, signo personante, collectis fratribus, Nunc, ait, oratione monachis abbatis Congelli auxiliemur, hac in hora, in stagno demersis Vituli. Ecce enim hoc momento in aere contra adversarias belligerant potestates, animam alicujus hospitis cum eis demersi eripere conantes. Tum post lacrymosam et intentam orationem cito ante altarium surgens inter fratres pariter in oratione prostratos, lætificato vultu: Christo, ait, gratias agite; nunc enim sancti angeli sanctis obviantes animabus, et ipsum hospitem ereptum a dæmonum belligerationibus, quasi victoriales liberarunt belligeratores.

XVIII. Alio in tempore, vir sanctus ultra Britanniæ dorsum iter agens secus Nisæ fluminis lacum, subito inspiratus Spiritu sancto, ad fratres pariter commeantes: Properemus, ait, sanctis obviam angelis qui de summis cæli regionibus ad perferendam alicujus gentilici animam emissi, nos illuc usque pervenientes exspectant, ut ipsum naturale bonum, per totam vitam usque ad extremam senectutem conservantem, priusquam moriatur opportune baptizemus. Et hæc dicens sanctus senex in quantum potuit comites festinus præcedebat, donec in illum agrum devenit, ibidemque quidam repertus senex Enichatus nomine, audiens a Sancto verbum Dei prædicatum; et credens est baptizatus.

XIX. Alio in tempore, vir sanctus cum in tuguriolo suo scribens sederet, subito ejus immutata facies, et hanc puro de pectore promit vocem, dicens, Auxiliare, auxiliare. Duo vero fratres ad januam stantes, videlicet Colgus et Lugneus, causam talis subitæ interrogant vocis. Quibus vir venerabilis hoc responsum dedit, inquiens: Angelo Domini, qui nunc inter vos stabat, jussi ut alicui ex fratribus de summo culmine magnæ domus lapso tam cito subveniret, quæ his in diebus in Roboreti campo fabricatur. Hocque Sanctus consequenter intulit famen, inquiens: Valde admirabilis et pene indicibilis est angelica volatus pernicitas, fulgureæ, ut æstimo, celeritati parilis; nam ille cœlicola, qui hinc a nobis nunc illo viro labi incipiente avolavit, quasi in ictu oculi priusquam terram tangeret subveniens, eum sublevavit; nec ullam fracturam, aut læsuram ille qui cecidit sentire potuit. Quam stupenda hæc inquam velocissima et opportuna subventio, quæ dicto citius tantis maris et terræ interjacentibus spatiis tam celerrime effici potuit.

XX. Alio item in tempore, quadam die vir beatus in Jova conversans insula fratribus congregatis cum ingenti animi adversione denuntiavit ad eos dicens: Hodie in occidentalem nostræ campulum insulæ solus exire cupio. Nemo itaque ex vobis me sequatur. Quibus obsecundantibus solus quidem, ut voluit, egreditur. Sed frater quidam, callidus explorator, alia means via in cujusdam monticelli cacumine, qui eidem supereminet campulo se occulte collocat, videlicet ejus causam solitariæ beati egressionis viri explorare cupiens. Quem cum idem explorator de monticelli vertice illius in quodam campuli colliculo stantem, et expansis manibus ad cœlum orantem oculosque ad cœlum elevantem conspiceret, mirum dictu, et ecce subito res miranda apparuit, quam idem supra memoratus homo, ut æstimo, non sine permissu Dei de prioris monticelli loco oculis etiam corporalibus aspexerat, ut nomen Sancti et ejus honorificentia, quamvis ipso nolente, ob hanc manifestatam visionem postea magis in populis divulgaretur. Nam sancti angeli cœlestis patriæ cives mira advolantes subitatione, sanctum virum orantem circumstare cœperunt induti albis vestibus. Et post aliquam cum beato sermocinationem viro illa cœlestis caterva quasi se exploratam sentiens, ad summa citius repedavit cœlorum. Beatus et ipse vir post angelicum condictum reversus ad monasterium, iterum collectis fratribus, cum quadam non mediocri objurgatione inquirit quis de illis esset transgressionis obnoxius. Quibus consequenter se nescisse protestantibus, ille conscius sui inexcusabilis transgressus ultra non sustinens delictum celare suum, flexis genibus in medio fratrum choro coram Sancto veniam supplex precatur. Quem San-

ctus seorsum ducens ingeniculanti cum grandi commendat comminatione, ut nulli hominum de illa angelica visione in diebus ejusdem beati viri aliquid, etiam parum occultumque aperiret. Post egressum vero de corpore sancti viri illam cœlestis cœtus apparitionem fratribus cum grandi intimavit protestatione. Unde hodieque et locus illius angelici condicti, rem in eo gestam suo proprio protestatur vocabulo, qui latine potest dici Colliculus angelorum, *Scotice* vero Cnogangei.

Hinc itaque animadvertendum est, vel non negligenter perscrutandum, quantæ et quales ad beatum virum hiemalibus plerumque noctibus insomnem, et in locis remotioribus, aliis quiescentibus, orantem angelicæ fuerint et suaves frequentationes, quæ nullo modo venire in hominum notitiam potuere; quæ procul dubio valde numerosæ fuerunt, si etiam quædam ex ipsis quoquo modo ab hominibus vel in die vel nocte explorari potuerint, quæ absque dubitatione paucæ ad earum comparationem angelicarum frequentationum, quæ videlicet a nemine sciri poterant. Hoc idem similiter de quibusdam luminosis manifestationibus adnotandum, quæ a paucis exploratæ inferius caraxabuntur.

XXI. Alio in tempore, quatuor ad sanctum visitandum Columbam monasteriorum sancti fundatores de *Scotia* transmeantes in Hymba eum invenerunt insula, quorum illustria vocabula Concellus, Cahinnechus, Brendenus, Cormacus. Hi uno eodemque consensu elegerunt ut sanctus Columba coram ipsis in ecclesia sacra Eucharistiæ consecraret mysteria. Qui eorum obsecundans jussioni simul cum eis die Dominica ex more post Evangelii lectionem, ecclesiam ingreditur, ibidemque, dum Missarum solemnia celebrarentur, sanctus Brendenus, sicut post Concello et Cahinnecho intimavit, quemdam criniosum igneum globum, et valde luminosum de vertice sancti Columbæ ante altare stantis, et sacram oblationem consecrantis, tam diu ardentem, et instar alicujus columnæ sursum ascendentem vidit, donec eadem perficerentur sacrosancta mysteria.

XXII. Alio in tempore, cum sanctus vir in Hymba commaneret insula, gratia sancti Spiraminis super eum abunde et incomparabiliter effusa, per triduum mirabiliter mansit, ita ut per tres dies totidemque noctes intra obseratam et repletam cœlesti claritudine domum manens, nullum ad se accedere permitteret, neque manducans, neque bibens. De qua videlicet domo immensæ claritatis radii per rimulas valvarum, et clavium foramina erumpentes noctu visebantur. Carmina quoque quædam spiritualia et ante inaudita decantari ab eo audiebantur. Sed et multa quædam, ut ipse post coram paucis ad domum [*Forte*, admodum] professus est, occulta ab exordio mundi arcana aperte manifestata videbat. Scripturarum quoque sacrarum obscura quæque et difficillima plena et luce clarius aperta mundissimi cordis oculis patebant, Baitheneumque alumnum non adesse querebatur. Qui si A forte adesset illo in triduo vel de præteritis, vel de futuris deinceps sæculis ab ore viri beati quædam plurima ab aliis ignorata hominibus mysteria describeret, aliquantas quoque sacrorum explanationes voluminum. Qui tamen Baitheneus in Egea insula venti contrarietate detentus usquequo illi trinales illius incomparabilis, et honorificæ visitationis dies, et totidem noctes terminarentur, adesse non potuit.

XXIII. Quadam hiemali nocte, supra memoratus Virgnous in Dei amore fervens, ecclesiam orationis studio aliis quiescentibus solus intrat; ibidemque in quadam exedra, quæ oratorii adherebat parieti, devotus orabat. Et post aliquantum quasi horæ unius intervallum vir venerandus Columba eamdem sacram ingreditur domum, simulque cum eo aurea B lux de summa cœli altitudine descendens totum illud ecclesiæ spatium replevit, sed et illius exedriolæ separatum conclave, ubi se Virgnous, in quantum potuit, latitare conabatur, ejusdem cœlestis claritas luminis per interiorem illius cubiculi januam, quæ ex minore patebat parte erumpens, non sine aliquo formidabili repleverat terrore. Et sicut nullus æstivum et meridionalem solem rectis et irreverberatis potest intueri oculis, sic et illam cœlestem claritudinem ille Virgnous, qui viderat, sustinere nullo poterat modo, quia valde oculorum reverberabat aciem illa luminosa et incomparabilis effusio. Quo fulminali et incomparabili splendore viso in tantum idem supra memoratus frater exterritus erat, ut nulla in eo C virtus remaneret. Sanctus vero Columba post non prolixam orationem egreditur ecclesiam, Virgnoumque valde timoratum ad se crastina advocat die, hisque brevibus compellat verbis consolatoriis: Bene, o filiole, ingeminans hac præterita nocte in conspectu Dei placuisti; oculos ad terram deprimendo, claritatis timore perterritus ejus. Nam si non ita fecisses, illa inæstimabili obcæcarentur tui luce visa oculi. Sed hoc non negligenter observare debes, et ut talem hanc lucis manifestationem nemini unquam in mea denudes vita.

Hæc itaque predicabilis et admirabilis res post beati viri transitum multis eodem Virgnoo narrante innotuit. Cujus scilicet Virgnoi sororis filius Commanus honorabilis presbyter mihi Adomnano de hac D supra visione caraxata aliquando sub testificatione enarraverat, qui eam enarratam ab ore ipsius Vergnoi abbatis et avunculi sui ab eo, in quantum potuit visam audierat.

XXIV. Illa itidem nocte quidam de fratribus Golgus nomine, cujus in primo fecimus mentionem, casu ad januam ecclesiæ aliis dormientibus, devenit; ibidemque aliquandiu stans orabat; tum proinde subito totam videt ecclesiam cœlesti luce repleri; quæ scilicet fulguralis lux dicto citius ab ejus recessit oculis. Sanctum vero Columbam hora eadem intra ecclesiam orantem ignorabat, postque talem subitam luminis apparitionem valde pertimescens, domum revertitur. Postera die Sanctus illum advocans asperius objurgavit inquiens: De cætero præca-

vere debes, fili, ne quasi explorator cœleste lumen, quod tibi non est donatum inspicere coneris; quia te effugiet. Et ne alicui in meis diebus quod vidisti enarres.

XXV. Alio itidem in tempore, vir beatus cuidam suo sapientiam discenti alumno nomine Berchano non mediocriter quadam denuntiavit die inquiens : Caveto, fili, ne hac sequente nocte juxta tuam semper consuetudinem ad meum appropinques hospitiolum. Qui hoc audiens contra interdictum ad domum beati viri in noctis silentio aliis acquiescentibus accessit callideque explorans oculos e regione ad clavium foramina posuit, æstimans scilicet, ut res probavit, aliquam intus visionem cœlestem sancto manifestari. Nam eadem hora beati viri illud hospitiolum cœlestis splendore claritudinis erat impletum : quam non sustinens intueri transgressor juvenis illico aufugit, quem die crastina Sanctus seorsum ducens, cum magna severitate objurgans, hæc ad eum profatur verba dicens : Hac in nocte, fili, coram Deo peccasti, nam tuæ infitialis explorationem calliditatis a Spiritu sancto celari vel abscondi posse inaniter putasti. Nonne ad mei ostium hospitioli te illa hora appropinquantem, et inde redeuntem vidi? Et nisi ego eodem momento pro te orarem, ibidem ante januam aut cadens morereris, aut tui de suis foraminibus oculi eruerentur. Sed tibi hac vice propter me Dominus pepercit. Et hoc scito, quod in tua Hibernali patria luxuriose vivens, exprobrationem facies tua omnibus patietur diebus vitæ tuæ. Hoc tamen a Domino orans impetravi, ut quia noster sis alumnus, lacrymosam ante exitum agas pœnitudinem, et a Deo misericordiam consequeris. Quæ omnia secundum verbum beati viri ita ei postea contigerunt sicuti de eo prophetata sunt.

§ XXVI. Alio in tempore, dum vir beatus in Jova commaneret insula quadam die sancta facies ejus subita mirifica et lætifica hilaritate effloruit, oculosque ad cœlum elevans incomparabili repletus gaudio valde lætificabatur. Tum post modicum alicujus momenti intervallum illa sapida et suavis lætificatio in mœstam convertitur tristificationem. Duo vero viri, qui eadem hora ejus tugurioli ad januam stabant, quod in eminentiori loco erat fabricatum, et ipsi cum eo valde tristificati, quorum Lugneus unus erat, alter vero Pilu nuncupabatur, Saxo, causam ipsius subitæ lætificationis inquirunt, et illius subsequentis mœstitiæ. Ad quos Sanctus sic profatur : Ite in pace ; ne illius lætaminis causam nec et tristificationis a me nunc inquiratis manifestari. Quo audito illacrymati, et ingeniculantes, prostratis in terram vultibus, suppliciter rogant, scire volentes aliquid de illa re quæ hora eadem Sancto erat revelata. Quos valde tristificatos videns : Quia vos amo, ait, tristificari nolo, promittere prius debetis, ne ulli hominum sacramentum quod inquiritis in vita mea prodatis. Qui continuo sanctam ejus commendationem prompte promiserunt, et post talem promissionem vir venerandus sic ad eos proloquitur : Usque in hunc præsentem diem, inquiens, meæ in Britannia peregrinationis ter deni completi sunt anni. Interea multis ante diebus a Domino meo devote postulavi ut in fine hujus tricesimi anni præsentis me de meo absolveret incolatu, et ad cœlestem illico patriam advocaret. Et hæc fuit mea causa lætaminis, de qua vos me mœsti interrogatis. Angelos enim sanctos de excelso vidi missos throno ad meam de carne animam obvios educendam. Sed ecce nunc subito retardati ultra nostræ fretum insulæ stant in rupe, scilicet volentes ad me de corpore advocandum appropiare ; sed propius accedere non permittuntur ; mox ad cœlorum summa repedaturi, quia Dominus quod mihi totis viribus roganti donavit, ut hac in die ad ipsum de mundo transirem, multarum magis Ecclesiarum pro me orationes exaudiens dicto citius inmutavit. Quibus scilicet Ecclesiis exorantibus sicut a Domino donatum est, ut quamlibet contra meam voluntatem, quatuor ab hac die mihi in carne manenti superaddantur anni.

Hæc talis mihi mœsta retardatio hodiernæ tristificationis non immerito causa fuit, quibus videlicet quatuor futuris Deo propitio terminatis in hac vita annis, subita emigratione, nulla præcedente corporis molestia, cum sanctis mihi obviaturis illo in tempore angelis, ad Dominum lætus emigrabo. Secundum hæc verba viri venerabilis, quæ non sine magno gemitu et mœrore, ut traditur, nec non et ingenti lacrymabilitate prolocutus est, quatuor postea annis in carne mansit.

XXVII. Annorum supra quatuor memoratorum termino jam appropinquante, post quorum completionem finem præsentis vitæ veridicus præsagator sibi futurum fore multo ante præsciebat tempore, quadam die mense Maio, sicut in priore secundo scripsimus libro, ad visitandos operarios fratres, sanctus senex senio fessus plaustro vectus pergit, ad quos in occidua insulæ Jovæ laborantes parte, sic ei die exorsus est loqui, dicens : In Paschali solemnitate nuper Aprili peracta mense desiderio desideravi ad Christum Dominum, sicut et mihi ab eo concessum erat, si maluissem emigrare ; sed ne vobis lætitia festivitatis in tristitiam verteretur, diem meæ de mundo emigrationis paulo diutius protelari malui. His ab eo mœsti monachi familiares auditis interim dictis valde tristificati sunt. Quos in quantum poterat, verbis cœpit consolatoriis lætificare. Quibus finitis, ut erat in vehiculo sedens, ad orientem suam convertens faciem, insulam cum insulanis benedixit habitatoribus. Ex qua die, ut in supra memorato caraxatum est libello, viperarum venena trisulcarum linguarum usque in hodiernum diem nullo modo aut homini aut pecori nocere potuere. Post ejusdem benedictionis verba Sanctus ad suum revehitur monasterium.

Tunc proinde paucis diebus transactis, dum Missarum solemnia ex more Dominica celebrarentur die, subito sursum elevatis oculis facies venerabilis viri florido respersa rubore videtur; quia, sicut scri-

ptum est, *corde lætante vultus floret*. Eadem nam- A que hora angelum Domini supra volitantem solus vidit intra ipsius oratorii parietes : et quia sanctorum angelorum amabilis et tranquillus aspectus gaudium et exsultationem electorum pectoribus infundit, hæc fuit illius subitæ causa lætitiæ beato infusa viro ; de qua scilicet causa inspiratæ lætationis, cum qui inerant ibidem præsentes, inquirerent, hoc eis Sanctus responsum sursum respiciens dedit : Mira et incomparabilis est angelicæ subtilitas naturæ. Ecce enim angelus Domini ad repetendum aliquod Deo charum missus depositum, nos desuper intra ecclesiam aspiciens et benedicens, rursum per parasticiam ecclesiæ reversus, nulla talis vestigia exitus reliquit. Hæc Sanctus. Sed tunc de qualitate illius depositi, ad quod missus est angelus requiren- B dum, nemo de circumstantibus recognoscere potuit. Noster vero patronus sanctam propriam a Deo sibi commendatam animam depositum nuncupavit ; quæ, sicuti inferius narrabitur, alia senis intervenientibus continuis diebus Dominica nocte ad Dominum emigravit.

XXVIII. Vir itaque venerabilis in fine ejusdem hebdomadis, hoc est, die Sabbati, ipse et pius minister Diormitius, ad proximum pergunt benedicendum horreum, quod intrans Sanctus cum benedixisset, et duos in eo frugum sequestratos vidisset acervos, hoc intulit verbum cum gratiarum actione, inquiens : Valde congratulor meis familiaribus monachis, quia hoc etiam anno, si quidem a vobis emigrare me oportuerit, annonam sufficientem habebitis. Quo audito verbo Diormitius minister tristificari cœpit, et sic dixit : Hujus anni tempore sæpius nos contristas, quia de tuo transitu crebro commemoras.

Cui Sanctus hoc dedit responsum : Aliquem arcanum habeo sermusculum, quem si mihi firmiter promiseris, nemini ante meum denudare obitum, de meo egressu tibi aliquid manifestius intimare potero. Quam cum talem promissionem minister juxta Sancti voluntatem flexis genibus terminasset, vir venerandus consequenter sic profatur : Hæc in sacris voluminibus dies Sabbatum nuncupatur, quod interpretatur requies ; et vere mihi hæc est Sabbatum hodierna : quia hujus præsentis laboriosæ vitæ mihi ultima est : in qua post meas laborationum molestias sabbatizo ; et hac sequenti media nocte venerabili Dominica, secundum eloquia Scripturarum, patrum ingrediar viam. Jam enim Dominus meus Jesus Christus me invitare dignatur, ad quem, inquam, hac mediante nocte, ipso me invitante emigrabo. Sic enim mihi ab ipso Domino est revelatum. Hæc mœsta minister audiens verba cœpit amare flere; quem Sanctus in quantum potuit consolari conabatur.

XXIX. Post hæc Sanctus horreum egreditur, et ad monasterium revertens media residet via. In quo loco crux molari postea infixa lapidi, hodieque stans in margine cernitur viæ. Dumque ibidem Sanctus, ut præfatus sum, senio fessus paulum sedens requiesceret, ecce albus occurrit caballus, obediens servitor, qui scilicet lactaria intra bocetum monasterium vascula gestare consueverat. Hic ad Sanctum accedens, mirum dictu, caput in sinu ejus ponens, ut credo, inspirante Deo, cui omne animal brutum sapit, sensu quo ipse jusserit Creator, dominum a se suum mox emigraturum, et ipsum ultra non visurum sciens, cœpit plangere, ubertimque quasi homo lacrymas in gremium Sancti fundere, et valde spumans flere. Quod videns minister cœpit illum flebilem repellere lamentatorem. Sed Sanctus prohibuit eum dicens : Sine hunc si nostri ne amator est[a] ut in hunc sinum fletus effundat amarissimi plangoris. Ecce tu homo cum sis, et rationabilem animam habeas, nullo modo scire de meo exitu potuisti, nisi quod tibi ego ipse nuper manifestavi; huic vero bruto et irrationabili animanti quoquomodo ipse Conditor voluit egressurum a se dominum manifeste revelavit [*Forte*, revelare]. Et hæc dicens, mœstum a se, revertentem equum benedixit ministratorem, et inde egrediens, et monticellum monasterio supereminentem ascendens, in vertice paululum stetit et stans ambas elevans palmas, suum benedixit cœnobium inquiens : Huic loco, quamlibet angusto et vili, non tantum Scotorum reges cum populis, sed et barbararum et exterarum gentium regnatores cum plebibus sibi subjectis, grandem et C non mediocrem conferent honorem. A sanctis quoque et aliarum Ecclesiarum non mediocris veneratio conferetur.

Post hæc verba de illo descendens monticellulo, et ad monasterium revertens sedebat in tugurio, Psalterium scribens, et ad illum trigesimi tertii psalmi versiculum perveniens, ubi scribitur : *Inquirentes autem Dominum non deficient omni bono:* Hic, ait, in fine cessandum est paginæ : quæ vero sequuntur Baltheneus scribat.

Sancto congruenter convenit decessuro novissimus versiculus, quem scripserat, cui nunquam bona deficient æterna, successori vero sequens patri spiritualium doctori filiorum, *Venite, filii, audite me, timorum Domini docebo vos*, congruenter convenit. D Qui sicut decessor commendavit non solum ei docendo, sed etiam scribendo successit. Post talem superius memoratum terminatæ versum perscriptum paginæ Sanctus ad vespertinalem Dominicæ noctis Missam ingreditur ecclesiam, qua continuo consummata, ad hospitiolum revertens in lectulo residet pernox, ubi pro stramine nudam habebat petram, et pro pulvillo lapidem, qui hodieque quasi quidam juxta sepulcrum ejus stat titulus monumenti.

Ibidem itaque residens ultima ad fratres mandata, solo audiente ministro, commendat, inquiens : Hæc vobis, o filioli, novissima commendo verba, ut

[a] Forte, *sine hunc, sine nostri amatorem*. Vel : *sine hunc si nostri amator est.*

inter vos mutuam et non fictam habeatis charitatem cum pace. Et si ita juxta sanctorum exempla observaveritis, Deus confortator bonorum vobis auxiliabitur; et ego cum ipso maneus pro vobis interpellabo, et non tantum præsentis vitæ necessaria vobis ab eo administrabuntur, sed etiam æternalium bonorum præmia divinorum observatoribus præparata præceptorum tribuentur. Huc usque extrema venerabilis patroni verba, quasi de hac tædiali peregrinatione ad cœlestem patriam transmeantis brevi textu narrata deducta sunt.

XXXI. Post felici appropinquante novissima paulisper hora Sanctus conticuit; tum proinde media nocte pulsata personante clocca, festinus surgens ad ecclesiam pergit, citiorque cæteris currens solus intregressus juxta altare flexis in oratione genibus recumbit. Diormitius minister tardius prosecutus eodem momento eminus totam intrinsecus ecclesiam angelica luce erga Sanctum repleri videt, quo ad januam appropinquante eadem lux visa ocius recessit; quam et alii de fratribus pauci et ipsi eminus astantes viderant.

Diormitius ergo ecclesiam ingrediens flebili voce ingeminat. Ubi es pater? Et necdum allatis fratrum lucernis per tenebras palpans sanctum ante altare recubantem invenit: quem paululum erigens, et juxta sedens sanctum in suo gremio posuit caput: et inter hæc cœtus monachorum cum luminaribus accurrens Patre viso moriente cœpit plangere. Et ut ab aliquibus, qui præsentes aderant, didicimus, Sanctus necdum egrediente anima apertis sursum oculis ad utrumque latus cum viva vultus hilaritate et lætitia circumspiciebat, sanctos scilicet angelos obvios intuens. Diormitius tum sanctam sublevat ad benedicendum monachos Sancti dexteram manum, sed et ipse venerabilis Pater in quantum poterat, simul suam movebat manum, ut videlicet quod voce in egressu non valebat animæ, vel motu manus fratres videretur benedicere. Et post sanctam benedictionem taliter significatam continuo spiritum exhalavit.

Quo tabernaculum corporis egresso, facies rubens, et mirum in modum angelica visione exhilarata in tantum remansit, ut non quasi mortui, sed dormientis videretur viventis. Tota interim personabat mœstis plangoribus ecclesia.

Sed non prætereundem videtur quod eadem hora beatæ transitus animæ cuidam Eberniensi sancto revelatum est. In quodam namque Monasterio Scotorum quidam homo erat sanctus et senex Christi miles, qui Lugudius vocitabatur, justus, et sapiens. Illic itaque primo mane cuidam æque Christiano militi suam enarravit visionem cum ingenti gemitu dicens: Hac præterita nocte media sanctus Columba multarum columna Ecclesiarum ad Dominum transiit, et in hora beati exitus ejus Jovam insulam, ad quam corpore nunquam perveni, totam angelorum claritudine in spiritu vidi irradiatam, totaque spatia aeris usque ad æthera cœlorum, eorumdem angelorum claritate illustrata; quia ad sanctam ipsius animam perferendam de cœlis missi descenderant innumeri, altisona quoque carminalia, et valde suavia audivi angelicorum cantica, eodem momento egressionis, inter angelicos sanctæ ipsius animæ ascendentes choros. Hanc angelicam manifestationem Virgnous, ut prædictum est, qui ab ore illius sancti senis, cui revelata erat, indubitanter didicerat.

Iisdem diebus de Scotica remigans Hymba in insula reliquis diebus vitæ suæ permanens sancti Columbæ monachis sæpius enarrabat, qui videlicet Virgnous post multos in subjectatione inter fratres irreprehensibiliter expletos annos, alios duodecim in loco Anachoretarum in Miurbulcmar vitam deducens anachoreticam Christi victor miles explevit.

Hanc prædictam visionem non solum paginis inscriptam reperimus, sed et aliquibus expertis senioribus, quibus ipse Virgnous retulerat, sine ullo didicimus cunctamine.

Eadem quoque hora aliam visionem aliter revelatam unus ex eis qui viderant, Christi miles valde senex, cui nomen etiam potest dici Ferreolus, qui inter aliorum S. Columbæ monachorum reliquias, et ipse S. Monachus in Dorso Thomæ sepultus cum sanctis resurrectionem exspectat, mihi Adomnano illo juvene in tempore cum grandi retulerat testificatione dicens: Illa in nocte, qua S. Columba de terris ad cœlos felici et beato fine transiit, ego et alii mecum viri laborantes in captura piscium in valle piscosi fluminis Fende, subito totum aeri illustratum cœli spatium vidimus, cujus miraculi subitatione permoti, oculos ad Orientem elevatos convertimus; et ecce quasi quædam pergrandis ignea apparuit columna, quæ in illa nocte media sursum ascendens, ita nobis videbatur mundum illustrare totum, sicuti dies æstivus et meridianus sol. Et postquam illa penetravit columna cœlum, quasi post occasum solis tenebræ succedunt. Hujus itaque claritudinem luminosæ et prædicabilis columnæ non tantum nos, qui simul in eodem loco ineramus, cum ingenti admiratione vidimus, sed et alii multi piscatores, qui sparsim per diversas fluminales piscinas ejusdem fluminis piscabantur, sicut nobis postea retulerant, simili apparitione visa, magno pavore sunt perculsi. Harum igitur trium miracula visionum eadem transitus hora venerandi apparentium patroni æternos ei a Deo collatos protestantur honores. Ad propositum revertamur.

XXXIII. Interea post sanctæ egressum animæ hymnis matutinalibus terminatis, sacrum corpus de ecclesia ad hospitium, unde paulo ante vivens venerat, cum canora fratrum reportatur psalmodia, honesteque ternis diebus et totidem noctibus honorabiles rite explentur exsequiæ. Quibus in Dei sapientis laudibus terminatis, sancti et beati patroni venerabile corpus mundis involutum sindonibus, et præparata positum intra busta debita humatur cum veneratione in luminosa et æternali resurrecturum claritudine. De supra memoratis ergo tribus illis exse-

quiarum diebus, more peractis ecclesiastico, quod A nobis ab expertis traditum est, hujus prope finem enarrabitur libri.

XXXIV. Quidam namque aliquando unus de fratribus coram venerabili viro simpliciter loquens : Ad celebrandas, ait ad Sanctum, tuas post tuum obitum exsequias, ut putatur, totus harum provinciarum populus hanc Jovam remigans replebit insulam. Quod verbum audiens Sanctus consequenter ait : O mi filiole, non ut loqueris, sic res probabitur, nam promiscuum populi vulgus nullo modo ad meas poterit exsequias venire. Mei soli familiares monachi mea sepulcralia complebunt, et exsequialia honestabunt officia. Quod verbum ejus propheticum statim post transitum ipsius omnipotentia Dei adimpleri fecit. Nam per tres illas exsequiales dies et noctes B grandis sine pluvia facta est ventosa tempestas, qua fortiter prohibente nullus hinc et inde navicella vectus transfretare poterat. Et post consummatam sepultionem viri continuo tempestate sedata, et cessante vento totum tranquillatum est æquor.

Perpendat itaque lector, quanti et qualis apud Deum prædicabilis patronus honoris habeatur, cui aliquando in carne mortali conversante, Deo dignante, oranti tempestates sedatæ sunt, et maria tranquillata, et rursus quando necesse habuit supra memorata occasione, orto flamine ventorum, et ventosa, cum voluit, concitata sunt æquora ; quæ subsequenter, ut superius dictum est, expletis ejus sepulturæ ministeriis, in magnam conversa sunt tranquillitatem.

Hic itaque prædicabili nostro patrono vitæ terminus fuit, ista meritorum exordia, qui secundum sententias Scripturarum æternis comes triumphis Patribus additus, apostolis et prophetis consertus, numero aggregatus albatorum millium, agnino in sanguine suas sanctorum qui laverunt stolas, Agnum ductorem comitatur, virgo immaculatus, ab omni integer labe, ipso Domino nostro Jesu Christo dignante cui est cum Patre honor, virtus, laus et gloria et imperium sempiternum in unitate Spiritus sancti per omnia sæcula sæculorum. Amen.

J. MABILLONII OBSERVATIONES PRÆVIÆ

IN LIBRUM SEQUENTEM.

(Act. SS. Bened. sæc. III.)

1. *ADamnanus* seu *Adomnanus*, quem alii *Adamnanum*, corrupte *Adamandum* vocant in monasterio Iliiensi seu sancti Columbæ sub finem sæculi VII floruit. Istud monasterium situm erat in insula Hii, contermina Hiberniæ ac provinciæ Pictorum, quæ vulgato Scotiæ nomine nostro ævo appellatur. Post Columbam, de quo in sæculo I egimus, locum rexere *Baitheneus*, *Segeneus*, aliis *Segienus Segenusve*, et *Failbeus*, cui successit *Adamnanus*. Hæc constare videntur ex Actis sancti Columbæ, quæ Adamnanus tribus libris descripsit, ubi se ipse exprimit *Adomnanus* non semel, tametsi *Adamnanus* dicitur apud Bedam, et in libris de Locis sanctis. Baitheneum successorem suum dixit Columba in extrema vitæ suæ periodo, quæ anno 598 accidit. Segienus Baitheneo suffectus est ab anno 622 ad 652, ut ex Annalibus Ultoniensibus probat Usserius in Sylloge Hibernicarum epistolarum. Is est Segenus seu Segeneus, qui in epistola Romani cleri ad Hibernicum nominatur, et cui D *Ereneus ille famosus per omnes Scotiæ Ecclesias* quædam de seipso ab Columba *prophetata* enarrasse perhibetur in lib. I de Vita sancti Columbæ : quo in loco Adomnanus *Failbeum decessorem suum* memorat.

2. Adamnanus iste laudatur a Beda in lib. V cap. 16 in hæc verba : « Quo tempore plurima pars Scotorum in Hibernia, et nonnulla etiam de Britannia, rationabile ecclesiasticum paschalis observantiæ tempus Domino donante suscepit. Siquidem Adamnanus presbyter et abbas monachorum qui erant in insula Hii, cum legationis gratia missus a sua gente venisset ad Aldfridum regem Anglorum, et aliquandiu in ea provincia moratus videret ritus Ecclesiæ canonicos ; sed et a pluribus qui erant eruditiores, esset solerter admonitus, ne contra universalem Ecclesiæ morem vel in observantia paschali, vel in aliis quibuscunque decretis cum suis paucissimis in extremo mundi angulo positis vivere C præsumeret ; mutatus mente est, ita ut ea quæ viderat et audierat in Ecclesiis Anglorum, suæ suorumque consuetudini libentissime præferret. Erat enim vir bonus et sapiens, et scientia Scripturarum nobilissime instructus. Qui cum domum redisset, curavit suos qui erant in Hii, quive eidem erant subditi monasterio, ad eum quem cognoverat, quemve ipse toto ex corde susceperat, veritatis callem perducere, nec valuit. Navigavit Hiberniam, et prædicans eis ac modesta exhortatione declarans legitimum Paschæ tempus ; plurimos eorum et pene omnes qui ab Iliensium dominio erant liberi, ab errore avito correctos ad unitatem reduxit catholicam, ac legitimum Paschæ tempus observare perdocuit. Qui cum celebrato in Hibernia canonico Pascha ad suam insulam revertisset, suo quoque monasterio catholicam temporis paschalis observantiam instantissime prædicaret, nec tamen perficere quod conabatur posset ; contigit eum ante expletum anni circulum migrasse de sæculo, divina utique gratia disponente, ut vir unitatis et pacis studiosissimus ante ad vitam raperetur æternam, quam redeunte tempore paschali graviorem cum eis qui eum ad veritatem sequi nolebant cogeretur habere discordiam. »

3. Aldfridus, ad quem legatus missus est Adamnanus, rex erat Nortanhumbrorum, *Egfridi* filius ac successor, is qui anno 705 vitam absolvit. Adamnanus, vero catholicis partibus accessit hortante potissimum Ceolfrido abbate Wiremuthensi, uti Ceolfridus ipse testatur in epistola sua ad Naitonum regem scripta apud Bedam in lib. V cap. 22 : « Neque vero me hæc ita prosecutum existimes, quasi eos qui hanc tonsuram habent, condemnandos judicem, si fide et operibus unitati catholicæ faverent ; imo confidenter profiteor plurimos ex eis sanctos ac Deo dignos exstitisse. Adamnanus abbas et sacerdos Columbiensium egregius, cum legatus suæ gentis ad Aldfridum regem missus, nostrum quoque

monasterium videre voluisset, miramque in moribus ac verbis prudentiam, humilitatem, religionem ostenderet, dixi illi inter alia colloquens : Obsecro, sancte frater, qui ad coronam te vitæ quæ terminum nesciat tendere credis, quid contrario tuæ fidei habitu terminatam in capite coronæ imaginem portas? et si beati Petri consortium quæris, cur ejus quem ille anathematizavit, tonsuræ imaginem imitaris? et non potius ejus, cum quo in æternum beatus vivere cupis, etiam nunc habitum te, quantum potes, diligere monstras? Respondit ille : Scias pro certo, frater mi dilecte, quia etsi Simonis tonsuram ex consuetudine patriæ habeam, simoniacam tamen perfidiam tota mente detestor ac respuo : beatissimi autem apostolorum principis, quantum mea parvitas sufficit, vestigia sequi desidero. At ego : Credo, inquam, vere quod ita sit, sed tamen indicio sit quod ea quæ apostoli sunt Petri in abdito cordis amplectimini, si quæ ejus esse nostis, etiam in facie tenetis... Hæc tum Adamnano dixi. Qui quidem quantum conspectis Ecclesiarum nostrarum statutis profecisset probavit, cum reversus ad Scotiam multas postea gentis ejusdem turbas ad catholicam temporis paschalis observantiam sua prædicatione correxit, tametsi eos qui in Hii insula morabantur monachos, quibusque speciali rectoris jure præerat, necdum ad viam statuti melioris reducere valebat. »

4. Ex duobus locis istis intelligimus primo, Adamnanum hortatu Ceolfridi (ut jam dicebam) adductum esse ad Romanos ritus, deinde eum aliquandiu moram egisse in monasterio Wiremuthensi, ubi regulæ Benedictinæ, quæ inibi servabatur, mores hausit suscepitque cum ritibus Romanis. Ea enim erat illorum temporum consuetudo penes monachos, ut qui Scotorum tonsura abjecta Romanam suscipiebant cum legitima Paschatis observatione, ii Benedictinis sese institutis conformarent. Testes ea de re sunt monachi Lindisfarnenses in Britannia insula, Landevenecenses in Armorica, Luxovienses in Gallia. Præterea ex iisdem locis apparet Adamnanum mortuum esse paulo post suam legationem ad Aldfridum, anno 705 defunctum, teste Beda in lib. v cap. 19, *anno regni sui vigesimo necdum impleto*. Ad hæc ipsum Adamnanum a Ceolfrido *rectorem Columbiensium monachorum* appellari et *sanctum*; quo etiam nomine appellatur apud Alcuinum in epigrammate quodam :

> Patricius, Charanus, Scottorum gloria gentis,
> Atque Columbanus, Congallus, Adamnanus atque,
> Præclari Patres, morum vitæque magistri.
> Hic pietas precibus horum nos adjuvet omnes.

Quæ videtur inscriptio altaris cujusdam fuisse, uti et alia fere epigrammata.

Certe Adamnanus in fastis nostris colitur IX Kal. Octobris.

5. Colitur et alius Adamnanus VI Kal. Januarii, qui monachus vixit in cœnobio Coludiensi, cui præerat sancta Euba abbatissa, *amita Egfridi regis*, quæ sanctimonialis habitum ab antistite Wilfrido, regulæ nostræ propagatore eximio, *acceperat*, auctore Beda in lib. IV cap. 19. Erat monasterium istud, ut cætera sanctimonialium passim, duplex, virorum æque ac puellarum, *positum in loco quem Coludi urbem nominant*, inquit Beda, in Merchia Scotiæ recentioris regione, *Coldingham* modo appellatam. *Erat in eodem monasterio vir de genere Scotorum, Adamnanus vocabulo, ducens vitam in continentia et orationibus multum Deo devotam, ita ut nihil unquam cibi vel potus, excepta die Dominica et quinta sabbati, perciperet, sæpe autem noctes integras pervigil in oratione transgeret. Quæ quidem illi districtio vitæ arctioris primo ex necessitate emendandæ suæ pravitatis obvenerat; sed procedente tempore necessitatem in consuetudinem verterat*, et cætera quæ Beda fuse commemorat in lib. IV cap. 25, ubi Adamnanus Ebbæ abbatissæ incendium sui monasterii prædixisse perhibetur. Cave ergo confundas istum Adamnanum monachum Coludiensem (ut jam erratum a multis est) cum Adamnano abbate Hiiensi, de cujus lucubrationibus quædam observanda.

6. Adamnanus abbas, præter Vitam sancti Columbæ abbatis, quam in tres libros digessit, *scripsit de Locis sanctis librum legentibus multis utilissimum*, ait Beda in lib. v cap. 16, *cujus auctor erat docendo ac dictando Galliarum episcopus Arculfus, qui locorum gratia sanctorum venerat Hierosolymam*. Quis fuerit Arculfus ille, quisve Petrus ejus socius ac dux itineris, incompertum. Tantum scimus Arculfum *episcopum Gallum* fuisse; Petrum *eremitam e Burgundiorum*. Adamnani librum, id est opusculum de Locis sanctis, in tres libros distinctum, dudum perquisivi, ac reperi tandem in ms. Codice Corbeiensi, sed mutilum ac imperfectum. Revolvendo tomum I Bibliothecæ novæ Labbeanæ, incidi in eum locum ubi Labbeus indicat, ex schedis Sirmondi, exstare libros illos manu descriptos in bibliotheca Vaticana. Scripsi ea de re ad nostrum Antonium Durbanum amicum et popularem meum, qui res congregationis nostræ in curia Romana procurat. Lustravit ille bibliothecam Vaticanam, invenit apographum diu desideratum, et Codicis Corbeiensis lacunas et hiatus supplevit; monuitque insuper Adamnani opusculum de Locis sanctis in bibliotheca Barberina reperiri editum Ingolstadii anno 1619, opera et studio Jacobi Gretseri theologi ac presbyteri Societatis Jesu. Ejus editionis exemplum tandem a V. C. Raimundo Formentino doctore Sorbonico accepi cura ac providentia V. C. Antonii Vionis Herovallii, qui litteratorum studiis invigilare non cessat. At quia istius editionis exempla in his partibus adeo rara sunt, ut vix cuiquam nota esset hæc editio, e re litteraria esse existimarunt viri eruditi, si istos Adamnani libros recuderemus. Quod et locus suasit, et Adamnani memoria, his libris illustrior futura. Gretserus e regione textus Adamnani opposuerat textum Bedæ, qui librum de Locis sanctis ex Adamnani scriptione collegerat. Nobis sat visum est solum reddere Adamnanum cum figuris quatuor, quarum quarta deest apud Gretserum, aliæ imperfectæ sunt. Ratus est librorum numerus in exemplaribus, sed non series capitulorum, quæ variat apud Gretserum et in Codicibus Vaticano et Corbeiensi.

7. Adamnani libris subjiciendum visum est Itinerarium cujusdam Franci in loca sancta (*a*), factum sæculo IX jam inclinante, pontificatu scilicet Nicolai primi. Eo in Itinerario fit mentio ignis illius qui quotannis in sabbato sancto lampadas sepulcri Dominici cœlitus accendebat : qua de re nulla mentio in libris Adamnani, frequens tamen apud historicos qui de bello Hierosolymitano postea scripserunt, tametsi nullum qui ejus rei meminerit legi auctorem hoc Anonymo antiquiorem. Id inter consueta miracula commemoravit V. C. Carolus Fresnius Cangii dominus in Notis ad Annam Comnenam, pag. 389, astipulantibus in primis Rodulfo Glabro in lib. IV cap. 6, Willelmo Malmesburiensi in lib. IV de Regibus Anglorum cap. 2 duobus in locis, sectione 35 et 48, Chronico Andrensi in tomo IX Spicilegii, pag. 465, Chronico monasterii de Fontanis cap. 4, in tomo X Spicilegii : quos locos idem vir humanissimus mihi indicavit. Willelmi Malmesburiensis locus primus ascribendus hic est, quo discimus auctorem posterioris Itinerarii esse Bernardum monachum Francum, eumque in loca sancta profectum anno 870. Sic enim habet Willelmus de Hierosolymis agens : « Ibi decenti opere compacta ecclesia sancti Sepulcri capax, a Constantino Magno ædificata, nullam unquam ab inimicis fidei tulit injuriam, metu (sicut conjicio) pro igne cœlesti perculsis, qui quotannis

(*a*) Vid. Mabil., *Act. SS. Bened.*, sæc. IV, part. II, p. 523. EDIT.

in vigilia Paschæ serenus infulget. Quod miraculum quando cœperit, vel si ante tempora Saracenorum fuerit, nullius historiæ cognitione discernitur. Legi ego in scripto Bernardi monachi quod abhinc annis ducentis quinquaginta, id est anno Incarnationis octingentesimo septuagesimo idem Hierosolymam profectus, ignem illum viderit, hospitatusque fuerit in xenodochio quod idem gloriosus Carolus Magnus construi jusserat, ubi et bibliothecam ingentis expensæ compegerat. » Et infra : « Verumtamen quia A Bernardus Theodosii tunc patriarchæ nomen non tacet, ipsa me monet occasio, ut omnia patriarcharum nomina proponam. » Hæc omnia conveniunt in posterius Itinerarium, cujus proinde Bernardum monachum auctorem certo pronuntiare non vereor, tametsi nomen deest in Codice Remigiano quo usus sum. Quis vero fuerit Bernardus ille, forsan aliquando assequi licebit. Jam Adamnani libros videamus.

SANCTI ADAMNANI

ABBATIS HIIENSIS

DE LOCIS SANCTIS

EX RELATIONE ARCULFI EPISCOPI GALLI

LIBRI TRES.

(Ex mss. codd. Vat. et Corb. et edit. Gretseri, apud Mabill. Act. SS. Ben. sæc. III.)

Prologus Auctoris.

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, texere librum de locis incipio sanctis. Arculfus sanctus episcopus, gente Gallus, diversorum longe remotorum peritus locorum, verax index et satis idoneus, in Hierosolymitana civitate per menses novem hospitatus, et locis quotidianis visitationibus peragratis, B mihi Adamnano hæc universa quæ infra exaranda sunt experimenta diligentius perscrutanti, et primo in tabulas describenti, fideli et indubitabili narratione dictavit, quæ nunc in membranis brevi textu scribuntur.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De situ Hierusalem.

De situ Hierusalem nunc quædam scribenda sunt pauca ex his quæ mihi sanctus dictavit Arculfus; ea vero quæ in aliorum libris de ejusdem civitatis positione reperiuntur a nobis prætermittenda sunt. In cujus magno murorum ambitu idem Arculfus LXXXIV numeravit turres et portas bis ternas, quarum per circuitum civitatis ordo sic ponitur. 1. Porta David ad occidentalem partem montis Sion prima numeratur. 2. Porta villæ Fullonis. 3. Porta S. Stephani. 4. Porta Benjamin. 5. Portula, hoc est parvula porta ab hac per gradus [*Al.*, grados] ad vallem Josaphat descenditur. 6. Porta Tecuitis.

Hic itaque ordo per earumdem portarum et turrium intercapedines a porta David supra memorata per D circuitum, septentrionem versus exinde ad orientem dirigitur. Sed quamlibet sex portæ in muris numerentur, celebriores tamen ex eis portarum introitus frequentantur, unus ab occidentali, alter a septentrionali, tertius ab orientali parte.

Ea vero pars murorum cum interpositis turribus quæ a supra descripta David porta per aquilonale montis Sion supercilium, quod a meridie superemi- C net civitati, usque ad eam ejusdem montis frontem dirigitur, quæ prærupta rupe orientalem respicit plagam, nullas habere portas comprobatur.

Sed et hoc etiam non esse prætereundum videtur quod nobis sanctus Arculfus de hujus civitatis in Christo honorificentia præfatus narravit, inquiens : Diversarum gentium undique prope innumera multitudo XV die mensis Septembris anniversario more in Hierosolymis convenire solet ad commercia mutuis [*Al.*, motuis] venditionibus et emptionibus peragenda. Unde fieri necesse est ut per aliquot dies in eadem hospita civitate diversorum hospitentur turbæ populorum, quorum plurima camelorum et equorum asinorumque numerositas mulorum, necnon et boum [*Al.*, bovum] masculorum diversarum vectorum rerum, per illas politanas plateas stercorum abominationes propriorum passim sternit : quorum nidor non mediocriter civibus invehit molestiam, quæ et ambulandi impeditionem præbent. Mirum dictu! post diem supra memoratum recessionis cum diversis turmarum jumentis, nocte subsequente, immensa pluviarum copia de nubibus effusa super eamdem descendit civitatem : quæ totas abstergens abominabiles de plateis sordes, ablutam ab immunditiis facit eam. Nam Hierosolymitanus ipse situs a supercilio aquilonali montis Sion incipiens, ita est *molli*

a conditore Deo dispositus declivio usque ad humiliora aquilonalium orientaliumque murorum loca, ut illa pluvialis exuberantia nullo modo in plateis, stagnantium aquarum in simiilitudinem, supersedere possit, sed instar fluviorum de superioribus ad inferiora decurrit. Quæ scilicet cœlestium aquarum inundatio per orientales interfluens [*Al.*, influens] portas, et omnia secum stercoralia auferens abominamenta, vallem Josaphat intrans, torrentem Cedron auget; et post talem Hierosolymitanam baptizationem continuatim eadem fluminalis exuberatio cessat. Hinc ergo non negligenter adnotandum est quanti vel qualis honoris hæc electa et prædicabilis civitas in conspectu æterni Genitoris habeatur, qui eam sordidatam diutius remanere non patitur, sed ob ejus Unigeniti honorificentiam citius eam emundat, quæ intra murorum ejus ambitum sanctæ crucis et resurrectionis ipsius loca habet honorifica.

Cæterum in illo famoso [*Al.*, formoso] loco, ubi quondam templum magnifice constructum fuerat, in vicinia muri ab oriente locatum, nunc Saraceni quadrangulam orationis domum, quam subrectis tabulis et magnis trabibus super quasdam ruinarum reliquias construentes vili fabricati sunt opere, ipsi frequentant : quæ utique Domus tria hominum millia simul (ut fertur) capere potest.

Arculfus itaque de ipsius civitatis habitaculis a nobis interrogatus respondens ait : Memini me et vidisse et frequentasse multa civitatis ejusdem ædificia, plurimasque domos grandes lapideas per totam magnam civitatem intra mœnia circumdata, mira fabricatas arte, sæpius considerasse. Quæ omnia nunc a nobis sunt prætermittenda, ut æstimo, exceptis eorum ædificiorum structuris quæ in locis sanctis, crucis videlicet et resurrectionis, mirifice fabricata sunt.

CAPUT II.

De ecclesia rotundæ formulæ super sepulcrum ædificata.

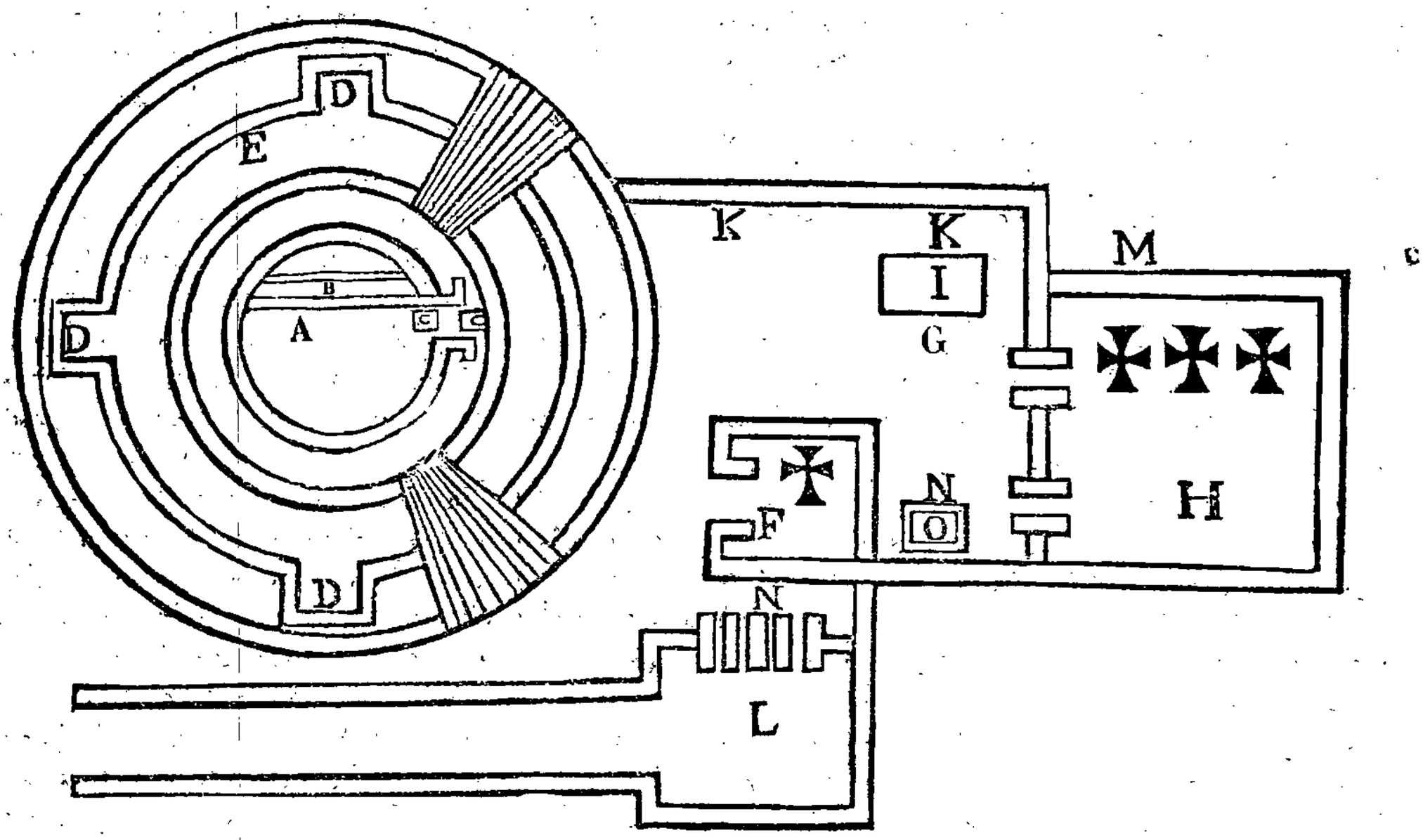
De quibus diligentius sanctum interrogavimus Arculfum præcipue de sepulcro Domini et ecclesia super illud constructa, cujus mihi formam in tabula cerata ipse depinxit. Quæ utique valde grandis ecclesia tota lapidea mira rotunditate ex omni parte collocata, a fundamentis in tribus consurgens parietibus, inter unumquemque parietem et alterum latus [*Al.*, latum] habens spatium viæ ; tria quoque altaria in tribus locis parietis medii artifice fabricatis. Hanc rotundam et summam ecclesiam supra memorata habentem altaria, unum ad meridiem respiciens, alterum ad aquilonem, tertium ad occasum versus, XII miræ magnitudinis lapideæ sustentant columnæ. Hæc bis quaternales portas habet, hoc est quatuor introitus per tres e regione interjectis viarum spatiis stabilitos parietes : ex quibus quatuor exitus ad Vulturnum spectant, qui et Calcias dicitur ventus ; alii vero quatuor ad Eurum [*Al.*, occasum] respiciunt. In medio spatio hujus interioris rotundæ domus rotundum inest in una eademque petra excisum tegorium [*Al.*, tegurium], in quo possunt ter terni homines stantes orare, et a vertice alicujus non brevis staturæ stantis hominis usque ad illius domunculæ camaram [*Al.*, cameram] pes et semipes mensura in altum extenditur. Hujus tegorioli introitus ad orientem respicit : quod totum extrinsecus electo tegitur marmore, cujus exterius summum culmen auro ornatum, auream non parvam sustentat crucem. In hujus tegorii aquilonali parte sepulcrum Domini in eadem petra interius excisum habetur ; sed ejusdem tegorii pavimentum humilius est loco sepulcri. Nam a pavimento ejus usque ad sepulcri marginem lateris quasi trium mensura altitudinis palmorum [a] haberi dignoscitur. Sic mihi Arculfus, qui sæpe sepulcrum Domini frequentabat, indubitanter emensus pronuntiavit. Hoc in loco proprietas sive discrepantia nominum notanda inter monumentum et sepulcrum. Nam illud sæpe supra notatum rotundum tegorium, alio nomine evangelistæ monumentum vocant ; ad cujus ostium advolutum et ab ejus ostio revolutum lapidem resurgente Domino pronuntiant. Sepulcrum vero proprie dicitur ille locus in tegorio, hoc est in aquilonali parte monumenti, in quo Dominicum corpus linteaminibus involutum conditum quievit : cujus longitudinem Arculfus in septem pedum mensura propria mensus est manu. Quod videlicet sepulcrum non (ut quidam falso opinantur) duplex est, et quamdam de ipsa maceriola petram habens excisam, duo crura et femora, duo intercedentem et separantem, sed totum simplex a vertice usque ad plantas, lectum [*Al.*, latum] unius hominis capacem super dorsum jacentis præbens [*Al. add.* spatium] in modum speluncæ, introitum a latere habens ad australem partem monumenti e regione respicientem, culmenque humile desuper eminens fabrefactum : in quo utique sepulcro duodenæ lampades juxta numerum XII sanctorum apostolorum semper die ac nocte ardentes lucent, ex quibus quatuor in imo illius lectuli sepulcralis loco inferius positæ, aliæ vero bis quaternales super marginem ejus superius collocatæ ad latus dexterum, oleo nutriente præfulgent.

CAPUT III.

De ipsius sepulcri figura et ejus tegurioli.

Sed et hoc notandum esse videtur quod mausoleum [*Al.*, magisoleum] Salvatoris, hoc est sæpe supra memoratum tegorium, spelæum sive spelunca recte vocitari possit, de quo videlicet, Domino Jesu-Christo in ea sepulto, propheta vaticinatur dicens : *Hic habitavit in excelsa spelunca petræ fortissimæ* (*Isa.* XXXIII). Et paulo post de ipsius Domini resurrectione ad apostolos lætificandos subinfertur : *Regem cum gloria videbitis.* Supradictæ igitur ecclesiæ formulam cum rotundo tegoriolo in medio ejus collocato, in cujus aquilonali parte Dominicum habetur sepulcrum, subjecta declarat pictura (*pag. seq.*), necnon et trium aliarum figuras ecclesiarum, de quibus inferius intimabitur.

[a] Al., *quasi mensuræ a pollice usque ad auriculam, altitudinis trium palmorum.*

A Tegurium rotundum.
B Sepulcrum Domini.
C Altaria dualia.
D Altaria.
E Ecclesia.
F Golgothana ecclesia.
G In loco altaris Abraham.
A H In quo loco crux Dominica cum binis latronum crucibus sub terra reperta est.
I Mensa lignea.
K Plateola, in qua die ac nocte lampades ardent.
L Sanctæ Mariæ ecclesia.
M Constantiniana basilica, hoc est martyrium.
N Exedra cum calice Domini.

In eadem vero ecclesia quædam habetur in petra B dictum tegorium dolatorum ferramentis interius cava excisa spelunca infra locum Dominicæ crucis, ubi super altare pro quorumdam honoratorum animabus sacrificium offertur : quorum corpora interim in platea jacentia ponuntur ante januam ejusdem Golgothanæ ecclesiæ, usquequo finiantur illa pro ipsis defunctis sacrosancta mysteria. Has itaque quaternalium figuras ecclesiarum juxta exemplar quod mihi (ut superius dictum est) Arculfus in paginola figuravit cerata, depinximus, non quod possit earum similitudo formari in pictura; sed ut Dominicum monumentum, licet tali vili figuratione, in medietate rotundæ ecclesiæ constitutum monstretur, aut quæ huic propior ecclesia vel quæ eminus po- C sita declaretur.

CAPUT IV.

De ipso lapide qui ad ostium monumenti advolutus est.

Sed inter hæc de illo supra memorato lapide, qui ad ostium monumenti Dominici post ipsius Domini sepultionem crucifixi multis tradentibus viris advolutus est, breviter intimandum esse videtur : quem Arculfus intercisum et in duas divisum partes refert, cujus pars minor ferramentis dolata est, et quadratum altare in rotunda suprascripta ecclesia ante ostium sæpe illius memorati tegorii, hoc est Dominici monumenti stans, constitutum cernitur : major vero illius lapidis pars æque circumdolata est, et in orientali ejusdem ecclesiæ loco quadrangulum aliud altare sub linteaminibus stabilitum exstat.

De illius ergo petræ coloribus, in qua illud sæpe tum Dominicumque sepulcrum in aquilonali loco ipsius habens de una eademque petra excisum qua et monumentum, hoc est ipsum tegorium, Arculfus a me interrogatus dixit : Illud Dominici monumenti tegorium nullo intrinsecus ornatu tectum usque ho die per totam ejus cavaturam ferramentorum ostendit vestigia, quibus dolatores sive excisores in eodem usi sunt opere : color vero illius ejusdem petræ monumenti et sepulcri non unus, sed duo permisti videntur, ruber utique et albus, unde et bicolor eadem ostenditur petra. Sed de his ista sufficiant.

CAPUT V.

De ecclesia B. Mariæ semper virginis, quæ rotundæ ecclesiæ cohæret.

Cæterum de sanctorum structuris, locorum pauca addenda sunt aliqua. Illi rotundæ ecclesiæ supra sæpius memoratæ, quæ et Anastasis, hoc est resurrectio vocitatur, quæ in loco Dominicæ resurrectionis fabricata est; a dextera cohæret parte sanctæ Mariæ matris Domini quadrangulata ecclesia.

CAPUT VI.

De illa ecclesia quæ in Calvariæ loco constructa est.

Alia vero pergrandis ecclesia orientem versus in illo fabricata est loco qui Hebraice Golgotha vocitatur : cujus in superioribus grandis quædam ærea D cum lampadibus rota in funibus pendet, infra quam magna argentea crux infixa statuta est eodem in loco ubi quondam lignea crux, in qua passus est humani generis Salvator, infixa stetit.

CAPUT VII.

De basilica Constantini vicina supradictæ.

Huic ecclesiæ in loco Calvariæ quadrangulata fabricatæ structura, lapidea illa vicina orientali in parte cohæret basilica, magno cultu a rege Constantino constructa, quæ et Martyrium [*Al.*, Monasterium] appellatur, in eo (ut fertur) fabricatum loco ubi crux Domini cum aliis latronum binis crucibus sub terra abscondita, post ducentorum XXXIII annorum cyclos, ipso Domino donante, reperta est. Inter nas itaque duales ecclesias ille famosus occurrit locus in quo Abraham patriarcha altare composuit, super illud imponens lignorum struem; et ut Isaac immolaret filium suum, evaginatum arripuit gladium: ubi nunc mensa habetur lignea non parva, super quam pauperum eleemosynæ a populo offeruntur. Sed et hæc mihi diligentius interroganti sanctus addit Arculfus inquiens: Inter Anastasim, hoc est illam sæpe supra memoratam rotundam ecclesiam et basilicam Constantini, quædam patet plateola usque ad ecclesiam Golgothanam, in qua videlicet plateola die ac nocte semper lampades ardent.

CAPUT VIII.

De alia exedra intra ecclesiam Calvariæ.

Inter illam quoque Golgothanam basilicam et Martyrium quædam inest exedra, in qua est calix Domini, quem a se benedictum propria manu in cœna pridie quam pateretur, ipse conviva apostolis tradidit convivantibus: qui argenteus calix sextarii Gallici mensuram habens, duasque ansulas in se ex utraque parte altrinsecus continens compositas. In quo utique calice illa inest spongia, quam aceto plenam hyssopo circumponentes Dominum crucifigentes obtulerunt ori ejus. De hoc eodem calice (ut fertur) Dominus post resurrectionem cum apostolis convivans bibit. Quem sanctus Arculfus vidit, et er illius scrinioli, ubi reconditus habetur, operculi foramen pertusi [*Al.*, perforati] manu tetigit propria osculatus [*Al.*, et osculatus est]. Quem videlicet calicem universus civitatis populus cum ingenti veneratione frequentat.

CAPUT IX.

De lancea militis qua latus Domini ipse pupugit.

Item Arculfus nihilominus et illam conspexit lanceam militis, qua latus Domini in cruce pendentis ipse percusserat. Hæc eadem lancea in porticu illius Constantini basilicæ inserta habetur in cruce lignea, cujus hastile [*Al.*, hassale] in duas intercisum est partes: quam similiter tota Hierosolymitana frequentans osculatur et veneratur civitas.

CAPUT X.

De sudario illo quo Domini caput sepulti contectum est.

De illo quoque sacrosancto sudario, quod in sepulcro super caput ipsius fuerat positum, sancti Arculfi relatione cognovimus, qui illud propriis conspexit obtutibus, hanc quam nunc craxamus [*Al.*, caraxamus, *id est* exaramus] narrationem, quam totus Hierosolymitanus veram esse protestatur populus. Plurimorum namque testimonio fidelium Hierosolymitanorum civium hanc pronuntiationem sanctus Arculfus didicit, qui sic ipso intentius audiente sæpius pronuntiarunt dicentes: Ante annos ferme ternos sacrosanctum linteolum, quod quidam satis idoneus credulus Judæus statim post ejus resurrectionem de sepulcro Domini furatus, multis diebus apud se occultavit; ipso donante Domino post multorum circulos annorum repertum, in notitiam totius populi venit. Ille igitur felix et fidelis fur illud Dominicum sudarium quod in primis furtim abstulit, in extremis constitutus duobus filiis manifestans accersitis detulit, dicens: O filii mei, nunc optio vobis datur. Dicat ergo quivis e vobis duobus quid potius optare desiderat, ut et ego indubitanter scire possim quis ex vobis erit, cui juxta propriam optionem, aut omnem substantiam meam quam habeo, commendare debeam; aut hoc solummodo Domini sacrum sudarium. Quibus auditis ex ore patris verbis, unus qui genitoris divitias accipere cupiebat universas, suscipit eas a patre, juxta promissionem a patre commendatas. Mirum dictu! ex illa die omnes ejus divitiæ et patrimonium omne, propter quod sudarium Domini vendidit, decrescere cœpit; et universa quæ habuit, diversis casibus perdita ad nihilum redacta sunt. Alter vero supradicti furis filius beatus, qui sudarium Domini omnibus prætulit patrimoniis; ex qua die illud de morientis manu accepit genitoris, magis ac magis donante Deo, terrenis etiam opibus est ditatus, nec fraudatus cœlestibus. Et ita hoc Dominicum sudarium patres filiis de ejusdem ter beati hominis progenie sati, quasi hæreditario jure fideles fidelibus, secundum eorum prosapiæ seriem, fideliter usque ad quintam commendabant generationem. Sed post quintæ tempore generationis annorum multis processibus transactis, ejusdem cognationis deficientibus hæreditariis fidelibus, sacrum linteum in manus aliquorum infidelium devenit Judæorum: qui et ipsi, quamlibet indigni tali munere, tamen illud honorifice amplexi, divina donante largitione, nimis diversis locupletati opibus divites facti sunt. Judæi vero credentes, orta in populo de sudario Domini certa narratione, cœperunt cum infidelibus Judeis de sacro illo linteamine fortiter contendere, totis viribus illud appetentes in manus accipere. Quæ subnixa contentio Hierosolymitanam plebem in duas diremit partes, hoc est fideles et credulos contra infideles et incredulos. Unde et Saracenorum rex, nomine Navias [*Al.*, Majuvias], ab utrisque interpellatus partibus, ad eos incredulos Judæos, qui sudarium Domini pertinaciter retinebant, [a] inter utrosque dijudicans dixit: Sacrum quod habetis linteolum date in mea manu. Qui regis verbo obtemperantes, illud de scrinio proferentes, regnatoris in sinu deponunt; quod cum magna reverentia suscipiens rex, in platea coram omni populo rogum fieri jussit. Quo nimia inflammatione ardente, surgens ipse et ad ipsum accedens rogum,

[a] Grets. addit: *præsentibus Christianis Judæis.*

elevata voce ad utrasque discordes dixit partes : Nunc Christus mundi Salvator passus pro humano genere, qui hoc quod nunc in sinu conteneo sudarium, in sepulcro suo super caput habuit positum, inter vos de hoc eodem linteo contendentes per flammam judicet ignis, ut sciamus cui parti horum duum exercituum contentiosorum hoc tale donum condonare dignetur. Et hæc dicens, sacrum Domini sudarium projecit in flammas, quod nullo modo ignis tangere potuit, sed integrum et incolume de rogo surgens, quasi avis expansis alis cœpit in sublime volare, et utrasque dissidentes contra se populi partes et quasi in procinctu belli consertas sedentes acies de summis prospiciens duas, in vacuo aere per aliquorum intervallum momentorum circumvolans, proinde paulatim descendens, Deo gubernante ad partem Christianorum interim Christum judicem exorantium declinans, in eorum sinu consedit. Qui Deo gratias levatis ad cœlum manibus agentes, cum ingenti lætatione ingeniculantes, sudarium Domini magna cum honorificentia suscipiunt ad se de cœlo venerabile missum donum, hymnificasque laudes Christo ejus donatori referunt, et in scrinio ecclesiæ in alio involutum linteamine recondunt. Quod noster frater Arculfus alio die de scrinio elevatum vidit, et inter populi multitudinem illud osculantis et ipse osculatus est in ecclesiæ conventu, mensuram longitudinis quasi octenos habens pedes; de quo hæc dicta sufficiant

CAPUT XI.

De linteo quod (ut fertur) sancta contexuit Maria virgo.

Aliud quoque linteum majus Arculfus in eadem Hierosolymitana civitate vidit, quod (ut fertur) sancta Maria contexuit, et ob id magna reverentia in ecclesia habitum totus veneratur populus. In quo videlicet linteo duodecim Apostolorum formulæ habentur intextæ, et ipsius Domini imago figurata, cujus linteaminis una pars rubei coloris, et altera e regione in altero latere viridis habetur.

CAPUT XII.

De alia summa columna in illo posita loco ubi, cruce Domini superposita, mortuus revixit juvenis.

De aliqua valde summa columna quæ in locis sanctis ad septentrionem in medio civitatis stans pergentibus obvia habetur, breviter dicendum est. Hæc eadem columna in eo statuta loco, ubi mortuus juvenis, cruce Domini superposita, revixit, mirum in modum in æstivo solstitio meridiano tempore ad centrum cœli sole perveniente umbram non facit. Solstitio autem transmisso, quod est VIII Kal. Julii, ternis diebus interjectis, paulatim decrescente die umbram primum facit brevem, deinde processu dierum longiorem. Hæc itaque columna, quam solis claritas in æstivo solstitio meridianis horis stantis in centro cœli e regione desuper circumfulgens ex omni parte circumfusa perlustrat, Hierosolymam orbis in medio terræ sitam esse protestatur. Unde et Psalmographus propter sancta passionis et resurrectionis loca, quæ intra ipsam Æliam [*Id est*, Hierusalem] continentur, vaticinans canit: *Deus autem Rex noster ante sæculum, operatus est salutem in medio terræ* (*Psal.* LXVIII), hoc est Hierusalem, quæ mediterranea et umbilicus terræ dicitur.

CAPUT XIII.

De ecclesia S. Mariæ in valle Josaphat fabricata, in qua monumentum ejus habetur.

Sanctorum locorum sedulus frequentator sanctus Arculfus sanctæ Mariæ ecclesiam in valle Josaphat frequentabat: cujus dupliciter fabricatæ inferior pars sub lapideo tabulato mirabili rotunda structura est fabricata: in cujus orientali parte altarium habetur; ad dexteram vero ejus partem, sanctæ Mariæ inest saxeum cavum sepulcrum, in quo aliquando sepulta pausavit [a]. Sed de eodem sepulcro quomodo, vel quo tempore, aut a quibus personis sanctum corpusculum ejus sit sublatum, vel quo loco resurrectionem expectat, nullus (ut fertur) pro certo scire potest [b]. Hanc inferiorem rotundam sanctæ Mariæ ecclesiam intrantes, illam vident petram ad dexteram parieti insertam, supra quam Dominus in agro Gethsemani [*Al.*, Gethsamani], illa nocte qua tradebatur a Juda in manus hominum peccatorum, flexis oravit genibus ante horam traditionis ejus: in qua videlicet petra duorum vestigia genuum ejus quasi in cera mollissima profundius impressa cernuntur. Ita nobis noster frater Arculfus pronuntiavit, sanctorum visitator locorum, qui hæc quæ nos describimus, propriis conspexit oculis. In superiore igitur æque rotunda ecclesia sanctæ Mariæ, quatuor altaria inesse monstrantur.

CAPUT XIV.

De turre Josaphat in eadem constructa valle. — De monumentis Simeon et Joseph.

In eadem supra memorata valle, non longe ab ecclesia sanctæ Mariæ, turris Josaphat monstratur, in qua ipsius sepulcrum cernitur: cui videlicet turricula quædam lapidea domus a dextera cohæret parte, de rupe excisa et separata montis Oliveti, in qua intrinsecus ferramentis cavata duo monstrantur sepulcra sine aliquo ornatu: quorum unum illius Simeonis justi viri est, qui infantulum Dominum Jesum in templo ambabus [*Al.*, ambis] amplexus manibus de ipso prophetizavit: alterum vero æque Justi Joseph, sanctæ Mariæ sponsi, et Domini Jesu nutritoris.

CAPUT XV.

De spelunca in rupe montis Oliveti habita contra vallem Josaphat, in qua quatuor mensæ et putei sunt duo.

In latere montis Oliveti quædam inest spelunca,

[a] Al., *requievit, ut satis apparet.*

[b] Al., *Nullus pro certo, ut præaictus vir testatur, scire potest.*

haud procul ab ecclesia sanctæ Mariæ, in eminentiore loco posita contra vallem Josaphat, in qua duo profundissimi habentur putei, quorum unus sub monte in altum infinita profunditate productus extenditur; alter vero in speluncæ pavimento, cujus vastissima (ut fertur) concavitas in profundum dimersa descendens, recto tractu dirigitur: qui duo putei semper supercluduntur. In eadem ergo spelunca quatuor insunt lapideæ mensæ, quarum una est juxta introitum speluncæ ab intus sita Domini Jesu, cui procul dubio mensulæ sedes ipsius adhæret, ubi cum duodenis apostolis simul ad alias mensas ibidem habitas sedentibus et ipse conviva aliquando recumbere sæpe solitus erat. Illius putei os concluA sum [*Al.*, clausum] quem in pavimento speluncæ inesse supra descripsimus, apostolorum mensis propius haberi monstratur. Hujus speluncæ portula ligneo (ut refert Arculfus) concluditur ostio, qui eamB dem Domini speluncam frequentavit sæpius.

CAPUT XVI.

De porta David.

Porta David montis Sion molli clivio [*Al.*, clivo] C ab occidentali adhæret parte. Per eamdem de civitate egredientibus portam, et montem Sion proximum ad sinistram habentibus pons lapideus occurrit, eminus per vallem in austrum recto tramite directus, arcubus suffultus.

CAPUT XVII.

De illo loco in quo Judas Scariothes laqueo se suspendit.

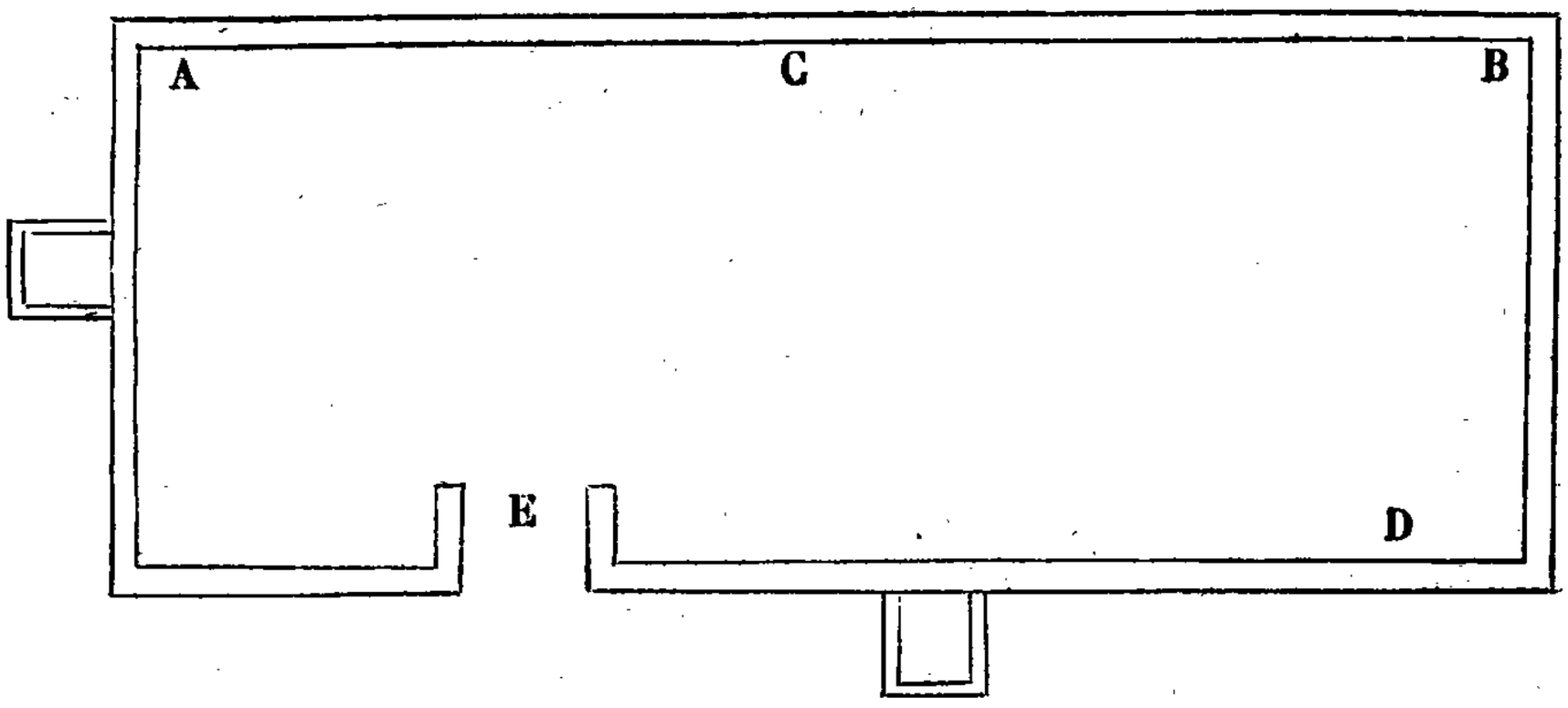
Ad cujus medietatem ab occasu ille vicinus habetur locus, ubi Judas Scariothes, desperatione coactus, laqueo se suspendens disperiit. Ibidem et grandis hodieque monstratur ficus, de cujus (ut fertur) vertice illaqueatus pependit, ut de ipso Juda Juvencus presbyter versificus cecinit:

Informem rapuit ficus de vertice mortem.

CAPUT XVIII.

De forma grandis basilicæ in monte Sion fabricatæ et de ipsius montis situ.

Et quia paulo superius montis Sion mentio intercessit, de quadam pergrandi basilica in eo constructa quædam breviter succincteque intimanda sunt: cujus sic describitur formula.

A Locus cœnæ Domini.
B Hic Spiritus sanctus super apostolos descendit.
C Hic columna marmorea stat cui Dominus adhærens flagellatus est.
D Hic sancta Maria obiit.
E Porta.

Hic petra monstratur super quam Stephanus lapidatus extra civitatem obdormivit. Extra hanc supra descriptam grandem basilicam, quæ intrinsecus talia sancta complectitur loca, alia memorabilis exD stat ad occidentalem partem petra, super quam (ut fertur) flagellatus est Dominus. Hæc itaque apostolica ecclesia (ut supra dictum est) in montis Sion superiore campestri planitie lapidea est fabricata structura.

CAPUT XIX.

De agello illo qui Hebraice Acheldemach vocitatur.

Hunc parvum agellulum ad australem montis Sion partem situm noster Arculfus sæpe frequentans visitabat, lapidum maceriam habentem, in quo diligentius plurimi humantur peregrini: alii vero ex ipsis aut pannis aut pelliculis tecti, negligentius relinquuntur inhumati, super terræ faciem putrefacti jacentes.

CAPUT XX.

De asperis et petrosis locis ab Hierusalem usque ad civitatem Samuelis late patentibus, et usque ad Cæsaream Palæstinæ occasum versus succedentibus.

Ab Ælia septentrionem versus usque ad Samuelis civitatem, quæ Ramathas [*Al.* Armathem] nominatur, terra petrosa et aspera per quædam monstratur intervalla. Valles quoque spinosæ usque ad Tamniticam regionem patentes. Altera vero a supradicta Ælia et monte Sion qualitas regionum monstratur usque ad Cæsaream Palæstinæ occasum versus. Nam quamvis aliqua reperiantur angusta et brevia aspera loca interposita, præcipue tamen latiores plani monstrantur campi interpositis olivetis lætiores.

CAPUT XXI.

De monte Olivarum.

Aliarum arborum genera, exceptis vitibus et olivis,

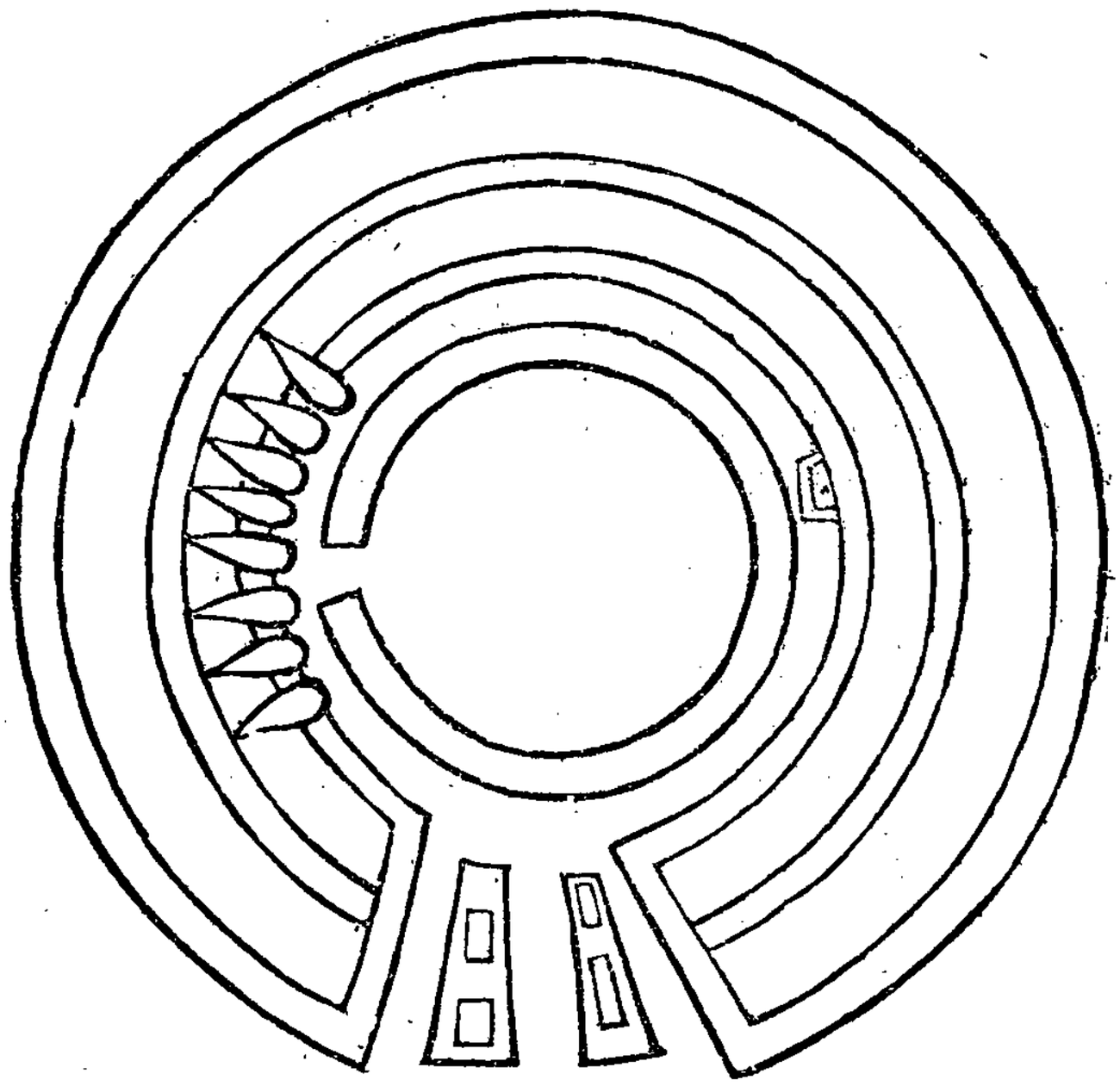
in monte Oliveti, ut refert Arculfus, raro reperiri possunt : segetes vero frumenti et hordei in eo valde læte consurgunt. Non enim brucosa, sed herbosa et florida illius terræ qualitas demonstratur. Altitudo autem ejus æqualis esse altitudini Sionei montis videtur, quamvis mons Sion ad montis Oliveti comparationem in geometricæ dimensionibus, latitudine videlicet et longitudine, parvus et angustus esse videtur. Inter hos duos montes vallis Josaphat, de qua superius dictum est, media interjacet, a septentrionali plaga in australem porrecta partem.

CAPUT XXII.

De loco Dominicæ ascensionis et de ecclesia in eo ædificata.

In toto [*Al.* isto] monte Oliveti nullus alius locus altior esse videtur illo, de quo Dominus ad cœlos ascendisse traditur, ubi grandis ecclesia stat rotunda, ternas per circuitum cameratas habens porticus [*Al.* porticos] desuper tectas. Cujus videlicet rotundæ ecclesiæ interior domus sine tecto et sine camara, ad cœlum sub aere nudo aperta patet, in cujus orientali parte altare sub angusto protectum tecto constructum exstat. Ideo itaque interior illa domus camaram supra collocatam non habet, ut de illo loco in quo postremum divina institerant vestigia, cum in cœlum Dominus in nube subleva'us est, via semper aperta et ad æthera cœlorum directa oculis in eodem loco exorantium pateat. Nam cum hæc, de qua nunc pauca commemoratur, basilica fabricaretur, idem locus vestigiorum Domini, ut alibi scriptum repertum est, continuari pavimento cum reliqua stratorum parte non potuit. Siquidem quæcunque applicabantur, insolens humana suscipere terra respueret, in ora apponentium excussis marmoribus [*Grets.*, mox prioribus]. Quin etiam calcati Deo pulveris adeo perenne documentum est, ut vestigia cernantur impressa ; et cum quotidie confluentium fides a Domino calcata diripiat, damnum tamen area non sentit, et eamdem adhuc sui speciem veluti impressis signata vestigiis terra custodit. In eodem igitur loco, ut sanctus refert Arculfus, sedulus ejusdem frequentator, ærea grandis per circuitum rota desuper explanata collocata est, cujus altitudo usque ad verticem haberi monstratur mensurata : in cujus medietate non parva patet pertusura [*Al.*, percussura], per quam desuper apertam vestigia pedum Domini plane et lucide impressa in pulvere demonstrantur. Illa quoque in rota ab occidentali parte quasi quædam semper patet porta, ut per eam intrantes facile adire locum sacrati pulveris possint, et per apertum desuper ejusdem rotæ foramen de sacro pulvere porrectis manibus particulas sumant. Igitur nostri Arculfi de loco vestigiorum Domini narratio cum aliorum scriptis recto concordat, quod nec culmine domus, nec aliquo speciali inferiore et viciniore tegmine ullo quoque modo protegi potuerit, ut semper manifeste ab universis ejus frequentatoribus conspiciatur, et Dominicorum vestigia pedum in ejusdem loci pulvere depicta clare demonstrentur. Hæc enim eadem Dominica vestigia ingentis claritudine lampadis supra eamdem rotam in trochleis pendentis die et nocte flammantis illuminantur. Illius itaque supra memoratæ ecclesiæ rotundæ in occidentali parte bis quaternales supernæ fabrefactæ habentur fenestræ, valvas habentes vitreas, quibus utique fenestris ejusdem numeri vicinæ lampades intrinsecus e regione positæ in funibus pendentes ardent ; quæ videlicet lampades sic collocatæ sunt, ut unaquæque lampas nec superius nec inferius pendeat, sed quasi adhærens eidem fenestræ videatur cui interius e regione propinqua specialiter cernitur. Quarum utique lampadum in tantum claritas refulget, ut earum lumine, quasi de superiore montis Oliveti loco coruscantium, per vitrum abundanter effuso, non tantum ea ejusdem montis pars, quæ ad occasum versus eidem adhæret rotundæ et lapideæ basilicæ, sed etiam civitatis Hierosolymæ de valle Josaphat ascensus per quosdam gradus [*Al.*, grados] in altum sublimatus clare quamlibet in tenebrosis similiter noctibus mirabiliter illustretur, et major ejusdem pars urbis anterior e regione positæ eadem illuminetur claritate. Hæc fulgida et prædicabilis octonalium magnarum coruscatio lucernarum, de monte sancto et de loco Dominicæ ascensionis noctu refulgentium, majorem (ut Arculfus refert) divini amoris alacritatem credulorum respicientium cordibus infundit, quemdamque pavorem menti cum ingenti interna compunctione incutit.

Sed et hoc nobis non esse tacendum videtur, quod sæpe memoratus Arculfus de hac eadem rotunda ecclesia mihi diligentius interroganti retulit dicens : In anniversaria diei Dominicæ Ascensionis solemnitate per omnes annos validissimi flaminis procella meridianis horis, post peracta in eadem basilica sacrosancta missarum solemnia, forti impetu irruere in tantum solet, ut nullus hominum stare vel etiam sedere in illa ecclesia et vicinis eis locis quoquo possit modo, sed omnes tandiu in terra prostratis vultibus superstrati jacent, donec illa terribilis procella pertranseat. Hujus terrifici flatus causa facit ut illa pars domus habere camaram non possit supra locum impressorum Domini vestigiorum, quæ intra supradictæ rotæ medium foramen aperte monstrantur, ad cœlum semper patefacta appareat. Nam quascunque materias desuper ad camaram componendam si quando humanæ manus ars ædificare conabatur, supra memorati divinitus emissa venti validitas destruebat. De hac itaque formidabili procella sanctus Arculfus taliter nobis enarravit, qui eadem hora qua in die Dominicæ ascensionis ille validissimus irruit flatus, et ipse præsens in eadem ecclesia Oliveti interfuit montis. Cujus videlicet rotundæ ecclesiæ figura, vili quamvis pictura sic depicta, declaratur ; æreæ necnon in ejus medietate collocatæ rotæ formula hac descriptiuncula demonstratur subjecta *(p. q. seq.)*.

Sed et hoc etiam sancti relatione Arculfi didicimus, quod in eadem rotunda ecclesia ad consuetum VIII supra memoratarum noctu intrinsecus refulgentium lucernarum prope innumerabiles in nocte festiva Dominicæ ascensionis aliæ adjici solent lampades : quarum terribili et admirabili coruscatione per vitreas fenestrarum valvas, abundanter effusa mons Oliveti non solum illuminari, sed etiam ardere totus videtur, totaque civitas illustrari in humiliore et vicino sita loco.

CAPUT XXIII.

De sepulcro Lazari et ecclesia super illud constructa, et de monasterio eidem adhærente.

Arculfus, sanctorum supra memoratorum frequentator locorum, quemdam Bethaniæ campulum magna Olivarum silva circumdatum visitavit : ubi grande inest monasterium, et grandis basilica super illam ædificata speluncam, de qua Dominus quatriduanum mortuum suscitavit Lazarum.

CAPUT XXIV.

De ecclesia ad dexteram Bethaniæ partem constructa.

De alia celebriore ecclesia ad australem Bethaniæ partem, et in eo montis Oliveti loco fundata in quo Dominus ad discipulos habuisse sermonem dicitur, breviter scribendum arbitramur. Hinc non negligenter inquirendum est qualem sermonem, et quo tempore, vel ad quas speciales personas discipulorum Dominus sit locutus. Quæ tria, si trium Evangelia scriptorum aperire voluerimus, Matthæi, Marci, Lucæ, nobis manifeste clarebunt, qui de sermonis qualitate concinnanter [*Al.*, concinentes] loquuntur, de loco ipsius conventionis nemo dubitare poterit, et de sermonis forma [*Corb.*, styma] qui Matthæi Evangelium legit, ubi de Domino ipse commemorat evangelista dicens : *Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes : Dic nobis quando hæc erunt ? et quod signum adventus tui et consummationis sæculi ?* (*Matth.* XXIV.) De personis interrogantium hic Matthæus tacuit, sed Marcus non tacet, qui ita scribens dicit : *Interrogabant eum separatim Petrus, et Jacobus, et Joannes, et Andreas* (*Marc.* XIII). Quibus interrogantibus respondens qualitatem habiti sermonis juxta tres superius commemoratos evangelistas ostendit ita dicendo : *Videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo dicentes, quia ego sum Christus* (*Ibid.*), et cætera sequentia de novissimis temporibus et sæculi consummatione, quæ Matthæus prolixo sermone prosequitur usque ad eum locum, quo et tempore [*Al.*, tempus] hujus manifeste idem evangelista ex verbis Domini protracti sermonis ostendit ita dicens : *Et factum est cum consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis : Scitis quia post biduum Pascha fiet, et Filius hominis tradetur ut crucifigatur* (*Matth.* XXVI), et cætera. Aperte ergo ostenditur Dominum in die quartæ feriæ, biduo restante usque ad primam azymorum diem qui dicitur Pascha, supra commemoratum sermonem prolixum ad interrogantes fuisse locutum quatuor supradictos apostolos. In loco itaque habiti illius sermonis superius memorati, ob recordationem fundata ecclesia in magna habetur honorificentia. Huc usque de locis sanctis Hierosolymitanæ civitatis et montis Sion montisque Oliveti et vallis Josaphat interjacentis juxta sancti Arculfi eorumdem frequentatoris locorum certam narrationem sufficiat descripsisse.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

De Bethlehem civitatis situ.

In hujus nostri secundi libelli exordio de situ Bethlehem civitatis, in qua noster Salvator ex Virgine sancta nasci dignatus est, pauca breviter exaranda sunt aliqua. Quæ civitas, non tam situ grandis, sicuti nobis Arculfus retulit qui eam frequentavit, quam fama prædicabilis per universarum gentium ecclesias diffamata, in dorso [*Supple* montis] sita est angusto, undique ex omni parte vallibus circumdato, quod utique terræ dorsum ab occidentali plaga in orientalem partem quasi mille passibus porrigitur. In cujus campestri planitie superiore humilis sine turribus murus in circuitu per ejusdem monticuli extremitatis supercilium constructus, valliculis hinc et inde circumjacentibus supereminet : mediaque intercapidine intra muros per longiorem tramitem habitacula civium sternuntur.

CAPUT II.

De loco nativitatis Domini.

In ejusdem vero civitatis orientali et extremo angulo quasi quædam naturalis dimidia inest spelunca, cujus interior ultima pars præsepe Domini nominatur, in quo natum puerum reclinavit Mater : alius vero supradicto contiguus præsepio introeuntibus propior, locus proprie nativitatis Dominicæ traditur fuisse. Illa ergo Bethlehemitica spelunca præsepis Dominici tota intrinsecus ob ipsius Salvatoris honorificentiam marmore adornata est pretioso : cui utique semiantro super lapideum cœnaculum sanctæ Mariæ ecclesia supra ipsum locum, ubi Dominus natus specialius traditur, grandi structura fabricata fundata est.

CAPUT III.

De illa petra extra muros sita, super quam aqua primæ lavationis ejus post nativitatem effusa est.

De illa petra extra murum posita, super quam aqua primæ post nativitatem Dominici ablutionis corpusculi, de muri summitate inclinato, in quo fuit effusa vasculo, breviter commemorandum æstimo. Quæ sacri lavacri aqua de muro effusa in petra inferius jacente, quasi quamdam natura cavatam invenit fossam : quæ eadem undula in primo Dominico repleta natalitio, ex eadem die ad nostra usque tempora per multos sæculorum circuitus purissima plena monstratur lympha sine ulla defectione vel diminutione, nostro Salvatore hoc miraculum a die nativitatis suæ peragente, de quo Propheta canit : *Qui eduxit aquam de petra* (*Psal.* LXXVII). Et apostolus Paulus : *Petra autem erat Christus* (*I. Cor.* X), qui de durissima contra naturam petra in deserto sitienti populo consolatoriam produxit undam. Idem ipse est Dei virtus et Dei sapientia, qui et de Bethlehemitica illa petra aquam eduxit, ejusque lacunam plenam semper lymphis conservat. Quam noster Arculfus propriis obtutibus inspexit, et in ea faciem lavit.

CAPUT IV.

De illa ecclesia in qua illud Davidicum conspicitur monumentum [a].

Arculfus de sepulcro David regis a me interrogatus hoc nobis responsum dedit, inquiens : Sepulcrum David regis in terra humati ego ipse non negligenter inquirens frequentabam, quod in parte media pavimenti ecclesiæ sine aliquo habetur superposito ornamento, humilem lapideam habens pyramidem lampademque semper superpositam. Hæc ergo ecclesia extra civitatis muros in valle contigua est fundata, quæ Bethlehemitico in parte aquilonali monticulo cohæret.

CAPUT V.

De alia ecclesia in cujus interiori parte sancti Hieronymi sepulcrum habetur.

De sepulcro quoque sancti Hieronymi simili sollicitudine nobis inquirentibus Arculfus sic ait : Sepulcrum sancti Hieronymi de quo inquiritis, ego conspexi, quod in alia habetur ecclesia, quæ extra eamdem civitatulam in valle est fabricata, quæ in meridiano latere sita supra memorati dorso monticelli est contermina Bethlehemitici. Quod videlicet Hieronymi sepulcrum, simili opere ut Davidicum monumentum compositum, nullum ornatum habet.

CAPUT VI.

De monumentis illorum trium pastorum quos nascente Domino cælestis circumfulsit claritudo.

De monumentis illorum pastorum quos nocte Dominicæ nativitatis cœlestis circumfulsit claritudo, Arculfus nobis brevem contulit relatiunculam, inquiens : Trium illorum in ecclesia pastorum tria frequentavi monumenta juxta lapidem [*Corb.*, turrem] grandem humatorum, quæ mille circiter passibus contra orientalem distant Bethlehem. Quos in eodem loco nascente Domino, hoc est prope turrem gregis, angelicæ lucis claritas circumdedit : in quo eadem ecclesia est fundata eorumdem pastorum continens sepulcra.

CAPUT VII.

De sepulcro Rachel.

Rachel in Ephrata, hoc est in regione Bethlehem, etiam liber Geneseos sepultam narrat ; sed et locorum liber in eadem regione juxta viam humatam refert Rachel. De qua via Arculfus mihi percunctanti respondens ait : Est quædam via regia, quæ ab Ælia contra meridianam plagam Chebron ducit ; cui viæ Bethlehem vicina sex millibus distans ab Hieroso-

[a] Honorarium scilicet seu cenotaphium ; nam verum Davidis sepulcrum Hierosolymis fuisse probant Adrichomius et Gretserus ex lib. II Esdræ III, 8, et Actuum II, quanquam Hieronymus in epist. 17 et in lib. de Locis Hebraicis cum Arculfo consentit.

lyma, ab orientali plaga adhæret. Sepulcrum vero Rachel in eadem viæ extremitate ab oc identali parte, hoc est in dextro latere habetur pergentibus Chebron cohærens, vili operatione collocatum, et nullam habens adornationem, lapidea circumdatum pyramide. Ibidem et nominis ejus titulus hodieque monstratur, quem Jacob maritus super illud erexit.

CAPUT VIII.

De Chebron.

Chebron, quæ et Mambre, olim Philisthinorum metropolis et habitaculum gigantum fuerat, et in qua David septem regnavit annis; nunc, sicut sanctus refert Arculfus, murorum non habet ambitum, et quædam solummodo dirutæ olim civitatis in reliquiis vestigia ostendit ruinarum, vicos tamen habet quosdam vili opere constructos et villas, alias intra et alias extra illas muralium reliquias destructionum, per campestrem collocatas planitiem : in quibus videlicet vicis et villis multitudo populi inhabitat.

CAPUT IX

De valle Mambre.

Ab orientali vero plaga ejusdem Chebron ager occurrit speluncæ duplicis respiciens Mambre, quem emit Abraham ab Effron Hethæo in possessionem duplicis sepulcri.

CAPUT X.

De sepulcris quatuor patriarcharum.

In hujus valle sanctus Arculfus locum sepulcrorum Arbee visitavit, hoc est quatuor patriarcharum, Abraham, et Isaac, et Jacob, et Adam primi hominis ; quorum plantæ, non sicut in aliis orbis regionibus ad orientem humatorum converti moris est, sed ad meridiem versæ et capita contra septentrionalem plagam conversa. Horum locus sepulcrorum quadrato humili circumvenitur muro. [a] Adam protoplastus cui peccanti continuo post perpetratum peccatum a Deo creatore dictum est : *Terra es et in terram ibis*, separatur a cæteris tribus haud longe ad borealem illius extremam quadrangulati lapidei valli partem, non in saxeo in petra exciso sepulcro super terram, ut cæteri de semine ejus honorati quiescunt; sed in terra humatus humo tectus, et ipse pulvis in pulverem versus, exspectans resurrectionem cum universo semine suo pausat. Et sic de tali sepulcro ejus ad ipsum de se ipso prolata expletur divina sententia. Et juxta exemplum primi parentis sepulcri, cæteri tres patriarchæ et ipsi vili pulvere tecti dormientes pausant : quorum quatuor sepulcra habent circumcisas et dolatas de singulis lapidibus superpositas, quasi ad formam alicujus basilicæ, parvas Memorias fabricatas, juxta mensuram longitudinis et latitudinis uniuscujusque sepulcri formatas. Abraham et Isaac et Jacob tria sepulcra vicina tribus superpositis duris conditis lapidibus, ad hanc de qua scripsimus figuram formatis, ut superius dictum est, proteguntur : Adam vero sepulcrum superposito quidem, sed obscurioris lapide coloris et vilioris operis protegitur. Trium quoque feminarum viliores et minores Memorias ibidem aspexit Arculfus, Saræ videlicet et Rebeccæ et Liæ, humatarum in terra. Illorum itaque patriarcharum sepulcralis agellus a muro illius antiquissimæ Chebron in unius stadii spatio orientem versus distare dignoscitur. Quæ utique Chebron, ut fertur, ante omnes non solum Palæstinæ civitates condita fuerat, sed etiam universas Ægyptiacas urbes in sua præcessit conditione : quæ nunc misere monstratur destructa. Huc usque de sepulcris patriarcharum sufficiat craxasse.

CAPUT XI.

De monte et quercu Mambre.

Mambre collis, mille passibus a monumentis supra descriptis ad boream separatus distat, herbosus valde et floridus, respiciens Chebron ab Africo sibi occurrentem. Idem itaque monticellus, Mambre nominatus, habet in cacumine campestrem planitiem; ubi ad aquilonalem ejusdem cacuminis partem lapidea magna fundata est ecclesia : in cujus dextrali parte inter duos grandis ejusdem basilicæ parietes (mirum dictu !) quercus Mambre exstat in terra radicata, quæ et quercus Abraham dicitur, eo quod sub ea quondam angelos hospitio receperit. Quam sanctus Hieronymus alibi narrat ab exordio mundi usque ad Constantini regis imperium permansisse ; et fortassis ideo non dixit penitus defecisse, quia eadem ætate, quamvis non tota illa, sicuti prius fuerat, grandissima quercus monstrabatur ; tamen aliqua pars ejus permansit in suo stabilita loco ; ex qua, ut refert Arculfus qui eam propriis conspexit oculis, adhuc quoddam truncatum [*Grets.*, quidam truncus] remanet spurium radicatum in terra, ecclesiæ protectum tegmine, mensuram quasi duorum longitudinis virorum habens : de quo videlicet conso [*Grets.*, corroso] spurio ex omni parte securibus circumciso, hastellarum ad diversas orbis provincias particulæ asportantur ob ejusdem quercus venerationem et recordationem, sub qua (ut superius commemoratum est) angelorum quondam conventio ad Abraham patriarcham famosa et prædicabilis fuerat condonata. In circuitu ejusdem ecclesiæ, quæ ibidem ob loci illius honorificentiam constructa habetur, pauca quædam religiosorum habitacula fabricata monstrantur. Sed de his ista sufficiant dixisse, ad alia pergamus.

CAPUT XII.

De illo pineto ex quo ligna in camelis ad ignis ministeria in Hierosolymis perficienda vehuntur.

Egredientibus de Chebron in campi latitudine sita ad aquilonalem plagam, haud procul a margine viæ ad sinistram, occurrit pinosus non grandis mons, tribus millibus a Chebron distans : a cujus pineto pinea ad Hierosolymam usque in camelis vehuntur ligna ad focos nutriendos. In camelis, inquam, nam in omni Judæa, ut Arculfus refert, plaustra vel etiam currus raro reperiri possunt.

[a] Vide hac de re homiliam Haimonis episcopi Halerstadt. in vigilia Pascha, et Baron. ad an. 34.

CAPUT XIII.

De Jericho.

Jericho urbis, quam Josue Jordane transmisso subvertit, rege illius interfecto, sanctus noster Arculfus conspexit locum, pro qua Oza de Bethel ex tribu Ephraim aliam exstruxit, quam noster Salvator sua præsentia visitare dignatus est. Quæ eodem tempore, quo Hierusalem Romani obsedebant, propter civium perfidiam capta et destructa est, pro qua tertia condita est, quæ post multa temporum intervalla et ipsa subversa est : cujus nunc quædam (ut Arculfus refert) ruinarum vestigia monstrantur. Mirum dictu ! sola domus Rahab post tres in eodem loco destructas civitates remansit, quæ duos exploratores quos Jesu-ben-Nun [*Id est* Josue filius Nun] transmisit, in solario ejusdem domus suæ lini stipula abscondit : cujus lapidei parietes sine culmine permanent. Locus vero totius urbis ab humana desertus habitatione, nullam domum habens commorationis, segetes et vineta recipit. Inter locum ejusdem destructæ civitatis et Jordanem fluvium grandia insunt palmeta, in quorum medio campuli interpositi habentur, in quibus quorumdam Chananeæ stirpis homuncionum prope innumeræ sunt fabricatæ habitantium domus.

CAPUT XIV.

De Galgalis.

Arculfus sæpe memoratus quamdam grandem ecclesiam in Galgalis fundatam vidit, eo in loco constructam in quo filii Israel, Jordane transgresso, castra metati primam in terra Chanaan mansionem habuere.

CAPUT XV.

De duodecim lapidibus quos filii Israel, transvadato Jordanis fluvio, siccato detulerunt profundo.

In qua videlicet ecclesia idem sanctus Arculfus illos consideravit duodenos lapides, de quibus ad Josue Dominus post transitum Jordanis locutus est, dicens : *Elige duodecim viros singulos per singulas tribus, et præcipe eis ut tollant de medio Jordanis alveo, ubi sacerdotum steterunt pedes, duodecim durissimos lapides, quos ponetis in loco castrorum, ubi fixeritis hac nocte tentoria* (*Josue* IV). Hos, inquam, Arculfus viderat : e quibus senos in dextera ecclesiæ parte in pavimiento jacentes, et alios ejusdem numeri in aquilonali, omnes impolitos et viles, conspexit : quorum unumquemque (ut ipse refert Arculfus) hujus temporis duo juvenes viri fortes vix possunt de terra sublevare. Ex quibus unus, quo casu accidente nescitur, in duas confractus partes, iterum ferro condensatus, manu artificis conjunctus est. Galgal itaque, ubi supra memorata fundata est ecclesia, ad orientalem antiquæ Jericho plagam cis Jordanem est in sorte tribus Juda, in quinto milliario a Jericho : ubi et tabernaculum fixum multo tempore fuit, in cujus loco (ut traditur) est ecclesia supradicta constructa, in qua illi duodeni supra memorati habentur lapides, ab illius regionis mortalibus miro cultu et honorificentia habita honorificatur.

CAPUT XVI.

De isto loco in quo Dominus a Joanne baptizatur.

Ille sacrosanctus et honorabilis locus, in quo Dominus a Joanne baptizatus est, semper aquis fluminis tegitur Jordanis : et, sicut Arculfus refert qui ad eumdem pervenerat locum, hucque et illuc per eumdem transnatavit fluvium, in eodem sacrosancto loco lignea crux summa infixa est, juxta quam aqua usque ad collum longissimi venit stantis viri; aut alio in tempore nimiæ siccitatis aquis imminutis ad mamillas usque : inundatione vero facta majore, illa tota crux aquarum adjectione protegitur. Locus itaque ejusdem crucis, in quo (ut superius dictum est) Dominus baptizatus est, citra alveum fluminis habetur : a quo usque in alteram ripam in parte Arabiæ homo fortis jactare lapidem potest funda impellente. Igitur a loco supra memoratæ crucis pons lapideus arcubus fultus ad aridam usque porrigitur, per quem ipsam adeuntes crucem, per clivium homines descendunt, ad aridam reversi ascendunt. In extremitate vero fluminis quædam habetur parva quadrata ecclesia, in eo (sicut traditur) fundata loco ubi Dominica vestimenta hora illa custodita sunt qua baptizatus est Dominus. Hæc quatuor lapideis suffulta cancris, stat super aquas inhabitabilis, quia sub ipsam hinc et inde subintrant aquæ. Hæc desuper coctili protegitur creta : inferius vero, ut dictum est, cancris et arcubus sustentata. Hæc talis ecclesia in locis inferioribus illius vallis exstat, per quam influit Jordanis fluvius. In superioribus vero locis quoddam inest grande monachorum monasterium, quod supra descriptæ supereminet ecclesiæ in supercilio monticuli e regione constructum; ibidemque et ecclesia in honore sancti baptizatoris Joannis fundata, eodem monasterii circumdatur muro, quadratis constructo lapidibus.

CAPUT XVII.

De Jordanis colore.

Jordanici color fluminis, sicut nobis Arculfus intimavit, albidus in superficie quasi lac videtur : cujus talis color mare salinarum intrantis longo tramite a colore maris Mortui per alveum ejus facile discerni potest.

CAPUT XVIII.

De mari Mortuo.

Quod videlicet Mortuum mare in magnis tempestatibus fluctuum collisione ad terras sal efficit per illius circuitum maris abundanter haberi : quod non solum undique vicinis, sed etiam longe positis nationibus valde magnum profectum præbet, solis calore satis sufficienter siccatum. Aliter vero sal in quodam Siculo monte haberi solet. Nam illius montis lapides de terra evulsi verum naturaliter salsissimum sal esse gustu comprobantur, quod proprie nominatur sal terræ. Aliter ergo sal maris atque aliter sal terræ vocitari solet. Unde et Dominus in Evangelio per similitudinem ad apostolos dixisse creditur : *Vos estis sal terræ*, etc. (*Matth.* V.) De hoc itaque sale terræ in Siciliæ monte reperto

nobis sanctus intimavit Arculfus, qui illud per aliquot dies in Sicilia manens visu et gustu atque tactu comprobavit esse verum salsissimum sal. Idem nobis et de maris Mortui sale narravit : quod similiter iisdem tribus supradictis sensibus a se comprobatum nuntiavit; qui etiam ejusdem superius memorati lacus maritimam frequentavit oram, cujus longitudo usque ad Zoaros Arabiæ stadiis quingentis octuaginta dirigitur, latitudo stadiis centum quinquaginta usque ad viciniam Sodomorum.

CAPUT XIX.

De fontibus Jordanis.

Arculfus noster et ad illum pervenit locum in provincia Phœnicis, ubi Jordanis ad Libani radices de duobus vicinis fontibus emergere videtur, quorum unum nomine Jor, et alter Dan vocitatur, qui simul mixti compositum Jordanis accipiunt nomen. Sed notandum non esse in Panio exordium Jordanis, sed in Traconitide terra CXX interjectis stadiis usque ad Cæsaream Philippi, quæ nunc Panias a Panio monte tractum nomen accipiens vocitatur. Est ergo illius fontis nomen, qui est in Trachonitide, Fiala, plena aquarum semper, unde Jordanis subterraneis meatibus derivatur, et in Panio divisus, aquarum effusionibus ebullit : quæ (ut supra dictum est) Jor et Dan nominari solent. Unde quoque emergentes et interjecto quodam intervallo in unum confluentes fluvium coeunt, qui exinde suum dirigens cursum, CXX stadia sine ulla interfusione usque ad urbem, cui nomen est Julias, progreditur. Postea lacum qui Genezar dicitur, medio transit fluento : quibus ex locis plurima circumvagatus deserta, Asfaleo suscipitur lacu, atque in eum conditur. Itaque duos lacus victor egressus, in tertio hæret.

CAPUT XX.

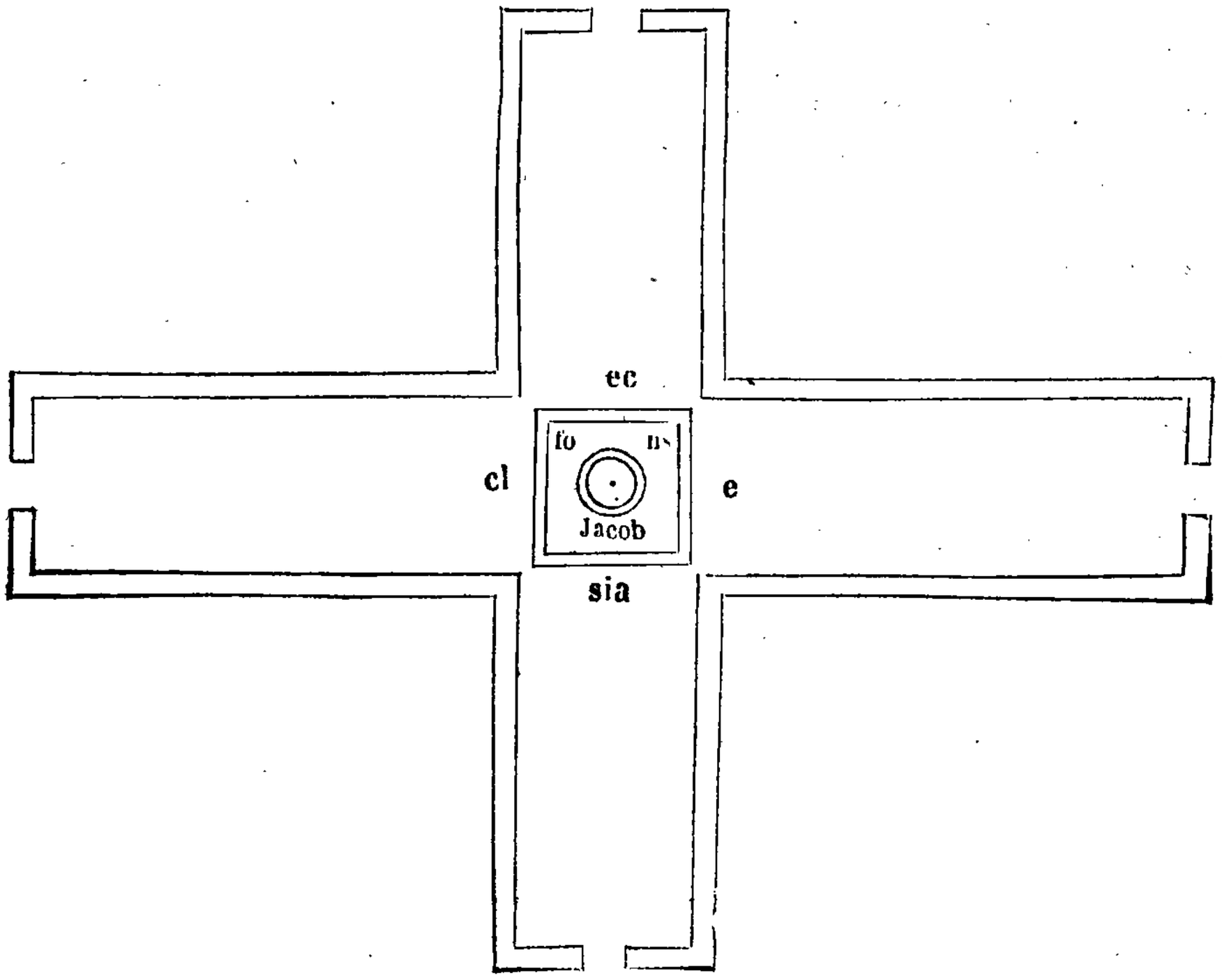
De mari Galilææ.

Noster sæpe memoratus sanctus Arculfus mare Galilææ, quod et lacus Cinereth et mare Tiberiadis nominatur, ex majore circumivit parte, cui magnæ finitimæ adhærent silvæ. Lacus ipsi [*Corb.*, latus ipsius] veluti quoddam mare amplissimis in longitudinem CXL stadiis extenditur, latitudine XL diffunditur : cujus aquæ dulces et ad potandum sunt habiles, siquidem nec palustris uliginis crassum aliquid aut turbidum recipit, quia arenoso undique littore circumvenitur, unde et purior haustus ejus ac melior est ad usum. Genera quoque piscium gustu et specie nusquam in alio loco præstantiora reperiri possunt. Hæc brevia de Jordanis exordio et lacu Cinereth, partim de tertio Judaicæ captivitatis libro, partim de sancti Arculfi experientia excerpta retulimus, qui, ut ipse indubitanter refert, ab eo loco quo de faucibus maris Galilææ Jordanis egreditur, usque ad eum locum ubi in mare Mortuum intrat, VIII dierum iter habuit : quod scilicet idem mare salsissimum et de montis Oliveti specula sæpius (sicut ipse narrat) sanctus prospexit Arculfus.

CAPUT XXI.

De puteo Samariæ.

Arculfus sacerdos sanctus regionem Samariæ peragrans, ad ejusdem provinciæ pervenit civitatem quæ Hebraice dicitur Sichem, Græca vero et Latina consuetudine Sicima nominatur : quæ, quamlibet vitiose, Sichar vocitari solet. Itaque prope hanc eamdem civitatem, quamdam extra murum vidit constructam ecclesiam, quæ quadrifida in quatuor mundi cardines formata extenditur, quasi in similitudinem crucis, cujus figura inferius describitur.

In cujus medietate fons Jacob, qui et puteus dici solet, ad ejus quatuor respiciens partes, intrinsecus medius habetur, super quem Salvator, itineris labore fatigatus, cujusdam diei hora sedebat sexta, et ad eumdem puteum illa Samaritana mulier eodem meridiano tempore aquam haurire venit. De quo videlicet puteo eadem mulier inter cætera ad Dominum respondens dixit : *Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est* (*Joan.* IV). Arculfus itaque qui de ejusdem putei bibit aqua, et de illius altitudine enarrat dicens : Ille quem aspexi puteus altitudinis habet bis vicenas orias, hoc est XL cubitos. Oria ergo sive cubitus est utriusque manus a latere extensio utroque. Sichem ergo, quæ et Sicima, quondam sacerdotalis civitas et fugitivorum, habetur in tribu Manasse et in monte Ephraim, ubi et ossa Joseph sunt humata.

CAPUT XXII.

De quodam solitudinis fonticulo.

Arculfus sæpe memoratus quemdam in deserto lucidum fonticulum aspexit, de quo (quemadmodum traditur) sanctus Joannes bibebat baptizator, lapideo protectum tecto, calce perlito.

CAPUT XXIII.

De locustis et melle silvestri.

De eodem namque Joanne evangelistæ scribunt : *Esca autem ejus erant locustæ et mel silvestre.* Idem noster Arculfus in illa solitudine, ubi Joannes habitabat, quoddam locustarum vidit minimum genus, quarum corpuscula in modum digiti manus, exilia et brevia sunt ; et quia earum brevis est volatus similis levium saltibus ranarum, facile in herbis capiuntur, et coctæ per oleum, pauperem præbent victum. De melle vero silvestri hanc ab Arculfo experientiam didicimus, ita dicente : In eodem deserto quasdam videram arbores, quarum folia lata et rotunda sunt lactei coloris et saporis mellei, quorum utique foliorum natura fragilis valde est ; et qui ea in escam sumere cupiunt, primum manibus confricant, deinde comedunt, et hoc est silvestre mel, in silvis sic repertum.

CAPUT XXIV.

De illo loco in quo Dominus quinque panes et duos benedixit pisces.

Ad quem locum noster sæpe memoratus pervenit Arculfus : cujus herbosus et planus campus ex qua die in eo Salvator V millia quinque panibus et duobus piscibus saturavit, nunquam aratus est. In quo nulla cernuntur ædificia : quasdam solummodo columnas paucas Arculfus aspexit lapideas, super marginem illius fonticuli jacentes, de quo illi eadem biberunt (ut fertur) die qua Dominus esurientes eos tali refectione recreavit. Qui videlicet locus citra mare Galilææ est ; respiciens civitatem Tiberiadem ab australi plaga sibi occurentem.

CAPUT XXV.

De Capharnaum.

Qui ab Hierosolymis descendentes Capharnaum adire cupiunt, ut Arculfus refert, per Tiberia lem via vadunt recta : deinde secus lacum Cinereth, quod est et mare Tiberiadis et mare Galilææ, locumque superius memoratæ benedictionis pervium habent : a quo per marginem ejusdem supra commemorati stagni non longo circuitu Capharnaum perveniunt maritimam, in finibus Zabulon et Nephthalim ; quæ, ut Arculfus refert, qui eam de monte vicino prospexit, murum non habens, angusto inter montem et stagnum coarctata spatio, per illam maritimam oram longo tramite protenditur, montem ab aquilonali plaga, lacum vero ab australi habens, ab occasu in ortum extensa dirigitur.

CAPUT XXVI.

De Nazareth et ecclesia ejus.

Civitas Nazareth, ut Arculfus, qui in ea hospitatus est, narrat, et ipsa ut Capharnaum murorum ambitum non habet, supra montem posita ; grandia tamen lapidea habet ædificia, ibidemque duæ pergrandes habentur constructæ ecclesiæ : una in medio civitatis loco super duos fundata cancros, ubi quondam illa fuerat ædificata domus in qua noster nutritus est Salvator. Hæc itaque eadem ecclesia duobus (ut superius dictum est) tumulis et interpositis arcubus [*Corb.*, arcibus] subfulta, habet inferius inter eosdem tumulos lucidissimum fontem collocatum, quem totus civium frequentat populus, de illo exhauriens aquam, et de latice eodem sursum in ecclesiam superædificatam aqua in vasculis per trocleas subregitur. Altera vero ecclesia in eo fabricata habetur loco, ubi illa fuerat domus constructa in qua Gabriel archangelus ad beatam Mariam ingressus, ibidem eadem hora solam est locutus inventam. Hanc de Nazareth experientiam a sancto didicimus Arculfo, qui in illa duabus hospitatus est noctibus et totidem diebus ; et idcirco in ea diutius hospitari non poterat, quia ipsum cogebat locorum peritus Christi miles festinare, de Burgundia ortus, vitam ducens solitariam, Petrus nomine, qui post eumdem circuitum ad illum in quo prius commoratus reversus est solitarium locum.

CAPUT XXVII.

De monte Thabor.

Mons Thabor in Galilæa tribus millibus a lacu Chenereth distat, mira rotunditate ex omni parte collectus, a parte boreali respiciens supradictum stagnum ; herbosus valde et floridus. In cujus amœna summitate ampla planities, silva prægrandi circumcincta habetur : cujus in medio campo monachorum inest grande monasterium, et plurimæ eorumdem cellulæ. Nam illius montis campestris vertex, non in angustum coarctatur cacumen, sed in latitudinem dilatatur stadiorum viginti quatuor, altitudo autem ejus triginta stadiis sublimatur.

In eadem quoque superiori platea, non parvi ædificii ternæ fundatæ sunt ecclesiæ celebres, juxta illorum tabernaculorum numerum, de quibus in eodem sancto monte Petrus cœlesti lætificatus visione, et

valde pavefactus, ad Dominum locutus, ait : *Bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, et Moysi unum, et Eliæ unum* (*Matth.* XVII). Itaque supra memorati monasterii, et trium ecclesiarum ædificia cum cellulis monachorum, lapideo omnia circumveniuntur muro : ubi sanctus Arculfus una hospitatus est nocte in ejusdem sancti montis celsitudine. Nam Petrus Burgundio Christicola, in illis terris semitarum ejus ductor, non ipsum sinebat in uno eodemque hospitio diutius immorari, festinationis intuitu.

Sed inter hæc et hoc est notandum quod illius famosi montis nomen Græcis litteris sic oporteat scribi per Θ et ω longum, Θαβὼρ; Latinis vero litterulis cum aspiratione Thabor, producta *ô* littera. Hujus orthographia vocabuli in libris Græcitatis est inventa.

CAPUT XXVIII.

De Damasco.

Damascus civitas regalis magna, ut Arculfus refert, qui in illa per aliquot hospitatus est dies, in campo posita lato, amplo murorum est ambitu circumcincta, insuper et crebris turribus communita, plurima extra muros habens oliveta, quam et magna flumina quatuor interfluentia gaudenter lætificant. In qua Sarracenorum rex adeptus est principatum, et regnat; et ibidem in honore S. Joannis Baptistæ grandis fundata est ecclesia. Quædam etiam Sarracenorum ecclesia incredulorum et ipsa in eadem civitate, quam ipsi frequentant, est fabricata.

CAPUT XXIX.

De Tyro.

Plurimarum peragrator regionum noster Arculfus, etiam Tyrum Phœnicis provinciæ metropolim introivit, quæ Hebraico et Syro sermone Soar appellatur, quæ nullum habuisse de terra introitum in Græcis et Latinis barbarisque historiis legitur. Sed postea a Nabuchodonosor rege Chaldæorum jactos esse aggeres nonnulli affirmant, et ab oppugnatore jaculis et arietibus locum fuisse præparatum, ac deinde insulam factam esse et campi planitiem. Hæc pulchra et nobilis valde erat, quæ non immerito Latine interpretatur angustia, nam eamdem terræ dimensionem angusta habet insula et civitas. Hæc in terra Chanaam posita est, de qua mulier Chananæa sive Tyrophœnissa in Evangelio fuerat commemorata.

Notandum itaque est quod sancti Arculfi de situ Tyri relatio per omnia concordat cum his quæ superius de sancti Hieronymi commentariis excerpta detulimus. Similiter et ea quæ supra de montis Thabor situ et forma juxta sancti Arculfi narrationem descripsimus, nullo discrepant modo ab his quæ de situ ejusdem montis et mira rotunditate sanctus Hieronymus narrat : a quo videlicet Thabor monte usque ad Damascum iter septem [*Al.*, octo] dierum Arculfus habuit.

CAPUT XXX.

De Alexandria et Nilo flumine, et crocodilis ejus.

Grandis illa civitas, quæ quondam metropolis Ægypti fuerat, Hebraice olim No vocitabatur : urbs valde populosa, quæ ab Alexandro rege Macedonum ejusdem conditore famoso, Alexandria noto per universas gentes nominatur vocabulo, et magnitudinem urbis et nomen accipiens ab eodem reædificatore. De cujus situ etiam Arculfus enarrans, ab his quæ prius lectione didicimus, nullo discrepat modo. Qui ab Hierosolymis descendens, et ab Joppe navigare incipiens, XL (*sic*) dierum iter usque ad Alexandriam habuit, de qua breviter Naum prophetæ sermo habetur, ita dicentis : *Aqua in circuitu ejus.* Cujus divitiæ, mare; aquæ, muri ejus. Ab australi namque parte ostiis Nili fluminis cingitur, ab aquilonali vero plaga, lacu Mareotico. Sic itaque descriptus aperte situs monstratur ejus, quod super Nilum et mare posita, hinc et inde aquis ambiatur; quæ quasi claustrum inter Ægyptum et mare Magnum interjacet, civitas importuosa et ab externo difficilis accessu. Cujus portus cæteris difficilior, quasi ad formam humani corporis in capite ipso et statione capacior, in faucibus vero angustior, qua meatus maris ac navium suscipit, quibus quædam spirandi subsidia portui subministrantur. Ubi quis angustias atque ora portus evaserit, tanquam reliqua corporis forma, ita diffusio maris longe lateque extenditur. In ejusdem dextera parte portus parva insula habetur, in qua maxima turris est, quam in commune Græci ac Latini ex ipsius rei usu Pharum vocitaverunt, eo quod longe a navigantibus videatur, ut priusquam in portum appropinquent nocturno tempore, terram finitimam sibi et propinquam esse flammarum incendio cognoscant, ne tenebris decepti in scopulos incidant, aut ne vestibuli limitem nequeant comprehendere. Sunt itaque illic ministratores, per quos subjectis facibus cæterisque lignorum struibus adoletur ignis, quasi terræ et prænuntius et index, portensium faucium demonstrans ingredienti angustias, undarum sinus et vestibuli anfractus : ne tenuis carina perstringat cautes, et in ipso ingressu inter opertos fluctibus scopulos offendat. Itaque directum cursum paulisper inflecti oportet, ne cæcis illisa saxis ibi incurrat navis periculum. Angustior enim aditus in portu est, qui a dextera parte laterali arctatur; a læva vero latus est portus. Circa insulam ergo instructæ ingentis magnitudinis moles dejiciuntur, ne assiduo assurgentis impetu maris, insulæ collisa cedant fundamenta, atque ventorum injuria solvantur. Unde procul dubio fit ut in adverso inter scrupeas rupes molesque disruptas canalis ille medius semper sit inquietus atque exasperans, toto transitu periculosus fiat navis ingressus. Amplitudo autem portus stadiorum triginta patet dimensione. Et quamvis maxima tempestas sit, intus tutissimus est portus conversatione, qui a supra memoratis angustiis atque objectu insulæ a se maris repellit undas : quam [*Forte*, quoniam] per easdem portuensis littoris angustias totius portus distensus sinus submovetur a tempestatibus, placidatur a frigoribus, per quas ingressus exasperatur. Nec immerito vel tutamen, vel magni-

tudo hujus portus est ejusmodi : cum in eum quæ ad usum totius orbis proficiant, convectari necessarium sit. Nam et populi innumerabiles eorumdem locorum ad usum sui totius urbis [*Fort.*, orbis] expetunt commercia, et frugum regio est ferax, cæterorumque terræ munerum vel negotiatorum abundans, totum frumento alit atque instruit necessariis mercibus orbem terrarum. Cui scilicet tali regioni, quæ procul dubio pluviarum indigua est, Nili irrigua spontaneos imbres ministrant; ubi utrumque arva temperat, hoc est cœli ubertas et terræ fecunditas; et ubi opimentum nautis et agricolis solum commodum habetur. Hi navigant, illi serunt; isti circumvehunt navigiis, illi excolunt terram sine aratro serentes, viantes sine carpento. Distinctam fluentis cernas regionem, et quasi quibusdam excelsa mœnibus navigiorum totis domicilia terris, quæ Nili fluminis riparum marginibus ex utraque cohærent parte. Navigabilis enim est usque ad urbem (ut appellant) Elephantorum : ulterius navem procedere cataractæ, hoc est fluminales aquarum colles, non sinunt, non defectu gurgitis, sed totius fluminis præcipitis et quadam ruina currentium aquarum. Sancti igitur Arculfi relatio de Alexandriæ situ et Nili non discrepare comprobatur ab his quæ in aliorum libris scripta ex lectione cognovimus : de quibus quædam brevi textu excerpta in hac præsenti descriptione interposita inseruimus, hoc est de illius importuositate urbis vel portensi difficultate, de insula et turre in ea constructa, de Alexandria inter [*Vatic.*, vel] mare vel ostia fluminis Nili terminata positione, et de cæteris. Quæ procul dubio causa facit ut ejusdem civitatis locus, qui ita ex duabus coarctatus partibus strangulatur, longo valde et angusto tramitis spatio ab occasu in ortum protenditur. Quod etiam Arculfi narratio demonstrat, quia, ut ipse refert, hora diei tertia cœpit intrare in civitatem mense Octobri, per longitudinem deambulans urbis; et vix ante vespertinum tempus ad extremitatem longitudinis ejus pervenire poterat. Hæc longo murorum ambitu crebris insuper turribus communitorum, per marginem fluminis et oram curvi maris ambitur compositorum. Item de parte Ægypti adventantibus, et urbem intrantibus Alexandrinam, ab aquilonali propinquo latere occurrit grandis structuræ ecclesia, in qua Marcus evangelista in terra humatus jacet, cujus sepulcrum ante altare in orientali ejusdem quadrangulæ loco ecclesiæ Memoria superposita marmoreis lapidibus constructa monstratur.

[a] Hæc itaque de Alexandria, quæ priusquam ab Alexandro Magno in majus aucta ædificaretur, No (ut supra dictum est) vocitabatur. Cui (ut superius dictum est) ostium Nili fluminis cohærens, quod Conopeium nominatur, Asiam cum Ægypto et Libyam disterminat. Ob cujus itaque Nili fluminis inundationem Ægyptii excelsos aggeres circa ripas ejus construunt : qui si custodum negligentia vel nimia aquarum eruptione rupti fuerint, subjacentes campos nequaquam rigant, sed opprimunt et populantur. Ob quam causam plurimi qui plana Ægypti incolunt, ut sanctus refert Arculfus, qui eumdem fluvium in Ægypto means sæpe transmeavit, in domibus, transversis trabibus suffultis, aquas supra inhabitant.

Crocodili, ut Arculfus refert sacerdos, in Nilo fluvio aquaticæ commorantur quadrupedes bestiæ, non grandes, valde edaces, et in tantum validæ, ut etiam una ex eis, si forte equum vel asinum vel bovem juxta ripam fluminis herbam carpentem invenire poterit, subita irruptione emergens invadat, et vel etiam animantis unum pedem mordens, et sub aquas trahens, penitus totum devoret animal.

Hic articulus deest in cod. Vaticano.

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

De Constantinopolitana civitate.

Arculfus sæpe memoratus, Alexandria reversus, per aliquot dies in Creta hospitatus insula, et ab ea navigans Constantinopolim appetivit, in qua per aliquot demoratus est menses. Quæ procul dubio Romani est metropolis imperii, undique mari circumdata, excepta aquilonali parte illius, quod mare LX millibus passuum a mari Magno erumpens, ad murum usque civitatis extenditur : a muro vero Constantinopoleos usque ad ostia Danubii fluminis XL [*Grets.*, LX] millibus hoc idem protenditur mare. Hæc itaque imperatoria civitas non parvo murorum ambitu per XII millia passuum circumcincta, angulos juxta situm maris habens per maritimam (ut Alexandria sive Carthago) constructos oram, et ad Tyri similitudinem crebris insuper turribus communitos muros, domus intra civitatis mœnia habet numerosas : ex quibus plurimæ miræ magnitudinis lapideæ instar Romæ habitaculorum consurgunt.

CAPUT II.

De conditione ejusdem civitatis.

De cujus conditione hanc traditionem cives a majoribus promulgatam enarrant, dicentes : Imperator Constantinus infinita hominum multitudine congregata, et undique infinitis sumptibus pene nuditate omnium civitatum collectis, urbem sui participem nominis in Asiæ parte, hoc est in Cilicia, interjecto mari, quod in illis finibus inter Asiam et Europam disterminat, ædificare cœpit. Quadam vero nocte cum innumerabiles operatorum exercitus per immensam castrorum longitudinem in papilionibus dormirent, omnia ferramentorum genera, quibus diversorum operum artifices uti consueverant, subito quomodo sint sublata, nescitur. De quorum subtanea

et improvisa sublatione cum primo mane ad imperatorem Constantinum plurimi operatores mœstitia molestati querimoniam detulissent, rex consequenter inquirit dicens: Si alias res de castris subtractas audistis? Nullas, inquiunt, exceptis omnium operum ferramentis. Tum deinde rex præcepit inquiens ad eos: Ite citius, et circumeuntes ultra citraque per maritimas regionum oras conterminarum lustrate, et si in aliquo agrorum loco forte vestra repereritis ferramenta, ibidem interim ea custodite, et illa huc non reportetis, sed ad me aliquos ex vobis reverti facite, ut pro certo scire possim de ferramentorum repertione. Quibus auditis, operarii obsequuntur sermonibus a rege descriptis vel dictis: et exeuntes, sicuti fuerant jussi, lustratis hinc et inde ponto, vicinis agrorum terminis; et ecce in Europæ parte ultra mare ferramentorum congeriem reperiunt, et inter duo maria in unum congregatam. Loco reperto ad regem ex eis aliqui veniunt remissi, et inventa nuntiant ferramenta in tali loco. Quo comperto, rex continuo tubicines per castrorum circuitum tubis jubet canere et exercitum movere castra dicens: Commigremus hinc ad ædificandam civitatem in loco nobis divinitus designato; simulque præparatis cum universo exercitu navibus, ad locum repertorum ferramentorum transfretavit, quem videlicet locum in tali eorum translatione cognovit sibi a Deo præparatum designari. In quo et ipse continuo civitatem condidit, quæ composito nomine ex proprio ejus vocabulo et appellativa civitatis Græca nominatione Constantinopolis vocitatur, ut conditoris vocamen in priore ineat compositionis parte. Hæc de situ et conditione illius regiæ urbis descripta sufficiant.

CAPUT III.

De illa ecclesia in qua crux Domini habetur.

Cæterum de celeberrima ejusdem civitatis rotunda miræ magnitudinis lapidea ecclesia silere non debemus, quæ, ut sanctus Arculfus refert, qui eam non brevi frequentavit tempore, ab imo fundamentorum in tribus consurgens parietibus, triplex supra illos altius sublimata, rotundissima et nimis pulchra simplici consummatur culminata camera. Hæc arcubus suffulta grandibus, inter singulos supra memoratos parietes latum habet spatium vel ad inhabitandum, vel ad exorandum Deum aptum et commodum. Interioris domus aquilonali in parte pergrande et valde pulchrum monstratur armarium, in quo capsa habetur lignea, quæ similiter ligneo superclauditur operculo, in quo salutare habetur reconditum crucis lignum, in quo noster Salvator pro humani generis salute suspensus passus est. Quæ videlicet prædicabilis capsa, ut sanctus refert Arculfus, in tribus continuis diebus post expletum annum super aureum altare cum tali elevatur pretioso thesauro. Quod utique altarium in eadem habetur rotunda ecclesia, duos longitudinis habens cubitos et unum latitudinis. In ternis, inquam, tantummodo anniversariis sibi succedentibus diebus dominica crux super altare elevata ponitur, hoc est in Cœna Domini, qua die imperator et exercitus militum ecclesiam intrantes, et ad illud accedentes altare, aperta illa sacrosancta capsella, salutarem osculantur crucem. Primus ante omnes imperator orbis illam inclinato osculatur vultu: deinde juxta conditionum vel ætatum ordinem unus post unum accedens, honorabile osculatur patibulum. Proinde crastino die, hoc est sexta feria ante Pascha, reginæ, matronæ, et omnes populi mulieres, supra memorato ordine accedunt, cum omni veneratione osculantes. Tertia die, hoc est sabbato paschali, episcopus et universus post eum clerus cum timore et tremore et omni honorificentia accedunt ordinatim, victoriale osculantes lignum in sua positum capsa: finitisque sanctis et lætificis talibus sacrosanctæ crucis osculationibus, illa venerabilis capsa superclauditur, et ad suum cum tam honorifico thesauro reportatur armarium. Sed et hoc non negligenter intuendum quod non duo, sed tria ibidem instar crucis habeantur brevia ligna, hoc est transversum lignum, et longum, incisum et in duas æquas divisum partes; e quibus tripartitis honorificabilibus lignis, quando illa aperitur capsa, miri odoris fragrantia ac si omnium florum inibi collectorum mirabili plena suavitate exoritur, satians et lætificans omnes in propatulo intra illius ecclesiæ parietes interiores positos, qui eodem temporis spatio intrantes stant. Nam de nodis eorumdem trinalium lignorum liquor quidam odorifer, quasi in similitudinem olei expressus, talem facit universos intrantes ex diversis gentibus aggregatos supra memoratam sentire suavissimi odoris fragrantiam. Cujus videlicet liquoris si etiam parvula quædam stillula super ægrotantes imponatur, qualicunque languore vel morbo molestati, plenam recuperant sanitatem. Sed de his ista sufficiant descripsisse.

CAPUT IV.

De sancto Georgio martyre.

Arculfus homo sanctus, qui nobis hæc omnia de dominica cruce narravit, quam ipse propriis conspexit oculis et osculatus est, aliam nobis de alio confessore, Georgio nomine, relationem contulit, quam in Constantinopoli urbe a quibusdam expertis didicit civibus, qui hoc modo narrare soliti eidem dicebant.

In Diospoli civitate, cujusdam confessoris Georgii in quadam domu statua marmorea in columna, contra quam alligatus persecutionis tempore flagellatus est, formula depicta est; qui tamen post flagellationem solutus e vinculis, multis vixit annis. Quadam vero die, cum quidam duri cordis et incredulus homuncio in equo sedens eamdem intrasset domum, eamdem videns marmoream columnam, ab his qui ibidem inerant interrogabat dicens: Cujus est imago in marmorea columna formata? Quibus respondentibus et dicentibus: Georgii confessoris hæc figura est,

qui ad hanc vinculatus et castigatus est columnam. Quo audito ille stolidissimus homunculus, valde iratus contra insensibilem rem, sancti confessoris formulam, instigante diabolo, lancea percussit. Quæ videlicet ejusdem adversarii lancea, quasi per globum nivis mollem mirum in modum facile penetrans, lapideam illam perforavit columnam exteriori parte ejus : cujus ferrum interius inhærens retentum est, nec unquam quoquo modo retrahi potuit. Hastile autem ad sancti collisum confessoris marmoream imagunculam exterius confractum est. Illius quoque miselli homuncionis equus quo sedebat, eodem momento sub eo in pavimento domus cecidit mortuus. Ipse autem simul misellus in terram cadens, manus in illam marmoream misit columnam, ejusque digiti, quasi in palme [a] vel luto intrantes, in eamdem impressi columnam inhæserunt. Quod videns miser, qui retrahere duarum digitos manuum ad se non poterat, et in marmorea sancti confessoris inhærentes formula colligatos et insertos, nomen Dei æterni et ejusdem confessoris agens pœnitentiam invocat, et ut ab eodem absolveretur vinculo illacrymatus precatur. Quam ejus lacrymosam pœnitudinem misericors Dominus suscipiens, qui non vult peccatoris mortem, sed ut convertatur et vivat; non solum ab illo præsenti marmoreo visibili absolvit vinculo, sed etiam a peccatorum invisibilibus alligamentis fide salvatum subveniens misericorditer liberavit. Hinc itaque manifeste ostenditur quantæ et qualis honoricentiæ fuerit apud Deum Georgius suus inter tormenta confessor, cujus thoracleam [*Grets.*, thoracidam] in re natura impenetrabili penetrabilem potentia fecit, lanceaque adversarii æque naturaliter impenetrabilem mirabiliter effecit penetrabilem, digitosque ejusdem homunculi infirmos in eadem natura impenetrabiles potenter penetrabiles fecit, quos in marmore vinculatos primo et ipse durus retrahere non potuit: sed eodem momento valde perterritus et exinde mitigatus, pœnitens Deo donante retraxit. Mirum dictu! usque in hodiernum diem eadem bis quinorum ejus vestigia digitorum apparent usque ad radices, in marmorea insertorum columna : in quorum loco sanctus Arculfus suos denos proprios inseruit digitos, similiter ad radices usque intrantes. Ejusdem quoque homunculi sanguis equi, cujus coxa in pavimento mortui cadentis in duas confracta est partes, nullo modo ablui aut deleri potuit, sed indelebilis in pavimento domus usque ad nostra permanet tempora idem equinus cruor.

Aliam quoque de eodem Georgio confessore certam relationem nobis sanctus Arculfus intimavit, quam ab expertis quibusdam satis idoneis narratoribus in supra memorata Constantinopolitana urbe indubitanter didicit, qui hoc modo de illo sancto confessore pronuntiare soliti erant, dicentes. Quidam homunculus sæcularis Diospolim civitatem in equo sedens ingressus eo in tempore quo ad expeditionem faciendam multa populorum millia undique conveniebant collecta, illam accedens intravit in domum in qua supra memorata marmorea exstat columna in se sancti confessoris Georgii habens depictam imaginem, ad quam quasi ad præsentem Georgium loqui cœpit dicens : Me tibi Georgio confessori et meum commendo equum, et ut per orationem virtutum tuarum ab universis bellorum atque morborum, aquarumque periculis liberati, ambo hanc usque urbem post expeditionis tempus incolumes reversi perveniamus ; et si tibi ita Deus misericors nostram reversionem donaverit prosperare secundum optionem nostræ parvitatis, ego hunc meum, quem valde amo, equum, ipsum tibi pro munere donandum offeram in conspectu tuæ assignaturus formulæ. Qui sermunculis ocius terminatis domum egressus, inter exercitus multitudinem cum cæteris contubernalibus commeans idem homuncio, in expeditionis comitatu emigrat, qui prius multa et diversa bellica pericula interque misella plurimorum millia homunculorum, quæ constrata disperierant, ipse in eodem suo sedens dilecto equo ab omnibus infestis casibus juxta supra memoratam talem exemptus commendationem, Christicolæ Georgio, Deo condonante, ad Diospolim prospere revertitur , illamque domum in qua ejusdem sancti confessoris habebatur imago, secum deferens aurum in equi pretium sui, gaudenter intrat, sanctumque Georgium ac si præsentem alloquitur, dicens : Sancte confessor, Deo æterno grates refero, qui me per tuæ celsitudinis firmitudinem orationis sospitem reduxit. Propterea hos tibi viginti solidos auri affero, equi pretium mei, quem tibi primule commendatum mihi usque in hodiernum conservasti diem. Hæc dicens, supra descriptum auri pondus ante pedes sancti formulæ confessoris deponit, plus equum amans quam aurum : et egressus foras ingeniculatione expleta, tale jumentum supra sedens, ad emigrandum instigat quidem, sed nullo modo moveri potuit. Quod ille homunculus videns, descendit de equo, reversusque domum intrat, aliosque decem affert solidos, inquiens : Sancte confessor, mansuetus quidem mihi equiti tutor in expeditione inter pericula fuisti; sed tamen, ut video, durus et avarus es in commercio equi. Hæc dicens x su- per xx solidos adjiciens, ad sanctum dicit confessorem : Et hos tibi addo solidos, ut mihi placabilis fias, et meum ad ambulandum resolvas equum. Hoc dicto egressus iterum ascendens equum, ad meandum incitat : qui quasi infixus in eodem stabat loco, nec etiam unum poterat movere pedem. Quid plura? post equum ascensum descensumque per quatuor singulas vices, intrans domum, decem secum solidos afferens, et ad immobilem reversus equum; iterum in domum regressus huc atque illuc currebat : et tandiu illum nulla instigatione removere poterat, usquequo numerus soli-

[a] Grotserus legit *politice*, correxit *mollitie*.

dorum LX adimpleretur congregatorum. Tum deinde supra commemoratum repetens sermonem de sancti confessoris mansueta humanitate et tuta in expeditione custodia, et de ejus quasi duritia vel etiam in commerciis avaritia, commemoransque talia verba, ut fertur, per quaternales singulas vices, in domum reversus repetebat; ad ultimum hoc modo sanctum alloquitur Georgium dicens : Sancte confessor, nunc tuam pro certo cognosco voluntatem. Hoc itaque juxta id quod desideras, totum auri pondus, videlicet LX solidos tibi munus offero, ipsum quoque meum equum, quem tibi prius promiseram post expeditionem condonandum, nunc tibi licet invisibilibus alligamentis vinculatum condono, sed mox, ut credo, resolvendum per tuam Deo honorificentiam. Hoc terminato sermone, egressus domum, eodem horæ momento absolutum reperit, ipsumque secum deducens in domum, sancto donatum assignavit confessori in conspectu imaginis ipsius; indeque lætabundus Christum magnificans discessit. Hinc manifeste colligitur quod omne quodcunque Domino consecratur, sive homo erit, sive animal, juxta id quod in Levitico scriptum est libro (*Cap.* XXVII) nullo modo redimi possit aut motari; nam si quis motaverit, et quod motatum est et pro quo motatum, sanctificabitur a Domino, et non redimetur.

CAPUT V.

De imagine S. Mariæ.

Arculfus sæpe memoratus et de sanctæ Mariæ Matris Domini thoracida [*Grets.*, thoraciola] certam nobis relationem, quam in Constantinopolitana urbe ab expertis quibusdam testibus didicit, indubitanter enarravit inquiens. In eadem metropolitana civitate imago beatæ Mariæ in brevi tabula figurata lignea in pariete cujusdam domus suspensa pendebat : de qua cum quidam stolidus et duricors homo percunctaretur cujus esset propria, a quodam respondente didicit quod esset sanctæ Mariæ semper virginis figura faciei. Quod audiens ille Judæus incredulus, diabolo instigante, eamdem de pariete valde iratus tulit imaginem, et ad vicinam cucurrit domum, ubi humana stercora per longarum foramina tabularum egesta supra sedentium ventribus egeri solent; ibidemque ob Christi ex Maria nati dehonorationem, imaginem Matris ejus per foramen super humanum stercus inferius jacens projecit, et ipse supersedens per idem foramen alvum purgans, proprii stercus ventris super thoracidam beatæ Mariæ paulo ante inibi depositam dimittens, stolidissime agens effudit, et post turpissimam illam ventris purgationem ille infelicissimus discessit homo. Quid vero postea gessit, aut quomodo vixit, vel qualem vitæ terminum habuit, incompertum habetur. Igitur post illius discessum maligni, alius de Christianorum plebe supervenit, felix homo, zelotypus dominicarum rerum, sciens quod factum fuerat, imaginem sanctæ Mariæ requisivit, et inter humana stercora absconditam inveniens sublevavit, et diligenter abstergens et lavans aquis emundavit mundissimis, secumque in domo honorifice collocatam habuit. Mirum dictu! ex eadem beatæ Mariæ imaginis tabula verum ebulliens distillat semper oleum, quod Arculfus, ut referre solet, propriis conspexit oculis. Hoc mirabile oleum honorem protestatur Mariæ matris Domini Jesu, de quo Pater ait : *In oleo sancto meo linivi eum* (*Psal.* LXXXVIII). Item Psalmigraphus ad ipsum Filium Dei loquitur dicens : *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis* (*Psalm.* XLIV). Hæc itaque quæ superius de Constantinopoleos situ et conditione, nec non et de illa rotunda ecclesia in qua salutare lignum reconditum habetur, et cætera ab ore sancti sacerdotis Arculfi intente didicimus, qui in eadem primaria Romani imperii civitate a paschali solemnitate usque ad dominicum permansit natalitium, postea exinde Romam appetens enavigavit.

CAPUT VI.

De monte Vulcanio qui semper intonat.

Quædam insula in mari Magno habetur ad orientalem plagam, XII millibus a Sicilia distans, in qua Vulcanus mons quasi tonitruum totis diebus et noctibus in tantum intonat, ut Siciliæ terra longius positæ horrifico tremore submoveri putetur. Sed majus sexta feria et sabbato intonare videtur; qui omni tempore noctibus flammare monstratur, diebus vero fumare. Hæc mihi Arculfus scribenti de eodem dictavit monte qui propriis illum oculorum aspexit obtutibus, nocte ignitosum, die vero fumosum. Ejus quoque tonitrualem sonitum propriis aurium audivit auditibus, in Sicilia per aliquot hospitatus dies [a].

Obsecro itaque eos quicunque breves legerint libellos, ut pro eodem sancto sacerdote Arculfo divinam precentur clementiam, qui hæc de sanctis experimenta locis eorum frequentator libentissime nobis dictavit. Quæ et ergo quamlibet inter laboriosas et prope insustentabiles tota die undique conglobatas ecclesiasticas sollicitudines constitutus, vili quamvis sermone describens declaravi. Horum ergo lectorem admoneo experimentorum, ut pro me misello peccatore eorumdem craxatore [scriptore] Christum judicem sæculorum exorare non negligat.

[a] Huc usque codex Vaticanus.

CANONES ADAMNANI.

(Mansi, Concil. tom. XII, p. 154.)

I.

Marina animalia ad littora delata, quorum mortes nescimus, sumenda sunt sana fide, nisi putrida.

II.

Pecora de rupe cadentia, si sanguis eorum effusus sit, recipienda; sin vero, sed fracta sunt ossa eorum et sanguis foras non fluxit, refutanda sunt.

III.

Ut morticina sunt in aquis exstincta, quorum sanguis intrinsecus latet, a bestiis capta animalia et semiviva bestialibus hominibus sumenda sunt.

IV.

Animal semivivum subita morte præparatum abscissa aure vel alia parte, morticinum est.

V.

Carnes suillæ si morticinum comedent, crassa A vel pinguis ut morticinum quo pinguescunt sues refundendæ sunt. Cum vero decreverint, et ad pristinam maciem reversæ sunt.

VI.

Si vero una vice vel III morticinum manducaverint, post hujus excessum de ventre eorum sana fide sumendæ sunt.

VII.

Sues carnem vel sanguinem hominis gustantes incliti (*sic*) sunt semper. In lege enim animal cornupetum, si hominem occiderit, inlicitum est.

VIII.

Equus ac pecus si percusserit hominem in agro civitatis suæ, dimidium unciæ reddet pro eo homini B cujus sanguis effusus est. Si percusserit homo animal in agro suo, non redditur pro eo.

ANNO SÆCULI VIII INCERTO.

CRISCONIUS

AFRICANUS EPISCOPUS.

NOTITIA HISTORICA IN CRISCONIUM.

(Fabric. Bibl. med. et inf. ætatis.)

Cresconius sive *Crisconius*, episcopus Africanus circa an. 570, scripsit *Breviarium Canonum* ad episcopum Liberinum per titulos CCC (in codice Helmstadiensi [*a*] CCCIII) digestum ex canonibus apostolorum, et Nicænis, Ancyranis, Neocæsariensibus, Gangrensibus, Antiochenis, Laodicensibus, Chalcedonensibus, Sardicensibus, Carthaginiensibus, nec non ex decretis præsulum Romanorum, quæ primus Canonibus sociavit ecclesiasticis primique ex illis Siricii, tum Innocentii, Zosimi, Cœlestini, Leonis et Gelasii. Editum primum est hoc Breviarium a Petro Pithæo ex codice ms. ecclesiæ Trecensis, sive Tricassinæ, una cum *Fulgentii Ferrandi*, laudati Cresconio, concinnata circa annum 450 breviatione Canonum, Parisiis 1588, 8°, deinde ad calcem Codicis canonum Ecclesiæ Romanæ, ibid. 1609, 8°. Inde cum *Dyonisii Exigui* (circa an. 500) Codice canonum ecclesiasticorum Christophorus Justellus. Paris. 1628, 8°. Hinc post Antonii Dandini Alteserræ [Flavii Francisci de Hauteserre a Salvaizon) editionem, cum notis et *Fulgentii Ferrandi* breviatione, Augustoriti Pictonum, 1630, 4°, in qua *indiculus* breviationi antiquus cum notis annectitur : et post editionem Petri Francisci Chifletii S. J. Divione 1649, 4° emendatius recusum est (*b*) hoc Cresconii Breviarium in tomo I Bibliothecæ Canonicæ Guil. Voelli et Henr. Justelli, pag. 458, Paris. 1661, fol., ubi etiam duplices indices harmonici in Ferrandum et Cresconium exstant, et in appendice præterea, pag. 34,112, ejusdem Cresconii Concordia Canonum, Canones ipsos et decreta eodem ordine per titulos trecentos descripta exhibens ex codice ms. Bibl. Claromontanæ S. J. Recusum deinde Breviarium quoque in Bibliotheca Patrum edit. Lugd. tomo IX, ex Chifletii editione : et ex Pithæi editione cum codice Canonum Ecclesiæ Romanæ et Petri Pithæi Miscellaneis ecclesiasticis, pag. 316, Paris. 1687, fol. In codice ms. Patrum Oratorii Romani. Bibl Valliscellanæ

(*a*) Vide B. Gebhardi Theodori Meieri historicam relationem de Collectionibus Canonum, § XVII.
(*b*) Vide Oudinum, tom. I, pag. 1668.

Mabilonius pag. 69, Itinerarii Italici testatur hanc A se reperisse notam : *Iste Cresconius bella et victorias quas Joannes Des. patricius apud Africam (circa an. 698) de Saracenis gessit, hexametris versibus descripsit sub libris...* Hi libri nusquam hodie exstant. Vide Pagium ad an. 696, num. 5, et ad an. 527, num 14. Gesnerus in appendice Biblioth. : *Crescosnius Afer poeta, quam alii Crescentium nominant, Justiniani imperatoris bella in Africa gesta carmine descripsit, item Concordiam Canonum.* Certe hæc Concordia non est carmine descripta a Cresconio. At Cresconium hunc vix dubitem eumdem esse cum Flavio Cresconio Corippo, de quo vide, si lubet, quæ mox dicturus sum.

Hic forte non inutile videbitur ut scripta sequentia, Ferrandi scilicet Breviationem, *sicut et Crisconii* Breviarium, *nec non utrorumque canonum* Concordiam, *a nobis ex Voëlli et Justelli editione recudi moneamus.* EDIT.

JUSTELLUS LECTORI.

Ferrandus diaconus a Sigeberto inter ecclesiasticos scriptores relatus, libello Regularum ad Reginum comitem meminit Fulgentii Ruspensis episcopi ut nuper vita functi : quod utrumque circa Anastasii imp. tempora vixisse arguit. Et fortassis ejusdem Ferrandi non immerito alicui videatur narratio illa de Vita Ruspensis Fulgentii, quæ inter sanctorum historias edita est. Sed et hic canonum indiculus, quem ex insignis Ecclesiæ Tricassinorum nostrorum codice nunc primum edimus, omnium, quantum quidem opinamur, ejus instituti antiquissimum : cui saltem debebit Gratianus (*Dist.* 63) restitutionem loci sui, hactenus vel in Romana illa recognitione graviter laborantis, quem ex uno Ferrando tandem aliquando ita sanandum didicimus : *Sed, sicut in breviatione Canonum Fulgentii Carthaginensis Ecclesiæ diaconi invenitur, in Septimunicensi concilio et in Macrianensi statutum est, ut ad eligendum episcopum sufficiat matricis arbitrium.* Subjunximus et ex Crisconii repetitione Breviarii Canonici ad Liberinum, vel, ut quædam exemplaria nostra habuerunt, Liberium pontificem Capitula, illud hic admonuisse contenti, illa eadem, usque ad Gelasii tempora, usum videri Crisconium. Et vero ipsa illa collectio est quæ corpus Canonum dicitur, non a Gratiano tantum (*Dist.* 19-20), sed et a summis pontificibus Nicolao I et Leone IV, cujus etiam antiqua exemplaria apud nos plura exstant, quæ ab Hadriano papa ad Carolum Magnum imp. et regem nostrum missa fuisse, præfixa versuum politicorum acrostichis testatur. Continet autem is codex eosdem omnino conciliorum canones, quos Græcorum collectio anno 640 a Joan. Tilio V. C. hic edita ex antiquissimo Ecclesiæ S. Hilarii Pictaviensis codice, qui etiam Africæ synodos complectitur, pontificum Romanorum adjectas epistolas a Siricio ad Gregorium juniorem Latinus codex habet. Græcos suorum Decretalibus eum locum apud se servasse Photii et Theodori Balsamonis Constantinopolitanorum patriarcharum Nomocanones indicant. Cæterum quæ in nostro corpore Canonum exstat interpretatio, plane diversa est ab illa Dionysii Scythæ monachi (qui et abba, et Exiguus) ad Stephanum Salonitanum episcopum, cujus ille hortatu priscæ, ut ait, translationis confusione offensi novam faciendam suscepit, excepit, exceptis tamen qui apostolorum dicuntur, canonibus L, nam tot ab Ecclesia Rom. synodali Stephani decreto receptos Anastasius in præfatione Nicænæ II, ad Hadrianum auctor est. Eos hoc numero antiquæ, quas videre nobis contigit, collectiones etiam Gallicanæ ex Dionysii interpretatione retinent, ut non immerito vulgaris ea translatio dici possit. Reliquorum vero Græcorum canonum interpretatio varia diversaque occurrit ; ut non facile pronunties quæ tum Latinarum Ecclesiarum communis habenda sit, quanquam eam quæ in illo corpore Canonum exstat, apud nos quidem in usu magis fuisse verisimile est. Sed hæc ampliorem tractationem desiderant, cui dabit Deus, cum volet, locum tempusque. Interim beneficio hoc nostro fruere ac vale.

BREVIATIO CANONUM FULGENTII FERRANDI

ECCLESIÆ CARTHAGINENSIS DIACONI.

1. Ut neophyti non ordinentur. Concilio Nicæno, titulo 2. Concilio Sardicensi, tit. 14. Concilio Laodicensi, tit. 3.

2. Ut quicunque laicus ad episcopatum eligitur, prius annum in ministerio ecclesiastico ver omnes gradus transeat. Concil. Suffetulensi.

3. Ut qui post baptismum sæculari militiæ nomen dederit, ab ordinatione arceatur. Concil. Cellensi.

4. Ut episcopus a tribus ordinetur, consentientibus aliis per scripta, cum confirmatione metropolitani vel primatis. Concil. Nicæn., tit, 4 ; item, tit. 6. Concil. Antioch., tit. 19. Concil. Laod., tit. 12. Concil. Carthag. sub antistite Genetlio, tit. 10. Concil. universali Carthag., tit. 49. Concil. Zellensi, ex epistola papæ Sirici.

5. Ut in ordinando episcopo alii quoque episcopi super tres addantur, si ab aliquo fuerit contradictum. Concil. Carthag., tit. 50.

6. Ut unus episcopus episcopum non ordinet, excepta Ecclesia Romana. Concil. Zellen., ex epistola papæ Sirici.

7. Ut episcopus qui suscepta manus impositione ministerium recusaverit, excommunicatus maneat donec consentiat. Concil. Antioch., tit. 17. Si autem volens a plebe non suscipitur ad plenariam synodum salvo suo honore sustinere debebit. Concil. Antioch., tit. 18.

8. Ut episcopus qui ordinatus non suscipitur, aliam Ecclesiam non occupet, sed in Ecclesia ubi

presbyter fuerat, tanquam presbyter sedeat. Concil. Anquiritano, tit. 18.

9. Ut episcopo ordinato statuta conciliorum primitus inculcentur. Concil. Carthag., tit. 10.

10. Ut episcopus ordinatus ab ordinatore suo litteras subscriptas accipiat, ordinationis ejus diem simul et consulem continentes. Concil. Milevitano, tit. 4.

11. Ut ad eligendum episcopum sufficiat matricis arbitrium. Concil. Septimunicensi. Concil. Macrianensi.

12. Ut episcopus in villa vel vico non ordinetur. Concil. Laodicensi, tit. 55.

13. Ut episcopus non ordinetur in diœcesi quæ episcopum nunquam habuit, nisi cum voluntate episcopi ad quem ipsa diœcesis pertinet, ex concilio tamen plenario et primatis auctoritate. Concil. Carthag., tit. 52. Item quinquagesimo quarto concil. Carthag. In Basilica, tit. 5.

14. Ut episcopus in diœcesim ordinatus ipsam solam teneat. Concil. Carthag., tit. 54.

15. Ut episcopi et presbyteri et diaconi non ordinentur, nisi omnes suos Christianos fecerint. Concil. Carthag., tit. 3.

16. Ut episcopi, presbyteri et diaconi ab uxoribus abstineant. Concil. Carthag., tit. 1. Concil. Zellensi.

17. Ut nullus episcopus dimissa matrice in diœcesi constituat [a]. Concil. Carthag., tit. 6.

18. Ut episcopi vel clerici de civitate ad civitatem non transeant, neque de provincia ad provinciam. Concil. Nicæn. tit. 11. Concilio Sardicensi, tit 2; item 3. Concilio Antiocheno, tit. 3; item, tit. 21. Concilio Constantinopolitano, tit. 2; item, tit. 3.

19. Ut episcopi in aliena civitate tres tantummodo faciant septimanas. Concil. Sardicen., tit. 15.

20. Ut qui metu persecutionis in aliena civitate demorari voluerint, non prohibeantur. Concil. Sardic., tit. 22.

21. Ut nullus episcopus, etiamsi a plebe eligatur, vacantem ecclesiam obtineat, nisi ex auctoritate plenarii concilii. Concil. Antiocheno, tit. 16.

22. Ut nullus episcopus cathedram cui datus fuerit interventor plusquam annum teneat, sed ipse eis episcopum petat. Concil. Carth., tit. 9.

23. Ut interventores episcopi conveniant plebes quæ episcopum non habent, ut episcopum accipiant: quod si accipere neglexerint, remoto interventore sic remaneant, quandiu sibi episcopum quærant. Concil. Macrianensi.

24. Ut nullus episcopus plebem alienam usurpet. Concil. Carthag. sub sancto Grato, tit. 9. Concil. Carthag. sub antistite Genethlio, tit. 9. Item, concil. Carthag., tit. 5.

25. Ut episcopus qui sine episcoporum judicio plebem aliquam, quam ad suam cathedram existimat pertinere, tenuerit, causam amittat. Concil. Carthag., tit. 12.

26. Ut in plebe aliena nullus sibi episcopus audeat vindicare. Conc. Juncensi.

27. Ut episcopus alienum clericum non suscipiat, neque ordinet. Concil. Nicæn., tit. 12. Concil. Sardic., tit. 19; item, 20. Concil. Antioch., tit. 22. Concil. Carthag. sub S. Grato, tit. 4. Item, concil. Carthag., tit. 28; item, 53.

28. Ut nullus episcopus alienum monachum vel in Ecclesia ordinet, vel in monasterio suo præpositum faciat. Concil. Carthag., tit. 14.

29. Ut episcopus præsentibus catechumenis ordinationem non faciat. Concil. Laodicen., tit. 4.

30. Ut episcopus qui necessitate compellente ante viginti quinque annos virginem velaverit, nihil ei obsit concilium quod de isto numero annorum constitutum est. Concil. Carthag., tit. 18.

31. Ut res episcopi non sint obnoxiæ rebus ecclesiasticis, sed de his ipse quod voluerit ordinet. Concilio Antiocheno, tit. 24.

32. Ut nullus episcopus hæredes extraneos vel hæreticos etiam consanguineos faciat. Concil. Carthag., tit. 15

33. Ut episcopi vel clerici his qui catholici non sunt nihil per donationes conferant. Concil. Carthag., tit. 23

34. Ut episcopi sive presbyteri ea quæ sunt in locis ubi ordinantur ad alia loca non transferant, nisi causas ante reddiderint. Concil. Hipponiregiensi tit. 5.

35. Ut episcopi quidquid nomine suo comparaverint cogantur Ecclesiæ refundere: quidquid autem eis donatur, cui voluerint conferant. Concil. Hipponiregiensi, tit. 8.

36. Ut rebus ecclesiasticis dispensandis episcopus potestatem habeat. Concil. Antioch., tit. 25.

37. Ut præter conscientiam episcopi oblationes fructuum Ecclesiæ debitas nullus vel dare vel accipere audeat. Concil. Gangrensi, tit. 7 et 8.

38. Ut episcopus matricis non usurpet quidquid fuerit donatum Ecclesiis quæ in diœcesi constitutæ sunt. Concil. Hipponiregien., tit. 9.

39. Ut filii episcoporum gentilibus vel hæreticis aut schismaticis matrimonio non conjungantur. Concil. Carthag., tit. 21.

40. Ut filii episcoporum aut clericorum spectacula non exhibeant, nec spectent. Concil. Carthag., tit. 20.

41. Ut episcopi filios suos non emancipent, nisi jam probatos. Concil. Carthag., tit. 22.

42. Ut episcopi non passim ad comitatum pergant. Concil. Sardic., tit. 9; item, tit. 10; item, tit. 11. Concil. Antioch., tit. 11

43. Ut quicunque episcopus ab imperatore publicum judicium postulaverit, honore proprio privetur. Concil. Carthag., tit. 9.

[a] Ex fide vett. codd. addendum *cathedram*.

44. Ut liceat unicuique episcopo preces constituere, quando de judiciis publicis contra hæreticos aliquid est petendum. Concil. Marazanensi.

45. Ut episcopus sine metropolitani concilio nihil agat, nisi ea tantum quæ ad gubernationem Ecclesiæ suæ pertinent. Concil. Antioch., tit. 9.

46. Ut episcopi sine formata primatis non navigent. Concilio Carthaginensi, tit. 36.

47. Ut episcopi rem Ecclesiæ sine primatis consilio non vendant. Concil. Carthag., tit. 5. Concil. Hippon., tit. 9.

48. Ut episcopi providentia virginibus quæ pupillæ fuerint ubi habitent eligatur. Concil. Carthag., tit. 40 [*Trec.*, tit. 11, *male*].

49. Ut episcoporum judicio pœnitentiæ tempora pœnitentibus decernantur. Concil. Carthag., tit. 39.

50. Ut episcopi judicio Donatistæ qui apud suos acta pœnitentia convertitur, tempus pœnitentiæ vel reconciliationis decernatur. Concil. Carthag., tit. 2.

51. Ut episcopus accusatos presbyteros, convocatis quinque episcopis, audiat : diaconorum cum tribus, reliquorum vero causas ipse solus discutiat. Concil. Carthag., tit. 17.

52. Ut autem unus episcopus cognitionem sibi non vindicet, hoc in alio concilio Carthaginensi actum est.

53. Ut nullus episcopus, vel presbyter, vel diaconus, excommunicatus communicet. Concil. Nicæn., tit. 5. Concil. Sardic., tit. 17. Concil. Carth., tit. 8 [*Cod. Corb.*, tit. 9]. Concil. Antioch., tit. 2.

54. Ut si quis episcopus a synodo fuerit excommunicatus, communicare non audeat : et si fecerit, spem restitutionis non habeat. Concil. Antioch., tit. 4. Concil. Hipponiregien., tit. 3.

55. Ut episcopus si causam habuerit, a duodecim episcopis audiatur. Concil. Carthag. sub sancto Genethlio, tit. 8.

56. Ut episcopi qui in causa judices dantur, definito temporis die cognoscant. Concil. Septimunicensi.

57. Ut si duo episcopi in una provincia contentionem habuerint, ex alia provincia non advocent episcopos ad judicium. Concil. Sardic., tit. 4.

58. Ut si de accusato episcopo multæ sententiæ fuerint episcoporum, metropolitanus alterius provinciæ convocetur. Concil. Antioch., tit. 14. Quid in accusationibus episcoporum observari debeat. Concil. Carthag., tit. 15.

59. Ut adjudicatus episcopus, ad apostolicam sedem, si voluerit, appellet. Concil. Sardic., tit. 5.

60. Ut si appellaverit [*Forte* alius *deest*] in cathedra ipsius non ordinetur. Concil. Sardic., tit. 6.

61. Ut si a judicibus quos primas dederit appellaverit, alii judices amplioris numeri decernantur, ut si et ab ipsis appellaverit, ad sententiam concilii differatur. Concil. Thenitano.

62. Ut episcopis judicantibus condemnatus episcopus, si fuerit apud potiores episcopos absolutus, A nihil eis noceat si bono animo judicaverint. Concil. Carth., tit. 19.

63. Ut episcopus qui ab omnibus episcopis provinciæ fuerit condemnatus, facultatem judicii repetendi non habeat. Concil. Antioch., tit. 15.

64. Ut episcopus ab eis episcopis quos elegerit judices, condemnatus, appellare alibi non audeat. Concil. Carth., tit. 3. Item concilio Carthaginensi, tit. 15.

65. Ut episcopi qui in aliqua causa judices dantur, ipsi locum audientiæ deligant. Concil. Zellensi.

66. Ut depositus episcopus ad imperatorem causam suam non deferat. Concil. Antioch., tit. 12.

67. Ut accusatus episcopus, vel quicunque ex clero fuerit apud Ecclesiam accusatus, ad judicia pu- B blica non transeat. Concil. Carthag., tit. 18.

68. Ut episcopus qui secunda vel tertia auctoritate conventus fuerit, et venire contempserit, ab episcoporum consortio suspendatur. Concilio Zellensi.

69. Ut nullus episcopus, vel presbyter, vel diaconus, cum Judæis Pascha celebret. Concil. Antioch., tit. 1.

70. Ut episcopi, presbyteri, vel diaconi non sint conductores aut procuratores. Concil. Carthag., tit. 24.

71. Ut episcopi, sive clerici, in Ecclesia non conviventur nisi transeuntes. Concil. Carthag., tit. 38.

72. Ut episcopi et presbyteri in domo sua oblationes non faciant. Concil. Laodic., tit. 56. C

73. Ut episcopus a communione non suspendat eum quem asserit de peccato aliquo sibi soli fuisse confessum. Concil. Carth., tit. 2.

74. Ut episcopus sibi successorem non eligat. Concil. Antioch., tit. 23 [*Leg.* tit. 6].

75. Ut episcopi ad concilium occurrant, aut non occurrentes in tractoria vel apud primatem excusationes suas allegent. Concil. Laodic., tit. 38. Concil. Carthag., tit. 11.

76. Ut exceptis senibus qui loco moveri non possunt, et infirmis episcopis, qui admonitus ad concilium non occurrerit, communione privetur. Concil. Marazanensi. Concil. Thusdritano. Item, Concil. Thenitano. Concil. Septimunicensi.

77. Ut episcopus qui non suscepta legatione universali concilio interesse præsumpserit, ab eis epi- D scopis qui legationem suscipiunt ad ipsum concilium non admittatur. Concil. Thusdritano.

78. Ut nullus episcopus prioribus suis se audeat anteponere. Concil. Milevitano, tit. 2.

79. Ut chorepiscopi, id est vicarii episcoporum, nec presbyteros nec diaconos ordinent, nisi tantum subdiaconos. Concil. Anquiritano, tit. 13. Concil. Antioch., tit. 10.

80. Ut vicariis episcoporum liceat formatas facere. Concil. Antioch., tit. 8.

81. Ut primæ sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum, vel summus sacerdos. Concil. Carthag., tit. 34.

82. Ut primatem proprium Mauritania Sitifiensis habeat. Concil. Carth., tit. 6.

83. Ut primæ sedis episcopi ex concilio Carthag. episcopi constituantur, quando fuerit oborta contentio. Concil. Carthag., tit. 7.

84. Ut primates diversarum provinciarum nomina episcoporum ad Ecclesiam Carthaginensem mittant. Concil. Carthag., tit. 3.

85. Ut presbyter ante triginta annorum ætatem, quamvis sit dignus, non ordinetur. Concil. Novacæsar., tit. 10.

86. Ut qui in ægritudine fuerit baptizatus non ordinetur presbyter, nisi forte propter vitam bonam aut hominum raritatem. Concil. Novacæsar., tit. 11.

87. Ut presbyter ordinatus, si de aliquo crimine confessus fuerit, aut de his qui lapsi sunt, non susB cipiatur. Concil. Nicæn., tit. 8. Concil. Novacæsar., tit. 9.

88. Ut presbyter in convivio secundarum nuptiarum non intersit. Concil. Novacæsar., tit. 7.

89. Ut de oblatione presbyteri conjugati nullus audeat non communicare. Concil. Gangrensi, tit. 4.

90. Ut presbyter inconsulto episcopo in quolibet loco agenda non audeat celebrare. Concil. Carthag., tit. 7.

91. Ut presbyter inconsulto episcopo virgines non consecret, chrisma vero nunquam conficiat. Concil. Carthag., tit. 43.

92. Ut presbyteri civitatis sine jussu episcopi nihil jubeant; nec in unaquaque parœcia aliquid agant. Concil. Anquiritano, tit. 13.

93. Ut presbyteri abstinentes a carnibus tangant eas: ita ut etiam olera quæ cum carnibus coquuntur, comedant. Concil. Anquirit., tit. 14.

94. Ut presbyteris formatas dare non liceat. Concil. Antioch., tit. 8.

95. Ut presbyteri rem Ecclesiæ sine conscientia episcopi non vendant. Concil. Anquiritano, tit. 15. Concil. Hipponiregiensi, tit. 9.

96. Ut presbyter qui reatum incurrerit, a sex vel a septem episcopis audiatur. Concil. Carthag. sub antistite Genethlio., tit. 8 [*Trec.*, tit. 9].

97. Ut presbyter qui immolavit idolis, et postea pro fide conflixit, honore quidem non privetur, tamen nec sacrificet, nec sermonem faciat (*Conc. Anquiritan.*, t. 1).

98. Ut presbyter si uxorem duxerit, deponatur: si autem fornicatus fuerit, etiam pœnitentiam agere compellatur. Concil. Novacæsar., tit. 1.

99. Ut presbyter vel diaconus qui, deserta Ecclesia sua, ad aliam transierit, si post evocationem episcopi sui reversus non fuerit, deponatur. Concil. Antioch., tit. 3.

100. Ut presbyter vel diaconus, si a proprio episcopo exauctoratus sancti ministerii quippiam præsumpserit, spem restitutionis non habeat. Concil. Antioch., tit. 4.

101. Ut presbyter vel diaconus qui se ab ecclesia sequestraverit, in domo sua altare erexerit, deponatur. Concil. Antioch., tit. 5. Concil. Carthag., tit. 7.

102. Ut liceat sive presbyteris, sive diaconibus, si injuste excommunicati fuerint, finitimos episcopos interpellare. Concil. Sardic., tit. 18.

103. Ut presbyteri alterius regionis præsentibus presbyteris non sacrificent. Concil. Novacæsar., tit. 12.

104. Ut diaconi septem esse debeant. Concil. Novacæsar., tit 13.

105. Ut diaconi judicio populi non eligantur. Concilio Laodic., tit. 13.

106. Ut diaconi ante presbyterum non communicent. Concilio Nicæn., tit. 14.

107. Ut diaconus præsente presbytero non sedeat nisi jussus. Concil. Laodic., tit. 19.

108. Ut subdiaconus panem non eroget, nec calicem benedicat. Concil. Laod., tit 24.

109. Ut diaconus vel quilibet clericus ad agapem vocatus, partem non tollat. Concil. Laodic., tit. 26.

110. Ut diaconus aut clericus magus et incantator non sit; neque phylacteria faciat. Concil. Laod., tit. 34.

111. Ut diaconus vel etiam laicus sine formata alicubi non proficiscantur. Concil. Laodic., tit. 39.

112. Ut diaconi vel quilibet clerici præter jussionem episcopi ad peregrina non proficiscantur. Concil. Laodic., tit. 40 [*Trec.*, t. 11; *Corb.*, t. 20; *emendandus uterque*].

113. Ut diaconi vel clerici spectaculis quæ in nuptiis exhibentur, non intersint. Concil. Laod.,
C tit. 52.

114. Ut diaconi vel quilibet clerici aut etiam laici Christiani ex symbolis convivium non celebrent. Concil. Laod., tit. 53.

115. Ut diaconi vel quicunque in sacerdotali ministerio constituti usuras et lucra, id est sescupla non exigant. Concil. Laodic., tit. 5.

116. Ut diaconi qui immolaverunt, et postea reluctati sunt in honore quidem suo permaneant, sed ab omni altaris ministerio repellantur (*Conc. Anquiritan.*, tit. 2).

117. Ut diaconus qui in corporale pecccatum incidit, ab ordine ministerii abstineatur. Concil. Novacæsar., tit. 9.

118. Ut diaconi vel presbyteri si a ministerio re-
D moti fuerint, non eis manus vel tanquam pœnitentibus, vel tanquam fidelibus laicis imponantur. Concil. Carthag., tit. 12.

119. Ut diaconi non ordinentur qui procuratores, et actores, et tutores, et curatores pupillorum fuerunt, nisi post deposita universa et reddita ratiocinia. Concil. Carthag., tit. 8.

120. Ut diaconis solis liceat ad altare ingredi et communicare. Concil. Laod., tit. 18.

121. Ut ante viginti quinque annos nec clerici ordinentur, nec virgines consecrentur. Concil. Carthag., tit. 9.

122. Ut clerici cum mulieribus extraneis non habitent. Concil, Nicæn., tit. 3. Concil. Carthag. sub

sancto Grato, tit. 3. Concil. universal. Carthagin.

123. Ut nullus clericus feneret. Concil. Nicæn., tit. 14. Concil. Carthag. sub sancto Grato, tit. 12 [*Leg.* 13].

124. Ut lectores orario non utantur, sive legant, sive psallant. Concil. Laodic., tit. 22.

125. Ut clericis non liceat administrationem aut procurationem domorum suscipere. Concil. Carthag. sub sancto Grato, tit. 5.

126. Ut clericus vel laicus non communicet in alia plebe. Concil. Carthag. sub sancto Grato, tit. 6.

127. Ut clerici, sine formata et conscientia episcopi, per alienas plebes non vagentur. Concil. Marazanensi.

128. Ut superbi clerici coerceantur. Concil. Carthag. sub sancto Grato, tit. 10.

129. Ut lectores dum ad annos pubertatis venerint, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri. Concil. Carthag., tit. 27.

130. Ut mulierem clericus non ducat uxorem; et ut is qui laicus viduam duxerit, non admittatur ad clerum. Concil. Zellens., ex epistola papæ Sirici.

131. Ut non liceat præter canonicos psaltas qui pulpitum ascendunt et de codice legunt, alium quemlibet in ecclesia psallere (*Concil. Laod.*, tit. 15).

132. Ut clerici vel continentes, ad viduas vel virgines, sine jussu, vel permissu episcopi vel presbyteri non accedant. Concil. Carthag., tit. 33.

133. Ut clerici apothecarii vel ratiocinatores non ordinentur. Concil. Carthaginensi sub sancto Grato, tit. 8.

134. Ut clerici edendi vel bibendi causa tabernas non ingrediantur, nisi peregrinationis necessitas coegerit. Concil. Laodic., tit. 7; item 24 et 25. Concil. Carthag., tit. 35.

135. Ut clerici in aliena civitate non immorentur, nisi causas eorum justas episcopus loci, vel presbyteri locorum perviderint. Concil. Carthag., tit. 44.

136. Ut accusatus clericus intra annum causam suam agere debeat. Concil. Carthag., tit. 13.

137. Ut clericus non fiat, cujus uxor, cum adhuc esset laicus, adulterata est. et ut clericus uxorem adulteram deserat. Concil. Novacæsar., tit. 8.

138. Ut abjectum clericum alia Ecclesia non admittat. Concil. Zellen., ex epistola papæ Sirici.

139. Ut non liceat clericum a populo excommunicari, sive præsente, sive absente episcopo. Concil. Septimunicensi.

140. Ut ministri non habeant licentiam in secretario ingredi. Concil. Laodic., tit. 21.

141. Ut ministri orario non utantur, nec relinquant ostia. Concil. Laodic., tit. 21; item 41.

142. Ut non exorcizent illi qui necdum ab episcopo sunt provecti. Concil. Laodic., tit. 25.

143. Ut bis in anno per singulas provincias concilia fiant. Concil. Nicæn., tit. 5. Concil. Antioch., tit. 20. Concil. Carthag., tit. 3.

144. Ut concilium universale non fiat nisi causa communis, id est totius Africæ coegerit: ut synodus plenaria tunc dicatur, cum episcopus metropolitanus adfuerit. Concil. Antioch., tit. 16.

145. Ut hi qui se absciderunt, de clero eximantur. Concil. Nicæn., tit. 1.

146. Quæ sint pœnitentiæ tempora iis qui prævaricaverunt decernanda. Concil. Nicæno, tit. 9. Concil. Anquiritano, tit. 3; item, 4, 5, 6, 7, 8 et 9.

147. Ut sponsatæ puellæ, si ab aliis raptæ fuerint, sponso priori reddantur. Concil. Anquirit., tit. 11.

148. Quemadmodum hi qui irrationabiliter vixerint, suscipi debeant. Concil. Anquirit., tit. 16.

149. Ut hi qui sicut muta animalia vixerunt inter energumenos orent. Concil. Anquirit., tit. 17.

150. Ut quicunque virginitatem profitentes, propositum violant, digamorum constitutum impleant gradum. Concil. Anquirit., tit. 19.

151. Ut qui adulterium commiserit, septem annos pœnitentiam agat. Concil. Anquirit., tit. 20.

152. Ut mulieres fornicantes, quæ parvulos suos necant, aut aborsu [*Forte deest* excutiunt], decem annis pœnitentiam agant. Concil. Anquirit., tit. 21.

153. Ut qui voluntarie homicidium fecerint, in novissimo vitæ reconcilientur. Concil. Anquirit., tit. 22.

154. Ut qui casu homicidium fecerit, quinque annis pœnitentiam agat. Concil. Anquirit., tit. 23.

155. Ut qui ariolantur vel in domo sua hujus artis alios introducunt, quinque annis pœnitentiam agant. Concil. Anquirit., tit. 24.

156. Ut mulier quæ duobus fratribus nupserit, in extremis suis reconcilietur. Concil. Novacæs., tit. 2.

157. Ut quicunque concupiscentiam non consummat, per divinam judicetur gratiam liberatus. Concil. Novacæs., tit. 4

158. Ut catechumeni peccantes, nisi se correxerint, abjiciantur. Concil. Novacæs., tit. 5.

159. Ut qui manducantem carnes ex fide condemnandum crediderit, anathema sit. Concil. Gangrensi, tit. 2.

160. Ut qui domum Dei contemptibilem duxerit, anathema sit. Concil. Gangr., tit. 5.

161. Ut qui nuptias condemnat, anathema sit. Concil. Gangr. tit. 9 et 10.

162. Ut si qua mulier virilem habitum assumpserit, anathema sit. Concil. Gangr. tit. 13.

163. Ut hi qui uxores aut viros dimittunt, alteri non nubant, sed aut continentes maneant, aut sibi reconcilientur. Concil. Carthag., tit. 7.

164. Ut si qua mulier, quasi religionis causa virum dimiserit, anathema sit. Concil. Gangr., tit. 14.

165. Ut quicunque continentiæ causa die Dominico jejunaverit, anathema sit. Concil. Grang., tit. 18.

166. Ut quicunque sanus corpore jejunia communia dissolverit, anathema sit. Concil. Gangr., tit. 9 [*Forte leg.* t. 19].

167. Ut quicunque martyrum memorias contempserit, anathema sit. Concil. Gangr., tit. 21.

168. Ut quicunque non communicantes, nec orationem facientes Scripturas tantum divinas in ecclesis

audire voluerint, abjiciantur. Concil. Antioch., tit. 2.

169. Ut quicunque post diversa peccata pœnitentiam fideliter gesserit, ad communionem revocetur. Concil. Laodic., tit 2.

170. Ut scenicis atque histrionibus reconciliatio non negetur. Concil. Carthag., tit. 42.

171. Ut ad falsas memorias martyrum nullus accedat. Concil. Carth. tit. 17.

172. Ut hi qui nominantur Cathari, accedentes ad Ecclesiam, si ordinati sunt, sic maneant in clero. Concil. Nicæn., tit. 7.

173. Ut Pauliani baptizentur [*Id est* rebaptizentur]. Conc. Nic., tit. 15.

174. Ut venientes a Novatianis vel Montensibus, per manus impositionem suscipiantur. Concil. Zellensi., ex epistola papæ Sirici.

175. Ut non liceat hæreticum rebaptizari, baptizatum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Concil. Carthag. sub sancto Grato, tit. 1. Item Carthaginensi, tit. 48.

176. Ut hæretici in hæresi permanentes domum Dei non ingrediantur. Concil. Laod., tit. 6.

177. Ut Novatiani vel etiam Quartadecimani non recipiantur, nisi prius hæresim suam condemnaverint, ita ut symbolum fidei doceantur, et chrismate ungantur. Conc. Laodic., tit. 7.

178. Ut quicunque convertuntur ab hæresi, qui dicuntur secundum Phrygas, baptizentur. Concil. Laodic., tit. 8.

179. Ut non liceat in hæreticorum cœmeteria ad orationem faciendam catholicis introire. Concil. Laodic., tit. 9.

180. Ut nullus ad Ecclesiam pertinens filios suos hæreticorum nuptiis societ. Concil. Laodicen., tit 30.

181. Ut Christiani non judaizent, nec in Sabbato vacent. Concil. Laodic., tit. 28.

182. Ut nullus cum hæreticis connubia misceat. Concil. Laodic., tit 30.

183. Ut nullus cum hæreticis aut schismaticis oret aut ad falsos martyres eat. Concil. Laod., tit. 32. Concil. Carth., tit. 2.

184. Ut nullus ad angelos congregationem faciat. Concilio Laod., tit 33.

185. Ut nullus a Judæis vel hæreticis feriatica accipiat. Concil. Laod., tit. 35.

186. Ut nullus a Judæis azyma accipiat. Concil. Laodic., tit. 36.

187. Ut nullus cum paganis festa celebret. Concil. Laod., tit. 37.

188. Ut nullus Christianus ballare vel cantare in nuptiis audeat. Conc. Laod., tit. 41.

189. Ut Donatistarum clerici in suis honoribus suscipiantur. Concil. Carthag., tit. 2.

190. Ut quæcunque Ecclesiæ Donatistarum catholicæ factæ sunt, ad eam cathedram pertineant ad quam catholica quæ jam ibi fuerat pertinebat. Concil. Carthag., tit. 10.

191. Ut quicunque episcopus ex Donatistis conversus fuerit, plebes quæ utrasque Ecclesias habent cum episcopo catholico æqualiter dividant. Concil. Carthag., tit. 11.

192. Ut hæreticorum benedictiones nullus accipiat. Concil. Laodic., tit. 31.

193. Ut qui parvuli apud Donatistas baptizantur, ab ordinatione non prohibeantur, si conversi fuerint. Concil. Carthag., tit. 1.

194. Ut qui aliquibus sceleribus irretitus est, vocem accusandi non habeat. Concil. Carth. sub sancto Genethlio, tit. 6 [*Trec.*, tit. 4] Hoc et in concilio Thenitano statutum est.

195. Ut excommunicatis, sive clericis, sive laicis, accusare non liceat. Concil. Carth., tit. 2.

196. Ut omnes servi, vel proprii liberti, vel omnes quos ad accusanda publica crimina leges publicæ non admittunt, histriones etiam, hæretici, pagani et Judæi, ad accusationem non admittantur. Concil. Carth., tit. 3.

197. Ut qui unum crimen non probaverit, ad aliud non admittatur. Concil. Carthag., tit. 4.

198. Ut accusator, si in loco ubi est ille qui accusatur, violentiam timuerit, locum sibi proximum eligat. Concil. Hipponiregiensi, tit. 5.

199. Ut baptizandi symbolum fidei discant. Concil. Laod., tit. 44.

200. Ut qui in ægritudine baptizantur, sani facti symbolum doceantur. Concil. Laod., tit. 45.

201. Ut qui baptizati post baptismum chrismate ungantur. Concil. Laodic., tit. 46.

202. Ut ægrotantibus, quando ipsi loqui non possunt, si pro eis alii testimonium dixerint, baptismum non negetur, Concil. Carthag., tit. 41.

203. Ut quando de infantibus ignoratur utrum baptizati sint, sine ulla dubitatione baptizentur. Concil. Carthag., tit. 7.

204. Ut prægnantes mulieres baptizentur quando voluerint. Concil. Novacæs. tit. 6.

205. Ut Christiani cum mulieribus lavacra non habeant. Concil. Laod., tit. 29.

206. Ut post duas hebdomadas Quadragesimæ, ad baptismum nullus suscipiatur. Concil. Laodic., tit. 42.

207. Ut in Quadragesima, sabbato tantum et Dominico offeratur. Concil. Laod., tit. 47.

208. Ut in quadragesima, quinta feria ultimæ hebdomadæ, jejunium non dissolvatur. Concil. Laod., tit. 48.

209. Ut in Quadragesima natalitia martyrum non celebrentur. Conc. Laodic., tit. 49.

210. Ut in quadragesima nuptiæ non celebrentur. Concil. Laod., tit. 50.

211. Ut nullus peregrinus sine formata episcopi accipiatur. Concil. Antioch., tit. 7.

212. Ut die quintæ feriæ septimanæ sanctæ Paschæ secundo offeratur. Concil. Septimunicensi.

213. Ut in sacrificio absque pane et vino nullus offerat. Conc. Carthag., tit. 32.

214. Ut diebus Quinquagesimæ genua non flectantur. Concil. Sardic., tit. 1.

215. Ut ante Pentecosten nullus audeat jejunare. A Concil Septimunicensi.

216. Ut non liceat in Dominicis agapem facere, vel in ecclesiis, aut intus accubitus sternere. Concil. Laod., tit. 27.

217. Ut custodiatur fides patrum trecentorum decem et octo. Conc. Constantinop., tit. 2 [*Lege* tit. 1].

218. Ut conciliorum statuta priscorum ab omnibus observentur. Conc. Zellens.

219. Ut nullus in precibus nisi ad Patrem dirigat orationem, et ut prius eas cum instructioribus tractet. Concil. Carthag., tit. 31. Item Concil. Carthag., tit. 7.

220. Ut una sit in sacramentis per omne Byzacium disciplina. Concil. Maradianensi.

221. Ut mulieres quæ apud Græcos presbyteræ appellantur, apud nos autem viduæ seniores, univiræ, et matriculæ, in Ecclesia tanquam ordinatas constitui non liceat. Concil. Laod., tit. 11.

222. Ut mulieres ad altare non ingrediantur. Concil. Laod., tit. 43.

223. Ut sanctæ oblationes ad vices eulogiarum non dirigantur. Concil. Laod., tit. 14.

224. Ut sabbatis Evangelia legantur. Concil. Laodic., tit. 16.

225. Ut de diversis versibus et sensibus libri unum canticum non connectatur. Concil. Laodic., tit. 17.

226. Ut etiam per solemnissimos Paschales dies sacramentum catechumenis non detur nisi solitum salis. Concil. Carthag., tit. 11.

227. Ut corporibus defunctorum Eucharistia non detur. Concil. Carthag., tit. 12.

228. Ut præter scripturas Canonicas nihil in ecclesia legatur. Concil. Laodic., tit. 57. Concil. Carthag., tit. 45.

229. Ut liceat passiones martyrum legere in natalibus eorum. Concil. Carthag., tit. 46.

230. Ut soli Ecclesiæ Carthaginis liceat alienum B clericum ordinare. Concil. Carth., tit. 54.

231. Ut omnes Ecclesiæ ab Ecclesia Carthaginis diem Paschæ audiant tempore concilii. Concil. Carthag., tit. 5.

232. Ut nullus ordinetur nisi probatus vel episcoporum examine, vel populi testimonio. Concil. Carthag., tit. 29.

CRISCONII

EPISCOPI AFRICANI

BREVIARIUM CANONICUM.

HIC HABETUR CONCORDIA CANONUM CONCILIORUM INFRA SCRIPTORUM, ET PRÆSULUM ROMANORUM, ID EST CANONUM, APOSTOLORUM, NICÆNORUM, ANCYRANORUM, NOVÆCÆSARIENSIUM [*al.* NEOCÆS.] GANGRENSIUM, ANTIOCHENSIUM, LAODICENSIUM, CHALCEDONENSIUM, SARDICENSIUM, CARTHAGINENSIUM; ITEM PRÆSULUM SIRICII, INNOCENTII, ZOSIMI, CÆLESTINI, LEONIS ET GELASII.

[a] INCIPIT PRÆFATIO.

Domino vere sancto semperque beato pontifici Liberino, Crisconius Christi famulorum exiguus. Vestri sacerdotii incomparabile decus, quo fidei puritate ac vitæ probitate admodum resplendetis, vos non desinit prænonere, utilitatibus dominici gregis, cujus gubernacula suscepistis, et sollicitius militare, et solertissime providere. Ad cujus vestri expletionem officii, industriam nihilominus vestrorum exquiritis subjectorum: quos ita necesse est ut spiritalis alimonia panis eum ipsum dominicum gregem largiflue nutriatis. Unde pervidens mundanis ac divinis legibus humanæ vitæ regimen consistere, et juris quidem præcepta exorbitantium gressus frenis arctioribus coercere, ecclesiasticas vero sanctiones recte vivendi terminum piis ac fidelibus animis præfixisse: illis floralibus subrelictis, præcipis ut cuncta canonica constituta, quæ ab ipsis exordiis militiæ Christianæ tam SS. apostoli, quam apostolici viri per G successiones temporum protulere vobis colligamus in unum, eorumque concordiam facientes, ac titulorum prænotationem interponentes, ea lucidius declaremus. Quod opus, pro tantæ rei magnitudine, nostras excedere vires procul dubio intueris, a quo me cum excusare sæpissime voluissem, paterna auctoritate instituisti, subsidium nobis divinum fidentissime pollicens profuturum. Quo mihi suffugio intercluso, item proposui, hoc Canonum Breviatum a viro reverentissimo Ferrando Carthaginis Ecclesiæ diacono jam fuisse digestum, et debere eum nostræ eruditioni sufficere, ne aliud exquirendo, ejus prudentiæ deprehendamur in aliquo derogare. Cui nostræ excusationi penitus submovendæ itidem objecisti, non ad illius sapientissimi viri reprehensionem hoc te exquirere velle, sed nostram potius scientiolam industriosius capere et elimare. Quibus peractis, jam præcavens Christo in vobis loquenti quamlibet excusa- D

[a] Al., *Epistola Crisconii ad Liberium*.

tionem obtendere, cœlesti auxilio præmunitus, obsequi malui imperatis, vestrisque votis, Deo favente, libentissime subservire, illa maxime invitatus ex parte quod antefatus venerabilis vir ad conversationem memoriæ eorum hoc effecisse noscitur Breviatum, qui illa ipsa jam bene cognita perceperant, quo per eum cum voluerint quæ cupiunt recordentur: indoctorum vero, quorum est maxima multitudo, in eodem opere studium probatur, ut ita dixerim, sequestrasse, dum eos ad inquisitionem earum rerum præmisit quæ nec ab omnibus reperiuntur nec repertæ sine fastidio perleguntur. Nulli siquidem dubium est quam molestissime perferat lector, dum avidius cujusque rei cognitionem exspectat, et ad librum præmittitur quem aut forte non legit, aut ubi reperiat non novit. Quamobrem, antefati viri laude prælata, necessarium duxi profectui subserviens parvulorum, juxta vestrum imperium, cuncta ecclesiastica, ut dictum est, constituta, quæ ad nostram notitiam pervenerunt, in hoc opere sub titulorum serie prænotare, et ea condiscere valentibus et volentibus dubitationis ambagem auferre, ut eorum plena instructio non ex difficultate scriptoris, sed ex desidia jam dependeat lectoris. Quod opus hæc etiam Deo præstante utilitas consequetur, ut dum unumquodque canonicum decreti, de quo quæstio fuerit pro tempore agitata, æquissimus judex coram perspexerit multimode esse digestum, probabili examinatione condiscat utrum ex severitate an ex lenitate suum animum debeat moderari. Quam ei instructionem illa maxime consideratio exhibebit, si plurium et maxime auctoratorum ipse qui maluerit constitutis fuerit præmonitus. Unde, quæso ut in hac ipsa Canonici Breviarii repetitione, sicut eximius noster ille protestatus est doctor, ignoscant scientes, ne offendantur nescientes. Satius est enim offerre habenti, quam non habentem differre. Vestram quin etiam deprecor sanctitatem, ut si in quo forsan pervideris tuo desiderio minime satisfactum, devotionem potius approbes, et genuinæ inscientiæ veniam dones. Ora pro me, meique semper memento, pontifex Deo digne.

NCIPIT LIBER CANONUM.

[a] Qui episcopus ordinandus est, ante examinetur, si natura prudens est, si docibilis, si moribus temperatus, si vita castus, si sobrius, si semper suis negotiis vacans, si hominibus affabilis, si litteratus, si in lege Domini instructus, si in Scripturarum sensibus cautus, si in dogmatibus ecclesiasticis exercitatus, et ante omnia si fidei documenta verbis simplicibus asserat. Item Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum esse confirmans, totamque in Deitate Trinitatem coessentialem et consubstantialem et omnipotentem prædicans, si singulam unamquamque in Trinitate personam plenum Deum, et totas tres personas unum Deum; si Incarnationem divinam non in Patre, neque in Spiritu sancto factam, sed in Filio tantum, ut qui erat in divinitate Dei Patris Filius, ipse fieret in nomine hominis matris filius, Deus verus ex patre, et homo verus ex matre, carnem ex matris visceribus habens, et animam humanam rationabilem: simul in eo ambæ naturæ: item homo, et Deus, unus Filius, unus Christus, unus Dominus Creator omnium quæ sunt, et auctor, et Dominus, et rector cum Patre et Spiritu sancto: qui passus sit veram carnis passionem, mortuus vera corporis morte. Item carnis suæ resurrectionem, et veram animæ resumptionem, in qua veniet judicare vivos et mortuos. Quærendum etiam ab eo, si Novi et Veteris Testamentorum, item legis et prophetarum et apostolorum unum eumdemque credat auctorem et Deum: si diabolus non per conditionem, sed per arbitrium factus sit malus. Quærendum etiam ab eo, si credat hujus quam gestamus, et non alterius carnis resurrectionem, si credat judicium futurum, et recepturos singulos pro his quæ in hac carne gesserunt vel pœnam vel gloriam. Si nuptias non improbat, si secunda matrimonia non damnat, si carnis perceptionem non culpat; si pœnitentibus reconciliatis communicet, si in baptismo omnia peccata idem tam illud originale, quam illa quæ voluntarie admissa sunt dimittantur; si extra Ecclesiam catholicam nullus salvetur. Cum, his omnibus examinatus, inventus fuerit plene instructus, tunc consessu clericorum et laicorum, et conventu totius provinciæ episcoporum, maximeque metropolitani vel auctoritate vel præsentia, ordinetur episcopus; suscepto in nomine Christi episcopatu, non suæ delectationi, nec suis motibus, sed Patrum diffinitionibus acquiescat.

I. *De ordinatione episcopi.*

In canonibus Apostolorum titulo primo. Episcopus a duobus aut tribus episcopis ordinetur.

Concil. Nicæno titul. 4, De his qui ad episcopatum in provinciis provehuntur. Episcopum convenit maxime quidem ab omnibus qui sunt in provincia episcopis ordinari: si autem hoc difficile fuerit, aut propter instantem necessitatem, aut propter itineris longitudinem, a tribus tamen omnimodis in idipsum convenientibus, et absentibus quoque pari modo decernentibus et per Scripturam consentientibus, tunc ordinatio celebretur. Firmitas autem eorum quæ geruntur per unamquamque provinciam metropolitano tribuatur episcopo.

[a] Hac non esse Crisconii multa persuadent, quæ licet in ms. codice valde depravata legantur, hic tamen utcunque restituta ponimus.

Concil. Antiocheno tit. 19; *De episcopalibus in provinciis ordinationibus.* Episcopus præter synodum et præsentiam metropolitani nullatenus ordinetur. Hoc autem modis omnibus coram posito, melius quidem est ut omnes simul adsint ejusdem provinciæ sacerdotes, quos metropolitanus episcopus advocare debebit; et si quidem omnes occurrerint, optime: quod si hoc difficile fuerit, saltem plures adesse omnimodo convenit, aut certe scriptis ejusdem sententiæ comprobari, et ita sub plurimorum vel præsentia, vel decreto, ordinatio celebretur. Quod si secus contra definita factum fuerit, nullas ordinatio vires habeat: si vero juxta definitam regulam fiat, et nonnulli pro contentione propria contradicant, obtineat sententia plurimorum.

Concil. Laodic. tit. 12, *De episcopalibus ordinationibus.* Ut episcopi judicio metropolitanorum et eorum episcoporum qui circumcirca sunt provehantur ad ecclesiasticam potestatem: hi videlicet qui plurimo tempore probantur tam verbo fidei quam rectæ conversationis exemplo.

Concil. Carthag. tit. 13. Aurelius episcopus dixit: Quid ad hæc dicit sanctitas vestra? Ab universis episcopis dictum est, a nobis veterum statuta debere servari. Sicuti et inconsulto primate cujuslibet provinciæ tam facile non præsumant multi congregati episcopi episcopum ordinare: nisi si necessitas fuerit, tres episcopi in quocunque loco sint ejus præcepto ordinare debebunt episcopum; et si quis contra suam professionem vel subscriptionem venerit in aliquo, ipse se honore privabit.

Item [a] *Concil. Carthag., tit.* 16. Honoratus et Urbanus episcopi dixerunt: Et illud nobis mandatum est, ut quia proxime fratres nostri Numidiæ duo episcopi ordinare præsumpserunt pontificem, non nisi a duodecim censeatis celebrari episcoporum ordinationes.

Aurelius episcopus dixit: Forma antiqua servabitur, ut non minus quam tres sufficiant, qui fuerint destinati ad episcopum ordinandum. Propterea, quia in Tripoli forte, et in Arzuge interjacere videntur barbaræ gentes: nam in Tripoli, ut asseritur, episcopi sunt quinque tantummodo, et possunt forte de ipso numero vel duo necessitate aliqua occupari: difficile est enim, ut de quolibet numero omnes possint occurrere. Nunquid debet hoc ipsum impedimento esse ecclesiasticæ utilitati? nam et in hac ecclesia ad quam dignata est vestra sanctitas convenire, crebro ac pene per diem Dominicam ordinandos habemus: nunquidnam frequenter potero duodecim, vel decem, vel non multominus advocare episcopos; sed facile est mihi duos adjungere meæ parvitati vicinos: quapropter cernit me charitas vestra hoc ipsum observari non posse.

Item de hoc ipso quod episcopi debeant adjici, si de ordinatione ejus fuerit contradictum.

Concil. eodem, titulo 17. Sed et illud est statuendum, ut quando ad eligendum episcopum convenerimus, si qua contradictio fuerit oborta, quia talia tractata sunt apud nos, non præsumant ad purgandum eum qui ordinandus est tres, jam; sed postuletur ad numerum supradictorum si haberi possunt, unus, vel duo, et in eadem plebe cui ordinandus est, discutiantur primo personæ contradicentium; postremo etiam illa quæ objiciuntur, pertractentur; et cum purgatus fuerit, in conspectu publico ita demum ordinetur. Si hoc cum vestræ sanctitatis animo concordat, roboretur vestræ dignationis responsione. Ab universis episcopis dictum est: Satis placet.

II. *De ordinatione presbyteri, diaconi et cæterorum.*

In canonibus Apost., titul. 2. Presbyter ab uno episcopo ordinetur, et diaconus, et cæteri clerici.

Ex decretis papæ Siricii, tit. 8. Didicimus etiam, licenter ac libere inexploratæ vitæ homines, quibus etiam fuerint numerosa conjugia, ad præfatas dignitates prout cuicunque libuerit aspirare; quod non tantum illis qui ad hæc immoderata ambitione perveniunt, quantum metropolitanis specialiter pontificibus imputamus, qui dum inhibitis ausibus connivent, Dei nostri, quantum in se est, præcepta contemnunt, et ut taceamus quod altius suspicamur, ubi illud est quod Deus noster data per Moysen lege constituit dicens: Sacerdotes mei semel nubant; et alio loco: Sacerdotes uxorem virginem accipiant, non viduam, non repudiatam, non meretricem. Quod secutus Apostolus ex persecutore prædicator, unius uxoris virum, tam sacerdotem, quam diaconum fieri debere mandavit. Quæ omnia ita a vestrarum regionum despiciuntur episcopis, quasi in contrarium magis fuerint constituta. Et quia non est nobis de hujusmodi usurpationibus negligendum, ne nos indignantis Domini vox justa corripiat, qui dicit: Videbas furem, et concurrebas cum eo, et ponebas cum adulteris portionem tuam: quid ab universis Ecclesiis post hæc sequendum sit, quid vitandum generali pronuntiatione decernimus.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 32. Ita sane ut in eos tempora a majoribus constituta serventur, nec cito quilibet lector, cito acolytus, cito diaconus, cito sacerdos fiat; quia in minoribus officiis, si diu perduraverint et vita eorum pariter et obsequia comprobantur, ut ad sacerdotium postea emensis stipendiorum meritis veniant, nec præcipiant quod vita probata meretur accipere. Quoniam ergo certa definitione monstratum est, qui debeant admitti, qui vero reprobari: ex his omnibus quos vidit dignatio tua non posse reprobari, eligere debebis, quos clericos facias. Si enim nullam gratiam hominibus aut beneficium præstare velimus, tales invenire possu-

[a] Est concilii Africani in antiquo codice Can. Eccl. Rom.

mus, de quorum assumptione, nec incurrere, nec erubescere valeamus.

Item de eorum conversatione qui ab infantia Deo se voverunt.

Ex decretis papæ Siricii, tit. 9. Quicunque itaque se Ecclesiæ vovet obsequiis, a sua infantia ante pubertatis annos baptizari, et lectorum debet ministerio sociari : qui ab accessu adolescentiæ usque ad tricesimum ætatis annum, si probabiliter vixerit, una tantum et ea quam virginem communi per sacerdotem benedictione perceperit, uxore contentus; acolytus et subdiaconus esse debebit; postque ad diaconii gradum, si se ipse primitus continentia præeunte dignum probaverit accedat : ubi si intra quinque annos laudabiliter administraverit, congrue presbyterium consequatur : exinde post decennium episcopalem cathedram poterit adipisci; si tamen per hæc tempora integritas vitæ ac fides ejus fuerit approbata.

Item ex decretis papæ Zosimi, tit. 3. Hæc autem singulis gradibus observanda sunt tempora.

Si ab infantia ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, et inter lectores usque ad vicesimum ætatis annum continuata observatione perduret; si major jam et grandævus accesserit : qui tamen post baptismum statim se divinæ militiæ desiderat mancipari, sive inter lectores, sive inter exorcistas quinquennium teneatur; exinde acolytus vel subdiaconus quatuor annos et sic ad benedictionem diaconatus si meretur, accedat; in quo ordine quinque annis si inculpate se gesserit hærere debebit : exinde suffragantibus stipendiis, per tot gradus datis propriæ fidei documentis presbyterii sacerdotium poterit promereri.

De quo loco si eum exactior ad bonos mores vita perduxerit, summum pontificatum sperare debebit, hac tamen lege servata, ut neque digamus, neque [a] patiens ad hos gradus possit admitti; sane ut etiam defensores Ecclesiæ qui ex laicis fiunt supradicta observatione teneantur; si meruerint esse in ordine clericatus.

Item de grandævis.

Ex decretis papæ Siricii, titulo decimo. Qui vero jam ætate grandævus melioris propositi conversatione [b] probatus ex laico ad sacram militiam pervenire festinat, desiderii sui fructum non aliter obtinebit, nisi eo quo baptizatur tempore, statim lectorum, aut exorcistarum numero societur : si tamen eum unam habuisse vel habere, et hanc virginem accepisse constet uxorem. Qui dum initiatus fuerit, expleto biennio, per quinquennium aliud, acolytus et subdiaconus fiat, et sic ad diaconatum, si per hæc tempora dignus judicatus fuerit provehatur. Exinde jam accessu temporum presbyterium vel episcopatum, si eum clerici, ac plebis evocarit electio, non immerito sortietur.

Ex decret. papæ Cælestini, titul. 16. Ordinatos vero quosdam, fratres charissimi, episcopos, qui nullis ecclesiasticis ordinibus ad tantæ dignitatis fastigium fuerint instituti, contra Patrum decreta, hujus usurpatione, qui se hoc recognoscit fecisse didicimus, cum ad episcopatum his gradibus quibus frequentissime cautum est, debeat perveniri, ut minoribus initiati officiis ad majora firmentur; debet enim ante esse discipulus quisquis doctor esse desiderat, ut possit docere quod didicit. Omnis vitæ institutio hac ad id quo tendit se ratione confirmat. Qui minime litteris operam dederit, præceptor esse non potest litterarum. Qui non per singula stipendia creverit, ad emeritum stipendii ordinem non potest pervenire : solum sacerdotium, inter ista rogo, vilius est quod facilius tribuitur, cum difficilius impleatur?

III. *De monachorum promotione.*

Ex decretis papæ Siricii, titul. 13. Monachos quoque, quos tamen morum gravitas, et vitæ ac fidei institutio sancta commendat, clericorum officiis adgregari, et optamus et volumus : ita ut qui intra tricesimum annum ætatis sunt in minoribus per gradus singulos crescente tempore promoveantur ordinibus, et sic ad diaconatus vel presbyterii insignia maturæ ætatis consecratione perveniant, nec [c] saltu ad episcopatus culmen ascendant, nisi in his eadem quæ singulis dignitatibus superius præfiximus tempora fuerint custodita.

Ex decretis papæ Innocentii, titul. 17. De monachis qui diu morantes in monasteriis, postea ad clericatus ordinem pervenerunt, non debere eos a priori proposito deviare. Aut enim sicut in monasterio fuit, et quod diu servavit in meliori gradu positus amittere non debet, aut si corruptus, postea baptizatus, et in monasterio sedens, et ad clericatus ordinem accedere voluerit, uxorem omnino habere non poterit : quia nec benedici cum sponsa potest jam ante corruptus. Quæ forma servatur in clericis; maxime cum vetus regula hoc habet ut quisquis corruptus baptizatus clericus esse voluisset, sponderet se omnino uxorem non ducere.

Ex decretis papæ Zosimi, titul. 1. Zosimus episcopus urbis Romæ, Hesychio episcopo Salonitano. Exegit dilectio tua præceptum apostolicæ sedis, in quo Patrum decreta consentiunt; et significas nonnullos ex monachorum cœtu, quorum solitudo quavis frequentia major est, sed et laicos ad sacerdotium festinare. Hoc autem specialiter et sub prædecessoribus nostris et nuper a nobis interdictum constat litteris ad Gallias, Hispaniasque transmissis, in quibus regionibus familiaris est ista præsumptio, quamvis nec Africa super hac admonitione nostra habeatur aliena, ne quis penitus contra Patrum præcepta qui ecclesiasticis disciplinis imbutus per ordinem non fuisset, et temporis approbatione divinis stipendiis cruditus, nequaquam ad summum Eccle-

[a] *Pœnitens*, Dionys. Exig. et Cod. Eccl. Rom.
[b] *Provocatus*, Dionys Exig. et Cod. Eccl. Rom
[c] *Statim*, addit Dionys. Exig.

siæ sacerdotium aspirare præsumeret; et non solum in eo ambitio inefficax haberetur; verum etiam in ordinatores ejus, ut carerent eo ordine, quem sine ordine contra præcepta Patrum crediderant præsumendum. *Et post paululum :* Si enim officia sæcularia principalem locum non vestibulum actionis ingressis, sed per plurimos gradus examinatis, temporibus deferunt : quis ille tam arrogans, tam [a] imprudens invenitur, ut in cœlesti militia quæ penitus ponderanda est, et sicut aurum repetitis ignibus explorandum statim dux esse desiderat, cum tiro ante non fuerit, et prius velit docere quam discere? Assuescat in Domini castris in lectorum primitus gradu divini rudimenta servitii, nec illi [b] villescit exorcistam, acolythum, subdiaconum, diaconum per ordinem fieri; nec hoc saltu, sed statutis majorum ordinatione temporibus. Jam vero ad presbyterii fastigium talis accedat, ut et nomen ætas impleat, et meritum probitatis stipendia anteacta testentur. Jure inde summi Pontificis locum sperare debebit.

Ex decretis papæ Gelasii, titul. 2 *et* 3 *et* 16. Priscis igitur pro sui reverentia manentibus constitutis, quæ ubi nulla vel rerum, vel temporum perurget angustia, regulariter convenit custodire eatenus Ecclesiis, quæ vel cunctis sunt privatæ ministris, vel sufficientibus usque adeo dispoliatæ servitiis, ut plebibus ad se pertinentibus divina munera supplere non valeant, tam instituendi quam promovendi clericalis [c] obsequii sic spatia dispensanda concedimus. Et si quis etiam de religioso proposito, et disciplinis monasterialibus eruditus ad clericale munus accedat; imprimis ejus vita præteritis acta temporibus inquiratur : 1° Si nullo gravi facinore probatur infectus; 2° Si secundam non habuit fortassis uxorem; 3° Nec a marito relictam sortitus ostenditur; 4° Si pœnitentiam publicam fortassis non gessit; 5° Nec ulla parte corporis vitiatus appareat; 6° Si servili aut originariæ non est conditioni obnoxius; 7° Si curiæ jam probatur nexibus absolutus; 8° Si assecutus est litteras, sine quibus vix fortassis [d] ostiarium possit implere. Ut si his omnibus quæ sunt prædicta fulcitur, continuo lector, vel notarius, aut certe defensor effectus, aut post tres menses existat acolytus. Maxime si huic ætas etiam suffragatur, sexto mense subdiaconi nomen accipiat, ac si modestæ conversationis honestæque voluntatis existit nono mense diaconus, completo anno sit presbyter, cui tamen quod annorum fuerant interstitia collatura, sancti propositi sponte suscepta doceatur præstitisse devotio.

Ex decretis ejusdem, titul. 3. Si vero de laicis quispiam ecclesiasticis est aggregandus officiis, tanto sollicitius in singulis quæ superius comprehensa sunt, hujusmodi decet examinare personam : [e] quando inter mundanam religiosamque vitam constat esse discriminis, quia utique convenientia Ecclesiæ ministeria reparanda sunt, non inconvenientibus meritis [f] generanda; tantoque magis quod sacris aptum possit esse servitiis, in eorum quærendum est institutis; quantum de tempore quo fuerant hæc assequenda decerpitur, ut morum habere doceatur hoc probitas, quod prolixior consuetudo non contulit : ne per occasionem supplendæ penuriæ clericalis, vitia potius divinis cultibus intulisse judicemur, non legitimæ familiæ confutemur procurasse compendia : quorum promotionibus super anni metas, sex menses nihilominus subrogamus. Quoniam sicut dictum est, distare convenit inter personam divino cultui deditam, et de laicorum conversione venientem. Quæ tamen eatenus indulgenda credidimus, ut illis ecclesiis quibus infestatione bellorum vel nulla penitus, vel exigua remanserunt ministeria, renoventur. Quatenus his Deo propitio restitutis in ecclesiasticis gradibus subrogandis, canonum paternorum vetus forma servetur, nec contra eos ulla ratione prævaleat, quod pro accedentis defectus remedio providetur; non adversus scita majorum nova lege proponitur cæteris Ecclesiis ab hac occasione cessantibus, quas non simili clade vastatas pristinam faciendis ordinationibus convenit tenere sententiam, quo magis hac opportunitate [g] commoti observantiam venerandorum canonum propensius delegamus, singulorum graduum conscientias admonentes, ne in illicitos prorumpere moliantur excessus. Nec fas esse confidat quisquam pontificum bigamos aut conjugia sortientes ab aliis derelicta, sive quoslibet post pœnitentiam, vel sine litteris, vel corpore vitiatos, vel conditionatos, aut curiæ publicarumque rerum nexibus implicatos, aut passim nulla temporis congruentis examinatione discussos divinis servituros applicare mysteriis; neque pro suo libito jura studeant aliena pervadere, absque sedis apostolicæ justa dispositione mandante.

Item de hoc, titul. 16. Illitteratos quoque, et nonnulla parte corporis imminutos, sine ullo respectu ad ecclesiasticum didicimus venire servitium, quod simul antiqua traditio, et apostolicæ sedis vetus forma non recepit; quia nec litteris carens sacris esse potest aptus officiis, et vitiosum nihil Deo prorsus offerri legalia præcepta sanxerunt. Itaque de cætero modis omnibus hæc vitentur, nec quisquam talis suscipiatur in clerum : si qui vero, vel temeritate propria, vel incuria præsidentium tales ante suscepti sunt, [h] in constitutis locis eatenus perseverent, ut nihil unquam promotionis arripiant, satisque habeant hoc ipsum sibi pro nimia miseratione permissum.

IV. *Ut neophyti non ordinentur.*

Concil. Nicæno, tit. 2. Quoniam plura aut per ne-

[a] *Impudens*, Dionys. Exig. et Cod. Can. Eccl. Rom.
[b] *Vile sit*, Dionys. Exig. et Cod. Eccl. Rom.
[c] *Officii*, Dionys. Exig.
[d] *Ostiarii possit implere ministerium*. Dionys. Exig. et Cod. Eccl. Rom.
[e] *Quantum*, Dionys. Exig. et Cod. Eccl. Rom.
[f] *Ingerendi*, Dionys. Exig. et Cod. Eccl. Rom.
[g] *Commoniti*, Dionys. Exig. et Cod. Eccl. Rom.
[h] Excusi libri habent *in his quibus constituti sunt locis*.

cessitatem, aut alias cogentibus hominibus adversus A ecclesiasticam facta sunt regulam, ut homines ex gentili vita nuper accedentes ad fidem, et instructos brevi tempore, mox ad lavacrum spiritale producerent, simulque ut baptizati sunt ad episcopatum, vel presbyterium promoverent, optime placuit, nihil tale de reliquo fieri : nam et tempore opus est ei, qui catechizatur, et post baptisma probatione quam plurima ; manifesta est enim apostolica scriptura, quæ dicit : Non neophytum ne in superbia elatus in judicium incidat, et laqueum diaboli. Si vero processu temporis, aliquod delictum animæ circa personam reperiatur hujusmodi, et a duobus, vel tribus testibus arguatur ; a clero talis abstineat. Si quis autem præter hæc fecerit, quasi contra magnum concilium se efferens, ipse de clericatus honore periclitabitur. B

Concil. Laodicensi, titul. 3. De his qui nuper sunt illuminati baptismate, quod eos in sacerdotali non conveniat ordine promoveri.

Concil. Sardicensi, titul. 13. Osius episcopus dixit : Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetis : si forte aut dives, aut scholasticus de foro, aut ex administratione episcopus fuerit postulatus ; ut non prius ordinetur, nisi et lectoris munere et officio diaconi, aut presbyteri fuerit perfunctus.

Ut per singulos gradus si dignus fuerit ascendat ad culmen episcopatus : potest enim per has promotiones quæ habebunt utique prolixum tempus, probari qua fide sit, qua modestia, qua gravitate, et verecundia, et si dignus fuerit probatus, divino sacerdotio illustretur ; quia conveniens non est, nec ratio, nec disciplina patitur, ut temere, et leviter ordinetur aut episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui neophytus est, maxime cum et magister gentium Apostolus, nec hoc fieret denuntiasse, et prohibuisse videatur ; sed hi quorum per longum tempus examinata sit vita, et merita fuerint comproba'a. C

Ex decret. papæ Leonis, tit. 33. In civitatibus, quarum rectores obierint, de substituendis episcopis hæc forma servetur, ut is qui ordinandus est, etiamsi bonæ vitæ testimonio fulciatur, non laicus, non neophytus, nec secundæ conjugis sit maritus, aut qui unam quidem habeat vel habuerit, sed quam sibi viduam copularit. Sacerdotum enim tam excellens est electio, ut hæc, quæ in aliis membris Ecclesiæ non vocantur ad culpam, in illis tamen habentur illicita. D

V. *Ut nihil aliud in sacrificium præter id quod Dominus statuit offeratur.*

In Canonibus Apostolorum, titul. 3. Si quis episcopus, aut presbyter, præter ordinationem Domini, alia quædam in sacrificio offerat super altare, id est aut mel, aut lac, aut pro vino siceram, aut confecta quædam, aut volatilia, aut animalia aliqua, aut legumina, contra constitutionem Domini faciens, congruo tempore deponatur.

Concil. Carthaginensi, titul. 4. Ut in sacramentis corporis et sanguinis Domini nihil amplius offeratur, quam ipse Dominus tradidit, hoc est panem et vinum, aqua mistum : primitiæ vero seu mel, et lac, quod uno die solemnissimo in infantum mysterio solet offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habeant propriam benedictionem, ut a sacramento Dominici corporis, et sanguinis distinguantur ; nec amplius in primitiis offeratur quam de uvis, et frumentis.

VI. *Quæ species ad altare non ad sacrificium, sed ad benedictionem simplicem debeant* [a] *offerri.*

In Canonibus Apostolorum, titul. 4. Offerri non liceat aliquid ad altare præter novas spicas, et uvas, et oleum ad luminaria et thymiama, id est, incensum, tempore quo sancta celebratur oblatio.

VII. *Ut ea quæ in ecclesiis offerri non possunt, ad domos sacerdotum a fidelibus deferantur.*

Ubi supra, tit. 5. Reliqua poma omnia, primitiæ, ad domum episcopo et presbyteris dirigantur, nec offerantur in altari. Certum est autem quod episcopus et presbyteri dividant et diaconis et reliquis clericis.

VIII. *Ut episcopus aut presbyter uxorem suam quam debet caste regere, non relinquat.*

In Canonibus Apostolorum, titul. 6. Episcopus aut presbyter uxorem propriam nequaquam sub obtentu religionis abjiciat. Si vero rejecerit, excommunicetur ; sed si perseveraverit, dejiciatur.

IX. *Ut sacerdotes et ministri altaris sæcularibus curis abstineant.*

Ubi supra, titul. 7. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, nequaquam sæculares curas assumant ; sin aliter, dejiciantur.

X. *Quo tempore Pascha celebretur.*

Ubi supra, tit. 8. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus sanctum Paschæ diem ante vernale æquinoctium cum Judæis celebraverit, abjiciatur.

Concilio Antiocheno, titul. 1. Omnes qui ausi fuerint dissolvere definitionem sancti et magni concilii, quod apud Nicæam congregatum est sub præsentia piissimi et venerandi principis Constantini, de salutifera solemnitate sacratissimæ Paschæ, excommunicandos et de Ecclesia pellendos esse censemus : si tamen contentiosius adversus ea quæ bene sunt decreta præstiterint et hæc quidem de laicis dicta sint. Si quis autem eorum qui præesse noscuntur Ecclesiæ, aut episcopus, aut presbyter, aut diaconus, post hanc definitionem tentaverit ad subversionem populorum, Ecclesiarumque perturbationem, seorsum colligere et cum Judæis Pascha celebrare : sancta synodus hunc alienum jam hinc ab Ecclesia judicavit ; quod non solum sibi, sed et plurimis causa corruptionis et perturbationis exstiterit ; nec solum tales a ministerio removet ; sed etiam illos qui post damnationem hujusmodi communicare tentaverint : dam-

[a] Excusi, *exhiberi.*

natos autem omni quoque extrinsecus honore privari, quem sancta regula et sacerdotium Dei promeruit.

XI. *Quod ministri altaris, oblatione celebrata, debeant communicare.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 9. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, vel quilibet ex sacerdotali catalogo, facta oblatione, non communicaverit; aut causam dicat, ut si rationabilis fuerit, veniam consequatur; aut si non dixerit, communione privetur, tanquam qui populo causa læsionis exstiterit, dans suspicionem de eo qui sacrificaverit quod recte non obtulit.

XII. *Quod fideles laici ingredientes ecclesiam communicare debeant.*

Ubi supra, tit. 10. Omnes fideles qui ingrediuntur Ecclesiam, et Scripturas audiunt, non autem perseverant in oratione, nec sanctam communionem percipiunt, velut inquietudines Ecclesiæ commoventes, convenit communione privari.

Concil. Antiocheno, tit. 2. Omnes qui ingrediuntur Ecclesiam Dei, et Scripturas sacras audiunt, nec communicant in oratione cum populo, sed pro quadam intemperie se a perceptione sanctæ communionis avertunt, ii de Ecclesia removeantur quandiu per confessionem pœnitentiæ fructus ostendant, et precibus indulgentiam consequantur; cum excommunicatis autem non licere communicare; nec cum his qui per domos conveniunt, devitantes orationes Ecclesiæ, simul orandum est; ab alia quoque Ecclesia non suscipiendum qui in alia minime congregatur: si quis autem de episcopis, aut presbyteris, aut diaconis, seu quilibet ex clero, deprehensus fuerit cum excommunicatis orare, etiam iste privetur communione, tanquam qui regulam confundat Ecclesiæ.

XIII. *Quod cum excommunicatis non sit orandum.*

In Canonibus Apost., titul. 11. Si quis cum excommunicato saltem in domo simul oraverit, iste communione privetur.

Concil. Nicæno, titul. 5. De his qui communione privantur, seu ex clero, seu ex laicorum ordine, ab episcopis per unamquamque provinciam, sententia regularis obtineat, ut hi qui abjiciuntur, ab aliis non recipiantur: requiratur autem ne pusillanimitate aut contentione, vel alio quolibet episcopi vitio videatur a congregatione seclusus.

Concil. Antioch., titul. 6. Si quis a proprio episcopo communione privatus est, non ante suscipiatur ab aliis quam suo reconcilietur episcopo, aut certe ad synodum quæ congregatur occurrens, pro se satisfaciat, et persuadens concilio sententiam suscipiat alteram: hæc autem definitio maneat circa laicos, et presbyteros, et diaconos, omnesque qui sub regula esse moustrantur.

XIV. *Quod cum damnatis clericis non sit orandum.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 12. Si quis cum damnato clerico veluti cum clerico simul oraverit, iste damnetur.

Concil. Antiochensi, tit. 4. Si quis episcopus damnatus a synodo, vel presbyter aut diaconus a suo episcopo, ausi fuerint aliquid de ministerio sacro contingere, sive episcopus, juxta præcedentem consuetudinem, sive presbyter, aut diaconus, nullo modo liceat ei, nec in alia synodo restitutionis spem aut locum habere satisfactionis; sed et communicantes ei omnes abjici de Ecclesia, et maxime si posteaquam didicerint adversus memoratos prolatam fuisse sententiam, eisdem communicare tentaverint.

Concil. Carthag., titul. 9. Augustinus episcopus legatus provinciæ Numidiæ dixit: Hoc statuere dignemini, ut si qui forte merito facinorum suorum ab Ecclesia pulsi sunt, et sive ab aliquo episcopo vel presbytero fuerint in communionem suscepti, etiam ipse pari cum eis crimine teneatur obnoxius, refugiente sui episcopi regulare judicium. Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet.

XV. *Ut nullus fidelium præter commendatitias suscipiatur epistolas.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 13. Si quis clericus aut laicus a communione suspensus, seu communicans, ad alteram properet civitatem, et suscipiatur præter commendatitias epistolas; et qui suscipiunt, et qui susceptus est communione priventur. Excommunicato vero proteletur ipsa correptio, tanquam qui mentitus Ecclesiam Dei seduxerit.

Concil. Antioch., titul. 7 et 8. Nullus peregrinorum sine pacificis, id est, commendatitiis suscipiatur epistolis; presbyteri qui sunt in agris, canonicas epistolas dare non possunt, ad solos tantum vicinos episcopos litteras destinabunt: chorepiscopi autem qui sunt irreprehensibiles dare possunt pacificas, id est, generales epistolas.

XVI. *Ut ab episcopis aliena parochia non pervadatur.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 14. Episcopo non licere alienam parochiam, propria relicta, pervadere, licet cogatur a plurimis, nisi forte quis cum rationabili causa compellat, tanquam qui possit ibidem constitutis plus lucri conferre, et in causa religionis aliquid profecto prospicere; et hoc non a semetipso pertentet, sed multorum episcoporum judicio et maxima supplicatione perficiat.

Concil. Antiocheno, tit. 21. Episcopus ab alia parochia nequaquam migret ad aliam, nec sponte sua prorsus insiliens, nec vi coactus a populis, nec ab episcopis necessitate compulsus; maneat autem in Ecclesia quam primitus a Domino sortitus est, nec inde transmigret secundum pristinum de hac re terminum constitutum.

Concil. Calchedonensi, tit. 5. De his qui transmigrant de civitate in civitatem, episcopis aut clericis, placuit ut canones qui de hac re a sanctis Patribus statuti sunt habeant propriam firmitatem.

XVII. *Ut clerici propriis ecclesias non relinquant.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 15. Si quis presbyter, aut diaconus, aut quilibet de numero clericorum, relinquens propriam parochiam, pergat ad

alienam, et omnino demigrans præter episcopi sui conscientiam in aliena parochia commoretur, hunc ulterius ministrare non patimur, præcipue si vocatus ab episcopo redire contempserit in sua inquietudine perseverans; verumtamen tanquam laicus, ubique communicet.

Concil. Nicæno, tit. 15. Propter multam perturbationem et seditiones quæ fiunt, placuit consuetudinem penitus amputari, quæ præter regulam in quibusdam partibus videtur admissa. Ita ut de civitate ad civitatem, non episcopus, non presbyter, non diaconus transferatur; si quis autem post definitionem sancti et magni concilii tale aliquid agere tentaverit, et se hujuscemodi negotio manciparit, hoc factum prorsus irritum dicatur, et restituatur ecclesiæ cui fuit episcopus, aut presbyter, aut diaconus ordinatus.

Concilio Nicæno, tit. 16. Quicunque temere ac periculose, neque timorem Dei præ oculis habentes, nec agnoscentes ecclesiasticam regulam, discedunt ab Ecclesia, episcopi, presbyteri, aut diaconi, vel quicunque sub regula prorsus existunt, ii nequaquam debent in aliam Ecclesiam recipi, sed omnem necessitatem convenit illis imponi, ut ad suas Ecclesias revertantur: quod si non fecerunt, oportet eos communione privari. Si quis autem ad alium pertinentem audacter invadere, et in sua Ecclesia ordinare tentaverit non consentiente episcopo a quo discessit is qui regulæ mancipatur, ordinatio hujuscemodi irrita comprobatur.

Concil. Chalcedon., tit. 20. Clericos in Ecclesia ministrantes, sicut jam constituimus, in alterius civitatis Ecclesia statutos fieri non oportet, sed contentos esse in quibus ab initio ministrare meruerunt, exceptis illis qui, proprias amittentes provincias, ex necessitate ad aliam Ecclesiam transierunt. Si quis autem episcopus post hanc definitionem susceperit clericum ad alium episcopum pertinentem, placuit et susceptum et suscipientem communione privari, donec is qui migraverat clericus ad propriam fuerit regressus Ecclesiam.

Concil. Antiocheno, tit. 3. Si quis presbyter, aut diaconus, et omnino quilibet ex clericis, parochiam propriam deserens ad aliam properaverit, dein omnino demigrans in alia parochia per multa tempora nititur immorari ulterius, ibidem non ministret, maxime si vocanti suo episcopo, et regredi ad propriam parochiam commonenti obedire contempserit: quod si in hac indisciplinatione perdurat, a ministerio modis omnibus removeatur, ita ut nequaquam locum restitutionis inveniat. Si vero pro hac causa damnatum alter episcopus suscipiat, hic etiam a communi coerceatur synodo, veluti qui ecclesiastica constituta dissolvat.

Ex decret. papæ Leonis, tit. 38. Si quis autem episcopus civitatis suæ mediocritate despecta administrationem loci celebrioris ambierit, et ad majorem se plebem quacunque ratione transtulerit, a cathedra quidem pellatur aliena, sed carebit et propria, ut nec illis præsideat, quos per avaritiam cupivit, nec illis quos per superbiam sprevit. Suis igitur terminis quisque contentus sit, nec supra mensuram juris sui affectet augeri.

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 23. Quisquis propriæ desertor Ecclesiæ nullis existentibus causis ad aliam putaverit transeundum, temereque susceptus fuerit, et promotus, reverendorum canonum, vel ipse, vel receptor ejus atque provector, constituta non fugiet, quæ de hujusmodi præsumptoribus præfixere reservanda.

Concil. Carthag., tit. 21. Epigonius episcopus dixit: In multis conciliis statutum est, etiam nunc hoc confirmandum est a vestra prudentia, beatissimi fratres, ut clericum alienum nullus sibi præripiat episcopus præter ejus arbitrium cujus fuerit clericus. Dico autem Julianum qui ingratus est Dei beneficiis per meam parvitatem in se collatis, ita temerarium, et audacem exstitisse, ut eum qui a me baptizatus est, cum esset puer egentissimus mihi ab eodem commendatus, cumque multis annis a me aleretur, atque increscceret, hunc baptizatum esse in ecclesia mea per manum parvitatis meæ constat; idem in diœcesi Apaliensi lector esse cœperat, imo annis ferme duobus legerat, nescio quo contemptu humilitatis meæ: idem Julianus eum arripuit, quem dicit quasi proprium civem sui loci Vazapitani me inconsulto usurpare: nam et diaconum illum ordinavit. Hoc si licet, pateat hæc licentia a vobis, beatissimi fratres, si minus tam impudens cohibeatur, ne se misceat communioni cujusquam.

Numidius episcopus dixit: Si non postulata, neque consulta tua dignatione id videtur fecisse Julianus, judicant omnes inique factum, atque indigne; quapropter nisi idem Julianus correxerit errorem suum, et cum satisfactione eumdem clericum quem fuerat ausus ordinare revocaverit tuæ plebi, contra statuta concilii faciens, contumaciæ suæ, separatus a nobis, excipiet judicium.

Epigonius episcopus dixit: Ætate pater, et ipsa promotione antiquissimus, vir laudabilis frater et collega noster Victor vult hanc petitionem generalem omnibus effici.

Concil. Carthag., tit. 22. Aurelius episcopus dixit: Sermonem meum admittite, fratres. Contingit nonnunquam, ut postulentur ab ecclesiis quæ præpositis egent, vel presbyteris, vel episcopis, et tamen memor statutorum id sequor, ut conveniam episcopum ejus, atque ei inculcem, quod ejus clericus a qualibet ecclesia postuletur; sed forte in hodierno non reluctati sunt, et nequando contingat ut reluctentur, cum fuerint a me in hanc causam postulati, quem scitis multarum ecclesiarum et ordinandorum curam sustinere. Justum est ergo ut quemlibet consacerdotum conveniamus cum duobus e consortio nostro, vel tribus testibus; sin vero indevotus exstiterit, quid censet charitas vestra faciendum? ego enim cunctarum ecclesiarum dignatione Dei, ut scitis, fratres, sollicitudinem sustineo.

Numidius episcopus dixit : Fuit semper hæc licentia huic sedi, ut unde vellet, et de cujus nomine fuisset conventus, pro desiderio cujusque ecclesiæ ordinaret episcopum

Epigonius episcopus dixit : Bonitas sequestrat possibilitatem, minus enim præsumis, frater, cum te bonum et clementem omnibus reddis, habes enim hoc in arbitrio. Satis est ut satisfiat personæ uniuscujusque episcopi in prima tantummodo conventione : si autem quod licet huic sedi vindicandum sibi fuerit arbitratus, necesse habes tu omnes ecclesias suffulcire, unde tibi non potestatem damus, sed tuam assignamus, ut liceat voluntati tuæ, etiam semper tenere quem voles, ut præpositos plebibus vel ecclesiis constituas, qui postulati fuerint, et unde voles.

Postumianus episcopus dixit : Deinde qui unum habuerit, nunquid debet illi unus presbyter auferri? Aurelius episcopus dixit : Sed episcopus unus esse potest per quem dignatione divina presbyteri multi constitui possint, unus autem episcopus difficile invenitur constituendus : quapropter si necessarium episcopatui quis habuerit presbyterum, et unum, ut dixisti, frater, habuerit, etiam ipsum ad promotionem dare debebit. Postumianus episcopus dixit : Ergo si habet alios abundantes clericos, debet inibi alia plebs subvenire.

Aurelius episcopus dixit : Sane quando tu ecclesiæ alteri subveneris, persuadebitur illi qui plures habet clericos, ut unum tibi ordinandum largiatur.

XVIII. *Ut episcopus qui clericos alterius susceperit communione privetur.*

In canonibus Apostolorum, titul. 16. Episcopus apud quem * demoratos clericos alterius esse constiterit, si contra eos decretam cessationem pro nihilo reputans, tanquam clericos forte susceperit, velut magister inquietudinis, communione privetur.

Concil. Sardicens., titul. 16. Osius episcopus dixit : Hoc quoque omnibus placet, ut sive diaconus, sive presbyter, sive quis clericorum, ab episcopo suo communione fuerit privatus, et ad alterum perrexerit episcopum, et scierit ad quem confugit eum ab episcopo suo fuisse abjectum, non oportet ut ei communionem indulgeat; quod si fecerit, sciat se convocatis episcopis causas esse dicturum. Universi dixerunt : Hoc statutum et pacem servabit, et concordiam custodiet.

Concil. supradicto, tit. 17. Osius episcopus dixit : Quod me adhuc movet retinere non debeo ; si episcopus forte quis iracundus, quod esse non debet, et aspere commovetur adversum presbyterum, sive diaconum suum, et exterminare eum de Ecclesia voluerit, providendum est ne innocens damnetur, aut perdat communionem, et ideo habeat potestatem qui abjectus est ut episcopos finitimos interpellet, et causa ejus audiatur, ac diligentius tractetur, quia non oportet ei negare audientiam roganti ; et ille episcopus qui eum juste aut injuste abjecit, patienter accipiat, ut negotium discutiatur, ut vel probetur sententia ejus a plurimis, vel emendetur : tamen priusquam omnia diligenter, et fideliter examinentur, eum qui fuerit communione separatus ante cognitionem nullus debet præsumere ut eum communione societ. Hi vero qui conveniunt ad audiendum, si viderint clericorum esse studium, et superbiam, quia non decet ut episcopus injuriam vel contumeliam patiatur; sævioribus eos verbis castigent, ut obediant honesta præcipienti episcopo, quia sicut ille clericis sincerum debet exhibere amorem charitatis, ita quoque vicissim ministri infucata debent episcopo suo exhibere obsequia.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 14. Ut de aliena ecclesia clericum ordinare nullus usurpet, nisi ejus episcopi precibus exhortatus concedere voluerit ; hoc etiam synodus statuit Nicæna, ut abjectum ab altero clericum, altera ecclesia non recipiat.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 39. Alienum clericum invito episcopo ipsius nemo suscipiat, nemo sollicitet, nisi forte ex placito charitatis : id inter dantem accipientemque conveniat : nam gravis injuriæ reus est, qui de fratris ecclesia id quod est utilius, aut pretiosius, audet vel abjicere, vel tenere : itaque si intra provinciam res agitur, transfugam clericum ad ecclesiam suam metropolitanus compellet. Si autem longius recessit, tui præcepti auctoritate revocabitur, ut nec cupiditati, nec ambitioni, occasio relinquatur.

XIX. *Ut digami non admittantur ad clerum.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 17. Si quis post baptisma secundis fuerit nuptiis copulatus, aut concubinam habuerit, non potest esse episcopus, non presbyter, aut diaconus, aut prorsus ex numero eorum qui ministerio sacro deserviunt.

Concil. Laodic., tit. 1. De his qui secundum ecclesiasticam regulam libere, ac legitime secundis nuptiis juncti sunt, nec occulte nuptiarum copulam fecerunt, oportet ut parvo tempore transacto vacent orationibus, et jejuniis, quibus etiam juxta indulgentiam communionem reddi decrevimus.

Ex decret. papæ Siricii, tit. 11. Quisquis sane clericus aut viduam, aut certe secundam conjugem duxerit, omni ecclesiasticæ dignitatis privilegio moxnudetur, laica tantum sibi communione concessa ; quam ita demum poterit possidere, si nihil poste propter quod hanc perdat, admittat.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 11, 12 et 13. Ut viduam clericus non ducat uxorem, quia scriptum est : Sacerdotes uxorem virginem accipiant, non viduam, non ejectam. Utique qui ad sacerdotium labore suo et vitæ probitate contendit, cavere debet ne hoc præjudicio impeditus pervenire non possit.

Ut is qui viduam licet laicus duxit uxorem, sive

* In Codice Dionys. Exig., pag. 113, *memoratos, sed perperam.*

ante baptismum, sive post baptismum, non admittatur ad clerum, quia eodem vitio videtur exclusus. In baptismo enim crimina dimittuntur, non acceptæ uxoris consortium relaxatur. Ne is qui secundam duxerit uxorem clericus fiat, quia scriptum est: Unius uxoris virum, et alibi: Sacerdotes mei semel nubant; et iterum: Sacerdotes mei non nubant amplius; ac ne ab aliquibus existimetur ante baptismum, si forte quis accepit uxorem, et ea de sæculo recedente alteram duxerit, in baptismo esse dimissum, satis errat a regula, quia in baptismo peccata dimittuntur, non acceptarum uxorum numerus aboletur, cum utique uxor ex legis præcepto ducatur in tantum, ut et in paradiso, cum parentes humani generis conjungerentur, ab ipso sint Deo benedicti; et Salomon dicat: A Deo præparabitur viro uxor, quam formam etiam sacerdotes omnes servare usus ipse demonstrat Ecclesiæ. Satis enim absurdum est aliquem credere uxorem antè baptismum acceptam, post baptismum non computari, cum benedictio, quæ per sacerdotes super nubentes imponitur, non materiam delinquendi dedisse, sed formam tenuisse legis a Deo antiquitus institutæ doceatur. Quod si non putatur uxor esse computanda, quæ ante baptismum ducta est; ergo nec filii qui ante baptismum geniti sunt pro filiis habentur.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 29. De digamis autem nec consuli debuit, cum manifesta sit lectio Apostoli, unius uxoris virum ad sacerdotium, sive ad clericatum admitti debere, et hanc ipsam tamen si virginem accepit: nam ea quæ habuerit ante virum, licet defunctus, tamen si clerico postea fuerit copulata, clericus qui eam acceperit esse non poterit, quia in lege cautum est non viduam, non abjectam habere posse conjugem sacerdotem.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 2. Qualis vero cum unicuique constiterit natalium honestas et morum esse debeat sacri altaris ministerio sociandus, et Apostolo nos docente, et divina præceptione didicimus, et canonum regulis, a quibus plerosque fratrum declinasse, et penitus deviasse reperimus. Nam constat ad sacerdotium pervenisse viduarum maritos, quosdam etiam quibus fuerint numerosa conjugia, et ad omnem licentiam vita liberior, ad sacrum ordinem passim patefactis aditibus fuisse permissos; contra illam beati Apostoli vocem, qua talibus exclamat dicens: Unius uxoris virum; et contra illud antiquæ legis præceptum quo dicitur et cavetur: Sacerdos virginem uxorem accipiat, non viduam, non repudiatam. Hos ergo, quicunque tales admissi sunt, ab ecclesiasticis officiis et sacerdotali nomine apostolicæ sedis auctoritate jubemus arceri; nec hoc enim sibi poterunt vindicare cujus capaces per hoc quod illis obstiterat non fuerunt. Hujus discussionis curam nobis specialiter vindicantes, ut si qua forsitan de his commissa sunt, corrigantur, nec liceat ultra committi, et ne qua excusatio de ignoratione nascatur: quanquam ignorare nunquam licuerit sacerdotem quid canonum regulis fuerit definitum.

XX. *Quod si quis viduam, vel ejectam, aut meretricem, acceperit, non admittitur in clerum.*

In Canonibus Apostol., tit. 18. Si quis viduam vel ejectam acceperit, aut meretricem, aut ancillam, vel aliquam de his quæ publicis spectaculis mancipantur, non potest esse episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut ex numero qui ministerio sacro deserviunt.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 30. De laicis vero religio tua consuluit quod canones ordinari prohibeant: certum est quidem hoc regulas ecclesiasticas continere, sed non ita definitum est, ut de omnibus sit laicis constitutum: neque enim clerici nasci et non fieri possunt, sed designata sunt genera de quibus ad clericatum pervenire non possunt, id est, si quis fidelis militaverit, si quis fidelis causas egerit, hoc est, postulaverit, si quis fidelis administraverit. De curialibus autem manifesta ratio est, quoniam etsi inveniantur hujusmodi viri qui debeant clerici fieri, tamen quoniam sæpius ad curiam repetuntur, cavendum ab his est propter tribulationem quæ sæpe de his Ecclesiæ provenit.

Cujus sup., tit. 51. Eos qui viduas accepisse suggeruntur uxores, non solum clericos effectos agnovi, verum etiam ad infulas summi sacerdotii pervenisse, quod contra legis esse præcepta nullus ignorat. Nam cum Moyses legislator clamitet: Sacerdos uxorem virginem accipiat, ac, ne in hoc præceptum aliquid putaretur ambiguum, addidit: Non viduam, neque abjectam, contra quod præceptum divina auctoritate subnixum nulla defensio mandati alterius opponitur, nisi consuetudo vestra, quæ (ut ipsi fatemini) ex ignorantia, ut verecundius dicam, non ex apostolica traditione et ratione integra [a] constitutum est, nos autem omnesque per Orientem Occidentemque Ecclesias noverit vestra dilectio hæc penitus non admittere, nec ad ultimum ecclesiastici ordinis locum tales assumere, et, si reperti fuerint, submoveri.

XXI. *Ut qui duas sorores habuerit non admittatur ad clerum.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 19. Qui duas in conjugio sorores acceperit, vel filiam fratris, clericus esse non poterit.

XXII. *Clericum fidejussorem esse non oportere.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 20. Clericus fidejussionibus inserviens abjiciatur.

XXIII. *Quod hi qui non sponte eunuchizati sunt, suscipiantur ad clerum.*

In Canon. Apost., tit. 21. Eunuchus si per insidias hominum factus est, vel si in persecutione ejus sunt amputata virilia, vel si ita natus est, et est dignus, efficiatur episcopus.

Concil. Nicæno, tit. 1. Si quis a medicis per languorem desectus est, aut a barbaris abscissus, hic in clero permaneat. Si quis autem se sanum abscidit, hunc et in clero constitutum abstineri conve-

[a] In Editis, *constituta*.

natet, et deinceps nullum debere talium promoveri; sicut autem hoc claret quod de his qui rem hanc affectant, vel audent semetipsos abscidere dictum sit, sic eos quos aut barbari aut domini castraverunt, inveniuntur autem alias dignissimi, tales ad clerum suscepit regula.

XXIV. *Ut is qui se eunuchizavit clericus non fiat.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 22. Si quis abscidit semetipsum, id est, si quis amputaverit sibi virilia, non fiat clericus, quia suus homicida est, et Dei conditionis inimicus.

XXV. *Ut clericus qui se eunuchizavit abjiciatur a clero.*

Eorumdem tit. 23. Si quis, cum clericus fuerit abscideri semetipsum, omnino damnetur, quia [a] suis est homicida.

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 17. De his autem qui semetipsos absciderunt paterni canones evidenter sequenda posuerunt, quorum tenorem sufficiet indidisse; dicunt enim talia perpetrantes mox ut agniti fuerint, ex munere clericali debere secludi; quod modis omnibus custodire nos convenit, quia fas esse nulli suppeditat, præter illa quidquam quæ memorabilis decrevit forma censere.

XXVI. *Ut laicus qui se eunuchizavit tribus annis communione privetur.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 21. Laicus semetipsum abscindens annis tribus communione privetur, quia suæ vitæ insidiator exstitit.

XXVII. *Ut episcopus, presbyter, diaconus, si pro criminibus damnati fuerint, minime communione priventur. Similiter et reliqui Ecclesiæ ministri.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 25. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui in fornicatione, aut perjurio, aut furto, captus est, deponatur, non tamen communione privetur; dicit enim Scriptura: Non vindicabit Dominus bis in idipsum.

Ibid., tit. 26. Similiter et reliqui clerici huic conditioni subjaceant.

Ex decret. papæ Syricii ad Himmerium episcopum Taraconensem, tit. 7. Plurimos enim sacerdotes Christi atque levitas, post longa consecrationis suæ tempora, tam de conjugibus propriis, quam etiam de turpi coitu sobolem didicimus procreasse, et crimen suum hac præscriptione defendere, quia in Veteri Testamento sacerdotibus ac ministris generandi facultas legitur attributa. Dicat nunc mihi quisquis ille est sectator libidinum præceptorque vitiorum, si æstimat, si in lege Moysi passim sacris ordinibus a Deo nostro laxata sunt frena luxuriæ, cur eos quibus committebantur sancta sanctorum præmonet dicens: Sancti estote, quia et ego sanctus sum Dominus Deus vester? Cur etiam procul a suis domibus anno vicis suæ in templo habitare jussi sunt sacerdotes: hac videlicet ratione, ne vel cum uxoribus possent carnale exercere commercium, ut conscientiæ integritate fulgentes acceptabile Deo munus offerrent, quibus expleto deservitionis suæ tempore, uxoris unius solius successionis causa usus fuerat relaxatus, quia non ex alia nisi ex tribu Levi, quisquam ad Dei ministerium fuerat præceptus admitti: unde et Dominus Jesus cum nos suo illustraret adventu in Evangelio protestatur quia legem venerit adimplere, non solvere: et ideo Ecclesiam, cujus sponsus est forma castitatis, voluit splendoribus radiare, ut in die judicii, cum rursum advenerit, sine macula et ruga eam possit, sicut per Apostolum suum instituit, reperire: quarum sanctionum omnes sacerdotes atque Levitæ insolubili lege constringimur, ut a die ordinationis nostræ sobrietati, ac pudicitiæ, et corda nostra mancipemus, et corpora, dummodo per omnia Deo nostro in his quæ quotidie offerimus sacrificiis placeamus: qui autem in carne sunt, dicente electionis Vase, Deo placere non possunt; vos autem jam non estis in carne, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis, et ubi poterit nisi in corporibus (sicut legimus) sanctis Dei Spiritus habitare; et quia aliquanti de quibus loquimur, ut tua sanctitas retulit, ignoratione lapsos esse se deflent, his hac conditione misericordiam dicimus non negandam, ut sine ullo honoris augmento in hoc quod detenti sunt quandiu vixerint officio perseverent, si tamen post hæc continentes se studuerint exhibere. Ii vero qui illiciti privilegii excusatione nituntur, ut sibi asserunt veteri hoc lege concessum, noverint se ab omni ecclesiastico honore quo indigne usi sunt apostolicæ sedis auctoritate dejectos; nec unquam posse veneranda attrectare mysteria, a quibus seipsi dum obscenis cupiditatibus inhiant privaverunt. Et quia exempla præsentia caveri nos præmonent in futurum, quilibet episcopus, presbyter atque diaconus (quod non optamus), si deinceps fuerit talis inventus, jam nunc sibi omnem per nos indulgentiæ aditum intelligat obseratum, quia ferro necesse est excidantur vulnera quæ fomentorum non senserint medicinam.

Ex decretis papæ Innocentii Victricio episcopo Rothomagensi, tit. 21. Proposuisti quid de his observari debeat, quos in diaconii ministerio, aut in officio presbyterii, positos incontinentes esse, aut fuisse, generati filii prodiderunt. De his et divinarum legum est disciplina, et beatæ recordationis viri Syricii episcopi monita evidentia commemorant, ut incontinentes in officiis talibus positi omni honore ecclesiastico privarentur, nec admittantur ad tale mysterium, quod sola continentia oportet impleri. Est enim vetus admodum sacræ legis auctoritas, jam inde ab initio custodita, quod in templo anno vicissitudinis suæ habitare præcepti sunt sacerdotes, ut servientes sacris oblationibus puros, et ab omni labe purgatos sibi vindicent divina mysteria; neque eos ad sacrificium fas sit admitti, qui exercent vel

[a] C. Th., *suus est homicida.*

cum uxore carnale consortium, quia scriptum est : Sancti estote, quia et ego sanctus sum Dominus Deus vester. Quibus utique propter sobolis successionem propterea uxoris usus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu ad sacerdotium nullus fuerat præceptus accedere. Quanto magis ii sacerdotes, vel Levitæ, pudicitiam ex die ordinationis suæ servare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec præterit dies qua vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent? Nam si Paulus ad Corinthios scribit dicens : Abstinete vos ad tempus ut vacetis orationi, et hoc utique laicis præcepit, multo magis sacerdotes, quibus orandi et sacrificandi juge officium est, semper debebunt ab hujusmodi consortio abstinere. Qui si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore vel sacrificare usurpabit, aut qua conscientia, quove merito, exaudiri se credit, cum dictum sit : Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum. Sed fortasse hoc licere credit, quia scriptum est : Unius uxoris virum, non permanentem in concupiscentia generandi hoc dixit, sed propter continentiam futuram. Neque enim integros corpore non admisit, qui ait : Vellem autem omnes esse sicut et ego, et apertius declarat dicens : Qui autem in carne sunt Deo placere non possunt ; et habentem filios, non generantem dixit. Sed ea plane dispar et divisa sententia est : nam si ad aliquos forma illa ecclesiasticæ vitæ pariter, et disciplinæ, quæ ab episcopo Syricio ad provincias commeavit, non probabitur pervenisse ; his ignorantibus venia remittetur. Ita ut de cætero penitus incipiant abstinere, et ita gradus suos in quibus inventi fuerint, sic retentent, ut eis non liceat ad potiora conscendere. Quibus in beneficio esse debet, quod hunc ipsum locum quem retinent non amittant. Si quis autem sit se formam vivendi missam a Syricio comperisse, neque statim cupiditates libidinis abjecisse, et illi sunt modis omnibus submovendi, qui post admonitionem cognitam præponendam arbitrati sunt voluptatem.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 33. Qui zelo fidei ac disciplinæ ductus non patitur Ecclesiam pollui ab indignis presbyterum filios asserit procreasse. Quod non licere exponerem, nisi nossem vestram prudentiam legis totius habere notitiam Et ideo, fratres charissimi, libelli qui subjectus est tenore perspecto, eos qui talia perpetrasse dicuntur, jubebitis in medio collocari, discussisque objectionibus quæ ipsis presbyteris impinguntur, si convinci potuerint, a sacerdotali removeantur officio, quia qui sancti non sunt sancta tentare non possunt, atque alieni efficiantur a ministerio, quod vivendo illicite polluerunt Miramur autem hæc eorum dissimulare episcopos, aut connivere, aut nescire esse illicita judicentur.

Ex decret. papæ Leonis, tit. 16. Alienum est a consuetudine ecclesiastica ut qui in presbyterali honore, aut diaconii, fuerint gradu consecrati ii pro crimine aliquo suo per manus impositionem remedium accipiant pœnitendi ; quod sine dubio ex apostolica traditione descendit, secundum quod scriptum est : Sacerdos si peccaverit, quis orabit pro illo ? Unde hujusmodi lapsis ad promerendam misericordiam Dei est exspectanda secessio, ubi illis satisfactio, si fuerit digna, sit etiam fructuosa.

Ex decret. papæ Gelasii, tit. 18. Comperimus etiam horrendis quibusdam criminibus implicatos, tota discretione submota, non solum de factis atrocibus necessariam pœnitudinem non habere, sed nec aliqua correctione penitus succedente ad divinum ministerium honoremque contendere : nonnullos autem in ipsis ordinibus constitutos gravibus delinquentes facinoribus non repelli, cum et Apostolus clamet nemini cito manus imponendas, neque communicandum peccatis alienis, et majorum veneranda constituta pronuntient, hujusmodi etiam si forte subrepserint, tam qui ante peccaverunt, detectos oportere depelli, quam sacræ professionis oblitos prævaricatoresque sancti propositi proeul dubio submovendos.

Concil. Carthag., tit. 27. Item confirmatum est ut si quando presbyteri vel diaconi in aliqua graviori culpa convicti fuerint, qualiter eos a ministerio necesse sit removeri : non eis manus tanquam pœnitentibus, vel tanquam fidelibus laicis, imponantur, neque permittendum ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.

XXVIII. *Qui clerici debeant conjugibus copulari.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 27. Innuptis autem qui ad clerum provecti sunt præcipimus, ut, si voluerint uxores accipiant, sed lectores, cantoresque tantummodo.

Concil. Carthag., tit. 16. Item placuit ut episcopi, presbyteri et diaconi non sint conductores, aut procuratores, neque ullo turpi negotio et inhonesto victu quærant implicari, quia respicere debent scriptum esse : Nullus militans Deo implicat se negotiis sæcularibus. Placuit ut lectores, cum ad annos pubertatis venerint, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri. Item placuit ut clericus si commutaverit pecuniam, eamdem accipiat, si speciem, eamdem speciem quantam dederit accipiat ; et ut ante XXV annos ætatis nec diaconi ordinentur ; et ut lectores populum non salutent.

XXIX. *Quod episcopus, presbyter et diaconus, peccantes fideles verberare non debeant.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 28. Episcopum, aut presbyterum, aut diaconum percutientem fideles delinquentes, aut infideles inique agentes, et per hujusmodi volentem timeri, dejici ab officio suo præcipimus, quia nusquam nos hoc Dominus docuit ; e contrario vero ipse cum percuteretur non repercutiebat, [a] cum pateretur, non comminabatur.

[a] Dionysius Exiguus et Codex Th. interserunt : *Cum maledicebatur, non maledicebat.*

XXX. *Quod officium pristinum damnati pro criminibus usurpare non debeant.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 29. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, depositus juste super certis criminibus, ausus fuerit attrectare ministerium dudum sibi commissum, hic ab Ecclesia penitus abscindatur.

Item quod clericis damnatis non liceat communicare.

Concil. Carthag. universali, tit. 29. Item placuit universo concilio, ut qui excommunicatus fuerit pro suo neglectu, sive episcopus, sive quilibet clericus, et tempore excommunicationis suæ ante audientiam communionem præsumpserit, ipse in se damnationis judicetur protuli se sententiam.

Item universalis [a] *Carthag., tit.* 29. Et illud petendum, ut statuere dignentur ut si qui cujuslibet honoris clericus judicio episcoporum quocunque crimine fuerit damnatus, non liceat eum, sive ab ecclesiis quibus præfuit, sive a quolibet homine, defensari, interposita pœna damni pecuniæ, atque honoris, quo nec ætatem, nec sexum excusandum esse præcipiant.

Item quod intra annum causam suam peragant.

Conc. Carthag., tit. 46. Rursus constitutum est ut quoties clericis convictis et confessis in aliquo crimine, vel propter eorum quorum verecundiæ parcitur, vel propter Ecclesiæ opprobrium, aut insolentem insultationem hæreticorum atque gentilium, si forte causæ suæ adesse voluerint, et innocentiam suam asserere, intra annum excommunicationis hoc faciant: si vero intra annum causam suam purgare contempserint, nulla eorum vox postea penitus audiatur.

XXXI. *Quod non debeant officia ecclesiastica pecuniis obtinere.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 30. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, per pecunias obtinuerit [b] dignitatem, dejiciatur, et ipse et ordinator ejus, et a communione modis omnibus abscindatur, sicut Simon Magus a Petro.

Concil. Chalcedon., tit. 2. Si quis episcopus per pecuniam fecerit ordinationem, et sub pretio redegerit gratiam, quæ non potest vendi, ordinaveritque per pecunias episcopum, aut presbyterum, aut diaconum, vel quemlibet ex his qui connumerantur in clero, aut promoverit per pecuniam dispensatorem, aut defensorem, vel quemquam qui subjectus est regulæ, pro suo turpissimi lucri commodo, is cui hoc attentanti probatum fuerit proprii gradus periculo subjacebit; et qui ordinatus est, nihil ex hac ordinatione, vel promotione quæ est per negotiationem facta, proficiat; sed sit alienus a dignitate, vel sollicitudine quam pecuniis quæsivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis, vel acceptis exstiterit, si quidem clericus fuerit, proprio gradu decidat: si vero laicus, aut monachus, anathematizetur.

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 24. De monachis laicisque in prima copiosius præceptionis hujus parte digesta sunt, quæ vel quatenus pro rerum temporumque necessitate concessa sunt, quemadmodum ubi nullius facti necessitas interesse probatur, non nisi vetus institutio debeat custodiri. Quos vero constiterit indignos meritis sacram mercatos esse pretio dignitatem, convictos oportet arceri, non sine periculo facinus tale patrantes, quia dantem pariter accipientemque damnatio Simonis, quam sacra lectio testatur, involvit.

XXXII. *Ut Ecclesia sæculari potentia minime pervadatur.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 31. Si quis episcopus sæcularibus potestatibus usus Ecclesiam per ipsas obtineat, deponatur, et segregentur omnes qui illi communicant.

XXXIII. *De presbyteris qui, contemptis episcopis suis, seorsum conventus congregare tentaverint*

In Canonibus Apostolorum, tit. 32. Si quis presbyter contemnens episcopum suum seorsum [c] conventum colligerit, et altare aliud erexerit, nihil habens quod reprehendat episcopum in causa pietatis, et justitiæ, deponatur, quasi principatus amator existens; est enim tyrannus, et cæteri clerici quicunque tali consentiunt deponantur; laici vero segregentur. Hæc autem post unam, et secundam, et tertiam, episcopi obsecrationem fieri conveniat.

Concil. Antiocheno, tit. 5. Si quis presbyter, aut diaconus, episcopum proprium contemnens, se ab Ecclesia sequestraverit, et seorsum colligens altare constituerit, et commonenti episcopo non acquieverit, nec consentire, vel obedire voluerit, semel et iterum convocati, hic damnetur omnimodo, nec ultra remedium consequatur, quia suam recipere non potest dignitatem: quod si Ecclesiam conturbare, et sollicitare persistat, tanquam seditiosus per potestates exteras opprimatur.

Concil. Carthag., tit. 10 et 11. Alipius episcopus legatus provinciæ Numidiæ dixit: Nec illud prætermittendum est, ut si quis forte presbyter ab episcopo suo correptus, tumore vel superbia inflatus, putaverit separatim sacrificia Deo offerenda, vel aliud erigendum altare contra ecclesiasticam fidem disciplinamque crediderit, non exeat impunitus. Valentinus primæ sedis provinciæ Numidiæ dixit: Necessario disciplinæ ecclesiasticæ fidei congrua sunt, quæ frater noster Alipius prosecutus est. Proinde quid videatur vestræ dilectioni dicite. Ab universis episcopis dictum est: Si quis presbyter a præposito suo correptus fuerit, debet utique apud vicinos episcopos conqueri, ut ab ipsis ejus causa possit audiri, ac per ipsos suo episcopo reconciliari; quod

[a] In Codice Ecclesiæ Rom., est can. 29 concilii Africani; apud Dionys. Exiguum, concilii Carthag. can. 12.

[b] Dionysius Exig. addit *hanc*.

[c] Deest apud. Dionys. Exig.

nisi fecerit, seu superbia, quod absit, inflatus A secernendum se ab episcopi sui communione dum erit, ac separatim cum aliquibus schisma faciens sacrificium Deo obtulerit, anathema habeatur, et locum amittat; ac si querimoniam justam adversus episcopum non habuerit inquirendum erit.

XXXIV. *Quod clerici damnati non debeant ab aliis recipi.*

In Canonibus Apostolorum, *tit.* 33. Si quis presbyter aut diaconus ab episcopo suo segregetur, hunc non licere ab alio recipi, sed ab ipso qui eum sequestraverat, nisi forte obierit episcopus ipse qui eum segregasse cognoscitur.

Concil. Sardicensi, *tit.* 18. Januarius episcopus dixit: Illud quoque statuat sanctitas vestra, ut nulli episcopo liceat alterius episcopi civitatis ministrum ecclesiasticum sollicitare, et in suis parochiis ordinare. Universi dixerunt: Placet, quia ex his contentionibus solet nasci discordia; et ideo prohibet omnium sententia, ne quis hoc facere audeat.

Concil. Sard., *tit.* 19. Olius episcopus dixit: Et hoc universi constituimus, ut quicunque ex alia parochia voluerit alienum ministrum sine consensu episcopi ipsius et voluntate ordinare, non sit rata ordinatio ejus: quicunque autem hoc usurpaverit, a fratribus et coepiscopis nostris et admoneri debet et corrigi.

XXXV. *Ut nullus episcopus, presbyter, aut diaconus, sine commendatitiis suscipiatur epistolis.*

In Canonibus Apostolorum, *tit.* 34. Nullus episcoporum, peregrinorum, aut presbyterorum, aut diaconorum, sine commendatitiis suscipiatur epistolis. Et cum scripta detulerint, discutiantur attentius, et ita susciplantur, si prædicatores pietatis exstiterint mimus, nec quæ sunt necessaria subministrentur eis, et ad communionem nullatenus admittantur, quia per subreptionem multa pr veniunt.

Conc. Laodic., *tit.* 41. Quod non oporteat sacerdotem, vel clericum, sine litteris proficisci canonicis.

Concil. Chalcedon., *tit.* 11. Omnes pauperes et indigentes auxilio, cum proficiscuntur, sub probatione epistolis vel ecclesiasticis pacificis tantummodo commendari decrevimus; et non commendatitiis litteris, propter quod commendatitias litteras [a] honoratis tantummodo præstari personis conveniat.

XXXVI. *De primatu episcoporum.*

In Canonibus Apostolorum, *tit.* 35. Episcopos gentium singularum scire conveniat quis inter eos primus habetur, quem velut caput existiment, et nihil amplius præter ejus conscientiam gerant, quam illa sola singuli, quæ parochiæ propriæ et villis quæ sub ea sunt competunt; sed nec ille præter omnium conscientiam faciat aliquid; sic enim unanimitas erit, et glorificabitur Deus per Jesum Christum in Spiritu sancto.

Concil. Antioch., *tit.* 9. Per singulas regiones episcopos convenit nosse metropolitanum episcopum sollicitudinem totius provinciæ gerere: propter quod et ad metropolim omnes undique, qui negotia videntur habere, concurrant. Unde placuit eum, et honore præcellere, et nihil amplius præter eum cæteros episcopos agere secundum antiquam a Patribus nostris regulam constitutam, nisi ea tantum quæ ad suam diœcesim pertinent, possessionesque subjectas: unusquisque enim episcopus habeat suæ parochiæ potestatem, ut regat juxta reverentiam singulis competentem, et providentiam gerat omnis possessionis, quæ sub ejus est potestate; ita ut presbyteros et diaconos ordinet, et singula suo judicio comprehendat: amplius autem nihil agere B tentet, præter antistitem metropolitanum, nec metropolitanus sine cæterorum gerat consilio sacerdotum.

De privilegiis quæ quibusdam civitatibus competunt.

Concil. Nicæno, *tit.* 6. Antiqua consuetudo servetur per Ægyptum, Libyam, et Pentapolim, ita ut Alexandrinus episcopus horum omnium habeat potestatem, quia et urbis Romanæ episcopo parilis mos est: similiter autem et apud Antiochiam, cæterasque provincias suis privilegia serventur ecclesiis. Illud autem generaliter clarum est, quod si quis præter sententiam metropolitani factus fuerit episcopus, hunc magna synodus definivit episcopum esse non oportere; sin autem communi cunctorum decreto rationabili, et secundum regulam ecclesiasC ticam comprobato, duo aut tres propter contentiones proprias contradicunt, obtineat sententia plurimorum.

Ex decretis papæ Innocentii, *tit.* 9. Primum ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus audeat ordinare: integrum enim judicium est, quod plurimorum sententiis confirmatur; nec unus episcopus ordinare præsumat, ne furtivum beneficium præstitum videatur: hoc enim a synodo Nicæna constitutum est, atque definitum.

XXXVII. *Quod non liceat episcopo in aliena provincia clericos ordinare.*

In Canonibus Apostolorum, *tit.* 36. Episcopum non audere extra terminos proprios ordinationes facere in civitatibus, aut villis, quæ illi nullo jure D subjectæ sunt. Si vero convictus fuerit hoc fecisse præter eorum conscientiam qui civitates ipsas et villas detinent, et ipse deponatur, et qui ab illo sunt ordinati.

Concil. Antioch., *tit.* 13 et 22. Nullus episcopus ex alia provincia audeat ad aliam transgredi, et ad promotionem ministerii aliquos in ecclesiis ordinare, licet consensum videantur præbere nonnulli, nisi litteris tam metropolitani, quam cæterorum qui cum eo sunt episcoporum, rogatus adveniet, et sic ad actionem ordinationis accedat. Si vero nullo [b] rogante inordinato more deproperet super aliquibus ordinationibus et ecclesiasticis negotiis ad eum

[a] C. Th., *Ecclesiasticis*.

[b] Dionysius Exig., *vocante*.

non pertinentibus componendis; irrita quidem quæ ab eo geruntur existant, ipse vero in compositi motus sui et irrationabilis audaciæ subeat ultionem, ex hoc jam damnatus a sancto concilio.

Item Concil. suprascripti, tit. 22. Episcopus alienam civitatem quæ non est illi subjecta non adeat, nec ad possessionem accedat, quæ ad eum non pertinet, super ordinatione cujusquam, nec constituat presbyteros aut diaconos alteri subjectos episcopo, nisi forte cum consilio et voluntate regionis episcopi. Si quis autem tale aliquid facere tentaverit, irrita sit ejus ordinatio, et ipse coerceatur a synodo : nam si ordinare non poterit, nullatenus judicabit.

XXXVIII. *De ordinatis nec receptis.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 37. Si quis episcopus non susceperit officium et curam populi sibi commissam, hic communione privetur, quoadusque consentiat obedientiam commodans. Similiter autem presbyter et diaconus. Si vero perrexit, nec receptus fuerit, non pro sua sententia, sed pro malitia populi, ipse quidem maneat episcopus, clerici vero civitatis communione priventur, eo quod eruditores inobedientis populi non fuerunt.

Concil. Ancyr., tit. 17. Si qui episcopi ordinati sunt, nec recepti ab illa parochia in qua fuerunt denominati, voluerintque alias occupare parochias, et vim præsulibus earum inferre, seditiones adversus eos excitando, hoc abjici placuit. Quod si voluerint in presbyterii ordine ubi prius fuerant ut presbyteri residere, non abjiciantur propria dignitate : si autem seditiones commovent, ibidem episcopis constitutis presbyterii quoque honor talibus auferatur, fiantque damnatione notabiles.

Concil. Antiochensi, tit. 18. Si quis episcopus ordinatus, ad parochiam minime cui est electus accesserit, non suo vitio, sed quod eum aut populus vitet, aut propter aliam causam, non tamen ejus vitio perpetratam, hic et honoris sit et ministerii particeps, dummodo nihil molestus Ecclesiæ rebus existat ubi ministrare cognoscitur : quem etiam conservare conveniet quidquid synodus perfecta provinciæ quod visum fuerit judicando decreverit.

XXXIX. *Ut bis in anno concilia celebrentur.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 38. Bis in anno episcoporum concilia celebrentur, ut inter se invicem dogmata pietatis explorent, et emergentes ecclesiasticas contentiones amoveant : semel quidem quarta septimana Pentecostes ; secundo vero duodecimo die mensis Hyperberethæi, id est, juxta Romanos [a] tertio Idus Octobris.

Concil. Nicæno, tit. 5. Bene placuit annis singulis per unamquamque provinciam bis in anno concilia celebrari, ut communiter omnibus simul episcopis congregatis provinciæ discutiantur hujusmodi quæstiones, et sic qui suo peccaverunt evidenter episcopo, excommunicati rationabiliter ab omnibus æstimentur, usquequo vel in communi, vel episcopo placeat humaniorem pro talibus ferre sententiam. Concilia vero celebrentur, unum quidem ante quadragesimam Paschæ, ut omni dissensione sublata munus offeratur Deo [b] purissime ; secundum vero circa tempus autumni.

Concil. Antiocheno, tit. 20. Propter ecclesiasticas utilitates et absolutiones earum rerum quæ dubitationem controversiamque recipiunt, optime placuit ut per singulas quasque provincias bis in anno episcoporum concilia celebrentur, semel quidem post tertiam septimanam festi Paschalis, ita ut quarta septimana Pentecostes conveniat synodus, metropolitano provinciales episcopos admonente, secunda vero synodus fiat Idibus Octobris, id est, quinto decimo die mensis Octobris, quem Hyperberethæum Græci cognominant. In ipsis autem conciliis adsint presbyteri et diaconi, et omnes qui se læsos existimant, et [c] synodo experiantur ; nullis vero liceat apud se celebrare concilia, præter eos quibus [d] metropolitana jura videntur esse commissa.

Concil. Chalcedonens., tit. 19. Pervenit ad aures nostras quod in provinciis statuta episcoporum concilia minime celebrentur, et ex hoc plurima negligantur ecclesiasticarum causarum, quæ correctione indigeant. Decrevit itaque sancta synodus, secundum canonem Patrum, bis in anno episcopos in idipsum, in unaquaque provincia, convenire, quo metropolitanus antistes probaverit, et corrigere singula, si qua fortassis emerserint. Quicunque vero non advenerint episcopi, resident autem in suis civitatibus, et hoc dum in sua incolumitate consistunt, omnique inexcusabili et necessaria occupatione probantur liberi, fraterno corripiantur affectu.

Ex decret. papæ Leon., tit. 37. De conciliis autem episcopalibus non aliud indicimus, quam sancti Patres salubriter ordinaverunt, ut scilicet bini conventus per annos singulos, habeantur, in quibus de omnibus querelis quæ inter diversos Ecclesiæ ordines nasci assolent judicetur, ac si forte inter ipsos qui præsunt de majoribus, quod absit, peccatis causa nascitur, quæ provinciali nequeat examine definiri, fraternitatem tuam de totius negotii qualitate metropolitanus curabit instruere, ut si coram positis partibus, nec tuo res fuerit sopita judicio, ad nostram cognitionem, quidquid illud est, transferatur. *Item alibi, titul.* 41.

Ut non amplius a statuto concilii tempore quam dies quindecim remorentur episcopi.

Et si inter eos de negotio fuerit oborta contentio, cuncta Romano pontifici sub gestorum insinuatione pandantur, ut ab eo quod Deo placuerit ordinetur.

XL. *Ut curam rerum ecclesiasticarum tantum episcopus habeat.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 39. Omnium ne-

[a] Dionys. Exig., IV *Idus.*
[b] Dionysius Exig., *purissimum.*
[c] Dionys. Exig., *synodi experiantur examen.*
[d] *Metropolitanis*, Dionys. Exig.

gotiorum ecclesiasticorum curam episcopus habeat, et ea, velut Deo contemplante, dispenset, nec ei liceat ex his aliquid omnino contingere, aut parentibus propriis quæ Dei sunt condonare : quod si pauperes sunt, tanquam pauperibus subministret, nec eorum occasione ecclesiæ negotia depraedentur.

Concil. Antioch., tit. 24. Quæ sunt ecclesiæ sub omni sollicitudine, et conscientia bona et fide quæ in Deum est, qui cuncta considerat judicatque, serventur; quæ etiam dispensanda sunt judicio, et potestate pontificis, cui commissus est populus, et animæ quæ intra ecclesiam congregantur. Manifesta vero sint quæ pertinere videntur ecclesiæ, cum notitia presbyterorum et diaconorum qui circa ipsam sunt, ita ut agnoscant, nec ignorent quæ sunt ecclesiæ propria, nec eos aliquid B lateat. Ut si contigerit episcopum migrare de sæculo certis existentibus rebus quæ sunt ecclesiæ, nec ipsæ collapsæ depereant, nec quæ propria probantur episcopi sub occasione rerum pervadantur ecclesiæ. Justum namque et acceptum est coram Deo et hominibus, ut sua episcopus quibus voluerit derelinquat, et quæ ecclesiæ sunt eidem conserventur ecclesiæ, ut nec ecclesia aliquid patiatur incommodi, nec episcopus sub occasione proscribatur ecclesiæ, et in causas incidant qui ad eum pertinent, et ipse post obitum maledictionibus ingravetur.

XLI. *De dignitate pontificis, et quod rerum suarum habeat potestatem.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 40. Presbyteri C vel diaconi præter episcopum nihil agere pertentent; nam Domini populus ipsi commissus est, et pro animabus eorum hic redditurus est rationem. Sint autem manifestæ res propriæ episcopi, si tamen habeat proprias, et manifestæ dominicæ, ut potestatem habeat de propriis moriens episcopus, sicut voluerit, et quibus voluerit, derelinquere, nec sub occasione ecclesiasticarum rerum, quæ episcopi esse probantur intercidant; fortassis enim aut uxorem habet, aut filios, aut propinquos, aut servos. Et justum est hoc apud Deum et homines, ut nec ecclesia detrimentum patiatur ignoratione rerum pontificis, nec episcopus, vel ejus propinqui, sub obtentu ecclesiæ proscribantur, et in causas incidant qui ad eum pertinent, morsque ejus injuriis malæ famæ subjaceat.

XLII. *Quod episcopus ecclesiasticarum rerum, pro dispensatione pauperum, habeat potestatem.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 41. Præcipimus ut in potestate sua episcopus ecclesiæ res habeat; si enim animæ hominum pretiosæ illis sunt creditæ, multo magis oportet eum curam pecuniarum gerere; ita ut potestate ejus indigentibus omnia dispensentur per presbyteros et diaconos, et cum timore omnique sollicitudine ministrentur. Ex his autem qui indiget ad suas necessitates, et ad peregrinorum fratrum usus ipse percipiat, ut nihil eis possit omnino deesse : lex enim Dei præcipit ut qui altari deserviunt de altari pascantur, quia nec miles stipendiis propriis contra hostes arma sustulit.

Concil. Antioch., tit. 25. Episcopus ecclesiasticarum rerum habeat potestatem ad dispensandum erga omnes qui indigent cum summa reverentia et timore Dei : participet autem et ipse quibus indiget, si tamen indiget, tam suis quam fratrum qui ab eo suscipiuntur necessariis usibus profuturis; ita ut in nullo, qualibet occasione, fraudentur, juxta sanctum Apostolum sic dicentem : Habentes victum et tegumentum, his contenti sumus. Quod si contentus istis minime fuerit, convertat autem res ecclesiæ in suos usus domesticos, et ejus commoda, vel agrorum fructus, non cum presbyterorum conscientia diaconorumque, pertractet, sed horum potestatem domesticis suis, aut propinquis, aut fratribus filiisque, committat, ut per hujusmodi personas occulte cæteræ lædantur ecclesiæ, synodo provinciæ pœnas iste persolvat. Si autem et aliter accusetur episcopus, aut presbyteri qui cum ipso sunt, quod ea quæ pertinent ad ecclesiam, vel ex agris, vel ex alia qualibet ecclesiastica facultate sibimet usurpent, ita ut ex hoc affligantur quidem pauperes, criminationi vero et blasphemiis tam sermo prædicationis quam hi qui dispensant taliter exponantur, et hos oportet corrigi, sancta synodo id quod condecet approbante.

Ut quatuor tam de reditibus quam de oblationibus fideli m fiant portiones, et una sit episcopi, alia clericorum, tertia pauperum, quarta vero fabricarum ecclesiasticarum.

Ex decret. papæ Gelas., tit. 27. Quatuor autem tam de reditu quam de oblatione fidelium, prout cujuslibet ecclesiæ facultas admittit (sicut dudum rationabiliter est decretum), convenit fieri portiones, quarum sit una pontificis, altera clericorum, pauperum tertia, quarta fabricis applicanda [a]. De quibus sicut sacerdotis interierit integram ministris ecclesiæ memoratam dependere quantitatem, sic clerus ultra delegatam sibi summam nihil insolenter noverit expetendum. Ea vero quæ ecclesiasticis ædificiis attributa sunt, huic operi veraciter prærogata, locorum doceat instauratio manifesta sanctorum, quia nefas est si, sacris ædibus destitutis, in lucrum suum D præsul impendia his designata convertat : ipsam nihilominus ascriptam pauperibus portionem, quamvis divinis rationibus se dispensasse monstraturus esse videatur, tamen juxta quod scriptum est, *ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui est in cœlis* (*Matth.* IV), oportet etiam præsenti testificatione prædicari, et bonæ famæ præconiis non taceri.

XLIII. *Quod episcopus, presbyter, et diaconus, aleator et ebriosus esse non debeat. Similiter et clerici et laici, si permanserint in alea, communione priventur.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 42 *et* 43. Episcopus,

[a] Dionys. Exig. addit *ecclesiæ*.

presbyter, aut diaconus, aleæ atque ebrietati deserviens, aut desinat, aut certe damnetur. Subdiaconus, aut lector, aut cantor, similia faciens, aut desinat, aut communione privetur : similiter etiam laicus.

XLIV. *Quod episcopus, presbyter, aut diaconus, non debeat usuras accipere.*

In Canonibus Apostolorum, *tit.* 44. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, usuras a debitoribus exigens, aut desinat, aut certe damnetur.

Concil. Nicæno, *tit.* 17. Quoniam multi sub regula constituti avaritiam, et turpia lucra sectantur, oblitique divinæ Scripturæ dicentis : *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram* (*Psal.* XIV), mutuum dantes centesimas exigunt, juste censuit sancta et magna synodus ut si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras accipiens, aut ex adinventione aliqua, vel quolibet modo negotium transigens, aut hemiolia, id est, sescupla exigens, vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia, dejiciatur a clero, et alienus existat a regula.

Conc. Laodicensi, *tit.* 5. Quod non oporteat sacerdotes et clericos fenerantes usuras, vel quæ dicuntur sescupla, id est, summam capitis et dimidium summæ percipere.

Ex decretis papæ Leonis, *tit.* 3 *et* 4. Nec hoc quoque prætereundum esse duximus, quosdam lucri turpis cupiditate captos usurariam exercere pecuniam, et fenore velle ditescere : quod non dicam in eos qui sunt in clericali officio constituti, sed et in laicos cadere, qui Christianos se dici cupiunt, condolemus, quod vindicari acrius in eos qui fuerunt confutati, decernimus, ut omnis peccandi opportunitas adimatur. Illud etiam duximus præmonendum, ut sicut non suo, ita non alieno nomine, aliquis clericorum exercere fenus attentet; indecens enim est crimen suum commodis alienis impendere. Fenus autem hoc solum aspicere et exercere debemus, ut quod hic misericorditer tribuimus, ab eo Domino qui multipliciter et in perpetuum mansura retribuet recipere valeamus.

Ex decretis papæ Gelasii, *tit.* 15. Consequens fuit ut illa quoque quæ de Piceni partibus nuper ad nos missa relatio nuntiavit, non prætereunda putaremus; id est plurimos clericorum negotiationibus inhonestis et lucris turpibus inminere, nullo pudore cernentes evangelicam lectionem, quia ipse Dominus negotiatores e templo verberatos flagellis asseritur expulisse. Nec Apostoli verba recolentes, quibus ait : *Nemo militans Deo obligat se negotiis sæcularibus* (*II Tim.* II). Psalmistam quoque David surda dissimulantes aure cantantem : *Quoniam non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini* (*Ps l.* LXX) : proindè hujusmodi, aut ab indignis posthac quæstibus noverint abstinendum, et ab omnibus quibuslibet negotiationis ingeniis cupiditateque cessandum, aut in quocunque gradu sint positi, mox a clericalibus officiis abstinere cogantur, quoniam domus Dei domus orationis, et esse debet et dici, ne officina negotiationis et spelunca potius sit latronum.

XLV. *Quod non debeat episcopus, presbyter, aut diaconus, cum hæreticis orare.*

In Canonibus Apostolorum, *titul.* 45. Episcopus, presbyter, et diaconus, qui cum hæreticis oraverit, tantummodo communione privetur. Si vero tanquam clericos hortatus eos fuerit agere, vel orare, damnetur.

XLVI. *Quod non liceat catholicis ad hæreticorum speluncas causa orationis accedere.*

Concil. Laodicensi, *tit.* 9. Quod non permittantur ecclesiastici ad hæreticorum cœmeteria, vel ad ea quæ ab eis appellantur martyria, orationis causa, vel sanitatis, accedere, sed hujusmodi, si fideles fuerint, certo tempore communione privari; pœnitentes autem et confitentes se deliquisse convenit suscipi.

XLVII. *Quod non oporteat catholicos cum hæreticis nuptiarum fœdera copulare.*

Concil. Laodicen., *tit.* 10 *et* 31. Quod non oporteat indifferenter ecclesiasticos fœdere nuptiarum hæreticis suos filios filiasque conjungere.

Item quod non oporteat cum hæreticis univer is nuptiarum fœdera celebrare, nec eis filios dare, vel filias, sed magis accipere, si tamen Christianos se fieri promittant.

Concil. Chalcedon., *tit.* 14. Quoniam in quibusdam provinciis concessum est lectoribus et psalmistis uxores ducere, statuit sancta synodus non licere cuiquam ex his accipere sectæ alterius uxorem. Qui vero ex hujusmodi conjugio jam filios susceperunt, si quidem præventi sunt, ut ex se genitos apud hæreticos baptizarent, offerre eos Ecclesiæ catholicæ communioni convenit, non baptizatos autem non posse apud hæreticos ulterius baptizari. Sed neque copulari debet nuptura hæretico, Judæo, vel pagano, nisi forte promittat ad orthodoxam fidem se personam orthodoxe copulandam transferre. Si quis autem hanc definitionem sanctæ synodi transgressus fuerit, correptioni canonicæ subjacebit.

Concil. Carthag., *titul.* 21. Item placuit ut filii clericorum gentilibus vel hæreticis in matrimonio non jungantur.

XLVIII. *Quod non oporteat ab hæreticis eulogias accipere.*

Concil. Laodicensi., *tit.* 32. Quod non oporteat ab hæreticis eulogias accipere, quæ sunt maledictiones potius quam benedictiones.

XLIX. *Quod non debeant hæreticorum baptismata comprobari.*

In Canonibus Apostolorum, *tit.* 46. Episcopum aut presbyterum hæreticorum suscipientem baptisma damnari præcipimus. Quæ enim conventio Christi ad Belial, vel quæ pars fideli cum infidele?

L. *Quod Ecclesiæ baptismate baptizatus denuo baptizari non debeat, et non ita baptizatus debeat baptizari.*

In Canonibus Apostolorum, *tit.* 47. Episcopus, aut presbyter, si eum qui secundum veritatem habuerit baptismum denuo baptizaverit, aut pollu-

tum ab impiis, [a] et non recte baptizatum, non baptizaverit, deponatur, tanquam deridens crucem et mortem Domini, nec sacerdotes a falsis sacerdotibus jure discernens.

LI. *Quod in nomine Trinitatis debeat baptizari.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 49. Si quis episcopus, aut presbyter, juxta præceptum Domini, non baptizaverit in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sed in tribus sine initio principiis, aut in tribus filiis, aut in tribus paracletis, abjiciatur.

LII. *Quod non debeat una mersio in baptismate, quasi in morte Domini, provenire.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 50. Si quis episcopus, aut presbyter, non trinam mersionem unius mysterii celebret, sed semel mergat in baptismate, quod dari videtur in Domini morte, deponatur: non enim dixit nobis Dominus : In morte mea baptizate, sed : Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.

LIII. *De Arianis non rebaptizandis.*

Et decretis papæ Siricii, tit. 1. Prima itaque paginæ tuæ fronte signasti baptizatos ab impiis Arianis plurimos ad fidem catholicam festinare, et quosdam de fratribus nostris eosdem denuo baptizare velle, quod non licet, cum hoc fieri et Apostolus vetet, et canones contradicant, et post cassatum Ariminense concilium missa ad provincias a venerandæ memoriæ prædecessore meo Liberio generalia decreta prohibeant; quos nos cum Novatianis, aliisque hæreticis, sicut est in synodo constitutum, per invocationem solam septiformis Spiritus, episcopalis manus impositione catholicorum conventui sociamus : quod etiam totus Oriens Occidensque custodit, a quo tramite vos quoque posthac minime convenit deviare, si non vultis a nostro collegio synodali sententia separari.

Ex decr. papæ Innoc., tit. 47. Arianos præterea cæterasque ejusdem modi pestes, quia eorum laicos conversos ad Dominum sub imagine pœnitentiæ, ac sancti Spiritus sanctificatione, per manus impositionem suscipimus, non videtur clericos eorum cum sacerdotii, aut ministerii cujuspiam, suscipere dignitate, quoniam quibus solum baptisma ratum esse permittimus, quod utique in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti perficitur, non sanctum Spiritum eos habere ex illo baptismate aliisque mysteriis arbitramur, quoniam cum a catholica fide eorum auctores desciscerent perfectionem Spiritus, quam acceperant, amiserunt, nec dare ejus plenitudinem possunt, quæ maxime in ordinationibus operatur, quam per impietatis suæ perfidiam potius quam fidem dixerim perdiderunt. Qui enim fieri potest ut eorum profanos sacerdotes dignos Christi honoribus arbitremur, quorum laicos imperfectos, ut dixi, ad sancti Spiritus percipiendam gratiam, cum pœnitentiæ imagine recipiamus? Gravitas itaque tua hæc ad notitiam coepiscoporum, vel per synodum, si potest, vel per harum recitationem faciat pervenire, ut quæ ipse tam necessario percontatus es, et nos elimate respondimus, communi omnium consensu studioque serventur.

LIV. *De his qui dicuntur Cathari, id est, mundi.*

Concil. Nicæno, tit. 8. De his qui se cognominant Catharos, id est, mundos, si aliquando venerint ad Ecclesiam catholicam, placuit sancto et magno concilio ut, impositionem manus accipientes, sic in clero permaneant. Hæc autem præ omnibus eos scriptis convenit profiteri quod catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ dogmata suscipiant et sequantur, id est, et bigamis se communicare, et his qui in persecutione prolapsi sunt, erga quos et spatia constituta sunt, et tempora definita, ut ita Ecclesiæ catholicæ et apostolicæ placita sequantur in omnibus. Ubicunque vero, sive in civitatibus ipsi soli reperti fuerint ordinati, qui inveniuntur in clero, in eodem habitu perseverent : ubi autem catholicæ Ecclesiæ episcopo, vel presbytero, constituto quidam ex illis adveniunt, certum est quod episcopus ecclesiæ habebit episcopi dignitatem. Is autem qui nominatur apud eos episcopus, honorem presbyterii possidebit, nisi forte placuerit episcopo nominis eum honore censeri. Si vero hoc ei minime placuerit, providebit ei, aut chorepiscopatus, aut presbyterii, locum, ut in clero prorsus esse videatur, nec in una civitate duo episcopi probentur existere.

LV. *De his qui a Paulo Samosateno ad Ecclesiam veniunt.*

Concil. Nicæno, tit. 19. De Paulianistis ad Ecclesiam catholicam confugientibus definitio prolata est, ut baptizentur omnimodis. Si qui autem de his præterito tempore in clero fuerint, si quidem immaculati, et irreprehensibiles apparuerint, baptizati ordinentur ab episcopo Ecclesiæ catholicæ : quod si discussio incongruos invenerit, abjici tales conveniet. Similiter autem et de diaconissis, et omnino de his qui sub regula versantur, hæc forma servabitur. Meminimus autem de diaconissis quæ in eodem habitu esse probantur, quod non habeant manus impositionem, et ideo modis omnibus eas inter laicos deputari.

LVI. *De aliis hæreticis qui ad Ecclesiam veniunt.*

Concil. Laodicensi, tit. 7. De his qui ab hæreticis convertuntur, id est, Novatianis, aut Photinianis, aut Tessarescædecatitis, sive baptizati sint illi, seu catechumeni, non ante suscipiantur quam omnes hæreses anathematizent, et præcipue illam qua detinebantur ; et tunc demum ii qui apud eos dicebantur fideles, nostræ doceantur fidei symbolum, et uncti sancto chrismate, sic mysteriis communicent sacrosanctis.

[a] Hæc verba non sunt apud Dionys. Exig.

LVII. *De his qui veniunt ab hæresi Cataphrygarum*

Concil. Laodicen si., tit. 8. De his qui convertuntur ab hæresi quæ dicitur Cataphrygarum, etsi in clero qui apud eos esse creditur fuerint, etsi maxime nominentur, hos sub omni diligentia ab episcopis Ecclesiæ vel presbyteris instrui et baptizari conveniet.

LVIII. *De his qui veniunt a Novatianis, et Montensibus.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 15. Ut venientes a Novatianis, vel Montensibus, per manus tantum impositionem suscipiantur, quia quamvis ab hæreticis, tamen in Christi nomine baptizati sunt, præter eos qui forte a nobis ad illos transeuntes : rebaptizati sunt ; si resipiscentes, et ruinas suas cogitantes, redire maluerint, sub longa pœnitentiæ satisfactione admittendi sunt.

LIX. *De Bonosiacis hæreticis, quod Judæis sunt comparandi, et de suscipiendis clericis, quos idem Bonosus antequam damnaretur ordinavit.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 49. Innocentius Laurentio episcopo Seniensi. Diu mirati sumus dilectionis tuæ litteris lectis hæreticos Photini venena sectantes in territorio dilectionis tuæ non solum esse, sed et publice sibi conventicula, in aliquorum possessionibus præparare, cum de toto pene orbe nusquam tam multi quam ad vos delegerint habitare. Quorum doctrinæ nefariæ auctor Marcus dudum de urbe pulsus temeritatis tantæ est ductus audacia, ut primum sibi inter eos vindicet locum. Sed ne ulterius debacchandi habeant facultatem, et animas simplicium ac rusticorum secum in gehennam eui destinati sunt trahant, actum est adversus eos a defensoribus Ecclesiæ nostræ ; quod eos possint expellere, ut qui Christum Deum ex Patris substantia ante sæcula negant genitum, ii cum Judæis qui ejus deitatem negaverunt, et nunc usque negant, participium habent damnationis. Tuum est, frater charissime, quæ præcepta sunt non segnius agere, ne plebem tibi commissam dissimulatione perdas, et incipias Deo de perditis reddere rationem.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 50. Item Innocentius Martiano episcopo Narsitano. Superiori tempore, si tamen recte recordor, memini, tam ad dilectionem tuam quam ad fratres et coepiscopos nostros Rufum, Eusebium, et cæteros ejusdem modi litteras de clericis Narsensibus transmisisse, his videlicet qui se ante damnationem Bonosi assererent ad eodem tam presbyteros quam diaconos ordinatos, ut si relicto atque damnato ejus errore vellent Ecclesiæ copulari, libenter reciperentur, ne forte qui essent digni recuperandæ salutis in eodem deperirent. Verum nunc in Ravennati urbe mihi constituto, propter Romani populi necessitates creberrimas, Germanus qui se asserit esse presbyterum, atque Lupentius qui se diaconum dicit, multorum talium quasi legatione suscepta, prece fusa, dolores proprios exprimere gestiverunt, asserentes siquidem ecclesias in dilectionis tuæ constitutas parochiis retinere, sed tuam communionem non potuisse mereri, ea videlicet ratione qua Rusticus quidam nomine iterata ordinatione presbyterium suscepisset. Et non levi impedimento fit, dum aut illi dolent hujusmodi hominem in ecclesia retineri, aut ille sic peccare debere in alios arbitretur, [*F.*, quemadmodum] qui in se agnoscit esse peccatum. Et quamvis de eadem re plenius litteræ meæ contineant, quas superius memoravi, tamen etiam nunc admonendam duximus fraternitatem tuam, ut si vere constat aliquos ante damnationem Bonosi ab eodem ordinatos, postea voluisse, vel nunc velle reverti, eos recipiendos esse censemus, maxime cum memorati asserant se in tantum anteriori tempore ordinatos, ut sanctæ recordationis virum Cornelium episcopum Sirmiensis urbis, necnon et fratrem nostrum Nicetam, aliosque nonnullos fuisse præsentes, cum honoribus, quos se habere commemorant, augerentur. Unde, frater charissime, si eorum assertio fidem recepit veri, suscipiendos esse ambigere non debes, quos tandiu ecclesias sibi creditas passus es retinere.

LX. *Quod non admittantur ad clerum ab hæreticis ordinati.*

Ex decretis papæ Innocentii, titul. 53. Ventum est ad tertiam quæstionem, quæ pro sui difficultate longiorem exigit disputationem, cum nos dicamus ab hæreticis ordinatos vulneratum per illam manus impositionem habere caput. Ubi vulnus infixum est, medicina est adhibenda, qua possit recipere sanitatem : quæ sanitas, post vulnus secuta, sine cicatrice esse non poterit : atque ubi pœnitentiæ remedium necessarium est, illic ordinationis honor locum habere non possit, nam si, ut legitur, quod tetigerit immundus immundum erit, quomodo ei tribuetur quod mundi ia ac puritas consuevit accipere? sed contra asseritur, eum qui honorem amisit, honorem dare non posse, nec illum aliquid accepisse, quia nihil in dante erat quod ille posset accipere, acquiescimus, et verum est certe, quia quod non habuit dare non potuit. Damnationem utique quam habuit per pravam manus impositionem dedit, et qui particeps factus est damnationis, quomodo debeat honorem accipere, invenire non possum. Sed dicitur vera ac justa legitimi sacerdotis benedictio auferre omne vitium quod a vitioso fuerat injectum.

Ex decretis papæ Innocentii, titul. 54. Ergo si ita est, applicentur ad ordinationem sacrilegi, adulteri, atque omnium criminum rei, quia per benedictionem ordinationis crimina, vel vitia, putant auferri. Nullus sit pœnitentiæ locus, quia id potest præstare ordinatio quod longa satisfactio præstare consuevit ; sed nostræ lex est Ecclesiæ venientibus ab hæreticis, qui tamen illic baptizati sunt, per manus impositionem laicam tantum tribuere communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare.

Ex decretis papæ Innoc., tit. 55. At vero ii qui a Catholica ad hæresim transierunt, quos non aliter

oportet, nisi per pœnitentiam suscipi, apud vos non solum pœnitentiam non agunt, verum etiam honore cumulantur, sed Anysii quondam fratris nostri, aliorumque sacerdotum summa deliberatio hæc fuit, ut quos Bonosus ordinaverat ne cum eodem remanerent, ac fieret non mediocre scandalum, ordinati reciperentur; vicimus, ut opinor, ambigua. Jam ergo quod pro remedio hac necessitate temporis statutum est, constat, primitus non fuisse, ac fuisse regulas veteres quas ab apostolis aut apostolicis viris traditas, Ecclesia Romana custodit, custodiendasque mandat his qui eam audire consueverunt, sed necessitas temporis id fieri magnopere postulabat. Ergo quod necessitas pro remedio reperit, cessante necessitate debet utique cessare pariter quod urgebat, quia alius est ordo legitimus, alia usurpatio, quam ad præsens fieri tempus impellit. Sed canones apud Nicæam constituti de Novatianis fieri permiserunt: prius ille canon a Patribus institutus ponendus est, ut possimus advertere, vel quid, vel qualiter ab eisdem sensum sit, vel præceptum. De his, inquit, qui nominant se ipsos Catharos, id est, mundos, et aliquando veniunt ad catholicam Ecclesiam, placuit sanctæ magnæ synodo, ut accepta manus impositione sic maneant in clero. Possumus vero dicere de solis hoc Novatianis esse præceptum, nec ad aliarum hæresum clericos pertinere; nam si utique de omnibus ita definirent, addidissent a Novatianis, aliisque hæreticis revertentes debere in suum ordinem recipi. Quod si ita esset, etiam illud maxime, quod de Paulianistis dictum est, poterit confirmare, a quibus venientes etiam baptizari præcipiunt. Nunquidnam cum de Paulianistis jubent, omnes qui ab hæreticis revertuntur erunt hoc exemplo baptizandi? quod cum nullus audeat facere, de ipsis tantum esse præceptum ratio demonstrat. Denique baptizatos rite ab evangelista Philippo Petrus, et Joannes sola manus impositione consummant, illos vero quos apostolus Paulus Joannis baptismate baptizatos reperit, interrogavitque an Spiritum sanctum suscepissent, fatentibus se illud ne quidem nomen audisse, jussit eos baptizari. Videtis ergo rite baptizatos illo dono iterari non posse, et aliter sola aqua lotos baptizari, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, necessarium pervideri. Ita et de Novatianis tantum jussum esse lucida manifestatione perlegitur, quod idcirco distinctum esse ipsis duabus hæresibus ratio manifesta declarat, quia Paulianistæ, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, minime baptizant, nec apud istos de unitate potestatis divinæ, hoc est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quæstio aliquando commota est, et ideo de omnibus segregatis, hæc sola lecta est, cui istud crederent concedendum, quia nihil in Patris, et Filii, et Spiritus sancti, sacramento peccarent. Si quis vero de Catholica ad hæresim transiens, aut fidelis ad apostasiam revertens et resipiscens redire voluerit, nunquid eadem ratione poterit et clerum committi: quorum commissum non nisi longa pœnitentia poterit abolere; nec post pœnitentiam clericum fieri ipsi canones sua auctoritate permittunt. Unde constat qui de Catholica ad Bonosum transierunt damnatum, atque se passi sunt vel cupierunt ab eodem ordinari, non oportuisse ordinationis ecclesiasticæ suscipere dignitatem, qui, commune omnium ecclesiarum judicium deserentes, suam peculiariter in Bonoso vanitatem sequendam esse duxerunt. Sed multos constat vim passos, atque invitos attractos, repugnantesque ab eodem ordinatos. Dicat mihi, volo, quisquis hoc credit, si non post ordinationem Bonosi interfuit, cum conficeret sacramenta, si communioni ejus non est participatus, si statim discedentibus de ejus pessimo conciliabulo ad Ecclesiam rediit, iste talis potest habere colorem aliquem excusationis. Cæterum qui post annum aut mensem ad Ecclesiam redierunt, intelligimus eos qui in Catholica noverunt se propter vitia sua non posse suscipere ordinationem: idcirco ad illum perrexisse, quia passim sine ulla discussione ordinationes illicitas faciebat, credentes se posse per istam institutionem locum in Ecclesia catholica reperire, de quo ante desperaverant. Nunc illud quod superest interrogo, qui post mensem aut amplius rediit, cum se presbyterum a Bonoso confideret ordinatum, si non sacramenta confecit, si non populis distribuit, si non missas secundum consuetudinem complevit, quid de his censeatis, quæso, promatis apertius? Ad summam certe qui nihil a Bonoso acceperunt rei sunt usurpatæ dignitatis, qui conficiendorum sacramentorum sibi vindicaverunt aut non vindicaverunt auctoritatem, atque id se putaverunt esse quod his nulla fuerat regulari ratione concessum.

Ex decretis papæ Innocentii, titul. 56. Pervidet ergo dilectio vestra hactenus talia transisse, et advertite quod ut dicitis necessitas imperavit, in pace jam ecclesias constitutas non posse præsumere; sed, ut sæpe accidit, quoties a populis aut a turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem non potest vindicari, inultum soleat transire. Priora ergo dimittenda dico Dei judicio, de reliquo maxima sollicitudine præcavendum.

Ejusdem tit. 57. Veniam nunc ad maximum quasi quoddam thema Photinum, et quod mihi anxium est ac difficillimum, majorum meorum revolvam sententias. Fuerat de illo quoquo pacto, ut etiam ipsi commeministis, aliquid utique gravius constitutum; verum quoniam id per rumorem falsum, ut asseritis, subreptum huic sedi et elicitum per insidias demonstratis, quia res ad salutem rediit: veniam nos hanc in tantum vobis annitentibus, post condemnationem, more apostolico subrogamus, tantisque vestris assertionibus, vobisque tam bonis, tam charis non dare consensum, omnibus duris rebus durius arbitramur. Pro vestra ergo approbatione, fratres charissimi, sententia ac postulatione episcopum Photinum habetote licitum ita constituere, ut deprecemini, et nostram in melius conversam sententiam, labore vel testimonio vestro compotes voti suscipite. Atque Eustathium a me sæpissime comprobatum nolite ex-

spectare, ut diaconii gratia exspolietur : sollicitos enim vos pro salute libenter audio contra caput, etiam si faciendum est, non libenter admitto; cui manum porrigitis vobiscum porrigo, cui porrigo mecum porrigite; hæc enim ad Corinthios apostolica est declarata benignitas, ut in uno spiritu ductam ac reductam sententiam boni semper indifferenter sequantur. Nam, fateor, hæc me primum res bene habet erga Eustathium diaconum, quod nec contra fidem quidquam locutus sit, nec loquentem admiserit, nec ad mortem crimen aliquod commisisse, vel jactatum unquam, vel fictum [*Forte add.* de eo] recognoverim. Et qui in his salvus est, si quo pacto conversationes amabiles non habet, habendus est ut minus pro tempore dilectus, non ut inimicus existimatus diabolo in perpetuum mancipandus. Cognosco illum inter illas simultates ac turbines contra multorum studia, non dico qualia, diversa sensisse, et cum hinc res calamitatesque ipsæ emendatæ sint, adhuc Dizoniani et Cyriaci subdiaconorum non potuisse apud vos emendationem reviviscere. Compescite, quæso, ab illo prædictisque, quorumcunque videtis animos, ac non justas æmulationes, ut ipse apud nos integer, apud vos cum suis reparatus mereatur pacem, non fictam pervidens charitatem. Omnibus igitur vobis ac singulatim occurrat charitas, et vinculis quæ nullis modis a Christo solvuntur vobiscum pariter in perpetuum connexa lætetur in Domino.

LXI. *Quod omnis cujuslibet ordinis clericus, qui Catholicam deserens hæreticæ se communioni miscuerit, si ad Ecclesiam reversus fuerit, in eo gradu quo fuerat sine promotione permaneat.*

Ex decr. papæ Leonis, tit. 14. Leo episcopus urbis Romæ Januario episcopo Aquileiensi. Lectis fraternitatis tuæ litteris, vigorem fidei tuæ quem olim noveramus, agnovimus : congratulantes tibi quod ad custodiam gregis Christi pastoralem curam vigilanter exsequeris, ne lupi qui sub specie ovium subintrarunt bestiali sævitia simplices quosque dilacerent, et non solum ipsi nulla correptione proficiant, sed etiam ea quæ sunt sana corrumpant. Quod ne viperea possit obtineri fallacia, dilectionem tuam duximus commonendam, insinuantes ad animæ periculum pertinere, si quisquam de his qui a nobis in hæreticorum atque schismaticorum sectam delapsus, et se utcunque hæreticæ communionis contagione maculavit, resipiscens, in communione catholica, sine professione legitimæ satisfactionis habeatur. Saluberrimum enim et spiritalis medicinæ utilitate plenissimum est, ut sive presbyteri, sive diaconi, vel subdiaconi, aut cujuslibet ordinationis clerici qui se correctos videri volunt, atque ad catholicam fidem, quam jam pridem amiserant, rursus redire ambiunt; prius errores suos, et ipsos auctores erroris damnati a se sine ambiguitate fateantur, ut sensibus pravis etiam peremptis nulla sperandi supersit occasio, nec ulla membrum talium possit societate violari, cum per omnia illis professio propria cœperit obviare. Circa quos etiam illam canonum constitutionem præcipimus custodiri, ut in magno habeant beneficio, si, adempta sibi omni spe promotionis, in quo inveniuntur ordine stabilitate perpetua maneant, si tamen iterata tinctione non fuerint maculati. Non levem apud Dominum noxam incurrit, qui de talibus ad sacros promovendos ordines judicarit, quod si cum grandi examinatione promotio conceditur inculpatis, multo magis non debet licere suspectis. Proinde dilectio tua, cujus devotione gaudemus, jungat curam suam dispositionibus nostris, et det operam ut circumspecte ac velociter impleantur quæ ad totius Ecclesiæ incolumitatem laudabiliter suggesta sunt, et salubriter ordinata. Non autem dubitet dilectio tua, nos, si (quod non arbitramur) neglecta fuerint quæ pro custodia canonum et pro fidei integritate decernimus, vehementius commovendos, quia inferiorum ordinum culpæ ad nullos magis referendæ sunt quam ad desides negligentesque rectores qui multam sæpe nutriunt pestilentiam, dum necessariam dissimulant adhibere medicinam. Datum iii Kalend. Januarii, Alipio et Ardabure consulibus.

LXII. *De his quibus dubium est utrum baptismum perceperint, necesse est ut renascantur.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 28. Si nulla exstant indicia inter propinquos aut familiares, nulla inter clericos aut vicinos, quibus ii de quibus quæritur baptizati fuisse doceantur, agendum est ut renascantur, ne manifeste pereant, in quibus quod non ostenditur gestum ratio non sinit ut videatur iteratum. Qui autem possunt meminisse quod ad ecclesiam veniebant cum parentibus suis, possunt recordari an quod eorum parentibus dabatur acceperint. Sed si hoc etiam ab ipsa memoria alienum est, conferendum eis videtur quod collatum esse nescitur, quia non temeritas intervenit præsumptionis ubi est diligentia pietatis.

Concil. Carthag., tit. 39. Item placuit de infantibus, quoties non inveniuntur certissimi testes qui eos baptizatos esse sine dubitatione testentur, neque ipsi sunt per ætatem de traditis sibi sacramentis idonei respondere, absque ullo scrupulo eos esse baptizandos, ne ista trepidatio eos faciat sacramentorum purgatione privari : hinc enim legati Maurorum fratres nostri consuluerunt, quia multos tales a barbaris redimunt.

LXIII. *Quod hi qui se baptizatos agnoscunt, sed in qua fide nesciunt, per manus impositionem suscipiendi sunt.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 29. Ii autem de quibus scripsisti, qui non se baptizatos nesciunt, sed cujus fidei fuerint qui eos baptizaverunt se nescire profitentur, quoniam quolibet modo formam baptismatis acceperunt, baptizandi non sunt, sed per manus impositionem virtutem sancti Spiritus, quam ab hæreticis accipere non potuerunt, catholicis copulandi sunt.

LXIV. *De his qui non sponte, sed inviti, ad iteration em baptismi compulsi sunt.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 47. Hi vero de qui-

bus similiter dilectio tua nos credidit consulendos, A qui ad iterandum baptismum, vel metu coacti, vel errore traducti sunt, et nunc se contra catholicæ fidei sacramentum egisse recognoscunt, ea est custodienda moderatio, qua in societatem nostram, non nisi per pœnitentiæ remedium, et per impositionem episcopalis manus communionis recipiant unitatem. Tempora pœnitudinis, habita moderatione, tuo constituenda judicio, prout conversorum animos inspexeris esse devotos, pariterque etiam habentes senilis ætatis intuitum, et periculorum quorumque, aut ægritudinum respicientes necessitates. In quibus, si quis ita graviter urgeatur, ut dum adhuc pœnitet, de salute ipsius desperetur, oportet ei per sacerdotalem sollicitudinem communionis gratia subveniri.

LXV. *Ut hi qui ab hæreticis baptizati sunt, sola sancti Spiritus invocatione firmentur.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 48. Nam hi qui bapti mum acceperunt ab hæreticis, cum baptizati antea non fuissent, sola sancti Spiritus invocatione, per impositionem manuum confirmandi sunt, quia formam tantum baptismi sine sanctificationis virtute sumpserunt. Et hanc regulam, ut scitis, servandam in omnibus Ecclesiis prædicamus, ut lavacrum semel initum nulla iteratione violetur, dicente Apostolo : Unus Deus, una fides, unum baptisma, cujus ablutio nulla iteratione temeranda est, sed, ut diximus, sola sanctificatio Spiritus sancti invocanda, ut quod ab hæreticis nemo accipit, a catholicis sacerdotibus consequatur.

LXVI. *De his qui in ægritudine bapti ma consequuntur.*

Concil. Novacæsariensi, tit. 12. Si quis in ægritudine fuerit baptizatus, ad honorem presbyterii non potest promoveri, quia non ex proposito fides ejus, ex necessitate descendit : nisi forte propter sequens studium ejus, et fidem, atque hominum raritatem, talis possit admitti.

Concil. Laodicens., tit. 47. Quod oporteat eos qui in ægritudine percipiunt baptisma, postquam convaluerint, fidem perdiscere, et scire cujus muneris participes facti sunt.

Concil. Carthag., tit. 12. Ut ægrotantes si pro se respondere non possunt, cum voluntatis eorum testimonium sui periculo proprio dixerint, baptizentur. Et ut scenicis atque histrionibus cæterisque hujusmodi personis reconciliatio non negetur.

LXVII. *De Christianis qui sabbatizare, vel juxta quemdam modum judaizare noscuntur.*

Concil. Laodicensi, tit. 29. Quod non oporteat Christianos judaizare et otiari in Sabbato, sed operari eos in eodem die : præferentes autem in veneratione Dominicum diem, si vacare voluerint, ut Christiani, hoc faciant. Quod si reperti fuerint judaizare, anathema sint a Christo.

LXVIII. *De schismaticis.*

Concil. Laodicensi, tit. 33. Quod non oporteat cum hæreticis aut schismaticis pariter orare.

LXIX. *De martyribus hæreticorum.*

Concil. Laodicensi, tit. 34. Quod omnes Christianos non oporteat deserere martyres Christi, et ire ad pseudomartyres, id est, hæreticorum, et quos ipsos constat hæreticos exstitisse ; hi namque sunt alienati a Deo. Sint igitur anathema qui ad tales accesserint.

Concil. Carthag., tit. 50. Item placuit ut altaria quæ passim par agros et per vias, tanquam memoriæ martyrum constituuntur, in quibus nullum corpus, aut reliquiæ martyrum conditæ probantur, ab episcopis qui locis eisdem præsunt, si fieri potest, evertantur : si autem hoc per tumultus populares non sinitur, tamen plebes admoneantur ne illa loca frequentent, ut qui recte sapiunt, nulla ibi superstiB tione devincti teneantur, et omnino nulla memoria martyrum probabiliter acceptetur, nisi ubi corpus aut aliquæ reliquiæ sunt, aut origo alicujus habitationis, vel possessionis, vel passionis fidelissima origine traditur : nam quæ per somnia, et per manes, quasi revelationes quorumlibet hominum, ubicunque constituuntur altaria, omnimodo reprobentur.

LXX. *De his qui ab hæreticis, vel Judæis festivitatis eorum dona suscipiunt.*

Concil. Laodicensi, tit. 37. Quod non oporteat a Judæis vel hæreticis ea quæ mittuntur munera festiva suscipere, nec cum eis festa celebrare.

LXXI. *De Christianis qui Judæorum azyma comederunt.*

C *Concil Laodicensi, tit.* 38. Quod non oporteat azyma a Judæis accipere, et communicare impietatibus eorum.

LXXII. *De Christianis celebrantibus festa gentilium.*

Concil. Laodicensi, tit. 39. Quod non oporteat cum gentilibus festa celebrare, et communicare pravitatibus eorum qui sine Deo sunt.

LXXIII. *De hæreticis intrantibus in ecclesiam, vel basilicas martyrum.*

Concil. Laodic., tit. 6. Quod hæretici non permittendi sint ingredi in domum Dei, in hæresi permanentes.

LXXIV. *Captivis cibos immolatitios per necessitatem comedentibus pœn tentia concedenda.*

D *Ex decretis papæ Leonis, titul.* 46. Hi autem Christiani qui inter eos a quibus fuerint captivati immolatitiis cibis asseruntur esse polluti, consultationi charitatis tuæ hoc etiam respondendum esse credidimus, ut pœnitentiæ satisfactione purgentur, quæ non tam temporis longitudine quam cordis compunctione pensanda est. Et sive hoc terror extorserit, sive fames suaserit, non dubitetur abolendum, cum hujusmodi cibus pro metu aut indigentia, non pro religionis veneratione sit sumptus.

LXXV. *Qualiter debeant in Ecclesia suscipi pœnitentes.*

Concil. Carthag., tit. 10. Ut pœnitentibus secundum differentiam peccatorum episcopi arbitrio pœnitentiæ tempora decernantur, et ut presbyter incon-

sulto episcopo non reconciliet pœnitentem, nisi absentia episcopi necessitate cogente : cujuscunque autem pœnitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universam Ecclesiam commoverit, ante absida manus ei imponatur.

LXXVI. *De his qui ad ordinem presbyterii sine examinatione provecti sunt.*

Concil. Nicæno, titul. 9. Si qui presbyteri sine examinatione sunt provecti, vel cum discuterentur peccata sua confessi sunt, et homines contra canones commoti manus confessis imponere tentaverunt ; tales regula non admittit, quia quod irreprehensibile est catholica defendit Ecclesia.

Quo tempore presbyterum conventat ordinari.

Concil. Novæcæsariensi, titul. 11. Presbyter ante tricesimum ætatis suæ annum nullatenus ordinetur, licet valde sit dignus ; sed hoc tempus observet : nam Dominus noster tricesimo ætatis suæ anno baptizatus est, et sic cœpit docere.

LXXVII. *De his qui in persecutionibus negaverunt, et postmodum in clero promoti sunt.*

*Concil. Nicæno, tit.*10. Quicunque de lapsis ad ordinem cleri promoti sunt, per ignorantiam, vel ordinantium dissimulationem, hoc ecclesiasticæ non præjudicat regulæ, cogniti namque deponantur.

LXXVIII. *De laicis qui negaverunt, et de his qui abrenuntiaverunt, et iterum ad sæculum sunt conversi.*

Concil. Nicæno, tit. 11 *et* 12. De his qui præter necessitatem prævaricati sunt, aut præter ablationem facultatum, aut præter periculum, vel aliquid hujusmodi quod factum est sub tyrannide Licinii, placuit synodo, quamvis humanitate probentur indigni, tamen eis benevolentiam commodari. Quicunque ergo veraciter pœnitudinem gerunt, tribus annis fideles inter audientes habeantur, et sex annis omni se contritione dejiciant, duobus autem annis sine oblatione populo in oratione communicent.

Quicunque vocati per gratiam, primum quidem impetum monstraverunt deponentes militiæ cingulum, postmodum vero ad proprium vomitum sunt relapsi, ita ut quidam et pecunias tribuerent, et beneficiis militiam repeterent, ii decem annis post triennii tempus (quo inter audientes erunt) in afflictione permaneant ; sed in his omnibus propositum et speciem pœnitentiæ convenit explorare : quotquot enim metu, et lacrymis, atque pœnitentia, vel bonis operibus rebus ipsis conversionem suam, non simulationem, demonstrant, ii definitum tempus auditionis implentes, tum demum fidelibus in oratione communicent, postmodum vero licebit episcopo de his aliquid humanius cogitare. Quicunque vero indifferenter tulerunt, et aditum introeundi ecclesiam sibi arbitrati sunt ad conversionem posse sufficere, ii definitum tempus modis omnibus implebunt.

LXXIX. *De his qui communionem tempore mortis exposcunt.*

Concil. Nicæno, titul. 13. De his qui ad exitum veniunt etiam nunc lex antiqua regularisque servabitur, ita ut si quis egreditur de corpore, ultimo et necessario viatico minime privetur. Quod si desperatus, et consecutus communionem, oblationisque particeps factus iterum convaluerit, sit inter eos qui communionem orationis tantummodo consequuntur. Generaliter autem omni cuilibet in exitu posito, et poscenti sibi communionis gratiam tribui, episcopus probabiliter ex oblatione dare debebit.

LXXX. *De catechumenis lapsis.*

Concil. Nicæno, tit. 14. De catechumenis sancto et magno concilio placuit ut tribus annis sint inter audientes tantummodo ; post hæc autem cum catechumenis orent.

LXXXI. *De presbyteris qui immolaverunt temvore persecutionis.*

Concil. Ancyrensi, tit. 1. Presbyteros immolantes, et iterum luctamen adeuntes, si hoc non per illusionem aliquam, sed ex veritate fecerint, nec ante parantes, et affectantes atque suadentes ut æstimentur quidem tormentis aptari, sed hujus visu tantum, et habitu subjici, hos placuit honorem quidem retinere propriæ sedis, offerre vero, aut alloqui populum, aut omnino sacerdotalibus fungi officiis non licere.

LXXXII. *De diaconis qui immolaverunt.*

Concil. Ancyr., tit. 2. Diaconi similiter qui immolaverunt, honorem quidem habeant, cessent vero ab omni sacro ministerio, sive a pane, sive a calice offerendo, vel prædicando. Quod si quidam episcoporum conscii sunt laboris eorum, et humilitatis, et mansuetudinis, et voluerint eis aliquid amplius tribuere, vel adimere, penes ipsos erit potestas.

LXXXIII. *De his qui ex fuga comprehensi sunt, et per vim immolarunt.*

Concil. Ancyrano, tit. 3. Qui fugientes comprehensi sunt, vel a domesticis traditi, vel ademptis facultatibus, sustinuere tormenta, aut in custodiam trusi proclamaverunt se Christianos esse, et eo usque astricti sunt, ut manus eorum comprehendentes violenter attraherent, et funestis sacrificiis admoverent, aut aliquid polluti cibi per necessitatem sumere cogerentur, confitentes jugiter se esse Christianos, et luctum rei quæ contigit incessabiliter ostendentes omni dejectione, et habitu, et humilitate vitæ; hos velut extra delictum constitutos a communionis gratia non vetari : si vero prohibiti sunt ab aliquibus propter ampliorem cautelam, vel propter quorumdam ignorantiam, statim recipiantur ; hoc autem similiter, et de clericis, et de cæteris laicis observare conveniet. Perquisitum est autem et illud, si possunt etiam laici qui in has necessitatis angustias inciderunt, ad clericatus ordinem promoveri : placuit ergo et hos tanquam qui nihil peccaverint, si et præcedens eorum vita probabilis sit, ad hoc officium provehi.

LXXXIV. *De his qui diversis causis gentilitatis ritu aliquid peregerunt.*

Concil. Ancyrano, tit. 4. De his qui sacrificare

coacti sunt, insuper et cœnaverunt in idolio. Quicunque eorum cum ducerentur lætiore habitu fuerunt, et vestimentis pretiosioribus usi sunt, et præparatæ cœnæ indifferenter participes exstiterunt, placuit eos inter audientes uno anno constitui, succumbere tribus annis, in oratione vero communicare biennio, et tunc ad perfectionis gratiam pervenire. Quotquot autem ascenderunt templa veste lugubri, et recumbentes per omne tempus flevere discubitus, si compleverunt pœnitentiam triennii temporis, sine oblatione suscipiantur. Si autem non manducaverunt, biennio subjecti pœnitentiæ, tertio anno sine oblatione communicent, ut perfectionem quadriennio consequantur. Penes episcopos autem erit potestas, modum conversationis eorum probantes, vel humanius erga eos agere, vel amplius tempus adjicere. Ante omnia vero præcedens eorum vita et posterior inquiratur, et ita eis impertiatur humanitas.

Ex decretis papæ Siricii, tit. 5. Adjectum est etiam quosdam Christianos ad apostasiam (quod dici nefas est) transeuntes, et idolorum cultu ac sacrificiorum contaminatione profanatos, quos a Christi corpore et sanguine quo dudum redempti fuerant renascendo, jubemus abscindi; et si resipiscentes forte aliquando fuerint ad lamenta conversi, his quandiu vivunt agenda pœnitentia est, et in ultimo fine suo reconciliationis gratia tribuenda, quia, docente Domino, nolumus mortem peccatoris, sed tantum ut convertatur et vivat.

LXXXV. *De his qui timore ritus gentilium peregerunt.*

Concil. Ancyrano, tit. 5. De his qui minis tantum cessere pœnarum, aut privatione facultatum territi, aut demigratione, sacrificaverunt, et hactenus pœnitudinis negligentes neque conversi, nunc hujus concilii tempore semet obtulerunt conversionis suæ consilia capientes, placuit usque ad magnum diem eos inter audientes suscipi, et post magnum diem triennium pœnitentiam agere, et postmodum duobus annis sine oblatione communicare; et tunc demum sex annis completis ad perfectionis gratiam pervenire: si vero quidam ante hanc synodum suscepti sunt ad pœnitentiam, ex illo tempore initium eis sexennii computetur: si quod autem periculum, vel mortis exspectatio, aut ex infirmitate, aut ex alia occasione contigerit, his sub definitione statuta communio non negetur.

LXXXVI. *De his qui in locis idolorum manducaverunt.*

Concil. Ancyrano, tit. 6. De his qui festis diebus gentilium in remotis eorum locis convivia celebrarunt, cibosque proprios deferentes ibidem comederunt, placuit post pœnitentiam biennii eos suscipi; utrum vero cum oblatione, singuli episcoporum probantes vitam eorum, et singulos actus examinent.

LXXXVII. *De his qui frequenter idolis immolaverunt.*

Concil. Ancyr., tit. 7. Hi qui secundo et tertio sacrificaverint coacti, quatuor annis pœnitentiæ subjiciantur, duobus autem aliis sine oblatione communicent et septimo anno perfecte recipiantur.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 30. Si convivio solo gentilium et escis immolatitiis usi sunt, possunt jejuniis et manus impositione purgari, ut deinceps ab idolothytis abstinentes sacramentorum Christi possint esse participes. Si autem aut idola adoraverunt, aut homicidiis, vel fornicationibus contaminati sunt, ad communionem eos, nisi per pœnitentiam publicam non oportet admitti.

LXXXVIII. *De his qui et aliis sacrificandi causas attulerunt.*

Concil. Ancyr., tit. 8. Quotquot autem non solum ipsi deviaverunt, sed etiam insurrexerunt et computerunt fratres, et causas præbuerunt, ut cogerentur, hi per triennium quidem locum inter audientes accipiant, per aliud vero sexennium pœnitentiæ subjiciantur acriori, et alio anno communionem sine oblatione percipiant, ut perfectionem expleto decennio consequantur. Inter hæc autem et eorum vita pensanda est.

LXXXIX. *De his qui cum essent catechumeni idolis immolaverunt.*

Concil. Ancyr., tit. 11. Eos qui ante baptisma sacrificaverunt idolis, et postea baptisma consecuti sunt, placuit ad ordinem provehi, eo quod probentur abluti.

XC. *De his qui divinationes expetunt.*

Concil. Ancyr., tit. 23. Qui divinationes expetunt et morem gentilium subsequuntur, aut in domos suas hujuscemodi homines introducunt exquirendi aliquid arte maletica, aut expiandi causa, sub regula quinquennii jaceant secundum gradus pœnitentiæ definitos.

De his qui angelos colunt.

Concil. Laod., tit. 35. Quod non oporteat Christianos Ecclesiam Dei relinquere, et ire, atque angelos nominare, et congregationes facere, quæ interdicta noscuntur. Si quis igitur inventus fuerit huic occultæ idololatriæ serviens, sit anathema, quia derelinquit Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, et se idololatriæ tradidit.

Ut clericus magus et incantator non sit, neque phylacteria faciat.

Concil. Laod., tit. 36. Quod non oporteat sacris officiis deditos, vel clericos, magos aut incantatores existere, aut phylacteria facere, quæ animarum suarum vincula comprobantur. Eos autem qui his utuntur ab Ecclesia pelli præcipimus.

XCI. *De his qui ad presbyterium vel diaconatum promoventur, et ante ordinationem peccatorum sibi sunt conscii.*

Concil. Novæcæsar., tit. 9. Presbyter, si præoccupatus corporali peccato provehatur, et confessus fuerit de se quod ante ordinationem deliquerit, oblata non consecret; manens in reliquis officium propter studium bonum, nam peccata reliqua plerique dixerunt per manus impositionem posse dimitti.

Quod si de se non fuerit ipse confessus, et argui manifeste nequiverit, potestatis suæ judicio relinquatur.

Concil. eod., tit. 10. Simili modo etiam diaconus, si eodem peccato succubuerit, ab ordine ministerii subtrahatur.

XCII. *De diaconis qui tempore ordinationis de nuptiis attestati sunt.*

Concil. Ancyr., tit. 9. Diaconi quicunque ordinantur in ipsa ordinatione protestati sunt et dixerunt velle se conjugio copulari, quia sic manere non possunt, ii si postmodum uxores duxerint, in ministerio maneant, propterea quod eis episcopus licentiam dederit. Quicunque sane tacuerunt et susceperunt manus impositionem professi continentiam, et postea nuptiis obligati sunt, a ministerio cessare debebunt.

XCIII. *Ut presbyteri modum sibi debitum servent.*

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 6. Nec minus etiam presbyteros contra suum modum tendere prohibemus, nec episcopali fastigio debita sibimet audacter assumere: non conficiendi chrismatis, non consignationis pontificalis adhibendæ sibimet arripere facultatem; non præsente quolibet antistite, nisi fortasse jubeantur, vel orationis, vel actionis sacræ suppetere sibi præsumant licentiam; neque sub ejus aspectu, nisi jubeantur, aut sedere præsumant, aut venerabilia tractare mysteria; nec sibi meminerint ulla ratione concedi sine summo pontifice, subdiaconum vel acolytum jus habere faciendi; nec prorsus addubitent, si quidquam ad episcopale ministerium specialiter pertinens suo motu putaverint exsequendum, continuo se presbyterii dignitate, et sacra communione privari. Quod fieri necesse est, censeamus, si eorum præsule differente hujusmodi fuerit prævaricatio comprobata, nec ipso eorum episcopo a culpa conniventiæ et ultione vacaturo, si immoderata facientes dissimulaverit vindicare.

Concil. Carthag., tit. 6. Fortunatus episcopus dixit: In præteritis conciliis statutum meminimus esse ut chrisma, vel reconciliatio pœnitentium, nec non et puellarum consecratio, a presbyteris non fiant; si quis autem emerserit hoc faciens, quid de eo statuendum sit?

Aurelius episcopus dixit: Audivit dignatio vestra suggestionem fratris coepiscopi nostri Fortunati, quid ad hæc dicitis. Ab universis episcopis dictum est: Chrismatis confectio et puellarum consecratio a presbyteris non fiat, vel reconciliare quemquam in publica missa presbytero non licere; hoc omnibus placet.

Concil. Carthag., tit. 7. Aurelius episcopus dixit: Si quisquam in periculo fuerit constitutus, et se reconciliare divinis altaribus petierit, si episcopus absens fuerit, debet utique presbyter consulere episcopum, et sic periclitantem ejus præcepto reconciliare: quam rem debemus salubri consilio roborare. Ab universis episcopis dictum est: Placet quod sanctitas vestra necessario nos instruere dignata est.

XCIV. *De privilegiis presbyterorum.*

Conc. Nicæno, tit. 18. Pervenit ad sanctum magnumque concilium quod in quibusdam locis et civitatibus presbyteris gratiam sacræ communionis diaconi præbeant, quod nec regula, nec consuetudo tradidit, ut ab his qui potestatem non habent offerendi, illi qui offerunt corpus Christi accipiant. Nec non et illud innotuit quod quidam diaconi ante episcopos sacra oblata contingant. Hæc igitur omnia resecentur, et in sua diaconi mensura permaneant, scientes quod episcoporum quidem ministri sint, inferiores autem presbyteris habeantur. Per ordinem ergo post presbyteros gratiam sacræ communionis accipiant, aut episcopo eis, aut presbytero, porrigente; sed nec sedere in medio presbyterorum diaconis liceat; quia si hoc fiat, præter regulam et ordinem probatur existere. Si quis etiam post has definitiones obedire noluerit, a ministerio cessare debebit.

Concil. Laodicensi, tit. 20. Quod non oporteat diaconum coram presbytero sedere, sed jussione presbyteri sedeat: similiter diaconis honor exhibeatur ab obsequentibus, id est, subdiaconis et omnibus clericis.

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 8. Quod non oporteat in presbyterio diaconum sedere, cum divina celebrantur, vel ecclesiasticus habetur, quicunque tractatus, sacri corporis prærogationem sub conspectu pontificis, seu presbyteri, nisi his absentibus, jus non habeant exercendi. Cum enim decreta venerabilium sanctionum nos quoque magnopere custodire nitamur, ac sine eorum dispendio, etiam illa quæ pro alicujus utilitatis fortasse compendio videantur, laxanda dicamus.

XCV. *Ut diaconi mensuram propriam juxta Patrum statuta custodiant.*

Ex decr. papæ Gelasii, tit. 7. Diaconos quoque propriam constituimus servare mensuram, nec ultra tenorem paternis canonibus deputatum quidpiam tentare permittimus, nihil eorum suo ministerio penitus applicare, quæ primis ordinibus proprie decrevit antiquitas, absque episcopo, vel presbytero baptizare non audeant, nisi prædictis fortassis officiis longius constitutis necessitas extrema compellat, quod et laicis Christianis facere plerumque conceditur.

XCVI. *De chorepiscopo, id est, vicario episcopi; quæ ad ejus officium pertineant.*

Concil. Ancyran, tit. 12. Chorepiscopis non licere presbyteros aut diaconos ordinare, sed nec presbyteris civitatis sine præcepto episcopi vel litteris in unaquaque parochia.

Concil. Antioch., tit. 10. Qui in vicis vel possessionibus chorepiscopi nominantur, quamvis manus impositionem episcoporum perceperint, et ut episcopi consecrati sunt, tamen sanctæ synodo placuit

ut modum proprium recognoscant, et gubernent subjectas sibi ecclesias, earumque moderamine curaque contenti sint. Ordinent etiam lectores, et subdiaconos, atque exorcistas; quibus promotiones istæ sufficiant. Nec presbyterum vero nec diaconum audeant ordinare præter civitatis episcopum, cui ipse cum possessione subjectus est. Si quis autem transgredi statuta tentaverit, depositus quo utebatur honore privetur; chorepiscopum vero civitatis episcopus ordinet, cui ille subjectus est.

XCVII. *De rebus ecclesiasticis eo tempore distractis quo ipsæ ecclesiæ viduantur episcopis.*

Concil. Ancyrano, tit. 14. De his quæ pertinent ad ecclesiam, quæcunque, cum non esset episcopus, presbyteri vendiderunt, placuit, rescisso contractu, ad jura ecclesiastica revocari. In judicio autem erit episcopi, si pretium debeat recipi, necne, quia plerumque rerum distractarum reditus ampliorem summam pro pretio dato reddiderit.

Concil. Carthag., tit. 26. Item placuit ut rem ecclesiæ nemo vendat: quod si reditus non habet, et aliqua nimia necessitas cogit, hanc insinuandam esse primati provinciæ ipsius, ut cum statuto numero episcoporum utrum faciendum sit arbitretur. Quod si tanta urget necessitas ecclesiæ, ut non possit hunc consulere, saltem vicinos testes convocet episcopos, curans ad concilium omnes referre suæ ecclesiæ necessitates: quod si non fecerit, reus Deo et concilio, venditor, honore amisso, teneatur.

XCVIII. *De his qui esum carnium in clero constituti diffugiunt.*

Concil. Ancyr., tit. 13. Hi qui in clero sunt presbyteri, et diaconi, et a carnibus abstinent, placuit eas quidem contingere, et ita si voluerint continere. Quod si in tantum eas abominentur, ut nec olera quæ cum eis coquuntur existiment comedenda, tanquam non consentientes regulæ, ab ordine cessare debebunt.

XCIX. *De his qui fornicantur irrationabiliter, id est, cum pecoribus aut cum masculis.*

Concil. Ancyr., tit. 15. De his qui irrationabiliter versati sunt, sive versantur, quotquot ante vicesimum annum tale crimen commiserint, quindecim annis exactis in pœnitentia, communionem mereantur orationum, deinde quinquennio in hac communione durantes, tunc demum oblationis sacramenta contingant; discutiatur autem et vita eorum, qualis tempore pœnitudinis exstiterit, et ita misericordiam consequantur. Quod si inexplebiliter his hæsere criminibus, ad agendam pœnitentiam prolixius tempus insumant. Quotquot autem peracta viginti annorum ætate, et uxores habentes, hoc peccato prolapsi sunt, viginti quinque annis pœnitudinem gerentes in communionem suscipiantur orationum; in qua quinquennio perdurantes, tunc demum oblationis sacramenta percipiant. Quod si qui, et uxores habentes, et transcendentes quinquagesimum annum ætatis ita deliquerint, ad exitum vitæ communionis gratiam consequantur.

Concil. Ancyr., tit. 16. Eos qui irrationabiliter vixerunt, et lepra inusti criminis alios polluerunt, præcepit sancta synodus inter eos orare qui spiritu periclitantur immundo.

C. *De monachis et virginibus qui suam professionem non custodiunt.*

Concil. Ancyr., tit. 18. Quotquot virginitatem promittentes irritam faciunt sponsionem, inter bigamos censeantur. Virgines autem quæ conveniunt cum aliquibus tanquam sorores habitare, prohibemus.

Concil. Chalcedon., tit. 7. Qui semel in clero deputati sunt, aut monachorum vitam expetierunt, statuimus neque ad militiam, neque ad dignitatem aliquam venire mundanam, aut hoc tentantes, et non agentes pœnitentiam, quominus redeant ad hoc quod propter Deum primitus elegerunt, anathematizari.

Concil. Chalcedon., tit. 16. Virginem quæ se Domino consecravit, similiter et monachum, non licere nuptialia jura contrahere: quod si hoc inventi fuerint perpetrantes, excommunicentur. Confitentibus autem decrevimus ut habeat auctoritatem ejusdem loci episcopus misericordiam humanitatemque largiri.

Ex decretis papæ Siricii, tit. 6. Præterea monachorum quosdam atque monacharum, abjecto proposito sanctitatis, in tantam protestaris demersos esse lasciviam, ut prius clanculo velut sub monasteriorum prætextu illicita ac sacrilega se contagione miscuerint, postea vero, in abruptum conscientiæ desperatione perducti, de illicitis complexibus libere filios procrearint, quod et publicæ leges et ecclesiastica jura condemnant: has igitur impudicas detestabilesque personas a monasteriorum cœtu ecclesiarumque conventibus eliminandas esse mandamus, quatenus retrusæ in suis ergastulis tantum facinus continua lamentatione deflentes, purificatorio possint pœnitudinis igne decoquere, ut eis, vel ad mortem, saltem solius misericordiæ intuitu, per communionis gratiam possit indulgentia subveniri.

CI. *Item de virginibus velatis, si deviaverint.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 19. Item quæ Christo spiritaliter nubunt, et a sacerdote velantur, si postea vel publice nupserint, vel se clanculo corruperint, non eas admittendas esse ad agendam pœnitentiam, nisi is cui se junxerant de mundo recesserit; si enim de hominibus hæc ratio custoditur, ut quæcunque, vivente viro, alteri nupserit, habeatur adultera, nec ei agendæ pœnitentiæ licentia concedatur, nisi unus ex his fuerit defunctus; quanto magis de illa tenenda est quæ ante immortali se sponso conjunxerat, et postea ad humanas nuptias transmigravit?

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 20. Illæ vero quæ necdum sacro velamine tectæ, tamen in proposito virginali semper se simulaverunt permanere, licet velatæ non fuerint, si forte nupserint, his agenda aliquanto tempore pœnitentia est, quia sponsio earum

a Domino tenebatur. Si enim inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione solvi, quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigerunt, solvi sine vindicta non poterit? Nam si apostolus Paulus, quæ a proposito viduitatis discesserant, dixit eas habere damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt, quanto potius virgines quæ prioris promissionis fidem frangere sunt conatæ?

Ex decr. papæ Leonis, tit. 26. Propositum monachi proprio arbitrio aut voluntate susceptum deseri non potest absque peccato: quod enim quis Deo vovit, debet et reddere. Unde qui relicta singularitatis professione ad militiam vel ad nuptias devolutus est, publicæ pœnitentiæ satisfactione purgandus est, quia, et si innocens militia et honestum potest esse conjugium, electionem meliorum deseruisse transgressio est.

Tit. 27. Puellæ quæ non parentum coactæ imperio, sed spontaneo judicio, virginitatis propositum atque habitum susceperunt, si postea nuptias eligunt, prævaricantur, etiamsi nondum eis gratia consecrationis accessit: cujus utique non fraudarentur munere, si in proposito permanerent.

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 20. Virginibus sacris temere se quosdam sociare cognovimus, et post dicatum Deo propositum incesta fœdera sacrilegaque miscere; quos protinus æquum est a sacra communione detrudi et nisi per publicam probatamque pœnitentiam omnino non recipi: aut his certe viaticum de sæculo transeuntibus, si tamen pœnituerint, non negetur.

CII. *De his qui adulteras habent uxores, vel adulteri comprobantur.*

Concil. Ancyrano, tit. 19. Si cujus uxor adulterata fuerit, vel si ipse adulterium commiserit, septem annorum pœnitentia oportet eum perfectionem consequi, secundum pristinos gradus.

CIII. *De his quæ partus suos ex fornicatione diversis modis interimunt.*

Concil. Ancyr., tit. 20. De mulieribus quæ fornicantur, et partus suos negant, vel quæ agunt secum ut utero conceptos excutiant, antiqua quidem definitio usque ad exitum vitæ eas ab Ecclesia removet; humanius autem nunc definimus, ut eis decem annorum tempus secundum præfixos gradus pœnitentiæ largiamur.

CIV. *De homicidis vel de his qui non sponte homicidium commiserunt.*

Conc Ancyr., tit. 21 et 22. Qui voluntarie homicidium fecerint, pœnitentiæ quidem jugiter se submittant; perfectionem vero circa vitæ exitus consequantur. De homicidiis non sponte commissis prior quidem definitio, post septennem pœnitentiam perfectionem consequi præcipit; secunda vero quinquennii tempus explere.

CV. *De desponsati puellis, et ab aliis corruptis.*

Concil. Ancyr., tit. 10. Desponsatas puellas et post ab aliis raptas, placuit erui, et eis reddi quibus ante fuerant desponsatæ, etiamsi eis a raptoribus vis illata constiterit

Ex decretis Siricii, tit. 4. De conjugali autem violatione requisisti, si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere? hoc, ne fiat, modis omnibus inhibemus, quia illa benedictio, quam nupturæ sacerdos imponit, apud fideles cujusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur.

CVI. *De his qui virginum corruptionibus conscii sunt.*

Concil. Ancyr., tit. 24. Quidam sponsam habens, sororem ejus violavit, et gravidam reddidit; postmodum desponsatam sibi duxit uxorem, illa vero quæ corrupta est laqueo se peremit: hi qui fuerunt conscii post decennem satisfactionem jussi sunt suscipi secundum gradus pœnitentiæ constitutos.

CVII. *Laicum pellentem conjugem suam communione privandum.*

In Canonibus Apostolorum, tit. 48. Si quis laicus, uxorem propriam pellens, alteram vel ab alio dimissam duxerit, communione privetur.

CVIII. *De presbyteris qui uxores acceperunt, vel fornicati sunt.*

Concil. Novæcæsar., tit. 1. Presbyter, si uxorem acceperit, ab ordine deponatur; si vero fornicatus fuerit, aut adulterium perpetrarit, amplius pelli debet et ad pœnitentiam redigi.

CIX. *Quod sacerdotes et Levitæ cum mulieribus coire non debeant.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 16. Præterea quod dignum et pudicum, et honestum est, tenere Ecclesia omnimodo debet, ut sacerdotes et Levitæ cum uxoribus suis non coeant, quia [a] mysterii quotidiani necessitatibus occupantur; scriptum est enim: Sancti estote, quoniam et ego sanctus sum Dominus Deus Deus vester. Nam si priscis temporibus de templo Dei sacerdotes anno vicis suæ non discedebant, sicut de Zacharia legimus, nec domum suam omnino tangebant, quibus utique propter sobolis successionem [b] uxoris usus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu, et præterquam ex semine Aaron ad sacerdotium nullus fuerat præceptus accedere; quanto magis hi sacerdotes vel Levitæ pudicitiam ex die ordinationis suæ servare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec præterit dies qua vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent? Nam si Paulus ad Corinthios scribit dicens: Abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi, et hoc utique laicis præcepit; multo magis sacerdotes, quibus et orandi et sacrificandi juge officium est, semper debebunt ab hujusmodi consortio abstinere: qui si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo pudore vel sacrificare forsitan usurpabit, aut qua conscientia quove merito exaudiri se credit, cum dictum sit: Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus nihil mundum.

[a] Dionys. Exig., *ministerii.*

[b] Dionys. Exig. *uxorius.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 17. Lex continentiæ A eadem est altaris ministris quæ episcopis atque presbyteris, qui cum essent laici sive lectores, licito et uxores ducere, et filios procreare, potuerunt : sed cum ad prædictos pervenerint gradus, cœpit eis non licere quod licuit. Unde ut de carnali fiat spiritale conjugium, oportet eos nec dimittere uxores, et quasi non habeant sic habere, quo et salva sit charitas connubiorum, et cesset operatio nuptiarum.

Concil. Carth., tit, 25. Aurelius episcopus dixit : Addimus, fratres charissimi, præterea, cum de quorumdam clericorum quamvis lectorum erga uxores proprias incontinentia referretur, placuit, quod et in diversis conciliis firmatum est, ut subdiaconi qui sacra mysteria contrectant, et diaconi et presbyteri, sed et episcopi, secundum priora statuta, etiam ab B uxoribus se abstineant, et tanquam non habentes videantur esse; quod nisi fecerint, ab ecclesiastico removeantur officio. Cæteros autem clericos ad hoc non cogi nisi maturiore ætate.

CX. *Quæ mulieres cum episcopo, presbytero, diacono, debeant commorari.*

Concil. Nic., tit. 3. Interdixit per omnia magna synodus non episcopo, non presbytero, non diacono, nec alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam habere mulierem, nisi forte matrem aut sorórem, aut amitam, vel eas tantum personas quæ suspicionem effugiunt.

Ex decretis papæ Siricii, tit. 12. Feminas vero non alias esse patimur in domibus clericorum, nisi C eas tantum quas propter solas necessitudinum causas habitare cum eisdem synodus Nicæna permisit.

CXI. *De presbyteris qui habuerint conjugia.*

Concil. Gangrens., tit. 4. Quicunque discernit a presbytero qui uxorem habuit, quod non oporteat eo ministrante de oblatione percipere, anathema sit.

CXII. *De his quæ duobus fratribus nupserint, vel qui duas sorores acceperint uxores.*

Concil. Novæcæsar., tit. 2. Mulier si duobus fratribus nupserit, abjiciatur usque ad mortem, verumtamen in exitu, propter misericordiam, si promiserit quod facta incolumis hujus conjunctionis vincula dissolvat, fructum pœnitentiæ consequatur. Quod si D defecerit mulier aut vir in talibus nuptiis, difficilis erit pœnitentia in vita permanenti.

CXIII. *De multinubis.*

Concil. Novæcæsariensis tit. 3. De his qui in plurimas nuptias inciderunt, et tempus quidem præfinitum manifestum est, sed conversatio eorum et fides tempus abbreviat.

CXIV. *De his qui suam concupiscentiam adimplere a Deo non permittuntur.*

Concil. Novæcæsar., tit. 4. Si quis mulierem concupiscens proposuerit cum ea concumbere, et cogitatio ejus non pervenit ad effectum, apparet quod gratia Dei liberatus sit.

CXV. *De catechumenis peccatoribus.*

Concil. Novæcæsar., tit. 5. Catechumenus si ingrediatur ecclesiam, et in ordinem eorum qui instruuntur assistat, hic autem et deprehensus fuerit peccans, si quidem genu flectit audiat, et non delinquat ulterius; si vero et audiens peccaverit, expellatur.

CXVI. *De catechumena prægnante.*

Ejusdem tit. 6. Gravidam oportet baptizare quando voluerit : nihil enim in hoc quæ parit nascenti communicat, propterea quod uniuscujusque suum propositum in confessione declaretur.

CXVII. *Quod non oportet in bigami nuptiis orare presbyterum.*

Concil. Novæcæsar., titul. 7. Presbyterum in bigami nuptiis prandere non convenit, quia cum pœnitentiæ bigamus egeat, quis erit presbyter qui propter convivium talibus nuptiis possit præbere consensum ?

CXVIII. *De his qui mulieribus adulteris juncti sunt.*

Concil. Novæcæsar. tit., 8. Mulier cujusdam adulterata laici constituti, si evidenter arguatur, talis ad ministerium cleri venire non poterit. Si vero post ordinationem adulterata fuerit, dimittere eam convenit : quod si cum illa convixerit, ministerium sibi commissum non poterit obtinere.

CXIX. *Quod presbyteri plebis in ecclesia civitatis nec sacrificium offerre, nec ministrare debeant quæ oblata sunt.*

Concil Novæcæsar., tit. 13. Presbyteri ruris in ecclesia civitatis episcopo præsente, vel presbyteris urbis ipsius, offerre non possunt, nec panem sanctificatum dare, calicemque porrigere. Si vero absentes hi fuerint, et ad dandam orationem vocentur, soli dare debebunt. Chorepiscopi quoque ad exemplum quidem et formam septuaginta videntur esse, ut comministri autem propter studium quod erga pauperes exhibent honorentur.

CXX. *Quod in qualibet magna civitate, septem tantum diacones esse debeant, juxta apostolorum dispositionem.*

Concil. Novæcæsar.,tit. 14. Diaconi septem debent esse juxta regulam, licet et valde magna sit civitas, idipsum autem et Actuum apostolorum liber insi- D nuat.

CXXI. *De his qui nuptias exsecrantur.*

Concil. Gangr., tit. 1. Si quis vituperat nuptias, et dormientem cum viro suo fidelem ac religiosam detestatur, aut culpabiles æstimat, velut qui in regno Dei introire non possunt, anathema sit.

CXXII. *De his qui abominantur eos qui carnibus vescuntur.*

Concil. Gangr., tit. 2. Si quis carnem edentem, præter sanguinem, et idolis immolatum et suffocatum, cum religione et fide, condemnat, velut spem propter hujusmodi perceptionem non habentem anathema sit.

CXXIII. *De servis qui jugum famulatus abjiciunt Christianitatis obtentu.*

Concil. Gangrens., titul. 3. Si quis servum sub prætextu divini cultus doceat dominum contemnere proprium, ut discedat ab ejus obsequio, nec ei cum benevolentia et omni honore deserviat, anathema sit.

CXXIV. *De his qui conventus ecclesiæ spernunt.*

Concil. Gangrens., tit. 5. Si quis docet domum Dei contemptibilem esse, et conventus qui in ea celebrantur, anathema sit.

CXXV. *De his qui ecclesiastica ministeria præter ecclesiam faciunt.*

Concil. Gangrens., tit. 6. Si quis extra ecclesiam seorsum conventus celebrat, et despiciens ecclesiam ea quæ sunt ecclesiæ voluerit usurpare, non conveniente presbytero, juxta decretum episcopi, anathema sit.

CXXVI. *De oblationibus fructuum quæ ministris ecclesiæ conferuntur.*

Concil. Gangrens., tit. 7. Si quis oblationes ecclesiæ extra ecclesiam accipere vel dare voluerit, præter conscientiam episcopi, vel ejus cui hujusmodi officia commissa sunt, nec eum ejus voluerit agere consilio, anathema sit.

CXXVII. *De his quæ in usus pauperum conferuntur.*

Concil. Gangr., tit. 8. De his quæ in usus pauperum conferuntur, si quis dederit vel acceperit oblata præter episcopum, vel eum qui constitutus est ab eo ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui dat, et qui accipit, anathema sit.

CXXVIII. *De his qui non legitime in virginitate persistunt.*

Concil. Gangr., tit. 9. Quicunque virginitatem custodiens, velut horrescens nuptias, temperat, nec propter hoc quod bonum et sanctum est nomen virginitatis assumit, anathema sit.

CXXIX. *De his qui pro virginitate superbiunt.*

Concil. suprascrip., tit. 10. Si quis ex his qui virginitatem propter Dominum servant extollitur adversus conjugatos, anathema sit.

CXXX. *De his qui agapas, id est pastiones pauperum, risui ducunt.*

Concil. suprascript., tit. 11. Si quis despicit eos qui fideliter agapas, id est, convivia, pauperibus exhibent, et propter honorem Domini convocant fratres, et noluerit communicare hujuscemodi vocationibus, parvi pendens quod geritur; anathema sit.

CXXXI. *De his qui palliis utuntur, et idcirco superbiunt.*

Concil. Gangr., tit. 12. Si quis virorum propter continentiam quæ putatur, amictu pallii utitur, quasi per hoc habere se justitiam credens, A et despiciat eos qui cum reverentia birris, et aliis communibus, et solitis utuntur vestibus, anathema sit.

Ex decret. pap. Cœlest., tit. 14. Didicimus enim [a] Domini sacerdotes superstitiosos potius cultui inservire, quam mentis vel fidei puritati : sed non mirum, si contra ecclesiasticum morem faciunt, qui in Ecclesia non creverunt, sed, alio venientes itinere, secum hæc in Ecclesiam quæ in alia conversatione habuerant, intulerunt. Amicti pallio et lumbos præcincti, credunt se sanctæ Scripturæ fidem non per spiritum, sed per litteram, compleB turos : nam si ad hoc ista præcepta sunt ut taliter servarentur, cur non fiant pariter quæ sequuntur, ut lucernæ ardentes una cum baculo teneantur. Habent suum ista mysterium, et intelligentibus ita clara sunt, ut ea magis, qua decet, significatione serventur. Nam in lumborum præcinctione castitas, in baculo regimen pastorale, in lucernis ardentibus boni fulgor operis (de quo dicitur, Sic opera vestra luceant) indicatur : habent tamen istum forsitan cultum, morem potius quam rationem sequentes, qui remotioribus habitant locis, et procul a cæteris degunt. *Et post pauca :* Discernendi a plebe vel cæteris sumus doctrina, non veste, conversatione, non habitu, mentis puritate, non cultu. Nam si studere incipiamus novitati, traditum nobis a Patribus ordinem calcaC bimus, ut locum supervacuum superstitionibus faciamus ; rudes ergo fidelium mentes ad talia non debemus inducere ; docendi enim sunt potius quam laudandi, nec imponendum eorum est oculis, sed mentibus infundenda præcepta sunt.

CXXXII. *De mulieribus quæ utuntur virilibus indumentis.*

Concil. Gangr., tit. 13. Si qua mulier propter continentiam [b] quam putat, habitum mutat, pro solito muliebri amictum virilem sumit, anathema sit.

CXXXIII. *De his qui vetut peccatum copulam deserunt nuptiarum.*

Concil. Gangrens., titul. 14. Si qua mulier virum proprium relinquens discedere voluerit, nuptias exsecrata, anathema sit.

CXXXIV. *De his qui Christianitatis obtentu despiciunt filios.*

D *Concil. Gangr., tit.* 15. Si quis filios suos relinquens non eos enutrit, et quod ad se pertinet, non ad pietatem divini cultus, informat, sed per occasionem continentiæ negligit, anathema sit.

CXXXV. *De his qui parentes Christianitatis obtentu contemnunt.*

Concil. Gangrens., titul. 16. Quicunque filii a parentibus sub prætextu divini cultus abscedunt, nec debitam reverentiam dependunt illis, qui divinum cultum sibi procul dubio præferunt, anathema sit.

[a] Dionys. Exig. addit *quosdam.*

[b] Dionys. Exig., *quæ putatur.*

CXXXVI. *De mulieribus quæ se attondent Christianitatis obtentu.*

Concil. Gangrens., tit. 17. Si qua mulier propter divinum cultum, ut æstimat, crines attondet, quos ei Deus ad subjectionis memoriam tribuit tanquam præceptum dissolvens obedientiæ, anathema sit.

CXXXVII. *De his qui Dominico die jejunant, tanquam nihil præ cæteris differente.*

Concil. Gangr., titul. 18. Si quis propter continentiam quæ putatur, aut contumaciam in die Dominico jejunat, anathema sit.

CXXXVIII. *De his qui die Dominico et diebus Pentecostes genua flectunt.*

Concil. Nicæn., tit. 20. Quoniam sunt quidam in die Dominico genua flectentes, et in diebus Pentecostes : ut omnia in universis locis consonanter observentur, placuit sancto concilio stantes [a] die Dominico vota persolvere.

CXXXIX. *De his qui ecclesiastica jejunia absque necessitate dissolvunt.*

Concil. Gangrens., tit. 19. Si quis eorum qui continentiæ student, absque necessitate corporea, tradita in commune jejunia et ab Ecclesia custodita superbiendo dissolvit, stimulo suæ cogitationis impulsus, anathema sit.

CXL. *De his qui collectas quæ fiunt in martyrum commemorationibus exsecrantur.*

Concil Gangr., tit. 29. Si quis superbiæ usus affectu conventus abominatur qui ad confessiones martyrum celebrantur, et ministeria quæ in eis fiunt simul cum eorum memoriis exsecrantur, anathema sit.

CXLI. *De his qui in aliena parochia præter conscientiam suorum episcoporum immorantur.*

Concil. Antioch., tit. 3. Si quis presbyter, aut diaconus, et omnino quilibet ex clero, parochiam propriam deserens ad aliam properaverit, dein omnino demigrans in alia parochia per multa tempora nititur immorari, ulterius ibidem non ministret, maxime si vocanti suo episcopo, et regredi ad propriam parochiam commonenti, obedire contempserit. Quod si in hac indisciplinatione perdurat, a ministerio modis omnibus removeatur, ita ut nequaquam locum restitutionis inveniat : si vero pro hac causa damnatum alter episcopus suscipiat, hic etiam a communi coerceatur synodo, velut qui ecclesiastica constituta dissolvat.

CXLII. *De episcopis adeuntibus imperatorem.*

Concil. Antioch., tit. 11. Si quis episcopus, aut presbyter, aut quilibet regulæ subjectus Ecclesiæ, præter concilium et litteras episcoporum provinciæ, et præcipue metropolitani, adierit imperatorem, hunc reprobari et abjici oportere, non solum a communione, verum et ab honore cujus A particeps videtur existere, quia venerandi principis auribus molestiam tentavit inferre, contra ges Ecclesiæ. Si igitur adire principem necessaria causa deposcit, hoc agatur cum tractatu et consilio metropolitani et cæterorum episcoporum qui in eadem provincia commorantur, qui etiam proficiscentem suis prosequantur epistolis.

CXLIII. *De damnatis episcopis, aut clericis adeuntibus imperatorem.*

Concil. Antioch., tit. 12. Si quis a proprio episcopo presbyter, aut diaconus, aut a synodo fuerit episcopus forte damnatus, et imperatoris auribus molestus exstiterit, oportet ad majus episcoporum converti concilium, et quæ putaverint habere justa, plurimis episcopis suggerant, eorumque B discussiones ac judicia præstolentur. Si vero hæc parvi pendentes molesti fuerint imperatori, hos nulla venia dignos esse, nec locum satisfactionis habere, nec spem futuræ restitutionis penitus operiri dijudicamus.

Concil. Carthag., tit. 71. Placuit ut quicunque ab imperatore cognitionem judiciorum publicorum petiverit, honore proprio privetur. Si autem episcopale judicium ab imperatore postulaverit, nihil ei obsit.

CXLIV. *De dissensione quæ super episcoporum judicatione contingit, vel cum ab omnibus sua provincia episcopus constanter excluditur.*

Concil. Antioch., tit. 14. Si quis episcopus de certis criminibus [b] judicatur, et contingat de eo provinciales episcopos dissidere, cum judicatus ab C aliis innocens creditur, reus ab aliis æstimatur, pro [c] ipsius ambiguitatis absolutione sanctæ synodo placuit, ut metropolitanus episcopus a vicina provincia judices alios convocet, qui controversiam tollant, ut per eos simul, et per provinciales episcopos quod justum visum fuerit approbetur.

Concil. Antioch., tit. 15. Si quis episcopus, de certis criminibus accusatus, condemnetur ab omnibus episcopis ejusdem provinciæ, cunctique consonanter eamdem contra eum formam decreti protulerint, hunc apud alios nullo modo judicari, sed firmam concordantium episcoporum provinciæ manere sententiam.

Concil. Carthag., tit. 19. Aurelius episcopus dixit: Quisquis episcoporum accusatur, ad primates pro- D vinciæ ipsius causam deferat accusator, nec a communione suspendatur cui crimen intenditur, nisi ad causam suam dicendam electorum judicum die statuta litteris evocatus minime occurrerit, hoc est, infra spatium mensis ex ea die qua eum litteras accepisse constiterit : quod si aliquas veras necessitatis causas probaverit, quibus eum occurrere non potuisse manifestum sit, causæ suæ dicendæ intra alterum mensem integram habeat facultatem; verum tam diu post mensem secundum non communicet, donec purgetur. Si autem ad concilium universale anniversarium occurrere no-

[a] Dionys. Exig, *Domino.*
[b] *Judicetur*, Dionys. Exig.
[c] *Totius*, Dionys. Exig.

luerit, ut vel ibi causa ejus terminetur, ipse in se damnationis sententiam dixisse judicetur, tempore sane quo non communicat, nec in sua ecclesia, vel parochia communicet. Accusator autem ejus si nunquam diebus causæ dicendæ defuerit [a] [a communione non removeatur. Si vero aliquando defuerit] subtrahens se restituto in communione episcopo, ipse removeatur a communione accusator: ita tamen ut nec ipsi adimatur facultas causæ peragendæ, si se ad diem occurrere [b] [non voluisse, sed non potuisse, probaverit : illud vero placuit ut cum agere] cœperit in episcoporum judicio, si fuerit accusatoris persona culpabilis, ad arguendum non admittatur, nisi proprias causas. non tamen ecclesiasticas asserere voluerit.

Quæ forma in accusatione episcopi, diaconi, et cæterorum servari debeat.

Concil. Carthag., tit. 20. Si autem presbyteri, vel diaconi, fuerint accusati, adjuncto sibi ex vicinis locis [c] proprius episcopus legitimo numero collegarum, quos ab eodem accusati petierint, id est, una secum in presbyteri nomine sex, in diaconi tres, ipsorum causam discutiant eadem, dierum, et dilationum, et a communione remotionum, et discussione personarum, inter accusatores et eos qui accusantur, forma servata. Reliquorum autem clericorum causas etiam solus episcopus loci agnoscat et finiat.

CXLV. *De vacantibus episcopis, quod alienam ecclesiam pervadere non debeant.*

Concil. Antioch., tit. 16. Si quis episcopus vacans in ecclesiam vacantem prosiliat, sedemque pervadat, absque integro perfectoque concilio, hic abjiciatur necesse est, et si cunctus populus quem diripuit eum habere delegerit; perfectum vero concilium illud est, ubi interfuerit metropolitanus antistes.

CXLVI. *Ut nullus ad episcopatum pro se constituat promovendum.*

Concil. Antioch., tit. 23. Episcopo non licere pro se alterum successorem sibi constituere, licet ad exitum vitæ perveniat; quod si tale aliquid factum fuerit, irritum esse hujuscemodi constitutum. Servetur autem jus ecclesiasticum, id continens oportere non aliter fieri, nisi cum synodo et judicio episcoporum, qui post obitum quiescentis potestatem habent eum qui dignus exstiterit promovere.

CXLVII. *De episcopis, etiam laica communione privandis, qui civitates mutuaverunt.*

Concil. Sardic., titul. 1. Osius episcopus dixit: Non minus mala consuetudo, quam perniciosa corruptela funditus eradicanda est, ne cui liceat episcopo de civitate sua ad aliam transire civitatem; manifesta est enim causa, qua hoc facere tentat, cum nullus in hac re inventus sit episcopus qui de majore civitate ad minorem transiret. Unde apparet avaritiæ eos ardore inflammari, et ambitioni servire, et ut dominationem agant. Si omnibus placet, hujusmodi pernicies sævius et austerius vindicetur, ut nec laicam communionem habeat qui talis est. Responderunt universi : Placet.

CXLVIII. *Item si per ambitionem sedem mutaverint, nec in exitu communionem saltem laicorum consequantur.*

Concil. suprascr., tit. 2. Osius episcopus dixit: Etiam si talis aliquis exstiterit temerarius, ut fortassis talem excusationem afferens asseveret, quod populi litteras acceperit, cum manifestum sit potuisse [d] paucos præmio et mercede corrumpi eos qui sinceram fidem non habent, ut clamarent in ecclesia, et ipsum petere viderentur episcopum, omnino has fraudes damnandas esse arbitror, ita ut nec laicam in fine communionem talis accipiat. Si vobis omnibus placet statuite. Synodus respondit : Placet

CXLIX. *Ut inter discordes episcopos, comprovinciales antistites audiant; quod si damnatus appellaverit Romanum pontificem, id observandum quod ipse censuerit.*

Concil. Sardic., tit. 3. Osius episcopus dixit : Illud quoque necessario adjiciendum est, ut episcopi de sua provincia ad aliam provinciam, in qua sunt episcopi, non transeant, nisi forte a fratribus suis invitati, ne videamur januam claudere charitatis. Quod si in aliqua provincia aliquis episcopus contra fratrem suum episcopum litem habuerit, unus de duobus ex alia provincia advocet episcopum cognitorem. Quod si aliquis [e] episcoporum judicatus fuerit in aliqua causa, et putat se bonam causam habere, ut iterum concilium renovetur. Si vobis placet, sancti Petri memoriam honoremus, ut scribatur ab his qui causam examinarunt Julio Romano episcopo, et si judicaverit renovandum esse judicium, renovetur, et det judices : si autem probaverit talem causam esse, ut non refricentur ea quæ acta sunt, quæ decreverit confirmata erunt. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit : Placet.

CL. *Ut nullus accusati sedem usurpet episcopi.*

Concil. Sardic., tit. 4. Gaudentius episcopus dixit : Addendum, si placet, huic sententiæ, quam plenam sanctitate [f] protulistis, ut cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum judicio qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negotium in urbe Roma, alter episcopus in ejus cathedra post appellationem ejus qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in judicio episcopi Romani determinata.

CLI. *Quando quis debeat a vicinis provinciis episcopus ordinari.*

Concil. Sard., tit. 5. Osius episcopus dixit : Si

[a] Hæc desunt in Ms. Clar.
[b] Hæc desunt in Ms. Clar.
[c] *Cum proprio episcopo*, Dionys. Exig.
[d] Legendum *plures*.
[e] *Episcopus*, Dionys. Exig.
[f] *Protulisti*, Dionys. Exig.

contigerit in una provincia, in qua plurimi fuerint episcopi, unum forte remanere episcopum, ille vero per negligentiam noluerit ordinare episcopum, et populi convenerint, episcopos vicinæ provinciæ debere illum prius convenire episcopum, qui in ea provincia moratur, et ostendere quod populi petant sibi rectorem, et hoc justum esse, ut et ipsi veniant, et cum ipso ordinent episcopum. Quod si conventus litteris tacuerit, et dissimulaverit, nihilque rescripserit, satisfaciendum esse populis ut veniant ex vicina episcopi provincia, et ordinent episcopum.

CLII. *De non ordinandis episcopis per vicos et modicas civitates.*

Concil. Sard., tit. 6. Licentia vero danda non est ordinandi episcopum, aut in vico aliquo, aut in modica civitate, cui sufficit unus presbyter, quia non est necesse ibi episcopum fieri, ne vilescat nomen episcopi, et auctoritas. Non debent illi ex alia provincia invitati facere episcopum, nisi aut in his civitatibus quæ episcopos habuerunt, aut si qua talis, aut tam populosa civitas quæ meretur habere episcopum. Si hoc omnibus placet? Synodus respondit : Placet.

CLIII. *De provinciali synodo retractanda per vicarios episcopi urbis Romæ, si ipse decreverit.*

Concil. Sard., tit. 7. Placuit autem, ut si episcopus accusatus fuerit, et judicaverint congregati episcopi regionis ipsius, et de gradu suo eum dejecerint, si appellaverit qui dejectus est, et confugerit ad episcopum Romanæ Ecclesiæ, et voluerit se audiri, si justum putaverit ut renovetur examen, scribere his dignetur episcopis qui in finitima et propinqua provincia sunt, ut ipsi diligenter omnino requirant, et juxta fidem veritatis definiant. Quod si is qui rogat causam suam iterum audiri, deprecatione sua moverit episcopum Romanum, ut e latere suo presbyterum mittat, erit in potestate episcopi quid velit, et quid æstimet. Et si decreverit mittendos esse qui præsentes cum episcopis judicent, habentes ejus auctoritatem, a quo destinati sunt, erit in suo arbitrio; si vero crediderit episcopos sufficere, ut negotio terminum imponant, faciet quod sapientissimo consilio judicaverit.

CLIV. *Quando et in quibus causis episcopi ad comitatum ire debent.*

Concil. suprascripto, tit. 8. Osius episcopus dixit : Importunitates, et nimia frequentia, et [a] justæ petitiones fecerunt nos non tantam habere vel gratiam, vel fiduciam : dum quidam non cessant ad comitatum ire episcopi, et maxime Afri, qui, sicut cognovimus, sanctissimi fratris et coepiscopi nostri Grati salutaria consilia spernunt atque contemnunt, ut non solum ad comitatum multas et diversas Ecclesiæ non profuturas perferant causas, ut fieri solet, et oportet, ut pauperibus, aut viduis, aut pupillis subveniatur, sed et dignitates sæculares, et administrationes quibusdam postulent. Hæc itaque pravitas olim non solum murmurationes, sed et scandala excitat. Honestum est autem ut episcopi intercessionem his præstent qui iniqua vi opprimuntur, aut si vidua affligitur, aut pupillus exspolietur, si tamen ista omnia justas habent causas, aut petitiones. Si vobis ergo, fratres charissimi, placet, decernite, ne episcopi ad comitatum accedant, nisi forte hi qui religiosi imperatoris litteris, vel invitati, vel vocati fuerint. Sed quoniam sæpe contingit ut ad misericordiam Ecclesiæ confugiant qui injuriam patiuntur, aut qui peccantes in exsilio, vel insulis damnantur, aut certe quamcunque sententiam suscipiunt, subveniendum est his, et sine dubitatione petenda indulgentia : hoc ergo decernite, si vobis placet. Universi dixerunt : Placet, et constituatur.

Concil. Carthag., tit. 25. Item placuit ut episcopi trans mare non proficiscantur, nisi consulto primæ sedis episcopo suæ cujusque provinciæ, ut ab eo præcipue possint sumere formatam vel commendationem.

Concil. suprascripto, tit. 28. Item placuit ut presbyteri, diaconi, vel cæteri inferiores clerici in causis quas habuerint, si de judiciis episcoporum suorum questi fuerint, vicini episcopi eos cum consensu sui episcopi audiant, et inter eos definiant adhibiti ab eis episcopi. Quod si et ab eis provocandum putaverint, non provocent ad transmarina judicia, sed ad primates suarum provinciarum, sicut et de episcopis sæpe constitutum est. Ad transmarina autem qui putaverit appellandum, a nullo intra Africam ad communionem suscipiatur.

Item concil. universali Carthag., tit. 73. Placuit ut quicunque ad comitatum ire voluerit informata, qua ad urbis Romæ Ecclesiam mittitur, intimetur, ut unde etiam ad comitatum formatam accipiat. Quod si accipiens ad Romanam tantummodo formatam, et tacens necessitatem qua ad comitatum illi pergendum est [b], a communione removeatur : quod si ibi Romæ ei repentina necessitas orta fuerit ad comitatum pergendi, alleget apud episcopum urbis Romæ ipsam necessitatem, et de hoc scripta ejusdem Romani episcopi perferat. Formatæ autem quæ a primatibus, vel aliquibuscunque episcopis clericis propriis dantur, habeant diem Paschæ. Quod si adhuc ejusdem anni Paschæ dies incertus est, ille præcedens adjungatur, quomodo solet post consulatum in publicis gestis ascribi

CLV. *De diaconis ad comitatum dirigendis.*

Concil. Sardic., tit. 9. Osius episcopus dixit : Hoc quoque providentia vestra tractare debet, qui decrevistis ne episcoporum improbitas nitatur, ut ad comitatum pergant. Quicunque ergo quales superius memoravimus preces habuerint, vel acceperint, per diaconum suum mittant, quia persona ministri invidiosa non est, et quæ impetraverit celerius poterit referre, et hoc consequens esse videtur, ut de qua-

[a] *Injustæ*, Dionys. Exig.
[b] Addit Dionys. Exig. : *Voluerit etiam ad comitatum pergere.*

libet provincia episcopi ad eum fratrem et coepiscopum nostrum preces mittant, qui in metropoli consistit, ut ille et diaconum ejus, et supplicationes destinet, tribuens commendatitias epistolas pari ratione ad fratres et coepiscopos nostros, qui in illo tempore in his regionibus et urbibus morantur, in quibus felix et [a] lætus Augustus remptublicam gubernat. Si vero habet episcopus amicos in palatio qui cupit aliquid, quod tamen honestum est impetrare, non probibeatur per diaconum suum et rogare ac significare his quos scit benignam intercessionem absenti posse præstare, si tamen opportunum fuerit.

CLVI. *Quod pro pupillis et viduis, ac necessitatem patientibus ad comitatum eundum sit.*

Concil. Sardic., *tit.* 10. Qui vero Romam venerint, sicut dictum est, sanctissimo fratri et coepiscopo nostro Romanæ Ecclesiæ preces quas habent tradant, ut ipse prius examinet si honestæ et justæ sunt, et præstet diligentiam atque sollicitudinem, ut ad comitatum perferantur. Universi dixerunt placere sibi, et honestum esse consilium. Alipius episcopus dixit : Si propter pupillos, viduas vel laborantes qui causas [b] non iniquas habent, susceperint peregrinationis incommoda, habebunt aliquid rationis. Nunc vero cum ea postulent præcipue, quæ sine invidia hominum et sine reprehensione esse non possunt, non necesse est ipsum ire ad comitatum.

CLVII. *Ut qui in canali sunt episcopi, euntes ad comitatum sollicite discutiant.*

Concil. Sard., *tit.* 11. Gaudentius episcopus dixit : Ea quæ salubriter providistis convenientia, et æstimationi omnium et Deo placitura tenere hactenus firmitatem possunt, si metus huic sententiæ conjungatur. Scimus enim et ipsi sæpissime propter paucorum imprudentiam religiosum sacerdotale nomen fuisse reprehensum. Si igitur aliquis contra omnium sententiam nisus voluerit ambitioni magis placere quam Deo, is debet scire, causis redditis, honorem dignitatemque se amissurum : quod ita demum compleri poterit, si unusquisque nostrum in canali constitutus est, cum progredientem episcopum viderit, inquirat transitum ejus, causas videat, quo tendat agnoscat, et si quidem eum invenerit ire ad comitatum [c] [requirat et illud quod superius comprehensum est, ne forte invitatus est ut ei facultas eundi permittatur. Si vero, ut superius memoravit sanctitas vestra, propter desideria et ambitiones, ad comitatum] pergat, nec in litteris ejus subscribatur, neque in communionem recipiatur. Si vobis placet, omnium sententia confirmari debet. Universi dixerunt honestum esse et placere sibi hanc constitutionem.

CLVIII. *De his qui ignorant, quid sit in synodo constitutum.*

Concil. Sard., *tit.* 12. Osius episcopus dixit : Sed et moderatio necessaria est, dilectissimi fratres, ne subito adhuc aliqui nescientes quid decretum sit in synodo, veniant ad civitates eas quæ in canali sunt. Debet ergo episcopus civitatis ipsius admonere eum, et instruere, ut ex hoc loco diaconum suum mittat, admonitus ipse tamen redeat in parochiam suam.

CLIX. *Quandiu episcopus in alia civitate debeat remorari.*

Concil. Sardic., *tit.* 14. Osius episcopus dixit : Et hoc quoque statuere debetis, ut ex alia civitate cum venerit ad aliam civitatem, vel ex alia provincia sua ad aliam provinciam, et ambitioni magis quam devotioni serviens voluerit in aliena civitate multo tempore residere. Forte enim evenit episcopum loci non esse tam instructum, neque tam doctum. Is vero qui advenit incipiat contemnere eum, et frequenter facere sermonem, ut dehonestet et infirmet ejus personam, ita ut ex hac occasione non dubitet relinquere assignatam sibi ecclesiam, et transeat ad alienam. Definite ergo tempus, quia et non recipi episcopum inhumanum est, et si diutius resedeat perniciosum. Hoc ergo ne fiat providendum est. Memini autem superiori concilio fratres nostros constituisse, ut si quis laicus in ea in qua commoratur civitate tres Dominicos dies, id est, per tres septimanas, non celebrasset conventum, communione privaretur. Si hæc circa laicos constituta sunt, multo magis episcopo nec licet, nec decet, si nulla sit tam gravis necessitas quæ detineat, ut amplius a suprascripto tempore absens sit ab ecclesia sua. Universi dixerunt placere sibi.

Qui vero persecutionis tempore in aliena civitate remorari voluerint, non prohibeantur.

Concil. Sardic., *tit.* 21. Osius episcopus dixit : Suggerente fratre et coepiscopo nostro Olympio, etiam hoc placuit, ut si aliquis vim perpessus est, et inique expulsus pro disciplina et catholica confessione, vel pro defensione veritatis, effugiens pericula, innocens et devotus ad aliam venerit civitatem, non prohibeatur immorari, quandiu aut redire possit, aut injuria ejus remedium acceperit, quia durum est, eum qui persecutionem patitur non recipi, etiam et larga benevolentia, et humanitas ei exhibenda est.

CLX. *Quod non liceat episcopo a sua ecclesia plus tribus hebdomadibus abesse.*

Concil. Sardic., *tit.* 15. Osius episcopus dixit : Quia nihil prætermitti oportet, sunt quidam fratres, et coepiscopi nostri, qui non in ea civitate in qua videntur episcopi esse constituti, vel certe parvam rem illic habeant; alibi autem idonea prædia haberi cognoscuntur, vel affectionem proximorum quibus indulgeant, hactenus permitti eis oportet ut accedant ad possessiones suas, et disponant vel ordinent fructum laboris sui, ut post tres Dominicos, id est, post tres hebdomadas, si morari necesse est, in suis potius fundis morentur. Aut si est proxima civitas

[a] *Beatus*, Dionys. Exig.
[b] *Non* deest in Dionys. Exig.
[c] Hæc desunt in Ms. Codice.

in qua est presbyter, ne sine ecclesia videatur facere diem Dominicum, illuc accedat, ut neque res domesticæ [a] absentia ejus detrimentum sustineant, et non frequenter veniendo ad civitatem, in qua episcopus moratur, suspicionem jactantiæ, et ambitionis evadat. Universi dixerunt placere sibi.

CLXI. *De his qui pro diversis erratis pœnitudinem ferventius gerunt.*

Concil. Laodic., tit. 2. De his qui diversis facinoribus peccaverunt, et perseverantes in oratione confessionis, et pœnitentiæ conversionem a malis habuere perfectam, pro qualitate delicti, talibus pœnitentiæ tempus impensum, propter clementiam et bonitatem Dei communio concedatur.

CLXII. *De tempore orainationis.*

Concil. Laodic., titul. 4. Quod non oporteat ordinationes sub conspectu audientium celebrari.

CLXIII. *Non congruere presbyteras in mulieribus ordinari.*

Concil. Laodic., tit. 11. Quod non oporteat eas quæ dicuntur presbyteræ, vel præsidentes, in ecclesia ordinari.

CLXIV. *Judicio multitudinis ordinationem fieri non debere.*

Concil. Laod., tit. 13. Quod non sit permittendum turbis electiones eorum facere, qui sunt ad sacerdotium promovendi.

Quod docendus sit populus, non sequendus.

Ex decretis papæ Cœlestini, tit. 22. Docendus est populus, non sequendus ; nosque, si nesciunt, eos quid liceat quidve non liceat commonere, non his consensum præbere, debemus. Quisquis vero conatus fuerit tentare prohibita, sentiet censuram sedis apostolicæ minime defuturam. Quæ enim sola admonitionis auctoritate non corrigimus, necesse est per severitatem congruentem regulis [b] vindicetur.

Et quod non conveniat, contemptis clericis ecclesiarum, de laicis episcopum ordinari.

Ex decretis papæ Cœlestini, tit. 21. Audivimus quasdam propriis destitutas rectoribus civitates episcopos sibi petere velle de laicis, tantumque fastigium tam vile credere, ut hoc iis qui non Deo sed sæculo militaverint, æstiment nos posse conferre, non solum male de suis clericis, in quorum contemptum hoc faciunt, judicantes, sed de nobis pessime, quos credunt hoc posse facere, sentientes : quod nunquam auderent, si non quorumdam illicitis consentiens sententia conniveret. Ita nihil quæ frequentius sunt decreta proficiunt ut hoc quasi nunquam de hac parte scriptum fuerit, ignoretur. Quid proderit per singula clericos stipendia militasse, et omnem egisse in dominicis castris ætatem, si qui his præfuturi sunt ex laicis requiruntur, qui vacantes sæculo, et omnem ecclesiasticum ordinem nescientes, saltu præpropero in alienum honorem ambiunt immoderata cupiditate transcendere, et in aliud vitæ genus calcata reverentia ecclesiasticæ disciplinæ transire ? Talibus itaque, fratres charissimi, qui juris nostri, id est canonum gubernacula custodimus, necesse est obviemus, hisque fraternitatem vestram epistolis commonemus, ne quis laicum ad ordinem clericatus admittat, et sinat fieri, unde et illum decipiat, et sibi causas generet, quibus reus constitutis decretalibus fiat.

CLXV. *Ad alias parochias eulogias quæ oblatæ sunt minime destinandas.*

Concil. Laod., tit. 14. Quod sancta nullo modo causa eulogiarum tempore Paschalis festi ad alias parochias debeant destinare.

CLXVI. *De his qui debeant in ambone, id est, in pulpito psallere.*

Concil. Laod., tit. 15. Quod non oporteat amplius præter eos qui regulariter cantores existunt, qui et de codice canunt, alios in pulpitum conscendere, et in ecclesia psallere.

CLXVII. *De lectionibus quæ debeant Sabbato recenseri.*

Concil. Laod. tit. 16. Quod in Sabbato Evangelia cum aliis Scripturis legi conveniat.

CLXVIII. *Quod interstitium psalmorum debeat in congregationibus fieri*

Concil. Laodic., tit. 17. Quod in conventu fidelium nequaquam psalmos continuare conveniat, sed per intervallum, id est, per psalmos singulos recenseri debeant lectiones.

CLXIX. *De precibus nona et vespera celebrandis.*

Concil. Laodic., tit. 18. Quod id ipsum semper officium precum nona et vespera semper debeat exhiberi.

CLXX. *De precibus post sermones habitos ad plebem faciendis.*

Concil. Laodic., tit. 19. Quod oporteat seorsum primum post allocutiones episcoporum orationem super catechumenos celebrari, et postquam catechumeni egressi fuerint, super eos qui sunt in pœnitentia precem fieri. His etiam accedentibus ad manum sacerdotis et discedentibus, tres orationes consummari fidelium, ita ut prima quidem sub silentio, secunda vero et tertia per exclamationes solitas expleantur, et ita demum pacem sibi invicem dabunt. Et posteaquam dederit episcopus presbyteris osculum pacis, tunc [c] laici pacem sibi tribuant, et ita sancta celebrabitur oblatio : solis enim ministerio sacro deditis ad altare ingredi et communicare ibidem liceat.

CLXXI. *Quod subdiaconi a diaconio sint remoti.*

Concil. Laodic., tit. 21. Quod non oporteat subdiaconos habere locum [d] in diaconio, et Dominica vasa contingere.

[a] *Per absentiam*, Dion. Exig.
[b] *Vindicemus*, Dion. Exig,
[c] Dionys. Exig , *laici sibi tribuent.*
[d] Dionys. Exig., *diaconico.*

CLXXII. *Subdiaconis cum orariis assistere non licere.*

Concil. Laod., tit. 22. Quod non oporteat subdiaconum uti orario, nec ostia derelinquere.

CLXXIII. *Lectores et cantores cum orariis agere suum officium non licere.*

Concil. Laod., tit. 23. Quod non oporteat lectores aut cantores orariis uti, et ita legere vel psallere.

CLXXIV. *Quod subdiaconi non aebent benedicere, nec benedictionem tribuere.*

Concil. Laod., tit. 25. Quod non oporteat subdiaconos panem dare, vel calicem benedicere.

CLXXV. *De exorcistis, qui non sunt ab episcopo ordinati.*

Concil. Laod., tit. 26. Quod hi qui non sunt ab episcopis ordinati, tam in ecclesiis quam in domibus exorcisare non possunt.

CLXXVI. *Quod de conviviis quæ ex agape fiunt partes accipi non debeant.*

Concil. Laod., tit. 27. Quod non oporteat sacro ministerio deditos clericos, aut laicos, ad agapem vocatos ciborum partes accipere, propterea quod et ecclesiastico ordini fiat hinc injuria.

CLXXVII. *In ecclesiis prandia fieri non debere, præter necessitatem itineris.*

Concil. Laod., tit. 28. Quod non oporteat in domiciliis divinis, id est, in Dominicis et ecclesiis convivia quæ vocantur agapæ fieri, nec intra domum Dei comedere, vel accubitus sternere.

Concil. Carthagin., tit. 9. Ut nulli episcopi vel clerici in ecclesia conviventur, nisi forte transeuntes hospitiorum necessitate illic reficiant ; populi etiam ab hujusmodi conviviis, quantum fieri potest, prohibeantur.

CLXXVIII. *De viris cum mulieribus lavacra celebrantibus.*

Concil. Laodicensi, tit. 30. Quod non oporteat sacris officiis deditos, aut clericos, aut continentes, vel omnem laicum Christianum, lavacra cum mulieribus celebrare, quia hæc apud gentes reprehensio prima est.

CLXXIX. *Ut episcopi ad synodum imprætermisse occurrant.*

Concil. Laod., tit. 40. Quod non oporteat episcopos ad synodum vocatos omnino contemnere, sed protinus ire, et docere, vel discere ea quæ ad correptionem Ecclesiæ vel reliquarum pertinent rerum : se ipsum vero qui contempserit accusabit, nisi forte per ægritudinem ire non possit.

Concil Antioch., tit. 17. Si quis episcopus manus impositionem episcopatus acceperit, et præesse populo constitutus, ministerium subire neglexerit, nec acquieverit ire ad ecclesiam sibi commissam, hunc oportet communione privari donec susceperit coactus officium, aut certe de eo aliquid [a] decreverit ejusdem provinciæ synodus sacerdotum.

CLXXX. *Quod præter jussionem episcopi clericus non debeat proficisci*

Concil. Laod., tit. 41. Quod non oporteat sacerdotem, vel clericum, sine litteris proficisci canonicis.

Item 42. Quod non oporteat sacerdotem, vel clericum, præter jussionem sui proficisci pontificis.

Et ut subdiaconi ad ostia perseverent.

Item 43. Quod non oporteat subdiaconos saltem paululum januas deserere, et orationi vacare.

CLXXXI. *Ut sacrarium mulieres non introeant.*

Concil. Laod., tit. 44. Quod non oporteat mulieres ingredi ad altare.

Ex decret. Gelasii papæ, tit. 26. Nihilominus impatienter audivimus, tantum divinarum rerum subiisse despectum, ut feminæ sacris altaribus ministrare firmentur, cunctaque nonnisi virorum famulatui deputata sexum cui non competit exhibere. Nisi quod omnium delictorum quæ singillatim perstrinximus, noxiorum reatus omnis et crimen eos respicit sacerdotes, qui vel ista committunt, vel committentes minime publicando, pravis excessibus se favere significant, si tamen sacerdotum jam sint vocabulo nuncupandi, qui delegatum sib' religionis officium sic prosternere moliuntur, ut in perversa quæque profanaque declives, sine ullo respectu regulæ Christianæ, præcipitia funesta sectentur. Cumque scriptum sit : Minima qui spernit paulatim decidit, quid est de talibus æstimandum, qui immensis ac multiplicibus pravitatum molibus occupati, ingentem ruinam multimodis impulsionibus ediderunt, quæ non solum ipsos videatur obruere, sed ecclesiis universis mortiferam, si non sanentur, inferre perniciem. Nec ambigant qui hæc exercere sunt ausi, sed etiam qui hactenus cognita siluerunt, sub honoris proprii se jacere dispendio, si non tanta qua possunt celeritate festinent ut lethalia vulnera competenti [b] medicamine salventur. Quo enim more teneant jura pontificum, qui pontificalibus excubiis eatenus injuncta dissimulant, ut contraria domui Dei cui præsident potius operentur ? Quantumque apud Deum possent, si nonnisi convenientia procurarent, tantum quid mereantur aspiciant, cum exsecrabili studio [c] sectantur adversa ; et quasi magis hæc regula sit, qua [d] Ecclesiæ debeant gubernari, sic quidquid est ecclesiasticis inimicum regulis, perpetratur : cum et si cognitos [e] habet canones unusquisque pontificum, intemerata debuerit tenere custodia ; et si forsitan nesciebat, consulere fidenter oportuerit ignorantem. Quo magis excusatio nulla succurrit errantibus, quia nec scieus

[a] Dionys. Exig. addit *integra.*
[b] Dionys. Exig., *medicatione curentur.*
[c] Dionys. Exig., *sectentur.*
[d] Dionys. Exig., *Ecclesia debeat.*
[e] Dionys. Exig., *habuit.*

proposuit servare quod noverat, nec ignorans curavit nosse quod gereret.

CLXXXII. *De his qui circa mediam septimanam ad baptisma veniunt.*

Concil. Laodicensi, tit. 45. Quod non oporteat ad baptisma quemquam post duas quadragesimæ hebdomadas admitti.

CLXXXIII. *De perceptione fidei, et redditione eorum qui baptizantur.*

Concil. Laodic., titul. 46. Quod oporteat eos qui ad baptisma veniunt fidem discere, et quinta feria septimanæ majoris episcopo aut presbyteris reddere.

CLXXXIV. *Ut post baptisma chrisma detur.*

Concil. Laodic., titul. 48. Quod oporteat eos qui baptizantur post lavacrum chrisma cœleste percipere, et regni Christi participes inveniri.

CLXXXV. *Oblationes offerri in Quadragesima non oportere.*

Item titul. 49. Quod non oporteat in Quadragesima panem benedictionis offerri, nisi Sabbato, et Dominico.

CLXXXVI. *Non debere jejunium solvi in quinta feria septimanæ majoris.*

Concil. Laodic., titul. 50. Quod non oporteat in Quadragesima, in ultima septimana quintæ feriæ jejunium solvere, totamque Quadragesimam sine veneratione transire; magisque conveniat omnem Quadragesimam districto venerari jejunio.

CLXXXVII. *Non debere in diebus jejuniorum commemorationes martyrum fieri.*

Concil. suprascripto, tit. 51. Quod non oporteat in Quadragesima martyrum natalitia celebrari, sed eorum sancta commemoratio in diebus Sabbatorum et Dominicorum fieri conveniat.

CLXXXVIII. *Ut natalitia vel nuptiæ in Quadragesima non fiant.*

Concil. Laodic., titul. 52. Quod non oporteat in Quadragesima, aut nuptias, aut natalitia celebrare.

CLXXXIX. *Ut in Christianorum non saltetur nuptiis.*

Concil. Laodic., titul. 53. Quod non oporteat Christianos euntes ad nuptias plaudere, vel saltare; sed venerabiliter cœnare, vel prandere, sicut Christianos decet.

CXC. *Non licere clericis ludicris spectaculis interesse.*

Concil. Laodic., titul. 54. Quod non oportet sacerdotes, aut clericos quibuscunque spectaculis in cœnis, et in nuptiis interesse, sed antequam thymelici ingrediantur, exsurgere eos convenit, atque inde discedere.

Item Concil. suprascript. tit. 55. [a] Quod non oporteat sacerdotes, aut clericos ex collatis vel comessationibus convivia celebrare: hoc autem nec laicis posse congruere.

[a] Hic canon non citatur a Cresconio, in suo Breviario supra pag. 463, c. 1, et videtur per hallucinationem ab amanuense quodam pro textu canonis 54 *Concil. Carthag., tit.* 15. Ut filii sacerdotum spectacula sæcularia non exhibeant, sed nec spectent, licet hoc semper Christianis omnibus interdictum sit, et ubi blasphemiæ sunt non accedant.

CXCI. *Non licere presbyteris introire ad altare, priusquam ingrediatur episcopus.*

Concil. Laodic., titul. 56. Quod non oporteat presbyteros ante processionem episcopi introire sacrarium, et sedere: sed cum episcopo debent ingredi, vel in subselliis sedere, nisi forsitan infirmitate detineatur, aut proficiscatur episcopus.

CXCII. *Qui in agris vel possessionibus debeant ordinari.*

Concil. Laodic., titul. 57. Quod non oporteat in villis aut in agris episcopos constitui, sed visitatores. Verumtamen jampridem constituti nihil faciant præter conscientiam episcopi civitatis; similiter et presbyteri præter consilium episcopi nihil agant.

CXCIII. *Oblationem offerri in domibus non oportere, vel quæ psallere in ecclesia convenit.*

Concil. Laodic., titul. 58. Quod non oporteat in domibus oblationem celebrari ab episcopis vel presbyteris.

Concil. suprascripto, tit. 59. Quod non oporteat plebeios psalmos in ecclesia cantari, nec libros præter canonem Legis, sed sola sacra volumina Novi Testamenti vel Veteris.

CXCIV. *Quod non oporteat episcopos, clericos et monachos, prædia aliena conducere.*

Concil. Chalcedon., tit. 3. Pervenit ad sanctam synodum quod quidam qui in clero videntur allecti, propter lucra turpia conductores alienarum possessionum fiant, et sæcularia negotia sub cura sua suscipiant; Dei quidem ministerium parvi pendentes, sæcularium vero discurrentes domos, et propter avaritiam patrimoniorum sollicitudinem sumentes: decrevit itaque hoc sanctum magnumque concilium nullum deinceps, non episcopum, non clericum, vel monachum, aut possessiones conducere, aut negotiis sæcularibus se miscere, præter pupillorum, si forte leges imponant inexcusabilem curam, aut civitatis episcopus ecclesiasticarum rerum sollicitudinem habere præcipiat, aut orphanorum, aut viduarum, earumque quæ sine ulla provisione sunt personarum, quæ maxime ecclesiastico indigent adjutorio, propter timorem Domini, causa deposcat. Si quis autem transgredi de cætero statuta tentaverit, hujusmodi ecclesiasticis increpationibus subjacebit.

CXCV. *De honore monachis competente; et ne ullus eorum tentet ecclesiastica aut sæcularia inquietare negotia, nec alienum servum præter conscientiam domini sui suscipere.*

Concil. Chalcedon., tit. 4. Qui vere et sincere singularem sectantur vitam, competenter honorentur: quoniam vero quidam utentes habitu monachi ecclesiastica negotia civiliaque conturbant circumeun-

ejusdem concilii scriptus, qui non exstat in Ms. Claromontano, et quem reposuimus ex Codice Dionysii Exigui.

tes indifferenter urbes, necnon et monasteria sibi instituere tentantes, placuit, nullum quidem usquam ædificare, aut constituere monasterium, vel oratorii domum, præter conscientiam civitatis episcopi : monachos vero per unamquamque civitatem, aut regionem subjectos esse episcopo, et quietem diligere, et intentos esse tantummodo jejunio et orationi, in locis quibus renuntiaverint sæculo permanentes ; nec ecclesiasticis vero, nec sæcularibus negotiis communicent, vel in aliquo sint molesti propria monasteria deserentes, nisi forte his præcipiatur, propter opus necessarium, ab episcopo civitatis ; nullum vero recipere in monasteriis servum obtentu monachi, præter sui domini conscientiam. Transgredientem vero hanc definitionem nostram, excommunicatum esse decrevimus, ne nomen Domini blasphemetur ; verumtamen episcopum convenit civitatis competentem monasteriorum providentiam gerere.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 1. Leo episcopus urbis Romæ universis episcopis per Campaniam, Picenum, Tusciam, et per universas [a] provincias constitutis in Domino, salutem. Ut nobis gratulationem facit Ecclesiarum status salubri dispositione compositus, ita non levi nos mœrore contristat, quoties et aliqua contra constituta canonum et ecclesiasticam disciplinam præsumpta vel commissa cognoscimus ; quæ si non quali debemus vigilantia resecemus, illi qui nos speculatores esse voluit, excusare non possumus, permittentes sincerum corpus Ecclesiæ, quod ab omni purum macula custodire debemus, ambientum improba contagione fœdari, cum ipsa sibi membrorum per dissimulationem compago non congruat. Admittuntur passim ad ordinem sacrum, quibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur ; et qui a dominis suis libertatem consequi minime potuerunt, ad fastigium sacerdotii, tanquam servilis vilitas hunc honorem capiat, provehuntur, et probari [b] Domino Deo posse creditur, qui domino suo necdum probare se potuit. Duplex itaque in hac parte reatus est, quod et sacrum ministerium talis consortii vilitate polluitur, et dominorum, quantum ad illicitæ usurpationis temeritatem pertinet, jura solvuntur. Ab his itaque, fratres charissimi, omnes vestræ provinciæ abstineant sacerdotes, et non tantum ab his, sed ab aliis etiam qui originali aut alicui conditioni obligati sunt, volumus temperari, nisi forte eorum petitio aut voluntas accesserit, qui aliquid sibi in eos vindicant potestatis. Debet enim esse immunis ab aliis qui divinæ militiæ fuerit aggregandus, ut a castris dominicis, quibus nomen ejus ascribitur, nullis necessitatis vinculis abstrahatur.

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 14. Generalis etiam querelæ vitanda præsumptio est, qua propemodum causantur universi passim servos et originarios dominorum jura possessionumque fugientes, sub religiosæ conversationis obtentu, vel ad monasteria sese conferre, vel ad ecclesiasticum famulatum, cohibentibus quoque præsulibus indifferenter admitti. Quæ modis omnibus est amovenda pernicies, ne per Christiani nominis institutum, aut aliena pervadi, aut publica videatur disciplina subverti : præcipue cum nec ipsam ministerii clericalis hac obligatione fuscari conveniat dignitatem, cogaturque pro statu militantium sibi conditioneque jurgari, aut videri, quod absit, obnoxia. Quibus sollicita competenter interdictione prohibitis, quisquis episcopus, presbyter, aut diaconus, vel eorum qui monasteriis præesse noscuntur, hujusmodi personas apud se tenentes non restituendas patronis, aut deinceps, vel ecclesiasticæ servituti, vel religiosis congregationibus putaverint applicandas, nisi voluntate forsitan dominorum sub scripturæ testimonio primitus absolutas, aut legitima transactione concessas, periculum se honoris proprii non ambigant communionisque subituros, si super hac re cujusquam verax nos querela pulsaverit. Magnis quippe studiis secundum beatum Apostolum præcavendum est, ne fides et disciplina Domini blasphemetur.

CXCVI. *Quod non oporteat absolute quoslibet ordinari.*

Concil. Chalcedon., tit. 6. Nullum absolute ordinari debere presbyterum, aut diaconum, nec quemlibet in gradu ecclesiastico, nisi specialiter ecclesiæ civitatis, aut possessionis, aut martyrii, aut monasterii qui ordinandus est pronuntietur. Qui vero absolute ordinatur, decrevit sancta synodus irritam haberi hujuscemodi manus impositionem, et nusquam posse ministrare ad ordinantis injuriam.

CXCVII. *De clericis qui sunt in ptochiis, monasteriis, atque martyriis, quæ sub potestate episcoporum uniuscujusque civitatis existunt.*

Concil. Chalcedon., tit. 8. Clerici qui præficiuntur ptochiis, vel qui ordinantur in monasteriis et basilicis martyrum, sub episcoporum qui in unaquaque civitate sunt, secundum sanctorum Patrum traditiones, potestate permaneant, nec per contumaciam ab episcopo suo dissiliant. Qui vero audent evertere hujuscemodi formam quocunque modo, nec proprio subjiciuntur episcopo, si quidem clerici sunt, canonum correptionibus subjacebunt ; si vero laici vel monachi fuerint, communione priventur.

CXCVIII. *Quod non oporteat clericos habentes adversus invicem negotia proprium episcopum relinquere, et ad sæcularia judicia properare.*

Concil. Chalcedon., tit. 9. Si quis clericus adversus clericum habeat negotium, non deserat episcopum proprium, et ad sæcularia percurrat judicia : sed prius actio ventiletur apud episcopum proprium, vel certe consilio ejusdem episcopi apud quos utræque partes voluerint, judicium continebunt. Si quis autem præter hæc fecerit, canonicis correptionibus subjacebit. Quod si clericus habeat causam adversus episcopum proprium, vel adversus alterum, apud

[a] Deest in Codice Dionys. Exig.

[b] Abest a Codice Dionys. Exig.

synodum provinciæ judicetur ; quod si adversus ejus provinciæ metropolitanum episcopus vel clericus habet querelam, petat primatem diœceseos, aut sedem regiæ urbis Constantinopolitanæ, et apud ipsum judicetur.

CXCIX. *Quod non liceat clerico in duarum civitatum ministrare ecclesiis.*

Concil. Chalcedon., tit. 10. Non licere clericum in duarum civitatum conscribi simul ecclesiis, et in qua initio ordinatus est, et ad quam confugit quasi ad potiorem, ob inanis gloriæ cupiditatem. Hoc autem facientes revocari debere ad suam ecclesiam, in qua primitus ordinati sunt, et ibi tantummodo ministrare. Si vero quis jam translatus est ex alia in aliam ecclesiam, prioris ecclesiæ, vel martyriorum, quæ sub ea sunt, aut ptochiorum, aut xenodochiorum rebus in nullo communicet. Eos vero qui ausi fuerint post definitionem magnæ et universalis hujus synodi quidquam ex his quæ sunt prohibita perpetrare, decrevit sancta synodus a proprio hujusmodi gradu recedere.

CC. *Ut nequaquam in duos metropolitanos provincia dividatur.*

Concil. Chalcedon., tit. 12. Pervenit ad nos quod quidam præter ecclesiastica statuta facientes convolarunt ad potestates, et per pragmaticam formam in duo unam provinciam diviserunt, ita ut ex hoc facto duo metropolitani esse videantur in una provincia. Statuit ergo sancta synodus de reliquo nihil ab episcopis tale tentari, alioquin qui hoc annisus fuerit, amissioni gradus proprii subjacebit. Quæcunque vero civitates litteris imperialibus metropolitani nominis honore subnixæ sunt, honore tantummodo perfruantur, et qui ecclesiam ejus gubernat episcopus, salvis scilicet veræ metropolis privilegiis suis.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 46. Nam quod sciscitaris utrum, divisis imperiali judicio provinciis, ut duæ metropoles fiant, sic duo metropolitani episcopi debeant nominari, non [a] vere visum est ad mobilitatem necessitatum mundanarum Dei Ecclesiam commutari, honoresque aut divisiones perpeti, quas pro suis causis faciendas duxerit imperator : ergo secundum pristinum provinciarum morem, metropolitanos episcopos convenit numerari.

CCI. *Quod non oporteat peregrinos clericos, sine commendatitiis ministrare.*

Concil. Chalcedon., tit. 13. Peregrinos, clericos et lectores, in alia civitate præter commendatitias litteras sui episcopi nusquam penitus ministrare debere.

CCII. *De diaconissis mulieribus.*

Concil. Chalcedon., tit. 15. Diaconissam non ordinandam ante annum quadragesimum, et hanc cum summo libramine : si vero suscipiens manus impositionem, et aliquantum temporis in ministerio permanens semetipsam tradat nuptiis, gratiæ Dei contumeliam faciens, anathematizetur hujusmodi cum eo qui eidem copulatur.

CCIII. *De parochiis.*

Concil. Chalcedon., tit. 17. Singularum ecclesiarum rusticas parochias vel possessiones manere inconcussas illis episcopis qui eas retinere noscuntur, et maxime si per tricennium eas absque vi obtinentes sub dispensatione rexerunt : quod si intra tricennium facta fuerit de his, vel fiat, altercatio, licere eis qui se læsos asserunt apud sanctam synodum provinciæ de his movere certamen. Quod si quis a metropolitano læditur, apud primatem diœceseos, aut apud Constantinopolitanam sedem judicetur, sicut superius dictum est. Si qua vero civitas potestate imperiali novata est, aut si protinus innovetur, civiles dispositiones et publicos ecclesiarum quoque parochiarum ordines subsequantur.

CCIV. *De conjurationibus vel conspirationibus.*

Concil. Chalcedon., tit. 18. Conjurationis vel conspirationis crimen, et ab exteris legibus est omnino prohibitum : multo magis hoc in Dei Ecclesia ne fiat admonere conveniet. Si qui ergo clerici vel monachi reperti fuerint conjurantes, aut conspirantes, aut insidias ponentes episcopis, aut clericis, gradu proprio penitus abdicentur.

CCV. *De episcoporum aut clericorum accusationibus quid debeat observari.*

Concil. Chalcedon., tit. 21. Clericos aut laicos accusantes episcopos, aut clericos passim, et sine probatione, ad accusationem recipi non debere, nisi prius eorum discutiatur existimationis opinio.

Concil. Chartag., tit. 8. Numidius episcopus Maxulitanus dixit : Præterea sunt quamplurimi non bonæ conversationis qui existimant majores natu, vel episcopos, passim vageque in accusationem pulsandos ; debent tam facile admitti, necne?

Aurelius episcopus dixit : Placet igitur charitati vestræ ut is qui aliquibus sceleribus irretitus est, vocem adversus majorem natu non habeat accusandi. Ab universis episcopis dictum est : Si criminosus est, non admittatur, placet.

Item Concil. Carthag., tit. 95. Placuitque omnibus, quoniam superioribus conciliorum decretis de personis quæ admittendæ sunt ad accusationem clericorum jam constitutum est, et quæ personæ non admittantur non expressum est, idcirco definimus eum rite ad accusationem non admitti, qui postquam excommunicatus fuerit, in ipsa adhuc excommunicatione constitutus, sive sit clericus, sive laicus, accusare voluerit.

Titul. 96. Item placuit ut omnes servi, vel proprii liberti ad accusationem non admittantur, vel omnes quos ad accusanda publica crimina leges publicæ non admittunt, omnes etiam infamiæ maculis aspersi, id est, histriones, ac turpitudinibus subjectæ personæ, hæretici etiam, sive pagani, sive Judæi. Sed tamen omnibus quibus accusatio dene-

[a] Dionys. Exig., *ergo.*

gatur, in causis propriis accusandi licentia non A neganda.

Et ut qui unum crimen non probaverit, ad aliud admitti non debeat.

Concil. suprascripto, tit. 97. Item placuit, quotiescunque clericis ab accusatoribus multa crimina objiciuntur, et unum ex ipsis de quo prius egerit probare non valuerit, ad cætera jam non admittatur.

Item de hoc ipso, tit. 98. Testes autem ad testimonium non admittendos, qui nec ad accusationem admitti præcepti sunt, vel etiam quos ipse accusator de sua domo produxerit. Ad testimonium autem intra annos quatuordecim ætatis suæ non admittantur.

CCVI. *Quod non licet clericis post mortem sui episcopi, res ad eum pertinentes diripere.*

Concil. Chalcedon., tit. 22. Non licere clericis post obitum sui episcopi, res ad eum pertinentes dissipare, sicut antiquis quoque est canonibus constitutum; quod si hoc facere tentaverint, graduum suorum periculo subjacebunt.

CCVII. *Quod non liceat clericis et monachis, absque voluntate episcopi, ad urbem regiam proficisci.*

Concil. Chalcedon., tit. 23. Venit ad aures sancti concilii quod quidam clerici et monachi, quibus nihil ab episcopo suo commissum est (est autem quando et communione ab eo privantur), pervenientes ad urbem regiam Constantinopolitanam in ea diutius immorentur, excitantes turbas, et statum ecclesiasticum commoventes, subvertentes etiam quorumdam domos : decrevit sancta synodus hujusmodi primo quidem per defensorem Constantinopolitanæ sanctæ Ecclesiæ commoneri, ut egrediantur ab urbe regia : quod si iisdem negotiis impudenter insistant, etiam nolentes idem defensor expellat, ut ad propria loca perveniant.

CCVIII. *Quod non liceat monasteria quæ consecrata sunt, diversoria sæcularia fieri.*

Concil. Chalcedon., tit. 24. Quæ semel dedicata sunt monasteria consilio episcoporum maneant perpetuo monasteria, et res quæ ad ea pertinent monasteriis reservari, nec posse ea ultra fieri sæcularia habitacula : qui vero hoc fieri permiserint, canonum sententiis subjacebunt.

CCIX. *Quod non oporteat ordinationes episcoporum diu differri.*

Concil. Chalcedonensi, tit. 25. Quoniam quidam metropolitani, quantum comperimus, negligunt commissos sibi greges, et ordinationes episcoporum facere differunt, placuit sanctæ synodo intra tres menses ordinationes episcoporum celebrari, nisi forte necessitas inexcusabilis præparet dilationis tempus extendi; quod si hoc minime fecerit, correptioni ecclesiasticæ subjacebit : verumtamen reditus Ecclesiæ viduatæ penes œconomum ejusdem ecclesiæ integri serventur.

CCX. *De dispensatoribus singularum ecclesiarum.*

Concil. Chalcedon., tit. 26. Quoniam in quibusdam ecclesiis, ut rumore comperimus, præter œconomum episcopi facultates ecclesiasticas tractant : placuit omnem ecclesiam habentem episcopum habere œconomum de clero proprio, qui dispenset res ecclesiasticas secundum sententiam episcopi proprii; ita ut ecclesiæ dispensatio præter testimonium non sit, ne ex hoc dispergantur ecclesiasticæ facultates, et sacerdotio maledictionis derogatio procuretur. Quod si hoc minime fecerit, divinis constitutionibus subjacebit.

CCXI. *De his qui raptum faciunt.*

Concil. Chalcedon., tit. 27. Eos qui rapiunt mu- B lieres sub nomine simul habitandi, cooperantes, aut conniventes raptoribus : decrevit sancta synodus, ut si quidem clerici sunt, decidant gradu proprio; si vero laici, anathematizentur.

CCXII. *Ut præter Pascha et Pentecosten baptisma non celebretur.*

Ex decretis papæ Siricii, tit. 2. Sequitur de diversis baptizandorum temporibus, prout unicuique libitum fuerit improbabilis, et [a] inemendata confusio, quæ a nostris sacerdotibus (quod commoti dicimus) non ratione auctoritatis alicujus, sed sola temeritate præsumitur, ut passim ac libere natalitiis Christi, seu apparitionis, nec non et apostolorum, seu martyrum festivitatibus, innumeræ, ut asseris, plebes C baptismi mysterium consequantur, cum hoc sibi privilegium, et apud nos, et apud omnes ecclesias Dominicum specialiter cum Pentecoste sua Pascha defendat : quibus solis per annum diebus ad fidem confluentibus generalia baptismatis tradi convenit sacramenta. His duntaxat electis, qui ante quadraginta vel eo amplius, diei nomen dederint, et exorcismis quotidianisque orationibus, atque jejuniis fuerint expiati, quatenus apostolica illa impleatur præceptio, ut expurgato fermento veteri, nova incipiat esse conspersio. Sicut ergo paschalem reverentiam in nullo dicimus esse minuendam : ita in infantibus, qui necdum loqui potuerunt per ætatem, vel his, quibus in qualibet necessitate opus fuerit sacri D unda baptismatis, omni volumus celeritate succurri; ne ad nostrarum perniciem tendat animarum, si negato desiderantibus fonte salutari, exiens unusquisque de sæculo et regnum perdat et vitam. Quicunque etiam discrimen naufragii, hostilitatis incursum, obsidionis ambiguum, vel cujuslibet corporalis ægritudinis desperationem inciderint, et sibi unico credulitatis auxilio poposcerint subveniri, eodem quo poscunt momento temporis expetitæ regenerationis præmia consequantur. Hactenus in hac parte erratum sufficiat, nunc præfatam regulam omnes teneant sacerdotes, qui nolunt ab apostolicæ petræ, super quam Christus universalem construxit ecclesiam, soliditate divelli.

[a] Dionys. Exig., *emendanda.*

Ex decretis Leonis, tit. 7. Leo episcopus universis episcopis per Sicil am constitutis, in Domino salutem. Divinis præceptis et apostolicis monitis [a] informamur ut pro omnium ecclesiarum statu impigro vigilemus affe tu, ac si quis usquam reprehensioni invenitur ob oxium celeri sollicitudine, aut ab ignorantiæ imperitia, aut a præsumptionis usurpatione revocemus. Manente enim Dominicæ vocis imperio, quo beatissimus apostolus Petrus trina repetitione mysticæ sanctionis imbuitur, ut Christi oves qui Christum dilig t pascat : ipsius sedis, cui per abundantiam divinæ gratiæ præsumus, reverentia coarctamur, ut periculum desidiæ quantum possumus declinemus, ne professio summi apostoli, qua se amatorem Domini esse testatus est, non inveniatur in nobis, quia negligenter pascens toties commendatum Dominicum gregem, convin itur summum non amare pastorem. Cum ergo mihi de charita is vestræ actibus fraterna affectione sollicito certis indiciis innotuerit, vos in eo quod inter sacramenta Ecclesiæ principale est, ab apostolicæ institutionis consuetudine discrepare, ita ut baptismi sacramentum numerosius in die Epiphaniæ quam in Paschali tempore celebretur : miror vos vel præcessores vestros tam irrationabilem novitatem usurpare potuisse, ut [b] confusis temporibus utriusque mysterii nullam esse differentiam crederetis inter diem quo adoratus est Christus a Magis, et diem quo resurrexit Christus a mortuis. Quam culpam nullo modo potuissetis incidere, si unde consecrationem honoris accipitis, inde legem totius observantiæ sumeretis, et beati apostoli Petri sedes, quæ v bis sacerdotalis mater est dignitatis, esset ecclesiasticæ magistra rationis, a cujus vos regulis recessisse minore posset æquanimitate tolerari, si aliqua commonitionis nostræ increpatio præcessisset : nunc autem quia non desperatur correptio, servanda est mansuetudo, ut licet vix ferenda sit in sacerdotibus excusatio quæ prætendat inscientiam, [c] maluimus tamen et censuram necessariam temperare, et ratione vos apertissimæ veritatis instruere.

Ex decr. papæ Leonis, tit. 8. Semper quidem in æterno consilio Dei mansit humani generis incommutabiliter præordinata reparatio, sed ordo rerum per Jesum Christum Dominum nostrum, temporaliter gerendarum, in incarnatione Verbi sumpsit exordium. Unde aliud tempus est, [d] quando nuntiante angelo beata Virgo Maria fecundandam se per Spiritum sanctum credidit, et concepit : aliud, quo salva integritate virginea puer editus exsultante gaudio cœlestium ministrorum pastoribus indicatur : aliud, quo infans circumciditur; aliud, quo hostia pro eo legalis of ertur; aliud cum tres Magi claritate novi sideris [e] in civitatem Bethleem ab Oriente perveniunt, et adoratum parvulum, [f] mystico munere oblato venerantur. Nec iidem sunt dies quibus impio Herodi, ordinata divinitus in Ægyptum translatione, subtractus est, vel quibus ab Ægypto in Galilæam, mortuo persecutore, revocatus est. Inter has autem dispensationum varietates accedunt augmenta corporea, crescit Dominus, sicut evangelista testatur, profectibus ætatis, et gratiæ. Per dies Paschæ in templum Jerusalem cum parentibus venit, et cum abesset a societate redeuntium, sedens cum senioribus, et inter admirantes magistros disputans invenitur, rationemque mansionis suæ reddens : Quid est, inquit, quod quærebatis me? nesciebatis quod in his quæ Patris mei sunt oportet me esse, significans ejus se esse filium cujus esset et templum. Jam vero cum in annis majoribus apertius declarandus baptismum præcursoris sui Joannis expetiit, quid deitatis ejus remansit ambiguum, quando baptizato Domino Jesu, Spiritus sanctus in columbæ specie super eum descendit, et mansit, audita de cœlis Patris voce dicen is : Tu es filius meus dilectus, in te bene complacui? Quæ omnia ideo quanta potuimus brevitate perstrinximus, ut notum sit dilectioni vestræ, universos Christi dies innumeris consecratos fuisse virtutibus, et in cunctis ejus actionibus sacramentorum mysteria coruscasse; sed aliter quidquid signis denuntiarit aliter rebus impleri, nec quæcunque numerantur in operibus Salvatoris, ad tempus potest pertinere baptismatis. Nam si etiam illa quæ post beati Joannis lavacrum a Domino gesta cognovimus, sub indiscreto honore colamus, omnia tempora continuatis erunt deputanda festis, quia omnia sunt plena miraculis. Verum, quia spiritus sapientiæ et intellectus ita apostolos et totius Ecclesiæ erudivit magistros, ut in Christiana observantia nihil inordinatum, nihil pateretur esse confusum : discernendæ sunt causæ solemni atum, et in omnibus institutis Patrum principumque nostrorum rationabilis servanda discretio, quia non aliter unus grex et unus pastor sumus, nisi quemadmodum Apostolus docet, idipsum dicamus omnes : Simus autem perfecti in eodem sensu, et in eadem sapientia.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 9. Quamvis ergo et illa quæ ad humilitatem, et illa quæ ad gloriam pertinent Christi, in unum concurrant, eamdemque personam, totumque quod in illo et virtutis divinæ est et infirmitatis humanæ, ad nostræ reparationis tendat effectum : proprie tamen in morte crucifixi, et in resurrectione mortui potentia baptismatis novam creaturam condit ex veteri, ut in renascentibus, et mors Christi operetur, et vita, dicente beato Apostolo : An ignoratis quia quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte illius baptizati sumus? consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte, ut quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus; si enim complantati

[a] Dionys. Exig., *incitam r*
[b] Dionys. Exig., *confuso temporis utriusque mysterio.*
[c] Dionys. Exig., *malumus.*
[d] Dionys. Exig., *quo a nuntiante.*
[e] Dionys. Exig., *incitati in Bethleem.*
[f] Dionys. Exig., *myst ca munera oblatione.*

facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus, et cætera quæ latius magister gentium ad commendandum sacramentum baptismatis disputavit, ut appareret ex hujus doctrinæ spiritu regenerandis filiis hominum, et in Dei filios adoptandis illum diem, et illud tempus electum, in quo per similitudinem formamque mysterii, ea quæ geruntur in membris, his quæ in ipso sunt capite gesta congruerent : dum in baptismatis regula, et mors intervenit interfectione peccati, et sepulturam triduanam imitatur trina demersio, et ab aquis elevatio resurgentis instar est de sepulcro. Ipsa igitur operis qualitas docet celebrandæ generaliter gratiæ diem legitimum eum esse in quo orta est, et virtus muneris, et species actionis ad cujus rei confirmationem plurimum valet quod ipse Dominus Jesus Christus, posteaquam resurrexit a mortuis, discipulis suis, in quibus omnes ecclesiarum præsules docebantur, et formam et potestatem tradidit baptizandi dicens : Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ; de quo utique eos etiam ante passionem potuisset instruere, nisi proprie voluisset intelligi regenerationis gratiam ex sua resurrectione cœpisse. Additur sane huic observantiæ, etiam Pentecostes ex adventu sancti Spiritus sacrata solemnitas, quæ de Paschalis festi pendet articulo, et cum ad alios dies alia festa pertineant, hæc semper ad eum diem qui resurrectione Domini est insignis, occurrit, porrigens quodammodo auxiliantis gratiæ manum ad eos quos a die Paschæ, aut molestia infirmitatis, aut longinquitas itineris, aut navigationis difficultas interclusit, invitans ut quibuslibet necessitatibus impediti desiderii sui effectum dono sancti Spiritus consequantur. Ipse enim unigenitus Dei in fide credentium, et in virtute operum nullam inter se et Spiritum sanctum voluit esse distantiam ; quia nulla est diversitas in natura, dicens : Rogabo ego Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum, Spiritum veritatis ; et iterum : Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater meus in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret universa quæcunque dixi vobis ; et iterum : Cum venerit ille Spiritus veritatis, ille diriget vos in omnem veritatem. Cum itaque veritas Christus sit et Spiritus sanctus, Spiritus veritatis, nomenque Paracleti utrique sit proprium, non dissimile est festum, ubi unum est Sacramentum.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 10. Hoc autem nos non ex nostra persuasione defendere, sed ex apostolica auctoritate servare satis idoneo probamus exemplo, sequentes beatum apostolum Petrum, qui in ipso die quo omnem credentium numerum promissus sancti Spiritus replevit adventus, trium millium populum sua prædicatione conversum lavacro baptismatis consecravit. Quod sancta Scriptura, quæ apostolorum actus continet, fideli historia docet dicens : His auditis compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum et reliquos apostolos : Quid faciemus, viri fratres? Petrus vero ad illos : Pœnitentiam, inquit, agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, et accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est repromissio, et filiis vestris, et omnibus qui longe sunt quoscunque advocaverit Dominus Deus noster ; aliis etiam pluribus verbis testificatus est, et exhortabatur dicens, Salvamini a generatione ista prava. Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, et appositæ sunt in illa die animæ circiter tria millia.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 11. Unde quia manifestissime patet baptizandis in Ecclesia electis hæc duo tempora, de quibus locuti sumus, esse legitima dilectionem vestram monemus, ut nullos alios dies huic observantiæ misceatis : quia sunt alia quoque festa, quibus multa in honorem Dei reverentia debeatur, principalis tamen et maximi sacramenti custodienda nobis est mystica et rationalis exemplatio : non interdicta licentia, qua in baptismo tribuendo quolibet tempore periclitantibus subvenitur. Ita enim ad has duas solemnitates connexas sibimet atque cognatas incolumium, et in pacis securitate degentium libera vota differimus : ut in mortis periculo, in obsidionis discrimine, in persecutionis angustiis, in timore naufragii nullo tempore hoc veræ salutis singulare præsidium cuiquam denegemus. Si quis autem Epiphaniæ festivitatem, quæ in suo ordine debito honore veneranda est, ob hoc existimat privilegium habere baptismatis, quia hoc quidam putant, quod in eadem die Dominus ad baptismum sancti Joannis accesserit : sciat illius baptismi aliam gratiam, aliam fuisse rationem, nec ad eamdem pertinuisse virtutem, qua per Spiritum sanctum renascuntur, de quibus dicitur : Qui non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Dominus enim nullius indigens remissione peccati, nec quærens remedium renascendi sic voluit baptizari, quomodo et voluit circumcidi hostiamque pro se emundationis offerri, ut qui factus erat ex muliere, sicut Apostolus ait, fieret et sub Lege, quam non venerat solvere, sed implere et implendo finire, et sicut Apostolus prædicat dicens : Finis autem legis Christus ad justitiam omni credenti. Baptismi autem sui in se condidit sacramentum, quia in omnibus primatum tenens, se docuit esse principium, et tunc regenerationis potentiam sanxit, quando de latere ipsius profluxerunt sanguis redemptionis, et aqua baptismatis. Sicut ergo Vetus Testamentum Novi testificatio fuit, et lex per Moysem data est, gratia autem et veritas per Jesum Christum facta est ; sic diversa sacrificia unam hostiam reformarunt, et multorum agnorum occisio illius immolatione finita est, de quo dicitur : Ecce agnus Dei, ecce qui tollit [a] peccata mundi. Sic et Joannes non Christus,

[a] *Peccatum*, Dionys. Exig.

sed Christi prævius, non sponsus, sed sponsi amicus fuit adeo fidelis, et non sua quærens, sed quæ Jesu Christi, ut se profiteretur ad solvenda calceamenta pedum ejus indignum : quoniam ipse quidem baptizaret in aqua, in pœnitentiam ; ille autem baptizaturus esset in Spiritu sancto, et igni, qui duplici potestate, et vitam redderet, et peccata consumeret. His itaque, fratres charissimi, tot ac tantis existentibus documentis, quibus omni ambiguitate submota evidenter agnoscitis, in baptizandis electis, qui secundum apostolicam regulam in exorcismis scrutandi, et jejuniis sanctificandi, et frequentibus sunt prædicationibus imbuendi, duo tantum tempora, id est Pascha et Pentecosten esse servanda. Hoc vestræ indicimus charitati, ut ab apostolicis institutis nullo ulterius recedatis excessu, quia multum post hæc esse non poterit, si quisquam apostolicas regulas in aliquo crediderit negligendas.

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 10. Baptizandi sibi quispiam passim quocunque tempore nullam credat inesse fiduciam, præter Paschale festum, et Pentecostes venerabile sacramentum, excepto duntaxat gravissimi languoris incursu, in quo verendum est, ne morbi crescente periculo sine remedio salutari fortassis ægrotans et exitio præventus abscedat.

CCXIII. *De his qui pœnitentiam minime servaverunt.*

Ex decretis papæ Syricii, tit. 5. De his vero non incongrue dilectio tua apostolicam sedem credidit consulendam, qui acta pœnitentia tanquam canes, ac sues ad vomitus [a] et volutabra redeuntes, et militiæ cingulum, et [b] lubricas voluptates, et nova conjugia, et inhibitos denuo appetivere concubitus, quorum professam incontinentiam generati post absolutionem filii prodiderunt. De quibus, quia jam suffugium non habent pœnitendi, id duximus decernendum, ut sola intra Ecclesiam fidelibus oratione jungantur, sacræ mysteriorum celebritati, quamvis non mereantur, intersint : a Dominicæ autem mensæ convivio segregentur, ut hac saltem districtione correcti et ipsi in se sua errata castigent, et aliis exemplis tribuant, quatenus ab obscœnis cupiditatibus retrahantur. Quibus tamen quoniam carnali fragilitate ceciderunt, viatico munere, cum ad Dominum cœperint proficisci, per communionis gratiam volumus subveniri. Quam formam, et circa mulieres, quæ se post pœnitentiam talibus pollutionibus devinxerunt, [c] servari decernimus.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 7. De pœnitentibus autem, qui sive ex gravioribus commissis, sive ex levioribus pœnitentiam gerunt, si nulla interveniat ægritudo, quinta feria ante Pascha eis remittendum Romanæ Ecclesiæ consuetudo demonstrat. Cæterum de pondere æstimando delictorum sacerdotis est judicare, ut attendat ad confessionem pœnitentis, et ad fletus atque lacrymas corrigentis, ac tunc jubere dimitti, cum viderit congruam satisfactionem. Sane si quis in ægritudinem inciderit, atque usque ad desperationem devenerit, ei est ante tempus Paschæ relaxandum, ne de sæculo absque communione discedat.

CCXIV. *Quod clericis non liceat pœnitentiam agere, et quod post pœnitentiam nullus possit ad clerum admitti.*

Ex decretis papæ Syricii, tit. 14. Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut pœnitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum : ita et post pœnitudinem ac reconciliationem nulli unquam laico liceat honorem clericatus adipisci ; quia quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum sacramentorum instrumenta suscipere, qui dudum fuerint vasa vitiorum.

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 34. Innocentius Agapito Macedonio, et [d] Martiano episcopis Apulis. Multa in provincia vestra contra canones Ecclesiasticos, decretaque majorum usurpari a plurimis, et relationes diversorum et suggestiones fidissimæ retulerunt : quæ quidem possent facile resecari, si episcopi in his non invenirentur auctores. Qui dum aut amicis, aut obsequentibus gratiam præstare nituntur, religionem violant, ordinesque corrumpunt ; ac sic evenit, ut indigni quique honores suscipiant ecclesiasticos, et admittantur ad clerum, qui nec inter laicos quidem dignum locum habere [e] merentur, sicuti nunc dato nobis libello monstratum est, Modestum quemdam multis criminibus involutum, propter quæ etiam pœnitentiam egisse dicitur, non solum clericum effectum, quod non licet, verum etiam ad episcopatus apicem tendere : cum canones apud Nicæam constituti, pœnitentes etiam ab infimis officiis clericorum excludant. Et ideo, fratres charissimi, perspecto tenore libelli eum jubeatis præsentari, ac si vere constiterit [f] talis, qualem libellus affirmat, non solum ab ambitione episcopatus, sed etiam a clericatus removeatur officio.

CCXV. *Ut si per ignorantiam pœnitens diganus, vel viduæ maritus clericus factus fuerit, jam non promoveatur.*

Ex decretis papæ Syricii, tit. 15. Et quia his omnibus, quæ in reprehensionem veniunt, sola excusatio ignorationis obtenditur, cui nos interim solius pietatis intuitu necesse est clementer ignoscere : quicunque pœnitens, quicunque bigamus, quicunque viduæ maritus ad sacram militiam indebite, et incompetenter irrepsit, hac sibi conditione a nobis veniam intelligat relaxatam, ut in magno debeat computare beneficio, si adempta sibi omni spe promotionis in hoc quo invenitur ordine perpetua stabilitate permaneat : [g] sciturі post hanc definitionem, quod si ultra ad sacros ordines quemquam de tali-

[a] *Pristinos* addit Dion. Exig.
[b] *Ludicras*, Dionys. Exig.
[c] *Servandam esse censemus*, Dionys. Exig.
[d] *Mariano*, Dionys. Exig.
[e] *Mererentur*, Dionys. Exig.
[f] *Talem*, Dionys. Exig.
[g] *Sciturі posthac omnium provinciarum antistites*, Dionys. Exig.

bus crediderint assumendum, et de suo, et de eorum statu, quos contra canones et interdicta nostra provexerint, congruam ab apostolica sede promendam esse sententiam.

CCXVI. *De energumenis baptizatis.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 6. De his vero baptizatis, qui postea a dæmonio, aut vitio aliquo, aut peccato interveniente arripiuntur, quæsivit dilectio tua, si a presbytero, vel diacono possint, aut debeant consignari : quod hoc, nisi episcopus præceperit, non licet : nam ei manus imponenda omnino non est, nisi episcopus auctoritatem dederit id efficiendi. Ut autem fiat, episcopi est imperare, ut manus ei vel a presbytero, vel a cæteris clericis imponatur. Nam quomodo id fieri sine magno labore poterit, ut longe constitutus energumenus ad episcopum deducatur, cum si talis casus ei in itinere acciderit, nec ferri ad episcopum, nec referri ad sua facile possit.

CCXVII. *Quod pro infirmis debeat sacerdos orare, et juxta præceptum sancti Jacobi oleo perungere.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 8. Sane quoniam de hoc, sicuti de cæteris consulere voluit dilectio tua, adjecit etiam filius meus dilectus Cœlestinus diaconus in epistola sua esse a tua dilectione positum illud, quod in beati apostoli Jacobi epistola conscriptum est. Si [a] infirmatur quis in vobis, inducat presbyteros, et orent super eum ungentes oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et suscitabit illum Dominus, et si in peccatis fuerit, remittentur ei. Quod non est dubium de fidelibus ægrotantibus accipi vel intelligi debere, qui sancto oleo chrismatis perungi possunt, quod ab episcopo confectum non solum sacerdotibus, sed omnibus uti Christianis licet, in sua, aut suorum necessitate ungendum. Cæterum illud superfluum videmus adjectum, ut de episcopo ambigatur, quod presbyteris licere non dubium est : nam idcirco presbyteris dictum est, quia episcopi occupationibus aliis impediti ad omnes languidos ire non possunt. Cæterum si episcopus aut potest, aut dignum ducit aliquem a se visitandum, et benedicere, et tangere chrismate sine cunctatione potest, cujus est ipsum chrisma conficere. Nam pœnitentibus istud infundi non potest, quia genus est sacramenti. Nam quibus reliqua sacramenta negantur, quomodo unum genus posse putatur concedi ?

CCXVIII. *Ut extra conscientiam metropolitani non ordinetur episcopus.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 9. Primum ut extra conscientiam metropolitani episcopi nullus audeat ordinare ; integrum enim judicium est, quod plurimorum sententiis confirmatur : nec unus episcopus ordinare præsumat, ne furtivum beneficium præstitum videatur : hoc enim a synodo Nicæna constitutum est, atque definitum.

Ex decretis papæ Cœlestini, tit. 17. Primum, ut juxta decreta canonum unaquæque provincia suo metropolitano contenta sit, ut decessoris nostri data ad Narbonensem episcopum continent constituta, nec usurpationis locus alicui sacerdoti in alterius concedatur injuriam. Sit concessis sibi contentus unusquisque limitibus. Alter in alterius provincia nihil præsumat, nec emeritis in suis ecclesiis clericis peregrini et extranei, et qui ante ignorati sunt, ad exclusionem eorum, qui bene de suorum civium merentur testimonio, præponantur, ne novum quoddam, de quo episcopi fiant institutum videatur esse collegium.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 32. Igitur secundum sanctorum Patrum canones spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentia consecratos, metropolitanos singularum provinciarum episcopos, quibus ex delegatione nostra, fraternitatis tuæ cura prætenditur, jus traditæ sibi antiquitus dignitatis intemeratum habere decernimus : ita ut a regulis præstitutis nulla aut negligentia, aut præsumptione discedant.

CCXIX. *Ut ex curialibus non fiat clericus.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 18. Præterea frequenter quidam ex fratribus nostris curiales, vel quibuslibet publicis functionibus occupatos clericos facere contendunt, quibus postea major tristitia cum de revocandis eis aliquid ab imperatore præcipitur, quam gratia nascitur de ascitis. Constat enim eos in ipsis muniis voluptates etiam exhibere, quas a diabolo inventas esse non dubium est, et ludorum aut munerum apparatibus, aut præesse, aut forsitan interesse. Sit certe in exemplum sollicitudo, et tristitia fratrum, quam sæpe pertulimus imperatore præsente, cum pro his sæpius rogaremus, quam ipse nobiscum positus cognovisti, quibus non solum inferiores clerici ex curialibus, verum etiam in sacerdotio jam constituti, ingens molestia ut redderentur instabat.

CCXX. *De ultima pœnitentia non neganda.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 22. Et hoc quæsitum est, quid de his observari oporteat, qui post baptismum omni tempore incontinentiæ voluptatibus dediti, in extremo vitæ suæ pœnitentiam simul, et reconciliationem communionis exposcunt. De his observatio prior, durior ; posterior interveniente misericordia inclinatior est : nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur eis pœnitentia, sed communio negaretur ; nam cum illis temporibus crebræ persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines de reconciliatione securos non revocaret a lapsu, merito negata communio est, concessa pœnitentia : ne totum penitus negaretur, et duriorem remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem Ecclesiis suis reddidit, jam terrore depulso communionem dari abeuntibus placuit, et propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, et ne Novatiani hæretici negantis ve-

[a] *Infirmus aliquis in vobis est*, Dion. Exig

niam, asperitatem et duritiam subsequi videamur. Tribuetur ergo cum pœnitentia extrema communio, ut homines hujusmodi, vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur.

Ex decretis papæ Cœlestini, tit. 15. Agnovimus enim pœnitentiam morientibus denegari, nec illorum desideriis annui, qui obitus sui tempore hæc animæ suæ cupiunt remedia subveniri : horremus (fateor) tantæ impietatis aliquem reperiri, ut de Dei pietate desperet, quasi non possit ad se quovis tempore concurrenti succurrere, et periclitantem sub onere peccatorum hominem perdere, quo se ille expedire desiderat, et liberari. Quid hoc rogo aliud est quam morienti mortem addere, ejusque animam sua crudelitate, ne absoluta esse possit, occidere, cum Deus ad subveniendum paratissimus, invitans ad pœnitentiam, sic promittat peccatori, inquiens : Quacunque die conversus fuerit, peccata ejus non reputabuntur ei; et iterum : Nolo mortem peccatoris, sed tantum convertatur, et vivat. Salutem ergo homini adimit quisquis mortis tempore pœnitentiam denegarit ; et desperat de clementia Dei, qui eum ad subveniendum morienti sufficere vel momento posse non credit. Perdidisset latro in cruce præmium, ad Christi dexteram pendens, si illum unius horæ pœnitentia non juvisset; cum esset in pœna pœnituit, et per unius sermonis promissionem habitaculum paradisi Deo promittente promeruit. Vera ergo ad Deum conversio in ultimis positorum mente potius est æstimanda quam tempore, propheta hoc taliter asserente : Cum conversus ingemueris, tunc salvus eris. Cum ergo Christus sit cordis inspector, quolibet tempore non est deneganda pœnitentia postulanti, cum illi se obliget judici, cui occulta omnia noverit revelari.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 21. *De his qui pœnitentiam agere differunt.* Dissimulatio hæc potest non de contemptu esse remedii, sed de metu gravius delinquendi. Unde pœnitentia quæ dilata est, cum studiosius petita fuerit, non negetur, ut quoquomodo ad indulgentiæ medicinam anima vulnerata perveniat.

CCXXI. *De administrationibus sæcularium judiciorum.*

Ex decr. papæ Innocentii, tit. 23. Quæsitum est etiam super his qui post baptismum administraverunt, aut tormenta sola exercuerunt, aut etiam capitalem protulere sententiam : de his nihil legimus a majoribus definitum. Meminerant enim a Deo potestates has fuisse concessas, et propter vindictam noxiorum gladium fuisse permissum, et Dei ministrum esse datum in hujusmodi vindicem. Quomodo igitur reprehenderent factum, quod auctore Deo viderent esse concessum ? De his ergo, ut hactenus servatum est, sic habeamus, ne aut disciplinam evertere, aut contra auctoritatem Domini venire videamur. Ipsis autem in ratione reddenda gesta sua omnia servabuntur.

CCXXII. *Quod pro conjugali fœdere tam viro quam feminæ non liceat in adulterium declinare, pro eo quod sibi in hoc ipso æque debitores existunt.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 24. Et illud desideratum est sciri, cur communicantes viri cum adulteris uxoribus non conveniant, cum contra uxores in consortio adulterorum virorum manere videantur? Super hoc Christiana religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat; sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, et non habent latentia peccata vindictam : viri autem liberius uxores adulteras apud sacerdotes deferre consueverunt; et ideo mulieribus prodito earum crimine communio denegatur, virorum autem latente commisso, non facile quisquam ex suspicionibus abstinetur, qui utique submovetur, si ejus flagitium detegatur. Cum ergo par causa sit, interdum probatione cessante vindictæ ratio conquiescit.

CCXXIII. *Quod hi qui preces criminales dictant, sine crimine sint.*

Ex decretis papæ Innocentii, titul. 25. Illud etiam sciscitari voluisti, an preces dictantibus liberum concedatur, utique post baptismi regenerationem, a principibus poscere mortem alicujus vel sanguinem de reatu? Quam rem principes nunquam sine cognitione concedunt, sed ad judices commissa ipsa, vel crimina semper remittunt, ut causa cognita vindicentur : quæ cum quæsitori fuerint delegata, aut absolutio, aut damnatio pro negotii qualitate profertur, et dum legum in improbos exercetur auctoritas, erit dictator immunis.

CCXXIV. *Quod non liceat his qui intercedente repudio a se segregati sunt, in aliam copulam pertransire.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 26. De his etiam requisivit dilectio tua, qui interveniente repudio alii se matrimonio copularunt, quos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugium, ad aliam copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri, in tantum ut etiam hæ personæ quibus tales conjuncti sunt, etiam ipsæ adulterium commisisse videantur, secundum illud quod legimus in Evangelio : Qui dimiserit uxorem suam, et duxerit aliam, mœchatur; similiter et qui dimissam duxerit, mœchatur. Et ideo omnes a communione fidelium abstinendos. De parentibus autem, aut propinquis eorum nihil tale statui potest, nisi si incentores illiciti consortii fuisse detegantur.

CCXXV. *Quod si quis partem sibi corporis volens amputaverit, clericus esse non possit.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 28. Qui igitur partem cujuslibet digiti ipse volens abscidit, hunc ad clerum canones non admittunt : cui vero casu aliquo contigit, dum aut operi rustico curam impendit, aut aliquid faciens se non sponte percussit; hos canones præcipiunt et clericos fieri, et si in clero fuerint reperti, non abjici. In illo enim voluntas

est judicata quæ sibi ausa fuit ferrum injicere, quod scilicet et alii id facere dubitare non possit; in istis vero casus veniam meruit.

CCXXVI. *Si cujus uxor abducta in captivitatem fuerit, et alteram maritus ejus acceperit, revertente prima secunda excludatur. Quam dispositionem in muliere quoque, si alium virum primo desistente acceperit, convenit observari.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 37. Innocentius Probo. Conturbatio procellæ barbaricæ facultati legum intulit casum, nam bene constituto matrimonio inter Fortunium et Ursam captivitatis incursus fecerat nævum, nisi sancta religionis statuta providerent. Cum enim in captivitate prædicta Ursa mulier teneretur, aliud conjugium cum Restituta Fortunius memoratus iniisse cognoscitur; sed favore Domini reversa Ursa nos adiit, et nullo diffitente, uxorem se memorati esse perdocuit. Quare, domine fili, merito illustris, statuimus, fide catholica suffragante, illud esse conjugium quod erat primitus gratia divina fundatum, conventumque secundæ mulieris priore superstite, nec divortio ejecta, nullo pacto posse esse legitimum.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 42. Cum ergo per bellicam cladem et per gravissimos hostilitatis incursus ita quædam dicatis divisa esse conjugia, ut abductis in captivitatem viris feminæ eorum remanserint destitutæ, quæ viros proprios, aut interemptos putarent, aut nunquam dominatione crederent liberandos, et in aliorum conjugium solitudine cogente transierint; cumque nunc statu rerum, auxiliante Domino, in meliora converso, nonnulli eorum qui putabantur periisse remearint, merito charitas tua videtur ambigere, quid de mulieribus quæ aliis junctæ sunt viris, a nobis debeat ordinari. Sed quia novimus scriptum, a Deo jungitur mulier viro, et iterum præceptum agnovimus, ut quod Deus junxit homo non separet, necesse est ut legitimarum fœdera nuptiarum redintegranda credamus, et remotis malis quæ hostilitas intulit, unicuique id quod legitime habuit, reformetur, omnique studio procurandum est, ut recipiat unusquisque quod proprium est.

Item de hoc ipso, tit. 43. Nec tamen culpabilis dicitur et tanquam alieni juris pervasor habeatur, qui personam ejus mariti qui jam non esse existimabatur assumpsit: sic enim multa, quæ ad eos qui in captivitatem ducti sunt pertinebant, in jus alienum transire potuerunt; et tamen plenum justitiæ est, ut iisdem reversis propria reformentur. Quod si in mancipiis, vel in agris aut etiam in domibus ac possessionibus rite servatur, quanto magis in conjugiorum redintegratione faciendum est, ut quod bellica necessitate turbatum est, pacis remedio reformetur?

Item, tit. 44. Et ideo si viri post longam captivitatem reversi, ita in dilectione suarum conjugum perseverent, ut eas cupiant in suum redire consortium, omittendum est, et inculpabile judicandum quod necessitas intulit, et restituendum quod fides poscit.

Ex decretis papæ Leonis, tit. 45. Si autem aliquæ mulieres ita posteriorum virorum amore sunt captæ, ut malint his cohærere, quam ad legitimum redire consortium, merito sunt notandæ, ita ut ecclesiastica communione priventur, quæ de re excusabili contaminationem criminis elegerunt, ostendentes sibimet pro sua incontinentia placuisse, quod justa remissio poterat expiare. Redeant ergo in suum statum voluntaria redintegratione conjugia, neque ullo modo ad opprobrium malæ voluntatis trahatur, quod conditio necessitatis extorsit: quia sicut hæ mulieres quæ reverti ad viros suos noluerunt, impiæ sunt habendæ, ita illæ quæ in affectum ex Deo initum redeunt, merito sunt laudandæ.

CCXXVII. *De catechumeno qui, priusquam baptizetur, uxorem amittit, et post aliam accepit, quod clericus esse non possit.*

Ex decretis papæ Innocentii, tit. 52. Deinde ponitur, non dici oportere digamum eum qui catechumenus habuerit atque amiserit uxorem, si post baptismum fuerit aliam sortitus, eamque primam videri quæ novo homini copulata sit, quia illud conjugium per baptismi sacramentum cum cæteris criminibus sit ablatum: quod cum de una utique dicitur, certe si tres habuerit in veteri positus homine uxores, erit ei quæ post baptismum quarta est, sic interpretantibus prima, virginis æque nomen accipiet quæ quarto ducta est loco. Quis, oro, istud non videat contra Apostoli esse præceptum, qui ait unius uxoris virum oportere fieri sacerdotem? Sed objicitur quod in baptismo totum quidquid in veteri homine gestum est, sit solutum. Dicite mihi (cum pace vestra loquor), crimina tantum dimittuntur in baptismo, an et illa quæ secundum Domini præcepta ac Dei instituta complentur? Uxorem ducere crimen est, aut non est crimen? Si crimen est: ergo præfata venia dixerim, erit auctor in culpa qui ut crimina committerentur in paradiso, cum ipse eos jungeret, benedixit; si vero crimen non est, quia quod Deus junxit nefas sit crimen appellari; et Salomon addidit: Etenim a Deo præparatur viro uxor, quomodo creditur inter crimina esse dimissum, quod Deo auctore legitur consummatum? Quid de talium filiis percensetur, nunquid non erunt admittendi in hæreditatis consortio, qui ex ea susceptisunt quæ ante baptismum fuit uxor, eruntque appellandi vel naturales, vel spurii, quia non est legitimum matrimonium, nisi illud (ut vobis videtur) quod post baptismum assumitur? Ipse Dominus, cum interrogaretur a Judæis, si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit: Quod ergo Deus junxit, homo non separet. Ac ne de his copulis locutus esse credatur, quæ post baptismum sortiuntur, meminerint hoc et a Judæis interrogatum, et Judæis esse responsum. Quæro, et sollicitus quæro, si una eademque sit uxor ejus, qui ante catechumenus, postea sit fidelis, filiosque ex ea cum esset catechumenus susceperit, ac postea alios, cum fidelis?

utrum sint fratres appellandi an non? habeant postea defuncto patre herciscundæ hæreditatis consortium, quibus filiorum nomen regeneratio spiritalis creditur abstulisse? quod cum ita sentire atque judicare absurdum est, quæ (malum) ratio est hoc defendi et vacua magis opinione jactari, quam aliqua auctoritate roborari? Cum non possit inter peccata deputari, quod lex præcepit, et Deus jungit. Nunquid si quis catechumenus virtutibus studuerit, humilitatem secutus fuerit, patientiam tenuerit, eleemosynas fecerit, morti destinatos qualibet ratione eripuerit, adulteria exhorruerit, castitatem tenuerit, quæro si hæc, cum factus fuerit fidelis, amittit: quia per baptismum totum, quod vetus homo gesserat putatur auferri? Aspiciamus gentilem hominem Cornelium orationibus atque eleemosynis vacantem, per revelationem angelum, Petrumque ipsum vidisse, nunquid per baptismum hæc illi ablata sunt, propter quæ ei baptismum videtur esse concessum? Si ita creditur, mihi credite, non modicum erratur, quia quidquid bene gestum fuerit, et secundum Legis præcepta custoditum non potest facientibus deperire. Nuptiarum ergo copula, quia Dei mandato perficitur, non potest dici peccatum, et quod peccatum non est, solvi inter peccata credi omnino non debet; eritque integrum æstimare aboleri non posse prioris nomen uxoris, cum non dimissum sit pro peccato, quia ex Dei sit voluntate completum.

CCXXVIII. *Quod nolentibus clericis vel populis non debeat episcopus ordinari; et quod ab illicitis sit ordinationibus abstinendum.*

Ex decretis papæ Cœlest., *tit.* 18. Nullus invitis detur episcopus; cleri, plebis et ordinis consensus, et desiderium requiratur, tunc alter de altera eligatur ecclesia, si de civitatis ipsius clericis, cui episcopus est ordinandus, nullus dignus (quod evenire non credimus) potuerit inveniri, primum enim illi reprobandi sunt, ut aliqui de alienis ecclesiis merito præferantur. Habeat unusquisque suæ fructum militiæ in ecclesia, in qua sua per omnia officia transegit ætatem. In aliena stipendia minime alter obrepat, nec alii debitam alter sibi audeat vendicare mercedem. Sit facultas clericis renitendi, si se viderint prægravari, et quos sibi ingeri ex transverso cognoverint, non timeant refutare, qui si non debitum præmium, vel liberum de eo, qui eos recturus est, debent habere judicium.

Ex decretis cujus supra, *tit.* 19. Abstineatur etiam ab illicitis ordinationibus, nullus ex laicis, nullus digamus, nullus qui sit viduæ maritus, aut fuerit, ordinetur, sed irreprehensibilis et qualem elegit Apostolus, fiat. Per Moysem Dominus præcepit: Virginem accipiat sacerdos uxorem. Subsequitur, et supplet Apostolus eodem locutus spiritu: Unius uxoris virum debere episcopum consecrari. Ad hanc ergo eligantur formulam sacerdotes, et si quæ factæ sunt ordinationes illicitæ, removeantur, quoniam stare non possunt, nec discussionem nostram subterfugere poterunt: quamvis latere se æstiment, qualiter pervenerunt, ut nulla religionis reverentia obscuritate fuscetur. Non sit vana gloriatio palliatis, episcopalem morem, qui episcopi sunt, sequantur. Daniel, ut diximus, qui accusationem pontificali honore subterfugere se posse credidit, et ad fastigium tantum accusatores suos latendo pervenit, a sanctitatis vestræ cœtu interim se noverit segregatum, qui se nostro judicio debet abjicere, si conscientiæ suæ novit confidentiam se obtinere. Massiliensis vero ecclesiæ sacerdotem, qui dicitur (quod dictu nefas est) in necem fratris sui taliter gratulatus: ut huic, qui ejus sanguine cruentatus advenerat, portionem cum eodem habiturus, occurreret: ex vestro eum audiendum collegio delegamus.

Ex decret. papæ Leon., *tit.* 15. Nulla ratio sinit ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a comprovincialibus episcopis cum metropolitani judicio consecrati. Unde cum sæpe quæstio de male accepto honore nascatur, quis ambigat, nequaquam istis esse tribuendum, quod non docetur fuisse collatum? Si qui autem clerici ab istis pseudoepiscopis in eis ecclesiis ordinati sunt, quæ ad proprios episcopos pertinebant, et ordinatio eorum consensu, et judicio præsidentium facta est, potest rata haberi: ita ut in ipsis ecclesiis perseverent. Aliter autem vana habenda est consecratio, quæ nec loco fundata est, nec auctoritate munita.

Cujus supra, *tit.* 35. Cum ergo de summi sacerdotis electione tractabitur, ille omnibus præponitur, quem cleri, plebisque consensus concorditer postularint: ita ut si in aliam forte personam partium se vota diviserint, metropolitani judicio is alteri præponatur, qui majoribus et studiis juvatur, et meritis, tantum ut nullus invitis, et non petentibus ordinetur, ne civitas episcopum non optatum aut contemnat, aut oderit, et fiat minus religiosa quam convenit, cui non licuerit habere, quem voluit.

CCXXIX. *Quod nulli sacerdoti canones liceat ignorare.*

Ex decret. papæ Cœlest., *tit.* 20. Cœlestinus universis episcopis per Apuliam et Calabriam constitutis. Nulli sacerdotum suos liceat canones ignorare, nec quidquam facere, quod Patrum possit regulis obviare. Quæ enim a nobis res digna servabitur, si decretalium norma constitutorum pro aliquorum libitu, licentia populis permissa, frangatur.

CCXXX. *Quod aliud sit uxor, aliud concubina; nec erret quisquis filiam suam in matrimonio tradiderit concubinam habenti.*

Ex decret. papæ Leonis, *tit.* 18. Non omnis mulier viro juncta uxor est viri, quia nec omnis filius hæres est patri. Nuptiarum autem fœdera inter ingenuos sunt legitima, et inter æquales, et multo prius hoc ipsum Domino constituente, quam initium Romani juris existeret. Itaque aliud est uxor, aliud concubina: sicut aliud ancilla, aliud libera. Propter quod etiam Apostolus ad manifestandum harum personarum discretionem, testimonium ponit ex Genesi, ubi dicitur Abrahæ: Ejice ancillam, et filium ejus,

non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. Unde cum societas núptiarum ita ab initio constituta sit, ut præter sexuum conjunctionem, quæ haberet in Christi et Ecclesiæ sacramentum, dubium non est eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium. Igitur cujuslibet loci clericus si filiam suam viro habenti concubinam in matrimonium dederit, non ita accipiendum est, quasi eam conjugato dederit, nisi forte illa mulier et ingenua facta, et dotata legitime, et publicis nuptiis honestata videatur: paterno arbitrio viris junctæ carent culpa, si mulieres quæ a viris habebantur, in matrimonio non fuerunt: aliud est nupta, aliud concubina.

CCXXXI. *Quod non sit conjugii duplicatio, cum ancilla expulsa uxor intromittatur.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 19. Ancillam [a] matrona accepta abjicere, et uxorem certæ ingenuitatis accipere, non duplicatio conjugii, sed profectus est honestatis. Culpanda est sane talium negligentia, sed non penitus [b] deperanda, ut crebris exhortationibus incitati, quod necessario expetiverunt fideliter exsequantur. Nemo enim desperandus est, dum in hoc corpore constitutus est, quia nonnunquam quod diffidentia ætatis differtur, consilio maturiore perficitur.

CCXXXII. *De communione privatis, et ita defunctis.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 20. Horum causa Dei judicio reservanda est, in cujus manu fuit, ut talium obitus usque ad communionis remedium non differatur; nos autem quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus.

CCXXXIII. *Quod oporteat eum qui pro illicitis veniam postulat etiam a licitis abstinere.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 22. Aliud quidem est debita reposcere, aliud propria perfectionis amore contemnere; sed illicitorum veniam postulantem oportet etiam a licitis abstinere; dicente Apostolo: Omnia licent, sed non omnia expediunt. Unde si pœnitentes habent causam, quam negligere forte non debeant, melius expetit quis ecclesiasticum quam forense judicium.

CCXXXIV. *Quod pœnitenti nulla lucra negotiationis exercere conveniat.*

Ex decr. papæ Leon., tit. 23. Qualitas lucri negotiantem aut excusat, aut arguit, quia est honestus quæstus, et turpis. Verumtamen pœnitenti utilius dispendia pati, quam periculis negotiationis obstringi; quia difficile est inter ementis vendentisque commercium non intervenire peccatum.

CCXXXV. *Quod ad militiam sæcularem post pœnitentiam redire non debet.*

Ex decretis papæ Leonis, tit. 24. Contrarium est omnino ecclesiasticis regulis, post pœnitentiæ actionem redire ad militiam sæcularem, cum Apostolus dicat: Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus. Unde non est liber a laqueis diaboli, qui se militiæ mundanæ voluerit implicare.

CCXXXVI. *Quod adolescens, si urgente quolibet mortis periculo pœnitentiam gesserit, et non se continuerit, uxoris debeat remedio sustentari.*

Ex decretis papæ Leon., tit. 25. In adolescentia constitutus si, urgente aut metu mortis, aut captivitatis periculo, pœnitentiam gessit, et postea timens lapsum incontinentiæ venialis copulam uxoris elegit, ne crimen fornicationis incurreret, rem videtur fecisse venialem, si præter conjugem nullam omnino cognoverit. In quo tamen non regulam constituimus, sed quid sit tolerabilius æstimamus; nam secundum veram cognitionem nihil magis ei congruit qui pœnitentiam gessit, quam castitas perseverans et mentis et corporis.

CCXXXVII. *Quod subdiaconis carnale connubium denegetur.*

Ex decretis papæ Leon., tit. 34. Nam cum extra clericorum ordinem constitutis nuptiarum societati et procreationi filiorum studere sit liberum arbitrium, ad exibendam tamen perfectæ continentiæ puritatem, ne subdiaconis quidem connubium carnale concedi-tur, ut et qui habent, sint tanquam non habentes, et qui non habent permaneant singulares. Quod si in hoc ordine, qui quartus ordo est a capite, dignum est custodiri, quanto magis in primo, vel secundo tertioque servandum est, ne aut levitico, aut presbyterali honore, aut episcopali excellentia quisquam idoneus æstimetur, qui se a voluntate uxoria necdum frenasse detegitur

CCXXXVIII. *Ut nulla pretia de baptizandis consignandisque fidelibus exigantur.*

Ex decretis papæ Gelasii, titulo 5. Baptizandis consignandisque fidelibus pretia nulla præfigant, nec illationibus quibuslibet impositis exagitare cupiant renascentes, quoniam quod gratis accipimus gratis dare mandamur; et ideo nihil a prædictis prorsus exigere moliantur, quo vel paupertate cogente territi, vel indignatione revocati, redemptionis suæ causas adire despiciant: certum habentes quod qui prohibita deprehensi fuerint admisisse, vel commissa non potius sua sponte correxerint, periculum subituri proprii sint honoris.

CCXXXIX. *Presbyterorum et diaconorum ordinationes certis debere celebrari temporibus.*

Ex decretis papæ Gelasii, ut. 11. Ordinationes etiam presbyterorum diaconorumque, nisi certis temporibus et diebus exercere non debent, id est primi et quarti mensis jejunio, septimi et decimi: sed etiam quadragesimalis initii, ac mediana quadragesimæ die, sabbati jejunio circa vesperam noverit celebrandas. Nec cujuslibet utilitatis causa, seu presbyterum, seu diaconum his præferre qui ante ipsos fuerint ordinati

[a] Dion. Exig., *a toro abjicere.*

[b] Dion. Exig., *deserenda.*

CCXL. *Ut constitutis diebus virgines sacræ velentur.*

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 12. Devotis quoque virginibus, nisi aut in Epiphaniorum, aut in albis Paschalibus, aut in Apostolorum natalibus, sacrum minime velamen imponant; nisi forsitan, sicut de baptismate dictum est, gravi languore correptis, ne sine hoc munere de sæculo exeant, implorantibus non negetur.

CCXLI. *Ut viduæ non velentur.*

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 13. Viduas autem velare pontificum nullus attentet, quod nec auctoritas divina delegat, nec canonum forma præstituit. Non est ergo penitus usurpandum, eisque sic ecclesiastica sunt infereñda præsidia, ut nihil committatur illicitum.

Cujus supra, titulo 21. Nam de viduis sub nulla benedictione velandis superius late duximus disserendum. Quæ si propria voluntate professam pristini conjugii castitatem mutabili mente calcaverint, periculi earum intererit quali Deum debeant satisfactione placare. Sicut enim si se forsitan continere non poterant secundum Apostolum, nullatenus nubere vetabantur; sic habita secum deliberatione promissam Deo pudicitiæ fidem debuerunt custodire. Nos autem nullum talibus laqueum debemus injicere, sed solum hortationes præmii sempiterni, pœnasque proponere divini judicii, ut nostra sit absoluta conscientia, et illarum pro se rationem Deo reddat intentio. Cavendum est quippe, quæ de harum moribus actibusque beatus Paulus testatur apostolus, quod planius exponere præterimus, ne sexus instabilis non tam deterreri quam admoneri videatur.

CCXLII. *Quod dæmoniis aliisque passionibus irretitis sacra mysteria tractare non liceat.*

Ex decretis cujus supra, tit. 19. Usque adeo sane comperimus, illicita quæque prorumpere, ut dæmoniis simulibusque passionibus irretitos ministeria sacrosancta tractare tribuatur : quibus si in hoc opere positis aliquid propriæ necessitatis occurrat, quis de sua fidelium salute confidet, ubi ministros ipsos curationis humanæ tanta perspexerit calamitate vexari? Atque ideo necessario removendi sunt, ne quibuslibet, pro quibus Christus est mortuus, scandalum generetur infirmis. Postremo, si corpore sauciatum fortassis, aut debilem nequaquam sancta contingere lex divina permisit; quanto magis doni cœlestis dispensatores esse non convenit, quod est deterius, mente perculsos?

CCXLIII. *Quod secunda conjugia sæcularibus non denegentur, quibus tamen pro hoc ipso ad clerum minime convenit aspirare.*

Ex decret. papæ Gelasii, tit. 22. Secundas nuptias sicut sæcularibus inire conceditur, ita post eas nullus ad clericale sinatur venire collegium : alia est enim humanæ fragilitati generaliter concessa licentia, alia debet esse vita divinarum rerum servitio dedicata.

CCXLIV. *Ut ab episcopis præceptione papæ novæ basilicæ dedicentur.*

Ex decretis papæ Gelasii, tit. 4 Basilicas noviter institutas non petitis ex more præceptionibus dedicare non audeant; non ambiant sibimet vindicare clericos potestatis alienæ.

Et nulla basilica sub defunctorum constructa nomine dedicetur.

Cujus supra, titul. 25. De locorum consecratione sanctorum, quamvis superius strictim fuerit comprehensum, nobis quoque patefactum est quod absque præcepto sedis apostolicæ nonnulli factas ecclesias vel oratoria sacrare præsumant. Hoc sumus tamen indicio detestabiliori permoti quod in quocunque nomine defunctorum, et quantum dicitur, nec omnino fidelium constructiones ædificatas sacris professionibus audacter instituere memorantur. Quæ quoniam tam acerba, tam dura sunt, ut eadem vix noster ferre posset auditus; si revera Christianitatis affectus in illis regionibus certus, et fixus est, et districtius ista quærantur, et a quibus fuerint gesta prodantur, quoniam si ut latentibus in hac atrocitate nominibus, non exstat in quem sententia debita proferatur, ita cum manifestis fuerit documentis expositus, quam sceleris tanti poscit immanitas, non [a] vitabit ullatenus ultionem.

CCXLV. *Ut si quis episcopus in crimine absque tempore synodi detentus fuerit, a duodecim episcopis audiatur; presbyter vero a sex; diaconus a tribus.*

Concil. Carthag., tit. 12. Felix episcopus dixit : Suggero secundum statuta veterum conciliorum, ut si quis episcopus (quod non optamus) in reatum aliquem incurrerit, et fuerit ei nimia necessitas non posse plurimos congregare : ne in crimine remaneat, a duodecim episcopis, et presbyter a sex episcopis cum proprio suo episcopo audiatur, et diaconus a tribus.

Concil. suprascript., tit. 20. Si autem presbyteri, vel diaconi fuerint accusati, adjuncto sibi ex vicinis locis proprius episcopus legitimo numero collegarum, quos ab eodem accusati petierint, id est una secum in presbyteri nomine sex, in diaconi tres, ipsorum causam discutiant, eadem dierum, et dilationum et a communione remotionum, et discussione personarum, inter accusatores, et eos qui accusantur forma servata. Reliquorum autem clericorum causas etiam solus episcopus loci agnoscat et finiat.

CCXLVI. *De diversis ordinibus Ecclesiæ servientibus, ut si quis in causam incurrerit, et abnuerit ecclesiasticum judicium, debeat periclitari.*

Concil. Cart., tit. 15. Item placuit ut quisquis episcoporum, presbyterorum, diaconorum, seu clericorum, cum in ecclesia ei fuerit crimen institutum, vel civilis causa fuerit commota, si relicto ecclesiastico judicio, publicis judiciis purgari voluerit, etiamsi pro ipso fuerit prolata sententia, locum suum

[a] Dion. Exig., *effugiet.*

amittat, et hoc in criminali; in civili vero perdat quod evicit, si locum suum obtinere maluerit. Hoc etiam placuit ut a quibuscunque judicibus ecclesiasticis ad alios judices ecclesiasticos, ubi est major auctoritas, fuerit provocatum, non eis obsit quorum fuerit soluta sententia, si convinci non potuerint vel iniquo animo judicasse, vel aliqua cupiditate vel gratia depravati. Sane si ex consensu partium electi fuerint judices, etiam a pauciori numero quam constitutum est, non liceat provocari.

CCXLVII. *Ut clericus qui ordinatur, moneri debeat constituta paterna servare; maxime vero ut corporibus mortuorum eucharistia et baptisma non dentur.*

Concil. Carthag., tit. 18. Item placuit ut ordinatis episcopis, vel clericis prius ab ordinatoribus suis placita conciliorum auribus eorum inculcentur, ne se aliquid contra statuta concilii fecisse pœniteant. Item placuit ut corporibus defunctorum Eucharistia non detur : scriptum est enim : Accipite et edite. Cadavera autem nec accipere possunt, nec edere; et ne jam mortuos homines baptizari faciat presbyterorum ignavia.

CCXLVIII. *Ut episcopi vel clerici in eos qui catholici non sunt nihil conferant.*

Concil. Carthag., tit. 22. Et ut in eos qui catholici Christiani non sunt, etiamsi consanguinei fuerint, per donationes rerum suarum episcopi vel clerici nihil conferant.

Item, concil. suprascripti tit. 48. Item constitutum est, si quis episcopus hæredes extraneos a consanguinitate sua, vel hæreticos, etiam consanguineos aut paganos Ecclesiæ prætulerit, saltem post mortem anathema ei dicatur, atque ejus nomen inter Dei sacerdotes nullo modo recitetur, nec excusari possit si intestatus [a] defecerit, quia utique debuit factus episcopus, rei suæ ordinationem congruam suæ professioni nequaquam differre.

CCXLIX. *De accusato vel accusatore.*

Concil. Carthag., tit. 30. Item placuit ut accusatus vel accusator in eo loco unde est ille qui accusatur, si metuit aliquam vim temerariæ multitudinis, locum sibi eligat proximum, quo non sit difficile testes producere, ubi causa finiatur.

CCL. *Quod clerici qui episcopis suis non obediunt ut promoveantur, nec illic manere debeant unde recedere noluerunt.*

Concil. Carthag., tit. 31. Item placuit ut quicunque clerici vel diaconi pro necessitatibus Ecclesiarum non obtemperaverint episcopis suis volentibus eos ad honorem ampliorem in sua Ecclesia promovere, nec illi ministrent in gradu suo unde recedere noluerunt.

CCLI. *Ut si quis clericorum pauper promotus in ordine aliquid postea habuerit, Ecclesiæ potestati subjaceat.*

Concil. Carthag., tit. 32. Item placuit ut episcopi, presbyteri, diaconi, vel quicunque clerici, qui nihil habentes ordinantur, et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quæcunque prædia suo nomine comparant : tanquam rerum Dominicarum invasionis crimine teneantur, nisi admoniti in ecclesiam eadem ipsa contulerint. Si tamen ipsis proprie aliquid liberalitate alicujus, vel successione cognationis obvenerit, faciant inde quod eorum proposito congruit. Quod si a suo proposito retrorsum exorbitaverint, honore ecclesiastico indigni, tanquam reprobi judicentur.

CCLII. *Ut presbyteri rem ecclesiæ in qua sunt constituti non vendant, et nulli episcopo liceat rem tituli matris Ecclesiæ usurpare.*

Concil. Carthag., tit. 33. Item placuit ut presbyteri non vendant rem ecclesiæ ubi sunt constituti, nescientibus episcopis, quomodo et episcopis non licet vendere prædia ecclesiæ ignorante concilio, vel presbyteris suis. Non habente ergo necessitatem, nec episcopo liceat matricis Ecclesiæ rem, nec presbytero tituli sui usurpare.

CCLIII. *Ut parvuli qui apud Donatistas baptizantur, si conversi fuerint, ab ordinationibus non prohibeantur.*

Concil. Carthag., tit. 14. De Donatistis placuit ut consulamus fratres et consacerdotes nostros Syricium et Simplicianum de solis infantibus qui baptizantur penes eosdem, ne quod suo non fecerunt judicio, cum ad Ecclesiam Dei salubri proposito fuerint conversi, parentum illos error impediat, ne promoveantur sacri altaris ministri

Concil. suprascripto, tit. [b] 23 *et* 24. Aurelius episcopus dixit : Ecclesiarum Dei per Africam constitutarum necessitates mecum optime novit charitas vestra, sanctissimi fratres; et quoniam præstitit Dominus ut ex aliqua parte sancti cœtus vestri esset congregata præsentia, videtur mihi ut has easdem necessitates, quas pro sollicitudine nostra indagare potuimus, in medium proferamus, quas cum approbaverit vestra sinceritas, sit consequens eligendum esse unum a nostro numero consacerdotem, qui auxiliante Domino orationibus vestris, et has ipsas necessitates suscipere possit, et gnaviter peragendas implere, perrecturus ad transmarinas Italiæ partes; ut tam sanctis fratribus et consacerdotibus nostris, venerabili sancto fratri Anastasio sedis apostolicæ episcopo, quam etiam sancto fratri Venerio sacerdoti Mediolanensis Ecclesiæ necessitatem ipsam, ac dolorem, atque inopiam nostram valeat intimare; ex his enim sedibus hoc fuerat prohibitum, quod noverint communi periculo providendum maxime, quia tanta indigentia clericorum est, multæque ecclesiæ ita desertæ sunt, ut ne unum quidem diaconum vel illiteratum habere reperiantur. Nam de cæteris superioribus gradibus et officiis tacendum arbitror, quia, ut dixi, si ministerium diaconi facile non invenitur,

[a] Dion. Exig., *de esserit.*
[b] In Codice Can. Ecclesiæ Africanæ, et apud Dion. Exiguum, sunt canones 56 et 57. Nihil tamen emendandum.

multo magis superiorum honorum inveniri non posse certissimum est : et quotidie nos planctus diversarum pene emortuarum plebium jam non sustinemus, quibus nisi fuerit aliquando subventum, gravis nobis et inexcusabilis innumerabilium animarum pereuntium causa, apud Deum mansura est. Unde quoniam superiori concilio statutum esse mecum recognoscit unanimitas vestra, ut hi qui apud Donatistas parvuli baptizati sunt, nondum scire valentes erroris eorum interitum, et posteaquam ad ætatem rationis capacem pervenerunt, agnita veritate, falsitatem eorum abhorrentes ad Ecclesiam Dei catholicam, per universum mundum diffusam, ordine antiquo per manus impositionem recepti sunt, debere talibus suscipiendum munus clericatus non impedire nomen erroris, cum veram Ecclesiam illorum putaverint ad fidem accedendo, et ibi Christo crediderint, et Trinitatis sacramenta perceperint : quæ omnia vera et sancta, atque divina esse certissimum est, et in his omnem animæ spem constitutam. Quanquam et hæreticorum præsumpta audacia veritatis nomine palliata hæc tradere audeat, quæ quoniam simplicia sunt, et ut præmonet beatus Apostolus dicendo, unus Deus, una fides, unum baptisma, et iterari non liceat, quod semel dari oportet, anathematizato nomine erroris recipiantur per manus impositionem in unam Ecclesiam columbam, ut dictum est, et unam matrem omnium Christianorum, ubi omnia sacramenta salubriter, et æterne, et vitaliter accipiuntur, quæ perseverantibus in hæresi magnam damnationis pœnam conquirunt, ut quod eis in veritate ad æternam vitam consequendam esset luminosius, hoc in errore sit tenebrosius, atque damnosius. Quod fugientes nonnulli et matris Ecclesiæ catholicæ ubera cognoscentes, illa omnia sancta mysteria amore veritatis crediderunt, atque perceperunt ; quibus sacramentorum rebus cum vitæ bonæ probitas accesserit, sine dubio ad officium clericatus tales esse applicandos, maxime in tanta rerum necessitate nullus est qui non concedat. Quanquam nonnulli ejusdem sectæ clerici cum plebibus atque honoribus suis ad nos transire desiderent, qui amore honoris, aut persuadent ad vitam, aut retinent ad salutem. Sed hoc majori fratrum supradictorum considerationi dimittendum censeo, ut prudentiori suo consilio nostræ suggestionis sermonem cum perpenderint, quid de hac re eis placeat nos informare dignentur. Tantum de his qui infantes baptizati sunt satagimus, ut nostræ, si placet, in iisdem ordinandis consentiant voluntati. Omnia ergo quæ superius comprehendimus, apud sanctos episcopos agenda esse mecum honorabilis fraternitas vestra perpendat.

Item ut clerici Donatistarum in suis honoribus suscipiantur.

Concil. Carthag., tit. 35. Deinde placuit ut litteræ mittantur ad fratres et coepiscopos nostros, et maxime ad sedem apostolicam, in qua præsidet memoratus venerabilis frater et collega noster Anastasius, quo noverit habere Africam magnam necessitatem propter Ecclesiæ pacem et utilitatem, ut et de ipsis Donatistis, quicunque clerici correcto consilio ad catholicam unitatem transire voluerint, secundum uniuscujusque episcopi catholici voluntatem atque consilium, qui in eodem loco gubernat Ecclesiam ; si hoc paci Christianæ prodesse visum fuerit, in suis honoribus suscipiantur, sicut prioribus ejusdem divisionis temporibus factum esse manifestum est ; quod multarum et pene omnium Africanarum Ecclesiarum, in quibus talis error exortus est, exempla testantur, non ut concilium quod in transmarinis partibus de hac re factum est dissolvatur, sed ut illud maneat circa eos qui sic transire ad Catholicam volunt, ut nulla per eos unitatis compensatio procuretur, per quos autem vel omnimodo perfici, vel adjuvari manifestis fraternarum animarum lucris catholica unitas in locis quibus degunt visa fuerit : non eis obsit quod contra honores eorum, quamvis salus nulli interclusa sit, in transmarino concilio statutum est, id est ut ordinati in parte Donati, si ad Catholicam correcti transire voluerint, non suscipiantur in honoribus suis secundum transmarinum concilium : sed exceptis his, per quos catholicæ unitati consulitur.

CCLIV. *Ut episcopi vel clerici filios suos non facile emancipent.*

Concil. Carthag., tit. 2. Ut episcopi vel clerici filios suos a sua potestate per emancipationem exire non sinant, nisi de moribus eorum fuerint et de ætate securi, ut possint ad eos jam propria pertinere peccata.

CCLV. *Ut clerici vel continentes ad virgines et viduas non accedant.*

Concil. Carthag., tit. 5. Clerici vel continentes ad viduas vel virgines nisi ex jussu vel permissu episcoporum vel presbyterorum non accedant, et hoc non soli faciant, sed cum clericis, vel cum his cum quibus episcopus aut presbyter jusserit ; nec ipsi episcopi aut presbyteri soli habeant accessum ad hujusmodi feminas, sed ubi aut clerici præsentes sunt, aut graves aliqui Christiani.

CCLVI. *Ut princeps sacerdotum non appelletur episcopus.*

Concil. Carthag., tit. 6. Ut primæ sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid hujusmodi, sed tantum primæ sedis episcopus

CCLVII. *Ut a jejunis sacerdotibus Deo sacrificia celebrentur.*

Concil. Carthag., tit. 8. Ut sacramenta altaris non nisi a jejunis hominibus celebrentur, excepto uno die anniversario, quo cœna Domini celebratur ; nam si aliquorum pomeridiano tempore defunctorum, sive episcoporum, sive cæterorum commendatio facienda est, solis orationibus fiat, si illi qui faciunt jam pransi inveniuntur.

CCLVIII. *De sollicitudine pro virginibus gerenda.*

Concil. Carthag., tit. 11. Ut virgines sacræ cum parentibus, a quibus custodiebantur, privatæ fuerint, episcopi, vel presbyteri, ubi episcopus absens est, providentia gravioribus feminis commendentur, aut simul habitantes invicem se custodiant ne passim vagando Ecclesiæ lædant existimationem.

CCLIX. *Ut episcopus non ordinetur in diœcesi quæ episcopum nunquam habuit, nisi cum voluntate episcopi ad quem ipsa diœcesis pertinet.*

Concil. Carth., tit. 20. Epigonius episcopus dixit : Multis conciliis hoc statutum a cœtu sacerdotali est, ut plebes quæ in diœcesibus ab episcopis retinentur, quæ episcopos nunquam habuerunt, nonnisi cum voluntate ejus episcopi a quo tenentur, proprios accipiant rectores, id est episcopos. At vero quia nonnulli, dominatu quodam adepto, communionem fratrum abhorrent, vel certe cum depravati fuerint, quasi in quadam arce tyrannica sibi dominatum vindicant, quod plerique tumidi, atque stolidi adversum episcopos suos cervices erigunt presbyteri, vel conviviis sibi concinnantes plebem, vel certe persuasu maligno, ut illicito favore eosdem vellent sibi collocare rectores. Quod quidem insigne mentis tuæ tenemus votum, frater religiose Aureli, qui hæc sæpe oppressisti non curando tales petitores, sed propter eorum malos cogitatus, et prava concinnata eorum consilia hoc dico, non debere rectorem accipere eam plebem, quæ in diœcesi semper subjacuit, nec unquam proprium episcopum habuit. Quapropter si universo sanctissimo cœtui placet, hoc quod prosecutus sum confirmetur. Aurelius episcopus dixit : Fratris et consacerdotis nostri prosecutioni non obsisto, sed hoc me et fecisse et facturum esse profiteor circa eos sane qui fuerunt concordes, non solum circa Ecclesiam Carthaginensem, sed circa omne sacerdotale consortium. Sunt enim plerique conspirantes cum plebibus propriis, quas decipiunt, ut dictum est, earum scalpentes aures, blandi ad seducendum, vitiosæ vitæ homines, vel certe inflati et ab hoc consortio separati, qui putant propriæ plebi incubandum, et nonnunquam conventi ad concilium venire detrectant; sua forte ne prodantur flagitia metuentes. Dico, si placet, circa hos non tantum diœceses non esse servandas, verum et de propria ecclesia, quæ illis male faverit, omnimodo adnitendum ut etiam auctoritate publica rejiciantur, atque ab ipsis principalibus cathedris removeantur. Oportet enim ut qui universis fratribus ac toto concilio inhæserit, non solum suam [a] jure integro, sed et diœceses possideat. At vero qui sibimet putant plebes suas sufficere, fraterna dilectione contempta, non tantum diœceses amittant, sed, ut dixi, etiam propriis publica careant auctoritate, ut rebelles. Honoratus et Urbanus episcopi dixerunt : Summa provisio sanctitatis tuæ cohæsit mentibus singulorum, et puto omnium responsione ea quæ prosequi dignatus es roboranda. Universi episcopi dixerunt, placet, placet.

CCLX. *Ut qui episcopi in diœcesibus fuerint ordinati, diœcesim sibi nullam usurpent.*

Concil. Carthag., tit. 23. Honoratus et Urbanus episcopi dixerunt : Audivimus constitutum ut diœceses non mereantur episcopos accipere, nisi consensu ejus sub quo fuerunt constitutæ ; sed in provincia nostra cum aliqui forte in diœcesi, concedente eo episcopo, in cujus potestate fuerant constitutæ, ordinati sunt episcopi, etiam diœceses sibi vindicant, hoc et corrigi charitatis vestræ judicio et inhiberi de cætero debet. Epigonius episcopus dixit : Singulis episcopis servatum est quod decebat : ut ex massa diœcesium nulla carperetur, ut proprium episcopum habuisset, nisi ipse consensum adhibuisset concedendi. Sufficiat enim si concesserit, ut eadem diœcesis permissa proprium tantum episcopum habeat, et cæteras sibi non vindicent diœceses : quia exempta de fasce multarum sola meruit honorem episcopatus suscipere. Aurelius episcopus dixit : Non dubito charitati vestræ omnium placere, eum qui in diœcesi, concedente episcopo, qui matricem tenuit, solam eamdem retinere plebem, in qua fuerit ordinatus. Quoniam igitur universa arbitror fuisse tractata, si omnia cum animo vestro convenerunt, sermone vestro cuncta roborate. Universi episcopi dixerunt : Omnibus nobis hæc placuerunt, et hæc nostra subscriptione firmamus.

CCLXI. *De reliquiis idolorum, vel templis ab imperatoribus abolendis.*

Concil. Carthag., tit. 25. Instant etiam aliæ necessitates a religiosis imperatoribus postulandæ ; ut reliquias idolorum per omnem Africam jubeant penitus amputari : nam plerisque in locis maritimis atque possessionibus diversis adhuc erroris istius iniquitas viget, ut præcipiantur, et ipsa deleri, et templa eorum, quæ in agris vel in locis abditis constituta nullo ornamento sunt, jubeantur omnimodo destrui.

CCLXII. *Ut clerici de judicii sui cognitione non cogantur in publico dicere testimonium.*

Concil. Carthag., tit. 26. Petendum etiam ut statuere dignentur : ut si forte in Ecclesia quamlibet causam jure apostolico Ecclesiis imposito, agere voluerint, et fortasse decisio clericorum uni parti displicuerit, non liceat clericum in judicium ad testimonium devocari eum qui cognitor vel præsens fuit, ut nulla ad testimonium dicendum ecclesiastici cujuslibet persona pulsetur.

CCLXIII. *De paganorum conviviis auferendis.*

Concil. Carth., tit. 27. Illud etiam petendum ut quæ contra præcepta divina convivia multis in locis

[a] Codex Eccles. Rom., *integre.*

exercentur, quæ ab errore gentili attracta sunt, ita ut nunc a paganis Christiani ad hæc celebranda cogantur, ex qua re temporibus Christianorum imperatorum persecutio altera fieri occulte videatur : vetari talia jubeant, et de civitatibus, et de possessionibus imposita pœna prohiberi : maxime cum etiam in natalibus beatissimorum martyrum per nonnullas civitates, et in ipsis locis sacris talia committere non reformident. Quibus diebus etiam, quod pudoris est dicere, saltationes sceleratissimas per vicos atque plateas exerceant, ut matronalis honor, et innumerabilium feminarum pudor devote venientium ad sacratissimum diem injuriis lascivientibus appetatur : ut etiam ipsius sanctæ religionis pene fugiatur accessus.

CCLXIV. *De spectaculis, ut in die Dominico vel cæteris sanctorum solemnitatibus minime celebrentur.*

Concil. Carthag., tit. 28. Necnon et illud petendum ut spectacula theatrorum cæterorumque ludorum, die Dominica, vel cæteris religionis Christianæ diebus celeberrimis amoveantur, maxime quia sancti Paschæ octavarum diebus populi ad circum magis, quam ad ecclesiam conveniunt, debere transferri devotionis eorum dies, quando occurrerint, nec oportere etiam quemquam Christianorum cogi ad hæc spectacula : maxime quia in his exercendis, quæ contra præcepta Dei sunt, nulla persecutionis necessitas a [a] quocunque adhibenda est : sed uti oportet hominem libera voluntate qua subsistit, sibi divinitus concessa : corporatorum enim maxime periculum considerandum est, qui contra præcepta Dei magno terrore coguntur ad spetacula convenire.

CCLXV. *De histrionibus Christianis factis.*

Concil. Carthag., tit. 30. Et de his etiam petendum ut si quis ex qualibet ludicra arte ad Christianitatis gratiam venire voluerit, ac liber ab illa macula permanere, non eum liceat quoquam iterum ad eadem exercenda reduci.

CCLXVI. *De manumissionibus in Ecclesia celebrandis.*

Concil. Cartag., tit. 31. De manumissionibus sane in Ecclesia dicendis, si id nostri consacerdotes per Italiam facere reperiuntur, nostræ etiam erit fiduciæ istorum ordinem sequi : data plane licentia misso legato ut quæcunque digna fide pro statu Ecclesiæ et salute animarum agere potuerit, nos laudabiliter in conspectu Domini accepturos. Quæ omnia si sanctitati vestræ placent, edicite ut et meam suggestionem ratam esse vobis advertant, et nostram omnium consensionem sinceritas eorum libenter accipiat. Ab universis episcopis dictum est : Omnibus placent hæc quæ injuncta sunt peragenda, et prudenter a tua sanctitate enarrata.

[a] Dion. Exig., *quoquam.*

CCLXVII. *Ne interventor episcopus cathedram ubi interventor est sedeat.*

Concil. Carthag., titul. 41. Item constitutum est ut nulli [b] interventori licitum sit cathedram cui intercessor datus est, quibuslibet populorum studiis vel seditionibus retinere : sed dare operam ut intra annum eisdem episcopum provideat; quod si neglexerit anno exempto, interventor alius tribuatur.

CCLXVIII. *De episcopis qui ad concilia non occurrunt.*

Concil. supradicto, tit. 43. Item placuit ut quotiescunque concilium congregandum est, episcopi, qui neque ætate, neque ægritudine, neque aliqua graviore necessitate impediuntur, competenter occurrant, et primatibus suarum quarumque provinciarum intimetur ut de universis episcopis, vel duæ, vel tres turmæ fiant, ac de singulis turmis vicissim, quotquot electi fuerint, ad diem concilii instantissime occurrant. Quod si non potuerint occurrere, excusationes suas in tractoria conscribant; vel si post adventum tractoriæ aliquæ necessitates repente forsitan ortæ fuerint, nisi rationem impedimenti sui apud suum primatem reddiderint, Ecclesiæ suæ communione debere esse contentos.

CCLXIX. *Ut de alieno monasterio susceptos, nec præpositos monasterii, nec clericos liceat ordinari.*

Concil. Carthag., tit. 47. Item placuit ut si quis de alterius monasterio repertum, vel ad clericatum promovere voluerit, vel in suo monasterio majorem constituerit : episcopus qui hoc fecerit, a cæterorum communione sejunctus, suæ tantum plebis communione contentus sit, et ille neque clericus, neque præpositus perseveret.

CCLXX. *Ut episcopi qui ordinantur, ab ordinatoribus suis epistolas accipiant, quæ diem et consulem præferant.*

Concil. Carthag., tit. 56. Deinde placuit ut quicunque deinceps ordinantur per provincias Africanas, litteras accipiant ab ordinatoribus suis manu eorum subscriptas, et continentes consulem et diem, ut nulla altercatio de posterioribus vel anterioribus oriatur.

CCLXXI. *De his qui semel in Ecclesia legerint ab aliis non posse promoveri.*

Concil. Carthag., titul. 57. Item placuit ut quicunque in ecclesia vel semel legerit, ab alia ecclesia ad clericatum non teneatur.

CCLXXII. *Concilium universale non nisi necessitate faciendum.*

Concil. Carthag., titul. 62. Placuit ut non sit ultra fatigandis fratribus anniversaria necessitas, sed quoties causa communis exegerit, id est totius Africæ, undecunque ad hanc sedem de hac re datæ litteræ fuerint, congregandam esse synodum in ea provincia ubi opportunitas persuaserit; causæ autem quæ communes non sunt, in suis provinciis judicentur.

[b] Dion. Exig. et Cod. Ecc. Rom., *intercessori.*

CCLXXIII. *Ut ab electis judicibus provocare non liceat.*

Concil. suprascripto, tit. 63. Si autem fuerit provocatum, eligat qui provocaverit judices, et cum eo et ille contra quem provocaverit, ut ab ipsis deinceps nulli liceat provocare.

Item de hoc ipso, tit. 89. A judicibus autem quos communis consensus elegerit, non liceat provocare. Et quisquis provocatus repertus fuerit per contumaciam nolle obtemperare judicibus, cum hoc primæ sedis episcopo fuerit probatum, det litteras ut nullus ei communicet episcoporum, donec obtemperet.

CCLXXIV. *De plebibus quæ nunquam episcopos habuerunt.*

Concil. Carthag., tit. 65. Placuit et illud ut plebes quæ nunquam habuerunt proprios episcopos, nisi ex concilio plenario uniuscujusque provinciæ, et primatis, atque consensu ejus ad cujus diœcesim eadem ecclesia pertinebat, decretum fuerit, minime accipiant.

CCLXXV. *De plebibus, vel diœcesibus ex Donatistis conversis.*

Concil. suprascripto, tit. 66. Sane, ut [a] plebes quæ conversæ sunt a Donatistis, et habuerunt episcopos, sine dubio, inconsulto concilio habere mereantur. Quæ autem plebes habuerunt episcopum, et eo defuncto voluerint non episcopum proprium habere, sed ad alicujus episcopi diœcesim pertinere, non eis esse denegandum. Necnon et illud suggestum est quod plebes ante legem imperatorum de unitate latam, quicunque converterentur episcopi ad Catholicam, ipsi eas obtinere debeant; verum a lege unitatis, et deinceps oporteat universas ecclesias vindicare sibi episcopos catholicos eorum locorum, ad quæ loca sub hæreticis pertinebant, vel conversorum ad catholicam, vel non conversorum hæreticorum, et diœceses, et si qua forte sunt instrumenta ecclesiæ, vel ad ejus jus pertinentia. Qui vero aliqua usurpaverint, post legem usurpata [b] conversis restituant.

CCLXXVI. *De precibus ad altare dicendis.*

Concil. Carthag., tit. 70. Placuit etiam hoc, ut preces quæ probatæ fuerint in concilio, sive præfationes, sive commendationes, seu manus impositiones, ab omnibus celebrentur, nec aliæ omnino contra fidem proferantur, sed quæcunque a prudentioribus fuerint collectæ, dicantur.

CCLXXVII. *De his qui cum in Africa non communicant, voluerint trans mare subripere.*

Concil. Carthag., tit. 72. Quicunque autem non [c] communicat in Africa, si in transmarinis ad communicandum [d] obrepserit, jacturam clericatus [e] excipiat.

CCLXXVIII. *De plebibus conversis a Donatistis.*

Concil. Carthag., titul. 84. Item placuit quoniam A quidem ante aliquot annos in hac ecclesia plenario concilio constitutum est ut quæcunque ecclesiæ in diœcesi constitutæ, ante leges de Donatistis datas catholicæ factæ sunt, ad eas cathedras pertineant per quarum episcopos factum est ut catholicæ unitati communicarent; post leges autem, quæcunque communicaverunt, illuc pertineant quo pertinebant cum essent in parte Donati. Sed quia multæ controversiæ postea inter episcopos de diœcesibus ortæ sunt et oriuntur quibus tunc minus videtur esse prospectum, nunc isto sancto concilio placuit ut ubicunque Catholica fuit, et pars Donati, et ad diversas cathedras pertinebant, quocunque tempore illic unitas facta est vel facta fuerint, sive ante leges, sive post leges, ad eamdem cathedram pertineant ad quam Catholica B quæ jam ibi fuerat pertinebat.

CCXLXIX. *De diœcesibus qualiter eas dividant inter se episcopi, tam catholici quam ex Donati parte conversi sunt.*

Concil. Carthag., titul. 85. Ita sane ut si episcopus ex Donatistis ad catholicam unitatem conversus est, æqualiter inter se dividant eas quæ sic fuerint inventæ ubi ambæ partes fuerunt, id est ut alia loca ad illum, alia ad illum pertineant; ita ut ille dividat, qui amplius temporis in episcopatu habet, et minor eligat. Quod si forte unus fuerit locus, ad eum pertineat cui vicinior invenitur. Quod si ambabus cathedris æqualiter vicinus est, ad eum pertineat quem plebs elegerit. Quod si forte antiqui catholici C suum voluerint, et illi suum, qui ex Donati parte conversi sunt, plurimorum voluntas paucioribus præferatur: si autem partes æquales sunt, majoris temporis episcopo deputetur. Si autem ita plurima loca inveniuntur, in quibus ambæ partes fuerunt, ut non possint æqualiter dividi, velut si impari numero fuerint, distributis eis locis, qui parem habent numerum, quicunque locus remanserit, hoc in eo servetur quod superius dictum est, cum de uno tractaretur loco.

CCLXXX. *Ut si quam diœcesim episcopus ab hæresi liberans, triennio possederit, nullus eam repetat.*

Concil. Carth., tit. 86. Item placet, ut etiam si quisquam post leges aliquem locum ad catholicam D unitatem converterit, si eum per triennium nemine repetente continuit, ulterius ab eo non repetatur. Si tamen per ipsum triennium fuit episcopus, qui poset repetere, et tacuit, præjudicium patietur. Si autem non fuit, non præjudicetur matrici, sed liceat cum locus acceperit episcopum, qui non habebat, ex ipso die intra triennium repetere. Itemque si fuerit episcopus ad Catholicam ex Donati parte conversus, non ei præjudicet præfinitum tempus: sed ex quo die conversus est, habeat per triennium potestatem repetendi loca quæ ad ipsam pertinebant cathedram.

[a] Dion. Exig. et Cod. Eccl. Rom., *illæ plebes.*
[b] Dion. Exig. et Cod. Eccl. Rom., *conventi.*
[c] Dion. Exig., *communicans;* Cod. Eccl. Rom., *communicant.*
[d] Cod. Eccl. Rom., *obrepserint.*
[e] Cod. Eccl. Rom., *excipiant.*

CCLXXXI. *De his qui in ple'es, quas ad se putant pertinere, inconventis his, a quibus tenentur, irruerint.*

Concil. Carth., tit. 87. Item placuit, ut quicunque episcopi, plebes quas ad suam cathedram æstimant pertinere, non ita repetunt, ut causas suas episcopis judicantibus agant, sed alio retinente irruerint, sive volentibus, sive nolentibus plebibus, causæ suæ detrimentum patiantur. Et quicunque jam hoc fecerunt, si nondum est inter episcopos finita contentio, sed adhuc contendunt, ille inde discedat quem constiterit prætermissis judiciis ecclesiasticis irruisse. Nec sibi quisque blandiatur, si a primate ut retineat, litteras impetrarit, sed sive habeat litteras, sive non habeat, conveniat eum qui tenet, et ejus litteras accipiat, ut eum appareat pacifice tenuisse ecclesiam ad se pertinentem. Si autem aliquam quæstionem retulerit, per episcopos judices causa finiatur : sive quos eis primates dederint, sive quos ipsi vicinos ex consensu elegerint.

CCLXXXII. *De his qui plebes aa se pertinentes negligunt.*

Concil. Carthag., titul. 88. Item placuit, ut quicunque negligunt loca ad suam cathedram pertinentia in catholicam unitatem lucrari, conveniantur a diligentibus vicinis episcopis, ut id agere non morentur. Quod si intra sex menses a die conventionis non effecerint, qui potuerit ea lucrari ad ipsum pertineant. Ita sane, ut si ille ad quem pertinuisse videbantur, probare potuerit magis illius electam negligentiam ab hæreticis, ut impune ibi sint, et suam diligentiam fuisse præventam, ut eo modo ejus cura sollicitior vitaretur. Cum hoc judices Episcopi cognoverint, suæ cathedræ loca restituant. Sane si episcopi, inter quos causa versatur, diversarum sunt provinciarum, ille primas det judices, in cujus provincia est locus de quo contenditur. Si autem ex communi placito vicinos judices elegerint, aut unus eligatur, aut tres : ut si tres elegerint, aut omnium sententiam sequantur, aut duorum.

CCLXXXIII. *Ut si episcopus negligat suam diœcesim, communione privetur.*

Concil. Carthag., titul. 90. Si in matricibus cathedris episcopus negligens fuerit adversus hæreticos, conveniatur a vicinis episcopis diligentibus, et ei sua negligentia demonstretur, ut se excusare non possit. Quod si ex die quo convenitur, intra sex menses, si in ejus provincia executio fuerit, et non eos ad unitatem catholicam convertendos curarit, non ei communicetur, donec adimpleat : si autem executor ad loca non venerit, non ascribatur episcopo.

CCLXXXIV. *De episcopis qui Donatistas communicasse mentiti fuerunt.*

Concil. Carthag., tit. 91. Si autem probatum fuerit, eum de communione illorum fuisse mentitum, dicendo eos communicasse, quos eo sciente non communicasse constiterit, etiam episcopatum amittat.

CCLXXXV. *De presbyteris et clericis, ut non appellentur nisi Africana concilia.*

Concil. Carthag., tit. 92. Item placuit, ut presbyteri et diaconi, vel cæteri inferiores clerici in causis quas habuerint, si de judiciis episcoporum suorum questi fuerint, vicini episcopi eos audiant, et inter eos quidquid est finiant adhibiti ab eis ex consensu episcoporum suorum. Quod si et ab eis provocandum putaverint, non provocent, nisi ad Africana concilia, vel ad primates provinciarum suarum; ad transmarina autem qui putaverit appellandum, a nullo intra Africam in communionem suscipiatur.

CCLXXXVI. *De virginibus, etiam minoribus velandis.*

Concil. Carth., tit. 93. Item placuit, ut quicunque episcoporum necessitate periclitantis pudicitiæ virginalis, cum et vel petitor potens, vel raptor aliquis formidatur : vel si etiam aliquo mortis periculoso scrupulo compuncta fuerit, ne non velata moriatur, aut exigentibus parentibus, aut his ad quorum curam pertinet, velaverit virginem, seu velavit intra viginti quinque annos ætatis, non ei obsit concilium, quod de isto annorum numero constitutum est.

CCLXXXVII. *De episcopo qui excommunicat eum, quem sibi soli crimen dicit esse confessum.*

Concil. Carthag., titulo 99. Item placuit, ut si quando episcopus dicit, aliquem sibi soli proprium crimen fuisse confessum, atque ille neget, non putet ad injuriam suam episcopus pertinere, quod illi soli non creditur, etsi scrupulo propriæ conscientiæ se dicit neganti nolle communicare.

Ut non temere quemquam communione privet episcopus.

Concil. Carthag., tit. 100. Quandiu excommunicato non communicaverit suus episcopus, eidem episcopo ab aliis non communicetur episcopis, ut magis caveat episcopus, ne dicat in quemquam quod aliis documentis convincere non potest

CCLXXXVIII. *Contra impugnatores gratiæ Dei, et calumniatores sancti Augustini.*

Ex decretis papæ Cœlestini, tit. 1. Dilectissimis fratribus Venerio, Marino, Leontio, Auxonio, Arcadio, Filtanio, et cæteris Galliarum episcopis, Cœlestinus. Apostolici verba præcepti sunt apud Judæos, atque gentiles, sine offensione nos esse debere; hoc quisquis Christianus est, tota animi virtute custodit. Quod cum ita sit, non parum periculi illum poterit manere ante Deum, qui hoc detrectat etiam fidelibus exhibere. Nam qualiter nos qui neminem perire volumus, ista contristent, quæ auctoribus Christianis percellunt animos Christianos, Dominicus in Evangelio sermo testatur : ait enim ipse Salvator, quod expediat scandalizanti unum de pusillis in maris profunda demergi, et ideo quæ sit ejus jam pœna quæramus, cui tale supplicium legimus expedire. Filii nostri præsentes Prosper et Hilarius, quorum circa Deum nostrum sollicitudo laudanda est, tantum nescio quibus presbyteris illic licere, qui dissensioni Ecclesiarum studeant, sunt apud nos prosecuti, ut

indisciplinatas quæstiones vocantes in medium, pertinaciter eos dicant prædicare adversantia veritati ; sed vestræ dilectioni justius imputamus, quando illi supra vos habent copiam disputandi. Legimus supra magistrum non esse discipulum, id est non sibi debere quemquam ad injuriam doctorum vindicare doctrinam ; nam et hos ipsos a Deo nostro positos novimus ad docendum, cum sit dicente Apostolo eis tertius locus intra Ecclesiam deputandus. Quid illic spei est, ubi magistris tacentibus, hi loquuntur, qui, si ita est, eorum discipuli non fuerunt? Timeo ne connivere sit hoc tacere, timeo ne magis ipsi loquantur, qui permittunt illis taliter loqui. In talibus causis non caret suspicione taciturnitas, quia occurreret veritas, si falsitas displiceret. Merito namque causa nos respicit, si silentio faveamus errori. Ergo corripiantur hujusmodi, non sibi sit liberum habere pro voluntate sermonem ; desinat, si ita res sunt, incessere novitas vetustatem, desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare. Conantur sæpe naufragio mergere, quos intra portum stantes statio faciat fida securos ; fida quippe est omnium statio, quorum perfectis gressibus vestigia non moventur. Recurrerunt ad apostolicam prædicti sedem, hæc ipsa nobis quæ tentat perturbatio conquerentes. Habetote, fratres charissimi, pro catholicæ plebis pace tractatum, sciant se (si tamen censentur presbyteri dignitate) vobis esse subjectos, sciant quod sibi omnes qui male docent, discere magis ac magis competat quam docere ; nam quid in ecclesiis vos agitis, si illi summam teneant prædicandi? nisi forte illud obsistat, quod non auctoritate, non adhuc ratione colligitur, ut aliqui e fratrum numero nuper de laicorum consortio, in collegium vestrum fortassis admissi, nesciant quid sibi debeant vindicare. Super his multa jam dicta sunt eo tempore, quo ad fratris Tuenti dedimus scripta responsum ; nunc [a] autem repetentes sæpius admonemus, ut vitentur hujusmodi qui laborant per terras aliud, quam ille noster jussit agricola, seminare. Nec tamen mirari possumus si hæc erga viventes ii nunc tentare audent, qui nituntur etiam quiescentium fratrum memoriam dissipare.

Ex decret. papæ Cœlest., tit. 2. Augustinum sanctæ recordationis virum, pro vita sua, atque meritis in nostra communione semper habuimus, nec unquam hunc sinistræ suspicionis saltem rumor aspersit : quem tantæ scientiæ olim fuisse meminimus, ut inter magistros optimos, etiam a meis semper decessoribus haberetur. Bene ergo de eo omnes in commune senserunt, ut pote qui ubique cunctis et amori fuerit, et honori : unde resistatur talibus, quos male crescere videmus. Nefas est hæc pati religiosas animas, quarum afflictione, quia membra nostra sunt, nos quoque convenit macerari, quamvis maneat hos beatitudo promissa, quicunque probantur persecutionem propter justitiam sustinere. Quibus quid promittat Dominus in futurum, sequens sermo declarat.

[a] Dionys. Exig., *tamen*.

Non est agentium causa solorum ; universalis Ecclesia quacunque novitate pulsatur. Intelligamus hæc ipsa vobis, quæ nobis non placent, displicere. Quod ita demum probare poterimus, si imposito improbis silentio de tali re imposterum querela cessaverit. Deus vos incolumes custodiat, fratres charissimi.

CCLXXXIX. *Quod Adam omnes homines læserit, nec quemquam nisi Christi gratia posse salvari.*

Ex decretis papæ Cœlestini, tit. 4. In prævaricatione Adæ omnes homines naturalem possibilitatem et innocentiam perdidisse, et neminem de profundo illius ruinæ, per liberum arbitrium posse consurgere, nisi eum gratia Dei miserantis erexerit, pronuntiante beatæ memoriæ papa Innocentio, atque dicente in epistola ad Carthaginense concilium : Liberum enim arbitrium ille perpessus, dum suis inconsultius utitur bonis cadens, in prævaricatione profunda demersus est, et nihil quemadmodum exinde surgere posset invenit, suaque in æternum libertate deceptus hujus ruinæ latuisset oppressu, nisi eum, post, Christi pro sua gratia relevasset adventus, qui per novæ regenerationis purificationem omne præteritum vitium sui baptismatis lavacro purgavit.

CCXC. *Quod nemo sit bonus suis viribus, nisi participatione ejus qui solus est bonus.*

Ex decretis papæ Cœlestini, tit. 5. Neminem esse per semetipsum bonum, nisi participationem sui ille donet, qui solus est bonus ; quod in eisdem scriptis ejusdem pontificis sententia protestatur, dicens : Nunquid nos de eorum post hæc rectum mentibus æstimemus, qui sibi se putant deberi, quod boni sunt, nec illum considerant, cujus quotidie gratiam consequuntur, qui sine illo tantum se assequi posse confidunt.

CCXCI. *Quod nisi gratia Dei continua juvemur, insidias diaboli superare non possumus.*

Ex decretis suprascripti, tit. 6. Neminem etiam baptismatis gratia renovatum idoneum esse ad superandas diaboli insidias, et ad vincendas carnis concupiscentias, nisi per quotidianum adjutorium Dei, perseverantiam bonæ conversationis acceperit : quod ejusdem Antistitis in iisdem paginis doctrina confirmat, dicens : Nam quamvis hominem redimeret a præteritis ille peccatis, tamen sciens iterum posse peccare, ad reparationem sibi, quemadmodum posset illum, et post ista corrigere, multa servavit. Quotidiana præstat ille remedia, quibus nisi freti confisique nitamur, nullatenus humanos vincere poterimus errores : necesse est enim, ut quo auxiliante vicimus, eo iterum non adjuvante vincamur.

CCXCII. *Quod per Christum libero bene utamur arbitrio.*

Ex decretis papæ Cœlest., tit. 7. Quod nemo nisi per Christum libero bene utatur arbitrio, idem magister in epistola ad Milevitanum concilium data prædicat, dicens : Adverte tandem, o pravissimarum

mentium perversa doctrina, quod primum hominem ita libertas ipsa decepit, ut dum indulgentius frenis ejus utitur, in prævaricationem præsumptione concideret; nec ex hac potuit erui, nisi ei providentia regenerationis statum pristinæ libertatis Christi Domini reformasset adventus.

CCXCIII. *Quod omnia sanctorum merita, dona sint Dei.*

Ex decretis papæ Cœlest., tit. 8. Quod omnia studia et omnia opera ac merita sanctorum ad Dei gloriam laudemque referenda sint, quia nemo aliunde ei placet, nisi ex eo quod ipse donaverit. In quam nos sententiam dirigit beatæ recordationis papæ Zosimi regularis auctoritas, cum scribens ad totius orbis episcopos ait : Nos autem instinctu Dei, omnia enim bona ad auctorem suum referenda sunt, unde nascuntur, ad fratrum et coepiscoporum nostrorum conscientiam universa retulimus. Hunc autem sermonem sincerissimæ veritatis luce radiantem, tanto Afri episcopi honore venerati sunt, ut ita ad eumdem virum scriberent : Illud vero quod in litteris quas ad universas provincias curasti esse mittendas, posuisti dicens : Nos tamen instinctu Dei, et cætera, sic accipimus dictum, ut illos qui contra Dei adjutorium extollunt humani arbitrii libertatem districto gladio veritatis, velut cursim transiens amputares; quid enim tam libero fecistis arbitrio, quam quod universa in nostræ humilitatis conscientiam retulistis? et tamen instinctu Dei factum esse, fideliter sapienterque vidistis, veraciter fidenterque dixistis. Ideo utique, quia præparatur voluntas a Domino, et ut boni aliquid agant, paternis inspirationibus suorum, ipse tangit corda filiorum; quotquot enim spiritu Dei agumtur, ii filii Dei sunt, ut nec nostrum deesse sentiamus arbitrium, et in bonis quibusque voluntatis humanæ singulis motibus magis illius valere non dubitemus auxilium.

CCXCIV. *Quod omnis sancta cogitatio et motus piæ voluntatis ex Deo sit.*

Ex decretis papæ Cœlest., tit. 9. Quod ita Deus in cordibus hominum, atque in ipso libero operetur arbitrio, ut sancta cogitatio, pium consilium, omnisque motus bonæ voluntatis ex Deo sit, quia per illum aliquid boni possumus, sine quo nihil possumus. Ad hanc enim nos professionem idem doctor instituit, qui cum ad totius orbis episcopos de divinæ gratiæ opitulatione loqueretur; quod ergo, ait, tempus intervenit, quo ejus non egeamus auxilio? In omnibus igitur actibus, causisque, cogitationibus, motibus, adjutor et protector orandus est. Superbum est enim ut quidquam sibi humana natura præsumat clamante Apostolo : Non est vobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed contra principes et potestates aeris hujus, contra spiritalia nequitiæ in coelestibus, et sicut ipse iterum dicit : Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum; et iterum : Gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, sed plus omnibus illis laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum.

CCXCV. *Quod gratia Dei non solum peccata dimittat, sed etiam adjuvet, ut nec committantur, et lex impleatur, non sicut ait Pelagius, facile, quasi sine gratia Dei difficilius possit impleri.*

Ex decretis papæ Cœlest., tit. 10. Illud etiam, quod inter Carthaginiensis synodi decreta constitutum est, quasi proprium apostolicæ sedis amplectimur, quod scilicet tertio capitulo definitum est : Ut quicunque dixerit gratiam Dei, qua justificamur per Jesum Christum Dominum nostrum, ad solam remissionem peccatorum valere, quæ jam commissa sunt, non etiam ad adjutorium, ut non committantur, anathema sit : et iterum quarto capitulo, Ut quisquis dixerit, gratiam Dei per Jesum Christum, propter hoc tantum nos adjuvare ad non peccandum, quia per ipsam nobis revelatur, et aperitur intelligentia mandatorum, ut sciamus quid appetere et quid vitare debeamus; non autem per illam nobis præstari, ut quod faciendum cognovimus etiam facere diligamus, atque valeamus, anathema sit. Cum enim dicat Apostolus scientia inflat, charitas vero ædificat, valde impium est, ut credamus ad eam quæ inflat, nos habere gratiam Christi, et ad eam quæ ædificat non habere, cum sit utramque donum Dei, et scire quid facere debeamus, et diligere ut faciamus, ut ædificante charitate, scientia non possit inflare. Sicut autem de Deo scriptum est : Qui docet hominem scientiam; ita etiam scriptum est : Charitas ex Deo est. Item quinto capitulo : Ut quisquis dixerit, ideo nobis gratiam justificationis dari, ut quod facere jubemur per liberum arbitrium, facilius possimus implere per gratiam, tanquam etsi gratia non daretur, non quidem facile, sed tamen possimus etiam sine illa implere divina mandata, anathema sit. De fructibus enim mandatorum Dominus loquebatur, ubi non ait : Sine me difficilius potestis facere; sed ait : Sine me nihil potestis facere.

CCXCVI. *Quod sedis apostolicæ omnes orationes Christi gratia resonent, qua genus humanum ab æterna damnatione reparatur.*

Ex decretis papæ Cœlest., tit. 11. Præterea beatissimæ et apostolicæ sedis inviolabiles sanctiones, quibus nos piissimi patres, pestiferæ novitatis ejectione dejecta, et bonæ voluntatis exordia, et incrementa probabilium studiorum, et in eis usque in finem perseverantiam, ad Christi gratiam referre docuerunt. Obsecrationum quoque sacerdotalium sacramenta respiciamus, quæ ab apostolis tradita, in toto mundo, atque in omni Catholica Ecclesia uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex statuat supplicandi. Cum enim sanctarum plebium præsules mandata sibimet legatione fungantur, apud divinam clementiam humani generis agunt causam et tota secum Ecclesia congemiscente postulant, et precantur ut infidelibus donetur fides, ut idololatræ ab impietatis suæ liberentur erroribus, ut Judæis ablato

cordis velamine lux veritatis appareat, ut hæretici catholicæ fidei perceptione resipiscant, ut schismatici spiritum redivivæ charitatis accipiant, ut lapsis pœnitentiæ remedia conferantur, ut denique catechumenis ad regenerationis sacramenta perductis cœlestis misericordiæ aula reseretur. Hæc autem non perfunctorie, neque inaniter a Domino peti rerum ipsarum monstrat effectus; quandoquidem ex omni errorum genere plurimos Deus dignatur attrahere, quos erutos de potestate tenebrarum transferat in regnum filii charitatis suæ, et ex vasis iræ faciat vasa misericordiæ. Quod adeo totum divini operis esse sentitur, ut hæc efficienti Deo gratiarum semper actio laudisque confessio pro illuminatione talium vel correctione referatur.

CCXCVII. *Quod gratiam Dei, etiam baptizandorum testetur instituta purgatio, cum exorcismis et supplicationibus spiritus ab eis abigantur immundi.*

Ex decr. papæ Cœlest., tit. 12. Illud etiam quod circa baptizandos in universo mundo sancta Ecclesia uniformiter agit, non otioso contemplamur intuitu. Cum sive parvuli sive juvenes ad regenerationis veniunt sacramentum, non prius fontem vitæ adeunt, quam exorcismis, et exsufflationibus clericorum spiritus ab eis immundus abigatur, ut tunc vere appareat quomodo princeps mundi hujus mittatur foras, et quomodo prius alligetur fortis, et deinceps vasa ejus diripiantur, in possessionem translata victoris, qui captivam ducit captivitatem, et dat dona hominibus. His ergo ecclesiasticis regulis, et ex divina sumptis auctoritate documentis, ita adjuvante Domino conformati sumus, ut omnium bonorum affectuum atque operum, et omnium studiorum, omniumque virtutum, quibus ab initio fidei ad Deum tenditur, Deum profiteamur auctorem, et non dubitemus ab ipsius gratia omnia hominis merita præveniri, per quem fit, ut aliquid boni et velle incipiamus, et facere. Quo utique auxilio et munere Dei non aufertur liberum arbitrium; sed liberatur, ut de tenebroso lucidum, de pravo rectum, de languido sanum, de [a] improvidente sit providum. Tanta enim est erga omnes homines bonitas Dei, ut nostra velit esse merita quæ sunt ipsius dona, et pro his quæ largitus est, æterna præmia sit donaturus. Agit quippe in nobis, ut quod vult et velimus et agamus, nec otiosa esse in nobis patitur, quæ exercenda non negligenda donavit, ut et nos cooperatores simus gratiæ Dei, ac si quid in nobis ex nostra viderimus remissione languescere, ad illum sollicite recurramus, qui sanat omnes languores nostros, et redimit de interitu vitam nostram, et cui quotidie dicimus: Ne inducas nos in tentationem, sed libera nos a malo.

CCXCVIII. *Quod profundiores quæstiones nec contemnendæ sint, nec penitus astruendæ.*

Ex decret. papæ Cœlest., tit. 13. Profundiores vero, difficilioresque partes incurrentium quæstionum, quas latius pertractarunt, qui hæreticis restiterunt, sicut non audemus contemnere, ita non necesse habemus astruere. Quia ad confitendam gratiam Dei, cujus operi ac dignationi nihil penitus subtrahendum est, satis sufficere credimus quidquid secundum prædictas regulas Apostolicæ Sedis, nos scripta docuerunt; ut prorsus non [b] æstimemus catholicum, quod apparuerit præfixis sententiis esse contrarium.

CCXCIX. *Ut præter Scripturas canonicas, nihil in Ecclesia legatur.*

Concil. Carthag., tit. 24. Item placuit, ut præter Scripturas canonicas, nihil in Ecclesia legatur, sub nomine Scripturarum divinarum; sunt enim Canonicæ Scripturæ, id est Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, Jesu Nave, Judicum, Ruth, Regum libri quatuor, Paralipomenon libri duo, Job, Psalterium, Salomonis libri quinque, liber duodecim Prophetarum, Esaias, Hieremias, Ezechiel, Daniel, Tobias, Judith, Ester, Esdræ libri duo; Novi Testamenti Evangeliorum libri quatuor, Actuum Apostolorum liber unus, Epistolæ Pauli quatuordecim, Petri apostoli duæ, Joannis apostoli tres, Jacobi apostoli una, Judæ apostoli una, Apocalypsis Joannis liber unus.

CCC. *Ut episcopi et clerici non ordinentur, nisi omnes suos fecerint christiano*

Concil. Carthag., tit. 3. Ut episcopi et presbyteri, et diaconi non ordinentur, priusquam omnes qui sunt in domo eorum, christianos catholicos fecerint.

[a] Dion. Exig., *imprudente.* [b] Dion. Exig., *opinemur.*

Vide ad calcem tomi *Indices duos in Ferrandi Breviationem Canonum* et *in Crisconii Breviarium Canonicum*.

ANNO SÆCULI VII INCERTO.

AUCTOR INCERTUS

COGNOMINE

MAGISTER.

DE REGULA MAGISTRI VETERUM TESTIMONIA.

Sanctus Benedictus Anianæ abbas maximam partem Regulæ Magistri in concordiam regularum transcripsit, et passim integra ejus capita profert, citat autem plusquam sexagies.

A Smaragdo etiam monacho in Commentariis ad regulam sancti Benedicti sæpenumero laudatur quidam monachorum Magister hujus regulæ auctor.

OBSERVATIO CRITICA IN REGULAM SEQUENTEM.

Inter alias regulas monasticas hæc præsens fusissima est, continens XCV capita, præter Prologum et spiritualem Orationis Dominicæ explicationem monachis adaptatam. Auctor tamen incertus est, nec aliunde titulum Magistri obtinuit, nisi quod ab initio cujuslibet capitis *Discipulus* quæstionem proponat, ad quam solvendam immediate *Magister* respondet, doctrinamque quæstioni congruam reponit. Inter recentiores Trithemius existimavit hujus regulæ auctorem exstitisse diaconum Vigilantium : sed hanc sententiam nulla auctoritate suffultam negat sæpe laudatus Calmetus. Quicunque autem auctor fuerit, illum in Gallia scripsisse, haud inanis conjectura est, cum sæpius vocibus nationi illi propriis utatur : prout est *Major Domus*, etc. Deinde loquens de Gyrovagis, eos ex vicina Italia deducit, quæ quidem natione Gallum quodammodo probare possunt, et forsan vixit sæculo septimo, quando officium *Majoris Domus* apud Gallos maxime floruit. De cætero hujus regulæ auctor multa hausit ex sancti Benedicti regula, unde sæpius ab illis citatur, qui in hanc regulam scripserunt commentaria; etsi ille stilo rudi et barbaro usus sit. Nec desunt, qui huic auctori puerilem animum impingunt; dum cap. 23 et 25 mandat, ut post mensam micæ singulis diebus diligenter colligantur, et exeunte hebdomada coquantur, et ex iisdem omnes monachi præsentes comedere possint; sicut etiam præcipit, quatenus panis per trochleam desursum cadat in cophinum, quasi de cœlo demissus esset.

AD MONACHOS MAGISTRI REGULA.

INCIPIT PROLOGUS REGULÆ.

O homo, primo tibi qui legis, deinde et tibi qui me auscultas dicentem, dimitte alia modo quæ cogitas; et me tibi loquentem, et per os meum Deum te convenientem cognosce. Ad quem Dominum ex voluntate nostra per bona acta vel beneplacita justitiæ ire debemus : ne per negligentiam peccatorum inviti rapiamur accersiti per mortem. Ergo, auditor, qui me audis dicentem, percipe quæ tibi, non os meum, sed per hanc scripturam loquitur Deus : qui te, dum adhuc vivis, convenit de hoc quod ei post mortem redditurus es rationem. Quia quod adhuc vivimus, ad inducias vivimus : cum nos pietas Dei exspectat quotidie, emendari, et meliores vult esse nos hodie B quam fuimus heri. Ergo tu, qui me auscultas, ita attende, ut dicta mea et auditus tuus per considerationem mentis ambulando in trivium cordis tui perveniant. In quo trivio unam ignorantiæ peccatorum, post dicta mea veniens; post te relinque : et duas observantiæ præceptorum ante jam ingredere vias. Et dum quærimus ad Deum ire, stamus in Christo, trivio cordis nostri, et consideremus istas duas, quas ante nos scientiæ conspicimus vias. In quibus duabus viis, per quam ad Deum possumus pervenire, consideremus. Si sinistram tenemus, timemus, quia lata est, ne ipsa sit, quæ ducit magis ad interitum. Si dextram corripimus, bene imus, quia angusta est :

et ipsa est, quæ diligentes servos ad proprium ducit Dominum. Ergo vacivus vester auditus sequatur meum eloquium. Et intellige, tu homo, cujus admonemus intuitum, quia te per hanc scripturam admonet Deus; ut modo dum adhuc vivis, et tibi emendare vacat, curras quantum potes! ne jam cum accersitus per mortem fueris, nullam Deo in die judicii, vel in pœna æterna excusationem afferas, quod nullus te de emendatione quoad vixisti convenerit: et cum ulterius tibi jam succurrere non potueris, in æternum te incipiat sine remedio pœnitere. Ergo amodo quæ audis observa, antequam de hac exeas sæculi luce, quia si hinc exieris, non huc reverteris, nisi in resurrectione: de resurrectione, si hic modo bene egeris ad æternam cum sanctis gloriam deputaberis. Si autem hanc scripturam, quam tibi lecturus sum, non adimpleveris, in æternum ignem gehennæ cum diabolo, cujus voluntatem magis secutus es, deputaberis. Audi ergo et age quod est bonum et justum, per quod Deus invenitur propitius. Hæc regula, quæ tibi ostendit, factis adimple. Quæ regula ad perficiendum rectum regulæ nomen accepit, sicut dicit Apostolus in Epistola sua: *Secundum mensuram Regulæ, quam mensus est nobis Dominus mensuram pertingendi usque vos* (*II Cor.* x). Nam regula veritatis habet initium et justitiæ finem. Sicut dicit Propheta: *Reges eos in virga* (*Psalm.* II); hoc est, in timoris vigore. Sicut item dicit Apostolus: *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate?* (*I Cor.* IV.) Item dicit Propheta: *Virga recta est virga regni tui, in qua dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem* (*Psal.* XLIV). Et iterum dicit Dominus: *Visitabo in virga iniquitates eorum* (*Psal.* LXXXVIII).

INCIPIT THEMA.

Propheta dicit: *Aperiam in parabolis os meum* (*Psal.* LXXVII). Et dicit iterum: *Factus sum illis in parabolam* (*Ibid* LXVIII). De utero matris Evæ terræ nati, et de patre Adam in excessibus concupiscentiæ generati, in sæculi hujus descendimus viam; et peregrinæ vitæ temporale jugum suscipientes, perambulamus iter viæ hujus, per ignorantiam bonorum actuum, et incertum mortis experimentum. Multum enim nobis negligentiæ viaticum peccatorum sæculi peregrinatio carricaverat: et humeris nostris lassatis de ponderosis sarcinis, vicinam sibi mortem jam lapsus laboris sudor invenerat; et æstuosa sitis in interitum anhelabat. Subito a dextra orientis conspicimus non speratum fontem aquæ vivæ: et festinantibus nobis ad eam divina exinde vox magis nobis in obviam venit, clamans ad nos et dicens: *Qui sititis, venite ad aquam* (*Isai.* LV). Et cum vidisset nos venientes oneratos sarcinis gravibus, repetivit dicens: *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam* (*Matth.* XI). Nos vero audientes hanc piam vocem, projectis in terra sarcinis nostris, arguenti nos siti avidi ad fontem prosternimus; bibentesque diu surgimus renovati. Et post resurrectionem stetimus stupidi nimio gaudio, disputatione intuentes jugum viæ tam sancti laboris, vel sarcinas nostras, quæ nos suo pondere usque ad mortem per ignorantiam fatigaverant. Dum hæc intuentes diu consideramus, iterum audimus vocem de fonte, qui nos recreaverat, dicentem: *Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum, et humilis corde: et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve* (*Matth.* XI). Nos audientes hæc, dicamus jam invicem nobis: non revertamur post recreationem tanti fontis, et Domini invitantis nos voce, ad sarcinas peccatorum, quas projecimus; hoc est, quæ abrenuntiamus euntes ad fontem baptismi: quæ sarcinæ peccatorum nos ante per ignorantiam sacræ legis, vel cognitione ignorati baptismi: desperatos nos suo pondere in mortem fatigaverant. Nunc vero sapientiam Dei accipientes, et qui fueramus peccatorum sarcinis aggravati, Domini sumus voce ad requiem invitati. Renuntiemus ergo peccatorum pristinis sarcinis: habeat vias sæculi in negligentibus suorum pondere delictorum. Nos matrem nobis jam non de limo terræ Evam, sed divinam nos vocantem ad requiem Christianam legem sentimus. Similiter et patrem jam non in arbitrio peccatorum Adam quærimus, sed in voce Domini invitantis nos: et desideriis nostris meritis non audemus, tamen in renativitate nostra sacri fontis tui, ubi sis jam te invenimus.

Pater noster qui es in cœlis. Videte ergo, fratres, si invenimus jam matrem Ecclesiam, et Patrem ausi sumus Dominum vocare de cœlis. Ergo jam juste a nobis relinquendus est pater terrenus, et mater carnalis: ne binis obtemperantes parentibus, non solum vicibus offendantur; sed velut adulteri de duobus parentibus nasci, si carnales non dimittimus, judicemur. Per lignum enim offensionis natio nostra de paradiso in uterum; de utero in mundum; de mundo usque in infernum descenderat: nisi denuo renati per baptismum, et per crucis lignum iterum reparati, Domini passio ageret ut resurgat, et illa redeat in paradisum generatio per gratiam, unde cum libero arbitrio ceciderit per offensam. Contrivit enim in nobis Dominus mortis, quæ regnabat, aculeum; quando refugium crucis suæ nobis contulit Christus. Et postquam nos gratiæ suæ restituit adoptionis, ad regna cœlorum insuper nos non desinit invitare. Unde vox Dominica dicit: *Si observaveritis mandata mea, ego ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios.* Unde et nos, quamvis indigni, tamen propter agnitionem ejus baptismi, in oratione audemus eum patrem vocare; ideoque oportere nos passionis ejus esse participes, ut mereamur effici

ejus gloriæ cohæredes. Dicentes ergo, *Pater noster qui es in cœlo*, jam tales nos exhibeamus fratres, quales nos cupit filios Deus habere; et digne in nobis divinitas filiorum inseret nomen, cum voluntate dissimile. Nam ipse est verus filius, qui non solum vult, sed et moribus similari patri. Cum ergo meruissemus jam dixisse: *Pater noster qui es in cœlis*, sequimur deinde in oratione dicentes:

Sanctificetur nomen tuum. Non quod noviter optemus sanctificari nomen ejus quod est ab æterno et usque in æternum sanctissimum; sed in bonis actibus filiorum magis ipse sanctificet: ut et pater et Dominus in mentibus nostris tabernaculum suum, et inhabitatorem faciat Spiritum sanctum: ut adjuvet corda ipsa Deus, ut vos custodiatis ea semper per gratiam suam. Deinde dicitur:

Adveniat regnum tuum Videte, fratres, ecce optamus advenire regnum Domini, et judicium ejus accelerari ultro rogamus; et rationes nostras adhuc paratas non habemus. Sic ergo a nobis omni hora agendum est, ut Dominus et pater postea nos ita suscipiat, et bonis coram eo actibus quotidie complacentes sequestrans nos ab hædis, a dextris suis in æternis introducens nos regnis. Agnoscamus nobis in futuro judicio propitium judicem, quem in præsenti sæculo ausi vocaverimus patrem. Deinde dicimus:

Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra. In hoc ergo verbo, fratres, pertinet in nobis liberi status arbitrii; et quidquid suasio antiqui serpentis nocive nobis ingerit, si volumus, amputatur, cum Domini voluntas in nobis reparando perficitur: sicut dixit Apostolus: *ut non quæcunque vultis illa faciatis* (*Gal.* v). Exigit enim Spiritus ut voluntas in nobis Domini fiat: ut jam non perficiat anima, quidquid cum prava carne concupiscens sibi suaserat. Oramus ergo, ut voluntas in nobis Domini fiat. Si ergo a nobis sua voluntas semper perficiatur, non ergo erit propria; quæ discussa de suis malis in die judicii condemnetur. Voluntas enim Domini sancta est, novit dare, non timere judicium: quæ voluntas sua quibus impleta fuerit, promittitur etiam iis angelos judicare. Hanc sanctam voluntatem et Salvator noster per formam faciendi in se liberam, ut amputet in nobis carnis arbitrium, demonstrat nobis dicens: *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui me misit* (*Joan.* VI). Et iterum in sancta sua passione dicit: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (*Matth.* XXVI). Hæc vero in Domino vox timoris erat carnis indutæ, ostendens nobis actus vitæ semper debere bene tractari, si mors adveniens debet timeri. Et iterum erat interrogatio Domini apud Patrem, si quod a nobis in nobis volumus, potest impleri, aut quod nolumus potest nobis contra desiderium nostrum juste imponi. Unde subsequitur fidei forma, qua Dominus Patris committitur voluntati, dicens: *Sed tamen non sicut ego volo, sed sicut tu vis* (*Ibid.*). Et iterum subsequitur: *Si non potest auferri a me calix iste, nisi ut bibam illum, fiat voluntas tamen tua* (*Ibid.*). Videte ergo quia quidquid a voluntate nostra eligimus, injuste agnoscitur: et quidquid nolentibus nobis a juventute imponitur, juste proficit rationi. Nam quomodo versis in se oculis suis vultum suum respicere homo non potest; sic judex sui sibi ipsi esse non potest; nisi juste quod videtur ab alio judicetur. Si ergo vultum suum videre potest nemo, voluntatem suam justam probare quomodo potest, nisi in omnibus quod videtur ab alio judicetur? Et ecce fratres, quantam reparationi nostræ Dominus contulit pietatem, et qualem errori nostro salutis viam ostendit: ut in unigenito Filio suo demonstraret, quod in servis suis quærebat perficere. *Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra.* In cœlo, quod dixit, possumus bene agnoscere fratres; quia sicut ab angelis in cœlis sancte perficitur, ita et in terra ipsa per prophetas et apostolos præceptorum Dei, et in carnalibus hominibus exoptatur ut fiat; ut secundum sanctam Scripturam dicentem in utrisque elementis, hoc est, in cœlo et in terra, in beneplacitis suis regnet, et in nobis Dominus: et sit unus Pastor, et unus grex. Similiter et illud spiritaliter intelligere possumus, quod dixit: *Fiat voluntas tua sicut in cœlo*: hoc est, in Domino, sicut in filio ejus. Quia cœlestis dum descendit voluntas Patris perficitur, dicente ipso Domino: *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui me misit* (*Joan.* VI). Vides ergo si ipse Dominus Salvator ostendit, se ideo venisse, ut voluntatem suam non faceret, sed jussa Patris impleret; quomodo malus servus jussa mea neglexit, et meam facere voluntatem? de quo dicit et Apostolus: *Quis est qui ascendit, nisi qui et descendit in inferiora terræ?* (*Ephes.* IV.) Ita ergo et in terra dixit, hoc est, corporis nostri machina de terræ limo formata; cui sententia Dei dictum est: *Terra es, et in terram ibis* (*Gen.* III). Similiter effici justitiam nobis Domini voluntas exposcitur, ut dum quotidie in nobis voluntas Domini fuerit operata, non inveniatur propria, quæ in futuro judicio condemnetur ad pœnam: sed sit in nobis voluntas Domini, quæ coronetur ad gloriam. Deinde sequimur in oratione dicentes:

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Ergo, fratres, cum supradicta Domini voluntas inculpabiliter a nobis quotidie fuerit adimpleta, et in timore Domini omnia fuerint mandata explicita; digne operariis suis rogatur annonam ut tribuat, qui digno mercenario mercedem non negat. Deinde dicimus:

Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Fratres, hoc orantes amplius timeamus, ne ad hæc verba precum nostrarum respondeat nobis Dominus dicens: *Judicio quo judicatis, judicabitur de vobis; et mensura qua mensi estis, remetietur vobis* (*Matth.* VII). Et vide qui hoc petis, si quod tibi noluisti fieri alio non fecisti. Ergo antequam has voces Domini audiamus fratres, prius scrutemur corda nostra: si juste et nos petimus a Domino, quod et a nobis est petentibus non negatum. Nos petimus, *Dimitte nobis debita nostra*: audit

Deus, et cupit dimittere, sed si ante nos petentibus relaxemus. An dubito miser ego homo, ne benefactis meis divina non retribuat vices? Respice, agnosce, et considera, o miser homo, nunquid magis tu pius quam Deus? qui ut tibi aliqua justitiæ, aut agenda ingerat pietatis, post mercedem vel dona ipsius, tibi proficit ipsi et quod agit. Nihil enim Dominus minus habet in sua potentia, nec aliquid tuum indiget in virtute, aut deest et in gloria : solummodo nostra illi opus est salus, quam pro nobis providet gratia ejus; quamque per nostram negligentiam illi de nobis possidet minus. Deinde dicimus :

Et ne nos inducas in tentationem. Satis nos admonent, fratres, verba ista esse sollicitos : ideoque rogandus est Dominus, et crebris gemitibus tundenda sunt nobis corda atque pectora, ne patiatur Dominus servos suos sine suo adjutorio aliqua nos hora consistere; ut non habeat potestatem neque aditum, per quod adversarius noster diabolus, qui circuit nos ut leo quotidie, quærens aliquem nostrum devorare; et pravis suasionibus suis quærit corda nostra inficere (*I Petr.* v). Ergo incessabiliter est precandum ad Dominum; ut dignetur adjutorii sui custodia muro nos suæ gratiæ circumdare, et tentationum in nobis aditus sua munitione obstruere; ut non patiatur plasma facturæ suæ captivum fieri, et servitutibus cedere inimici. Si tamen supradicti hostis tentationibus non ultro nostrum tradamus assensum, et velut nosmetipsos ipsi nos captivantes, hostem nostrum incipiamus magis desiderare, quam fugere. Sequimur deinde complentes orationem, dicentes :

Sed libera nos a malo. Amen. Fratres sanctissimi, ante hoc Deus in nobis cupit perficere, quam rogetur : quia potens est, et nihil est ei difficile, sed si nos hoc mereamur : nec enim vult machinam cadere nostram, quam manibus suis ipse construxit. Festinat enim eruere nos de laqueo, si sensum nostrum non ultro tradamus suasionibus inimici : sed rogantes incessabiliter Dominum, ut attributo nobis suæ gratiæ adjutorio, digne dicamus : *Quoniam a dextris est nobis Dominus ne commoveamur* (*Psal.* xv); et securi de Domino iterum repetamus : *Non timebo mala quoniam tu mecum es* (*Psal.* xxii). Ut qui in principio hujus orationis ostendit nobis per gratiam, Dominum Patrem audere dicere, iterum ipse in fine orationis a malo dignetur nos liberare. Amen.

Ergo, fratres, finita ad Dominum oratione, ipso juvante agamus nunc de cætero de nostri servitii opere : ut qui nos jam in filiorum dignatus est numero computare, non debeat aliquando de malis nostris actibus contristari. Ita enim ei omni hora de bonis suis in nobis parendum est, ut non solum iratus Pater suos nos aliquando filios exhæredet; sed metuendus Dominus irritatus a malis nostris, ut nequissimos servos perpetuo tradat in pœnam, qui eum sequi noluerunt ad gloriam. Exsurgamus tandem aliquando ut pigri, excitante nos Scriptura ac dicente : *Jam enim hora est nos de somno surgere* (*Rom.* xiii) ; et apertis oculis nostris ad lumen deificum, attonitis auribus audiamus quæ divina quotidie clamans nos admonet vox, dicens : *Qui habet aures audiendi audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis* (*Apoc.* ii). Qui dicit : *Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos* (*Psal.* xxxiii). Currite dum lumen vitæ habetis, ne tenebræ mortis vos comprehendant, et quærens Dominus in multitudine populi cui hæc clamat operarium suum auditorem, iterum reclamat dicens : *Quis est homo qui vult vitam, et cupit videre dies bonos?* (*Ibid.*) tu qui audis responde : Ego. Et Dominus tibi dicit : Si vis habere veram et perpetuam vitam, *prohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum; diverte a malo, et fac bonum; inquire pacem, et sequere eam* (*Ibid*). Et cum hæc feceritis oculi mei super vos justos, et aures meæ in preces vestras. Et antequam me invocetis, dicam vobis : Ecce adsum. Quid dulcius nobis ab hac voce Domini invitantis nos, fratres? Ecce pietate sua demonstrat nobis Dominus vitæ viam. Succinctis ergo per fidem vel observantiam bonorum actuum lumbis nostris, per ducatum Evangelii pergamus itinera ejus; ut mereamur eum, qui nos in regnum suum vocavit, videre : in cujus regni tabernaculo si volumus habitare, nisi illuc bonis actibus curratur, minime pervenitur. Sed interrogemus cum Propheta Dominum, dicentes ei : *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* (*Psal.* cxiv.) Post hanc interrogationem, fratres, audiamus contra nos Dominum iterum respondentem et ostendentem nobis viam ipsius tabernaculi, dicendo : *Qui ingreditur sine macula, qui loquitur veritatem in corde suo; qui non egit dolum in lingua sua; qui non fecit proximo suo malum; qui opprobrium non accepit adversus proximum suum* (*Ibid.*) : qui malignum diabolum aliqua suadentem sibi cum ipsa suasione a conspectibus cordis sui respuens, deduxit ad nihilum, et parvulos cogitatus ejus tenuit, et allisit ad Christum petram. Qui timentes Dominum, de bona observantia sua non se reddunt elatos; sed ipsa in se bona non a se posse, sed a Domino fieri æstimantes, operantem in se Dominum magnificant, illud cum Propheta dicentes : *Non nobis, Domine, non nobis; sed nomini tuo da gloriam* (*Psal.* cxiii). Nec Paulus apostolus de prædicatione sibi aliqua imputavit, dicens : *Gratia Dei sum id quod sum* (*I Cor.* xv). Et iterum dicit ipse : *Si gloriari oportet, non expedit mihi* (*II Cor.* xii). Ergo subsequitur Dominus viam vitæ beatæ per monita sua dicens : *Qui jurat proximo suo, et non decipit eum; qui pecuniam suam non dedit ad usuram, qui munera super innocentes non accepit* (*Psal.* xiv). Et subsequitur nobis Dominus in Evangelio dicens : *Qui audit hæc verba mea, et facit ea, non movebitur in æternum* (*Matth.* vii). Et nos interrogemus eum, dicentes : Quomodo, Domine, non movebitur in æternum? Respondit nobis iterum Dominus : Quomodo? quia *similabo eum viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram. Venerunt flumina, flaverunt venti et impegerunt in domum illam, et non cecidit; fundata enim erat super petram* (*Ibid.*).

Hæc complens Dominus tacet, spectans nos quotidianis sanctis suis monitis factis nos respondere debere, ideo quotidie nobis propter emendationem malorum hujus vitæ dies ad inducias relaxantur, dicente Apostolo : *An nescitis quia patientia Dei ad pœnitentiam nos adducit?* (*Rom.* II.) Nam pius Dominus dicit : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat* (*Ezech.* XXXIII). Cum ergo interrogassemus Dominum, fratres, de habitatore tabernaculi ejus, audivimus habitandi præceptum ; sed si compleamus habitatoris officium. Ergo præparanda sunt corda nostra et corpora sanctæ præceptorum obedientiæ militanda : et quod minus habet in nos natura pos- A sibile, rogemus Dominum, ut gratiæ suæ jubeat nobis adjutorium ministrare. Et si fugientes gehennæ pœnam ad vitam volumus perpetuam pervenire, dum adhuc vacat, et in corpore sumus, et hæc omnia per hanc lucis vitam vacat implere, currendum et agendum est modo, quod in perpetuo nobis expediat. Constituenda est ergo a nobis Dominici schola servitii, ut ab ipsius nunquam magisterio discedentes, et in hujus doctrina usque ad mortem in monasterio perseverantes, passionibus Christi per patientiam mereamur esse participes, ut et regni ejus Dominus nos faciat cohæredes.

INCIPIT DE GENERIBUS,

VEL POTIUS DE ACTU ET VITA MONACHORUM IN COENOBIIS.

CAPUT PRIMUM.

De quatuor generibus monachorum.

Monachorum quatuor esse genera manifestum est : Primum cœnobitarum, hoc est, monasteriale, militans sub regula vel abbate. Deinde secundum genus est anachoretarum, id est, eremitarum ; horum qui non conversionis fervore novitio, sed monasterii probatione diuturna, didicerunt contra diabolum multorum solatio jam docti pugnare, et bene instructi fraterna ex acie ad singularem pugnam eremi, secuti jam sine consolatione alterius, sola manu, vel brachio contra vitia carnis vel cogitationum cum Deo et spiritu repugnare sufficiunt. Tertium vero monachorum deterrimum genus est sarabaitarum, quod melius adhuc laicum dixissem ; si me propositi sancti non impediret tonsura : qui nulla regula approbati, C et experientia magistra, sicut aurum fornacis ; sed in plumbi natura molliti, adhuc factis servantes sæculo fidem, mentiri Deo per tonsuram noscuntur. Qui bini aut terni, aut certe singuli, sine pastore non Dominicis, sed suis inclusi ovilibus, pro lege eis est desideriorum voluptas : cum quidquid putaverint, vel elegerint, hoc dicunt sanctum ; et quod noluerint, hoc putant non licere : et dum in proprio arbitrio quærunt habere cellas, arcellas et recellas, ignorant quia perdunt suas animellas. Simul et ii, qui nuper conversi immoderato fervore eremum putant esse quietem, et non putantes insidiari et nocere diabolum, singularem cum eo pugnam indocti et securi invadunt, sine dubio inducti lupi faucibus occursuri. Quartum vero genus est monachorum nec nominandum ; quod D melius tacere, quam de talibus aliquid dicere, quod genus nominatur gyrovagum : qui totam vitam suam per diversas provincias ternis aut quaternis diebus per diversorum cellas et monasteria hospitantes ; cum pro hospitum adventu a diversis volunt quotidie noviter suscipi ; et pro gaudio supervenientium exquisita sibi pulmentaria apparari, et animantia pullorum sibi curant quotidie a diversis hospitibus pro adventu cultello occidi, gravare se ita diversos non B credunt, commutando quotidie hospites, pro adventu novitatis sub importuna charitate diversos cogant sibi præparare diversa, et velut ab invito a diversis hospitibus exigentes præceptum Apostoli, in quo dicit : *Hospitalitatem sectantes* (*Rom.* XII) : per occasionem præcepti cum inquietos sibi pedes post viam fomentari expostulant, per occasionem itineris intestinas suas latiori cœna vel prandio inquinatas, infinitis poculis magis quam pedes desiderent. Et post exinanitam a famelico hospite mensam, et miculas ipsas panis post viam detersas, sitim suam sine verecundia hospiti ingerentes, si calix hoc casu defuerit, rogatur hospes in ipsa patella ut misceat. Et postquam ex utraque parte nimietate cibi et potus percalcati usque ad vomitum fuerint, totum laboriosæ vitæ imputant, quod gula lucravit : et antequam novus lectus lassatum magis a potionibus, vel ab escis quam a via, hospitem suscipiat, laborem suæ vitæ pro magno hospites enarrantes, dum mercedem repausationis largioribus pulmentariis, et infinitis poculis hospitem sibi cogunt largire, rationem erroris sui per peregrinationem, et captivitatem celando excusant, et mox de vicinis monachis aut monasterii positione interrogant ; ubi cum inde levaverint, ponant vel applicent velut lassi. Et quasi quibusdam universus clausus sit mundus, et ex toto eos nec loca, nec silvæ, nec latus ipse Ægypti eremus capiat, nec universa monasteria ad servitium Dei eos suscipiant ; et eos, ut diximus, totus mundus non capiat : inde se dicunt juste errare, et ex toto locum repausationis, et refrigerium animæ, et integram se observationem disciplinæ nusquam posse invenire. Quasi dicant se ita multum sapientes, ut totum ipsis solis displiceat, quidquid Deo et hominibus placet. Ideoque magis eligunt ambulare, et noviter per diversos quotidie hospites mutatas et varias refectiones, et per occasionem sitientes viæ repropinata pocula sumunt. Hoc ergo agunt, ut gulæ suæ magis quotidie peregrinari videantur quam animæ. Et cum eis post biduum ad unum hospitem apparatus

ipse in pulmentariis jam minuendo subducitur; et mane alia die facto, cum non ad refectionem coquendam, sed ad laborem cellulæ suæ viderint hospitem occupari; mox quæri sibi alium hospitem placet. Et adhuc non venit, et jam vadit. Tunc vale festinant avaro jam hospiti dicere: et cum migrare de tali hospitali satagent, orare post egressum suum hospitem postulant. Sic festinant, quasi ab aliquo impellantur; quasi eos jam exspectent aliorum hospitum prandia præparata. Et non longe ab ipso monasterio, si invenerint cellulam monachi, repausantes dicunt se porro a finibus advenire Italiæ: et noviter aliquid de peregrinatione, aut de captivitate, et ipsi hospiti quasi humili et inclinato capite mentientes, cum pro pietate longi itineris cogunt pii hospitis totam paupertatem in cacabis et in mensa exinaniri: sine dubio et ipse hospes nudus et a gluttonibus exinanitus post biduum relinquendus. Et cum post triduum et ipse, et cella ejus, et mores, et ejus displicuerit disciplina: et cum subducta eis post biduum ab eo minus exhibuerit mensa, mox et ipse reconsignare bisaccias cogitur, quas diversorum hospitum jam panes tosti impleverant: cum in diversorum hospitaliis, in mensis recentes sumunt, illos servatos cogunt per avaritiam mucidare. Ergo postquam eis bisacciæ consignantur, mox et de pastura miser asinus revocatur, cui post recentes viæ labores misero pastura placuerat, si domino ejus hospitale non displicuisset in biduo: et noviter re-
stratus, et diversis tunicis et cucullis resarcinatus, quas aut importunitas a diversis exegerat, aut inventa occasio fraudis diversos hospites nudaverat, et ut alios petant, fingunt se pannos advestiri: et vale et ipsi hospiti dicentes, adhuc non venerunt, et jam vadunt, cum ad alia jam hospitalia in animo invitantur. Cæditur, pungitur, ustulatur, lordicat miser asellus; et non vadit: vapulant aures ejus, postquam clunes defecerint. Ideo miser perocciditur, et manibus lassus impingitur; quia festinatur et satagitur, ut ad alterius monasterii prandium occurratur. Et cum pervenerint ad alterius monasterii aut monachi regias, ita hilari et clamosa voce de foris, Benedicite, clamant; et quasi jam illum calicem in manum acceperint, quem mox ingressi monasterium pro siti sunt petituri: et intrantes regias, adhuc non renuntiati et suscepti, excarricant; et quasi pro aliquo debito, aut ex alicujus delegatione ibi adveniant, ante intus bisacciæ porriguntur, quam ipse hospes suscipitur. Et non prius ad oratorium festinatur, nisi pro labore desiderandi vini per occasionem viaticæ sitis: ut tu pro charitate hospiti vinum porrigas, ab illo sic mane aqua exposcitur. Hi enim tales cum ipsi jejunia ambulando ignorant, et ad quoscunque supervenerint jejunantes, aut pro superventu hospitali cogunt eos jejunia frangere; aut non erubescunt sua voce eis hoc dicere, magis eos propter avaritiam jejunare, ut non hospitem velint recreare post viam; et per vagam suæ consuetudinis gulam cogunt perseverantium jejunia violari: eum illi laborioso itineri imputant quidquid præsumunt, et nesciunt, quia ut eis non liceat jejunare, aut abstinere, aut aliquo nesciant aliquando loco stare, non eos aliqua ambulare compellit necessitas, sed gulæ cogit voluntas: cum securi et supervenientes alieni laboris quærant panes comedere, et diversorum lectis peregrinis straminibus sudores suos amant abstergere. In quibus straminibus cum indigesti præ crapula cibi et potus cupiunt satisfacere somno; vel cum quidam occupatione gulosæ ambulationis, Psalmos aliquando neglexerint meditari, ipsorum ore respondent, se lassis post viam ossibus non posse de lectulo surgere, cum visi fuerint sani in mensa serotina manducare. Mox matutinorum expleto opere Dei surgunt velut gementes et lassi. Sic primo mane calefacti mero, petito panis fragmento ficti ægroti succos desiderantes; monasteria ipsa aut cellulas false exeunt, lordicando de ficta infirmitate, absconse securi, quod sanitatis gressus sint ab ipso limine reformantes. Nam sibi nolunt sub imperio monasterii abbatem de omnibus necessariis cogitare, vel ipsi alicubi suo viventes arbitrio facta cellula persistendo, vel ipsi sibi necessaria vitæ debuerant cogitare. Et si nostra illis displicet vita, vel suam nobis ostenderent formam. Unde nunquam persistentes acti sunt quotidie ambulando mendicare, sudare et gemere; quam uno loco stando laborare, et vivere: et quotidie noviter diversorum cellas ut humiles intrent hospites; solo capite inclinati: deinde superbi et velut ingrati post biduum migraturi, et veluti quibus diversorum vita et actus, et omnium monasteriorum disciplina non placeat, eligunt magis ambulare, quam sistere. Qui per diversa semper vagando ignorant apud quem tædia sua suscipiant: et quod est ultimum, nesciunt ubi suam constituant sepulturam. Unde ergo magnum existimantes primum genus cœnobitarum, cujus militia vel probatio voluntas est Dei, ad ipsorum regulam revertamur.

Fratres, clamat nobis quotidie Dominus dicens: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos* (*Zach.* I). Conversio ergo nostra ad Deum, fratres, non aliud est nisi a malis reversio, dicente Scriptura: *Diverte a malo, et fac bonum* (*Psal.* XXX). A quibus autem malis cum avertimur, Dominum intuemur; et ille nos statim suo illuminans vultu, donans nobis adjutorium suum, mox gratiam suam petentibus tribuit, quærentibus ostendit, pulsantibus patefacit. Hæc tria Domini dona concessa ipsis conveniunt, qui Dei voluerint, non suam facere voluntatem. Quia aliud nobis Dominus in spiritu imperat, aliud caro cogit in anima: et quis a quo victus fuerit, ipsius et servus est. Ecclesiæ suæ namque Dominus secundum Trinitatis nomen tres gradus doctrinæ constituit; primum prophetarum, apostolorum secundum, doctorum tertium: sub quorum imperio vel doctrina Christi regerentur Ecclesiæ et scholæ; ut pastorum vice sanctis ovilibus divinas oves et cludant et doceant, dicente Domino per

Isaiam prophetam : *Dabo vobis pastores secundum* A *cor meum*, *et pascent vos pascentes cum disciplina* (*Joan.* xv), et ipso Domino dicente : *Simon Joannis, pasce oves meas : docentes eas servare ea quæ mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (*Matth.* xxviii). Ideoque omnes, quibus adhuc insipientia mater est, expedit sub unius esse potestate majoris : ut doctoris arbitrio ambulantes, iter voluntatis propriæ discant rescire. Per doctorem enim nobis imperat Dominus : quia, sicut dixit superius, cum ipsis doctoribus est semper omnibus usque ad consummationem sæculi : sine dubio non aliud, nisi nos ædificaturus per eos, dicente ipso Domino discipulis suis, doctoribus nostris : *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit me spernit* (*Matth.* x). Ergo si quæ a doctoribus audivimus, et facimus, non jam quæ volumus exercemus : ut in die judicii nihil habeat in nobis quod secum diabolus vindicet in gehennam, quia in nobis hoc semper egit Dominus, quod judicaret ad gloriam.

CAPUT II.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qualis debeat esse abbas ?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Abbas, qui præesse dignus est monasterio, semper meminere debet quod dicitur, et nomen majoris factis implere. Christi enim agere creditur vices in monasterio, quando ipsius vocatur pronomine, dicente Apostolo : *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Domino, Abba pater* (*Rom.* viii). Ideoque hic abbas nihil extra præceptum Domini, quod absit, debet aut docere, aut constituere, aut jubere : ut jussio ejus, vel monitio, sive doctrina fermentum divinæ justitiæ in discipulorum mentibus conspergatur. Memor semper abbas, quia doctrinæ suæ, vel discipulorum obedientiæ, ambarum rerum in tremendo judicio Domini facienda erit discussio. Et sciat abbas culpæ pastoris incumbere, quidquid in ovibus paterfamilias utilitatis minus potuerit invenire. Tandem iterum erit liber, ut si inquieto vel inobedienti gregi pastoris fuerit omnis diligentia attributa, et morbidis earum actibus universa fuerit cura exhibita, pastor eorum in judicio Domini absolutus dicat cum Propheta Domino : *Non abscondi in corde meo veritatem tuam ; et salutare tuum dixi : Ipsi autem contemnentes spreverunt me* (*Psal.* xxxix ; *Isai.* i). Et tunc demum inobedientibus curæ suæ ovibus pœna sit eis prævalens ipsa mors. Ergo cum aliquis suscipit nomen abbatis, duplici debet doctrina suis præesse discipulis : id est, omnia bona et sancta factis amplius quam verbis ostendere ; quomodo intelligentibus discipulis mandata Domini proponat ; duris corde vero et simplicibus factis suis divina præcepta monstret. Omnia vero quæ discipulis docuerit esse contraria, in se factis indicet non agenda : *Ne aliis prædicans ipse reprobus inveniatur* (*I Cor.* ix) ; ne quando illi dicat Deus peccanti : *Quare vero tu enarras justitias meas, et sumpsisti testamentum meum per os tuum ? Tu vero odisti disciplinam* (*Psal.* xlix ; *Matth.* vii). Et qui in fratris tui oculo festucam videbas, in tuo trabem non vidisti ? Non ab eo persona in monasterio discernatur ; non unus plus ametur quam alius ; nisi quem in bonis actibus invenerit meliorem. Non convertenti servo pro merito nationis præponatur ingenuus. Quare ? quia servus sive liber omnes in Christo unum sumus ; et sub uno Domino æqualem servitii militiam bajulamus. *Quia non est apud Deum personarum acceptio* (*I Cor.* xvii ; *Rom.* ii). Solummodo in hac parte apud Deum discernimur, si ab aliis meliores factis inveniamur. Et tamen ut ostendat Deus circa omnes pietatis suæ clementiam, pariter jubet elementa, vel terram justis vel peccatoribus famulari æqualiter. Ergo æqua- B lis sit ab eo omnibus charitas ; una præbeatur in omnibus disciplina. In doctrina sua namque abbas apostolicam debet illam semper formam servare, in qua dicit : *Argue, obsecra, increpa* (*I Tim.* iv) : id est, miscens temporibus tempora, terroribus blandimenta, dirum magistri, pium patris ostendat affectum ; id est, indisciplinatos et inquietos debet arguere : obedientes et mites, et patientissimos, ut in melius proficiant, obsecrare : negligentes et contemnentes ut increpet admonemus. Humilitatis vero talem in se eis formam debet ostendere, qualem Dominus contendentibus de gradu fortiori apostolis demonstravit ; id est, cum apprehensa manu infantem in medio eorum deduxisset, dixit : *Qui vult esse inter vos fortior, sit talis* (*Matth.* xviii). Ideoque quid- C quid abbas discipulis pro Deo agendum injunxerit, impleat factis, et tradens omnia ordinationis suæ protelo sequantur membra, qua duxerit caput. Charitatem vero vel gratiam talem debet circa omnes fratres habere, ut nullum alii præferens, omnibus discipulis vel filiis suis amborum parentum in se nomen exhibeat : matrem, eis suam præbens æqualiter charitatem : patrem, se eis mensurata pietate ostendat. Meminisse debet abbas semper quod dicitur. Quia cui plus creditur, plus ab eo exigitur : et sciat, quia qui suscepit animas regendas, paret se ad rationes reddendas. Et quantum sub cura sua fratrum haberé sciverit numerum, agnoscat pro certo, quia in die judicii ipsarum omnium ani- D marum tantas est redditurus Domino rationes ; sine dubio addita et sua : quia ut fratres in monasterio propriam non agerent voluntatem, hujus semper jussionibus omni odedientia militarunt. Quia cum discussi fuerint de omnibus actibus suis, dicturi sunt in judicio Domino, omnia facta sua per obedientiam a jussione impleta esse magistri. Ideoque debet semper cautus esse magister, ut omnia quæ imperat, omnia quæ docet, omnia quæ emendat, de præceptis Dei, justitia dictante, monstrentur, quæ futuro judicio non condemnentur ; timens semper futuram discussionem pastor de creditis ovibus. Quia et cum de alienis ratiociniis cavet, redditur de suis sollicitus ; et cum de monitionibus suis emendationes aliis subministrat, ipse efficitur a vitiis emendatus.

Quidquid vero abbas pro utilitate monasterii agere aut facere voluerit, cum consilio fratrum agat: et convocatis omnibus fratribus de utilitate monasterii tractetur communiter: ita tamen non libero ausu fratres aut invito suæ pietatis arbitrio, sed jussione et imperio abbatis eligendis forte consiliis applicentur. Nam ideo omnium quæratur consilium, quia quot homines, tot sunt pro diversitate interdum sententiæ: ne forte, a quo non speratur, melius subito detur consilium, et communi utilitati hoc magis proficiat: et de multis consiliis quod eligatur facile invenitur. Quod si de omnibus nullus aptum potuerit dare consilium, tunc abbas, reddita ratione consilii sui, constituat quod vult. Et justum est ut membra caput sequantur. Ideo omnes fratres diximus ad consilium debere vocari; sed in sententiam monasterii: quia res monasterii omnium est, et nullius est. Ideo omnium, quia proficiendo successionem quandoque in monasterio vicibus de se fratres exspectant: ideo nullius, quia nihil in monasterio aliquid sibi a fratribus peculiariter vindicatur. Et nullus suo aliquid constituit ut faciat arbitrio, sed omnes sub imperio degunt abbatis. Qui ergo abbas sanctæ hujus artis sit artifex, non sibi ipsius artis, sed Domino assignans ministerium, cujus in nobis gratia fabricatum, quidquid a nobis sancte perficitur: quæ ars doceri et disci debet in monasterii officina et exerceri, prout cum spiritalibus ferramentis.

CAPUT III.

INTERROGATIO DISCIPULI SEQUENTER.

Quæ est ars sancta, quam docere debet abbas discipulos in monasterio?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Quæ hæc est ars sancta? primo credere, confiteri et timere Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unum Deum in Trinitate, et trinum in unitate; trinum in una deitate, solum et unum in trina majestatis potentia. Ergo hunc ex toto corde et ex tota anima diligere, et proximum tanquam seipsum. Deinde non occidere, non adulterare, non facere furtum, non concupiscere, non falsum testimonium dicere; honorare patrem et matrem: et quod sibi quis non vult fieri, alii ne faciat. Abnegare semetipsum, ut sequatur Christum; corpus pro anima castigare, delicias fugere, jejunium amare, pauperes recreare, nudum vestire, infirmum visitare, mortuum sepelire, in tribulatione subvenire, dolentem consolare, mutuum dare indigenti: a sæculi actibus se facere alienum: nihil amori Christi præponere, iram non perficere; iracundiæ tempus non reservare; dolum in corde non tenere; de conscientia pacem falsam non dare, fratri fidem servare; non amare detrahere; promissum complere, et non decipere, charitatem non derelinquere; non amare jurare, ne forte perjuret; veritatem ex corde et ore proferre; malum pro malo non reddere; injurias non facere, sed et factas patienter sufferre; inimicos plusquam amicos diligere; maledicentes se non remaledicere, sed magis benedicere; persecutionem pro justitia sustinere, non esse superbum, non vinolentum, non multum edacem, non somnolentum, non pigrum, non murmuriosum, spem suam Deo committere: bonum aliquid in se cum viderit, a Deo factum magis quam a se existimet; malum a se factum judicet, et sibi et diabolo imputet: desideria sua a Deo perfici optare: substantiam suam non in solo labore manuum suarum, sed plus a Deo sperare: diem judicii timere, gehennam expavescere: vitam æternam et Jerusalem sanctam desiderare: mortem quotidie ante oculos suspectam habere: actus vitæ suæ omni hora custodire: in quovis loco a Deo se respici pro certo scire; cogitationes malas cordi suo advenientes ad Christum mox allidere debere: os suum a malo vel pravo eloquio custodire; multum loqui non amare; verba vana aut risui apta non ex toto loqui; risum multum aut excussum non amare; lectiones sanctas libenter audire; orationi frequenter incumbere; mala sua præterita cum lacrymis vel gemitu Deo confiteri in oratione quotidie: de ipsis malis de cætero emendare: desideria carnis non perficere: voluntatem propriam non audire: obedientiam admonitione abbatis parere: non cupere dici se sanctum antequam sit, sed prius esse quod verius dicatur, et sic dici debere. Præcepta Dei factis quotidie adimplere; castitatem amare; nullum odire; zelum non habere; invidiam non exercere; contentionem non amare: ante solis occasum cum inimico redire in gratiam; omnibus bonis ex toto corde obedire; et de Deo nunquam desperare.

Ecce hæc ars est sancta, quam ferramentis debemus spiritalibus operari: quæ ars sancta cum fuerit a vobis die noctuque incessabiliter adimpleta, et cum unusquisque in diem judicii Domino Deo futurorum et factorum suorum opera signaverit, tunc hæc ars, quæ ex Dei voluntate descendit, cum a nobis perfecta et inculpabiliter Domino fuerit in die judicii reconsignata, illa merces nobis a Domino repensetur, quam nobis fidelis Dominus promittit, quæ præparatur sanctis, et Deum timentibus, et hæc præcepta factis implentibus; habitandi in perpetuo terram, septies argento lucidiorem: de cujus camera cœli non istius solis vel lunæ, non stellarum candor, sed ipsius Dei perpetua majestas lucebit. In cujus terræ fulgore mellis et lactis, vini et olei flumina in æternum currentia præparantur. In quorum ripis diversarum fructus arborum varios et diversos duodecies in annum nascentes, non cultura hominis, sed abundantia Deitatis, qui non fame delectant ad vescendum, vel esurie appetuntur ad manducandum, sed postquam oculi nostri ipso visu fuerint saginati, insuper unicuique hoc sapit in os quo fuerit delectatus. Sonant ibidem jugiter super ripas illorum fluminum posita organa hymnorum: quæ ad laudem regis ab angelis psallentibus simul sanctis archangelis decantantur: quarum dulcedine vocum ita sanctorum delectantur auditus, ut ipsa modulatione canoris nimia delectatione garrula mens plus

libeat exsultare : cum in duplici fulgore cœli terræque diviniter radiantis, in ipso candore terreni luminis ornata auro vel gemmis Jerusalem civitas diversarum margaritarum rutilatione coruscet. Cujus muri vel portæ, plateæ, vel vici canoræ vocis suavi modulamine personant Alleluia. In qua exsultatione sancti in imagine cœlesti fulgentes, gaudebunt se de perditione sæculi liberatos, has divitias cœlestes a Deo in perpetuum meruisse. Unde quo tramite ad talia perveniendum sit, ad textum superioris paginæ recitamus.

CAPUT IV.

INTERROGATIO DISCIPULI CONSEQUENTER.

Quæ sunt ferramenta spiritalia, cum quibus operari possumus artem divinam?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Quæ? fides, spes, charitas, pax, gaudium, mansuetudo, humilitas, obedientia, taciturnitas; præ omnibus castitas corporum, conscientia simplex, abstinentia, puritas, simplicitas, benignitas, bonitas, misericordia; præ omnibus pietas, temperantia, vigilantia, sobrietas, justitia, æquitas, veritas, dilectio, mensura, modus, et perseverantia usque in finem.

CAPUT V.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quæ est materies vel causa malorum, quæ in fornace timoris Dei excoqui debet? Vel quæ est ærugo, vel sordidatio vitiorum, quam de nobis decet lima justitiæ mundare?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cavenda nobis vitia hæc sunt : Primo superbia, deinde inobedientia, multiloquium, falsitas, avaritia, cupiditas, zelus, invidia, iniquitas, odium, inimicitia, ira, rixa, contentio, fornicatio, ebrietas, voracitas, murmuratio, impietas, injustitia, pigritia, furtum, detractio, scurrilitas, levitas, immunditia, vaniloquium, risus multus, vel excessus; subsannatio, concupiscentia, dolus, ambitio, vacatio. Hæc omnia non sunt a Deo, sed opera sunt diaboli : quæ in die judicii a Deo meritum suum, perpetui ignis gehennam, merentur.

CAPUT VI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quæ est officina divinæ artis, vel operatio spiritalium ferramentorum?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Officina vero monasterium est; in qua ferramenta cordis in corporis clausura reposita opus divinæ artis diligenti custodia perseverando operari potest.

CAPUT VII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De obedientia discipuli, qualis debeat esse.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Primus humilitatis gradus est obedientia sine mora. Sed hæc forma paucis convenit, et perfectis; his, qui nihil sibi a Christo charius aliquid æstimantes propter servitium sanctum quod professi sunt, vel propter metum gehennæ, vel divitias vitæ æternæ, mox ut aliquid imperatum a majore audierint, moram pati nesciunt in sequendo. De quibus Dominus dicit : *Obauditu auris obedivit mihi* (*Psal.* XVII). Et item dicit doctoribus : *Qui vos audit, me audit* (*Matth.* X). Ergo hi tales relinquentes statim quæ sua sunt, et voluntatem propriam deserentes, mox ex occupatis manibus, et quod agebant imperfectum relinquentes, vicino obedientiæ pede jubentis vocem factis sequuntur : et veluti uno momento prædicta magistri jussio, et perfecta discipuli opera in velocitate timoris Dei ambæ res communiter citius explicantur. Sed hæc paucorum perfectorumque forma, infirmorum, et pigrorum animos in desperatione sua satis non reddat attonitos, sed moneat imitandos non considerantes in nobis diversa esse vasa flebilia, cum multum in diversis pigritiæ contulit tarda natura. Nam quorumdam auditus noscuntur surdo stupore hebescere, quorumdam etiam animos fusione subita in silvosis cogitationibus cernimus aberrare. Ideoque remissius districtionem obedientiæ in doctoribus relaxamus, ut combinata præceptione discipulis et jussionem suam magistrum non pigeat repetere, secundum testimonium Domini, qui vocavit, *Abraham*, *Abraham* (*Gen.* XXII). Quæ ergo repetitio manifestat nobis Dominum ostendisse, non posse sufficere unam vocem auditui. Nam in ipsis interrogationibus repetita magistri vox præbetur discipulis. Secunda ideo interrogatio non respondentibus juste indulgetur, ut prima adhuc discipuli taciturnitas non reatui, sed reservatæ magistro reverentiæ custodia deputetur. In qua reverentia utilis discipulus tarde creditur frangere taciturnitatem, quam continet; ut non ad interrogationem tuam mox præceps in lingua suis te responsis occupet prius. In præceptionibus vero ideo magistri jussio repetitur, ut quamvis tardi aut negligentes sint auditores, cum secundo eis dicta primitus repetuntur, usque adeo dignum est, ut secunda jam obedientibus factis mora rumpatur. Si vero tertia, quæ absit ut contingat, in discipulis obedientiæ mora fuerit, culpa contumaciæ reatui deputetur. Nam et illud de duabus vitiis congrue hic et convenienter taxandum est (*Matth.* XVII) : id est, latam, quæ ducit ad mortem; et arctam, quæ ducit ad vitam. In quibus duabus vitiis diversorum hominum obedientiæ gradiuntur : id est, per latam viam sæcularium, et sarabaitarum, et gyrovagorum monachorum : qui aut singuli, bini et terni sine majore ipsi sibi æqualiter viventes, et voluntarie ambulantes, et pro alterno imperio quidquid placuerit sibi, vicibus invicem imperantes, et quæ voluerint peculiariter in se defendentes : cum in proprio unusquisque consilio non vult se vinci, scandalum sibi tales nunquam faciant esse absentem. Mox post studiosam litem male congregati, a se invicem separantes, et sicut grex sine pastore oberrans, per diversa dispersus, sine dubio lupi faucibus occursurus; providentes sibi, non Deo, sed proprio arbitrio novas iterato cellas, et de se solo sibi soli abbatis nomina imponentes,

monasteria videas plura esse quam monachos. In hoc enim via lata a talibus creditur ambulari, cum in nomine monachi communi more viventes, cum laicis solo tonsuræ habitu separati, obedientias suas magis desideriis subministrant, quam Deo; et suo judicio putant sibi licere, quæ mala sunt: et quidquid voluerint, hoc dicunt sanctum, et quod noluerint, hoc putant non licere. Et acceptum ducentes, ut cogitationibus suis corpori eorum magis provideatur, quam animæ; id est, victum, vestitum, et calcearium magis sibi melius ipsi posse cogitare, quam alium: nam de futuris ratiociniis animæ negligendo ita se reddunt securos, ut sine majorum probationibus sub proprio arbitrio militantes, credant se omnem legem et justitiam Dei perfecte in cellula operari. Nam si forte supervenientium quorumdam majorum cum emendationum quædam eis monita ministrantur, et inutilis eis docetur talis solitaria dispositio habitandi, mox eis displicet cum ipsa doctoris persona consilium; et statim non in consentiendo ei, vel in sequendo eum emendationem promittunt; sed respondent, se vivere debere simpliciter: nescientes illud quod dixit Propheta: *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in voluntatibus suis* (*Psal.* XIII). Et illud testimonium Salomonis, quod dicit: *Sunt viæ quæ videntur hominibus rectæ, quarum finis usque ad profundum inferni demergit* (*Prov.* IV). Ideo enim via lata a talibus ambulatur, quia quocunque eos desideriorum duxerit pes, mox assensu sequuntur: et quidquid concupierint, concupiscentiæ eorum illico paratissimus servit effectus; et novos sibi licentiæ calles, vel ut liberi sine magistro arbitrii facientes, viam vitæ suæ illicitis voluptatum diversitatibus delectant; et quocunque etiam delectationes voluerint progredi, licentes et patulos sibi præbeant gressus: illud semper scire nolentes, quia homini creato *mors juxta introitum delectationis posita sit* (*Eccli.* XVIII). Et quod eis dictum sit: *Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntatibus tuis averte* (*Ibid.*); surdo auditu pertranseunt. E contrario, quibus vero ad vitam æternam ambulandi amor incumbit, ideo angustam viam arripiunt, ut non suo arbitrio viventes, vel desideriis suis, et voluntatibus obedientes, sed ambulantes alieno judicio, et imperio, non solum in supradictis desideriis suis et voluntatibus coarctantur, et facere suum nolunt, cum possunt, arbitrium; sed etiam alieno se imperio subdunt, et in cœnobiis degentes abbatem sibi præesse desiderant. Et sine dubio hi tales illam Domini imitantur sententiam, quæ dicit: *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui me misit* (*Joan.* VI). Et proprium non facientes arbitrium, abnegantes propter Christum semetipsos, sequuntur Deum, quocunque abbatis præceptio duxerit. Et non solum de temporalibus necessariis, id est, victum, vestitum, et calcearium non coguntur sibi sub abbatis sollicitudine cogitare; sed et de futuris suæ ratiociniis animæ solam in omnibus præceptori obedientiam ministrando, de cæteris utilitatibus suis, tam corporis quam animæ, redduntur securi. Quia sive bene, sive male, pastori incumbit quod in ovibus exercetur; et illum tanget in discussionis judicio rationem reddere, qui imperat, non qui imperata perficit, sive bona sive mala. Ideo enim via angusta a talibus creditur ambulari, quia propria in eis desideria minime adimplentur: et non quod volunt perficiunt, sed alieni judicii jugum trahentes, quo ire delectationibus suis voluerint, repelluntur; et a magistro eis quod agere aut facere denegatur. Amaricatur voluntati eorum quotidie in monasterio pro Domino, et ad probationem quæque injuncta fuerint, sustinent velut in martyrio patienter; sine dubio illud Domino cum propheta dicturi in monasterio: *Propter te morte afficimur tota die; æstimati sumus ut oves occisionis* (*Psal.* XLIII). Et item dicturi postea in judicio Domino: *Probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum, induxisti nos in laqueum. posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra* (*Ibid.* LXV). Cum ergo dicunt: *Imposuisti homines super capita nostra*, noscuntur habere super se debere majorem constitutum vice Dei, quem in monasterio timeant. Et subsequentes testimonium convenienter item Domino dicent in illo jam sæculo: *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium* (*Ibid.*); hoc est, transivimus per amaricationes voluptatum nostrarum, et servitio obedientiæ pervenimus ad tuæ refrigerium pietatis. Sed hæc ipsa obedientia tunc acceptabilis erit Deo, et dulcis hominibus, si quod jubetur non tepide, non tarde, vel cum murmuratione, vel cum responso nolentis efficiatur. Quia obedientia, quæ majoribus præbetur, Deo datur. Sicut dicit Dominus doctoribus nostris: *Qui vos audit, me audit* (*Matth.* X). Et alibi dicit: *Obauditu auris obedivit mihi* (*Psal.* XVII). Ergo ipsa obedientia, cum bono animo a discipulis præbeatur; *quia hilarem datorem diligit Deus* (*II Cor.* IX). Nam si cum malo animo discipulus obedit, non solum nobis ore, sed et Deo de corde improperat, quod malo animo facit. Et quamvis impleat, quod eis fuerit imperatum; tamen acceptum jam non erit Deo, qui cor ejus respicit murmurantis: et quamvis faciat quod jubetur, tamen cum malo illud faciat animo, nullam de ipso facto mercedem Dominus imputabit: cum scrutans mox Deus corda ejus, triste facientis votum in eo invenit.

CAPUT VIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De taciturnitate discipulorum, et qualis et quanta debeat esse.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Humani generis machina nostrum est corpusculum: et cum sit mensura parvum, et in aliquantis prolixis hominibus vix quinque a terra pedibus erigatur, o jactantiæ vanitas! omnis homo vivens in ipsa parvitate sua altitudinem cœli et latitudinem terræ putat se sua sapientia mensurare. Unde scientes

nos ex limo terræ esse vasa flebilia, et quasi quasdam terræ glebas, ad parvum tempus erectas de terra, in suo sulco denuo recasuras; humiliati ergo tanquam de terra pulvis dicamus quod sumus : Ergo hæc caro corpusculi nostri quasi quædam domus est animorum; sic vitæ ministerio attributa, sicut servit gladio thera. Sedem vero ipsius animæ in cordis credimus radice fundatam : quæ radix duos in corpore supremos possidet ramos, et plus fragiles in peccato. Unum, in quo corporali ramo quasi per quasdam fenestras oculorum foraminibus de intus animam credimus respicere, et de intrinsecus concupiscentias suas ipsam semper intelligimus incitare. Alium ramum, in quo conceptos fetus cordis ipsa in nobis sonat parturiens per linguæ eloquium : ut per portam exiens oris occupet alienum auditum; et quidquid in nobis agitatur et movetur, animæ est actus in corpore. Unde e contrario fit, ut migrante de ipso domicilio anima, totum in mortuo homine desit quod agebatur in vivo ab anima, quæ et mox sua terræ mortua reddita gleba, reverteris in naturam terræ hominis terrā, absconsoque homine in sepulcro, recooperta fossa in figura sua terra redeat pavimenti; ut similis tunc fuisse terra vivente agnoscatur in homine, quæ animæ fuerat vigore erecta, et peregrina vitæ mutata ad tempus. Ideo anima a nobis migrante rigore stare non potest nostri corporis terra; sed cadens in naturam suam abscondit in sinu suo terra facturam, quam genuit. Ergo si hæc anima in nobis oculorum visum, oris eloquium, aurium agit auditum; et cupit propter futuram discussionem factoris sui, voluntati Dei obtemperare, et ejus dum vivit militare præceptis, claudat concupiscentiis suis oculorum fenestras, et humiliatos declinet in terram aspectus; ut mala non videat; et cum curvatus fuerit noster obtutus, ne quæcunque viderit anima concupiscat. Habet deinde anima nostra constitutam portam oris, et seram dentium, quam pravo claudat eloquio : ut non accuset anima factorem suum munificum sibi minime custodiam fabricasse; id est, cum promoverit a cordis radice aliquid in fratrem, et senserit se exterioris muri clausura; id est, oris et dentium sibi exitum denegari, revertens denuo ad radicem cordis, ibi pereat in abhorricatione sua, et ut parvulus allidatur ad petram, quam nascendo per linguam crescat ad pœnam. Alii vero rami corporis nostri, qui imperio cordis deserviunt, a peccato facile refrenantur; id est, tactus manuum, et gressus pedum : quia furem clausura catenæ, et homicidam timenda refrenant judicia, et fugacem retinet pedica. Ergo illa, quæ superius diximus, tria suprema cautius debent a fratribus custodiri : id est, cogitatio, eloquium, et aspectus. Cogitatio, ut mox captivaverit mentem mala cogitatio, signata statim a fratribus sua fronte, vel ipsum pectus, mox ac præcepta Christi suam convertat memoriam, et dicat sibi frater cum Propheta : *Memor fui Dei, et consolatus sum* (*Psal.* LXVII). Et idem dicat : *A te eripiar a tentatione, et in Deo meo transgrediar murum* (*Psal.* XVII). Si vero eloquio iracundo, aut pravo, aut vano, negligentia os armaverit, mox clauso ore et signato crucis sigillo in corde sibi loquatur, dicens cum Propheta : *Dixi custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam : obmutui, et humiliatus sum nimis, et silui a bonis.* Iis ostendit Propheta, si a bonis eloquiis propter taciturnitatem debet interdum taceri, quanto magis a malis verbis propter peccati pœnam debet cessari? Ergo quamvis de bonis et sanctis, et ædificationum eloquiis perfectis discipulis propter taciturnitatis gravitatem rara loquendi concedatur licentia, tamen ab aliis verbis non interrogati fratres tandiu in taciturnitate silescant, quandiu taciti frena oris eorum abbatis interrogatione laxentur. Ideoque taciturnitas debet magnopere a fratribus custodiri : *Quia in multiloquio non effugitur peccatum* (*Prov.* X). Et ideo, *mors et vita in manibus linguæ* (*Ibid.* X). Nam loqui et docere magistrum condecet, tacere et audire discipulo convenit.

CAPUT IX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quo ordine tacentes fratres aliquas interrogationes faciant abbati.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum de malis tanquam de bonis eloquiis freno taciturnitatis constringuntur discipuli, et licentiæ eorum aditus præsentis magistri custodia observantur; cum necessariæ utilitati eorum aliquæ interrogationes advenerint adhuc clauso ore et signato tacitæ gravitatis sigillo, stantes ante majorem inclinato humilitatis capite, clausum in silentio os clave benedictionis aperiant. Quod si semel dictæ benedictioni ad postulandum eloquium adhuc non respondeat magistri permissio, iterato humiliationis capite, et benedictione sola iterum repetita, denuo ab abbate postuletur licentia. Quod si nec sic ab eo responsum fuerit, curvato item in humilitate discipulo, jam ipse frater se tunc demum removeat; ne aut nimius ei appareat, aut improbus, et suo operi redditus adhuc gerat personam tacentis; ut in ipsa humilitate taciturnitatis existimet semetipsum ideo indignum judicatum ad loquendum abbatis judicio; aut forte ad probationem inveniendæ humilitatis, putet sibi discipulus taciturnitatis ideo fuisse non apertam clausuram. Ideo enim ipsam solam benedictionem denuo diximus repetere; ut cum sola est, et sine alio eloquio, tamen reservata diu taciturnitas conservetur : cum denuo repetitur, et post ipsam mox a nolente discedit, adhuc conservari probata humilitas sentiatur. Non ideo repetitio discipuli reofertur magistro, ut non solum propter spiritalem probationem ad inveniendam humilitatem discipuli, dici possit tacere magister; sed ne et corporaliter per cogitatum animo occupatus, vultus ejus aliis cogitationibus obstupescens, vocem precantis discipuli surdis auribus prætermittat; et ne ipsum magistrum

per nimiam et importunam humilitatem in iræ cogat vitium declinare; et importuna humilitas in impedimento scandali deputetur. Ideo enim diximus post secundam suggestam benedictionem nolenti majori tertiam jam non repetere debere, sed mox discipulum exinde debere discedere, et cum ipsa taciturnitate opus laboris, quod faciebat, debere perficere. Hæc interrogatio benedictionis, quæ vix sola taciturnitate laxatur, cum inclinatione humiliati capitis a discipulis præbeatur; id est, in omni loco, per omnem horam; hoc est, in monasterio, in agro, in via, in horto, vel in quovis loco: ut nunquam desit menti nostræ memoria Dei, propter quem aguntur hæc omnia; ut cum forte aliquis ignarus, talem fratrem interrogaverit, dicens: quare tacitus et tristis es, et inclinato ambulas vultu? respondeat ei: quia fugio peccatum, et timeo Deum: et ut custodiam me ab omni quod odit Deus, ideo sum mihi sollicitus semper. Ad mensam vero sedentes, si interrogationes suas abbati voluerint intimare, ante benedictionem dictam cultelli aut cochlearii, aut panis percussura indicium sit magistro discipuli postulantis eloquium. Hæc omnia animæ pro Deo necessaria: ideo substantiam taciturnitatis constituimus clausura servari; ut ab oblivione quis non decipiatur tam facile, et præceps sit semper in lingua. Nam cum per clausuram oris taciturnitas continetur, diu tractetur, vel purgetur in corde, quod possit mundum et sine peccato de ore proferri, dicente Apostolo: *Omne verbum vanum de ore vestro non procedat, sed si quid est ad ædificationem* (*Ephes.* IV). Et item dicit Scriptura: *Sapiens paucis innotescit verbis.* Et maxime timere ideo, et omni hora nos a multiloquio custodire debemus: quia non potest fieri, ut inter multa verba aliquanta non exeant cum peccato, secundum Scripturam dicentem: *In multiloquio non effugitur peccatum* (*Prov.* X). Unde et Propheta tradens nobis formam ostendit se de his esse sollicitum, et tam a malis quam a bonis eloquiis debere tacere, dicens: *Dixit, custodiam vias meas, ut non peccem in lingua mea. Posui ori meo custodiam; obmutui et tacui etiam a bonis* (*Psal.* XXXVIII). Hoc est, ostenditur perfecto discipulo, tam de malis quam de bonis eloquiis debere tacere. Quia etsi loquenda sunt bona eloquia non discipulis, sed magistro debetur doctrina. Nam et sicut dicit Scriptura: *Vita et mors in manibus linguæ* (*Prov.* XIV). Diligenter ergo et juste debet ipsa amplius refrenari. Hæc enim tanta taciturnitatis districtæ custodia perfectis et puris corde, et mundis a peccato, timentibus perpetua gehennæ incendia, et quærentibus vitæ æternæ divitias immortales, merito præcipitur observanda. Ideoque præsente abbate non loquantur, nisi interrogati discipuli: absente vero abbate, si de verbo Dei, sibi tamen lente et humiliter, non clamosa voce loquentur: Quia omnis lenta locutio ab humilitate descendit. Si vero de inanibus aut de sæcularibus, vel quibusvis verbis quæ ad Deum non pertinent, inchoaverint discipuli loqui, mox a præpositis suis eis imperetur silentium. Psalmos vero vel scripturas, extra illas horas tres, in quibus quotidie sine labore tangit legi; et sic laborantes fratres recensere sibi ex animo permittantur. Hanc vero tantam taciturnitatis clausuram superius præsente abbate de perfectis apud Deum taxavimus; his quibus nunquam de Deo oblivio subripit, et vitia oris quærunt diligenter cavere, et ex toto mundi, veluti angeli, et a bonis et a malis eloquiis quærunt tacere pro Domino. Sed quia diversitas concessæ gratiæ secundum mensuram fidei, maxime in negligentibus poterit minorari, tepidis et imperfectis, et minus in sollicitis hoc relaxamus, ut de sæcularibus inquirendis, duntaxat sine peccato aliquid quæ ad ædificationem spiritalem non pertinent, nisi petita benedictione fuerit magis concessa permissio, loquendi licentia non sumatur. De aliquo vero spiritali interrogando sermone, post benedictionem petitam, mox loqui debere discipulum. Scurrilitates vero, vel verba otiosa, et risum moventia æterna clausura damnamus; et ad talia eloquia discipulum non aperire os permittimus.

CAPUT X.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De humilitate fratrum qualis debeat esse, vel quibus modis acquiratur, vel quomodo acquisita servatur.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Clamat nobis Scriptura divina, fratres, dicens: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, et omnis qui se humiliat exaltabitur* (*Luc.* XIV). Cum hæc ergo dicit, ostendit nobis omnem exaltationem genus esse superbiæ. Quod se cavere Propheta indicat, dicens: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei* (*Psal.* CXXX). Et item repetit: *Neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me.* Sed quid? *Si non humiliter sentiebam, sed exaltavi animam meam, sicut ablactatus est super matre sua, ita retributio in animam meam.* Unde, fratres, si summæ humilitatis volumus culmen attingere, et ad exaltationem illam cœlestem, ad quam per præsentis vitæ humilitatem ascenditur, volumus velociter pervenire; actibus nostris ascendentibus scala illa erigenda est, quæ erecta in cœlum in somnio Jacob apparuit, per quam ei descendentes et ascendentes angeli monstrabantur. Non aliud sine dubio descensus ille et ascensus a nobis intelligitur, nisi exaltationem descendere et ascendere humilitatem ostendit. Scala vero ipsa erecta, nostra est vita in sæculo; quæ humiliato corde et capite suo in præsenti hoc tempore exaltatum a Domino mortis exitum erigat ad cœlum: latera enim ejus scalæ certissime credimus nostrum esse corpus. In qua latera diversos gradus humilitatis vel disciplinæ evocatio divina ascendendos inseruit.

Primum itaque humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si timorem Dei sibi ante oculos semper ponens oblivionem omni hora fugiat, semper sit memor omnium quæ præcepit Deus: ut quomodo et gehenna contemnentes Deum de pecca-

tis incendat; et vitam æternam, quæ timentibus Deum præparata est, animo suo semper revocet: et custodiens se omni hora a peccatis et vitiis, id est, cogitationum linguæ, manuum, pedum vel voluntatis propriæ, sed et desideria carnis. Æstimet se discipulus a Deo semper de cœlis respici omni hora, et facta sua omni loco ab aspectu divinitatis videri, et ab angelis omnia renuntiari quotidie. Demonstrat nobis hoc Propheta, cum in cogitationibus nostris ita Deum semper esse præsentem ostendit, dicens: *Scrutans corda et renes Deus* (*Psal.* VII). Et item dicit: *Dominus novit cogitationes hominum quia vanæ sunt* (*Ibid*). Et item dicit: *Intellexisti cogitationes meas a longe* (*Psal.* XCIII). Et item dicit: *Quia cogitatio hominis confitebitur tibi* (*Psal.* CXXXVIII). Et, *cor regis in manu Dei* (*Psal.* LXXV). Nam ut sollicitus sit adversus cogitationes cordis sui perversas, dicat sibi semper vilis frater in corde hæc: *Tunc ero immaculatus coram eo, si observavero me ab iniquitate mea* (*Prov.* XXI). Ad linguæ vero eloquia ita nobis agnoscimus Deum semper præsentem, cum dicit per Prophetam vox Domini: *Qui loquitur iniqua non dixerit in conspectu oculorum meorum* (*Psal.* XVII). Et item dicit Apostolus: *De verbo vano reddetis rationem. Quia mors et vita in manibus linguæ posita est* (*Psal.* C; *Prov.* XIV). In opere vero manuum nostrarum ita agnoscimus Deum nobis esse præsentem, cum dicit Propheta: *Imperfectum meum viderunt oculi tui* (*Psal.* CXXXVIII). In gressu vero pedum nostrorum ita agnoscimus Deum nobis esse præsentem, cum dicit Propheta: *Sine iniquitate cucurri, et dirigebam, exsurge in occursum mihi* (*Psal.* LVIII). Et item dicit: *Quo ibo a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es, si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas ante lucem, et habitavero in postremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua* (*Psal.* CXXXVIII). Voluntatem vero propriam ita præsente Domino facere prohibemur, cum dicit Scriptura nobis: *Et a voluntatibus tuis avertere* (*Eccli.* XVIII; *Matth.* IV). Et item rogamus Dominum in oratione Dominica, ut fiat illius voluntas in nobis. Docemur ergo merito nostram non facere voluntatem; cum cavemus illud quod dicit sancta Scriptura: *Sunt viæ quæ ab hominibus putantur rectæ, quarum finis usque ad profundum inferni demergit* (*Prov.* XVIII). Et cum iterum cavemus illud quod de negligentibus dictum est: *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in voluntatibus suis* (*Psal.* XIII). In desideriis vero carnis ita nobis credamus Deum semper esse præsentem, cum dicit Propheta: *Domine, ante te omne desiderium meum* (*Psal.* XXXVII). Cavendum vero ideo malum desiderium, quia mors secus introitum delectationis posita est: unde Scriptura præcipit dicens: *Post concupiscentias tuas non eas* (*Eccli.* XVIII). Ergo si oculi Domini speculantur bonos et malos, et Dominus de cœlo semper respicit super filios hominum, *ut videat, si est intelligens, aut requirens Deum* (*Psal.* XXXIII): et si a deputatis angelis nostris quotidie die noctuque Domino factorum nostrorum opera nuntiantur; cavendum ergo est omni hora, fratres, sicut dicit in psalmo tertio decimo Propheta (*Psal.* XIII); ne nos declinantes in malum, et inutiles factos aliqua hora aspiciat Dominus; et parcendo nobis in hoc tempore, quia pius est, exspectat nos converti in melius, dicat nobis in futuro judicio: *Hæc fecisti, et tacui* (*Psal.* XLIII).

Deinde secundum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si propriam non amans voluntatem, desideria sua non delectetur implere: sed vocem illam Domini factis imitetur dicentis: *Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui me misit* (*Joan.* VI). Et iterum dicit Scriptura: *Voluntas habet pœnam, et necessitas parit coronam.*

Deinde tertium humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si postquam nihil suo judicio præsumens eligat quæ non expediant, dicente Scriptura: *Sunt viæ quæ videntur hominibus rectæ; quarum finis usque ad profundum inferni demergit* (*Prov.* XIV). Et item dicit David: *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in voluntatibus suis* (*Psal.* XIII). Item dicit Apostolus: *Omnia licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate* (*I Cor.* VI). Ergo non solum cavens hæc discipulus, sed et omni obedientia se subdat majori; imitans Dominum, de quo dicit Apostolus: *Factus obediens usque ad mortem* (*Phil.* II). Et item vox Domini laudat de hac obedientia populum gentilium, dicens: *Obauditu auris obedivit mihi* (*Psal.* VII). Et sub abbate sibi nos Dominus obaudire demonstrat, cum dicit doctoribus nostris: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit* (*Luc.* X).

Deinde quartum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si in ipsa obedientia duris et contrariis rebus, vel etiam quibuslibet irrogatis injuriis tacite patientiæ constantiam amplectatur, et sustinens non lassescat, vel discedat, dicente Scriptura: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (*Matth.* X). Et item de tali re hortatur nos Propheta, dicens: *Confortetur cor tuum, et sustine Dominum* (*Psal.* XXVI). Et ostendens fidelem pro Domino universa etiam contraria sustinere debere per sufferentium dicit Propheta personas: *Propter te morte afficimur tota die: æstimati sumus ut oves occisionis* (*Psal.* XLIII). Et securi de spe retributionis divinæ subsequuntur gaudentes ac dicentes: *Sed in omnibus his superamus, propter eum qui dilexit nos* (*Rom.* VIII). Et item in alio loco Scriptura ex ipsorum persona dicit: *Probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum. Induxisti nos in laqueum; posuisti tribulationes in dorso nostro* (*Psal.* LXV). Et ut ostendat nos sub majore esse debere, subsequitur dicens: *Imposuisti homines super capita nostra* (*Matth.* V): sed et præceptum Domini in adverso, et in injuriis per patientiam adimplentes, qui percussi in maxillam præbent aliam; sublata tunica dimittunt et pallium: angariati milliario vadunt et

duo : cum Paulo apostolo falsos fratres sustinent, et persecutionem sufferunt, et maledicentes se magis benedicunt (*II Cor.* XI).

Deinde quintum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si omnes cogitationes malas cordi suo advenientes, vel mala a se absconse commissa, per humilem linguæ confessionem abbati non celaverit suo. Hortans nos de hac re Scriptura dicit : *Revela Domino viam tuam, et spera in eum* (*Psal.* XXXVI). Et item dicit : *Confitemini Domino, quoniam bonus est, quoniam in sæculum misericordia ejus* (*Psal.* CV). Et Propheta Domino dicit : *Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitias meas non operui. Dixi pronuntiabo adversum me injustitias meas Domino* : et mox : *Tu remisisti impietatem cordis mei* (*Psal.* XXXI).

Deinde sextum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si omni vilitate vel extremitate contentus sit ; et ad omnia quæ sibi præbentur velut operarium malum se judicet, et indignum ; dicens sibi cum Propheta : *Ad nihilum sum redactus, et nescivi ; ut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum* (*Psal.* XCII).

Deinde septimum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si omnibus se inferiorem et viliorem, non solum sua lingua pronuntiet, sed etiam intimo cordis credat affectu : humilians se et dicens : *Ego autem sum vermis, et non homo : opprobrium hominum, et abjectio plebis* (*Psal.* XXI). *Exaltatus sum, et humiliatus sum, et confusus* (*Psal.* LXXXVII). Et item semper dicat talis frater Domino : *Bonum mihi est, Domine, quia humiliasti me, ut discam mandata tua* (*Psal.* CXVIII),

Deinde octavum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si nihil agat, nisi quod communis monasterii regula vel majorum cohortantur exempla ; dicens cum Scriptura : *Quia lex tua meditatio mea est* (*Psal.* CXVIII). Et cum interrogat patrem suum, annuntiabit ei ; seniores suos, et dicent ei : id est per suam doctrinam abbas.

Deinde nonum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si linguam ad loquendum prohibeat, et taciturnitatem habens usque ad interrogationem non loquatur, monstrante Scriptura, quia *in multiloquio non effugies peccatum* (*Prov.* X). Et quia : *Vir linguosus non dirigetur super terram* (*Psal.* CXXXIX).

Deinde decimum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si non sit facilis ac promptus in risu, quia scriptum est : *Stultus in risu exaltat vocem suam* (*Eccles.* XXI). Et, *sicut spinarum crepitantium sub olla vox, ita et risus hominis* (*Eccl.* VII).

Deinde undecimum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si cum loquitur, leniter et sine risu, humiliter cum gravitate, vel pauca verba et sancta loquitur : et non sit clamosus in voce, scriptum est : *Sapiens verbis innotescit paucis.*

Deinde duodecimum humilitatis gradum in scala cœli ascendit discipulus, si non solo corde, sed etiam ipso corpore humilitatem videntibus se semper indicet : quod est, in opere Dei, in oratorio, in monasterio, in horto, in via, in agro, vel ubicunque sedens, ambulans, vel stans, inclinato semper capite, defixis in terra aspectibus, reum se omni hora de peccatis suis existimans, jam se tremendo judicio repræsentari existimet : dicens sibi in corde semper illud, quod publicanus ante templum stans fixis in terra oculis dixit : *Domine, non sum dignus, ego peccator, levare oculos meos ad cœlum* (*Luc.* XVIII). Et item cum Propheta dicat sibi talis discipulus : *Incurvatus sum, et humiliatus sum usquequaque* (*Psal.* CXVIII. Ergo his omnibus humilitatis gradibus a discipulo perascensis, vitæ hujus in timore Dei bene persubitur scala ; et mox ad charitatem illam perveniet, quæ perfecta foris mittit timorem. Per quam universa, quæ prius non sine formidine observabat, absque ullo labore, velut naturaliter, ex consuetudine incipiat custodire ; non jam timore gehennæ, sed amore ipsius consuetudinis bonæ, et delectatione virtutum : quæ Dominus jam per operarium suum mundum a vitiis et peccatis a Spiritu sancto dignabitur demonstrare.

Quibus ergo perascensis gradibus, post exitum vitæ sine dubio talis anima ad illam retributionem animi introitura est, quam demonstrat Apostolus dicens : *Non sunt condignæ passiones hujus sæculi ad superventuram gloriam quæ revelabitur in nobis* (*Rom.* VIII). Illam vitam æternam tales animæ recepturæ sunt, quæ in sempiterna lætitia et exsultatione permanet, et ulterius finiri non novit. In qua est flos purpureus rosarum nunquam marcescens ; in qua nemora florida perpetua viriditate vernant : ubi prata recentia semper melleis affluunt rivis ; ubi croceis gramina floribus redolent, et halantes campi jucundis admodum odoribus pollent auræ. Ibi vitam æternam habentes nares aspirant : lumen ibi sine umbra, serenitas absque nubilo, et absque tenebris nocturnis perpetuam diem oculi perfruuntur. Nulla ibi impediuntur occupatione deliciæ ; nulla penitus sollicitudine ibi securitas conturbatur. Mugitum, ululatum, lamentum et luctum nunquam illic auditum vel nominatum est : fœdum, deforme, tetrum, nigrum, horrendum aliquid, aut sordidum, nunquam ibi penitus visum. Pulchritudo in amœnitate nemorum ; splendor in aere jucundo ; et formositatem atque omnem elegantiam sine intermissione patentes oculi perfruuntur ; et nihil omnino quod conturbet mentem, auribus datur. Sonant enim ibidem jugiter organa hymnorum ; quæ ad laudem Regis ab angelis et archangelis decantantur. Amaritudo et fellis asperitas ibi locum non habet. Tonitrua ibi nunquam audita sunt ; fulgura et coruscationes nunquam apparuerunt. Cinnamomum illa virgulta gignunt, et balsamum arbusta prorumpunt. Odor aeris delectationes per omnia membra diffundit. Esca ibi nulla stercora conficit : sicuti enim bono nuntio aures et bono odore nares, et bono aspectu oculi saginantur ; et ipsa refectio non potest in digestionem pro-

rumpere : quia non in esca et potu, sed in aspectu, odoratu, et auditu constat delectationis saginatio; ita illic refectio, quam os susceperit, melliflua in gustu hoc unicuique sapit in os, quod fuerit delectatus : statim denique quod concupierit anima, concupiscentiæ ejus paratissimus servit effectus. In qua delectatione vero vel lætitia, nec ætas senectutem, nec vita terminum, nec suspectam ulterius mortem tales deliciæ reformidant. Nec in his perennium divitiarum usibus possessor desinit, et hæres succedit : cum nesciant ulterius mortem, qui benefacti pretio vitam æternam semel moriendo emerunt. Hæc est sanctorum cœlestis patria. Beati qui in hac regione perenni, et per scalam præsentis temporis observantiæ gradibus humilitatis ascensis, potuerint elevari; ut in perpetua cum Deo exsultatione lætentur : quam præparavit Deus his qui diligunt eum, et custodiunt mandata ejus, et mundo sunt corde.

[Explicit actus militiæ cordis pro timore Dei, quomodo effugiantur peccata. Incipit ordinatio monasterii, modus, observatio, gradus, continentia, custodia, et mensura : in quibus diversis hæc monasterii regula dictante nobis, et dictata discutiente Domino, nuncupatur.]

CAPUT XI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De præpositis monasterii.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Superioribus hujus regulæ paginis, fratres, actus justitiæ nobis Dominus ordinavit; in quibus perfectis et vita acquiratur æterna, et gehennæ æstus et et incendia fugiantur. Sed ille hostis bonorum actuum diabolus, ideo est humano generi inimicus, cum non patitur ibi ascendere hominem bene agendo, unde ipse per superbiam suam projectus est : ne venenosis actibus suis bene viventium mores inficiat, et diversis occasionibus suis per oblivionem nostros forte occupet sensus, ut a Deo faciat alienos; ideoque adjutorio Domini procuratur, et constituitur, ut duo electi fratres, quorum gravitas, sapientia, moderatio, vigilantia, seu humilitas, vel actuum perfectorum fuerit exercitatio approbata, decem fratrum curæ præpositi ordinentur. Nam, sicut scriptum est, doceant vos terrena, et quæ sunt cœlestia. Quia sicut in hominis domo, ut securus sit de omnibus præparandis, dominus rei ordinat majores familiæ, quos vice domini minores timeant; id est, vice dominum, villicum, saltuarium et majorem domus, sic et in domibus divinis, id est, in ecclesiis et monasteriis, Deus minoribus majores præposuit, ignaris peritos, astutos simplicibus, et divinæ artis discipulis ordinavit magistros : id est, in ecclesiis episcopos, presbyteros, diaconos, vel clerum : quorum vice Dei imperia audiat et timeat plebs, et notitiam salutiferæ legis ab eis addiscat. In monasteriis vero abbates et præpositos, quos pro salute animæ suæ audiant majores, et vice Dei præpositi militiam timeant. Quia sive sacerdotibus in ecclesia, sive abbatibus, vel præpositis in monasterio hoc dixit Deus: *Qui vos audit, me audit : et qui vos spernit, me spernit* (*Luc.* x). Et iterum dicit nobis per Jeremiam prophetam Dominus : *Dabo vobis pastores et doctores secundum cor meum, et pascent vos pascentes cum disciplina* (*Jer.* xiii). Ergo secundum illam figuram humanæ domus, quanto magis in divina domo pro causa Dei gradus doctrinæ vel timoris debent servari? ut ad purganda vitia vel peccata fratrum, cum præpositi fuerint ordinati, aliquantum abbas de animarum in se fratrum susceptarum custodiendis ratiociniis reddatur securus. Cujus ergo honoris ordinatio hæc sit. Convocatis eisdem decem fratribus ab abbate, præsente omni congregatione, in oratorio, susceptione virgæ decem illis præponantur voce abbatis, testimonio Scripturæ dicentis : *Reges eos in virga* (*Psal.* ii) : id est, in timoris vigore. Item dicente Apostolo : *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate?* (*I Cor.* iv.) Nam et Moyses divinæ virga virtutis commisso sibi populo per profundum maris salutis viam ostendit (*Exod.* xiv) : quo judicio virgæ causam Dei ante Pharaonem egisse monstratur; ut projecta de manibus in terra, et mutata in bestiam; item de bestia ut assumpta sacris virga manibus redderetur. Ergo secundum hanc constitutionem, si grandis fuerit congregatio, denis fratribus binos debere præponi, hujus scilicet meriti ordinarii, cujus supra taxavimus : et ideo decem non amplius ordinavimus duorum curam præpositorum debere suscipere : ut sequestrati per laboris loca fratres singulos præpositos ad custodienda vitia præsentes habeant secum; et in paucis creditis idoneor sit diligentia custodientis. Nam in multis quod non occurritur, prætermittitur negligenter : quia in paucis fratribus commissis alterna duorum præpositorum exstat diligentior cura, et apud abbatem facilis sit ratio de paucis exacta. Cujus paucitatis idoneum designat Dominus servatorem, et ejus diligenti curæ ampliat creditum, dicens : *Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* (*Matth.* xxv). Ergo hi præpositi, cum decem numero fratres sub sua cura suscipiunt, hanc in eis debent sollicitudinem exercere, sive in die, sive in nocte, sive in quovis opere cum eis, ut sint primo præsentes, et cum eis operantes in quovis opere : ut cum sedent, ambulant, vel stant, diligenti sua observantia, vel curioso intuitu diaboli ab eis debent actus compescere : sive vitia, vel peccata oris cum voluerint exercere, mox in eis monitionibus emendare; et omne in eis, quod contra præceptum divinum est, removere : agentes illud, quod sancta Eugenia, quæ ita suis minoribus præfuit, dicente Scriptura ipsius, ita circa os omnium auribus erat sollicita, ut nullum pateretur in juramenti verba prorumpere, vel de sermone aliquo otioso garrire; sed monebat sancta Eugenia susceptos suos, et dicebat : Quanta reverentia debeamus Domino servire ex præceptis ejus ostenditur; si talem nobis ante oculos personam constituamus, quæ non debeat in

nullo præcepto contemni. Ideo enim duos diximus uni decadæ præpositos ordinari, ut si forte aliqui fratres ex eadem decada ab abbate in alio sequestrato laboris opere deputentur, uni committantur præposito, sequestratis a se suis fratribus alium relinquentes. Si vero in via unus mittendus sit frater, cum præceptione diversæ vitiorum custodiæ a præposito suo monitus itinere dirigatur. Sed talis mittatur de eadem decada, de quo certus sit præpositus suus sua vitia posse diligenter cavere ; et in absentia præpositi sui Dei magis præsentiam deputare, et amplius debere timeri a fratre pro anima sua sollicito præsentiam Dei, qui discussor noster erit et judex, quam hominis. Qui ergo præpositi, propter quod omni hora fratribus præsentes sunt, os eorum vel gestum a peccato custodiant, et diversa in eis vitia vel prava compescant : id est, si audierit præpositus fratrem non interrogatum loqui, moneat eum dicens : Quid agis, frater, quod regula prohibet ? habeto taciturnitatem usque ad interrogationem. Dic cum Propheta Domino : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis. Esto promptus ad audiendum, tardus vero ad loquendum* (*Psal.* CXL ; *Jac.* I). Quod si datus fuerit locus loquendi, custodiat eum præpositus, ne satis clamosa voce loquatur, quod sapientes non decet : et mox moneat eum præpositus, dicens : Cessa, frater, nescit sic humilitas loqui : quia scriptum est : *Vir linguosus non dirigetur super terram* (*Psal.* CXXXIX). Quod etiam si lente fuerit alio forte locutus, custodiat eum præpositus, ne verbum aliquod vanum aut risui aptum, vel quod ad ædificationem et sanctitatem non pertinet, de ore suo emittat : quod cum audierit, moneat eum præpositus dicens : Quid loqueris, frater, quod regula vetat ? Quia scriptum est : *De verbo vano reddetis rationem* (*Matth.* XII). Et item dicit Apostolus : *Omnis sermo malus de ore vestro non procedat, sed si quis est ad ædificationem, ut det gratiam audientibus* (*Ephes.* IV). Nam ipsa ædificatio ab abbate præbenda est : ut magistri ministratæ doctrinæ tacitus auditus discipuli factis respondeat. Ergo moneat prava loquentem discipulum præpositus, dicens : Claude os tuum, frater, a malo eloquio : bonum aliquid inde debet exire, unde profers malum, ut bonum oris tui eloquium audientes admiremur, quam malum tecum pariter potius rideamus. Non enim utilis est de quo ridetur. Sedeat enim super os tuum sapientia cum clavi justitiæ ac timoris Dei, et ipsa bonis eloquiis claudat labia tua. Nam cum verbum vanum, frater, de ore tuo exierit, quamvis per risum, tamen nostro perit auditui ; quia exiens per os redire non potest : sed ratio ejus servatur usque ad præsentiam discussoris, et cum non ædificet actum, aggravat causam, et vulnerat animam ; et ne de eloquiis nostris in die judicii dicatur : *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum* (*Psal.* XI). Nam et Origenes sapiens dicit : *Melius est lapidem in vanum jactare, quam verbum.* Si vero fratrem audierit mentientem, moneat ad veritatem, dicens : Quid mentiris, frater, cum scias scriptum : *Perdes eos qui loquuntur mendacium ?* (*Psal.* V.) Et item cum scias, quia *universæ sunt viæ Domini misericordia et veritas* (*Psal.* XXIV). Si vero audierit multum fratrem jurantem, moneat eum præsens præpositus, dicens : Retine, frater, linguam tuam : quid tantum juras ? cum præcipiat Scriptura *non jurare omnino* (*Matth.* V) ; ne perjurare nascatur causa perjurii, is sit sermo tuus : est, est, non, non ; crede, crede : et mox credimus tibi quod dixeris. Si vero viderit fratrem irascentem fratri, moneat eum præsens præpositus dicens : Quid agis, frater ? in mansuetudine et taciturnitate, et charitate, opera tua perfice ; quia scriptum est : *Desine ab ira, et derelinque furorem* (*Psal.* XXXVI). Et item : *Qui fratrem suum odit, homicida est* (*I Joan.* III). Et item : *Qui dixerit fratri suo racha, reus erit judicio* (*Matth.* V). Et, *quia homo iracundus, justitiam Dei non operatur* (*Jac.* I). Et non licet unicuique nisi ante solis occasum cum inimico redire in gratiam ; dicente Domino per Apostolum : *Sol non occidat super iracundiam Vestram* (*Ephes.* IV). Si autem viderit fratrem satis promptum in risum, moneat eum præsens præpositus, dicens : quid agis, frater ? cum gravitate fac quod facis : quia conversionis tempus non est lætitiæ ad ridendum ; sed pœnitentiæ tempus est ad lugenda peccata, sicut scriptum est : *Procidamus ante Dominum, ploremus ante Deum qui fecit nos* (*Psal.* XCIV). Et item : *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent* (*Psal.* CXXV). Et item Scriptura dicit : Beati qui temporaliter fletis, quia ipsi ridebitis in æternum, nam *stultus in risu exaltat vocem suam* (*Eccles.* XXI). Si viderit fratrem alium maledicentem, moneat eum præsens præpositus dicens : Compesce os tuum, frater, a maledictione ; memorare Deum qui dixit nobis per Apostolum : *Benedicite, et nolite maledicere* (*Rom.* XII). Et sicut non potest fons ex uno foramine aquam proferre simul amaram et dulcem ; sic nunc nos cum de lingua nostra benedicimus Deum, quomodo possumus per eamdem linguam maledicere homines, qui ad imaginem et similitudinem Dei plasmati sunt ? Item si viderit fratres fluxis corporibus, vel resoluto sensu aliqua levitate se extollere, moneat eos præsens præpositus, dicens : cum gravitate sedete, ambulate, et state, fratres : quia oculi Domini respiciunt nos de cœlo omni hora, in quovis loco, bonos et malos, sicut dicit David : *Dominus de cœlo respicit super filios hominum ; ut videat, si sunt intelligentes et requirentes Deum* (*Psal.* XIII). Timeamus ergo, fratres, ne qua nos hora declinantes in malum, et inutiles factos aspiciat, et non sit qui faciat bonum, non sit usque ad unum. Et quia dicit Propheta : *Odisti observantes vanitatem supervacue* (*Psal.* XXX). Nam quidquid non est ex Deo, ex peccato est, et quod non ædificat, destruit. Qui præpositi dum hæc quotidie die noctuque omni hora sollicite in commissis sibi fratribus scrutantur, et ipsi proficiant, cum alios custodiunt : et alios custodiendo cum a malis evacuant, se omni hora occupent de bonis ;

quia beatum os reddunt bona per eum dicta in alienum auditum intrantia. Ergo dum in fratribus diligenter custodit præpositus, in assignato sibi aliquo laboris opere ab abbate, remissius exigatur. Quia quod minus corporaliter in manibus, plus sollicito sensu spiritualiter ad correptionem pro causa Dei laborat; et quod minus laborat manibus, plus mentibus operatur. Ideo etenim opus cujuslibet laboris remissius exigi præpositos diximus, ne urgens eos consignanda carnalis opera in spiritalibus custodiis occupati præpositi negligentiam operetur, et causa Dei prævalescentibus vitiis abolescat; quando plus carnis sumptui curritur, quam causæ ipsius laboratur. Sed fidem spe sumentes, Dominum Deum credamus usibus nostris omnia necessaria ministrare, quod minus nobis potuerint manus nostræ perficere : confortante nos de his omnibus scriptura sancti Evangelii dicentis : *Nolite cogitare quid manducetis, aut quid bibatis, aut quid induamini, quia hæc omnia gentes cogitant*, quæ Deum non cognoverunt. *Sed quærite regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur vobis. Scit enim Pater vester qui in cœlis est, quia hæc omnia indigetis. Considerate volatilia cœli, quæ neque arant, neque seminant : et Pater vester cœlestis pascit ea : quanto magis vos?* (*Matth.* VI.) Vestiaria fratrum sub sua cura præpositi contineant : lectis eorum lectos præpositi habeant prope, propter aliquam in eis vitiorum culpam in nocte emendandam. Singulos præcipimus non binos per lectum dormire. Et levans se frater si lectum suum bene non recooperuerit, pœnæ nomine in sequenti refectione merum non accipiat. Cum dormiunt, vestiti dormiant et cincti; id est, aut cingulis, aut testibus, aut corrigia. Bracile fratrem in nocte uti ideo prohibemus, ne dum se regirat per somnum oppressus, exiens per thecam mucro cultelli carni ejus figatur. In die vero cingantur bracilibus, docente de sancto Joanne Scriptura : *Et circa lumbos erat cinctus zona pellicea* (*Luc.* V). Et ideo vestitos et cinctos dormire diximus fratres; ut cum hora operis Dei advenerit, et oratorii index sonaverit noctu, mox parati consurgant : dicente de hoc Scriptura : *Et index meus in matutinis, si dicebam narrabo sic* (*Psal.* LXXI). Nam ideo index nomen accepit ab eo, quod sono suo psallendi horam indicet advenisse. Ideo de eo Propheta dicit : *Si dicebam narrabo sic :* hoc est cum indicat advenisse horam psallendi, sic narrabo laudes Domini. Inde ergo vestiti et cincti debent fratres dormire : quia non licet fratrem nuda membra sua contingere : nam exinde immunditiæ libidinum in animam ingeruntur. Cum membrorum nuditas tactu contingitur, feminarum illico cordi desideria titillantur : unde per somnum coinquinantur membra sorditate. Et maxime ideo vestiti et cincti debent fratres dormire, ne quærentes in obscuro res suas vel cingula, ab ingredientibus oratorium sollicitis vel paratis fratribus, cum adhuc illi lectos suos per negligentiam in obscuro subvertendo, et dissipando revolvunt, aliquot orationes perdant, aut psalmos. Lectis eorum lectos habeant præpositi prope, propter aliquam, ut diximus, vitiorum culpam in eis emendandam, et ut reverentius præsente majore dormiant. Mensæ eorum præsentes sint, ut tacite cum eis et moderate manducent. Hoc de numero in quovis loco si sine præcepto tam abbatis quam præpositi, frater foras exierit, ab eis sollicite requiratur.

CAPUT XII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De excommunicatione culparum

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

In his omnibus supradictis si quis frater contumax, aut superbus, aut murmurans, aut inobediens præpositis suis frequenter exstiterit; et secundum divinam præceptionem semel, et secundo vel tertio, vel quovis vitio monitus et correptus non emendaverit, referatur hoc a præpositis abbati : et qui præest secundum qualitatem vel meritum culpæ perpenset, et tali eum excommunicatione condemnet, ut sciat, qui Deum contemnit, quomodo dignus est judicari per contemptum majori exhibitum; dicente ipso Domino doctoribus nostris : *Qui vos audit me audit; et qui vos spernit, me spernit* (*Luc.* X). Quæ excommunicatio tale habeat meritum.

CAPUT XIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debeat frater excommunicatus tractari.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum suggestum fuerit a præpositis abbati meritum inobedientis, jam non dicendus frater, sed hæreticus legis; jam non dicendus filius Dei, sed operarius dæmonis, qui dissipando sanctorum facta, velut quædam scabies est procreata in grege. Convocet eum abbas præsentibus suis præpositis, vel cætera congregatione circumstante; et interrogati ab abbate præpositi ejus, quid peccaverit, vel quoties monitus de ipso vitio non emendaverit; respondeant quid eum accusant. Quo audito vitio talem abbatis contra se audiat vocem : O misera anima, quod es responsum datura Deo, quem per inobedientiam quotidie irritas, cum accesseris adorare eum? quare sub dominio Dei servis potius mammonæ? quid mentiris Christo alter Judas? Ille Judas iniquitatis pretio justitiam vendidit, tu Christianum nomen laceras malefactis. Ille Judas per pacem falsam Domino scandalum generavit, tu sub nomine sancti servitii Deo magis rebellis existis. Ille Judas falsus tradidit magistrum discipulus, tu sub nomine sancto magis diabolum factis sequeris Christianus. Adstare enim te habet in judicio nostra monitio, vel tuus spiritus, cui cum carne per propriam voluntatem repugnas, Deo ante tribunal tremendi judicii dicens : *Domine, noluit intelligere, ut bene ageret: iniquitatem meditatus est, adstitit omni viæ non bonæ* (*Psal.* XXXVI). Malitiam autem non odivit, sed magis gloriatus est in ea : potens fuit in iniquitate. Cum hæc accusatus fueris in judicio, post nostram

simul et ipsius tremendi judicis audias vocem, dicentis tibi : *Tu* es qui *odisti disciplinam, et projecisti sermones meos post te. Si videbas furem, simul currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundavit malitia, et lingua tua concinnavit dolum. Sedens adversus fratrem tuum detrahebas, et ponebas scandalum. Tota die injustitiam cogitavit lingua tua ; sicut novacula acuta fecisti dolum, dilexisti malitiam super benignitatem : iniquitatem magis quam loqui æquitatem. Dilexisti omnia verba præcipitationis in lingua dolosa. Hæc fecisti, et tacui : existimasti iniquitatem quia eram tibi similis : arguam te, et statuam illam contra faciem tuam, ut destruat te Deus in finem : evellet te, et emigrabit te de tabernaculo tuo, et radicem tuam de terra viventium* (*Psalm.* XLIX, LI). Tunc etiam et omnes justi de sua gloria in judicio videbunt te, cum ab eis fueris sequestratus ad sinistram inter hædos, et super te ridebunt ipsi, dicentes : *Ecce homo, qui non posuit Deum adjutorem sibi, sed prævaluit in vanitate sua, et non fuit timor Dei ante oculos ejus* (*Psal.* LI) : quoniam dolose egit in conspectu ejus, et dixit ut insipiens in corde suo : *Non requiret Deus; avertit faciem suam ne videat usque in finem* (*Psal.* IX). Et ignoravit, quia inimici qui mentiuntur Domino, erit tempus eorum in pœnam æternam. Quid ad hæc dicturus es, Deo? quas afferre ei habes, miser, excusationes in peccatis? cum tua te primo impugnaverint mala, et gehenna exspectaverit ut incendat. Post hanc increpantis vocem ante congregationem abbatis statim exigi jubeatur ab oratorio et communi mensa, et extraneus deputetur : et cum inimicus Dei designatur, non debet ex illa hora jam fratribus esse amicus. Ideoque ab hac excommunicationis hora, soli posito et sequestrato ei aliqua laboris opera propter otiositatem a præposito suo consignetur ; in quo labore nullo fratrum conjungatur solatio, nullius eloquio consoletur, tacito omnium pertranseatur aspectu ; petenti benedictionem nullus respondeat, Deus : quidquid ei porrigitur a nullo signetur ; quidquid vero extra opus assignatum peculiariter vel ultro effecerit, dispergatur, vel dissipetur : sit ubique solus, et ei sola culpa solatium. Quod si forte propter levitatem culpæ non ei voluerit abbas duplicare jejunia, si fratres sexta reficiunt, ille ad nonam horam de uno pulmento ; et panis cibarii sibi fragmentum, et aqua a præposito suo pro misericordia porrigatur. Si inculpabiles fratres hora nona reficiunt, illius supradicta refectio protrahatur in vesperum ; ut sentiat, quid ei malorum culpa contulit, quid per negligentiam bonorum amisit. Si quis vero frater aut palam, aut absconse, cum eo fuerit collocutus aut junctus, communem statim cum eo excommunicationis protrahat pœnam, et ab omnibus ipse reus sit ; atque in alio laboris ipse opere sequestretur a præposito suo : et sit ipse tam ab illo reo, quam ab omnibus separatus et solus, et mox ab omnium et ipse alienus alloquio. Nam non ad veniam majoris et ipse pertingat, nisi pœnitentiæ similis satisfactio ab eis æqualiter fuerit operata : illius propter quod exstitit inobediens in vitio vel peccato istius, qui mercedem consolationis tribuit malorum artifici. Frater qui levem culpam habuerit, et post primam, et secundam, et tertiam monitionem de unoquocunque vitio non emendaverit, a mensa excommunicetur, non ab oratorio. Quæ excommunicatio tandiu inoffensa permaneat, quandiu a reo majori humilitatis satisfactio, humiliato ad genua capite, se de cætero promiserit emendare. Qui vero frater gravem culpam admiserit, ipse ab utroque excommunicetur : id est, ab oratorio, et a mensa : et non ipse ad indulgentiam majoris perveniat, nisi ante limen oratorii prostratus lacrymabilis voce intervallo cessantium a psalmis horarum Deo et omnibus emendatione satisfecerit repromissa. Si tamen propter inanitatem ponderis culpæ citius voluerit abbas veniæ consentire quod dictante Domino, sequens pagina demonstrabit. Ille vero frater qui excommunicatus a mensa, non ab oratorio fuerit, tandiu antiphonam aut lectionem non imponat, quandiu de culpa illa emendatione promissa, satisfecerit, aut abbatis præsentis, aut præpositi sui ad genua incurvatus. Excommunicati vero fratres si ita superbi exstiterint, ut in superbia cordis perseverantes, in tertia die hora nona satisfacere abbati noluerint, custoditi usque ad necem cedantur virgis : et si placuerit abbati, de monasterio expellantur, quia talis vita necessarios non habet corporales vel societas fratrum, quos in anima superba possidet mors. Nam merito ergo tales debent plagis mactati expelli, qui esse cum Christo humilitatis Domino non merentur : sed sint a perpetuis promissis Dei cum auctore suo diabolo separati ; qui de cœlorum regnis propter superbiam suam projectus est. Ergo ad superiorem excommunicationum vel satisfactionis sensum, ut cœpimus, prosequamur. Ergo hujus pœnitentiæ modum ac satisfactionem Deum et abbatem credimus acceptare.

CAPUT XIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo excommunicatus debet pœnitere.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum hora officii in oratorio exercetur ; id est, cum expleto psalmo ab omnibus orationi incumbitur, sic tunc excommunicationis reus prostratus ante limen oratorii hæc cum lacrymis clamet : Peccavi, et peccatum meum ego agnosco : erravi, emendare polliceor : jam non peccabo de cætero. Rogate pro me, sacræ congregationes, a quibus quondam per meam negligentiam et diaboli suasionem separari merui. Rogate pro me, mei quondam præpositi. Ignosce tu, pastor bone, et pie pastor abbas. Relinque nonaginta novem propter unam. Veni, recollige, et porta humeris tuis me perditam ovem ; sicut Dominus noster indicio passionis suæ tibi monstravit : quia non pro justis, sed peccatoribus venit, et mortuus est (*Matth.* XVIII). Et cum ipso per justitiam

ejus resurgemus, qui fueramus per nostra peccata allisi, dicente ipso Domino : *Non veni nisi propter oves perditas Israel* (*Matth.* xv). Et, *non est opus sanis medicus, sed his qui male habent* (*Matth.* ix). Imitare pium magistrum apostolorum, cujus vices per doctrinam agis in monasterio : quia ipse post prophetas et apostolos posuit vos pastores, et disciplinæ doctores. Quia et per beatum Petrum apostolum demonstravit vobis, dicens : non septies, sed septuagies septies peccatum fratri dimitti (*Matth.* xviii). Subleva ergo allisum salutari tuo consilio : solve intercessione tua apud Dominum, quod in me negligentia obligavit. Quia peccavi agnosco ; quod emendem, credo quia per tuam monitionem invenio. Post hanc vocem cessantibus a psalmis per omnes orationes a reo jacente effusam, cum completum fuerit sanctum oratorii opus, et illo reo adhuc jacente ante limen exeunti abbati omnium fratrum congregatio humiliétur ei pro eo ad gentia, simul et præpositi ejus. Quod cum fuerit adimpletum, si tamen propter levitatem culpæ eadem hora voluerit abbas veniæ consentire, statim erigi eum a præpositis suis præcipiat, et reproperata ei culpa sua, cum ille respondérit se de cætero emendare, statim abbas dicat omni congregationi : Venite fratres unanimiter cum lacrymis pro hac ove gregis vestri, quæ, peccatum suum agnoscens, promittit se de cætero emendare, orantes in oratorio reconcilemus eum ante Deum, quem per inobedientiam irritavit. Et mox ingressus abbas cum fratribus in oratorio, antequam orent tenentes ei manus dextra lævaque foris, præpositi ejus introducant eum in oratorium ; dicentes ambo hunc versum : *Confitémini Domino quoniam bonum est* (*Psal.* cxvii). Et subsequatur cætera congregatio, respondens : *quoniam in sæculum misericordia ejus*. Ut cum præpositi foris pœnitenti per hunc versum confessionem ingeruni, intus de oratorio per os respondentium fratrum mox pius Deus misericordiam repromittat. Ergo cum eum oratorio introduxerint præpositi ejus, prosternant eum pedibus altaris ; statim omnes una cum abbate se oratione pro eo prosternant. Tunc ille, pro culpa prostratus, cum lacrymis, his vocibus precetur ad Dominum, dicens : Peccavi, Domine, peccavi, et iniquitatem meam ego cognosco ; rogo, peto a te, dimitte mihi, Domine, dimitte mihi : ne simul trahas me cum peccatis meis, neque condemnes me in inferioribus terræ ; neque in æternum imputes mihi mala : quoniam tu es Deus pœnitentiæ, et in me ostende bonitatem tuam, secundum magnam misericordiam tuam, quia tu dixisti, Domine : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat* (*Ezech.* xxxiii). Quia malis nostris ad emendationem, vitam magis largiris quotidie ; monstrante nobis Scriptura, quæ de pietate tua ita dicit : *Nunquid irascetur per singulos dies, nisi convertamini?* (*Psal.* vii.) Et apostolus tuus Paulus dicit : *An nescis quia patientia Dei ad pœnitentiam te adducit? Gladium ergo suum Dominus vibravit, arcum suum tetendit, et paravit illum : et in ipso paravit vasa mortis* (*Rom.* i ; *Psalm.* vii). Quæ vasa, Domine, timemus ; ideo festinanter emendare promittimus. Et quia dicturus es in judicio peccatori : *Hæc fecisti, et tacui. Nunquid semper tacebo?* (*Psal.* xlix.) Quia statues iniquitatem nostram contra faciem nostram, ut recognoscentes eam in reatibus nostris, juste nos ipsi condemnemus. Tu enim, Domine, *mortificas et vivificas, tu deducis ad inferos, et reducis* (*I Reg.* ii). Tu elevas allisos ; tu in cœlo solvis compeditos in terra ; tu ad emendandum oculos cordis nostri illuminas tua gratia, vel adjutorio tuo justorum dirigis gressus, dicente Scriptura : *A Domino gressus hominis dirigetur* (*Prov.* xx). Et nisi custodieris, et ædificaveris domum, in vanum laborant qui ædificant, vel custodiunt eam (*Psal.* cxxvi). Quia velle adjacet nobis, perficere autem tuum est. *Et non volentis, neque currentis sed miserentis est Dei* (*Rom.* ix). Sed tamen das fiduciam sperandi de te, dicens : *Petite, et accipietis ; quærite, et invenietis ; pulsate, et aperietur vobis : quia qui petit, accipit ; qui quærit, invenit, et pulsanti aperietur* (*Luc.* xi). Et quia dixisti : *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos* (*Zach.*, i). Et, *cum clamaveritis dicam : Ecce adsum* (*Isai.* lviii). Et item quasi pius et misericors in factura tua, vocas nos ad gratiam tuam, licet indignos servos tuos, dicens : *Venite ad me, qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam* (*Matth.* xi). Unde non despicias, Domine, servum tuum, suum agnoscentem peccatum : sicut de pietate tua promittit reatui nostro Propheta dicens : *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (*Psal.* l). Quia potens es de lapidibus suscitare filios Abrahæ : quia quod in nobis desperatione impossibile putat, tua gratia possibile indicat. Post hanc vocem cum lacrymis adimpletam statim eum manu sua abbas erigat, dicens ei : vide frater jam de cætero, vide ne pecces, et secundum agas de hoc vitio pœnitentiam exercere : quæ cum secundo fuerit acta, in hæreticorum incides sectam. Statim hunc versum quondam reus imponat : *Errávi sicut ovis quæ perierat, recolligé servum tuum Domine* (*Psal.* cxviii) : respondentibus secum cunctis. Post hunc versum vocatis ejus præpositis reconsignetur ab abbate eis in manu, dicente : Recipite ovem vestram, reintegrate numerum, restituite mensæ : *Mortuus enim fuerat, et revixit ; perierat, et inventus est* (*Luc.* xv). Eadem namque die, pro humilitatis reparatæ indicio, aquam manibus fratrum intrantibus ad communionem ipse ministret. Et cum dat, osculetur primo abbatis, deinde singulorum fratrum manus : et petat singulos, cum ministrat, ipsos pro se debere orare. Qui et ipse, mox ut ingressus oratorium fuerit, omnes clara voce readmoneat pro se debere orare : et sic exiens cum fratribus consuetam accedat ad mensam. Infantulos vero, usque quindecim annorum, non excommunicari, sed præcipimus vapulare pro culpis. Post quindecim vero annos, jam non vapulare, sed excommunicari condecet : qui jam intelligunt quomodo pœnitere et emendare de-

bèant de matura ætate, quod male committunt. Quia merito corde debet pœnitere, qui peccat ; et non pro eo corpus vapulare, quia *animi imperio, corporis servitio magis utimur*. Ergo cum anima imperat, et corpus servit, agnoscitur amplior esse culpa imperantis, quam servientis. Ideo propter intellectum emendationis, radix cordis de spinis peccatorum excommunicatione debet purgari; quia rami corporis, quibus ab invito a jussione cordis peccatum impositum est injuste pro aliena culpa alter non debet pœnam sentire. Illi vero fratres post quindecim annos ætatis vapulent, qui satis gravem aut furti fugacis aut criminalem aliquam culpam commiserint.

CAPUT XV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De prodendo cogitato malo præpositis vel abbati a minoribus fratribus.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Fratrès tunc rami arboris mundi sunt, si lignum ejus a radice purgetur. Nec enim dignum est mundatis foris regiis, cubiculum intus inquinari de sordibus : sed decenter efficitur, si de intrinsecus foras ejecta sorditie, jam tum demum et foras juste mundetur. Non enim secura possunt esse fossata, ubi intus est hostis. Simul et porta clausura sua captiva est, ubi muri non repellunt, sed inclusum continent inimicum. Nam et vulnus ebullire novit repletum putredine ; et nisi exprimatur, et de eo fuerit sanies ejecta extrinsecus, et de ipsa suppuratione expressa purgetur, altius potest suam cavare malitiam. Hoc ergo et nos de anima nostra sentiamus : hoc est, prius debemus de corde projicere quod in corpore nolumus bajulare, dicentes nobismetipsis : Quid taces, anima, et non erumpis in voce, et mentis tuæ exponis ardorem, et ejecto de intus ipso fervore malitiæ præstes fatigatæ refrigerium passioni? Ergo cum alicui fratri cogitatum malum in corde advenerit, et senserit se exinde fluctuari, statim suis hoc præpositis fateatur, et mox, oratione facta, nuntient hoc ipsum abbati. Nam ipsi præpositi hoc ipsum ultro semper debent a susceptis suis exquirere : ne forte aut simplicitate quorumdam, aut certe ipsa verecundia malorum faciente, res pravas aut turpes fratrem pudeat confiteri. Sed cum ultro ausus magis a majore acceperint, jam fiduciàliter sine verecundia indicent cogitata peccata : quod et ipsi præpositi, si et ipsi quod senserint, referant et de se abbati. Nam et ipse major cum in se hoc senserit, petat in oratorio a congregatione universa pro se debere orari. Ergo cum de aliquo fratre nuntiatum fuerit a præpositis abbati, convocet mox universam congregationem, et dicat omnibus abbas : Venite, fratres, subveniamus per dilectionem invicem nobis apud Dominum, dicente Apostolo : *Fratres, etsi præoccupatus fuerit quis in aliquo delicto, vos qui spiritales estis, corripite ejusmodi in spiritu mansuetudinis ; consolamini pusillanimes* (*Galat.* VI) : considerans teipsum, ne et tu tenteris ; et, *Tu qui stas, vide ne cadas* (*I Cor.* X). Ergo unanimes pro hoc fratre nostro oremus ad Dominum, ut dignetur in eo sighaculo crucis suæ, vel jussione potentiæ suæ, diaboli tentationes compescere. Cum ergo oratum pro eo ab omnibus diutissime fuerit, surgens abbas cum omnibus, et complens, mox exeuntes singuli opus quod faciebant reprehendant ; et retento apud se illo solo fratre qui malo cogitationis laborat, proferat codices, et adversus necessitatem vulneris ejus similis divina medicina legatur. Nam et per dies, quibus ipse frater interrogatus ab abbate, forte responderit, non transiisse illis horis, quibus contingit legi, sive per hiemem, sive per æstatem, pertinentia codicum ad ipsam cogitationis necessitatem, legatur ipsa decada, de qua est ipse frater. Verbi gratia, si suaserit fornicationem, legatur illi ex diversis codicibus ubi castitatem diligit Deus : si mentionem suadet frequenter, legatur illi in diversis, ubi præcipit veritatem : si desiderium aliquod sæculi, legatur ipsi, ubi hoc temporale præcipit Dominus contemni, et æterna quæri regna cœlorum. Unde oportet abbatem multum esse de lege instructum ; ut aut testimoniis omnia doceat, aut pertinentia ad locum legenda consignet. Nonne ergo cum tali ægrotus fuerit refectus succo discipulus, non solum pristinas recipit vires, sed et novas adversus inimicum acquirit ; et adversarius perdit, quæ se putaverat possidere. Unde alia die mane interrogetur ab abbate ipse discipulus, si cogitatio inimica cessavit, aut non. Quod si responderit non cessasse, supponatur jejunium ab omnibus. Quod item si alia die reinterrogatus responderit, non transiisse, reficientibus omnibus mensis subtrahatur vinum. Nam si tertia, quod absit, jam dictione judicemur modicæ fidei, ne videamur tarde credere, Dei posse nobis auxilium subvenire. Præterea cum sciamus eum nimis esse misericordem, vel pium, et ad præstandum pactum, quia *non obliviscitur misereri Deus, nec continebit in ira misericordias suas* (*Psal.* LXXVI). Ergo quod supradiximus, si tertio die reinterrogatus responderit, non transiisse, item oleum mensis subtrahatur cum vino, ut multorum labore, vel abstinentiæ cruciatione, nullus pereat, sed omnes evadant : ut in afflictionibus omnium divinæ misericordiæ remedium speretur, ut apostolicum compleatur præceptum dicens ; *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi* (*Gal.* VI). Nam et frater mittendus in via hoc a præpositis suis debet moneri, ut omni hora in quovis loco sit sollicitus adversus diabolum, qui in via ducit de nobis, et solatio secum nos vult trahere in gehennam : cum non patitur bene agendo in cœlis ascendere hominem, unde ipse per superbiæ causam jactatus est. Ideoque debet servus Christi in quovis loco, etiam sine præsentia majoris, cautus consistere ; et diligenter se tam a malis factis, quam a pravis cogitationibus observare. Et hoc debet frater moneri, ut cum cogitatio aliqua ei advenerit, mox fixis in terra cum cervice genibus, vel signo crucis in fronte depicto, pre-

cibus debet ad Dominum convolare ; ut dignetur A suos milites a diabolo defendere. Quia vitia, nisi reprimantur cum parva sunt, cum magna fiunt, non constringuntur : et cum cogitata mala factis implentur, de perfecto peccato, perfecta mors acquiritur.

CAPUT XVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De cellario monasterii, qualis debeat esse.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM

Fratres, omnis opera pretium habet : quia digno mercenario mercedes debentur ; et *bovi trituranti non alligabitur os* (*Deut.* XXV). Nam et labores fructuum suorum beatum faciunt manducantem (*Psal.* CXXVII) : quia Dominus homini creato omnia subjecit sub pedibus ejus, propter quem creavit cuncta. Ergo si injustis et inimicis Dei, id est, non credentibus paganis, et hæreticis, vel diversis peccatoribus diversa victualis creatura famulatur subjecta, ut universus mundus diversis deservit ; quanto magis credentibus in Deo, et bene servientibus ei, juste et digne Dominus ad vitam diversam creaturam tradidit, quam creavit ; et quasi pignus futuræ repromissionis in præsenti hoc tempore omnia vitæ necessaria ministrando, non derelinquet Dominus quærentes se? Quia *divites eguerunt, et esurierunt : inquirentes vero Dominum non deficient omni bono* (*Psal.* XXXIII). Et esurientes implet bonis Dominus, et divites dimittit inanes : et tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. Ergo cellarius monasterii non aliunde quam dispensator divinarum C rerum ; in tantum divinarum, ut Dominus in Evangelio promittat fidelibus servis suis, dicens : *Nolite cogitare quid manducetis, aut quid bibatis, aut quid induamini* (*Matth.* VI). Simul et de crastino monet non debere quemquam esse sollicitum ; sed hoc admonet dicens : *Quærite regnum et justitiam Dei, et hæc omnia apponentur vobis. Scit enim Pater vester qui in cœlis est, quia hæc omnia indigetis* (*Ibid.*). Ergo si Deo servientibus vitæ necessaria a Domino apponuntur, et scit Dominus noster Pater cœlestis, quæ indigemus, et præparat ; vides ergo, quia victualia nostra, cum ab ipso nobis præparantur, dominica dona sunt. Nam sicut carnalis domini servus, alter tamen homo, de præbendo servitio suo solummodo est sollicitus, D qui de præparandis a domino suo annonæ, vestiarii, calcearii usibus est securus, quanto magis Dominus noster cœlestis necessaria vitæ nostræ juste nos non præcipit cogitare ? Quia si homo homini serviens ad præparandum sibi creditur idóneus ; quanto magis credentibus vel servientibus Deo, qui creavit ipsa omnia, et cuncta potens est adimplere, omnia poterunt famulari ? *Quia junior fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus egens pane* (*Psal.* XXXVI) : sed magis tota die miseretur et commodat. Ergo cum de solo servitio nostro in inquirendo regnum et justitiam ejus fuerimus solliciti, Dominum credamus nobis omnia ministrare ; qui ultro se nobis necessaria omnia promittit apponere. Ergo omnia victualia monasterii, quæ in præbenda operariis suis Dominus annona distribuit, si male et fraudulenter a cellario distribuantur et pereant, sciat se supradictus cellarius in die judicii divini ante tribunal ratiociniis discuti ; cum annonam servorum suorum Dominus per negligentiam viderit stricari : quia quod juste Dominus dignis tradit, indigne ab eversoribus non patitur stricari. Qui cellarius sine præcepto abbatis nihil tribuat, aut eroget, vel expendat, nec infirmo in præsentia ejus extra jussum aliquid porrigat. Cellarius eleemosynam faciat cum jussu abbatis in præsentia ejus ; in absentia vero ejus liceat ei petenti pauperi eleemosynam exhibere, propter præceptum Domini, quod dicit : *Omni petenti te tribue* (*Luc.* VI). Et item : *Da, ne cui non dederis ipse sit Christus.* Quotidie cellarius cum septimanariis coram B abbate in oratorio cum congregatione communicet. Intrantibus in hebdomada septimanariis vasa coquinæ ipse consignet : completa hebdomada ab exeuntibus munda ipsa recipiat, aliis intrantibus consignanda. Quæ vasa monasterii si sub aliquo per negligentiam fracta fuerint, non prius qui fregit accedat ad mensam, nisi pœnitens abbati satisfecerit, per humilitatem ad genua incurvatus. Ejectis vero de cellario omnibus necessariis, cum congregatione ad mensam cellarius sedeat tacitus, et manducet. Qui cellarius si se levaverit aliquid apportare, usque dum redeat, omnes de mensa in qua sedebat ad manducandum exspectent eum. Opus aliquod laboris faciendum his horis cellarius suscipiat, quando aliqua cura et diligentia vel dispensatio cellarii minime exercetur : ut otiosus in illis horis non sit. In oratorio absens per occupationem, dicente abbate pro eo fratribus, ut habeatur in mente, simul et ipse cellarius, si prope oratorium cellarium fuerit, sua voce petat se debere in orationibus memorari : et tamen lente sic occupatus in facto opus Dei sibi dicat, et ipse sequentis vocem vel versum oratorii. Et merito intus in oratorio debet ab omnibus memorari, qui pro omnium sollicitudine occupatur : et quomodo ab uno communis pro omnibus utilitas procuratur, sic omnium cum uno partiatur oratio. Vitia vero oris et corporis ejus custodienda ab ipso abbate custodientur : quia cellarius sub nullius decadæ numero sub præposito continetur : ne forte, quomodo caro amat quæ sua sunt, propter aliquem appetitum, vel subministrationem gulæ, causa Dei præteritmittatur, et pro cibo vel potu non exacta excogitatio carnaliter provendatur. Utensilia omnia monasterii ipse recipiat ad numerum, et diversis consignet. De omnibus vero quæ sunt in monasterio extra abbatem, nullus sibi aliquid velut suum, sive quod attulit, sive quod invenit, sive quod laboravit, vel acquisivit, nullus aliquid peculiare vindicet, aut defendat : quia regulæ sententia hæc est : *Res monasterii et omnium est, et nullius est.* Cellarius vero ipse frater ordinetur, qui probatus fuerit ab abbate fidelis et abstinens esse : quem nunquam vincit aliquando aliqua desideriorum gula, vel qui non multum amat manducare, aut bibere : ne

magis detur locus diabolo, sicut dicit Scriptura : *Nolite dare occasionem quærentibus eam*, et videatur gastrimargiæ gulæ voracibus vel gluttonibus fratribus provideri magis, quam refrænari.

CAPUT XVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De ferramentis vel rebus monasterii.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Ferramenta monasterii in uno contineantur cubiculo, et uni fratri, cujus diligentiam abbas agnoverit, eorum conservandorum curam committat : qui quotidie fratribus ad facienda opera consignet ad numerum, et a disjungentibus similiter munda ipse recipiat, et reponat, breve de omnibus tenente abbate. Qui vero frater non mundum ferramentum a terra de agro revocaverit, accusatus ad mensam a custode ferramentorum pœnæ nomine in refectione in portionem panis sui unam quadram minus accipiat, usque ad satisfactionem, vel emendationem promissam. Quia exinde æruginat ferramentum, cum mundum non fuerit positum. Simul etiam et ipse frater consignatas habeat cotes, et spongias calceorum, facitergia, mappas, vel sabana ; simul etiam et arcam cum rebus abbatis, vel arcas diversarum decadum, cum rebus fratrum, cum clausuris præpositorum simul etiam et arcam cum cortinis et velis, vel ornatu monasterii ; simul etiam arcam cum diversis codicibus, membranis, et cartis monasterii : simul namque et arcam cum his rebus fratrum, quibus noviter ingressi monasterium ; quæ propter, quod absit, repeditationem sæculi jubentur servari : simul et universa expensa artificum, quæ ad diem de diversis artibus laborantes consignaverint facta. Ipse frater perfecta recipiat, et reponat imperfecta, alia die ipse laborantibus singula reconsignet. Simul et universarum artium ferramenta ipse a diversis artibus sero recipiat, et mane consignet. Nam et arcam cum rebus fratrum noviter in monasterio per donationem collatis, simul vel clausura abbatis in cubiculo conservet : rationes omnes in nummo monasterii expensarum ipse abbatis suggestu erogationis exsolvat ; unde ipsum fratrem fide oportet divina constringi ; ut timore vel testimonio Dei fideliter possit commissa implere.

CAPUT XVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De septimanariis coquinæ.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Superius diximus decadam fratrum sub sua cura duos præpositos continere : qui decem fratres in coquinæ servitio vicibus combinati septenos expleant dies. Et cum vicibus istis unius decadæ fuerit adimpletum servitium, consignatis omnibus a cellario utensilibus, sibi alia in exercitatione decada succedat : qua expleta, succedant singillatim per singulas septimanas. Singuli tamen ambo præpositi coquant cum solatio fratris, cujus voluerint, sui. Et ideo, quamvis cum solatio cujuslibet fratris, singulas septimanas singulos diximus præpositos coquinare ; ut cum non ambo in coquinæ simul servitio occupantur, unus foris cum decadæ suæ remaneat fratribus, qui in eis culpas, vel vitia diversa custodiat : et si alii fratres sequestrantur in alio laboris opere, tales sequestrentur, qui Dei plus possint præsentiam timere, præoccupato in coquina præposito, cum negligentiore remanente vacivo præposito : ut et vicibus honorem impleant emendandi, et vicibus humilitatem exerceant serviendi. Ergo sic omnes explicando decadæ recapitent : nam unaquæque decada tali ordinatione septenos expleat dies. Bini fratres a præpositis suis in coquinæ servitio per hebdomadam deputentur ; quibus a cellario omnia coquinæ vasa intrantibus consignentur. Et ideo bini fratres, ut invicem se suis solatiis juvent Cujus ordinationis in hebdomada talis debet esse introitus.

CAPUT XIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debeant introire fratres in hebdomadam coquinæ ?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Introituri fratres in hebdomadam, post primam in oratorio dictam adducantur a præpositis suis ante abbatem, et fiat de eis majoris suggestio, dicens : Jube, domine abba, vocari universam congregationem, et orari pro his fratribus, qui ingrediuntur in hebdomadam coquinæ ; ut mereantur commendati orationibus vestris diaboli impedimenta non timere, et congregationi Dei omnia sine culpa perficere. Post hæc verba prosternant se illi duo fratres orationi ante abbatem ; quod et retro omnis congregatio una cum abbate facere debet : et postquam levaverint se omnes, illi duo dicant hunc versum : *Custodi nos, Domine, ut pupillam oculi ; sub umbra alarum tuarum protege nos* (*Psal.* XVI). Postquam vero oratum pro eis ab omnibus fuerit, surgentes supradicti duo fratres osculentur genua abbatis, et pacem suis tradant præpositis, vel omni congregationi. Quibus post datam pacem præpositi sui dicant : Ita fratres in nomine Domini Jesu Christi ; intrate in hebdomadam, et petita benedictione omnia facite, dicentes per exercenda omnia : *Benedicite :* ut cum benedictum fuerit, quandocunque feceritis, maledictus diabolus impediendi ibi non habeat potestatem. Mox ab eodem die quotidie, si ad sextam habeant fratres reficere, dicta tertia exeuntes cum congregatione de oratorio hebdomadarii cum cellario, oculos habeant ad abbatem, inquirentes eum quid jubeat congregationi ad refectionem parari : ut mox inchoantibus coquinam a tertia paratis omnibus, dicta sexta, eant ad mensas. Si vero nona hora erit refectionis præparatio, dicta sexta exiens abbas interrogetur ab hebdomadariis et cellario, et statim post sextam inchoent coquinare ; ut, dicta nona, omnes eant ad mensam. Quod si forte non occurrerint hebdomadarii, excommunicationis pœnam suscipiunt ; quia lassatam congregationem utriusque operibus, id est, jejunii et laboris,

sua pigritia cruciarunt. Excommunicationis vero hæc sit sententia : si sexta, septimana ; si nona, decima ; hoc est, si ad sextam horam refectionem tricatam hebdomadarii offenderint, et non occurrerint, singulas quadras panis per sequentes septem refectiones perdant. Si nonam tricaverint, item singulas quadras per sequentes decem refectiones eis subtrahantur. Quæ sententia excommunicationis tandiu in damno annonæ excommunicatis permaneat, quandiu satisfactio in sequenti die promissa visa fuerit emendasse. Nam si grandis fuerit congregatio, vel aliqui extranei multi supervenerint, adjunctis in solatio fratribus, a prima dicta interrogando de refectione abbatem, incipiant coquinare ; ut hora constituta refectioni occurrant. In eadem namque hebdomada servitium ad mensas omnes ipsi adimpleant ; omnem diligentiam monasterii ipsi exerceant. Ipsi omnes fratres in hebdomada ipsa discalceent, adjunctis in solatio de decada sua fratribus ; cum quibus et discalceent, et ipsa calcearia faciant ; et facto mane sedentibus ad ordinem fratribus ipsi consignent : simul et in eadem hebdomada munditias monasterii exerceant, refrigeria lavent, ligna conscindant ; aquam faciei tradant, ad communionem intrantibus fratribus aquam manibus ipsi ministrent : mappas et sabana, et facitergia, vel res sordidas fratrum ipsi lavent illis horis, in quibus non coquent. Candelas monasterii a cellario factas quotidie ipsi incendant et tutentur. Mox enim cum in hebdomadam, ut diximus, prima die post primam dictam intraverint, primum opus servitii sui munditias oratorii exhibeant, et mattas oratorii pavimento retendant : quo in totis septem diebus hebdomadæ suæ post matutinos dominicos hoc opus primum servitii sui oratorio exhibeant. Cum astant vero in septimana sua, coquinam intrantes ad se fratres mox petant eos pro se secum orare.

CAPUT XX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debent haberi in oratorio absentes in mente.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum foris pro omni congregatione solliciti hebdomadarii in coquinæ servitio occupantur, vel cellarius in cellario, vel custos ferramentorum, vel rerum monasterii in suo credito occupatus est, intus in oratorio præpositi eorum dicant omni congregationi : In mente habete Dominum, et orate pro illis qui foris sunt. Sed et si quidam defuerint oratorio, et pro causa monasterii fuerint occupati, sive ambulaverint via, ab abbate dicatur omni congregationi, ut in mente absentes in orationibus memorentur ; sicut in Actibus apostolorum legitur : Pro absente orate (*Act.* XII) : id est, cum esset Petrus in carcere, oratio pro eo fiebat in omnibus Ecclesiis. Ergo si in mente non habiti fuerint in oratorio occupati, mercedem magis a Deo totam illi foris suscipiunt ; et illi deintus vacui egrediuntur. Quia ut illis intus vacaret orare, ab istis foris de apparandis necessariis vitæ reddebantur securi. Et merito absens intus in orationibus memorari, quia pro omnium sollicitudine occupatur : ut quomodo ab uno communis pro omnibus utilitas occupatur, sic omnium cum uno participetur oratio. Nam et hoc debet qui foris pro utilitate monasterii occupatur, custodire ; ut quando intus illi in oratorio expletis psalmis orationi incumbunt, ut clara voce sua petat oratorium, se debere in mente habere : dicto tamen a se opere Dei in eodem loco in quo occupatur. Infirmi vero ut per omnem orationem in mente habeantur, abbas omnes admoneat. Nam et si frater extraneus de monasterio ambulaverit, in sequenti opere Dei dicatur ab abbate congregationi ut habeatur in mente. Quia quando ambulavit, rogavit omnes ipse frater dicens : habetis Dominum, orate pro me, et in mente me habete per angelum vestrum.

CAPUT XXI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debent communicare hebdomadarii coquinæ vel cellarius.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Nam cum ad communionem in oratorio ante abbatem statur, omnibus in pace acceptis, cum communicaverit abbas, post ipsum adhuc nullus communicet, sed statim præpositi fratrum illorum septimanariorum petant se debere ire foris, ut hebdomadarios ad communionem oratorio repræsentent, complentes eorum vice foris. Qui præpositi exeuntes unus coquinæ præsit, alius ministeria ponat. Quibus exeuntibus foris, mox hebdomadarii lotis manibus ingressi orent modicum, et post orationem soli abbati pacem dent. Ideo soli, ne dum omnibus dant, tardasse horam ad refectionem congregationi faciant ; et tarde egressi, cum necessaria non præparant, exeunte congregatione abbatem in iræ cogant vitium declinare, cum adhuc non fuerint ab eis præparata, quæ opus sunt. Ergo post modicam orationem erecti communicent et confirment, et item orantes modicum lente eis versu dicto abbas compleat ; ut exeuntes præpositos suos oratorio reintromittant. Quibus exeuntibus dicat abbas : Videte, fratres, ne ante orationem communem mensæ præbendam aliquid de cibo aut de potu suasione diaboli præsumatis. Et si nos hic positi intus foris vos videmus, Deus tamen, qui omni loco præsens est, et omnia videt, et nihil est ei occultum, ipse vos conspicit : ne cum viderit præsumptionem vestram, sensum vestrum tradat in reprobum, et ad pœnam vobis furta vestra in judicio consignentur. Qui ergo post hanc monitionem exeuntes una cum cellario, unus redeat coquinæ, alius ministeria, quæ minus suus præpositus adimplevit, perficiat : id est, præparent mensas, ordinent sancta, ministeria ponant, calices defricent ; ut exiens cum congregatione abbas omnia inveniat præparata, simul et annonas panis omnium positas in canistro pendente supra mensam abbatis . ut cuncta omnia exiens abbas invenerit orăparata, non sit locus iræ,

vel occasio caloris, vel clamoris; sed sit monasterium taciturnitatis et pacis.

CAPUT XXII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Omnibus hebdomadariis egressis, quo ordine remanentes in oratorio per abbatem debent cæteri communicare.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Post abbatis communionem communicet et præpositus, quem vice sua fecerit secus abbatem stare, quem subsequatur singillatim decada sua. Quibus expletis, communicet alius præpositus, quem item singillatim subsequatur et decada sua. Jam si, Domino juvante, major fuerit congregatio, similiter faciant subsequentes: sic enim stare debent in oratorio, quomodo jubentur et communicare. Frater qui se inflaverit ad communionem, et noluerit communicare, dimittatur, et abstineat: postquam vero voluerit, non permittatur communicare tandiu, quandiu ille fuit inflatus sine causa, tandiu sit abbas aut præpositus ei iratus in causa. Item qui se inflaverit, et ad mensam venire noluerit, dimittatur, et sequenti refectione non permittatur manducare; sed levetur a mensa cum sederit: quia quando abbas voluit, ipse noluit; et item cum ille voluerit, abbas merito noluit. Secus abbatem vero vicibus ad diem in oratorio stent præpositi, vel alii fratres; ut confusus secundarii semper habeatur gradus, ut non aliquis securus vel elatus de ordine cæteros in desperationem constituat, sed omnes per bona factorum opera placentes ad honorem sperandum certatim contendant meritis pervenire, non nomine: cujus rei qualitatem, dictante Domino, sumus retroducturi. Simul vero post abbatem cum jussu ipsius de alterutro choro a præpositis imponantur semper antiphonæ; quibus expletis item jussione abbatis de alienis choris fratres minores, qui jussi per nomen fuerint, singillatim imponant item modo de isto choro, post ipsum de alio.

CAPUT XXIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Post egressionem abbatis de oratorio quomodo debeant hebdomadarii servire mensis, et ad manducandum esse communes?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Egressa omni congregatione cum suo pastore de oratorio, post versus et orationem abbas in suæ mensæ cathedra sedeat; mox omnis congregatio respondeat: Deo gratias; et omnibus adhuc ad suas mensas stantibus canister supra mensam abbatis pendens trochleæ fune descendat, ut a cœlo videatur operari Dei annona descendere. Statim ubi canister descenderit, signans universum panem abbas, frangens et tollens sibi prius annonam suam a Domino benedicendam, elevet manum, et ponens ante se, stantibus ad mensam suam his qui cum eo manducaturi sunt, eroget eis. Statim ut acceperint, osculentur abbatis manum, et sedeant tacentes. Deinde A vocatis unius mensæ præpositis, det eis totius mensæ suæ annonas: quibus dimissis, vocatis aliis tradat et ipsis. Jam si, Domino juvante, multa fuerit congregatio, sic faciat omnibus mensis. Qui præpositi cum annonas tam suas quam suorum fratrum accipiunt, pro honore majoris, manus osculentur abbatis: item cum ipsi in suis mensis fratribus osculentur: et postquam quis acceperit, sedeat tacitus. Post omnium vero sessionem levet se hebdomadarius lectionis mensalis, et ipse accipiens annonam suam osculetur manum dantis, et commendet eam cellario, et resideat in sella cum codice; donec ingrediantur hebdomadarii coquinæ cum cellario, et ipsi accipientes annonas suas a præpositis suis osculentur manus eorum: simul et cellarius, quia sub nullius decadæ numero continetur, de manu abbatis B accipiat annonam suam; qui cum acceperit, osculetur et ipse manum dantis, et ponet mensæ suæ. Mox primo abbati, deinde omnibus, simul sibi et ultimis singulos meros porrigant. Statim euntes hebdomadarii ministrent in primo mensæ abbatis. Deinde allata diversarum mensarum ab inferioribus fercula offerantur abbati signanda. Sic etiam signetur omne quod apponitur, tam coctum quam crudum in mensis. Qui signat cruce, sic dicat ore: Benedic, Domine, quidquid ex hinc accepturi sumus. Ut forte quod non est opus, aut purgatur, aut cadet, aut illud quod victui non proficit, sine benedictione jactetur in terra, et pedibus conculcetur: ne res benedicta videatur pati injuriam. Quæ ergo fercula signata singulas ponantur per mensas: et cum ministraverint, sedeant una cum cellario ad mensam præpositi sui, et manducent cum congregatione communiter. Quibus expletis surgant hebdomadarii; unus levet fercula, alius concham cum aqua prius abbatis ponat in mensam, ad lavandas sibi ab ipsis fratribus manus; unde levata diversas singillatim ponatur per mensas: at cum ibi ab omnibus lotæ fuerint manus, reponatur in parte. Statim secundum numerum mensæ prioris in uno galletæ vase mensuratæ potiones ab eis calida misceatur, et ventigiata a calice potione petita benedictione adsaporet qui miscuit, si æquali est temperie mistum; et sic in prima mensa omnibus eroget. Quibus prærogatis accedentes ad secundam, et ipsius numerus remisceatur, et petita item benedictione saporatum propter æqualitatem et ipsis erogetur. Et cum ventum fuerit ad mensam ubi sedent ipsi hebdomadarii et cellarius, addant et suas potiones in numerum, et post omnes petita benedictione bibant et ipsi. Quod vas semper cum miscetur, antequam adsaporetur aut erogetur, offeratur abbati signandum. Quod si abbas absens fuerit, per singulas mensas illata sibi fercula, et mista cum potionibus vasa vicibus in suis mensis signent præpositi. Nam si cuicunque temperatum fuerit in calice, aut certe adjuncta fuerit calida, cum bibere voluerit, iterato dicat, Benedicite: ut et illud quod adjungitur a Domino petatur benedici. Expleto ministerio potionum, exeant foris hebdomadarii

C

D

pulmentum aliud allaturi; et cum detulerint, sedeant suis locis taciti, et manducent; et post, expleto pulmento, surgant hebdomadarii, et levent. Et item secundum suum numerum unicuique mensæ signato item ab abbate vase, et cum benedictione adsaporato, mistum ministrent, et ipsi in ultimo similiter bibant: et postquam hoc fuerit adimpletum, mox cocta ab eis fercula surgens cellarius accipiat, et crudum cellarii quodcunque fuerit, inferat missum; et prolatis, et signatis, vel in mensis positis suis locis resideant taciti, et manducent: quibus levatis mox hebdomadarii micas panis prius de mensa abbatis, deinde diversarum mensarum, cum reverentia mundent. Quæ micæ cum per singulas mensas mundando levantur, una voce hebdomadarii dicant: Deo gratias. Quas quotidie in unum, ut diximus, vas collectas hebdomadarii cellario consignent reverenter servandas. De quibus in exitum hebdomadæ suæ patellæ coquantur, quomodo sequens titulus demonstrabit. Quibus ergo mundatis micis mox consueta potionum mensura ab hebdomadariis, ut constitutum est, erogetur: similiter petita benedictione ultimi bibant et ipsi. Ideo enim diximus, hebdomadarios et cellarium interesse mensis communiter, ut nullus penitus semote aut infrunite absconse foris manducet: sed sit omnibus temperantiæ et sobrietatis mensura communis. Quia quidquid absconse manducatur, fraudulenter agitur; et ut gulæ satisfaciat, sine mensura peccat. Quibus ergo mensæ expletis actibus, cum levante se abbate omnes surrexerint, statim omnis congregatio una cum hebdomadariis vel cellario dicant: Deo gratias. Mox vero dicto omnes adsint ad agendas Deo gratias per orationem: et ne quis desit, requirant in numero præpositi decadas suas; ut quomodo mensæ omnes fuerunt communes, sic et orationi videantur præsentes. Omnem enim cibum et potum cum versibus aperiat et claudat oratio. Qui vero frater ad versum primum mensæ dicendum non adfuerit, non sedeat ad mensam cum fratribus, sed semote in scutella sine data benedictione manducet non signatum, et potio ei non signata tradatur semote mista; et usque dum se levet, nullus cum eo loquatur. Jam si spiritalis est, doleat ei sine Deo reficere. Qui vero ad versum posteriorem mensæ finitæ non adfuit, in sequenti refectione et ipse a mensa sequestratus non signata manducet et bibat. Quæ excommunicationes tandiu in eis permaneant, quandiu in satisfactione humiliati ad genua capitis, emendatio majori fuerit repromissa. Ergo hebdomadarii cum servitium mensarum exercent, si forte ad ministrandum omnibus non occurrerint, insinuent hoc ipsum suis præpositis; a quibus mox ordinatus de eadem decada unus frater in eorum solatio adjungatur: quotiesque hebdomadarii in servitio mensarum negligenter mensis deservierint, alia die hora refectionis levet se abbas, et cum uno de præpositis, aut duobus, si grandis fuerit congregatio, ipsi facient servitium ad omnes mensas: ut et doceat eos quomodo faciant, quod non possunt implere; et agnoscentes omnes fratres erubescant, in communi natura hominum, vel pari servitio Dei, æqualem non mereri divinæ sapientiæ gratiam cum utilibus fratribus invenire

CAPUT XXIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De hebdomadario lectore ad mensas.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

In æstatis vel hyemis utroque tempore, cum ad sextam vel nonam horam reficitur, singuli præpositi de singulis decadis vicibus hebdomadas singulas legendo ad mensas exerceant. Sed tunc de illa decada præpositus non legat, de qua alter præpositus in coquinæ servitio occupatur: ne dum unus legit, et alter coquit, vitia suorum fratrum ad mensas non sit qui præsens emendet. Qui præpositi singulis vicibus in legendo ad mensas cum singulas expleverint hebdomadas, singulos fratres litteratos per singulas vicibus septimanas ad legendum constituant; ut omnes possint vicibus de singulis decadis legere litterati. Et postquam omnes fratres in legendo suas expleverint septimanas, singuli recapitent ad invicem præpositi, ut nunquam desit carnali refectioni esca divina: sicut dicit Scriptura: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei* (*Matth.* IV); ut duplicite fratres reficiant, cum ore manducant, et auribus saginantur. Cujus ergo in hebdomada talis debet esse introitus. Dominico die, quo hebdomadarii coquinæ ingrediuntur in septimanam, tunc et iste frater ad sextæ horæ refectionem post versum et orationem mensæ, cum abbas in sua cathedra sederit, antequam canister cum consuetis panibus trochleæ fune descendat, tunc insinuet se voce sua is qui lecturus est, dicens: Jubete, domini mei, orate pro me, qui ingredior in hebdomadam lectionis mensalis. Mox surgens abbas cum omni congregatione, fixis in terra genibus, oret cum eo; et cum surrexerint, dicat novus hebdomadarius hunc versum: *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam* (*Psal.* L); respondentibus secum cunctis. Post versum vero dictum complente abbate, mox primo abbati, deinde omnibus pacem tradat; deinde in medio omnium mensarum sibi ordinet sellam, et post omnium sessionem ad mensas, petita benedictione, sedeat et ipse in sella cum codice. Et cum primum mensæ abbas cum omnibus acceperit merum, et ipse similiter suum merum propter sputum sacramenti accipiat, et sic incipiat legere. Legat namque quotidie regulam hanc, posito a die signo huc usque legerit, ut sequenter quotidie tamen omnia perlegantur, ut per vices hebdomadum finiri possit, et recapitari legendo. Qui hebdomadarius cum septimanam suam in legendo expleverit, signum sequenti successori ostendat, unde prosequatur qui coeperit septimanam: qui et ipse finiendo et recapitando, finita hebdomada sua signum successori demonstret. Legat namque disposite non urgendo, ut apertius occupati ea auditores agnoscant, quæ eos factis oportet adim-

plére. et ut si qua sunt ambigua aut obscura, et apertius ea non intelligant fratres, aut interrogatus a fratribus, aut ultro aliqua abbas exponat. Nam si supervenerint forte mensæ monasterii laici, propter detractionem futuram in sæculo, cum secreta Dei sæcularis agnoverit, si placuerit abbati, aliam lectionem cujuscunque codicis legat; ut secretum monasterii, vel mensuras vitæ sanctæ constitutas in disciplinam ab irrisoribus non sciatur. Legat namque aliam lectionem, posito tamen in regula signo. Nam si talis laicus ad mensam monasterii detineatur, de quo certus sit abbas, quod non solum admirari possit constituta divina, sed etiam hujus religiositatis scit abbas, quod in conversione possit esse pedisequus, et ad mores possit trahi divinos, in hujus lector adventum ad mensam regula subsequatur. Nam illi debent monasterii regulam audire, qui illam possunt merito observare. Ideo ad mensas hora refectionis debet regula legi, quia tunc omni congregatione ad manducandum in unum redacta, sine excusatione tunc lectio observantiæ vel emendationis ab omnibus audientibus rite poterit observari, ut omnia regulæ omnes audiant, et nullum prætereat aliquid : ut quod omnes audierint, eos factis oporteat adimplere. Ipsi vero fratri septimana sua cum in hoc opere occupatur, septimanarii de omnibus mensis, mensæ suæ illatis, scutellas levent, servante cellario panis ejus mensuram, vel consuetum numerum potionum : et, post omnium levationem, petita benedictione, et ipse reficiat. Ideo enim diximus regulam monasterii quotidie legi ad mensas, ut nullus frater excuset se ignorantia faciente non emendare. Non cum quotidie in usu ipsa regula mittitur, et notitia melius observatur, ne forte dicat se frater nescire, quod possit per obedientiam adimplere. Nam tempore ipso refectionis, cum legitur regula, ut solliciti universorum fratrum excitentur auditus, de singulis mensis quos voluerit fratres, quid lectum est abbas interroget : ut cum unusquisque frater recitaverit quod audivit, agnoscatur plus lectioni illa hora intendisse, quam ventri. Ut cum surdus negligens non narraverit quod audivit, plus carnem judicetur amasse, quam animam. Qui mox de negligentia ab abbate juste corripi debet ; ut dum unusquisque frater interrogatus timet erubescere, mentem suam alibi non faciat aberrare; sed in hoc intendat, quid legitur. Qui hebdomadarius tandiu ad mensam cum fratribus, quibus se levantibus, posito in regula signo, levans se et ipse cum codice, versu et oratione ab omnibus adimpleta, respondeat cum omnibus : Deo gratias; et statim residens ipse ad mensam suam ab hebdomadariis servatam refectionem vel potionum mensuras, signatas aut ab abbate, aut a præpositis; omnia et ipse percipiat.

CAPUT XXV.

INTERROGATIO DISCIPULI

De patella micarum ab hebdomadariis sevtimo die coquenda.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Micæ panis, quæ quotidie de mensis mundando levatæ in uno vase servantur, ab hebdomadariis exeuntibus septimanam septimo die hebdomadæ suæ sabbato die mundentur ad seram, et patella exinde cocta, aut cum farre, aut cum ovis astricta, antequam ultimum seræ caldum bibant, in mensa ponatur abbatis. Deinde sedenti abbati, vel universæ congregationi simul, dicant hebdomadarii : Jubete, domini, et orate pro nobis, qui in ministerio humilitatis explevimus septimanam. Statim omnes surgentes, cum abbate, fixis in terra genibus, orent pro ipsis cum ipsis communiter. Et cum surrexerint, dicant hebdomadarii hunc versum : *Videant qui nos oderunt, et confundantur, quoniam tu, Domine, adjuvisti nos, et consolatus es nos* (*Psal.* LXXXV). Deinde complenti abbati pacem tradant simul et præpositis suis, vel omni congregationi ; et cum resederit abbas et fratres ad mensas, signans patellam ipsam abbas, sumens de benedictione prius cum cochleario ipse, deinde his fratribus, qui cum eo ad mensam ipsius sedent, singulos cochleares in ore ministret ; et cum suos convivas expleverit, vocatis ipsis hebdomadariis, et ipsis in ore porrigat. Deinde quot mensæ fuerint, tot scutellas abbati hebdomadarius porrigat : ubi singulos cochleares per numeros fratrum de singulis mensis levent, quos singulis fratribus in ore sui præpositi porrigant; ut omnes de ipsa benedictione percipiant. Quod cum adimpletum fuerit, sic ultimum caldum accipientes surgant, dicentes : Deo gratias. Qui vero hebdomadarii patellam istam per negligentiam septimo die non exhibuerint, et in sequenti aliena hebdomada per singulos dies singulas quadras panis subductas ab abbate amittant, usque ad emendationem satisfactionis promissam.

CAPUT XXVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De mensura ciborum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Sufficere namque credimus ad refectionem quotidianam tam sextæ, quam nonæ omnibus mensibus cocta duo pulmentaria, et tertium quodcunque fuerit crudum cum pomis. Medius panis pensans libram singulis fratribus in die sufficiat, secundum formam divinæ dispensationis, cum medium panis cœlestis corvus Paulo servo Dei quotidie vescendum paraverit. Quando ergo ad sextam horam tempore æstivo vel aliis temporibus reficiunt, tertia quadra ipsius Dominici panis a cellario per omnium annonas in cellario subtracto sera ante illud crudum pulmentarium inferendum mensis ponatur. Et ideo in cellario diximus eas quadras de omnium annonis anteecssus subtrahi ; ne forte cum integræ annonæ in mensis

fuerint positæ, et ne forte adveniens frater novitius, nesciens adhuc mensuram regulæ, putet sibi iterato ad cœnam reponi, ad prandium explicet totum, et sera cum pomis habeat nihil ; aut frater multum edere amans, quamvis mensuram noverit regulæ, cum petenti gulæ vult satisfacere, ad horam totum eligat manducare, et ad seram putet se esse contentum. Quæ omnes quadræ cum fuerint in cellario reservatæ, sera ejectæ et in mensa abbatis positæ et ab eo signatæ, sicut consuetudo ostendit, prius sibi vel mensæ suæ tollat, et residuæ in canistro a cellario levatæ per singulas mensas ponantur tollentibus, ut ipsæ solæ partes cum cruda quocunque pulmentario misto cum pomis, vel si quid de pulmentariis prandii remanserit, fratrum cœnæ sufficiat. Nam Dominico die, vel aliis festis diebus, sed et propter extraneas advenientes personas, quovis die quidquid addere abbas in cibo voluerit, utpote majori conceditur, vel dulciorum aliqua; secundum testimonium quod legitur in Vitis Patrum : ubi pro diebus festis delicatum petierunt a Domino cibum, et apparuit eis cum favo angelus. Tantum est, ut consideret æqualitatem, et fugiat corruptibilem nimietatem. Minoribus vero duodecim annis minus a libra panis in die sufficiat

CAPUT XXVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De mensura potus.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Mox cum sederint ad mensas fratres, antequam comedant, singulos meros accipiant. Quos meros accipientes, singuli porrigant abbati sibi signandos ; et per alias mensas suis fratribus, suis signent præpositi vicibus. In quibus omnibus mensis in suos meros quisquis frater de suo pane ternas sibi, non amplius, buccellas intinguant : ideo non amplius, ne frater multum ibi panem expendens, cum in pulmentariis non habuerit, voracitatis suæ causa, in panis sui mensura aliorum fratrum aspectum in se provocet detrahentem. Post ergo primos meros æstivo tempore ad refectionem tam sextæ quam nonæ, caldi omnibus quaterni sufficiant, extra illum merum. In eodem vero tempore, cum ad sextam reficitur, ternæ sera omnibus sufficiant potiones. Quibus completis tam in refectione sextæ, quam nonæ, vel cœnæ, stans in medio mensarum clara voce cellarius dicat : Qui sitit fiducialiter indicet. Post hanc vocem qui fuerit sitiens mox de mensa sua respondeat : Benedic ; statim temperata in uno vase pusca calida, aut, si voluerint fratres, cum jutta : quæ semper amplius propter sitientes fieri debet in pulmentariis fortioribus, aut galleta, aut calices sitientibus porrigantur. Nam et his æstatis diebus, cum ad nonam horam reficitur, sera antequam compleant, binæ omnibus sufficiant potiones : ita tamen ut antequam bibant, orent ; et postquam biberint, reorent. Item in his æstatis diebus, cum ad sextam reficitur, post dictam nonam quotidie exiens abbas de oratorio, in sua sedeat cathedra, et circumastantibus ante eum in ordine omnibus, ejecto a cellario vino, misceantur ab hebdomadariis in consueto vase per singulas mensarum decadas omnium singulæ potiones, secundum numerum congregationis et suum. Statim surgens abbas oret cum omnibus; et post orationem antequam sedeat, oblatum sibi vas cum misto signet eum. Mox secum omnes ad mensas suas jubeat, sicut consueverunt, sedere ; et bibens prius ipse, deinde singillatim mistum per mensas singulas omnibus faciat propinari. Quibus expletis surgant iterato, et orent; et post orationem redeant universi ad opera quæ dimiserant facientes. Ergo quivis sitiens post nonam mox bibat : jam si introierit de decima, nemo bibat usque post vesperam. Si vero frater amplius sitierit in ipsa nona, antequam veniat, ut diximus, decima, et bibere si voluerit, aquam non ab urceo uno haustu, sed ad calicis, aut galletæ, aut cancelli bibat mensuram, quia quod extra mensuram est, hoc est nimium et injustum, et desiderii satisfactionem ad corruptelam videbitur adimplere. Nam secundum sententiam illam quæ dicit, *Ne quid nimis*, potest et nimia aqua deebriare sensum in phantasiis somniorum, et corpus necessitatibus occupare : id est, in venis flatus, in medullis frigus, in superciliis gravitas, in capite gyrus, in oculis somnus, in naribus sternutus assiduus. In hiemis vero tempore in sextæ et nonæ horæ refectione omnibus caldos ternos sufficiant ; quia æstus non est qui provocet sitim. Illis vero diebus in hieme in quibus sexta reficiunt, sera penitus nihil cœnetur, nisi singulos caldos omnibus sufficiant : ita tamen ut antequam bibant, orent; et postquam biberint, reorent. Post nonam vero illa potio quæ quotidie de cellario in æstate proferebatur sitientibus, in hieme non detur : quia nec sitis suppeditatur, nec longe restat in refectione in vesperam. Illis vero diebus, in quibus in hieme ad nonam reficitur, post dictam vesperam non amplius quam singulos caldos accipiant : ita tamen ut antequam bibant, orent ; et postquam biberint, reorent. In illis vero diebus a Pascha usque ad Pentecosten, in quibus ad sextam reficitur, absque quinta feria et Dominica, aliis diebus nihil aliud ad seram nisi binos caldos propter dies accipiant : absque Paschæ octavorum octavas, in quibus jugiter cœnent. Nam ideo supradictis diebus, absque quinta feria et Dominica, usque in Pentecosten cœnas subduximus, ut una refectio in his diebus custodiatur ; et quamvis non sua hora, consueti tamen jejunii videatur causa servari ; et, quamvis non sua hora, cum cœnæ eorum mutantur in prandia. Quinta vero feria et Dominica hoc cœnent ad seram, quod supra de cibis taxavimus : addito tamen uno pulmento quotidie in prandio; vel si Paschæ restiterit merces, potio cujuslibet. Calix vero, aut galletæ, per quem erit in diversis vicibus ministrandum, talis sit, qui tertius impleat mistam heminam. Sed ejus æqualitatem mensuræ, aut duo aut tres oportet calices aut galletas mensarum mini

sterio deservire; ut per multa pocula universis citius erogetur. Infantuli vero intra duodecim annos agentes in hieme binos caldos accipiant, a sera singulos : æstatis vero tempore ternos ad refectionem, et sero binas accipiant potiones, propter ætatis qualitatem. Nam sicut superius de cibis constituimus, ita et de potionibus permittimus. Dominica, vel diebus festis, vel propter extraneas advenientes personas, quidquid aptum duxerit addere abbas, utpote majori conceditur : scilicet propter charitatem et lætitiam sanctorum dierum vel amicorum addat mercis cujus voluerit potionem : tantum est ut memor sit sobrietatis et fugiat vinolentiæ ebrietatem. Quia nisi sobrium fuerit corpus, ad opus Dei vigilare non potest, et anima cogitationes libidinis non carescit. Jam si aliquis discipulorum de constituta mensura potus aut panis sui, remanente fragmento recusare aliquantulum ad mensam voluerit, spiritum plus agnoscitur amare, quam carnem, et frenum castitatis imponet luxuriæ. Nam cum hoc ipsum recusat abstinens frater, levanti cellario dicat lente : Suscipe, et hoc quod negatum est carni, proficiat Deo. Mox semote in uno vase a cellario hoc ipsum mittatur Deo feliciter profuturum et pro aliquo munere adjunctum eleemosynæ monasterii mendicanti pauperi a cellario porrigatur in manum. Hæc omnis mensura de inthicis monasterii, nam si quid transmissum deforis congregationi suæ apparuerit Dominus, gratanter suscipiatur transmissum Domini donum; et si placet abbati mensis addatur, quippe quod nisi apparatione Domini non venisse intelligatur.

CAPUT XXVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De diebus jejuniorum, vel hora refectionum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Omni tempore in septimanæ duobus diebus ad sextam reficere debent, hoc est, quinta feria, et Dominica : cæteris aliis in septimana diebus ad nonam horam reficere oportet. Nam erubescamus nos, qui sumus spiritales, fugere hora nona jejunium : cum vetusta consuetudo antiquitus cognoscitur prandia ignorasse; sed semper vesperam, hoc est, cœnam suis refectionibus ordinavit : in tantum et annonam, quæ erogabatur aut laborantibus aut militibus, ideo annona usque hodie dicitur, quia ad horam nonam diei erogabatur, quando et sumebatur; et ideo usque hodie annona nomen remansit. Nam ipsius Domini sanctius testimonium proferam, quem cœnasse cognovimus, non legimus prandidisse, cum dicit sancti Evangelii Scriptura : *Vespere autem facto recubuit Jesus cum duodecim apostolis, et cœnantibus illis dixit* (*Matth.* XXVI). Nam ideo ad nonam horam universis diebus constituta sunt solvi jejunia, ut sit aliquid prolixius, quod Quadragesimæ diebus addatur; id est, usque ad vesperam; hoc est post lucernariam. A sexagesima vero quarta, sexta, et sabbato post lucernariam semper reficiant : aliis vero diebus usque ad Quadragesimam ad nonam reficiant : ut quod Dominicæ Quadragesimæ de quadraginta jejuniis subtrahunt, quarta, sexta et sabbato a Sexagesima in jejuniis usque ad vesperam continuatis restituant; ut quadraginta in numero jejunia compleantur. Infirmis vero certa jejunia resolvantur; et quando fratres ad sextam reficiunt, infirmi tertia recreentur, absque illis qui graviter defessi sunt : quia illis nulla hora decernitur, in quibus timetur mortis eventus. Ideoque quomodo necessitas visa, et pro certo probata quosdam permiserit, recreentur. Si vero sani fratres nona, infirmi sexta reficiant. Sed hoc debet diligenti curiositate probare quibusdam signis vel agnoscere abbas; ne quis se fingat propter refectionis edacitatem infirmum. Nam ideo infirmis resolvi jejunia diximus propter fragilitatem corporis, per quam non possint adimplere quod cupiunt, dicente Scriptura : *Spiritus promptus, caro infirma* (*Matth.* XXVI). Infantuli vero quarta, sexta, et sabbato, in diebus tamen minoribus, hoc est, in hiemis tempore, jejunent : aliis vero diebus ad sextam reficiant horam. In æstatis vero diebus quarta, sexta, et sabbato infantuli sexta hora reficiant: aliis vero diebus tertia recreentur. Quia in majoribus diebus minor est ætas in viribus, sicut est sustinendi sensu discreta. Sed infantes ad hanc relaxationem tales permittimus, qui intra duodecim annos degunt ætate : ampliori vero qui fuerint, ad formam teneantur majorum. Nam justo judicio infantuli, et senio provecti, et infirmi æquali debent refectionum judicio relaxari. Nam et fratres in via dirigendi hoc præceptum abbatis vel præpositorum suorum accipiant quarta, sexta, et sabbato in diebus majoribus; id est, a Pascha usque VIII Kalendas Octobris, quod est æquinoctium hiemale, ut non in via jejunent, propter æstum et sitim; deinde ab æquinoctio hiemali usque ad Pascha, quia breviores sunt dies ambulantium fratrum, in quarta, sexta, et sabbato, jejunia protrahantur in vesperam : ne occupati fratres nona hora per refectionem in via accelerata brevitas diei fratribus mansionem protendat; aut, ut est lucrum sæculi totum venale, cum jam ad seram finiti cum jejunio diei inclinata jam secunda refectio, cum nihil sibi emendum mansionem promiserit, propter nullum distractionis ad quæstum, dejejunatum jam fratrem non vellet taberna suscipere, et propter susceptionem a nullis lucris fratribus denegatam, cogantur fratres propter hospitalitatem iterato de sumptibus suis expendere, et per secundam refectionem, quæ non licet, jejunium violare. Aliis vero diebus extra quarta, sexta et sabbato in diebus minoribus, sexta hora ad refectionem in via repausent, et sera cœnent, propter viæ laborem. A Pascha vero usque ad Pentecosten, exceptis missis in longinqua via, in monasterio vel ubivis sexta semper hora reficiant, et cœnas suas mutent in prandiis, dicente sancta Scriptura : *Non licet vobis jejunare cum sponsus vobiscum est* (*Marc.* II); et non cœnent nisi quinta feria et Dominica. Nam ideo omni tempore quinta feria non licet jejunare, quia Ascensio

Domini ipso die omni anno occurrit. Dominica vero die ideo non licet jejunare, quia resurrectio Domini imputatur; quod in libris suis fieri prohibet sanctus Silvester. Nam ideo a Pascha usque ad Pentecosten non licet jejunare, quia sabbatum Paschæ claudit tristitiæ jejunia, et aperit lætitiæ alleluia, et sabbatum Pentecostes claudit alleluia; et aperit jejunia. Sed ecclesiis clauditur alleluia : nam monasterio quasi in peculiari servitio Dei alleluia usque ad Epiphaniam per modos psalmorum constitutum aperta a servis Dei psallitur Domino.

CAPUT XXIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De tempore dormitionis eorum, vel qualiter debeat esse locus, vel quo ordini dormiant.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Æstivo tempore dicta sexta, aut in jejunio, aut post refectionem, omnes repausent; ut noctibus ipsis brevibus sobrii a somno fratres divino operi et orationi leves consurgant. Nam in uno atrio, vel in triclinio lecta in ordine circuitu ordinent : in quo circuitu lectum abbas in medio habeat, ut omnem taciturnitatem vel reverentiam in circuitu considerans, omnium ovium suarum gregem intra unum ovile collectum, quasi diligens vel sollicitus pastor attendat. In quo atrio pendeat cicendelus, qui quotidie a cellario factus, ab hebdomadariis ad seram ante completorios incendatur, ut videant diversi quomodo se collocent; et postquam se omnes per- C collocaverint, a supradictis tutetur, si forte indigentia olei in monasterio sentiatur.

CAPUT XXX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Post completorium neminem debere loqui.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Postquam sera omni perbiberint caldos, cum universi fuerint ab hebdomadariis discalceati, dicat abbas fratribus universis : Eia, fratres, recludantur universa locis suis, cuncta reponantur in parte; lavate fratribus, hebdomadarii, pedes. Qui hebdomadarii cum omnibus perlaverint pedes, aut cum extraneis supervenientibus lavant, uno ore dicant ambo hunc versum, secum omnibus D respondentibus : *Tu mandasti, Domine, mandata tua custodiri nimis; utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas* (*Psal.* CXVIII). Ergo omnibus abbas dicat : Eia, fratres, movete vos, ut expletis omnibus non sit occasio, unde loqui cogamur; jam enim hora est ut nos Domino commendemus, et finitis omnibus diei officiis intrantes noctem pariter os nostrum loquendi claudatur ad requiem, et oculi ad soporem. Ergo ubi hæc omnia, cum adhuc loquendi et aliquid imperandi licentia tribuitur, omnia fuerint adimpleta, factis completoriis in ultimo dicant hunc versum : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis* (*Psal.* CXL); mox ingrediantur silentium, et suis A se collocent lectis; et tanto silentio redigantur, ut usque ad nocturnos putetur nullus ibi esse de fratribus. Ideo enim post completorios tacere debemus, ut merito in nocturnis primo dicamus Domino : *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam* (*Psal.* L). Hoc est, petamus Dominum debere aperire in nocturnis labia nostra, quæ sua custodia in completoriis clauserat. Vides ergo, quia quidquid aperitur, agnoscitur prius fuisse clausum. Sed ne forte cum silentium custoditur, aliqua necessitas utilitatis ad loquendum fratrem perurgeat, et frater fratri vult loqui, si lumen cicendeli aut lucernæ fuerit, de manu, vel nutu capitis, vel nutu oculorum; aut certe si deest lumen, frater cum fratre ad necessarium vadat, et quod opus fuerit, tamen ad aurem B lente loquatur; ut alter tertius eum non audiat. Simul et si frater aliqua necessitate post somnum ante nocturnos compellatur loqui aliquid, prius versum consuetum nocturni dicat sibi lente, id est, *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam;* et loquatur quod opus est. Nam manducandi aliquid, aut bibendi, vel aliquam rem operandi nullam fratri post completorios permissionem concedimus. Si qui vero de extraneis post completorios perfectos monasterium advenerint, a domesticis fratribus tacito ministerio recreentur, et lente eis responsum reddatur, propter regulæ constitutum : et lotis eorum pedibus complentes postmodum sibi lente, et ipsi peregrinorum lectis delegentur dormire. Mox clausis ab ostiariis regiis in suis et ipsi jacentes stratis per horarum silentium et noctis appetant somnum. Si quis vero frater post completorios aut manducare, aut aliquid bibere deprehensus fuerit hanc excommunicationis pœnam suscipiat : alia die accusatus, in jejunio continuato tertia die reficiat, qui præsumpsit illicita. Quæ excommunicationis pœna tandiu in continuatione permaneat, quandiu per humilitatis satisfactionem de emendatione promissa ab eo ab abbate præsente, aut a præpositis venia fuerit postulata.

CAPUT XXXI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De hebdomadariis divini officii in noctibus.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Ad excitandum divinum officium in noctibus, ipsius decadæ præpositi, quorum fratres septimanas in coquendo exercent, tandiu sollicitudinem excitandi exerceant, quandiu decem fratres eorum combinati aut propter multitudinem congregationis conternati, in coquinæ servitio, suas vicibus explicent septimanas. Nam ipsorum præpositorum vices cum venerint coquere, quia ipsi de coquinæ ministerio lassi defessis membris poterunt somno gravari, sollicitiores duo electi de decada sua ab eis fratres in septimana ipsorum sollicitudinem excitandi suscipiant. Similiter, et cum inchoant alterius decadæ fratres coquinæ servitium, simul et præpositi eorum sub sua sollicitudine universum gregem suscipiant sua vigilantia

excitandum : similiter et ipsi in hebdomada sua, cum adstant in hebdomada sua coquinæ, a sollicitioribus suis fratribus adjuventur. Nam si qui septimanam excitationis exercent, in nocte et in die ipsi solliciti, horologium conspicere, et horam psallendi abbati et fratribus, ne forte per occupationem laboris obliviscantur, et eos constituta jam hora prætereat, ipsi universos rememorent, et psallendi horam jam nuntient advenisse. Ideo enim excitatio duobus modis committitur : ut et vicibus vigilent, et si unus secundum carnis fragilitatem fuerit somno oppressus, alius forte vigilans constituta hora excitet negligentis collegæ officium. Magna enim merces apud Dominum est excitantium ad divinum opus, quos pro fama regula vigilgallos nominavit.

CAPUT XXXII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo ab eis fieri debeat excitatio

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum hora constituta psallendi jam nocti occurrerit, surgat in his duobus qui inventus fuerit vigilantior, excitet lente negligentiorem collegam hebdomadarum suarum. Et merito lente; quia adhuc non est petitum a Domino ab omnibus in oratorio, ut clausa in completoriis labia ab eo aperiantur nocte. Hos ergo ideo duos constituimus, ut invicem se suis vigiliis præveniant. Ergo surgentes ambo vadant cum reverentia ad lectum abbatis, et ibi oratione facta dicant sibi lente hunc versum : *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam ;* et complentes sibi lente, mox pulsantes pedes abbatis suscitent eum. Quo expergefacto, dicant simul, Deus : quo audito, abbas surgat intrans in oratorio, et percusso indice oret tandiu, quandiu universi fratres ingrediantur, qui forte necessaria causa corporis occupantur. Quod si quis fecerit satis diu abbatem protrahere orationem, quod non licet, cum tarde fuerit oratorio præsentatus, præpositos eorum culpa respiciat. Ideo enim diximus in prima oratione abbatis universos exspectari, et mox debere occurrere, ut omnes post inchoationem abbatis una voce scilicet petant a Domino aperiri labia sua debere in nocturnis, sicut omnibus communiter petentibus a Domino fuerant clausa in completoriis. Nam ingredientes oratorium tertio dicant : *Domine, labia mea aperies, et os meum annuntiabit laudem tuam.* Ideo enim diximus tertio dici ab omnibus, ut ne quis frater modice tardius ingressus ab hac postulatione versus fraudetur. Post quem versum, postquam ab omnibus dictum, invitet et suscitet pastor oves suas per responsorium ad laudes Domini, dicens : *Venite, exsultemus Domino, jubilemus Deo salutari nostro ;* ad cujus vocis dulcedinem vel divinum favum omnis quæ non accurrerit apes, sciat se, evacuatam fructu mellis in spiritu, solam ceram corporis somno conficere, futuro gehennæ incendio concremandam.

CAPUT XXXIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De officiis divinis in noctibus.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

In officio nocturno uno tempore psallitur ante pullorum cantum in hyeme nocturni, dicente Propheta : *Media nocte surgebam ad confitendum tibi* (*Psal.* CXVIII). Et de æstate item dicit : *De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus* (*Psal.* XXVI), hoc est, de parte aliqua noctis, post pullorum jam cantus, signum fiat surgendi. Sed hoc a vigilantibus in hyeme cavendum est, ne nocturnos pullus aut antecedat, aut deprehendat; quia largiat noctes in tempore hyemis. Nam pullorum cantus declinantis est terminus noctis, qui mox diem parit : sicut in circulo solis declinare jam diem a sexta hora ostenditur, et per noctem tantum festinare descendere solem, quantum cucurrit, ut medium in circulo ascenderet diem. Sed hoc in hyeme agendum est, ut nocturnos jam expletos pullorum cantus sequatur; quia noctes sunt grandes : ut digesti a somno fratres vigilanti et digesto sensu opus Dei, quod dicunt, agnoscant. Et ideo intervallum ponitur, ut prolixa nocte somni gravitas finiatur. Nam in verni vel æstatis tempore, hoc est, a Pascha usque octavo Kalendas Octobris, quod est æquinoctium hyemale, propter rationem brevium noctium, a pullorum cantu nocturni a fratribus inchoentur; et expleto psalmorum numero mox eis matutinos subjungant, et secundum suorum psalmorum numerum finiant. Et ideo in brevibus ipsis noctibus post pullorum cantum nocturnos constituimus inchoari, et cum matutinis conjungi; ut non se recollocantes post nocturnos ingravescant fratres, et suavi matutino somno oppressi non solum perdant matutinos, sed etiam primam tarde jam dicere confundantur. Nam et ideo post pullos nocturnos cum matutinis diximus jungi, ut digesti jam a prolixo somno fratres utrumque opus sobrie expleant, et jam reddito matutinorum divino debito, securi fratres usque primam jam qui volunt repausent : ut in his horis somnii omnem gravedinem deponentes, bene digesti post primam jam leves laborare incipiant; monstrante nobis de sancto Heleno scriptura, cum dicit : *Consuevit enim factis matutinis repausare.* Ergo ne ante pullorum cantum cum in brevibus noctibus coacti fuerint fratres surgere, adhuc crudi ab inchoato somno, cum in ipso impetu venarum sanguis et humor per venas bullescit, et in harmonia gravedinis succussati somni discoquunt membra escam quam sumpserant, in ipso adhuc incocti cibi incendio, non suscitati, sed potius occisi, cum coacti fuerint fratres surgere, gravi adhuc capite et indigesto ructu, effugent Spiritus sancti charismata. Et cum amaricatur carni eorum, quæ quamvis militet Deo, tamen in hac vita interim quærit quæ sua sunt; et si non omnibus, aliquantis tamen amarum videbitur esse pro Deo, quod dulce est : ut non ex integro animo amet Deum frater in psalmis, quando per som-

num cupit satisfieri carni. Nam sicut luna in circulo minorata deputati nocti minus luminis complet officium, cum tarde surgit orientis exortu, tarde cursu suo in diem ingreditur occasura; sic et brevitas noctium temperata cum die, propter fragilitatem carnis humanæ, cogit divina in psalmis abbreviari, et jungi cum nocte diei officia. Ergo psalmi nocturni tempore hyemis, hoc est, ab æquinoctio hyemali usque ad æquinoctium vernale : id est, ab VIII Kalendas Octobris usque ad VIII Kalendas Aprilis, sed melius usque ubi fuerit Pascha; quia noctes majores sunt, dici debent antiphonæ XIII, currente semper psalterio, et responsoria tria : ut fiant XVI impositiones, secundum numerum prophetarum, extra lectiones, versum, et rogus Dei; ut tam istæ sexdecim impositiones in nocturnis quam octo matutinorum impositiones similiter XXIV vicibus, secundum XXIV seniorum imitationem genua nostra in nocte Deo flectantur cum laudibus. Nam in noctibus majoribus ideo plus psalli debet, ut sicut nobis Deus ad repausationem prolixum spatium junxit in nocte, et nos ei peragendas gratias jungamus in laudem. Tempore vero æstatis, hoc est, a Pascha usque VIII Kalendas Octobris octo dicantur antiphonæ, currente, ut supra diximus, semper psalterio, et tria responsoria, extra lectiones et versum, et rogus Dei : ut tam istæ duodecim impositiones nocturnæ, quam simul conjunctæ octo matutinorum impositiones viginti vices cogat parvæ noctis ratio Deo genua incurvare; qui somnus cum brevis est, dulcis videtur esse carni cum corpus hominis prolixo fatigatum labore diei, minori requie brevi quiescit in nocte. Ergo æstatis tempore, sicut supra designavimus, quia minores sunt noctes, novem dicantur antiphonæ, et tria responsoria; ut fiant duodecim impositiones secundum nomina XII apostolorum. Qui nocturni, ut supra diximus, in ipso æstatis tempore a pullorum cantu inchoati et finiti, mox eis matutini subjungantur, propter brevitatem noctium. Sed hoc semper tam in hyeme quam in æstate, tam in die quam nocte, seu in vigiliis cum psallitur caveatur, ne psalmi aliquando combinentur, quod non licet; sed singulos debere definiri cum gloria; ut nec orationes inter ipsos agendæ perdantur, ne glorias eorum laudi Dei videamur subducere, cum compendiosa negligentia cogimur in psalmos inserere; quia omni psalmo cui initium Propheta imposuit, constituit et finem. Quod si aliqua necessitas omnes psallentes perurgeat, non combinent, sed conternent; tamen cum gloriis suis susbsequantur : et ut citius compleant, et psalmorum numerus non minoretur. Ergo ideo aut singulos, aut ternos diximus debere dici, quia sicut unitas in Trinitate, et Trinitas in unitate agnoscitur, ita aut singulos, aut pro necessitate ternos credamus, tamen cum gloriis suis, dici debere. Nam combinari ex toto non licet; quia non plus neque minus ab unitate et Trinitate quod fuerit, Christianum decet : et tunc perfectam fidem habemus, si Trinitatem perfectam æqualiter in unitate et unitatem in Trinitate sentimus. Nam si aliqua gravior necessitas quavis hora psallentes perurgeat, dicendorum omnium psalmorum singula capita, cum una gloria compleant; et sic exeant oratorio, ut quavis necessitate tamen opus Dei non videatur prætermitti.

CAPUT XXXIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De officiis divinis in die.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

In exercendo maxime divino officio præ omnibus sanctæ debet militiæ ordo constitui; vel quibus vicibus trames rectæ observationis occurrat, ut vetustatis mos est, et patrum instituta sanxerunt; id est, matutinus, prima, tertia, sexta, nona, vespera, et completorium; ut compleatur prophetica ordinatio dicens Domino : *Septies in die laudem dixi tibi* (*Psal.* CXVIII). Sed prima sic debet dici, quomodo duodecima, quæ dicitur vespera. Nam prima sic dici debet pungentibus jam radiis solis, et vespera adhuc radiis declinantibus ejus. Quia quomodo inchoatur dies in initio in opere Dei, in tali debet expleri et fine, ut compleatur Scriptura dicens : *A solis ortu usque ad occasum* (*Psal.* CXII) : non enim dixit, post occasum, *Laudate nomen Domini*. Quia *exitu matutini et vesperæ delectabitur Dominus* (*Psalm.* LXIV). In quibus temporibus ab angelis nostris diurnis in renuntiatis justorum benefactis delectabitur Dominus, sicut sanctus Paulus in revelatione sua dicit : Filii hominum, benedicite Dominum incessabiliter, magis autem cum occiderit sol : nam initium et finem diei sol nobis juste ostendit; qui abscessu suo noctis tenebras introducit. In æstivo vero tempore adhuc altius stante sole lucernaria inchoentur propter breves noctes : ut prolixo æstus labore lassis fratrum et jejunio membris, in augmento brevium noctium de lucentis adhuc diei spatio fessæ repausationis somnus addatur.

CAPUT XXXV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De modo psalmorum vel numero in die.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Psalmi namque matutini dici debent omni tempore sex, responsorium unum, versum, lectionem Apostoli et Evangelii, quæ semper abbas dicit, et rogus Dei. Psalmi namque per horas suprascriptas diei, id est, primam, tertiam, sextam, nonam, terni dici debent, currente semper psalterio, singula responsoria, lectionem Apostoli, lectionem Evangelii, quam semper abbas dicat, aut si absens fuerit, præpositi vicibus dicent; post ipsam rogus Dei.

CAPUT XXXVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De psalmis lucernariæ

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Psalmi lucernariæ in hyeme dici debent sex, cur

rente semper psalterio, responsorium unum, versum, lectionem apostoli et Evangelii; quæ semper abbas dicat, post hoc et rogus Dei; ut tam istæ cum responsorio et Evangelio novem impositiones psallentium, sine versu et lectione, quam illæ quaternæ horarum ipsius diei impositiones, id est, per ipsas horas; hoc est, primam, tertiam, sextam, nonam, ternarum antiphonarum, et responsoriis singulis, quæ omnes veniunt sedecim, absque versus et lectiones explendo, toties psallere viginti quatuor vicibus genua nostra secundum viginti quatuor seniorum imitationem, qui incessabiliter adorantes Deum in cœlis, mittunt coronas suas, proni jacentes, die noctuque laudantes Dominum dant gloriam Deo. Similiter et tempore æstatis quinque debent fieri in lucernaria, cum responsorio et Evangelio, impositiones, extra versum et lectiones : ut istæ quinque et sedecim impositiones diei, similiter ut supra diximus: viginti quatuor impositiones debere quotidie fieri, secundum viginti quatuor seniorum in cœlo numerum, vicies quater et nos in terra a die omni tempore genua nostra cum laudibus Deo flectamus. In quo tempore æstatis temperius est lucernaria inchoanda propter breves ipsius temporis noctes.

CAPUT XXXVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De psalmis completorii.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Psalmi completorii tres dici debent: responsorium, lectionem Apostoli, lectionem Evangeliorum, postquam semper prasens abbas dicat rogus Dei et versum clusorem.

CAPUT XXXVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De psalmo refectionum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Psalmus refectionis unus dici debet, et versus; similiter levata mensa alius versus cum gloria. Sed hoc opus refectionum peculiariter gratiarum actio est in numero septem laudum canonicorum diei.

CAPUT XXXIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qualiter psalli debet in matutinis.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Matutini psalmi cum antiphonis semper psallantur : id est, quatuor dici debent sine alleluia; post hos quatuor duo cum alleluia, responsorium, versum, lectiones et Evangelia, quæ abbas dicat sine alleluia; in Dominica vero cum alleluia, usque in Epiphaniam : ut fiant extra versum et lectiones octo impositiones cum Evangelio. Sed matutini, extra quinquagesimo psalmo, et laudes de canticis fiant. Dominica vero, vel aliis festis diebus, vel si aliquis fuerit natalis sanctorum, benedictiones dici oportet : a quibus dictis per dominicas genua non flectantur usque ad nocturnos, et omnes antiphonæ vel responsoria in ipso die a benedictionibus dictis cum alleluia dicantur, usque ad secundæ feriæ futuros nocturnos.

CAPUT XL.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qualiter psalli debet per horas diei.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Prima, tertia, sexta, nona, cum psallitur, sed tertius semper psalmus absque ab Epiphania, cum alleluia semper imponatur currente semper psalterio, cum responsoria, lectionem Apostoli, lectionem Evangeliorum, quam semper abbas dicat : si absens fuerit abbas, præpositi vicibus; et versum, et rogus Dei.

CAPUT XLI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qualiter debet in lucernariis.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Psalmi lucernariæ cum antiphonis psalli debent; in quibus duo ultimi cum alleluia; currente semper psalterio; singula responsoria, versus, lectio Apostoli et Evangelii, quod semper abbas dicat sine alleluia : in Dominica vero cum alleluia. Nam omnes antiphonæ ipso die benedictionibus dictis, cum alleluia psallantur, et genua non flectantur, usque ad secundæ feriæ futuros nocturnos.

CAPUT XLII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qualiter psalli debet in completoriis.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Psalmi completorii omni tempore cum antiphonis psallantur : quia totæ septem vices in die, in quibus laudes Deo dicit nos debere cum Propheta dicere, æquali modulatione canuntur, propter septiformem Spiritum, qui non est in aliqua parte discretus.

CAPUT XLIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qualiter psalli debet in refectione.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Psalmi refectionum tam posita quam levata mensa non sunt de septem canonicarum vice horarum, sed peculiariter Deo de benedicenda aut commendanda esca per gratiarum actionem præbentur : sine antiphona directanei dicantur; sed in Dominica vel in diebus festis cum antiphona vel alleluia.

CAPUT XLIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qualiter psalli debet in nocte.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Oportet in nocturnis ab abbate dici versum apertionis, deinde responsorium orationis : deinde in hyeme duodecim antiphonas, sine alleluia; deinde responsorium sine alleluia, currente duntaxat semper psalterio; deinde aliud responsorium jam cum alleluia, ut fiant sedecim impositiones; lectionem

Apostoli, lectionem Evangelii quam semper abbas dicat. Si abbas absens fuerit, præpositi vicibus versum, et rogus Dei. In æstate vero a Pascha usque æquinoctium hyemale, quod est VIII Kalendas Octobris, post versum apertionis, et responsorium abbatis, dici debent antiphonæ sex, sine alleluia; deinde responsorium item sine alleluia : deinde tres antiphonæ cum alleluia, currente semper psalterio, ut superius diximus : deinde aliud responsorium jam cum alleluia, ut fiant duodecim impositiones; lectionem Apostoli, lectionem Evangeliorum, quam semper abbas dicat : quod si absens fuerit, præpositi vicibus; deinde versum et rogus Dei. Lectionem vero, cui jussum fuerit, ut ex animo recitet, non ex codice legat, nisi in vigiliis solummodo. Hoc est quod constituimus, ut frequentius aliqua meditentur, et memoria teneant scripturas fratres; ut quando in quovis loco, quod ex deesse textum lectionis, vel paginæ, si opus fuerit, memoria recitetur. In noctibus vero majoribus accenso cicendelo, vel lucernaria in atrio lectorum, si voluerit abbas legat; aut qui sua sponte delectatus fuerit frater, habeat permissionis licentiam aut legendi, aut aliquid meditandi, aut aliquam monasterii utilitatem operandi. Nam et qui voluerint sibi repausare, habeant et ipsi licentiam dormire : quia completo et reddito oratorio debito suo, residuæ horæ nocte respausationi debentur. Nam et si aliquis quasi spiritalis vult de suo somno surgere, ut audiat legentem, aut ipse legat, aut aliquid operetur, peculiariter cognoscitur per bonum liberum arbitrium spiritum potius amare quam carnem, ideoque debent fratres in uno atrio lecta ante abbatem habere, ut quis quod elegit agnoscatur, vel qualis militiæ suæ futurus sit frater.

CAPUT XLV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debeat psalli in diebus festis.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

A Pascha usque ad Pentecosten omnes antiphonæ et responsoria die noctuque cum alleluia psallantur, et genua non flectantur. In natale vero Domini usque Epiphaniam, omnes antiphonæ vel responsoria die noctuque cum alleluia psallantur, et genua ipsis diebus non flectantur, neque jejunetur, nec abstineatur, sed octo illos dies, qui præcedunt natalem Domini, in jejuniis quadragesimæ vel abstinentia; vel illas orationes, quæ pure solent in quadragesima fieri similiter a fratribus celebrentur : ut ad instar quadragesimæ tristitiæ, ut placabiles servi supra quotidianum debitum amplius exercentes servitium, natalem Domini nostri in stipendiis vel donis lætitiæ mox advenisse lætemur. Epiphaniæ vero nocte ipsius vigiliæ, et ipso die solo omnes antiphonæ et responsoria cum alleluia psallantur : et ab ipso die alleluia claudatur, et mox oratorio dierum festorum subtrahatur, et genua ipso die Epiphaniorum orantis non flectantur. Nam ideo ipso die solo cum vigiliis suis diximus, et non usque octavas alleluia psalli, quia centesima Paschæ ab eo die jejunantibus inchoatur, et abstinentibus imputatur. In omnibus vero diebus Dominicis, benedictionibus dictis, omnes antiphonæ vel responsoria cum alleluia dicantur, usque ad secundæ feriæ futuros nocturnos : et genua non flectantur; quia Dominica Paschalis resurrectio imputatur. Nam in omni Dominico benedictionibus dictis, usque ad missas Ecclesiæ adimpletas, semper in opus Dei dicant hunc versum : *Exsultabunt sancti in gloria : lætabuntur in cubilibus suis* (*Psal.* CXLIX); hoc est, quod per omnium sanctorum cubilia, id est, Ecclesias missarum exsultatio celebratur. Si vero quovis die natalis sanctorum fuerit, benedictionibus dictis genua non flectantur usque ad primam dicendam. Si vero hujus sancti natalis fuerit, in cujus oratorio psallitur, benedictionibus dictis usque ad processionem missæ ibi agendæ, ipso die a sacerdote, et genua non flectantur, et pro lætitia natalis proprii oratorii integer ipse dies usque ad futuros nocturnos, sicut in Dominica, cum alleluia totum psallatur.

CAPUT XLVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De imponendis psalmis in oratorio quovis tempore.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Post abbatem præpositi vicibus cum jussu ipsius imponant antiphonas, currente, ut diximus, semper psalterio. Postquam explicaverint præpositi singuli fratres de singulis decadis, quibus jusserint præpositi, vicibus imponant. Lectiones Apostoli præpositi semper vicibus dent. Evangelii lectiones, si præsens fuerit, abbas semper dicat : si absens, præpositi vicibus. Nam et in matutinis et lucernariis, postquam lectio Apostoli fuerit recitata, Evangelia semper abbas præsens sequatur; si absens fuerit, præpositi vicibus : ut eo ordine quo missæ a clericis celebrantur; id est, quo minor clericus Apostolum perlegerit, sequitur major diaconus Evangelia sancta lecturus. Sic ergo et in monasteriis ratio Domini per ordinem meriti subsequenter servatur : in nocturnis, et matutinis, et lucernariis, in responsoriis psalmi perexplicentur; in prima vero, tertia, sexta, vel nona, in responsoriis bina capita dicantur : et dicant jam Gloria, ut citius exeuntes fratres de oratorio faciendi laboris repræsententur operibus.

CAPUT XLVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De disciplina psallendi.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Tanta debet esse reverentiæ gravitas, vel disciplina psallendi, ut amabilius a Domino, quam a nobis dicitur, audiatur, sicut ait Scriptura : *Exitus matutini et vesperæ delectaberis* (*Psal.* LXIV). Et item : *Bene psallite ei in jubilatione; quia rectus est sermo Domini* (*Psal.* XXXII). Et item : *Exsultate ei cum tremore* (*Psal.* II). Et item : *Psallite Domino sapienter* (*Psal.* XLVI). Ergo si sapienter et cum timore jubet psalli, oportet psallentem immobili

corpore, inclinato capite stare, et laudes Domino moderate canere : quippe ministerium suum ante Divinitatem implet, docente hoc Propheta cum dicit : *In conspectu angelorum psallam tibi* (*Psal.* CXXXVII). Nam considerare debet qui psallit semper, ne alibi sensus ejus demigret, ne cum aliam cogitationem sensus noster migraverit, de nobis dicat Deus : *Populus iste labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* (*Matth.* XV). Et item de nobis dicit : *Ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant* (*Psal.* LXI). Et ne, cum in sola lingua Deum laudamus, in sola regia oris nostri Deum admittamus; et intus in domum cordis introductum diabolum collocemus; fortior enim ab intus ducente judicatur, qui intus ingreditur, quam qui foris exspectat. Ergo ad cantum et tale officium corporaliter cor cum lingua conveniat, cum timore Domino quotidianum debitum redhibere, et notet sibi in corde qui psallit, ad singula omnia testimonia quæ dicit : quia singuli versus si notentur, proficiunt animæ ad salutem, et in eis totum invenitur quod quæritur; quia omnia ad ædificationem loquitur psalmus, dicente Propheta : *Psallam et intelligam in via immaculata, quando venies ad me* (*Psal.* CIX). Quod sonat in voce, ipsum sit et in mente psallentis. Psallamus ergo voce et mente communiter, dicente Apostolo : *Psallam spiritu, psallam et mente* (*I Cor.* XIV); non solum vocibus, sed et corde decet ad Deum clamare. Cavendum namque est cum psallitur, ne frequens tussis, aut anhelitus prolixius abundet, aut salivarum exsecratus assiduus, aut narium spurcitiæ detractæ a psallente inante jactentur; sed debere fratrem post se projicere, quia angeli ante psallentes docentur stare, cum dicit Propheta : *In conspectu angelorum psallam tibi* (*Psal.* CXXXVII). Ergo cum hæc omnia impedimenta psallentibus a diabolo fuerint ministrata, mox sibi qui psallit signet os crucis sigillo.

CAPUT XLVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De reverentia orationis.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Si hominibus carnalibus nisi cum humilitate non fit precatio, cum beneficia eos aliqua temporalia postulamus; quanto magis convenit, ut pro peccatis nostris vel facinoribus omni qua possumus Christum prece rogemus! Nulla ergo debet esse in oratione duplicitas : non unus in ore, alter in corde inveniatur : non multiloquio protrahi orationem debere, sicut ait sanctum Evangelium hypocritas eos fieri tales. Non frequens tussis, non exscreatus assiduus, non anhelitus abundet; quia hæc omnia orationibus et psalmis ad impedimentum a diabolo ministrantur. Nam illud, quod diximus superius, et in orationibus caveatur; ut qui orat, si voluerit exspuere, aut narium spurcitias jactare, non inante, sed post se retro projiciat, propter angelos inante stantes, demonstrante Propheta ac dicente : *In conspectu angelorum psallam tibi, et adorabo ad templum sanctum tuum* (*Psal.* CXXXVII). Ergo vides, quod ante angelos ostendimus et orare et psallere. Nam ideo diximus brevem fieri orationem, ne quis per occasionem prolixæ orationis obdormiat; aut forte diu jacentes diabolus eis ante oculos diverse ingerat, vel in corde aliud subministret. Ergo oportet orare cum timore simpliciter; ut qui orat, præsentis Christi videatur pedes tenere. Et cum tanto debemus orare timore, ut cognoscamus quia cum Deo loquimur. Orare ergo debemus cum omni mente, sicut Apostolus ait : *Orabo simul et mente et spiritu* (*II Cor.* XIV).

CAPUT XLIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De vigiliis monasterii.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Omni sabbato debent in monasterio exerceri vigiliæ, a sera usque dum secundo fuerit gallus auditus, et jam fiant matutini. Sed propter quod vigiliæ dicuntur, a somno se fratres abstineant; et psallant, et legentes audiant lectiones. Jam post matutinos lectis suis repausent.

CAPUT L.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De actu operum quotidianorum, per diversas horas, diverso tempore.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Dum cessant in die divina officia, intervalla ipsa cessantium a psalmis horarum non otiosa volumus pertransiri; æstimantes ne otium modici minus lucrum securis generaret. Quia homo otiosus mortem operatur, et in desideriis est semper. Nam cum frater aliquid operatur, dum oculum in laboris opere figit, inde sensum occupat de quo facit, et cogitare illi aliqua non vacat; et desideriorum non mergitur fluctibus : quia stupore cogitationis ejus tunc oculus non arescit, quando manus cum sensu occupata aliquid perficit, propterea dicente Apostolo : *Et cum essemus apud vos, hoc præcipiebamus vobis, ut si quis non vult operari, nec manducet* (*II Thess.* III). Ergo debent esse et post officia Dei et opera corporalia, hoc est, manuum : et dum fuerit unde indigenti detur, super bona acta carricentur, et bene facta : ideoque oportet inter horarum alterna spatia diversa actuum exercitia convenire. Id est, tempore hyemis ab æquinoctio hyemali, quod est VIII Kalendas Octobris, usque in Pascha, quia frigus est, et mane fratres non possunt aliquid operari, a prima usque in tertiam sequestratæ a se per loca diversa decadæ, ne in uno redacta omnis congregatio suis sibi invicem vocibus obstrepent, id est, lectionibus vacet unus de decem per loca, et residui de suo numero audiant. In his tribus horis infantuli in decada sua in tabulis suis ab uno litterato litteras meditentur. Nam in alphabeto majores usque vel ad quinquagenariam ætatem litteras meditari hortamur. Simul ergo in his horis, et psalmos meditari a nescientibus, ordinatione præpositorum suorum, admonemus. In unaqua-

que decada ergo in his tribus horis invicem et legant, et audiant vicibus litteras, et psalmos ignorantibus ostendant. Cum ergo in spiritali opere has tres horas peregerint, repositis tabulis et codicibus divinis ad tertiam laudibus surgant; agentes in oratorio Domino gratias, quod meruerunt tres horas diei spiritalibus operibus occupati sine peccato transiisse. Mox ut exierint a tertia, universi præpositi oculos habeant ad abbatem, inquirentes eum quid jubeat suas operari decadas : et cum unicuique decadæ diversum laboris assignaverit opus, mox obedientes, vel a suis præpositis ordinati, assignatum laboris opus cum taciturnitate semper exerceant; ita ergo ut antequam inchoent laborare, orent, et postquam explicaverint, reorent : laborent semper præsentibus suis præpositis, et cum impleverint cum gravitate et has tres horas in tanto laboris opere, divinis ad sextam laudibus currant, agentes in oratorio Domino gratias, qui item meruerint et alias tres horas diei occupati tanto laboris opere sine peccato transisse. Ideo enim fratres dicimus taciturnitatem semper debere servare, ut cum omni ab eloquio os custoditur, peccata linguæ non admittantur. Taciturnitas autem hæc a fratribus laborantibus custodiatur a fabulis sine lege, vel sæcularibus rebus, vel verbis otiosis, quæ ad rem non pertinent. Nam psalmos meditari, vel Scripturas recensere, vel de Deo aliquid loqui, duntaxat in absentia abbatis, humiliter tamen et lente, quamvis in illa hora fratres licentiam habeant. Mox ergo ut a sexta exierint, revertentes ad loca sua suum perficiant opus; et in quo opere semper majore fratrum laborantium exhibente cujusvis codicis lectio quotidie ab uno litterato legatur. Ideo enim ordinavimus quotidie laborantibus legi, ut cum a malis tacemus, de bonis audimus, et loquimur, nunquam peccemus. Ipse namque frater legat, quem abbas per aliquam impossibilitatem necessitatis non posse laborare agnoverit. Quod si ipse major numerus fratrum, cui legitur, prope sit monasterio, operantes intus monasterium aliquid tale de artibus fratres, cum quo opere possint ad legentes migrare, mox se jungant, et audiant auribus, tamen manibus operantes. Quod si fixa sit operis officina, aut tale sit opus, cum quo non possint fratres ad legentes migrare, alia die et ipsis legatur. Ergo cum et has tres horas in laboris opere transierint, divinis ad nonam laudibus currant, agentes in oratorio Domino gratias, qui item meruerint et alias tres horas diei sine peccato transisse. Post nonam vero quantum spatium in lucernariam restiterit, quisque quod occurrerit operetur, ordinante abbate, vel insistentibus præpositis suis. Qui præpositi ideo fratribus omni hora imminеant, ut frater ex toto otiosus non sit. Nam cum in aliquid faciendo fuerit occupatus, non vacat ei alia cogitare, nisi hoc in quod intentis manibus operatur. In æstatis vero tempore, id est, a Pascha usque æquinoctium hyemale, quod est VIII Kalendas Octobris, quia magis mane refrigerat, a prima usque in tertiam magis operentur; ut recenti et suavi, vel gravi brevium noctium somno careant. Item post dictam tertiam usque in sextam laborent; semper autem cum taciturnitate sæcularium vel otiosarum rerum, vel scurrilitatis, quæ ad ædificationem non pertinent : psalmorum vero recensionem, vel meditationem et interrogationem præceptorum divinorum, vel pro ædificatione aliquid de Deo loqui, quamvis in illa hora discipulis licentiam relaxamus, in absentiam duntaxat abbatis : in præsentia vero ejus labor, humilitas, taciturnitas et reverentia præbeatur. In absentia vero abbatis ideo de bonis et sanctis rebus eos loqui permittimus, ut nunquam desit memoriæ eorum servanda pro servitio Dei oris eorum custodia, et expeditius de bono quam de malo eorum eloquia occupentur. Nam ipsum laboris opus terrenum, aut cujusvis artis cum inchoant, oratione præcedente incipiant; eadem semper oratione et finiant. Ideo enim præcedente oratione incipiant, ut petant Deum, ut pio ejus auxilio adjuvati, et ejus defensione omni hora muniti in his horis, quibus laborant, ne aliquod in eis peccatum subripiat, de quo possint Domino displicere. Et ideo postquam a labore disjunxerint, orent; agentes gratias Deo, quod fuerint Dei auxilio adjuvati. Ergo postquam has tres horas laboraverint, divinis ad tertiam laudibus currant, agentes in oratorio Domino gratias, qui meruerint in labore manuum occupati sine peccatorum offensa transisse. Mox ergo ut a tertia exierint, unusquisque revertatur ad suum laboris opus : et cum per sequentes horas laboraverint divinis ad sextam laudibus currant, agentes in oratorio Domino gratias, qui alias tres horas diei occupati item in laboris opere sine peccato meruerunt transisse. Statim post dictam sextam, aut post prandium, quam in jejunio, omnes modice in suis lectis meridientur : ut meridianas horas, vel ferventem æstum in sopore pertranseant; et in fatigatis fratrum corporibus, id est, jejunio et labore, ipsius temporis brevitas noctium auxilio meridiani somni compensentur; et sobrius jam surgat frater in nocte, cum cœperit æstate dormire in die. Ergo post sextam cum suis se collocaverint lectis, post modicam requiem universi fratres a præpositis suis, vel ipsi simul præpositi ab ipsius septimanæ vigiligallo excitati, quanto spatio diei nona restiterit, item cum taciturnitate vaniloquii artibus suis revertantur et labori; et in toto ipso æstatis tempore, tam etiam cum sexta hora, vel nona reficitur. Tamen post nonam quantum spatium diei restiterit usque temperius inchoatam lucernariam, tunc ordinatione præpositorum suorum sequestratæ a se per loca diversa decadæ, alii legant, alii audiant, alii litteras discant et doceant, alii psalmos quos habent superpositos meditentur. Nam cum eos maturaverint, et memoria perfecte tenuerint, adducti a præpositis suis ipsum psalmum aut canticum, seu quamvis lectionem memoriter abbati restituant : et cum perreddiderit, mox petet pro se debere orari. Et cum pro eo a circumstantibus oratum fuerit, complenti abbati genua osculetur, qui reddidit. Cui mox aut ab ipso

abbate, aut præpositis jubetur superponi; et postquam superpositum fuerit quodvis, antequam secum meditetur, item a circumstantibus petat pro se orari, et sic inchoet meditari. Lucernaria vero omni tempore, maxime vero in æstate, temperius inchoetur, pendente adhuc sole, sicut dicit Propheta, *usque ad occasum* (*Psal.* CXXII): non tamen dixit, post occasum. Ergo inde maxime in æstate temperius lucernariam diximus inchoari, propter breves ipsius temporis noctes. Ad laborem vero operis terreni, vel missiones viarum, hi fratres deputentur, qui artes nesciunt, aut discere nolunt, aut non possunt. Artifices vero deputato die, et experimentato artis suæ A penso, artibus quotidie sedeant; qui tamen cum aliqua necessitas laboris terreni aut viarum pro monasterii utilitate perurserit, tunc relictis artibus, aut fratrum adjutoriis, aut viarum necessitatibus occupentur. Fratribus delicatis et infirmis talis labor injungatur, ut nutriantur ad servitium Dei, non occidantur: duricordes vero et simplices fratres, vel qui litteras dicere nolunt, et non possunt, ipsi gurdis operibus intricentur; tamen cum temperamento justitiæ: ne soli jugiter diversis opprimantur laboribus. Infantuli, et jam senio decrepiti, et infirmi æquali debent cogi judicio.

INCIPIT REGULA QUADRAGESIMALIS.

CAPUT LI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De orationibus Quadragesimæ in die.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Inter matutinos et primam pura fieri debet oratio ab omnibus; item inter primam et tertiam: similiter fieri inter tertiam et sextam: similiter inter sextam et nonam: similiter inter nonam et vesperam; similiter inter vesperam et completorios: similiter fieri in totis Quadragesimæ diebus oportet.

CAPUT LII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De orationibus Quadragesimæ in nocte, sive Psalmis.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Oportet post primum decubitum omnes surgere, et ante lectos suos orare, complere abbatem, et repausare omnes, item post nocturnos repausare. Item cum cantaverit gallus, omnes surgere, et orare ante lectos suos, complere abbatem, et repausare omnes. Unde oportet vigiligalles, in noctibus vel diebus Quadragesimæ multum vigilantes in nocte et in die esse sollicitos, ut horas advenisse orationum fratres admoneant. Ideo debent in uno atrio omnes dormire, ut ab omnibus orationes istæ ante lectos communiter impleantur, ut omnes audiant abbatem complentem. Item debent surgere, et facere matutinos: quia adhuc matutini separati a nocturnis ante Pascha dicuntur. Item inter matutinos et primam similiter pura fiat oratio.

CAPUT LIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De continentia ciborum et potus in Quadragesima.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Unum coctum omnibus pulmentum sufficiat; et in secundis quodcunque fuerit crudum cum pomis: panis hordeacei quadræ duæ. Ab ipso die Quadragesimæ usque in tricesimum propter laborem binas ad diem fratres, non amplius, accipiant potiones; id est, unum merum et unum caldum. A tricesima B vero usque in vicesimam singulos meros accipiant: a vicesima vero usque ad Pascha vinum omnibus subtrahatur: absque infirmis, et infantibus intra duodecim annos, et senio jam defessis. Sed hoc de infirmis consideret abbas, ne aliquis mentiatur et fingat infirmum. Firmis vero, vel suo voto abstinentibus, mixta salibus cum cymino, vel apii semine calida aqua misceatur. Oleum non in caeabis, sed in ferculis propter abstinentes mittatur. Qui abstinentes in ipsis tamen mensis decadum suarum, quot in mensa quæ in suo numero fuerint, ordinatione majoris juxta jubeantur sedere: ut abstinentes de una mensa in una comedant scutella. Ideo enim diximus inter alios fratres communiter abstinentes sedere, ut erubescant voraces in communi natura C non posse pariter gulæ desideria refrænare, et in eligendis bonis divinam cum abstinentibus non posse gratiam promereri. Nam ipso die Quadragesimæ cum communicant, primo jejunio, antequam communicent, detur licentia ab abbate in oratorio talis. Dicat abbas omnibus fratribus: Fratres, qui vult pro anima sua spiritaliter laborare, et aliquid abstinere, ad bonum hoc opus liberam ei voluntatem concedimus: qui vero noluerit, regulæ de hoc titulo constituta accipiet, et quadragesimæ contentus erit mensura. Jam qui de fratribus voluerint aliquid abstinere, ibi in oratorio vadant, et humilient se ad genua abbatis, agentes gratias de boni actus voluntate concessa: et post impensam humilitatem, simul et ore suo abbati indicent, quis quid voluerit abstinere. D Nam ideo in oratorio abstinentes diximus designari, ut ad mensas cum hoc ipsum continent, ad escam in quadragesima corpori perdendam a tepidis vel gulosis fratribus non jam hoc ipsum repræsumere vel secum comedere suadeantur: cum non vult quis videre a se alium meliorem. Sed sint ergo isti tales testimonio oratorii de omnibus apud Deum electi, etiam abstinentes designati. Merito enim de resurrectione Domini tales debent in Pascha lætari cum Christo, qui corpus suum per abstinentiam cum eo crucifixerunt in quadragesima, dicente de tristitia Scriptura: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent* (*Psal*

cxxv). Et, *in paucis vexati, in multis bene disponuntur* (*Sap.* III). Nam quadragesima præsentis hujus parvi sæculi obtinet typum, Pascha vero futuræ vitæ æternam lætitiam bonis indicat : in tantum, ut quod in quadraginta diebus abstinetur, manducari liceat toto anno. Sic qui in præsenti vita sæculi hujus aliquid desideriis suis vel carni subduxerit, in illo sæculo abundanter licet animæ de melioribus divinis deliciis in perpetuo saginari. Quia in hoc parvo tempore pro Domino voluit contristari, cum eo merebitur in futuro lætari. Jejunia vero Quadragesimæ protrahantur in vesperum; id est, post lucernaria reficiatur omnibus ipsis quadraginta diebus : quia quinta feria jejunatur, absque dominica : in quas dominicas sera penitus nihil cœnent, ut una sit in ipsis diebus a die refectio. Jejunium vero in Quadragesima propter supervenientes non frangatur a domesticis fratribus. Qui vero voluerint fratres jejunium superponere, in ipso superposito die in labore cum fratribus non spectentur, solummodo laborantibus fratribus legant, ut otiosi non sint, et pro pane de verbo Dei reficiantur. Ideo enim in spiritu legendo laborent, ut sicut scriptum est, *Qui non laborat, non manducet* (*II Thes.* III), ita et dignum est, ut qui non manducat non laboret, nisi in illa refectione, in qua sine pane reficitur; hoc est, in eloquio Dei, dicente Scriptura : *Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei* (*Luc.* IV). In ipsis vero quadraginta diebus in monasterio fratribus ab hebdomadariis pedes non laventur, solummodo discalceentur; supervenientibus quibusvis extraneis laventur, propter illius mulieris testimonium, quæ lavit, et de alabastro unxit pedes Salvatori cœnanti. In cœna vero Domini mittant manus pro benedictione ad lavandos pedes abbati, et postea omnibus præpositis cum solatio fratrum. Inchoando tamen abbas lavet simul : et ostiariis ipse major lavet pedes; ut cum et ipsis humilem se in hoc obsequio præbet, et digne omnibus in honorem exaltatior judicetur. Deinde præpositi omnibus fratribus in decada sua lavent pedes, et tergant. Sexta vero feria lucescente, quæ est ante sabbatum sanctum, nocturnos solummodo faciant : quia adhuc nocturni ante pullorum cantum dicti de quinta adhuc feria sunt : etiam matutinos, vel cæteras horas, vel constituta officia Dei, usque ad missas sabbati; ubi tam prolixum psalmorum silentium in ore psallentium nova resurrectionis alleluia aperiat. Ergo cum ad nocturnos quintæ feriæ dictos ulterius usque ad missas sabbati non psallent; orationes tamen illas quadragesimæ puras compleant, et ipso sextæ feriæ die lente sibi loquantur de tristitia Dominicæ Passionis; nec se supervenientes salutent. Nam extra infirmos et infantes, et senio pervinctos, quicunque de sanis reficere voluerit, sine accepta benedictione, et non signata refectione reficiat; ut a gula sua vel a semetipsis communicati erubescant, cum aliis superponentibus pro Dei speranda mercede, unum diem non posse jejunium voluntarie pertransire; cum aliis ab invito interdum per triduana transire jejunia indigentiæ imponat necessitas. Et cum qua fronte futura octava Paschæ in Dominicæ Resurrectionis victoria desideret epulari, qui in tristitiæ causam ipsius passionis una die noluerit suam cum Christo crucifigere carnem? Sacramenta vero altaris in patena majore vitrea finiantur : ut cum sexta feria Judæi ad passionem Christum quæsierint, sit ipso die mentibus nostris reclusus, ut sabbato nobis per resurrectionem in novo sacramento appareat. Jam qui sexta feria refecturi sunt, sine communione reficiant; ut agnoscatur jam quis sexta feria injuste refici sine Christo. Lotio vero rerum, vel apparatus Paschalis ipso die procuretur : in qua sexta feria altaris velamen, vel universus oratorii subtrahatur ornatus; simul et lucernæ et cicendeli totum intra monasterium negetur aspectus : ut in nobis tristitia habeatur ipso die, cum mundo verum Domini lumen per passionem abscedit : et in sequenti lumen lucescente sabbato per totum mundum pro lætitia reponatur, quando per resurrectionem Christi lætitiæ ad nos lumen revertitur. Nam omni tempore sic ornatum et mundum esse debet monasterium, ut per omnia introitorum loca munda ornata velis videatur ubique quasi una Ecclesia; ut ubique ad se invicem occurrentes deceat, libeat, et delectentur orare.

[*Explicit regula quadragesimalis.*]

CAPUT LIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Cum hora divini officii advenerit, mox debere fratres ad oratorium festinare.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum advenisse divinam horam percussus in oratorio index monstraverit, mox laborantes opus projiciant; artifices ferramenta dimittant; scriptores litteram non integrent, omnis fratrum manus deserat quod agebat; festinet statim mox cum gravitate pes ad oratorium, sensus ad Deum : ut mox ad primam orationem occurrant, et tanquam apes ad mel, intrantium in oratorium fratrum examen ebulliat : ut qui tacitus erat sancti oratorii locus, statim psalmorum clamoribus impleatur, et silentium loci sancti ad relictas migret officinas et opera. Cum vero index in oratorio semper percussus fuerit, mox omnes audientes, antequam currant, faciant sibi crucem in fronte, respondentes : Deo gratias.

CAPUT LV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De quot passibus frater, relicto labore, ad oratorium debet occurrere.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum sonuerit index ab abbate percussus, laborans frater, aut solus, aut multi mox relicto ferramento æstimatione oculorum suorum citius perpendat, si debeat ad oratorium festinare, an non; et hoc eligat, ut de quinquaginta passibus longe a monasterii limine, cum gravitate debeat ad oratorium festinare. Quod si supra hunc numerum fuerit loci longinquitas, jam non vadant, sed ibi relicto de manibus

ferramento, suas flectentes cervices, quæ aguntur in oratorio genua, opus Dei sibi lente dicant et ipsi: aut si urgent fratrum quævis opera facienda, psalmos sibi tamen cum gloriis suis conternent; quia gloriæ illæ quæ inter eos dicuntur pro orationibus constat. Nam ipsæ gloriæ flexo semper capite a psallente dicantur; psalmi vero directanei dicantur, propter, ut supra diximus, urgentia laboris opera, quibus expletis versum et orationem complens sibi ipse mox quod faciebat reprehendat. Ideo enim si plus a quinquaginta passibus longitudo fuerint loci a laborante fratre, jam non diximus ad oratorium ambulare, ne currentes de longe fratres, festinatione nimia concita certatim inter se cursio, non cum gravitate, sed cum lascivia currant; et lassati longo itinere cum tardi ingressi oratorium fuerit, palpitante post viam stomacho, vocem psalmi non valeant adimplere: et cum de longe quamvis lassus advenerit, opus Dei a præsentibus fratribus jam inveniat explicatum, et tunc in desperatione vel damno suo spiritalis frater versetur, et graviter contristatus, qui non meruerit opus Dei, nec in oratorio: et damnum constitutæ horæ ei longinquitas faciat. Intra monasterium vero qui urgentibus communis utilitatis necessitatibus occupantur, clara voce cum a psalmo cessatur, et orationi incumbitur, petant ad oratorium se debere habere in mente, et tam in eodem loco in quo occupantur lente sibi opus Dei, sequendo oratorii vocem, adimpleant simul, et explicatis per vices psalmis in eodem loco, in quo stant aut sedent, in orationibus genua flectant.

CAPUT LVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debeant fratres in itinere opus Dei complere.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum fratres spiritales sine laico ambulant juncti ad se et cantantes, modice de via flectant genua, et post orationem redeant in viam: mox ab omni verbo alieno a Deo tacentes, propter reverentiam operis Dei, et sic ambulando petita prius benedictione impositum prorumpant in psalmum, quem cum expleverint, stent modicum; et inclinato capite modice orent: qua oratione expleta, mox inchoent viam ambulare cum psalmo; quo expleto, iterato stantes orent: qua item expleta oratione, psalmum similiter ambulando inchoent: quo expleto, iterato curvati in humilitate orent. Ergo cum omnem ipsius horæ consuetudinem expleverint, modicum sedentes in partem flexis genibus orent: et complentes vicibus sibi, tunc demum revertantur ad viam, et sic se communibus fabulis, si voluerint, misceant. Tamen illis horis, quibus opus Dei ambulando perficiunt, caveant ne divino occupati in opere aliud inter se verbum immisceant. Si vero mixti cum laicis ambulant, sequestrantes se ab eis in parte stirpium, aut si mundus fuerit locus, et latebram non præbuerit eis, retro se aliquantulum faciant, et flexis genibus trium psalmorum capita dicentes, mox una gloria explicent; deinde dicentes versum, et post versum modicam orationem facientes, complentes exsurgant, et sequantur viæ collegas. Ideo enim plus ad singula capita trium psalmorum cum una gloria a fratribus non diximus dici, ne perambulante solatio laico, cui de causa Dei cura non fuit, derelicto forte fratribus spiritalibus trivio, nescientes forte fratres viam, in multifariam separentur semitam per errorem, et postea amara tristitia occupentur; et pœniteat forte eos in lucris animæ remorasse. Sed hoc, ut sic compleant, exeuntes de monasterio fratres ab abbate aut a præpositis suis debent moneri. In nubilo vero die, cum radios suos sol mundo absconderit, sive in monasterio, sive in via, sive in agro perpensatione horarum transacta fratres æstiment, et quævis hora sit, consuetum tamen compleatur officium: et sive ante, sive retro a certa hora dictum sit, consuetum horæ opus tamen non prætereat, sed agatur: quia obscuritas nubium cito absente sole, hoc religio excusat, quod culpa agentes non invenit.

CAPUT LVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quo ordine in via fratres aliquid regulæ constitutæ servabunt.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Frater qui pro actibus monasterii mane missus fuerit, et qui propter occupationem viæ a prima usque in tertiam in hyeme, sive a nona usque in vesperam in æstate, legerit; si sub eodem die monasterium reversurus fuerit, quavis hora redierit, prandeat; aliquantulum tamen legat aut meditetur, ut regulam ipso die videatur implere. Si vero in viam longiorem dirigatur, codiculum modicum cum aliquibus lectionibus de monasterio secum portet; ut quavis hora in via repausaverit, aliquantulum tamen legat: ita tamen si fuerit psalteratus. Si vero non fuerit, tabulas a majore superpositas psalmis secum portet; ut ad refectionem prandii aut ad mansionem cum applicaverit, aliquantulum, quantum occurrerit, tamen meditetur; ut quotidie regulæ reddat quod suum est. Ita et frater qui adhuc litteras discit, tabulas superpositas a majore de monasterio secum portet; ut si cum litterato vadit, ipse cum se ad refectionem, vel mansionem applicuerit, cum eo tamen, aut solus aliquantulum, quantum occurrerit, meditetur, ut supra diximus; aut ad prandium, aut ad mansionem aliquantulum tamen meditetur: ut videatur quotidie consuetam regulam adimplere. Item frater, qui pro actibus monasterii aut noluerit ire, aut certe ambulans murmuraverit, vel cum aliqua tarditate exire voluerit, si placuerit abbati, jam non mittatur: et statim excommunicationis pœnam suscipiat, et sciat se adeptum superbiam præceptioni repugnare divinæ; ideo divinæ, quia dicit Dominus doctoribus nostris: *Qui vos spernit, me spernit* (*Luc.* x). Applicantes vero in via ad mansionem fratres, talī loco lectum sibi eligant facere, qui sit semotus et

mundus; ubi digne supra stratum leniter in nocte Deum memorentur. Nam et hoc præceptum abbatis vel præpositorum exeuntes in viam fratres accipiant, ut quoscunque fratres spiritales positos visitent; et cum eorum introierint cellas aut oratoria, orantes dicant hunc versum: *Introivimus in tabernaculum ejus, adoravimus in loco ubi steterunt pedes ejus* (*Psal.* CXXXI). Exeuntes exinde orantes similiter dicant hunc versum semper: *Vias tuas, Domine, notas fac mihi, et semitas tuas edoce me. Dirige me in veritate tua* (*Psal.* XXIV). Aut forte alium versum pro isto, si voluerint dicere: *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea* (*Psal.* CXVIII). Ergo cum cœperint a monasteriis et cellulis spiritalium nostri fratres exire, prius oratorio valefaciant, et item peculiariter pro egressu, quos in monasteriis suis vel cellulis derelinquant, se debere in sequenti Dei opere memorari, et sic ambulent. Cum vero ecclesias nostri fratres introierint, post orationem humilitatis Deo incurvatæ erecti dicant hunc versum: *Exsultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis* (*Psal.* CXLIX); lente dicentes et modice incurvati in orationem complentes sibi, sic exeant foras.

CAPUT LVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quos palmos debent fratres dicere diverso tempore in via nocte?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum surrexit nocte super stratum suum frater, aut solus, aut cum alio adimplere nocturnos, post versum taciturnitate, a capite, vel responsorium, primum tres psalmos dicant, alium responsorium, lectiones, versum, non amplius, propter laborem viæ præteritum et futurum. Matutinos vero omni tempore in via post nocturnos explicitos, mox subsequentes conjungant: ne cum lux eos occupaverit, matutina in squalidis, in importunis vel spurcatis casæ vel tabernæ locis, antecedentes, aut post deridentes nostrum propositum laicos, sine reverentia videatur compleri. Ergo cum jam secuti fratres de factis matutinis mane fuerint, de sola viæ profectione incipiant cogitare, vel de componendis sarcinis animalium, vel de constrictione oneris bisaciarum suarum reddantur solliciti.

CAPUT LIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qua hora debeant fratres in via reficere.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Ambulantes longo itinere fratres quarta, sexta, sabbato in hyeme; hoc est, ab æquinoctio autumnali, quod est VIII Kalendas Octobris usque in Pascha, in via ambulantes fratres ad vesperam reficiant. Nulla ratione hæc frangant jejunia. Ideo enim ad vesperam diximus, quia si nona volunt in via reficere, occupati in refectione brevibus horis prolongata, mansio eis parvo clauso die subducitur. Sed qui tamen hæc in hyeme non frangant jejunia, si carricati in dorsis suis gravibus oneribus non vadunt, nam tunc abbas in via ambulantes fratres faciat reficere; considerata perpensatione aut temporis, aut necessitatis, sive in hyeme, sive in æstate, si gravia gelicidia camporum, aut ferventes æstus viarum, aut montes excelso subire, aut grave sarcinarum pondus æstimaverit, vel imbecillitates quorumdam impossibilitatis fratrum consideraverit: tunc refectos aliquod faciat de monasterio properare. In hyemis gravi algore calefactos, in ferventi æstate temperatos in viam debet fratres dirigere. Infantuli vero infra duodecim annos, non solum nullo tempore in via jejunent, sed etiam nullo die jejunii de monasterio egredientur; duntaxat si in proximo non mittuntur, unde ante tertiam in æstate, aut ante sextam in hyeme exspectentur, in quibus horis constitutum est eis debere reficere.

CAPUT LX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De qualitate sumptuum fratrum in viam accipiendorum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Considerans abbas fratrum debitum quotidianæ mensuræ, nec non et longinquitatem itineris, vel moras agendi actus, simul et perpensas substantiæ monasterii quantitatem in nummis, aut in his quæ cruda possunt portari, sufficientibus consuetæ mensuræ sumptibus aliquantulum pro labore itineris magis, propter adjuncti forte in via collegæ vel socii charitatem, quantum abbas voluerit, panis aut vini, seu et aliarum rerum vel nummorum jungat mensuræ.

CAPUT LXI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Missus frater de monasterio, et in eodem die exspectandus, si suadente aliquo foras communicare debet; an ad oratorium revertens servare jejunium coram abbate consignandum communioni?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Exiens frater de monasterio interrogat abbatem, dicens: Quid jubeas, domine pater, si pro charitate ab eo ad quem mittor, aut ab alio aliquo retentus fuero ad mensam et cum juramento suasum mihi fuerit ad manducandum, quid? frangendum erit, aut non, jejunium? Respondeat abbas, dicens: Si spiritalis frater pro adventus tui lætitia secum tamen ad comedendum et per charitatem petat, prima quidem ejus petitione, si quarta, aut sexta feria, aut sabbatum fuerit, nega: secundæ vero iteratæ ejus petitioni pro charitate jam consenti. Aliis vero diebus, extra istas tres ferias, primæ petitioni spiritali ad manducandum effectum concede. Si vero sæcularis erit apud te reficiendi petitio, quarta, sexta, feria, et sabbato non permittimus te jejunium frangere: quantisvis petitionibus nega, usque tamen ad juramentum. Nam forte cum per aliqua divina aut sancta fueris adjuratus, jam consenti in his tribus feriis: ut et agnoscaris Dominum amare, cum per eum conjuratus consentis. Et quod secundæ petitioni spiri

tali fratri pro charitate volendo concedis, juste laico divino te nomine conjuranti, licet nolendo, consentis. Si vero in his tribus feriis sine adjuramento divini nominis apud te erit persuasio frangendi jejunii, communicare apud laicos non permittimus fratres, sed ad suam communicationem exspectet oratorium revertentes. Si vero prolixitate itineris sero erit frater reversurus, si tamen ab aliquo, ut diximus, laico in his tribus feriis sine juramento suadeatur jejunium frangere, non tamen ei se promittat reficere. Si vero ad hunc sæcularem frater mittatur, in omnibus jam conversum similantem religiosis actibus, qui sola adhuc videatur tonsura dissimilis, hujus suasioni tribus feriis pro jam conversi forma vel charitate post primam, ut diximus, petitionem refectionis concedatur effectus. Aliis vero feriis, si apud suadentem de refectione a transmisso fratre adhuc tarda fuerit agenda mora, aut nona, aut vespera, fratri manducare permittitur; ne extra horas refectionum constitutas consuetus modus sancti propositi excedatur. Jam si nulla est mora, et via a fratre repedari sub die necesse est, quaqua hora festinantibus fratribus fuerit persuasum, mox consentiat; ne non sumptus monasterii habeat frater, et consuetam refectionis horam longinquæ occurrere viæ, et tarde fratri per lassitudinem revertenti impræparata diversorum refectione mensa monasterii jam explicita levetur, et utrinque decipiatur advenions. Et item ideo a festinante fratre extra horam consuetam refectioni consensus conceditur, ut non petentis pro charitate hospitis animus contristetur.

CAPUT LXII.

INTERROGATIO DISCIPULI

Si debet extra horam constitutam in via frater aut manducare aut libere.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

De sumptibus suis extra horam constitutam non præsumat, qui sumptus ipsi a privilegio vel mensura regulæ exierunt; ideo constitutis horis per normæ mensuram debentur. Si vero de alienis sumptibus ab alio extraneo socio dantur pro labore itineris, in charitate fratres consentiant: ita tamen, ut ante consensum hoc tradenti respondeant se habere præceptum regulæ vel abbatis, de sacris monasterii sumptibus extra horam eis debitam non posse contingere; hoc ideo a sanctis vel spiritalibus fratribus, ignorantibus aliis hanc disciplinæ mensuram, illis vicecollegis diximus innotescere, ne cum de suis sportis incongruæ refectionis hora nihil communiter ponant, æstimentur cupiditate magis hoc, non disciplina observare. Quod si item his fratrum dictis taliter suadentes responderint, ad solam gratiam illorum, vel communionem eorum in reficiendo per charitatem appetere, quam viæ societas injunxit, et intactis eos sumptibus de suo velle pro charitate expendere; tunc demum eis assentiant, perseverante tamen servandorum suæ horæ suorumque sumptuum disciplina. Jam enim cum constituta viæ advenerit hora, prius nostri fratres juste cum hora justitiæ magis suas horas efficiantur, et tunc de suis sumptibus jam ponentes, quod illi pro sola charitate injuste præsumpserant, isti nunc et pro vicaria charitate, et pro justitiæ modo dupliciter administrent: ut quos in illos ignorantes modum justitiæ istis tamen charitas persuaserat, per istos illis notitiam suam ingerat disciplina. Quod si ante horam refectionis adveniat, quam fratres ad casam perveniant destinatam, mox in quo loco in via constituta occupaverit hora, reficiant fratres: ne forte cum ad locum pervenerint destinatum, non cogantur a colono reficere, et missus frater horam refectionis videatur perdidisse, cum ad refectionem a domino rei coactus non fuerit, et postea extra horam cogatur fame compellente reficere, et sumptus constitutæ horæ extra tempus violare. Ante nonam in via fratribus quodvis bibere liceat propter sitim

CAPUT LXIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quales sunt fratres qui insalutatis abscedunt fratribus.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Fratres spiritales in via quando a se abscedunt, si vale sibi non faciant, vel orationem communem offerant Domino, vel pacem sibi tradant, sciant se excommunicatos a charitate discedere, usque dum se revideant, et charitatis inter se vinculum nectant, sicut in Vitis legitur Patrum; abscedens unus frater de partibus Orientis, veniens in partes Occidentis, rememoratus quod uni fratri vale non fecerat, præmissæ charitatis repedavit itinera, ut quod minus complevit, in fratre perficeret. Unde debent ad hanc charitatem fratrum fratres esse solliciti.

CAPUT LXIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quoties debet frater relinquens monasterium et iterum ab errore revertens recipi.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Frater si exierit frequenter de monasterio, usque in tertium reversus resuscipiatur, amplius non jam: quia talis apud Dominum ejus agnoscitur divini servitii fides, qualis apud homines pedum instabilitas constitit. Et ut quid in monasterio jam opus sit, quem Deus non possidet? Ideoque post tertiam correptionem juste monasterio sit ut ethnicus et publicanus.

CAPUT LXV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debent fratres externi a domesticis salutari?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Fratres cum monasterio extranei supervenerint, et ejusdem fratres monasterii in communem locum advenerint, ubi illi extranei aut sedent, aut stant aut jacent, aut deambulant; primo ad ingressum suum mox voce sua, Benedicite, salutent; deinde petant pro se orari, postquam orationem compleve-

rit extraneus, mox vadat frater domesticus incurvato per humilitatem capite salutationis ejus ad genua, et prius hoc erigatur ei ad pacem; ut apostolica compleatur sententia dicens : *Honore invicem prævenientes* (*Rom.* XII). Ad ingressum vero fratrum extraneorum post orationem, antequam compleat, hunc versum dicat abbas cum domesticis fratribus : *Suscepimus, Deus, misericordias tuas in medio templi tui* (*Psal.* XLVI).

CAPUT LXVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De egressu fratrum de monasterio in viam.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Exeuntes in viam fratres petant pro se orari, dicentes versum : *Vias tuas, Domine, notas fac mihi, et semitas tuas edoce me* (*Psal.* XXIV); aut voluerint alium : *Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moveantur vestigia mea* (*Psal.* XVI). Semper enim versum quando exeunt, sive quando ingrediuntur, cum gloria explicent. Similiter et revertentes petant pro se orari, dicentes hunc versum : *Introivimus in tabernaculum ejus, adoravimus in loco ubi steterunt pedes ejus* (*Psal.* CXXXI); cum gloria : vel quotiescunque limen forum ultimarum monasterii egressus ingressusque fuerit frater, sine versu tamen, petat pro se orari semper.

CAPUT XLVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De regressu fratrum de via revertentium in oratorium.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Fratres quovis horæ tempore de via reversi ad monasterium fuerint, et fratres psallentes in oratorio invenerint, orantes mox psallant cum ipsis; et post psalmum expletum a psallentibus pariter voce sua universos petant pro se orare debere : ut videantur de ingresso limine forensi exterioris regiæ monasterii in petenda oratione regulam adimplere. Et post missas operis sancti in oratorio primo abbatem, deinde præpositos suos, vel omnes post regressum viæ ad pacem accipiant.

CAPUT LXVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Exeuntes de oratorio mox debere de omnibus tacere.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Exeuntes de oratorio fratres mox taceant, nec etiam psalmos meditando exeant; ne quod in tempore suo cum reverentia dictum est, extra tempus foris per extollentiam decantetur. Ergo exeuntes de oratorio taceant statim : quia psalmorum explicatum est tempus, et taciturnitatis incœptum est, sicut dicit Scriptura : *Omni rei tempus* (*Eccl.* III).

CAPUT LXIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De fratribus ægrotis.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Fratres ægrotos qui se dixerint esse, et ad opus Dei se non levaverint, et continuo jacuerint, ad culpam non vocentur : sed in refectionem solummodo succum, vel ova, aut calidam aquam accipiant; quod vix possint veri tædiosi accipere : ut, si se fingunt, vel fame compellantur levari. Si vero post diei dictum surrexerint, excommunicentur; et ad mensam carnalem non accedant, quia ad spiritalem oratorii non affuerunt, quia laborem fugerunt, et opus Dei contempserunt. Nam in his talibus agnoscitur diabolus per excusationem tædii somnique pigritiam ministrare; ideoque talem mercedem recipiant. Qui vero frater sine febris membrorumque dolore lassatur, si pœnam supradictæ lassitudini excommunicationis sustinere non vult, intret tamen in oratorium consueta cum fratribus hora, et si stare non potest, jacens in matta velut in oratione psallat : cui a vicino fratre stante insidietur tamen, ne dormiat. Si vero postea ex toto nihil laboraverit, unam quadram panis minus in annona accipiat sua, et potiones duas subductas; et hoc tantum, quia vel ad opus Dei surrexit, quia nec justum est ut otiosus frater contra laborantem fratrem, cui digni laboris merces debetur, æqualiter judicetur : et quia *bovi trituranti non alligabitur os* (*I Cor.* IX). Sic et qui non laborat, si propter justitiam, jam si ex toto non manducat, vel pro tædii qualitate tantum manducet, quantum laborans aut sanus : quia impotens, qui ad laborem proclamat se non posse, item ad manducandum judicetur non posse : quia utrumque non posse justitiæ convenit, et veram necessitatem ostendit. Si vero ad laborandum non possumus; et ad manducandum juste debere non posse. Per pigritiam enim otiosi glutonis talis agnoscitur ægritudo, ut cum ad laborandum suo ore proclamat, se non posse; et ad manducandum tacet ipsum non posse; si sua vult non dicere, aliena mox incipiat lingua audire, se ad manducandum non velle nolle non posse : quæ justitia hoc ostendit, ut sicut in uno homine anima, venter, membra æqualiter conveniunt; sic et una necessitas in his tribus communiter debet sentiri, ut quod in sanitate tres istæ res supradictæ communiter possunt, in necessitate vero agnoscatur simul non posse. Nam quare uni rei non posse permittat necessitas, et aliæ posse permittat; cum in uno hominis corpore anima, venter, et membra separatim ipsam necessitatem sentire et sufferre non possunt : quia adhuc anima in nobis omnes sentit dolores; qua abscedente, quod passum fuerit mortuum corpus nescit sentire. O injustitiæ nefas! caput torquetur doloribus propter laborem, et venter non torquetur propter dilectionem cibi; quasi in alieno corpore ipse venter sit positus.

CAPUT LXX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De charitate fratrum circa ægrotos.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Fratres qui se voluerint ostendere, quam pleni sint charitate, cum certamine ægrotos fratres visitent.

consolentur et serviant; ut charitate fraterna in necessitate probetur, et Domini jam vocem factis adimpleant, dicentis : *Infirmus fui, et visitastis me* (*Matth.* XXV).

CAPUT LXXI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Si debeant fratres spiritales ad se invicem occurrentes prius orare, aut sibi pacem dare, aut salutare.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM

Cum vero introierint fratres monasterium, aut in via fratribus spiritalibus occurrerint, postquam se per benedictionem salutaverint, prius orent et sic sibi pacem dent; sicuti Pauli et Antonii eremitarum occursum legimus : qui cum se mox vidissent, et sibi invicem occurrissent, postquam se propriis salutavere nominibus, mox oratione facta complentes, postmodum se mutuis miscuerunt amplexibus charitatis, sibi pacem reddentes. Inde ergo prius orare, quam pacem sibi debent tradere occurrentes : quia si non prius oratum fuerit, unde scit frater, ne in figura humana tentationis diabolicæ occursus adveniat, pro manifesto corporis visu diabolica subito phantasia evanescat, et nostro nos decipiamus aspectu, si humanis oculis credimus, quod divinis orationibus non probamus? et ideo prius orare, quam pacem sibi debent tradere occurrentes; et quia dignum est, ut pro communi præsentationis adventu primo per orationem gratiæ Domino referantur; qui dignatus est alternis desideratis aspectibus utrosque innotescere sibi aut repræsentari : deinde post Domini completam orationem merito jam homini pacis gratiam reddi debere.

CAPUT LXXII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De refectione propter charitatem fratrum supervenientium.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum fratres monasterio extranei supervenerint, si quarta, sexta feria, et sabbatum fuerit, voce præsentis abbatis, aut cellarii, si absens fuerit abbas, rogentur ad refectionem remorari ad nonam. Si autem usque ad tertiam admonitionem, non usque ad nonam consenserint remorari, sed pro certo ambulare se urserint, propter charitatem adventus eorum, fracto jejunio, omnes fratres monasterii cum eis ad sextam communicent. Si autem ante sextam se urserint ambulare, quævis hora fuerit festinationis inventa, jam sine domesticis fratribus ipsi soli reficiant, et jejuni de monasterio non permittantur abscedere propter viam, quia in panis fractione cognita est charitas Christi, sicut et in Actibus apostolorum legitur, fracta Eucharistia et sumpta a se, apostolos discessisse Andream et Joannem.

CAPUT LXXIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De fratribus qui ad opus Dei tarde occurrunt.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Frater qui nocturnis, matutinis et lucernariis primam orationem aut psalmum perdiderit, ejectum eum ab oratorio cum terrore in capite foris eum apud semetipsum de emendatione abbas moneat. Si secundam orationem vel psalmum perdiderit, ibi in oratorio, præsente congregatione, post psalmum expletum corripiatur acerbe. Si vero post tertiam orationem vel psalmum intraverit, mox una cum præpositis suis foris de oratorio excommunicatus jactetur : et non prius ad veniam revertatur, nisi humilitatis satisfactio ab eo æqualiter ante limen oratorii fuerit operata : sed hoc, ut superiori titulo diximus, de intra quinquaginta passus longitudinem. In prima vero, tertia, sexta et nona, qui post signum indicis percussi ad primam orationem, et primum psalmum non accurrerit, in oratorio præsentibus omnibus acerbe corripiatur : post secundam vero orationem, vel secundum psalmum qui occurrerit, jam sic excommunicatus cum suis exeat præpositis foras. Ad mensæ vero Antiphonam, vel versum priorem qui non adfuerint, semote, et non signatum, et sine data et accepta benedictione manducent et bibant, sine alicujus hominis eloquio, usque dum se levent. Et merito sine alicujus eloquio hominis debet reficere, qui ante refectionem cum Deo non est locutus. Qui posteriori vero mensæ non adfuerit Deo post refectionem gratias redhibere, in sequenti refectione talem pœnam in sequestrato suscipiat, qualem ille qui ante refectionem non est locutus cum Deo. Hæ vero correptiones vel excommunicationes duntaxat his constitutæ sunt, qui sunt voluntatis negligentia tardi, et nullis necessitatibus occupantur : qui etiamsi propria voce ad oratorium debere se ut absentes proclament in orationibus memorari, prætermittantur a fratribus, et sciant se excommunicatos; quos non utilitas monasterii, sed negligentia occupavit. Nam pro utilitate monasterii occupati digne absentes a præsentibus in oratorio memorantur : sic tamen occupati in eodem loco dicentes sibi opus Dei et ipsi. Nam frater qui correptus in oratorio fuerit, etsi non oratorio jubeatur exire, tamen psalmum et responsorium, aut lectionem, aut versum tandiu non imponat, usquedum in ipso oratorio pro culpa satisfecerit, ad genua incurvatus, et in voce humili petierit pro se orare. Frater qui pro utilitate monasterii occupatur, absens in oratorio habeatur in mente : qui per negligentiam aut tarditatem occupantur, tacite prætermittantur : quia potius peccatum acquirent nolentes Deum in orationibus memorare.

CAPUT LXXIV

INTERROGATIO DISCIPULI.

Refrænari debere liberum fratris arbitrium.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Frater qui votum fecerit supra modum constitutum aut jejunare, aut superponere, aut abstinere, et sine jussu abbatis voluerit aliqua agere, suæ voluntatis arbitrio magis non permittatur : quia etiam per bonum ei subripit diabolus, ut propriam cogat fa-

rem facere voluntatem : cum in monasterio non A icet fratri suam facere voluntatem, quod vult.

CAPUT LXXV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De cessatorio Dominicæ.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

A nona hora sabbati post refectionem in æstate jam legant; in hyeme a nona in sabbato, sicut constitutum est superius, non operentur : sed etiam et sequenti die Dominica ab omni opere laboris cessant : et etiam a meditatione quotidianæ consuetudinis per tres horas in die in utrisque temporibus hyemis vel æstatis. Sed post missas ecclesiæ pro voluntate sua quis quid voluerit, aut delectatus fuerit, ex suo arbitrio legat : vel omnem licentiam repausationis habeant; ut lætentur sibi ad requiem diem Dominicum constitutum.

CAPUT LXXVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debent transmissæ eulogiæ a sacerdote monasterii suscipi?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum eulogiæ a Pontifice summo, vel a sacerdotibus sequentibus monasterio advenerint, mox abbas osculans transmissum eulogiæ munus, et levans se cum omnibus qui ipsi adstant orent, dicentes hunc versum : *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui* (*Psal.* XLVII) : cum gloria · et complens sedeat.

CAPUT LXXVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De benedictione vel signo sacerdotum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Sacerdotes vero cum monasterio ad refectionem tenti fuerint, ipsi omnem cibum et pocula mista signent; vel primo sibi in mensa sua meros et benedictionem petentibus ipsi suo responso tradant. Ipsi vero sacerdotes cum benedictionem in manducando aut bibendo aliis petunt, non licet eis a majoribus responderi : quia ipsi, qui sacrati sunt, quod dant a non sanctis accipere possunt. Clerici vero, si servorum Dei interfuerint mensis, et ipsis locus tradatur signandi; sic et post orationem ipsis locus detur complendi.

CAPUT LXXVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Non debere aliquem advenientem, aut fratrem aut laicum, plus biduo otiosum in monasterio pasci.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum aliquis frater in monasterium vel hospes advenerit, in hospitis honore vel via lassitudinis si voluerit otiosus esse, biduo mensæ fratrum hora sua communi adsedeat; tertio vero die post primam dictam, exeunte abbate de oratorio, teneant hospitem intus in oratorio hebdomadarii et cellarii, dicentes ei : Juva fratribus operari, quidquid abbas præceperit, aut in agro, aut in arte : si non juvat, abscede; quia regula hospitalitatem vestram complevit in biduo. Et si laborare assenserit, mox ei delegetur opus cum fratribus : quod si noluerit adimplere, abscedat, et lectus ejus desternatur continuo, usque dum alter peregrinus adveniat : cui noviter resternatur, cum aliquis forte spiritalis advenerit. Ergo si noluerit laborare, dicatur ei ab hebdomadariis et cellario, ut abscedat; ne laborantes in monasterio fratres cogantur juste et istius pigri hospitalitatem odire; et conversi in murmurationem, vel detractionem, tales odire incipiant peregrinos, qui per inertiam miseriæ nusquam fixi stando laborantium debitos panes, sub prætextu B religionis visitando monasteria, devorant otiosi; qui nec manifestos se cives monasteriis ingerunt persistendo, nec aperte se debiles indicant mendicando. Nam, ut supra diximus, talibus enim plus biduana eleemosyna damnum est dantis; quod in manifesta debilitate mendicanti pauperi ad mercedem lucrum est mendicantis. Ergo hi tales post biduum cum laborare noluerint, juste agnoscant, quia ut susciperentur, et pro labore longi itineris biduo otiosi pascerentur, Apostoli præceptum fuit, dicentis : *Hospitalitatem sectantes* (*Rom.* XII). Et item ut ad opus laboris cum fratribus impellantur; ipsius item est præceptum, dicens : *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos : quoniam non inquieti fuimus inter vos, nec gratis panem vestrum manducavimus inter vos* C *sub aliquo : sed in labore et fatigatione, nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam vobis daremus ad imitandum nos. Nam cum essemus apud vos, hæc præcipiebamus vobis, quia si quis non vult operari, nec manducet. Audivimus enim quosdam in vobis ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes : his autem qui hujusmodi sunt interdicimus, et rogamus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes suum panem manducent* (*Thess.* III). Nam qui spiritales hospites sunt, si forte ipso die quo advenerint pro lasso labore itineris non possunt laborare, tamen alio die quod viderint fratres facere, ipsi sibi ultro injungunt : ne non solum otiosi, sed et mi seri a laborantibus judicentur. D

CAPUT LXXIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De cella peregrinorum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cella peregrinorum semote monasterio constituatur cum lectis stratis, ubi supervenientes fratres, maxime ignoti, dormiant, et bisacias suas ponant. In qua res monasterii, aut ferramenta, aut utensilia non sint posita; ne forte cum putantur hospites spiritales, subito in damno fures inveniantur. Nam et propter cautelam custodiendi duo fratres, de quorum decada alii coquinam exercent, tandiu ex ipsa decada deputati vicibus a suis præpositis fratres pere-

grinos ex improviso custodiant : quandiu omnes de A eadem decada suis vicibus explicent septimanas : et cum de alia decada inchoaverint coquere, et in diebus septimanarum suarum, si supervenerint peregrini ; tandiu et de eadem decada deputati a suis præpositis fratres supervenientes ex improviso custodiant, quandiu et ipsis alia decada succedat. Ergo sic omnes decadæ explicando et recapitulando omnes peregrinos advenientes semper custodiant. Ergo ipsi duo fratres, quorum ad custodiam fuerint vices, cum peregrini advenerint, in eadem cella simul sibi faciant lectos : ut, si forte unus de hospitibus ad oratorium nocte voluerit ire, et alius forte noluerit propter lassitudinem se levare, aut forte voluerint vicibus foras exire, utrique habeant singulos ex improviso custodes : ut et ille, qui aut ad oratorium aut B egreditur foras, per incertos manasterii exitus nocte, et ingressus per occasionem custoditus a domestico fratre ducatur, et cum manente alter remaneat custos : ut et charitatem solatii videantur hospitibus adimplere, et res monasterii ab incertis ex improviso custodiant. Nam et in die ipsi sibi sollicitudinem faciant, eos intra monasterium de nihil facto oculo custodire. Nam ideo duobus hæc cura committitur, ut et in nocte vicibus sint circa peregrinos solliciti, et in die, si forte ex eis unus fuerit occupatus, alter peregrinum a longe custodiens respiciat. Cella ipsa habeat clausuram talem ab intus, qualem a foris : ut nocte tam ab eis, inclusis secum hospitibus, ab intus missis claustris clavis tollatur ; quam, ubi C norunt, abscondant ; ut cum foras forte voluerit hospes exire, ipse sibi custodes excitet, cum clavem requirit : quo præsente incipiat ad ignotum refrigerium foras exire. Ipsi enim fratres bisacias eorum et virgas suscipiant in cella eadem servaturi, clave forensi fideliter conservandas. Jam si forte tales inventi fuerint hospites, qui diu persistendo fideliter et animo laborando judicaverint se monasterio perfirmare, suggerant eorum custodes abbati, et lecta eis regula, videant quot dies jam habent in monasterio, et residui dies de induciis eis ad tractandum secum cedantur. Et cum expleti fuerint constitutarum indiciarum dies, et tunc demum si placent eis probatæ vitæ vel regulæ disciplinæ, sicut de firmandis monasterio fratribus posteriori titulo constitutum est, se D monasterio usque ad mortem perseverando contradant. Quod si non se voluerint firmare, sed sic laborando quotidie cum fratribus monasterio voluerint remorari, si contenti sunt pannos suos vel indumenta in alieno opere stricare, sola tamen communis mensa vel vitæ mensura eis de monasterio præbeatur, de cæteris necessariis præparatio denegetur. Quia firmis debent omnia præparari ; talibus vero de firmitate dubiis sola monasterii mensa sufficiat : et hoc tantum, quia vel laborare cum fratribus volunt remorando, a fratribus illis custoditi duntaxat die noctuque.

CAPUT LXXX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Polluti per somnum fratres si debeant communicare, aut non.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM

Fratres qui se immundos per somnum agnoverint, secrete ante fores oratorii, antequam ad illam psallendi horam intrent, qua solent communicare, abbati ad genua incurvati confiteantur hoc ipsum : et tunc abbas interrogans eos, quid potuerint turpiter cogitare hesterna in die, ut eis consensus libidinis venisset in nocte. Et si frater magis spiritalis est, non erubescat confiteri malum illud, sicut superiori titulo diximus, si cupit animam suam salvare de morte, quod abbas possit monitionibus emendare. Tamen biduo se a communionis acceptione suspendant, ut jam tertia die mundi communicent. Tales enim fratres qui frequenter exstiterint, sciant se non occasione, sed voluntate sua sibi excommunicationem accersire ; et a corpore Domini ipsi se faciunt alienos, qui cogitationibus suis ipsi sibi adescant libidinem, cum carnem suam faciunt per turpia desideria sordidare. Quia sicut tinea vestimentum, et vermes lignum corrumpunt et devorant, sic et cogitatio turpis maculat, et animam sinceram non facit. Ergo hi tales in spiritu esse creduntur apud Deum, quales per reatum inventi sunt apud hominem. Nam dicit sacra Scriptura : *Perversæ enim cogitationes separant a Deo* (*Sap.* 1).

CAPUT LXXXI

INTERROGATIO DISCIPULI.

De vestimentis et calceamentis fratrum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Habere debent fratres in hyeme paraturam grossam quotidianam stamineam, et tunicam aliam nocturnam, quam post nocturnos puduclent, quia in die diversis occupantur laboribus. Habeant enim in hyeme et pallium stamineum, braccas laneas, et fasciolas, aut pedules. In æstate vero habeant paraturam linostimam, non satis grossam propter laborem et sudorem : et habeant pallios linostimos, subtiles non satis propter æstus sudoris, et braccas lineas : fasciolas lineas vero uti Dei homines prohibemus ; ut aliquid distet a clerico monachus. Et habeant singulas paraturas linostimas subtiliores, quas in diebus festis solum in processionibus utantur : et in æstate habeant singula mannariola linea propter sudores, et singula facitergia per decadam. Quas omnes res per singulas decadas singulæ arcæ contineant ; tenentibus ex eis clavem præpositis suis : quæ arcæ vestiario ponantur ; ubi et ferramenta monasterii, et omnes res positæ sunt ; de cujus cellæ custode jam supra taxavimus. Ideo enim diximus in una arca unius decadæ sub clave præpositorum omnes mutandas consistere, ut cum unusquisque frater in potestate arcam non habuerit, non habeat ubi peculiare aliquid abscondat ; quem ordinem omnes decadæ

observent. Si quis vero frater in specie sua sibi visus fuerit scemari, vel satis gavisci, mox a præpositis suis ei tollatur, et alio detur, et alterius illi. Hoc ideo, ut non extollatur propria in fratre voluntas : quia quidquid ejus anima petit, ei magis dari non debet ; quia contra desideria carnis spiritus sentit ; ideo spiritalis homo Dei est, non carnalis. Hebdomadariis coquinam intrantibus sacci sint tunicæ, et cucullæ segestræ ; quæ tales res maxime intra monasterium sine verecundia omnem sorditiam injuriamque vel simul inquinamenta caccaborum, cucumæ, vel hyemarum, nec non et faci calorem, vel coquinæ sordes diversas sustineant. Quæ ergo res expleta hebdomada ultimo die sero lotæ hebdomadariis aliis intrantibus consignentur. De calceamentis vero oportet fratres caligas habere ferratas, triclinas ; non ad lusum, sed ad usum ; quas debent tempore hyemis uti : æstatis vero tempore unctas reponi. Et caligas omnes oportet habere clavatas, tam in monasterio quam in via : ut et diu repositæ caligæ conserventur, et pes fratris in caliga refrigeretur. Ad nocturnos vero in æstate ligneos cuspus utantur pelliceos ; ne inquinatis pedibus ad suum revertentes stratum, lectorum sagos coinquinent. In hyeme vero ad nocturnos pedulibus utantur pelliceis, propter frigus pedum. In lectis habeant in hyeme singulas mattas, et sagos tomentatios singulos, et lanas : in æstate vero pro lanis rachinis propter æstus utantur, et ante ipsos lectos singulas pelles, ubi tergant a sordibus pedes, et sic in suos lectos ascendant.

CAPUT LXXXII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Si debet in monasterio frater aliquid peculiare habere.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Omnis homo in vita sæculi hujus tribus rebus excitatur, laborat et studet ; peregrinus in via, miles in pugna, imperator in palatio, agricola in agro, mercenarius in negotio, omnes excitantur et laborant, ut habeant, dum vivunt, unde vestiantur, calcientur, et vivant. Sed quibus Dominus servitii sui contulit domum, et ostendit eis non satis de præsenti sæculo cogitare, quia hæc omnia pertranseunt, et omnia ista quæ videmus et utimur, paucorum in nobis dierum sunt usus, et momentanea cum vitæ nostræ tempore transeunt : et per corporis mortem cæcata in nobis sæculi luce, clausis vitæ oculis, omnia quæ habemus sæculo relinquuntur. Sed illa semper æterna ; quæ cum venerint, ulterius transire non norunt : sed in bonis vitæ æternæ justis, aut in pœnis gehennæ peccatoribus perseverant. De quibus ergo desideriis bonorum, vel timore malorum, quasi jam ibi videamur accersiti ; mentem nostram in hac vita de supernis semper cogitationibus occupemus. Unde præcipit Dominus servis, de necessariis vitæ hujus non debere quemquam esse sollicitum ; etiam fideles in se admonet de crastino non cogitare, sed regnum et justitiam ejus solummodo desiderare, dicens in sancto Evangelio : *Nolite cogitare quid manducetis, aut quid bibatis, aut quid induamini : Sed quærite regnum et justitiam Dei, et hæc omnia apponentur vobis* (*Luc.* XII). Ergo cum hæc omnia necessaria nobis a Domino præparantur, et de omnibus administrandis cum Deo solus est abbas sollicitus, quare discipulus sibi peculiariter aliquid audeat facere, aut habere, aut vindicare ? Nam ideo peculiare aliquid habere denegatur, quia *nemo serviens Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit* (*II Tim.* II) : ut cum omnibus rebus suis alieno cum se imperio subdiderit, ut non sit res ubi propria ejus voluntas extollatur, quæ voluntati Dei est inimica. Nam de peculiari Ananias et Saphira fidem ab apostolis non meruerunt percipere, quia omnia sua cum ante pedes apostolorum assignarent, de peculiaribus fraudulenter subtractis, judicio subitæ mortis damnati sunt : quia fraus Deo fieri non potest ; cum nihil est occultum quod ab eo non revelabitur. Ergo cum victum et vestitum corpori, calceamenta pedibus unicuique fratri abbas præcogitaverit, ut quid alicui sit aliquod peculiare opus habere, aut rem aliquam, aut aurum : aut nummos, vel quodvis necessarium ; cum omnia emenda vel habenda Deus ei per abbatem monasterii appareat ? Si quod ergo peculiare inventum in aliquo fuerit, grandi eum abbas et diuturna excommunicatione condemnet, ut exemplo illius vindictæ nullus hoc audeat imitari. Hoc enim ne sit in aliquo frequenter, omnes scrutentur a præpositis suis ; et si in aliqua re fuerit visus sibi frater multum gavisci, aut plaudere, tollatur ei, et alio detur, et alterius illi, quodvis fuerit ; ut propria in eo non extollatur voluntas

CAPUT LXXXIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debent haberi in monasterio sacerdotes.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Peregrinorum loco habeantur in monasterio sacerdotes, maxime quorum primatus et honor in Ecclesia continetur et militat. Qui si hoc elegerint, ut pro amore Dei, vel propter disciplinam, vel mensuram sanctæ vitæ monasteriis habitent, in solo enim nomine patres monasterii nuncupentur ; et nihil aliud eis in monasteriis liceat, nisi orationes colligere, complere et signare. Aliud vero nihil aut præsumant, aut eis liceat ; vel aliquid ordinationis, aut dominationis, aut dispensationis vindicent ; sed omnem formam licentiæ, vel ordinandæ dominationis monasterii abbas, qui super gregem universum est ordinatus, cum regula vindicet vel defendat. Nam solo honoris nomine ideo statuimus eos patres monasterii appellare, propter sacrationem sacerdotii, aut ordinationem ; et ne ipsi obtentu honoris de ratiociniis, vel dominatione monasterii, ut pote laicos, abbates excludant. Nam ipsi sacerdotes, si victum, aut vestimentum, aut calcearium monasterii uti magis quotidie eligunt, et operari communiter secundum præceptum Apostoli cum fratribus debeant, non imperative satis coacti ab abbate, sed cum reverentia ad-

moniti. Nam si spiritales sunt, ipsi sibi imperent. Nam et propter cautelam, quod poterant ab aliis cogi, memores semper sancti apostoli Pauli, formam ostendentis de se, et dicentis : *Non gratis panem vestrum manducavimus* (*II Thess.* III). Et item ipse dicit : *Laboravimus manibus nostris, ne quem vestrum gravaremus.* Et item ipse dicit : *Qui non laborat, nec manducet* (*Ibid.*). Ergo quod si diutissime otiosi labore manuum suarum quærere victum noluerint, cum reverentia per multorum religiosorum testimonia conventi ab abbate Ecclesiis revertantur. Si vero, quod absit, non pacifice, sed magis per scandalum exire voluerint, tenti et exuti rebus monasterii duntaxat, sine gravi injuria clausa regia excludantur. Quia magis ipsi amplius agere debent, quod aliis prædicant generaliter a Deo esse præceptum, otiosis debere laborantium panes negari.

CAPUT LXXXIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Qui debeant manducare cum abbate.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Ad mensam abbatis sedeant seniores, extranei supervenientes, vel vicibus fratres psalterati, quos voluerit abbas, præter præpositos ; qui in decadis suis ideo ad suas mensas jubentur esse præsentes, ut causam Dei, id est, taciturnitatis et gravitatis in susceptis suis custodiant. Ideo enim ambos diximus in mensa decadæ suæ præesse, ut decem fratres sibi commissos vicaria sollicitudine ab universis vitiis custodiant.

CAPUT LXXXV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Perfectæ aliquæ intra monasterium artes qualiter et quanti debeant venundari

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum unaquæque ars aliquid perfectum super vacuum usibus monasterii, vel mittendarum eulogiarum abundaverit, interrogata qualitate pretii quantum a sæcularibus distrahi potest, tantum infra nummorum minori semper distrahatur pretio, ut agnoscantur in hac parte spiritales a sæcularibus actibus distantiaque separari : cum non negotii causa, quæ inimica est animæ, lucrum supra justitiam quærant ; sed etiam ab ipsa justitia minus accipiendi pretii humanitate consentiant : ut non propter cupiditatem et avaritiam artes operari credantur, sed ne otio possit pascenda dignis sumptibus manus vacare, et horas operosi diei gratis transire. Pretium vero acceptum abbati debet ab ipsis artificibus fideliter consignari. Quæ diminutio pretii æstimatione abbatis artificibus debet constitui; ut sciant item quanta ementibus summa respondeant, et accepti pretii fraudem non possint facere de ipsa quantitate jam scienti abbati.

CAPUT LXXXVI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De casis monasterii.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Casas monasterii oportet esse locatas, ut omnem agrorum laborem, casæ sollicitudinem, inquilinorum clamores, vicinorum lites conductor sæcularis sustineat ; qui nescit de sola anima cogitare, sed præsentis vitæ omnem sollicitudinem in hujus sæculi amore expendit. Et de hac vita solummodo cogitantes, ita præsentia diligunt, ut putent se in hac luce per tempora prolixa durare. Ita fit, ut præsentia diligunt, nunquam futura desiderant, vel cognoscunt, ut dum in momentaneis usibus delectantur, nec perennem vitam cupiunt ; cum amanda impedimenta sæculi faciunt eos quotidie miseros de hac vita sine rebus suis invitos exire, nihil secum nisi peccata portantes. At vero spiritales conversi ideo non implicant se negotiis sæcularibus, ut ei placent cui se probaverunt : ut non de rebus, quæ in morte sæculo remanent, sed de anima cogitantes, quæ sola cum actuum rationibus post mortem pertransit, magis hoc eligunt cogitare quod expedit ; ut hæredes, qui migrantibus nobis de hac vita sæculo remanent, et animam nostram post mortem sequi non possunt, digne non debemus de eis nostros cogitatus occupare, dum vivimus : sed semper superna desiderantes, et omnem spem in futuro ponentes, delectabilem vitam adhuc sperare, qui jam frui videamur. Ergo monasterii casas ideo oportet esse locatas, ut in rebus sæcularibus sæculi operarius occupetur : nobis vero, quibus a sacerdote clamatur : *Sursum corda*, et nos ei responsione promittimus, *Habemus ad Dominum :* internis ergo cogitationibus non migremur, et sicut item clamat nobis Dominus in Evangelio dicens : *Nisi quis reliquerit omnia quæ possidet, non potest meus esse discipulus* (*Luc.* XIV). Sed quia sine substantiæ alimento vita corporis nostri servari non potest, et maxime propter congregationem forse multa, et advenientium peregrinorum usibus necessaria præparanda, et petenti eleemosynam non esse stricti volumus, possessiones sæculi ideo non videmur relinquere, sed substantiam monasterii operariis Dei proficientem juste reservare videmur. Quapropter si nostra sollicitudine vel cura colantur, dum proficiunt corpori, animæ impedimento constabunt : melius est ergo eas sub alieno impedimento possidere, et annuas pensiones securos suscipere, nihil nos nisi de sola anima cogitantes. Nam si volumus curam earum per spiritales fratres excolere, cum gravem eis laborem injungimus, consuetudinem jejunandi amittunt. Nec ita jejunis viribus tractandum est, si plus debeat homo ventri laborare quamanimæ vel Deo. Unde ad laborem in monasterio ars sola cum horto sufficiat.

CAPUT LXXXVII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debeat frater, sive jam conversus, sive adhuc laicus, introire vel tradere se, vel suscipi in monasterium?

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Ingredienti in monasterium novo fratri, sive jam converso, sive adhuc laico, et hoc petenti, debere se in monasterium suscipi, respondeat ei hoc primo abbas, non forte eum posse constituta regulæ con-

servare. Cum vero ille dixerit, posse ad omnia se obedire, tunc hæc monasterii regula ei legatur. Qua regula in lectione expleta, et omnia abbatis verbis prædicta, cum responderit novus frater ad omnia facto se esse paratum, tunc abbas subsequatur, et dicat : Quid de rebus tuis, quas proprio arbitrio uteris? Non enim tibi expedit, te hic pro causa Dei posito res tuas alibi remanere; sed sicut dicit Scriptura : *Ubi est thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum* (*Matth.* XVI). Nam ideo non expedit, ne forte titillatione diaboli a rebus tuis foris positis per desiderium earum de monasterio provoceris, et, relicto servitio sanctæ scholæ, proprio redeas militaturus arbitrio; et sicut canis delectatur, redeas ad vomitum tuum, et salivas a te projectas in terram denuo cum sordibus resorbeas. Sed qui perseverantiam diligit, et occasionem migrandi cupit nescire : ideoque constituimus salubre consilium, ut audias vocem Domini tibi dicentis : *Vade, vende omnia, et da pauperibus, et veni, sequere me* (*Matth.* XIX). Quam ergo si sequi vis vocem, vade, vende quæ habes, et omne pretium huc ante me defer; ut te præsente a me pauperibus erogetur : ut nullum sæculo pignus tuum remaneat, ad illud iterum revertendi. Ideo enim cum nondum adhuc firmatam ingressionem tuam in monasterio habes, tibi de rebus tuis libera adhuc voluntas conceditur : quia post firmatam ingressionem discipulo sive in monasterio, sive foris peculiare aliquid habere a regula denegatur : ut non sit ubi propria ejus voluntas extollatur. Quod enim si totum distrahere tibi grave videtur, et sunt tales res, quæ una tecum possint monasterio deservire, ne tamen pro pignore revertendi sæculo dimittantur, omnia fideliter tecum in monasterium defer, nihil subcelando Deo, cujus te cum omnibus rebus tuis subdis servitio : qui ubique omnia respicit et nihil est ei occultum, qui revelat absconsa. Memor esto fraudis Ananiæ et Saphiræ, qui de rebus suis Deo oblatis exinde subcelare volentes, mortem perpetuam irruerunt pro fide. Mox ut hæc audierit novus frater, qui priori divina sententia omnibus distractis, et per manus abbatis erogatis, si hoc pro certo habuerit votum omnia distrahere, et monasterio non aliquid reservare, non cogatur, nisi ex sua voluntate voluerit. Ergo cum omnibus per manus abbatis erogatis sic se firmare monasterio voluerit, charta ab eo perseverantiæ non petatur, quia pignus fidei apud Deum omnium rerum suarum per erogatam eleemosynam fuit. Nam per omnem rerum suarum erogationem expensam cognoscitur apud Deum, posse fideliter permanere, qui rebus suis pro eo cupit non parcere. Solummodo hanc det fidem, sibi penitus foris nihil remansisse celatum. Hanc ideo voluntatem abbas ingredientibus tribuit, ut non ab introeuntibus judicetur potius res hominum desiderare, quam animas. Qui vero frater hoc elegerit cum rebus suis se monasterio tradere, et distrahendi voluntatem non habuerit; ne aliquando mutatus a diabolo vel armatus, propter res suas exigendas aliquas molestias monasterio generans exire desideret, cavens manu sua prius de stabilitate, simul rerum suarum breve adjuncto, una cum anima sua Deo et oratorio monasterii per donationem offerat; totum subscribentibus religiosis testibus, episcopo, presbytero et diacone, vel ipsius territorii clero; et in ipsa cautione, taxans hoc, quod si aliquando monasterio discedere voluerit, sine rebus suis de monasterio, vel sine indulgentia peccatorum a Deo discedat. Jam de ipsis rebus abbas in potestate sua mutatis quidquid necessariæ utilitati monasterii supervacuum abundare viderit, pro anima fratris ipsius, propter præceptum supradictum sequendi Dominum; per eleemosynam dictracta illa re supervacua, pretium ejus pauperibus tribuat : ut quod ille imperitus frater non meruit facere, pro illo iste quasi doctus magister valeat adimplere. Qui vero frater ex toto indicaverit se nihil habere, prius exquiratur a vicinis illius regionis, ubi mansit : et si inventum fuerit, quod certe sit ex toto ejus paupertas, tunc dato perseverantiæ fidejussore sub cautione pœnæ interposita, si tamen jam notus fuerit, sic debet in monasterio suscipi, ne forte aliquibus rebus suis ad tempus foris commendatis, mentita in monasterio paupertate, non solum nihil Deo per eleemosynam, vel monasterio per donationem conferat; sed etiam a spectantibus suis provocatus, et cum quid invenerit causæ, exeat. Nam cum dederit cautos fidejussores cum pœna, jam tunc demum ei pro actibus monasterii sine suspicione secure res monasterii aut pretia emendorum, vel vecturarum alimonia contradantur. Si vero talis monasterio advenerit frater, quem ipsa patria ignoraverit, vel omnibus habuerit vultum ignotum, et se ad monasterii societatem firmare voluerit, sola sacramenti fides ab eo exposcatur; ut si aliquando de monasterio exire voluerit, cum notitia abbatis vel omnium exeat. Et cum jam exire voluerit, prius juret se de rebus monasterii nulla furti commissione, aut foris antecessus commendasse, aut absconse secum portasse, nisi forte ei pro misericordia voluerit aliquid donare abbas : ut si perjuraverit, ferat in anima quod in corpore non potuit adimplere. Res tamen quibus indutus fuerat monasterii vel calceamenta reconsignet abbati; ut remanenti in perseverantia fratri proficiant, quæ migrantibus auferuntur; et res monasterii juste ille habeat, qui in monasterio habitat; et juste illi retollatur, qui injuste animos suos a perseverantia monasterii separat : nec enim illi dare placeant, cui ipsarum rerum displicuit disciplina. Si vero ita juraverit, et non se firmet, sed ad tempus remoretur, hoc solum testetur; ut sine notitia vel vale abbatis, vel cum furto non exeat. Etiam ex improviso custodiatur, et in potestate nihil habeat, et ad laborem cum fratribus communiter impellatur; ut laborando vivat. Si tamen nudus fuerit, et induere eum abbas voluerit, ad tempus utatur; et sciat, se quod habet omne reconsignatum, cum exire voluerit. Nam si forte cum ingressus nullum monasterio juramentum tradiderit. et velut ignotus nullam catenam fidei abbati

de securitate intulerit; sive quod contulit Deo per eleemosynam, sive quod nihil monasterio de rebus suis obsidis pignore per donationem legaverit, sive quod nullum fidejussorem ignotus invenerit; sive si nulla sacramenti fide teneatur : cum forte incertus de firmitate frater missus fuerit cum vehiculis animalium, et emendarum pretio rerum, mox ducatu diaboli inventis per occasionem sumptibus vel vehiculis, in alienas terras monasterii incipiat magis ordinatus migrare, securus de se perceptionem quotidie exspectandus, et prolongando aut tarde, aut nunquam sequendus

CAPUT LXXXVIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De induciis fratrum suscipiendorum, in quibus de stabilitate firmanda secum tractare debeant.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum de omnibus supradictis conventus novus frater regulæ per abbatem de stabilitate firmanda, aut per rerum suarum eleemosynam, aut per donationem monasterio, aut per chartam fidejussoris pœnalem; aut si ignotus, per juramenti fidem caverit : duorum tunc mensium spatium in judiciis ad tractandum secum accipiat. Laborando tamen cum fratribus contentus annonæ communi mensura, vel regulæ disciplina et excommunicationum ; ut et mores monasterii probet, et a monasterio ipse probetur ; et secum tractet, si debeat se ad Deum firmare, aut ad diabolum expeditius remeare. In quibus duobus mensibus sub cura illorum fratrum, qui peregrinos custodiunt, et ipsi similiter ex improviso custodiantur, et in cella peregrinorum dormiant ; et ingressus illorum, vel exitus in monasterio custodum præsentia videatur; et omni hora, si alicubi a conventu fratrum secesserint, sollicite a custodibus requirantur , ne forte anticipent ambulare sine vale cum furto. Quod si expliçitis duobus mensibus, non placabili disciplina et iisdem monasterio placuerit ambulare, cum notitia abbatis vel omnium post datam fidem nullius furti commissi, vel reconsignatis rebus monasterii quæ ad tempus forte acceperat, mox post datam universis pacem; et acceptam virgam in manu, et annonam viaticam post factam orationem, vel dictum versum, vel redditam eis pacem, si tamen vult, ut hospes abscedat; et resuscipiat vicem suam diabolus, quem nolens hospitem susceperat Christus.

CAPUT LXXXIX.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo debeat frater novus in monasterio suum firmare introitum.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum expletæ duorum mensium ad tractandum induciæ fuerint, et placabili disciplina ab eo magis stabilitas eligatur, et perseverantiam, repromissa lectæ regulæ firmitate, ei placeat adimplere, reinterrogatus ab abbate novus frater, quid secum in concesso induciarum spatio definisset, cum responso ejus implendam in omnibus promittat obedientiam ; respondeat abbas : Deo gratias. Alia die post primam dictam missas explicitas exeunti limen oratorii cum congregatione abbati flectat ad genua ejus novus frater suam cervicem, rogans eum vel omnem congregationem ejus, debere modicum in oratorio remorari, et orare pro se. A quibus mox diutissime pro eo oretur ; et completis omnibus abbas volens egredi, humiliter apprehenso ejus vestimento, novi retineatur manu discipuli, qui hoc rogando insinuet : Est quod suggeram primo Deo, et oratorio isti sancto, vel tibi et congregationi. Cum responderit abbas ; quid illud est, intimato. Subsequatur petitor dicens : Volo Deo servire per disciplinam regulæ mihi lectæ in monasterio tuo. Cum responderit abbas, dicens : Et hoc placet tibi? subsequatur futurus discipulus : Hoc primo Deo, sic et mihi. Tunc dicat, abbas : Vide, frater, mihi nihil promittis, sed Deo, et huic oratorio vel altari sancto. Si ad omnia obaudieris divinis præceptis vel meis monitis, in die judicii tu coronam accipies bonorum actuum, et ego de peccatis meis indulgentiæ aliquid promerebor; qui ut diabolum cum sæculo vinceres, incitavi. Si autem nolueris mihi in aliquo obedire, ecce ego Dominum contestor, quin et hæc congregatio testimonium mihi est in die judicii præbitura ; quia, ut supra dixi, cum non mihi, vel congregationi in aliquo obaudieris, in judicio Dei ego absolutus, tu pro tua anima , vel contemptione rationem restitues. Post hæc verba, si cum rebus suis introierit, tunc ille brevis, vel donatio rerum suarum Deo vel monasterio facta, ipsius donatoris manus super altare ponatur, dicente ipso fratre : Ecce, Domine, cum anima mea, et paupertate mea, quidquid mihi donasti, tibi reconsigno et offero : et ibi volo ut sint res meæ, ubi fuerit cor meum, et anima, sub potestate tamen monasterii et abbatis, quem mihi, Domine, in vice tua timendum præponis ; cum eis dicis : *Qui vos audit, me audit ; et qui vos spernit, me spernit* (*Luc*, x). Unde quia per eum nobis tu omnia necessaria cogitas, ideo nihil nos oportet peculiare habere : quia tu nobis de omnibus es idoneus, et in omnibus sufficis solus : ut jam nobis vivere et spes Christus sit, et mori lucrum. Post hæc dicat ipse novus frater responsorium hoc : *Suscipe me, Domine, secundum verbum tuum, et vivam : et ne confundas me ab exspectatione mea* (*Psal.* CXVIII). Post hoc responsorium dicat abbas hunc versum : *Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis* (*Psal.* LXVII). Post quem versum dictum, mox data ei ab omnibus pace; compleat abbas, et tollens brevem desuper altare, mox ab eo novus discipulus sub præposito ordinetur, et in manu eorum consignatus cum aliis fratribus exeat discipli næ. Eadem namque die, pro humilitatis indicio, aquam manibus fratrum ad communionem intrantibus ipse ministret, et cum dat, osculetur omnium manus, et petat singulos pro se debere orare. Breves vero donationum factos a fratribus tempore mortis suæ abbas in quod usibus monasterii expen-

sis restituerit, testamento suo inserat, etiam nomina eorum quorum noscuntur collata : ut nullus post mortem ejus forte de monasterio exiens, repetendi rerum suarum fiduciam habeat, et stabilitatem monasterii, et fidem frangat defuncti, vel dicat sine donatione aliquid suum in monasterio contineri.

CAPUT XC.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Ingresso in monasterium cuidam laico non debere intra annum mutari res, nec caput ejus secundum propositum tonderi.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum aliquis novellus de sæculo ad servitium Dei in monasterium confugerit, et indicaverit se velle converti, non ei credatur tam facile. Nam ficte ab abbate solo verbo, non facto, habitatio ei monasterii denegetur : ad probationem gravia proponantur, ad obedientiam ejus inveniendam prædicentur contraria, et voluntati ejus amara; quotidiana ei jejunia promittantur. Nam et hoc ex lectione regulæ, et dicto abbatis agnoscat, quia in monasterio nulli licet dicere : Hoc volo, et hoc nolo : hoc amo, et hoc odio; ut non propria eligatur voluntas : et sciat quia qui in monasterio conversus fuerit, quidquid ex voluntate sua voluerit, hoc magis non permittitur. Quare? *Quia sunt viæ, quæ videntur homini rectæ, quarum finis usque ad profondum inferni demerget* (*Prov.* XIV). Et quod noluerit, hoc cogitur; ut voluntas in eo propria amputetur, quæ inimica est Deo. Qui ergo cupit perfecte converti, quidquid amaverit et desiderio habuerit, ei denegetur; et quidquid oderit, ei apponatur, dicente Domino : *Qui vult meus esse discipulus, abneget semetipsum sibi, et sequatur me* (*Matth.* XVI), hoc est, non suam, sed Dei faciat voluntatem. Omnia enim debet pro Domino sustinere, qui in ejus cupit militare schola. Aut quid enim digne possumus pro Domino sustinere? dicente Apostolo : *Non sunt condignæ passiones hujus sæculi ad superventuram gloriam* (*Rom.* VIII). Ut si ignem persecutor servo Christi inferat, ut temporalis calor finito non sentiatur dolore; non tamen talis est, qualis ille ignis inexstinguibilis : aut sic incendit, quomodo æterna pœna gehennæ peccatrici animæ immortaliter reservatur. Si ungulæ, vel equulei, vel verborum pœnas ingerat, in ipsa parvi doloris tolerantia æternæ lætitiæ coronatus succedit. Si carcer nos pro Deo tenebrosus recludat, ædificata ex margaritis, et auro vel gemmis ornata æterna nos Jerusalem exspectat. Si obscuritas clausuræ nos pro Deo obcæcet, in momento nos poterit obscurare; sed posthac illa nos lux in æterna vita suscipiet, quæ non solis candore vel lunæ, non stellarum cœli, sed ipsius Dei perpetua majestate lucebit. Si terra ista, quam in hac vita calcamus, moriendo pro Deo meruerimus abscedere; mox super illam terram ambulare perpetuo deputam, quæ septies argento lucidior. Si vero quæ putantur hujus sæculi esse deliciæ, quæ inquinant potius interanea nostra quam reficiunt, pro Deo ea contempserimus; ad illa statim flumina in æternum currentia perpetuo deputamur, quæ sunt mellis, et lactis, vini et olei abundantia plena; simul et illarum fructus arborum varios et diversos, duodecies in annum nascentes, non cultura hominis, sed abundantia Deitatis, qui non fame delectant ad vescendum, vel esurie appetuntur ad manducandum; sed postquam oculi sanctorum ipso visu fuerint saginati, insuper hoc unicuique sapit in ore, quod fuerit delectatus. Ergo digne ad parvum tempus jejuniis et abstinentia pro Domino cruciamur, ut eis quæ præparavit bonis in perpetuum satiemur : obscuramur pro Deo a persecutore in carcere, ut in illa perpetua luce fulgeamus, tanquam scintillæ in arundineto discurrentes : mortem momentaneam pro Deo ideo libenter appetimus, ut in æternum a gehennæ morte perpetua liberemur. Postremo, et sine persecutione in ipsa christianitatis pace in schola monasterii ideo probationibus, vel amaricationibus voluntatum sub abbatis imperio militamus; ut post peregrinationem vitæ sæculi hujus, cum Dominus noster judicio nos accersierit suo, digna ei nostra opera consignemus, offerentes ei patientiam nostram, per quam dura omnia et diversa nobis ab abbate imperata, quæ pro nomine ejus gratanter portavimus, vel amaricationes voluntatum nostrarum diversas, quas pro nomine Dei, vel salute animæ libenter magis sustinuimus, dicentes Domino : *Propter te morte afficimur tota die; æstimati sumus, ut oves occisionis* (*Psal.* XLIII). Et cum hæc omnia venerint super nos obliti non sumus te; et per observationem obedientiæ inique non egimus in testamento tuo : et a perseverantia bonorum actuum vel desiderio spei futuræ non recessit retro cor nostrum. Quia non declinaverunt semitæ nostræ a viis tuis, in quibus viis *Probasti nos, Deus : igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum* (*Psal.* LXV). Induxisti nos probationis in laqueum; posuisti amaricationum tribulationes in dorso humilitatis nostræ : ut nostram non permitteremur, sed tuam cogeremur facere voluntatem. Unde *imposuisti homines super capita nostra* (*Ibid.*) : quia ostendisti nos sub abbate doctore, vel præposito disciplinæ debere esse probandos. Ergo hi tales subsequentes Domino dicant in illo jam sæculo : *Transivimus per ignem et aquam; et induxisti nos in refrigerium* (*Ibid.*), hoc est, transivimus per amaricationes voluntatum nostrarum, et servitium sanctæ obedientiæ; ecce pervenimus ad tuæ refrigerium pietatis. Et item dicimus ei : *Delectati sumus pro diebus, quibus nos humiliasti, annis in quibus vidimus mala* (*Psal.* LXXXIX) : ut nihil habeat in nobis gehennæ ignis sibi quod vindicet; quando nihil suum in nobis incendendum ibi, diabolus egit. Ergo omnia debet pro Domino sustinere, qui ejus cupit militare scholæ : tanquam aurum lima, et malleis, et igne fornacis probetur ad diadema Dei, et coronam Dominicam profuturus. Quia cum propriam non fecerit voluntatem aliquis, cogitur facere, cui quotidie in oratione dicimus : *Fiat voluntas tua, sicut in*

cœlo et in terra. Terra enim est corpus nostrum, cui dixit Dominus : *Terra es, et in terram ibis* (*Gen.* III). Quia omnis propria voluntas carnalis est, et a corpore descendit ; ideo nos cogit illecebra, et injusta committere, quæ ad tempus parvum vitæ hujus carni per desideria est dulcis, amarior felle futura in posterum, et in æternum. Ideoque enim cogitur lingua nostra juste quotidie clamare ad Dominum : Fiat voluntas tua in terra corporis nostri. Quæ voluntas cum fuerit nobis in schola monasterii a majoribus tradita, et per obedientiam a nobis fuerit adimpleta quotidie, juste nobis credamus in futuro Dominum parcere : et confidamus insuper gratia ejus posse nos coronari ; quia semper ejus fecimus voluntatem, non nostram : et nunquam nos, vel desideria carnis prætulimus amori ejus ; et propter eum etiam B parati sumus perdere animas in præsenti hoc tempore, ut mereamur eas in futuro invenire cum ipso. Ergo accedens ad timorem Dei aliquis in monasterio cupiens converti, et volens esse discipulus, hoc ei pro domino futurus magister proponat, ut supra diximus : quia quidquid aliquando desiderio voluntatis suæ appetierat, sciat sibi posse negari; et quidquid noluerit, audiat sibi posse imponi. Antecessus ei peculiaria denegentur : regula ei tota legatur, et actis implenda promittatur. Domum parentum de cætero sciat sibi esse extraneam, inaccessibile limen ejus ulterius habere jam credat : *Quia nisi qui reliquerit patrem, aut matrem, aut fratres, aut domum, non potest esse Christi discipulus.* Citra jussionem majoris a monasterio foras se non exire sciat. Cum post hæc omnia C ab abbate prædicta promiserit se ad omnia obaudire et ejus, vel regulæ monitionibus ad omnia factis paratum, tunc suscipiatur in monasterium. Nec tamen ei tam facile sancti propositi habitus imponatur : ne forte ad horam promittens, fallat imposterum, et sub nomine ovis lupus ingrediatur. Quia cum sæcularis erat, diabolus eum non tentabat, cujus aperte semper voluntatem perfecit, cum ejus operarius fuit : sed ex quo se a diaboli suasionibus vel malitia sæculari ad timorem Dei in servitium Christi tradiderit, certissime ab ea die diabolum sibi inimicum sciat affectum, quem cum sæculo suo propter timorem Domini dereliquit. Ergo tam facile ingredienti non debet credi, nisi ut videatur, si quod promittit verbis, D factis adimplet, dicente Scriptura : *Nolite omni spiritui credere, sed prius probate* (*Joan.* IV). Et iterum : *Quia multi ad vos veniunt in vestitu ovium, intus autem lupi rapaces* (*Matth.* VII). Vide ergo quia causam Dei caute nos jubet agere Scriptura, ut non mittatur sanctum canibus, nec margaritæ pretiosæ ante porcos : sed monens eum quotidie abbas dicit : Fili, interim istæ res, quibus uteris in monasterio, nihil tibi præjudicant apud nos : sed prius in divinis interanea cordis tui de sæcularibus factis cum mundaveris, jam tunc demum mutabis et vestes : ut merito jam ab omnibus hoc videaris in corpore, quod a Deo possederis in mente : et justo post pectoris cæsam militiam tondebis et caput : et cum hæc omnia quæ in regula monasterii continentur, in tuis adhuc vestibus perfecte impleveris, et nostrum cum susceperis habitum, sanctior permanebis. Cum ergo ex illa die omnia cum cæteris fratribus inculpabiliter in monasterio per integrum annum impleverit, tunc demum sine aliqua dubitatione tondeatur, vel ei sancti propositi vestes mutentur. Tondeatur enim sic; stet ipse frater medio oratorio curvatis genibus, tondente eum abbate, psallentibus in circuitu cunctis. In quo probationis anno psalmum, antiphonam, aut responsorium, vel versum non imponat, quandiu sancti propositi habitum accipere mereatur : nec cum abbate ausus sit manducare. Vestes vero sæculares, quas duntaxat exutus fuerit, cum diligentia repositæ conserventur, tam de laicis quam de firmato converso; ne forte, quod non in conversis contingat, cum ad suos denuo vomitus redire voluerit, et sæculi elegerit iterato repedare itinera, et nullis scripturarum vel monitionum poterit vinculis retineri, reddat Christo quod suum est; id est, exutus sanctis vestibus, vel habitu sacro, suis quibus venerat vestitus vestibus resimilans sæculo, ad suasorem diabolum revertatur, et non Christi prædatus habitus polluatur in sæculo a fugaci. Recipiat talem, qualem miserat sæculum : quia retulit quod suum est, indigno quod dederat Christus ; cum invenire in eo Dominus non potuit, quod quærebat. Quidquid enim in monasterio aliquando acquisivit, vel laboravit, aut contulit, abscedenti ei penitus non reddatur : quia omni rei ingressæ ad Deum in monasterio perseverantia opus est : ideo exitus licentia denegatur : solum ab invito ea res, quæ liberum habet arbitrium, non detinetur : id est, anima et corpus quæ in voluntatibus et desideriis suis, ut a diabolo captivetur, libero se dicit esse constitutam arbitrio, et putat sibi licere quod malum est; res apostatarum vel collata ideo a patribus non jubentur de monasterio reddi, quia licet erogatæ vel consumptæ in usus sanctorum removeri et restitui non possunt; tamen plurima ideo certissime denegantur, ut vel occasione rerum suarum ad Dei disciplinam in monasterio permanentes retineantur discipuli : ideo res Deo oblata revocari sæculo ab homine non debet. Nam et ista hujus regulæ tripartita hæc est : Labor in monasterio fratres pascit, perseverantia calceat et vestit; discessus restituit debitas monasterio res, et si cupit, abscedat.

CAPUT XCI.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Quomodo suscipi, debeat nobilis filius in monasterio.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cum alicujus nobilis filius propter Dei servitium in monasterium voluerit convolare, non prius suscipiatur, nisi, ut superius diximus, omnem a se obedientiam promiserit adimplendam. Deinde conveniant ejus parentes, ut et eorum quale sit votum agnoscatur de eo. Quod si contrarii exstiterint, inte-

rim usque ad vim pro eo Domino inferendam ad claustra monasterii vindicetur: quem potens est Dominus defendere propter se; quia fortior est dextera ejus ad protegendum, quam diaboli iniquitas ad lædendum. Quod si magis fuerint consentientes ejus voto parentes, convocatis eis ab abbate in monasterium, votum filii convertentis exquiratur ab eis; ut ab ipsis potius videatur devoveri, vel offerri, qui eum genuerunt. Cum ergo magis responderint parentes, gratanter se velle adimplere quæ cupit, tunc dicat eis abbas: Equidem omnibus nobis unus ad omnia sufficit Deus; sed quia accedentibus ad divinum servitium, vel intrantibus in monasterium sæculi prius amputetur spes, et excarricato de se suarum onere facultatum nullis ulterius sæculi laqueis irretitus, securus pergat et solus ad Dominum: *Quia nemo serviens Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit* (*II Tim.* II). Quia homo onustus auro sequi Christum non potest; dum non potest duobus dominis servire. Ipse vero bene servit Deo, qui voluerit eum in cœlis cum eo thesaurum possidere, quem non tinea comedit, nec fures effodiunt et furantur, dicente Domino in Evangelio: *Nisi qui renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest sequi me, et meus esse discipulus* (*Luc.* XIV). Quia, ut diximus, homo onustus auro sequi Christum non potest: in tantum ut admoneat Dominus in Evangelio quemdam sua sequentem vestigia, dicens ei: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et veni, sequere me* (*Matth.* XIX). Unde contristatus ille propter multas divitias metuit hanc Dominicæ vocis audire sententiam: *Facilius potest camelus per foramen acus transire, quam introire posse divitem in regnum cœlorum* (*Matth.* X). Quos et sua sententia damnat Apostolus dicens: *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueos, et desideria multa, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix omnium malorum est avaritia, quam quidam appetentes a fide exciderunt, et inseruerunt se doloribus multis* (*II Tim.* VI). Videtis ergo, quia nec Deum sequi potest, qui in sæculo quæ possidet bona sua, non vult relinquere; nec amare poterit Deum, qui divitias voluerit non odire. Quia non tantum tanta vel talia, qualia pro Deo contemnuntur, novit Dominus retribuere his, qui pauperes se faciunt propter eum; insuper ad fruendum in æternum ipsam vitam, eis tribuit sempiternam. Non ideo Deus quærit rebus vestris vos exui, ut aliquid exinde ipse juvetur, aut vestra paupertate gaudet, vestraque indigentia gratulatur; sed ut euntibus vobis ad eum, vel ejus divitias sempiternas desiderantes, momentanea sæculi impedimenta, cum sibi vestros occupant cogitatus, de anima vestra nunquam vos faciant cogitare, vel de morte possitis esse solliciti; et dies vestros in extremos vitæ terminos per negligentiam definitos, relictis omnibus sæculo, de quibus cogitabatis, ultima mortis ratio in judicio vobis cum solis peccatis occurrat, nihil aliud nisi pœnas perpetuas habituri: et tunc vos in æternum incipiat pœnitere, cum ipsius pœnitentiæ non poteritis merito invenire remedium. Unde nobis merito clamat Scriptura: *Currite, dum licentiæ ad providendum vobis lumen habetis, ne ad discutiendam negligentiam tenebræ vobis mortis occurrant* (*Joan.* XII). Quid ergo, si aliquis ita accedat ad Dominum, ut a divitiarum suarum avaritia non recedat? Hos tales superius dixit Apostolus, non posse in hoc quod Deo cupiebant permanere; et tota facilitate eos a fide posse discedere, quibus de sæculo remanet quod ametur. Ita enim nos considerantes, o parentes, justa vobis secundum Deum pro vestro filio suademus: ut si filium vestrum digne Deo cupitis offerre, a sæculo eum prius exuite. Quod si aliquid apud vos eis sæculo remanserit conservandum, habebit aliquando titillationem diabolici desiderii; sicut canis delectatur ad suum redire vomitum: et posita manu super aratrum respiciens retro, cum non sit aptus regno cœlorum, relicto quandoque monasterio securus de portione sua ei servata, a vobis cupiens in sæcularem domum vestram reverti, fratribus suis volens esse cohæres, in suarum redire incipiat sponsus et dominus facultatum, et pristinis restitutus deliciis et pompis, non aliud desideraturus quam nuptias. Ergo, sicut superius diximus, si digne eum vultis Deo offerre, de auferendo prius impedimento ejus, quam de anima cogitate. Itaque audite vocem illius Domini, quam filius vester dicit se sequi, ipsi dicentem: *Vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me; et habebis thesaurum in cœlo* (*Matth.* XIX). Sed quia portio ejus adhuc in vestra est potestate, et consensu vestro vel permissione magis videtur Deo offerre, quam nobis; vos tangit de ea secundum Dominicam vocem, quam si vultis audire, pro filio vestro apud vos nihil remaneat in sæculo, nisi Deus. Quod si forte propter immanitatem divitiarum, vel amorem nutritæ domi familiæ gravis vobis, et minus dulcis hæc divina præceptio convenit, audite regulæ nostræ a patribus salubre statutum consilium. De portione ejus tres fiant partes æqualiter, una distributa abbatis manibus pauperibus vel indigentibus erogetur: aliam vobis, vel fratribus suis pergens ille ad comitatum sanctorum exagilario munus titulo derelinquat: tertiam vero partem viatici sui utilitate deferat secum monasterii sanctorum usibus profuturam. Quia quomodo filius vester omnibus in monasterio fratribus ad solatium vitæ portionem suam conferat, dicente Apostolo de erogatione maxime ad domesticos fidei (*Gal.* VII); ita et universi monasterii fratres suis singuli vicibus, prout quis habet, ad hanc ingredientes monasterium deferunt formam filio vestro communiter cum omnibus profuturam. Quod si utræque vobis graves sint voces, ut nec Deum audiatis pauperibus erogando, et filii animam redimendo; nec nostrum consilium partibus dividendo, et auferendo ab eo sæcularem substantiam, vel nudum et solum filium Deo largite; ita ut jurejurando per sacrosancta Evangelia promittatis ei, ulterius eum de vestra patrimo-

nii substantia nihil habere: ut firmiter jam perseverans in Domino, sciat se de sæculo nihil sperare, cum se a vobis, et ab eo viderit alienum, solummodo superna desideret. Quia hoc expedit animæ illius, ut aut ordinatus a vobis vadat ad Dominum, aut pro eo exhæredatus a vobis felicius magis pergat ad Deum; clamans Deo, quem sequitur nudus : *Tu, Domine, restitues mihi hæreditatem meam Psal.* XV). Tantum est ut nihil habeat de sæculo, quod vivis vobis aut mortuis de vestris facultatibus jam speret. Quia cui semel crucifixus est mundus, denuo ab eo redelectari non debet. Nam si ex toto nihil de eo ordinate volueritis, causam ejus puto vobis divino reservari judicio. Eum vero certissime sciatis, plura a Domino recipere, quam contempsit; cum Dominum sibi fecit, quem nudus secutus est, debitorem. Recipiet enim in cœlis filius vester sine dubio multa, promittente ei Domino in Evangelio, dicens : *Qui reliquerit aurum, aut argentum, aut possessiones, aut domos propter me, centuplum accipiet in regno Dei, insuper et vitam æternam* (*Matth.* XIX). Hæc audiens filius vester paratus est, si vultis relinquere vobis totum, ut apud Dominum centuplum valeat invenire ; quia de omnibus Dominus noster est nobis idoneus. Nam quid illi sufficit, cui ipse Dominus non sufficit?

CAPUT XCII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De honore vel gradu post abbatem cæteris denegando.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Cavere debet abbas, ne quem sibi aliquando secundarium adjudicet, vel in tertium aliquem constituat locum. Quare? ut cum nullum elatum de honore reddiderit, et sancte agenti successionis suæ honorem promiserit, certatim omnes in bonis actibus, vel in humilitate faciat propensare; sicut de potiore gradu contendentibus apostolis Dominus indicavit, cum in medio eorum infantem deduxisset, et dixit : *Qui vult esse inter vos fortior, sit talis : et qui vult esse inter vos major, sit vester minister* (*Matth.* X); et iterum dixit Dominus discipulis suis : *Quicunque prius fecerit præcepta mea, et sic docuerit, hic maximus vocabitur in regno cœlorum* (*Matth.* V). Unde ergo sequens hanc humiliando formam, hoc semper omnibus fratribus dicere debet abbas : Fratres et filii mei, quicunque de vobis hoc elaboraverit, ut divinis præceptis in omnibus obediens, vel per omnia regulæ obtemperans, vel meis actibus similis inveniatur; quicunque ad hoc conscenderit, ut doctrinam meam compleat factis; quicunque mores suos, non in sua propria voluntate et arbitrio, sed Dei obedientia per me tradiderit corrigendos; id est, non in superbia, sed in humilitate; non in multiloquio, sed in taciturnitate; non in odio, sed in gratia; non in dolo, sed in charitate; non in ira, sed in pace; non in ebrietate, sed in sobrietate; non in satietate, sed in parcitate; non in scandalo, sed in continentia; non in murmuratione, sed in obedientia; non in tarditate, sed in agilitate; non in contentione, sed in assensione; non in levitate, sed in gravitate; non in vaniloquio, sed in paucis sapientiæ verbis; non in risu multo aut excusso, sed in patientiæ lacrymis; non in luxuria, sed in castitate. Hæc ergo omnia quicunque de vobis perfecte impleverit, non solum meo, sed Dei judicio, tempore mortis meæ scholæ Dei ordinabitur magister, artem Dominicam, quam ipse jam perfecte adimplet, Christi discipulis monstraturus. Nam quomodo ad honorem majorem quis poterit juste conscendere, si honoris ipsius merita in divinis præceptis non valuerit adimplere? Vel quomodo monitiones majores didicerit, qui non factis effecerit divinis, quomodo præerit scholæ? Quomodo aliena poterit vitia emendare, qui sua nescit acta corrigere? Vel quomodo sub disciplina poterit alios regere, qui culpas disciplinæ in se non potuerit emendare? Ideoque nisi qui prius fuerit in omnibus perfectus discipulus, dignus non poterit esse magister. Cum hoc ergo abbas sæpe congregationi prædixerit, et nullum certum reddiderit de honore, semper eorum confundat gradus, vicibusque ad mensam secus se sedere faciat, vicibusque in oratorio jubeat secus se universos stare, universos vicibus post se Psalmos imponere; ut nullus de secundo honore jam reddatur elatus, sive de ultimo gradu aliquis se faciat desperatum. Ergo cum nullus de multis secundo in gradu erigitur; et per incertum spei unusquisque ad percipiendum honorem, si se sancte tractaverit, de se hoc suspicet judicare, et per bona acta sua eligi se posse quandoque in abbatis honorem confidat; ut dum pro incerto nullus designatur, sed bene et sancte agentibus honor promittitur, ita fit, ut dum omnes cupiunt gradum obtinere honoris, supradicta Dei præcepta in se festinent implere; et si non propter timorem futuri judicii, tamen vel propter præsentis vitæ honorem contendendo certatim possint omnes perficere, ut cum grandis fuerit congregatio, ut per nullos gradus honoris diversi descenderint, nullis sibi antecedentibus non possit de se ultimus desperare; nec item secundus, omnibus post se positis possit elatus gaudere, et jam securus de solo honore causam Dei in se negligat adimplere; jamque magis sperare præsentia quam futura : quia generaliter tale est genus humanum, ut plus amet quæ videt, quam quæ non videndo sperat. Ergo, sicut supra diximus, cum incertos posuerit diversorum gradus, et omnes satagentes viderit in hunc aliquando velle se pervenire honorem, certatim festinent adimplere, ut per bona acta placeant ordinari; ut unusquisque ostendens opera sua sancta abbati et Deo, in hoc honore de se posse consentire Deum et abbatem digne de se suspicent judicare : cum invicem sibi et zelo boni honoris et desiderio propensiores exstiterint, tunc cœguntur in se Deo et abbati omnia sancta et bona ostendere, cum perfectorum merita cœperint sperare; et modo jam in se factis ostendere, quod

cæteros postea verbis cupiunt edocere. Nam et ideo A æquales omnes habere constituimus gradus, et nullum in secundo honore constituendum, ne forte, sicut dicit Scriptura, *erunt novissimi primi, et primi novissimi* (*Matth.* XIX); hujus forte fratris in monasterio ante obitum abbatis debeatur ingressus, quia jam aut aliqua regula approbatus, aut certe, ut de multis in Vitis legitur Patrum, propter humilitatis desiderium monasteria vel congregationes suas absconse deserentes, subjugare se alieno malunt imperio. Et quia non privat bonis Deus ambulantes in innocentia vel humilitate; et non potest abscondi civitas super montem posita, nec lucerna accensa, non sub modio, sed super candelabrum posita illucescit, quid si forte de negligentioribus suis fratribus aliquem se vivo abbas in secundum gradum jam designet, et cum B hujus supradicti tanti viri scholam novi monasterii per humilitatem celatam magnus vir intraverit, et ejus quotidie ultro perfecta claruerint opera, et cum despectione agitur monasterii novellus discipulus, agnoscatur factis Christi miles antiquus. Nonne cum hunc talem subito abbas agnoverit, negligenter jam ordinatum secundarium, proprio sæpe pœniteat facto, et suo judicio efficiatur reprobus, cogitat dissipare quod fecerat: cum non est dignum ut melior sub deteriore consistat; et hic verbis imperet, qui imperata factis non possit adimplere. Ergo suspensus honoris gradus habeatur in omnibus, et ostensis beneplacitis quandoque promissis hoc abbas fratribus suis sæpe verbis spondeat, dicens: Dabit Dominus honorem huic qui sanctis eum provocaverit factis, C nec fraudabit eum desiderio suo, a quo nec Deus ipse fraudatus est a lucro suo: et providet Deus discipulis per ipsum aliis quod opus est, cum prius de ipso magistro ipse nihil cœperit indigere. Ergo dum in hanc sitim honoris omnes fratres abbas viderit anhelare, et certatim opera sancta in bonis præceptorum Dei desideriis diversos se ostendere, consideret semper animo, et oculo scrutetur, qui diversis in agone observantiæ superior vel perfectus exstiterit; et jam tempore mortis suæ vocatis omnibus ante se fratribus, dicat eis: Bene vos quidem omnes in observatione sancta egistis; bene acta vestra Dei semper præbuistis aspectibus: et vocato subito nomine illius, vel apprehensa manu ejus, D quem meliorem in omni perfectione semper absconse cæteris judicavit, dicat omni congregationi: Audite me, filii, Trinitas sancta novit, cujus judicio hic eligitur, quia vobis omnibus in omni observatione mandatorum Dei, id est, in taciturnitate, in obedientia, in fide, in pace, in gratia, in patientia, in bonitate, in simplicitate, in vigilantia, in sobrietate, in continentia, in castitate semper melior exstiterit iste.

CAPUT XCIII.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De ordinatione novi abbatis electi de omnibus a priore.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Ideoque judicio Dei et testimonio meo vobis pastor eligitur, et vobis abbas a Domino, cui semper de bonis actibus placeat, ordinatur, gregem Domini futuro judicio reconsignaturus suscipiat. Videte, fratres, ne quis hanc ordinationem animo malo suscipiat, et Christum contemnat, cujus vicem in monasterio vobis iste acturus est. Post hæc acta statim oratione ab omnibus facta, accersitur statim præsul Ecclesiæ ipsius territorii, ut testimonio ejus clericatus officii, mutato episcopi manu nomine ejus in abbatis honorem, in diptico post nomen prioris ejus jam missa altaris in oratorio a clerico recitetur, ipso oblationem fratrum offerente. Si tamen abbas adhuc defunctus non fuerit, et adhuc deletus a vivis non fuerit, tunc post nomen majoris. Nam postquam defuncti nomen inter quiescentes migraverit, novi nomen in capite scribatur. Mox ergo celebrantes in oratorio missas, cum explicaverint præsente, ut diximus, pontifice, vel cuncto ordine clericatus officii, data ei a priore pace, vel subsequente congregatione, tradat ei in manum regulam hanc, simul et petitas claves a cellario de enticis monasterii, et brevem rerum universarum, ferramentorumque, et codicum vel universorum mobilium; et collata singulorum testamento omnia ante pontificem assignentur. Nam dicat, cui dat regulam hanc præsente pontifice, vel universo officio ejus, vel sua congregatione: Accipe, frater, legem Dei, hanc regulam, in qua observantibus æternam provideas vitam; negligentibus sempiternum proponas judicium. Hic anima vincit, aut perit; hic vita aut amittitur aut tenetur; hic pendet istarum quas conspicis animarum a te Dei exactio. De hoc breve gregis istius in judicio Domini post me tu facturus es rationem. Memento, frater, memento quia plus cui creditur, plus ab eo exigitur: et esto jam sollicitus, et noli esse securus de lupi voracibus faucibus diabolicas insidias gregi tuo futuras; sed et vulneribus animarum, vel ruinis culparum, quibus artibus vel monitionibus ad salutem animas valeas restaurare. Esto jam quantum potes vigilans et sollicitus; quia usque hodie fuisti securus. Hæc cum compleverit, regulam istam tenenti in manu iterato dicat: Abbas, ingredere oratorium Domini; et sta in loco meo cum congregatione jam tua. Alliget summus sacerdos orationibus suis in gestis cœlorum, quod suscepisti in terris, et post hæc dicta tradat ei pallium suum; quo accepto osculetur qui acceperit manum dantis; et cum acceperit mox ingressus cum sacerdote novus abbas cum congregatione jam sua in oratorium, et stans in loco prioris, postquam sacerdos pro eo orationem effuderit, statim vadat novus abbas ad altare, et ponat super illud regulam: et dum eam ponit, quam accepit, dicat retro omnis congregatio una cum ipso hunc versum: *Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis* (*Psal.* LXVII); cum gloria, et cantilena. Quæ cum perdixerit, mox clara voce prosternens se in orationem pavimento, expetat pro se orari iterum sacerdotem; quod et retro congregatio similiter pavimento adhæreat. Et surgentes post

completam orationem, osculetur genua sacerdotis, et erigatur ei ad pacem. Deinde omni officio ejus pacem contradat, deinde præpositis, vel omni congregationi : et sic exeat disciplinæ, tradens claves manu sua cellario. Mox vadens et orationem cum omnibus complens sine sacerdote, jam ipse petita benedictione, in cathedra sedeat prædecessoris : et venientes primo præpositi, deinde omnes ejus genua osculentur. Mox surgens vadat ad jacentem priorem, et osculetur genua ejus ; et porrigatur ad pacem ei. Post acceptam pacem quondam prior dicat omnibus : Fratres, et pro me orate, ut rationes animarum vestrarum transactas una cum mea possim in die judicii ante Dominum discussorem integras exponere, et fideliter consignare : et quomodo vos constabilivit Dominus in terris, et meos bene exitus suscipere dignetur in cœlis. Unde sit post hoc forte melioratus ipse abbas, defunctus non fuerit, omnem licentiam, vel potestatem, ordinationemque, vel honorem pristinum disciplinæ ipse recipiat. Et merito ; cui Deus ad hoc ipsum reddidit vitam : nihilumque sibi noviter ordinatus ex illa hora usque ad diem veræ mortis ejus de honore constituto vindicet. Et cum ei certus advenerit dies mortis, qui jam sub præsentia sacerdotis pridem exstitit ordinatus, sine dubio ipse succedat : ita tamen, si casus superbiæ vel elationis ejus non deposuerit merita. Ergo cum nihil illo vivo sibi usurpaverit de honore, sed hoc tota mentis intentione assumat, et diligenti observatione custodiat, ut non jam de honore designato reddatur elatus, sed in melius magis acta sua de præceptis Dei in regula constitutis quotidie de se, coram Deo et fratribus, vel omnibus hominibus, præbeat : et plus se ex tunc in verbis et factis in ipso habitu humiliet, quam antea pro ipsius humilitatis gratia fuerat incurvatus ; ut cum omnes æstiment humiliorem et viliorem omnibus magis post designationem honoris effectum, quam ante, ut quasi profectus merito in se Domini impleat sententiam dicentis : *Qui vult vos esse fortior, sit vester ultimus* (*Matth.* xx), et qui se humiliaverit, merito exaltetur : tamen propter honorem, quem sacerdos orationibus constituerat, et manu sua post abbatis prioris, cum infirmaretur, in diptico monasterii nomen scripserat, et suo honorabilis eum prior et verus abbas judicio elegerat ; et quod ante non licebat per regulam, pro oratione sacerdotali, et ipsius abbatis electione, et magis propter additam et augmentatam in eo humilitatem, secundarius jam judicetur. Quod nomen non suo judicio præsumpsit, sed perfectæ observantiæ in eo merita elegerunt : nam regula ideo vetat constitui secundarios propter elationem et superbiam. Nam istum per actum bonæ observantiæ, vel nimiam humilitatem et Deus elegit, et abbas concessit, et sacerdos ordinavit ; sed constitui adhuc vita prioris reddita non permisit. Unde ex illa die quasi jam spiritalis Cæsar designatus secus abbatem sedeat ; alium chorum psallentium contra abbatem teneat in oratorio, post ipsum calicem ad mensam accipiet, et post ipsum in orationibus habeatur ; et ubicunque abbas ambulaverit, ipse locum pro se suscipiendi, vel vitia fratrum emendandi, vel excommunicandi licentiam habeat attributam. Quod si excommunicatus frater satisfacere ei consuete noluerit, reservata culpa ejus abbati, ipse vero usque ad adventum in reatu excommunicationis permaneat. Omnia ista ex delegatione ambulantis exerceat, et in omnibus absentis agat vices abbatis. Sed hoc ipsum non suo judicio sibi deferens, sed jussu prioris et veri abbatis : cum ei per præceptum permittitur, tunc licentiam habeat aliquid ordinare, aut in hoc honore credat se posse consistere. Nam omni hora omnibus judicans se esse æqualem, et magis, si vult esse perfectus, et digne vult ad quod deputatus est pervenire, humiliando se universis fratribus suis, magis se omnibus inferiorem adjudicet, et viliorem, se universis ultimo cordis credat affectu. Quia tales novit Dominus exaltare, dicente Scriptura : *Qui se humiliat, exaltabitur* (*Matth.* xxiii). Nam hoc cavere semper ipse frater debet, ne aliquando de proviso honore cordis elationem assumat, et in aliquam prorumpens superbiam, in aliqua parte aut humilitatis aut præcepti divini corruens, regulam sicut prius observabat, minus aliquid modo adimpleat, jam designato honore securus. Et mox sciat pro certo, quia cum abbas frequenter in aliquas culpas, quem elegerat, non in majus proficientem, sed per negligentiam magis deterioratum eum aspexerit, et monitus ab abbate non emendaverit se ; et nomen ejus deleat, quamvis sacerdos rogatus ab abbate, de diptico ; et ipse in suum rediens numerum judicetur negligentibus coæqualis ; et excommunicationi consuetæ subjaceat, qui culpas non vitat ; quia per negligentiam perdidit, quod intervenerat ; et recipiat quod amiserat. Et postquam fuerit inferiori redditus merito, a latere jam dejungatur abbatis : et ex illa jam die ab abbate alius frater de omnibus jam oculo et animo quæratur, superior negligenti, qui et ipse electus absconse quotidie tempore mortis suæ, manu sua abbas eum apertius indicet, juste et merito omnibus præponendum ordinatione primatus. Et reprobi isti, qui per negligentiam de summo honoris culmine cadunt, audiant Apostolum sibi dicentem : *Bene currebatis ; quis vos impedivit* (*Gal.* ix)? Satanas, qui elatos deponit. Et antequam dilectus reprobus fiat, et in negligentiam convertatur, audiat quid eum quotidie conveniat Scriptura, dicens : *Tene quod habes, ne alter accipiat coronam tuam* (*Apoc.* iii). Et qui audierit, et non observaverit, sibi imputet cum ceciderit : quia a Domino superbi ac negligentes et indigni ideo deponuntur, ut digne observantes præceptum Dei, aut humiles exaltentur. Quid apud justum judicem Dominum non est personarum acceptio : nec vult aliquid præstare indignis ; cum solos justos, bonos, et sanctos novit diligere, et ipsis solis de præsentis vitæ honore, et de perpetuæ coronæ retributione sit debitor.

CAPUT XCIV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

Si subito abbas moriatur, quo ordine de incertis fratribus abbas alius constituatur, cum se vivo nullum designaverit meliorem, et dum subita eum mors perurserit.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Repentinum humanitatis casum considerantes, et adventum, ut assolet, subitæ mortis, hoc de incertis inveniendum ad ordinationem convenienter taxavimus, ut de incertis certa possit ratio inveniri. Cum ergo superius diximus, diversorum monasteriorum confusos debere esse gradus, et nullum certum redhibere de honore secundorum; cum ergo non judicaverit abbas vivens post se ordinandum, quem cæteris probaverit meliorem, qui si subito migret ad Dominum, respondemus quid, ne cum unusquisque de suo judicio successionem præsumens, universos in seditionem exagitet, et studiosam partibus pugnam scandali domum pacis faciat in contentionem converti, idéo hoc decernimus, ut judicio pontificis ipsius territorii et cleri quæratur abbas sanctissimus, qui acceptam hanc regulam supra hanc congregationem ad vicem prioris defuncti, supra omnes fratres triginta habitet diebus et ipse consideret secundum hujus regulæ constituta, quis superior de omnibus observantia poterit inveniri. Qui ergo abbas tricesimo die coram illo sacerdote vel clero, per sacrosancta jurans Evangelia, dicat se a nullo promissionibus vel adulationibus esse redemptum, sed in causam Dei quam invenerit integre pandere. Mox vero stante ante eum omni congregatione subito apprehendat ejus manum, quem invenit in omnibus meliorem, in omni observantia mandatorum Dei, vel regulæ constitutæ; et tunc demum in eo, ab illo pontifice vel clero ipsius territorii secundum hujus regulæ constituta, ut superius diximus, primatus ordinatio celebretur.

CAPUT XCV.

INTERROGATIO DISCIPULI.

De ostiariis monasterii.

RESPONDET DOMINUS PER MAGISTRUM.

Duobus fratribus ætate decrepitis cella intra regias monasterii prope constituatur; qui deputati ibi et claudant monasterium omni hora post exeuntes, et aperiant ingredientibus, et advenientes nuntient abbati. Nam et hoc observare debent ipsi duo senes quotidie, ut horis quibus oportet in monasterio legi, seratis regiis congregationi se jungant, ut legentes audiant; et cum ad opus divinum oratorii index sonaverit, seratis item regiis ad opus Dei oratorio præsententur. Ad opus laboris hoc quærantur quod possunt pro ætatis possibilitate implere, id est, aut si artes sciunt; aut certe si nesciunt, in quo possunt quotidie septimanarios adjuvent: tamen labori alio non quærantur, si propter opus aperiendi et claudendi omni hora occupantur. Annonam canum a cellario ipsi accipiant, et eis cum aquâ, vel coquinæ remanente juscello ministrent. Animalium intra monasterium curas, adjuncto in septimana illorum hebdomadarii solatio, ipsi adimpleant, et regiæ mundicias ipsi exerceant: vel intra eam cicendelum suspensum et factum incendant quotidie, ut noctu foris cujusvis, advenientis cognoscatur ingressus. Qui senes, ut superius diximus, pro honore ætatis cum abbate manducent, secundum formam perfectæ humilitatis, ut sancta Eugenia demonstrat, quæ dixit, nec ipsis se superiorem velle ostendere. Nam talibus dicit Scriptura perfectis: *Quanto magnus es, tanto humilia te: et apud Deum et homines invenies gratiam* (*Eccl.* III). Omnia vero necessaria intus intra regias esse oportet; id est, furnum, mancinæ, refrigerium, hortos, vel omnia necessaria; ut non sit frequens occasio, propter quam frater multoties foras egressi, sæcularibus misti forte a religiosorum oculis visi, ad damnationem potius nostram ab eis pro angelis adoremur; et *Benedicite* nobis non meritis indigne dicatur, cum forte sancti putemur esse, quod non sumus: aut magis per irrisionem quorumdam infidelium vilescat in publico vel plateis sanctus habitus ambulando. Cum ergo hæc omnia intus fuerint constituta, clausa sit semper monasterii regia: ut intus clausi cum Domino fratres veluti a sæculo sint jam causa Dei in cœlestibus separati. Quæ regia monasterii a foris circellum habeat ferreum in fimella, quo ab adveniente concusso, cujuslibet supervenientis intus indicetur adventus.

ANNO SÆCULI VII INCERTO.

AUCTOR QUIDAM INCERTUS

DE CUJUSDAM PATRIS REGULA VETERUM TESTIMONIA.

S. Benedictus Anianæ abbas in concordia regularum singulis ferme capitibus Regulam cujusdam, ve ut cap. 55, § 26, Regulam cujusdam Patris laudat.

Smaragdus abbas in expositione Regulæ sancti Benedicti cap. 25, 28 et 29, ex eadem Regula cujusdam Patris testimonia affert.

Joannes Trithemius lib. de propr. Mon., cap. 5, hanc Regulam ita citat.

Item in Regula Servi Dei ad sorores capitulo 17, scribitur: Proprii aliquid in monasterio, etc.

OBSERVATIO CRITICA IN REGULAM SEQUENTEM

Ad hujus incerti auctoris Regulam pro monachis exaratam observavimus, illam pro monachis Scotis scriptam fuisse, ob rigidam ibidem præscriptam monasticam disciplinam; atque ob eamdem rationem existimamus, et hanc præsentem Regulam pro ejusdem nationis sanctimonialibus feminis compositam : ita ut utraque Regula unum eumdemque auctorem habuerit, nimirum sanctum Columbam abbatem Hyensem, et monachorum Scotorum patriarcham. Neque in hoc multum ab opinione reverendissimi Calmeti discedimus, qui auguratur, sanctum Comgellum abbatem olim sancti Columbani exstitisse prioris Regulæ auctorem, ob similitudinem disciplinæ apud Luxovienses monachos introductæ; nam in omnibus utriusque sexus monasteriis apud Scotos eadem rigida disciplina observabatur. Nec quidem sanctum Comgellum scripsisse Regulam monasticam legimus; sed sanctum Columbam tot monasteriorum patrem ac legislatorem agnoscunt omnes historici, præsertim venerabilis Beda in sua Historia Ecclesiastica. Et quidem in monastico Scotico plurima reperiuntur sacrarum virginum cœnobia antiqua, ubi hæc arcta et rigida disciplina olim observabatur, præsertim in Abernethensi parthenone atque apud Thininghamiam et Goldinghamiam, sicuti et apud Hebrides sive Occidentales insulas, ubi sanctus Columba pro sanctimonialibus feminis cœnobia condidit; adeoque quemadmodum monachis, sic et illis normam vitæ præscripsit. Ut ut sit, hoc unum fatendum est, exoticam disciplinam in hac Regula contentam satis manifestare obsoletos Scotorum ritus et cæremonias quales sunt imprimis : præceptum virginibus datum ad confitenda peccata sua abbatissæ vel præpositæ, aut senioribus ad id deputatis : deinde si consideremus tot visitationes cubiculorum et lectorum, severas pœnas inobedientibus et murmurantibus inflictas, et alia rigida monita, agnoscere debemus, hanc Regulam 24 capita continentem omnino sapere severam Scotorum monasticam disciplinam; quamvis auctor aliqua cum Regulis sancti Benedicti et sancti Columbani communia præscribere videatur. Insuper notare velim, auctorem revera intellexisse, confessionem abbatissæ factam fuisse sacramentalem; ibidem enim prohibetur, ne crimina minora vel maxima in confessione revelata manifestarentur : *Crimina minora vel maxima nullatenus manifestent, nisi solo justo judici, qui omnium confitentium crimina lavat.* (Brockie, Cod. Regul., t. II.)

INCIPIT REGULA CUJUSDAM PATRIS AD VIRGINES.

CAPUT PRIMUM.

Abbatissa monasterii qualis esse debeat?

Abbatissa monasterii non tam genere quam sapientia et sanctitate nobilis esse debet : ut quæ sermonem ad erudiendas animas justa eruditione lucubrat, propriis actibus non contradicat : plus etenim subjugatæ prælatorum actuum formam imitantur, quam doctrinæ illatæ aurem accommodant. Debet enim sacris eloquiis opera nectere sacra : ut quæ ejus imitatur doctrinam ex voce, imitetur cultum ex opere : ne si in aliquo voci opus contradixerit, fructus vocis non obtinere valeat effectum. Sic ergo sit et voce ornata et opere, ut et opus voci, et vox consentiat operi; sit continentiæ et castitatis flore compta, et omnium ore laudabilis, omnium desideriis imitabilis exemplo. Sit charitatis benevolentia ornata, ut omnium fidelium lætificet corda. Erga peregrinorum et hospitum sollicitudinem præsto : erga infirmantium curam sollicita; erga inopum et egenorum juvamen opulenta. Sic delinquentium ignaviam corrigat, ut ad cultum religionis lascivas et fessas mentes reducat. Sic misericorditer bonitatis dona distribuat; quatenus ex nimia bonitate facinorum fomenta non nutriat. Sit ergo bonis bona per meritum, sit malis mala per flagellum, quod mediante scientia agendum est, juxta Psalmistæ orationem dicentis : *Bonitatem* A *et disciplinam et scientiam doce me, Domine* (*Psal.* cxviii). In utroque etenim abbatissæ cavendum est, ne aut nimia bonitate in subjectarum cordibus vitia nutriat, aut nimia disciplinæ austeritate ea quæ leni increpatione sananda fuerant, rigida correptione diripiantur. Incautis etenim sic blanda persuasione subveniat, ut eorum sanie antidoti quodammodo medendo curam infundat : sanis vero moribus ea hortando præbeat, ut quæ agere cœperunt, meliorando usque ad finem perducant. Nihil etenim prodest cœpisse, si in opere bono quod cœperant non studeant perseverare. Habeat ergo tot animos mater, quot habet in suo regimine filias; ut juxta omnium mores omnium noverit vitia coercere. Tanta B sit in omnes providentia, ut nec pietas disciplinæ, neque disciplina pietati locum tollat. Agat omnium curam, ut de omnium profectu mercedis recipiat lucra; ut ex corruptione præsentis vitæ quandocunque erepta tantum laboris recipiat præmium, quantis ad vincendum inimicum præsidiis præbuit supplementum.

CAPUT II.

Qualis debeat esse præposita monasterii.

Præposita monasterii non ætate senili, sed moribus constituenda est. Multas etenim prolixitas annorum attollit, sed dedecus torpentis vitæ ad infantiæ

inmaturitatem tepescendo reducit. Constituenda ergo est præposita moribus gravis, sermone solers, ingenio fortis, consideratione vigil, cursu impigra, correptione pia, disciplina moderata, actu casta : moribus sobria, dispensatione æqua, humilitate ornata, patiens, mitis, non turbulenta, non iracunda, non superbiæ vel arrogantiæ vitio maculata, non prodiga, non garrula, sed omni actu religionis ornata, quæ sciat languentium moribus subvenire, et tepescentium ignaviam excitare : super quam abbatissa requiescat, ut in nullo ab ejus præceptis deviet; sed in omnibus subdita, et in jussis senioribus detenta, nihil quod abbatissæ voluntati sit contrarium aut faciat, aut ordinet faciendum, sed omnia per ejus interrogationem ; juxta illud quod scriptum est : *Interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi ; majores tuos et dicent* (*Deut.* XXXII). Interrogandum semper est, ut in nullo a seniorum consilio animæ subditæ discrepent ; in nullo oves a pastoris voluntate declinent. Sprevit namque seniorum consilia Roboam, juvenum usus consilio. Quæ res qualis dispendii fuerit occasio Scripturæ veritas attestatur, qui, omissa dominatione undecim tribuum, vix cum una tribu inter tot pressurarum dispendia absque mortis crudelitate reliquum vitæ peregit. Debet namque esse omnium necessitatum tam corporis quam animæ provida : ut et subsidia præsentis necessitatis porrigat, et corda subditarum ad laudem Creatoris intonandam ex sedula admonitione excitando erigat; humiles et propter Christum subjectas honorando in sublime provehat ; sese vero attolentes castigationis flagello ad gradus humilitatis retrahat. Curam in rebus monasterii, seu vasis, seu supellectilibus ita habeat intentam, ut in nullo negligentiæ tenebris reperiatur fuscata : ut dum sacri laboris omnem curam adhibet, ab omnipotente fructum laboris recipiat. Omnibus Sabbatis post horam orationis nonam tam seniores quam juniores præpositæ lectos omnium sororum visitent, et faciant propter earum negligentias inquirendas, aut si aliquid inveniatur illicite et sine commeatu retentum. Itemque post completam lectos omnium cum luminaribus visitent, ut omnium expergiscentem sensum vel tepescentem ex oratione agnoscant. Similiter ad omnes cursus nocturnos hoc est faciendum, ut sciant quæ cum fervore, vel quæ cum tepiditate ad cursum assurgunt : et eas quas tarditate vel segnitie culpabiles repererint, prout culpa vel ætas fuerit, aut increpatione aut flagello corripiant.

CAPUT III.

De monasterii portaria.

Portaria seu ostiaria monasterii tales esse debent, quæ omnium simul mercedem ædificent, ætate senili, quibus mundus silet; quæ jam ex præsentibus pompis nihil desiderent : sed in toto cordis affectu Creatori inhærentes singulæ dicant : *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Deo spem meam* (*Psal.* LXXII). Quid enim ex præsentibus phaleramentis desiderent, quæ perfunctoriis contemptis Christum amare cœperunt ; in quem summum bonum contemplatione mentis manere conspexerunt? Sint ergo mentis suæ statu firmissimæ, ut Domino cum Propheta orando dicant : *Averte oculos nostros, ne videant vanitatem, in via tua vivifica nos* (*Psal.* CX). Tale semper supervenientibus ostendant exemplum, ut et foris ab extraneis nomen Domini glorificetur; juxta quod Dominus ait : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* (*Matth.* V) : et intus a consodalibus suis mercedis præparent lucra, dum omnium vice foris gerunt curam. Sic cautæ moribus cum virtutum magistra humilitate existant, ut omnis patientiæ blandimenta ex colloquio affabili ostendant. Nunquam singulæ vel binæ sine tertia teste loquantur. Nunquam oculos in sublime attollentes laicos vel clericos intente aspiciant : sed remisso cum humilitate vultu inclinatis oculis necessaria colloquantur. Pauperum, peregrinorum, et hospitum curam inter omnia habentes : quia in his Christus recipitur, sicut ipse ait : *Quæcunque his minimis fecistis, mihi fecistis* (*Matth.* XXV). Foras aliquid dare, vel cuilibet ministrare, vel a foris aliquid accipere, nullatenus sine commeatu abbatissæ facere præsumant. Et quodcunque a foris accipiunt ex donis vel eleemosynis aliorum, nullatenus antea ad cellarium portent, quam ante oratorium deferentes omnis simul congregatio pro eo orent, qui hoc exhibuit. Fabulis, quas ad portam vel a sæcularibus, vel a quibuslibet audierint, nullatenus autem accommodent : et si nolentes audierint vel intellexerint, nullatenus consodalibus suis referant. Si horum aliquid, quæ diximus, transgressæ fuerint, regulari pœnitentia castigentur. Si humili satisfactione patefaciant, prout humilitas confitentis cernitur, ita delinquentis culpa judicetur. Si vero contumaciæ crimen occurrit, et modum pœnitentiæ augebit. Claves ostiorum vel portæ nullatenus penes se nocte retineant, sed ad abbatissam nocte deferentes præsentent, et mane post secundam recipiant. Idipsum et cellariæ, et pistrices, et cocæ implere studeant ; ut ab occasu solis, vel cum fuerit opus necessitatis perfectum, usque ad secundam abbatissa claves retineat ; nisi necessitas evenerit, ut per commeatum abbatissæ nocte retineantur, et post secundam denuo tribuantur. A signo vespertino usque ad secundam impletam, nullatenus portarum fores aperiantur : neque ullus a foris introitus patefiat : sed si necessitas talis advenerit, ut post vesperam sit deliberandum, per fenestram quæ in eadem porta fuerit totum deliberetur. Si talis necessitas hospitum vel peregrinorum advenerit, ut hora refectionis cum sororibus esse non possint, post cum cocis vel ministris, vel cum reficiendi spatium habuerint, reficiant. Vasa vel reliqua utensilia, quæ ad opus hospitum bajulant, ac si sacrata Deo gubernent atque custodiant : ne per ipsarum neglectum ab ipso mercedem non recipiant, cujus res diripiendo non reservant. Intra septa mo-

nasterii vel ostia, nullum virorum omnino vel feminarum edere vel bibere permittant : sed omnibus advenientibus foris in hospitali, prout honor exigit, per abbatissæ ordinationem ministrent. Intus vero tantummodo quæ sacram Deo voverunt religionem, et in unitate obedientiæ sub una regula sunt ligatæ, edere vel bibere censemus. Sic semper ostiariæ agant, ut in omnibus zelum Dei habentes regulæ tenorem conservent; ut pro studii sui vel curæ labore incorruptam recipiant mercedem.

CAPUT IV.

Qualis debet esse cellaria monasterii.

Monasterii cellaria sapiens et religiosa ex omni congregatione eligenda est : quæ nec sibi, nec suis voluntatibus, sed toti congregationi æquanimiter et pie placeat dispensando. Nec inde placere studeat, unde et se in ruinam peccati, et alias transgressionis noxam consentiendo introducat : id est, nihil extra debitam mensuram pro qualibet familiaritate, pro gratia meriti dispensando distribuat : sciens, quia *justus Dominus justitiam a sæculo dilexit, æquitatem vidit vultus ejus* (*Psal.* XL). Sit ergo omnibus justa dispensatione grata : sit moribus matura, sit sobria, non edax, non elata, non turbulenta, non injuriosa, non tarda vel pigra, sed in omnibus actibus bene composita : quæ congregationi omni, id est, tam senioribus quam etiam junioribus pro affectu et materno ordine debeat ministrare. Curam de omnibus sibi commissis rebus habeat : nihil tamen sine commeatu abbatissæ facere præsumat. Sorores tam seniores ætate quam juniores nullatenus conturbet; et si aliqua sororum ab ea irrationabiliter aliquid poposcerit, leni responsione cum voce humilitatis contra rationem petenti deneget. In infirmitate positis sororibus diligenti cura et promptissimo affectu ministret. Similiter pauperum curam gerat : in omnibus timorem Domini proponens, et sciens se illi exinde rationem reddituram, si non pro ejus præceptis implendis hæc omnia faciat, memor semper illius qui dixit : *Qui mihi ministrat, me sequatur* (*Joan.* XII). Omni ergo operi bono quod facimus, Domini timorem jungamus. Sic in omnibus curam agat, ut in nullo negligentiæ damna incurrat. Avaritiæ et cupiditatis pestem omnino fugiat. Similiter sicut non avara, sic non sit prodiga, id est, sicut dono omnipotentis Dei sub avaritiæ vitio occultando subtrahere non debet, sic sine justa dispensatione nimis fenerando communem substantiam non debet diripere; sed omnia per discretionem temperando pensare. Et si non habeat quod ab ea quæritur, quod tribuat, sermone leni sine ulla asperitate in responsione procedat; ut dulcedo cordis et vocis responsione patefiat : juxta illud quod scriptum est : *Favus mellis sermones boni* (*Prov.* XVI). Et illud : *Sermo bonus super datum bonum* (*Eccli.* XVIII). Ita sibi commissum opus ad mercedem noverit pertinere, si omnia cum humilitate et pietate studuerit facere. Et quamvis quod petitur non sit unde tribuatur, nullatenus respondeat se non habere; sed dicat fideli voce, *Dominus dabit* (*Matth.* XII). Ea vero quæ danda sunt, sine mora tribuantur; ne scandali occasio, aut offensionis casus ex ipsa tarditate generetur; memor semper præceptorum Domini, qui neminem suorum patitur scandalizari.

CAPUT V.

De se invicem diligendo, vel sibi invicem obediendo.

Diligere se ad invicem in Christo monachæ in monasterio quanta cura debeant, per Evangelium Joannis Dominus demonstrat, cum dicit : *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem. Majorem dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (*Joan.* XV). Et illud : *In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si invicem diligatis* (*Ibid.* XIII). Diligere ergo præcipimur adinvicem, ut invicem salvemur : ut per mutuam dilectionem eum imitemur, *qui nos dilexit*, juxta Apocalypsin, *et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo* (*Apoc.* I). Si ergo soror sororem propter Christum diligat, ut Christum a se per temporalem dilectionem non repellat. Quia vera et secundum Christum dilectio est proximæ malum non operari. Diligatur ergo proxima non carnis affectu, sed pietatis ministerio : diligatur puritate, diligatur religione, diligatur mansuetudine, diligatur charitate : ut in omni semper amore Christus inveniatur; et non secundum sæculum, sed secundum Deum maneat amor. Sic enim a Domino præcipitur : *Diliges proximum tuum sicut teipsum* (*Matth.* XXII). Si soror sororem diligat sicut semetipsam; nunquam peccati maculam incurret, sed cultu pietatis ac dilectionis ornata æterna præmia accipiet. Maneat ergo semper in corde dilectio, ut antiqui hostis livoris virus exstinguat; per quem in primordio protoplasto decepto mortis patefecit introitum, sicut scriptum est : *Invidia autem diaboli mors introivit in orbem terrarum* (*Sap.* II). Diligatur proxima, ne odii macula cruenta homicidii crimen incurrat, sicuti Joannes apostolus testatus est dicens : *Qui odit fratrem suum homicida est* (*I Joan.* III). Diligatur proxima, ne per aliqua discordiæ fomenta retenta proprii facinoris vinculo non solvatur : sicut Dominus in Evangelio testatus est, dicens : *Si non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester cœlestis dimittet vobis peccata vestra* (*Matth.* VI). Remittamus proximis, ut ab Omnipotente remittatur nobis. *Date*, inquit, et *dabitur vobis* (*Luc.* III). O quam justa commutatio! o quam pia miseratio, dando accepisse, accipiendo donasse! Nulla jurgiorum incrementa, nullave nutrimenta retineantur. Sic et Apostolus hortatur dicens : *Estote invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis* (*Col.* III). Nihil aliud dare præcipimur, nisi quod nobis dari petimus. Sic et orando dicimus : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Matth.* VI). Debitoribus demittendo nos relaxamur a debito. Solvamus ergo per dilectionem et amorem proximos, ut nos a nostris

criminibus pietate et misericordia solvat Deus. Amen.

CAPUT VI.

De assidue danda confessione.

Confessio quam crebra et sagaci cura danda sit, multorum Patrum juxta Scripturarum seriem traditio demonstravit. Danda ergo confessio semper est, ut veterescentem mentis statum, et peccatorum tenebris quotidianis illecebris fuscatum, rudem semper custodiat, sicut Scriptura docuit dicens : *Omni custodia serva cor tuum : quia ex ipso vita procedit* (*Prov.* IV). Sic quippe beatus David orando Domino dicebat. *Delictum cognitum tibi feci, et injustitias meas non operui; dixi : Confitebor adversum me injustitiam meam, et tu remisisti impietatem peccati mei* (*Psal.* XXXI). Quantum valet pura et non tarda confessio, ut sic secura eam subsequatur impetratio! Confessus se adversum, ut facinorum molem pelleret; de se ingemuit confitendo, glorificavit remissionem recipiendo : dolendo patefecit crimen, dando redintegravit spem. Non enim præcessit spei fiduciam, quia meminerat se olim per Spiritum sanctum a Domino illuminatum dixisse : *Quia apud te est propitiatio, et propter legem tuam sustinui te, Domine* (*Psal.* CXXIX). Et iterum : *Quia apud Dominum misericordia est, et copiosa apud eum redemptio.* Apud quem misericordiam perennem agnoscit, apud eum copiosam et redemptionem. Quæramus ergo ibi misericordiam, ubi redemptionem manere jam novimus copiosam. Crescat dolor post ruinam, ut culpæ inveniatur medicina. Confitemini invicem delicta, ut nostra nobis Omnipotens dimittat peccata. Sic nos Scriptura dicendo hortatur : *Confitemini alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem* (*Jac.* V). Quanta clementis judicis pietas erga nos diffusa dignoscitur, ut quod actibus ærumnosis facinus contractum fuit, mutua prece solvatur! Detur ergo mutuæ orationis solatium; ut invicem orando cupiatur præsidium. Magis etenim copia fructuum habetur, quando ex revelatione delictorum salus acquiritur. *Revela*, inquit Psalmista, *Domino viam tuam, et ipse te enutriet.* (*Psal.* XXXVI). Si revelando peccata nutritur anima, quotidiano ergo studio per confessionem revelentur, ut quotidiana medicina vulnera sanentur. Sed quibus horis congruentibus quotidiana delicta sunt abluenda, a nobis inserendum est. Quidquid post completorium per opacæ noctis spatia mens vel caro per facilitatem deliquerit, post secundam per confessionem curandum est expiari. Quidquid vero diurno actu, vel visu, auditu, cogitatu, tepescendo deliquit, nonæ horæ expleto cursu ut purgetur censendum est. Post vero quidquid ab hora nona mens maculæ attraxerit, ante completam confitendum est. Illud tamen abbatissa studere debet, ut post secundam scholam ingrediens peracta oratione nullam foras egredi permittat, nisi prius detur confessio. Similiter et post nonam, vel ante completorium faciendum est. Hæ vero sorores, quæ pro gravibus culpis in pœnitentia detinentur, in Ecclesia cum cæteris quæ communicant non stent; sed in alia Ecclesia secrete cursum cantent : et expleto cursu egredientes ante fores Ecclesiæ, in qua communicantes cursum explent, stare præcipiantur : et egrediente congregatione supra humum prostratæ rogent pro se Dominum exorari, ut gravia commissa contritione deleantur cordis; meminentes illud : *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (*Psal.* L). Et, *in humilitate nostra memor fuit nostri Dominus* (*Psal.* CXXXV). In oratione posita semper pœnitens dicat : *Averte faciem tuam a peccatis meis, et omnes iniquitates meas dele* (*Psal.* L) : ut ira arguentis judicis, et in proximo vindictam reddentis, per piæ mentis affectum hanc humili oratione sedetur.

CAPUT VII.

De non manifestandis sororum confessionibus.

Abbatissa vel præposita, vel quælibet seniorum sororum cui ab abbatissa fuerit commissum ut confessiones recipiat, crimina minora vel maxima nullatenus manifestent, nisi solo justo judici, qui omnium confitentium crimina lavat. Illa enim quæ confessa est sua vulnera verecunde, non ad opprobrium recipiendum, sed ad salutem redintegrandam confessa est, justum habens testem Deum, a quo et mederi exspectat. Ea vero senior quæ recipit, cum gravitate et moderatione penes se occultando honestissime teneat, ne dum alterius vulneri medicinam infundit, suæ mentis corrumpat nitorem. Nulla tamen monacharum vel confessionem recipere, vel pœnitentiam dare sine ordinatione abbatissæ præsumat; ne vitium commissum abbatissæ celetur, sed omnia per ejus notitiam agantur. Si vero inventa fuerit, quæ hoc propositum regulæ violare conetur, gravi pœnitentiæ scientia corripiatur; quia delicti fomitem abbatissæ voluit occultare.

CAPUT VIII.

Qualiter ad signum Dominicum surgendum est.

Quandocunque vel diurnis vel nocturnis horis ad opus divinum signum insonuerit, mox cum summa festinatione surgendum est, ac si præco regis insonet, omni opere quod in manibus habebatur postposito; ut nihil operi Dei præponatur : sed mens ad sonitum præconis intenta, et operi Dei innixa, cum omni gravitate et mansuetudine ad intonandam gloriam majestatis ejus, et pietati ejus gratias referendas festina currat. Et si morose et segniter veniat post primi psalmi qui in cursu canitur finem, noverit se a suo ordine dum cursus expletur revocari, et in loco ultimo positam, id est, in eo loco qui talibus negligentibus fuerit deputatus, astare, et ibi cum verecundiæ metu exspectare, et post expletum cursum prolixa venia ante cœtum sororum egredientium satisfacere. Nam foris omnino non segregentur, ne a somno detentæ dormiant, aut in aliquo maligno hosti adeundi detur occasio. Intus etenim posita nec totum perdit quod cœperat, et verecundia ac metu

frangitur, dum ab omnibus videtur. Et quando cæteræ expleto officio foras egrediuntur, illa in ecclesia pro ipsa tarditate posita duodecim psalmos super cursus seriem cantet. Si vero ex toto cursum suum perdiderit, præcipue nocturnis horis, in quibus nullum alium opus impendit, suppositione damnetur. Horas vero ad cursum procurare juxta dispensationem abbatissæ debet, cuicunque ordinatum fuerit; id est, quæ mente sollicita et impigra fuerit ad hoc opus idonea inventa, ut opus Dei non tardetur. Si vero qualibet occasione a justo ordine deviatum fuerit, ut non secundum suum ordinem horæ custodiantur, suppositione damnetur.

CAPUT IX.

Qualiter in monasterio silentii regulam vel diurno opere, vel ad mensam debeant custodire: vel ad mensam quomodo legendum.

Regulam silentii omni tempore servandam sanctarum Scripturarum series declaravit, dum per Prophetam dicitur: *Cultus justitiæ silentium et pax.* Tacendum namque est ab otiosis et frivolis, et scurrilibus, et pravis et malitiosis fabulis; de quibus Propheta orabat dicens: *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis. Non declines cor meum in verba mala* (*Isa.* XXXII; *Psal.* CXL). Cessandum quippe est a fabulis superfluis, ne damnationis per ineffrenatæ mentis ignaviam anima fructum capiat: quia non solum de scurrili et injurioso sermone, sed etiam de otioso, juxta Domini præceptum, rationem sumus reddituri. Quid aliud debeat monacha studere, quam soli Deo, in quo semel desiderium fixit, et oris sermone et animæ desiderio vacare? Omnibus ergo horis diurnis, præterquam ad mensam, ab hora secunda usque ad completam quidquid utilitas sacræ regulæ poposcerit, per abbatissæ commeatum loquendum est. Ab hora vero completionis, cum oratio ad somnum capiendum datur, nulla omnino loqui præsumat, nisi grandis necessitas monasterii poposcerit. Cui ab abbatissa fuerit ordinatum, loqui studeat, vel etiam a præposita, quæ curam aliarum portat. Ad mensam vero nulla penitus præter abbatissam, vel cui abbatissa præceperit, pro communi necessitate sororum loqui præsumat: sed omnes intento animo gratias reddentes creatori in cordibus suis cibi ac potus solidæ mensuræ largitione fruantur. Portaria vero quæ pro necessariis causis alloquium expetierit abbatissæ, loqui permittatur: quia forsitan talis supervenerit necessitas, quæ moram habere non debeat. Ante mensam vero semper capitulum regulæ unum aut amplius, si abbatissæ placuerit, legatur: ut cum cibus carnem reficit, lectio animam satiet. Hæc omnia cum gravitate animi et moderatione leni fiant, quatenus in his omnibus Dominus delectetur. Festis vero Domini diebus, id est, Nativitate Domini, vel Paschæ solemnitate, ac Theophania, vel Pentecostes, vel si qua sunt alia Domini vel sanctorum martyrum præcipua sacra celebranda, si ex permisso abbatissæ fuerit, ad mensam loqui non negamus: sic tamen, ut pressa non dissoluta voce loquantur; ne garrula voce in sonum prorumpentes, magis desidia quam lætitiæ judicetur. Et ipsa confabulatio talis sit ex colloquio Scripturarum, quæ animæ lucrum faciat, non damnum. Silentium vero in pœnitentia accipientes omnimodis studeant custodire, ut de vera mortificatione mereantur fructum recipere. Duæ vero, in quocunque loco fuerint positæ, nullatenus sine tertia teste loqui præsumant: sed tres semper positæ necessarie colloquantur.

CAPUT X.

De ratione mensæ qualiter administrandum vel observandum sit.

Mensæ administratio vel observatio quanta æqualitate vel sobrietate percurrere debeat, abbatissæ scientia est trutinandum: ut in omnibus, sicut decet Dei ministras, religionis vigeat fomes. Ministrandum namque est omnibus æquali libratione tam potus quam cibus, prout tempus, sive solemnitates, sive abstinentiæ, sive quotidiani usus poposcerint. Quotidianis etenim diebus sufficere decernimus duo fercula, exceptis pomorum donis: de leguminibus vel de oleribus conferta, seu farinæ qualibet conspersione. Omnibus etenim æqua mensura ministrandum; præter si ætas infirmior, quæ sustinere non valeat, aut ægritudo corporis, aut novellæ conversationis novitas improbata sufferre non queat, quod abbatissæ judicio pensandum est. Potus vero siceræ liquoris, id est, cervisiæ mensura solita tribuatur: si voluntas abbatissæ fuerit, si labor, vel festus dies, vel hospitis adventus pia precatio exagitaverit, vini potio augenda est. Et si duabus vicibus reficiendum sit, præter vini potionem similis regula servetur. Festis vero diebus, pro reverentia sacræ solemnitatis, pluribus cibis, id est, tenuis vel quaternis ferculis sunt corpora reficienda: sic tamen, ut si plura sunt cibaria numero, sint minora; ut corpora necessario cibo reficiantur, non nimia saturitate damnentur. Sedentes vero ad mensam sorores nulla alteram comedentem sublimatione oculorum respiciat, nec alterius mensuram cibi vel potus iniqua consideratione intueatur. Quando in mensam cibus administratur, nulla prius cibum comedat, quam signum ad benedicendum insonet. Abbatissa vero vigilet, ut confestim cum cibus ministratus fuerit, signum tangere procuret; et omnes cum signum audierint, una voce benedictionem rogent, quarum vocem abbatissa subsequatur dicens: *Dominus dignetur benedicere.* Hoc ad omnia fercula, vel pomorum ac potus administrationem observandum est. Illud præcipue decernimus, ut nulla alteri dare ex mensura sua, vel accipere ab altera præsumat, præter abbatissam, vel præpositam cui ab abbatissa commissum est. Si vero aut novitate, aut temeritate aliqua hæc, quæ supra diximus, fuerit transgressa, disciplina regulæ corrigatur pro præsumptæ temeritatis audacia.

CAPUT XI.

Quibus congruentibus horis hyeme, vel æstatis tempore, sit reficiendum.

Ab adventu sacratissimæ solemnitatis, id est, ab introitu sancti Paschæ, quo immaculati Agni resurrectio celebratur, usque ad sacratam solemnitatem Pentecostes, qua apostolis Spiritus sanctus fuit diffusus, id est, quinquaginta dierum spatio, ad sextam horam est reficiendum : similiter et vesperi erit cœnandum, quia sacri temporis ratio exigit, ut nullus nec in Ecclesia positus tristitiam demonstret. A Pentecoste vero, si gravis labor non exigat, aut hospitum non cogat adventus, usque ad Quadragesimæ inchoationem, ad nonam, id est, semel reficient; exceptis magnarum solemnitatum eventibus, aut si labor grandis exegerit, ut duabus reficiant vicibus. Ab inchoatione Quadragesimæ usque ad sacratissimam solemnitatem Paschæ, exceptis Dominicis diebus, ad vesperum reficiendum est ; ut ante noctis inchoationem cum statione lucis refectionis impleatur hora. Quando vero administrandum est, singulæ ex singulis mensis assurgant, et sic ad coquinæ fenestram cum sobrietate venient, ut nullum strepitum pedum, vel vasorum, vel cujuslibet soni excitent, et primum ad seniorum mensam simul omnes ministrent, sic demum ad suam mensam qua sederint deferant fercula. Præposita mensæ gubernet, quomodo ex ipsa mensa mutuatim vicibus, vel ætate juniores si fuerint, debeant ministrare.

CAPUT XII.

Quomodo quotidianis diebus manibus sit operandum?

Operandum namque est omni tempore, præter dies festos ; ut habeatur vel propriæ necessitatis usus, vel egenis unde detur suffragium. Sic tamen operi manuum insistendum est, ut lectionis fructus non omittatur, sed statuto tempore operi detur intentio, ac deinceps lectioni divinæ vacetur. Operatio manuum ab hora secunda sumat exordium, et in horam nonam finem accipiat : ab hora vero nona lectio usitetur, si aliquando proprium aliquod opus faciendum aut vestimenti consuendi vel lavandi, aut quodlibet aliud opus, per abbatissæ vel præpositæ commeatum faciet. Et si forte opus fortius supervenerit, ut maturius arripiant operari, vel propter ferventem æstum, hoc abbatissæ arbitrio considerandum est, ut secundum quod tempus exigit, aut fortioris laboris pondus, vel ad sextam, ut juste judicaverit, ab opere sit quiescendum, et post quietem vel refectionem usque ad vesperum sit operandum. Illud inter omnia vel abbatissa si præsens fuerit coerceat, aut præposita quæ ejus vice relinquitur, ut nullam penitus monacham fabulis otiosis præter necessariam interrogationem vacare permittat ; sed in ipso opere manuum operis Dei recordatio teneatur : id est, ut dum exterius per temporalem opportunitatem manus operibus occupantur, interius mens cum linguæ meditatione psalmorum ac scripturarum recordatione dulcescat.

A Ac si violatrix nujus regulæ fabulatione delectetur, silentii pœna castigetur. Focos vero in schola pœnitentes, si fuerint, binæ et binæ per hebdomadas facient. Similiter ad caput sororum lavandum per singula sabbata, vel balnearum usus per festas solemnitates præparent, aut si sunt alia extrema facienda, pœnitentes facient : ut dum mente humili et contrito corde hæc propter timorem Domini faciunt, ab omnipotentis Dei misericordia celerius a suis delictis laventur. Quando ad opera eundum est, istud capitulum psallatur : *Sit splendor Domini Dei nostri super nos ; et opera manuum nostrarum dirige super nos ; et opus manuum nostrarum dirige* (*Psal.* LXXXIX). Quando vero finitur opus, istud dicatur capitulum : *Benedicat nos Deus, Deus noster, et benedicat nos*
B *Deus, et metuant eum omnes fines terræ* (*Psal.* LXVI). Pistrices vero alternatim per vices opus commune faciant : sic tamen, ut minus tribus non sint propter loquendi necessitatem. Et si necesse fuerit ut ibidem maneant, minus quatuor non sint, et una ex eis senior sit præposita, cujus religioni credatur, quæ et loquendi licentiam habeat. Et panem quem faciunt per vices senior quæ ex eis est, cellariæ repræsentet; ut omni custodia tutæ in nullo reprehensibiles reperiantur. Similiter et quæ in braxatorium ad cervisiam faciendam inhabitaverint, una ex eis senior sit præposita, quæ secundum regulam pistricis omnia custodiat. Cocæ vero per hebdomadas coquinent; ut in unaquaque hebdomada tres vel amplius, si necesse fuerit, ad coquinandum deputentur; ne
C impositus sine discretione labor, unde mercedem mercari debuit, inde murmurationis fructum reportet. Ingredientes autem pro se orari rogent omnem cœtum sororum, orantes in oratione dicant : *Adjutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cœlum et terram* (*Psal.* CXXIII), et : *Adjuva nos, Deus salutaris noster* (*Psal.* LXXVIII). Exeuntes vero lavent omnium sororum pedes ; et omnia vasa quæ ad necessarium usum habuerunt, lavata præpositæ repræsentent. Similiter pro se orari rogent, et hunc versum in oratione dicant : *Quoniam tu, Domine, adjuvisti me, et consolatus es me* (*Psal.* LXXXVII). Propter singulas negligentias tam cocæ quam cellariæ viginti quinque palmarum percussionibus quotidianis diebus emendentur, ne minimas parvi pendentes culpas in
D majoribus procliviores reperiantur.

CAPUT XIII.

De utensilibus vel supellectilibus.

Utensilia monastērii, et quæcunque sunt ad commune opus necessaria, abbatissæ cura disponantur. Et tales in congregatione quærantur, quarum et sollicitudo animi viget, et conscientiæ firmitas sit probata ; et ipsis cura committatur, ut quæ cuique necessaria fuerint opportunitate exigente tribuantur. Et sic ipsa utensilia, seu quæcunque eis ab abbatissa commissa fuerint, cum sollicito timoris studio gubernentur, ut mercedem commissæ curæ recipiant, et non judicium damnationis incurrant,

anteponentes illud mentis oculis : *Maledictus qui facit opus Dei negligenter* (*Jer.* XLVIII).

CAPUT XIV.

Qualiter in schola debeant dormire.

Cum semper religiosæ et Deo dicatæ animæ, tam diurnis quam nocturnis horis paratam Deo mentem præparant, ut quamvis sopore membra torpescant, anima vigore Creatoris intenta præconiis pervigil maneat, juxta illud : *Ego enim dormio, et cor meum vigilat* (*Cant.* v) : tamen solerti custodia specialiter intuendum, ne per negligentiam maternæ sollicitudinis subjecta membra damna capiant imbecillitatis. Proinde ergo decernimus, ut binæ et binæ, præter infirmas et seniores, in lectulis dormiant, sic tamen, ut ad invicem non loquantur, neque se ad invicem, id est, facie ad faciem respiciant; sed una post aliam quiescens dormiat; ne antiquus hostis, qui ore libenti animas vulnerare cupit, aliquid fraudis jaculando immittat; ut colloquendo mortalia excitet desideria. Sic tamen fiat, ut una ex illis semper senior sit : de cujus religione non dubitetur. Juvenculas vero nullatenus simul quiescere censemus, ne in aliquo carnis adversitate æstu delicto rapiantur. Omnes enim, si fieri potest, una domus ad dormiendum capiat, præter si infirmitas aut senilis ætas poposcerit, aut culpa damnaverit, aut novitas probata non fuerit, ut in cella separentur. Omnes vestitæ et cinctæ dormiant. In schola qua dormitur per totam noctem lucerna ardeat. Ad cursum vero cum festinatione surgentes, signum crucis fronti inferatur : simulque sub silentio dicatur : *Deus, in adjutorium meum intende; Domine, ad adjuvandum me festina.*

CAPUT XV.

De cura infirmantium qualis esse debeat?

Harum cura quæ infirmitatibus detinentur qualis esse debet, proprietas auctoris declarat, cum dicit : *Quæcunque vultis ut vobis faciant homines, et vos facite eis similiter* (*Matth.* VII). Licet hoc in omnibus sit agendum, præcipue tamen in infirmantium cura hæc præceptio est exhibenda; quia Dominus dixit : *Infirmus fui, et venistis ad me* (*Matth.* XXV). Ita ergo cura infirmis quærenda est, ac si præsenti Christo ministrare putetur. Revera etenim quæcunque pro Christo infirmis curam impendit, Christo in infirmis ministrat. Sit tamen abbatissæ cura ut separatim cellam habeant cum omnibus opportunitatibus; ut nullum exteriorem laborem sentiat, quæ in infirma carne pœnam portat. Et si tempus poposcerit, sicut tempus Quadragesimæ, ut cæteræ vitam immutent, infirmis semper cedendum est; ut tam potus quam cibaria uberius ministrentur. Balnearum usus, vel cura medendi summo adhibeatur studio. Sanis vero, præcipue vero juvenculis, tardius concedatur. Abbatissa talem curam de infirmis habeat, qualem se recipere a Domino sperat; ut nec a cellaria, nec a ministra aliquam negligentiam infirmæ sentiant. Decrepita vero ætate fessis talis sit cura, quatenus nulla in eis negligentia, sed juxta arbitrium abbatissæ, prout cuicunque necessarium esse viderit, consideratione pia earum imbecillitati concedatur. Non enim hæ possunt regulæ tenori subjacere, sed potius pietatis in eas impendendus est affectus.

CAPUT XVI.

De casibus qui per negligentium aut eventu superveniunt

Negligentiæ culpa, qua per multos casus in multis delinquitur, abbatissæ judicio pensanda est, id est, in refectorio, in coquina, in dormitorio, vel in qualibet utilitate aut fregerit, aut perdiderit, aut negligenter dimiserit, omnia secundum suum modulum sunt pensanda, et juxta ætatem vel teneram, vel senilem, vel viridem, sunt corrigenda. Quia si in minimis negligentiæ vitium non corrigitur, mens vitiata in minoribus culpis, in majora dilabitur delicta. Si soror, quæ in his casibus dilapsa, statim abbatissæ vel præpositæ puram dederit confessionem; et compertum fuerit non suæ voluntatis fuisse, quod casu accidit; hoc tantummodo sufficiat, ut hoc quod deliquit et perpetravit, si possibile fuerit, non deneget, et emendet cum veniæ satisfactione. Si vero non sua confessione, sed alterius proditione cognitum fuerit, prout culpæ magnitudo poposcerit, pœnitentiæ subjacebit; quia culpam per puram confessionem non manifestavit. Si vero ex majoribus culpis, quod ad animæ majorem pertinet damnationem, aliquam commiserit, hoc secretius per puram confessionem volens suæ manifestet abbatissæ : ne dum tempore animi culpam detegere verecundat, cum reatu culpæ faciem diaboli interius recondat.

CAPUT XVII.

De eo quod nulla monacha monasterio debeat proprium aliquid vindicare.

Proprii aliquid in monasterio nihil habendum; sed potius propter nomen Domini omnia contemnenda. Quid enim proprium aliquid suum fidelis anima de rebus mundi vindicet, cui mundus crucifixus est, et ipsa mundo? Quæ semel mundo mortua, cur per aliquam temporalium rerum cupiditatem, vel desiderium ærumnosum, denuo incipiet vivere mundo, quæ, contempto mundo, cœperat jam vivere Deo? Amputandum ergo est hoc vitium radicitus ab omni monacha, ut nullam rem vel in vestimentis, seu in calceamentis, vel in quibuslibet rebus sibi vindicet, vel suum esse dicat, nisi quantum ex abbatissæ jussione penes se præcipitur retinere, ac si custos alterius, non propriæ rei domina. Et ea quæ sibi ab abbatissa fuerint commendata, id est, ad necessitatem præsentem, aut in vestimento, aut in qualibet re, nihil exinde aut dare aut commodare cuiquam præsumat; nisi tantum ab abbatissa illi fuerit ordinatum. Quid enim de rebus mundi alteri sorori conferat, quæ suas in omnibus voluntates propter Christum in abbatissæ tradidit potestatem?

Omnia ergo quæ in monasterio habentur sint omnibus communia; juxta quod in Actibus apostolorum legimus: *Et erant*, inquit, *eis omnia communia* (*Act.* IV). Sic tamen communia sunt habenda, ut nulla aut dare aut accipere, nisi abbatissa ordinante, præsumat: ne cupiditatis aut temeritatis malum incurrens in laqueum, Judæ proditoris consortio numeretur, qui solus in numero apostolorum loculos habuisse refertur, ubi commutantium ac vendentium commercia ponebantur. Quod si huic vitio aliqua sororum delectari fuerit deprehensa, et post primam, secundam vel tertiam correctionem emendare noluerit, disciplinæ regulari subjacebit.

CAPUT XVIII.

De culparum excommunicatione.

Si qua vero soror instigante diabolo contumax, vel superba, seu inobediens, vel murmurans apparuerit; vel etiam in quocunque casu lapsa, seniorum præcepta vel sanctæ regulæ normam violare tentaverit; hæc, secundum præceptum Domini, secreto a senioribus semel vel bis corripiatur (*Matth.* XVIII). Si emendare noluerit, tunc simul ab omni congregatione objurgetur. Et si sic emendare nolnerit, tunc prout culpæ magnitudo poposcerit, secundum regulam judicetur: id est, aut excommunicationi subjaceat, si ejus antea intellectus viguit: aut si obstinata et duræ mentis tenacitas culpæ et improbitatis perseveret, tunc corporali disciplinæ subjacebit.

CAPUT XIX.

Qualis debeat esse excommunicatio.

Excommunicationis mensura qualis esse debeat, justum scientibus librare judicium culpæ modus ostendit. Levioribus enim culpis levior est adhibenda correctio; gravioribus vero ferventior est adhibenda damnatio. Proinde abbatissæ studio est pensandum, ut si aliqua soror in levioribus inveniatur obnoxia culpis, usque ad indictam sibi horam mensa privetur. De gravioribus vero seu dierum vel hebdomadarum vel mensium definitio in longius protracta correctione finiatur: ea tamen regula, ut si amplius quam septem dierum spatium excommunicationis percurrerit, quandiu pœnitentiæ sub statuto tempore ordo retentus fuerit, sicut a mensa loco suo privetur, ita et in ecclesia segregetur; ut in loco in quo ante fuit, nec psalmum cantet, nec ullum ordinem teneat, usque dum satisfactione humili cum cordis contritione ab abbatissa vel a senioribus veniam mereatur. Excommunicata vero soror, quæ culpis gravioribus existentibus aut cellula recluditur, aut a consortio congregationis separatur, a nullo penitus colloquia aut visitationis munus fruatur, nisi tantummodo cui præceptum ab abbatissa fuerit. Si qua transgressa hanc regulam fuerit, regulari pœnitentiæ subjacebit.

CAPUT XX.

De his quæ per sedulam correptionis curam sæpius correctæ emendare noluerunt.

Soror si sæpius correpta emendare noluerit, excommunicatione pro modo culpæ corrigatur. Si nec sic aliquid proficiat increpantis correctio, tunc verberum vindictæ subjacebit. Quod si sic emendare noluerit, sed magis in tumorem superbiæ elata, opera vel actus, de quibus corrigitur, defenderit, tunc abbatissæ scientiæ regimine corrigatur: quia scriptum est: *Qui abjicit disciplinam, infelix est* (*Sap.* III). Moderante ergo scientia saniei medendi cura adhibeatur. Si lethale vulnus per fomenta castigationum, et pietatis ac lenitatis unguenta sospitati non redditur, saltem incisionibus amputetur. Et si sic sanies desecta tumorem non amiserit, tum excommunicationis sententiam, vel disciplinæ corporalis pœnam incurrat. Et si nec excommunicationis metu, nec flagelli pœna frangitur, augeatur adhuc pietatis fomes; ita ut ab omni congregatione pro ea communis Dominus orationum officio deprecetur: ut quæ laqueo diaboli irretita tenetur, Domini misericordia ac pietate curetur. Quod si nec sic corrigi voluerit, intra septa monasterii sub pœnitentiæ tenore ab omnibus, præter custodibus, segregata, tandiu castigetur diversis correctionibus, usque dum ejus humilitas omnibus vera credulitate patefiat: quoniam et invitis sæpe salus præstatur. Nam ideo separanda est a congregatione, ut suo vitio non maculet innocentes. Tenera vero ætas, quæ excommunicata vim nescit, non excommunicatione, sed flagello corrigenda est.

CAPUT XXI.

De receptione sororis.

Si ullo tempore, quod absit a Christiana religione, soror a septis monasterii discesserit, et foras fugiens postea recordata pristinæ religionis, et æterni judicii perculsa timore reversa fuerit; prius omnem monasterio emendationem polliceatur: postea si probabilis ejus pœnitentia agnoscatur, tunc demum intra septa monasterii recipiatur. Et si bis aut tertio hoc fecerit, simili pietate foveatur; sic tamen ut in extremo loco inter pœnitentes recepta tandiu examinetur, usque dum probabilis ejus vita inveniatur. Si vero post tertiam receptionem fugæ culpa maculata fuerit, sciat omnem reversionis aditum esse in postmodum denegandum.

CAPUT XXII.

Qualiter invicem se humilient, vel ordines servent: vel in minutis actibus qualiter sint servanda præcepta.

Quanto se affectu, vel charitatis ministerio in monasterio animæ positæ debeant diligere, sanctorum Patrum instituta sanxerunt: sed in quibus sit actibus vel officiis demonstrandum, a nobis pro parte indicandum est. Habet denique latissimum virtutum copia ambitum, quo circumsepta facile hostem sibi superet adversantem. Sunt etenim nonnulla, quæ in actu videntur exigua, et tamen vel custodita vel neglecta, aut tepescente, aut fervente animi motu demonstrantur: ut est humiliatio capitis, vel sermonum affabilis salutatio; quæ aut rigidæ mentis vel

concordiæ, aut si certe piæ purissimum patefaciant affectum. Servandum ergo est famulis vel famulabus Christi, ut semper intra mentis statum ea nutriant quæ a vera humilitate et charitate non discedant : in quibus summa constat virtutum. Nam sicut nunquam sine vera humilitate vera manet charitas, ita nunquam absque vera charitate vera manet humilitas. Arripiamus ergo instruere fundamentum, ut ad culmen perveniamus virtutum. Sic prius humilitas monstranda tam actu quam affectu, ut post charitatis copia ædificetur. Et quando sibi mutuatim in via vel in quocunque loco occurrerint, cum omni humilitate ab invicem flectentes benedictionem rogent. Et si ex eis una senior fuerit, prius junior benedictionem postulet ; tunc demum senior prosequatur. In cursu vero positæ, prout ab abbatissa fuerint ordinatæ, vel ad psalmum canendum, vel lectiones recitandas, vel etiam ad communicandum euntes, suum ordinem custodiant : ne constitutum sibi locum transilientes in ambitionis vel arrogantiæ vitio demergantur. Abbatissæ vero studendum est, ut per ordinem sicut conversæ in monasterio fuerint, ita in suo ordine constituantur : præter si uberius conversatio religionis meruerit, ut inantea promoveatur ; vel si gravis culpa exegerit, ut retro regradetur. Si vero aliqua ex sororibus cognoscatur seniorem affectare locum, cum verecunda castigatione repellatur : quia non debiti honoris locum præsumpsit, nec religionis commercio, sed ambitionis honorem indebitum conata est arripere. In consessu sororum, si alia supervenerit, quæ juniores sunt ordine, assurgant, et seniori locum præbeant. Juniores vero seniori nullatenus superbiendo contradicant ; sed cum omni humilitate vel interrogatæ, vel correptæ respondeant. Si labentem in quodlibet delictum junior seniorem aspexerit, non exprobrando, sed magis dolendo ad confitendum abbatissæ vel præpositæ dirigat : similiter senior juniori faciat. Ad confessionem veniens, prius prostrata supra humum, suam culpam esse dicat : sic postquam surgere jubetur, suam confessionem manifestet. Quando ad aliquod opus fieri commeatus rogatur, venia prius petatur, et sic de opere quod faciendum est commeatus rogetur. Quando ad abbatissam venitur, cum omni humilitate veniam petendo accedatur; similiter quando egreditur, cum veniæ petitione benedictio quæratur. Nulla monacharum per semetipsam de propria necessitate abbatissæ suggerat, sed omnes per præpositam quidquid necessitatum fuerit abbatissæ studeant intimare. Si sacerdos vel quilibet religiosus venerit, ut ei per abbatissæ commeatum sit occurrendum, a longe astantes, cum humilitate flectentes genu sub silenti voce benedictionem rogent. Et si ordinatum fuerit ab abbatissa, ut cum his aliqua sororum loquatur, cum omni humilitate et modestia ac sobrietate loquendum est : ut in omnibus his virtus humilitatis ac sobrietatis inveniatur.

CAPUT XXIII.

De non defendenda proxima vel consanguinea in monasterio.

Defendere proximam vel consanguineam in monasterio nullo modo permitti censemus. Quid enim aliam defendat, quæ jam sibi non vivit, sed Christo quem imitata manet crucifixa ? quæ propriam animam, ut uberius saluti jungeret, prius perdidit ? Quæ ergo proprias perdidit voluntates, ut Christi in se voluntatem impleret, cur aliarum delicta defendet, quæ propria crucifixit ? Et si in veritate crucifixit, et non mundo jam, sed Christo vivit, cur in mundo facinoribus labentes pro qualibet familiaritate defendat ? Sit ergo ei æquus amor tam in consanguinea, quam in cætera sorore, quæ ei sanguinis affinitate non jungitur. Maneat ergo in omnibus amor corde clausus, nec quanquam sub disciplinæ moderamine positam tueri studeat : ne vitium defendendi in alias dimittat. Sit ergo in arbitrio corrigentis, ut quas corrigit sub amoris studio, non propriam implendo voluntatem, sed vitia corrigendo, inferat disciplinam.

CAPUT XXIV.

De nutriendis infantibus.

Infantes in monasterio quanta cura et disciplina sint enutriendæ, multis didicimus documentis. Debent enim nutriri cum omni pietatis affectu, et disciplinæ ministerio ; ne desidiæ vel laseviæ vitio sub tenera ætate maculatæ, aut vix, aut nullatenus possint postea corrigi. Sit ergo in eis tanta cura, ut nunquam sine seniore huc atque illuc liceat deviare : sed semper ab ejus disciplina retentæ, et timoris Dei ac amoris doctrina imbutæ, ad cultum instruantur religionis. Habeant lectionis usum; ut sub puerili ætate discant, quod ad perfectam deductis proficiat. In refectorio per se mensam habeant juxta seniorum mensam positam. Seniores tamen vel duæ, vel amplius, de quarum religione non dubitatur, cum eis sedeant, ut semper timore antéposito, sub metu seniorum nutriantur. Quibus vero horis reficiant, vel somnum capiant, abbatissæ arbitrio pensandum est : ut in omnibus virtutum custodia discretio reperiatur.

LECTORI.

In veteri Codice, qui sanctorum Patrum monasticas sanctiones continet, etiam sequentes duæ Constitutiones, altera nescio cujus regulæ devotarum, altera concilii Hispalensis secundi, post Regulam sancti Isidori legebantur. Eas quoque, quia ad virginum sanctimonialium curam ac disciplinam veterem pertinent, hoc loco placuit exhibere; ut omnes sacræ antiquitatis reliquias quam fieri potest religiosissime, etiam cum ramenta et pulvisculo, repræsentarem.

[a] SENTENTIA DE REGULIS DEVOTARUM.

Nemo ad eas vadat visitandas nisi qui habebit ibi matrem, vel sororem, aut filiam, et propinquas, et consobrinas, sive matrem filiorum suorum. Si autem necessitas fuerit ut videant eas, ut antequam renuntiarent sæculo, intrarent in monasterium, paterna debetur eis hæreditas : aut aliqua causa manifesta est, mittent cum eis probatæ virum ætatis ac vitæ : videbunt eas, ut pariter revertentur. Nemo vadat ad illas, nisi quos supra diximus. Si eas videre voluerint, primum facient renuntiare patri monasterii, et ille mittet ad seniores, qui in ministerium virginum delegati sunt : qui occurrentes eis, et cum ipsis videbunt quas necesse habuerint, cum omni disciplina et timore Dei. Cumque eas viderint, non eis loquentur de rebus sæcularibus. Quicunque de his mandatis præterierit, absque ulla recrastinatione negligentiæ atque contemptus, aget publice pœnitentiam, ut possidere valeamus regna cœlorum.

CONCILIUM HISPALENSE. CAP. XI.

Undecima actione cum consensu communi decrevimus, ut monasteria virginum in provincia Bætica condita monachorum administratione ac præsidio gubernentur. Tunc enim salubria Christo dicatis virginibus providemus, quando eis patres spirituales eligimus, quorum non solum gubernaculis tueri, sed etiam doctrinis ædificari possint. Hac tamen circa monachos cautela servata, ut remoti ab earum peculiaritate nec usque ad vestibulum habeant accedendi familiaritate permissum, sed neque abbati, vel ei qui præficitur extra eam quæ præest, loqui virginibus Christi aliquid, quod ad institutionem morum pertinet, licebit. Nec cum sola quæ præest frequenter eos colloqui oportet ; sed cum testimonio duarum aut trium sororum : ita ut rara sit accessio, brevis locutio. Absit enim ut monachos, quod etiam dictu nefas est, Christi virginibus familiares esse velimus : sed juxta ut jussa regularum vel canonum admonent, longe segregatos atque sejunctos, eorum tantum casdem gubernaculis deputamus : constituentes, ut unus monachorum probatissimus eligatur, cujus curæ sit prædia earum rustica vel urbana intendere, fabricas instruere, vel si quid aliud ad necessitatem monasterii providere : ut Christi famulæ pro animæ suæ tantum utilitate sollicitæ, solis divinis cultibus vivant, operibusque suis inserviant. Sane is qui ab abbate præponitur, judicio sui episcopi comprobetur. Vestes autem illæ iisdem cœnobiis faciant, quibus tuitionem exspectant, ab iisdem denuo, ut prædictum est, laborum fructus et procurationis suffragium recepturæ.

ANNO SÆCULI VII INCERTO.

AUCTOR INCERTUS.

INCERTI AUCTORIS SERMO DE DECEM VIRGINIBUS.

In lectione, quæ nobis recitata est, fratres dilectissimi, audivimus Dominum dixisse : *Simile est regnum cœlorum decem virginibus, quæ, acceptis lampadibus, exierunt obviam sponso et sponsæ* (*Matth.* XXV). Hoc si secundum litteram tantum intelligimus, nimium durum videtur et asperum. Absit hoc a sensibus nostris, ut vel de domo cujuscunque etiam pauperis Christiani tam parvus numerus veniat ad vitam æternam. Et ideo quia nulla ratione secundum litteram intelligi debet, quia revera ipse Dominus similitudinem esse dixit, requiramus quare quinque dictæ sunt fatuæ et quinque prudentes. Illæ enim quinque prudentes significant omnes sanctos, qui cum Christo sunt regnaturi : et e contrario illæ quinque fatuæ figuram videntur habere Christianorum, qui sine operibus bonis de solo tantum Christiano nomine gloriantur. Ideo autem fatuæ quinque, et illæ prudentes quinque dicuntur : quia quinque sensus in

[a] Fragmentum hoc, quamvis id *Observationi criticæ* in Regulam sancti Isidori Hispalensis jam subjunximus, ad mentem tamen Cl. Holstenii ob variantes lectiones hic recudere placuit.

omnibus hominibus esse probantur, visus, auditus, gustus, odoratus, et tactus : quia per istos sensus velut per quasdam januas vel fenestras aut vita aut mors ingreditur ad animam nostram. De quibus et propheta dixit : *Intravit mors per fenestras vestras* (*Jer.* IX, 21). Ideo et ibi quinque virgines dicuntur prudentes, quæ istis sensibus bene utuntur; et ibi quinque fatuæ, quæ per istos quinque sensus magis mortem quam vitam excipiunt. Quomodo autem isti quinque sensus, velut quinque virgines, aut virginitatem custodiant, aut corruptioni subjaceant, diligentius requiramus. Si aliquis vir, aut aliqua mulier viderit, aut filium, aut filiam, aut alienum servum, aut ancillam, et ad concupiscentiam diligenter aspexerit; corrupta est una virgo : quia per oculos, id est per fenestras corporis in secretum cordis venenum mortis intravit. Si vero aliquis sive religiosus, sive laicus, homines detrahentes, sermones etiam otiosos, et cantica luxuriosa vel turpia proferentes libenter audierit, et cum delectatione placido auditu susceperit, corrupta est alia virgo. Si autem non sit contentus mediocribus cibis, sed sumptuosas delicias acquirat; si semper male loqui studeat, per iniquum gustum corrupta est alia virgo. Quod si etiam odores peregrinos, ut hominibus ad luxuriam placere possit, diligenter inquirit, quarta virgo est violata. Si vero manibus suis aut filios aut filias alienas cum delectatione propter libidinem tangere voluerit, et vestimenta nimis mollia animo voluptuoso quæsierit, jam etiam quinta virgo corrupta est. Hoc enim ordine isti quinque sensus velut quinque virgines in hominibus corrumpuntur. Et e contra, dum animæ sanctæ istos quinque sensus, id est, visum, auditum, gustum, odoratum et tactum, ab omnibus illicitis rebus refrenant, linguam suam ad ea quæ sunt licita vel legitima sobrie et caste relaxant, quinque sensuum virginitatem custodiunt. Ideo quinque virgines homines bonos significant; et aliæ quinque eos qui mali sunt præfigurant. Et revera, fratres charissimi, quid prodest viro vel feminæ, clerico vel monacho, vel sanctimoniali, si in corpore virginitas custoditur, quando per malas concupiscentias cordis integritas violatur? Quid prodest in uno membro præferre castitatem, et in omnibus habere corruptionem? Nam et illi virgines qui agnum sequuntur, si diligenter attenditis, non propter hoc sequuntur agnum, quia solam virginitatem corporis servaverunt : denique cum dixisset : *Hi sunt qui se cum mulieribus non inquinaverunt* (*Apoc.* XIV), secutus adjunxit : *Et non est inventum in ore eorum mendacium, sine macula sunt.* Qui ergo de sola corporis virginitate gloriantur, diligenter attendant, quia si mendacium diligunt, cum illis sanctis virginibus Christum sequi non poterunt. Nulla ergo virgo de sola corporis virginitate præsumat; quia si inobediens fuerit aut linguosa, ab illo thalamo sponsi cœlestis se noverit excludendam. Cum ergo virgo centesimum gradum teneat, et mulier conjugata tricesimum, melior tamen est casta et humilis conjugata, quam virgo superba. Illa enim caste et humiliter marito serviens tricesimum gradum possidet; virgini superbæ nec unus remanebit : et utrisque impletur quod ait Psalmista : *Tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis* (*Psal.* XVII, 28). Et quia totam Ecclesiam Catholicam beatus Apostolus virginem vocavit, non solas in ea considerans corpore virgines, sed incorruptas omnium desiderans mentes, ita dicit : *Aptavi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo* (*II Cor.* XI, 2). Non solum sanctimonialium, sed etiam omnium virorum vel mulierum animæ, si et castitatem in corpore, et in illis supradictis quinque sensibus virginitatem concordiæ servare voluerunt, sponsas se Christi esse non dubitent. Non enim corporum, sed animarum sponsus intelligendus est Christus. Et ideo, fratres charissimi, tam viri quam feminæ, tam pueri quam puellæ : si virginitatem usque ad nuptias servant, et per istos quinque sensus, id est visum, auditum, gustum, odoratum, vel tactum, dum eis bene utuntur, suas animas non corrumpunt, in die judicii apertis januis ad æternum sponsi thalamum feliciter merebuntur intrare. Illi vero, qui et corpora sua ante nuptias adulterina conjunctione corrumpunt, et postea per totam vitam suam male vivendo, male audiendo, male loquendo, animas suas violare non desinunt; si eis dignæ fructus pœnitentiæ non subvenerit, clausis januis, sine causa clamabunt : *Domine, Domine, aperi nobis* (*Matth.* XXV, 11), et audire merebuntur : *Amen dico vobis, nescio vos unde sitis* (*Ibid.*). Hæc ergo, fratres, si et clerici, et laici, et monachi, et sanctimoniales, et in conjugiis positi fideliter et diligenter attendimus, et cum castitate corporis etiam integritatem cordis auxiliante Domino custodimus, non cum fatuis projiciemur in tenebras exteriores, sed cum sapientibus ad spiritales nuptias introibimus, et audire merebimur : *Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui* (*Matth.* XXV, 21). Quod ipse præstare dignetur.

ITEM SEQUITUR EJUSDEM.

In lectione evangelica, quæ nobis de decem virginibus recitata est, fratres dilectissimi, dictum est quod *omnes virgines ornaverunt lampades suas, sed fatuæ non habuerunt oleum lampadibus necessarium. Prudentes vero sumpserunt oleum in vasis suis. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt et dormierunt omnes. Media autem nocte clamor factus est : Ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, et ornaverunt lampades suas* (*Matth.* XXV). Et cum fatuarum virginum lampades exstinguerentur, rogaverunt reliquas virgines, ut darent de oleo suo : et illæ responderunt : *Ne forte non sufficiat nobis et*

vobis; sed ite potius ad vendentes et emite vobis. Dum autem irent emere, venit sponsus, et quæ paratæ erant introierunt cum illo ad nuptias, et clausa est janua. Venerunt postea reliquæ virgines et dixerunt: Domine, aperi nobis. Quibus responsum est; *Nescio vos unde sitis.* Quid autem ista significent, fratres charissimi, secundum quod in antiquorum Patrum expositione legimus breviter charitati vestræ suggerimus. Non ideo dictæ sunt quinque virgines, quia tam parvus numerus futurus sit in vita æterna; sed propter quinque sensus, per quos aut mors aut vita ingreditur ad animam nostram; quibus aut male utimur et corrumpimur; aut certe bene utentes virginitatem animæ custodimus. Illud quod ait: *Sponso moram faciente dormitaverunt et dormierunt omnes* (*Ibid.*); somnus ille mortem significavit. Denique sic ait Apostolus: *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres* (*II Thes.* IV, 13). Media nox quando clamor magnus factus est, significat diem judicii. Propter ignorantiam dictum est media nox, quia nemo scit quando aut qua hora dies judicii veniat. Quod autem omnes virgines ornaverunt lampades suas, et illæ fatuæ habuerunt oleum, sed tam parum fuit, ut eis sufficere non potuisset: denique statim exstingui cœperunt. Unde quantum possumus cum Dei adjutorio laborare debemus, fratres dilectissimi, ut quoniam in oleo misericordia vel charitas intelligitur, tantum reponamus in vasis animarum nostrarum, quantum nobis sufficiat in æternum. Nemini sufficit parum, fratres charissimi; nisi forte pro paupertate plus dare non prævalet. Plena animæ lucerna opus est, ut per charitatis oleum lumen nostrum luceat in æternum. Cui Deus dedit largiorem substantiam, quantum potest laxet manum ad eleemosynam, nec credat quod ei possit sufficere parum; sed consideret unusquisque ex eo tempore quo sapere cœpit, quantum debeat pro his quæ male cogitavit, quæ male locutus vel male operatus est: attendat multitudinem peccatorum, et singulorum pretia diligenter appendat: videat quantum pro mendaciis, pro juramentis, pro perjuriis, pro maledictis, pro detractionibus, pro ebrietate, pro gula atque luxuria, pro cupiditate, pro invidia, pro superbia, pro cogitationibus sordidis, pro sermonibus otiosis. Consideret ergo unusquisque ista omnia et his similia, quæ nec numerari possunt; et tunc agnoscet quantas eum eleemosynas oporteat exercere. Cum enim etiam si totum demus, nisi præponderavit Deus misericordiam, redimere cuncta peccata non valeamus, vel humiliter contrito et compuncto corde quantum possumus cum Dei adjutorio laboremus: et non pro laude humana, sed pro Dei amore et vitæ æternæ contemplatione faciamus. Quod autem dixerunt virgines fatuæ sapientibus: *Date nobis de oleo vestro* (*Matth.* XXV), et illæ responderunt: *Ne forte non sufficiat nobis* (*Ibid.*); hoc pro timore humiliter dictum est: quia terror et tanta examinatio erit in die judicii, ut etiam illi qui oleum misericordiæ se intelligunt abundantius præparasse, metuant ne eis non possit ad omnia peccata redimenda sufficere. Illud vero quod dictum est: *Ite potius ad vendentes, et emite vobis* (*Ibid.*), potest hoc de pauperibus intelligi: ipsi enim sunt negotiatores, qui oleum animarum lampadibus necessarium vendunt. Per ipsos enim hoc negotium Christus exercere consuevit: in ipsis enim accipit terrena, ut reddat cœlestia; accipit caduca, repensaturus æterna. Denique sic ipse dixit: *Quandiu fecistis uni ex minimis istis, mihi fecistis* (*Matth.* XXV, 40). Lampades autem animæ intelliguntur. Vasa vero illa, ubi oleum jubemur habere, quid aliud significat, nisi intus in conscientia bona opera recondere? Et quia bona opera alii faciant pro Dei amore, alii vero pro cupiditate laudis humanæ, virgines illæ fatuæ et quod in corpore virgines erant, et quod vigiliis, psalmis, lectionibus vel orationibus se exercebant, totum hoc pro laude humana, non pro Deo, vel pro æterna beatitudine faciebant: ideo morte interveniente, ubi eis cessavit laus hominum, simul illis defecit oleum. Nam illud quod eis dictum est: *Ite potius ad vendentes et emite vobis* (*Matth.* XXV), potest et sic accipi, ut vendentes intelligantur adulatores, qui fictis laudibus eos qui opera bona pro humana gloria facere videntur, extollunt. Denique qui pro vana laude boni aliquid facit, si eum nemo laudaverit, omnino non facit. Unde intelligitur quod omnes qui laudes humanas accipere cupiunt, quod in opera Dei exercere videntur, humanis assentationibus vendunt, accipientes vanam laudem, et præmia æterna perdentes. Illæ autem virgines, quæ oleum habuerunt in vasis suis, omne opus bonum intus in conscientia posuerunt: quia hoc non pro laude humana, sed pro misericordia divina fecerunt. Hæc ergo fideliter cogitantes, fratres charissimi, quia parabola ista ad universam Ecclesiam pertinet; qui non possunt servare virginitatem carnis, custodiant cordis: ut si ad coronam martyrum sive virginum non potuerint pervenire, vel omnium peccatorum indulgentiam mereantur accipere. Virgines vero, qui integritatem corporis Deo auxiliante custodiunt, totis viribus cum Dei adjutorio laborare contendant verbositatem fugere, detractionem velut diaboli venena respuere, indiviæ vel superbiæ morbum quasi antiqui hostis gladium pertimescere, obedientiam humiliter retinere, nunquam senioris præcepta contemnere, lectioni et orationi insistere, si infirmitas non prohibet, ad vigilias cum omni alacritate consurgere: sive in Ecclesia, sive in convivio, sive in aliquolibet loco semper quod ad obedientiam vel ad humilitatem pertinet studeant ex ore proferre: si tristem viderint, consolentur; si inobedientem agnoverint, castigare non cessent. Et quia in omni professione et boni inveniuntur et mali; et in Ecclesia Christi, quæ nunc areæ similis est, non solum triticum, sed etiam palea reperitur; et ibi inveniuntur, quod pejus est, non solum laici, sed etiam et clerici, et monachi, vel sanctimoniales, ita negligentes et tepidi, ut non velut spiritales apes dulcia animarum mella conficiant, sed

velut crudelissimæ vespæ, venenatis linguæ aculeis fratrum vel sororum corda percutiant; isti tales non adjutores Christi, sed defensores diaboli esse probantur. Qui si forte viderint fratrem vel sororem contra seniorem superbum existere, non solum studeant mitigare, sel malignis sermonibus ad majorem eum furorem conantur accendere; dicentes quod hæc non possit nec debeat diutius sustinere. Hortatur etiam ut ita senioribus suis cum grandi amaritudine aut furore respondeant, ut ipsos seniores pœniteat, quod eos paterna pietate admonere vel castigare voluerint. Sed quia in omni proposito, sicut jam diximus, non solum sunt adjutores seu ministri diaboli, sed Dei, et vasa Christi, et justitiæ defensores; quoscunque adjutores diaboli ad inobedientiam vel superbiam callida susurratione succendunt, adjutores Christi blanda adhortatione et sancto ac salubri consilio revocare contendunt. Illi venena, isti antidotum; illi faciunt vulnera, isti procurant medicamenta; illi perditionem, isti salutem; illi furorem, isti mansuetudinem; illi superbiam, isti humilitatem docent; illi injuriam, isti patientiam; illi odium, isti charitatem. Si quantumlibet faciant mali, plus tamen prævalent Christi medicamenta, quam diaboli vulnera. Illi enim qui in clero, vel in monasterio positi, et se et alios ad superbiam erigunt, velut pharetræ sagittis diaboli plenæ simplicium corda percutere, et omnem in eis humilitatem vel mansuetudinem conantur exstinguere. Sed quia Deo propitio in medio palearum invenitur et triticum, et animæ sanctæ, quæ velut amaritia [F. armaria] Christi spiritalibus antidotis plenæ esse probantur; quidquid illi vulneraverint cœlestibus medicamentis curare non desinunt, dicentes cuicunque superbo: Noli superbire, frater, quia scriptum est: *Deus superbis resistit* (*Jacob.* IV, 6). Noli irasci, quia scriptum est: *Ira in sinu insipientis requiescit* (*Eccl.* VII, 10). Et iterum: *Ira viri justitiam Dei non operatur* (*Jac.* II, 20). Si forte inobedientem viderint, blande et humiliter dicunt: Noli esse inobediens, frater, quia scriptum est: *Obedientia super sacrificium* (*I Reg.* XI). Et Paulus clamat: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis; quia ipsi pervigilant tanquam rationem pro animabus vestris reddituri* (*Gal.* V, 17). Istæ animæ Deo plenæ si tepidum aut negligentem viderint, velut de spiritali armario, id est, de corde bono prolatis medicamentis ad compunctionem conantur accendere. Si detrahentem vel murmurantem viderint, dicunt ei illud beati Apostoli: *Neque murmuraveritis, sicut quidam ex ipsis murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore* (*I Cor.* X, 10). Neque detrahatis, quia scriptum est: *Qui detrahit fratri suo, eradicabitur*. Et per hanc sanctam admonitionem a maliloquio deterrentes, ad laudandum eos incipiunt provocare. Si verbosum vel contentiosum agnoverint, medicamentum taciturnitatis apponunt, dicentes illi quod scriptum est: *Audi, Israel, et tace* (*Isa.* XXXV, 7). Et illud quod de Domino Salvatore prophetatum est: *Sicut agnus coram tondente se non aperuit os suum* (*Matth.* XII, 36). Et illud: *Omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die judicii*. Talibus ergo et his similibus medicamentis quidquid vasa diaboli studuerint vulnerare, vasa Christi conantur ad sanitatem reducere. Sive ergo clericus, sive monachus, sive sanctimonialis, consideret conscientiam suam; et si bene loquendo adjutorem Christi et defensorem justitiæ se esse cognoscit; gaudeat et Deo gratias agat, et ipso auxiliante perseveret usque in finem: quia non qui cœperit, sed *qui perseveraverit salvus erit* (*Matth.* X, 22). Qui vero per superbiam, per inobedientiam vel invidiam adjutorem vel vicarium diaboli esse se sentit, doleat de præterito, caveat de futuro, et per humilitatem construat quod superbiæ tyrannide destruxerat; quod iracundia succenderat, mitiget mansuetudo; quod malitia vel inobedientia exasperaverat, charitatis dulcedo componat: et dum adhuc anima illa tenebrosa, quæ diabolo servire consueverat, in isto mortali corpore retinetur, remedium sibi in diem necessitatis acquirat: ut de sinistra translatus ad dexteram cum ovibus Christi mereatur audire: *Venite, benedicti, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi* (*Matth.* XXV, 34.) Et licet hæc ita sint, fratres, hoc tamen oportet, ut nec boni de sanctis meritis extollantur; nec illi qui mali fuerint, nimia desperatione frangantur: sed et illi humiliter perseverent in bonis, et isti cito corrigantur a malis; ut cum dies judicii venerit, et bonos coronare possit vita integra, et malos valeat excusare correcta: præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus in sæcula sæculorum. Amen.

MONUMENTA

QUÆDAM ECCLESIASTICA

SÆCULORUM VII ET VIII QUASI INTERMEDIA.

POSTREMORUM REGUM

PRIMÆ STIRPIS FRANCORUM

ECCLESIASTICÆ ET PIÆ DONATIONES ULTIMÆ.

(Ex. Breq. Diplomata, Chartæ, Leges, etc., t. II.)

ANN. 691—748.

Diploma Chlodovæi III, quo concessam Sithiensi monasterio immunitatem confirmat [a] (*ann.* 691).

Chlodoveus, rex Francorum. Si illa beneficia, que parentes nostri ad loca sanctorum prestiterunt vel concesserunt, pro nostris oraculis confirmamus, et regiam consuetudinem exercemus, et nobis ad laudem vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Igitur venerabilis vir Bertinus, abba de monasterio Sithiu quod est in pago Tarwaninse, in honore sancte Marie genitricis Domini nostri Jesus Christi nec non et sancti Petri et Pauli apostolorum, vel ceterorum domnorum sanctorum constructum, ad nostram accessit presentiam; clementie regni nostri suggessit, eo quod avus noster Chlotarius [b] [*Mab.*, Chlodovius] quondam rex, de omnes curticellas vel villas ipsius monasterii, quicquid presenti tempore possidebant, aut adhuc in antea ex mqnere regum, vel collato [*Mab.*, collata] populi, seu de comparato aut de quolibet recto (Mab., *qualibet*) adtracto, in quibuslibet pagis atque territoriis inibi erat additum vel collatum, integra emunitate antecessore suo Mummolino, quando vel ad predicto monasterio concessis, ut nullus judex publicus ibidem ad audiendas causas, freta exigenda, fideijussores tollendos, nec mansiones aut paratas faciendo, nec homines ipsius monasterii, tam ingenuos quam et servientes, super terras suas commanentes, distringendos, nec nullas redibitiones requirendas nec exactandas, nec judiciaria potestas ibidem ingredere quoquo tempore non deberet, nisi sub emunitatis nomen omni tempore cum omnis fretis concessis pars ipsius monasterii debeat possidere. Unde et præceptionem principum, seu confirmationem avunculi nostri [*Mab.*, avunculorum nostrorum] Chlothacharii et Childerici, seu et genitoris nostri Theoderici quondam regis, qualiter hec vel illa locella, que postea ipse Bertinus abba ad parte ipsius monasterii pro commutationis titulo vel strumenta accipere confirmaverunt, nobis in presente ostendit relegendas, et ipsis beneficiis concessis de tempore usque nunc asserit conservatas; sed pro firmitatis studium petiit memoratus abba celsitudini nostre, ut hoc circo [*Mab.* circa] ipsum locum pro nostra auctoritate plenius confirmare deberemus. Cujus petitioni pro mercedis nostre munere, vel reverentia ipsius sancti loci, ita prestitisse, et in omnibus confirmasse cognoscite. Precipientes enim ut, quicquid constat suprascriptos avos nostros Chlodovius quondam rex [c], de ipsa emunitate, sicut superius est comprehensum, prefato Mummolino, vel postea ipsi [*Mab.*, ipse] avunculi nostri Chlothacharius seu Childericus, seu et genitoris nostri Theodorici, quondam regis [*Mab.*, genitor noster Theodoricus, quondam reges], juste et rationabiliter consenserunt vel confirmave-

[a] Vulgatum a Mabillonio. De re dipl. pag. 607, ex chartulario Folquini; recusum in Supplemento operum diplomat. Miræi, t. II, pag. 928; in Collectione scriptorum rerum Francic. t. IV, pag. 667 [et in Chartulario Folquini, a claro viro Guérard anno 1841 edito, pag. 34]. Iterum edimus, ex transumpto ex eodem chartulario, propria manu domni de Wite archivis S. Bertini præfecti exarato, et in chartophylacium nostrum invecto. Ab hoc transumpto interdum differt Mabillonii editio; varias lectiones inter uncinos adscripsimus. Discrepantiæ ortæ videntur ex emendationibus quas Mabillonius adhibuit, feliciter quidem, sed lectore non monito: quod nefas ducimus. Vide notam quæ proxime sequitur.

[b] Hoc loco *Chlodovium* legit Mabillonius, pro Chlotario: recte; Chlodoveus enim II Chlodovei III avus fuit, non Chlotarius. Emendatio emergit ex ipso diplomate, ubi infra dicitur Chlodoveus (nomine scilicet secundus) Chlodovei III avus, avunculi vero Chlotarius et Childericus. Genuinam autem, etsi corruptam, chartularii lectionem exhibere debuimus [quæ eadem est in editione clari viri Guérard].

[c] Hic enumerantur quatuor diplomata de Sithiensis monasterii immunitate: ab avo Chlodoveo unum,

runt, et de eo tempore usque nunc recto tramite fuit conservatum, ita et inante pro nostro precepto plenius in Dei nomine confirmato, inspectas ipsas preceptiones suprascribptorum principum, sicut per easdem declaratur, circa ipso abbati Bertino, vel successoribus suis, aut ipso monasterio Sithiu omni tempore ipsis beneficiis concessis, in omnibus valeat esse conservatum, et nulla refragatione vel nullo impedimento a judicibus publicis exinde quoquo tempore habere non pertimescant : unde et ipsa confirmatio [*Mab.*, congregatio] pro stabilitate regni nostri vel salute patrie Domini misericordiam jugiter debeant exorare. Et, ut hec auctoritas firmior habeatur, et in omnibus conservetur, nos et precelsa genitrix nostra Chrothechildis regina manus nostre signaculis subter eam decrevimus confirmare.

Signum gloriosi Chlodovei regis.

Signum precelse genitricis nostre Chrothechildis regine [a].

Actum sub die I Kal. Junias, anno I regni nostri [b].

II.

Placitum Chlodovei III, regis Francorum, ae lite inter Chainonem, abbatem sancti Dionysii, et Ermenoaldum abbatem, qui vadimonium deseruerat [c] (*ann.* 692).

Chlodovius, rex Francorum, vir inluster. Venientis agentis basilice domni Dionisii, ubi ipsi preciosus domnus in corpure requiiscit, et venerabilis vir Chaino abba preesse viditur, Noviento, in palaico nostro, nobis suggesserunt eo qod itemque venerabili viro Ermenoaldo abbati ante hus annus vuaddio pro olio milli quignentas (*sic*) libera, et vino bono modios cento, pro Ansebercthо episcopo ipsi Chaino abba ei conmendassit ; et taliter ipsi Ermenoaldus spondedisset ut hoc ei dare et adinplire debirit, et hoc menime ficisset. Unde et ante dies per eorum noticias [*Felib.*, noctitias] paricolas ante domno Sygofrido pontefeci placita inter se habuerunt, ut medio minse Aprile jam preterito, ipsi Ermenoaldus abba apud tris homenis sua mano quarta ante ipso pontefeci, aut hoc conjurare debirit, quod ipso vuaddio de mano memorato Chainone abbati numquam adchramissit [d], nec hoc ei dare et adinplire spondedisset, quod se menime faciebat, argento liberas dece ad ipso diae ei dare debirit. Quod se hoc non faciebat, postia istas Kal. madias jam preteritas ante nus debirint conjungire, et inspectas eorum [*Mab. et Felib.*, coram] noticias eorum inter se de ac causa debirint deducire racionis. Unde et per ipsas eorum noticias paricolas, taliter inter se placitum habuerunt initum. Sed venientes ad eo placitum ipsi agentis jam dicto abbati, Noviento, in ipso palacio nostro, per triduo seu per pluris dies, ut lex habuit, placitum eorum vise sunt custudissent, et ipso Ermenoaldo abbati abjectissent vel solsadissent, ipsi nec vinissit ad placitum, nec misso in vice sua dirixsissit, nec nulla sonia nunciassit adfirmat. Proinde nus taliter una cum nostris procerebus constetit decrivisse, ut se evidenter per eorum noticias paricolas taliter inter se pro ac causa placitum habuerunt initum ; et inluster vir Vuarno, comis palacii nostri, testimuniavit quod memorati agentis jam dicto Chainone abbati placitum eorum ligebus custudierunt, et superscriptus Ermenoaldus abba placitum suum custudire neclixsit, jobemmus ut quicquid lex loci vestri de tale causa edocit, memoratus Ermenoaldus abba, partibus ipsius agentibus ad parti superscripti Chainone abbati, vel basilice sui domni Dionisii omnemodis vobis distringentebus componire et satisfacire non recusit. Aghilus [*Felib.*, Agnilus] recogn.

Datum quod ficit mensis Madius dies quinque, anno secundo rigni nostri, Noviento, in Dei nomene feliciter [e].

---

ab avunculis Chlotario et Childerico duo, quartum a patre Theodorico. Quartum hoc supra edidimus, sub anno 682, Octob. 23; tria alia non vidimus [neque in nova Chartularii Sithiensis editione a claro viro Guérard in lucem prolata reperiuntur]; Chlotarii enim diploma quod de Sithiensi monasterio typis mandavimus, sub anno 662 nihil habet de immunitatibus hujus monasterii.

[a] In Folquini chartulario [quo usus fuerat D. De Wite] expressa exhibentur Chlodovei III et Chrotechildis monogrammata, quæ inaccurate videntur a chartularii scriptore efficta. Frustra enim oculus in iis deprehendere conatur utriusque nominis compendia. Horum mentio fit apud Mabillonium, De re dipl. pag. 378, qui ea in autographo exstitisse non dubitat, etsi rara fateatur monogrammata in diplomatibus Merovingicis. [Hæc monogrammata, quæ lectori occurrent in nova Chartularii Sithiensis editione, pag. 36, æri incidenda non duxi.]

[b] Iperius Chron. ap. Marten. Thes. anecd. t. III, pag. 472, hoc diploma emissum ait *sub die* I *Kal. Maii*. Regnum orsus est Chlodoveus III, sive anno 690, elapso mense Septembri, sive circa initia veris, anno 691, juxta Longueruæum, Annal. Franc. in Collect. script. rer. Franc. t. III. pag. 696.

[c] Vulgavit Mabillonius in Actis SS. ordinis sancti Benedicti, sect. III, part. II, pag. 559, et accuratius libro VI, de Re diplomatica, pag. 473; iterum edidit Felibianus, in Hist. abb. S. Dion. probat. pag. 12; uterque ex autographo [nunc in Archivo regni, K, scrin. 3, asservato, ad cujus fidem novam recensionem instituit A. Teulet]. Felibianus tamen aliquas exhibet discrepantias, quas inter uncos notavimus. Instrumentum hoc recuderunt Cointius, Ann. t. V, p. 275, et Coll. script. rer. Franc. t. IV, pag. 668; Cointius plurimas adhibuit emendationes et restitutiones, quas apud ipsum videsis. Posterioris Mabillonii editionis lectiones sequimur. Lis de qua hic agitur vertebatur in eo quod, cum cuidam Ermenoaldo abbati dedisset vadimonium Chaino, abbas S. Dionysii, sponsori pro mille et quingentis libris olei et centum modiis vini a Chainone Anseberchto traditis, inde provocatus in judicio coram Sygofrido episcopo (Parisiensi), promisit se infra certum tempus rem exsecuturum ; sin minus, ad placitum regis pertraheretur : quod factum fuit; et placito habito, cum ad vadimonium Ermenoaldus non venisset, judicio damnatus est.

[d] Hic legimus *adchramire*, quod in placito anni 691, *achranmire* : in aliis documentis *adhramire*, *adramire*, *agramire*; nam, ut dixi, qui se aliquid facturum aut prestiturum promittebat, festucam aut aliud signum adversario tradebat. Videsis Cangium præsertimque novam editionem a docto viro Henschel susceptam, voc. *Adramire*.

[e] Notaverat in priore editione Mabillonius cereum sigillum huic chartæ affixum fuisse. Cujus fragmen-

III.

Diploma Chlodovei III, regis Francorum, quo immunitatem a teloneis monasterio sancti Dionysii concedit et confirmat [a] *(ann. 692).*

Chlodoveus, rex Francorum, vir inluster. Dum ante hus annus proavus noster Dagobercthus, condam rex, solidus cento eximtis de Massilia civetate, sicut ad cellario fisci potuerant esse exactati ad basileca [b] peculiaris patroni nostri domni Dionisii, ubi ipsi preciosus in corpure requiiscit, et venerabilis vir Chaino abba preesse viditur, per sua precepcione concessissit, et parens noster Sygebercthus, seo et habuncoli nostri Chlotharius et Chyldericus, eciam et genetur noster Theudericus condam rigis, per eorum percepcionis hoc ibidem dinuo concesserunt vel confirmaverunt; et taliter in ipsas precepcionis videtur habire insertum, ut tam in ipsa Massilia, quam et per reliqua loca in rigna nostra ubicumque telleneus, portaticus, pontatecus, rotatecus, vel reliquas reddebucionis a judicebus publecis exigebatur, de carradeci qui hoc inferrire vidintur, ad missus ipsius basileci nullatus requereritur nec exegiritur, nisi hoc in omnebus annis syngolis habirent concessum; ideo per presenti urdenacione vobis omnino jobemmus adque super omnia demandamus, ut quomodo missi ipsius basileci domni Dionisii vel memorato Chaenone abbati ad vos vinerint, ipsus soledus cento exemtis secundum consuetudinem in cellario absque ulla mora vel delacione; juxta quod urdo cadaboli fuerit, eis omnemodis dare et adinplire faciatis: et de ipsa carradeci qui hoc inferrire vedintur, nec in ipsa Massilia, nec per reliqua loca in rigna, Deo propicio, nostra, nullo telleneo, nec portatico, nec pontatico, nec rotatico, nec nullas reddebucionis, nec vos, junioris vestri, nec quislibet de A parte fisce nostri, requerire nec exactare penetus non presumatis. Vidite ut aliud ob hoc non faciatis, se gracia nostra optatis habiri propicia.

Aghilus jussus recog [c]. (*Locus sigilli.*)

Datum qod ficit minsis Junius dies quinque, anno secundo rigni nostri, Noviento feliciter.

IV.

Diploma Chlodovei III, regis Francorum, quo commutationem approbat quondam statutam inter Childericum regem et abbatem monasteriorum Stabulensis et Malmundariensis [d] *(ann. 692)*

Chlodoveus, rex Francorum, inlustri Herico [Charavio] duce et Chareieivo [Ærico] comiti. Quotiens inter anteriorum regum celsitudinem et congregatione sancta monachorum pro instrumenta cartarum de qualibet re facta fuerit commutatio, oportet scripturarum seriem inter partes per nostram præceptionem confirmare. Ideo vir apostolicus et pater noster Papolinus [Papolenus], episcopus, clementiam regni nostri suggessit eo quod domnus noster et avunculus Childericus, quondam rex, una cum antecessore suo domno Remaclo, episcopo quondam, suis monachis, ubi ipse ad monasteria Stabulacho et Malmundario *et* [Stabulaus] custos esse videtur, locella aliqua commutassent. Unde et accepit pars domni et avunculi nostri Childerici, quondam regis, locellum cui nomen Athetasis, cum hominibus ibidem commanentibus, et omne peculiare eorum vel terras eorum, quas excolere videntur, his nominibus · Radefrido cum nepotibus suis; Bertranno [Bertramno, Adelino], Gisfloberto, Aganulfo, item Radefrido, Sigofrido, Rigoberto : pro ipsa re in commutatione ipse pontifex accepit de fisco nostro locellum qui dicitur Maipa, cum hominibus ibidem commanentibus, his nominibus : Athelino, Albode et Vinegario,

tum, crinita facie impressum, adhuc exstat. [Vide N. de Wailly, *Elementa palæographiæ*, t. II, pag. 377, et sigillorum tab. A, n. 3.]

[a] Bis hoc diploma edidit Mabillonius ex autographo [nunc in Archivo regni, K, scrin. 3 asservato]: prima vice, inter instrumenta ad Acta SS. ord. S. Bened. illustranda, t. IV, pag. 560; iterum libro VI De re dipl. pag. 474. Ex eodem autographo illud exscripsit Felibianus, Hist. abb. S. Dion. prob. pag. 12. Recuderunt Cointius, Ann. t. V, pag. 276, ex priori ditione Mabillonii; Collect. script. rer. Franc. t. IV, pag. 669, ex posteriori; nos ex ipso autographo diligentius collato edimus [ad cujus fidem novam instituit recensionem A. Teulet]. Solœcis vocibus et mendis omnis generis referta est charta, quæ Cointius emendare conatus est.

[b] Pro vocibus *ad basileca*, legerat primum Mabillonius *abbas Ileca*, Acta SS. ubi supra, quod Cointium fefellit. Hinc enim arbitratus est admittendum esse abbatem S. Dionysii nomine Ilecam, qui in omnibus hujus monasterii abbatum catalogis desideratur. Sed veram lectionem curis posterioribus feliciter assecutus est Mabillonius, de Re dipl., ubi supra, scilicet *ad basileca;* unde Ileca abbas inter personas fictitias omnino amandandus. Posteriorem Mabillonii lectionem confirmat Felibiani editio ad fidem autographi.

[c] Notat Mabillonius, Acta SS. ubi supra, hoc loco exstitisse subscriptionem cancellarii, sed quam fatetur, et merito, se legere non potuisse.

[d] Ediderunt Henschenius in tribus Dagobertis, pag. 148, Martenius in Amplissima collectione, t. II, col. 14, uterque ex archivis Stabulensibus; Cointius, Annal. t. IV, pag. 286, ex Henschenio; Bertholetus, Hist. Luxemb. prob. pag. 22, et Collectores scriptorum rerum Francicarum. t. IV, pag. 669, ex Martenio. Nos ad fidem Martenii recudimus. [Nonnullas varietates lectionis, quas mecum humanissime communicavit vir doctus de Reiffenberg, ex codice regiæ bibliothecæ Bruxellensis, etsi non magni momenti, inter uncos exscribendas curavi.] Instrumentum commutationis inter Childericum II et Remaclum, hoc diplomate confirmatum, hodie non exstat, quod sciamus. Papolinus seu Pabolenus [aut, ut in codice Bruxellensi, *Papolenus*] qui confirmationem a Chlodoveo III impetrat, episcopus simul dicitur et custos monasteriorum Stabulensis et Malmundariensis. Sic et Remaclus, unus ex ejus antecessoribus, iisdem abbatis et episcopi nominibus simul appellabatur; imo, si Martenio credimus, id veteris moris fuit, ut abbates quorumdam monasteriorum episcopi ordinarentur, absque ulla certa et determinata diœcesi; quem morem ad nonum usque sæculum in monasteriis Stabulensi et Malmundariensi viguisse probat, Ampliss. col. lect. t. II, præfat. pag. 3. Hanc autem causam aperit, scilicet, ut juniores monachi a suis abbatibus sacros ordines susciperent, nec ordinationum occasione extra monasterium discurrerent.

cum terris quas excolere videntur, et omne peculiare eorum, ut hæc pars ipsi pontifici et suis monachis in perpetuo tempore debeant permanere. Inde et commutationem ipsius principis tum a suis manibus roboratam, nobis in præsenti ostendit relegenda; quod pro firmitate studuimus petitiones eorum plenius circa ipsa monasteria vel congregationem sanctam confirmari præceptum. Cui nos hoc beneficium præstitisse vel confirmasse, ac in omnibus concessisse cognoscite. Præcipientes enim ut, quicquid constat per inspectam ipsam commutationem ipsius principis juste et rationabiliter inter ipsum et gloriosum domnum Remalgum, jam dictum pontificem, fuit commutatum aut concambiatum, tam terris, curtilibus, casis, campis, pratis, silvis, aquis, aquarumve decursibus, mancipiis, ædificiis, et reliquis rebus atque corporibus, domnus et pater noster Pabolenus ad partem jam dictam Stabelascho [Stabelaco] et Malmundario per nostrum præceptum plenius confirmato, perennis temporibus habeat confirmatum atque stabilitum [atque indultum]. Et, ut hæc præceptio nostris et futuris temporibus firmiorem obtineat vigorem, manus nostræ signacula subter eam decrevimus adfirmare.

Signum Chlodovei, gloriosissimi [gloriosi] regis. Rex Francorum

Data quod fecit mense Junio XXV, anno secundo regni nostri, Namucno [a] recognovi.

V.

Diploma Chlodovei III, regis Francorum, quo immunitates et privilegia monasterii Anisolensis confirmat, a prædecessoribus suis concessa [b] *(ann. 692).*

Chlodoveus, rex Francorum, vir inluster, omnibus agentibus præsentibus et futuris. Si petitionibus sacerdotum, in quo, pro opportunitatibus ecclesiarum vel monasteriis nostris, patefecerint auribus, libenter audimus, regiam consuetudinem exercemus, et nobis ad mercedem vel stabilitatem regni nostri pertinere confidimus. Ideoque venerabilis Ibbolenus, abba de monasterio Anisola, quæ est in pago Cenomannico, in honore peculiaris nostri patronisque pii Carilephi confessoris constructus, per missos clementiæ regni nostri detulit in notitiam, eo quod consobrinus noster Guntramnus, quondam rex, ad ipsum monasterium sub omni immunitate per suam auctoritatem concessisset, et hoc postea avi nostri Chlotarius et Dagobertus, seu et Chlodoveus, nec non item Chlotarius, quondam reges, vel domnus et genitor noster Theodericus, quondam rex, per eorum auctoritates ipsorum manus roboratas ipsi monasterio hoc confirmassent; unde et ipsas præceptiones se ex hoc præ manibus habere affirmant. Et hoc circa ipsum monasterium nullo inquietante adserunt conservari; sed pro totius rei munimine postulat ut hoc nostra auctoritas in ipso monasterio plenius debeat observari: quod nos præstitisse et generaliter confirmasse vestra non dubitet magnitudo. Quapropter per præsentem præceptum jubemus ut, sicut per auctoritates suprascriptorum principum leguntur, et usque nunc fuit observatum, neque vos, neque juniores vestri, neque successores vestri, in curtes ipsius monasterii, neque ad causas audiendum, neque ad freda exigenda, nec mansiones requirendo, penitus ingredere non præsumatis, nisi per hanc auctoritatem firmatam ipse abba successoresque ejus in causis ipsius monasterii ibi Deo famulantes, quod ad præsens rationabiliter habere videntur, aut a Deo timentibus hominibus ibi fuerit additum vel augmentatum, sub omni immunitate, inspectas ipsas præcepciones supra memoratorum principum, quas se præ manibus habere affirmant, valeant habere, tenere, possidere, et ibidem ad ipsum locum sanctum per hanc auctoritatem nostram hoc quod est firmatum perenniter proficiat ad augmentum, ut potius delectet eis melius pro stabilitate regni nostri Domini misericordiam exorare. Et, ut hæc petitio nostra firmiorem obtineat vigorem, manus nostræ signaculis subter decrevimus adfirmare. Chlodoveus rex. † Data Kal. Septemb. anno II regni nostri, Compendio.

VI.

Diploma Chlodovei III, regis Francorum, quo villam Nocitum, monasterio Sancti Dionysii ab Angantrude concessam, in placito asserit [c] *(ann. 692).*

Chlodovius, rex Francorum, vir inluster. Cum nus in Dei nomene Lusarca, in palacio nostro, una cum apostolecis viris in Xpo patrebus nostris, Sygofrido, Constantino, Gribone et Ursiniano, episcopis [d]; necnon et inlustribus viris, Ragnoaldo, Nordeconfirmatum; sed id nondum publici juris factum fuit. [Hoc parvum chartularium in Cenomanensi archivo frustra quæsitum est.]

[a] Collectores scriptorum rerum Francicarum vocem *recognovi* expunxerunt, et vocem *Namucho* acceperunt pro loci nomine ubi diploma datum fuit, quod alias *Namuchum* et *Namurcum* effertur, vide Vales. not. Gall. verbo *Namucum*. Quo autem sponsore lectionem receptam emendaverint non docent. Vox *Namucho* nomen hic videtur referendarii seu notarii, ad majorem instrumenti fidem subscribentis, quod evincit vox *recognovi*, quam ex conjectura amandare non licuit.

[b] Vulgavit Martenius, Ampliss. collect. t. I, col. 8, ex chartulario Anisolensi; recuderunt Collectores scriptorum rerum Francicarum, ex Martenio, t. IV, page 670. Theodorici III diploma hic laudatum edidimus alibi, sub anno 674; alia vero quæ ibi memorantur hodie latent. Mabillonius, Annal. t. I, pag. 544, ait se legisse, in parvo chartulario Anisolensi, præceptum Dagoberti a Chlodoveo III

[c] Typis mandavit Mabillonius inter Acta SS. ordinis S. Benedicti, sæculo III, part. II, t. IV, pag. 558, ex autographo, et iterum libro VI De re diplomatica, pag. 474, ex eodem autographo [nunc in Archivo regni, K, scrin. 3], accuratius, ut ipse docet. Ex hoc ipso autographo, Felibianus, Hist. Abb. S. Dion. prob. p. 13, edidit. Recuderunt ex Mabillonio, Cointius, Annal. t. V, pag. 274, et Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 671. [Vir clarus de Brequigny monitum voluit lectorem se in hoc placito recudendo autographi lectiones secutum esse. Nonnulla tamen ex nova recensione restituenda A. Teulet restituit.]

[d] Notanda nomina episcoporum nominibus procerum præposita. Ex episcopis autem hic enumeratis,

berctho, Ermenfrido optimatis ; Madelulfo, Erconaldo, gravionebus ; necnon et Benedicto et Chardoino, seniscalcis ; seu et Marsone, comite palati nostro, ad universorum causas audiendum, vel ricto judicio termenandum resederimus; ibique veniens venerabelis vir Chaino, abba de basilica peculiaris patroni nostri domni Dionisii, ubi ipse preciosus in corpure requiescit, adversus inlustris Deo sagrata Angantrude, filia Ebrulfo, relicta Ingoberctho quondam, suggeribat, dum dicirit eo quod villa nuncopanti Nocito, sitam in pago Camiliacinse, cum omni merito vel adjecencias suas ad se pertenentis vel aspicientis, quicquid ipse Ingobercthus vel memorata Angantrudis tam de alote parentum quam de conparato vel de qualibet adtractum ibidem tenuerunt vel possiderunt, per suum strumentum ipsius abbatis in integritatem firmassit ; unde et ipso strumentum seu et precarium, per quod ipsa Angantrudis pertinencium ipsius abbatis hoc possedibat, in presentem ostendedit religendas eas relictas; sed, dum memorata Angantrudis ad presens aderat, interrogatum ei fuit, se ipsa villa Nocito memorato Chainone abbati vel ad partes basilice sui Sancti Dionisii firmassit, aut se autur exinde adesse volibat ; sed ipsa Angantrudis in presenti taliter fuit professa, quod memorata villa Nocito, una cum omne merito vel adjecencias suas ad se aspicientis vel pertinentis, quantumcumque ipsa vel jogalis suos Ingobercthus de qualibet adtractum ibidem tenuerunt vel possiderunt, memorato Chainoni abbati vel basileci sui sancti Dionisii per ipso strumentum firmasset, et ipso strumentum vel precarium ob hoc fieri rogassit; et autur contra quemlibet exinde aderat, et inantia adesse disponibat ; proinde nus taliter una cum nostris procerebus constitet [a] decrivisse ut, dum inluster vir Marso, comis palati nostri, testimuniavit quod haec causa taliter acta fuissit denuscitur, jobemmus ut memoratus Chaino abba, vel pars basileci sui sancti Dionisii, ipsa villa Nocito una cum omnem merito vel integritate sua, inspecta ipsa strumenta, sicut per ipsas declaratur, absque repeticione, memorata Angantrude vel suis heridebus, omne tempure habiant evindegatas : et se ipsius Chainone abbati vel successorebus suis seu agentis basilice inantia fuerit necessitas, memorata Angantrudis vel heridis sui in auturicio eum exinde contra quemlibet studiant defensare. Chlodoinus [b] recognovit. (*Locus sigilli.*)

Datum sub die Kal. Novembris, anno secundo regni nostri, Lusarca, in Dei nomene feliciter.

VII.

Fragmentum diplomatis Chlodovei III, regis Francorum, quo privilegia concessa monasterio Graselensi Ab Aredio, Vasionensi episcopo, confirmat [c] (*ann.* 692).

Chlodoicus, rex Francorum, si facta sacerdotum, quæ pro quiete servorum Dei ad loca sanctorum præstiterunt, per nostris oraculis confirmamus, nostra perenni stabilitate esse confidimus; ideoque apostolicus vir domnus Aredius, Vasensis urbis episcopus, missa petitione, clementiæ regiæ nostræ innotuit, eo quod monasterium in loco nuncupato Grasello, in honore sancti Victoris martyris et sancti Petri, in sua proprietate pro amore Christi ædificasset, et partem maximam de facultatibus suis ipsi loco per sua instrumenta delegasset; etiam et privilegium, cum pluribus Pontificum, inibi firmasset vel concessisset, ut quidquid ibi ab ipso domno Aredio, vel pro Deo a quocumque homine, seu de collecta populi, vel de quolibet recto attractu erit collectum, absque ullo impedimento pontificum, vel archidiaconorum aut clericorum Vasensis, vel cujuslibet alius ecclesiæ, perenniter congregatio ibi consistentium quiete deberet possidere, et sub regula sancta, per instituta Patrum ibidem deberet regi vel conservari ; et, si abbas de ipso sancto loco migraverit ab hoc seculo, non aliunde, sed, sicut decet et dignitas et ordo poscit, de ipsa congregatione quæ in eo habetur monasterio, eligeretur alius abbas, absque ullo præmio, absque rixa, a tota eadem congregatione, vel a meliori et sanctiori parte ejus; et cum consilio Vasensis urbis episcopi, et voluntate, et benedictione, suscipere deberet dignitatem ; et quod ejusdem civitatis episcopus, si aliquando opus esset, propter desidiam negligentiamque ab eadem congregatione propellendam, adjunctis sibi sacerdotibus abbatibusque spiritualibus, ipsum monasterium deberet adire, et paterno affectu fratres qui ibi essent ad consuetum regulæ tramitem admonendo revocare, et quod idem episcopus sine præmio..... nihilque ipse pontifex neque majoris potestatis aliquis, ipsius civitatis vel alius loci, cujuscumque ordinis persona, contra tenorem decreti ipsius deberet venire, aut quicquam attemptare vel contigere. Audita itaque ejus petitione preceque suscepta.....

Sigofridus Parisiensi Ecclesiæ præerat, Constantinus Bellovacensi, juxta Mabillonium, ubi supra, et Cointium. Ursinianum conjicit Mabillonius Ambianensem sedem tunc occupasse, cui adstipulatur Nova Gallia christiana, t. X, col. 1156. Hujus vero, sicut et Gribonis, quæ fuerint sedes ignorat Cointius.

[a] [Hanc vocem ex autographo addidi.]

[b] Sic posterioribus curis Mabillonius, qui primum, pro nomine referendarii Chlodoini, nomen *Chlodovei* legerat, mendose, ut fatetur, de Re dipl. ubi supra. Felibianus vero, pro vocibus *Chlodoinus recognovit*, legebat *Chlodovius rex subscripsi.*

[c] Fragmentum hoc subjecit Mabillonius, Annal. t. I, pag. 700, chartæ Aredii pro monasterio Graselensi, quam Chlodoveus III confirmavit diplomate, cujus partem quæ superest hic exhibemus. Recuderunt Boyerus, Hist. Vasion. prob. pag. 3, et Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 673. Chlodoveus III regnum inchoavit anno Ch. 690 aut 691 ; unde hoc diploma, notis chronologicis destitutum, circa annum 692 collocare fas fuit.

VIII.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo Villam Napsiniacum sancti Dionysii monasterio concedit [a] *(ann. 695.)*

Childeberthus, rex Francorum, vir inluster. Creatur omnium Deus delectatur oblacione fedilium, licet ipsi cunctis domenatur: sed vult ut quod dedit in omnem potestatem ejus climencia dibeat..... dire precipui saecoli divetis, ut quantum amplius vidintur possedire, tantum magis oportit inpendire. Idioque cognuscat magnitudo seu hutilitas vestra, quod nos villa noncopanti Napsiniaco in pago Bitorico, cum omni merito vel adjecencias suas, quem apostholicus vir domnus Godinus, Lugduninsis urbis episcopus, de parti aecclesiae sue, pro alia villa noncopanti villa Orbana, tempore bone memoriae germano nostro Chlodovio, condam rige, ad parti fisci in conmutacionis titulum visus fuit dedisse, et postia de fisco inlustri viro Pannichio fuit concessum, et post discessum predicto Pannichio ad parti fisci nostri fuit revocatum: hoc ad basilica pecoliaris patroni nostri domni Dionisii; ubi ipsi praeciosus domnus in corpure requiescit, vel ubi venerabelis vir Chaino abba preesse videtur, plina et integra gracia pro mercidis nostre augmentum visi fuimus concessisse: et congregacio ibidem consistencium solidus docentur, quod de sacello publico annis singolis ibidem fuit consuetudo in alemunia vel in lumenarebus ipsius sancti loci de palacio dandi; seu et solidus cento eximtis, quod de Massilia civetati judecis publeci ad missus ipsius basileci consuetudinem habuerunt dandi, pro eo quod ipsa villa firmissimo jure pars ipsius domni Dionisii perenniter debirent possidire, ad parti fisci nostri relaxsassint. Idio per presentem precepcionem decernimus urdenandum quod in perpetuo volumus esse mansurum, ut neque vos, neque junioris, seu successoris vestri, nec quislibet, ipsa villa Napsiniaco, cum adjecencias suas, vel quod ibidem aspicire vedintur, de quicquid pars ecclisiae Lugduninsis civetatis ibidem possidet, vel in conmutacionis titulum pro ipsa villa Orbana fuit ad partem fisci conlatum, et ipsius A Pannichio fuit concessum, vel hoc moriens dereliquid, et ad fisco nostro fuit revocatum; nihil exinde contradicere, nec de parti ipsius domni Dionisii minuare, nec abstrahire, nec nulla calomnia ob hoc generare penitus non praesumatis, nisi predicta villa Napsiniaco, cum omni merito vel integritate sua, hoc est terris, domebus, edificiis, accolabus, mancipiis, viniis, silvis, campis, pratis, pascuis, paecoliis, praesidiis, aquis aquarumve decursibus, farinariis, vel reliquis quibuslibet benificiis utriusque genere sexsus, rem exquisita, quicquid dici aut nomenari potest, memoratus Chaino abba aut successoris sui, vel pars predicti basilici domni Dionisii, aut congregacio ibidem consistencium, ex nostro munere largetatis omni tempure sub emunetatis nomine valiat B esse concessum adque indulthum: ita ut, dum ipsa congregacio volomtario urdine ipsus solidus docentus, quod de saccello publico, seu et ipsus solidus cento eximtis, quod de ipsa Massilia annis singolis in lumenarebus vel in alimonia consuetudinem, juxta quod anterioris rigis hoc ibidem cinsiverunt, habuerunt recipendi; pars fisci nostri ipsus solidus trecentus in saccello nostro perennis temporebus debiant recipire, et ubi fuerit jussum debiant dispendire: et nulla reclamacio nullo umquam tempore de parti ipsius basilici domni Dionisii, ad fisco nostro nec ad successoris nostrus non perveniat, et predicta villa Napsiniacus ad ipso sancto loco perenniter proficiat in augmentis, unde ipsa congregacio pro C stabelitate rigni vel salute patriae, Domini misericordiae jugiter debiant exorare. Et taliter praecipemus ut pro mercidis nostre augimentum vel stabiletate circa ipsa basilica domni Dionisii vel nostro palacio pertenenti, duas praecepcionis uno tenure conscriptas exinde fieri jussimus, una in arce basilice Sancti Dionisii resediat, et alia in tessaura nostra. Et, ut hec precepcio firmior habiatur vel per tempora conservintur, manus nostre subscripcionebus subter eam decrivemus roborare.

Childeberthus rex subs. Vulfolaecus jussus optol. *(Locus sigilli.)*

Dat. quod fic. mins. Decembris dies XIII, anno

[a] Specimen hujus diplomatis æri incidendum curavit Mabillonius, De re diplom. pag. 382, et totum diploma ex autographo [nunc in Archivo regni K, scrin. 3] vulgavit libro VI De re dipl. pag. 476. Felibianus iterum, Hist. abb. S. Dion. prob. pag. 14. diploma integrum ex autographo edidit. Recuderunt Germonius, De vet. reg. Fr. dipl. t. I, pag. 319, et Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 673, ex Mabill.; nos autem ad fidem autographi [nova recensione ab A. Teulet instituta]. Germonius diplomatis sinceritatem elevare conatur; non quod in ipso diplomatis contextu aliquid deprehendat unde falsum arguat, sed quia collata Wlfolaeci referendarii subscriptione, huic diplomati subjecta, cum alia ejusdem quæ apposita est ad calcem diplomatis Theodorici III, quod collocavimus sub anno 688, tam diversæ ipsi visæ sunt chirographiariarum tesserarum formæ, ut eadem manu neutiquam exaratas fuisse judicaverit, suffragantibus magistris exercitatissimis in secernendis scripturis. Nos quidem, diligenter inspectis utriusque diplomatis speciminibus, curante Mabillonio æri incisis, has discrepantias agnovimus. Mabillonius vero, de Re dipl. D suppl. pag. 23, contendit, nedum hæc disparitas officiat auctoritati diplomatis, omnem potius falsi suspicionem amovere. Si enim, ait, a falsario effictum fuisset alterutrum chirographum, studuisset ut utrobique eadem appareret forma. Addimus, quod duo chirographa intricatissimis linearum ductibus eadem manu exarata, cum inter utrumque septem anni effluxerint, aliquam inter se diversitatem possunt exhibere, absque suspicione falsi. Unde diploma de quo agimus, nullo alio argumento impetitum [et specie evidenter germanum], minime supposititiis annumerandum censemus. Ipsum tuentur synchronismi. Anno enim primo regni Childeberti III, Godinus Lugdunensi Ecclesiæ, Chaino S. Dionysii monasterio præerant, quod diplomati consonat. Childebertus III regnum auspicatus est circa mensem Martium anni Christi 695. Cum hoc igitur eodem anno concordat mensis December anni I regni hujus

primo rigni nostri, Conpendio villa nostra, in Dei nomene feliciter.

IX.

Placitum Childeberti III, regis Francorum, quo locum Hordinium cum ecclesiis ibi constructis in pago Bellovacensi, Hainoni, abbati sancti Dionysii, asserit [a] (*ann.* 695.)

Childeberthus, rex Francorum, vir inluster. Cum nos, in Dei nomene, Conpendium in palacio nostro una cum nostris fedelebus resederemus, ibique veniens inluster vir Aigobertus, menesterialis noster, in causa venerabile viro Hainone, abbate de basileca domni Diuninse, ubi ipsi ipse [b] preclosus in corpore requiiscit, suggerebat eo qod ante os annus, qando genetur noster Theudericus quondam rex, partibus Auster hostileter visus fuit ambolasse; homo nomene Ibbo quondam, nullatenus ibidem ambolasset, et ob hoc solidos sexcentus fidem ficissit, et pro ipso Ibbone ipsi Haino abba ipsus solidos sexcentus, eum roganti, pro ipso conposuisset, et pro ipsus solidos sexcentus porcione sua in loco noncopante Hordinio in pago Belloacense, ad integrum una cum illas ecclesias ibidem constructas, quicquid ibidem sua fuit possessio, ei pro suo estrumentum delegasset vel firmasset. Sed dum filius suos Botthárius clirecus ibidem ad presens aderat, interrogatum fuit ei, se ipsi genetur suos Ibbo qondam ipsa porcione sua in suprascripto loco Hordiinio ipsius Hainoni abbati per suo estrumentum delegasset vel firmasset, sed ipsi Botthárius clirecus in presenti taliter fuit professus, qaod ipsi genetur suos Ibbo ipsa porcione in suprascripto loco Hordino sepedicto abbati Hainone per suo estrumentum delegasset vel firmasset, et auctor ei exinde aderat : et ipsa estrumenta in presenti ostendedit relegenda, et visa eis ipsas esse cognovit. Proinde nos taliter una cum nostris procerebus constetit decrivisse, ut dum inluster vir Ermenricus, optimatis noster, testimoniavit, quod ac causa taliter acta fuisset denoscitur, jobimus ut memoratus Haino abba, ipsa porcione in suprascripto loco Hordinio cum illas ecclesias, contra ipso Botthario clirico, quicquid antedictus genetur suos Ibbo in jamdicto loco tenuit vel moriens dereliquid, omne tempore habiat evindecatum : et se necessetas ipsius Hainonis abbatis aut heredis suos fuerit, ipsi Botthárius clirecus aut heredis sue in autoricio eus estodiant defensare. — Sychinus recognovit.

(*Locus sigilli.*)

Datum sub die x Kalend. Januar, anno primo rigni nostri, Conpendium, in Dei nomine feliciter.

X.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo immunitates concedit monasterio Tusonis-Vallis [c] (*ann.* 696)

Childeberthus, rex Francorum, vir inluster. Rictum esse censimus, se peticionibus sacerdotum, qui pro affectum eclisiarum pertenit, effectuae mancipamus, vel qui ab ipsis ibidem de qualibet adtractum, fuit additum vel conlatum, per nostris oracolis roboramus, qualiter postmodo et datoris mercis permaniat, et nus pro pristitum beneficium opinio bonis et premium sempeternum adcriscat. Idcircum venerabilis vir Magnoaldus, abba de monastirio Tusone-Valle, que est in pago Camliaciacinse, quem in honore sancti Diunisiae et sancti Marcelli, quem avuncolus suus Chardericus, quondam abba, super rem sua propria edeficavit, et monastirio sub sancta rigola ibidem constituissit, et ibidem ipso venerabili viro Magnoaldo abbati constituit esse rictorem : sed ipsi vir Magnoaldus abba petiit celsitudinem nostri, ut quicquid ab ipso monastiriolo tam ab ipso abbate, quam et ad Deo timentis homenibus, in quibuslibet ribus adque corporibus ibidem fuit aut fuerit additum vel prolatum, unde et precepcione domno et genetore nostro Theudérico, quondam rege, se ex hoc pre manibus habire adfirmat, ut nullus judex poplicus ad causas audiendum vel fridda exigendum, ibidem introitum nec ingressum habire non deberit. Quod nus pro mercidis nostri augmentum concessisse vel pristetisse seo confirmasse cognuscite. Adio per presente preceptum ex hoc decernimus ordenan-

[a] Ediderunt Mabillonius, de Re diplom. pag. 477, et Felibianus, Hist. abb. S. Dionys, prob. p. 15, uterque ex autographo Sandionysiano [nunc in Archivo regni, K, scrin. 3 asservato] ; recusum exstat ex Mabillonio, in Collectione scriptorum rerum Francicarum, tom. IV, pag. 674. Haino, abbas S. Dionysii, idem est qui frequentius dicitur Chaino, vid. Nov. Gall. chr. t. VII, col. 341, cum scilicet nomen ejus asperiori sono effertur. Childebertus, filius Theodorici, cujus nomen præfert placitum, rex est qui hujus nominis tertius fuit. Bellum autem memoratum, in Austrasiæ partibus gestum a Theodorico, intelligendum est de bello Theodorici III contra Dagobertum II, cujus mentio fit, ut recte monuit Pagius, in Baronium, t. III, pag. 77, n° 7, in Vita S. Salabergæ inter acta SS. ord. S. Bened. t. II, pag. 408, n. 13, non vero de bello inter eumdem Theodoricum et Pipinum, neque enim proceres Childeberti qui placito adfuerunt, Pipini clientes, ratam nabuissent multam de qua in hoc instrumento agitur, Ibboni irrogatam eo quod Ibbo contra Pipinum *hostiliter non ambulasset*. Hæc charta sigillo cereo adhuc vallata est · quam edimus ex autographo [ad cujus fidem novam A. Teulet recensionem instituit].

[b] [Sic in autographo ; hanc vocum repetitionem emendaverunt pristini editores.]

[c] Vulgaverunt Mabillonius, de Re dipl. pag. 477, et Felibianus, Hist. abb. S. Dion. prob. pag. 15, uterque ex autographo (nunc in Archivo regni, K, scrin. 3). Recusum est in Collectione scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 675. Jam memoratum vidimus monasterium Tusonis-Vallis in instrumento commutationis cujusdam, ubi nomine Tucionis-Vallis appellatur ; ibi etiam memoria est Magnoaldi, abbatis ejus. Hic vero conditum dicitur monasterium præfatum a Charderico abbate S. Dionysii, et ab ipso commissum abbati Magnoaldo regendum ; unde conjicit Mabillonius, Annal. t. I, pag. 613 et 542, illud fuisse abbatiæ S. Dionysii subjectum, sed fatetur ita evanuisse, ut quo loco positum fuerit modo sit incompertum, nisi ibi exstiterit ubi modo Cisterciensis abbatia Vallis B. Mariæ. Edimus ad fidem autographi cereo sigillo muniti (quocum textum denuo contulit A. Teulet).

dum, quod in perpetuo volumus esse mansurum, ut neque vos, neque junioris, seo successorisque vestri, nec nullus quislibet ex judiciaria potestate quoque tempore accinctus, in curtis vel villas ipsius monastiriae, tam de quod ibidem presenti tempore est firmatum, quam quod inantea tam de ipso vir Magnoaldo abbate, quam et de reliquis Deo timentis homenibus, in quibuslibet ribus adque corporibus, ad causas audiendum, vel fridda exigendum, seo mansionis aut paratas vel qualiscumque retribucionis quod fiscus noster exinde accidere aut sperare potuerat, judiciaria potestas nec nostro tempore, nec successoribus rigibus, ingressum nec introitum penitus habire presummat, nisi quicquid fiscus noster exinde sperare potuerat in luminaribus ad ipso monastiriolo vel ad ipsis monachis qui ibidem frequenter vedintur officium fungire, inspecta ipsa precepcione domno et genetore nostro Theuderico quondam rege, seo et nostro preceptum plinius in Dei nomine confirmatum debiat in augmentis profeciscere, unde mercis nostra apud Domino retributire perennis temporibus debiat convalere, et ad ipsa congregacione delictit pro stabilitate rigni nostri jugiter deprecare. Et, ut hæc precepcio firmior sit, manus nostri subscripcionibus subter eam decrevimus roborare. (*Locus sigilli.*)

Childeberthus rex subsc. Nordeberthus opt. Datum quod ficit minsis Aprilis dies octo, annum secundum rigni nostri, in Dei nomine, Noviginto feliciter.

XI.

Placitum Childeberti III, regis Francorum, quo villa Nocitum adjudicatur Thunsonis-Vallis monasterio [a] (*ann.* 697).

Childebercthus, rex Francorum, vir inluster. Cum nus in Dei nomine, Compendio in palacio nostro, una cum apostholecis viris in Xpo patrebus nostris Ansoaldo, Savarico, Turnochaldo, Ebarcio, Grimone, Constantino, Ursiniano, episcopis; nec non et inlustri viro Pippino, majore-domus nostro, Agnerico, Antenero, Magnechario, Grimoaldo, optematis; Ermentheo, Adalrico, Jonathan, comitebus; Vulfolaeco, Arghilo, Madlulfo, domestecis; Benedicto, Ermedramno, seniscalcis; seo et Hociobercthо comite palacii nostro, vel cunctis fedilebus nostris, ad universorum causas audiendum vel ricto judicio termenandum resederimus; ibique veniens venerabilis vir Magnoaldus abba de monasthirio Thunsonevalle, quem habuncolus suos domnus Chardericus, condam episcopus, suo opere edeficavit, elimenciae rigni nostri suggessit eo quod agentis inlustri viro Drogone filio, itemque inlustri viro Pippino, majori-domus nostro, curte basileci sui nuncopanti Nocito, que ponetur in pago Camiliacinse, qui fuerat Gaerino condam, et de fisco per precepcione domno et genetture nostro Theuderico, condam rige, ad ipso monasthirio fuerat concessa; ipsi agentis memorato Drogone malo urdene de potestate ipsius Magnoaldo vel monasthirie sui tullissent vel abstraxsissent, seo et mancipia, pecunia, vel reliquas ris quampluris exinde naufragiassent vel devastassent. Intendebat ae contra ipsi Drogus, eo quod socer suos inluster vir Bercharius condam, ipsa villa de ipso Magnoaldo concamiassit, et eidem justisseme ad partem conjuge sui Adaltrute ligibus reddeberitur. Intendebat ae contra ipsi Magnoaldus, quasi conlocucione et convenencia exinde apud ipso Berchario habuissit, ut ipsa inter se conmutassent : sed hoc numquam ficissent, nec de ipsa curte ipsi Bercharius mano vestita numquam habuissit, nisi malo urdene, per forcia et inico ingenium ipsi agentis predicto Drogone de potestate sua abstraxissent. Interrogatum est ipsius viro Drogone, quatenus intendebat quod exinde socer suos concammio apud ipso Magnoaldo ficissit, se talis epistulas conmucationis exinde inter se ficissent, aut se ipsas in nostri presencia presentare potibat. Sed ipsi strumentum exinde nullatenus presentavit, nec nulla evidenti potuit tradere racione, per quod ipsi Bercharius ipsa habire debuissit, nec per quo urdene ipsa ipsi Drogo ad parte conjuge sui nec ad sua habire debirit. Sic ei a suprascriptis viris domnis episcopis vel optematibus nostris, in quantum ipsi inluster vir Hociobercthus, comis palacii noster, testimuniavit, nuscitur judecasse vel definisse, ut ipsi vir Magnoaldus ipso loco Nocito, quantumcumque exinde per precepcione ipsius domno et geneture nostro ad ipso monasthirio suo Tunsone-valle fuerat concessum, hoc ipsi Drogus ad sana mano eum exinde revestire debirit, et ipsi Magnoaldus illa fructa, hoc est vinus vel annonas aut fenus quod exinde missi sui devastaverunt, ei indulgire debirit : quod ita et ficit. Proinde jobimmus ut ipsa rem Nocito, quantumcumque ibidem Gaerinus possidit, aut undeque ad ipso pervinit, et ad ipso genetuře nostro ab ipso monasthirio per suum preceptum fuit concessum omne tempore; contra ipso Drogone et conjuge sua Adaltrute, aut herides eorum, vel cujuscumquelibet de parti eorum, omne tempore habiat evindecatum adque helitiatum, et sit inter ipsis in postmodum ex ac re subita

[a] Exstat, ad fidem autographi (nunc in Archivo regni, K, scrin. 3, asservati, quorum textum denuo contulit A. Teulet), apud Mabill. de Re dipl. p. 479, et Felibianum, Histor. abb. S. Dion. prob. pag. 17; recusum in Collectione scriptorum rerum Francicarum. t. IV, pag. 673, ex Mabillonio. Hæc præcipue notanda monet Mabillonius in hoc placito : 1° Bercharius Adaltrutæ vir dicitur, et socer Drogonis, quod pugnat cum chronico Fontanellensi, c. 7, et Annalibus Metensibus, ad ann. 693, ubi Adaltrudis, uxor Drogonis dicitur filia Warathenis et Ansfledis; 2° Charderieus, qui alias, vide præceptum Childerici de Tusonis-Valle (*col.* 1092, *supra*) solo abbatis titulo insignitur, hic appellatur episcopus; cujus autem sedis, id sibi incompertum ait Mabillonius; alii conjiciunt Bellovacensem sedem occupasse. Sed supra diximus, pag. 225, majorum monasteriorum abbates aliquando ad episcopalem dignitatem erectos fuisse, nulli sedi addictos; 3° Formulam *ad vicem... jussus recognovit*, in Merovingicorum diplomatum recognitionibus rarissime legi docent Mabillonius et Collectores scriptorum rerum Francicarum, ubi supra.

causacio. Aigobercthus ad vicem Chaldeberctho jussus recognovit. (*Locus sigilli.*)

Datum quod ficit minsis Marcius dies XIV [a], anno tercio regni nostri, Conpendio, in Dei nomine, felieiter.

XII

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo Parthenoni S. Mariæ Argentolii concedit silvam Cornioletum [b] (*ann.* 697).

Childeberthus, rex Francorum, vir iniuster. Se oportuna beneficia ad loca sanctorum, quod pro juvamen servorum vel ancillarum Dei pertinit, ribenti hanimo prestamus, et hoc nobis ad aeterna retribucione pertenire confidemus. Ideoque cognuscat magnetudo seu hutiletas vestra, quod nus silva nostra, qui vogatur Cornioletus, super fluvium Sequena, in pago Parisiaco, quicquid ibidem a longo tempore fiscus fuit, aut in giro tinuit, vel forestariae nostri usque nunc defensarunt, ad monasthirio Sancti Mariae, Saucti Petri et Pauli, vel citerorum sanctorum, que est constructus in villa Argentoialo, ubi preest inlustris Deo sacrata Leudesinda abbatissa pro mercidem nostri augimentum, vel pro consolacione ancillarum Dei inibe referenti, plena et integra gracia visi fuaemus concessisse. Adeo per presentem precepcione decernemus ordenandum, quod in perpetium volemus esse mansurum, ut neque vos, neque juniores seu soccessores vestri, nec quislibit de ipsa silva nostra Cornioletum memorati Leudesindae, aut soccessoris suas, vel ipsius monasthiriae suae Argentoialo contradicere, nec nichil exinde minuare, nec nulla calomnia generare non presumatis, nisi quicquid superius contenitur. Ipsa silva ad integrum, sicut fiscus noster fuit, aut foresteriae nostri defensarunt, jam dicta Leudesinda, vel pars ipsius monasthiriae suae Argentoiali, aut congregacio ibidem consistencium, omne tempore et nostra indulgencia sub aemunetatis nomene vidiat habire concessum adque indultum ita ut ad ipso sancto loco perenniter proficiat in augimentum. Et, ut hec precepcio firmior habiatur et per tempora conservitur, manus nostris subscriptionebus subter eam decrivemus roborare.

Childeberthus rex, subscripsit. — Vulfolaecus [c] jussus optolit.

Datum quod ficit minsis Abrilis diaes tres, anno tercio rigni nostri, Conpendio, in Dei nomene, feliciter.

XIII.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo donum ab Ephibio collatum Ecclesiæ Viennensi confirmat [d] (*ann.* 697).

Childebertus rex, Cæoldo patri et Euphibio abbati. Quod poposcistis quia digna est petitio et postulatio vestra, edictum nostrum de villis de Genecio, et si qua alia ibi pertinent, superscripsimus, ut quia Viennensi Ecclesiæ integre cum omnibus suis tradita sunt, et per votum tuum tibi, Ephibi, condonata, nostra auctoritate semper ibi permaneant, et quidquid fisco nostro exire inde poterat, totum Deo nostro et sanctis Dei apostolis ac ministris eorum permittimus, ut sub immutatione Viennensi Ecclesiæ quod judices requirere poterant, omnes fines et districtus, sive de servis, sive de liberis, in villis vel terris vel silvis vel redhibitionibus, sine ullo umquam tempore maneat, neque ullus judex publicus, neque officialis ejus, ad judicandum vel distringendum locum ibi habere audeat, sed proficiat omni tempore ad victus et alimoniam servorum Dei, quidquid ad nostram gloriam vel ad judices et officiales nostros pervenire poterat, et utatur jure et potestate sua ex hoc Ecclesia Viennensis a nobis sibi concesso. Edictum hoc ego Childebertus regno meo, in anno tertio constitutum roboravi.

XIV.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo villam Ardunum cum omni immunitate Ecclesiæ Cenomanicæ concessam asserit [e] (*ann.* 698).

Childebertus, rex Francorum, vir illuster. Si facta parentum nostrorum conservamus, nostra perenniter stabilia esse confidimus. Ideoque apostolicus vir, pater noster in Christo Herlemundus, Cenomannicæ

[a] An quarta decima dies Martii mensis anno tertio regni Childeberti III, aut anno 697, tribuenda sit, definire haud facile est, cum hoc mense regnum inchoasse Childebertus videatur, qua autem die incertum sit.

[b] Hoc diploma, teste Mabill. Annal. ord. S. Bentom. VI, pag. 174, ibid. append. pag. 656, a viro clarissimo et doctissimo Claudio Fleury, monasterii Argentoliensis priore commendatario, inventum fuit in turre domus suæ prioralis, ubi temere inter chartas rejectaneas conjectum fuerat, litteris Merovingicis exaratum, et sigillo cereo vallatum. Illud primus vulgavit Felibianus anno 1725, ex autographo, inter instrumenta ad historiam Parisiensem spectantia, t. III, pag. 25. Recusum in appendice t. VI Annalium ordinis S. Benedicti, pag. 656, et in Collectione scriptorum rerum Francicarum, t. IV, p. 677. (Ad fidem autographi, in Bibliotheca regia Parisius nunc asservati, nova recensione accuratissime facta, quasdam Felibianæ lectionis mendas correxit A. Teulet.) Nec tamen omnino delituerat instrumentum hoc usque ad Felibiani tempora; siquidem (Breulio, scriptori Antiquitatum Parisiensium, ostensum fuerat, ut ferunt Annal. ord. S. Ben., t. VI, pag. 174, a Jacobo Fouin, priore commendatario hujus monasterii, labente adhuc sæculo XVI. Monasterium de quo agitur, a sanctimonialibus primo habitatum, ut legere est in Nov. Gall. chr. t. VII, col. 507 et seq., deinde redactum in prioratum abbatiæ S. Dionysii, ac circa XVI sæculi initia commendatariis prioribus subjectum fuit.

[c] Nomen referendarii, a Felibiano prætermissum, ex autographo restituimus.

[d] Vulgaverunt Dacherius, Spicil. t. XII, pag. 103, ex apographo Louveti, et Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 678, ex Dacherio. Hoc sane est diploma quod Ephibius ait in testamento suo supra edito, pag. 240, se expetiisse, ut legata quæ Viennensi Ecclesiæ scripserat regia auctoritate firmarentur. Eodem laborat vitio diploma hoc quo testamentum ipsum: falsi indicia videsis in notis testamento subjectis.

[e] Editum in Actis episcoporum Cenomanensium, Mabil. Analect. pag. 284, recusum in Collectione

urbis episcopus, nobis suggessit, eo quod avunculus A noster Childericus quondam rex, per suam præceptionem taliter antecessori suo domno Berario quondam episcopo vel domno Aigliberto concessit, ut quidquid de villa ipsius Ecclesiæ Cenomannicæ nuncupante Erduno, in pago Pictavo, ad fiscum sperabatur, hoc nullus judex, nec quislibet exactare deberet; et in ipsa villa neque mansiones facere, nec freda exactare, nec causas audire, nec ulla parata, nec ullum lucrum terrenum requirere nec exactare præsumpserit, nisi hoc in luminaribus ipsius ecclesiæ Cenomannicæ, quæ est in honore sanctæ Mariæ et sancti Gervasii et Protasii martyris-patronis nostri constructa, deberet esse concessum; et postea denuo Aigliberto episcopo post Berarium quondam ibidem fuit similiter concessum. Unde et ipsas præ- B ceptiones ipse pontifex se præ manibus habere affirmat, et de eodem tempore usque nunc, ipsum beneficium asserit esse conservatum : sed pro integra firmitate petiit celsitudinem nostram, ut hoc denuo per nostram auctoritatem ipsi viro domno Herlemundo episcopo, vel ad ipsam basilicam sancti Gervasii et Protasii martyrum confirmare deberemus : cujus petitionem nos non denegasse, sed in omnibus præstitisse et confirmasse cognoscite. Præcipientes enim ut, sicut constituit avunculus noster Childericus, quondam rex, integras emunitates de ipsa villa Arduno ad ipsam ecclesiam fecit, ita et inantea nos per nostram auctoritatem concedimus et confirmamus, ut nullo umquam tempore ullus judex in ipsa villa præsumat causas audire, nec ulla parata, nec C freda, nec qualecumque censum aut lucrum terrenum, quod ad fiscum nostrum potuerit sperare, ullo umquam tempore præsumat requirere nec exactare, nisi inspecta ipsa præceptione, ab avunculo nostro Childerico, quondam rege, in luminaribus suprascriptæ basilicæ sancti Gervasii et Protasii perpetualiter debeat esse concessum atque indultum. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur, vel per tempora conservetur, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare. Childebertus rex subscripsi.

Data quod fecit mensis Martius dies iij, anno iiij regni nostri, Valencianas, feliciter.

XV.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo concedit Herlemundo, Cenomanensi episcopo, ut deinceps rex ducem seu comitem Cenomaniæ non præficiat, nisi quem episcopus et gens Cenomanica prius elegerint [a] (*ann.* 698).

Childebertus, rex Francorum [*add.* vir inluster], cum deceat clementiam principis justas sacerdotum petitiones exaudire et ad effectum perducere, ideo [*decet clementiæ principali justis petitionibus sacerdotum libenter obaudire, vel effectum in Dei nomen mancipare, ideoque*] apostolicus vir in Christo pater noster Herlemundus, Cœnomanicæ urbis episcopus, cle- B mentiæ regni nostri fecit innotescere, quod ante multos annos antecessor suus dominus Berarius, quondam episcopus, præcelso avunculo nostro Clotario, quondam regi, vel aviæ nostræ Bachildæ reginæ [*add.* quondam], talem petitionem fecisset, et ab eis tale præceptum præcepisset ut in pago Cœnomanico nullus quislibet ullo quoque tempore in actione ducatus vel comitatus ingredi deberet, nisi tantum per electionem memorati pontificis aut successorum suorum seu abbatum ac sacerdotum atque pagensium Cœnomanensium ibidem per voluntatem Dei consistensium, ibidem per jussionem ipsorum principum ac succedentium regum et ad agendum introire deberet; et ipse hoc taliter per suam præceptionem, manu sua vel antedictæ abaviæ nostræ C firmatam, una cum consensu procerum suorum, eidem præstitisse, et ipsam præceptionem se præ manibus habere affirmat. Sed pro integra firmitate petiit celsitudinem nostram, ut hoc denuo nostra plenius auctoritas prædicto pontifici ejusque per tempora successoribus et ipsis pagensibus confirmaret [*confirmare deberemus*]. Quod nos ita præstitisse et in omnibus confirmasse volumus omnes cognoscere [*confirmasse cognoscite*]: præcipientes enim jubemus et jubentes præcipimus (hæ tres voces desunt) ut sicut constat memoratum avunculum nostrum Clotarium, vel aviam nostram Bachildam per eorum præ-

scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 679. Hoc diplomate Childebertus confirmat immunitates pro villa Arduno concessas Ecclesiæ Cenomanicæ D duplici Childerici II diplomate. Utrumque alibi exhibuimus ex iisdem actis depromptum, et spuriis annumeravimus. Nec melioris notæ censemus tertium instrumentum, ex eodem haustum fonte quem sæpius impurum experti sumus. Falsi indicium est imprimis quod Childebertus diploma de quo agitur fingatur emisisse in gratiam Herlemundi, Cenomanensis episcopi, qui non nisi diu post mortem Childeberti, ad regimen Cenomanicæ Ecclesiæ vocatus fuit, ut dicemus in notis nostris ad aliud ejusdem Childeberti diploma, itidem spurium, quod proxime sequitur. Has videsis.

[a] Vulgatum a Corvaiserio, in Hist. episc. Cenom. pag. 255, ex pontificali Cenomanensis Ecclesiæ; insertum inter Acta episcoporum Cenomanensium, Mabill. Analec. pag. 283, cum discrepantiis; recusum a Cointio, Annal. t. IV, pag. 615, ex Corvaiserio, et a Collectoribus scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 678, ex Actis episcoporum Cenomanensium. Ad fidem Corvaiserii edimus præcipuis discrepantiis inter parentheses positis. Falsi indicium est Herlemundi nomen, qui infulas Cenomanenses non obtinuit, nisi cum jampridem fato functus esset Childebertus III : anno enim 716, juxta Cointium, ubi supra, pag. 586, obiit Aiglibertus Herlemundi decessor. Ut autem diplomatis sinceritatem tueatur idem Cointius, pag. 615, conjicit pro Childeberti nomine, Childerici nomen reponendum, et diploma referendum ad annum 719. Verum tum in pontificali quod exscripsit Corvaiserius, tum in exemplo in plurimis discrepante, quod secutus est Actorum episcoporum Cenomanensium consarcinator, legitur nomen Childeberti. Ergo hoc instrumentum spuriis annumerabimus, donec aliquod emergat authenticum quod conjecturæ Cointii faveat. Diploma Chlotarii ad petitionem Berarii concessum, quod laudat Childebertus, nuspiam ne memoratum quidem vidimus. Miramur Mabillonium, Annal. t. I, pag. 616, et criticos plures, hoc instrumentum pro legitimo habuisse.

ceptionem Berario, quondam episcopo, antecessori hoc concessisse, ita nos hoc privilegium Herlemundo episcopo concedere [*antecessori memorato Herlemundo episcopo concessisse*] ut in ipso pago Cœnomanico accipere non debeant ducem aut comitem nisi per electionem ipsius pagi, pontificis, et pagentium; et ita hoc sicut antea [*ita et inantea*] hanc auctoritatem concedimus et confirmamus ut nullo umquam tempore ullus actionem ducat [*ducatus*] aliter nisi, ut dictum est, nec in ipso pago Cœnomanico habere debeat, nec quisquam cuilibet comiti ipsum pagum, sine electione ipsius pontificis civitatis Cœnomanicæ aut pagensium illorum [*add.* vel abbatum] ingredi, aut agere debeat, nisi quem episcopus elegerit, ut ille ipsum pagum ad agendum per nostram jussionem debeat habere. Quæ vero auctoritas ut firmiter [*firmior*] habeatur, manus nostræ subscriptionibus hanc præceptionem decrevimus roborare. Childebertus rex, inspectis anterioribus præceptionibus. Datum mense Martio, die iij, anno xl regni nostri [a], Valentianas. Vulfoletus scripsit et subscripsit [*inspectas anteriores præceptiones, subs. Data quod fecit mensis Martio dies iij, anno* IV *regni nostri. Valentianas. Vulfoëcus*].

XVI.

Placitum in quo Childebertus III monasterium Lemausum asserit monasterio S. Vincentii seu S. Germani [b] (*ann.* 703).

Childeberthus, rex Francorum, vir inluster. Cum nos in Dei nomine Carraciaco villa Grimoaldo majorem-domus nostri una cum nostris fedilebus resederimus, ibiquæ veniens venerabelis vir Chedelmarus abbas adversus misso Adalgude Deo sagrata, nomine Aigatheo, suggerebat dum dicerit eo quod monastheriolo in pago Stampinse, noncobante Lemauso, una cum adjecencias suas, in quibuscumquæ pagis adquæ terreturiis, villabus, domebus, ædificiis, accolabus, mancipiis, libertis, campis, viniis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursebus, farinariis, gregis cum pastorebus, presidiis, mobilebus et immobilebus rem inexquæsita, ad integrum, quicquid possessio Gammone condam et conjoge suæ memorata Adalgude fuerunt; per eorum strumenta [ad monasthyrio sancti Vincenti vel domni Germani, ubi ipsi preciosus domnus in corpore requiescit, quæ est sub opidum Parisiace civetatis constructus, ubi Chedelmarus abbas preesse videtur, condonaverant et ipsa] strumenta [c] in presenti ostendit ad relegenda, relecta ipsa strumenta, sollicetum fuit ipsi Aigatheo a nobis vel a proceribus nostris interrogasse, se alequid contra [ipsa] strumenta dicere aut obponere volebat, in presenti dicere debirit: sed ipsi taliter adseruit quod ipsas donacionis, quem venerabelis vir Chedelmarus abbas proferebat, veracis aderant, et eas recognovit, et nihil contra hoc dicere nec obponire [*pristini edit.*, proponere] volebat. Qui et ipsi Aigatheus in presenti per sua strumenta, tam pro se quam et pro ipsa Adalgude, se in omnibus de ipso monasthyriolo Lemauso una cum adjacencias vel adpendieiis suis superius intematum dixit esse exitum. Proinde nos taliter una cum nostris procerebus constetit decrivisse, ut dum inluster vir Ghyslemarus, comes palacii nostri, testimoniavit, et inter ipsis fuit judicatum; ut, dum contra ipsa strumenta nihil habebat quod diceret nec quod obponeret, per sua festuca se exinde in presenti dixit esse exitum [d], jobemus ut ipso monasthyriolo superius nomenato Lemauso cum omni integritate sua ad se pertenente vel aspiciente, quem jamdictus Gammo condam vel conjux sua Adalgudis, per eorum strumenta ad ipso monasthyrio sancti Vincenti vel domni Germani condonarunt, vel quicquid ipsi Gammo moriens dereliquit abisquæ repedicione jamdicta Adalgude aut heridebus

[a] Cointius, ut chartæ fides adhibeatur, notas chronologicas emendat ex Actis episcoporum Cenomanensium, scilicet, legit anno 4, pro anno 40; sed Childericum tunc apud Valentianas diploma emisisse quis crediderit, qui hujus regis gesta et fortunas expenderit?

[b] Ter edidit Mabillonius: 1° inter Acta SS. ordinis S. Benedicti, t. IV, pag. 561, ex autographo Sangermanensi (nunc in Archivo regni, K, scrin. 3); 2° libro VI de Re diplomatica, pag. 480, ex eodem autographo accuratius exscriptum; 3° demum posterioribus curis in Supplemento ad rem diplomaticam, pag. 95. Recuderunt Cointius, Annal. t. V, pag. 279, ex prima editione Mabillonii, Bulliardus ex originali, Hist. S. Germ. a Prat. prob. pag. 8; auctores Novæ Galliæ christ. t. VII, instr. col. 42, et Collect. script. rer. Franc. ex Mabillonii postremis editionibus, t. IV, pag. 680. Nos propriis oculis cum ipso autographo diligenter collatum exhibemus, ad id humanissime juvante domno Poirier, in Merovingicis litteris exercitatissimo. (Nova tamen recensione instituta, omissa, quæ uncis inclusi, restituit A. Teulet.) Specimen æri incidi fecit Mabillonius, De re diplom. suppl. pag. 69. Juxta Germonium, De Vet. reg. Fr. dipl. t. II, pag. 212 et passim, charta hæc supposititiis foret annumeranda, quod ibi monasterium S. Vincentii nomine S. Germani appelletur. Sed hoc argumentum evertit Mabillonius, de Re dipl. suppl. pag. 25.

[c] Quæ hic laudantur instrumenta, hæc sane censenda sunt: 1° Charta Gammonis, quam supra edidimus, pag. 243, de donis Lemauso monasteriolo collatis; 2° Charta alia, quæ nunc aut periit aut latet, qua ipsum monasteriolum S. Vincentii seu S. Germani monasterio concessum fuit. Monet Mabillonius, Annal. t. II, pag. 5, nihil ad S. Germanum hodie pertinere in pago Stampensi. Locum Carracciacum, ubi charta data dicitur, interpretatur Carisiacum ad Iseram. Dies 25 Februarii anni 8 regni Childeberti III incidit in annum Christi 703.

[d] Dixi in alia annotatione, sponsiones, idque genus promissiones, factas fuisse apud Francos adhibiat festuca; quod nuncupabatur *adhramire*, *adhramitio*. Festuca quoque intercedebat quando quis, erga alium, sese re quapiam eximebat. Vide legem Salicam, Eccard. XLII; Feuerb. XLVI; Schilter. LXXX; Herold. XLIX; insuperque Lindenbrogianas formulas LXIX, CLIII, CLV, CLVI, et Cangium voc. *Exitus*, 2. Ex rubrica tit. XLVIII legis Salicæ emendatæ, nec non ex capitulario anni DCCCXIX, cap. X apparet hanc solemnitatem *affatomia* nuncupatam fuisse. Vid. de hac voce, novam Glossarii Cangiani editionem ab Henschenio institutam, vulgatamque in typographeo fratrum Didot, qui jamdiu tot tamque accuratis editionibus omnes interiorum litterarum amatores tantopere sibi devinxerunt.

suis omni tempore ad partem ipsius monasthyriæ sancti Vincentii vel domni Germani aut rectoris suos habiant ævindecatum adquæ ælidiatum : et sit inter ipsis ex hac re in postmodo subita causacio. Beffa [*pristini edit.*, Bessa] recog. ac subs.

Datum quod ficit mensis Febroarius dies XXV anno VIII regni nostri, Carracciaco feliciter.

XVII.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo plurima dona confert monasterio Fontanellensi [a] *(ann. 704).*

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, amen. Ego Hildebertus, Dei gratia Francorum rex, dono Deo ejusque sanctis apostolis Petro et Paulo, necnon piissimis confessoribus Vandregisilo, Ansberto, Wlfranno et Iteremberto, ob honorem et reverentiam translationis prædictorum sanctorum a domno et venerabili episcopo Baino, abbate illius cœnobii Fontanellensis, nuper eidem cœnobio facta, et fratribus qui die noctuque eidem cœnobio Fontanellæ Deo famulantur, in puram et perpetuam elemosinam : videlicet, in episcopatu Belvacensi, Revecuriam et ecclesiam cum decima et appendiciis suis ; capellam de Faiel, in Chivericeriis sex hospites et partem decimarum ; Rouvillare et prata ac silvas. In episcopatu Ambianensi, medietatem de Buxeio, et terram unius carrucæ, et medietatem decimæ, et tertiam partem decimæ de *Dors;* apud Valiacum, quamdam particulam terræ : item, in eadem diœcesi, in pago Vimacensi, Dareneyum et ecclesiam cum tota decima, Waucort et ecclesiam cum decima et hospitibus. In episcopatu Parisiensi, Alpicum et ecclesiam cum tota decima, et Ursiniolum ad De..... vallem et dimidium, Viciniacas ac decimam Villioliscortis; et in Marolio census et decimam vinearum; Marcouchies et ecclesiam cum decima et hospitibus : liberum insuper transitum baccorum dicti cœnobii, seu navium vina aut alia aliqua deferentium ad usum monachorum per Vecanam, ab omni consuetudine et exactione, in eundo et redeundo, quantum se extendit justicia nostra. In episcopatu Carnotensi Rædonium et ecclesiam cum tota decima, et census, et compacionem vinearum de monte Nivelonis, et tres gordos ibidem, cum duabus sedibus molendinorum, ac mansum S. Martini cum aliqua parte decimarum ; ecclesiam de Rolleboise cum decimis ; Callifurnum et ecclesiam cum decimis, et duodecim mansos et dimidium ; Francavillam et ecclesiam de Viletta cum tota decima, tam in molendinis quam in agris ; et totum feodum Hulonis, et terram duorum boum, terram de Orthmari villa, capellam juxta stolium, quod dicitur Fontana Bertholdi, cum terra et hospitibus, et terram de Duco campo, et dimidiam terram de Boscocorti, et totam decimam ipsius villæ. Et, ut hoc donum nostrum seu largicio nostra futuris temporibus, Domino protegente, valeat incorvulsa permanere, manu propria subterfirmavimus, et anuli nostri impressione roborari fecimus.

Data cl. xiij Novembris, anno regni nostri x, indictione ij, feria secunda, anno dominicæ incarnationis DCCIIII.

XVIII.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo privilegia confirmat a prædecessoribus suis monasterio S. Sergii Andegavensis concessa [b] *(ann. 705).*

Childebertus, rex Francorum, vir illustris, omnibus agentibus tam præsentibus quam et futuris. Quicquid pro cœlesti amore, vel pro æterna retributione ad loca sanctorum ab antecessoribus principibus parentibusque nostris fuit indultum, si hoc

[a] Edimus ex scheda Mabillonii, cujus copiam nobis fecerunt auctores Collectionis scriptorum rerum Francicarum. Hoc tamen instrumentum inter Childeberti III diplomata non admiserunt, nec ulla hujus memoria est in Annalibus ordinis S. Benedicti ; unde nobis valde suspecta est hujus diplomatis sinceritas. Imo, omnem illi fidem adimit collatio ejusdem cum notitia diplomatis inserta in chronico Fontanellensi, ap. Dacher. Spicil. t. III, pag. 197. Ad istius notitiæ exemplum fabricatum fuisse videtur instrumentum de quo agimus, et amplissimis additionibus auctum. Legitimum diploma hæc sola dona memorat : Adpiecum, Novitiacum, Curbaniam, Albacohan, Nidum, Terrælidum cum præstariis quinque ; his autem plurima alia subjunxit diploma quod edimus. De cætero, falsarius notas chronologicas ex Fontanellensi chronico exscripsit ita oscitanter, ut etiam annos indictionis et Dominicæ Incarnationis quasi ipsi diplomati subjectas addiderit, quas tamen auctor chronici per modum interpretationis adhibere se ait, ut decimum annum regni Childeberti III anno ab Incarnatione Domini alliget. Recte quidem annus hic convenit cum anno Christi 704, sed tunc currebat indictio viij aut ix, non secunda ; nec hoc anno dies xiij kal. Novemb. in feriam secundam, sed in quintam incidit. Mabillonius meminit donationis villæ Adpieci Fontanellensi monasterio concessæ; verum ex chronico Fontanellensi, non ex diplomate, quod noverat certe, sed sane respuerat. Falsi aliud indicium est in hoc instrumento, quod ibi S. Wlfranni corpus dicatur in ecclesiam S. Petri translatum, cum adhuc in vivis esset Wlfrannus anno x regni Childeberti III, ut fatetur Mabillonius, et evincunt auctores Novæ Galliæ Christianæ. Ergo, cum tot menda falsam chartam probant, hanc suppositiis annumerare non dubitamus.

[b] Ilujus diplomatis meminit Sirmondus ad Godefridum Vindocinensem, Opera, t. III, col. 792, not. *b*. Illius fragmentum edidere Hiretus in Antiquitatibus Andegavensibus, pag. 101, et Moricius inter probationes historiæ Britannicæ, ex chartulario Sancti Sergii, t. I prob. col. 223. Hinc depromptum integrum vulgaverunt Sammarthani, Nov. Gall. Christ. t. IV, pag. 820, et Collectores rerum Francicarum, t. IV, pag. 681 ; ex Sammarthanis Cointius, Annal. t. IV, pag. 441. Recudimus ex apographo quod ex eodem chartulario accurate exscripserat, et nobiscum olim humanissime communicaverat D. Housseau congregationis S. Mauri, cui scribendæ historiæ Bituricensis et Andegavensis demandata provincia fuerat, et qui, in juventutis flore, magno rei litterariæ damno jamdiu obiit. Desunt in instrumento notæ chronologicæ. Certe a Childeberto III emissum est, siquidem pater ejus in diplomate ipso Theodoricus dicitur, avus Chlodoveus : quo autem anno, non liquet ; neque id argui potest ex temporibus abbatis Theodeberti, de quo aliunde nihil rescimus. Diploma hoc recensent Cointius et Mabillonius, Annal. t. II, pag. 16, sub anno 705 aut 706. Variæ lectiones ex editis insertæ sunt inter uncos.

nostris oraculis affirmamus, retributorem Dominum exinde habere confidimus. Igitur cognescat magnitudo seu utilitas vestra, quod venerabilis vir Theodebertus, abbas de monasterio quod est in honore peculiaris patroni nostri S. Sergii et domni Medardi episcopi, in suburbio Andegavis urbis constructum, ad nostram accessit præsentiam, et clementiæ regni nostri suggessit quod de curtibus prædictæ sanctæ basilicæ, quæ nominantur Marentius, Silviliacus, Taunucus, Noviliacus, Senona, et Genehonnus [*Editi*, Genehtonnus], annis singulis inferendam, solidos seu [*Ed.*, sex] inferendales, et alios seu [*Ed.*, sex], de remissaria auri pugensis [*ed.*, pagensis], inferendo in fisci ditiones reddebant. Et tale beneficium bonæ memoriæ avus noster Chlodoveus et genitor noster Theodericus, quondam reges, per eorum auctoritatem, ad ipsum monasterium, suæ manus subscriptionibus, pro mercedis eorum augmento concesserunt, ut nullus judex publicus in ipsas curtes, ad agendum, nec ad freda exigendum, nec ad mansiones faciendum, nec ad causas audiendum, nec ad fidejussores tollendum, nec ad pastos nec ad paratas intraret, nec judiciaria potestate ullam redibitionem penitus exinde requireret, nisi quod ipsam inferendam idem abbas per se ipsum aut per missos suos annis singulis in sacellum publicum reddere deberet. Unde et alias præceptiones seu et confirmationes a gloriosis parentibus nostris anterioribus, manibus eorum roboratas, se præ manibus habere affirmat, per quas ipsum beneficium ab ipsis principibus fuit indultum, vel usque nunc conservatum. Ideoque pro firmitatis studio petiit nostram celsitudinem, ut nostra auctoritas circa ipsum monasterium vel ejus congregationem hoc denuo generaliter confirmare deberet. Cui nos hanc petitionem, pro reverentia sancti ipsius loci, sicut unicuique petenti nequivimus denegare; sed gratanti animo præstitisse et in omnibus confirmasse cognoscite. Præcipimus enim ut, sicut constat in respectu ipsius anterioris præceptionis vel confirmationis, quod ipsum beneficium usque nunc, de tam longo tempore, absque ullo contradicente, ab ipsis principibus inibi legaliter fuit conservatum, ita deinceps teneatur, ut neque vos, neque juniores seu successores vestri, nec ullus quilibet de judiciaria potestate, ad agendum, nec ad freda exigendum, nec ad mansiones faciendum, nec ad causas audiendum, nec ad fidejussores tollendum, nec ad ullas quaslibet redibitiones ibidem penitus exactandum ingredi audeat; sed quodcumque pars fisci nostri exinde percipere aut exactare potuerat, nullus vestrum hoc penitus requirere præsumat, nisi tantum annis singulis ipsi solidi duodecim per ipsum abbatem, aut per missum suum, nostris ærariis inferri debeant, ut dictum est, nostris et futuris, Domino auxiliante, temporibus. Igitur cum Dei et nostra gratia, per inspectas antedictas præceptiones, sicut usque nunc ipsum beneficium semper fuerat conservatum, jnbemus ut inantea pro mercedis nostræ intuitu in omnibus conservetur. Et, ut hæc auctoritas pleniorem obtineat vigorem, Domini misericordiam frequentius deprecari, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare.

Childebertus rex.

XIX.

Diploma Dagoberti III, regis Francorum, quo dona plurima confert monasterio Petrimontis [seu S. Petri in Erefordia] [a] *(ann. 706).*

C. gratia [in nomine] sanctæ et individuæ Trinitatis. Ego Tagebertus [Dagobertus], Francorum rex, notum facio tam clero quam populo, tam christianis quam paganis, quod urbem nostram nomine Merwigesburc [Merouegesburg], quæ nobis hæreditatis [hæreditario] jure ab ipso avo nostro Merwigo [Meroveo], fundatore videlicet ejusdem urbis in Thuringia, obvenerat, Sancto Petro et suis monachis Daeo

[a] « Trithemius hanc chartam viderat in monasterio S. Petri Erefordiensis. Ideo autem hoc instrumentum exscripsit et vulgavit, Opp. historic. pag. 59, ut hujus falsitatem retegeret, cum monachi Erefordiani illud pro legitimo autographo vinditarent. Nullo quidem sigillo munitum erat, sed ostentabatur foramen quasi testimonium deficientis sigilli quod injuria temporum periisse conjiciebatur. Trithemius, et post ipsum Cointius, Annal. t. IV, pag. 446, falsi indicia monstrant, quæ strictim hic attingere sufficiat. Datum dicitur diploma anno Incarnationis 706, indictione ix, quæ notæ chronologicæ inter se non concordant. Diu post annum 706 conditum fuit monasterium de quo agitur, ut ostendunt Trith. et Coint. ubi supra, et auctores Nov. Gall. Chr. t. V, col. 627. Diploma hoc Dagoberto tribui nequit, cum nullus hujus nominis anno prænotato in Francia regnaverit. Dagobertum III videtur in mente habuisse falsarius, cum ejus avum appellet Chlodoveum, sane quia Childebertus III, pater Dagoberti III, Chlodoveo III successerat; sed Chlodoveus III frater fuit Childeberti, non pater: digna inepto falsario hallucinatio. De formulis insolitis silemus: nec de Rigoberto episcopo Moguntino quæstionem movebimus, ex instrumento cui nulla fides debetur. » — Sic clarus vir de Brequigny; at nonnulla addere juvat. Hanc chartam vulgavit Falkeinstein in Chronico Thuringiæ, lib. II, part. II, p. 1101, eam ineditam, imo genuinam reputans. Ex archivo Erefordiano typis quoque mandavit Erhardus, in Commentariis diplomaticis, germanica lingua conscriptis, Hamburg. 1834, t. I, p. 53, fuseque falsitatis argumenta exponit, silentio præteriens quæ Trithemius, Cointius, et de Brequigny scripserant. Partem hujus diplomatis vulgavit quoque Placidius Mattheus in Actis Academiæ Erfurthensis, anno 1799, t. I, pag. 198. Erhardus testatur chartam exaratam esse litteris quæ proxime accedunt ad eas quibus in diplomatibus imperatorum sæculi undecimi et duodecimi utebantur. Constat insuper ex epistolis S. Bonifacii, quas videsis infra, sub anno 720 tantum evangelium paganis Thuringensibus prædicatum fuisse. Asserit Erhardus monasterium S. Petri anno 1060 conditum, nullamque diplomatis Dagoberti mentionem quopiam reperiri ante annum 1290. Conjicit, monasteriis complurimis interregni tempore asserentibus se immediate ad imperium pertinere, in eumdem finem monachos S. Petri contendisse ab antiquo rege se regalibus prædiis donat s fuisse. In Brequigniana editione charta ex Trithemio mutuata fuerat; rectius duxi eam vulgare ex Erhardo, qui autographo Erefordiano, aut exemplari quod habetur autographum, usus est. Adhibui tamen inter uncos lectionis varietates

[Deo] inibi servientibus, a quo et ipse m ns post fundationem monasterii quod in honorem præfati apostoli construxi, vocabulum sumpsit, deleto paganico prius nomine avi nostro [mei], Pœtri [Petri] mons vocitatus, cum omnibus servitiis suis post finem vitæ meæ [finem meum] possidenda [possidendam] regali potentia dedimus. Quali autem id Dei ordinatione factum sit indicabimus. Fuit in præfata urbe juxta ecclesiam Sancti Blasii martyris, homo Dei, nomine Adeodatus, rogatu meo a Moguntino æpiscopo Rigiberto inclusus; qui inclusus, ob periculum animæ suæ [*Deest* suæ], nolens uti communione clericorum uxoribus et armis utentibus [utentium],sepe me rogavit ut de aliquo meo monachum claustro [ut de aliquo claustro meo monachum] a quo divinum officium et verbum veræ fidei audiret et communionem sacri misterii percipiet [perciperet], sibi evocarem. Hujus ego ob intimam [mutuam] familiaritatem pœtitioni [petitioni] annuens, misi ad monasterium monachorum quod simili modo construxi in Wizenburc [Selsenburg], venerabilem [et venerabilem] seniorem monachum nomine Trutchindum [Truchintum] inde evocans, præfato Adeodato incluso doctorem et rectorem direxi. Qui eo perveniens cœpit paulatim, ex ejus doctrina et suasione inclusi, numerus credentium multiplicari, tum conversione paganorum ad baptismum, tum clericorum et laycorum ad monachicum habitum. Hoc ego cernens, et divinum in hoc favorem intelligens, tradidi sepe dictam urbem meam cum omnibus sibi pertinentibus Sancto Petro et suis monachis ibidem monachicam religionem statuendam, et abbatiam meo auxilio faciendam. Dedi præterea sancto Pœtro et suis monachis ad usus diversos, silvam quæ ob numerositatem cervorum Hirzbruil [Hirsbrulis] vocatur, a meridiana plaga urbis versus orientem, usque ad terminos regionis Orlaa [Orlavu], quam regionem Pippino palatino comite [comiti] in beneficium tradidi. Dedi nihilominus ad supradictum cœnobium villas a Sclavis in eadem silva factas, scilicet Tunecdorf [Tuneckdorff], Tagebrechtestete [Tugebrachtest], Tutelstete [Tuttelstet], Neuchenrod [Neukenrodt], Hochdorf [Hochdorff], et alias plures, et aquam Geram ad capturam [captum] piscium monachis, a meridiana parte urbis usque ad terminum curiæ ministerialis mei Gisbodi [Gisboti]. Dedi etiam de curia mea, ad usus fratrum, c [quinquagiuta] modios tritici, c ordei, et totidem avenæ, et cætera omnia mea in Thuringia. Ad hunc mihi dilectum locum contuendum [continendum] dedi ministeriales meos, cum omni eorum subole [sobole] et possessione, quorum hæc sunt nomina : Gisbodum [Gisbotus], Elbertum [Gilbertus], Ekkehardum [Eckardus], Volfholdum [Vuolffoldus], Gisen [Hysen], Egenen [Egenhen], Woligisum [Vuolffgirus], Omarum [Omarus], Sigebertum [Sigebertus], Theodbertum [Theodobertus], Theodoricum [Theodoricus], Adelbotum [Adelbotus], Adelgozum [Adelgerus], Gelfratum [Gelferatus], Hyrfridum [Hingfridus], Gunzelinum [Huntzelinus], Guntramnum [Guntherinus], et cæteros omnes famulos meos [meos famulos], et famulas in Thuringia. Ut hæc traditio domino meo Jhesu [Jesu Christo] firma eternaliter maneat, literis nostris stabiliri fecimus, et banno Rigiberti [Rigberti], Mogontoni episcopi [episcopi Moguntini], confirmari rogavimus et anulo nostro colligavimus, et sigillo nostro adhibito complevimus.

Data [Karta] Magontiæ, K. Martii, in presentia Rigiberti [Rigeberti] episcopi.

Signum invictissimi regis Tageberti Francorum [Francorum Dagoberti]. Testes omnium harum causarum sunt hii [hi] : Pippinus major-domus et filius ejus Carolus. Maguntinus [Moguntinus] episcopus Rigibertus. Guntamnus [Gunthernus] paganus comes. Ecchabertus [Eckebi] comes, et omnis æcclesia in Thuringia et circa Rhenum in Magontia [Moguntia]. Acta sunt hec anno dominicæ incarnationis septingentesimo sexto, indictione IX.

XX.

Diploma Childeberti III, regis Francorum, quo villam Solemium donat basilicæ S. Dionysii[a] (*an.* 706).

Childebertus [Chilcedebertus], rex Francorum, vir inluster. Se aliquid [aliquis] ad loca sanctorum vel monasthirie, quod [monasteriorum, que] pro oportunitate locis sanctorum pertenit, pristamus vel concidemus : hoc nobis ad laudem vel ad æternam retributionem in Dei nomene proficere [pervenire] confidemus. Igitur cognuscat magnetudo seu utilitas vestra, quod nus villa nostra nocopante Solemio, quæ ponitur in pago Fanmartinse [Falmartinse], super fluvio Scalt [Sale], una cum omne mereto vel adjacentias suas, et quicquid fiscus noster tam de garant.... quam et de.... cia [Graraniga quam de Remerteria] ibidem tenuit, vel de qualibet attractum

[a] Primus vulgavit Dubletus, Hist. abb. S. Dion. pag. 688, ex archivo Dionysiano depromptum; deinde Mabillonius, De re diplom. pag. 481, ex accuratiori exemplo in eodem archivo exstante [quod quidem non fuit cum cæteris Sandionysianis chartis in Archivum regni translatum, et probabiliter periit]. Recuderunt ex Dubleto Cointius, Ann. t. IV, pag. 447, et Miræus, Opera dipl. t. I, pag. 244; ex Mabillonio Collect. scriptor. rerum Francic. t. IV, pag. 682. Hujus diplomatis apographum, ex membranaceo rotulo sæculi XIII in archivo cameræ rationum Insulensis servato, nobiscum benigne communicavit vir veterum instrumentorum indagator diligens et perspicax, D. Godefroy, hujus cameræ chartophylax. Lectionem Mabillonii sequimur : is non autographum quidem, sed vetustissimum exemplum vidit, francogallicis, ut ait, de Re dipl. pag. 627 et 278, litteris exaratum, iisque implexis, et lectu difficillimis, ita ut Dubletus, in his scripturis legendis minime peritus, ut ipse Mabillonius docet, ad aliud exemplum ab imperita manu sæculo XIII descriptum confugerit, mendis fœdatum turpissimis. Non multum ab hoc exemplo recedit apographum Insulense, cujus lectiones varias præcipuas inter parentheses apponimus. Dubleti discrepantias exscribere operæ pretium non duximus. — Ejusdem diplomatis transcriptum, XIII sæculo, cum versione Gallica, exaratum, exstat in Archivo regni, in regist. XXII Thesauri chartarum, de quo disseruit Bonamy, in Commentariis Acad. inscript. ac human. litt., t. XXXVII, pag. 444.

ibidem possiduit, etiam et oratorio illo ad cruce, qui conjungitur ad ipso termeno de ipsa villa Solemio, qui est constructus in honore sancti Martini, cum omnis res quæ ibidem aspiciunt, ubi Madalgiselus, servus noster, custus præesse veditur, id est in terris, domebus, ædificiis, accolabus, mancipiis, viniis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursebus, pecoliis, præsidiis, gregis cum pastorebus, farinariis, movilebus et immovilebus, totum et ad integrum [re exquisita ad integrum] ut dixemus quidquid ad ipsa villa aspicere veditur, et usque nunc ibidem fiscus noster tenuit, ad baselica domni Dionysii marteris, ubi ipse pretiosus domnus in corpore requiescit, et venerabilis vir Chillardus [a] [Tayledus] abba præesse veditur, cum omni integritate ad ipsa villa pertenente vel aspiciente, plina et integra gratia, jure proprietario, sub emunitatis nomene, cum omnes redebiciones sibi concessas, ad opus ipsius domni Dionisii, vel congregacione sua ibidem consistente, vise fuimus concessisse. Ideo per præsente præceptione decernemus urdenandum, quod in perpetuum volomus esse mansurum, ut neque vos, neque juniores, seo successores vestri [nostri], nec quislibet de judiciaria potestate, de prædicta villa Solemio, sicut usque nunc fiscus noster tenuit, ad parte prædictæ basilicæ domni Dionisii, vel ad agentes suos, nulla refragatione [requisitione] nec nullo impedimentum facere non præsumatis : nisi, ut dixemus, ex nostræ munere largetatis ipsa Solemius cum omne integritate vel soleditate [omnibus integretur vel solidetur] una cum adjacencias ad se pertinentes vel aspicientes, imA moque et suprascripto oratorio Sancti Martini ad cruce, seu quod ibidem aspecit, pars ipsius basilecæ domni Dionisii, vel omnis congregacio sua, omne tempore, sub emunitatis nomene, absque [jure proprietario, absque] cujuslibet refragatione aut impedimentum, habeat concessum atque indultum; ac ipsa basileca domni Dionisii marteris [nostris] præsentibus et futuris Deo auxiliante temporebus proficiat in augmentis. Et, ut hæc præceptio firmior sit, manus nostræ subscriptionebus subter eam decrivemus roborare.

Childeberthus rex subscripsi

Blatcharius jussus subs.

B Datum quod ficit minsis Marcius dies XII [Corsartince Martii die duodecimo], annum XII regni nostri [b], Mamaccas, in Dei nomine feliciter [cætera desunt, a voce *Mamaccas*].

XXI.

Placitum Childeberti III, regis Francorum, quo adjudicat S. Dionysio Teloneum integrum nundinarum quæ de vico S. Dionysii translatæ fuerant Parisios, inter S. Laurentii et S. Martini basilicas [c] (*ann.* 710).

Childeberthus, rex Francorum, vir inluster. Cum in nostra vel procerum nostrorum presencia, Mamacas in palacio nostro, venientes agentes venerabeli viro Dalfino, abbate de baselica peculiaris patronis nostri sancti Dionisii, ubi preciosus domnus in corpore requiescit, adserebant adversus agentes inlustri C viro Grimoaldo, majorem-domus nostri, eu [d] qod a longo tempore Chlodovius qondam, avus noster, seu et posthia avuncolus noster Childericus, vel domnus

[a] Pro Chillardi nomine, Mabillonius, de Re dipl. pag. 627 et 481 not. reponere jubet nomen Chainonis, seu Delphini; Chillardus enim post Delphinum, Delphinus post Chainonem, S. Dionysii monasterio præfuit. Delphinus vero adhuc huic monasterio præerat anno 16 regni Childeberti III, id est anno quarto post emissum diploma de quo agimus, ut liquet ex instrumentis quæ infra exhibebimus. Mabillonius in vetustissimo transumpto ejusmodi erratum facile irrepere potuisse arbitratur, ubi supra, pag. 627, cum aliunde placitum Pipini in lite de Solemio et præceptum Caroli Magni confirmaverint Childeberti diploma quod expendimus. Hæc instrumenta suo ordine infra videsis. Non ita indulgenter se habet Germonius, De vet reg. Franc. dipl. t. II, pag. 127, cui nomen Chillardi in hoc diplomate insigne vitium videtur.

[b] Hæ temporum notæ barbare corruptæ sunt in exemplo Dubletiano, et in Insulensi apographo : scilicet in priori *datum Corfintisce;* in Insulensi, *datum Corfartinse, Martii die xij* [in regist. XXII Thes. Chart. Latine *datum Corfartinche;* Gallice *données à Corfartinche*]. Sic tritissima formula hujus ætatis, *quod ficit mensis*, ab imperito exscriptore ignorata, evasit in palatii nomen inauditum *Corfintisce*, seu *Corfartince*, quod Mabillonius merito exsibilat, ubi supra pag. 628; vide quoque Dipl, lib. IV, pag. 277; Mamaccas vero inter villas regias habemus in libro de villis regiis, Diplomaticæ Mabillonii inserto, pag. 295. Non liquet qua die mensis Martii regnum Childeberti III initium sumpserit, ac proinde incertum est an dies 12 hujus mensis anno regni 12, Christi 705 aut 706 adjudicandus sit.

[c] Ediderunt ex autographo (nunc in Archivo regni, K, scrin. 3, asservato) Mabillonius, De re dipl. p. 482, et Felibianus, Histor. abb. S. Dion. prob. pag. 18; ex Mabillonio Coll. script. rer. Franc. t. IV, pag. 684; nos ad fidem autographi accuratius recudimus. (Attamen, cujusque verbi aut potius singularum litterarum nova ab A. Teulet recensione facta, plura emendavit novissimus editor.) Ex hoc instrumento patet nundinas in festivitate S. Dionysii celebratas in ipso S. Dionysii vico, *ob cladem intercedentem*, Parisios translatas fuisse, juxta sancti Laurentii basilicam; quæ occasio posteris fuit, juxta Mabillonium, Annal. t. II, p. 30, Laurentianas nundinas retinendi, tametsi Dionysianis ad pristinum locum restitutis. Germonius, Vet. reg. Franc. dipl. t. I, pag. 239 et seq., hoc placitum de falso criminatus est, eo quod D ibi Childebertus fratrem suum, cui successerat, Chlodoveum scilicet III, nomine Chlodocharii appellet. Mabillonius vel id tribuendum censet oscitantiæ amanuensis, qui *Chlodocharium* scripsit pro *Chlodoveo;* vel conjicit binominem fuisse Chlodoveum III, ad exemplum avi sui Chlodovei II, qui alio nomine Chlotarius dicebatur, ut legitur in chronico Divionense, apud Spicil. Dacher. t. I, pag. 390, ad ann. 660; imo et ipsius Childeberti III filium, Dagoberti nomine simul et Chlodovei appellatum fuisse alio loco notavimus. Reponit Germonius nullum instrumentum ex historiæ fide falsi convinci posse, si liceat plura eidem regi affingere nomina, quoties opportunum videbitur. Id sane aliquam contra sinceritatem hujus placiti suspicionem movet. Autographum vero, quod propriis oculis inspeximus, omnem legitimi instrumenti speciem exhibere testamur.

[d] *Eu* pro *eo*, vox a pristinis editoribus omissa.

et genetur noster Theudericus, eciam et germanus noster Chlodocharius, per eorum precepcionis, illo teleneu, quicquid de omnes neguciantes aut Saxonis, vel quascumquelibit nacionis, ad ipsa sancta fistivetate domni Dionisii ad illo marcado advenientes, ad ipsa baselica Sancti Dionisii in integretate concessissent, sic quoque ut nec posthia, nec tunc, pars fisce neve ibidem ad ipso marcado, neve infra pago Parisiaco, aut in ipsa civetate Parisius, postia nullus teleneus ad ipsus homenis negociantes de ipsa vice non exigintur nec tollintur, sed hoc pars predicte baselice domni Dionisii in integretate omne tempore habirit concessum adque indultum. Unde et talis precepcionis predictorum principum in presente ostendedirunt relegendas. Relictas et percursas ipsas precepcionis, inventum est quod taliter ab ipsis principebus ad ipsa casa Dei in integretate fuit concessum. Postia dicebant quasi agentes ipsius viro Grimoaldo, majorem-domus nostri, eciam et comis de ipso pago Parisiaco, medietate de ipso teleneu ejusdem tollerent, vel de parte ipsius baselice abstraerent. Aserebant e contra agentes ipsius viro Grimoaldo, majorem-domus nostri, quase de longo tempore talis consuetudo fuissit, ut medietate exinde casa Sancti Dionisii receperit, illa alia medietate illi comis ad partem fisci nostri. Intendibant econtra agentes Sancti Dionisii, quasi hoc Gairinus, quondam, loce ipsius Parisiace comis, per forcia hunc consuetudinem ibidem misissit, et aliquando ipsa medietate de ipso teleneu ejusdem exinde tullissit : sed ipsi agentes hoc ad palacium sogessissent, et eorum precepcionis in integretate semper renovassent. — Iterum inquisitum est per plures personas, eciam et per ipsas precepciones, qod antdicte princepis ibydem in primordio [a] et in posterum in integretati concesserunt vel adfirmaverunt. — Syc asenciente ipso viro Grimoaldo, majorem-domus nostri, eciam et alii pluris nostri fidelis visi fuerunt decrevissi vel judicasse, ut agentes ipsius viro Grimoaldo pro partem fisce nostri eusdem exinde per vuadio de ipso teleneu in integretate revestire debirent ; qod ita et ficerunt. Sed, dum ac causa taliter acta vel definita seu inquisita vel judecata, in quantum inluster vir Sigofredus, comis palatie nostre, testemoniavit, fuissit denusceter, jobimmus ut omne tempore pars predicti monastiriæ sancti Dionisii, ubi ipse preciosus domnus in corpore requiescit, et Dalfinus, abba, vel successoris sui, ipso teleneu in integretati de ipsa fistivetate sancti Dionisii, tam qod ibidem super terras ipsius baselice resedire vedintur, quam et postia ipsa vice ad Parisius omne tempore, inspecta eorum anteriores precepcionis, habiant evindicatum adque elidicatum. Et quatenus, antehactis temporebus, clade intercedente, de ipso vigo sancti Dionisii ipse marcadus fuit emutatus, et ad Parisius civetate inter sancti Martini et saneti Laurente baselicis ipse marcadus fuit factus, et inde precepcionis predictorum principum acceperunt, ut in ipso loco aut ubyque ad ipsa fistivetate resedibant ad eorum negucia vel conmercia exercienda, ipso teleneu pars predicte baselice domni Dionisii in integritate receperit ; et se evenit aut pro clade aut per quacumquelibit delæcione [b] interveniente, exinde aliuby fuerit ipsi marcatus emutatus, predictus teleneus in integretate ad ipsa casa Dei præsentis temporebus et futuris, in lumenarebus ipsius Sancti Dionisii pro reverencia ipsius sancti loce permaniat concessus adque indultus : et sit tam inter parte fisci nostri, quam et inter agentes Sancti Dionisii, omnis lis et altergacio subita. — Actalius jussus recognovit (*Locus sigilli.*)

Datum qod ficit minsis December, dies xiij, anno xvj rigni nostri, Mamaccas feliciter.

XXII.

Placitum Childeberti III, regis Francorum, quo Cadolaici farinarium S. Dionysii monasterio asseritur [c] (*ann.* 710).

Childeberthus, rex Francorum, vir inluster. Venientis agentes baselece peculiaris patronis nostri domni Dionisii, ubi ipse preciosus in corpore requiescit, et venerabelis vir Dalfinus, abba, custus preesse veditur, Mamaccas in palacio nostro, nobis sogesserunt, eu quod farinario illo in loco noncopante Cadolaïco, infra termemeno Verninse, quem a longo tempore antecessoris sui ad villa ipsius baselice Latiniaco semper posiderunt ; agentes inlustri viro Grimoaldo, majorem-domus nostri, cum contradicerent, et dicebant, qod a villa sua Verno fuissit aspectus. Dicebant posthia ipse agentes sancti Dionisii, eu quod de pluremum annorum spacia ipse farinarius ad ipso Verno nonquam aspexissit, nisi ad villa ipsius baselice Ladiniaco ; Ebroinus, majorem-domus suo tempore, quando ipsa villa posedibat, ibidem eum fecissit aspectum, et justisseme eis vel ad casa Sancti Dionisii redebitur : sed postia ipse viro Grimoaldus, majorem-domus noster, una cum nostris fedilebus, ac causa ante se jussit advenire, ut eam diligencius inquirerit ; quod ita et ficit. Sic ad ipso viro Grimoaldo fuit judecatum, ut sex homenis de Verno, et sex de Latiniaco, bone fideus in oraturio suo, seu cappella sancti Marcthyni, memorate homenis hoc debirent conjurare, quod a longo tempore

[a] Hic priores edd. : *quod antehac princepis in primordio*. Perperam tamen, teste autographo.

[b] Hic priores edd. legerunt *debecione*, quæ vox non exstat in autographo, nullumque sensum præbet.

[c] Exstat apud Mabillonium, de Re dipl. pag. 483, et Felibianum, Hist. abb. S. Dion. pag. 19, exscriptum ex autographo (nunc in Archivo regni, K, scrin. 3, asservato), et in Coll. script. rer. Franc. t. IV, pag. 685, ex Mabillonio. Ad fidem autographi diligentius collati recudimus (quocum novam, nec frustra, recensionem instituit A. Teulet). Multa habet hoc placitum notatu digna, de quibus in prolegomenis nostris commodius egimus. Fœdissime sermonis vitiis deturpatum instrumentum, a nemine tamen, quod sciamus, de falso criminatum fuit. Quis autem fuerit locus nomine Cadolaici appellatus videsis in opusculo domni Germani de villis regiis, inserto in opere Mabillonii, de Re diplomatica, pag. 296 et 336.

semper ipse farinarius ad ipso Latiniaco, curte ipsius monastirie sancti Dionisii, aspexissit, et ibidem justissemi redebebatur. Set ipso sagramentum, sicut eis fuit judecatum, in quantum inluster vir Sigofridus auditur ipsius viro Grimoaldo testemoniavit, quod ipse homenis ipso sagramentum sicut ab ipso viro Grimoaldo fuit judecatum in omnebus vise fuerunt adimplisse : et tale judicio ipsius viro Sigofrido mano firmante, vel de anolo [a] ipsius Grimoaldo, majorem-domus nostri, sigellatum, ipse agentes acepissent, ut ipso farinario ad parte ipsius Dalfino abbati, vel monastiriæ sui Sancti Dionisii elidiato urdene debiant posedire vel domenare. Proinde nus taliter, una cum nostris procerebus, constetit decrevisse, in quantum inluster vir Bero, comis palate nostre, qui ad vice itemque inlustri viro Grimberctho comite palati nostro adestare vedebatur, testemoniabit, quod memoratus Sigofridus suum prebuit testemonium, quod ac causa ante ipso viro Grimoaldo, majorem-domus nostri, sit acta vel judecata fuissit, denuscetur ; jubemus ut memorate agentes ipso farinario, ad parte ipsius Dalfino abbati vel monastirii sancti Dionisii, absque repeticione, superscripto Grimoaldo, aut agentes vel heridis aut successoris suos, vel contra quemlibit, inspecto illo judicio ipsius viro Grimoaldo, majorem-domus nostri, sicut per eudem declaratur, omne tempore habiant evindecatum adque elidiatum ; et sit inter ipsis ex ac re in postmodum subita causacio. — Dagobertus, ad vice Angilbaldo, recognovit. (*Locus sigilli.*)

Datum qod ficit minsis December dies xiiij, ann. xvj rigni nostri, Mamaccas feliciter.

XXIII.

Diploma Dagoberti III, regis Francorum, quo Anisolensis monasterii immunitates confirmat [b] (*ann.* 712).

Dagobertus, rex Francorum, vir inluster, omnibus agentibus præsentibus atque futuris. Si petitionibus servorum Dei, in quo pro opportunitatibus ecclesiarum vel monasteriis nostris patefecerint auribus, libenter audimus, regiam consuetudinem exercemus, et nobis ad mercedem vel stabilitatem regni nostri stabilire confidimus. Ideoque venerabilis Ibbolenus abba de monasterio Anisola, qui est in pago Cynomannico, in honore peculiaris nostri patroni pii, beati videlicet Carilefi confessoris, constructus, per missos suos clementiæ regni nostri detulit in notitiam, eo quod consobrinus noster Guntramnus rex, ad ipsum monasterium sub omni immunitate per suam auctoritatem concessisset, et hoc postea avi nostri Chlotarius, et item Dagobertus, seu etiam Chlodoveus, nec non et Chlotarius, etiam domnus et avus noster Theodericus, nec non et avunculus noster item Chlodoveus, et præcelsus domnus et genitor noster Childebertus quondam reges, qui per eorum auctoritates ipsorum manu roboratas, ipsi monasterio hoc confirmassent, unde et ipsas præceptiones se ex hoc præ manibus habere adfirmant, et hoc circa ipsum monasterium, nullo inquietante, asserunt conservatum. Sed pro totius rei munimine postulat in hoc nostra auctoritas ut in ipso monasterio plenius debeat confirmare ; quod nos præstitisse vestra non dubitet magnitudo. Quapropter præsenti præcepto jubemus ut, sicut per auctoritates seu per scripturarum principum leguntur, et usque nunc fuit conservatum, neque vos, neque priores, neque successores vestri in causis ipsius monasterii, neque ad causas audiendas, neque ad freda exigenda, nec mansiones requirendo, penitus ingredere non præsumatis, nisi per auctoritatem firmatam ipse abba suique successores atque congregatio eorum in ipso monasterio, Deo auxiliante, consistentes, quod ad præsens rationabiliter habere videntur, aut adhuc a Deo timentibus hominibus ibi fuerit additum vel augmentatum, sub omni immunitate, inspectas ipsas præceptiones supra memoratorum principum, quem se præ manibus ex hoc habere affimant, valeant tenere, possidere, et ibidem ad ipsum locum sanctum per hanc auctoritatem nostram, ut hoc quod est firmatum perenniter proficiat ad augmentum, quod potius eis melius delectet pro stabilitate regni nostri Domini misericordiam deprecare. Et, ut hæc præceptio nostra firmum obtineat vigorem, manus nostræ subscriptionibus roborare, sigilloque nostro hoc decrevimus affirmare.

In Christi nomine Dagobertus rex. Data sub die xv cal. Februar.

XXIV.

Diploma Dagoberti III, regis Francorum, quo, ad petitionem Herlemundi, Cenomanensis episcopi, immunitates confirmat a regibus Francorum concessas Cenomanensi Ecclesiæ, pro villis et monasteriis huic Ecclesiæ subjectis, præsertim pro monasterio Anisolensi [c] (*ann.* 713).

Dagobertus, rex Francorum, vir illuster. Tunc regalis celsitudo fundamenta sui culminis corroborat,

[a] Hæ duæ voces a superioribus editoribus omissæ sunt, quippe oculorum aciem fugientes.

[b] Eruit Martenius, Thesaur. anecd. t. I, pag. 6, ex cod. ms. Anisolensi ; recuderunt Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 686, ex Martenio. Non exstat inter Acta episcoporum Cenomanensium, ubi tot supposititia pro legitimis instrumentis obtrusa vidimus. Deest anni nota. Hoc autem diploma Dagoberto III tribuendum patet ex eo quod hujus auctor patrem suum appellat Childebertum, avum Theodoricum, avunculum Chlodoveum, etc. Si vero ad initia regni Dagoberti III diploma hoc referamus, quod Martenio placuit, anno 712 adjudicabimus : nam Dagobertus III regnum auspicatus est mense Aprili ann. 711, ac proinde dies 18 Januarii, anno primo regni ejus, pertinet ad annum Christi 712.

[c] Hujus fragmentum informe admodum deprompsit Labbeus, Miscell. t. II, pag. 412, ex chartulario Anisolensi. Integrum diploma insertum est inter Acta episcoporum Cenomanensium, apud Mabill. Analect. pag. 282, et recusum in Collect. script. rer. Franc. t. IV, pag. 688. Ad id præcipue videtur conditum, ut jura Ecclesiæ Cenomanensis in Anisolense monasterium assererentur, et ideo exhibitum est in lite de qua sæpius diximus, super his juribus mota, ut liquet ex catalogo instrumentorum tunc prolatorum,

quando petitionibus sacerdotum aut pontificum, quod pro opportunitate pertineat, obauditur, et ad effectum in Dei nomine mancipatur. Ideoque apostolicus vir domnus Herlemundus, in Christo pater noster, Cenomannicæ urbis episcopus, nobis suggessit eo quod antecessores sui ab anteriore rege parente nostro emunitates a malis hominibus fuissent furatæ, et denuo domnus et præcelsus genitor noster Hildebertus, quondam rex, integras emunitates de omnibus villis et curtis ecclesiæ suæ, et monasterium Anisola, in quo D. Karileffus, Christi confessor, corpore requiescit, quod est suæ juris ecclesiæ sanctæ Mariæ, et sancti Gervasii et Protasii martyrum, in quibuslibet pagis, vel territoriis habere videntur, etiam et monasteria sua quæ ipse in regimine habet, quæ infra urbem Cenomannicam sunt constructa, vel villas ac culta eorum in quibuslibet pagis ac territoriis, concessisset ut nullus judex publicus nec ad causas audiendas, nec ad freda exigenda, nec mansiones aut paratas faciendas, nec pastus, nec ullas reddibitiones requirendas, nec exactandas quoque tempore ingredi deberet, nisi cum omnis fretus concessus quietim deberent possidere. Unde et ipsa sibi præcepta per manus habere affirmat, et ipse beneficius de eo tempore fuisset conservatus, petiit celsitudini nostræ ut hoc circa eidem in idipsum confirmare deberemus. Cujus petitionem non denegasse, sed in omnibus ita præstitisse cognoscite. Ideo per præsentem præceptionem decernimus, quod in perpetuum volumus esse mansurum, ut inspecta ipsa anteriorem præceptionem, nullus judex publicus, neque vos, neque juniores seu successores vestri, neque quislibet ex judiciaria potestate, in villis vel curtis ipsius pontificis vel ecclesiæ suæ Sancti Gervasii et Protasii martyris, vel monasteria sua, aut curtis vel villis ipsorum, nec ad causas audiendas, nec ad freda exigenda, nec fidejussores tollendos, nec mansiones aut paratas, nec pastus faciendo, nec ullas reddibitiones quod ad fiscum nostrum sperare videtur requirendis nec exactandis, judiciaria potestas inibi quoque tempore ingredere non præsumatur. Sed ipse pontifex aut agentis sui ill. cc. inferendalis, et ill. sol. alios ducentos auro pagins. quod ad fiscum nostrum de ipsa villa vel de ipsis curtis suis, vel ecclesiis suis et monasteriis suis reddebantur, et in sacello puplico fuit consuetudo reddendi, ipse pontifex aut successores sui, per missos suos hoc debeant reddere atque transsolvere, ut diximus, ex nostra indulgentia sæpedictus Herlemundus episcopus aut pars ecclesiæ suæ vel monasteria sua, de omnes villas vel curtis suis, cum omnes fratres concessus sub emunitatis nomine omni tempore hoc debeat possidere et dominare, et nullas requisitiones neque impedimentum a judicibus publicis, quoque tempore, tam ipse pontifex, quam et successores sui habere non pertimescant, nisi nostris et futuris, Deo auxiliante, temporibus valeat esse conservatum, et ad ipsa sancta loca perenniter proficiat in augmentis. Et, ut hæc præceptio firmior habeatur, vel per tempora melius conservetur, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare.

In Christi nomine, Dagobertus rex subscripsi. — Ingobaldus optolit et subs. — Datum quod fecit mensis Martius dies ij, anno ij regni nostri, Mamaccas feliciter.

XXV.

Diploma Dagoberti III, regis Francorum, quo confirmat, ad petitionem Herlemundi, episcopi Cenomanensis, immunitates cenomanensi Ecclesiæ concessas pro villa Arduno [a] (*ann.* 713).

Dagobertus, rex Francorum, vir illuster. Si facta parentum nostrorum conservamus, nostra perenniter stabilia esse confidimus. Ideoque apostolicus vir pater noster in Christo Herlemundus, Cenomannicæ urbis episcopus, nobis suggessit eo quod avunculus genitoris nostri Hildeberti quondam regis, Hildericus quondam itemque rex, per suam præceptionem taliter antecessore suo quondam episcopo domno Berario et Aichilberto episcopo successori concessisset, ut quidquid de villa ipsius ecclesiæ Cenomannicæ, nuncupante Arduno, in pago Pictavio, ad fiscum sperabatur, hoc nullus judex neque quislibet exactare deberet, et in ipsa villa nec mansiones facere, nec freda exactare, nec ullas paratas, nec ullum lucrum terrenum requirere, nec exactare præsumeret, nisi hoc in luminaribus ipsius ecclesiæ Cenomannicæ, quæ est in honore sancti Gervasii et Protasii patronis nostri constructa, deberet esse concessum; et postea denuo Aiberto episcopo, qui Berario post quondam ibidem fuit, similiter concessisset. Unde et ipsas præceptiones ipse pontifex se præ manibus habere affirmat, et de eodem tempore usque nunc ipsum beneficium asserit esse conservatum : sed pro integra

vid. Baluz. Miscell. t. III, pag. 128. Hæc autem instrumenta, ut alias sæpe monuimus, regia et apostolica auctoritate falsi damnata sunt, nec deinceps quisquam instrumenti de quo agimus defensionem ausus est suscipere. Illud ergo, quasi re judicata, supposititiis est annumerandum. Nusquam apparent Childeberti III litteræ in hoc diplomate laudatæ, nec melioris notæ eas fuisse credibile est, si unquam exstiterunt. [Hoc tamen diploma, etsi valde suspectum, confirmatum fuit præcepto Caroli magni, ann. 796, quod videre est apud Mabill. Analecta, t. III, pag. 258, alteroque Ludovici Pii, anni 840, apud Baluz. Miscell. t. III, pag. 38. Insuper hoc ipsum diploma, cum præceptis Caroli Magni Ludovicique Pii, denuo confirmatum fuit a Ludovico XI, anno 1482, ut testatur privilegium in tomo XIX Ordinationum tertiæ stirpis, pag. 53 insertum.] De temporibus Herlemundi, quæ, juxta Cointium, cum notis chronologicis huic diplomati subjectis non concordant, videsis notas nostras ad Herlemundi chartam.

[a] Insertum in Actis episcoporum Cenomanensium, apud Mabill. Analecta, pag. 284; recusum in Collect. script. rer. Franc. t. IV, pag. 688, fabricatum ad confirmandum instrumentum quod supra (*Col.* 1112), edidimus et commentitium judicavimus; nec meliori videtur nota dignum. Herlemundus, episcopus Cenomanensis, in cujus gratiam fingitur emissum diploma hoc, nondum regnante Dagoberto III regimen Anisolensis monasterii, juxta Cointium, Ann. t. IV, p. 598, assecutus fuerat.

firmitate petiit celsitudinem nostram ut hoc denuo per nostram auctoritatem ipsi viro domno Herlemundo episcopo, vel ad ipsam sanctam basilicam sancti Gervasii et Protasii martyrum confirmare deheremus : cui nos non denegasse, sed in omnibus præstitisse et confirmasse cognoscite. Præcipientes enim ut, sicut constat ibi avunculus noster Hildericus quondam rex integra immunitate de ipsa villa Arduno ad ipsam ecclesiam fecit, ita et inantea nos per nostram auctoritatem concedimus et confirmamus, ut nullo unquam tempore nullus judex in ipsa villa non præsumat, nec causas audire, nec ulla pa-
rata, nec freda, nec qualemcunque censum aut lucrum terrenum, quod ad fisco potuerit sperare, nullo umquam tempore non præsumat requirere, nec exactare, nisi inspecta ipsa præceptione ab avunculo genitore nostro Childeberto quondam rege, nomine Childerico quondam rege, in luminaribus supradictæ basilicæ sancti Gervasii et Protasii martyrum perpetualiter debeat esse concessum atque indultum. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur, vel per tempora conservetur, manu nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare.

In Christi nomine, Dagobertus rex subscripsi. — Ingobaldus scripsi et subscripsi. — Data quod fecit mensis Martius dies x, anno ij regni nostri, Mamaceas feliciter.

XXVI.

Diploma Dagoberti III, regis Francorum, quo jus Ecclesiæ Cenomanensis in Anisolense monasterium asseritur, juxta chartam Ibboleni abbatis [a] (*Ann.* 713).

Dagobertus, rex Francorum, vir inluster. Si petitionibus servorum Dei assensum præbemus, non solum regiam consuetudinem exercemus, sed ad æternæ felicitatis percipiendum præmium profuturum nobis esse confidimus. Igitur omnibus fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris, præsentibus et futuris, notum esse volumus, quia vir venerabilis Cenomannis civitatis, Berarius episcopus, nostram adiit præsentiam, afferens strumenta nobis cartarum, qualiter domnus Karileffus, sacerdos atque monachus, in sua parochia construxit quoddam monasteriolum, et suo antecessore domno Innocente per consensum Childeberti regis tradidit : et postea ab eo per censum in precaria accepit, suum præceptum prædictus Childebertus rex fecit, et postea antecessor suus Domnolus similiter Gallo monacho et discipulo domno Carilefo, et ab ipso Domnolo abbate facto et ordinato, precariam fecit, et super ipsam precariam Chilpericus rex suum præceptum fieri jussit. Hæc omnia memoratus episcopus Berarius nobis ostendit, deprecans ut abbati suo, nomine Gundoleno [b], similiter, sicut antecessores nostri suis antecessoribus præcepta fecerunt, ita et nos fecissemus. Cujus petitionem libenti animo suscepimus, et sicut deprecatus est fieri jussimus. Proinde hoc auctoritatis nostræ præceptum fieri jussimus, per quod firmiter mandamus ut, sicut prædicto abbati a memorato Berario episcopo prædictum monasteriolum jure beneficiario datum est, ita deinceps in ejus beneficio et dominacione seu precaria diebus vitæ suæ absque ulla minoratione maneat; et censum, sicut in precariis eorum continetur, per singulos annos Ibbolenus abbas memorato episcopo Berario suisque successoribus solvat, id est, ad lumen matris et civitatis ecclesiæ, de cera lib. iiij, et fratribus canonicis in civitate consistentibus ac prædictæ ecclesiæ servientibus, in cœna Domini plenum modium de ovis, et buticulas plenas paratas de optimo vino solvat, et episcopo ejusdem civitatis unam cambuttam bene paratam, et duos subtalares ad officium suum peragendum tribuat : et, post ejus discessum, prædictum monasteriolum ad potestatem vel dominationem memoratæ matris ecclesiæ, absque ullius detentione aut consignatione, cum omni integritate vel cum toto superposito immelioratum revertatur; et episcopi sive rectores matris ecclesiæ, quidquid exinde juste et canonice facere disposuerint, liberam habeant potestatem faciendi. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare [c].

XXVII.

Diplonia Chilperici II, regis Francorum, quo sancti Dionysii monasterio concessas immunitates confirmat [d] (*ann.* 716).

Chilperichus, rex Francorum, viris inlustribus. Oportit clemenciae principale inter citeras peticionis illut que pro salute adescribetur, et pro divine no-

[a] Hanc confirmationem commentitiam chartæ commentitiæ abbatis Ibboleni exhibent Acta episcoporum Cenomanensium, in Analect. Mabillon. pag. 273, et apud D. Bouquet, Rerum Gall. et Franc. script. t. IV, pag. 687, in annot. lisdem refertum falsis indiciis diploma, quibus charta quam confirmat. Videsis notas nostras ad chartam ipsam. Recensetur autem diploma hoc, sicuti ei charta, inter instrumenta in conventu Vermeriensi damnata, et aboleri jussa, ut dictum est.

[b] Gundoleni nomen per amanuensis oscitantiam scriptum pro nomine Ibboleni, ut ex ipsius diplomatis textu liquet, in cujus serie nomen Ibboleni rectius ascribitur Anisolensi abbati.

[c] Notæ chronologicæ desunt; fictum diploma collocamus paulo post chartam Ibboleni, quam sub anno 713, Aprilis die 28, collocandam censuimus.

[d] Sæpius typis mandatum, a Mabillonio, Acta SS. Bened. t. IV, pag. 562, et de Re dipl. pag. 484, et a Felibiano, Hist. abb. S. Dion. prob. pag. 19, ex autographo (nunc in archivo regni, K, n. 3 asservato); a Cointio, Annal. t. V, pag. 280, ab auctoribus Novæ Galliæ christianæ, t. VII, instr. col. 5, et a Collectoribus scriptorum rerum Francicarum, t. IV, p. 690, ex Mabillonio. Fragmentum ejusdem vulgaverat Dubletus, Antiq. eccl. S. Dion. pag. 684, et Childerico II tribuerat. Cointius, Annal. t. III, pag. 803, illud sub eodem Childerici nomine annalibus suis inseruit, ad annum 679, a Dubleto in errorem inductus, quem sane retegere debuerat vir bene oculatus, cum totum diploma ex Mabillonio recudit sub vero nomine Chilperici, ibid. t. V, pag. 280; rex enim qui hoc diploma emisit avunculum appellat Theodericum, consobrinos Chlodoveum, Childebertum et Da-

minis postolatur, plagabile auditum suscipere, et procul dubium ad æfectum perducere : quatenus de caduces rebus presentes secoli æterna conquiretur, juxta preceptum Domini dicentis : Facetis vobis amicis de mamona iniquetatis. Ergo de mamona iniquaetatis juxta ipsius dictum nos oportit mercare eterna celestia : et, dum sacerdotum congrua inpertemus beneficia, retrebutorem Domino ex hoc habyre meriamur, in eterna tabernacola. Igetur venerabelis vir Chillardus, abba de baselica peculiaris patronis nostri domni Dionisii marthyris, uby ipse preciosus domnus in corpure requiiscit, climenciae rigni nostri supplicavit, ut juxta quod ab antecessorebus regibus parentebus nostris a longo tempure omnis emunaetas de villa prefate sancti baselice fuit concessa, undae et ipsas precepciomis sae per manebus habire adfirmat, et hoc usque nunc inviolabiliter adserit esse conservatum. Unde petit ut hoc per nostra aucturetatem dinuo pro rei firmitatis circa ipso sancto loco, vel homenis qui se cum substancia eorum ad ipsa baseleca tradunt vel condonant, juxta quod anteriores parentis nostri vel precelsus avuncolus noster Theodericus, seo et consobrini nostri Chlodovius, Childebercthus et Dagobercthus [a] quondam regis, per eorum aucturetatis ad ipsa baseleca hoc pristetirunt vel confirmaverunt : hoc iteratis circa ipso abbati concidere et confirmare diberimmus. Idio cognuscat magnetudo seu utilitas vestra, quod nos pro revereneia ipsius sancte loce, vel pro quietem ibydem Deo famolancium, prumtessima volomtati dinuo concessissae et in omnebus confirmassae vestra cognuscat solereia. Quapropter per hunc preceptum, quod specealius decernemus et in perpetuo volemus esse mansurum, jobymmus ut neque vos, neque junioris seu successores vestri, nec quislibit de judiciaria potestate accintus, in curtis prefate sancte baselece domni Dionisii, uby et ubi, in quascumque pagus in rigna Deo propicio nostra, quod ad die presente pars ipsius monastiriae posedire vel dominare veditur, vel quod ad Deo timentebus hominebus per ligedema instromenta ibydem fuit concessum, aut inantia fuerit adetum adque delegatum, nec ad causas audiendum, nec ad fidejussores tollendum, nec ad freda exygendum, nec ad mansionis faciendum, nec paratas, nec nullas redebuciones requerendum, ingredire, nec exygire quoque tempure penetus non presumatur, nysi quicquid fiscus noster exinde potuerat esperare, omnia et ex omnebus pro mercidis nostri conpendium, cum omnis fridus ad integrum sybymed concessus, ut dictum est, inspectas ipsas precepcionis anteriorum regum, parentum quondam nostrorum, vel juxta quod presens nostra contenire videtur aucturetas, quicquid ipse sanctus locus a diae presente, ut dixemus, habyre videtur, quam quod inpostmodum a Deo timentebus hominebus vel a nobis ibydem fuerit adetum vel conlatum, seu quicumquae justi et racionabyliter cum omne substancia sua ad ipso monastirio se tradedirit, et res suas per ligidema instromenta ibidem delegaverit vel firmaverit, sub integra emunitati, ad diae presente valiat resedire quietus adque securus : et, ut dictum est, quicquid exinde forsetam fiscus noster sperare potuerat, in lumenarebus vel estipendiis seu et in elimoniis pauperum ipsius monastiriæ perenniter pro nostris oracolis ad integrum in omnia et ex omnebus sit concessum adque indultum, ut eis melius dilectit pro estabilitate rigni nostri, vel pro quietem quibuslibit chunctis leodis nostrus Domini meserecordia adtencius deprecare. Et, ut hec aucturetas nostris et foturis temporebus circa ipso sancto loco perenniter firma et inviolata permaniat, vel per tempora inlesa custodiatur adque conservitur, et ab omnibus judiees melius credatur, manus nostri subscripcionebus subter eam decrivemus roborarae. — Chilpricus rex subscripsi. — Actulius jussus optolit.

Datum sub diae pridiae Kalendas Marcias, anno primo [b] rigny nostri, in Dei nomine, Conpendio feliciter.

XXVIII.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo immunitatem a teloneis, monasterio sancti Dionysii concessam confirmat [c] (*ann.* 716).

Chilperichus, rex Francorum, viris inlustrebus omnis tilenariis Masiliensis. Dum et ante hus annis in gratiam monasterii Sandionysiani emissa plura suo ordine edidimus; Dagoberti III nullum habemus.

[a] Theoderici, Chlodovei et Childeberti diplomata gobertum; et hæc satis Chilpericum indigitant, Chilperici II filium, ut ipse monuit Cointius, ibid. Hic autem Chilpericus vulgo dictus hujus nominis secundus, a quibusdam tertius vocatur, eo quod Chilperici II nomine appellent, ut videre est in Annal. t. II, pag. 817, Chilpericum puerum, Cariberti regis filium, qui, statim post patris mortem anno 630 exstinctus, in regum Francorum catalogo a plerisque non scribitur. Diploma edimus ad fidem autographi, accuratiori lectione, a sæpe laudato domno Poirier recogniti et nova ejusdem ab A. Teulet recensione facta. De hujus sinceritate nullus suspicionem aliquam movit, nisi Germonius, sed levem, et cui non immoratur; unde licet conjicere virum exercendæ censuræ avidum, paucis in hoc instrumento maculis offensum fuisse. Huic diplomati affixum fuit cereum sigillum, quod pene deletum testabatur Mabillonius, in Acta SS. Bened. ubi supra et cujus nullum, præterquam in membrana foramen, vestigium jam non exstat.

[b] Mortuo Childerico II, anno 715, mense Junio, suffecerunt Franci orientales clericum nomine Danielem, cui Chilperici nomen imposuerunt. Hinc patet mensem Februarium, anno regni ejus primo, in annum Christi 716 incidisse.

[c] Exstat ex autographo (nunc in archivo regni, K, n. 3) apud Mabillonium, Acta SS. ordin. S. Bened. t. IV, pag. 563, et de Re dipl. pag. 485, et apud Felibianum, Hist. eccl. S. Dion., pag. 21, ex Mabillonio in Coll. script. rer. Franc. t. IV, pag. 691. Iisdem concipitur verbis quibus diploma de ejusdem immunitatis concessione a Chlodoveo III emissum, quod alibi exhibuimus. Latet hucusque Dagoberti concessio. Diploma Chilperici edimus ad fidem autographi diligenter a domno Poirier cum editis collati novaque ab A. Teulet recensione instituta. Id præcipue in hoc instrumento notandum est, quod ibi Chilpericus Childericum genitorem suum appellet : illustre monumentum, ait Cointius, Annal. tom. V,

proavus noster Dagobercthus, quondam rex, solidus cento eximtis de Massilia civetate, sicut ad cellario fisce potuerant esse exactati, ad baseleca peculiaris patroni nostri domni Dionisii, uby ipse preciosus in corpure requiiscit, et venerabelis vir Chillardus abba preessae veditur, per sa (*sic*) precepcione, sua mano roborata, concessissit, seu et domnus vel genetur noster Childaericus, eciam et abuncoli nostri Chlodocharius et Theodericus, quondam regis, aeciam et nos postia per nostra precepcione hoc ibydem dinuo vise fuemus concessissae vel confirmasse; et taliter in ipsas precepcionis vedittur habyre insertum, ut tam in ipsa Massilia, quam et per reliqua loca in rigna Deo propicio nostra, ubycumque telleneus, portaticus, pontatecus, rotaticus, vel reliquas redebucionis, quod a judicebus publicis exigetur, de carra eorum qui hoc inferre vedintur, ad missus ipsius baselice nullatenus requeratur nec exigiatur, nisi hoc in omnebus annis singolis habiant concessum. Idio per presente urdenacione vobis decernemus et omnino jobimmus ut, quomodo misse ipsius baselice domni Dionisii vel memorato abbati, hoc est [a]..... cum paris suos ad vos vinerint, ipsus solidus cento eximtis, sicut ex cellario nostro secundum consuetudinem, absque ulla mora vel delatacione, juxta quod ordo cataboli fuerit, omnimodis eis dare et adimplire faciatis : et de ipsa carra qui hoc inferre vedintur, nec in ipsa Massilia, nec per reliqua loca in rigna Deo propicio nostra, nullo telleneu, nec portatico, nec pontateco, nec rodatico, nec reliquas redebucionis, nec vos, neque junioris vestri, nec quislibit de parte fisce nostri requireri nec exagetare penitus non presumatis. Videtis ut aliut ob hoc non faciatis, se gracia nostra obtatis habyre propicia. — [b] Chrodebercthus recognovit.

Datum qod ficit minsis Marcius dies [c], anno primo rigni nostri, Conpendio, in Dei nomine feliciter.

XXIX.

Placitum Chilperici II, regis Francorum, quo terra sita in Superiore Bacivo præposito monasterii sancti Dionysii asseritur [d] (*ann.* 716).

Chilperichus, rex Francorum, vir inluster. Cum in nostra vel procerum nostrorum presenciae Conpendio in palacio nostro, homo alicus, nomine Friulfus, A venerabeli viro Martino preposito de baselica peculiaris patronis nostri sancte Dionisii interpelavit, dum dicerit eu quod porcione sua de parte socero suo Edrone quondam, in loco noncopante Superiore Bacivo, ad eo ligebus pervenire deburat, ei malo ordine contradicerit, vel post se retenirit; qui ipsae Martinus dedit in respunsis, quod extromentum habibat, quem filius superescripto Edrone quondam, nomine Eodo, venerabili viro Chrodchario monaco sancti Dionisii vindedissit, et ipsa vindicione in presente ostendedit relegenda, relicta ipsa vindicione, sed, dum inter se intenderint, sic a procerebus nostris fuit inventum, ut illa medietate de ipsa porcione in jamdicto loco Superiore Bacio jamdictus Martinus ad parte ipsius Sancti Dionisii habire dibiad. Proinde nos taliter una cum nostris procerebus B constetit decrivissae ut, dum inluster vir Vuarno, comis palati nostri, testemoniavit, fuit judecatum; quod ac causa sic acta vel inquesita fuissit denuscetur, jobimmus ut memoratus Martinus ipsa medietate de jamdicta porcione in ipso Superiore Bacio, quicquid ad ipsa medietate aspicere veditur, una cum terris, domebus, edeficiis, acolabus, mancipiis, campis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursebus, adjaecenciis, apendiciis ad se pertenentis, pecuniis, presidiis, farinariis, gregis cum pasthorebus, omnia et ex omnebus, rem exquesita, illa medietate ad integrum, inspecta vel estante eorum estromenta, absque repeticione superscripto Friulfo C vel heridis suos, ad partes sancti Dionisii omne tempure habiant evindecata adque elidiata, et sit inter ipso Friulfo suisque heridebus vel agentis domni Dionisii, omni tempure subita causacio. Et, dum ipse Martinus in causa ipsius baselice domni Dionisii contra ipso Friulfo, tam illa fructa de illa alia medietate, quam et illa fide facta per vuadio suo in presente visus fuit transsolsissae, jobimmus ut omne tempure tam ipse Martinus vel pars domni Dionisii, absque repeticione ipsius Friulfo vel heridis suos de ipsa fide facta vel ipsa fructa ducti et secure valiant resedire. — Ermedramnus recognovit et subsc.

Datum qod ficit minsis Marcius dies VII, anno I rigni nostri, Conpendio, in Dei nomine feliciter.

D

pag. 281, quo Chilpericus Childerici filius probatur. Id quidem diu ignoratum fuerat : sed et ab aliis confirmatur Chilperici diplomatibus, quae mox referemus. Cereo sigillo vallatum fuisse instrumentum Mabillonius testatur, Acta SS. ord. S. Bened. ubi supra. Cujus sigilli fragmentum, crinita effigie et Chilperici nomine insignitum, membranæ adhuc adhæret.

[a] Hoc spatium unius vocis vacat in autographo.

[b] Hic in autographo quidam apparent characteres, sub forma monogrammatis, quos legendos putamus: *In Xpi nomine.*

[c] Pristini editores scripserunt *dies quinque;* quæ temporis nota nullo modo exstat in autographo, seu ab oscitanti scriptore omissa, seu forsan quia per hæc verba *Marcius dies* primus dies Martii intelligendus sit.

[d] Bis editum a Mabillonio, in Act. SS. Bened. t. IV, pag. 563, et in opere de Re dipl. pag. 485, ex autographo (nunc in archivo regni, K, scrin. 3 asservato); iterum ex autographo a Felibiano, Hist. abb. S. Dion. prob. pag. 21; ad fidem Mabillonii recusum in Collect. script. rer. Franc. t. IV, p. 691. Huic instrumento sigillum cereum affixum fuit, ut testatur Mabillonius in Act. SS. Bened. t. IV, præfat. pag. IV, quod jam media sui parte detritum erat cum illud inspexit, anni sunt plus centum viginti. Quod quidem fragmentum, crinita regis effigie insignitum, adhuc exstat. Autographum ob styli et apicum salebras, fatente ipso Mabillonio, lectu difficillimum, a domno Poirier recognitum exhibemus, nova ejusdem ab A. Teulet recensione facta. Hujus placiti formulæ conveniunt cum formulis aliorum hujus ætatis placitorum.

XXX.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo centum vaccas annuatim monasterio S. Dionysii concedit, sicut olim a Dagoberto rege concessæ fuerant [a] (*ann.* 716).

Chilperichus, rex Francorum, vir inluster. Se facta parentum nostrorum conservammus, regia consuetudine exsercemus, et nostra in postmodum estabelis esse confidemus; precipuae peticionebus sacerdotum, quod pro eorum confirmanda beneficia pertenit, libenter obaudimus, vel effectui in Dei nomene mancaepammus, hoc nobis ad mercedis nostri augementum pertenire confidemus. Idioquae venerabelis vir Chillardus, abba de baselica peculiaris patronis nostri domni Dionisii marteris, ubi ipse preciosus domnus in corpure requiiscit, climenciae rigni nostri sogessit eo quod bone memorius proavus noster Dagobercthus, quondam rex, per sua auctaretate mano sua roborata, vaccas cento soldaris quod in inferenda de pago Cinomaneco in fisce dicionebus sperabatur, ad ipsa sancta basileca annis singolis concessissit. Unde et cessionem ipsius princepae, seu et confirmacionis avo nostro Chlodovio et bone memoriae genetore nostro Childerico vel avuncolo nostro Theoderico, seo et consobrinus nostrus Chlodovio, Childebercthо et Dagobercthо quondam regebus, eorum manebus roboratas, se ex hoc per manebus habire adfirmat; et sicut ipse beneficius ad ipsa baseleca ab ipsis principebus fuit concessus vel indultus, annis singolis a judiciaria potestate loce illius reddire vel adimplire conmemorat. Sed pro firmitatis estodium, petit celsaetudinem nostri ut hoc circa ipso abbati vel memorata sancta basileca nostra hoc plinius diberit aucturetas perpetualiter confirmare. Cujus peticioni, pro reverencia ipsius sancte loce, gradante animo pristetisse, vel in omnebus confirmasse vestra conperiat magnetudo. Precipientis enim jobimmus ut, sicut constat antedictus princeps Dagobercthus, quondam rex, ipsas vaccas cento inferendalis de superescripto pago Cinomaneco, quod annis singolis in fisce diceionebus sperabatur, per sua aucturetate ad ipsa baselica concessit, et hoc a judiciari potestate annis singolis conservare vel adimplire vedintur : ita et deinceps inspectas ipsas aucturetatis vel confirmacionis predictis principebus per nostrum preceptum plinius in Dei nomine confirmatum circa ipso sancto loco perenniter in omnebus valiat esse conservatum adque indultum, et ibidem nostris et futuris, Deo ausiliante, temporebus proficiat in augementis : ita ut eis melius delectit pro estabelitati rigni nostri ad ipso sancto loco Domini meserecordia adtencius deprecare. Et, ut hec auctoretas firmior habiatur et per tempora conservitur, manus nostri subscripcionebus subter eam decrivemus roborare.

Chilpricus rex subscripsi. — Actulius jussus optolit.

Datum qod ficit minsis Marcius dies XVI, anno primo rigni nostri, Conpendio, in Dei nomine feliciter.

XXXI.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo forestam de Gemetico et alia dona a prædecessoribus suis Fontanellensi monasterio collata confirmat [b] (*ann.* 716.)

Chilpericus, rex Francorum, vir illustris. Decet clementia principali petitionibus sacerdotum quod pro oportunitatibus locis sanctorum pertinet obaudire vel effectu in Dei nomine mancipare. Ideoque venerabilis vir Benignus, abba de monasterio Fontanella, quod est in honore sancti Petri et Pauli apostolorum vel sancti Laurencii martyris, infra diocesim Rothomagensem super fluvium Secana constructum, ubi ipse abba cum turba plurima monachorum sub sancta regula conversare videntur, nobis sugessit eo quod, cum pro preceptionibus avi nostri Clodovei regis, seu et avunculi nostri Clotarii et Theoderici vel genitoris Childerici et parentum nostrorum Childeb rti et Dagoberti, etiam pro quolibet strumento cartarum ad ipsum monasterium a quibuslibet rebus atque corporibus, seu etiam forestam de Gemmetico, vel quod a Deo timentibus hominibus ibidem fuerit adductum vel conlatum, et adhuc inantea est melioratum vel donatum, per eorum au-

[a] Edidit Mabillonius ex autographo (nunc in archivo regni, K, scrin. 3 asservato) in Actis SS. ordin. Ben., t. IV, pag. 564, et iterum in opere De re diplomatica, pag. 486; ex eodem autographo Felibianus, Hist. abb. S. Dion. prob., pag. 21. Recuderunt ex Mabillonio Cointius, Annal. t. V, pag. 282, et Coll. script. rer. Franc. t. IV, pag. 692. Hujus diplomatis fragmentum prius ediderat Henschenius in exegesi de genealogia regum Dagobertinorum, sed inaccuratum et valde mutilum. Fragmentum idem Cointius exhibuit t. IV Annalium, pag. 528, et denuo t. V, pag. 282, ad latus integri diplomatis. Hoc instrumento totam genealogiæ suæ seriem pandit Chilpericus II, Dagobertum enim proavum suum appellat, Childericum genitorem, Theodericum avunculum; Chlodoveum vero, Childebertum, et Dagobertum (scilicet hujus nominis tertium) consobrinos vocat. Ex accurata domni Poirier recognitione, novaque ab A. Teulet ad fidem archetypi recensione facta, diploma hoc edimus, sicut et alia ejusdem regis quæ præceduat.

[b] Exhibemus quale insertum est et confirmatum in litteris autographis Philippi V, regis Francorum, anno 1319 emissis, quarum apographum exstat in chartophylacio nostro, ex archivo Fontanellensi depromptum. Ediderunt Chilperici diploma Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 693, ex schedis bibliothecæ S. Germani a Pratis. Illud Mabillonius, Annal. t. II, pag. 48, ait se retulisse in appendice hujus tomi; sed quod ibi frustra quæsieris. In edito plura desunt, quæ italico, ut vocant, charactere exprimenda curavimus. In apographo nostro tota Gemeticensis silva Fontanellensi monasterio conceditur, quæ quidem in contextu vulgato, solo *forestæ de Gemmetico* nomine concessa dicitur, non *totius forestæ* : quod non interpolationi in exemplo diplomatis a Philippo V confirmati, sed omissioni in edito potius tribuendum censemus. Ad calcem apographi in chartophylacio nostro exstantis legitur, plura apographa litterarum Philippi in archivis Fontanellensibus asservari, quas etiam reperire est in Fontanellensi chartulario, quod sæculo XV videtur exaratum.

ctoritates concessissent *vel confirmassent; unde et ipsas preceptiones suprascriptorum principum, seu et alias preceptiones avunculi nostri Theoderici et parentum nostrorum Clodovei et Childeberti quondam regum, qualiter hoc ibidem denuo concessissent vel confirmassent, vel totam ipsam forestam Gemmeticam ad ipsum sanctum locum concessissent,* nobis in presenti ostendit relegendas, et ipse hoc presenti tempore quieto ordine possidere vel dominare probatur, sed pro integra firmitate petiit memoratus abba celsitudinem nostram, ut hoc circa ipsum locum sanctum per nostram plenius auctoritatem confirmaremus, cujus petitionem ita prestitisse vel confirmasse cognoscimus. Precipimus ergo ut quicquid per preceptiones suprascriptorum principum, seu confirmationes vel vendiciones, donationes, cessiones, commutaciones, pactiones, vel pro quolibet strumento cartarum de fisco nostro, seu etiam forestam Gemmeticam, vel a Deo timentibus hominibus, in quibuslibet pagis, locis atque territoriis, ad ipsum monasterium Fontanellam fuit additum vel conlatum, aut delegatum vel concessum, et hoc presenti tempore ibidem justum aut legale videtur esse possessum, ita et inantea sit per nostrum preceptum plenius in Dei nomine confirmatum. † Inspectas ipsas preceptiones seu strumenta quæ exinde habent confirmamus, et sicut per ipsas declaratur, memoratus Benignus abba seu successores sui aut ipsa congregatio qui in ipso monasterio Fontanella per tempora conversaverint, hoc habeant, teneant atque possideant, et ad ipsum sanctum locum nostris et futuris temporibus, Deo auxiliante, jure proprietario proficiat in augmentum. Et, ut hec auctoritas firmior habeatur et in omnibus conservetur, manu nostra subter eam decrevimus affirmare. Chilpericus rex subscripsit. Datum quod fecit mensis Martius dies xxv, anno primo regni nostri, Compendio, in Dei nomine. Fredebertus scripsit.

XXXII.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo plurima dona confert monasterio Corbeiensi [a] *(ann. 716).*

Chilpericus, rex Francorum, vir inluster. Omnibus agentibus tam presentibus quam et futuris. Quidquid in luminaribus locis sanctorum, vel pro oportunitate servorum Christi concedimus, et quæ parentes nostri pro eorum mercede concesserunt, pro nostris oraculis confirmamus, ad mercedem nobis vel pro stabilitate regni pertinere confidimus. Igitur religiosus et venerabilis abbas de monasterio cognominante Corbeia, qui ponitur in pago Ambianense, quem præcelsus avunculus noster Chlodecharius quondam rex, vel domna et ava nostra Baldechildis, quondam regina, ob amorem Christi, in honorem SS. Petri et Pauli principum apostolorum, et sancti Stephani martyris visæ fuerunt construxisse, ad nostram accessit præsentiam, clementiæ regni nostri suggessit eo quod præfatus avunculus noster Chlotarius quondam rex, seu etiam dicta ava nostra domna Baldechildis regina, unde luminaria monachi ibidem consistentes habere deberent, de teloneo de fossas annis singulis ad ipso monasterio concesserunt: hoc est, oleo lib. x millia, garo modios XXX, pipere [b] lib. XXX, cumino lib. CL, cariofilo lib. II, cinamomo lib. V, spico lib. II, corto lib. XXX, dactilibus lib. L, carigas lib. C, amandolus lib. C, pasticias lib. XXX, olivas lib. C, hidrio lib. L, cicer lib. CL, oridia lib. XX, auro pigmento lib. X, seoda pelles X, cordellisæ pelles X, carta tomi L: ita ut telonaria, qui post teloneo fossense agere videbatur anno illatione hæc omnia ad missos ipsius monasterii, qui inde directi fuerint, dare et adimplere, imoque, et evectione ad ipsius missos, qui hoc exigere ambularent, perpetualiter, absque renovata tractoria, annis singulis dare præcipimus: hoc est veredos sive paraveredos decem, panisnited. decem, sequentes vegente, vino mod. I, cervisa mod. I, lardo lib. X, carne ponda vegente, cassio lib. XII, pisus lib. XX, capro I, pullos XI, ova X, oleo lib. II, garo lib. I, piper uncia I, cimino uncias II, sal, acetum, olera, lignum sufficienter. Hæc omnia superius commemorata locis convenientibus, annis singulis, eisdem tam euntibus quam redeuntibus absque mora dare et adimplere deberetis; etiam ad revertendum carra XII, de loco in loco, per loca consuetudinaria, usque quod ipse cellarius ad ipso monasterio perveniebat, eis dare deberetis, qualiter pro eorum mercede, absque dispendio ipsius monasterii, deberet provenire. Unde et ipsa præscriptione subscripto avunculo nostro Clodecario, nec non et ava nostra Baldechilde regina, sed et confirmatione domno et genitore nostro Childerico quondam rege, ipse venerabilis Sebastianus abba, nobis in præsente de hoc protulit relegenda, vel se ex hoc præ manibus habere affirmat; sed pro firmitate studium petiit ipse domnus Sebastianus celsitudine nostra, ut hoc circa ipso, vel ipso monasterio Corbeia aut successores suos, vel ipsa congregatione quæ in ipso monasterio consistere videtur, pro nostra auctoritate plenius in Dei nomine confirmare et concedere deberemus. Cujus petitionem gratante animo per mercedis nostræ compendium, vel pro reverentia ipso sancto loco, ita præstitisse et confirmasse, seu et ad

[a] Vulgavit Labbeus, Miscell. t. II, pag. 436, sibi traditum a Sirmondo, qui illud ex Vindocinensi codice manuscripto eruerat. Recudit Lalande in supplemento ad Concilia Galliæ, pag. 72, et anno Christi 715 tribuendum judicavit: perperam, cum Chilpericus II hoc ipso anno regnum auspicatus fuerit mense Junio, ac proinde mensis Aprilis anni primi regni ejus anno Christi 716 adjudicandus sit. Iterum ediderunt ex Labbeo Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 663. Id habet præcipue notatu dignum diploma hoc, quod præter ea quæ præcedentia hujus regis diplomata docent de ipsius genealogia, ibi Baldechildem reginam aviam suam appellet. Illustratur hoc eodem instrumento series abbatum Corbeiensium, et Sebastiani abbatis ætas asseritur; de quo videsis Cointium, Annal. t. IV, pag. 580, et Mabillonium, Ann. SS. ord. S. Bened. t. II, pag. 48.

[b] Ex hoc uno diplomate comperimus nonnullas res, *species* vulgo nuncupatas, in commercio fuisse.

nostro præcepto concessisse et confirmasse cognoscite, præcipientes ut ipso cellario de jam dicto teloneo fossense, sed et ipsas tractorias vel inspectas ipsas præceptiones memoratis principibus, sicut per easdem declaratur, pro hac nostra auctoritate plenius in Christi nomine confirmatum, telonario quam et reliqui judices subscripto cellario ad missos ipsius monasterii dare et adimplere procuretis, etiam dum in loco fuerint demorati, suprascripta præbenda eis dare studeatis; immoque et reliqui judices pro locis convenientibus de constituta evectione tam carrale quam navale, seu et suprascripta præbenda eisdem omnimodis nostris et futuris temporibus absque mora vel dilatione dare et adimplere annis singulis faciatis, quatenus pro nobis per beneficium integram et perpetualem debeat pervenire mercedem. Et, ut hæc præceptio firmior habeatur, vel per tempora conservetur, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare.

Data sunt sub die tertio kal. Maii, anno primo regni nostri, Compendio, in Dei nomine feliciter.

XXXIII.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo silvam Roveritum donat monasterio S. Dionysii [a] (*ann.* 717).

Chilperichus, rex Francorum, vir inluster. Se aliquid ad loca sanctorum de nostris munerebus pristamus vel concidemus, hoc nobis ad mercidem vel stabiletate rigni nostri in Dei nomene pertenire confidemus. Ideo cognuscat hutiletas seo magnetudo vestra, quod nos foreste nostra Roverito, cum omnem jure vel termene suo ad integrum, que est in pago Parisiaco, super fluvium Sigona, una cum illo forestario nomene Lobicino qui conmmanit in fisco nostro vetus Clippiaco, una cum mansus quod in ipso Clippiaco tenire viditur, vel terras ad ipsus mansus aspicientes ad integrum, ad basileca peculiares patronis nostri sancti Dionisii, ubi ipse preciosus domnus in corpore requeiscit, vel ubi domnus Turnoaldus episcopus custus preesse yiditur, ad peticione inlustri viro Raganfredo majorim-domus nostro, plina et integra gracia ad diae presente vise fuemus concessisse. Quapropter per presente precepcione specialius decernimus urdenandum, quod in perpetuum circa ipso sancto loco mansurum esse volemus, ut ipsa foreste nostra Roverito, cum omnem jure vel termene suo ad integrum, una cum superscripto forestario vel mansus suos, cum terras vel prata in ipso Clippiaco ad integrum, ipse domnus Turnoaldus episcopus ad ipsa sancta basileca domni Dionisii maritheris plina et integra gracia ex nostro munere largitates hoc habiat concessum adque indultum, ut eis inantia semper melius delectit pro stabiletate rigni nostri, vel pro salute patriae, domini meserecordiae adtencius exorare, et nulla requesicione, nec nullo inpidimento ad judicibus publicis, tam in nostro tempore quam et ad succedencium rigum, ob hoc habire non pertemiscaut, nise ad superscripta sancta basileca domni Dionisii, nostris et foturis temporibus, proficiat in augimentis. Et, ut haec precepcio firmior habiatur, vel per tempora conservitur, manus nostri subscripcionebus subter eam decrivemus roborare.

Chilpricus rex subs.—Raganfridus optolit. (*Locus sigilli.*)

Datum pridiae kalendas Marcias, annum secundum rigni nostri, Conpendio, in Dei nomene feliciter.

XXXIV.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo Fossatensi monasterio concessa privilegia confirmat [b] (*ann.* 717).

Chilpericus, rex Francorum, V. I. Si justis petitionibus servorum Dei aures nostras accommodamus, consuetudinem regiam exercemus, et hoc nobis pro-

[a] Editum a Dubleto, Antiq. S. Dion. pag. 689, et Felibiano, Hist. abb. S. Dion. prob., pag. 22, ex originali; a Cointio, Annal. t. IV, pag. 589, et Collectoribus scriptorum rerum Francicarum, t. IV, p. 694, ex Dubleto. Specimen hujus instrumenti æri incidi fecit Mabillonius, de Re dipl. pag. 385. Edimus collatum cum autographo a D. Poirier, qui in his sæpe nobis et humanissime adfuit [novaque ad fidem ejusdem autographi, in archivo regni, K, scrin. 4 nunc asservati, ab A. Teulet recensione instituta]. Sigillum exhibet Mabillonius, et monet vocem *bene valete*, post subscriptionem legi compendiosis litteris. In hoc diplomate nihil videtur Cointio, ibid. pag. 590, quod historiæ chronologiæque refragetur; sed ipsum valde movet frequens et barbara vocalium permutatio, quam ait in hujus ætatis publicis instrumentis non occurrere. Verum, tanti viri pace dixerimus, his scatent vitiis autographa Merovingica, quæ videtur pleraque non nisi ex emendatis apographis novisse. Ex aliis indiciis falsum suspicatus est Germonius, de vet. reg. Franc. diplom. t. II, pag. 129 et seq., tum quia referendarii vel notarii vices in hoc diplomate explere videtur Raganfridus major-domus, quod insolitum arbitratur, et dignitati parum conveniens, tum quia Turnoaldus episcopus, scilicet Parisiensis, Sandionysianus abbas anno secundo regni Chilperici dicitur, quod fieri non potuit, nisi quatuor fuerint sancti Dionysii abbates, intra octo vel novem annorum spatium. Ad id reponimus, ideo forte Raganfridum diploma hoc vice referendarii *obtulisse*, quod fuerit ad suam petitionem emissum, ut docet ipse diplomatis contextus. De chronologia abbatum monasterii S. Dionysii, et de Turnoaldo episcopo simul et abbate seu custode hujus monasterii, videsis Mabill. Annal. t. II, pag. 49; Dubois, Histor. eccl. Paris. t. I, pag. 215; Felibian. Hist. abb. S. Dion. pag. 36; Nov. Gall. christ. t. VII, coll. 312, hinc patebit nihil esse quod repugnet in his quæ habet hoc instrumentum de Turnoaldo.

[b] Vulgavit Mabillonius, de Re diplom. pag. 486; e schedis suis; recuderunt Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 695, et Novæ Galliæ christianæ auctores, t, VII, instrum. col. 6, ex Mabillonio. Fragmentum ediderat Labbeus, Miscell. t. II, pag. 438; sed, quod perperam pro Glannafoliensi monasterio emissum arbitratus est, ut Mabillonius monuit, Annal. t. II, pag. 49, Cointius, a Labbeo in errorem inductus, idem fragmentum in Annalibus suis inseruit, t. IV, pag. 593, quasi monachis Glannafoliensibus concessum. Abbas Fossatensis, qui in hoc diplomate Waldemarus appellatur, ab aliis vocatur Waldorannus, teste Nov. Gall. Christ. t. VII, col. 284.

cul dubio ad statum animarum nostrarum et ad profectum regni nostri prodesse credimus. Ideo venerabilis vir Waldomarus abbas, considerans infirmitatem et imbecillitatem corporis sui, et frequentes infirmitates quibus illum Dominus castigare dignatus est, pertractans cum omnibus fratribus qui monasterio Fossat., in pago Parisiaco, omnipotenti Deo deservire videntur, elementiæ regni nostri suggessit ut, secundum eorum privilegium quod ab antecessoribus nostris et pontificibus conservatum fuit, a nobis etiam pro reverentia sanctæ Dei genitricis et Virginis Mariæ et SS. apostolorum Petri et Pauli, et pro intuitu animæ nostræ et æterna retributione per cuncta tempora maneat confirmatum atque conservatum. Proinde ipsi abbati vel suis monachis tale præceptum et confirmationem fieri rogamus, una cum consensu majoris-domus nostræ Raganfredi, ut quicquid in ipso eorum privilegio loquitur, hoc nos pro nostra auctoritate et successorum nostrorum per tempora conservatum et inviolatum esse volumus atque decrevimus : et omnino hoc jubemus ut in ipso monasterio nulla extranea vel opposita persona sine voluntate abbatis vel fratrum suorum ad dominandum vel competendum ingredi præsumat ; sed juxta privilegium quod nostræ præsentiæ præsentaverant, quem abbas elegerit, et illa pars monachorum melior, de ipsa congregatione, vel si necessitas fuerit, de quolibet monasterio, post decessum abbatis, vel quandocumque ipse abbas voluerit, omnia cum ipsius consensu et voluntate subjectorum suorum, licentiam habeant constituere abbatem, sicut in eorum privilegio manifestissime designatur. Ita tamen ut talis eligatur, qui corpore sit castus, mente devotus, sacris scripturis conditus, et conversatione regulari instructus ; ut ipsi monachi sub quieto ordine viventes, nihil patientes inquietudinis, pro statu regni nostri vel pro salute totius populi melius et melius exorare delectet. Unde et confirmationem principis, consobrini nostri, Dagoberti quondam regis se ex hoc præ manibus habere affirmat; et ipsum beneficium concessum de eo tempore usque nunc videtur esse conservatum, ita et inantea inspectas ipsas præceptiones suprascriptas principum, sicut per easdem declaratur, omni tempore ipsum beneficium concessum valeat et conservatum. Et, ut hæc præceptio firmior sit, manus nostræ subscriptionibus subter ea decrevimus confirmare.

Chilpericus rex subsc. Ado jussus obtulit.

Data sub die viij kal. Maias, anno ij regni nostri, Parisius civitate, feliciter

XXXV.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo villam Martem donat Metensi basilicæ sancti Arnulphi [a] *(ann. 717).*

Chelpericus [*Meuriss.*, Chilpericus], rex Francorum, vir inluster. Si aliquid ad loca sanctorum prestamus vel concedimus, hoc nobis ad laudem vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus, ut eis [*M.*, eos] melius delectet pro nos vel [*M.*, nobis vel pro] stabilitate regni nostri, Domini misericordiam jugiter deprecare. Ideo cognoscat utilitas seu magnitudo vestra, quod nos villam nostram nuncupante Marte, sitam in pago Moslinse [*M.*, Mollinse], una cum omni integritate sua, quantumcumque fiscus noster ibidem esse videtur, ad basilicam sancti domini Arnulfi vel sanctorum apostolorum, ubi ipse pretiosus corpore requiescet [*M.*, in corpore requiescit], hoc est, sub oppidum Metensium civitatis, ubi venerabilis vir Leutbertus abba una cum norma plurima clericorum deservire videntur ; pro mercedis nostræ augmentum [*M.*, augmento], vel pro reverentia ipsius sancti loci, a die presente, jure proprialtario [*M.*, proprietario], sub emunitatis nomine, plena et integra grata [*M.*, gratia], visi fuimus concessisse. Quapropter per hunc [*M.*, hoc] præceptum specialius decernamus [*M.*, decernimus] ordinandum, quod perpetualiter erga ipsorum loco [*M.*, locum] mansurum esse volemus, ut ipsa villa superius nominata, hoc est, una cum terris, domibus, ædificiis, mancipiis, aclas [*M.*, aclis], vineis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, adjunctis, adjacentiis, apendiciis, gregis [*M.*, gregibus] cum pastoribus utriusque generis sexus, omnia et ex omnibus, re exquisita, ad integrum, quicquid de rebus noster [*M.*, nostris] ibidem tenetur ipsa [*M.* in ipsa] villa Marte, una cum omni merito vel soliditate ad se pertinente ipsius [*M.*, ipse] Leutbertus abba ad partem ipsius sancti domni Arnulfi [*M.*, Arnulphi] vel sanctis apostolis [*M.*, sanctorum apostolorum], ex nostrorum largitatis jure proprialtario, sub emunitatis nomine, cum omnis fiscus concessus hoc habeat concessum atque indultum : et quicquid ipse vel successores sui, pro opportunitate ipsius sancti loci exinde facere decreverint, liberam in omnibus habeant potestatem, ex nulla requisitione, et ex nullo impedimento a judiciis publicis, cum nostro tempore, quam et succedentium regum exinde habere non pertimescat. Et [*M.*, et ut] hæc præceptio firmior sit, manus nostræ suscriptionibus subter eam decrevimus roborare.

Chilpericus rex subscrips

Dies [*M.*, datum] quod fecit mens. [*M.*, mensis] Jun. VIII, anno secundo regni nostri, Compendio placatio [b] nostro.

[a] Exstat apud Meurissium, Hist. episcop. Metens., pag. 144, ex archivo S. Arnulphi depromptum. Recuderunt Cointius, Annal. t. IV, pag. 593, et Calmetus, Hist. Lothar. t. II, pag. 110, ex Meurissio. Gallice versum edidit Valladierus, Basil. S. Arnulphi, pag. 177. Nos exhibemus ad fidem apographi domui Tabouillot, congregationis sancti Vitoni, qui illud expressit ex archivo sancti Arnulphi, et in nostrum chartophylacium invexit. Lectiones varias ex Meurissio excerptas inter uncos apponimus.

[b] Corrupta vox *placatio*, pro *palatio* ; frequenter e *Compendio palatio* Merovingica diplomata emissa

XXXVI.

Diploma Chilperici II, regis Francorum, quo Sithiensi monasterio collata dona et concessas immunitates confirmat [a] (*ann.* 718).

Chilpericus, rex Francorum [vir inluster]. Si facta parentum nostrorum, quod ad loca sanctorum præstiterunt vel concesserunt, per nostris oraculis confirmamus, regia consuetudine hoc exercemus, et nobis ad laudem vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Igitur venerabilis vir Erchembodus abba de monasterio Sitdiu, qui est in pago Tervannense in honore sanctæ Mariæ genitricis Domini nostri Jesu Christi, nec non et sancti Petri et Pauli apostolorum, vel ceterorum domnorum sanctorum constructus, ad nostram accedens præsentiam, clementiæ regni nostri suggessit quod avus noster Chlodoveus, quondam rex, de omnibus curtis vel villis ipsius monasterii, quicquid eodem tempore possidebant, aut adhuc inantea ex munere regum, vel collata populi, seu de comparato, aut de qualibet adtracto in quibuslibet pagis atque territoriis inibi est additum vel collatum, integra emunitate antecessori suo domno Bertino, quondam ipsius monasterii abbate, vel ad prædictum monasterium concessisset, ut nullus judex publicus ibidem ad causas audiendas, aut freta exactanda, vel fideijussores tollendos, nec mansiones aut paratas faciendas, nec homines ipsius monasterii, tam ingenuos quam et servientes, qui super terras suas commanent, distringendos, nec ullas redibitiones requirendas, nec exactandas, judiciaria potestas ibidem ingredere quoquam tempore non deberet, nisi sub emunitatis nomen omni tempore, cum omnes fretas concessas pars ipsius monasterii perenniter deberet possidere. Unde et præceptiones ipsius videlicet principis avi nostri Chlodovei, et confirmationes præcelsorum avunculorum nostrorum Chlodocharii et Theoderici, seu et genitoris nostri Childerici, etiam et consobrinorum nostrorum Chlodovei et Childeberti, quondam regum, se ex hoc præ manibus habere affirmat, et quod ipsa beneficia concessa ab eo tempore usque nunc videant esse conservata : sed pro integra firmitate petiit celsitudinem nostram memoratus abbas, ut hoc circa ipsum locum pro nostra auctoritate plenius confirmare deberemus. Cujus petitioni pro mercedis nostræ augmentum, vel reverentia ipsius loci ita præstitisse, et in omnibus confirmasse cognoscite. Præcipientes enim præcipimus ut, quicquid constat suprascribtum avum nostrum Chlodoveum, quondam regem, de ipsa emunitate, sicut superius est comprehensum, præfato Bertino, vel postea ipsi avunculi nostri Chlodocharius et Theodoricus, seu et genitor noster Childericus, etiam et consobrini nostri Chlodoveus et Childebertus, quondam reges, juste et rationabiliter quondam concesserunt et confirmaverunt, et de eo tempore usque nunc recto tramite fuit conservatum, ita et inantea per nostro præcepto plenius in Dei nomine confirmare deberemus, inspectas ipsas præceptiones suprascribtorum principum, sicut per easdem declaratur, circa ipsum abbatem Erkembodum vel successores suos, et ad ipsum monasterium Sitdiu omni tempore ipsa beneficia concessa in omnibus valeant esse conservata, et nulla refragatione, nec nullum impedimentum a judicibus publicis exinde quoquam tempore habere non debeant, unde ipsa congregatio, pro stabilitate regni nostri vel salute patriæ, Domini misericordiam jugiter debeant exorare. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur, et in omnibus conservetur, manus nostræ subscribtionibus eam subter decrevimus roborare.

Datum anno regni nostri iij [b]

XXXVII.

Diploma Theoderici IV, Francorum regis, quo dona Sithiensi monasterio a majoribus suis collata et concessas immunitates confirmat [c] (*ann.* 721).

Theodericus, rex Francorum, viris inlustribus, gravionibus, seu et omnibus agentibus, vel junioribus eorum, tam præsentibus quam futuris, in quibuscumquelibet accionibus monasterii Sitdiu tenere vel habere videtur. Si facta parentorum nostrorum, quæ ad loca sanctorum præstiterunt vel concesserunt, per nostra oracula confirmamus, regia consuetudine exercemus, hoc ideo ut nobis ad laudem vel stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidamus. Igitur venerabilis vir Erkembodus, abbas de monasterio Sitdiu, qui est in pago Tervannensi, in honore sanctæ Mariæ genitricis Domini nostri Jesu

sunt. Veram lectionem non agnovit Valladierus, qui ridicule vertit vernaculo idiomate, *au lieu de notre placard*. Idem annum regni Dagoberti secundum perperam alligat cum anno Christi 724. Totum autem instrumentum propria Chilperici manu exaratum asserit; res inaudita, et quam nemo crediderit qui ejusmodi instrumenta a limine salutaverit.

[a] Vulgavit Mabillonius, de Re diplom. pag. 608, depromptum ex chartulario Folquini. Recusum exstat in supplemento ad Opera diplomatica Miræi, t. II, pag. 929, et in Collectione scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 696, ex Mabillonio. Childerico regi, errore typographico, tribuitur in supplemento supra laudato; ex ipsius enim diplomatis contextu liquet illud emissum fuisse a Chilperico II, cujus pater Childericus fuit, avus Chlodoveus. Notat ad hoc instrumentum Mabillonius, ubi supra, Folquinum prætermisisse subscriptiones et nomen loci ubi diploma datum fuit, sigillum vero appositum finxisse diversissimum ab authenticis regum Meroveadum sigillis, et quod sæculi x ætatem et genium sapit. Sed ad sinceritatem diplomatis facit quod ejus mentio sit in chronico Sithiensi, scripto ab Iperio Sithiensi abbate, apud Marten. Thes. anecd. t. III, col. 482. Ad fidem Mabillonii edimus. Cf. Chartularium Sithiense a docto viro Guérard ann. 1841 editum, pag. 42.

[b] Annus 3 regni Chilperici II, anno Christi 717 inceptus, anno 718 expletus est.

[c] Deprompsit Mabillonius, de Re dipl. pag. 609, ex chartario autographo Folquini; recuderunt Miræus, Opera dipl. t. I, pag. 128; Cointius, Annal. t. IV, pag. 649, ex Miræo, et Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 657, ex Mabillonio, quem sequimur. Iperius, in chronico Bertiniano, apud Marten. Thes. anecd. t. III, pag. 482, memorat hoc privilegium libertatis et confirmationis abbati Sithiensi concessum. Cf. Chartularium Sithiense, pag. 44, ann. 1841 editum a sæpe laudato Guérard.

Christi, nec non et sancti Petri et Pauli apostolorum vel cæterorum dominorum sanctorum constructus, ad nostram accedens præsentiam, clementiæ nostri regni suggessit eo quod proavus noster Chlodovius, quondam rex, de omnibus curtis vel villis ipsius monasterii, quicquid eodem tempore possidebant, vel adhuc inantea ex munere regum, vel de collatis populi, seu de comparato aut de comparando, aut de quolibet adtracto in quibuslibet pagis atque territoriis mihi est additum vel collatum, integra emunitate antecessori suo Bertino quondam, vel ad prædictum monasterium Sitdiu, concessisset, ut nullus judex publicus ibidem ad causas audiendas, aut freda exactanda, vel fidejussores tollendos, nec mansiones aut paratas faciendas, nec homines ipsius monasterii tam ingenuos quam servientes, qui super terras suas commanent, distringendos, nec nullas redibitiones requirendas nec exactandas judiciaria potestas ibidem ingredere non præsumat, nisi sub emunitatis nomine omni tempore cum omnibus fredis concessis pars ipsius monasterii perenniter debeat possidere. Unde e præceptione ipsius principis proavi nostri Chlodovei, et confirmationibus præcelsorum avunculorum nostrorum Chlotacharii et Childerici, seu et avorum nostrorum Theodorici et Childeberti, atque consobrini nostri Chilperici, quondam regis, ex hoc præ ambus se habere affirmat, et quod ipsa beneficia concessa ab eo tempore usque hunc videantur esse conservata : sed pro integritatis firmitate petiit celsitudini nostræ memoratus Erkembodus abbas, ut hoc circa ipsum locum per nostram auctoritatem plenius in Dei nomine confirmare deberemus. Cujus petitioni pro mercedis nostræ augmentum vel reverentia ipsius loci ita præstitisse, et in omnibus confirmasse cognoscite. Præcipientes enim præcipimus ut quicquid constat suprascriptum proavum Chlodoveum, quondam regem, de ipsa emunitate, sicut superius est comprehensum, concessisse præfato Bertino antecessori suo, vel postea ipsi avunculi, vel avus noster Chlotarius et Theodoricus, Childebertus et Childericus [a], etiam et confirmationes consobrini nostri Chilprici quondam regis, juste et rationabiliter concesserunt vel confirmaverunt, et de eo tempore usque nunc recto tramite sunt conservatæ; ita et in postmodum per nostrum præceptum plenius in Dei nomine confirmamus, inspectas ipsas præceptiones suprascriptorum principum, sicut per easdem declaratur, circa ipsum Erkembodum abbatem vel successores suos, aut circa ipsum locum Sitdiu, omni tempore ipsa beneficia concessa in omnibus valeant esse conservata, et nullam refragationem nec ullum impedimentum a judicibus publicis exinde quoquam tempore habere non pertimescant : unde et ipsa congregatio pro stabilitate regni nostri vel salute patriæ, Domini misericordiam jugiter debeat exorare. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur, et in omnibus conservetur, manus nostræ subscribtionibus eam subter decrevimus adfirmare.

Signum gloriosi regis Theodorici.

Data quando facit Marcius dies iij, anno primo regni nostri, Suessionis civitate, in Dei nomine, feliciter.

XXXVIII.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo immunitates confirmat monasterio Sithiensi concessas [b] (*ann.* 721).

Theodericus, rex Francorum, vir inluster. Quem divina pietas sublimat ad regnum, condecet facta servare parentum; præcipue quæ compendiis ecclesiarum aut locis sanctorum a regali clementia pro æterna retributione probatur esse indultum, oportet conservare in ævum. Igitur cognoscat magnitudo ac utilitas vestra, venerabilem virum Erkembodum, abbatem de monasterio Sitdiu, per missos suos clementiæ regni nostri talem intulit notitiam, quod tritavus noster Theodericus, quondam rex, per præceptionem suam sua manu subscribtam, antecessori suo Bertino quondam abbati, vel prædicto monasterio Sitdiu, tale beneficium concessisset, ut quod infra fisco nostro, ubi et ubi, in quascumque libet pagis vel territoriis comparatum habebat, aut inantea ad comparandum invenire poterit, vel quod boni homines Deum timentes pro animabus eorum ad suprascribtum monasterium dederunt, aut inantea dederint, hoc habuisset concessum, et quod de fisco nostro comparatum habebat, aut inantea comparasset, præter illam terram unde opera carpentaria exeunt, hoc habuisset indultum, ut nulla judiciaria potestas nullos redditus

[a] Menda nonnulla deprehenduntur in stemmate genealogico, quod exhibet diploma quale exstat apud Mabillonium. Ex his præcipuum est in vocibus *ipsi avunculi, vel avus noster Chlotarius et Theodoricus, Childebertus et Childericus*, quarum turbato ordine, oscitantia amanuensis, omnia susdeque miscentur. Propior veræ lectioni Miræi lectio hæc : *Ipsi avunculi vel avi nostri Chlotarius et Theodoricus, Childebertus et Chilpericus*. Sed, ut lucidius emergat sententia et inter se præcedentia cum sequentibus concordent, sic ordo verborum, cum Cointio, omnino est restituendus : *Ipsi avunculi Chlotarius et Childericus, vel avi nostri Theodoricus et Childebertus*. Nihil sane mirum quod voces avunculorum pro patruis avorum pro abavo et proavo hic usurpentur; quod alias in instrumentis hujus ætatis observari potuit.

[b] Vulgavit, Mabillonius de Re diplom. pag. 609, ex chartario Folquini. Recuderunt Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 993. Malbranecq, De Morinis, lib. IV, cap. 58, fragmentum ejusdem edidit. (Cf. supra laudatum chartularium Sithiense, pag. 47.) Hujus diplomatis meminit Iperius in chronico S. Bertini, apud Marten. Thesaur. anecdot. t. III, pag. 482, ubi inter notas chronologicas diem undecimam Novembris scribit pro die decima. In hoc instrumento Theodoricus IV appellat tritavum suum, quem proavum appellare debuit, Theodoricum hujus nominis tertium, cujus privilegium confirmat Sithiensibus concessum. Eo sane sensu tritavus dicitur, ut tres gradus inter utrumque Theodoricum intercessisse designetur. Id autem præcipue notandum occurrit, quod confirmatio latius pateat quam concessio. Hanc enim concessionem alibi edidimus, quæ certos privilegio limites constituit infra Attinium fiscum : confirmatio nullos. De Erkembodo, vide Joan. Iperii chronicon in Marteniano Thesauro; Novamque Gall. Christ., t. III, col. 487.

terræ nec ullas functiones publicas eidem ob hoc exigere aut exactare vel requirere non deberet. Unde et ipsam præceptionem jamdicti tritavi nostri se præ manibus habere ex hoc affirmavit, et nobis in præsentia ostendit ad legendum, et ipsa beneficia concessa de eo tempore usque nunc asseruit esse conservata : sed pro firmitatis studium petiit celsitudinem nostram, ut hoc circa ipsum locum sanctum pro nobis deberemus confirmare oraculis : quod nos, propter nomen Domini, et reverentia ipsius sancti loci, gratanti animo ita præstitisse et in omnibus confirmasse cognoscite. Præcipientes enim ut, quicquid constat suprascriptum tritavum nostrum Theodericum, quondam regem, de ipso beneficio, sicut superius est comprehensum, præfato Bertino vel ad suprascriptum locum sanctum, pro aucmento mercedis suæ concessisse, et de eo tempore usque nunc recto tramite fuit conservatum, ita et inantea inspecta ipsa præceptione prædicti principis, sicut per eadem declaratur, ita et inantea per nostrum præceptum, plenius in Dei nomine sit confirmatum, sub eo ordine circa ipsum Erkembodum abbatem vel ad ipsum monasterium suum Sitdiu, omni tempore ipsa beneficia sint concessa, et in omnibus valeant esse conservata, et nullam refragationem, nec nullum impedimentum a judicibus publicis exinde quoquam tempore habere non pertimescant; unde et ipsa congregatio pro stabilitate regni nostri, vel pro salute patriæ, Domini misericordiam jugiter exorare delectet. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur, vel perenniter in omnibus conservetur, manus nostræ subscriptionibus eam subter decrevimus affirmare.

Signum gloriosi domni Theoderici. Datum quod facit Novemb. dies decem, anno primo regni nostri, Confelentis castro. Ego Conradus jussus recognovi et ubscribsi.

CAPUT XXXIX.

Diploma Theoderici IV, regis Francorum, quo immunitates confirmat concessas Anisolensi monasterio Cenomanensi Ecclesiæ subjecto [a] (*ann.* 722).

Theodoricus, rex Francorum, vir inluster. Tunc regalis celsitudo fundamenta sui culminis corroborat, quando petitionibus sacerdotum aut pontificum, quod pro opportunitate ecclesiarum pertinet; obauditur et ad effectum in Dei nomine mancipatur. Ideoque apostolicus vir dominus Berarius, Cenomannicæ urbis episcopus, qui matrem ecclesiam Cenomannicam, et monasterium Anisolæ, in quo domnus Carileffus requiescit in corpore, quod est suæ sedis et matris ecclesiæ, jure sanctæ Mariæ et sancti Petri et sancti Gervasii et Protasii martyrum, in regimine habere videtur, nobis subgessit eo quod antecessores sui, ab anteriore rege parente nostro, emunitates de omnibus rebus eorum vel ecclesiæ sancti Gervasii et Protasii martyrum promeruissent, et postea ipsæ emunitates a malis hominibus fuissent furatæ. Ideo domnus et præcelsus antecessor noster Childebertus, quondam rex, necnon et genitor noster Dagobertus, quondam rex, et inpostea parens noster Chilpericus, quondam rex, integras emunitates de omnibus villis vel cartis ecclesiæ suæ Sancti Gervasii et Protasii martyrum, in quibuslibet pagis atque territoriis habere videntur, etiam et monasteria sua, quæ ipse in regimine habet, quæ infra ipsam urbem Cenomannicam sunt constructa, aut curtis eorum, vel villas in quibuslibet pagis vel territuriis, vel quæ per ipsam Ecclesiam sperare videntur, concessissent ut nullus judex publicus, nec ad causas audiendas, nec ad freda exigenda, nec mansiones aut paratas faciendas, nec pastus nec ullas reddibitiones requirendas, nec exactandas, quoque tempore ingredi deberet, nisi cum omnis fretus concessus atque indultus deberet possidere; unde et ipsam præceptionem sibi per manus habere affirmat, et ipse beneficius de eo tempore fuisset conservatus; petiit celsitudini nostræ ut hoc circa eodem in id ipso confirmare deberemus. Cujus petitionem non denegasse, sed in omnibus ita præstitisse vel confirmasse cognoscite. Ideo præsentem præceptionem decernimus atque jubemus, sive in perpetuum volumus esse mansurum, ut inspecta ipsa anteriorem præceptionem, nullus judex publicus, neque vos, neque juniores aut successores vestri, neque quislibet ex judiciaria potestate, in villis aut curtis ipsius ecclesiæ suæ sancti Gervasii et Protasii martyrum, vel monasteria sua aut curtis vel villas ipsorum, aut quæ per ipsam ecclesiam sperare videntur, nec ad causas audiendas, nec ad freda exigenda, nec ad fidejussores tollendos, nec ad ullas inquietudines faciendas, nec mansiones aut pastus, nec paratas faciendo, nec ullas redhibitiones faciendo; quod a fisco nostro speratur requirendum, nec exactandas, judiciaria potestas inibi quoque tempore ingredi non præsumatur, nisi ipsi Berarius aut agentes sui ill. sol. cc inferendalis, et illos alios cc auro pagens., quod a fisco nostro de ipsis villulis, vel de ipsis curtis suis, vel ecclesiæ suæ aut monasteria sua, vel qui ipsam ecclesiam sperare videntur, reddebatur, et in sacello

[a] Editum inter Acta episcoporum Cenomanensium a Mabillonio vulgata, Analect. pag. 274; recusum in Collectione scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 700. Unum est ex instrumentis ab ecclesia Cenomanensi in judicio prolatis, damnatis et aboleri jussis, de quibus non semel diximus. Hinc illud, sicut alia ejusdem fabricæ, confictum arbitramur, ut jura in Anisolense monasterium assererentur Cenomanensi ecclesiæ. Plura in eo falsum produnt. Ibi enim dicitur tunc Berarium præesse ecclesiæ Cenomanicæ, quod tempora Theodorici III indigitat, cujus annus secundus concordat cum anno Christi 674; rex vero qui diploma hoc emisit, genitorem suum appellat Dagobertum, quod Theodorico IV convenit, minime autem Theoderico III. Annus secundus Theodorici IV incidit in annum Christi 722, cui anno collectores scriptorum rerum Francicarum hoc instrumentum tribuerunt; sed id concordare nequit cum temporibus Berarii abbatis, cui Aiglibertus successit. Ergo, cum hæc omnia inter se pugnent, diploma hoc suppositiis annumerare non ambigimus, sicut et alia plura quæ in iisdem Cenomanensium episcoporum actis intrusa fuerunt.

publico fuit consuetudo reddendi, ipsi aut successores sui promissa sub hoc debuerant reddere atque transsolvere ; et, ut diximus, ex nostra indulgencia sæpedictus Berarius aut pares ecclesiæ suæ Cenomannicæ, vel monasteria sua, de omnibus villis vel curtis suis, vel qui per ipsam ecclesiam sperare videntur, cum omnes fructus concessos, sub emunitatis nomine, omni tempore hoc debeant possidere et dominare ; et nullas requisitiones neque impedimentum a judicibus publicis quoque tempore hoc debeant possidere, tam ipse Berarius, quam et successores sui habere non pertimescant, nisi nostris et futuris Deo auxiliante temporibus valeat esse conservatum, et ad ipsa sancta loca perenniter proficiant in augmentis. Et, ut hæc præceptio firmior habeatur, et per tempora melius conservetur, manus nostras subter eam decrevimus roborare.

Signum glorioso domno Theodorico rege. Ginantinus jussus obtulit et subscripsit.

Datum quod fecit Martius dies ij, anno ij regni nostro, Carisiaco feliciter.

XL.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo concessas cenomanensi Ecclesiæ pro villa Arduno immunitates confirmat [a] (*ann.* 722).

Theodoricus, rex Francorum, vir illuster. Si facta parentum nostrorum conservamus, nostra perenniter stabilia esse confidimus. Ideo fidelis, Deo propitio, noster vir apostolicus et in Christo pater noster Herlemundus episcopus, illuster vir Charivius, qui matrem ecclesiæ Cenomannicæ sancti Gervasii et Protasii martyris in regimine habere videtur, nobis suggessit, eo quod antecessores sui ab anteriores reges parentibus nostris, hoc est avo nostro Childeberto et genitore nostro Dagoberto seu et parente nostro Chilperico [b], quondam rege, taliter per eorum præceptionem concessissent ut quicquid de villa ipsius ecclesiæ Cenomannicæ nuncupante Arduno, in pago Pictavo, ad fiscum sperabatur, ut nullus judex, neque quislibet exactare deberet, nec in ipsa villa mansiones facere, nec freda exactare, nec causas audire, nec fidejussores tollere, nec ullas inquietudines faciendo, nec ullas paratas, nec ullum lucrum terrenum requirere nec exactare præsumpserit, nisi hoc ad luminaria ipsius ecclesiæ Cenomannicæ, quæ est in honore sancti Gervasii et Protasii martyris patronis nostri constructa, deberet esse concessum atque indultum. Unde et ipsas præceptiones ipse Carivius se præ manibus habere affirmat, et de eodem tempore usque nunc ipsum beneficium asserit esse conservatum, sed pro integra firmitate petiit celsitudinem nostram ut hoc denuo, per auctoritatem nostram, ipsi Carivio atque ipsi ecclesiæ sancti Gervasii et Protasii martyrum confirmare deberemus, cujus petitionem non denegasse ; sed in omnibus ita præstitisse et confirmasse cognoscite. Præcipientes enim ut, sicut constat ipse avus noster Childebertus vel genitor noster Dagobertus, seu et inpostea parens noster Chilpericus, antecessores reges, integras emunitates de ipsa villa Arduno et ipsam ecclesiam fecerunt, ita et inantea nos per nostram auctoritatem concedimus et confirmamus, ut nullo umquam tempore ullus judex in ipsa villa præsumat nec causas audire, nec fidejussores, nec ullas paratas, nec freda, nec qualecumque censum aut lucrum terrenum, quod ad fiscum nostrum potuerit sperare, nullo umquam tempore præsumat requirere nec exactare, nisi inspectis ipsis anterioribus præceptionibus antiquorum principum parentum nostrorum in luminaribus suprascriptæ basilicæ sancti Gervasii et Protasii martyrum perpetualiter debeat esse concessum atque indultum. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur et per tempora conservetur, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare. Signum glorioso domno Theoderico rege. Confisius jussus obtolit, scripsit et subscripsit.

Datum quod fecit mensis Martius dies v, anno ij regni nostri, Carisiaco feliciter.

XLI.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo concessa monasterio S. Dionysii privilegia confirmat [c] (*ann.* 723).

Theudericus, rex Francorum, vir inluster. Oportet climencia principali inter ceteras peticiones, illud quod pro salute adscribitur, vel pro divinis nominis postulatur, plagabili auditu percipere, ad æffectum perducire, ut fiat in mercidem, dum pro quietem

[a] Insertum in Actis episcoporum Cenomanensium; apud Mabill. Analecta, pag. 285; recusum in Collectione scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 701. Iisdem verbis conceptum alibi edidimus Dagoberti tertii diploma, quod suo diplomate confirmat Theodoricus IV. Instrumentum vero sub Dagoberti III nomine editum, commentitium produnt notæ chronologicæ, ut suo loco monuimus. Hinc videtur diploma Theodorici IV quod hic exhibemus conditum fuisse post suppositititium Dagoberti diploma, cujus verba ipsa fideliter exscribit; ac proinde ipsum suppositititiis quoque annumerandum esse. Charivius autem, ad quem sicut et ad Herlemundum Theodoricus videtur litteras suas dirigere, Rotharii comitis filius fuit, qui cum patre suo res episcopatus Cenomanensis tyrannica potestate occupaverat, si actis episcoporum Cenomanensium credimus, quæ videsis apud Mabillonium, ubi supra.

[b] De Childeberti diplomate vide supra, nullum exstat Chilperici.

[c] Eruit Mabillonius, de Re diplom. pag. 488, ex archivo Sandionysiano. Recuderunt ad fidem Mabillonii Ruinartius, Append. ad Greg. Tur. col. 1383, et Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 702. [Hujus diplomatis autographum in archivo regni, inter cætera Sandionysiani monasterii instrumenta non exstat; sed duo exemplaria tantum, quorum alterum admodum recens, alterum bombycina charta quarto decimo, ut videtur, sæculo exaratum; hujusce lectionem, collatione ab A. Teulet facta, secutus sum et eam ipse secutus fuisse mihi videtur Mabillonius, quum eam referat ipsissimam, nullamque autographi faciat mentionem, quod quidem longinquis abhinc annis jam tum probabiliter perierat.]

servorum Dei vel congruentia locis venerabilibus impertitur petitio. Aergo dum et omnipotens Pater qui dixit de tenebris lumen expendiscire, per Incarnationis mystheriæ unigeniti filii sui Domini nostri Jesu-Christi, vel inlustratione Spiritus-Sancti inluxit in corda sanctorum Christianorum, pro cujus amore et desiderium inter citerus gloriosus triumphus martyrum beatus Dionisius cum sociis suis Rustico et Eleotherio, qui primi post apostolos sub ordinatione beati Climenti, Petri apostoli successoris, in hanc Galliarum provinciam advenerunt, ibique prædicantes baptismum pænitentiæ et remissionem peccatorum, dum in hunc modo concertabant, ibique meruerunt palmam marthyriæ et coronas percipere gloriosas, ubi per multa tempora et usque nunc in eorum basilecam, in qua pretiosa eorum corpora requiescire vedentur, non minima miracola virtute Christi per ipsus dignabatur operari, in quo etiam loco gloriosi parentis nostri, vel bonæ memoriæ proatavus noster Dagoberthus, quondam rex, videntur requiescire : utinam ut et nus per intercessionem sanctorum ipsorum, in cælestia rigna cum omnibus sanctis miriamur participare, et vitam æternam percipere. Igitur venerabilis vir fidelis noster, Deo propitio, Berthoaldus [a] abba, de ipsa basilica peculiaris patronis nostri domni Dionisii, missa petitione per illustri viro Carlo majorem-domus nostro, clementiæ regni nostri reddedirunt, soggerentes eo quod a longo tempore a ponteficibus Parisiorum urbis integrus privilegius ad ipsa baselica domni Dionisii fuissent concessus, et ad anterioris regis parentis nostrus de eu tempure usque nunc confirmatus, qui et ipso privilegio seu et ipsas præceptiones vel confirmationes se præ manibus abire adfirmant : sed pro integra firmetate ipsi petiit vir Carlus vel ipsi abba celsitudinem nostra, ut et nus iteratis per nostra præceptione hoc deberimus adfirmare ; quorum tam religiosa petitione libentissimi suscepisse, et in omnibus confirmasse vestra comperiat magnitudo. Sed quia a suprascriptis principibus, vel a ceteris priscis regibus, etiam et ad Deo timentibus christianis omnibus, ipsi templus vel ipsi sanctus locus propter amorem Dei et vitam æternam in rebus videtur esse dithatus, nostra integra devotio est, ut privilegio ad ipsum sanctum locum abbati vel fratrebus ibidem consistentibus facere vel confirmare pro quieti futuræ diberimus, ut facilius a congregatione ipsius liceat pro estabilitate regni nostri, ad limena vel ad sepulcra ipsorum marthyrum, jugiter exorare. Nus ergo per hanc seriem auctoritatis nostri, juxta quod per supradictum est privilegium a ponteficibus factum, vel ab antecessoribus regibus parentibus nostris confirmatum, pro reverentia ipsorum marthyrum, vel nostra confirmanda mercide concedemus, ipsi sancto locus et a novo confirmamus : ut si qua ad ipsum sanctum locum tam in villabus, mancipiis, vel in quibusque rebus adque corporibus, a priscis principibus seu a genitoribus nostris, vel ad Deo timentebus hominibus, propter amorem Dei ibidem fuit deligatum aut deinceps fuerit addetum, dum et ex munificentia parentum nostrorum, ut dixemus, ipsi sanctus locus veditur esse ditatus vel conditus : nullus episcoporum, nec præsentis neque futuri fuerint successoris, aut eorum ordinatoris, vel quislibet persona, non possit quoque ordine de ipso loco aliquid auferre, aut per aliquam potestatem sibi in ipso monasthirio usurpare, vel aliquid quasi per commutationis titolum, absque voluntati ipsius abbati vel ipsius congregationis aut nostrum permissum, neque calices, neque crocces, seu indumenta altarium, vel sagrus codices, aut aurum aut argentum, vel qualicumque especiem de quo ibidem conlatum fuerit aut inantia dedicatum, auferri aut minuare, nec ad civitatem deferri penitus eis non liciat, nec facere præsumant ; sed liceat ipsi sancti loci vel ipsius congregationi, quod eis per rectam delegationem conlatum est, perpetim possidere. Et illut viro in hunc privilegio nostræ serenitatis placuit inserendi, ut cum abbas de ipsa casa Dei de hunc sæculo nuto divino fuerit evogatus, licceat ipsius sancti congregationi de ipso monasthirio ex semetipsis elegire, et quem bonum et condignum invenirent, qui honnus abbatis secundum urdine sancto possit regere vel gobernare, et unanimiter consenserint, data auctoritate a nobis vel a successoribus nostris, ibidem in ipsa casa Dei instituatur abba, et pro estabilitate rigni nostri, vel pro cunctis leodis nostris seu saluti patriæ, Domini misericordiam valeant exorare. Qua optematum inlustrium virorum nostrorum procerum gratissemo animo et integra devotione visi fuemus prestitisse vel concessisse [b], eo ex scilicet urdene, ut sicut temporebus anteriorum regum parentum nostrorum, ibidem in ipsa sancta baselica psallentius per turmas fuit institutus, sicut ordo sanctus edocit, die noctuque perenniter in ipso loco sancto celebretur. Quam urdenationis auctoritatem decrivemus, Christum in omnibus nobis sofragantem confidemus, qui adjuvet illis conservantem, et dessipit illis distroir- copientis [c]. Et, ut firmiorem obtineat vigorem, et nostris et futuris, Deo auxiliante, temporebus inlæsa custodiatur et per tempora conservitur, manus nostræ [subscriptionebus] subter eam decrevimus roborare.

Data ipsa die kal. Martias, anno iij rigni nostri, Valencianis, in Dei nomine feliciter. Amen..... [d]

[a] Berthoaldus, ad cujus petitionem hoc instrumentum emissum fuit, non aliunde notus est.

[b] In äliis Theodorici IV, neque quod sciam, in cæterorum regum diplomatibus, nulla fit *optimatum et procerum devotionis* mentio.

[c] Hic habemus exemplum imprecationum, in diplomate regio, contra diplomatis violatores, quod sub Merovingicis regibus rarissime usurpatum fuisse Mabillonius docet, de Re dipl. pag. 102. [Jam fere similem imprecationem exhibent diplomata Chilperici, Guntramni, Childerici : adest alia, exquisitiori apparatu concepta, in diplomate ejusdem Theoderici IV, infra (*Col.* 1146).]

[d] Ad calcem instrumenti puncta addita deficientes subscriptiones indicant.

XLII.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo Mauri monasterium sub sua defensione suscipit, et confirmat quiquid eidem concessum fuerat [a] **(*ann.* 724).**

In nomine sancte et invididue Trinitatis. Theodoricus, divina favente clemencia rex Francorum, viro illustri Luthfrido. Si peticionibus Deo servientium, quæ ad eorum quietem vel tranquillitatem pertinent, libenter prestamus atque ad effectum perducimus, regiam consuetudinem exercemus, et ad mercedem vel stabilitatem regni nostri pertinere confidimus. Ideo notum esse volumus tam futuris quam presentibus, qualiter venerabilis [b] Maurus, abbas de monasterio domni Leobardi, quondam abbatis, in honorem sanctorum apostolorum Petri et Pauli et sancti Martini peculiaris patroni nostri constructo, clemencie regni nostri suggessit quod antecessori suo domno Leobardo, quondam abbati, qui ipsum monasterium suo opere a novo fundamento edificasse noscitur, inclitæ memoriæ parens noster Childebertus, quondam rex, ad oportunitatem ipsius monasterii, terram illam quam de deserto ipse ad excolendum vel comanendum preoccupaverat, per loca denominata, de ponticulo ad Suenheim usque ad publicam stratam Tabernensem, ac deinde ad stratam Marleiensem, hinc terminum de fonte Cisternata, cum adjacentibus suis, usque ad Gunsinum rivum, indeque ad montem Cuobergum, per fraxinetum, ad locum qui vocatur Oschowa, et sic per fluvium Sornam usque ad crucem petrinam, tunc demum ad Mauri rivum, pro futura mercede eidem concessisset, ut nullus ibidem campos facere, nec porcos saginare, nec materiam succidere, nec ipsius fines penitus irrumpere presumeret, sed hoc ipsi monasterio omni tempore concessum esse deberet, et quicquid intra vel extra prescriptos terminos, in quacunque provincia vel pago, ipse vel aliquis regum predecessorum ejus tradidisset, seu successorum, quælibet potens vel vilis persona, memorato loco abbati, ejusque successoribus pro animae suae salute traditura esset, nullo contradicente aut resistente, libere atque licenter possidere liceret [c]. Unde ipsam preceptionem memorati principis, seu dive recordationis Theodeberti, Clotharii, Dagoberti, Sigeberti, itemque Dagoberti, quondam regum, nobis confirmationem ostendit in præsenti relegendam; sed pro firmitatis studio nostrum sibi expetiit ex hoc ipso in eodem monasterio vel circa ejus terminos, omniaque ad id pertinentia, confirmare preceptum. Cujus petitionem pro Dei intuitu vel mercedis nostræ augmento benigne suscipientes, ita et confirmasse et in omnibus prestitisse regia consuetudine cognoscite. Precipimus enim, ut quicquid per inspectas supradictorum regum preceptiones ad ipsum monasterium longe vel prope noscitur concessum fuisse, per hanc auctoritatem nostram ipsi monasterio vel memorato Mauro abbati suisque successoribus omni tempore in Dei nomine, ipsum priveligium nostris et futuris temporibus stabile Deo auxiliante omnimodis conservetur. Similiter petiit ut eum cum omni familia rebusque monasterii sui longe vel prope constitutis, sub nostro mundiburdio et defensione reciperemus; quod nos pro mercedis nostræ augmentis ita et prestitisse cognoscite et confirmasse. Quapropter per presens decernimus ac jubemus preceptum, ut neque vos, neque juniores vestri, seu

[a] Edidere Bruschius, Chron. monaster. German. fol. 84, et Coccius, in Dagoberl. pag. 56; ex Coccio Cojutius, Annal. t. IV, pag. 733; ex Bruschio Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 703. Schœpflinus, Alsat. dipl. t I, pag. 29, et D. Grandidier, Hist. Eccl. Argent t. I, prob. pag. 56, accuratius ex veteri membrana recuderunt, quale revera exstat, non quidem genuinum, ut Eccardo, Origin. Habsburg. pag. 111, visum est, sed commentitium, ut fatentur omnes qui rem attente perpenderunt. Certe constat omnia instrumenta in hujus monasterii archivo reposita igne absumpta fuisse cum ipso monasterio, anno 828, et postmodum a Celso abbate instaurata, quantum sane ex memoria et traditionibus fieri potuit. Hoc testatur inscriptio vetus lapidi insculpta, quam integram in altero hujus nostræ collectionis volumine proferemus, et quæ pro notis chronologicis adhibet annum expletum 828 ab Incarnatione Domini. Verba sunt, ut testatur Histor. Eccl. Argent t. II, prob. pag. 190: « Celsus, Mauri abbas monasterii, post cujus ustionem et chartarum terminum scribere voluit qualiter illuster vir Hildebertus, quondam rex, eidem loco concessit terram Zabernensem, de fonte Cisternata usque ad Gunzinum rivum, idem ad montem Cubergum per fraxinetum quæ vocatur Ascowa, et sic per fluvium Sorne. » Hæc eadem ipsissimis vocibus leguntur in diplomate quod expendimus. Hinc licet conjicere hoc instrumentum ad deperditi veri diplomatis supplendam vicem fabricatum, sed infelicissime instauratum, cum plurimis scateat falsi indiciis. Præcipua hic indicasse satis sit. 1° Formula initialis in Merovingicis diplomatibus non apparet; 2° Parentem suum appellat Childebertum Theodoricus, quem Dagobertum vocare debuit, si hac voce patrem suum indigitare voluit; 3° Annus Incarnationis et indictio pro notis chronologicis hac ætate in usu non fuerunt; 4° Pugnant inter se notæ chronologicæ quotquot sunt; annus enim Christi 724 non concordat cum anno quinto regni Theodorici IV, et indictio III minime concordat cum anno Christi aut cum anno regni; 5° Insidiosam curam sapit, quod ad chartæ authenticæ exemplum informatum sit diploma, addito sigillo; sed et id falsum prodit: sigillum enim multo majus est sigillis, seu potius annulis, quibus utebantur reges Merovingici, et in hoc sigillo, regis coronati protome exhibetur, sceptrum liligerum manu dextra, sinistra globum cum cruce superposita gestans, addita perigraphe *Theodoricus Dei gracia rex Franc.*, quod temporibus Carolo Calvo anterioribus non convenit. De reliquis silemus; videsis D. Grandidier, in dissertatione sua de hoc diplomate, Hist. Eccl. Argent. t. I, page 94 et seq. Non negamus plura in hoc instrumento agnosci veritati consona, ut scribit Mabill. Ann. t. II, pag. 74, sed quæ nullam ab ipso auctoritatem obtinere queant. Lectionem D. Grandidier secuti sumus; varias spurii diplomatis lectiones exscribere operæ pretium non erat. [Quo modo uterentur ad monumentorum deperditorum instaurationes, vide quæ disserui in Bibliotheca scholæ diplomaticæ, t. I, pag. 217.]

[b] Hic incipit documentum apud Coccium.

[c] Hic est finis in Coccio, unde evadit, virum doctum in animo habuisse tantummodo exscribendi quæ sibi videbantur Childeberto pertinere. Ita Cointius Annal. t. II, pag. 316.

successores, nullaque omnino cujuscunque sit potentiæ persona, ipsum abbatem neque monachum, vel certe homines suos, injuriari neque condempnare, nec ei infra vel extra monasterium rem irracionabilem facere penitus, neque de rebus ad se pertinentibus quippiam auferre presumat; sed liceat ei suisque, sub emunitatis titulo et nostro mundiburdio vel defensione, cum omnibus rebus suis et monasterii sui, secundum normam patrum domni Benedicti et domni Columbani, quietos residere atque securos, quo potius ipsam congregationem sanctam melius delectet pro stabilitate regni nostri misericordiam Domini die noctuque crebrius exorare.

Data Metis, in cenobio sancti Arnulphi, ejusdem loci episcopi, quod est constitutum in suburbio, sub die kalendarum Maii, anno Dominicae Incarnationis DCCXXIII, indictione tercia, anno vero regni Theodorici quinto. — Ego Grimaldus cancellarius recognovi.

XLIII.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo monasterium Honaugiense Tubano committitur [a] *(ann. 725.)*

Theodericus, rex Francorum, vir illuster, Luitfrido duci, Eberhardo domestico, domino patri patrum (desunt hæc duo verba ap. Gr.), ac venerabili in Christo domno Benedicto abbati. Quia convenit nobis pro voluntate nostra, vel antistitis nostri, seu ducum, comitum, domesticorum, vel pagisorum, vel mei ipsius, ut in locum nostrum aliquem eligere debeamus ad onus abbatis; ideo, venerabilis frater Tubane, commendamus sanctitati tuæ hanc venerabilem regulam, quia sicut sol ab inchoatione diei totus flagrat et migrat, ita egregiæ benevolentiæ tuæ in toto mundo longe lateque præclare diffusa fulget opinio. Ideoque, sicut supra diximus, hunc porro locum et ipsam congregationem, ac sanctam regulam et stabilitatem monachorum, ad sanctitatem tuam trademus, a die præsenti, et exinde: qualiter evangelium Matthæeos tibi testatur [b]: Quia, qui bene ministraverit sibi bonum opus accipiet; et qualiter perpensare debes, quod pro unoquoque in die judicii rationem redditurus assistes, bone Pater, et qualiter congregatione hac conservata centuplam mercedem in die judicii tibi acquires. Christo igitur propitio, tibi hanc regulam fideliter [*Gr.*, firmiter] commendamus. Signum Luitfridi ducis. Signum Eberhardi domestici. Signum domini Benedicti abbatis, qui hanc chartam fieri rogavit. (Hic Gr. habet multorum nominum intervalla.) Ego Haimo indignus peccator presbyter hanc chartulam, rogante domno Benedicto, scripsi et subscripsi [c].

XLIV.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo villam Baudrinum venditam monasterio sancti Dionysii, placito habito, asserit [d] *(ann. 726).*

Theudericus, rex Francorum, vir illuster. Cum nos in Dei nomene Pontegurre in palatio nostro, una cum nostris fidelibus, ad universorum causas audiendas vel recta judicia terminanda resederemus, ibique venientis agentis basileci peculiaris patroni nostri, domni Dionysii martyris, ubi ipse preciosus

[a] Nulla in hoc diplomate fit mentio monasterii Honaugiensis: sed ex pluribus aliis instrumentis ad Honaugiense monasterium spectantibus, supra editis vel infra edendis, patet Benedictum et Tubanum, de quibus hic agitur, huic monasterio præfuisse; Tubanum scilicet, cum Benedictus gravis annis vel alia de causa hunc sibi in socium adjungi petiisset. Diploma hoc non satis inspexerant qui arbitrati sunt ibi abbatem Honaugiensem duplici nomine Benedicti et Tubani appellari. Imo uterque manifeste distinguitur, cum Benedictus dicitur *pater patrum et abbas*, Tubanus vero *frater*, cui hac charta monasterium committitur, loco Benedicti. Edidit hoc instrumentum Coccius, in Dagob. pag. 132: ex quo fonte haustum non docet; neque enim, ut quibusdam, videlicet Mabillonio in Annal. t. II, pag. 59, et auctoribus Nov. Gall. christ. t. V, col. 833, visum est, ait se ex veteri ms. deprompsisse, unde plura alia exscripserat. Mabillonius, ubi supra, etsi formulas insolitas in hoc instrumento se deprehendisse fatetur, illud tamen pro suspecto non omnino habuit; et ipsi suffragatur D. Grandidier, Hist. Eccl Argent. t. I, pag. 400, et prob. pag. 59, qui hoc instrumentum recudit ex ms. sæculi XI. Omnia autem ibi conficta, et falsum videntur prodere: 1° Male præfigitur nomen Theodorici regis quasi in diplomate regio, quod tamen Luitfrido, Eberhardo et Benedicto directum foret. Neque rex dixisset se *ad onus abbatis* sufficere Tubanum *in locum suum*; 2° Mirum sane quod charta concepta sub forma epistolæ ad Benedictum directæ, ab ipso Benedicto subscripta fingatur; 3° Auctor chartæ ait se onus abbatis Tubano committere in locum suum; unde arguitur ipsum Benedictum abbatem chartæ auctorem esse; id autem cum toto instrumenti contextu pugnat. Cum ergo tot vitiis laboret instrumentum hoc, sinceris instrumentis illud annumerare fas esse non credimus. Lectionem Coccii sequimur, discrepantias quas exhibet editio domini Grandidier inter uncos adscribimus.

[b] An ex ignorantia, an ex oscitantia, verba hæc quasi ex Evangelio Matthæi desumpta proferuntur, quæ ex epistola prima Pauli ad Timotheum, cap. III, v. 13?

[c] Desunt notæ chronologicæ, verum sub anno 725 commode collocari potest hoc instrumentum: Benedictus enim adhuc solus regebat monasterium Honaugiense anno 723, ut diximus (*in nota præced.*); anno autem 726 jam huic monasterio Tubanum constat præfectum fuisse in locum Benedicti, qui tamen abbatis titulum et dignitatem retinuit; unde, cum de abbate hujus monasterii mentio sit in quibusdam chartis, adjicitur abbatis utriusque nomen, *Benedictus* sive *Tubanus*.

[d] Vulgaverat Dubletus, Antiquit. eccles. S. Dion., pag. 686; recuderunt Cointius, Ann. t. III, pag. 802, et Coll. script. rer. Franc. t. IV, pag. 704. Dubletus, Cointius, loc. cit., et Labbeus, in suis Miscell. t. II, pag. 432, instrumentum hoc Theodorico III tribuunt: perperam; id enim Theodorico IV tribuendum evincit Mabillonius, de Re dipl. p. 628, et Annal. t. II, p. 75, cum emissum fuerit sub Godobaldo abbate, qui ab anno 723 ad annum 748 monasterio S. Dionysii præfuit, ut testatur Codex membranaceus ab annis plus quam octingentis exaratus [cod. Rhemens. Eccles. *De miraculis S. Dionysii* inscriptus]. Mabillonio suffragatur Felibianus, Histor. abb. S. Dion. pag. 58, imo et Germonius, acer Mabillonii impugnator, de vet. reg. Franc. dipl. t. I, pag. 126. Mabillonius quidem, ubi supra, pag. 246, hoc diploma Theodorico III primum assignaverat, sed errorem fassus est et emendavit, de Re diplom. pag 628. Ad fidem Dubleti edimus.

domnus in corpore requiescit, et venerabelis vir Godobaldus abba præesse videtur, adversus inlustri viro Ermenteo suggerebant, dum dicerint eo quod villa sua nuncopante Baudrino, super fluvium Hyssera sitam in pago Cameliacinse, quam de parte genetore suo Nordeberto, et germano suo Gunthechario, ambobus quondam ad ipso legitemi obvinit, venerabili viro Godobaldo abbati ad parte basileci domni Dionysii pro vindicionis titolum delegasit vel firmasit, qui et ipsa vindicatione in præsente ad relegenda relecta, ipsasque dum ipsi Ermenteus in præsente aderat; interrogatum ei fuit a procerebus nostris se ipsa villa Baudrinus ipsius Godobaldo abbati ad parte domni Dionysii vindedisit, aut se pretium exinde accipisit, aut se auctor ei exinde aderat; sed ipsi Ermenteus in præsente taliter fuit professus, quod ipsa villa in suprascripto loco Baudrino in jamdicto pago Cameliacinse, ipsius Godobaldo abbati ad parte basileci sui domni Dionysii vindedisit, et juxta sui aprificatione precio exinde recepisit, et ipsa vindicione fieri et firmare rogasit, et auctor exinde aderat, et inantea adesse vellebat. Proinde nos taliter una cum nostris procerebus constetit decrevisse, ut dum inluster vir Cumrodobaldus, comes palati nostri, testeimeniavit quod taliter ac causa acta vel inquisita fuisit dénoscetur, jobimus ut memorati agentis ad parte ipsius venerabeli viro Godobaldo abbati vel basileci sui domni Dionysii jamdicta villa Baudrinus in superescripto pago Cameliacinse, una cum terris, domebus, superpositis ædificiis, acolabus, mancepiis, viniis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursebus, movilebus et immovilebus, peculiis, præsideis, farinariis, gregis cum pastoribus utriusque generis sexus, una cum omne adjecenciis vel appendiciis ad se pertinentis vel aspicientis, ad integrum omnia et ex omnebus, inspecta eorum strumenta, omne tempore habeant evindegata adque elediata. Et, se necessitas ipsius Godobaldo abbati vel basileci sui domni Dionysii aut successorebus suis inantea fuerit, memoratus Ermenteus vel heredis sui eos in auctoricio contra quemlebet studeant definsare. Gairebaldus ad vice Eonardo recognovit.

Judicatum quod ficit minsis Marcius dies iij, annum vj regni nostri, Pontegune in palatio nostro.

XLV.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo dona monasterio Morbacensi collata aut conferenda, et concessa privilegia confirmat [a] (*ann.* 727).

Theodericus, rex Francorum, viris apostolicis Patribus episcopis, necnon inlustribus viris, patricis, A comitibus, vel omnibus agentibus, tam presentibus quam futuris. Si petitionibus sacerdotum quod ad proprietatem ecclesiarum pertinet, devota mente prestamus, retributorem omnium bonorum Dominum Jhesum Christum ex hoc nos habere confidimus. Igitur dum et venerabilis vir Perminus, gratia Dei episcopus [b], nostris temporibus cum monachis suis, Deo inspirante, pro Evangelio Christi peregrinatione suscepta, monasterio virorum in heremi vasta, quæ Vosagus appellatur, in pago Alsacinse, in loco qui voeatur Vivarius-peregrinorum, qui antea appellatus est Muorbach, in alodo fidele nostro Eborhardo comite, cum ipsius adjutorio, Deo donante, conatus est constituere, vel cœnubio sancto ibidem instituere in honore Dei et genetricis Domini nostri Jesu-B Christi, semper Virginis Mariæ, seu sancti Michahelis archangeli, vel sancti Petri et Pauli beatis apostolis, et sancti Leudegaris martiris cum sociis eorum, ubi ipsi famuli Dei sub sancta regula solitariam vitam fruantur : petiit ipse vir Dei Perminus episcopus serenitati nostre, cum ipso jam nominato fidele nostro Ebrochardo comite, talem ob hoc nostrum emanare preceptum de omni corpore possessionis ipsius monasterii, quicquid at præsens tenere vel donare videtur, aut quod inantea a quocumque, Deo inspirante, ibidem recte fuerit conlatum vel delegatum, per nostrum preceptum deberemus in Dei nomen plenius confirmare. Quod nos pro mercede nostra in omnibus fecisse cognoscite : et ad prædictis famulis Dei talem emisimus decretum, ut nullus episcoporum, nec presentis, nec qui fuerint succes-C sores, nec eorum ordinatores, aut quibuscumque judiciaria potestas pro quacumque ingenio possint quocumque ordine de loco ipso aliquid auferre aut abstrahere; ut facilius liceat ipsa familia Christi, que ibidem in Dei nomine adunare desiderant, eorum rectam delegationem quiete per tempora possedere, et sancta regula conservantes proprio privilegio, que nobis pre manibus ostenderunt, Deo jubente, sub tranquillitate possint permanere : quia nihil de canonica auctoritate convellitur, quicquid at talem familiam Christi ad laudem Dei die noctuque canendam conceditur. Idcirco pro cœlesti intuitu talem nobis benefitium prestetisse cognoscite, ut maneat D quiequid antefati viri Dei ad ipso monasterio conquesiverint vel laboraverint, et quod jam dictus fidelis noster Ebrehardus per sua strumenta ibidem adfirmavit, vel a cæteris conlata fuit aut fuerit, sub nostra emunitate ejus temporibus absque ullius inquietudine, Deo auxiliante, cuncta eis profitiant in au-

[a] Exstat nævis plenum, apud Mabillonium, Ann. t. II, append. pag. 700; Lünig, Spicil. eccles. t. IV, pag. 173, et t. V, pag. 951, et in Actis SS. Bollandianis, t. I Octob., pag. 454; minus inaccurate apud La Guille, Hist. Alsat. prob. pag. 13, et in Collectione scriptorum rerum Francicarum, tom. IV, pag. 706. Schœpflinus, Hist. Alsat. diplom. t. I, pag. 7, edidit ad fidem autographi et autographum ipsum æri incisum publici juris fecit. Juxta lectionem Schœpflini recudimus. Perminus, alias Pirminus, e monasterio suo in Augia pulsus, in Alsatiam venit, teste Hermanni Contracti Chron. ad annum 727 [apud D. Bouquet, t. III, pag. 330], ubi monasterium Morbacense condidit, impensas suppeditante Eberhardo comite, circa annum 727, quo ipso anno in novi monasterii gratiam Theodoricus emisit diploma quod exhibemus.

[b] Chorepiscopum Perminum vocat Hermannus Contractus, in Chronico; hic vero episcopus absolute dicitur. An episcopus regionarius? Divinare Mabillonius non audet, Annal. t. II, pag. 73. [Chorepiscopi nomen non legitur in Hermanno, ubi supra.]

gmentis. Additur tamen, etsi abbas congregationis ipsius episcopis fuerit postulatus, ut ei presbiteros vel diaconos pro missas celebrandum debeat ordinare, absque commodi acceptione instituat; et si rogatus conditam ecclesiam, crisma, tabulas, grados ecclesiæ, absque commodi acceptione faciat : quod si ipse renuerit, altero quemlibet pontificem, qui gratis hæc tribuat, licentia habeat supplicare, et ille hoc facere; et nullo unquam tempore parrochiæ ipsius pontificis, in cujus diocese situm est hoc monasterium, potestatem nullam habeat inquietandi, non ipse, non archidiaconus, non Ecclesiæ judices, nec censum mittere, neque pastum, neque honorem in rebus monasterii requirere non audeant. Et si abba ipsius congregationis de hac luce vocatus fuerit, nullus ibidem de alio monasterio, nec de civitate, nec pro parentela, nec ab episcopo ordinatus, neque per potestatem, neque per præmium, aut quolibet ingenio, cuicunque judici nullus præsumat in ibidem abbatem ordinare; nec quandocumque necessitas evenerit, abbatem instituere, nisi quem ipsa congregatio et melior pars elegerit, secundum quod regula et privilegius ipsorum continet, ipsi sibi dignum constituant pastorem. Et illud nobis placuit pro integramente vel stabilitate regni nostri innectere, ut ipse monasterius sub defensione et tuitione Dei et nostra stirpe regia per succedentia tempora valeat consistere inconvulsum, et nulla publica juditiaria potestas, nec præsente, nec futuro tempore, in curtis vel territuriis ubicumque ipsius monasterii, ad causas audiendum, vel freda undique exigendum, non præsumat ingredere, nec fidejussores tollere, et quicquid tam de ingenuis quam de servientibus super territuriis ipsius monasterii omni commanentibus, fisco de freda aut harebannus, unde poterat sperare ad luminaribus vel stipendiis superscriptis famulis Dei et nostra indulgentia ad integrum mancipentur effectui, et nobis regnantibus, aut postmodum tempora succedentium regum, quod nos pro Dei amore et timore indulsimus, quemquam hoc non præsumat convellere; set omne quiete et integra emunitate hoc quod decrevimus inviolabilis auxiliante Deo permaneat. Et ut hæc præceptio erga ipso monasterio firmius habeatur, manus nostræ subscriptionibus subter decrevimus roborari.

Theodericus, rex Francorum. Data quod fecit mense Julio die xij, anno vij regni nostri; Gundulfi-villa [a], in Dei nomine, feliciter. Amen. Gerbaldus obtulit.

XLVI.

Diploma Theodorici IV, regis Francorum, quo dona ecclesiæ sancti Vincentii Parisiensis a Galterio et Goda conjuge ejus collata confirmat [b] (*ann.* 730).

Theodericus, Dei gratia, rex Francorum. Si peticionibus servorum vel ancillarum Dei, in hoc quod ad loca sanctorum ac Deum timentium hominum adtinet assensum præbuerimus, hoc ad mercedem futuram, et stabilitatem et tuitionem regni nostri, in Dei nomine prodesse confidimus, ut propter hoc inantea semper in melius delectentur erga culmen regale fidem servare, et pro stabilitate regni nostri Dominum cotidie deprecare. Ideoque notificamus cunctis nostris fidelibus quod quidam nostrorum procerum, nomine Galterius, ejusque conjux nomine Goda, adierunt nostram clementiam, suggerentes quatinus donum quod ex suis rebus in pago Bituricensi positis faciebant ad ecclesiam Sanctæ Crucis Sanctique Vincentii in suburbio Parisiaco sitam, ubi preciosus confessor domnus Germanus in corpore requiescit, nostra auctoritate firmaremus. Sunt autem hæc loca denominata, Fraxinum cum ecclesiis, Caldunum cum ecclesia domni monialis confessoris super Chrosam fluvium, Graegilidum cum ecclesia domni Germani, Argentonem cum ecclesia, vel quicquid ultra Ligerim possidere videbantur, una cum domibus, ædificiis, accolis, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, decimis, greges cum pastoribus, servis et ancillis, aquis aquarumque decursibus, et insuper omnia ad integrum quicquid ad supradictas pertinent possessiones. Ita videlicet ut post obitum Galterii, si Goda ejus conjux superstes esset in corpore, Deo sacrata foret, et in ecclesia domni monialis, cum puellis Deo sacratis quampluribus sibi associatis, Deo serviret; ipsumque locum una cum

[a] Gundulfi villam regiis villis annumerat Schœpflinus, ubi supra in not., recte quidem; sed ipsam omissam queritur a D. Germain in opusculo de villis regiis, in quo miramur Schœpflinum cæcutiisse; de hac enim fuse disserit domnus Germain in hoc ipso opusculo, apud Mabill., de Re dipl. pag. 285 et seq., ubi ait nullam hujus regiæ villæ mentionem haberi antiquiorem quam in diplomate de quo agimus.

[b] Exstat apud Bulliardum, Hist. abb. S. German. a Pratis, prob. pag. 8, qui illud deprompsit ex chartulario ejusdem monasterii. Mabillonius, Annal. t. I, pag. 542, hoc diploma tribuit Theodorico III, et circa annum 678 datum censet, quia tunc S. Vincentii Parisiensis [sanctæque Crucis, posterioribus temporibus et usque ad nostra, Sancti Germani a Pratis] monasterio præerat Autharius, qui, ut asserit pag. 614, non ultra annum 697 vitam produxit. Sed recte notat Bulliardus, ubi supra, pag. 17, de altero Authario agi in diplomate quod expendimus, quem sub Theodorico IV, eidem monasterio præfuisse credendum est. Autharium hunc alterum Sigefrido Sancti Germani abbati suffectum esse arbitrantur auctores Novæ Galliæ christianæ, t. VII, col. 422, et ab anno 730 ad annum 735 hanc abbatiam rexisse. Certe diploma quod exhibemus emissum est a rege cujus pater dicitur Dagobertus, atavus Childebertus; quod Theodorico III non convenit, qui patrem Chlodoveum habuit, nec ullum inter majores nomine Childebertum. Theodorici vero IV genitor fuit Dagobertus, et avus Childebertus, qui atavus pro avo, lapsu facili amanuensis, vocari potuit; imo nec quemquam movebit quod vox atavus, his temporibus, pro quolibet e majoribus usurpata fuerit. [Dubitandi ansam præripuissent notæ chronologicæ diplomatis, si quædam exstitissent in chartulario unde illud Bulliardus expressit.] Deficientibus notis chronologicis, hoc instrumentum sub anno 730 cum Bulliardo collocamus. [Hoc diplomate rex ecclesiæ S. Vincentii et S. Crucis confirmat plurima loca eidem a Galterio, uno e proceribus, et uxore ejus Goda, sub quibusdam conditionibus impertita : quod circa has conditiones evenerit, memoria nulla est.]

supradictis possessionibus, ad ecclesiam sanctæ Crucis sanctique Vincentii levitæ et martyris, ubi preciosus confessor Germanus in corpore requiescit, in suburbio Parisiacæ urbis, sicuti vir suus Galterius et ipsa Goda, pari et communi assensu, nostra firmante auctoritate, decreverant, sub dominatione et providentia Autharii ecclesiæ sanctæ Crucis prædictorumque sanctorum abbate, legaverunt; ea scilicet ratione, ut prædictus abbas, post depositionem prædictæ Godæ, abbatissam ibidem debeat, aut post obitum ejus abbas qui sibi successerit, vel rectores qui sibi per futura secula successerint, in sæpe dicta sanctæ Crucis sanctorumque dictorum ecclesia eligere et constituere provideant. Quam testamenti paginam, Dei ac prædictorum sanctorum amore, seu remedio nostri ac conjugis seu filiorum nostrorum vel genitoris Dagoberti secundi vel atavi nostri Childeberti, Francorum regum, salute ac requie, manu et auctoritate signaculi nostri firmavimus. Quin etiam, juxta precem fidelis nostri Galterii ac uxoris ejus Godæ hoc etiam addidimus, quod si, quod absit vel quod minime credidimus fieri, hanc testamenti paginam reclamare vel violare conatus fuerit, vel a dominatione ecclesiæ Sanctæ Crucis Sanctique Vincentii levitæ et martyris nec non domni beatissimique Germani vel rectorum, sive monachorum ejusdem ecclesiæ subtrahendo auferre conatus fuerit, in primis iram Dei incurrat, et cum Juda traditore, simulque Dathan et Abiron, sine fine penas infernales subeat, immo etiam trecentas auri libras fisco nostro persolvere cogatur et quod repetit minime assequatur.

XLVII.

Diploma Chilperici (Childerici III), quo, ad petitionem Gauzioleni, Cenomanensis episcopi, confirmat immunitates villæ Arduno concessas [a] *(ann. 743).*

Chilpericus, rex Francorum, vir illuster. Si facta parentum nostrorum conservamus, nostra perenniter stabilia esse confidimus. Ideoque apostolicus vir pater noster in Christo Gauziolenus, Cenomannicæ urbis episcopus, nobis suggessit eo quod sobrinus noster Dagobertus, quondam rex, per suam præceptionem taliter domno Berario quondam episcopo et Achilberto episcopo nec non et domno Herlemundo episcopo concessisset, ut quidquid de villa ipsius ecclesiæ, nuncupante Arduno, in pago Pictavo, ad fiscum sperabatur, hoc nullus judex neque quislibet exactare deberet, nec in ipsa villa mansiones facere, nec freda exactare, nec causas audire, nec ullas paratas, nec ullum lucrum terrenum requireret, nec exactare præsumpserit, nisi hoc in luminaribus ipsius ecclesiæ Cenomannicæ, quæ est in honore sancti Gervasii et Protasii martyris patronis nostri constructa, deberet esse concessum; et postea Herlemundo episcopo, qui post Achilbertum episcopum ibidem fuit, similiter concessisset, unde et ipsas præceptiones ipse pontifex se præ manibus habere affirmat, et de eodem tempore usque nunc ipsum beneficium asserit esse conservatum, sed pro integra firmitate petiit celsitudini nostræ ut hoc denuo per nostram auctoritatem ipsi Gauzioleno episcopo, vel ad ipsam ecclesiam sancti Gervasii et Protasii martyris confirmare deberemus : cui nos non denegasse, sed in omnibus ita præstitisse et confirmasse cognoscite. Præcipientes enim ut, sicut constat ipse sobrinus noster Dagobertus, quondam rex, vel alii parentes nostri antecessores reges, integras emunitates de ipsa villa Arduno ad ipsam ecclesiam fecerunt, ita, et inantea nos per nostram auctoritatem concedimus, et confirmamus, ut nullo umquam tempore ullus judex in ipsa villa præsumat aut causas audire, aut illa parata, aut freda, aut qualemcumque censum, aut lucrum terrenum quod ad fiscum nostrum potuerit sperare, ullo umquam tempore præsumat requirere nec exactare, nisi, inspectis ipsis præceptionibus antiquorum parentum nostrorum vel sobrini nostri Dagoberti regis, in luminaribus suprascriptæ basilicæ Sancti Gervasii et Protasii martyris perpetualiter debeat esse concessum atque indultum. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur vel per tempora conservetur, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare. Chilpericus rex subs. Data quod fecit mensis Martius dies ij, anno primo regni nostri, Compendio feliciter.

XLVIII.

Diploma Childerici III, regis Francorum, quo immunitates confirmat a Theodorico rege concessas monasterio Silhiensi [b] *(ann. 743).*

Hildericus, rex Francorum, viris inlustribus Gravionibus, atque omnibus agentibus, vel junioribus eorum tam præsentibus quam futuris, in quiscumque mus immunitates confirmat quas ait concessas fuisse Berario, Achilberto et Herlemundo, Cenomanensibus episcopis, a Dagoberto rege; charta vero altera immunitates easdem, jam pridem Berario et Achilberto indultas a Childerico, asserit. Chronologicam notam sic interpretamur. Concilium Suessionense coactum fuisse constat v nonas Martias, anno 744, id est Martii die tertia, jam currente anno secundo regni Childerici. Ergo anno primo regni Childerici dies 2 mensis Martii videtur adscribenda anno Christi 743. Vide Longuer. Annal. in t. III Collect. script. rer. Franc., pag. 704.

[a] Non aliunde hoc instrumentum novimus, nisi ex Actis Cenomanensium episcoporum, in Mabillon. Analect. pag. 287. Huic perperam præfixum est nomen Chilperici pro Childerici nomine, ut recte monet Mabillonius [Annal. t. II, pag. 122, neque enim, temporibus Chilperici regis, Cenomanensi ecclesiæ præfuit Gauziolenus, qui successit Herlemundo, cujus chartam edidimus, pag. 330, datam anno 721. Errorem censeremus amanuensis oscitantiæ tribuendum, si pro legitima haberi posset charta hæc; sed alia indicia suppositititium fetum produnt, unde conjicere licet falsarium ex insciția errasse, dum spurium chartam fabricaret, ad fidem conciliandam chartæ alteri quam alio loco exhibuimus et spuriam monstravimus. Hæ autem chartæ inter se minime concordant : charta enim de qua nunc agi-

[b] Ex chartulario Folquini eruit Mabillonius, De re dipl. pag. 610; recudit ex Mabillonio Miræus, Opera diplom. t. II, pag. 929. Duo præcipue in hoc diplomate notatu digna: 1 Childericus Theodoricum

accionibus monasterium Sithiu habere videtur. Quem divina pietas sublimat ad regnum, condecet facta conservare parentum, præcipue quæ comdiis ecclesiarum aut locis sanctorum regali clementia pro æterna retributione probatur esse indultum, oportet conservare in ævum. Igitur cognoscat magnitudo seu et utilitas vestra, quod venerabilis vir Waimarus, abbas de monasterio Sithiu, clementiæ regni nostri detulit in notitiam quod parens noster Theodericus, quondam rex, per suam præceptionem sua manu firmatam, antecessori suo Erkembodo abbati, vel ad prædictum monasterium suum Sithiu, tale beneficium concessisset, ut quod infra fiscum nostrum, ubi et ubi, in quibuscumquelibet pagis aut territoriis comparatum habebat, aut inantea ad comparandum invenire poterat, vel quod boni homines Deum timentes, pro animabus eorum ad suprascribtum monasterium dederunt aut inantea dederint, hoc habuisset concessum; et quod de fisco nostro comparatum habebat aut inantea comparasset præter illam terram unde opera carraria exeunt, hoc habuisset concessum, et nulla judiciaria potestas nullos redditus terræ nec nullas functiones pubplicas eidem ob hoc exigere aut exactare nec requirere non deberet: unde et ipsam præceptionem ipsius jamdicti parentis nostri Theoderici quondam regis se præ manibus ex hoc habere adfirmat, et nobis in præsenti eam ostendit ad relegendum, et ipsa beneficia concessa de eo tempore usque nunc asserit esse conservata; sed pro firmitatis studium petiit celsitudinem nostram ut hoc circa ipsum locum sanctum per nostris deberemus confirmare oraculis, quod nos propter nomen Domini et reverentia ipsius sancti loci ita præstitisse et in omnibus confirmasse cognoscite. A Præcipientes enim præcipimus ut, quicquid constat suprascribtum parentem nostrum Theodericum, quondam regem, de ipso beneficio, sicut superius est comprehensum, præfato Erkembodo abbati vel suprascribto loco sancto, pro aucmento mercedis suæ concessit, et de eo tempore usque nunc recto tramite fuit conservatum: ita et inantea inspectis ipsis præceptionibus prædicti principis, sicut per easdem declaratur, ita et inantea per nostrum præceptum plenius in Dei nomine sit confirmatum, sub eo ordine circa ipsum Waimarum abbatem, vel ad ipsum monasterium suum Sithiu, omni tempore ipsa beneficia concessa, in omnibus valeant esse confirmata, et nullam refragationem nec ullum impedimentum a B judicibus publicis exinde quoquam tempore habere non pertimescant, unde et ipsa congregatio pro stabilitate regni nostri vel salute patriæ, Domini misericordiam jugiter debeant exorare. Et, ut hæc auctoritas firmior habeatur, vel per tempora in omnibus conservetur, manus nostræ subscribtionibus eam subter decrevimus adfirmare.

Signum gloriosi regis Hilderici.

Datum quando fecit Aprilis dies xxiij, anno primo regni nostri, Crisciaco palatio, in Dei nomine, feliciter. Amen.

XLIX.

Diploma Childerici III, regis Francorum, quo immunitates Anisolensi monasterio a prædecessoribus suis concessas, ad preces Gau ioleni, episcopi Cenomanensis, confirmat, simul et censum annuum, quem albas dicti monasterii solvebat episcopis Cenomanensibus [a] *(ann. 743.)*

C Childericus, rex Francorum, vir illuster. Si facta parentum nostrorum conservamus, nostra perenniter stabilia esse confidimus. Ideoque apostolicus vir,

---

vocat *parentem* suum; quo vocabulo alii *patrem*, alii *cognatum* intelligunt. Hanc postremam interpretationem tuetur Mabillonius, de Re dipl. ubi supra, et Annal. t. II, pag. 121, sed infirmioribus argumentis: scilicet, auctoritate trium chartarum in gratiam episcoporum Cenomanensium emissarum, in quibus Childericus Dagobertum sobrinum suum vocat, quem potius avum appellasset, si patrem agnovisset Theodoricum qui Dagoberti filius fuit. Verum nullius fidei sunt chartæ quibus Mabillonius nititur, quarum unam spuriam alibi monstravimus, et alias suis locis exhibebimus, non melioris notæ. Ergo D harum testimonio minime evertitur sententia Malbranci, De Morinis, lib. IV, cap. LXIII; Cointii, Annal. t. V, pag. 108, et aliorum plurium, qui, ex diplomate de quo agimus, colligunt Theodorici IV filium fuisse Childericum III. Id vero majorem dubitationem parit, quod notat Mabillonius, de Re diplom. pag. 610, not., Childerici ætate, patrem *genitoris* vocabulo, consanguineos *parentum* nomine designatos fuisse. Quin et in hoc ipso Childerici diplomate, vox *parentum* lato sensu sumpta legitur, pro antecessoribus quibuscumque; 2° Diploma Childerici datum dicitur in *Crisciaco palatio*. Hinc acute arguit Cointius, Ann. t. V, p. 108, Childericum in regiis ædibus degisse, nec apud Mamaccas villam delituisse, ut posteri finxerunt. Nulla hujus diplomatis mentio est apud Iperium in Chronico sancti Bertini, ut videre est in Thesaur. anecd. Marten. t. III, pag. 482. Diploma Theodorici IV a Childerico confirmatum loco suo edidimus, pag. 330. Restat ut notas chronologicas diplomatis Childerici expendamus paucis. Constat concilium Suessionense coactum fuisse anno regni ejus secundo, die v nonas Martias anni Chr. 744. Ergo mensis Aprilis, anno primo regni ejusdem, videtur incidisse in annum Christi 743; unde hoc diploma sub anno 743 recte collocant chronographi; vide Longuer. Annal. in Collect. script. rer. Franc. t. III, pag. 504. Cf. chartularium Sithiense, pag. 51, a claro viro Guérard editum ann. 1841.

[a] Spuriorum instrumentorum spuria hæc confirmatio exstat inter Acta episcoporum Cenomanensium, apud Mabill. Annal. pag. 386, quam recuderunt Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 709. Diploma itidem spurium suo loco edidimus, quod a Dagoberto emissum fingitur, et aliud quo census ab abbate Anisolensi Cenomanensi episcopo solvendus asseritur. [Diploma Childeberti III, de quo nunc agitur, has fictitias concessiones confirmat, mentione imprimis facta census annui, Ecclesiæ Cenomanensi, in signum subjectionis, solvendi.] Omnia hæc instrumenta suppositiis annumeranda docet solemne judicium quo hæc, in lite prolata, de falso damnata sunt et aboleri jussa, nono sæculo, ut videre est in Baluzii Miscell. t. III, p. 128, art. 18, et apud Collect. script. rer. Franc. t. VII, pag. 297. De his non semel diximus. Chronologicæ notæ deficiunt in instrumento quod hic exhibemus. Eo ordine illud collocandum studuimus qui cum regno Childerici III et cum Gauzioleni Cenomanensis episcopi præsulatu convenire posset.

pater in Christo noster Gauziolenus, Cenomannicæ urbis episcopus, nobis suggessit eo quod de monasteriolo suæ sedis ecclesiæ, quod vocatur Anisolæ, in quo domnus Karilefus corporaliter jacet, sobrinus noster Dagobertus, quondam rex, et antecessores sui, reges scilicet Francorum, ejus prædecessoribus domno Domnolo episcopo, et Hadoindo episcopo, et domno Berchario quondam episcopo, et Aigliberto episcopo nec non et domno Herlemundo episcopo præcepta fecissent, et emunitates sedis ecclesiæ suæ propriis manibus Deo confirmassent, qualiter a suo titulo et a sua ecclesia et civitate numquam alienatum aut subtractum etiam vel in futuro fieret, unde et ipsas præceptiones ipse pontifex se præ manibus habere affirmat, et de eodem tempore usque nunc, ipsum monasteriolum suæ cathedræ ecclesiæ asserit esse conservatum ; sed pro integra firmitate petiit celsitudinem nostram, ut hoc denuo per nostram auctoritatem ipsi viro domno Gauzioleno episcopo vel suæ civitatis ecclesiæ confirmare deberemus : cujus nos non denegasse, sed in omnibus præstitisse et confirmasse cognoscite. Præcipientes enim ut, sicut constat ipse sobrinus noster Dagobertus, quondam rex, vel alii parentes nostri antecessores reges, integra emunitate de ipso monasteriolo ad ecclesiam fecerunt, ita et inantea nos per nostram auctoritatem concedimus, et confirmamus, ut nullo umquam tempore nullus judex in ipso monasteriolo et suis appendiciis non præsumat causas audire nec ulla parata, nec freda, nec qualemcumque censum, aut lucrum terrenum quod ad fiscum nostrum potuerit sperare, nullo umquam tempore non præsumat requirere nec exactare, nisi inspectas ipsas præceptiones antiquorum principum parentum nostrorum, vel consobrini nostri Dagoberti, quondam rege, in luminaribus suprascripta matre et civitate basilicæ perpetualiter debeat esse concessum atque indultum. Insuper postulavit memoratus Gausiolinus episcopus ut super precariam, quam fecit de monasteriolo Anisolæ cuidam abbati, nomine Didono [a], nostrum fecissemus præceptum, sicut antecessores et parentes nostri memorati reges, suis antecessoribus et abbatibus prædicti monasterioli fecerunt ; unde et prædictorum regum præceptiones, et sanctorum suæ civitatis episcoporum precarias nobis ad relegendum ostendit, quæ omnia ante nos recitari fecimus : in quibus insertum invenimus, qualiter censum abbates prædicti monasterioli Anisolæ, pontificibus ejusdem civitatis persolverent et seniori ecclesiæ, de cera lib. vj, et ad opus fratrum canonicorum in prædicta ecclesia Deo militantibus in Cœna Domini plenum modium de ovis, et duas buticulas paratas, de optimo vino plenas ; et ad opus episcoporum ejusdem civitatis, cambuttam unam optimam, et duos subtalares obtime paratos, et alia dona et opera multa : que omnia ad liquidum cognoscentes, hanc auctoritatis nostræ præceptionem, sicut deprecatus est, fieri jussimus, per quam præcipientes jubemus ut, dum advixerit prædictus pontifex, abbas per precariam et beneficium jamdicti Gauzioleni suorumque successorum, prædictum teneat monasteriolum ; et memoratum censum, sicut in eorum precarias continetur, absque ulla dilatione per singulos annos persolvat, et ei obediens in omnibus semper existat ; post ejus vero excessum, ipsum monasteriolum ad memoratam matrem ecclesiam et in jus et potestatem ejus et episcoporum sive rectorum, cum omni integritate et cum omni superposito immelioratum, absque ullius consignatione aut prohibitione revertatur, ut quicquid deinceps episcopi et rectores ejusdem sanctæ ecclesiæ canonice et rationabiliter facere disposuerint, liberum in omnibus perfruantur arbitrium. Et, ut hæc auctoritas, tam præsentibus quam et futuris temporibus, Dei adjutorio, firma stabilitate debeat perdurare, subter eam signaculis propria manu decrevimus roborare.

[a] Forte legendum *Ibboleno* pro *Didono*. Habemus enim, et alibi recudimus chartam precariam Ibboleni, abbatis Anisolensis, spuriam quidem, sed quæ simul cum diplomate Childerici inter Acta Cenomanensium episcoporum inserta est, qua Ibbolenus abbas declarat se ab ecclesia Cenomanica sub censu annuo tenere Anisolense monasterium.

L.

Diploma Childerici III, regis Francorum, quo immunitates confirmat monasteriis Stabulensi et Malmundariensi concessas [b] (*ann.* 744).

Hildricus, rex Francorum, viro inclito Karlomanno majore-domus, rectori palatio nostro, qui nobis in solium regni instituit, viris apostolicis patribus nostris, nec non et imperatoribus [c] viris, omnibus comitibus vel omnibus agentibus, tam præsentibus quam futuris. Oportet enim clementia principale est, ut instrumenta cum mendis suis fideliter exscribamus. Deficit anni nota ; annum autem 744 cum Bertholeto præfigimus, etsi fateamur nihil obstare quominus sub initiis regni Childerici emissum dicatur hoc diploma. Id certe cum Cointii, Annal, t. IV, pag. 109 et 166, opinione concordat, qui ægre concedit Anglinum monasteriis Stabulensi et Malmundariensi adhuc præfuisse cum Childericus ad regnum vocatus fuit ; Anglino enim successerat Agilulphus, qui Colonienses infulas jam anno 746 adeptus fuerat. Num vero Anglinus idem censendus qui alias Agilulphus ? Cum in depravatissimis instrumentis legatur nomen Anglini, nec aliunde Anglinus notus sit, id forte fas est conjicere. [Quamvis hæc sit Cointii conjectura, auctores Novæ Gall. christ. t. III, col. 941, Cointium a sententia sua desiisse asserunt.] Sed de his iterum ubi in chartis aliis duabus de eodem Anglino agitur.

[b] Vulgavit Martenius, Ampliss. coll. t. II, col. 17, ex archivo Stabulensi depromptum ; recudit ad fidem Martenii Bertholetus, Histor. Luxemb. t. II, probat. pag. 36. Fœde depravatum emendare conati sunt Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 711, ope unius e formulis Marculfi, lib. I, form. 2, quæ satis cum lectionibus Martenii convenit. Formula tamen addidit quædam quæ in instrumentum editum a Martenio intruserunt, quædam non exhibet quæ expunxerunt, ita ut formulam potius quam ipsum Childerici diploma edidisse videantur. Nos ipsissimas Martenii lectiones secuti sumus, etsi corruptas agnoverimus ; id enim ex instituto nostro

[c] Rectius, ut in form. Marculfi, *inlustribus*.

inter ceterum petitiones sacerdotibus quibuslibet benignum accommodare auditum, et quæ pro timore Dei et pro timore nominis Christi postulatur, ponatur procul dubio ad effectum, ut fiat in mercedem conjunctio, dum pro quiete servorum Dei congrua impertitur petitio, qua fidus propheta non dubitat ad Altissimi gratiam pervenire, quod secundum sacro eloquio præcipue a domesticis fidei devota mente impenditur, quia scriptum est: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Ergo dum et Anglinus abba, qui etiam monasteria Stabulaus et Malmundario, quæ ponuntur in foresta nostro Arduenna, vel super fisco nostro videntur esse constructa, et nostropromisso jussus est regere, vel ipsorum monachorum, ubi basilicas in honore domnorum sanctorum Petri et Pauli et sancti Martini videntur esse constructas, vel turba plurima monachorum ad unitatem noscuntur, clementiæ nostræ pro quiete ipsorum servorum Dei perceptionem vigoris nostri placuit propalare, sub quo tranquillitatis ordine, Domino protegente, ipsi monachi juxta religionis normam perpetim valeant residere, ut huic series planius declaretur, quia nihil de canonica institutione convelli; et quicquid a domesticis pro tranquillitate pacis conceditur: nec nobis aliquis detrahendum æstimet atque innova decernitur merito, dum ab antiquis, juxta pontificum institutionem, pro regale correctione monasteria sanctorum et Stabulaus et Malmundarium libertatis privilegio videntur consistere. Ergo si qua inibi illius abbati est delegatum, aut deinceps fuerit additum, juxta quod ab Anglino abbate vel ceteris domnis abbatibus ad præfata monasteria vel monachorum ibidem deservientes, juxta quod eorum continent privilegia, quæ nobis præfatus Anglinus abba protulit recensendum, sancitum esse cognovimus et scimus, nullus episcoporum, ut diximus, nec præsens, neque qui fuerit successoris ejus, seu archidiaconus, seu eorum ordinatores, vel quælibet persona, post quoque ordine afferre de loco ipso, aut aliqua potestate sibi ipsa monasteria petere quod scriptum est adaptare, vel aliquid quasi pro commutationis titulo minorari, aut de monasteria illata abstollere, nec ad ipsa monasteria vel cellulis ejus, quod facilius est secundum delegationibus vitatam, vel hujus serie auctoritati ad ipsa monasteria absque illius inquietudine ibidem cuncta proficiant in augmentis. Addicientes ergo ut etiam in ipso privilegio de abbate ingressus ipsa loca congregatio post alius migravit, e semetipsis regulariter eligerint instituendo abbati potestatem habeant commitendo, et licentiam habeant terris fiscalis comparandi vel commutandi; adicientes ut nulli penitus judicum vel cujuslibet hominum licentia sit de rebus præfatis monasteria, absque voluntate ipsorum servorum Dei, iniquiter in aliquo defraudare, aut de monasterio pro suis usibus usurpare; nec, quod primitus est, et Dei iram incurrat et nostram offensam, vel fisco gravi damno sustineat. Illud nobis præcipue integram memoriam nostram placuit addendo, ut tam quod ex nostra largitate, quam deliberatione ipsius vel ceterorum aut cujuslibet, aut fuerit devoluta possessio, quoquo tempore nulla judiciaria potestas, aut succidente, ad causas audiendas, aut aliquid exactando ibidem non præsumat ingredi, sed omne immunitate hic ipsum monasteria qui in Dionante castro et in Hogio commorari videntur, nullo theloneo ad usus exactare penitus non præsumatis; et quidquid exinde fiscus nostro forsitan de eorum hominibus, aut de ingenuos, aut de servientibus, quæ ad ipsos casus legitimo redibunt mitio, [a] et earum agros commanire videntur, vel unde quid poterit sperare ex indulgentiam nostram in luminaribus ipsius sancti loci vel stipendia sanctorum Dei, tamen nobis in Dei nomine viventibus, tam pro tempore succedentibus, pro mercedis compendium debeant cuncta proficere, ut pro æterna salute vel felicitati patriæ seu regni constantiam, delectet ipsius monachis immensam Domini pietatem implorare. Quem præceptum decretus noster in omnibus suffraganti, et, ut firmior habeatur et perhenniter conservetur, subscribtione manus nostræ estuduimus peragere: Cadecissamanus recognovit. Signum Childerico domno glorioso rege.

Emunata de monasterio Estabula seu Malmundario, ut non debeat alter abbas esse, nisi quos ipsi monachi voluerint eligere, ut Dei voluntas fuerit. Data quod fecit mensis Julius.

[a] Pro *initio*, quod Martenium et Bertholetum secuti, scripserunt pristini editores, excepto D. Bouquet, qui habet *mitio*. Hanc ipsam vocem præferendam opinor; quippe legitur in chartis ann. 752 et 760 à Martenio editis, Ampliss. coll. t. I, col. 26 et 27, formulisque XIII et XIV, lib. I Marculfi. Quid vero sit *mitium* non omnino constat, cum hac voce Bignonius censuerit significari *missus*, egoque ipse primum in hanc ierim sententiam. Re tamen attentius perpensa, suspicor, in chartis certe et in formulis laudatis, *mitium* intelligendum esse de placito immunitatis quo convenire debebant homines infra territorium immunitatis commanentes. Neque inepte fortasse originem vocis *mitium* duceret aliquis a verbo Saxonico *metan* (occurrere), unde *mot* et *gemot* (concilium), et, quod adhuc, apud Anglos, dicitur *meeting*.

APPENDIX AD DIPLOMATA REGIA.

DONATIONES AC TESTAMENTA PIA, FUNDATIONESQUE EPISCOPORUM, ABBATUM, MAJORUM DOMUS, DUCUM, FRANCIÆ FRANCORUMQUE ILLUSTRIORUM USQUE AD FINEM STIRPIS SECUNDÆ.

(ANNIS 659 - 748.)

(*Ex Breq. Diplom. chart. leg. t. II.*)

I.

Charta qua Adroaldus donat Bertino, Mommolino et Ebertranno portionem hæreditatis suæ, ad monasterium construendum [a] *(ann. 648).*

Dominis sanctis patribus, Bertino, Mommolino, Ebertranmo, ego in Dei nomine Adroaldus, sana mente, sanoque consilio integre deliberationis, prout mundana peccata mea illecebris abstergere Dominus dignetur, dono vobis omnem rem portionis hereditatis meae, in pago Taroanense, quod domno patri Audomaro, apostolico viro, ad senodocium suum edificandum dare voluimus : sed ipse salubre ac melius consilium nobis donavit, ut ipsam rem vobis delegarem, ut ibi monasterium in honorem S. Petri, principis apostolorum, construere debeatis, ad conversandum monachis, ubi beati pauperes spiritu et domestici fidei adunari debeant, quorum voces cotidie ad aures Domini personare noscuntur, quorum petitiones Dominus audit et implet. Propterea vobis in Christo patribus, dono per hanc epistolam donationis, in pago Taroanense villam proprietatis meæ nuncupante Sitdiu, supra fluvium Agniona, cum omni merito suo, vel adjacentiis seu aspicientiis ipsius villae. Haec sunt villa Magnigeleca, Vuiciaco, Tatinga villa, Amneio, Masto, Fabricinio, Losantanas et Adfundenis seu Malros, Alciaco, Launardiaca villa, Franciliaco, cum omni merito eorum, cum domibus, aedificiis, terris cultis et incultis, mansiones cum silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, seu farinariis, mancipiis, accolabus, greges cum pastoribus, mobilibus, immobilibus, vel quibuslibet beneficiis. Haec omnia vobis ad integrum trado atque transfirmo, ut habeatis, teneatis atque possideatis, et quibus volueritis ad possidendum relinquatis. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego, aut ullus de heredibus meis, vel quislibet opposita persona contra hanc donationem venire conaverit ullo umquam tempore, in primitus iram Dei incurrat, et S. Petri offensam, et insuper, fisco cogente, auri libras XV argenti pondo XXX coactus exsolvat, et quod repetit non valeat evendicare. Et ut haec donatio omnibus temporibus firmissima sit, manu nostra roboravimus, et qui signarent aut subscriberent, ad presens rogavimus. Facta donatio VIIJ idus Septembris, anno XJ regni domini nostri Chlodovii regis. Actum Ascio [b], villa dominica, publice, coram strenuis personis quorum nomina cum subscriptionibus vel signaculis subter tenentur inserta. Ego Adroaldus hanc donationem a me factam, in Christi nomine. Peccator Audomarus, nomine absque opere episcopus, pro testimonio. Ego Agolfus, ac si indignus, presbiter. Ingobertus, ac si indignus, presbiter. Signum Chuneberti graphionis. S. Landeberti. Baboni. Maurilionis sacebaronis. Adalbaldi. Chunerici. Babbini. Signum Bertolandi. Signum Seoquini. Signum Tiodobaldi Casservi.... Signum Chrodmari sac. Signum Manassis. Signum Osorouualdi. Leudolenus abbas. Signum Ermenberti. Guoberti. Signum..... Signum Maurini. Signum Bainus. Signum Adalcharii. Signum Madalgisili. Signum Rigoberti. Signum Burgasti. Signum Chrodoboldi. Signum Ualdegisili. Signum Madalaulfi. Signum Uninegeri. Signum Aldeberti. Danoaldus presbiter. Signum Trasuualdi.... Signum Ermari. Signum Macrini. Signum Breulfi. Signum Gislebertus. Signum Baddoni. Signum Aldeb.... Cebereti. Signum Charrici. Signum Radbaldi sacebaronis. Asilendi sac. Signum Isberti sac. Signum Vualdemari. Signum Basini. Signum Amalgarii. Signum Anschiddi sacebaronis.

In XPI nomine Ragnulfus, jubente domno Audomaro episcopo, et rogante Adroaldo inlustri viri, hanc donationem scripsi [c].

[a] Chartam hanc ediderunt Miræus, Opera dipl. t. I, pag. 7 ; Cointius, Annal. t II, pag. 229 ; Mabillonius, Ann. bened. t. I, pag. 401 ; Malbranq., De Morinis, lib. III, cap. XXVII; Auctores Novæ Galliæ christianæ, t. III, instr. pag. 109 ; ex autographo nullus. Nos edimus ex authentico in chartophylacio nostro asservato, exscripto partim ex autographo mutilo, partim ex chartario Folquini, de quibus fuse in præfatione nostra. [Cf. Chartularium S. Bertini, a claro viro Guérard editum ann. 1841, p. 18.] In lite inter Audomarensem ecclesiam et S. Bertini monasterium, de hujus chartæ sinceritate certamen fuit. Argumenta in utramque partem allata hic expendere nec instituti nostri est, nec sinunt notis nostris assignati limites. Dixisse satis sit chartæ calumniatores nullum in ipsa diplomaticum vitium arguisse, nec aliunde objecta petiisse nisi ex conjecturis, aut ex testimoniis quorum auctoritas fidem chartæ non elevat, quamque alia non levis ponderis testimonia tuentur. De his videsis Dissert. de origine monast. S. Bertini, Parisiis, 1754, et Disquisit. de veritate hist. eccl. S. Audomari, ibid. 1754.

[b] Iperii Chronicon habet : *Actum Sithiu*. Ibi solæ loci et anni notæ hujus instrumenti exstant, teste Marten. Thesaur. anecd. t. III, col. 463.

[c] Corruptæ quædam, omissæ plurimæ in editis

II.

Charta qua Blidegisillus omnia quæ a Chlodoveo rege acceperat, ad construendum monasterium Fossatense, donat huic mondsterio a se constructo [a] (*ann.* 640).

In nomine sanctæ Trinitatis, Blidegisillus diaconus, servus servorum Dei. Qui æternæ vitæ hæreditatem cum sanctis in futuro seculo desiderat possidere, oportet illum in præsenti seculo compensare, unde illam apud piissimum Dominum valeat impetrare. Omnibus igitur ordinibus, clericis quoque necnon et laicis, cunctisque sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus, tam præsentibus quam futuris, cognitum fieri volumus, quia quandam terram in pago Parisiaco sitam, quam domnus rex Chlodoveus gloriosissimus, ac præcelsa genitrix ejus Nandechildis regina, per B præceptum illorum, pro mercede sua, ad ecclesiam Dei inibi ædificandam, quondam nobis concesserunt: illum videlicet castellionem qui Fossatus dicitur, et quem vulgaris lingua Castrum vocat Bagaudarum, super fluvium Maternæ situm, habentem ab introitu suo usque in alveum ipsius Maternæ buinaria [b] duodecim, cum tota terra vocabulo Varenna, quæ est in circuitu ipsius castellionis, et quam Maternæ fluvius gyrat, ac fossatus aquæ concludit, ipsi sancto loco in honore Domini ac sacræ genitricis ejus Mariæ, necnon et principum apostolorum Petri et Pauli, a nobis constructo, in quo egregium virum, nomine Babolenum, sub S. patris Benedicti exemplo, nuper constituimus abbatem, propter abluenda delictorum meorum facinora, vel Christi gratiam conquirendam, C complacuit, dedisse volumus. Præterea ut prædictus vir sanctissimus Babolenus, quem pro amore Dei in eodem, sicut diximus, loco abbatem constituimus, suique monachi seu successores eorum, sæpe fatum castellionem cum jam dicta Varenna quam fluvius Maternæ circundat, et fossatus castellionis, ut dictum est, in introitu suo ab aqua in aquam totam terram concludit, una cum manentibus illis qui ibi appendunt, cum pratis ac pascuis, garricis et ulmis, cum aquâ vero, seu omni piscatione, insulis quoque ac molendinis, necnon et piscatoriis, cum portis etiam cunctisque ipsius aquæ transitoriis, vel cum omnibus adjacentiis cultis et incultis, ab hodierna A die usque ad ultimam hujus seculi horam teneant ac perpetualiter possideant. Et sicut de regali munere hoc promeruimus, ita de jure nostræ proprietatis, cum præcepto et omni instrumento, sive omni donatione quam supramemoratus rex domnus Chlodoveus, ac inclyta ejus genitrix Nandechildis, fecerunt, et nobis, Deo inspirante, placabiliter dederunt, in eorum ejus potestatem, ad ipsum locum sustinendum, atque ad eorum corpora in Dei servitio ibi sustinenda, Deo auxiliante, transponimus ac firmiter transfundimus: quatinus ipsi servi Dei, omnesque successores eorum, ut prædiximus, ibidem sub regula S. Benedicti ad modum et similitudinem Luxoviensis monasterii, Domino Christo valeant devotissime famulari, et in omnibus eam sectentur normam, B ut omnibus postpositis peculiaribus, juxta apostolicam traditionem, cuncta possint possidere communia; ut et sibi salutem acquirant, ac pro anima præscripti regis domini Clodovei, ac matris ejus Nandechildis, qui mihi hoc, ut præfatum est, contulerunt, necnon et pro me, indigno ac miserrimo Blidegisillo peccatore, Dominum toto corde fidelius exorare delectet. Si quis vero (quod nunquam credimus) contra hanc traditionem et nostræ delegationis decretum insurrexerit, aut eam infringere præsumpserit, vel abstrahere ab ipso sancto loco, seu de potestate eorum inibi Deo servientium, iram Dei omnipotentis se incurrere pertimescat, et in cœlis sanctorum societatem perdere per omnia formidet. Et insuper, juxta seculi pœnam, auri libras quinque, C argenti pondera, partibus ipsius loci vel jam dictis servis Dei, cogente fisco exsolvat, et nullo modo nulloque ingenio, quod adversatur evindicare valeat. Ut autem hæc epistola nostræ donationis per cuncta secula teneat vigorem et stabilitatem, manu propria subscripsimus, stipulatione subnixa, et tam pontifices quam abbates, cæterosque magnificos viros præsentes in præsenti rogavimus ut eam suis roborationibus adfirmarent: quod et multi, opitulante Deo, libenter fecerunt. Actum Parisius, sub die nonarum Maiarum, ann. III regnante Clodoveo, gloriosissimo rege. Signum Blidegisilli diaconi, qui hanc epistolam donationis fieri rogavit et subscripsit [c]. Signum Audoberti, Parisiacæ urbis episcopi, qui huic

subscriptiones; in apographo nostro, unicuique præfixæ cruces; nonnullis additæ notæ chirographicæ. Vox *sacebaronis* ad editoribus sumpta pro unius testis nomine. De *sacebaronibus* agimus in præfatione.

[a] Vulgata primum a Breulio, in Supplemento ad Antiquitates Parisienses, pag. 142, ex Vita S. Baboleni, et ex eo relata apud Cointium, Ann. t. III, p. 117; recusa postea in Historia Ecclesiæ Parisiensis, t. I, pag. 173; in Historia civitatis Parisiensis, Felib. t. II, pag. 21; denique in Nova Gallia christiana, t. VII, inter instrum. col. 3. Lectionem Breuliani supplementi secuti sumus. Cum pro supposititio habuerimus Chlodovei diploma exhibitum, hinc sequitur chartam Blidegisilli, quæ Chlodovei instrumento nititur, legitimis annumerari a nobis non posse. Illam a Mabillonio non omnino sinceram judicatam fuisse jam diximus, ubi supra. Spurium monstrant quæ in ea leguntur: monasterium scilicet Fossatense conditum fuisse ad modum et similitudinem Luxoviensis monasterii, sub regula S. Benedicti: hæc enim male concordant. Nam, ut ex Cointio, ad diploma Chlodovei, notavimus, monasterium Luxoviense non sub S. Benedicti, sed sub S. Columbani regula conditum fuit. Erroris falsarii causam conjicimus, ex eo quod cum aliquandiu sub S. Columbani regula exstitisset monasterium Fossatense, reformatum fuit, et regulæ S. Benedicti submissum; unde chartæ fabricator, hæc omnia miscens, sub S. Benedicti regula conditum fuisse existimavit; atque hinc satis videtur verisimile chartam seculo decimo fuisse confictam, ab ipso forte scriptore Vitæ S. Baboleni, erroribus et fabulis refertæ, aut certe ex ipsa vita depromptam.

[b] Cointius, loco citato, legi jubet *bunuaria*, quod inter pretatur quamdam terræ mensuram. [Conf. Cangium voc. *Buinarium*.]

[c] De subscriptionibus hæc notabimus: Parisiensis episcopus, unus ex subscribentibus, non Audobertus

epistolæ, rogante Blidegisillo, subscripsit. S. Annoberti, Senonicæ ecclesiæ episcopi, qui hanc corroboravit, etc. (*sic*). Signum Marini, Belvacensis Ecclesiæ episcopi, qui et hanc conscriptionem confirmavit. Signum Agomari episcopi, qui similiter eam signavit. S. Argundi episcopi, qui hoc similiter signavit. S. Audonis, qui adfirmavit. Signum Waudeberti adsignantis. Signum Randegramni conscribentis. Signum Theodeberti. Signum Charoaudi abbatis. Signum Hildoardi abbatis. Signum Catherini abbatis. Signum illustris viri Valdeberti comitis.

III.

Charta qua Widericus comes declarat se congregasse moniales in Hasteriensi ecclesia, ejectis clercis, et illam Metensi episcopo subjecisse [a] (*ann.* 626).

In nomine Trinitatis sanctæ et individuæ, etc. Ego comes Widericus [Wasseb., *Wildericus*], nobili prosapia exortus, quomodo in vita mea egi omni venturæ generationi relinquendum curavi : defuncto namque patre meo, scilicet Oharico, Lothariensi [Wasseb., *Oacrio Lothariensi*] duce nobilissimo, qui a stirpe processerat Hilperici, Francorum regis, uxorem magnæ nobilitatis duxi, nomine Bertam, scilicet Metensis regis Sigiberti amitam, et illi dotis nomine dedi allodium Hasteriensis villæ, super Mosam positæ, cum omnibus appendiciis suis (videlicet cum Jetieres, Serevilla, Mareyna, Gedermo, Porvina, et hoc quod continetur in Dionante, videlicet, ecclesia, Camba, et terra Hermealones, Goessenee, cum manso in villa Vireux, Foscia, Samiraco in Famenna, Riennes in Arduenna, cum silvis, terris cultis et incultis, campis et molendinis, et cum multa familia quæ infra bannum istorum allodiorum continetur [b]), non pauco autem tempore, cum magna lætitia mortalem vitam duximus; sed quando Dei judicio heredibus carnis privati sumus, quapropter, divino consilio tacti, allodia nostra statuimus servire justiciæ et veritati, ita ut hereditatem fruemur perpetuam. Erat autem Hasteriensis ecclesia a priscis temporibus a sancto Materno, Petri apostoli discipulo, consecrata. In qua multorum sanctorum reliquiæ sunt positæ, de Christi sanguine, de matris ejus lacte (de spina coronæ, de ejus vestimento, de præsepis ejus stramine). Illas S. Sirenus, episcopus, qui in Hasteriensi ecclesia requiescit, detulit a Hierosolyma, eodem tempore quo S. Joannes, episcopus, reliquias protomartyris Stephani invenit revelatione divina. Quia ergo in Hasteria maximæ continebantur reliquiæ, et quia uxor mea erat neptis S. Arnulphi, Metensis episcopi, communi consilio decrevimus allodia nostra tradere Metensi Ecclesiæ, quæ præ omnibus ecclesiis habebatur insignis in toto regno terræ nostræ confracto [*Wasseb.*, confinio]. Siquidem Hasteriensi castello villam dictam Stephano sancto tradidi [*Wasseb.*, legaliter tradidi], ibi locum sepulturæ meæ et uxoris in monasterio Hasteriensi paravi. De quo ejectis clericis qui vice capellanorum Deo et mihi famulabantur, ibi in ipso loco monialium congregationem statui, iisque abbatissam nomine Hametrudem præfeci, cum quibus uxor mea jurabat se famulaturam Deo post obitum mortis meæ, si vita comes esset illi. Actum est hoc publice Mettis, anno dominicæ Incarnationis DCLVI, indictione XIV [*Wasseb.*, indictione duodecima], regnante Sigiberto, filio Dagoberti regis, in ipso anno quo obiit S. Gertrudis.

IV.

Charta qua Aldegundis ecclesiæ sanctæ Mariæ Malbodii et sororibus ibi constitutis, die consecrationis ejusdem, plurima dona in dotem assignat [c] (*ann.* 661).

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis. Amen. Quod prudentius consilium quam ut homo terrenus de terrenis rebus aut de caduca substantia debeat

---

dici debuit, seu Angubertus, ut legere est apud Bedam, Hist. eccles. lib. III, cap. VII, in exemplari quo utimur, cum novem manuscriptis optimæ notæ diligenter olim collato. Annobertus, Senonensis episcopus, non aliunde notus, nisi ex Vita S. Baboleni et charta de qua agimus. Felicius huc adducuntur Marinus, Belvacensis episcopus, qui subscripserat diplomati Dagoberti, anno 631, et Agomarus, episcopus Silvanectensis, qui concilio Remensi interfuerat anno 625, ac obiit, juxta Cointium, Ann. t. III, pag. 183, anno 649; sed Argundi episcopi nomen videtur mere suppositicium. Hunc quidem Aurelianensem episcopum fuisse conjicit Cointius, ibid. pag. 118, at nullo fultus argumento : neque eum agnoscit catalogus episcoporum Aurelianensium, Nov. Gall. christ. t. VIII, col. 1416, nec ulli, quod sciamus, concilio, hujus nominis Aurelianensem episcopum interfuisse traditum est.

[a] Edita in antiquitatibus Brabanticis Grammaii, t. II, p. 67; hinc in supplemento operum diplomaticorum Miræi, t. III, pag. 2; exstat quoque, sed non integra, in antiquitatibus Galliæ Belgicæ Wasseburgi, t. I, folio CLVI, v°. Ex supplemento ad Miræum depromptam recudimus, variis lectionibus inter uncos adscriptis ex Wasseburgo, qui hoc instrumentum se ex authentico exscripsisse monet. Auctores Novæ Galliæ christianæ, t. III, col. 575, not. *a*, illud fictionem sapere judicaverunt, nec eo minus alias ejus testimonio usi sunt, t. XIII, col. 720. Calmetus chartam quasi legitimam laudat in Historia Lotharingica, prob. pag. 227, not. Nos autem pro suppositicia habendam censemus cum VII sæculo non exstitisse videantur Lotharingiæ duces, quo titulo insignitur Oharicus, Viderici pater. Adde notam chronologicam ab Incaruatione sumptam, hae ætate nondum adhibitam in regum Francorum diplomatibus. Nec annus ab hac epocha 656 concordat cum anno quo obiit S. Gertrudis, quem pro synchronismo adducit charta hæc. Obiit enim Gertrudis die 18 mensis Martii, anno Christi 658, ut docet Mabillonius, Annal. t. I, pag. 466. Qua autem occasione spuria charta confecta fuerit, si conjectura liceat investigare, satis apposite fabricata videbitur, cum, exeunte sæculo VI, ecclesia Hasteriensis jugum ecclesiæ Valciodorensis declinare conata est, et litteras protulit quæ falsi damnatæ sunt, ut narrat Foppenus, Opera dipl. Miræi, t. III, pag. 367 et seq. in notis ad hanc chartam.

[b] Uncis inclusa desunt apud Wasseb. hic et infra.

[c] Edita anno 1734, in Supplemento ad opera diplomatica Miræi, t. III, pag, 557; eruta ex archivo capituli Malbodiensis, nec alias recusa, quod sciamus. Auctores Novæ Galliæ christianæ, cum tertium volumen vulgarent anno 1725, et de Malbodiensi monasterio verba facerent, conquesti sunt, col. 146, canonicas Malbodienses chartarum suarum inspicien-

sibi præparare præmia sempiterna? Igitur ego Aldegundis, admonita divina vocatione, et roborata evangelica voce ad præmia æterna nos sic invitante: Quicumque reliquerit patrem aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit; hanc promissionem desiderans adipisci, despecto penitus conjugio maritali, possessiones meas, quas ex parte patris aut matris hæreditario jure obtinebam, tradidi assensu domini Hildrici [a], inclyti imperatoris, quin et Dagoberti et principum ejus, sub testificatione et confirmatione subscriptorum venerabilium episcoporum et abbatum, religiosorum et nobilium virorum, et sanctarum mulierum, in ministerium ancillarum Dei ad illud sacrum monasterium quod vocatur Malbodium [b], ubi venerabiles episcopi Autbertus, Amandus, Audoinus, Ursmarus, altare Domini in honore sanctæ Dei genetricis semperque virginis Mariæ et sanctorum apostolorum dedicaverunt, quarto idus Junii, ad opus sororum ibidem Deo nocte et die militantium. Prædia vero mea et possessiones non modicas, ad opus inibi Christo famulantium, donatione publica ad supradictum altare tribui. Hoc est, in primis villam ipsam in qua monasterium situm est, cum omnibus ad se pertinentibus, quæ nuncupatur Malbodium, sitaque est in pago Hainoensi. Quasdam etiam villas quarum subjecta sunt nomina, ad usus et stipendia ancillarum Dei delegatas, habere institui; ut absque indigentia et penuria aliqua Christo famulari, et ordinis sanctimonialis vitæ competenter deservirent [c]. Dono igitur ego Aldegundis, et specialiter ad usus ancillarum et famulorum in prædicto monasterio degentium, et donatum in perpetuum esse volo; in ea vero ratione, ut sorores et fratres in prædicto monasterio degentes jam dictas villas cum omnibus ad illas pertinentibus ad suos speciales usus habere debeant, vel quiquid exinde facere voluerint, liberam in omnibus habeant potestatem faciendi, ut neque aliquis, neque ex abbatissis, neque ex rectricibus ejusdem monasterii, ullo aliquo tempore quippiam immutare et convellere, atque a præsenti ordinatione quam pro amore Christi feci, alienare præsumat, sed ita omni tempore firmum inviolatumque permaneat. Et, si fuerit aliquis qui contra hanc traditionem venire aut eam ausu temerario violare tentaverit, si se exinde non correxerit, in primis iram Dei incurrat offensi, et ante tribunal Christi excommunicatus appareat, et sic marcescat in flore ut numquam germinet fructum, et insuper inultum per districtum judicium componat: hoc est, auri libras centum, argenti pondera L. C. C. [d] coactus exsolvat, et quod repetit evendicare non valeat; sed præsens donatio omni tempore firma et stabilis permaneat. Actum Malbodio monasterio, ante altare sanctæ Mariæ et sanctorum duodecim apostolorum. Datum anno vigesimo regni Dagoberti, inclyti regis, sub præsentia virorum et ancillarum Dei, quorum nomina et signacula subtus tenentur inserta. Sign. Autbertus episcopus. Sign. Amandus episcopus. Sign. Audoenus episcopus. Sign. Ursmarus episcopus. Sign. Vincentius abbas. Sign. Humbertus abbas. Sign. Eloquius abbas. Sign. Ermenius vir sanctus et abbas. Sign. Etto abbas. Sign. Gualdetrudis abbatissa. Sign. Gertrudis abbatissa. Sign. Aldetrudis abbatissa. Sign. Maldeberta abbatissa. Sign. Gervida, amita beatæ Aldegundis, quæ eam de sacro fonte suscepit. Sign. Gunilandus. Sign. Landricus. Sign. Charibertus, comes, etc. (*sic*) [e].

V.

Charta Aldegundis, qua instituit duodecim canonicos in ecclesia sancti Quintini, Malbodii, quibus plurima in dotem assignat, ut ecclesiæ sanctæ Mariæ Malbodiensi et sororibus ibi constitutis deserviant [f] (*ann.* 661).

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, amen.

darum copiam recusasse. [Hæc sunt verba doctorum virorum: « A multis annis de abbatissarum quæ Malbodiensi præfuerant cœnobio texenda historia solliciti fuimus; eaque de causa sæpissime dominas canonicas rogavimus ut chartarum inspiciendarum copia nobis daretur. Sed repulsam passi sumus, hac responsione addita: se minime curam habere ut res ad suum pertinentes collegium scriptis mandentur; et, si secus fieret, id ægre se laturas. »] Prudenter, si quasdam ex his de falsitate suspectas haberent; modeste, si de nobilissimi sui cœnobii fama spargenda curam posthabendam ducerent. Quocunque sit, charta quam exhibemus plurimis falsi indiciis scatere videtur, et conflata ex Vita Aldegundis, non quidem veteri quam Mabillonius, Acta SS. ord. S. Bened. sæc. II, t. II, pag. 773, edidit, sed recentiori quam vulgavit Bollandus (ad diem XXX Januarii), nono sæculo scripta, cujus verba ipsissima exhibet charta de qua agimus. Falsum prodit nota chronologica ab anno vigesimo Dagoberti petita, cujus regnum ad annum vigesimum non protenditur. Adde conditum fuisse Malbodiense monasterium, juxta Cointium, Annal. t. III, pag. 515, anno 661, qui concordat cum anno sexto regni Chlotarii III. Hinc sequitur dici non debuisse, quod legitur in charta, eam fuisse factam *assensu Chilperici, inclyti imperatoris, et Dagoberti.* Præterea titulus *imperatoris*, regi Francorum tributus, sæculum nonum sapit. Si vero de chartæ testibus inquiramus, Ursimarum abbatem inveniemus, qui non nisi anno 689 abbas appellandus fuit, teste Nov. Gall. christ., t. III, col. 80. Silemus de concursu parum probabili quatuor abbatissarum, quæ conficiendo Malbodiensi instrumento adfuisse dicuntur. Silemus de stylo insolito; nec juvat ex conjecturis quærere crimen falsi, quod argumentis certioribus evincitur.

[a] [Childericus II, sed vide annotationem præcedentem.]

[b] [Conditum fuerat hoc monasterium a B. Aldegunda pro sacris virginibus Benedictinis: anno 965, per Brunonem archiepiscopum Coloniensem legatum apostolicum, ad statum sæcularem redactum fuit.]

[c] In exemplo a Foppeno edito quod exscribimus hæc notantur: *Multa hic desunt in copia, per quæ designabantur villæ cæteraque bona huic Ecclesiæ donata.*

[d] Id est, *libras ducentas*: sic ope chartæ sequentis hiulcum locum emendamus.

[e] [Vide, de his testibus, annotationes Foppeni in Supplemento ad opera diplomatica Miræi, tom. III, pag. 558.]

[f] Exstat in Supplemento ad Opera Miræi, t. III, pag. 558, iisdem verbis concepta quam quæ proxime

Quod prudentius consilium quam ut homo terrenus de terrenis rebus aut de caduca substantia debeat sibi præparare præmia sempiterna? Igitur ego Aldegundis, admonita divina vocatione, etc. (*reliqua ut in superiori charta, usque ad hæc verba* : nocte et die militantium [a]. Quia vero femineus sexus non poterat per se explere divina sacramenta, prædicto imperatore confirmante, et consilio prædictorum episcoporum et aliarum religiosarum personarum, institui duodecim fratres in ecclesia Sancti Quintini martyris a supradictis episcopis consecrata, quæ in villa Melbodiensi erat sita, tali conditione : ut illi jam dicti fratres, supra nominatæ ecclesiæ sanctissimæ Dei genetricis Mariæ, cum reverentia et honore deservirent, sicut ipsi omnes pariter in solemnibus diebus Nativitatis, Epiphaniæ, Resurrectionis, Ascensionis, Pentecostes, dedicationis ipsius ecclesiæ, omniumque solemnitatum sanctæ Dei genitricis Mariæ, intersint, in celebrationibus missarum et vesperarum, etc. Ut autem illi jam dicti fratres absque indigentia et penuria aliqua Christo famulari et ordinis sanctorum canonicorum vitæ competenter deservirent, ad stipendia et usus eorum donatione propria tribui, eodem die quo prædicti venerabiles episcopi Autbertus, Amandus, Audoenus, Ursmarus dedicaverunt ecclesiam in honore beati Quintini martyris, decimam partem quæ exit de potestate Melbodii, excepta indominicata curti quam in usus hospitum et pauperum Christi statui, de laborato, de pratis, de silvis, de moneta, de ponte; et mansos servorum quinque, et fidelia triginta, pratos duos, et silvam unam quæ dicitur Faresbus, molinos duos supra flumen Melbodii, cambas tres, unam supra ripam Zambre, duas supra flumen Melbodii, et quasdam villas Ittoiaen et Hanaen, cum ecclesia et appenditiis et mancipiis, et aliam villam in villa Ruvo, quæ dicitur Lamereias, et aliam villam quæ dicitur Villeras, et aliam villam Waldrecias, cum ecclesia et appenditiis et mancipiis. Et si fuerit aliquis qui, etc. (*ut in charta præcedenti, usque ad hæc verba :* argenti pondera) L. C. C. coactus exsolvat, etc. (*iterum ut in præcedenti, ubi legitur, pro nota chronologica*, anno xx regni Dagoberti.)

VI.

Charta qua Annemundus, Lugdunensis præsul, Lugdunensi sancti Petri Parthenoni dona collata memorat et confirmat, ac ipse nova dona confert [b] (*ann.* 653).

Ego Annemundus, sancti Stephani protomartyris Lugdunensis Ecclesiæ, primæ sedis Galliarum archiepiscopus, omnibus fidelibus, tam præsentibus quam futuris, notum facio quod, rogatu mei prædecessoris beatæ memoriæ Viventioli, ejusque Ecclesiæ archiepiscopi, qui me præfatæ Ecclesiæ, se vivente, archiepiscopum ordinavit, et in monasterio sancti Petri puellis monialibus permanentibus plura beneficia ministravit, super hæc omnia consideravi optimum fore eidem monasterio operam meam dare, propter meas duas sorores, quæ illic assiduis precibus parentum meorum, videlicet Sigoni et Petroniæ, sacrum velamen consecutæ sunt; una quarum Petronilla, et alia Lucia vocabatur. Parentes vero mei, cum ad finem sui examinis pervenire se cernerent, tam me quam fratrem meum, nomine Dalfinum, oculos nostros ipsi monasterio apertos tenere monuerunt, ut Deus, tam sibi quam suis parentibus, videlicet vivis et defunctis, misereri dignaretur, rogavere. Hujus rei non immemor, dum incolumis permaneo, petitionem patris ac matris implere desiderans, eidem monasterio de meis facultatibus quæ ad me pertinent, in perpetuum dono. Do autem in episcopatu Genevensis Ecclesiæ, ecclesiam mei juris, in honore sancti Petri dedicatam, cum omni ejusdem honore, ad me in eadem regione pertinente, cum beneficiis et decimis et sepulturis, quæ omnia ad ipsam ecclesiam pertinent. In pago vero Viennensi, in loco qui vocatur Turris-de-Pino, circumquaque, do omnes honores meos illac ad me pertinentes. In omnibus supradictis honoribus, villicos, rogatu abbatissæ ejusdem monasterii, nomine Radagundis, atque congregationis ejusdem loci, disposuimus, qui fideliter census et tributa quærerent, ac fideliter præ-

præcedit de eodem monasterio, eadem die data. Iisdem utraque laborat vitiis quæ falsum arguunt. Exscripta fuit ex apographo quod dicitur fuisse legaliter collatum anno 1569, cum transumpto formis authenticis vallato, anno 1518; nec eo minus, ut ipse monet editor, hæc charta apud eruditos de falsitate valde suspecta est. Vide notas nostras (*Col.* 1161), ad chartam alteram de hoc monasterio, in quibus abunde falsi indicia monstravimus, utrique chartæ communia.

[a] Sic in exemplo edito. In prætermissis notæ habentur chronologicæ, scilicet, *dies* IV *idus Junii*.

[b] Edidit Mabillonius, Annal. t. I, pag. 690, ex archivo Parthenonis S. Petri, et in aliqua sui parte interpolatum fatetur, in aliis vero nequaquam suspectum judicat, *ibid.* pag. 425. Huic instrumento minimam fidem adhibent auctores Novæ Galliæ christianæ, t. IV, col. 283. Cum vero non pateat quæ interpolata sint et pluribus scateat charta falsi indiciis, hanc legitimis annumerare non licet. Indicia autem falsi sunt : 1° Titulus archiepiscopi, hac ætate insolitus, quem assumit Annemundus et prædecessori suo tribuit (videsis tamen quæ scripta sunt supra t. I, pag. 147); 2° cum charta tota, ad recensenda et confirmanda dona collata monasterio S. Petri potissimum conflata videatur, ibi mentio fieri debuisset donorum collatorum anno 587 a Girarto et uxore ejus, de quibus instrumentum optimæ notæ supra edidimus, supra, t. I, pag. 156; 3° pugnat cum hoc ipso Girarti instrumento charta Annemundi : Girartus enim conditum S. Petri monasterium docet a rege Gaudisello et Theudelinda sponsa, ineunte sæculo VI; vide supra, t. I, pag. 157. Charta vero Annemundi innuit Albertum, nobilissimum virum, *unum ex primis conversis*, non multo post passionem S. Irenæi, id est, tribus ante sæculis, huic monasterio jam condito, ecclesias, vicos et villas concessisse. Quidquid rei sit, is esse videtur Parthenon Lugdunensis, ex quo quidam Eulalius puellam rapuerat, ut tradit Gregorius Turonensis, Hist. lib. x, cap. 8. Idem porro S. Petri monasterium, instauravit Annemundus, Lugdunensis antistes, et post eum Leydradus, labente sæculo VIII, *ubi nunc*, inquit epistola ad Carolum Magnum, *sanctimoniales triginta duæ secundum institutionem regularem habitant;* videsis Novam Gall. christ., t. IV, col. 284.

dictæ abbatissæ, tam sibi quam subsequentibus rederent. Simili modo Animoniæ, abbatissæ supradictæ nominatæ congregationis ejusdem loci, constituimus villicos in parochia quæ dicitur Marines, nec non in vico qui vocatur de Loimipagus, atque in villa de Bregovillicum, ut qui introductus fuerit centum solidos abbatissæ daret, subvillicus sexaginta; similiter et in mutatione abbatissæ. In perceptione autem bonorum, ut abbatissæ atque congregationi monasterii super altaria juramenta fidelitatis facerent fideliterque tenerent. Institutio autem hæc facta est ut villicus, quocumque loco abbatissa juberet, pergeret; subvillicus, ipso absente, præcepto abbatissæ atque villici, utilitates terrarum fideliter procuraret ac dispensaret. De terris quoque arandis, quas ad arandum utiliores cernerent, exceptis his quæ abbatissa ad utilitatem monasterii procurare fecerit, tali pacto ad villico et ad subvillico tali modo pertineant quod, si illi qui acceperint, ædificationem aliquam fecerint, ædificatio ipsi monasterio revertatur; si vero vendere voluerint, prius abbatissam quam alium submoneant, easque (*Mab.*, eique] levius vendant. Villicus autem aut subvillicus super extollentiam oculorum contra abbatissam si subire cœperunt, aut aliquid indecens violenter egerunt, prius trina peracta invocatione capituli ipsius monasterii, abbatissæ rectum facere si recusaverint, ab omni munere amicis [*Mab.*, amministramus] tradito expellantur, abbatissa autem utiliores sibi perquirat. Parochiam de Marines cum ecclesia beati Johannis evangelistæ, et Dolomicuraticum vicum, cum ecclesia beati Petri et terris et mansis et nemoribus, atque silva Bregonensi, cum concursibus aquarum, terrasque Trequafenses atque terras Bregonenses, dedit Albertus, nobilissimus vir, monasterio beati Petri puellarum, qui unus ex primis conversus exstitit non post multum tempus passionis sancti Irænei sociorumque ejus, propter duas filias quas ibi sacrare fecit: una vocabatur Radagundis atque altera Aldagondis; atque Pernetam filiam fratris sui, nomine Silvini, quam pater moriens in tutelam ejus dereliquit, et aliam nomine Sibyllam similiter consecrare fecit. Villam de Carpezato dedit beato Petro apostolo similiter Stephanus, vir inlustrissimus, propter filiam suam nomine Armingardis, quam consecrare fecit. Villam autem Increratam cum ecclesia duo nobiles beato Petro dederunt, quorum unus vocabatur Radulfus et alter Constantinus. Hoc donum factum est propter duas suas filias, quarum una vocabatur Raimundia, et altera Vandamodia. Hæ, Deo disponente, ejusdem monasterii, una post aliam, abbatissæ factæ sunt. Hi supradicti dona dederunt præfata, quod nos confirmamus. Insuper et de bonis nostris augmentamus, scilicet, paratas supradictarum ecclesiarum, et decimationes omnium vinearum illarum, et oblationes vivorum, et tumulationes defunctorum ad illas pertinentium eis donamus. Hæc autem, Deo annuente et disponente, a me ordinata sunt in præsentia capituli ejusdem monasterii. Si quis autem hæc decreta a me constituta aliqua præsumtione violaverit, ex parte Dei omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, et Beatæ Mariæ, matris Domini nostri Jesu Christi, et sancti Petri, apostolorum principis, et omnium sanctorum Dei, excommunicamus illum, atque anathematizamus illum, donec ad emendationem tam abbatissæ quam congregationis in capitulo ejusdem monasterii venerint [a].

VII.

Charta qua Adalsinda, abbatissa sancti Martini Dornatiaci, monasterium suum donat monasterio Besuensi [b] (*ann.* 657).

Domino sancto et in Christo amabili fratri Waldaleno, Adalsinda abbatissa. Dum malorum hominum vexata injuriis et variis adversitatibus, ibidem stare non possem, inde ego et germanus meus Adalricus vobis et fratribus vestris petivimus ut ad monasterium Sancti Petri habitare sub regula vel ordine in Dei nomine deberem: quod et vos pro caritatis studio concessistis. Ideo monasterium Dornatiacum in honore S. Martini situm, quod genitor meus Amalgarius et Aquilina mater mea construxerunt, et ei maximam partem de suis facultatibus delegaverunt, hoc recipere in Dei nomine debetis, cum villis ad eundem locum pertinentibus, et omnibus universaliter appenditiis suis: villam scilicet Assonam, villam Parniacum, Potentiacum, et medietatem quam in Balatonna genitores nostri tenuerunt. Reliqua vero quæ ad ipsum monasterium Dornatiacum genitores nostri delegaverunt, a die præsenti in Dei nomine recipite; et de villa Montaniaco, quod genitor noster Amalgarius et Amoloaldus de fisco pariter promeruerunt, portionem nostram a die præsenti in vestra dominatione revocate, ut nec ego, nec quislibet de parte nostra, vel ulla apposita persona, adversum vos de supradictis rebus calumniam ac laborem generare præsumat. Si quis vero fecerit, conferat una cum sacratissimo auri libras viginti, argenti pondo quinquaginta. Actum publice, Fonte-Besua monasterio. In Dei nomine, ego Adalsinda hanc traditionem nostram subscripsi. Hermena monacha, jussu domnæ meæ Adalsindæ, subscr. Aga monacha, jussu domnæ meæ Adalsindæ, subscripsi. Subsignavit Daginus hanc donationem. S. Manaulfus presbyter. S. Victor. S. Proculus. S. Vualibertus, S. Landebertus. S. Trasgarius. S. Rogitus. Ego Allo

[a] Deficientibus notis chronologicis, saltem locum huic chartæ ultra Annemundi episcopatum assignare non licet. Martyrium (jussu Brunechildis, ut fama est) tulit, juxta Mabillonium ubi supra, anno 657; juxta Novam Galliam christ. ubi supra, anno 655; juxta Cointium, anno 654.

[b] Inserta in chronico Besuensi, Acher. Spicil. t. I, pag. 495; hinc deprompta, recusa est ad calcem operum abbatis Guiberti, pag. 612; in Cointii Annal. eccl. t. III, pag. 442, et Mabillonii, Annal. Ben. t. I, pag. 442, et inter Miscellanea curiosa Labbei, t. II, pag. 428; pro legitima ab omnibus habita, si quædam ab auctore Chronici interpolata expungantur.

hanc traditionem scripsi et dictavi, anno ab Incarnatione Domini DCLII, indict. X, epacta VI [a], Clotario rege regnante in Francia [b], primo anno [c] regni ejus, venerabili viro Donato [d] Besonticam sedem tenente, die Mercurii proximo ante medium mensis Februarii.

VIII.

Charta qua Sichelmus et alii fideles, majoribus-domus certam faciunt monasterii Besuensis direptionem, et rogant ut per regis auctoritatem dona quorum tabulæ sublatæ fuerant, quiete tenere possint [e] (*ann.* 663).

Dominis nostris propriis Reideberto, Chrodeberto, Emerulfo, majoribus-domus sacri palatii, Sichelmus cum reliquis fidelibus et servientibus vestris quorum subscriptiones vel signacula in hanc subgestionem subter tenentur inserta. Credimus quod gloriosissimus dominus noster auditum habeat, qualiter illustris vir Amalgarius, tempore ducatus sui, in loco Fonte-Besua nuncupato, in pago Attoariense, in honore sanctorum apostolorum Petri et Pauli monasterium construxit, ubi etiam monachorum congregationem ad habitandum conjunxit, et de facultate sua maximam partem supradicto monasterio delegavit. Credimus etiam ad vestram pervenisse notitiam, qualiter ipsum monasterium ante hos dies a malis hominibus irruptum fuerit atque vastatum, et omnes res quas ipsi monachi habebant cum ipsis chartis deportata, et omnis habitatio eorum in direptionem et devastationem missa : unde humiliter pietati vestræ suggerere præsumimus, ut hoc gloriosissimo domno nostro innotescere faciatis, ut per suam clementiam talem authoritatem ipsi loco conscribi jubeat, ut supradictas res, quas boni homines ibidem delegaverunt, nullus invadere aut violare vel inquietare præsumat; sed quæ in præsenti habere vel possidere videntur, ipsi monachi vestris et futuris temporibus, sine inquietudine, per vestrum præceptum habere et tenere possint; ut et eos pro vita vestra et stabilitate celsitudinis vestræ et regni vestri, Dei misericordiam attentius delectet exorare. Dominicus audivit suggestionem. Farulfus subsignavit. Abbo subg. Ermerbertus subg. Frodoaldus subg. Vuarato subg. Fulgoardus subg. Eurcharius subg. Data sub die Kalendas Octobris, regnante domno nostro Clotario rege.

IX.

Præceptum Emmonis, Senonensis episcopi, de subjectione monachorum sanctæ Columbæ abbati suo, de abbatis electione, et de ejus potestate in monachos et bona monasterii [f] (*ann.* 659).

Dilectissimo in Christi amore, et honorabili fratri Agoni abbati, et omnium fratrum congregationi consistentium in basilica ubi sancta Columba et beatus Lupus pontifex sub opidum Senonis civitate requiescunt in corpore, cui superna dispensatione præes, Emmo, divino munere ac si indignus sanctæ Senonicæ Ecclesiæ episcopus. Dum te, diligende in Christo frater, tuosque fratres tantus ardor cælestis succensos habere videtur, ut secundum patrum regulam et evangelicam auctoritatem atque apostolicam traditionem vivere disponatis, ita ut juxta normam apostolicorum actuum, nullus sibi monachus ullo unquam tempore peculiare in rebus maximis vel minimis appetat aut vindicet, nec suum proprium dicere præsumat, sed sint illis in cunctis omnia communia; pro qua re petis ab extremitate nostra ut tibi privilegium in jam dicto monasterio, manus nostræ subscriptione et fratrum consacerdotumque nostrorum roboratum donemus. Quam petitionem sanctitas tua, venerabilis frater, noverit libentissime velle me tibi præstare, dum constet nihil ecclesiasticæ præjudicare regulæ, quidquid domesticis pro amore divino impenditur fidei : quia monachi sub abbatis regimine regulariter viventes semper fuerunt a conditionibus clericorum segregati ac liberi ; et si quis hoc manifestius cognoscere appetit, legat consilium Carthaginense sub sanctæ recordationis Bonifacio, ejusdem civitatis Ecclesiæ pontifice, vel ejus consacerdotibus celebratum, nec non et jam dicti pontificis ad senem liberatum epistolas : et in brevi animadvertet, omnia semper monasteria in quibus regulariter vivitur, libera fuisse a conditionibus clericorum. Nam et præclarus doctor ecclesiæ Augustinus in libro de moribus clericorum probat

[a] Male conveniunt notæ ab Incarnatione, indictione et epactis petitæ, quas expungere jubet Cointius.

[b] Franciæ nomine hic intelligitur Neustria, cui subjuncta erat Burgundia. Utraque patri Chlotarii, Chlodoveo II, paruerat. Austrasia, quæ ditio fuerat Sigiberti, ad filium ejus devenire debuerat; sed is in Hiberniam exsulare coactus fuerat a Grimoaldo, majore palatii, qui filium suum in regnum Austrasiæ constituere conabatur, dum primum regni sui annum agebat Chlotarius III.

[c] Regnum orsus est Chlotarius mense Septembri, anno 656. Ergo mensis Februarius anni primi regni ejus erat annus Chr. 657.

[d] Hunc synchronismum Cointius, Ann. tom. III, pag. 356, expungendum censet, cum mortem Donati collocet sub anno 652; sed Chiffletius, Vesontio, part. II, pag. 161, Donati vitæ spatium protendit ultra annum 660.

[e] Exstat in Chronico Besuensi, Dacherii Spicil. t. I, pag. 497; recusa est in Collectione script. rer. Franc. t. IV, pag. 647. Ejusmodi chartarum formula legitur apud Marculfum, lib. I, form. XXXIV (complu-ribusque ejusdem Marculfi, et aliorum formulis, de quo consulenda est dissertatio Bibliothecæ chartarum inserta t. I, pag. 217). Mabillonius, Annal. t. I, pag. 470, majores-domus sacri palatii interpretatur aulæ regiæ proceres. Sichelmus ducatum in Burgundia agebat, teste Besuensi chronico, ubi supra. Hac autem *subscriptione* (sic enim appellatur hæc charta) ad regem Chlotarium delata, regium præceptum emissum est. Datum est mense Augusto, anno VIII regni Chlotarii, id est, anno 664, unde chartam Sichelmi mense Octobri datam, anno 663 adjudicandam censemus.

[f] Mabillonius hoc instrumentum nondum typis vulgatum publici juris fecit in Annalibus, tom. I, pag. 448. Ex viginti sex episcoporum subscriptionibus quasdam emendat, quasdam illustrat, assignatis nominibus episcopatuum : quæ uncis inclusisse sufficiat. Unicuique subscriptioni crucis signum præfixum est. [Recudit Mansi, Collectio conciliorum maxima, t. XI, coll. 119 et seqq.

sui juris monasteria esse debere. Sed et in his provinciis plura alia regalia monasteria, tam antiquiore tempore quam nuper constructa, a pontificibus in quorum territoriis condita sunt, gratia religionis et caritatis, privilegia acceperunt. In fine, ne cuncta numerando in longum prótraham sermonem, pauca et præcipua vel vicina, sufficiet memorare antiqua Lirinensium et Luxoviensium, vel ad basilicam beati Marcelli Cavillono constructa, seu et monasterium Resbacensium, de quo nos nonnulla proximiore tempore a pontificibus confirmata legimus. Maneat ergo et hoc vobis vestrisque posteris privilegium, ob institutionem monasticam, sive ob quædam impedimenta reseranda, omni stabilitate firmissimum, ita ut tam monachi quam omnia quæ præfati monasterii sunt, vel quæ altario offeruntur, in abbatis ejusdem monasterii potestate consistant. Abba Deo et regulæ plena sit devotione subjectus; monachi vero, post Deum, abbati suo, propter Deum, vera humilitate subjaceant. Ille cogitet pro se illisque, Deo se rationem redditurum; isti credant de subjectione sua a Christo recepturos mercedem. Abbas nunquam nisi de eadem congregatione vel regula, cum alius præsentem vitam finierit, instituatur. Ille sane instituatur quem omnis ejusdem monasterii congregatio bene regulam scientem uno animo elegerit. Quod si de eadem congregatione talis non fuerit inventus qui fratrum curam suscipiat, de alio monasterio eamdem quam illi tenent regulam tenente, licentiam habeant expetendi abbatem ipsi monachi. Quamvis enim in jure possessionis nostræ non sit idem monasterium, nostræ tamen auctoritatis est et canonicæ dispensationis, una cum regali consensu, id ordinandi et hujusmodi privilegia monasteriis constituendi, quamvis monachi privilegiis episcoporum undique muniti, soli Deo famulari, et sub quiete ac tranquillitate in suo cœnobio valeant conversari. Et illud huic privilegio placuit adnecti ut, si quis quod nec futurum esse credo, si ullus pontificum superstitumque nostrorum ea quæ superius sunt decreta vel comprehensa non valere aut quantulumcumque violare voluerit, severissimum omnipotentis Dei judicium incurrat, et lepra Naaman, quam Giezi causa cupiditatis promeruit, super ipsum descendat, ac cum Juda vindictæ obnoxietur perpetuæ, et insuper tam presentis quam futuræ Ecclesiæ communione privetur, et sub anathematæ in æternum maneat condemnatus: ut privilegium pro pace vel tranquillitate, vel defensione servorum Dei, tam pro præsenti quam pro futuro tempore plenissima devotione factum, quod circa monasterium a religioso fratre nostro antefato Agone abbate instructum, volo manere firmissum, et manus meæ subscriptione roboratum, ac fratribus et consacerdotibus meis, id est, dominis episcopis subscriptionibus trado roborandum. Emmo (Senonensis) episcopus subscripsi. Johannes (Arelatensis) episcopus, peccator, hoc privilegium consentiens subs. Aunemundus (Lugdunensis) peccator consentiens subs. [a]. In Christi nomine Chaondius (*lege* Eoladius), episcopus, Viennensis Ecclesiæ servulus, consentiens subs. Vulfoleudus (Bituricensis) peccator subs. Audoenus peccator hoc privilegium consentiens subs. Chrodovertus (Parisiensis) peccator hoc privilegium consentiens subs. In Christi nomine Gauciobertus peccator, Carnotinæ urbis episcopus, hoc privilegium consentiens subs. Carlefredus peccator hoc privilegium consentiens subs. Canderis, Lugdunensis Ecclesiæ episcopus, consentiens subs. Bertoaldus, ac si peccator, Tricasinensis episcopus, hoc privilegium consentiens subs. Bertarius, ac si peccator, episcopus Ecclesiæ Santonicæ, hoc privilegium consentiens subs. In Christi nomine Berecharius, ac si peccator, (Cenomanensis) episcopus, hoc privilegium consentiens subs. Burgundofarus (Meldensis), in Christi nomine, ac si peccator, episcopus, hoc privilegium subs. In Christi nomine Eligius (Noviomagensis) episcopus, subs. In Christi nomine ego Adebertus (Cameracensis, idem ac Autbertus), ac si peccator, episcopus, hoc privilegium subs. [b]. Leodebaudus peccator, Nebarnensium (id est, Nivernensium) episcopus, hoc privilegium subs. Amlecharius, in Christi nomine, ac si peccator, (Sagiensis) episcopus, hoc privilegium consentiens subs. Bertefredus, Ambianis urbis episcopus, consentiens subs. Drucfredus, in Christi nomine, hoc privilegium consentiens subs. Hincho, Lexogium (id est Lexoviensis) urbis episcopus, subs. In Christi nomine.... ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. In Christi nomine, Concessus, episcopus Dorreti (Ebroicensis), consentiens subs. Deocarus, Antipolitanæ Ecclesiæ episcopus, consentiens subsc. In Christi nomine, Chariochaudus, ac si peccator, episcopus, hoc privilegium consentiens subs. In Christi nomine, Ragnobertus, ac si indignus, Augustudunensis Ecclesiæ episcopus, consentiens subs. Boso in Dei nomine obtulit et subscripsit. Datum sub die septimo kalendas Septembres [c], anno tertio regnante domno Chlotario glorioso rege.

[a] Quædam subscriptiones scrupulum injiciunt, præcipue subscriptio Aunemundi, si is creditur Lugdunensis episcopus qui neci traditus fuit sub Chlodoveo II, juxta Cointium, Annal. t. III, pag. 593 et seqq.; auctores Novæ Galliæ christianæ, t. IV, col. 46, et alios plures. Acute quidem Canderim non Lugdunensem episcopum fuisse, sed Laudunensem intelligit Mabillonius; tunc enim Laudunum dicebatur Lugdunum Clavatum. Nullus vero inter episcopos Laudunenses recensetur nomine Canderis.

[b] Non alio nisi hujus chartæ testimonio noscitur Nivernensium episcopus nomine Leodebaudus; nec Bertarius, Xantonensis episcopus.

[c] Si Chlodoveus II obierit circa initium mensis Septembris anni 656, ut innuit domnus Clement, in Arte dijudicandi singulas temporum notas, dies 26 mensis Augusti, tertio anno regni Chlotarii III concordat cum anno Chr. 659.

X.

Charta Emmonis, Senonensis episcopi, qua monasterio sancti Petri Senonensis privilegia concedit [a] (*ann* 659).

Dominis sanctis, et summi culminis apicem pontificatus cathedræ specula præsidentibus, in Christo fratribus. Senonicæ civitatis comprovincialibus [b], Chrodoberto, Farone, Bertoaldo, Audoeno, Gauzberto, Eligio: Emmo peccator supplex vester in Domino præsumit mittere salutem. Licet nos antiquæ regulæ constituta salubre observatione custodire conveniat, tamen utile provisione tractantes id constituemus, ut quod sacris deliberationibus non derogat intrepida observatione servetur. Et quia vir venerabilis Aghilenus abba, una cum fratribus secum consistentibus, de monasterio Sancti Petri et Pauli, quem domna Theodechildis regina quondam suo opere construxit, vel ipsa ibidem suum videtur habere sepulchrum, sub opidum Senonis civitate, religionis suggestionis postulatio nostrarum quippe aurium intima penetravit, quæ in viscerale pietatis affectu ita cor intrinsecus suæ petitionem molivit, ut petita non concedere, aut certe libentissime non implere, nostræ duntaxat animæ inreligioso fore putarent. Sancto igitur desiderio succensis, sub regula beati Benedicti [c], et modo Lusoviensis monasterii, devota mente et integra devotione deliberant consistere, nostræ velocitatis extremitate supplicæ deprecationis petitionem poposcerent, ubi nos fratribusque nostris Senonicæ Ecclesiæ nobis sub die congregatio libentissimo impertiret. Licet sancta Carthaginensis synodalis domni Augustini epistola jubeat abbates monachosque eorum libertatis privilegium, ut nec ullo potestatis vinculo ab episcopis

A detinere, sed locis quibus se propriæ monachi deliberationis institutionis, cum etiam sub hujus regulæ disciplina, sanctorum Agaunensium locum, immoque monasteria Lirinensis, Luxoviensis, vel basilica domni Marcelli, de inhabitatoribus libertatem, quam a quibusque ibidem derelictum eatenus fuisse sancitum; et nunc a succedentibus custoditur, conspiratione consensu antedicti viri postulationem sanctæ religionis sublibentissime annuentis ita ab omnibus, ut quæ prædicta basilica vel monachos in ipso monasterio sub evangelica libertate religionem viventibus, ab ipso viro, vel regio munere, seu a quibuslibet christianis, in agris, mancipiis, ministerio, sacris voluminibus, vel quibuscumque speciebus qui ad ornatum divine cultum pertinere noscuntur, aut B cæteris rebus conlata vel deinceps conlatura sunt, præsentis vitæ nostræ temporis seu successorum nostrorum nullus sibi exinde aliquid clericorum aut pontificum, vel regalis sublimitas, suis usibus usurpare aut minorare præsumat. Altare vero tantum in ipso monasterio et tabula benedicetur, si defuerit episcopus Senonicæ, in Dei nomine benedicat cum sancta chrisma annis singulis, pro reverentia sanctorum sine præmium muneris causa concedat. Et quod in altario fuerit in Dei nomine oblatum, vel ad ipsum monasterium ad quemcumque, Deo inspirante, transmissum, nihil sibi exinde pontifex audeat vindicare. Et cum abba ille fuerit de hoc sæculo evocatus, quem unanimiter omnis congregatio illa monaC chorum ex semetipsis optimæ regula compertum eligerent, a nobis vel successoribus nostris, absque ullo commodo, secundum sanctos canones ordinetur, et reliquos gradus clericorum sine aliqua exceptione, juxta quod electio docet, constituemus consecrare.

[a] Memorat hanc chartam chronicon sancti Petri vivi scriptum sæculo XII, a Clario, ejusdem monasterii monacho; vid. Acher. Spicil. t. II, pag. 706. In archivis istius loci delituit, donec ex illis erutam vulgavit Mabillonius inter Acta SS. ordinis S. Benedicti, sæcul. III, t. II, pag. 613. Inde Cointius, Annal. eccl. t. V, pag. 285, recudi curavit. [Edidit quoque post præceptum de monasterio S. Colombæ, Mansi Conciliorum collect. maxima, t. XI, col. 121 et seqq.] Sic de ipsa Clarius: « Emmo privilegium libertatis, una cum comprovincialibus episcopis, monachis, S. Petri synodaliter fecit, temporibus Chlotarii regis et Baltechildis matris ejus; in quo conventu fuerunt D antistites gloriosi S. Audoenus, Rothomagensis episcopus. S. Faro, Meldensis episcopus, sanctus Eligius, Noviomensis episcopus, et sanctus Amandus, Tregetensium episcopus, cum aliis triginta episcopis. Florebat tempore illo in eodem cœnobio Agilenus abbas, etc. » Hæc omnia conveniunt cum charta quam exhibemus; neque enim cum Cointio movemur eo quod subscriptionum numerus minor sit numero episcoporum quos synodo interfuisse Clarius refert; forte omnes non subscripserunt, vel ab amanuensibus quædam subscriptiones omissæ. Graves certe injurias ab amanuensibus passa est charta hæc, ut ex barbare corruptis vocibus plurimis liquet. Has autem si quis facile emendare voluerit, Emmonis chartam conferat cum Bertefridi charta huic simillima, pro monasterio Corbeiensi, quæ infra sequitur. Chartam Emmonis Marculfi formulis consentaneam fatetur Cointius, et pro legitima habet, *paucis demptis interpolationibus et suppletis amputationibus*; Mabillonius nihil contra hujus instrumenti fidem profert.

[b] Chrodobertus, Parisiensis episcopus, Faro Meldensis, Bertoaldus Trecensis, tunc temporis erant provinciæ Senonicæ episcopi, recte comprovinciales ab Emmone appellati; sic et Gauzbertus, Carnotensis episcopus, cujus sedem Cointius non agnovit. Sed quid dicendum de Audoeno ac Eligio, quorum si prior Rothomagensis, alter Noviomensis episcopus fuerit, comprovincialium nomine ab Emmone minime appellari potuerunt? Pro voce *Audoeno* legendum suspicatur Mabillonius, t. I Annal. pag. 450, *Audoni*, qui hoc tempore Aurelianensi ecclesiæ præsidebat. Magis torquet Eligius, si hoc nomine intelligatur Noviomensis episcopus. Nos vero Vigilium reponendum conjicimus, tunc Autissiodorensem episcopum, Senonensis præsulis comprovincialem: nec videtur hic agi de Eligio, Noviomensi episcopo, cum nomen Mummoleni, qui ei in Noviomensi sede successit, inter subscribentium nomina appareat. Clarius vero, falsa lectione deceptus, Rothomagensi episcopo et Noviomensi tribuit quæ Aurelianensi et Autissiodorensi tribuenda erant. Errori favebat, quod notiora forent Eligii et Audoeni nomina quam Audonis et Vigilii.

[c] An hæc verba, *sub regula S. Benedicti*, temere interpolata, expungenda sunt? An regula S. Columbani, quæ Luxoviensium monachorum regula fuit, tunc cum S. Benedicti regula jam coaluerat? De his fuse disputat Cointius, Annal. eccl. Franc. t. V, pag. 296 et seqq. [Mabilloniusque Annal. t. I, pag. 214 et 328.]

Nullam aliam in monasterio potestatem, neque in rebus, neque, ut diximus, in personis,quamdiu sub sancta regula ipse abba vel ipsi monachi seu successores eorum vixerint, supradictus episcopus, archidiaconus, aut qualibet persona alia, habere præsumat. At quodcumque de eodem monasterio, sicut de barrochiis aut cæteris, muneris causa, audeat donare vel auferre. Et nisi rogitus a congregatione ipsa vel abbate nulli nostrorum audeat adire secreta aut feminium septa ; ut quatenus monachi solitarii nuncupantur, de perfecta quiete valeant, duce Domino, per tempora, et sub antedicta regula viventes, et sanctorum patrum vitam sectantes, pro statu Ecclesiæ et salute regis vel patriæ valeant exorare. Et si aliter ipsi monachi de eorum religione tepide egerint, secundum regulam ipsius domni Benedicti et sancti Columbani ab eorum abbate, aut si ipse neglexerit, ab ipsis abbatibus qui regulariter vivunt, corrigantur ; et ipsa integritate, Deo adjuvante, servetur ; et sub eo, ut diximus, privilegium, eaque libertate qua antedicta monasteria monachis nostris, ut dictum est, futurisque temporibus subsistant. Et quia nihil de canonica auctoritate convelletur, quidquid a domesticis fidei tranquillitatem pacis tribuetur. Quod si quis, calliditate aut cupiditate præventus, visus fuerit ea quæ sunt superius comprehensa, temerario spiritu violare, annum a communione omnium fratrum se noverit alienum, et nihilominus hoc privilegium, Christo protegente, perpete maneat incorruptum. Quam etiam constitutionis nostræ definitionem manus nostræ subscriptionibus roboratam, per fratres et conservos nostros abbates, perpetuis temporibus valituram, ut robustior maneat vobis vel cæteris destinavimus insuper confirmandam, stipulatione subnexa. Actum Mansolaco, curte dominica, anno tertio regni domini nostri Clotharii regis. Emmo episcopus. Joannes peccator hoc privilegium consensit. Unemundus hoc privilegium consensit. Eodaldus episcopus hunc privilegium consentiens. Bertaldus peccator hunc privilegium consentiens. Leoboldus episcopus. Amicharius, in Christi nomine, ac si peccator, episcopus, hunc privilegium consensit. In Christi nomine, Gautiobertus episcopus hunc privilegium consentiens. Hughierius peccator hunc privilegium consentiens. Chrodobertus peccator hunc privilegium cons. Burgundofarus, in Christi nomine, ac si indignus, episcopus, hunc privilegium cons. Maurinus peccator hunc privilegium cons. Berthofridus episcopus, peccator, Ambianis urbis, cons. Bicgo peccator, Luxogius urbis episcopus. In Christi nomine, Bercarius, etsi peccator, episcopus. In Christi nomine, Concessus peccator, episcopus Ebrocini, cons. Hecherius peccator hunc privilegium cons. In Christi nomine, Momolenus, ac si peccator, episcopus, hunc privilegium cons. Rigwaldus peccator hunc privilegium cons. In Christi nomine, Lupus episcopus consentiens, hunc privilegium cons. Gaudemundus peccator hunc privilegium consentiens. Docharius peccator serviens, consentiens. In Christi nomine, Gyroindus, ac si peccator, consentiens. In Christi nomine, Drusio, ac si peccator, hunc privilegium cons. In Christi nomine, ego Audebertus, ac si indignus, episcopus, hunc privilegium consentiens. In Christi nomine, Ragnobertus, ac si indignus, episcopus, cons.

XI.

Charta qua Audomarus, Tarwannensis episcopus, basilicam sanctæ Mariæ, a se constitutam, et sub patrocinio sancti Bertini regendam, ab omni episcopali subjectione eximit [a] *(ann. 662).*

Dominis sanctis ac venerabilibus in Christo mihi adhaerentibus fratribus, tam abbatibus quam et presbiteris vel diaconibus, vel omni clero Taruanninsae Ecclesiae, seu viris illustribus, optimatis, sublimis personis, vel reliquis quampluribus : Audomarus, Christi gratia Taruanninsae Ecclesiae episcopus, licet nos antiquae regulae constituta salubri observatione custodire conveniat, tamen divina largitate inspirante, utili provisione pertractante constituimus ut quod sacris deliberationibus non derogat intrepida observatione conservetur. Quia placuit nobis juxta fraternalem consensum et viscerale pietatis affectu, ita cor nostrum intrinsecus mollivit, ut basilica in insula Sitdiu, ubi inantea monasterium in Dei nomine edificatus esse videtur, et regulariter viventes aderant monachi sub libertate constituti, ibidem pariter cum ipsis monachis, pro eorum consolatione vel adjutorio, basilicam communi opere, ad corpora eorum vel nostrum quiescenda edificavimus, in honorem sanctae Mariae, genetricis Domini nostri Jesu Christi, ut in suprascripta basilica, juxta ipsorum fratrum plenissimam caritatem, in ejus locello corpusculum meum [b] post obitum meum

Edimus juxta apographum quod D. Wite, S. Bertini archivis præfectus, ex originali exscripsit, et cum chartulario Folquini collatum anno 1782, in chartophylacio nostro deposuit. Chartam hanc jam vulgaverat Malbrancq, De Morinis, t. I, pag. 669. Hujus fragmentum Mabillonius, in Annalibus Bened. inseruit, t. I, pag. 455. Cointius vero, Annal. t. III, pag. 516, hoc instrumentum amandavit, quasi dubiæ fidei, non quod aliquid historiæ contrarium amplecteretur, sed propter quasdam episcoporum subscriptiones, de quibus infra dicemus. Fortiter impugnata charta, fortius defensa fuit, præsertim in scriptis quæ de origine et juribus ecclesiarum S. Audomari et S. Bertini seu Sithiensis monasterii prodierunt, annis 1737 et 1754. Videsis De orig. S. Bertini, pag. 71 et seqq. De verit, hist. eccl. S. Audom., pag. 100 et seqq., nec non Dipl. nov. t. V, pag. 5, not. Privilegium absolutæ libertatis hac charta concessum Sithiensibus solemni judicio Parisiensis curiæ confirmatum est die 3 Februarii, anno 1778. Hujusmodi libertates sæculo VII non insolitæ fuerunt, ut patet ex formulis Marculfi qui floruit ætate ipsius Audomari.

[b] Objiciunt chartæ hujus impugnatores, vetitum fuisse a concilio Bracarensi, anno 563, ne cadavera in basilicis sanctorum sepelirentur ; sed basilicæ nomine hoc loco intelligenda sunt, præter ecclesiam, ecclesiæ adjacentia claustra. Certe temporibus Audomari mos erat defunctorum corpora sepeliendi in basilicis. Eligius enim circa annum 631 basilicam S. Pauli condidit ad ancillarum Dei corpora sepelienda, ut videre est in Vita S. Eligii, Spicil. Dacher.

ibidem depositus vel conditus esse deberet, inter ipsorum corpuscula monachorum, qui religioso habitu, ad omnipotentis Dei verbum convenerunt, de dissimilibus gentibus, de esqualitate mundi in unius gremii sanctae Ecclesiae, pro amore Christi consolidati sunt, ut ad jugum mundi colla mentis excuciant, omnia deserere, terrene cure pondera deponere, atque ad celeste desiderium latius animi sinum laxent, vitam remotam pro superna retributione petierunt, ut in ea sanctis precibus dediti, et vetustati cordis a societate secularium strepitus disjungere, et in igne amoris Domini conflant, ut ad caelestis gaudium contemplandum se innovent. Proinde ego, qua fiducia provocatus, intercessores meos apud clementissimum et omnipotentem Dominum suis precibus prebere mihi dignentur amminiculum humiliter deposco, et taliter ad ipsa congregatione supplico, ubi et ubi locus evenerit in quo Dominus de hac luce mihi migrare jusserit, cum socia caritate, juxta quod in auribus vestris patefecimus, quod voluntas nostra taliter decrevit, ut cum ipsis peregrinis, in ipsa basilica quam pro eorum adjumento construximus, ibidem me requiescere, secundum ipsorum monachorum voluntatem et Dei adjutorio, licentiam habere debeam et ipsi fratres de quibuslibet locis in præfata insula corpus meum adducere et ibidem recondere debeant. Per quod decerno, et juxta consensum fratrum cleri Taruannensis, vel illustribus viris, personas interdico, ut ipsa basilica sub umbraculo patricinii abbatis Bertini, qui nunc temporis in antedicto monasterio preesse videtur, seu a successoribus suis ipsa basilica sub eorum gubernatione regenda cum divino cultu, affectu piissimo et dilectione qua decet, cum omni integra soliditate insule Sitdiu monasterio in sui juris obtineant vigore arbitrio vel rebus in ibidem aspicientibus, ut neque ego, neque ullus episcoporum successorum meorum, neque privilegio aut muneris causa, pro ejus adjutorio servorum Dei vel ipsorum libertate integra reservanda requirere non præsumat, et sicut antiquorum vel in novo tempore monasteria propria privilegia sint consecuta, et a successoribus custodiatur, ut quicquid in ipsa basilica vel ejus monasterio ibidem offertur, ipse abba vel monachi ibidem servientes, absque ullius contrarietate vel repeticione episcoporum, liberi cum Dei adjutorio hoc possideant, et juxta quod decretum est, quicquid predicti basilici vel monachi sub libertate evangelica regulariter viventes, regio munere, seu a quibuslibet christianis, in agris, mancipiis, aurum, argentumve, sacris voluminibus, vel a quibuscumque speciebus quae ad ornamentum divini cultus, vel ad opus eorum monachorum pertinere noscuntur, vel ceteris rebus collatis, aut deinceps collaturi sunt presenti vita, nostris temporibus, seu successorum meorum, nequo ego, nullusque sibi pontifex aut aliquis ex ordine clericorum ordinator Taruannensis Ecclesie, suis usibus usurpare, aut minuere, aut ad civitatem aliqua specie deferre non præsumat. Et quod ad ipso altario in Dei nomine fuerit oblatum a quibuscumque Deo inspirante transmisso, nihil sibi exinde, pro reverentia sancte Marie, in cujus honore ipsa basilica vel reliquorum sanctorum constructa esse videtur, pontifex aut ejus archidiaconus, vel quilibet ordinator Ecclesiae Taruannensis, audeat vindicare, vel a prefato monasterio, neque in agris ipsius convivia, ego vel pontifices successores nostri, vel archidiaconus preparare non presumat, nisi ab abbate sepedicto monasterii Sitdiu, spontanea voluntate fuerit rogatus; et peracto divino misterio, absque ullo commodo in sua studeat habere regressum, neque ulla alia potestate in ipso monasterio, ut diximus, neque in rebus seu ministerium aut ornamentum ipsius, neque in personis donandi aut commutandi, pro reverentia sancte Marie, vel Petri et Pauli apostolorum, vel pro eo, ut quieti sub regula sancta ipsi monachi vivere debeant, ad ipsud monasterium deservientes, ut de perfecta quiete ipsa congregatio valeat, duce Domino, inleso tramite per tempora exultare, et ad portum quietis eternum feliciter pervenire. Et sicut plura monasteria sub libertate viventes, ut pro statu Ecclesie et salute egis, vel stabilitate regni et tranquillitate patrie, valeant in ipso loco, vel ad ejus reliquias sanctorum, plenius exorare, et juxta decreta antiquorum patrum, Domino adjuvante, valeant perseverare, quatenus hanc epistolam cum privilegio concesso atque indulto, sub ea, ut diximus, libertate sicut plurima monasteria et monachi ibidem consistentes debeant in perpetuum permanere firmissimum, ut jam dicti monachi a sepedicto monasterio ejusque cellulas, quia nihil de canonica auctoritate convellitur, quicquid domesticis fidei pro tranquillitate pacis vel reverentia sanctorum tribuitur, illud etiam addi placuit, ut absque introitu pontificis, ipsi monachi sub religione vel regula, sicut superius diximus, vivere debeant, Christo protegente, qui adjuvet hanc epistolam conservantibus. Quam definitionem constitutionis nostrae nostris et futuris temporibus valitura sit, manus nostrae subscriptione roboravimus, et fratribus nostris et illustribus viris, ut ipsi perfirmare debeant rogavi. Actum ad ipsa basilica, sub die XVIII kalendas Maii, anno VI regni domini nostri Clothacarii regis [a]. In Christi nomine, quamvis peccator, Audomarus nomine, absque merito episcopus, hanc epistolam voluntarius dictavi et recensere audivi,

t. V, pag. 173. Alia exempla promere in promptu esset, de quibus fuse in dissertatione de origine monasterii S. Bertini anno 1737 edita, pag. 82 et seq.

[a] Id est anno Chr. 662, cum Chlodoveus II. Chlotarii III pater, decesserit labente anno 656, ut ipse docet Mabillonius, de anno mortis Chlodovei in Analect. pag. 517; unde mirum est eumdem Mabillonium hoc instrumentum collocavisse sub anno 660, in Annalibus, t. I, pag. 455.

et qui subterius scriberent rogavi. Hec ab ocellis A feci, et alius manum meam tenens scripsit et subscripsit [a].

In Christi nomine Mummolinus [b], ac si peccator episcopus, rogatus pro indiculo domni Audomari, subscripsi. In Christi nomine Audebertus, indignus episcopus, subscripsi. In Christi nomine Drausio, indignus episcopus, subscripsi. In Christi nomine Cravangerus, indignus episcopus, subscripsi. Bertefridus peccator hanc epistolam subscripsi. In Christi nomine Audobertus, peccator episcopus, subscripsi. Amlacharius, in Christi nomine, etsi peccator episcopus, subscripsi. Baginus, ac si peccator episcopus, subscripsi. In Christi nomine ego Abel, ac si indignus abbas, privilegium hoc subscripsi. Ego Ramnebertus, peccator, rogatus hanc epistolam relegi ac subscripsi. B Ego Landobertus, ac si indignus monachus, hoc privilegium rogatus scripsi et subscripsi.

XII.

Charta qua Bertheſredus, Ambianensis episcopus, Corbeiensi monasterio privilegia concedit [c] (*ann.* 662).

Dominis sancti et summi culminis apice pontificalis cathedræ specula præsidentibus in Christo fratribus, Nivoni Ginesio, Ethoaldo, Emmoni, Audoni, Audomaro, Audoino, Audeberto, Burgondofaroni, item Audeberto, Drauscioni, Berthefridus, munere superni largitoris Ambianensis Ecclesiæ episcopus. Licet nos antiquæ regulæ constituta salubri observatione custodire conveniat, tamen utili provisione tractantes constituimus ut quod sacris deliberationibus non derogat, intrepida observatione conservetur. Et quia gloriosissimus domnus Chlotarius rex, nec non et præcelsa domna Balthildis regina, divino inluminati auxilio, monasterium suo opere, Christo præsule, in loco nuncupante Corbeia construxerunt, religiosam petitionem nostris auribus patefecerunt,

[a] Hæ voces *scripsit et subscripsit*, nihil aliud hic innuunt quam *subscriptionem scripsit*, manu scilicet aliena manum ejus dirigente; ipse enim testatur totum chartæ contextum *dictasse et recitatum audivisse*. Hinc igitur nulla falsi suspicio emergit, ut ipse fassus est unus e Bollandi sociis, Stilting, Act. SS. Septemb. t. II, pag. 566, qui alia falsi indicia arguit ex testium subscriptionibus, sed frustra, ut videre est in nota sequente.

[b] Bene concordant cum notis chronologicis huic chartæ subjectæ subscriptiones episcoporum Mummoleni, episcopi Noviomensis, Audeberti Cameracensis, Draucionis Suessionensis, Bertefridi Ambianensis, Audeberti Silvanectensis et Amalcarii Sagien- C sis, de quibus vide Nov. Gall. christ. t. III, IX et X. Gravangerius vero et Bainus episcopi subscribunt, qui ambo Audomaro successerunt in episcopatu, et proinde ipsi chartæ conficiendæ interesse non potuerunt. Hinc Stilting, ubi supra, auctor Dissert. de verit. histor. eccl. Audom. pag. 123, et alii plures eam habuerunt pro supposititia; sed jamdiu confectæ chartæ nomen suum apposuisse utrumque Audomari successorem, vice confirmationis, eo videtur probabilius, quod id priscis temporibus sæpius in usu fuit, ut docet Mabillonius, et exemplis allatis asserit, *de Re dipl.*, pag. 154. Vide quoque *Dissert. de origin. S. Bert.*, pag. 134 et seqq. Nec officit quod utriusque subscriptiones appositæ sint inter nomina aliorum episcoporum qui instrumento conficiendo adfuerunt. Spatiis enim quæ vacua suppetebant, inserta fuisse posterioribus temporibus amborum Audomari successorum nomina credibile est. Hic autem operæ pretium ducimus exscribere quæ de veritate hujus chartæ, et plurium aliarum monasterii S. Bertini, die 3 Septembris 1772 testatus est domnus Butler, collegii regii Anglorum Audomaropoli tunc præses, vir in re diplomatica versatissimus. « Infra scriptus fidem facio me in archivo abbatiæ S. Bertini, per tres dies, coram viris venerabilibus, exemplaria archetypa tractasse et inspexisse chartæ Adroaldi, chartæ S. Audomari, decreti sancti Folquini, et bullæ Victoris II papæ, in gratiam Bovonis abbatis et monasterii Sithiensis; et cum iisdem summa diligentia et fide transcripta contulisse; ac in omnibus et singulis partibus cum prædictis archetypis, citra levissimam minimi puncti discrepantiam quam indicare fas erat, ita adamussim convenire, ut exemplaria hæc transcripta de verbo ad verbum authentica declarari et haberi possint ac debeant. Idem testor me prædicta archetypa diligentissime examinasse, et collatione facta cum scripturis diplomaticis et aliis eorumdem et proximorum sæculorum, ac aliis adjunctis æqua lance perpensis, mihi certum exploratumque videri quod singula ex his quatuor exemplaribus, quæ in prædicto archivo assignantur, vera, genuina et autographa comprobantur. » Sequuntur nomina septem testium, quæ præcipuis abbatiæ S. Bertini officiis tunc fungebantur. [Libenter textum conferet lector cum chartulario S. Bertini edito ann. 1841, pag. 23.]

[c] Edita in Collectione conciliorum Sirmondi, t. I, pag. 502; Labbei, t. VI, col. 527; Harduini, t. III, col. 1010; et in Annalibus Cointii, t. III, pag. 537, iterumque t. V, pag. 285. Hanc impugnavit Launoius, Inquisit. in chartam S. Germ. Paris., part. 4, cap. x, sect. 1, 4, et post ipsum Cointius, Ann. t. V, pag. 285 et seqq. Eadem omnino sunt argumenta quæ afferuntur contra chartam Emmonis pro monasterio S. Petri, adeo ut altera ad alterius exemplar conscripta videatur. Cointius censet chartam utramque emendationibus indigere in inscriptione et subscriptione, ac expungenda esse quæ ibi dicuntur de regula S. Benedicti. Hæc autem parum nos movent. Vide notas nostras Emmonis chartæ subjectas. Cæterum nihil in charta utraque deprehendit Cointius, quod sit præter jus commune; imo omnia fatetur Marculfi formulis consentanea. Id abunde prosequitur, t. V, pag. 291 et seq. collatis singulis chartæ capitulis cum formulis Marculfi. Miræus, Oper. dipl. t. I, pag. 639, et Mabillonius, Annal. t. I, pag. 470, fragmentum chartæ Berthefredi exscripserunt, nec in ea aliquid redarguendum notaverunt. Mabillonius D monet hujus chartæ mentionem fieri in simili privilegio, Ecclesiæ Messinensi sæculo XI ab episcopo Terwannensi concesso, quod habetur inter ejusdem Miræi Opera diplomatica, t. I, pag. 64, et quod suo ordine recudendum curabimus. Chartam Berthefredi juxta lectionem Cointii edimus. Licet Berthefredi et Emmonis chartas dixerimus simillimas, mutatis scilicet mutandis, Berthefredi tamen charta interdum prolixior. Id primo aspectu oculi assequuntur apud Cointium, qui chartam alteram alterius lateri affixam exhibuit. Nos præcipua ex his quæ in charta Berthefredi abundant parenthesibus inclusimus. Varias lectiones inter uncos adscripsimus, quas ex ms. depromptas D. Labbat, congregationis S. Mauri, nobiscum humanissime communicavit, paratas ad editionem Conciliorum Galliæ, cui mox vulgandæ sedulo incumbit. [De hac editione non absoluta, cujus volumen primum prodiit anno 1790, videsis quæ scripta sunt t. I, ad calcem, pag. 67.]

quæ viscerali pietatis affectu ita cor intrinsecus mollivit, ut petita non concedere, aut certe libentissime non implesse, noster animus inreligiosum fore putaret. Sancto igitur amore succensi, nostræ vilitatis extremitatem petierunt ut et nos et vestra fraternitas consentientes, pro reverentia sanctorum Petri et Pauli apostolorum, et sancti Stephani protomartyris, qui ob gloriosum ac triumphale votum pro amore Christi coronam martyrii consequuti sunt, ad prædictum monasterium in eorum honore constructum, privilegium concedere deberemus. Licet sancta Carthaginensis synodus a bonæ memoriæ Bonifacio ejusque coepiscopis facta, vel ipsius sacerdotis epistolæ ad Liberium porrectæ, non prohibeant monachos sub privilegio proprio [*Hoc verbum deest in ms.*] residere, vel sancti Augustini præclari doctoris libri de gradibus ecclesiasticis doceant monachos sub quiete regulariter viventes, absque inquietudine clericorum vel episcoporum residere (quod nos considerantes, dum et canonica institutio de hac re nos non præjudicat, vel supradictus domnus et prædicta domna, dum se patrocinio, tam et in præsenti vita quam et in futurum, præfatorum sanctorum plenissima devotione tradiderunt, ut eis ubique apud clementissimum et omnipotentem Dominum eorum intercessio præbere dignetur adminiculum, vel pro reverentia tantorum martyrum, seu prout monachi ibidem degentes sub regula sanctorum Patrum quieti conversari possint : hoc privilegium plena voluntate, una cum consensu fratrum meorum, concessisse vel indulsisse visus sum, per quod decerno, atque ob testificationem divini nominis interdico, ut nec ego, nec ullus episcoporum successorum meorum hoc inrumpere præsumat. Nec nos hoc propriæ deliberationis instituto posteritas æstimet decrevisse), cum etiam antiquiora, vel in novo tempore monasteria, propria privilegia sint consecuta. [*Addit codex ms.*, ex quibus vel pauca, dum longum est omnia exsolvere, nominemus.] Nam et Agaunensium quod, velut istud, regio est munere ditatum, et Lirinensium, vel basilica domni Marcelli immoque et monasterium Luxoviense, hoc videntur habere concessum [*addit ms.* et omnem libertatem sunt consecuti], et ita a succedentibus custoditur, ut quicquid ibidem offertur, ipsi abbates vel monachi ibidem deservientes absque contrarietate vel repetitione episcoporum, libere, cum Dei adjutorio, hoc possideant. Ergo omnes unius conspiratione consensus, antedictis principibus postulatione socia libentissime annuentes, sic decrevimus ut quæcumque prædicto monasterio vel monachis regio munere seu a quibuslibet christianis, in agris, mancipiis, vineis, silvis, auro, argento, vel vestibus, vel quibuslibet speciebus conlata, aut deinceps conferenda sunt vitæ nostræ temporibus, seu successorum nostrorum, nec ego, nec ullus sibi pontifex, aut aliquis ex ordine clericorum Ambianensis Ecclesiæ, suis usibus usurpare, aut minorare (aut ad civitatem aliquas species deferre præsumat, sed sub omni libertate vel emunitate sæpedictum monasterium, vel monachi ibidem consistentes possideant). Altaria ad sæpedictum monasterium, vel tabulæ, si defuerint, episcopus Ambianensis Ecclesiæ in Dei nomine benedicat, et chrisma sanctum conficiat sine pretio [*hæ duæ voces desunt in ms.*], et annis singulis pro reverentia sanctorum, sine ullo præmio, muneris causa, concedat. Et quod ad ipsum monasterium in Dei nomine fuerit oblatum, vel a quocumque, Deo inspirante, transmissum, nihil sibi exinde pontifex aut ejus archidiaconus, aut quislibet ordinator Ecclesiæ, audeat vindicare (nec ad præfatum monasterium accedere, nec in agris ipsius convivia ego, vel pontifices successores nostri, vel archidiaconus aut quislibet ordinator Ecclesiæ Ambianensis, præparare præsumat, nisi ab abbate sæpedicti monasterii spontanea voluntate fuerit rogatus). Et cum abbas fuerit de sæculo isto evocatus, quem unanimiter congregatio ipsius monasterii ex semetipsis bonum et dignum elegerint, data auctoritate a præfato principe vel ejus successoribus, a nobis vel successoribus nostris, absque ullo commodo secundum sanctos canones ordinetur. Similiter et reliquos gradus clericorum minores ac majores, quos abbas jam dicti monasterii elegerit, sive intra aut extra monasterium [*hæc quinque voces desunt in ms.*], sine aliqua præmii acceptione, juxta quod lectio docet, constituimus consecrare. (Neque ulla alia potestate in ipso monasterio utatur, ut diximus, neque in monasterio [*hæc tres voces desunt in ms.*], seu in rebus aut ornamentis ipsius, neque in personis, dum tanti gloriosissimi principis petitio intercessit, vel quia ipsi monasterium ipsum construxerunt et ditaverunt, vel pro reverentia sanctorum apostolorum et martyrum, seu pro eo ut quieti sub regula sancta ipsi monachi vivere debeant ad ipsum monasterium deservientes, nec episcopus, nec archidiaconus aut quælibet alia persona ordinator Ecclesiæ Ambianensis, quodcumque de eodem monasterio, sicut de reliquis parochiis, usurpare aut commutare, aut aliquas res auferre, vel species quæ ad ipsum monasterium sunt conlatæ, deferre ad civitatem audeat, ut de perfecta quiete valeant ipsi monachi, qui ad præfatum monasterium deserviunt, duce Domino, per tempora exultare, et sicut antedicta monasteria sub libertate vivant, ut pro statu Ecclesiæ, et salute regum vel stabilitate regni et tranquillitate patriæ valeant plenius pium Dominum exorare. Et si aliquis de ipsis monachis contumax fuerit, ab abbate prædicti monasterii secundum canonicam institutionem emendetur, ut hoc privilegium sub ea, ut diximus, libertate qua antedicta monasteria et monachi vivunt, debeat in perpetuum permanere firmissimum, ut jam dicti monachi sæpedicto monasterio deservientes, nostris et futuris temporibus sub libertate consistant, quia nihil de canonica auctoritate convellitur quicquid domesticis fidei pro tranquillitate pacis, vel pro reverentia sanctorum tribuitur. (Illud etiam addi placuit, ut ipsi monachi sub regula sancti Benedicti vel

sancti Columbani conversari et vivere debe..nt.) A Quod si aliquis calliditate aut cupiditate præventus episcopus, ea quæ sunt superius comprehensa temerario spiritu violare præsumpserit, tribus annis pœnitentiam districtissime agat a communione fratrum sequestratus; et nihilominus hoc privilegium, Christo protegente, qui et adjuvet illud conservantes, et dissipet illud distruere cupientes, perpetim maneat incorruptum. Quam definitionem constitutionis nostræ, ut nostris et futuris temporibus valitura sit, manus nostræ subscriptionibus roboravimus, et coepiscopos domnos, et fratres nostros rogamus ut ipsum in omnibus confirmare debeant. Berthefridus peccator, Ambianensium urbis episcopus, hoc privilegium a me factum relegi, consensi et subscripsi. Genesius, ac si peccator episcopus, hoc privilegium B consensi. Chaoaldus, episcopus, hoc privilegium consensi et subscripsi. Gautiobertus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subscripsi. Boso, in Dei nomine episcopus, hoc privilegium consensi et subscripsi. Ragnobertus, ac si indignus episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. Mummolenus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium consensi et subscripsi. Audobertus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium consensi et suscripsi. Audoenus [*in ms. nomen* Audoenus *deest. Cæteris fere omnibus præfigitur formula* : In Christi nomine], episcopus hoc privilegium consensi et subscripsi. Dado peccator hoc privilegium consensi ac subscripsi. Emmo episcopus subscripsi. Leodeboldus peccator episcopus hoc privilegium subscripsi. Chrodobertus peccator hoc pri- C vilegium subscripsi. Paternus peccator, Egloensis Ecclesiæ ac si indignus episcopus, hoc privilegium consensi et subscripsi. Drauscio, ac si peccator, hoc privilegium consensi et subscripsi. Ego Audebertus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium consensi et subscripsi. Factum hoc privilegium sub die octavo idus Septembris, anno VII regnante Clotario rege [a], Captonnaco in palatio publico. Sigo, in Dei nomine diaconus, hoc privilegium scripsi et subscripsi.

XIII.

Fragmentum chartæ qua Nivardus, Remensis episcopus, Altivillarensi monasterio privilegium confert [b] (*ann.* 662).

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Ego Nivo sive Nivardus, etiamsi peccator episcopus, dum omnes episcopi fratres mei etiam et de viris christianis et de bonis hominibus monasteria secundum regulam sanctorum Patrum ædificare non cessarent [*Marlotus*, et de viris Christianis.... præcipui in unum convenissemus], petiit nos Bercarius abbas cum [*M.*, una cum] fratribus suis, ut ubi [ubi *deest apud M.*] talem locellum eis perquirere deberemus in nostra proprietate, ubi ipsi secundum regulam Patrum sancti Benedicti et sancti Columbani vivere deberent, et pro nobis die noctuque misericordiam Domini debeant deprecari, ut in futurum veniam de peccatis merear [*M.*, mereamur] obtinere; sed cum minime hic talem locellum [*M.*, sic talem B locellum compendiosum] in nostra proprietate inveniremus qui ipsis monachis ad monasterium faciendum placuisset, repertus est nobis una cum ipsis, locellus qui dicitur Altivillaris, in fine Remensi, super fluvium Maternæ, prope villam Disiacum, quem a Bavone et Theoderamo [*M.*, Theoderamno] de villis ecclesiæ nostræ concambivimus, unde et ipsa instrumenta ex hoc in archivis ecclesiæ retinentur [*M.*, retinemus], villam quoque Disiacum, cum ecclesia et altari beati Timothei martyris, in cujus parochia situs est Altivillaris locus, eidem monasterio legaliter confirmavimus [*M.*, confirmamus]. Sed sic pensitavit ipse Bercharius, una cum fratribus suis [*vox* suis *deest apud Marl.*], pro novissimis temporibus, ut dum advivimus [*M.*, adjuvimus], ipsum monasterium quod C dicitur Altivillare, quod ego pro æterna beatitudine vel pro remedio animæ nostræ ad sanctam regulam conservandam ædificavi in honore sanctorum Petri et Pauli, seu etiam sancti Johannis et ceterorum martyrum et confessorum quorum pignora ibidem venerari noscuntur, in nostra potestate debeat esse, ut ipsos monachos melius delectet secundum disciplinæ ordinem et regulæ vivere, vel quieto [*M.*, quietos] residere; et taliter nobis consenserunt de fratribus meis coepiscopis etiam [*voces* coepiscopis etiam *desunt apud M.*] et de comitibus nostris archidiaconis seu et abbates, vel etiam clerus noster Remensis, etiam [*M.*, et abbatibus vel ex clero Remensi] et de viris illustribus quorum manibus sub- D quam viderat Frodoardus. Hujus summam refert, unde liquet in fragmento quod exhibemus, e tribus partibus primam duntaxat salvam superesse. Deficientia autem a Frodoardi narratione repeti possunt quæ sic habet, Hist. Eccl. Rhem. lib. II, cap. 7, pag. 202; « Beatus Nivardus, constituto monasterio, quidquid possessionum ante episcopatum fuerat visus habere, ad ipsum locum tradidit... Privilegium quoque, poscente præfato abbate Beracario, eidem contulit monasterio, ut scilicet, præsul idem monasterium in sui juris dominatione, dum adviveret, conservaret; et ut, post suum decessum, Rhemensis episcopus ipsum cœnobium gubernet, et eosdem monachos contra omnes adversantes defendat; ipsi vero monachi potestatem habeant prælatum sibi regulariter eligendi, prout in descriptione ipsius privilegii continentur. » Porro critici omnes Nivardi chartam referunt circa annum Christ. 662. Variæ lectiones ex Marloto desumptæ littera *M* signantur.

[a] Regni Clotarii III annos computamus a mense Septembri anni Christi 656 elapso aut labente; sic Mabillonius, qui chartam de qua agimus collocat sub anno 662. Ars dijudicandi singulas temporum notas regnum Clotarii initium sumpsisse docet post diem quintam Septembris.

[b] Hoc fragmentum exstat in annalibus Cointii, t. III. pag. 527, et Mabillonii, t. I, pag. 467, apud Sammarthanos, Gall. chr. edit. prima, t. IV, pag. 32, et in Nova Gallia christ. demum cum discrepantiis, t. X, inst. col. 1; in Historia Ecclesiæ Rhemensis a Marloto, t. I, pag. 277. Illud primi eruerant Sammarthani ex chartophylacio Altivillarensi. Docent auctores Novæ Galliæ christianæ, t. IX, col. 251, quorum lectionem sequimur, ibi superesse scriptum in ultimo folio codicis membranacei Evangeliorum, ac pluries interpolatum diversimode. Aliunde petitum edidit Marlotus, cujus varias lectiones inter uncos apponimus; sed nullibi chartam integram habemus

scriptiones vel signacula subter tenentur [*M.*, tenens] inserta [a].

XIV.

Charta qua Drauscius, Suessionensis episcopus, Suessionensi sanctæ Mariæ Parthenoni privilegia concedit [b] [*ann.* 666].

Dominis sanctis et apostolicis fratribus Suessionum civitatis [c] comprovincialibus Nivoni episcopi, et Landeberto, Mummoleno, Audeberto, item Audeberto, Clemente, Berthefredo, Audomaro, Drauscius, acsi indignus episcopus, supplex in Domino mittit salutem. Licet antiquæ regulæ constituta nos convenit et oportet custodire per omnia, tamen illud adnectitur conservandum, ut quod orthodoxam definitionem non maculat, et ad religionis quietem tempore servetur etiam multa et perhenne custodia. Et quia bonæ vitæ inluster vir Ebroinus major-domus, ejusque inlustris matrona Leutrudis, et eorum unicus dilectissimus filius Bovo, religiosa postulatio eorum aurium nostrarum forensis pulsantes auditus, intima etiam cordis penetrarunt archana, quatinus et viscerale pietatis affectum, ita cor intrinsecus caritatis eorum petitio molliret, ut petita non concedere aut certe libentissime quæ petuntur non implere, nostræ animæ inreligiosum fore putarent. Sancti igitur desiderii ardore succensi, intra cœnubii septa basilicas in honore sanctæ Mariæ, genitricis Domini nostri Jesu Christi, et sancti Petri et sanctæ Genuvevæ vel ceterorum sanctorum, in loco nuncupato intra muros urbis Suessionis civitatis construxerunt, ubi puellæ virgines ac Deo sacratæ Etheriæ abbatissæ, relicta pompa seculi, sub regula beatissimorum patrum, ad laudes Christi die noctuque canendas vel pro æterna retributione sunt conlocatæ, nostræ vilitatis extremitate supplice deprecationis petitione deposcerunt ut et nos fratresque nostri, abbatibus, presbyteribus immoque et diaconibus vel omni clero Suessionum Ecclesiæ, quorum subscriptionibus infra tenetur. Quod nos tractantes caritatem de domesticis fidei benevola deliberatione, hoc privilegium in Dei nomine, ad monasterium prædictum infra urbis Suessionis civitatis constructum, tribuendum indulsimus. Quo potius dum juxta sexum predictarum Deo sacratarum virginum munitas sancta institutio habet, ut infra septa monasterii virgines et caste reclausæ debeant Domino militare, secundum votum sæpe dictorum Deo timentium qui construxerunt regulam et cursum sancti Benedicti, eatenus ut postquam in ipso monasterio introierint Domino militare, foras de ipso monasterio exire licentiam non habeant, et ad modum Luxoviensis monasterii, quem beatus Columbanus tenuit, regulam ad profectum animarum earùm studeant in omnibus custodire. Et nec nos subsidua fraternitas sacerdotum præsens privilegium propria deliberatione aut nova adinventione æstimet decrevisse aut indulsisse, cum ad hujus constitutionis normam sanctorum Agaunensium locum, immoque et monasterii Lirinensis et Luxuviensis vel basilica sancti Marcelli, tam de inhabitatoribus libertatem, quam a quibuscumque ibidem aliquid deligatum eatenus fuit sancitum. Ergo unicis conspirationibus consensum ita decretum est, ut quidquid predicto monasterio, vel sacratis Deo virginibus ibidem sub evangelica religione viventibus, ab ipsis prædictis inlustri viro Ebroino majorum-domus, ejusque inlustri matrona, eorumque filio Bovoni, vel a regio munere, seu ab eorum parentibus, vel quibuslibet Christianis, in agris, mancipiis, ministerium, sacris voluminibus, vel quibuslibet speciebus quæ ad ornatum divini cultus pertinere noscuntur, aut cæteris rebus conlata vel deinceps conlatura sunt, seu quod in altario fuerit oblatum, aut a quocumque, Deo inspirante, in eo miserint, præsentes vitæ nostræ temporibus, successorumque nostrorum, nullus ibi aliquid clericorum vel pontificum aut regalis sublimitatis, suis usibus usurpare aut minuare præsumat. Et cum abbatissa ejusdem monasterii de sæculo fuerit revocata, quas unanimiter omnis congregatio illa ancillarum Dei, ex semetipsis, optime regulam compertam eligerent, pro se, Christo præsule, sibi seniorem instituant; et etiam si opportunum fuerit, tabulas ad altaria benedicendum, aut chrismal, aut vestes in Dei nomine consecrandum a quocumque speciali pontifice decreverint, hoc discurrentes geroli licentiam habeant expetendi vel explicandi, et, ut superius continetur, nullam exinde potestatem neque in rebus, neque in ordinandis aut velandis personis, excepto si ipsæ

[a] Apud Marlotum addita sunt quæ sequuntur : *Ut, sicut jam supra dictum est, monasterium ipsum Altivilla....* Cætera desunt; unde sequitur hanc chartam, quoquo tempore scripta fuerit, integram ad nos non pervenisse.

[b] Hujus chartæ qua Drauscius, Suessionensis episcopus, privilegium concedit puellari Sanctæ Mariæ monasterio, rogantibus Ebroino majore domus, et ejus conjuge Leutrude, a quibus constructum fuerat, fragmenta pluries edita sunt, a Reginaldo, Compend. Hist. Suess., prob. pag. 2; Dormeio, Hist. Suess., t. I, pag. 271; Cointio, Annal. t. III, pag. 606; Mabillonio, Ann. t. I, pag. 482. Illud integrum Michael Germain, ex archivo Parthenonis depromptum, ne mutata quidem una syllaba, cudi typis curavit ad calcem Historiæ ejusdem monasterii, pag. 421, et notis illustravit, ad cujus fidem recudimus; quin et Gallice vertit; ibid. pag. 14 et seq., aliis subjunctis annotationibus. Lectu vero difficilem scripturam docet Dormeius, qui lectionem ejus satis assequi se non potuisse fassus est.

[c] Hi fuere comprovinciales Rhemensis metropolis antistites, ad quos chartam sub epistolæ forma conceptam dirigit Drauscius scilicet, Nivo ipsius Rhemensis Ecclesiæ præsul, Landebertus Catalaunensis episcopus, Mummolenus Noviomensis, Audebertus Cameracensis, Audèbertus alter Silvanectensis, Clemens Bellovacensis, Berthefredus Ambianensis, Audomarus Morinensis. Nemo nescit, Ecclesiam Cameracensem Rhemensi metropoli subjectam fuisse usque ad tempora Pauli papæ IV, qui episcopatum Cameracensem in metropolim erexit. Priores hujus annotationis lineas amandavi, cum in eis editor exponeret tantummodo qua de causa hoc diploma inseruerit Supplemento. Nunc suo ordine vulgatur.

ancillæ Dei unanimiter propria voluntate poposcerint, nos vel archidiaconus, successoresque nostri, vel quælibet personam habere non debeat, aut quodcumque de eodem monasterio sicut de parochiis aut ceteris monasteriis, muneris causa, audeat superare vel aufferre, et nisi congregatione ipsius vel abbatissæ votus et petitio intercesserit, et pro animæ salute fuerit; nam aliter nulli nostrorum liceat monasterii ipsius adire secreta aut ingredi septa. Nec nullus de virorum sexu infra portas ipsius monasterii fuerit, præsumat cibum vel potum manducare vel bibere nisi tantum communionem sanctam. Et sic ab eis pontifex postulatus pro danda tantum vel lucranda oratione accesserit, ubi juxta regula locus permittit, ibidem singulum cum religiosis sacerdotibus ingrediatur, et celebrato ac peracto divino mysterio, continuo absquè ullo requisito dono studeat habere regressum; nec aliis clericis aut quibuslibet sæcularibus personis ibidem ingressione, excepto, si pro bona necessitate aut utilitate ipsius monasterii fuerit, aut mens Deo devota petierit, regula tamen doeente, atque religionem in omnibus servante, in reliquo nullatenus habitare permittimus, sed coram Domino prohibemus, quia cunctis patet manifesta conditio, quod puellarum monasterium absque frequentia virorum decet et oportet esse reclausum, ut, solitaria vita fruentes, de perfecta quiete ac de conservata castitate valeant, duce Domino, per tempora exultare, et supra dicta regula viventes, et sanctarum virginum vitam sectantes, pro statu Ecclesiæ et salute regis vel patriæ valeant plenius Dominum deprecari. Et si aliqui forsitan, quod non credimus, excedendum ipsæ sanctæ moniales de earum religione tepide secum duxerint supra scriptam sanctam regulam, ab earum abbatissa debeant corrigere, qualiter in omnibus debeant sanctæ vivere, quia nihil de canonica auctoritate convellitur, quidquid de domesticis fidei pro quiete tranquillitate tribuetur. Quod si quis calliditate aut cupiditate preventus, visus fuerit ea quæ sunt superius comprehensa temerario spiritu violare, divina ultione prostratus reatus anathemati subiciat, et insuper tribus annis a communione episcoporum se noverit esse alienum, vel iram cœlestis incurrat, et cum Judæ, traditoris Domini nostri Jesu Christi, se participem esse cognoscat et tanquam negator pauperum in futurum teneatur obnoxius; et nihilominus hoc privilegium in nullum possit convellere, sed præsenti et futuro tempore, Christo Domino nostro protegente, incorruptus valeat perdurare. Quam constitutionem nostram ut firmis subsistat vigoribus, manus nostræ subscriptionibus roboratam, perpetuis temporibus valituram, vobis vel ceteris episcopis destinavimus et rogavimus insuper confirmandam, stipulatione subnexa. Actum Augusta Suession. Sub die VI kal. Jul. An. X [a] domini nostri Chlotarii gloriosissimi regis.

Drauscio, acsi peccator, hoc privilegio subscripsi. Nivo, acsi peccator episcopus, hunc privilegio subscripsi. In Christi nomine, Genesius, acsi peccator, hoc privilegio subscripsi. Audoenus, Christo miserante episcopus, hunc privilegium juxta institutione canonica cum pietate subscripsi. In Christi nomine, Leudtgarius, acsi peccator episcopus, hunc privilegium consensi et subscripsi. Boso in Dei nomine subscripsi. In Christi nomine, Gauciobertus, acsi peccator episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. Desideratus peccator hunc privilegium consentiens subscripsi. Virgilius peccator hunc privilegium consentiens subscripsi. In Christi nomine, Importunus, acsi peccator episcopus subscripsi. Emradius episcopus subscripsi. In Christi nomine, Burgundo, acsi indignus episcopus, consentiens subscripsi. In Christi nomine, Abbo, acsi indignus episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. Clemens, ac si peccator episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. In Christi nomine, Raguobertus, acsi indignus episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. In Christi nomine, Audo, acsi indignus episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. In Christi nomine, Ragnomarus, acsi indignus episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. In Christi nomine, Concessus, acsi indignus episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. Leudeboldus peccator, acsi indignus episcopus, hoc privilegium consentiens subscripsi. Sigoboldus peccator hunc privilegium scripsi et subscripsi.

XV.

Charta qua Leodebodus, abbas sancti Aniani, plurima dona confert monasteriis sancti Aniani et sancti Petri Floriacensis [b] *(ann. 667).*

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Anno secundo regnante domno nostro Chlodoveo glorio

[a] Annum Clotarii 10 non solum in archetypo instrumento, sed in chartulariis quatuor, se legisse monet domnus Germain; adeoque hanc chartam ad annum Christi 666 referendam censemus, quam editores alii anno Clotarii tertio, quarto, undecimo, quartodecimo (Hist, monast. B. M. Suess. pag. 425) tribuerunt. Obiit Drauscius circa annum 674, Nova Gall. Christ. t. IX, coll. 338

[b] Primus hanc chartam ex archivo Floriacensi descripsit Helgaudus, monachus Floriacensis, ap. Chesn. Hist. Franc. t. IV, pag. 59. Recusa legitur apud Sausseyum, Annal. eccl. Aurel. pag. 154, et Cointium, Ann. t. III, pag. 389. Hujus fragmentum et subscriptiones inseruit Hubertus in Antiquitatibus ecclesiæ sancti Aniani Aurelianensis, prob. p. 72 : characteres chronologici adulterati Cointio videntur, et hinc hoc instrumentum de falso criminatus est Longueval, Hist. eccl. Gall. t. III, pag. 565. Sed ab omni criticorum familia absolutum judicant, Cointius ubi supra; Mabill. Ann. t. I, pag. 380; Nova Gall. christ. t. VIII, pag. 1518 et 1538; Dipl. nova, t. V, pag. 421, not., etc. : Cointius ipse, emendatis notis chronologicis ab imperita manu corruptis, illud habet pro legitimo. Jam exstabat in archivo Floriacensi sæculo nono, teste Adrevaldo, Floriacensi monacho, qui hac ætate scripsit, Biblioth. Floriac. pag. 2, etc. Pugnant quidem inter se chronologicæ notæ, ita ut conciliari non possint, et insolita est invocatio. Sed inde falsum arguere, cum aliunde nihil falsum sapiat, severius sane et acerbius; plura enim alia instrumenta pro sinceris recepta his vitiis laborant, quæ oscitantiæ amanuensium tribui

sissimo rege, sub die v Kal. Julii [a]. Virtute et firmissimo robore adquiritur ut agrestæ et doctæ menti testificatio suffragetur. Et quoniam ita est, Dei protegente dextera, ego Leodebodus ista conscribo, acsi indignus et peccator abba. Dum me divina pietas basilicæ domni Aniani ubi ipse domnus in corpore requiescit, abbatiæ sublimatum honore, ejusdem loci custodem esse instituit, congruum duxi, et devotione plenissima mihi consensit voluntas, ut de re proprietatis meæ, tam in ipsa basilica quam et basilicæ domnæ Mariæ, quam Johannes Floriacus a novo quondam construxit, ubi venerabilis vir Fulcaldus abba custos præesse dignoscitur, seu et in agro Floriaco quem, cum glorioso atque præcelso domno Chlodoveo rege et gloriosa domna uxore ejus Baltilde regina, visus sum de rebus meis proprus commutasse, ubi pro salute regia vel cuncto populo exorandum, monasterium in honore sancti Petri ædificare delibero [b], ubi jam dictus vir Dei sanctus, videlicet præsul Anianus, condigne jacet tumulatus, in quo monachi juxta regulam sanctissimi Benedicti et domini Columbani consistere debeant, singulariter de facultate proprietatis meæ, Christo præsule, conferre delibero. Dono igitur antedictæ basilicæ domini Aniani, vel monachis ibidem deservientibus, ubi ad præsens, divinitate propitia, funguntur officio, et de jure meo in jus antedictæ basilicæ a die præsenti transfundo, portiones terrulæ infra agrum Nogrometensem sitas in territorio Biturico, nuncupatas Litmaro et Mariniaco, quas de Aviana et Prosperiana feminis per instrumenta chartarum visus sum recepisse; cum domibus, ædificiis, mancipiis qui a me liberati non fuerunt, vineis, sylvis, campis, pratis, pascuis, cum omni jure et beneficio suo, vel omnigeno pecude ibidem residente, sicut a me possessum est. Similiter portionem meam, quæ est infra agrum Littidum in Secalonia, quam de Agana femina dato pretio per venditionis titulum visus sum comparasse, cum domibus, ædificiis, mancipiis, præter quos ingenuos relaxavero, vineis, sylvis, campis, pratis, pascuis, omnique beneficio suo, sicut a me possessum est. Itemque et portionem meam quæ est ad Vetulam casam quam de Abbone et filio suo fraterno, dato pretio, per venditionis titulum comparavi, et quæ per epistolas donationis ad me pervenit, cum mansis, vineis, campis, pratis, sylvis, pascuis, omnique genere pecudum, et beneficio suo, sicut a me possessum est. Simili modo et portionem meam quæ est in villa Frietoni in Secalonia, sicut a me possessa est, cum mansis, accolabus, sylvis, pratis, campis, pascuis in integrum, cum termino, vel omnigeno pecude ibidem residente, simulque terras vel prata quæ ab Albuna in pago Stampensi visus sum comparasse, sicut a me possessum est in integrum. Pari modo vasa dono argentea, anacleta, pensantia libris VIII et uncias duas, sandalia II ad missas, et oralia ad mensam, una cum cappis et omni apparatu, et vela II acu picta. Ista omnia, ut in potestate et dominatione ipsius monasterii et monachorum ibidem Deo servientium perenniter maneant, integra devotione instituo. Simulque et quod in pago Biturico cognominante Monte, qui est juxta Cabrias vico, portionem terrulæ quam de Domolo et uxore sua Ingara, vel de pluribus hominibus visus sum comparasse, dono; vel quodcumque ibidem, per donationis epistolam aut quolibet contractu, ad me pervenit, seu et quod in Bria, quæ est super fluvium Flironte, habeo, quæ de pluribus hominibus visus sum comparasse, et ad ipsum Montem subjungitur, cum domibus, ædificiis, mancipiis qui a me liberati non fuerint, vineis, sylvis, campis, pratis, cum omni jure et termino earum, omnique genere pecudum, sicut a me possessum est, dono. Idemque et villam Camberon, quæ est juxta terminum Clariacense vel Ucello vico, quam de hæredibus Nummoli, dato pretio, per venditionis titulum visus sum comparasse, cum domibus, ædificiis, mancipiis qui a me liberati non fuerint, vineis, sylvis, campis, pratis, pascuis, omnique genere pecudum, cum omni jure et beneficio vel termino ad se pertinente, sicut a me possessum est, dono sancto Petro Floriacensi. Idemque et in Rausedone villa, quæ est in pago Magdunense, quam de hæredibus Magni, dato pretio [c].... Suprascripta pars antedictæ basilicæ domni Petri Floriacensis perpetuo jure atque proprietario ut possideat, integra voluntate decerno. Idemque antedictæ basilicæ domnæ Mariæ portionem meam quæ est juxta Columnæ vicum, quartam partem ex ipso agro Colomnensi, cum mansis, accolabus, campis cultis et incultis, cum omni genere pecudum, in integrum, sicut a me possessum est, delego perpetualiter possidendum. Idemque in Simpliciacense, quod est in Secalonia, quod de homine quodam, Aregisilo nosolent. Adde commodam emendandi rationem a Cointio adhibitam, scilicet pro nomine Clodovei, Clotarii nomen reponit Cointius; pro anno regni II, annum regni XII. Facilis uterque scribentis lapsus Expungit annos ab Incarnatione repetitos, contra morem hujus ætatis, qui frequentius optimæ notæ instrumentis temere a neotericis inserti reperiuntur. His autem admissis emendationibus, patet chartam Leodebodi conditam fuisse anno regni Clotarii III duodecimo, Christi 667. Certe ibi non agitur de Clodovei II anno regni secundo; nam tunc vix septennis Clodoveus uxorem non poterat habuisse Bathildem, quam non ante decimum regni annum in matrimonium duxit, et de qua tamen mentio fit in testamento Leodebodi.

[a] Has notas emendandas censemus cum Cointio.

[b] Cointius legendum censet *ædificavi*, pro *ædificare delibero*. Recte notat ex serie instrumenti pluries mentionem fieri de monasterio sancti Petri jam condito. Sed nihil obstat quin hæc verba, *ædificare delibero*, propositum innuant de nova constructione instauranda. Quod autem hic dicitur jam tumulatum in sancti Petri monasterio jacere sanctum Anianum, id ipsum asserit Cointius, ubi supra, pag. 396, qui sancti Aniani corpus in hoc monasterium anno 654 fuisse translatum expresse testatur. Ergo nihil hoc loco restat emendandum.

[c] Sic apud Sausseyum; hic desideratur aliquid v. g., *visus sum comparasse*.

mine. vel de aliis, dato pretio, per venditionis titulum visus sum comparasse, portionem ipsam cum mansis, sylvis, pratis, campis, pascuis, vel omni genere pecudum et beneficio suo, sicut a me possessum est, basilicæ dominæ Mariæ tribuo, et ut in perpetuum possideat plenissima voluntate exopto. Pari modo et ad memoratum monasterium, quod in honorem domini Petri, sicut predictum est, in agro Floriaco ædificare delibero, ubi monachi regulariter consistere debeant, dono a presenti fiscum Floriacum, cum domibus, ædificiis, mancipiis quos jugo servitutis non relaxavero, sylvis, campis, pratis, pascuis, vineis, aquis aquarumve decursibus, cum adjunctis et adjacentibus suis, omnique genere pecudum, cum omni jure et termino suo, sicut acto tempore ad fiscum fuit possessum, vel ad nos pervenit. Idemque in potestate Melliaco, quod per venditionis titulum visus sum comparasse, cum domibus, ædificiis, mancipiis qui a me liberati non fuerint, cum campis cultis et incultis, seu officina molendini quod in Malua in ipso territorio esse videtur, in integrum cum termino suo et omni genere pecudum, sicut a me possessum est, concedo, seu et quod de hæredibus Pauloni, negociatoris quondam, visus sum comparasse, areas, scilicet, in oppido civitatis Aurelianensium, cum domibus desuper positis, accolabus ibidem residentibus, vel vineas ad oppidum ipsius civitatis pertinentes; seu et locella villarum cognominata Curun, Canavarias, Simpliciaco, et Caliace, ultra fluvium Ligeris, quod, dato pretio anteacto tempore, visus sum comparasse. Unde et in judicio ante virum apostolicum dominum Audoenum episcopum, et illustrem virum Chranulfum optimatem vel reliquos abbates convenit, ut ex omnibus, tam in terris quam in mancipiis, seu et vineis, medietatem exinde pars basilicæ dominæ Mariæ retineret, et aliam medietatem in meo jure in integro deberem recipere; quam medietatem eorum judicio visus sum recepisse : ipsam enim in integrum ad memoratum monasterium sancti Petri Floriaco constructum delego perpetualiter possidendam; simulque et Asinarias villam, quæ est in valle, quam de ratione illustris viri Trodonei, per commutationis epistolas, quantum textus earum declarat, ad me pervenit; dum ego e contra portionem illam quæ est in Suncanto vel Warentias, quod de Machilde fœmina quondam, dato pretio, per venditionis titulum comparavi, et hoc ad vicem memorati Trodonei dedisse visus fui in ipsa villa Asinarias, pars memorati monasterii domini Petri quod est Floriaco constructum, in integrum, absque cujuslibet impedimento, cum omni jure et termino, sicut a me possessum est, omneque genus pecudum ibidem residens, recipiat possidendum. Areas vero infra muros Aurelianis, quas de Chonulfo clerico, dato pretio, per venditionis titulum visus sum comparasse, ubi Leobastus accola commanere videtur, ad prædictum monasterium domini Petri vel monachis ibidem degentibus, integra voluntate dare decerno. Similiter et caballos xxx bonos, greges equinos v cum emissariis eorum, boum greges xx, vaccarum v, armentorum x. Argentum quod ad ipsum monasterium domini Petri vel monachis ibidem deservientibus dono, per hujus texti vigorem inserendum putavi; hoc est, bacchraicha pura sigillata transmarina, pensantia pondo libras x, quorum unus habet in medio crucem auream. Dono et scutellam quæ habet in medio effigiem capitis hominis, simili modo auream. Idemque et scutellas duas minores Massilienses deauratas, quæ habent in medio cruces niellatas; quæ species argenti, in jure et dominatione memorati monasterii domini Petri perenniter permaneant volo. De vestimentis vero quæ in paupertate mea habere videor, præter id quod superius basilicæ domini Aniani delegavi, reliquum quod superfuerit, pars domini Petri Floriacensis recipiat ad possidendum. Spero autem non futurum, nec quolibet modo fieri posse credo, ut aliquis de hæredibus meis, aut quælibet persona, contra præsentem venire tentet epistolam. Quod si fecerit, et factum meum corrumpere conatus fuerit, in primis iram cœlestis incurrat Trinitatis, et insuper partibus basilicæ domini Aniani et basilicæ dominæ Mariæ vel monasterio sancti Petri quod est constructum Floriaco, duplum quod ad ipsas basilicas dedi, juxta quod res ipsæ melioratæ fuerint, ipsis abbatibus vel monachis ibidem deservientibus reformet, et fisci juribus auri libras III, argenti pondo XX, teneatur obnoxius. Quam donationem, ut firmior habeatur, gestis municipalibus alligare decrevi, et duas epistolas uno tenore conscriptas feci de re superius nominata : una quæ in archivo domini resideat Aniani, aliam vero partem monasterii domini Petri per futura tempora reservandam recipiat, qualiter monachi ibidem Deo servientes, id quod eis per ipsam dedi, defensare valeant, et præsens nihilominus a me facta donatio, firma omni tempore et inviolata permaneat, stipulatione in omnibus comprehensa. Actum Aurelianis, publice. Addi vero convenit quod superius intimare debueramus, ut quicquid præfato monasterio domini Petri Floriacensis, quod nos a novo construximus, delegavimus, et a timoratis viris delegatum fuerit in posterum, quicquid abbas qui ibidem præfuerit exinde voluerit facere pro usu aut utilitate monasterii ipsius, vel lucro animæ aut fratrum necessitate, liberam habeat potestatem, absque detrimento et impedimento sæpe dicti monasterii. Leodebodus, peccator abbas, epistola a me facta. Audoenus [a], peccator episcopus,

[a] Inter episcopos subscribentes Cointius, ubi supra, pag. 592, probat Audoenum et Leodegarium, Ecclesiis Rothomagensi et Aurelianensi præfuisse anno Christi 667, quo Leodebodus chartam condidit. Nulla de Audoeno controversia; de Leodegario, a Cointio dissentiunt Mabillonius et auctores Novæ Galliæ Christianæ; sed fatetur Mabillonius, Annal. t. I, p. 380, in tanta rerum obscuritate difficile esse rem accurate definire; et, in re dubia, chartæ Leodebodi auctoritatem prævalere arbitratur

rogante venerabili viro Leodebodo abbate, hanc epistolam relegi et subscripsi. Leodegarius, ac si indignus episcopus, rogante Leodebodo abbate, hanc devotionis ejus epistolam firmavi in Christi nomine. Beccelenus abbas. Ado abbas. Salomon abbas. Leotsnidus abbas. Bulgulfus presbyter. Higecius diaconus et vicediaconus. Martinus diaconus. Boso diaconus. Agneramus. Dagobertus. Nummolenus. Vapingus. Sigirius. Framesindus. Antbertus. Salomon sive Boso. Pappolus. Sirobaldus sive Saxo. Amnegisillus testis. Manasses. Authacarius. Nonno. Hildulfus. Grumoldus. Segonius.

XVI.

Charta [a] *qua Numerianus archiepiscopus privilegia concedit monasterio intra locum qui vocatur Galilæa, ad preces Deodati episcopi* (*ann.* 667).

Dominis sanctis et summi culminis apici, pontificalisque cathedræ speculæ præsidentibus in Christo fratribus, Childulfo, Gisloaldo, Ebroino [Clodoaldo, Eborico], episcopis comprovincialibus, Numerianus archiepiscopus supplex et fidelis vester præsumit mittere salutem. Licet et nos antiquitus regulam constitutam salubri observatione custodire conveniat, tamen ut vestra provisione [provisione tractante] fiat, constituimus ut quod sacris deliberationibus non derogat [deroget] intrepida observatione observetur. Et quia venerabilis vir Deodatus episcopus religiosa postulatione aurium nostrarum intima penetravit viscerale pietatis affectu, ita cor nostrum intrinsecus mollivit [innolivit], ut petita duntaxat non cadere, sed libentissime non implesse nostris animis irreligiosum fore putare [putaretur]. Sancti igitur desiderii ardore succensus, supradictus Deodatus episcopus cœnobii septa in honore sanctæ Dei genetricis Mariæ, vel sanctorum apostolorum Petri et Pauli et sociorum eorum [*add.* et sancti Eucharii, Materni, et Maximini, et omnium], et sancti Maurici, Exsuperii et Candidi, vel sociorum eorum, basilicas intra eremi secretum locum nuncupante Galilæa, quod prius Juncturas vocabatur, supra fluvios Murthæ et Raurobaccio [fluviolos Murtæ Raurobachio], in proprietate autem sua quam ex fisci largitate promeruit, monasterium construxit ubi monachos et peregrinos sub regula beati Benedicti et sancti Columbani abbatis collocavit, et nostræ vilitatis extremitatem supplici deprecatione poposcit ut nos fratresque nostri illi [illius] ecclesiæ ibidem deberemus previlegium impertire. Et ne hoc nos improbæ deliberationis instinctu, sacerdotalis posteritas æstimet decrevisse, cum etiam sub hujusmodi norma tam de inhabitationibus quam a quibuscumque ibidem aliquid delegatum est, eatenus fuerit factum. Inde ergo nos et fratres nostri, abbates et presbyteri et clerici, conspiratione una et consensu, jam dicti viri postulationi annuentes, hoc ab omnibus nobis decretum est, ut quidquid prædictis monasteriis [monasterio] et monachis sub evangelica religione viventibus, ab ipso venerabili patre Deodato episcopo, et a reliquis Christianis viris et feminis, aut regio munere, seu a quibuslibet hominibus ibidem collatum fuerit ministerii, et de sacris voluminibus, et quod propriis laboribus poterint addere et multiplicare, aut quæcunque ad ornatum noscuntur ibidem pertinere, præsentibus vitæ nostræ temporibus, successorumque nostrorum nullus exinde aliquid pontificum, abbatum, presbyterorum et clericorum seu et archidiaconorum, aut regalis sublimitas, suis usibus audeat usurpare aut minuere. Et cum sæpedictus Deodatus episcopus, qui est pater ipsius monasterii, de hoc seculo evocatus [vocatus], illum quem unanimiter omnis congregatio illa ex semetipsis optime regula compertum elegerit, seniorem et abbatem sibi instituat; et si eis [etiamsi] opportunum fuerit ecclesiam [ad ecclesiam] benedicendam et sacros ordines percipiendos, a quocumque pontifice decreverint, licentiam habeat expetendi: nullusque de eodem monasterio, seu de parochiis aut ceteris monasteriis, absque ulla regula et privilegiis viventibus, muneris causa audeat sperare et auferre; et nisi invitatus ab abbate et totius unanimitatis congregatione, liceat ei monasterii ipsius atterere septa. Si ergo ab eis pontifex communiter postulatus pro ipsorum utilitate accesserit, quod ipse abbas aut congregatio sua sancta elegerit, ita fiat; et celebratis ac peractis divinis mysteriis, mox absque ullo requisito dono studeat abire, quatenus monachi, qui solitarii nuncupantur, de percepta quiete valeant, juvante Domino, per tempora exultare; et sub ipsa sancta regula viventes, beatorumque vitam patrum sectantes, pro statu Ecclesiæ catholicæ, et pro desiderabili salute Childerici, gloriosi principis, plenius Dominum valeant exorare. Et si aliquid ipsi monachi quantulumcumque de religione indebite egerint [exegerint], secundum supradictam regulam domni Benedicti et sancti Columbani abbatis a proprio objurgantur abbate. Et si, quod absit, talis inter abbatem et monachos dissensio aliqua et murmur consurgere videatur, qualis minime ab eodem abbate ibidem sedari possit; tunc missus episcopus eorum ad alios abbates qui hujusmodi re-

[a] Vulgavit Mabillonius, Annal. t. I, pag. 696, ex veteri Exemplari, quod penes se habere ait, ibid. pag. 508. Recuderunt Honteimius, Hist. Trevir. dipl. t. I, pag. 82; Calmetus, Hist. Lotar. t. II, prob. pag. 79; editores Novæ Galliæ Christianæ, t. XIII, instr. col. 291, omnes ex Mabillonio. Exstat ad calcem Historiæ ecclesiæ sancti Adeodati a Sommiero, pag. 237, ex veteri apographo in archivis hujus ecclesiæ reposito; et inter probationes subjectas defensioni Ecclesiæ Tullensis, pag. 1, quæ prodiit Tulli anno 1727, juxta apographum quod dicitur *cum originali* collatum. Mabillonii Editionem sequimur, adscriptis inter uncinos variis lectionibus ex defensione Tullensis Ecclesiæ desumptis. Cum desint notæ chronologicæ, has ex synchronismis eruere licuit; verum de his in ultima prolegomenorum parte disserimus. Chartam autem hanc quam, teste Calmeto, ubi supra, eruditi plures dubiæ fidei prædicaverant, omnino supposititiis instrumentis annumerandam monstrabimus.

gulam teneant, conveniant in ipso monasterio, scandalumque deprimant sententia regulari : quia nihil de canonica auctoritate convellitur, quidquid domesticis fidei pro quietate tranquillitatis tribuitur. Quod si quis inveniatur ausus quæ superius sunt comprehensa temerario spiritu violare, a divina ultione [estimatione] prostratus, reatui anathematis subjiciatur, et insuper iram omnipotentis Dei incurrat omniumque sanctorum. Ut ergo privilegium hoc in nullo possit convelli, sed præsenti tempore futuroque, Christo Domino protegente, incorruptum valeat perdurare, ac firmissimis subsistat vigoribus, manu nostra et fratrum nostrorum episcoporum et abbatum, vel presbyterorum aut archidiaconorum subscriptionibus roboratur, et insuper fratribus nostris venerabilibus viris Blidoaldo [Blisaldo] presbytero, Archivo [Ahino] diacono, quo perpetuo maneat inviolatum, destinavimus ad confirmandum.

Signum Numeriani archiepiscopi, qui hoc fieri præceptum. S. Dragobodi [Dragobondi] episcopi. S. Grotcharii. S. Baldoni episcopi. S. Dodoni episcopi. S. Chroabaldi episcopi. S. Gariberti archidiaconi. S. Prodagii episcopi. Ego Filbertus [Filibertus] rogatus scripsi.

XVII.

Charta qua Vigilius, episcopus Autissiodorensis, plurima concedit monasterio beatæ Mariæ extra muros Autissiodori condito [a] (*ann.* 670).

Sancta ac venerabilis basilica domnæ Mariæ, genitricis Domini..... quam opere meo in suburbio murus civitatis de Althisiodero visi fuimus construxisse..... vel monachis ibidem deservientibus, ego Vigilius peccator, inspiratione divina..... hoc oportuit et congruit pontificale ordine prævidere adsensum, unde religionis nomen adcrescat in melius, et sanctorum loca venerationem condigna, Christo Domino inspirante. Ideoque dono ipsius basilicæ Sanctæ Mariæ, in alimonia pauperum ibidem residentium, donatumve post diem obitus mei in perpetuum esse volo, hoc est, vineas illas ubi ipsa basilica est constructa, cui subjungunt ab uno latus strada publica, qui de ipsa porta Parisiaca ad Senones pergit, et ab alio latus strada publica, qui de ipsa porta Parisiaca ad Broile vadit, et de superiori fonte subjungunt vineas Midranicas. Inde juxta vineas ad heredes Attone quondam, usque ad vineas domni Germani ; et inde ad strata superius nominata, qui ad sanctum Simeonem vadit, quicquid ibidem undique ad me pervenit, vel præsentaliter teneri videtur, cum mancipiis quos ibidem stabilivi, omnia ex omnibus ad integrum. Ideoque dono ipsius basilicæ areas infra murus ipsius civitatis, quas cum illustri viro Helchileno commutavi ideoque et alias areas foras murus civitatis ipsius, juxta portam superius dictam, ipso muro adherente, quas de Lupono abbate, dato precio, comparavi. Simile modo portionem meam..... Bercuiaco, que de alode vel undecumque ibidem ad me noscitur pervenisse, aut præsentaliter tenere videor, una cum prata super fluvio Belchæ, ex ipso agro Bercuiacense, quem genitores mei tenuerunt, qui adheret de uno latus et ambos frontes ad fines Patriniacense, per fontanam quæ vocatur Dianna, qualiter ab ipsa basilica præsentaliter tenere videor, una cum colonica quam Quentilla condam super fluvio Belcha tenuit ; omnia et ex omnibus ad integrum. Idemque dono ipsius basilicæ terram portionis meæ in villa Cauliaca, super fluvio Igauna, quantumcumque genitores mei ibi tenuerunt, vel insuper ad me noscitur pervenisse, cum mansis, hedificiis, acolabus, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, peculium vero utriusque sexus. Pari modo Pauliaco villa, sita in pago Autissioderinse, proprietatis meæ, super fluvio Ligeris, cum hedificiis, vineis, silvis, pratis, campis, cultis et incultis, a quis aquarumve discursibus, peculium utriusque sexus. Simili modo ipsius basilicæ terram quæ conjacet in villa quæ vocatur Flivenasam, cingas IIII. Pari modo relinquo ipsius basilicæ terrolam portionis meæ quæ conjacet ad Jarricas, super fluvio Belchæ, mansum unum. Et rursum do ipsius basilicæ villam proprietatis meæ, quæ nuncupatur Busciaco super fluvio Belchæ, mansis, silvis, pratis, acolabus, cultis et incultis, peculium utriusque sexus. Itemque in pago Senonico, in villa Bonorto, quæ est sita super fluvio Icaunæ, quam per multam pecuniam dando in proprietate recepi, mansos vij, cum adjunctis, appendiciis, beneficiis, vineis, pascuis, silvis, pratis, cultis et incultis, servos et ancillas, omnia et ex omnibus ad integrum dono in eleemosyna pauperum ibidem deservientium. Simili modo in pago Tornotrinse, portiones meas in villa Flauniaco, quam de inlustro viro Helchileno et germanam meam Frautilde visus sum recepisse, cum servos et ancillas et hedificiis, acolabus, vineis, mancipiis, silvis, pratis, campis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, peculium utriusque sexus, cum adjunctis, appendiciis, beneficiis, vel opportunitatibus earum, omnia et ex om-

[a] Hanc solus vulgavit Mabillonius, Annal. t. I, pag. 694, aliqua parte mutilam ; nec docet unde ipsam deprompserit. Hujus fidem tuentur Gesta episcoporum Autissiodorensium a Labbeo edita, Biblioth. mss. t. I, pag, 427, et Chronicon Autissiodorense, fol. 67 v°, quod Camusatus juris publici fecit. In Gestis dicitur monasterium in suburbio civitatis Autissiodorensis a Vigilio constructum, *et pluribus ditatum muneribus, ut testamenti ipsius series demonstrat;* quæ verba satis indicant chartam de qua agimus. Cum ex exemplo quod in fine truncatum est hanc exscripserit Mabillonius, desunt notæ chronologicæ, nec liquido videntur elici posse. Vigilius sedem Autissiodorensem occupavit ab anno 660 ad annum 685. Nobis Vigilii chartam circa annum 670 collocare fas sit, auspice Mabillonio, qui ipsam sub hoc anno in Annalium contextu memorat. De hoc instrumento multa commentatus est abbas Lebœuf in Historia Autissiodorensi, t. I, pag. 141, circa locorum antiqua nomina, in quibus interpretandis plurimum a Mabillonio differt.

nibus ad integrum. Similiter portionem meam in ipso pago, in villa Cassiaco, quam Dolena femina et filius suus Ado mihi vendiderunt, cum mansis, servos et ancillas, mancipiis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, omnia et ex omnibus ad integrum..... Item do ipsius basilicæ domnæ Mariæ, in pago Senonico et Tornotrinse, in villas cognominatis Treviciaco, Melarione, Cadugio, Imantia, integra medietate, de quibus Asper quondam ibidem tenuit, quod germano suo condam abbate Gregorio pacto ivi, quantum de ipso pacto de ipsa facultate in quibuslibet rebus atque corporibus suprascripta loca ad me pervenit, servos quoque et ancillas, cum mansis, hedificiis, acolabus, vineis, mancipiis qui a me libertinitatis non promeruerunt, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, peculium utriusque sexus, cum adjunctis, appendiciis, beneficiis, vel opportunitatibus earum, omnia et ex omnibus ad integrum. Pari modo libenter præfatæ basilicæ sanctæ Mariæ, terrolam portionis meæ in agro Tresoginse et ante Maiacense sitos in pago Autissiodorinse, simulque portiones meas in agros Matiriacense et Solemniacense, sitos in pago Tornoterinse, quod infra loca Diddo quondam episcopus, vel filii sui Claudius et germanus suus Warnferius visi fuerunt tenuisse, cum servis manentibus et ancillas, mancipiis, hedificiis, acolabus, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, peculium utriusque sexus, cum adjunctis, appendiciis, beneficiis, vel opportunitatibus munere donorum fuit concessa, quantumcumque mihi superscripta loca tenere videor, omnia et ex omnibus in quibuslibet rebus ad integrum. Idemque colonia Potiolus, quem de heredibus Helegio quondam visus sum recepisse, una cum colonica Ferrarias, cum mansis, hedificiis, acolabus, servis et ancillas, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, quantumque præsenti tempore possidetur, omnia et ex omnibus ad integrum. Similiter agello proprietatis meæ, villa Donato, una cum portionis in villa Tresovio quod ibidem habere videor. Pari modo villa Dulcio, quæ conjacet juxta fines Intranimse, et permanet inter has præfatas villas, hoc est, inter Intranimse et villa Dulcia et villa Donata, et Tresovio viij et dimidius, quos amita mea Flotildis mihi post suo discessu visa est dedisse, cum servis et ancillis, acolabus, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, accessisque omnibus, cum pecudibus utriusque sexus, qualiter amita mea hoc usuario ordine possidere videtur, vel dies transitus sui derelinquerit, post discessum ipsius, ad ipsam basilicam in integritate debeat pervenire. Idemque portiones meas in villa Patriciniaco..... Hispatio, Britaniola, una cum portionis in agro Domitiacinse, in villa Mirisela, et mansionis Arigisillo, quantumcumque mihi ibidem justissime vel presentaliter teneri videor, mea voluntate prædictæ basilicæ relinquo omnia et ex omnibus ad integrum. Similiter portionem meam in villa Scubiliaco, quam Ranesindus et uxor sua Arthemia possidere videntur, et mihi dederunt, et hoc usuri ordine possidere videntur, omnia et ex omnibus, qualiter transitus eorum in quibuslibet rebus atque corporibus derelinquerunt ad integrum. Simulque portiones meas in villas Saciago et Casido, quantumcumque genitores mihi visi fuerunt tenuisse, una cum portione in colonica Quaciaria, quem cum germana mea Avolana commutavi; quod per testamentum genitricis meæ ad ipsam pervenit, cum mansis, hedificiis, servos et ancillas, acolabus, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, pecora utriusque sexus, omnia et ex omnibus in quibuslibet rebus atque corporibus, consentiente ipsa, hoc ipsa basilica ad integrum recipere debeat. Et insuper do quemdam rusticum Wulbertanum nomine, et infantes suos Wascono et Magnetrude, cum ingenti multitudine parentum. Pari modo portione mea in villa Compesciago, quem de Hebercapto ibidem habere videor, cum omnibus appendiciis, cum pecudibus utriusque sexus, omnia et ex omnibus, in quibuslibet rebus atque corporibus ad integrum. Præterea meum agellum qui vocatur Lanovilla, quem de Ebroaldo abbate vel heredibus suis, et Longo-Campo quem de Leotberto vel heredibus suis quondam recepi; itemque in Lanosicco meam portionem, quam de Nestorio vel heredibus suis quondam recepi; et illam portionem in quemdam montem Compesciago, quem de Odgisilo commutavi, cum mansis, ædificiis, habitatoribus, servos et ancillas, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, cum pecudibus utriusque sexus, omnia et ex omnibus ad integrum. Similiter do ad unam cappam villam Leodebaro meas portiones quas de Sperio et Domnoleno presbytero habere videor, et illam terram quam de Ebolena ibidem comparavi, et Escalittas villa quam genitores mei tenuerunt, et Cardonaretas quæ conjacent ante sanctum Ferreolum, cum mansis, hedificiis, acolabus, servis et ancillas, campis, pratis, silvis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve discursibus, peculium utriusque sexus, omnia et ex omnibus ad integrum. Deinde relinquo Leugam villam, quæ est super fluvium Lupam, cum habitatoribus, mansis, hedificiis, et omnia convenientia, nisi vineas, ad integrum. Pari modo in Odonam villam, mansos quos præsentaliter habere videor, et in catellis unum mansum et Osello villam totam, cum mansis, hedificiis, servos et ancillas, vineis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, silvis, aquis, omnia et ex omnibus ad integrum.

XVIII.

Charta qua Huntbertus abbas Maricolensi monasterio dona confert [a] *(ann. 671).*

Anno duodecimo regni domni nostri Childerici gloriosi regis [b], decimo quinto Kalendas Aprilis. Ego in Dei nomine Huntbertus, etsi indignus peccator, cogitans de Dei timore, vel æterni boni retributione, seu abluendis meis peccatis, quia dicit Scriptura : *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, qui vos perducant in æternas mansiones sanctorum* ; rursumque dicit : *Facite vobis saccos eleemosynæ qui non veterascunt.* Idcirco dono quod in perpetuum donatum esse volo ad sacrosanctum monasterium quod vocatur Maricolas, quod vir illustris Chronebertus [c] quondam suo opere construxit, ubi ego ipse indignus peccator abbas præesse videor, consecratum in honore sanctæ Mariæ, matris Domini nostri Jesu Christi, et sancti Petri et Pauli apostolorum, vel reliquorum dominorum qui in ipsa basilica venerantur, situm in pago Fanomarcensi, super fluviolum qui vocatur Helpre : hoc est, partem maximam de possessione nostra in villa nuncupata Macerias, sita in pago Laudunensi, super fluvium Iseram, quam de avia mea Deo sacrata Audeliana quondam, dato precio, per venditionis titulum comparavi, hoc est, mansos dominicos, ubi ipsa Audeliana mansit, vel postea nos ædificavimus, et terrationes, et servos et ancillas, illos et illas. Hos igitur mansos cum terris concidis et pascuis, in integrum, per hanc seriem epistolæ nostræ donationis, quam Ulsinum notarium scribere rogavimus, ad ipsam basilicam sanctæ Mariæ Maricolis constructam, a præsenti die tradimus ad possidendum. Hæc omnia supra nominata ad ipsum monasterium delegavimus, ut ipsi monachi vel successores nostri in suo jure vel dominatione a præsenti die recipiant ad possidendum tam in terris quam domibus, ædificiis, mancipiis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, absque ullius judicis interpellatione, habeantque in sua potestate tenendi, dandi, vendendi, commutandi, vel quod exinde voluerint faciendi. Propterea in ista epistola definimus, ut nulla altera ratione calumnia inpostmodum inter ipsos servos Dei vel hæredes nostros non adcrescat. Si quis vero post nos, quod futurum esse non credimus, si aliquis de hæredibus nostris, aut quælibet opposita persona, contra hanc donationem nostram, quam fieri rogavimus, venire aut infringere voluerit, primitus iram trinæ Majestatis incurrat et sit anathema, et deleatur nomen ejus de libro viventium cœlesti, et cum justis non scribantur, sed sint consortes Judæ Iscariotis qui Dominum tradidit ; et si emendare noluerit, mutet Deus sensum ejus, et in illo judicio recipiat quod Ananias et Saphira receperunt in præsenti, et insuper inferat cogenti fisco auri libras decem, et decem argenti pondo coactus exsolvat ; nec si quid repetit, nihil valeat vindicare, et merces nostra inantea proficiat ad salutem. Et si aliqua instrumenta, aut anterioris aut posterioris, quolibet ingenio vel argumento, de nomine nostro, in propinquis meis vel extraneis personis fuerint ostensa, aut ullo unquam tempore apparuerint, falsarius esse cognoscatur, et inanis permaneat. Sed præsens donatio a me facta omni tempore firma et inviolata permaneat, stipulatione subnixa idoneorum testium, domini videlicet Vindiciani episcopi, et Fulberti mei fratris, sed ill. et ill. [d] Actum Maricolis. Ipse tamen Huntbertus (*Chr. Cam.* Chonebertus), etsi peccator abbas, propria manu confirmo.

XIX.

Charta qua Hunaldus et uxor ejus Deodata Berario, Cenomanensi episcopo, donant, retento usufructu, quidquid habent in villa Gaviriaco, quæ ipsis ad usumfructum a Berario concessa fuerat [e] *(ann. 677).*

Domino sancto et apostolica sede dignissimo domno et Patri Berario episcopo, nec non et omni congregationi sanctæ Ecclesiæ Cenomannicæ, Hunaldus et ejus conjux Deodata. Dum de villa præfatæ Ecclesiæ vestræ, nuncupata Gaviriaco, sita in territorio

[a] Pluries edita charta : 1° in Chronico Camera-censi Balderici, pag. 52, a Colomerio, ubi dicitur deprompta ex archivo ecclesiæ sancti Humberti ; 2° a Miræo, Oper. dipl. t. I, pag. 9, qui videtur eam emendavisse ex autographo quod Maricolenses asservant ; 3° recusa a Cointio, Ann. t. III, pag. 629, ex Balderico et Miræo ; 4° a Bollandistarum continuatoribus, mense Mart. t. III, ex ipso, ut putant, autographo. Editiones Miræi sequimur et Colomerii, quæ non differunt nisi quod in Colomeriana nomen Humberti legitur pro nomine Chroneberti, et vice versa. Restitutionem tuentur Exemplaria quæ viderunt Miræus et Bollandistæ, et ipse contextus sic emendandum monet. Proclivis autem error in scribendis nominibus *Humbertus*, seu *Huntbertus*, seu *Chunebertus*, cum sæpius apud veteres vocali aspiratæ præmittatur littera *c*, ut notat Mabillonius, Annal. t. I, pag. 421, dum hanc ipsam emendationem asserit.

[b] Regni Childerici II annus XII concordat cum anno Christi 671. Bollandus, ad diem 1 Februar., in commentario prævio Vitæ sancti Sigiberti, et Henschenius, De tribus Dagobertis, lib. II, cap. 4, in autographo munito ipsius Humberti sigillo, negant exstare notam diei apud Baldericum et Miræum interpolatam.

[c] Chr. Camer. *Huntbertus*. In uno ex tribus mss. Codicibus quos vidit Colomerius legebatur, ut asserit, pag. 417, *Rudobertus* ; sed secundis curis, post lituram restitutus.

[d] Abbreviatæ voces *illius* et *illius* lectionem autographam sapere minime videntur, sed negligentiam exscriptoris, qui alias subscriptiones addendas non curavit.

[e] Chartam hic edimus, de qua mentionem movimus in notis nostris, pag. 169, ad diploma Theodorici III, anno tertio regni ejus emissum. Inserta est in Actis episcoporum Cenomanensium, Mabill. Analec. pag. 274, nec uspiam alias apparet, unde aliqua subit contra ejus sinceritatem suspicio. Cum tamen manifesta falsi indicia non exhibeat, ipsam supposititiis chartis annumerare fas non est. Certe pugnat cum pluribus instrumentis quæ inter eadem acta reperiuntur, sed ea plane commentitia monstravimus, ac proinde nihil faciunt ad fidem chartæ hujus elevandam. Annus quartus regni Theodorici III, mense Julio, concordat cum anno Christi 677, juxta nostram hujus regni annos computandi rationem.

Burdega'ense, nobis temporibus vitæ nostræ beneficium ad usufructuarium fecistis, ideo pro divino intuitu complacuit ut vobis et Ecclesiæ vestræ petitionem nostram, quod in ipsa villa e proprietate habere vel possidere noscimur, pro remedio animæ nostræ, et pro ipso usufructu concedere deberemus; quod ita et per hanc epistolam nos fecisse constat, ea scilicet ratione ut, dum advixerimus, et suprascripta portione Ecclesiæ vestræ et nostra, vel adjacentiis, earum, ad integrum possidere debeamus, ut neque a vobis, neque a successoribus vestris, quicumque de parte memoratæ Ecclesiæ vestræ, diebus vitæ nostræ nullam repetitionem aut inquisitionem exinde habere non debeamus; forsitan, sicut supra scriptum est, hoc ad integrum ego vel conjux mea Deodata hoc possidere debeamus, similiter et vos, vel pars Ecclesiæ vestræ, post discessum utique nostrum, ipsam portionem nostram propriam in vestra revocetis dominatione; neque a nobis, neque ab heredibus seu proheredum nostrorum, nulloque tempore, alia contrariete aut repetitione habere non pertemescatis, forsitan perpetualiter, in Dei nomine, pro remedio animæ nostræ, post nostrum discessum, partibus Ecclesiæ vestræ proficiat in augmentum. Et [quod fieri non credimus] si quis, vos et successores vestri, aut nos vel heredes nostri, contra hanc epistolam aliquid resultare aut refragare seu repetere conaverit, quicumque hoc facere præsumpserit, inferat pars pare, una cum sacratissimo fisco, auro lib. v, argento pondera x; et præsens epistola firma stabilitate perpetualiter in Dei nomine valeat perdurare, cum stipulatione firma et subnexa. Facta epistola mensis Julii die II, anno IIII regni domni nostri Theodorici regis. Hunualdus subscripsi. Deodata subscripsi. In Christi nomine Leodebertus subscripsi. In Christi nomine Bosolenus, acsi peccator episcopus, subscripsi. Jesus Christi humilis subscripsi. Neonus Christi humilis subscripsi. Probatus Christi humilis subscripsi. In Christi nomine Bertranus abbas subscripsi. In Christi nomine Iggonardus subs. Eolinus subs. Audobertus, jussus a domino meo Hunualdo, hanc epistolam scripsi et subscripsi.

XX.

Epistola Vindiciani episcopi ad Joannem papam, in qua ejus rescriptum inseritur, quo confirmantur privilegia ecclesiæ sanctæ Mariæ Atrebatensis a Vindiciano concessa [a] *(ann. 680).*

Sancto et universalis Ecclesiæ provisori, beatissimo Johanni, papæ Romano, episcoporum episcopo, Vindicianus servus servorum Dei minimus, in Christo Domino quicquid felicius. Notum sit paternitati vestræ, seu omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ prolibus, si aliquid de rebus nostris, locis sanctorum vel in substantia pauperum conferimus, hoc nobis procul dubio in æternam beatitudinem retribui confidimus. Nos quidem de tanta misericordia et pietate Domini confidentes, in conventu venerabilium episcoporum nostrorum, coram rege piissimo Theoderico, in generali placito, hanc epistolam roboravimus, roboratamque in perpetuum fore optamus. Lex priscorum quoque exposcit auctoritatem, ut quicumque voluerit de rebus suis propriis vendere, cedere, condonare, suum strumentum, secundum legem salicam, licentiam habeat illigare [b]. Quapropter noverint omnes fideles præsentes ac futuri, pontificali auctoritate hoc episcopale privilegium constructum a memorato rege Theoderico, ut inviolabiliter conservetur, ab hodierno die et deinceps, per pontificalem auctoritatem omnes sæculares et judiciarias potestates excludimus, omnemque clamorem et omnem invasionem ab ecclesia sanctæ Mariæ Atrebatensis civitatis. Sed ut liceat canonicis Deo inibi famulantibus ex hoc et in reliquum tempus quiete vivere, ab omni mundano strepitu sequestramus. Si autem talis extiterit causa, ut successores nostri precaria vel beneficia de rebus ad clericorum usum pertinentibus patrare maluerint, hoc interdicimus interdictu etiam anathematis, et pontificali auctoritate stabilimus, ut ipsum monasterium cum his villis Belrenio, Medonivilla, inter has duas villas mansos LX, culturas XI, ecclesias II, cum omni dote et omnibus appendiciis, Aquis in pago Atrebatense, cum ecclesia et dote, seu omnibus appendiciis, Friscini curte cum omnibus appendiciis, Batsala cum ecclesia et omnibus ejus appendiciis, Berleta cum omnibus appendiciis, Squavia cum ecclesia et dote et omnibus ejus appendiciis,

[a] Inserta in Balderici Chronico Cameracensi, pag. 46; recusa in supplemento operum diplomaticorum Miræi, t. IV, p. 10. Falsum produnt notæ chronologicæ, quæ pontificatum Joannis papæ illigant cum anno 7 regni Theodorici III, et cum tempore exauctorationis Leodegarii, Augustodunensis episcopi, ab Ebroino. Leodegarius fuit ab episcopatu dejectus anno 674; annus autem 7 regni Theodorici III erat annus Christi 680. Chantereau Lefebvre, in manuscripto De lege salica, quod exstat inter Codd. Bibl. regiæ, de hac Vindiciani epistola, asserit, sed perperam meo judicio, Childebertum necatum fuisse anno 667, indictione 10, unde septimus Theodorici annus concordaret cum anno 674; quod, etsi verum, nihil immutandum foret opinioni Brequignianæ. Pontificatus Joannis papæ V initium sumpsit circa annum Christi 685 aut 686, et Joannes IV anno 642 obierat; quæ omnia sic pugnant ut nullo pacto possint conciliari; verum enimvero neque anno 674, qui ex sententia Chantereau Lefebvre septimus esset Theodorici, neque anno 680, quem admittit clarus vir de Brequigny, nullus exstabat papa Joannis nomine. Prætermittimus quæ ex formulis et subscriptionibus arguit Cointius, Annal. t. III, pag. 820, putidæ falsitatis certa indicia.

[b] Lege salica, Eccard. XLII; Feuerbach. XLVI; Schilt. LXXX; Herold. XL X; Emend. XLVIII, solemnitates in mallo publico comitis, aut ante regem requirebantur cum quis de rebus suis alicui donationem facere in animo haberet. De quo tamen recessum erat in usu, nam exstant nonnullæ donationes per simplices litteras factæ, ut probant formulæ Marculfi et aliorum quas singulatim indicare supervacaneum foret.

Ors cum omnibus appendiciis, Sautscido cum suis appendiciis, Radonivilla cum molendino uno super Crientonis fluviolum, aliud molendinum in dominica curte, Maraculo cum integritate, ecclesia cum dote, decimancula in Rodulfi curte, similiter in Unziaco, ex hodierno die et in reliquum tempus sit in potestate canonicorum in ipso monasterio Deo servientium. Nec aliquis præsumat ex his quæ diximus, quæ memoratus inclytus rex de rebus propriis et de aliis per regale præceptum eidem loco delegavit ad opus clericorum, inferre aliquam molestiam, sed liceat eis quiete omnia possidere, quo valeant liberius pro pace sanctæ Dei Ecclesiæ, et vita regis et conjugis ac filiorum, ac statu regni, Domini clementiam exorare. Si quis vero observator hujus privilegii a nobis editi extiterit, accipiat mercedem a Domino, et benedictionem a vobis et ab omnibus nobis in præsenti vita, et in futura vitam æternam, amen. Qui vero nostræ auctoritatis parvipenderint, et hanc pontificalem auctoritatem manu nostra roboratam infringere voluerint, inde dirigimus ad vestram clementiam, ut quod a nobis roboratum est stabile permittatis non solum a vobis, sed ab omnibus nostris episcopis qui sunt erga vos. Deus omnipotens, qui cathedra unitatis doctrinam posuit veritatis, faciat vos memorem intellectoremque sui, placeatque vobis propter eum, in orationibus vestris meminisse etiam mei [a]. Vindiciano cum coepiscopis degentibus Galliarum finibus fraternam visitationem et paternam benedictionem. Audite sententiam quam dico. Si quis de successoribus vestris, vel comes, seu cupiditas judicum aut ulla opposita persona, hanc donationem vel confirmationem quam pro Dei intuitu et amore divino fieri vel firmare decrevistis, minuere aut a loco distrahere maluerit, apostolica sententia damnamus, et per pontificalem auctoritatem a liminibus sanctæ Dei Ecclesiæ sequestramus, et a cœtu supernorum segregamus, et a regno Dei excludimus; sancti Petri Christi janitoris atque clavigeri cælestis regni interdictu interdicimus; et cum Juda traditore Domini nostri Jesu Christi sorte permittimus ut in die judicii cum diabolo et ministris ejus luctu quatiente inferno perfruantur sine gaudio. Amen.

Ego Johannes papa hoc privilegium a mea parvitate editum firmavi ac roboravi. Ego Marinus, vicarius sedis apostolicæ, firmavi ac roboravi. Ego Andreas episcopus subscripsi. Ego Bonibertus episcopus subscripsi. Ego Laurentius episcopus subscripsi. Ego Pedelbrandus episcopus subscripsi. Ego Nautor episcopus subscripsi. Ego Hilarius episcopus subscripsi. Ego Constantius episcopus subscripsi. Ego Martinus episcopus subscripsi. Ego Christophorus episcopus subscripsi. Ego Thomas episcopus subscripsi. Ego Felix episcopus subscripsi. Ego Audoinus archiepiscopus subscripsi. Ego Austregisilus episcopus subscripsi. Ego Ravengarius episcopus subscripsi. Ego Silvinus episcopus subscripsi. Ego Leodegarius, ab impio judice Ebroino cathedra Augustidunense depositus, scripsi et subscripsi. Data octavo Idus Maii, anno septimo regni domini nostri Theoderici regis, indictione ij. Ego Vindicianus episcopus, jussu domini Theoderici regis, et rogatu Johannis summi pontificis, scripsi et subscripsi.

XXI.

Charta qua Nizezius et Ermintrudis, conjux ejus, monasterio Moisiacensi plurima jure venditionis tradit [b] (*ann.* 680).

Venerabili in Christo Patri et domino apostolico Leotadio abbati, vel omni congregationi monasterii Moisiacensis quod infra pago Caturcino in honore sancti Petri constructum esse videtur. Ego enim Nizezius et uxor mea Ermintrudis, dum reatum conscientiæ nostræ agnovimus, oportet nobis ut dum Deus in nostra voluntate posuit, secundum evangelicam lectionem, rerum dispensationem, exinde per Dei introitum faceremus, et ut ad nos fiat Dominus sicut in suo dignatus est Evangelio dicere : *Vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo ; et veni, et sequere me.* Et ideo nos hanc ad veram vocem vobis supradictis servis Dei, vel ad omnem congregationem quæ in ipso monasterio superius nominato constructum esse videtur, dono ego in pago Tolosano villas nuncupatas Calmeabilidem, Barolingus, Vivaderemus, Sambiliano, cum omni integritate, per terminos ac loca a nobis designata; et in alio loco, infra ipso pago, alias villas nostras Aufiniano, curtes nostras indominicatas, cum ecclesiis aut solariis, et viveriis, et fructuario, piscatoriis, molendinis simul cum appendiciis suis, Besingus, Scoternam villam et Orsollingus, villa seu Gannicolas villare, cum ecclesia sancti Medardi, quæ est infra ipso termino, cum omni integritate et soliditate, cum servis et colonis et mente libertorum, una per terminos et loca a nobis designata : id est, de fluvio Garumnæ per Mamare gurgite; inde per modia villa Salis, cum ecclesia sancti Saturnini, quam, dato pretio nostro, de Guirardo quondam visi sumus comparasse; inde per favum quondam Perucia per fontem in conasticis, quæ est in media agra; atque inde pervenit usque Navaliense, seu in montem Beretonii quondam usque in Stirpiniago, et vallum Envaldi usque in media Saldimia; inde per Livigone usque in supradicto fluvio

[a] Hic Chronicon habet *ut ille*, quæ voces nullum sensum præbent.

[b] Chartam hanc vulgavit Mabillonius, Ann. t. I, pag. 686, erutam ex archivo Moisiacensis monasterii. De illius sinceritate nulla videtur dubitandi ratio. Leotadius, qui dicitur abbas Moisiacensis, mense Maio, anno 7 regni Theodorici III, id est, anno Christi 680, his temporibus vixit, juxta catalogum abbatum Moisiacensium, Nov. Gall. Christ. t. I, col. 159 : diversus sane a Leotadio qui Ausciencis episcopus exstitit sub initio sæculi VIII. De his videsis Mabillonium, Ann. t. I, pag. 358, et Cointium, Ann. t. IV, pag. 252. Exstat charta eadem in Ms. regio, signato 4491, sæc. XV exarato, sed ita inaccurate, ut inde varias lectiones excerpere operæ pretium non sit. De quo ipse, inspecto Codice, certior factus sum.

Garumnæ ; et in alio loco, infra ipso pago Tolosano, alias villas nostras his nominibus nuncupatas, Lampidiago cum ecclesia sancti Martini, Vulpiliaco, Speutingus, Prareti, mutationes ecclesiæ cum villare sancta Gemma, villa Sarpanas cum ecclesia sancti Germani, villa Gainago, villa Novolio cum ecclesia sancti Medardi ; has villas superius nominatas cum ecclesiis et omnibus villaribus et adjacentiis earum, per terminos a nobis designatos, qui sunt, per medium Garona, deinde in media agra, deinde usque in Larona, inde per paludem Novoliensem usque in suprascripta Garona. Et in alio loco, in pago Aginnensi, villa nostra Viriacarias, cum omni integritate, una per terminos subter per illo porto et termino Vasalonis ; de alio vero latere termino Bordouse villa ; deinde per rivum Oppinione usque in media Garona ; et in pago Elisano, alias villas nostras, Giuvigus, Sauviago, cum omni integritate, sicut a nobis per terminos antiquos possidere videtur. Relinquimus quoque propriis heredibus nostris, in Faldidio villas nostras ; in pago Tolosano, Modorciago, Altomonte, Basille ; et in pago Aginnensi Pompeiago ; et in pago Elisano Malarouta ; has quoque villas superius nominatas, excepto illas quas in Faldidio dimittimus. Alias vero omnes quas hic inseruimus, cum omni integritate et soliditate, curtis, ecclesiis, ædificiis, domibus, mancipiis, colonis ibidem commorantibus, et merita libertorum et colonorum utriusque sexus, cum terris cultis et incultis, vineis, pratis, silvis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, cum omni jure et adjacentiis earum, quæsitum et inquirendum, per hanc epistolam venditionis hæc vobis trado, transfero atque transfundo ad possidendum. Et accepimus a vobis pretium, et nobis bene complacuit, hoc est, solidos auri purissimi septingentos, et pallios IV, valentes solidos ducentos. Hæc vero pretia a nobis suscepta animæ nostræ remedio in alimonia pauperum ibidem Deo servientium expensamus. Omnia vero hæc superius nominata in manus vestras tradimus et successorum vestrorum, ut possideatis, et quidquid exinde facere volueritis, libero omnibus perfruatis arbitrio, stipulatione subnixa. Facta carta venditionis ista mense Maio, anno VIJ regni domini nostri Theodorici regis. Nizezius peccator et Ermintrudis hanc epistolam venditionis recognovimus et subsignavimus. Signum Gundoberto, S. Sicando, S. Almare, S. Sicarubis, S. Autrico, S. Dacoleno, S. Bertinaro, S. Frotico, S. Guntario, S. Bertallo, S. Belboni. Actum Moyssiaco monasterio publice.

XXII.

Donatio ab Aloino facta monasterio Sangallensi [a] (*ann.* 680).

In Dei nomine bonæ pacis. Placuit, atque convenit, atque adcrevit mihi voluntas, ut terram juris mei facerem donationem ad honorem sancti Gallonis et sancti Desiterii, in loco nuncupato, qui dicitur nomine villa Athorinswanic hobas tres, et in Gundlihespuria hobas III. Quod et feci, quod ita et feci terram donationis ego Aloinus, et per hanc chartulam donationis, quæ ad diem præsentem firma permaneat. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse, aut ullus de heredibus meis contra hanc donationem venire aut agere conaverit, in primis Dei iram incurrat, et communi corpore vel sacerdotio extraneus sit, et cum fisco auri libras II, argenti III componat, et quod petit vendicare non valeat, sed præsens hæc donatio omni tempore firma permaneat cum stipulatione subnexa. Actum in monasterio sancti Gallonis. Signum Aloini, qui hanc donationem fieri rogavit. Sig. Stephani. Sig. Jactati. Sig. Petri. Sig. Wnalaonis. Sig. Landelhelmi. Sig. Valoti. Notavi quod feci in mense Julio, XIII calend. Augustas. Ego Petrus scripsi et subscripsi suo Theodorico rege [b].

XXIII.

Charta qua Aredius seu Petruinus, Vasionensis episcopus, Grasellensi monasterio dona a se vel ab aliis collata confirmat, et privilegia concedit [c] (*ann.* 683).

In nomine Domini Jesu Christi, domnis venerabilibus atque dilectissimis, et sanctis fratribus nostris comprovincialibus, sanctarum ecclesiarum Domino dispensante rectoribus, Aredius sive Petruinus, sedis ecclesiæ Vasensis civitatis, ac si indignus, Domino dispensante, pontifex. Tunc nos boni aliquid spiritalis fabricæ inchoari confidimus, cum pro servorum Dei necessitatibus una cum nostrorum consilio spiritualia adhibemus, pertractantes quorum oportunitatibus qualiter communi voluntate utrorumque merces accrescat, ut et illis a nobis auxilium, et nos per eorum interventum, Domini mereamur suffragium,

[a] Hoc instrumentum, quod ex Traditionibus monasterii sancti Galli, pag. 2, recudo, jam ediderant Vadianus, ap. Goldast., Script. rer. Alaman. t. III, pag. 37 ; Lunig. Spicil. eccl. part. III, pag. 190 ; Neugart. quoque, Cod. Alem. dipl. t. I, pag. 6, sed non integrum.

[b] Annum 680 ex conjectura scripsi ; cod. sancti Galli indicat in margine 690, circiter.

[c] Hanc vulgavit Mabillonius, Annal. t. I, pag. 698, ad fidem exempli quod a Lud. Ant. Rufi acceperat. Iterum edidit Boyerus, in Historia ecclesiæ Vasionensis, probat. pag. 7, collatam cum originali a priore sancti Andreæ. Mabillonii lectionem sequimur, inter uncos ascriptis discrepantiis ex Boyeri Editione depromptis. Aredius seu Petruinus idem videtur qui, sub Clodoveo II, Cabilonensi concilio subscripsit nomine Petronii, circa annum 650, teste Nova Gall. Christi, t. I, col. 923, et Hist. eccl. Vasion. pag. 67. Auctores Novæ Gall. Christ., t. I, pag. 920, asserunt nulla hujus monasterii superesse vestigia. Boyerus vero, pag. 66, docet stare adhuc salvam suo tempore, anno 1731, veteris ecclesiæ partem, in qua venuste ornata, diebus Dominicis, juvenum congregatio piis exercitiis vacabat ; cætera ædificia, a barbaris aut hæreticis eversa, nihil præter rudera exhibere. Mabillonius, Annal. t. I, pag. 572, notat hoc monasterium a Petro, Massiliensi antistite, anno 1059, subjectum fuisse Massiliensi sancti Victoris abbatiæ, cujus cella fuit, et adhuc remanet sub titulo sancti Petri ac sancti Victoris de Graselio.

quia eo modo servorum Dei monachorum culminis fastigia alta proceritate attolluntur, cum supra solidam petram fundamenta a fidelibus jaciuntur. Ideoque monasterium aliquod in suburbano civitatis, in loco cujus vocabulum Grasello [*Boyer.*, Grassello], quod nos in honore sancti Victoris et sancti Petri vel reliquorum domnorum sanctorum ecclesiarum visi sumus construxisse, placuit nobis ut sub instituta sanctorum Patrum ipsum monasterium firmatum esse debeietur, ubi venerabilis vir Fredeghisolus abbas et congregatio monachorum, auspice Domino, in suprascripto monasterio debeant deservire, ut secundum normam venerabilis viri sancti Patris Benedicti abbatis, vel sancti Macarii, seu sancti Columbani, degere vel habitare deberent, quatenus et ipsi tramitem sanctorum Patrum tenentes, vel instituta primitivæ Ecclesiæ, sicut tamen apostolorum Acta testantur, quorum erat cor et anima una in Domino, nec aliquid se proprium habere dicebant, sed erant illis omnia communia, et quidquid habere poterant, venditis omnibus et distractis, ponentes precia eorum ante pedes apostolorum: erantque eis, sicut jam diximus, omnia communia. Et alibi Dominus regnum cœlorum vitamque promisit æternam, quos in Evangelio beatos pauperes appellat, quibus et convenienter cantetur : *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Et quia parva, ut diximus, in suburbano civitatis, monasterii domni Victoris et domni Petri, quæ sub ipsa urbe esse dignoscitur; ideoque ad ipsius adjutorium annecti nobis placuit ut quidquid per epistolas, tam per cessiones quam per qualiacumque instrumenta cartarum, domnus Aredius sive Petruinus pontifex urbis Vasensium [*Boyer.*, Vasiensium], vel avia sua domna Gregoria episcopia [a], ad ipsum locum vel suprascriptos monachos quos ibidem Deus evocari jusserit, secundum ejus voluntatem proficiat in augmentum, ut et ipsi de conservatione regulæ seu traditione orthodoxorum Patrum, plenius apud Deum valeant veniam adipisci; et nos, ut diximus, per eorum intercessiones mereamur absolvi a nostrorum vinculis peccatorum; nec tali illis beneficio a nobis præstito credimus quorumdam fratrum Galliarum coepiscoporum in hac parte voluntatibus contraire [*Boyer.*, esse contrarios], quorum jam maxima ex parte auctoritate fulcimur, dum similia sunt monasteriorum plurimorum præstita beneficia, et innumerabilia privilegiorum, quod longum est recensere per ordinem. Tamen olim anteriores nostri a Lerinensi monasteria [*Boyer.*, Lirinensi monasterio], vel Agaunensium, et sancti Marcelli martyris ecclesiæ Cabilonensium, nec non et Lugdunensium et Viennensium, seu et omnium Galliarum, quæ monasterio privilegiorum constructi A sumpserunt principium, et plurimi ab ipsa sede apostolorum quod devotionis obtentum [*Boyer.*, obtentu] adepti noscuntur. Ideoque nec nos contraria duximus, ut in urbe nostra, concredimus Domino gubernante omnium similia aptasse, quatenus juxta apostoli vocem, Dei simus [*Boyer.*, sumus] adjutores, probabiliter agricultores, vel adjutores efficimur, si cum Petro apostolo sanctis ovibus pascua præparamus, unde ipsi servi Dei delectentur, tam pro nostris facinoribus, quam pro totius urbis hujus, vel pro regni Francorum stabilitatem [*Boyer.*, stabilitate], attentius Domini misericordiam deprecari. Igitur ego Aredius seu Petruinus, Vasensis urbis ecclesiæ cathedræ pontifex prorogatus, cum vestra, ut, decet, connibentia [*Boyer.*, conniventia] vel sancta fraternitate B devotus, ex nostra indulgentia tale eis ad præsens credimus libertatis privilegium, ut, Domino adjuvante, ipsa congregatio, vel eorum posteritas in hac sancta congregatione perdurantes, vel ad cœlestem patriam contemplandum festinantes, quod a nobis præsenti tempore cum vestra consentiente fraternitate conceditur, vel vestris sanctis manibus roboratur, successoribus nostris inviolabiliter quod sanximus perpetuis temporibus debeat observari, ut cetera monasteria, ut superius præfati sumus, hoc beneficium privilegii accipientia, possint sub omni quiete absque perturbatione, vel infestatione pontificum vel ecclesiæ actorum, seu ab inpetu [*Boyer.*, impetu] secularium, remota sancta congregatione, perfrui sub C quiete; sic tamen et præsens, nam indulgentia nos et ipsos noscitur inchoatur, ita devotione, vel congregatione causa humiliter nostra posteritate mandamus, ut si episcopus cujus curam pastoralem competit ovium habendarum suscipere, ad ipsum monasterium, ut pastorem decet, visitandi vel consolandi gratia, advenerit, ita ut inspecto ovium pio congregationis affectu vel ædificationis studio, ut decet, recta monasteria adeat, et, cum sancta mysteria celebraverit, benedictione tradita cum alacritate recedat; nullam ex debito munere quæsitam ibi faciat, neque aliquas redibitiones pristinas, quas consuetudo vetusta offerendo injunxerat; nisi quod voluntarie pro Dei timore offerre decreverint; non ex debito pastos, neque ab episcopis, neque archidiaconis, neque a quibuslibet exactoribus hujus ecclesiæ ab ipsis requiratur, D nullave redibitio quæquæ antiqua consuetudinis causa fuisset judicata. Et pro mercede augmentove in totum devenire expecto, sicut a nobis cum omni pietate relaxari dinoscitur, ita et successores nostri pro eorum [*Boyer.*, procerum] mercedis augmento gratuito animo pro æterna retributione concedatur. Et cum necessitas poposcerit, si abbas de hoc sæculo commigraverit, non aliunde, sed, sicut decet et

[a] Episcopiæ, seu episcopæ aut episcopissæ, dicebantur feminæ quæ, cum uxores episcoporum fuissent antequam episcopales infulas essent assecuti, viris ipsarum ad episcopatum evectis, in monasteriis vitam agebant. Non item erat ex concilio Turonensi anni 567, cujus canon XII jusserat tantum, episcopo qui conjugem sibi sociaverat ante suum ad sacerdotium accessum, conjugem tanquam sororem habere. De secessu episcopiæ in monasterium, nisi voluntario, nulla est mentio in conciliis. Id tantummodo requirebatur ut conjugatus ad ordines sacros non promoveretur nisi consentiente uxore, quod probat concilium Agathense anni 506.

dignitas vel ordo eis poposcerit, ut ibidem in ipso consortio intra monasterium habuerint, de ipsa congregatione, ut optime ac perfecte regula instructa et Dei timore fundata teneatur. Absque ullo præmio abbas in ipso monasterio eligatur; ita tamen electio ab omni congregatione agatur, ut ne quæcumque pars inferior, sed quem ordo perfectorum elegerint, ille, Domino dispensante, sine rixa, a pontifice civitatis hujus instituatur. Nam absit ut percurrente præmio, aut congregatione insidiante, vel aliorum qualibet contrarietate oppugnante, alius desuper veniens inordinate instituatur, nisi, sicut diximus, per electionem de ipsa congregatione, quem perfecta in studio divino tota congregatio sibi providerit seniorem. Sic tamen cum consilio et voluntate ipsius urbis pontificis, non per timorem, sed cum omni humilitate petita, et cum ipsius benedictione quemcumque elegerint arripiant [*Boyer.*, arripiat] dignitatem. Itemque, sic enim assolet per tempora succedentia si monachi qui subesse debent, habendæ sacro congregationis ordine neglegentes steterint, in sua gloriantes libertate, tunc pontifex istius civitatis, conjungens sibi sacerdotes vel abbates qui ejusdem regulæ tramitem tenere videntur, eos paterno affectu, cum spiritualibus sibi adhibitis, juxta Evangelium, duobus aut tribus, aut, si necesse est, amplius, in ipso monasterio ad conciliabulum debeat advocare, et juxta eorum regulam vel consuetudinem, ad eorum ordinem corrigere vel reducere dignetur, ut non liceat, quod absit, per timorem vel desidiam, quod sancti patres instituerunt per longitudinem temporum immutare. Cum ecclesiarum tabulas necessarium fuerit benedicere, aut fortasse chrisma aut sacro baptismate expetere, sine præmio a pontifice hujus ecclesiæ sibi debeant accipere; nihilque ipse pontifex, neque ullius prærogativæ [*Boyer.*, prerogativa] potestatis usurpans, de rebus monasterii, nec de sanctis altaribus, non de ornamentis ecclesiæ, neque de vasis, nec de sacris voluminibus, nec quidquam majus vel exiguum temerarius præfato monasterio audeat auferre. Et cum aliquem ad gradum ecclesiasticum ipse abbas voluerit permittere, cum omni humilitate pontifici hujus urbis suggerat; et ipse, sicut decet pastorem, gratis et absque munere tribuat; et ante tribunal Christi ipsum pontificem conjuramus atque precamur, coram Deo et angelis ejus, ubi dignitatis ordo præstat, et eorum petitio juxta vitæ meritum esse videtur, contrarius ipsis esse non dignetur. Unde quæsumus et contestamur, atque per caritatis indulgentiam interdicimus omnino episcopis, tam successoribus nostris quam et vicinis vel procul prædicto monasterio constitutis, nihil contra tenorem præsentis decreti cujusque congregationis aliqua postulatione inducti, quicquam attemptare, vel prohibita contingere; non in his rebus, quas superius nominavimus, vel in ordinandis personis vel possessionibus ipsius monasterii, vel quæque sub ejus jure esse noscuntur, vel quidquid per epistolas nostras, sicut superius diximus, ei monasterio concessimus, non episcopus, non archidiaconus, non vicedominus, non quicumque de actoribus hujus ecclesiæ nullas paratas, neque mansiones, neque alias redibitiones, neque possessioues quæ, sicut jam diximus, huic monasterio fuerint tam a nobis hujus ecclesiæ rebus indultæ, quam quæ a bonis religiosis hominibus fuerint inantea, Deo adjuvante, collatæ, nullus requirere aut exigere vel aliquid, instigante episcopo maligno, per fortiam ac præsumptionem auferre, vel audeat abstrahere, sed sub omni quiete ipsis servis Dei liceat sub eorum regulæ auctoritate [*Boyer.*, austeritate] degere et habitare. Hoc igitur eis indultum privilegium quod jam a multorum monasterio Galliarum diximus exemplum, mandamus, atque hoc testamentum posteritati nostræ per omnipotentem Deum conjurare præsumimus, per omnia manere inconvulsa, cum omni connibentia [*Boyer.*, conniventia] fratrum nostrorum indultum esse prospexerint, quorum connibenti [*Boyer.*, conniventi] consilio, ad præsens cernitur institutum roboratum manibus et consensionibus, quod nos plenissima voluntate edidimus et conscripsimus, subtus per ordinem valeat esse confirmatum. Et tamen neminem vestrum credimus adesse per tempora successorem, qui hanc præsentem institutionem debeat convellere. Quod si quis, calliditate aliqua vel cupiditate injuncta, quidquam de prohibitis præsumpserit attemptare, vel contra superiora decreta per tempora succedentia quoquo modo venire, primo quidem a communione sanctæ Ecclesiæ in hac parte et portione omnium Christianorum divisus, ultione Dei omnipotentis feriatur, et hic et in futuro excommunicatus appareat, et illius adjutorio qui ligandi solvendique potestatem in cœlo et in terra accepit a Domino, dejectus sit et alienatus; portio etiam illi proditoris Judæ Scariothis [*Boyer.*, Iscariotis] qui Dominum tradidit, ultionis vindicta adhibeatur, et cum Dathan et Abiron vivus in infernum descendat, atque omnium sanctorum consortio separatus, numquam de suis facultatibus sive proprietatibus pro animæ suæ remedio intelligat aliquid facere, qui a nobis indultum beneficium servis Dei voluit convellere vel irrumpere; sed in omnibus, Deo auxiliante, quæque a nobis pro ipsorum servorum Dei compendio digesta vel collata sunt, per præsenti [*Boyer.*, præsentem], deterritis adversariis, paginula [*Boyer.*, paginulam] firma et in omnibus connexa atque inviolata in perpetuo, Deo auxiliante, permaneant, quo potius hoc privilegium possit convalere, nec instigante malorum hominum facto, in alium [*Boyer.*, aliud] posse irrumpere, manus nostræ subscriptionibus decrevimus affirmare, et omnium fratrum [a] provincialiumque nostrorum, quod plenissima voluntate valeat obtinere, eorum manibus

[a] Provincialium nomine hic videntur intelligendi Arelatensis provinciæ antistites; ecclesia enim Vasionensis, quæ modo Avenionensi Ecclesiæ subest, sæculo VII suberat Arelatensi metropoli. Wolbertus, qui primus subscribit chartæ quam expendimus, ipse est Arelatensis præsul. Cui sedi unusquisque ex aliis

petimus roborandum, stipulatione pro omni firmitate subnixa. Factum privilegium Kal. Febroarias, anno decimo regni domini nostri Theoderici [*Boyer.*, Theodorici] regis.

In Christi nomine Petruinus sive Aredius, ac si peccator, episcopus, hoc privilegium a me factum et refirmatum relegi, et promptissima voluntate subscripsi. In Christi nomine Wolbertus, ac si peccator, qui rogatus a domno Aredio episcopo hoc privilegium, salva canonica institutione, subscripsi. In Christi nomine Aghiacus episcopus, rogatus a domno Aredio episcopo, hoc privilegium institutionis subscripsi. In Dei nomine Ambrosius episcopus, rogatus a domno Aredio episcopo, hoc privilegium, salva canonica institutione, subsc. Gratia Dei Fredicus, ac si peccator, episcopus, hoc privilegium institutionis subsc. In Christi nomine Godebertus [*Boyer.*, Godelbertus], ac si peccator, episcopus, rogatus a domno Aredio episcopo, juxta quod domnis episcopis placuit rectius, subsc. In Christi nomine Leodegarius, ac si peccator, episcopus, rogatus a domno Aredio episcopo, hoc privilegium institutionum subsc. In Dei nomine Pascasius [*Boyer.*, Paschasius] episcopus, rogatus a domno Aredio episcopo, hoc privilegium, salva canonica institutione subsc. Rusticus, gratia Dei, ac si indignus peccator, episcopus, rogatus a domno Aredio episcopo, hoc privilegium, salva canonica institutione, subsc. In Christi nomine Ago abbas, rogatus a domno meo Aredio episcopo, hoc privilegium subsc. In Dei nomine Pascasius [*Boyer.*, Paschasius] presbyter, rogatus a domno meo Aredio episcopo, hoc privilegium subsc. In Christi nomine Delphinus abbas, jubente domno Aredio episcopo, hoc privilegium subsc. In Dei nomine Maurontus archidiaconus, jubente domno Aredio episcopo, hoc privilegium subsc. In Dei nomine Genno diaconus, rogatus a domno Aredio episcopo, hoc privilegium subsc.

XXIV.

Charta qua Amalfridus Sithiensi monasterio concedit monasterium Hunulfocurtis [a] (*ann.* 685).

Quantum intellectus sensus humani potest mentis sagacitate pensare, atque sedula indagatione perpendere, nihil amplius valet in hujus seculi luce de gaudio fugitivo lucrare, quam quod de rebus suis locis venerabilibus in alimoniis pauperum curetur [*Gall. Chr.*, curet] impendere, quatinus fragilitatem nature omnes generaliter patiantur [*Gall. Chr.*, patiamur], priusquam subitanea [*Gall. Chr.*, subitam et] transpositio eveniat. Oportet pro salute anime vigilare, ut non inveniat quemquam imparatum, sicut Dominus in Evangelio ait : Qui dat parum, comparat sibi regnum, et sine fine mansuram gloriam. Igitur ego, in Dei nomine, Amalfridus, illuster vir, inspirante divina potentia, atque pro remedio anime mee deputavi et concessi atque delegavi per hanc paginam donationis, ad monasterium Sitdiu [*Gall. Chr.*, Sithiu], quod est in honore sancti Petri et sancti Pauli vel sancti Martini seu et ceterorum sanctorum constructus [*Gall. Chr.*, constructum], vel ubi venerabilis vir Bertinus abba preesse videtur, una cum voluntate vel convenientia [*Gall. Chr.*, convenientis] filie mee Auriane [b] que ibidem rectrix esse videtur : hoc est monasterium nostrum cujus vocabulum est Hunulfocurtis, in pago Kambrincense, super fluvio Scald [*Gall. Chr.*, Scale], quem ego in proprietate nostra, in honore sancte Marie, vel sancti Petri seu Martini seu sancte Polline [*Gall. Chr.*, Polænæ] ubi ipsa preciosa gemma requiescit in corpore, ita ut mihi complacuit, in tali ratione, ut ad ipsum monasterium Sitdiu [*Gall. Chr.*, Sithiu], ad opus sancti Petri, jam dictum monasterium cum omni integritate vel soliditate sua in se aspicientem vel pertinentem, ibidem delegare deberemus [*Gall. Chr.*, debemus], quod ita et fecimus, tam de alode parentum meorum, quam et de comparato, seu et de quolibet adtracto undecumque ipsum monasterium dotatum esse videtur, tam de parte nostra quam [*Gall. Chr.*, opium] et de aliorum collata bonorum hominum, vel undecumque manu vestita habuimus, et [*Gall. Chr.*, ut] nostre fuit possessionis, justitia, una cum terris, mansis, casticiis ibidem aspicientibus, vel superpositis domibus, edificiis, accolabus, mancipiis, campis, silvis, pratis, pascuis, farinariis, aquis aquarumve decursibus, peculiis, presidiis, mobilibus et inmobilibus, adjacentiis, appenditiis, omnia et ex [*Gall. Chr.*, in] amnibus rem inexquisitam [*Gall. Chr.*, in exquisitam] ad integrum, et sicut nobis convenit, quamdiu in hoc seculo advixero, ipsum monasterium

subscribentibus præfuerit conjicere arduum foret, ut fatentur auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. I, col. 543, quia mutili sunt indices episcoporum provinciæ Arelatensis septimo sæculo. Suas vero singulis sedes sic assignat Boyerus, ubi supra, ex conjecturis. Ecclesiæ Avenionensi præerat Aghiacus, Carpentoractensi Ambrosius, Arausiacensi Fredicus, Tricastinensi Godebertus, Vendascensi Leodegarius, Caballicensi Pascasius, Rusticus denique Vivariensi.

[a] Hujus chartæ fragmenta vulgaverat Mabillonius, De re diplom. pag. 607, ex Folquini chartulario; ad fidem Mabillonii recusa sunt in Suppl. ad opera dipl. Miræei, t. II, pag. 927, et in Coll. script. rer. Franc. t. IV, pag. 665, in notis ; auctores Novæ Gall. Christ., t. III, instr. col. 26, chartam integram ediderunt ex schedis Hunulfocurtis. Nos eamdem exhibemus, quam ex Folquini chartulario deprompsit domnus de Witte, archivo sancti Bertini præfectus, et in chartophylacio nostro deposuit. Varias lectiones addimus inter uncos ex Gallia Christ. exscriptas. Hanc chartam confirmavit Theodoricus III diplomate quod infra proferemus, pag. 202; chartæ vero et diplomatis meminit J. Iperius in Chronico, apud Marten. Thes. anecd. t. III, pag. 471. Cf. chartularii Editionem a claro viro Guerard vulgatam anno 1841, pag. 29.

[b] Aurianam fuisse Hunulfocurtensis monasterii primam abbatissam ex hac charta liquet ; et idem testatur Baldricus, in Chronico Cameracensi, lib. II, cap. 10. Malbranq. De Morinis, lib. III, cap. 44, et Carpentarius, Histor. Camerac. t. I, pag. 506, præmittunt Austrebertam ; sed id refellit Mabillonius, Acta SS. Ord. S. Bened. sæc. III, pag, 22, in observationibus ad Vitam sanctæ Austrebertæ.

pro precaria sancti Petri vel vestra, usitare vel dominare seu emeliorare debeamus, et post meum obitum atque de hac luce discessum, memorata filia mea Auriana in ipso monasterio [*Gall. Chr.*, ipsum monasterium] degere vel regere debeat, et post suum obitum, ipsum monasterium superius nominatum Hunulfocurtis, ad integrum aspectus vel subjectus omni tempore ad Sitdiu [*Gall. Chr.*, Sithiu] monasterio debeat esse, et quem ipse abbas qui tunc temporis adest, vel fratres de ipso monasterio Sitdiu [*Gall. Chr.*, Sithiu] ibidem consistentes, complacet, qualem prepositum ad ipsum monasterium nostrum constituere voluerint, potestatem in omnibus habere mereantur, et supplicamus ipsos fratres et rectores ipsius monasterii, propter Deum [*Gall. Chr.*, Dominum et mercedem nostram lucrandam, et ipsum monasterium quod ibidem transfirmavimus [*Gall. Chr.*, transformavimus], de missas, de curso [a], de luminaria curam habere studeant, et de hospitibus et peregrinis caritatem, ut mercedem exinde habere debeant, et nomen nostrum in libro vite recenseant [*Gall. Chr.*, reviviscant], et ipsum monasterium in eorum jure, perpetua dominatione, hoc est ipsius monasterii Sitdiu [*Gall. Chr.*, Sithiu], habeant, teneant atque possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, aut eum [*Gall. Chr.*, cum] liberum in omnibus potiantur arbitrium. Et si quis vero, quod fieri minime credimus, quod absit, si egomet ipse aut ullus de heredibus aut proheredibus meis, seu quislibet [*Gall. Chr.*, quælibet] ulla emissa aut extranea persona fuerit, qui contra hoc testamentum venire voluerit, aut infringere illud presumpserit, imprimitus [*Gall. Chr.*, imprimis] iram Dei omnipotentis incurrat, et ante tribunal Christi cum ipso sancto Petro in die judicii deducat rationes, et insuper una cum socio fisco distringente, auri libras x, argenti pondera xx coactus exsolvat; et insuper, quantum ipse monasterius [*Gall.*, *Chr.*, monasterium] tunc temporis emelioratus valuerit, vel duplam pecuniam coactus [*Gall. Chr.*, conventui] exsolvat, et quod repetit non evindicet. Sed hoc testamentum isto omnique tempore firmum permaneat, cum stipulatione subnixa. Actum in Vermandis [b], quod fecit mensis Februarius dies viij; in anno [c] xij° regni domni nostri Theuderici [*Gall. Chr.*, Frederici] gloriosissimi regis. Amalfridus hoc testamentum a me factum relegi et [d]. Ego Auriana abbatissa consentiens.

† Signum Adalfridi. Wulfahaldus. Niuacio. Anganbertus. Hildramnus. Erchanfridus. Siginus. Waraulfus diaconus. Blitmarus. Crasmarus. Dudan. Bruno. Ermenfridus. Constantinus. Gislefridus centenarius. Gerfridus. Baldethramnus. Bladardus [e]. rogatus hoc testamentum scripsi et [f].

XXV.

Charta qua Reolus, Remensis episcopus, Berachario abbati concedit villam Gaugiacum, ad construendum monasterium puellarum [5] (*ann.* 686.)

In Christi nomine Reolus, ac si indignus et peccator, episcopus. Dum omnes oportet pro salute anime cogitare, vel parva pro magnis, caduca pro celestibus in ara offerre summi Dei omnipotentis, ut ab ipsis sublevari merear, sicut veritas dixit: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, qui vos recipiant in æterna habitacula*; juxta quod ordo edocet pastoralem culmen, ut ubi poterunt, caularum ovilia juxta cenobitarum ordinem edificare debeant, sive virorum, sive puellarum. Ideoque petiit nobis Beracharius [h] abbas ut ei locum compendiosum donare deberemus, ad monasterium puellarum construendum, ex nostra proprietate, sive de alodo parentorum, vel de aliquo adtracto. Sed ejus petitionem, pro anime nostre remedio, opportunitatem minime

[a] Gallia Christ. habet *cursu*. Cursum vocabant officium ecclesiasticum, seu seriem ecclesiasticarum precationum. Vid. Cangium, voc. *Cursus*, 2, auctoresque ibi laud.

[b] Monet Mabillonius, Annal. t. I, pag. 572, hunc locum distinguendum esse ab Augusta-Viromanduorum, seu Quintinopoli.

[c] Annus XII regni Theodorici III, mense Februario, erat annus Christi 685, initio regni sumpto ab ineunte Septembri ann. 673.

[d] Hic, et infra, post vocem *consentiens*, exstat signum quod et alia hujusmodi, quibusdam subscriptionibus præfixa, vice vocis *subscripsi* adhibita sunt.

[e] Gall. Christ. *Unulfasiale*, *Nivalio diaconus*, *Blitmarus*, *Crasmarus*, *Dudan*, *Bruno*, *Ermenfridus*, *Constantinus*, *Gislefridus*, *Centenarius*, *Gerfridus*, *Baldechramnus*, *Bladurdus*.

[f] Post hanc vocem exstant signa quæ ære incudi non visum est magni momenti. Ad calcem apographi cujus lectionem sequimur, hæc ad majorem fidem ab exscriptore subjuncta sunt: *Collatum cum chartulario Folquini, pag.* 28, *anno* 1782. Signatum *D. Ch. de Witte*, *sancti Bertini chartophylax.*

[5] Solus huc usque hanc chartam vulgavit Mabilloninus, Annal. t. I, append., pag. 701, ex chartulario Dervensis monasterii. Nos ipsam exscripsimus ex eodem chartulario, fol. 128, quod humanissime nobiscum communicavit D. Laurentius Dumay, hujus monasterii chartophylax. Ibi nonnulla alia reperimus instrumenta quæ supra edidimus, cum nondum ad manus nostras chartularium illud devenisset, ineunte XIII sæculo exaratum. Hæc cum veteri Codice contulimus, et posterioribus curis inde varias lectiones excerpsimus, quas ad calcem hujusce voluminis, inter addenda exhibebimus. In suo loco nunc insertæ sunt; sed chartularium quod clarus vir se vidisse in Bibl. regia testatur, ibi nunc non exstat.

[h] Si Beracharius, seu Bercharius, necatus fuisset paulo post emissam chartam quam expendimus, ut fert opinio vulgo recepta, ad construendum Parthenonem in loco concesso tempus ipsi non suppetiisset; nec mirum esset hujus monasterii nullam fieri memoriam in Vita Bercharii quam habemus ab Adsone scriptam, Acta SS. Ord. Bened., t. II, pag. 311. Aiunt quidem plerique, Mabill. ubi supra et Coint. Annal. t. IV, pag. 130, obiisse Bercharium anno 685, die XV Septembris. Sed, ut fatetur Cointius, annus quo Bercharius vita cessit in controversiam vocari potest, et id ex hujus chartæ nota chronologica liquet; imo multo ulterius vitam Bercharium protraxisse dicendum est, juxta Cointium, ibid., ex catalogo veteri Dervensium abbatum, vulgato a Chesnio, in notis ad Epis. Petri vene. ad calcem biblioth. Cluniac. pag. 114, et id evincit charta Bertoendi episcopi, anno 2 Clodovei III data.

denegavimus faciendi; una pariter cum ipso pensantes, minime invenimus in nostra potestate locum in propinquo, quod omnem opportunitatem ad monasterium construendum habere deberet. Sed dum talis erat nobis voluntas, invenimus locum de rebus Ecclesie nostre Remensis, infra urbem Kathalaunensium, in pago Pertensi, supra fluvium Matrona, villam que dicitur Gaugiacus, sive et alio vocabulo que dicitur Episcopi-Villa, quam sanctimonialis femina, nomine Ama, que sub titulo religionis vitam finivit, per suas cartas ad Ecclesiam Remensem condonavit. Sed dum ipse locus ipsi abbati complacuit ad monasterium construendum; nos vero, una cum consensu fratrum meorum vel concivium Remensium, hoc est, tam archidiaconibus, abbatibus, presbyteris quoque et diaconibus, vel omnem clerum ecclesiarum, seu et inlustribus viris, qui infra urbem commanere videntur, quorum nomina vel signa subter tenentur inserta, ut per nostram epistolam, a die presenti, absque ullius contrarietate, pro anime nostre salute, vel pro eterna retributione, ipsam villam Gaugiacum, seu et quæ dicitur Episcopa-Villa, ad monasterium puellarum construendum, ipsi suprascripto abbati Berachario tradere deberemus: in ea tamen ratione, cum consilio vel consensu, seu et convenientia fratrum Remensium, ut villa nostra Tinnovero, quam de Vetranione diacono dato pretio comparavimus in pago Lemovicino, et casa in Novo-Castro constructa, pro ipsa villa Gaugiaco in commutationem ad partem Ecclesie nostre Remense tradidimus; ad possidendum, tam terris, domibus, edificiis, mancipiis ibidem, commanentibus, colonibus, ibidem aspicientibus, campis, pratis, silvis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, totum et ad integrum, quantumcumque ad ipsam villam Tinnovero aspicere videntur, cum omni integritate ad se pertinente, una cum ipsa casa in Novo-Castro constructa, in ipsa urbe Lemovicino, pro ipsa villa Gaugiaco, ad Ecclesiam nostram Remensem in vicem recompensationis tradidimus ad possidendum, ut et nostre vite tempore, et post de hac luce discessum, firmiorem stabilitatem ipsum monasterium puellarum habere debeat, et nulla infestatione de successoribus nostris episcopis habeat, vel de quaslibet oppositas personas, nisi semper perpetualiter ipse abbas vel ipse ancille Dei quæ in ipso nuncupato loco habitare noscuntur, vel posteris ipsarum, per presentem epistolam nostram omni tempore valeant possidere vel dominari, ut melius eas delectet pro nobis Domini misericordiam deprecari, ut ab infernorum nexibus liberi esse mereamur, et post nostrum quoque de hac luce discessum, ibidem nomen nostrum in libro vite ponatur vel recenseatur, et eorum sacerdotes hostias pro nobis omni tempore valeant offerre. Et si forsitan, quod adsolet, de ipso loco in alio loco ipsas famulas Dei migrare voluerint ad monasterium edificandum, aut pro compendio aut pro meliorando pro causa stabilitatis, teneant ipsam villam Gaugiacum [a], quæ dicitur Episcopi-Villa, ad monasterium Altumvillare, quod antecessor noster domnus et pater noster Nivardus, quondam episcopus, suo opere construxit, debeat revertere, cum ipsa epistola quam spontanea voluntate fieri rogavimus, ut per ipsa strumenta ipsi monachi qui ibidem sub sancto ordine vivere noscuntur, absque repetitione ipsas monachas, vel eorum abbate, omni tempore vite ipsorum debeant possidere vel dominari, et pro anime nostre salute Domini misericordiam deprecari, ut melius eos delectet, vel eorum sacerdotes, post nostrum de hac luce discessum, hostias offerre: in ea tamen ratione, si ipsas monachas de ipso loco promovere voluerint. Nam dum illas ibidem sub sancto ordine regulariter vivere vel habitare videntur, et nos a die presenti per hanc epistolam nostram testamenti, integro quoque et deliberato consilio ac prompta voluntate ipsum locum eis tradidimus ad possidendum, ita ut illi hoc habeant, teneant atque possideant. Et si quis, quod absit, vel post nos, successores episcopi vel qualibet opposita persona vel de heredum meorum, ipsas de ipso loco aut promovere aut inquietare voluerit, aut ipsam epistolam nostram infrangere conaverit, in primis propria vita careat, atque cum stirpe sua captivus deserviat, et divinitatis furorem incurrat, vel dominatio ejus dispergatur, sicut dispersa est Holoferni potestas; et sicut divisa est magni Alexandri formidabilis dominatio, ita et amodo dispergatur potestas; et sicut Sodoma et Gomorra in presenti seculo percussa est, similiter percutiatur potestas vel habitatio ipsius, et in anathema maranatha, quod est perditio, usque in adventum Domini nostri Jesu Christi feriatur; et a liminibus Ecclesiæ, vel a communione participationis corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi excommunicatus appareat; et cum Juda traditore, qui per falsum osculum tradidit Dominum, particeps efficiatur; et veniat super eum lepra Naaman, quam puer Elizei Giezi per cupiditatem adeptus fuit; et omne genus et germen eorum sic marcescat in flore, ut nunquam fructificet, nec perficiat in grano; et veniam apud Dominum non mereatur. Et, ut presens epistola nostra omni tempore firma permaneat, et pro rei totius firmitate, hanc epistolam manu propria subter eam subscripsimus, et qui inferius subscripserit vel signaverit nos in presenti eos proprio ore rogavimus, et insuper una cum socio fisco addat ad partem ipsius monasterii, hoc est, auri libras XX, argenti libras IX coactus exsolvat, et hoc quod repetit evindicare non valeat, et nichilominus presens epistola omni tempore firma et inviolata permaneat. Actum in villa Compendio, sub die Kal. Maii, anno XIII regni domni nostri Teoderici regis. In Christi noeerint in monasterio quod ex concessione Reoli conditum fuit.

[a] Juxta legem hic præscriptam, Gaugiacus, seu Episcopi-Villa, ad Altivillarense monasterium hodie (ante ann. 1789) pertinet, cum sanctimoniales defe-

mine Reolus, ac si peccator episcopus, hanc epistolam a me factam relegi et subscripsi. Ego Ansooldus episcopus, jubente domno Reolo episcopo, hanc deliberationem subscripsi. Ego Petrus abba subscripsi. Ego Harmarus abba subscripsi. Ego Hilduinus abba subscripsi. Ego Leocadius abba, jubente domno Reolo episcopo, hanc epistolam relegi et subscripsi. Ego Amalgisilus subscripsi. Ego Bertohindus subscripsi. Ego Gando presbyter subscripsi. Ego Caldemarus notarius scripsi et subscripsi hanc epistolam donationis, ex jussu domni Reoli episcopi.

XXVI.

Charta qua Pipinus et Plectrudis, uxor ejus, castrum Ambra, in Arduenna, Beregiso donant, ut ibi condantur cella et ecclesia [a] (*ann.* 687.)

In nomine Sanctæ Trinitatis. Omnis sublimitas terrena divinæ ordinationi omnimodis debet esse subjecta. Eapropter, cum supremus cœli terræque Dominus, qui bonorum nostrorum non eget, mirabili tamen in me bonitate castrum Ambra, Amberlacensis fisci caput, schedula e cœlo prodigiose delapsa, in servorum suorum patrimonium dignatus sit eligere: ego Pipinus, illustri Anchisi filius, cum illustri matrona mea Plectrude, notum facio omnibus præsentibus et futuris, quod prædictum ditionis meæ castrum, ab Ardennæ principatu avulsum, cum limitibus et confiniis infra designatis, ita omnipotenti Deo contradidi, sicut etiamnum in persona venerabilis Beregisi et successorum ejus trado, ut nihil juris dominii aut cujuslibet autoritatis, mihi aut successoribus meis inibi reservem; quatinus sit solius Dei et ipsius vera possessio, ei soli subjecta, eo sane fine, ut ecclesia et cellæ ibidem incunctanter construantur, ad laudes Altissimi a servis suis die noctuque decantandas. Ut autem hæc mea donatio nulla valeat cavillatione violari, nullo avaritiæ studio resecari, nulla vi aut malitia perturbari, noverint universi, hac donationis karta contineri totum terræ tractum constrictum inter lapides, metas et fossas in præsentia filiorum et procerum meorum designatas, inter divisiones ad meridiem, ad orientem, inter Mollem Campellum, Campilonem et Haletum, Ferreum montem; ad aquilonem inter Nasaniam et Awannam, Tabulæ Fontanam; ad occidentem, fluvium Lumnam et rupem Sulmoniensem, scilicet cum banno, omni justitia, prætoriis, et eorum appendiciis; cum omni jure et censu, tam in denariis quam in avenis; cum teloneo, mercato, et suis appendiciis; cum jure mortimenti, et omnium accolarum advocationis ad fisci dominici opera, in acceptæ libertatis signum, cum decimis ad me spectantibus, et omnibus possessionibus, terris, pratis, pascuis, aquis; cum farinariis, cum sylvis, villis et villulis; cum mansis, mansionibus, familiis, libertis et mancipiis; cum gregibus et armentis. Quam donationem sic Deo factam, ac etiam in præsentia illustris Plectrudis, filiorum curialiumque meorum, ratam ac firmatam, etiam in mandiburnium meum suscepi, posterisque meis commendo, ut stabilis sit. Hic est vero schedulæ cœli tenor: « Hic locus a Deo electus ad salutem animarum multarum; terra sancta est valde magnificanda, servorumque Dei patrimonium, quod augebitur, et a potestatibus protegetur, varie tamen tribulabitur. Qui vero hunc locum vexaverit, sic in radice marcescat, ut in ramis non florescat, aut ultrices ultionis æternæ pœnas sustineat. » Actum publice in palatio Joppiliensi, idibus Novembris, anno Incarnationis Domini DCLXXXVII. His interfuerunt quorum nomina subscripta sunt. Illustris Pipinus; Illustris Plectrudis; Drogo filius; Grimoaldus filius; Hubertus comes; Sisibertus comes; Godefridus comes; Chudbertus; Caribaldus; Cosmarus; Winetharius, qui subscripserunt.

XXVII

Charta qua Vandemiris et Ercamberta, uxor ejus, plurima ecclesiis dona conferunt [b] (*ann.* 690).

. . . . . .

. . . . . conferre debemus, unde in futurum veniam misericordiæ animis nostris . . . .

[a] Non alibi exstat charta hæc nisi in supplemento ad Opera diplomatica Miræi, t. II, pag. 1125. Deprompta est ex archivo abbatiæ S. Huberti in Arduenna; habetur vero pro instrumento fundationis Andaginensis monasterii, cui postea S. Huberti nomen inditum est. Supposititia charta, siquidem Andaginensis monasterii initia ad annum Christi 702 cum Cointio, Annal. t. IV, pag. 436, imo ad ann. 706 cum Mabillonio, Annal. Bened. t. II, pag. 16, vidcntur revocanda; nec Pipino et Plectrudi notus fuit Beregisus ante annum 696, ut liquet ex eodem Cointio. Notatur in Nova Gallia christiana, Codicem ms. abbatiæ S. Huberti, qui inscribitur *Cantatorium*, hujus monasterii originem referre ad annum 687, ex hac forte charta, quam falsi arguimus, huic ms. inserta; at ipsi Novæ Galliæ christianæ auctores fatentur Andaginense monasterium non nisi octavo sæculo conditum fuisse.

[b] Typis mandavit Mabillonius, de Re Dipl. p. 472, chartam hanc ex autographo (in Archivo regni nunc asservato, K. n° XI), et ejus specimen æri incidendum curavit, *ibid.* pag. 381, tab. 20, characteribus Merovingicis. Egregium, ut ait, antiquitatis monumentum. Dolendum quod aliqua sit parte lacerum. Quæ desunt punctis indicavimus (recensionemque instituit A. Teulet). Recuderunt Germonius, De vet. reg. Francic. diplom. t. I, pag. 310, et Bulliardus, Histor. abb. S. Germ. a pratis, pro. pag. 5 (Marini quoque, Papiri diplomatici n° XCVI). De hujus sinceritate lis magna exorta est. Chartam tuebatur Mabillonius, qui ipsam vulgaverat. Oppugnavit tergemino conatu Germonius. Mabillonio auxiliatores adfuere Fontaninus, Vindic. Dipl. p. 193, et Ruinartius, Eccl. Paris. vindic. adv. Germ. Germonius, unus contra omnes, præcipue his argumentis instrumentum de falso criminabatur. 1° Contendebat ex ecclesiis duabus, quæ in charta vocantur S. Germani basilicæ; priorem, cui Vandemiris villam Fraxinetum donat, S. Germano Autissiodorensi juxta Mabillonium dicatam, temporibus Theodorici III nondum fuisse conditam; alteram, cui Audacharius abbas juxta eumdem Mabillonium præerat, et quæ hodie vocabulo S. Germani a Pratis appellatur, hoc nomine iisdem temporibus appellatam non fuisse. Infinitus essem si quidquid in hac controversia dictum fuit ex utraque parte hic congererem; pauca ex multis delibabo. 1° Monasterium S. Germani Autissiodorensis apud Parisios ait Germonius

donamus, donatumque in perpetuo esse volomus ad basilica domnæ Stefanæ in Parisius, ubi domnus Sigofridus pontefex præesse veditur, villa cognomenante . . . . . mliacensi cum omne merito vel ageciencias et soledetates suas, sícut a nobis præsente tempore est possessum. Simile modo donamus ad monasterio domnæ . . . pred . . . ata abbatissa præesse veditur, villa cognomenante Ingolinorcurti, in pago Camiliacensi, cum omne integritate vel merito suo, sicut et nos . . . vedimus. Pare modo donamus ad basilica domnæ Germanæ, ubi vir venerabilis Landebertus abba præesse veditur, villam cognomenante Fraxineto, in pago . . . . ., vel quid-quid præsente tempore quieto ordine a nobis ibidem est possessum. Simile modo donamus ad basilica domnæ Vincente, vel domni Germani, ubi vir venerabilis Audcharius abba præesse veditur, villas cognomenantis Oxma in pago Dorcassino, Noviolio in pago Andegavino, cum omne intigritate, et . . . . . tutum et ad integrum, sicut a nobis præsente tempore est possessum. Pare modo donamus Vuabuniacas in pago Beloacinsi, ad basilica domnæ . . . . Noaldus abba præesse veditur, tutum et ad integrum, cum ageciencis vel adpendiciis suis, sicut a nobis præsente tempore est possessum. Donamus . . . . venerabilis Vandremarus abba præesse veditur, villa cognomenante Gomario-villa in pago Stampinsi, cum omne integritate vel merito suo, ageciencias vel adp. . . . ., sicut a nobis præsente tempore est possessum. Simile modo donamus ad domno Christivilo, monistirio puellarum in Parisius, ubi Landetrudis abbatissa præesse veditur. . . . . Noviliaco in pago Camiliacinsi. In Dei nomine donamus Gundulfocurti in pago Camiliacinsi, Premiaco in pago Aurelianinsi, ad basilica pretiosi domnæ (Dionisii martyris ubi) ipsi in corpore requiescit, et venerabilis Chaeno abba præesse veditur, cum omne integritate vel soleditates eorum, sicut a nobis præsente tempore. . . ad monisterio Aolino-villa, ubi vir venerabilis Vigur abba præesse veditur, villa cognominante Villare, in pago Oxminsi, cum omne merito et integretate . . . . donamus in Dei. . . ad monasterio Portmauro, ubi vir venerabilis Amalcarius abba præesse veditur, locello cognomenante Alticiaco, in pago Maceracius cum omne integritate. . . . quicquid a nobis præsente tempore ibidem est possessum. Simile modo donamus Badenaco ad Fontanellæ ad domno Petro, ubi donmus Vando [a] in corpore requies. . . . agecenciis vel adpendiciis, tutum et ad integrum, sicut a nobis est possessum. Donamus ad basilica domnæ Petri. . . . ubi vir venerabilis. . . cognominantis Ispaldis in pago Vilcassino, Brinnaco in pago Ebriciuo, Ararnio in pago Oxminsi, Ociciaco in pago Oxmensi, Cormiliacinse . . . . quicquid ibidem nos præsente tempore possedire vedimur. Donamus in Dei nomine ad domno Desiderio, ubi vir venerabilis Adroaldus abba præesse veditur, . . . ubi venerabilis vir Carone abba præesse veditur in pago Ebricino, cum omne merito suo, sicut a nobis præsente tempore est possessum. Donamus ad . . . . villa cognominante . . . . in pago Lexuino, cum omne integritate vel mer to suo, sicut a nobis præsente tempore est possessum. Donamus in Dei nomine. . . . Prisciaco in pago Camiliacinsi, ad domno Martino in ipso Prisciaco, ubi venerabilis vir Farulfus abba præesse veditur, ubi sepulturas nostras ibidem habimus recondetas. . . . . dedero, et. . . . habit, humana fragiletas in ista hic. . . quod Deus advertat, de nobis non contingat. . . dulcissema conjux mea Ercamberta stante ista omnia quod superius diximus, se nos superstitis aderat, et Deo si vovirit, villas cognomenantes Lubariaci in pago Oxminsi. . . . sino villare super mare in pago Lexoino, Colzo in pago Lexuino, Cambrimaro in pago Lexuino, Cædraco in pago Cilimanico, Abaciaco in pago Cilimanico, ut jam dixi, dulcissima conjux mea Ercamberta se mihi superstites fuerit, suprascriptas villas, tam de parte sua quam et de parte nostra, in sua faciat revocare domenacione, et monisterio ubi se eligerit d (egere) . . . . . re. . . futuris temporebus ad ipso monasterio prædictas villas debiant proficere in augmento. Et, ut hæc delibiratio nostra, quem pro animis nostris dare decrevimus. . . . ., per tempora conservitur, sicut. . . . it reservata ad heridis nostros villas cognominantis Edoniaco et Miscello in pago Cadrocino, Ocello et Buciaco. . . stante ista omnia quod superius communi convenientia ficimus, convinit ut qui pare suo superstetis aderat, res pare suo possedire debirit, ut ne. . . mercidem amborum ad loca sanctorum delegare debiret. Unde duas epistolas uno tenore conscriptas, inter nos fieri et firmare convinit. . . Parisiaci, ubi apostholicus domnos et pater noster Sigofridus præesse veditur, re-

conditum fuisse a Roberto rege, ut testatur Helgaldus. Sed (reponunt chartæ defensores) ecclesia hæc jam Abbonis tempore videtur exstitisse, ipso Abbone teste, ac proinde ante Roberti regis tempora; et Helgaldi verba, de ipsius instauratione intelligenda sunt. Fatendum tamen est hoc loco Helgaldum agere de conditis, non de instauratis pluribus ecclesiis, inter quas S. Germani basilicam memorat. 2° Basilicam quæ hodie nomen præfert S. Germani a Pratis, jam hoc nomine sub Theodorico III appellatam fuisse asserunt Mabillonius et ejus asseclæ, ex vitis S. Bathildis et S. Eligii. Respondent chartæ calumniatores non satis constare an in his scriptis de ecclesia S. Germani Pratensis aut de alia aliqua S. Germano dicata ecclesia agatur, cum plures Parisiis ecclesiæ sub hac appellatione exstarent. De cæteris silemus, et ad Mabillonium, De re dipl., et Suppl. pag. 24, Annalibusque, t. I, pag. 594, Germonium, Ruinartium et Fontaninum remittimus. Instrumenti sinceritatem potissimum tuetur ejusdem instrumenti vetustas veneranda, quæ tempora Merovingica prorsus sapit. Illud pro legitimo habuere, præter supra laudatos auctores Novæ Gall. christianæ, t. VII, col. 419; Dubois in Hist. Eccl. Parisiensis, t. I, pag. 212 et 213; Felibianus in Hist. abb. S. Dionysii, prob. pag. 30, et alii bene multi.

[a] Marini, pag. 130, scribit *Landoinus*, quam lectionem jam Mabillonius l. c. erroris arguerat.

condatur; et alia eo modo conscripta, qui de nos A pare suo superstetis aderat habi. . . . . dio vixerit, quarta parte reservavimus. Si quis viro, quod futurum esse non credo, seo nosmetipsi aut aliquis de heredibus nostris. . . . . contra præsentem deliberationem nostram, Deus ibi contrario quo. . . tempore venire aut infrangere voluerit, in primitus iram trini majestatis incurrat, ub. . . . . domnis sanctis quorum reliquiæ in sæpefatas basilicas insertæ esse nuscuntur, et ab omnebus ecclesiis excommunis apariat, nec hic, nec in futuro veniam p. . . . . rere non possit; una cum socio fisco auri libras cento et argenti pondo ducenta quoactus exsolvat, et qui repetit nullatinus valiat evindicare. Et hæc deliberatio. . . . nostra, duce Deo, omni quoque tempore firma et inviolata permaneat, stipu- B latione pro omne firmitate subnexa. Actum Camiliaco, vico publico, quod ficit mincis. . . . anno XVII regni domni nostri Theuderice gloriosissimi rigis. Ego in Dei nomine Vandemiris hanc epistola a me facta religi et [a] subscripsi. Ercamserta subs. Ghranno subsc. Signum † viri inlust. Acerelio [b]. Signum † Bosone. Auronius rogetus a supra scriptis hanc epistolam subscripsi. Signum † Bosittone. Signum † Chlodoaldo. Signum † Ingobert. Signum † Gamardo. Signum † Gandulfo . . . . subsc. Ch . . . . subsc [c]

XXVIII.

Charta qua Pipinus et uxor ejus Plectrudis villam Nugaretum tradunt basilicæ apostolorum sanctorum juxta metas [d] *(ann. 691).* C

Pippinus [*M.* Pipinus, hic et infra] dux, Anchisi regis filius, sancti Clodulphi fratris inclita proles, sub majoris-domus nomine Francorum administrabat principatum regalem. Scientia quippe atque fortitudine regum degenerante, dispositio fuit altissimi præclaræ huic progeniei, quæ ex eadem radice processerat, dare insignia Francorum regni. Nec immerito: eorum si quidem libertate [*M.* liberalitate], Dei gratia præveniente ac subsequente, ecclesiæ insigniores totius Galliæ adhuc constant hodie fundatæ. Etenim, si requirantur nobilium fundatores cœnobiorum, ab hoc insigni stemmate inveniuntur processisse. Hinc est quod ego Pippinus dux et uxor mea dedimus ad omnipotentem Dominum quandam villam nostram, nomine Nugaretum. Proinde ego iterum Pippinus et uxor mea, nomine Plectrudis, cogitantes de salute nostra, ut a Domino pro parvis magna, et cœlestia pro terrenis recipere possemus, donavimus, pro remedio animæ nostræ, seu pro æterna requie acquirenda, ac solide tradidimus ad B basilicam Sanctorum Apostolorum, juxta urbem Mettis constructam, ubi dominus et avus noster Arnulphus in corpore requiescit, villam, proprietatis nomine, vocabulo, ut supra dictum est, Nugaretum, sitam in pago Wabrinse, mansum videlicet indominicatum, cum omnibus adjacentiis ad se pertinentibus, tam in ædificiis quam in campis, pratis, silvis, cultis et incultis, mancipiis utriusque sexus ibi commorantibus, vel quicquid in memorata villa hactenus visus sum possedisse, totum et ad integrum: ut a die præsenti et deinceps, universa ad locum sanctum supranominatum, sub potestate servorum Dei qui ibidem vel sunt, vel futuri sunt, ubi ad præsens videtur præesse venerabilis vir Romulus abbas, deveniant, et de nostro jure in eorum perpetualiter C transeant hæreditatem; quo videlicet eisdem servis Dei, pro nobis seu progenie nostra propensius intercedentibus, ad præsentis vitæ tramitem fœlicius, dirigente Domino, percurrere, et æternæ gloriæ postmodum participes valeamus existere. Quod si quidpiam [*M.* quispiam] de hæredibus nostris, seu quælibet alia persona vel potestas, contra hanc do-

Vice vocis *subscripsi*, hoc loco, species quædam monogrammatis, linearum ductibus plurimis, iisque intricatissimis, efficta est in specimine æri inciso. Alia hujusmodi monogrammata affixa sunt nominibus Ghranni et Aurelii seu Acerelii, quæ quidem nomina manu propria subscribentium videntur exarata; notarii manu alia, quibus cruces præfixæ sunt, quas expressimus.

[b] In hac subscriptione Mabillonius legere jubet *Aurelio*, etsi nomen videatur scriptum *Acerelio*. D

[c] Aliam chartam, quæ eadem nomina Vandemiris et Ercambertæ, ejus conjugis, præfert, referam infra, ad ann. 723, quæ claro viro de Brequigny incognita fuerat.

[d] Hanc ediderunt Meurissius, Hist. episc. Metens., pag. 109, ex archivo monasterii S. Arnulphi Metensis; ex Meurissio Cointius, Annal. t. IV, pag. 262, omisso præloquio, quod ipsi insertum temere ab exscriptoribus videri potuit; integram, ex eodem, Collectores script. rerum Francicarum, t. IV, pag. 646; Valladierus gallice versam, Hist. basilicæ S. Arnulphi, pag. 184. Nos recudimus ex apographo quod D. Tabouillot e congregatione sancti Vitoni, in chartophylacio nostro deposuit, exscriptam ex veteri chartulario monasterii sancti Arnulphi. Varias lectiones ex Meurissio inter uncos exhibemus. Basilica quæ hic SS. Apostolorum nomine designatur, S. Arnulphi nomen deinde obtinuit, quod retinet, Nov.

Gall. christian. t. XIII, col. 893, etc. De anno quo emissa est charta non omnes concordant: annum enim duodecimum regni Theoderici III alii ab adepto Neustrasianorum, alii ab adepto Austrasianorum regno repetendum arbitrantur. Si, cum Meurissio, anni computentur ab adepto Neustriæ regno, annus regni Theodorici duodecimus mense Februario ad annum Christi 685 referri debet. Si ab adepto regno Austrasiæ, ut Cointio placet, ad annum Christi 691 referenda est charta quam expendimus. Nam Theodoricus III apud Austrasianos regnare incepit post mortem Dagoberti II, qui, juxta melioris notæ chronographos, obiit anno Christi. 679, mense Decembri fere elapso. Huic sententiæ adstipulatur Mabillonius, Ann. t. I, pag. 597; et sic illam tuemur. Pipinus, in charta de qua agitur, titulum assumit majoris-domus. Porro Pipinus majordomus non fuit constitutus nisi anno 687, Cointius, Annal. t. IV, pag. 188; Longuer. Annal. franc. t. III, Coll. script. rer. Franc., pag. 693; ergo sub hoc titulo chartam hanc nondum emiserat anno 685. Objiciet aliquis Pipini uxorem Plectrudem chartæ conficiendæ adfuisse; quod fieri non potuit anno 691, cum, jam diu, repudiata Plectrude, Pipinus Alpaidem superinduxisset. Sed jam hoc anno Plectrudi fuerat reconciliatus Pipinus, dimissa Alpaide, ut adstruit Cointius, ubi supra, cui Mabillonius suffragatur. His rationibus adducti, annum 691 huic chartæ præfiximus.

minationem [a] nostram venire, aut aliquatenus infringere temptaverit, imprimis iram [iram deest ap. Meur.] et ultionem Dei et sanctorum ejus incurrat, et quod repetit non valeat evindicare. Actum in villa Nielsio [*M.* Hielsio], publice, sub die x Kal. Martii, anno duodecimo regni domini nostri [hoc verbum deest ap. Meur.] Theodorici regis.

XXIX.

Charta qua Drogo, dux Burgundiæ et Aquitaniæ, donat ecclesiæ sancti Arnulphi quidquid habet in villa de Mariolis [b] (*ann.* 691).

Ego Drogo, dux Burgundiorum, filius Pipini ducis, dux [hæc vox deest ap. Meur.] Aquitaniæ. Notum facio quod, amore beati Arnulphi Metensis, quidquid habui in villa de Mariolas totum dedi ecclesiæ S. Arnulphi, in pascuis, silvis, arvis, mansis, et cum ædificiis, cum vineis et terris et cultibus, et cum mancipiis omnibus utriusque sexus, cum agris, campis cultis vel incultis, pratis, pascuis, silvis, aquis, aquarum decursibus, molendinis, et quidquid [*M.* quidquid ibi] nominari potest; et in iis omnibus quidquid mihi in ipsa villa legibus obvenit, tam de paterno quam de materno, seu de comparato, vel de qualicumque adtractu noscitur ad me pervenisse, et ego visus sum habere vel donare, totum ad integrum, ad ipsam jam sacrosanctam ecclesiam sancti Arnulphi vel sanctorum apostolorum Johannis et Jacobi, seu ad partes illorum fratrum qui ibidem deserviunt, dono, trado atque transfundo in Dei nomine perpetualiter ad possidendum, vel quidquid exinde pars ipsius ecclesiæ elegerit facienda [*M.* faciendum], libero in omnibus perfruatur arbitrio Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut [*M.* aut ullus] de heredibus meis, seu quælibet extranea persona qui contra hanc donationem a me factam venire conaverit, aut irrumpere voluerit, imprimis iram Dei et sanctorum apostolorum vel sancti Arnulphi incurrat, et insuper inferat contra ipsam ecclesiam, una cum socio fisci, sustinere, auri libram unam; argenti duarum multa [*M.* pondus duo] sustineat, et quod repetit non valeat evendicare; sed præsens donatio ista omni tempore firma et stabilis permaneat stipulatione subnixa. Actum Metis, in publico, sub die et tempore quo supra [c].

XXX.

Charta qua Godefridus dux, ecclesiæ beati Arnulphi donat quidquid habet in villa Flavigneiaco [d] (*ann.* 691).

Ego Godefridus, dux, filius Drogonis, notum facio quod, amore beati Arnulphi Metensis, quicquid habui in villa de Flavigneiaco totum dedi ecclesiæ Sancti Arnulphi, in pascuis, silvis, arvis, mansis, et cum ædificiis, cum vineis et terris et cultibus, et cum mancipiis omnibus utriusque sexus, cum agris, campis cultis et incultis, pratis, pascuis, silvis, aquis, aquarum decursibus, molendinis, et quicquid ibi nominari potest. Et in hiis omnibus quicquid mihi in ipsa villa legibus obvenit, tam de paterno quam de materno, seu de comparato, vel de qualicumque adtractu noscitur ad me pervenisse, et ego visus sum habere vel donare, totum ad integrum ad ipsam jam sacrosanctam ecclesiam sancti Arnulphi, vel sanctorum apostolorum Johannis et Jacobi, seu ad partes illorum fratrum qui ibidem deserviunt, dono, trado atque transfundo, in Dei nomine, ad perpetualiter possidendum; vel quicquid exinde pars ipsius ecclesiæ elegerit facienda, libero arbitrio in omnibus perfruantur. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, seu quælibet extranea persona qui contra hanc donationem a me factam venire conaverit, aut irrumpere voluerit, imprimis iram Dei et sanctorum apostolorum vel sancti Arnulphi incurrat, et insuper inferat contra ipsam ecclesiam, una cum socio fisci, sustinere auri libram

[a] Legendum, opinor, *donationem;* siquidem de mera liberalitate agitur. Fateor vocem *dominatio* in quibusdam instrumentis idem sonare ac *proprietas;* vid. Cangium, h. v. Attamen, si eo sensu hic usurpamus vocem *dominationem*, charta, ni fallor, fit intellectu difficilis. Pipinus enim et Plectrudis clausulam pœnalem addunt ipsorum donationi, quæ pœna ad roborandam *donationem* constituitur.

[b] Hanc vulgavit Meurissius, pag. 110, in Vitis episcoporum Metensium; gallice versam edidit Valladierus, in Historia basilicæ S. Arnulphi, pag. 186. Recudimus ex chartulario veteri hujus ecclesiæ ad fidem transumpti quod in chartophylacio nostro reposuit domnus Tabouillot, e congregatione S. Vitoni. Lectiones varias Meurissii inter uncos adscripsimus. Spuria charta : neque enim Drogo filius Pipini, dux Aquitaniæ dici debuit, sed potius filius Pipini Aquitaniæ ducis, juxta Meurissii lectionem. Hac quidem emendatione chartæ sinceritas defendi potest. Verum Drogo Burgundiæ dux ibi dicitur, quod nullam excusationem admittit; Burgundiæ neutiquam, sed Campaniæ Drogo dux fuit. Alia falsi indicia adducit Cointius, Annal. t. IV, pag. 298, 454, 459 et seq. et ibi aut. cit. dum huic simillimam Godefredi chartam expendit.

[c] Desunt dies et annus in exemplo quod sequimur. Hos suppeditat Meurissius; scilicet x Kal. Martii, anno 12 regni Theodorici regis; sic enim habet: *sub die decima Kal. Martii, anno 12 regni domini nostri Theodorici regis :* quem si cum Cointio repetamus ab incepto regno apud Austrasianos, annum Christi habebimus 691.

[d] Edita a Meurissio, Vitæ episc. Metens., pag. 110, et Cointio, Annal. t. IV, pag. 459; gallice versa a Valladiero, Hist. basilicæ S. Arnulphi, pag. 197. Recudimus juxta transumptum ex chartulario ecclesiæ S. Arnulphi, invectum in chartophylacium nostrum a D. Tabouillot a nobis non semel laudato. Iisdem omnino verbis concipitur charta hæc, quibus charta Drogonis quæ proxime præcedit, nec melioris notæ censenda est. Huic enim fidem detrahunt, ut recte monet Cointius, plures loquendi formulæ; præsertim cum ecclesia S. Arnulphi ibi vocatur : quæ nondum hoc nomen obtinuerat; imo nomine basilicæ SS. Apostolorum appellatur in charta Pipini data iisdem anno et die. Suspicio gravis ex hoc solo movetur, quod tres chartæ eadem die ab avo, patre, et filio, scilicet Pipino, Drogone et Godefrido, emissæ fingantur, quibus eadem S. Arnulphi ecclesia ditatur; ac duæ ex ipsis ab eodem exemplari videantur expressæ, ita ut ovum ovo non sit similius.

unam, argenti pondus ii multa sustineat, et quod repetit non valeat evindicare, sed presens donatio ista omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnixa. Actum Mettis, in publico, sub die et tempore quo supra [a].

XXXI.

Charta qua Pipinus senior dona confert Laubiensi monasterio [b] (*ann.* 691).

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, amen. Universalis mater et virgo singularis, Christique sponsa Ecclesia catholica, fœcunda castitatis prærogativa promeruit, quod devotum suis utilitatibus inclinemus assensum, præsertim sacrosanctæ religionis tranquillitatem et quietem cura vigili providentes : quo liberius divinæ contemplationi et orationi pro nostra salute et regni stabilitate vacando possit ad Deum interesse : quatenus inimicis christianæ fidei eliminatis, tota sui corporis incolumitate, sub nostro sudore, regnum vigeat et crescat, et hostilis ubique cervicositas se sentiat subjugatam. Ego quidem Pipinus Senior, eo favore et desiderio ductus, maxime quia de rege superbo Theodorico, per gratiam Dei, cum victoria sum liberatus, monasterio religiosissimi viri et eximii prædicatoris Ursmari pontificis, quod est in Laubias super Sambrum fluvium, concedo et dono in dotem ipsius ecclesiæ perpetuo possidendam terram et silvam quæ est inter rivum de Grunghart et rivum de Hergnaut qui defluunt in Sambrum, quæ sylva dicta est Forestella ab antiquo. Situm ipsius monasterii Laubacensis, villas, terras, sylvas, prata, aquas aquarumque decursus, et possessiones omnimodas quas fidelis meus Hydulphus dux cooperator in eodem monasterio prædicti pontificis, eidem loco donavit, in mea tuitione et defensione suscipio et perpetuæ libertati et quieti reddo, nihil in eisdem locis juris, aut potestatis mihi sive posteris meis reservans. Quidquid etiam homo Dei Landelinus, qui primus in eodem loco laboravit, ipsi loco acquisivit et subjecit, eidem monasterio totum attribuo videlicet ecclesiam de Alna cum omnibus appendiciis et possessionibus suis. Similiter monasterium Wallare, cum universis appendiciis et possessionibus suis, sicut eas piissimus rex Dagobertus, ad preces bonæ memoriæ Auberti, Cameracensis episcopi, supradicto Landelino sub certis terminis expressas et monasterio Wallari, pro sua fundatione deputatas donavit, ut sint ipsius ecclesiæ Laubacensis vera et firma possessio, sine advocatia vel oppressione alicujus comitis vel centenarii aut vice-domini ; nec aliquis supra territorium ecclesiarum prædictarum, domum erigere et fabricare præter voluntatem aut licentiam earumdem præsumat, aut violentiam aliquam inferre. Universa loca prædicta, tam in nostro, quam in supradicti regis Dagoberti volumine fideliter expressa et conclusa, sub mea protectione suscipio, et ab omni principatus angaria et potestate penitus absolvo ; nulliusque infractionis aut invasionis molestiam, sive præjudicium occupationis sustinere decerno. Si quis autem contra hoc venire et nostrum edictum violare præsumpserit, omni libertate et honore nudatus, capitali pœna puniatur. Ut autem hæc mea donatio per succedentia tempora maneat intemerata, eam manu mea confirmavi, et sigilli mei appositione insigniri jussi. Signum domini Pipini Senioris. S. Hydulphi, ducis Lotharingiæ. S. Philippici, ducis Metensis. Ego Asdolgus cancellarius, ad vicem Ruothperti archicapellani, recognovi et subscripsi. Data Lephstinis, decimo septimo Kalendas Decembris, anno Dominicæ Incarnationis sexcentesimo nonagesimo primo, indictione quarta, principatus nostri anno quinto, contrito Theoderico rege superbo, feliciter, concessionis hujus eodem anno.

XXXII.

Charta qua Pipinus senior dona confert ecclesiæ sancti Petri Cameracensis [c] (*ann.* 691).

In nomine S. et Ind. Trin. Amen. Universalis mater et virgo singularis Christique sponsa Ecclesia

[a] In chartulario notæ chronologicæ nullæ. Exstant apud Meurissium, imo et apud Bouchetum, De vera origine domus Franciæ, pag. 69 : anno scilicet XII regni Theodorici, sub die decima Kal. Martii. Sed id de Theodorico IV, seu Calensi, interpretatur Bouchetus, unde sequeretur chartam referendam esse annum Christi 732, quod stare nequit ; Godefridus enim tunc fato jam functus erat. Valladierus notas chronologicas exhibet prorsus diversas, videlicet VII Kal. Julii, Dagoberti regis anno 5 (Christ. 715) ; qua fretus auctoritate non liquet.

[b] Vulgata in supplemento ad Opera diplomatica Miræi, t. II, pag. 1126, Pipinus, cujus nomen hæc charta præfert, ipse est quem Heristallium vocant. Is medio mense Junio ann. 687 in supremum principem et ducem ab Austrasiis electus fuit, juxta Longueruæum, Annal. Franc. in Coll. script. rer. Franc. t. III, pag. 693. Ergo quintum agebat regni sui annum, mense Novembri ann. 691, quo Theodoricum III Textriensi prælio vicit ; et tunc currebat indictio IV. Hæc omnia apprime conveniunt cum notis chronologicis chartæ subjectis : sed aliunde manifesta sunt falsi indicia. 1° Ibi confirmatur diploma Dagoberti regis quod spuriis chartis annumeravimus, et id aliquam movet suspicionem de sinceritate confirmationis ; 2° Instrumentum hoc nuspiam laudatum reperimus, nisi in supplemento ad Opera Miræi ; 3° Asdolgus cancellarius et Ruothpertus archicapellanus prorsus incogniti. Præterea initialis formula Merovingicis temporibus insolita ; annus ab Incarnatione Domini repetitus ; stylus alienus a stylo aliarum chartarum Pipini Heristallii, qui nec titulum principis assumpsit, nec senioris, quem ei neoterici indiderunt : hæc omnia falsum produnt. Hydulphum quidem inter proceres habemus in Vita Ursimari, sed nunquam sub ducis appellatione. Quod denique nullam excusationem suscipit, hic ipse Hydulphus subscripsit titulo ducis Lotharingiæ, cum ipsum Lotharingiæ nomen a Lothario, nepote Ludovici Pii, sub Carlovingica stirpe, originem duxerit. Hæc sane satis superque sunt.

[c] Recudimus qualem edidit Carpenterius, Hist. Camerac. t. II, prob. pag. 4, ex archivis Ecclesiæ Cameracensis : mutilam quidem, sed quam ex archivis ipsis integram depromere operæ pretium non duximus, cum in fragmento quod exhibemus falsi indicia undequaque perfluant. Eadem omnino sunt quæ in charta alia sub nomine ejusdem Pipini fabricata deprehendimus, et supra exhibuimus. Utraque charta

cathol. etc. Ego quidem Pipinus Senior, eo favore et animo ductus, maxime quia de rege superbo Theoderico, per gratiam Omnipotentis, cum victoria sum liberatus, eccles. S. Petri Kambrac. concedo in perpetuam eleemosinam, terram meam inter Elimontem et Salicurtem, in pago Atrebatensi, etc. Item ecclesie fratrum oratorii Kambr. do villaria duo, villas Maniliacum, Kuneias et Demicortem, etc. S. D. Pipini Senioris. S. Hidulphi, ducis Lotharing. S. Philippici, ducis Metensis. Ego Asdolgus cancellarius recognovi. Data Kambraci an. I. V. sexcent. nonages. primo, ind. II, principatus nostri an. quinto.

XXXIII.

Charta qua Bertoendus, Catalaunensis episcopus, privilegia largitur monasterio Dervensi et vicino puellarum monasterio [a] (*ann.* 692).

Dominis sanctis et summi culminis apice [*Dach.*, apostolicæ] pontificalis cathedre specula presidentibus in Christo fratribus seu coepiscopis Ingoberto [*Dach.*, Rigoberto] metropolitano, Basino, Stephano, Adalberto, Aloni, Madalgario, episcopali cathedra presidentibus, Bertoendus [b], licet indignus, in ordine tamen Cathalaunensium episcopus, suplex in Domino mitto salutem. Quanquam prisce regule decreta nos doceant, et que oportet perhenniter custodire, et patrum consueta indiminute servare, attamen et nos super hec regulariter decernentes, vota supplicum, et maxime orthodoxa fide fulgentium, ut illi provisione tractantes eorum petitionibus, libentissimo animo volumus affectum mancipare. Quoniam igitur gloriosus domnus Clodoveus rex, et vir inlustris Pipinus, major-domus, pie [*Dach.*, pro] religiosa sollicitudine perspicue nobis postulasse noscuntur ut privilegium monasterio Putiolos, in vasta Dervi, in honore beatorum apostolorum Petri et Pauli et sancti Johannis Baptiste et sancti Johannis evangeliste, seu et omnium sanctorum, a viro religiosissimo sancto Berchario [c] ubi et ipse abbas preesse videtur, ex munificentia quondam Childerici regis constructo, seu et alio monasterio puellarum [d], super fluvium Vigore etiam et Drea [*Dach.*, Dria], in Dervo, in finem [*Dach.*, fine] Flaciniacinse, quod Vuatmerus [*Dach.*, Waimerus] et conjux sua Vualtildis [*Dach.*, Waltidis *hic et infra*] et domnus Bercharius abbas pariter contruxerunt, in quo loco Deo [h. v. deest. ap. Dach.] sacrata Vualtildis mater esse videtur multarum virginum adeo similis est ut nemo non ex eadem officina prodiisse judicaverit. Utrique affixa est nota anni 691, cum hac sola discrepantia, quod prior indictione IV, posterior indictione II minus feliciter, data dicatur. Falsum produnt formulæ, stylus, notæ chronologicæ subscribentium nomina, et præsertim Hidulphi ducis Lotharingiæ. De his omnibus fuse diximus in notis ad chartam alteram supra memoratam.

[a] Editum a Dacherio, Spicil. t. X, pag. 627, juxta apographum ex chartulario Dervensi depromptum; nos ex ipso chartulario descripsimus, et recudimus discrepantias lectionis Dacherianæ inter uncos.

[b] A voce *episcopali* ad *Bertoendus* desunt apud Dacherium.

[c] Videsis quæ de Berchario diximus in notis ad chartam Reoli. Diploma Childerici II, pro monasterio Dervensi exhibuimus.

[d] De hoc puellarum monasterio sic commentantur auctores Novæ Galliæ Christianæ, tom. IX, col. 907: « Præter virorum monasterium, aliud etiam puellare, haud procul a Dervo, itidem ad Vigeram erexit Bercharius, sub patrocinio B. Mariæ, fundum suppeditante nobili ac locuplete matrona Waltilde nomine... Excisum est ab annis circiter septingentis, sed locus ubi exstitit hodie puellaris monasterii nomen retinet, una tantum lucâ dissitus a cœnobio Dervensi.

A presenti tempore, et se cum eis multimode aggregationis agminibus, pie devotionis paribus studiis sociaverunt in Dei laudibus, uno regule spiritu superna inspiratione commota, ad laudes omnipotenti Deo concinnandas [*Dach.*, concinendas], pium exhibet famulatum, conferre deberemus. Quod salubriter annuentes, hoc privilegium, quod plena devotione petierunt, perhenni auctoritate servandum libenti animo prestitisse comperite. Nec enim nova postulantium vel indulgentium est auctoritas privilegium largiendi, dum profecto cuncti [*Dach.*, cunctis] retro apostolice sedis presules, unde sacra propagatur auctoritas, non solum in vicinis provinciis constitutis, sed etiam in ceteris longe regionibus procul sitis, postulata semper indulgenda sanxerunt. Unde obse- B cro domnos successores ecclesie prenotate pontifices, satis superque per omnipotentiam Trinitatis inmense Patris et Filii et Spiritus Sancti obtestare, immo conjectare presumo. Ut commendem [*Dach.*, commendatum] prenominatum monasterium piis mentibus jubeant diligere, jubeant fovere, jubeant continere, jubeant conservare, et ne succidua fraternitas sacerdotum hoc nos in his regionibus proprie deliberationis instinctu, aut nova inventione, estimet decreta fuisse, cum sub hujus constitutions norma, sanctorum Agaunensium locus, immoque et monasterium Lirinense, seu et monasterium Luxoviense, multaque alia monasteria, nec non et basilica domni Marcelli, et innumera in Orientis partibus monasteria, propriis ex decreto pontificum servantur privilegiis. Ergo uno conspirationis consensu, Dei nutu, antedictorum patrum religionem pensantes, ita ab omnibus decretum est, ut nullam dominationem nos successoresque nostri in suprascripta monasteria virorum seu puellarum virginum, ubi sunt congregati, quod pro salute animarum suarum predictus vir Bercharius et Vuaimerus, seu et conjux sua Vualtildis, una pariter construxisse noscuntur, habeamus, quatinus eis liberius liceat, Deo juvante, sine impedimento rei alicujus, contemplativam vivere vitam; et cum pater monasterii fuerit de seculo evocatus, quem unanimiter omnis congregatio ipsorum servorum Dei undecumque sibi optime regulam compertam elegerint, seniorem sibi abbatemque constituant; seu et cum mater virginum de seculo fuerit D evocata, quam unanimiter omnis congregatio ipsarum ancillarum Christi undecumque sibi optime regulam

compertam elegerint sibi seniorem matrem, una cum consilio monachorum Dervensium fratrum, abbatissam instituant; et, si eis opportunum fuerit abbatem benedicendi, aut crisma consecrandi, vel sacros ordines percipiendi, hoc tantummodo nobis propter canonicam institutionem et prejudicium ecclesie nostre, absque ullo motu, reservamus. Ceterum vero, ut superius continetur, nullam potestatem aut dominationem neque nos vel archidiaconus successoresque nostri, vel quelibet persona habere non debeat, aut quamcumque de eodem monasterio vel cellulis ejus, sed [h. v. deest ap. Dach.] et parrochiis aut ceteris monasteriis, causam audeat presumere vel auferre; et, si aliquid ipsa congregatio de earum religione tepide egerint, secundum regulam sancti Benedicti vel domni Columbani, ab earum abbate vel abbatissa qui pro tempore spiritalis pater vel mater extiterint, corrigantur. Nam nullum pontificum neque a nobis neque a successoribus nostris, in eodem monasterio, pro causa cupiditatis, aut, quod absit, avaritie, habeatur; sed proprio in Dei nomine fruantur privilegio. De rebus namque prefatis constructoribus ejusdem sancti monasterii, pro sustentatione predictorum sanctorum monachorum seu (h. v. deest ap. Dach.) puellarum virginum, victum quoque ac vestitum conlatum, seu a ceteris Deum timentibus personis in antea conlaturis, vel a regia potestate fuerit concessum, nichil ex hoc, neque pontificum nec quarumlibet personarum, distrahendi minuendive causa, potestas omnimodo non habeatur, nisi in matribus vel patribus ejusdem monasterii, suisque propositis [*Dach.*, prepositis] gubernandi, regendi dispensandique, arbitrio seu dispensatione consistat. Deo [*Dach.* Ideo] quoque prestitimus privilegium, quia nichil de canonica auctoritate convellitur, quidquid domesticis fidei, et maxime contemplativam vitam ducentibus, pro quiete tranquillitatis tribuitur. Quod si quis calliditate aut cupiditate preventus, ausus fuerit ea que sunt superius comprehensa temerario spiritu violare, a divina ultione prostratus reatum anathematis subjaceat, veniatque super eum lepra Naaman Siri, excommunicatusque a sancta efficiatur Ecclesia catholica, et nichilominus hoc privilegium perpetuis temporibus maneat incorruptum. Que constitutio nostra, ut firmis subsistat vigoribus, manus nostre subscriptionibus est roborata; et, ut plenius confirmetur, ceteris fratribus et coepiscopis qui ad presens non fuerunt destinavimus insuper roborandam. Actum Remis, publice. Data quem fecit mense [*Dach.*, mensis] Febr. die XV, anno secundo gloriosi domni nostri Clodovei regis [a].

XXXIV.

Charta qua Aiglibertus, Cenomanensis episcopus, decimas quarumdam villarum concedit monasterio sanctæ Mariæ [b] (*ann.* 692).

In Dei nomine Aiglibertus, episcopus in Christo sanctæ Ecclesiæ filiis omnibus agentibus vel missis discurrentibus de villis sanctæ Ecclesiæ de Mediaquinta, Trition, Alnetum, Betas, Longa Aqua, Lucduno, Geneda, medietate de Tredente, et Vithlena, et Tauriniaco. Cognoscatis quod nos concessimus monasterio Sanctæ Mariæ, ubi Deo sacrata Ada abbatissa præesse videtur, omnes decimas de supra scriptis villulis, tam de annonis, quam agrario, vinum, fenum, omnium pecudium, seu furmatico, vel undecumque decimas redebetur, totum et ad integrum, ad ipso monasterio censemus et jubemus, ut absque ulla dilatione ad missos ipsius dare faciatis, et, ut diximus, ipsam decimam omni tempore ipsi monasterio habeat concessum. Et, ut certius credatis, manu nostra subterfirmavimus. Datum dies novem quod fecit mensis Julius, in anno II regni domni Clodovei regis. In Christi nomine Aiglibertus, ac si peccator episcopus, subscripsi.

XXXV.

Privilegium ab Agerado, Carnotensi episcopo, concessum cuidam monasterio sanctæ Mariæ dicato, super fluvium Ligerim [c] (*ann.* 696).

. . . . . .

cum consenso filio suo domno Deodato, quondam antecessori nostro, ipsius urbis episcopo, et pluri-

[a] Si Theodoricus III ante elapsum annum 690 obiit, mensis Februarius anni 2 regni Chlodovei III, anno Christi 692 tribuendus est; si vero ad ver anni 691 vita Theodorici protenditur, mensis Februarius anni 2 regni Chlodovei III concordat cum anno Christi 693.

[b] Non alibi obvia est nisi in Actis episcoporum Cenomanensium a Mabillonio vulgatis, Analect. pag. 278. Ada, quæ parthenoni S. Mariæ præesse dicitur, eadem videtur Mabillonio, Annal. t. I, pag. 560, quæ alias Alrechildis, et quæ fuit educta e Suessionensi S. Mariæ monasterio, ut Cenomanense S. Mariæ monasterium regeret. Chartæ hujus sinceritas solo fulta est testimonio actorum quibus ideo inserta fuit ut inde cognosceretur monasterium hoc fuisse in jure matris ecclesiæ Cenomanensis, sicut ipsa acta docent. Plura autem alia iis inserta exstant ad hunc eumdem finem instrumenta, quæ falsi damnata sunt; et nos de hoc ipso S. Mariæ monasterio diploma edidimus, quod spuriis censuimus annumerandum. Verum, in charta quam nunc exhibemus, fatemur nulla nobis deprehensa fuisse vitia unde hanc supposititiam pronuntiare liceat: etsi forte aliquam suspicionem injiciant decimæ hac ætate monasteriis concessæ.

[c] Mutilum valde instrumentum deprompserunt ex autographo Sandionysiano (nunc in Archivo regni, K, serin. 3) Mabillonius, de Re dipl. pag. 478, et Felibianus, Hist. abb. S. Dion. prob. pag. 16. Ad exemplum Mabillonii illud recudimus (nova recognitione ab A. Teulet instituta). Quæ uncis in textu inclusa sunt videntur a Mabillonio addita, ad lacunas aliquas explendas. Ageradus se auctorem privilegii in subscribendo profitetur, et successorem Deodati, qui fuit Carnotensis episcopus. Quodnam autem fuerit monasterium cui privilegium concessum est, Mabillonius, Annal. t. I, pag. 605 et 606, frustra inquirit. Saltem conjici potest illud fuisse S. Dionysii monasterio subjectum; cum enim huic privilegio subscribant episcopi plurimi, abbas unicus subscribit Chaino, qui S. Dionysii monasterio tunc præerat. Chrotcharius autem diaconus inde videtur coloniam monachorum deduxisse in monasterium quod privilegio ab Agerado ornatur, ut conjicit Mabill. de Re diplom. pag. 479. Specimen chartæ æri incidendum curavit Mab. ibid, pag. 382.

morum ponteficum vel sacerdotum, afflante Sancto Spiritu, sacro monastirio in rem proprietatis suae in loco nuncupante..... infra ipso muro super fluvium Legieris, in honore sanctae Mariae semper virginis vel ceterorum sanctorum suo opere aedificavit, et de rebus suis ditavit, et ipsum venerabili viro Chrotcharío diacono per suam [epistolam]..... firmavit, ut ibidem monachus qui sub sancto ordine vita theorica sub ordine caenubitale degentis conversare diberent, ibidem intromittire diberit, et ipsi ipso monastirio in onus abb. . . . . vit cui ipsum se viventem sub se aut post suum discessum instituerit. Et, dum nos ipsum devotissimum in hoc opus Domino famulare perspeximus, ideo voluntate plenissima hoc sacrosanctum privilegium, una cum consensum fratrum nostrorum et consilium seniorum, indulsimus taliter ut liciat sanctae congregacioni servorum Dei in ipso monastirio constitutum, quieto ordine, sine opressione cujuslibet ponteficum, vel Carnoteno urbis episcopo, seu et clericorum, sine insolencia juvenum saecularium, quieti vivire; ut nullus convivia, nec mansionis, nec paratas, nec munera expedenda non pertimiscant. [Et si] ab ipso abbate pontef x Carnotensis pro eorum utilitate invitatus fuerit, sine ulla ambicionis causa vel fraude accidat ad ecclesias consecrandas, et abbas benedicendus, vel altaria seu presbiteros [aut] diaconus vel reliquos gradus ordenandus, sine obtento pravae cupiditatis tradat benedicionis. Et sicut habet humana fragilitas, se ipsi abba Chrotcharius, aut cui ipsi ibidem intromissum t. . . . . abbatem instituerit, ab hac lucem migraverit, ipsa sancta congregacio servorum Dei in suprascripto cenubio instituta, de semetipsos ad gubernacionem monastirii, et animas regendas, liceat eis [talem] gubernatorem elegire, qui honestis moribus sit, non generositatis nobilium, sed in Dei amore expergencius atque sagacius inbutum, et sub sanctam regulam oboedienciae patrem instituere [concedentes] decrivimus, eisque concessimus ut nullo modo hoc sacrum privilegium a successoribus nostris sit inruptum, sed per omnia et in omnibus conservitur [a]. Et, si scandala, quod [absit et minime] credimus Deo adjuvante quod fiat, in supradicto monastirio surrexerint, et ipsi abbas cum sua congregacione hoc emendare non potuerit, patris spiritalis, qui sub sancto ordine vivere [viden]tur in Carnotena parochia, aut undique elegirint, ad hoc scandalum mitigandum invitent. Quod si nec ipsi (quod minime credimus) hoc emendare potuerint, tunc ad pacis concordiae sine ullo cupiditatis crimine pontefex Carnotensis ad ipso abbate vel sua congregacione invitandus sit, ut paterno more discordantis, salvo eorum privilegio, ad pacem revocet. Illud eis pre. . . . auctoritas nostra ponteficalis concessit, ut nullus de successoribus nostris, nec archidiaconus, nec vicem-domini, nec missi clerici vel laici discurrentis in ipsius monastirii. . . . erens, ex conlacione [b] praedictae Adreberctane [c], tenire vel dominare videntur, aut se adhuc inantea ad Deo timentebus conlatum fuerit, nec ad causas audiendum, nec exigendum, nec mansionis, aut pastus aut paratas, vel quemlibet reddebucionem requerendum, nec hominis ipsius distringendum, nec de rebus eorum quicquam minuandum, [penitus] non praesumat habere ingressum, sed sub regimen ipsius abbati aut successoribus ejus, omnia in Dei nomene consistant. Et taliter per hoc privilegium sanximus, ut perhenniter temporibus praesentebus ac futuris in Dei nomene conservitur. Et, sicut taliter solet, stimulante a lversario per aliqua temeriditate aut caliditate de successoribus nostris, [sicut] nimpe solet malicia praepedire bonis, hoc privilegio, quae nos pro divino respecto ut pro participanda communi successorum fratrum mercidem absorde per prava consilia inlexerit, et ad nolem impietatis indulgencia nostra omissa religione violari aut depravari vel conrumpire adnisus fuerit, non solum hic in conhiben[da] [secund]um statuta canonum sentencia, de objecto emmanitatis crimene feriatur, sed etiam in futurum ante tribunal aeterne judicis seu angelorum vel sanctorum [omnium], ulcione divinae in praecipicium condemnetur acculei. Et, dum extremitas nostra saepe nomenato monastirio sub Xpo cultui admodum in sancta vita conversare, [co]gnicione veritatis regulariter in Dei laudis meditantes, summo desiderio desiderare inspeximus, ita deinceps solecicius atque curiosius dum a nobis omnia [subsidia] feruntur, Xpi clemencia inploramus ut semper magis ac magis in Dei amore proficientis, accensis lampatebus aeterna vita perfruantur, qualiter pro labore quae in certaminis contemplacione desudant, apud omnipotentem Dominum mercedis commodum ferant; et nos de multiplecata segite praemia sempiterna populorum congeries fructificata gremiis, abrutis palliarum sordebus, triticum horrea reconditis metere atque adipisci, mancipari valeamus. Unde domnis metropolitanis arcium sedes divinitatis suffragia poscimus, ut adhibenda mercidem hoc sanctum privilegium societate beatitudinis vestre adsentire atque [confirma]re una nobiscum almetas vestra dignetur. Annum secundo regnum domni nostri Childebercthi gloriosissimi regis. Captonaco, publicae. [Datum quod] fecit minsis Marcius dies sex [d].

In Dei nomine Ageradus, ac si peccator episcopus, hoc previlegium a me factum religi et subscripsi. . .

[a] Priores editores, *conservitus consistat*. Sed male oculati, nam prima manu vox *conservitus*, refecta extrema littera, in vocem *conservitur* mutata est, et vox sequens *consistat*, subjectis punctis, irrita facta.

[b] Sic in autographo; non autem *consolacione*, quod in edit. Brequigniana et aliis reperias.

[c] Adrebertana videtur mater Deodati episcopi, quæ, assentiente filio suo, monasterium condidit de quo agitur.

[d] Regnum auspicatus est Childebertus III circa mensem Martium 695; qua die hujus mensis non liquet. Ergo incertum est utrum hoc privilegium anno 696 an 697 tribuendum sit. Quæ fuerint plerorumque episcoporum subscribentium sedes declarant Mabillonius et Felibianus, quos videsis.

ericus episcopus hoc previlegium consinsi et subscripsi. [In Xpi] nomene Gripho, et si peccator episcopus, hunc privilegium consensi et subscripsi. Ansebercthtus, servus Jeshu-Xpi, hoc privilegium rogitus subscripsi. In Dei nomene Ebarcis, et si peccator episcopus, hoc privilegium. . . . In Xpi nomine Aygliberctlius, ac si peccator episcopus, hoc privilegium consenciens subscripsi. In Xpi nomine Beracharius episcopus hoc privilegium consenciens subscripsi. Tretecor, per misericordia Dei episcopus, hoc privilegium subscripsi. In Dei nomine Ansoaldus, et si peccator, hoc privelegium subscripsi. In Dei nomine Attur, gracia Dei episcopus, hoc privelegium rogetus subscripsi. In Xpi nomene Ermeno, peccator episcopus, subscripsi. Soabericus, peccator episcopus, hoc privilegio consenciens subscripsi. Turnochaldus, ac si peccator episcopus, hoc privilegio subscripsi. Constantinus, peccator episcopus, hoc privilegio subscripsi.

Chaino gracia Dei abba, hoc privilegium rogitus subscripsi.

XXXVI.

Charta qua Ansebertus dona confert ecclesiæ Augustodunensi sancti Nazarii, basilicæ sancti Symphoriani, oratorio sancti Leodegarii, sorori suæ Segolinæ, et germano suo Autario [a] (*ann.* 696).

Actoribus ecclesiæ sancti Nazarii martyris Augustidunensis et sancti Symphoriani martyris, ubi ipse pretiosus in corpore requiescit, Ansebertus peccator, episcopus. Divina nos ammonet lectio, ut quod Christi misericordia in rebus terrenis confert, abundantia de sua largitate, unde in hoc sæculo utimur de ejus pietate in suis pauperibus pro abluenda mole peccaminum offeramus. Ergo dono ad suprascriptam ecclesiam sancti Nazarii martyris, ubi ego, ac si indignus, cura pastorali deservio, de alodo parentum meorum villam cui vocabulum est Hauxiaco, in pago Belnense, cum soliditate et appenditiis, domibus, villarebus, campis, pratis, silvis, vineis, pascuis, aquis, servis, libertis ac colonis accensisque omnibus, et quidquid in ipso pago præsenti tempore possidere valemus, aut quod inante ibidem in Dei nomine acquirere, vel quidquid dici aut nominari potest, cum integra soliditate suprascripta ecclesia sancti Nazarii ut habeat volo. Et pro portione illa quam germanus meus Autarius apud nos ibidem habet, portionem nostram in villa Binago ut habeat volo. Et fortasse (quod non credimus) si ei fuerit contrarietas, in suprascripta villa in Hauxiaco et Binago, quicquid pro portione mea nobis de alodo A parentum meorum, tam de paterno quam de materno quod debitum est, ecclesia sancti Nazarii ut habeat volo atque decerno. Villa vero Pagetis, quam ex parte conquisivimus, ecclesia sancti Nazarii ut habeat volo. Villa vero Solempriaco, quam Wlbertus per suum instrumentum nobis dedit, et Leodebertus in usuario tenet, ecclesia sancti Nazarii ut habeat volo atque decerno. Basilica sancti Symphoriani martyris, quæ mihi ab adolescentia mea in omnibus unde substantia mea protexit, unde credimus ut et futura ejus intercessio apud æternam pietatem pro remissione peccatorum meorum intercessor assistat, villa vero Tres-valles in pago Maginontense una cum appendiciis suis, domibus, villaribus, campis, pratis, vineis, silvis, accensisque omnibus quod Wlbertus B per sua instrumenta in nostro nomine delegavit, ecclesia sancti Symphoriani ad suos clericos pascendos in eleemosina nostra ut habeat volo. Similiter ad oratorium sancti Leodegarii, qui subtus Sanctum Symphorianum constructus esse videtur, ubi (si Deo placuerit) corpusculus insuper requiesciturus erit, colonicas in pago Maginontense, in Taviniaco, quas Wlbertus per suum strumentum nobis dedit, et colonias illas quas Bertoaldus in Eulnicio per suum strumentum dedit, ad oratorium sancti Leodegarii ut habeat volo. Villa vero Corvillo in pago Autissiodorense, quam nos cumque suis acquisivimus, ipsum oratorium domni Leodegarii ut habeat volo atque decerno. Similiter in pago Augustidunense colonicas C quas Beroaldus per venditionem nobis dedit, ipsum oratorium domni Leodegarii ut habeat volo. Villa vero Buxido, quidquid ibidem germanus meus in usuario tenet, ipsum oratorium domni Leodegarii ut habeat volo. Villa vero Muido, quæ est prope montem Wavinarum, in pago Vertudensi, cum omnibus quidquid ibi adspiciunt oratorium domni Leodegarii ut habeat volo; sic tamen ut inde lumen et sacrificium ipso oratorio stabiliat, et omnia sub potestate fratrum ipsius ecclesiæ sancti Symphoriani in omnibus esse debeant. Et quatuor matricularios qui ad ipsum oratorium domni Leodegarii deserviunt ibidem instituimus ut totum victum atque vestitum de suprascriptis rebus habeant habere, qualiter et illi alii matricularii, qui ad basilicam sancti Symphoriani D deservire videntur, portionem victus et vestitum accipiant. Et pro eo quidquid in ista epistola delegavimus, in usuario germanæ nostræ Sicolinæ concessimus, illos matricularios, et illud lumen ad oratorium domni Leodegarii, et in hoc usu teneat, et

[a] Ediderunt Mabillonius, Annal. t. I, append. pag. 702, ex chartario communicato a Bouhiero, Burgundiæ senatus præside; et auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. IV, Inst. col. 43, qui non monuerunt unde chartam eruerint, ac proinde paucas et leves quas exhibent discrepantias adducere negleximus. Mabillonii lectionem sequimur. Hoc instrumentum, etsi sub testamentorum formulis non sit conceptum, testamenti tamen vice habendum videtur, et hunc ei titulum editores præfixerunt. Pluries memoratur in chartis supra editis Ansebertus, Augustodunensis episcopus, qui alias Anseberchthus, imo et Authertus dicitur, et Amalbertus, juxta Novam Galliam Christianam, t. IV, col. 356. Segolena, Anseberti soror, sanctimonialis erat in monasterio Augustodunensi S. Mariæ, hodie S. Joannis. Monet Mabillonius, Annal. t. I, pag. 636, constare ex hoc instrumento sanctimoniales hoc tempore parentum suorum adiisse hæreditates, et ipsas in pios usus impendisse, quod ex collectione nostra plurimis exemplis constat. Notat idem clericos S. Symphoriani, etsi tunc fuerint instituti monastici, nusquam tamen in hac charta monachos appellat.

debeat procurare : et post ejus discessum, tam pontifex supradictus et ecclesia sancti Nazarii, quam clerici dictæ ecclesiæ sancti Symphoriani, quantum in ipso strumento instituimus, in Dei nomine debeant procurare. Reliqua vero facultate, quicquid nos tempore nostro conquisivimus, quod in ista epistola incommemoratum nobis remansit in quibuscumque locis adcrescere cupimus, ecclesia sancti Symphoriani ut habeat volo. De alodo parentum meorum, quicquid portio nostra in quibuscumque locis vel territoriis, quod portio nostra tam de paterno quam de materno nobis debitum est sub omne supellectile quicquid dici aut nominari potest, dulcissima germana mea Sigolina, si nobis superstes fuerit, in omnibus recipiat, et ubicumque pro fidelibus Christi atque ad Ecclesiam Dei delegare voluerit, in omnibus habeat potestatem. De mancipiis vero, quæ dato pretio comparavimus aut adquisivimus, in omnibus volo ut ingenui esse debeant et ut pro ingenuis suprascripta germana mea, dum modo advivit, in suum debeant adesse obsequium. Post ejus discessum, Christianorum defensorem seu regem, si eligere voluerint, ut habeant in eorum sit potestate. De suprascripta facultate quam ad supradictas ecclesias sancti Nazarii vel sancti Symphoriani delegavimus, dum ipsa germana mea Sigolina sæculum contemsit, et dum cognovimus jugiter se Christo obtulit et sanctæ Mariæ in ancillam se tradidit, sub usu et beneficio hoc debeat tenere, et, post ejus discessum, ad suprascriptas ecclesias per istam epistolam integra soliditate delegavimus, cum re meliorata ad ipsas ecclesias debeat pervenire. Si quis, quod non futurum esse credimus, si ea quæ superius sunt conscripta, quod nos plenissima voluntate decrivimus de heredibus nostris aut quislibet opposita persona refragare voluerit, non hoc valeat vindicare quod repetit, et Judæ traditoris similis efficiatur, et insuper inferat actoribus ecclesiæ, aut cui hoc per istam epistolam delegavimus, una cum fisco, auri lib. VI, et in argento pondus LX, et hæc epistola quam nostra simplicitas plenissima voluntate decrevit, perpetuam obtineat firmitatem.

In Christi nomine Ansebertus, peccator episcopus, hanc epistolam a me factam relegi et subsc. — Adoneus episcopus rogatus subsc. — Agnericus episcopus rogatus subsc. — Aglius episcopus rogatus subsc. — Winebertus, jubente domno Anseberto episcopo, hanc epistolam scripsi et subscripsi.

Notavi quod fecit mensis Augusti die V, anno secundo regnante domino Childeberto rege.

XXXVII.

Testamentum Ephibii abbatis, de donis collatis ecclesiæ Viennensi (insertum est testamentum Rufinæ, sororis ejus) [a] *(ann. 696).*

In Christi nomine, ego Ephibius, pro amore Dei ac beatorum apostolorum ac martyris domni Desiderii episcopi, facio testamentum de rebus meis et hereditate mea, quæ ex parentibus meis Leobio et Teodigna legitima auctoritate ad me pervenit, et ex sorore mea Rufina, quæ sine liberis defuncta, hereditatem suam mihi vivo ordine dereliquit. Hæc sunt autem quæ per hoc testamentum Deo et sanctis ejus in ecclesia Viennensi servitura per domnum nostrum Caeoldum episcopum trado : villam integram Geneciacum, cum omnibus ad eam pertinentibus, absque ullius propinquorum meorum parte, cum utriusque sexus servis, terris, silvis, aquis, portus et districtus, et quidquid ad prædictam villam pertinet, absque ullius alicujus propinquorum meorum consortio. Similiter et partem tertiam, quæ ex sorore mea supradicta jure ordinis mihi obvenit, de Parthenis villa, cum servis utriusque sexus, terris, silvis, aquis et ceteris quæ ad censum vel servitium tertiæ ipsius partis pertinent, ut nullo umquam tempore a potestate Ecclesiæ alienetur. Tradimus etiam alia in circuitum quæ a domno nostro glorioso Childeberto pro servitio nostro adquisivimus, in Engolismo villas tres, de quibus jam testamentum confecimus. Testamentum sororis nostræ, judicante senatu in Vienna civitate residente, huic testamento nostro inseruimus.

Domno meo et delicioso fratri Euphibio abbati, Rufina soror quæ sine filiis orbata resideo, et tu res tuas Deo et sanctis ejus apud Viennam tradis, nihil aliud mihi melius visum est de dono patris et matris nostræ, tertia scilicet parte Parthenis, quæ adjacet Geniciaco villæ, ut sicut alia et ista tua potestate redacta, adjuncta hereditati tuæ, sancto loco consociares, ut habeam partem in voto et dono tuo, cum sanctis Dei quorum amore hæc facis. Ego soror tua Rufina testamentum hoc meum subscribo, quæ sine alia sorore mea et aliis propinquis, usque nunc legaliter in integrum possedi, et sacro senatui ut firmum maneat roborare manibus rogavi cuncta hæc quæ superius comprehensa sunt. Super quibus etiam edictum regium fieri petivi, omnia sub integre præsidente reverendo patre meo Caeoldo sanctæ Dei et Viennensi Ecclesiæ, ut deinceps illi maneat ab hac die, trado et habendum transfundo servos utriusque sexus mille cccc, sed et liberos qui obsequium ibi faciunt D. Quicumque contra hoc testamentum ve-

[a] Editum a Dacherio, Spicil. t. XII, pag. 101, ex apographo quod Louvetus exscripserat, nec docet unde erutum fuerit. Recuderunt Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 678, omisso testamento Rufinæ, quod Ephibius frater ejus suo testamento inseruit. Hujus instrumenti meminit Mabillonius, Annal. t. I, pag. 386. Cujus monasterii abbas fuerit Ephibius suspicari difficile foret. Testamenti autem sinceritas hoc potissimum argumento videtur everti posse. Caeoldus ibi dicitur Viennensis episcopus, quo nomine critici, imprimis Mabill. ubi supra, volunt vel Caldoldum, vel Edaldum intelligi : uterque fuit quidem Viennensis episcopus, sed Caldoldus extremis Dagoberti I temporibus, circa ann. 687 ; Edaldus vero regnante Theodorico III obiit : neuter igitur vixit sub Childeberto III. Ergo testamentum Ephibii exhibet manifestum falsi indicium, cum anno 2 regni Childeberti III datum dicitur temporibus Caëoldi, Viennensis episcopi, sive hoc nomine Caldoldus, sive Edaldus intelligatur.

nerit ut votum meum disturbetur, ne servis Dei alimenta, servitia et necessaria non præstentur, senatorio judicio [a] ad libras cccc auri in publico reddere compellatur, præter multa villæ quæ compensata Ecclesiæ Viennensi et servis Dei reddatur.

Hoc testamentum ex Geneciaco villa, et de tertia portione alia sororis meæ, ego Ephibius abba manu propria roboravi, et senatoribus universis, ut hoc ipsum roborarent, jure petivi et rogavi. — Senator Eulogius parens. — Rufina soror. — Deuphibus senator. — Contumacus senator. — Pelagius senator. — Leubinus senator. — Caracteius senator. — Arginus senator. — Silvanus senator. — Gregorius senator. — Artemius senator. — Eulogius senator. — Deophilus senator. — Siagrius senator. — Rufus senator. — Ergerius senator. — Spectabilis senator. Macrinus senator. Sic et ceteri. — Simplicius quæstor, senator. — Notarius libellarius publicus [b] dictavi, subscripsi, anno II gloriosi Childeberti regis.

XXXVIII.

Charta qua Gammo, et uxor ejus Adalgudis, monasterio Lemausi a se condito, collata dona declarant, et in conventu nobilium confirmanda curant [c] (*ann.* 697).

In nomine sanctæ Trinitatis. Prosperum quidem et salubre consilium, immoque satis jocundum esse dinoscitur, ut de caduca quispiam sæculi facultate Deo conferat, quo peccato redimere sua valeat et abluere. Et quod prudentius consilium, quam ut homo de mundanis rebus comparet paradisum, et de terrena substantia transferat aliquid in cœlestia? Igitur ego Gammo et conjux mea Adalgudis, cogitantes qualiter sarcinulam peccatorum nostrorum possimus abstergere, et ad æterna gaudia pervenire, monasteriolum in loco proprietatis nostræ, nuncupante Lemauso [d], in honore sancti Johannis et sanctæ Crucis vel ceterorum dominorum cæpimus construere, ut ibidem puellas in honore sanctæ Mariæ institueremus, ut sub sancta norma regulæ ibidem conversare deberent. Quod ita et fecimus, et filiam nostram Bertam in ipso loco instituimus, ut diebus vitæ suæ, tam ipsa quam et quæ cum ipsa in ipso monasterio conversare videntur, sub ordine monastico vel regula sancti Benedicti vivere et conversari debeant, et ipsam filiam nostram Bertam ibidem instituimus esse abbatissam, et ipsum locum Lemausum sibi delegavimus, una cum omnibus quæ ibidem aspicere videntur, cum omni integritate vel adjacentiis suis, in quibuscumque pagis vel territoriis, tam ultra Ligerim sitis vel citra Ligerim. Loca vero nuncupantur ita : id est, Nova-Villa, Vintoris, Britinniacus, Quintiacus, Bragogilo, Grimoaldo-Villare, Prulliacus, Rovere, Mauro-Villa, Barbarione-Villa, villa Milies, Galdono-Maso, Ferrarias, item alias Ferrarias, Culmellas-Montis, Alnao, Tricafinis, Felcariolas, Noiolio, Mundone-Villa, Childeno Villa, Potiosus, Hadone-Villa, Flaviago, Alvernis, Posthimiago, Cacerias, Busxerias. Similiter ultra Ligerim Balbiago, Cervatiaco et Valle, ut diximus, tam ultra Ligerim, quam et citra, quicquid nostra possessio præsenti tempore esse videtur, vel inantea Deo auxiliante fuerit. Hæc loca superius comprehensa ad ipsum monasteriolum nuncupatum Lemausum, ibidem delegavimus atque firmavimus : ea vero ratione, ut, dum nos pariter advixerimus, tam ego Gammo, quam et conjunx mea Adalgudis, sed et filiæ nostræ, Berta et Maria, hoc possidere vel dominare faciamus tam ipsum monasteriolum Lemausum, quam etiam dictas villas, una cum terris, domibus, ædificiis, accolis, mancipiis, libertis, campis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, farinariis, peculiis, prædiis, mobilibus et immobilibus, cultis et incultis, omnia et ex omnibus, ad omnia stipendia sanctimonialium, vel ad ipsum monasteriolum quod nos pro amore Domini nostri Jesu-Christi in honore sancti Johannis et sanctæ Crucis et ceterorum sanctorum construximus, proficiat in augmentum. Sed et omnia quæ de presidio meo in die depositionis meæ inventum penes me aut repertum fuerit, hoc est, aurum, argentum, vestimenta, vel prædia, illa abbatissa quæ tunc temporis in ipso monasteriolo Lemauso præesse videbitur, contra heredes meos ex omnibus tertiam partem recipere debeat : ea tamen ratione, ut perpetualiter in pauperibus et peregrinis et Deum timentibus in eleemosyna pro animæ nostræ remedio dare debeant. Et dum ipse sexus femineus per se minime aliquid valeat exercere, vel pro mercede nostra aut

[a] Hæc verba maximi momenti essent ad probandum civitatum senatibus judiciariam potestatem servatam fuisse sub regibus barbaris, post eversum Romanorum imperium. Sed quid induci potest ex documento evidentissime falso?

[b] Notarii libellarii nomen nusquam occurrit in hujus ætatis instrumentis, nec alias hanc vocem deprehendimus, quam non aliunde deprompserunt Mabillonius, Cangius, et cæteri scriptores de rebus diplomaticis.

[c] Ediderunt Mabillonius, Annal. t. I, pag. 704, ex chartario S. Germani a Pratis; Bulliardus ex Mabillonio, Hist. S. Germ. a Pratis, probat. pag. 4. Ibi dicitur Authario præesse monasterio S. Germani, quod aliquam suspicionem injicit de hujus chartæ falsitate. Authario enim jam successerat Waldromerus anno tertio regni Childeberti III, ut, ubi supra, testatur Mabillonius ipse, ex instrumento quod penes se habere docet. Charta autem Gammonis notam chronologicam petit ab hoc ipso anno 3. Id quidem aperte non pugnat; nam hoc eodem anno charta Gammonis fieri, et vita cedere Authario potuit. Sed et alio modo nodum solvimus. Ante mortem Autharii conditum et dotatum fuisse arbitramur monasterium de quo agitur; Authario deinde fatis functo, Gammoni et uxori ejus animum fuisse ut dona sua huic monasterio collata, in conventu nobilium habito apud Biturigas (ante regem, more Francorum), confirmari curarent anno 3 Childeberti : et sic charta a suspicione liberatur.

[d] Quis sit locus iste dictus Lemausus, non conveniunt eruditi. Mabillonius censet eumdem esse qui nunc Gallice *Limours*, in pago Stampensi; Bulliardus *Limeux*, in diœcesi Bituricensi, cujus hodie parochia est ad præsentationem abbatis S. Germani Pratensis, juxta auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. VII, col. 421. Fallitur Bulliardus : cœnobium enim Lemausum a Gammone conditum fuisse patet in pago Stampense, ex diplomate Childeberti.

genda vel pro earum necessitatibus gubernandis, eis nullatenus est licitum foris egredi : propterea omnia jam dicta, ipsumque monasterium jam dictum Lemausum, una cum villis vel omnibus adjacentiis suis, ut diximus, in quibuslibet pagis vel territoriis, tam ultra Ligerim quam citra, ad monasterium sancti Vincentii et sanctæ Crucis, Parisius civitate, ubi sanctus Germanus in corpore quiescit, ubi Autharius abbas in Dei nomine, una cum norma plurima monachorum præesse videtur, donatum in perpetuo esse volumus, ut ibidem, sicut diximus, deinceps omni tempore permaneant, et per hanc epistolam contradimus; et, ut nullus contradicere audeat, nec temerare ipsas res quæ hic sunt insertæ, aut nos, vel heredes nostri, nec ullus quislibet alicui nec vendere vel donare neque alienare nec per ullum strumentum cartarum minuere licentiam non habeat faciendi. Et, si contigerit, juxta divinam dispensationem, ut ipsa Berta de hac luce discesserit, cui ipsas monachas vel ipsum monasterium Lemausum delegavimus, vel ipsius rectores sancti Vincentii vel sancti Germani decreverint, in ipso loco abbatissam debeant instituere, et ipsa abbatissa alias monachas in jam dicto loco non audeant mittere, vel intus alium pastorem admittere non audeant, nisi ex monasterio sancti Vincentii sanctique Germani, aut ipsos qui ibidem rectores esse videntur, quod nos in hac donationis epistola præscribere rogavimus, ego Gammo et conjunx mea Adalgudis, vel jam dictæ filiæ meæ Berta et Maria quamdiu vixerint, ipsum monasterium Lemausum vel memoratas res tenere vel dominare debeamus; et post nostrum quoque discessum, juxta quod superius diximus, tam ipsum monasterium et jam dictas villas cum adjacentiis, ipse Autharius abbas aut successores sui, qui eo tempore in ipso monasterio sancti Vincentii et sanctæ Crucis sanctique Germani fuerint, possideant perpetualiter, ut habeant in dominationem. Si quis vero, ut assolet et ut habet humana fragilitas, si nosmetipsi aut aliquis de heredibus vel proheredibus nostris, vel quælibet opposita persona, contra præsentem epistolam donationis istius quam nos pro animæ nostræ salute fieri jussimus, venire aut aliqua calumpnia per quascumque personas infringere præsumpserit, in primis iram Dei incurrat, et cum Juda traditore igni perpetuo dampnetur, et ab omnibus ecclesiis et ab omnibus pontificibus vel sacerdotibus excommunicetur, et ante conspectum sancti Vincentii et sancti Germani, quibus res istas delegavimus, in parte reproborum esse valeat, qui de rebus ad ecclesias vel pauperibus delegatas proferre voluerit, et nullatenus merces sua convaleat, nec vitam mereatur habere æternam qui nostram voluerit convellere eleemosinam. Insuper cogatur solvere fisco regis auri libras XXX, argenti pondo LX, et nec sic quod repetit valeat assequi. Et, ut epistola hujus donationis firma permaneat, Bituricas in conventu nobilium, in præsentia regis domini nostri Childeberti relecta, et Parisius civitate in monasterio sancti Vincentii, die sexto mensis Aprilis super altare sanctæ Crucis posita, anno tertio ejusdem domini nostri Childeberti regis. — Turnoaldus, ac si peccator episcopus, subscripsi. — Guntharius, et ipse indignus diaconus, subscripsi. — Madolandus, indignus abbas, subscripsi. In Christi nomine, Andeboldus abbas subscripsi. — Durandomarus, gratia Dei abbas, subscripsi. — Desiderandus, in Christi nomine abbas, subscripsi. — Ego Gammo hanc donationis meæ cartam relegendo subscripsi. — Adalgudis subscripsi. — Bertinus miles [a] subscripsi. — Berdandus miles subscripsi.

XXXIX *bis* (1). — XL.

Charta qua Pipinus Senior monasterio Laubiensi nova dona confert [b] (*ann.* 697).

In nomine sanctæ individuæ Trinitatis. Amen. Universalis Mater et Virgo singularis Christique sponsa, Ecclesia catholica, fœcunda castitatis prærogativa promeruit, quod devotum suis utilitatibus inclinemus assensum; præsertim sacrosanctæ religionis tranquillitatem et quietem cura vigili providentes, quo liberius divinæ contemplationi et orationi pro nostra nostrique regni stabilitate vacando possit ad Deum interesse, quatenus inimicis christianæ fidei eliminatis, tota sui corporis incolumitate, sub nostro sudore regnum vigeat et crescat, et hostilis ubique cervicositas se senciat subjugatam. Ego siquidem Pipinus Senior, eo favore et desiderio ductus, et uxor mea Brunihelda [c], monasterio religiosissimi viri et eximii prædicatoris pontificis Ursmari, quod est in Laubiis super Sambrum fluvium, donamus in dotem ipsius ecclesiæ perpetuo possidendam terram et sylvam quæ est inter rivum de Grunghart et rivum

[a] An titulus ille *miles* jam tum in usu, an potius vox illa male in veteri codice a chartularii scriptore lecta fuerit dubitat Mabillonius.

[b] Edita in supplemento ad opera Miræi, tom. III, pag. 283, ad exemplum chartæ spuriæ sub ejusdem Pipini nomine, quam supra exhibuimus. Præter indicia falsi in hac priori charta a nobis notata, alia in hac posteriori deprehendimus. Primo enim hæc uxorem Pipini Bruniheldam vocat, quam Plectrudem appellare debuit; 2° iterum adducitur Hydulphus, titulo ducis Lotharingiæ insignitus; 3° Silva Forestella quæ in hac posteriori charta donatur monasterio Laubiensi, jam ante sex annos priori instrumento concessa fuerat; 4° Fabricator posterioris chartæ ita ad verbum chartam priorem expressit, ut ipsas notas chronologicas, scilicet XVII Kal. Decembris, adhibuerit ad fidem exemplaris quod sibi pro archetypo proposuerat. Puderet nos expendendo hujusmodi instrumento diutius immorari.

[c] Repudiata Plectrude, uxore sua, Pippinus Alpaidem duxit; at, anno vix elapso, Alpaidem dimisit, seque Plectrudæ reconciliavit. Nulla conjux ei fuit Bruniheldæ nomine.

(1) Charta commutationis factæ inter Adalricum et Vualdromarum Sangermanensem abbatem (697). — Hujus chartæ, die vigesimo quinto Aprilis, anno tertio regni Childeberti III regis datæ, et adhuc ineditæ, autographum in Archivo regni, K, scrin. 3, nunc asservatur. Multis abhinc annis veteris cujusdam regesti Sangermanensis tegmini agglutinatum latuit, ubi nuperrime ab A. Teulet compertum est, serius autem quam ut integrum hic, suo ordine, inseri posset.

de Hergnaut, qui defluunt in Sambrum, quæ sylva Forestella dicta est ab antiquo. Verum quia præveniente gratia, clarissimus vir Dodo memorati viri prædicatione tractus ad ortodaxam fidem, et baptisatus est, et monasterialibus disciplinis et conversioni mancipatus, consilio fidelis nostri Hydulphi, ducis Lotharingiæ, provocatus, monasterio Laubiensi, quod est in honorem sancti Petri, principis apostolorum, donavit in eleemosynam perpetuam universum fundum et patrimonium suum monachus effectus; videlicet villas de Moustiers et de Bavis, cum omni integritate dominii, et universis terris, villis, pratis, aquis aquarumque decursibus, banno et justitia, servis et ancillis, sicut juste possedit, possidenda, in manu nostra resignando et dictæ ecclesiæ subsignando, certis terminis concludens, authoritate nostra communita. Hæc autem sunt loca de præcinctura illius prædii. Terminus aquæ incipiens in loco qui dicitur Ralhiers, usque de sub Moustiers, ad nemus sancti Monegundis diffiniens. Terminus sylvarum, nemus totum quod dicitur Eumont, usque ad aquam venientem de Walhiers, cum omni territorio et pagnagio, et justitia in omnibus, et ab aqua de Walliers, totum nemus quod dicitur Bruelh, et Fangias, usque ad Levoion, usque ad Willemier, et alia sylva juxta Wilhies, a monte qui dicitur Gomont, et Merdosum vadum; usque ad villam de Wilhies, et nemus situm in finio de Duchon. Infra quæ loca nostræ immunitatis tuitionem ponimus, et in usus fratrum ibidem Deo deservientium prædicto monasterio concedimus, ut ipsa libere et quiete possideant, sine advocatia vel oppressione alicujus comitis vel centenarii aut vice-domini. Nec aliquis supra territorium ecclesiæ domum erigere præter voluntatem et licentiam præsumat. Universa loca supradicta et quanta possideant, vel postmodum juste et rationabiliter possessuri sunt, sub regia tuitione suscipimus, et decernimus alicujus attentationis molestiam non sustinere. Si quis hujus immunitatis et privilegii nostri perversor extiterit, omni libertate et honore nudatus, capitali pœna feriatur. Ut autem hæc nostra concessio per succedentia tempora inconvulsa permaneat, manu nostra eam confirmamus, atque sigilli nostri impressione jussimus insigniri.

Signum Pipini regis [a] invictissimi. — Ego Adelgus cancellarius, ad vicem Ruothperti archicapellani, recognovi et subscripsi.

Data decimo septimo calendas Decembris, Lestinis, anno Dominicæ Incarnationis sexcentesimo nonagesimo septimo.

XLI.

Charta qua Aiglibertus, Cenomanensis episcopus, monasterio S. Mariæ juxta Sartam immunitates concedit [b] *(ann.* 700).

In nomine Domini nostri Jesu Christi. Dilectissimæ propinquæ nostræ Adrehildae abbatissæ, Aiglibertus Cenomannicæ urbis ac si indignus episcopus. Quia pro timore atque divino amore et reverentia sanctæ Dei genitricis Mariæ, una cum clericis fratribus et consacerdotibus, ac sororibus et sanctimonialibus nostris consensum præbentibus, convenit nobis ut in basilica sanctæ Dei genitricis Mariæ, ubi prædictam propinquam nostram Adrehildam abbatissam, nostra benevolentia, et largitione divina, et virginali sive abbatissali benedictione construimus, et cum consensu, ut diximus, ecclesiæ nostræ consacerdotum canonicorum sanctæ Dei genitricis Mariæ et sanctorum martyrum Gervasii et Protasii, ad quorum ecclesiam ipsa cella Sanctæ Mariæ, quæ est constructa intra fluvium Sartæ et murum civitatis reddit, debeant instituta servare; ut dum illius sanctæ Dei genitricis Mariæ sit voluntas, si humiles ac devote ibi consistant sanctimoniales sub regula degentes, quæ et suam prius dirigant conscientiam, et loci illius delectabilem faciant habitationem, in quo et nostra merces communis adcrescat, et laus Domini devote percurrat. Concedimus ergo hoc in præsenti inscriptione, ad sancti-

[a] Num Pipinus Senior regis titulum sibi arrogabat? Sed hæc chartam sæculo VIII confictam sapiunt.

[b] Duplicem habemus ejusdem tenoris chartam, utramque in Actis episcoporum Cenomanensium insertam, pag. 276 et 278, quam unam eamdemque censemus, ipsissimis verbis conceptam, exceptis subscriptionibus et notis chronologicis, quæ omnino diversæ sunt. Hanc autem discrepantiam inde manasse conjicimus, quod cum in aliquo exemplari veteri deficerent subscriptiones et notæ chronologicæ, eas suo marte exscriptor supplevit, quod sæpius accidisse norunt qui vetera evolverunt instrumenta. Prior charta dicitur emissa anno 11 Theodorici regis III (neque enim sub Theodorico IV vixit Aiglibertus); posterior, anno 6 Childeberti III. Mabillonius, qui neutram ignoravit, siquidem utramque edidit in Actis Cenomanensium episcoporum, unicam tamen in Annalibus memoravit, t. I, pag. 560, priorem scilicet; de posteriori vero siluit, sane quod eamdem esse utramque arbitrabatur, mutatis tantum subscriptionibus et chronologicis notis, quas sinceriores in priori judicavit. Nos contra, quod pace tanti viri dixerimus, priori temere has fuisse additas conjicimus, et genuinas esse quæ posteriori subjectæ sunt. Quorsum enim hæc repetita concessio jam ante annos quindecim concessæ immunitatis? An ut confirmaretur? Sed tunc prioris chartæ aliqua in posteriori fuisset injecta mentio. Et quam confirmationem charta posterior, paucis tantummodo abbatum subscriptionibus munita, importasset priori privilegio plusquam triginta episcoporum subscriptionibus vallato? Quin et tot episcoporum coacervata nomina interpolationis suspicionem non levem afferunt. Adde hos plerosque episcopos, fatente Mabillonio, esse ignotos; adde quosdam cognitos quidem, sed tunc temporis non exstitisse: sic Berarius ipsius Aigliberti decessor, Vindicianus Cameracensis episcopus, Adalbertus Suessionensis, Bliderannus Viennensis, Protasius Aquensis, Clemens Bellovacensis, Abbo seu Metensem volueris, seu Virdunensem episcopum. Denique subscriptio ipsius Aigliberti, qui chartam condidit, promiscue intruditur inter testes. Hanc ergo priorem chartam huic nostræ collectioni integre inserendam non duximus; subscriptiones tamen et chronologicas notas, quibus unice a posteriori discrepat, in notis subjiciemus, et inter uncos apponemus lectiones varias paucissimas, etiamsi non magni momenti videantur.

moniales spiritales, ad peregrinas seu peregrinorum ac pauperorum usum, qui propter Deum sua dereliquerunt loca vel substantiam, ut in prædicto monasterio Sanctæ Dei genitricis Mariæ, quod ad matrem ecclesiæ Cenomannicæ urbis cui præesse ac prodesse debeo, juste et legaliter pertinet, et sub dominatione pontificum ac ministrorum suorum, reddibitiones et censa onerosa ex ipso monasterio ad prædictam matrem ecclesiam persolvuntur, sicut ab institutoribus et ditatoribus ac fundatoribus ipsius monasterii et a prædecessoribus pontificibus hujus urbis dudum constitutum est, hactenus persolvuntur, leviora et faciliora esse volumus. In qua etiam cella prædictam consanguineam nostram Adrehildem venerabilem abbatissam constituimus, cum consensu sacerdotum nostrorum, ut et ibi in Christi nomine prædicta abbatissa consanguinea nostra, atque ceteræ sanctimoniales, tam infra urbem, quam et secus, juxta ecclesiam prædictam Sanctæ Dei genitricis Mariæ, secundum regulam, et nunc quandoquidem (*et quando quidem*) vivere debeant. Et quandocunque eis abbatissa prædicta sive alia defuncta fuerit, cum consensu et institutione jam dictæ urbis episcopi eligant aliam, quam utiliorem ex semetipsis ad suas animas conservandas et regendas ac Deo opitulante salvandas invenerint. Et ita nunc, tam eam quam et alias quæ præesse visæ fuerint, seu ipsas sanctimoniales ibi sub regula degentes commonemus, ut sicut cetera monasteria regularia quæ sub ordine regulæ rectius degunt, similiter et prædictum cœnobium sanctimonialium sub potestate et regimine præfatæ urbis episcopi degant, et regulam in eo omni tempore conservent. Et nos taliter vos, vel vestros quicumque illius ecclesiæ sint exactores, omnino commonemus, ut non a vobis onerosa aut aliqua gravia injuncta a præfixo locello requirantur. Sed opera vestimentorum atque quæ ad sanctimoniales pertinet faciendum, vel vestimenta ecclesiastica aut pontificalia lavanda, vel restauranda debent, facere studeant, ut regula sanctimonialium, propter censa vel exacta gravia pontificum vel ministrorum suorum inibi non negligetur sicut [sed ut] a nobis constitutum est, ita omni tempore conservetur. Et posteros nostros qui in ordine pontificum in hac sede futuri sunt, humiliter postulamus, ut quod a nobis statutum est, ab illis non violetur, et sicut institutiones eorum conservatas esse voluerint, ita et nostra conservent, ut liceat ibidem constitutis sanctimonialibus sub sancto ordine et sub regula conservare, et pro nobis vel omni populo Domini misericordiam exorare. Et, ut hic scriptus ad invicem [ad vicem] privilegii futuris temporibus habeatur, monemus ut sanctum ordinem custodiant, et omni tempore sancte et regulariter in Dei nomine inibi resideant, et assidue lectionibus vel sanctis meditationibus et orationibus vacent. Rogamus ergo ac contestamur coram Deo et angelis ejus, omnes reges, principes, potestates, dominationes, consules, proceres, sive comites, atque cunctos potentes et nobiles seu procuratores, ut hoc privilegium a nobis per consensum episcoporum ac consacerdotum nostrorum factum non frangant neque corrumpant, aut quo modo violent seu delacerent, aut in aliquo modo corrumpant, sicut [sed ut] sanctimoniales in prædicto loco seu cœnobio in amore Domini nostri Jesu Christi et sanctæ Dei genitricis Mariæ quiete et regulariter absque ulla vexatione aut marritione securiter sancte vivere permittant [a].

[a] Sequentia desunt, et horum loco in charta quam interpolatam censemus, ingesta sunt quæ sequuntur, ut videre est in Annal. Mabill. p. 279. « Unde domnorum episcoporum et metropolitanorum artium sedes tenentium suffragia poscimus, ut adhibeant mercedem ut hoc sanctum privilegium cum societate beatitudinis et consentire atque adfirmare una nobiscum non dedignentur. Iterum vos domnos pontifices humiliter deprecor ut hoc privilegium a me factum, vestris manibus roborare et subscribere, charitatis causa atque benevolentia, dignemini. In Christi nomine Aiglibertus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium devotissime a me factum libenter subscripsi. — Hildebertus, et si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — Landebertus, gratia Dei episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Landobertus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Blidramnus, ac si peccator episcopus hoc privilegium subs. — Gozenus, peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Dei nomine Protasius, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — Datopidus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — Datbertus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Herlingus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Berarius, ac si peccator episcopus, subscripsi. — In Christi nomine Aiglibertus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Adaldus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — Rigobertus, peccator episcopus, hoc privilegium subscripsi. — In Christi nomine Adalbertus, peccator episcopus, hoc privilegium subs. — Abbo misericordia Dei episcopus subs. — In Christi nomine Hermenarius, peccator episcopus subs. — In Christi nomine Vindicianus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Burgoardus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Aquilinus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — Theodefredus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Frambertus episcopus hoc privilegium subs. — Ondingus episcopus subs. — Berulfus episcopus hoc privilegium subs. — Hadegarius, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — Theodegarius, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Autsinus, ac si peccator episcopus, subs. — In Christi nomine Erleharius, ac si peccator episcopus, subs. — In Dei nomine Havingis, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Christi nomine Clemens episcopus hoc privilegium subscripsi. — In Christi nomine Raganteus, ac si peccator episcopus, hoc privilegium subscripsi. — Hadoaldus, peccator episcopus, hoc privilegium subs. — In Dei nomine Winicharius abbas subs. — In Dei nomine Hadoindus archidiaconus subscripsi. — In Dei nomine Sado Christi humilis subs. — Actum Cenomannis civitate, in mense Junio, anno xj, regnante domno Theodorico gloriosissimo rege. — Ego Bodolenus emmanuensis subscripsi. »

Actum Cenomannis civitate, in mense Junio, anno 6 regni domini nostri Hildeberti gloriosissimi regis.

In Christi nomine Aiglibertus, ac si peccator episcopus, subscripsi. — Thalusius abbas subs. — Sarromalus subscripsi. — Ursus, nomine non opere presbyter, subs. — In Christi nomine Bertaoldus abbas subscripsi. — In Christi nomine Lundulfus archidiaconus subscripsi. — Demicione diaconus subscripsi. — Maurentinus, jubente domino meo, subs. — Ego Bertigiselus peccator, jubente domino meo, scripsi et subscripsi.

XLII.

Fragmentum testamenti Erminethrudis, quo legata plurima ecclesiis et personis scribit [a] (*ann.* 700).

. . . . . sacratissimus fiscus percipeat. Si vero omnia quod in hunc testamentum inserui in [tactum] custodieris, quidquid tibi superius deligavi in tuo jure perenni tempore permaneant. [Si quid] in hunc testamentum, cuicumque non depotavi tibi, dulcissime fili, habere cupio. Similiter, ... demandatione bonae memoriae Deorovaldi dono tibi canna argentea, valente plus minus sol. XXV, et a parte mea dono tibi cauco argenteo, valente sol. XXX; et medietatem ovium, quas Vigilius adtendit, cum pastore, nomine Gaugiulfo. Simili modo de Latiniaco et Balbiniaco, tam vestis quam aeramen vel utinsilia, et de bovebus ex omnio medietatem, tibi dulcissime fili, habere praecipio. Pari conditione ex demandatione bonae memoriae Deorovaldi, dono tibi, dulcissime fili, de portione ejus et de proprietate mea, mancipia his nominebus: Unnegiselo, Aunemundo, et filias Patricio, id est Fedane et Ausegunde et Agnechilde et Baccione, cum gregim porcorum; vineae pedaturas duas, sitas in monte Maurilioni, quas Theodaharius et Garimundus colent. Vineae pedatura, tertia, sita in monte Metobaure, cum vinitore Guntrachario. Vineae pedatura quarta, sita Tauriniaco, quem Imneredus colit, cum vinetore Munegisilo. Vineae pedatura quinta, sita in monte Vultoricino, quem Sevila colit, cum ipso vinitore. Haec omnia suprascribta, tibi, dulcissime fili, ex mea voluntate vel ex demandacione dive memoriae Deorovaldi habere constitui. Vinea sita in monte Me. . . . . quem Habundancius colit, medietatem sancte ecclesiae. . . eliense dare praecipio; aliam medietatem de ipsa vinea dulcissimo nepoti meo Bertigisilo habere jubeo. Vinea quem Agila femina tenuit, et vineam quem Innacharius colit, dulcissimae nepti meae Deorovarae, cum ipso Innachario, habere praecipio. Vinea plantas qui sunt secus vineam Sevilam, dulcissimo nepoti meo Berterico habere praecipio. Vinea quem Vincimalus in monte Vultoricino colit, et puella nomine Sunnechilde, et ancilla nomine Iveriae cum filio Leudino, dulcissimae norae meae Bertovarae habere jubeo. Item dulcissimo nepoti meo Bertegisilo, ichriario argenteo, et mancipia his nominebus: Sunniulfo, et sorore ejus Gibethrude, et filias Anthimio, et filio The. . . . . nae juniore habere constituo. Nepti meae Deorovarae, scutella argentea cruciclata [b], et mancipia his nominebus: Tanechildem, Imnegunthem, Imnegisilum; et lectaria ad lecto uno, qui melior fuerit, et puero nomine Gundofredo, et ancilla nomine Thaigundem, nec non et puella nomine Audechildem, dari constituo. Dulcissimo nepoti meo Berterico, puero nomine Medigisilo habere jubeo. Baselicis constitutis Parisius, id est baselicae Sancti Petri, urcio argenteo, valente soledus duodece, et fibla aurea gemmata. . . . . manto dari constituo. Baselicae domnae Mariae gavata argentea valente sol. duodece, et cruce aurea valente sol. septe, dari jubeo. Baselicae domni Stefani anolo aureo nigellato, valente sol. quatuor, dari volo. Baselicae domni Gervasi anolo aureo, nomen meum in se habentem scribtum, dari praecipio. Baselicae Sancti Sinfuriani, in qua bonae recordacionis filius meus Deorovaldus requiescit, freno valente sol. duodece, et caballo strato, et carruca in qua sedere consuevi, cum boves: et lectaria cum omnis tratura sua [c], pro devotione mea et requiem

[a] Vulgavit Mabillonius, ad calcem Liturgiæ Gallicanæ, pag. 463, et iterum in appendice ad supplementum De re diplomatica, pag. 92 et seq., ex authentico Sandionysiano (nunc in Archivo regni, K tab. XV, asservato; edidit quoque Marini, Papiri dipl. n. LXXVI). Testamentum conditum est ab Erminethrude, matrona illustri, ut arguere licet ex dignitate Mummoli comitis et quorumdam aliorum qui instrumentum suis subscriptionibus vallaverunt. Illud sub initia octavi sæculi collocandum censet Mabillonius, Annal. t. I, pag. 623. Notæ chronologicæ in capite præfixæ fuerant, ut patet ex ipsius testamenti extrema clausula; sed injuria temporis perierunt, et materiæ fragilitate, quæ fuit papyrus Ægyptiaca, ut idem Mabillonius docet. Legata scribit Erminethrudis basilicis plurimis, inter quas memorat basilicam *Sanctæ Crucis vel domni Vincentii* Parisiensis, quod confirmat hanc ipsam basilicam duplici nomine jam tum appellatam fuisse. Memorat et basilicam S. Sinsuriani, quam quidam arbitrati sunt esse ædiculam S. Symphoriani a B. Germano, episcopo Parisiensi, adjunctam S. Vincentii basilicæ, vid. Mab. ubi sup. pag. 624: sed hujusmodi ædiculis nomen basilicæ neutiquam tribuebatur. [Hoc tamen, pace cl. viri, dubium haberi non potest, cum nomen S. *Sinfuriani*, non autem *Sinsuriani*, ubique clarissime legatur in autographo.] Inter alia legat Erminethrudis currum in quo vehebatur, et boves, juxta morem matronarum sub regibus Merovingicis, vide Greg. Turon. Hist. lib. III, cap. 26. Legat et Latiniacum villam in pago Meldensi, quod primo aspectu videtur pugnare cum diplomate Theodorici III (*Vide supra*), quo villa eadem, anno 688, S. Dionysio concessa fuerat. Sed de aliqua villæ parte, non de toto Latiniaco utraque concessio intelligenda est; quæ conjectura cum venisset in mentem Mabillonii, id ita se habuisse deinde resciyit a Dionysianis, Suppl. de Re diplom. pag. 22, qui monasterii sui res apprime noverant. Hi enim testati sunt S. Dionysium in villa Latiniaco nihil unquam possedisse præter rusticanum prædium cum parte justitiæ.

[b] [Voces *ichriarius*, *cruciclatus*, *pariclus*, minime reperias in Gloss. Cangiano.]

[c] [Hæ voces consonant capiti 6 additi legi Salicæ, ubi nuncupatur *lectum stratum*; conf. Marini, annot. 5, pag. 261.]

Deorovaldi, dari praecipio. Alia carruca cum boves vel omni stratura sua ecclisiae vici Bonisiacinsis dari jubeo. Similiter villarem, cui vocabulum est Volonno, cum adjacentia sua, suprascribtae ecclesiae Bonisiacense, pro remedium animae meae habere praecipio. Sacrosancte Ecclesiae civitatis Parisiorum, missurio argenteo, valente sol. quinquaginta, dari praecipio. Baselicae Sancte-Cruces vel domni Vincenti, cocliaria argentea dece dari jubeo. Lectaria par uno, et vestimenti mei pareclo uno, fratribus ad minsa baselicae Sancti-Dionisi dari praecipio. Alio pareclo vestimenti ad vico Bonisiaca fratribus dari constituo. Tertio pariclo vestimenti Emilia ad vico dari jubeo. Item, pro remedium anemae meae, vel ex demandacione bonae recordationis fili mei Deorovaldi, villam cui vocabulum est Latiniaco, sita in territurio Meldinse, cum campis, colonecis ad eadem pertinentes, cum pratis, pascuis, silvis, vel in omni jure et termino suo, quia in portione supramemorati filii mei Deorovaldi obvenit, cum omni integritate baselicae Sancti-Sinfuriani, ubi saepultura habere dinuscitur, pro requiem ejus dari praecipio. Similiter porcario, nomine Gundilane, cum gregim porcorum, et Baudomere cum gregim ovium et troppo jumentorum, qui sunt ad suprascripta villa Latiniaco, supradictae baselicae Sancti-Sinfuriani habere jubeo. Goderico et Gunderico in suprascriptam villam, quem baselicae domni Sinfuriani deligavi, ita jubeo ut laborent, unde ad ipsa baselica oblata cotidiae ministretur. Leudulfo cum vinea quem Sabucito colit, ad oraturio qui est in villa Latiniaco, unde ibidem oblata occurrat, dari volo. Baudulfus, Sumthaharius, similiter cum boves ut laborent jubeo, unde oblata ad baselica S. Sinfuriani, pro requiem Deorovaldi offeretur. Simili modo vineae pedatura una, sita Tauriniaco, et quem Pinpo colit, baselicae domni Georgi Cab. . . . . dari praecipio. Vineae pedatura una, sita in monte Buxata, quem Juvius colit, ecclisiae Bonisiacinse dari constituo. Vinea, quem Uvassio colit, cum ipso Uvassione. . . . . nomene Theuderico quem. . . . . colere debeat, baselicae domni Sinfuriani. . . . . oblata. . . . . dari constituo. Vineae pedatura una, sita in monte Blixata, quem Leudefredo colit, baselicae Sancti Martini ciperente dari jubeo.

Libertorum meorum nomena in his testamento abnecti constituo Medibergane, Honorio, Gundleubane, Piane, Sumthulfo, Ciuccirane, Hicchicione, Maxa uxore, Chioberga, Sinderedo, Angilone, Leudefredo, cum uxore Vuandilone, Chaideruna, Childeruna, Thrasteberga, Theodachario, Vigilio cum uxore Sunnine, Agione cum filio suo Garilulfo, Vineimalo cum uxore Maurella, Mellita cum filio suo juniore, Coccione cum filio suo Daigisilo, Mudilane cum filiis suis Munegisilo et Monechrude, Acchioue, Bonane, Leubosuintho, Gibulfo filio Vigilio, Dommoruna, Childerimane, Basone, Childegiselo, Childegunthe, Chrodulfo, Asindebergane, Monechilde, Aeterno, Bauderuna. Hos omnes cum omni peculiare eorum, tam areolas, hospitiola, hortellos, vel vineolas, et cum id quod in quibuslibet rebus habere videntur liberos liberasque esse praecipio; et quidquid exinde facere voluerint, habeant liberam potestatem. Similiter Mumolane cum omni peculiare suo ingenuam esse praecipio : luminaria tantum in ecclisia Bonisiaca ministrare stodeat. Vualacharium cum omni peculiare suo, et cum boves quos bajolat, ingenuum ea condicione esse dibeo [*sic*], ut ligna tantum ad oblata faciendum ministrare procuret. Gundefredo cum boves duos laborare praecipio unde cera ad baselica domni Sinfuriani comparetur. Martiniano Theoderuna, cum filio suo seniore, cum peculiare eorum, sicut suprascribti benemereti, ingenuos esse jubeo. Simili modo pro remedium animae meae et ex demandatione fili mei Deorovaldi, Gygone, Septeredo cum uxore Goderuna, Theodonivia, Baudonivia, Carane, Patricio cum uxore Eusebia, Dagarico cum uxore Aurovefa, Ciuncioleno, Blidemundo cum filia Blidechilde, Manileubo, Trasilane, Eumundo, Inneredo cum uxore Torigia, Chadulfo, Aridia, Rocculane, Babiccone, Gunthivera : hos omnes cum omni peculiare, tam areolas, quam hospiciola, vineolas, vel hortellos, cum id quod praesenti tempore habere videntur, ingenuus esse constituo. Baudulfo et Sumthahario cum boves quos bajolant, laborare praecipio, unde oblata ab baselica domni Sinfuriani jugiter ministretur. Ita do, ita ligo, ita testor, ita vos mihi, Quiritis, testimonium perhibetote testanti; citeri citeraeque proximi proximeque, exheredis mihi estote; proculque habetote. Si que liturae vel caraxaturae in hoc testamento meo sunt, ego feci fierique praecipi, dum mihi saepis volui recenseri. Addi etiam constitui, si quis contra hanc testamentum venire voluerit, aut voluntatem meam in aliquo corrumpere temptaverit, a communione omnium sanctorum et a limenebus ecclisiarum efficeatur extraneus, et insuper ante tribunal Xpi anathimatus permaneat. Actum Parisius sub die et tempore supra scripto.

Signum † Erminethrudiae testatricis. — † Mummolus com. rogante et praesente Erminthrude hunc testamentum subs. — Scupilio spatarius, rogante Erminethrudiae huic testamentum subternot. diae et anno quibus supra. Munegiselus, rogante et praesente Ermminethrude, hunc testamentum test. subternot. die et anno quibus supra. — Baudacharius defensor subs. — Eusebius, rogatus ab Erminethrude, hunc testamentum scripsi, relegi et subs.

XLIII.

Charta qua Pipinus et Plectrudis, uxor ejus, quædam commutant cum Armonio, episcopo Virdunensi, et Angleberto archidiacono, qui ecclesiæ S. Videni (S. Vitoni) *præerat; ac huic ecclesiæ dona conferunt Pipinus, Armonius et Anglebertus* [a] *(ann. 702).*

In nomine Domini nostri Jesu Christi, amen.

[a] Pluries edita fuit. Hanc Wasseburgus vulgavit primus, Antiq. Belg. pag. 110, *recte*, cruta ex

Cum inter illuster viro Pipino ejusque illustra matrona Plectrude, apud apostolico viro Armonio, episcopo Virdunensis urbis, seu venerabili viro Angleberto, archidiacono, qui in ecclesia Sancto Videno, ubi pretiosus suus corpus requiescit, præest, esset collatio de locella per commutationum causa sibi invicem et congrua vel opportuna facere deberent, quod et fecerunt; ideo per presentem commutationem donat illuster vir Pipinus, ejusque illustra matrona Plectrudis, loco nuncupante Pararito, quicquid ibidem ad diem presentem possidere vel dominare videntur, cum edificiis, pratis, silvis : quæ sunt terminationes silve a Luponis fontana usque Domus fontana; altera terminatio per Perfunt vivo usque Biunna; tertia et quarta communis terminatio, Filealina de Herberica villa, et Sancti Mauricii : et dono in ipsis finibus, pascuis, aquis aquarumque decursibus, cum omni jure vel integre terminum, seu statu suo quod predicto loco in Dei nomine pertinet, cum mancipiis tam rusticis quam urbanis, quicquid ibidem a die presente dominare videntur ad partem ecclesiæ domno Videno, vel qui ibidem prefuerint, aut clericis ibidem deservientibus, in omnem soliditatem donant et affirmant, ut quicquid de his predicte ecclesie decreverit voluntas, faciendi liberam habeant potestatem. Similiter donat ipse apostolicus vir Armonius episcopus, et venerabilis vir Anglebertus archidiaconus, loco nuncupante Commenarias, quem ipse Pipinus ejusque illustra matrona Plectrudis ad ipsam ecclesiam domno Videno per cartulam concessionis eorum tradiderunt, cum edificiis, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cum omni termino vel statu suo, sicut ab ipsa ecclesia presenti tempore possidetur, ad ipsam ecclesiam confirmamus, absque cujuscumque repetitione vel requisitione; et, si aliqua pars fuerit, aut aliqua inquietudo aut fatigatio, nos ipsi aut heredes nostri, vel successorum nostrorum qui contra hoc facere presumpserint, inferant, parte custodiente, auri libras tres, argenti pondera quinquaginta. Factam commutationem sub die XIII Kalendas Februarii anno 7 regni domno nostro Childeberto regis. Ego Hardricus, jubente domno Pipino ejusque illustra matrona Plectrude, hanc cartam scripsi et subscripsi. — S. Ansigisubo comite. — S. Ansberto com. — S. Hardrico com. — S. Bovone com. — S. Erimardo com. — S. Bathiso com. — S. Gonduino com. — S. Ramfrido com.

archivo S. Vitoni, sed hiulcam, cum in vetusto instrumento vocum quarumdam lectionem assequi non potuisset. Ex eodem archivo depromptam longo post tempore typis mandavit Labbeus, Miscell. t. II, pag. 434, plurimis prætermissis. Recuderunt Cointius, Ann. t. IV, pag. 384, ex Wasseburgo, Coll. script. rer. Franc. ex Labbeo, t. IV, pag. 680. Accuratius edidit Calmetus, Hist. Lothar. t. II, prob. pag. 83, ex veteri chartulario S. Vitoni. Nos edimus ad fidem apographi in chartophylacio nostro servati, diligentissima cura ex eodem chartulario descripti. Mabillonius, qui hoc instrumentum apud Labbeum viderat, hallucinatus est in notis chronologicis referendis, Annal. t. II. pag. 164 : scilicet,

XLIV.

Charta qua Eodebertus omnem rem suam in Rumeliaco vendit Rigoberto Sithiensi abbati [a] (*ann.* 704).

Domino sancto et in Christo venerabili viro Rigoberto, abbati de monasterio Sith'u, Eodebertus venditor. Constat me non imaginario jure, sed plenissima voluntate, vobis vendidisse, et ita vendidi, tradidisse, et ita tradidi de presente, hoc est omnem rem portionis mee, in loco nuncupante Rumliaco, in pago Taruanninse, quam de parte filii mei Chardeberti quondam, ex luctuosa hereditate mihi obvenit, id est, cum terris, domibus, edificiis, mancipiis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, farinariis, greges cum pastoribus, rem inexquisitam, ad integrum, quantumcumque conjux mea ibidem tenuit moriensque dereliquit, vel ad filium nostrum superius nominatum de parte sua ad ipsum pervenit, hoc et integrato ordine ipse abbas vel pars monasterii sui, in jure et dominatione eorum, a die presenti faciant recipere vel dominare; unde accepimus a vobis in precio taxato, juxta quod nobis bene complacuit atque convenit, inter aurum et argentum, solidos mille quingentos tantum, ita ut ab hodierna die ipse abba, vel pars monasterii sui, habendi, tenendi, dandi, vendendi, commutandi, vel quicquid exinde facere voluerit liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, si nos ipsi, aut ullus de heredibus aut proheredibus nostris, vel quislibet opposita persona, qui contra hanc vendicionem quam ego plenissima voluntate fieri vel conscribi rogavi, venire aut effringere presumpserit, et a me vel a meis heredibus defensatum non fuerit, tunc inferamus nos vel heredes nostri tantum et alia tantum, quantum a vobis accepimus, vel quantum ipsa res eo tempore meliorata valuerit, duplam pecuniam statuta servante componat, et quod repetit evindicare non valeat, sed presens vendicio hec omni tempore firma et inviolata permaneat, cum stipulatione subnixa.

Actum Sitdiu monasterio, quod fecit mensis Maius dies xvj, anno x regni domni nostri Childeberti gloriosi regis. — Signum Eodberti, qui hanc vendicionem fieri rogavit. — Signum Fladeberti. — Signum Madalchari. — Signum Erleberti. — Signum Childolfi. — Signum Mauriane. — Signum Sigeberti.

Erchembodus lector hanc vendicionem scribsit et subscribsit.

decimo septimo scripsit pro decimo tertio kal. Feb. Ipse, cum Cointio, Calmeto et aliis ubi supra, Nov. Gall. Christ. t. XIII, col. 1170, etc., chartam hanc adjudicat anno Christi 701; sed cum regni Childeberti initium repetendum sit a mense Martio anni 695, annus septimus regni ejus, XIII kal. Feb., id est vigesima die mensis Januarii, incidit in annum Christi 702.

[a] Hucusque ineditam chartam vulgamus ex apographo domni de Witte, Sithiensibus archivis præpositi, qui ipsam ex chartulario Folquini deprompsit, et in chartophylacio nostro deposuit. [Cf. Chartularium Sithiense a doctissimo Guérard vulgatum, pag. 38.]

XLV.

Charta qua Arnulphus, Burgundionum dux, monasterio SS. Apostolorum juxta Metas donat Floriacum prædium et res alias plurimas [a] (*ann.* 706).

Sagaci antiquorum solertia utiliter satis olim provisum est, posterorum memoriæ litteris mandare, si quis, sibi et animæ suæ consulens, aliquid Ecclesiæ Dei de rebus propriis, vel ante mortem vel in ipsa morte contulerit. Quapropter noverit futura ætas quia ego Arnulphus, gratia Dei, post genitorem meum Drogonem, dono avi mei gloriosi principis Pipini, Burgundionum dux, hujus vitæ instabilitatem perpendens, et quia gloria mundi velut fœnum arescit, et cogitans de remedio animæ meæ ut post mortem vitam inveniam, petii a venerabili viro Luitberto, abbate monasterii juxta civitatem Mettensem siti, quod dicitur ad Sanctos Apostolos, ubi attavus meus, gloriosus Christi confessor, sanctus Arnulphus, a quo et nomen et originem duco, in corpore requiescit, ut mihi quoque in eodem cœnobio locus sepulturæ donaretur, juxta genitorem meum prædictum Drogonem et germanum meum Hugonem sacerdotem, quoniam ibi omnis pœne parentela mea, amore pii prædecessoris nostri et parentis sancti Arnulphi ducta, sepulturam delegit; quod mihi idem venerabilis abbas Luitbertus benigne concessit. Ideoque et ego, pro hujusmodi benevolentia, et ut anima mea hereditatem in cœlis cum pio patre nostro sæpe nominando sancto Arnulpho habere mereatur, dono donatumque in perpetuum volo ad ipsum locum prædium meum Floriacum dictum, situm in pago Wabrinse et in comitatu Scarponensi, mansum videlicet indominicatum, cum ædificiis superpositis, et mancipiis utriusque sexus ad ipsum prædium pertinentibus, et quicquid in ipso alodo vel ipse vel antecessores mei visi sumus habuisse, tam in campis cultis et incultis, quam in silvis, pratis, vineis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, viis et inviis, exitibus et redditibus, farinariis, quadrupedibus, mobilibus et immobilibus, vel quicquid modo ullo dici aut nominari potest. Dono etiam in Liedes villa mansum indominicatum, cum ædificio desuper sito, juxtaque hunc mansum, alium mansionarium cum terris aratoriis ad dies plus minus xxij, et quartariis ij, pratoque ad falces iij; item in Beruldi villa cuminas indominicatas iij, quæ ita jacent, una in ipsa Beruldi villa, alia in loco qui dicitur Marconis pratum, tertia in loco dicto Amolberti campus, cum quartariis septem, et silva minuta ad dies xx, in loco qui dicitur Bouerex silva; pratum quoque in ipsa villa ad falces iij; et alio loco dicto Intriberis, et Marchei pratum ad falces lx. Dono insuper in villa Mariolas quicquid post fratrem meum bonæ memoriæ Godefridum hereditate mihi obvenit: id est, terram aratoriam indominicatam, plusquam jugera cc; pratum etiam ad falces xxx, et silvam minutam ad dies xc. Hæc, et omnia ad hæc pertinentia, ad ipsum locum dono, trado, et de meo jure in potestatem servorum Dei inibi commanentium totum ad integrum, ea lege qua ego hæc hactenus possedi, id est cum omni integritate, et absque illius alterius dominii participatione transfundo, ut ipsi servi Dei ea firmiter a die presenti et deinceps teneant, possideant et liberam facultatem habeant faciendi de eis quicquid ad utilitatem sui et ipsius basilicæ proficere viderint. Quod si quis, quod absit et quod futurum non credo, de posteris nostris, aut quæcumque alia persona vel potestas, contra hanc donationem nostram aliquid violentiæ facere voluerit, et prædium ipsum, vel ad ipsum aliquid pertinens auferre ab eodem sancto loco temptaverit, vel aliquid injustæ dominationis sibi in his quæ solide damus, usurpare conatus fuerit, noverit se in die ju-

[a] Ex archivo monasterii SS. Apostolorum, hodie S. Arnulphi, deprompta exstat apud Meurissium in Vitis episcoporum Metensium, pag. 111; Bouchetum De origine regiæ domus Franciæ, prob. pag. 69; Cointium in Ann. et ex chart. S. Arnulphi, t. IV, pag. 456; Nov. Gall. Christ. t. XIII, instr. col. 369. Eamdem chartam, Gallice versam, Walladierus, Basilica S. Arnulphi, pag. 188, vulgavit ex autographo, quod se propriis oculis vidisse testatur, antiquissimo charactere in cortice exaratum. Nos edimus ex apographo quod in chartophylacio nostro deposuit D. Tabouillot, e congregatione S. Vitoni, cum autographo a se diligenter collatum. In editis huic instrumento hæc præmittuntur: « Ego Arnulphus, dux post patrem meum Drogonem, villam meam Creanto concedo post mortem patris mei Drogonis, et sic fiat secundum istam litteram quæ describitur. » Tum sequitur charta qualem exhibemus, cum paucis et levioris momenti discrepantiis, quas notare operæ pretium non duximus. Qui chartam hanc ediderunt, ipsam habuerunt pro legitima, excepto Cointio, qui eam validis argumentis supposititiam monstrat: 1° Drogo, cui, juxta hanc chartam, in ducatu Burgundiæ successit Arnulphus, neutiquam Burgundiæ, sed Campaniæ dux fuit; 2° Idem Drogo, ex unanimi veterum annalistarum consensu, non nisi anno 708 vita cessit; ergo commentitia est charta quæ post mortem Drogonis data dicitur, anno x regni Childeberti III, mense Junio, id est anno Chr. 704. Mittimus notam chronologicam ab Incarnatione petitam, contra morem hujus ætatis. Mittimus discordantiam inter annum regni x et annum Incarnationis 706. Hæc forte interpolata videri possent; sed alia quæ notavimus satis superque falsum produnt. Ad fidem hujus instrumenti, Drogoni tres filii assignati sunt, Arnulphus, Hugo sacerdos et Godefridus; quibus quartus additur, Pipinus, in charta non melioris notæ, Hugonis sacerdotis, quam alibi exhibebimus et expendemus. [Attamen charta defendi posset: 1° Nihil obstat quin Drogo Burgundiæ simul et Campaniæ dux fuerit. Fac tamen enim Campaniæ ducatum tantummodo habuisse, nihil obstat quominus, Drogone mortuo, Pippinus filium ejus Burgundiæ præposuerit, ne Campaniæ ducatum hereditario jure adquisisse videretur; 2° Citra controversiam annus 10 Childeberti III male indicatur; oportebat, annus 14 vel 15; sed hoc amanuensis vel notarii oscitantiæ tribui facile potest; complurimasque hujusmodi excusationes adhibuit clarus vir de Brequigny. Sane iniqua lex critices foret si, propter errata, vel apud accuratiores typographos nostros non raro accidentia (1), veteribus instrumentis, quæ in se nihil incredibile habent, fides esset deneganda.]

(1) Hujusmodi oscitantiæ exemplum ipse præbet de Brequigny qui ter, semel in annotatione et bis in prolegomenis, mortem Drogonis assignat anno 608; quem errorem emendandum curavi.

dicii de his coram justo judice rationem redditurum, et partem maledictionis æternæ cum Dathan et Abiron et Juda proditore habiturum. Nos tamen, ut hæc nostra donatio firma in perpetuum maneat, testamentum hoc litteris firmatum manu propria roboramus.

Actum publice in villa Oppilla, sub die quinta kalendas Julii, anno ab Incarnatione Domini DCCVI, indictione IV, regnante Childeberto rege, anno regni ipsius X. — Ego Arnulphus hanc donationem litteris traditam, manu propria signavi et firmavi. — Signum Adilonis comitis. — Signum Widonis comitis. — Signum Tremberti comitis. — Signum Lamberti comitis. — Signum Warnarii comitis. — Signum Tmusonis scabini [a]. — Signum Rozelonis. — Signum Tietuini. — Signum Tuleradi. — Signum Amelii. — Signum Ursonis. — Signum Remigii. — Ego Adelardus, ad vicem Bernardi primi scrinii, rogatus scripsi.

XLVI.

Charta qua Darmundus vendit Erlifrido, abbati Sithiensi, prædia in pagis Vermandense et Noviomense[b] (*ann.* 708).

Domino et venerabili viro Erlifrido [c], abbati de monasterio Sitdiu, Darmundus venditor. Constat me non imaginario jure, sed plenissima voluntate tibi vendidisse, et ita vendidi : hoc est, duas partes de re portionis mee, in loco nuncupante Saroaldsclusa, super fluvio Sumna, in pago Vermandinse; similiter et in Appiliaco super fluvio Isara duas partes sitas in pago Noviomensi, seu in Diva et Corbunaco duas partes ad integrum, hoc est, tam in terris, domibus, ædificiis, mancipiis, vineis, campis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, farinariis, peculiis, cultis et incultis, suprascribtas porciones a die presenti tibi trado atque transcribere rogo perpetualiter ad possidendum ; unde accepi in precio quod inter nos bene complacuit, hoc est, inter aurum et argentum [d], solidos mille quingentos tantum, ita ut a die presenti, ipsas portiones habendi, tenendi, dandi, vendendi, commutandi, vel quicquid exinde volueris facere liberam et firmissimam, Christo propitio, in omnibus habeas potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, vel quislibet opposita aut extranea persona, contra hanc vendicionem venerit, inferamus vobis tantum, et alia tantum, quantum a vobis accepimus, duplamque pecuniam, consocio fisco distringente, coactus exsolvat, et quod repetit evindicare non valeat; sed hec vendicio omni tempore firma permaneat, cum stipulatione subnixa.

Actum Sitdiu monasterio, VJ nonas Maii, anno XIV imperii domni nostri Hildeberti gloriosi regis. — Ego Darmundus venditor, qui hanc vendicionem fieri rogavi. — Ravangerus, ac si indignus episcopus, subscripsit. — † Fulberti. — † Madalharii. — † Humberti vicarius. — Chrodbertus hanc vendicionem scribsit et subscribsit.

XLVII.

Charta qua Sigibaudus, Metensis episcopus, et Wolfaudus comes, prædia inter se commutant [e] (*an.* 708).

In Dei nomine. Bonum pacis placuit qualiter convenit inter apostolicum virum Sigibaudum, episco-

[a] [Hæc vox, quæ nullibi, ut notat summus vir de Savigny, Hist. juris Romani medio ævo, cap. 4, § 69, ante secundam stirpem regum Francorum reperitur, multum contra instrumenti auctoritatem facere videretur. Attamen nihil tam certi cognitum est de institutionibus Austrasiæ, ut asseri possit, quibusdam hominibus in ditione principum. vel optimatum degentibus scabini nomen nunquam fuisse tributum.]

[b] Iisdem verbis concepta est charta hæc, quibus charta Eodeberti, quam supra vulgavimus. Ex eodem Folquini chartulario deprompta est, ac in chartophylacio nostro reposita, a jam sæpe laudato D. de Witte. Hujus chartæ fragmentum in lucem miserat Malbrancus, De Morinis, lib. IV, cap. 48; ex ipso recudit Cointius, Annal. t. IV, pag. 492. [Cf. chartularii Sithiensis editionem, a claro viro Guérard publici juris factam, pag. 40.] Neutri autem de chartæ sinceritate suspicionem injecit, quod in notis chronologicis memorentur anni *imperii* Childeberti. Certe nuspiam anni regnorum Merovingicorum anni *imperii* dicti sunt, vide Mabill. Dipl. pag. 195, et Dipl. novam, t. IV, pag. 539; nec id in instrumentis bonæ notæ usurpatum est ante regna Carlovingica. Hoc quidem haberemus pro falsi indicio, si ita scriptum fuisse in autographo constaret. Sed quoniam instrumentum ex chartulario erutum est, mendum oscitantiæ scriptoris imputandum ducimus, cum de cætero in tota charta nihil sit quod falsum sapiat. Adde Iperium in chronico Sithiensi, apud Marten. Thes. anecd. t. III, col. 476, chartam ipsam memorasse et notas ejus chronologicas sic exhibuisse, *VJ nonas Maii, anno decimo tertio domini Hildeberti gloriosi regis*, nulla nec regni nec imperii mentione habita. Alia ibi discrepantia notanda est, scilicet annus XIIJ pro XIV. Infiniti essemus si discrepantiis ejusmodi, quibus scatent libri veteres, exscribendis studeremus. Sic de ipso Erlifridi nomine non concordant scriptores : ipsum enim Erlebertum appellat Mabillonius, Annal. t. I, pag. 620, et utrumque nomen agnoscunt auctores Novæ Galliæ Christianæ, ubi supra; verum his expendendis non licet nobis diutius immorari.

[c] [Erlifredus, qui in recenti editione chartularii eruditi Guérard, Erlefredus vocatur, a sancto Bertino monasterio Sithiensi præpositus fuerat post Rigobertum, de quo dictum est pag. 264, annot, 3. Erlifridi tempore fato functus est Bertinus, non anno 698, ut legimus in chartulario, pag. 41, sed, ut recte notat doctus editor, anno 709, qui erat XV regni Childeberti.]

[d] [Hic, ut in charta anni 704 supra, pag. 265, notandæ sunt voces *inter aurum et argentum*. Quo pacto intelligendæ sint, definire non ita facile visum est eruditis viris qui prolegomena hujusce collectionis concinnaverunt, part. II, sect. X, cap. 3, § 1, n. 18. Si rem quam in incerto reliquerunt attingere licet, conjicerem verbum *inter* idem valere ac *tam quam*, ut videtur censuisse Cangius, voc. *Inter*, clausulamque significare, solutionem præstandam esse *tam in auro quam in argento*. Videant eruditi.]

[e] Vulgavit Baluzius, Miscell. t. IV, pag. 409, ex chartulario S. Michaelis ad Mosam; recudit Calmetus, Hist. Lothar. t. I, prob. pag. 267. Memoravit Wasseburgus, Antiq. Gall. Belg. fol. 115, v°, chartam hanc, quam tribuit anno XIV regni Childeberti III. Cointius pro Childeberto Theodoricum reponendum arbitratur, Annal. t. IV, pag. 829; sed Wasseburgum tuetur chartularii lectio quam Baluzius exhibet, et suffragatur Mabillonius, Annal. Bened. t. I, pag. 21. Frustra Cointius objicit Sigibaudum, Metensem episcopum,

pum Metensis Ecclesiæ, et inter Wolfaudum comitem, ut locella eorum inter se commutare deberent, quod ita et fecerunt. Dedit Sigibaudus episcopus Wolfaudo comiti locellum Marsupia nuncupatum, in pago Virdunensi, quem Godo et Haerevius, pro animarum suarum salute, ad ecclesiam Sancti Stephani delegaverunt, hoc est, tam in terris, domibus, ædificiis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, et mancipia, his nominibus : Leubigisus, Feroinus, Adoinus, Fante, Gaerelinde, totum et ad integrum quantumcunque Godo et Haerevius ibidem possederant, vel Sanctus Stephanus ibidem habere videbatur, ipsi Wolfaudo donavit ad possidendum. E contra simili modo dedit Volfaudus Sigibaudo episcopo, ad partem Sancti Stephani, locellum nuncupatum Vineiaco, in fine Ausiniaca villa, in pago Fugentense, super fluvium Mosellæ : hoc est, tam in terris, domibus, edificiis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, et mancipia his nominibus : Autaldus, Balsimius, Macionus, Eusebius, Haervinus, Bertridus, Madalbundus, et quantumcunque ibidem de homine nomine Aegino dato pretio comparavit, vel quicquid ad præsens possidere videtur, totum et ad integrum ad partem Sancti Stephani condonavit; et quicquid inde de utraque parte facere voluerint, liberam et firmissimam in omnibus habuerunt potestatem faciendi. Si quis vero, quod fieri non credimus, quod aut nosmetipsi aut heredes Wolfaudi aut Adalsindæ aut domni Sigibaudi contra has commutationes agere quicquam voluerit, partem quam acceperit amittat, et insuper auri libras duas, argen i pondera quinque, coactus exsolvat, et quod repetit nihil valeat evendicare, sed præsens hæc commutatio firma et stabilis permaneat, cum stipulatione nixa.

Actum Novo-exsarto, villa Sancti Stephani. Datum mensis Decembris die vicesimo, anno quarto decimo regni domni nostri Childeberti regis.

XLVIII.

Fragmentum traditionis a Godefrido, Alemanniæ duce, factæ monasterio Sangallensi [a] *(circa 708).*

Godafridus dux, vir illuster. Magulfus presbyter et pastor Sancti Galluni, ad potentiam nostram veniens, suggessit atque petivit consolationem nostram, ut aliquid ad luminaria Sancti Galluni ecclesiæ concedere debuerimus, etc. Actum [b] Canstat ad Neccaram.

XLIX.

Charta qua Wolfoaldus et Adalsinda, uxor ejus, plurima dona conferunt monasterio S. Michaelis in pago Virdunensi [c] *(ann. 709).*

Cum oportet christianis viam veritatis eligere, pro qua conditori suo possint dignæ miserationis munus offerre, ut oblatio proficiat ad salutem, et devotio pertineat ad mercedem. Ego itaque Wolfoaldus, filius Gislaramno quondam, nec non et conjux nostra Adalsinda, filia Adalberto quondam, donatores : licet multarum rerum, cum sit scripturarum serie modis quislibet pro suis amissis facinoribus, vel redimenda ultione peccaminum, de rebus suis propriis loca sanctorum Dei aut ipsius servis suisque bene meretis vellet transferre persona; unde et tamen bene antiquitus divitum principum decreta et legum ita xanxerunt, ut tantummodo loca manus donatoris solacentio in subscriptione certa monstraretur, nec sine gestarum allegatione, plenissema voluerunt firmitate mancipare, ut hoc quod unusquisque pro arbitrio suo cor. . . mentis suæ condonare, quod præceperit, sollemnis scriptura confirmaret. Sed, dum et nos Dominum inspirantem, ut credimus, sicut omnium fidelium catholicæ Ecclesiæ Christi mos est, quorum deposcit benignitas, ut pro animarum salute vel Dei intuitu, Domino adjuvante, monasterium congregationemque servorum Dei animo devotissimo a novo fundamento in jure proprietatis nostræ, in pago Virdunensi, in loco qui dicitur Castillionis, in fine Vindiniaca, ubi ad ipsa radice montis consurgit fluviolus qui dicitur Masupia, in honore nomini sancto Michael archangelo et sanctæ Mariæ, matris Domini nostri Jesu Christi, sancti Martini et sancti Petri et Pauli apostoli, nec non et sanctorum martyrum et confessorum vel ceterorum, ad exemplum beatissimorum etiam visi fuimus ædificasse. Et addidit nobis concilius, quatenus de communi substantia nostra ad ipso monasterio, vel ipsis servis Dei Deum vacantes con-

qui cum Wolfaudo comite prædia commutat, non ante annum 716 Metenses insulas obtinuisse; id enim non evincit, imo Cointium in hoc errasse monent auctores Novæ Galliæ Christ. t. XIII, col. 703, et hac ipsa charta quam expendimus ejus conjecturam everti docent. Ejusdem Wolfaudi chartam infra, pag. 280, proferemus, quam videsis, et notas huic subjectas.

[a] Hoc fragmentum, claro viro de Brequigny incognitum, exstat in codice traditionum monasterii Sangallensis, pag. 2, sub titulo : *Godefridus, Alemanniæ dux, tradit Aiberburgum vicum ad Neccaram.* Inde edidit Neugart. cod. Aleman. dipl. t. I, pag. 9. Nihil amplius superest, ex compluribus chartis ejusdem Godefridi, quarum viginti inspexerat Goldastus, ut ipse testatur, Rerum Aleman. Script. t. I, pag. 176.

[b] Non supersunt notæ chronologicæ : at cum Godefridus fato functus sit anno 709, ut asserit Baluzius, Miscell. t. I, pag. 496, Chartam anno 708 ascripsi.

[c] Fragmentum hujus chartæ vulgavit Wasseburgus, Antiq. Gall. Belg. fol. 114, v°, et ad ipsius fidem Cointius recudit, Annal. t. IV, pag. 495. Integram ediderunt Baluzius ex chartulario S. Michaelis, Miscell. t. IV, pag. 403; Mabillonius ex authentico accuratius, Annal. t. II, pag. 691; Calmetus, Hist. Lothar. prob. col. 85, ex Mabillonio. Lectionem Mabillonii sequimur. In chronico monasterii S. Michaelis, circa sæculum XI exarato, charta hæc tribuitur temporibus Childeberti, Brunechildis et Sigiberti, perperam, ut evincit Mabillonius, Analect. p. 351 et 356. Alii Wolfoaldum, hujus chartæ auctorem, confuderunt cum Wulfoado, majore domus regiæ sub Childerico II, ut videre est apud Mabillonium Annal. t. II, pag. 21; neque id adstrui potest, cum Wolfoaldus, de quo hic agitur, Pipini regis tempora attigerit, ut notat Mabillonius. De hoc errore jam meminerat Cointius, ubi supra, pag. 496. Chartam aliam ejusdem Wolfoaldi seu Wolfaudi supra (*Col.* 1252), exhibuimus, quam videsis, et annotationem quam ei subjecimus. Deficiente mensis nota, an hoc instrumentum anno 709, an sequenti adjudicandum sit, definire non possumus.

sistentium juxta Dei arbitrium conscribere debere- A
mus, quod ita et fecimus. In primis itaque donamus portione nostra cognominante Widinovilla, sitam in pago Virdonense, cum casis, domibus, ædificiis, mancipiis, mansis, campis, pratis, vineis, silvis, cultis et incultis, aquis aquarumve decursibus, cum omne adjecentia vel appendiciis ad se pertinentibus. Similiter donamus villam nostram super fluvio Masupia, in ipso pago Virdonense, quæ in populo vocatur Godonecurte, cum casis, domibus, ædificiis, mancipiis, accolabus, mansis, campis, pratis, silvis, cultis et incultis, tam de proprio quam de compa-
rato, vel de qualibet adtracto quod ad nos pervenit, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus, super ipso fluviolo Masupia, portionem quam de Crudelberto pretio comparavimus, cum mansis, B
pratis, campis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus, super ipso fluviolo Masupia, portionem illam quæ dicitur Tavanorum-Vallis, quam de Gennulfo dato pretio comparavimus, cum mansis, campis, pratis, silvis, cultis et incultis, aquis aquarumve decursibus, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus portiones illas in curte illa quæ vocatur Byscriblata, in ipso pago Virdonense, super fluvio Mosa, quam de Valdradane, Godane, et Chrodlinde dato pretio comparavimus, cum mancipiis, mansis, casis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter condonamus portionem C
illam in loco qui dicitur Monnone-Villa, super fluvio Mosa, in pago Virdonense, quem Adalbertus quondam, de Gundoino dato pretio comparavimus, cum mancipiis, casis, mansis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus portiones illas in loco qui dicitur Calvonecurte, in ipso pago Virdonense, super fluvio Mosa, quam de Adalfo vel heredibus suis, sive quam de Erlino vel Fulgoino dato pretio comparavimus, cum terris, mancipiis, mansis, campis, pratis, silvis, cultis et incultis, aquis aquarumve decursibus, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus in ipso pago Virdonense, super fluviolo qui vocatur Cruia, portionem unam ad Castellionem, quam de Felicius vel herede D
suo dato pretio comparavimus, cum mancipiis, casis, mansis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cum omne adjecentia ad se pertinente. Similiter condonamus, super ipso fluviolo Quala, portionem illam quam de Brantrude femina dato pretio comparavimus, cum mancipiis, casis, mansis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omne adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus, super ipso fluviolo Cruia, portionem illam quam de Chaldeberto, filio Champerti, quondam dato pretio comparavimus, cum mancipiis, casis, mansis, campis, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omne adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus ad Baudemetrovilla portionem illam quam de Chaicone, vel de conjuge sua Gannane, dato pretio comparavimus, cum mansis, casis, mancipiis, campis, pratis, vineis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omne adjecentia ad se pertinente. Simili modo donamus villam nostram, sitam in pago Virdonense, quæ vocatur Buxarias, quam nos de Austrude abbatissa quondam dato pretio comparavimus, cum casis, mansis, mancipiis, vineis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus in ipso pago Virdonense, in Teudegisilo-Villa, portionem illam, quam de Rodeberto et Ratfredo dato pretio comparavimus cum mansis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omne adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus in Vigo-Marsallo juno [a] ad sal faciendum cum manso, casa, serso, cum omne adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus curtem unam, Tronione nuncupatam, sitam in pago Virdonense, cum casis, domibus, ædificiis, mancipiis, campis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, tam propriis quam de comparato vel de qualibet adtracto ad nos pertinente, cum appendiciis vel omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus portionem unam in villa quæ vocatur Bedernaca, sitam in pago Virdonense, quam de Alsinda femina dato pretio comparavimus, cum domibus, ædificiis, mancipiis, mansis, campis, silvis, pratis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omni adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus, in Epponecurte, portionem unam quam de ipsa femina Adalsinda dato pretio comparavimus, cum mancipiis, mansis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omne adjecentia ad se pertinente. Similiter donamus portionem nostram in villa quæ dicitur Ulmo, quæ in populo vocatur Coria, sita in pago Virdonense, super fluvio Mosa, tam de proprio, quam de comparato, quam de Gailano et Gennulfo et Godelinde et Felice heredebus nostris dato pretio comparavimus, cum casis, mansis, domibus, ædificiis, mancipiis, accolabus, pratis, campis, vineis, silvis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omnibus appendiciis vel adjecentiis ad se pertinente. Similiter donamus curtem unam Cussiliaco, sitam in pago Barrense cum casis, mancipiis, mansis, campis, pratis, silvis, cultis et incultis, aquis aquarumve decursibus, cum omni adjecentia ad se pertinente. Ista omnia supra nominata vel conscripta, junctis mobilibus et immovilibus utriusque sexus, peculium nationum, vel omne subpellectile, quidquid dici aut nominari potest in suprascriptis locis, ad se perti-

[a] Calmetus, ubi supra, col. 87, not. *z*, legere jubet *inno*, quod alias *inna* dicitur; id est, *æneum*. patella scilicet ænea, in conficiendo sale adhibita. [Cf. Carpenterii novum Glossarium voc. *Inno*.]

nentia, cum rem inexquisitam et exquisitam, ad integrum, a die præsente, plenissima voluntate, ævis temporibus tradimus atque transcribimus, ad possedendum ab hodierno die jure firmissimo, absque consortio coheredum nostrorum, habendi, tenendi, possidendi habeant ipsi potestatem, ut in Dei nomine inde potiantur in æternum. Et, ut hæc voluntas nostra pleniorem obtineat vigorem et per tempora conservetur, ipsas prædictas res nominatas ex proprio sigillo adfirmavimus, ut omnia quæ superius sunt inscripta perpetua felicitate maneant. Illud nobis in hac voluntate scriptum esse complacuit, ut nullus judex vel pontifex de civitate, vel ex ipsa parrochia Virdonense, in ipso monasterio nullam potestatem ad quaslibet redhibitiones aut requisitione exigendi. . . . habeat potestatem ingrediendi [a]: quia in ipso prædio, nostro proprio sumptu labore ædificavimus. Illud nobis addere convenit, quod aliquando esse non credimus, si aliqua se carta, se anteriores vel posteriores ad hanc voluntatem nostram inculcandam vel minuendam, nomenque nostrum fuerint ostensæ, vacuæ et inanes appareant, et nullum inantea sortiantur effectum. Si quis vero, ut adsolet, de heredibus vel proheredibus nostris, quod fieri non credimus, aut quælibet opposita persona, vel judiciaria potestas, contra hanc donationem deliberationemque nostram, quam ex spontanea voluntate plenissima devotione fieri rogavimus, ullo umquam tempore infringere voluerit, vel pro quolibet ingenio irrumpere vel refragare voluerit, primitus Dei incurrat offensionem, et ab omni loco sanctorum cœnobitarum, vel consortio christianorum, excommunicatus appareat, et insuper velut Judas traditor nostri Domini, et sicut Giezi puer Elizei, qui munera fraudulenter acceperunt, simili sententia judicetur, et sit anathema-maranatha, quod est perditio in adventu Domini, et nec sic voluntas mea a nullo possit convelli; et insuper, una cum socio fisco, auri libras quingentas, argenti pondera octoginta, partibus nostris cogatur resolvere, et quod repetit in nullo valeat capere, sed hæc cartula donationis nostræ inviolabilis omni tempore maneat roboratione subnixa. Facta est hæc donatio in ipso monasterio, multorum conventu bonorum hominum, anno xv regni domini nostri Childeberti regis. . . Sig. † v. inl. Wlfoaldo, qui istud testamentum donationis fieri rogavit. — Sign. † Adalsindæ, conjugis suæ, consentiente testamento donationis fieri rogavit. — Ego Wlfuidis abba subs. — Gairebaldus episcopus subs. — Pepp [ino] abba rogetus a supra [dicto Wfoaldo subs.]. — Sign. † Dodino. — Sign. † Sequeno test. — Sign. † Chrodelberto test. — Sign. † Wlfredo test. — Sign. † Disoeno test. — Sign. † Ercamberto. — Sign. † Desasto test. — Sign. † Angliberto test. — Sign. Chugone test. — Sign. † Flodoeno test. — Sign. Attolane test. — Ego Robertus presbyter subs. — Ermoaldus rog. — Sig. † Gislaranus subs. — Heteraenus subs. — S. † Gundoeno. — Ego Richramnus rogitus suprascripsi hoc testamentum donationis.

L.

Charta qua Ingoara, Deo sacrata, monasterio Senonensi S. Petri dona confert [b] (*ann.* 711).

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Dum omne donum desursum descendens lumen a Patre esse potest, quia oportet unicuique pro æternam salutem tractare, et de caduca hujus sæculi facultate æternam sibi præparare, ut cum dies extrema advenerit, non inveniat unumquemque imparatum, sed diligenter de bonis operibus præcinctum; quia Dominus Jesus Christus ac Redemptor omnium, per sanctum Evangelium clara voce intonat dicens: Thesaurizate vobis thesaurum in cœlis, ubi nec fures veniunt, nec furantur; facite vobis sacculum de mammona iniquitatis, quod non veterascit: et alio loco, quo das parum, et comparas regnum; tribuis parvam pecuniam, et accipis sine fine mansura. Idcirco quia omnis homo Dei consilio ducitur, rectum videtur ut ipsis in omnibus et per omnia suum adimpleatur præceptum. Sic ego inlustris Deo sacrata Ingoara, sana mente salubre consilium cogitans æternam retributionem, vel pro peccaminibus meis minuendis seu et pro animæ meæ remedio, adtraxit mihi apostolica vel evangelica depotatio, ut aliquid de rebus propriis meis monasterio Sancto Petro, qui est constructus sub opidum civitate Senonum, ubi venerabilis Chrodolinus abba vel monachi ibi consistentes præesse videntur, ut ibidem illis deservien-

[a] [Complura hujusce collectionis documenta testantur reges episcopis, abbatibus ecclesiisque, concessisse jus immunitatis ab omni judiciaria potestate, quo fiebat, ut Bignonii verbis utar, annot. 4 ad form. III, lib. I Marculfi, *ut eo nomine in subditos juridictio eis concessa videretur, quam illi per advocatos et vice-dominos exercebant.* Fidelibus suis eadem jura concesserunt quoque reges, diplomatibus quæ temporum injuria perierunt, quod non modo constat ex formulis Marculfianis XIV et XVII, lib. I, sed etiam ex cap. 12 Edicti Childeberti anni 595, supra t. I, pag. 173, nec minus ex cap. 19 Edicti Chlotarii anni 615, tom. I, pag. 196. Concessione hujusmodi verosimiliter donati fuerant Wolfoadus, ejusque uxor Adalsinda, jusque quod eis competebat transferunt in monasterium S. Michaelis. Sic mihi interpretanda videtur clausula qua statuunt *ut nullus judex... in ipso monasterio... habeat potestatem ingrediendi;* privatis namque non erat jus talem immunitatem instituendi auctoritate propria. Verba huic diplomati fere similia exhibet formula Marculfiana, I, lib. II.]

[b] Vulgavit Mabillonius, Acta SS. ord. S. Bened. t. IV, pag. 557, ex chartario S. Petri Senonensis; recudit Cointius, Annal. t. IV, pag. 234, ex Mabillonio. Ingoara soror fuit Leotheriæ, cujus chartam de donis eidem S. Petri monasterio collatis alibi edidimus. Leotheriæ charta multa habet quæ suspicionem falsi ingerunt; charta vero Ingoaræ non eisdem videtur calumniis obnoxia. Ipsius sinceritatem tuetur chronicum Clarii, in Spicil. Dacher. t. II, pag. 708, cujus verba sunt: « Domna Ingoara, Deo sacrata, soror Ebbonis, fecit testamentum de hæreditate sua B. Petro, quæ cumjacet in pago Tornodrensi, Chrodolino tunc abbate. »

tibus loco condonare deberem. Quod et ita per hanc cartulam donationis a die præsenti dono donatumque in perpetuum esse decerno, hoc est portionem meam in villa quæ dicetur Fontanas, sitam in pago Tornodrinse, quidquid mihi tam de paterno quam et de materno prodiit, una cum adjacentias et appendicias ad ipsas Fontanas pertinentes; seu et in pago Ladscense, Pauliaco, et Bagnolo, et reliqua locella quæ ad ipsam villam Fontanas aspicere videntur, tam terris, domibus, ædificiis, libertates, opera acolanorum, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et incultis, aquis aquarumve decursibus omnium præsidium et omne genus peculium utriusque generis sexus quod dici aut nominari potest, seu et inantea augere vel meliorare potuero, ipso monasterio perennis temporibus ibidem proficiat in augmentis. Si quis vero, aut ego ipsa, aut aliqui ex heredibus meis, aut qualiter ulla obposita persona, adversus præsentem donationem, quam ego plenissima voluntate mea fieri et firmare rogavi, quolibet ingenio venire aut infringere conatus fuerit, inprimis iram æternæ Trinitatis incurrat, et a liminibus sanctorum vel bonorum hominum Christianorum vel ipsius sancti loci extraneus excommunicatus permaneat; et insuper inferat partibus ipsius monasterii, una cum fisco, auri libras duas, argenti pondo quinque esse multandum. Præsens quippe donatio omni tempore firma stabilisque maneat persistendo stipulatione subnexa.

Actum Senones. Ingoara donationem hanc a me factam sciatis. — In Dei nomine Ebbo, peccator episcopus, subscripsi. — Gaudegengus archidiaconus sub. — Filex lector. — Leodechinus. — Boso, indignus peccator abba. — Austrapius lector. — Leotarius peccator abba. — Agobaldus. — Ermenaldus. — Ego Ermbubertus, rogante Deo sacratæ Ingoaranæ, hanc donationem scripsi et pernotavi. Sub die XII Kal. Novemb. anno primo regni domini nostri Dagoberti regis.

LI.

Charta qua Ermenoara, Deo sacrata, donat monasterio S. Benigni Divionensis quidquid habet in villa Ruffiaco [a] *(ann. 715).*

Domino sacrosanctæ basilicæ Sancti Benigni martyris sub oppido Divione constructa, qua apostolicus vir Assoricus tenet regimen: ego Ermenoara, Deo sacrata, pro animæ meæ remedio, trado jam dictæ basilicæ, vel monachis et matriculariis qui ibidem conversari noscuntur, vel quoquo tempore fuerint, quicquid in villa Ruffiaco, quæ in pago Atoariorum est, vel in ipsa fine, visa sum habere, tam de alodo quam de comparato vel adquisito: id est, casales, cum ædificiis desuper positis, vineis, campis, pratis, silvis, aquis aquarumque decursibus, vel quicquid dici aut nominari potest, omnia et ex omnibus, ad suprascriptam basilicam domni Benigni, vel ipsius monachis et matriculariis, unde in jam dicta penes [b] mea epistola plenissimi voluntario voto delegavi, a die presenti in eorum revocandas meritum. Si quis autem de ipsa basilica domni Benigni, vel de ipsis monachis et matriculariis, hæc a me collata in proprios usus retorquere gestiens, super hac re Lingonensem observare noluerit pontificem, conatus ejus effectum non habeat. Quod si fecerint hoc, quod absit, ipsæ res ad meos licenter per omnia revertantur hæredes, et ad alteros homines his nominibus, Ermonario et Ermenrico et infantes eorum; etiam his nominibus, Blideranno et Ermenbaldo qui per epistolam germano meo Bobolено quondam fuerunt dimissi: sin alias, volo, sicut rectum est, et de omnibus quæ sponte loco Divionensi dedi in Rufiaco jam dicta villa, vel occasione vel tuitionis patrocinio vel obsequio, juxta quod eorum epistola loquitur, a die presenti de ipsis rebus jam dicti ministri Sancti Benigni, liberam habeant potestatem quicquid facere voluerint. Si vero, quod futurum esse non credo, si ego etiam aliquid voluero demere, vel quælibet opposita persona, qui contra hanc epistolam donationis venire voluerit, vel quicquam agere temptaverit, inferat ad ipsam basilicam domni Benigni atque suis actoribus, duplo tantum, quantum ipsæ res melioratæ valuerint, fisco autem publicæ rei, auri libram unam; et nichilominus presens hæc epistola donationis omni tempore firma et inviolata permaneat, stipulatione subnixa.

Actum Rufiaco, publice. Signum Ermenoaræ, Deo dicatæ, quæ hanc epistolam donationis fieri rogavit. — Signum Farlagonis nepotis ipsius, qui consentit.

[a] Edidit Perardus, Instrum. ad hist. Burgundiæ, pag. 9; Cointius, Annal. t. IV, pag. 561, recudit ex Perardo. Chronicon S. Benigni, in Spicil. Dacher. t. I, pag. 393, donum hac charta collatum his verbis memorat: « Anno 714 Pipinus mortuus est in mense Decembri, et Grimoaldus filius ejus similiter mortuus, et Carolus successit in locum patris. Eo tempore Astoricus episcopus erat Lingonum, et Bobolenus regebat hoc monasterium (*S. Benigni*). Tunc dedit Ermenoara, Domino sacrata, S. Benigno quicquid habebat in villa Ruffiaco. » Charta autem quam exhibemus data dicitur *defuncto domino Theoderico, et electo Karolo majore-domus*, unde Perardus, ubi supra, chartam refert ad annum 735; Mabillonius, in Annal. t. II, pag. 104, melius ad annum 737, quo decessit Theodericus IV, et Carolus major-domus ei suffectus est, etsi titulum regis non usurpaverit. Cointius ad fidem chronici Sanbenigniani chartam assignat anno 715, et pro Theoderico Theobaldum in charta jubet reponere, ut chartam cum chronico conciliet. Verum aliud superest in charta quod aliquid negotii facessit. Ibi enim Assoricus dici videtur S. Benigni abbas; tunc autem hoc monasterium regebat Bobolenus, Astoricus vero, seu Assoricus, Lingonensi Ecclesiæ præerat, ut testatur Sancti Benigni chronicon. Reponi potest Assoricum, qui hic appellatur *vir apostolicus*, manifeste episcopum fuisse; et cum idem dicitur in oppido Divione regimen tenuisse, id non intelligendum de regimine ecclesiæ Sancti Benigni, sed de regimine ipsius oppidi Divionis: castri enim Divionensis dominium olim habuit Lingonensis episcopus, ut testantur auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. IV, pag. 508: quod optime cum chartæ ipsius verbis convenit.

[b] Hoc loco vocem *penes* expungit Cointius, quasi corruptam, et ejus defectum spatio vacuo indicat,

— Signum Aremberti, Trasacofiæ, Cassini, Landradi, Godulfi. — Ego Artaldus, ad vicem cancellarii scripsi et dotavi, rogatus ab Ermenoara, Deo sacrata, ante Kalendas Madias [a], defuncto domno Theoderico, et electo Karolo majore-domus.

LII.

Charta qua Ado, abbas, dona confert basilicæ Sancti Remigii [b] *(ann. 715).*

. . . . . trado adque transcribo ad Bas. . . . Remigio. . . . . hoc est, porcionem meam ad Altro, super ipso fluviolo Altro, cido in pago Vonginsi cum apindice. . . . Bairo, et alia apendice Crisciaco, super fluviolo Bebroprico, quod illa alia medietati in . . . . Mauriliane, et ipsi postia ipsam rem per suo estrumento ad ipsa basilica Sancto Remegio . . . . enegio ad usofructo vise summus tenire, pro ipso uso jam dicta porcione nostra, cum mansis, casis, terris, . . is, vinies, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, tam ipsa porcione qui fuit . . . . et ipsa porcione nostra cum omne integretate vel apendicies suas, post obitum nostrum pars . . . . . [con] tradicentis in eorum potestate, ad die præsenti recipiant habendi, tenendi, commudandi, ven. . . . .cius basileci Sancto Remigio, suique agentis aeligirint, faciendi liberam et firmissemam in omnebus hab. . . . . et ill. fratris vel clirici in ipsa sancta baselica consiste . . . . Dominum misericordiam deprecare et ta. . . . post nostro discesso nominis nostri in i. . .

[a] Id de die proxima ante Kalendas interpretamur.

[b] Eruit Mabillonius, in Ann. t. II, append. p. 694, ex authentico valde mutilo, litteris Franco-Gallicis exarato. Adonem, hujus chartæ auctorem, conjicit, ibid. pag. 43 et 52, abbatem fuisse S. Remigii Rhemensis; et suffragatur Nova Gallia Christiana, t. IX, col. 225. Sed huic conjecturæ minime favet Frodoardus, Hist. Eccles. Rhem., pag. 219, qui scripsit decimo sæculo. Is enim, dum Adonis in Rhemensem Sanctæ Mariæ basilicam beneficia recenset, hunc appellat *abbatem quemdam*, quod de abbate celeberrimi monasterii urbis Rhemensis dixisse minime probabile est. Præterea dona quorum apud Frodoardum memoria est, prorsus diversa sunt ab iis quæ complectitur charta quam recudimus : unde licet conjicere Adonem de quo loquitur Frodoardus diversum esse ab auctore hujus chartæ. Data est anno quarto regni Dagoberti III ; anno autem Christi 715, annus regni quartus expletus est, qui anno 714 initium sumpserat. Utri vero tribuendum sit hoc instrumentum non liquet.

[c] Mabillonius notat plerisque subscribentium nominibus adscripta esse in authentico signa idiographa, quorum defectu signa crucis hic interponuntur.

[d] Hanc vulgavit Mabillonius, Annal. t. II, append. pag. 695, ex veterrimo exemplo : exstat et apud Meurissium, Vitæ episc. Metens. pag. 112 ; Bouchetum, De orig. domus Franc. prob. pag. 71 ; Cointium, Ann. t. IV, pag. 457 et seq., ac auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. XIII, instr. col. 470. Valladierus, Basilica S. Arnulf., pag. 494, eamdem vernacula lingua typis mandavit; alii ex autographo, ut vocant, alii ex chartulario S. Arnulfi ipsam exscripserunt. Nos recudimus ex duplici exemplo, altero cum archetypo, altero cum chartulario diligenter collato, et in chartophylacium nostrum invecto

A otinas decantintur. Si quis vero, quod . . . . . nobis optabile esse viditur, ut seu . . . . quælibet persona contra hanc facta a me . . . . inrumpere voluerit, imprimitus iram. . . . . sa et de omni a limena sanctorum exconmunis apariat, et veniam apud Domino nonquam meriatur habire, ces. . . . re noluerit et insuper inferat ad ipsa basileca, una cum socio fisci, auro libras quinque, argenti ponda vig. . . . aevindegare non valiat, et præsens donacio isti omne tempore firma et inviolabilis valiat permanere. . . . — Acto Rimis, in minse Aprili, anno quarto rigni domni nostri Dagoberto rege. Ado abba hane donacionem . . . — Rodfridus ter. . . — Allinus abba subs. — Ego Abblico subs. . . . — Chaireber. . . Adolulfus prot. subsc. — Sign. † B Gundoino. — Sig. † Vandreberto. — Sign. † Winone. — Sign. † Silvestro graf. — Sign. † Bertelmo. — Sign. † Marcio [c].

LIII.

Charta qua Hugo sacerdos, Drogonis filius, dona confert Metensi SS. Apostolorum basilicæ [d] *(ann. 715).*

In Christi nomine, sub die septimo [*chartul.*, octava] kal. Julii, anno v regni domni nostri Dagoberti regis. Quotiens, ut solet humana fragilitas, aliquæ personæ de hoc sæculo migraverint, oportet ad suos heredes de ipsius facultate pro animæ suæ remedio ad loca sanctorum debeant delegare, ut eis in æterna beatitudine pro hac re merces adcrescat. Ideo C nos, in Dei nomine, Hugo sacerdos [*Ch.*, sacerdos a sæpe laudato domno Tabouillot. Lectiones archetypi exhibet textus noster; chartularii discrepantias inter uncos ascripsimus. Huic chartæ in chartulario præfixa sunt quæ sequuntur : « Ego Hugo, Metensis primicerius, sacerdos humilis, et germanus meus vir illuster Arnulfus dux, necnon Pipinus et Godefridus, istud ostentaverunt in hunc modum, et secundum tenorem istius litteræ. » Hoc instrumentum viris eruditis non nihil negotii facessit, ut monet Mabillonius, Annal. t. II, pag. 43 et seq. cui tamen genuinum visum est, præcipue ob membranæ antiquitatem. Cointius vero, ubi supra, pag. 458, illud non majoris auctoritatis censet quam chartæ aliæ patris et fratrum Hugonis, quas de falso postulat. Vide quæ notavimus (*Col.* 1221 *et* 1249) ad has ipsas chartas, quas suis locis exhibuimus. « Cave (ait Cointius) ne, illarum lectione permotus, eas in neotericorum sententiam, qui Drogoni quatuor filios tribuunt. » [Fateor ex hac charta non constare numerum filiorum Drogonis, sed probat Drogonem plures habuisse filios.] Inter alia falsi indicia illud adduci potest, ex Fontanellensi chronico, in Spicil. Dacher. t. III, pag. 207, nono sæculo scripto a monacho Fontanellensis monasterii, cui Hugo præfuerat : scilicet, Hugonem adhuc *laicum* fuisse anno 1 Chlotarii regis quarti, id est anno Christi 718 (*), qui tamen *sacerdos* dicitur in charta quam expendimus, data anno 5 Dagoberti III, id est anno Christi 715. Adde doctissimos recentioris Historiæ Metensis auctores negare Hugonem unquam fuisse Ecclesiæ Metensis primicerium, quem tamen titulum præfert initio hujus chartæ in chartulario S. Arnulfi. Hæc omnem fidem huic instrumento adimere arbitramur.

(*) Hæc verba in Prolegomenis priorum editorum, sect. XI, cap. 2, § 2, n. 3, emendantur. Locus chronici in quo Hugo dicitur sacerdos pertinet ad annum 713, non 718.

humilis] et germanus meus illuster vir Arnulfus dux, nec non Pippinus et Godefridus, dum contigit ut genitor noster illuster vir Drogo quondam de hac luce migraret, nostra fuit petitio ad venerabilem virum Leutbertum abbatem de basilica Sanctorum Apostolorum, quæ est foris murum Mettis civitate constructa, ubi avus noster domnus Arnulfus in corpore requiescit, ut ibidem jamdictum genitorem nostrum Drogonem sepelire deberemus; et ipse Leutbertus benigno animo visus [*Ch.*, visus fuit] præstitisse. Ideo nos, tam pro ipso loco sepulturæ, quam et pro remedio animæ prædicti genitoris nostri, villam nuncupatam Vidiacum [*Ch.*, Judiacum], sitam in pago Mettense, quam ipse genitor suus, avus noster Pippinus, suo munere concessit, ipsam villam ad basilicam Sanctorum Apostolorum clericis vel pauperibus, alimoniam ibidem accipientibus, aut lectoribus inibi deservientibus, a die præsenti per hanc cartulam donationis visi fuimus concessisse, hoc est tam infra murum, domum nostram in loco qui Romana Sala dicitur [*Desunt in chartulario, a voce* domum *ad* dicitur], quam et foris murum Mettis civitate, tam terris, domibus, basilicis, ædificiis, acolis, mancipiis, libertis, vincis, tredecim in vico casellis cum decimis suis et septem masellis [*Desunt in chartulario, a voce* tredecim *ad* masellis], silvis, pratis [*Ch.*, campis, pratis], pascuis, farinariis, appendiciis, cultis et incultis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, cum omni integritate seu adjacentiis ad se aspicientes vel pertinentes, vel omni genere quadrupedum, quicquid in ipsa villa Pippinus et prædictus genitor noster visi fuerunt tenuisse vel possedisse infra urbem et extra [*Desunt in chartulario*, infra urbem et extra], ipse abba vel successores sui ad partem suprascriptæ basilicæ hoc habeant, teneant atque possideant; et quicquid in opportunitatem ipsius basilicæ exinde facere decreverint, libero in omnibus potiantur arbitrio. Et si (quod non credimus esse venturum), si nos ipsi, aut ulli de heredibus, aut proheredibus nostris, vel quæcumque opposita persona, contra hanc paginam delegationis sive testamenti ambulare præsumpserit, aut aliquam causam exinde removere temptaverit, in primis iram Dei omnipotentis incurrat, et a liminibus sanctorum efficiatur extraneus; et sic marcescat in radice, ut numquam florescat in ramis; et insuper componat intra ipsam basilicam, et sacratissimo fisco auri libras v, argenti pondera x; et quod repetit evindicare non possit, sed præsens delegatio sive testamentum omni tempore plenissimam obtineat firmitatem stipulatione subnixa. Actum Mettis publice, sub die et tempore ut supra. S. Hugo, ac si peccator sacerdos, hanc delegationem sive testamentum a me factum firmavi. S. Arnulfus dux hunc testamentum consentiens. † S. Milonis. — † S. Widonis comitis. — † S. Remberti comitis. — † Signum Lantberti comitis. — † Signum Warnarii comitis. (Subscriptiones desunt in chartulario.)

LIV.

Charta qua Ibbo, Turonensis episcopus, Turonensi Sancti Martini monasterio ampla privilegia concedit [a] (*circa.* 720).

Conditor rerum omnium Deus invisibilis per prophetarum linguas genus erudivit humanum, qui egregium erga prophetam præcipit nobis Isaiam, si Deum quærebamus, et scire illius volebamus vias, debitores nostros repetere non deberemus, omnes etiam solveremus fasciculos deprimentes, et omne onus quod aggravabat disrumperemus, et reliqua quæ subsequuntur si custodiebamus; tunc repromisit omnibus nostrorum criminum ponderibus dejectis, atque delictorum nexibus resolutis, expulsisque peccatorum tenebris, erumpere quasi mane lumen nostrum, ad contuendum scilicet oculis spiritualibus sicuti est Creatorem, quod et sanitas nostra citius oriatur, et anteat faciem nostram justitia, et gloria Domini immarcessibilis colligat nos. Tunc invocemus, et Dominus exaudiat; clamemus et dicat voce cœlitus: Ecce adsum. Cui abysso Veteris Testamenti consonat vel invocat atque confirmat in voce cataractarum nostrarum ipsius Redemptoris voce: Dimittite et dimittetur vobis; et iterum: Quæcumque vultis ut vobis faciant homines, et vos eadem facite illis; et: Diligis proximum tuum sicut te ipsum. Hoc ergo mandatum sufficit nobis in totum, in quo legem integram veterem et novam et universos pro-

[a] Ter hanc chartam edidit Mabillonius: 1° inter Acta SS. ord. sancti Benedicti, t. V, pag. 745, ex veteri codice ms.; 2° in libro VI de Re diplom., pag. 487, ex pancharta quam nigram vocant, in archivo Sancti Martini Turonensis servata; 3° in Annalibus, t. II, append. 693, ad fidem authentici Franco-Gallicis litteris exarati, quod Martenius, ut asserit ibid., pag. 30, propriis oculis inspexerat, et cujus accuratum exemplum Mabillonio submiserat. Illud ipsum authenticum prolatum fuit in lite inter Turonensem archiepiscopum et ecclesiam S. Martini Turonensis initio hujus sæculi exorta, et in forensibus capituli memoriis editum anno 1708; vide Defens. privil, eccl. S. Mart. Tur. prob., pag. 2. Juxta hanc postremam editionem chartam recudimus. Impugnata fuit præsertim a Launoio, qui in hac causa pro archiepiscopo militaverat. Calumniam diluerunt ecclesiæ S. Martini defensores, ibid. add. 2, pag. 69 et seqq. Hæc sigillatim expendere non vacat. Chronologicas notas nullas habet charta hæc. In iis assignandis respeximus ad tempora Ibbonis, Turonensis episcopi, et Guntramni, abbatis S. Martini Turonensis. Sic et defensor jurium ecclesiæ S. Martini, Compendium defens. pag. 2, qui chartam de qua agimus tribuit anno 720, et Ibbonem ait infulas Turonenses suscepisse anno 719. Sinceritatem chartæ id potissimum tuetur quod in privilegii formulam ab annis plusquam nongentis redacta sit, ut acute notat Mabillonius, Annal. t. II, pag. 30, nec ex formula privilegium fictum fuisse, sed ex privilegio formulam redactam, ex ipsius formulæ verbis monstrat, 2 addit. pag. 69, contra Launoium, ecclesiæ Sanmartinianæ defensor. [Ex judicio diei 13 Aprilis, anni 1709, conjiciendum est chartam pro sincera habitam fuisse, cum confirmata fuerint privilegia quæ expresse concesserat.]

phetas pendere et implere Scriptura firmavit. Et de contemplativa vita partem optimam quam Dominus Mariam elegisse laudavit, sufficere credimus testimonio ipsius. Quamvis et actualis vita habeat cum retributore bonorum operum mercedem suam, tamen præposuit satagenti Marthæ circa plurima se contemplantem Mariam. His ergo tantis ac talibus testimoniis exercitatus animo, decrevi ego in Dei nomine Ibbo, etsi quamlibet peccator, Turonensis urbis gratia Dei vocor episcopus, privilegium concedere, atque libertatem congregationi monasterii basilicæ beatissemi post apostolos Galliarum clarissimi confessoris Martini, ubi ipse in corpore requiescit, condonare, in quo venerabilis vir Guntramnus abba præesse videtur, quod jam dudum a præcessore nostro Chrotpercthо, Thuronicæ urbis quondam episcopo, Christianissima devotione ad ipsam sanctam basilicam vel congregationem ibidem consistentem fuit concessum, vel etiam per authoritatem sedis apostolicæ papæ urbis Romæ, ex consensu ipsius Chrotpercthi hoc privilegium ad instar ex ipsa dictione apostoleca fuit confirmatum. Nec immerito reor, eisdem ita viventebus pie atque catholice, hoc supervenire privilegium poterit, qui indesinenter die noctuque patrono nostro famulantes, placere piissimo Christo contendunt, omni honestate ac moderatione morum corpora coercentes redigunt servituti; atque suis libertatem monachis dare, cujus honorem fiscus totum dedit urbi et census, libereque vivere nomenque instituit heredis. Cujus præfulgentem a miracolis coruscantem a regibus singulariter emunitatem urbs nostra tota promeruit, præstante piissimo Dagobertho quondam rege, integram emunitatem suscipit, dignum arbitror munus ab eodem impetratum eidem vel in suo viventibus patrocinio trementibus ulnis proferre. Præfatis ergo fratribus et abbati jura servantibus patrum cedimus, cessosque volumus ecclesiæ census, servitutes, opera, mansiones, pastus, munera, freda, fisco, episcopo, judicebus, missis et archidiacono, et omnes consuetudines sæculares amputamus seu resecamus, et quicquid nobis vel eisdem servire dareve solebant, et quidem possident vel adhuc largiente Domino a christianis hominibus conlatum fuerit, sibi semper vindicent, habeant atque perpetuo jure tempore nostro vel successorum nostrorum defendant, eisque proficiat perenni firmitate; nec nobis, nec nostro cuiquam successori quicquam aliud dent, nisi juxta postholationem fratrum vel statuta sanctorum patrum, quam honores impositæ manus, graduum benedictiones subsequentium, altaris, chrismatis et olei sancti; et hoc ipsum absque nullo præmio secundum sanctas Scripturas accipiant. Et si abbas ab hac luce dicesserit, per electionem memoratæ congregationis monasterii, quorum vita perfecta creditur, sicut regula sancti Benedicti edocet, in eorum consensu solidetur: sicut et authoritas papæ urbis Romæ Adeodati continet per privilegii seriem nullas gravedines a quolibet episcoporum, sub prætextu discussionis, religiosus abbas vel monachi ibidem degentes sustineant; neque rursus hospitandi sibi apud eos licentiam vindicantes dispendia his atque insolentias angariarum imponant; nec per occasionem regularis disciplinæ rimandæ atque servandæ, quaslibet importent injurias: sed liberam licentiam semiliter habere statuemus, salva profecta monachicarum regularum custodia, religiosum abbatim quicumque pro tempore præerit, præfato venerabili monasterio id procurante. Ut ergo quod priscæ traditionis ejus articulus contenet conservare nitatur, et quique sub ejus reguntur dispensatione solerter custodire commoneat districteque compellat, reverentissimus vero episcopus, in cujus parrochia memoratum venerabile monasterium, vel res ejus ac possessiones constiterint, faciendæ tantum ordinationis ac promotionis sacerdotum atque levitarum, vel conficiendi chrismatis, si tantum concessa licentia: dispositionem autem venerabelis loci gerere ac conversationem monachicam exquirere, religioso abbati ejusque præposito, vel quique probatissimi fuerint in eodem monasterio, quod etiam præfati præsoles consona sententia definierunt, decernimus. Quisquis igitur quolibet tempore, quod nullatenus credimus, hujus decretum privilegii quod authoritate apostholica subnixi consentiendo firmavimus, in totum vel in partem temerare temptaverit, suæque præsumpcionis audaciam digna emendatione minus correxerit in perpetuum percellendum se noverit, non solum tantorum sententia sacerdotum, sed etiam æquissimo apostolicæ condemnationis aculeo: quoniam violare pertinaciter nisus est, quod salubriter conservare debuerat. Et ita quoque hujus privilegii sanctio firma ac rata indiminute persistat atque permaneat, erga quod et præcellentissimi tocius Galliæ reges, ut scripta comperimus, ad reprimendas laicorum infestaciones, edicto præmunire idem venerabile monasterium regali pietate dignati sunt, ita et nos, inspirante Domino, plena devotione deinceps in id ipsum venerabelem Guntbramnum abbatem, suamque congregationem, vel præfati monasthyrii Sancti Martini antestetis volumus confirmare: ut inspecta ipsa privilegia tam decessores nostri Crotperthi [a], Berthoni, quam et Adeodathi, papæ urbis Romæ seu confirmationes gloriosorum regum, ut nostro tempore vel successorum nostrorum omnimodis inviolabiliter conservitur, et in nulla qualibet parte, sicut a nobis decretum est, corrumpatur. Rogamus et conjuramus successores nostros, secundum sancti Pauli exemplum, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut ipsum sentiatis

[a] Crotperthum a Berthono distinguendum contendit Cointius, Annal. t. IV, pag. 596, et perperam intrusum Berthoni nomen in charta Ibbonis conjicit, cum inter pontifices Turonenses nullus alias nomine Berthoni notus sit. Sed utrumque nomen distincte exhibet charta authentica a Mabillonio diligenter inspecta, quod conjecturam Cointii evertit.

omnes nobiscum conservantes Domini mandatum; A quomodo dicetur: Gratis enim accepistis, et gratis date; et illud propheticum testimonium: Beatus qui excutit manus suas ab omni munere, id est, ut nec per obsequium indebitum serviendo, nec per linguam laudando, nec per manum plena muneribus donum Spiritu Sancto corrumpantur; sed illa potius intueantur munera immortalia, quæ sunt oculis conspecta, de quibus dicetur quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ preparavit delegentibus se et custodientibus legem suam. Abbas vero qui eligendus est, non eum nativitas, aut divitiæ, aut ingenuositas præferat; sed quem sanctitas, mores, et gravitas vel pietas adornaverint, antepONant. In nullis quoque modis quos prædiximus, juxta conjurationem desentiatis nobis B prædicti successoris; si non Martinus consortio, si non Christus suo vos excludat regno. Vos quoque venerandos mihi Galliarum præsules, et Belgicæ, Aquitaniæ metropolitanos et omnes confratres et coepiscopos supplex exoro, ut huic paginulæ pro sotio vestro patrono nostro sancto Martino assensum tribuatis, animo ex pleno manibus vestris infra subscribentes, roborem detis perpetuum, ut ad æterna vobis præmia hoc privilegium, per orationem quibus datur, perveniat et vobis.

In Christi nomen. Ibbo, etsi peccator episcopus, hoc privilegium integra voluntate et devotione ad monasterio S. Martini, ubi monachi secundum regola sancti Benedicti conservare videntur, subscripsi. C Dido [a] peccator consentiens subscripsi; Bertacharus abbas consentiens subscripsi. Dodo, ac si indignus diaconus, consentiens subscripsi. Mummolenus abbas consentiens subscripsi. Bertheralinus consentiens subscripsi.

LV.

Traditio bonorum in Oppenwiller et Ebertingen ab Erfoino in gratiam ecclesiæ S. Galli [b] *(ann. 720).*

In Christi nomine. Ego Erfoinus et filii mei Teotarius atque Rotarius, cogitavimus Dei intuitum, vel divinam retributionem, vel peccatis nostris veniam promereri: propterea vernacula terra juris mei in loco qui dicitur Oppenwilare [c] tradimus S. Galloni viginti juchos; et in Ebertingen unum juchum de vinea [d], et de colonis meis Erfoinum cum uxore sua, et cum omni appertinentia sua; cum casa et cum terra, et cum omnibus suis: et alium servum nomine Waldolfum cum casa, cum terra, et cum omnibus ad eum pertinentibus, ut dum adhuc vivimus ego et filii mei, in nostra permaneant potestate, et in anno reddamus carram de vino, et carram de silligine, et carram de fœno, et friskingam [e]. Et si filiis meis infantes nati fuerint, sicut superius dixi, ita solvant censum; et habeant potestatem. Si noluerint censum inde reddere, omnia, sicut superius diximus, sint concessa ad ecclesiam S. Gallonis. Et si quis, quod non credimus, aliquis de heredibus nostris contra hunc factum nostrum ire vel infrumpere voluerit, in primis incurrat judicium Dei, et solvat auri libras II. Et hunc factum nostrum inlæsum permaneat stipulatione subnixa. — Facta hæc carta est in loco qui dicitur Annichova, XVII kalend. Febr. sub regno domini nostri Elperici [f] regis. Sign. Teotarii et Rotarii, qui hanc cartam fieri rogaverunt. † Siguini testis sign. Regandozi testis sig. Vulperti testis sig.

LVI.

Testamentum Wideradi abbatis, quo multa legat basilicis S. Andochii, S. Reginæ, et S. Petreoli; reliquarum vero possessionum suarum hæredem constituit ecclesiam sancti Præjecti Flaviniacensis [g] *(ann. 721).*

Anno primo regnante Theoderico rege, sub die XV kalend. Februariarum; ego Wideradus abba, filius

[a] Nomine Didonis intelligit Mabillonius, Annal. tom. II, pag. 30, Turonensem episcopum, qui Guntramno successit. Neque mirere, ait, duos eidem instrumento subscripsisse Turonenses episcopos; is enim tum mos erat ut superiorum pontificum privilegiis successores subscriberent in spatio vacuo quod ideo in authentico relinquebatur: nos quoque id alias observavimus.

[b] Exstat in Traditionibus monasterii S. Galli, pag. 2. Vulgavit Goldastus, Script. rer. Alemann. t. III, part. II, n. 41: Neugartus, in Cod. Alem. dipl. t. I, pag. 9, fragmenta tantum expressit.

[c] Conjicit Neugartus primam litteram omissam fuisse, legendumque Popenwillare, hodie Pfaffenweiler, vicum in Brisgovia super Friburgum.

[d] Notat Neugartus primam hic fieri mentionem vinearum in chartis Sangallensibus. Constat enim hoc tempore vicinam Rhingoviam, adjacentemque S. Gallo Turgoviam, vineariis expertem fuisse.

[e] Neugartus Cangium reprehendit quod hac voce intellexerit quoddam vehiculi genus. Verum; sed in speciali casu capitularis Ludovici Pii anni 821, Cangius expresse scribit *friskingam* significare *scrofam* aut aliud porcorum genus; quod asserit quoque Neugartus. Vid. Schilteri Gloss. germ. ab Oberlino editum, voc. *Friskinga*.

[f] Certe Chilpericus II, Daniel dictus antequam solium conscenderit. Charta non indicat annum regni, unde collocanda est inter 715 et 720; Chilpericus II enim a Francis ad regnum, posthabito Theodorico IV, Dagoberti III filio, vocatus est anno 715, obiitque anno 720.

[g] Duplex habemus testamentum Wideradi: hoc prius edidit Mabillonius, inter Acta SS. ord. S. Ben. t. III, pag. 632, exactum ad duos codices mss. quorum unus ab annis 800 exaratus fuit. Recuderunt Cointius, Annal. t. IV, pag. 680, et ex chartulario D. Plancher, Burgundiæ historiographus, t. I, prob. pag. 1. Conditum dicitur *anno Theodorici regis primo*, quod de Theodorico II, Sigeberti et Brunichildis nepote, interpretatus est Hugo in chronico Virdunensi, scripto sæculo XI, apud Labb. Biblioth. mss. tom. I, pag. 113. Sane miramur hunc ibi tæcuisse, cum ipse præfuerit Flaviniacensi monasterio in cujus gratiam testamentum suum condidit Wideradus. Sed cum Wideradus adhuc anno Christi 744 superstes fuerit, ut liquet ex ejus alicto testamento quod ordine sum referemus, prioris testamenti notæ chronologicæ de Theodorico IV intelligendæ sunt. Id autem fusius monstravit Mabillonius, ubi supra; et Annal. t. II, pag. 64, cui Cointius, Annal. t. IV, pag. 680, suffragatur. Sic etiam censet historiographus Burgundiæ, t. I, pag. 107, in historiæ suæ contextu; eidem tamen instrumento, inter historiæ suæ proba-

viri inlustri Corbonis quondam, sana mente integroque consilio, metuens humanæ fragilitatis casus, testamentum meum condidi, quem Aldofredo notario scribendo commisi; ut quando dies legitimus post transitum meum advenerit, recognitis sigillis, inciso ligno [a], ut legis decrevit auctoritas, per inluster vir Amalsindo, quem in hac pagina testamenti nostri legatarium institui, gestis reipublicæ municipalibus titulis, ut ab ipsis ejus prosecutione muniatur, et in charta [b] basilicæ S. Præjecti, quem ego ædificavi, conservandum decrevi. In reliquo vero qualescumque a quocumque [c] epistolæ aut testamenta vel conscriptione [d] de nomine meo vel manu mea firmatæ ostensæ fuerint, ante hoc testamentum prænotatæ, quas hic non commemoravero, exceptis ingenuitatibus quas pro animæ nostræ remedio fecimus, aut adhuc facere volumus, vacuæ permaneant. Et quod unicuique per hoc testamentum dedero dareque jussero, id ut fiat, detur, præstetur, impleatur, te, Omnipotens, testem committo. Quapropter dum non habetur incognitum qualiter, dispensante Deo, ad habendum loca sanctorum, S. Andochii Sedelocense, et S. Reginæ Alsinse, et S. Ferreoli, ubi ipsi pretiosi requiescunt in corpore, in mea cura suscepi, insuper etiam et in loco nuncupante Flaviniaco, in agro Burnacinse, in pago Alsinse, in re mea propria meo opere construxi, atque Magoaldo abbati cum monachis suis delegavi regulariter in perpetuo ad possidendum. Dono igitur ad basilicam supra memoratam S. Andochii martyris, portiones meas atque loca denominata; hæc sunt: in pago Alsinse et in Pauliacense, Meseriacum, Cecesiacum, Vallinse; in pago Avallinse, Passariniacum; in pago Commavorum, Stolingus et Macereas; in pago Portinse, Criffonvilla et Vagomundi-curtem; in pago Neverninse, Senseriacum et Ariacum, præter illas vineas, quomodo ille rivulus currit qui vineis Aldeberti ad pratum vadit, totum illum clausum quem nos jussimus plantare, ad integrum cum exso [e] et regresso, una cum manso et colonica illa quæ fuit Ansebertо, et modo tenet illam Sicbertus, et ipsum Sicbertum, cum uxore sua vel infantes eorum, qui ipsam vineam debeant procurare quam S. Præjecto dedimus. In reliquo vero, sicut a me tam alodo parentum quam per quemlibet adtractum tentum, dominatum atque possessum est, omnia ex omnibus, cum domibus, ædificiis, terris, campis, cultis et incultis, mancipiis, accolabus, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, omne genus pecudum majore atque minore, mobilibus et immobilibus, omnem rem inexquisitam, quidquid in ipsa loca superius nominata habere videor, totum et ad integrum ad S. Andochii basilicam proficiat in augmentum. Similiter donamus ad basilicam S. Reginæ, ubi ipsa pretiosa requiescit in corpore, in pago Ternodrinse, Vibelum, Cicumias, Anciacum, Rabarias; in pago Leotincinse, villam Maurianæ, Altam-ripam, Baniolum; in pago Duismense, Stafiacum, Colubarium, Vilnovetum; in pago Ammaviorum, Cariniacum et Casellas; in pago Portinse, Aviciacum et Puscionem; in pago Athoariorum, Pussessionem. Hæc omnia superius comprehensa, sicut et alia loca ad S. Andochium dedimus, ita et ista ad S. Reginæ potestatem cum omnibus integritatibus earum delegavimus. Similiter donamus et ad basilicam S. Ferreoli, ubi ipse domnus requieseit in corpore, et nos in regimine habemus: in pago Pauliacinse, Aciacum cum omnibus appendiciis suis ad integrum, sicut et illa alia loca ad S. Andochium et ad S. Reginam, ita et ad basilicam S. Ferreoli dedimus; in ea vero ratione, ut, dum nos advivimus, supra memoratas abbadias S. Andochii et S. Ferreoli vel S. Reginæ, et omnes res sibi debitas vel ad se pertinentes, in integritate, seu et jam dicta loca nostra quæ nos ad ipsas delegavimus, tenere et possidere quieto ordine faciamus; post nostrum quoque discessum supra memoratas ecclesias et supradictas res unaquaque casa per rectores suos absque ullius contradictione in suam faciant revocare dominationem, in ea ratione ut monasteriolum nostrum Flaviniacum vel strumenta quod ad ipsum locum in honore S. Præjecti fecimus, in omnibus studeant conservare. Et, si ipsa instrumenta inrumpere, aut ipsum cœnobiolum inquietare præsumpserint, aut res ejus minuare voluerint, nec hoc valeant vindicare; sed res nostras, quas ad supra memoratas basilicas S. Andochii et S. Ferreoli vel

tiones relato, pag. 1, annus ascribitur 606, quod certe amanuensis oscitantiæ tribuendum. Inquirit Mabillonius, Annal. t. II, pag. 65, an Wideradus fuerit abbas Flaviniensis; et probat id dici non posse nisi simul cum ipso huic monasterio præfuisse dicatur Magoaldus: verisimillimum autem arbitratur utrumque revera fuisse abbatem Flaviniacensem; Wideradum vero, quem abbatem fuisse ordinatum testatur auctor Virdunensis chronici, ubi supra, non nisi honorarium abbatem fuisse, qui plura monasteria condiderat et in sua cura susceperat; atque in hanc sententiam descendunt Cointius, ubi supra, et auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. IV, col. 55. Regni Theodorici IV initio repetito a mense Decembri anni Christi 720, mensis Februarius anni primi concordat cum anno Christi 621. Alii aliam adhibent annos regni Theodorici computandi rationem. Sequimur auctorem eximii operis De veritatis notarum chronologicarum in veteribus instrumentis investigatione, t. I, pag. 549. [Ad hujus testamenti interpretationem, quasdamque textus voces emendandas, multum facit formula Lindenbrogiana LXXII, seu Baluziana XXVIII, qua ex eo deprompta videtur fere de verbo ad verbum.]

[a] [Hic legendum malim, ut in formula supradicta, *inciso lino*. Post mortem enim testatoris testamentum aperiebatur, recognitis sigillis, incisoque lino quo testamentum irretitum claudebatur; nullumque sensum præbent voces *inciso ligno*.]

[b] [Legendum sane *in chartario*, aut, ut docet formula, in *archia* vel *archiis*.]

[c] [Error irrepsisse videtur; legendum foret, ut in formula, *aut quæcumque*.]

[d] [Melius *conscriptiones*, ut in formula.]

[e] Cangius voc. *exsus*, legendum conjicit *exio*. In Lindenbrogiana formula, *cum exitu et regressu*; in Baluziana vero, cum *exio et regresso*. Charta Eligii anni 631, *cum itibus et redditibus*.]

S. Reginæ delegavimus, amittant; et per protectionem regiam, casa S. Præjecti Flaviniacensis cum omni integritate ipsas recipiat perpetualiter ad possidendum. Quod si pontifex vel aliquis quislibet, dum advivimus, de ipsis abbadiis vel de rebus earum nos exspoliare voluerit, aut aliquid minuare præsumpserit, aut ego ipsas abbadias vivens dimisero, nos res nostras quas ibi delegavimus licentiam habeamus ad nostrum dominium revocare, et quidquid exinde facere voluerimus, liberam in omnibus habeamus potestatem. Præterea donamus donatumque in perpetuo esse volumus ad jam dictum monasterium S. Præjecti Flaviniacensis, quod in agro Burnacinse opere nostro ædificavimus, in pago Alsinse ipsum Bornadum cum ipso castro Flaviniaco cum omnibus adjacentiis vel appendiciis suis ad integrum; et locella seu colonecis in Cadonato, Darciaco, Ceresio, Aguniaco, Gessiaco, Luveriaco, Luviniaco, Pruviniaco, Auderato, Montecellis, et in pago Ternodrinse, Blavaco, et Marcomania; in pago Avalinse, et Neverninse, sive Ammonias curtem qui vocatur Corbiniacus, et Antonum cum omnibus adjacentiis vel appendiciis earum in integrum; et colonicas in Lisconio, Dumsatio, Viriaco, Valentingos, Vallecrovaria, Juliaco, Pagatiaco, Cassaniola, Wldonaco, Careaco, Cappas, Degantiaco, Casseaco, Rioscella, Palatiola, Govilicis, Sipiciaco et Sapiliaco, seu et illa colonica in Ariaco, quæ fuit Anseberto, cum ipso homine qui supra commanet, nomine Sigberto, et uxore sua leda nostra vel infantes eorum, in integritate quidquid ad ipsam colonicam aspicere videtur, cum omne superposito; et illum clausum in ipso Ariaco, quomodo ille rivus, de vinea Aldoberti descendit ad pratum, totum illum clausum quem nos plantare jussimus cum exso et regresso in integrum; et in pago Barrinse, Falciolo et Ulmodo; et in pago Pauliacinse, Balma et Corniciaco; et in pago Athoariorum, Hicio et Blandoniaco et colonica; in pago Amavorum, Fraxino, et areas in salinis Crosone et Vigris. Similiter et areas in Augustodunum civitate: ista omnia quæ superius nominavimus, cum omnibus appendiciis vel adjacentiis earum, quantumcumque ibidem tenere et possidere videmur, per quemlibet adtractum ad nos pervenit aut legibus pervenire debet, totum et ad integrum, cum omne superposito, a die præsente, in honore Jesu Christi Domini nostri et sancti Præjecti martyris, Magoaldo abbati monachisque suis tradidimus ad possidendum, cum domibus, ædificiis, mancipiis, accolabus, libertis tam ibidem oriundis, quam aliunde translatis vel ibidem commanentibus, vineis, silvis, campis, terris cultis et incultis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, omne genus pecudum, tam majore quam minore, mobilibus et immobilibus, omnem rem inexquisitam, et quidquid dici aut nominari potest, totum et ad integrum ad jam dictum monasterium Sancti Præjecti Flaviniacum vel rectores ejus proficiat in augmentum. Similiter et illas cessiones quas ad libertos nostros Ghisberto et Gimberto clericos, ad eorum ingenuitates confirmandas, Daolonecas in Bornato et in Ceresio fecimus, quando eos pro animæ nostræ remedio ingenuos dimissimus, ut dum advivunt hoc teneant, et post ipsorum discessum cum omne superposito ad jam dictam casam Sancti Præjecti, ubi eorum patrocinia et defensionem constituimus, revertere faciant. Volumus etiam ut ingenuos eos [a] fecimus aut inantea fecerimus, quanticumque in ipsa loca manent, quæ ad Sanctum Andochium et ad Sanctam Reginam et Sanctum Ferreolum vel ad Sanctum Præjectum delegavimus, inspectas eorum libertates super ipsas terras pro ingenuis commaneant, et aliubi commanendi nullam habeant potestatem, sed ad ipsa loca sancta debeant sperare [b], et nullus de ipsis lidemonium nostris heredibus reddant; et de hoc quod eis per cartas dedimus ad aliquos aliubi vendere, nec alienare habeant licentiam. Præter ista omnia, reservavimus infaucidia [c] heredibus nostris Pagaciacum; in pago Neverninse curtem quam dicunt Montem-Porcionis. Similiter et in pago Athoariorum, Vedis-vineas, Voguntias, Luco, Sagoneco; in pago Portinse, Solvillare, Monricovilla, Ebrouvillare, Saegalarias, in ea ratione, ut facta mea in omnibus studeant conservare atque defendere. Quod si hoc facere neglexerint, quidquid eis deputavimus perdant, et de omni corpore facultatis meæ reddantur extranei. Et, si aliquid comparavero vel adtraxero, vel pro quolibet ingenuo ad nos pervenit aut inantea pervenerit, quod in isto testamento supra non commemoravimus, post nostrum discessum casa Sancti Præjecti per rectores suos recipiat perpetualiter ad possidendum. Per præsens itaque testamentum basilecam Sancti Præjecti, quam opere meo Flaviniaco construxi, heredem meam instituo, eique præsentem codicillum commendo, per quem ita constituo, ut nullus episcopus ullius civitatis, aut archidiaconus, vel quilibet ex clero, aut actores Ecclesiæ, ullo modo de prædicto monasterio Sancti Præjecti nullum præsumant exercere dominatum, non ad mansionaticos aut repastus exigendo, non ad ministeria describendo, non ad abbatem mittendo, nisi cum necesse fuerit chrisma petere, tabulas aut altaria consecrare, sacros ordines benedicere, sicut Losodienses aut Lerinenses vel Agaunenses monachi, a quemcumque de sanctis episcopis sibi elegerint qui hoc agere debeat licentia sit eis expetere, et illi hoc benedicere. Si autem, karitate exigente, pontifex quilibet ab abbate vel monachis ibi fuerit invitatus, simpliciter quæ ei a fratribus offeruntur accipiat, nulla exenia vel munuscula amplius quærat. Quod si fecerit, a glorioso domno quem tunc Deus regnum

[a] [Legendum videtur *quos*, ut in formula.]
[b] [In formula, *spectare*; sed aliquando, ut testatur Cangius, *sperare* idem valet ac pertinere.]
[c] [Sic in Mabillonio; imo D. Plancher, *infancidia*; sed legendum *in falcidia*, ut in formula, aut *in faucidia*, qua voce, sermone corrupto, designabatur pars hæredibus servata. Charta anni 680 habet in *faldidio*.]

Burgundiæ gubernare permiserit, hoc protinus emendetur. Cum vero abbas illius loci acceperit transitum, quemcumque de semetipsis monachi ibidem habitantes elegerint, secundum Deum, aut si communi consilio aliunde eligere voluerint, hoc in eorum maneat potestate. Quod vero Deus avertat, ne ibidem sanctus ordo tepescat, potestas maneat monachis ibidem habitantibus ad unum de sanctis monasteriis expedire, et per eorum salubre consilium eorum regulam emendare. Te igitur, domna et sancta mater mea ecclesia Sancti Præjecti, heredem instituo, quidquid unicuique deputavi fidei tuæ committo. Te quoque heredem meam in Deum et regis potestatem commendo, ut contra omnes inquietudines sua te post Deum fortitudo defendat : quia hoc quod tibi deputavi, malo te habere quam me, te magis quam ceteros heredes ac proheredes meos. Precor igitur domnum gloriosum regem, tam tempore moderno regnantem, quam futuro succedentem, et per Dei tremendum judicium adjurare præsumo, ut præsentem codicillum, vel jam dictum cœnobiolum meum sua fortitudine jubeat defensare atque solidum in omnibus custodire, ut nullatenus ab infestatione malorum hominum possit inrumpi ; sed delectet monachis ibidem conversantibus, vel sacerdotibus per loca sancta quæ præsens noster codicillus commemorat habitantibus, pro me et vita regis et filiorum ejus Dominum supplicare. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si aliquis heredum ac proheredum meorum, vel quælibet opposita persona præsens hoc testamentum meum infrangere conaverit, vel tentare præsumpserit, inprimis usque dum ad veram emendationem proinde corrigatur. Deum et sanctos suos habeat contrarios et a liminibus ecclesiarum efficiatur, extraneus, et insuper inferat cui quem pulsaverit, una cum socio fisco, auri libras triginta, argenti pondera quingenta coactus exsolvat ; nihilominus præsens pagina firma permaneat stipulatione subnixa. Quam manu mea propria subter firmavi, et bonorum hominum signis vel alligationibus roborandam decrevi. Et quod superius memorari debueramus, tam aurum quam argentum vel reliquas fabricaturas seu ministeria ecclesiæ, vel strumenta cartarum, libros vel vestimenta ecclesiæ, vel omne præsidium quod mihi legibus vivens possidere videor, et mihi redebetur, inspecto illo strumento quod antea ad Sanctum Præjectum vel ad abbatem Magoaldum et monachos ejus fecimus, post nostrum discessum ad ipsum monasterium Sancti Præjecti Flaviniacum revertantur ; et ipse abbas Magoaldus, cum monachis suis, pro animæ nostræ salute ea recipiat et perpetualiter eis proficiat in augmentum, vel quidquid exinde facere voluerint, liberam in omnibus habeant potestatem faciendi.— Widradus abba. Gerefredus defensor. Amalsindus. Haldofredus. — Actum Sinemuro castro, die kal. Febr. xv, et scriptum per manum Haldofredi notarii, suadente et deprecante eodem venerabili abbate Widrado, immo sigillante, per inlustri viro Amalsindone sigillo regio. Anno domni Theodorici regis primo, astante nobili et firmante vulgari populo, una cum defensore Gerefredo, clarissimo viro.

LVII.

Charta qua Bertrada Prumiensi monasterio a se condito plurima dona confert [a] (*ann.* 721).

In nomine Deitatis Sanctæ Trinitatis. Ego Bertrada seu Berta, seu et filius meus Charibertus, recogitans molimina peccaminum nostrorum, ut parva pro magnis, terrena pro cœlestibus, caduca pro futuris, in ara summi Dei omnipotentis offerre mereamur, ut ab ipsis sublevare adipiscamur jugi miserationum domicilii Dei. Idcirco desiderio desideramus circa fluvio Prumia monasterio ædificare ; quod ita et fecimus in honore S. Mariæ, et S. Petri, et S. Pauli, S. Johannis et S. Martini, et sub cœnobio vel regulari ordine ibidem debeant monachi conversare, et pro peccatis nostris die noctuque Domini misericordia adtentius exorare, ut a noxiis sceleribus nostris et filiis meis defunctis mereamur emundare. Propterea donamus ad monasterio qui vocatur Prumia, de foreste nostra de ipso monasterio juso aqua desuetus illo exarte usque in ipso vado in Prumia, et de ipso vado indricto usque in Melina flumen, deinde per Melina fuso aqua usque ubi nobis obtingit legitimo, usque ad Winardo curte, usque ad illa marca qui nobis obtingit ; et ad stipendia ipsorum servorum Dei donamus de villas nostras, id sunt, de Romairo villa, de nostra portione medietate, et de Prumia medietate similiter ; ad Saaingas in Moslisi, super

[a] Eruit Martenius, Ampliss. coll. t. I, col. 23, ex chartario Prumiensi ; recuderunt Calmetus, Histor. Lothar. t. II, probat. col. 91 ; Bertholetus, Histor. Luxem. probat. t. II, pag. 29 ; Hontheimius, Histor. Trevir. dipl. t. I, pag. 112, et auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. XIII, instr. col. 295. Prima hæc est Prumiensis monasterii fundatio, in prato ubi exstat adhuc, ait Martenius, ecclesia quæ S. Benedicti capella dicitur, morientium monachorum conditorium ; aliam autem postea splendidiorem basilicam exstruxit Pipinus rex, proximo in loco, hortante conjuge sua Bertha. Hanc cave ne confundas cum priore Berta, quæ chartam emisit quam exhibemus, et quæ hic triplici vocatur nomine, Berta, Bertrada, Bertradana. Hæc habebat filium Charibertum, uxor vero Pipini genitorem habuit Heribertum, quem eumdem cum Chariberto censet Hontheimius, in notis ad chartam Bertradæ, ubi supra, unde priorem Bertam posterioris aviam fuisse arbitratur. Aliquam de hujus chartæ sinceritate suspicionem moverat invocationis formula prorsus insolita. Ex plurimis enim instrumentis quæ huc usque recensuimus, cum invocatione *S. Trinitatis*, nullum est quod non spuriis annumeravimus, si summorum pontificum bullam unam aut alteram excipias, et unicam Gammonis chartam datam anno Christi 697 (*Col.* 1235) supra : huic autem, cum aliis falsi indiciis absolvi possit et ex chartulario sit deprompta, formulam insolitam a chartularii scriptore temere præfixam fuisse licet conjicere. Sic etiam censemus de charta Bertradæ, pariter e chartulario eruta, et quæ nulli quem sciamus suspecta visa est. De nostra annos regni Theodorici IV computandi ratione supra diximus (*Col.* 1268, *not.* s).

fluvio Mosellâ, totum de Bursis quicquid est de nostra parte totum; et de Blancio quicquid nobis obtingit totum. Bertelingas nostra parte tota donamus donatumque in perpetuum esse volumus. Villas superius nominatas ad monasterio Prumia, in honore peculiaris patronis nostris S. Mariæ, Petri et Pauli, et S. Martini seu ceterorum sanctorum quorum pignora ibidem in ipso loco venerare noscuntur, ubi Angloaldus Christo auspice præesse dinoscitur : hoc sunt, villas nostras superius nominatas, cum omni integritate eorum : hoc sunt, Sessi cum widriscapis, casis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, silvis, mancipiis, acolabus, vestibus, utensilibus, vineis, cultis et incultis, mansionibus, mobilibus et immobilibus, vel quicquid in ipsis villis antecessores nostri ibidem tenuerunt, et nos a die præsente tenere visi sumus, totum et ad integrum, sicut superius dixi, ad jam dicto monasterio, pro animæ nostræ vel filiis meis defunctis remedium vel æterna retributione, donamus atque transfundimus de jure nostro in jure et dominatione ipsorum servorum Dei, ut ibidem perpetualiter proficiat eis in augmentis, et a die præsenti ipsi servi Dei qui in ipsa loca ordine sancta contemplare videntur, jam dictas villas habeant, teneant atque possideant, et eorum posteris spiritalibus derelinquant ad possidendum, vel quicquid de ipsa facere voluerint liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi. Si quis vero, nos, aut ullus de heredibus nostris, aut proheredes, vel quislibet opposita persona, contra hunc testamentum [a] a nos factum venire tentaverit aut hoc immutare voluerit, quod futurum esse non credimus, inprimitus iram Dei omnipotentis incurrat, et S. Petro qui tenet claves regni cœlorum, et S. Paulo cum quo apostolis Domini seu et ceterorum sanctorum, sic marcescat in radice ut non florescat in ramis, et, si ei rami eveherint, ad nihilum deveniant, tamquam anathematus in radium solis, et quod repetit nullam umquam tempore evindicare non valeat, sed inanis et vacuus cum ipsis maledictionibus perseveret; et adhuc pro totius firmitatem, ac si parva munuscula nostra quæ Deum obtulimus, inlæsa perseveret; et insuper, juxta legem conditoris, quod principes sanxerunt [b], inferat nobis auri libras x, argenti pondera xx, et si nec quoque factum nostrum ullum tempore irrumpere valeat, sed præsens testamentum a nos factum omni tempore firmius permaneat. Unde et nos ipsam cartulam donationis a die præsenti fieri rogavimus, et manus nostras subter decrevimus affirmare, et viris magnificis affirmare rogavimus.

Facta cartula donationis publice, in villa Prumia, sub die quod fecit mensis Junius dies viginti tres, anno primo regni domni nostri Theoderici Regis.

Signum † Bertradanæ, quæ hanc cartolam fieri rogavit, manu sua facto. Ego Charibertus subscripsi. Ego Bernarius subscripsi. — Signum † Chrodolandæ. Ego Theodericus subscripsi.

LVIII.

Charta recognitionis censuum de pago Arduno, Herlemundo Cenomanensi episcopo solvendorum [c] *(ann. 721).*

Domno et seniore nostro viro apostolico Herlemundo, qui casam Sancti Gervasii in regimen habere videtur; nos enim in Dei nomine Domnolenus, Bodoardus, Rogobertus, Bosolenus, Gembertus, Audobertus, Gundoaldus seu et Adobertus, junioris Audranno agente de villa vestra Sancti Gervasii nuncupante Arduno. Dum cognitum est qualiter et permissio ipsius Audranno illas inferendas vel omnia exactum quod ex ipsa villa ad partem sancti Gervasii reddere debetur, de pagensis nostris unusquisque per manus nostras recipimus vel ad recipere habemus; unde apud Hadingan vicedomino partes exinde fecimus, et nobis de annunciata carta, quod fuit regnante Chilperico rege, de ipsa ferenda, in integrum nobis injunxit, quod ipsi pagenses nostri hoc reddebant, vel nos cum ipsis, vel ipsos pagenses exinde convictos esse faciat. Propterea hanc epistolam cautionum nobis emittemus, vel manu nostra affirmavimus ego Domolenus, quod de ipsa annona redebeo sol. septuaginta et duo : et ego Bodoharius solidos septuaginta tres; et ego Rigobertus sol. xxxiiij; et ego Bosolenus sol. xl et tres; et ego Audobertus sol. xxxviij. Similiter ego Gembertus sol. lxxxij et dr. ij; et ego Gundoaldus sol. xxxvj et dimidio; et ego Adobertus sol. xxj et tremisso, sicut diximus. Nos enim juniores Aidoranno hoc vobis per hanc epistolam cautionis spondemus, ut medio Julio ipsa inferenda, quod superius est intimatum, quod unusquisque de sua parte reddere debet, sicut superius est insertum et apud nos cognitum est, quod exigere petimus, sicut diximus, medio mense Julii ipsa vobis in integrum transsolvere spondemus, ut gratiam vestram exinde adimplere debemus. Simili-

[a] [Vox *testamentum* vulgari sensu non est intelligenda; Bertrada enim bona tradit *a die præsenti*, et infra scribit *chartulam donationis*. Nonnulla exstant id genus instrumenta in hac collectione quibus donationes inter vivos nuncupantur *testamenta*, id est *testatio*, *declaratio voluntatis* : sic in lege Ripuariorum, tit. LIX et LXVII, inscribitur *testamentum venditionis*, *traditionis*. Vide Cangium voc. *Testamentum*.]

[b] [Hic charta obiter innuit const. 8, tit. IX, lib. II, codicis Theodosiani qua sanciuntur pœnæ in eos qui pacta conventa implere recusant. Cf. Gothofredum ad hanc constitutionem.]

[c] Nihil est in hoc instrumento quod falsum sapiat. Non aliunde tamen cognitum est quam ex Actis episcoporum Cenomanensium, inter Mabillonii Analecta, pag. 284, quæ plurima dubiæ fidei complectuntur instrumenta. Ex his unum supra, pag. 156, edidimus quibus fiscales reditus in villa de Arduno Cenomanensi Ecclesiæ concessi sunt, et illud spuriis annumeravimus. An ad hujus confirmationem illud quod exhibemus fictum fuerit? De hoc suspicionem movere religio nobis foret, cum nulla suppetant supposititi fœtus indicia. Herlemundus jam a pluribus annis Cenomanensem regebat Ecclesiam cum regnum auspicatus est Theodoricus IV.

ter et de illis fidefactis quod nostri pagenses qui hoc contemserunt, et vobis de ipsis vicis hoc vobis spopondimus, ut per unumquisque hominem de suo servitio, juxta quod vobis quidem fecerunt et vester brevis loquitur, ipso die in integrum exinde apud nos satisfacere debeamus [a]. Quod si hoc non fecerimus et voluntatem vestram exinde non adimpleverimus, per hanc epistolam cautione vobis spopondimus ut inpostea, post ipso placito, totum in duplum vobis transsolvere spopondimus, quam postea epistolam cautione cum adstipulatione subnixam, manus nostras subter firmavimus et adfirmare rogavimus.

Actum Cenomannis civitatis, in mense Junio, in anno I regnum domini nostri Theoderici regis. Signum Domnoleno. Signum Riguberto. Signum Haudehario. Signum Bausleno. Signum Audoberto. Signum Gemberto. Signum Gundoaldo, qui hanc epistolam cautionis affirmaverunt conscientes. Bertrannus rogitus subscripsi. Teobaldus subscripsi. Adebertus subscripsi. Odilus scripsi et subscripsi.

LIX.

Charta qua Ebroïnus comes plurima dona confert basilicæ S. Petri in loco Rinharim [b] *(ann. 721).*

In Dei nomine. Ego Ebroïnus comes, filius Oda [*M.*, Ödo] quondam, donator; aliquid de rebus meis ad loca sanctorum, pro remedio animæ meæ, seu dilectissimæ conjugis meæ Theodelindæ, dare disposui: hoc est, ad basilicam Beati Petri apostolorum principis, seu Johannis Baptistæ vel ceterorum sanctorum, quæ constructa est in loco Rinharim [*M.*, Reynaren] in pago Dublinsi, super fluvio Rheno, ubi nunc dominus pater et pontifex Willibrordus [*M.*, Willebortius] episcopus custos esse videtur; dono in loco Nitro, villa nostra, casatos tres cum uxoribus et infantibus, terras cum sala et curticle [*M.*, curtile] meo, vel adjacentia et ad eundem locum pertinentia; et portionem meam in loco Haemmi, silvam juris mei, totum et ad integrum dono. Sed et hoc quod mihi legibus provenit in Dangaesbroch [*M.*, Doensbrug], medietatem silvæ ad eundem locum pertinentem jure meo, et in villa nostra Meri casatum, cum uxore et infantibus et portione [*M.*, cum terris et peculiari eorum, et portione] silvæ, et in villa nostra Rinhari, casatos quatuor, cum uxore et infantibus, cum terris et peculiari eorum et portiones de silva; et in villa nostra Millingi, basilicam domnæ nostræ Mariæ cum omni integritate, quam ibidem ordinavimus, ad eundem Sanctum Petrum subrogari volumus et decrevimus, et servum nostrum Folcharium ibidem servientem cum uxore et infantibus, Eodfrid [*M.*, Godefridum] cum uxore et infantibus et terris [et terris *deest ap. M.*]; et in loco Meginun, Walamunt [*M.*, Megrim, Walamnum] cum uxore et infantibus, cum terris duabus hobinnas [*M.*, duas soburinas], et in villa Dagaerburge, Oda cum uxore et infantibus et peculiari suo. Hæc omnia, cum integritate, id est, tam casis quam curticlis, campis, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumque decursibus, re mobili et immobili, re exquisita et inexquisita, vel reliqua oportunitate ibidem aspiciente, ad supradictum locum sanctum dono donatumque esse [esse *deest ap. M.*] perhennis temporibus volo, pro orationum lucro, vel missarum solempniis celebrandis perpetualiter pro me et pro meis, et ipse locus sanctus et custodes ejus hoc habeant, teneant et possideant ac deffendant [ac deffendant *deest ap. M.*], et quicquid exinde facere voluerint liberam ac firmissimam in omnibus potestatem habeant. Si quis vero, quod futurum esse non credo, nos, aut aliquis de heredibus [*M.*, heredibus aut proheredibus] nostris, vel ulla opposita persona [*hæ quat. voces desunt ap. M.*], contra hoc testamentum [*M.*, hanc donationis cartulam] venire temptaverit aut emutare voluerit, inprimis a sancto Petro et sancto Paulo excommunis fiat, et insuper inferat fisco [c] auri libras decem, argenti pondo viginti, una

[a] [Eo attentius perpendenda est hæc charta, quod nulla similis argumenti reperiatur, qua debitores redituum recognoscunt quid unusquisque pro sua parte debeat, seque reos promittendi constituentes, singuli pro omnibus integrum reditum se persoluturos spondent: hic deprehendimus prima vestigia usuum sequioris ætatis de solvendo censu feudali.]

[b] Hanc edidit Miræus, Opera dipl. t. III, pag. 560, ex charta vetustissima [notatque eam inter cætera comitum Hollandiæ diplomata vetustissimam existere]. Eamdem cum plurimis discrepantiis nobiscum communicavit dominus Turpin, congregationis Sancti Mauri, depromptam a D. Mich. Colloz, subpriore S. Agerici Virdunensis, ex chartulario Epternacensi quod aureum librum vocant, sub finem XII sæculi exarato. Cave ne Ebroïnum comitem cum Ebroïno majore-domus, et Theodoricum sub cujus regno data est charta hæc cum Theodorico III perperam confundas. Ebroïnus major-domus anno Christi 682 vita cesserat, ut videre est apud Gesta Fr. cap. 47, et Fredeg. Cont. cap. 98; Theodoricus III circa annum 691, ut testatur Longuer. Annal. Franc. ad annum 690, in Coll. script. rer. Fr. t. III, pag. 691; Willibrordus vero, qui hic episcopus dicitur, non nisi anno 695 episcopatus insulas adeptus est, teste Mabill. Annal. t. I, pag. 610. Ergo Ebroïnus comes, de quo agitur, alius est ab Ebroïno majore-domus [ut recte probat Miræus, ubi supra; de Ebroïno nostro verba fecit Heda in Historia Trajectensi, pag. 28]. Theodoricus vero intelligendus est rex hujus nominis quartus, qui post mortem Chilperici II, mense Decembri, anno 720, regnum videtur auspicatus; Willibrordus autem ad annum 738, imo forte ad annum 740 vitam produxit, ut testatur Hist. litt. Franc. t. IV, pag. 63. Quis autem fuerit Ebroïnus ille comes non liquido constat. Ebroïnum comitem novimus qui primariis conditi Carofensis monasterii tabulis subscripsit anno Christi 685; Mabill. Annal. t. II, pag. 271. An idem est qui auctor fuit chartæ quam expendimus? Id definire arduum foret. Chartam edimus ad fidem exempli a domno Turpin communicati; lectiones Miræi inter uncos ascribimus.

[c] Sic apud Miræum: « Et eam infringere voluerit, et dictis rebus aliquid quasi hereditario jure auferre collaverit, penitus iram omnipotentis Dei incurrat et SS. angelorum, et a liminibus Ecclesiæ Dei vel corona SS. extraneus efficiatur, et lepram Giezi, vel percussionem Ananiæ et Saphiræ consequatur, partemque habeat cum Juda Iscariote, qui Dominum tradidit, post maledictionem et excommunicationem. »

cum sacratissimo fisco exsolvat. — Actum publice Rinharos, anno primo regni domni nostri Theoderici gloriosissimi regis [*Miræus add.* indict. vij]. Ego Ebroinus hoc testamentum a [*M. add.* coram] me factum relegi [*M.*, reliqui] et propria manu firmavi. Ego Ugilius, indignus presbyter, rogante Ebroino comite, in Dei nomine scripsi et subscripsi. Guntbrechtus. Folchbrectus. Godobrectus. Raedbrectus. Redualdo. Herifuso [a].

LX.

Charta qua Rigobertus vendit Erkenbodo, [Taruanensi] episcopo, villas in pagis Taruanensi et Pontivo [b] *(ann. 723).*

Domino atque apostolico patri Erkenbodo episcopo atque emptori et ejus congregationi ibidem consistenti, ego Rigobertus vendidi et in præsenti tradidi, hoc est, omnes villas meas nuncupantes Sethiaco, super fluvium Agniona, cum adjacentiis suis Kelmias et Strato, et infra Mempisco Leodedringas mansiones, seu Bebrinio, super fluvio Quantia sitas, in pago Taruannense, cum adjacentiis suis quæ sunt in pago Pontivo in loco nuncupante Mentek, super fluvio Æteya. Actum Sithiu monasterio, publice, IV cal. Sept. anno iij regni domini nostri Theodorici gloriosi regis. Ego Rigobertus hanc venditionem a me factam relegi et subscripsi. S. Dodoni. S. Leudegesili. S. Chimbaldi centenarii. S. Cherebaldi. S. Ellemberthi. S. Ingomari. Winidmarus diaconus hanc venditionem scripsi et subscripsi.

LXI.

Charta qua Haicho Donat monasterio Honaugiensi partem suam in insula Honaugia [c] *(ann. 723).*

Sacrosancto monasterio quod dicitur Honaugia, in honore sancti Michahelis super Renum fluvium constructo, ubi presenti tempore Benedictus esse videtur abbas, Haicho [d], cogitans ad Deum, pro effectu anime mee vel eterna retribucione, complacuit mihi, ut de ipsa insula, que dicitur Honaugia et Renus circuit, de parte mea ad ipsum monasterium condonare deberem; quod et ita feci. Ideoque hec omnia supradicta ad jam dictum monasterium, vel ad agentes suos, a die presenti, in vestram trado dominacionem possidendum, ut quicquid exinde facere volueritis, liberam ac firmissimam habeatis in omnibus, Christo propicio, potestatem. Si quis vero, quod si ego aut aliquis de heredibus meis, vel ulla opposita persona contra presentem epistolam venire et agere, aut aliquam calumniam generare voluerit, inferat ad agentes supradicti monasterii auri libram unam, et nihilominus presens epistola istic firma et stabilis permaneat, stipulacione subnixa.

Actum in villa Sunthusis [e], publice. Datum sub die decimo quinto kalendarum Octobris, anno tercio regni domini nostri Theoderici regis. Signum Haichonis, qui hanc donacionem fieri rogavit. Signum Hugonis filii sui, qui consensit. Signum Albrici filii sui testis. Ego Guntramnus, ac si indignus presbyter, rogatus scripsi et subscripsi.

LXII.

Charta qua Boronus Honaugiensi monasterio donat partem suam in insula Honaugia, et mansum in loco Gwillesteti [f] *(ann. 726).*

Sacrosancto monasterio quod dicitur Honaugia, in honore S. Michahelis archangeli super Renum fluvium constructo, ubi presenti tempore Benedictus sive Tubanus esse videtur abbas, Boronus cogitans ad Deum, pro affectu anime mee, vel pro eterna retributione, complacuit mihi, ut de ipsa insula, que dicitur Honaugia, et quam genitor meus miehi dereliquit et ad me pervenit; de parte mea ad integrum ad ipsum monasterium dono atque transfundo; et in alio loco qui dicitur Gwillesteti, mansum unum legitimum, quem Bobo tenuit. Hec

[a] Sic subscriptiones leguntur apud Miræum : « Ego Vigilius, indignus presbyter, rogante Ebroïno comite, in Dei nomine scripsi et subscripsi. Cunebrechtus. Polikbertus. Godebrectus. Raedbeisus. Redualdoheri filio. »

[b] Edidit Malbranq. de Morinis, t. I, pag. 570, et ad ipsius fidem recudit Cointius, Ann. t. IV, p. 699. Eodem anno quo charta hæc data est, ad Taruanensem episcopatum promotus fuerat Erkembodus seu Erkenbodus (utroque enim modo ejus nomen effertur), Sithiensis abbas, de quo videsis Joannem Iperium, in Sithiensi chronico, apud Marten. Thesaur. anecd. t. III, col. 482. Ibi memoratur venditio cujus chartam hic exhibemus, ac hujus instrumenti initium et notæ chronologicæ ipsissimis verbis exscribuntur; sed annum tertium regni Theodorici IV perperam alligat Iperius cum anno Christi 716.

[c] Vulgavit ex veteri exemplo Mabillonius, Annal. t. II, append. pag. 696; recuderunt Eccardus, Orig. Habsburg. pag. 99, Schœpflinus, Alsat. diplom. t. I, pag. 6, ex ms. sæculi XV collegii S. Petri senioris Argentoratensis; emendatiorem D. Grandidier, Histor. Eccl. Argent. t. I, prob. pag. 55, ex eodem ms. et ex chartulario in archivis Tabernensibus servato. Postremam hanc editionem sequimur.

[d] Haicho frater fuit Boroni, cujus chartam infra edemus, pag. 346. [Adalricus genuerat Adalbertum ducem, Hetichonem et Batichonem. Adalbertus pater fuit Luitfridi et Ebrohardi, quorum chartam videre est supra, pag. 338. Heticho avus fuit Haiconis, de cujus charta nunc agitur; Baticho, tertius Adalrici filius, genuit Boronem, cujus donatio pag. 346 referenda est : vide Grandidier, t. I, prob. 78.]

[e] Mabillonius legit *Sunthuris*. Schœpflinus, Alsat. illustr. t. I, pag. 785, et Alsat. dipl. t. I, pag. 6, not. intelligit vicum Sunthausen prope Selestadium.

[f] A Mabillonio, Annal. t. II, append. pag. 695, ex veteri manuscripto edita, recusa ab Eccardo, Origin. Habsburg. prob. pag. 90; Laguille, Histor. Alsat. t. I, prob. pag. 5; Schœpflino, Alsat. diplom. t. I, pag. 6. Emendatior prodiit ope chartularii archivi Tabernensis, curis D. Grandidier, in Hist. Eccl. Argent. t. I, prob. pag. 60, quem sequimur. De Benedicto et Tubano, Honaugiensis monasterii abbatibus, alibi diximus, inter notas diplomatis Theodorici IV, sub anno 725. Omnes editores in notis chronologicis legunt annum *tertium* regni Theodorici, excepto solo D. Grandidier, qui *sextum* annum legit, ad fidem Tabernensis chartularii, quam lectionem tuetur diploma quo monasterium Honaugiense Tubano commissum dicitur anno hujus regni quarto; unde liquet diploma quod expendimus, datum tempore Tubani abbatis, nonnisi post tertium annum regni hujus emissum fuisse. Sed instrumentum quo committitur Tubano hoc monasterium sublestæ fidei est.

omnia supradicta ad jamdictum monasterium vel ad agentes suos, a die presenti, in vestram trado dominationem possidendum, ut quidquid exinde facere volueritis, liberam ac firmissimam habeatis in omnibus Christo propitio potestatem. Si quis vero, quod si ego aut aliquis de heredibus meis vel quelibet opposita persona contra presentem epistolam venire aut agere aut aliquam columniam generare voluerit, inferat ad agentes supradicti monasterii auri uncias sex, et nichilominus presens epistola ista firma et stabilis permaneat, stipulatione subnixa.

Actum in villa Ebrotheim, publice. Datum sub die xj kal. Julii, anno vj regni domini nostri Theodorici regis. Signum Boroni, qui hanc donationem fieri rogavit. S. Ratberthi testis. S. Alberici. S. Hanubaldi. S. Gozberti. S. Balluni testis. Ego Guntramnus, ac si indignus presbyter, rogatus hanc epistolam donacionis scripsi et subscripsi.

LXIII.

Charta qua Widegernus, episcopus Stradburgensis, fundationem monasterii Morbacensis, conditi ab Eberhardo comite, confirmat, et illud privilegiis ornat [a] (*ann.* 728).

Dominis sanctis adque honore dignissima apostolicis meisque in Christo patrebus, Widegernus, gratia Dei ecclesieque sancte Marie in Stradburgo civitate vocatus episcopus. Noverit sancta industria vestra, qualiter pastores Ecclesiae solertissimae cura, summoque studio debent procurare, ut Ecclesia Dei lucris animarum proficeret, et per nos monitis salutaribus, in quantum valemus, vicorem obtineat, ut his qui eterno pastoris spontaniae relictis omnibus sequi cupiunt, atque sic abnegantes semetipsos, per angusto calle artaque via gradientes, vocem aeternae regis hac Redemptoris nostri audientes : Exe de terra tua et de cognatione tua, et vade in terra quem munstravero tibi ; vel illud : Qui reliquerit patrem, aut matrem, aut filius, aut agros et cetera propter nomen meum, centuplum recipiet et vitam eternam possedebit ; et : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, tollat crucem suam et sequatur me. Oportet ut nos audiamus, qui dixit : Hospes sum et suscepistis me ; et : Qui vos recepit, me recepit ; et : Quamdiu fecistis uni ex minimis meis, mihi fecistis ; ut quod a principe apostulorum in initio Ecclesiae institutum est, quia omnis multitudo credentium erat in unum, et nullus suum proprium dicebat aliquit esse, sed erat illis omnia communia et cor unum et anima una : unde institutio sancta ex hoc a sanctis patribus inpostmodum ab horiente in hoccidente et in partibus Gallearum, monasteria multa sub regula sancta horum exemplo relegio clara promulgavit, precipue monasteria Lirinensis, Agaunensis, Luxoviensis, et in universo mundo, sub regulas SS. Patrum, maxime beati Benedicti et sancti Columbani abbatibus, vita commune optime disposite, et per auctoritate clementia regum, et per privilegia sanctis atque cattholicis pontificibus firmiter roborata ; et sanctae canones hoc non derogant, sed potius luculenter exobtant. Unde nos comperti quod vir inluster Eborhardus, quomis, in heremo qui vocatur Vosagus, in pago Alsacinse, infra nostra parrocia, in loco qui antea vocabatur Muorbacus, nunc Vivarius-peregrinorum, et in honore sanctorum apostolorum et sanctae Mariae Dei genitricis, ceterorumque sanctorum, cum Dei adjutorio et nostro consilio, monastyrio in suo proprio a novo aedificare conatus est. At quod evocantes Perminis episcopo, cum suis peregrinis monachis ibidem cynobio, vel sancto ordene sub regula beati Benedicti, Dei gratia et nostro adjutorio, perficere deberent. Unde nos congratulantes hujus viri sancte devotione et glorioso proposito, viscirale caritate pietateque commoti, devotione prumptissima, una cum consensu fratrum nostrorum abbatum, presbeterorum, archidiaconi, omnique clero ecclesiae ubi ego deservo, sed et ducis ac judicium timentiumque Deum populo hujus provinciae catholico, ut ab ipso monasterio seu cynubio congregationeque peregrinorum monachorum, per nostra et per vestra auctoritate privilegio conscriberem, vel confirmare debemus, quod ita et fecimus, ut ipso monasterio omnia, quidquid ad ejus pertinet ditione ædificiis, basilicis, cum ministeria vel ornamenta de quarum omnium rerum, sacrisque codicibus strumenta cartarum, aurum, argentum, œramentum, vel quibuslibet rebus ipsius monasterii, seu cellolas, vel ejus apendiciis, etiam villas cum agris, domibus, mancipiis utriusque sexu, acolabus, et quod jam dictus inluster Eborhardus, vel alii pro salute animae per qualibet modo donaverunt vel delegaverunt, seu et inantea tam ipse quam et munificentia regum, principum, ponteficum, clericorum, vel a quocumque hominum, Christo inspirante, largitum fuerit, cum omnia et ex omnibus, per hanc privilegium confirmamus, ut ad die presente ipsi monastyrius prefati-

[a] Edimus ad fidem D. Grandidier, Histor. Eccles. Argent. t. I, prob. pag. 63, qui hoc instrumentum ex Morbacensi chartulario deprompsit, et contulit cum alia charta authentica Heddonis, Argentinensis episcopi, data anno 748, quam conjicit descriptam fuisse ex charta Widegerni. De Heddonis charta loco suo dicemus. Chartam Widegerni prius vulgaverant Eccardus, Orig. Habsburg. pag. 116 ; Laguille, Histor. Alsat. probat. pag. 9 ; Lunig, Spicil. eccles. tom. IV, pag. 174, et t. V, pag. 953 ; Mabillonius, Annal. t. II, pag. 702 ; ac demum Schœpflinus, Alsatia dipl. t. I, pag. 9 : sed corrupte omnes. Notas chronologicas vitiosas censuit Mabillonius, qui negat toto principatu Theodorici IV Ascensionem Domini unquam incidisse in diem Maii decimam tertiam : sed in eo fallitur ; anno enim octavo regni ejus, quo data dicitur charta de qua agimus, et qui concurrit cum anno Christi 728, dies Paschæ fuit dies quarta Aprilis, ac proinde diem Ascensionis in diem 13 Maii incidisse necesse est ; ergo in notis chronologicis hujus chartæ bene concordant omnia. Legitur in chartulario, ut testatur Histor. Eccl. Argent. prob. pag. 67 not., sigillum huic instrumento affixum fuisse, cum effigie episcopi stantis, dextra pedum, sinistra librum gestantis, hac circumscripta perigraphe : *Widegernus Dei gratia Argentinensis episcorus.*

que peregrini monachi eorumque successores, sub regola sancti Benedicti cynubialiter congregati, secundum sanctum propositum, eorum jure, absque ullius repetitione trademus adque trebuimus potestate. Neque nos ipsi, neque successores hujus civitatis pontefices, neque archidiaconi, neque exactores, neque aliquis de parte Ecclesiae, vel quislibet nullus, aliquid dominare, vel jubere, aut requerere censum, vel dona, aut qualibet munera nullumquam tempore expetire non presumant. Cum vero necesse fuerit chrisma petire, altaria consecrare, sacros ordines benedici, aut aliquos benedictiones expetire, aut oraturia in eorum loca ædificare, rector ipsius monastirii vel peregrini monastirii ibidem consistentes, aut si de se episcopum habent, aut a quacumque de sanctis episcopis sibi elegerint, qui hoc facere debeat, licentia sit eis expetire et ille hoc tradere, benedicere, vel consecrare. Et nullus in ipso monasterio inlicito ordine contra voluntate aut votum ipsorum monastyrio eorum adire non presumant, nec secretius ingredire septa. Et si aliquando pro qualicumque causa expetit, ut ipsius rector, vel ipsis peregrinis monachis congrua fuerit voluntas, et episcopus invitatus ad ipso monasterio venerit, coelebrato officio, absque ullo munere requisito, mox ad propria revertatur. Cum vero abba loci ipsius acciperit transitum, quemcumque perecrini monachi ibidem habitantes de semetipsis secundum Deum et regula meliorem invinerit, ipsum sibi constituant abbatem. Quod si ibi de se ipsis talem non invinerint, de alia monasteria jam dicti Perminii episcopi de illas congregationes peregrinorum, quem sub uno modo petitiones vel una sancta institutione beati Benedicti quondunavit ipse sibi consentientes abbatem regolarem expediant et constituant. Et, si ibi sanctus ordo tepuerit, quod absit, vel aliqua discordia inter ipsis monachis surrexerit, et ipsi hoc non prevalent aut non voluerint emendare, tunc qui ex ipsis rector ordene secundum regula voluerit vivere, ubicumque in alia monastyria, ubi peregrini monachi supradicti episcopi consistere videntur, et rectius regulariter invinerint, potestatem habeant expetire; et illi per eorum salubri consilio, Deo largiente, ipso sancto ordine vel ipsis monachis per regula restringere, emendare, corregere atque pacificare faciant; et nulla occasio sit, ut alius abba per qualicumque ingenio contra eorum sancto ordene ibidem ponatur, aut de rebus suprascripto monasterio aliquid menuitur. Quapropter sancto et apostolico compatres et confratres mei, ideo vestra catholeco authoretate, nostraque gemina sociamus, ut hic privilegius omni tempore firmissima habeat firmitatem, ut nullus nullumquam tempore contra agere non presumat; sed presens futuris temporibus inviolatus permaneat; et nunc omnibus episcopis et Deum timentibus hominibus preco, subpleco et per caritate conjurare presumo, ut quibus hic privilegius ostenditur, manus vestras subscribere et confirmare dignetis, ut vestra auctoritate fultus, inconvulsus permaneat, qualiter eisdem peregrinis monachis in ipso monasterio consistentes clarius dilectet pro statum Ecclesiae et integretate sacerdotum, pro incolometate regum et pace christianorum, pro pœnitentium remissione peccatorum vel requiem fidelium defunctorum divinae misericordiae tranquillius exorare. Preco igitur et contestor quoram Deo et beatis angelis ejus cunctisque sanctis, omnibus successorebus vel omnes christianis, ut hunc privilegium, quem consenso clericorum, laicorum timentium Deum, plebs et ecclesiae nostrae decrevimus vel condedemus, in nullo erumpere presumant, sed per ineffabilem Trinitatem cunctis conjuramus, ut in quo prevaluerint, in omnibus conservare et studeant; et si aliter obstinato animo, vel diabulo instigante, invidia vel cupiditate deceptus, vel qualibet modo, quod Deus avertat, si nos ipsi aut successores nostri, vel quislibet de qualecumque parte, contra hunc privilegium temptare conaverit, vel jam dictis peregrinis monachis vel successores eorum inquietare, vel eis aliquit minuare presumpserit, si se emendare noluerit, et a mala voluntate celerius noluerit corregere, cum Dei genetricis semper Virginis Marie vel beatorum apostolorum cunctorumque sanctorum ante conspectum regis oeterni Christum Domini nostri, in cujus amore hunc privilegium ad jam dictis peregrinis vel et cynubis condedimus, se confidant pro nequissimis peccatis eorum vel iniquissima malicia oeternis incendiis concrematuros, hac illa sententia se experiendos, qui falsis sacerdotebus Dominus minatur: Væ vobis hypocritae, qui claudetis regnum Dei, quia nec vos introitis, nec alius introire permittites; et: Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, melius erat illi ut alegaretur mola asenaria ad collam ipsius, et projiceretur in profundum maris; et: Qui Deum timore neclexit judicantis hominibus, inferat partebus ipsis monasterii vel peregrinis monachis ibidem habitantes, cum sociante fisco, auri liberas trigenta, argento ponda quinquagenta multa susteneat atque dissolvat; et hoc quod repetit non vindecet, et nihilominus presens privilegius omni tempore firmas permaneat. Et, ut firmiorem obteneat vicorem, manos nostras subterscripsimus, et qui subscripserent vel signeverent rogavimus, stibulacione subnexa.

Actum Stratburgo civitate, publice, die tercio decimo, mense Madio, in Ascensione Domini, anno octave regnum domini nostri Theoderico rege. Ego Widegernus, hac si indignus episcopus, subscripsi. Ego Wuolfradus archidiaconus consensi et subscripsi. Ego Libulfus presbyter subscripsi. Ego Haimulfus diaconus subscripsi. Ego Altmannus diaconus subscripsi. Signum † Fulcherio tribuno, in Dei nomen. Ego Hariboldus abba consensi et subscripsi. Ego Hadalricus consensi et subscripsi. Ego in Dei nomine Ardolinus vocatus episcopus consensi et subscripsi. Signum † Wuolfoaldo comite. Magobardus archidiaconos subscripsi. Ego Ghrbuinus episcopus consensi et subscripsi. Ego Willibertus episcopus subscripsi,

Ego Hagoaldus abbas subscripsi. Signum † Leodofredo duce. Ego Ebrobardus comis subscripsi. Signum † Audachro. Signum † Nordoldo. Signum † Gundobertho. Signum † Withario. Signum † Wigrao. Ego Hagino abbas subscripsi. Signum † Leodoberto. Ego in Dei nomine Willibrordus subscripsi. Romanus clericus hunc privilegium jussus a suprascripto scripsi.

LXIV.

Charta qua Theodo vendit monasterio Morbacensi portionem suam in marca Hamarisstad [a] *(ann. 730).*

Domino venerabili et in Christo patri Romano abbati, una cum sancta congregacione vestra de monasterio quod vocatur Maurobaccus; ego in Dei nomine Theodo, venditu constat me vobis vendidisse, et ita vendidi, omnem porcionem meam in marca Hamarisstad, hoc est, quinium, cumque ibidem mea videtur esse possessio in terris, silvis, sicut superius diximus, quantum in ipso fine est, unde accepi a vobis sicut inter nos placuit atque convenit, in annona vel alio precio, valente solidos triginta, in ea ratione ut ab hac die habeatis ipsas terras, et silvas possideatis, vel quicquid exinde facere volueritis, liberam ac firmissimam in omnibus habeatis potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse, aut heredes mei seu quælibet persona quæ contra hanc vendicionem quam ego spontanea voluntate fieri rogavi, venire temptaverit aut infringere voluerit, et a meis heredibus defensatum non fuerit, inprimis omnipotentis Dei vel angelorum ejus offensam se perincursurum contremiscat. Et insuper duplum tantum quantum a vobis accepi coactus exsolvat, et partibus auri libra una argento..... quinque se damnabilem sciat, et quod petit evendicare nequeat, sed hec vindicio omni tempore firma permaneat stipulacione subnixa.

Actum Marbach monasterio publice, anno decimo regnante Theoderico rege, sub die xj kal. Madias. † Signum Theodonis, qui hanc vendicionem fieri rogavit. † Signum Sigranni. † Signum Odilhardi. † Signum Wiglulfo. † Signum Adalindi. † Signum Feumilli. † Signum Luntherti. † Signum Trodolaigi. Ego in Dei nomine Johannes lector hanc vendicionem dictante domino Romano abbate.

LXV.

Testamentum Adelæ, abbatissæ Palatioli juxta Treviros [b] *(ann. 732).*

Adela, in Christo Domino sacrata abbatissa, Dagoberti regis quondam filia. Cum pervulgatum notumque bonis omnibus sit quemadmodum nos monasterium in villa quæ dicitur Palatiolum [c], in ripa positum fluminis Moselkæ, quod ipsum a Pippino majore domus, Treviris permutatione quæsivimus, honorique S. Mariæ Virginis genitricis Domini nostri Jesu Christi et beatorum Petri et Pauli, cæterorumque sanctorum jamdudum ad proprii monasterii usum extruximus, in eoque monacharum cœtum, disciplina et regula S. Benedicti viventium, aggregavimus; faciendum denique nobis visum est, ut has vitæ degendæ necessarias opes, quas de propriis hactenus largitæ sumus, testamenti etiam præsenti pagina confirmaremus. Legamus itaque et donamus huic quod diximus monasterio, villam nostram quæ dicitur Palatiolum, in qua cœnobium esse constructum videtur, idque cum omni integritate, tam domibus, ædificiis, additamentis, casis, curtibus, mansis, mancipiis, quam vineis, campis, pratis, silvis, adjacentibus, farinariis, aquis aquarumque decursibus, et omnibus iis quæ ad ipsam pertinere villam constat. Addi volumus his prædium Scripnasium, in pago Mosao situm, ad ipsius Mosæ fluminis ripam, omnesque possessiones ejus villæ, uno dumtaxat quadraginta jugerum agro excepto, quem Insulæ nomine appellatum, jam ante dulcissimo filio Alberico donavimus. Similiter a Deiparæ matris hoc monasterio possideri prædia ea omnia volo, quæ in Bietbergis, Beslancioque sita, quæque a dulcissima germana mea Regentuetur magno conamine Masenius ad Brow. Ann. t. I, pag. 610. Fortioribus argumentis hoc evertit Cointius, Annal. t. IV, pag. 380 et seq. et Dagobertum II, Sigeberti filium Adelæ patrem asserit. Hinc sequitur annum regni Theodorici duodecimum, quo Adela testamentum condidit, de regno Theodorici IV intelligendum esse, ut probat Cointius argumentis pluribus quæ hic attexere non sinunt notis nostris præscripti limites. Dixisse satis sit Adelam, juxta Cointium et Mabillonium, Acta SS. ord. S. Bened. t. IV, pag. 698, lucis usuram accepisse circa annum 668; Palatioli monasterium construxisse circa annum 700, cum jam mater esset et vidua; testamentum condidisse anno Christi 732, ætatis suæ anno 64; ac demum, juxta auctores Novæ Galliæ Christianæ, ubi supra, obiisse anno Christi 735. Miramur autem eosdem, imo et Hontheimium, ubi supra, Adelæ testamentum sub Theodorico III confectum censuisse, anno Christi 690, cum Adela vix annum vigesimum secundum ageret, necdum Palatioli parthenonem erexisset.

[a] Solus hucusque hanc chartam vulgavit Schœpflinus, Alsat. diplom. t. I, pag. 13, ad cujus fidem recudimus. Is chartam hanc ex Morbacensi chartulario se deprompsisse docet. Monet autem, ubi supra, pag. 723, locum in hoc instrumento vocatum Hamarisstad, nomine paululum mutato, appellari hodie Hammerstater-hof, vicum quarto lapide situm super Novum-Brisacum.

[b] Browerus, Annal. Trevir. t. I, pag. 357, hoc deprompsit ex vetustis Trevirensis Ecclesiæ monumentis. Recuderunt Henschenius, De trib. Dagob. lib. II, pag. 127; Cointius, Annal. t. IV, pag. 790; Mabillonius, Acta SS. ord. Bened. t. IV, pag. 499; Calmetus, Hist. Lothar. t. II, prob. col. 94; Hontheimius, Hist. Trevir. diplom. t. I, pag. 88; Bertholetus, Hist. Luxemb. t. II, prob., pag. 35; ad fidem Broweri omnes, expunctis ab hoc instrumento mendis omnis generis quæ in hujus ætatis instrumentis scatent, id enim Browero consuetum fuit ut ab ejusmodi vitiis purgaret quotquot ex autographis instrumenta eruebat. Scriptores Novæ Galliæ Christianæ, t. XIII, instr. col. 294, hoc idem testamentum ediderunt, ut videtur, ex Browero desumptum. Ibi Adela se Dagoberti regis filiam profitetur, quem Browerus, ubi supra, regem hujus nominis primum censet, et id

[c] Palatiolum locus erat a veteri palatio si dictus, ut, dicit Mabill. Annal. t. II, pag. 5 et 96; virginibus vero ibi substituti sunt canonici circa medium XI sæculum.

trude dato pretio comparavi. Rursus portiones meas villarum Enchiariaci, Ursiaci, Caimetarum his adjicio, quæ ad Mosellam omnes sitæ sunt. Quibus adjungi res etiam eas facultatesque placet, quæ in prædio Regimoseti, a Feronio filio Tullonis justæ mihi venditionis titulo quondam obtigere. Accedunt etiam his, possessiones Baldelingis, quæ in pago sitæ Bentensi, et a Ganciofriodo et Wigerico emptæ, in jus peculiumque meum redactæ sunt. Item quæ in prædio Machariaco a Bertonio mihi donata, hæc omnia tribuo donoque. Ad extremum id quoque de sententia congregationis memoratæ statuimus, ut quidquid opum possessionumque in monasterium hoc ipsum contulimus, id in archiepiscoporum Ecclesiæ Trevericæ semper sit arbitrio atque tutela. Datum kalendis Aprilis, anno xij Theoderici regis.

LXVI.

Charta qua Goyla basilicæ S. Benigni dona confert, post suum et viri sui obitum possidenda [a] *(ann. 734).*

Sacrosanctæ basilicæ domni Benigni martyris, quæ est sub oppido Divione constructa, ubi ipse pretiosus sanctus magno honore in corpore resquiescit. Ego, igitur in Dei nomine Goyla, peccatrix femina, propensavi de humana fragilitate, ut dum est anima, in corpore in omni potestate sua, ita debet cogitare ut de rebus sibi juste debitis inde sibi comparet paradisum. Igitur ego ad ipsam basilicam, vel suorum auctoribus, post diem obitus mei vel dulcissimo jugale meo, Bonuaso nomine, cedo cessumque in perpetuum, ut permaneat, esse volo, hoc est, in pago Atoariorum, in villa vel fine Longouiana, quicquid ibidem visa sum habere vel possidere aut dominare : hoc est, tam territoriis, domibus indominicatis, vel omnibus accidentiis, seu etiam omnem rem suprapositam, curtiferis, villaribus, campis, pratis, silvis, vineis, pomiferis, pascuis, accessisque omnibus, aquis aquarumque decursibus, cum omni jure, cum omnibus adjacentiis vel appenditiis suis : hoc est, Fedenniaco, Postenniaco, Monasteriolo, Atænis medietate, Glonnoco, curte Bunciana, Fisciaco, Cheneuas, Marcenniaco, quicquid ibi visa sum habere vel possidere, totum, ad integrum et in omnibus, una cum mancipiis, libertis, cum peculio vel omni peculiare ipsorum, una cum acolabis vel omnem rem inexquisitam, totum eum quem, ut dixi, in ipsas supradictas fines, vel in ipsas villas, seu etiam in ipsos agros, tam de alodo quam de parentum meorum, per instrumenta cartarum, aut de quolibet ingenio aut adtracto, id de quacumque parte ad me ibidem advenit, aut inantea, Christo præsule, pervenire potest, quod a me ibidem nunciisque, juste et rationabiliter, de quacumque re ibidem possessum fuit, aut quod inantea ibidem obvenire aut adtrahere vel meliorare poterit, hoc totum eo ad integrum, cum omni integritate vel soliditate, actores vel rectores ipsius Basilicæ superius jam dictæ domni Benigni, post diem obitus mei, aut jam dicto jugale meo, nomine Bonuaso, a die præsenti, ipsas vel superius nominatas, absque ulla contrarietate vel cujuscumque expectata traditione ad possidendum, in Dei nomine, meorum revocent dominatione : ut quicquid exinde ad opportunitatem ipsius loci facere voluerint, libere ad suum, in Dei nomine, absque ullius contradictione perfruantur, arbitrium ; et, quod nec fieri credo, si ego ipsa aut ullus de hæredibus meis vel qualibet alia opposita convenia vel persona, ullo tempore, contra præsenti epistola cessionis, quam ego plenissima voluntate mea pro redemptione animæ meæ conscribere vel adfirmare rogavi, venire temptaverit vel repetere aut calumniare, inferat partibus sæpedictæ basilicæ Sancti Benigni suisque auctoribus, una cum socio fisco, auri libras tres, argentum pondus III, et nichilominus præsens cessio, et voluntas mea omni tempore firma et inviolata permanere stipulationi subnixa. Actum Bagnavilla, publice. Signum Goylanæ, quæ hanc cessionem fieri et firmare rogavit. Signum Boneuaffo jugale suo, qui consensit. In Dei nomine Goinus abbas signavi. Signum Gotofredo. Signum Landono. Signum Teuderamno. Signum Elmoaldo. Signum Graffiono. Richselinus sig. Ego in Dei nomine Brandalenus presbyter, rogatus, apta firma cessione scripsi et notavi, die sabbato, proximo ante media mense Aprili, in anno XIV regnante domino nostro Theoderico rege.

[a] Vulgavit Perardus, inter instrumenta ad historiam Burgundiæ spectantia, pag. 8 ; recudit Cointius, Annal. t. IV, pag. 826, ex Perardo. Donatrix, quæ in contextu Goyla dicitur, subscribit nomine Goylanæ. Perardus datam chartam conjicit regnante Theodorico III ; sed potius sub Theodorico IV videtur emissa Cointio et Mabillonio, Annal. t. II, pag. 95. Annus autem 14 Theodorici IV incidit in annum Christi 734 ; dies vero Sabbati ante medium mensem Aprilem diem decimam hujus mensis designat, juxta tabulas chronographicas insertas in Arte dijudicandi singulas temporum in veteribus instrumentis notas. Cointius, ubi supra, pag. 827, diem duodecimam intelligit. Erroris causa est, quod Cointius annum Chr. 734 littera dominicali E signatum credidit, cum, juxta easdem tabulas, annus hic signatus fuerit littera C. Memoratur hæc charta in chronico S. Benigni, apud Spicil. Dacher. t. I, pag. 376, et data dicitur sub anno XIV regni Theodorici I, nepotis Brunechildis ; unde hoc instrumentum anno 609 seu 610 adjudicandum videretur. Verum Mabillonio placet magis Cointii sententia, quæ regno Theodorici IV chartam hanc assignat, et id adstruit hoc potissimum argumento, quod illo tempore in usu fuerunt apud Benignianos notæ chronologicæ sub iisdem formulis conceptæ quæ usurpantur in charta de qua agimus. Sic in chartis a Perardo prolatis sub Pipino et Carolo regibus, leguntur hæ notæ chronologicæ : *Die Sabbati proximo post medio mense Julio.* . . . et, *die Dominico proximo post Kal. Martias.* . . . et, *die Sabbato ante Kal. Februarii.* Cointio et Mabillonio suffragantur auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. IV, col. 670. Abbas Sancti Benigni qui chartæ Goylæ subscribit nomine Goinus, in chronico Sancti Benigni Gudinus appellatur.

LXVII.

Charta qua Bilehilt cœnobium puellare ad Moguntiæ muros condit et dotat [a] (*ann.* 734).

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Ego Bilehilt notum esse cupio tam præsentibus quam et futuris, qualiter ego propter Dei amorem propterque spem retributionis futuræ, quasdam res proprietatis : hoc est, aream unam, prope murum Moguntiæ civitatis, in australi parte, a Sigeberto archiepiscopo avunculo meo acquisivi, cum rubeis scutis duodecim, auro paratis, et totidem equis nigris, et construxi in ea domum Domini et Sanctæ Mariæ Virginis. Ibique congregavi sanctam congregationem mulierum, ac tradidi eis in eleemosynam meam et parentum meorum quicquid proprietatis habere visa fui vel hæreditatis, tam in areis et ædificiis, pratis, pascuis, sylvis, terris, aquis aquarumque decursibus, mobilibus et immobilibus, cultis et incultis, et mancipiis, ita ut habeant atque possideant usque ad consummationem hujus seculi. Possessores vero ejusdem areolæ urbis præfatæ vigilias non curent, nummorum collectionibus, modo episcopo, modo in reparandos muros dandis, nihil addant, aliasque urbanas consuetudines non observent; tantum abbatissæ et congregationis usui, obsequio, imperio, se parere cognoscant. Si quis illorum homicidium, furtum, rapinam aut aliquam aliam culpam commiserit, vel aliquis de extraneis malefactor, qui talia fecerit, aream in illam fugiens se receperit, non judicum aut principum urbanorum, verum ejusdem loci rectorum judicio censendus assistat. Mundiburdiam et defensionem ab archiepiscopo Moguntinensis Ecclesiæ habeant in perpetuum; electionem A vero abbatissæ inter se habeant. Nullam viduam, aut aliam quamlibet extraneam, nisi inter se nutritam accipiant. Et, si ullus episcopus propter suam temeritatem hujus conditionis chartulam infringere voluerit, iram Dei omnipotentis et sanctorum omnium sentiat, et tamen quod vult nequaquam perficiat, sed præsens chartula hujus traditionis omni tempore firma et stabilis permaneat stipulatione subnixa. Insuper etiam, si ulla vidua vel extranea his sanctimonialibus feminis extra consensum suum præponatur, in pessimum genus lepræ incidat, et postea turpissima morte damnata pereat, et hic non habeat locum putrescere. Actum in prædicta urbe, regnante Cleodovæo rege serenissimo, anno XIV, anno Dominicæ Incarnationis sexingentesimo tricesimo B quinto, indictione X, Kalend. Maii [*Eckardus*, X kal. Maii], feria V, coram testibus subnotatis. Signum Bilehildæ quæ hanc traditionem perfecit. Signum Geroldi episcopi. Signum Ruodberti diaconi. Signum Recholffi. Signum Adelhelmi comitis. Signum Grimolffi. Signum Haganonis. Signum Hildimini. Signum Mimibilt. Signum Reginhilt. Signum Hobolffi. Signum Gumolffi. Ego itaque Asmondus, jussu domini mei Sigiberti archiepiscopi, scripsi, notavi diem tempusque ut supra.

LXVIII - LXIX.

Testamentum Abbonis, quo Novaliciensi Sancti Petri monasterio amplissima dona confert [b] (*ann.* 739).

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus-Sancti. Suo C die tertio nonas Maias, anno vigesimo primo gubernante inlustrissimo nostro Karolo regna Francorum [c], pante, qui Sigiberto successerat, et chartæ subscribit : unde sequitur Asmundum, ad calcem instrumenti, debuisse testari se, non *Sigiberti jussu*, ut ait, sed *jussu Geroldi*, chartam Bilehildis scripsisse. Ergo undique scatent in hoc instrumento vitia, propter quæ ipsum spuriis adjudicandum censemus. Cum autem ei locus sit assignandus, illud sub anno 734, cum Cointio, collocare fas sit.

[a] Edidit Serrarius, Rerum Moguntinarum lib. II, pag. 284, ex tabula quæ pendet ad aram S. Bilehildis. Recuderunt Eckardus, Franc. orient. t. I, pag. 221, et Cointius, Annal. t. IV, pag. 827. Has litteras mendosissimas ac fidei expertes pronuntiat Mabillonius, Annal. t. II, pag. 97. De Bilehilde vidua et abbatissa plura recitantur in breviario Moguntino, et inserta sunt in ejus Vita a Serrario et Surio edita, Acta SS. ad diem 27 Novemb., sed quæ Mabillonio videntur non majori fide digna quam litteræ ipsæ quas expendimus. Sanctæ Bilehildis commemoratio fit in pervetusto libro sacramentali, sub die quinta kal. Decembris, ut videre est in Nov. Gall. Christ. t. V, pag. 589; cœnobium quod condidisse dicitur, ipsum videtur Alto-monasterium, seu vetus S. Mariæ D monasterium, in Moguntia. Spurium instrumentum produnt notæ chronologicæ hac ætate insolitæ. Adde anno Christi 635 necdum natam fuisse Bilehildem, quæ circa annum 712 Moguntiam se recepit orbata viro et gravida. Moguntiæ præsulatum tunc obtinebat Sigibertus, avunculus ejus, qui hic perperam archiepiscopus dicitur; nondum enim hoc titulo gaudebant præsules Mogunciatenses : et hoc novum est falsitatis indicium. Præterea anno 635 nec regnabat Chlodoveus, nec indictio currebat decima, nec calendæ Maiæ in feriam quintam incidebant. Bilehildis nata fuit regnante Chlodoveo III, si antiquis ejus Vitæ scriptoribus credimus; nec ullus ex hujus Chlodovei successoribus annum regni XIV attigit, si Theodoricum IV excipias; hujus autem Theodorici annus regni XIV concordat cum anno Christi 734. Hinc Cointius chartam de qua agimus ad hunc annum refert, Geroldo Moguntiæ sedem episcopalem occu-

[b] Diu ineditum primus vulgavit Cointius, Annal. t. VI, pag. 422, ex codice ante annos circiter sexcentos, ut ait, exarato, sed veteris scripturæ mendis sublatis. Iterum edidit, servata styli barbarie, Mabillonius, de Re diplom. pag. 507, insertum in diplomate Caroli Magni, quo testamentum Abbonis confirmatum fuit circa annum 805. Mabillonio traditum fuerat hujus instrumenti exemplum ab Herouvallio, qui illud propria manu descripserat ex chartario Gratianopolitano [nunc in Bibl. regia, F. Sang. Harl. 487] ante annos circiter quingentos scripto. Hujusce testamenti mentio fit in chronico Novaliciensi, cujus fragmentum videsis apud Chesnium, Rerum Franc. script. t. II; sed fallitur Novaliciensis chronographus, cum Abbonem, quem Patricium appellat, testamentum condidisse arbitratur tempore Theodorici, Gothorum regis, qui sexto sæculo regnavit. Testamentum condidit Abbo *anno xxj gubernante illustrissimo Karolo regna Francorum*, *indictione vij*, ut in ipso instrumento legitur. [Chartularii textum admisi, collatum curis egregii viri Claudii; quasdam tamen Mabillonii lectiones indicabo inter uncos.]

[c] Hæc manifeste intelligenda sunt, non de Karolo rege aut imperatore, sed de Karolo quem Martellum vocant, qui, exstincto Theodorico rege IV, imo et

indictione vij, feliciter [a]. Ego in Dei nomine Abbo, filius Felici et Rusticæ nomine quondam, sana mente atque consilio cogitans casus humani fragilitatis, testamentum condidi, quo venerabili Hytberto clerico scribendo rogavi, quod testamentum meum si quo casum, et jure prætorio, vel quale cujus lege adinventionis quæ quomodo valere nequiverit, ac si ab intestato, ad vicem codicellorum eum valere volo ac jubeo; quos, quas liberosve [*M.*, liberos liberasve] esse decrevero, liberi liberæve sint omnis; et quæque per hoc testamentum meum dedero, legavero, dare jussero, id ut fiat, detur, præstetur, fidei heredis mei committo. Ego in Dei nomine Abbo, cum me dispensatio divina de hac luce migrare preceperit, dibitove nature complevero, tunc tu, sacrosancta ecclesia in honore beati Petri apostoli, seu et ceterorum sanctorum Novaliciis monasterii in valle Sigusina, quem ex operere nostro in rem proprietatis nostræ construximus, ubi norma monachorum sub religionis ordine spiritale et regula sancti Benedicti custodiendis Domino adjuvante, conlocavimus, ubi apresens vir Abbo præesse videtur, heres mihi es tu [*M.*, esto], heredem meam te esse volo, ac jubeo, cæteri, cæteræ exheredis sint tote. Te vero, sancta æcclesia beati Petri apostoli suprascripti monasterii in valle Sigusina, tam infra muros ipsius civitatis quam et in ipso pago, ex alode parentum meorum vel undecumque michi justissime ibidem ex legibus obvenit, hoc est, quicquid in ipsa valle Novaliciis, etiam et in Barro, seu et in Albanato, et ultra Cinisca subtus Cravasca, et in Faido, vel cetera loca, quod præsente tempore ad ipsum monasterium adjacet vel aspicere videtur, cum silvis, pratis, alpibus, aquis aquarumve decursibus, quicquid præsente tempore ad ipsum sanctum locum aspicere videtur, tam de proprio quam de conquisto, seu et de commutationis causa, Promaciano in valle Maurigenica recepimus, una cum mancipiis, terris, vineis, silvis, cum omni integritate ut habeas volo ac jubeo. Similiter quicquid in Balmas, ubi oratorius in honore sancti Verani est constructus, visi sumus habere, et in Lastadio, Gallionis, Grummo, Camundis, Luxomone, Corvallico, Petracava, Trebocis, vel circa civitate quantumcumque ex proprietate parentum nostrorum ipso adhuc regnante, *regna Francorum gubernabat*, et ab annis xxj summa auctoritate potiebatur anno Chr. 739. Is autem annus concurrit cum *indictione vij*, quæ hic adhibetur pro synchronismo. [Compertum est, mortuo Theodorico IV, anno 637, interregnum exstitisse in Franco-Gallia annorum vij, si fides adhibeatur chronicis quibusdam, quorum nonnulla vulgavit D. Bouquet, Rer. Gall. et Franc. Script. t. III, pag. 691; annorum tantum v, ut conjiciunt meliores critici, et ut apparet ex documento anni 741 infra (*Col.* 1302). Non silentio prætermittendum est Eccardum, qui chronicon hujus generis edidit ad finem textus legis salicæ ex codice Guelferbytano, scripsisse *regnavit* pro *non regnavit;* quod cæteris documentis foret contrarium. At, inspecto codice, mecum humaniter communicato a doctissimo bibliothecæ Guelferbytanæ custode, certior factus sum vocem *non* ibi inscriptam esse, Eccardumque in errorem incidisse.]

A vel conquestum in ipsa loca habere videmur, te heredem meam habere volo ac jubeo : et quicquid circa civitate Segusia, vel in ipsa valle habere videmur, hoc est, in Orbano, Cicimiano, Voroxio, Raudenoviliano tu, heres mea, habere volo ac jubeo.

Et in Valaucis portione quem a liberto nostro Theudaldo dedimus, volo ut habeat, et ipse et infantes sui ad heredem meam aspicere debeant volo ac jubeo. Similiter Cammite superiore et Cammite subteriore, Brosiolis, una cum ingenuis Rogationis Tannoborgonis, una cum ministrale nostro Johanne et infantes suos, Libertato cum infantes suos, Crivotis, Orbana, Bicorasco, una cum nepotes Vualane, hoc est, Harioldo et germana sua quem Dunimius habet, Galisiaca, et alpes in Cinisio, quem de ecclesia Sancto Petro de
B ipsa constructa Lugdunense commutavimus : ista omnia superius comprehensa, una cum mancipiis, libertis, terris, domibus, ædificiis, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, alpibus, vel omnis adjacentias ad se pertinentes, te, herede mea, habere volo ac jubeo. Et cella infra regnum Langobardorum, qui vocatur Tollatecus quidquid ex alode parentum nostrorum michi ibidem obvenit, una cum mancipiis ibi consistentibus, vel omne jure suo, ut habeas volo ac jubeo. Etiam et colonica in valle Diubiasca, infra fines Langobardorum ubi dicitur Bicciatis, quem parentes nostri, et nos ibidem habuimus, ut habeas volo atque præcipio. Simile namque modo et quicquid in valle Maurigennica ex alode parentum nostrorum,
C vel per quodlibet titulo juste et rationabiliter nobis ibidem obvenit, et legitima subpetit redebere, hoc est, in ipsa Maurogenna domus quem apud ecclesiæ Maurigennica commutavimus, cum ediliciis, cortiferis, exavis, ortis, vineis, campis, seu imglis, una cum ecclesia Sancto Petro, quem parentes nostri ibidem construxerunt, cum omni integritate vel adjacentias ad se pertinentes, immoque ecclesia Sancto Pancrasio proprietatis nostræ, una cum colonica in Birisco, cum omnis adjacentiis ad se pertinentes, te, herede mea, habere volo. Et in ipsa valle Maurigennica, loco nuncupante Fontana, quicquid ibidem presente tempore de parentes nostris visi sumus habere, seu et in Nanosces, una cum illos ingenuos de Amberto, et liberto nostro de Alsede nomine Orbano,

D [a] Neque indictionis notam quasi hac ætate insolitam, cum Cointio, Annal. t. IV, pag. 422, not. ad marg., expungendam censeas; monet enim Mabillonius, Annal. t. II, pag. 109, insolitam quidem tunc fuisse hanc notam chronologicam in diplomatibus regiis, in privatis vero instrumentis nequaquam. Quin et optime concordat quod dicitur in eodem testamento de invasione Saracenorum qui loca Novaliciensibus ab Abbone donata paulo ante vastaverant, scilicet circa annum 737, vid. Annal. Nazar. Tillani, Petav. etc. et Longuer. in t. III Collect. script. rerum Francic., pag. 702. Ergo Abbonis testamentum sub anno 739 collocari posse judicamus cum Mabillonio, cui astipulantur auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. I, col. 457. Omnibus autem hoc instrumentum videtur optimæ notæ. Pleraque nomina locorum ibi memoratorum interpretatus est Lancelotus, cujus explanationes editæ sunt ad calcem operis Mabillonii de Re diplomatica, pag. 647.

et ingenua nostra [a] nomen Rigovera de Bonnosco, vel quicquid in Bregis de alode parentum nostrorum quem Austrualdus in beneficio habet, te, suprascripta ecclesia Sancto Petro, heres mea, habere volo ac jubeo. Pro modo simile, quicquid de domna Siagria in ipsa valle Maurigennica conquesivimus, Misiottano, Obliciacis, Mago, colonica in Albiadis, in Bausetis, et colonica super Bricoscis, et Amalicione ubi Blancollus Verbicarius manet, et Gratavinnia, etiam et cætera vocabula cum adjacentiis earum, te, sacrosancta ecclesia, habere volo ac jubeo. Immoque, quicquid in valle Darentasiense, ex alode parentum nostrorum, vel quod de Syagria ibidem ad nos pervenit, una cum mancipiis, libertis, colonis, inquilinis et servis, te heredem habere volo atque præcipio.

De Gratianopolitano pago [*omissa in M.*]. Similiter in pago Gratianopolitano, Olonna, quem ad liberta mea nomen Sendeberti dedi, volo ut habeat. Missoriano quem de Siagria conquesivi, Piniaco et Corennum, quem a liberta mea nomen Auriliana dedi, ipsas libertas meas, cum ipsas res, volo ut habeas ac jubeo; seu in Aravardo, una cum libertos nostros, Magnebertum, una cum germano suo Columbo, Misicasiana, Mesatico, Cambe, Quintiaco, Viennatico : ista omnia suprascripta, una cum libertis ac colonis et servis, vel omnes adjacentias suas ad ipsa loca pertinentes, in suprascripto pago Gratianopolitano, tu, heres mea, ut habeas volo atque discerno. Item quam in pago Viennense Maconiano, quem de alode parentum meorum nobis obvenit et quod de Siagria conquisivimus, et colonica in ipso pago Viennense, Baccoriaco super fluvium Carusium, ubi faber noster Majorianus mansit, et filius ejus Ramnulfus de Blaciaco, quem incontra Ardulfo per judicio Agnarico Patricio evindicavimus.

Similiter et in pago Vianense et Leudunense, Bornaco, Basciasco, Amblariaco, Blaciaco, colonica Sevorio : ista omnia suprascripta, una cum terris, domibus, vineis, campis, pratis, vel cum omne jure earum, ac colonis, servis et libertis ad ipsa loca aspicientes, tu, heres mea, ut habeas [volo] atque precipio.

Item in pago Matascense, Carnaco Aebasciaco, quem de Siagria conquesivimus, una cum ingenuis, libertis ac colonis et servis, vel omnes adjacentiis ad ipsa loca aspicientes, ut habeas volo ac jubeo.

Similiter et in pago Briantino, et Aquisiana, et Annevasca, in loca nuncupantes Briancione valle, una cum libertis ac colonis et servis; Annedæ una cum ingenuis, libertis et servis; Agracianis, Exoratiana, Aquislevas cum libertis et servis vel omnes adjacentias ad se pertinentes, te, sacrosancta ecclesia, ut habeas volo atque præcipio; et colonicas infra ipsa valle Briantina et Aquisiana, quem de Vuidegunde conquesivimus, unde Bardinus capitolarius est.

Similiter et in Gerentonnis, colonicas de ipsa A ratione Viundegundi, quod ad nos pervenerunt, quem Sigualdus libertus noster in benefitio habet. Colonica quem de muliere Gismundo, nomine Pannutia, in ipsa valle, in tercia recepimus, ubi Marius noster Verbecarius in ipsa colonica manet.

Similiter curte mea Salliaris, alpes, prata, ingenua, Vendanum, Mullinaricus, Vuilla, Jutole : ista omnia suprascripta, una cum libertis ac colonis, servis vel omnes adjacentias earum ad ipsa loca aspicientes, tu, heres mea, ut habeas volo ac jubeo. Et colonicas in valle Gerentonica et in Ralis, quem ad libertos meos, quem Theudoaldo et Honorio dedi, ut ipsi et infantes ipsorum habeant, et ad heredem meam sacrosancta ecclesia aspiciant : ista omnia superius comprehensa, una cum adjunctis adjacentiisque suis, B campis, pratis, pascuis, silvis, alpibus, montibus, rivis aquarumve decursibus, accisque omnibus, cum omnem jure vel terminum earum, tu, sacrosancta ecclesia, heres mea, ut habeas volo ac jubeo.

Similiter libertus nostros in valle Aquisiana, qui ad parentes nostros aspexerunt, seu et ipso pago Brigantino commanere videntur, unde Vitalis capitularius est, ad memorata ecclesia heredem meam ut aspiciant et inpensionem faciant volo ac jubeo. Emmo quem in pago Ebredunense et valle Occense Bruitico portiones nostras quem Vualdelberto presbytero et de Rigaberga conquisivimus, et de proprio alode meo, et quod de parente mea Godane ad me pervenit, et in ipsa valle Moccense, quem de Siagria C conquisivimus, una cum alpes, et quem de Dodone et Godane ad nos pervenit, seu et quod domno Waldeberto episcopo et de Riguberga ibidem conquisivimus; et colonica ubi dicitur Albariosco, quem Marcianus servos noster habet, quem de Dodone parente meo in ipso pago Ebredunense ad me pervenit; nec non et colonicas nostras in pago Rigomagense, quem Baronta libertus noster in beneficium habet; et liberto meo ipsum Barontane una apud Solia quem ei dedimus, ut ad te, heres meam, ipse Baronta aspicere debeat volo ac jubeo. Item in ipsum pago Ebredunense, colonicas in Boresio, quem Sauma in benefitio habet, Rodis, ubi verbicarius noster nomine Laurentius manet; colonicas in Velentio, quem per præceptionem dominica de ratione Riculfu D et germano suo Rodbaldo ad nos pervenit : omnia et ex omnibus quicquid in ipsum pago Ebredunense, seu et in valle Moccense et Rigomagense, tam de conquesto, quam de alode parentum nostrorum, nobis in ipsus pagos obvenit, ad integrum, una cum alpes, tibi, suprascripta heres meam, sacrosancta ecclesia, habere volo ac jubeo.

Simile namque modo in pago Vuapencense, corte mea Talarno, una cum libertus nostros Sicualdo, cum sorores suas et infantes earum; Maximo cum sua et infantes eorum; Calaico, una cum libertus nostros, et Allionicos quem de Vuidegunde conquisivimus, et liberti nostri in ipsum Allionicus comma-

[a] Ex his et similibus verbis testamenti Widerardi, supra (*Col.* 1268), evadit differentiam quamdam fuisse inter servos, *ingenuitate*, servosque *simplici libertate* donatos : hi *liberti*, illi *ingenui* nuncupabantur.

nere videntur; Marius cum germanos suos, et liber-
tus nostros in Venavella, Hidebertum cum uxore
sua et infantes eorum, quem de Vuidegunde ad nos
pervenerunt; Kalares quem de ipsa Vuidegunde con-
quisivimus [ubi] Matarellos libertus noster manet; in
colonica dominicale et extra sunt terras et vineas
dominicales : ista omnia suprascripta, una cum li-
bertis ac colonis et servis, una cum adjunctis adja-
centiisque suis ad ipsa loca pertinentes, te, sacro-
sancta ecclesia, ut habeas volo ac jubeo. Et dono
liberto meo ad ipsa ecclesia, nomine Amalberto, qui
habet uxore filia ipsius Mattarello quem ego manu-
misi, et ipsum dua mancipia dedi ad casa Vuapen-
cense, his nominibus, Rusticiu et Lupolina; itemque
et in ipsum pago Vuapenicense Altana, quem de
alode parentum meorum habeo, Curenno, Galisco
ancilla, quem genitor meus de Persa conquisivit; et
illas terras ibidem in Campania, cum illa alpe Cas-
sauda, quem de Lavarnosco ibidem habemus; ipsas
terras usque ad summa mancipia, quem Siagria
conquisivimus : ista omnia suprascripta, una cum
campis, pratis, silvis, pascuis, alpibus, adjacenti-
busque suis ad ipsa loca pertinentis, tu, sacrosancta
ecclesia, habeas volo ac jubeo.

Simile namque modo in ipso pago Vuaponicense,
corte mea Opaga cum omnis appenditiis suas ad se
pertinentes, quem alode parentum meorum habeo
apud colonica, quem de Venatore avunculus meus
domnos Semforianus [a] episcopus conquisivi, tu, he-
res mea, ut habeas volo ac jubeo; colonica subtus
ripas, quem ad libertum meum nomine Bertarii de-
dimus, infantes sui habeant volo ac jubeo, et ipsi ad
herede mea aspicere debeant Bonis, Graviosco, tu,
heres mea sacrosancta ecclesia Sancti Petri mona-
sterii Novalicius, ut habeas volo ac jubeo. Simi-
liter corte mea Valerignaca, una cum libertum
meum Savino, cum filius suos et filiis liberti
mei Siseberga, Magnibertum cum germanus suos et
filius suos vel alius libertus nostros qui ad ipsa curte
aspiciunt, habere volo ac jubeo : Roma una cum
adpendiciis earum et alpes, præter quem ad libertus
meos infantes Aldefredo et Godoberti in ipsa Roma
dedimus, volo ut habeant et ipsi ad heredem meam
aspiciant. Laquatico una cum appendiciis suas, ad
ipsa loca pertinentes, et quod a liberta mea Dumnu-
lina, quem commutavi, dedi in ipsum Laquatico,
volo ut habeat, et ad heredem meam sacrosancta
ecclesia aspiciat. Et terras in Esturbatina, quem de
Bonevalo conquisivi et ad suprascripta liberta mea
nomine Sendeberti dedi, volo ut habeat, et ad here-
dem meam aspiciat. Colonicas in Taraone, quem de
Ricuberga conquisivimus, et terras in Crariis et li-
bertus nostros Moroaldo et uxore sua vel filiis eorum
quem genitrix mea Rustica de pago Genevense fecit
venire et super ipsa terra ipsus mansurus fecit.

A Terra et mancipia in Sevelis quem de Avolo presby-
tero et de Freberga femina avunculos noster dom-
nus Senforianus conquisivit, et libertos nostros in
Artonosco filius Victore et Vere Johannis, Justeber-
tus, Paulos, et Verissimus, Justina, et Bertildes, ipsa
terra et mancipia in Sevelis in beneficio habent, tu,
heres mea sacrosancta ecclesia Sancti Petri Novali-
tius monasterii, ut habeas volo ac jubeo. Capannas,
quem ad liberta mea, nomine suprascripte Berteldi
dedi, volo ut habeat et ad heredem mea aspiciat;
Vobridio quem de Mauro conquisivi et ad liberta mea
suprascriptæ nomen Justini dedi, quem Dadinus ha-
bet, volo ut habeat, et ad heredem meam aspiciat.
Colonica Utronno ex alode parentum meorum, Gla-
sia, Pentus, Bullonne, Muccunava, Bladonis, tu, he-
B res mea, ut habeas volo ac jubeo. Similiter et res
illas Maurovila, Rodanone, una cum adjacentias ea-
rum, vel quicquid de parentes nostros Dodone et
Godane nobis ibidem obvenit; et res illas quem de
Gondoberto conquisivimus, quem Marabertus in be-
neficio habet; et illas res quem de Escussario con-
quisivimus, una cum mancipiis, terris, vel omnes
adjacentias ad ipsa loca aspicientes, ista omnia su-
prascripta, te, sacrosancta ecclesia domni Petri, he-
redem meam, habere volo atque precipio.

In Cronno Luciano, ex alode parentum meorum,
et in Latiomaus, ibi Mora ancilla nostra manet, quod
de genitrice nostra Rustica michi obvenit; colonicas
in Gradosa quem ministerialis noster Baio in benefi-
C cio habuit, tu, heres meam, ut habeas volo ac jubeo.
Quonaone in pago Vasense, una cum ingenuis quem
de Vuidegunde conquisivimus; Doliana in pago Ven-
dascino quem de ipsa Vuidegunde ad nos pervenit,
et suprascripti liberti mei Justini et Dadino dedimus,
volo ut habeant et ad heredem meam sacrosanctam
ecclesiam aspiciant. In pago Sigesterico vineas et
terras in Planciano, quem de parente nostro Wan-
dalberto abbate conquisivimus. et in Massilia res
nostras proprias, casas et ortiles, quem de avunculo
meo Dodone michi obvenit, et de avia nostra Dodina.
Similiter ad Pero, casas et ortiles qui michi de pa-
rente mea Godane obvenit, et campos et vineas infra
civitate et portione nostra in Centronis et ad fontem
Lisola, terras et pascuis; in pago Arlatino Anglarias
D et Vivario portione nostra, et illa alia quem avun-
culo meo Dodone michi obvenit, tu, heres mea, ha-
beas volo ac jubeo. Cronia in pago Tolonense, una
cum libertis ac colonis et servis, terris, vineis, olive-
tis, seu et adjacentias ad se aspicientis, te, herede
mea sacrosancta ecclesia Sancti Petri monasterie
Novalicis, habere volo atque discerno.

In pago Regense Vuardacelis, illo proprio nostro
et illa portione quem de Godane conquisivimus; una
cum colonica in Cumbolis et Pratalioni qui ad Vur-
dacælis aspicit, ubi Siricarius noster Peter mansit,

[a] Semforianum, non aliunde notum, hic avuncu-
lum suum, infra autem patruum suum Abbo appellat,
unde liquet utramque vocem hac ætate habitam
fuisse pro synonyma. Eumdem vocat episcopum Va-
pincensem; nec alia auctoritate fulti auctores Novæ
Galliæ Christianæ, t. II, col. 457, hunc inter Vapin-
censes episcopos sub nomine Symphoriani recensue-
runt circa annum 730.

tu, heres mea, ut habeas volo ae jubeo. Salines in Viu, in pago Arelatense quem de Godane parente nostra ad nos pervenerunt, et illa portione Siagriæ quem de ipsa conquisivimus, una cum arias et campos, vineis et olivetis, mancipiis, pascuis, ibidem et in campo, et illas Salines in Alterneto, Cattorosco et in Leonio, tam nostra portione quam et quod de avunculo nostro Dodone ibidem conquisivimus. In pago Diense Cassies sibi teptis, et portione nostra in Bosedone, quem de Siagria conquisivimus, una cum libertis et servis vel adpendices suas, et libertum nostro Unebertum, et filius suos, quem ex alode de genitore meo habeo, ut habeas, volo ac jubeo.

In Ambillis ubi Gavioaldus servos noster manet, una cum cultura quem de domna Siagria ad nos pervenit, quem ipse Unebertus in beneficio habet, et illa colonica de ratione parenti mei Godane super de Derauso, in pago Diense, ubi Orbicianus servos manet, ubi dicitur Riaciosco, te, heredem meam sacrosancta ecclesia, habere volo ac jubeo. Colonicas in pago Attense in Variates, et colonicas in pago Cavellico, Attanisco, Quossis, Pecciano, Torrido, qui michi ex alode genitrici mei Rusticæ et avunculo meo Dodone obvenit : ista omnia suprascripta, una cum adjunctis, adjacentibus suis ad ipsa loca aspicientis, te, sacrosancta ecclesia Beati Petri apostoli Novalicis monasterii, te heredem meam habere volo atque præcipio.

Colonicas in pago Diense, ubi dicitur Macitha, una cum salines ad Verdone, qui ad Lavariosco corte nostra aspexerunt, quam de domna Siagria conquisivimus, te heredem meam habere volo ac jubeo. Casalis in Tenegaudia, una cum terris et pascos in ipso monte, quem de Valeriano genitor meus conquisivit, te heredem meam, sacrosancta ecclesia Jomni Petri monasterii, habere volo ac jubeo.

Et placuit michi in hanc pagina testamentis mei adnecti de alode parentorum meorum, aviis meis Maurino et Dodinæ, quem apud consubrina mea Honorata, filia Eptolenæ amitæ mei, pro pectionis titulum inter nos divisimus, noscitur convenisset, ut ipsa omnem portionem suam de ipsa facultate præsentialiter recipit ; et de proprietate nostre quod pro falcidia se nos ipsa vel heredis sui superstites fuerint, estare aut per lege recipere potuissent, eis præsentialiter, de proprietatis portione nostræ loca dominata, quem in pactionis nostræ continetur et scripte in falcidia reputata dimisimus, ut nullum quam [*M.*, nullo unquam] tempore in postmodo ipsa nec heredes sui contra hanc testamento meo nec projesta nostra ambulare nec refragare debeant ; quod si fecerint, pœna quod in pectionis nostræ per commune consensum continet, incurrant, et quod repitent evendicare non valeant. Et volo ut omnis liberti nostri, quos [et] quas parentes nostri fecerunt liberos, et nos postea fecimus, ut ad ipsam heredem meam ecclesiam Sancto Petro aspiciant, et obsequium et impensionem, sicut ad parentes nostros et nobis juxta legis ordine debetur impendere, ita et inantia, ad ipsa herede meam Sancto Petro Novalicis monasterii constructa facere debeant. Quod si contumacis aut ingrati ad heredem meam suprascripta æcclesia steterint et revellare voluerint ; tunc liceat agentes herede meam eos cum pietatis ordine cohercere, ut ipsi impensionem faciant, sicut ad parentes nostros et nos fecerunt. Quod si ingrati et rebelli perstiterint, tunc quod lex de ingratis et contumacis libertis continet, cum judice interpellatione et distractione ad herede mea exsolvant, et ad ipsa revertant volo ac jubeo..

Et dono suprascripto pago Gratianopolitano, liberta mea Sanctilde qui manet in Pino, cum filius suos Sicufredo et Sigirico, Sicumare et germanos eorum Helene et Sigilinæ ; et in ipsum pago Gratianopolitano donamus liberto nostro nomen Gondoberto eunucu, et germanas suas cum omni rem quem Vuidegundas ad parentes suos in pagnanum per cessione dedit, volo ut habeant et ad herede mea aspiciant. Donamus liberta nostra Droctesenda cum filius suos, et habet ipsa liberta nostra homo ingenuus nomine Radbertus ; dedimus Celseberto colonica in Glisione, prope de Arcia, volo ut habeat, et ad herede mea aspiciat. Colonicas terras et vineas dominicales, quem Jocos lerator noster in cessione, et Opilonicus usque nunc in benefitium habuit, quem de Siguberga conquisivimus, volo ut ipse per testamento nostrum libertus fiat, et ipsas colonicas sub nomine libertinitatis habeat, et ad heredem meam sicut liberti nostri aspiciunt, ita et ipse sic facere debeat; et, si ipse de ipso monasterio sicut libertus se abstrahere voluerit, in pristinu servitio revertatur ; et ipsas colonicas et ipsi monachi ad parte herede meam Sancti Petri monasterii recipiant.

Et illud michi in hunc testamento meum adere placuit, ut dum et domnos patrunus meus Semforianus condam episcopàtum Vuapencense in suam habuit gubernatione et devotione suæ, ut medietate derogationes portionis ipsius in valle Segucia ad ipsa ecclesia per sua esturmenta delegare voluit, et diebus vitæ suæ tutillam meam in suam habuit recepta potestate, et apud nos nullam deduxit ratione : et dum per lege nulla exinde potuit delegare, et facultates nostras indivisas remanserunt, ipse carta donationis de medietate locello nostro commune derogationes in valle Segusina ad jam dicta ecclesia Sanctæ Mariæ Vuapencense quod scripserat, dum et lex hoc prohibit, et postea ipse de ipso onos episcopato a malis hominibus ejectus fuit, et ipsa portio derogationis ad ipsa ecclesia Vuapencense nunquam fuit tradita nec recepta, ideoque nos tam pro animæ nostræ remedio, quam et pro ipsius suprascriptus patruum nostrum communi ratione domno Senforiano donamus ad ipsa ecclesia Sanctæ Mariæ Vuapencense locella nostra in pago Regense, nuncupantes Braccio, una cum Voconcio, quem de parente nostra Godane ad nos pervenit, una cum libertis ac colonis et servis, domibus, edificiis, terris, vineis, campis,

pratis, pascuis, silvis, omnia et ex omnibus, quicquid infra ipsum pago Regense ad ipsum Bractio et Vocontio aspicere videtur, preter quod superius scriptum est, quod dum heredem meam æcclesia Sancti Petri dedi, ut tam pro animæ nostræ [*M.*, meæ] remedie, ut diximus, quam et pro devotione patruum nostrorum domno Senforiano in luminaribus ipsius ecclesiæ, et pro substantia pauperorum, perhennis temporibus profitiat in augmentis, volo ac jubeo. Emmo quæ donamus ad ipsa ecclesia Sanctæ Mariæ Vuapencense locella nostra in ipso pago Vuapencense nuncupante Ruarmo, Ambillis in Taraone, una cum libertis ad ipsa loca aspicientes; in pago Cavellico, Memiana, quem domnos et auvos noster Marro condam, de domno Crammelino episcopo conquisivit : de ista omnia suprascripta dum adhuc vixero usum et fructum michi reservo; post obitum quidem meum, quandoquidem Deus voluerit, agentes ecclesiæ Sanctæ Mariæ Vuapencense ipsa loca recipiant et habeant, volo ac jubeo.

Simile modo donamus ad æcclesia Sancti Johannis Baptistæ Maurogenna, in luminaribus ipsius sancti loce, et pro animæ nostræ remedio, loca nuncupantis in pago Gratianopolitano, Crispiaco quem de Siagria conquisivimus; Abrici colonica in pago Viennense, quem de ipsa Siagria ad nos pervenit, Macciano quem de alode parentum habeo, et in commutationis causæ ad ipsa casa Maurogennica pro colonicas in Venavis, in valle Segusima dedimus; Vircarias in Malenciano quem ad filio Bertelino, servo sancto Johanni, pro ingenuitatis dedimus. Ipsa vero loca, una cum colonis, accolanis, servis, libertis in ipsa loca commanentes, cum omnes adjacentias ad se pertinentes, in luminaribus ipsius ecclesiæ Sancto Johanne Maurogennica, et pro substantia pauperorum, volo ut habeat et proficiat in augmentis.

Donavimus dulcissimæ nostræ Virgilie [a] loca nuncupantis in ipso pago Vuapencense, Laciomaus et Licentiaco, Cassaniola, Ciconiola quem de domno Waldeberto episcopo et de domna Siagria et Vuidegundæ, et Deo sacrata Ricuberta femina in ipsa loca conquisivimus. Similiter et in pago Segisterico, Lavariosco, una cum omnis adjacentias suas, quanto infra ipso pago Sigisterico ad ipsa corte aspicere videntur, quem de domna Siagria ad nos pervenit, etiam et in pago Regense Cinicino quem de domno Vualdeberto ad nos pervenit : in ipsa vero loca, una cum ingenuis, libertis, accolanis et servis, terris, domibus, edificiis, mancipiis, campis, pratis, pascuis, silvis, vineis, cum omnis adjacentias earum ad se pertinentes, ut habeas volo; propter quod in ipsos pagos Sigisterico, Regense et Vuapencense ad heredem meam ecclesia Sancto Petro monasterii Novalicis dedimus, ut habeat volo ac jubeo. Et placuit michi in hunc testamentum meum plenissima voluntatem scribere, dum et domnos et in Christo pater noster Walchuni episcopus, ab initio incoationis opere fundamentum ecclesiæ Sancto Petro monasteriæ Novalicis heredem meam posuit, et usque ad culminis consumationis fabrica perduxit, et in omne opere ædificiorum adjutor et gubernator stetit, ut dum ipse advixerit, sub suo nomine et gubernatione et nostra commune, ipse monasterius Sancto Petro heredem meam cum omnibus rebus ad ipsum delegandis consistere valeat; et quod humanum est, quando abbas de ipso monasterio de hac lucem migraverit, tunc abbate quem ipse domnos Vualchuni episcopus in ipso monasterio elegere voluerit, ibidem mittat et ipse abba vel sui monachi taliter agant, dum et ipse domnos Vualchuni advixerit, qualiter ipse eos spiritaliter monere voluerit; et licentia non habeat de ipsis rebus aliud faciendi, nisi quod ipse suprascriptos domnos Vualchuni episcopus, pro commune utilitatem ipsius monasterii eis jusserit. Et ita michi placuit, addendo ut omnis facultas mea quem per hunc testamentum meum vel epistolas ad ipso monasterio delegavi, dum et ego et ipse domnos Vualchuni advixerimus, sicut jam dictum est, sub suo nomine et nostrum diebus vitæ suæ ad profectum jam dicti monasterii consistere valeat : et si michi superestis fuerit diebus vitæ suæ, ad profectum jam dicti monasterii consistere valeat : et, si michi superestis fuerit diebus vitæ suæ, in sua permaneat potestate. Et, si quislibet, quod esse non debet, de monachis ipsius monasterii contumax aut corruptor fabulis insidiarum contra jam dictum domno Vualchuni episcopo estiterit aut rebellare voluerit, licentia habeat eos juxta qualitatis opere suæ cohercere, et sententia juxta canonica regula sancti Benedicti institutionis judicare : et, si noluerit se in sua castigatione corrigere et rebellis extiterit, licentia habeat eum de ipsum monasterio in sua contumatia eicere.

Dono ad suprascripta heredem meam sacrosanctam ecclesiæ Sancti Petri monasterii Novalicis, terras et vineas, una cum mancipiis in Matanatis, quem de alode parentum meorum habeo, quem Beroleos in beneficio habuit, volo ut habeas ac jubeo. Dono fidele meo Protadio res illas in pago Vuapencense, ubi dicitur Semprugnanum, cum adpendices suas, quem de Agloaldo conquesivimus; et illa portione quem de Maurengo clerico, pro sua infidelitate quod nobis mentivit, et per verbo dominico conquisivi-

[a] Mirum in modum cæcutiit Pingonius, Chron. Augustæ-Taurinorum, in Colleet. hist. Franc. Chesnii, t. II, cum Abbonis testamentum in epitomem redegit. Abboni assignat, ad fidem, ut ait, hujus instrumenti, filias tres, scilicet priorem nomine Virgiliam, alteram anonymam, tertiam Honoriam; addit filium unum, Riculfum : quæ omnia testamenti textus evertit. Ibi enim Abbo Riculfum, non suum, sed Rodulfi filium vocat; Virgiliam dulcissimam appellat, filiam nequaquam; Honoriam denique libertam suam dicit, et Tersiæ filiam. Hanc autem Tersiæ vocem accepit Pingonius pro voce numerica *tertia*, et hanc tertiam filiam Honoriam appellatam oscitanter scripsit, dum Honoriam Abbo expresse vocat libertam suam. Hæc recte redarguit Cointius, ut et alios ejusdem Pingonii errores, de quibus silebimus.

mus, dum et ipse nobis mentitus fuit, ipsas res Palatius nobis cessit, volo ut habeat.

Donamus Tersiæ, filiæ Honoriæ liberti nostræ, quem Teudaldos de Seguciu huxorem habuit, res illas quæ fuerunt Riculfum filium Rodulfum cuondam, quem pro [*M.*, per] præceptione domno Theoderico rege [a] et illuster vero domno Karolo, in pago Diense, Vuapacense et Gratianopolitano conquesivimus, preter colonicas in pago Ebredunense, in Velencio, quem ad monasterio Sancto Petro herede meam delegavimus, dum et ipse Riculfus apud gente Sarracenorum, ad infidelitatem regni Francorum sibi sociavit, et multa mala cum ipsa gentem pagana fecit, volo ut ipsa Tersia ipsas suprascriptas facultatis habere debeat; et volo ut liberti nostri, filii Vualane, cum illas res quem ipsius Vualane dedimus ad herede meam ecclesiam Sancto Petro aspiciant. Dono liberta mea ad herede meam ecclesia Sancto Petro, nomine Fredberga, uxore Tasculfum, cum nepotes ipsius Fredbergæ, in Etone, aut in Pareliano manere videntur, ut liberticam eorum res ad ipsa æcclesia aspiciant volo ac jubeo.

Et notamini in hanc pagina testamentis mei addendum placuit, dum et provintias justas ad agentes Serracenorum dissolatas et distructas sunt, et tam liberti nostri, quam et servi et ancillas utriusque generis, per plura loca vicinorum per necessitate dispersas fuerunt, volo ut ubicumque adgentes heredem meam monasterii Sancto Petro Novalicis construc-tum eos invenire potuerint, ut licentia habeant in eorum absque cujuslibet contradictione revocare dominatione; et, sicut ad parentes nostros et ad nos aspexerunt, ita et ad heredem meam ecclesia Sancto Petro monasterie Novalicis, aspicere debeant volo ac jubeo. Et volo ut Gislarannus libertus noster et uxor sua, quem de domna Siagria ad nos pervenerunt, una cum colonicas illas quem eis in Comario a pago Gratianopolitano dedimus, ut ipsas habeant, et ad herede meam monasterio Sancto Petro Novalicis aspicere debeant; et illa quæ non sunt nominata, et ad nostro jure pertinet, et alicubi non delegavimus, volo ut ad herede meam perveniant; et, si qua karaxatura aut litteratura in hanc paginam testamentis mei reperteque fuerint, nos ea fieri rogavimus, dum et non semel, sed sepius, eum requisivimus. Et humiliter preco dominis principibus, vel omnium potestatibus et episcopis, per Patre et Filio et Spiritu-Sancto, qui potestatem dominandi, regendi habeatis, ut hunc voluntatis nostræ, quem per hunc testamentum meum ad heredem meam ecclesia Sancto Petro monasterio, pro substantia monachorum et pauperorum delegavi, ut in nullo permittatis convellere nec irrumpere, ut ad augmentis mercedis vestræ commune pertineat. Et, si quis sperat hoc temerario contra hanc voluntatem meam, quem promptissimam devotionem conscribere rogavi, insidiator exstiterit et sese . . . . noluerit, iram cælestem incurrat, et ad communionem omnium æcclesiarum excommunicatus appareat, et insuper inferat ad ipsum sanctum locum heredem meam, sociantem fisco, auri libras quinquaginta; et quod repetit et vindicare non valeat, stipulatione pro omni firmitate subnixa.

Ego Abbo hunc testamentum a me factum subsc. Rusticius vel clarissimus subscripsi [b]. Magnabertus vir clarissimus subscripsi. Widbertus vir clarissimus subscripsi. Semphorianus vir clarissimus subscripsi. Vitalis vir clarissimus subscripsi.

LXX.

Charta qua Carolus major domus villam Clippiacum donat basilicæ Sancti Dionysii [c] (*ann.* 741).

Se alequid de rebus nostris ad loca sanctorum condonamus, hoc nobis procul dubio apud æternum Domenum in æterna beatitudine retribuendum confidemus. Igitur ego in Dei nomene inluster vir Karlus, majorim-domus, filius Pippini quondam, ob amorem Domeni nostri Jesu-Christi, vel remissionem peccatorum meorum, ut veniam de delectis meis consequi merear in futurum, dono donatumque in perpetuum esse volo ad basileca Sancti Dionysii, ubi ipse preciosus domnus in corpore requiescit, villa nuncupata Clippiacum [d], in pago Parisiaco constitutam; cum terris, domebus, ædificiis, accolabus, mancepiis, vineis, sylvis, campis, pratis, pascuis, aquis [e] aquarumve decursebus, cum peculio utriusque sexus, omnia et ex omnebus, quecquid ad ipsa villa Clipiacus aspecire vel pertenire videtur,

[a] Hinc manifeste patet Abbonem sub Theodorico rege IV et Carolo Martello vixisse; Carolus enim *illuster vir* ipse est Carolus quem Martellum vocavere, et qui, regnante adhuc Theodorico, res totius Franciæ administrabat. Vide supra (*Col.* 1290, *not.* [b]).

[b] Loco vocis *subscripsi*, hic et infra exstant in chartulario lineæ in modum monogrammatum.

[c] Exstat apud Dubletum, Histor. abb. S. Dionys., pag. 690, et Felibianum, Hist. abb. S. Dion. probat. pag. 32, ex originali; apud Cointium, Annal. t. V, pag. 46, et in Collectione scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 707, ex Dubleto. Præter hos, instrumentum hoc pro legitimo habuerunt Labbeus, Miscell. t. II, pag. 73; Michael Germain, in libello De villis regiis, inserto in opere de Re dipl. Mabill., pag. 275; auctores Diplomaticæ novæ, t. V, pag. 679, et Mabillonius, qui se autographum inspexisse testatur, de Re dipl. pag. 189; nec eo minus suspectum fuit Germonio, de vet. reg. Fr. Dipl. t. II, pag. 132, chartis Sandionysianis sæpius ultra modum infenso. Levioris ponderis argumenta expendere longum esset: dixisse satis sit nemini falsi indicium fore quod, in charta Caroli majoris domus, formulæ discrepent a formulis quæ in regum Meroveadum diplomatibus usurpari solebant. Cæterum ipse Germonius fatetur videri sibi ex aliquo genuino instrumento desumptam fuisse notam chronologicam singularem quam exhibet charta Caroli, repetitam scilicet ab obitu Theodorici regis. [Autographum quod Mabillonius viderat non adest in archivo regni.]

[d] De Clippiaco villa, hoc instrumento basilicæ Sancti Dionysii concessa, fuse disserit Michael Germain, in opusculo sup. laud.

[e] Vox *aquis* exstat apud Dubletum, omissa apud Felibianum.

hoc totum ad ipsa basileca S. Dionysii cum omne integritate donamus vel concidemus, ita ut ab hoc die, villa superius nominata Clippiacum habendi, tenendi, vel quecquid præfatum monasterium S. Dionysii aut agentis sui pro oportunitate ipsius monastérii facire voluerint, liberam ac fermissimam in omnebus habiant potestatem. Se quis vero, quod futurum esse non credemus, se nos ipsi, aut ullus de heredebus nostris, seu quælebet opposita vel extranea persona, contra hanc epistolam donationis nostræ, quam nos propter nomen Domeni fieri et confirmari decrevimus, venire aut agere, aut alequam calumniam partebus S. Dionysii exinde generare voluerit, inprimis iram Dei celestis incurrit, et insuper inferit partebus ipsius monasterii, cogente fisco, aurí libras decem, argenti pondo viginti coactus, et quod repitit evindicare non valeat; sed præsens epistola donationis nostræ omne tempore ferma et stabelis debiat permanire, stipulatione subnixa. Actum Careciaco villa, in palatio, quod ficit mensis September die xvij, annum quintum post defunctum Theodoricum regem [a]. Signum inllustro viro Karlo majorim-domus, qui hanc epistolam donationis fieri donavit. † S. Radberti comitis. S. Raygaubaldi comitis. S. Salaconis comitis. S. inlustris matrone Sonechildis consent. S. Grifonis filii sui consent. S. Hroderici. S. Adabaldi. S. Deodati. S. Helineberti. Audoenus cappellanus subscripsit. Ego Theudericus subscripsi. Crothgangus jussus hanc epistolam donationis recognovi.

LXXI.

Charta qua Pipinus major domus concrematam immunitatis chartam ecclesiæ Sancti Vincentii Matisconensis concessam renovat [b] *(ann. 743).*

In Dei nomine, Pipinus major-domus. Regni nostri augere credimus monimentum, si beneficia opportuna locis ecclesiarum benevola deliberatione concedimus, ac Domino protegente stabiliter producere confidimus. Igitur noverit solertia vestra, quod ad petitionem cleri, fidelis noster Domnolus, sanctæ sedis episcopatum tenens in civitate Matiscensi, in honorem S. Vincentii, nobis suggessit eo quod illa immunitas quæ antea ad ipsam casam Dei facta fuit, anno superiori sit igne concremata ob negligentiam custodientis. Nobis hoc petiit ut ipsam immunitatem ex nostro nomine ad ipsam casam Dei renovare vel adfirmare deberemus; quod nos gratanti animo pro reverentia ipsius sancti loci fecimus; et tale insuper pro æterna retributione beneficium visi fuimus indulsisse, ut in villas ecclesiæ illius, quas moderno tempore aut nostro aut eujuslibet munere habere videtur, vel quas deinceps in jure ipsius loci voluerit divinâ pietas ampliare, nullus judex publicus ad causas audiendas, aut freda undique exigenda, nullo omnino tempore præsumat accedere, et loco illi Domnolus, vel successores ejus, propter nomen Dei sub integro immunitatis nomine valeant dominari. Statuimus ergo ut neque vos, neque juniores, neque successores vestri, nec ulla publica judiciaria potestas, quocumque tempore, in villas ipsius ecclesiæ, aut ubicumque aut regis aut privatorum largitate conlatas, aut quæ antea fuerint, ad audiendas altercationes, casas indominicatas ingredi, nec mansiones aut paratas aut fidejussores tollere non præsumatis. Sed quicquid exinde in agros vel fines seu super terras prædictæ ecclesiæ commanentes fiscus undequaque potuerit sperare, ex nostra indulgentia, pro futura salute, in luminaribus ipsius ecclesiæ per manus agentium eorum proficiat in perpetuum; et quod nos propter nomen Domini et animæ nostræ remedium, simulque pro nostra subsequente progenie plena devotione indulsimus, nec regalis sublimitas, nec cujuslibet judiciaria potestas refragare tentetis. Sed, ut præsens authoritas tam præsentibus quam futuris temporibus inviolata, Domino adjutore, permaneat, manus nostræ subscriptione infra roborare decrevimus. Sig. Pipinus major-domus. Ego Rodolgus jussus scripsi. Actum kalendis Januarii, in anno secundo principatus Pipini ejusdem, in civitate Metis, in palatio regio.

LXXII.

Charta qua Felix presbyter concedit Sithiensi monasterio cellam Sancti Michaelis, in pago Flandrense [c] *(ann. 745).*

Ego in Dei nomine Felix, presbyter, inspirante divina clementia atque pro animæ meæ remedio, de-

[a] Hæc charta non parvi momenti est; docet enim interregnum quinque annorum exstitisse post mortem Theodorici IV, quibus solus imperavit Carolus major domus; unde in instrumentis publicis necesse fuit annos computare ab excessu ultimi regis, cui nullus successerat. Obierat autem Theodoricus IV anno 737, circa mensem Aprilem; ergo annus quintus ab hujus morte, mense Septembri, concurrebat cum anno Christi 741.

[b] Ediderunt auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. IV, instrum. col. 263, ex chartario Matisconensi Boheriano. Fragmentum vulgaverat Labbeus, Miscell. t. II, pag. 443, et chartam integram publici juris fecerat Severtius, in episcopis Matiscon. sub episcopatu Domnoli; depravatam in pluribus locis quos restituit Cointius, qui ipsam recudit, Annal. t. V, pag. 77 : hujus lectionem sequimur. Exstat etiam charta hæc in Collectione scriptorum Rerum Francicarum, t. IV, p. 703, ex Cointio deprompta : inter parentheses recte affixus fuit annus Christ. circiter 743; cum enim Pipinus, patre suo Carolo majore domus defuncto, administrationem regni Francorum susceperit anno 741, annus secundus administrationis seu principatus ejus, mense Januario ineunte, concurrit cum anno Christ. 743. Annus autem in hac charta signatus, de Pipino adhuc majore domus intelligendus est, ut ex Pipini subscriptione patet; Severtius vero de Pipino regnum jam assecuto interpretatur, et ideo chartam referendam censet ad annum 752; sed in hoc fallitur, ut merito arguit Cointius, cui omnino suffragamur.

[c] Ex chartulario Folquini deprompsit Malbrancq, De Morinis, t. I, pag. 580; recudit Cointius, Annal. t. V, pag. 168. Hujus chartæ mentio fit in Iperii Sancti Bertini chronico, apud Marten. Thesaur. anecd. t. III, col. 484, et hinc patet omissum esse procemium in exemplo ad cujus fidem chartam edidimus; juxta Iperium enim, sic incipiebat hoc instru-

putavi et concessi atque delegavi per hanc paginam donationis, ad monasterium Sithiu cellam meam in loco nuncupante Rochashem sive Therealdo luco in pago Flandrinse, quam ego in honore S. Michaelis archangeli, vel S. Joannis Baptistæ, vel S. Mariæ genitricis Domini nostri Jesu Christi, vel cæterorum sanctorum, opere construxi, quam ab extraneis personis dato pretio comparavi; et supplicamus ipsos fratres et rectores ipsius monasterii Sithiu ut, propter Dominum et mercedem nostram lucrandam, ut ipsa cella quam ibidem transfirmavimus, de missis, de curso, de luminariis, curam habere studeant; et de hospitibus et peregrinis charitatem et mercedem exinde habere debeant: tamen in ea ratione, quamdiu ego in hoc seculo, Christo propitio, advivero, ipsam cellam usualiter pro beneficio ipsius monasterii mihi liceat possidere. Actum Sithiu monasterio, publice, xviiij cal. Augusti, anno iij regni domini nostri Hilderici gloriosi regis. Ego Felix hoc testamentum a me factum relegi et subscripsi. S. Chrogdgarii illustris. S. Rimberti. S. Odberti. S. Godoberti Guniuvini. S. Waningi. S. Gontberti. S. Chramni. S. Erlarii. S. Clodbaldi. S. Clidebaldi. S. Guntharii sacerdotis. S. Chereuvini. S. Austroaldi centenarii. S. Theodberti. Ego Vioradus diaconus rogatus scripsi et subscripsi.

LXXIII.

Charta qua Felix presbyter concedit Sithiensi monasterio cellam S. Michaelis in pago Flandrense (textus integer) [a] (*ann.* 745).

Sicut Dominus in Evangelio ait: Qui dat parum, comparat [sibi] regnum, et qui tribuit parum pecuniae, mercedem accipiet sine fine manentis gloriae [parum pecuniae, accipit sine fine mensuram].

Ego [Igitur ego] in Dei nomine Felix praesbiter, inspirante divina clementia, atque pro anime meae remedio, devote concessi [deputavi et concessi] atque delegavi per hanc paginam donationis ad monasterium Sitdiu, quod est in honore sancti Petri et sancti Pauli apostolorum, et sancti Martini, sanctique [vel sancti] Bertini confessoris, ubi ipse domnus in corpore requiescit, vel ubi venerabilis vir Nantharius abbas praeesse videtur, cellam meam in loco nuncupante Hrochasbem sive Herualdo lugo in pago Flandrinse, quam ego in honore sancti Michahelis [Michaelis] archangeli, vel sancti Johannis Baptistae, vel sanctae Mariae genetricis domini nostri Ihu Xpi vel ceterorum sanctorum vili opere construxi, quam ab extraneis personis dato precio comparavi, ita ut mihi [michi] complacuit, in tale ratione [tali ratione], ut ad ipsum monasterium Sitdiu ad opus sancti Petri jam dicta cella cum omni integritate vel soliditate in se aspicientia vel pertinentia ibidem delegare deberemus, quod ita et fecimus, ad integrum perpetualiter ad possidendum, ut ibidem aspiciat et subjecta sit omni tempore, una cum terris, mansis, casis, aedificiis, mancipiis tam ingenuis quam et servis, cum reliqua plenitudine, videlicet, campis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, farinariis, peculiis, praesidiis, mobilibus et immobilibus; omnia et ex omnibus rem inexquisitam, quicquid dici vel nominare potest; hoc fratribus, vel ad opus monasterii Sitdiu a die praesenti, dono, trado atque transfundo perpetualiter ad possidendum; et post meum obitum ipse qui tunc abbatis fungitur moderamen, vel fratres de jam taxato Sitdiu monasterio agant exinde quicquid libitum placitumque fuerit, et qualemcumque praepositum superponi voluerint, potestatem in omnibus habeant secure. Et, ut merces nostra in futuro saeculo apud Dominum [Deum] gloriosior fiat, humillima petitione efflagito, rectorum fratrumque pietatem, ut ipsam cellam quam nostro [vestro] jure subdidi conexione perpetuae [perpetua] firmitatis, de missa, de cursu, de luminaria, honorabilem omni conatu exhibere studeat, nec non hospitibus peregrinisque ante omnia providendis, ut mercedem exinde a [e] ternae beatitatis mereantur consequi. Me autem, quandiu in hoc saeculo Xpo propitio advixero, ipsa cella usualiter pro ipsius monasterii beneficio possidere concedatur: in eo tenore, ut aliubi nec ipsam [ipsa] cellam [cella] quam ad ipsum monasterium delegavi, nec ipsas res quae ad ipsum locum pertinent, aliubi nec dare nec vendere, nec commutare, nec alienare, nec naufragare, potentiam habeam. Supplico igitur, ut nomen meum in libro vitae [b] ipsi sacerdotes qui in ipso monasterio degunt habere dignentur. Et post meum obitum atque de hac luce dissessum, suprascripta [suprascribta] cella cum omnibus rebus emelioratis atque superpositis, fratres praedicti monasterii Sitdiu cuncta

mentum: *Sicut Dominus in Evangelio ait*, etc. Nemo nescit ejusmodi procemia præfigendi hac ætate morem fuisse. Adde Mabillonium, Annal. t. II, p. 121, testari donum hac charta collatum fuisse ea conditione ut donatoris nomen libro vitæ inscriberetur, quod etiam hic prætermissum fuit. Ipsissimas Iperius exscripsit notas chronologicas, quas exhibet exemplum quod sequimur. Hæ vero annum Christi 746 indigitant; siquidem annus regni Childerici III secundus, mense Martio ineunte, colligatur cum anno Christi 744, quo concilium Suessionense coactum est, ut supra monuimus (*Col.* 1148). [Vide integrum textum subsequentem.]

[a] Hujus integræ chartæ apographum exstat in Bibliotheca regia, a D. de Witte S. Bertini chartophylace missum, anno 1782 et manu clari viri de Brequigny annotatum ut in additamentis insereretur. Hodie servatur Gandavi in archivo Flandriæ orientalis exemplar membranaceum quod ad D. de Witte pertinuisse fama est, et cujus specimen, modo quod *lithographiam* vocamus, adjecit doctus professor Warnkonig, tomo I Historiæ Flandrensis, editionis Gallicæ. Pro certo habendum credo, ex membrana Gandavensi quæ anno 1782 exstabat in Sanbertiniano chartario exscriptum fuisse Bibl. reg. apographum. Quasdam tamen lectionis varietates, quæ scribæ oscitantiæ facile tribui possunt, inter uncos inserendas curavi. Non ita de textu quem reperies, pag. 53 chartularii sancti Bertini a claro viro Guérard publici juris facto, anno 1841, et quem in additamentis recudendum curabo.

[b] Consulendum est Cangii Glossarium vocibus *Diptycha vivorum* et *Liber vitæ*.

quae restant a die presente, abque ullius terroris contradictione, hoc in eorum jure et dominatione ad integrum recipiant ad possidendum, et faciant exinde quidquid utile est quod eligerint. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus vel [seu] successoribus meis, seu quislibet extraneus nobilis persona fuerit quae contra hoc donationis testamentum venire aut eam infringere conaverit, iram Dei omnipotentis incurrat, judicium et offensam, et cum ipsis sanctis apostolis Petro et Paulo et sancto Martino sanctoque Bertino, quibus ipsam cellam delegavimus, ante tribunal Xpi deducat rationem et de eorum aecclesiis excommunicatus et extraneus efficiatur, si se exinde per poenitentiae asperitatem non comparat; et insuper inferat, cogente fisco, duplam substantiam, quantum tunc temporis ipsa cella emeliorata valuerit, vel quantum ego moriens relinquero, duplicare cogatur, nec quod reppetit evindicare valeat, sed haec donatio meae mercedis omni tempore firma permaneat cum stipulatione subnixa. Actum Sitdiu monasterio puplice VIII kalendas Augusti, anno III regnante domno nostro Childerico gloriosissimo rege.

Ego Felix hoc testamentum a me factum relegi. † Sig. illustri viri Chrodgarii. † Sig. Rimberti. Sig.† Odberti.† Sig. Godoberti. Sig.† Gumberti.† Dramni. † Erlulfi. † Clodbaldi. † Childebaldi. † Gumbarii scauuini. † Cheriuuni. † Austrobaldo centenarii. † Gumarddi. † Berdberti. † Nordberti. † Sig. Uuaningi. † Sig. Gummuuini. † Sig. Uuidgrimo. (*In apographo Bibl. reg. mutatus est ordo nominum, nulla tamen desunt.*)

Ego Uioradus hoc testamentum, rogatus a Felice presbitero, scripsi et subscripsi.

LXXIV.

Charta qua Carlomannus, major domus, dona confert monasteriis Stabulensi et Malmundariensi [a] *(ann. 746).*

Iccirco ego Karlemannus, major-domus, filius quondam Karoli, donamus donatumque in perpetuum esse volumus in eleemosyna nostra, vel Anglino abbati nostro, ad monasterio Stabulaus seu Malmundario, constructo in honore patroni nostri sancti Petri et sancti Paul, seu et sancti Martini vel ceterorum martyrum quorum pignora ibidem venerari noscuntur, ubi Anglinus abba, Christo propitio, praeesse dinoscitur: hoc sunt, villas cujus vocabula sunt, Lenione cum omnibus appendiciis suis, in pago Condustrinse, Caldina, Mosania, Warsipio et Barsina, necnon et Rudis, Pronote, Halma, et Haist in Gnoldo manso, Solania. Similiter et villam quæ vocatur Wadalino cum omnibus appenditiis suis, Rudis, Olisna, Serario, Palatiolo et Brabante, ad ipsas casas Dei tradidimus atque transcribimus a die præsente ego Karlemannus, pro animæ nostræ, vel Anglino, ut melius eis delectet, pro nos vel stabilitate regni nostri [b], Domini misericordiam attentius deprecari, in ea scilicet ratione, ut quamdiu ipse Anglinus advixerit, ipsas res usualiter excolere debeat; et, si nepos suus nomine Gotbaldus illum superstes fuerit, ipsius Unadelino, absque præjudicio et per precaria vel consensum ipsius, monachis prædicto Unadelino tenere vel excolere debeat, sine ulla demaritione tantum ista superius denominata totum et ad integrum trado et dono ad ipsius monasteria, pro animæ nostræ, vel Anglino abbati nostro, hoc sunt, terris, ædificiis, accolabus, mancipiis, pratis, campis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, adjacentiis, appenditiis, peculium utriusque sexus, mobilibus et immobilibus, necnon et in prædictis locellis, mansellis, in locis Mosali et Barsena, quod homines nostri ex genere Condustrensi his nominibus, Adalinus, et Agibertus, Bertegis et Astremundus tenuerunt, cum ipsis jamdictis hominibus superius nominatis, quidquid moderno tempore ipse Anglinus visus fuit tenere, et inantea quidquid ibidem laborare aut augmentare vel attrahere potuerit, ad præfata monasteria in eleemosyna nostra vel sua, post suum quoque discessum ibidem revertatur absque ulla contradictione. Si quis vero, quod futurum esse non credo, contra hanc traditionis nostræ constitutionem facere præsumpserit, judicio successorum nostrorum regum eum reliquimus. Factum est astipulatione subnixa, in villa Wasidio, publice, sub die quod fecit mensis Junius dies vj, regnante Hildrico rege. Signum illustris viri Karlemanni, majoris-domus. Signum illuster vir Drogone filio ejus consentiente. Ego Hildradus cancellarius rogatus hoc testamentum scripsi et subscripsi.

LXXV.

Placitum quo Pipinus, major domus, mansum apud Marolium asserit monasterio sancti Dionysii [c] *(ann. 747).*

Cum resedisset inluster vir Pippinus, major-domus, Verno, in palatio publico, ad universorum causas audiendum vel justitias faciendum, una cum Grimoaldo filio suo, vel reliquis optimatibus suis, qui ad hoc placitum nostrum adesse visi sunt, ibique Fulcharius vir venerabilis, abbas monasterii sancti Dionysii martyris Christi, ubi ipse corpore præesse dinoscitur, ante nos veniens, petiit ut quamdam villam, nomine Marolium, quæ ad ipsum monasterium pertinere videtur, per nostram auctoritatem ad ipsum monasterium recognoscere et definire deberemus. Tunc nos, in Dei nomine, ipsum placitum nostrum ad ipsa causa audienda, residere visi fuimus, et ipsum Fulcharium abbatem ante nos venire fecimus, et ipsa scripturas quas ipse de ipsa villa Marolio habere videbatur, ante nos relegere fecimus, et per ipsas scripturas ostendere visus fuit, quod ipsa villa Marolio, cum omnibus ad se pertinentibus, ad ipsum monasterium sancti Dionysii martyris Christi, ubi ipse corpore præesse dinoscitur, per antiquum tempus pertinere videtur. Et nos, in Dei nomine, ipsum placitum nostrum ad ipsa causa audienda, residere visi fuimus, et ipsum Fulcharium abbatem ante nos venire fecimus, et ipsa scripturas quas ipse de ipsa villa Marolio habere videbatur, ante nos relegere fecimus, et per ipsas scripturas ostendere visus fuit, quod ipsa villa Marolio, cum omnibus ad se pertinentibus, ad ipsum monasterium sancti Dionysii martyris Christi, ubi ipse corpore præesse dinoscitur, per antiquum tempus pertinere videtur. Et nos, in Dei nomine, ipsum placitum nostrum ad ipsa causa audienda, residere visi fuimus, et ipsum Fulcharium abbatem ante nos venire fecimus, et ipsa scripturas quas ipse de ipsa villa Marolio habere videbatur, ante nos relegere fecimus, et per ipsas scripturas ostendere visus fuit, quod ipsa villa Marolio, cum omnibus ad se pertinentibus, ad ipsum monasterium sancti Dionysii martyris Christi, ubi ipse corpore præesse dinoscitur, per antiquum tempus pertinere videtur.

[a] Edimus ad fidem Martenii, Ampliss. coll. t. II, col. 20, qui hanc chartam ex archivo Stabulensi deprompsit. Recuderunt auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. IV, pag. 713, ex Martenio, sicut et Bertholetus, Histor. Luxemb. t. II, probat. pag. 36, qui, deficiente anni nota, annum Christi 746 præfigendum censuit. Male tamen convenit cum hoc anno nomen Anglini abbatis; anno enim 746, non Anglinus, sed Agilulphus præerat monasteriis Stabulensi et Malmundariensi, ut monstravit Cointius, Annal. t. V, pag. 109 et 167. Sed forte Agilulphi nomen pro Anglini nomine legendum est, ut alias monuimus. Vide quæ de his fusius dicemus, infra, ad chartam ejusdem Karlemanni sub anno 747 referendam. Instrumentum vero quod nunc exhibemus proœmio carere videtur, et initiali formula, quam, juxta hujus ætatis morem, præfert alia ejusdem Karlemanni charta infra edenda (*Col.* 1310).

[b] Hac voce non intelligendum est Karlemannum se regem prædicare: significat tantummodo administrationem regni.

[c] Ex archivo Dionysiano deprompsit Mabillonius, De re diplom. pag. 489; recuderunt ad fidem Mabillonii Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 713. [Hujus placiti autographum in archivo regio inter alia Sandionysiana instrumenta non exstat; et in instrumentorum ad hanc abbatiam spectantium indicibus, ex Mabillonio tantummodo

sas audiendas et justo judicio terminandas, ibi veniens femina aliqua, nomine Christiana, hominem aliquem, nomine Hrodgarium, advocatum Sancti Dionisii, vel Amalbertum abbatem interpellabat, repetens ab eo quod casa Sancti Dionisii vel Amalbertus abba haberet res suas malo ordine, in loco qui dicitur Marolio, casam et mansum et vineas et mancipia. Sed ipse Hrotgarius in præsenti adstabat, et taliter dedit responsum, quod instrumenta haberet, qualiter ipsas res Witgaudius manu potestativa ad ipsam casam Sancti Dionisii condonasset. Unde et de præsenti ipsum instrumentum ante nos ostendit relegendum, et nos ipsa instrumenta invenimus veracia. Et postea ipsa Christiana instrumentum ipsum visa fuit recredidisse, et postea de ipsis rebus se dixit exitam, ut nullam recausationem contra casam Sancti Dionisii exinde facere deberet. Proinde nos taliter, una cum fidelibus nostris, id est, Haginone, Theudeberto, Remedio, Garebardo, Fulgario, Bovilone, Walcherio, Rauchingo et Ermenaldo, comite palatii nostro, vel reliquis quampluribus visi fuimus judicasse, ut, quia ipsa præfata Christiana ipsum instrumentum visa fuerat recredidisse, et nos ipsa invenimus veracia, et ipsa Christiana se exinde dixit exitam ; propterea jubemus, ut quia hæc causa ita acta vel perpetrata fuerat, ut ipse Hrodgarius, mansum superius nominatum in Marolio, mansum et casam, et vineas, et terras, et mancipia, contra Christianam in causa Sancti Dionisii omni tempore habeat evindicatum atque elidigactum, inspecto suo testamento ; et sit inpostmodum inter eos et hac re sopita causatio. Datum mense Februario, die xj anno v Childerici regis. Wilecharius jussus recognovit.

LXXVI.

Placitum in quo Carlomannus, major domus, villam Lethernau, cum appenditiis, monasteriis Stabulensi et Malmundariensi ab avo suo donatam et deinde injuste ablatam restituit [a] *(ann. 747).*

Inluster Karlemannus major-domus, filius Caroli quondam, cui Dominus regendi curæ committit. Cunctorum jurgia examinatione diligenti rimare oportet, ut non alterutrum salubris donetur sententia, nisi quem justitia consenserit. Igitur cum nos in Dei nomine, una cum optimatibus et pontificibus seu et illustribus viris, Dunavilla ad universas causas audiendas, vel justa judicia rimanda residerenus, ibique veniens Anglinus abba rector monasteriorum Stabulaus et Malmundarias, asserebat nobis dicens quod domnus et avus noster Pipinus quondam, per suum testamentum villam aliquam, quæ vocatur Lethernau, una cum appenditiis et adjacentiis suis, quorum vocabula sunt Brastis, Feronio, Unalia et Aldanias, ad casam S. Petri et S. Pauli, Stabulaus et Malmundarias, condonasset vel delegasset, et nos ipsam villam post nos malo ordine retineamus et injuste, unde et ipsum testamentum se præ manibus habere affirmat; cumque ad relegendum nobis tradidisset, invenimus eum veracem. Nos autem cum justitia considerantes casum humanæ fragilitatis, pro salute animæ nostræ, vel stabilitate regni nostri, ipsam villam Lethernau, una cum appendicibus vel adjacentiis suis, per nostrum wadium ipsum Anglino abbati visi fuimus reddidisse, et per nostram festucam nos in omnibus exhibuisse. Proinde nos taliter una cum fidelibus nostris, id est, Fenaldo, Hildebaldo, Hrodericco, Christiano episcopis, et abbate Ermenero et Hugberto comite palatio nostro, vel reliquis quamplurimis, visi fuimus judicasse, ut

notatur.] Hoc solo testimonio notus est Amalbertus Sancti Dionysii abbas, fatentibus Novæ Galliæ Christianæ auctoribus, t. VII, col. 343. Hi autem, cum Mabillonio, hoc placitum anno Christi 748 habitum pronuntiant, et sic Cointius, Annal. t. V, pag. 203, ac Felibianus, Hist. abb. S. Dion. pag. 41 ; sed dies undecima Februarii, anno quinto regni Childerici III, ut legitur in notis chronologicis, anno Christi 747 videtur potius tribuenda, cum alibi notaverimus annum secundum hujus regni concurrisse, die tertia mensis Martii, cum anno Christi 744. De Verno palatio seu Vernolio veteri, fuse agitur in opusculo D. Germain de villis regiis. De Re dipl. lib. IV, pag. 535 et seq. Hoc placitum memorat Dubletus, Antiq. abb. S. Dion., pag. 691 ; sed errat in exscribendis notis chronologicis et in nomine palatii, quod Vernonem interpretatur. [Vir clarus Lebeuf, in dissertatione vulgata inter Opusc. varia, ann. 1768 edita, t. I, pag. 88 seqq., demonstrat, firmis ad probandum argumentis, villam regiam quæ in hoc placito Vernum nuncupatur, non fuisse Vernolium ad Isaram, ut existimaverat domnus Germain, sed e contra *Ver* seu *Vern*, Parisios inter et Compendium. Ope ejusdem dissertationis emendanda videtur annotatio quædam qua clarus vir de Brequigny assentit domno Germain, qui Cadolaicum et Latiniacum, loca in alio placito nominata, prope Vernolium ad Isaram sita fuisse contendit. Hæc loca eadem esse quæ nunc dicuntur *Chailly* et *Lagny-le-Sec*, probat abbas Lebeuf, cui assentit D. Bouquet, in annot. pag. 685 et 686, t. IV, Script. rer. Gall. et Franc.

[a] Vulgavit Martenius, Ampliss. Coll. t. II, col. 19, ex archivo Stabulensi ; ex Martenio recuderunt Bertholetus, Hist. Luxemb. t. II, pag. 39, et Collectores scriptorum rerum Francicarum, t. IV, pag. 712. Anni nota indicat annum Christi 747, verum hinc chartæ sinceritatem in dubium vocat Cointius, Annal. t. V, pag. 109. Ibi enim Anglinus dicitur abbas Stabulensis et Malmundariensis ; at, hoc tempore, Agilulfus, ait Coint. ibid. pag. 166, utrique monasterio præerat, et inde ad Coloniensem episcopatum hoc ipso anno vocatus fuit. Cointio videntur suffragari auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. III, col. 941. Ex his angustiis se expedire arduum est, nisi nomen Anglini, aliunde non cognitum, corruptum fuisse, et Agilulfi nomen in Anglinum deflexum dicatur, ut alias, conjiciebamus. Restat ut probabile fiat, errore perseveranter repetito, in tribus instrumentis hoc Anglini nomen Agilulphi nomini subrogatum fuisse. Hæc autem tria instrumenta desumpta censeri possunt ex aliquo chartulario, et in autographis nomen Agilulphi ita scriptum fuisse ut speciem nominis Anglini præferre videretur scriptori chartularii, cui, cum semel in lectione dubia erravisset, sæpius in eadem errasse pronum fuit. Certe vel autographa lectu difficillima, vel eum qui hæc tria instrumenta descripsit in legendis veteribus chartis minime versatum fuisse patet, cum innumeris scripturæ mendis fœde scateant apographa de quibus agimus.

dum hanc causam sic actam vel perpetratam cognovimus, et ipsum testamentum sic veracem invenimus, ideo jubemus ut ipse domnus Anglinus abba vel ejus successores vel rectores monasteriorum illorum ipsam villam Lethernau, una cum appenditiis suis, cum omni integritate, jure perpetuo, ad ipsa monasteria habeant. Si vero aliquis de hæredibus vel prohæredibus nostris exstiterit, qui contra hanc donationem nostram facere voluerit, successorum nostrorum regibus eum judicandum relinquimus.

Datum quod fecit mensis Augustas dies xv, in anno quinto regnante Hilderico rege.

Signum Karlomanni major-domus.

Ego Childradus subscripsi.

LXXVII.

Charta qua Bodalus monasterio Sancti Gregorii donat quidquid habet in villa Hodulseshaim [a] (*ann.* 747).

Oportunus unicuique, dum in hac vita in hoc corpore [mortale vivit, de futura vita, ubi immortaliter perpetueque] vivere sperat, dum licet, cogitare studeat. Ideoque ego itaque Bodalus, filius Hugone quondam, pro eterna beatitudine vel indulgentia peccatorum meorum, dono pro anime mei remedium, et pro anima filio meo Gherhano [*al.*, Egerhando], ad monasterio Sancti Gregorii et ceterorumque sanctorum, qui est constructus in Vageso inter duas Pachinas fluvium, ubi in Dei nomen Agoaldus abbas cum monachis ibidem consistentibus regulariter decere videntur, donatumque in perpetuum ut permaneat esse volo : hoc est, in villa vel in fine Hodulseshaim, quicquid ibidem visus sum habere, hoc est : casis, casalis, granicis, domibus, edificiis, vineis, mancipiis, terris, campis, pratis, silvis, aquis aquarumque decursibus, et quod Balduinus et conjux sua nobis proservit, totum et ad integrum, a die presente, ad ipso loco sancto trado atque transfundo, ut ab hac die ipsam rem superius denominatam ipsi casa Dei vel congregatio ejus habeant, teneant atque possideant, et eorum successoribus Christo propitio derelinquant, faciendi quod voluerint libero [*al.*, liberam] habeant in omnibus potestatem. Si quis ego [*al.*, ergo], aut heredes mei vel quislibet aposita persona, que contra hanc donationem a me facta [*al.*, factam] venire temptaverit aut inrumpere voluerit, tunc inferam [*al.*, inferant] vobis vestrisque successoribus, duplo repetitionem, faciam [*al.*, sociante] fisco, auri uncias ij, et nichilominus presens donatio omni tempore firma permaneat stibulatione subnixa.

Actum in ipso monasterio Confluentis, publici datum xv kal. Januarias, anno vj regni domini nostri Childerici regis (deest in altero exemplari nota numerica).

Signum † Bodalo, qui hanc donationem fieri rogavit. Signum † Hucberto [*al.*, Excamberto]. Signum † Excomberto. Signum † Starculfo [*al.*, Strarculfo]. Sign. † Ghisalmondo. Sign. † Libulfo. Sign. Haimberto. Sig. Warinulfo. Sign. † Herchamberto. Sign. † Sighertamno [*al.*, Sigertmanno]. Sign. † Bebo [*al.*, Belo]. Ego Rodaccius rogatus scripsi et subscripsi.

LXXVIII.

Charta qua Boronus Honaugiensi monasterio dona confert [b] (*ann.* 748).

Sacrosancto monasterio Sancti Michaelis archangeli, vel ceterorum SS. Petri et Pauli, quod est constructum infra insulam Honaugiensem, ubi in Dei nomine Dubanus episcopus preesse videtur. Boronus illuster vir, cogitans casum fragilitatis mee, ac pro eterna retribucione, dono ad suprascriptum mònasterium, donatumque in perpetuum ut maneat volo, hoc est infra marcham que dicitur Gamhbapine, hobam unam quam Wolvinus tenuit, cum casalibus, campis, pratis, sylvis accessisque omnibus, cum edificiis, pascuis. Idem dono ad ipsum locum sanctum superius nominatum, portionem meam, quod est Niuzwern, id est, tam terris, silvis, pratis, pascuis. Idem dono porcionem meam ex ipsa insula memorata Hohenaugiensi [c], ad ipsum locum sanctum; quod totum

[a] Exstat apud Lunig, Spicil. eccl. contin. t. I, pag. 1096, et Martenium, Thes. anecd. t. I, col. 8, deprompta ex chartario monasterii S. Gregorii in Alsatia, sed mutila phrasi initiali, ubi deficiunt verba quæ inter uncos inclusimus. Ea restituit Schœpflinus, Alsat. diplom. t. I, pag. 16, qui chartam hanc recudit ex eodem chartario accuratius descriptam. Hujus lectionem sequimur, inter uncos adhibitis lectionibus aliis quas ipse exscripsit. Bodali chartam collocat Martenius sub anno Christi 746, inf. liciter : cum enim, anno secundo regni Childerici III, mense Martio, curreret annus Christi 744, ut diximus (*Col.* 1148), jam expletus erat annus Chr. 746, anno vj ejusdem regni, mense Decembri. Rectius ergo Schœpflinus hoc instrumentum tribuit anno Christi 747. Bodalus hic idem videtur qui vocatur Bodolus in charta alia infra edenda (*Col.* 1318).

[b] Vulgavit Mabillonius, Ann. t. II, append. p. 696, ex codice sæculi xi. Recuderunt Eccardus, Origin. Habsburg. prob. pag. 101, et Schœpflinus, Alsat. dipl. t. I, pag. 20, ex ms. sæculi xv, ecclesiæ collegiatæ S. Petri senioris, et demum abbas Grandidier, Hist. eccl. Argent. t. I, prob. pag. 70, accuratius ex eodem ms. et ex chartulario sæculi xvi, recondito in archivo Tabernensi. Hujus diligentissimi exscriptoris lectiones sequimur. Ejusdem Boroni chartam aliam supra edidimus (*Col.* 1280), in gratiam ejusdem monasterii emissam. Dubanus, qui hic dicitur Honaugiensi monasterio præesse, quibusdam, scilicet auctoribus Nov. Gall. Christ. tom. V, col. 833, Mabill. Annal. tom. II, pag. 59, etc., videtur alius a Tubano, ejudem monasterii abbate, de quo supra diximus. Unum vero eumdemque et Tubanum et Dubanum arbitratur Historiæ Alsatiæ scriptor, ubi supra, cui libenter suffragamur. Ad id nos movet nominis similitudo ; nec obstant temporum intervalla. Dubanus quidem vocatur episcopus, Tubanum vero aiunt hoc titulo caruisse ; verum aliquando abbates episcopi dicebantur, non quod aliquam sedem episcopalem occuparent, sed quia in monasterio suo fungebantur episcopali officio : et id hac ætate non erat insolitum. Annus Christ. 748 currebat mense Aprili anno 6 regni Childerici III, juxta nostram hujus regni annos computandi rationem, de qua pluries.

[c] Dictum est supra quo titulo Baronus portionem haberet in insula Hohenaugiensi. Jam, charta anni 726, supra (*Col.* 1280) partes quasdam hujus portionis, nec tamen integram, donaverat monasterio S. Michaelis. Nunc donat reliqua, charta de qua hic agitur.

et integrum a die presenti ad ipsum sacrosanctum monasterium trado atque transfundo, ut ab hac die, de ipsa re, et agentes supra scripti monasterii et posteri eorum, faciendi quid exinde voluerint liberam ac firmissimam in Dei nomine habeant potestatem. Si quis ego aut heredes mei, vel quis calumniator exstiterit, inferat ad partes suprascripti monasterii suisque custodibus, una cum socio fisco, auri uncias tres, et nichilominus presens donacio hec firma permaneat, stipulacione subnixa.

Actum Mandouro castro, publice. Signum Boroni, qui hanc donacionem fieri et firmari rogavit. Signum Cantsoaldi. Signum Milonis testis. Signum Wolferahi. Signum Audeberti testis. Ego in Dei nomine Wachyndus diaconus, rogatus scripsi et subscripsi. Data donacio hec, die Martis proximo post medium mensem Aprilis, anno sexto regni domini nostri Hilderici regis.

LXXIX.

Charta qua Hugo monasterio Honaugiensi dona confert [a] (*ann.* 748).

Sacrosancte ecclesiæ Sancti Michahelis, quæ est constructa in insula que dicitur Hohenaugia, ubi Dubanus episcopus nunc temporis preesse videtur. Ego in Dei nomine Hugo, cogitans ad ipsum locum sanctum de rebus meis aliquid dare debere propitio Deo, quod et ita feci, hoc est, infra ipsam insulam que dicitur Hohenaugia, quantumcumque genitor meus Bleonus ibidem, id est infra ipsam insulam, michi moriens dereliquit, id est, tam terris, pratis, pa cuis, silvis, aquis aquarumve decursibus, arealibus, arboribus; in eam vero condicionem, ut a die presenti, ipsas res ad ipsum locum sanctum omni tempore stabilita et firma permaneat. Idem dono ad ipsum locum sanctum, portionem meam totam que est in marca Odradesheim, cum terris, pratis, pascuis. Si quis, ego aut heredes mei aut ulla opposita persona, contra hujus donacionis testamentum venire aut agere temptaverit, aut aliquam calumniam generare presumpserit, quod nec fieri credo, tunc spondeo, aut heredes mei, ut vobis aut successoribus vestris simus reddituri duplum tantum, quantum in hac cartula scriptum est, infra ipsam insulam, et sacratissimo fisco auri solidi quinque; A et hec donacio omni tempore stabilita et firma permaneat, stipulacione subnixa.

Actum publice, in insula Hohenaugia. Datum sub die quarto kalendas Junias, anno sexto domini nostri Hilderici regis. Signum Hugonis, qui hujus donacionis testamentum fieri rogavit. Signum Gaozberti. Signum Agynonis. Signum Theodoaldi. Signum Theothelmi. Signum Amaloini. Signum Othy. Ego Amalgerus hujus donacionis testamentum scripsi.

LXXX.

Charta qua Heddo, episcopus Stradburgensis, monasterio Arnulfi-Augæ a Rothardo et aliis collata dona confirmat, ac privilegia concedit [b] (*ann.* 748).

Dominis sanctis adque honore dignissim (sic in B tabula æri incisa. Legit Schœpflin. *dignissima*; melius *dignissimis*), apostolicis meisque in Christo patrebus Heddo, gratia Dei, ecclesieque matris in Stradburgo civitate vocatus episcopus. Noverit sancta industria vestra qualiter pastores Ecclesiæ solertissime cura summoque studio debent procurare, ut Ecclesia Dei lucris animarum proficeret, et per nos monitis salutaribus in quantum valemus, vigorem obtineat, ut his qui æterno pastoris spontaniæ relictis omnibus, sequi cupiunt, atque sic abnegantes semetipsos, per angusto calle artaque via gradientes, vocem æternæ Regis ac Redemptoris nostri audientes : Exi de terra tua de cognatione tua, et vade in terra quam monstravero tibi, vel illud : Qui relicerit patrem aut matrem aut filios aut agros et C cætera, propter nomen meum, centuplum recipiet, et vitam eternam possedebit; et : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, tollat crucem suam et sequatur me. Oportet ut nos audiamus, qui dixit : Hospes fui et suscepistis me; et : Qui vos recepit, me recepit; et : Quamdiu fecistis uni ex minimis meis, mihi fecistis; ut quod a principe apostulorum in initio Ecclesiæ institutum est, quia omnis multitudo credentium erat in unum, et nullus suum proprium dicebat aliquid esse, sed erat illis omnia communia, et cor unum et anima una. Unde institutio sancta ex hoc a sanctis Patribus inpostmodum ab Oriente usque in Occidente et in partibus Galliarum, monasteria multa sub regula sancta horum exemplo D relegio clara promulgavit, precipue monasteria Liri-

[a] Mabillonius, Annal. t. II, append. pag. 696, hanc deprompsit ex ms. sæculi XI; ex Mabillonio recudit Eccardus, Origin. Habsburg. pag. 101; Schœpflinus, Alsatia dipl. t. I, pag. 21, ex manuscripto sæculi XV; accuratius vero abbas Grandidier, Hist. eccl. Argent. t. I, prob. pag. 71, ex eodem ms. et ex chartulario sæculi XVI, quod in archivo Tabernensi asservatur. Omissa est apud Mabillonium, Eccardum et Schœpflinum clausula qua portionem suam in marca Odradesheim Hugo donat Honaugiensi monasterio : an neotericorum curis temere intrusa ? De Dubano episcopo diximus in notis nostris ad chartam quæ proxima præcedit.

[b] Valde hiulcam vulgaverant auctores Novæ Galliæ Christianæ, t. V, instr. col. 458. Hanc absque lacunis edidit Schœpflinus, Alsat. diplom. t. I, pag. 17, ex autographo quod scriptura cursiva merovingica exaratum asservatur in episcopi Argentoratensis tabulario, et autographi specimen æri incidi curavit. Ex autographo quoque descripta exstat ab abb te Grandidier, Histor. eccl. Argent. t. I, prob. pag. 72. Uterque instrumentum hoc integrum exhibet, ex membrana lacera, sed feliciter restitutu n ope chartæ Widegerni, quam edidimus supra (*Col.* 1281), et quæ iisdem formulis concepta est. Nomen Heddonis multifarie corruptum fuit, ut docuit Schœpflinus, ubi supra, qui hunc arbitratur fratrem fuisse Odiliæ, cujus testamentum supra videsis; Rothardum vero comitem credit inferioris Alsatiæ comitatum obtinuisse. Arnulfi-Augæ monasterium in Alsatia inferiore primitus conditum, ut ex Heddonis charta constat, a Ludovico Pio, anno 826, in Ortenaviam translatum est, ad flumen Schwarzach, unde novum nomen sumpsit.

nensis, Agaunensis, Luxoviensis, et in universo mundo sub regula sanctorum Patrum, maxime beati Benedicti et sancti Columbani abbatibus vita commune optime disposita et per auctoritate clementia regum, et per privilegia sanctis atque cattholicis pontificibus firmiter roborata, et sanctæ canones hoc non derogant, sed potius luculenter exobtant. Unde nos cumperti quod vir inluster Rothardus, quomis, in insula qui vocatur Arnulfo-Auga, juxta fluvium Reni, infra nostra parrochia, in honore sanctorum apostulorum et Sanctæ Mariæ Dei genitricis ceterorumque sanctorum, cum Dei adjutorio et nostro consilio, monastyrio in suo proprio a novo ædificare conatus est; at quod evocantes Saroardo abbate cum suis peregrinis monachis, ibidem cynobio vel sancto ordine sub regula beati Benedicti, Dei gratia et nostro adjutorio perficere deberent. Unde nos congratulantes hujus viri sancte devotione et glorioso proposito, viscirale caritate pietateque commoti, devotione prumptissima, una cum consensu fratrum nostrorum abbatum, presbyterorum, archidiaconi, omnique clero ecclesiæ ubi ego deservo, sed et duces ac judicium timentiumque Deum populo hujus provinciæ catholico, ut ad ipso monastirio seu cynubio congregationeque peregrinorum monachorum, per nostra et per vestra auctoritate privilegio conscriberem vel confirmare debemus, quod ita et fecimus, ut ipso monasterio omnia quicquid ad ejus pertinet ditione, ædificiis, basilicis, cum ministeria vel ornamenta de quarum omnium rerum sacrisque codicibus, strumenta cartarum, aurum, argentum, æramentum, vel quibuslibet rebus ipsius monasterii seu cellolas vel ejus apendiciis, etiam villas cum agris, domibus, mancipiis utrinsque sexu, acolabus, et quod jam dictus inluster Rothardus vel alii, pro salute animæ per qualibet modo donaverunt vel delegaverunt, seu et inantea tam ipse quam et munificentia regum, principum, pontefecum, clericorum, vel a quocumque hominum Christo inspirante largitum fuerit, cum omnia et ex omnibus per hunc privilegium confirmamus; ut a die presente, ipse monastyrios prefatique peregrini monachi eorumque successores, sub regula sancti Benedicti cynubialiter congregati, secundum sanctum propositum, eorum jure, absque ullius repetitione, tradimus adque trebuimus potestate; neque nos ipsi, neque successores hujus civitatis pontefices, neque archidiaconi, neque exactores, neque aliquis de parte ecclesiæ vel quislibèt nullus aliquid dominare vel jubere aut requerere censum vel dona, aut qualibet munera nullunquam tempore expetire non præsumant. Cum vero necesse fuerit crisma petire, altaria confirmare, sacros ordines benedici, aut aliquas benedictiones expetire, aut oratoria in eorum loca ædificare, rector ipsius monastirii vel peregrini monachi ibidem consistentes, aut si de se episcopum habent aut a quacumque de sanctis episcopis sibi elegerint, qui hoc facere debeat, licentia sit eis expetire. Et ille hoc tradere, benedicere vel consecrare, et nullus in ipso monastirio, inlicito ordine contra voluntate aut votum ipsorum, monastyrio eorum adire non presumant, nec secretius ingredire septa. Et si aliquando pro qualicunque causa expetit ut ipsius rector vel ipsis peregrinis monachis congrua fuerit voluntas, et episcopus invitatus ad ipso monasterio venerit, cælebrato officio, in honorem ejus episcopi donat ei abbas camputtam et subtelaria [a]. Cum vero abba loci ipsius acceperit transitum, quemcunque peregrini monachi ibidem habitantes de semetipsis secundum Deum et regulam eorum invenerint, ipsum sibi constituant abbatem; quod si ibi de se ipsis talem non invenerint, de alio monasterio de illas congregatione peregrinorum quem sub uno modo petitiones vel una sancta institutione beati Benedicti quoadunavit, ipse sibi consentientes abbatem regolarem expediant et constituant; et si ibi sanctus ordo tepuerit, quod absit, vel aliqua discordia inter ipsis monachis surrexerit, et ipsi hoc non prævalent aut non voluerint emendare, tunc qui ex ipsis rector ordene secundum regulam voluerit vivere, ubicumque in alia monastiria ubi peregrini monachi supradicti consistere videntur, et rectius regulariter invenerint, potestatem habeant expetire, et illi per eorum salubri consilio, Deo largiente, ipso sancto ordine vel ipsis monachis per regula restringere, emendare, corregere atque pacificare faciant; et nulla occasio sit ut alius abba per qualicumque ingenio contra eorum sancto ordine ibidem ponatur, aut de rebus suprascripto monasterio aliquid minuatur. Quapropter sancto et apostolico conpatres et confratres mei, ideo vestra catholica auctoritate nostraque gemina sociamus, ut hic privilegius omni tempore firmissima habeat firmitatem, ut nullus nullumque tempore contra agere non presumat, sed pre ens futuris temporibus inviolatus permaneat; et nunc omnibus episcopis et Deum timentibus hominibus preco, supplico, et per caritate conjurare presumo, ut quibus hic privilegius ostenditur, manus vestras subscribere et confirmare dignetis, ut vestra autoritate fultus, inconvulsus permaneat, qualiter eisdem peregrinis monachis in ipso monasterio consistentes clarius dilectet pro statum Ecclesiæ et integritate sacerdotum, pro incolumitate regum et pace christianorum, pro pœnitentum remissione peccatorum vel requiem fidelium defunctorum, divinæ misericordiæ tranquillius exorare. Preco igitur et contestor coram Deo et beatis angelis ejus, cunctisque sanctis omnibus, successoribus vel omnes christianis, ut hunc privilegium quem consenso clericorum laicorum timentium Deum plebs et ecclesiæ nostræ decrevimus vel condedemus, in nullo erum-

[a] Legebat Schœpflinus, Alsat. diplom. ubi supra, *seu telariis*. Recte emendat abbas Grandidier *subtelaria*, Histor. Eccles. Argent. t. I, prob. pag. 74, not., scilicet, calceamentum episcoporum sacra peragentium : hanc lectionem sequimur ex conjectura; neque enim ad hanc tuendam aliquid opis fert charta Widegerni, in cæteris quidem similis, sed quæ caret hac clausula.

pere presumant, sed per ineffabilem Trinitatem cunctis conjuramus ut in quo prevaluerint, in omnibus conservare istudeant; et si aliter obstinato animo, vel diabulo instigante, invidia vel cupidate deceptus, vel qualibet modo, quod Deus avertat, si nos ipsi aut successores nostri, vel quislibet de qualicumque parte contra hunc privilegium temptare conaverit, vel jam dictis peregrinis monachis, vel successores eorum inquietare, vel eis aliquid minuare presumpserit, si se emendare noluerit, et a mala voluntate celerius noluerit corregere, cum Dei genetricis semper virginis Mariæ vel beatorum apostulorum cunctorumque sanctorum, ante conspectum regis æterni Christum Domini nostri, in cujus amore hunc privilegium ad jam dictis peregrinis vel et cynubis condedimus, se confidant pro nequissimis peccatis eorum vel iniquissima malicia, æternis incendiis concrematuros, hac illa sententia se experiendos, qua falsis sacerdotibus Dominus minatur: Væ vobis, hypocritæ, qui clauditis regnum Dei, quia nec vos introitis, nec alios introire permittitis; et: Qui scandalizaverit unum de pusillis istis, melius erat illi ut alligatur mola asenaria ad collum illius et projiceretur in profundum maris; et qui Deum timore neclexit, judicantes hominibus inferat partibus ipsis monasterii vel peregrinis monachis ibidem habitantes, cum sociante fisco, auri libras trigenta, argento ponda quinquagenta multa susteneat atque dissolvat, et hoc quod repetit non vindecet, et nihilominus presens privilegius omni tempore firmus permaneat. Et, ut firmiorem obtineat vigorem, manus nostras subterscripsimus, et qui subscriberent vel signaverint rogavimus, stibulatione subnexa.

Actum Stratburgo civitate puplicæ, sub die quinto ante kalend. Octubris, anno septimo regni domini nostri Helderici regis.

[a] Ego in Dei nomen Heddo peccator, per misericordiam Dei vocatus episcopus, hunc privilegium a me factum religi et subscripsi. † In Dei nomen Baldobertus episcopus subscripsi. Ego in Dei nomine Dubanus episcopus rogitus subscripsi. Chrodegangus peccator episcopus subscripsi. In Dei nomen Hiddo peccatur, vocatus episcopus, subscripsi. In Dei nomine Lullo peccator episcopus subscripsi. In Dei nomine Magingaoz indignus episcopus subscribens firmavi. In Dei nomine Gutfridus peccatur episcopus subscripsi. In Dei nomine ego Remedius peccator, donum Dei episcopus, subscripsi. In Dei nomen Gayroinus abba subscripsi. In Dei nomen Ypolitus peccator abba subscripsi. In Dei nomen ego Nitho rogitus a suprascripto pontefice scripsi et subscripsi. Ego Hysamnus peccator episcopus subscripsi. In Dei nomen Jacob vocatus abba subscripsi.

LXXXI.

Charta qua Bodolus Hohenaugiensi monasterio dona confert in insula Hohenaugia [b] *(ann. 748).*

Sacrosancte ecclesie S. Michaelis, que est constructa in insula que vocatur Hohenaugia, ubi, in Dei nomine, Dubanus abbas preesse videtur. Ego itaque Bodolus dono, pro anime mee remedio, ad ipsum locum sanctum donatumque in perpetuum ut permaneat volo: hoc est, super fluvium Renum in insula supradicta Hohenaugia, quantumcunque genitor meus, nomine Hugo quondam, mihi ibidem moriens dereliquit, cum terra et silva et maristo, ad integram meam partem, a die presenti, ad ipsum locum sanctum trado atque transfundo, ut ab hoc die ipsam rem ipsa ecclesia vel agentes ejus habeant, teneant atque possideant, et eorum successoribus, Christo propitiante, derelinquant. Si quis, ego, aut heredes mei, vel quelibet opposita persona contra hanc donacionem a me factam venire temptaverit, aut irrumpere voluerit, tunc inferamus vobis vestrisque successoribus, duplum tantum quantum hec donacio in se continet insertum, sociante fisco, auri uncias tres, et nichilominus presens donacio omni tempore firma permaneat, stipulacione subnixa. Actum Suraburgo monasterio, publice.

Datum mense Octobris, die xij, anno vij regni domini nostri Hilderici regis. Signum Bodoli, qui hanc donacionem fieri rogavit. S. Hugonis. S. Gauzberti. S. Theodoradi. S. Graodobardi. S. Theodichonis. S. Wolfeberti. S. Burgoaldi. Wanulfus rogatus scripsi.

[a] Subscriptiones æri incisas ex autographo habemus apud Schœpflinum, tabula ad pag. 17; ipsas exscripsit alio ordine abbas Grandidier: nec id mirum est, cum in autographo exstent promiscuæ, ita ut in ipsis exscribendis ordo aliquis certa lege statui non possit. Omnes videntur propriis subscribentium manibus exaratæ, ut ex diverso uniuscujusque charactere fas est conjicere: aliæ autem scriptura minuscula, aliæ capitali, pleræque cursiva. Abbatum et episcoporum nomina miscentur, nec ullus ecclesiæ suæ nomen apponit; sed ecclesiarum nomina fere omnia ex aliis monumentis eruit Schœpflinus, Alsat. dipl. t. I, pag. 19, not., quem vide. Monet Lullonem episcopi nomine subscripsisse, qui Moguntinus quidem fuit episcopus, sed nondum episcopales infulas adeptus fuerat cum fuit confecta charta quam expendimus. Id autem hac ætate in usu fuisse alias notavimus, ut episcopi instrumentis jampridem confectis nomen suum, seu honoris seu confirmationis causa, apponerent.

[b] Ediderunt, ex veteri codice Mabillonius, Annal. tom. II, append. pag. 697; ex Mabillonio Eccardus, Orig. Habsburg. pag. 102, Schœpflinus, Alsat. dipl. t. I, pag. 21, ex codice XIV sæculi in ecclesia collegiata S. Petri senioris asservato; ac demum abbas Grandidier, Histor. eccl. Argent t. I, prob. pag. 77, ex eodem codice et ex chartulario sæculi XVI in archivo Tabernensi reposito: ad hujus fidem recudimus. Bodolus, filius Hugonis, de quo hic agitur, Mabillonio, Annal. t. II, pag. 146, idem videtur qui Bodalus appellatur in charta quam supra exhibuimus (*Col.* 1311).

INDEX RERUM

QUÆ CONTINENTUR

IN FERRANDI BREVIATIONE CANONUM, ET CRISCONII BREVIARIO CANONICO.

	Ferr.	Crisc.
A		
Abjectum clericum alia non admittat Ecclesia	138	—
Aborsum quæ necant mulieres, vel abortum.	152	103
Abrenuntiantes qui ad sæculum revertuntur.	—	78
Absit ab Ecclesia episcopus non plus tribus hebdomadibus.	—	160
Accubitus in Ecclesia prohibiti.	216	—
Accusare non potest calumniator.	—	205
Accusatio episcopi.	—	145
Accusatio episcopi, presbyteri et diaconi.	—	244
Accusatio quid observandum requirit in episcopo.	58	—
Accusator episcopi aut clerici.	—	205
Accusator esto sine crimine.	—	223
Accusator excommunicatus ne esto	195	—
Accusator ne sit qui est inter reos.	194	—
Accusator ne sit servus, libertus, histrio, hæreticus, paganus, Judæus.	196	—
Accusator ut tuto loco perstet.	198	—
Accusatus accusare non potest.	194	—
Accusatus clericus intra annum causam dicat.	136	—
Accusatus episcopus ab episcopis quinque discutitor.	51	—
Accusatus episcopus in Ecclesia ad judicia publica ne transferto.	67	—
Accusatus et accusator.	—	249
Accusatus presbyter a sex vel septem episcopis auditor.	96	—
Accusati episcopi sedem nemo usurpet.	—	150
Acolythos non faciant presbyteri.	—	95
Acquisita episcopus Ecclesiæ reddito.	35	—
Actores ne ordinantor.	119-125	—
Adam omnes læsit.	—	289
Adjudicatus episcopus.	59	—
Administratio judiciorum sæcularium.	—	221
Adulter.	—	102
Adultera uxor bigamum maritum facit.	157	—
Adulteram uxorem clericus deserat.	157	—
Adulteris mulieribus qui junguntur.	—	118
Adulteras uxores qui habent.	—	102
Adulterium non minus viro quam feminæ interdictum.	—	222
Adulterium qui commisit agat pœnitentiam.	151	—
Ægritudo. In ægritudine baptizatus ne fiat presbyter.	86	—
Ægrotus si baptizatur.	—	66
Ægroti si baptizantur, recuperata valetudine symbolum discant.	200	—
Ægroti baptizentur si pro eis testimonium quis dicat.	202	—
Ætas ordinandorum.	121	—
Ætas presbyterorum.	85	—
Africana concilia.	—	285
Agape nulla die Dominica.	216	—
Ad agapem vocatus clericus vel diaconus, partem ne tollito.	109	—
Ex agape partes ne accipiunto.	—	176
Agapas qui risui ducunt.	—	150
Agenda ne presbyter sine venia episcopi celebrato ubique.	90	—
In alea qui permanent communione privantor.	—	45
Aleator ne sit episcopus.	—	43
Alienatio rerum ecclesiasticarum prohibita.	95	—
Alienus. Alienum clericum episcopo Carthaginensi licet ordinare.	230	—
Alienos ordinare non liceat.	—	269
Aliena parochia ne pervadatur ab episcopis.	—	16
Alienam Ecclesiam ne pervadant episcopi.	—	145
Aliena in civitate clerici ne morantor.	135	—
Aliena in diœcesi episcopus ne ordinator sine venia episcopi diœceseos.	—	259
Aliena in parochia qui immolant.	—	141
Aliena in provincia episcopus ne ordinato.	—	37
Altare. Altaris ministri ne sæcularia sequuntor.	—	9
Altare qui domi suæ confecit deponitor.	101	—
Ad altare diaconi.	120	—
Ad altare ne introeat presbyter priusquam episcopus egrediatur.	—	191
Ad altare mulieres ne ingrediantur.	222	—
Ad altare preces.	—	276
Ad altare quæ species offeruntur.	—	6
Ambitione qui sedem mutant episcopi.	—	148
Ambo. Qui debeant in ambone psallere.	—	166
Ancilla expulsa uxor si admittitur, conjugium non duplicatur.	—	231
Angelus. Ad angelos nemo congregationem habeat.	184	—
Angelos qui colunt.	—	90
Appellare licet ad sedem apostolicam.	60	—
Appellantur Africana concilia.	—	285
Appellatio ad Romanum pontificem.	59	149
Appellatio a primate differtur ad concilium.	61	—
Apostolica sedes de appellationibus judicato.	59	149
Apostolicæ sedis orationes Dei gratia resonant.	—	295
Apothecarii ne ordinantor.	133	—
Arbitrium liberum cum Dei gratia.	—	290 292
Archiepiscopus episcopo donata ne usurpato.	38	—
Ariani non rebaptizandi.	—	53
Ariolos qui domi suæ admittit, aut ipse ariolatur, agat pœnitentiam. *Vide* Magi.	154	—
Auctoritas. Episcopus qui secunda vel tertia auctoritate vocatus judicio non sistit, suspenditor.	68	—
Augustini calumniatores.	—	288
Azyma a Judæis nullus accipiat.	186	—
Azyma Judæorum si christiani comedunt.	—	71
B		
Ballare et cantare in nuptiis non decet christianos.	188	—
Balnea christiani cum mulieribus ne habento.	205	—
Balnea viri cum mulieribus ne habento.	—	178
Baptizare. Baptizentur Pauliniani.	173	—
Baptizatus Ecclesiæ baptismate ne denuo baptizator.	—	50
Baptizatus in ægritudine ne fiat presbyter.	86	—
Baptizati cum dubitatur in qua fide suscipiendi per manus impositionem.	—	63
Baptizati, et eorum redditio.	—	183
Baptizati parvuli a Donatistis ordinatione non arcentur.	193	253
Baptizati quando sunt energumeni.	—	216
Baptizati unguntur chrismate.	201	—
Baptizandi symbolum fidei discant.	199	—
Baptizandorum purgatio.	—	297
Baptisma cum chrismate.	177	—
Baptisma gratuitum esto.	—	258
Baptisma hæreticorum ne approbator.	—	49
Baptisma in nomine Trinitatis.	—	51
Baptisma in Pascha et Pentecoste.	—	212
Baptisma media septimana.	—	182
Baptisma ne dator mortuis.	—	247
Baptisma trina fit mersione.	—	52
Baptismate testimonium necessarium.	202	—
Baptismate ut mos est chrisma datur.	—	184
Baptismus datur mulieribus prægnantibus.	204	—
Baptismus in Quadragesima post hebdomadas duas ne dator.	206	—
Baptismus iteratur in hæreticis.	175	—
Baptismus iteratur in hæreticis Cataphrygis.	178	—
Baptismus si dubitatur an datus sit, confertor.	203	63
Baptismus si non sponte iteratus est.	—	64
Post baptismum militiæ nomen ne dator.	3	—
Basilica sub defuncti nomine constructa ne dedicator.	—	213
Basilicæ dedicatio papæ præceptione fiat.	—	215
Benedictio simplex ad altare.	—	6
Benedictionem non tribuunt subdiaconi	—	174

	F.	C.
Benedictiones episcoporum.	192	—
Bigamus. Bigami ne admittantur in clero.	—	19
Bigamorum in nuptiis orare non debet presbyter. *Vide* Digamus.	—	117
Bizacium.	220	—
Bonosiaci hæretici.	59	—
Bonum. Bona Ecclesiæ episcopus dispensato.	36	—
Bona. *Vide* Res.		
Bonus nemo nisi Deus solus.	—	290
C		
Calicem subdiaconus ne benedicito.	108	—
Calumniator non potest accusare.	197	205
Canalis. Si in canali sunt episcopi euntes ad comitatum sollicite discutiant.	—	157
Canones ne sacerdos ignorato.	—	229
Canonici psaltæ soli psallunto.	131	—
Cantare in nuptiis non decet christianos.	188	—
Canticorum forma.	225	—
Cantores cum orariis officium ne agunto.	—	173
Captivi cibos immolatitios si comedant.	—	74
Carnes. Carnium esum qui fugiunt clerici.	—	98
Carnes qui manducant.	159	—
Presbyteri a carnibus abstinentes tangant eas et olera cum carnibus comedunto.	93	—
Carnibus qui vescuntur non abominandi.	—	122
Carthaginensis episcopi privilegium.	230, 231	—
Carthaginem mittant episcoporum nomina primates.	84	—
Castrare. Qui se castrarunt eximantur de clero.	145	—
Cataphrygæ hæretici.	—	57
Catharæi admitti debent.	172	—
Catechumenus, si post baptisma uxorem amittit et iterum aliam ducit, clericus ne esto.	—	227
Catechumeni.	138	—
Catechumeni lapsi.	—	80
Catechumeni peccatores.	—	115
Catechumeni qui idolis immolarunt.	—	89
Catechumenis ne sacramentum dator.	226	—
Catechumenis præsentibus episcopus ne ordinato.	29	—
Catechumena prægnans.	—	116
Cathedra ne sedeat episcopus interventor ejus qui jam intervenit.	—	267
Cathedralis ecclesia cujus episcopi est.	190	—
Cathedrales Ecclesiæ sunt episcopi tantum.	—	119
Catholici ad hæreticorum speluncas ne accedunto.	—	46
Catholicis conferant episcopi et clerici.	—	248
Causa episcopi a duodecim episcopis auditor.	55	—
Causam amittat episcopus, qui plebem alterius episcopi eo nesciente tenuerit.	25	—
Causam peragunto clerici intra annum.	—	30
Causas presbyterorum episcopus discutit.	51	—
In quibus causis comitatum adire debeat episcopus.	—	151
Centones in canticis nulli.	225	—
Choreæ ne fiant nuptiis. *Vide* Ballare.	188	189
Chorepiscopus quis, et ejus officium.	79	96
Chrisma datur pos. baptisma.	177	181
Chrisma ne presbyteri conficiunto.	91	93
Chrismate unguntor baptizati.	201	—
Christianitatis obtentu qui jugum servitutis abjiciunt.	—	123
Christianus. Christiani cum mulieribus balnea non ingrediuntor.	205	—
Christiani esse debent qui episcopum, presbyros et diaconos optant.	15	—
Christiani in nuptiis ne saltent.	188	—
Christiani ne judaizanto.	181	67
Christiani qui azyma Judæorum comedunt	—	71
Cibos immolatitios si captivi comedunt.	—	74
Civitatibus modicis non ordinandi episcopi.	—	152
Clericus ab hæresi rediens maneto sine promotione.	—	61
Clericus ad agapen vocatus partem ne tollito.	109	—
Clericus ad peregrina injussu episcopi ne proficiscatur.	112	—
Clericus conductor ne sit, ne procurator.	70	194
Clericus esse non potest qui uxorem duxerat priusquam esset catechumenus, deinde illa mortua alteram duxit.	—	227
Clericus esto cui corpus non sponte mutilatum.	—	223
Clericus in duabus civitatibus ne ministret.	—	199
Clericus inobediens ne promovetor.	—	230
Clericus magus ne esto, ne incantator.	110	90
Clericus moneatur servare paterna instituta.	—	247
Clericus ne esto cujus fuit uxor adultera.	136	—
Clericus ne esto qui duas sorores habuit.	—	21
Clericus ne esto qui sibi corpus mutilavit.	—	25
Clericus ne esto qui se sponte eunuchizavit.	—	24-25
Clericus ne esto qui viduam duxit.	—	20
Clericus ne facito phylacteria.	—	90
Clericus ne fiat ex curialibus.	—	219
Clericus ne fiat qui bigamus est.	—	19
Clericus ne fiat qui pœnitentiam egit, nec pœnitentiam agat.	—	214
Clericus ne usuras exercelo.	115-123	—
Clericus pauper, si quid acquirat, Ecclesiæ sit.	—	251
Clericus qui se eunuchizavit, abjiciatur.	—	24
Clericus sine jussu episcopi non debet proficisci.	—	180
Clerici accusator.	—	203
Clericum alienum episcopus ne suscipito.	27	—
Clericum abjectum alia non admittito Ecclesia.	138	—
Clericum ordinare alienum Carthaginensi licet episcopo.	230	—
Clerici ad viduas, vel virgines ne accedunto, sine jussu episcopi vel presbyteri.	132	253
Clerici apothecarii ne ordinantor.	133	—
Clerici cum mulieribus.	122	—
Clerici damnati ab aliis ne recipiuntor.	—	54
Clerici damnati si adeunt imperatorem.	—	142
Clerici donatistarum conversi in suis honoribus suscipiuntor.	189	253
Clerici esum carnium diffugientes.	—	98
Clerici fiant qui non sponte se eunuchizant.	—	23
Clerici in monasterio.	—	239
Clerici in plochiis.	—	197
Clerici ne cogantur dicere testimonium.	—	262
Clerici ne conferant in eos qui catholici non sunt.	—	248
Clerici ne filios suos facile emancipent.	—	254
Clerici ne morantor in aliena civitate.	135	—
Clerici ne ordinantor ante annum XXV.	121	—
Clerici ne ordinantor qui suos omnes non fecerint christianos.	—	300
Clerici ne spectaculis intersint.	—	190
Clerici ne relinquant ecclesias proprias.	—	17
Clerici qui negaverunt.	—	77
Clerici qui se castrant de clero eximuntor.	145	—
Clerici qui uxores debeant habere.	—	28
Clerici si appellant.	—	285
Clerici superbi coerceantur.	128	—
Clerici tabernas ne ingrediuntor.	134	—
Clerici uxores ne ducunto.	130	—
Clericis damnatis communicare non licet.	—	30
Clericis et monachis proficisci non licet episcopo inscio.	—	207
Clericos alterius qui suscipit episcopus communione privator.	—	18
Clericos invicem litigare dedecet.	—	198
Clericos peregrinos sine commendatitiis ministrare non decet.	—	201
Cum damnatis clericis non orandum.	—	14
Clerus. Clero nolente ne quis fiat episcopus.	—	228
Cœmeteria ad orationem.	179	—
Cogitatio sancta a Deo est.	—	294
Cognitionem accusati episcopi sibi vendicat episcopus.	52	—
Collectæ in martyrum commemorationibus.	—	140
Comitatus. Ad comitatum ire debet episcopus pupillorum et viduarum causa.	—	156
Ad comitatum ire quibus in causis debeat episcopus.	—	151
De diaconis ad comitatum dirigendis.	—	135
Sollicite discutiant episcopi euntes ad comitatum si in canali sunt.	—	157
Commemorationes martyrum.	—	140
Commemorationes martyrum ne fiant diebus jejuniorum.	—	187
Commendatitiæ epistolæ ut fideles admittantur.	—	15-35
Communicare. Si communicat episcopus cum donatistis.	—	284
In Africa quidam non communicant.	—	277
Communicant diaconi ad altare.	120	—
Communicare debent laici.	—	12
Communicare debent post oblationem altaris ministri.	—	11
Communicare oportet in Ecclesia.	168	—
Communicare presbyteris damnatis non licet.	—	50
Diaconi ante presbyteros ne communicent.	106	—
Ne communicent in alia plebe clericus vel laicus.	126	—

	F.	C.
Ne communicent episcopi cum excommunicatis.	53	—
Communio laica.	147-148	
Communio privatis.	—	232
Communionem qui tempore mortis petunt.	—	79
Communione non privatur damnatus episcopus, presbyter, nec diaconus.	—	27
Communione non privetur qui pœnitentiam egit.	169	—
Communione privetur episcopus qui civitatem mutat.	—	147
Communione privetur qui uxorem pellit.	—	107
Communione privetur episcopus qui clericos alterius suscipit.	—	18
Communione privetur laicus qui se eunuchizavit.	—	26
Communione privetur qui negligit suam diœcesim episcopus.	—	283
Communione priventur qui permanent in alea.	—	43
Concilium Nicænum.	217	—
Concilium plenarium.	21	—
Concilium potest diœcesim dividere.	13	—
Concilium provinciale bis in anno.	143	—
Concilium universa e in causa communi.	144	272
Concilio occurrant episcopi, aut excusent se in tractoria.	75	—
Concilio qui non occurrerit communione privetur.	76	—
Si ad concilium non occurrit episcopus.	—	268
Ad concilium ne admittitor episcopus qui legationem suscepit universalem.	77	—
Africana concilia.	—	285
Concilia bis in anno celebrentur.	—	39
Concilia prisca ut serventur.	218	—
Concilia scito episcopus.	9	—
Concubina aliud, aliud uxor.	—	230
Concubinam habenti licet uxorem ducere.	—	230
Concupiscentiam qui non adimplevit.	157	114
Conductor ne sit episcopus monachus aut clericus.	70	194
Conductores aut procuratores clerici ne sunto.	70	—
Conductores ne sint ex officio ecclesiastico ulli.	—	28
Conferre. Conferant nihil episcopi, nec clerici eis qui catholici non sunt.	—	248
Confessio si reveletur.	87	287
Confirmationis sacramentum.	—	65
Confiteri. Episcopus ne illum suspendito, qui de peccato aliquo fuerit confessus.	73	—
Congregationes ad angelos prohibitæ.	184	—
Conjugium. Conjugii duplicatio.	—	231
Conjugia qui presbyteri habeant.	—	111
Conjux. Conjuges ob repudium ad alias nuptias convolare non possunt.	—	224
Conjurationes.	—	214
Conscius. Conscii corruptionis virginis.	—	106
Conspirationes.	—	201
Contemptus Ecclesiæ.	—	124
Contemptus episcopi.	—	33
Contendentes episcopi comprovinciales audiant.	—	149
Contentio cum fuerit oborta, episcopos constituat primæ sedis episcopus.	83	—
Contentio si accidit in episcopi judicatione.	—	143
Contentio si surgat in episcopi ordinatione.	—	1
Continentes ad viduas vel virgines sine jussu episcopi ne accedunto.	132	253
Continentiam profiteantur lectores, aut uxores ducant.	129	—
Contradicente uno ex tribus in ordinatione, alii addantur.	5	—
Contumacia episcopus ab episcoporum consortio suspenditor.	68	—
Conventus ecclesiæ qui spernunt.	—	124
Conventus qui seorsum congregant.	—	33
Conversatio infantium.	—	2
Conversi ex donatistis.	—	279
Convivari. Ne convivantor in ecclesia clerici nisi transeuntes.	71	—
Convivium ex symbolis diaconi vel laici ne celebranto.	114	—
Convivia nemo habeat cum hæreticis.	182	—
Convivia paganorum auferenda.	263	—
Conviviorum partes eorum quæ fiunt ex agape, accipi non debent. *Vide* Prandia.	—	176
Corporale peccatum.	117	—
Corpus qui sibi mutilat clericus ne esto.	—	225
Corrumpere. Corrupta puella si desponsata.	—	105
Corruptores virginum.	—	166
Criminales preces qui dicat esto sine crimine.	—	223
Crimen qui non probat est infamis.	197	—
Crisma. *Vide* Chrisma.	—	—
Curam ecclesiasticarum rerum episcopus habeto.	—	40
Curialis ne fiat clericus.	—	219
D		
Dæmones angeli.	—	—
Dæmoniis irretiti sacra mysteria ne tractent.	—	241
Dæmonia sufflationes abigunt.	—	297
Damnatio Ab æterna damnatione Christi gratia reparatur genus humanum.	—	296
Damnatus episcopus ab omnibus episcopis provinciæ ne alio appellet.	63	—
Damnatus episcopus pontificem romanum appellet.	59	149
Damnati clerici ab aliis ne recipiuntor.	—	34
Damnati episcopi aut clerici qui adeunt imperatorem.	—	141
Damnati pro crimine pristinum officium ne usurpanto.	—	30
Damnati pro criminibus communione non privantur episcopi.	—	27
Damnatis clericis communicare non licet.	—	30
Cum damnatis clericis non est orandum.	—	14
Decimæ.	37	—
Dedicatio basilicæ ne fiat a defuncto exstructæ.	—	243
Defunctus. Defuncti nomine structa basilica ne dedicator.	—	243
Defunctis eucharistia ne dator.	227	232
Depositus episcopus ad imperatorem ne confugito.	66	—
Desertor ecclesiæ presbyter, si monitus non redeat, deponitor.	99	—
Diaconissæ mulieres.	—	202
Diaconium. A diaconio sunt remoti subdiaconi.	—	171
Diaconus abstineto ab uxore.	16	—
Diaconus ex symbolis convivium ne celebrato.	114	—
Diaconus in peccatum corporale si incidit abstineto a ministerio.	117	—
Diaconus ne orato cum hæreticis.	—	45
Diaconus ne sedeto præsente presbytero nisi jussus.	107	—
Diaconus ne sit aleator.	—	43
Diaconus peccantes ne verberato.	—	29
Diaconus usuras ne capito, vel exerceto.	115	44
Diaconi accusatio.	—	244
Diaconi ordinatio.	—	2
Diaconi ad altare communicanto.	120	—
Diaconi a ministerio removi.	118	—
Diaconi ante presbyteros ne communicanto.	106	—
Diaconi a populo non eliguntor.	105	—
Diaconi apostatæ ab altaris repelluntor.	116	—
Diaconi mensuram custodiunto.	—	93
Diaconi ordinantor certo tempore.	239	—
Diaconi procuratores actores tutores ne ordinantor.	119-123	—
Diaconi qui ad comitatum dirigendi.	—	155
Diaconi qui de nuptiis attestati sunt ordinationis tempore.	—	92
Diaconi septem sunto in quaque magna civitate.	104	120
Diaconis quæ mulieres debent commorari.	—	140
Diaconos presbyteri ne faciunto.		93
Dies et consul in litteris.	10	270
Digamia sæcularibus ne denegator.	—	242
Digamus ne promovetor.	—	215
Digamorum gradus. *Vide* Bigamus.	150	—
Dignitas pontificis.	—	41
Diœcesis non dividitor nisi episcopi venia.	13	—
Diœcesis quæ nunquam habuit episcopum.	—	259
Diœcesis unius episcopus.	14	—
Diœcesim alienam episcopus usurpare ne ausit.	26	—
Diœceses conversæ a donatistis.	—	275
Diœceses ne usurpent episcopi.	—	260
Diœceseon divisiones inter episcopos catholicos et conversos.	—	279
Discordia. *Vide* Contentio.	—	—
Discors. *Vide* Contendens.	—	—
Dispensatores ecclesiarum.	—	210
Disputationes profundæ de religione.	—	298
Diversoria ex monasteriis ne fiant.	—	203

	F.	C.
Divinationes qui expetunt.	—	90
Divortium nullum in christianis.	163	—
Dominica die nulla fit agape.	216	—
Dominica die ne genu flectito.	—	138
Dominica die ne jejunato.	165	137
Dominica die spectacula ne eduntor.	—	264
Domus Dei non contemnenda.	160	—
Domi oblationes episcopi ne faciunto.	72	193
Domum Dei ne ingrediuntor hæretici.	176	—
Donationes episcopi vel clerici ne conferunto iis qui non sunt catholici.	33	—
Donatistarum clerici in suis honoribus suscipiuntor.	189	253
Donatistarum Ecclesiæ.	190	—
Donatistarum episcopi.	191	—
Donatistarum parvuli baptizati promoventor.	193	—
Donatistis resipiscentibus pœnitentiæ tempus decernitor.	49-50	—
Donatistis si episcopus communicat.	—	284
A Donatistis plebes conversæ.	275-278	
Donatum. Donata episcopus qui vult conferto.	35	—
Donum. Dona festivitatis quæ ab hæreticis et Judæis veniunt.	—	70
Duplicatio conjugii.	—	231

E

Ebriosus ne sit episcopus.	—	43
Ecclesia mater	—	252
Ecclesiam qui spernunt.	—	124
In ecclesia clerici ne convivantor nisi transeuntes.	71	—
Ecclesiæ hæreticorum si conversi sunt, ad cathedram spectant ad quam pertinebat Ecclesia.	190	—
Ecclesiarum dispensatores.	—	210
In ecclesiis prandia ne fiant.	—	177
Ejectam qui ducit ne clericus esto.	—	20
Electio episcopi fit matricis arbitrio.	11	—
Electio plebis episcopum non facit.	21	—
Eligere. Successorem sibi non eligat episcopus.	74	—
Electus ad episcopatum laicus.	2	—
Emancipare. Filii episcoporum ne emancipantor nisi provocati.	41	—
Energumeni in exigua conditione constituti.	149	—
Energumeni baptizati.	—	216
Episcopus ab uxore abstineto.	16	—
Episcopus ad apostolicam sedem qui appellaverit in cathedra ipsius ne ordinator.	60	—
Episcopus ad comitatum ne pergito.	42	—
Episcopus ad synodum.	—	179
Episcopus communione privator si clericos alterius suscipit.	—	18
Episcopus concilia scito.	9	—
Episcopus consecratus si recusat, excommunicator.	7	—
Episcopus de re sua testari potest et disponere.	31	—
Episcopus ex clericis non ex laicis sumitor.	—	164
Episcopus litteras ordinationis habetor.	10	—
Episcopus ne admittitor sine commendatitiis.	—	35
Episcopus ne aleator esto.	—	43
Episcopus ne appellator princeps sacerdotum.	—	256
Episcopus ne constituito in diœcesi dimissa matrice.	17	—
Episcopus ne esto conductor.	—	194
Episcopus ne orato cum hæreticis.	—	45
Episcopus ne ordinator ab episcopo uno excepta Ecclesia Romana.	6	—
Episcopus ne ordinator in diœcesi, quæ nunquam habuit episcopum.	—	259
Episcopus ne ordinator inscio metropolitano.	—	218
Episcopus ne ordinator qui suos omnes non fecit Christianos.	15	300
Episcopus ne sedeto in cathedra episcopi interventoris.	—	267
Episcopus ne temere excommunicato.	—	287
Episcopus ne usurpato rem Ecclesiæ.	—	252
Episcopus nihil agito sine metropolitani consilio.	43	—
Episcopus non admissus maneto inter presbyteros.	8	—
Episcopus omnes suos Christianos facito si cupit ordinari.	15	300
Episcopus ordinator in urbe, non in villa aut vico.	12	—
Episcopus pienem alienam ne usurpato.	24	—
Episcopus populi voto ne fiat.	—	228
Episcopus priusquam egrediatur ne presbyter ad altare introeat.	—	191
Episcopus pro crimine damnatus ne privator communione.	—	27
Episcopus quæ acquirit ut episcopus Ecclesiæ reddito.	35	—
Episcopus quandiu morari debeat in alia civitate.	—	159
Episcopus quando a vicinis ordinatur.	—	151
Episcopus quartam habet in reditibus et oblationibus Ecclesiæ.	—	42
Episcopus qui excommunicat eum qui sibi confessus est.	73	287
Episcopus qui negligit diœcesin.	—	283
Episcopus quomodo judicatur aut excluditur.	—	143
Episcopus si ad concilium non occurrit.	—	268
Episcopus solus habet curam rerum ecclesiasticarum.	—	40
Episcopus successorem sibi non eligat.	—	146
Episcopus verberare non debet peccantes.	—	29
Episcopus unam solam diœcesim teneto.	14	—
Episcopus usuras ne capito.	—	44
Episcopus uti ordinetur.	4	—
Episcopus uxorem ne deserito.	—	8
Episcopi accusatio coram duodecim episcopis.	—	244
Episcopi accusator.	—	205
Episcopi conscientia necessaria in his qui vagantur.	—	141
Episcopi injussu monachi ne proficiscuntor.	—	207
Episcopi jussio.	—	180
Episcopi ordinatio.	—	1
Episcopi ordinatio ne differtor.	—	209
Episcopi potestas in rebus ecclesiasticis dispensandis.	36	—
Episcopo qui non obedit clericus ne promovetor.	—	250
Episcopo quæ mulieres possunt commorari.	—	110
Episcopum plebs admittit, sed synodo auctrice.	7	—
Episcopo mortuo res ejus ne diripiuntor.	—	206
Episcopo præsente presbyter nec orat nec sedet.	—	93
Episcopi ad comitatum ire quibus in causis debeant.	—	154
Episcopi damnati si adeunt imperatorem.	—	142
Episcopi dedicent ecclesias præceptione papæ.	—	243
Episcopi donationes ne conferunto hæreticis.	33	—
Episcopi filios suos ne facile emancipanto.	41	254
Episcopi judices dati locum audientiæ deliguntо.	65	—
Episcopi ne alienam pervadant parochiam.	—	16
Episcopi ne usurpent diœceses.	—	260
Episcopi nihil conferunto in eos qui non sunt catholici.	—	248
Episcopi non ordinandi per vicos et modicas civitates.	—	152
Episcopi ordinati nec recepti.	—	38
Episcopi vagantes.	—	145
Episcoporum duorum in plebe, si unus conversus sit.	—	279
Episcoporum examen ad ordinationem.	232	—
Episcoporum primatus.	—	36
Epistolæ commendatitiæ ut fideles admittantur.	—	15
Epistolæ commendatitiæ episcopo dantor.	—	270
Erogare. Ne subdiaconus panem erogato.	108	—
Evangelia Sabbatis leguntor.	224	—
Eucharistia defunctis ne dator.	227	247
Eulogiæ ab hæreticis ne accipiuntor.	—	48
Eulogiæ ablatæ ad alias parochias non destinandæ.	—	165
Eulogiarum vices.	223	—
Eunuchi non sponte facti.	—	23
Examen presbyterorum.	—	76
Exauctoratus presbyter qui ministerium sumpserit ne restituitor.	100	—
Excommunicare. Excommunicari nemo debet temere.	—	287
Excommunicari non debet a populo clericus.	139	—
Excommunicatus ne accusato.	195	—
Excommunicatus presbyter injuste episcopos ne interpellato.	102	—
Excommunicatus si fuerit a synodo episcopus ne communicato.	54	—
Excommunicatis episcopus, presbyter, vel diaconus ne communicato.	53	—
Cum excommunicatis non est orandum.	—	13

	F.	C.
Excommunicatio temeraria.	—	287
Excusationes episcoporum in traetoria fiunt vel apud primatem	75	—
Exorcizare quinam possunt.	142	—
Exorcismis abiguntur spiritus immundi.	—	297
Exorcistæ qui ab episcopis non sunt ordinandi.	—	173

F

Fabricarum ecclesiasticarum portio in reditibus et oblationibus.	—	42
Feriatica nullus a Judæis vel hæreticis accipiat.	185	185
Festivitates Judæorum et hæreticorum.	—	70
Festum. Festa cum paganis nemo celebrato.	187	—
Festa gentilium Christiani celebrantes.	—	72
Fidejussor non fiat qui est clericus.	—	22
Fides concilii Nicæni.	217	—
Fidei perceptio.	—	183
Filius. Filii episcoporum aut clericorum spectacula ne exhibento, nec spectanto.	40	—
Filii episcoporum ne emancipantor nisi provocati.	41	234
Filii episcoporum ne filias gentilium in uxores ducunto.	39	—
Filii si parentes suos spernunt Christianitatis obtentu.	—	—
Filios qui spernunt Christianitatis obtentu.	—	134
Formata peregrino necessaria.	211	—
Formata primatis dator episcopo ad navigandum.	46	—
Formata episcopi muniuntor qui vagari voluerint.	127	—
Ne sine formata proficiscitor clericus	111	—
Formatas facere possunt vicarii episcoporum.	89	—
Formatas presbyteri ne danto.	91	—
Fornicari. Si presbyter fornicatus fuerit, et deponitor et pœnitentiam agito.	98	108
Fornicantes cum pecudibus aut masculis	—	99
Fratribus duobus si qua nupsit mulier.	156	112
Fructuum oblationes debitæ inconsulto episcopo ne dantor aut accipiuntor.	57	—
Fructuum oblationes ministris Ecclesiæ conferuntor.	—	126
Fuga comprehensi si per vim immolarunt.	—	83

G

Gentiles. Cum Gentilibus matrimonia ne ineunto.	39	—
Gentilium festa si Christiani celebrant.	—	72
Gentilitatis ritu qui aliquid peragunt.		81-83
Genu ne flecte die Dominica et Pentecostes.	—	138
Genu ne flecte per dies Quinquagesimæ.	214	—
Grandævi, et de eorum conversatione.	—	2
Gratia Dei in baptismate.	—	297
Gratia Dei peccata dimittit.	—	295
Gratiæ Dei impugnatores.		288-289
Gratia Dei genus humanum reparatur.		296
Nemo sine gratia Dei salvus.		289-290-291

H

Hæresis. Ab hæresi qui diœcesin liberat ejici non potest post triennium.	—	280
Hæreticus hæres episcopi ne esto extraneus aut consanguineus.	32	—
Hæreticus ne sit accusator.	196	—
Hæretici ad Ecclesiam redeuntes.		54-55-56-57
Hæretici antiqui, Ariani.	59	—
Bonosiaci.	59	—
Cataphrygæ.	57	—
Catharæi.	54	—
Montenses.	58	—
Novatiani.	58	—
Paulus Samosatenus.	55	—
Pelagius.	—	295
Hæretici in domum Dei non ingrediuntor.	176	—
Hæretici non ordinandi.	60	—
Hæretici non rebaptizantor	173	—
Hæretici secundum Phrygas.	178	—
Hæretici si baptizent, quid?	—	65
Hæretici si intrant in basilicas.	—	75
Hæreticorum baptisma ne approbator.	—	49
Hæreticorum benedictiones.	192	—
Hæreticorum cœmeteria catholici ne ingrediuntor.	179	—
Hæreticorum festivitates.	—	70
Hæreticorum martyres.	—	69
Hæreticorum speluncæ.	—	46
Hæreticis convivia nemo miscelo.	182	—
Hæreticis nuptias nemo communicato.	180	—
Cum hæreticis nemo agat.	183	—
Ab hæreticis eulogiæ ne accipiuntor.	—	48
Ab hæreticis feriatica nullus accipito.	185	—
Cum hæreticis non orandum.	—	45
Ne matrimonia cum hæreticis ineunto.	39	—
Hebdomada. *Vide* Septimana.	—	—
Histrio ne sit accusator.	196	—
Histriones qui fiunt Christiani.	—	265
Histrionibus communio ne denegator.	170	—
Homicida voluntarius.	153	—
Homicida casu.	154	—
Homicida reconcilietur	153	—
Homicidæ spontanei, vel non.	—	104
Honores clericis Donatistarum sui servantor.	189	—

I

Idola. Idolorum locis qui manducant.	—	86
Idolorum reliquiæ et templa abolenda.	—	261
Idolis qui cum essent catechumeni immolarunt.	—	89
Idolis qui immolavit presbyter indignus sacerdotio.	97	—
Idolis qui immolarunt frequenter.	87	—
Ignorantia non excusat usurpatorem.	25	—
Immolare. Presbyter qui immolavit indignus est sacerdotio.	97	—
Immolantes idolis frequenter.	—	87
Immolantes in aliena parœcia.	—	141
Immolantes presbyteri tempore persecutionis.	—	81
Immolantes diaconi.	—	82
Immolantes per vim.	—	83
Immolantes repelluntor ab altari.	116	—
Immolatitios cibos si captivi comedunt.	—	74
Imperator. Depositus episcopus ad imperatorem ne confugito.	66	—
Imperatorem si adeunt episcopi.	—	144
Imperatorem si adeunt episcopi damnati.	—	142
Imperatores idolorum templa abolento.	—	261
Incantator clericus.	—	90
Incantator ne esto diaconus.	110	—
Incestus.	156	—
Infantes baptizantor si ignoratur an baptizati sint.	203	—
Infantes qui se Deo vovent.	—	2
Infirmi episcopi excusantor.	76	—
Pro infirmis orare debet sacerdos.	—	217
Interstitium psalmorum.	—	168
Interventor episcopus annuus tantum cathedram teneto.	22	—
Interventor episcopus ne cathedram interventoris occupet.	—	267
Interventor episcopus plebi episcopum petito,	22-23	—
Intrusi.	—	281
Iter. Itineris causa et necessitatis prandia in ecclesiis.	—	177

J

Jejunare non licet die dominica.	166	137
Jejunium a Pascha ad Pentecostem nullum.	215	—
Jejunium non solvitor quinta feria septimanæ majoris.	—	186
Jejunium non dissolvendum.	—	139
Jejunium non dissolvendum in Quadragesima.	208	—
Jejunium qui solvit, anathema, si sanus corpore.	166	—
Jejuniorum diebus martyrum commem rationes ne fiant.	—	187
Jejunus sacerdos sacrificia celebret.	—	257
Judæus ne sit accusator.	196	—
Judæorum dona a festis rejiciuntor.	—	70
A Judæis nullus accipiat azyma.	186	—
A Judæis nullus accipiat feriatica.	185	—
Cum Judæis Pascha ne celebrator.	69	—
Judæis comparandi Bonosiaci.	—	59
Judaizare. Judaizantes Christiani.	181	67
Judex. Judicem quem quis elegit, ab eo non potest provocare.	64	273
Judices episcopi dati die definito cognoscant.	56	—

	F.	C.
Judices male judicati pœnam ne luunto.	62	—
Si a judicibus quos dedit Primas appellatum sit, alii numeri amplioris dantor.	61	—
Judicium ecclesiasticum qui refugit.	—	246
Judicium publicum si postulet episcopus, ab imperatore honore privator.	43	—
Judicia ne iterantor.	63	—
Judiciorum sæcularium administratio.	—	221
Judiciis publicis cum aliquid petitur contra hæreticos preces Episcopus constituit.	44	—
Judiciis sæcularibus clericos attendere decet.	—	198
L		
Labi. Lapsi catechumeni.	—	80
		147
Laica communio.	—	148
Laicus ad episcopatum electus transito per omnes gradus.	2	—
Laicus qui se eunuchi savit communione privator.	—	26
Laicus sine formata ne peregre proficiscitor.	111	—
Laicus uxorem si pellit.	—	107
Laicum ordinari episcopum non convenit.	—	164
Laici ex symbolis convivium ne celebrato.	114	—
Laici qui negarunt.	—	78
Laici tenentur communicare.	—	12
Laica communio. *Vide* Laica.		
Lavacra. Christiani cum mulieribus ne habento.	203	178
Lectio Sabbato recensetor.	—	167
Lectiones in ecclesia ex Scripturis.	228	—
Lectisternia in ecclesiis.	216	—
Lector in Ecclesia ab aliis non potest promoveri.	—	271
Lectores cum orariis non agunt officium.	—	173
Lectores orariis ne utuntor.	124	—
Lectores puberes facti uxores ducunto, aut continentiam profitentor.	129	—
Legationem universalem episcopus qui suscepit, ad concilium ne admittitor.	77	—
Legere. Legi in ecclesiis solæ debent Scripturæ canonicæ.	—	290
Levitæ coire cum mulieribus non debent.	—	109
Lex impletur cum adjumento gratiæ Dei.	—	295
Libertus ne sit accusator.	196	—
Lis. Litem qui habet in foro ecclesiastico.	—	246
Litem si habeant episcopi duo, ex alia provincia episcopos ad judicium ne vocanto.	57	—
Litem si in foro sæculari suscipit episcopus, privator honore.	43	—
Litigare invicem clericos dedecet.	—	198
Litteræ. *Vide* Epistolæ.		
Litteras ordinationis episcopus habeto.	10	—
Locus ordinationis episcopi.	12	—
Loqui si non possunt ægroti, baptizentur tamen.	202	—
Lucrum. Lucra clericus ne exigito.	115	—
Lucra nulla negotiationis pœnitenti.	—	234
M		
Magus diaconus ne esto.	110	—
Magi ne sunto.	—	90
Magi pœnitentiam agunto.	153	—
Manducare. Manducantes idolorum locis.	—	86
Manumissio in Ecclesia.	—	266
Manus. Manus impositio Novatianis.	174	—
Manus ne imponuntor diacono remoto a ministerio.	118	—
Maritus captivus si redierit, et maritum alium repererit cum uxore, eam recuperat.	—	226
Martyr. Martyres hæreticorum.	—	69
Martyrum basilicas hæretici si intrant.	—	73
Martyrum commemorationes.	—	140
Martyrum commemorationes ne fiant jejuniorum diebus.	—	187
Martyrum falsas memorias ne quis celebret.	171	—
Martyrum memoriæ non contemnendæ.	167	—
Martyrum natalitia ne celebrantor in Quadragesima.	209	—
Martyrum passiones eorum natalibus lectæ.	229	—
Martyres falsos nemo celebrato.	183	—
Martyria sub episcopis.	—	197
Mater Ecclesia.	—	252
Matriculæ mulieres.	221	—
Matrimonium. Matrimonia cum filiabus gentilium, hæreticorum, aut schismaticorum filii episcoporum ne ineunto.	39	—
Matrix. Matricis arbitrio fiat electio episcopi.	11	—
Matricis episcopus ne usurpato quæ donata sunt in alia diœcesi.	38	—
Matrice dimissa episcopus in diœcesi ne constituito.	17	—
Mauritaniæ Sitifensis Primas.	82	—
Media septimana ad baptisma.	—	182
Mensura diaconorum.	—	95
Meretrix. Meretricem qui ducit ne clericus esto.	—	20
Meritum. Merita sanctorum dona sunt Dei.	—	293
Mersio trina in baptismate.	—	52
Metropolitanus episcopum juvat consilio.	45	—
Metropolitano inscio non ordinator episcopus.	—	218
Metropolitani duo in provincia ne sunto.	—	200
Militia. Militiam sæcularem post pœnitentiam ne sequitor.	—	235
A militia sæculari post baptisma abstineto.	3	—
Minister. Ministri altaris sæcularia ne tractanto.	—	9
Ministri ostia ne relinquunto.	141	—
Ministri secretarium ne ingrediuntor.	140	—
Ministri uti orario cavento.	141	—
Ministrorum altaris communicatio.	—	11
Ministris Ecclesiæ oblationes fructuum datæ.	—	126
Ministeria ecclesiastica qui faciunt præter Ecclesiam.	—	125
Ministrare clericum duabus in civitatibus non deeet.	—	199
Minor. Minores virgines velandæ.	—	286
Missam ubique ne celebrato presbyter sine venia episcopi.	90	—
Monachus ne conductor esto.	—	194
Monachum alienum ne ordinato episcopus.	28	—
Monachi professionem si non custodiunt.	—	100
Monachi ne proficiscuntor sine venia episcopi.	—	207
Monachorum promotio.	—	3
Monachis honor debitus.	—	195
Monasterium. Monasterii præpositus.	28	—
Monasterii præpositi et clerici.	—	269
Monasteria ne fiant diversoria.	—	208
Monasteria sub episcopis.	—	197
Montenses hæretici.	58 174	—
Mora episcopi in aliena civitate trium septimanarum.	19	39
Morari dies quindecim tantum possunt episcopi post concilium.	—	39
Morari in alia civitate quandiu debet episcopus.	—	159
Morbus si urget, uxor ducenda.	—	236
Mors. Mortis in articulo non denegator pœnitentia.	—	220
Mortis tempore qui communionem petunt.	—	79
Mortuus. Mortuo episcopo res ejus ne diripiuntor.	—	206
Mortuis Eucharistia ne dator nec baptisma.	247	—
Motus piæ voluntatis a Deo est.	—	294
Mulier quæ duobus nubit fratribus.	156	—
Mulier virili habitu induta.	162	132
Mulieres ad altare ne ingrediantur.	222	—
Mulieres diaconissæ.	—	202
Mulieres fornicantes quæ parvulos necant annos decem pœniteant.	152	—
Mulieres habitu virili utentes.	162	132
Mulieres ne Christiani conveniunto ad balnea.	205	—
Mulieres ne cum clericis versantor extraneæ.	122	—
Mulieres ne ordinantor presbyterissæ.	221	163
Mulieres prægnantes baptizantor.	204	—
Mulieres quæ cum episcopo.	—	110
Mulieres quæ se attondent Christianitatis obtentu.	—	136
Mulieres sacrarium ne introeunto.	—	181
Multinubi.	—	113
Mysteria sacra ne tractanto dæmoniis irretiti.	—	241
N		
Natales martyrum.	229	—
Natalitia in Quadragesima ne pro martyribus.	209	188
Navigare. Episcopus ne sine primatis formata navigato.	46	—
Necessitas excusata.	—	74
Necessitate compellente constitutio ne obesto.	30	—
Negare. Negantes in persecutione.	—	77
Negligentia episcopi.	—	282 283
Negotiatio. Negotiationis lucra nulla pœnitenti.	—	234

	F.	C.
Neophyti ne ordinantor.	1	4
Nicænum concilium.	217	—
Nona et vespera preces in ecclesia.	—	169
Novatiani hæretici.	58 174	—
Novatianis chrisma datur.	177	—
Nuptiæ cum hæreticis prohibitæ.	180	—
Nuptiæ in Quadragesima ne celebrantor.	188	210
Nuptiæ non sunt damnandæ.	161	—
Nuptiarum secundarum convivio ne presbyter interesto.	88	—
Nuptiarum spectaculis clerici ne intersunto.	113	—
Nuptias catholici cum hæreticis ne copulanto.	—	47
Nuptias qui exsecrantur.	—	121
Nuptias qui oderunt et copulam deserunt.	—	133
Nuptiis bigami non orat presbyter.	—	117
Nuptiis choreæ ne fiant.	—	189
In nuptiis neque ballent neque cantent Christiani.	188	—
Qui de nuptiis attestati ordinationis tempore.	—	92

O

Obedire. Qui non obedit episcopo clericus ne promovetor.	--	250
Oblatio. Oblationi presbyteri conjugati nullus communicato.	89	—
Oblatione celebrata communicatio esto ministrorum altaris.	—	11
Oblationes domi ne fiant.	72	193
Oblationes Ecclesiæ ministris conferuntor.	—	126
Oblationes et reditus quomodo dividuntur.	—	42
Oblationes fructuum episcopo inconsulto ne dantor neve accipiuntor.	37	—
Oblationes in Quadragesima ne offeruntor.	—	185
Oblationes ne ad vices eulogiarum dirigantur.	223	—
Obtineri Ecclesia non potest ab episcopo nisi concilii auctoritate.	21	—
Occurrere ad concilium.	—	268
Offerre sine pane et vino non licet.	213	—
Offerri in sacrificio nihil debet nisi quod Dominus statuit.	—	5
Offerri quæ non possunt in ecclesia, ea ad domos sacerdotum deferuntor.	—	7
Offertur non semper in Quadragesima.	207	—
Offeratur die secunda quintæ feriæ in sancta septimana Paschæ.	212	—
Officium ecclesiasticum. *Vide* Conductor.		
Officium ecclesiasticum pecuniis ne obtinetor.	—	31
Officium non agunt lectores, non cantores cum orariis.	—	173
Oleum. Oleo infirmi unguntur.	—	217
Orare vetatur presbyter præsente episcopo.	—	93
Orandum non est cum damnatis clericis.	—	14
Orandum non est cum excommunicatis.	—	13
Orandum non est cum hæreticis.	—	45
Orandum non est presbytero in nuptiis bigami.	—	117
Oraria. Lectores ne utantur orariis, nec cantores.	124	173
Cum Orariis ne subsistant subdiaconi. *Vide* Ministri.	—	172
Oratio ad Patrem dirigenda in ecclesiis.	219	—
Ordinat nemo episcopus in aliena provincia.	—	37
Ne episcopus ordinato alium clericum.	27	—
Ne ullus episcopus ordinato alienum episcopum.	28	—
Præsentibus catechumenis episcopus ne ordinato.	29	—
Ordinetur nemo nisi probatus.	232	—
Ordinari non debet episcopus inscio metropolitano.	—	218
Ordinari non debent episcopi nec clerici nisi suos omnes fecerint Christianos.	—	300
Ordinari non debent monasterii suscepti præpositi et clerici ab episcopo.	—	269
Ordinari non possunt mulieres.	221	—
Ordinari qui debeant in agris.	—	192
Ordinari quilibet non debet.	—	196
Ordinator episcopus in urbe non rure.	12	—
Clerici apothecarii vel rationibus obnoxii ne ordinantor.	133	—
Ordinati ab hæreticis ne admittuntor.	—	60
Ordinati episcopi nec recepti.	—	38
Ordinati litteras ordinis habento.	—	270
Ordinandus episcopus quando a vicinis.	—	151
Ordinandi qui peccatorum sibi sunt conscii. *Vide* Promovere.	—	91
Ordinatio episcopi.	4	1
Ordinatio diaconi.	—	2
Ordinatio episcopi ad uno episcopo nulla.	6	—
Ordinatio episcopi ne fiat voto populi.	—	164 228
Ordinatio neophytorum prohibita.	—	4
Ordinatio presbyteri.	—	2
Ordinatio quando fiat.	—	76
Ordinationis tempus.	—	28 162
Ordinationis tempore qui de nuptiis attestati sunt.	—	92
Ordinationi episcopi si contradicatur.	5	—
Ordinationem episcopi differri non decet	—	209
Ordinationem quomodo fieri convenit.	232	—
Ordo. Ordines diversi Ecclesiæ serviunt.	—	246
Ostium. Ad ostium diaconi.	—	180
Ostia ne relinquant ministri.	141	—

P

Paganus ne sit accusator.	196	—
Paganorum convivia auferenda.	—	263
Cum paganis festa nemo celebrato.	187	—
Palliis qui utuntur eoque superbiunt.	—	131
Panis et vinum ut offeratur.	213	—
Panem ne subdiaconus erogato.	108	—
Papa ne vocator princeps episcoporum.	81	—
Papa ne vocator summus sacerdos.	81	—
Papa primæ sedis episcopus.	81-83	—
Papæ præceptione dedicantur Ecclesiæ.	—	245
Parentes qui Christianitatis obtentu spernunt filios.	—	134
Parochiam alienam ne pervadant episcopi.	—	16
Parochia aliena qui immorantur.	—	141
Parochiæ.	—	203
Parochiæ suis debent esse contentæ eulogiis.	—	165
Parochus. Parochi nihil agant in sua parochia sine jussu episcopi.	92	—
Partum quæ mulieres interimunt. *Vide* Abortus.	—	103
Parvuli baptizati a Donatistis possunt ordinari.	193	253
Pascha et Pentecoste baptisma.	—	212
Pascha ne cum Judæis celebrator	69	—
Pascha quando celebrandum.	—	10
Paschæ dies ab Ecclesia Carthaginensi audiatur.	231	—
Passio. Passionibus irretiti sacra mysteria ne tractanto.	—	241
Pastiones pauperum qui risui ducunt.	—	130
Pater. Patrum cccxviii fides servator.	217	—
Pauliniani.	173	—
Paulus Samosatenus.	—54,55	
Pauper clericus si quid habeat postea subjaceat Ecclesiæ.	—	251
Pauperes portionem habent in reditibus et oblationibus Ecclesiæ.	—	42
Pauperum causa episcopus rerum ecclesiasticarum habet dispensationem.	—	42
Pauperum in usus quæ conferuntur.	—	127
Pauperum pastiones qui risui ducunt.	—	130
Peccare. Peccantes verberare non debet episcopus, presbyter aut diaconus.	—	29
Peccatum corporale diaconi.	117	—
Peccatorum qui sibi conscii sunt ante ordinationem.	—	91
Peccata dimittit gratia Dei.	—	295
Pecuniis officium ecclesiasticum ne obtinetor.	—	31
Pelagius hæreticus.	—	295
Pentecostes die ne genu flectitor.	—	138
Pentecosten jejunium ne præcedito.	215	—
Pentecoste et Pascha baptisma.	—	212
Peregrinus sine formata ne admittitor.	211	—
Peregrini clerici sine commendatitiis ne ministranto.	—	201
Peregrini presbyteri ne sacrificanto præsentibus presbyteris.	103	—
Ad peregrina clerici sine jussu episcopi ne proficiscuntor.	112	—
Pernoctare plus tribus hebdomadibus non licet episcopo ab Ecclesia sua.	—	160

	F.	C.
Persecutionis tempore quandiu volet episcopus morari potest in alia civitate.	20	159
Persecutionis tempore qui immolant presbyteri.	—	81
Persecutionis tempore qui negaverunt et postmodum promoti.	—	77
Pertinens ad Ecclesiam nuptias ne contrahito cum hæreticis.	180	—
Phryges hæretici.	178	—
Phylacteria ne facito clericus	110	90
Plebs episcopi Donatistæ si conversa est ea cum episcopo catholico coalescit.	191	275
Plebs episcopum admittit.	7	—
Plebs episcopum petat, aut maneat sine episcopo.	23	—
Plebis electio episcopum non facit.	21	—
Plebem alienam episcopus ne usurpato.	24	—
Plebem qui tenet ad suam cathedram non pertinentem causam amittat.	23	—
Plebes a Donatistis conversæ. *Vide* Plebs episcopi.	—	278
Plebes episcoporum.	191	—
Plebes quæ nunquam episcopos habuerunt.	—	274
Plebes qui invadunt.	—	281
Plebes qui negligunt	—	282 283
Plenarium concilium. *Vide* Synodus plenaria.	21	—
Pœnitentia ultima non neganda.	—	220
Pœnitentiæ ratio.	—	233
Pœnitentiæ tempora.	146	—
Pœnitentiæ tempora episcopus pœnitentibus decernito.	49	—
Pœnitentiam agat qui adulterium commisit.	151	—
Pœnitentiam agat qui ariolatur aut ariolos domi admittit.	155	—
Pœnitentiam agat qui casu est homicida.	154	—
Post pœnitentiam ad militiam sæcularem redire non oportet.	—	235
Pœnitentiam qui egit admittatur ad communionem.	169	—
Pœnitentiam qui non servarunt.	—	213
Pœnitere. Pœniteant captivi qui cibos immolatitios comederunt.	—	74
Pœniteant mulieres quæ parvulos necant.	152	—
Pœnitenti nulla lucra negotiationis.	—	234
Pœnitentes ferventius.	—	161
Pœnitentes quomodo suscipiantur.	—	75
Polygamia.	—	113
Pontificis dignitas.	—	41
Populus clericum non excommunicat.	139	—
Populus docendus, non sequendus.	—	164
Populi judicio diaconi non eliguntor.	105	—
Populi judicio ne ordinator episcopus.	—	164
Populi voto ne fiat episcopus.	—	228
Populi testimonium ad ordinationem.	232	—
Portiones redituum et oblationum quomodo divisæ.	—	42
Possessor triennalis.	—	280
Possidere non potest Ecclesiam episcopus nisi concilii auctoritate.	21	—
Præcedere prioribus ne præsumito episcopus.	78	—
Prægnans catechumena	—	116
Prægnantes baptizentur.	204	—
Præpositum in monasterio alienum monachum episcopus ne facito.	28	—
Præpositi in monasterio.	—	269
Prætermissæ.	—	179 134
Prætextus religionis inanis.	—	135 136
Prævaricantes pœniteant.	146	—
Prandia in ecclesiis ne fiant.	—	177
Preces ad altare.	—	276
Preces constituit episcopus cum aliquid est petendum contra hæreticos.	44	—
Preces criminales qui dictat esto sine crimine.	—	223
Preces faciendæ post sermonem.	—	170
Preces nona et vespera.	—	169
Presbyter abstineto ab uxore.	16	—
Presbyter ad altare ne introito priusquam episcopus egrediatur.	—	191
Presbyter ante annos triginta ne ordinator.	85	—
Presbyter ne convivio secundarum nuptiarum interesto.	88	117
Presbyter ne sit aleator.	—	43
Presbyter ne recipitor sine commendatitiis.	—	35
Presbyter peccantes ne verberato.	—	29
Presbyter pro crimine damnatus communione non privator.	—	27
Presbyter si uxorem ducit deponitor.	98	—
Presbyter usuras ne capito.	—	44
Presbyter uxorem ne deserito.	—	8
Presbyteri accusatio.	—	214
Presbyteri conjugati oblationi nullus communicato.	89	—
Presbyteri ordinatio.	—	2
Presbytero quæ mulieres commorari debent	—	110
Presbyteri civitatis nihil jubeant.	92	—
Presbyteri modum sibi debitum servent.	—	93
Presbyteri ne vendunto rem Ecclesiæ.	—	252
Presbyteri ordinantor certo tempore.	—	239
Presbyteri peregrini ne sacrificanto præsentibus presbyteris.	103	—
Presbyteri plebis in ecclesia civitatis nec sacrificanto nec ministranto.	—	119
Presbyteri quando ordinantur.	—	76
Presbyteri qui conjugia habeant.	—	111
Presbyteri qui tempore persecutionis immolant.	—	81
Presbyteri seorsum qui conventus congregant.	—	33
Presbyteri si appellant.	—	285
Presbyteri sine examine.	—	76
Presbyterorum privilegia	—	94
Presbytera ne ordinator.	221	163
Presbyterium qui spectant, et peccatorum sibi conscii sunt.	—	91
Pretium de baptismate ne sumitor.	—	238
Primas dat judices.	61	—
Primas potest diœcesin dividere.	13	—
Primatis formata dator episcopo ad navigandum.	46	—
Primatis consilio utitor episcopus si vendat rem Ecclesiæ.	47	—
Primates episcoporum nomina Carthaginem mittunto.	84	—
Primatus episcoporum.	—	36
Princeps sacerdotum episcopus ne appellator.	—	236
Privatis communio.	—	232
Privilegia presbyterorum.	—	94
Privilegia quarumdam civitatum.	—	36
Procuratores clerici ne sunto.	70	—
Procuratores diaconi ne subeunto ordinationem.	119-123	—
Professionem si non custodit monachus aut virgo.	—	100
Proficisci non debet clericus sine jussione episcopi.	111	180
Proficisci non debet clericus sine jussu episcopi ad peregrina.	112	—
Promotio monachorum.	—	8
Promoveri ab aliis non potest qui semel in Ecclesia legit.	—	271
Provinciæ unius duo ne sunto metropolitani.	—	200
Provincialis synodus retractatur per vicarios episcopi Romani.	—	153
Provinciales episcopi episcopum judicant	—	149
Provocare non licet ab judice electo.	—	275
Provocati filii episcoporum.	41	—
Psallere in ecclesia quæ conveniat.	—	193
Psallere qui debeant in ambone.	—	166
Psalmorum interstitium.	—	168
Psaltæ canonici soli psallunt.	131	—
Ptochia sub episcopis.	—	197
Puellæ desponsatæ si corrumpantur ab alio.	—	105
Pulpitum. Ambo.	—	166
Pulpitum ascendunt soli psaltæ.	131	—
Pupillarum causa ad comitatum ire debet episcopus.	—	136
Purgatio in baptismate.	—	297

Q

Quadragesima non fit baptismus.	206	—
Quadragesima natalitia ne fiant, neque nuptiæ	209	188
Quadragesima non dissolvatur jejunium quinta feria ultimæ hebdomadæ.	208	—
Quadragesima non semper offeratur.	207	—
Quadragesima nuptiæ ne celebrantor.	210	—
Quadragesima oblationes ne offeruntor.	—	183
Quæstiones profundæ nec sint contemnendæ, nec adstruendæ.	—	298
Quartadecimanis datur chrisma.	177	—
Quinquagesimæ diebus genu ne flectitor.	214	—
Quinque episcopi ad judicandum episcopum.	51	—

	F.	C.
R		
Rapere. Rapta puella si sponsa est, priori redditor.	147	—
Raptus. Raptum qui faciunt.	—	211
Ratiocinatores ne ordinantor.	133	—
Ratiocinium. Ratiocinia nisi reddant tutores, ne ordinantor.	119	—
Rebaptizari non debent Ariani.	175	55
Rebaptizentur hæretici secundum Phrygas.	178	—
Recipi non debent clerici damnati.	—	54
Recipi non debent episcopi sine commendatitiis.	—	55
Reconciliare. Reconcilietur homicida.	153	—
Reconciliationis tempus datur pœnitentibus.	49-50	—
Rector episcopi vices, non exsequitor.	—	119
Reditus et oblationes quomodo dividuntor.	—	42
Refugii locus datur accusatori.	198	—
Religionis causa vir non dimittendus ab uxore.	164	—
Religionis prætextus inanis.	—	136
Reliquiæ idolorum abolendæ.	—	261
Reluctari. Reluctantur apostatæ qui redeunt ad Ecclesiam.	116	—
Repudium nullum in Christianis.	163	—
Repudio dato nuptias inire non licet.	—	224
Res. Rem Ecclesiæ ne vendant presbyteri.	—	252
Rem Ecclesiæ ne vendat episcopus sine consilio primatis.	47	—
Rem Ecclesiæ ne usurpet episcopus.	—	252
Res Ecclesiæ distractæ sede vacante.	—	97
Res episcopi mortui ne diripiuntor.	—	206
Rerum ecclesiasticarum pro dispensatione pauperum episcopus habeto potestatem.	—	42
Rerum ecclesiasticarum solus episcopus habeto curam.	—	40
Rerum suarum potestatem habet episcopus.	—	41
Restitutio denegatur episcopo qui communicat excommunicato.	54	—
Retractatur synodus provincialis a vicariis episcopi Romani.	—	153
Ritu gentilitatis qui aliquid peragunt.	—	84
Romanus episcopus episcopum solus ordinat.	6	—
Romani episcopi auctoritas, et ejus vicariorum.	—	153
Romanum pontificem appellant damnati.	—	149
Romanum pontificem primæ sedis episcopum esse	81	—
S		
Sabbatizantes Christiani.	—	67
Sabbatum. Sabbato lectiones debent recenseri.	—	167
Sabbato ne vacent Christiani.	181	—
Sabbatis Evangelia leguntor.	224	—
Sacerdos canones ne ignorato.	—	229
Sacerdos jejunus sacrificia celebrato.	—	257
Sacerdotes accipiunto domi quod in ecclesia non potest offerri.	—	7
Sacerdotes a curis sæcularibus abstinento.	—	9
Sacerdotes coire non debent cum mulieribus.	—	109
Sacerdotum princeps episcopus ne appellator.	—	256
Sacramentum salis.	226	—
Sacramentum unctionis.	—	217
Sacramentorum una disciplina.	220	—
Sacrarium mulieres ne introeunto.	—	181
Sacrificare ne audeto episcopus qui idolis immolavit.	97	—
Sacrificandi causam qui attulerunt.	—	88
Sacrificium offertur in pane et vino.	213	—
Sacrificii et benedictionis differentia	—	6
Sacrificio nihil offeratur nisi quod Dominus statuit.	—	5
Sacrificia qui celebrat sacerdos jejunus esto.	—	257
Sal. Salis sacramentum.	226	—
Sæculum. Qui ad sæculum revertuntur abrenuntiant.	—	78
Sæcularis. Sæcularem ad militiam redire non oportet post pœnitentiam.	—	235
Sæculari potentia ne pervaditor Ecclesia.	—	32
Sæcularibus digamia ne denegator.	—	212
Sæcularium judiciorum administratio.	—	221
Sæcularibus judiciis clericos animum advertere non decet.	—	198
Sæcularia negotia ne tractato monachus	—	195
Sæcularia sacerdotes ne sequuntor.	—	9
Saltare. *Vide* Ballare.		
Saltationes ne fiant in nuptiis.	—	189
Sanctus. Sanctorum merita dona sunt Dei.	293	—
Sanctorum solemnitatibus spectacula ne eduntor. *Vide* Martyres.	264	—
Sanctus Spiritus. Sancti Spiritus invocatione firmari.	—	65
Scenicis nec histrionibus communio denegator.	170	—
Schismaticus.	—	68
Ne cum schismaticis matrimonia ineunto.	39	—
Cum schismaticis nemo agat.	183	—
Scripturæ canonicæ solæ in ecclesiis leguntor.	228	—
Scripturas tantum qui audiunt.	168	—
Secretarium non ingrediuntor ministri.	140	—
Sedere ne præsumito presbyter episcopo præsente.	—	93
Ne sedeto diaconus præsente presbytero.	107	—
Sedes apostolica de appellationibus judicat.	59	—
Sedis apostolicæ orationes resonant.	—	296
Sedis primæ episcopus. Papa Romanus.	81-83	—
Sedem qui mutat episcopus per ambitionem.	—	148
Sede vacante si quid distractum.	—	97
Senex. Senes episcopi excusantor.	76	—
Seniores mulieres.	221	—
Sententiæ ubi multæ episcoporum, metropolitanus alterius provinciæ vocator.	58	—
Septimanæ majoris feria quinta jejunium.	—	186
Septimanæ sanctæ feria quinta offertur.	212	—
Sepulcrum. Cœmeteria.	—	—
Sermo. Post sermones habitos ad plebem preces faciendæ.	—	170
Servus ne sit accusator.	196	—
Servum ne suscipiat monachus inscio domino.	—	195
Servi qui jugum abjiciunt pro Christo.	—	123
Sescupla ne clericus exigito.	115	—
Sitifensis Mauritaniæ Primas.	82	—
Sodomitæ.	—	99
Solitum salis sacramentum.	226	—
Sollicitudo pro virginibus.	—	253
Sorores duas qui habuerit ne fiat clericus.	—	21
Sorores duas si quis ducit.	—	112
Species ad altare quæ offeruntur.	—	6
Spectacula ne eduntor diebus Dominicis.	—	264
Spectacula ne exhibento filii episcoporum, neve spectanto.	40	—
Spectaculis ne intersunto clerici.	—	190
Spectaculis nuptiarum clerici ne intersunto.	113	—
Speluncæ hæreticorum.	—	46
Sponsa puella si rapta sit.	147	—
Subdiaconus ne panem erogato.	108	—
Subdiaconus uxorem ne ducito.	—	237
Subdiaconi ad ostia perseverent	—	181
Subdiaconi cum orariis ne subsistant.	—	172
Subdiaconi ordinati a chorepiscopis.	79	—
Subdiaconi remoti a diaconio.	—	171
Subdiaconis benedicere non licet.	—	174
Subripere qui volunt.	—	277
Successorem sibi non eligat episcopus.	74	146
Sufflationibus abiguntur spiritus immundi.	—	297
Superbire. Superbientes pallio.	—	131
Superbus. Superbi clerici coerceantur.	128	—
Superbi pro virginitate.	—	129
Suscepti in monasterio.	—	269
Suspenditor ab episcoporum consortio episcopus qui fuerit contumax.	68	—
Symbolum fidei discant baptizandi.	199	—
Symbolum fidei discant qui baptizati sunt in morbo.	200	—
Symbolum fidei discant Novatiani in Quartadecimani.	177	—
Synodus plenaria, sive universalis.	144	—
Ad synodum episcopus inprætermisse.	—	179
Synodo qui ignorant quid sit constitutum	—	158
T		
Tabernas ne ingrediuntor clerici.	134	—
Templum. Templa idolorum ab imperatoribus abolentor.	—	261
Templa non contemnenda. *Vide* Domus Dei.	160	—
Tempus ordinationis.	—	162
Tempore certo presbyteri et diaconi ordinantor.	—	239
Tempore definito episcopi judices dati judicanto.	56	—
Testari potest episcopus de re sua.	31	—
Testimonium in baptismo necessarium.	202	—
Testimonium populi ad ordinationem.	232	—
Testimonium dicere non coguntur quod sciunt de suo judicio clerici.	—	262

	F.	C.
Theatra. Theatris ne intersunto clerici. *Vide* Spectacula.	—	190
Timor. Timore qui ritus gentilium peragunt.	—	85
Titulus. Jus.	—	252
Tondere. Tondentes se mulieres Christianitatis obtentu.	—	136
Tractoria. In tractoria excusanto se episcopi qui concilio non occurrerunt.	75	—
Transferre. Ne bona unius Ecclesiæ ad aliam transferuntor.	34	—
Transire. Transeuntes clerici in ecclesia possunt convivari.	71	—
Triennalis possessor.	—	280
Trinitatis nomine factum baptisma valet.	—	51
Tutores et curatores ne ordinantor.	119-125	—

U

Unctionis sacramentum.	—	217
Univiræ mulieres.	221	—
Urbs regia.	—	207
Usura. Usuras clericus ne exigito.	115-123	—
Usuras ne accipiunto episcopus, presbyter nec diaconus.	—	44
Usuras ne exerceto ullus ex officio ecclesiastico.	—	28
Usurpare ne liceat episcopo rem Ecclesiæ.	—	252
Usurpatio plebis alienæ prohibita episcopo.	24	—
Usurpator diœcesis causam amittat.	25	—
Usurpatorem non excusat ignorantia.	25	—
Uxor aliud, aliud concubina.	—	230
Uxor captiva si redeat, et alteram cum marito reperiat, a marito suscipitor.	—	226
Uxor ducenda si urget morbus.	—	236
Uxor quæ virum dimittit alteri ne nubito.	164	—
Uxor virum si dimittit religionis causa, anathema.	164	—
Uxorem clericus ne ducito.	129	—
Uxorem episcopus ne deserito.	—	8
Uxorem licet ducere habenti concubinam.	—	230
Uxorem ne ducat subdiaconus.	—	237
Uxorem si ducit presbyter, deponitor.	98	—
Uxorem pellens laicus.	—	107
Uxores ducant lectores, aut continentiam profitentor.	129	—
Uxores qui clerici debeant habere.	—	28
Uxores qui presbyteri acceperunt.	—	108
Ab uxoribus abstinento episcopi, presbyteri, et diaconi.	16	—

V

Vagari. Ne vagantor clerici sine formata episcopi.	127	—
Vagari non debet episcopus.	18	—
Vagantes episcopi.	—	145
Velare. Velari non debent viduæ.	—	211
Velentur virgines diebus constitutis.	—	240
Velandæ etiam minores virgines.	—	286
Vendere rem ecclesiæ non licet inscio episcopo.	93	—
Episcopus ne rem Ecclesiæ vendito sine consilio primatis.	47	—
Ne vendunto rem Ecclesiæ presbyteri.	—	252
Veniam qui pro illicitis postulat a licitis abstinere.	—	233
Versus. Ex versibus diversis ne fiant comitia.	225	—
Vespera preces fiant.	—	169
Vicarius episcopi.	—	96
Vicarius episcopi Romani.	—	153
Vicarii episcoporum formatas facere possunt.	80	—
Vicus. Per vicos non ordinandi episcopi.	—	152
Vidua. Viduæ maritus ne promovetor.	—	215
Viduam laicus si uxorem ducit, non admittitur ad clerum.	130	—
Viduam qui ducit, ne esto clericus.	—	20
Viduæ.	221	—
Viduæ ne velantor.	—	241
Viduarum causa ad comitatum ire debet episcopus.	—	156
Viduas et virgines non accedant clerici nec continentes.	—	255
Viduas vel virgines ne adeunto clerici inscio episcopo.	132	—
Vindicare sibi ne audeto episcopus in plebe aliena.	26	—
Virginitas. Virginitatem qui violant digamorum implento gradum.	150	—
De his qui in virginitate non persistunt.	—	128
Virginitate superbientes.	—	129
Virgo si professionem non custodit.	—	100
Virgo velari non debuit ante annos 25.	30	—
Virgines etiam minores velandæ.	—	286
Virgines ne consecrentur ante annum 25.	121	—
Virgines sacræ velentur diebus constitutis.	—	240
Virgines, sive velatæ, sive non velatæ si veniant.	—	101
Virginum corruptores.	—	106
Virgines presbyter ne consecrato inconsulto episcopo.	91	—
Ad virgines et viduas, et continentes ne accedunto clerici.	—	255
Pro virginibus sollicitudo.	—	258
Pro virginibus ubi habitent eligitor.	48	—
Virilia. Virilibus indumentis si mulieres utuntur.	—	132
Vivere. Viventes irrationabiliter quomodo suscipi debeant.	148	—
Viventes ut animalia muta inter energumenos.	149	—
Voluntas non habetur pro facto.	157	—
Voluntas pia a Deo est.	—	294
Votum infantum.	—	2

INDEX ALTER

Quo canonum conciliorum, atque Ferrandi et Cresconii capitulorum consonantia demonstratur.

CONCILIA

Ancyranum, sive Anquiritanum.

Cap.	F.	C.
1	—	81
2	—	82
3	146	83
4	146	84
5	146	85
6	146	86
7	146	87
8	146	88
9	146	92
10	—	105
11	147	89
12	—	96
13	—	98
14	93	97
15	93	99
16	148	99
17	149	38
18	8	100
19	150	102
20	151	103
21	152	104
22	153	104
23	154	90
24	155	106
38	79	—
61	146	—

Anonymon.

Cap.	F.	C.
7	203	—

Antiochenum.

Cap.	F.	C.
1	69	10
2	53	12
—	168	—
3	99	17
—	—	140
4	54	14
—	100	—
5	101	33
6	—	13
7	211	15
8	80	15
—	91	—
9	45	36
—	252	—
10	79	96
11	42	—
12	66	144
13	—	37
14	58	143
15	63	143
16	144	145
17	7	179
18	7	38
19	4	1
20	143	39
21	—	16
22	27	37
23	74	146
24	31	40
25	36	42

Apostolorum Canones.

Cap.	F.	C.
1	—	1
2	—	2
—	—	3
3	—	5
4	—	6
5	—	7
6	—	8

Cap.	F.	C.
7	—	9
8	—	10
9	—	11
10	—	12
12	—	14
13	—	15
14	—	16
15	—	17
16	—	18
17	—	19
18	—	20
19	—	21
20	—	22
21	—	23
22	—	24
23	—	25
24	—	26
25	—	27
26	—	27
27	—	28
28	—	29
29	—	30
30	—	31
31	—	32
32	—	33
33	—	34
34	—	35
35	—	36
36	—	37
37	—	38
38	—	39
39	—	40
40	—	41
41	—	42
42	—	43
43	—	43
44	—	44
45	—	45
46	—	49
47	—	50
48	—	107
49	—	51
50	—	52

Basilica.

Cap.	F.	C.
5	13	—

Cœlestini PP. decreta.

Cap.	F.	C.
1	—	288
2	—	288
4	—	289
5	—	290
7	—	292
8	—	293
9	—	294
10	—	295
11	—	296
12	—	297
13	—	298
14	—	131
15	—	220
16	—	2
17	—	218
18	—	228
19	—	228
20	—	229
21	—	164
22	—	164

Chalcedonense Concilium ann. 455.

Cap.	F.	C.
2	—	31
3	—	194
4	—	195
5	—	16
6	—	196
7	—	100
8	—	197
9	—	198
10	—	199
11	—	35
12	—	200
13	—	201
14	—	47
15	—	202
16	—	100
17	—	203
18	—	204
19	—	39
20	—	17
21	—	205
22	—	206
23	—	207
24	—	208
25	—	209
26	—	210
27	—	241

Carthaginense Concilium.

Cap.	F.	C.
1	16	—
2	50	254
—	73	—
—	183	—
—	189	—
—	196	—
3	15	300
—	84	—
—	143	—
—	196	—
4	197	5
5	24	255
—	47	—
—	231	—
6	17	93
—	82	—
—	194	—
—	—	256
—	—	291
7	83	03
—	90	—
—	101	—
—	165	—
—	219	—
8	53	205
—	119	257
9	22	14
—	43	—
—	121	—
10	1	53
—	4	—
—	9	—
—	—	75
11	75	258
—	191	—
—	226	—
12	25	66
—	118	—
—	227	—
—	—	244
13	136	1
14	28	253
—	—	299
15	32	—
—	58	190
—	64	—
—	—	216
16	—	1
—	—	28
17	51	1
—	171	—
18	67	217
19	62	143
20	—	143
—	—	244
—	—	259
21	39	17
—	—	47
22	41	17
—	—	248
23	33	154
—	—	253
—	—	260
24	70	253
—	—	299
25	—	109
—	—	261
26	—	97
—	—	262
27	129	27
—	—	263
28	72	264
—	53	—
29	232	50
—	—	154
—	—	177
30	40	—
—	—	249
—	—	265
31	219	250
—	—	266
32	213	251
33	132	252
34	81	—
35	134	253
36	46	—
38	71	—
39	49	62
40	48	—
41	202	267
42	170	272
43	91	268
44	135	—
45	228	—
46	229	270
—	—	50
47	—	269
48	175	248
49	4	—
50	1	69
—	5	—
52	13	—
54	13	—
—	14	—
—	230	—
57	—	271
63	—	273
65	—	274
66	—	275
70	—	276
71	—	143
72	—	277
73	—	154
78	37	—
84	—	278
85	—	279
86	—	280
87	—	281
88	—	282
89	—	273
90	—	283
91	—	284
92	—	285
93	30	286
95	—	205
96	—	205
97	—	205
98	—	205
99	—	287
100	—	287

Carthaginense aliud Concil.

Cap.	F.	C.
—	52	—

Carthaginense sub sancto Genethlio.

Cap.	F.	C.
6	194	—
8	55	—
—	96	—
9	24	—

Carthaginense sub sancto Grato.

Cap.	F.	C.
1	175	—
3	122	—
4	27	—
5	125	—
6	126	—
8	133	—
9	24	—
10	128	—
12	123	—
42	175	—

Carthaginense universale.

Cap.	F.	C.
—	122	—
44	14	—

Cellense V. Zellense.

Cap.	F.	C.
1	3	—

Constantinopolitanum.

Cap.	F.	C.
2	18	—
2	217	—
3	18	—

Decreta Cœlestini PP. V. Cælestinus.
Decreta Gelasii PP. V. Gelasius.
Decreta Innocentii PP. V. Innocentius.
Decreta Leonis PP. V. Leo.
Decreta Siricii PP. V. Siricius.

Gangrense Concilium.

Cap.	F.	C.
1	—	121
2	159 166	132
3	89	123
4	—	111
5	160	124
6	—	125
7	37	126
8	37	127
9	161	128
10	—	129
11	—	130
12	—	131
13	162	132
14	164	135
15	—	134
16	—	135
17	—	136
18	165	137
19	—	139
20	—	140
21	167	—

Gelasii Papæ Decreta.

Cap.	F.	C.
2	—	3
3	—	3
4	—	243
5	—	238
6	—	93
7	—	95
8	—	94
10	—	212
11	—	239
12	—	240
13	—	241
14	—	195
15	—	44
16	—	3
17	—	25
18	—	27
19	—	244
20	—	101
21	—	241
22	—	242
23	—	17
24	—	31
25	—	243
26	—	181
27	—	42

Hipponiregiense Concilium.

Cap	F.	C.
1	34	—
3	54	—
5	54	—
—	198	—
8	35	—
9	38	—
—	47	—
—	95	—

Incertum.

Cap.	F.	C.
7	203	—

Innocentii PP. Decreta.

Cap.	F.	C.
6	—	216
7	—	213
8	—	217
9	—	36
—	—	218
11	—	19
12	—	19
13	—	19
14	—	18
15	—	38
16	—	109
17	—	3
—	—	219
19	—	101
20	—	101
21	—	27
22	—	220
23	—	221
24	—	222
25	—	223
26	—	224
28	—	225
29	—	19
30	—	20
32	—	2
33	—	27
34	—	214
37	—	226
47	—	53
49	—	59
50	—	59
52	—	227
53	—	60
54	—	60
55	—	60
56	—	60
57	—	60

Lucense Concilium.

Cap.	F.	C.
—	26	—

Laodicense Concilium.

Cap.	F.	C.
1	210	19
2	169	161
3	1	4
4	29	162
5	115	44
6	176	73
7	134	57
—	177	—
8	178	56
9	179	46
10	—	47
11	112	163
—	221	—
12	1	1
—	4	—
13	105	164
14	223	165
—	—	180
15	—	166
16	224	167
17	225	168
18	120	169
19	107	170
20	—	94
21	140	171
—	141	—
22	124	172
23	—	173
24	108	—
—	134	—
25	134	174
—	142	—
26	109	175
27	216	176
28	181	177
29	205	67
30	180	178
—	182	—
31	192	47
32	183	48
33	184	68
34	110	69
35	185	90
36	186	90
37	187	70
38	75	71
39	111	72
40	—	179
41	141	35
—	188	180
42	206	180
43	222	—
44	199	181
45	200	182
46	201	183
47	207	66
48	208	184
49	209	185
50	210	186
51	—	187
52	113	188
53	114	189
54	—	190
55	12	—
56	72	191
57	228	192
58	—	193
59	—	193

Leo Papa,

Cap.	F.	C.
1	—	20
2	—	19
3	—	44
4	—	44
33	—	4
37	—	17
—	—	39
39	—	18
41	—	39
51	—	20

Leonis Papæ Decreta,

Cap.	F.	C.
1	—	195
7	—	212
8	—	212
9	—	212
10	—	212
11	—	212
14	—	61
16	—	27
17	—	109
18	—	230
19	—	231
20	—	232
21	—	220
22	—	233
23	—	234
24	—	235
25	—	236
26	—	101
27	—	101
28	—	62
29	—	63
30	—	87
32	—	218
34	—	237
35	—	228
42	—	226
43	—	226
44	—	226
45	—	226
46	—	74
47	—	64

Macrianense Concilium.

Cap.	F.	C.
—	11	—
—	23	—

Maradianense.

Cap.	F.	C.
—	220	—

Marazanense.

Cap.	F.	C.
—	44	—
—	76	—
—	127	—

Milevitanum.

Cap.	F.	C.
2	78	—
4	10	—

Nicænum Concilium an. 322.

Cap.	F.	C.
1	145	23
2	1	4
3	122	110
4	4	1
—	6	—
5	143	13
—	53	39
6	4	36
7	172	—
8	87	54
9	146	76
10	—	77
11	18	78
12	27	78
13	—	79
14	106	80
—	123	—
15	173	—
16	—	17
17	—	44
18	—	94
19	—	55
20	—	138
21	18	—

Novacæsariense.

Cap.	F.	C.
1	98	108
2	156	112
3	—	113
4	157	114
5	158	115
6	204	116
7	88	117
8	117	118
8	137	—
9	87	91
—	117	—
10	85	91
11	86	76
12	103	66
13	104	119
14	—	120

Sardicense.

Cap.	F.	C.
1	214	147
2	—	148
3	—	149
4	57	150
5	59	151
6	60	152
7	—	153
8	—	154
9	42	155
10	—	156
11	42	157
		160
12	—	158
13	92	4
14	1	159
15	19	—
16	—	18
17	53	18
18	102	34
19	27	34
20	27	—
21	—	159

Septimunicense.

Cap.	F.	C.
—	11	—
—	56	—
—	76	—
—	139	—
—	212	—
—	215	—

Suffetulense.

Cap.	F.	C.
—	2	—

Syricius Papa.

Cap.	F.	C.
1	—	55
7	—	27
8	—	2
9	—	2
10	—	2
11	—	19
13	—	2

Syricii papæ Decreta.

Cap.	F.	C.
2	—	212
3	—	84
4	—	105
5	—	213
6	—	100
12	—	110
14	—	214
15	—	215
16	—	4

Thenitanum Concilium.

Cap.	F.	C.
—	61	—
—	76	—
—	194	—

Tusduritanum.

Cap.	F.	C.
—	57	—
—	76	—

Zellense Concilium. *V.* Cellense.

Cap.	F.	C.
1	4	—
—	6	—
—	16	—
—	65	—
—	68	—
—	130	—
—	138	—
—	174	—
—	218	—

Zozimus Papa.

Cap.	F.	C.
1	—	3
3	—	2

FINIS CONSONANTIÆ.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Epistola dedicatoria. 9
Præfatio. *Ibid.*
Vita Venantii Fortunati. 19

VENANTII FORTUNATI OPERUM PARS PRIMA.

Prologus (ad S. Gregorium Turonensem).—Fortunatus Gregorio, qui magnopere a se contenderat et adjuraverat ut carmina sua in unum collecta volumen ederet, hac se epistola excusat, et imperitiam suam ac negotia prætendit, quibus distentus eadem minus perpolire potuerat. Ad extremum cedit poscenti, et ejus in se benevolentiam ac voluntatem graviorem declarat fuisse, quam timorem suum et verecundiam. Data occasione, iter quod ex Italia in Galliam contenderat, describit. 59

MISCELLANEORUM LIBER PRIMUS *Ibid.*

Caput primum (ad Vitalem episc. Ravennatensem).—Basilicam sancti Andreæ, a Vitali ædificatam ac dedicatam, refert hoc carmine. Dedicationis ipsius celebritatem, ac singulare populi in Vitalem studium et benevolentiam commemorat. 63

Cap. II.—Eamdem sancti Andreæ basilicam ædificatam et brevi tempore absolutam fuisse narrat summo Vitalis studio ac liberalitate. Sacras reliquias quibus insignis erat, recenset. 65

Cap. III.—Sancti Stephani, protomartyris, in morte subeunda pro Christo triumphum et gloriam describit: cujus in memoriam Palladius basilicam dedicaverat. 67

Cap. IV.—Basilicam in honorem sancti Martini a Fausto episcopo erectam, et celebrem religione, hoc carmine illustrat. *Ibid.*

Cap. V.—S. Martini Turonensis liberalitatem in detrahenda sibi tunica, atque inde vestiendo egeno, celebrat hoc carmine, unaque loci in quo id actum est religionem commendat. *Ibid.*

Cap. VI.—Leontii, Burdegalensis episcopi, in basilica S. Martini exstruenda, et Placidinæ, olim ejus uxoris, in eadem ornanda liberalitatem ac religionem commendat; tum loci in quo fuerat illa inædificata amœnitatem describit. 68

Cap. VII.—Templum in honorem S. Martini, a Basilio ejusque conjuge restauratum commemorat; aquis quæ ædificii locum obrutum tenebant alio deductis. 69

Cap. VIII.—S. Vincentii Aginnensis martyrium et gloria. Leontii in ejus basilicam liberalitas. *Ibid.*

Cap. IX.—Supradicta basilica celebratur. Energumeni salus ad ejusdem basilicæ dedicationem refertur. 71

Cap. X.—Basilicam in memoriam S. Nazarii martyris a Leontio erectam, martyrisque ipsius triumphum celebrat. 72

Cap. XI.—Laudes S. Dionysii Parisiensis, et de basilica ejus a Leontio amplificata. *Ibid.*

Cap. XII.—Basilicam S. Bibiani, Santonensis episcopi, ab Eusebio cœptam ædificari, Leontius perfecerat, non minimum ad eam rem Placidina, Leontii olim uxore, conferente. Horum pietas ac munificentia commendantur. 74

Cap. XIII.—Basilicam S. Eutropii a Leontio instauratam et exornatam refert, non sine divino admonitu et consilio. 76

Cap. XIV.—Calicem a Leontio et Placidina ædi sacræ oblatum commemorat. 77

Cap XV.—Leontii nobilitatem, episcopalem gradum, piamque munificentiam celebrat, adjunctis Placidinæ laudibus. *Ibid.*

Cap. XVI.—Cum quidam, Leontii sedem ambiens, ipsum absentem, falso mortuum fuisse divulgasset, Leontiusque ex insperato esset reversus, ejus reditum Fortunatus hoc carmine celebravit. 80

Cap. XVII.—Ex insula quam incolebat, mittit munuscula ad Placidinam Fortunatus, narrans se, cum navigaret adverso Borea, ad Placidinam ipsam appulisse. 83

Cap. XVIII.—Bissoni, villæ in agro Burdigalensi sitæ, amœnitatem describit, memoratque ædificia a Leontio refecta et exornata. *Ibid.*

Cap. XIX.—Vereginis villæ situm, descriptionem, necnon ædificia quæ instauravit Leontius, celebrat. 84

Cap. XX.—Fortunatus Præmiacum, Leontii villam, pertransiens, eamdem celebrat, a Leontio ædificiis auctam. *Ibid.*

Cap. XXI.—Egircii fluminis indolem et varietates describit. 85

MISCELLANEORUM LIBER II. 87

Caput primum. — De crucis Domini virtute et dignitate. *Ibid.*

Cap. II.—Hymnus in honorem sanctæ crucis. 88

Cap. III.—Crucis virtutem et pretium, necnon in eamdem Gregorii Turonensis religionem celebrat, ipsius in ornando apud Turones oratorio liberalitatem commendans. 89

Cap. IV.—De signaculo sanctæ crucis. 91

Cap. V.—De sancta cruce. 93

Cap. VI.—Item de sancta cruce. 95

Cap. VII. — Hymnus in honorem sanctæ crucis. *Ibid.*

Cap. VIII.—In sacrum baptismum. 96

Cap. IX.—In laudem chrismatis. 97

Cap. X.—Hymnus in S. Dionysium. 98

Cap. XI.—De domno Saturnino. 99

Cap. XII.—Studium suum in celebrandis martyrum gestis declarat. S. Saturnini martyrium describit. Launebodem ducem, uxoremque ejus laudat propter basilicam in memoriam illius sancti illorum liberalitate exstructam. 100

Cap. XIII.—Se jampridem desuesse a scribendis carminibus declarat. Provocatus tamen varias cleri Parisiaci, inprimis vero S. Germani episcopi, dotes celebrat. 102

Cap. XIV.—Basilicæ Parisiensis in honorem sanctæ crucis dedicatæ laudes supra templum Salomonicum extollit. Childebertum de sua in eam liberalitate commendat. 104

Cap. XV.—De baptisterio Moguntiæ. 105

Cap. XVI.—Sancti Georgii basilicam a Sidonio episcopo ædificatam commemorat, ejusque martyris gloriam in Occidente celebrem commendat. 107

Cap. XVII.—Oratorium a Trasarico in honorem SS. Petri et Pauli, S. Martini Turonensis et S. Remedii exstructum carmine prosequitur. *Ibid.*

Cap. XVIII.—S. Mauricii et sociorum ejus triumphum canit. 108

Cap. XIX.—S. Hilarii Pictaviensis episcopi contra Arianos constantia celebratur. 109

Cap. XX.—De S. Medardi episc. Noviomensis sanctitate et miraculis, item de basilica in ejus honorem a Clotario cœpta, a Sigeberto completa. 110

Cap. XXI.—S. Martialis, primi Lemovicini episcopi, laudes. 115

MISCELLANEORUM LIBER III. *Ibid.*

Caput primum.—Acceptis ab Euphronio litteris, quantam inde lætitiam persenserit illi significat; miram illius humilitatem extollit, seque ejusdem precibus commendat. *Ibid.*

Cap. II.—Iterum Euphronio suam gratitudinem significat, illius in se beneficiis prædicatis. Varias ejusdem virtutes prosequitur, oratque ut pro suis peccatis apud Deum intercedat. 117

Cap. III. — Euphronio gratulatur de illius virtutibus, præsertim vero de pastorali sollicitudine ac diligentia. 118

Cap. IV. —Felici, episcopo Namnetico significat, se illius litterarum facundia et grandiloquio fuisse perculsum. Eumdem extollit, ad illum referre conatus quas ab ipso laudes acceperat, suumque ferventissimum illius præsentiæ desiderium exprimit. 119

Cap. V.—Ad eumdem scribit, narratque ejus opera ac fide arma Britannica fugata fuisse. 124

Cap. VI.—Ad eumdem scribit, ipsius laudans studium in exstruenda et consecranda basilica in honorem SS. Petri et Pauli. Dedicationem ipsam describit. *Ibid.*

Cap. VII.—Laudes sanctorum quorum reliquiæ in Namnetensi basilica repositæ fuerunt. Ejusdem basilicæ descriptio. 126

Cap. VIII.—Scribens ad Felicem, laudat eum ob vetustatem ac nobilitatem generis nec non ob virtutem et pastoralem sollicitudinem. 128

Cap. IX.—Scribens ad eumdem, paschalia festa celebrat illiusque in lucranda gente Saxonum diligentiam carmine consecrat. 130

Cap. X.—Sumptuosissimum Felicis opus in detorquendo fluminis cursu celebrat, ac quæ inde copiæ vicinis populis erant perventuræ, describit. 134

Cap. XI.—Laudat Nicetium, episc. Trevirensem, ob ejus innocentiam, misericordiam, liberalitatem, et pastoralem sollicitudinem. *Ibid.*

Cap. XII.—Nicetii castellum, supra Mosellam positum,

necnon Nicetii in eodem ornando ac muniendo studium et elegantiam celebrat. 135
Cap. XIII.—Magnericum, Trevirensem episcopum, laudat ob virtutem, ac diligentiam in ecclesia sua regenda, ob comitatem in omnes, ob liberalitatem in egenos et hospites. 137
Cap. XIV.—Mettensis urbis descriptio. Villici ejusdem urbis episcopi, ad quem scribit, omnimodæ virtutes celebrantur. 138
Cap. XV.—Tetrastichon ad eumdem. 139
Cap. XVI.—Distichon ad eumdem. *Ibid.*
Cap. XVII.—Occasione cujusdam picturæ, in qua ales rostro carpebat uvas, Villici liberalitatem in convivas extollit. *Ibid.*
Cap. XVIII.—Occasione piscium qui in mensa Villici copiose appositi fuerant, supernam ejusdem vocationem commendat. 140
Cap. XIX.—Charentinum, Coloniæ Agrippinæ episcopum, laudat ob charitatem placidosque mores, nec non in templa liberalitatem. *Ibid.*
Cap. XX.—Ægidii, Rhemensis episcopi, diligentia pastoralis, eloquentia, beneficentia. 141
Cap. XXI.—Salutatorias ad Hilarium episcopum litteras mittit, suamque in absentem memoriam et benevolentiam declarat. 142
Cap. XXII.—Ad Bertichramnum episcopum scribens, ejus benevolentiam in omnes laudat, præsertim vero in se, quod in rhedam ab ipso fuerit exceptus. *Ibid.*
Cap. XXIII.—Elucubrata a Bertichramno poemata, se excepisse ipsi significat, opusque partim laudat, partim reprehendit. 143
Cap. XXIV.—Scribens ad Agricolam episcopum, parentis illius in se beneficia commemorat, rogans ut quæ patris diligentia sata fuerant in sese, hæc filius alat et perficiat. 144
Cap. XXV.—Scribens ad Felicem, episcopum Biturigensem, turrim, quam ille construendam curaverat ad continendum Christi corpus, carmine celebrat. *Ibid.*
Cap. XXVI.—Aviti episcopi, ad quem scribit, hospitalitatem diligentiamque pastoralem celebrat, missa tum ad se tum ad Agnetem et Radegundem munera commemorans. 145
Cap. XXVII.—Avito, qui a se contenderat ut versiculos scriberet, narrat eidem se satis fecisse, propriam linguæ inopiam votis dicens compensari. *Ibid.*
Cap. XXVIII.—Eidem scribens, illius miram indolem in conciliandis charitate animis, præcipue vero in omnes munificentiam, in se vero benevolentiam celebrat. 146
Cap. XXIX.—Agerici, episcopi Veroduni, beneficentiam, virtutes pastorales, atque in templa munificentiam laudat. 147
Cap. XXX.—Ejusdem Agerici doctrina mirabilis, mundi contemptus, innocentia, liberalitas. *Ibid.*
Cap. XXXI.—Ad Amphionem presbyterum scribit, cujus laudat mores pios ac suaves, prudentiam, firmitatem animi, hospitalitatem. 148
Cap. XXXII.—Pater in abbatis, ad quem scribit, sanctimoniam laudat, tum veniam rogat, si quid sibi erroris in codicem irrepserit, quem ejusdem jussu emendandum susceperat. 149
Cap. XXXIII.—Fortunatus, e maritima in qua degebat ora, salutem scribit Draconi diacono, suamque in illum benevolentiam declarat. *Ibid.*
Cap. XXXIV.—Archidiacono Meldensi, qui ad se, nondum de facie notum, mustum miserat, gratias agit. 150
Cap. XXXV.—Iter facturus, hoc poema mittit Joanni diacono, per eum communibus amicis salutem scribens. *Ibid.*
Cap. XXXVI.—Se Anthemio excusat, quod, ne somnum ejus violaret, ipso insalutato excesserit. *Ibid.*
Cap. XXXVII.—Sindulphum diaconum ad patientiam hortatur, affirmans nihil grave esse amanti. 151
MISCELLANEORUM LIBER IV. *Ibid.*
Caput primum.—Evemeri, Namnetensis episcopi, jam mortui laudat nobilitatem, mansuetudinem, charitatem omnimodam. *Ibid.*
Cap. II.—Gregorii, Lingonensis episcopi, etiam mortui, laudat genus, virtutes pastorales, miracula. 153
Cap. III.—Item epitaphium Tetrici, Lingonensis episcopi, cujus virtutibus pastoralibus laudatis, regum et populi in ipsum benevolentia commemoratur. 154
Cap. IV.—Item epitaphium Galli, Arvernorum episcopi; ejus a pueritia mundi contemptus, Theodorici in eum benevolentia, ipsius virtutes pastorales. *Ibid.*
Cap. V.—Ruricios, avum et nepotem, ambos episcopos Lemovicinos, vita functos, impense laudat, ipsorum sanctitatem affirmans. 156
Cap. VI.—Item epitaphium Exotii, episcopi Lemovicini: ejus pudicitia, patientia, charitas; plebis in illum pius affectus. 157
Cap. VII.—Calacterici, episc. Carnotensis, amici sui, immaturam mortem deflet, virtutesque celebrat. 159
Cap. VIII.—Chronopii, in sede Petrocoricensi mortui laudat genus, mores, eloquentiam, charitatem, curamque pastoralem. 160
Cap. IX.—Leontium, in Burdigalensi sede mortuum, laudat, plebis erga eum amorem desideriumque celebrans. 161
Cap. X.—Item epitaphium Leontii junioris, Burdigalensis episcopi. 162
Cap. XI.—Victoriani abbatis, jam mortui, in multiplicandis monachis sedulitas, assiduitas in precibus, miraculaque laudantur. 163
Cap. XII.—Hilarii presbyteri, vita functi, laudat genus, virtutesque sacerdotales describit; socrus Evantiæ officia in memoriam mortui commemorat. 164
Cap. XIII.—Epitaphium Servilionis, qui, quondam aulicus, regias opes rite administraverat; deinde presbyter factus, in viduas et pupillos munificus exstiterat. *Ibid.*
Cap. XIV.—Præsidium abbatem, ob doctrinæ sanctitatem diligentiamque pastoralem, jam mortuum commendat. 165
Cap. XV.—Bobolenum diaconum, dum somno indulget, a sicario ictu securis occisum, deflet. *Ibid.*
Cap. XVI.—Attici, qui jam senio confectus obierat, funus prosequitur hoc carmine, ejusque dotes, tota Gallia celebres, extollit. 166
Cap. XVII.—Arcadium adhuc juvenem, immatura morte occupatum, funebri carmine cohonestat. *Ibid.*
Cap. XVIII.—Basilii demortui laudat eloquentiam, doctrinam, liberalitatem, susceptas ab eodem in Hispaniam legationes, et innocentiam in publicis gerendis muneribus commemorat, quamque regibus et populis charus esset ostendit. 167
Cap. XIX.—Aracharium, qui regia in aula clarus fuerat, regique charus et jucundus, adhuc florente ætate hinc morte ereptum, deflet. *Ibid.*
Cap. XX.—Brumachium, potentem virum, dum a legatione qua perfunctus fuerat, revertitur in Gallias, morte in itinere oppressum, prosequitur lugubri carmine, illum laudans ob eloquentiam ac prudentiam, unaque Frigiæ uxoris in curando funere conjugis diligentiam commendat. 168
Cap. XXI.—Laudat Avolum ob pietatem ac religionem in sacras ædes, ob liberalitatem in pauperes, munificentiam in cives. *Ibid.*
Cap. XXII.—Infantium tumulum, qui, ut videtur, uno partu editi, alter maturius, quinquennis alter decesserat, et in idem sepulcrum, in quod et mater eorum, fuerant illati, funebri carmine cohonestat. 169
Cap. XXIII.—Julianum, qui mercaturam quondam exercuerat, deinde partas opes effuderat in hospites et egenos, jam mortuum, laudat hoc carmine. Joannis filii in patrem demortuum charitatem et diligentiam commendat. *Ibid.*
Cap. XXIV.—Orientium, qui in regis aula principem locum obtinuerat dignitatis et gratiæ, vita functum laudat ob prudentiam, justitiam ac moderationem. Tum Nicatiæ uxoris in curando mariti funere, et in ejus memoria colenda, sollicitudinem ostendit. 170
Cap. XXV.—Theodechildem reginam, vita functam, egregie laudat ob regiam stirpem et affinitatem, ob liberalitatem in pauperes et in templa munificentiam. *Ibid.*
Cap. XXVI.—Vilithutam, nobilem mulierem, e gente tamen ac stirpe barbarorum, in pariendo una cum prole exstinctam, lamentatur. De supremo judicio obiter disserit; tum, ex præsente Vilithutæ felicitate superstitem conjugem consolari conatur. 172
Cap. XXVII.—Euphrasiam, nobilissimam feminam, bonis actibus cumulatam, mortalem hanc vitam cum immortalitate commutasse gratulatur. Ejusdem charitatem et nobilitatem celebrans. 176
Cap. XXVIII.—Eusebiam, quæ decennis, jam viro desponsa, immature obierat, lugubri hoc carmine mortuam lamentatur. 177
MISCELLANEORUM LIBER QUINTUS. *Ibid.*
Caput primum.—Martini, episcopi Galliciæ, ad quem scribit, virtutes cum deliciis paradisi comparat; cujus acceptis litteris, qua se lætitia perfusum senserit declarat, ac obiter eloquentiam ejus et doctrinam laudat, seque necnon Agnetem et Radegundem ipsius precibus commendat. *Ibid.*
Cap. II.—Eidem scribens, dicit, quemadmodum apostolis variæ orbis terrarum partes distributæ fuerunt, ita Martino Galliciam divinitus datam fuisse, in qua catholici

dogmatis veritatem sereret. Se necnon Agnetem et Radegundem ejus precibus commendat. 181
Cap. III. — Ad Turonicos scribens, Gregorii, Turonensis episcopi, in Ecclesiam suam adventum prosequitur hoc carmine, illiusque ex præsentia, doctrina, vigilantia, bona omnia Turonensi populo auguratur. 184
Cap. IV. — In natalitio Gregorii episcopi. 185
Cap. V. — Respondet Gregorio Turonensi, qui a se magnopere contenderat ut egregium Aviti, Arvernensis episcopi, factum in convertendis ad Christum Jesum plusquam quingentis Judæis, carmine celebraret; atque eidem se satisfecisse scribit, misso, quod huic epistolæ subnexum est, poemate. 186
Cap. VI. — Scribens ad Syagrium, episcopum Augustodunensem, narrat Fortunatus, cum ipse, longo jam spatio, desuevisset ab elucubrandis carminibus, sibi repente patrem astitisse, graviter laborantem pro captivo filio, ab eoque inertiam suam ac desidiam fuisse excussam : hujus itaque patris et miserabilis filii causam Syagrio commendat. Acrostichum carmen de Redemptore mittit. 191
Cap. VII. — Carmen de quo in præcedenti epistola. 195
Cap. VIII. — Respondet Felici, episcopo Nannetico, qui se rus invitaverat. Describit villæ illius situm et amœnitatem; ei tamen Felicis ipsius præsentiam et aspectum anteponit. 197
Cap. IX. — Gregorium, ab itinere Turones reversum gratulatur : eidem se et epistolæ portitorem commendat. 198
Cap. X. — Gregorium salutat misso carmine, et ejusdem laudat virtutem ac doctrinam; epistolæ brevitatem excusat, ac eamdem amoris magnitudine compensari affirmat. *Ibid.*
Cap. XI. — Eidem gratias agit pro carminibus quibusdam, scriptis, ut videtur, a Gregorio, ac sibi commodatis; portitorem epistolæ commendat. *Ibid.*
Cap. XII. — Gregorio, qui se Turones invitaverat, excusationem prætendit, quod ab alio, item episcopo, quominus iret retineretur; tum rogat ut, ob pacis studium, veniam non eunti indulgeat. 199
Cap. XIII. — Gregorio scribit, virtutem ejus laudans, mulieremque, quam a Gregorio commendatam acceperat, ad illum revertentem pariter commendat. *Ibid.*
Cap. XIV. — Suam in Gregorium charitatem ipsi declarat, atque eidem Pictavum incolumem se pervenisse nuntiat, cum quidem, a Turonensi urbe digressus, per vias glacie constratas difficili ac periculoso itinere usus fuisset. *Ibid.*
Cap. XV. — Scribens ad eumdem, ejus virtutem, et doctrinam laudat, nec non suam in ipsum benevolentiam contestatur. 200
Cap. XVI. — Gratias agit Gregorio quod poma suis cum surculis sibi dono misisset. *Ibid.*
Cap. XVII. — Fortunatus cum venisset ad eum locum in quo arbor illa stabat quæ radicitus quondam avulsa, ex S. Martini precibus et virtute reflоruerat, et a qua medela ægris petebatur, constitit, parentum quorumdam lacrymis perculsus, qui puellam filiam sibi raptam miserabiliter lamentabantur. Rem itaque narrat Gregorio, ac, ut abducta filia parentibus suis restituatur, ejusdem operam et auctoritatem implorat. *Ibid.*
Cap. XVIII. — Laudat pietatem Gregorii atque illi se et peregrinum hominem commendat. 201
Cap. XIX. — Gregorii dotes celebrat, seque iterum illi commendat. *Ibid.*
Cap. XX. — Acceptis Gregorii litteris, quæ bona eumdem valetudine frui nuntiabant, quanta inde lætitia affectus fuerit ostendit, atque orat ut sit in scribendo prolixior. 202
Cap. XXI. — Peregrinum hominem, natione Italum, in Italiam revertentem, episcopis commendat, quo necessarium eidem viaticum, aliaque ad iter conficiendum adjumenta suppeditent. *Ibid.*
Cap. XXII. — Aredium abbatem, quem præsentia non poterat, litteris se dicit convenire, ejusque se precibus studiose commendat. *Ibid.*
MISCELLANEORUM LIBER SEXTUS. 203
Caput primum. — Sigiberti regis cum Brunichilde, Athanagilde filia, nuptias celebrat. Totius regni ortum ex hisce nuptiis lætitiam, regiamque in his celebrandis munificentiam declarat. 203
Cap. II. — Epithalamium canit in Sigiberti et Brunichildis nuptias; laudataque primum Sigiberti continentia, dein inducit Cupidinem et Venerem, illum Sigiberti, hanc Brunichildis, in laudibus prædicandis inter se certantes. Fausta tandem utrisque ominatur. 204
Cap. III. — Sigiberti virtutes ac laudes bellicas effert pluribus, ac Brunichildem conjugem ab Ariano errore ad catholici dogmatis veritatem conversam gratulatur. 208
Cap. IV. — Chariberti dotes omnimodas recenset atque extollit. 210
Cap. V. — Theodechildem reginam egregie laudat ob regii generis nobilitatem, ob comitatem ac liberalitatem in egenos, et in sacras ædes munificentiam. 213
Cap. VI. — Bertechildem, sive Berthildem, sanctimonialem feminam, ob pudicitiam commendat, ob liberalitatem in egenos et captivos, ob despicientiam rerum caducarum. 214
Cap. VII. — Celesuinthæ, Athanagildi filiæ, quæ Chilperico nupserat, necem acerbam prosequitur hoc carmine, in quo et Goisuinthæ, matris ejus, lacrymas, et aliorum in Celesuinthæ, funere dolorem ac questus acerbissimos describit. 215
Cap. VIII. — Horti a Childeberto rege olim consiti, quique tum ab Ultrogotha, ejus conjuge, tenebatur, amœnitatem describit; inde occasionem sumit ad Childeberti ipsius laudes celebrandas. 226
Cap. IX. — Cum Fortunatus ad villam Cantum venisset, suam in comedendis pomis voracitatem lepide describit. *Ibid.*
Cap. X. — Fortunatus, cum Mettin venisset, illic lintrem, quo vehebatur, per injuriam sibi ablatum a regio coquo narrat fuisse, cujus formam et munus lepide describit. Tum Sigiberti et ministrorum ejus, Gogonis et Papuli, humanitatem et munificentiam erga se commemorat. 227
Cap. XI. — Suam in Dynamium absentem benevolentiam ac desiderium declarat, atque parem de se memoriam, amicitiæ nomine ac jure, ab eodem efflagitat; postremo ut ad se redeat hortatur. 229
Cap. XII. — Media æstate Fortunatus venam sibi incidendam curaverat. Manu itaque impediri quominus poemata conscribat, ad Dynamium conqueritur. Suam in eumdem benevolentiam testatur pluribus. *Ibid.*
MISCELLANEORUM LIBER SEPTIMUS. 231
Caput primum. — Gogonem laudat, ob ejus eloquentiam, munificentiam, prudentiam, æquabilitatem animi, pietatem ac formæ venustatem. Sigiberti regis in eodem sibi ministro seligendo judicium commendat. *Ibid.*
Cap. II. — Gogonis in se beneficia commemorat; eidem excusat quod ad cœnam invitatus non veniret. 234
Cap. III. — Gogoni se purgat Fortunatus, ad culpam quam sibi is ascribebat in eumdem rejicit, nihilo tamen minus incolumem et integram amicitiæ gratiam manere ostendens. *Ibid.*
Cap. IV. — Nubes ac ventos rogat poeta quid agat Gogo, et ubinam locorum commoretur. Tum ipsi per eosdem mittit salutem. 235
Cap. V. — Bodegisilum ducem laudat ob eloquii suavitatem et gratiam, ob morum et indolis comitatem, ob administratas fide, justitia, innocentia provincias; tum alias ejusdem virtutes commendat. 237
Cap. VI. — Paliatinam, filiam Gallomagni, uxorem Godegisili, laudat Fortunatus hoc poemate, et ejus egregiam formam, pari cum ingenio et eloquii suavitate conjunctam, commendat. 239
Cap. VII. — Laudat Lupum ducem; omnimodas virtutes ac dotes ejus recenset; ipsius in Sigibertum merita, Sigibertique in eum benevolentiam declarat. 240
Cap. VIII. — Lætitiam quam ex allato sibi nuntio de integra Lupi salute perceperat, hoc carmine Fortunatus declarat; tum ejusdem Lupi virtutes et egregias laudes complectitur. 243
Cap. IX. — Lupo gratias agit pro missis ad se litteris ac muneribus. Suum ab Italia discessum commemorat, ac conqueritur nullas interea a propinquis missas litteras ad se pervenisse, quorum in charitatem Lupum sibi successisse dicit. 245
Cap. X. — Magnulfum, Lupi fratrem, laudat ob juris prudentiam et in populis regendis æquitatem. Litterarum deinde brevitatem excusat. 246
Cap. XI. — Jovinum, provinciæ rectorem, arguit diuturni silentii ac in rescribendo tarditatis. Rogat ut, cum minus sibi liceat ejus frui præsentia et aspectu, hoc sui desiderium, missis saltem litteris, levet ac soletur. 247
Cap. XII. — Vitæ humanæ brevitatem et inanitatem describit : unam pietatem omnibus mortalibus rebus superstitem esse, ac multo præstare affirmans. Inde Jovinum incusat, ac leniter perstringit, quod tam brevi vita, nihil ad se litterarum mitteret, quas ab eo avidissime exspectare significat. *Ibid.*
Cap. XIII. — Timide ac repugnanter se ad Felicem poeseos laude præstantem, ait accedere. Sodalitatis tamen, quæ interfuerat, conjunctione, ac communis patriæ necessitudine fretus, eumdem sequenti poemate interpellat. 250
Cap. XIV. — Se a Mummuleno in itinere hospitio ex-

ceptum fuisse narrat : Stomachi cruditatem, quam ex ciborum copia, et præcipue persicorum pomorum esu contraxerat, lepide describit. Mummulenum ipsum egregiè commendat. 251

Cap. XV. — Cum exspectaret Fortunatus ut a Berulfo ad prandium invitaretur, duplici interea se fame narrat laborasse. Ad extremum fausta prò ipso ac læta omina facit. 252

Cap. XVI. — Condonem domesticum laudat ob honores quos virtute promeruerat, quosque gradatim sub diversis Austrasiæ regibus fuerat consecutus. 253

Cap. XVII. — Excusat litterarum brevitatem Fortunatus, ac suæ in Gundoarium benevolentiæ vix ullam paginam esse parem affirmat. Laudat deinde Gundoarium. 254

Cap. XVIII. — Suam in Flavium sedulitatem ac in mittendis ad ipsum litteris diligentiam commemorat; tum eum amice incusat quod nihil ad sese litterarum remittat, rogatque ut ad se rescribat. 255

Cap. XIX. — Flavi et Evodii fratrum germanam in eadem corporum similitudine charitatem et concordiam commendat, quibus se tertium additum esse affirmat, ac poscit ut ad hunc amorem arctius vinciendum vel litterarum colloquia accedant. 256

Cap. XX. — Suam in Sigismundum sollicitudinem declarat, petitque ut se de Italiæ ac Germaniæ rebus, cujusmodi erant tunc faciat certiorem. 257

Cap. XXI. — Acceptis Sigismundi et Aregisili fratrum litteris, qua fuerit lætitia affectus declarat, atque ex eorum in Gallias adventu fausta sibi omnia ominatur. *Ibid.*

Cap. XXII. — Regi et ejus ministris (inter quos erat Boso) incolumitatem ac faustitatem a Numine precatur, e florentis regni regisque fortuna augurans, Bosonem quoque ipsum diu felicem et incolumem futurum. 258

Cap. XXIII. — Paternum laudat ex nominis etymologia, et ejus in se liberalitatem commemorat. *Ibid.*

Cap. XXIV. — Occasione quarumdam paropsidum argentearum, ac verborum iisdem inscriptorum, Fortunatus integritatem ac puritatem animi ex illo opere ac materia legenti commendat. *Ibid.*

Cap. XXV. — Convivam ad domesticas ac vulgares epulas invitatum, lautè exceptum fuisse ostendit. 259

Cap. XXVI. — Poetam quemdam a seriis curis ad convivii festivitatem invitat. *Ibid.*

Cap. XXVII. — Ex vitæ brevitate et infirmitate virtutes animi ac cœlestes delicias commendat. *Ibid.*

Cap. XXVIII. — A strepitu ac negotiis forensibus quemdam ad convivii jucunditatem ac securitatem invitat. *Ibid.*

Cap. XXIX. — Rogat convivam ut, litium ac jurgiorum depositis studiis, liberum ac tranquillum animum ad convivium afferat. *Ibid.*

Cap. XXX. — Invitat quemdam, ac flagitat ut quam magnanimitatem habet in rebus bellicis, eamdem ad calices afferat. Convivium suum non tam ex cibis quam ex benevolentia commendat. 260

Cap. XXXI. — Galactorio comiti, se sæpius optasse narrat ut nauta fieret, quo Burdegalam ocius perveniret, illumque inviseret. Tum toti Galactorii domni fausta precatus, ipsum rogat ut se Burdegalensi pontifici commendet. *Ibid.*

MISCELLANEORUM LIBER OCTAVUS. 261

Caput primum. — Scribit Fortunatus ad poetas et oratores universim, et nominatim ad Christianos, de fortuna sua et conditione; tum, occasione data, Radegundem egregie laudat, cujus votis ac precibus in Gallia se narrat remansisse; singulos invitat ad extremum quo pia carmina ac litteras mittant ad eamdem Radegundem. *Ibid.*

Cap. II. — Instante die quo ad Germanum, Parisiensem antistitem, sibi erat proficiscendum, Radegundis amore refert se quodammodo hæsitare. Quamvis itaque a Radegunde corporaliter erat abfuturus, animo semper tamen ea præsentem futurum affirmat. 263

Cap. III. — Hymnus de nativitate Domini. 264

Cap. IV. — De sancta Maria. 265

Cap. V. — Iterum de S. Maria. 266

Cap. VI. — In hoc poemate ad Agnetem abbatissam directo, cœlestium spirituum chori, aliorumque sanctorum cœtus et festa describuntur. Laudatur Radegundis. Christus inter sanctos virginitatem prædicans inducitur, ac quanto illa conjugio præmineat declaratur. 266

Cap. VII. — Vaticinia de Virginis partu edita percenset; atque alia item refert oracula ad Christum, fructum ventris ejus, spectantia; fusius deinde persequitur ejusdem virginis Deiparæ laudes, ac cœlestis in illam militiæ, ac totius naturæ obsequium describit. 276

Cap. VIII. — Virginitatem laudat, ac virginum in cœlo felicitatem et gloriam describit. Hinc virgines hortatur ad tuendam castimoniam sive animi sive corporis. 284

Cap. IX. — Sanctorum in cœlo gloriam commemorat, ac eorum, et in primis sanctissimæ Deiparæ suffragia adversus communis hostis insidias sibi precatur. Postremo Numinis magnificentiam commendat. 285

Cap. X. — Radegundem laudat ob despectum mundum ac regnum, atque ejus pietati et laboribus parem in cœlo mercedem futuram auguratur. 286

Cap. XI. — Excusat se Radegundi, quod violas potius quam lilia ac rosas ad eamdem muneri mittat. Ipsas violas commendat ex coloris odorisque præstantia, atque inde eamdem, necnon Agnetem, ad virtutem excolendam hortatur. *Ibid.*

Cap. XII. — Post hiemem florigerum ver ait adventasse, et inde Radegundis et Agnetis in altaribus exornandis studium commendat, quorum speciem ac multiplicem varietatem festive et eleganter describit. 287

Cap. XIII. — Flores mittit ad Radegundem, muneris parvitatem excusans; quorum occasione ad cœlestium rerum spem ac cogitationem eamdem erigit. *Ibid.*

Cap. XIV. — Radegundem, cum in eo esset ut sese concluderet, suum in illam desiderium declarat. 288

Cap. XV. — Radegundem a suo recessu jam reversam, hoc carmine gratulatur. Eadem reduce, sibi omnia refloruisse profitetur, totiusque anni ubertatem in ejusdem reditu sibi repræsentatam fuisse. *Ibid.*

Cap. XVI. — Cum Fortunatus rure febri laboraret, Leonem presbyterum a Gregorio Turonensi ad se narrat missum fuisse, a quo ad sacra Martini festa celebranda invitaretur. Ægritudinem suam describit, eamque refert, sudore oborto cessisse. *Ibid.*

Cap. XVII. — Fortunatus hoc in carmine Gregorii opem adversus grave incommodum, quod in monasterium, ut videtur, Pictaviense irrepserat, implorat. 289

Cap. XVIII. — Fortunatus eamdem rem quam superiori carmine Gregorio commendat, misso ad eumdem conpresbytero suo, ac rogat per beatæ Radegundis vota ac memoriam, ut monasterii ejus afflictis rebus succurrat. *Ibid.*

Cap. XIX. — Scribit hoc poema Fortunatus sub Justinæ persona ac nomine, eaque rogat Gregorium ut per ipsum patri commendetur, et aviæ gratias referat, quod ea ad se advenisset. 290

Cap. XX. — Acceptis litteris a Gregorio, deque bona ejusdem valetudine certior factus, se inprimis lætatum declarat Fortunatus, seque eidem commendat. *Ibid.*

Cap. XXI. — Gregorii virtutem, celebritatem et pastoralem sollicitudinem laudat. 291

Cap. XXII. — Suam in Gregorium sedulitatem ac studium declarat, ejusque se precibus commendat. *Ibid.*

Cap. XXIII. — Ad eumdem. *Ibid.*

Cap. XXIV. — Nullam facundiam tantam esse dicit, qua pares Gregorio pro ejus in se munificentia gratias agere possit. *Ibid.*

Cap. XXV. — Gratias agit Gregorio pro agro ad privatas sibi impensas collato. Agrum deinde ipsum describit. 292

Cap. XXVI. — Gratias item agit pro impensa sibi agelli parte; Gregorii munificentiam extollit. *Ibid.*

Cap. XXVII. — Suam in accipiendis Gregorii litteris lætitiam declarat. Missas ad se niveas pelles, quibus pro caligis uteretur gratulanter memorat. *Ibid.*

MISCELLANEORUM LIBER NONUS. 293

Caput primum. — Brinnacensis synodi patres alloquitur poscitque ab eis veniam ut sibi liceat de Chilperici laudibus dicere, quem omnimodis impense prosequitur elogiis. *Ibid.*

Cap. II. — Ad Chilpericum et Fredegundem de morte puerorum carmen consolatorium. 298

Cap. III. — A specie veris ineuntis ac festorum paschalium gaudiis Chilpericum et Fredegundem hortatur ut, omni mœrore deposito, ad alacritatem revertantur. 303

Cap. IV. — De morte Clodoberti, quem laudat, mortem ejus deflendam esse negans, ut qui parvus et innocens decesserit. *Ibid.*

Cap. V. — Epitaphium Dagoberti, alius Chilperici et Fredegundis filii, quem felicem prædicat quod vix baptizatus obierit. 304

Cap. VI. — Gregorio carmina mittit, spatium requirens adversus Sapphicos, quos poscebatur, pangendos. 305

Cap. VII. — Gregorio mittit versus Sapphicos. Missum ab eodem ad se libellum commemorat, quem se vix intellexisse profitetur. Postremo ipse suum libellum alloquitur, eique mandat ut ad Gregorium pergat. *Ibid.*

Cap. VIII. — Baudowaldum episcopum, clarum dignitatis gradu et studiorum cultura ac scientia, necnon pietate florentem, salutat, seque ejus precibus commendat. 307

Cap. IX. — Sidonium episcopum, Moguntinæ Ecclesiæ, suo jam pastore orbatæ, præfectum, gratulatur, ejus dotes commemorans. 308

Cap. X. — Ragnemundo gratias agit, Radegundis et

Agnetis nomine pro missa paropside de Pario marmore, proque gemmis quas ad ornandam sanctam crucem monaterii Pictaviensis munere miserat. 509
Cap. XI. — Droctoveum abbatem, discipulum et imitatorem S. Germani Parisiensis, laudat. 510
Cap. XII. — Ad Faramundum scribens, litteris se illum convenire dicit, quem præsentia non poterat; rogat ut se regibus commendet, atque litteris rescribat. *Ibid.*
Cap. XIII. — Lupum et Waldonem diaconos amicissime salutat, orans ut se regibus aliisque commendent. *Ibid.*
Cap. XIV. — Martyrem Laurentium, qui vivus prodigiis et virtutibus inclaruerat, vel mortuum populis opitulari narrat; cujus in basilica exstruenda excisam jam trabem ait excrevisse, indeque dempta frusta cæcorum oculis lumen reddidisse. 511
Cap. XV. — Ligneum quoddam ædificium, ob artificii præstantiam, multo se narrat æneis ac lapideis ædibus anteferre: Sequitur ædificii descriptio. 512
Cap. XVI. — Chrodini ducis laudes. *Ibid.*
MISCELLANEORUM LIBER DECIMUS. 513
Caput primum. — Expositio Orationis Domini. *Ibid.*
Cap. II. — Ad Mummulenum epistola, vel ad salutarem virum. 522
Cap. III. — Alia. 525
Cap. IV. — Alia. 526
Cap. V. — De oratorio Artanensi. 528
Cap. VI. — De ecclesia Turonica. *Ibid.*
Cap. VII. — Ad Childebertum regem et Brunichildem, de Natali sancti Martini pontificis Turonici. 531
Cap. VIII. — Ad eosdem. 533
Cap. IX. — Item ad Childebertum. 534
Cap. X. — De Navigio suo. 535
Cap. XI. — De oratorio Artanensi. 538
Cap. XII. — Versus super mensa in villa sancti Martini ante descriptores facti. *Ibid.*
Cap. XIII. — Pro puella a judicibus capta ad Gregorium episcopum. 540
Cap. XIV. — Pro eadem re ad Romulphum. *Ibid.*
Cap. XV. — Pro eadem re ad Gallienum. *Ibid.*
Cap. XVI. — Pro eadem re ad Florentinum. 541
Cap. XVII. — Ad episcopos in commendatione peregrini. *Ibid.*
Cap. XVIII. — De Platone episcopo. 542
Cap. XIX. — Ad Armentariam matrem Gregorii Turonensis. *Ibid.*
Cap. XX. — Sigoaldo pro comitatu ejus. 543
Cap. XXI. — Ad Sigoaldum comitem, quod pauperes pro rege paverit *Ibid.*
Cap. XXII. — De prandio defensoris. 544
Cap. XXIII. — Ad Galactorium comitem. 545
MISCELLANEORUM LIBER UNDECIMUS. *Ibid.*
Caput primum. — Expositio symboli. *Ibid.*
Cap. II. — Ad Domnam Radegundem. 551
Cap. III. — Ad eamdem de natalitio abbatissæ. 552
Cap. IV. — Ad eamdem, ut vinum bibat. *Ibid.*
Cap. V. — Ad abbatissam, de natali suo. *Ibid.*
Cap. VI. — Ad eamdem. 553
Cap. VII. — Ad eamdem. *Ibid.*
Cap. VIII. — Ad eamdem. 554
Cap. IX. — Pro eulogiis transmissis. *Ibid.*
Cap. X. — Pro eadem re. 555
Cap. XI. — De floribus. *Ibid.*
Cap. XII. — Pro eulogiis. *Ibid.*
Cap. XIII. — Pro Castaneis. 556
Cap. XIV. — Pro lacte. *Ibid.*
Cap. XV. — Aliud pro lacte. *Ibid.*
Cap. XVI. — Pro prandio. *Ibid.*
Cap. XVII. — De munere suo. 557
Cap. XVIII. — Pro prunellis. *Ibid.*
Cap. XIX. — Pro aliis deliciis et lacte. *Ibid.*
Cap. XX. — Pro ovis et prunis. 558
Cap. XXI. — De absentia sua. *Ibid.*
Cap. XXII. — De convivio. *Ibid.*
Cap. XXIII. — De eadem re. *Ibid.*
Cap. XXIV. — De versibus. *Ibid.*
Cap. XXV. — De eadem re. 559
Cap. XXVI. — De munere suo. *Ibid.*
Cap. XXVII. — De itinere suo. 560
Cap. XXVIII. — Aliud de itinere suo. 561
Cap. XXIX. — Vota pro rege tempore consecrationis suæ. 562

DE VITA S. MARTINI LIBRI QUATUOR. 563
DE EXCIDIO THURINGIÆ. 427
Liber primus. — Fortunatus excidium Thuringiæ describit sub persona ac nomine Radegundis, fratrem injuste occisum lugens Radegundes inducitur. Postremo hæc alloquitur librum, ac orat ut exsulibus propinquis salutem dicat *Ibid.*
Liber secundus. — Hoc poema suum Fortunatus a gloria sanctæ Trinitatis auspicatur; tum Justini imp. laudes prosequitur. Deinde Sophiam Augustam laudat, a qua partem dominicæ crucis dono missam Radegundi fuisse commemorat. 451
Liber tertius. — Radegundes dolorem suum exprimit pro Thuringiæ excidio ac gentis suæ clade; tum spem suam, quam in germano fratre et Hamelfredo patruele positam habebat, una cum illis exstinctam fuisse dicit, et eorum casum deflet acerbissime. 433

VENANTII FORTUNATI OPERUM PARS SECUNDA.

In Vitam S. Hilarii Pictaviensis præmonitio. 437
VITA S. HILARII. 439
VITA S. GERMANI parisiensis. 453
VITA S. ALBINI, Andegavensis episcopi. 479
VITA S. PATERNI, Abrincensis episcopi. 487
VITA S. RADEGUNDIS reginæ. 497
VITA S. AMANTII, Ruthenensis episcopi. 513
VITA S. REMIGII, Rhemensis episcopi. 527
VITA S. MEDARDI, Noviomensis episcopi. 533
VITA S. MARCELLI, Parisiensis episcopi. 541
VITA S. LEOBINI, Carnotensis episcopi. 549
VITA S. MAURILII, Andegavensis episcopi. 563
PASSIO SS. MM. DIONYSII, RUSTICI ET ELEUTHERII, qui passi sunt Parisiis VII idus Octobris. 577
In expositionem symboli Fortunati. 583
EXPOSITIO FIDEI CATHOLICÆ. 585
VERSUS INEDITI. 591

DEFENSOR.

Notitia historica. 595
SCINTILLARUM LIBER. 597

ÆVANTIUS ABBAS.

EPISTOLA UNICA, contra eos qui sanguinem animalium immundum esse judicant, et carnem mundam esse dicunt. 719

SS. ARCULFUS ET ADAMANUS.

Notitia in S. Arculfum. 721
Notitia in S. Adamanum. 723
VITA S. COLUMBÆ, auctore S. Adamano. 725
Liber primus. — De propheticis revelationibus. 727
Liber secundus. — De virtutum miraculis. 743
Liber tertius. — De angelicis apparitionibus, et de transitu S. Columbæ. 759
Mabillonii observationes in librum sequentem. 775
De locis sanctis, auctore S. Adamano. 779
Liber primus. *Ibid.*
Liber secundus. 795
Liber tertius. 807
CANONES ADAMANI. 815

CRISCONIUS.

Notitia historica. 815
BREVIATIO CANONUM FULGENTII FERRANDI. 817
BREVIARIUM CANONICUM. 829

AUCTOR INCERTUS cognomine MAGISTER.

REGULA AD MONACHOS. 943
Prologus Regulæ. *Ibid.*
Incipit thema. 945
Incipit de Generibus, vel potius, de Actu et Vita monachorum in cœnobiis. 951
Incipit Regula quadragesimalis. 1013

ANONYMUS.

Observatio critica in Regulam sequentem. 1053
REGULA AD VIRGINES. *Ibid.*

ALIUS ANONYMUS.

SERMO de decem virginibus. 1071

VARII AUCTORES.

MONUMENTA ECCLESIASTICA sæculorum VII et VIII quasi intermedia. 1077

FINIS TOMI OCTOGESIMI OCTAVI.

ELENCHUS OPERUM QUAE IN HOC TOMO LXXXVIII CONTINENTUR.

VENANTII FORTUNATI.
Miscellaneorum libri undecim.
Vitae quorumdam sanctorum.
363Expositio fidei catholicae.
Versus inediti.
DEFENSORIS MONACHI.
Scintillarum liber.
EVANTII ABBATIS.
Epistola.
S. ARCULFI.
Vita sancti Columbae.
S. ADAMNANI.
De Locis sanctis libri tres.
CRISCONII AFRICANI EPISCOPI.
Breviarium canonicum.
AUCTORIS INCERTI COGNOMINE MAGISTRI.
Regula ad Monachos.
ANONYMI.
Regula ad Virgines.
ALIUS ANONYMI.
Sermo de decem Virginibus.
VARIORUM.
Monumenta quaedam ecclesiastica.

ORDO RERUM QUAE IN HOC TOMO CONTINENTUR.

Epistola dedicatoria.
Proesatio.
Vita Venantii Fortunati.
VENANTII FORTUNATI OPERUM PARS PRIMA.
PROLOGUS (ad S. Gregorium Turonensem). - Fortunatus Gregorio, qui magnopere a se contenderat et adjuraverat ut carmina sua in unum collecta volumen ederet, hac se epistola excusat, et imperitiam suam ac negotia praetendit, quibus distentus eadem minus perpolire potuerat. Ad extremum cedit poscenti, et ejus in se benevolentiam ac voluntatem graviorem declarat suisse, quam timorem suum et verecundiam. Data occasione, iter quod ex Italia in Galliam contenderat, describit.
MISCELLANEORUM LIBER PRIMUS
CAPUT PRIMUM (ad Vitalem episc. Ravennatensem). - Basilicam sancti Andreae, a Vitali aedificatam ac dedicatam, refert hoc carmine. Dedicationis ipsius celebritatem, ac singulare populi in Vitalem studium et benevolentiam commemorat.
CAP. II. - Eamdem sancti Andreae basilicam aedificatam et brevi tempore absolutam fuisse narrat summo Vitalis studio ac liberalitate. Sacras reliquias quibus insignis erat, recenset.
CAP. III. - Sancti Stephani, protomartyris, in morte subeunda pro Christo triumphum et gloriam describit: cujus in memoriam Palladius basilicam dedicaverat.
CAP. IV. - Basilicam in honorem sancti Martini a Fausto episcopo erectam, et celebrem religione, hoc carmine illustrat.
CAP. V. - S. Martini Turonensis liberalitatem in detrahenda sibi tunica, atque inde vestiendo egeno, celebrat hoc carmine, unaque loci in quo id actum est religionem commendat.
CAP. VI. - Leontii, Burdegalensis episcopi, in basilica S. Martini exstruenda, et Placidinae, olim ejus uxoris, in eadem ornanda liberalitatem ac religionem commendat; tum loci in quo fuerat illa inaedificata amoenitatem describit.
CAP. VII. - Templum in honorem S. Martini, a Basilio ejusque conjuge restauratum commemorat; aquis quae aedificii locum obrutum tenebant alio deductis.
CAP. VIII. - S. Vincentii Aginnensis martyrium et gloria. Leontii in ejus basilicam liberalitas.
CAP. IX. - Supradicta basilica celebratur. Energumeni salus ad ejusdem basilicae dedicationem refertur.
CAP. X. - Basilicam in memoriam S. Nazarii martyris a Leontio erectam, martyrisque ipsius triumphum celebrat.
CAP. XI. - Laudes S. Dionysii Parisiensis, et de basilica ejus a Leontio amplificata.
CAP. XII. - Basilicam S. Bibiani, Santonensis episcopi, ab Eusebio coeptam aedificari, Leontius perfecerat, non minimum ad eam rem Placidina, Leontii olim uxore, conferente. Horum pietas ac munificentia commendantur.
CAP. XIII. - Basilicam S. Eutropii a Leontio instauratam et exornatam refert, non sine divino admonitu et consilio.
CAP. XIV. - Calicem a Leontio et Placidina aedi sacrae oblatum commemorat.
CAP XV. - Leontii nobilitatem, episcopalem gradum, piamque munificentiam celebrat, adjunctis Placidinae laudibus.
CAP. XVI. - Cum quidam, Leontii sedem ambiens, ipsum absentem, falso mortuum fuisse divulgasset, Leontiusque ex insperato esset reversus, ejus reditum Fortunatus hoc carmine celebravit.
CAP. XVII. - Ex insula quam incolebat, mittit munuscula ad Placidinam Fortunatus, narrans se, cum navigaret adverso Borea, ad Placidinam ipsam appulisse.
CAP. XVIII. - Bissoni, villae in agro Burdigalensi sitae, amoenitatem describit, memoratque aedificia a Leontio refecta et exornata.
CAP. XIX. - Vereginis villae situm, descriptionem, necnon aedificia quae instauravit Leontius, celebrat.
CAP. XX. - Fortunatos Praemiacum, Leontii villam, pertransiens, aemdem celebrat, a Leontio aedificiis auctam.
CAP. XXI. - Egircii fluminis indolem et varietates describit.
MISCELLANEORUM LIBER II.
CAPUT PRIMUM. - De crucis Domini virtute et dignitate.
CAP. II. - Hymnus in honorem sanctae crucis.
CAP. III. - Crucis virtutem et pretium, necuon in eamdem Gregorii Turonensis religionem celebrat, ipsius in ornando apud Turones oratorio liberalitatem commendans.
CAP. IV. - De signaculo sanctae crucis.
CAP. V. - De sancta cruce.
CAP. VI. - Item de sancta cruce.
CAP. VII. - Hymnus in honorem sanctae crucis.
CAP. VIII. - In sacrum baptismum.
CAP. IX. - In laudem chrismatis.
CAP. X. - Hymnus in S. Dionysium.
CAP. XI. - De domno Saturnino.
CAP. XII. - Studium suum in celebrandis martyrum gestis declarat. S. Saturnini martyrium describit. Launebodem ducem, uxoremque ejus laudat propter basilicam in memoriam illius saucti illorum liberalitate exstructam.
CAP. XIII. - Se jampridem desuesse a seribendis carminibus declarat. Provocatus tamen varias-cleri Parisiaci, inprimts vero S. Germani episcopi, dotes celebrat.
CAP. XIV. - Basilicae Parisiensis in honorem sanctae crucis dedicatae laudes supra templum Salomonicum extollit. Childebertum de sua in eam liberalitate commendat.
CAP. XV. - De baptisterio Moguntiae.
CAP. XVI. - Sancti Georgii basilicam a Sidonio episcopo aedificatam commemorat, ejusque martyris gloriam in Occidente celebrem commendat.
CAP. XVII. - Oratorium a Trasarico in honorem SS. Petri et Pauli, S. Martini Turonensis et S. Remedii exstructum carmine prosequitur.
CAP. XVIII. - S. Mauricii et sociorum ejus triumphum canit.
CAP. XIX. - S. Hilarii Pictaviensis episcopi contra Arianos constantia celebratur.
CAP. XX. - De S. Medardi episc. Noviomensis sanctitate et miraculis, item de basilica in ejus honorem a Clotario coepta, a Sigeberto completa.
CAP. XXI. - S. Martialis, primi Lemovicini episcopi, laudes.
MISCELLANEORUM LIBER III.
CAPUT PRIMUM. - Acceptis ab Euphronio litteris, quantam inde laetitiam persenserit illi significat; miram illius humilitatem extollit, seque ejusdem precibus commendat.
CAP. II. - Iterum Euphronio suam gratitudinem significat, illius in se beneficiis praedicatis. Varias ejusdem virtutes prosequitur, oratque ut pro suis peccatis apud Deum intercedat.
CAP. III. - Euphronio gratulatur de illius virtutibus, praesertim vero de pastorali sollicitudine ac diligentia.
CAP. IV. - Felici, episcopo Namnetico significat, se illius litterarum facundia et grandiloquio fuisse perculsum. Eumdem extollit, ad illum referre conatus quas ab ipso laudes acceperat, suumque ferventissimum illius praesentiae desiderium exprimit.

CAP. V. - Ad eumdem scribit, narratque ejus opera ac fide arma Britannica fugata fuisse.
CAP. VI. - Ad eumdem scribit, ipsins laudans studium in exstruenda et consecranda basilica in honorem SS. Petri et Pauli. Dedicationem ipsam describit.
CAP. VII. - Laudes sanctorum quorum reliquiae in Namnetensi basilica repositae fuerunt. Ejusdem basilicae descriptio.
CAP. VIII. - Scribens ad Felicem, laudat eum ob vetustatem ac nobilitatem generis nec non ob virtutem et pastoralem sollicitudinem.
CAP. IX. - Scribens ad eumdem, paschatia festa celebrat illiusque in lucranda gente Saxonum diligentiam carmine consecrat.
CAP. X. - Sumptuosissimum Felicis opus in detorquendo fluminis cursu celebrat, ac quae inde copiae vicinis populis erant perventurae, describit.
CAP. XI. - Laudat Nicetium, episc. Trevirensem, ob ejus innocentiam, misericordiam, liberalitatem, et pastoralem sollicitudinem.
CAP. XII. - Nicetii Castellum, supra Mosellam positum, necnon Nicetii in eodem ornando ac muniendo studium et celebrat.
CAP. XIII. - Maguericum, Trevirensen episcopum, laudat ob virtutem, ac diligentiam in ecclesia sua regenda, ob comitatem in omnes, ob liberalitatem in egenos et hospites.
CAP. XIV. - Mettensis urbis descriptio. Villici ejusdem urbis episcopi, ad quem scribit, omnimodae virtutes celebrantur.
CAP. XV. - Tetrastichon ad eumdem.
CAP. XVI. - Distichon ad eumdem.
CAP. XVII. - Occasione cujusdam picturae, in qua ales rostro carpebat uvas, Villici liberalitatem in convivas extollit.
CAP. XVIII. - Occasione piscium qui in mensa Villici copiose appositi fuerant, supernam ejusdem vocationem commendat.
CAP. XIX. - Charentinum, Coloniae Agrippinae episcopum, laudat ob charitatem placidosque mores, nec non in templa liberalitatem.
CAP. XX. - AEgidii, Rhemensis episcopi, diligentia pastoralis, eloquentia, beneficentia.
CAP. XXI. - Salutatorias ad Hilarium episcopum litteras mittit, suamque in absentem memoriam et benevolentiam declarat.
CAP. XXII. - Ad Bertichramnum episcopum scribens, ejus benevolentiam in omnes laudat, praesertim vero in se, quod in rhedam ab ipso fuerit exceptus.
CAP. XXIII. - Elucubrata a Bertichramno poemata, se excepisse ipsi significat, opusque partim laudat, partim reprehendit.
CAP. XXIV. - Scribens ad Agricolam episcopum, parentis illius in se beneficia commemorat, rogans ut quae patris diligentia sata fuerant in sese, haec filius alat et perficiat.
CAP. XXV. - Scribens ad Felicem, episcopum Biturigensem, turrim, quam ille construendam curaverat ad continendum Christi corpus, carmine celebrat.
CAP. XXVI. - Aviti episcopi, ad quem scribit, hospitalitatem diligentiamque pastoralem celebrat, missa tum ad se tum ad Agnetem et Radegundem munera .
CAP. XXVII. - Avito, qui a se contenderat ut versiculos scriberet, narrat eidem se satis fecisse, propriam linguae nopiam votis dicens compensari.
CAP. XXVIII. - Eidem scribens, illius miram indolem in conciliandis charitate animis, praecipue vero in omnes munificentiam, in se vero benevolentiam celebrat.
CAP. XXIX. - Agerici, episcopi Veroduni, beneficentiam, virtutes pastorales, atque in templa munificentiam .
CAP. XXX. - Ejusdem Agerici doctrina mirabilis, mundi contemptus, innocentia, liberalitas.
CAP. XXXI. - Ad Amphionem presbyterum scribit, cujus faudat mores pios ac suaves, prudentiam, firmitatem , hospitalitalem.
CAP. XXXII. - Pater in abbatis, ad quem scribit, sanctimoniam laudat, tum veniam rogat, si quid sibi erroris in codicem irrepserit, quem ejusdem jussu emendandum susceperat.
CAP. XXXIII. - Fortunatus, e maritima in qua degebat ora, salutem scribit Draconi diacono, suamque in illum benevolentiam declarat.
CAP. XXXIV. - Archidiacono Meldensi, qui ad se, nondum de facie notum, mustum miserat, gratias agit.
CAP. XXXV. - Iter facturus, hoc poema mittit Joanni diacono, per eum communibus amicis salutem scribens.
CAP. XXXVI - Se Anthemio excusat, quod, ne somnum ejus violaret, ipso insalutato excesserit.
CAP. XXXVII. - Sindulphum diaconum ad patientiam hortatur, affirmans nihil grave esse amanti.
MISCELLANEORUM LIBER IV.
CAPUT PRIMUM. - Evemeri, Namnetensis episcopi, jam mortui laudat nobilitatem, mansuetudinem, charitatem omnimodam.
CAP. II. - Gregorii, Lingonensis episcopi, etlam mortui, laudat genus, virtutes pastorales, miracula.
CAP. III. - Item epitaphium Tetrici, Lingonensis episcopi, cujus virtutibus pastoralibus laudatis, regum et populiiu ipsum benevolentia commemoratur.
CAP. IV. - Item epitaphium Galli, Arvernorum episcopi; ejus a pueritia mundi contemptus, Theodorici in eum benevolentia, ipsius virtutes pastorales.
CAP. V. - Ruricios, avum et nepotem, ambos episcopos Lemovicinos, vita funclos, impense laudat, ipsorum sanctitatem .
CAP. VI. - Item epitaphium Exotii, episcopi Lemovicini: ejus pudicitia, patientia, charitas; plebis in illum pius affectus.
CAP. VII. - Calacterici, episc. Carnotensis, amici sui, immaturam mortem deffet, virtutesque celebrat.
CAP. VIII. - Chronopli, in sede Petrocoricensi mortui laudat genus, mores, eloquentiam, charitatem, curamque pastoralem.
CAP. IX. - Leontium, in Burdigalensi sede mortuum, laudat, plebis erga eum amorem desideriumque celebrans.
CAP. X. - Item epitaphium Leontii junioris, Burdigalensis episcopi.
CAP. XI. - Victoriani abbatis, jam mortui, in multiplicandis monachis sedulitas, assiduitas in precibus, miraculaque laudantur.
CAP. XII. - Hilarii presbyteri, vita functi, laudat genus, virtutesque sacerdotales describit; socrus Evantiae officia in memoriam mortui commemorat.
CAP. XIII. - Epitaphium Servilionis, qui, quondam aulicus, regias opes rite administraverat; deinde presbyter factus, in viduas et pupillos munificus exstiterat.
CAP. XIV. - Praesidium abbatem, ob doctrinae sanctitatem diligentiamque pastoralem, jam mortuum commendat.
CAP. XV. - Bobolenum diaconum, dum somno indulget, a sicario ictu securis occisum, deflet.
CAP. XVI. - Attici, qui jam senio confectus obierat, funus prosequitur hoc carmine, ejusque dotes, tota Gallia celebres, extollit.
CAP. XVII. - Arcadium adhuc juvenem, immatura morte occupatum, funebri carmine cohonestat.
CAP. XVIII. - Basitii demortui laudat eloquentiam, doctrinam, liberalitatem, susceptas ab eodem in Hispaniam legationes, et innocentiam in publicis gerendis muneribus commemorat, quamque regibus et populis charus esset ostendit.
CAP. XIX. - Aracharium, qui regia in aula clarus fuerat, regique charus et jucundus, adhuc florente aetate hinc morte ereptum, deflet.
CAP. XX. - Brumachium, potentem virum, dum a legatione qua perfunctus fuerat, revertitur in Gallias, morte in itinere oppressum, prosequitur lugubri carmine, illum laudans ob eloquentiam ac prudentiam, unaque Frigiae uxoris in curando funere conjugis diligentiam commendat.
CAP. XXI. - Laudat Avolum ob pietatem ac religionem in sacras aedes, ob liberalitatem in pauperes, munificentiam in cives.
CAP. XXII. - Infantium tumulum, qui, ut videtur, uno partu editi, alter maturius, quinquennis alter decesserat, et in idem sepulcrum, in quod et mater eorum, fuerant illati, funebri carmine cohonestat.
CAP. XXIII. - Julianum, qui mercaturam quondam exercuerat, deinde partas opes effuderat in hospites et egenos, jam mortuum, laudat hoc carmine. Joannis filii in patrem demortuum charitatem et diligentiam commendat.
CAP. XXIV. - Orientium, qui in regis aula principem locum obtinuerat dignitatis et gratiae, vita functum laudat ob prudentiam, justitiam ac moderationem. Tum Nicatiae uxoris in curando mariti funere, et in ejus memoria colenda, sollicitudinem ostendit.
CAP. XXV. - Theodechildem reginam, vita functam, egregie laudat ob regiam stirpem et affinitatem, ob liberalitatem in pauperes et in templa munificentiam.
CAP. XXVI. - Vilithutam, nobilem mulierem, e gente tamen ac stirpe barbarorum, in pariendo una cum prole exstinctam, lamentatur. De supremo judicio obiter disserit; tum, ex praesente Vilithutae felicitate superstitem conjugem consotari conatur.
CAP. XXVII. - Euphrasiam, nobilissimam feminam, bonis actibus cumulatam, mortalem hanc vitam cum immortalitate commutasse gratulatur. Ejusdem charitatem et nobilitatem celebrans.
CAP. XXVIII. - Eusebiam, quae decennis, jam viro desponsa, immature obierat, lugubri hoc carmine mortuam lamentatur.
MISCELLANEORUM LIBER QUINTUS.
CAPUT PRIMUM. - Martini, episcopi Galliciae, ad quem scribit, virtutes cum deliciis paradisi comparat; cujus acceptis litteris, qua se laetitia perfusum senserit declarat, ac obiter eloquentiam ejus et doctrinam laudat, seque necnon Agnetem et Radegundem ipsius precibus commendat.
CAP. II. - Eidem scribens, dicit, quemadmodum apostolis variae orbis terrarum partes distributae fuerunt, ita Martino Gallaeciam divinitus datam fuisse, in qua catholici dogmatis veritatem sereret. Se necnon Agnetem et Radegundem ejus precibus commendat.
CAP. III - Ad Turonicos scribens, Gregorii, Turonensis episcopi, in Ecclesiam suam adventum prosequitur hoc carmine, illiusque ex praesentia, doctrina, vigilantia, bona omnia Turonensi populo auguratur.
CAP. IV. - In natalitio Gregorii episcopi.
CAP. V. - Respondet Gregorio Turonensi, qui a se magnopere contenderat ut egregium Aviti, Arvernensis episcopi, factum in convertendis ad Christum Jesum plusquam quingentis Judaeis, carmine celebraret; atque eidem se satisfecisse scribit, misso, quod huic epistolae subuexum est, poemate.
CAP. VI. - Scribens ad Syagrium, episcopum Augustodunensem, narrat Fortunatus, cum ipse, longo jam spatio, desuevisset ab elucubrandis carminibus, sibi repente patrem astitisse, graviter laborantem pro captivo fillo, ab eoque inertiam suam ac desidiam fuisse excussam: hujus itaque patris et miserabilis filii causam Syagrio commendat. Acrostichum carmen de Redemptore mittit.
CAP. VII. - Carmen de quo in praecedenti epistola.
CAP. VIII. - Respondet Felici, episcopo Namnetico, qui se rus invitaverat. Describit villae illius situm et amoenitatem; ei tamen Felicis ipsius praesentiam et aspectum anteponit.
CAP. IX. - Gregorium, ab itinere Turones reversum gratulatur: eidem se et epistolae portitorem commendal.
CAP. X. - Gregorium salutat misso carmine, et ejusdem laudat virtutem ac doctrinam; epistolae brevitatem excusat, ac eamdem amoris magnitudine compensari affirmat.
CAP. XI. - Eidem gratias agit pro carminibus quibusdam, scriptis, ut videtur, a Gregorio, ac sibi commodatis; portitorem epistolae commendat.
CAP. XII. - Gregorio, qui se Turones invitaverat, excusationem praetendit, quod ab alio, item episcopo, quominus iret retineretur; tum rogat ut, ob pacis studium, veniam non eunti indulgeat.

CAP. XIII. - Gregorio scribit, virtutem ejus laudans, mulieremque, quam a Gregorio commendatam acceperat, ad illum revertentem pariter commendat.
CAP. XIV. - Suam in Gregorium charitatem ipsi declarat, atque eidem Pictavum incolumem se pervenisse nuntiat, cum quidem, a Turonensi urbe digressus, per vias glacie constratas difficili ac periculoso itinere usus fuisset.
CAP. XV. - Scribens ad eumdem, ejus virtutem, et doctrinam laudat, nec non suam in ipsum benevolentiam contestatur.
CAP. XVI. - Gratias agit Gregorio quod poma suis cum surculis sibi dono misisset.
CAP. XVII. - Fortunatus cum venisset ad eum locum in quo arbor illa stabat quae radicitus quondam avulsa, ex S. Martini precibus et virtute refloruerat, et a qua medela aegris petebatur, constitit, parentum quorumdam lacrymis perculsus, qui puellam filiam sibi raptam miserabiliter lamentabantur. Rem itaque narrat Gregorio, ac, ut abducta filia parentibus suis restituatur, ejusdem operam et auctoritatem implorat.
CAP. XVIII. - Laudat pietatem Gregorii atque illi se et peregrinum hominem commendat.
CAP. XIX. - Gregorii dotes celebrat, seque iterum illi commendat.
CAP. XX. - Acceptis Gregorii litteris, quae bona eumdem valetudine frui nuntiabant, quanta inde laetitia affectus fuerit ostendit, atque orat ut sit in scribendo prolixior.
CAP. XXI. - Peregrinum hominem, natione Italum, in Italiam revertentem, episcopis commendat, quo necessarium eidem viaticum, aliaque ad iter conficiendum adjumenta suppeditent.
CAP. XXII. - Aredium abbatem, quem praesentia non poterat, litteris se dicit couvenire, ejusque se precibus studiose commendat.
MISCELLANEORUM LIBER SEXTUS.
CAPUT PRIMUM. - Sigiberti regis cum Brunichilde, Athanagilde tilia, nuptias celebrat. Totius regui ortam ex hisce nuptiis laetitiam, regiamque in his celebrandis munificentiam declarat.
CAP. II. - Epithalamium canit in Sigiberti et Brunichildis nuptias; laudataque primum Sigiberti continentia, dein inducit Cupidinem et Venerem, illum Sigiberti, hanc Brunichildis, in laudibus praedicandis inter se certantes. Fausta tandem utrisque ominatur.
CAP. III. - Sigiberti virtutes ac laudes bellicas effert pluribus, ac Brunichildem conjugem ab Ariano errore ad catholici dogmatis veritatem conversam gratulatur.
CAP. IV. - Chariberti dotes omnimodas recenset atque extolht.
CAP. V. - Theodechildem reginam egregie laudat ob regii generis nobilitatem, ob comitatem ac liberalitatem in egenos, et in sacras aedes munificentiam.
CAP. VI. - Bertechildem, sive Berthildem, sanctimonialem feminam, ob pudicitiam commendat, ob liberalitatem in egenos et captivos, ob despicientiam rerum cadecarum.
CAP. VII. - Celesuinthae, Athanagildi filiae, quae Chilperico nupserat, necem acerbam prosequitur hoc carmine, in quo et Goisuinthae, matris ejus, lacrymas, et aliorum in Celesuinthae, funere dolorem ac questus acerbissimos describit.
CAP. VIII. - Horti a Childeberto rege olim consiti, quique tum ab Ultrogotha, ejus conjuge, tenebatur, amoenitatem describit; inde occasionem sumit ad Childeberti ipsius laudes celebrandas.
CAP. IX. - Cum Fortunatus ad villam Cantum venisset, suam in comedendis pomis voracitatem lepide describit.
CAP. X. - Fortunatus, cum Mettin venisset, illic lintrem, quo vehebatur, per injuriam sibi ablatum a regio coquo narrat fuisse, cujus formam et munus lepide describit. Tum Sigiberti et ministrorum ejus, Gogonis et Papuli, humanitatem et munificentiam erga se commemorat.
CAP. XI. - Suam in Dynamium absentem benevorentiam ac desiderium declarat, atque parem de se memoriam, amicitiae nomine ac jure, ab eodem efflagitat; postremo ut ad se redeat hortatur.
CAP. XII. - Media aestate Fortunatus venam sibi incidendam curaverat. Manu itaque impediri quominus poemata conscribat, ad Dynamium conqueritur. Suam in dem benevolentiam testatur pluribus.
MISCELLANEORUM LIBER SEPTIMUS.
CAPUT PRIMUM. - Gogouem laudat, ob ejus eloquentiam, munificentiam, prudentiam, aequabilitatem animi, pietatem ac formae venustatem. Sigiberti regis in eodem sibi ministro seligendo judicium commendat.
CAP. II. - Gogonis in se beneficia commemorat; eidem excusat quod ad coenam invitatus non veniret.
CAP. III. - Gogoni se purgat Fortunatus, ad culpam quam sibi is ascribebat in eumdem rejicit, nihdo tamen minus incolumem et integram amicitiae gratiam manere ostendens.
CAP. IV. - Nubes ac ventos rogat poeta quid agat Gogo, et ubinam locorum commoretur. Tum ipsi per eosdem mittit salutem.
CAP. V. - Bodegisilum ducem laudat ob eloquii suavitatem et gratiam, ob morum et indolis comitatem, ob administratas fide, justitia, innocentia provincias; tum alias ejusdem virtules commendat.
CAP. VI. - Paliatinam, filiam Gallomagni, uxorem Godegisili, laudat Fortunatus hoc poemate, et ejus egregiam formam, pari cum ingenio et eloquii suavitate conjunctam, commendat.
CAP. VII - Laudat Lupum ducem; omnimodas virtutes ac dotes ejus recenset; ipsius in Sigibertum merita, Sigibertique in eum benevolentiam declarat.
CAP. VIII. - Laetitiam quam ex allato sibi nuntio de integra Lupi salute perceperat, hoc carmine Fortunatus declarat; tum ejusdem Lupi virtutes et egregias Laudes complectitur.
CAP. IX. - Lupo gratias agit pro missis ad se litteris ac muneribus. Suum ab Italia discessum commemorat, ac conqueritur nullas interea a propinquis missas litteras ad se pervenisse, quorum in charitatem Lupum sibi successisse dicit.
CAP. X. - Magnulfum, Lupi fratrem, laudat ob juris prudentiam et in populis regendis aequitatem. Litterarum deinde brevitatem excusat.
CAP. XI. - Jovinum, provinciae rectorem, argut diuturni silentii ac in rescribendo tarditatis. Rogat ut, cum minus sibi liceat ejus frui praesentia et aspectu, hoc sul desiderium, missis saltem litteris, levet ac soletur.
CAP. XII. - Vitae humanae brevitatem et inanitatem describit: unam pietatem omnibus mortalibus rebus superstitem esse, ac multo praestare affirmans. Inde Jovinum incusat, ac leniter perstringit, quod tam brevi vita, nihil ad se litterarum mitteret, quas ab avidissime exspectare significat.
CAP. XIII. - Timide acrepugnanter se ad Felicem poeseos lande praestantem, ait accedere. Sodalitatis tamen, quae interfuerat, conjunctione, ac communis patriae necessitudine fretus, eumdem sequenti poemate interpellat.
CAP. XIV. - Se a Mummuleno in itinere hospitio exceptum fuisse narrat: Stomachi cruditatem, quam ex ciborum copia, et praecipue persicorum pomorum esu contraxerat, lepide describit. Mummulenum ipsum egregle commendat.
CAP. XV. - Cum exspectaret Fortunatus ut a Berulfo ad prandium invitaretur, duplici interea se fame narrat laborasse. Ad extremum fausta pro ipso ac laeta omina facit.
CAP. XVI. - Condonem domesticum laudat ob honores quos virtute promeruerat, quosque gradatim sub diversis Austrasiae regibus fuerat consecutus.
CAP. XVII. - Excusat litterarum brevitatem Fortunatus, ac suae in Gundoarium benevolentiae vix ullam paginam esse parem affirmat. Laudat deinde Gundoarium.
CAP. XVIII. - Suam in Flavum sedulitatem ac in mittendis ad ipsum litteris diligentiam commemorat; tum eum amice incusat quod nihil ad sese litterarum remittat, rogatque ut ad se rescribat.
CAP. XIX. - Flavi et Evodii fratrum germanam in eadem corporum similitudine charitatem et concordiam commendat, quibus se tertium additum esse affirmat, ac poscit ut ad bunc amorem arctius vinciendum vel litterarum colloquia accedant.
CAP. XX. - Suam in Sigismundum sollicitudinem declarat, petitque ut se de Italiae ac Germaniae rebus, cujusmodi erant tunc faciat certiorem.
CAP. XXI. - Acceptis Sigismundi et Aregisili fratrum litteris, qua fuerit laetitia affectus declarat, atque ex eorum in Gallias adventu fausta sibi omnia ominatur.
CAP. XXII. - Regi et ejus ministris (inter quos erat Boso)incolumitatem ac faustitatem a Numine precatur, e florentis regni regisque fortuna augurans, Bosonem quoque ipsum diu felicem et incolumem futurum.
CAP. XXIII. - Paternum laudat ex nominis etymologia, et ejus in se liberalitatem commemorat.
CAP. XXIV. - Occasione quarumdam paropsidum argentearum, ac verborum iisdem inscriptorum, Fortunatus integritatem ac puritatem animi ex illo opere ac materia legenti commendat.
CAP. XXV. - Convivam ad domesticas ac vulgares epulas invitatum, laute exceptum fuisse ostendit.
CAP. XXVI. - Poetam quemdam a seriis curis ad convivil festivitatem invitat.
CAP. XXVII. - Ex vitae brevitate et infirmitate virtutes animi ac coelestes delicias commendat.
CAP. XXVIII. - A strepitu ac negotiis forensibus quemdam ad convivii jucunditatem ac securitatem invitat.
CAP. XXIX. - Regat convivam ut, litium ac jurgiorum depositis studiis, liberum ac tranquillum animum ad convivium afferal.
CAP. XXX. - Invitat quemdam, ac flagitat ut quam magnanimitatem habet in rebus bellicis, eamdem ad calices afferat. Convivium snum non tam ex cibis quam ex benevolentia commendat.
CAP. XXXI. - Galactorio comiti, se saepius optasse narrat ut nauta fieret, quo Burdegalam ocius perveniret, illumque inviseret. Tum toti Galactorii domni fausta precatus, ipsum rogat ut se Burdegalensi pontifici commendet.
MISCELLANEORUM LIBER OCTAVUS.
CAPUT PRIMUM. - Scribit Fortunatus ad poetas et oratores universim, et nominatim ad Christianos, de fortuna sua et conditione; tum, occasione data, Radegundem egregie laudat, cujus votis ac precibus in Gallia se narrat remansisse; singulos invital ad extremum quo pia carmina ac litteras mittant ad eamdem Radegundem.
CAP. II. - Instante die quo ad Germanum, Parisiensem antistitem, sibi erat proficiscendum, Radegundis amore refert se quodammodo haesitare. itaque a Radegunde corporaliter erat abfuturus, animo semper tamen se praesentem futurum affirmat.
CAP. III. - Hymnus de nativitate Domini.
CAP. IV. - De sancta Maria.
CAP. V. - Iterum de S. Maria.

CAP. VI. - In hoc poemate ad Agnetem abbatissam directo, coelestium spirituum chori, aliorumque sanctorum coetus et festa describuntur. Laudatur Radegundis. Christus inter sanctos virginitatem praedicans inducitur, acquanto illa conjugio praemineat declaratur.
CAP. VII. - Vaticinia de Virginis partu edita perceset; atque alia item refert oracula ad Christum, fructum ventris ejus, spectantia; fusius deinde persequitur ejusdem virginis Deiparae laudes, ac coelestis in illam militiae, actotins naturae obsequium describit.
CAP. VIII. - Virginitatem laudat, ac virginum in coelo felicitatem et gloriam describit. Hinc virgines hortatur ad tuendam castimoniam sive animi sive corpor s.
CAP. IX. - Sanctorum in coelo gloriam commemorat, accorum, et in primis sanctissimae Delparae suffragia adversus communis hostis insidias sibi precatur. Postremo Numinis magnificentiam commendat.
CAP. X. - Radegundem laudat ob despectum mundum ac regnum, atque ejus pietati et laboribus parem in coelo mercedem futuram auguratur.
CAP. XI. - Excusat se Radegundi, quod violas potius quam lilia ac rosas ad eamdem muneri mittat. Ipsas violas commendat ex coloris odorisque praestantia, atque inde eamdem, necnon Agnetem, ad virtutem excolendam hortatur.
CAP. XII. - Post hiemem florigerum ver ait adventasse, et inde Radegundis et Agnetis in altaribus exornandis studium commendat, quorum speciem ac multiplicem varietatem festive et eleganter describit.
CAP. XIII. - Flores mittit ad Radegundem, muneris parvitatem excusans; quorum occasione ad coelestium rerum spem ac cogitationem eamdem erigit.
CAP. XIV. - Radegundem, cum in eo esset ut sese concluderet, suum in illam desiderium declarat.
CAP. XV. - Radegundem a suo recessu jam reversam, hoc carmine gratulatur. Eadem reduce, sibi omula refloruisse profitetur, totiusque anni ubertatem in ejusdem reditu sibi repraesentatam fuisse.
CAP. XVI. - Cum Fortunatus rure febri laboraret, Leonem presbyterum a Gregorio Turonensi ad se narrat missum fuisse, a quo ad sacra Martini festa celebranda invitaretur. AEgritudinem suam describit, eamque refert, sudore oborto cessisse.
CAP. XVII. - Fortunatus hoc in carmine Gregorii opem adversus grave incommodum, quod in monasterium, ut videtur, Pictaviense irrepserat, implorat.
CAP. XVIII. - Fortunatus eamdem rem quam superiori carmine Gregorio commendat, misso ad cumcem conpresbytero suo, ac rogat per beatae Radegundis vota ac memoriam, ut monasterii ejus afflictis rebus succurrat.
CAP. XIX. - Scribit hoc poema Fortunatus sub Justinae persona ac nomine, eaque rogat Gregorium ut per ipsum patri commendetur, et aviae gratias referat, quod ea ad se advenisset.
CAP. XX. - Acceptis litteris a Gregorio, deque bonaejusdem valetudine certior factus, se inprimis laetatum declarat Fortunatus, seque eidem commendat.
CAP. XXI. - Gregorii virtutem, celebritatem et pastoralem sollicitudinem laudat.
CAP. XXII. - Suam in Gregorium sedulitatem ac studium declarat, ejusque se precibus commendat.
CAP. XXIII. - Ad eumdem.
CAP. XXIV. - Nullam facundiam tantam esse dicit, quapares Gregorio pro ejus in se munilicentia gratias agere possit.
CAP. XXV. - Gratias agit Gregorio pro agro ad privatas sibi impensas collato. Agrum deinde ipsum describit.
CAP. XXVI. - Gratias item agit pro impensa sibi agelli parte; Gregorii muniticentiam extollit.
CAP. XXVII. - Suam in accipiendis Gregorii litteris laetitiam declarat. Missas ad se niveas pelles, quibus pro caligis uteretur gratulanter memorat.
MISCELLANEORUM LIBER NONUS.
CAPUT PRIMUM. - Brinnacensis synodi patres alloquitur poscitque ab eis veniam ut sibi liceat de Chilperici laudibus dicere, quem omnimodis impense prosequitur elogiis.
CAP. II. - Ad Chilpericum et Fredegundem de morte puerorum carmen consolatorium.
CAP. III. - A specie veris ineuntis ac festorum paschalium gaudiis Chilpericum et Fredegundem hortatur ut, omni moerore deposito, ad alacritatem revertantur.
CAP. IV. - De morte Clodoberti, quem laudat, mortem ejus deflendam esse negans, ut qui parvus et innocens decesserit.
CAP. V. - Epitaphium Dagoberti, alius Chilperici et Fredegundis filii, quem felicem praedicat quod vix baptizatus obierit.
CAP. VI. - Gregorio carmina mittit, spatium requirens adversus Sapphicos, quos poscebatur, pangendos.
CAP. VII. - Gregorio mittit versus Sapphicos. Missum ab eodem ad se libellum commemorat, quem se vix intellexisse protitetur. Postremo ipse suum libellum alloquitur, eique mandat ut ad Gregorium pergat.
CAP. VIII. - Baudowaldum episcopum, clarum dignitatis gradu et studiorum cultura ac scientia, necnon pietate florentem, salutat, seque ejus precibus commendat.
CAP. IX. - Sidonium episcopum, Moguntinae Ecclesiae, suo jam pastore orbatae, praefectum, gratulatur, ejus dotes commemorans.
CAP. X. - Ragnemundo gratias agit, Radegundis et
Agnetis nomine pro missa paropside de Pario marmore, proque gemmis quas ad ornandam sanctam crucem monaterii Pictaviensis munere miserat.
CAP. XI. - Droctoveum abbatem, discipulum et imilatorem S. Germani Parisiensis, laudat.
CAP. XII. - Ad Faramundum scribens, litteris se illum convenire dicit, quem praesentia non poterat; rogat ut se regibus commendet, atque litteris rescribat.
CAP. XIII. - Lupum et Waldonem diaconos amicissime salutat, orans ut se regibus aliisque commendent.
CAP. XIV. - Martyrem Laurentium, qui vivus prodigiis et virtutibus inclaruerat, vel mortuum populis opitulari narrat; cujus in basilica exstruenda excisam jam trabem ait excrevisse, indeque dempta frusta caecorum oculis lumen reddidisse.
CAP. XV. - Ligneum quoddam aedificum, ob artificii praestantiam, multo se narrat aencis ac lapideis aedibus anteferre. Sequitur aedificii descriptio.
CAP. XVI. - Chrodini ducis laudes.
MISCELLANEORUM LIBER DECIMUS.
CAPUT PRIMUM. - Expositio Orationis Domini.
CAP. II. - Ad Mummulenum epistola, vel ad salutarem virum.
CAP. III. - Alia.
CAP. IV. - Alia.
CAP. V. - De oratorio Artanensi.
CAP. VI. - De ecclesia Turonica.
CAP. VII. - Ad Childebertum regem et Brunichildem, de Natali sancti Martini pontificis Turonici.
CAP. VIII. - Ad cosdem.
CAP. IX. - Item ad Childebertum.
CAP. X. - De Navigio suo.
CAP. XI. - De oratorio Artanensi.
CAP. XII. - Versus super mensa in villa sancti Martini ante descriptores facti.
CAP. XIII. - Pro puella a judicibus capta ad Gregorium episcopum.
CAP. XIV. - Pro eadem re ad Romulphum.
CAP. XV. - Pro eadem re ad Gallienum.
CAP. XVI. - Pro eadem re ad Florentinum.
CAP. XVII. - Ad episcopos in commendatione peregrini.
CAP. XVIII. - De Platone episcopo.
CAP. XIX. - Ad Armentariam matrem Gregorii Turonensis.
CAP. XX. - Sigoaldo pro comitatu ejus.
CAP. XXI. - Ad Sigoaldum comitem, quod pauperes pro rege paverit
CAP. XXII. - De prandio defensoris.
CAP. XXIII. - Ad Galactorium comitem.
MISCELLANEORUM LIBER UNDECIMUS.
CAPUT PRIMUM. - Expositio symboli.
CAP. II. - Ad Domnam Radegundem.
CAP. III. - Ad eamdem de natalitio abbatissae.
CAP. IV. - Ad eamdem, ut vinum bibat.
CAP. V. - Ad abbatissam, de natali suo.
CAP. VI. - Ad eamdem.
CAP. VII. - Ad eamdem.
CAP. VIII. - Ad eamdem.
CAP. IX. - Pro eulogiis transmissis.
CAP. X. - Pro eadem re.
CAP. XI. - De floribus.
CAP. XII. - Pro eulogiis.
CAP. XIII. - Pro Castaneis.
CAP. XIV. - Pro lacte.

CAP. XV. - Aliud pro lacte.
CAP. XVI. - Pro prandio.
CAP. XVII. - De munere suo.
CAP. XVIII. - Pro prunellis.
CAP. XIX. - Pro aliis deliciis et lacte.
CAP. XX. - Pro ovis et prunis.
CAP. XXI. - De absentia sua.
CAP. XXII. - De convivio.
CAP. XXIII. - De eadem re.
CAP. XXIV. - De versibus.
CAP. XXV. - De eadem re.
CAP. XXVI. - De munere suo.
CAP. XXVII. - De itinere suo.
CAP. XXVIII. - Aliud de itinere suo.
CAP. XXIX. - Vota pro rege tempore consecrationis suae.
DE VITA S. MARTINI LIBRI QUATUOR.
DE EXCIDIO THURINGIAE.
LIBER PRIMUS. - Fortunatus excidium Thuringiae describit sub persona ac nomine Radegundis, fratrem injuste occisum lugens Radegundes inducitur. Postremo haec alloquitur librum, ac orat ut exsulibus propinquis salutem dicat
LIBER SECUNDUS. - Hoc poema suum Fortunatus a gloria sanctae Trinitatis auspicatur; tum Justini imp. laudes prosequitur. Deinde Sophiam Augustam laudat, a qua partem dominicae crucis dono missam Radegundi fuisse commemorat.
LIBER TERTIUS. - Radegundes dolorem suum exprimit pro Thuringiae excidio ac gentis suae clade; tum spem suam, quam in germano fratre et Hamelfredo patruele positam habebat, una cum illis exstinctam fuisse dicit, et eorum casum deflet acerbissime.
VENANTII FORTUNATI OPERUM PARS SECUNDA.
In Vitam S. Hilarii *Pictaviensis proemonitio.*
VITA S. HILARII.
VITA S. GERMANI PARISIENSIS.
VITA S. ALBINI, ANDEGAVENSIS EPISCOPI.
VITA S. PATERNI, ABRINCENSIS EPISCOPI.
VITA S. RADEGUNDIS REGINAE.
VITA S. AMANTII, RUTHENENSIS EPISCOPI.
VITA S. REMIGII, RHEMENSIS EPISCOPI.
VITA S. MEDARDI, NOVIOMENSIS EPISCOPI.
VITA S. MARCELLI, PARISIENSIS EPISCOPI.
VITA S. LEOBINI, CARNOTENSIS EPISCOPI.
VITA S. MAURILII, ANDEGAVENSIS EPISCOPI.
PASSIO SS. MM. DIONYSIL, RUSTICI ET ELEUTHERII, QUI PASSI SUNT PARISIIS IDUS OCTOBRIS.
In expositionem symboli Fortunati.
EXPOSITIO FIDEI CATHOLICAE.
VERSUS INEDITI.
DEFENSOR.
Notitia historica.
SCINTILLARUM LIBER.
EVANTIUS ABBAS.
EPISTOLA UNICA, contra eos qui sangumem animalium immundum esse judicant, et carnem mundam esse dicunt.
SS. ARCULFUS ET ADAMANUS.
Notitia in S. Arculsum.
Notitia in S. Adamanum.
VITA S. COLUMBAE, AUCTORE S. ADAMANO.
LIBER PRIMUS. - De propheticis revelationibus.
LIBER SEC NDUS. - De virtutum miraculis.
LIBER TERTIUS. - De angelicis apparitionibus, et de transitu S. Columbae.
Mabillonii observationes in librum sequentem.
DE LOCIS SANCTIS, AUCTORE S. ADAMANO.
LIBER PRIMUS.
LIBER SECUNDUS.
LIBER TERTIUS.
CANONES ADAMANI.
CRISCONIUS.
Notitia historica.
BREVIATIO CANONUM FULGENTII FERRANDI.
BREVIARIUM CANONICUM.
AUCTOR INCERTUS conomine MAGISTER.
REGULA AD MONACHOS.
Prologus Regulae.
INCIPIT THEMA.
INCIPIT de Generibus, vel potius, de Actu et Vita monachorum in coenobiis.
INCIPIT Regula quadragesimalis.
ANONYMUS.
Observatio critica in Regilam sequentem.
REGULA AD VIRGINES.
ALIUS ANONYMUS.
SERMO DE DECEM VIRGINIBUS.
VARII AUCTORES.
MONUMENTA ECCLESIASTICA SAECULORUM VII ET VIII QUASI INTERMEDIA.
FINIS TOMI OCTOGESIMI OCTAVI.